Chronologisch woordenboek

De ouderdom en herkomst van onze woorden en betekenissen

Nicoline van der Sijs

bron
Nicoline van der Sijs, *Chronologisch woordenboek. De ouderdom en herkomst van onze woorden en betekenissen*. Veen, Amsterdam / Antwerpen 2002 (tweede druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/sijs002chro01_01/colofon.htm

© 2008 dbnl / Nicoline van der Sijs

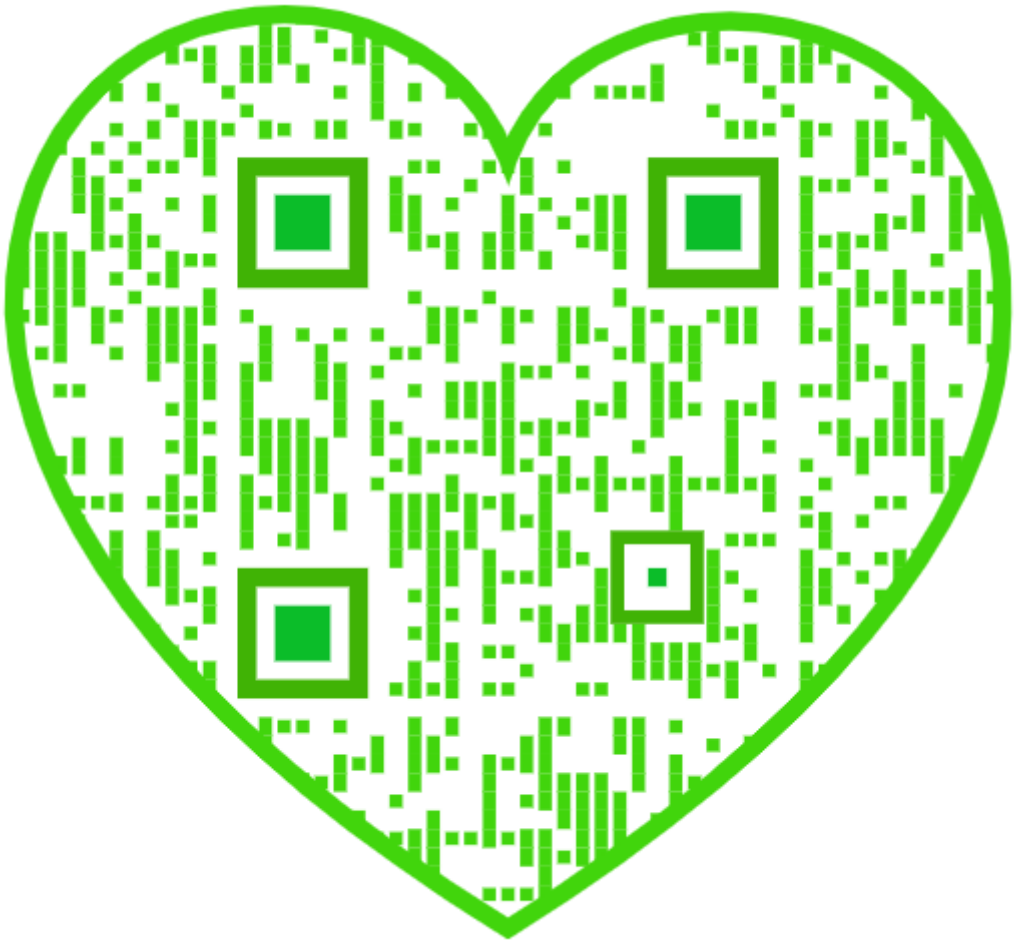

Like the growth rings of a tree, our vocabulary bears witness to our past.
John Algeo in: *Fifty years among the new words*, 1991: 1

De onachterhaalbare tijd maakt veel interessants ontoegankelijk.
Maarten van den Toorn in: *Geschiedenis van de Nederlandse taal*, 1997: 562

Voorwoord

De Nederlandse woordenschat heeft zich in de loop van de tijd gestaag uitgebreid. Er werden nieuwe samenstellingen en afleidingen gemaakt van inheemse woorden, en er werden woorden geleend uit andere talen. De ouderdom van de woorden die we momenteel gebruiken, verschilt: sommige worden al sinds de dertiende eeuw of eerder in het Nederlands gebruikt, andere zijn pas in de twintigste eeuw in onze taal gekomen.

In verschillende talen (Engels, Frans, Duits, Zweeds) besteden etymologen al langere tijd aandacht aan het zoeken naar de oudste vindplaats van een woord. In de Nederlandse etymologische woordenboeken bestaat die aandacht pas sinds enkele decennia. Het inzicht is algemeen geworden dat voor ieder woord het eerste geschreven voorkomen het beginpunt dient te zijn van de geschiedenis van dat woord.

Momenteel wordt echter nog geen aandacht besteed aan het inzicht dat dateringen kunnen bieden in de opbouw, groei, herkomst en verandering van de gehele woordenschat van een taal van de oudste overlevering tot op heden. Dateringen worden traditioneel slechts op woordniveau bekeken, en er worden geen onderlinge verbanden gelegd. De digitalisering van bestanden en de nieuwe computertechnieken maken het echter mogelijk andere onderzoeksvragen te stellen en dwarsverbanden te tonen die voorheen niet of nauwelijks onderzocht konden worden.

Het doel van dit boek is met behulp van recente computertechnieken tot nieuwe inzichten te komen over de ontwikkeling van de woordenschat als geheel. De tijd dat etymologie inhield dat in alfabetische volgorde telkens de herkomst van één woord beschreven werd, is definitief voorbij. De alfabetische volgorde is handig voor wie een woord wil opzoeken, maar verschaft weinig inhoudelijk inzicht. Een andere manier om woorden te groeperen is naar hun betekenis (zoals gebeurt in zogenaamde thesauri als *Het juiste woord* van Brouwers), naar hun herkomst (zoals ik in het *Leenwoordenboek* heb gedaan) of naar hun ouderdom. In dit boek worden al deze elementen met elkaar verbonden.

Daarvoor is een representatief bestand van ruim achttienduizend merendeels ongelede trefwoorden in een database gezet. Van ieder trefwoord is de huidige betekenis opgenomen met de oudste datering hiervan (zoals momenteel bekend). Voorts is van ieder trefwoord in het kort de herkomst opgenomen.

Alle trefwoorden zijn thematisch ingedeeld, en wel in tweeëntwintig hoofdthema's (aardrijk, plantenrijk, dierenrijk, mensenwereld, kunst, wetenschap, etc.), die weer nader zijn onderverdeeld in subthema's en naar woordsoort.

In de database zijn dus de volgende gegevens opgenomen: trefwoord, datering, betekenis, thema, woordsoort en herkomst. Deze gegevens kunnen op iedere gewenste manier met elkaar gecombineerd worden. Op basis hiervan zijn de volgende hoofdstukken en woordenlijsten samengesteld:

- Een hoofdstuk over de oudste bronnen voor het Nederlands en welke (soort) woorden op basis van deze oudste bronnen gedateerd kunnen worden.
- Een hoofdstuk over de herkomst van Nederlandse woorden: enerzijds worden oude en jonge samenstellingen en afleidingen van inheemse woorden gegeven, anderzijds wordt in chronologische volgorde een overzicht van de leenwoorden uit andere talen gegeven, en bekeken in welke eeuw en op welk gebied de invloed van een bepaalde taal het grootst was.
- Een hoofdstuk waarin een groot aantal thema's of woordvelden dwars door de tijd heen bekeken wordt, zoals alle woorden voor beroepen, drugs, groenten, kleuren, muntnamen, muziekinstrumenten, sporten, transportmiddelen, wapens en zoogdieren. Ook functiewoorden komen hier ter sprake, zoals telwoorden, voegwoorden en voorzetsels. Uit dit hoofdstuk blijkt uit welke tijd en talen woorden binnen een bepaald woordveld stammen en welke veranderingen er in de loop van de tijd in het woordgebruik zijn opgetreden.
- Achter in het boek worden alle woorden in chronologische volgorde opgesomd, van het oudste woord (*wad* ‘doorwaadbare plaats’ uit 107) tot het jongste woord (*weblog* uit 2000). Hieruit blijkt de aanwas van de woordenschat, die voor een deel een afspiegeling van maatschappelijke en culturele veranderingen is. Opvallend is bijvoorbeeld de groei en verandering van onze woordenschat in de zestiende en zeventiende eeuw, toen wij nieuwe continenten leerden kennen. Zo passeert zo'n tweeduizend jaar Nederlandse woordenschat in chronologische volgorde de revue. Om de chronologische lijst in perspectief te plaatsen, is eronder een lijst geplaatst met de belangrijkste feiten/gebeurtenissen binnen en buiten de Nederlandse taal, zoals de Romeinse overheersing en de publicatie van de Statenvertaling.
- Het boek besluit met een alfabetisch woordregister waarin alle woorden in alfabetische volgorde zijn opgenomen, met achter ieder woord de betekenis, het jaar van eerste voorkomen van de huidige betekenis en de herkomst. Via deze lijst kunnen lezers de ouderdom nazoeken van woorden die niet in het thematische hoofdstuk behandeld zijn, maar waarin zij wel geïnteresseerd zijn. Artsen kunnen nagaan wanneer medische termen bekend werden, botanici kunnen plantennamen opzoeken, en ook juristen, historici of genealogen kunnen woorden op hun vakgebied bijeengaren.

Het is nadrukkelijk mijn doel geweest een leesbaar en algemeen toegankelijk boek te schrijven dat niet alleen voor vakgenoten interessant is. Ik hoop daarin geslaagd te zijn. Voor taalkundigen zijn noten toegevoegd. Hier en daar zullen zij wellicht uitleg vinden van zaken die voor hen vanzelf spreken, maar dat lijkt me geen bezwaar.

Dateringen zijn per definitie ‘werk in uitvoering’. Een deel van de hier gepresenteerde dateringen zal bij nader onderzoek gepreciseerd kunnen worden. Daarbij kunnen de lezers van dit boek helpen, door vroegere dateringen van woorden (met vermelding van betekenis en vindplaats) naar de uitgever te sturen.

Dankbetuiging

Vele personen hebben een grotere of kleinere bijdrage aan dit boek geleverd, en hen allen ben ik daarvoor zeer dankbaar. De meeste dank ben ik verschuldigd aan Joep Kruijsen, die het schrijven van dit boek op alle mogelijke wijzen heeft gestimuleerd, en bovendien de gehele tekst kritisch heeft doorgelezen en van waardevolle opmerkingen heeft voorzien. Harry Cohen, Aad Quak, Tanneke Schoonheim, Rob Tempelaars en Piet Verhoeff hebben eveneens het hele boek doorgenomen en zinnige kritiek geleverd.

Een substantiële bijdrage hebben verder Jaap Engelsman en Michel de Gruijter geleverd. Jaap Engelsman heeft een groot aantal belangrijke suggesties gedaan, onder andere voor toe te voegen trefwoorden, antedateringen en de taalfeiten. Stagiair Michel de Gruijter heeft bij de thematische indeling en vooral ook in de uitvoering ervan - de bepaling bij welk thema de verschillende woorden behoren - een zeer belangrijke rol gespeeld. Verder heeft hij een groot aantal antedateringen aangeleverd, evenals J. van Donselaar, Hans Geluk, G.J. Martens, Ewoud Sanders, Christine Versluis en Lida Zutt.

Delen van de tekst zijn kritisch doorgelicht door Ayolt Brongers (hoofdstuk 4.1), Roel Otten (Arabisch en Turks), Jos Swanenberg (klanknabootsende woorden), Lauran Toorians (Keltisch), Leen Verhoeff (militaire termen) en Dick Wortel (hoofdstuk 2).

Suggesties voor de taalfeiten die zijn toegevoegd aan de chronologische woordenlijst achterin, zijn voorts nog geleverd door de volgende personen: Henk Bloemhoff (Nedersaksisch), Frans Debrabandere, Anne Dykstra met collega's van de Fryske Akademy (Fries), Joop van der Horst, Jan Nijen Twilhaar (gebarentaal), Fritz Ponelis (Afrikaans) en Harrie Scholtmeijer (Nederlandse dialecten).

Het Instituut voor Nederlandse Lexicologie te Leiden ben ik dank verschuldigd voor het verlenen van voorinzage in de drie delen *Aanvullingen* van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

Tot slot dank ik Theo Veenhof voor zijn nauwkeurige correcties van het boek en zijn suggesties voor verbeteringen.

Gebruikte symbolen en afkortingen

De verkorte herkomst van de woorden is als volgt aangegeven (voor gedetailleerde informatie zie 1.2.5):

- inheemse woorden zijn gemarkeerd door een asterisk achter het woord;
- bij directe leenwoorden is de taal waaraan is ontleend, toegevoegd na het symbool <;
- afgeleiden van leenwoorden zijn herkenbaar aan het feit dat ze noch * noch < hebben;
- woorden waarvan de herkomst onbekend is, zijn door <? gemarkeerd;
- letter(greep)woorden zijn aangeduid door <L.

De gebruikte symbolen moeten dus als volgt gelezen worden:

*	(achter het woord) inheems woord;
<	geleend uit;
<?	herkomst onbekend;
<L	letterwoord of lettergreepwoord, gemaakt in het Nederlands.

In de hoofdstukken 3 en 4 zijn in de chronologische rijtjes woorden de jaartallen waarvan het tweede cijfer (vóór het jaar 1000 het eerste cijfer) verspringt, telkens typografisch onderscheiden door middel van een horizontaal streepje. Hierdoor wordt het mogelijk in één oogopslag te zien waar een nieuwe eeuw begint, welke woorden en hoeveel er in iedere eeuw voorkomen, en hoe de verhoudingen tussen de woorden in de verschillende eeuwen liggen. Als voorbeeld:

1889

___

1903

In dit boek zijn de volgende boekafkortingen gebruikt:

ANS	*Algemene Nederlandse spraakkunst*, onder red. van W. Haeseryn e.a. (1997), 2de druk, Groningen.
CG	Gysseling, M. (1977-1987), *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks I: Ambtelijke bescheiden*, 9 delen; *Reeks II: Literaire handschriften*, 6 delen, ‘s-Gravenhage = *Corpus Gysseling*.

EWB	Veen, P.A.F. van † en Nicoline van der Sijs (1997), *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*, Utrecht/Antwerpen, 2de druk.
GVD	*Van Dale's groot woordenboek der Nederlandse taal* (1999), 13de druk.
MNW	*Middelnederlandsch Woordenboek* van E. Verwijs en J. Verdam (1885-1929), ‘s-Gravenhage, 9 delen. Deel 10: *Tekstcritiek en bouwstoffen* van J. Verdam en Willem de Vreese, 1927-1941, ‘s-Gravenhage.

WNT	*Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1882-1998), ‘s-Gravenhage/Leiden. *Aanvullingen* (2001), drie delen.

Verder zijn er boekafkortingen die uitsluitend gebruikt worden in het alfabetische register achter in het boek ter aanduiding van de bronnen waarop de dateringen zijn gebaseerd. Een overzicht van deze afkortingen is opgenomen direct vóór het alfabetische register.

In dit boek is als tekstuele afkorting gebruikt:

ME	Middeleeuws, in de combinatie: ME Latijn voor Middeleeuws Latijn.

Tot slot zijn in de definities van de trefwoorden enkele algemeen gebruikelijke tekstafkortingen gebruikt, zoals bv. voor ‘bijvoorbeeld’ en o.a. voor ‘onder andere’. Zie ook de inleiding van het alfabetische register.

Hoofdstuk 1
De proefopstelling

1.1 Het digitale tijdperk

De computer is pas enkele decennia als hulpmiddel voor onderzoekers beschikbaar. In de jaren zestig en zeventig waren er enkele vooruitstrevende taalkundigen die via ponskaarten en machinetaal tot resultaten kwamen,[1] maar de echte doorbraak van de computer vond plaats in de jaren tachtig, toen iedereen een pc op zijn bureau kreeg. Sindsdien zijn de snelheid en geheugencapaciteit van computers enorm toegenomen en is de programmatuur spectaculair verbeterd. Daardoor heeft de computer twee nieuwe mogelijkheden binnen ieders bereik gebracht: ten eerste de mogelijkheid om grote tekstbestanden te doorzoeken, en ten tweede de mogelijkheid om zelf, zonder tussenkomst van een specialist, een database te bouwen en te beheren. Hierdoor kunnen nieuwe onderzoeksvragen gesteld worden en dwarsverbanden gelegd worden waar dit voorheen niet of nauwelijks mogelijk was. Het doel van dit boek is om aan te tonen dat ook de etymologie hiervan kan profiteren. Maar eerst de voorgeschiedenis.

Etymologie in het computerloze tijdperk

Etymologie is een jonge wetenschap. De grondslag voor etymologie als wetenschap werd eind achttiende eeuw gelegd, toen men het bestaan van taalfamilies ging beseffen. Vóór die tijd legde men verbanden tussen woorden op basis van toevallige klankovereenkomsten. In 1767 onderkende een Franse priester, le père Cœurdoux, de overeenkomsten tussen het Sanskriet, Grieks en Latijn. Onafhankelijk van hem stelde Sir William Jones, opperrechter in Calcutta, in een jaarrede voor de Asiatic Society, dat deze talen en het Perzisch, Gotisch en Keltisch zoveel met elkaar gemeen hadden, dat zij wel een gemeenschappelijke oorsprong moesten hebben.[2] Dit betekende het begin van het onderzoek naar de Indo-europese taalfamilie (later ook naar andere taalfamilies) en de beschrijving van de overeenkomsten in woordenschat, structuur en klanken van de verschillende Indo-europese talen. Men ontdekte dat een gedeelte van de woordenschat van de Indo-europese talen gemeenschappelijk is, de zogenaamde erfwoorden. Weliswaar kennen de erfwoorden in de verschillende talen klankverschillen (vergelijk *oog, oor* met Engels *eye, ear* en Latijn *oculus, auris*), maar deze zijn voor een groot deel regelmatig en kunnen worden beschreven in zogenaamde klankwetten. De moderne etymologie is dus gebaseerd op taalvergelijking, waarbij de klankwetten als uitgangspunt dienen.

Na de ontdekking van het bestaan van de Indo-europese taalfamilie werden er voor de meeste Indo-europese talen etymologische woordenboeken geschreven waarin de relaties van de woorden met die in de andere Indo-europese talen werden vastgelegd.

De wetenschappelijke etymologie wordt in het Nederlandse taalgebied pas ruim hon-

derd jaar beoefend. Startpunt vormt de publicatie van het *Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal* door de Belgische taalgeleerde Jozef Vercoullie. Van dit woordenboek verschenen drie drukken: in 1890, 1898 en 1925. Hoewel het woordenboek inmiddels verouderd is, is het nog steeds waardevol vanwege de vele dialectwoorden en verouderde woorden die Vercoullie erin heeft opgenomen.[3]

Na Vercoullie hebben nog enkele andere etymologen een woordenboek geschreven.[4] In 1892 gaf de Duitse taalkundige Franck een *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal* uit, dat vooral een bewerking was van het negen jaar daarvoor verschenen Duitse etymologische woordenboek van Kluge.[5] Francks woordenboek kreeg pas waarde door de bewerking van de slavist Van Wijk in 1912 en het in 1936 toegevoegde supplement van de neerlandicus Van Haeringen. Sommigen beschouwen dit tot op heden als het beste Nederlandse etymologische woordenboek.[6]

In 1958 zag een beknopt *Etymologisch woordenboek* van Jan de Vries als Prisma-pocket het licht. In 1971 verscheen van dezelfde auteur een groter etymologisch woordenboek onder de titel *Nederlands etymologisch woordenboek*. Van de beknopte Prisma-pocket verschijnen nog steeds nieuwe edities; de laatste drukken zijn bewerkt door oud-WNT-redacteur De Tollenaere. In 1989 publiceerden Van Veen en Van der Sijs een *Etymologisch woordenboek* (EWB) bij Van Dale. Hiervan verscheen in 1997 een tweede druk. Bijzonder vanwege het onderwerp ten slotte was de verschijning van het *Etymologisch dialectwoordenboek* van de dialectoloog Weijnen in 1996.

Genoemde woordenboeken zijn alle exclusief gewijd aan de herkomst van de Nederlandse woordenschat. Dat geldt niet voor het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) en het *Middelnederlandsch Woordenboek* (MNW). Beide werken zijn desalniettemin van groot belang voor de etymologie. Zij geven namelijk bij een reusachtig aantal trefwoorden in het kort de herkomst aan. Dit levert een schat aan gegevens op, die belangrijke aanknopingspunten kunnen bieden voor te etymologiseren woorden. Tot nu toe is namelijk de herkomst van slechts een klein gedeelte van de Nederlandse woordenschat beschreven: de etymologische woordenboeken tot het EWB beschreven gemiddeld ongeveer 8.000 woorden, en het EWB bevat ruim 30.000 trefwoorden.

Het EWB is het eerste woordenboek waarin veel, deels jonge, leenwoorden zijn opgenomen.[7] De nadruk in de etymologische woordenboeken tot het EWB ligt op de erfwoordenschat, en dan nog vooral op de ongelede woorden. Daarbij worden telkens uitgebreid de Germaanse en Indo-europese verwanten opgesomd en worden reconstructies gegeven van de Germaanse en Indo-europese wortels waarop het Nederlandse woord teruggaat. De vorm- en betekenisveranderingen binnen het Nederlands worden veelal afgedaan in ten hoogste één regel, vooral gewijd aan de Nieuwnederlandse en de Middelnederlandse vorm(en). Ook bij leenwoorden ligt de nadruk op de geschiedenis van het woord voordat het geleend werd.[8] Aan woordcategorieën zoals tussenwerpsels en functiewoorden (lidwoorden, telwoorden, voegwoorden, voornaamwoorden en voorzetsels) wordt in de etymologische woordenboeken minimale aandacht besteed.

Een opvallende overeenkomst tussen alle Nederlandse etymologische woordenboeken is dat zij geen of nauwelijks aandacht besteden aan de

zaakgeschiedenis.[9] Ten onrechte, want de verklaring voor een vorm- of betekenisverandering of voor de over-

name van een woord ligt dikwijls buiten de taalkunde. Zo kan een betekenisverandering een weerspiegeling zijn van een maatschappelijke, technische of wetenschappelijke verandering. Het woord *vliegtuig* werd aanvankelijk gebruikt voor alles wat het luchtruim in kon, ook voor ballonnen; pas na de uitvinding van vliegende apparaten die zwaarder waren dan lucht, werd de betekenis beperkt. De reden dat de Fransen *hop* en *bier* uit het Nederlands overnamen, is dat de bereiding van bier met hop een nieuw procédé was, dat de Fransen van de Nederlanders leerden; de Fransen kenden wel een woord voor 'bier', *cervoise*, maar daarmee werd 'hoploos bier' aangeduid.

Een tweede overeenkomst tussen de Nederlandse etymologische woordenboeken is dat er geen of nauwelijks verbanden tussen woorden worden gelegd, behalve tussen in oorsprong verwante woorden. Ieder woord wordt apart beschreven, maar de onderlinge woordrelaties blijven onderbelicht. Bij de beschrijving van een woord als *druppel* bijvoorbeeld wordt vermeld dat *-el* oorspronkelijk een verkleiningsachtervoegsel was, maar er wordt niet verwezen naar andere woorden die met dit achtervoegsel zijn gevormd, en we krijgen geen idee van de periode waarin dit achtervoegsel werkzaam was of is. Hier wreekt zich het feit dat etymologen (en lexicografen in het algemeen) in de periode voordat computers op het toneel verschenen, in principe het alfabet afwerkten: ze begonnen ergens, dikwijls bij de A, en werkten letter voor letter hun kaartenbakken door totdat ze met een zucht van verlichting bij *zzz* of *zythum* ophielden. Hierdoor was het leggen van dwarsverbanden moeilijk, zo niet onmogelijk, en vooral aan het toeval of het goede geheugen van de lexicograaf te danken.[10] Het was dus in de praktijk vrijwel ondoenlijk om alle woorden met het verkleiningsachtervoegsel *-el* bijeen te zetten.

Evenmin plaatsen de etymologische woordenboeken de herkomst van een leenwoord in een groter verband. Bij *bank* 'geldbank' vermeldt men wel dat het om een leenwoord uit het Italiaans gaat, maar onvermeld blijft dat het Italiaans vele leenwoorden op het gebied van de (geld)handel heeft geleverd, wanneer dit is gebeurd en wat de reden daarvan was.[11]

Semantische verbanden worden al helemaal niet gelegd, hoe verhelderend die ook kunnen zijn. Wanneer we alle namen voor *bier, wijn* en de soortnamen daarvoor bijeenplaatsen, blijkt dat het Nederlands geen énkele eigen benaming heeft, maar dat alle woorden op dit terrein zijn geleend.

Het feit dat de etymologische woordenboeken niet voorzien in het leggen van verbanden tussen woorden, heeft verschillende auteurs er de laatste decennia toe gebracht te schrijven over bepaalde categorieën woorden, zoals de leenwoorden in het Nederlands, eponiemen en geoniemen (woorden die afgeleid zijn van een eigennaam respectievelijk geografische naam), verwensingen en vloeken, scheldwoorden, borrelnamen, gevleugelde woorden en citaten. Uit deze boeken is gebleken dat het bekijken van een dwarsdoorsnede van de Nederlandse woordenschat kan leiden tot nieuwe inzichten.

Dateringen

Tot voor kort werd maar weinig aandacht besteed aan de precieze datering van het eerste voorkomen van een woord in het Nederlands. Dit eerste voorkomen is echter

een belangrijk moment bij de beschrijving van de etymologie, omdat dit het beginpunt is

vanwaar af de geschiedenis van een woord beschreven kan worden - alles wat daarvoor ligt, is prehistorie, en derhalve gereconstrueerd. Het oudste voorkomen van een woord is belangrijk omdat het houvast geeft bij de bepaling van de herkomst van het woord. Dat Nederlands *kolder* 'onzin' ontleend is aan Duits *Koller* 'hersenziekte bij paarden, razernij' en niet rechtstreeks aan middeleeuws Latijn *c(h)olera*, blijkt uit het feit dat de oudste Nederlandse vorm, uit 1763, *koller* was, met als betekenis 'hersenziekte bij paarden' (de *d* werd later ingevoegd). Ook voor erfwoorden is het oudste voorkomen verhelderend; we kunnen er onder andere van leren of het woord al in de oudere, Germaanse periode bestond of dat het een latere afleiding is.

Alle auteurs van Nederlandse etymologische woordenboeken hebben het belang van dateringen ingezien, maar zij hadden te kampen met praktische problemen.[12] Belangrijke bronnen voor het dateren van woorden, zoals (de cd-rom van) het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en de *Cd-rom Middelnederlands*, zijn immers pas in de laatste decennia beschikbaar gekomen of voltooid.

Vercoullie nam in zijn woordenboek uit 1890 de Middelnederlandse vormen op, daarmee een indicatie van de ouderdom gevend. Zijn opvolger Franck/Van Wijk uit 1912 gaf iets meer informatie over de ouderdom. Zo vermeldde dit woordenboek systematisch of een woord 'sedert Kiliaan' dan wel 'nog niet bij Kiliaan' voorkwam. Hiermee werd verwezen naar het *Etymologicum Teutonicae Linguae, sive Dictionarium Teutonico-Latinum* van Cornelis Kiliaan uit 1599, een woordenboek Nederlands-Latijn en tegelijkertijd het eerste (wetenschappelijk bedoelde) etymologische woordenboek van het Nederlands. Dit woordenboek is een belangrijk ijkpunt, omdat het op de grens ligt tussen het Middelnederlands en het Nieuwnederlands. De Prisma-pocket van De Vries uit 1958 had een te beperkte omvang om veel dateringen te geven. Het grote etymologische woordenboek van dezelfde auteur uit 1971 schonk meer aandacht aan dateringen, maar bleef veelal steken in globale aanduidingen als 'sedert de 17de eeuw' of 'in de 16de eeuw overgenomen'.

Pas De Tollenaere heeft in zijn vele bewerkingen van de Prisma-pocket systematisch precieze(re) dateringen toegevoegd, maar desondanks bleef het aantal min of meer exact gedateerde woorden beperkt tot enkele duizenden. In de tweede druk van het *Etymologisch woordenboek* van Van Dale uit 1997 zijn voor het eerst alle opgenomen woorden, ruim 30.000, voorzien van een datering van hun eerste voorkomen in een schriftelijke bron.[13]

Bij het dateren van het eerste voorkomen van de woordvorm vindt dus sinds kort een inhaalslag plaats. Aan de datering van de *betekenis(sen)* is tot op heden veel minder aandacht besteed dan aan die van de woordvorm. Het eerste voorkomen van de huidige betekenis van een woord is even belangrijk voor de etymologische beschrijving als dat van de woordvorm. Wanneer bekend is wanneer een bepaalde betekenis opduikt, kan dat een indicatie geven van de herkomst van woord of betekenis. Met *asfalt* werd oorspronkelijk een bepaalde minerale hars bedoeld; toen deze hars vervolgens werd gebruikt om wegen mee te verharden, kreeg *asfalt* de betekenis 'mengsel gebruikt voor plaveisel'. Beide betekenissen bestaan zowel in het Frans (de brontaal) als in het Nederlands (de ontlenende taal). De vraag doet zich dan voor of het woord door het Nederlands tweemaal is geleend, of dat in beide talen dezelfde betekenisontwikkeling

onafhankelijk heeft plaatsgevonden. De datering van de betekenissen in beide talen kan daarover uitsluitsel geven.

Het is belangrijk in het oog te houden dat het eerste optreden van de huidige betekenis niet behoeft samen te vallen met dat van de huidige vorm: de vorm *schi(c)k* kwam voor het eerst in 1561 voor in de betekenis 'iets behoorlijks'; de betekenis 'pret' dateert van 1802. *Haveloos* betekende in 1302 'zonder geld of goed, arm'; in 1677 werd pas de betekenis 'armoedig' opgetekend. En *durven* betekende in 1200 'nodig hebben, behoeven'; pas in 1568 is de huidige betekenis 'wagen' gevonden. In het algemeen kan gesteld worden dat woordvormen stabieler zijn dan betekenissen. Dat komt onder andere doordat betekenissen over het algemeen vaag zijn en meegaan met de steeds veranderende maatschappij.

Het dateren van de dialectwoordenschat is nog moeilijker dan die van het Standaardnederlands, omdat dialectwoorden vaak pas laat zijn opgeschreven (zie ook 1.2.2). Weijnen schenkt in zijn *Etymologisch dialectwoordenboek* geen aandacht aan dateringen. In de inleiding van zijn boek *Oude woordlagen* wijst hij op de betrekkelijke waarde van dateringen voor met name de oude dialectwoordenschat, en probeert hij de oorsprong van zuidelijk-centrale dialectwoorden te herleiden tot vóór hun eerste schriftelijke voorkomen. Zo reconstrueert hij een relatieve chronologie, waarbij hij vooral de geografische verspreiding van een dialectwoord bekijkt, de aanpassing van een leenwoord (hoe meer aangepast, des te ouder het woord is) en de verwanten van een woord in andere Germaanse talen (hoe meer verwanten, des te ouder het woord is). Hij merkt daarbij op dat het ondanks al deze mogelijkheden vaak moeilijk blijft de ouderdom van een woord zelfs maar relatief vast te stellen.[14]

Etymologie in het digitale tijdperk

Na de introductie van de computer hebben lexicografen hun kaartenbakken in laten typen of lezen in een database of gestructureerd bestand. Dat is een digitaal bestand waarin de gegevenssoorten expliciet zijn gemaakt door middel van velden.[15] Ieder lemma is op identieke wijze ingedeeld in velden. Gelijknamige velden bevatten gegevens van gelijke aard, dus alle trefwoorden staan in veld <trefw>, alle definities in veld <defi>, leenwoorden staan in veld <leen>, etymologische informatie staat in veld <etym>, etc.[16]

Dankzij de veldstructuur kunnen verbanden gelegd worden, niet alleen tussen de trefwoorden, maar ook tussen gelijksoortige gegevens binnen de trefwoorden. Er kan informatie gezocht worden in een of meer velden. Het zoeken gebeurt niet lineair en betreft niet alle tekst, maar alleen die delen die daarvoor zijn uitgekozen. Zo wordt het mogelijk alle leenwoorden uit het Duits te vinden door in veld <leen> te zoeken naar 'Duits'. Een van de voordelen van het werken met een database is dat de lexicograaf niet meer alfabetisch hoeft te werken, maar op eenvoudige wijze gelijksoortige gegevens bijeen kan zetten en met elkaar kan vergelijken. Zo kunnen de definities van bijvoorbeeld dierennamen op elkaar afgestemd worden, of alle

leenwoorden uniform worden behandeld. Hierdoor winnen woordenboeken aan kwaliteit.[17]

Van de etymologische woordenboeken staat alleen het EWB in een database. Dat was

al zo bij de eerste druk, maar toen is daar inhoudelijk betrekkelijk weinig mee gedaan. Voor de tweede druk is er veel meer profijt van getrokken. Er zijn bijvoorbeeld selecties gemaakt van een groot aantal talen, die aan specialisten zijn voorgelegd ter controle. Zo heeft iemand alle Keltische woorden nagekeken die bij de verschillende trefwoorden staan vermeld, een ander heeft alle Arabische woorden bekeken, etc. Verder zijn er statistieken gemaakt van de eerste voorkomens van de woorden: hoeveel woorden zijn gedateerd in de dertiende, zestiende, twintigste eeuw en dergelijke. En ten slotte zijn de erfwoorden van de overige woorden onderscheiden; dit gegeven is benut bij de statistieken (hoeveel woorden zijn er in de twaalfde, dertiende, etc. eeuw geleend) en tevens bij de samenstelling van de registers van leenwoorden achter in het woordenboek.

Het EWB heeft dus kunnen profiteren van het feit dat het in de vorm van een database is opgeslagen. Tevens heeft het zijn voordeel kunnen doen met het feit dat in korte tijd een groot aantal gedigitaliseerde bestanden beschikbaar is gekomen. Het belang van de cd-rom van het WNT en de *Cd-rom Middelnederlands* voor de dateringen is al gememoreerd. Sinds enige jaren zijn grote woordenboeken en grote tekstbestanden van diverse talen digitaal en full-text raadpleegbaar. Aanvankelijk stonden deze veelal op cd-rom, maar het aanbod op internet neemt steeds meer toe, en mogelijk zullen in de toekomst de cd-roms verdwijnen. Er staan niet alleen grote woord- en tekstbestanden óp internet, internet is zélf een enorme verzameling woorden. Via zoekmachines kan men in deze verzameling zoeken naar vindplaatsen, citaten en gebruiksmogelijkheden van woorden, maar ook naar informatie over de herkomst en de ouderdom. Er bestond zelfs enige tijd een concordantieprogramma dat de gezochte woorden van context voorzag en chronologisch ordende.[18] Zo kan men achterhalen wanneer het woord *Pokémon* bedacht is (1999), of sinds wanneer de Stichting *Slow Food* in Nederland bestaat en daarmee het verschijnsel *slowfood* (1990).

Hypothese, werkwijze en doelstelling

De meest recente vernieuwing binnen de etymologie vormt, zoals gezegd, het feit dat het eerste voorkomen van een omvangrijk deel van de Nederlandse woordenschat bekend is. Tot op heden werden deze dateringen slechts op woordniveau bekeken, en werd er geen aandacht besteed aan het inzicht dat dateringen kunnen bieden in de opbouw, groei, herkomst en verandering van de gehele woordenschat van een taal, van de oudste overlevering tot de dag van vandaag. Hoe kunnen de dateringen daarvoor worden gebruikt?

In eerste instantie lijkt het mogelijk inzicht te verkrijgen door de trefwoorden niet in alfabetische volgorde te zetten, maar in chronologische. Het resultaat daarvan is te zien in de chronologische woordenlijst achter in dit boek. Daaruit blijkt de ouderdom van de Nederlandse woorden en hun betekenissen, en de aanwas van woorden in de loop van de tijd. Deze lijst is voor een deel een afspiegeling van maatschappelijke en culturele veranderingen.

Het nadeel van deze lijst is de veelheid van de gegevens, en de ongelijksoortigheid ervan. Het aantal nieuwe woorden in bijvoorbeeld iedere kwart eeuw is erg groot (gemid-

deld enkele honderden woorden) en bestaat uit allerlei verschillende categorieën woorden die in de chronologische volgorde dwars door elkaar komen te staan: erfwoorden, leenwoorden (uit taal X, Y, Z), woorden met zeer verschillende betekenissen (dus behorend tot verschillende woordvelden), woorden van verschillende woordsoort, etc. Kortom: de veelheid van gegevens bemoeilijkt het verkrijgen van een overzicht en het trekken van conclusies. Dat betekent dat er een nadere ordening in de chronologische lijst moet worden aangebracht. Kennelijk moeten er meer elementen bij worden betrokken om tot een overzichtelijk resultaat te komen. Het lijkt zinnig reeksen woorden met gemeenschappelijke kenmerken te bekijken. De hypothese die ten grondslag ligt aan dit boek, is:

> Als de woorden van een welomschreven woordbestand worden gegroepeerd naar ouderdom, (huidige) betekenis en herkomst, kunnen er nieuwe inzichten in de opbouw en ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat worden verkregen.

De moderne computertechnieken maken de toetsing van deze hypothese mogelijk. Daarvoor moeten de verschillende elementen - trefwoord, betekenis, datering en herkomst - in een database worden ingevoerd. Dankzij de veldstructuur van de database kunnen de woorden vervolgens op iedere gewenste wijze gecombineerd worden, en kunnen etymologische zoekvragen gesteld worden naar verbanden tussen woorden - vragen die in het verleden onmogelijk beantwoord konden worden. Vragen zoals: In welke periode en op welke gebieden zijn leenwoorden uit een bepaalde taal overgenomen? Wanneer was een bepaald achtervoegsel productief? Welke woorden op het gebied van de muziek zijn in de zeventiende eeuw uit het Italiaans geleend?

In concreto heb ik de volgende werkwijze gehanteerd. De gemaakte keuzes worden in het vervolg van dit eerste hoofdstuk in detail uitgewerkt. Uitgangspunt vormden de gegevens uit het EWB, omdat dit van alle etymologische woordenboeken het meest geavanceerd is - het staat in een database, het bezit dateringen en het heeft het grootste trefwoordenbestand. Ik heb de gegevens ervan echter eerst kritisch doorgelicht. Gegevens die uit het EWB komen, zijn in de database ingelezen; de overige gegevens zijn ingetypt. Daarbij zijn de volgende stappen doorlopen:

1. Er is een veldstructuur ontworpen voor de database die geschikt is om de gewenste zoekvragen te beantwoorden. De belangrijkste velden zijn: trefwoord, datering, betekenis, thema, herkomst. Het veld <thema> verenigt woorden die qua betekenis of woordveld bijeenhoren (bijvoorbeeld alle dierennamen of transportmiddelen). De spil van de database vormt de datering. De database bevat aanzienlijk meer velden, maar dat zijn ‘redactionele’ velden: werkvelden waarin gegevens van allerlei aard tijdelijk of definitief neergezet worden om het inhoudelijke werk te vergemakkelijken, selecties vast te leggen, maar ook om bijvoorbeeld bij te houden in welke lemmata (records) er sinds een bepaalde datum veranderingen zijn aangebracht.
2. Er is een representatief trefwoordenbestand samengesteld (zie 1.2.1 voor de gehanteerde criteria). Dit is uiteraard een voorwaarde om tot zinnige uitspraken te komen over de opbouw van de woordenschat. Uitgangspunt vormden de trefwoorden van het EWB.

Bijna de helft daarvan is echter wegens ongebruikelijkheid geschrapt. Anderzijds zijn ruim 1700 nieuwe, zeer gebruikelijke trefwoorden toegevoegd, waaronder functiewoorden. Daarbij heb ik tevens een begin gemaakt met de toevoeging van gelede woorden - tot nu toe een verwaarloosd terrein binnen de etymologie. Voor details zie 1.2.1.

3. De dateringen van de trefwoorden zijn bijgewerkt (zie 1.2.2). Dat wil zeggen: had een woord een datering in het EWB, dan heb ik gecontroleerd of de datering de huidige betekenis en de huidige vorm betrof (zie 1.2.3 en 1.2.4). Was dat niet het geval, dan werd de datering aangepast. Bij nieuwe trefwoorden heb ik het woord voor het eerst gedateerd. Voorts ben ik van alle woorden nagegaan of ze meer dan één betekenis hadden; was dat het geval, dan werden de betekenissen apart gedateerd. Dat komt ongeveer 1300 keer voor.
4. De herkomst van de woorden is in verkorte vorm opgenomen in de database (zie 1.2.5). De keuze voor een verkorte herkomst was noodzakelijk, omdat alleen zo werkbare selecties gemaakt kunnen worden: de ballast van de gehele etymologie (hele ontleningsweg, verwanten in andere talen) maakt zoekopdrachten onmogelijk, en is bovendien voor het huidige doel overbodig.
5. Alle woorden zijn op basis van hun betekenis ingedeeld in grotere thema's of woordvelden (zie 1.2.6).

Hiermee was het werkgereedschap klaar. Nu was het mogelijk een middelgroot Nederlands woordbestand chronologisch, thematisch en alfabetisch te presenteren, zoals in het vervolg gebeurt, en aldus de hypothese te toetsen.

Het gestelde doel is:

- een methode te ontwikkelen om nieuwe inzichten te verkrijgen in de opbouw, herkomst en ouderdom van de Nederlandse woordenschat als geheel;
- op grond van die methode een chronologisch woordenboek te ontwerpen;
- materiaal aan te dragen ter verbetering van etymologieën.

Een laatste opmerking. Dankzij de veldstructuur van de database kunnen nieuwe etymologische zoekvragen gesteld worden naar verbanden tussen woorden - vragen die in het verleden onmogelijk beantwoord konden worden. De informatie zelf is meestal niet nieuw; nieuw is de zoekvraag en het feit dat een dergelijke vraag ook tot een antwoord leidt. Veel informatie - zoals de datering, de herkomst, de betekenis van woorden - staat bijvoorbeeld in het WNT. Maar het WNT kan alleen handmatig en woord-voor-woord geraadpleegd worden, ondanks het bestaan van de full-text raadpleegbare cd-rom. De structuur van het WNT is er namelijk in principe niet op berekend verbanden tussen reeksen woorden te vinden.[19] Het WNT is in eerste instantie geschikt voor het nemen van een close-up, niet voor het zichtbaar maken van patronen en samenhangen.

Over de opzet van dit boek

In paragraaf 1.2 van dit hoofdstuk zal ik de inrichting van de etymologische database beschrijven die de basis van dit boek vormt en de theoretische keuzes die daarbij

zijn gemaakt. In 1.2.1 wordt beredeneerd hoe het trefwoordenbestand is samengesteld. In 1.2.2 wordt verteld hoe de dateringen tot stand zijn gekomen. In 1.2.3 wordt uiteengezet

welke keuzes er zijn gemaakt bij de opname, beschrijving en datering van de betekenissen van de trefwoorden. In 1.2.4 wordt uitgelegd welke vormveranderingen woorden in de loop van de tijd kunnen ondergaan en welke vormen gedateerd zijn. In 1.2.5 wordt een overzicht gegeven van de herkomstindeling van de trefwoorden. In 1.2.6 ten slotte beargumenteer ik de gehanteerde thematische indeling, die is gebaseerd op de betekenissen van de trefwoorden.

De paragrafen 1.2.2, 1.2.3 en 1.2.4 samen vormen een analyse die leidt tot een methode om controleerbaar te dateren. Tevens bieden zij een overzicht van de soort betekenis- en vormveranderingen die woorden in de loop van de tijd kunnen ondergaan. Daarbij wordt telkens een groot aantal voorbeelden ter illustratie gegeven, want in het vervolg komen de details per woord niet meer aan bod.

Paragraaf 1.3 is gewijd aan de relatie tussen de datering van een woord en de werkelijkheid. Paragraaf 1.4 handelt over de aandacht voor nieuwe woorden in het Nederlands en voor nieuwe woorden en dateringen in andere talen. In paragraaf 1.5 tenslotte wordt het voorgaande samengevat.

In de volgende hoofdstukken neem ik telkens een ander veld als uitgangspunt (bron, herkomst, thema), gecombineerd met de datering, en laat ik zien tot welke resultaten selecties op basis van de twee gecombineerde velden leiden. De resultaten worden altijd in chronologische volgorde gepresenteerd. Alleen in hoofdstuk 1, waar niet de chronologie, maar de gekozen uitgangspunten centraal staan, wordt het jaartal van eerste voorkomen telkens achter het woord vermeld.

Hoofdstuk 2 draait om de vraag wat de oudste bronnen voor het Nederlands zijn en welke (soort) woorden op basis van deze oudste bronnen gedateerd kunnen worden. De woorden in dit deel zijn geselecteerd uit het veld <datering> en uit het veld <bron van de datering>: waar, in welke tekst, is het oudste voorkomen gevonden?

In hoofdstuk 3 wordt gekeken naar de herkomst van de Nederlandse woorden. Dit hoofdstuk volgt de indeling van de herkomst van Nederlandse woorden zoals in 1.2.5 vermeld, en is voornamelijk gebaseerd op het veld <herkomst>. In 3.1 wordt de vorming van inheemse woorden bekeken en worden vragen beantwoord zoals: Zijn er verschillen tussen de manier waarop vroeger samenstellingen werden gevormd en waarop dat momenteel gebeurt? Tot wanneer waren bepaalde, momenteel improductieve, achtervoegsels productief? In 3.2 bekijk ik welke talen wanneer en op welke terreinen invloed hebben gehad op het Nederlands. In 3.3 worden de pseudo-ontleningen opgesomd als voorbeeld van afgeleiden van leenwoorden. 3.4 bevat een overzicht van de in het Nederlands gevormde letterwoorden en lettergreepwoorden en 3.5 noemt de woorden waarvan de herkomst onbekend is.

In hoofdstuk 4 wordt bezien wat de ouderdom en herkomst is van woorden die behoren tot eenzelfde thema of woordveld, ongeacht de herkomst van de woorden. Dit hoofdstuk volgt de thematische indeling van 1.2.6. Het doel van dit hoofdstuk is meer inzicht te krijgen in veranderingen in het woordgebruik op specifieke terreinen. Het hoofdstuk bestaat uit vier paragrafen. In paragraaf 4.1 komen inhoudswoorden ter sprake: er worden een groot aantal geselecteerde thema's of woordvelden bekeken van zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden en werkwoorden. In paragraaf

4.2 komen de functiewoorden aan bod: de lidwoorden, telwoorden, voegwoorden, voornaamwoorden en voorzetsels; dit zijn 300 woorden (van de telwoorden is uiteraard slechts een kleine selectie opgenomen). In paragraaf 4.3 worden 200 tussenwerpsels opgesomd (de 18 klanknabootsende tussenwerpsels staan in 3.1 vermeld). In paragraaf 4.4 ten slotte worden drie ontstaansbronnen van nieuwe woorden en betekenissen bekeken, die dwars door de semantische indeling van de thema's lopen: woorden of betekenissen die hun ontstaan danken aan eufemisering, versterkende bijvoeglijke naamwoorden en gemunte woorden, dat wil zeggen woorden waarvan de bedenker bekend is.

In hoofdstuk 5 ten slotte zal ik een korte samenvatting van de bevindingen geven en vervolgens bezien of de hypothese die ten grondslag lag aan dit boek, juist was en er inderdaad nieuwe inzichten in de opbouw en ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat zijn verkregen door de woorden te groeperen naar ouderdom, (huidige) betekenis en herkomst. Een belangrijk deel van de bevindingen vormen ook de gegevens zélf, het materiaal, dat in de voorgaande hoofdstukken is gepresenteerd. Vervolgens ga ik in op de manieren waarop de resultaten binnen het etymologisch onderzoek gebruikt kunnen worden en tot slot doe ik aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Tot slot worden álle woorden uit de database - en dat zijn er aanzienlijk meer dan die welke in de diverse hoofdstukken zijn genoemd - in chronologische en in alfabetische volgorde gepresenteerd. De chronologische lijst toont de aanwas van de woordenschat door de eeuwen heen en is de afspiegeling van maatschappelijke en culturele veranderingen in de woordenschat. Om de chronologische lijst in perspectief te plaatsen, is eronder een lijst geplaatst met de belangrijkste feiten/gebeurtenissen binnen de Nederlandse taal, zoals de verschijning van de eerste Nederlandstalige grammatica, de Statenvertaling e.d., de belangrijkste feiten op het gebied van taalcontact en de belangrijkste historische gebeurtenissen binnen en buiten de Nederlanden die invloed (kunnen) hebben gehad op de taal, zoals de Romeinse overheersing. De chronologische lijst kan allerlei wetenswaardigs opleveren voor taalkundigen, historici en andere wetenschappers die zich met het verleden bezighouden.

In het alfabetische woordregister is achter ieder woord de betekenis, het jaar van eerste voorkomen van de huidige betekenis en de herkomst gegeven, en tevens de bron van de datering, zodat deze verifieerbaar is. Via deze alfabetische lijst kunnen gebruikers de ouderdom nazoeken van woorden die niet in het thematische hoofdstuk behandeld zijn. In deze lijst staan bovendien de verschillende betekenissen van de woorden - met hun respectieve dateringen - onder elkaar. Hier kan dus tevens bekeken worden welke woorden meerdere betekenissen bezitten, en in hoeverre de dateringen van de betekenissen uiteenlopen. Tot slot kan in dit woordregister opgezocht worden welke woorden in de voorafgaande hoofdstukken zijn genoemd.

Algemene opmerkingen

Tot besluit nog enkele algemene opmerkingen die van belang zijn bij lezing van dit boek. Sommige van deze zaken komen in het vervolg nog ter sprake, maar het is belangrijk er hier al op te wijzen.

Het uitgangspunt van dit boek is de woordenschat en wat deze ons vertelt over de

werkelijkheid. Dit is een semasiologische aanpak, dat wil zeggen dat de woorden en hun betekenissen centraal staan. Een onomasiologische aanpak is ook mogelijk: uitgaan van de zaken en begrippen en vandaar bekijken met welke woorden deze benoemd zijn. Dat zou een heel ander boek opleveren. In de thematisch-chronologische benadering van hoofdstuk 4 worden de twee methodes gecombineerd. In boeken die de neologismen van een bepaald jaar of een bepaalde periode beschrijven, worden vaak als uitgangspunt de zaken (uitvindingen, gebeurtenissen, debacles, hypes van dat bewuste jaar) genomen, en wordt bekeken welke nieuwe woorden deze zaken opleverden. Dat kan omdat het aantal actuele zaken in een bepaald jaar gemakkelijk te overzien is. In dergelijke neologismenboeken of -lijsten staan enkele tientallen tot enkele honderden nieuwe woorden die verbonden zijn met de nieuwe zaken van dat jaar. Deze woorden zijn veelal samenstellingen die een kort tot ultrakort leven is beschoren, zoals uit 2000 *deukdij* 'geribbelde dij die zou zijn ontstaan door werken achter de pc', *plofzone* 'gebied waar geen bebouwing is toegestaan vanwege ontploffingsgevaar' of *vlinderbiljet* 'vlindervormig formulier gebruikt bij de presidentsverkiezingen in de VS'. Dit levert een mooi, maar vluchtig tijdsbeeld op, en het kan eigenlijk alleen uitgevoerd worden voor een heel korte periode, een jaar of enkele jaren. Mijn uitgangspunt vormden echter juist niet de vluchtige woorden, maar de blijvende.

Sterker nog: dit boek gaat uit van de *gebleven* woorden. Ik bekijk namelijk vanuit het heden hoe en wanneer de huidige woordenschat is ontstaan, wat de wortels ervan zijn. Hiermee combineer ik een synchrone aanpak - uit welke woorden bestaat de huidige woordenschat en wat betekenen ze op dit moment? - met een diachrone - sinds wanneer bestaan deze woorden met hun huidige betekenis en wat is hun herkomst?

Een andere methode is om vanuit het verleden te bezien wat er nog over is aan woorden. Men kan bijvoorbeeld nagaan hoeveel erfwoorden er nog over zijn in het huidige Nederlands. Dat is het uitgangspunt van de glottochronologie of lexicostatistiek, een onderzoeksmethode uit begin jaren vijftig van de vorige eeuw. De glottochronologie gaat ervan uit dat de centrale woordenschat van iedere taal onderworpen is aan een vaste verandering gedurende een bepaalde tijd. De centrale woordenschat bestaat uit circa 250 woorden (er worden ook andere aantallen gehanteerd) voor de alledaagse, onmiddellijke, voor alle tijden en plaatsen geldende belevingswereld van de mens, zoals woorden voor lichaamsdelen (*arm, neus, oog, oor*), voor bomen (*berk, beuk, den*), voor dieren (*eend, hond, geit*), en woorden als *dag, maan, nacht, zon, lang, kort* en *horen, voelen, zien*. In de praktijk gaat het dan om erfwoorden. Men meent dat de centrale woordenschat in gelijk tempo gedurende een langere periode verandert, en dit gegeven gebruikt men om verwantschappen tussen talen en de ouderdom van talen vast te stellen. Als twee talen veel woorden gemeen hebben, zijn ze volgens deze theorie nauw verwant en recent uit elkaar gegroeid.[20]

Een ander belangrijk uitgangspunt van dit boek is dat telkens de woordenschat van het *Nederlands* centraal staat, zowel in vorm als in betekenis. Alle vermelde verschijnselen zijn algemeen en komen ook in andere talen voor. De indeling van woorden in inheemse woorden en geleende woorden maakt een strikte scheiding nodig tussen veranderingen of verschijnselen die in het Nederlands zijn opgetreden en die welke we uit

andere talen hebben geleend. Dat houdt in de praktijk bijvoorbeeld in dat *horeca* en *doka* als (in het Nederlands gemaakte) letterwoorden gelden, terwijl *pc* en *radar* onder de leenwoorden en niet onder de letterwoorden vallen. *Accu* en *hum* '(goed) humeur' zijn (Nederlandse) verkortingen, terwijl *bus, foto* en *kilo* leenwoorden zijn: de verkorting is in een andere taal gemaakt. *Tjiftjaf* en *koekoek* gelden als klanknabootsende vogelnamen, maar *oehoe* geldt als leenwoord: hoewel de *oehoe* zijn naam uiteraard ook te danken heeft aan klanknabootsing, is die naam niet in het Nederlands maar in het Duits gevormd, en vervolgens door ons overgenomen. Samenvattend: in dit boek staat de geschiedenis van woorden binnen het Nederlands centraal, en wel vanaf het moment van eerste voorkomen (in de huidige betekenis).

Bij dat eerste voorkomen moet telkens nog het volgende worden bedacht: de datering geeft aan wanneer het woord voor het eerst bij mijn weten in een schriftelijke bron werd genoemd. Voor de oudste dateringen, die van de dertiende eeuw of eerder, geldt dan meestal dat het woord al veel langer in het Nederlands voorkomt; het Nederlands is echter relatief laat opgetekend, later dan bijvoorbeeld het Duits of Engels. Dat geldt niet alleen voor erfwoorden, maar ook voor leenwoorden. De datering van *ezel* op 1240 moet dus níét geïnterpreteerd worden als (ik citeer): 'Wij hebben het woord *ezel* sedert de helft van de dertiende eeuw'. Het woord *ezel* is in de Romeinse tijd, dus uiterlijk in de vierde eeuw na Chr., geleend uit het Latijn. Het woord is voor het eerst aangetroffen in de dertiende eeuw, omdat pas vanaf dat moment omvangrijkere schriftelijke bronnen van het Nederlands beschikbaar zijn. Het woord werd toen echter al eeuwen in het Nederlands gebruikt.[21] Uit het feit dat *herfst, lente* en *winter* in 1050 zijn gedateerd en *zomer* 'pas' in 1236 moet geen andere conclusie worden getrokken dan dat het woord *zomer* toevalligerwijs pas laat in een schriftelijke bron vermeld is; het woord zelf is beslist even oud als de andere seizoensnamen.

Dit boek toont de aanwas en veranderingen in de woordenschat, niet de veranderingen in zinsbouw of woordvorming (hoewel dat laatste in 3.1 wel aan de orde komt), en al helemaal niet veranderingen in spelling of uitspraak. De woordenschat is maar een beperkt onderdeel van taal, hoewel een opvallend en tevens belangrijk onderdeel, dat bovendien, veel en veel meer dan de andere genoemde onderdelen, de invloed van buitenaf - veranderingen in de maatschappij, techniek, politiek - weerspiegelt. Woorden zijn de bouwstenen van zinnen, en ze zijn inwisselbaar. Zinsbouw en woordvorming vormen de structuur van de taal, en zijn veel minder aan verandering onderhevig dan woorden - hoewel ze wel degelijk veranderen, langzaam maar heel zeker. Er zijn taalkundigen die menen dat veranderingen in de woorden, de bouwstenen, veel minder interessant zijn dan veranderingen in de structuur. Leken daarentegen zijn zeer gespitst op veranderingen in de woordenschat, bijvoorbeeld een toename van Engelse leenwoorden, en menen al gauw dat deze de taal bedreigen; zij zien daarbij andere taalveranderingen over het hoofd. Ik hoop dat dit boek, dat geheel gewijd is aan veranderingen in de woordenschat, taalkundigen ervan overtuigt hoe interessant ook dit aspect van taal is, en leken doet inzien dat veranderingen in de woordenschat een normaal verschijnsel zijn en een resultaat van de creativiteit van de taalgebruiker vormen.

Tot slot een opmerking over de publicatiewijze. Het is een bewuste keuze om het

materiaal alleen in de vorm van een boek te publiceren en niet tevens als cd-rom, en om slechts een deel van de database te publiceren. De database is namelijk slechts hulpmiddel of gereedschap, geen doel op zich.

Eindnoten:

1 Reeds in 1963 wees De Tollenaere op het belang van automatisering met behulp van elektronische apparaten voor de lexicologie en lexicografie.
2 Beekes 1990: 35-39.
3 Moerdijk e.a. (red.) 1990: 49, 65.
4 Buiten beschouwing laat ik het Etymologische Woordenboek van het Nederlands waarvoor sinds 1985 plannen bestaan. Hiervan zijn lemmata van de eerste letters van het alfabet geschreven, maar tot op heden is er nog niets gepubliceerd.
5 Cox in Moerdijk e.a. (red.) 1990: 3-32.
6 Pijnenburg in Moerdijk e.a. (red.) 1990: 62-67; De Tollenaere 1969: 226.
7 Volgens sommige critici bevatte de trefwoordlijst echter te veel vreemde woorden (Philippa 1992: 12-14; Boutkan 2000). Een positiever oordeel geeft Moerdijk in zijn Inleiding op de *Aanvullingen* van het WNT, p. XXX, waar hij erop wijst dat het 'wat wrang, curieus [is] en getuigt van het nog heersende conservatieve onbegrip op het gebied van de etymologie, dat men juist daardoor door sommige critici werd gekastijd'.
8 De Tollenaere 1969: 216 wijst er reeds op dat de etymologie meer gebaat zou zijn met intern-Nederlandse woordgeschiedenis. Voor een uitgebreidere versie van deze passage zie Van der Sijs 1998: 189-202.
9 Zie Moerdijk 1990 over het belang van betekenisverandering en zaakgeschiedenis binnen de etymologie.
10 Dat het geheugen van de lexicograaf vaak faalde, is bij herhaling aangetoond. Voor inconsequenties in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* zie Tempelaars 1997a, voor inconsequenties in de *Grote Van Dale* zie Verkuyl 1993.
11 Zie over Italiaanse leenwoorden op het gebied van de handel De Bruijn-Van der Helm 1992.
12 Buiten de groep van etymologische-woordenboekschrijvers heeft Frans Claes s.j. belangrijk werk verricht voor de datering van vooral zestiende-eeuwse woorden, zie de literatuurlijst achter in dit boek. Malkiel 1976: 52-53 wijst erop dat er in alle talen consensus bestaat over het belang van dateringen en dat de aandacht hiervoor overal toeneemt.
13 Zie de waarderende opmerkingen hierover in de recensies van Claes 1998 en De Vries 1998.
14 Weijnen 1999: 7.
15 Om structuur in teksten aan te brengen worden ook wel tags gebruikt, codes in de tekst tussen punthaken. Internet en cd-roms werken meestal met tags. Tags geven aan van wat voor soort tekst sprake is, bijvoorbeeld <titel>, <auteur>, <literatuur>, <paragraaf>; er zijn verschillende internationaal gebruikte codesystemen, zoals SGML (Standard Generalized Markup Language), HTML (Hyper Text Markup Language), XML (Extensible Markup Language) of TEI (Text Encoding Initiative). Zie Kruyt 1997: 30.
16 Voor taalkundig (etymologisch) onderzoek is de technische wijze waarop het bestand is gestructureerd, niet relevant; wat telt is dát het bestand gestructureerd is en de mate waarin.
17 Zie Svensén 1993, hoofdstuk 22 over 'The dictionary in the electronic age'.
18 Dit stond op www.webcorp.org.uk. Het is tekenend voor de vluchtigheid en (voorlopige) onbetrouwbaarheid van internet dat dit zoekprogramma op een bepaald moment zomaar van het net verwijderd werd!
19 Zie Van der Sijs 1999a.
20 Zie Dyen 1975; voor de toepassing in het Indo-europees zie Mallory 1989: 276, noot 28.
21 Zie Van der Sijs 2001.

1.2 De inrichting van de etymologische database

Deze paragraaf is gewijd aan een gedetailleerde uiteenzetting van de gevolgde methode en de inrichting van de etymologische database. De inrichting van een database is van cruciaal belang, en de opbouw en het doel ervan moeten van tevoren goed doordacht zijn: zinnige selecties kunnen namelijk alleen gemaakt worden wanneer het materiaal goed is gestructureerd. Een database heeft slechts waarde als werkinstrument, en er kan slechts uitgehaald worden wat er eerst in is gestopt. Dit is dus een verschil met tekstcorpora: deze zijn bedoeld om onderzoeksvragen op los te laten zonder interpretatie vooraf. Dat betekent dat het tijdrovend is om een goede database op te bouwen, omdat deze handmatig of semi-automatisch gevuld moet worden: de gegevens moeten ingelezen of ingetypt worden in de juiste velden. Als men die moeite neemt, is de database echter van blijvende waarde: hij kan telkens uitgebreid en verfijnd worden naar nieuwe behoeftes en nieuwe onderzoeksvragen.

1.2.1 De trefwoorden

Het eerste doel was een zo representatief mogelijk bestand van woorden uit het Standaardnederlands samen te stellen. Dit bestand diende aan een aantal vooral pragmatische voorwaarden te voldoen. Het moest omvangrijk genoeg zijn om inzicht te geven in de ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat, maar weer niet zo groot zijn dat het onbeheersbaar zou worden en door zijn omvang het overzicht zou vertroebelen.

Daarom is er in principe voor gekozen alleen ongelede woorden op te nemen en geen afleidingen en samenstellingen. Daarmee volg ik de usance die binnen de etymologie geldt. Samenstellingen van het type *stoel-, tafel-, honden-, poezen-, mensenpoot* zijn onbeperkt uitbreidbaar, en ook de vorming van afleidingen is een mer à boire, denk aan *bakken, bakker, bakkerij, bakster, halfbakken, roerbakken*. Wel zijn ondoorzichtige gelede woorden opgenomen (zoals *aambei, kinkhoest, weerwolf*), gelede woorden waarvan de betekenis niet voorspelbaar is uit de afzonderlijke delen (zoals *blaaskaak, zeurkous*; *bezitten, overlijden*), woorden die geleed lijken, maar eigenlijk geleend zijn, al dan niet in gelede vorm (zoals *angsthaas, hangmat*). Bovendien heb ik zoveel mogelijk afleidingen opgenomen met achtervoegsels die niet meer productief zijn. De omvang van deze groep is namelijk te overzien. Tot nu toe is de behandeling van gelede woorden een verwaarloosd terrein binnen de etymologie, en het leek me belangrijk hiermee een begin te maken om zo te tonen hoe interessant deze categorie woorden is (zie 3.1 voor een uitwerking hiervan).[22]

Bij het samenstellen van een representatief bestand van tegenwoordig gebruikte woorden moet natuurlijk bedacht worden dat de woordenschat van iedere generatie,

zelfs van iedere persoon, verschilt van die van een andere. ‘De huidige woordenschat van het Nederlands’ is niet exact te definiëren. Voor mijn generatie is *mieters* (1898) ouderwets en *vet* (1989) in *vet gaaf* populair, maar iedereen kent beide woorden, al gebruikt men ze niet. Daarom zijn beide in het bestand opgenomen.

Bij de samenstelling van het woordbestand ben ik pragmatisch te werk gegaan. Ik heb het bestand voornamelijk samengesteld op basis van woordenboeken, en zo het voorwerk van generaties woordenboekmakers dankbaar aanvaard. Uitgangspunt vormde het woordbestand van de tweede druk van het *Etymologisch woordenboek* van Van Dale (EWB) uit 1997. De trefwoorden die hierin zijn opgenomen, zijn gebaseerd op die van de twaalfde druk van de Grote Van Dale (GVD) uit 1992, dat wil zeggen dat vrijwel alle ongelede woorden uit de Grote Van Dale als trefwoord zijn opgenomen. Het doel van de GVD is om de woordenschat van de laatste honderdvijftig jaar te beschrijven. Dit heeft tot gevolg dat er extreem veel vaktaalwoorden en vreemde woorden in het bestand staan die een gemiddelde taalgebruiker niet kent, die nooit meer in een moderne publicatie voorkomen en die vaak ook in het verleden al een schimmig bestaan leidden. Hier wreekt zich dat de GVD te veel heeft geleund op het WNT.[23] Hoe is anders de opname te verklaren van *baak* ‘pit’ (waarvan het WNT al in 1898 zegt: ‘hier en daar in gebruik’), of van *baars* ‘kuipersbijl’, *fraas* ‘darmscheil’ of *pijzel* ‘graanzolder’ (volgens het WNT in 1931 ‘tegenwoordig alleen nog gewestelijk bekend’)? Of vaktermen als *contraventie* ‘overtreding’, *contractuur* ‘verkorting van pees of spier’, *creneleren* ‘uittanden’?[24]

Om het woordbestand op te schonen is het vergeleken met twee trefwoordenlijsten: die van het eentalig Nederlandse woordenboek van Koenen (1999) en die van de Nederlandse ingangen van de vertaalwoordenboeken van Van Dale.[25] Op basis van vergelijking van deze drie woordbestanden zijn veel vaktaalwoorden en vreemde woorden uit het EWB geschrapt: de meeste woorden die wel in het EWB stonden maar noch in Koenen noch in de Van Dale-vertaalwoordenboeken, en veel woorden die in het EWB en in slechts één van de andere twee woordenboeken stonden. Bij twijfel is de Grote Koenen uit 1986 geraadpleegd. Eveneens geschrapt zijn woorden die alleen voorkomen in uitdrukkingen, zoals *berde* in ‘te berde brengen’, geografische namen, eigennamen, namen van volkeren en de afleidingen daarvan (*Brahma, indiaan, Jezus, Nederland, Nederlands, Rus, zigeuner*).

Ongeveer 14.350 woorden van de ruim 30.500 woorden uit het EWB zijn geschrapt. Niet geschrapt zijn historische termen zoals de namen voor oude munten, pistolen en ander schiettuig, of rijtuigen, hoewel deze vaak noch in Koenen, noch in de Nederlandse ingangen van de Van Dale-vertaalwoordenboeken stonden. Dergelijke woorden worden nog steeds historiserend gebruikt, als men het over het verleden heeft.

Na het schrappen kwam het toevoegen. In totaal zijn ruim 1700 nieuwe woorden opgenomen. Het ging daarbij om duidelijke omissies in het woordbestand (voegwoorden, voorzetsels), die aan het licht kwamen tijdens een systematische controle, om toevoegingen ter completering van bepaalde categorieën woorden, bijvoorbeeld eufemistische woorden zoals *achterste, heengaan*, namen van huishoudelijke apparaten zoals *stofzuiger, ijskast*, namen van zoogdieren zoals *gordeldier, mensaap*, en gemunte woorden (woorden waarvan de bedenker bekend is) zoals *frisdrank* en *treurbuis*. Tevens zijn

samenstellingen of afleidingen met een onvoorspelbare betekenis toegevoegd (*pissig* 'boos' en *afbranden* 'vernietigend beoordelen'), afleidingen met improductieve achtervoegsels, en woorden die ik voor mijn betoog nodig had.

Voorts heb ik woorden toegevoegd die kenmerkend zijn voor de maatschappij van na de Tweede Wereldoorlog. Sommige woorden uit de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw zullen wellicht over enige tijd verdwenen zijn en roepen bij de jeugd van tegenwoordig misschien al weinig herkenning op. Weten zij nog wat *streaken* (1974), *provo* (1965) en *dolle Mina* (1970) is, of zijn het al historische termen geworden? Ik heb deze woorden toch opgenomen, omdat zij typerend zijn en blijven voor de bewuste periode, en nog regelmatig historiserend worden gebruikt. Een typisch jaren-negentig-woord is de naam van het Amerikaanse defensiesysteem *Star Wars* (1989). Ik meende dat woord en zaak inmiddels verdwenen waren, maar opeens waren ze er weer: op 8 mei 2000 stond in de krant dat de Amerikanen bezig zijn met een antiraketschild dat *Star Wars Light* genoemd is, omdat het een beperkte versie is van het oudere programma. Vanwege deze reanimatie is het woord aan het bestand toegevoegd.

Tot slot heb ik recente woorden opgenomen die nog maar in een enkel of in geen enkel woordenboek staan, zoals *e-zine* (1996), *stalker* (1997), *website* (1996) en *mwah* (1996) - woorden waarvan ik meen dat het blijvertjes kunnen zijn, hoewel dat heel moeilijk voorspelbaar is; dat hangt ook nauw samen met de maatschappelijke ontwikkelingen, waarover evenmin met zekerheid iets gezegd kan worden: blijft internet bijvoorbeeld? En houdt het zijn huidige vorm?

Na bovenbeschreven schrapping en toevoeging bestaat het bestand uit 18.540 ingangen. De woorden behoren tot het Standaardnederlands zoals dat zowel in Nederland als in België gesproken wordt; daarnaast is er een enkele naam van een instelling die alleen in Nederland of alleen in België voorkomt, zoals *marechaussee* (1815) en *rijkswacht* (1932).

Ik heb geen basiswoordenschat van het Nederlands willen samenstellen en heb me dus niet beperkt tot woorden die iedereen boven of onder een bepaalde leeftijd kent. In het bestand zitten een behoorlijk aantal wetenschappelijke woorden en ambtelijke termen die in eentalige woordenboeken zoals Koenen staan. Dergelijke woorden behoren vooral tot de schrijftaal, maar ze komen min of meer regelmatig voor in kranten en tijdschriften, en daarom horen ze naar mijn mening thuis in een representatief bestand.

1.2.2 De dateringen

De dateringen in dit woordbestand zijn een voortzetting van de dateringen in het EWB. Deze dateringen zijn door een team medewerkers toegevoegd.[26] In het eerste deel van de literatuurlijst achter in dit boek staat een overzicht van de belangrijkste werken die voor de dateringen zijn geraadpleegd. In de alfabetische lijst staat bovendien bij ieder trefwoord de bron van de datering.

Voor dit boek zijn de dateringen waar mogelijk gepreciseerd, onder andere op basis van de onlangs verschenen laatste delen van het WNT en de 'Bijvoegsels en

Verbeteringen’ in de oude delen, die niet op de cd-rom van het WNT staan. Voorts zijn de drie-

delige *Aanvullingen* van het WNT geraadpleegd. Van het *Vroegmiddelnederlands woordenboek* (VMNW), dat het dertiende-eeuwse Nederlands beschrijft, heb ik conceptafleveringen gezien, en verder zijn de bronnen waarop dit woordenboek is gebaseerd, rechtstreeks geraadpleegd, dus wanneer het VMNW beschikbaar komt, zal dit waarschijnlijk maar weinig antedateringen opleveren.

De hier gegeven dateringen kunnen om twee redenen afwijken van die in het EWB: ten eerste omdat inmiddels een betere datering gevonden is, en ten tweede omdat in dit boek de *huidige* vorm en betekenis van een woord zijn gedateerd, terwijl in het EWB vaak de oudste vorm en betekenis zijn gedateerd (zie 1.2.3). Voorts zijn er in dit boek ruim 1700 nieuwe woorden gedateerd - woorden waarvan de datering tot op heden meestal nog niet uitgezocht was.

Alle dateringen zijn gebaseerd op *geschreven* bronnen en niet op de herinnering van mensen, hoe zeker mensen er soms ook van zijn dat een bepaald woord in hun jeugd al werd gebruikt. Vaak was de zaak in hun jeugd inderdaad wel bekend, maar of die zaak toen al zo heette, kan slechts uit schriftelijke bronnen blijken. Het geheugen is notoir onbetrouwbaar; denk aan de mythe van het Zweedse wittebrood waarvan iedereen meende dat het aan het einde van de Tweede Wereldoorlog boven heel Nederland uit vliegtuigen werd geworpen - totdat Nico Scheepmaker en anderen aantoonden dat er slechts sprake was van meel dat op enkele plaatsen in Nederland was gedropt.

Een gevonden datering is altijd min of meer relatief en toevallig. Voor het Frans en het Engels bestaat er een rijke traditie op het gebied van dateringen, maar zelfs daar blijft men bezig met verbeteren en aanvullen. Dat gebeurt door hele teams van onderzoekers. In Nederland is de situatie veel minder gunstig. De aandacht voor dateringen bestaat pas sinds enkele decennia, en slechts een handjevol mensen houdt er zich mee bezig. Veel woorden zijn nog niet gedateerd, van andere bestaat een datering die bij nader onderzoek aangescherpt kan worden. Dateringen zijn per definitie ‘work in progress’, zij zijn beginpunt voor verder onderzoek, niet eindpunt, in de woorden van De Tollenaere: ‘bakens die er dringend om vragen verder naar achteren in de tijd te worden verplaatst’.[27]

Omdat dateren in Nederland een traditie ontbeert, bestaat er nauwelijks tot geen literatuur over de problemen en valkuilen die men bij dateren tegenkomt, en de keuzes die men moet maken. Deze paragraaf probeert in die lacune te voorzien.

Het exacte geboortejaar van een woord is slechts incidenteel bekend. Het jaartal dat als eerste datering van een woord gegeven wordt, moet dus als een globale indicatie gelezen worden. Wanneer vermeld wordt dat *polsstok* dateert van 1599, wil dit niet meer zeggen dan dat het woord in de laatste helft van de zestiende eeuw reeds op papier werd gebruikt. Alleen van woorden waarvan we weten wie ze heeft gemunt, is het exacte geboortejaar bekend. Zo is *regelneef* door Van Kooten en De Bie voor het eerst gebruikt op 28 januari 1977 tijdens een televisie-uitzending, en heeft Heike Kamerlingh Onnes in 1911 de *suprageleiding* ontdekt en benoemd. Voor meer voorbeelden van gemunte woorden zie hoofdstuk 4.4. Overigens kan het feit dat een woord gemunt is, en door wie, gemakkelijk in de vergetelheid raken; dat is bijvoorbeeld gebeurd met het door Matthias de Vries gemunte woord *postblad*.[28]

Ook het exacte geboortejaar van een betekenis is slechts in enkele gevallen bekend,

en wel in die gevallen waarin de betekenis of definitie bij wet werd vastgelegd. Zo werd het *gymnasium* in 1876 bij wet ingevoerd als schooltype - de naam bestond al langer, maar de inhoud kreeg het toen pas. Het *atheneum* bestond in 1798, maar werd bij wet in 1876 afgeschaft ten gunste van de *hbs*; vervolgens werd het atheneum opnieuw ingesteld met de Wet op het voortgezet onderwijs, de zogenoemde Mammoetwet van 1962; die datum geldt voor het huidige *atheneum*. Het woord *gemeente* betekende al in 1260 'gemeenschap, samenkomst, burgerij', maar pas bij de Staatsregeling van 1798 werd het de wettelijke aanduiding voor een zelfbestuur uitoefenend onderdeel van de staat.

Bij namen van maten en gewichten lijkt het voor de hand te liggen de datering aan te houden waarop deze termen officieel zijn ingevoerd. Jammer genoeg ligt de zaak een stuk ingewikkelder. Het metrieke stelsel is bijvoorbeeld in 1791 door de Franse revolutionaire regering in Frankrijk ingevoerd. Hierbij werd het kilogram de eenheid van gewicht en de meter de eenheid van lengte. Vanaf 1798 worden in het Staatsarchief in Parijs standaardmaten bewaard van het metrieke stelsel. België was vanaf 1792 en Nederland vanaf 1795 onderdeel van het Franse rijk; dit duurde tot 1813. In deze tijd werden termen zoals *gram, kilogram* en *meter* gebruikt; maar pas in 1869 werden ze bij wet de officiële termen. Ik heb ze eerder gedateerd, want ze werden al eerder in de huidige betekenis gebruikt, zij het min of meer officieus. Het woord *gram* was overigens als gewichtsnaam veel ouder (zestiende-eeuws), maar de huidige betekenis dateert uit begin negentiende eeuw.

Een parallel vinden we in de lotgevallen van de *euro*. De naam is ouder dan de invoering ervan. Vanaf 1999 is de *euro* de officiële munteenheid van de EU en vanaf 2002 is hij officieel betaalmiddel, maar hij staat al gedateerd op 1995, omdat toen de eerste discussies over de munt plaatsvonden. Overigens heb ik de namen van officiële munteenheden van staten die in de twintigste eeuw zijn ontstaan, gezet op de datum van invoer van de munt in de betreffende staat - vanaf dat moment was de munt bij De Nederlandsche Bank (en dus theoretisch bij het Nederlandse publiek) bekend.

De jaartallen

Vermeld is de datum van de oudste vindplaats van een woord. Meestal is dit een jaartal. Een datering kan ook uit twee jaartallen bestaan. Dat heeft een aantal redenen:

1. De (middeleeuwse) tekst waarop de datering is gebaseerd, kan niet exact gedateerd worden. Een datering als 1265-1270 wil dus zeggen dat men de tekst plaatst ergens tussen 1265 en 1270.
2. De datering is gebaseerd op registers, notulen e.d. die meerdere jaren bestrijken en die in het *Middelnederlandsch Woordenboek* niet nader zijn gespecificeerd. Dergelijke dateringen zijn herkenbaar omdat ze een lange periode aanduiden, zoals 1436-1523.
3. De datering is gebaseerd op verzamelde werken of brievenuitgaven die het WNT als bron gebruikt, bijvoorbeeld de brieven en ambtsbrieven van A.R. Falck (1795-1843 en 1802-1842). In sommige gevallen was het mogelijk deze exact te dateren via de cd-rom van het WNT, maar lang niet altijd.

Bij seriewerken zoals het zevendelige woordenboek van Chomel is overigens de datering aangehouden van het WNT - 1778 -, ook wanneer het woord uit het eerste deel

komt, dat reeds in 1769 is verschenen. Zoals boven reeds gezegd, moeten de jaartallen als aanduiding van een periode beschouwd worden, dus het verschil is niet wezenlijk.

4. In de bronnen, vooral de middeleeuwse, worden dikwijls als dateringen decennia, kwart eeuwen of halve eeuwen gebruikt. Dergelijke dateringen zijn vertaald naar jaartallen, om de uniformiteit en de vergelijkbaarheid te vergroten. De vertaling in jaartallen is als volgt (als voorbeeld dient de dertiende eeuw):
    - 13de eeuw → 1201-1300
    - eerste helft 13de eeuw → 1201-1250
    - tweede helft 13de eeuw → 1251-1300
    - eerste kwart 13de eeuw → 1201-1225
    - tweede kwart 13de eeuw → 1226-1250
    - derde kwart 13de eeuw → 1251-1275
    - vierde kwart 13de eeuw → 1276-1300
    - begin 13de eeuw → 1201-1210
    - eind 13de eeuw → 1291-1300
    - midden 13de eeuw → 1250

    Een datering van een hele eeuw is in ieder geval na de Middeleeuwen zoveel mogelijk vermeden, maar dat was soms onmogelijk, bijvoorbeeld bij *flanel*, dat volgens het WNT in een inventaris uit de zeventiende eeuw is genoemd.
5. De dateringen 151., 159. en 161., die het WNT voor een decenniumaanduiding gebruikt - bijvoorbeeld 161. als datering van de stukken en gedichten van Bredero -, zijn afgedrukt als 1511-1520, 1591-1600 en 1611-1620.

Geen enkel jaartal kan als absoluut worden opgevat; ieder jaartal geldt als indicatie voor een periode, behalve bij de paar woorden waarvan het exacte geboortejaar bekend is. Soms stond in de bron vermeld ‘ca.’. Aangezien echter ieder jaartal als zodanig moet worden opgevat, heb ik dat weggelaten. In oude bronnen - voor het grootste deel woorden die op basis van plaatsnamen zijn gedateerd - is soms door vishaken rond het jaartal aangegeven dat de datering een verloren gegaan origineel betreft; van de tekst is alleen een later afschrift bekend. Hier heb ik de vishaken om praktische redenen weggelaten.[29]

Problemen bij het dateren

Het dateren van woorden is om diverse redenen problematisch. Hieronder zal blijken dat het moeilijk is te bepalen welke betekenis en welke vorm gedateerd moeten worden. Er is echter nog een ander probleem, namelijk het feit dat een woord al jaren in vakkringen, in dialecten, in bepaalde sociale kringen (onder studenten, soldaten, jongeren, dieven) in gebruik kan zijn voordat het doordringt in de algemene taal. Op welke datum moet het dan gedateerd worden? Op het oudste voorkomen in de groepstaal of op het oudste voorkomen in de algemene taal? Eigenlijk zou allebei moeten, maar dat is onmogelijk, al was het maar omdat vaak op basis van de bronnen helemaal niet kan worden uitgemaakt in welke kringen een woord gebruikt werd.

Dit probleem geldt zelfs de modernste tijd, waar we met onze neus bovenop staan.
Hoe oud of jong zijn moderne computertermen en na-

men voor uitheemse voedingsmiddelen zoals *ciabatta* of *tiramisu*? In kringen van whizzkids en gourmets zullen de woorden langer in gebruik zijn dan de gegeven dateringen suggereren, maar hoeveel langer is moeilijk te bepalen. De dateringen tonen vooral aan wanneer deze woorden in algemene woordenboeken verschenen.

Dialectwoorden worden soms op een bepaald moment opgenomen in de standaardtaal, men noemt dat wel dialectontlening of interne ontlening. De afscheidsgroet *doei* (1975) is waarschijnlijk van oorsprong Brabants, *butje* 'imbeciel, slome jongen' (1989) komt uit Groningen. De sporttermen *afzien* 'lijden' (1970), *nipt* 'op het kantje' (1945) en *koninginnerit* komen uit België, waarvandaan ook de woorden *gezapig* (1873) en *prietpraat* (1841) zich hebben verbreid. Het is heel moeilijk te bepalen wanneer dergelijke woorden algemeen bekend zijn geworden; de datering van *prietpraat* bijvoorbeeld vermeldt het oudst bekende voorkomen in België. Niet alleen dialectwoorden, dus inheemse woorden in een regionaal gekleurd jasje, kunnen vanuit een bepaald gebied verbreid worden, ook leenwoorden of afleidingen daarvan kunnen eerst een beperkte verspreiding hebben en zich later over het hele Nederlandstalige gebied uitbreiden. Vanuit België kennen we het Duitse leenwoord *klassieker* 'wielerwedstrijd op de weg' (1961), het Franse leenwoord *panne* (1910), en de verkorting *living* 'woonkamer' (1952, van Engels *living room*).[30]

Problemen bij het gebruik van het *MNW* en het *WNT*

Een laatste en aanzienlijk probleem leveren de bronnen die beschikbaar zijn voor het dateren. De verschillende bronnen hebben allemaal zo hun eigenaardigheden. Het *Middelnederlandsch Woordenboek* is bijzonder moeilijk te gebruiken omdat veel teksten niet of globaal zijn gedateerd, slecht uitgegeven, onvolledig geëxcerpeerd, inmiddels door oorlogsgeweld weggevaagd - noem maar op. Daar kunnen de auteurs Verwijs en Verdam weinig aan doen, sterker nog: wij kunnen hen slechts eren voor het monnikenwerk dat zij hebben verricht. Het is bepaald niet aan hen te wijten dat ze soms moesten werken met uitgaven waarover ze fijntjes opmerken dat ze 'voor de filologie met voorzichtigheid moeten worden gebruikt'.

Sowieso speelt het toeval een grote rol bij de middeleeuwse bronnen. Deze bronnen dateren van voor de uitvinding van de boekdrukkunst. Ze zijn daarom handgeschreven en erg veel is verloren gegaan, omdat er zo weinig exemplaren van bestonden. Wat bewaard is gebleven, is slechts in één of enkele exemplaren beschikbaar, soms in een veel later gemaakt afschrift (met alle overschrijffouten van dien). Dat betekent dat men voorzichtig moet zijn met het trekken van conclusies op basis van de wankele gegevens. Hoewel bijvoorbeeld *brij, smachten* en *spook* pas in de vijftiende eeuw voor het eerst zijn aangetroffen, moet men er rekening mee houden dat ze ouder kunnen zijn - daarop wijst het feit dat er verwante woorden voorkomen in het Oudhoogduits en/of het Oudengels, dus voor 1100. En wanneer blijkt dat *pantoffel* als datering 1492 heeft, terwijl de verkorting *toffel* al in 1413 is genoteerd, dan is wel zeker dat *pantoffel* ouder is. Hier is in ieder geval iets raars aan de hand, want volgens de Franse woordenboeken dateert het Franse woord *pantoufle*, waaraan het Nederlands is ontleend, pas van 1465!

Herhaaldelijk zeggen Verwijs en Verdam dat ze een bepaald woord of een bepaalde

betekenis niet in het Middelnederlands hebben aangetroffen, maar dat zo'n woord of betekenis toch wel zal hebben bestaan. Omdat een bron echter ontbreekt, heb ik dergelijke woorden een jongere datering gegeven op basis van het WNT.

De onbetrouwbaarheid van het MNW wordt pijnlijk duidelijk uit een artikel van Kloeke, waarin hij aantoont dat *alle* citaten die het MNW geeft voor *spreekwoord* 'gezegde' fout zijn en bewijst dat het woord zestiende-eeuws is.[31]

Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* levert minstens zoveel problemen op als het MNW, zij het van andere aard. Het hanteren van het WNT en het vinden van de oudste datum is een heel gepuzzel. De oudste datering is in het WNT niet als zodanig aangegeven, maar moet afgeleid worden uit de gegeven citaten en de bronnen daarvan. In lang niet alle delen staan deze citaten in chronologische volgorde, zelfs niet per betekenis. In sommige delen worden eerst woordenboekcitaten gegeven en daarna overige citaten, en in de alleroudste delen staan de citaten soms gerangschikt op het geboortejaar van de auteur. Pas in de laatst verschenen delen wordt de datum achter de citaten vermeld (maar deze moeten kritisch bezien worden, want er staan fouten in: onder *verschrompelen* staat bijvoorbeeld een citaat van Huizinga uit 'ca. 1832' - dit moet echter 'ca. 1932' zijn!). Voor de andere delen moet de oudste datum achterhaald worden aan de hand van de bronnenlijsten. Dan blijkt dat werkelijk honderden bronnen niet in de gepubliceerde bronnenlijsten zijn opgenomen. Soms is via de cd-rom nog een jaartal te vinden, maar meestal betreft het incidenteel gebruikte bronnen die niet meer terug te vinden zijn. Voorts is vaak moeilijk en soms onmogelijk te achterhalen welke editie is gebruikt.

Daarbij moet ook nog bedacht worden dat het WNT uitsluitend de oudste dateringen uit 'de eigen materiaalverzameling' geeft,[32] wat betekent dat een oudste bewijsplaats in het WNT niet de eerste verschijningsdatum van een woord behoeft te zijn. Lang niet alle bronnen zijn even uitputtend geëxcerpeerd. Voor een groot deel van het alfabet zijn niet alle bronnen van het WNT gebruikt, terwijl de materiaalverzameling alsmaar doorgegaan is.[33]

Daar staat dan weer tegenover dat nu het WNT op cd-rom is verschenen, dit bestand als een enorme verzameling citaten gebruikt kan worden, die het mogelijk maakt oudere vindplaatsen te zoeken van woorden onder andere trefwoorden. Van die mogelijkheid is dankbaar gebruik gemaakt, en op grond daarvan konden honderden woorden worden geantedateerd. Het zoeken naar woorden door het gehele bestand van het WNT is zeer tijdrovend, en daarom konden bij lange na niet alle trefwoorden op deze wijze worden gedateerd. Uit een beperkt onderzoek naar ruim honderd willekeurig gekozen woorden bleek dat de vorm van deze woorden op grond van de cd-rom van het WNT gemiddeld 110 jaar vroeger kon worden gedateerd dan de oudste datum die het WNT zelf bij het betreffende lemma vermeldde.[34] Hierbij werd echter geen rekening gehouden met de betekenis van het woord. Een steekproef leerde dat het aantal antedateringen aanzienlijk minder is wanneer niet alleen naar de vorm, maar ook naar de betekenis wordt gekeken.

Over de voor- en nadelen van het WNT voor het dateren zie verder de inleiding van de tweede druk van het EWB. De conclusie luidt dat hoewel dateren mét het WNT een bijna onneembare horde is, het zónder het WNT totaal onmogelijk is.

Opnamebeleid van woordenboeken

Een algemeen probleem bij het raadplegen van woordenboeken is de vraag of opname van een woord betekent dat dit woord daadwerkelijk gebruikt werd. Heeft de lexicograaf het woord opgenomen omdat hij het is tegengekomen, of omdat hij het wil invoeren, of omdat hij het uit een ander woordenboek heeft overgeschreven? Nam hij het op omdat het algemeen gebruikelijk was, of juist omdat het zeer exotisch of specialistisch was en dus in zijn ogen uitleg behoefde?

Dit probleem treedt in Meijers *Woordenschat* pijnlijk naar voren. Van deze *Woordenschat* zijn vanaf 1650 verschillende drukken verschenen - Meijer had overigens pas met de tweede druk uit 1654 bemoeienis. De eerste druk van de *Woordenschat* bestond uit slechts één deeltje met bastaardwoorden. Vanaf de derde druk van 1658 komen er twee aparte delen voor bastaardwoorden en voor kunstwoorden (vaktermen of vreemde woorden). Die laatste categorie heb ik bij de dateringen in principe uitgesloten, omdat er geen aanwijzing is dat deze ook werkelijk gebruikt werden;[35] dat is overigens ook niet zeker voor de bastaardwoorden, maar gezien hun aanpassing in spelling kan toch een zekere mate van bekendheid verondersteld worden.

Interessant is dat in het WNT regelmatig een groot gat wordt geconstateerd tussen de opname in oudere woordenboeken, vooral in Meijers *Woordenschat*, en het eerste citaat waarin het betreffende woord gebruikt wordt. Dat betekent vrijwel zeker dat het eerste voorkomen in het woordenboek niet gebaseerd is op waarneming van het woord 'in het wild'. *Vaniteit* 'ijdelheid' en *versie* 'het draaien' en 'vertaling' komen in Meijers *Woordenschat* van 1650 voor en dan pas eind achttiende eeuw, *traductie* 'vertaling' en *vaporeus* 'vol dampen' komen in de *Woordenschat* voor, en daarna pas weer in de negentiende eeuw.

Ook zijn er woorden of betekenissen die slechts in woordenboeken zijn gevonden en nooit in teksten. Een bewijs trouwens dat woordenboeken elkaar overschrijven. Het woord *rememoniëren* 'in herinnering brengen' en de twee afleidingen van *auxiliair* 'hulp-': *auxiliëren* en *auxiliatie*, komen alleen in enkele oude woordenboeken voor, evenals de betekenis 'antwoord' van *responsie* en 'opsprong, het opstaan' van *resulatie*.

Een ander probleem dat zich voordoet wanneer dateringen gebaseerd zijn op woordenboeken, is het feit dat deze vaak een vertragingsfactor inbouwen. Een nieuw woord wordt pas opgenomen nadat het in de ogen van de lexicograaf zijn bestaan heeft bewezen, bijvoorbeeld doordat hij het enkele jaren in geschreven bronnen heeft gesignaleerd. Waarbij er dan al van uitgegaan wordt dát de woorden gesignaleerd worden - in de praktijk blijkt dat echter lang niet altijd het geval en zien woordenboekmakers veel 'onopvallende' woorden over het hoofd. Dat blijkt als men de neologismenwoordenboeken van de laatste decennia legt naast de chronologische woordenlijst achterin - geen van de neologismenwoordenboeken signaleert de opkomst van *gestoord* 'gek' (1976), *hapsnap* (1976) of *stijldans* (1976).

Het is interessant om te weten hoe groot het tijdsverschil is als woorden zijn gedateerd op basis van woordenboeken of op basis van teksten. Een indicatie daarvan geven de woorden die in mijn database staan en niet in het hoofdwerk van het WNT voorkomen. Deze woorden heb ik gedateerd op basis van woordenboeken of woordenlijsten.

Toen de *Aanvullingen* van het WNT ter beschikking kwamen, bleken ongeveer 1000 woorden in de *Aanvullingen* een oudere datering te hebben dan ik in woordenboeken had gevonden. Zoals bekend heeft de redactie voor de *Aanvullingen* gewerkt met geëxcerpeerde teksten en met een kleine set woordenboeken - minder woordenboeken dan ik bij het dateren heb gebruikt. Nu kon ik dus vergelijken hoe groot het tijdsverschil was tussen de door mij op grond van woordenboeken gedateerde woorden en de dateringen uit de *Aanvullingen*. Het bleek dat een derde van de woorden in de *Aanvullingen* slechts minder dan 10 jaar ouder was, een derde was tussen de 10 en 25 jaar ouder (samen ging het om 64,7% van de woorden), en naarmate het tijdsverschil groter werd, liep het percentage woorden steeds meer terug (16% van die 1000 woorden uit de *Aanvullingen* was tussen de 25 en 50 jaar ouder dan ik gevonden had, de overige 20% was in de *Aanvullingen* meer dan 50 jaar ouder dan bij mij). Dergelijke tijdsverschillen zijn bepaald niet spectaculair te noemen, zeker niet wanneer men in gedachte houdt dat iedere datering voor een periode staat.

Bovendien heeft de methode die ik voor de database heb gevolgd, ook geleid tot oudere dateringen ten opzichte van de *Aanvullingen*. Omdat de *Aanvullingen* pas in een laat stadium beschikbaar kwamen, heb ik alleen een vergelijking kunnen maken voor de letters A en B. Het bleek dat de aantallen oudere dateringen in de database vergeleken met de *Aanvullingen* zowel in absolute als in relatieve aantallen overeenkwamen met het omgekeerde - oudere dateringen in de *Aanvullingen* tegenover de database: de database had voor de letter A 17 oudere dateringen dan de *Aanvullingen* en voor de letter B 73, terwijl de *Aanvullingen* voor de letter A 14 en voor de letter B 73 oudere dateringen dan de database opleverden. De oudere dateringen in mijn database betroffen voor een derde een verschil van 10 jaar of kleiner, voor ruim een derde een verschil tussen de 10 en 25 jaar, voor 13% een verschil tussen 25 en 50 jaar en voor 18% groter dan 50 jaar. Er is geen reden te veronderstellen dat de overige letters van het alfabet hiervan substantieel zullen afwijken. Dat betekent dus dat het niet essentieel veel uitmaakt of men dateert op grond van woordenboeken of op grond van teksten, en dat men het beste resultaat verkrijgt door woorden zowel aan de hand van woordenboeken te dateren als op basis van teksten, omdat de gegevens van woordenboeken en teksten elkaar aanvullen.

Een groot probleem bij het dateren op grond van teksten is dat het erg tijdrovend is teksten te excerperen. Hoewel steeds meer teksten digitaal beschikbaar komen, is het voorlopig niet mogelijk al die teksten automatisch te doorzoeken op oudere dateringen: alle spel- en vormvarianten zouden daarbij moeten worden bekeken. Er bestaan al wel computerprogramma's die de spellingverschillen tussen de officiële spellingen uit 1954 en 1995 kennen (en op verzoek negeren), en er zijn parsers: computerprogramma's die een tekst syntactisch analyseren en die *loopt, liep* en *gelopen* herkennen als vormen van het werkwoord *lopen*. Maar deze programma's werken in principe alleen bij moderne teksten, niet bij oude spellingvarianten. Hopelijk wordt er binnen afzienbare tijd ook een programma gemaakt dat oude teksten kan doorzoeken, en dan onder andere kan helpen bij het vinden van oudere dateringen. Dan blijft het probleem van de betekenis overigens bestaan: de computer kan misschien taalvormen leren herkennen, maar het zal nog lang duren voordat hij ook herkent in welke betekenis die vorm gebruikt wordt.

Taboe, eufemisme en algehele vaagheid

Woorden uit de taboesfeer, informele woorden en scheldwoorden zijn vaak pas laat gedateerd, simpelweg omdat ze niet werden opgeschreven. We kunnen er gevoeglijk van uitgaan dat ze ouder zijn, soms zelfs aanzienlijk. Een enkele maal kunnen we het woord herleiden. Zo is het woord *verneuken*, conform het WNT, gedateerd op het volgende citaat uit 1795: 'Die donders hebben hem en ons vern..., want ze hebben een post begeeven, die er niet is'. De puntjes moet de lezer zelf invullen.

Taboe speelde vroegere woordenboekmakers ook parten in hun omschrijvingen. Meijers *Woordenschat* - toch al een dubieuze bron, zoals we boven zagen - geeft vaak dermate vage omschrijvingen dat men geen idee heeft of het woord hierop gedateerd kan worden of niet. Zo noemt hij *impotent* 'onmagtig, onvermogend'. Dan is Weiland in 1824 een stuk duidelijker met zijn 'onmagtig, bijzonder tot het vaderschap'.

Een vage omschrijving vinden we bij *fontanel*. In 1514 kwam dit woord al voor met als omschrijving 'opzettelijk in het lichaam aangebrachte opening'; in verschillende drukken van Meijers *Woordenschat* staat het woord met als omschrijving 'verlaat, zuygat, zuytap'. Pas in Weiland 1824 staat '[...] ook het teedere vliesje op het hoofd van jonge kinderen, tusschen den naad van het bekkeneel'. Op basis daarvan heb ik *impotentie* en *fontanel* beide pas gedateerd op 1824. Beter een zekere wat jongere datering dan een oude, maar onzekere.

Ook latere woordenboeken kiezen hun woorden bij delicate zaken met zorg: in 1902 zegt het WNT over *buste* 'in den zin van bovenlijf is het nog niet gewoon'.

De relatieve waarde van dateringen

Het is nu wel duidelijk dat er allerlei haken en ogen aan het dateren zitten. Dat betekent dat men ongetwijfeld correcties op de jaartallen van de hier gegeven dateringen kan vinden, wanneer men deze met een loep of microscoop gaat bekijken. Niet op álle dateringen, wel op een deel ervan. Om alle woorden precies te dateren, is veel mankracht en tijd nodig.

Over het algemeen zullen de dateringen van de oudste woorden waarschijnlijk niet veel gepreciseerd kunnen worden, al was het maar omdat het niet zo waarschijnlijk is dat er plotseling veel nieuwe middeleeuwse bronnen te voorschijn zullen komen. De meeste correcties zullen de jongste woorden betreffen en de woorden die niet in het WNT staan. Vooral taboewoorden, scheldwoorden, spreektaalwoorden en tussenwerpsels kunnen ouder zijn dan hier vermeld. Ook de twintigste-eeuwse dateringen zullen voor een deel gepreciseerd kunnen worden - het aantal bronnen uit deze periode is zo groot, dat ze onmogelijk allemaal geraadpleegd konden worden.[36] Een datering in de twintigste eeuw betekent dan ook vooral: in dit jaar is het woord in een woordenboek opgenomen. Zo is *collaboreren* gedateerd op 1950; ongetwijfeld was het al in de Tweede Wereldoorlog in gebruik, maar de eerste schriftelijke neerslag heb ik in een woordenboek uit 1950 gevonden. Dergelijke dateringen kunnen gepreciseerd worden.

Soms kan uit de presentatie van een woord opgemaakt worden dat een datering wel redelijk ‘goed’ zit: jonge woorden worden vaak tussen aanhalingstekens geplaatst of gecursiveerd. Het oudst gevonden citaat van *ijsberen* uit 1897 luidt bijvoorbeeld: ‘dit “ijs-

beren" [...] werd dubbel vervelend doordat het gepaard ging met een hinderlijk kraken van de nieuwe bruine wandelschoenen'; in het oudste citaat van *steppe* uit 1780 wordt dit woord gecursiveerd. Ook uit de formulering kan blijken dat sprake is van een nieuw woord of een nieuwe betekenis. Zo meldt de taalkundige Van Wijk in 1939: 'Sommige talen hebben naast intonaties met een bepaalde toonhoogte ook zodanige, die alleen door verschillende toonhoogte, of, zoals men zegt, door verschillende registers, van elkaar verschillen'. En de dichter Kloos laat in 1883 zowel in zijn woordkeuze als door het gebruik van aanhalingstekens blijken dat hij een moderne betekenis bedoelt: 'In Augustus l.l. verraste mij een doodelijke verliefdheid op een juffer, daar ik al vroeger mee in betrekking had gestaan, maar die ik om allerlei omstandigheden had laten "zitten", zoals men zegt'. Woorden als 'zogeheten', 'zogenaamd' of het geven van een vertaling ter verduidelijking van een vreemd woorden, duiden er alle op dat er sprake is van een jong en nog als vreemd gevoeld woord. Al deze middelen worden tot op heden gebruikt (zo kunnen we moderne neologismen herkennen), maar het gebeurt al eeuwen, blijkens het volgende citaat uit een modeblad uit 1791, waarin de vreemde woorden zowel gecursiveerd worden als voorafgegaan door 'zogenaamd' én gevolgd door een vertaling:[37]

> De halsdoeken zijn van wit gaas [...]. De zoogenaamde *Coereurs* of *Caraco's* van *viölet satin*, en eene zeer smalle *taille* zijn thans algemeen [...]. *Nacara* is nu weder de nieuwste *mode*-koleur [...]; echter schijnt de scarlaaken-koleur het *nacara* of hoogrood, bij de *Dames*, te zullen verdringen.

Dat veel woorden enkele jaren geantedateerd kunnen worden, ligt voor de hand. Zoals eerder gezegd, geldt ieder jaartal als indicatie voor een periode. Afwijkingen van enkele decennia zijn dan ook alleszins acceptabel. Dat was de reden dat een standaardwerk als het WNT in de meeste delen (zo ook in de drie delen met *Aanvullingen*) het woordenboek van Weiland uit 1824 en 1832 niet heeft geraadpleegd, maar volstaan heeft met Kramers *Kunstwoordentolk* uit 1847 - men vond het verschil in datum te gering. Ik heb Weiland wel geraadpleegd, en dit leverde een groot aantal antedateringen van het WNT op; zie in de chronologische woordenlijst de jaartallen 1824 en 1832.

Dat preciseringen mogelijk zijn, betekent overigens niet dat de hier gegeven dateringen 'fout' zijn - ze geven de huidige stand van wetenschap. In het dateren van woorden en hun betekenissen bestaat er geen absoluut goed of fout. Het feit dat van sommige woorden de datering aangescherpt kan worden, laat onverlet dat het huidige materiaal de mogelijkheid biedt grote lijnen, tendensen in de ontwikkeling van de woordenschat te tonen, zoals zal blijken in hoofdstuk 3 en 4. Gezien de omvang van het bestand is de kans klein dat het totaalbeeld zwaar vertekend is. Ik heb bewust gekozen voor het grote getal, omdat alleen bij een veelheid aan gegevens grote lijnen zichtbaar worden. Het alternatief is een relatief klein aantal woorden uit te kiezen en daarvan in alle beschikbare bronnen de dateringen te zoeken. Dan zouden de dateringen wellicht niet nader gepreciseerd kunnen worden (en zelfs dat is zeer de vraag!), maar het grote nadeel is dat de keuze van de woorden de resultaten van tevoren bepaalt. Dat leek me ongewenst.

Dit systeem - een klein aantal woorden in alle beschikbare bronnen dateren - is heel geschikt voor het maken van overzichten van de nieuwe woorden uit een bepaald jaar. Sanders heeft op die manier de neologismen van het jaar 2000 en 2001 beschreven. Daarvoor heeft hij het eerste voorkomen van alle potentiële nieuwe woorden op internet en in digitale krantenbestanden doorzocht. Die aanpak kan alleen voor de huidige tijd, nu de nieuwsvoorziening zo goed geregeld is en de hele wereld bestrijkt. Voor het jaar - ik noem maar wat - 1723 kunnen we nooit meer de kleine nieuwsfeitjes achterhalen, en evenmin de eendagsvliegen die deze nieuwsfeitjes in de woordenschat van 1723 hebben opgeleverd.

Een laatste relativerende opmerking is de volgende: wanneer we over een grotere periode terugkijken, maakt een verschil in datering van enkele jaren of decennia eigenlijk helemaal niets uit - het is niet essentieel of een woord voor het eerst in 1620 of in 1635 is genoteerd. Maar naarmate het eerste voorkomen dichter bij onze eigen tijd komt, lijkt het veel belangrijker - het lijkt nogal uit te maken of een woord voor het eerst in 1960 of in 1975 is genoteerd. Maar is dat wel zo in het perspectief van de grote lijn? Ik pleit ervoor over de hele linie een relativerende kijk op de dateringen te houden. Mede gezien het feit dat niet valt uit te maken wanneer het woord door twee personen, door duizend personen of door een miljoen wordt gebruikt, dus op welk moment een woord de overstap heeft gemaakt van jargon naar algemeen gebruikelijk.

1.2.3 De gedateerde betekenis

Van ieder trefwoord wordt een summiere betekenis gegeven, en dat is de betekenis die is gedateerd. Deze korte betekenis is slechts bedoeld als handreiking aan de lezer, als eenvoudige identificatie van het woord; ze heeft geen wetenschappelijke pretentie, streeft geen volledigheid na, is geen woordenboekdefinitie (zie daarvoor de woordenboeken). Ik heb echter geprobeerd me niet te bezondigen aan vrijblijvende vaagheden die in het WNT zijn te vinden, zoals ‘blijkbaar een technisch woord’.[38] Ik heb geprobeerd in enkele woorden de essentie van een zaak of begrip aan te duiden, en de definities van gelijkwaardige woorden te uniformeren; dus alle wijnen zijn als ‘wijnsoort’ gedefinieerd.

Bij functiewoorden zoals telwoorden, voegwoorden en voorzetsels is over het algemeen geen betekenisaanduiding gegeven maar alleen een woordsoortaanduiding (‘voorzetsel’, etc.), omdat deze woorden nauwelijks kort te omschrijven zijn.

De betekenis die kort vermeld wordt, is de huidige betekenis in het Standaardnederlands. Soms bestond een woord al langer, maar in een andere betekenis - een betekenis die inmiddels is verdwenen of alleen nog in dialecten voortleeft. Dan wordt niet die oudere betekenis genoemd en gedateerd, maar de huidige. Dat is noodzakelijk gezien de opzet van het boek: uitgangspunt vormt telkens de ouderdom van onze huidige woordenschat, ofwel de huidige woorden in de huidige betekenis. Dat die woorden en betekenissen wellicht een oudere geschiedenis hebben, is te vinden in etymologische woordenboeken; het was niet het doel en onderwerp van dit boek. Bij een vergelijking van reeksen woorden, zoals in dit boek gebeurt, moeten

telkens dezelfde gegevens bekeken worden, dus ofwel alle huidige betekenissen ofwel alle oudste betekenissen; een

combinatie kan niet. Hier is de huidige betekenis het uitgangspunt, en dus wordt vermeld:

1600 *aarzelen* ‘weifelen’

en niet: 1327 *aarzelen* ‘terugwijken, achteruitgaan, terugkeren’, want die betekenis kennen we niet meer, en al helemaal niet: 1327 *aarzelen* ‘weifelen’, want in 1327 bestond die betekenis nog niet.

Hiermee wijkt dit boek af van de bestaande etymologische woordenboeken van het Nederlands. Voor zover deze dateringen hebben opgenomen, hebben ze vaak - maar ook weer niet altijd - de oudste vorm gedateerd, ongeacht de betekenis daarvan. Zo staat zowel in De Vries/De Tollenaere als in het EWB *aarzelen* met de vermelding van de oudere betekenis (het EWB geeft als datering hiervan 1327 en vermeldt daarnaast ook de datering van de huidige betekenis). De gevolgde politiek wordt door De Vries/De Tollenaere niet expliciet beschreven, maar deze lijkt identiek aan die welke het EWB volgt: waar sprake is van een betekenisontwikkeling, wordt meestal eerst de oudere betekenis gedateerd en vervolgens de huidige. Waar sprake is van een nieuwe betekenis, wordt eerst de huidige nieuwe betekenis gedateerd, en vervolgens wordt een oudere betekenis vermeld.

Een voorbeeld van een betekenisontwikkeling in het EWB is *succes*, waar de betekenis van ‘afloop’ naar ‘goede afloop’ is gegaan:

succes ‘welslagen’ □1619 als ‘afloop’; de huidige betekenis 1690□

Een voorbeeld van een woord in het EWB dat meer dan eens geleend is en waar dus geen sprake is van een betekenisontwikkeling, is *vedette*:

vedette ‘ster in film of sport’ □1926-1950; ouder in de betekenis ‘uitkijk te paard’ 1732□

In het onderhavige werk is een andere keuze gemaakt, namelijk om áltijd en consequent (of zo consequent mogelijk) de *huidige* betekenis te dateren; *succes* is dus gedateerd op 1690.

Nog wat voorbeelden: in het EWB en De Vries/De Tollenaere staat *beroerd* gedateerd in de middeleeuwse betekenis ‘bewogen, ontsteld’; in het onderhavige boek is *beroerd* ‘ellendig’ gedateerd op 1784. *Dokter* is in beide werken gedateerd in de Middelnederlandse betekenis ‘geleerde’; het EWB heeft daaraan de latere betekenis ‘arts’ toegevoegd - en dat is in het onderhavige boek de enige gedateerde betekenis. Beide werken vermelden *gispen* eerst in de betekenis ‘afranselen’, en pas later als ‘hekelen’; in dit werk is alleen ‘hekelen’ gedateerd.

Bij betekenisontwikkelingen is het niet altijd eenvoudig uit te maken wanneer een bepaalde betekenisnuance optrad - het is natuurlijk veel gemakkelijker om te bepalen wanneer een *woordvorm* voor het eerst wordt gevonden. Belangrijk hulpmiddel bij de datering van betekenissen is opnieuw het WNT.

Gemakkelijker te dateren zijn woorden voor nieuwe uitvindingen. In die gevallen beschouw ik de datum waarop de nieuwe vinding plus de naam werd bedacht of geïntroduceerd (voor zover bekend), als datering voor het woord, ook als het woord al eerder bestond in een andere betekenis. Zoals eerder vermeld, bestond het woord *vliegtuig* vanaf 1633 in de betekenis ‘ieder tuig of ding waarmee men het luchtruim in kan’; ook een luchtballon werd een *vliegtuig* genoemd. Pas eind negentiende eeuw werd er geëxperi-

menteerd met een vliegmachine met vaste vleugels en zwaarder dan lucht. Op die betekenis is het woord gedateerd (1911) - het feit dat de woordvorm ouder is, is voor dit boek niet relevant, sterker nog: onjuist. Het is namelijk fout om te zeggen:

1633 *vliegtuig* 'vliegmachine met vaste vleugels'

want dan is er sprake van een vliegmachine avant la lettre: pas in 1903 vond de eerste vlucht met een machine zwaarder dan lucht plaats.

Toen de eerste *trein* (1839) verscheen, leidde dit tot nieuwe betekenissen van de woorden *coupé* (1847) en *station* (1839) - die nieuwe betekenissen zijn hier gedateerd, en niet de oudere 'voorgedeelte van een postwagen' en 'pleisterplaats voor paarden'.

Het kiezen voor de *huidige* betekenis roept de vraag op in welke gevallen er sprake is van een huidige, nieuwere betekenis versus een vroegere, oude. En hoe en waarom veranderen betekenissen in de loop van de tijd?

Betekenisveranderingen

Er zijn verschillende soorten betekenisveranderingen: betekenisveralgemening, betekenisvernauwing, metaforisch en metonymisch gebruik.[39] Deze categorieën lopen overigens soms in elkaar over. Aan betekenisveranderingen liggen geen wetmatigheden ten grondslag, zoals aan klankveranderingen, maar ze vertonen wel een grote mate van parallellisme, zowel binnen één taal als binnen verschillende talen. De tak van de taalkunde die zich bezighoudt met betekenisveranderingen en hun oorzaken, heet semasiologie, of semantiek.

Hieronder geef ik voorbeelden van de vier soorten betekenisveranderingen en vermeld ik in welke gevallen de veranderde betekenis is gedateerd en in welke gevallen niet. Overigens moet dit uiteraard per woord bekeken worden. Hier geef ik de algemene principes, en ter illustratie vermeld ik veel voorbeelden.

1. Betekenisveralgemening. De naam van het materiaal kan voor een product hiervan worden gebruikt (dit wordt ook wel onder metonymisch gebruik gerekend). *Glas* (1240) is 'een harde stof uit silicaten', maar wordt ook gebruikt voor bepaalde voorwerpen van deze stof. In dergelijke gevallen heb ik de algemene betekenis 'harde stof uit silicaten' vermeld en gedateerd, en niet de afgeleide betekenis voor voorwerpen. Betekenisveralgemening vinden we vaak bij vaktaalwoorden, bijvoorbeeld medische termen die doordringen in het algemene spraakgebruik: 'de zorgsector lijdt aan financiële anorexia'. Vaak krijgen vaktaalwoorden wanneer ze doordringen in het algemene taalgebruik een vagere betekenis.[40] Extreme voorbeelden hiervan zijn Frans *chose*, Duits *Sache*, Engels *thing* en Nederlands *ding* (901-1000) en *zaak* (901-1000), die alle vijf oorspronkelijk 'rechtszaak' betekenden en nu zowat de meest vage woorden in de taal zijn.

Betekenisveralgemening kan het gevolg zijn van het feit dat de zaak, de maatschappij, de omstandigheden of de ideeën veranderen en daarmee het woord. Woordgeschiedenis is gekoppeld aan zaakgeschiedenis en cultuurgeschiedenis, of kan dat zijn.[41] Een maatschappelijke verandering die leidde tot betekenisveralgemening vond plaats toen men een *pen* 'vogelveer' ging gebruiken om mee te schrijven. Hierdoor kreeg het woord *pen* er de betekenis 'schrijfgereedschap' bij. *Mannequin* (1807) betekende oorspronkelijk

‘paspop (manneke) waarop mode wordt geshowd’. Toen men mode ging tonen op levende dames in plaats van op aangeklede poppen, werd het woord *mannequin* (1914) ook op hen betrokken. Zo kreeg het woord twee betekenissen.

2. Betekenisvernauwing, ook wel betekenisspecialisatie of betekenisverenging genoemd. Een algemene betekenis kan vernauwd worden tot een specifieke betekenis. Het woord *angel* ‘haak’ (1276-1300) kreeg in de visserstaal de specifiekere betekenis ‘vishaak, hengel’. Meestal heb ik dan alleen de vernauwde betekenis gedateerd. *Salueren* bestond al in de dertiende eeuw, maar als ‘(be)groeten’, terwijl het nu (sinds 1861) alleen het uitbrengen van een militaire groet aanduidt. In de oudste bron uit 1504 kreeg *erectie* de omschrijving ‘oprichting, stichting’, kennelijk dus het equivalent van Engels *erection (of a building)*; later wordt alleen de betekenis ‘oprichting’ vermeld, waarbij in het midden werd gelaten wat er opgericht wordt. Ik heb de betekenis ‘oprichting van de penis’ pas op 1850 gedateerd, omdat in een huwelijkshandboek uit dat jaar expliciet de huidige betekenis genoemd wordt. Ik vermoed dat deze betekenis ouder is en om taboeredenen niet werd opgeschreven, maar ik heb daarvoor tot nu toe geen schriftelijke bewijzen.

Voor veel betekenisvernauwingen is de invoering van het christendom verantwoordelijk. Zo bestond *biecht* al als rechtsterm met de betekenis ‘plechtige uitspraak, verplichting door zo'n uitspraak’; het woord kreeg na de kerstening de huidige christelijke betekenis (901-1000).[42] *Troost* betekende oorspronkelijk ‘zekerheid, bescherming’, maar kreeg uit de bijbelvertalingen de huidige betekenis (1240), zoals ook de oorspronkelijke betekenis van *vroom* ‘bevorderlijk, nuttig, deugdelijk’ aangepast werd (1567). *Vasten* betekende oorspronkelijk ‘vasthouden, in acht nemen’ en ging vandaar ‘het vast zijn van de wil om de spijsverboden in acht te nemen’ (1240) betekenen. Telkens zijn de oudere betekenissen inmiddels verdwenen.

Onder betekenisvernauwing vallen ook betekenisverlagingen en betekenisverhogingen. Betekenisverlaging vinden we bijvoorbeeld in het pejoratief gebruik van een woord dat vroeger een neutrale betekenis had. Zo was *wijf* (1100) aanvankelijk een neutraal woord voor ‘niet-adellijke vrouw’. *Bakkes* (1546), *facie* (1265-1270) en *tronie* (1468) betekenden vroeger neutraal ‘gezicht’, *zuipen* (1240) was gewoon ‘drinken’ en met *paap* (1181-1210) werd neutraal een ‘katholiek’ aangeduid.

Het is interessant te zien dat sommige betekenisverslechteringen regelmatig optreden: zo betekende *slet* aanvankelijk ‘afgescheurde lap’ (1350), en ging het vandaar metaforisch ‘slordige, ontuchtige vrouw’ (1599) betekenen. Eenzelfde betekenisverschuiving geeft *dweil* te zien: ‘vaatdoekje’ in 1396, ‘iemand die als een dweil over straat zwiert’ in 1841. Andersom echter is de betekenisverschuiving gegaan bij *slons* en *del*: de oudste betekenis van *slons* was ‘slordige vrouw’ (1623); in 1787-1789 is de betekenis ‘lor’ genoteerd. Hier kan echter sprake zijn van toeval: de betekenis ‘lor’ kan ouder zijn maar niet gevonden. Die mogelijkheid bestaat niet bij *del*: al in 1350 kwam dit voor als ‘slonzige vrouw’, en pas in 1950 is de betekenis ‘vod’ genoteerd! Doordat er diverse woorden bestaan die zowel ‘vod’ als ‘slordige vrouw’ aanduiden, is er kennelijk een tendens ontstaan om woorden die een van

beide betekenissen hebben, met de andere betekenis uit te breiden. Voor mannen worden vergelijkbare benamingen gebruikt, denk aan uit-

drukkingen als ‘wat een prul van een vent’ (1700; *prul* ‘vod’ dateert van 1583) en ‘wat een lor van een vent’ (1641; *lor* ‘vod’ dateert van 1625).

Een betekenisverslechtering treedt geleidelijk op, is moeilijk te dateren en is bovendien niet absoluut: in *een dijk van een wijf* is geen sprake van pejoratief gebruik. Ik heb dat opgelost door de betekenisomschrijving van het trefwoord wat ruim te houden, bijvoorbeeld *wijf* ‘vrouw (pejoratief)’ en verder de oudste datum aan te houden. Ook bij *heer* (901-1000) en *klerk* (1210-1240) is titelinflatie opgetreden: vroeger was *heer* een hoge titel, en een *klerk* was een geestelijke, man van wetenschap, schrijver.

Ik heb alle adellijke titels op de oudste datum van voorkomen gezet, dus *prins* (1265-1270), *hertog* (1201-1225), *markies* (1350), *graaf* (1201-1225), *burggraaf* (1220-1240), *baron* (1240), *ridder* (1220-1240); hetzelfde geldt voor het predikaat *jonkheer* (1240). Weliswaar is pas in de negentiende eeuw het huidige stelsel van adellijke titulatuur vastgelegd, maar de woorden zijn al veel ouder, en duidden altijd al iemand van adel aan.

Dat woorden verschillende gevoelswaarden hebben of hadden, heb ik evenmin gedateerd: dat *geus* (1566) aanvankelijk een scheldnaam was en vervolgens een erenaam, kan onmogelijk blijken uit de datering, net zo min als de negatieve gevoelswaarde die woorden als *burger* (1240) en *bourgeois* (1451-1475) gekregen hebben - althans bij sommigen of in sommige contexten -, of *boer* (1516) en *proletariër* (1870).

Een speciaal geval zijn bijvoeglijke naamwoorden die een (subjectieve) kwalificatie aanduiden. Bij dergelijke woorden treedt dikwijls een verschuiving op van een positieve of neutrale betekenis naar een negatieve. Hier is sprake van een echte betekenisverandering, en daarom heb ik telkens de huidige, ongunstige betekenis gedateerd. Dus van *berucht* (1704) is niet de oudere betekenis ‘beroemd’ gedateerd, van *hardvochtig* (1785) niet het oudere ‘flink, dapper’, van *haveloos* (1677) niet het oudere ‘arm’, van *slecht* (1573) niet de oudere betekenissen ‘effen, vlak, glad, eenvoudig’, van *voorbarig* (1605) niet het oudere ‘voornaam’, van *wulps* (1611-1620) niet het oudere ‘dartel’, van *zonderling* (1605) niet het oudere ‘afzonderlijk, bijzonder, buitengewoon’.

Betekenisverhoging komt minder vaak voor. Een voorbeeld is *moed* (1351-1400), waarvan de oudste betekenissen ‘hartstocht, drift, gemoedsbeweging’ waren. *Slim* (1602) heeft als oudere betekenis ‘scheef, verkeerd’. Een *schalk* (1782) was vroeger een knecht, tegenwoordig betekent het ‘schelm’, en heeft het dus een gunstigere of melioratieve betekenis gekregen. Ik heb telkens de huidige gunstige betekenis gedateerd.

3. Metaforisch gebruik, of overdrachtelijk (figuurlijk) gebruik, een betekenisverandering die berust op overeenkomst. Lichaamsdelen worden nogal eens metaforisch gebruikt, bijvoorbeeld de *voet* van een berg of een glas, de *arm* van een rivier, het *hoofd* van een stoet, de *kruin* van een boom, het *oor* van een kopje.[43] Van dergelijke woorden heb ik alleen de letterlijke betekenis opgenomen en gedateerd; de figuurlijke betekenissen zijn latere afgeleiden, die in principe onbeperkt gemaakt kunnen worden, hoewel sommige op den duur gestandaardiseerd kunnen worden.

Evenmin apart gedateerd is het recente figuurlijke gebruik van *spagaat* (‘dierenartsen in emotionele spagaat vanwege mond- en klauwzeer’) of van *architect* (‘de architec-

ten van een duivels plan') of van *parachuteren* ('mensen in posities parachuteren'). Geen aandacht heb ik geschonken aan het feit dat allerlei titels - waarschijnlijk álle titels - gebruikt kunnen worden voor een machtig persoon; vergelijk *ayatollah, baron, magnaat* ('de ayatolla van het bedrijf'). Regelmatig en dus niet gedateerd is het feit dat veel bijvoeglijke naamwoorden ook als zelfstandig naamwoord gebruikt kunnen worden, zoals *gek* 'krankzinnig' en 'krankzinnige'. Het nieuwe gebruik van *afrekenen* voor personen ('iemand ergens op afrekenen') of *afschieten* van plannen en voorstellen heb ik niet gedateerd, net zo min als de uitbreiding van woorden naar de digitale wereld, zoals *balk* voor een streep op het beeldscherm, *knippen* of *plakken* van tekst e.d.; of het gebruik van de werkwoorden *schuifelen, slijpen, hakken* voor bepaalde vormen van dansen. In het ideale etymologische woordenboek zijn al deze figuurlijke betekenissen wel degelijk apart gedateerd, maar dat is nog toekomstmuziek.

Wel apart gedateerd zijn de namen van dieren die overdrachtelijk gebruikt worden ter aanduiding van een werktuig, toestel of stellage, zoals *bok* (1523), *ezel* (1654), *koevoet* (1593), *paard* (1635), *ram* (1875) en *slang* (1687).[44]

4. Metonymisch gebruik, of betekenisovergang ten gevolge van associaties. Bijvoorbeeld: hij is een knappe *kop* of: wat een *broekie*, beide als pars pro toto. Ook metonymisch is het gebruik van *vlegel* (1657) voor een 'lomperd', omdat men generaliseerde dat mensen die een dors*vlegel* hanteerden, lomp waren. Deze categorie levert voor een deel onvoorspelbare betekenisveranderingen op - waarom wordt *vlegel* wel als persoonsaanduiding gebruikt en *riek* of *vork* niet? De onvoorspelbare betekenisveranderingen heb ik apart gedateerd, de voorspelbare niet. Regelmatig is bijvoorbeeld het gebruik van de naam van een instelling ter aanduiding van het gebouw waarin deze gevestigd is ('de *universiteit* is nieuwbouw') of voor de mensen die er werken ('de *bibliotheek* wil personeelsuitbreiding'). Het metonymisch gebruik van zaaknamen voor personen heb ik genegeerd, bijvoorbeeld: 'hij is een *schoonheid*', 'zij is zijn *vlam*', *blauw* voor 'politieagenten' ('meer blauw op straat'), of 'de hele *zaal* stond op'.

Onder metonymisch gebruik worden ook eponiemen en geoniemen gerekend: eigennamen of geografische namen die soortnaam zijn geworden, zoals *mauser* voor een soort geweer of *beaujolais* voor een rode wijnsoort.

De 'oorspronkelijke' of 'eigenlijke' betekenis

Door betekenisverandering raakt de oorspronkelijke of referentiële betekenis op de achtergrond. Hoe zouden we anders kunnen spreken van een *zilveren gulden* (*gulden* is afgeleid van *goud*) of een *gouden pen* (een *pen* was ooit een 'vogelveer')? Die oorspronkelijke betekenis is, dat blijkt wel uit de voorbeelden, voor het heden irrelevant. Wél is zij interessant vanuit etymologisch standpunt. Bij het vermelden van de betekenissen van de woorden, en bij de thematische indeling, ben ik uitgegaan van het heden en heb ik dus oorspronkelijke betekenissen genegeerd. Hier is de waarschuwing van de taalkundige Walch op zijn plaats:[45]

[...] wil men [...] zich rekenschap geven, wat een woord voor gedachten en gevoe-

> lens oproept, dan heeft men alleen met het *heden* te maken; de historie n'y est pour *rien*. Ik zeg dit zoo nadrukkelijk, omdat het een heel gewoon verschijnsel is dat men, als men 't oneens is over de juiste waarde van een woord, er de geschiedenis van dat woord bijhaalt; wat tot even geleerde als malle uitweidingen kan leiden; zoo heeft een taalhistoricus, die als deskundige door de rechtbank was opgeroepen in een beleedigingszaakje, eens verklaard, dat een ‘smeerlap’ een zeer nuttig werktuig was, weshalve (!) dit woord niet als een scheldwoord kon worden beschouwd; en er dus bij 't gebruik van dat woord geen sprake kon zijn van beleediging. Dit is ondeskundige onzin; die misschien de rechtbank welkom was - de Nederlandsche rechter schijnt over 't algemeen niet graag te willen aannemen, dat iemand ‘beleedigd’ is ‘in den zin der wet’ -, maar daarom niet minder dwaas.

Vaker gebeurt het omgekeerde, namelijk dat het gebruik van een bepaald woord veroordeeld wordt op grond van de oorspronkelijke betekenis ervan. Veel voorbeelden hiervan zijn te vinden in de ingezonden-brievenrubrieken van kranten en het tijdschrift *Onze Taal*. Zo wijst men *humanitaire ramp* af omdat de ‘oorspronkelijke’ betekenis van *humanitair* ‘menslievend’ zou zijn, en ook *akoestisch instrument* wordt in de ban gedaan, ‘want elk muziekinstrument brengt geluid voort en is dus hoorbaar’. De Engelsen hebben voor dergelijke verklaringen een term bedacht, *the etymological fallacy*: het onjuiste idee dat de oorspronkelijke betekenis van een woord de juiste zou zijn, waarmee men dus iedere vorm van taalverandering ontkent.

Niet apart gedateerde betekenisverschuivingen

Vrijwel geen enkele zaak blijft in de loop van de tijd ongewijzigd: een modern huis lijkt geenszins op een middeleeuws huis, maar het blijft de naam *huis* (893) houden, en de essentiële kenmerken blijven ongewijzigd: een huis is een plaats om in te wonen, een woning, ongeacht de architectuur van die woning. Bij de betekenisaanduiding van de trefwoorden heb ik dan ook geen aandacht geschonken aan betekenisverschuivingen die het gevolg zijn van maatschappelijke veranderingen, maar het wezen van de betreffende zaak niet aantasten. Ik heb dus tijdgebonden details verwaarloosd. Zo heb ik het feit dat de vorm van de kledingstukken *jurk* (1691) en *rok* (1100) in de loop van de tijd is gewijzigd, genegeerd, evenals het feit dat een *kous* (1240) oorspronkelijk een beenbedekking was die tot over de dij ging, dat een *uur* (1240) pas in de veertiende eeuw, toen het uurwerk werd uitgevonden, een vaste tijdseenheid van 60 minuten was en daarvoor het 24ste deel van een dag, waarbij de lengte afhing van de periode dat het licht was. Bij al deze woorden heb ik een ruime betekenisomschrijving genomen en het oudste voorkomen als datering gegeven.

Hoe ouder de woorden, des te meer de zaak waarnaar ze verwijzen, veranderd is. Een huis, een stoel, een hond, een kar - allemaal hebben ze sinds de Middeleeuwen een ander uiterlijk gekregen. Voor dergelijke realia is dat echter geen probleem, omdat de essentiële eigenschappen niet veranderden. Bij minder concrete woorden

in het Middelnederlands doet zich een lastiger probleem voor. Dergelijke woorden bezaten vaak een heel scala aan betekenissen. Wanneer één of enkele van die betekenissen tot de dag van van-

daag voortleven, heb ik het woord op de oudste gevonden datering gezet. Zo is de oudste, gedateerde betekenis van *actie* ‘rechtsvordering, rechtshandeling’ (1390) - een betekenis die nog steeds bekend is, hoewel het woord *actie* een veel ruimere betekenis heeft gekregen.

In de korte betekenisomschrijving van de trefwoorden heb ik zoveel mogelijk geprobeerd anachronismen te vermijden. Dus in plaats van *tent* (1240) te omschrijven als ‘tijdelijk verblijf uit stangen en zeildoek’ - een adequate omschrijving voor de hedendaagse tent - heb ik gekozen voor ‘tijdelijk verblijf uit licht materiaal’. Het woord is namelijk al vanaf de eerste helft van de dertiende eeuw bekend, en toen waren er weinig zeildoeken. Ik heb hier *niet* de datering aangepast aan de periode dat zeildoek als materiaal gebruikt werd, omdat het gebruikte materiaal secundair is. Zo ook bij *imperiaal* (1832): dit is niet een ‘bagagerek op een auto’, want het ding bestond al voordat de auto was uitgevonden en stond aanvankelijk op rijtuigen; daarom heb ik het omschreven als ‘bagagerek op voertuig’.

Overigens realiseer ik me dat hier sprake is van een keuze die aangevochten kan worden. Enerzijds heb ik ervoor gekozen *coupé* (1847) en *station* (1839) te herdateren, omdat deze woorden volgens mij altijd onmiddellijk met een trein geassocieerd worden en het verbazing zou wekken wanneer ze ouder blijken te zijn dan de trein; die associatie met de trein blijkt ook uit de betekenisomschrijvingen: ‘treincompartiment’ en ‘plaats waar treinen stoppen’. Anderzijds heb ik *imperiaal* en *tent* niet geherdateerd, maar de betekenisomschrijving verruimd, omdat het hierbij naar mijn mening ging om details die geen herdatering rechtvaardigen. Ook wanneer men het niet eens is met deze keuzes, blijft het belangrijkste uitgangspunt overeind, namelijk dat de dateringen en de betekenisomschrijvingen in al deze gevallen op elkaar zijn afgestemd.

Tot slot zijn sommige betekenisverschillen zo gering of is de verschuiving zo geleidelijk, dat ze niet apart kunnen worden gedateerd. Bij *magneet* (1287) weten we niet wanneer de betekenis ‘stuk magneeterts’ overliep in die van ‘gemagnetiseerd metaal’. En wanneer breidde de *kruidenier* (1568) zijn handeltje uit van kruiden en specerijen naar grutterswaren?

Meerdere betekenissen gedateerd

Wanneer een woord meerdere betekenissen heeft die niet herleidbaar zijn uit één basisbetekenis, heb ik beide betekenissen gedateerd; er zijn ongeveer 1300 keer meerdere betekenissen van één woord apart gedateerd. Er zijn een aantal historische oorzaken voor zulke onverwachte en onvoorspelbare betekenissen.

1. Verschil in herkomst. Gelijkluidende woorden kunnen een verschillende herkomst hebben en daardoor heel verschillende betekenissen. Voorbeelden van dergelijke homoniemen zijn *aas* ‘lokspijs, dood dier’ (1287, een erfwoord) en *aas* in het kaart- en dobbelspel (1350, geleend uit het Frans). *Munt* ‘geldstuk’ (1240-1260) en ‘plantengeslacht’ (1240) is in beide betekenissen een Latijns leenwoord, maar gaat terug op verschillende Latijnse vormen (*moneta* respectievelijk *ment(h)a*). *Mesten*

‘vruchtbaar maken door bemesting’ (1240) en ‘vet maken (van varkens)’ (1240) is afgeleid van twee verschillende

erfwoorden, namelijk van *mest* ‘uitwerpselen’ respectievelijk van *mast* ‘(eikels en beukennoten als) varkensvoer’.

Soms is homonymie ontstaan doordat een woord of samenstelling verkort werd, en daardoor samenviel met een al bestaand woord. *Bekattering* (1906) werd verkort tot *kat* (1976), waardoor dit laatste woord zowel ‘katachtige’ (1210-1240) als ‘standje’ ging betekenen. *Wambuis* (1317) werd verkort tot *buis*, waardoor *buis* zowel ‘leiding’ (1350-1385) als ‘jasje’ (1573) ging betekenen. Wanneer een deel van een samenstelling wegvalt, spreken we van een ellips. Zo werd *amandelspijs* tot *spijs* verkort, dat daardoor ‘voedsel’ (1236) en ‘amandelpers’ (1950) ging aanduiden; *lollepot* (1906) werd verkort tot *pot*, dat voor ‘vaatwerk’ (1250) en voor ‘lesbienne’ (1970) wordt gebruikt; *schootlijn* werd *schoot*, met de betekenissen ‘lichaamsdeel’ (777) en ‘touw van zeilboot’ (1567); en *sparrenboom* werd verkort tot *spar*, waardoor *spar* de betekenissen ‘staak’ (1175) en ‘boomsoort’ (1714) kreeg.

Ook van vreemdtalige samenstellingen worden ellipsen gemaakt, die dan kunnen samenvallen met vreemde woorden; in zo'n geval krijgen deze woorden een betekenis die in de taal van oorsprong niet bestaat: *detective story* werd in het Nederlands (niet in het Engels!) verkort tot *detective* (1948), waarschijnlijk via de halve vertaling *detectiveroman* (1910) of *detectiveverhaal* (1938); het woord *detective* ‘geheim politieagent’ (1902) was al eerder geleend, en dit kreeg er nu (wederom in het Nederlands en niet in het Engels) de betekenis ‘misdaadroman’ bij; *living room* werd verkort tot *living* ‘woonkamer’ (1952), en viel daardoor samen met *living* ‘bestaan’ (1958).

2. Betekenisontlening. Hierbij krijgt een bestaand Nederlands woord er een betekenis bij die overgenomen is van een min of meer gelijkluidend woord in een andere taal. Het erfwoord *afbouwen* ‘de bouw voltooien’ (1845-1849) kreeg er dankzij Duits *abbauen* de betekenis ‘langzaam verminderen’ (1971) bij; die laatste betekenis is dus geleend. Het aan het Frans ontleende *controleren* ‘inspecteren’ (1548) kreeg de extra betekenis ‘beheersen’ (1945) van Engels *to control*. Een dergelijke betekenisontlening kan als een soort homonymie worden beschouwd.

Het is lang niet altijd uit te maken of er sprake is van betekenisontlening, maar waar dat min of meer zeker is, heb ik beide betekenissen in het bestand opgenomen en gedateerd.[46] Voor een ander soort betekenisontlening zie in 1.2.5 de paragraaf ‘Speciale gevallen waarvoor de indeling inheems-geleend geldt’.

Overigens laten de meeste woordenboeken het bij betekenisontleningen nogal eens afweten: bij veel moderne computertermen waarvan de betekenis uit het Engels is geleend, zoals *applicatie* (1981), *exporteren* (1999), *importeren* (1989), *menu* (1984) wordt in de woordenboeken de nieuwe betekenis gewoon toegevoegd achter de oudere, uit het Frans geleende betekenis: *applicatie* ‘toedienen, toepassing’ (1595), *exporteren* ‘uitvoeren’ (1808), *importeren* ‘invoeren’ (1824), *menu* ‘spijskaart’ (1865). Er wordt geen woord vuil gemaakt aan het verschil in herkomst. Dat is betreurenswaardig, want juist bij betekenisontleningen gaat de kennis van de herkomst voor volgende generaties snel verloren, en daarom is het precies in deze gevallen belangrijk dat tijdgenoten de veranderingen in hun eigen tijd nauwlettend waarnemen en vastleggen.

Een speciaal geval van betekenisontlening is wanneer een woord geleend is uit een bepaalde taal en later een nieuwe betekenis uit diezelfde herkomsttaal overneemt. Die nieuwe betekenis in de herkomsttaal ontstond dankzij een van de bovenbeschreven betekenisveranderingen (die uiteraard voor alle talen gelden). Wanneer de invloed van een taal blijft voortbestaan, kunnen nieuw in die taal ontstane betekenissen overgenomen worden. Metonymisch gebruik vond bijvoorbeeld in het Frans plaats bij *bureau*, waarvan de betekenis gegaan is van 'schrijftafel' via 'kamer waar die schrijftafel staat' tot 'kantoor'; en *kabinet*, dat een vergelijkbare ontwikkeling heeft doorgemaakt van 'meubelstuk' tot 'regering' - wij hebben achtereenvolgens de oude en de nieuwe betekenis geleend: *bureau* 'schrijftafel' (1793-1796), 'kantoor' (1824), en *kabinet* 'meubelstuk' (1588), 'regering' (1858). Uit het Engels kennen we *board* zowel in de betekenis 'bouwmateriaal' (1886, denk aan *hardboard* en *zachtboard*) als in de betekenis 'bestuurslichaam' (1951). In het Engels ging de betekenisontwikkeling van 'plank' (*board* is verwant met Nederlands *bord*) naar enerzijds 'vezelplaat' en anderzijds via de betekenis 'tafel' naar 'aan tafel zittende raad'.

Bij herhaalde ontlening kan in het Nederlands de jongste betekenis in de brontaal het eerst geleend zijn, en de oudste betekenis in de brontaal het laatst. Dat blijkt uit de dateringen, en het toont aan dat er niet van een betekenisontwikkeling in het Nederlands sprake kan zijn. In het Latijn is de betekenis van *penna* gegaan van 'vogelveer' naar 'veer waarmee men schreef, schrijfgereedschap in het algemeen'. Maar in het Nederlands dateert *pen* 'schrijfgereedschap' uit de periode 1351-1400, en is 'vogelveer' pas in 1477 gevonden.

3. Uiteengegroeide betekenissen. Hierboven zagen we dat betekenissen kunnen veranderen. Wanneer een oude betekenis naast een nieuwe blijft bestaan, kunnen de twee betekenissen zo ver uit elkaar groeien dat voor een (gewone, dus niet taalkundig geschoolde) taalgebruiker de gemeenschappelijke herkomst niet meer zichtbaar is en hij de woorden als homoniemen opvat. Voor taalkundigen zijn dergelijke woorden polyseem: ze hebben meerdere verwante betekenissen. In die gevallen heb ik zowel de oude als de nieuwe betekenis gedateerd. Voorbeelden zijn *bedrijf* 'beroepswerkzaamheid' (1293) en 'deel van een toneelstuk' (1704) en *klomp* 'klont' (1377) en 'houten schoen' (1567).

Bijvoeglijke naamwoorden die een (subjectieve) kwalificatie aanduiden, zijn nogal eens polyseem. Zo betekende *aardig* aanvankelijk 'mooi, schoon' (1420), later pas 'vriendelijk' (1786); *boos* was aanvankelijk 'slecht' (1240) en is dat nog steeds ('boze geesten'), maar nu is het ook en vooral 'kwaad' (1740); *dapper* was eerst 'flink, sterk' (1265-1270), en werd vandaar 'moedig' (1637); *gemeen* betekende eerst 'gemeenschappelijk' (901-1000) en kreeg via 'gewoon' bovendien de betekenis 'vals' (1776).

Een gevolg van polysemie kan zijn dat de verschillende betekenissen van een woord grammaticaal van elkaar onderscheiden gaan worden. Voorbeelden zijn het verschil in geslacht van *de mens* (1236) en *het mens* (1784-1785), en de twee meervoudsvormen van *blad* en *been*: *been (benen)* 'onderste lichaamsdeel' (1100) versus *been (beenderen)* 'bot' (1477) en *blad (bladen)* 'vel papier' (1617) versus *blad (bladeren)* 'orgaan aan takken' (1240).

4. Eufemisering, ofwel het gebruik van een verhullend woord voor iets waar een taboe op rust, is een belangrijke oorzaak van betekenisverandering. Eufemisering speelt slechts op enkele zeer specifieke terreinen, zoals ziekten, ouderdom, sterven, voortplanting, zijn behoefte doen, vloeken, dronkenschap.[47] Eufemisering is vaak gebaseerd op metaforisch gebruik van woorden. *Plassen* had en heeft de algemene betekenis 'in water bewegen' (1599); deze betekenis is echter recentelijk vernauwd tot 'urineren' (1950) en beide betekenissen bestaan nog naast elkaar. Ik heb gestandaardiseerde eufemistische betekenissen zoveel mogelijk apart gedateerd; zie hoofdstuk 4.4 voor uitgewerkte voorbeelden.

Omdat in dit boek de herkomst en ouderdom van de *huidige* woordenschat met de *huidige* betekenissen bekeken wordt, moeten niet herkenbaar identieke betekenissen zoveel mogelijk apart gedateerd worden, onafhankelijk van de reden van ontstaan van die betekenissen. Daarbij ga ik uit van het standpunt van de gewone taalgebruiker. Deze wéét dat een woord meerdere betekenissen heeft, maar kan de oorzaak daarvan niet bevroeden. Voor een gewone taalgebruiker staan de twee betekenissen van *etter, klier* en *kreng* op één lijn: *etter* betekent zowel 'pus' (1240) als 'vervelende man' (1914), *klier* heeft de betekenissen 'orgaan' (1351) en 'vervelende man' (1966), *kreng* betekent zowel 'aas' (1429) als 'gemene vrouw' (1617). Alleen de etymoloog weet dat de twee betekenissen van deze woorden op verschillende manieren zijn ontstaan: bij het erfwoord *klier* 'vervelende man' is sprake van metaforisch gebruik van *klier* 'orgaan', terwijl *etter* 'pus' en *etter* 'vervelende man' in oorsprong homoniemen zijn: de 'pus'-betekenis is een erfwoord, de 'vervelende man'-betekenis is ontleend aan Frans *être* 'wezen'. *Kreng* ten slotte is tweemaal, in twee verschillende betekenissen, ontleend aan het Frans.

Wanneer een woord meerdere zeer verschillende betekenissen heeft, dan zijn die zoveel mogelijk apart gedateerd. De oorzaak van de betekenisverschillen vermeld ik niet - soms kan die uit de summiere herkomst blijken, namelijk als de herkomst van een woord verschilt voor de onderscheiden betekenissen. Om objectieve criteria te hebben voor de bepaling of er sprake is van 'zeer verschillende' betekenissen, heb ik wel naar de oorzaak van de betekenisverschillen gekeken. Alle homoniemen en betekenisontleningen heb ik apart gedateerd - hier is immers geen sprake van betekenisverschuiving. Bij eufemisering en vooral bij polysemie is het veel moeilijker om te bepalen wanneer taalgebruikers twee betekenissen als verschillend beschouwen. In die gevallen heb ik me gebaseerd op het WNT, eentalige moderne woordenboeken en mijn eigen taalgevoel.

Volledigheid was bij het dateren van de betekenissen om praktische redenen onmogelijk. Het ideaal waarnaar op termijn gestreefd moet worden is een woordenboek waarin alle duidelijk onderscheiden betekenissen apart zijn gedateerd, en waarin de betekenisgeschiedenissen van woorden zijn beschreven op een zodanige wijze dat ze met elkaar kunnen worden vergeleken. Maar dat is een semantisch onderzoek, terwijl in dit boek de ouderdom en herkomst van de woorden centraal staan. Daarbij speelt de betekenis van de woorden een belangrijke rol, maar de hoofdrol is er niet voor weggelegd. Daarom heb ik voorlopig alleen de belangrijkste betekenisverschillen apart gedateerd; om welke het gaat is te vinden in het alfabetische woordregister, waar de ver-

schillende betekenissen van één woord onder elkaar staan. In het bestand komt het 2330 keer voor dat er meerdere betekenissen zijn bij identieke woordvormen; omgekeerd betekent dit dat ruim 1000 woorden meer dan één betekenis hebben (sommige woorden hebben drie of meer betekenissen).

1.2.4 De gedateerde vorm

Zoals al opgemerkt betreffen de dateringen de *huidige* vorm en betekenis. Wat de vorm betreft moet deze uitspraak gelezen worden als: de datering betreft de huidige vorm *of zijn regelmatige voorganger*, dat wil zeggen de vorm waarop de huidige op grond van klankwettige ontwikkelingen teruggaat. De gedateerde vorm wordt niet vermeld; dat is niet nodig omdat hij nagezocht kan worden in de oorspronkelijke bron (die in het alfabetische woordregister wordt genoemd).

Taalvormen ondergaan in de loop van de tijd regelmatige, klankwettige veranderingen. Dat geldt voor inheemse woorden (zie 2.0), maar ook voor geleende woorden vanaf het moment dat ze overgenomen zijn (voor het verschil tussen inheems en geleend zie 1.2.5). In het Oudnederlands is de klank *-ft* veranderd in *-cht*, dus *graft* (nog in plaatsnamen) is *gracht* geworden; *-ol-* voor *t* of *d* veranderde in *ou*, vergelijk *goud, hout* met Duits *Gold, Holz*. In het Middelnederlands zei men lange *i, u* waar wij nu *ij, ui* zeggen, vergelijk Middelnederlands *mite, luut/lude* met modern Nederlands *mijt, luid*. Zo zijn er veel meer regelmatige veranderingen, die hier verder niet ter zake doen.[48]

Daarnaast bestond er vroeger variatie in de spelling; voor *mot* bijvoorbeeld *motte, mot, mutte*, voor *beuken*: *boken, bueken*, de oudste vorm van *helen* luidde *heilen* en die van *kaars* was *kerse*. Bij deze spellingvariatie was overigens geen sprake van totale willekeur. Voor een deel ging de variatie terug op dialectverschillen: pas vanaf de zestiende eeuw ontstond er geleidelijk een geschreven standaardtaal en werden zaken als spelling, woordgebruik en grammatica geregeld.[49] In de negentiende eeuw kwamen bindende voorschriften voor de spelling, beginnend met de spelling-Siegenbeek uit 1804.

Met dialect- en spellingvarianten heb ik geen rekening gehouden bij het dateren: de oudste vorm is gedateerd, ongeacht de spelling daarvan. Alleen daar waar in het Standaardnederlands oorspronkelijke dialectvarianten naast elkaar zijn blijven bestaan, meestal met betekenisverschil, heb ik de vormen apart gedateerd. Dat geldt bijvoorbeeld voor *rieken* (901-1000) en *ruiken* (1265-1270), *dof* (1608) en *duf* (1599-1607), *veen* (1103) en *ven* (918-948), waarbij de twee varianten zowel in vorm als in betekenis uiteen zijn gegroeid, en voor *broos* (1265-1270) en *bros* (1596), die in betekenis gelijk gebleven zijn en allebei ‘breekbaar’ betekenen, hoewel ze meestal in verschillende contexten worden gebruikt. *Jonkvrouw* (1240) en *juffrouw* (1451-1500) zijn oorspronkelijk hetzelfde woord; *staaf* (1599) is uit de verbogen vorm van *staf* (1110) ontstaan (dit is dus geen dialectverschil). Uiteraard zijn hier de vormen telkens apart gedateerd.

Daarentegen heb ik het bijwoord van tijd *nog* (1100) niet gedateerd op de spelling met *-g*. In het Middelnederlands bestond *noch* als bijwoord van tijd naast *noch* als

nevenschikkend voegwoord (901-1000); beide met als spellingvariant *nog*. Op een bepaald moment na de Middeleeuwen werd in spellingboekjes vastgelegd dat het bijwoord van

tijd voortaan met een -*g* gespeld moest worden, ter onderscheiding van het voegwoord. Ik heb het woord op het oudste voorkomen gedateerd, toen de spellingen nog dooreen liepen, omdat dateren op het moment dat de spelling vastgelegd werd, zou suggereren dat het een jong woord is, wat niet het geval is.

Evenmin heb ik de spelling *kruid* naast *kruit* gedateerd; in het Middelnederlands bestond *cruut* met de betekenis 'gewas', ook 'kruiderij, specerij, kruidenpoeder' (1100); via de betekenis 'poeder' werd het woord voor 'buskruit' (1376-1400) gebruikt. Het woord *cruut* ontwikkelde zich regelmatig tot *kruid*, maar in de betekenis 'buskruit' ging men de spelling *kruit* met een *t* gebruiken, misschien naar analogie van *schroot*; daarbij speelde zeker mee dat het woord in deze betekenis geen meervoud heeft. Ik heb de betekenissen apart gedateerd, maar niet de vorm met -*t*, die toch vooral een spellingkwestie is.

Als een leenwoord net is overgenomen, vinden we vaak veel onvoorspelbare spellingvariatie. Dat is logisch: het woord is nieuw, vaak alleen bekend van horen zeggen en men heeft dus geen idee hoe het gespeld moet worden. Zo vinden we *kano* (1598) aanvankelijk gespeld als *canoa, canoen, cano*. Met die variatie heb ik geen rekening gehouden: de oudste vorm is gedateerd.

Bij het dateren van de oudste vorm van Middelnederlandse woorden heb ik geen rekening gehouden met de betekenis van die oudste vorm, in de gevallen waarin de huidige betekenis ook al in het Middelnederlands bestond. Wanneer het Middelnederlandse woord een groot aantal betekenissen kende waaronder de huidige, dan heb ik als datering de oudste vermelding van het woord gegeven, ook als dit in het bewuste citaat net wat anders betekende. Het toeval is hier namelijk zeer groot: veel teksten zijn in de loop van de tijd verloren gegaan, en het lijkt me onverantwoord om op basis van de toevallig overgebleven teksten te besluiten dat een bepaald woord in de ene betekenis datering X en in een andere betekenis datering Y heeft - terwijl die betekenissen bovendien sowieso dicht bij elkaar liggen. Ter illustratie: *beloven* betekende in het Middelnederlands 'een plechtige belofte of gelofte doen, prijzen, geloven' (1240) en *berichten* betekende 'richten, sturen, terecht helpen, met woorden terecht helpen, inlichtingen geven, verschaffen, bezorgen' (1200). *Spellen* betekende 'verklaren, uitleggen, vooruit zeggen, beduiden, noemen, woorden spellen' (1050). De betekenissen liggen dicht bij elkaar, lopen door elkaar heen, en het is nauwelijks mogelijk, maar ook niet zinnig, om op basis van de gevonden citaten te proberen de betekenissen apart te dateren.

Verschil in herkomst

Bij woorden waar de oudere vorm niet op regelmatige wijze tot de huidige vorm leidt, heb ik gekeken of er sprake was van een verschil in herkomst. Als dat het geval bleek te zijn, heb ik de oudere vorm niet gebruikt voor de datering. Deze werkwijze geldt zowel voor inheemse woorden als voor leenwoorden. Dat heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat *scholier* gedateerd is op 1248-1271, toen de vorm *scoliere* voor het eerst werd aangetroffen. Al in 1240 bestond de vorm *scolere*, maar dat is geen voorganger van het huidige *scholier. Menigte* is op 1280 gedateerd, hoewel de vorm *menige* al ouder was (tiende eeuw) - die vorm is echter een nevenvorm van de huidige,

geen voorloper. *Verkondigen* (1265-1270) is niet gedateerd op de tiende-eeuwse vorm *farcundon*, omdat deze een

ander achtervoegsel heeft, en om dezelfde reden is *kruidenier* niet op de vorm *crudenare* uit 1302 gedateerd, maar pas op 1568. De *imitator* (1847) met Latijns achtervoegsel *-tor* is niet gedateerd op de oudere vorm met Frans achtervoegsel *imitateur*.

Ik ben hierin over het algemeen consequenter geweest dan het WNT. Het WNT geeft namelijk vaak nevenvormen onder een trefwoord, bijvoorbeeld bij *metgezel* de vorm *medegezel* en bij *madelief* de vorm *matelief*, maar *metgezel* en *madelief* kunnen niet gedateerd worden op de vormen *medegezel* of *matelief*. Onder *tornado* geeft het WNT een citaat met *dorade* uit 1596, dat voor dateren natuurlijk onbruikbaar is. Het standpunt van de WNT-redactie is dat een woord als nevenvorm opgevoerd mag worden als het strikt etymologisch te vereenzelvigen is met de hoofdvorm, maar óók als het daarvan etymologisch te onderscheiden is en, in vergelijking met de hoofdvorm, zo marginaal is dat afzonderlijke behandeling als lemma te veel gewicht zou geven aan dat woord. Dat is een begrijpelijk en pragmatisch standpunt. Het gevolg is evenwel dat niet blindelings de oudste datering van een bepaald WNT-lemma overgenomen kan worden, maar dat steeds bekeken moet worden of de vorm (en uiteraard de betekenis) van het lemma overeenkomen met ons huidige trefwoord.

Bij leenwoorden komt het nogal eens voor dat een woord een aantal keren geleend is: de ene keer uit taal X, de andere keer uit taal Y. Wanneer taal Y de brontaal van de huidige vorm is, heb ik die als datering gegeven, al was de datering uit taal X ouder. Van Linschoten geeft in zijn *Itinerarium* uit 1596 bijvoorbeeld de vorm *Lechyas* voor ‘lychees’. In die tijd luidde het Portugese woord daarvoor *lechia(s)*. De vorm *lechyas* is dus aan het Portugees ontleend, terwijl de huidige vorm *lychee* rechtstreeks uit het Chinees komt. Die huidige vorm wordt genoemd in Dappers *Gedenkwaerdig Bedryf der Nederlantsche Oost-Indische Maetschappye, op de Kuste en in het Keizerrijk van Taising of Sina* uit 1670, en dat is dus de datering die *lychee* heeft gekregen.

Hetzelfde geldt voor *steppe*. Al in de zeventiende eeuw kwamen in reisverhalen *step, steep* voor. Deze vormen waren rechtstreeks ontleend aan Russisch *step'*, en het waren exotismen, dat wil zeggen woorden die iets aanduiden dat niet tot de Nederlandse cultuur behoort en waarvoor dus ook geen Nederlands woord bestaat. Later werd de *steppe* een meer algemeen bekend verschijnsel (het bleef een exotisme), en die bekendheid was, blijkens de vorm *steppe* uit 1780, te danken aan de Duitsers of de Fransen.

Soms zegt een uitgang iets over de herkomst: woorden op *-se* komen in principe uit het Frans; soms is de vorm op *-se* voorafgegaan door een vorm op *-sis*, maar die is direct uit het Latijn of Grieks geleend; omdat de woorden op *-se* een andere herkomst hebben, zijn dergelijke woorden dus niet gedateerd op de *-sis*-vorm, bijvoorbeeld *narcose* (1898), *metamorfose* (1745).

Geregeld optredende vormveranderingen

Er zijn allerlei vormveranderingen in het Nederlands die geen klankwet zijn, maar die wel geregeld optreden. Bij dergelijke vormveranderingen heb ik telkens de oudste vorm gedateerd, de vorm van vóór de verandering. Dat heb ik niet alleen gedaan

omdat de vormverandering min of meer regelmatig is, maar ook omdat de verandering vaak een kwestie van spelling of uitspraak is - de ‘oude’ en ‘nieuwe’ spelling worden vaak een

tijdje door elkaar gebruikt, de uitspraak kan al enige tijd gebruikt zijn voordat hij op schrift gesteld is, kortom: het toeval speelt een te grote rol om woorden op de veranderde vorm te dateren. De vormveranderingen betreffen zowel inheemse als geleende woorden.

Zo is het in het Nederlands een normaal verschijnsel dat er een *t* of *d* tussengevoegd wordt om woorden gemakkelijker te kunnen uitspreken; dit noemt men epenthese. Hierin zit een zekere regelmaat, en daarom heb ik dergelijke woorden gedateerd op de oudste vorm, zonder ingelaste *d* of *t*. Dus *boerderij* (1644) is gedateerd op de vorm *boererij, daalder* (1566) op *daelre, geschieden* (1236) op *gescien, kastrol* (1778) op *casserolle, kelder* (1240) op *kelre* en *polder* (1130-1160) op *polre, vlieden* (1240) op *vlien, wijden* (901-1000) op *wiun, wien* en *zolder* (1237) op *solre*. Wanneer daarnaast de vorm zonder ingevoegde *d* of *t* bleef bestaan, zijn beide uiteraard apart gedateerd, zoals bij *molenaar* (1266-1267) en *mulder* (1287-1288), bij *stroop* (1514) en *siroop* (1500-1525), of bij *dienaar* (1348) en *diender* (1866) - de laatste voorbeelden tevens met betekenisverschil.

Soms gebeurde het invoegen van een *d* uit hypercorrectie; men meende dus ten onrechte dat de juiste vorm een taalfout of slordigheid was (zoals *kwaaie* in plaats van *kwade*) en voegde daarom een *d* in. Zo ontstonden bijvoorbeeld *kastijden* (1240, gedateerd op *castiën*) en *bevrijden* (1351-1400). Erg interessant is de geschiedenis van het woord *kade*: de vorm is alleen verklaarbaar uit hypercorrectie, want hij gaat terug op een Keltisch woord dat we terugvinden in Welsh *cae* 'heg, hek' en Cornisch *ke*[50] - vormen zonder *-d-*. *Kade* moet dus uit *kaai* zijn ontstaan. Maar *kaai* is pas in 1457 gevonden, terwijl de jongere hypercorrecte vorm *kade* al in 1111-1115 is genoteerd - kennelijk werd de 'foute' vorm niet opgeschreven!

Het komt eveneens regelmatig voor dat een *-t* of *-d* wordt achtergevoegd (een paragogische *-t*). De woorden *iemand* (1236) en *niemand* (1200), *arend* (1285), *burcht* (709), *fazant* (1287), *fielt* (1550), *gierst* (1577), *hulst* (710), *inkt* (1351), *ochtend* (1351-1400), *rijst* (1252), *sedert* (1318) en *speld* (1350) werden oorspronkelijk zonder *-t* of *-d* geschreven, en dat is de gedateerde vorm.

Het afslijten van woorden, het verdwijnen van klanken, is heel gewoon: de tand des tijds knaagt. Men hanteert dan ook wel de vuistregel dat hoe ouder een woord, des te korter het is. Dit verschijnsel verklaart ook waarom veel eenlettergrepige woorden een hoge ouderdom hebben. Let wel: dit is een generaliserende uitspraak. Hoe dan ook, het wegvallen van klanken is niet bijzonder, en daarom heb ik dat niet apart gedateerd. Dus *spon* (1477) is gedateerd op de vorm *spont*, waarbij de medeklinker op het eind van het woord is weggevallen (apocope). En ook bij *gif* 'vergif' (1606) gaat de oudste (gedateerde) vorm uit op een *-t*, die sindsdien is weggevallen.

In woorden als *leer* (1240) en *veer* (901-1000) is een *d* midden in het woord weggevallen (syncope): oudere (gedateerde) vormen zijn *veder, leder*. Wanneer beide vormen naast elkaar zijn blijven bestaan, zijn ze apart gedateerd: vergelijk *moeder* (901-1000) en *moer* 'bevestiging voor schroef' (1811) met een interessante betekenisovergang, en de veel onbekendere tegenhanger *vaar* 'bout met schroefdraad' (1736) naast *vader* (776-800). Veel kleiner zijn de betekenisverschillen in: *boedel* (1282) en *boel* (1460-1470), *buidel* (1240) en *buil* 'zak' (1451-1500).

Het wegvallen of toevoegen van een klank gebeurde soms doordat er verwarring optrad over welke vorm nu enkelvoud was en welke meervoud. Ik heb dan telkens de oudste vormen gedateerd, onder andere omdat uit de citaten niet valt uit te maken sinds wanneer de verwarring tussen enkel- en meervoud speelt. Een dergelijke verwarring vinden we bij *schoen* (124), *handschoen* (1286) en *teen* (1265-1270), die eigenlijk meervouden zijn van *(hand)schoe, tee*, en bij *els* 'priem' (1240), waarvan de oudste vorm *elsene* ten onrechte als meervoud werd gezien. Ook *kaan* 'stukje uitgebraden spek' (1305-1370) gaat eigenlijk terug op een meervoudsvorm, namelijk *caden*. De *-d-* viel hier uit (vanwege de uitspraak, vergelijk *goeie* voor *goede*), wat de vorm *kaan* opleverde, die als enkelvoud werd opgevat. *Kaan* heb ik gedateerd op de oudste vorm *cade*. Bij *biel* heb ik als trefwoord *biel(s)* (1914) opgenomen. De datering slaat op de vorm *biel*, en de later ontstane enkelvoudsvorm *biels* (die eigenlijk een meervoud is, maar de meervoudsvorm *bielzen* kreeg) is niet apart gedateerd.

Wanneer de oorspronkelijke enkelvoudsvorm en de nieuw gemaakte tot op heden naast elkaar zijn blijven bestaan, zijn beide vormen uiteraard apart gedateerd. Dat geldt voor *baken* (1284) naast *baak* (1484) en *ajuin* (1285) naast *ui* (1488). De geschiedenis van *ui* is wat gecompliceerd: *ui* is net als *ajuin* via een Romaanse tussenvorm ontleend aan (laat-)Latijn *unionem*, een vierde naamval van *unio*. De ui werd in het Middelnederlands ook *uyen, uyens* genoemd. Deze vorm werd als meervoud gevoeld, daarom werd de klemtoon teruggetrokken en er werd een enkelvoud *ui* bij gevormd.[51]

Opeenvolgende klanken oefenen dikwijls invloed op elkaar uit: ze worden gelijk gemaakt (assimilatie) of juist verschillend (dissimilatie). Ook hier heb ik de oudste vormen gedateerd, dus *cameriere*, wat later met dissimilatie *kamenier* (1240) is geworden, en *cloffloc*, wat nu *knoflook* (1240) is. Assimilatie vinden we in *balling* (1237) uit *banling* en *luiwammes* (1691) uit *luywambes*, en dit uit *luywambuis*. Soms zijn de geassimileerde vormen naast de niet-geassimileerde blijven bestaan: vergelijk geassimileerd *hossen* (1897), *pollepel* (1348) en *vullis* (1644) naast *hotsen* (1612), *potlepel* (niet in mijn bestand) en *vuilnis* (1400); in deze gevallen zijn beide vormen apart gedateerd.

Metathesis van *r*, dus het omdraaien van de *r* en een ervoor of erachter staande klinker, vond in het Nederlands plaats omstreeks 1100, en aangezien de meeste woorden pas later zijn gedateerd, speelt het bij de dateringen meestal geen rol: de vorm met metathesis werd altijd gedateerd.[52] De metathesis is een vrij regelmatig optredend verschijnsel, en daar waar het wat later, naar analogie, optrad, is de oudste vorm, zonder metathesis, gedateerd. Zo luidde de oudste vorm van *nooddruft* (1324-1341): *nooddorft*, en die vorm is gedateerd. Van *vruchten* 'vrezen' (901-1000) is de vorm *forhton* gedateerd. Wanneer beide vormen naast elkaar zijn blijven bestaan, zijn beide uiteraard apart gedateerd, vergelijk *gors* 'buitendijks land' (1339-1345) naast *gras* (1125-1130), *gort* (1170) naast *grutten* (1599). Metathesis vinden we ook bij *branden* (1445) naast *bernen* (1220-1240); omdat hier tevens een onregelmatige klankverandering heeft plaatsgevonden (aanpassing aan *brand* of aan de vorm van de verleden tijd), is *branden* wel op de huidige vorm gedateerd, dus geldt 1445 als datering.

Volksetymologie is een verschijnsel dat veelvuldig optreedt bij onbekende woorden (zie 1.2.5, ‘Speciale gevallen waarvoor de indeling inheems-geleend geldt’). Door volks-

etymologie wordt het onbekende woord aangepast aan een ander, bekend woord. Aan wélk woord die aanpassing plaatsvindt, is natuurlijk per geval verschillend, maar het verschijnsel is universeel. Bij woorden die in het Nederlands volksetymologisch zijn veranderd, heb ik een verschil gemaakt tussen leenwoorden en erfwoorden. Bij leenwoorden heb ik telkens de datering van de oudste vorm genomen (dus voordat de volksetymologie plaatsvond), behalve natuurlijk als de betekenis inmiddels gewijzigd was; dan heb ik de datering van de huidige betekenis gegeven. Dus *amandelpers* (1746) is gedateerd op de oudere vorm *amandel-pas* en *hangmat* (1627) op de vorm *hamack*. Mijn redenering daarbij was dat de volksetymologische aanpassing niets anders is dan de normale aarzeling over en variatie in de spelling van een pas overgenomen leenwoord. Wanneer echter een niet-aangepaste vorm is blijven bestaan naast de volksetymologisch aangepaste, zijn uiteraard beide apart gedateerd, bijvoorbeeld *gaanderij* naast *galerij*, en *suikerij* naast *cichorei*.

Bij volksetymologisch aangepaste erfwoorden daarentegen heb ik in principe de aangepaste vorm gedateerd (mits deze de huidige betekenis had). Dat geldt bijvoorbeeld voor *garnaal* (1657), *geeuwhonger* (1769), *hondsdraf* (1642) en *wenkbrauw* (1625). Bij dergelijke woorden hebben vaak enige tijd verschillende vormen naast elkaar bestaan en daardoor is niet erg duidelijk op welke vorm de huidige teruggaat.

Tot besluit een regelmatige vormverandering die alleen leenwoorden betreft. Voor leenwoorden geldt als algemene regel - met uitzonderingen ter bevestiging - dat ze aangepast worden aan de ontlenende taal; de oudste vorm lijkt dus meestal meer op de vorm in de brontaal dan de jongere vorm, en hoe langer een woord in een taal voorkomt, des te meer het aangepast wordt in klank en in principe ook in spelling. Voor de datering heb ik vaak de oudste, nog niet aangepaste vorm gebruikt, dus *atrofie* (1669) is op de vorm *atrophia* gedateerd, *boleet* (1901) op *boletus, cenotaaf* (1824) op *cenotaphium* en *collectief* (1669) op *collective*. Maar wanneer ik eraan twijfelde of het woord in de vreemde spelling wel ooit ‘in het wild’ was aangetroffen, heb ik een latere datering gegeven, die van de huidige spelling. Die twijfels had ik bijvoorbeeld bij de categorie ‘kunstwoorden’ uit Meijers *Woordenschat* (zie in 1.2.2 ‘Opnamebeleid van woordenboeken’).

Onregelmatige vormveranderingen

Bij onregelmatige vormveranderingen is in principe de huidige vorm gedateerd en niet een oudere, onregelmatige voorloper. Dat betekent bijvoorbeeld dat verkortingen of ellipsen zijn gedateerd op de verkorte vorm. Dus de ellips *penalty* (1914) is gedateerd, niet de oudere samenstelling *penalty-kick*.

Bij ellipsen zoals *penalty* valt een deel van een samenstelling weg. Veel verkortingen zijn echter ‘ongrammaticaal’, dat wil zeggen dat ze geen rekening houden met de morfeemgrens, de grens tussen woorddelen. Dat geldt bijvoorbeeld voor *goog* ‘iemand die zich met opvoeding of vorming bezighoudt’ (1982) als verkorting van *agoog, andragoog pedagoog*, en *loog* ‘beoefenaar van een van de sociale wetenschappen’ (1982) als verkorting van *psycholoog, socioloog*. Modern

en modieus zijn woorden waarbij het laatste deel wordt weggelaten en die eindigen op een *-o*, zoals *aso* ‘asociaal persoon’ (1987), *arro* ‘arrogant persoon’ (1986) en *mayo* ‘mayonaise’ (1987).[53]

Wanneer lange vorm en verkorting beide naast elkaar bestaan, zijn ze uiteraard apart gedateerd, vergelijk:

accumulator (1875) - *accu* (1919)
automobiel (1897) - *auto* (1899)
humeur (1658) - *hum* (1912)
Kerstmis (1274) - *Kerst* (1719)
kwikzilver (1287) - *kwik* (1699)
memorandum (1872) - *memo* (1976)
minimum (1805) - *mum* (1940)
professor (1575) - *prof* (1875)
syfilis (1859-1864) - *sief* (1976)

In deze gevallen zijn de lange vorm en de verkorting van oudsher naast elkaar blijven voortleven, blijkens de dateringen: de lange vormen zijn telkens het oudst.

Een andere mogelijkheid die alleen voor leenwoorden geldt, is dat de lange vorm is geleend en verkort, en dat *daarna* de oorspronkelijke lange vorm opnieuw is geleend. Blijkens de dateringen geldt dat voor de volgende verkortingen:

pul (1469) - *ampul* (1933)
zerk (1265-1270) - *sarcofaag* (1872)

Zo kunnen de dateringen uitsluitsel bieden over de ontstaansgeschiedenis van onregelmatige verkortingen. Overigens zijn er natuurlijk ook verkortingen die we in verkorte vorm geleend hebben, zoals *kilo* uit het Frans (1866, net als de lange vorm *kilogram* 1808), en uit het Engels *bus* (1887), *foto* (1898), *homo* (1933) en, niet in mijn bestand, *expo, info, intro*. Want het streven naar zo kort mogelijke uitdrukkingswijzen bestaat ook in andere talen. Dat de verkortingen geleend zijn en niet in het Nederlands zijn gemaakt, is niet helemaal zeker maar wel erg waarschijnlijk omdat de verkorte vormen telkens in de vreemde taal ouder zijn dan in het Nederlands.

Voor samentrekkingen geldt hetzelfde: de samengetrokken vormen zijn telkens gedateerd, dus *helegaar* (1785), *helemaal* (1784), en niet de oudere vormen *heel ende gaar, heel te male*.

Een onregelmatige vormverandering is de afval van *n-* bij *aak* (1520), *adder* (1340), *ar* (1832) en *arrenslee* (1740), *avegaar* (1404), *okkernoot* (1350), *ouwel* (1469) en de vorm *oksaal* (1441) naast *doksaal* (1276). Hier is telkens de vorm zonder *n-* en *d-* gedateerd - deze klanken verdwenen doordat ze (ten onrechte) werden opgevat als het lidwoord *een* of *de*, een geval dus van metanalyse ofwel een verkeerde interpretatie van waar de woord- of lettergreepgrens lag. Het woord *spijt* (1436) gaat terug op Oudfrans *despit* (modern Frans *dépit*); de oudste vorm in het Nederlands was *despijt*, en dit werd ten onrechte ontleed als *de spijt*.

In *noest* (1653) en *nijver* (1561) werden de voorzetsels niet herkend, maar bij het woord getrokken. *Noest* komt uit *in oest* of *in den oest* = *in oogst* (uit Latijn *augustus*), dus ‘in de oogsttijd’, vandaar ‘arbeidzaam, druk bezig’. *Nijver* komt uit *in ijver*, een ontlening aan Duits *Eifer*. De vormen met *n-* zijn gedateerd. Ook in *naarstig* (1350) is de *n* pas later toegevoegd, hetzij van het lidwoord, hetzij van een voorzetsel. Het woord is afgeleid van *ernst*, en de vorm *naarstig* is ontstaan uit *in ernst* of *den ernst*. In *nonkel* ‘oom’ (1851) is

het laatste deel van het bijvoeglijk naamwoord *mijn* samengetrokken met het erop volgende zelfstandige naamwoord: *nonkel* stamt van *m'n onkel* uit Frans *oncle* ‘oom’ of van *mon oncle* ‘mijn oom’.

Tautologische of verduidelijkende samenstellingen heb ik altijd gedateerd op het eerste voorkomen van de samenstelling. Bij tautologie wordt aan een onbekend (geworden) woord een tweede deel toegevoegd ter verduidelijking. Vaak komt dit voor bij dieren- of plantennamen met als tweede deel ter verduidelijking de geslachtsnaam. Het niet-samengestelde woord is meestal veel ouder. Zo bestond in 1240 *wi(j)nt* ‘windhond’; toen dat woord niet meer duidelijk was, voegde men *hond* toe: de samenstelling *windhond* dateert van 1599. Andere tautologische samenstellingen zijn *alvleesklier* (1856-1859), *damhert* (1562), *koolvis* (1857-11859), *trapgans* (1477) en *wapitihert* (1950).[54]

Verbasteringen en contaminaties van woorden zijn onvoorspelbaar. Ik heb dus bij woorden als *ajuus* (1747), *jakkes* (1910) en bastaardvloeken telkens de verbasterde vorm gedateerd, en bij contaminaties als *aangezicht* (1477) en *vermaledijen* (1220-1240) de gecontamineerde vorm. De meeste verbasteringen zijn willekeurig, maar niet alle. In sommige gevallen kan ook volkshumor een rol hebben gespeeld, bijvoorbeeld bij *zemelachtig* (1905) in plaats van *zenuwachtig* (1839). Een bastaardvloek als *potdorie* (1899), met een opzettelijke, eufemistische vervanging van *god* door *pot*, is eveneens een voorbeeld van doelgerichte verandering.

Veel (oorspronkelijke) bijwoorden zijn gevormd door de toevoeging van het achtervoegsel *-s*, waarmee bijwoorden worden gevormd. Vaak bestond er een oudere vorm zonder *-s* met dezelfde bijwoordelijke betekenis. De gedateerde vorm is altijd de vorm mét *-s*, bijvoorbeeld bij *dikwijls* (1514), *elders* (1514), *ruggelings* (1666) en *trouwens* (1541), want het betreft hier een vormverschil en het is niet, zoals bij een toegevoegde *-d* of *-t*, een uitspraakkwestie. Voor voorbeelden zie 3.1.

1.2.5 De herkomst van de trefwoorden

Bij de trefwoorden is kort de herkomst gegeven.[55] Deze zogenoemde korte herkomst kan in vijf groepen worden onderverdeeld: inheemse woorden, leenwoorden, afgeleiden van leenwoorden, letter(greep)woorden en woorden waarvan de herkomst onbekend is. In hoofdstuk 3 komen alle groepen aan bod. Hier zal ik de motieven om tot een vijfdeling te komen, uiteenzetten.

Inheemse woorden

Deze woorden zijn gemarkeerd door een asterisk achter het woord. Bijvoorbeeld:

1040	groen*	‘kleurnaam’
1236	gast*	‘bezoeker’
1410	bezitten*	‘(in bezit) hebben’

1633 aanvallig* ‘bekoorlijk’

Inheemse woorden kunnen in vier soorten woorden worden onderscheiden.

a. De woorden die traditioneel erfwoorden genoemd worden, ofwel woorden die al

bestonden in de tijd waarin de Germaanse talen een eenheid vormden of nog eerder, namelijk in de tijd dat de Indo-europese talen een eenheid vormden. Historisch is de ontwikkeling als volgt gegaan: de Indo-europese taalfamilie is de voorloper van vrijwel alle talen in Europa en verder van een aantal talen in India, Afghanistan en Iran. Vanaf ongeveer 2500 voor Chr. viel het Indo-europees langzaam uiteen in verschillende takken, zoals het Grieks, Keltisch, Slavisch, Italisch en Germaans. De verschillende takken vielen na enige tijd ook weer uiteen in verschillende talen: het Italisch leidde tot het Latijn, waaruit de verschillende Romaanse talen (Frans, Italiaans, Spaans, etc.) voortkwamen, en uit het Germaans kwamen Engels, Duits, Fries en Nederlands, en in het noorden Deens, Faerøers, IJslands, Noors en Zweeds voort. De splitsing in takken kwam doordat het Indo-europees zich over een groot gebied verspreidde waardoor het het onderling contact verloor, en doordat het in de verschillende gebieden in aanraking kwam met andere talen, die invloed op delen van het Indo-europees uitoefenden.

De verschillende talen bezitten gemeenschappelijke woorden die teruggaan op het Indo-europees, de erfwoorden. Doordat de talen steeds meer uit elkaar groeiden, veranderde de vorm van de woorden. In die verandering zit een zekere regelmaat, waardoor het mogelijk is de oorspronkelijke vorm via klankwetten te reconstrueren. Zo weten we dat het Nederlandse woord *gast* (1236), het Latijnse *hostis* en het Russische *gost'* alle drie teruggaan op een gemeenschappelijk Indo-europees woord, net als Nederlands *hart* (901-1000), Latijn *cor*, Grieks *kardia* en Russisch *serdce*.

Ook na de eerste splitsing in takken werden er nieuwe woorden gevormd. Zo bestaan er erfwoorden die alleen in de Germaanse talen voorkomen maar niet in andere Indo-europese talen, zoals *groen* (1040, vergelijk Duits *grün*, Engels *green*). Van sommige woorden, zoals *kreeft* (1240) en *reiger* (1285), die alleen in het Germaans of slechts in enkele Indo-europese talen voorkomen, meent men dat ze teruggaan op een substraattaal, een onbekende taal of zelfs talen die gesproken werden in de gebieden waar later de Germaanse talen de overhand kregen. Ook dergelijke woorden noem ik inheemse woorden, en ik maak geen onderscheid tussen erfwoorden uit de Indo-europese periode, erfwoorden (nieuwvormingen) uit de Germaanse periode en woorden die de Germaanse talen gemeenschappelijk hebben en die wellicht teruggaan op een substraattaal.[56] Dit boek houdt zich nadrukkelijk bezig met de periode *vanaf* de geschreven tijd; de prehistorie van het Nederlands is reconstructie en blijft - hoe interessant op zich ook - buiten beschouwing. Centraal in dit boek stond immers het oudste voorkomen van een woord, de eerste keer dat het woord in geschreven vorm opdook.

b. Samenstellingen en afleidingen van inheemse woorden met andere inheemse woorden of woorddelen. Bij samenstelling zijn twee of meer woorden tot een nieuw woord samengevoegd, bijvoorbeeld *bikkelhard* (1961) of *lijfwacht* (1612). Afleiding vindt plaats door middel van voor- of achtervoegsels, dat wil zeggen woorddelen die niet apart voorkomen maar alleen in combinatie met een grondwoord of stam. Met achtervoegsels zijn bijvoorbeeld gevormd *aanvallig* (1633) van *aanval, achteloos* (1550) van *acht* 'aandacht' (1350), en *achterlijk* (1758) en *achterwaarts* (1445) van *achter* (876-900). Met voorvoegsels zijn *bezitten* (1240) van *zitten* (1240) en *ontbijten* (1240) van *bijten* (1100) gevormd; met zowel een voor- als een achtervoegsel *gebeente* (1285) van *been* (1100).

Sommige afleidingen en samenstellingen ontstonden al in de Germaanse periode, zoals *groen* (1040, een afleiding van *groeien* 1100), maar de meeste komen alleen in het Nederlands voor. In dit boek zijn overigens maar een beperkt aantal afleidingen en samenstellingen opgenomen; zie 1.2.1.

c. Verkortingen, vervormingen of samentrekkingen van inheemse woorden of samenstellingen. *Als* (1200) is een verkorting van *also* (een samenstelling van *als* + *zo*), en een recente verkorting is *paddo* (1996, van *paddestoel*). Ellipsen zijn *baker* (1699), *bil* (1240) en *muisjes* 'gesuikerde anijszaadjes' (1872), die verkortingen zijn van *bakermoeder, aarsbil* of *achterbil* en *muizenkeutels*, en *aanrecht* (1542) en *frik* (1914), die waarschijnlijk van *aanrechtbank* en *schoolfrik* komen. *Garen* 'verzamelen' (1514) en *voeren* 'bekleden' (1376-1400) zijn samentrekkingen van de oudere vormen *gaderen* en *voederen. Wimper* (1835) is een vervorming van *wenkbrauw* (1625).

d. Onder inheemse woorden versta ik voorts woorden die in het Nederlands zijn gevormd door klanknabootsing of klankschildering. Klanknabootsende woorden zijn woorden die door hun klank datgene wat ze benoemen suggereren, of woorden die zijn gevormd op grond van de klank die het genoemde produceert. Veel vogelnamen zijn zo gevormd, bijvoorbeeld de *kieviet* (1287) en de *koekoek* (1240). Bij klankschilderende woorden wordt wel verondersteld dat de klank een bepaald betekeniselement suggereert. Zo beginnen veel woorden die een (zwaaiende) beweging aanduiden, met *zw-*: *zwaaien* (1611-1620), *zwiepen* (1802), *zwieren* (1588); woorden met *sn-* hebben vaak de betekenis 'scherp, snijden', vergelijk *snavel* (1287), *snijden* (1100), *snoeien* (1367-1372), *snuit* (1477). De groep van klanknabootsende en klankschilderende woorden wordt apart behandeld in hoofdstuk 3.1.

Inheemse woorden kunnen van alle tijden zijn: het kunnen heel oude erfwoorden zijn of heel recent gevormde afleidingen of samenstellingen. Nieuwe inheemse gelede woorden worden nog dagelijks gemaakt. De taalgebruiker is zich er overigens niet van bewust of hij een afleiding van een inheems woord maakt of van een ingeburgerd geleend woord.

Leenwoorden

Het is een algemeen verschijnsel dat talen woorden (en uitdrukkingen) van elkaar overnemen, waarbij zowel de klank (en/of spelling) als de betekenis geleend wordt.[57] In dit boek is de herkomst van dergelijke leenwoorden toegevoegd achter het trefwoord, bijvoorbeeld:

1240	school	'onderwijsinstelling' <LATIJN
1764-1775	fabriek	'industrieel bedrijf' <FRANS
1869	meeting	'bijeenkomst' <ENGELS

Het is interessant om te zien dat woorden met eenzelfde stam in heel verschillende tijden uit heel verschillende talen zijn geleend; meer voorbeelden zijn te vinden in het alfabetische woordregister achterin:

1240	organist	‘orgelspeler’ <FRANS
1466	orgaan	‘deel van levend organisme’ <LATIJN
1824	organiek	‘organisch voortvloeiend uit’ <FRANS

1847	organisch	‘m.b.t. een orgaan, van organen voorzien’ <DUITS
1854	organisme	‘samenhang der delen’ <FRANS
1862	organiseren	‘regelen’ <FRANS
1992	organizer	‘elektronische zakagenda’ <ENGELS

Van sommige woorden is het niet zeker uit welke taal ze zijn geleend; dat geldt vooral voor woorden die uit het Frans of uit het Latijn zijn geleend. Dat is als volgt aangegeven:

1548	absurd	‘ongerijmd’ <FRANS OF LATIJN
1553	absorberen	‘inzuigen’ <FRANS OF LATIJN

Sommige leenwoorden hebben hele omzwervingen gemaakt van de ene taal via de andere naar de volgende. In dit boek is alleen aangegeven uit welke taal een woord direct is geleend, informatie over de verdere herkomst van het woord is achterwege gelaten. Dat is gebeurd voor de overzichtelijkheid en om praktische redenen, maar er zijn ook goede inhoudelijke argumenten om het zo te doen. Alleen met de taal waaruit een woord direct geleend is, is contact geweest - dát is de bron waarop de vorm en de betekenis van het woord in het Nederlands teruggaan. Ik kijk dus alleen naar de nabije etymologie, niet naar de verre.[58]

Leenwoorden komen de taal meestal binnen als vreemde woorden, bijvoorbeeld *meeting* (1869) of *thriller* (1929). Vervolgens worden ze over het algemeen aangepast aan de taal die ze leent. Onbekende klanken en klankcombinaties worden gewijzigd in klanken die wel bekend zijn, en vervolgens worden de woorden geschreven volgens de spelling van de bekende klanken. Nu zijn het bastaardwoorden geworden: min of meer aangepaste leenwoorden, zoals *fabriek* (1764-1775) en *feliciteren* (1688-1696). Vanaf het moment dat leenwoorden in een taal opduiken, volgen ze in principe de normale taalontwikkeling van die taal, dus ze maken dezelfde ontwikkeling door als erfwoorden. Het gevolg van de aanpassing aan het Nederlands kan zijn dat het woord geheel ingeburgerd wordt, dat wil zeggen dat het niet meer herkenbaar is als leenwoord. Zo is *peinzen* (1240) niet snel als ontlening aan Frans *penser* herkenbaar, of *pijn* (1236) aan Latijn *p(o)ena*.

De klankveranderingen die leenwoorden doormaken in hun tocht van vreemd woord via bastaardwoord naar ingeburgerd woord, zijn vrij regelmatig en voorspelbaar. De vorm en betekenis die het woord in de brontaal bezat, zijn in ieder geval voor taalkundigen nog wel te doorzien. Daarom vallen alle ontleningen - vreemde woorden, bastaardwoorden en ingeburgerde woorden - onder de categorie ‘leenwoorden’.

Afgeleiden van leenwoorden

Bij afgeleiden van leenwoorden heeft een oorspronkelijk leenwoord een onregelmatige vorm- of betekenisontwikkeling doorgemaakt in het Nederlands. Dat kan gemakkelijk gebeuren wanneer leenwoorden zijn ingeburgerd. Ze zijn dan zo geaccepteerd dat ze niet meer als leenwoorden worden beschouwd, maar meedoen met alle mogelijkheden die inheemse woorden kennen op het gebied van samenstelling, afleiding en betekenisontwikkeling. De band met de brontaal is definitief doorgesneden. Het woord is dan niet

inheems maar ook geen leenwoord meer. Deze groep woorden is te herkennen aan het feit dat ze geen asterisk hebben (niet inheems immers), maar dat evenmin een brontaal wordt vermeld (de band daarmee is immers verbroken: er bestaat geen vorm+betekenis in de brontaal waarop de Nederlandse vorm+betekenis direct teruggaan). Ik noem deze groep 'afgeleiden' van leenwoorden, omdat het niet alleen gaat om in het Nederlands gemaakte afleidingen, maar ook om hier gemaakte samenstellingen, betekenissen e.d. Voorbeelden zijn:

1344	verpachten	'in pacht geven'
1562	damhert	'herkauwer'
1919	accu	'energiereservoir'

Onder deze categorie vallen verschillende soorten woorden:

a. Afleidingen en samenstellingen van oorspronkelijk geleende woorden met zowel inheemse als geleende woorden en woorddelen. Afleidingen van leenwoorden met de inheemse woorddelen *ge-, ver-* en *-ig* zijn bijvoorbeeld *geëxalteerd* (1887, van Frans *exalté*), *verbouwereerd* (1562, van Frans *ébaubi*), *verpachten* (1280, van het aan het Latijn ontleende *pacht* 1249) en *sikkeneurig* (1870, van Frans *chicaneur* 'vitziek persoon'). Samenstellingen van twee geleende woorden zijn bijvoorbeeld de geleerde vormingen *acupunctuur* (1832, van Latijn *acus* 'naald' en *punctum* 'prik') en *claustrofobie* (1911, van Latijn *claustrum* 'afsluiting' en Grieks *phobos* 'angst'). Ook inheemse woorden met een geleend achtervoegsel vallen hieronder, zoals *boerderij* (1644) en *moordenaar* (1220-1240) (het achtervoegsel *-ij* is ontleend aan het Frans, *-(en)aar* gaat terug op het Latijn).

Terzijde zij opgemerkt dat ik het achtervoegsel *-er* als inheems beschouw: weliswaar gaat dit in sommige woorden terug op het Latijn (hetzelfde achtervoegsel als *-aar*), maar ook erfwoorden kunnen uitgaan op *-er* (*moeder, broeder, ander*), en soms gaat het om een inheemse afleiding van een werkwoord op *-eren*, zoals *baker* van *bakeren*. Al met al lopen hier de inheemse en ontleende achtervoegsels onontwarbaar door elkaar, en mede gezien de grote productiviteit van het achtervoegsel is het alleszins gerechtvaardigd dit als inheems te beschouwen.

b. Samenstellingen waarvan slechts een deel is ontleend, zoals *damhert* (1562) en *wapitihert* (1950, ontleend aan Latijn *damma* respectievelijk Engels *wapiti*, waarbij in het Nederlands tautologisch ter verduidelijking *hert* is toegevoegd), en gedeeltelijke vertalingen, zoals *dumdumkogel* (1899) en *kaasburger* (1975) voor Engels *dumdum bullet* en *cheeseburger*: de delen *kogel* en *kaas* zijn vertalingen, de delen *dumdum* en *burger* zijn geleend.

c. Geleende woorden die onregelmatige vormveranderingen doormaken, zoals de verbasteringen in *ajuus* (1747, van Frans *adieu*) en *ponteneur* (1909, van Frans *point d'honneur* 'erezaak'), of verkortingen zoals bij *accu* (1919, van *accumulator*).[59]

d. Geleende woorden die in het Nederlands een betekenisontwikkeling hebben doorgemaakt en daardoor betekenissen hebben gekregen die in de brontaal niet bestaan, zoals *dimmen*; in de betekenis 'licht temperen' (1934) is dit woord ontleend aan het Engels, maar deze taal kent niet de betekenis 'zich rustig houden' (1980: *even dimmen jij*). *Gabber* 'kameraad' (1769) is een Jiddisch leenwoord, maar het gebruik van *gab-*

ber voor een jongere met bepaalde voorkeuren in muziek en mode (1993) heeft niets met het Jiddisch te maken.

Het is overigens niet altijd eenvoudig om te bepalen hoe het komt dat een oorspronkelijk leenwoord twee zeer verschillende betekenissen heeft. Er kan sprake zijn van betekenisontlening uit een andere taal (het Franse leenwoord *controleren* 'inspecteren' (1548) kreeg de betekenis 'beheersen' (1945) van Engels *to control*), van herhaalde ontlening aan dezelfde taal (*pen* 'vogelveer' 1477 en 'schrijfgereedschap' 1351-1400 zijn beide uit het Latijn geleend, maar op verschillende momenten), en aan een betekenisontwikkeling in het Nederlands. In de eerste twee gevallen geldt het woord als leenwoord, in het laatste geval als afgeleide van een leenwoord. De woordenboeken geven het verschil meestal niet aan: zij vermelden alleen dat een woord verschillende betekenissen heeft, maar ze zeggen niets over de herkomst van de verschillende betekenissen. Om daarachter te komen moet men te rade gaan bij (historische) woordenboeken van de brontaal en bekijken welke betekenissen een woord in de brontaal heeft en had. Komen die overeen met de Nederlandse betekenissen, dan zal sprake zijn van hernieuwde ontlening; zo niet, dan zal een eigen Nederlandse ontwikkeling in het geding zijn. Als voorbeelden kunnen *kap* 'hoofddeksel' (1240) en 'bovendeel' (1469-1497) en *non-valeur* 'oninbare vordering' (1844) en 'waardeloos iemand' (1871) gelden. *Kap* is ontleend aan het Latijn, waar het alleen 'hoofddeksel' betekent; de betekenis 'bovendeel' is dus in het Nederlands ontstaan. *Non-valeur* komt uit het Frans, waar het zowel 'oninbare vordering' als 'waardeloos iemand' betekent; beide betekenissen zullen dus geleend zijn.

e. Pseudo- of quasi-ontleningen: woorden die door een gewone taalgebruiker beschouwd worden als leenwoord, maar bij nadere beschouwing geen leenwoord zijn, omdat de woorden in die vorm met die betekenis niet voorkomen in de taal waaraan ontleend lijkt te zijn. Voorbeelden zijn *hometrainer* (1976, Engels *home exerciser*) en *camping* (1958, een ellips: het Engels luidt *camping site*). De hele categorie wordt in hoofdstuk 3.3 opgesomd.

Binnen de afgeleiden van leenwoorden zijn sommige woorden nog wel, ook voor de leek, als 'vreemd' herkenbaar; andere zijn zodanig veranderd of aangepast dat ze inheems lijken. Afleidingen van leenwoorden lijken inheems (*verpachten*), samenstellingen van twee geleende woorden en pseudo-ontleningen zijn duidelijk vreemd (*acupunctuur*).

Letter(greep)woorden

Een heel kleine categorie woorden bestaat uit letterwoorden en lettergreepwoorden. Dit zijn woorden die in het Nederlands zijn samengesteld uit de eerste letters of lettergrepen van woorden. Geleende letter(greep)woorden, zoals *pc* (1986) en *radar* (1950), vallen onder de leenwoorden. De Nederlandse letter(greep)woorden zijn gemarkeerd door <L:

1940	horeca	'bedrijfsgroep van hotel-, restauranthouders e.d.' <L

1942-1943	doka	‘donkere kamer’ <L
1950	ahob	‘automatische halve overwegboom’ <L

De hele categorie staat in hoofdstuk 3.4 vermeld.

Etymologie onbekend

Ten slotte blijven er woorden over waarvan we niet kunnen uitmaken of ze inheems zijn dan wel geleend. Dat wordt door <? aangegeven:

1350	mooi	'fraai, bevallig' <?
1974	pief	'vent' <?

Voor details en een overzicht van de woorden met onbekende herkomst, zie hoofdstuk 3.5.

Samengevat: inheemse woorden zijn dus gemarkeerd door een asterisk achter het woord; bij directe leenwoorden is de taal waaraan is ontleend toegevoegd; woorden waarvan de herkomst onbekend is, zijn door <? gemarkeerd; letter(greep)woorden zijn aangegeven door <L; en afgeleiden van leenwoorden ten slotte zijn herkenbaar aan het feit dat ze noch * noch < hebben.

De aantallen van de verschillende categorieën bedragen:

-	inheems	5.636
-	leenwoorden	10.763
-	afgeleiden van leenwoorden	1.988
-	letter(greep)woorden	52
-	onbekend	101
	Totaal	18.540

Voor de verdeling van de categorieën over de eeuwen zie 3.0. De belangrijkste indeling is de tweedeling inheems-geleend (leenwoorden en afgeleiden daarvan, samen 12.751 woorden). De andere categorieën woorden stellen in aantal niets voor; ze worden apart vermeld, omdat ze niet in de tweedeling inheems-geleend passen. De afgeleiden vormen een soort tussencategorie tussen inheemse woorden en geleende woorden. Formeel zijn ze geleend, maar in veel gevallen zijn alleen taalkundigen zich van de uitheemse oorsprong bewust; de gewone taalgebruiker ervaart deze woorden over het algemeen als inheems. Omdat mijn bestand, als etymologisch bestand, uitgaat van de oorsprong van de woorden, geef ik aan dat de woorden niet inheems zijn (ze krijgen geen *), maar ik geef evenmin een brontaal aan. Deze woorden worden niet in hoofdstuk 3 opgenomen: dit hoofdstuk handelt immers over inheemse woorden en geleende woorden, en ze behoren tot geen van beide; wél geef ik in hoofdstuk 3.3 de pseudo-ontleningen, omdat deze in de ervaring van de gebruikers tot de leenwoorden behoren. In hoofdstuk 4 komen deze tussencategoriewoorden wel ter sprake.

Dit overzicht van de korte herkomst van woorden geeft tevens aan op welke manieren de Nederlandse woordenschat in de loop van de tijd is uitgebreid. We begonnen met de Germaanse woorden. Naarmate de maatschappij veranderde, was

dat niet meer genoeg - er waren nieuwe woorden nodig voor nieuwe begrippen. Hieraan werd op drie manieren voldaan: door nieuwvormingen op basis van de Germaanse woorden (zie 3.1), door ontleningen aan andere talen (zie 3.2) en door het verkorten van woorden tot letters of lettergrepen (zie 3.4). Nieuwvormingen werden gemaakt door afleiding en samen-

stelling van Germaanse woorden, of door verkorten, vervormen of samentrekken hiervan, en door klanknabootsing. Wanneer woorden eenmaal geleend waren, werden zij op dezelfde manier als inheemse woorden gebruikt voor het maken van nieuwvormingen: ook van de oorspronkelijke leenwoorden werden afleidingen en samenstellingen gemaakt (zie 3.3), en ook zij werden verkort, vervormd of samengetrokken.

Speciale gevallen waarvoor de indeling inheems-geleend geldt

De indeling inheems-geleend geldt ook voor woorden die nog wel eens als een aparte categorie worden gezien. Ik zie geen reden dat te doen. Het gaat om de volgende zes categorieën woorden.

1. Namen die soortnaam zijn geworden. Verschillende namen kunnen soortnaam worden. Om te beginnen merknamen. De meeste merknamen zijn afleidingen of samenstellingen van oorspronkelijke leenwoorden, zelfs als hun oorsprong in Nederland ligt. De reden zal zijn dat een merknaam internationaal aantrekkelijk moet zijn en dus niet typisch Nederlands, vandaar namen als *ranja* (1926, van Frans *orangeade* 'sinaasappellimonade') en *luxaflex* (1964, gevormd met de Latijnse woorden *lux* 'licht' en *flexio* '(ver)buiging'). De merknaam *ladyshave* (1979) is een pseudo- of quasi-ontlening: het lijkt Engels, maar is in het Nederlands gevormd en bestaat in het Engels niet. Sommige merknamen zijn in een ander land tot soortnamen geworden, en in die vorm heeft het Nederlands ze geleend, bijvoorbeeld *aspirine* (1910), *pingpong* (1912), *walkman* (1979). Mijn bestand bevat in principe geen merknamen, behalve als ze tot soortnaam zijn geworden. Vaak, maar lang niet altijd, is bekend wie de merknaam bedacht heeft - dan is de merknaam dus een gemunt woord, zie hieronder. De fantasienamen die als merknaam gebruikt worden, zijn op de vreemdste manieren ontstaan. Zo is de naam voor de textielsoort *Qiana* te danken aan de computer, die hierop kwam nadat hij geprogrammeerd was de Engelse letters volgens bepaalde principes te ordenen.[60]

Ook eigennamen en geografische namen kunnen soortnamen worden (de zogenaamde eponiemen en geoniemen), en ook zij zijn vooral afleidingen van leenwoorden, zelfs als ze in het Nederlands zijn ontstaan. Zo bijvoorbeeld *beurs* 'handelsbeurs' (1612). Het woord ontstond in Brugge. De beurs werd namelijk genoemd naar de Brugse familie Van der Beurse, Van der Buerse of Van der Borse, in wier huis, *d'Oude Buerse* genaamd, de kooplui bijeenkwamen. Ook al is de betekenis van het woord op Nederlandse bodem - Zuid-Nederlandse, om precies te zijn - ontstaan, het woord geldt toch als afleiding van een leenwoord, want de naam van de familie is afgeleid van Latijn *bursa* 'portemonnee'.

Er zijn echter wel degelijk inheemse eponiemen en geoniemen, bijvoorbeeld *aanappelen* 'rotzooien' (1974), genoemd naar Karel Appel, *kiekje* (1899), naar de Leidse fotograaf Israël David Kiek, en *amsterdammertje* 'paaltje tegen parkeren op de stoep' (1974).[61]

2. Gemunte woorden. Gemunte woorden, dat wil zeggen woorden waarvan de bedenker bekend is, zijn meestal gebaseerd op al bestaande woorden, en dat kunnen zowel leenwoorden als inheemse woorden zijn. Afleidingen of samenstellingen van oorspron-

kelijke leenwoorden gelden als leenmateriaal, zelfs als hun bedenker een Nederlander was, bijvoorbeeld *actreutel* (1970), met als eerst lid het leenwoord *actrice. Eetlezen* (1986) daarentegen is gevormd van twee erfwoorden en geldt als inheems. Meer voorbeelden in 4.4.

Een heel enkele keer bedenkt iemand een echt nieuw woord. Dat geldt bijvoorbeeld voor *minkukel* (1963)[62] en *Zappi* 'doorzichtig materiaal met de mechanische eigenschappen van aluminium' (1988). Deze woorden gelden als inheems. De meeste van dergelijke woorden komen van dichters of cabaretiers (de *blauwbilgorgel* van Cees Buddingh', de vogels *kroet, polifinario* en *roepie-roepie* van Toon Hermans) en worden niet in het gewone taalgebruik opgenomen.

Vaak echter zijn de gemunte woorden 'duidelijk' gebaseerd op geleend materiaal, en gelden dus als leenmateriaal. Zo bijvoorbeeld bij *epibreren* 'niet nader aan te geven werkzaamheden verrichten waarvan men de indruk wil wekken dat ze belangrijk zijn' (1954). Dit is bekend geworden door Simon Carmiggelt. Het woord bestaat duidelijk uit 'vreemde' elementen: *epi-* lijkt Grieks, de uitgang *-eren* is Frans. Maar het woord bestaat alleen in het Nederlands, niet in een andere taal (het is dus een soort pseudo-leenwoord). Bij *gas* (1648) is de vreemde bron minder duidelijk, maar desalniettemin aanwezig. *Gas* is bedacht door de Brusselaar Jan Baptist van Helmont, die zich bij de vorming heeft laten inspireren door het Griekse leenwoord *chaos*.

3. Volksetymologie. Voor woorden die volksetymologisch zijn aangepast, kan de indeling inheems-geleend zonder enig probleem gehanteerd worden. Bij volksetymologie wordt een onbekend woord aan een ander, bekend woord aangepast. Volksetymologie is niet veel anders dan verbastering, met dien verstande dat verbastering over het algemeen een willekeurige verandering van een woord oplevert, terwijl bij volksetymologie een min of meer bewuste aanpassing van een onbekend woord aan een bekend woord plaatsvindt. De motivatie en het resultaat van verbastering en volksetymologie verschillen dus.[63]

Volksetymologie treedt veelal op bij woorden die geen duidelijke relatie of verwantschap met andere woorden hebben. Dat kunnen leenwoorden zijn of inheemse samenstellingen waarvan de delen in de loop van de tijd onherkenbaar zijn geworden. Deze woorden worden aan bekende woorden aangepast. Bij de indeling in inheems of geleend ga ik uit van de herkomst van het oorspronkelijke woord en niet van de herkomst van het woord waaraan dit later werd aangepast.

Voorbeelden met leenwoorden zijn *biefstuk* (1832) van Engels *beefsteak* (beïnvloed door *lendestuk* of *ribstuk*), *rollade* (1828) van Frans *roulade* (beïnvloed door *rollen*, omdat het een opgerold stuk vlees betreft) en *rosbief* (1629) van Engels *roast beef* (onder invloed van *ros* 'paard' of *ros* 'rood' - het gaat immers om rood vlees). Niet alleen de vorm maar ook de betekenis kan dankzij volksetymologie veranderen, vergelijk *hanteren* (1286, uit Frans *hanter* 'omgaan met', bijvoorbeeld *de naald, het zwaard hanteren*), waarvan de huidige betekenis is beïnvloed en beperkt door *hand*.

Erfwoorden die onder invloed van volksetymologie veranderd zijn, zijn *balkenbrij* (1898) en *gortig* (1784-1785). *Balkenbrij* zou eigenlijk *balgenbrij* moeten luiden, want het

is een afleiding van Middelnederlands *balch* ‘buik, ingewanden uit de slacht’. De vormverandering is ongetwijfeld mede veroorzaakt door het vroegere gebruik het voedsel aan een balk op te hangen. De oorspronkelijke vorm van *gortig* was *gardich*. Het woord was namelijk een afleiding van *garde* ‘roe’, maar veranderde van vorm onder invloed van *gort*.

4. Betekenisontleningen. Betekenisontleningen zijn in 1.2.3 al genoemd als een van de oorzaken van het ontstaan van zeer uiteenlopende betekenissen van een woord. Bij betekenisontlening krijgt een al bestaand Nederlands woord er een betekenis bij die uit een andere taal afkomstig is. Er zijn twee soorten betekenisontlening. Ten eerste zijn er woorden die in het Nederlands en in de vreemde taal min of meer dezelfde vorm hebben, maar een verschillende betekenis. Voorbeelden hiervan zijn *afbouwen* in de betekenis ‘langzaam verminderen’ (1971, naar Duits *abbauen*) of *boa* in de betekenis ‘halsbont’ (1844, naar Frans *boa*). Uit de voorbeelden blijkt dat zowel een erfwoord (*afbouwen*) als een oorspronkelijk leenwoord (*boa* ‘slang’ komt uit het Latijn) een leenbetekenis kunnen krijgen. Dat maakt echter niets uit voor de indeling inheems-geleend: de nieuwe betekenis is geleend uit een andere taal en behoort dus per definitie tot de leenwoorden, ongeacht of de nieuwe betekenis aan een erfwoord of aan een leenwoord wordt toegevoegd. Anders geformuleerd: een bepaald woord is met zijn betekenis uit een andere taal geleend, en omdat dit woord zo leek op een al bestaand Nederlands woord, werd het direct bij ontlening in vorm aan dat al bestaande woord aangepast, met toevoeging van een nieuwe betekenis.

De tweede soort betekenisontlening vinden we bij woorden die in het Nederlands en de vreemde taal een gemeenschappelijke betekenis hebben maar een geheel andere vorm. In de vreemde taal heeft het woord dan een extra betekenis, die het Nederlands tot dan toe miste. Het vreemde woord wordt vertaald in een Nederlands woord met een vergelijkbare algemene betekenis, en de specifieke betekenis van het vreemde woord wordt aan het Nederlandse woord toegevoegd. Voorbeelden: Frans *voix* ‘stem’, ook ‘stem bij verkiezingen’ wordt vertaald als *stem*, en zo krijgt het woord *stem* in het Nederlands er de betekenis ‘stem bij verkiezingen’ bij; Latijn *pastor* wordt vertaald met *herder*, en dit krijgt er de betekenis ‘zielenherder’ bij; *smaak* in ‘goede smaak hebben’ dankt zijn betekenis aan Frans *goût*. Meestal is het Nederlandse woord dat er een betekenis bij krijgt een ongeleed woord, dus geen samenstelling of afleiding, maar dit is niet noodzakelijk. Zo zijn *iemand afbranden* ‘vernietigend beoordelen’ (1985) en *pissig* ‘boos’ (1984) recente betekenisontleningen uit het Engels, namelijk aan *to burn someone down* en *pissed (off)*. Het is duidelijk dat deze vorm van betekenisontlening dicht bij de leenvertaling ligt, maar het verschil is dat bij de leenvertaling altijd *nieuwe* samenstellingen gemaakt worden (zie hieronder), terwijl de betekenisontlening altijd al bestaande woorden betreft.

Bij deze tweede vorm van betekenisontlening ga ik bij de bepaling inheems-geleend uit van de herkomst van de bestaande vorm die de betekenis erbij kreeg. Dus *stem* geldt als inheems, zowel in de betekenis ‘door spreken voortgebracht geluid’ als in de betekenis ‘verkiezingsstem’. Overigens heb ik dergelijke betekenisontleningen zelden apart gedateerd, omdat ze voor de taalgebruiker niet te onderscheiden zijn van gewone beteke-

nisuitbreidingen, die ook maar zelden apart gedateerd worden - het verschil tussen ‘gewone’ betekenisuitbreiding en geleende is de vreemde invloed; die is alleen aan te tonen door naar de oudste voorkomens en contexten te kijken, en zelfs dan blijft ontlening moeilijk bewijsbaar. Terwijl betekenisontlening op basis van gemeenschappelijke vorm leidt tot grote betekenisverschillen die niet eenvoudig uit elkaar herleidbaar zijn (‘de bouw voltooien’ leidt niet logisch tot ‘verminderen’), leidt betekenisontlening op basis van gemeenschappelijke betekenis tot twee dicht bij elkaar liggende betekenissen.[64]

5. Leenvertalingen. Bij een leenvertaling of een vertalende ontlening wordt een vreemd woord vertaald door woorden uit de eigen taal. Het vreemde woord wordt overgenomen zowel wat de betekenis als wat de elementen van de samenstelling of afleiding betreft (het gaat altijd om samengestelde of afgeleide woorden). Zo is *ezelsbruggetje* (1682) een leenvertaling van Latijn *pons asinorum*, letterlijk ‘brug van ezels’, *afwezig* (1599) is een vertaling van Latijn *absens* en *aanbidden* (1240) van Latijn *adorare*.

Zowel inheemse woorden (*aan, bidden, brug*) als oorspronkelijke leenwoorden (*ezel*) kunnen gebruikt worden bij het maken van een leenvertaling; op grond daarvan geldt *ezelsbruggetje* als afgeleide van een leenwoord en *aanbidden* als erfwoord. Het feit dat de vorming van deze woorden een vreemdtalig voorbeeld heeft gevolgd, laat ik verder buiten beschouwing.[65]

6. Contaminatie. Bij contaminatie worden twee woorden of twee uitdrukkingen met dezelfde betekenis door elkaar gehaald, waardoor een nieuw woord ontstaat. De door elkaar gehaalde woorden kunnen zowel inheems als geleend zijn. Bij *aangezicht* (1477) en *verdienste* (1360) gaat het om twee inheemse woorden: *aangezicht* is een contaminatie van Middelnederlands *aensichte* en *gesicht(e)*, bij *verdienste* zijn Middelnederlands *verdiente* en *verdienst* samengevoegd. Bij ontleende werkwoorden zien we vaak dat ze een overbodig of dubbel voorvoegsel krijgen, onder invloed van een ander, Nederlands, werkwoord.[66] *Verassureren* (1563, van Frans *assurer*) dankt *ver-* aan *verzekeren, vermaledijen* (1220-1240, van Latijn *maledicere*, letterlijk ‘kwaadspreken’) dankt *ver-* aan *vervloeken*, en *verrinneweren* (1882, van Frans *ruiner*) dankt *ver-* aan *vernielen*. Dit zijn dus afgeleiden van leenwoorden.

Talen waaraan woorden zijn ontleend

Hieronder volgt een overzicht van de talen die bij de directe onleningen als ontleningsbron genoemd worden. Tussen haakjes staan de aantallen directe ontleningen uit de betreffende taal vermeld. Wanneer niet zeker is of een woord is geleend uit taal X of taal Y, is in de telling de eerstgenoemde taal gebruikt. Dus:

absurd ‘ongerijmd’ <FRANS OF LATIJN

geldt als Frans leenwoord.

Woorden uit een bepaald dialect of uit een bepaalde taalvariant zijn opgenomen onder de standaardtaal, dus Mexicaans-Spaans wordt met een ruim gebaar Spaans genoemd en Egyptisch-Arabisch Arabisch. De Picardische woorden zijn gerekend

onder de Franse woorden en de Rotwelsche woorden onder de Duitse. Hierdoor wordt het

geheel overzichtelijker en komt een zuiverder beeld naar voren van de omvang van de invloed van een bepaalde taal. Om met het WNT te spreken: zie de etymologische woordenboeken voor gedetailleerde informatie.

De meeste talen worden op grond van bepaalde taalkundige kenmerken verdeeld in een aantal periodes. De oudste periode begint met de oudste geschreven teksten. Voor het Frans spreekt men bijvoorbeeld van Oudfrans (850-1500) en Frans of modern Frans (1500-heden), voor het Engels van Oudengels (700-1100), Middelengels (1100-1500) en (modern) Engels (1500-heden). Dit onderscheid heb ik niet gemaakt, dus ook woorden die vóór 1500 uit het Oudfrans zijn geleend, staan onder Frans. Uit de datering van het woord blijkt immers in welke periode het is geleend.

Anders ligt dat met de termen Oudnoor(d)s en Oudslavisch. Deze heb ik gehandhaafd omdat het hier niet gaat om de voorlopers van één taal maar van een taalgroep. Uit het Oudnoor(d)s (800-1500) zijn de moderne Scandinavische talen voortgekomen (Deens, Zweeds, Noors, IJslands en Faerøers), en uit het Oudslavisch (tot ongeveer 800) zijn de Slavische talen, zoals Russisch en Bulgaars, ontstaan.

Voor het Latijn geldt een indeling in drie periodes, te weten Latijn, middeleeuws Latijn en modern Latijn. Onder Latijn wordt zowel Oud-, klassiek als Laatlatijn verstaan, chronologisch gezien de periode van het allereerste begin tot ongeveer 650 na Chr. Het middeleeuws Latijn omvat zonder onderscheid alle Latijn van ongeveer 650 tot 1500, inclusief het Kerklatijn; na 1500 spreken we van modern Latijn, waaronder zowel Humanistenlatijn als modern-Latijnse nieuwvormingen begrepen worden. Men houde in het oog dat deze dateringen het Latijn betreffen en niets zeggen over de periode waarin een woord door het Nederlands is geleend. Omdat gedurende alle eeuwen Latijnse woorden zijn overgenomen, is het goed mogelijk dat in bijvoorbeeld de achttiende eeuw een (klassiek) Latijns woord voor het eerst in het Nederlands voorkomt. Zie voor voorbeelden hoofdstuk 3.2.

Voor het Grieks en Hebreeuws wordt een onderscheid gemaakt tussen Grieks en modern Grieks, respectievelijk Hebreeuws en modern Hebreeuws. Met modern Grieks en modern Hebreeuws worden de talen bedoeld die momenteel in Griekenland en de staat Israël worden gesproken, met Grieks en Hebreeuws de oudere taalfasen, voornamelijk het klassiek Grieks en het bijbelse Hebreeuws.[67] Klassiek Grieks wordt tot op heden gebruikt voor het maken van nieuwe wetenschappelijke termen.

Wat onder ‘Indonesisch’ wordt verstaan, hangt af van de datum waarop een woord geleend is. In de Indonesische Archipel worden vele honderden aan elkaar verwante Indonesische talen gesproken, zoals het Atjehs, Balisch, Boeginees, Javaans, Malagasi, Maleis, Moluks, Soendanees. Al eeuwen voordat de Nederlanders naar de Indonesische Archipel kwamen, was het Maleis de *lingua franca* van Zuidoost-Azië, en de oudste Indonesische woorden zijn dan ook geleend uit dit Maleis. In 1928 werd Maleis onder de naam Bahasa Indonesia (‘Indonesische taal’) uitgeroepen tot de nationale taal van Indonesië; in 1945 werd dit vastgelegd in de grondwet, en in 1972 kreeg het Bahasa Indonesia een officiële spelling die afwijkt van de vroegere. De woorden die we na 1928 geleend hebben, komen uit het Bahasa Indonesia. Behalve uit het Indonesisch zijn ook woorden uit het Javaans geleend.

Leenwoorden in het bestand zijn uit de volgende talen overgenomen. Achter uitgestorven of onbekende talen voeg ik kort enige gegevens toe, behalve in die gevallen waarin de taalnaam overeenkomt met de landennaam, dus: Birmaans is de taal die in Birma wordt gesproken. In totaal zijn er 10.763 directe leenwoorden.

- Afghaans: 1
- Afrikaans (taal van Zuid-Afrika): 11
- Akkadisch (Semitische taal, van 3000 voor Chr. tot 100 na Chr. gesproken in het oude Mesopotamië): 1
- Albaans: 1
- Amhaars (officiële taal van Ethiopië): 3
- Arabisch: 52
- Aramees (Semitische taal die van 1000 voor Chr. tot 600 na Chr. gesproken werd): 1
- Armeens: 1
- Azerbeidzjaans: 1
- Bantoe: 5
- Bengali (officiële taal van Bangladesh): 1
- Birmaans: 1
- Bulgaars: 1
- Caribische indianentaal: 1
- Catalaans: 1
- Chinees: 22
- Deens: 9
- Duits: 998
- Dzongkha (officiële taal van Bhutan): 1
- Engels: 1857
- Fanti (taal gesproken in Ghana en Ivoorkust): 1
- Fins: 2
- Frans: 4605
- Fries: 26
- Georgisch: 1
- Grieks: 72 (zie ook modern Grieks)
- Hebreeuws: 20 (zie ook modern Hebreeuws)
- Hindi (officiële taal van India): 11
- Hongaars: 5
- Iers: 2
- IJslands: 2
- Indonesisch: 109
- Italiaans: 360
- Japans: 68
- Javaans: 3
- Jiddisch: 107
- Kaukasisch: 1
- Kazachs: 1
- Keltisch: 8
- Khmer (officiële taal van Cambodja): 1
- Kirgizisch: 1

- Kongolees: 1
- Koreaans: 3
- Kroatisch: 1
- Laotiaans: 1
- Latijn: 1412 (zie ook modern en middeleeuws Latijn)
- Lets: 1
- Litouws: 1
- Macedoons: 1
- Malagasi (officiële taal van Madagascar): 2
- Maledivisch: 2
- middeleeuws Latijn (ME Latijn): 212
- modern Grieks: 8
- modern Hebreeuws: 7
- modern Latijn: 281
- Mongools: 1
- Nederduits: 49
- Noors: 12
- Oekraïens: 1
- Oezbeeks (alleen in de combinatie: Kirgizisch of Oezbeeks)
- Oudnoor(d)s: 11
- Oudrussisch (alleen in de combinatie: Oudslavisch of Oudrussisch)
- Oudslavisch: 4

- Papiaments (omgangstaal op de Benedenwindse Eilanden, een Portugees-Spaanse creooltaal): 4
- Perzisch: 6
- Pilipino (officiële taal op de Filippijnen): 1
- Polynesisch: 3
- Pools: 3
- Portugees: 53
- Provençaals: 1
- Punjabi: 1
- Roemeens: 1
- Romani (taal van de zigeuners): 10
- Russisch: 55
- Sanskriet (of Oudindisch, voorloper van de Indische talen): 12
- Scythisch (uitgestorven Iraanse taal): 1
- Servisch: 1
- Sloveens: 1
- Slowaaks (alleen in de combinatie: Tsjechisch of Slowaaks)
- Sotho (officiële taal van Lesotho): 1
- Spaans: 169
- Sranantongo (Surinaamse creooltaal, gebaseerd op het Engels): 8
- Surinaams-Nederlands: 3
- Swahili (officiële taal van Tanzania): 1
- Swazi (officiële taal van Swaziland): 1
- Tamil (Dravidische taal gesproken in India): 1
- Thai: 1
- Thracisch (uitgestorven Indo-europese taal; alleen in de combinatie: Scythisch of Thracisch)
- Tibetaans: 2
- Toengoezisch (taal gesproken in China en Oost-Rusland): 1
- Tok Pisin (officiële taal van Paoea-Nieuw-Guinea): 1
- Tsjechisch: 4
- Tswana (officiële taal van Botswana): 1
- Turkmeens (alleen in de combinatie: Azerbeidzjaans of Turkmeens)
- Turks: 20
- Urdu (officiële taal van Pakistan): 1
- Vietnamees: 1
- West-Indische indianentalen: 1
- Zoeloe (taal gesproken in Lesotho en Zuid-Afrika): 1
- Zweeds: 6

1.2.6 De thematische indeling

In 1.2.3 is beschreven dat van ieder individueel woord kort de betekenis is vermeld, soms ook meerdere betekenissen. Ik wilde echter dwarsverbanden kunnen leggen tussen woorden die inhoudelijk met elkaar verband houden, zoals dierennamen, dranken, transportmiddelen. Daarvoor zijn alle woorden op basis van hun betekenis thematisch of onomasiologisch ingedeeld. Onomasiologie is de tak van wetenschap die alle woorden voor één begrip bekijkt, dus woorden die min of meer synoniem zijn, maar ook woorden die tot eenzelfde semantisch veld behoren, dus bijvoorbeeld alle woorden voor familierelaties of alle werkwoorden van beweging.[68] Terwijl in algemene woordenboeken, zoals de GVD, alleen vaktalen zoals biochemie, genealogie, haringvisserij, meteorologie, stedenbouwkunde, enzovoort, thematisch zijn ingedeeld, geldt de thematische indeling in dit boek álle woorden. Sterker nog: vaktalen komen in mijn indeling nauwelijks voor, omdat de hier beschreven woordenschat bestaat uit algemeen bekende woorden.

De indeling bestaat uit drie lagen:

1. tweeëntwintig hoofdthema's;

2. een facultatieve onderverdeling van de hoofdthema's in subthema's;
3. een indeling in woordsoort: bijwoorden (bijw), bijvoeglijke naamwoorden (bnw), werkwoorden (wwn) en zelfstandige naamwoorden (znw). Overige grammaticale categorieën (lidwoorden, telwoorden, tussenwerpsels, voegwoorden, voornaamwoorden en voorzetsels) komen alleen onder het hoofdthema taalkunde voor. Soms behoren alle leden van een (hoofd- of sub)thema overigens tot dezelfde woordsoort: alle namen voor transportmiddelen zijn zelfstandige naamwoorden.

Voor de subthema's heb ik een keuze gemaakt, die gebaseerd is op twee gegevens. Ten eerste werd een subthema gecreëerd wanneer onder een thema veel woorden op eenzelfde gebied voorkwamen (zoals woorden voor weersverschijnselen onder het thema 'aardrijk'). Ten tweede werd een subthema gevormd wanneer een groep woorden interessant bleek voor behandeling in hoofdstuk 4; daarom zijn de kaartspelen een subthema bij sport+spel geworden. De subthema's kunnen voor verder onderzoek naar behoefte nader uitgewerkt en vermeerderd worden.

Iedere betekenis van een woord is ondergebracht bij één thema en subthema, hoewel er soms meerdere mogelijkheden zijn. Zo staat *hinkelen* onder 'kinderspelen', maar het had natuurlijk ook onder 'voortbewegen' kunnen staan. Bij een dergelijke keuze heb ik, vanwege de historische invalshoek van dit boek, in principe de woorden ingedeeld bij het thema waartoe zij oorspronkelijk behoorden; dát is tenslotte het thema waarop de datering van het woord betrekking heeft. *Kastijden* (1240), *martelaar* (1240), *smeken* (1240), *temptatie* (1290) en *visioen* (1265-1270) staan allemaal onder 'religie', omdat ze van oorsprong in die context voorkwamen, hoewel ze tegenwoordig een ruimer gebruik hebben.

Bij gelijkluidende woorden met meerdere betekenissen is iedere betekenis apart ingedeeld; dus *beleg* staat in de betekenis 'militaire insluiting' (1351-1400) onder 'leger', en in de betekenis 'wat men op een boterham legt' (1976) onder 'consumptie'. De verschillende betekenissen van een woord kunnen ook tot dezelfde thema's behoren: *been* 'onderste lichaamsdeel' (1100) en 'bot' (1477) vallen beide in de categorie 'menselijke lichaamsdelen'. De indeling is gebaseerd op betekenis en niet op herkomst of woordfamilie, wat betekent dat woorden die zijn afgeleid van eenzelfde stam, bij heel verschillende categorieën kunnen zijn ingedeeld: *bijten* 'de tanden in iets zetten' (1240) en *beet* 'hap' (1240) staan onder 'consumptie', terwijl de afleiding *beetje* 'klein deel, klein aantal' (1646) onder 'hoeveelheden' staat en *bijt* 'gat in het ijs' (1301-1350) onder 'aardrijk'. *Centrifugaal* 'middelpuntvliedend' (1824) valt onder de 'natuurwetenschappen', *centrifuge* 'centrifugaalmachine' (1865) onder de 'huishoudapparaten'; en *briljant* 'schitterend' (1745) is een 'menselijke eigenschap', terwijl *brillantine* 'haarcrème' (1912) onder 'hygiëne' valt.

In concreto is de indeling als volgt. De volgorde van de hoofdthema's licht ik hieronder toe; de subthema's zijn in alfabetische volgorde gegeven.

1. aardrijk (bnw, wwn, znw)
- landschap (znw)
- stenen (znw)
- water (wwn, znw)
- weersverschijnselen (bnw, wwn, znw)

2. plantenrijk (znw)
- akkerbouw (bnw, wwn, znw)
- bomen (znw)
- granen (znw)
- planten (znw)
- plantendelen (znw)
- tuin (znw)
- vruchten + noten (znw)
- zwammen (znw)

3. dierenrijk (bnw, wwn, znw)
- amfibieën (znw)
- geleedpotigen (znw)
- lichaamsdelen (znw)
- overige dieren (znw)
- reptielen (znw)
- vissen (znw)
- vogels (znw)
- weekdieren (znw)
- zoogdieren (znw)

4. mensenwereld (bnw, wwn, znw)
- afscheidingen (bnw, wwn, znw)
- dood (bnw, wwn, znw)
- eigenschappen (bijw, bnw, znw)
- familie (bnw, wwn, znw)
- lichaamsdelen (znw)
- negatief (znw)
- neutraal (znw)
- positief (znw)
- ras+land (znw)
- seks (bnw, wwn, znw)

5. zintuiglijkheden
- gehoor (bnw, wwn, znw)
- gevoel (bnw, wwn, znw)
- kleuren (bnw)
- reuk (bnw, wwn, znw)
- smaak (bnw, wwn, znw)
- zicht (bnw, wwn, znw)

6. consumptie (bnw, wwn, znw)

- alcoholische dranken (znw)
- brood (znw)
- dronken (bnw)
- drugs (bnw, wwn, znw)
- drugssoort (znw)
- gebak (znw)
- gerechten (znw)
- gerei (znw)
- groenten (znw)
- kaas (znw)
- konfijt (znw)
- kruiden (znw)
- niet-alcoholische dranken (znw)
- overig voedsel (znw)
- rookwaar (znw)
- sauzen (znw)
- snoep+nagerechten (znw)
- soepen (znw)
- vis (znw)
- vlees (znw)
- zuivelproducten (znw)

7. tijd (bijw, bnw, wwn, znw)

- feestdagen (znw)
- maanden+seizoenen (znw)
- tijdrekening (znw)

8. religie (bnw, wwn, znw)

- gebeden (znw)
- goden+geesten (znw)
- hervorming (bnw, znw)
- kleding (znw)
- leer (znw)

9. sociale leven (bnw, wwn, znw)

- hoofddeksels (znw)
- huishoudapparaten (znw)

- hygiëne (bnw, wwn, znw)
- keuken (znw)
- kleding (bnw, znw)
- meubels (znw)
- onderwijs (bnw, wwn, znw)
- ruzie (bnw, wwn, znw)
- ruzie+klap (znw)
- schoeisel (znw)
- sieraden (znw)
- spullen (znw)
- stoffen (bnw, wwn)
- stofnamen (znw)
- straat (wwn, (znw)
- vertrekken (znw)
- wc (znw)

10. voortbewegen (bijw, bnw, wwn, znw)

- transportmiddel (znw)
- voertuigonderdelen (znw)

11. scheepvaart (bnw, wwn, znw)

- scheepsonderdelen (znw)
- schepen (znw)

12. handel (bijw, bnw, wwn, znw)

- bedrijf (znw)
- beroepen (znw)
- betalen (wwn, znw)
- beurs (znw)
- muntnamen (znw)

13. werk+industrie (bnw, wwn, znw)

- apparaten (znw)
- beroepen (znw)

14. leger (bnw, wwn, znw)

- kleding (znw)
- oorlog (bnw, wwn, znw)
- wapens (znw)

15. overheid (bnw, znw)

- ambtelijke taal (bijw, bnw, wwn, znw)
- justitie (bnw, wwn, (znw)
- systeem (znw)
- titels (znw)

16. kunst (bnw, wwn, znw)

- acteren (bnw, wwn, znw)
- beeldende kunst (bnw, wwn, znw)
- bouwkunst (bnw, wwn, znw)
- dans (znw)
- stijl (znw)
- toneelgenre (znw)
- toneelonderdeel (znw)

17. letterkunde (znw)

- genres (znw)
- poëzie (bnw, wwn, znw)
- proza (bnw, wwn, znw)
- stijlfiguren (znw)
- uitgeven (wwn, znw)

18. muziek (bijw, bnw, wwn, znw)

- instrumenten (znw)
- muzieksoorten (znw)
- noten+tonen (znw)
- zangstemmen (znw)

19. wetenschap (bnw, wwn, znw)

- chemische elementen (znw)
- deeltjes (znw)
- eenheden (znw)
- geneesmiddelen (znw)
- geografie (bnw, wwn, znw)
- geschiedenis (bnw, znw)
- grootheden (znw)
- heelal (bnw, znw)
- hemellichaam (znw)
- hoeveelheden (bijw, bnw, znw)
- kwalen (bnw, wwn, znw)
- lichaamsstoffen (znw)
- medisch (bnw, wwn, znw)
- medische behandeling (znw)
- natuurkundige stoffen (znw)
- natuurkundig proces (znw)

- natuurwetenschappen (bnw, wwn, znw)
- wetenschapsdisciplines (znw)
- wiskundige figuren (znw)
- wiskunde (bnw, wwn, znw)

20. taalkunde

- bijwoorden
- lidwoorden
- telwoorden
- tussenwerpsels
- voegwoorden
- voornaamwoorden
- voorzetsels
- overig (bnw, wwn, znw)

21. communicatie

- ICT (bnw, wwn, znw)
- media (wwn, znw)
- mondeling (bnw, wwn, znw)
- schriftelijk (bnw, wwn, znw)
- taal (bnw, znw)
- toestellen (znw)

22. sport+spel (bnw, wwn, znw)

- kaartspelen (znw)
- kansspelen (znw)
- kinderspelen (znw)
- sporten binnenshuis (znw)
- sporten buitenshuis (znw)

Bij de thematische indeling is uitgegaan van de volgorde waarin de mens en de mensheid de wereld leert en leerde kennen. Dat is namelijk de volgorde waarin hij diezelfde wereld gaat of ging benoemen, zo zijn woordenschat uitbreidend.[69] Een nieuw mens benoemt eerst zijn directe omgeving, dus de aarde, planten en dieren, zichzelf en de rest van de mensheid, en wat hij of zij eet en drinkt. Er breekt tijdsbesef door, (bij)geloof gaat in het leven een rol spelen en de interactie tussen mensen wordt belangrijk. Men gaat reizen en handelen over grotere afstand, al dan niet per schip; er komt een taakverdeling in werk en beroepen, waarbij sommigen het leger als levensvervulling kiezen en anderen een overheidsfunctie bekleden. Men kan niet beweren dat dit alles in opeenvolgende fases gebeurt of bekend wordt, maar een zekere chronologie zit er wel in - dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de woorden in de hoofdthema's aardrijk, plantenrijk en dierenrijk merendeels zeer oud zijn (zie 4.0).

Pas in een latere levensfase worden kunsten en wetenschappen belangrijk, en pas recent zijn er verklaringen - en dus benoemingen - gevonden voor natuurkundige en chemische verschijnselen, voor het ontstaan van het heelal (*big bang* 1975), en voor

verschijnselen op aarde. Daarom heb ik verschil gemaakt tussen het thema ‘aardrijk’ en het wetenschappelijke thema ‘geografie’. Tot het thema ‘aardrijk’ behoren de algemene verschijnselen van het weer, het landschap e.d., woorden zoals *aarde* ‘grond’ (901-1000), *afgrond* (901-1000), *bos* (1089), *dal* (856), *damp* (1573) - voornamelijk oude woorden. Onder het thema ‘geografie’ vallen jongere woorden zoals *ecosysteem* (1970), *epicentrum* (1886), *geode* (1970), en het woord *aarde* als benaming voor onze planeet (1624).

Zeer recent is de communicatie over grotere afstand (directe communicatie tussen mensen bestaat natuurlijk vanaf het moment dat er twee mensen waren). Het laatste thema, sport en spel, is eveneens relatief jong, vooral sport: sport beoefenen werd pas een rage toen veel mensen zich deze luxe konden permitteren omdat in hun inkomen was voorzien en hun dagelijks werk niet meer bestond uit lichamelijke arbeid. Tot die tijd werd sport vooral beoefend door de elite (zie 4.1.18).

Deze thematische indeling heeft overeenkomsten, maar duidelijk ook verschillen met de indeling die we vinden in thesauri zoals Brouwers' *Het juiste woord*, Dornseiffs *Der deutsche Wortschatz nach Satzgruppen*, Bucks *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages* of *Roget's Thesaurus of English words and phrases* - de moeder van alle thesauri. Dergelijke thesauri gaan namelijk uit van de wetenschappelijke indeling van de wereld en van de huidige kennis over hoe de wereld in elkaar steekt. Maar dat is niet de manier waarop de mens de wereld in heden en verleden benoemd heeft. De mens begint na zijn geboorte met de realia in zijn directe omgeving van namen te voorzien, en breidt dat later uit naar abstracte begrippen (zoals *vriendschap, liefde*) en naar theorieën over hoe de wereld in elkaar zit. Daarbij deelt de mens de wereld in onwetenschappelijke categorieën in, zoals: nuttig, schadelijk, gevaarlijk of lastig, levend of niet-levend, opvallend of onopvallend, telbaar of niet-telbaar. Dit levert een intuïtieve, praktische, in zekere zin naïeve indeling van de wereld op.

Een eenvoudig voorbeeld ter illustratie. In alle genoemde thesauri zijn de granen vermeld als onderdeel van de grassenfamilie. Vanuit botanisch oogpunt bezien is dat correct. Maar is dat ook de indeling die een gemiddelde taalgebruiker of een boer hanteert? De meeste mensen maken een scherp onderscheid tussen het nutteloze gras en de zeer nuttige graansoorten, die allerlei voedselproducten leveren. Dat onderscheid heb ik in de thematische indeling overgenomen. Bij de thematische indeling ben ik dus - net als bij de bepaling of er sprake is van verschillende betekenissen of niet - uitgegaan van de kennis van de gewone taalgebruiker.

In dit opzicht komt de indeling overeen met die van Hallig en Von Wartburg in hun *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*.[70] Ook zij gaan uit van wat zij een ‘voorwetenschappelijke wereldindeling’ noemen. Hun systeem is bedoeld als algemeen hulpmiddel om de woordenschatten van alle talen, dialecten en periodes te ordenen; daarom gaan ze niet uit van woorden, maar van begrippen, die per taal ingevuld kunnen worden. De grote opzet van hun werk is vergelijkbaar met de hier gekozen thematische indeling, maar zij hebben voor mijn doel veel te veel zeer kleine onderverdelingen en onderonderverdelingen gemaakt, en bovendien gaan ze in mijn ogen te ver in het doorvoeren van de lekenindeling van de wereld. Het lijkt me redelijk om uit te gaan van de kennis die een taalgebruiker van *nu* bezit (het gaat immers om de huidige woordenschat). Daarom heb ik de *walvis* (1163) ingedeeld onder de zoogdieren (zoals ieder kind op school leert), hoewel men het dier vroeger als een vis beschouwde, getuige de naam. Ik ben dus niet uitgegaan van de ‘oorspronkelijke’ betekenis, maar van het heden (zie ook 1.2.3). Hallig en Von Wartburg hebben ervoor gekozen de walvis onder ‘zeedieren’ in te delen, maar dat is net zo goed een interpretatie, want waarom dan niet gewoon onder de vissen? Omdat ze met de kennis van nu weten dat het geen vis is! Hetzelfde geldt voor *gierzwaluw* (1567): deze vogel is niet een soort zwaluw, maar behoort tot een aparte familie, hoewel dat ten tijde van de naamgeving niet bekend was.

Ik sluit me geheel aan bij de conclusies van Buck en De Tollenaere.[71] Buck oordeelt: ‘The fact is, of course, that relations are too complex to admit any truly scientific and complete classification [...]; and, even if such were possible, it would have little relation to our instinctive associations.’ En De Tollenaere beoordeelt de ‘ideologische’ indeling

van Hallig en Von Wartburg als ‘subjectief willekeurig’, maar tevens een ‘handig werkinstrument voor taalkundig-comparatistische doeleinden’. Zo hanteer ik de indeling ook. De hier gebruikte indeling is praktisch van aard en gaat uit van de specifieke behoeftes van dit onderzoek. Die zijn tweeledig: de indeling betreft een specifieke taal, het Nederlands, en ze is bedoeld voor een chronologisch woordenboek.

Lang niet alle thema's konden in dit boek behandeld worden. Grote categorieën die niet behandeld zijn, zijn ambtelijke woorden (ook wel stadhuistaal of kanselarijtaal genoemd), zoals *ad hoc* (1839), *adhesie* (1820), *discrepantie* (1650), *insufficiëntie* (1663), *preciseren* (1872), *stringent* (1824), en wetenschapstaal of vaktaal, zoals *amorf* (1856), *compliceren* (1847), *lacune* (1824), *luminescentie* (1926), *massificeren* (1962) en *verifiëren* (1467-1490). Overigens is de scheidslijn tussen stadhuistaal en wetenschapstaal vaak zeer dun. Deze woorden zijn over het algemeen niet bijzonder interessant: het zijn typische schrijftaalwoorden.

De zelfstandige naamwoorden zijn niet onderverdeeld in concreta (zintuiglijk waarneembare objecten) en abstracta (niet-tastbare objecten). Dit leverde namelijk geen zinvolle gegevens op. De menselijke woordenschat is ongetwijfeld begonnen met concrete woorden en vervolgens overgegaan naar een hoger abstractieniveau, maar tegen de tijd dat het Nederlands geschreven werd, was dat een allang gepasseerd station. Men kan derhalve niet zeggen dat het Nederlands begon met geen of weinig abstracte woorden en dat er in de loop van de eeuwen een grote toename hiervan te zien is geweest. Nee, zowel het aantal abstracte als concrete woorden nam zeer toe.

Bovendien kan van lang niet ieder woord uitgemaakt worden of het abstract dan wel concreet is. Sommige woorden kunnen zowel concreet als abstract gebruikt worden, bijvoorbeeld *knoeiwerk* (1822). Van dergelijke woorden kan men vaak ook niet zeggen dat ze als concretum ouder zijn dan als abstractum.

In de praktijk heb ik vastgehouden aan de algemene regel dat een woord met twee zeer uiteenlopende betekenissen tweemaal opgenomen en gedateerd wordt. Die twee uiteenlopende betekenissen gaan soms terug op een verschil in concreet en abstract gebruik, bijvoorbeeld bij *aard* ‘akker’ (1019-1030) en ‘geaardheid’ (1287) of *gestel* ‘samenstel’ (1265-1270) en ‘lichamelijke constitutie’ (1776). In die gevallen zijn de concrete en de abstracte betekenis apart gedateerd, en verder heb ik het onderscheid gelaten voor wat het is.

Eindnoten:

22 Niet opgenomen zijn tegenwoordige of verleden deelwoorden die bijvoeglijke naamwoorden zijn geworden met een min of meer figuurlijke betekenis, zoals *blakend, boeiend, bruisend, intrigerend, spannend, spetterend*, of *gemaakt, geslepen, gezien, gezocht*. Voor schijnbare verleden deelwoorden zie De Vooys 1957: 239.

23 Zie Moerdijk en Tempelaars 1992.

24 Er staan duizenden van dergelijke totaal overbodige woorden in de GVD. Een wat kritischer opnamebeleid zou de bruikbaarheid van dit woordenboek aanzienlijk verhogen.

25 Als uitgangspunt is de tweede druk van het vertaalwoordenboek Nederlands-Spaans gebruikt; in principe zijn de Nederlandse ingangen van alle vertaalwoordenboeken van Van Dale identiek,

maar Nederlands-Spaans was het recentst. Ik dank Hans de Groot voor zijn hulp bij het maken van de automatische vergelijking.

26 Voor namen en details betreffende de werkwijze zie de Inleiding van het EWB. Een aantal oudgedienden heeft bovendien meegeholpen de dateringen voor dit chronologische woordenboek te corrigeren en aan te vullen: Hans Geluk, Christine Versluis, Piet Verhoeff en Lida Zutt. Ook stagiair Michel de Gruijter heeft hieraan een bijdrage geleverd. Suggesties voor antedateringen heb ik verder ontvangen van Frans Claes, J. van Donselaar, Jaap Engelsman, J. Gerritsen, G.J. Martens, Jan Posthumus, Ewoud Sanders, Tanneke Schoonheim, Rob Tempelaars en Dick Wortel.

27 De Vries/De Tollenaere 2000: 26.

28 Zie Tempelaars 1993.

29 Wie wil weten om welke woorden het gaat, raadplege de bron van de datering, die in het alfabetische woordregister achterin is vermeld.

30 Voor voorbeelden van het verschijnsel dialectontlening zie Deroy 1956: 113-116. Voor *butje* zie Reker 1999; voor de Belgische woorden zie Van Sterkenburg 1989: 16 en De Coster 1999: 5-6, 723.

31 Kloeke 1957.

32 Moerdijk 1994: 98-99.

33 Moerdijk 1994: 276.

34 Geluk 1996; EWB XXIII.

35 Zie ook De Vries/De Tollenaere 2000: 30. Voor de receptie van de *Woordenschat* zie Van Hardeveld 2000, hoofdstuk 3.4.

36 Daarom waren in het EWB de dateringen uit de twintigste eeuw over het algemeen niet in jaren maar in kwart eeuwen weergegeven: 1901-1925, 1926-1950 en na 1950. Omdat gebruikers dit echter bleken te betreuren, zijn in het onderhavige boek de exacte jaren afgedrukt.

37 Mooijaart en Tempelaars in Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 441.

38 Onder het trefwoord *jarden*, zie Tempelaars 1997b: 148. Verkuyl 2000 wijst terecht op de beperkingen van de betekenisdefinities in woordenboeken: zij komen niet overeen met de manier waarop taalgebruikers betekenissen in hun hersenen hebben opgeslagen, en ze maken gebruik van woorden die zelf weer met woorden worden omschreven, waardoor cirkeldefinities ontstaan zoals *grond* is ‘bodem’ en *bodem* is ‘grond’. Voor het hier gestelde doel kunnen we echter met (ver)korte woordenboekdefinities goed uit de voeten, en is er ook geen bezwaar tegen synoniemdefinities. Zie ook noot 65 in hoofdstuk 3. Harry Cohen heeft een groot aantal van de betekenissen van de trefwoorden kritisch doorgelezen en vele suggesties voor verbetering gedaan. Leen Verhoeff heeft de definities van militaire termen gecorrigeerd.

39 Over semasiologie, zie Kronasser 1950. Belangrijk werk op het gebied van de (historische) woordbetekenisleer heeft Dirk Geeraerts verricht, zie Geeraerts 1989 (vooral p. 174-203) en Geeraerts, Grondelaers en Bakema 1996. Over betekenisveranderingen zie verder Van Bree 1990: 139-158; Buck 1949: Preface; Dornseiff 1966; Van der Sijs 1996: 631-662; Van Sterkenburg 1989: 121-149; De Vooys 1957: 280-308 en voor Duitse voorbeelden Seebold 1981: 171-179. Over de metafoor zie De Vooys 1925f. Voor de relatie tussen etymologie en semantiek zie Moerdijk 1990, met op p. 322-326 voorbeelden van semantische parallellen.

40 Deroy 1956: 262.

41 Daarvan verschaft het in 1909 opgerichte Duitse tijdschrift *Wörter und Sachen* vele voorbeelden; de ondertitel van dit tijdschrift luidde ‘Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung’. Zie ook Van der Sijs 1998: 189-202 en Devos en Van Keymeulen 1990.

42 Betz 1974: 160. De meeste van deze religieuze betekenisvernauwingen zijn beïnvloed door het Latijn; de woorden en betekenissen uit de Latijnse bijbel stonden model voor de christelijke terminologie in andere talen.

43 Aitchison 1997: 145 meent dat mensen waarschijnlijk al in de vroegste ontwikkelingsfasen van de taal het menselijk lichaam als basis gebruikten voor verdere betekenisuitbreiding, en dat de metafoor tot de kern van de taal behoort.

44 Het overdrachtelijk gebruik van lichaamsdelen en dierennamen is universeel. Voor Duitse voorbeelden zie Wasserzieher 1963: 64. In het Latijn bestond al de *onager* ‘wilde ezel’ en ‘slingerwerktuig’. Een *torpedo* is een sidderaal; later kreeg het woord in het Engels de betekenis ‘onderzeese bom’. *Ezelsoor* hebben we ontleend aan het Duits.

45 Walch 1928: 110. Zie ook De Vooys 1957: 267 en Geeraerts 1989: 181.

46 Op basis van Betz 1949 en 1974; Gneuss 1955; Van der Sijs 1996: 643-662 en de daar genoemde literatuur.

47 Zie over eufemisering: Geluk 1998; Reinsma 1992; De Vooys 1925c.
48 Zie Van Bree 1987 en zie 2.0 voor de klankveranderingen die erfwoorden doorgemaakt hebben.
49 Zie de Inleiding in Van der Sijs (red.) 1999d.
50 Schrijver 1999.
51 Zie Weijnen 1975.
52 Zie Van Loon 1999.
53 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 516-517.
54 Wasserzieher 1963: 84-85 geeft Duitse tautologische samenstellingen waarvan een deel ook in het Nederlands bestaat, maar niet in mijn bestand voorkomt, zoals *bijbelboek, guerillaoorlog, hoogaltaar, pontonbrug, scheenbeen, stormwind*.
55 De korte herkomst is gebaseerd op de etymologische woordenboeken die in de literatuur zijn genoemd en op het WNT. Voor informatie op woordniveau en voor nuancering van de gegevens, zie deze woordenboeken. Hierin worden ook de taalvormen gegeven waarop leenwoorden teruggaan, de verdere ontleningsweg, klankveranderingen, discussies over de herkomst, etc. Er is bij de indeling uitgegaan van de meest waarschijnlijke herkomst, en daarbij moesten noodzakelijkerwijs keuzes gemaakt worden.
56 Voor mogelijke substraatinvloed, zie Kuiper 1995, en voor een samenvatting van het probleem Beekes 1999: 10-20; zie verder 3.2.
57 Over het hoe en waarom van het lenen van woorden, zie Van der Sijs 1996: Inleiding, met literatuur aldaar.
58 Zie Van der Sijs 2000 over het vertekende beeld dat ontstaat wanneer men alleen kijkt naar de verre etymologie.
59 Zie ook in 1.2.4 de paragraaf ‘Onregelmatige vormveranderingen’.
60 Seebold 1981: 193.
61 Voor eponiemen en geoniemen, zie Sanders 1993 en 1995.
62 Er wordt wel eens een relatie gelegd tussen *kukel* en IQ, maar dat lijkt er achteraf bijgehaald te zijn.
63 Voor volksetymologie, zie Olschansky 1996; Philippa 1986; Schrijnen 1916: 296-302; Van der Sijs 1996: 492-505; De Vooys 1925d.
64 Zie verder Van der Sijs 1996: 643-662 en Kronasser 1950: 140-142.
65 Zie verder Van der Sijs 1996: 569-630 en de literatuur aldaar.
66 Zie Verdam 1923: 272; Te Winkel 1901: 211.
67 Het moderne Hebreeuws dateert van halverwege de negentiende eeuw en is dus ouder dan de staat Israël, die in 1948 werd uitgeroepen; zie Verhasselt 1999.
68 Voor onomasiologie zie Quadri 1952 en Geeraerts 1989. Bij de thematische indeling en vooral ook in de uitvoering ervan - de bepaling bij welk thema de verschillende woorden behoren - heeft stagiair Michel de Gruijter een zeer belangrijke rol gespeeld.
69 Aitchison 1997: 111-112.
70 De eerste druk uit 1952 is o.a. bekritiseerd door De Tollenaere 1960; Hallig en Von Wartburg geven in de tweede druk een samenvatting van zijn kritiek en die van anderen, en dienen hen van repliek. Voor de principes die gelden bij de volksnaamgeving van dieren en in hoeverre deze afwijken van de wetenschappelijke naamgeving, zie Swanenberg 2000: hoofdstuk 2.
71 Buck 1949: xiii; De Tollenaere 1960: 35, 42.

1.3 Dateringen en de realiteit

Het is interessant om te bezien hoe dateringen van het eerste voorkomen van de woorden zich verhouden tot de realiteit. Daarbij zijn twee vragen te onderscheiden: wat zeggen de dateringen over het daadwerkelijke gebruik van een woord? En in hoeverre zijn de dateringen een afspiegeling van de werkelijkheid?

Datering en daadwerkelijk gebruik van een woord

Het feit dat een woord in een woordenboek is opgenomen, betekent niet dat een woord

daadwerkelijk gebruikt werd, en het zegt evenmin iets over de kringen waarin het werd gebruikt. Ook wanneer een woord in een tekst is aangetroffen, blijven er allerlei onzekerheden over het gebruik ervan bestaan. Er bestaat bijvoorbeeld geen enkele zekerheid over de vraag of een woord dat in een ver verleden is gebruikt, vanaf zijn eerste voorkomen tot heden voortdurend in de levende taal bestaan heeft, of dat het een tijdje ondergronds is gegaan. Dit is geen hypothetisch probleem.

In de dertiende eeuw worden *boa* en *basilicum* eenmaal genoemd, daarna verschijnen ze pas na de Middeleeuwen. Ik vermoed dat deze woorden eenmaal zijn geleend, toen verdwenen en vervolgens opnieuw zijn geleend. Maar dat valt niet te bewijzen. Ik heb de woorden dus noodgedwongen gedateerd op de dertiende eeuw, wat echter suggereert dat ze sindsdien voortdurend in gebruik zijn geweest.[72]

Een soortgelijk verhaal geldt voor *bond*. Dit bestond in het Middelnederlands als ‘bundel’; een betekenis die inmiddels is verdwenen. In de zestiende eeuw kreeg het woord uit het Duits de leenbetekenis ‘verbond, vereniging’. In de zeventiende eeuw werd die laatste betekenis de normale, toen verdween het woord enige tijd van het toneel - men gebruikte *verbond* - en in de negentiende eeuw werd het, dankzij de Duitsche Bond van 1815, wederom onder Duitse invloed een heel gewoon woord, in samenstellingen als *weerbaarheidsbond, boerenbond*. Tot ongeveer 1870 was het ‘het’ bond, maar daarna veranderde dit onder invloed van het Duits in ‘de’ bond.[73] Ik heb de huidige betekenis op 1552 gedateerd - daaruit blijkt niet dat het een tijdje min of meer ondergronds is geweest, maar aangezien de betekenis in die periode niet is gewijzigd, kunnen we niet uitmaken *hoe* ondergronds het was: het kan best zijn dat dat erg mee blijkt te vallen als er meer bronnen beschikbaar komen.

Bij *oorkonde* (1806) en *symfonie* (1824) weten we daarentegen wél zeker dat ze een tijdje weg zijn geweest. Dat blijkt uit de betekenis. Beide woorden kwamen in de Middeleeuwen voor en daarna pas weer in de negentiende eeuw, maar ditmaal in andere betekenissen: *oorkonde* betekende in de Middeleeuwen ‘mondelinge getuigenis, getuige’, terwijl het nu alleen ‘schriftelijke getuigenis’ is, en *symfonie* was vroeger ‘meerstemmig gezang, lier’. Van beide woorden zijn uiteraard alleen de huidige betekenissen gedateerd.

Een modern woord, genoemd in het *Neologismenwoordenboek* van De Coster, is *consuminderen*. De Coster merkt erover op dat het een eufemistische woordspeling is die bedacht is door de auteurs van de *Vrekkenkrant*. Dat meende ik ook, totdat ik het volgende citaat vond op p. 209 van het boek *Woordverklaring* van M.J. Koenen uit 1899 (!):

> Dikwijls is ook hier moedwil of luim in 't spel, dat is waar, moedwil, spotziek uiteraard: een *gitaar* wordt een *gieter, consumeeren* gaat over in *consuminderen*.

Op basis van dit citaat heb ik *consuminderen* op 1899 gedateerd, hoewel ik niet zeker ben of hier geen sprake is van een incidenteel en geïsoleerd geval: *consuminderen* staat nergens in het WNT vermeld. Anderzijds blijkt uit het citaat van Koenen dat het om grappige spreektaal gaat, en die wordt nu eenmaal vaak niet of laat opgeschreven.

Het oudste voorkomen van een woord zegt evenmin iets over de vraag hoe vaak een woord gebruikt werd of wordt, en of het gebruik toe- dan wel afneemt. Zo bestaat het

voornaamwoord *jij* al sinds 1617; dat het vanaf 1960 veel vaker gebruikt wordt dan *u*, terwijl dat vóór die tijd juist andersom was, kan men uit dit boek niet te weten komen. Het woord *walvis* komt al voor in 1163. Aan die datering kan men niet zien dat in de zeventiende en achttiende eeuw de walvisvaart een florerend bedrijf werd, en het woord toen dus veel vaker in teksten voorkwam. Wat men wel kan zien, is dat er in die periode andere woorden betreffende de walvisvaart opkomen, zoals *balein* (1778), *butskop* (1761), *levertraan* (1636), *narwal* (1660), *potvis* (1634) en *spermaceti* 'witte amber, vet uit de schedel van potvissen voor zalf en kaarsen e.d.' (1705). Verder zal het aantal samenstellingen en afleidingen met *walvis* in die periode zeker zijn toegenomen, maar dat is in mijn bestand niet te zien. In de toekomst wordt dit allemaal beter: als er een groot corpus aan teksten beschikbaar komt op internet (hieraan wordt o.a. sinds 2000 gewerkt door de DBNL, de Digitale Bibliotheek van de Nederlandse Letteren), dan wordt het mogelijk te bekijken wat de frequentie van een woord is in een bepaalde periode en of het aantal samenstellingen en afleidingen dat met een bepaald woord gemaakt wordt, in een bepaalde periode toeneemt. Het lijkt niet erg gewaagd te voorspellen dat het voorkomen van *walvis* in de zeventiende en achttiende eeuw een piek vertoont.

Als laatste voorbeeld om te laten zien dat het eerste voorkomen niets zegt over de frequentie, kunnen de Vlaamse woorden dienen die omstreeks 1600 algemeen Nederlands zijn geworden. Een zeer belangrijk moment in de geschiedenis van het Nederlands vormde de val van Antwerpen in 1585, midden in de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Tot die tijd waren de Zuidelijke Nederlanden verreweg het invloedrijkst, zowel in economische als in taalkundige zin. In de dertiende eeuw werden in Vlaanderen belangrijke literaire werken geschreven, bijvoorbeeld *Van den vos Reinaerde*. Ook Jacob van Maerlant (ca. 1235-1300), de auteur van bekende werken als de *Rijmbijbel* en *Der Naturen Bloeme*, was een Vlaming. Het Vlaams oefende invloed uit op Nederlandse dialecten. Toen Vlaanderen door de Spanjaarden werd bezet, ontstond er een scheiding tussen Noord- en Zuid-Nederland. Ongeveer een half miljoen Vlamingen vluchtte van het bezette Zuiden naar het Noorden, vooral naar Amsterdam. Zij namen taalverschijnselen mee uit hun eigen Vlaamse dialecten. In deze periode zijn veel Vlaamse en Brabantse woorden in de algemene taal doorgedrongen, die naast een van oorsprong Hollands woord zijn komen te staan. Momenteel worden de zuidelijke woorden meestal in schriftelijke taal gebruikt, ze klinken 'deftiger'. De volgende rijtjes worden in dit verband altijd genoemd (eerst wordt het zuidelijke woord gegeven, daarna het noordelijke):

gaarne (1100)	-	*graag* (1600)
heden (901-1000)	-	*vandaag* (1488)
heffen (1200)	-	*(op)tillen* (1451-1500)
huwen (1236)	-	*trouwen* (1285)
lommer (1487)	-	*schaduw* (1300)
reeds (1658)	-	*al* (1634)
schoon (901-1000)	-	*mooi* (1350)

spoedig (1637)	-	*gauw* (1220-1240)
wenen (1240)	-	*huilen* (1287)
werpen (901-1000)	-	*gooien* (1350)

zenden (901-1000) - *sturen* (1432)

Wat nu opvalt aan de oudste dateringen van deze woorden, is dat zij op geen enkele wijze de kennis die we wel degelijk hebben, ondersteunen of bevestigen, namelijk dat er rond 1600 zeer belangrijke verschuivingen hebben plaatsgevonden en dat na de val van Antwerpen het cultuur- en taalcentrum van de Nederlanden van het Zuiden naar het Noorden werd verplaatst!

Dateringen als afspiegeling van maatschappelijke veranderingen

Zijn de dateringen nu een afspiegeling van maatschappelijke en culturele veranderingen? Is de relatie tussen woorden en zaken een kwestie van één-op-één? Kunnen we aan de woordenschat direct zien wat er in de werkelijkheid gebeurt? Duiken er in de woordenschat allerlei Franse martiale termen op op een moment dat Nederland in oorlog was met Frankrijk? Kunnen we aan de woordenschat zien dat de slag bij Nieuwpoort plaatsvond? Nee, zo werkt het niet. Er spelen allerlei factoren een rol.

In de huidige woordenschat vinden we alleen de woorden die *gebleven* zijn: tijdens een nieuwe oorlog kunnen er best wat nieuwe woorden komen, maar als die niet meer relevant zijn, verdwijnen ze weer. Zo werden in en direct na de Tweede Wereldoorlog onder andere de volgende, alweer vergeten Engelse leenwoorden gebruikt: *anklet, belt, permit, ration, sleeping out* en *stores*.[74] In een periodewoordenboek, een woordenboek dat een bepaalde tijd betreft, bijvoorbeeld de zeventiende eeuw of het eerste kwart van de twintigste eeuw, kan men dergelijke woorden vinden, maar in het huidige bestand niet. Uit periodewoordenboeken blijkt trouwens dat een behoorlijk deel van de woordenschat bestaat uit eendagsvliegen - vooral samenstellingen en leenwoorden kunnen een zeer korte levensduur hebben. En ze kunnen dan ook weer telkens opnieuw geboren worden, want de essentie van een gelegenheidssamenstelling is dat ze voor iedere geschikte gelegenheid geproduceerd kan worden. Als een gelegenheidssamenstelling een blijvertje wordt, gebeurt er meestal iets mee: ze krijgt een specifieke betekenis, de syntactische mogelijkheden worden vernauwd of iets dergelijks.

Alleen *vernieuwende* gebeurtenissen of begrippen vinden we terug in de woordenschat: de ontdekking van nieuwe continenten, nieuwe uitvindingen, nieuwe technieken. Maar de zoveelste oorlog leidt meestal tot weinig nieuwe woorden: krijgstermen bestaan al sinds mensenheugenis, en alleen als er nieuwe vechttechnieken of wapens worden gebruikt, vinden we die terug in de woordenschat (zie 4.1.14).

Alleen zaken die belangrijk zijn of een contrast met iets anders vormen, worden in de woordenschat uitgedrukt. Toen iedere os als trekos voor ploeg of wagen gebruikt werd, was het woord *trekos* niet nodig - *os* was voldoende. Daarom vinden we de samenstelling *trekos* pas na de Middeleeuwen. Al wel uit de Middeleeuwen dateert het *trekpaard*. Dat woord zal nodig zijn geweest om het verschil met een rijpaard aan te duiden. Toch vinden we *trekpaard* pas laat, in 1422, terwijl wagens toen al eeuwen door paarden getrokken werden.

Bij de betekenisverschuivingen hierboven bleek al dat wanneer een zaak geleidelijk in de loop van de tijd verandert, dat geen reden hoeft te zijn de naam ervoor aan te passen; boven werd het voorbeeld gegeven van *huis* (893): hoewel een modern huis geens-

zins op een middeleeuws huis lijkt, is de naam behouden gebleven omdat de essentiële kenmerken ongewijzigd zijn. Ook *telefoneren* 'met iemand op afstand spreken' is in betekenis aangepast naarmate het fenomeen zich wijzigde. Aanvankelijk werd ieder gesprek mondeling aangevraagd bij een telefoniste, vervolgens kon men zelf via een vaste telefoon met draaischijf een nummer kiezen, en sinds de invoering van de gsm kan telefoneren draadloos vanaf iedere willekeurige plek plaatsvinden. Met de verandering van de techniek is de betekenis dus een klein beetje gewijzigd, maar de essentie 'met iemand op afstand spreken' is hiermee niet aangetast. De uitdrukking *een nummer draaien* is zelfs blijven bestaan, hoewel de huidige telefoons geen draaischijf meer hebben, maar druktoetsen.

Veranderingen van de zaak kunnen wel het prototypische beeld beïnvloeden dat met het woord verbonden wordt. De betekenis van *wapen* (1237) is door de eeuwen heen 'strijdwerktuig' geweest, maar hierbij denkt de moderne mens aan een pistool of geweer, terwijl de middeleeuwse mens een dolk of zwaard in gedachten had.[75]

De invoering of bekendwording van een zaak of begrip staat niet gelijk aan de invoering van de naam ervoor - een populair misverstand. Vaak bestaan er eerst enkele jaren enige woorden naast elkaar ter benoeming van het begrip, en pas na enige tijd valt de keuze op een bepaald woord. De zaken zijn dus dikwijls een paar jaar ouder dan de naam die we er nu voor gebruiken, er treedt een zekere vertraging op voordat een verschijnsel zijn definitieve plek in de woordenschat heeft verworven. Dat *ijsbeer* uit 1788 dateert, wil niet zeggen dat we de 'zaak' - de beer - niet al eerder kennen; aanvankelijk heette hij echter anders, namelijk *zeebeer, waterbeer* (beide in 1605) en *sneeuwbeer* (1655). In de zeventiende eeuw kreeg de *jaguar* (1770) eerst de algemene benaming *tijger*, en de *zebra* (1596) werd ook een *wild paard* of *wilde ezel* genoemd.[76]

Toen de tabak eind zestiende eeuw uit Amerika werd ingevoerd, rookte men deze in pijpen. Maar men noemde dat geen *roken*. Men sprak van tabak *blazen, drinken, smoken, smoren, zuigen, zuipen*; tabak werd ook *gesnoven* en *gepruimd*. Pas in de tweede helft van de zeventiende eeuw vond *roken* ingang.

Bij de invoering van een nieuwe zaak of een nieuw begrip uit het buitenland wordt vaak in eerste instantie de buitenlandse naam samen met de zaak overgenomen. Die naam kan om verschillende redenen niet bevallen, met als gevolg dat hij door een 'eigen' naam wordt vervangen - vaak is dit een leenvertaling. Enkele voorbeelden uit de voetbalwereld zijn *achterspeler* voor *back, aftrap* voor *kick-off, doellijn* voor *goal line, hoekschop* voor *corner* en *strafschop* voor *penalty*. Ook in de computerwereld verdringen de eigen namen de Engelse: *beeldscherm* (1982; in 1961 gebruikt voor het scherm waarop een film wordt vertoond) voor *monitor* (1961), *besturingssysteem* voor *operating system, bladeraar* (1996) voor *browser* (1994), *tekstverwerker* (1986) voor *wordprocessor, toetsenbord* voor *keyboard* (1984) en *uitdraai* (1975) voor *print-out*. Omdat deze woorden zeer recent zijn, zien we vaak dat het eigen woord naast het leenwoord wordt gebruikt; voor de oudere voetbaltermen geldt dat minder: *goal line, kick-off* worden nooit meer gebruikt. Bij de veel oudere tabakswoorden is de zaak helemaal uitgekristalliseerd: *roken* heeft *blazen, smoren, zuigen*, etc. geheel verdrongen.

Als een nieuwe zaak of nieuw begrip geïntroduceerd wordt, is het meestal eerst in

kleine kring bekend en vindt het pas na een tijdje zijn weg naar het grote publiek. Ergens in die grijze zone wordt het dan gedateerd. Daarmee is altijd één partij ontevreden: als voor de datering de datum van invoering in specialistische kring wordt gegeven, roept het algemene publiek dat de zaak toen nog niet bekend was, terwijl de specialisten ontevreden zijn wanneer als datering het moment wordt gegeven dat het woord algemeen bekend is. Welke van de twee gegeven wordt, is geheel afhankelijk van de beschikbare bronnen en geen bewuste keuze. Dit probleem nijpt bijvoorbeeld bij de moderne computer- en IT-termen en bij de moderne communicatiemiddelen zoals *sms* (1994) en *gsm* (1991).

Regelmatig is er al een woord voor een nieuwe zaak nog voordat de nieuwe zaak bestaat. De naam *Zappi* (1988) voor een soort buigbaar glas bestond al voordat het gelukt was dergelijk glas te vervaardigen.

Een woord kan een langer leven leiden dan de zaak die het aanduidt. Als een zaak verdwijnt, betekent dat niet automatisch dat het woord ervoor ook verdwijnt. Zo zijn de oude muntnamen *botje* (1406-1448) en *prikje* blijven voortleven in de uitdrukkingen *botje bij botje leggen* en *voor een prikje* (1838). *Daalder* (1566) en *cent* (1816) bestaan niet meer als tastbare munten, maar nog wel als waardeaanduidingen: ‘op de markt is uw gulden een daalder waard’, ‘daar geef ik geen cent voor’.

Als een zaak in het verleden bestond, had het niet noodzakelijkerwijs al de naam die het momenteel heeft. Daarin vergist men zich gemakkelijk. Men wijst dan bijvoorbeeld op het voorkomen van bepaalde soorten honden of paarden op zeventiende-eeuwse schilderijen en concludeert daaruit dat de benamingen hiervoor zeventiende-eeuws zijn. Dat hoeft beslist niet: een zaak kan eeuwen ouder zijn dan de naam die wij er nu aan geven.

En tot slot: de opkomst van een nieuw woord (geleend of gemaakt in de eigen taal) duidt niet per definitie op een verandering in de buitentalige werkelijkheid: de zaak, de techniek, de maatschappij. Er zijn ook andere redenen om een nieuw woord te gebruiken. Ten eerste kunnen er redenen in de taal zijn: wanneer een woord door homonymie of polysemie meerdere zeer verschillende betekenissen bezit, kan dit voor de taalgebruiker hinderlijk zijn in de communicatie. In dat geval kan er een vormverschil ontstaan (*staf* tegenover *staaf* of de twee meervoudsvormen van *blad*: *bladen* en *bladeren*), of de taalgebruiker kan voor een van de betekenissen een ander woord kiezen. Een voorbeeld van deze homonymievermijding is het werkwoord *weren* (1050). In het Middelnederlands bestonden twee werkwoorden *weren*, een als ‘verdedigen, tegenhouden’ en een als ‘duren’. Dit laatste werkwoord is verdwenen en vervangen door het aan het Frans ontleende *duren* (1220-1240). Ook de vorm *ladder* (1317) zal zijn uitbreiding te danken hebben aan de homoniemen *leer* ‘ladder’ (1488) en *leer* ‘doctrine’ (1569). *Ladder* en *leer* zijn dialectvarianten, waarbij *ladder* de Noordzeegermaanse vorm is.

Omdat veel Latijnse leenwoorden uit de Romeinse tijd samenhangen met technologische vernieuwingen, is men licht geneigd bij een Latijns leenwoord te concluderen dat dit wel zal duiden op een bij de Germanen onbekende nieuwigheid. Dat klopt bijvoorbeeld bij de leenwoorden op het gebied van de huizenbouw. De Germanen trokken hun huizen van hout op en de Romeinen gebruikten steen. Maar geldt het ook voor het leen-

woord *riem* ‘roeiriem’ (1240)? Kenden de Germanen de roeiriem niet? Nader onderzoek wijst dan uit dat *riem* om een andere reden uit het Latijn is overgenomen. In het Middelnederlands bestond het woord *eer* met twee betekenissen: ‘deugd’ (901-1000) en ‘roeiriem’ (vergelijk Engels *oar*); vanwege de homonymie is het in de laatste betekenis vervangen door het aan het Latijn ontleende *riem*.[77]

Behalve buitentalige en taalinterne redenen om een nieuw woord te gaan gebruiken, is er nog een laatste reden: de behoefte van de taalgebruiker aan variatie. Taalgebruikers gaan graag creatief om met hun taal, en dat schept een behoefte aan synoniemen, aan eufemistische of juist dysfemistische woorden, aan prestigieuze, snobistische, bombastische woorden, aan versterkingen, aan puristische woorden ter vervanging van een leenwoord en dergelijke. In al deze gevallen hangt een nieuw woord niet samen met een verandering in de zaak of de maatschappij. Sommige synoniemen hebben een stilistisch verschil, vergelijk het gewone *schaduw* (1300) tegenover het verheven *lommer* (1487). Andere verschillen in prestige, en omdat het Engels tegenwoordig een hoog prestige heeft, verdringen Engelse leenwoorden oudere Franse leenwoorden: *hausse* (1847) wordt *boom* (1912), *insigne* (1730) wordt *badge* (1958), *verifiëren* (1467-1490) wordt *checken* (1950). Ook oudere inheemse woorden worden door Engelse woorden verdrongen: een *verkoper* (1240) noemt zich tegenwoordig *sales manager* (1970).

Nieuwe woorden worden gebruikt om zich van de grote massa te onderscheiden; voorbeelden daarvan zijn te vinden in hoofdstuk 3.1, waar de inheemse woorden na 1950 een grote hoeveelheid jongerentaalwoorden laten zien, en in hoofdstuk 4.3 bij de tussenwerpsels, waar blijkt dat iedere generatie zich van de vorige wil onderscheiden door met nieuwe groeten te komen. Fatsoensoverwegingen of eufemisering kunnen ook een reden zijn om een nieuw woord te gebruiken of een bestaand woord een nieuwe betekenis te geven, zie 4.4.

Er is, kortom, wel degelijk een relatie tussen de buitentalige werkelijkheid en de woorden daarvoor, maar de woordenschat is slechts een weerspiegeling van de werkelijkheid, en een spiegelbeeld is per definitie vertekend en vertekenend. We vinden in de woordenschat beslist maatschappelijke veranderingen terug, maar niet alle, en niet altijd op hetzelfde moment dat ze plaatsvinden. Het oudste voorkomen van een woord hoeft dus niet te betekenen dat we sinds dat moment de bewuste zaak kennen; het betekent wél dat we sinds dat moment die zaak aldus benoemen.

In de chronologische lijst achterin heb ik ter oriëntatie onder de woorden een lijst met ‘taalfeiten’ gezet: historische gebeurtenissen binnen en buiten de Nederlanden die invloed (kunnen) hebben gehad op de taal, feiten die hebben geleid tot taalcontact, tot een (ingrijpende) verandering in de maatschappij, en de belangrijkste gebeurtenissen binnen de Nederlandse taal, zoals de verschijning van de Statenvertaling. Soms blijkt dan een directe relatie tussen het taalfeit in de ene kolom en het opduiken van nieuwe woorden in de kolom erboven. Zie bijvoorbeeld in 1595 de eerste tocht naar Indië en in 1596 de publicatie van Van Linschotens reisverslag naar de Oost, met daarboven allerlei leenwoorden uit het Spaans, Portugees, Indonesisch, Javaans, Hindi en Sanskriet. Maar vaker bestaat er geen of geen duidelijke relatie tussen de twee kolommen.

Eindnoten:

72 Malkiel 1976: 52-53, 88, noot 4 wijst op dit probleem, dat in alle talen voorkomt. De *Petit Robert* heeft hiervoor een mooie oplossing: woorden waarvan men vermoedt dat ze enige tijd 'weg' zijn geweest, krijgen twee jaartallen: het oudste jaartal heeft dan de toevoeging *h*. van 'hapax' (eenmaal aangetroffen), en het tweede jaartal duidt aan sinds wanneer het woord onafgebroken voorkomt. Voor het Nederlands is er echter tot nu toe zo weinig aan de dateringen gedaan, dat dergelijke uitspraken nog niet mogelijk zijn.
73 Zie Te Winkel 1898: 329 en het WNT.
74 De Vooys 1946b. Zie voor meer voorbeelden: Mak 1945 en Van Lennep 1988.
75 Devos en Van Keymeulen 1990: 174.
76 Van der Meulen 1952: 280, 291.
77 Van Bree 1990: 122-128, 137-138; Kieft 1938; Van der Sijs 1996: 28-29; De Vooys 1947d.

1.4 Aandacht voor nieuwe woorden

Pas sinds de negentiende eeuw houden taalkundigen systematisch de ontwikkeling van de woordenschat en de verschijning van nieuwe woorden bij. Vóór die tijd werd slechts incidenteel een opmerking gemaakt over de opkomst van een nieuw woord. Het oudste artikel over nieuwe woorden of neologismen dat ik ken, is van Te Winkel uit 1898. Hierin beschrijft Te Winkel de ontwikkeling van de woordenschat in de tweede helft van de negentiende eeuw en hij legt daarbij een relatie tussen toenmalige maatschappelijke gebeurtenissen en de nieuwe woorden. Hij memoreert dat er in 1848 bij wet een nieuwe, meer democratische regeringsvorm is vastgesteld, vandaar dat in deze periode onder andere *kamer* 'wetgevend lichaam' (1798), *meeting* (1869), *budget* (1816) en *parlement* (1883) opkwamen. In 1852 werd bij wet de *postzegel* ingevoerd, en daarmee woorden als *ansicht* (1912) en, niet in mijn bestand, *briefkaart* (sinds 1871), *postspaarbank* (sinds 1880) en *postpakket* (sinds 1881).

Een bron van kennis over een heel speciaal soort nieuwe woorden zijn puristische woordenlijsten en -boeken. Dergelijke woordenlijsten verschenen vanaf halverwege de negentiende eeuw. Men trok erin ten strijde tegen de zogenoemde 'verwerpelijke germanismen': Duitse leenwoorden waarvan men meende dat ze in strijd met het Nederlandse taaleigen waren, en die daarom als inacceptabel beschouwd werden. De woorden die in dit verband genoemd werden, waren op dat moment bijna altijd jonge leenwoorden, want als een leenwoord een tijdje in de ontvangende taal is gebruikt, raakt het meestal wel ingeburgerd en geaccepteerd.

In 1847 publiceerde Siegenbeek bijvoorbeeld een *Lijst van woorden en uitdrukkingen met het Nederlandsch taaleigen strydende*, waarin hij woorden afkeurde als *aanhankelijkheid, afzet, bespreken, betwijfelen, bewonderen, inburgeren, omgeving, onbevangen, ongekunsteld* en *verkeer*. Tot na de Tweede Wereldoorlog werden germanismen als zodanig aan de kaak gesteld, en komen we dus zo allerlei nieuwe woorden op het spoor. Tussen 1932 en 1937 publiceerde *Onze Taal* telkens lijsten te vermijden woorden, waarin onder andere genoemd werden *aanhangwagen, briefpapier, erewoord, gedegen, hakenkruis, houdbaar, kopschuw, liefdesbrief, ontoerekeningsvatbaar, springstof, toeslag, vertrouwensman, voltreffer, waardepapieren* en *zekering*.

Vanaf begin twintigste eeuw roepen taalkundigen hun tijdgenoten op om neologismen te noteren. De Vooys begint een artikel over fiets- en vliegtermen uit 1911 dan ook met de memorabele woorden:[78]

> Iedereen weet dat hij tal van woorden kent en gebruikt, die zijn grootvader niet gekend heeft, of eerst later heeft leren kennen. Wij beleven allen een stukje taalgeschiedenis. Maar nu is het merkwaardig, hoe weinig de meeste taalonderzoekers letten op de wordingsgeschiedenis van nieuwe woorden in hun eigen tijd. [...] En toch is juist de opkomst van nieuwe woorden en hun onderlinge worsteling alleen door tijdgenoten te bestuderen. Verzuimen zij de feiten tijdig waar te nemen en op te tekenen, dan kijken latere onderzoekers in een dikke duisternis.

In 1917 doet Slijper er een schepje bovenop:[79]

> [...] men [kan] van ons, die de nieuwe woorden zien geboren worden, eisen dat we hen als dokumenten door de geslachten die komen, in de Registers van de Burgelike Stand inschrijven, goed gedateerd, liefst met de herkomst erbij.

En:

> Onze taak nu is het die woorden wier geboorte wij beleefd hebben, voor het nageslacht op te tekenen niet alleen, maar liefst ook te dateren. Verzuimen wij die plicht, dan maken wij het voor hen die na ons komen, dubbel moeielik. [...] onnoemelik veel moeite zullen zij nodig hebben om over vijftig jaar dit alles te registreren - door nu nauwkeurig op te letten kunnen wij tijdgenoten, veel verspilling dàn van kostbare tijd en kracht voorkomen.

Hadden zijn tijdgenoten maar beter naar hem geluisterd...

In de tweede helft van de twintigste eeuw neemt de aandacht voor neologismen toe. Na de Tweede Wereldoorlog verscheen er een artikel over neologismen uit de oorlog.[80] Bovendien verschenen er voor het eerst woordenboeken die alleen aan neologismen waren gewijd. Tevens werden er woordenboeken gepubliceerd over Engelse invloed en groepstalen zoals de woordenschat van jongeren, soldaten, etc.[81] Uit deze boeken blijkt telkens de vluchtigheid van dergelijke woordverzamelingen, maar voor latere generaties is het te hopen dat dergelijke verzamelingen gemaakt blijven worden.

Het feit dat een woord in een neologismenwoordenboek is opgenomen, is overigens geen bewijs dat het werkelijk nieuw is - zoals het feit dat het *niet* in een neologismenwoordenboek staat, niet betekent dat het woord oud is. Het samenstellen van zo'n woordenboek is niet eenvoudig. In het verleden, voor de opkomst van digitale bestanden, was het zelfs meestal onmogelijk echt objectief vast te stellen of er sprake was van een nieuw woord of niet - niemand kon alle teksten lezen om te bepalen wanneer en waar een woord voor het eerst gebruikt werd.

In de chronologische lijst achterin staat een overzicht van de woorden die gedateerd zijn vanaf 1950. In 3.1 is een overzicht gegeven van de inheemse woorden uit die periode, en in 3.2 van de Franse en Duitse leenwoorden. Wanneer we deze lijsten leggen naast de neologismenwoordenboeken die verschenen zijn over de periode 1955-1999, dan blijken de verschillen zeer groot te zijn: veel woorden uit de lijsten in mijn boek staan niet vermeld in de neologismenwoordenboeken en zijn dus klaarblijkelijk ontsnapt aan de aandacht van de neologismenzoekers. Vooral woorden die er 'normaal' uitzien, werden niet als nieuw herkend. De inheemse woorden *beleg* 'wat men op een boterham legt' (1976), *klessebessen* (1984), *ladderzat* (1984) en *lolbroek* (1976) staan in geen enkel naoorlogs neologismenwoordenboek. Ik heb ze het eerst vermeld gevonden in de GVD, wat kan betekenen dat ze ouder zijn, want het officiële redactiestandpunt van de GVD is dat nieuwe woorden pas opgenomen worden als ze gedurende drie jaar geregeld in het hele Nederlandse taalgebied zijn gebruikt.[82]

Het blijkt dat vooral vreemde woorden door neologismenverzamelaars worden genoteerd. Inheemse woorden die volgens de normale afleidings- of samenstellingsregels zijn gevormd en die niet het nieuws halen omdat ze ontstaan naar aanleiding van een opvallende gebeurtenis (zoals het eufemistische *evenementenbier* tijdens het Europees Kampioenschap Voetbal in 2000), leiden vanaf het begin van hun ontstaan een onopvallend bestaan en ontsnappen gemakkelijk aan de aandacht van de neologismenvorsers.

Maar ook vreemde woorden worden over het hoofd gezien. Het aantal Duitse en Franse leenwoorden blijkt in neologismenwoordenboeken uit de periode 1955-1985 zwaar onderschat te zijn. Hoe komt dat? Waarschijnlijk werden de Duitse woorden niet als zodanig herkend omdat ze zo op Nederlandse woorden leken - deze woorden leken dus net als inheemse woorden oud en ingeburgerd. En de Franse woorden vielen niet als jong op, omdat er in de loop van de eeuwen al zoveel vergelijkbare Franse woorden waren opgenomen en men gewend was aan woorden op *-eur, -age, -eren, -atie, -teit, -eus, -air* e.d.[83]

Pas als men de zaak van de andere kant bekijkt - vanuit de vraag: hoe oud is dit woord eigenlijk? - blijken allerlei woorden waarvan men dat niet verwachtte, neologismen te zijn. Dat is in dit boek gebeurd: ik heb niet naar neologismen gezocht, maar ze wel gevonden!

Sinds kort is het eenvoudiger neologismen te vinden en te dateren, maar een helemaal waterdicht systeem bestaat nog niet. Sanders hanteert in zijn woordenboeken met neologismen van 1999 en 2000 het volgende systeem: handmatig verzamelt hij uit allerlei media woorden die hem nieuw lijken. Deze woorden zoekt hij na in diverse digitale bronnen: de Nederlandse Persdatabank ofwel FactLane, zoekmachines op internet, het elektronische bibliothecaire zoeksysteem Picarta. Daarbij bekijkt hij enerzijds de leeftijd van het woord en anderzijds de frequentie ervan, zodat eendagsvliegen geëlimineerd worden. Waarbij overigens bleek dat voor sommige woorden een enorm verschil in frequentie bestaat tussen de gedrukte media en internet, zoals *weblog* (4290 keer op internet, 7 keer in de kranten) of *e-government* (340 keer op internet, 19 keer in de kranten). Sanders' conclusie is dan ook dat kranten en tijdschriften hun positie als voornaamste podium voor taalvernieuwing aan het verliezen zijn aan internet. De groep taalgebruikers op internet is veel groter en gedifferentieerder (dus representatiever) en zij gebruiken niet alleen formele, maar juist ook veel informele taal, waardoor het aanbod veel breder is en dichter bij de spreektaal komt. Toch blijven ook deze bronnen hun beperkingen houden: Sanders heeft *Zappi* voor het eerst in 2000 in zijn bronnen gevonden, terwijl er al vanaf 1988 over is gepubliceerd.

Uitgeverij Van Dale heeft voor *Taal van het jaar nul* van Den Boon als uitgangspunt een lijst gemaakt van alle woorden die in het jaar 2000 in vijf kranten voorkwamen, met daarachter de frequentie voor iedere woordvorm. Van deze lijst zijn alle woorden die in een van de Van Dale-woordenboeken voorkomen, geschrapt, en eveneens zijn alle woorden met een hoofdletter geschrapt, onder de aanname dat het wel om een naam zou gaan (maar waardoor dus alle woorden waarmee een nieuwe zin begint, geschrapt zijn, en vele letterwoorden!). Daarna bleven 80.000 woorden over, waaronder vele met een type- of afbreekfout. Om te bepalen welke woorden hiervan een neologisme zijn, bekeek men of

het woord tussen begin 1991 en 31 december 1999 in de Persdatabank was genoemd; wanneer dat niet het geval was, meende men dat het wel een neologisme zou zijn. Dat is een zeer dubieuze veronderstelling: alle woorden zouden ten minste ook in het WNT en op internet moeten worden nagezocht, want het gebeurt heel vaak dat een woord een decennium of langer uit de gedrukte media verdwijnt om vervolgens weer in volle glorie terug te keren (Sanders geeft onder andere *inversietherapie* en *pseudonimiteit* als voorbeeld, maar het WNT staat vol van woorden waarvan het citatenmateriaal lacunes van vele decennia vertoont).

Op basis van een handmatige steekproef meent Den Boon dat 3 à 5 procent van de 80.000 woorden een neologisme is, dus tussen de 2400 en 4000 woorden. Omdat het echter ondoenlijk was de ouderdom van alle woorden na te gaan, heeft hij op basis van bepaalde nieuwsfeiten 52 thema's uitgezocht en handmatig bekeken welke nieuwe woorden er rond deze thema's te groeperen waren. Dat betekent dat alle nieuwe woorden die niet toevallig te maken hadden met een bepaald thema, uit de boot vielen. Het resultaat levert dus niet de nieuwe woorden van het jaar 2000 op. En nieuwe betekenissen worden al helemaal niet gesignaleerd. Bovendien heeft hij vaak woorden opgenomen die maar eenmaal in het jaar 2000 genoemd waren (dergelijke woorden waren kennelijk het gemakkelijkste te selecteren uit de 80.000 woordvormen), zodat er relatief veel eendagsvliegen in *Taal van het jaar nul* staan, woorden zoals *bunkerpolitiek, excuusbeleid, houwdegenbeleid, verschansingsvoetbal* en *zandbakpolitiek*.

De methode van Van Dale moet uiteindelijk de manier worden waarop automatisch nieuwe woorden worden gevonden, maar voorlopig is het nog niet zo ver. De methode levert momenteel waardevolle gegevens op over de frequentie van woorden en samenstellingen. Nieuwe woorden kunnen er nog niet automatisch mee worden gevonden omdat van alle potentiële neologismen - en Van Dale kwam op een totaal van 80.000 - de datering handmatig nagezocht moet worden in het WNT en op internet. Dat is momenteel ondoenlijk; het wordt pas mogelijk als de Nederlandse woordenschat geheel of grotendeels is gedateerd. Daarom is voorlopig de methode van Sanders, die als uitgangspunt een handmatig bijeengezocht en hanteerbaar corpus heeft, het meest doelmatig.

Hoeveel neologismen komen er jaarlijks bij? De neologismenwoordenboeken van Sanders en Den Boon komen uit op tussen de 350 en 500 per jaar, maar beiden hebben een selectie gemaakt: Sanders heeft in principe de eendagsvliegen geweerd, Den Boon heeft slechts een beperkt aantal thema's bekeken en daarvan juist vaak de eendagsvliegen gepakt. Den Boon schat het totale aantal neologismen tussen 2400 en 4000.

In 1997 berekende Frank Jansen dat er dagelijks zestig nieuwe woorden in de krant verschijnen, dus 21.900 per jaar, en in een latere telling kwam hij zelfs nog hoger uit. Die berekening maakte hij door te kijken welke woorden uit de krant niet in de GVD of het Groene Boekje (de *Woordenlijst Nederlandse taal*) stonden. Aan die methode kleeft één groot bezwaar: ieder woordenboek neemt per definitie een selectie van de woordenschat op. Daarom mag uit het feit dat een woord niet in het woordenboek staat, niet geconcludeerd worden dat het woord nieuw is. Wat Jansen dus telt, is hoeveel woorden er niet in de GVD en het Groene Boekje staan. Daar zitten neologismen onder, maar hoeveel weten we niet: dat moet nagezocht worden in digitale bestanden.

Van der Horst maakte een andere telling: hij vergeleek twee opeenvolgende drukken van een woordenboek en bekeek hoeveel nieuwe woorden er opgenomen zijn in de jongste druk. Zo kwam hij op ongeveer 500 neologismen per jaar. Ook tegen deze methode is iets in te brengen: alleen de blijvertjes worden namelijk geteld, niet de neologismen die de woordenboeken uiteindelijk niet halen.[84]

Voorlopig blijft de vraag over het aantal neologismen even onbeantwoord als de vraag uit hoeveel woorden de totale Nederlandse woordenschat bestaat.

Voorspellingen over de levensduur van woorden

Ongeveer gelijktijdig met de aandacht voor neologismen kwam ook belangstelling op voor het verdwijnen van woorden. Dit leidde tot allerlei voorspellingen over de levensduur van een woord, die we nu, achteraf dus, met verbazing lezen. Sommige woorden blijken een taai bestaan te leiden. Tot lering en vermaak geef ik hier in chronologische volgorde een aantal uitspraken, gedaan door vooraanstaande taalkundigen. De woorden waarbij hun voorspelling niet is uitgekomen, zijn vet cursief gezet.

In 1881 zegt de taalkundige Beckering Vinckers dat het woord ***mopperen*** ‘sinds kort in gebruik is, en wel weer verdwijnen zal’.[85] Te Winkel zegt in 1898:[86]

> Op het gebied van de kleeding met hare afwisselende en zoo kortstondige mode zijn vele [woorden] uit het midden onzer eeuw [1850] te noemen, die het tegenwoordig geslacht nooit meer gebruikt en niet eens meer alle begrijpen kan. Men denke aan *almaviva* en *schanslooper*, aan ***stropdas*** en *souspieds*, aan *kornet* (met *karkas*) of *neepjesmuts*, aan ***spencer*** en *bayadere*, aan *reticule* en *ménagère*, aan ***crinoline*** en *queue* (of *cul de Paris*).

De Vooys denkt in 1950 dat *shopping* geen blijvertje is:

> Het aanstellerige woord ***shopping*** heeft reeds vanouds een krachtige Nederlandse konkurrent in het werkwoord winkelen.

Dezelfde taalgeleerde zegt in 1957:[87]

> Als men in de Camera Obscura leest van een *almaviva*, een ***spencer***, een *saksen-weimar*, een *ferronière*, dan is voor de tegenwoordige lezer een verklaring nodig, evengoed als voor een ***voltaire*** (leunstoel), een *victoria* (rijtuig), een *Henri quatre* (soort van baard) of ***molières*** (schoenen). Voor een later geslacht zal b.v. een ***colbert*** weer beschreven moeten worden.

En tot slot staat in de *Winkler Prins van het jaar 1958* dat de *bikini* ‘thans niet meer in de mode’ is.

Werken in andere talen waarin nieuwe woorden en dateringen een rol spelen

Van de meeste talen is de woordenschat nog niet gedateerd. Voor het Zweeds, Duits en enkele Romaanse talen is veel gedaan, maar verreweg de meeste gegevens zijn verzameld voor het Engels en Frans.[88] In de Romaanse lexicologie geldt het navorsen van het eerste voorkomen van woorden en woordfamilies zelfs als een aparte tak van onderzoek.[89] Voor het Engels is de *Oxford English Dictionary*, de tegenhanger van het WNT, een rijke bron waaruit andere woordenboeken putten. Voor het Frans wordt die rol vervuld door het *Französisches etymologisches Wörterbuch* van Von Wartburg. Verder bestaat er voor het Frans een reeks die geheel aan dateringen is gewijd: de *Datations et documents lexicographiques*, onderdeel van de *Matériaux pour l'histoire du vocabulaire français* onder hoofdredactie van Quemada. Hierin worden telkens nieuwe en bijgewerkte dateringen gepubliceerd.

Er zijn enkele werken in andere talen die enigszins met het onderhavige vergelijkbaar zijn. Voor het Engels bestaat *A chronological English dictionary, listing 80.000 words in order of their earliest known occurrence* van Finkenstaedt e.a. Hierin zijn alle woorden uit de *Shorter Oxford English Dictionary* opgenomen in de volgorde van hun eerste voorkomen. Bij de woorden wordt de woordsoort vermeld en, door middel van een cijfercode, de herkomst van het woord. Dit lijkt op de chronologische woordenlijst van deze studie, maar het verschil is dat in het Engelse werk uitgegaan is van de woord*vormen* en de betekenissen niet zijn vermeld en dus ook niet zijn gedateerd.

Kesselring heeft voor het Frans twee chronologische woordenboeken gemaakt, hoewel dit eigenlijk meer periodewoordenboeken zijn. Het ene deel betreft de zestiende eeuw, het andere de zeventiende; meer delen zijn niet verschenen. De woorden zijn die van de *Grand Larousse*; ze zijn per jaar geordend, met soms betekenisaanduidingen of vakgebiedaanduiding en met korte aanduiding van de herkomst.

Voor het Frans en andere Romaanse talen heeft Messner belangrijk werk verricht: vanaf 1974 zijn van zijn hand verschillende boeken verschenen die gaan over de opbouw van de woordenschat van het Frans, Spaans, Catalaans en Portugees. Onder andere verscheen een chronologisch woordenboek van gemiddeld 21.000 woorden per taal (niet alle delen hiervan zijn verschenen), gebaseerd op etymologische woordenboeken van de genoemde talen, met herkomstinformatie en soms betekenis of vakgebied.

Nadeel van alle genoemde chronologische woordenboeken is dat ze om ruimte te winnen hun informatie over betekenis, herkomst e.d. in gecompliceerde codes verpakken, geen alfabetische lijst opnemen als register zodat gebruikers niet zelf woorden bijeen kunnen zoeken, geen theoretische inleiding hebben waarin ze de tegengekomen problemen uiteenzetten, en geen poging doen tot interpretatie van de gegevens: door de veelheid van gegevens, die op geen enkele wijze geordend worden, raakt het overzicht verloren. Eigenlijk doen deze woordenboeken slechts één ding: ze draaien de gegevens om en drukken eerst de jaren af en dan de woorden.

Voor een aantal talen bestaan boeken waarin een selectie van de woordenschat in periodes wordt gepresenteerd. Van het Spaans, Frans en Portugees geeft de al

genoemde Messner in telegramstijl per eeuw de historische ontwikkeling van de woordenschat

op basis van 3000 tot 5000 (deels inmiddels verdwenen) woorden. Voorts geeft hij een groot aantal statistische gegevens over de ontwikkeling en herkomst van de woordenschatten van deze Romaanse talen en het Catalaans.

Voor het Duits bestaan de driedelige *Deutsche Wortgeschichte* onder redactie van Maurer en Rupp en de eveneens driedelige *Deutsche Sprachgeschichte* van Peter von Polenz. Deze werken zijn verhalend: per periode en deels per vakgebied wordt de ontwikkeling van de woordenschat en de taal beschreven. Ook verdwenen woorden komen aan bod, dus het is een soort periodebeschrijving van verleden naar heden. Een aanvulling voor de modernste tijd vormt Mackensen, *Die deutsche Sprache in unserer Zeit*. Al wat ouder is Wasserziehers *Woher*? *Ableitendes Wörterbuch der deutschen Sprache*. Wasserzieher geeft hierin lijsten van Duitse woorden die bepaalde verschijnselen vertonen. Veel daarvan komen ook in het onderhavige boek ter sprake, zoals bepaalde betekenis- of vormveranderingen (zie hierboven), leenwoorden uit bepaalde talen (zie 3.2), eufemismen (zie 4.4) etc. In dit boek is daaraan echter het temporele aspect toegevoegd en komen we dus ook nog te weten hoe lang bepaalde verschijnselen in de woordenschat bestaan.

Recent is in de Angelsaksische wereld een groot aantal boeken verschenen met een chronologische selectie van de woordenschat: in 1994 Brysons *Made in America*, met verhalende hoofdstukken, als een soort moderne variant van en vervolg op Menckens driedelige *The American language*. Barnhart en Metcalf geven in *America in so many words* uit 1997 een dwarsdoorsnede van de woordenschat door telkens een kenmerkend woord te behandelen voor een bepaalde periode of een bepaald jaar, beginnend met de ontdekking van Amerika. Linda en Roger Flavell nemen in hun *The chronology of words and phrases* historische gebeurtenissen als uitgangspunt en beschrijven de invloed van die gebeurtenis op de woordenschat. Metcalf behandelt in zijn *The world in so many words* één woord uit iedere taal waaruit het Engels ooit heeft geleend, om zo de invloed van andere talen op het Engels te illustreren (voor het Nederlands neemt hij *pamper* als voorbeeld), een procedure die White al eerder had gevolgd, maar dan met meerdere woorden per taal.

Het nadeel van al deze werken is dat ze telkens een kleine tot zeer kleine selectie aan woorden geven, waardoor ze geen overzicht bieden. Meestal gaan ze uit van de zaken, niet van de woorden, of hebben ze de woorden zorgvuldig zodanig gekozen dat woord- en zaakgeschiedenis samenvallen - anders dus dan de realiteit meestal is. Geen van de genoemde werken geeft een bepaalde selectie woorden (de kledingstukken, de voegwoorden) door alle eeuwen heen.

Ook op het gebied van de neologismen heeft de Angelsaksische wereld zich niet onbetuigd gelaten; er zijn verschillende woordenboeken verschenen.[90] Ayto heeft een woordenboek gepubliceerd met neologismen uit de hele twintigste eeuw, gegroepeerd per decennium. Maar op het gebied van de neologismen heeft het Nederlands ook wel wat te bieden - zie de literatuurlijst achterin.

De twintigste-eeuwse neologismenwoordenboeken van andere talen vertonen grote overeenkomsten met die van het Nederlands, en dat is logisch. Een uitvinding of cultuurverschijnsel verbreidt zich tegenwoordig met de moderne media erg snel over de

gehele wereld, en vaak geldt dan, zeker in het begin, dat de zaak overal met hetzelfde, veelal Engelse woord wordt aangeduid - Engels is tenslotte tegenwoordig de internationale taal bij uitstek. Ayto wijst erop dat uit zijn neologismenwoordenboek blijkt dat in de twintigste eeuw vooral seks, drugs en rock-'n-roll een rol speelden in de uitbreiding van de woordenschat - uit de chronologische woordenlijst blijkt dat deze gebieden ook voor het Nederlands niet onbelangrijk waren, maar de rol van ICT, voedingsmiddelen en sport moet niet uitgevlakt worden.

Het onderhavige boek bezit elementen van alle genoemde boeken, en is er tevens een optelsom van: het geeft per vakgebied of 'thema' de ontwikkeling van de woordenschat door de eeuwen heen (hoofdstuk 4); het vermeldt in chronologische volgorde de herkomst van de huidige woorden en hun betekenissen (hoofdstuk 3); voor de naoorlogse periode kan het gelden als een neologismenwoordenboek (waarbij de alweer verdwenen eendagsvliegen niet zijn opgenomen; chronologische woordenlijst); en het geeft alle behandelde woorden in alfabetische volgorde, waardoor op- en nazoeken mogelijk wordt (zie het alfabetische woordregister achterin).

Eindnoten:

78 Herdrukt in De Vooys 1925e.
79 Slijper 1917: 223.
80 Mak 1945.
81 Zie de chronologische literatuurlijst aan het eind van dit boek.
82 Aangezien de redactie van de GVD geen corpus heeft om te bepalen of een woord daadwerkelijk gedurende drie jaar geregeld in het hele Nederlandse taalgebied is gebruikt, hangt het van de waarneming van de redacteur af of een woord in de GVD wordt opgenomen of niet. Sinds kort kan de redactie daarbij internet gebruiken ter verificatie.
83 Van der Sijs 1999c.
84 Voor de methode van neologismenverzamelen zie Den Boon 2001 en Sanders 2000 en 2001: Woord vooraf. Voor de tellingen van het aantal neologismen zie Jansen 1997 en 1998, Van der Horst 1997 en Van Oostendorp 1998.
85 De Vooys als aanvulling op Slijper 1917.
86 Te Winkel 1898: 329.
87 De Vooys 1957: 277.
88 Ik geef hier geen uitputtende overzichten, maar noem de belangrijkste werken.
89 Meier 1986: 196.
90 Algeo 1991; Ayto 1999; Barnhart e.a. 1973 en 1980; Green 1991; Knowles en Elliott 1997. Een Frans neologismenwoordenboek van de twintigste eeuw is Blochwitz en Runkewitz 1971.

1.5 Concluderend

In dit hoofdstuk is als hypothese gesteld dat er nieuwe inzichten in de opbouw en ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat kunnen worden verkregen, als de woorden worden gegroepeerd naar ouderdom, (huidige) betekenis en herkomst. Om deze hypothese te toetsen is een etymologische database ontworpen met als

belangrijkste velden: trefwoord, datering, betekenis, thema en herkomst. De spil van de database vormt de datering.

In paragraaf 1.2.1 is beredeneerd hoe het trefwoordenbestand is samengesteld. Het bestand moest omvangrijk genoeg zijn om inzicht te geven in de ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat, maar niet zo omvangrijk dat het onbeheersbaar werd. Daarom is ervoor gekozen vooral ongelede woorden op te nemen, en woorden waarvan op basis van bestaande woordenboeken kon worden geconcludeerd dat ze algemeen gebruikelijk zijn.

In 1.2.2, 1.2.3 en 1.2.4 is een methode uiteengezet om vormen en betekenissen controleerbaar te dateren. Het bleek noodzakelijk de huidige betekenis(sen) te dateren, omdat bij het maken van vergelijkingen van reeksen woorden telkens een en hetzelfde uitgangspunt gekozen moest worden. De gedateerde vormen waren telkens die waarop de huidige vorm klankwettig teruggaat; bij regelmatige vormveranderingen, ook wanneer hieraan geen klankwet ten grondslag lag, is eveneens telkens de oudste vorm gedateerd, de vorm van vóór de verandering. Alleen bij onregelmatige vormveranderingen is de huidige vorm gedateerd en niet een oudere, onregelmatige voorloper. Dat betekende bijvoorbeeld dat verkortingen of ellipsen zijn gedateerd op de verkorte vorm.

Het belang van de dateringen bleek uit het feit dat zij een indicatie kunnen geven over de ontstaansgeschiedenis van een woord, bijvoorbeeld in de gevallen dat er een lange en een verkorte vorm naast elkaar bestaan. Er zijn dan twee mogelijkheden:

a. de lange vorm is het oudst (*accumulator* 1875 - *accu* 1919); de verkorte vorm is dan een jongere afleiding van de lange vorm;
b. de verkorte vorm is het oudst (*pul* 1469 - *ampul* 1933); de lange vorm is dan geleend en verkort, en vervolgens is de oorspronkelijke lange vorm nogmaals geleend.

Verkorte vormen komen vaak in meerdere talen voor. Ook in die gevallen kan de datering uitsluitsel bieden over de herkomst: wanneer de verkorte vorm in de andere taal ouder is dan in het Nederlands, is hij waarschijnlijk geleend en niet in het Nederlands verkort; zo zal *homo*, dat voor het Nederlands in 1976 is gedateerd, geleend zijn uit het Engels, waar het al in 1929 voorkwam.

In 1.2.5 is een overzicht gegeven van de herkomstindeling van de trefwoorden, waarbij een onderscheid werd gemaakt in vijf groepen: inheemse woorden, leenwoorden, afgeleiden van leenwoorden, letter(greep)woorden en woorden waarvan de etymologie onbekend is.

In 1.2.6 is de gehanteerde thematische indeling beargumenteerd, die is gebaseerd op de betekenissen van de trefwoorden. Daarbij zijn alle woorden ingedeeld in thema's, subthema's en woordsoort. Uitgegaan is van de kennis van de gewone taalgebruiker en van de volgorde waarin de mens de wereld leert kennen. De indeling is praktisch van aard en gaat uit van de specifieke behoeftes van dit onderzoek.

De laatste twee paragrafen van hoofdstuk 1 zijn gewijd aan de relatie tussen de datering van een woord en de werkelijkheid (1.3) en de aandacht voor nieuwe woorden in het Nederlands en voor nieuwe woorden en dateringen in andere talen (1.4). De belangrijkste conclusie luidde dat in de woordenschat wel degelijk maatschappelijke veranderingen terug te vinden zijn, maar niet alle, en niet altijd op hetzelfde moment dat ze plaatsvinden. Het oudste voorkomen van een woord hoeft niet te betekenen dat we sinds dat moment de bewuste zaak kennen; het betekent wél dat we sinds dat moment die zaak aldus benoemen. Evenmin is de opkomst van een nieuw woord per definitie het gevolg van een verandering in de buitentalige werkelijkheid.

Nu de samenstelling en opbouw van de database is uiteengezet, kan in de volgende hoofdstukken bekeken worden wat de resultaten zijn als de informatie van verschillende velden uit de database met elkaar wordt gecombineerd. Om te beginnen zullen in hoofdstuk 2 de oudste bronnen voor het Nederlands bekeken worden.

Hoofdstuk 2
De oudste bronnen voor het Nederlands

2.0 Inleiding

Dit hoofdstuk draait om de vraag wat de oudste bronnen voor het Nederlands zijn en welke (soort) woorden op basis van deze oudste bronnen gedateerd kunnen worden. Om te kunnen bepalen welke bronnen als Nederlands gelden, wordt het ontstaan van het Nederlands als aparte taal bekeken. De woorden in dit hoofdstuk zijn geselecteerd uit het veld <datering> (met als precisering in principe: 'ouder dan 1200'). Verder is gekeken naar de bron van de datering: waar, in welke tekst, is het oudste voorkomen gevonden?

Sinds wanneer bestaat het Nederlands? En hoe is het Nederlands ontstaan? Het Nederlands behoort tot de Indo-europese taalfamilie.[1] Deze familie is de voorloper van vrijwel alle talen in Europa en verder van een aantal talen in India, Afghanistan en Iran. De Indo-europeanen kwamen waarschijnlijk uit Zuid-Rusland. Vanaf ongeveer 2500 voor Chr. verspreidde het Indo-europees zich vanuit het stamland over een groot gebied. Hierdoor verdween de eenheid die de taal tot op dat moment bezat, want het onderling contact ging verloren en delen van het Indo-europees kwamen in de verschillende gebieden in aanraking met andere talen, die er invloed op uitoefenden. Het gevolg was dat het Indo-europees langzaam uiteenviel in verschillende takken. Een daarvan was het Germaans, en daaruit is later onder andere het Nederlands voortgekomen. Woorden die in alle of althans meerdere Indo-europese of Germaanse talen bestaan, heten erfwoorden; zie 1.2.5.

De Germaanse taalfamilie onderscheidt zich van de andere Indo-europese talen vooral door de Germaanse klankverschuiving, beschreven in de wetten van Grimm. Deze houdt globaal in dat Indo-europees *b, d, g* in het Oudgermaans overgingen in *p, t, k*, vergelijk Latijn *labium* met *lip, pedis* (tweede naamval enkelvoud) met *voet* en *ager* met *akker. Bh, dh, gh* gingen over in *b, d, g*, vergelijk Sanskriet *bibharmi* met *geboren. P, t, k* gingen over in *f, th* (als in Engels *thought*) en *ch*, vergelijk Latijn *cor* met Nederlands *hart* (met *h* uit *ch*) en deze medeklinkers gingen volgens de wet van Verner in sommige gevallen weer over in *ð, þ, g*□, vergelijk Gotisch *fadar* naast Latijn *pater* (in andere posities vond deze overgang niet plaats; vandaar Gotisch *broþar* naast Latijn *frater*).[2] Dit is een globaal overzicht, en klankverschuivingen kennen allerlei uitzonderingen door bijvoorbeeld analogie.

Op het gebied van de klinkers zijn de veranderingen ruwweg als volgt geweest.[3] Het Indo-europees kende geen *a*. De Indo-europese *i* bleef in het Germaans en Nederlands bewaard (vergelijk Latijn *piscis* naast Nederlands *vis*), de Indo-europese *e* bleef deels bewaard en veranderde deels in het Germaans en Nederlands in *e* (vergelijk Latijn *sex*,

est naast Nederlands *zes, is*). De Indo-europese *u* werd in het Germaans *o, u* en in het Nederlands veelal *o* (vergelijk Latijn *sunus* naast Nederlands *zoon*). De Indo-europese *ŏ* veranderde in het Germaans in *ă* (vergelijk Latijn *octo* naast Nederlands *acht*), de Indo-europese *ei* werd tot *ī*, maar in het Nederlands werd de *ī* vanaf ongeveer de vijftiende eeuw gediftongeerd tot *ij*: Middelnederlands *swine* is *zwijn* geworden. De Indo-Europese *ū* (uitgesproken als lange [oe]) bleef in het Germaans behouden, maar ging in het Nederlands over in *uu* en later in *ui* (behalve vóór *r*, vergelijk *vuur*). In het Standaardnederlands zijn nog allerlei relicten over met de oude *oe*, vaak in woorden die in een speciale, huiselijke sfeer werden gebruikt, bijvoorbeeld *poes* en niet *puis*. De Germaanse *au*, die in het Duits deels bewaard bleef, werd in het Nederlands tot *ō*, vergelijk *laufen* met *lopen*.

Verder werd de klemtoon, die in het Indo-europees op iedere lettergreep kon liggen en waarschijnlijk een muzikaal accent was met verschil in toonhoogte, in het Germaans vastgelegd op de eerste lettergreep van een woord, en werd het een dynamisch accent, dat wil zeggen een accent met grote nadruk op de beklemtoonde klinker. Alleen bij werkwoorden met voorvoegsels lag de klemtoon op de stam. Dankzij het vaste dynamische accent verzwakten lettergrepen en uitgangen aan het eind van het woord en vielen zelfs weg.[4]

De Germanen woonden aanvankelijk in het zuiden van Zweden en Noorwegen, in Denemarken en aan de kust van Duitsland. Van daar zijn ze tussen 1000 en 500 voor Chr. naar het zuiden getrokken, onder andere naar Duitsland; waarschijnlijk kwamen ze een of twee eeuwen voor de jaartelling aan in Noord-Nederland. Hier woonden al mensen, die een andere taal of talen spraken. Deze talen heten substraattalen, omdat ze zijn verdwenen: de oorspronkelijke bevolking assimileerde met de Germanen en nam hun taal over. Wel heeft het Germaans woorden uit deze substraattalen overgenomen.[5]

Er is weinig over de Germanen bekend, onder andere omdat zij niet konden schrijven - de Germaanse talen zijn pas vanaf de achtste eeuw opgeschreven (afgezien van het Gotisch en wat runeninscripties vanaf de tweede eeuw na Chr.). Toch kennen we uit de oudste periode van het Germaans een groot aantal woorden, omdat de Oostzeefinse talen veel woorden hebben geleend uit het Germaans - de Germanen en de Oostzeefinnen woonden eeuwenlang ieder aan een kant van de Oostzee en hadden over deze zee heen contact. De oudste leenwoorden zijn door de Finnen en Lappen al tussen 1500 en 1000 voor Chr. uit het Germaans overgenomen.[6] In die periode was het Germaans nog een eenheid en was er nog geen sprake van Nederlands, dus deze woorden horen niet thuis in een chronologisch woordenboek van het Nederlands.

Eindnoten:

1 Zie voor het Indo-europees Beekes 1990.
2 Schematisch weergegeven:

Indo-europees	**Germaans**	**Nederlands**

p	f	v
t	th	d
k	ch	h, niets
b	p	p
d	t	t
g	k	k
bh	b	b, v
dh	d	d
gh	g	g

Zie König 1994: 45; Krahe en Meid 1969 deel I, 81-93, 136; Quak in Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 38-39. Klankverschuivingen treden volgens Beekes 1990: 97-100 waarschijnlijk vooral op door invloed van andere talen, maar er zijn ook interne oorzaken, zoals een streven naar een gemakkelijke uitspraak, invloed van het accent e.d.

3 Krahe en Meid 1969, deel I, 50-57. Voor de ontwikkelingen die de Germaanse medeklinkers en klinkers in het Nederlands doormaakten, zie Van Bree 1987: 77-202. Onvermeld laat ik het bestaan van laryngalen in het Indo-europees; voor een heldere uiteenzetting daarover zie Beekes 1990: 133-134, 178-185.

4 König 1994: 45; Beekes 1990: 185-192. Men zoekt het terugtrekken van het accent wel in substraatwerking (zie 3.2).

5 Beekes 1999: 10 en zie 3.2.

6 Zie Karsten 1928: 169-194; Collinder 1932; Kylstra 1961 en Kylstra e.a. 1991-.

2.1 Het prille begin: plaatsnamen in Romeinse bronnen

Onze volgende bron voor het Germaans zijn de Romeinen. Wat zij over ons te zeggen hadden, staat verzameld in de drie dikke delen *Excerpta Romana* van Byvanck. In 57 voor Chr. veroverde de Romeinse veldheer Gaius Julius Caesar (100(44 voor Chr.) Noord-Gallië ofwel Noord-Frankrijk op de Kelten (de Galliërs). Vanaf dat moment ongeveer strek-

te het Romeinse rijk zich uit tot de Rijn en hadden de Germaanse volkeren die ten noorden van de Rijn woonden, contact met de Romeinen. Dit duurde tot 406 na Chr., toen de Romeinen hun troepen terugtrokken van de Rijn. Een aantal klassieke auteurs schreef over de Germanen en het Germaans. De meeste informatie geven Caesar en Tacitus. Caesar schreef over zijn veroveringen in 52 voor Chr. een boek *De bello Gallico* (Over de Gallische oorlog). Tacitus (ca. 55(116/120 na Chr.), die in tegenstelling tot Caesar zijn kennis van de Germanen slechts uit boeken haalde, schreef *De origine et situ Germanorum* (Over de oorsprong en plaats van de Germanen), *Annales* (Jaarboeken) en *Historiae* (Geschiedenissen).

De antieke bronnen zijn het erover eens dat de Germanen in verschillende groepen verdeeld konden worden. Tacitus verdeelde omstreeks 100 na Chr. de Germanen, in navolging van Plinius, in een westelijke groep van Ingveonen, Istveonen en (H)erminonen. Tegenwoordige taalkundigen menen dat aan de indeling van Tacitus een reëel taalkundig onderscheid ten grondslag ligt.[7] Tot ongeveer het begin van onze jaartelling vormde het Germaans een grote taalkundige eenheid, en pas daarna splitste het zich geleidelijk in verschillende talen en dialecten. Men veronderstelt tegenwoordig dat het Germaans toen bestond uit vijf groepen, die genoemd zijn naar de plaats van herkomst; ik geef ze hier, met erachter de klassieke namen waarvan men aanneemt dat ze met de huidige indeling corresponderen. Met de Noordgermanen hadden de klassieken niet veel contact, en hoewel ze wel afzonderlijke volkeren noemen, hadden ze voor hen geen overkoepelende benaming.

1. Noordgermanen in Scandinavië;
2. Oostgermanen of Oder-Weichselgermanen (Goten, Vandalen, Bourgondiërs); bij de klassieken *Illeviones*;
3. Elbegermanen, waartoe onder anderen de Langobarden, Beieren en Alamannen behoorden; bij de klassieken *(H)erminones*;
4. Weser-Rijngermanen, onder anderen de Franken; bij de klassieken *Istvaeones*;
5. Noordzeegermanen: Friezen, Angelen, Saksen en Juten; bij de klassieken *Ingvaeones*. Het Ingveoons of Noordzeegermaans is tot de dag van vandaag een taalkundig begrip waarmee bepaalde taalverschijnselen worden aangeduid die het Engels, Fries en de Nederlandse kuststrook gemeenschappelijk hebben, zoals het wegvallen van de *n* in bijvoorbeeld Nederlands *vijf*, Engels *five*, Fries *viif* (versus Duits *fünf*, met *n*), of in *zacht*, Engels *soft*, Fries *sêft* (versus Duits *sanft*).

De laatste drie groepen - de Elbegermanen, de Weser-Rijngermanen en de Noordzeegermanen - hebben een aantal gemeenschappelijke Westgermaanse kenmerken, zoals medeklinkerverdubbeling (behalve bij *r*), veroorzaakt door volgende *j* en soms door volgende *r* of *l*: vergelijk Gotisch *bidjan* tegenover Duits *bitten*, Nederlands *bidden*.[8]

De klassieke auteurs noemen weliswaar een aantal Germaanse woorden - zoals *ganta* ‘gans’, *glesum* ‘glas’, *sapo* ‘*zeep*’ en *urus* ‘oeros’ -,[9] maar die kunnen we nog niet Nederlands noemen, want het Nederlands verschilt in die tijd nog niet van de andere (West-)Germaanse talen. Wél kunnen woorden waarvan de klassieken nadrukkelijk vermelden dat ze op Nederlands grondgebied zijn gevonden, gelden

als voorloper van het huidige Nederlands. Het gaat dan telkens om plaatsnamen. Het oudste Nederlandse

woord wordt vermeld door Tacitus in boek 5 van zijn *Historiae*. Het gaat om *wad*, in de plaatsnaam *Vadam*, nu Wadenoijen. Dit is een plaats in Gelderland en niet de huidige Waddeneilanden of de Waddenzee, want die bestonden in Tacitus' tijd nog helemaal niet. In de naam van de Waddeneilanden zit natuurlijk wel hetzelfde *wad*, dat 'doorwaadbare plaats, ondiepte' betekent en afgeleid is van *waden*. Naast *Vadam* noemt Tacitus nog enkele andere plaatsnamen, maar die zijn niet in het moderne Nederlands bewaard gebleven en kunnen dus niet als oudste datering voor een Nederlands woord worden gebruikt.

In de eerste helft van de tweede eeuw wordt in een Romeinse bron ook de plaats Vechten bij Utrecht vermeld, in de vorm *Fectione*. De plaatsnaam is afgeleid van de riviernaam Vecht, en deze naam is verwant met *vechten* 'stoeien, zich druk bewegen' - beide woorden, de riviernaam en het werkwoord, gaan terug op een Indo-europese wortel die 'reinigen' betekende. Toch is de relatie te vaag om op basis van deze zeer indirecte afleiding het werkwoord *vechten* te dateren op de tweede eeuw.

Toevallig is dat het tweede Nederlandse woord dat uit Romeinse bron bekend is, het woord *twee* is. Dit woord vinden we in de provincienaam *Twente*, waarvan het tweede deel onzeker is. *Drenthe*, dat op dezelfde manier gevormd is met het telwoord *drie*, wordt pas veel later genoemd, namelijk in 820 (zie hieronder).

De Romeinen namen voor plaatsen niet alleen bestaande Germaanse namen over, maar ze gaven plaatsen ook Latijnse namen, vooral natuurlijk plaatsen die ze zelf stichtten. De meeste van die namen zijn verdwenen, maar sommige leven nog voort als plaatsnaam of leenwoord in het Nederlands.

In het *Itinerarium Antoninus*, de reisgids van Antoninus van rond 300 na Chr., wordt een opsomming gegeven van halteplaatsen op de grote wegen, met vermelding van de afstanden over land en over zee. Een van de genoemde plaatsen is *Traiecto*, van Latijn *traiectum* 'overtocht'. Dit woord is door het Nederlands geleend; het is ons huidige *trecht*, het derde Nederlandse woord in Romeinse bron. De waterigheid van Nederland blijkt wel uit het feit dat het eerste en derde Nederlandse woord de betekenis 'doorwaardbare plaats' hebben!

Trecht is het oudste Latijnse leenwoord in het Nederlands. Het is het eerst genoemd in de plaats *Utrecht* en iets later in de plaatsnamen *Maastricht* en *Tricht*. Omdat zowel *Utrecht* als *Maastricht* oorspronkelijk *Trajectum* genoemd werden, kregen ze ter onderscheiding de toevoeging *ut(e)* 'uit, stroomafwaarts gelegen' (*Uuttrecht*) en *Maas* (*Masetrieth*).

De volgende drie woorden zijn dus de oudst bekende Nederlandse woorden, en hun bekendheid danken ze aan de Romeinen.

107	wad*	'doorwaadbare plaats', in de plaatsnaam Vadam, genoemd bij Tacitus, nu Wadenoijen (Gld.)
222-235	twee*	'telwoord', in de provincienaam Tuihanti, nu Twente

300	trecht	‘overvaart, doorwaadbare plaats’, in de plaatsnaam Traiecto, nu Utrecht (Utr.) <LATIJN

Eindnoten:

7 Zie Karsten 1928; Keller 1995; König 1994; Maurer 1952. Voor de geschiedenis van de Romeinen in Nederland zie Van Es 1981.
8 Keller 1995: 63; König 1994: 53; Quak in Van den Toorn e.a. (red). 1997: 40-41.
9 Elcock 1960: 203-211.

2.2 De wieg van het Nederlands

Vanaf de tweede eeuw na Chr. breidde het Romeinse rijk zich nauwelijks meer uit. Bovendien werd het intern in economisch en sociaal opzicht steeds zwakker, waardoor de invloed van Rome op de rest van het Rijk afnam. Vanaf 167 vielen Germanen delen van het Rijk binnen om de Romeinse rijkdom te plunderen. Geleidelijk kregen de Romeinen nu een 'Germaans probleem'. Groepen Germanen verzetten zich steeds meer tegen de Romeinen en traden steeds vaker als agressor op. Langzaam maar zeker raakte de Germaanse wereld in beweging.

De Germaanse druk op het Romeinse rijk werd steeds groter, en rond 400 trokken de Romeinen zich terug van de Rijn. De Oostgoten en andere Germaanse stammen trokken in de eerste helft van de vijfde eeuw Italië binnen en brachten uiteindelijk het Romeinse rijk ten val; in 455 namen de Vandalen Rome in. In 476 riep de Germaan Odoaker zich uit tot 'koning der Germanen in Italië'. Dit beschouwt men meestal als het einde van het westelijke Romeinse rijk. Het in Frankrijk gesproken Latijn verloor de band met het moederland, en ging zich onafhankelijk hiervan ontwikkelen. De taal die van circa 400 tot de negende eeuw gesproken werd, noemt men het Romaans; daaruit is onder andere het Frans gegroeid.

Het verdwijnen van de Romeinse machtsfactor in het westen van Europa veroorzaakte grote instabiliteit. De wereld raakte op drift, en alle Germaanse stammen trokken weg uit hun standplaats; deze grote trek noemt men de Germaanse volksverhuizingen. De Goten gingen oostwaarts, de Angelen, Saksen en Juten gingen naar Engeland, Alamannen bewogen zich richting Zwitserland, de Franken trokken Gallië binnen, Beieren en Langobarden trokken naar het zuiden, naar Italië.[10]

In de Nederlanden vestigden zich Franken en Saksen. De Friezen die er al woonden, breidden hun gebied uit na het vertrek van de Angelen en Saksen naar Engeland, en zij vormden een sterke macht in Midden- en West-Nederland. Hun rijk liep ongeveer van de huidige Duits-Deense grens tot de huidige Frans-Belgische grens, maar van dit rijk werd in de loop van de Middeleeuwen steeds meer afgeknabbeld door de Franken. De Franken woonden in het binnenland en de Saksen woonden in het oosten, waar tot op heden Saksische dialecten gesproken worden. Frankisch is blijven voortleven in de huidige Brabantse en Limburgse dialecten.

Het Nederlands wordt, net als de meeste andere talen, op grond van bepaalde taalkundige kenmerken verdeeld in een aantal periodes. De oudste periode begint met de oudste geschreven teksten. Voor het Nederlands laat men de Oudnederlandse periode ergens in de achtste eeuw beginnen. Uit deze periode zijn nauwelijks geschreven bronnen overgeleverd. Het Oudnederlands loopt tot ongeveer 1200. Rond 1200 laat men het Middelnederlands beginnen, en wel om twee redenen: op dat moment zijn de onbeklemtoonde klinkers tot sjwa geworden, en vanaf dat moment bestaat er omvangrijke literatuur. Het Middelnederlands loopt van 1200 tot 1500 (waarbij de dertiende-eeuwse taal Vroegmiddelnederlands wordt genoemd). Omstreeks 1500 begint dan het Nieuwnederlands (waarbij het Nederlands van de zestiende eeuw Vroegnieuwnederlands wordt genoemd). Het begin van het Nieuwnederlands is te danken aan de Renaissance

en de verschuiving van het culturele, economische en taalkundige centrum van de Zuidelijke naar de Noordelijke Nederlanden. In deze periode ontstond een geschreven standaardtaal. Vóór die tijd bestond het (Oud- en Middel)nederlands uit een verzameling meer of minder van elkaar afwijkende dialecten, die elkaar beïnvloedden.

Het moderne Nederlands is ontstaan door een vermenging van de verschillende dialecten die in de oudste periode werden gesproken: de basis vormde het Frankisch, en door contacten met sprekers van andere dialecten onderging dit invloed van het Saksisch uit het oosten en van het Noordzeegermaans dat gesproken werd in het kustgebied.[11] In de Middeleeuwen verschilde de gesproken taal per regio, stad en zelfs dorp. In deze periode hadden de Zuid-Nederlandse dialecten invloed op de Noord-Nederlandse, dankzij de economische macht van de Zuid-Nederlandse steden (denk aan de lakenindustrie en de handel), en de centrale ligging van het Zuid-Nederlands tussen Noord-Nederland en Frankrijk, dat toen al een machtscentrum was. Tijdens de Renaissance, in de zestiende en zeventiende eeuw, bloeide het regionale bewustzijn op en ging men het belang van de eigen taal inzien. Steeds meer literaire en wetenschappelijke werken werden in de volkstaal geschreven. De dialectverschillen die tot dan bestonden, bleken de communicatie te hinderen, en er ontstond behoefte aan een gestandaardiseerde schrijftaal. Het gevolg was dat er vele werken gewijd werden aan de beregeling van spelling, grammatica en woordenschat. Toen Vlaanderen tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) door de Spanjaarden werd bezet en zijn macht verloor, vluchtten velen uit de Zuidelijke Nederlanden naar het Noorden, vooral na de val van Antwerpen in 1585. Zij namen taalverschijnselen mee, die het Noorden overnam. Het cultuur- en taalcentrum is vanaf die tijd definitief naar het Noorden overgeheveld. Vanaf Spieghel (1549-1612) ontstond er een cultuurtaal op Hollandse basis met Zuid-Nederlandse invloed, die resulteerde in het huidige Standaardnederlands.[12]

Na de volksverhuizing werden in Duitsland de Alamannen, Beieren, Saksen en Franken de belangrijkste stammen. Vanaf 750 zijn de eerste in het Oudhoogduits geschreven teksten gevonden. Net als het Oudnederlands bestond ook het Oudhoogduits uit een verzameling dialecten die tijdens de Renaissance langzamerhand naar elkaar toe groeiden tot een standaardtaal. In de Oudhoogduitse periode onderscheiden we het Opperduits (verdeeld in Beiers en Alamannisch) en het Frankisch of Middenduits (verdeeld in Oostfrankisch, Rijnfrankisch en Middenfrankisch).[13]

Het Oudhoogduits (inclusief het Oost-, Rijn- en Middenfrankisch) onderscheidt zich van het Oudnederlands en het Oudsaksisch (vanwege de geringe verschillen samen wel Oudnederduits genoemd) door de (Oud)hoogduitse klankverschuiving. Deze klankverschuiving, die waarschijnlijk in de tweede helft van de vijfde en in de zesde eeuw plaatsvond (een klankverschuiving gebeurt niet van de ene dag op de andere), hield onder andere in dat in Duitse woorden *p, t, k* na klinkers *f, s, ch* werden en na medeklinkers of aan het begin van een woord *pf, (t)z, k*. Na *r* en *l* veranderde *p* in *f*, niet in *pf*. Het Nederlands en het Nederduits hebben bijvoorbeeld *appel, dat, dorp, ik, maken, pond/pund*, waar het Hoogduits *Apfel, das, Dorf, ich, machen, Pfund* heeft.[14]

Zowel het moderne Nederlands als het Duits zijn in meerdere (Nederlands) of in mindere (Duits) mate voortzettingen van Frankische dialecten. Om het Frankisch zoals dat

in Nederland werd gesproken, te onderscheiden van het Frankisch in Duitsland, wordt het ook wel Nederfrankisch genoemd, en daarom heet het Oudnederlands ook wel Oudnederfrankisch - maar die term is niet zo gelukkig gekozen, omdat het Nederlands geen voortzetting is van alleen het Frankisch, maar ontstaan is door een vermenging van Frankisch met Noordzeegermaans en in mindere mate Saksisch.

Het Saksisch is zowel in Nederland als in Duitsland grotendeels door het Frankisch verdrongen. Saksische dialecten worden alleen nog maar in het oosten van Nederland (Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland) en in het aangrenzende deel van Duitsland gesproken, en hier vormen ze een continuüm. In de Middeleeuwen had het Saksisch nog een zeer sterke positie. Het Nederduits (een Saksisch dialect) was de verkeerstaal van de Hanze. In de Middeleeuwen was de belangrijkste tegenstelling in Duitsland die tussen het Hoogduits en het Nederduits, waarbij 'hoog' en 'neder' geografische aanduidingen zijn: het Hoogduits werd gesproken in de hooggelegen, bergachtige streken onder de lijn Keulen-Berlijn, het Nederduits in het gebied aan de benedenloop van de grote rivieren (Rijn, Elbe, Weser, Ems). Na de Middeleeuwen verloor het Nederduits steeds meer terrein, doordat de economische macht van de Hanze afnam en doordat Luther voor zijn bijbelvertaling het Hoogduits verkoos.

Het Frankisch als indirecte bron

Over de Franken en hun taal hebben we alleen indirecte bewijzen: het Frankisch is nooit opgeschreven. De Franken worden voor het eerst in de Romeinse berichtgeving in het midden van de derde eeuw na Chr. genoemd. De term 'Franken' was een verzamelnaam voor verschillende stammen, die verschillende, maar nauw verwante, talen of dialecten spraken. Hun naam betekende waarschijnlijk letterlijk 'moedig' en was verwant met bijvoorbeeld Duits *frech* 'brutaal'.[15]

De geschiedenis van de Franken is als volgt.[16] Aanvankelijk bewoonden zij het gebied van de Beneden- en Midden-Rijn. Langzamerhand trokken ze steeds verder naar het zuiden, en in 287 staken ze de Rijn over en veroverden het gebied tussen Rijn en Waal en tussen Rijn- en Scheldemonding. Vandaar trokken ze verder naar het zuiden, en rond 340 hadden ze het huidige Noord-Brabant en Antwerpen bezet. In 357/358 nam de Romeinse keizer Julianus de Afvallige (Apostata) de Salische Franken (die hiermee voor het eerst genoemd worden) als bondgenoten in het Romeinse rijk op en verzocht hun de rijksgrens te beschermen.

De Salische Franken of Saliërs werden in het Latijn *Salii* genoemd. Waar deze naam vandaan komt is, zoals bij veel oude volkerennamen, zeer onzeker. Naar de Saliërs is de Overijsselse streek *Salland* genoemd.[17] De in de Lage Landen woonachtige Saliërs vormden de hoofdstam van de Franken, en al spoedig waren de Saliërs de Franken bij uitstek, en gebruikten zij de naam Franken; de naam Saliërs wordt vanaf de vijfde eeuw niet meer gebruikt.

De Franken hebben een buitengewoon belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis, niet alleen in die van de Lage Landen, maar ook in die van heel West-Europa. Tussen 400 en 500 veroverden de Salische Franken eerst Noord-Gallië en kort daarna geheel Gallië

en stichtten het Frankische rijk, dat tot de negende eeuw bestond en het huidige Frankrijk, Nederland, België, Duitsland en Noord-Italië omvatte. In de vijfde of zesde eeuw werd de Latijnse naam voor Frankrijk *Gallia* naar (en door?) de Franken vervangen door *Francia*. Daarom spreken wij over *Frankrijk*.

Van 430 tot 751 heerste de familie der Merovingen over de Franken, en deze familie was afkomstig uit de Lage Landen. De Franken hadden in de Romeinse tijd al veel invloed ondergaan van de Romeinen en waren al enigszins geromaniseerd, waardoor ze gemakkelijker door de inheemse bevolking van Gallië geaccepteerd werden: de kloof tussen de Germanen en Romanen was niet zo groot meer, en werd vrijwel gedicht toen Clovis (466-511) in 496 het christelijk geloof aannam, dat de Romanen al eerder hadden aanvaard. Het hart van het rijk verplaatste zich onder Clovis naar het zuiden (zo werd Clovis in Parijs begraven, terwijl zijn vader in Doornik begraven lag).

Bij de dood van Clovis in 511 werd zijn rijk verdeeld tussen zijn vier zoons. Maar hoewel er na Clovis telkens verschillende koningen en onderkoningen heersten over delen van het Frankische rijk, bleef het toch een grote eenheid. Onder Chlothar II (584-629) werden de delen van het Rijk weer tot één verenigd. In deze periode werd het noorden van het Rijk en vooral Friesland steeds belangrijker, vanwege zijn belangrijke rol in de handel over de Noord- en Oostzee en de routes tussen Parijs, Londen, Keulen en de gebieden tussen de Schelde en de Weser.

In 751 namen de Karolingen de heerschappij van de Merovingen over. Deze Karolingen spraken Oudhoogduits, of althans een van de verschillende dialecten waaruit het Oudhoogduits bestond. Dat weten we zo zeker, omdat de taal die zij spraken opgeschreven is, in tegenstelling tot de taal die de Merovingen spraken.

De Merovingen spraken Frankisch, maar wat moeten we daaronder verstaan? In de periode van de Merovingen was het verschil tussen de Germaanse dialecten nog klein, maar het werd wel groter. Omdat de Merovingen uit de Lage Landen afkomstig waren, kunnen we, met bijvoorbeeld Mansion, stellen dat ze (Oud)nederfrankisch, ofwel Oudnederlands spraken.[18] Althans, de heersende klasse sprak dat. De Franken bestonden uit verschillende stammen, ook stammen die uit Duitsland afkomstig waren en dus een dialect spraken dat meer Duitse dan Nederlandse kenmerken bezat. Bovendien vergrootten de Merovingen hun rijk en onderwierpen daarbij andere Germaanse stammen. Zo versloeg Clovis in 496 de Alamannen en werden in de zesde eeuw de Thüringen met Saksische hulp in Frankische onderdanigheid gebracht, de Saksen werden tribuutplichtig gemaakt en de Beieren kwamen onder Frankische heerschappij. Het gevolg was dat er een groot aantal Germaanse talen of dialecten binnen het Frankische rijk werd gesproken.

De staatkundige en culturele eenheid van het Merovingenrijk leidde ertoe dat de verschillende talen die de Germaanse stammen spraken, steeds meer naar elkaar toe groeiden. Tussen eind vijfde en eind zevende eeuw bestond er een sterke tendens naar eenheid tussen de Franken, Saksen, Alamannen, Beieren en Thüringen, waarbij in eerste instantie de Oudnederlands sprekende Salische Franken de hoofdrol speelden, later opgevolgd door de Karolingen uit Duitstalige gebieden.[19] De taalvernieuwingen die zich in de Merovingentijd over de verschillende Germaanse stammen uitbreidden (zoals de Westger-

maanse medeklinkerverdubbeling), zijn alleen te verklaren als gevolg van onderlinge contacten. De vernieuwingen waren waarschijnlijk in ieder geval deels ontstaan in het Noordzeegermaans, want ze komen ook voor in het in Engeland gesproken Angelsaksisch dat, in tegenstelling tot de Saksen, niet tot het Merovingenrijk behoorde. De vernieuwingen werden dan eerst uit het Noordzeegermaans overgenomen door de Franken, die ze vervolgens over de andere Germaanse dialecten verspreidden.[20] De zevende en het begin van de achtste eeuw vormden een overgangstijd tussen de Merovingen en de Karolingen, en in deze periode gaan de talen in het Zuiden en het Noorden zich meer afzonderlijk ontwikkelen.[21]

De Merovingische hoven oefenden aantrekkingskracht uit: zowel de Romaanse als de Germaanse aristocratie trok hiernaar toe. Aanvankelijk onderhield men zich daar in een Germaanse taal, een mengelmoes dat voor alle aanwezige Germanen begrijpelijk was, maar in de loop van de tijd werd in Frankrijk de invloed van het Romaans steeds groter, terwijl die invloed afwezig was in het Noorden.

Opvallend is dat in deze periode een aantal syntactische veranderingen min of meer tegelijkertijd in het Romaans en in de Germaanse talen optraden. De tendens is dat de functies van naamvallen en verbogen vormen (dus synthetische constructies) overgenomen worden door analytische omschrijvingen met lidwoorden, voorzetsels en hulpwerkwoorden. Het is mogelijk dat dit is uitgegaan van het tweetalige Frankenrijk en dus een gevolg is van de versmelting van de twee culturen, en dat het zich van hieruit over de andere Germaanse en Romaanse talen heeft uitgebreid. Er kan hierbij sprake zijn van een zekere invloed van het vulgair Latijn of Romaans op het Germaans. Hoe groot die invloed is, is niet na te gaan, misschien gaat het alleen om het versterken van een al bestaande tendens. Een andere verklaring is, dat de veranderingen het gevolg zijn van universele, structurele eigenschappen, en niet veroorzaakt zijn door invloed van buitenaf.

Die syntactische overeenkomst tussen Germaans en Romaans betreft:[22]

- het gebruik van het bepaalde en onbepaalde lidwoord; het klassiek Latijn kende geen lidwoorden, het Germaans en Romaans hebben deze wel; voorbeelden uit Nederlands en Frans: *de/het, een - le/la, un(e)*;
- het gebruik van een onbepaald voornaamwoord; het klassiek Latijn kende dit niet, terwijl het wel bestaat in de Germaanse en Romaanse talen, en het in beide taalgroepen is afgeleid van het woord voor ‘man, mens’: vergelijk Nederlands *men* (van *man*), en Frans *on* (uit Latijn *homo* ‘man, mens’);
- het vervangen van naamvallen door omschrijvingen (Latijn *rosae* luidt in het Nederlands *van de roos*, in het Frans *de la rose*);
- het gebruik van hulpwerkwoorden; een aantal werkwoordstijden die in het klassieke Latijn met uitgangen werden weergegeven, worden in Romaanse en Germaanse talen omschreven met hulpwerkwoorden: het passief met *worden*, de voltooid tegenwoordige tijd met *hebben* of *zijn* (vergelijk vulgair Latijn *ego habeo factum*, Frans *j'ai fait* met *ik heb gedaan*; vulgair Latijn *ego sum venitus*, Frans *je suis venu* met *ik ben gekomen*), de voltooid verleden tijd met *had/was ge...*, en de toekomende tijd met *zullen*;
- het verplichte gebruik van een persoonlijk voornaamwoord bij de werkwoordsvormen, waarbij dat voornaamwoord direct voor het werkwoord staat (vergelijk Frans

j'aime en Nederlands *ik bemin*), terwijl klassiek Latijn alleen *amo* gebruikte, zonder voornaamwoord; overigens is in het Spaans en Italiaans het persoonlijk voornaamwoord niet verplicht.

De eenheid waarnaar de Germaanse (en Romaanse) talen onder de staatkundige eenheid tendeerden, was het gevolg van onderlinge beïnvloeding door taalcontact - er was sprake van een natuurlijke convergentie, waarbij in principe ieder dialectwoord of -verschijnsel overgenomen kan worden door andere dialecten, maar waarbij het dialect van de politiek of sociaal dominante groep (en dat waren een tijdlang de Franken) ook taalkundig dominant kon zijn. Deze situatie is dus niet vergelijkbaar met die in de zestiende en zeventiende eeuw, toen men zeer bewust bouwde aan een standaardtaal.

Sommigen, zoals de taalwetenschapper Jungandreas, maken een verschil tussen het Frankisch dat in de Lage Landen gesproken werd (het Nederfrankisch), en het Frankisch dat daarbuiten in Frankrijk gesproken werd; dat laatste noemt men dan Westfrankisch.[23] Maar dat onderscheid lijkt toch vooral theoretisch, voor een scherp taalkundig onderscheid zijn onvoldoende gegevens aanwezig. Jungandreas[24] meent dat het Westfrankisch een eigen en zelfstandig dialect is, hoewel het dicht bij het Nederfrankisch staat. Als verschil noemt hij dat Germaans *ai* in het Westfrankisch als *ā* verschijnt en in het Nederfrankisch als *ē*, bijvoorbeeld in Frans *hameau*, een afleiding van Westfrankisch **hā(i)m*, vergelijk Nederlands *heem*. Gezien het grote aantal dialecten uit deze periode en de onduidelijke taalkundige grenzen, lijkt het kunstmatig om een scherp verschil te maken tussen Nederfrankisch en Westfrankisch, en is het praktischer deze twee als nauwverwante dialecten te beschouwen. Het klankverschil is niet groter dan dat tussen Middelnederlands *duden* en *dieden* of *kerse* en *kaerse*, en niemand vindt het problematisch deze varianten als gelijkwaardige dialectvormen te beschouwen. Gamillscheg, die een dik boek over de invloed van de Franken op de Romanen heeft geschreven, constateert dat het Frankisch op Noord-Franse bodem de wezenlijke Oudnederduitse (dat wil zeggen Oudsaksische en Oudnederlandse) klankveranderingen meegemaakt heeft, waarin het zich van het Oudhoogduits onderscheidt. Volgens hem bewijst dit dat de band met het oude stamland niet is verbroken; dat gebeurde pas langzamerhand in de tweede helft van de zesde eeuw en in de zevende eeuw.[25]

Deze lange inleiding was nodig om iets te vertellen over het ontstaan van het Nederlands, maar ook om aan te tonen dat het legitiem is om het Frankisch te gebruiken voor het dateren van de oudste Nederlandse woorden. Er zijn twee bronnen waarin Frankische woorden bewaard zijn gebleven. Ten eerste staan er Frankische glossen in de Latijnstalige wetstekst *Lex Salica* uit de tijd van Clovis, en ten tweede heeft het Frans allerlei Frankische leenwoorden overgenomen. De Frankische woorden die we uit deze bronnen kennen, zijn beïnvloed door het Latijn respectievelijk Frans, maar dat doet niets af aan hun bruikbaarheid voor ons doel.[26]

Niet alle Frankische woorden kunnen gelden als Nederfrankisch, en dus als voorloper van het Nederlands. Een deel van de woorden heeft namelijk de Oudhoogduitse klankverschuiving meegemaakt. De Oudhoogduitse klankverschuiving is het belangrijkste sjibbolet om te bepalen of een woord Duits dan wel Nederlands

is. Maar veel Frankische woorden zijn zo oud dat ze deels nog uit de tijd van de klankverschuiving of

daarvóór stammen; ze gelden dan als Oudnederlands op grond van niet-talige argumenten, namelijk het herkomstgebied van de Merovingen.

Hieronder behandel ik de twee bronnen van het Frankisch apart en bekijk wat ze aan Nederlandse dateringen opleveren.

De Lex Salica

In de tijd van Clovis werd, ergens tussen 509 en 511, de *Lex Salica*, of exacter de *Pactus Legis Salicae*, opgetekend.[27] Deze wet is genoemd naar de Saliërs en er staan voorschriften in betreffende de rechtspleging en het strafrecht en burgerlijk recht. Het opschrijven van wetsteksten is gebeurd onder invloed van de Romaanse traditie - onder de Germanen was dit niet gebruikelijk. De *Lex Salica* is de oudste Westgermaanse wet (alleen de Oostgermanen hadden een oudere wet, de Visigotische wet), en hij is in het Latijn opgesteld: Latijn was toen de taal van recht en administratie.

Hoewel de *Lex Salica* geschreven is in de tijd van Clovis, begin zesde eeuw, kennen we de tekst alleen in jongere afschriften, uit de achtste en negende eeuw. Een bijzondere versie is de bewerking met de Malbergse glossen uit de achtste eeuw. Hierin staan Frankische woorden en zinnen, die met de afkorting mall. of malb. als verkorting van *mallobergo* 'voor het gerecht' in de tekst van het handschrift zijn tussengevoegd en de in het gerecht gebruikelijke vreemde termen weergeven. De gelatiniseerde vorm *mallobergus* betekent 'gerechtsplaats', eigenlijk 'heuvel waarop recht gesproken wordt', want het is een samenstelling van twee Frankische woorden: *berg* en (gelatiniseerd) *mallum*, dat we vinden in Oudhoogduits *mahal* 'vergadering, gerecht'.

Men meent dat de Latijnse tekst een vertaling is van een oudere Frankische overlevering - een overlevering die wellicht alleen mondeling bestond, niet op schrift -, en dat de glossen uit die Frankische overlevering overgenomen zijn ter verduidelijking van de vertaling of als garantie voor de juistheid ervan. De tekst en de glossen vullen elkaar dus aan.[28] De tekst gaat waarschijnlijk terug op een oudere situatie: het merendeel draait om het inperken van familie- en stammenruzies door het vaststellen van boetes en andere straffen voor overtredingen. De tekst begint met een inleiding over het ontstaan: hoe vier leiders samenkwamen en de wet vaststelden, omdat de Franken voortdurend onderling ruzie maakten. Het ging om leiders uit Saleheim, Bodoheim en Widoheim, misschien de in Nederland gelegen dorpen Zelhem, Bodegem en Videm.[29] Hierna volgt een groot aantal rechtsartikelen waarin de straffen bepaald worden voor het stelen van varkens, runderen, schapen, geiten en andere huisdieren, voor overvallen en plunderingen, voor moord en doodslag, etc.

De Frankische glossen zijn deels gelatiniseerd en duidelijk overgeschreven door kopiisten die geen Frankisch kenden, waardoor de Frankische woorden bij het overschrijven zwaar zijn verminkt. Wel bestaan er van de glossen vaak veel varianten in de verschillende handschriften, wat bij de reconstructie kan helpen. Verscheidene taalkundigen hebben hun tanden erop stukgebeten. Lang niet alle woorden kunnen zonder enige twijfel gereconstrueerd worden, en sommige hebben de Oudhoogduitse klankverschuiving meegemaakt. Dus niet álle woorden in de *Lex Salica* zijn

Oudnederlands, maar een deel van de woorden is dat wel, of in ieder geval kan niet bewezen worden dat ze het niet zijn.

Interessant in dit verband is dat nationalisme een zekere rol speelt bij de beoordeling van de herkomst van de glossen. Omdat de Saliërs uit de Lage Landen kwamen, menen diverse, vooral Belgische en Nederlandse, onderzoekers[30] dat de Frankische glossen uit de *Lex Salica* de oudst overgeleverde Nederfrankische (dus Nederlandse) tekst vormen. Sommige Duitse onderzoekers, zoals Eckhardt, eisen ze echter op voor het Duits: 'Jedenfalls kann die malbergische Glosse als das älteste Schriftwerk in deutscher Sprache gelten'.[31]

Tot op heden zijn de glossen uit de *Lex Salica* nooit gebruikt als oudste vindplaats voor Nederlandse woorden, en evenmin worden ze in etymologische woordenboeken genoemd, hoewel ze zeer interessant materiaal vormen, onder andere doordat ze een specifiek soort woorden vermelden, namelijk rechtstermen. Hieronder waag ik een poging om woorden te dateren op grond van hun voorkomen in de *Lex Salica*. Hierbij neem ik alleen woorden op waarvan de herkomst met vrij grote zekerheid vastgesteld kan worden.[32] Zo kom ik op de datering van 46 woorden. Er zijn meer glossen die als Oudnederlands kunnen gelden, maar deze leiden niet tot een modern Nederlands woord, omdat ze inmiddels zijn verdwenen uit het Nederlands.

De glossen in de *Lex Salica* leveren om te beginnen allerlei oudste dateringen voor dierennamen, omdat het stelen van vee een belangrijke rol speelde in de rechtspleging. Zo vinden we de volgende namen voor gedomesticeerde dieren:

701-800	bagge*	'big'
701-800	barg*	'gecastreerd mannelijk varken'
701-800	geit*	'herkauwer'
701-800	gelte*	'jong vrouwtjesvarken, m.n. een dat onvruchtbaar gemaakt is'
701-800	hengst*	'mannelijk paard'
701-800	lam*	'jong van een schaap'
701-800	maal*	'jonge koe'
701-800	merrie*	'vrouwtjespaard'
701-800	os*	'gecastreerde stier'
701-800	vee*	'dieren, gehouden om hun producten'
701-800	veulen*	'jong paard'
701-800	viggen*	'big'

Voorts worden drie vogelnamen genoemd:

701-800	haan*	'mannetje bij hoenderachtigen'

701-800	sperwer*	‘roofvogel’
701-800	vogel*	‘gewerveld dier met veren’

Verder zijn er artikelen over het niet mogen beschadigen van andermans lichaamsdelen of de lichaamsdelen van andermans dieren:

701-800	borst*	‘lichaamsdeel’
701-800	buik*	‘middendeel van lichaam’
701-800	hand*	‘lichaamsdeel aan uiteinde van arm’
701-800	oor*	‘gehoororgaan’

Dankzij de vermelde boetes komen we een heleboel telwoorden te weten:

701-800	acht*	‘telwoord’
701-800	duizend*	‘telwoord’
701-800	negen*	‘telwoord’
701-800	negentig*	‘telwoord’
701-800	tien*	‘telwoord’
701-800	twaalf*	‘telwoord’
701-800	tweeduizend*	‘telwoord’
701-800	veertig*	‘telwoord’
701-800	vier*	‘telwoord’
701-800	vijf*	‘telwoord’
701-800	zes*	‘telwoord’
701-800	zeven*	‘telwoord’

Er komt ook een aantal rechtstermen aan de orde, zoals:

701-800	echt*	‘huwelijk’
701-800	horig*	‘onderworpen’
701-800	manslag*	‘het opzettelijk doden zonder voorbedachten rade’
701-800	vrij*	‘niet belemmerd, niet onderworpen of bezet’
701-800	weergeld*	‘zoengeld’
701-800	zaak*	‘rechtszaak’

De twee termen *horig* en *vrij* verwijzen ook naar de sociale structuur van de Frankische maatschappij, die waarschijnlijk een driedeling kende in vrijen, halfvrijen of horigen, en knechten of onvrijen.[33]

En dan zijn er nog wat woorden die met huis en haard te maken hebben, zoals:

701-800	boom*	‘houtachtig gewas’
701-800	dorp*	‘plattelandsgemeente’
701-800	dorpel*	‘drempel’
701-800	gaard*	‘omheinde tuin’
701-800	stal*	‘verblijf van dieren’

Er zijn twee werkwoorden, het eerste *kloven*, als term voor het aanbrengen van verwondingen (wat verboden was) en het tweede, *manen*, als rechtsterm:

701-800	kloven*	‘(doen) splijten’
701-800	manen*	‘herinneren aan’

En tot slot twee functiewoorden:

701-800	af*	‘bijwoord van plaats’
701-800	ander*	‘telwoord: de tweede, niet dezelfde’

Alle woorden zijn erfwoorden, wat logisch is: het gaat om glossen in een verder in het Latijn geschreven tekst. De woorden *vogel* en *boom* komen allebei voor in een samenstelling met een Latijns woord, namelijk als *ortfocla, horti fucla* e.d. en *ortobaum*. Het eerste deel is Latijn *hortus* ‘tuin, gaard’, dus het gaat letterlijk om ‘tuinvogel’ en ‘tuinboom’, ofwel tamme varianten, tegenover de wilde in de vrije natuur.[34]

Frankische woorden in het Frans

Een tweede bron van Frankische woorden vormen de Frankische leenwoorden in het Frans. Het rijk van de Franken breidde zich gestaag naar het zuiden uit, en het zwaartepunt verplaatste zich steeds meer naar het zuiden en weg van de Lage Landen. Veel plaatsnamen in Frankrijk zijn dan ook door de Franken toegekend.[35] Ook Germaanse eigennamen werden dankzij de Franken in Frankrijk zeer populair, en het was lange tijd mode kinderen Adalbertus, Bernhardus of Gislemarus te noemen.[36]

De Franken waren in de minderheid ten opzichte van de Romaanse bevolking, maar er bestaat geen overeenstemming over de vraag hoe groot het percentage Franken was.[37] In ieder geval woonden de meeste Franken in het noorden. De Franken namen geleidelijk de Romaanse taal van de overwonnen inheemse bevolking over, en werden zo *Fransen* (*Français*) in plaats van *Franken*, met de voor het Romaans typerende verandering van *k* in *s*. Deze klankverandering vond plaats wanneer *k* werd gevolgd door *e, ae, i* en *y* (zo veranderde Latijn *ceresia* - uitgesproken als [keresia] blijkens de Nederlandse ontlening *kers* - in het Frans in *cerise*). Men schat dat de Franken gedurende twee of drie eeuwen tweetalig waren, en voordat ze hun taal opgaven, brachten ze dan ook allerlei innovaties in het Frans, zoals nieuwe klanken en leenwoorden.

Het Frans heeft twee klanken uit het Oudnederlands geleend: de *h* (die wel in het klassiek Latijn bestond, maar in het vulgair Latijn verdwenen was) en de *w*. De *h*, die tegenwoordig in het Frans in principe alleen aan het begin van een woord voorkomt en niet meer wordt uitgesproken, vinden we bijvoorbeeld in *haïr* en *heaume*, ons *haten* en *helm*. De *w* is in de loop van de tijd gewijzigd in *g* of *gu*; dat blijkt nog in bijvoorbeeld *gage* en *gant* (ons *wedde* en *want*).[38]

Sommigen menen dat de klinkers in het Frans zijn veranderd dankzij Frankische invloed, en dat de Frankische bewoning (die tot ongeveer de Loire liep) de oorzaak

is van de scheiding tussen Frans en Provençaals: het Provençaals heeft de Latijnse klinkers behouden, terwijl in het Frans de klinkers gewijzigd zijn,[39] vergelijk bijvoorbeeld Frans *lèvre*, Provençaals *laura* (uit Latijn *labrum* 'lip'), Frans *lait*, Provençaals *lach* (uit Latijn *lac(te)* 'melk'), Frans *luire*, Provençaals *luzir* (uit Latijn *lucere, lucire* 'licht geven').

Twee Franse voorvoegsels stammen uit het Oudnederlands.[40] De eerste is *for*-, dat teruggaat op Oudnederlands *ver*-; vergelijk Frans *forban* 'piraat' (1247), dat afgeleid is van *verbannen*, en woorden als *forfaire* 'verzuimen' (1080), *forclore* 'vervallen verklaren' (1120). Tot op heden productief is het voorvoegsel *mé(s)*-, dat teruggaat op Oudnederlands *mis*, waarmee bijvoorbeeld de samenstellingen *mislukken, misnoegen* gemaakt zijn. Het Frans kent bijvoorbeeld *méfaire* 'misdoen' (1130), *médire* 'miszeggen' (1160), *mésalliance* 'huwelijk beneden zijn of haar stand' (1666) en *mépris* 'minachting' (1225).

Belangrijker voor ons is het feit dat er in het Frans een groot aantal woorden bestaan die ontleend zijn aan het Oudnederlands in een fase waarvan wij geen geschriften bezitten. Deze woorden zijn tot nu toe vrijwel uitsluitend door romanisten onderzocht; bij mijn weten heeft geen enkele Nederlandse onderzoeker ze gebruikt om meer over het oudste Nederlands te weten te komen.

Een bezwaar om de Frankische leenwoorden in het Frans te gebruiken voor het dateren van Nederlandse woorden, is dat ze door de zeef van het Frans zijn gegaan. We kennen ze slechts indirect, als restproduct in Franse woorden. Toch kan de oudste spelling van de Franse woorden ons iets vertellen over de oorspronkelijke vorm van het Frankische woord, ondanks het feit dat de Frankische woorden pas enkele eeuwen later in het Frans zijn opgeschreven: de oudste in het Frans geschreven tekst stamt van 842; het gaat om de zogenoemde Straatsburger Eden, waarin is beschreven hoe Karel de Kale en Lodewijk de Vrome elkaar in Straatsburg ontmoetten om een verbond tegen Lotharius te sluiten. Maar pas vanaf de elfde eeuw komt een stroom teksten op gang. De oudste tekst waarin herkenbare Nederlandse leenwoorden voorkomen, is het *Vie de Saint Alexis* uit 1050, waarin in versvorm het leven beschreven wordt van de Heilige Alexius, die leefde in de vijfde eeuw (over hem bestaat ook een dertiende-eeuwse Nederlandse tekst, de *Alexiuslegende*). Een andere oude en belangrijke bron dateert uit 1080: het is het beroemde heldendicht *Chanson de Roland*, waarin verhaald wordt over de nederlaag die Karel de Grote in 778 bij Roncevaux in Navarra leed in zijn strijd tegen de Basken, en hoe daarbij Roeland, markgraaf van Bretagne en neef van Karel de Grote, in een achterhoedegevecht omkwam (in het Nederlands in de Middeleeuwen vertaald als het *Roelantslied*).

Over de hoeveelheid Frankische leenwoorden in het Frans variëren de opgaven. Ik heb de *Petit Robert* en de *Larousse* geëxcerpeerd en heb daarin driehonderd (om heel precies te zijn: 296) Franse woorden gevonden die teruggaan op het Frankisch, sommige in afgeleide vorm. In de drie delen 'Germanische Elemente' van Von Wartburg heb ik vijfhonderd Franse woorden gevonden die teruggaan op het Frankisch. Er is beslist overlap met de woorden uit de *Petit Robert* en de *Larousse*, maar zelfs al zou die honderd procent zijn, dan nog levert Von Wartburg tweehonderd extra Frankische woorden op - dat zullen vooral verouderde woorden en dialectwoorden zijn. Kortom: het Frankische materiaal is omvangrijk.

Ik ben nagegaan welke van de driehonderd Frankische woorden die in het moderne Frans zijn blijven voortleven - de woorden die in de *Petit Robert* en de *Larousse* zijn genoemd - kunnen gelden als oudste datering van een Nederlands woord. Het blijkt dat dit voor 78 woorden met zekerheid het geval is. De andere woorden vallen om een aantal redenen af:

1. Een woord heeft op basis van een andere bron al een oudere datering gekregen. Voorbeelden van woorden die in Nederlandse plaatsnamen ouder zijn dan in het Frankisch, zijn *ban* (Frans *ban* 1130), *balk* (Frans *bau* 1200), *boord* (Frans *bord* 1121), *dorp* (dat geleid heeft tot Frans *troupeau* 'kudde, massa' 1155 en *trop* 'te' 1050, met een bijzondere betekenisontwikkeling), *hulst* (Frans *houx* 1200), *wad* (Frans *gué* 'doorwaadbare plaats' 1080), en *zaal* (Frans *salle* 1080). Ook in de achtste-eeuwse *Lex Salica* staan allerlei woorden die iets later opduiken als Franse leenwoorden, bijvoorbeeld *gaard* en *sperwer*, die tot het Franse *jardin* 'tuin' (1150) en *épervier* 'sperwer' (1080) hebben geleid. In de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen staan *wassen* 'groeien' (Frans *gâcher* 'mortel of kalk aanmaken' 1160) en *ring* (Frans *rang* 1080). De Leidse Willeram van 1100 noemt *heg, leed* en *rok*, die in Franse bronnen iets later voorkomen als *haie* (1120), *laid* 'lelijk' (1170) en *froc* (1138).

Het is interessant om te zien dat uit deze oude periode, waarover zo weinig bekend is, sommige woorden in verschillende bronnen - en in verschillende vormen - bewaard zijn gebleven.

2. Een woord kan inmiddels in het Nederlands verdwenen zijn. Voor het Oud- en Middelnederlands is de Frankische vorm dan bijzonder interessant, maar voor het dateren van de huidige woordenschat is hij onbruikbaar. Het is goed mogelijk dat een dergelijk woord is blijven voortbestaan in de dialecten - het zou interessant zijn dat te onderzoeken -, maar in dit boek ga ik uit van het Standaardnederlands.

Zo gaat bijvoorbeeld Frans *flanc* 'zijde' (1080) terug op het inmiddels verdwenen *lank* (ouder gereconstrueerd *hlank-*; Frans *flanc* hebben we teruggeleend als *flank*). Frans *poche* 'zak' (1180) komt van *pook* 'zak', en Frans *sale* 'vuil' (1160-1170) van *zaluw* 'geelachtig'. Legertermen hebben geleid tot het Franse *garer* en *guerre*: Frans *garer* '(op)bergen' (1180) gaat terug op *waren* 'beschermen' (vergelijk *bewaren*; Frans *garer* is door ons teruggeleend in de vorm *garderobe*); Frans *guerre* 'oorlog' gaat terug op het verdwenen *weer*, dat is blijven bestaan in samenstellingen zoals *noodweer* en *weerloos* en in Engels *war*.

3. In het Frans is een oudere betekenis van het Frankische woord bewaard gebleven - een betekenis die inmiddels in het Nederlands is verdwenen. Omdat ik de huidige betekenissen dateer, kan het Franse woord niet voor de datering gebruikt worden. *Loeder* kennen we alleen nog als 'gemeen persoon', maar de oudste betekenis in het Nederlands was 'aas', en die betekenis is bewaard gebleven in Frans *leurre* 'lokaas' (1202). *Hor(de)* 'gaas voor raam tegen insecten' heeft de oudere betekenis 'stellage' bewaard in Frans *hourd* 'tribune, uitspringende omloop' (1250). *Waas* betekende vroeger 'slijk, bij eb droogvallend land', en dat leidde tot Frans *gazon* (1213).

4. Uit de vorm van het Frankische woord blijkt dat het niet de voorloper van een Nederlands woord is maar van een Duits woord. Frans *saisir* 'grijpen' is, blijkens de *-s-*, geleend na de Oudhoogduitse klankverschuiving, vergelijk Duits *setzen* tegenover Nederlands *zetten*. Daarentegen gaat Frans *haïr* 'haten' wel terug op een Nederlandse vorm, verge-

lijk Oudnederlands *hatjan*, ons *haten*, tegenover Oudhoogduits *hazzen*. De dubbele *f* in *étoffer* 'stofferen, opvullen' wijst ook op een Duitse voorganger: *stopfen*, en niet Nederlands *stoppen*. Maar de *b* in *dérober* 'beroven' en *gerbe* 'schoof' kan verklaard worden door klanksubstitutie van *v* door *b*, en deze woorden kunnen dus net zo goed teruggaan op Nederlands *roven* en *garf, garve* als op Duits *rauben* en *Garbe*.

De klankverandering van *-k* in een sisklank in bijvoorbeeld *riche* 'rijk' zegt niets over de bron van dit woord: de klankverandering is namelijk in het Frans ontstaan (vergelijk het al genoemde *Frank* > *Français*) en het is slechts toeval dat het Duits een vergelijkbare verandering kent en het woord *rijk* in het Duits *reich* geworden is. Het Franse *riche* zal daarom teruggaan op het Nederlandse *rijk* en niet op het Duitse *reich*.

Hieronder geef ik de 78 Nederlandse woorden die gedateerd zijn aan de hand van een Frankisch woord dat in het moderne Frans is blijven voortleven. Het gaat om woorden met een datering tussen de elfde en de dertiende eeuw. Ik geef de moderne Franse vorm en betekenis; beide kunnen in de loop van de tijd zijn aangepast, en een enkele maal vinden we nu alleen nog een afleiding van het Frankische woord en is het simplex verdwenen; details zijn in de Franse etymologische woordenboeken te vinden, maar deze zijn voor de datering van de Nederlandse woorden niet relevant.[41]

Met wat voor soort nieuwe woorden en begrippen brachten de Franken de Romaanse bevolking in aanraking? Ten eerste kunnen we vrij veel militaire termen onderkennen, wat geen wonder is gezien het legendarisch strijdlustige karakter van de Germanen en de bloeddorstigheid van de Merovingische koningen in het bijzonder. Clovis versterkte bijvoorbeeld zijn positie onder de Franken door andere Frankische leiders, merendeels familieleden, te doden. In dit verband kan gewezen worden op een anekdote van bisschop Gregorius van Tours (538/9-594), de auteur van een nationale geschiedenis van de Franken, getiteld *Historia (ecclesiastica) Francorum*. Volgens de bisschop zou Clovis aan het einde van zijn regeerperiode geklaagd hebben hoe triest het was dat hij tussen vreemden moest leven en dat hij geen enkele verwant had die hem kon helpen als het noodlot toesloeg - wederom volgens Gregorius zei hij dit niet uit verdriet, maar omdat hij hoopte nog een verwant te vinden die hij kon doodmaken! Maar goed: de Franken, die eeuwenlang alle toppositities in het leger bekleedden, brachten dus allerlei militaire termen, zoals:

1050	weren*	'tegenhouden', in Frans *guérir* 'genezen'
1080	baar*	'draagbaar', in Frans *bière* 'doodkist'
1080	boten*	'slaan, kloppen', in Frans *bouter* 'wegjagen'
1080	helm*	'hoofddeksel', in Frans *heaume*
1080	honen*	'smaden', in Frans *honnir*

1080	schaar*	‘menigte’, in Frans *échauguette* ‘wachttoren, uitkijktoren’, van de Frankische samenstelling *skarwahta* ‘schaarwacht’
1080	spieden*	‘uitkijken’, in Frans *épier*
1080	spoor*	‘prikkel’, in Frans *éperon*

1080	vouwstoel*	‘opvouwbare stoel’, in Frans *fauteuil* ‘leunstoel’, dat we teruggeleend hebben
1080	wacht*	‘het waken’, in Frans *échauguette* ‘wachttoren, uitkijktoren’, van de Frankische samenstelling *skarwahta* ‘schaarwacht’
1080	wachten*	‘blijven’, in Frans *guetter* ‘bespieden, opwachten’
1130	roven*	‘wegnemen’, in Frans *dérober* ‘(be)roven’
1170	houw*	‘hak, slag’, in Frans *houe* ‘hak, houw’
1170	vaan*	‘vlag, banier’, in Frans *fanon*
1181-1190	schaken*	‘een vrouw ontvoeren’, in Frans *échasse* ‘stelt, staak’

Misschien wekt het verbazing dat hier *baar* ‘draagbaar’ en *vouwstoel* genoemd worden. Maar deze zaken behoorden aanvankelijk tot de militaire sfeer. Onder een *vouwstoel* werd een speciale rijk versierde stoel verstaan waarop vorsten en hooggeplaatsten plaatsnamen tijdens veldtochten en op reizen.

De komst van de Franken bracht een nieuwe sociale orde. Daarvan is een tekenend voorbeeld de betekenisontwikkeling van het woord *Frank*. De naam van de Franken ging, toen de Franken de heerschappij over Gallië overgenomen hadden, in de rechtstaal ‘vrijen’ betekenen (voor het eerst genoteerd in 596),[42] en wel als tegenstelling tot de minder vrije positie van de Romaanse bevolking in Gallië. De stamnaam ging dus een bepaalde klasse aanduiden. Vandaar dat in het moderne Frans *franc* zowel ‘Frank’ als ‘vrij’ betekent; in die laatste betekenis hebben wij het woord teruggeleend.

De nieuwe sociale orde wordt weerspiegeld in namen voor functies:

1050	kamerling	‘kamerheer’, in Frans *chambellan*
1086	maarschalk*	‘stalknecht, opperstalmeester’, in Frans *maréchal*
1165	schepen*	‘overheidspersoon’, in Frans *échevin*

Deze woorden kwamen ook in middeleeuws Latijn voor, dus het is mogelijk dat het Frans ze niet rechtstreeks uit het Frankisch heeft geleend, maar dat ze (tevens) via het Latijn in het Frans zijn beland.

Het woord *kamerling* is een Nederlandse afleiding van het Latijnse leenwoord *kamer*. Dit is bijzonder, want alle andere Frankische woorden die het Frans heeft overgenomen, zijn erfwoorden - wat voor de hand ligt, omdat het om zulke oude woorden gaat. Het woord *maarschalk* werd overgenomen in de betekenis ‘stalknecht, stalmeester’: het woord is een samenstelling van een woord voor ‘paard’ dat verwant is aan *merrie*, met *schalk*, dat vroeger ‘knecht’ betekende. De *maarschalk* was in het Frankische rijk aanvankelijk de laagste ambtenaar aan het hof. Hij klom echter snel hogerop en kreeg uiteindelijk een officiersrang boven die van generaal; in die betekenis heeft het Nederlands het woord teruggeleend.

Voorts zijn er allerlei woorden die betrekking hebben op betaling, belasting of handel:

1080	loon*	‘vergoeding’, in Frans *guerdon* ‘uitbetaling, loon’ (uit de Frankische samenstelling *widarlōn* ‘wederloon’)
1080	stal(letje)*	‘standplaats op markt’, in Frans *étal*
1080	want*	‘handschoen zonder vingers’, in Frans *gant*
1130	wedde*	‘bezoldiging’, in Frans *gage*, dat we teruggeleend hebben
1140	lot*	‘gemerkt voorwerp waarmee geloot wordt’, in Frans *lot* ‘aandeel, lot’
1150	span*	‘lengtemaat’, in Frans *empan*
1176	schot*	‘belasting’, in Frans *écot* ‘aandeel’

Het lijkt vreemd dat hier het woord *want* ‘handschoen’ genoemd wordt, maar daarvoor bestaat een reden. *Want* hoorde, net als *waas*, aanvankelijk thuis in de juridische sfeer, omdat de overdracht van land en functies symbolisch bezegeld werd door het overhandigen van een paar handschoenen en een graszode.[43] *Waas*, dat vroeger ‘slijk, bij eb droogvallend land’ betekende, leverde in het Frans *gazon* (1213) op; dit is door ons teruggeleend.

In dit verband hoort ook *vee* thuis, dat in het Franse *fief* (1080) gebruikt werd voor ‘landgoed van een edelman’, tegenwoordig ‘leengoed’: voor de Franken was hun vee van grote waarde, het betekende rijkdom en prestige. Het woord *vee* is ook genoemd in de *Lex Salica*, wat de oudste datering oplevert.

De Franken verbreidden de veeteelt, die voor hen belangrijker was dan voor de Romanen. De bevolking van Frankrijk leefde grotendeels van de landbouw, aanvankelijk vooral van tarwe. Onder invloed van de Franken werden steeds meer donkere granen zoals gerst verbouwd, die geharder waren en waarvan gemakkelijker bier gebrouwen kon worden[44] (wat alle vooroordelen over het omvangrijke biergebruik van de Germanen lijkt te bevestigen). Vandaar dat de Fransen het woord *gort* overnamen.

De volgende termen die met de landbouw zijn verbonden, stammen van de Franken:

1105	bast*	‘schors’, in Frans *bâtir* ‘bouwen’
1130	garf, garve*	‘schoof’, in Frans *gerbe*

1165	schaarde*	‘kerf’, in Frans *écharde* ‘splinter’
1170	gort*	‘gepelde gerst’, in Frans *gruau*
1175	spar*	‘staak’, in Frans *épart* ‘dwarsbalk, sluitboom’
1200	turf*	‘veen als brandstof’, in Frans *tourbe*
1250	loet*	‘werktuig’, in Frans *louche* ‘schop, soeplepel’

Frankische plantennamen zijn:

1160	braambes*	‘bes van de braamstruik’, in Frans *framboise*, dat we teruggeleend hebben als *framboos*

1170	kers*	‘kruisbloemige plant, waterkers e.d.’, in Frans *cresson*
1091-1100	mos	‘plantjes’, in Frans *mousse*
1210	heester*	‘struik’, in Frans *hêtre* ‘beuk’

Met het weer hangen samen:

1080	broeien*	‘heet worden’, in Frans *brouir* ‘verzengen’
1150	rijm*	‘bevroren dauw’, in Frans *frimas*

Dierennamen en met dieren of veeteelt samenhangende begrippen zijn:

1120	krib*	‘voederbak’, in Frans *crèche* ‘voederbak, kinderbewaarplaats’, in die laatste betekenis door ons teruggeleend
1135	weiden*	‘doen grazen’, in Frans *gagner* ‘verdienen, winnen’ (met een mooie betekenisovergang!)
1160	voeder*	‘voedsel’, in Frans *fourrage*
1180	horzel*	‘insect’, in Frans *frelon*
1191-1200	stront*	‘drek’, in Frans *étron*
1220	roek*	‘zangvogel’, in Frans *freux*

In Frans *freux* ‘roek’ en de bovengenoemde Franse woorden *frimas* ‘rijm’ en *flanc* ‘zijde’ gaat *fr-/fl-* terug op de oudere gereconstrueerde Nederlandse vormen *hrōk-, hrīm-* en *hlank-*; in de negende eeuw verdween *hr-* in het Oudnederlands, dus de woorden zijn vóór die tijd geleend.

De Franken kwamen uit waterige gebieden en waren bedreven vissers; het wekt geen verwondering dat zij op dit gebied woorden leverden:

1059	steur*	‘beenvis’, in Frans *esturgeon*
1080	mast*	‘paal’, in Frans *mât*
1101-1200	brasem*	‘beenvis’, in Frans *brème*

1101-1200	haring*	‘beenvis’, in Frans *hareng*

Naar delen van dieren of mensen of naar lichaamsverrichtingen verwijzen:

1080	hals*	‘keel’, in Frans *haubert* ‘maliënkolder’ (van Frankisch *halsberg* ‘wat de hals verbergt’)
1080	krop*	‘voormaag’, in Frans *croupe* ‘achterste’
1080	scheen*	‘voorzijde van onderbeen’, in Frans *échine* ‘ruggengraat’
1100	kramp*	‘spiersamentrekking’, in Frans *crampe*

1130	top*	‘bovenstuk’, in Frans *toupet* ‘haarlok, kuif’ (door ons teruggeleend)

Dit laatste woord, *top*, was zeer typerend voor de Franken. *Top* betekende vroeger in het Nederlands ook ‘kruin, haar dat groeit op de kruin, haardos’. De Merovingische heersers onderscheidden zich door hun lange haar, zoals Gregorius van Tours meedeelt; voor de Merovingen was het een schande hun haar te knippen of af te scheren, vandaar dat de familie werd beschreven als de *reges criniti* ‘langharige koningen’.

De jacht blijkt uit:

1180	her*	‘bijwoord van plaats: hierheen’, in de Franse uitroep *haro*

We vinden huiselijke termen terug in:

1100	maal*	‘valies’, in Frans *malle*
1135	vorst*	‘nok van een dak’, in Frans *faîte* ‘vorst(balk)’
1138	bord*	‘schaal, plank’, in Frans *borde* ‘boerenhof’ (waarvan de afleiding *bordel* door ons is teruggeleend als *bordeel*)
1174-1176	schaal*	‘schil’, in Frans *écale*
1213	hal*	‘ruimte’, in Frans *halle*

Woorden die met stoffen of kleding te maken hebben, zijn:

1091-1100	vilt*	‘stof van haren’, in Frans *feutre*
1100-1150	band*	‘strook stof om te binden’, in Frans *bande*
1140	wimpel*	‘lange smalle vlag’, in Frans *guimpe* ‘bef, kap’
1191-1200	veter*	‘koord’, in Frans *frette* ‘ring, band’

Geleende kleurennamen zijn:

1121	blauw*	‘kleurnaam’, in Frans *bleu*

1140	grijs*	‘lichtgrauw’, in Frans *gris*

Er blijven nog een aantal algemene woorden over, waarvan niet direct duidelijk is in welke context ze zijn geleend. Om te beginnen enkele zelfstandige naamwoorden:

1050	wijs*	‘manier’, in Frans *guise*
1140	smout*	‘vet’, in Frans *émail* ‘glazuur’
1165	verven*	‘een kleur geven’, in Frans *farder* ‘schminken, opmaken, verbloemen’

1165	weerwolf*	‘mens die zich in wolf verandert’, in Frans *(loup-)garou*

Dan enkele bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden:

1130	zuur*	‘wrang’, in Frans *sur* ‘zurig’
1140	wel*	‘bijwoord van modaliteit: goed’, in Frans *galoper*, dat teruggaat op Frankisch *wala hlaupan*, vergelijk Middelnederlands *wal, wel* ‘goed’ en *lopen*, oorspronkelijk ‘springen’; door ons teruggeleend als *galopperen*

En tot slot enkele werkwoorden:

1050	spellen*	‘uit letters vormen’, in Frans *épeler*, aanvankelijk ‘verklaren’
1091-1100	spannen*	‘strak trekken, vastmaken’, in Frans *épanouir* ‘uitspreiden, ontvouwen’
1120	scheren*	‘ordenen, ketting inscheren’, in Frans *déchirer* ‘verscheuren’
1170	grienen*	‘huilen’, ook ‘zijn gezicht vertrekken’, in Frans *grigner* ‘lubberen’
1180	krauwen*	‘(zacht) krabben’, in Frans *gravir* ‘klauteren’
1181	wenken*	‘een teken geven’, in Frans *gauchir* ‘krommen’
1225	stampen*	‘stoten’, in Frans *estamper* ‘stempelen’

Uit deze voorbeelden blijkt wel hoe rijk het materiaal is en wat voor een belangrijke, en tot nu toe onaangeboorde, bron van kennis de Frankische woorden in het Frans vormen voor de oudste taalfase van het Nederlands.

Eindnoten:

10 Keller 1995: 54.
11 Frings 1944; Maurer 1952; Van Loey 1970a.
12 Van Loey 1970a: xl-xli; Van Loey 1970b: 283-286. Voor de externe taalgeschiedenis van het oudste Nederlands tot een standaardtaal, zie Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 20-27.
13 Krahe en Meid 1969, deel I, 31; zie *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, par. 'Sprache' door A. Quak, voor de verschillen tussen de diverse Frankische dialecten.
14 König 1994: 63-64.
15 Zöllner 1970: 1; Losique 1971; *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* p. 373-374.
16 Zie Blok 1974; Geary 1988.
17 Blok 1974: 11. Minder waarschijnlijk is de veronderstelling van Cherpillod 1991, dat de naam van de Saliërs is afgeleid van de riviernaam *Sala*, de huidige IJssel. De Franken zouden deze naam aangenomen hebben toen ze zich vestigden in het gebied van Overijssel. Maar de oudste naam van de IJssel was Isla (tiende eeuw) - een riviernaam *Sala(ha)* is niet aangetroffen.
18 Mansion 1923.
19 Maurer 1952: 178ff.
20 Maurer 1948: 221-222, 225 en 1952: 181.
21 Maurer 1952: 185.
22 Bach 1961: 96; Van Bree 1990: 351-352; Bynon 1978: 248-253.
23 Zie Jungandreas 1954-1955; Petri (ed.) 1973; Von Polenz 1978: 35ff.; *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, par. 'Sprache' door A. Quak. Daarnaast bestond het in Duitsland gesproken Frankisch, een Oudhoogduits dialect dat wordt onderverdeeld in het Oostfrankisch, het Rijnfrankisch en het Middenfrankisch.
24 Jungandreas 1955: 14-16.
25 Gamillscheg 1970.
26 Het is te hopen dat de Frankische woorden, zowel die uit de *Lex Salica* als die welke door het Frans zijn geleend, gebruikt worden bij de samenstelling van het Oudnederlandse woordenboek waaraan op het INL wordt gewerkt (W. Sanders pleitte hier reeds voor in 1969). Pijnenburg uitte daarover in een lezing in 1999 nog twijfels. Bij zo weinig beschikbaar Oudnederlands materiaal is iedere aanvulling van het grootste belang. Het viel me op dat diverse woorden in meerdere Oudnederlandse varianten zijn overgebleven: zowel in de *Lex Salica* als in de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen of in een plaatsnaam, en tevens als Frankisch leenwoord in het Frans. Dergelijke varianten kunnen voor taalonderzoekers van de oudste fase van het Nederlands buitengewoon veelzeggend zijn.
27 Zie Eckhardt 1953, 1963.
28 Van Helten 1900: 521ff.; Schmidt-Wiegand 1969: 397-398.
29 Geary 1988: 90-91.
30 Mansion 1923; Van Loey 1970a: xxxix.
31 Eckhardt 1963: 10; idem Jungandreas 1954: 115.
32 Ik baseer me daarbij op het werk van, in chronologische volgorde, Van Helten 1900, Jungandreas 1954-1955, Gysseling 1976 en Quak e.a. 1983, en neem telkens de m.i. meest waarschijnlijke verklaring en de grootste gemene deler - zoals zo vaak spreken de geleerden elkaar nog wel eens tegen. Voor Frankische woorden in de Nederlandse dialecten (zoals *maal* 'jonge koe' en *dorpel*), zie Weijnen 1999: 38-50.
33 *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, p. 437-438.
34 Gysseling 1976: 92.
35 Uitgebreid opgesomd in Gamillscheg 1970; zie ook Petri (red.) 1973 en Petri 1977.
36 Mansion 1923: 28.
37 Geary 1988: 114-115 schat twee procent, Petri 1977: 52-53 meent dat het in ieder geval meer zal zijn geweest.
38 Elcock 1960: 254-255.
39 Petri 1977: 50-51, 154-155.
40 Elcock 1960: 254.

41 Zie met name Rey 1992, waaruit ook de dateringen van de Franse woorden komen.
42 Tiefenbach 1973: 53; *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* p. 373-374.
43 Rey 1992.
44 Geary 1988: 97.

2.3 Plaatsnamen in Latijnse bronnen

Toen de Romeinen rond 400 na Chr. uit ons land verdwenen waren, viel er een aantal eeuwen een doodse stilte in. In de vierde, vijfde en zesde eeuw waren er geen anderen die over de Lage Landen berichtten, en de Nederlanders zelf lieten ook niets van zich horen: het Frankisch uit deze eeuwen is slechts bekend uit latere bronnen (de achtste-eeuwse *Lex Salica* en Franse leenwoorden).

Pas in de zevende eeuw komen er voor het eerst in de Lage Landen geschreven Latijnse oorkonden, goederenlijsten, verhalende bronnen, inscripties en opschriften op munten. Vaak zijn de originelen hiervan verloren gegaan en kennen we alleen latere afschriften - waarin bij het overschrijven fouten kunnen zijn geslopen. In deze Latijnse teksten worden Nederlandse plaatsnamen of geografische namen genoemd, zoals de

namen van dorpen, boerderijen, polders, gebieden en wateren. De herkomst van lang niet alle plaatsnamen is bekend, maar van sommige weten we het wel, en in een deel daarvan kunnen moderne Nederlandse woorden worden herkend. Deze plaatsnamen geven dus een oude datering van Nederlandse woorden. Vooral oorkonden zijn hierbij interessant, omdat deze exact gelokaliseerd en gedateerd kunnen worden (hoewel er nog wel eens vervalsingen in omloop waren).

De oudste plaatsnamen staan beschreven in het *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200* van Künzel e.a. en in het *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)* van Gysseling. Op basis van de plaatsnamen uit deze woordenboeken konden 210 Nederlandse woorden gedateerd worden tussen de zevende en de dertiende eeuw.[45] Na de dertiende eeuw spelen plaatsnamen in de dateringen geen rol meer, omdat er dan veel andere bronnen beschikbaar zijn.

Plaatsnamen bestonden vaak uit twee delen, die samen de plaats karakteriseerden, bijvoorbeeld ‘grote vliet’, ‘koude nes’, ‘smalle weg’, ‘kleine horst’. Soms leveren beide delen een oudste datering op, soms slechts één deel. Veelvuldig komen persoonsnamen voor in plaatsnamen, bij omschrijvingen zoals ‘woonplaats van X’, ‘land van Y’, ‘bos van Z’.

Plaatsen worden vaak genoemd naar een opvallend kenmerk. Bijvoorbeeld naar een bepaalde boomsoort of plant. Dit kan betekenen dat deze plant op de betreffende plek in overvloed groeide, of dat hij er juist zeer zelden groeide en/of dat er een verhaal of legende mee was verbonden. De achtergrond van de benoeming is vaak niet meer te achterhalen.

Plaatsnamen leveren de oudste datering voor de volgende plantennamen:

639	vlier*	‘plantengeslacht uit de kamperfoeliefamilie’, in de plaatsnaam Fliteritsale, nu Vlierzele (O.-Vl.)
710	hulst*	‘heester’, in de plaatsnaam Hulislaum, nu Hulsel (N.-Br.)
772-776	els*	‘boomsoort’, in de vroegere plaatsnaam Elisholz, ligging onbekend
806	beuk*	‘boomsoort’, in de boerderijnaam Bochursti, nu Bokhorst (Gld.)
860	es*	‘loofboom’, in de plaatsnaam Aslao, nu Asselt (Ned.-L.)
870	esp*	‘ratelpopulier’, in de plaatsnaam Aspide, nu Eisden (Ned.-L.)

918-948	bent*	‘grassoort’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Benetfelda, ligging onbekend
972	bies*	‘plantengeslacht’, in de plaatsnaam Biesuth (bij Herzele in O.-Vl.)
1050	berk*	‘boomsoort’, in de plaatsnaam Berclar, nu Berkelaar (Ned.-L.)

1101	linde*	‘boomsoort’, in de plaatsnaam Lintburc, nu Limburg (Luik)
1125-1130	gras*	‘gewas op weiden e.d.’, in de vroegere Zuid-Hollandse plaatsnaam Fridgersa
1137	eik*	‘boomsoort’, in de plaatsnaam Echa, nu Bergeijk (N.-Br.)
1146	appel*	‘vrucht’, in de plaatsnaam Appele, nu Appel (Gld.)
1146	lies*	‘plant’, in de plaatsnaam Litholz, nu Lieshout (N.-Br.)
1174	rus*	‘bies’, in de vroegere Zeeuwse boerderijnaam Rusgefleta
1189	tarwe*	‘graangewas’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Tarwedic
1212	gagel*	‘heester’, in de plaatsnaam Gageldunc, nu Gageldonk (N.-Br.)

Ook plantendelen komen in plaatsnamen voor:

721	doorn*	‘puntig uitsteeksel aan plant’, in de plaatsnaam Durninum, nu Deurne (N.-Br.)
741	hout*	‘hard gedeelte van bomen’, in de vroegere in Belgisch Limburg gelegen plaatsnaam Mareolt
806	telg*	‘spruit’, in de terreinnaam Telgud, nu Telgt (Gld.); in het Middelnederlands betekende dit ook (vooral) ‘loot, jonge tak’

891-892	loot*	‘boomscheut’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Leut
918-948	rijs*	‘takje’, in de plaatsnaam Risuuic, nu Rijswijk (Gld.)
1064	balk*	‘stuk hout’, in de vroegere Zuid-Hollandse plaatsnaam Balkenberg, ligging onbekend
1110	staf*	‘stok’, in de plaatsnaam Stafala, nu Stavele (W.-Vl.)
1165	staak*	‘paal’, in de vroegere Noord-Hollandse poldernaam Steckede
1181-1220	stekel*	‘puntige uitgroeisel’, in de vroegere Zeeuwse terreinnaam Stekelmeda
1197	stok*	‘tak, staaf’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Stocdam

Er worden allerlei dierennamen in plaatsnamen genoemd. Ook hier verschilt de reden per plaats: omdat er veel van deze diersoort op die plaats zijn, of juist omdat er géén

exemplaren van die dieren zijn, of omdat er een speciale geschiedenis of band bestaat tussen de plaats en het dier - dikwijls hebben we geen idee waarom de plaats zo heet, soms zijn er, vaak lang nadat de naam was toegekend, redenen bij verzonnen. De volgende dieren treden in plaatsnamen op:

755-768	aal*	‘beenvis’, in de plaatsnaam Aelmere, nu Almere, vroeger de naam van een deel van het IJsselmeer
793	eend*	‘eendachtige’, in de plaatsnaam Enedseae, nu Ens (Flevoland)
822-825	hinde*	‘wijfje van hert’, in de plaatsnaam Hitinkufe, nu Hindeloopen (Fr.)
830	otter*	‘marterachtige’, in de plaatsnaam Uttarlo, nu Otterlo (Gld.)
918-948	bever*	‘knaagdier’, in de plaatsnaam Beuorhem, nu Beverwijk (N.-H.)
918-948	valk	‘roofvogel’, in de plaatsnaam Ualcanaburg, nu Valkenburg (Z.-H.) <LATIJN
970	bij*	‘insect’, in de plaatsnaam Bingart, nu Bingerden (Gld.)
1001-1100	wolf*	‘hondachtige’, in de vroegere Groningse plaatsnaam UUlfdalon
1139	zwaan*	‘eendachtige’, in de vroegere Zuid-Hollandse plaatsnaam Suanesdrisch
1145	wisent*	‘herkauwer’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Wisenhurs
1155	varken*	‘hoefdier’, in de vroegere Antwerpse plaatsnaam Uarkendunc, ligging onbekend

Woorden die met dieren verband houden, zijn:

1108	spek*	‘vet’, in de plaatsnaam Specholz, nu Spekholzerheide (Ned.-L.)
1116	graat*	‘been van vis’, in de plaatsnaam Grathem (Ned.-L.)
1135	geld*	‘onvruchtbaar (van dieren)’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Gelde
1252	kuil*	‘visnet’, in de plaatsnaam Kudelstert, nu Kudelstaart (N.-H.)

Veel plaatsnamen hebben betrekking op het (natuurlijke) landschap, op de ligging van de plaats of op een speciaal kenmerk ervan. De plaats is moerassig (*broek, donk, peel, zomp*), aangeslibd (*ham, groed, schor*), hooggelegen (*berg, haar, hil*) of juist laaggelegen (*dal, waard*), een open plek in het bos (*laar, loo*), bosachtig (*bos, vorst, woud*), of ze ligt op een bepaalde grondsoort (*geest, moer, veen, zand*). Vandaar:

694	donk*	‘moeras, hoogte daarbij’, in de plaatsnaam Medmedug, nu Mendonk (O.-Vl.)
694	ham*	‘aangeslibd land’, in de plaatsnaam Hamma, nu Hamme (O.-Vl.)
751-800	laar*	‘open plaats in het bos’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Brocenlar
771-814	moer*	‘veen’, in de vroegere plaatsnaam Gottingamora, ligging onbekend
793	woud*	‘natuurlijk bos’, in de vroegere bosnaam Seaeuuald, ligging onbekend
797	haar*	‘hoogte in het veld’, in de plaatsnaam Manheri, nu Mander (O.)
830	loo*	‘(open plek in) bos’, in de plaatsnaam Uttarlo, nu Otterlo (Gld.)
856	dal*	‘vallei’, in de vroegere Oost-Vlaamse plaatsnaam Dala
856	vorst	‘bos, woud’, in de vroegere Oost-Vlaamse plaatsnaam Ostarfurost <latijn
865	berg*	‘grote heuvel’, in de plaatsnaam Berechlinom, nu Bergen (O.-Vl.)
889	haag*	‘heg’, in de vroegere Hollandse plaatsnaam Suithardeshaghe, ligging onbekend
893	zand*	‘steenstof’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Sandewihc

911-948	geest*	‘grond’, in de vroegere Zuid-Hollandse plaatsnaam Husingesgest, ligging onbekend
918-948	broek*	‘laag drassig land’, in de vroegere plaatsnaam Brokhem, ligging onbekend
918-948	nes*	‘landtong, schor’, in de vroegere Utrechtse plaatsnaam Nesse
918-948	schor*	‘aangeslibd land’, in de plaatsnaam Scoronlo, nu Schoorl (N.-H.)
918-948	steen*	‘harde delfstof’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Stene
1001-1100	zout*	‘keukenzout, natriumchloride’, in de plaatsnaam Saltanauua, nu Zoutenaaie (W.-Vl.)
1046	stapel*	‘hoop’, in de vroegere Overijsselse boerderijnaam Weggestapolon
1062	waard*	‘laag liggend land’, in de plaatsnaam Werta, nu Weert (Ned.-L.)
1067	duin	‘zandheuvel’, in de plaatsnaam Dunkerka, nu Duinkerke (Noord-Frankrijk) <KELTISCH

1089	bos*	‘woud’, in de plaatsnaam Thicabusca, nu Dikkebus (W.-Vl.)
1103	veen*	‘grondsoort’, in de plaatsnaam Sutfene, nu Zutphen (Gld.)
1108-1121	peel*	‘drassig veenland’, in de gebiedsnaam Pedelo, nu De Peel (N.-B.)
1131	kuil*	‘holte’, in de Maastrichtse straatnaam Leincultum, nu Linculenstraat
1133	groed*	‘aangeslibd land’, in de plaatsnaam Groede (Zeel.)
1177-1187	zomp*	‘moerasland’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Sumpel
1185	wildernis*	‘woest gebied, plek waar alles in het wild groeit’, in de plaatsnaam Wildenis, nu Wilnis (Utr.)
1188	hil*	‘hoogte’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Wolfs hil

In een aantal plaatsnamen vinden we het gebruik van land voor akkerbouw en veeteelt terug. Daarnaast komen er diverse woorden voor die met de akkerbouw en veeteelt verband houden:

709	beer*	‘mensendrek, gier’, in de plaatsnaam Birni, nu Bern (N.-Br.)
772-776	meers*	‘weide’, in de vroegere Hollandse plaatsnaam Forismarische, ligging onbekend
794	made*	‘weide, hooiland’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Blidgeringmað
801	eng*	‘bouwland’, in de plaatsnaam Englandi, nu Engeland (Gld.)

801	land*	‘grond, bouwland’, in de plaatsnaam Englandi, nu Engeland (Gld.)
802-817	veld*	‘akker, vlakte’, in de vroegere plaatsnaam Hettinchetmeuelden, ligging onbekend
821-823	akker*	‘stuk bouwland’, in de vroegere Oost-Vlaamse plaatsnaam Evinaccar
847	kamp	‘stuk land’, in de plaatsnaam Coloscampum, nu Koolskamp (W.-Vl.) <LATIJN
847	wan	‘mand voor korenzuivering’, in de plaatsnaam Vuambace, nu Wanbaix (Noord-Frankrijk) <LATIJN
850	woerd*	‘laaggelegen omdijkt land’, in de plaatsnaam Wrde, nu Woerd (Gld.)
944	wierde*	‘terp’, in de plaatsnaam Brunnenuurt, nu Bornwird (Fr.)

1019-1030	aard*	‘akker’, in de plaatsnaam Sconarda, nu Schoonaarde (O.-Vl.)
1151-1157	kaag*	‘buitendijks land’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Kimppenkaghere, ligging onbekend
1165	zwad*	‘snede koren of gras’, in de plaatsnaam Suadenburg, nu Zwammerdam (Z.-H.)
1169	perk	‘afgebakend stuk grond’, in de vroegere Utrechtse plaatsnaam Perke <LATIJN
1181-1210	gemet*	‘vlaktemaat’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Tuelgemet
1208-1209	beemd*	‘weiland’, in de plaatsnaam Surbam, nu Zuurbemde (Brabant Wallon)

Het zal niemand verbazen dat een groot aantal namen verwijst naar de waterigheid van de Lage Landen. Bij de landschapsnamen kwamen al allerlei woorden voor ‘moerassige plaats, drassig land’ voor. Daarnaast komen de volgende namen voor water en omgeving voor, zowel natuurlijke als gegraven waterbronnen:

701-750	boord*	‘rand’, in de vroegere Friese waternaam Bordine
723	laak*	‘wetering, poel, plas’, in de vroegere gebiedsnaam langs de Vecht Nifterlaco
755-768	meer*	‘waterbekken’, in de plaatsnaam Aelmere, nu Almere, vroeger de naam van een deel van het IJsselmeer
776	a*	‘naam in waterlopen’, in de vroegere Zeeuwse waternaam Gusaha, ligging onbekend
779	voorde*	‘doorwaadbare plaats’, in de plaatsnaam Filfurdo, nu

		Vilvoorde (Vlaams Brabant)
788-789	rak*	‘vaarwater’, in de poldernaam Langenrech, nu Langerak (Gld.)
793	zee*	‘oceaan’, in de plaatsnaam Enedseae, nu Ens (Flevoland)
794	maar	‘gracht’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Maris <?
814	beek*	‘smal stromend water’, in de plaatsnaam Bechi, nu Beek (Gld.)
855	put	‘gegraven opening met water’, in de plaatsnaam Puthem, nu Putten (Gld.) <LATIJN
820	lee*	‘watering’, in de plaatsnaam Antlida, nu Den Andel (Gr.)
908	geul*	‘smal water’, in de waternaam Gulia, nu Geul (Ned.-L.)

918-948	poel*	‘plas’, in de plaatsnaam Polgest, nu Poelgeest (Z.-H.)
918-948	ven*	‘meertje’, in de vroegere Zuid-Hollandse waternaam Fennepa
918-948	vliet*	‘stroompje’, in de vroegere Zeeuwse waternaam Flieta
918-948	vroon*	‘aan de landsheer behorend viswater’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Uranlo
966	sloot*	‘gegraven water’, in de vroegere Oost-Vlaamse plaatsnaam Sclota
976	gouw*	‘weg langs water, sloot’, in de vroegere Zeeuwse waternaam Gouwe
976	kreek*	‘smal water’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Creka, op Schouwen
1001-1050	delf*	‘sloot’, in de plaatsnaam Asmedelf, nu Assendelft (N.-H.)
1001-1100	slochter*	‘doorgang door ijs, vaargeul’, in de plaatsnaam (in) Slohtoron, nu Slochteren (Gr.)
1001-1100	wel*	‘bron’, in de plaatsnaam VUalli, nu Wel (Gld.)
1028	zwin*	‘kreek’, in de plaatsnaam Zvindrecht, nu Zwijndrecht (Z.-H.)
1076-1100	leek*	‘beekje’, in de vroegere Noord-Hollandse waternaam Sculingleke
1076-1100	pit*	‘gegraven opening met water’, in de vroegere Noord-Hollandse putnaam Rorikspit

1101-1200	gracht*	‘kanaal’, in de plaatsnaam Greft, nu Graft (N.-H.)
1105	drecht*	‘overvaart, doorwaadbare plaats’, in de plaatsnaam Papendreht, nu Papendrecht (Z.-H.)
1125-1150	zwet*	‘zwetsloot’, in de vroegere Noord-Hollandse gebiedsnaam Wimnorasuetha
1139	sluis	‘waterkering’, in de plaatsnaam Slusis, nu Sluizen (Belg.-L.) <LATIJN
1139	waai*	‘kolk’, in de plaatsnaam Raueneswade, nu Ravenswaai (Gld.)
1187	wiel*	‘kolk’, in de plaatsnaam Wildreht, nu Wieldrecht (Z.-H.)
1280-1287	zijl*	‘waterlozing, sluis’, in de plaatsnaam (in) Delfzilen, nu Delfzijl (Gr.)

Menselijke bebouwing of menselijk ingrijpen in het landschap blijkt uit de volgende woorden:

639	zaal*	‘groot vertrek’, vroeger ook ‘woning bestaande uit één vertrek, woonplaats’, in de plaatsnaam Fliteritsale, nu Vlierzele (O.-Vl.)
709	burcht*	‘versterkte plaats’, in de plaatsnaam Tilliburgis, nu Tilburg (N.-Br.)
709	heim, heem*	‘woonplaats’, in de plaatsnaam Alfheim, nu Alphen (N.-Br.)
838	weg*	‘baan’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Uuaganuuega
840-875	brug*	‘verbinding over water’, in de plaatsnaam Bruggas, nu Brugge (W.-Vl.)
855	wijk	‘stadsdeel’, in de plaatsnaam Euuic, nu Ewijk (Gld.) <LATIJN
857	stad*	‘grote plaats’, in de plaatsnaam Hostede, nu Hoogstade (W.-Vl.)
893	huis*	‘woning’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Munihchusen
976	hof*	‘omheind stuk grond’, in de plaatsnaam VVintreshouo, nu Wintershoven (Belg.-L.)
1001-1050	werf*	‘onbebouwde ruimte rond een huis’, in de parochienaam Kiric(h)wereve, nu Kerkwerve (Z.-H.)
1035	dijk*	‘aarden wal’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Tubindic
1038	kot*	‘armoedig huis’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Cota

1111-1115	kade	‘wal’, in de plaatsnaam Cadesand, nu Cadzand (Zeeuws-Vl.) <KELTISCH
1152	brink*	‘erf, plein’, in de vroegere Overijsselse plaatsnaam Mitdelbrinc
1217	vaalt*	‘vuilnisbelt’, in de plaatsnaam Valten, nu Valthe (Dr.)

Woorden die verwijzen naar transportmiddelen of het reizen door een plaats, zijn:

838	wagen*	‘voertuig’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Uuaganuuega
973	tol	‘doortochtgeld’, in de tolnaam Habedoll, nu Katertol bij Zwolle <LATIJN
995	ban*	‘afkondiging’, in de plaatsnaam Banbrugge, nu Bambrugge (O.-Vl.)
1076-1100	schip*	‘vaartuig’, in de vroegere Zuid-Hollandse waternaam Scipleda
1174	veer*	‘pont’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Vera

Twee namen verwijzen naar de mensen die in de plaats wonen of woonden:

850	heer*	‘leger’, in de plaatsnaam Heriuuinna, nu Herwijnen (Gld.)
1138-1139	smid*	‘metaalbewerker’, in de vroegere Gelderse terreinnaam Smithacker

Bijzonder is dat de oudste datering van drie lichaamsdelen gebaseerd is op het metaforisch gebruik, dat dus eerder gevonden is dan de letterlijke betekenis. Dat is uitsluitend te danken aan de aard van het materiaal, namelijk plaatsnamen. *Mond* wordt gebruikt als ‘monding’, *schoot* als ‘afgeschoten deel’. *Staart* is volgens Gysseling in de beeknaam *Sterrebeek* gebruikt omdat de bovenloop van de beek lijkt op een staart die een hoek van zestig graden vormt met haar benedenloop.

698-699	mond*	‘holte achter de lippen’, in de vroegere Noord-Brabantse plaatsnaam Datmunda
777	schoot*	‘deel van lichaam’, in de plaatsnaam Hengistscoto, nu Henschoten (Utr.)
1197	staart*	‘achterste gedeelte’, in de beeknaam Stertbeca, nu Sterrebeek (Vlaams Brabant)

Woorden voor geografische eenheden zoals ‘plaats, gebied’ vinden we in:

772-776	ambacht	‘handwerk’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Engilbrechtes ambehte ‘rechtsdistrict van Engelbrecht’, ligging onbekend <KELTISCH
790-793	gouw*	‘gewest, landstreek’, in de vroegere Gelderse gebiedsnaam Nortgouue
792-793	mark*	‘grens’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Rotherimarca

Onderstaande namen verwijzen waarschijnlijk naar de vorm van een gebied. Opvallend is het grote aantal woorden voor ‘hoek, hoekvormig land’: dit was de oorspronkelijke betekenis van *oord* en *winkel*, en verder verwijzen *horn* en *hoek* naar deze betekenis:

726	reep*	‘smalle strook’, in de plaatsnaam Replo, nu Reppel (Belg.-L.)
838	horn*	‘in het water uitspringende hoek land’, in de plaatsnaam Theothorne, nu Dieren (Gld.)
901-1000	spijl*	‘staaf’, in de vroegere plaatsnaam Spilmeri, ligging onbekend

901-1000	tafel	‘meubelstuk’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Tafalbergon <LATIJN
918-948	streep*	‘lijn’, in de vroegere Zuid-Hollandse plaatsnaam Gintasstrip
951-1000	oord*	‘plaats, plek’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Ordebolla
1046	wig*	‘keg, keil’, in de vroegere Overijsselse boerderijnaam Weggestapolon
1101-1200	winkel*	‘verkoopplaats’, vroeger ook ‘hoekje (waar iets werd verkocht)’ in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Overewinkel
1135	geer*	‘spits toelopende lap kleding of grond’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Gheer
1156	naald*	‘dunne stift om te naaien’, in de plaatsnaam Nadelwich, nu Naaldwijk (Z.-H.)
1177-1187	hoek*	‘ruimte tussen twee lijnen of vlakken’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Bertenhuc
1177-1187	streng*	‘koord, bundel draden’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Strinc
1280	bol*	‘rond voorwerp’, in de veldnaam Bol

Diverse werktuigen komen in plaatsnamen voor. Wellicht werden deze op de betreffende plaats vervaardigd, maar het kan ook zijn dat de plaats de vorm van dit werktuig had, wie zal het zeggen? *Kouter* zal gebruikt zijn in de afgeleide betekenis ‘stuk land dat in één dag met een ploegijzer kan worden geploegd’. Ook producten

worden genoemd; van de plaats Tegelen is bekend dat deze zo heet omdat daar tegels werden vervaardigd:

801-850	hamer*	‘werktuig’, in de plaatsnaam Hamaritda, nu Ophemert (Gld.)
1100	tegel	‘vloersteen’, in de plaatsnaam Tegelon, nu Tegelen (Ned.-L.) <LATIJN
1112	molen	‘werktuig tot fijnmalen van m.n. graan’, in de plaatsnaam Molenbeke, nu Meulebeke (W.-Vl.) <LATIJN
1118	kouter	‘ploegijzer’, in de vroegere Noord-Franse plaatsnaam Hellescultra <LATIJN OF FRANS

Vernoemingen naar een religieuze plaats of functie vinden we in:

777	kerk	‘bedehuis’, in de vroegere Utrechtse kerknaam Vpkirika <GRIEKS
890	monnik	‘kloosterling’, in de vroegere Friese plaatsnaam Monicesloe <LATIJN

991-1000	kruis	‘twee balken die elkaar rechthoekig snijden’, in de vroegere Overijsselse plaatsnaam Crucilo <LATIJN
1102-1105	kapel	‘bedehuisje’, in de plaatsnaam Westcapella, nu Westkapelle (Zeel.) <LATIJN
1153	munster	‘domkerk’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Westmonster <LATIJN
1181-1210	paap	‘geestelijke’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Papilant <GRIEKS

De ligging van een plaats wordt aangeduid door woorden zoals:

694	midden*	‘punt op gelijke afstand van de uitersten’, in de plaatsnaam Medmedug, nu Mendonk (O.-Vl.)
790-793	noord*	‘windstreek’, in de vroegere Gelderse gebiedsnaam Nortgouue
802-822	oost*	‘windstreek’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Austmora
822-825	west*	‘windstreek’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Westerkinloson
918-948	zuid*	‘ten zuiden’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Suhthusum
1102-1105	middel*	‘middelste deel, bv. van een lichaam’, in de plaatsnaam Mittelburgenses, nu Middelburg (Zeel.)

Plaatsen worden gekenmerkt door diverse bijvoeglijke naamwoorden:

698-699	ruim*	‘uitgestrekt’, in de plaatsnaam Rumelacha, nu Ruimel (N.-Br.)
701-800	diep*	‘ver naar beneden’, in de waternaam Maresdeop, nu Marsdiep
788-789	lang*	‘met een grote lengte’, in de poldernaam Langenrech, nu Langerak (Gld.)
797	rein*	‘zuiver’, in de plaatsnaam Hrenheri, nu Rienderen (Gld.)
814-815	stil*	‘geruisloos, roerloos, bedaard’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Stillinhahagamundi
820-822	bar*	‘naakt’, in de plaatsnaam Barloria, nu Baarle (O.-Vl.)
851-900	breed*	‘wijd’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Bretenheim
875	krom*	‘gebogen’, in de plaatsnaam Crumbeke, nu Krombeke (W.-Vl.)

893	oud*	‘reeds lang bestaand, lang geleefd’, in de plaatsnaam Aldenselen, nu Oldenzaal (O.)
901-1000	naar*	‘akelig’, vroeger ook ‘nauw, eng’, in de plaatsnaam Naruthi, nu Naarden (N.-H.)
901-1000	rijk	‘vermogend’, in de plaatsnaam Rikilo, nu Riekel (Ned.-L.) <KELTISCH
918-948	dor*	‘onvruchtbaar door droogte’, in de vroegere plaatsnaam Thorhem, ligging onbekend
918-948	hol*	‘leeg’, in de vroegere Utrechtse plaatsnaam Holanuuegh
976	kort	‘niet lang’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Curtagosum <LATIJN
1040	nieuw*	‘pas ontstaan’, in de plaatsnaam Neuuehoua, nu Nieuwenhove (O.-Vl.)
1089	dik*	‘(op)gezet’, in de plaatsnaam Thicabusca, nu Dikkebus (W.-Vl.)
1130-1161	hoog*	‘boven een ander punt, verheven’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Hochegheest
1130-1161	koud*	‘guur, kil’, in de vroegere Hollandse plaatsnaam Kaldenesse, ligging onbekend
1140-1170	klein*	‘niet groot’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Cleinhurst
1152	blij*	‘vrolijk’, in de plaatsnaam Blidenstat, nu Blijdenstein (Dr.)

1177-1187	groot*	‘niet klein’, in de vroegere Zeeuwse plaatsnaam Grotenflit
1199	ruw*	‘ruig’, in de vroegere Zuid-Hollandse gebiedsnaam Ruvene
1200	vuil*	‘vies’, in de vroegere Utrechtse terreinnaam Vulecope

Diverse kleurnamen komen in plaatsnamen voor:

1001-1100	zwart*	‘kleur waarbij licht niet wordt teruggekaatst’, in de plaatsnaam Suartebruc, nu Zwartebroek (O.-Vl.)
1040	groen*	‘kleurnaam’, in de plaatsnaam Groninga, nu Groningen (Gr.)
1130-1161	licht*	‘niet donker’, in de vroegere Noord-Hollandse plaatsnaam Liechtcampe
1132	grauw*	‘vaalwit’, in de vroegere Gelderse plaatsnaam Grawenvene
1156	rood*	‘kleurnaam’, in de plaatsnaam Roderisa, nu Rodenrijs (Z.-H.)

We vinden twee voorzetsels en één telwoord in plaatsnamen (andere telwoorden zijn al ouder, denk aan *twee* in Twente uit 222-235 en aan de telwoorden uit de *Lex Salica*):

777	op*	‘voorzetsel’, in de vroegere Utrechtse kerknaam Vpkirika
820	drie*	‘telwoord’, in de provincienaam Threant, nu Drenthe
870	uit*	‘voorzetsel: niet binnen’, in de plaatsnaam Vttrecht, nu Utrecht (Utr.)

Tot besluit: er komen in de plaatsnamen ook werkwoorden voor, maar dat zijn er slechts heel weinig, welgeteld twee:

976-1000	rooien*	‘ontwortelen’, in de vroegere Overijsselse plaatsnaam Fletharrothe
1174	barnen*	‘in vuur en vlam staan’, in de plaatsnaam Barnevelde, nu Barneveld (Gld.)

Het is interessant te bekijken welke woorden als onderdeel van een naam op het huidige Nederlandse grondgebied vóór 1200 het meest gebruikt zijn - beter gezegd: het meest overgeleverd zijn, want er is natuurlijk sprake van een zeker toeval: niet alle namen uit die periode zijn overgeleverd, en sommige namen zullen ouder zijn dan momenteel bekend is. Ik kom op de volgende frequentie:[46]

heim/heem	112 keer
loo	81
land	41
broek ‘zompland’	29
wijk	27
burcht	24
made ‘wei’	23
meer ‘waterbekken’	22
kerk	21
dijk	19
woud	18

huis, vliet	17
veld	16
dorp, geest ‘grond’, *hout*	15

Daarbij valt de hoge frequentie op van woorden voor ‘bos’; bedenke men daarbij dat Nederland in vroeger tijden aanzienlijk meer bebossing had dan tegenwoordig. Het gaat telkens om een andere vorm van begroeiing: een *loo* (81×) was een bos met open plekken, een *woud* (18×) was dicht en hoog, een *bos* (4×) was lichter, een *vorst* (3×) was een

gereserveerd bos waar de vorst of edelen bijzondere rechten hadden en dat ze als jachtterrein konden gebruiken, en *hout* (15×) ten slotte werd ook voor 'bos van hoogopgaand hout' gebruikt.

Het grootste deel van de woorden die we in plaatsnamen vinden, is erfwoord. Dat is logisch: het Nederlands was nog maar net bezig zich te ontwikkelen als aparte taal uit het Germaans. Bovendien duiden de meeste woorden algemene begrippen uit de natuur aan, die bij de Germanen allang bekend waren. Er zijn al wel enkele leenwoorden, maar die zijn allemaal al in de Germaanse periode geleend; het gaat om drie ontleningen aan het Keltisch (*ambacht, duin, rijk*), twee aan het Grieks (*kerk, paap*) en negentien aan het Latijn (*kamp* 'stuk land', *kapel, kort, kouter, kruis, molen, monnik, munster, perk, put, sluis, tafel, tegel, tol, trecht, valk, vorst* 'bos', *wan* 'mand voor korenzuivering', *wijk*). Niet toevallig zijn álle religieuze woorden uit deze tijd ontleend.

Eindnoten:

45 Onzekere etymologieën heb ik genegeerd; verder heb ik de Friese woorden die in deze boeken worden genoemd, niet meegeteld. Zie ook Moerman 1956 en voor het voortleven als moderne plaatsnaam Van Berkel en Samplonius 1995.

46 Telling gebaseerd op de tekst (niet het onvolledige register) van de Nederlandse toponiemen uit Künzel e.a. 1989; alle Nederlandse plaatsnamen die daarin vermeld staan, zijn meegeteld, ook de inmiddels verdwenen namen, en ook de namen die geen oudste datering van een Nederlands woord opleveren.

2.4 Latijnse oorkonden en inkomstenregisters als bron voor Nederlandse woorden

In Latijnse teksten zijn dus veel plaatsnamen genoemd, maar daarnaast werden in oorkonden en inkomstenregisters ook wel Nederlandse woorden in gelatiniseerde vorm vermeld - geheel Nederlandstalige oorkonden dateren pas vanaf de dertiende eeuw. Er waren waarschijnlijk een aantal oorzaken voor het gebruik van Nederlandse woorden in Latijnse teksten: voor sommige woorden bestonden geen geschikte equivalenten in het Latijn, in andere gevallen wilde men de termen accuraat vastleggen (vooral in het geval van maten en eenheden). Ook kan meegespeeld hebben dat men de teksten voor iedereen duidelijk wilde maken of gemakkelijk te onthouden (de Latijnse teksten werden meestal voorgelezen), en ook de tweetalige achtergrond van de monniken kan een rol gespeeld hebben.[47] Vaak staat in het Latijn een frase ter inleiding van het volkstaalwoord, bijvoorbeeld: *que vulgo dicitur dam* 'wat door het volk "dam" genoemd wordt, wat men gewoonlijk "dam" noemt', of *quam gilda vulgo appellant* 'wat het volk "gilde" noemt'.

Dergelijke woorden zijn in verschillende bronnen verzameld. Slicher van Bath heeft in 1948 een mooie lijst van 179 Nederlandse woorden in Latijnse oorkonden gepubliceerd, en Tavernier-Vereecken heeft in *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253* een groot aantal glossen verzameld. Hierin is onder andere het *Liber Traditionum*

Sancti Petri Blandiniensis verwerkt, het boek der schenkingen aan de St.-Pietersabdij te Gent. Op basis van deze en nog een enkele andere Latijnse bron kunnen 62 Nederlandse woorden een oudste datering krijgen, tussen de negende en de dertiende eeuw. Deze woorden betreffen enkele specifieke terreinen. Om te beginnen maten en gewichten:

855	schaar*	‘aandeel in de meent’
889	hoeve*	‘boerderij’ (oudste betekenis ‘stuk land van een bepaalde grootte’)
1083	viertel*	‘een maat’

1100	zak	‘verpakkingsmiddel’ <LATIJN
1101-1200	bunder	‘vlaktemaat’ <ME LATIJN
1101-1200	mud	‘inhoudsmaat’ <LATIJN
1101-1200	stoop*	‘vloeistofmaat’
1130-1161	hond*	‘landmaat van 100 roeden’ (een afleiding van *honderd*)
1130-1161	morgen*	‘landmaat’ (eigenlijk ‘wat men in één ochtend kan ploegen’)
1210-1226	maat*	‘afmeting’
1244	pak*	‘bundel’

Juridische termen uit de keuren en oorkonden zijn:

815	vrede*	‘toestand van rust’
1115	gilde*	‘middeleeuwse broederschap’
1137	schout*	‘bestuursambtenaar’
1153	vierschaar*	‘rechtbank’
1155	heemraad*	‘college van raadslieden’
1174	wild*	‘in de natuurstaat, woest’
1215	leen*	‘wat men voor tijdelijk gebruik ontvangt’
1217	keur*	‘handvest’
1227	hek*	‘rastering’
1246	moordwapen*	‘instrument om mee te doden’

Waarschijnlijk komen de volgende woorden uit de handel:

1101-1200	zaag*	‘getand werktuig’
1122	last*	‘vracht’
1163	tijk	‘kussenovertrek’ <LATIJN
1163-1177	spil*	‘pen, as’
1177	licht*	‘niet zwaar’

1201-1250	kussen	‘gevulde zachte zak’ <FRANS
1204	leeftocht*	‘proviand’
1213	kraam*	‘tent waarin koopwaar wordt aangeboden’
1233	Hanze	‘koopmansgilde’ <DUITS

Er zijn veel namen voor voedingsmiddelen en bierbrouwen bewaard gebleven, onder andere doordat deze in de schenkingen aan de St.-Pietersabdij te Gent genoemd werden. Vanwege de eetvoorschriften voor de monniken, waarbij op sommige dagen geen vis gegeten mocht worden, worden een aantal visnamen genoemd, waaronder ook de *haring*, die in dezelfde periode als Frans leenwoord is gevonden:

999	gruit*	‘ingrediënt van bier’

1040	gerecht*	‘eten in één gang’
1080	paling	‘beenvis’ <?
1101-1200	bout*	‘poot van een geslacht dier’
1101-1200	brood*	‘baksel uit gerezen deeg’
1101-1200	draf*	‘afval na bierbrouwen’
1101-1200	ijsbeen	‘dijbeen in ham’
1101-1200	kabeljauw	‘beenvis’ <?
1101-1200	koren*	‘graan’
1101-1200	schelvis*	‘beenvis’
1125	mout*	‘ontkiemd graan voor bier’
1150	wrat*	‘huiduitwas’
1163	walvis*	‘walvisachtige’

Veel termen stammen uit het dijk- en polderwezen, een terrein waarop het Nederlands - dankzij de bodemgesteldheid van de Lage Landen - een veel uitgebreidere woordenschat bezat dan het Latijn, en verder zijn er diverse landschapstermen. Hieronder valt ook het woord *knie* dat, net zoals we al eerder zagen bij *mond, schoot* en *staart*, figuurlijk gebruikt is, namelijk in de betekenis ‘bocht van een rivier’:

777-866	weer*	‘wal, muur’
948	koog*	‘buitendijks land’
1022	barg*	‘overdekte hooibergplaats’
1085	foreest	‘woud’ <LATIJN
1130-1161	polder*	‘bemalen land’
1150	bunzing*	‘stinkmarter’
1155	wetering*	‘stroom’
1156	knie*	‘verbinding tussen boven- en onderbeen’
1163	schuit*	‘vaartuig’
1165	dam*	‘waterkering’
1182-1206	hem*	‘buitendijks land’
1212-1214	slik*	‘modder’
1214	weer*	‘landerijen tussen twee sloten’

1227	maalschap*	‘gemeenschappelijke onverdeelde grond van een gemeente’
1233	tap*	‘afsluiter’
1237	darink*	‘slib’
1240	schutten*	‘tegenhouden’
1244	kraan*	‘hijswerktuig’
1245	greppel*	‘ondiepe sloot’

De meeste woorden zijn erfwoorden, wat gezien hun ouderdom niet verbaast. *Kussen* is ontleend aan het Frans, *Hanze* aan het Duits (dit koopmansgilde ontstond in Duitsland), en *bunder, foreest* en *mud* gaan terug op het Latijn. *IJsbeen* is een volksetymologische

vervorming van Latijn *ischia* ‘heupgewricht, heup’. Van *kabeljauw* en *paling* ten slotte is de herkomst onbekend.

Eindnoten:

47 Kadens 1999.

2.5 De oudste Nederlandse zinnen en teksten: eind achtste eeuw tot de dertiende eeuw

Ergens in de achtste of negende eeuw zijn voor het eerst wat in het Nederlands geschreven zinnen en teksten gevonden, maar het aantal ervan blijft in de periode van het Oudnederlands (tot 1200) zeer gering. Een groot deel van het Oudnederlandse materiaal is door Gysseling uitgegeven in het eerste deel van de tweede reeks van zijn *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*. Het materiaal in het zogenaamde *Corpus Gysseling* is niet geïnterpreteerd; wel heeft Gysseling inleidingen geschreven en woordvormen gecorrigeerd. Gysseling noemt zeventien Oudnederlandse teksten. Niet al deze teksten gelden echter tegenwoordig als Oudnederlands. De eerste (‘Runeninscripties’) en de laatste (‘Groningse psalmglossen’) zijn Oudfries en geen Oudnederlands; daarom gebruik ik ze niet voor de datering. Evenmin gebruik ik de Heliand (‘Heiland’), een gedicht van 6000 verzen uit het einde van de negende eeuw waarin het leven van Jezus wordt verhaald, en de Noordoostnederrijnse Prudentiusglossen uit de tweede helft van de tiende eeuw, omdat deze algemeen beschouwd worden als Oudsaksisch.[48]

Het oudste Nederlands was geen eenheid, maar bestond uit een verzameling dialecten; pas in de zestiende eeuw ontstond een tendens naar standaardisatie. Duitse en Nederlandse dialecten liepen in elkaar over, en het is lang niet altijd helemaal duidelijk tot welke taal of dialect een bepaald handschrift behoort. Daarom heeft Gysseling de handschriften zo goed mogelijk gelokaliseerd en gedateerd.

Taalkundige gegevens tonen aan dat het Oudnederlands niet op precies dezelfde plaatsen gesproken werd als het huidige Nederlands: het liep een stuk verder Duitsland en Frankrijk in (dat laatste zagen we bij de Frankische leenwoorden in het Frans), maar precieze grenzen zijn niet te trekken. In ieder geval hoorde het noordelijke Nederrijnse gebied in Duitsland, zo tussen Kleve en Krefeld, bij het Nederlandse taalgebied.[49] Anderzijds werd in Noord- en Noordwest-Nederland in een veel groter gebied dan nu Fries gesproken.

Om te bepalen of iets Nederlands of Duits is, kan de Oudhoogduitse klankverschuiving helpen. Deze klankverschuiving uit de tweede helft van de vijfde en de zesde eeuw vond, zoals gezegd, wel in het Duits en niet in het Nederlands en Nederduits plaats. Maar juist voor deze oude periode vormt de klankverschuiving maar een zwak bewijs: de klankverschuiving breidde zich niet in alle opzichten over het gehele Duitse gebied uit; bij klankveranderingen kunnen nooit scherpe grenzen getrokken worden, er zijn altijd overgangsgebieden, gebieden waar oude vormen

bewaard blijven; de spelling van een woord zegt niets over de uitspraak, zeker niet in een tijd zo lang geleden; en een tekst kan Oudnederlands zijn maar overgeschreven door een Duitse kopiist, waardoor de tekst Duitse klankverschijnselen vertoont, terwijl het toch een Nederlandse tekst is.

Voor een overzicht van de Oudnederlandse teksten, zie het chronologisch overzicht

van de belangrijkste bronnen voor de dateringen (eerste deel van de Literatuur), en voor de op basis van deze teksten gedateerde woorden, zie de chronologische woordenlijst achterin. Hieronder geef ik een korte omschrijving van de belangrijkste bronnen uit deze tijd. Behalve de hier genoemde bronnen geeft Gysseling nog een Oostnederrijns-Westfaalse paarden- en wormbezwering uit 876-900, een Noordnederrijnse bloedbezwering uit 1001-1050, de Orosiusglossen uit Sint-Omaars uit 1001-1050 en de Hollands-Utrechtse namen van maanden en winden uit 1050. Deze kleine teksten leveren nauwelijks dateringen voor Nederlandse woorden op.

Het oudste Nederlands: een Utrechtse doopbelofte en een Hollandse lijst van heidense praktijken uit 776-800

Als oudste Nederlandse tekst kan een Utrechtse doopbelofte gelden die, blijkens de spelling van enkele woorden, is overgeschreven door een Duitser. De doopbelofte wordt gevolgd door een Hollandse lijst van heidense praktijken, geschreven in het Latijn met enkele Nederlandse woorden, aantekeningen die een kopiist in de marge of tussen de regels neerpende, de zogenaamde glossen. Daarin komt de samenstelling *dadsisas* 'lijkzangen' voor, waarin als eerste element het woord *dood* herkenbaar is. Voorts *nodfyr* 'noodvuur, vuur met reinigende kracht ontstoken door wrijving'.

De Utrechtse doopbelofte vertoont invloed van het Duits en Engels: Gysseling veronderstelt dat de tekst afkomstig is van een Angelsaksische missionaris, dat de Nederlandse bewerking in Utrecht is ontstaan en dat de tekst vervolgens in Mainz door een Duitse kopiist is overgeschreven. De tekst bestaat uit vragen van een priester en antwoorden van een dopeling - in die periode vond de doop meestal plaats als men volwassen was. Omdat dit de oudste tekst is die we kennen, geef ik hem hier in oorspronkelijke en hertaalde vorm:

> Forsachistu diobolae. & respondeat. ec forsacho diabolae
> end allum diobol geldē respondeat. end ec forsacho allum diobolgeldae.
> end allum dioboles uuercum, respondeat. end ec forsacho allum dioboles
> uuercum and uuordum thunaer, ende uuoden ende saxnote ende allvm
> them unholdum the hira genotas, sint.

ofwel (de tekst 'antwoord dan' staat in het Latijn, niet in het Nederlands):

> Verzaakt u de duivel? Antwoord dan: Ik verzaak de duivel.
> En alle duivelsgeld? Antwoord dan: En ik verzaak alle duivelsgeld.
> En alle duivelswerk? Antwoord dan: En ik verzaak alle werk en woord
> van de duivel, Donar en Wodan en Saxnoot en alle duivels die hun genoten
> zijn.

Hier worden drie Germaanse, heidense goden genoemd: *thunaer, uuoden* en *saxnote*. In de eerste twee namen herkennen we Donar en Wodan, de laatste naam komt verder in het Nederlands nergens voor, maar wel in het Oudengels als *Saxne(a)t*. Het betekent iets

als ‘genoot/metgezel van de Saksen’, en de naam wordt gebruikt voor de voorvader van enkele Engelse koningsgeslachten, het zal dus een stamgodheid van de Saksen zijn.[50] Op basis van deze naam meent de oudgermanist Quak dat de tekst niet Oudnederlands maar Oudsaksisch is.[51] Zeker is dat *saxnote* wijst op Engelse invloed en geen Nederlands woord is, maar dat kan ook verklaard worden door het feit dat de tekst afkomstig is van een Angelsaksische missionaris, zoals Gysseling meent, en het behoeft de tekst nog niet in zijn geheel tot Oudengels te maken. Ik volg daarom Gysseling in zijn mening dat dit de oudste Nederlandse tekst is, maar wijs er wel op dat deze tekst met voorzichtigheid gehanteerd moet worden.

Interessant is verder dat dit de enige keer is dat *Donar* en *Wodan* genoemd worden in een Nederlandse tekst - geeft dit steun aan Quaks mening dat de tekst geen Nederlands is? Of wil het zeggen dat tegen de tijd dat er in ruime mate Nederlandse teksten geschreven werden, vanaf ongeveer 1200, het christendom de heidense Germaanse goden totaal had verdreven? Ik houd het op het laatste. Feit is in ieder geval dat we gedurende de gehele Middeleeuwen niets meer over hen horen. Pas in 1645 vinden we via het WNT weer een vermelding van Wodan, en Donar duikt zelfs pas in 1859 op - het moge duidelijk zijn dat het dan inmiddels historische namen geworden zijn. Wel zijn deze goden blijven voortleven in de weekdagen *woensdag* en *donderdag*. Wodan komt bovendien voor in de Noord-Brabantse plaatsnaam Woensel, die in 1107 *Gunsela* heette, wat ‘bos van Wodan’ betekende en was samengesteld uit de naam *Wodan* en *loo* ‘open plek in bos, bos’; de begin-*g* in de oudste vindplaats was het gevolg van taboe op het gebruik van de naam Wodan.

Het tweede deel van de Utrechtse doopbelofte, eveneens in de vorm van een vraag-en-antwoordspel, is nog gemakkelijk te begrijpen. De tekst luidt letterlijk:

> gelobistu in got alamehtigan fadaer
> ec gelobo in got alamehtigan fadaer
> gelobistu in crist godes suno
> ec gelobo in crist gotes suno.
> gelobistu in halogan gast.
> ec gelobo in halogan gast.

De woordvormen verschillen van de moderne niet alleen door de ouderdom ervan, maar ze zijn tevens vervormd door de invloed van anderstalige schrijvers/kopiisten. In totaal leveren deze korte tekstjes voor negentien woorden de oudste datering op (zie de chronologische woordenlijst achterin). Interessant hieraan is dat we voor het eerst bouwstenen van zinnen vinden - in de tot nu toe gevonden bronnen (plaatsnamen en losse woorden in Latijnse of Franse teksten) ontbraken die uiteraard. In deze oudste tekst vinden we een voegwoord (*end* ‘en’), een persoonlijk voornaamwoord (*ec* ‘ik’), een onbepaald voornaamwoord (*allum* ‘al’), een voorzetsel (*in* ‘in’) en vormen van de werkwoorden *geloven, verzaken* en *zijn*.

De oudste omvangrijke Nederlandse tekst: de Wachtendonkse Psalmen uit de tiende eeuw

Uit de Oudnederlandse periode stammen twee lange(re) teksten, namelijk de Wachtendonkse Psalmen uit de tiende eeuw en de Leidse Willeram uit circa 1100. Beide teksten gaan terug op een Duits voorbeeld en zijn hierdoor beïnvloed.

De Wachtendonkse Psalmen bestaan uit een Latijns psalterium met tussen de regels telkens de vertaling in het Oudnederlands. De tekst werd gevonden door de eminente Vlaamse humanist en classicus Justus Lipsius (1547-1606), hoogleraar te Leuven en Leiden, bij de Luikse kannunik Arnold(us) van Wachtendonk (1538-1605) - vandaar de naam van de psalmen. Deze tekst, waarvan Lipsius schatte dat hij uit de negende eeuw stamde, is inmiddels verloren gegaan. Op het schutblad stond dat hij toebehoorde aan de abdis van Munsterbilzen in Limburg, dochter van de hertog van Aquitanië. De auteur was waarschijnlijk een monnik die belast was met de zielzorg van de nonnen, die in die tijd geen of nauwelijks Latijn kenden - vandaar de toevoeging van een vertaling. Deze monnik was afkomstig uit de Nederrijnse streek van Krefeld. De tekst is waarschijnlijk een bewerking van een Hoogduitse, beter: Middenfrankische voorganger. Bij de eerste negen psalmen leunde de kopiist nog dicht tegen het origineel aan, bij de latere teksten vertaalde hij steeds vrijer in zijn eigen Oudnederlandse taal.[52]

Lipsius heeft alfabetische lijsten gemaakt van de Nederlandse woorden uit de Wachtendonkse Psalmen met de Latijnse vertaling en vermelding van de psalm waaruit een woord afkomstig was, de zogenaamde glossen van Lipsius. Verder hebben in totaal tweeëntwintig psalmen de tand des tijd doorstaan, maar niet allemaal compleet. Hiervan bestaan diverse uitgaven.[53] De fragmenten leveren voor 370 Nederlandse woorden de oudste datering op (voor een opsomming hiervan zie de chronologische woordenlijst achterin), waaronder een groot aantal voorzetsels (*aan, bij, door, met, onder, over, te, tot, van, voor, zonder*), voegwoorden (*noch, of, want*), vergelijkende en overtreffende trappen (*beter, eer, meest*), voornaamwoorden (*dat, die, haar, het, hij, men, mijn, ons, uw, wat, welk, wie, wij, zij*), de ontkenning *niet* en het telwoord *één*.

In de Wachtendonkse Psalmen staan een aantal woorden genoemd waarvan de woordvorm nog steeds bestaat, maar de betekenis inmiddels is gewijzigd. Omdat ik in dit boek uitga van de huidige betekenis van de woorden, zijn deze woorden dus later gedateerd. Zo betekende *bekoren* in de tiende eeuw ‘op de proef stellen’, *bergen* was ‘verbergen’, *bewaren* was ‘het oog houden op, bewaken’, *herberg* was ‘legerplaats’, *laster* was ‘schande’, *lijf* was ‘leven’, *moed* was ‘hartstocht’, *schalk* was ‘dienaar’, *telen* was ‘haasten, zorgen voor’ en *vrees* was ‘ondergang’. De mooiste betekenisovergang vinden we naar mijn smaak bij het woord *ellende*. Dit betekende in de tiende eeuw ‘verbanning’, en *ellendig* was ‘buitenlands, vreemd’. Het woord is een samenstelling van het eerste deel van *elders* met *land*, dus het betekent letterlijk ‘ander, vreemd land’, vandaar ‘verblijf in een ander land, ballingschap’ en vandaar is de betekenis via ‘gevoelens van een balling’ naar ‘beroerdigheid’ gegaan.

Het aantal typisch religieuze woorden in de Wachtendonkse Psalmen is slechts heel gering, ondanks de aard van de tekst. Van de 369 woorden die op basis van de Wach-

tendonkse Psalmen kunnen worden gedateerd, zijn er slechts vijftien geleend, grotendeels uit het Latijn, en wel: *bisschop, dis, koker, leeuw, mus, muur, offeren, poort, psalm, psalter, vrucht* en *wijn*; sommige van deze woorden, zoals *muur* en *poort*, waren al in de Romeinse tijd overgenomen maar niet eerder opgeschreven. Onder de Latijnse leenwoorden bevinden zich relatief veel religieuze woorden (ook *leeuw* bijvoorbeeld is een 'religieuze' term, want het gaat hier om een dier dat alleen uit de bijbel bekend was en door niemand in de Nederlanden aanschouwd), wat begrijpelijk is, want Latijn was de taal van de Kerk.

De tweede omvangrijke Nederlandse tekst: de Leidse Willeram uit ca. 1100

De Leidse Willeram is een parafrase van het Hooglied door Williram, abt van Ebersberg in Beieren, omstreeks 1060 opgesteld in een Oostfrankisch (Duits) dialect. Abt Williram schreef een commentaar op het Hooglied in drie kolommen: links een herdichting in het Latijn, in het midden de Latijnse bijbeltekst en rechts zijn commentaar in het Duits en Latijn. Hiervan is een bewerking door een Hollandse scribent van rond 1100 bewaard gebleven. Het handschrift is waarschijnlijk in Egmond ontstaan: daar is het in de abdij gevonden. Sinds 1597 ligt het in de universiteitsbibliotheek van Leiden. Daarom wordt het zowel de Egmondse als de Leidse Willeram genoemd (met de vernederlandsing *Willeram* voor *Williram*). De Nederlandse bewerker heeft de drie teksten niet meer in kolommen gezet, maar na elkaar, waardoor een apart, Nederlandstalig commentaardeel ontstond. Daarbij heeft hij sommige woorden in het Oudnederlands omgezet, andere in het Oudhoogduits laten staan. De tekst is niet in zuiver Oudnederlands omgezet, er zijn duidelijke Duitse sporen.[54]

Voor 136 woorden levert de Leidse Willeram de oudste datering, zoals voor de telwoorden *beide, eerst, geen, genoeg, tachtig, zestig*, voor de bijwoorden *des te, dus, gaarne, nog*, voor de vergrotende trappen *meer* en *minst*, voor de lidwoorden *een* en *de*, en voor het voornaamwoord *zulk*.[55] Ook nu weer is het aantal religieuze termen gering, en zijn juist die ruim vertegenwoordigd onder de Latijnse leenwoorden. Het zijn: *ceder, keizer, lamprei, mirre, most, olie, palm* 'boomsoort', *schrijven* en *venster*. Uit het Frans komen de leenwoorden *vers* 'dichtregel' en *vijg*.

De oudste literaire Nederlandse zinnetjes

Sommige lezers vragen zich misschien af waar het zinnetje is gebleven dat vrijwel altijd naar voren wordt geschoven als zijnde de oudste Nederlandse tekst, namelijk:

> hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hi[c] [e]nda thu uu[at] unbida[t] g[h]e nu

ofwel:

Alle vogels zijn met hun nesten begonnen, behalve ik en jij. Waar wacht gij nog op?

Dit zinnetje uit ongeveer 1100 is zeker niet de oudste Nederlandse zin, zoals uit het bovenstaande blijkt. Zijn status heeft het waarschijnlijk te danken aan de neerlandicus Van den Toorn, die in zijn gezaghebbende *Nederlandse taalkunde* uit 1976 opmerkt dat er geen Oudnederlands bestaat behalve juist dit zinnetje.[56] Sindsdien is de mythe onuitroeibaar. Maar het zinnetje mag dan niet de oudste Nederlandse zin zijn, het is wel de oudste *literaire* Nederlandse zin: de meeste andere overgeleverde Oudnederlandse teksten zijn religieus geïnspireerd (ze bevatten christelijke teksten of een heidense bezweringsformule) en ze zijn ook nog vaak min of meer letterlijke vertalingen van een anderstalig voorbeeld. Maar dit zinnetje is een origineel liefdesversje, en met deze zin uit een liedje begint de Nederlandse literatuur - in die zin is en blijft het zinnetje uniek. Er zal heus wel oudere Nederlandstalige literatuur en poëzie zijn, maar daarvan is niets bewaard gebleven, en we weten niet of dat überhaupt is opgetekend, want in deze tijd was schrijven nog grotendeels voorbehouden aan monniken, die zich meestal beperkten tot religieuze teksten.

Het zinnetje werd gevonden tussen de handschriften in de Bodleian Library in Oxford en werd voor het eerst in 1933 gepubliceerd. Er zijn vele lezingen en interpretaties van; hierboven is de versie van Gysseling opgenomen.[57] De zin is een pennenprobeersel, opgeschreven om nieuwe pennen en inkt te testen. De schrijver was volgens Gysseling een West-Vlaamse monnik die in een abdij te Rochester, Kent, verbleef en dit versje, dat hij zich waarschijnlijk uit zijn jeugd herinnerde, neerschreef. Erboven zou hij ter verklaring de Latijnse vertaling geschreven hebben. Het zinnetje levert één nieuw gedateerd woord op: *nest*.

Interessant is de spelling *hic* voor *ic*. Die is te danken aan hypercorrectie. De Vlamingen en de meeste Brabanders spraken en spreken de *h* niet uit, net zomin als de Fransen, van wie ze dit wellicht overgenomen hebben. Als ze nu een woord dat met een klinker begint correct willen uitspreken, zetten ze er een *h* voor, ook in gevallen waar deze niet behoort te staan, zoals hier bij *ic*.[58]

Iets later is een tweede ‘literaire’ of in ieder geval niet-religieuze zin gevonden, nog korter dan de eerste. Hij werd in 1130 opgeschreven in het klooster in Munsterbilzen (waar ooit ook de Wachtendonkse Psalmen bewaard werden) door Arnoldus Battaviensis, behorend tot het geslacht van Betuwe (‘Battaviensis’) te Tongeren. Arnoldus noteerde op een lege halve pagina achter het Mattheus-evangelie de namen van de dertig monniken en nonnen die zich in het klooster bevonden, en daaronder schreef hij, half in het Nederlands en half in het Latijn:[59]

> Tesi samanunga was edele unde scona, et omnium virtutum pleniter plena

ofwel:

> Deze gemeenschap (verzameling) was edel en mooi, en volledig vervuld van alle deugden.

Waarmee *deze* zijn oudste datering krijgt.

Eindnoten:

48 Quak 1993 geeft een beredeneerd oordeel over de waarde van alle Oudnederlandse teksten in het *Corpus Gysseling*.
49 Sanders 1972: 165-167; Pijnenburg 1999.
50 Vermeyden en Quak 2000: 163.
51 Quak 1993: 40.
52 Zie over het taalgebruik en het ontstaan van de psalmen De Grauwe 1977 en 1979-1982; Quak 1993; Sanders 1972: 166-173. Niet alle woorden uit de psalmen zijn bruikbaar voor het dateren van Nederlandse woorden, omdat sommige woorden op grond van hun vorm duidelijk Duits zijn en niet Nederlands.
53 Zie Cowan 1957; Quak 1975. De glossen van Lipsius staan in het *Corpus Gysseling*.
54 De Leidse Willeram toont nog meer sporen van het Duitse origineel dan de Wachtendonkse Psalmen, en lang niet alle woorden kunnen als voorlopers van het huidige Nederlands worden beschouwd. Zie Quak 1993; Sanders 1971 en 1972: 173-177; en De Grauwe 1977.
55 Alle woorden waarvan het oudste voorkomen gebaseerd is op de Leidse Willeram, zijn te vinden in de chronologische woordenlijst onder het jaartal 1100.
56 Van den Toorn 1976: 20; zie Quak 1993: 37. Deze uitspraak is wellicht gebaseerd op de titel van een artikel van J.M. de Smet in *Leuvense Bijdragen* 44, 1954, 98-113: ‘Het oudste zinnetje in onze moedertaal’.
57 Een overzicht van de vele interpretaties geven Kettenis en Meijer 1980.
58 Debrabandere 2000: 131.
59 Gysseling 1967: 297; Sanders 1972: 163.

2.6 Concluderend

Hiermee eindigen de Oudnederlandse bronnen. Vanaf de dertiende eeuw, de periode van het Vroegmiddelnederlands, is er een overvloed aan literaire teksten beschikbaar en eveneens een groot aantal ambtelijke teksten, vooral na 1250.[60] Deze kunnen ruimschoots dienen om Nederlandse woorden te dateren. Dat wordt in deze periode ook eenvoudiger, omdat de Nederlandse dialecten zich duidelijker dan voorheen van de Duitse dialecten onderscheiden.

Voor de Oudnederlandse periode zijn de bronnen dus spaarzaam - reden dat van iedere bron gebruik gemaakt moet worden, ook van indirecte bronnen, zoals Latijnse of Frankische, en plaatsnamen. Het blijkt dat de indirecte bronnen voor 399 nog bestaande Nederlandse woorden de oudste datering leveren, terwijl 542 woorden het eerst voorkomen in een Nederlandse bron (met name de Wachtendonkse Psalmen en de Leidse Willeram). Met andere woorden: ruim 42% van de oudste woorden zijn gedateerd op bronnen die níét in het *Corpus Gysseling* staan, en die voor een deel buiten het huidige Nederlandstalige grondgebied gevonden zijn. Daar komt nog bij dat diverse Nederlandse bronnen die wél in het *Corpus Gysseling* staan, en dan met name de oudste, eveneens zijn geschreven buiten het huidige Nederlandse grondgebied: in het oosten zijn de Wachtendonkse Psalmen geschreven in een gebied waar nu Duits de cultuurtaal is, en in het westen stamt het liefdesversje *hebban olla uogala* uit Frans-Vlaanderen, waar tegenwoordig Frans gesproken wordt.[61]

De woorden die in de Oudnederlandse periode worden genoemd, betreffen vooral het aardrijk, plantenrijk, dierenrijk en de mensenwereld, inclusief menselijk handelen, zoals eten en drinken, handel, werk, sociale omgang en oorlog. De religieuze teksten hebben uiteraard geleid tot allerlei godsdienstige woorden. Er zijn geen woorden die kunst of letterkunde betreffen (behalve de bouwkunst: het bouwen van huizen) of sport. Die terreinen gaan pas later een rol in het leven van de Nederlanders spelen. Verder zijn er heel weinig woorden op het gebied van de ‘wetenschap’ - de gevonden woorden betreffen vooral namen voor hoeveelheden en maten, en medische kwalen.

Eindnoten:

60 Zie in de literatuur het chronologisch overzicht van de belangrijkste bronnen voor de dateringen.
61 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 21-22.

Hoofdstuk 3
De herkomst van Nederlandse woorden

3.0 Inleiding

Dit hoofdstuk volgt de indeling van de herkomst van Nederlandse woorden zoals in 1.2.5 vermeld. In 3.1 wordt de vorming van inheemse woorden bekeken en worden de volgende vragen beantwoord: Zijn er verschillen tussen de manier waarop vroeger samenstellingen werden gevormd en de manier waarop dat momenteel gebeurt? Tot wanneer waren momenteel improductieve achtervoegsels productief? Welke woorden zijn van oorsprong klanknabootsend of klankschilderend? Hoe oud is dit procédé en is het nog productief?

Paragraaf 3.2 draait om leenwoorden. Hier worden onder andere de volgende vragen bekeken: Wat zijn de oudste leenwoorden? Welke talen hebben invloed op het Nederlands gehad? Wanneer was de grootste toevloed van leenwoorden uit een bepaalde taal en welke terreinen betrof die toevloed? Hoeveel leenwoorden leverde de ontdekking van nieuwe continenten in de zeventiende eeuw op? Bestaat er een relatie tussen het soort taalcontact en de hoeveelheid overgenomen leenwoorden?

In 3.3 geef ik de pseudo-ontleningen als voorbeeld van afgeleiden van leenwoorden, en bekijk ik op welke talen we ons in welke periodes gericht hebben bij het maken van pseudo-ontleningen.

In 3.4 geef ik een overzicht van de in het Nederlands gevormde letterwoorden en lettergreepwoorden en ga ik na uit welke periode deze dateren.

In 3.5 vermeld ik alle woorden waarvan de herkomst onbekend is, dat wil zeggen: waarvan we niet kunnen uitmaken of ze inheems dan wel geleend zijn.

Dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op het veld <herkomst> in de database, gecombineerd met de dateringen. Hier komt de herkomst van *reeksen* Nederlandse woorden ter sprake; het gaat niet om individuele woorden. Door het temporele aspect worden taalverschijnselen in dit hoofdstuk in perspectief gebracht en krijgen we meer kennis over de verschijnselen als zodanig. Er komt naar voren hoe oud bepaalde verschijnselen of vreemde invloeden zijn, en of ze nog steeds gelden of niet meer. Iedere paragraaf eindigt met een samenvatting van de bevindingen.

Om te beginnen enkele cijfers over de opbouw van de woordenschat in het bestand. De totaalcijfers voor de verschillende categorieën zijn al genoemd in 1.2.5; hieronder wordt een uitsplitsing per eeuw gegeven. Ik laat een eeuw zoals gebruikelijk lopen van het jaar 1 tot en met het jaar 0 van de volgende eeuw.

In de rijtjes woorden die in dit en in het volgende hoofdstuk worden gegeven, wijk ik hiervan om praktische redenen af: in de rijtjes zijn telkens de jaartallen waarvan het tweede cijfer (vóór het jaar 1000 het eerste cijfer) verspringt, typografisch onderscheiden door middel van een horizontaal streepje in de kantlijn. Hierdoor wordt het mogelijk in één oogopslag te zien waar een nieuwe eeuw begint, welke woorden en hoeveel er in iedere eeuw voorkomen, en hoe de verhoudingen tussen de woorden in de verschillende eeuwen liggen. Om die visuele indruk te verkrijgen, moeten de eerste getallen identiek zijn en loopt een eeuw dus van 1900 tot en met 1999, en niet volgens de officiële eeuwindeling van 1901 tot en met 2000. Overigens komen de eerste eeuwjaren in de rijtjes niet bijzonder vaak voor.

De herkomst van de woorden is als volgt over de eeuwen verdeeld:

	inheems	***leenwoord***	***afgeleid leenwoord***	***letterwoord***	***onbekend***	***totaal***
1-100	0	0	0	0	0	**0**
101-200	1	0	0	0	0	**1**
201-300	1	1	0	0	0	**2**
301-400	0	0	0	0	0	**0**
401-500	0	0	0	0	0	**0**
501-600	0	0	0	0	0	**0**
601-700	7	0	0	0	0	**7**
701-800	96	3	0	0	1	**100**
801-900	40	6	0	0	0	**46**
901-1000	383	20	3	0	2	**408**
1001-1100	185	16	7	0	2	**210**
1101-1200	155	22	1	0	1	**179**
1201-1300	1392	724	64	0	9	**2189**
1301-1400	440	302	50	0	8	**800**
1401-1500	529	407	57	0	8	**1001**
1501-1600	695	1303	142	0	18	**2158**
1601-1700	604	1257	204	0	14	**2079**
1701-1800	340	954	153	0	10	**1457**
1801-1900	457	2898	490	7	13	**3865**
1901-2000	311	2850	817	45	15	**4038**
Totaal	**5636**	**10763**	**1988**	**52**	**101**	**18540**

In de vorm van een staafdiagram:

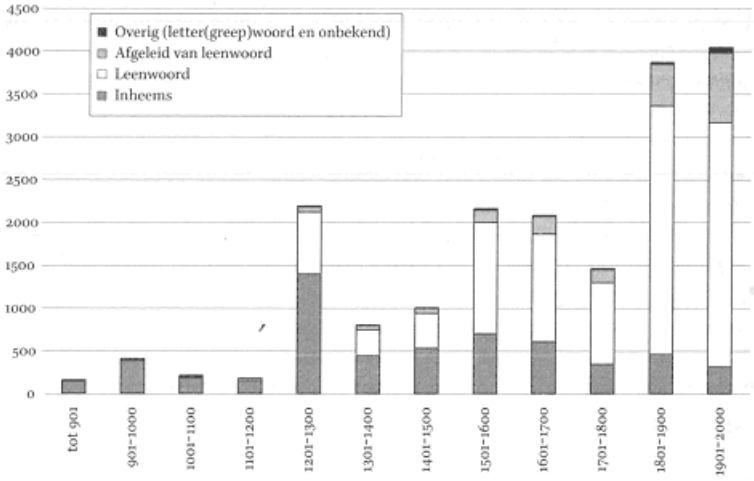

Hoe nu de gegevens te duiden? Laten we om te beginnen kijken naar de totale aantallen per eeuw. Interessant genoeg wisselen de toppen en dalen in het EWB elkaar op gelijke wijze af, terwijl daarin van een andere woordenschat is uitgegaan; zie de Inleiding van het EWB. In absolute aantallen verschillen het EWB en het huidige bestand uiteraard, waarbij het meest opvallende verschil is dat in het EWB het percentage leenwoorden hoger ligt; dan komt door de keuze van de trefwoorden, zie 1.2.1.

Voor de alleroudste periode vertellen de aantallen vooral iets over de beschikbaarheid van bronnen uit vroeger eeuwen (zie ook hoofdstuk 2 en het chronologische overzicht van de belangrijkste bronnen en van de woorden). Er is een kleine piek in de achtste eeuw die voornamelijk op het conto van de *Lex Salica* is te schrijven (50 van de 100 woorden zijn gedateerd op basis van deze wet, de rest gaat terug op plaatsnamen). Er is een piek tussen 901 en 1000, omdat uit die periode de Wachtendonkse Psalmen bekend zijn. Tussen 1001 en 1100 zakt het aantal gedateerde woorden wat in, ondanks het feit dat hieronder de woorden uit de Leidse Willeram van 1100 vallen (veel woorden uit de Willeram staan ook in de Wachtendonkse Psalmen en zijn dus daarop gedateerd). Maar nog groter is de terugval in de twaalfde eeuw, omdat er dan nauwelijks bronnen zijn - beslist níét omdat de woordenschat van de mensen afnam.

De dertiende eeuw levert de eerste werkelijk grote piek op, omdat uit deze eeuw voor het eerst veel teksten bekend zijn. Opvallend is dat daarna weer een inzinking van twee eeuwen komt - deze zal verband houden met de gebrekkige dateringen die het MNW biedt. Tussen 1501 en 1700 stijgt het aantal gedateerde woorden weer fors, wat met een aantal factoren zal samenhangen. Het WNT begint in 1500, waardoor het aantal bronnen aanzienlijk toeneemt. Maar ook het aantal woorden nam tussen 1501 en 1700 toe. In deze periode bestond een sterke puristische beweging. Dankzij de inspanningen van Simon Stevin, H.L. Spiegel, Hugo de Groot en P.C. Hooft werden vele nieuwe woorden

gemunt ter vervanging van vreemde woorden; veel van deze woorden hebben de eeuwen getrotseerd. In deze periode hadden de Nederlanden vele buitenlandse contacten: binnen Europa (mede door de Nederlandse Opstand of Tachtigjarige Oorlog), maar ook ver daarbuiten. Nieuwe continenten werden ontdekt, waarmee handelscontacten werden aangegaan. Men leerde vele nieuwe producten en zaken kennen, die allemaal een naam kregen.

Tussen 1701 en 1800 is een inzinking te zien, die een zekere culturele en economische stagnatie weerspiegelt. Na 1800 vindt een explosie aan nieuwe woorden plaats, die tot op heden voortduurt. Deze explosie is ongetwijfeld op het conto van de wetenschappelijke woorden te schrijven: de laatste twee eeuwen hebben wetenschap en techniek zich enorm ontwikkeld en uitgebreid, en de woordenschat heeft deze ontwikkeling gevolgd.

Bij de hoge aantallen woorden uit de vorige en deze eeuw moet wel bedacht worden dat naarmate een woord langer in de taal bestaat, de kans groter wordt dat het vervangen wordt door een ander woord, bijvoorbeeld omdat de zaak waarnaar het woord verwijst, verandert. Wanneer men over een eeuw terugblikt, zal blijken dat veel woorden van nu allang weer verdwenen zijn. Het zal iedereen duidelijk zijn dat de woordenschat van bijvoorbeeld de dertiende eeuw niet bestond uit 2189 woorden (die in die eeuw zijn gedateerd) of uit 3142 woorden (namelijk alle woorden die zijn gedateerd vóór 1301). Nee, de woordenschat was groter, maar veel woorden zijn inmiddels verdwenen, en bovendien zitten in het bestand voornamelijk ongelede woorden, dus alle samenstellingen en afleidingen vallen buiten de boot. De cijfers geven alleen informatie over het voortleven van woorden, en dan nog moet die informatie met de nodige voorzichtigheid en scepsis bekeken worden. Sommige woorden (erfwoorden) blijven lang in een taal voortbestaan, dat blijkt wel uit de Nederlandse woorden die teruggaan op het Indo-europees. Andere woorden, zoals modewoorden en neologismen, hebben een veel kortere levensduur.

Bij de verdeling van inheemse en geleende woorden (zowel leenwoorden als afgeleiden daarvan) over de eeuwen valt op dat in de oudste eeuwen het aantal inheemse woorden aanzienlijk groter was dan het aantal leenwoorden. Tussen 1300 en 1500 neemt het aantal geleende woorden toe, maar dit blijft onder het inheemse aantal liggen. In de zestiende eeuw vindt een radicale ommekeer plaats: vanaf dat moment en in alle volgende eeuwen is het aantal leenwoorden veel hoger dan het aantal inheemse woorden. Dat hangt direct samen met de uitbreiding van de kennis van de wereld, zowel letterlijk (de bekendwording van nieuwe continenten) als figuurlijk (de nieuwe wetenschappelijke inzichten die de Renaissance met zich meebracht). Bedenk echter wel dat het aantal inheemse woorden vertekend is omdat het bestand vooral ongelede woorden bevat: er wordt hier slechts geconstateerd dat de ongelede woordenschat vanaf de zestiende eeuw vooral werd uitgebreid door de overname van leenwoorden.

De letterwoorden en lettergreepwoorden uit het bestand zijn alle jong: ze dateren vanaf de negentiende eeuw. De woorden waarvan de herkomst onbekend is, zijn gelijkmatig verdeeld over de eeuwen en volgen daarbij de pieken en dalen die in de totale woordenschat te zien zijn.

In 4.0 wordt een nadere verdeling van de woorden gegeven op grond van het woordveld waartoe ze behoren (gecombineerd met ouderdom en herkomst).

3.1 Inheemse woorden

Inheemse woorden bestaan om te beginnen uit de erfwoorden, de woorden die al bestonden in de tijd waarin de Germaanse talen een eenheid vormden of nog eerder, in de tijd dat de Indo-europese talen een eenheid vormden. De Indo-europese erfwoorden vormen over het algemeen de zogenaamde centrale woordenschat, de woorden voor de alledaagse, onmiddellijke, voor alle tijden en plaatsen geldende belevingswereld van de mens. Dit zijn bijvoorbeeld namen voor mensen en hun lichaamsdelen (*man, arm, neus, oor, oog*), familierelaties (*kind, moeder, vader*), weersverschijnselen (*regen, sneeuw, wind*), hemellichamen (*maan, ster, zon*), tijden (*dag, maand, nacht*), landschappen (*berg, heuvel*), namen voor planten (*berk, beuk, den, wilg*), dieren (*eend, geit, hond, koe, otter, varken, vee, wolf*) en dierlijke producten (*melk*), bijvoeglijke naamwoorden die algemene eigenschappen aanduiden (*breed, jong, lang, oud*), telwoorden (*twee, drie, vier*), werkwoorden die basishandelingen in het leven uitdrukken (*drinken, dromen, eten, horen, slaan, slapen, voelen, zien*). Omdat deze woorden de directe omgeving van de mens beschrijven, zijn ze heel constant en zijn het bijna nooit leenwoorden.[1]

De erfwoordenschat vertelt iets over de leefwijze van de Indo-europeanen: zo weten we dat zij wagens kenden uit het feit dat zij woorden bezaten voor ‘as’, ‘wagen’ en ‘wiel’.[2] Namen voor planten, dieren en andere objecten die niet voorkwamen op de plaatsen waar de Indo-europeanen en Germanen oorspronkelijk vandaan kwamen, werden geleend. Daarom wordt de woordenschat wel gebruikt om aanwijzingen te krijgen over de plaats van herkomst van de Indo-europeanen, maar dat is niet onproblematisch: al kenden zij een woord voor ‘zee’, dan hoeft dat nog niet te betekenen dat ze de zee kenden; misschien duidden ze er een meer mee aan. Zo zijn er meer problemen: woorden kunnen van betekenis veranderen; plantennamen kunnen bijvoorbeeld worden overgedragen op andere planten.[3]

Naarmate de maatschappij veranderde en de talen uiteengroeiden, had men niet meer genoeg aan de erfwoorden - er waren nieuwe woorden nodig voor nieuwe begrippen. Hieraan werd op twee manieren voldaan: door nieuwvormingen (3.1) en door ontleningen aan andere talen (3.2).

De oudste inheemse samenstellingen

Al in de Indo-europese en Germaanse tijd werden nieuwe woorden gemaakt door middel van samenstelling en afleiding.[4] Samenstelling houdt in de samenkoppeling van twee of meer zelfstandige woorden tot een nieuw woord met één hoofdklemtoon. Het procédé van samenstelling is in het Nederlands zeer productief. Een enkel voorbeeld volstaat: alles wat in een *pot* kan, kan met het woord *pot* worden samengesteld: *bier-, bloem-, inkt-, jam-, koffie-, lijm-, mosterd-, theepot*. Zoals uiteengezet in 1.2.1 is dat de reden waarom ik samenstellingen in deze etymologische database slechts in bijzondere gevallen heb opgenomen, bijvoorbeeld omdat ze zeer oud zijn, of een eigen betekenis hebben gekregen die niet direct uit de afzonderlijke delen herleidbaar is of omdat de aparte delen voor een leek niet meer herkenbaar zijn. In principe zijn voornamelijk ongelede

woorden opgenomen, dus qua vorm en betekenis doorzichtige samenstellingen zijn ondervertegenwoordigd. Wat niet wegneemt dat het bestand diverse heel oude samenstellingen bevat.

Hieronder komen voornamelijk samengestelde zelfstandige naamwoorden aan de orde, omdat deze categorie het grootst is en de meeste manieren van samenstelling kent. Samengestelde bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden worden niet op een wezenlijk andere manier gemaakt: nieuwe bijvoeglijke naamwoorden worden gemaakt met als eerste lid een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord, bijwoord of werkwoordstam, nieuwe werkwoorden worden voornamelijk gemaakt met als eerste lid een (voorzetsel)bijwoord, een bijvoeglijk naamwoord of, minder vaak, een zelfstandig naamwoord. Voor de vorming van versterkende bijvoeglijke naamwoorden en voor een overzicht van bijwoorden van tijd, telwoorden, voegwoorden en voorzetsels, zie hoofdstuk 4.

Samenstellingen kunnen niet automatisch in het bestand worden gezocht. Daarom is als zoekopdracht ingetypt: geef alle zelfstandige naamwoorden met een datering kleiner dan 1350. Vervolgens zijn handmatig de samenstellingen eruit gehaald. Dat leverde de volgende 80 samengestelde zelfstandige naamwoorden op:

701-800	manslag*	‘het opzettelijk doden zonder voorbedachten rade’
701-800	weergeld*	‘zoengeld’
776-800	noodvuur*	‘vuur met reinigende kracht ontstoken door wrijving’
___		
901-1000	haagdoorn*	‘heestergeslacht’
901-1000	kinnebak*	‘onderkaak’
901-1000	vrijthof*	‘omheinde plaats’
___		
1001-1050	westenwind*	‘wind die uit het westen waait’
1050	herfstmaand*	‘september’
1050	hooimaand*	‘juli’
1050	lentemaand*	‘maart’
1050	wiedemaand*	‘juni’
1050	wintermaand*	‘december’
1080	vouwstoel*	‘opvouwbare stoel’
1083	viertel*	‘een maat’
___		

1100	boomgaard*	‘grond met vruchtbomen’
1100	wierook*	‘welriekende rook als reukoffer’
1101-1200	schelvis*	‘beenvis’
1153	vierschaar*	‘rechtbank’
1163	walvis*	‘walvisachtige’
1155	heemraad*	‘college van raadslieden’
1160	braambes*	‘bes van de braamstruik’

___

1204	leeftocht*	‘proviand’
1225	sleedoorn*	‘soort heester’
1226-1250	steenbreek*	‘plant’

1236	middag*	‘midden van de dag’
1236	zondag*	‘eerste dag van de week’
1240	bedevaart*	‘reis naar heilige plaats’
1240	bedstee*	‘ingebouwde slaapplaats’
1240	elleboog*	‘gewricht tussen beneden- en bovenarm’
1240	kerfstok*	‘stokje waarop door kerven wordt aangegeven wat iem. verbruikt (en dus: hoeveel schulden hij heeft)’
1240	knoflook*	‘kruiderij’
1240	louwmaand*	‘januari’
1240	meermin*	‘zeevrouw’
1240	nachtegaal*	‘zangvogel’
1240	schoorsteen*	‘rookkanaal’
1240	vagevuur*	‘plaats waar zielen gelouterd worden’
1240	vleermuis*	‘handvleugelig zoogdier’
1240	voordeel*	‘winst’
1246	moordwapen*	‘instrument om mee te doden’
1248-1271	windmolen*	‘door de wind aangedreven molen’
1252	weiland*	‘grasland waar vee graast’
1253	litteken*	‘teken van een wond’
1253	maandag*	‘tweede dag van de week’
1253	speenvarken*	‘jong varken’
1253	wildbraad*	‘gebraden vlees van wild’
1257	donderdag*	‘vijfde dag van de week’
1260	voorwaarde*	‘beding’
1260	woensdag*	‘vierde dag van de week’
1263	vrijdag*	‘zesde dag van de week’
1264	Vastenavond*	‘vooravond van de grote vasten’
1265-1270	voorzaat*	‘voorvader’

1269	dinsdag*	‘derde dag van de week’
1282	borgtocht*	‘overeenkomst waarbij een derde zich garant stelt’
1284	bandijk*	‘rivierdijk’
1285	lijnwaad*	‘linnen’
1285	maaltijd*	‘eten’
1285	middernacht*	‘twaalf uur's nachts’
1285	regenboog*	‘boog aan de hemel’
1286	blaasbalg*	‘aanjager van vuur’
1286	handschoen*	‘kledingstuk voor de hand’
1287	kwikzilver*	‘chemisch element’
1287	ooglid*	‘huidplooi over het oog’
1287	windei*	‘ei zonder kalkschaal’
1287	zeekoe*	‘zeezoogdier’

1289	etmaal*	‘24 uur’
1291-1300	nooddruft*	‘behoefte’
1293	zeehond*	‘zeeroofdier’
___		
1300-1393	moedwil*	‘boze opzet’
1301-1350	karnemelk*	‘gekarnde melk’
1301-1350	likdoorn*	‘eksteroog’
1301-1400	godsdienst*	‘religie’
1301-1400	schrikkeljaar*	‘jaar dat met een dag verlengd is’
1301-1400	sprinkhaan*	‘insect’
1301-1400	voorspoed*	‘succes’
1306	goedendag*	‘middeleeuwse knots’
1311	arbeidsloon*	‘vergoeding’
1328	waarborg*	‘onderpand of andere zekerheid’
1330	rampspoed*	‘onheil’
1343-1344	bruinvis*	‘walvisachtige’
1343-1345	kruiwagen*	‘eenwielig voertuig’

De vraag is nu: zijn de oudste Nederlandse samenstellingen op dezelfde wijze gevormd als moderne samenstellingen, of wijken ze hiervan wezenlijk af? Als we bovenstaande samenstellingen bekijken, blijkt dat de afwijking hoogstens ligt in de frequentie van voorkomen: verreweg de meeste oude samenstellingen zijn gevormd door de koppeling van twee zelfstandige naamwoorden, terwijl moderne samenstellingen als eerste lid ook vaak een woord van een andere soort hebben. Maar álle combinaties die momenteel bestaan, bestonden in de oudste periode ook al. Zo vinden we bijvoorbeeld de combinatie van een bijvoeglijk naamwoord plus een zelfstandig naamwoord. Soms staat het bijvoeglijk naamwoord daarbij in verbogen vorm, zoals in *goedendag, middernacht, wildeman* (uit 1510-1512). In andere gevallen is het bijvoeglijke naamwoord onverbogen: *bruinvis, middag, wildbraad* (in de oudere vorm van *middag*, het tiende-eeuwse *mitdondage*, was het bijvoeglijk naamwoord wel verbogen).

De combinatie van een werkwoordstam plus een zelfstandig naamwoord vinden we in bijvoorbeeld *blaasbalg, kerfstok, schoorsteen, vouwstoel*, en met verbindings-*e* *vagevuur* en *dwingeland* (uit 1540), van een telwoord plus een zelfstandig naamwoord in *vierschaar, viertel* (oorspronkelijk *viertal*), en van een (voorzetsel)bijwoord plus een zelfstandig naamwoord in *voorspoed, voorwaarde*.

Bij de koppeling van twee zelfstandige naamwoorden zien we wel een verschil met het heden: in verreweg de meeste oude samenstellingen staat het eerste

zelfstandige naamwoord in de onverbogen vorm of stamvorm, terwijl we tegenwoordig vaker tussenklanken aantreffen. Het type met als eerste lid een onverbogen zelfstandig naamwoord kwam al voor in het Indo-europees en het Germaans.[5]

In slechts weinige van de oude samenstellingen zit een verbindings-*s* of -*e(n)*, vergelijk *elleboog, middernacht* uit de dertiende eeuw en *godsdienst* uit de veertiende eeuw. Dit type samenstelling is dus kennelijk jonger dan de combinatie met een onverbogen vorm als eerste lid. Hier stuiten we bovendien op een belangrijk verschil met het moder-

ne Nederlands: wat tegenwoordig een verbindingsklank is, was vroeger een naamvalsuitgang: *-en* en *-s* duidden toen een tweede naamval aan, *-e, -en, -er* en *-s* een meervoudsuitgang. De samenstellingen ontstonden uit oudere syntactische verbindingen: *godes dienst* 'dienst van God' werd op den duur als eenheid opgevat en als *godsdienst* geschreven. Toen de naamvallen verdwenen, ging men de naamvalsuitgangen als verbindingsklanken beschouwen, en kwamen ze door analogie en voor een gemakkelijkere uitspraak ook op plaatsen te staan waarin het vroegere naamvalssysteem er niet in zou hebben voorzien.[6] Dat geldt bijvoorbeeld voor *arbeidsloon* uit de veertiende eeuw: *arbeid* was een vrouwelijk woord en kreeg dus geen *-s* in de tweede naamval; de *-s* is dus secundair als verbindingsklank gevormd. In *kinnebak* uit de tiende eeuw beschouwen we de *-e-* momenteel als verbindings-*e*, maar oorspronkelijk behoorde deze tot de stam: *kinni-* was een *-ja*-stam.

Voorts valt aan bovengenoemde samenstellingen op dat de meeste afzonderlijke delen na al die eeuwen nog steeds doorzichtig zijn. Wel zijn er een aantal woorden die alleen in de samenstelling zijn blijven voortleven, maar inmiddels als apart woord zijn verdwenen, zoals *gom* 'man' in *bruidegom, galen* 'zingen' in *nachtegaal, wie-* 'heilig' in *wierook, vagen* 'vegen, schoonmaken' in *vagevuur*. Daarnaast is in sommige samenstellingen een deel (meestal het eerste) van de samenstelling zodanig veranderd dat de oorsprong niet meer helder is: in *litteken* en *likdoorn* is *lijk* 'lichaam' niet meer herkenbaar, in *sprinkhaan* ziet niet iedereen *springen*, in *knoflook* is Middelnederlands *clof* 'kloof, spleet' niet direct te zien; hier is sprake van dissimilatie. In *viertel* is het tweede lid verduisterd, waarschijnlijk om een verschil te maken tussen *viertel* 'een maat' en *viertal* 'eenheid van vier'.

Een improductief geworden samenstellingsprocédé vinden we in *dwingeland* (1540) en *deugniet* (1564), waar het werkwoordelijke deel voorop staat, en in *steenbreek* en *zoetekauw* (1618), met het werkwoordelijke deel achterop. Het dertiende-eeuwse *steenbreek* is een vertaling van Latijn *saxifraga* (de plant heette zo omdat hij gebruikt werd tegen nierstenen: hij zou deze stenen breken). Tegenwoordig zouden deze woorden zijn gevormd met het achtervoegsel *-er*, vergelijk de moderne vormen (niet in het bestand) *spelbreker* en *piskijker* met de verdwenen vormen *brekespel* en *kijcpisse*.[7]

Daartegenover bestaan er moderne, nieuwe soorten samenstellingen, die dus per definitie hierboven niet genoemd zijn. De taalkundige Joop van der Horst wijst op een jong soort samenstelling: *defensieminister* of *onderwijsminister* in plaats van *minister van defensie, minister van onderwijs, om privacy-redenen* in plaats van *om redenen van privacy* en *Clintonmensen* in plaats van *Clinton en zijn mensen*.[8] Dat laatste zal een uitbreiding zijn van oudere samenstellingen die bestaan uit een eigennaam en een zelfstandig naamwoord. Ik zeg wel 'ouder', maar ook deze vorm van samenstelling is jong - dergelijke samenstellingen zijn onder Duitse invloed ontstaan. In Duitsland kwamen dergelijke samenstellingen na 1830 in zwang, en de Nederlanders namen het procédé over. Tegenwoordig vinden we deze samenstellingen nog steeds, maar nu zijn het meestal anglicismen: *het Hite-rapport, de Bush-regering*.

Ook de vorming van samenstellingen van een onverbogen bijvoeglijk naamwoord met een zelfstandig naamwoord is jong en door het Duits beïnvloed. In het Nederlands

worden op deze wijze possessieve samenstellingen gevormd, zoals *kaalkop*, zie hieronder. Dit type samenstelling is vanaf halverwege de negentiende eeuw in het Nederlands uitgebreid onder invloed van het Duits, en er is dan ook aanvankelijk veel protest van puristen tegen geweest. Zo gaan *groenvoer* (1844), *groothandel* (1857), *hoogspanning* (1907), *rauwkost* (1930) en *smalspoor* (1912) terug op het Duits. Momenteel is het type samenstelling productief geworden en bestaat er dikwijls geen Duitse tegenhanger meer; zo heet *totaalbedrag* in het Duits *Gesamtbetrag* en *totaalwasmiddel* luidt *Vollwaschmittel*.

Een laatste voorbeeld van een woordvormingstype dat al langer bestaat maar recent onder buitenlandse invloed zeer is toegenomen, is de vorming van een bijvoeglijk naamwoord door de samenkoppeling van een zelfstandig naamwoord en een voltooid deelwoord: *bedrijfsgericht, bloedbevlekt, doelgericht, handgemaakt, marktgericht, noodgedwongen, tijdgebonden, vacuümverpakt, watergekoeld*. Dergelijke samenstellingen kwamen sporadisch al in het Middelnederlands voor, vergelijk *huusbacken* ‘thuisgebakken, in huis gebakken’. Vanaf midden negentiende eeuw is hun aantal alsmaar toegenomen, eerst onder Duitse en later onder Engelse invloed; vergelijk *zongedroogd* met Duits *sonnengetrocknet* en Engels *sun-dried*.[9]

Kortom: er komen nog steeds nieuwe manieren om samenstellingen te vormen bij, maar de oude manieren zijn alle blijven bestaan en zijn tot op heden productief.

Verholen samenstellingen

Hierboven zagen we dat bij de meeste samenstellingen de afzonderlijke delen doorzichtig zijn gebleven. Een uitzondering daarop vormen de zogenoemde verholen samenstellingen, samenstellingen die niet meer als zodanig herkenbaar zijn:

1137	schout*	‘bestuursambtenaar’, oorspronkelijk *schout(h)ete*
1240	bongerd*	‘boomgaard’, van *boomgaard*
1240	laars*	‘schoeisel’, van *lederhose*
1240	wortel*	‘onderste deel van gewas’, eigenlijk ‘ronde plant’, van Middelnederlands *wort(e)* ‘kruid, plant’ en *walen* ‘wentelen, rollen’
1300	wingerd	‘wijnstok’, van *wijngaard*
1437	vent*	‘kerel’, van *ven(n)oot*

1451-1500	juffrouw*	‘(ongehuwde) vrouw’, van *jonkvrouw*
1460-1540	achtel*	‘achtste hectoliter, oude inhoudsmaat’, van *achtendeel*
___		
1511	verrel*	‘vierde deel’, van *vierendeel*
1546	bakkes*	‘gezicht’, van *bakhuis*
1599	enter*	‘eenjarige koe’, van *eenwinter*
___		
1631	jonker*	‘aanspreektitel voor adelborst’, van *jonkheer*
___		
1702	leidsel*	‘teugel’, van *leidzeel*
___		
1835	wimper*	‘ooghaartje’, van *wenkbrauw*, ook *wim(p)brauw*

Bij veel van deze woorden is het tweede lid schijnbaar een achtervoegsel (*-er, -erd, -sel*). *Schout* lijkt zelfs een ongeleed woord, maar het luidde oorspronkelijk *schout(h)ete* en was samengesteld uit *schout, scholt* ‘schuld, verplichting’, en *heten* ‘gebieden’; een *schout* was dus een overheidsdienaar die de plichten oplegt.

Veertien verholen samenstellingen op een bestand van ruim achttienduizend woorden (waarvan 12.904 zelfstandige naamwoorden) is maar heel weinig. Dat ligt niet alleen aan het bestand: ook de literatuur wijst niet veel meer verholen samenstellingen aan.[10] Wel zijn er nog enkele verholen samenstellingen die al verholen waren voordat de Oudnederlandse periode begon; dat ze oorspronkelijk samenstellingen waren, kan slechts opgemaakt worden uit Germaanse verwanten. Dat geldt voor *mes*. Uit de Oudengelse vorm *meteseax* weten we dat dit woord eigenlijk ‘vleeszaag’ betekende en een samenstelling was van een eerste lid dat verwant is met Engels *meat* ‘vlees’ en een tweede lid dat bewaard is gebleven in de naam *Saksen* en dat verwant is met *zaag*. Oude Germaanse samenstellingen waren verder *echt* ‘wettig, werkelijk’, *oom, sperwer, wereld*, de telwoorden *elf, twaalf, honderd, duizend*, en de voornaamwoorden *iets, niets*. Deze woorden beschouw ik voor het Nederlands niet als verholen samenstelling: tegen de tijd dat ze voor het eerst opgeschreven werden - de periode dus waartoe dit boek zich beperkt -, waren het ‘gewone’ woorden waaraan de oorsprong niet meer te zien was.

Verholen samenstellingen zijn korter dan ‘gewone’ samenstellingen. Hierin volgen ze de normale taalontwikkeling. Die is namelijk dat woorden in de loop van de tijd steeds korter worden. Dat verklaart hoe het komt dat de meeste oude woorden uit slechts één lettergreep bestaan: zie de chronologische woordenlijst achterin voor voorbeelden, en vergelijk bijvoorbeeld Middelnederlands *herte, harte*, nu *hart*; *matte*, nu *mat*; of *me(e)rminne, ma(e)rminne*, nu *meermin*. Die verkorting is vooral te danken aan de klemtoon: in het Germaans bestond een sterk accent op de eerste lettergreep, waardoor eindlettergrepen verzwakten of wegvielen.[11]

Uit onderzoek blijkt dat onze dagelijkse conversatie voor ongeveer de helft uit eenlettergrepige woorden bestaat; vervolgens heeft zo'n dertig procent van de woorden die we uitspreken twee lettergrepen, en dertien procent heeft drie lettergrepen; zes procent heeft vier lettergrepen, en alles wat langer is dan vier lettergrepen, vormt samen amper één procent. Woordlengte en frequentie zijn omgekeerd evenredig; vandaar dat er een sterke neiging bestaat veelgebruikte woorden te verkorten.[12] Deze observatie geldt zowel inheemse woorden als geleende woorden. Woorden die meerdere malen zijn geleend, bewijzen de stelling. De oudste geleende vormen bestaan dan inderdaad vaak uit één lettergreep, of uit een beklemtoonde en een onbeklemtoonde lettergreep, terwijl de jongere vormen uit twee of meer volle lettergrepen bestaan, vergelijk uit het Latijn, met telkens het oudste woord als eerste genoemd: *doos* (1361) - *dosis* (1663), *priester* (1236) - *presbyter* (1535), *trecht* (300) - *traject* (1746); in verschillende tijden zijn uit het Frans geleend: *beschuit* (1343-1345) - *biscuit* (1704), *kwijt* (1237) - *quitte* (1563).

Het blijkt echter dat deze regel niet geldt voor inheemse doorzichtige samenstellingen. Deze veranderen uiteraard in de loop van de tijd, maar daarbij veranderen de delen van de samenstelling op precies dezelfde wijze als de afzonderlijke woorden waaruit de samenstelling bestaat. In de evolutie van Middelnederlands *bor(e)chtocht, hagedo(o)rn*,

elle(n)boge, vorewaerde, we(i)delant/wei(d)land naar *borgtocht, haagdoorn, elleboog, voorwaarde, weiland* zijn beide delen van de samenstelling herkenbaar gebleven en hebben zij dezelfde verandering doorgemaakt als de overeenkomstige woorden. Dit is in strijd met de verwachte klankverandering: omdat bij samenstellingen de klemtoon altijd sterk op één lettergreep ligt - meestal de eerste -, zou men verwachten dat de onbeklemtoonde lettergreep afgesleten zou raken, en dat er dus veel meer verholen samenstellingen zouden zijn ontstaan. Het streven naar begrijpelijkheid en transparantie heeft kennelijk de verwachte klankveranderingen tegengehouden. Dit is dezelfde tendentie naar inzichtelijkheid die we zien in volksetymologie, waarbij onbegrijpelijke woorden aangepast worden aan begrijpelijke.

Uitzondering vormt de zeer kleine groep verholen samenstellingen, die overigens vooral bestaat uit spreektaalwoorden waarnaast ook de oorspronkelijke samenstellingen zijn blijven voortleven, vergelijk *bongerd, wingerd, wimper* naast *boomgaard, wijngaard, wenkbrauw*, en de aanspreekvormen: *juffrouw, jonker, vent* naast het officiëlere *jonkvrouw, jonkheer, vennoot*. Een uitzondering vormen ook de woorden waarbij een deel inmiddels als apart woord is verdwenen: hier kan per definitie geen sprake zijn van aanpassing aan het afzonderlijke woord. Dat geldt bijvoorbeeld voor bovengenoemd *laars* (van *leder* en het verdwenen *hose*) en voor *lichaam* (1100), dat eigenlijk een samenstelling is van *lijk* ‘lichaam, vlees’ en *haam* ‘omhulsel’; de oorspronkelijke betekenis was dus ‘vleselijk omhulsel’.

Copulatieve samenstellingen

Een heel oud type samenstelling is de copulatieve samenstelling, waarin twee zelfstandige naamwoorden als gelijkwaardig aan elkaar verbonden worden,[13] bijvoorbeeld *Moedermaagd*, ontstaan uit de syntactische verbinding *moeder ende maghet* ‘moeder en maagd’ (1265-1270). *Weerwolf* herkennen we niet meer als copulatief, maar het was eigenlijk ‘manwolf’, want *weer* is een oud woord voor ‘man’, vergelijk Latijn *vir* ‘man’. Dit type samenstelling bestond waarschijnlijk al in het Indo-europees, maar was er zeldzaam.[14] In het bestand zitten de volgende voorbeelden:

1165	weerwolf*	‘mens die zich in wolf verandert’
___		
1438	Moedermaagd*	‘de maagd Maria’
___		
1528	heeroom*	‘gemoedelijke benaming voor een pastoor’
1599	manwijf*	‘forse, bazige vrouw’
___		

1630	koningin-moeder*	‘moeder van de regerende koning(in)’
___		
1769	puntkomma	‘leesteken’
___		
1837	rechter-commissaris	‘rechter aan wie het voorbereidend onderzoek is opgedragen’
1863	minister-president	‘voorzitter van de ministerraad’
1877	herenboer*	‘heer die uit liefhebberij het boerenbedrijf uitoefent’
1885	geneesheer-directeur	‘arts die directeur van een ziekenhuis is’

1889	prins-gemaal	‘man van de regerende vorstin’
___		
1976	radiocassetterecorder	‘radio met ingebouwde cassetterecorder’

Hieruit blijkt dat het type meer dan tien eeuwen productief is gebleven.

Possessieve samenstellingen

Een apart type samenstellingen vormen de possessieve samenstellingen of bahuvrihicomposita (zo genoemd naar het Sanskrietvoorbeeld *bahuvrīhi*- ‘veel rijst hebbend’). Ook deze samenstellingen bestonden al in het Indo-europees. Ze benoemen iemand die of iets dat datgene bezit wat in de samenstelling aangeduid wordt, zoals *dikkop* of *roodhuid*.[15] De samenstellingen zijn veelal gevormd van een bijvoeglijk naamwoord of telwoord plus een zelfstandig naamwoord. Het bestand bevat:

1351	driehoek*	‘deel van plat vlak door drie lijnen ingesloten’
___		
1477	negenoog*	‘kaakloze vis’
1494	roodborstje*	‘zangvogel’
___		
1518	kwikstaart*	‘zangvogel’
1567	melkmuil*	‘onvolwassen jongeman’
1599	kaalkop	‘iem. met een kaal hoofd’
___		
1612	huilebalk*	‘iem. die vaak huilt’
1620	dikkop	‘iem. met een dik hoofd’
1670	wijsneus*	‘betweter’
1696	losbol*	‘lichtzinnig mens’
___		
1775	blauwbaard*	‘wreedaard tegenover vrouwen’
___		
1849	volbloed*	‘van onvermengd ras’
1872	blauwkous	‘spotnaam’

1884	roodhuid*	‘indiaan’
1899-1906	dikkop	‘larve van een kikvors’
___		
1984	blauwhelm*	‘militair in dienst van de Verenigde Naties’

Het procédé is productief: naast *dikkop, kaalkop* bestaan volgens de woordenboeken nog onder andere *domkop, dwarskop, geelkop, grijskop, platkop, rondkop, roodkop, witkop, zwartkop* (waarin *kop*, net als *kous* in *blauwkous*, oorspronkelijk een leenwoord is).

Hoewel de voorbeelden beperkt zijn (het etymologische bestand bevat slechts een selectie van de samenstellingen), tonen ze aan dat de vorming gedurende vele eeuwen productief is gebleven. Uit de literatuur blijkt dat het Middelnederlands veel possessieve samenstellingen heeft gekend die inmiddels verdwenen zijn of vervangen door nieuwe vormingen, bijvoorbeeld *ruigrok, slappe-lende*.[16] Veel van de jongere woorden zijn vertalingen van anderstalige voorbeelden: *blauwbaard* (naar het Frans) en *blauwhelm, blauwkous, roodhuid, volbloed* (naar het Engels); ook het oude *driehoek* is een vertaling, namelijk van Latijn *triangulus*.

Samenstellende afleidingen

Samenstellende afleidingen bestaan uit een achtervoegsel en twee grondwoorden die zelfstandig kunnen voorkomen, maar niet tezamen als samenstelling, terwijl evenmin het tweede lid samen met het achtervoegsel voorkomt, of alleen met een andere betekenis. Een voorbeeld is *tegenvoeter*: noch *tegenvoet*, noch *voeter* komen voor; naast *zwaarmoedig* bestaat wel de afleiding *moedig*, maar in een heel andere betekenis.[17] Zowel zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden als bijwoorden en werkwoorden kunnen door samenstellende afleiding worden gevormd.

De categorie samenstellende afleidingen in het bestand is slechts klein. Aan inheemse samenstellende afleidingen bevat het de volgende zelfstandige naamwoorden, allemaal met de afleiding *-er*, enerzijds persoonsnamen op *-er*, anderzijds zaaknamen met als eerste lid meestal een telwoord (behalve bij *dijenkletser*). De woorden dateren allemaal van na het Middelnederlands. Het zeer moderne *dubbeldekker* (1976) is ontleend aan het Engels.

1532-1537	bevelhebber*	‘commandant’
___		
1624	tegenvoeter*	‘iem. die aan de andere kant van de aarde woont’
1646	gezaghebber*	‘regeerder’
___		
1856	gezagvoerder*	‘iem. die het bevel heeft’
1869	driewieler*	‘voertuig met drie wielen’
1869	tweewieler*	‘rijwiel of ander voertuig met twee wielen’
___		
1959	dijenkletser*	‘grap die uitbundige reactie oproept’

Aan bijvoeglijke naamwoorden vinden we woorden op *-ig, -s* en *-end* (bestaande uit een zelfstandig naamwoord plus tegenwoordig deelwoord). Het gaat om de volgende woorden (waarbij overigens soms een deel van de samenstelling oorspronkelijk geleend is, namelijk *plat, schaal* en *uur*):

1240	tweejarig*	‘twee jaar oud’
1240	viervoetig*	‘met vier voeten’
___		
1477	zwaarmoedig*	‘treurig gestemd’
1477	vijfledig*	‘met vijf geledingen’

1609	schoorvoetend*	‘aarzelend’
1631	onzijdig*	‘neutraal’
1784-1785	goedlachs*	‘graag lachend’
1805	onderhuids*	‘onder de huid’
1828	zorgwekkend*	‘grote zorg veroorzakend’
1841	hardhandig*	‘ruw’
1847	gezaghebbend*	‘overwicht hebbend’
1866	geestdodend*	‘afstompend’
1869	wijdbeens*	‘met de benen ver gespreid’
1884	slechthorend*	‘min of meer doof’
1892	achturig	‘acht uur durend’

1918	loslippig*	‘dingen vertellend die men moet verzwijgen’
1921	toonaangevend	‘tot voorbeeld strekkend’
1955	platvloers	‘triviaal’
1976	kleinschalig	‘op kleine schaal’

Uit de gegevens kunnen we concluderen dat het type bijvoeglijk naamwoord bestaande uit een telwoord plus een zelfstandig naamwoord en de uitgang *-ig* (*tweejarig*) in de Middeleeuwen productief was (het MNW geeft nog vele voorbeelden, waarvan een groot deel inmiddels verdwenen is), en dat de andere typen voornamelijk aan het eind van de Middelnederlandse periode zijn opgekomen. Daarnaast bestond in het Middelnederlands een inmiddels verdwenen type samenstellende afleiding van bijvoeglijk naamwoorden op *-de*: *driehoekede*, nu *driehoekig*; *blauwoogde*, nu *blauwogig*; *grijshaerde*, nu *grijsharig*.[18]

Een deel van de samenstellende afleidingen is geleend uit een andere Germaanse taal, waardoor dit type afleiding ook door geleende voorbeelden wordt uitgebreid. Aan de vorm is niet te zien dat het om leenwoorden gaat: het lijken zeer inheemse woorden. Voorbeelden hiervan, alle teruggaand op het Duits, zijn:

1526	vrijwillig	‘niet gedwongen’ <DUITS
1764-1775	eigenaardig	‘een eigen karakter dragend’ <DUITS
1852	kleingeestig	‘bekrompen’ <DUITS
1873	nietszeggend	‘niets bewijzend’ <DUITS
1909	zwakzinnig	‘zwak van verstand’ <DUITS

Een bijzonder type samenstellende afleiding vormen werkwoorden met als eerste lid een werkwoordstam en als tweede een zelfstandig naamwoord dat een lichaamsdeel aanduidt.[19] Onderstaande lijst is vrij compleet. Daaruit kunnen we concluderen dat het type na de Middeleeuwen opkwam en vooral in de zeventiende en achttiende eeuw opgang heeft gemaakt:

1505	plukharen*	‘vechten’
1573	knikkebollen*	‘dommelend knikken’
1598	suizebollen*	‘duizelig zijn’

1617	schuddebollen*	‘knikkebollen’
1618	schuimbekken	‘schuim op de mond vormen’
1627	knarsetanden*	‘met de tanden knarsen’
1629	kwispelstaarten*	‘met de staart heen en weer gaan’
1640	ringeloren*	‘op de kop zitten’
1648	klappertanden*	‘met de tanden klapperen’
1672	likkebaarden*	‘watertanden’
1681	stampvoeten*	‘met de voeten stampen’
1701	reikhalzen*	‘vurig verlangen’

1710	klapwieken*	‘met de vleugels slaan’
1710	knipogen*	‘een ooglid snel sluiten en openen’
1717	kortwieken	‘de slagpennen van een vogel wegnemen’
___		
1839	schokschouderen*	‘de schouders ophalen’
___		
1906	trekkebekken	‘een raar gezicht trekken’

Het type samenstellende afleidingen is vooral na de Middeleeuwen ontstaan en tot op heden productief gebleven. Alleen het type bijvoeglijk naamwoord bestaande uit een telwoord plus een zelfstandig naamwoord en de uitgang *-ig* (*tweejarig*) was al in de Middeleeuwen productief. Het aantrekkelijke van deze samenstellingen zal mede liggen in de beknoptheid ervan: *kleinschalig* in plaats van *op kleine schaal, klappertanden* in plaats van *met de tanden klapperen*.

Concluderend

Het procédé samenstelling is sinds het oudste Nederlands niet ingrijpend gewijzigd. Wel is in de loop van de tijd het aantal samenstellingen met een verbogen eerste lid (later: met een verbindingsklank) toegenomen. Copulatieve samenstellingen zoals *herenboer* en *manwijf*, en possessieve samenstellingen zoals *dikkop* en *roodhuid* worden al meer dan tien eeuwen gevormd, en de vorming is nog steeds productief.

Er zijn nauwelijks verholen samenstellingen, dus samenstellingen die niet meer als zodanig herkenbaar zijn, zoals *laars* of *leidsel*. Terwijl ‘gewone’ woorden in de loop van de tijd korter worden en afslijten, gebeurt dat niet met samenstellingen, want dan zouden er veel meer verholen samenstellingen zijn ontstaan. Samenstellingen maken wel een verandering door, maar daarbij passen de delen van de samenstelling zich aan aan de afzonderlijke woorden waaruit de samenstelling bestaat. Het streven naar begrijpelijkheid en transparantie houdt verwachte klankveranderingen tegen.

Zelfstandige naamwoorden die als samenstellende afleidingen zijn gevormd, zoals *bevelhebber* en *driewieler*, dateren allemaal van na het Middelnederlands. Samenstellende afleidingen bestaande uit een telwoord plus een zelfstandig naamwoord en de uitgang *-ig* (*tweejarig*) waren al in de Middeleeuwen productief. Andere bijvoeglijke naamwoorden die als samenstellende afleidingen zijn gevormd, hebben de uitgang *-s* (*onderhuids*) of bestaan uit een zelfstandig naamwoord plus tegenwoordig deelwoord (*geestdodend*). Deze typen zijn voornamelijk aan het eind van de Middelnederlandse periode opgekomen.

Inheemse afleidingen met improductieve achtervoegsels

Afleidingen van woorden worden gemaakt door een (grond)woord te combineren met een woorddeel dat niet zelfstandig voorkomt. Dat woorddeel kan voor het grondwoord gezet worden (voorvoegsel) of erna (achtervoegsel). Voorvoegsels behandel ik hier niet: in het alfabetisch woordregister achterin kan men de woorden met identieke voorvoegsels gemakkelijk opzoeken, omdat deze woorden onder elkaar staan.

Van sommige achtervoegsels weten we dat ze zijn ontstaan uit oorspronkelijk zelf-

standige woorden die aanvankelijk gebruikt werden als tweede deel in samenstellingen. In de loop van de tijd vervaagde hun betekenis, verzwakte de klemtoon en verloren ze hun zelfstandigheid, waardoor ze alleen nog in combinatie met andere woorden voorkwamen, met andere woorden een achtervoegsel werden. Men meent wel dat dat de oorsprong van álle achtervoegsels is, maar dat is niet meer met zekerheid na te gaan. Van de achtervoegsels *-dom, -heid* en *-schap* in zelfstandige naamwoorden weten we wél zeker dat ze zo zijn ontstaan: het Oudnederlands kende *doem, doom* '(toe)stand, waardigheid', in het Gotisch bestond het zelfstandige naamwoord *haidus* 'wijze, hoedanigheid' dat correspondeert met het Nederlandse achtervoegsel *-heid*, en *-schap* ten slotte is een afleiding van *scheppen* en betekende dus 'schepping, schepsel', vandaar 'gestalte, vorm, geaardheid, toestand'.[20]

Achtervoegsels kunnen zeer lang productief blijven: de al genoemde *-dom, -heid* en *-schap* worden vanaf het oudste Nederlands tot op heden gebruikt voor de vorming van nieuwe woorden. Het achtervoegsel *-sel* dateert zelfs al uit de periode van het Indo-europees, waar het *-slo* luidde. Hiermee worden zelfstandige naamwoorden van werkwoorden afgeleid, bijvoorbeeld *deksel* van *dekken, hengsel* van *hangen, raadsel* van *raden, voedsel* van *voeden* en *wissel* van *wijken*.[21] Dit achtervoegsel is nog steeds productief (vergelijk *schrijfsel* uit 1923), en wordt ook gebruikt met oorspronkelijke leenwoorden (*vormsel, oliesel, staketsel*). Het wordt dus al vier- of vijfduizend jaar gebruikt!

Hieronder bekijk ik achtervoegsels die ooit productief zijn geweest[22] maar dat niet meer zijn, en beantwoord ik de vraag tot wanneer ze productief zijn geweest. Ik behandel geen nu nog productieve achtervoegsels. Omdat daarmee tot op de dag van vandaag nieuwe afleidingen gevormd worden, is het bestand waarmee ik werk te incompleet om te komen tot algemene uitspraken. Dit bestand is immers een etymologisch en geen morfologisch bestand, en daarom zijn doorzichtig gevormde productieve afleidingen slechts sporadisch opgenomen. Bij de opname van afleidingen met improductieve achtervoegsels heb ik, op basis van de verschillende grammatica's van het Nederlands, gestreefd naar een grote mate van volledigheid (gehele volledigheid is in de praktijk onmogelijk). Dergelijke afleidingen horen ook thuis in een etymologisch woordbestand, omdat improductieve achtervoegsels een etymologische verklaring behoeven, zeker in de gevallen waarin het achtervoegsel niet meer als zodanig herkend wordt. Vergelijking met de verschillende grammatica's toont dat het aantal niet-genoemde woorden met een bepaald achtervoegsel klein is, zodat het hieronder geschetste beeld door deze onvolledigheid niet wezenlijk verstoord wordt. Wel is het belangrijk in het oog te houden dat het gaat om woorden die we nu nog steeds kennen: het is goed mogelijk dat een aantal woorden met een bepaald achtervoegsel inmiddels uit de taal verdwenen is.

Er zijn twee soorten improductieve achtervoegsels: de achtervoegsels die tegenwoordig niet meer herkend worden, en de achtervoegsels die nog wel herkend worden, maar niet meer gebruikt worden in nieuwvormingen.

Zelfstandige naamwoorden

Als gezegd behandel ik geen productieve achtervoegsels. De belangrijkste waarmee zelfstandige naamwoorden worden gemaakt, zijn: -*ing* in persoonsnamen en zaaknamen,

-in en *-e* in vrouwelijke persoonsnamen, *-heid, -schap* in abstracta, *-dom* in collectiva en abstracta, en *-sel* in zaaknamen. Deze zijn inheems. Verder zijn zeer productief de geleende achtervoegsels *-aard, -er/-aar, -ier, -ist* in mannelijke persoonsnamen, *-es, -ster* in vrouwelijke persoonsnamen en *-age, -ij, -isme, -iteit, -ment* in abstracte woorden. Hieronder volgen de improductieve achtervoegsels.

Het achtervoegsel *-m*

Een onherkenbaar improductief achtervoegsel is *-m*. Ooit, in het Germaans en Indo-europees, was dit zeer productief om zelfstandige naamwoorden van werkwoorden af te leiden, bijvoorbeeld *bloem* van *bloeien, helm* van *helen* 'verbergen, bedekken' (in dit geval: het hoofd) en *molm* van *malen*.[23] Ooit werd dit achtervoegsel veelvuldig gebruikt, want er zijn veel sporen van bewaard gebleven, waarbij lang niet altijd meer duidelijk is welk werkwoord aan de basis heeft gestaan: er is beslist sprake van analogievorming.

Er zijn drie typen te onderscheiden: lange klinker of tweeklank plus *-m*, liquida plus *-m* en woorden met de oorspronkelijke uitgang *-(s)man-*.

Voorbeelden van het type lange klinker of tweeklank + *-m*, veelal teruggaand op Germaans *-man-*, zijn:[24]

701-800	boom*	'houtachtig gewas'
709	heim, heem*	'woonplaats'
___		
901-1000	doem*	'oordeel, vloek'
901-1000	kiem*	'beginsel, uitloper'
901-1000	leem*	'grondsoort'
901-1000	toom*	'teugel'
___		
1100	bloem*	'uitgebot deel van plant'
1150	rijm*	'bevroren dauw'
___		
1240	braam*	'vrucht'
1240	droom*	'voorstelling in de slaap'
1240	duim*	'voorste vinger'
1240	lijm*	'plakmiddel'
1240	schuim*	'blaasjes op vloeistof'
1240	stroom*	'bewegende massa vloeistof'

1240	zeem*	‘honing’
1240	zoom*	‘boord (van weefsel)’
1254	priem*	‘puntig werktuig’
1285	kruim*	‘kruimel, binnenste van brood’
1285	riem*	‘leren band’
1286	room*	‘vette deel van melk’
1287	slijm*	‘kleverig vocht’
___		
1350	striem*	‘streep op de huid’
1351-1400	zwijm*	‘flauwte’
___		
1501-1600	veem*	‘vennootschap voor het opslaan van goederen’

Liquida (*l* of *r*) plus *-m*:[25]

901-1000	arm*	‘lichaamsdeel’
___		
1080	helm*	‘hoofddeksel’
___		
1100	worm*	‘ongewerveld dier’
___		
1240	darm*	‘spijsverteringskanaal’
1240	storm*	‘hevige wind’
1261	zwerm*	‘drom’
1268	halm*	‘stengel van gewas’
1287	walm*	‘damp’
1288	berm*	‘strook langs weg’
___		
1401-1450	scherm*	‘bescherming’
1401-1500	molm*	‘stof van vergaan hout e.d.’
1477	galm*	‘zwaar geluid’
___		
1697	schalm*	‘schakel’

De volgende woorden gaan terug op de Germaanse uitgang *-sman-* (de met *s* versterkte vorm van de uitgang *-man-*), of op een dentaal (*d* of *t*) plus *-man-* (*adem, bodem, vadem*).[26] In het Nederlands is dit achtervoegsel *-sem, -zem* of *-dem* geworden:

901-1000	bliksem*	‘elektrische vonk bij onweer’
___		
1101-1200	brasem*	‘beenvis’[27]
___		
1240	adem*	‘ingeademde lucht’
1240	bezem*	‘werktuig om te vegen’
1260-1280	bodem*	‘grond’
1285	boezem*	‘borsten’
1286	vadem*	‘een maat’

1287	bloesem*	‘bloem waaruit zich later een vrucht ontwikkelt’
1287	droesem*	‘bezinksel’
___		
1351	wasem*	‘damp’
___		
1401-1450	desem*	‘zuurdeeg’

Buiten deze typen vallen *brem, dam, schram, stam* en *stem*, want in deze woorden staat voor de *-m* een korte klinker. Dat betekent dat in deze gevallen sprake is van een andere herkomst dan een *m*-afleiding van een werkwoord, en dat blijkt te kloppen volgens de etymologische woordenboeken. Zo gaan *stam* en *stem* oorspronkelijk terug op een grondvorm met *-mn*, vergelijk Oudengels *stemn, stefn* ‘stam’ en *stemn* ‘stem’, en Oudhoogduits *stimna* ‘stem’. *Brem* is een variant van *braam*. De grondvorm van *dam* was waarschijnlijk de gereconstrueerde vorm *dambna-*, gezien de verwante vormen Grieks *taphos* ‘graf’ en Armeens *damban* ‘graf, kuil’. De *-m* van *schram* ten slotte gaat waarschijnlijk terug op een Indo-europees werkwoord *(s)krem-* ‘snijden, schrammen’ naast Indo-europees *sker-* ‘snijden’ (ons *scheren*); de *-m* is wel een afleidingssuffix, maar niet van een zelfstandig naamwoord.

De woorden van alle drie de types zijn oud; *schalm* en *veem* lijken relatief jong, maar beide zijn ouder in een andere betekenis: *schalm* ‘ijzeren band om een vat’ dateert van 1475-1476, en *veem* ‘Amsterdams strafgerecht’ van 1401-1425. Omdat alle woorden met dit achtervoegsel gedateerd zijn vóór de periode van het Nieuwnederlands, heb ik *stoom* in het rijtje niet opgenomen. *Stoom* is voor het eerst aangetroffen in 1669, en daarom lijkt een *-m*-afleiding van het werkwoord *stuiven*, die wel gesuggereerd is, minder waarschijnlijk.

Het is de vraag of het achtervoegsel *-m* ooit in het Nederlands productief is geweest - gezien de dateringen denk ik dat dat niet het geval is.

Het verkleiningsachtervoegsel *-el*

Tegenwoordig worden verkleinwoorden gevormd met het achtervoegsel *-je* (en *-ke* in het Zuid-Nederlands, vergelijk de hondensoort *schipperke*). Vroeger vormde men ook verkleinwoorden met het achtervoegsel *-el* (Germaans *-ila-*), bijvoorbeeld *stippel* van *stip*.[28] Het procédé is in de standaardtaal niet meer productief.[29] Daarnaast betekent *-el* ook ‘toebehoren aan, behoren bij’, bijvoorbeeld in *eikel*, dat hoort bij *eik*, of in *grondel*, dat hoort bij *grond*.[30] Dit geldt slechts enkele gevallen en ligt dicht tegen de verkleiningsvorm aan, vandaar dat ik ze hier samen noem.

In de volgende woorden is sprake van een verkleiningsachtervoegsel. Ik heb het grondwoord of, wanneer het grondwoord inmiddels is verdwenen, een verwante vorm toegevoegd achter de betekenis van het verkleinwoord, zodat de afleiding duidelijk wordt:

901-1000	heuvel*	‘verheffing van aardbodem’, verwant met *heup*
___		
1100	grendel*	‘schuifbout voor deuren’, verwant met Oudnoors *grind* ‘raam, omheining van traliewerk’
1140	wimpel*	‘lange smalle vlag’, van Middelnederlands *weven, wiven* ‘zwaaien’
___		
1240	druppel*	‘vochtdeeltje’, van *drop*
1240	eikel*	‘vrucht van de eikenboom’, van *eik*
1240	navel*	‘lidteken van navelstreng’, van *naaf*

1245	greppel*	‘ondiepe sloot’, van Middelnederlands *greppe* ‘sloot’
1250	bundel*	‘pak’, van *binden*
1267	schenkel*	‘onderbeen’, van Middelnederlands *schenke* ‘been’
1276	kegel*	‘conus’, van *keg*
1276-1300	angel*	‘haak, hengel’, verwant met Latijn *uncus* ‘haak’
1282	boedel*	‘geheel van roerende goederen’, van Middelnederlands *boede* ‘schuur’
1287	borstel*	‘stijve haren van varkens e.d.’, verwant met Oudhoogduits *borst*

1287	nagel*	‘hoorn op laatste voet- en handkootjes’, verwant met Russisch *noga* ‘been, voet’
1287	netel*	‘gewas’, verwant met Oudhoogduits *naza* ‘netel’
___		
1343-1345	schepel*	‘inhoudsmaat’, van *schap* ‘plank’
1351	keutel*	‘drekballetje’, van Middelnederlands *cote* ‘koot, knokkel, kei’
1351-1400	enkel*	‘voetgewricht’, verwant met Oudhoogduits *ancha* ‘schenkel, beenpijp’
1376	schakel*	‘kettingring, verbinding’, van Middelnederlands *schake* ‘(houten) been’
___		
1440	grondel*	‘beenvis’, van *grond*
1450	wafel*	‘gebak’, verwant met Oudhoogduits *waba* ‘honingraat’
1477	knokkel*	‘vingergewricht’, van *knok*
1477	mazelen*	‘kinderziekte’, van Middelnederlands *mase* ‘vlek’
1477	schimmel*	‘uitslag door vocht’, van Middelnederlands *schime* ‘schijnsel, glans’
1477	sprenkel*	‘spat’, van *sprank* ‘spruit’
1477	tepel*	‘uitmonding van melkklier’, van *tip* ‘punt’
1478	vijzel*	‘stampvat’, van Middelnederlands *vise* ‘schroef’
1484	korrel*	‘graantje, rond, hard lichaampje’, van Middelnederlands *corn(e)* ‘graankorrel’

1485	hekel*	‘vlaskam’, van *haak*
1485	ijzel*	‘dunne ijskorst na neerslag’, van *ijs*
1485	spikkel*	‘vlekje’, verwant met Engels *speck* ‘spikkel’
1486	haspel*	‘toestel om garen op te winden’, van Middelnederlands *haspe* ‘sluithaak, kram’
___		
1526	kruimel*	‘broodkorreltje’, van *kruim*
1546	knobbel*	‘bult’, verwant met Engels *knob*
1554	rimpel*	‘plooi’, van Middelnederlands *rimpe* ‘vouw, plooi’
1556	vendel*	‘vlag’, van *vaan* met ingevoegde *d*
1567	knevel*	‘stokje om het losdraaien te beletten’, van *knaap* (denk aan *knaapje* ‘klerenhanger’)
1567	pukkel*	‘bobbeltje’, van *pok*
1576	luifel*	‘afdak’, van *luif* ‘afdak’
1588	vezel*	‘draadvormig deeltje’, van Middelnederlands *ve(e)se* ‘vezel’
___		
1631	kiezel*	‘grind’, verwant met Middelhoogduits *kis* ‘kiezel’
1653	rafel*	‘draad’, verwant met *raf* ‘rugvin van heilbot’
1692	borrel*	‘glas sterkedrank’, van Middelnederlands *borre, borne* ‘bron, bronwater’
1695	repel*	‘vlaskam’, van Middelnederlands *repe* ‘vlaskam’

1721	mokkel*	‘dik kind, mollige vrouw’, van Middelnederlands *mocke* ‘slet’
1728	hoepel*	‘band om vaatwerk’, van *hoep*
1778	bottel*	‘rozenbottel’, van Middelnederlands *botte* ‘knop’
1778	knoedel*	‘meelballetje’, van Middelnederlands *cnod(d)e* ‘bosje’
1781	klungel*	‘sukkel’, van Middelnederlands *klonghe* ‘kluwen’
1848	tengel*	‘houten strook’, van *tang*
1873	tippel*	‘stippeltje’, van *tip* ‘punt’
1897	ribbel*	‘verhoging’, van *rib*

Trommel is wellicht ook op deze manier gevormd, maar waarschijnlijker is ontlening aan het Duits. *Bottel* is ouder in een andere betekenis: ‘haagappel’ uit 1477. *Piemel* (1875) hoort er niet bij: het woord is afgeleid van *piemelen* ‘urineren’, en de oudste betekenis was dan ook ‘urine’. Bij *hagel* behoort de *l* tot de wortel en is deze geen achtervoegsel, blijkens de verwante Griekse vorm *kachlèx* ‘steentje’. Er zijn meer woorden waar de *l* tot de wortel behoort, bijvoorbeeld *appel*. Voor dergelijke woorden bestaat geen grondvorm zonder *l*, daarom heb ik ze hierboven niet opgenomen.

We vinden de verkleinvormingen tot heel recent; denk ook aan de betekenisloze merknaam *wokkel* voor een bepaald soort zoutje. Het achtervoegsel is dus tot in het Nieuwnederlands productief geweest, maar na de achttiende eeuw nauwelijks meer. Er lijkt bij de jonge vormingen geen sprake te zijn van analogievorming, want er is telkens nog een grondvorm aan te wijzen.

Het instrumentale achtervoegsel *-el*

Het achtervoegsel *-el* werd (al in het Indo-europees) ook gebruikt om zaaknamen van werkwoorden af te leiden, vooral de namen van werktuigen, bijvoorbeeld *bikkel* van *bikken*.[31] Later werd dit gebruik verruimd en kregen ook andere zelfstandige naamwoorden dit achtervoegsel. Ook deze vorming is inmiddels improductief. Een aantal werktuignamen zijn al genoemd bij de verkleinwoorden op *-el*, namelijk *angel, grendel, haspel, hekel, knevel* en *repel*: op basis van de grondvormen lijkt in deze

woorden sprake te zijn van de verkleiningsuitgang, maar de twee achtervoegsels *-el* kunnen gemakkelijk door elkaar heen zijn gaan lopen. *Rakel* valt onder geen van beide categorieën omdat het van het werkwoord *rakelen* is afgeleid, en ook in *gaffel* zal de *l* bij de wortel horen.

De volgende woorden op *-el* zijn van een werkwoord afgeleid:

901-1000	schedel*	'hersenpan', van *scheiden*
___		
1181-1220	stekel*	'puntig uitgroeisel', van *steken*
___		
1220-1240	breidel*	'toom', van *breien*
1240	gordel*	'riem', van *gorden*
1240	lepel*	'eetgereedschap', van Middelnederlands *lapen* 'likken, slurpen'

1240	sleutel*	‘werktuig om slot te openen of te sluiten’, van *sluiten*
1240	teugel*	‘toom’, van *tijgen*
1240	vleugel*	‘lichaamsdeel om mee te vliegen’, van *vliegen*
1272	klepel*	‘staaf in klok’, van *klappen*
1285	zetel*	‘zitplaats’, van *zitten*
___		
1320	beitel*	‘stuk gereedschap’, van *bijten*
1339-1345	beugel*	‘ijzeren ring’, van *buigen*
1350	wrongel*	‘gestremde melk’, van *wringen*
1384-1407	drevel*	‘drijfijzer’, van *drijven*
___		
1440	hengel*	‘vistuig’, van *hangen*
___		
1510-1512	pekel*	‘oplossing van zout in water’, van *pikken*
1549	deuvel*	‘pin’, verwant met Grieks *tuptein* ‘slaan’
1567	bikkel*	‘pikhouweel’, van *bikken*
1568	wervel*	‘beentje van ruggengraat’, van Middelnederlands *werven* ‘draaien’
1573	stempel*	‘werktuig om te drukken’, van *stampen*
1599	bochel*	‘bult’, van *buigen*
___		
1635	bengel*	‘deugniet’, ouder (1477) ‘halsbeugel’, van Middelnederlands *bungen, bongen* ‘op de trom slaan’
1651	schoffel*	‘tuingereedschap’, ouder (1401-1500) ‘schop, spade’, van *schuiven*

1654	knuppel*	‘dikke stok’, ouder (1470) *kluppel*, van *kloppen*
___		
1736	hevel*	‘gebogen buis om vloeistoffen over te tappen’, van *heffen*

De vorming van werktuignamen is na de Middeleeuwen improductief geworden. Het is niet bekend van welk werkwoord de werktuignaam *takel* (1376-1400) is afgeleid; hier is waarschijnlijk analogievorming in het spel.

Veel van de werktuignamen hebben klinkerwisseling. Onder invloed van de oorspronkelijke onbeklemtoonde *i* in het achtervoegsel (*-el* < Germaans *-ila*) is umlaut of i-umlaut opgetreden, dat wil zeggen dat de beklemtoonde klinker vóór de uitgang gewijzigd is. Vergelijk *hengel - hangen, klepel - klappen, lepel - lapen, stempel - stampen; pekel - pikken, zetel - zitten*. In *beugel - buigen, sleutel - sluiten; drevel - drijven, teugel - tijgen, vleugel - vliegen* is sprake van ablaut (klinkerwisseling in werkwoordsvormen). Hier vinden we telkens de *o*-trap van het werkwoord. Ablaut hebben ook *wrongel - wringel; bochel - buigen* en *schoffel - schuiven*.

Opvallend zijn drie woorden die beginnen met een klankschilderende medeklinkercombinatie (zie hieronder) en eindigen op *-el* - zonder dat er een grondvorm is aan te wijzen -, namelijk *snavel* (1287), *zwachtel* (1421) en *zwengel* (1371).

Dierennamen op *-el*

Het achtervoegsel *-el* wordt ook gebruikt voor de afleiding van dierennamen, namelijk bij:[32]

1180	horzel*	‘insect’
___		
1240	egel*	‘insectenetend zoogdier’
1240	krekel*	‘insect’
1240	wezel*	‘marterachtige’
___		
1301-1350	hommel*	‘mannetjesbij’
1376-1400	hamel*	‘gecastreerde ram’

Hommel en *krekel* zijn bovendien klanknabootsingen, zie hieronder.

De dierennamen op *-el* waren waarschijnlijk al niet meer productief in de periode van het Middelnederlands.

Het abstracte achtervoegsel *-nis*

Volgens de ANS is het achtervoegsel *-nis*, dat achter bijvoeglijke naamwoorden en werkwoordsstammen wordt gezet, niet meer productief. Het is nog wél herkenbaar als achtervoegsel, en de grondvorm is meestal gemakkelijk te doorzien:[33]

901-1000	duisternis*	‘afwezigheid van licht’
901-1000	gelijkenis*	‘uiterlijke overeenkomst’
___		
1185	wildernis*	‘woest gebied, plek waar alles in het wild groeit’
___		
1237	vonnis*	‘rechterlijke uitspraak’
1240	betekenis*	‘inhoud’
1256-1370	hindernis*	‘belemmering’
1260	kennis*	‘het kennen’
1281-1282	gevangenis*	‘bajes’
1285	verdoemenis*	‘eeuwige veroordeling’
1293	getuigenis*	‘wat men getuigt’

1299	verbintenis*	‘overeenkomst’
___		
1301-1400	schennis*	‘het schenden’
1320	vergiffenis*	‘het vergeven’
1327	deernis*	‘medelijden’
1399	erfenis*	‘wat men erft’
___		
1400	vuilnis*	‘vuil, afval’
1401-1500	geschiedenis*	‘het gebeurde’
1450	droefenis*	‘bedroefdheid’
1450	begrafenis*	‘het begraven’
1471	hechtenis*	‘gevangenschap’
1480	besnijdenis*	‘het wegnemen van de voorhuid’
___		
1552	bekentenis*	‘het erkennen’
1566-1568	ergernis*	‘irritatie’

1569	bekommernis*	‘bezorgdheid’
___		
1604	erkentenis*	‘besef van bestaan of waarheid van iets’
1636	ontsteltenis*	‘verwarring’
1637	belijdenis*	‘getuigenis omtrent zijn geloof’
___		
1783	ontstentenis*	‘het niet voorhanden zijn’
1793-1796	gebeurtenis*	‘voorval’
___		
1852	herrijzenis*	‘wederopstanding’

Verschillende woorden zijn afgeleid van het verleden deelwoord van het werkwoord, bijvoorbeeld *vonnis* (van *vinden, vond* ‘(in rechte) tot een overtuiging over de waarheid komen, oordelen’), *begrafenis, bekentenis, gebeurtenis, geschiedenis, gevangenis*. Bij *vonnis* en *schennis* uit *vond-nis, schend-nis* heeft assimilatie plaatsgevonden. Bij *wildernis* is onder invloed van *duisternis* en *hindernis* *-er-* tussengevoegd.

Wanneer voor de uitgang *-nis* een stemhebbende medeklinker stond, is deze verscherpt; vervolgens werd er een *-e-* ingevoegd als overgangsklank. De ontwikkeling was: *verbind-nis* → *verbint-nis* → *verbint-e-nis*. Op dezelfde wijze zijn *erfenis* en *begrafenis* ontstaan. *Ontstentenis* is voortgekomen uit *ontstanden*, het verleden deelwoord van *ontstaan*; door verscherping en umlaut ontstond *ontstent-nis* en hierna werd een *-e-* ingevoegd.

Later is het verlengde achtervoegsel *-enis* ook direct achter de stam gezet; toen vond geen verscherping van de medeklinker meer plaats, vergelijk de jongere vormen (vanaf de vijftiende eeuw) *belijdenis, besnijdenis* en *geschiedenis*. Analogie speelt hierbij een rol: in het Middelnederlands bestonden naast elkaar de, gezien de ouderdom verwachte, vorm *gevancnisse* en *gevangnesse* zonder verscherping; die laatste vorm heeft tot het huidige *gevangenis* geleid.

In navolging van *verbintenis* is er later secundair bovendien een achtervoegsel *-tenis* gevormd, dat voorkomt in *bekentenis, erkentenis, gebeurtenis* en *ontsteltenis*.[34] Bij *bekentenis* en *erkentenis* is de mogelijkheid van ontlening aan het Duits gesuggereerd, maar de vorming kan goed als inheems worden verklaard.

Na de Middeleeuwen zijn nieuwvormingen met het achtervoegsel *-(e)nis* geleidelijk verdwenen. Opvallend is de jonge datering van *herrijzenis* uit het midden van de negentiende eeuw. In het WNT heb ik hiervoor geen oudere datering gevonden. *Ontstentenis* is ouder (1608) in de betekenis ‘het nalaten van iets’. *Beeltenis* (1569) zou de enige afleiding van een zelfstandig naamwoord zijn, namelijk van *beeld*, de andere woorden zijn afgeleid van bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden.[35] Dat

wijst erop dat de herkomst van *beeltenis* elders gezocht moet worden: het is geen inheemse vorming maar een ontlening aan het Duits, net zoals *belevenis* (1918).

Het abstracte achtervoegsel -*st*

Het achtervoegsel -*st* werd gebruikt om abstracta van sterke werkwoordstammen af te leiden.[36] Het komt slechts zelden voor en is improductief. Vormingen met het achtervoegsel -*st* zijn oud. Het achtervoegsel is waarschijnlijk ontstaan uit het achtervoegsel -*t*, Germaans -*ti*- (vergelijk *bocht* van *buigen* en *vlucht* van *vliegen*): woorden als *vors-t* van

vriezen en *lis-t* van *leren* (met *r-s*-wisseling) ging men door metanalyse (een verkeerde lettergreepscheiding) opvatten als *vor-st* en *li-st*, en naar analogie daarvan vormde men bijvoorbeeld *gun-st* van *gunnen*.

Afleidingen op *-st* zijn:

1100	kunst*	‘kunstvaardigheid, creatieve uiting’, van *kunnen*
1111	last*	‘vracht’, van *laden*
___		
1236	komst*	‘het komen’, van *komen*
1240	gunst*	‘welwillendheid’, van *gunnen*
1240	worst*	‘met vleeswaren gevulde darm’, van *worden*, dat verwant is met Latijn *vertere* ‘draaien’
1265-1270	afgunst*	‘jaloezie’, van *af* + *gunnen*
___		
1526	bekomst*	‘zoveel als iem. behaagt’, van *bekomen*
1569	winst*	‘voordeel’, van *winnen*
___		
1600	vangst*	‘het vangen’, van *vangen*
1648	ontvangst*	‘het ontvangen’, van *ontvangen*
___		
1808	opbrengst*	‘het voortgebrachte’, van *opbrengen*
1844	vondst*	‘het vinden, het gevondene’, van *vinden*

In *ernst* (1100) is sprake van een andere afleiding: de oudere vorm van dit woord luidde in het Oudhoogduits *ernust*, vergelijk Engels *earnest*, en het woord is afgeleid van een Germaans bijvoeglijk naamwoord *arni-* ‘zeker’. Ook in *dienst* (1240) is sprake van een ander achtervoegsel, vergelijk Oudhoogduits *dionōst*.

Kennelijk is het woordvormingsprocédé aan het eind van de Middeleeuwen verdwenen. Opvallend is hoe laat *opbrengst* en *vondst* zijn gedateerd; het zullen wel analogievormingen zijn. Dat kan ook het geval zijn bij *komst* en *last*: gezien Duits *Ankunft* ‘aankomst’ en *künftig* ‘toekomstig’ met *-f-*, kan de *-s-* in het Nederlands een

overgangsklank zijn. In *last* is de *-t* misschien secundair, gezien de Oudnoor(d)se vorm *hlass*.

In *vondst* heeft klinkerverandering plaatsgevonden (vergelijk de verleden tijd *vond* en het verleden deelwoord *gevonden*). *Winst* heeft geen klinkerverandering, waarschijnlijk omdat het jong is: de oudere vorm *gewunst* 'bezit', die vermeld wordt in de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen, heeft wel klinkerverandering.

Het abstracte achtervoegsel *-te*

Door middel van het achtervoegsel *-te* worden abstracta afgeleid van bijvoeglijke naamwoorden.[37] In het Middelnederlands luidde het achtervoegsel aanvankelijk *-ede*, vergelijk *dikede, hogede, warmede*. Toen de eerste *e* wegviel, werd het achtervoegsel *-de* of *-te*, afhankelijk van de medeklinker die ervoor stond: als die stemloos was, werd *-de* verscherpt tot *-te*. Al gauw kwamen de twee varianten naast elkaar voor, bijvoorbeeld *swaerde* naast *swaerte*. Inmiddels is het achtervoegsel *-de* vrijwel overal verdrongen door het jongere, secundaire *-te*, waarschijnlijk door analogie, behalve in *liefde, vreugde* en *weelde*. Naast woorden op *-te* bestaan vaak woorden op *-heid* met ongeveer dezelfde betekenis: *grootte - grootheid, dikte - dikheid*.

De volgende afleidingen met *-te* komen voor; twee ervan zijn gemaakt van oorspronkelijke leenwoorden: *kalmte* (*kalm* komt uit het Frans) en *goedkoopte* (*kopen* komt uit het Latijn):

1201-1225	breedte*	‘kortste afmeting’
1277	koelte*	‘frisheid’
1287	grootte*	‘afmeting’
___		
1301-1350	warmte*	‘het warm-zijn’
1343-1344	ziekte*	‘het ziek-zijn’
1350	lengte*	‘langste afmeting’
1351	dikte*	‘de afmeting dik, het dik-zijn’
___		
1434-1436	sterkte*	‘kracht’
1452-1501	hoogte*	‘afmeting in verticale richting’
1453-1497	zwaarte*	‘het zwaar-zijn’
___		
1555	leemte	‘tekort’
1564	ruimte*	‘plaats om zich te bewegen’
1573	stilte*	‘het stil-zijn’
___		
1602	kalmte	‘rust’
1635	zwakte*	‘het zwak-zijn’
1637	vlakte*	‘vlak terrein’
1641-1642	duurte*	‘het duur-zijn’
___		
1700	drukte*	‘het druk-zijn’
1721	groente*	‘groenvoer’
1798	gemeente*	‘zelfbestuur uitoefenend onderdeel van de staat’
___		
1847	leegte*	‘het leeg-zijn’

1858	goedkoopte	‘het goedkoop-zijn’
___		
1973	gekte*	‘gekkigheid, dwaasheid’

De vorming is oud en improductief; na de Middeleeuwen worden nog maar weinig nieuwvormingen gemaakt. De afleiding *gemeente* komt al in 1260 voor in de betekenis ‘gemeenschap, samenkomst’; het woord is afgeleid van *gemeen* ‘gemeenschappelijk’. Ook *groente* is ouder in de algemene betekenis ‘het groen-zijn’.

Kennelijk is het procédé nog herkenbaar, want zeer recent heeft Wim T. Schippers het woord *gekte* gevormd, naar analogie van andere vormingen op *-te*, dat onmiddellijk ingeburgerd raakte en niet meer weg te denken is uit het taalgebruik.

Gezindte lijkt ook tot deze categorie te behoren, als afleiding van *gezind*, maar dat is niet het geval: het is een vervorming van de oudere vormen *gezinde* ‘sekte’, later aangepast onder invloed van andere woorden op *-te*. Ook in *diepte* en *hitte* is sprake van een ander achtervoegsel: de tiende-eeuwse vorm van *diepte* luidde *diopitha*, en *hitte* gaat terug op de gereconstrueerde vorm *hetjō*, een *-jō*-stam met verdubbeling van de *t*.

Het is interessant om bij deze overzichtelijke categorie de dateringen van de grondwoorden naast die van de afleidingen te zetten:

breed	851-900	breedte	1550
dik	1089	dikte	1351
druk	1351-1400	drukte	1700
duur	1100	duurte	1641-1642
gek	1401-1450	gekte	1973
gemeen	901-1000	gemeente	1798
goedkoop	1390	goedkoopte	1858
groen	1040	groente	1721
groot	1177-1187	grootte	1287
hoog	1130-1161	hoogte	1452-1501
kalm	1568	kalmte	1602
koel	1287	koelte	1277
lam	1376-1400	leemte	1555
lang	788-789	lengte	1350
leeg	1599 (1240 ‘werkloos, ijdel’)	leegte	1847
ruim	698-699	ruimte	1564
sterk	901-1000	sterkte	1434-1436
stil	814-815	stilte	1573
vlak	1561	vlakte	1637
warm	1240	warmte	1301-1350
ziek	1236	ziekte	1343-1344
zwaar	1220-1240	zwaarte	1453-1497
zwak	1451-1500	zwakte	1635

Het verschil in datering tussen grondwoord en afleiding varieert van enkele decennia (*kalm* 1568 - *kalmte* 1602; des te opmerkelijker omdat het hier een leenwoord betreft, dat dus kennelijk zeer snel ingeburgerd was) tot een eeuw of acht (*ruim* 698-699 - *ruimte* 1564). *Koelte* is zelfs tien jaar eerder aangetroffen dan het woord *koel*, waarvan het is afgeleid! Veel regelmaat valt er niet in te ontdekken, en dat lijkt logisch en een algemeen geldend verschijnsel: de periode waarin nieuwe woorden met productieve achtervoegsels gevormd worden, heeft geen directe relatie met het eerste voorkomen van het grondwoord. Het zegt alleen iets over de gebruikelijkheid van het grondwoord: van ongebruikelijke woorden worden minder snel afleidingen gemaakt.

Sommige afleidingen hebben klinkerverandering ondergaan: *lang* - *lengte* en, minder doorzichtig, *lam* - *leemte*. Hier is sprake van umlaut die wijst op grote ouderdom: de oudste Middelnederlandse vorm was -*ede*, wat terugging op Germaans

-iða en deze *-i-* was verantwoordelijk voor de umlaut. De umlaut vinden we niet in *kalm - kalmte* (dit is een leenwoord), *vlak - vlakte, warm - warmte* en *zwak - zwakte*; alleen *warm* is oud, dus daar zou men het wel verwachten. Het Standaardnederlands kent geen umlaut van de lange klinkers, vandaar *groot - grootte, hoog - hoogte, zwaar - zwaarte*. Die bestaat wel in het Oostnederlands, vandaar de Hellendoornse vormen *groot - greutte, hoge - heugte, zwoor - zweurte*.[38]

Het collectivum *ge..te*

Groepsnamen of collectiva werden in het Germaans gevormd door *gi..ja*, vandaar vormen in de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen zoals *gerede* ‘raad’, en *geverthe* ‘weg’. In het Duits is die vorming blijven bestaan, vergelijk *Gebirge* ‘gebergte’, *Gefilde* ‘veld’ en dergelijke. In het Nederlands is er een jongere vorming van collectiva voor in de plaats gekomen, en wel door middel van het voorvoegsel *ge-* plus het achtervoegsel *-te*.[39] Dit leverde de volgende woorden op:

1285	gebeente*	‘het beendergestel’
1285	geboomte*	‘groep bomen’
1287	gevogelte*	‘alle vogels’
___		
1325	gesteente*	‘stenen’
1340	geraamte*	‘raamwerk’
1376-1400	gesternte*	‘alle sterren’
___		
1400	geboefte*	‘gespuis’
___		
1514	gehemelte*	‘bovenwand van mondholte’
___		
1623	ongedierte*	‘schadelijke of lastige dieren’
1626	gevaarte*	‘kolos’
1626	gebergte*	‘groep van bergen’
___		
1805	gebladerte*	‘alle boombladeren’

De oudste vormen dateren dus ‘pas’ van eind dertiende eeuw. *Gehemelte* is ouder (1440) in de betekenis ‘zoldering’, *gevaarte* betekende in 1260-1280 ‘werktuig, verschijning’. Het procédé is na de Middeleeuwen geleidelijk verdwenen. Opvallend is hoe jong *gebladerte* is. Dat lijkt verdacht - klopt de datering wel? -, maar op de cd-rom van het WNT is geen ouder citaat te vinden. De vorming is ook bijzonder, omdat als uitgangspunt niet het verwachte *blad* is genomen maar het meervoud *blader(en)*; men zou eigenlijk *gebla(a)dte* verwachten.

Gevaarte is eigenlijk op een andere wijze gevormd (oudere vorm was *gevaarde*), maar heeft zijn huidige vorm mede onder invloed van andere woorden op *ge..te* gekregen, en wordt tegenwoordig dan ook wel als vergelijkbaar collectivum beschouwd.

Bijvoeglijke naamwoorden

De belangrijkste productieve inheemse achtervoegsels voor de vorming van bijvoeglijke naamwoorden zijn *-achtig, -baar, -ig, -lijk, -loos, -matig, -s, -vuldig* en *-zaam*. Een geleend achtervoegsel is *-isch*. Hier komen alleen de improductieve achtervoegsels ter sprake; dat is er slechts één: *-n*.

Het achtervoegsel *-n*

Het Indo-europese en Germaanse achtervoegsel *-n* vormt bijvoeglijke naamwoorden van werkwoorden, bijvoorbeeld *groen* van *groeien* en *schoon* van *schouwen* ‘kijken naar’.[40] De *-n* volgt telkens op een lange klinker of een diftong.

797	rein*	‘zuiver’, verwant met Grieks *krinein* ‘zeven, ziften’
___		
901-1000	schoon*	‘rein, mooi’, van *schouwen*
___		
1040	groen*	‘kleurnaam’, van *groeien*
___		
1140-1170	klein*	‘niet groot’, verwant met Grieks *gelan* ‘stralen, glimmen, lachen’

Dit achtervoegsel is niet alleen improductief maar ook ondoorzichtig geworden. De afleidingen zijn alle erg oud: het achtervoegsel had zijn productiviteit kennelijk al in de Oudnederlandse periode verloren, en het geringe aantal voorbeelden wijst erop dat het ook toen niet heel erg vaak gebruikt is. Het bijvoeglijk naamwoord *schuin* zal er dan ook niet mee gevormd zijn, want dat woord is pas vanaf 1599 genoteerd.

Bijwoorden

De belangrijkste productieve inheemse achtervoegsels voor de vorming van bijwoorden zijn *-halve, -lings, -tjes, -waarts* en *-wijze*. Improductief is *-s*.

De bijwoordelijke *-s*

De oudste manier waarop bijwoorden werden gevormd, was door middel van de uitgang *-ō*: in de Wachtendonkse Psalmen komt bijvoorbeeld het bijwoord *hardo* voor. Een jongere manier om bijwoorden te vormen is door middel van het achtervoegsel *-s*. Oorspronkelijk was dit een buigingsuitgang, namelijk de uitgang van de tweede naamval, de genitief van tijd en plaats. Toen de naamvallen verdwenen, werd de *-s* een achtervoegsel. Vormen zonder *-s* waren vaak ouder, vergelijk *dickwijl* naast jonger *dikwijls*. Sommige aldus gevormde bijwoorden werden later voorzetsels, bijvoorbeeld *jegens, langs* en *ondanks*. Naast bijwoorden op *-s* komen ook bijvoeglijke naamwoorden op *-s* voor (*dagelijks, vergeefs, zijdelings, zijwaarts*). Van oorsprong ging het hierbij om twee verschillend gespelde en uitgesproken achtervoegsels: de bijvoeglijke naamwoorden waren gevormd op *-(e)sch*, de bijwoorden op *-s*. Toen echter de spelling *-sch* werd vereenvoudigd tot *-s* (officieel vastgelegd in 1954, maar al eerder in gebruik), vielen de vormen samen, en tegenwoordig beschouwt men ze dan ook als identiek.[41]

Hieronder geef ik alleen bijwoorden die met een -*s* zijn gevormd. Voor meer over bijwoorden en voorzetsels, zie hoofdstuk 4.

1200	altoos*	‘bijwoord van tijd: altijd’
1201-1225	anders*	‘bijwoord van modaliteit: op andere wijze’
1265-1270	eens*	‘bijwoord van tijd: eenmaal’
1265-1270	zus*	‘bijwoord van hoedanigheid: zo’
1275-1276	nochtans*	‘bijwoord van causaliteit: evenwel’
1285	desgelijks*	‘bijwoord van hoedanigheid: evenzo’
1285	ergens*	‘bijwoord van plaats’
1285	langs*	‘bijwoord van richting’

1285	zelfs*	‘bijwoord van hoedanigheid: tegen de verwachting in’
1288	voorts*	‘bijwoord van modaliteit: bovendien’
___		
1350	geenszins*	‘bijwoord van modaliteit: in genen dele’
1379	nergens*	‘bijwoord van plaats’
___		
1407-1432	derwaarts*	‘bijwoord van richting: naar de genoemde plaats’
1435	thans*	‘bijwoord van tijd: nu’
1451-1500	steeds*	‘bijwoord van tijd: altijd’
1470	tevens*	‘bijwoord van hoedanigheid: daarbij’
1485	insgelijks*	‘bijwoord van hoedanigheid: evenzo’
___		
1512	nauwelijks*	‘bijwoord van hoeveelheid: amper’
1514	dikwijls*	‘bijwoord van tijd: vaak’
1514	elders*	‘bijwoord van plaats: niet hier’
1530	immers*	‘bijwoord van modaliteit: toch’
1541	trouwens*	‘bijwoord van modaliteit: overigens’
1552	werwaarts*	‘bijwoord van richting: waarheen’
1561	seffens*	‘bijwoord van tijd: tegelijkertijd’
1562	blindelings*	‘bijwoord van hoedanigheid: zonder te kijken’
1575	doorgaans*	‘bijwoord van tijd: gewoonlijk’

1597	straks*	‘bijwoord van tijd: dadelijk’
1599	spoorslags*	‘bijwoord van tijd: in allerijl’
___		
1613	telkens*	‘bijwoord van tijd: iedere keer’
1615	allengs*	‘bijwoord van tijd: langzamerhand’
1626	plots*	‘bijwoord van tijd: eensklaps’
1642	althans*	‘bijwoord van modaliteit’
1648	eerdaags*	‘bijwoord van tijd: binnenkort’
1658	reeds*	‘bijwoord van tijd: al’
1671	desnoods*	‘bijwoord van causaliteit: zo nodig, in het uiterste geval’
1673	aanstonds*	‘bijwoord van tijd: gauw’
___		
1764	ondershands*	‘bijwoord van hoedanigheid: in het geheim’
1777	soms*	‘bijwoord van tijd: weleens’
___		
1832	kwaadschiks*	‘bijwoord van hoedanigheid: tegen wil en dank’
1832	rakelings*	‘bijwoord van hoedanigheid: zo dat het bijna raakt’
1833	omstreeks*	‘bijwoord van hoedanigheid’
1857	eveneens*	‘bijwoord van modaliteit: ook’
1862	voetstoots*	‘bijwoord van modaliteit: zomaar’

Hoewel de bijwoordelijke *-s* niet meer productief is, vinden we nog recente vormingen, maar vanaf de zeventiende eeuw is de vorming sterk afgenomen.

Voetstoots is als handelsterm met de betekenis ‘zonder garantie’ ouder (1717); *wiedes* is ouder (1860) in de betekenis ‘dom, onnozel’.

Volgens het EWB zou *wiedes* uit 1897 een inheems bijwoord zijn, een afleiding van *weten* met het achtervoegsel -*s*. De datering maakt deze verklaring dubieus, en nader onderzoek bracht aan het licht dat ontlening aan Duits Bargoens *witsch, wittisch* ‘eenvoudig, dom’ waarschijnlijker is. In die zin heb ik het in het bestand aangepast; ik noem dit hier om te tonen hoe opvallende dateringen kunnen leiden tot correcties bij het bepalen van de herkomst van een woord.

Werkwoorden

Een geleend productief achtervoegsel is -*éren*.

Causatieve werkwoorden

Er is een aantal oude causatieve of oorzakelijke werkwoorden dat door middel van klinkerwisseling is gevormd.[42] Hieronder geef ik eerst de causatieve werkwoorden en vervolgens de werkwoorden waarvan deze zijn afgeleid. De causativa zijn:

901-1000	drenken*	‘te drinken geven’
901-1000	zetten*	‘plaatsen, doen zitten’
___		
1220-1240	vellen*	‘doen vallen’
1240	leggen*	‘doen liggen’
1240	zogen*	‘laten zuigen’

De werkwoorden waarvan de causativa zijn afgeleid, zijn:

901-1000	drinken*	‘vloeistof tot zich nemen’
901-1000	vallen*	‘omlaaggaan’
___		
1100	liggen*	‘uitgestrekt zijn, zich bevinden’
1100	zuigen*	‘(met de mond) naar zich toe trekken’
___		
1240	zitten*	‘gezeten zijn, zich bevinden’

Het woordvormingsprocédé zal al voor het Oudnederlands verdwenen zijn, en is gezien het geringe aantal voorbeelden kennelijk nooit erg productief geweest. De

afgeleide causativa werden in dezelfde periode voor het eerst opgetekend als de werkwoorden waarvan ze afgeleid zijn.

Het achtervoegsel *-igen*

Een improductief achtervoegsel is *-igen*, waarmee oorspronkelijk van zelfstandige naamwoorden werkwoorden afgeleid werden die een handeling uitdrukten. Ze zijn ontstaan naar analogie van werkwoorden als *matigen, zondigen*, die zowel van *mate* en *zonde* als van *matig* en *zondig* afgeleid kunnen zijn; omdat het achtervoegsel *-ig* een tijdlang productief is geweest, is niet meer uit te maken in welke gevallen sprake is van het achtervoegsel *-igen* en in welke gevallen het gaat om een *-en*-afleiding van een woord op *-ig*.[43]

Voorbeelden hiervan zijn:

1100	kruisigen	‘aan een kruis slaan’
___		
1240	zondigen*	‘zonde doen’
___		
1323	vestigen*	‘stichten, nederzetten’
1395	eindigen*	‘een eind nemen’
___		
1401-1450	nuttigen*	‘spijs gebruiken’
1407-1432	machtigen*	‘volmacht geven’
1434-1436	pijnigen	‘folteren’
1437	reinigen*	‘schoonmaken’
1450	matigen*	‘temperen’
1477	stenigen*	‘met stenen doodgooien’
___		
1608	wettigen*	‘wettig maken’
1654	huldigen*	‘eer bewijzen’
___		
1811	wijzigen*	‘veranderen’

Een aantal werkwoorden is gevormd door een zelfstandig naamwoord, gecombineerd met het achtervoegsel *-ig* en een voorvoegsel, meestal *be-*; de betekenis is meestal ongeveer ‘iets of iemand geven wat het zelfstandig naamwoord noemt’. Sommige van deze werkwoorden kunnen ook afgeleid zijn van een bijvoeglijk naamwoord op *-ig*; zo kan *bevredigen* zowel een afleiding van *vrede* als van *vredig* zijn. En soms bestaan werkwoorden met en zonder voorvoegsel naast elkaar, met betekenisverschil, bijvoorbeeld *vestigen* en *bevestigen*, of komt een werkwoord voor met meerdere voorvoegsels: *beschuldigen* en *verontschuldigen, verkondigen* en *afkondigen*.

Werkwoorden op *-igen* met een voorvoegsel zijn:

1256-1299	beschuldigen*	‘ten laste leggen’
1265-1270	verkondigen*	‘bekend maken’
___		
1351-1400	verenigen*	‘samenvoegen’
___		
1410	bevestigen*	‘vastmaken’
1445	beschadigen*	‘schade toebrengen’

1459	verontschuldigen*	‘van schuld vrijpleiten’
1477	afkondigen*	‘in het openbaar bekendmaken’
1477	begiftigen*	‘beschenken met’
1488	behartigen*	‘zorgen voor’
___		
1511	verwittigen*	‘doen weten’
1540	bezichtigen*	‘bezien’
1553	verontreinigen*	‘vuil maken’
1557	vernietigen*	‘vernielen, tenietdoen’
1562	verzadigen*	‘ten volle voeden’
1580	afvaardigen*	‘iem. zenden en machtigen’
___		
1642	bezoldigen	‘salaris geven’
___		
1784-1785	bevredigen*	‘voldoen aan een behoefte’
___		
1803	uitvaardigen*	‘afkondigen’

In de Middeleeuwen bestonden vaak twee werkwoorden naast elkaar, waarbij de vorm op *-igen* de jongste was: *bevreden* naast *bevredigen, begiften* naast *begiftigen, crucen* naast *crucigen, reinen* naast *reinigen. Bezoldigen, kruisigen* en *pijnigen* zijn afgeleid van oorspronkelijke leenwoorden. Verreweg de meeste werkwoorden op *-igen* dateren uit de vijftiende eeuw, gevolgd door de zestiende. Na de Middeleeuwen zijn deze vormingen wel langzamerhand in onbruik geraakt en zijn nieuwvormingen alleen nog aan analogie te danken; *wijzigen* is iets ouder (1785) in de betekenis 'vorm geven aan, samenstellen', *bevredigen* is ouder (1412) in de betekenis 'een vrede afkondigen'.

Ook in het Duits komt het achtervoegsel *-igen* voor, en het Nederlands heeft een aantal werkwoorden met dit achtervoegsel uit het Duits geleend, en wel ongeveer in dezelfde periode als waarin het achtervoegsel bij ons productief was. Het gaat om: *overweldigen* (1477), *tuchtigen* (1500; uit het Nederduits), *beledigen* (1588), *inwilligen* (1647), *zich aanmatigen* (1658) en *bewerkstelligen* (1769-1811).

Iteratieve werkwoorden op *-eren* en *-elen*

Met de achtervoegsels *-eren* en *-elen* zijn werkwoorden gemaakt met een iteratieve (frequentatieve) of herhalende betekenis. Zo betekent *klapperen* 'herhaaldelijk klappen'.[44] De achtervoegsels bestonden al in het Germaans, maar kwamen nog niet heel vaak voor. Van beide achtervoegsels bestaan een groot aantal voorbeelden; de hieronder genoemde zijn beslist niet compleet. Over de improductiviteit van de achtervoegsels *-eren* en *-elen* zijn de geleerden het niet eens: volgens de ANS en De Haas en Trommelen zijn ze improductief, maar De Vooys zei in 1957 nog: 'Dat dit suffix nog levend is, blijkt uit de vele nieuwvormingen in de expressionistische taal sedert 1880', en geeft als voorbeelden onder andere *brommelen, grommeren, lachelen, schokkeren* en uit de kindertaal *stompelen, wippelen*.[45] Dat zou betekenen dat de achtervoegsels in ieder geval nog tot in de twintigste eeuw in de algemene taal productief waren - in ieder geval zijn ze doorzichtig, dus analogievormingen zijn gemakkelijk denkbaar.

Het achtervoegsel *-eren*. Het achtervoegsel *-eren* is ontstaan naar analogie van woorden als *timmeren*, afgeleid van het zelfstandige naamwoord *timmer* 'bouwmateriaal', en *vermageren, verouderen, verergeren* van de bijvoeglijke naamwoorden of overtreffende trappen *mager, ouder, erger*, die vaak al een iteratieve betekenis hadden of leken te hebben. Daardoor kreeg het achtervoegsel een iteratieve betekenis en ontstonden nieuwvormingen als *blakeren* naast *blaken*, waarin *blakeren* een herhaalde beweging uitdrukt. Vervolgens werd het achtervoegsel ook gebruikt om een herhaalde indruk van licht (*flakkeren*), beweging (*wapperen*) of klank (*kletteren*) weer te geven. Bij de klanknabootsende werkwoorden (zie ook hieronder) werd het achtervoegsel productief in nieuwvormingen zonder dat er een grondvorm op *-en* bestond, vergelijk *bulderen, fluisteren* en *snateren*.[46]

Momenteel is niet altijd meer duidelijk wat de grondvorm is geweest: zijn *dobberen, roosteren, voederen, zwabberen* afgeleid van (verouderd) *dobben, roosten, voeden, zwabben* met het achtervoegsel *-eren* of van *dobber, rooster, voeder, zwabber* met

-*en*? Daarbij moet ook bedacht worden dat veel grondvormen weliswaar nu niet meer bekend zijn,

maar dat ze wel bestaan hebben: het lijkt helder dat *schilderen* is afgeleid van *schilder*, totdat men weet dat er vroeger een werkwoord *schilden* ‘schilderen’ bestond.

In sommige gevallen is sprake van een andere herkomst; dergelijke gevallen heb ik weggelaten. Zo is *luieren* niet gevormd met *-eren* maar een samentrekking van *luyaerden*, en is *vorderen* een afleiding van Middelnederlands *vorder* ‘verder, voorwaarts’. Ook bij *donderen, mijmeren, plunderen, schipperen, verbijsteren, weigeren* en *zinderen* behoort de *r* tot de stam en is dus geen sprake van de uitgang *-eren*.

We kennen de volgende werkwoorden op *-eren*. De grondvorm op *-en* is telkens toegevoegd; de werkwoorden waarbij dat niet is gebeurd, zijn (veelal klanknabootsende) analogievormingen. Als er bij de grondvorm geen betekenis staat vermeld, betekent dit dat de betekenis identiek is aan die van de afleiding, op het iteratieve aspect na:

1265-1270	redderen*	‘in orde brengen’, van Middelnederlands *redden* ‘in orde maken’
1285	belemmeren*	‘(ver)hinderen’, van Middelnederlands *belemmen* ‘kwetsen, verwonden’
___		
1301-1400	daveren*	‘dreunen, schudden’
1350	glinsteren*	‘schitteren’
1350	schateren*	‘helder weerklinken’
1351-1400	haperen*	‘blijven steken’, van *happen*
1351-1400	klateren*	‘helder klinken’
1357	luisteren*	‘horen’
1373	beieren*	‘luiden’
___		
1400	voederen*	‘van voer voorzien’, van *voeden*
1415	blakeren*	‘zengen’, van *blaken*
1437	snateren*	‘een druk geluid maken (o.a. van vogels)’
1450	sluimeren*	‘dutten’, van Middelnederlands *slumen* ‘dutten’

1469	peuteren*	‘wroeten in’, van *poten* ‘in de grond steken’
1479	wapperen*	‘fladderen’
1480	kuieren*	‘op zijn gemak lopen’
1484	flakkeren*	‘onrustig branden’
1485	bulderen*	‘dreunend geluid geven’
1485	schilderen*	‘verven’, van *schilden* ‘verven’

___

1540	klapperen*	‘klepperen’, van *klappen*
1545	flikkeren*	‘onrustig licht afgeven’
1552	flonkeren*	‘warm schitteren’
1556	schetteren*	‘schel geluid geven’
1562	klauteren*	‘klimmen’
1562	kwetteren*	‘druk geluid maken (van vogels)’
1567	tateren*	‘kwebbelen’
1573	huiveren*	‘rillen’
1573	hunkeren*	‘verlangen’, van *hangen*, vroeger ook ‘verlangen naar’

1585	slingeren*	‘(zich) heen en weer bewegen’, van Middelnederlands *slingen* ‘zich kronkelen’
1588	snipperen*	‘tot snippers snijden’, van *snippen* ‘snijden’
1599	bolderen*	‘geraas maken’
1599-1607	slobberen*	‘slordig en hoorbaar eten’, ablautend van Middelnederlands *slabben* ‘slurpen’
___		
1605-1616	blikkeren*	‘flikkeren’, van *blikken*
1617	schitteren*	‘glinsteren’
1627	dobberen*	‘drijven’, van *dobben*
1630	knetteren*	‘scherpe geluiden doen horen’
1632	glibberen*	‘glijden’, van *glippen*
1636	klepperen*	‘een kleppend geluid geven’, van *kleppen*
1638	teisteren*	‘schaden’, van Middelnederlands *tesen* ‘wol plukken’, later ‘plagen’
1640	fluisteren*	‘zacht spreken’
1649	kletteren*	‘scherpe geluiden maken’
___		
1701	slenteren*	‘langzaam lopen’
1706	stuiteren*	‘knikkeren’, van *stuiten*
1715	roosteren*	‘op een rooster braden’, van *roosten*
1733	opperen*	‘te berde brengen’, van Middelnederlands *oppen* ‘openbaren’
1755	fladderen*	‘vlinderen, wapperen’
1783	mekkeren*	‘het natuurlijke geluid van geiten maken’, van *mekken*

1794	bibberen*	‘rillen’, van *beven*
___		
1809	leuteren*	‘kletsen’
1836	kledderen*	‘met iets nats knoeien’, ablautend van *kladden*
1839	steigeren*	‘op de achterbenen gaan staan (van paarden)’, van *stijgen*
1850	jakkeren*	‘voortjagen’, van *jakken* ‘voortjagen’
1853-1857	mopperen*	‘brommen’, van *moppen*
1856	ploeteren*	‘zwoegen’
1868	zwabberen*	‘zwaaien, zwieren’, van *zwabben*
1872	opkikkeren*	‘opbeuren’, van *opkikken*
1876	denderen*	‘dreunend schokken’
1881-1895	spetteren*	‘in kleine deeltjes wegspringen’, van *spetten*
1897	lebberen*	‘slobberen’, van *lebben* ‘likken’
1897	sudderen*	‘pruttelend koken’, ouder *zudderen*, van *zieden* ‘koken’
1899	lubberen*	‘flodderen’
___		
1903	slobberen*	‘ruim zitten’
1906	badderen*	‘zwemmen, in het water spelen’, van *baden*
1912	sputteren*	‘pruttelende geluiden maken’, van *spuiten*

1934	tetteren*	‘druk praten’

Soms zijn er vormveranderingen. Zo vinden we ablaut, soms vergezeld met medeklinkerverandering, bij: *beven - bibberen, hangen - hunkeren, poten - peuteren, spuiten - sputteren, zieden - sudderen*. Medeklinkerverandering alleen heeft plaatsgevonden bij *glippen - glibberen*.

Hoe zit het nu met de productiviteit? Had De Vooys gelijk toen hij beweerde dat het achtervoegsel nog levend is? De meeste woorden met het achtervoegsel *-eren* dateren van de zestiende en de negentiende eeuw. Hierna loopt het aantal vormingen terug, maar toch worden er ook in de twintigste eeuw nog steeds woorden met deze achtervoegsels gevormd, met als jongste vorming *tetteren* uit 1934. Opvallend is *badderen* met de medeklinkerverdubbeling van *d*.

Het achtervoegsel *-elen*. Het achtervoegsel *-elen* is eerst ontstaan als afleiding van een zelfstandig naamwoord op *-el*, bijvoorbeeld *bengelen, handelen, lepelen, ratelen, roffelen, schommelen, stippelen, wisselen, zemelen*, of van een bijvoeglijk naamwoord, bijvoorbeeld *wankelen*. Het aantal zelfstandige naamwoorden op *-el* is groot, omdat het achtervoegsel *-el* lange tijd productief is geweest, zowel voor de vorming van verkleinwoorden als voor de vorming van werktuignamen (zie boven voor voorbeelden). Van beide soorten zelfstandige naamwoorden zijn vaak vervolgens werkwoorden afgeleid. Dat zal de vorming van iteratieve werkwoorden op *-elen* waarschijnlijk versterkt hebben. Tegenwoordig is dan ook lang niet altijd duidelijk of er sprake is van het achtervoegsel *-elen* of van een afleiding met *-en* van een zelfstandig naamwoord op *-el*: is *prikkelen* afgeleid van *prikken* + *-en* of van *prikkel* + *-en*? Beide zijn mogelijk. *Brokkelen, hobbelen* kunnen afgeleid zijn van *brokken, hobben* ‘zich aftobben’ of van *brokkel, hobbel*.

Het achtervoegsel *-elen* wordt, net als *-eren*, gebruikt om een herhaalde indruk van licht (*tintelen*), beweging (*friemelen, frommelen*) of klank (*babbelen*) weer te geven en is bij woorden met deze betekenissen productief geworden in nieuwvormingen zonder dat er een grondvorm op *-en* bestond.

Mijn bestand bevat meer werkwoorden op *-elen* dan op *-eren*:

1240	kietelen*	‘een kriebeling opwekken’
1240	spartelen*	‘met armen en benen heen en weer slaan’
1240	stamelen*	‘gebrekkig spreken’
1240	struikelen*	‘misstappen’, verwant met Oudhoogduits *struhhen*
1240	wandelen*	‘lopen’, van *wenden*
1240	wentelen*	‘zich wenden’, van *wenden*
1260-1280	tuimelen*	‘buitelen’, van Middelnederlands *tu(y)men*

1285	dwarrelen*	‘zich zwevend verplaatsen’, verwant met Oudhoogduits *dweran* ‘draaien’
___		
1301-1400	duizelen*	‘draaierig worden’, verwant met Oostfries *dusen* ‘draaien’

1340-1350	tintelen*	‘prikkelen’
1350	lispelen*	‘onduidelijk uitspreken’, van *lispen*
1350	sukkelen*	‘ziekelijk zijn’
1351	reutelen*	‘rochelend ademen’, van Middelnederlands *ru(y)ten* ‘brommen, snorren’
1357	sprokkelen*	‘takken bijeenzamelen’, van Middelnederlands *sprocken*
1370	rochelen*	‘rauw keelgeluid maken’
___		
1401-1450	prikkelen*	‘prikken, aansporen’, van *prikken*
1410	wriemelen*	‘zich kronkelen’, van Middelnederlands *wrimen* ‘wrijven’
1412	dribbelen*	‘met kleine passen lopen’, van *drijven*
1430	waggelen*	‘wankelen’, van *wagen* ‘in beweging zijn’, variant van *(be)wegen*
1432-1468	krabbelen*	‘herhaaldelijk krabben’, van *krabben*
1434-1436	griezelen*	‘ijzen’, van Middelnederlands *grisen* ‘een afschuw hebben’
1437	strompelen*	‘met moeite lopen’, van Middelnederlands *strompen*
1461	rommelen*	‘een dof geluid maken’
1477	hobbelen*	‘schommelend bewegen’, van *hobben* ‘zich aftobben’
1477	huppelen*	‘zich springend voortbewegen’, van *huppen*
1477	kakelen*	‘het roepen van kippen’
1477	kibbelen*	‘ruzie maken’, van *kijven*

1477	kringelen*	‘tal van kringen vormen’, van *kringen*
1477	mompelen*	‘binnensmonds spreken’, verwant met Engels *mump*
1477	wervelen*	‘ronddraaien’, van *werven* ‘draaien’
1477	wichelen*	‘voorspellingen doen uit bepaalde tekens’, van Middelnederlands *wichen*
1477	wiegelen*	‘heen en weer bewegen’, van *wiegen*
1477	zwijmelen*	‘duizelig worden, in een roes zijn’, van *zwijmen*
1480	tintelen*	‘flikkeren, flonkeren’
1484	mummelen*	‘onduidelijk spreken’
1486	grabbelen*	‘grijpen’, van *grabben*
___		
1501-1525	bedelen*	‘aalmoezen vragen’, van *bidden*
1515	troetelen*	‘koesteren’, verwant met Middelhoogduits *truten*
1521-1524	knuffelen*	‘liefkozend pakken’, van *knuffen* ‘duwen, stoten’
1528	jengelen*	‘dwingend huilen’, van *janken*
1528	rammelen*	‘ratelen’
1531-1540	neuzelen*	‘door de neus praten’, van *neuzen*

1535	trappelen*	‘de voeten snel beurtelings optillen’, van *trappen*
1546	broddelen*	‘knoeien’, van *brodden*
1546	wemelen*	‘krioelen’, van *wemen*
1562	brokkelen*	‘kruimelen’, van *brokken*
1562	hakkelen*	‘stamelen’, van *hakken*
1562	knabbelen*	‘kort op iets bijten’, van *knappen*
1562	trippelen*	‘met vlugge pasjes gaan’
1562-1592	weifelen*	‘aarzelen’, van Middelnederlands *weiven* ‘heen en weer bewegen’
1566	troggelen*	‘listig verkrijgen’
1573	giechelen*	‘halfgesmoord lachen’
1583	tokkelen*	‘snaarinstrument bespelen’, van Middelnederlands *tocken* ‘een snelle uitval doen’
1588	rakelen*	‘harken’, van *raken*
1591	sabbelen*	‘kluivend zuigen’, van Middelnederlands *sabben*
1598	dompelen*	‘onder laten gaan in vloeistof’, van *dompen*
1599	dreutelen*	‘talmen’, verwant met Middelnederduits *dröten* ‘talmen’
1599	hutselen*	‘door elkaar mengen’, van *hutsen*
1599	kartelen*	‘uittanden’, van Middelnederlands *kerte* ‘kerf’
1599	monkelen*	‘meesmuilen’, van Middelnederlands *monken*
1599	peuzelen*	‘met genoegen opeten’
1599	rinkelen*	‘een hel, onderbroken geluid geven’, van Middelnederlands *ringen* ‘klinken’

1600	aarzelen*	‘weifelen’, ouder (1327) in de betekenis ‘achteruitgaan’, van Middelnederlands *ersen* ‘achteruitgaan’
1607	krieuwelen*	‘krioelen’, van *krieuwen*
1613	brabbelen*	‘krom spreken’
1615	prevelen*	‘mompelen’
1615	smokkelen*	‘heimelijk vervoeren’, van Middelnederlands *smuken*
1616	futselen*	‘friemelen’
1617	popelen*	‘in spanning verkeren’
1620	sneuvelen*	‘omkomen’, van *sneven*
1626	stommelen*	‘dof gedruis maken’
1629	snuffelen*	‘lucht opsnuiven’, van *snuiven*
1630	stribbelen*	‘zich verzetten’, van Middelnederlands *stribben*
1631-1634	kabbelen*	‘zacht golven’
1644	ritselen*	‘een zacht, onregelmatig geluid maken’
1649	pruttelen*	‘geluidjes maken’, van Middelnederlands *proten* ‘babbelen’
1653	sijpelen*	‘onmerkbaar doorlekken’, van *sijpen*, nu *zijpen*

1659	treuzelen*	‘talmen’
1660	warrelen*	‘zich door elkaar bewegen’, van *warren*
1671	schuifelen*	‘zich schuivend voortbewegen’, van *schuiven*
1678	drentelen*	‘zonder doel rondlopen’, van Middelnederlands *drenten*
1685	dommelen*	‘dutten’
1693	pimpelen*	‘zuipen’, verwant met Deens *pimpe*
___		
1701-1750	wauwelen*	‘kletsen’
1709	morrelen*	‘peuteren’, van *morren*
1710	frommelen*	‘friemelen’
1782	beduimelen*	‘door herhaald aanvatten bevlekken’, van *beduimen* ‘met de duim aanraken’
1783	scharrelen*	‘rommelen’, van *scharren* ‘krabben’
1784	babbelen*	‘praten’
1785	knutselen*	‘fabrieken’, van Middelnederlands *cnutten* ‘knopen vastmaken’
1789	tingelen*	‘korte, heldere geluiden maken’, van Middelnederlands *tingen*
1793	bazelen*	‘onsamenhangend spreken’, van Middelnederlands *basen*
___		
1840	tippelen*	‘met korte pasjes gaan’, van *tippen* of *tip*
1847	kriebelen*	‘krabbelen’
1847	wiebelen*	‘wankelen’
1860	gniffelen*	‘onderdrukt lachen’, van *gnuiven*

1874	smiespelen*	‘fluisteren’
1878	frutselen*	‘knoeien’
1888	kwakkelen*	‘sukkelen’, van *kwakken*
1889	friemelen*	‘peuteren’
1897	kukelen*	‘tuimelen’
1897	poedelen*	‘wassen’
1897	priegelen*	‘peuteren’, van Middelnederlands *prigen*
1898	giebelen*	‘giechelen’, van Middelnederlands *gipen* ‘een open mond hebben’
1898	smikkelen*	‘snoepen’, ablautend van *smakken*
___		
1902	kwebbelen*	‘veel en rad praten’
1911	doezelen*	‘suf zijn’

Net als de werkwoorden op *-eren* kennen die op *-elen* soms vormveranderingen ten opzichte van het basiswerkwoord, bijvoorbeeld ablaut, soms vergezeld met medeklinkerverdubbeling, bij: *bidden - bedelen, drijven - dribbelen, gnuiven - gniffelen, janken - jengelen, kijven - kibbelen, snuiven - snuffelen, wandelen - wenden. Dribbelen* en *kibbelen* zijn oud, want ze zijn afgeleid van de *o*-trap van het werkwoord met medeklinkerverdubbeling. *Dribbelen* is weliswaar pas in 1412 gedateerd, maar de afleiding en

toenaam *Jan Drubbelare* is al in 1291 aangetroffen. Verandering van medeklinker hebben *ringen - rinkelen, schuiven - schuifelen, wenden - wentelen*.

Uit de datering blijkt dat *rakelen* niet van *rakel* 'hark' is afgeleid (zoals *bengelen* van *bengel*), maar dat het juist andersom is: *rakelen* is namelijk al in de zestiende eeuw aangetroffen, en *rakel* pas in 1834. Hetzelfde geldt voor *rommel* (1866), dat als verbaalabstractum is afgeleid van *rommelen* (1461). Vaak echter liggen de dateringen dicht bij elkaar, en dan kunnen ze niet gebruikt worden om te bepalen welk woord de grondvorm was en welk de afleiding. Een enkele keer lijkt de datering erop te wijzen dat de afleiding niet via een werkwoord is gegaan. Zo komt *tippelen* (1840) voor naast *tippen*, dat echter pas in 1935 is genoteerd; daarentegen komt *tip* 'teen, spits uiteinde' al in 1477 voor. Het kan echter gewoon toeval zijn dat *tippen* niet eerder gevonden is.

Werkwoorden op *-elen* komen voornamelijk uit de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw, met een hoogtepunt in de zestiende eeuw. In de negentiende eeuw zijn er nog een redelijk aantal nieuwvormingen, maar aanzienlijk minder dan in de zeventiende eeuw. Uit de twintigste eeuw komen maar twee woorden. De productiviteit van de vorming neemt dus duidelijk af.

Volledig improductief lijken de vormingen op *-eren* en *-elen* toch nog niet. Ook niet, omdat er in deze eeuw een instroom is van leenwoorden of afleidingen daarvan op *-eren* of *-elen*. Bij de woorden op *-eren* gaat het dan bijna altijd om afleidingen van een zelfstandig naamwoord op *-er*, maar het is de vraag of de taalgebruiker dat zo ervaart of dat hij een link naar het achtervoegsel *-eren* legt. Sterker nog: ik vermoed dat het voortbestaan van het achtervoegsel *-eren* mede te danken is aan de aanwezigheid van een groot aantal woorden op *-er*, en dat ook de woorden op *-elen* en *-el* elkaar versterken en in stand houden.

Aan geleende woorden op *-eren* en *-elen* vinden we in de twintigste eeuw een aantal woorden waarvan de vorming en herkomst voor iedereen wel duidelijk zal zijn: *computeren, consuminderen, enteren* 'op de entertoets drukken'; *cancelen, schnabbelen, settelen, tackelen*. Maar andere woorden lijken toch zeer inheems, al zijn ze in werkelijkheid geleend: *dotteren, emmeren, hamsteren, kankeren, meieren, wieberen; besjoemelen, hosselen, inkapselen, peddelen, sjoemelen, stiefelen, tippelen* 'de baan opgaan van hoeren', *twinkelen*.

Een telling levert het volgende op: in de negentiende eeuw waren er 13 iteratieve nieuwvormingen op *-elen*, en daarnaast kwamen er 24 nieuwe woorden op *-elen* bij die afgeleid waren van een leenwoord of van een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord op *-el*. In de twintigste eeuw waren er 2 iteratieve nieuwvormingen tegenover 15 afleidingen van een leenwoord of naamwoord. Met het achtervoegsel *-eren* zijn de getallen: in de negentiende eeuw 13 iteratieve nieuwvormingen en 12 nieuwe afleidingen van leen- of naamwoorden, in de twintigste eeuw 4 iteratieve nieuwvormingen en 9 nieuwe afleidingen van leen- of naamwoord. Voor de gebruiker zal het verschil in herkomst meestal niet duidelijk zijn - hij constateert slechts een nog steeds toenemend aantal woorden op *-eren* en *-elen*. Op basis van dit alles ben ik geneigd de achtervoegsels *-eren* en *-elen* nog niet dood te verklaren, zoals de ANS en De Haas en Trommelen doen.

Tot slot: er bestaan nogal eens naast elkaar varianten van woorden op *-elen* en *-eren*.

Dat komt ongetwijfeld doordat ze een klanknabootsend of klankschilderend karakter bezitten (zie hieronder), en men er dus graag op varieert. Vandaar de nevenvormen *bolderen - bulderen, doezelen - duizelen, flakkeren - flikkeren - flonkeren, frutselen - futselen, giebelen - giechelen, klapperen - klepperen, klateren - kletteren, krabbelen - kriebelen, mompelen - mummelen, rammelen - rommelen, schateren - schetteren - schitteren, spetteren - sputteren, stamelen - stommelen, tateren - tetteren, trappelen - trippelen*. Bij deze woorden hebben de varianten telkens ongeveer dezelfde betekenis, wat niet geldt voor *blakeren - blikkeren, kabbelen - kibbelen, lebberen - lubberen, peuteren - peuzelen, smikkelen - smokkelen*.

De variatie zit vooral in de klinkers, en het gaat om een wisseling die ook in ablaut- en unlautvormen voorkomen (vergelijk de i-umlaut in *lang - lengte* of de ablaut in *slapen - sliep*, Middelnederlands *binden - band - gebonden* en *bergen - barg - geborgen*). Daarnaast gaan de verschillende klinkers ook terug op dialectverschillen, bijvoorbeeld in *bolderen - bulderen* en *doezelen - duizelen*.

Concluderend

Het temporele aspect geeft verdieping aan algemene inzichten die we al hebben: we weten weliswaar dat een bepaald woordvormingsprocédé improductief is, maar we weten nog niet sinds wanneer dat het geval is, en in welke periode het wel productief was. Houd er wel rekening mee dat de hier gepresenteerde gegevens alleen tonen wat we overhebben: het feit dat in de Middeleeuwen veel meer woorden met bijvoorbeeld het achtervoegsel *-de* voorkwamen, komt uit deze gegevens niet naar voren.

Uit het bovenstaande is gebleken dat een aantal woordvormingsprocédés al heel vroeg is verdwenen, en dat zijn - niet toevalligerwijs - de procédés die we nu niet meer herkennen: de achtervoegsels *-m* en *-n*, dierennamen op *-el* en de vorming van causatieve werkwoorden door klinkerwisseling. Maar opvallend is dat vrijwel alle andere achtervoegsels (*-el, -nis, -st, -te*, het collectieve *ge..te*, bijwoordelijke *-s* en *-igen*) na de Middeleeuwen, en dan vooral in de loop van de zeventiende eeuw, geleidelijk verdwenen. Zou dit te maken hebben met de standaardisering van het geschreven Nederlands, die in deze periode haar beslag kreeg? Alleen de achtervoegsels *-eren* en *-elen* zijn langer blijven bestaan, en het materiaal suggereert dat ze tot op heden nog gebruikt worden, al is het maar voor analogievormingen.

De gegevens tonen duidelijk dat een woordvormingsprocédé niet van de ene dag op de andere verdwijnt. Er kan zelfs niet gezegd worden dat het in een bepaalde eeuw verdween. Wel kan men constateren dat het gebruik vanaf een bepaald moment afneemt. Vanaf die tijd zijn nieuwvormingen te beschouwen als incidentele analogievormingen naar al bestaande woorden. Een voorbeeld is *gekte*, dat een paar decennia geleden gevormd werd, geheel in overeenstemming met woorden als *dikte* en *ziekte*, maar lang nadat het woordvormingsprocédé zijn productiviteit verloren had. Zolang een improductief achtervoegsel doorzichtig is, kunnen er dus dankzij analogie nieuwe woorden mee gevormd blijven worden. Die nieuwvormingen kunnen gemaakt worden zowel op basis van inheemse woorden als op basis van geheel

ingeburgerde leenwoorden. Improductieve achtervoegsels worden echter, zo blijkt uit het bestand, slechts zelden met leen-

woorden verbonden, en voor de oude, niet meer herkenbare achtervoegsels geldt zelfs dat ze alleen met inheemse woorden gecombineerd zijn, nooit met leenwoorden.

Het zou interessant zijn om te onderzoeken of het improductief worden van een behoorlijk aantal achtervoegsels vanaf de zeventiende eeuw geleid heeft tot een toename van het gebruik van andere achtervoegsels (en welke?), of tot het ontstaan van nieuwe achtervoegsels. Mijn etymologische bestand kan op die vragen geen antwoord geven. Evenmin kan ik antwoord geven op de vraag waarom een bepaald achtervoegsel improductief is geworden. Van Bree geeft als een mogelijkheid dat de betekenissen van het achtervoegsel op een bepaald moment zo uiteengegroeid zijn, dat voor de taalgebruiker niet meer duidelijk is wat de (hoofd)betekenis van het achtervoegsel is, en dat hij daarom in nieuwvormingen de voorkeur gaat geven aan een ander, duidelijker achtervoegsel.[47]

Uit bovenstaande gegevens kunnen we tot besluit het volgende leren. Wanneer een afleiding opvallend veel jonger is dan andere afleidingen met hetzelfde achtervoegsel, is dat een reden er nog eens kritisch naar te kijken. Natuurlijk kan er sprake zijn van analogievorming, maar eerst moeten dan twee zaken uitgesloten worden. Ten eerste kan de datering onjuist zijn en het woord bij nader onderzoek ouder blijken te zijn. Ten tweede kan de herkomst anders zijn dan tot dan toe aangenomen en is het woord geen inheemse vorming met een bepaald achtervoegsel: gezien de jonge datum van *stoom* (1669) zal dit woord geen *-m*-afleiding van *stuiven* zijn.

Inheemse (gelede en ongelede) woorden van na 1950

Omdat het bovenstaande zich vooral richt op de oudere periode, geef ik ter compensatie hieronder een overzicht van inheemse woorden die pas na 1950 in de woordenboeken zijn opgedoken. Dit zijn zowel ongelede als gelede woorden, maar zoals al eerder opgemerkt zijn die laatste in mijn bestand slechts in geringe mate vertegenwoordigd. Ik geef deze lijst inheemse woorden omdat ze zulke verrassingen bevat - woorden waarvan men absoluut niet zou denken dat ze zo jong zijn, zoals *beleg* ‘wat men op een boterham legt’, *dijenkletser, flut* of *lolbroek*. Aan deze lijst kunnen we bovendien zien hoe het Nederlands zich na 1950 heeft ontwikkeld.[48] Hoewel de woorden ook in de chronologische woordenlijst achterin te vinden zijn, vergt dat nogal wat zoekwerk. De meeste woorden van na 1950 zijn namelijk leenwoorden of afgeleiden daarvan (een kleine tweeduizend woorden) en het is lastig daartussen het geringe aantal inheemse woorden te vinden.

Een deel van de woorden is qua vorm ouder, maar heeft in deze tijd een specifieke betekenis gekregen die apart is gedateerd. Bijvoorbeeld *nicht* ‘mannelijke homoseksueel’ (al in 1730 codewoord van homoseksuelen, maar pas eeuwen later algemeen bekend) of *ongesteld* ‘menstruerend’. Overigens is het goed mogelijk dat de dateringen gepreciseerd kunnen worden: voor deze periode zijn de bronnen zo overvloedig dat slechts een klein deel ervan kon worden bekeken. Vaak betekent een datering dan ook vooral: in dit jaar is het bewuste woord voor het eerst in een algemeen woordenboek, zoals de Grote Van Dale, opgenomen.

Hieronder geef ik de woorden per woordsoort. Gemunte woorden, dus woorden waarvan de maker bekend is, tussenwerpsels en voorzetsels zijn hier weggelaten omdat ze in hoofdstuk 4 vermeld worden.

Inheemse zelfstandige naamwoorden na 1950 zijn:

1953	luchtmacht*	‘krijgsmachtonderdeel dat strijdt in de lucht’
1953	straaljager*	‘jachtvliegtuig met straalmotor’
1953-1957	hamvraag*	‘voornaamste kwestie’
1954	Randstad*	‘aaneengroeiend stedencomplex in de westhoek van Nederland’
1954	spijkerbroek*	‘jeans’
1957	doe-het-zelfwinkel*	‘winkel met materialen voor de amateur’
1957	riedel*	‘klankenreeks, woordcombinatie’
1959	dijenkletser*	‘grap die uitbundige reactie oproept’
1959	tiener*	‘iemand in de leeftijd tussen 10 en 19 jaar’
1961	beeldscherm*	‘scherm van tv of computer’
1961	bliksemoorlog*	‘onverhoedse bewegingsoorlog’
1961	brommer*	‘bromfiets’
1961	flut*	‘prul’
1961	knoert*	‘harde slag’
1961	slavink*	‘vlees met spek erom’
1961	smartlap*	‘sentimenteel lied’
1963	bouwvakker*	‘iem. die in de woningbouw werkt’
1968	geslacht*	‘genitaliën’
1970	kabouter*	‘lid van politieke groepering die een niet-autoritaire maatschappij nastreeft’
1970	kernhem*	‘Nederlandse kaassoort’

1970	kraker*	‘iem. die een leegstaand huis binnendringt voor bewoning’
1970	nicht*	‘mannelijke homoseksueel’
1971	stokbrood*	‘dun langwerpig Frans brood’
1973	kringloop*	‘recycling’
1974	amsterdammertje*	‘paaltje tegen parkeren op de stoep’
1974	oetlul*	‘stommeling’
1974	ping-ping*	‘geld’
1974	ruft*	‘scheet’
1975	kutzwager*	‘man die met dezelfde vrouw geslapen heeft’
1975	uitdraai*	‘papierafdruk’
1976	beleg*	‘wat men op een boterham legt’
1976	knoeper(d)*	‘joekel’
1976	lolbroek*	‘grapjas’
1977	leerdammer*	‘Nederlandse kaassoort’
1980	maaslander*	‘Nederlandse kaassoort’
1980	onderknuppel*	‘ondergeschikte’

1982	ruimteveer*	‘raketvliegtuig voor buitenaards verkeer’
1983	mensjaar*	‘politiek correcte benaming voor manjaar’
1984	alleenstaande*	‘vrijgezel’
1984	blauwhelm*	‘militair in dienst van de Verenigde Naties’
1984	klotebaan*	‘zeer vervelende baan’
1984	knakker*	‘kerel’
1984	mierenneuker*	‘pietluttig persoon’
1984	muis*	‘computer-randapparaat’
1984	rikketik*	‘hart’
1984	wereldtijd*	‘heel goede tijd (in wedstrijd)’
1985	balletje-balletje*	‘gokspel waarin een bal in een van drie bekers wordt verstopt’
1987	berenlul*	‘kroket of frikadel’
1989	butje*	‘imbeciel, slome jongen’
1989	eikel*	‘scheldwoord: sukkel’
1989	moederneuker*	‘scheldwoord’
1990	gekkekoeienziekte*	‘besmettelijke ziekte bij runderen’
1991	scharrelboer*	‘boer die scharreldieren houdt’
1993	troostmeisje*	‘gevangen vrouw die in WO II door de Japanners tot prostitutie werd gedwongen’
1994	muisarm*	‘aandoening door het gebruik van een computermuis’
1996	paddo*	‘hallucinogene paddestoel’

Na 1950 zijn de volgende bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden gedateerd. Behalve de hier genoemde woorden is er in deze periode een groot aantal bijvoeglijke naamwoorden gevormd met een versterkend voorvoegsel, van het type *beregoed, bikkelhard, bloedmooi, knettergek, knoertgoed, ladderzat, razendsnel, retegaaf,*

snoeihard; een overzicht hiervan staat in 4.4. De andere bijvoeglijke naamwoorden uit deze periode zijn:

1961	ongesteld*	‘menstruerend’
1961	ontiegelijk*	‘bijwoord van hoedanigheid: enorm, zeer veel’
1964	krakkemikkig*	‘gammel’
1970	lijp*	‘gek’
1973	gaaf*	‘geweldig’
1976	gestoord*	‘gek’
1976	hapsnap*	‘onregelmatig’
1985	onwijs*	‘erg goed’
1987	strak*	‘erg goed’
1987	wreed*	‘tof, leuk’

1989	sneu*	‘meelijwekkend’
1989	vet*	‘bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate’

Aan werkwoorden vinden we:

1961	gakken*	‘het natuurlijke geluid van ganzen maken’
1961	klooien*	‘stuntelen’
1961	optutten*	‘opdirken’
1961	pleuren*	‘smijten’
1968	meedenken*	‘met anderen nadenken over een oplossing’
1969	vrijen*	‘seksuele omgang hebben’
1970	afzien*	‘(in de sport) lijden’
1970	rampetampen*	‘neuken’
1974	aanappelen*	‘rotzooien, onverschillig te werk gaan’
1976	kanen*	‘met smaak eten’
1976	lijnen*	‘vermageren’
1978	meuren*	‘slapen’
1984	klessebessen*	‘babbelen’
1984	lekken*	‘informatie laten uitlekken’
1984	meuren*	‘winden laten’
1985	afbranden*	‘vernietigend beoordelen’
1988	bonken*	‘geslachtsgemeenschap hebben’
1988	opleuken*	‘leuker maken’
1991	kutten*	‘rotzooien’
1995	wildplassen*	‘in het openbaar urineren’
1999	miezemuizen*	‘kniezen, tobben’

Zeer opvallend is het informele karakter van veel van deze woorden. Hieruit blijkt hoezeer het Nederlands na de Tweede Wereldoorlog is veranderd. Tot die tijd bestond er een norm voor de geschreven en in mindere mate de gesproken taal, die men Algemeen Beschaafd Nederlands noemde. In en na de jaren zestig traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag,

en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie verzette zich tegen het verzorgde taalgebruik van de oudere generatie en tegen discriminatie op basis van uitspraak en woordkeus. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak en woordkeus, voor informeel taalgebruik en dialectwoorden. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd geminimaliseerd.[49] De seksuele revolutie slechtte vele taboes, en leidde ertoe dat woordenboeken woorden opnamen zoals *bonken, rampetampen* en *vrijen* voor 'neuken' (voor die tijd had *vrijen* de onschuldige betekenis 'minnekozen'), en samenstellingen zoals *mierenneuker* en *moederneuker*. Ook het taboe op lichaamsdelen en -uitscheidingen verdween, en we zien hiermee dan ook allerlei nieuwe samenstellingen en afleidingen, zoals *klooien, klotebaan, kutten, oetlul, poepielink, retegaaf*.

Veel van deze woorden komen uit groepstalen: het aparte woordgebruik van verschillende sociale groepen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal, soldaten- en marinetaal. Het ontstaan van deze groepstalen is relatief nieuw. Al wel oud is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers; nu de venters en de zwervers op het platteland verdwenen zijn, verstaan we er de volkstaal van de Randstad onder.

Het verschijnsel jongerentaal is op deze schaal nieuw en het gevolg van de emancipatie van de jeugd, maar eveneens van het feit dat jongeren gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich uit in afwijkende kleding en uiterlijk, voorkeur voor bepaalde muziek en vrijetijdsbesteding, en daarnaast in een eigen woordenschat. Deze woordenschat is voor een deel vluchtig, maar een ander deel behouden de jongeren tot in hun volwassenheid, waardoor de woorden tot de standaardtaal gaan behoren.[50]

Een speciale vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 geschreven. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis met daardoorheen al of niet aangepaste of vervormde woorden uit andere talen en nieuwe, zelfbedachte woorden. De taal is een uiting van saamhorigheid en wordt alleen in zeer informele situaties gesproken door (allochtone en autochtone) jongeren onderling, niet tegen ouders of leraren. Het aandeel van vreemde talen (Berbers, (Marokkaans-)Arabisch, Sranang, Turks en Engels) verschilt per stad en per groep, en hangt mede af van het aantal allochtonen in de groep: hoe groter dit aantal, hoe meer invloed zij op de taal hebben (voor voorbeelden zie 3.2). Straattaal bevat veel standaarduitdrukkingen en scabreuze woorden of scheldwoorden, die men echter verzacht door er leenwoorden voor te gebruiken (zoals in de standaardtaal voor namen van vreselijke ziektes een Latijnse leenwoord wordt gebruikt). De woordenschat van straattaal is heel vluchtig (een kenmerk van geheimtalen), en jongeren die overgaan naar een nieuwe levensfase doordat ze van school af gaan, een baan krijgen en een gezin stichten, houden op met het gebruik van straattaal.

Een tweede recent verschijnsel is het Murks, dat beschreven is voor de stad Utrecht. Het Murks is een vorm van Nederlands die gesproken wordt in groepen Nederlandse jongeren en waarbij de taal van allochtonen wordt geïmiteerd: de Nederlandssprekenden maken opzettelijk grammaticale fouten tegen hun moedertaal en doen de intonatie en het accent van allochtonen na. Murks wordt alleen gesproken als er geen allochtonen in de buurt zijn, en het spreken ervan geldt als stoer of leuk. In Utrecht worden vooral Marokkanen nagedaan (die Marokkaans-Arabisch of Berbers spreken) en niet Turks, maar de jongeren zien daartussen geen verschil; dat blijkt ook uit de benaming ‘Murks’, die afkomstig is van de jongeren zelf. In het Murks worden, anders dan in straattaal, weinig woorden uit de allochtone talen gebruikt, omdat het Murks alleen door Nederlanders wordt gesproken die weinig contact met allochtonen hebben.[51] Zowel van Murks als van straattaal is onduidelijk hoe lang het zal blijven bestaan. Onderzoekers besteden er veel aandacht aan, maar jongeren beschouwen het simpelweg als een manier om zich

uit te drukken en om solidariteit en groepsgevoel te benadrukken; zij hechten niet aan de vorm (de gekozen taalvariëteit) maar aan de betekenis (het groepsgevoel).

Voorts zien we dat na 1950 verschillende dialectwoorden in de algemene woordenschat zijn opgenomen, zoals het Groningse *butje* 'imbeciel, slome jongen' of de Zuid-Nederlandse sportterm *afzien* 'lijden'. Ook woorden zoals *kanen, meuren, pleuren* en *ruft* zullen oorspronkelijk dialectwoorden of groepstaalwoorden geweest zijn - dat we ze nieuw zouden hebben verzonnen lijkt erg onwaarschijnlijk: echt nieuwe woorden worden niet gemaakt, behalve door bijvoorbeeld klankvariatie op bestaande woorden, zoals *hapsnap, klessebessen, miezemuizen, rampetampen* (zie de 'Gedeeltelijke herhalingswoorden' hieronder). Daarnaast vallen de woorden *flut, knakker, knoeper(d)* en *knoert* op: woorden op *fl-* en *kn-* worden wel klankschilderend genoemd, en mogelijkerwijs zijn deze woorden nieuwgevormd onder invloed van andere woorden met deze beginmedeklinkers, zoals *flater, flard* en *knoert, knoest, knuist* (zie 'Klankschilderende woorden' hieronder). Maar het kunnen ook oorspronkelijk dialectwoorden zijn.

De invloed van het dialect na 1950 is interessant en opvallend. De geschiedenis van dialecten is als volgt. In de Middeleeuwen verschilde de gesproken en geschreven taal per regio, stad en zelfs dorp. In de zestiende en zeventiende eeuw ontstond er een gestandaardiseerde schrijftaal, maar de spreektaal bleef regionaal verschillen. In de negentiende eeuw ontstond langzamerhand, mede dankzij het onderwijs, een gesproken eenheidstaal, waaraan de gegoede burgers zich hielden. Vanaf ongeveer 1900 groeiden de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals het Nedersaksisch en het Limburgs. Daarnaast ontstonden er eind negentiende eeuw stadsdialecten. Door de industrialisatie trokken namelijk allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken. De aldus ontstane stadstaal was de groepstaal van de arbeiders. Terwijl de plattelandsdialecten naar het Standaardnederlands toegroeiden, groeiden de stadstalen er juist van weg, doordat ze als groepstaal een sterke onderlinge verbondenheid uitdrukten. In de twintigste eeuw werd in veel streken - maar niet overal - lange tijd neergekeken op het dialect en werd in het onderwijs het dialect 'afgeleerd'. Vanaf de jaren zestig veranderde dat geleidelijk: de belangstelling voor de dialecten nam toe, hoewel de mate waarin per regio en per stad verschilde. In de jaren tachtig en negentig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel populaire publicaties in en over het dialect. Paradoxaal genoeg leidt dit er niet toe dat de dialecten minder toegroeien naar de standaardtaal. Wel leidt het ertoe dat de standaardtaal steeds meer dialectwoorden of regionale woorden opneemt, zoals hierboven bleek.[52]

Klanknabootsende woorden

Klanknabootsende woorden zijn woorden die gevormd zijn op grond van de klank die het genoemde produceert.[53] Daardoor kunnen ze klanken en klankcombinaties bevat-

ten die in andere woorden niet voorkomen. Klanknabootsingen zijn vaak gevormd in het Nederlands, maar ze kunnen ook Germaanse of zelfs Indo-europese verwanten hebben.[54] Ze zijn in twee soorten onder te verdelen: ongelede woorden (bijvoorbeeld tussenwerpsels zoals *bons, pang* of de vogelnaam *koekoek*) en gelede woorden (afleidingen of samenstellingen) met een klanknabootsend element, zoals *roerdomp* en *korhoen*.

Het bijzondere van klanknabootsingen is dat er bij deze woorden een relatie bestaat tussen de vorm van het woord en de betekenis. Normaliter bestaat die relatie niet, zoals de Zwitserse taalkundige F. de Saussure onder woorden heeft gebracht: het is totaal willekeurig dat wij een bepaald gebouw met muren, ramen, een dak en een deur *huis* noemen en de Fransen hetzelfde gebouw benoemen met *maison* of de Russen spreken van *dom*.[55]

Een andere bijzonderheid is dat klanknabootsingen niet per definitie de gewone klankontwikkeling volgen.[56] *Piepen* (1287) en *grienen* (1170) zouden bijvoorbeeld volgens de normale klankontwikkeling *pijpen* en *grijnen* moeten luiden: een Middelnederlandse *ī* is *ij* geworden, vergelijk *swine*, nu *zwijn*. De relatie tussen de klank in de realiteit en die van het woord blijft echter soms gehandhaafd en houdt zo de klankontwikkeling tegen, waarbij de spelling wel gemoderniseerd kan worden, vergelijk Middelnederlands *cuccuc* met *koekoek*.

Klanknabootsing speelt in alle talen een rol. Sommigen menen zelfs dat taal hieruit is ontstaan. Het bedenken van nieuwe woorden is geen sinecure. Tegenwoordig bestaat al een grote basiswoordenschat die met vooral afleiding, samenstelling en ontlening gemakkelijk uitgebreid kan worden, maar hoe zijn de eerste woorden ontstaan? Die vraag is veel gesteld, maar nog niet beantwoord. Een van de suggesties is klanknabootsing. Taal zou dan zijn ontstaan uit instinctieve pijn- en vreugdekreten, uit onwillekeurige geluiden die men maakt bij krachtsinspanningen, of doordat jagers de geluiden van hun prooi nabootsten.[57] Inmiddels gelooft men niet dat dit de enige oorsprong van taal is, maar wel dat klanknabootsing een bepaalde rol gespeeld heeft bij de vorming van een aantal nieuwe woorden.

Hieronder bekijk ik alleen de klanknabootsingen die in het Nederlands gevormd zijn, niet geleende klanknabootsingen, zoals *blabla* (uit het Frans), *buzzer, clash, crash* (uit het Engels), *pauk* (uit het Duits) of *gong, kroepoek* (uit het Indonesisch). Ik heb deze als volgt verzameld: ik heb in alle thema's waarvan bekend is dat er klanknabootsingen in voorkomen, de inheemse woorden gezocht. Die thema's zijn: tussenwerpsels, dierennamen, werkwoorden van geluid en werkwoorden van menselijke communicatie. De inheemse woorden uit al deze thema's heb ik nagezocht in de etymologische woordenboeken en in het WNT. Wanneer een of meer van deze woordenboeken klanknabootsende oorsprong aangaf (lang niet altijd waren ze daarin allemaal even expliciet), dan heb ik dat in mijn database toegevoegd. Dit resulteerde in onderstaand overzicht van klanknabootsingen.

Tussenwerpsels

De eenvoudigste vorm van klanknabootsing is de weergave van een geluid als tussenwerpsel. Tussenwerpsels nemen een aparte positie in de taal in, doordat ze buiten de

grammaticale structuur van de zin vallen. Klanknabootsende tussenwerpsels hebben geen lexicale betekenis, ze zijn een nabootsing van klanken voortgebracht door dieren (*zzz*), mensen (*haha, hatjsie*), voorwerpen (*pang, pats*), of er wordt een beweging mee weergegeven of begeleid (*hopla, hoepla*).[58] Het Indo-europees kende zeker ook klanknabootsende tussenwerpsels, bijvoorbeeld *haha*, maar of we dergelijke woorden hebben geërfd of zelf gevormd, valt niet uit te maken.[59] Even moeilijk is het te bepalen of een klanknabootsing is geleend of niet. Zeker voor het verleden is dat nauwelijks meer uit te maken. In de negentiende eeuw is *tararaboemdiejee* voor 'het geluid van de fanfare' (1892) uit het Engels geleend, in de twintigste eeuw vermoed ik dat *bang* (1961) en *wam* (1970) als klanknabootsingen van geluid uit Engelse strips zijn overgenomen, omdat ze in deze taal ouder zijn dan bij ons.

De volgende tussenwerpsels zullen van klanknabootsende oorsprong zijn:[60]

1330	haha*	'nabootsing van lachen'
___		
1599	klets*	'nabootsing van geluid'
1599	klik*	'nabootsing van geluid'
___		
1646	knak*	'nabootsing van geluid'
1653	tiktak*	'geluid van slingeruurwerk'
___		
1717	paf*	'nabootsing van geluid'
1772-1779	plons*	'nabootsing van geluid'
1787-1789	bons*	'nabootsing van geluid'
___		
1800	pang*	'nabootsing van geluid'
1840	pats*	'nabootsing van geluid'
1844	plof*	'nabootsing van geluid'
1850	hopla*	'uitroep bij beweging'
1874	pief-paf-poef*	'geluid van een schot'
___		
1904	hup*	'uitroep bij beweging'
1909	plets*	'nabootsing van geluid'
1912	hoepla*	'uitroep bij beweging'
1950	hatsjie*	'geluid van het niezen'

1963	zzz*	‘nabootsing van zoemend geluid’

De meeste klanknabootsende tussenwerpsels dateren van na de Middeleeuwen, maar veel ervan zullen beslist ouder zijn dan hier aangegeven. De late datering komt doordat tussenwerpsels tot de spreektaal behoren. Lange tijd werden ze niet als functioneel woord beschouwd en daarom niet opgeschreven.

Opvallend is hoeveel van deze tussenwerpsels beginnen met de plofklanken *k-, p-* en in mindere mate *b-* en *t-*, die zeer geëigend zijn een bepaald soort geluid weer te geven. De meeste overige woorden beginnen met een *h-*, de enige letter die met ademtocht wordt uitgesproken. Verder valt op dat klanknabootsende tussenwerpsels buiten de normale spellingregels vallen: zo kunnen ze bijvoorbeeld bestaan uit alleen maar medeklinkers (*zzz*) of uit medeklinkercombinaties die verder niet of zelden voorkomen (*tsj* in *hatsjie*).

Dierennamen

In een volgend stadium van klanknabootsing gaat de klank een zaak aanduiden, en wordt het woord dus een zelfstandig naamwoord.[61] De ontwikkeling ging van tussenwerpsel naar naam: ‘koekoek, roept de vogel’ en ‘de vogel die koekoek roept’ wordt ‘de vogel koekoek, de koekoek’. Zo zijn allerlei dierennamen ontstaan. Dit zijn ‘echte’ klanknabootsingen.[62]

Hierbij moet het volgende worden aangetekend. In klanknabootsingen wordt het geluid slechts bij benadering weergegeven, omdat het omgezet wordt in menselijke klank en lettertekens, wat per definitie een interpretatie en vereenvoudiging met zich meebrengt: onze spraakorganen kunnen maar een klein deel van de geluiden vormen. Hoewel dieren overal dezelfde klank produceren, blijken mensen met verschillende moedertalen de dierenklanken op verschillende manieren weer te geven.[63] Dat is niet alleen een kwestie van spelling, maar het zal ook te maken hebben met de klanken en klankcombinaties die in een taal voorkomen: het is bekend dat mensen alleen horen wat ze kennen uit de eigen taal. Daarom horen mensen met bijvoorbeeld Russisch als moedertaal het verschil tussen *man* en *maan* alleen als ze erop gewezen worden: in het Russisch is lengte van klinkers niet distinctief.

Dierengeluiden kunnen dus per land variëren: een Finse poes zegt *kurnau*, een Indonesische *ngeong*, een Engelse koe zegt *moo*, een Finse *ammuu*, een Bengaalse *hamba*, een Zweedse haan zegt *kuckeliku*, een Spaanse *iquiquiriquí*, een Engelse *cock-a-doodle-doo*, een Chinese *gou gou*. Een hond ten slotte zegt in het Albaans *hum-hum*, in het Noors *vov-vov*, in het Catalaans *bup-bup* en in het Hebreeuws *hav-hav* - wellicht speelt hier nog mee dat een klein keffertje een ander geluid maakt dan een grote dog.[64] Dit verschil in perceptie heeft uiteraard ook invloed op de toegekende klanknabootsende naam.

De volgende Nederlandse dierennamen zijn klanknabootsend gevormd. Het zijn vrijwel allemaal vogels, met enkele insecten:[65]

1100	raaf*	‘zangvogel’
___		
1220	roek*	‘zangvogel’
1240	koekoek*	‘koekoekachtige’
1240	kraai*	‘zangvogel’
1240	krekel*	‘insect’
1240	mug*	‘insect’
1240	uil*	‘uilachtige’
1270	vink*	‘zangvogel’
1270-1290	hop*	‘scharrelaarachtige’
1279	kauw*	‘zangvogel’
1287	kieviet*	‘steltloper’

1287	wielewaal*	‘zangvogel’
___		
1301-1350	hommel*	‘mannetjesbij’
1377-1378	koet*	‘ralvogel’
___		
1437	tor*	‘insect’

1488	dar*	‘mannetjesbij’
___		
1605	tjiftjaf*	‘zangvogel’
1636	kluut*	‘steltloper’
1636	tureluur*	‘steltloper’
1650	keep*	‘zangvogel’
1655	kneu*	‘zangvogel’
___		
1770	grutto*	‘steltloper’
1779	karekiet*	‘zangvogel’
___		
1886	kloek*	‘hoendervogel’

Het zijn dus beslist niet alleen de zangvogels die naar hun geluid zijn vernoemd. De woorden zijn merendeels oud. In de naam *uil* zien we dat een woord klanknabootsend gevormd kan zijn, maar dat de naam daarna de normale klankverandering kan ondergaan: de oude [oe]-klank, in het Middelnederlands gespeld als *u(u)*, is regelmatig in het Nieuwnederlands *ui* geworden, vergelijk Middelnederlands *hu(u)s* met modern Nederlands *huis*. Bij klanknabootsingen wordt vaak de normale ontwikkeling tegengehouden door aanpassing aan het werkelijke geluid, vandaar *koekoek* en niet *kuikuik*. Bij *uil* heeft die aanpassing wél plaatsgevonden. In de naam *oehoe*, die (net als trouwens *koekoek*) een reduplicatie van het vogelgeluid is, is wel sprake van de klank *oe*, maar de naam *oehoe* is niet in het Nederlands gevormd: hij is ontleend aan Duits *Uhu*, en in het Nederlands voor het eerst in 1809 aangetroffen.

In de etymologische woordenboeken wordt ook *fuut* opgevoerd als een klanknabootsing, maar onlangs is daarvoor een waarschijnlijker verklaring gegeven.[66] In 1763 wordt *fuut* voor het eerst genoemd, met als varianten *aarsvoet* en *foet*. De naam *aarsvoet* duidt op de stand van de poten, die achter aan het lichaam liggen. De naam *aarsvoet* is ouder dan *fuut*, en de ontwikkeling is waarschijnlijk als volgt geweest: *aarsvoet*, uitgesproken als [aarsfoet], werd verkort tot *foet*, en hieruit is *fuut* ontstaan, wellicht onder invloed van *kluut* of het tussenwerpsel *fu(u)t*, dat te kennen geeft dat iets plotseling verdwijnt: het verwijst dan naar de snelle duikbewegingen van de vogel.

In *tureluur* en *wielewaal* is sprake van een ‘vervormde’ klanknabootsing: het geluid van de vogel wordt niet precies weergeven, maar wel geeft de naam klank en ritme ervan weer. Niet toevallig zijn dit bovendien herhalingswoorden, waarbij met klanken gespeeld wordt (zie hieronder).

Daarnaast bestaan er samengestelde dierennamen met een klanknabootsend element erin. Een klanknabootsend eerste lid bezitten *kikvors, klokhen* (vergelijk *kloek*), *kokmeeuw* en *korhoen*. Een klanknabootsend tweede lid hebben *meerkoet* (van *meer* ‘waterbekken’) en *roerdomp* (met als eerste lid ‘riet’ en een tweede lid dat het doffe

paringsgeluid van de vogel aanduidt). Een afleiding van een klanknabootsing is *kikker*.

Gelede namen met een klanknabootsend element zijn:

1562	roerdomp*	‘reigerachtige’
1599	klokhen*	‘kloek’
___		
1623	kikker*	‘kikvorsachtige’

1623	kokmeeuw*	‘meeuwachtige’
1624	korhoen*	‘hoendervogel’
1627	kikvors*	‘kikvorsachtige’
___		
1776	meerkoet*	‘ralvogel’

Van de achtentachtig inheemse vogelnamen in mijn bestand zijn er vierentwintig geheel of gedeeltelijk klanknabootsend gevormd, dat wil zeggen bijna een derde, en de vorming gaat van de twaalfde eeuw tot de negentiende; het aantal nieuwgevormde klanknabootsingen is na de Middeleeuwen scherp gedaald - alle gelede nieuwvormingen dateren overigens van direct na de Middeleeuwen, alleen *meerkoet* is jonger. In ieder geval is de vorming van dierennamen op grond van klanknabootsingen niet meer productief te noemen.

Tot slot zijn er dierennamen waarin geluid wel een benoemingsmotief is, maar waarin geen sprake is van nabootsing of verklanking van het geluid. Hier wordt de klank omschreven in plaats van nagebootst. Overigens is de grens tussen die twee in de oudere namen soms moeilijk te trekken. Onderstaande namen beschouw ik als klankomschrijvingen en niet als klanknabootsingen. Om te beginnen de naam *haan* (701-800). Het woord is verwant met Latijn *canere* ‘zingen’, waarbij de [k]-klank volgens de Germaanse klankverschuiving in *h* is overgegaan. De *haan* is dus eigenlijk ‘de zinger’, de vogel die met zijn gezang of gekraai de dag aankondigt. De naam *kraan* (1287) is afgeleid van dezelfde Indo-europese stam als waarop *kermen* teruggaat, en de kraanvogel was dus waarschijnlijk ‘de schreeuwer’. *Zwaan* (1139) is verwant met Latijn *sonare* ‘geluid maken’ en betekende oorspronkelijk ‘de zinger’. De *leeuwerik* (1240) is wellicht een afleiding van een Germaans werkwoord dat verwant is met Grieks *laiein* ‘klinken, geluid maken’ of met *lakein* ‘krijsen’; het is niet duidelijk of de naam dan klanknabootsend is of ‘de krijser’ betekent. *Wulp* (1595) heeft dezelfde herkomst als *welp* ‘jong van hond, wolf, leeuw e.d.’ (901-1000): de woorden zijn verwant met Oudengels *hwelan* ‘weerklinken, schreeuwen, blaffen’, en de dierennamen betekenen dus eigenlijk ‘de schreeuwer’ respectievelijk ‘de blaffer’. *Gors* (1860, maar *geelgors* reeds 1477) is afgeleid van Middelnederlands *gerren, garren* ‘snateren, snappen’, en de vogel is dus ‘de snateraar’. De naam van de *reiger* (1285) is verwant met Russisch *krik* ‘schreeuw’; het dier is dus ‘de schreeuwer’, een naam die we al vaker zijn tegengekomen.

Een klankomschrijving kan ook als eerste lid van een gelede naam voorkomen. Dat is het geval in de namen *klapekster* (1860; van *klappen* ‘kletsen, geluid maken’), *scheleend* (1872; van *schallen, schellen* ‘geluid maken’) en *gierzwaluw* (1567; van *gieren*, omdat de vogel een hoge, schrille roep heeft).

De woorden *kip* (1588), *pul* ‘jong van een eend’ (1599) en *tiet* ‘kip’ (1600) zijn roepnamen: ze geven het geluid weer waarmee de mens het dier lokt (*pul* komt van de lokroep *poele, poele*). Hier wordt dus niet het geluid van het dier nagebootst, en ik reken ze dus niet onder de klanknabootsende vogelnamen. Het benoemingsmotief van *poes* (1561) is niet helemaal zeker: het dier is ofwel genoemd naar de lokroep van de mens, ofwel naar het geluid dat het dier produceert als het blaast. In *poes* is

de oorspronkelijke [oe]-klank bewaard gebleven en niet tot *ui* geworden (zoals in *uil* hierboven), waarschijnlijk van-

wege het klanknabootsende karakter, maar ook kan het huiselijke karakter van de naam een rol gespeeld hebben, of is de *oe*-klank een bewaard gebleven dialectvorm.

Werkwoorden

Niet alleen de namen van dieren kunnen klanknabootsend zijn, ook de werkwoorden ter aanduiding van de geluiden die ze produceren, zijn dikwijls zo gevormd. Hieronder een overzicht van dergelijke werkwoorden. Er zitten veel werkwoorden op *-eren* en *-elen* tussen, omdat deze achtervoegsels vaak voor herhaalde geluiden worden gebruikt, zoals we boven gezien hebben. *Kwinkeleren* heeft als enige het geleende achtervoegsel *-éren*. Sommige werkwoorden geven preciezer het geluid weer dan andere, maar het verschil is te gering om goed een scheiding te kunnen maken tussen 'echte' klanknabootsingen en klankomschrijvingen. Dat zal komen omdat het bij deze werkwoorden sowieso al om (werkwoordelijke) afleidingen van klankweergaves gaat:

901-1000	loeien*	'het natuurlijke geluid van runderen of de wind maken'
___		
1240	blaten*	'het natuurlijke geluid van schapen en geiten maken'
1240	briesen*	'brullen, hoorbaar ademen van paard'
1285	kraaien*	'het natuurlijke geluid van hanen maken'
1287	bassen*	'blaffen'
1287	mauwen*	'het natuurlijke geluid van katten maken'
1287	piepen*	'hoog geluid geven'
___		
1350	blaffen*	'het natuurlijke geluid van honden maken'
___		
1437	snateren*	'een druk geluid maken (van vogels)'
1440	grommen*	'dof brommend geluid maken'
1451-1500	blèren*	'blaten, schreeuwen'

1470	knorren*	‘het natuurlijke geluid van varkens maken’
1477	kakelen*	‘het roepen van kippen’
1477	kwaken*	‘het natuurlijke geluid van eenden en kikkers maken’
___		
1550	keffen*	‘blaffen’
1552	kwekken*	‘het natuurlijke geluid van kikkers maken’
1556	kwinkeleren	‘vrolijk zingen (van vogels)’
1556	schetteren*	‘schel geluid geven’
1562	kwetteren*	‘druk geluid maken (van vogels)’
1599	koeren*	‘het rollende geluid van duiven maken’
1599	roekoeën*	‘het natuurlijke geluid van duiven maken’
1599-1607	bulken*	‘loeien’
1599-1607	kirren*	‘rollend keelgeluid maken’
___		
1605	burlen*	‘bronstig loeien van herten’
1616	tierelieren*	‘kwinkeleren’
1630	hinniken*	‘het natuurlijke geluid van paarden maken’

1669	miauwen*	‘het natuurlijke geluid van katten maken’
___		
1704	balken*	‘schreeuwen van ezels’
1725	sjilpen*	‘piepend geluid geven (van vogels)’
1783	mekkeren*	‘het natuurlijke geluid van geiten maken’
___		
1839	tjilpen*	‘zacht geluid geven (van vogels)’
1850	spinnen*	‘snorrend geluid maken (van katten)’
___		
1961	gakken*	‘het natuurlijke geluid van ganzen maken’

De vormingen komen in alle eeuwen voor, maar na de Middeleeuwen loopt hun aantal geleidelijk terug. Opvallend is hoe jong *gakken* is. Ouder zijn *gagen* en de afleidingen *gaggelen, gagelen*. De vorm met *kk* is jong, maar het lijkt me een eigen ontwikkeling en niet beïnvloed door Duits *gackeln*, omdat dat eerder tot *gakkelen* zou hebben geleid.

Ook andere werkwoorden die een geluid weergeven of een handeling die met geluid gepaard gaat of daarmee wordt geassocieerd, zijn afgeleid van dat geluid. Vergelijk:

1100	schellen*	‘bellen’
___		
1240	donderen*	‘hard lawaai maken, o.a. van donder’
1240	tuiten*	‘toeten’
1220-1240	ronken*	‘snorren’
1276-1300	kloppen*	‘hoorbaar op iets slaan’
1285	klinken*	‘luiden’
1285	ruisen*	‘geluid van een stroom maken’
1287	kraken*	‘een scherp geluid maken’
___		

1301-1400	daveren*	‘dreunen, schudden’
1336-1339	bruisen*	‘borrelen’
1346	kleppen*	‘een kleppend geluid maken’
1350	schateren*	‘helder weerklinken’
1351-1400	klateren*	‘helder klinken’
1373	beieren*	‘luiden’
___		
1406	beuken*	‘hard slaan’
1410	klutsen*	‘door kloppen dooreenmengen’
1437	sissen*	‘scherp geluid maken’
1452-1494	bommen*	‘een hol geluid geven’
1461	knarsen*	‘een schurend geluid maken’
1461	rommelen*	‘een dof geluid maken’
1477	brommen*	‘laag en dof geluid maken’
1477	schallen*	‘krachtige klank voortbrengen’
1477	schrobben*	‘schoonboenen’
1485	bulderen*	‘dreunend geluid geven’
___		
1528	rammelen*	‘ratelen’
1540	klapperen*	‘klepperen’
1562	druisen*	‘aanhoudend geluid voortbrengen’
1567	gieren*	‘(scherp) geluid maken’

1569	ratelen*	‘korte harde geluiden maken’
1573	knappen*	‘een geluid (knap) maken, met een knap breken’
1573	plompen*	‘met een plomp in het water komen’
1588	gonzen*	‘dof klinken’
1588	kwakken*	‘hard neersmijten’
1588	snorren*	‘een brommend geluid maken’
1589	bonzen*	‘hevig kloppen’
1599	bolderen*	‘geraas maken’
1599	knakken*	‘met een knak breken’
1599	plassen*	‘in water bewegen, klotsen’
1599	rinkelen*	‘een hel, onderbroken geluid geven’
1599	suizen*	‘zacht ruisen’
___		
1607	knikken*	‘half doorbreken’
1620	dreunen*	‘met een zwaar geluid trillen’
1622	tikken*	‘kloppen’
1623	snerpen*	‘een pijnlijk aandoend geluid maken’
1626	stommelen*	‘dof gedruis maken’
1630	knetteren*	‘scherpe geluiden doen horen’
1631-1634	kabbelen*	‘zacht golven’
1635	kletsen*	‘geluid maken’
1635	plenzen*	‘gieten’
1636	klepperen*	‘een kleppend geluid geven’
1644	ritselen*	‘een zacht, onregelmatig geluid maken’
1645	hijsen*	‘naar boven trekken’
1649	kletteren*	‘scherpe geluiden maken’

1649	pruttelen*	‘geluidjes maken’
1654	rinkinken*	‘rinkelen’
1655	plengen*	‘uitgieten’
1667	klotsen*	‘natuurlijke geluid van vloeistoffen maken’
1678	plempen*	‘dempen’
___		
1762	knallen*	‘met het geluid van een ontploffing weerklinken’
1772	deuken*	‘een buts maken’
1789	tingelen*	‘korte, heldere geluiden maken’
___		
1844	bonken*	‘hard tegen iets stoten’
1855	zoeven*	‘voortgonzen’
1876	denderen*	‘dreunend schokken’
1880	knerpen*	‘krakend geluid maken’
1889	zoemen*	‘gonzend geluid maken’
1889	rikketikken*	‘vlug tikken’
___		
1905	tuffen*	‘geluid tuftuf maken’
1909	deppen*	‘betten’
1912	meppen*	‘slaan’
1912	sputteren*	‘pruttelende geluiden maken’

De klanknabootsende werkwoorden stammen uit alle eeuwen, ook nog uit de twintigste. Daarom is het niet nodig om, zoals het WNT doet, *zoemen* als ontlening aan het Duits te beschouwen, omdat het woord zo jong is. Uit de gegevens blijkt dat er na *zoemen* in het Nederlands nog verschillende andere klanknabootsende werkwoorden zijn gevormd.

Ook de geluiden die mensen voortbrengen, worden vaak door klanknabootsende werkwoorden benoemd:

1100	zuigen*	‘(met de mond) naar zich toe trekken’
1170	grienen*	‘huilen’
___		
1220-1240	lachen*	‘met het gezicht vrolijkheid uitdrukken’
1240	grijnzen*	‘vals lachen’
1240	klappen*	‘praten’
1240	niezen*	‘proesten’
1240	spuwen*	‘door de mond uitwerpen’
1240	zuchten*	‘hoorbaar uitademen’
1240	zuipen*	‘(onmatig) drinken’
1265-1270	kermen*	‘kreunen’
1265-1270	kreunen*	‘steunen’
1265-1270	krijten*	‘luid roepen’
1285	janken*	‘huilen’
1285	juichen*	‘uiting geven aan vreugde’
1287	huilen*	‘schreien, janken’
1287	krijsen*	‘schel schreeuwen’
___		
1300	morren*	‘brommen, zich beklagen’
1301-1400	kuchen*	‘hoesten’
1351	hijgen*	‘kort ademhalen’
1351	reutelen*	‘rochelend ademen’
1351	snuiven*	‘hoorbaar door de neus ademen’
1370	rochelen*	‘rauw keelgeluid maken’
___		

1401-1450	klikken*	‘overbrengen’
1401-1450	snorken*	‘keelgeluid maken’
1410	grinniken*	‘grijnzend lachen’
1437	snappen*	‘babbelen’
1440	praten*	‘spreken’
1450	kikken*	‘een geluid voortbrengen’
1475	pruilen*	‘mokken’
1477	drenzen*	‘zeuren’
1477	slurpen*	‘hoorbaar opzuigen’
1477	snauwen*	‘bits spreken’
1479	schreeuwen*	‘luid roepen’
1481	puffen*	‘blazen’
1484	mummelen*	‘onduidelijk spreken’

___

1500-1525	gorgelen	‘de keel spoelen’
1539	hummen*	‘“hm” zeggen’
1540	brassen*	‘slempen’
1552	snikken*	‘krampachtige bewegingen maken, krampachtig ademen’
1567	tateren*	‘kwebbelen’
1567	zwoegen*	‘hijgen’
1573	giechelen*	‘halfgesmoord lachen’
1573	hikken*	‘de hik hebben’
1573	snurken*	‘keelgeluid maken in de slaap’
1573	proesten*	‘niezen’
1580	lallen*	‘onduidelijk praten’
1588	gillen*	‘schel schreeuwen’
1588	happen*	‘bijten’
1591	sabbelen*	‘kluivend zuigen’
1599	mokken*	‘pruilen’
1599	monkelen*	‘meesmuilen’

___

1600	toeten*	‘op een hoorn blazen’
1611-1620	lurken*	‘hoorbaar zuigen’
1612	neuriën*	‘halfluid zingen’
1613	brabbelen*	‘krom spreken’
1613	brallen*	‘snoeven’
1615	prevelen*	‘mompelen’
1624	smakken*	‘klappend geluid met lippen maken’
1640	fluisteren*	‘zacht spreken’
1647	nabauwen*	‘spottend napraten’
1648	joelen*	‘zich luidruchtig gedragen’
1650	kaken*	‘op het punt staan te braken’

1657	spugen*	‘door de mond uitwerpen’
1672	raffelen*	‘vlug spreken’
1691	brouwen*	‘met een huig-r spreken’

___

1701-1750	wauwelen*	‘kletsen’
1784	babbelen*	‘praten’

___

1802	kokhalzen*	‘op het punt staan te braken’
1808	proesten*	‘lachen’
1810	steunen*	‘kermen’
1841	kletsen*	‘praten’
1853-1857	mopperen*	‘brommen’
1867	paffen*	‘hoorbaar tabak roken’
1872	simmen*	‘jengelen’
1874	smiespelen*	‘fluisteren’
1886	dreinen*	‘zeuren’
1889	poepen*	‘zijn gevoeg doen’

1897	poedelen*	‘wassen’
1898	giebelen*	‘giechelen’
___		
1902	kwebbelen*	‘veel en rad praten’
1914	slissen*	‘lispelen’
1914	kwekken*	‘kletsen’
1934	tetteren*	‘druk praten’
1950	plassen*	‘urineren’
1950	sassen*	‘pissen’

Ook deze werkwoorden zijn in alle eeuwen gevormd. *Plassen* en *sassen* ‘urineren’ zullen zo jong zijn omdat het eufemismen zijn (zie hoofdstuk 4.4); overigens zijn ook *pissen* en *kakken* klanknabootsend, maar deze woorden zijn waarschijnlijk uit het Frans respectievelijk Latijn geleend. Bij *pissen* is dat niet helemaal zeker; dit kan ook een eigen vorming zijn. Ook *veest* ‘buikwind’ is klanknabootsend, zie de zelfstandige naamwoorden hieronder.

Niet van alle woorden in de lijst is met honderd procent zekerheid te zeggen dat ze klanknabootsend zijn (bijvoorbeeld *deuken, hijsen, poedelen*), maar het is wel de meest waarschijnlijke verklaring.

In de thematische indeling bestaat een speciale categorie ‘zintuiglijkheden - gehoor’, waarin de werkwoorden van geluid zijn ondergebracht. Het blijkt nu dat deze *gehele* categorie, voor zover het erfwoorden betreft, klanknabootsend is, behalve misschien *zwoegen* ‘hijgen’, waarvan de klanknabootsende herkomst onzeker is. Omdat alle vergelijkbare werkwoorden zo gevormd zijn, neem ik het voor *zwoegen* ook aan. De weinige leenwoorden in deze categorie zijn ook klanknabootsend en allemaal geleend uit het Duits: *brullen* (1481-1483; met als latere nevenvorm *brallen*: 1613), *knisteren* (1864) en *krassen* (1420). Van *klingelen* (1746) valt niet uit te maken of het een eigen vorming is of geleend uit het Duits. *Gorgelen* is een eigen afleiding van het oorspronkelijk Latijnse leenwoord *gorgel* ‘strottenhoofd’.

Overige woorden

Behalve dierennamen zijn er nauwelijks zelfstandige naamwoorden klanknabootsend gevormd; de meeste klanknabootsingen zijn werkwoorden. Onder de zelfstandige naamwoorden valt het grote aantal woorden voor ‘klap’ op. Net als bij dierennamen is bij andere klanknabootsende zelfstandige naamwoorden sprake van ‘echte’ klanknabootsingen, zoals *boer* ‘oprisping’, *klap, mep, pets, ping-ping, veest*, naast afleidingen van klankelementen, zoals *klepper* ‘paard’, *knakker* ‘kerel’ (namelijk

iemand die met zijn vingers knakt), *knikker*, en samenstellingen met klankelementen, zoals *ritssluiting*. Zo komen we op de volgende zelfstandige naamwoorden:

1240	donder*	‘geluid bij bliksemslag’
1285	plas*	‘kuil met water, poel’
___		
1400	klap*	‘slag’
1458	veest*	‘buikwind’

1599	klepper*	‘paard’
1599-1607	knikker*	‘glazen of stenen balletje als kinderspel’
1614	prut*	‘brij’
1704	boer*	‘oprisping’
1787	mep*	‘klap’
1913	pets*	‘klap’
1937	ritssluiting*	‘treksluiting’
1957	riedel*	‘klankenreeks, woordcombinatie’
1974	ping-ping*	‘geld’
1984	knakker*	‘kerel’
1984	rikketik*	‘hart’

De vormingen lopen van de dertiende tot en met de twintigste eeuw. Weggelaten heb ik oorspronkelijke klankomschrijvingen waarbij tegenwoordig in geen enkel opzicht meer een relatie met een klank gevoeld wordt, zoals *golf* (verwant met *gillen*), *hark* (verwant met Oudindisch *kharjati* ‘hij knarst’). Evenmin vermeld ik woorden die een betekenisontwikkeling hebben ondergaan waardoor de relatie met de oorspronkelijke klank verloren is gegaan, zoals *heisa* ‘drukte’ (oorspronkelijk een tussenwerpsel), *rel* ‘opstootje’ (ouder ‘gebabbel’) en *rommel* ‘bende’ (ouder onder andere ‘bromtol, door elkaar rommelende dingen’, van *rommelen* ‘een dof geluid maken’). En overdrachtelijk gebruik van een klankaanduiding voor degene die de klank veroorzaakt, laat ik ook weg: dus *tuut* als aanduiding voor een politieagent (naar zijn politiefluitje) en *hoempa* voor ‘straatmuzikant’ zijn niet opgenomen.

Een aantal klanknabootsende zelfstandige naamwoorden komt voor naast werkwoorden, vaak met een iets andere betekenis. Soms is het zelfstandig naamwoord het oudst:

mep 1787	-	*meppen* 1912
plas ‘poel’ 1285	-	*plassen* ‘in water bewegen, klotsen’ 1599

In andere gevallen is het werkwoord het oudst:

klappen ‘praten’ 1240	-	*klap* 1400

kleppen 1346	-	*klepper* ‘paard’ 1599
knakken 1599	-	*knakker* 1984
rikketikken 1889	-	*rikketik* ‘hart’ 1984 (ouder is de uitdrukking *in zijn rikketik zitten* ‘bang zijn’: 1914)

En soms maakt het niet of niet veel uit:

donder 1240	-	*donderen* 1240
prut 1614	-	*pruttelen* 1649

In de gevallen van groot betekenisverschil tussen zelfstandig naamwoord en werkwoord is het niet uitgesloten dat het zelfstandige naamwoord en het werkwoord onafhankelijk van elkaar klanknabootsend zijn gevormd.

Klanknabootsende bijvoeglijke naamwoorden zijn nog schaarser vertegenwoordigd dan zelfstandige naamwoorden, het zijn er slechts twee:

1617	schor*	‘hees’
1630	schril*	‘scherp’

Concluderend

Uit de grote hoeveelheid voorbeelden bij met name de werkwoorden komt overduidelijk naar voren dat klanknabootsing als woordvormingsprocédé van de oudste tijden tot op heden veelvuldig gebruikt is en nog steeds productief is voor de vorming van tussenwerpsels, werkwoorden van geluid en zelfstandige naamwoorden; voor de vorming van dierennamen is het daarentegen niet meer productief.

Herhalingswoorden

Het woord *ping-ping*, dat is genoemd onder de klanknabootsende zelfstandige naamwoorden, is een herhalingswoord of reduplicatie. Er bestaande twee soorten herhalingswoorden: hele herhalingswoorden, waarbij een woord uit twee of meer gelijke woorddelen bestaat, en gedeeltelijke, waarbij de woorddelen slechts ten dele identiek zijn.

Hele herhalingswoorden

Hele herhalingswoorden zijn oud, al Indo-europees, vergelijk Grieks *barbaros*, ons leenwoord *barbaar*.[67] In het Nederlands worden hele herhalingswoorden veelvuldig gebruikt als (klanknabootsende) tussenwerpsels: *haha, hoho, jaja, klopklop, nounou*, waarbij ze min of meer dezelfde betekenis hebben als het niet-herhaalde woord, alleen hiervan verschillen in intensiteit. Slechts zelden wordt herhaling in het Nederlands gebruikt voor de vorming van nieuwe woorden met een eigen betekenis.[68] Sporadische voorbeelden hiervan zijn allemaal jong, pas vanaf eind achttiende eeuw:

1784	blauwblauw*	‘onopgehelderd, met rust’
1787-1789	taaitaai*	‘koek’
1788	rara*	‘tussenwerpsel: raad eens’
___		
1839	zozo*	‘bijwoord van hoedanigheid: matig’
1860	timtim*	‘Bargoens: zilver’

1894	kiele-kiele*	‘tussenwerpsel: uitroep als men een kind kietelt’
___		
1933	kiele-kiele*	‘bijwoord: op het nippertje’
1952	via via	‘door een tussenpersoon’
1974	ping-ping*	‘geld’
1985	balletje-balletje*	‘gokspel waarin een bal in een van drie bekers wordt verstopt’
1992	bush-bush	‘rimboe’

Via via is gebaseerd op het voorzetsel *via*, dat we uit het Engels geleend hebben en dat teruggaat op het Latijn; als herhalingswoord is het in het Nederlands gevormd. Hetzelf-

de geldt voor *bush-bush*: *bush* is geleend uit het Engels, maar in die taal bestaat *bush-bush* niet.

Het is niet helemaal duidelijk hoe herhalingswoorden zijn ontstaan. Een aantal zaken zal een rol gespeeld hebben, zoals het feit dat kinderen in de brabbelfase veel klanken herhalen en aanvankelijk ook veel herhaalde woorden gebruiken (*wafwaf* voor 'hond'), en dat ouders tegen hun kinderen herhalingswoorden (*kielie-kiele*) en rijmpjes zeggen.[69] Sommige van die herhalingswoorden zijn in de algemene woordenschat beland, en daarmee misschien het principe van herhaling. In de kindertaal en de taal die ouders tegen kinderen gebruiken, zullen al lang voor de achttiende eeuw in het Nederlands herhalingswoorden hebben bestaan, maar deze zijn niet opgeschreven en ze zijn geen deel geworden van de standaardtaal. Opvallend is in ieder geval dat de meeste Nederlandse herhalingswoorden uit de kindertaal of spreektaal komen. *Ping-ping* en *timtim* zijn klanknabootsingen: ze imiteren het geluid van tegen elkaar komende geldstukken of zilveren bestek.

In het Nederlands zijn hele herhalingswoorden een zeer marginaal verschijnsel. In andere talen ligt dat anders: zo wordt in het Javaans herhaling bij werkwoorden gebruikt om ze een duratieve betekenis te geven, in het Indonesisch en de Australische aboriginaltalen wordt herhaling gebruikt voor de meervoudsvorming van zelfstandige naamwoorden, in het Afrikaans kan een herhalingswoord herhaling aanduiden, en in het Bantoe kunnen ze voor verkleinvorming worden gebruikt.

Het Nederlands heeft uit verschillende talen hele herhalingswoorden overgenomen:

1605	korakora	'groot Moluks vaartuig' <PORTUGEES
1642	papa	'vader' <FRANS
1661	beriberi	'ziekte' <INDONESISCH
1663	mama	'moeder' <FRANS
1681	koeskoes, couscous	'deegwaar van kleine korrels' <ARABISCH OF FRANS
___		
1744	alang-alang	'reuzengrassoort' <INDONESISCH
1765	agar-agar	'gedroogd zeewier, de gelatine daaruit gemaakt' <INDONESISCH
1785	bonbon	'snoepgoed' <FRANS
___		
1810	tong-tong	'seinblok' <INDONESISCH
1827	kweekwee	'gebakjes' <INDONESISCH
1847	cancan	'revuedans' <FRANS

1847	dividivi	‘peulen’ <SPAANS
1851	aloen-aloen	‘stadsplein’ <INDONESISCH
1853	dodo	‘uitgestorven vogelsoort’ <PORTUGEES
1854	bale-bale	‘rustbank’ <INDONESISCH
1857	tseetsee	‘insect’ <BANTOE
1859	gaga	‘kinds’ <FRANS
1867-1879	tamtam	‘slaginstrument’ <ENGELS
1872	jojo	‘klimtol’ <FRANS

1880	ani-ani	‘rijstmesje’ <INDONESISCH
1888	takki-takki	‘denigrerende benaming voor Sranangtongo’ <SRANANTONGO
1889	wau-wau	‘zilvergibbon’ <INDONESISCH
1899	dumdumkogel	‘kogel die bij inslag uitzet’
1899	tutu	‘rokje van danseres’ <FRANS

___

1910	goena-goena	‘tovermiddelen’ <INDONESISCH
1910	planplan	‘langzaam’ <INDONESISCH
1910	bébé	‘lange Indische jurk’ <INDONESISCH
1910-1914	baba	‘gebak’ <FRANS
1920	tumtum	‘snoepgoed’ <ENGELS
1929	frou-frou	‘biscuitje’ <FRANS
1934	samsam	‘bijwoord van hoedanigheid: samen’ <AFRIKAANS
1944	toto	‘systeem van wedden’ <DUITS
1958	cha-cha-cha	‘Latijns-Amerikaanse dans’ <SPAANS
1961	toi toi toi	‘tussenwerpsel: uiting om succes te wensen’ <JIDDISCH
1964	blabla	‘gezwam’ <FRANS
1968	gado-gado	‘Indonesisch gerecht van koude groenten met pindasaus’ <INDONESISCH
1988	bobo	‘“belangrijk” bestuurslid in de sportwereld’ <SRANANTONGO

Hoewel de oudste inheemse hele herhalingswoorden pas eind achttiende eeuw voorkomen, lijkt het onwaarschijnlijk dat dit gebeurd is in navolging van vreemdtalige voorbeelden: de voorbeelden *agar-agar, alang-alang, beri-beri, koeskoes* en *korakora*

zullen slechts in beperkte kring bekend zijn geweest, en de persoonsaanduidingen *mama* en *papa* zijn typisch kinderwoorden.

De meeste hele herhalingswoorden zijn overgenomen uit het Indonesisch en Frans. Dat het Indonesisch een belangrijke bron was, is te danken aan het feit dat in die taal herhaling een structureel element van de grammatica is, waarmee meervoud, intensivering of het voortduren van iets wordt aangegeven. Franse herhalingswoorden komen meestal uit de kindertaal (*bonbon, jojo, frou-frou, mama, papa*) of het zijn grappige vormingen (*cancan, tutu*).

Gedeeltelijke herhalingswoorden

Gedeeltelijke herhalingswoorden zijn in het Nederlands frequenter dan hele herhalingswoorden. Ook werkwoorden kunnen gedeeltelijke herhalingswoorden zijn. Er zijn twee manieren waarop gedeeltelijke herhalingswoorden gevormd worden: door klinkerwisseling of door wisseling van de eerste medeklinker(s) van de lettergrepen.[70] Bij herhalingswoorden met klinkerwisseling spreken we ook wel van ablautende of alliterererende reduplicatie. Het betreft de volgende woorden:

1287	wielewaal*	‘zangvogel’
___		
1437	viezevazen*	‘wissewasjes’
___		
1501-1550	bimbambeieren*	‘klokgelui’
1560	rinkelrooien*	‘pierewaaien’
___		
1605	tjiftjaf*	‘zangvogel’
1607-1623	rimram*	‘gedaas’
1610-1619	pimpelpaars	‘hard paars’
1613	klinkklaar	‘louter’
1619	wiewauwen*	‘wiebelen’
1625	flikflooien*	‘met baatzuchtige bedoelingen vleien’
1650	wissewasje*	‘nietigheid’
1653	tiktak*	‘tussenwerpsel: geluid van slingeruurwerk’
___		
1717	ginnegappen*	‘giechelen’
1793-1796	liflaf*	‘flauwe kost’
___		
1810	lichterlaaie*	‘met uitslaande vlam’
1820	wirwar*	‘dooreenwarreling’
1821	poespas*	‘drukte’
1841	prietpraat*	‘kletspraat’
1859	kiskassen*	‘keilen’
1861	fliérefluiter*	‘losbol’
1870	ziegezagen*	‘zeuren’
1873	lierelauwen*	‘wauwelen’
1874	pief-paf-poef*	‘tussenwerpsel: geluid van een schot’
1887	wipwap*	‘wip’
___		

1902	kriskras	‘bijwoord van richting: in alle richtingen’
1910	pietepeuterig*	‘overdreven nauwkeurig’
1999	miezemuizen*	‘kniezen, tobben’

De klinkerwisseling gaat meestal om een korte klinker *i* die alterneert met de *a*; een vergelijkbare ablaut vinden we in Middelnederlands *binden - band - gebonden*, tegenwoordig *binden - bond - gebonden*. Ook variatie met een lange *ie* komt voor, vergelijk *prietpraat, viezevazen, wiewauwen*. Dit is de ablaut die we vinden in *slapen - sliep - geslapen*. In *poespas* komt de wisseling *oe - a* voor (vergelijk *varen - voer - gevaren*). Opvallend zijn *fierefluiter, miezemuizen* met *ie - ui* en *pietepeuterig* met *ie - eu*; in *flikflooien* en *rinkelrooien* wordt *i* afgewisseld met *o* en vindt geen echte herhaling van het eerste deel plaats.

Al deze herhalingswoorden zijn van na de Middeleeuwen, dus het lijkt erop dat dit een Nieuwnederlands procédé is, dat tot op heden leeft. Alleen de vogelnaam *wielewaal* (1287) is al middeleeuws. Dit maakt de status van herhalingswoord verdacht. Wanneer we de herkomst van het woord nader bekijken, blijkt inderdaad dat het geen echt herhalingswoord is, maar een samenstelling van een eerste lid dat in het Germaans ‘bos’ betekende, en een klanknabootsing van het geluid van de vogel.

Herhalingswoorden met medeklinkerwisseling (*hossebossen*) of met de wisseling tussen geen medeklinker en wel een medeklinker (*ukkepuk*) worden ook wel reduplicerende klankwoorden of rijmwoorden genoemd. Voorbeelden hiervan zijn:

1524	roezemoezen*	‘gonzen’
1532	slampampen*	‘brassen, leeglopen’
1573	lanterfanten*	‘zijn tijd verbeuzelen’
___		
1605	hassebassen*	‘kibbelen’
1616	tierelieren*	‘kwinkeleren’
1636	tureluur*	‘steltloper’
1637	hossebossen*	‘op en neer gaan bij het rijden’
1642	haaibaai*	‘kijfzieke vrouw’
1654	hillebil*	‘draaigat (meisje)’
1654	rinkinken*	‘rinkelen’
1655	krikkemik*	‘prul, iets gebrekkigs’
1665	holderdebolder*	‘bijwoord van tijd: halsoverkop’
1665	kersvers*	‘geheel vers’
1676	harrewarren*	‘krakelen’
1698-1700	schorr(i)emorrie*	‘uitschot’
___		
1784-1785	kissebissen*	‘vitten’
___		
1808	huttentut*	‘plant’
1810	tureluurs*	‘dol, gek’
1855	hittepetit*	‘bedrijvig persoontje’
1865-1870	ruizemuizen*	‘gonzen’
1871	hosklos*	‘lomp persoon’
1872	jokkebrok	‘kind dat veel jokt’
1873	rollebollen*	‘tuimelen, buitelen’
1887	lellebel*	‘slonzige vrouw’
1889	rikketikken*	‘vlug tikken’
1897	ukkepuk*	‘klein kind’

1901	rompslomp*	‘lastige drukte’
1906	trekkebekken	‘een raar gezicht trekken’
1914	hakketakken*	‘vitten’
1918	rambam	‘Bargoens: denkbeeldige ziekte’
1935	honneponnig*	‘snoezig’
1937	kierewiet*	‘gek’
1955	houtje-touwtjejas	‘driekwartjas die sluit met houten staafjes’
1960	hoezenpoes	‘afbeelding van aantrekkelijke vrouw op platenhoes’
1970	rampetampen*	‘neuken’
1974	reutemeteut	‘troep, bende’
1975	ollekebolleke*	‘bepaalde versvorm’
1976	hapsnap*	‘onregelmatig’

1984	klessebessen*	‘babbelen’
1984	ietsepietsje	‘kleinigheid’
1985	jemig de pemig	‘tussenwerpsel: uitroep van verbazing’
___		
2000	toppie joppie*	‘tussenwerpsel: uitroep van enthousiasme’

Alle woorden dateren van na de Middeleeuwen. Ze geven vaak bedrijvigheid, drukte, onrust, ruzie aan. Overigens doen sommige herhalingswoorden wel erg gedateerd aan: ze staan weliswaar nog in de Grote Van Dale, maar vaak worden *hillebil* of *hosklos* toch niet gebruikt.

Wat betreft de vorm zien we dat de rijmende delen soms direct op elkaar volgen (*rompslomp*), soms is er een tussenklank *-e-* (*lellebel*), en een enkele maal is er een tussenklank *-de-* (*holderdebolder, jemig de pemig*). Opvallend veel woorden beginnen met een *h-*.

Ook andere talen kennen gedeeltelijke herhalingswoorden, en omdat de vorming zo opvallend is, leek het me niet onmogelijk dat het Nederlands eerst herhalingswoorden uit andere talen heeft overgenomen, en vervolgens naar het voorbeeld hiervan eigen woorden is gaan vormen. Dan zouden de geleende herhalingswoorden dus ouder moeten zijn dan de inheemse. Maar dat bleek niet zo te zijn. Uit onderstaande gegevens blijkt dat geleende herhalingswoorden juist in het Nederlands zijn gekomen nádat de eerste inheemse herhalingswoorden gevormd waren. Het ziet ernaar uit dat het procédé van herhaling in de Europese talen ongeveer gelijktijdig is opgetreden.

Geleende herhalingswoorden met ablaut zijn:

1569	rifraf	‘rapaille, tuig’ <FRANS
___		
1622	liplap	‘Indo-Europeaan’ <INDONESISCH
1636-1638	fikfakken	‘beuzelen, prutsen’ <DUITS
1693	triktrak	‘spel met dobbelstenen’ <FRANS
___		
1767	zigzag	‘lijn met scherpe hoeken’ <FRANS
___		
1823	mikmak	‘rommel’ <FRANS
1892	tingeltangel	‘slechte piano’ <DUITS

___

1910	tjitjak	‘huishagedis’ <INDONESISCH
1912	pingpong	‘tafeltennis’ <ENGELS
1924	tiptop	‘uitstekend’ <ENGELS
1941	flikflak	‘achterwaartse rol in de gymnastiek’ <DUITS
1986	dingdong	‘deurbel met twee toonhoogten’ <ENGELS

Geleende herhalingswoorden met rijm zijn:

1644	hocus-pocus	‘toverformule: tussenwerpsel’

___

1726	abracadabra	‘toverspreuk’ <GRIEKS

___

1824	pêle-mêle	‘overhoop’ <FRANS
1838	nolens volens	‘tegen wil en dank’ <MODERN LATIJN

1886	tuttifrutti	‘vruchtenmengsel’
1893	picknick	‘maaltijd in de open lucht’ <ENGELS
1896	hotemetoot	‘hoge piet’ <JAPANS
___		
1906	kinnesinne	‘jaloezie, afgunst’ <JIDDISCH
1935	hoteldebotel	‘dol’ <JIDDISCH
1953	walkie-talkie	‘portofoon’ <ENGELS
1956	boogie-woogie	‘op piano gespeelde blues met basbegeleiding’ <ENGELS
1958	hoelahoep	‘hoepelspel’ <ENGELS
1961	rouwdouw	‘ruwe kerel’ <ENGELS
1968	braindrain	‘emigratie van intellectuelen’ <ENGELS
1970	jetset	‘groep rijkelui die de toon zetten in het uitgaansleven’ <ENGELS
1980	honky-tonk	‘metalige pianomuziek’ <ENGELS
1989	hotshot	‘belangrijk persoon’ <ENGELS

De meeste gedeeltelijke herhalingswoorden zijn uit het Engels geleend; op de tweede plaats komt het Frans. Bij de geleende herhalingswoorden moet het volgende opgemerkt worden: voor ons Nederlanders zijn de delen van deze woorden in principe allemaal betekenisloos, en zijn het dus ‘echte’ herhalingswoorden. Voor de taal van oorsprong geldt dat niet. In het Engels zijn *row-de-dow* en *boogie-woogie* betekenisloze, klanknabootsende woorden, maar in *brain drain, hotshot, jet set* en *walkietalkie* hebben de samenstellende delen een betekenis; de keuze van die samenstellende delen zal zeker beïnvloed zijn door het feit dat ze rijmen, zoals de Nederlandse vorming *hoezenpoes* ook niet geheel toevallig is.

Nu blijkt dat we de herkomst van de gedeeltelijke herhalingswoorden niet in andere talen moeten zoeken, is het nuttig eens te bezien wat hun inheemse vorming is. De gedeeltelijke herhalingswoorden (zowel de rijmende als de alliterérende) kunnen op basis van hun meest waarschijnlijke oorsprong in vijf groepen worden ingedeeld:

1. Klanknabootsingen: *bimbambeieren, holderdebolder, lierelauwen, pief-paf-poef, rikketikken, rimram, rinkinken, tierelieren, tiktak, tjiffaf*.

2. Samenstellingen van twee woorden die ongeveer dezelfde betekenis hebben: *ginnegabben* (van *ginniken* en *gabben*, beide ‘spottend lachen’), *hapsnap* (van *happen* en *snappen*, beide ‘bijten’), *kersvers* (ouder *kars ende vars*, die beide ‘fris’ betekenen), *kiskassen* (van *kitsen* = *ketsen* en *kassen*, beide ‘keilen’), *kissebissen* (van *kissen* en *bissen*, beide ‘sissen’), *krikkemik* (met als oudste betekenis ‘gebrekkige’, samengesteld uit *krik* = *kruk* en *mik* ‘steunbalk’, waarvan zijn afgeleid *krikkemikkig, krakkemikkig*), *lichterlaaie* (van *licht* en *laai* ‘vlam’), *pietepeuterig* (van *pieterig* of *pietlut* en *peuterig*), *rompslomp* (van *rommel* en *slommer*, beide ‘rommel’) en *ukkepuk* (van *uk* en *puk*, beide ‘kleintje’).

De samenstellingen hebben telkens min of meer dezelfde betekenis als die de aparte delen bezitten, en de herhaling zal duiden op intensivering.

3. Verlengingen van een bestaand woord; uitgaande van het tweede lid: *fliere*fluiter (van *fluiten*), *hakketakken* (van *hakken*), *harrewarren* en *wirwar* (van *warren* 'in de war maken'), *hassebassen* (van *bassen* 'een zwaar geluid maken'), *hillebil* (van *bil*), *hosklos* (van *klos*), *hossebossen* (van *botsen*), *ietsepietsje* (van *pietsje* 'beetje'), *kriskras* (van *krassen*), *liflaf* (van *laf(fe kost)*), *prietpraat* (van *praat*), *rampetampen* (van *tamp* 'penis') en *ziegezagen* (van *(door)zagen*). Iets minder vaak wordt het eerste lid verlengd: *hittepetit* (van *hit* 'jong dienstmeisje'), *honneponnig* (van *honnig* 'snoezig'), *klessebessen* (van *kletsen*), *lellebel* (van *lel*), *roezemoezen* en *ruizemuizen* (van *ruisen*, waarbij in *roezemoezen* de *oe* een dialectvorm is of de oorspronkelijke klinker is bewaard gebleven), *rollebollen* (van *rollen*), *schorr(i)emorrie* (van *schorem*), *slampampen* (van *slampen* = *slempen*) en *wipwap* (van *wip*).

Overigens kan het bestaande woord waarop de verlenging is gebaseerd, inmiddels best verdwenen zijn, zoals bij *lanterfanten* (van *lanteren* 'beuzelen'). Niet altijd is zeker of sprake is van verlenging - in sommige gevallen kan ook achteraf een relatie met een bestaand woord zijn gelegd, maar dat valt momenteel meestal niet meer uit te maken. En enkele van de hier genoemde woorden kunnen toch een echte samenstelling zijn, maar niet meer als zodanig herkend worden. Zo is het mogelijk dat in *fliere*fluiter het eerste deel oorspronkelijk *vlier* was - van deze boom worden fluitjes gemaakt -, en dat *vlier* onder invloed van *fluiten* veranderd is in *flier*.

4. 'Samenstellingen' waarin de beide delen apart geen betekenis hebben en dat voor zover we kunnen nagaan in het verleden ook niet hadden: *haaibaai, huttentut, miezemuizen, poespas, viezevazen, wiewauwen, wissewasje*.

5. Echte samenstellingen die bestaan uit twee delen die op elkaar rijmen of alliteren: *jokkebrok, hoezenpoes, houtje-touwtjejas, klinkklaar, trekkebekken*. Dat beide delen op elkaar rijmen zal beslist niet toevallig zijn: er is sprake van het opzettelijk vormen van een goed in het gehoor liggende samenstelling, die meestal ook nog grappig werkt.

Sommige oorspronkelijke samenstellingen zijn niet meer als zodanig herkenbaar - hier is de grappige werking dus inmiddels uitgewerkt: *flikflooien* is samengesteld van *flikken* 'slaan' en *flooien*, dialectvorm van *vleien*; *rinkelrooien* bestaat uit *rinkelen* en Middelnederlands *royen* 'dansen'.

De meeste gedeeltelijke herhalingswoorden zijn dus verlengingen van bestaande woorden. In gedeeltelijke herhalingswoorden wordt gespeeld met klank en rijm. Het klankelement speelt een belangrijke rol en zorgt er dan ook soms voor dat delen van woorden gewijzigd worden zodat ze gaan rijmen (vandaar misschien *kersvers* met als eerste deel eigenlijk *kars*, of *slampampen* met als eerste deel eigenlijk *slempen*, of *flierefluiter*, indien dit inderdaad van *vlier* is afgeleid).

Rijmende of alliterende herhaling is nog steeds een productief procédé en roept dikwijls een grappig effect op. Dat het productief is, blijkt onder andere uit het feit dat het ook gebruikt wordt in gelegenheidssamenstellingen. Daarbij hebben de samenstellende delen ieder apart een betekenis, maar de keuze om juist van deze woorden een

nieuwe samenstelling te maken, is beïnvloed door het feit dat de delen op elkaar rijmen of alliteren. Zo noemt Frits Abrahams op 17 januari 2001 in *NRC Handelsblad* garneringen bij lunches 'overheerlijke zuurkuur' en 'onvervalste azijnpijn'; andere voorbeelden uit dezelfde krant zijn *gluurbuur* (27/1/2001), *schijvendrijver* voor 'diskjockey' (17/2/2001), *zeurterreur* van kinderen (29/3/2001) en *feestbeest* (31/3/2001, ongetwijfeld als vertaling van Engels *party animal*). Het woordenboek van jongerentaal van Hoppenbrouwers uit 1991 vermeldt de benaming *appie happie* voor Albert Heijn, *fleutedreut* voor 'onzin', *krijslijst* voor de toptien van de heavy metal, en de koosnaam *knoediewoedie*. Het jongerenwoordenboek van Hofkamp en Westerman uit 1989 noemt nog *superdesuper* en *tak tak, tjak tjak* voor 'snel'.

Duidelijk is dat klankherhalingen een bepaalde suggestie wekken, een bepaald gevoel en daarmee ook een bepaalde betekenis oproepen, hoewel dat alles niet concreet is. Zo komen we dicht bij de klankschilderende woorden.

Klankschilderende woorden

Hierboven bleek dat er bij klanknabootsingen een relatie bestaat tussen de vorm van het woord en de betekenis, doordat deze woorden gevormd zijn op grond van de klank die het genoemde produceert. Een stapje verder dan de klanknabootsende woorden zijn de klankschilderende woorden. Hieronder verstaat men wel woorden waarbij door de klank bepaalde betekeniselementen gesuggereerd worden, of waarbij indrukken van geluid, beweging of licht door bepaalde als expressief beschouwde klanken worden weergegeven.[71] Zo worden *bobbel, dommelen, dot, graaien, kukelen, lel, lillen, lubberen, pimpelen, schommelen, smikkelen, smullen, vod, wapperen, wiebelen* en *wriemelen* wel klankschilderend genoemd.

Bij individuele woorden is niet altijd duidelijk waaruit de klankschildering bestaat. Anders ligt dat bij reeksen woorden met bepaalde klankcombinaties. Klanken of klankcombinaties hebben namelijk nooit op zichzelf klanksymbolische waarde, maar wanneer bepaalde klanken in een reeks van woorden met een vergelijkbare betekenis voorkomen, kan de taalgebruiker een verband leggen tussen de klank en de betekenis, en nieuwe woorden gaan maken met dezelfde klankcombinatie en betekenis. Wanneer de bewuste klankcombinaties niet door middel van de klankwetten te herleiden zijn tot Indo-europese wortels, veronderstelt men daarom in dergelijke gevallen wel klankschildering. Men spreekt ook wel van affectieve vorming. Zo drukken woorden met *fl-* en *fr-* vaak een soort onrustige beweging uit of een afgescheurd iets:

1484	flakkeren*	'onrustig branden'
___		
1545	flikkeren*	'onrustig licht afgeven'
1552	flonkeren*	'warm schitteren'
___		
1600	flard*	'afgescheurde lap'

1625	flansen*	‘haastig in elkaar zetten’
1635	flenter, flinter*	‘lap, reep’
___		
1710	frommelen*	‘friemelen’

1755	fladderen*	‘vlinderen, wapperen’
___		
1866	flater*	‘blunder’
1872	fleppen*	‘lurken’
1878	frutselen*	‘knoeien’
1889	friemelen*	‘peuteren’
___		
1904	floepen*	‘zich schielijk uitschietend bewegen’
1920	frunniken*	‘peuteren, morrelen’
1961	flut*	‘prul’

Inheemse woorden met *sn-* hebben vaak de betekenis ‘scherp, snijden, naar voren stekend, neus’, vergelijk:

1100	snijden*	‘met een scherp werktuig scheiden’
___		
1286	snoek*	‘beenvis’
1287	snavel*	‘vogelbek’
___		
1367-1372	snoeien*	‘inkorten (van takken)’
___		
1437	snappen*	‘babbelen’
1477	snuit*	‘vooruitspringend deel van kop’
___		
1518	sneb*	‘snavel’
1548	snakken*	‘heftig begeren’
1573	snoepen*	‘lekkernijen eten’
1599	snugger*	‘schrander’
___		
1612	snol*	‘hoer’ (van *snollen* ‘snoepen’)
1629	snuffelen*	‘lucht opsnuiven’

1670	snauw*	‘type schip’
1682	sneep*	‘beenvis’
___		
1741	snip*	‘schuit (met puntige steven)’
1784-1785	snoet*	‘vooruitspringend deel van kop’

Voor het tegenwoordige gevoel behoort *snaaien* ook bij deze categorie woorden, maar *snaaien* is van oorsprong niet inheems maar geleend uit het Jiddisch.

Veel woorden die een (zwaaiende) beweging aanduiden, beginnen met *zw-*:

1100	zweven*	‘drijven’
___		
1285	zweep*	‘karwats’
___		
1351-1400	zwijm*	‘flauwte’
1371	zwengel*	‘slinger’
___		
1421	zwachtel*	‘windsel’
1451-1500	zwenken*	‘van richting veranderen’
___		
1573	zwikken*	‘verstuiken’
1588	zwieren*	‘zich heen en weer bewegen’
___		
1611-1620	zwaaien*	‘heen en weer bewegen, wuiven’
1615	zwemen*	‘enige gelijkenis hebben’

1773	zweem*	‘vleugje’
1784-1785	zwalken*	‘ronddolen’
1802	zwiepen*	‘veerkrachtig doorbuigen’

Er waren maar weinig Indo-europese woorden die begonnen met *b*-, en daarvan zijn er maar heel weinig in het Germaans terechtgekomen (met een *p*-, vanwege de Germaanse klankverschuiving). Met andere woorden: er zijn bijna geen inheemse woorden die beginnen met *p*-, en voor woorden met *p*- moet dan ook vaak een andere herkomst gezocht worden.[72] Klankschilderend noemt men:

1254	porren*	‘stoten’
1400	prangen*	‘drukken, knellen’
1484	proppen*	‘ineenduwen’
1573	prikken*	‘steken’
1617	popelen*	‘in spanning verkeren’
1871	prakken*	‘eten met een vork fijnmaken’
1896	prutsen*	‘knutselen’
1896	punniken*	‘peuteren’

Het procédé van klankschildering als bron voor nieuwe woorden is niet onproblematisch. Terwijl er bij klanknabootsingen een duidelijke relatie tussen klank (vorm) en betekenis bestaat, is die bij klankschildering veel vager. Van sommige van de genoemde woorden, zoals *flard*, en van sommige niet-Indo-europese klankcombinaties, zoals *kl*- en *kn*-, veronderstelt men herkomst uit een substraattaal (zie hieronder), maar het een spreekt het ander niet tegen: we kunnen stellen dat de klankcombinaties *nu* klankschilderend worden opgevat, terwijl hun oorsprong in een substraattaal ligt.

Zeker is dat de vorming van nieuwe woorden met bepaalde klankcombinaties zowel oud als productief is: hierboven zijn heel oude en heel jonge klankschilderende woorden genoemd. De gegeven voorbeelden zijn niet uitputtend, al was het maar omdat de etymologische bronnen niet overeenstemmen in wat ze klankschilderend noemen en wat niet. Het is heel goed mogelijk dat de oplossing van dat probleem

uiteindelijk van de indogermanisten zal komen, wanneer zij verder zijn met het onderzoek naar substraattalen.

Eindnoten:

1 Van der Wal 1992: 171; voor de Indo-europese erfwoorden en de zaken die deze aanduiden, zie Buck 1949 en Pokorny 1948-1980.
2 Beekes 1999: 8.
3 Beekes 1990: 73-78; zie ook Mallory 1989.
4 Over morfologie is veel geschreven. Voor het onderstaande baseer ik me vooral op de overzichtswerken: ANS 1997, Van Lessen 1928, Van Loey 1970a, De Vooys 1957, en vanuit synchroon standpunt De Haas en Trommelen 1993.
5 Beekes 1990: 210; Van Lessen 1928: 1.
6 ANS 1997: 683; Van Bree 1990: 188-189; Van Loey 1970a: 179-180, 183-186; De Vooys 1957: 181.
7 Van Bree 1990: 189-190.
8 Zie Van der Horst 1999: 328-329 en zijn column in *De Standaard* van 3 maart 2001.
9 Zie Van der Sijs 1996: 243-247, 299-300. Voor het type zelfstandig naamwoord plus voltooid deelwoord zie ANS 1997: 729-730; Van der Horst 1999: 338-341; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 507-508. Voor meer woordvormingstypen die al eeuwen bestaan hebben in het Nederlands, maar in de twintigste eeuw vaker zijn gaan optreden, zie Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 504-518.
10 Zie Van Bree 1990: 186-187; Van Loey 1970a: 182; De Vooys 1957: 179.
11 Beekes 1990: 97.
12 Van der Horst 1999: 83.
13 ANS 1997: 687; De Haas en Trommelen 1993: 414-415; Van Loey 1970a: 187-188; De Vooys 1957: 180.
14 Beekes 1990: 211.
15 ANS 1997: 692; Beekes 1990: 210-211; De Haas en Trommelen 1993: 364; Van Lessen: 1928: 52, 80-86; Van Loey 1970a: 188; De Vooys 1957: 186-187.
16 Zie m.n. Van Lessen 1928: 52, 80-86.
17 Van Bree 1990: 199-200; De Haas en Trommelen 1993: 368-370; ANS 1997: 591; 697; 732-735.
18 Van Loey 1970a: 181.
19 ANS 1997: 637-638; De Haas en Trommelen 1993: 448; Van Loey 1970a: 192-193; De Vooys 1957: 194.
20 Van Loey 1970a: 196, 200-202; De Vooys 1957: 217-219.
21 De Vooys 1957: 213; De Haas en Trommelen 1993: 244.
22 Op basis van de ANS 1997, die meestal bij een achtervoegsel vermeldt of het nog productief is. Voor achtervoegsels in het Germaans zie Krahe en Meid 1967 deel III. Ik dank Aad Quak voor de waardevolle kritiek die hij heeft geleverd, met name op de paragrafen betreffende de improductieve achtervoegsels.
23 Van Loey 1970a: 203; niet in de ANS 1997.
24 Krahe en Meid 1967 deel III, 128.
25 Krahe en Meid 1967 deel III, 124-125.
26 Krahe en Meid 1967 deel III, 129.
27 *Brasem* is geen Indo-europees woord maar komt wel in de meeste Germaanse talen voor, vandaar dat ik het als inheems beschouw. Het achtervoegsel *-(s)man* kan secundair zijn, net als in *bliksem*, en oorspronkelijk *-n-* geluid hebben, zie Boutkan 1999. De oudste vorm van *bliksem* luidde *blikisni*.
28 De Haas en Trommelen 1993: 255; Van Loey 1970a: 227; De Vooys 1957: 202; Krahe en Meid 1967, deel III, 86-88.
29 De ANS 1997: 654-661 noemt het niet onder de verkleiningssuffixen.
30 Krahe en Meid 1967, deel III, 88.
31 De Haas en Trommelen 1993: 255-256; Van Loey 1970a: 227; De Vooys 1957: 213; niet in de ANS 1997.

32 Krahe en Meid 1967, deel III, 86-87.
33 ANS 1997: 679; vergelijk Van Loey 1970a: 211, De Vooys 1957: 216 en De Haas en Trommelen 1993: 245.
34 Royen 1953: 599-602; WNT onder de genoemde woorden.
35 Van Loey 1970a: 211; Royen 1953: 599.
36 ANS 1997: 680; De Haas en Trommelen 1993: 246; Van Loey 1970a: 203; Krahe en Meid 1967, deel III, 151-153.
37 ANS 1997: 680; De Haas en Trommelen 1993: 250; Van Loey 1970a: 234-235; De Vooys 1957: 214.
38 Van Loey 1970a: 41-48, met name 44-45; Nijen Twilhaar (te verschijnen).
39 ANS 1997: 681; De Haas en Trommelen 1993: 256; De Vooys 1957: 214.
40 Van Loey 1970a: 203.
41 ANS 1997: 738; Van Loey 1970a: 240-241; De Vooys 1957: 231-232.
42 De Vooys 1957: 246.
43 ANS 1997: 606; De Haas en Trommelen 1993: 347-348; Van Loey 1970a: 207; De Vooys 1957: 245.
44 ANS 1997: 605; De Haas en Trommelen 1993: 344-346; De Jager 1875-1878; Van Loey 1970a: 236-238; De Vooys 1957: 247-248.
45 De Vooys 1957: 248.
46 De Jager maakte in zijn tweedelige overzicht uit 1875-1878 een verschil tussen ‘echte’ en ‘schijnbare’ frequentatieven, maar dat is onnodig, zoals De Vooys 1957: 247 terecht opmerkte.
47 Van Bree 1990: 195.
48 Zie als aanvulling op mijn materiaal Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 504-518, waarin de Nederlandse woordvorming van na 1950 wordt beschreven.
49 Van Sterkenburg 1989: 37-39; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 25-26, 479-494.
50 Voor jongerentaal zie Hoppenbrouwers 1991 en Hofkamp en Westerman 1989.
51 Appel 1999a, b, Appel 2000; Nortier 2001.
52 Zie de Inleiding van Toon Hagen in Kruijsen en Van der Sijs (red.) 1999, en voor de regiolecten Hoppenbrouwers 1990.
53 Zie voor klanknabootsingen en klanksymboliek en een overzicht van de literatuur De Vooys 1947a; voor het Romaans zie Meier 1986: 142-161, die er terecht op wijst dat etymologen niet te gemakkelijk tot klanknabootsing moeten besluiten als ze geen verklaring voor een woord kunnen vinden, maar het verschijnsel kritisch moeten bezien.
54 Zo komt een variant van de naam *koekoek* in veel Indo-europese talen voor, vergelijk Mallory 1989: 116. Voor klanknabootsingen in het Duits, waarvan een groot deel ook in het Nederlands voorkomt, zie Wasserzieher 1963: 65-66.
55 Van Bree 1990: 39-40.
56 Anttila 1989: 86; Van Bree 1990: 101.
57 Aitchison 1997: 22, 116-119; Anttila 1989: 27-28.
58 ANS 1997: 574-577.
59 Beekes 1990: 267.
60 Voor andere tussenwerpsels zie hoofdstuk 4.2.
61 De Vooys 1957: 271.
62 Zie ook Swanenberg 2000: 20. Ik dank Jos Swanenberg voor de nuttige en kritische opmerkingen die hij naar aanleiding van deze paragraaf heeft gemaakt.
63 Anttila 1989: 14-15; Thun 1963: 241-242.
64 Zie voor een overzicht de internetsite Sounds of the world's animals: http://www.georgetown.edu/cball/animals.
65 Ter omschrijving van de vogelnamen heb ik telkens zoveel mogelijk de ordes vermeld waartoe de vogels behoren, voornamelijk op basis van Brouwers' *Het juiste woord* en de *Winkler Prins Encyclopedie*. Bij meelezers wekte dit nogal wat negatieve reacties op (‘het geluid van een kraai kun je geen gezang noemen’, ‘het is een open deur dat een duif een duifachtige is’), maar toch lijkt me een beschrijving van dierennamen door middel van hyperoniemen de beste manier om kort aan te duiden welk dier bedoeld is. Vreemd genoeg riep deze beschrijving bij de zoogdieren veel minder negatieve reacties van lezers op. Een extra probleem bij de vogelnamen is dat de volksnamen van de ordes niet geheel gestandaardiseerd zijn. Vanuit wetenschappelijk oogpunt zou de beste omschrijving van dierennamen (en plantennamen) natuurlijk zijn om de Latijnse wetenschappelijke benaming toe te voegen - aangezien de gemiddelde lezer er echter geen idee van heeft welk dier of welke plant achter die naam schuilt, schiet men daarmee niet

veel op. Een lange encyclopedische omschrijving - laat staan een plaatje van het bewuste dier - is in dit chronologische woordenboek volstrekt misplaatst. Dus moet een definitie beperkt worden tot de kenmerkende eigenschap(pen), of, in het geval van dieren, tot de kenmerkende familierelatie, waarbij het dier dus wordt gedefinieerd als onderdeel van een groter geheel (een hyponiem). Voor een beschouwing over dit probleem zie Verkuyl 2000 in het algemeen, en over dierennamen p. 10-13, 41-51, 58, 85-86.

66 Eigenhuis 2001.
67 Beekes 1990: 209.
68 Zie voor inheemse en geleende herhalingswoorden Daniëls 2000a.
69 Thun 1963: 299-303.
70 De Haas en Trommelen 1993: 452-453; Thun 1963; Brandt Corstius 1981: 156-160.
71 Van Bree 1990: 175; De Vooys 1947a: 308 en 1957: 272.
72 Weijnen 1999: 8.

3.2 Leenwoorden

De Germaanse en Nederlandse woordenschatten zijn niet alleen uitgebreid door de vorming van samenstellingen en afleidingen, maar ook door de overname van woorden uit andere talen. Wanneer talen met elkaar contact hebben, nemen ze woorden van elkaar over. In de loop van de tijd hebben wij met een groot aantal talen contact gehad, waarbij de aard van het contact verschilde: er waren handelscontacten, oorlogscontacten, contacten tussen buren, koloniale contacten. Hieronder zal ik in het kort telkens de cul-

tuurhistorische achtergrond schetsen waartegen de invloed van iedere taal plaatsvond. Voor details verwijs ik naar mijn *Leenwoordenboek*.[73] In het onderhavige boek wil ik niet al gepubliceerd werk domweg herhalen, maar iets nieuws toevoegen. Daarom geef ik hier de leenwoorden met exacte datering, wat in het *Leenwoordenboek* niet is gebeurd, en bekijk ik in hoeverre er een relatie gelegd kan worden tussen het soort contact en de hoeveelheid overgenomen leenwoorden.

Uit vier talen - Latijn, Frans, Duits en Engels - hebben we een zo groot aantal woorden geleend, dat hier slechts een kenmerkende selectie gegeven kan worden. Het zal niet toevallig zijn dat het grootste aantal woorden juist uit onze buurtalen is geleend (behalve Latijn, maar dit werd eeuwenlang op Nederlands grondgebied gesproken en is dus ook een soort buurtaal).

De leenwoorden zijn als volgt over de eeuwen verdeeld:

	Frans	***Latijn***	***Engels***	***Duits***	***overig***	***totaal***
tot 1201	6	54	0	1	7	**68**
1201-1300	387	307	2	15	13	**724**
1301-1400	194	83	1	15	9	**302**
1401-1500	263	80	5	45	14	**407**
1501-1600	760	265	10	138	130	**1303**
1601-1700	680	313	24	75	165	**1257**
1701-1800	446	162	41	122	183	**954**
1801-1900	1382	456	345	304	411	**2898**
1901-2000	487	185	1429	283	466	**2850**
Totaal	**4605**	**1905**	**1857**	**998**	**1398**	**10763**

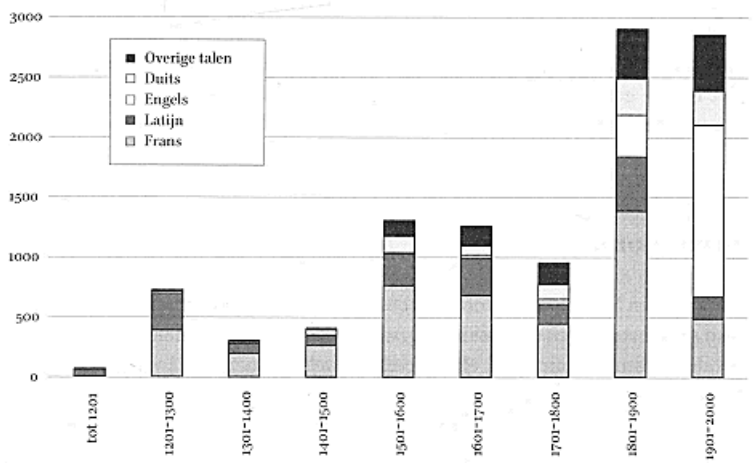

Voor de exacte aantallen geleende woorden uit de overige talen zie 1.2.5, de paragraaf ‘Talen waaraan woorden zijn ontleend’. Van de overige talen vormt het Italiaans met 360 leenwoorden de hoofdmoot, gevolgd door Spaans met 169 woorden, Indonesisch met 109 en Jiddisch met 107 woorden.

Deze paragraaf is gebaseerd op de velden <herkomst> en <brontaal> in de database. Zo levert de opdracht: zoek alle velden <brontaal> met als inhoud ‘Latijn’, alle Latijnse leenwoorden in het Nederlands op. Op grond van het dateringsveld kan vervolgens bepaald worden in welke eeuw het grootste aantal Latijnse woorden is geleend, en op grond van de themavelden kan vastgesteld worden op welke gebieden het Latijn invloed heeft uitgeoefend op het Nederlands.

Ik begin met de leenwoorden in het Germaans, en bekijk vervolgens de leenwoorden in het Nederlands.

Oude leenwoorden in het Germaans

Een aantal woorden dat we nog steeds gebruiken, bestaat uit leenwoorden die al overgenomen zijn in de periode voordat de Germaanse talen uit elkaar groeiden. Dergelijke leenwoorden komen in verschillende Germaanse talen voor. Twee oude leenwoorden in het Germaans zijn *zilver* en *hennep*. Het zijn typische handelswoorden: van hennep werd touw gemaakt. *Zilver* is uit het Akkadisch geleend, een Semitische taal die tussen 3000 voor Chr. en 100 na Chr. gesproken werd in het oude Mesopotamië. De plantnaam *hennep* is ofwel uit het op de Balkan gesproken Thracisch geleend, ofwel uit het Scythisch, een Iraanse taal gesproken door een Zuid-Russische nomadenstam.

Zo komen we dus op de volgende twee oude ontleningen:

901-1000	zilver	‘chemisch element’ <AKKADISCH
1343-1346	hennep	‘plant’ <SCYTHISCH OF THRACISCH

Het woord *hennep* is geleend vóór de Germaanse klankverschuiving. In het Grieks en Latijn luidt het *kannabis* en *cannabis* (dit is eeuwen later opnieuw geleend), met een *k* die in het Germaans *h* is geworden (zie 2.0). Terwijl we dus weten dat *hennep* een heel oud leenwoord is, vinden we het in het Nederlands pas in de veertiende eeuw - het kan best al eerder zijn opgeschreven, want veel teksten zijn verdwenen.

Deze twee ontleningen zijn incidenteel: er is geen sprake van structurele invloed van het Akkadisch en Scythisch/Thracisch op het Germaans. Veel groter is de invloed van substraattalen en van het Slavisch, Keltisch en Latijn.[74]

Substraatwoorden in het Germaans

Toen de Germanen zich vestigden in de Lage Landen en de gebieden waar tegenwoordig Germaans wordt gesproken, woonden hier al mensen. Deze namen het Germaans over als moedertaal, maar de taal of talen die zij voordien spraken, oefenden eerst invloed op het Germaans uit. Over deze substraattaal of -talen is verder niets bekend. Onderzoek naar de invloed ervan op het Germaans loopt nog, en de omvang van de sub-

straatinvloed is niet zeker. Beekes meent echter dat mogelijk de helft van de ogenschijnlijke erfwoorden een substraatwoord is.[75]

Een bijzonder, waarschijnlijk niet-Indo-europees substraat was verantwoordelijk voor de riviernamen in een groot deel van Europa. Deze vertonen grote overeenkomsten, zoals de riviernaam *Aar*, die in Nederland, België, Luxemburg, Duitsland, Spanje, Zwitserland en in afgeleide vorm in Engeland en Schotland voorkomt.[76]. Daarnaast heeft het Germaans woorden overgenomen uit waarschijnlijk een ander substraat. Dat kan men afleiden uit het feit dat de woorden klanken of klankcombinaties kennen die in het Indo-europees niet voorkwamen. Zo kende het Indo-europees oorspronkelijk geen *a*, hoewel deze later wel vaak voorkomt (de *a* in *baard* zou daarom wijzen op substraatinvloed), en hield de Indo-europese ablaut altijd een wisseling in tussen de klinkers *e-o*-geen vocaal - andere klinkerwisselingen zijn dus niet-Indo-europees. Evenmin kende het Indo-europees nevenvormen met een nasaal (*m* of *n*) voor een medeklinker, de zogenoemde 'prenasalisatie', dus de woorden *dorpel - drempel, struik - stronk, hok - honk, kut - kont* zijn niet-Indo-europees.[77] Ook de klankcombinaties *kl-* en *kn-* gaan niet terug op het Indo-europees en wijzen dus op substraatinvloed (alleen *knie* is Indo-europees). Woorden als *klad, kliek, klis, klodder* heten in de etymologische woordenboeken vaak klankschilderend (zie hierboven), maar ze kunnen dus heel goed aan substraat te danken zijn.

Hieronder geef ik de woorden die de indogermanisten Beekes en Kuiper substraatwoorden noemen, om te tonen hoe laat sommige ervan in het Nederlands zijn gedateerd. De reden zal zijn dat substraatwoorden een lage status hebben; bij woorden als *kont* en *kut* speelt taboe natuurlijk ook een belangrijke rol. Anderzijds sluit ik niet uit dat de late dateringen ook te maken kunnen hebben met een zekere productiviteit van de klankcombinaties. Als ze inderdaad als klankschilderend werden beschouwd, dan waren ze gemakkelijk voor (analoge) uitbreiding vatbaar.

701-800	dorpel*	'drempel'
___		
901-1000	kleven*	'plakken'
901-1000	knaap*	'jongen'
___		
1240	knop*	'rond voorwerp als versiering, bescherming of handvat'
1240	kreeft*	'schaaldier'
1265-1270	klimmen*	'klauteren'
1265-1270	knoop*	'ronde sluiting aan kleding'
1265-1270	struik*	'heester'
1285	broek*	'kledingstuk'
1287	krab*	'schaaldier'

1290	klieven*	‘splijten’
___		
1350	stronk*	‘boomstomp’
___		
1401-1450	honk*	‘thuis, vrijplaats bij kinderspelen’
1450	klip*	‘rots’
1476-1500	klif*	‘steile bodemverheffing’
___		
1546	knobbel*	‘bult’

1563	kut*	‘vrouwelijk schaamdeel’
1567	drempel*	‘verhoging bij deur’
1567	hok*	‘bergruimte’
___		
1741	kont*	‘achterste’

Weijnen noemt een aantal dialectwoorden die teruggaan op substraat, waarvan een paar in de standaardtaal bekend zijn, namelijk:[78]

701-800	bagge*	‘big’
___		
1038	kot*	‘armoedig huis’
___		
1377	plag*	‘zode’
___		
1573	big*	‘jong van het varken’

Omdat het substraatonderzoek nog in volle gang is, laat ik het verder terzijde. Substraatwoorden beschouw ik als inheems, zie 1.2.5. Het Germaans heeft niet alleen woorden overgenomen uit onbekende substraattalen, maar ook uit andere Indo-europese talen, en daarover is veel meer bekend, omdat deze veelal tot op heden voortbestaan.

Slavische leenwoorden in het Germaans

De woonplaatsen van de Germanen en de Slaven grensden waarschijnlijk al vanaf ongeveer 500 voor Chr. aan elkaar. De Slaven woonden ten zuiden of zuidoosten van de Germanen, en ze breidden hun grondgebied uit ten koste van de Balten, die ten oosten van de Germanen woonden.[79] Deze contacten leverden een aanzienlijke hoeveelheid Germaanse leenwoorden in het Slavisch op, en een veel kleiner aantal Slavische woorden in het Germaans. Voor die laatste categorie gaat het eigenlijk uitsluitend om handelswoorden, namelijk:

1240	rogge	‘graansoort’ <OUDSLAVISCH
1260-1280	sabel	‘zwart bont, sabelbont’ <OUDSLAVISCH OF OUDRUSSISCH
1270-1290	zadel	‘zitting’ <OUDSLAVISCH

1569	keurs	‘kledingstuk om bovenlijf’ <OUDSLAVISCH

De Germanen kenden in de Romeinse tijd geen zadels, maar leerden deze kennen van de Russische steppevolkeren. *Rogge* is, net als het bovengenoemde *hennep*, een waardevolle plant die bij de Germanen onbekend was. Het gewas heeft zich, met medeneming van zijn naam, vanuit de Russische vlaktes naar het Westen uitgebreid.[80] Ook *keurs* is ontleend aan het Slavisch, vergelijk Russisch *korzno* ‘pels, pelsrok’. Het is bekend geworden door Slavische pelshandelaren, en *keurs* werd dan ook aanvankelijk (1450) voor ‘pels, pelskleed’ gebruikt; daarna ging het allerlei kledingstukken aanduiden, en in de zestiende eeuw vinden we de betekenis ‘kledingstuk om bovenlijf’.[81] Het woord komt tegenwoordig vooral voor in de tautologische samenstelling *keurslijf* (1840).

Als herkomst van *sabel* ‘zwart bont’ wordt meestal het Oudrussisch gegeven, maar

gezien de ouderdom van het woord (in het Duits komt het al in de elfde eeuw voor), de grote verbreiding ervan en het feit dat er van oudsher veel handel in pelzen plaatsvond tussen de Slavische en de Germaanse volkeren, lijkt het waarschijnlijker dat *sabel* net als *keurs* in de Oudslavische periode geleend is. De herkomst van het woord *sabel* in het Slavisch is overigens niet zeker: waarschijnlijk is het een leenwoord. Een andere Russische pelsbenaming, beter: leerbenaming, namelijk *jucht(leer)*, is later door het Nederlands overgenomen (1609) en niet rechtstreeks uit het Russisch, maar via het Nederduits.

Keltische leenwoorden in het Germaans[82]

De Keltische invloed is iets groter dan de Slavische. Vanaf de vierde eeuw voor Chr. verspreidde het Keltisch zich vanuit zijn oorsprongsgebied (Zwitserland, Oostenrijk, Zuid-Duitsland en Oost-Frankrijk) over een groot deel van het Europese vasteland, Engeland en Ierland. Er werd Keltisch gesproken in Gallië, het latere Frankrijk. Over de vraag of er Keltisch werd gesproken in Nederland, is de laatste tijd veel gepubliceerd. In België was dat zeker het geval, daarover berichten de Romeinen. Ook in Nederland werd Keltisch gesproken, tenminste onder de grote rivieren, en wel vanaf ongeveer 500 voor Chr. Boven de grote rivieren was Keltische invloed, maar hoe omvangrijk die was, is onzeker. Al vanaf de derde of tweede eeuw voor Chr. begon het Germaans hier het Keltisch te verdringen.[83] In het begin van de jaartelling werden de laatste Kelten in Noord-Frankrijk (Gallië) door de Romeinen onderworpen. De Galliërs pasten zich aan aan de Romeinse taal en cultuur. Dit assimilatieproces duurde eeuwen: het Keltisch bleef gesproken tot in de vijfde eeuw en had invloed op het ontstaan van het Frans.

Vóór de jaartelling bestonden er contacten tussen het Keltisch en het Germaans. In die periode nam het Germaans de volgende woorden uit het Keltisch over:[84]

772-776	ambacht	‘handwerk’ <KELTISCH
901-1000	rijk	‘staat’ <KELTISCH
1067	duin	‘zandheuvel’ <KELTISCH
1220-1240	ijzer	‘chemisch element’ <KELTISCH
1240	lood	‘chemisch element’ <KELTISCH
1254	gijzelen	‘als gijzelaar gevangen zetten’ <KELTISCH

1377-1378 lei ‘gesteente’ <KELTISCH

De meeste Keltische leenwoorden zijn al vroeg gedateerd. Het zijn allemaal woorden voor nieuwe technische begrippen die niet bekend waren bij de Germanen. Ze betreffen twee terreinen: bodemkunde (*duin, ijzer, lei* en *lood*) en staatkunde (*ambacht, rijk* en *gijzelaar*). De Germanen namen de ijzertechnologie van de Kelten over, en daarmee ook het woord *ijzer*.

Het woord *rijk* vinden we ook in Keltische eigennamen als *Ambiorix, Dumnorix, Vercingetorix*, bekend geworden door de strip *Asterix* (wiens naam naar *asterisk* is gevormd). Het laatste lid *-rix* betekent ‘heerser, koning’ en is verwant met Latijn *rex*.[85] De betekenis ‘vermogend’, die in het Nederlands al in de tiende eeuw wordt gevonden, is ontstaan in het Germaans; de betekenis is via ‘van een heerser, koninklijk’ gegaan naar

'machtig' en dan, omdat de macht van een heerser berustte op zijn bezittingen, naar 'vermogend'. De in het Germaans gemaakte afleiding *rijkdom* komt in het Nederlands ook al in de tiende eeuw voor.

Omdat de contacten tussen het Keltisch en Germaans zo oud zijn, is de richting van de beïnvloeding niet altijd zeker. Twijfel bestaat bij:

901-1000	bok	'mannetje van de geit' <?
901-1000	erf	'erfdeel, grond behorend bij huis' <?
___		
1236	eed	'plechtige verklaring' <?

Dit kunnen Keltische woorden zijn die door het Germaans zijn geleend of andersom: Germaanse leenwoorden in het Keltisch.

Volgens Peter Schrijver is de invloed van het Keltisch op het Nederlands niet verdwenen in de Romeinse tijd, want Keltisch heeft zich gehandhaafd op de Vlaamse, Zeeuwse en misschien zelfs de Friese kust. Dit (Noordzee)keltisch was nauw verwant met het Brits-Keltisch dat op de Engelse kust werd gesproken. De invloed van het Noordzeekeltisch heeft tot ten minste de vijfde eeuw na Chr. geduurd, en heeft geleid tot een aantal klankveranderingen in het Noordzeegermaans.[86] Schrijver merkt het volgende op: wanneer iemand een andere taal spreekt dan zijn moedertaal, behoudt hij het accent van zijn moedertaal, en dat kan ook voor volgende generaties gelden, zelfs nadat die hun moedertaal hebben opgegeven. Dat is de reden dat de uitspraak van het Engels in Ierland allerlei Gaelische kenmerken vertoont, ook als de spreker alleen Engels als moedertaal heeft.

Hetzelfde is volgens Schrijver het geval in het Noordzeegermaans. In de Noordzeegermaanse dialecten, die op de kusten van Engeland, Friesland, Holland, Zeeland en Vlaanderen gesproken werden, vinden we bepaalde klanken die afwijken van de andere Germaanse dialecten. Zo vinden we in het Noordzeegermaans een *ē* waar andere talen een *ā* hebben, vergelijk Engels *sheep* en *sleep*, Zeeuws *schèèp* en *slèpe* met Nederlands *schaap, slapen* en Duits *Schaf, schlafen*. De gereconstrueerde klank *anh* werd in het Noordzeegermaans *ōh* en in andere talen *āh*, vergelijk Engels *brought, thought*, Kustnederlands *brocht, docht* met Standaardnederlands *bracht, dacht*. In beide gevallen heeft het Noordzeegermaans dus geen *ā* waar andere talen die wel hebben. De reden is volgens Schrijver dat het Keltisch van de vijfde eeuw na Chr. geen *ā* kende, waardoor sprekers van het Keltisch moeite met deze klank hadden en hem vervingen door de dichtstbijgelegen klank die ze wel kenden.

Het Noordzeegermaans kende volgens Schrijver als eerste Germaanse taal het verschijnsel umlaut: *i* of *j* in de tweede lettergreep had invloed op de beklemtoonde klinker in de eerste lettergreep. In Germaans *brugjō* bijvoorbeeld veranderde de *u* (uitgesproken als [oe]) in de eerste lettergreep onder invloed van de *j* in de uitgang, in *ü* (uitgesproken als [uu]). Deze *ü* werd in het Noordzeegermaans vervolgens ontrond, dat wil zeggen hij werd niet meer met ronding van de lippen uitgesproken en daardoor tot *i* of *e*, vergelijk Engels *bridge*, Oudfries *bregge* en Kustnederlands

breg, brig, denk aan de plaatsnaam Terbregge. Ook de andere Germaanse talen hebben umlaut, maar later en meestal zon-

der de ontwikkeling tot *i* of *e*, vergelijk Nederlands *brug* en Duits *Brücke*. Schrijver meent dat het feit dat de door umlaut ontstane klanken (*ü* en *ö*, uitgesproken als [eu]) in het Keltisch bekend waren, het proces van umlaut versnelde en dat daardoor het Noordzeegermaans met dit verschijnsel vooropliep. Een laatste voorbeeld dat Schrijver noemt, betreft alleen het Westnederlands. Hier worden de medeklinkers *p, t, k, m* altijd lang uitgesproken, waardoor de voorafgaande klinker verkort wordt, vergelijk *blommen, motten, verdommen* tegenover Standaardnederlands *bloemen, moeten, verdoemen*. Ook hier is sprake van Keltische invloed: het Brits-Keltisch van de vijfde eeuw kende alleen lange *pp, tt, kk, mm*.

De conclusie van Schrijver luidt: niet alleen aan de Engelse kust, maar ook langs de gehele Vlaamse, Nederlandse en zelfs Friese kust werd tot ongeveer 500 na Chr. Keltisch gesproken. Via de Noordzee rukte het Germaans op, door handelscontacten en omdat deze taal een hoger prestige had. De Keltischsprekenden namen het Germaans over, maar ze behielden hun Keltische accent en legden zo de basis voor het Noordzeegermaans; Noordzeegermaans begon dus met Noordzeekeltisch. In dit verband is het aardig hier nog eens te wijzen op wat in hoofdstuk 2 gezegd is, namelijk dat de taalvernieuwingen die zich in de Merovingentijd over de verschillende Germaanse stammen uitbreidden, waarschijnlijk deels ontstaan zijn in het Noordzeegermaans.[87] Hierbij moet wel opgemerkt worden dat niet alle Noordzeegermaanse verschijnselen gelijktijdig zijn opgetreden of over hetzelfde gebied, en dat ook niet alle verschijnselen terug te voeren zullen zijn op Keltische invloed.

Een heel andere mening over de positie van het Noordzeegermaans is Krogh toegedaan in zijn proefschrift uit 1996.[88] Hij meent dat het Noordzeegermaans in de oudste periode behoorde tot het Oudsaksisch. Toen uit het Germaans geleidelijk de Germaanse talen groeiden, was het Oudsaksisch daar een van. Het Oudsakisch had dus de status van een aparte taal, net zoals bijvoorbeeld het Frankisch, en het Oudsaksisch maakte net als de andere Germaanse talen een eigen ontwikkeling door, waarbij sommige klanken veranderden, en sommige oude klanken bewaard bleven die in andere Germaanse talen veranderden. Pas later vonden in het noordelijke deel van het Oudsaksisch, te weten het Noordzeegermaans, een aantal klankveranderingen plaats die niet in het zuidelijke (Duitse) Oudsaksisch voorkwamen. Dat kwam doordat de veranderingen plaatsvonden in en na de volksverhuizingen, toen de Duitse stammen naar het zuiden trokken en de Noordzeegermaanse naar de kusten van het Kanaal. Volgens Krogh zijn alle Noordzeegermaanse veranderingen terug te voeren op eigen ontwikkelingen binnen de Germaanse talen. In zijn optiek is het dus niet nodig een verklaring te zoeken in invloed van een andere taal.

Voor de ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat kunnen we deze discussie verder overlaten aan de oudgermanisten. Er is nog één onderdeel van het artikel van Schrijver dat hier vermeld moet worden. Dat is het feit dat Schrijver meent dat er één leenwoord uit het Brits-Keltisch uit deze periode in het Nederlands is overgebleven: *kade*, een hypercorrecte vorm van *kaai*.[89]

1111-1115	kade	‘wal’ <KELTISCH

Het bijzondere van dit woord is dat het het enige oude Keltische leenwoord is dat alleen in het Nederlands voorkomt en niet in andere Germaanse talen (Duits *Kai* is in de zeventiende eeuw ontleend aan het Nederlands). Dit bewijst volgens Schrijver dat het niet al in de Germaanse periode geleend is. Tot nu toe werd *kade* altijd beschouwd als een Frans leenwoord, teruggaand op Frans *quai*, maar het Nederlandse woord is iets eerder aangetroffen dan het Franse (1167). Het lijkt dan ook waarschijnlijker dat het Nederlands het woord direct aan het Keltisch heeft ontleend.

Latijnse leenwoorden in het Germaans en het Nederlands[90]

Het oudste en langdurigste contact dat het Nederlands met een andere taal heeft gehad, was met het Latijn. Dat begon al in de Germaanse periode, en het taalcontact heeft tweeduizend jaar geduurd. De invloed van het Latijn begon toen de Romeinse veldheer Gaius Julius Caesar (100(44 v.C.) in 57 voor Chr. Noord-Frankrijk op de Kelten veroverde. Globaalweg vanaf dat moment strekte het Romeinse rijk zich uit tot de Rijn en hadden de Germaanse volkeren die ten noorden van de Rijn woonden, contact met de Romeinen. Dit duurde tot begin 400 na Chr. De Romeinen die in de Lage Landen vertoefden, spraken geen klassiek Latijn maar de volkstaal, het vulgair Latijn, de gewone spreektaal. Latijn zal in de Nederlanden niet de algemene omgangstaal geweest zijn, daarvoor was de Romeinse aanwezigheid te klein. Het bleef slechts de taal van het leger en de administratie, en ook van de hogere inheemse kringen. Wel zullen brede lagen van de bevolking kennis van het Latijn bezeten hebben.

De Romeinen bezaten een hogere beschaving dan de Germanen en brachten allerlei vernieuwingen mee: nieuwe technieken om huizen te bouwen (de Germanen gebruikten hout, de Romeinen metselden hun huizen), nieuwe landbouwtechnieken, voedingsmiddelen en manieren om deze te bereiden. De Germanen namen het allemaal gretig over, samen met de Latijnse benaming.

Toen in de vijfde eeuw de Romeinse macht verdween, kwamen de Germaanse volksverhuizingen op gang en vestigden Franken en Saksen zich in de Lage Landen (zie hoofdstuk 2). Ook voor het Latijn had de val van het Romeinse rijk gevolgen. Het vulgair Latijn ging zich in de verschillende delen van het voormalige Rijk steeds verder differentiëren, doordat de band met de moederstad Rome definitief verbroken was, maar vooral ook doordat in de verschillende gebieden allerlei anderstalige volkeren - Germanen, Slaven, Arabieren - een machtige stem in het kapittel kregen. De taal die van ongeveer 400 tot de negende eeuw gesproken werd, noemt men het Romaans. Vanaf de negende eeuw onderscheiden we dan in het vroegere West-Romeinse rijk de verschillende moderne Romaanse talen: Catalaans, Frans, Italiaans, Portugees, Provençaals, Roemeens, Spaans; de meeste van deze talen hebben in meerdere of mindere mate leenwoorden geleverd aan het Nederlands, zoals hieronder blijkt.

Uit de vijfde tot de zevende eeuw zijn er geen geschreven bronnen over de Lage Landen. Pas in de zevende eeuw vinden we Latijnse oorkonden; deze zijn geschreven in middeleeuws Latijn. Toen uit het vulgair Latijn geleidelijk de Romaanse talen ontstonden, betekende dat namelijk niet het einde van het Latijn. Het Latijn verdween

wel als moedertaal, maar het werd de tweede taal van ontwikkelden (literatoren, geleerden, de over-

heid) en van de Kerk. Het Latijn dat tussen 650 en 1500 werd gebruikt, heet middeleeuws Latijn. Een onderdeel daarvan was het Kerklatijn van de clerus, dat een geheel eigen woordenschat bezat. Nog steeds is Kerklatijn de officiële taal van de r.-k. Kerk, zowel in de liturgie als in officiële documenten. Maar sinds het Tweede Vaticaanse Concilie (1962(1965) is in de liturgie ook de landstaal toegestaan. Met dit Kerklatijn kwamen de Nederlanders in aanraking toen ze gekerstend werden, vanaf de zesde of zevende eeuw. Middeleeuws Latijn en Kerklatijn kenden een eigen ontwikkeling: de grammatica werd vereenvoudigd en er werden nieuwe woorden gemaakt of geleend.

Aan het eind van de Middeleeuwen werden Latijnse scholen opgericht, aanvankelijk bij kloosters. Deze scholen vormden het hoogste onderwijsniveau en dienden als voorbereiding op de universiteit; ze werden dus slechts door een kleine elite bezocht.

In de zestiende en zeventiende eeuw zetten de humanisten zich af tegen het middeleeuws Latijn, omdat ze vonden dat dit te ver was afgedwaald van het klassieke Latijn. Zij gingen een nieuwe vorm van het Latijn gebruiken, die op het klassieke voorbeeld teruggreep. Zo ontstond het Humanistenlatijn. Dit was de voertaal van geleerden en literatoren van ongeveer 1500 tot de achttiende eeuw.

Vanaf de zeventiende eeuw ging men wetenschappelijke werken steeds vaker in de volkstaal schrijven. Vooral vanaf de negentiende eeuw nam het gebruik van het Latijn snel af. Wel bleef men Latijn gebruiken voor het maken van nieuwe wetenschappelijke termen. Deze modern-Latijnse nieuwvormingen zijn meestal internationaal. Ze zijn gebaseerd op Latijnse (of Griekse) stammen. De nieuwvormingen kunnen op drie manieren gemaakt worden. Er kan aan klassiek Latijnse woorden een nieuwe wetenschappelijke betekenis gegeven worden. Zo kreeg het klassiek Latijnse *aquarium* ‘drenkplaats van vee’ de betekenis ‘bak voor waterdieren’. Verder kunnen er nieuwe afleidingen van een Latijns woord gemaakt worden met een Latijnse uitgang, zoals *repetitor* ‘iemand die met studenten de leerstof doorneemt’ (van Latijn *repetere* ‘herhalen’ met de Latijnse uitgang *-tor*). Ten slotte kunnen nieuwe samenstellingen van twee of meer Latijnse elementen gemaakt worden, zoals *nimbostratus* (van *nimbus* ‘regenwolk’ en *stratus* ‘dek, deken’).

In de twintigste eeuw heeft het Latijn als wetenschappelijke en internationale taal zijn invloed op alle terreinen verloren, behalve op het gebied van de plant- en dierennamen (zie voor die laatste 4.1.2-3), in de medische wereld en als taal van de katholieke Kerk. De taal van de Kerk oefent echter niet meer, zoals in het verleden, invloed uit op de moderne talen - het is tegenwoordig juist andersom: de Kerklatijnse woorden worden deels gebaseerd op de landstalen; een recente Kerklatijnse nieuwvorming is bijvoorbeeld *aërovehiculum* voor ‘luchtvaartuig’ (van Grieks *aëro-* ‘lucht’ en Latijn *vehiculum* ‘voertuig’) naar Engels *aircraft, airvessel*.

In dit boek worden de Latijnse leenwoorden in drie periodes verdeeld: Latijn (tot ongeveer 650 na Chr.), middeleeuws Latijn (650 tot 1500) en modern Latijn (na 1500); zie 1.2.5. Deze dateringen betreffen het Latijn en zeggen niets over de periode waarin een woord door het Nederlands is geleend. Omdat gedurende alle eeuwen Latijnse woorden zijn overgenomen, kan een (klassiek) Latijns woord pas laat in het Nederlands opduiken; zo vinden we *anus* voor het eerst in 1833 en *nimbus* in 1861.

Voor de oudste Latijnse leenwoorden moet bovendien het volgende bedacht worden. In de Oudnederlandse en de Vroegmiddelnederlandse periode (de dertiende eeuw) vinden we woorden uit allerlei tijden tegelijkertijd en naast elkaar, omdat nu pas voor het eerst woorden opgeschreven worden. De Latijnse leenwoorden die we dan aantreffen, stammen voor een deel uit de Romeinse tijd en voor een ander deel uit de Middeleeuwen. Weliswaar beslaan de leenwoorden uit beide periodes andere terreinen - de Romeinse leenwoorden hebben alle betrekking op het dagelijks leven, het zijn letterlijk huis-, tuin- en keukenwoorden, terwijl de middeleeuwse leenwoorden wetenschap en overheid betreffen. Maar de terreinen zijn niet altijd scherp afgebakend. De oudste leenwoorden zijn vaak het meest aangepast aan het Nederlands, maar ook dat is geen wet van Meden en Perzen.[91]

Omdat het contact met het Latijn langer heeft geduurd dan het contact met enig andere taal, ligt het voor de hand te veronderstellen dat het Latijn de meeste leenwoorden aan het Nederlands heeft geleverd. Dat is echter niet het geval: het bestand bevat 1905 Latijnse leenwoorden tegen maar liefst 4605 Franse! Latijnse leenwoorden zijn in alle thema's van de thematische indeling te vinden, en binnen ieder thema dateren ze vanaf het begin van de Middeleeuwen en lopen ze door tot ver in de negentiende eeuw, de meeste tot op heden. Meer dan een kwart van alle leenwoorden behoort bij het thema wetenschap. Op de tweede plaats staan de religieuze termen.

Hieronder geef ik als voorbeelden van Latijnse leenwoorden de woorden op het gebied van huizenbouw en namen voor lichaamsdelen - twee terreinen waarop het Latijn grote invloed had. In hoofdstuk 4 zal in vrijwel ieder thema Latijnse invloed blijken.

Latijnse leenwoorden op het gebied van de huizenbouw zijn:

901-1000	muur	‘metselwerk’ <LATIJN
901-1000	poort	‘doorgang in muur’ <LATIJN
991-1000	kruis	‘twee balken die elkaar rechthoekig snijden’ <LATIJN
___		
1100	tegel	‘vloersteen’ <LATIJN
1100	venster	‘raam’ <LATIJN
___		
1236	refter	‘eetzaal in klooster’ <LATIJN
1240	cel	‘klein vertrek’ <LATIJN
1240	fundament	‘grondslag’ <LATIJN
1240	kalk	‘bouwmateriaal’ <LATIJN
1240	mortel	‘metselspecie’ <LATIJN

1240	pijp	‘buis’ <ME LATIJN
1240	post	‘paal’ <LATIJN
1240	wal	‘verhoging’ <LATIJN
1265-1270	kluis	‘cel, woning van een kluizenaar’ <ME LATIJN
1276	doksaal	‘wand tussen koor en schip van een kerk’ <ME LATIJN
1284	stijl	‘verticale paal’ <LATIJN

1285	albast	‘gipssoort’ <LATIJN
1285	kapiteel	‘bovenstuk van zuil’ <LATIJN
1285	ornament	‘versiersel’ <LATIJN
1285	paal	‘stuk hout’ <LATIJN
1285	pen, pin	‘houten nagel’ <LATIJN
1285	pilaar	‘pijler’ <ME LATIJN
1286	duig	‘stuk hout van de wand van een vat’ <ME LATIJN
___		
1301-1400	krijt	‘kalk’ <LATIJN
1330	bout	‘metalen staaf’ <LATIJN
1330	koor	‘deel van kerkgebouw’ <LATIJN
1350	sacristie	‘kerkvertrek’ <LATIJN
1368	stop	‘afdichting’ <LATIJN
___		
1430	pijler	‘steunpilaar’ <LATIJN
1477	pleister	‘specie waarmee gepleisterd wordt’ <ME LATIJN
___		
1597	kolos	‘lichaam of zaak van grote afmetingen’ <LATIJN
1599	aquaduct	‘waterleiding op een gemetselde boog’ <LATIJN
___		
1615	obelisk	‘gedenknaald’ <LATIJN
1634	auditorium	‘gehoorzaal’ <LATIJN
1650	oratorium	‘bidvertrek’ <LATIJN
1661	arena	‘middendeel in amfitheater’ <LATIJN
1661	atrium	‘centraal deel van Romeinse woning’ <LATIJN
___		

1778	prisma	‘kantzuil’ <LATIJN
1786-1793	lambrisering	‘houten wandbekleding’ <LATIJN
___		
1824	cenotaaf	‘leeg grafmonument’ <LATIJN
1824	mausoleum	‘grafteken’ <LATIJN
1858	apsis	‘halfronde uitbouw in kerken’ <LATIJN
___		
1924	multiplex	‘plaatmateriaal uit meerdere lagen’ <MODERN LATIJN

De meeste woorden dateren uit de Middeleeuwen en zijn al in de Romeinse tijd geleend (de Germanen leerden het metselen immers kennen van de Romeinen). Een aantal woorden betreft religieuze bouw, bijvoorbeeld *doksaal* en *koor*. Daarna neemt het aantal leenwoorden snel af. De woorden die we in de latere periode vinden, zijn veel minder aangepast aan het Nederlands dan de oude leenwoorden. Vaak hebben ze de Latijnse uitgang bewaard, vergelijk *apsis, atrium* en *mausoleum*.

Namen van gebouwen die aan het Latijn zijn ontleend, zijn:

1102-1105	kapel	‘bedehuisje’ <LATIJN
1153	munster	‘domkerk’ <LATIJN
___		
1200	klooster	‘instelling waar mensen zich terugtrekken voor godsdienstig leven’ <LATIJN
1240	abdij	‘klooster’ <ME LATIJN
1240	school	‘onderwijsinstelling’ <LATIJN

1265-1270	apotheek	‘geneesmiddelenwinkel’ <ME LATIJN
1271-1272	tempel	‘bedehuis’ <LATIJN
1285	synagoge	‘Israëlitisch bedehuis’ <LATIJN
___		
1300	universiteit	‘instelling voor wetenschappelijk onderwijs’ <LATIJN
___		
1530	kanselarij	‘griffie’ <ME LATIJN
1532	pastorie	‘pastoorsplaats, woning van pastoor’ <ME LATIJN
1580	secretarie	‘ambtelijk bureau’ <ME LATIJN
___		
1608	seminarie	‘inrichting tot opleiding van geestelijken’ <LATIJN
1658	amfitheater	‘rond, oplopend theater’ <LATIJN
1662	hospitaal	‘militair ziekenhuis’ <LATIJN
1664	pantheon	‘eregebouw voor overleden beroemdheden’ <LATIJN
___		
1711	laboratorium	‘werkvertrek voor technisch onderzoek’ <ME LATIJN
1770	museum	‘tentoonstellingsgebouw’ <LATIJN
___		
1898	crematorium	‘gebouw voor lijkverbranding’ <MODERN LATIJN
___		
1907	sanatorium	‘herstellingsoord’ <MODERN LATIJN

1909	lyceum	‘middelbare school met een gemeenschappelijke onderbouw en gedifferentieerde bovenbouw’ <LATIJN
1955	mortuarium	‘rouwcentrum’ <MODERN LATIJN

Hier zijn veel meer namen ná de Middeleeuwen geleend, tijdens de Renaissance. Hieruit blijkt dat de Lage Landen pas in de Renaissance met veel aspecten van de ‘hogere’ cultuur van de Grieken en Romeinen in aanraking kwamen. Pas toen leerde men het *amfitheater* en *museum* kennen - gebouwen die tot dan toe niet in de Nederlanden waren neergezet, anders dus dan de *kapel, klooster* of *school* die hier dankzij de Kerk gebouwd waren.

Een laatste voorbeeld van Latijnse leenwoorden zijn de namen voor lichaamsdelen. Vanaf de Middeleeuwen gebruikten artsen het Latijn als internationale wetenschapstaal, en misschien ook wel als geheimtaal tegenover de leken. Het ligt dan ook voor de hand dat een deel van de woorden waarmee zij lichaamsdelen aanduiden, in de volkstaal is overgenomen. Daarbij zal ook eufemisering een rol spelen, zeker bij woorden voor lichaamsdelen waarop een taboe rust, zoals de geslachtsdelen (zie 4.4).

De volgende namen voor lichaamsdelen zijn uit het Latijn geleend:

1237	palm	‘binnenkant van de hand’ <FRANS OF LATIJN
1240	zool	‘onderste deel van voet of schoen’ <LATIJN
1265-1270	pols	‘handgewricht’ <LATIJN
___		
1466	orgaan	‘deel van levend organisme’ <LATIJN

1553	arterie	‘slagader’ <LATIJN
1568	peritoneum	‘buikvlies’ <LATIJN
1568	tonsil	‘keelamandel’ <LATIJN
1568	ventrikel	‘orgaanholte’ <LATIJN
1595	penis	‘mannelijk lid’ <LATIJN
1595	testikel	‘zaadbal’ <LATIJN
1604	hymen	‘maagdenvlies’ <LATIJN
1604	scrotum	‘balzak’ <LATIJN
1624	larynx	‘strottenhoofd’ <MODERN LATIJN
1660	diafragma	‘middenrif’ <LATIJN
1661	abdomen	‘onderbuik’ <LATIJN
1663	aorta	‘lichaamsslagader’ <MODERN LATIJN
1663	clitoris	‘kittelaar’ <MODERN LATIJN
1669	bronchiën	‘vertakkingen van de luchtpijp’ <FRANS OF LATIJN
1669	pancreas	‘alvleesklier’ <MODERN LATIJN
1669	triceps	‘driehoofdige spier’ <LATIJN
1686	glans	‘eikel’ <LATIJN
1686	uterus	‘baarmoeder’ <LATIJN
1702	bekken	‘ring van de heupbeenderen’ <ME LATIJN
1722	vagina	‘schede’ <LATIJN
1726	vulva	‘schaamspleet’ <LATIJN
1727	placenta	‘moederkoek’ <LATIJN
1734	glottis	‘stemspleet’ <MODERN LATIJN

1734	retina	‘netvlies’ <ME LATIJN
1777	rectum	‘endeldarm’ <LATIJN
1793	biceps	‘tweehoofdige opperarmspier’ <LATIJN
___		
1807	colon	‘deel van dikke darm’ <LATIJN
1824	ovarium	‘eierstok’ <MODERN LATIJN
1832	fallus	‘mannelijk lid in erectie’ <LATIJN
1832	mamma	‘borstklier’ <LATIJN
1832	praeputium	‘voorhuid’ <LATIJN
1832	thorax	‘borstkas’ <LATIJN
1833	anus	‘aars’ <LATIJN
1847	follikel	‘zakje’ <LATIJN
1847	genitaliën	‘geslachtsdelen’ <LATIJN
1847	pubis	‘venusberg’ <MODERN LATIJN
1871	papil	‘verhevenheid op tong’ <LATIJN
1886	meniscus	‘kraakbeenschijf in het kniegewricht’ <MODERN LATIJN
1886	trachea	‘luchtpijp’ <MODERN LATIJN
___		
1908	pudenda	‘uitwendige schaamdelen’ <LATIJN
1919	cervix	‘hals van een orgaan’ <LATIJN

Een aantal woorden dateert al uit de Middeleeuwen. De middeleeuwse geneesheren baseerden hun kennis op die van de Romeinen, die zich weer op de Grieken beriepen, en dan vooral op de 'vader van de geneeskunde' Hippocrates (rond 400 v.C.). De medische kennis die Hippocrates en andere geleerden tot dan toe vergaard hadden, is in één systeem samengevat door de Griekse arts Klaudios Galenos (130(ca. 210 n.C.), meestal in gelatiniseerde vorm Claudius Galenus genoemd.

In de Renaissance neemt het aantal woorden zeer toe, in de tweede helft van de zestiende eeuw en in de zeventiende eeuw. Dat komt omdat in de Renaissance de kritische zin doorbrak. Men ging eigen onderzoek verrichten en nam niet meer voetstoots aan wat de klassieken beweerd hadden. De wereldberoemde anatoom Andreas Vesalius, eigenlijk Andries van Wesel (1515(1564), voerde zelf secties op lijken uit, en kwam er zo achter dat de anatomische beschrijvingen van Galenus, waaraan tot dan toe nooit getwijfeld was, onjuistheden bevatten. Bovendien werden tijdens de Renaissance veel medische werken voor leken vertaald. Dit alles leidde tot nieuwe leenwoorden op dit gebied, zoals *arterie, ventrikel* en *pancreas* - dit laatste woord gaat, zoals veel meer Latijnse medische woorden, terug op het Grieks.

De negentiende eeuw levert net iets meer medische leenwoorden op dan de zeventiende eeuw. Aan het eind van de negentiende eeuw, in 1895, werd tijdens een congres te Basel vastgelegd welke Latijnse anatomische namen gebruikt moesten worden in de internationale medische wetenschap.[92] Een behoorlijk deel hiervan is overgenomen door de volkstalen. In de twintigste eeuw zakt het aantal leenwoorden dramatisch.

Leenwoorden in het Nederlands

Hieronder som ik de leenwoorden op uit talen die bijzondere en directe invloed op het Nederlands hebben gehad. Ik vermeld alle talen waaruit we meer dan vijftien woorden hebben geleend, en daarnaast de leenwoorden uit het Romani en uit het Afrikaans, Papiaments, Sranantongo en het Surinaams-Nederlands. Hoewel de aantallen leenwoorden hieruit zeer gering zijn, hebben of hadden we met deze talen een bijzondere band: het Romani is enige eeuwen op Nederlands taalgebied gesproken en heeft sinds 1996, net als het Fries en Jiddisch, in Nederland een bijzondere status omdat het is erkend als minderheidstaal binnen het Europese Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. De andere talen worden gesproken in voormalige Nederlandse koloniën (de talen die in de vroegere Belgische kolonie Kongo gesproken worden, hebben geen invloed op het Standaardnederlands uitgeoefend).

Voor de talen van voormalige gastarbeiders, die in de jaren zestig naar Nederland zijn gehaald, bestaan bijzondere onderwijsregelingen. In 1970 is het Ministerie van CRM begonnen met facultatief Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC). Vanaf 1974 is dit bekostigd door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Dit OETC betrof de officiële talen van immigranten: Turks, (Modern Standaard) Arabisch, Moluks/Maleis, Vietnamees, Chinees en de Zuid-Europese talen Spaans, Italiaans, Portugees, Grieks en Servo-kroatisch; het gold niet voor Surinamers of Antillianen,

omdat zij de Nederlandse nationaliteit bezitten. In 1998 veranderde OETC in OALT: Onderwijs in Allochtone

Levende Talen, waardoor ook niet-officiële talen zoals het Koerdisch, Berbers en Marokkaans-Arabisch onder de regeling vallen.

Iedere paragraaf hieronder begint met een kort cultuurhistorisch overzicht van de contacten tussen de Lage Landen en de betreffende taal;[93] zie ook de taalfeiten bij de chronologische woordenlijst achterin. Vervolgens geef ik de leenwoorden in chronologische volgorde. Daarna vat ik de gegevens samen en vermeld ik in welke periode en op welke terreinen de invloed het grootst is of is geweest. Alleen bij de talen die meer dan driehonderd leenwoorden hebben verschaft (Frans, Duits en Engels), maak ik een selectie.[94] Deze leenwoorden kunnen vanwege hun grote omvang relatief eenvoudig gevonden worden in de chronologische woordenlijst achterin en ze komen ook telkens ter sprake in hoofdstuk 4, terwijl de talen waaruit slechts enkele tientallen tot een paar honderd woorden zijn geleend, niet meer terug te vinden zijn in de massa gegevens.

Eerst komen de leenwoorden uit Romaanse talen aan bod, dan uit Germaanse talen, vervolgens uit andere Indo-europese talen en tot slot uit niet-Indo-europese talen.

Leenwoorden uit Romaanse talen

Franse leenwoorden

Het Frans is ontstaan uit het vulgair Latijn; vanaf de negende eeuw is sprake van Frans. De contacten met het Frans dateren vanaf dat moment (Nederlands en Frans zijn immers buurtalen). Dat betekent dat de contacten met het Frans negen eeuwen korter duren dan die met het Latijn. Toch heeft het Frans, zoals bij de Latijnse leenwoorden al werd opgemerkt, verreweg de meeste leenwoorden in het Nederlands geleverd, namelijk 4605 woorden. Deze woorden bestrijken alle thema's en lopen van de Middeleeuwen tot in de twintigste eeuw. Kennelijk was het taalcontact met het Frans intensiever dan met het Latijn. Waaruit bestond dat taalcontact?

Al in de dertiende eeuw - toen voor het eerst veel Nederlandse teksten beschikbaar kwamen - vinden we veel Franse leenwoorden. In de Middeleeuwen was het Zuid-Nederlands in alle opzichten - economisch, cultureel, taalkundig - toonaangevend; hier werden ook de meeste Nederlandse teksten geschreven. Het Zuid-Nederlands grensde direct aan het Frans, en een deel van de Zuid-Nederlandse bevolking was tweetalig. In de Middeleeuwen was de bovenlaag van de bevolking in Vlaanderen, Brabant en Limburg geheel op Frankrijk gericht en volgde de Franse gewoonten, bestuur en staatsinrichting. De bovenlaag sprak Frans, terwijl het volk Nederlands sprak. Ook in Holland en Zeeland was de Franse invloed heel groot: er waren veel contacten met Vlaamse steden, onder andere door huwelijksbanden, en met Henegouwen. Van 1280 tot 1356 heerste het Henegouwse huis over Holland en Zeeland. Het hele hof werd hierdoor op Franse (Waalse) leest geschoeid. In de Bourgondische tijd (1433-1555) was Frans de hoftaal in de Nederlanden. Brussel werd een centrum van Franse cultuur en Filips de Goede (1430-1467) maakte Brussel tot de hoofdstad van het Bourgondische rijk. Dit leverde een stroom van Franse hovelingen, ambtenaren en kunstenaars naar Brussel op. Het Bourgondische hof beschouwde het Nederlands als een barbarentaal. De officiële regeringstaal van de

hertog en de kanselarij was het Frans, maar in de lagere regeringsorganen werd de volkstaal gebruikt.

Vanaf ongeveer 1400 ontstonden rederijkerskamers naar Frans voorbeeld, eerst in de Zuidelijke Nederlanden en later ook in Noord-Nederland. De grootste bloei kenden de kamers in de zestiende eeuw. Kenmerkend voor de kunst van de rederijkers waren ingewikkelde versvormen en het gebruik van veel Franse woorden. In 1482 werd in de Nederlanden de Franse school opgericht, een handelsopleiding voor de middenklasse en bestemd voor leerlingen tussen 10 en 15 jaar, met een onderbouw voor leerlingen van 6 tot 10 jaar. Hier werd, naast lezen, schrijven en rekenen, Frans gedoceerd als vreemde taal. De eerste leerboekjes van een moderne vreemde taal betroffen alle het Frans; pas later werden ook andere moderne talen gedoceerd.

In de zestiende en vooral zeventiende eeuw vestigden vele protestantse vluchtelingen uit Frankrijk zich in Noord-Nederland. Het Nederlandse protestantisme is vooral geënt op het calvinisme, dat van Franse oorsprong is. Vanaf 1560 werd het calvinisme door Franse predikanten eerst in het zuiden, daarna in Holland verspreid.

Noord-Nederland bezat tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) relatief veel vrijheid. Zowel in deze periode als in de periode van de Republiek der Verenigde Nederlanden (1648-1795) was het Frans de taal van de hoogste kringen, maar sprak en schreef de rest van de bevolking Nederlands. Heel anders lag dat in Zuid-Nederland. Dit zuchtte van 1585 tot 1713 onder het Spaanse juk, en daarna, van 1713 tot 1795, onder het Oostenrijkse. Gedurende deze gehele periode leidde het Nederlands in het Zuiden een kwijnend bestaan: alleen ‘het volk’ en de lagere geestelijkheid hielden het in stand.

De invloed van Frankrijk gold overigens niet alleen de Lage Landen maar geheel West-Europa: Frankrijk gaf eeuwenlang de toon aan op allerlei terreinen - in de politiek en militaire zaken, maar ook in de kunst, muziek, eten, kleding. Van de veertiende eeuw tot ongeveer 1800 was Frans in een groot deel van Europa de hoftaal en de taal van de hoogste kringen. Dat veranderde in de napoleontische tijd.

In 1795 annexeerden de troepen van de Franse republiek Zuid-Nederland en vielen Noord-Nederland binnen. In 1806 kwam het koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon te staan. De Franse tijd duurde tot 1813. Daarna is gedurende de gehele negentiende eeuw de invloed van Frankrijk op de Nederlandse maatschappij sterk afgenomen (de invloed op België bleef zeer groot).[95] Andere landen namen de rol van het verslagen Frankrijk over: Duitsland werd toonaangevend op het gebied van de wetenschappen en techniek, Groot-Brittannië in de techniek en politiek. De nieuwe Nederlandse staatsregeling van 1848 was geënt op het Engelse stelsel, niet op het Franse.

Het is interessant te bezien welke invloed de Franse overheersing gehad heeft. Volgens de taalkundige Salverda de Grave, die in 1906 een standaardwerk gepubliceerd heeft over de Franse leenwoorden, nam de invloed van het Frans in Noord-Nederland in deze periode eerder af dan toe en werden minder leenwoorden overgenomen dan voorheen: de Franse soldaten mengden zich niet onder de bevolking, het ambtenarenapparaat bleef Nederlands, en alleen in regeringskringen was persoonlijk contact met de Fransen. Bovendien boezemde de politieke inmenging veel Nederlanders afkeer in, die gepaard ging met en zich uitte in afkeer van de taal van de bezetter.[96] (In Zuid-Nederland lag dit heel anders: hier werd Frans als enige officiële taal geaccepteerd.)

Kloppen deze uitspraken met de gegevens in mijn bestand? Welke woorden zijn gedateerd in de Franse tijd? Dat blijken er 158 te zijn, waarvan het grootste deel (91) op enigerleiwijze gerelateerd kan worden aan overheidsbemoeienis of legeroptreden:

1795	arrondissement	‘onderdeel van ambtsgebied’ <FRANS
1795	coalitie	‘verbond’ <FRANS
1795	guillotine	‘valbijl’ <FRANS
1795	militie	‘krijgsmacht gelicht uit de bevolking’ <FRANS
1795	orangist	‘aanhanger van het Oranjehuis’ <FRANS
1795-1843	populariteit	‘het geliefd zijn bij het volk’ <FRANS
1795-1843	prestige	‘zedelijk overwicht’ <FRANS
1796	brochure	‘vlugschrift’ <FRANS
1796	centraal	‘in het midden gelegen’ <FRANS
1796	demagoog	‘volksmenner’ <FRANS
1796	insubordinatie	‘militaire ongehoorzaamheid’ <FRANS
1797	revolutionair	‘oproerig’ <FRANS
1798	baseren	‘doen steunen’ <FRANS
1798	korvet	‘oorlogsvaartuig’ <FRANS
1798	politie	‘overheidsdienst voor openbare orde’ <FRANS
1799	autocratie	‘onbeperkte heerschappij’ <FRANS
1799	causaliteit	‘oorzakelijkheid’ <FRANS
1799	consult	‘raad’ <FRANS
1799	despotisch	‘als een despoot’ <FRANS
1799	isoleren	‘afzonderen’ <FRANS
1799	terrorist	‘iem. die gewelddaden pleegt’ <FRANS
1800	celibaat	‘ongehuwde staat’ <FRANS

1800	fiks	‘flink, stevig’ <FRANS
1800	fructidor	‘naam van maand tijdens de Franse revolutie’ <FRANS
1800	instituut	‘instelling’ <FRANS
1801	convenant	‘overeenkomst’ <FRANS
1802	decaliter	‘10 liter’ <FRANS
1802	decameter	‘10 meter’ <FRANS
1802	deciliter	‘0,1 liter’ <FRANS
1802	decimeter	‘0,1 meter’ <FRANS
1802	hectogram	‘100 gram’ <FRANS
1802	hectoliter	‘100 liter’ <FRANS
1802	hectometer	‘100 meter’ <FRANS
1802	kilometer	‘1000 meter’ <FRANS
1802	liter	‘inhoudsmaat’ <FRANS
1802	meter	‘100 centimeter’ <FRANS

1802	millimeter	‘0,001 meter’ <FRANS
1802	stère	‘kubieke meter’ <FRANS
1803	equipage	‘scheepsbemanning’ <FRANS
1803	generaliseren	‘veralgemenen’ <FRANS
1803	urgentie	‘dringende noodzaak’ <FRANS
1804	flottielje	‘groep lichte oorlogsvaartuigen’ <FRANS
1805	administratief	‘m.b.t. de administratie’ <FRANS
1805	ambulant	‘steeds op weg, zonder vaste standplaats’ <FRANS
1805	federatie	‘bond’ <FRANS
1805	opereren	‘een operatie verrichten’ <FRANS
1805	sociaal	‘maatschappelijk’ <FRANS
1805	vaccin	‘entstof’ <FRANS
1806	analyse	‘ontbinding’ <FRANS
1806	balans	‘evenwicht’ <FRANS
1806	centime	‘een honderdste frank’ <FRANS
1806	epaulet	‘schouderbelegsel’ <FRANS
1806	tarief	‘prijslijst’ <FRANS
1807	coterie	‘besloten gezelschap’ <FRANS
1807	effect	‘verhandelbaar waardepapier’ <FRANS
1808	are	‘vierkante decameter’ <FRANS
1808	balloteren	‘stemmen over toelating als lid’ <FRANS
1808	exporteren	‘uitvoeren’ <FRANS
1808	gram	‘0,001 kilogram’ <FRANS
1808	kilogram	‘1000 gram’ <FRANS
1808	reçu	‘ontvangstbewijs’ <FRANS

1809	stationeren	‘een vaste standplaats geven’ <FRANS
1809	terrein	‘stuk grond’ <FRANS
1810	centimeter	‘0,01 meter’ <FRANS
1810	corps	‘vereniging’ <FRANS
1810	elementair	‘fundamenteel’ <FRANS
1810	realiseren	‘verwezenlijken’ <FRANS
1810	surveilleren	‘toezicht houden’ <FRANS
1811	attribuut	‘tot het wezen behorende eigenschap’ <FRANS
1811	signalement	‘karakteristiek’ <FRANS
1812	circulaire	‘rondschrijven’ <FRANS
1812	formatie	‘vorming’ <FRANS
1813	douane	‘dienst voor in- en uitvoerrechten’ <FRANS
1813	geologie	‘aardkunde’ <FRANS
1813	protégé	‘beschermeling’ <FRANS
1814	hectare	‘vlaktemaat’ <FRANS

1816	milligram	‘0,001 gram’ <FRANS
1819	decagram	‘10 gram’ <FRANS
1819	decigram	‘0,1 gram’ <FRANS
1824	brumaire	‘nevelmaand’ <FRANS
1824	decade	‘tijdperk van 10 dagen’ <FRANS
1824	floréal	‘bloeimaand, 8e maand, van 20 april tot 19 mei, volgens de revolutionaire kalender’ <FRANS
1824	frimaire	‘rijpmaand’ <FRANS
1824	germinal	‘kiemmaand’ <FRANS
1824	messidor	‘oogstmaand’ <FRANS
1824	nivôse	‘sneeuwmaand’ <FRANS
1824	pluviôse	‘regenmaand’ <FRANS
1824	prairial	‘weidemaand’ <FRANS
1824	thermidor	‘warmtemaand’ <FRANS
1824	vendémiaire	‘wijnmaand’ <FRANS
1824	ventôse	‘windmaand’ <FRANS

Hierbij heb ik ook enkele woorden opgenomen die iets later zijn gedateerd dan 1813, maar waarvan we zeker weten dat ze teruggaan op de Franse tijd, zoals de namen voor maten en gewichten. De Franse revolutionaire regering voerde het metrieke stelsel in en nieuwe namen voor de maanden. Hoewel *gram, kilogram* en *meter* in Nederland pas in 1869 bij wet vastgesteld werden, werden ze vanaf de Franse tijd officieus gebruikt. De maandnamen was slechts een kort leven beschoren.[97]

Daarnaast is er gedurende de Franse tijd een behoorlijk aantal woorden (67) geleend die andere terreinen dan overheidsbemoeienis betreffen. Er zijn veel woorden op het gebied van kunst, mode en dergelijke, maar ook veel algemene woorden. De volgende niet-gouvernementele woorden zijn in die periode gedateerd:

1795	bourdon	‘diepe bas’ <FRANS
1796	fanatiek	‘bezeten’ <FRANS
1796	graveur	‘kunstenaar die graveert’ <FRANS
1796	gravure	‘gegraveerd werk’ <FRANS
1796	pensionaat	‘kostschool’ <FRANS

1796	redactie	‘het opstellen van een stuk, de inkleding’ <FRANS
1796	sensatie	‘gewaarwording’ <FRANS
1797	prostitutie	‘seksueel verkeer als beroep’ <FRANS
1798	akte	‘hoofddeel van toneelstuk’ <FRANS
1798	vaag	‘onduidelijk’ <FRANS
1799	ejaculatie	‘zaadlozing’ <FRANS
1799	exegese	‘bijbelverklaring’ <FRANS
1799	frappant	‘treffend’ <FRANS

1799	kostuum	‘kleding, pak’ <FRANS
1799	ontologie	‘leer van het zijn’ <FRANS
1799	paroxisme	‘plotselinge verheviging van een ziekte’ <FRANS
1799	pekari	‘hoefdier’ <FRANS
1799	trottoir	‘stoep’ <FRANS
1800	anekdote	‘amusant verhaal’ <FRANS
1800	fatalisme	‘geloof in noodlot’ <FRANS
1800	scène	‘deel van toneelstuk’ <FRANS
1800	synoniem	‘gelijkbetekenend (woord)’ <FRANS
1800	trouvaille	‘vondst’ <FRANS
1801	funest	‘verderfelijk’ <FRANS
1801	interlinie	‘regelafstand’ <FRANS
1802	coiffeur	‘kapper’ <FRANS
1802	florissant	‘bloeiend’ <FRANS
1802-1803	jeremiade	‘klaaglied’ <FRANS
1803	sujet	‘persoon (minachtend)’ <FRANS
1804	rez-de-chaussee	‘benedenwoning’ <FRANS
1804-1808	hiëroglief	‘teken van beeldschrift’ <FRANS
1805	figurant	‘acteur met zwijgende rol’ <FRANS
1805	finesse	‘kleine bijzonderheid’ <FRANS
1805	karkas	‘geraamte’ <FRANS
1805	pagineren	‘de bladzijden nummeren’ <FRANS
1805	preluderen	‘inleidend spelen, zinspelen’ <FRANS
1805	tribune	‘zitplaatsen voor toeschouwers’ <FRANS
1806	engageren	‘(als artiest) verbinden aan’ <FRANS

1806	gallicisme	‘uit het Frans overgenomen woord of uitdrukking, in strijd met het eigen taalgebruik’ <FRANS OF LATIJN
1806	mandoline	‘snaarinstrument’ <FRANS
1806	parachute	‘valscherm’ <FRANS
1806	quadrille	‘dans van vier paren’ <FRANS
1806	sarcasme	‘bijtende spot’ <FRANS
1806	scalpel	‘mes’ <FRANS
1807	mannequin	‘paspop, ledenpop’ <FRANS
1807	nuance	‘schakering’ <FRANS
1807	tule	‘weefsel’ <FRANS
1808	atelier	‘werkplaats’ <FRANS
1808	brutaal	‘onbeschoft’ <FRANS
1808	fournituren	‘kleine handwerkbenodigdheden’ <FRANS
1808	intelligent	‘verstandig’ <FRANS
1808	oef	‘tussenwerpsel: uitroep van benauwdheid’ <FRANS

1808	sigaar	‘rol tabak om te roken’ <FRANS
1808	souffleren	‘voorzeggen’ <FRANS
1809	autobiografie	‘eigen levensbeschrijving’ <FRANS
1809	charade	‘lettergreepraadsel’ <FRANS
1809	chromatisch	‘met halve tonen’ <FRANS
1809	diatonisch	‘voortschrijdend met hele of halve tonen’ <FRANS
1809-1911	pantalon	‘lange broek’ <FRANS
1810	lampion	‘feestverlichting’ <FRANS
1810	paviljoen	‘buitenverblijf’ <FRANS
1810	robber	‘reeks partijen (bij bridge, whist)’ <FRANS
1811	satire	‘hekelschrift’ <FRANS
1813	geograaf	‘aardrijkskundige’ <FRANS
1813	neologisme	‘nieuw gevormd woord’ <FRANS
1813	passen	‘zijn beurt voorbij laten gaan’ <FRANS
1813	toilet	‘kleding’ <FRANS

Dit is beslist geen geringe invloed voor de 18 jaar bezetting. Ter vergelijking: in de 18 jaar vóór de Franse tijd zijn 170 Franse woorden geleend, dus iets meer dan tijdens de bezettingstijd, maar in de 18 jaar erna zijn maar liefst 490 woorden geleend, terwijl in de 18 jaar daar weer na de Franse invloed enigszins afzakt tot 309 woorden, in de 18 jaar daarna 278 woorden en in de 18 jaar daarna (tot en met 1893) 131 woorden. De invloed direct ná de Franse tijd toont dus een enorme en tijdelijke stijging, en die toename kan uitsluitend te danken zijn aan invloed van de bezetting. Deze invloed komt met enige vertraging in de woordenschat tot uiting, omdat nieuwe woorden wat tijd nodig hebben voordat ze in de woordenboeken en teksten terechtkomen. Salverda de Grave had dus geen gelijk toen hij aannam dat de Franse invloed door de bezetting afnam.

Wanneer we in de taalfeiten in de chronologische lijst achterin zien hoeveel vernieuwingen de Fransen hebben doorgevoerd (metrieke stelsel, grondwet, oprichting Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten, Rijksmuseum en Nationale Bibliotheek, etc.), wekt de toename van het aantal Franse leenwoorden geen verbazing meer: dankzij de Franse overheersing is Nederland uit de culturele en economische stagnatie van de achttiende eeuw gehaald, die in 3.0 al bleek uit het feit dat het aantal gedateerde woorden tussen 1701 en 1800 een inzinking vertoonde.

Dat geldt zowel voor de gehele woordenschat als voor de Franse leenwoorden; het aantal Franse leenwoorden bedroeg in de achttiende eeuw 446, tegen 1382 in de negentiende eeuw.

En de twintigste eeuw, hoe groot was toen de invloed van het Frans? De taalkundige Meijers meende in 1954: 'Het aantal franse woorden, dat hier nog is binnengekomen nadat Salverda de Grave z'n onderzoek had afgesloten [in 1906], zal wel uiterst klein zijn.' Recent is deze uitspraak herhaald. Van den Toorn zegt in 1997 over de Franse invloed na 1945: 'numeriek staan de Franse leenwoorden niet sterk' en geeft zes voorbeelden, waarvan drie (*bavaroise, croissant, pistolet*) al ouder blijken te zijn: ze dateren van eind negentiende, begin twintigste eeuw.[98] Ook de neologismenwoordenboeken over de periode

1955-1985 bevestigen de visie van Meijers en Van den Toorn: deze woordenboeken vermelden ongeveer twintig nieuwe Franse leenwoorden.[99]

Uit mijn bestand komen echter heel andere gegevens naar voren: in de hele twintigste eeuw zijn 487 Franse leenwoorden gedateerd, waarvan 376 vóór 1950 en 120 daarna, dus de invloed is wel tanende. Het is ook aanzienlijk minder dan de 1382 Franse leenwoorden uit de negentiende eeuw.

Ter illustratie van de soort woorden geef ik hieronder een overzicht van de geleende zelfstandige naamwoorden die na 1950 zijn gedateerd.

1951	derailleur	‘versnellingsmechanisme van een fiets’ <FRANS
1952	bikini	‘tweedelig badpak’ <FRANS
1952	calvados	‘brandewijn’ <FRANS
1952	dirigisme	‘geleide economie’ <FRANS
1952	escargot	‘wijngaardslak’ <FRANS
1952	i-grec	‘Griekse i, de letter y’ <FRANS
1952	moyenne	‘gemiddelde’ <FRANS
1952	teleferiek	‘stoeltjeslift’ <FRANS
1953	convertibiliteit	‘inwisselbaarheid’ <FRANS
1953	fusee	‘scharnier van autovoorwiel’ <FRANS
1953	voyeurisme	‘het optreden als voyeur’ <FRANS
1956	jus d'orange	‘sinaasappelsap’ <FRANS
1958	collage	‘het samenplaksel’ <FRANS
1958	recessie	‘economische teruggang’ <FRANS
1959	ambiance	‘sfeervolle omgeving’ <FRANS
1960	aquavion	‘draagvleugelboot’ <FRANS
1961	allocatie	‘toewijzing’ <FRANS
1961	anorgasmie	‘het ontbreken van orgasme’ <FRANS
1961	brochette	‘pen om vlees aan te roosteren’ <FRANS
1961	coup	‘staatsgreep’ <FRANS
1961	decaëder	‘tienvlak’ <FRANS

1961	fauvisme	‘richting in schilderkunst’ <FRANS
1961	flan	‘eiervla’ <FRANS
1961	fot	‘eenheid van lichtsterkte’ <FRANS
1961	jumelage	‘band tussen twee organisaties’ <FRANS
1961	lamé	‘weefsel met goud- of zilverdraad’ <FRANS
1961	nudist	‘naaktloper’ <FRANS
1961	numismaat	‘munt- of penningkundige’ <FRANS
1961	populisme	‘stroming in de Franse literatuur met aandacht voor de lagere volksklasse’ <FRANS
1961	protagonist	‘voorvechter’ <FRANS OF ENGELS

1961	reanimatie	‘het weer tot leven wekken’ <FRANS
1961	spadrille	‘schoen met touwzool’ <FRANS
1961	subjonctief	‘aanvoegende wijs’ <FRANS
1961	teneur	‘geest, strekking’ <FRANS
1962	derny	‘motorfiets voor het gangmaken’ <FRANS
1963	documentaire	‘film waarin feiten worden vastgelegd’ <FRANS
1964	blabla	‘gezwam’ <FRANS
1964	vide	‘leegte (in bouwkunde)’ <FRANS
1967	infuus	‘intraveneuze toediening’ <FRANS
1967	pesticide	‘onkruidverdelgingsmiddel’ <FRANS
1968	courgette	‘pompoen’ <FRANS
1968	crêpe	‘dunne pannenkoek’ <FRANS
1968	livre	‘munteenheid van Libanon’ <FRANS
1968	raclette	‘maaltijd’ <FRANS
1970	bolide	‘raceauto’ <FRANS
1970	couturier	‘modeontwerper’ <FRANS
1970	galerie	‘verkooplokaal voor moderne kunst’ <FRANS
1970	geode	‘holte in gesteente’ <FRANS
1970	stripteaseuse	‘stripteasedanseres’ <FRANS
1970	visagist	‘adviseur voor gezichtsopmaak’ <FRANS
1974	Interpol	‘internationale politie’ <FRANS
1975	art deco	‘artistieke stijl’ <FRANS

1975	contraceptie	‘verhindering van conceptie’ <FRANS
1976	baguette	‘stokbrood’ <FRANS
1976	clignoteur	‘knipperlicht’ <FRANS
1976	clochard	‘dakloze, zwerver’ <FRANS
1976	cordon bleu	‘gevulde schnitzel’ <FRANS
1976	grafeem	‘schriftteken’ <FRANS
1976	hemostase	‘bloedstolling’ <FRANS
1976	margay	‘katachtige’ <FRANS
1976	plaque	‘aanslag op de tanden’ <FRANS
1976	profiterole	‘gevulde soes’ <FRANS
1976	rotonde	‘verkeersplein’ <FRANS
1976	saliniteit	‘zoutheid’ <FRANS
1976	salopette	‘tuinbroek’ <FRANS
1978	kir	‘alcoholische drank’ <FRANS
1978	pastis	‘anijsdrank’ <FRANS
1978	pinard	‘tafelwijn’ <FRANS
1979	bistro	‘restaurant met Franse inslag’ <FRANS
1979	detente	‘politieke ontspanning’ <FRANS
1979	deux-chevaux	‘type personenauto’ <FRANS

1979	friteuse	‘frituurpan’ <FRANS
1981	eponiem	‘woord dat is afgeleid van een eigennaam’ <FRANS
1984	artrose	‘gewrichtsontsteking’ <FRANS
1984	blouson	‘wijd jakje’ <FRANS
1984	contrefilet	‘lendenbiefstuk’ <FRANS
1984	endorfine	‘morfineachtige substantie’ <FRANS
1984	espadrille	‘schoen met touwzool’ <FRANS
1984	generalist	‘niet-specialist’ <FRANS
1984	metrage	‘lengte in meters’ <FRANS
1984	pinot	‘een wijnstok’ <FRANS
1984	poujadisme	‘protest van de kleine luiden tegen de grote politieke machinerie’ <FRANS
1984	quiche	‘gerecht’ <FRANS
1984	roesje	‘oplegsel aan kleding’ <FRANS
1984	rotisserie	‘grillrestaurant’ <FRANS
1984	sabayon	‘een nagerecht’ <FRANS
1986	cohabitatie	‘samenwerking van twee politieke tegenstanders’ <FRANS
1992	amuse-gueule	‘hapje bij het aperitief’ <FRANS
1992	biogarde	‘yoghurt met rechtsdraaiend melkzuur’ <FRANS
1992	croque-monsieur	‘tosti met ham en kaas’ <FRANS
1992	exocet	‘raket die met radar zijn doel zoekt’ <ENGELS OF FRANS
1992	pedalo	‘waterfiets’ <FRANS

Het betreft in totaal 92 zelfstandige naamwoorden. Slechts een zeer klein deel hiervan staat vermeld in de naoorlogse neologismenwoordenboeken. Ze zijn klaarblijkelijk niet herkend als nieuw woord, ongetwijfeld omdat hun (Franse) uiterlijk zo herkenbaar is dat men meent dat ze al jaren, zo niet eeuwen, in het Nederlands thuishoren. Enkele woorden kunnen ook uit het Engels geleend zijn, bijvoorbeeld *exocet* of *protagonist*.

Tot slot nog een nuancerende opmerking bij het grote verschil tussen het aantal Franse en Latijnse leenwoorden. Het is belangrijk op te merken dat het niet altijd mogelijk is op grond van de klankwetten met zekerheid uit te maken of een woord uit het Frans of uit het Latijn is geleend. Een complicerende factor daarbij is, dat in de periode dat het Frans veel culturele invloed had, ook het Latijn nog gebruikt werd als *lingua franca* door vertegenwoordigers van de wetenschap en de Kerk. Daardoor kon van gelijktijdig optredende beïnvloeding van Frans en Latijn sprake zijn. Soms vermeld ik nadrukkelijk dat een woord is geleend '<FRANS OF LATIJN', als het op grond van de vorm niet uit te maken valt, zoals bij *absurd* of *natuur*. Maar geleende werkwoorden zoals *confirmeren, noteren*, met een aan het Frans ontleende uitgang -*éren*, noem ik Franse leenwoorden. Daarbij moet echter bedacht worden dat de uitgang -*éren* in het Nederlands productief is, en dat

het daarom best mogelijk is dat *confirmeren, noteren* ontleend zijn aan Latijn *confirmare, notare*, met substitutie van de uitgang door het productieve *-éren*. Dit is eenvoudigweg niet uit te maken. Dit kan dus betekenen dat de invloed van het Latijn iets groter is dan hier vermeld en die van het Frans iets kleiner, maar vast blijft staan dat de invloed van het Frans aanzienlijk groter is geweest dan die van het Latijn.[100] Ik veronderstel dat de reden gelegen is in het feit dat Latijn toch vooral door een elite werd gebruikt, en de invloed van het Frans veel meer tegelijkertijd in verschillende lagen van de bevolking plaatshad: via de hogere standen namen de lagere standen Franse woorden over, maar tegelijkertijd leerde de middenstand Frans op school, woonden er Fransen in de steden, had het gesproken Frans directe invloed op het Zuid-Nederlands en speelde het Frans in de literatuur een belangrijke rol.

Italiaanse leenwoorden

De Nederlanden en Italië dreven vanaf de Middeleeuwen handel met elkaar. Van eind dertiende eeuw tot de zeventiende eeuw vestigden Italiaanse bankiers zich in de Nederlanden. Zij introduceerden een nieuwe wijze van handel drijven, het betalen door middel van wisselbrieven, het geldwisselen en de dubbele of 'Italiaanse' boekhouding.[101]

Vanaf de veertiende eeuw was Italië de bakermat van de Renaissance en het middelpunt van de wereldliteratuur en de schilderkunst. In de vijftiende en zestiende eeuw kwam het gehele Westen onder de culturele invloed van Italië te staan. Nederlandse kunstenaars trokken naar Italië om daar in de leer te gaan. In de zeventiende en achttiende eeuw kwamen vanuit Italië de moderne muziek en de lichte opera op.

In het begin van de twintigste eeuw trokken veel Italianen naar Nederland en vonden hier werk als ijsverkoper, schoorsteenveger, vloerenlegger en orgeldraaier. Na de Tweede Wereldoorlog en vooral vanaf de jaren zestig namen de Italiaanse restaurants in de Lage Landen een hoge vlucht. Vanaf die periode werd Italië bovendien een populair vakantieland.

Het aantal Italiaanse leenwoorden is het hoogst na die uit het Frans, Latijn, Engels en Duits. Omdat het er toch 'slechts' 360 zijn, noem ik ze allemaal. Gezien de aard van de contacten wekt het geen verbazing dat het Italiaans vooral leenwoorden op het gebied van de handel, kunst en muziek, en consumptiemiddelen betreft. Voor de overzichtelijkheid deel ik hieronder de woorden in vier delen in: eerst de handelstermen, dan de kunsttermen, vervolgens de etens- en drinkwaren en ten slotte de overige leenwoorden.

De oudste invloed van het Italiaans betrof de handel. Op dat gebied zijn de volgende leenwoorden overgenomen:

1467	bank	'geldbank' <ITALIAANS
___		
1508	nul	'telwoord' <ITALIAANS

1525	risico	‘gevaar voor schade’ <ITALIAANS
1542	ultimo	‘bijwoord van tijd: op de laatste dag van de maand’ <ITALIAANS OF LATIJN
1543	credit	‘tegoed, schuldig’ <ITALIAANS
1543	kas	‘contanten’ <ITALIAANS

1543	cambio	‘wissel’ <ITALIAANS
1562	dito	‘evenzo’ <ITALIAANS
1565	agio	‘opgeld’ <ITALIAANS
1567	netto	‘bijwoord: na aftrek van kosten’ <ITALIAANS
1569	saldo	‘overschot’ <ITALIAANS
1578	uso	‘wisselgebruik’ <ITALIAANS
1581	passato	‘voorbij, verleden’ <ITALIAANS
1585	deposito	‘het in-bewaring-geven, in bewaring gegeven waarden’ <ITALIAANS
1585	porto	‘vrachtgeld voor poststukken’ <ITALIAANS
1590	tarra	‘verschil tussen bruto- en nettogewicht’ <ITALIAANS
1591	percent	‘aantal per honderd’ <ITALIAANS
1596	somma	‘bedrag’ <ITALIAANS
1599	bruto	‘bijwoord: met emballage, zonder aftrek van kortingen’ <ITALIAANS

___

1610	rescontreren	‘vereffenen (termijnhandel)’ <ITALIAANS
1611	banco	‘bankgeld’ <ITALIAANS
1612	in dorso	‘op de achterzijde’ <ITALIAANS
1620	conto	‘rekening’ <ITALIAANS
1620	disconto	‘korting op wissel wegens vervroegde betaling’ <ITALIAANS
1643	pari	‘bijwoord: tegen de koers van 100’ <ITALIAANS
1643	ristorno	‘herstel van een foutieve boeking’ <ITALIAANS

1643	delcredere	‘het borgstaan van commissionair’ <ITALIAANS
1653	piaster	‘munt’ <ITALIAANS
1669	valuta	‘betaalmiddel, wisselwaarde’ <ITALIAANS
1676	blanco	‘oningevuld’ <ITALIAANS
1676	franco	‘bijwoord: portvrij’ <ITALIAANS
1676	gireren	‘overmaken (van geld)’ <ITALIAANS
1676	obligo	‘verplichting’ <ITALIAANS
1685	kwartaal	‘drie maanden’ <ITALIAANS
___		
1725	transito	‘doorvoer van handelswaren’ <ITALIAANS
1747-1787	limpido	‘zuiver (van winst)’ <ITALIAANS
1768	zecchino	‘munt’ <ITALIAANS
1793-1796	incasseren	‘in ontvangst nemen’ <ITALIAANS
___		
1806	firma	‘handelsnaam, handelszaak’ <ITALIAANS
1824	casino	‘gebouw voor gokken’ <ITALIAANS

1824	collo	‘te verzenden stukgoed’ <ITALIAANS
1824	lire	‘munteenheid van Italië, San Marino en Vaticaanstad’ <ITALIAANS
1824	lotto	‘loterij’ <ITALIAANS
1824	manco	‘gebrek, tekort’ <ITALIAANS
1824	ricambio	‘retourwissel’ <ITALIAANS
1832	impegno	‘borgstelling’ <ITALIAANS
1847	fiasco	‘mislukking’ <ITALIAANS OF FRANS
1847	incasso	‘het incasseren’ <ITALIAANS
1847	scudo	‘munt’ <ITALIAANS
1847	scontro	‘kladkasboek’ <ITALIAANS
1859	in petto	‘bijwoord: in voorraad, achter de hand’ <ITALIAANS
1863	meta	‘halve rekening’ <ITALIAANS
1868	prima	‘eerste, fijnste’ <ITALIAANS
1886	disagio	‘de mindere waarde van een valuta t.o.v. de pariteit’ <ITALIAANS
___		
1914	kassa	‘loket’ <ITALIAANS
1924	mans	‘Bargoens: geldbakje’ <ITALIAANS

De handelstermen dateren in ongeveer gelijke mate uit de zestiende, zeventiende en negentiende eeuw. Het meest recente leenwoord, het Bargoense *mans* ‘geldbakje’, is het enige woord dat afkomstig is van de Italiaanse orgeldraaiers die rond 1900 hierheen kwamen. Het woord gaat terug op Italiaans *mancia* ‘fooi’.

Verreweg de meeste Italiaanse leenwoorden betreffen muziek, beeldende kunst, bouwkunst en literatuur: in totaal gaat het om ruim 200 woorden! De meeste van

deze woorden zijn duidelijke vaktaal, en de muzikale termen hebben sterk de overhand:

1519	klavecimbel	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS OF LATIJN
1552	bas	‘laagste stem’ <ITALIAANS
1553	architraaf	‘hoofdbalk’ <ITALIAANS
1564	falset	‘stemregister’ <ITALIAANS
1566	paskwil	‘spotschrift’ <ITALIAANS
1567	trio	‘drietal (vooral in muziek)’ <ITALIAANS
1579	vista	‘gezicht’ <ITALIAANS
1591	contratenor	‘hoge mannenstem’ <ITALIAANS
1591	tenor	‘hoogste mannenstem’ <ITALIAANS
1599	fagot	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1599	madrigaal	‘liedvorm’ <ITALIAANS
1599	spinet	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
___		
1601-1700	do	‘muzieknoot’ <ITALIAANS
1604	fresco	‘muurschildering’ <ITALIAANS
1617	schets	‘ontwerp’ <ITALIAANS

1618	smalt	‘kobaltglas’ <ITALIAANS
1623	stanza	‘strofe’ <ITALIAANS
1628	violino	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1650	triste	‘droevig’ <ITALIAANS
1650	pesante	‘zwaarwichtig’ <ITALIAANS
1662	incognito	‘bijwoord: onder schuilnaam’ <ITALIAANS
1665	terts	‘afstand tussen twee tonen’ <ITALIAANS
1668	opera	‘gezongen toneelspel’ <ITALIAANS
1669	corridor	‘gang’ <ITALIAANS
1688	viva	‘tussenwerpsel: leve!’ <ITALIAANS
___		
1710	coloriet	‘kleurgeving’ <ITALIAANS
1717	gotisch	‘naam van een stijl’ <ITALIAANS
1734	tremolo	‘triller’ <ITALIAANS
1734	traverso	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1739	coloratuur	‘versiering met cadansen en loopjes’ <ITALIAANS
1739	fuga	‘meerstemmig stuk’ <ITALIAANS
1750	stukadoor	‘plafondwerker’ <ITALIAANS
1751	largo	‘bijwoord: zeer langzaam’ <ITALIAANS
1754	aria	‘zangstuk’ <ITALIAANS
1754	contrabas	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1754	triller	‘versiering in zang en muziek’ <ITALIAANS

1754	trombone	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1772	a capella	‘zonder instrumentale begeleiding’ <ITALIAANS
1772	adagio	‘bijwoord: bedaard’ <ITALIAANS
1772	allegretto	‘bijwoord: levendig’ <ITALIAANS
1772	allegro	‘bijwoord: vrolijk’ <ITALIAANS
1772	andantino	‘bijwoord: rustig voortgaande’ <ITALIAANS
1772	a prima vista	‘bijwoord: van het blad (zingen of spelen)’ <ITALIAANS
1772	assai	‘vrij sterk’ <ITALIAANS
1772	cantabile	‘bijwoord: zangerig’ <ITALIAANS
1772	canto	‘gezang’ <ITALIAANS
1772	capriccio	‘muziekstuk zonder vast schema’ <ITALIAANS
1772	coda	‘resumerend slot van muziekstuk’ <ITALIAANS
1772	crescendo	‘bijwoord: toenemend in sterkte’ <ITALIAANS
1772	da capo	‘bijwoord: van het begin af’ <ITALIAANS

1772	fermate	‘rustpunt’ <ITALIAANS
1772	forte	‘bijwoord: sterk’ <ITALIAANS
1772	fortissimo	‘bijwoord: zeer krachtig’ <ITALIAANS
1772	kwintet	‘muziekstuk voor vijf partijen’ <ITALIAANS
1772	larghetto	‘bijwoord: enigszins breed’ <ITALIAANS
1772	lento	‘bijwoord: langzaam’ <ITALIAANS
1772	mezzo	‘bijwoord: half’ <ITALIAANS
1772	pianissimo	‘bijwoord: zeer zacht’ <ITALIAANS
1772	pizzicato	‘bijwoord: getokkeld’ <ITALIAANS
1772	rondo	‘muziekstuk’ <ITALIAANS
1772	salto	‘sprong’ <ITALIAANS
1772	scala	‘reeks’ <ITALIAANS
1772	sotto voce	‘bijwoord: met ingehouden stem’ <ITALIAANS
1772	spirituoso	‘bijwoord: vurig’ <ITALIAANS
1772	staccato	‘bijwoord: kort aangehouden (van noten)’ <ITALIAANS
1772	terzet	‘muziekstuk voor drie partijen’ <ITALIAANS
1772	toccata	‘stuk voor (toets)instrumenten met snelle figuur’ <ITALIAANS
1772	unisono	‘bijwoord: gelijkluidend’ <ITALIAANS
1772	amoroso	‘teder’ <ITALIAANS
1772	animato	‘levendig’ <ITALIAANS
1772	animoso	‘bezield’ <ITALIAANS

1772	commodo	‘op zijn gemak, rustig’ <ITALIAANS
1772	decrescendo	‘afnemend in sterkte’ <ITALIAANS
1772	dolce	‘zacht, lieflijk’ <ITALIAANS
1772	lacrimoso	‘smartelijk klagend’ <ITALIAANS
1772	lamentoso	‘klagend’ <ITALIAANS
1772	maestoso	‘plechtig’ <ITALIAANS
1772	maestro	‘meester’ <ITALIAANS
1772	poco	‘een weinig’ <ITALIAANS
1772	prestissimo	‘zeer snel’ <ITALIAANS
1772	subito	‘plotseling’ <ITALIAANS
1772	troppo	‘te veel’ <ITALIAANS
1772	vivace	‘levendig’ <ITALIAANS
1772	affettuoso	‘met veel gevoel’ <ITALIAANS
1772	amabile	‘lieflijk’ <ITALIAANS
1772	arioso	‘gezang met vrije melodie’ <ITALIAANS
1772	grave	‘plechtig’ <ITALIAANS
1772	molto	‘veel’ <ITALIAANS

1772	patetico	‘pathetisch’ <ITALIAANS
1772	rinforzando	‘in sterkte toenemend’ <ITALIAANS
1772	ritornel	‘herhalingsthema’ <ITALIAANS
1772	segno	‘teken’ <ITALIAANS
1772	tranquillamente	‘(in muziek) rustig’ <ITALIAANS
1782	solo	‘bijwoord: als zanger of speler alléén’ <ITALIAANS
1784	bravissimo	‘tussenwerpsel: uitmuntend’ <ITALIAANS
1785	stanniool	‘bladtin’ <ITALIAANS
1786	fortepiano	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS
1788	motto	‘zinspreuk’ <ITALIAANS
1790	klarinet	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1795	andante	‘bijwoord: rustig voortgaande’ <ITALIAANS
1795	cembalo	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS
1795	contrapunt	‘verbinding van aantal stemmen op bepaald motief’ <ITALIAANS
1795	divertimento	‘klein muziekwerk’ <ITALIAANS
1795	duet	‘tweestemmig gezang’ <ITALIAANS OF DUITS
1795	forto	‘bijwoord: sterk, luid’ <ITALIAANS
1795	agitato	‘onrustig’ <ITALIAANS
1795	allottava	‘met een octaaf verschil’ <ITALIAANS
1795	continuo	‘aanhoudend’ <ITALIAANS
1795	espressivo	‘met veel gevoel’ <ITALIAANS

1795	grazioso	‘bevallig’ <ITALIAANS
1795	allegrissimo	‘in de muziek: zeer snel’ <ITALIAANS
1795	arcato	‘met de strijkstok te doen’ <ITALIAANS
1795	arpeggio	‘na elkaar laten klinken van tonen die tegelijk klinkend zijn geschreven’ <ITALIAANS
1795	brio	‘levendigheid’ <ITALIAANS
1795	canzone	‘lyrisch gedicht’ <ITALIAANS
1795	dolendo	‘klagend’ <ITALIAANS
1795	legato	‘gebonden, vloeiend’ <ITALIAANS
1795	mordent	‘verkorte triller (in de muziek)’ <ITALIAANS
___		
1805	sostenuto	‘bijwoord: volhoudend’ <ITALIAANS
1805	diminuendo	‘afnemend in sterkte’ <ITALIAANS
1805	stringendo	‘langzaam versnellend’ <ITALIAANS
1805	tenuto	‘aangehouden’ <ITALIAANS
1805	pomposo	‘(van muziek) statig’ <ITALIAANS

1805	spiccato	‘iedere toon afzonderlijk aangestreken’ <ITALIAANS
1810	intermezzo	‘tussenspel’ <ITALIAANS
1820	calando	‘afnemend’ <ITALIAANS
1820	perdendo	‘langzaam afnemend’ <ITALIAANS
1820	rallentando	‘langzamer’ <ITALIAANS
1820	smorzando	‘wegstervend’ <ITALIAANS
1824	accelerando	‘bijwoord: in versneld tempo’ <ITALIAANS
1824	gamba	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1824	madonna	‘de Heilige Maagd’ <ITALIAANS
1824	presto	‘bijwoord: snel’ <ITALIAANS
1824	sopraan	‘hoogste vrouwenstem’ <ITALIAANS
1824	torso	‘romp’ <ITALIAANS
1824	villa	‘landhuis’ <ITALIAANS
1824	intaglio	‘camee’ <ITALIAANS
1824	mezzanine	‘tussenverdieping’ <ITALIAANS
1824	mezzosopraan	‘zangstem tussen sopraan en alt’ <ITALIAANS
1827	mosso	‘bewogen’ <ITALIAANS
1832	morendo	‘bijwoord: wegstervend’ <ITALIAANS
1832	pergola	‘terras’ <ITALIAANS
1832	scenario	‘draaiboek’ <ITALIAANS
1832	scherzo	‘vrolijk muziekstuk’ <ITALIAANS
1832	leggiero	‘licht, luchtig’ <ITALIAANS
1834	prima donna	‘eerste zangeres aan opera, favoriete’ <ITALIAANS
1834	tarantella	‘Zuid-Italiaanse dans’ <ITALIAANS

1836	animo	‘opgewektheid’ <ITALIAANS
1839	tempo	‘relatieve snelheid’ <ITALIAANS
1839	ardente	‘vurig’ <ITALIAANS
1839	mandola	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1839	recitando	‘half zingend, half sprekend’ <ITALIAANS
1839	rigoroso	‘streng in de maat’ <ITALIAANS
1839	rubato	‘met vrije tempobehandeling’ <ITALIAANS
1847	concertino	‘klein concert’ <ITALIAANS
1847	evviva	‘tussenwerpsel: leve!’ <ITALIAANS
1847	finale	‘slotstuk van meerdelig instrumentaal muziekstuk’ <ITALIAANS
1847	furore	‘opgang’ <ITALIAANS
1847	impresario	‘ondernemer van toneelvoorstellingen e.d.’ <ITALIAANS
1847	majolica	‘soort aardewerk’ <ITALIAANS

1847	piëta	‘voorstelling van Maria met de dode Jezus’ <ITALIAANS
1847	sordino	‘demper op muziekinstrument’ <ITALIAANS
1847	travertijn	‘steensoort’ <ITALIAANS
1847	vibrato	‘bijwoord: trillend’ <ITALIAANS
1847	appassionato	‘hartstochtelijk’ <ITALIAANS
1847	passionato	‘hartstochtelijk’ <ITALIAANS
1847	piazza	‘plein’ <ITALIAANS
1847	affabile	‘lieflijk’ <ITALIAANS
1847	amorette	‘liefdesgodje, cupidootje’ <ITALIAANS
1847	buffo	‘basstem voor komische rollen’ <ITALIAANS
1847	declamando	‘op declamerende toon’ <ITALIAANS
1847	fiorituren	‘versieringen van de zang’ <ITALIAANS
1847	marcato	‘in scherp ritme’ <ITALIAANS
1847	martellato	‘gehamerd’ <ITALIAANS
1847	sforzando	‘sterker wordend’ <ITALIAANS
1847	tempera	‘verf’ <ITALIAANS
1847	veduta	‘landschaps- of stadsgezicht’ <ITALIAANS
1847	villanella	‘lied over eenvoudig onderwerp’ <ITALIAANS
1847	volta	‘wending’ <ITALIAANS
1855	libretto	‘operatekst’ <ITALIAANS
1860	glissando	‘bijwoord: met een vlotte voordracht’ <ITALIAANS

1860	nonet	‘muziekstuk voor negen instrumenten’ <ITALIAANS
1860	niëllo	‘graveerwerk in metaal’ <ITALIAANS
1860	portato	‘gedragen’ <ITALIAANS
1860	pressante	‘het tempo verhaastend’ <ITALIAANS
1860	ritenuto	‘ingehouden’ <ITALIAANS
1863	pianino	‘een beetje zacht’ <ITALIAANS
1872	terracotta	‘ongeglazuurd aardewerk’ <ITALIAANS
1872	aquatint	‘prentdrukprocédé’ <ITALIAANS
1875	ballerina	‘balletdanseres’ <ITALIAANS
1876	campanile	‘klokkentoren’ <ITALIAANS
1881	concertina	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS
1885	ocarina	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1886	bambino	‘kleine jongen’ <ITALIAANS
1886	loggia	‘overdekte galerij’ <ITALIAANS
1886	terrazzo	‘vloerbedekkingsmateriaal’ <ITALIAANS
1886	trampoline	‘verend net’ <ITALIAANS

1886	passacaglia	‘reeks contrapuntvariaties’ <ITALIAANS
1893	marziale	‘krijgshaftig’ <ITALIAANS
1894	terzine	‘dichtvorm’ <ITALIAANS
1898	retenuto	‘ingehouden’ <ITALIAANS
___		
1912	putti	‘naakte kinderfiguurtjes’ <ITALIAANS
1914	corso	‘optocht’ <ITALIAANS
1914	diva	‘gevierde actrice’ <ITALIAANS
1920	belcanto	‘zingen volgens de Italiaanse techniek’ <ITALIAANS
1926	intarsia	‘inlegwerk’ <ITALIAANS
1929	parlando	‘bijwoord: meer sprekend dan zingend’ <ITALIAANS
1951	replica	‘kopie’ <ITALIAANS
1961	verisme	‘literaire stroming’ <ITALIAANS

De meeste leenwoorden op het gebied van de kunst dateren uit de achttiende (ruim 90) en negentiende eeuw (ruim 80).

De volgende leenwoorden hebben betrekking op consumptie in de meest ruime zin:

1500-1525	morel	‘kers’ <ITALIAANS
1573	artisjok	‘plant’ <ITALIAANS
___		
1658	rammenas	‘soort radijs’ <ITALIAANS
1683	vermicelli	‘draadvormige meelpijpjes’ <ITALIAANS
___		
1717	soda	‘een zout’ <ITALIAANS
1769	ulevel	‘suikerwerk’ <ITALIAANS
1775	belladonna	‘wolfskers’ <ITALIAANS
1778	macaroni	‘deegspijs’ <ITALIAANS

1800	broccoli	‘Italiaanse bloemkool’ <ITALIAANS
1824	polenta	‘gerecht’ <ITALIAANS
1847	chianti	‘droge wijnsoort’ <ITALIAANS
1847	peperoni	‘Spaanse peper’ <ITALIAANS
1847	salami	‘soort worst’ <ITALIAANS
1847	secco	‘droog’ <ITALIAANS
1867	marsala	‘soort wijn’ <ITALIAANS
1903	gorgonzola	‘kaassoort’ <ITALIAANS
1910	ravioli	‘gerecht’ <ITALIAANS
1914	piccolo	‘hoteljongen’ <ITALIAANS
1929	risotto	‘rijstgerecht’ <ITALIAANS
1929	spaghetti	‘meelproduct’ <ITALIAANS
1936	martini	‘alcoholische drank’ <ITALIAANS
1944	zucchetti	‘komkommervormige groente’ <ITALIAANS
1955	espresso	‘zwarte koffie’ <ITALIAANS

1967	tosti	‘geroosterd brood met beleg’ <ITALIAANS
1968	antipasto	‘voorgerecht’ <ITALIAANS
1968	bel paese	‘handelsnaam van een Italiaanse kaassoort’ <ITALIAANS
1968	minestrone	‘dikke soep’ <ITALIAANS
1968	ossobuco	‘kalfsschenkel met mergpijp’ <ITALIAANS
1968	pizza	‘hartige koek’ <ITALIAANS
1968	zabaglione	‘een nagerecht’ <ITALIAANS
1976	mozzarella	‘zachte Italiaanse kaas’ <ITALIAANS
1976	scampi	‘garnalen’ <ITALIAANS
1977	lasagne	‘soort pasta’ <ITALIAANS
1978	campari	‘alcoholische drank’ <ITALIAANS
1978	grappa	‘Italiaanse alcoholische drank’ <ITALIAANS
1978	lambrusco	‘rode wijnsoort’ <ITALIAANS
1984	al dente	‘beetgaar (van deegwaren)’ <ITALIAANS
1984	pasta	‘Italiaanse deegwaren’ <ITALIAANS
1984	pizzeria	‘pizzarestaurant’ <ITALIAANS
1984	tagliatelle	‘pastasoort’ <ITALIAANS
1991	cappuccino	‘koffie met schuimende melk’ <ITALIAANS
1991	tiramisu	‘nagerecht met lange vingers en mascarpone’ <ITALIAANS
1992	cannelloni	‘pasta met groente- en gehaktmengsel’ <ITALIAANS

1992	carpaccio	‘voorgerecht bestaande uit dunne plakjes rauwe ossenhaas’ <ITALIAANS
1992	mascarpone	‘Italiaanse roomkaas’ <ITALIAANS
1998	ciabatta	‘langwerpig brood gebakken van nat deeg’ <ITALIAANS
1999	pesto	‘ongekookte saus van o.m. basilicum, knoflook, olijfolie en geraspte kaas’ <ITALIAANS

Verreweg de meeste leenwoorden zijn in de twintigste eeuw overgenomen.

Tot slot houden we dan de volgende Italiaanse leenwoorden over:

1477	spon	‘tap’ <ITALIAANS
___		
1602	gondel	‘Venetiaans bootje’ <ITALIAANS
1612	brokaat	‘zware zijden stof, veelal met gouddraad geborduurd’ <ITALIAANS
1618	duo	‘koppel’ <ITALIAANS

1653	doge	‘titel van hoogste overheidspersoon in Venetië en Genua’ <ITALIAANS
1656	lazaret	‘(veld)hospitaal’ <ITALIAANS
1657	talie	‘takel’ <ITALIAANS
1680	stiletto	‘mes met scharnierend lemmet’ <ITALIAANS
___		
1740	telescoop	‘verrekijker’ <ITALIAANS OF LATIJN
1773	averij	‘schade aan schip of lading’ <ITALIAANS
1778	lava	‘door vulkanische uitbarsting uitgeworpen stoffen’ <ITALIAANS
1795	intrigant	‘arglistig mens’ <ITALIAANS
___		
1800	influenza	‘griep’ <ITALIAANS
1805	carabinieri	‘Italiaanse gendarmes’ <ITALIAANS
1808	fata morgana	‘luchtspiegeling’ <ITALIAANS
1824	bagno	‘deportatieoord’ <ITALIAANS
1824	donna	‘vrouwelijke eretitel’ <ITALIAANS
1824	mozetta	‘bisschopsmantel’ <ITALIAANS
1824	sirocco	‘droge wind’ <ITALIAANS
1825	ultramontaan	‘extreem pausgezinde’ <ITALIAANS
1847	confetti	‘papiersnippers’ <ITALIAANS
1847	fumarole	‘damp- en gasbron’ <ITALIAANS

1847	imbroglio	‘verwikkeling’ <ITALIAANS
1847	malaria	‘moeraskoorts’ <ITALIAANS
1847	vendetta	‘bloedwraak’ <ITALIAANS
1856	tombola	‘loterijspel’ <ITALIAANS
1860	patina	‘oxidatielaag’ <ITALIAANS
1863	camerlengo	‘pauselijk kamerheer’ <ITALIAANS
1874	inferno	‘hel’ <ITALIAANS
1886	camorra	‘Napolitaanse misdaadorganisatie’ <ITALIAANS
1886	maffia	‘misdadige organisatie’ <ITALIAANS
1899	lingua franca	‘internationale omgangstaal’ <ITALIAANS

___

1906	antenne	‘draad voor het zenden en ontvangen van elektromagnetische golven’ <ITALIAANS
1914	marconist	‘radiotelegrafist’ <ITALIAANS
1923	fascisme	‘politiek systeem’ <ITALIAANS
1926	duce	‘fascistische regeringsleider’ <ITALIAANS
1936	autostrada	‘autosnelweg’ <ITALIAANS
1961	neutrino	‘ongeladen materiedeeltje’ <ITALIAANS
1970	libero	‘vrije verdediger bij voetbal’ <ITALIAANS
1975	aggiornamento	‘aanpassing van de kerk aan maatschappelijke ontwikkelingen’ <ITALIAANS

1985	paparazzo	‘opdringerige persfotograaf’ <ITALIAANS
1986	campionissimo	‘de kampioen der kampioenen’ <ITALIAANS
1990	catenaccio	‘extreem verdedigend voetbal’ <ITALIAANS
1991	ciao	‘tussenwerpsel: afscheidsgroet’ <ITALIAANS
1991	niente	‘tussenwerpsel: niets’ <ITALIAANS
1992	arrivederci	‘tussenwerpsel: afscheidsgroet’ <ITALIAANS
1999	omerta	‘het zwijgen van maffialeden’ <ITALIAANS
1999	pentito	‘maffioso die samenwerkt met de politie’ <ITALIAANS

De meeste van deze overige woorden dateren van de negentiende eeuw, maar de twintigste eeuw heeft niet veel minder woorden opgeleverd. Een aantal termen betreffen de *maffia* (*camorra, omerta, pentito, vendetta*). Verder is er een aantal wetenschappelijke termen (*antenne, marconist, neutrino, patina, telescoop*), wat politieke woorden (*duce, fascisme*), een aantal woorden op het gebied van de weersverschijnselen of de natuur (*fata morgana, fumarole, lava, sirocco*), en een paar titels (*doge, donna*). Ten slotte vinden we enkele religieuze termen, vanwege het feit dat het centrum van de r.-k. Kerk in Rome is gezeteld (*aggiornamento, camerlengo, inferno, madonna, ultramontaan*), maar hun aantal is zeer gering, omdat Latijn en niet Italiaans tot voor kort de enige officiële taal van de Kerk was.

De grootste invloed van het Italiaans vond in de negentiende eeuw plaats (126 woorden), maar de achttiende eeuw doet hiervoor met 105 woorden nauwelijks onder. Opvallend is dat de drie terreinen waarop de Italiaanse leenwoorden hun invloed deden gelden, elkaar grotendeels in de tijd opvolgen: handelstermen in de zestiende en zeventiende eeuw (en de negentiende eeuw), dan kunsttermen in de achttiende en negentiende eeuw, en vervolgens voedingsmiddelen in de twintigste eeuw en dan vooral na de Tweede Wereldoorlog.

De Italiaanse leenwoorden zijn over het algemeen gemakkelijk te herkennen, doordat ze niet of nauwelijks aangepast zijn aan het Nederlands, maar de Italiaanse uitgangen *-o, -a, -i* of *-e* hebben behouden. De woorden zijn dus niet ingeburgerd, veelal betreffen ze vaktaal, en ze zijn internationaal - ze bewijzen niet zozeer een bijzondere invloed van het Italiaans op het Nederlands als wel een algemene invloed van het Italiaans op de westerse cultuur. Omdat de woorden internationaal zijn,

kunnen ze ook best via een andere taal - Frans, Duits, Engels - in het Nederlands gekomen zijn, maar dat is op basis van de woordvormen niet uit te maken.

Spaanse leenwoorden

De oudste contacten tussen de Nederlanden en Spanje betreffen handel en zeevaart. In de Zuid-Nederlandse handelssteden verbleven in de Middeleeuwen Spaanse kooplui. In

de zestiende en begin zeventiende eeuw bezat Spanje grote politieke macht in heel West-Europa.

De belangrijkste periode van contact tussen de Nederlanden en Spanje vormde de Tachtigjarige Oorlog of Nederlandse Opstand, die duurde van 1568 tot 1648. In deze periode waren de Spanjaarden uiteraard gehaat. De oorlog begon als een opstand tegen Filips II van Spanje en zijn landvoogdes Margaretha van Parma. In 1567 werd de hertog van Alva met een leger naar de Nederlanden gestuurd om het verzet te breken. Maar de geuzen in de zeven noordelijke provinciën weerden zich hevig. De Zuidelijke Nederlanden werden echter door de Spanjaarden bezet - in 1585 werd Antwerpen ingenomen. Het Zuid-Nederlands heeft dus het meest onder de invloed van het Spaans gestaan. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog bleef het Frans de taal van de hoogste kringen, zowel in Noord- als in Zuid-Nederland.

Een cruciaal moment in de geschiedenis was de ontdekking van Amerika door Columbus in 1492. In 1493 trok de Spaanse paus Alexander VI een demarcatielijn, waarbij Spanje de gebieden ten westen van de lijn (West-Indië) en Portugal de gebieden ten oosten (Oost-Indië) kreeg. De Spanjaarden namen vele inheemse woorden over uit de Amerikaanse Indianentalen en verbreidden deze, in Spaanse vorm, over de rest van de wereld. In het begin van de zeventiende eeuw volgden andere volkeren, waaronder de Nederlanders, de Spanjaarden naar het nieuw ontdekte continent en hadden daar contact met de Spanjaarden. Een aantal Spanjaarden vestigde zich definitief in de nieuwe koloniën. Na enige tijd ontstond in Latijns-Amerika een regionale variant van het Spaans.

Het is interessant om te zien welke taalkundige invloed de twee soorten taalcontact die er bestonden tussen de Nederlanden en Spanje - oorlogscontact en contact in de koloniën - hebben gehad. Professor P.J. Veth heeft in 1889 over de Tachtigjarige Oorlog beweerd ‘dat wij in onze taal geen enkel woord hebben, dat onze voorouders vóór of gedurende onzen vrijheidsoorlog van de gehate Spanjaarden hebben overgenomen. In het geheel is onze taal aan het Spaansch al zeer weinig verschuldigd.’[102] Klopt dat?

Hieronder geef ik eerst de Spaanse leenwoorden die niet teruggaan op een Indianentaal (inclusief dus de woorden uit de Tachtigjarige Oorlog), en daarna die welke dat wel doen. Omdat de talen Spaans, Portugees en Italiaans veel overeenkomsten bezitten, is niet altijd zeker welke van deze talen de bron van een leenwoord is geweest.

Spaanse leenwoorden die niet uit een Indianentaal zijn geleend, zijn:

1343	reaal	‘munt’ <SPAANS
1384	riem	‘hoeveelheid papier’ <SPAANS
1472	cargadoor	‘scheepsbevrachter’ <SPAANS
1518	ansjovis	‘beenvis’ <SPAANS

1545	kurk	‘schors van kurkeik, materialen daarvan’ <SPAANS
1549	maraan	‘scheldnaam voor Spanjaarden die zich uit lijfsbehoud afwendden van islam of jodendom’ <SPAANS
1550	spanjool	‘geringschattend voor Spanjaard’ <SPAANS

1571	enteren	‘een vijandig schip beklimmen’ <SPAANS
1577	don	‘heer, eretitel’ <SPAANS OF ITALIAANS
1582	indigo	‘blauwe kleur(stof)’ <SPAANS
1588	armada	‘oorlogsvloot’ <SPAANS
1596	dubloen	‘dubbele dukaat’ <SPAANS
1596	mesties	‘halfbloed’ <SPAANS
1598	infante	‘koninklijke prinses’ <SPAANS
1599	machoch	‘dikke, vette vrouw’ <SPAANS
___		
1602	mulat	‘kind van neger en blanke’ <SPAANS OF PORTUGEES
1614	aviso	‘vaartuig om berichten over te brengen’ <SPAANS
1614	casco	‘romp van schip of auto’ <SPAANS
1617	basta	‘tussenwerpsel: genoeg!’ <SPAANS OF ITALIAANS
1624	majoor	‘militaire rang’ <SPAANS
1624	patas	‘schip’ <SPAANS
1633	cargo	‘vracht’ <SPAANS
1636	patakon	‘munt’ <SPAANS
1637	passaat	‘wind’ <SPAANS
1644	neger	‘zwarte’ <SPAANS OF PORTUGEES
1652	commando	‘bevel’ <SPAANS
1654	olipodriga	‘uit Spanje afkomstige stoofpot’ <SPAANS
1658	kordaat	‘ferm’ <SPAANS OF LATIJN
1665	parlesanten	‘vloeken’ <SPAANS
1669	rossinant	‘knol’ <SPAANS

1694	x	‘als teken voor een onbekende grootheid’ <SPAANS
1695	alcalde	‘burgemeester’ <SPAANS
___		
1747-1787	malaga	‘zoete wijnsoort’ <SPAANS
1764	dorade	‘goudmakreel’ <SPAANS
1779	sangria	‘soort bowl’ <SPAANS
1780	platina	‘chemisch element’ <SPAANS
1790	junta	‘staatsraad, regeringscomité’ <SPAANS
1791	toreador	‘stierenvechter’ <SPAANS
___		
1806	fandango	‘Spaanse volksdans’ <SPAANS
1808	embargo	‘beslaglegging’ <SPAANS
1824	escapade	‘dwaze streek’ <SPAANS
1824	guerrilla	‘strijd van ongeregelde troepen’ <SPAANS
1824	hermandad	‘politie’ <SPAANS
1824	peso	‘munteenheid van verschillende Midden- en Zuid-Amerikaanse landen’ <SPAANS
1832	peseta	‘munteenheid van Spanje’ <SPAANS

1832	tornado	‘windhoos’ <SPAANS
1839	siësta	‘middagslaapje’ <SPAANS
1841	xeres(wijn)	‘sherry’ <SPAANS
1842	criticaster	‘muggenzifter’ <SPAANS
1842	patio	‘open terras’ <SPAANS
1847	bolero	‘Spaanse dans’ <SPAANS
1847	desperado	‘roekeloos persoon’ <SPAANS
1847	eldorado	‘paradijs’ <SPAANS
1847	poncho	‘cape’ <SPAANS
1847	tilde	‘diakritisch teken’ <SPAANS
1847	torero	‘stierenvechter’ <SPAANS
1847	caballero	‘heer, ruiter’ <SPAANS
1847	mantilla	‘sluier’ <SPAANS
1847	picador	‘stierenvechter te paard’ <SPAANS
1847	zambo	‘kind van neger en indiaanse’ <SPAANS
1855	bodega	‘wijnhuis’ <SPAANS
1855	alcazar	‘burcht’ <SPAANS
1863	haciënda	‘landgoed in Midden- en Zuid-Amerika’ <SPAANS
1864	boliviano	‘munteenheid van Bolivia’ <SPAANS
1865	matador	‘stierenvechter’ <SPAANS
1872	sombrero	‘hoed met brede rand’ <SPAANS
1880	cañon	‘ravijn’ <SPAANS
1884	sucre	‘munteenheid van Ecuador’ <SPAANS
1886	caudillo	‘militair-politiek leider’ <SPAANS
1886	pueblo	‘dorp’ <SPAANS
1886	banderilla	‘gepunte stok met vlaggetje’ <SPAANS

1895	silo	‘pakhuis voor stortgoed zoals graan’ <SPAANS
1896	colon	‘munteenheid van Costa Rica en El Salvador’ <SPAANS
1898	corrida	‘stierengevecht’ <SPAANS
___		
1903	balboa	‘munteenheid van Panama’ <SPAANS
1909-1910	zorilla	‘marterachtige’ <SPAANS
1910	amontillado	‘sherry’ <SPAANS
1912	cordoba	‘munteenheid van Nicaragua’ <SPAANS
1914	sol	‘munteenheid van Peru’ <SPAANS
1914	tango	‘dans’ <SPAANS
1919	olé	‘tussenwerpsel: uitroep ter aanmoediging’ <SPAANS
1922	rumba	‘dans’ <SPAANS
1929	picaresk	‘van schelmen’ <SPAANS
1929	copla	‘Spaanse dichtvorm’ <SPAANS

1931	machete	‘kapmes’ <SPAANS
1931	mañana	‘bijwoord van tijd: morgen’ <SPAANS
1931	rodeo	‘bijeenkomst van cowboys’ <SPAANS
1939	marihuana	‘genotmiddel’ <SPAANS
1950	duro	‘munt’ <SPAANS
1950	nutria	‘knaagdier’ <SPAANS
1951	canasta	‘kaartspel’ <SPAANS
1953	manzanilla	‘witte wijnsoort’ <SPAANS
1953	oloroso	‘soort sherry’ <SPAANS
1953	rioja	‘rode wijnsoort’ <SPAANS
1956	bongo	‘slaginstrument’ <SPAANS
1956	flamenco	‘Spaanse zigeunerdans’ <SPAANS
1958	cha-cha-cha	‘Latijns-Amerikaanse dans’ <SPAANS
1968	oregano	‘tuinkruid’ <SPAANS
1976	conga	‘Midden-Amerikaanse dans’ <SPAANS
1976	gazpacho	‘koude soep van tomaten, olie en knoflook’ <SPAANS
1976	macho	‘overdreven zelfbewuste man’ <SPAANS
1976	paso doble	‘dans in 2/4 maat’ <SPAANS
1976	tanga	‘zeer klein zwembroekje, slipje’ <SPAANS
1983	taco	‘Mexicaanse maïspannenkoek’ <SPAANS
1984	barracuda	‘beenvis’ <SPAANS
1984	tortilla	‘gerecht’ <SPAANS
1986	aficionado	‘bewonderaar, fan’ <SPAANS
1989	el Niño	‘periodieke warme golfstroom in de Stille Oceaan’ <SPAANS

1989	nada	‘tussenwerpsel: niets’ <SPAANS
1991	salsa	‘muzieksoort’ <SPAANS
1992	chorizo	‘harde worstsoort’ <SPAANS
1994	macha	‘stoere, geëmancipeerde vrouw’ <SPAANS
1996	incommunicado	‘geïsoleerd, van de buitenwereld afgezonderd’ <SPAANS
1997	tapas	‘borrelhapjes’ <SPAANS
1998	pensionado	‘gepensioneerde die in een warm land gaat wonen’ <SPAANS
1999	enchilada	‘gevulde gebakken tortilla’ <SPAANS

Al vanaf de veertiende eeuw duiken handelswoorden op (*ansjovis, kurk, reaal*). Pas in de negentiende eeuw neemt het aantal leenwoorden toe. Het gaat dan vooral om woorden op het gebied van stierenvechten (*banderilla, corrida, matador, picador, toreador, torero*) en woorden uit het Amerikaanse ranch-leven. De meeste woorden zijn in de twintigste eeuw geleend, vooral de tweede helft. Het betreft voornamelijk voedingsmiddelen en namen voor dansen.

En hoe zit het met de invloed van de Tachtigjarige Oorlog? Had Veth gelijk toen hij zei dat in deze periode geen enkel woord is overgenomen? Het aantal woorden dat in de periode van 1568 tot 1648 is gedateerd en dat duidelijk verwijst naar de oorlog, is gering: de legertermen *armada, enteren, majoor* en misschien de titels of persoonsaanduidingen *don, infante* en *machoch* (eigenlijk alleen nog bekend in de jonge samenstelling (1931) *pieremachochel*). Iets later gedateerd (zoals bekend duurt het vaak even voordat een leenwoord na overname genoteerd wordt), maar zeker uit de Tachtigjarige Oorlog stammend zijn *commando* (1652), *olipodriga* (1654) en *parlesanten* (1665). De laatste twee woorden zijn niet erg bekend meer. *Parlesanten* 'vloeken' gaat waarschijnlijk terug op Spaans *por/par los santos* 'bij de heiligen (zeggen)'. De Spaanse hutspot *olipodriga* speelde volgens de legende een belangrijke rol bij het ontzet van Leiden op 3 oktober 1574. De Leidse weesjongen Cornelis Joppens zou, aangetrokken door de geur, op de 'Schansse van Lammen' (het huidige Lammerschans) in een verlaten legerkamp van de Spanjaarden een nog warme pot hutspot gevonden hebben, wat het bewijs was dat de Spanjaarden gevlucht waren en Leiden dus bevrijd was. Dit wordt tot op heden gevierd door het nuttigen van wittebrood, haring en hutspot.

Zo komen we op 9 woorden die naar de oorlog verwijzen. Maar in diezelfde periode werden nog meer woorden geleend - woorden die niets te maken hadden met de oorlog: de scheepstermen *aviso, cargo, casco, passaat, patas*, de muntnamen *dubloen, patakon*, uit Amerika de persoonsaanduidingen *mesties, mulat* en *neger*, en tot slot de woorden *basta* en *indigo*. In totaal 12 woorden. Dat betekent dat de Tachtigjarige Oorlog ons er kennelijk niet van weerhield handel te voeren en op zee en op andere continenten allerlei contacten te onderhouden met de Spanjaarden; op die terreinen ging de invloed van het Spaans, ondanks de oorlog, gewoon door. Veths uitspraak is dus door chauvinisme gekleurd.

Terwijl we in de Franse tijd een toename van Franse leenwoorden zagen direct na de bezetting, zien we bij de Spaanse leenwoorden juist een scherpe afname na beëindiging van de oorlog: tussen eind zeventiende eeuw en de negentiende eeuw zijn maar weinig Spaanse woorden overgenomen.

De woorden *alcalde* en *alcazar* zijn door het Spaans uit het Arabisch geleend, en daarbij is het Arabische lidwoord *al* meegeleend.

Zoals gezegd, hebben de Spanjaarden in Amerika veel woorden uit indianentalen overgenomen. Hoeveel daarvan hebben wij overgenomen?

1564	coca	'bladeren van Peruaanse struik' <SPAANS
1564	kaaiman	'krokodilachtige' <SPAANS
1565	bataat	'zoete aardappel' <SPAANS
1566	kannibaal	'menseneter' <SPAANS
1577	tabak	'gedroogde planten die gerookt worden' <SPAANS
1581	maïs	'graansoort' <SPAANS
1596	ananas	'vrucht' <SPAANS

1596	armadil	‘tandarm zoogdier’ <SPAANS

1596	cacao	‘zaad van de cacaoboom en daaruit bereide drank’ <SPAANS
1596	papaja	‘vrucht’ <SPAANS
1596	toekan	‘spechtvogel’ <SPAANS
1596	yucca	‘sierplant’ <SPAANS
1598	kano	‘bootje’ <SPAANS
___		
1602	braziel	‘houtsoort’ <SPAANS OF PORTUGEES
1608	sassafras	‘een laurierachtige’ <SPAANS
1608	tomaat	‘vrucht’ <SPAANS
1608	kopal	‘harssoort’ <SPAANS
1623	parkiet	‘papegaaiachtige’ <SPAANS OF PORTUGEES
1627	hangmat	‘hangend net om in te liggen’ <SPAANS
1630	ara	‘papegaaiachtige’ <SPAANS
1630	muskiet	‘insect’ <SPAANS OF PORTUGEES
1657	orkaan	‘hevige stormwind’ <SPAANS
1679	chocolade	‘versnapering, drank uit cacao’ <SPAANS
___		
1722	kina	‘boom, bast daarvan’ <SPAANS
1734	axolotl	‘salamanderachtige’ <SPAANS
1761	coati	‘kleine beer’ <SPAANS
1762	condor	‘roofvogel’ <SPAANS
1770	poema	‘katachtige’ <SPAANS
1777	vicuña	‘hoefdier’ <SPAANS
___		
1807	alpaca	‘hoefdier’ <SPAANS

1832	pampa	‘boomloze vlakte’ <SPAANS
1840	chinchilla	‘knaagdier’ <SPAANS
1843	tapioca	‘meel uit cassaveknol’ <SPAANS OF PORTUGEES
1847	curare	‘pijlgif’ <SPAANS
1847	gaucho	‘gekleurde koeherder’ <SPAANS
1847	guanaco	‘hoefdier’ <SPAANS
1847	guano	‘mest van zeevogels’ <SPAANS
1847	lama	‘hoefdier’ <SPAANS
1847	pulque	‘alcoholische drank’ <SPAANS
1847	dividivi	‘peulen’ <SPAANS
1847	harmattan	‘verschroeiende West-Afrikaanse wind’ <SPAANS
1863	maté	‘Zuid-Amerikaanse volksdrank’ <SPAANS
1863	nandoe	‘loopvogel’ <SPAANS
1883	capibara	‘knaagdier’ <SPAANS
1886	chili	‘cayennepeper’ <SPAANS
1886	mescal	‘Mexicaanse sterkedrank’ <SPAANS
1898	cocaïne	‘alkaloïde uit de coca’ <SPAANS
___		
1912	coyote	‘hondachtige’ <SPAANS
1925	quetzal	‘munteenheid van Guatemala’ <SPAANS
1926	lempira	‘munteenheid van Honduras’ <SPAANS

1943	guarani	‘munteenheid van Paraguay’ <SPAANS
1954	tequila	‘alcoholische drank van de agave’ <SPAANS
1955	mambo	‘dans’ <SPAANS
1968	avocado	‘boom, vrucht’ <SPAANS
1994	ayahuasca	‘geestverruimende Zuid-Amerikaanse drug’ <SPAANS

Het blijkt dat het Nederlands 55 Spaanse leenwoorden heeft overgenomen die teruggaan op een indianenwoord. Dat is een derde van alle Spaanse leenwoorden in het Nederlands - veel en veel meer dan bijvoorbeeld de Tachtigjarige Oorlog opleverde aan leenwoorden. De producten uit de Nieuwe Wereld werden dus gretig overgenomen. Veel woorden dateren van de oudste periode, de zestiende en zeventiende eeuw. Maar het grootste aantal levert de negentiende eeuw op. Ruim de helft van de woorden heeft betrekking op het dieren- of plantenrijk.

Portugese leenwoorden

De contacten tussen de Nederlanden en Portugal waren te danken aan de ontdekking van nieuwe continenten. In 1496 ontdekten de Portugezen de route naar Azië rond Kaap de Goede Hoop. In 1497 landde Vasco da Gama in Indonesië (toen nog Indië genaamd). De Portugezen vestigden zich ook in Brazilië en langs de kusten van Afrika. Lissabon werd het centrum van de Indische handel en had hierop een monopolie. De specerijen die Portugal verhandelde, werden via Antwerpen naar de rest van Europa gedistribueerd, en veel Vlaamse handelshuizen hadden dan ook vaste agenten in Portugal. Rond 1550 was Portugal de rijkste mogendheid van Europa. Eind zestiende eeuw was de vraag naar specerijen zo groot geworden, dat de Portugezen er niet meer aan konden voldoen. Zij probeerden de gegevens over de te volgen route om de Zuid angstvallig geheim te houden, maar dat lukte hun niet. Er kwam steeds meer informatie beschikbaar, doordat Nederlanders in Portugese dienst naar Azië voeren, doordat Portugese zeekaarten verhandeld werden en doordat Nederlanders spioneerden.

Een belangrijke rol speelde Jan Huyghen van Linschoten (1563-1611). Deze Nederlander woonde van 1579 tot 1583 in Portugal en was van 1583 tot 1589 boekhouder in dienst van de aartsbisschop van Goa in Indië. Hij schreef een aantal werken over de zeeroute en over de Indische bevolking en leefomstandigheden, waarvan vooral het *Itinerarium, ofte Schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien* uit 1596 van groot belang was. In dit boek worden de eerste Indonesische leenwoorden genoemd, en bovendien worden hier voor het eerst diverse Portugese leenwoorden vermeld.

Op basis van onder andere de geschriften van Van Linschoten (waarvan de inhoud al voor publicatie bekend was) besloten de Nederlanders in 1595 tot de Eerste Schipvaart naar Indië. Al spoedig kregen ze hier vaste voet, en in het begin van de zeventiende eeuw verdreven ze de Portugezen uit Indië. Vanaf de achttiende eeuw namen onze contacten met de Portugezen steeds verder af. In de twintigste eeuw werd Portugal, zoals alle warme en zuidelijke landen, een toeristenland.

Welke leenwoorden hebben deze contacten opgeleverd? Net als bij de Spaanse leenwoorden verdeel ik de Portugese leen-

woorden in tweeën: degene die niet teruggaan op een inheemse taal gesproken in Azië of Afrika, en degene die dat wel doen. Portugese leenwoorden die niet aan een inheemse taal zijn ontleend, zijn:

1556	pomp	‘zuig- of persinstrument’ <PORTUGEES OF SPAANS
1562-1592	crusaat	‘oude Portugese munt’ <PORTUGEES
1574	dom	‘Portugese titel’ <PORTUGEES
1596	palmiet	‘palmkool’ <PORTUGEES OF SPAANS
1596	reis	‘munteenheid van Portugal en Brazilië’ <PORTUGEES
1598	presenning	‘zeildoek’ <PORTUGEES
1598	travaat	‘korte stortbui’ <PORTUGEES
1599	boegseren	‘met sloepen voorttrekken’ <PORTUGEES
___		
1646	flamingo	‘reigerachtige’ <PORTUGEES
1652	kraal	‘omsloten ruimte voor vee’ <PORTUGEES
1652-1662	kabelaring	‘kabeltouw’ <PORTUGEES
1672	kwispedoor	‘spuwpotje’ <PORTUGEES
1681	mamiering	‘leren of zeildoeken transportbuis’ <PORTUGEES
___		
1743	kaste	‘stand binnen het hindoeïsme’ <PORTUGEES
1743	madera	‘rode wijnsoort’ <PORTUGEES
___		
1820	autodafe	‘ketterverbranding’ <PORTUGEES

1824	albino	‘mens of dier zonder pigmentkleurstof’ <PORTUGEES
1832	escudo	‘munteenheid van Portugal en Kaapverdië, vroeger ook van Spanje, Mexico en diverse Zuid-Amerikaanse landen’ <PORTUGEES OF SPAANS
1847	cobra	‘slang’ <PORTUGEES
1847	milreis	‘vroegere Portugese en Braziliaanse munt’ <PORTUGEES
1853	dodo	‘uitgestorven vogelsoort’ <PORTUGEES
1861	zorillo	‘marterachtige’ <PORTUGEES
1869	palaver	‘bespreking, onderhandeling’ <PORTUGEES
___		
1933	fado	‘melancholiek Portugees lied’ <PORTUGEES
1942	cruzeiro	‘munteenheid van Brazilië tot 1994’ <PORTUGEES
1952	pataca	‘munteenheid van Macau’ <PORTUGEES
1977	dobra	‘munteenheid van Sao Tomé en Principe’ <PORTUGEES
1980	metical	‘munteenheid van Mozambique’ <PORTUGEES
1984	bossanova	‘Zuid-Amerikaanse dans’ <PORTUGEES
1984	gamba	‘soort van grote garnaal’ <PORTUGEES
1989	lambada	‘Braziliaanse dans’ <PORTUGEES

1994	real	‘munteenheid van Brazilië vanaf 1994’ <PORTUGEES

Het aantal Portugese leenwoorden is gering en veel kleiner dan het aantal Spaanse leenwoorden. Het is gelijkmatig verspreid over de verschillende eeuwen, er is geen duidelijke toename in een bepaalde eeuw, zelfs niet in de twintigste met zijn toerisme - terwijl in die eeuw het Spaans juist veel leenwoorden heeft geleverd. In de zestiende en zeventiende eeuw zien we een aantal scheepvaarttermen (*boegseren, kabelaring, mamiering, pomp, presenning*), en het enige thema dat met enige regelmaat terugkomt zijn namen voor dieren: *albino, cobra, dodo, flamingo*.

De Portugezen leerden in de koloniën veel nieuwe zaken kennen waarvan ze de inheemse benaming overnamen. De volgende woorden daarvan hebben wij op onze beurt uit het Portugees overgenomen:

1596	areka	‘soort palm’ <PORTUGEES
1596	banaan	‘plant, vrucht’ <PORTUGEES
1596	betel	‘blad van plant waarop men kauwt’ <PORTUGEES
1596	kopra	‘gedroogd vruchtvlees van de kokosnoot’ <PORTUGEES
1596	mandarijn	‘Chinese ambtenaar’ <PORTUGEES
1596	pagode	‘boeddhistische tempel in China’ <PORTUGEES
1596	palankijn	‘draagstoel’ <PORTUGEES
1596	tamarinde	‘boomsoort’ <PORTUGEES
1596	zebra	‘paardachtige’ <PORTUGEES
___		
1602	bacove	‘bananensoort’ <PORTUGEES
1603	taël	‘Chinees gewicht, munt ter waarde van hetzelfde gewicht in zilver’ <PORTUGEES
1605	korakora	‘groot Moluks vaartuig’ <PORTUGEES

1646	moesson	‘periodieke wind, jaargetijde waarin deze wind waait’ <PORTUGEES
1646	kakkerlak	‘insect’ <PORTUGEES
1659	piranha	‘beenvis’ <PORTUGEES
1682	tapir	‘hoefdier’ <PORTUGEES OF SPAANS
___		
1718	ai	‘tandarm zoogdier’ <PORTUGEES
1724-1726	kornak	‘olifantgeleider’ <PORTUGEES
___		
1929	makaak	‘hondsaap’ <PORTUGEES
1949	samba	‘dans’ <PORTUGEES
1976	kwanza	‘munteenheid van Angola’ <PORTUGEES

Dat zijn 21 woorden van de in totaal 53 uit het Portugees geleende woorden, dus iets minder dan de helft van de Portugese leenwoorden. Opvallend is hoe oud de Portugese leenwoorden zijn, en dat er twee eeuwen helemaal niets is ontleend, tussen 1726 en 1929! Het

is verrassend hoe klein het aantal ontleningen is, gezien de intensieve contacten tussen de Nederlanders en de Portugezen in de nieuw ontdekte continenten. Via het Spaans zijn veel meer woorden uit inheemse talen overgenomen: een derde van alle Spaanse leenwoorden, namelijk 55 woorden, gaat terug op een inheemse taal - dat is dus meer dan de totale Portugese invloed.

Leenwoorden uit Germaanse talen

Duitse leenwoorden

Duits en Nederlands zijn beide uit het Germaans voortgekomen, en hun gebieden hebben altijd aan elkaar gegrensd. Deze twee talen vormen een continuüm: ze lopen geleidelijk in elkaar over. De standaardtalen zijn pas vanaf de zestiende eeuw ontstaan, en de staatsgrens ligt sinds 1648 vast. Standaardnederlands en Standaardduits verschillen van elkaar doordat het Duits de Oudhoogduitse klankverschuiving heeft doorgemaakt (zie hoofdstuk 2), vandaar het verschil tussen Nederlands *appel, dat, dorp, ik, maken* en Duits *Apfel, das, Dorf, ich, machen*.

Van oudsher bestonden er handelscontacten tussen de Nederlanden en Duitsland, en tot op heden is Duitsland onze grootste handelspartner. De Duitse politieke en culturele invloed is echter door de eeuwen heen veel geringer geweest dan de Franse (Frankrijk gaf tenslotte eeuwenlang in heel West-Europa de toon aan), en parallel daaraan is het aantal ontleningen aan het Duits kleiner dan dat aan het Frans. Hoewel de Lage Landen van 925 tot 1648 onder het Duitse Rijk vielen, was de Duitse koning na de twaalfde eeuw slechts leenheer en had hij weinig invloed.

Een terrein waarop Duitsland lange tijd, van de Middeleeuwen tot de negentiende eeuw, invloed heeft uitgeoefend is de religie. De oudste invloed, in de veertiende eeuw, ging uit van de Duitse mystiek. De religieuze hervormingsbeweging was aanvankelijk Duits: Luther, Zwingli, de wederdopers kwamen allen uit Duitstalige gebieden. Vooral de invloed van de bijbelvertaling van Maarten Luther (1483-1546) is groot geweest. Daarna kreeg het Franse calvinisme de overhand.

In de middeleeuwse huurlingenlegers vochten Duitsers en Nederlanders zij aan zij. Aan het eind van de Middeleeuwen lagen bovendien veel Duitsers in de Nederlanden in garnizoen.

Maar de contacten tussen Duitsland en de Nederlanden werden pas intensief in het laatste deel van de achttiende en in de negentiende eeuw. De invloed van Duitsland nam in die periode toe in geheel Europa, niet alleen in de Lage Landen. De Duitse klassieke muziek veroverde vanaf eind achttiende eeuw de wereld. In de negentiende eeuw liepen Duitse geleerden op wetenschappelijk gebied voorop: in de wijsbegeerte, literatuur, taalkunde, natuurwetenschap, oude geschiedenis, socialistische theorieën, psychologie en medicijnen. Door de twee wereldoorlogen maakte Duitsland zich echter impopulair. Hierdoor kreeg het Duits lange tijd een lage status.

Er zitten een kleine 1000 Duitse leenwoorden in mijn bestand - te veel om allemaal op te sommen. Ze bestrijken alle thema's, en ieder thema loopt van de Middeleeuwen - veelal eind van de Middeleeuwen - tot in de twintigste eeuw (zie voor de cijfers de inlei-

ding van 3.2 hierboven). Bijna een kwart van de leenwoorden betreft de mensenwereld (typeringen en eigenschappen), wat dan ook verreweg de grootste categorie is.

Hieronder zal ik de volgende vragen beantwoorden: In welke periode was de Duitse invloed op het terrein van de muziek het grootst? Hoe groot was de invloed tijdens de twee wereldoorlogen? Worden er nog Duitse woorden geleend na 1950?

De volgende termen op het gebied van muziek in de ruimste zin van het woord zijn geleend uit het Duits:

1477	deun	'wijsje' <DUITS
___		
1507	trom	'slaginstrument' <DUITS
1538	trommel	'slaginstrument' <DUITS
1588	citer	'snaarinstrument' <DUITS
1588	componist	'schepper van muziekstukken' <DUITS
___		
1618	dur	'majeur' <DUITS
1655	waldhoorn	'blaasinstrument' <DUITS
___		
1717	pauk	'slaginstrument' <DUITS
1754	triool	'drie noten met tijdswaarde van twee of vier noten' <DUITS
1766	partituur	'volledige notering van orkestbegeleiding' <DUITS
1772	bard	'(Keltisch) dichter' <DUITS
1772	bariton	'mannenstem tussen bas en tenor' <DUITS
1783	doedelzak	'blaasinstrument' <DUITS
1795	alt	'lage vrouwenstem' <DUITS
1795	kamermuziek	'tegenover orkestmuziek' <DUITS
1795	klaviatuur	'toetsenbord' <DUITS
___		
1809	tonica	'grondtoon van een toonsoort' <DUITS

1812	volkslied	‘lied dat leeft bij het volk en door overlevering wordt doorgegeven’ <DUITS
1824	applicatuur	‘vingerzetting’ <DUITS
1824	castraat	‘mannenstem die geen stemwisseling heeft ondergaan’ <DUITS
1824	sextet	‘stuk voor zes musicerende personen’ <DUITS
1832	cis	‘met een halve toon verhoogde c’ <DUITS
1832	dis	‘met een halve toon verhoogde d’ <DUITS
1832	fis	‘met een halve toon verhoogde f’ <DUITS
1832	gis	‘met een halve toon verhoogde g’ <DUITS
1847	filharmonisch	‘de toonkunst beminnend’ <DUITS OF FRANS
1847	operette	‘opera met dialoog’ <DUITS
1847	symfonisch	‘van de aard van een symfonie’ <DUITS

1885	kopstem	‘falset’ <DUITS
1885	octet	‘muziekstuk voor 8 partijen’ <DUITS
1890	aïs	‘met een halve toon verhoogde a’ <DUITS
1890	bis	‘met een halve toon verhoogde b’ <DUITS
1890	eïs	‘met een halve toon verhoogde e’ <DUITS
1890	jodelen	‘manier van zingen bij de alpenbewoners’ <DUITS
1892	tingeltangel	‘slechte piano’ <DUITS
1896	leidmotief	‘(muz.) grondthema’ <DUITS

___

1910	dirigent	‘orkestleider’ <DUITS
1912	bandoneon	‘toetsinstrument’ <DUITS
1912	fraseren	‘(muzikaal) interpungeren’ <DUITS
1912	schlager	‘successtuk’ <DUITS
1912	pralltriller	‘korte triller’ <DUITS
1950	schrammelmuziek	‘Oostenrijkse populaire muziek’ <DUITS
1961	schnabbelen	‘bijverdienen (van artiest)’ <DUITS

Het blijkt dat verreweg het grootste aantal leenwoorden uit de negentiende eeuw stamt, wat inderdaad de bloeiperiode van Duitse componisten is.

Hoe groot was de invloed van het Duits tijdens de wereldoorlogen? In de Eerste Wereldoorlog is België bezet geweest en Nederland niet. Tijdens oorlogen kun je enerzijds verwachten dat de vijand gehaat is en men dus geen woorden wil overnemen (dat was min of meer de situatie van de Tachtigjarige Oorlog), anderzijds kan de vijand zoveel (blijvende) maatregelen nemen en veranderingen invoeren, dat er desondanks een groot aantal woorden worden overgenomen (dat gebeurde in de Franse tijd). Hoeveel Duitse leenwoorden in mijn bestand zijn gedateerd tussen 1914 en 1925? Ik neem de periode met opzet wat ruimer, omdat leenwoorden vaak pas na een paar jaar in de woordenboeken terechtkomen. En wat voor soort woorden zijn dit? Het gaat om de volgende woorden:

1914	kiepen	‘omwerpen’ <DUITS

1914	menthol	‘pepermuntolie’ <DUITS
1914	middels	‘voorzetsel’ <DUITS
1914	programmatisch	‘overeenkomstig het programmeren’ <DUITS
1914	rodelen	‘een helling af sleeën’ <DUITS
1914	steekproef	‘willekeurige proef’ <DUITS
1914	toekomstmuziek	‘utopie’ <DUITS
1915	tweetaktmotor	‘motor waarbij de zuiger eenmaal op- en neergaat bij elke explosie’ <DUITS
1916	ontoerekeningsvatbaar	‘niet verantwoordelijk voor zijn daden’ <DUITS
1917	hamsteren	‘voorraden inslaan voor tijden van schaarste’ <DUITS

1917	spindel	‘spinklos’ <DUITS
1917	vlammenwerper	‘wapen dat een vlam spuit’ <DUITS
1918	belevenis	‘ervaring’ <DUITS
1918	dalmatiner	‘hondensoort’ <DUITS
1919	autisme	‘op zichzelf gericht zijn’ <DUITS
1919	dobermannpincher	‘hondensoort’ <DUITS
1919	ersatz	‘vervangingsmiddel’ <DUITS
1919	hetze	‘lastercampagne’ <DUITS
1919	pendel	‘hanglamp’ <DUITS
1919	raster	‘netwerk van kruisende lijnen’ <DUITS
1919	U-boot	‘onderzeeër’ <DUITS
1919	überhaupt	‘bijwoord van modaliteit: alles in aanmerking genomen’ <DUITS
1920	kleinkunst	‘cabaretkunst’ <DUITS
1920	kür	‘vrije figuur bij het kunstschaatsen’ <DUITS
1920	lompenproletariaat	‘de allerarmsten (bij Marx)’ <DUITS
1920	waardepapier	‘papier met geldswaarde’ <DUITS
1921-1922	museaal	‘m.b.t. musea’ <DUITS
1922	haarscherp	‘zeer scherp’ <DUITS
1922	talg	‘huidsmeer’ <DUITS
1922	tonisch	‘spanning vertonend’ <DUITS OF FRANS
1924	advocatuur	‘werkkring van een advocaat’ <DUITS
1924	besjoemelen	‘bedotten’ <DUITS
1924	geuze	‘biersoort’ <DUITS
1924	hakenkruis	‘swastika, insigne van nazi's’ <DUITS

1924	kogellager	‘ondersteuning van draaiende as in bus met bolletjes’ <DUITS
1924	langlaufen	‘skilopen’ <DUITS
1924	parlementariër	‘lid van het parlement’ <DUITS
1924	psychoanalyse	‘methode waarbij de psychiater het onderbewuste bewust maakt’ <DUITS
1924	rugzak	‘op de rug gedragen zak’ <DUITS
1924	vorser	‘wetenschappelijk onderzoeker’ <DUITS

Het gaat om 40 woorden. Een aantal hiervan verwijst naar de oorlog: *ersatz, hakenkruis, hamsteren, hetze, kogellager, U-boot* en *vlammenwerper*.[103] Maar verreweg de meeste woorden hebben niets met de oorlog te maken; ze betreffen wetenschap en techniek: *autisme, ontoerekeningsvatbaar, psychoanalyse, raster, spindel, steekproef, talg, tweetaktmotor*, of sport: *kür, langlaufen, rodelen, rugzak*, of algemene termen: *belevenis, besjoemelen, kiepen, middels, programmatisch*. Het is natuurlijk mogelijk dat deze woorden al eerder geleend waren, maar pas nu aangetroffen zijn in woordenboeken of teksten.

In de Tweede Wereldoorlog waren zowel Nederland als België bezet. Van den Toorn

heeft onderzocht welke invloed het Duits en de nationaal-socialisten in de Tweede Wereldoorlog op het Nederlands hebben gehad. Hij kwam tot de conclusie dat de bezettingsjaren weinig of geen directe invloed gehad hebben, omdat men van de gehate bezetter geen woorden over wilde nemen; als voorbeelden van woorden die na de bevrijding direct weer in onbruik raakten (en niet in mijn bestand staan) noemt hij *arbeidsinzet, Ausweis* en *spertijd*.[104]

Bevestigt mijn bestand dat er nauwelijks Duitse woorden zijn geleend in de Tweede Wereldoorlog? Welke woorden zijn er geleend tussen 1940 en 1950? (Ik neem weer een kleine uitloop in de tijd.)

1940	autobaan	'autosnelweg' <DUITS
1940	biedermeier	'stijlperiode van 1815 tot 1850' <DUITS
1940	kuuroord	'herstellingsoord' <DUITS
1940	quatsch	'onzin' <DUITS
1940	roedel	'kudde' <DUITS
1940	schnautzer	'hondensoort' <DUITS
1940	teckel	'hondensoort' <DUITS
1940-1945	bunker	'verdedigingsstelling' <ENGELS OF DUITS
1940-1945	Gestapo	'Duitse geheime politie' <DUITS
1940-1945	pantser	'tank' <DUITS
1941	flikflak	'achterwaartse rol in de gymnastiek' <DUITS
1941	jopper	'zeilkiel' <DUITS
1941	kwark	'wrongel' <DUITS
1941	vlijtig liesje	'plant' <DUITS
1941	volksetymologie	'vervorming van woorden om ze begrijpelijk te maken' <DUITS
1943	blindganger	'niet ontploft projectiel' <DUITS
1943	concentratiekamp	'barakkenkamp voor gevangenen' <DUITS
1944	gelagerd	'voorzien van kogellagers' <DUITS
1944	omstreden	'betwist' <DUITS

1944	spergebied	‘afgesloten gebied’ <DUITS
1944	toto	‘systeem van wedden’ <DUITS
1944	vuistregel	‘globale regel’ <DUITS
1945	blitzkrieg	‘onverhoedse bewegingsoorlog’ <DUITS
1945	egelstelling	‘stelling die geheel door de vijand is ingesloten’ <DUITS
1945	heemkunde	‘streekgeschiedenis’ <DUITS
1946	monddood	‘niet in staat te spreken’ <DUITS
1946	oestron	‘eierstokhormoon’ <DUITS
1948	animeermeisje	‘meisje dat in nachtclubs klanten verleidt tot consumeren’ <DUITS
1948	Jugendstil	‘een Europese kunststijl’ <DUITS

1948	Kominform	‘organisatie voor de communicatie tussen communistische partijen’ <DUITS
1948	kompel	‘mijnwerker’ <DUITS
1948	mensendieckgymnastiek	‘kamergymnastiek’ <DUITS
1948	ordner	‘map voor het opbergen van correspondentie’ <DUITS
1948	uitgekookt	‘sluw’ <DUITS
1949	kluns	‘sufferd’ <DUITS
1950	bar	‘eenheid van luchtdruk’ <DUITS
1950	draaiboek	‘script’ <DUITS
1950	fijnzinnig	‘met fijn onderscheidingsvermogen’ <DUITS
1950	gewürztraminer	‘kruidige witte wijnsoort’ <DUITS
1950	preskop	‘hoofdkaas’ <DUITS
1950	raket	‘projectiel met eigen voortstuwing’ <DUITS
1950	riesling	‘witte wijnsoort’ <DUITS
1950	schrammelmuziek	‘Oostenrijkse populaire muziek’ <DUITS
1950	smeerkaas	‘smeerbare kaas’ <DUITS
1950	snelbuffet	‘buffet waar men staand kan eten’ <DUITS
1950	stuka	‘duikbommenwerper’ <DUITS
1950	traminer	‘witte wijnsoort’ <DUITS

Ditmaal zijn het 47 woorden, iets meer dus dan de woorden die gedateerd zijn tussen 1914 en 1924. Daar zitten nogal wat oorlogswoorden bij, zoals *autobaan, blindganger, blitzkrieg, concentratiekamp, egelstelling, Gestapo, pantser, raket, spergebied, stuka*, maar toch ook veel algemene woorden die misschien al wel voor de oorlog geleend zijn, maar waarvan ik geen oudere datering heb gevonden, zoals *biedermeier, jopper, kluns* of *vlijtig liesje*.

Tot slot de Duitse leenwoorden die na 1950 gedateerd zijn - de verwachting is dat dat er erg weinig zijn, vanwege de lage status van het Duits na de wereldoorlogen. Van den Toorn zegt dan ook: ‘Weinig indrukwekkend is ook de hoeveelheid Duitse leenwoorden [na 1945]’, en hij geeft slechts een handvol voorbeelden, waarvan *unheimisch* al dateert van 1880 (en teruggaat op een inmiddels verouderde Duitse vorm).[105] De neologismenwoordenboeken geven voor de periode 1955-1985 niet meer dan twintig Duitse leenwoorden.[106] Wat geeft het bestand?

1951	aha-erlebnis	‘plotseling dagend inzicht’ <DUITS
1951	volkorenbrood	‘brood van ongebuild meel’ <DUITS
1952	oecumene	‘algemene kerk’ <DUITS

1953	molotovcocktail	‘bom bestaande uit fles benzine met lont’ <DUITS
1954	flap	‘bankbiljet’ <DUITS
1954	motoriek	‘beweeglijkheid in gedrag’ <DUITS
1955	olympiajol	‘zeilboot’ <DUITS
1956	föhn	‘elektrische haardroger’ <DUITS
1957	dralon	‘kunststof’ <DUITS
1957	omscholen	‘opleiden voor een ander vak’ <DUITS
1957	snorkel	‘luchtpijpje bij het zwemmen’ <DUITS
1958	volslank	‘slank met enigszins geronde vormen’ <DUITS
1959	triljard	‘telwoord’ <DUITS
1961	fijnmechanicus	‘instrumentmaker’ <DUITS
1961	karren	‘smalle gleuven in kalksteen’ <DUITS
1961	kettingroker	‘iem. die voortdurend rookt’ <DUITS
1961	klassieker	‘wielerwedstrijd op de weg’ <DUITS
1961	roetsjen	‘glijden’ <DUITS
1961	schnabbelen	‘bijverdienen (van artiest)’ <DUITS
1961	stiefelen	‘lopen’ <DUITS
1962	hectisch	‘gejaagd’ <DUITS
1962	hoogseizoen	‘drukste tijd van het jaar’ <DUITS
1963	pendel	‘heen en weer reizen tussen woon- en werkplaats’ <DUITS
1964	gastarbeider	‘buitenlandse werknemer’ <DUITS
1964	ideaalbeeld	‘ideale voorstelling’ <DUITS

1965	penisnijd	‘afgunst bij de vrouw wegens het ontbreken van een penis’ <DUITS
1966	blits	‘naar de laatste mode’ <DUITS
1966	LSD	‘een hallucinerend middel’ <ENGELS OF DUITS
1968	lippizaner	‘paardensoort’ <DUITS
1968	lumbecken	‘inbinden met lijm’ <DUITS
1968	müsli	‘rauwkostgerecht’ <DUITS
1968	schnitzel	‘gepaneerd vlees’ <DUITS
1968	sowieso	‘bijwoord van modaliteit: in elk geval’ <DUITS
1968	unverfroren	‘bijwoord: brutaalweg’ <DUITS
1970	ausputzer	‘vrije verdediger (bij voetbal)’ <DUITS
1970	grauwsluier	‘grijs waas’ <DUITS
1970	spagaat	‘spreidzit’ <DUITS
1971	afbouwen	‘verminderen’ <DUITS
1971	ringel-s	‘benaming voor een bepaald Duits s-teken’ <DUITS

1971	sjoemelen	‘knoeien’ <DUITS
1972	heikel	‘netelig’ <DUITS
1972	katenspek	‘gerookt spek’ <DUITS
1974	kek	‘kittig’ <DUITS
1976	thematiek	‘gekozen thema’ <DUITS
1976	wetenschapper	‘wetenschapsbeoefenaar’ <DUITS
1979	neonazi	‘aanhanger van modern nationaal-socialisme’ <DUITS
1984	angsthaas	‘bangerd’ <DUITS
1984	auctoriaal	‘gepresenteerd door een alwetende verteller’ <DUITS
1984	beroepsverbod	‘verbod een bepaalde overheidsfunctie uit te oefenen’ <DUITS
1984	dansmarieke	‘majorette’ <DUITS
1984	kanon	‘een kei, kopstuk’ <DUITS
1984	koosnaam	‘liefkozende benaming’ <DUITS
1984	krimi	‘detectivefilm, detectiveroman’ <DUITS
1984	lugerpistool	‘halfautomatisch pistool’ <DUITS
1984	moped	‘bromfiets’ <DUITS OF ZWEEDS
1984	römertopf	‘ongeglazuurde stoofpot’ <DUITS
1984	tig	‘onbepaald telwoord’ <DUITS
1986	ankeiler	‘covertekst, intro’ <DUITS
1987	werdegang	‘ontwikkelingsgang’ <DUITS
1991	angstgegner	‘tegenstander van wie men vaak verliest’ <DUITS

1991	gestalttherapie	‘therapie gericht op het herstellen van een eenheid in de beleving en waarneming’ <DUITS
1992	angehaucht	‘tenderend naar’ <DUITS
1992	kiebitzer	‘toekijker bij een spel of sport die onnodig advies geeft’ <DUITS
1992	poltergeist	‘klopgeest’ <DUITS
1992	sachertaart	‘taartsoort’ <DUITS
1992	super	‘tussenwerpsel: geweldig!’ <ENGELS OF DUITS
1994	kaltstellen	‘uitschakelen’ <DUITS
1995	geoniem	‘woord dat is afgeleid van een aardrijkskundige naam’ <DUITS
1996	fundgrube	‘goudmijn, schatkamer’ <DUITS
1996	moordkerel	‘prima kerel’ <DUITS
1996	Ossie	‘Oost-Duitser’ <DUITS
1996	Wessie	‘West-Duitser’ <DUITS

1997	abseilen	‘zich langs een touw naar beneden laten zakken’ <DUITS
1997	schwalbe	‘val in het strafschopgebied om een penalty toegekend te krijgen’ <DUITS
1998	bildungsroman	‘ontwikkelingsroman’ <DUITS
1999	macher	‘daadkrachtig persoon’ <DUITS
1999	nachleben	‘het voortleven in de herinnering’ <DUITS

Het aantal Duitse leenwoorden na 1950 is 77, wat veel meer is dan men verwacht. Wel is het aantal Duitse leenwoorden in de tweede helft van de twintigste eeuw veel geringer dan dat in de eerste helft: toen werden er 206 woorden geleend.

Veel leenwoorden van na 1950 betreffen de mensenwereld (*angsthaas, kettingroker, macher, moordkerel*) - het thema dat door alle eeuwen heen het grootste aantal Duitse leenwoorden heeft opgeleverd. Voorts zijn veel voedingswaren geleend na 1950 (*katenspek, müsli, sachertaart, schnitzel, volkorenbrood*); dit zal te danken zijn aan de sterke handelsband die we met Duitsland hebben. Tot slot zijn er opvallend veel sporttermen (*abseilen, angstgegner, ausputzer, kiebitzer, klassieker, roetsjen, snorkel, spagaat*): Duitsland is altijd als belangrijke tegenstander gezien. Dat Duitstalige landen belangrijke wintersportlanden zijn, blijkt uit de termen die op dat terrein zijn overgenomen.

Twee woorden die vaak als pseudo-ontlening worden beschouwd (zie 3.3) maar gewone Duitse leenwoorden zijn, zijn *ringel-s* en het door het Nederlands al eerder (1880) geleende *unheimisch*: weliswaar zijn de normale Duitse benamingen hiervoor tegenwoordig *Eszett* of *scharfes S* en *unheimlich*, maar vroeger gebruikte het Duits (ook) *Ringel-s* en *unheimisch*.

Nederduitse leenwoorden

Het Nederduits is een Saksisch dialect. Het heeft met het Nederlands gemeen dat het niet de Oudhoogduitse klankverschuiving heeft doorgemaakt die kenmerkend is voor het Hoogduits (zie hoofdstuk 2).

In de Middeleeuwen was het Nederduits de verkeerstaal van de Hanze, die de handel in de Noord- en Oostzee beheerste. In de zestiende eeuw was het Nederduits de algemene omgangstaal in Oost-Nederland en het aangrenzende deel van Duitsland.[107] Nog steeds vertonen de dialecten in de grensgebieden van Nederland en Duitsland veel overeenkomsten met elkaar, en zowel in Nederland als in Duitsland zijn de (Neder)saksische dialecten erkend als regionale taal binnen het Europese Handvest voor Regionale of Minderheidstalen.

Na de Middeleeuwen begon het Hoogduits het Nederduits steeds meer te verdringen, enerzijds doordat het Nederduits zijn belang als handelstaal verloor toen de economische macht van de Hanze afnam, anderzijds doordat het Hoogduits zich ontwikkelde tot de Duitse standaardtaal; belangrijk daarbij was dat Luther voor zijn bijbelvertaling koos voor het Hoogduits. Uiteindelijk werd het Nederduits alleen nog op het platteland gesproken en verviel tot het Platduits (Plattdeutsch), het 'Deutsch des flachen (Nederduits: platten) Landes'.

Leenwoorden uit het Nederduits kunnen stammen uit de periode van de Hanze, maar ze kunnen ook (later) via de oostelijke dialecten in het Standaardnederlands terechtgekomen zijn. Welke Nederduitse leenwoorden kent het Nederlands?

1315	barnsteen	‘harde hars, amber’ <NEDERDUITS
1390	ballast	‘last’ <NEDERDUITS
___		
1429	praam	‘schuit’ <NEDERDUITS
1466	eigenwijs	‘ontoegankelijk voor raad’ <NEDERDUITS
1469	verschalen	‘geur- en krachteloos worden’ <NEDERDUITS
1475	matig	‘binnen redelijke maat’ <NEDERDUITS
1477	tolk	‘mondeling vertaler’ <NEDERDUITS
1477	trui	‘kledingstuk’ <NEDERDUITS
1494	sijs	‘zangvogel’ <NEDERDUITS
___		
1500	tuchtigen	‘kastijden’ <NEDERDUITS
1501-1525	smullen	‘met welbehagen eten’ <NEDERDUITS
1508	troef	‘kaart die andere kaarten slaat’ <NEDERDUITS
1542	daalder	‘zilveren munt’ <NEDERDUITS
1546	zoetelaar	‘marketenter’ <NEDERDUITS
1552	rekel	‘deugniet’ <NEDERDUITS
1554	scheurbuik	‘gebreksziekte’ <NEDERDUITS
1558	rit	‘het rijden’ <NEDERDUITS
1567	jol	‘kleine boot’ <NEDERDUITS
1573	grens	‘scheidingslijn’ <NEDERDUITS
1573	schoft	‘schouder’ <NEDERDUITS

1586	kroeg	‘herberg’ <NEDERDUITS
1588	onbeschoft	‘lomp’ <NEDERDUITS
1588	verwant	‘geparenteerd’ <NEDERDUITS
1598	morsdood	‘ineens dood’ <NEDERDUITS
1599	nuf	‘ingebeeld meisje’ <NEDERDUITS
1599	ruiterij	‘cavalerie’ <NEDERDUITS
1599	schransen	‘overvloedig eten’ <NEDERDUITS

___

1609	jucht(leer)	‘soort leer’ <NEDERDUITS
1611-1620	bullebak	‘boeman’ <NEDERDUITS
1617	bars	‘nors’ <NEDERDUITS
1617	snoeshaan	‘snuiter’ <NEDERDUITS
1619	schobbejak	‘schurk’ <NEDERDUITS
1622	roes	‘bedwelming’ <NEDERDUITS
1634	aantal	‘onbepaalde veelheid’ <NEDERDUITS
1648	schrijnen	‘pijnlijk zijn’ <NEDERDUITS
1649	beunhaas	‘onbevoegd werker’ <NEDERDUITS
1651	augurk	‘kleine komkommer’ <NEDERDUITS

1661	rekel	‘mannetjeshond’ <NEDERDUITS
1669	pardoes	‘bijwoord van tijd: opeens’ <NEDERDUITS
1681	lording	‘garen tot het bekleden van touwwerk’ <NEDERDUITS
1690	schoft	‘gemene vent’ <NEDERDUITS
___		
1710	veelvraat	‘marterachtige’ <NEDERDUITS
1716	foezel	‘slechte jenever’ <NEDERDUITS
1732	hansworst	‘potsenmaker’ <NEDERDUITS
1764	pol	‘graspol’ <NEDERDUITS
1782	drommel	‘beklagenswaardig persoon’ <NEDERDUITS
1785	slungel	‘lange jongen’ <NEDERDUITS
___		
1804	sander	‘beenvis’ <NEDERDUITS
___		
1929	plokworst	‘gerookte worst’ <NEDERDUITS

Het is duidelijk dat de meeste leenwoorden dankzij de Hanzecontacten zijn geleend: na de zeventiende eeuw neemt de Nederduitse invloed drastisch af. De leenwoorden betreffen bovendien een beperkt aantal thema's, voornamelijk handel en de mensenwereld. Zowel het oudste als het jongste leenwoord is de naam van een handelsproduct: *barnsteen* en *plokworst*; andere productnamen zijn bijvoorbeeld *augurk* en *jucht(leer)*. Ook namen voor schepen (gebruikt voor het vervoer van producten), zoals *jol* en *praam*, vallen onder de handelstermen, evenals de *tolk* die de handel mogelijk maakt. Dankzij de handelscontacten zijn ook woorden zoals *aantal, matig, verschalen* overgenomen.

Op de tweede plaats staan typeringen van mensen (*bars, beunhaas, bullebak, eigenwijs, nuf, onbeschoft, rekel, schoft, snoeshaan* e.d.). Opvallend is het relatief grote aantal geleende kroegtermen uit het Nederduits: *foezel, kroeg, schransen, smullen*.

Jiddische leenwoorden

Het Jiddisch is ontstaan in de late Middeleeuwen in Duitse getto's. Het is een variant van het Duits vermengd met Hebreeuwse en Aramese elementen; het wordt geschreven met Hebreeuwse letters. Het Jiddisch werd rond 1620 naar de Nederlanden gebracht door Duitse joden, die zich hier vestigden op de vlucht voor vervolgingen in Duitsland. De Duitse joden waren voornamelijk marktkooplieden, handelaren in lompen en tweedehands spullen, veehandelaren en slagers. Door hun beroep hadden zij contact met de lagere bevolkingslagen, waardoor Jiddische woorden gemakkelijk in de volkstaal of het Bargoens konden komen. Ook via de jodenbuurten in de grote steden (Amsterdam, Rotterdam) en de kleinere steden als Leeuwarden kwamen Jiddische woorden in de volkstaal terecht. Vandaar uit kwam een deel ervan vervolgens in de standaardtaal.

Tot de Franse tijd leefden de joden in Noord-Nederland in een zeker isolement en gebruikten ze het Jiddisch zowel als spreektaal als voor boekhouding en correspondentie. In 1796, onder Frans regime, kregen de joden gelijke burgerrechten en werden ze toegelaten op openbare scholen. Vanaf 1857 werd dit verplicht gesteld, wat het einde van het

Jiddisch inluidde. In de loop van de negentiende eeuw werd Jiddisch in Nederland steeds minder als spreektaal gebruikt. Wel bleven Jiddische woorden in gebruik in de taal van de handel. In de Tweede Wereldoorlog verdween het laatste restje Jiddisch als spreektaal, samen met het grootste deel van de Nederlandse joden, definitief uit Nederland. In 1996 heeft Nederland het Jiddisch erkend als minderheidstaal binnen het Europese Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is een stichting opgericht die de spelling van Jiddische en Hebreeuwse woorden in het Nederlands wil beregelen. In de jaren negentig is in Nederland een duidelijke opleving te zien in de belangstelling voor het Jiddisch: er zijn steeds meer aanmeldingen voor cursussen Jiddisch, ook onder niet-joden. Hierbij speelt de populariteit van de klezmermuziek een rol: in 1992 en 1998 werden in Amsterdam klezmerfestivals gehouden.

Uit welke periode stammen de Jiddische leenwoorden? Zijn ze tijdens de eerste contacten tussen joden en Nederlanders in de zeventiende eeuw overgenomen of pas later? Aan Jiddische leenwoorden kent het Nederlands:

1657	smous	‘scheldnaam voor jood’ <JIDDISCH
1680	meier	‘Bargoens: honderd gulden’ <JIDDISCH
1682	pietsje	‘kleinigheid’ <JIDDISCH
___		
1701-1725	falderappes	‘gespuis’ <JIDDISCH
1724	kaffer	‘boer, lomperd’ <JIDDISCH
1765	koosjer	‘ritueel toegestaan’ <JIDDISCH
1769	gabber	‘kameraad’ <JIDDISCH
1769	gannef	‘dief’ <JIDDISCH
1769	mokum	‘stad’ <JIDDISCH
___		
1800	goochem	‘slim’ <JIDDISCH
1800	massematten	‘Bargoens: handel, gestolen goed’ <JIDDISCH
1810	sikker	‘dronken’ <JIDDISCH
1824	goj	‘niet-jood’ <JIDDISCH
1824	sjikse	‘niet-joods meisje’ <JIDDISCH
1824	tof	‘goed’ <JIDDISCH

1832	kaddisj	‘gebed ter herdenking van een dode’ <JIDDISCH
1844	bajes	‘Bargoens: gevangenis’ <JIDDISCH
1844	beissie	‘Bargoens: dubbeltje’ <JIDDISCH
1844	dalven	‘bedelen’ <JIDDISCH
1844	jajem	‘Bargoens: jenever’ <JIDDISCH
1844	moos	‘Bargoens: geld’ <JIDDISCH
1844	treife	‘Bargoens: onrein, ongunstig’ <JIDDISCH
1847	mazzel	‘geluk’ <JIDDISCH
1854	bolus	‘gebak’ <JIDDISCH
1858	jat	‘hand’ <JIDDISCH
1858	toffelemone	‘Bargoens: katholiek’ <JIDDISCH
1860	bas	‘Bargoens: stuiver, dubbeltje’ <JIDDISCH
1860	gesjochten	‘arm’ <JIDDISCH

1860	gis	‘Bargoens: slim’ <JIDDISCH
1860	gokken	‘spelen om geld’ <JIDDISCH
1860	heitje	‘Bargoens: kwartje’ <JIDDISCH
1860	kaf	‘Bargoens: twintig’ <JIDDISCH
1860	kimmel	‘Bargoens: drie’ <JIDDISCH
1860	klof, kloffie	‘Bargoens: pak, kostuum’ <JIDDISCH
1860	koter	‘Bargoens: kind’ <JIDDISCH
1860	lammetje	‘Bargoens: 30 stuivers’ <JIDDISCH
1860	lef	‘Bargoens: moed’ <JIDDISCH
1865-1870	roddelen	‘kwaadspreken’ <JIDDISCH
1866	bolleboos	‘uitblinker’ <JIDDISCH
1871	kapoeres	‘verloren, dood’ <JIDDISCH
1875	gappen	‘stelen’ <JIDDISCH
1875	kalle	‘Bargoens: meisje, geliefde, hoer’ <JIDDISCH
1875	matse	‘ongezuurd brood’ <JIDDISCH
1875	ponem, porem	‘Bargoens: gezicht’ <JIDDISCH
1875	raaf	‘opperrabbijn’ <JIDDISCH
1875	stiekem	‘heimelijk’ <JIDDISCH
1878	rebbe	‘joodse godsdienstleraar’ <JIDDISCH
1885	majem	‘Bargoens: water’ <JIDDISCH
1886	dalles	‘armoede’ <JIDDISCH
1887	toges	‘Bargoens: achterste’ <JIDDISCH
1897	snaaien	‘stelen’ <JIDDISCH
1899	joet, joetje	‘tientje’ <JIDDISCH
1899	sjoel	‘synagoge’ <JIDDISCH

1900	hork	‘lomperd’ <JIDDISCH
1901	smoes	‘uitvlucht’ <JIDDISCH
1903	heibel	‘drukte, ruzie’ <JIDDISCH
1903	mesjogge	‘Bargoens: gek’ <JIDDISCH
1904	kits	‘fijn, in orde’ <JIDDISCH
1904	pleite	‘bijwoord van richting: Bargoens: weg’ <JIDDISCH
1904	sof	‘Bargoens: tegenvaller’ <JIDDISCH
1906	attenoje	‘tussenwerpsel: uitroep van verbazing’ <JIDDISCH
1906	bekattering	‘Bargoens: uitbrander, bekeuring’ <JIDDISCH
1906	gajes	‘volk (vooral pejoratief)’ <JIDDISCH
1906	gein	‘lol’ <JIDDISCH
1906	geteisem	‘uitvaagsel’ <JIDDISCH
1906	gozer	‘Bargoens: kerel’ <JIDDISCH
1906	habbekrats	‘kleinigheid, klein bedrag’ <JIDDISCH
1906	kapsones	‘koude drukte’ <JIDDISCH
1906	kinnesinne	‘jaloezie, afgunst’ <JIDDISCH
1906	penoze	‘Bargoens: misdadigersvak, de onderwereld’ <JIDDISCH

1906	schlemiel	‘slappeling’ <JIDDISCH
1906	schorem	‘uitvaagsel’ <JIDDISCH
1906	sjoege	‘begrip, verstand’ <JIDDISCH
1906	sores	‘Bargoens: zorgen’ <JIDDISCH
1906	temeie	‘Bargoens: hoer’ <JIDDISCH
1906	tinnef	‘slechte waar, tuig’ <JIDDISCH
1906	tippelen	‘de baan opgaan (van hoeren)’ <JIDDISCH
1906	versjteren	‘verknoeien’ <JIDDISCH
1912	challe	‘gevlochten brood voor de sabbat’ <JIDDISCH
1913	jofel	‘Bargoens: fijn’ <JIDDISCH
1915	piechem	‘Bargoens: rare vent’ <JIDDISCH
1916	mediene	‘provincieplaats, de joden buiten Amsterdam’ <JIDDISCH
1916	mies	‘Bargoens: ongunstig’ <JIDDISCH
1916-1917	makke	‘Bargoens: tegenslag, gebrek’ <JIDDISCH
1918	ramsj	‘Bargoens: ongeregelde handel’ <JIDDISCH
1921	jid	‘jood’ <JIDDISCH
1924	seider	‘joodse godsdienstoefening’ <JIDDISCH
1928	alsmaar	‘bijwoord van tijd: voortdurend’ <JIDDISCH
1928	lapzwans	‘vent van niks’ <JIDDISCH
1932	snorder	‘illegale taxichauffeur die onderweg vrachtjes oppikt’ <JIDDISCH
1935	hoteldebotel	‘dol’ <JIDDISCH

1937	gotspe	‘brutaliteit’ <JIDDISCH
1937	jennen	‘plagen’ <JIDDISCH
1937	stennis	‘ophef’ <JIDDISCH
1950	jatmoos	‘handgeld’ <JIDDISCH
1950	keppeltje	‘schedelkapje’ <JIDDISCH
1950	nebbisj	‘tussenwerpsel: uitroep van medelijden’ <JIDDISCH
1950	zeper(d)	‘strop, loer’ <JIDDISCH
1961	achenebbisj	‘tussenwerpsel: uitroep van medelijden’ <JIDDISCH
1961	iebel	‘naar, kregel’ <JIDDISCH
1961	toi toi toi	‘tussenwerpsel: uiting om succes te wensen’ <JIDDISCH
1968	snikkel	‘penis’ <JIDDISCH
1974	memme	‘joodse moeder’ <JIDDISCH
1974	unbeschriejen	‘tussenwerpsel: afkloppen!’ <JIDDISCH
1980	mazzel	‘als tussenwerpsel: afscheidsgroet’ <JIDDISCH
1992	klezmer	‘traditionele joodse muziek’ <JIDDISCH
1999	sjtetl	‘kleine joodse gemeenschap in Oost-Europa’ <JIDDISCH

Het blijkt dat het aantal Jiddische leenwoorden tot 1800 gering is. Pas in de negentiende eeuw - op het moment dat het Jiddisch als spreektaal zijn positie aan het verliezen is - vinden we een ruim aantal leenwoorden uit het Jiddisch. Maar de meeste leenwoorden zijn gedateerd in de eerste helft van de twintigste eeuw. Nu zegt dat beslist niet zo veel over het moment van overnemen: Jiddische woorden kwamen veelal eerst in het Bargoens en informele taal - taal die per definitie niet of laat opgeschreven wordt.

Ook na de Tweede Wereldoorlog zijn er nog Jiddische woorden in het Standaardnederlands opgenomen, zoals *iebel, mazzel, toi toi toi* en *zeper(d)*. Deze woorden moeten wel ouder zijn. Dergelijke woorden zijn vanuit bepaalde kringen, zoals de toneelwereld, populair geworden, en ze zijn door grotere groepen overgenomen toen in de jaren zestig de taal gedemocratiseerd werd en er allerlei woorden uit het Bargoens en uit specifieke taalkringen opgenomen werden in het algemene Nederlands.

De Jiddische leenwoorden betreffen de thema's handel en dieventaal (*bajes, beissie, dalven, gappen, gokken, meier, ramsj*) en religie (*keppeltje, koosjer, rebbe, sjoel*). Maar de meeste woorden betreffen de mensenwereld, zoals de persoonsaanduidingen *bolleboos, falderappes, gabber, gajes, hork, kaffer, lapzwans* of de kwalificaties *goochem, jofel, kits, sjofel, stiekem, tof*.

Engelse leenwoorden

De kerstening zorgde voor de oudste contacten tussen Engeland en de Lage Landen: in de achtste eeuw verbreidden Angelsaksische monniken zoals Willibrord en Bonifatius het christendom in de Nederlanden. Het verschil tussen Engels en Nederlands was toen kennelijk nog zo klein, dat ze zich hier verstaanbaar konden maken. Volgens de historicus Blok is er tussen de periode dat deze Angelsaksische monniken hier verbleven en de negentiende eeuw nauwelijks Engelse invloed in de Nederlanden geweest.[108] De zee vormde een barrière: de Nederlanden delen geen grens met Engeland, zoals met Frankrijk en Duitsland. Tot de negentiende eeuw richtten de Nederlanden zich voornamelijk op de Franse cultuur. Wel waren er vanaf de Middeleeuwen en vooral eind vijftiende eeuw handelscontacten met Engeland en waren er contacten tussen zeevaarders op de Noordzee en de kusten. Maar al met al stelde de invloed van Engeland op de Nederlanden tot 1800 niet veel voor. In de zeventiende en achttiende eeuw voerden Engeland en Nederland enkele oorlogen en bakkeleiden ze om de koloniën. De oorlogen eindigden toen de Nederlandse stadhouder Willem III, zoon en gemaal van Engelse koningsdochters, de Engelse troon besteeg in 1688. Maar ook toen bleef Frans de taal van het hof, en was de Engelse invloed beperkt.

In de negentiende eeuw veranderde dat. De Engelsen hielpen bij de verdrijving van de Fransen en versloegen Napoleon in 1815. De industriële revolutie breidde zich vanuit Groot-Brittannië uit naar andere landen, en de spoorwegen en stoomboot leerden we uit Groot-Brittannië kennen. Er kwam een nieuwe staatsregeling die geënt was op het Engelse parlementaire regeringsstelsel. Op literair, filosofisch en wetenschappelijk terrein namen de Engelsen een vooraanstaande plaats in.

Nadat de Engelsen, Amerikanen en Canadezen de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog hadden gebracht, stond men zeer sympathiek tegenover alles wat Engels was. Na

de oorlog werd *the American way of life* een voorbeeld voor de rest van de wereld; de overwinnaar Amerika droeg zijn cultuur (muziek, film, literatuur), zijn politieke en economische ideeën en zijn techniek ruimschoots uit. Engels groeide uit tot een wereldtaal met een hoge status. Uit de cijfers blijkt dan ook dat van de ruim 1800 Engelse leenwoorden de meeste woorden in de twintigste eeuw zijn overgenomen. De leenwoorden bestrijken alle thema's, maar communicatie (met ICT, sms en het mobiele bellen) levert de meeste leenwoorden op. De meeste thema's beginnen pas laat: in de negentiende eeuw.

Hieronder zal ik de vraag beantwoorden of het klopt dat er nauwelijks Engelse invloed is geweest vóór 1800, zoals Blok beweert. Verder zal ik één illustratief thema van Engelse leenwoorden bekijken: de namen voor kledingstukken.

Welke leenwoorden zijn er vóór 1800 geleend?

1265-1270	ootmoed	‘nederigheid’ <ENGELS
1276-1300	sterling	‘muntnaam’ <ENGELS
___		
1384-1407	dreg	‘haak, baggerbeugel’ <ENGELS
___		
1400-1401	wulk	‘(eetbare) slak’ <ENGELS
1401	karsaai	‘grof gekeperd laken’ <ENGELS
1406	nobel	‘munt’ <ENGELS
1475	okshoofd	‘vloeistofmaat’ <ENGELS
1477	delgen	‘tenietdoen’ <ENGELS
___		
1520	rozennobel	‘munt’ <ENGELS
1546	dog	‘hondensoort’ <ENGELS
1548	sovereign	‘Engels gouden pond’ <ENGELS
1567	bloedhond	‘hondensoort’ <ENGELS
1572	kits	‘type zeilschip’ <ENGELS
1573	trainen	‘oefenen’ <ENGELS
1591-1602	pressen	‘dwingen tot dienstneming’ <ENGELS
1595	pinguïn	‘pinguïnachtige’ <ENGELS
1596	emoe	‘loopvogel’ <ENGELS
___		

1600	assegaai	‘houten werpspies’ <ENGELS
1608	puritein	‘strenge protestant’ <ENGELS
1623	leguaan	‘hagedis’ <ENGELS
1623	money	‘geld’ <ENGELS
1625	guave	‘boom en vrucht daarvan’ <ENGELS
1648	voetbal	‘leren bal voor de voetbalsport’ <ENGELS
1648	wicket	‘doel bij cricketspel’ <ENGELS
1650	pakketboot	‘veerboot’ <ENGELS
1651	praaien	‘aanspreken’ <ENGELS
1655	quaker	‘lid van godsdienstige sekte’ <ENGELS
1659	sits	‘bont katoen’ <ENGELS
1661	park	‘publieke wandeltuin’ <ENGELS
1662	opossum	‘buideldier’ <ENGELS

1670	log	‘snelheidsmeter van schip’ <ENGELS
1671	wherry	‘roeiboot’ <ENGELS
1684	warrant	‘volmacht’ <ENGELS
1685	lord	‘titel’ <ENGELS
1688-1696	speech	‘redevoering’ <ENGELS
1692	gallon	‘inhoudsmaat’ <ENGELS
1692	rosbief	‘geroosterd rundvlees’ <ENGELS
1693	city	‘stadscentrum (oorspronkelijk van Londen)’ <ENGELS
1695	jam, yam	‘eetbare wortelknol’ <ENGELS
1697	pond sterling	‘munteenheid van Verenigd Koninkrijk’ <ENGELS
1698	bottel	‘fles’ <ENGELS
1699	kaakje	‘koekje’ <ENGELS
___		
1702	regatta	‘roeiwedstrijd’ <ENGELS
1721	punch	‘drank met wijn of rum’ <ENGELS
1724	kerrie	‘specerij, daarmee gekruid gerecht’ <ENGELS
1725	plot	‘intrige’ <ENGELS
1726	presbyteriaan	‘lid van Angelsaksisch kerkgenootschap, dat door presbyters wordt bestuurd’ <ENGELS
1729	buldog	‘hondensoort’ <ENGELS
1731-1735	faëton	‘rijtuigje’ <ENGELS
1734	alligator	‘krokodilachtige’ <ENGELS
1734	toermalijn	‘mineraal’ <ENGELS
1736	elektriciteit	‘natuurkracht die door wrijving wordt opgewekt’ <ENGELS

1738	methodist	‘aanhanger van bepaalde godsdienst’ <ENGELS
1746	plumpudding	‘soort pudding’ <ENGELS
1747-1787	kotter	‘zeilschip’ <ENGELS
1748	hoezee	‘tussenwerpsel: vreugde- of aanmoedigingskreet’ <ENGELS
1750	rum	‘drank van suikerriet’ <ENGELS
1754	ventilator	‘toestel voor het ventileren’ <ENGELS
1761	cake	‘zachte koek’ <ENGELS
1762	whist	‘kaartspel’ <ENGELS
1763	albatros	‘stormvogel’ <ENGELS OF FRANS
1766	gienje	‘Engelse munt’ <ENGELS
1766	nonsens	‘onzin’ <ENGELS
1769	dissenter	‘andersdenkende’ <ENGELS
1769	essay	‘verhandeling’ <ENGELS

1770	jaguar	‘katachtige’ <ENGELS
1774	kangoeroe	‘buideldier’ <ENGELS
1778	trustee	‘vertrouwensman’ <ENGELS
1778	wigwam	‘indianentent, indianenhut’ <ENGELS
1778	yard	‘lengtemaat’ <ENGELS
1781	brik	‘zeilvaartuig’ <ENGELS
1781	commodore	‘gezagvoerder op schip’ <ENGELS
1782	boy	‘knaap’ <ENGELS
1784-1785	mahonie	‘houtsoort’ <ENGELS
1786-1793	pantheïst	‘die gelooft dat God het leven van het heelal zelf is’ <ENGELS
1789	zwendelaar	‘oplichter’ <ENGELS
1790	pamflet	‘geschrift’ <ENGELS
1792	voetlicht	‘lampen aan de onderkant van het voortoneel’ <ENGELS
1793	corporatie	‘vakgenootschap’ <ENGELS
1796	logger	‘vaartuig’ <ENGELS
1798	panorama	‘vergezicht’ <ENGELS

Er zijn inderdaad maar heel weinig woorden geleend vóór 1800: slechts 81. In de twee eeuwen daarna zijn er 1776 woorden geleend.

Twee woorden zijn overgebleven van de kerstening door Angelsaksische missionarissen, namelijk *delgen* en *ootmoed*. *Delgen* ‘uitwissen, vernietigen’ is pas genoteerd in 1477, maar is veel ouder, blijkens de afleiding *verdelgen* die in de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen genoemd wordt.

Verder vinden we niet onverwacht allerlei scheepvaarttermen (*brik, log, pakketboot, praaien, wherry*), exotische dierennamen (*albatros, alligator, emoe, jaguar, kangoeroe, leguaan, opossum, pinguïn*) en namen voor hondensoorten (*bloedhond, dog, buldog*). Al vroeg zijn er ook diverse Engelse sporttermen: *regatta, voetbal, whist, wicket*. En tot slot vallen de namen voor aanhangers van verschillende geloven op: *methodist, pantheïst, presbyteriaan, puritein, quaker*.

Als laatste voorbeeld van Engelse leenwoorden geef ik de namen voor kledingstukken. Hoe zijn deze over de tijd gespreid?

1805	spencer	‘mouwloze trui’ <ENGELS

1822	sjaal	‘omslagdoek’ <ENGELS
1847	kilt	‘Schotse rok’ <ENGELS
1847	mackintosh	‘regenjas’ <ENGELS
1856	panama	‘strooien hoed’ <ENGELS
1868-1872	lapel	‘omslag aan jas’ <ENGELS
1896	outfit	‘uitrusting’ <ENGELS
1899	raglan	‘kledingstuk met speciaal aangeknipte mouwen’ <ENGELS

1903	cape	‘schoudermantel’ <ENGELS
1903	sweater	‘trui’ <ENGELS
1912	choker	‘sjaaltje gedragen in open boord’ <ENGELS
1912	petticoat	‘onderrok’ <ENGELS
1912	puttee	‘beenwindsel’ <ENGELS
1912	pyjama	‘nachtkleding’ <ENGELS
1913	shirt	‘hemd’ <ENGELS
1925	shorts	‘korte broek’ <ENGELS
1927	trenchcoat	‘regenjas’ <ENGELS
1929	knickerbocker	‘kniebroek’ <ENGELS
1931	plusfour	‘kuitbroek’ <ENGELS
1931	pullover	‘gebreid kledingstuk dat over het hoofd moet worden aangetrokken’ <ENGELS
1937	jumper	‘damestrui’ <ENGELS
1937	step-in	‘jarretellegordel waar men in stapt’ <ENGELS
1940	blazer	‘jasje’ <ENGELS
1948	interlock	‘dubbel breigoed, ondergoed daarvan’ <ENGELS
1948	topper	‘korte damesmantel’ <ENGELS
1951	twinset	‘damesjumper met vest’ <ENGELS
1953	strapless	‘zonder schouderbandjes’ <ENGELS
1954	jeans	‘spijkerbroek’ <ENGELS
1954	singlet	‘onderhemd’ <ENGELS
1955	anklet	‘korte sok’ <ENGELS
1956	blue jeans	‘spijkerbroek’ <ENGELS
1958	duster	‘ochtendjas voor dames’ <ENGELS

1958	foundation	‘damesondergoed’ <ENGELS
1959	parka	‘pooljak’ <ENGELS
1959	T-shirt	‘truitje’ <ENGELS
1961	anorak	‘windjak’ <ENGELS
1961	cup	‘kom van bustehouder’ <ENGELS
1968	jack	‘jasje’ <ENGELS
1968	maxi	‘lange kleding’ <ENGELS
1968	mini	‘korte kleding’ <ENGELS
1971	hotpants	‘type shorts voor vrouwen’ <ENGELS
1974	look	‘stijl in bv. kleding’ <ENGELS
1983	string	‘minuscuul broekje dat van achter slechts uit een koordje bestaat’ <ENGELS
1984	boots	‘laarzen’ <ENGELS
1984	double-breasted	‘met elkaar bedekkende voorpanden en twee rijen knopen’ <ENGELS
1984	wetsuit	‘kleding voor plankzeilen e.d.’ <ENGELS

1986	bodywarmer	‘mouwloos gewatteerd vest’ <ENGELS
1989	bomberjack	‘bruinleren jack met bontkraag’ <ENGELS
1989	g-string	‘minuscuul broekje dat van achter slechts uit een koordje bestaat’ <ENGELS
1989	legging	‘dunne stretchbroek’ <ENGELS
1989	stetson	‘cowboyhoed’ <ENGELS
1992	boxershort	‘modieuze onderbroek voor mannen’ <ENGELS

Deze categorie is een goed voorbeeld van de manier waarop Engelse leenwoorden in de tijd gespreid zijn: ze beginnen rond 1800 en groeien na 1950 explosief.

Friese leenwoorden

In de Romeinse tijd waren de *Frisii* al bekend. Toen de Angelen en Saksen in de vijfde eeuw tijdens de Germaanse volksverhuizingen naar Engeland trokken, breidden de Friezen hun woongebied uit. In de Middeleeuwen werd Fries in een groot gebied buiten Friesland gesproken: in Noord-Holland, Groningen en Noord-Duitsland; zelfs in Zeeland en Vlaanderen woonden Friezen. Omstreeks 700 heerste de Friese koning Redbad over de kustgebieden tussen Vlaanderen en de Weser. Maar in de tijd van Redbad begonnen de Franken de Friezen steeds meer terug te drijven, en de Franken versloegen de Friezen in 695 bij Dorestad (Wijk bij Duurstede). In 785 onderwierp Karel de Grote de Friezen en Saksen.

Na de Middeleeuwen zijn het grondgebied en de politieke macht van de Friezen steeds meer ingekrompen. In 1524 verloor Friesland definitief zijn onafhankelijkheid en werd Karel V heer van Friesland. Vanaf die tijd heeft Friesland min of meer dezelfde ontwikkeling doorgemaakt als de andere gewesten. Momenteel wordt nog slechts in een klein deel van Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland Fries gesproken. In Noord-Nederland heeft het Fries in de twintigste eeuw steeds meer wettelijke bescherming gekregen: het wordt gedoceerd op scholen, er is een eigen omroep etc. (zie de lijst van taalfeiten in de chronologische lijst achterin). In 1996 heeft Nederland het Fries erkend als regionale taal binnen het Europese Handvest voor Regionale of Minderheidstalen.

Vanaf de Middeleeuwen heeft dus een continue verdringing van het Fries door het Nederlands en vernederlandsing van het Fries plaatsgevonden. Het ligt dan ook

voor de hand dat Friese leenwoorden oud zijn, en gering in aantal. Klopt dat? Het Nederlands kent de volgende Friese leenwoorden:

1240	eiland	‘land omgeven door water’ <FRIES
1284	baken	‘vast merk dat vaarwater aangeeft’ <FRIES
___		
1343-1346	gier	‘vloeibare mest’ <FRIES
___		
1488	berooid	‘arm’ <FRIES
___		
1551	state	‘landgoed’ <FRIES
1561	krioelen	‘wemelen’ <FRIES
1567	vieren	‘een touw laten uitlopen’ <FRIES

1597	terp	‘heuvel’ <FRIES
___		
1607	feeks	‘lastige vrouw’ <FRIES
1623	til	‘duivenhok’ <FRIES
1652	kapen	‘overmeesteren’ <FRIES
1671	sjorren	‘trekken’ <FRIES
1671	sjouwen	‘met inspanning dragen’ <FRIES
___		
1738-1795	stins	‘adellijke Friese woning’ <FRIES
1793	robbedoes	‘wild mens, m.n. wild kind’ <FRIES
___		
1844	sjokken	‘slepend lopen’ <FRIES
1860	tjalk	‘zeilvaartuig’ <FRIES
1872	tjotter	‘vaartuig’ <FRIES
1887	kier	‘spleet’ <FRIES
1895-1896	sjoelen	‘met de sjoelbak spelen’ <FRIES
___		
1909	beerenburg	‘kruidenbitter’ <FRIES
1912	sjoelbak	‘lange bak voor gezelschapsspel’ <FRIES
1941	klunen	‘met ondergebonden schaatsen lopen’ <FRIES
1947	skûtsjesilen	‘wedstrijdzeilen met vrachtscheepjes’ <FRIES
1961	stabij	‘hondensoort’ <FRIES
1996	fierljeppen	‘polsstokverspringen’ <FRIES

Dat zijn inderdaad maar weinig leenwoorden, waarvan het grootste deel geleend is vóór de negentiende eeuw. Toch heeft ook de twintigste eeuw diverse leenwoorden opgeleverd. Diverse van deze woorden, bijvoorbeeld *klunen* en *skûtsjesilen*, zijn pas na 1950 in de algemene woordenboeken terechtgekomen, hoewel ze eerder in beperkte kring bekend waren. Dit hangt ongetwijfeld samen met het feit dat er na 1950 meer

dialectwoorden en groepstaalwoorden in het Standaardnederlands zijn opgenomen (zie de inheemse woorden na 1950 in 3.1 hierboven).

De meeste Friese leenwoorden betreffen de scheepvaart in de ruimste zin: *baken, eiland, kapen, sjorren, tjalk, tjotter, vieren*. De twintigste-eeuwse leenwoorden betreffen vooral sport en spel: *fierljeppen, klunen, sjoelen, skûtsjesilen*.

Scandinavische leenwoorden

Er zijn maar relatief weinig contacten geweest tussen de Lage Landen en de Scandinavische landen. Tussen de twaalfde eeuw en eind zeventiende eeuw was er levendige handel tussen Nederlandse en Vlaamse steden en de Scandinavische landen. Begin zeventiende eeuw hielpen Nederlanders bij de bouw van de stad Göteborg en hadden zij zitting in het stadsbestuur. Nederlands was toen zelfs de officiële taal naast Zweeds. Daarna volgde er een lange periode van geringe contacten. Pas in de twintigste eeuw worden de Scandinavische landen belangrijke wintersportgebieden.

De moderne Scandinavische talen hebben zich ontwikkeld uit het Oudnoor(d)s, dat van ongeveer 800 tot 1500 in Zweden, Denemarken, Noorwegen, IJsland en op de Farøer gesproken werd. Door de nauwe verwantschap tussen de Scandinavische talen is niet altijd uit te maken uit welke taal we een bepaald woord geleend hebben.

Welke woorden hebben we geleend uit de Scandinavische talen?

1268	duit	‘koperen munt’ <OUDNOOR(D)S
1273	windas	‘lier’ <OUDNOOR(D)S
1285	vuren	‘van vurenhout’ <OUDNOOR(D)S
1287	giervalk	‘roofvogel’ <OUDNOOR(D)S
___		
1351-1400	dors	‘jonge kabeljauw’ <OUDNOOR(D)S
___		
1445-1455	haai	‘kraakbeenvis’ <OUDNOOR(D)S
___		
1504	rotgans	‘eendachtige’ <OUDNOOR(D)S
1504	turen	‘scherp kijken’ <NOORS
1513	trol	‘demon’ <OUDNOOR(D)S
1594	walrus	‘zeeroofdier’ <ZWEEDS
1595	rif	‘bank in zee’ <OUDNOOR(D)S
1599	wervelwind	‘cycloon’ <OUDNOOR(D)S
___		
1612	lom	‘duikerhoen’ <NOORS
1617	scheer	‘rotseilandje’ <OUDNOOR(D)S
1643	grenen	‘van grenenhout’ <ZWEEDS
1659	fjord	‘inham’ <NOORS
1660	narwal	‘walvisachtige’ <DEENS OF NOORS
___		
1761	lemming	‘knaagdier’ <NOORS
1763	alk	‘steltloper’ <DEENS OF NOORS

1770	eiderdons	‘borstveren van de eidereend’ <IJSLANDS
1770	tungsteen	‘chemisch element’ <ZWEEDS
___		
1832	geiser	‘warme springbron’ <IJSLANDS
1847	öre	‘munt’ <DEENS OF NOORS
1863	fjeld	‘bergvlakte’ <NOORS
1864	grind, griend	‘walvisachtige’ <DEENS
1870	kraak	‘grote inktvis’ <NOORS
1871	kroon	‘munteenheid van Denemarken en later ook IJsland, Noorwegen en Zweden’ <DEENS OF IJSLANDS OF NOORS OF ZWEEDS
1871	stakker(d)	‘stumper’ <NOORS
1872	hommer	‘zeekreeft’ <DEENS
1874	ski	‘sneeuwschaats’ <NOORS
___		
1912	aquavit	‘Scandinavische sterkedrank’ <DEENS, NOORS OF ZWEEDS
1938	telemark	‘beweging om te remmen of te sturen bij skiën’ <NOORS
1947	slalom	‘afdaling met hindernissen (bij skiën)’ <NOORS
1948	knäckebröd	‘hard brood’ <ZWEEDS
1950	krill	‘plankton’ <NOORS
1963	ombudsman	‘vertrouwensman’ <ZWEEDS
1968	smørrebrød	‘plakje brood met boter en beleg’ <DEENS

1984	lego	‘kinderspeelgoed’ <DEENS
1984	loipe	‘langlauftraject’ <NOORS
1984	smörgåsbord	‘koud buffet’ <ZWEEDS

Iets meer dan de helft van de Scandinavische leenwoorden dateert van vóór 1800 en gaat terug op de oudste handelscontacten. In de tweede helft van de negentiende eeuw en in de twintigste eeuw worden woorden overgenomen voor Scandinavische verschijnselen: voedsel en drank zoals *aquavit, knäckebröd*, en termen op het gebied van de skisport: *loipe, ski, slalom, telemark*.

Het landschap en de dierenwereld in en rond de Scandinavische landen verschillen fundamenteel van de Nederlandse, dus veel leenwoorden betreffen deze thema's (*fjeld, fjord, geiser, rif, scheer; giervalk, haai, hommer, lemming, lom, narwal, rotgans, walrus* e.d.). Verder vinden we veel handelstermen (*duit, eiderdons, grenen, vuren*). De herkomst van *turen*, een zeemanswoord, is overigens niet helemaal zeker.

Afrikaanse leenwoorden

De Nederlanders richtten in 1652 een verversingsstation op in Zuid-Afrika als tussenstop tijdens hun reizen tussen de Indonesische Archipel en het vaderland. Dit station groeide uit tot een permanente vestiging. Het Nederlands dat daar gesproken werd, maakte vanaf ongeveer 1700 een aparte ontwikkeling door. Het wordt Afrikaans genoemd en is een dochtertaal of een regionale variant van het Nederlands. De taal is vooral gebaseerd op het dialect van Zuid-Holland, omdat veel kolonisten daarvandaan kwamen. Tot eind achttiende eeuw was Nederlands de belangrijkste cultuurtaal aan de Kaap.

De Nederlandse kolonie in Zuid-Afrika werd in 1795 door de Engelsen bezet en ging in 1814 definitief in Engelse handen over. Het Engels verdreef het Nederlands nu naar de tweede plaats. In 1910 kreeg Zuid-Afrika zelfbestuur, in 1961 werd het een republiek, en in 1962 trad het uit het Britse Gemenebest. In 1914 werd het onderwijs in het Afrikaans erkend; in 1925 werd Afrikaans een officiële taal van Zuid-Afrika, naast het Engels. Dat is het tot op heden, maar omdat in de grondwet van 1993 is vastgelegd dat Afrikaans een van de elf officiële talen is, is de positie ervan zwak en staat het onder grote druk van het Engels.[109]

De volgende Afrikaanse woorden zijn in het Standaardnederlands terechtgekomen:

1634	rotting	‘wandelstok’ <AFRIKAANS
1662-1662	hartenbeest	‘herkauwer’ <AFRIKAANS
___		
1779	aardvarken	‘buistandig zoogdier’ <AFRIKAANS

___

1882	aardwolf	‘hyena-achtige’ <AFRIKAANS
1884	ratel	‘marterachtige’ <AFRIKAANS

___

1918	kafferkoren	‘graansoort’ <AFRIKAANS
1934	samsam	‘bijwoord van hoedanigheid: samen’ <AFRIKAANS
1950	oubaas	‘eigenaar van een boerenhoeve’ <AFRIKAANS

1961	apartheid	‘rassenscheiding’ <AFRIKAANS
1961	rand	‘munteenheid van de Republiek van Zuid-Afrika’ <AFRIKAANS
1976	thuisland	‘zelfstandig woongebied van de Bantoes’ <AFRIKAANS

Hoe komt het dat er maar zo weinig Afrikaanse leenwoorden zijn, terwijl er toch een groot verschil bestaat tussen de Nederlandse en de Afrikaanse natuur en maatschappij? Uit het Indonesisch (zie hieronder) zijn aanzienlijk meer woorden geleend. Het geringe aantal Afrikaanse leenwoorden zal veroorzaakt zijn door het feit dat de Nederlanders die naar Zuid-Afrika vertrokken, zich daar definitief vestigden en dus geen leenwoorden mee terugbrachten, zoals de bestuursambtenaren in Indonesië.

De meeste Afrikaanse leenwoorden betreffen dierennamen. In de twintigste eeuw is de naam van het in 1948 ingestelde en in 1993 afgeschafte politieke systeem van *apartheid* overgenomen. Het bijwoord *samsam* valt enigszins uit de toon vergeleken bij de andere leenwoorden, die allemaal betrekking hebben op de specifieke Afrikaanse situatie. Daarom is het niet uitgesloten dat dit woord toch een Nederlandse vorming is en geen leenwoord.[110]

Leenwoorden uit andere Indo-europese talen

Griekse leenwoorden

Er zijn enkele zeer oude contacten geweest tussen het Germaans en het Grieks aan het einde van de Germaanse periode, toen de Germaanse talen al uit elkaar groeiden. Het Germaans heeft toen enige Griekse woorden overgenomen, die ofwel via het Gotisch zijn geleend ofwel via Zuid-Duitsland of Trier direct uit het Grieks zijn overgenomen, en vandaar uit over de rest van het Germaanssprekende gebied zijn verbreid.

Daarna is er eeuwenlang geen noemenswaardig contact geweest tussen Griekenland en de Lage Landen, omdat de gebieden ver uiteen liggen. In de Romeinse tijd hadden we contact met de Romeinen en slechts via hen met Grieks gedachtegoed en Griekse woorden (Griekenland was onderdeel van het Romeinse rijk en de Romeinen namen zeer veel Griekse woorden over).

In de Middeleeuwen kende bijna niemand in West-Europa Grieks, en Griekse teksten waren uitsluitend via Latijnse bronnen en vertalingen bekend. Zo las men het Nieuwe Testament, dat oorspronkelijk in het Grieks geschreven was, in de Latijnse Vulgaatvertaling. De Nederlanden hebben de klassieke Griekse cultuur pas in en na de Renaissance, met zijn hernieuwde aandacht voor de klassieke Oudheid, leren kennen. In die periode ging men Grieks op school onderwijzen, hoewel veel minder dan het Latijn - pas in de negentiende eeuw werd Grieks een volwaardig vak op de

middelbare school. De hervormde bijbelvertalingen, waarvan de Statenvertaling uit 1637 de invloedrijkste was, gingen uit van de oorspronkelijke Griekse en Hebreeuwse tekst. De belangstelling voor het Grieks nam dus toe, maar bleef beperkt tot een kleine kring.

Vooral vanaf de negentiende eeuw ging men ertoe over nieuwe wetenschappelijke

woorden te maken op grond van Griekse elementen. Dergelijke nieuwvormingen, zoals *dactyloscopie* en *gynaecologie*, vallen niet onder de leenwoorden (ze hebben immers nooit in het klassieke Grieks bestaan), maar onder categorie 3.3 ‘Afgeleiden van leenwoorden’. Deze wetenschappelijke vormingen hebben meestal niet in het Nederlands plaatsgevonden (maar waar dan wel, is vaak niet bekend) en zijn internationaal.[111] Behalve nieuwvormingen ging men in deze periode ook klassiek Griekse woorden gebruiken voor nieuwe wetenschappelijke vindingen, waarbij de klassiek Griekse woorden dikwijls een nieuwe betekenis kregen. Dergelijke woorden zijn internationaal, en de meeste Griekse woorden zijn geleend via een andere taal, vooral via het Latijn of Frans.

Pas in de twintigste eeuw kwam grootschalig toerisme naar Griekenland op gang. Toen ontstond voor het eerst contact met het modern Grieks.

In welke periodes heeft het Nederlands Griekse leenwoorden overgenomen?

777	kerk	‘bedehuis’ <GRIEKS
___		
1181-1210	paap	‘geestelijke’ <GRIEKS
___		
1377-1378	pruim	‘vrucht’ <GRIEKS
___		
1538	astma	‘aamborstigheid’ <GRIEKS
1552	asyndeton	‘zinsverband zonder voegwoorden’ <GRIEKS
1560	alfa	‘eerste letter van het Griekse alfabet’ <GRIEKS
1561	kyrie-eleïson	‘liturgische smeekbede’ <GRIEKS
1580	jota	‘Griekse letter’ <GRIEKS
1581	gamma	‘Griekse letter’ <GRIEKS
___		
1635	lexicon	‘woordenboek’ <GRIEKS
1637	omega	‘laatste letter van het Griekse alfabet’ <GRIEKS
1654	antonomasia	‘naamsverwisseling’ <GRIEKS
1663	epidermis	‘opperhuid’ <GRIEKS
1663	epitheton	‘bijnaam’ <GRIEKS

1663	oxymoron	‘scherpe, schijnbaar ongerijmde tegenstelling’ <GRIEKS
1663	polysyndeton	‘veelverbinding’ <GRIEKS
1663	prolegomena	‘inleiding’ <GRIEKS
1669	autarkie	‘het in eigen behoefte voorzien’ <GRIEKS
___		
1720	litotes	‘retorische figuur waarbij men schijnbaar iets verkleint of ontkent’ <GRIEKS
1720	oligarchie	‘regering van weinige personen of families’ <GRIEKS
1726	abracadabra	‘toverspreuk’ <GRIEKS
1734	idiosyncrasie	‘aangeboren overgevoeligheid’ <GRIEKS
1734	stater	‘oude Griekse munt’ <GRIEKS
1767	lambda	‘de Griekse letter l’ <GRIEKS

1775	asymptoot	‘lijn die nooit door kromme geraakt wordt’ <GRIEKS
1778	idioticon	‘dialectwoordenboek’ <GRIEKS

___

1824	acrostichon	‘naamvers’ <GRIEKS
1824	amfibrachys	‘een versvoet’ <GRIEKS
1824	anti	‘tegen’ <GRIEKS
1824	chrestomathie	‘bloemlezing’ <GRIEKS
1824	epos	‘heldendicht’ <GRIEKS
1824	ethos	‘zedelijke houding’ <GRIEKS
1824	ganglion	‘zenuwknoop, peesknoop’ <GRIEKS
1824	onomasticon	‘lijst van namen’ <GRIEKS
1824	polyarchie	‘regering van velen’ <GRIEKS
1832	acne	‘vetpuistje’ <GRIEKS
1832	autochtoon	‘de oorspronkelijke bevolking uitmakend’ <GRIEKS
1836	klysma	‘lavement’ <GRIEKS
1846	kosmos	‘heelal’ <GRIEKS
1847	anakoloet	‘niet-lopende zin’ <GRIEKS
1847	bèta	‘de Griekse letter b’ <GRIEKS
1847	diaspora	‘verstrooiing buiten de landsgrenzen’ <GRIEKS
1847	eczeem	‘huiduitslag’ <GRIEKS
1847	etymologicon	‘etymologisch woordenboek’ <GRIEKS
1847	eureka, heureka	‘tussenwerpsel: uitroep bij ontdekking’ <GRIEKS
1847	palindroom	‘woord dat achterstevoren kan worden gelezen’ <GRIEKS
1847	pentagram	‘vijfpuntige ster’ <GRIEKS

1847	pentatlon	‘vijfkamp’ <GRIEKS
1847	sigma	‘de Griekse letter s’ <GRIEKS
1847	somatisch	‘lichamelijk’ <GRIEKS
1847	taxis	‘beweging van vrij levende organismen’ <GRIEKS
1847	ypsilon	‘Griekse letter’ <GRIEKS
1871	kalligraferen	‘schoonschrijven’ <GRIEKS
1873	epsilon	‘vijfde letter van het Griekse alfabet’ <GRIEKS
1886	agora	‘centraal plein in oude Griekse steden’ <GRIEKS
1886	akropolis	‘stadsburcht’ <GRIEKS
1886	deiktisch	‘aanwijzend’ <GRIEKS
1896	hybris	‘overmoed’ <GRIEKS

___

1902	elektron	‘elementair deeltje’ <GRIEKS

1910-1914	boulimie	‘vraatzucht’ <GRIEKS
1912	parataxis	‘nevenschikking’ <GRIEKS
1920	stadion	‘sportterrein’ <GRIEKS
1924	trauma	‘psychische stoornis’ <GRIEKS
1939	foon	‘eenheid van geluid’ <GRIEKS
1950	koine	‘gemeenschappelijke taal’ <GRIEKS
1950	paraleipsis	‘stijlfiguur’ <GRIEKS
1950	prolepsis	‘het logisch te vroeg noemen’ <GRIEKS
1961	soma	‘lichaam’ <GRIEKS
1961	topos	‘plaats met vaste argumenten in bv. redevoeringen’ <GRIEKS
1969	sirtaki	‘Griekse dans’ <MODERN GRIEKS
1973	anabool	‘opbouw van eiwit bevorderend’ <GRIEKS
1976	kappa	‘de Griekse letter k’ <GRIEKS
1976	polis	‘stad’ <GRIEKS
1978	ouzo	‘Grieks distillaat’ <MODERN GRIEKS
1978	retsina	‘witte harswijn’ <MODERN GRIEKS
1992	moussaka	‘gerecht van gehakt, tomatensaus en aubergines’ <MODERN GRIEKS
1996	feta	‘zachte witte kaas’ <MODERN GRIEKS
1996	souvlaki	‘geroosterd vlees aan pennen’ <MODERN GRIEKS
1996	tzatziki	‘gerecht met yoghurt, komkommer en knoflook’ <MODERN GRIEKS

1999	gyros	‘gerecht bestaande uit aan het spit geroosterd vlees of vis’ <MODERN GRIEKS

De leenwoorden kunnen in drie duidelijk onderscheiden periodes worden verdeeld. Ten eerste zijn er heel oude, vooral religieuze woorden: *kerk, paap* en *pruim* - deze woorden zijn al in de Germaanse periode geleend. Daarna zijn er, van de Renaissance in de zestiende eeuw tot heden, wetenschappelijke woorden overgenomen uit het Grieks, met een hoogtepunt in de negentiende eeuw. Ten slotte zijn enkele modern Griekse woorden geleend in de tweede helft van de twintigste eeuw, die dankzij het toerisme bekend geworden zijn, vooral etenswaren (*feta, gyros, moussaka, ouzo, retsina*).

Bij de wetenschappelijke woorden is vaak moeilijk uit te maken of ze direct uit het Grieks zijn overgenomen dan wel via het Latijn of een andere taal. De spelling van bovenstaande woorden doet rechtstreekse ontlening vermoeden, maar helemaal zeker is dat niet. De woorden zijn over het algemeen erg specialistisch. Het gaat vooral om woorden op het gebied van de taalkunde, letterkunde en wetenschap.

Slavische leenwoorden

Boven zagen we dat er al in de Germaanse tijd enkele handelswoorden uit het Oudslavisch waren geleend. De handelscontacten tussen de Nederlanden en Rusland zijn daar-

na blijven bestaan. Tot de Duitse Hanze, die zijn bloeitijd in de veertiende en vijftiende eeuw had, behoorden zowel Nederlandse en Vlaamse steden als het Russische Novgorod.

Eind zestiende eeuw probeerde Willem Barentsz. vergeefs om langs Noord-Rusland een zeeweg naar China te vinden - zoals bekend moest hij bij zijn derde poging in 1596 op Nova Zembla overwinteren in het Behouden Huys. Andere avonturiers trokken vervolgens over land naar Rusland. In de zeventiende eeuw verschenen hierover diverse reisbeschrijvingen, bijvoorbeeld in 1664 van Nicolaas Witsen, in 1676 van J.J. Struys en in 1677 van Koenraad van Klenk. Bekend zijn natuurlijk de bezoeken van tsaar Peter de Grote (1672-1725) aan Nederland. In 1799 en 1813 kwam een leger van Russen en kozakken naar Nederland om de napoleontische legers te verdrijven. In de negentiende eeuw maken verschillende Russische schrijvers internationaal naam en vinden via vertalingen hun weg naar andere talen.

In 1917 was Rusland het eerste land dat communistisch werd; dit staatsbestel werd een voorbeeld voor andere landen, tot de val van de Berlijnse muur in 1989.

Met andere Slavische landen heeft het Nederlands nauwelijks contact gehad. Welke woorden hebben de contacten met vooral Rusland opgeleverd?

1616	karwats	‘zweep’ <RUSSISCH
1620	kozak	‘lid van Russisch ruitervolk’ <RUSSISCH
1666	pierewaaien	‘uitgaan’ <RUSSISCH
1671	tsarevitsj	‘zoon van de tsaar’ <RUSSISCH
1676	tsaar	‘Slavische vorst’ <RUSSISCH
1677	knoet	‘zweep’ <RUSSISCH
1677	kopeke	‘Russische munt’ <RUSSISCH
1677	pope	‘Russisch-orthodoxe priester’ <RUSSISCH
1677	roebel	‘munteenheid van de voormalige Sovjet-Unie, Rusland, Wit-Rusland en Tadzjikistan’ <RUSSISCH
1692	mammoet	‘voorhistorische olifant’ <RUSSISCH
___		
1708	poed	‘Russisch gewicht’ <RUSSISCH
1714	werst	‘afstandsmaat’ <RUSSISCH

1824	bojaar	‘adellijke grootgrondbezitter’ <RUSSISCH
1827	mazurka	‘dans’ <RUSSISCH
1832	balalaika	‘snaarinstrument’ <RUSSISCH
1832	zloty	‘munteenheid van Polen’ <POOLS
1833	hetman	‘aanvoerder van de kozakken’ <POOLS
1843	slivovitsj	‘pruimenbrandewijn’ <SERVISCH
1847	beloega	‘walvisachtige’ <RUSSISCH
1847	sterlet	‘beenvis’ <RUSSISCH
1847	wodka	‘Russische brandewijn’ <RUSSISCH
1847	koemis	‘gegiste paardenmelk’ <RUSSISCH
1856	toendra	‘mossteppe’ <RUSSISCH
1863	moezjiek	‘boer’ <RUSSISCH

1863	sovjet	‘raad’ <RUSSISCH
1872	zwijnjak	‘schoelje’ <TSJECHISCH
1879	doerak	‘gemeen mens’ <RUSSISCH
1886	borsjtsj	‘rodebietensoep’ <RUSSISCH
1886	samowa(a)r	‘toestel om thee te zetten’ <RUSSISCH

___

1905	pogrom	‘razzia tegen joden’ <RUSSISCH
1907	trojka	‘rijtuig met driespan’ <RUSSISCH
1912	barzoi, borzoi	‘hondensoort’ <RUSSISCH
1914	lev	‘munteenheid van Bulgarije’ <BULGAARS
1918	bolsjewiek	‘aanhanger van het Russische communisme’ <RUSSISCH
1918	grivnja	‘munteenheid van Oekraïne’ <OEKRAÏENS
1924	mensjewiek	‘aanhanger van Russische politieke partij’ <RUSSISCH
1929	koelak	‘Russische boer’ <RUSSISCH
1930	Komintern	‘de Derde Internationale’ <RUSSISCH
1930	taiga	‘streek met naaldwouden’ <RUSSISCH
1931	intelligentsia	‘de stand der intellectuelen’ <RUSSISCH
1931	kolchoz	‘collectief landbouwbedrijf’ <RUSSISCH
1931	robot	‘kunstmens’ <TSJECHISCH
1941	kuna	‘munteenheid van Kroatië’ <KROATISCH
1941	podsol	‘schierzand’ <RUSSISCH

1945	sovchoz	‘staatslandbouwbedrijf’ <RUSSISCH
1948	koruna	‘munteenheid van Tsjechië en Slowakije’ <TSJECHISCH OF SLOWAAKS
1949	Komsomol	‘bond voor de jeugd in de Sovjet-Unie’ <RUSSISCH
1949	politbureau	‘dagelijks bestuur van de communistische partij’ <RUSSISCH
1952	trojka	‘driemanschap’ <RUSSISCH
1957	spoetnik	‘kunstmaan’ <RUSSISCH
1961	kosmonaut	‘ruimtevaarder’ <RUSSISCH
1975	sjasliek	‘aan een spit geroosterde stukjes vlees’ <RUSSISCH
1976	irbis	‘katachtige’ <RUSSISCH
1984	agitprop	‘communistische afdeling’ <RUSSISCH
1984	apparatsjik	‘bureaucraat’ <RUSSISCH
1984	goelag	‘interneringskamp’ <RUSSISCH
1984	kalasjnikov	‘Russisch geweer’ <RUSSISCH
1986	desinformatie	‘schijninformatie’ <RUSSISCH
1987	glasnost	‘openheidspolitiek’ <RUSSISCH
1987	perestrojka	‘hervorming’ <RUSSISCH
1990	tolar	‘munteenheid van Slovenië’ <SLOVEENS

1992	matroesjka	‘poppetje waarbinnen een kleiner poppetje, waarbinnen... enz.’ <RUSSISCH
1992	nomenklatoera	‘communistische partijbonzen’ <RUSSISCH
1993	denar	‘munteenheid van Macedonië’ <MACEDOONS
1996	blini	‘boekweitpannenkoekjes’ <RUSSISCH
1996	datsja	‘buitenverblijf van Russische welgestelden’ <RUSSISCH
1999	haček	‘typografisch teken’ <TSJECHISCH
1999	konik	‘paardachtige’ <POOLS

We vinden een behoorlijk aantal Russische leenwoorden in de zeventiende eeuw (*karwats, knoet, kopeke, roebel*), die echter dateren van vóór de komst van Peter de Grote: ze zullen dus te danken zijn aan handelscontacten en aan reisverslagen van Nederlanders. Vervolgens levert de negentiende eeuw een redelijk aantal woorden, die waarschijnlijk voor een deel te danken zijn aan literaire contacten. De meeste Russische leenwoorden heeft echter het twintigste-eeuwse communisme en de reactie daarop gebracht (*agitprop, bolsjewiek, intelligentsia, Komsomol, perestrojka*).

Met de andere Slavische talen is het directe contact pas in de negentiende en twintigste eeuw gelegd, maar de leenwoorden hieruit zijn te verwaarlozen: 55 woorden komen uit het Russisch tegen 13 uit alle andere Slavische talen.

Leenwoorden uit het Romani

Het Romani (ook wel Zigeunertaal genoemd) is een Indi-sche taal die verwant is met het Sanskriet en de moderne Indische talen. In de vierde eeuw voor Chr. zijn de zigeuners weggetrokken uit hun stamland India. In eerste instantie trokken ze naar Perzië en Armenië. Vanaf de elfde eeuw ver-spreidden zij zich over Griekenland en de Balkan, en van-daar over de rest van Europa.

De zigeuners hebben in twee verschillende periodes in de Nederlanden gewoond. Hun eerste verblijf duurde ruwweg van 1420 tot 1750. In de eerste helft van de achttiende eeuw werden ze door hard overheidsoptreden verdreven; een deel van hen ging op in de zwerversbevolking, een deel vluchtte en de rest werd gedood. Van ongeveer 1750 tot 1850 verbleven er geen zigeuners in de Nederlanden, maar daarna trokken er weer zigeuners binnen. De Tweede Wereldoorlog eiste een zware tol, en na de oorlog verbleven er nog maar weinig zigeuners in Nederland en België. Als

reactie op het feit dat de nazi's die de zigeuners deporteerden, Romani spraken, geven de Sinti (niet de Roma) tot op heden geen informatie over hun taal aan buitenstaanders.

In de zestiende eeuw werden in de Lage Landen twee woordenlijsten van het Romani opgetekend: rond 1570 een ongepubliceerde lijst door de Groningse edelman Johan van Ewsum (de tweede woordenlijst in Europa: in 1542 werd in Engeland de eerste woordenlijst gemaakt) en in 1597 de eerste woordenlijst Romani-Latijn, in Leiden gepubliceerd door Bonaventura Vulcanius in zijn werk *De Literis et Lingua Getarum siue Gothorum* 'Over de letters en taal van de Goten'. Daarna wordt pas in de twintigste eeuw

weer enige aandacht aan het Romani in de Lage Landen besteed.

Het Romani is geen schoolvak en valt niet onder de regeling van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur. In 1996 heeft Nederland het Romani (de taal van de Roma en de Sinti) erkend als regionale taal binnen het Europese Handvest voor Regionale of Minderheidstalen.

Hebben de twee periodes dat er zigeuners in de Lage Landen verbleven, geleid tot evenveel leenwoorden? Aan leenwoorden uit het Romani vinden we:

1504	pooien	‘zuipen’ <ROMANI
1509	dokken	‘betalen’ <ROMANI
___		
1643	gids	‘leidsman’ <ROMANI
___		
1706	mollen	‘doden’ <ROMANI
1731	bink	‘Bargoens: man’ <ROMANI
1769	val	‘Bargoens: deur’ <ROMANI
___		
1873	joekel	‘hond’ <ROMANI
1890	mangen	‘Bargoens: bedelen’ <ROMANI
1898	piet	‘luis’ <ROMANI
___		
1906	loefie	‘Bargoens: halve cent’ <ROMANI

Alle woorden dateren van het eerste verblijf van de zigeuners, hoewel sommige pas laat zijn genoteerd. Dat ze ouder zijn, weten we doordat ze al wel, in iets andere vorm, in dialecten voorkwamen.

Wat opvalt is hoe gering het aantal leenwoorden is, en dat het, op *gids* na, allemaal Bargoense of informele woorden betreft. *Gids* is afgeleid van het zigeunerwoord *gadžo* ‘niet-zigeuner, boer’, speciaal ‘boer die handlanger van de zigeuners is’, vergelijk zeventiende-eeuws *gidje* ‘spion’ en de Kempense vorm *gids* ‘lange, magere vrouw’. De betekenisontwikkeling van ‘zigeuner-vrouw’ tot ‘leider, leidsman’ kan verklaard worden uit het feit dat de zigeuner-vrouwen voorop gingen en het terrein verkenden, waarbij ze optraden als gidsen en tegelijk als spionnen.

Dat de overige leenwoorden allemaal informele woorden zijn, komt doordat zigeuners zich in het verleden niet in het Nederlandse gebied mochten vestigen en ze daardoor niet met alle lagen van de bevolking contact hadden, maar voornamelijk met andere zwer-vende groepen. Als gevolg hiervan werden de Romani-woorden eerst opgenomen in het Bargoens, en vandaar uit is een deel ervan in het Standaardnederlands terechtgekomen.

Behalve de hier genoemde woorden is uit het eerste verblijf van de zigeuners nog een aantal afleidingen van Romani-woorden overgebleven (terwijl het simplex is verdwenen), zoals *poekelen* ‘te veel praten, doorslaan’ (1890) en *verpatsen* (1860). *Poekelen* is een afleiding van Romani *p'uk* ‘bekennen, verraden, aanklagen’; iets ouder is *poekeren* ‘spreken’, maar ook dat is pas sinds eind negentiende eeuw bekend. *Verpatsen* is waarschijnlijk gevormd naast het veel oudere *verpassen* (1576), een samenstelling van *ver-* en *pas-sen* ‘kopen’, dat is afgeleid van Romani *pasj* ‘deel’. De *-t-* in *verpatsen* kan wellicht uit klanksymboliek (handslag bij verkoop) verklaard worden.

Aan het Romani-woord *pérjas* ‘scherts, vrolijkheid’ hebben we zelfs drie afleidingen overgehouden: *pierder* ‘speler (muzikant, gokker)’ (1731), *pieren* ‘spelen (muziek maken, gokken)’ (1840) en *pierement* ‘straatorgel’ (1890). Van *pooien* ‘zuipen’ is waarschijnlijk *pooier* ‘souteneur’ (1413) afgeleid, hoewel *pooier* eerder is gevonden dan *pooien*. De betekenisontwikkeling is dan gegaan van ‘zuipen’ (*pooier* betekende ook ‘drinkebroer’) naar ‘eten, zich laten onderhouden’, wellicht via ‘drinken op kosten van’. De stap naar ‘souteneur’ is dan maar klein.[112]

Leenwoorden uit Semitische talen

Arabische leenwoorden

De invloed van de Arabieren op Europa begint bij de bezetting van Spanje door de Moren van 711 tot ongeveer 1250, gevolgd door de tijd van de Reconquista (circa 1250 tot 1504). Van de negende tot de elfde eeuw bezaten de Arabieren bovendien gebieden op Sicilië en in Zuid-Italië. Vanuit deze Zuid-Europese bases hadden zij invloed op de rest van Europa. Aan het eind van de Middeleeuwen was van taalkundige invloed van het Arabisch nog maar weinig over. Vanaf de twaalfde eeuw ging men natuurkundige en filosofische Arabische werken steeds vaker vertalen in het middeleeuws Latijn. Via het middeleeuws Latijn werden dan ook Arabische wetenschapstermen verbreid. Vooral op het gebied van de geneeskunst, wis- en natuurkunde (alchimie) en sterrenkunde bezaten de Arabieren een voorsprong ten opzichte van de Europese wetenschappers. Zo introduceerden de Arabieren in Europa in de dertiende eeuw de Arabische cijfers en daarmee het woord *cijfer*; tot die tijd gebruikte men de Romeinse cijfers (I, V, X, etc.), die wiskundige bewerkingen compliceerden. Tevens introduceerden zij de *nul* en de begrippen *algebra* en *algoritme*. De Arabische vernieuwingen drongen eerst door in het middeleeuws Latijn en de Romaanse talen (Spaans, Italiaans, Frans). Daardoor zijn de meeste Arabische woorden via deze talen in het Nederlands gekomen. Deze woorden laat ik buiten beschouwing, omdat in dit boek alleen de directe ontleningen bekeken worden.[113]

Er waren evenwel ook rechtstreekse contacten van Nederlanders met de Arabische wereld, door handel maar vooral door de Kruistochten, die van 1099 tot 1270 gehouden werden. Het aantal Nederlanders dat op Kruistocht ging, was echter relatief gering. Daarna bestond lange tijd geen contact tussen de Lage Landen en de Arabische wereld; alleen via de literatuur nam men er enige kennis van, en via de grotendeels islamitische Indonesische Archipel. In de Renaissance bestond interesse in de Oosterse talen Hebreeuws en Arabisch. In 1586 werd F. Raphelengius (Frans van Ravelingen), schoonzoon van de drukker Plantijn, benoemd als eerste hoogleraar Hebreeuws te Leiden; tevens doceerde hij Arabisch en stelde hij een Arabisch-Latijns woordenboek samen. In 1593 werd Josephus Scaliger (1540-1609) de eerste hoogleraar Arabisch te Leiden. Motieven om de leerstoel Arabisch in te stellen waren: het belang van het Arabisch voor de wetenschap, het feit dat het Arabisch licht wierp op de bijbeltekst en het belang van het Arabisch voor reizen, diplomatie en handelscontacten. De hoogleraren Arabisch waren niet zelden tegelijkertijd hoogleraar wiskunde; zo was de Leidse hoogleraar Jacobus Golius

(1596-1667) ‘matheseos et linguarum orientalium professor’ (hoogleraar in de wiskunde en de Oosterse talen).

Vanaf de tweede helft van de jaren zestig zijn veel Marokkanen naar Nederland getrokken als gastarbeiders; later kwam hun familie over in het kader van de gezinshereniging. Rond 1990 woonden er ongeveer 140.000 Marokkanen in Nederland. Een deel van deze Marokkanen sprak Marokkaans-Arabisch en een ander deel sprak een Berbertaal, wat geen Semitische taal is maar wel behoort tot dezelfde taalfamilie als het Semitisch, namelijk het Hamito-semitisch.[114] Daarnaast kenden sommigen Modern Standaard Arabisch, de officiële schrijftaal die in alle Arabische landen gebruikt wordt en gebaseerd is op het klassiek Arabisch, maar die niemands moedertaal is. Vanaf 1970 wordt Modern Standaard Arabisch (vanaf 1998 ook Berbers en Marokkaans-Arabisch) gegeven binnen het kader van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur.

Welke directe ontleningen kennen we, en in welke periode zijn deze overgenomen? Hebben de Marokkanen die vanaf de jaren zestig hier kwamen wonen, veel nieuwe woorden geleverd?

1530	atlas	‘soort zijde’ <ARABISCH
___		
1603	ramadan	‘islamitische vastenmaand’ <ARABISCH
1619	emir	‘Arabisch opperhoofd’ <ARABISCH
1626	imam	‘islamitische gebedsvoorganger’ <ARABISCH
1653	kadi	‘rechter’ <ARABISCH
1681	koeskoes, couscous	‘deegwaar van kleine korrels’ <ARABISCH OF FRANS
1686	Allah	‘naam van God bij de moslims’ <ARABISCH
___		
1778	koran	‘heilige schrift van de moslims’ <ARABISCH
1788	fakir	‘boetende bedelmonnik’ <ARABISCH OF FRANS
___		
1820	islam	‘moslimgodsdienst’ <ARABISCH

1824	dinar	‘munteenheid van o.a. Algerije, Bahrein, Irak, Jordanië, Koeweit, Libië en Tunesië’ <ARABISCH
1824	moslim	‘aanhanger van de islam’ <ARABISCH
1832	dirham	‘munteenheid van Marokko en de Verenigde Arabische Emiraten’ <ARABISCH
1838	hasjiesj	‘bedwelmend genotmiddel’ <ARABISCH
1847	hadji	‘Mekkaganger’ <ARABISCH
1847	henna	‘oranjerood kleurmiddel’ <ARABISCH
1847	sjeik	‘hoofd (bv. van bedoeïenenstam)’ <ARABISCH
1847	sjiiet	‘aanhanger van bepaalde islamitische sekte’ <ARABISCH
1847	soenniet	‘orthodoxe islamiet’ <ARABISCH
1847	ghazel	‘Arabische dichtvorm’ <ARABISCH
1847	hedsjra	‘de migratie van Mohammed uit Mekka naar Medina’ <ARABISCH

1863	boernoes	‘mantel’ <ARABISCH
1863	moefti	‘islamitisch rechtsgeleerde’ <ARABISCH
1886	insjallah	‘tussenwerpsel: zo God wil’ <ARABISCH
1886	kashba	‘Moorse citadel’ <ARABISCH
1886	riyal	‘munteenheid van o.a. Iran, Jemen, Oman, Qatar en Saoedi-Arabië’ <ARABISCH
1886	soefi	‘beoefenaar van de islamitische mystiek’ <ARABISCH
1886	soek	‘bazaarstraat’ <ARABISCH
1886	djinn	‘geest’ <ARABISCH
1886	mihrab	‘nis in moskee die gebedsrichting aangeeft’ <ARABISCH
1886	soera	‘hoofdstuk van de koran’ <ARABISCH
___		
1902	fennek	‘hondachtige’ <ARABISCH
1907	jihad	‘heilige oorlog’ <ARABISCH
1940	saluki	‘hondensoort’ <ARABISCH
1961	kif	‘hasjiesj’ <ARABISCH
1973	ouguiya	‘munteenheid van Mauritanië’ <ARABISCH
1976	bismillah	‘tussenwerpsel: uitroep aan het begin van enigerlei onderneming’ <ARABISCH
1979	ayatollah	‘sjiitisch schriftgeleerde’ <ARABISCH
1981	shoarma	‘vleesgerecht’ <ARABISCH
1986	raï	‘popmuziek van Algerijnse oorsprong’ <ARABISCH
1988	hamam	‘oosters badhuis’ <ARABISCH

1989	falafel	‘gerecht van gefrituurde erwtjes, uien en kruiden’ <ARABISCH
1989	fatwa	‘door een islamitisch rechtsgeleerde geformuleerd decreet’ <ARABISCH
1989	halal	‘rein volgens de islamitische spijswetten (van vlees)’ <ARABISCH
1989	hezbollah	‘(lid van) een radicale islamitische groepering’ <ARABISCH
1992	intifada	‘Palestijnse volksopstand tegen de Israëliërs’ <ARABISCH
1992	moedjahedien	‘islamitische vrijheidsstrijders’ <ARABISCH
1992	qat	‘hallucinogene boomblaadjes waarop gekauwd wordt’ <ARABISCH
1992	sharia	‘aan de koran ontleende wetgeving’ <ARABISCH
1992	tahin	‘sesampasta’ <ARABISCH
1996	djellaba	‘gewaad van mannen in de Maghrib’ <ARABISCH
___		
2000	chaabi	‘Marokkaanse volksmuziek’ <ARABISCH

Hieruit blijkt dat de Kruistochten geen enkele blijvende invloed hebben gehad. Het oudste leenwoord is de naam van een handelsproduct: *atlas*. Enkele, veelal religieuze, woorden hebben we al vroeg, in de zeventiende of achttiende eeuw, in Indonesië leren kennen, bijvoorbeeld *imam, koran* en *ramadan*. Maar pas in de negentiende eeuw drong kennis van de Arabische wereld op grote schaal door. De eerste helft van de twintigste eeuw zakt de invloed in, en de kennismaking wordt hernieuwd en versterkt na de Tweede Wereldoorlog, toen Marokkanen zich hier vestigden. Toch blijft de invloed in die periode achter bij die van de negentiende eeuw. De meeste leenwoorden betreffen het geloof, en in de twintigste eeuw ook allerlei voedingsmiddelen. De meeste leenwoorden zijn ontleend aan het Modern Standaard Arabisch; uit de spreektaalvariant, zoals het Marokkaans-Arabisch of Algerijns-Arabisch, hebben wij slechts enkele woorden geleend, bijvoorbeeld *chaabi* en *raï*. Overigens wordt de naam van Algerijnse raï-zangers voorafgegaan door het predikaat *chaab* (Arabisch *shâbb*) '(angry) young man', om hen te onderscheiden van *sheik* 'oude man', wat in dit verband wil zeggen: traditionele meesterzanger. Dit woord *chaab* is ook in Nederland wel bekend; een Nederlandse nieuwslezer op de televisie sprak het evenwel uit als [gaap] in plaats van [sjaap]!

In de straattaal, de taal van jongeren in de Randstad, is de invloed van het Marokkaans-Arabisch groter. Straattaal is, zoals in 3.1 opgemerkt onder de inheemse woorden van na 1950, een mengtaal met Nederlands als basis en daardoorheen al of niet aangepaste of vervormde woorden uit andere talen en nieuwe, zelfbedachte woorden. Deze straattaal is zeer vluchtig en woorden eruit zijn (nog?) niet tot het Standaardnederlands doorgedrongen. De invloed van het Marokkaans-Arabisch varieert per stad; in Utrecht, dat veel van oorsprong Marokkaanse inwoners kent, is hij groter dan in bijvoorbeeld Amsterdam. Voorbeelden van Arabische straattaalwoorden zijn *floes* 'geld', *habibi* 'mijn lief', *kaabaa* 'hoer', *taboen jemek* 'je moeders kut', *tazz/tezz*! 'shit!, *tfoe* 'bah', *whoella* 'ik zweer het', *zaama* 'zeg maar, zogenaamd'.[115]

Een deel van de Marokkanen spreekt een Berbertaal. Uit deze Berbertaal heeft het Standaardnederlands geen woorden direct geleend. Wel worden Berberwoorden in beperkte mate in de straattaal gebruikt, bijvoorbeeld *ebelo* 'lul', *kasan* 'ik zweer het', *koead/kaout* 'donder op', *zien* 'liefje'. Bovendien gaan de woorden *koeskoes* en *boernoes* terug op het Berbers; wij hebben ze echter via het Arabisch geleend.

Hebreeuwse en Aramese leenwoorden

Met het (bijbels) Hebreeuws en Aramees hebben we alleen via het Oude Testament contact gehad. Dit was namelijk geschreven in het Hebreeuws. Nauw verwant aan het Hebreeuws is het Aramees, dat van 1000 voor Chr. tot 600 na Chr. werd gesproken en de taal was die Jezus sprak. Als spreektaal werd het Hebreeuws sinds de zesde eeuw voor Chr. door het Aramees verdrongen, Hebreeuws werd alleen nog als taal van de religie gebruikt.

In de Nederlanden las men in de Middeleeuwen de bijbel in de Latijnse vertaling, en tot aan de Renaissance was er nauwelijks kennis van het Hebreeuws. Tijdens de Renaissance kreeg men belangstelling voor de klassieke talen, en leerde men ook

Hebreeuws, de taal van het Oude Testament. In 1517 werd daarom in Leuven het Collegium Trilingue

opgericht voor de studie Latijn, Grieks en Hebreeuws. De hervormde Statenvertaling van de bijbel, die in 1637 verscheen, was rechtstreeks vertaald uit het Hebreeuws en (voor het Nieuwe Testament) uit het Grieks.

Halverwege de negentiende eeuw ontstond er onder de joden een beweging die het gebruik van het Hebreeuws propageerde in plaats van het Jiddisch. Hiervoor moest het Hebreeuws natuurlijk gemoderniseerd worden en moesten allerlei termen worden geschapen voor nieuwe technische of maatschappelijke begrippen en vindingen. Het moderne Hebreeuws werd de officiële taal van de staat Israël, die in 1948 werd uitgeroepen. Een tijdlang gingen Nederlanders in de kibboetsen aldaar werken.

Tot welke leenwoorden hebben de contacten met bijbels en modern Hebreeuws geleid?

1526	Poerim	‘joods feest’ <HEBREEUWS
1526	rabbi	‘joods godsdienstleraar’ <HEBREEUWS
1557	talmoed	‘misjna plus commentaar daarop’ <HEBREEUWS
1561	halleluja	‘tussenwerpsel: lofkreet’ <HEBREEUWS
___		
1622	sanhedrin	‘Hoge Raad’ <HEBREEUWS
1637	Pesach	‘joods paasfeest’ <HEBREEUWS
1649	benjamin	‘jongste zoon’ <HEBREEUWS
___		
1805	schibbolet, sjibbolet	‘herkenningswoord’ <HEBREEUWS
1824	misjna	‘verzameling joodse wetten’ <HEBREEUWS
1824	thora	‘Mozaïsche wet’ <HEBREEUWS
1847	kabbala	‘geheime joodse leer’ <HEBREEUWS
1847	tallith	‘joods kerkkleed’ <HEBREEUWS
1886	golem	‘joodse sagefiguur, tot leven gebrachte kleifiguur’ <HEBREEUWS

1899	mezoeza	‘aan deurpost bevestigd fragment van het OT’ <HEBREEUWS

___

1910	Jom Kippoer	‘Grote Verzoendag’ <HEBREEUWS
1912	kol nidree	‘joods gebed’ <ARAMEES
1912	Tenach	‘Oude Testament’ <HEBREEUWS
1912	sjofar	‘ramshoorn, bazuin’ <HEBREEUWS
1921	Chanoeka	‘herdenking van de inwijding van de Tempel’ <HEBREEUWS
1929	bar mitswa	‘feestelijk gevierde meerderjarigheid van joodse jongen’ <HEBREEUWS
1929	menora	‘liturgische kandelaar’ <HEBREEUWS
1929	sjwa	‘toonloze e’ <MODERN HEBREEUWS
1958	kibboets	‘Israëlische kolonie’ <MODERN HEBREEUWS

1970	sjalom, sjaloom	'tussenwerpsel: joodse groet' <MODERN HEBREEUWS
1977	uzi	'machinepistool' <MODERN HEBREEUWS
1980	sjekel	'munteenheid van Israël' <MODERN HEBREEUWS
1985	Shoa	'moord op het joodse volk in WO II' <MODERN HEBREEUWS
1986	sabra	'in Israël geboren Israëliër' <MODERN HEBREEUWS

Dat de Hebreeuwse invloed klein is, ligt gezien de geringe contacten met deze taal voor de hand. Alle woorden van vóór 1950, behalve *sjwa*, zijn religieuze leenwoorden. Deze zijn vanaf de zestiende eeuw, maar vooral in de negentiende eeuw bekend geworden. Daarom heb ik de herkomst van *manna* herzien. Het woord is al genoemd in 1285, in de Rijmbijbel van Jacob van Maerlant, en het kan dus geen Aramees leenwoord zijn, zoals aanvankelijk genoteerd stond: gezien de datering moet het geleend zijn via het Latijn.

In de tweede helft van de twintigste eeuw zijn een paar woorden uit het moderne Hebreeuws overgenomen.

Leenwoorden uit andere niet-Indo-europese talen

Turkse leenwoorden

In de Middeleeuwen en daarna bezaten de Turken veel macht en gebied in Midden- en Zuid-Europa, vooral op de Balkan. Vanaf het midden van de zestiende eeuw nam de Turkse invloed in Europa geleidelijk af. Na de Balkanoorlog van 1912-1913 en de Eerste Wereldoorlog bezat Turkije in Europa slechts een klein gebied bij Constantinopel. Mustafa Kemal, later Kemal Atatürk ('Vader der Turken') genaamd, riep in 1923 de Turkse republiek uit.

De Lage Landen hebben in het verleden met Turkije alleen contact gehad door handel en via literatuur. In 1612 werd een verdrag met de 'Verheven Porte' gesloten, waardoor Nederland met Turkije mocht handelen.

Terwijl in de Renaissance op de universiteiten aandacht werd besteed aan het Hebreeuws en Arabisch, was er nauwelijks belangstelling voor het Turks, omdat deze taal voor de theologie van geen waarde was, en de Turken als gevaarlijke barbaren werden beschouwd. De eerste die hierin verandering bracht, was Josephus Justus Scaliger, die in 1593 te Leiden benoemd werd tot hoogleraar Romeinse geschiedenis en antiquiteiten. Hij benadrukte als eerste het belang van het Turks als sleutel tot de kennis van het Arabisch: Turkse geleerde werken informeren over het

Arabisch. Daarmee geldt hij als de grondlegger van de Turkologie in Europa. De eerste hoogleraar die echt colleges Turks gaf op een Nederlandse universiteit, in casu Leiden, was Jacobus Golius (1596-1667), sinds 1625 hoogleraar Oosterse talen (en later ook wiskunde): hij voerde het Turks in als hulpvak bij het Arabisch.

Pas in de twintigste eeuw ontstonden er veelvuldige contacten tussen Nederland en

Turkije. Er reizen toeristen naar Turkije, maar belangrijker is dat vanaf halverwege de jaren zestig van de twintigste eeuw veel Turken als goedkope arbeidskrachten naar Nederland getrokken zijn, die later met hun gezin werden herenigd. Er woonden in 1990 ongeveer 180.000 Turken in Nederland. Een deel van de personen met Turkse nationaliteit heeft als moedertaal het Koerdisch, een Indo-europese taal verwant met het Perzisch.[116] Dit Koerdisch heeft geen leenwoorden geleverd. Vanaf 1970 wordt Turks (vanaf 1998 ook Koerdisch) gegeven binnen het kader van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur.

Men zou verwachten dat de meeste Turkse leenwoorden overgenomen zijn van de Turken die hier vanaf de jaren zestig wonen. Is dat zo? Aan Turkse leenwoorden kennen we:

1481-1485	kaviaar	'viskuit' <TURKS
___		
1542	bei	'Barbarijse vorst' <TURKS
___		
1601	tulband	'hoofddeksel' <TURKS
1625	vizier	'grootwaardigheidsbekleder' <TURKS
1640	koffie	'drank uit koffiebonen' <TURKS
1698	pilau, pilav	'gerecht' <TURKS
___		
1714	kaftan	'lang opperkleed' <TURKS
1721	derwisj	'bedelmonnik' <TURKS
1785	pasja	'Turkse titel' <TURKS
1792	harem	'vrouwenverblijf, vrouwen en bijzitten van een moslim' <TURKS
___		
1824	kismet	'voorbeschikking' <TURKS
1824	molla	'islamitisch schriftgeleerde' <TURKS
1824	raki	'Turkse brandewijn' <TURKS
1832	kelim	'tapijt' <TURKS
1847	moëddzin	'oproeper tot gebed' <TURKS

1886	baksjisj	‘fooi’ <TURKS
___		
1912	yoghurt	‘melkspijs’ <TURKS
1960	lira	‘munteenheid van Turkije’ <TURKS
1976	kebab	‘aan pennen geroosterde stukjes vlees’ <TURKS
1992	baklava	‘zeer zoet gebak’ <TURKS

Tegen iedere verwachting in zien we geen grote toename van Turkse leenwoorden na de jaren zestig, toen hier Turkse gastarbeiders kwamen. Sinds het eind van de Middeleeuwen druppelen er iedere eeuw leenwoorden onze taal binnen. Deze leenwoorden betreffen vooral voedingsmiddelen, titels en religieuze termen.

Ook de straattaal van de Randstad bevat weinig Turkse leenwoorden. Enkele voorbeelden zijn *deli* ‘gek’, *dumus/domuz* ‘varken’, *lan* ‘joh, jongen’, *moruk* ‘pooier’, *siktir lan* ‘donder op, joh’. De geringe Turkse invloed op de straattaal komt onder andere doordat de Turken veel in groepen optrekken en minder met jongeren van andere afkomst.[117]

Leenwoorden uit het Indonesisch

De contacten met de Indonesische Archipel dateren van rond 1600. In 1497 landden de Portugezen in Indonesië. Een eeuw later volgden de Nederlanders: in 1596 landden de eerste Nederlanders op Java. In 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht voor de handel op de Oost. In het begin van de zeventiende eeuw verdreven de Nederlanders de Portugezen uit Indië.

De periode van de VOC duurde tot ongeveer 1800. Hierna brak de koloniale tijd aan, die duurde tot de Tweede Wereldoorlog. Maleis was de belangrijkste voertaal tussen Nederlanders en de inheemse bevolking. Nederlands was alleen bestuurstaal en werd in officiële stukken gebruikt. De Nederlanders verbleven telkens slechts betrekkelijk kort in Indonesië, en werden dan weer afgelost door een nieuwe garde. Er was niet veel vermenging met de inheemse bevolking. Vanaf ongeveer 1850 veranderde dat. Nederlanders bleven langer, woonden samen of trouwden met Indische vrouwen en kregen kinderen bij hen. In het begin van de twintigste eeuw nam het aantal Nederlanders in de Indonesische Archipel nog steeds toe: in 1860 waren er 44.000 Nederlanders, in 1900 91.000 en in 1920 168.000.[118]

In 1942 werd Indonesië door de Japanners bezet; de Nederlanders werden in Japanse kampen geïnterneerd en het gebruik van Nederlands werd verboden, behalve in de gevangenenkampen. Na de bevrijding van Nederland in 1945 gingen veel Nederlandse militairen naar Indonesië om de Japanners te verdrijven. Toen bleek dat Indonesië zelfbestuur wenste, probeerde Nederland dit in eerste instantie tegen te gaan en werden nog meer militairen naar Indonesië gezonden. In 1947 en 1949 vonden de zogenoemde politionele acties plaats. In 1949 werd de soevereiniteit overgedragen. In datzelfde jaar werd op Ambon de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken uitgeroepen, maar het werd heroverd door Indonesië; 13.000 Molukse soldaten van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) kwamen vervolgens op dienstbevel ‘tijdelijk’ naar Nederland. In de jaren veertig en vijftig kwam een groot aantal Indische Nederlanders naar Nederland, en velen van hen begonnen een restaurant. Vanaf 1970 wordt Moluks/Maleis gegeven binnen het kader van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur.

Gezien de omvang en duur van de contacten ligt het voor de hand dat het Indonesisch (het Maleis, vanaf 1928 Bahasa Indonesia genoemd) de nodige woorden aan het Nederlands heeft geleverd. Hoeveel zijn dat er, en welke periode heeft de meeste woorden geleverd? De volgende woorden zijn aan Indonesische talen, waaronder ook Javaans, ontleend:

1596	atjar	‘ingelegd zuur’ <INDONESISCH
1596	bamboe	‘grasachtige plantengeslachten’ <INDONESISCH
1596	doerian	‘vrucht’ <INDONESISCH
1596	jonk	‘Chinees schip’ <INDONESISCH

1596	kris	‘langwerpig steekwapen’ <JAVAANS
1596	mango	‘vrucht’ <INDONESISCH
1596	pisang	‘banaan’ <INDONESISCH
1596	prauw	‘vaartuig’ <INDONESISCH

1596	rotan	‘Spaans riet’ <INDONESISCH
1596	sirih	‘blad van plant waarop men kauwt’ <INDONESISCH
1598	arak	‘rijstbrandewijn’ <INDONESISCH
___		
1603	gong	‘slaginstrument’ <INDONESISCH
1606	kampong	‘gehucht’ <INDONESISCH
1620	kapok	‘zaadpluis van kapokboom’ <INDONESISCH
1622	amok	‘razernij’ <INDONESISCH
1622	liplap	‘Indo-Europeaan’ <INDONESISCH
1622	pasar	‘markt’ <INDONESISCH
1637	thee	‘aftreksel van bladeren’ <INDONESISCH
1641	soebatten	‘vleiend vragen’ <INDONESISCH
1642	koelie	‘dagloner’ <INDONESISCH
1642	wajang	‘Javaans poppenspel’ <JAVAANS
1646	sago	‘voedingsmiddel’ <INDONESISCH
1652-1662	orang-oetan(g)	‘mensaap’ <INDONESISCH
1658	sampan	‘kustvaartuig’ <INDONESISCH
1661	beriberi	‘ziekte’ <INDONESISCH
1662	kaketoe	‘papegaaiachtige’ <INDONESISCH
1678	klapper	‘kokosnoot’ <INDONESISCH
1682	lori	‘papegaaiachtige’ <INDONESISCH
1698	lorre	‘naam van papegaai’ <INDONESISCH

1699	baar	‘nieuweling’ <INDONESISCH
___		
1700	roepia	‘munteenheid van Indonesië’ <INDONESISCH
1706	sawa	‘nat rijstveld’ <INDONESISCH
1715	bakkeleien	‘bekvechten’ <INDONESISCH
1721	batik	‘gebatikte doek’ <INDONESISCH
1724	pagaai	‘roeispaan’ <INDONESISCH
1724-1726	djati	‘houtsoort’ <INDONESISCH
1739	rampokken	‘roven’ <INDONESISCH
1744	alang-alang	‘reuzengrassoort’ <INDONESISCH
1763	kasuaris	‘loopvogel’ <INDONESISCH
1765	agar-agar	‘gedroogd zeewier, de gelatine daaruit gemaakt’ <INDONESISCH
1765	trassi	‘ingrediënt bij rijsttafel’ <INDONESISCH
1768	klewang	‘kort, breed zwaard’ <INDONESISCH
1778	tombak	‘koperlegering’ <INDONESISCH
1786	karbouw	‘herkauwer’ <INDONESISCH
1788	kongsie	‘firma’ <INDONESISCH
___		
1804	adat	‘traditie’ <INDONESISCH
1810	tong-tong	‘seinblok’ <INDONESISCH
1827	kweekwee	‘gebakjes’ <INDONESISCH
1827	nasi	‘gekookte rijst’ <INDONESISCH
1827	sambal	‘kruiderij’ <INDONESISCH

1827	sarong	‘kledingstuk’ <INDONESISCH
1836	damar	‘hars’ <INDONESISCH
1851	aloen-aloen	‘stadsplein’ <INDONESISCH
1851	gamelan	‘stel muziekinstrumenten’ <INDONESISCH
1854	kalong	‘vleermuis’ <INDONESISCH
1854	bale-bale	‘rustbank’ <INDONESISCH
1859	baboe	‘kindermeisje’ <INDONESISCH
1859	desa	‘gemeente’ <INDONESISCH
1859	guttapercha	‘verdroogd melksap van bomen’ <INDONESISCH
1859	klamboe	‘muskietennet’ <INDONESISCH
1859	mataglap	‘door razernij verblind’ <INDONESISCH
1859	slamat	‘tussenwerpsel: groet’ <INDONESISCH
1859	toko	‘winkel’ <INDONESISCH OF JAVAANS
1860	gladakker	‘leperd’ <INDONESISCH
1862	tang	‘kwaadaardige vrouw’ <INDONESISCH
1863	doejoeng	‘zeekoe’ <INDONESISCH
1867	kassian	‘tussenwerpsel: uitroep van medelijden’ <INDONESISCH
1872	passagieren	‘aan wal gaan van zeelieden’ <INDONESISCH
1875	lombok	‘Spaanse peper’ <INDONESISCH
1875	mandiën	‘een douche nemen met een emmertje’ <INDONESISCH
1875	rimboe	‘wildernis’ <INDONESISCH
1875	ringgit	‘munteenheid van Maleisië’ <INDONESISCH

1875	soesa	‘drukte’ <INDONESISCH
1880	ani-ani	‘rijstmesje’ <INDONESISCH
1883	beo	‘zangvogel’ <INDONESISCH
1884	branie	‘bluffer’ <INDONESISCH
1886	gonje	‘jute’ <INDONESISCH
1887	oorlam	‘borrel’ <INDONESISCH
1887	piekeren	‘peinzen’ <INDONESISCH
1888	negorij	‘gehucht’ <INDONESISCH
1889	wau-wau	‘zilvergibbon’ <INDONESISCH
1896	patjakker	‘gemene kerel’ <INDONESISCH
1896-1901	kali	‘rivier’ <INDONESISCH OF JAVAANS
1897	strootje	‘sigaret’ <INDONESISCH
___		
1906	pienter	‘slim’ <INDONESISCH
1906	tabee	‘tussenwerpsel: groet’ <INDONESISCH
1910	gobang	‘muntstuk’ <INDONESISCH
1910	goena-goena	‘tovermiddelen’ <INDONESISCH
1910	ketjap	‘saus van sojabonen’ <INDONESISCH
1910	kroepoek	‘viskoekjes’ <INDONESISCH
1910	krontjong	‘Indonesische muziek, gitaar’ <INDONESISCH

1910	planplan	‘langzaam’ <INDONESISCH
1910	saté	‘geroosterd vlees aan stokje’ <INDONESISCH
1910	senang	‘lekker’ <INDONESISCH
1910	tempo doeloe	‘tijd van vroeger’ <INDONESISCH
1910	tjitjak	‘huishagedis’ <INDONESISCH
1910	bébé	‘lange Indische jurk’ <INDONESISCH
1912	sajoer	‘groentesoep’ <INDONESISCH
1932	taugé	‘jonge katjangplantjes’ <INDONESISCH
1936	petoet	‘gevangenis’ <JAVAANS
1945-1949	plopper	‘Indonesische vrijheidsstrijder’ <INDONESISCH
1950	pakkie-an	‘zorg, taak’ <INDONESISCH
1954	loempia	‘gevuld hartig pannenkoekje’ <INDONESISCH
1961	betjah	‘fietstaxi’ <INDONESISCH
1968	gado-gado	‘Indonesisch gerecht van koude groenten met pindasaus’ <INDONESISCH
1974	wadjan(g)	‘Indonesische braadpan’ <INDONESISCH
1976	pangolin	‘schubdier’ <INDONESISCH
1984	babi pangang	‘geroosterd varkensvlees’ <INDONESISCH
1984	manou	‘gladgeschuurd rotan’ <INDONESISCH
1984	tahoe	‘sojakoek’ <INDONESISCH
1992	nasi rames	‘rijstgerecht’ <INDONESISCH
1992	rendang	‘rundvleesgerecht met kokos’ <INDONESISCH

In totaal zijn er 109 Indonesische en 3 Javaanse woorden geleend, waarmee het Indonesisch qua aantal leenwoorden op de zevende plaats komt, na de Romaanse talen Italiaans en Spaans maar voor het Jiddisch.

De meeste Indonesische leenwoorden zijn in de negentiende eeuw overgenomen, toen de Nederlandse aanwezigheid het intensiefst was, namelijk 39. Maar ook in de twintigste eeuw is het aantal leenwoorden groot: 18 woorden zijn vóór 1950 gedateerd, 10 erna. Die laatste woorden kunnen best eerder in de kleine kring van in Indië woonachtige Nederlanders bekend zijn geweest, maar ze zijn pas in deze periode in de Nederlandse woordenboeken opgenomen.

De Indonesische leenwoorden betreffen vooral voedingsmiddelen (*babi pangang, gado-gado, nasi rames*), en in tweede instantie planten- en dierennamen. De overige woorden duiden Indonesische cultuurverschijnselen (*adat, gong, krontjong, wajang*) of zaken (*jonk, klewang, kris*) aan.

Leenwoorden uit West-Indië

Contacten met West-Indië zijn even oud en langdurig als met Oost-Indië. Na 1594 voeren de Nederlanders op Zuid-Amerika, waar zij forten stichtten. In 1621 werd de West-Indische Compagnie (WIC) opgericht, die ook op West-Afrika voer en zich voornamelijk bezighield met het vervoer van slaven van Afrika naar het Caribisch gebied of, zoals dat toen heette, West-Indië.

Vanaf 1634 veroverde de WIC de Nederlandse Antillen: Aruba, Bonaire en Curaçao (de Benedenwindse Eilanden), en St.-Eustatius, Saba en St.-Maarten (de Bovenwindse Eilanden). De Nederlandse Antillen waren oorspronkelijk bewoond door indianen. Op Curaçao werden deze van het eiland af gezet, en de huidige bevolking stamt dan ook voornamelijk af van de later geïmporteerde Afrikaanse slaven. Op Aruba en Bonaire werden de indianen getolereerd. De officiële taal op de Nederlandse Antillen is al eeuwenlang het Nederlands. De omgangstaal op de Benedenwindse Eilanden is het Papiaments, een Portugees-Spaanse creooltaal. Als handelstalen worden Engels en Spaans gebruikt.

In 1667 werd Suriname op de Engelsen veroverd en geruild tegen New York. In die tijd woonde er in Suriname een aantal indianenvolken. Al tijdens de periode van de Engelse overheersing, en ook later tijdens de Nederlandse overheersing, werden er negerslaven naar Suriname gebracht. Zij ont-wikkel-den een creooltaal op basis van het Engels, het Sranantongo. Het Nederlands dat in Suriname gesproken werd en wordt, heeft eigen kenmerken in woordenschat, uitspraak en grammatica en wordt daarom Surinaams-Nederlands genoemd.

In 1954 eindigde de koloniale periode: Suriname en de Antillen krijgen een autonome status binnen het Koninkrijk; Nederlands is en blijft de officiële taal in onderwijs en bestuur. In 1986 kreeg Aruba de ‘status aparte’, en sindsdien bestaat er een scheiding tussen de vijf eilanden van de Nederlandse Antillen en Aruba. In de jaren zestig kwamen groepen Antillianen en Arubanen naar Nederland om hier werk te zoeken. Na 1985 nam het aantal immigranten sterk toe. Naar schatting woonden er in 1990 ongeveer 60.000 Antillianen en 10.000 Arubanen in Nederland. De meesten van hen hebben Papiaments als moedertaal.[119]

Sinds 1975 is Suriname een republiek. Na beëindiging van de koloniale periode en vooral na de onafhankelijkheid van Suriname zijn veel Surinamers naar Nederland gekomen. Er woonden in 1990 ongeveer 210.000 Surinamers in Nederland. Sommigen van hen spreken thuis Nederlands, anderen zijn twee- of meertalig.[120]

Het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur dat vanaf 1970 wordt gegeven, geldt niet voor Surinamers of Antillianen, omdat zij de Nederlandse nationaliteit bezitten.

Hebben de contacten met West-Indië tot evenveel leenwoorden geleid als die met Oost-Indië? Aan de West-Indische talen danken we de volgende leenwoorden:

1669	korjaal	‘Surinaamse boot’ <WEST-INDISCHE INDIANENTALEN
1689	zuurzak	‘vrucht’ <PAPIAMENTS
___		
1740	pinda	‘olienootje’ <PAPIAMENTS
1769	granman	‘stamhoofd bij bosnegers’ <SRANANTONGO
1770	winti	‘tussengod’ <SRANANTONGO
___		

1866	kotomissie	‘creoolse vrouwendracht’ <SRANANTONGO
1888	takki-takki	‘denigrerende benaming voor Sranangtongo’ <SRANANTONGO
1899	balata	‘rubbersoort’ <CARIBISCHE INDIANENTAAL
___		
1944	kousenband	‘groente’ <SURINAAMS-NEDERLANDS

1969	bakra	‘blanke’ <SRANANTONGO
1971	buitenvrouw	‘elders wonende bijzit’ <SURINAAMS-NEDERLANDS
1972	blakaman	‘neger of negroïde man’ <SRANANTONGO
1976	carco	‘(eetbare) zeeslak’ <PAPIAMENTS
1979	wakaman	‘kerel die stoer rondloopt en leeft van hosselen’ <SRANANTONGO
1984	hosselen	‘op illegale wijze geld voor drugs verkrijgen’ <SURINAAMS-NEDERLANDS
1986	florin	‘munteenheid van Aruba’ <PAPIAMENTS
1988	bobo	‘“belangrijk” bestuurslid in de sportwereld’ <SRANANTONGO

Dit aantal van zeventien leenwoorden staat wel in schril contrast met de meer dan honderd Indonesische leenwoorden. Natuurlijk had Oost-Indië een veel grotere economische betekenis, verbleven er veel meer Nederlanders en was het gebied veel groter. Desalniettemin kwamen de Nederlanders in beide gebieden met een nieuwe natuur en cultuur in aanraking, en blijft het verschil opvallend groot. Dit wordt echter weer wat rechtgetrokken als we bij de West-Indische invloed de boven al genoemde 55 Spaanse leenwoorden tellen die teruggaan op een indianentaal. Kennelijk hebben we Amerika vooral leren kennen via de ogen van de eerste ontdekkers, de Spanjaarden.

Opvallend is nog dat maar liefst 9 van de 17 West-Indische leenwoorden uit deze eeuw dateren, en dan nog allemaal uit de tweede helft hiervan - ze zijn dus hier gebracht door immigranten. De meeste woorden komen van de Surinamers; dat zal komen doordat hun aantal aanzienlijk groter is dan dat van de Antillianen en Arubanen. Het Papiaments leverde eigenlijk alleen woorden voor voedingsmiddelen: *carco, pinda* en *zuurzak*.

In de Amsterdamse straattaal heeft het Sranantongo duidelijk de overhand boven andere vreemde talen. Dat komt, behalve door het feit dat veel straattaalsprekers een Surinaamse achtergrond hebben, waarschijnlijk doordat Surinaamse jongeren in de mode vooroplopen, en door de klankstructuur van Surinaamse woorden: medeklinker - klinker - medeklinker - klinker, die ook veel in ‘gewone’ jongerentaal voorkomt. Straattaalwoorden (uit Amsterdam en Utrecht) die teruggaan op het Sranantongo zijn bijvoorbeeld *afoe* ‘trekje van sigaret’, *barkie* ‘honderd gulden’, *boeloe* ‘raar, homo’, *boeng* ‘goed’, *doekoe* ‘geld’, *faja* ‘erg, vies’, *fatoe* ‘grapje’, *fitti* ‘vechten’,

kill ‘jongen’, *loesoe* ‘weg’, *motjo* ‘hoer’, *osso* ‘huis’, *scott(en)* ‘vernederen, vernedering’, *sma(tje)* ‘meisje, meid’ en *tata* ‘Nederlander’.[121]

In de straattaal komen, voor zover momenteel bekend, nauwelijks woorden voor uit het Papiaments; een enkel voorbeeld is *kon taa bei* ‘hoe gaat het?’

Japanse leenwoorden

In dezelfde periode dat de Nederlanders Indonesië ontdekten, leerden ze Japan kennen. In 1600 kwamen voor het eerst Nederlanders aan in Japan, en in 1609 kregen de Nederlanders officieel toestemming van de Japanners om zich met handel bezig te houden. De

Nederlanders mochten een handelspost stichten, eerst op het eiland Hirado en in 1641 op het eiland Deshima in de baai van Nagasaki. Tot 1854 waren de Nederlanders de enige westerlingen die met Japan contact hadden. Daarna verdwenen de bijzondere banden die Nederland met Japan bezat.

In de Tweede Wereldoorlog veroverden de Japanners Indonesië op Nederland en werden de Nederlanders geïnterneerd. In 1945 lieten de VS twee atoombommen op Japan vallen, waardoor de oorlog werd beslist. Na de oorlog werden door de VS een groot aantal hervormingen in Japan doorgevoerd, en in 1952 herwon Japan zijn onafhankelijkheid. Het duurde enige tijd voordat het land economisch opgekrabbeld was. In de jaren zeventig en tachtig echter wist Japan zich op het gebied van de elektronica en auto-industrie internationaal een sterke positie te verwerven.

Heeft de langdurige periode waarin Nederland de enige Japanse handelspartner was, geleid tot veel leenwoorden? We bezitten de volgende Japanse leenwoorden:

1670	soja	‘pikante saus’ <JAPANS
1676	sake	‘alcoholische drank, (rijst)wijn’ <JAPANS
___		
1863	taikoen	‘titel van de shogun’ <JAPANS
1866	ginkgo	‘een Japanse sierboom’ <JAPANS
1872	mikado	‘titel van Japanse keizer’ <JAPANS
1877	daimio	‘edelman’ <JAPANS
1877	harakiri	‘zelfmoord’ <JAPANS
1877	hiragana	‘Japans cursief lettergreepschrift’ <JAPANS
1877	katakana	‘Japans fonetisch lettergreepschrift’ <JAPANS
1886	sen	‘honderdste deel van een yen’ <JAPANS
1886	yen	‘munteenheid van Japan’ <JAPANS
1891	kakemono	‘hangende rolschildering’ <JAPANS
1896	hotemetoot	‘hoge piet’ <JAPANS
1898	shogun	‘opperbevelhebber in Japanse strijdkrachten’ <JAPANS

1908	kimono	‘ochtendkleding’ <JAPANS
1912	geisha	‘Japanse dienster’ <JAPANS
1912	netsuke	‘gordelknoop’ <JAPANS
1919	makimono	‘rolschildering’ <JAPANS
1929	banzai	‘tussenwerpsel: Japanse heilgroet’ <JAPANS
1929	samoerai	‘Japanse ridderstand’ <JAPANS
1931	jioe-jitsoe	‘Japans worstelen’ <JAPANS
1933	obi	‘Japanse gordel’ <JAPANS
1934	zen	‘vorm van het boeddhisme’ <JAPANS
1936	noh	‘oudste vorm van Japans toneel’ <JAPANS
1940	ikebana	‘bloemschikkunst’ <JAPANS
1945	kamikaze	‘zelfmoordpiloot’ <JAPANS
1948	judo	‘verdedigingssport’ <JAPANS
1948	tenno	‘titel van Japanse keizer’ <JAPANS

1950	go	‘Japans bordspel’ <JAPANS
1950	judoka	‘beoefenaar van judo’ <JAPANS
1950	surimono	‘Japanse nieuwjaarsprent’ <JAPANS
1959	budo	‘het geheel van Japanse vechtsporten’ <JAPANS
1961	dan	‘een meestergraad bij Japanse sporten’ <JAPANS
1961	dojo	‘judoschool’ <JAPANS
1961	karate	‘verdedigingssport’ <JAPANS
1964	origami	‘papiervouwkunst’ <JAPANS
1969	haiku	‘Japanse dichtvorm’ <JAPANS
1970	kabuki	‘Japans volkstoneel met mannen in alle rollen’ <JAPANS
1972	aikido	‘Japanse gevechtssport’ <JAPANS
1972	kenpo	‘Japanse vechtkunst’ <JAPANS
1973	kendo	‘stokschermen’ <JAPANS
1976	inro	‘doosje aan de gordel gedragen’ <JAPANS
1981	nintendo	‘Japans videospel’ <JAPANS
1984	bonsai	‘dwergboompje’ <JAPANS
1984	judogi	‘oefenpak van judoka’ <JAPANS
1984	karateka	‘beoefenaar van karate’ <JAPANS
1984	keirin	‘sprint achter gangmakers’ <JAPANS
1984	tatami	‘judomat’ <JAPANS
1986	kempetai	‘Japanse militaire politie’ <JAPANS

1986	manga	‘gewelddadig stripverhaal’ <JAPANS
1986	shogi	‘Japans schaak’ <JAPANS
1986	tamari	‘sojasaus’ <JAPANS
1989	sushi	‘rijstballetje met rauwevisreepjes in zeewier’ <JAPANS
1991	karaoke	‘Japans amusement waarbij telkens één amateur het vocale deel van de muziek invult’ <JAPANS
1992	futon	‘dunne oprolbare matras’ <JAPANS
1992	ippon	‘heel punt bij Japanse vechtsport’ <JAPANS
1992	kanji	‘Japanse schriftsoort’ <JAPANS
1992	shii-take	‘vleeszwam’ <JAPANS
1992	sukiyaki	‘Japans gerecht van groenten met vlees, kip of vis’ <JAPANS
1992	teriyaki	‘gerecht met soja’ <JAPANS
1992	tsoenami	‘vloedgolf’ <JAPANS
1992	yakult	‘melkachtige drank’ <JAPANS
1992	yakuza	‘Japanse maffia’ <JAPANS
1995	ninja	‘Japanse strijder’ <JAPANS
1996	sumo	‘traditionele Japanse vorm van worstelen’ <JAPANS
1997	tamagotchi	‘interactief knuffeldier’ <JAPANS

1999	Aibo	'robothond' <JAPANS OF ENGELS
___		
2000	hikikomori	'het zichzelf opsluiten van jongeren' <JAPANS

Hieruit blijkt dat de oudste periode, ondanks de monopoliepositie die de Nederlanders bezaten, weinig Japanse leenwoorden heeft opgeleverd. De zeventiende eeuw levert maar twee leenwoorden - eigenlijk drie, want in die periode (1651) is ook *japon* geleend, een verkorting van de *Japonsche rok*, waarin *japonsche* staat voor 'japanse'. Dat de Deshima-periode zo weinig Japanse leenwoorden heeft opgeleverd, zal komen door de beperkte bewegingsvrijheid van de Nederlanders (ze mochten slechts eenmaal per jaar een hofreis naar Tokio maken en zaten verder min of meer gevangen op Deshima) en het optreden van Japanse tolken, die Nederlands hadden geleerd.

Pas in de negentiende eeuw komen Japanse leenwoorden voor, voornamelijk titels en namen voor munten. De twintigste eeuw levert verreweg de meeste leenwoorden op, en wel vooral na de Tweede Wereldoorlog. We vinden vooral veel sporttermen (*aikido, judo, karate, kendo*) en enkele voedingsmiddelen (*shii-take, sushi, tamari*). Maar duidelijk is ook de internationale invloed die Japan heeft op het gebied van computerspelletjes en -films, vergelijk leenwoorden zoals *Aibo, manga, ninja, Pokémon, tamagotchi*. Of deze woorden Japans of Engels zijn, is vaak onduidelijk: *Aibo* is het Japanse woord voor 'maatje', maar staat ook voor het Engelse letterwoord *artificial intelligent (ro)bot* en voor *Eyebo(t)*, het cameraoog dat in het hondje zit en waarmee het bewegingen registreert. *Pokémon* is een samentrekking van *pocket monster*, en een Japanse vinding (het Japans gebruikt veel Engelse leenwoorden). De naam voor de gezelschapsrobot *asobot* is Engels, maar ook deze naam is zeer dubbelzinnig: de naam is een samentrekking van *association robot*, maar tevens betekent *asobo* in het Japans 'laten we spelen'. *Aibo, asobot* en *Pokémon* zijn afkomstig van Sony, een van origine Japans bedrijf dat tegenwoordig internationaal opereert.

De naoorlogse Japanse invloed op onze cultuur moet niet onderschat worden. Eén enkel woord zegt niet zoveel over maatschappelijke veranderingen, maar een complex woorden doet dat wel. Velen menen dat de culturele invloed momenteel eenzijdig van het Amerikaans uitgaat, en zien daarbij over het hoofd hoe groot de Japanse invloed op de westerse cultuur is. Niet voor niets is daarvoor een aparte benaming in zwang gekomen: de *J-pop* voor de Japanse popcultuur.

Chinese leenwoorden

Met de Chinezen in China waren in het verleden niet veel contacten. In de zeventiende eeuw probeerde de VOC handelscontacten met China te leggen, maar dit mislukte. Contacten met Chinezen verliepen via de Nederlandse kolonie Indonesië: van hieruit werd handel met China gevoerd, en hier woonden veel Chinezen. Vanaf 1911 werden Chinezen geworven voor werk bij de Nederlandse rederijen. Toen het in 1929 slecht

ging met de rederijen, gingen de Chinezen pindakoekjes verkopen (vandaar de scheldnaam *pinda-Chinezen*).

Na de Tweede Wereldoorlog en vooral na 1949, toen China overging tot het communisme, kwamen Chinezen naar Nederland. Ook uit de Britse kroonkolonie Hongkong en

uit Indonesië (na de Indonesische onafhankelijkheid in 1949) kwamen Chinezen naar ons land. Aan het eind van de jaren vijftig vond een explosieve groei van het aantal Chinese en Chinees-Indische restaurants in Nederland plaats. Het totale aantal Chinezen in Nederland ligt momenteel tussen de 40.000 en 50.000. Zij spreken verschillende Chinese dialecten.[122] Wij hebben vooral geleend uit het Kantonees; Kanton was en is het belangrijkste handelscentrum van Zuid-China. Bovendien spreekt de Chinese gemeenschap in Nederland onderling voornamelijk Hongkong-Chinees, een variant van het Kantonees. Als schrijftaal wordt het Modern Standaard Chinees gebruikt. In dit boek worden alle woorden uit de dialecten bijeengenomen onder de term 'Chinees'. Vanaf 1970 wordt Chinees gegeven binnen het kader van het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur; al eerder had de Chinese gemeenschap zelf onderwijs verzorgd.

Contacten met het Chinees vonden vooral in de twintigste eeuw plaats, dus de meeste Chinese leenwoorden zullen toen wel zijn overgenomen. Klopt dat? Het Nederlands kent de volgende Chinese leenwoorden:

1670	lychee	'vrucht' <CHINEES
___		
1724-1726	pecco	'theesoort' <CHINEES
1770	ginseng	'Chinese plant' <CHINEES
1770	kaolien	'porseleinaarde' <CHINEES
___		
1897	bami	'Chinees gerecht' <CHINEES OF MALEIS
___		
1931	mahjong	'Chinees spel' <CHINEES
1934	yang	'het actieve beginsel in de kosmos' <CHINEES
1934	yin	'het passieve beginsel in de kosmos' <CHINEES
1944	paksoi	'Chinese groente' <CHINEES
1968	foeyonghai	'soort garnalenomelet' <CHINEES
1968	tjaptjoi	'Chinees gerecht' <CHINEES
1973	kungfu	'Chinese vechttechniek' <CHINEES
1975	feng shui	'bepalen van gunstige omstandigheden voor de

		vestiging van een gebouw’ <CHINEES
1976	mi	‘Chinees vermicellitype’ <CHINEES
1980	yuan	‘munteenheid van China’ <CHINEES
1984	mihoen	‘rijstvermicelli’ <CHINEES
1984	wok	‘Indonesische braadpan’ <CHINEES
1986	tai-ji, tai chi	‘Chinese bewegingsleer’ <CHINEES
1992	kumquat	‘citrusvrucht’ <CHINEES
1992	tofoe	‘sojakoek, tahoe’ <CHINEES
1992	ve-tsin	‘uit soja-eiwit gewonnen poeder’ <CHINEES
___		
2000	dim sum	‘Chinese maaltijd van gevarieerde hapjes’ <CHINEES

Er zijn dus een paar namen van handelsproducten geleend in de zeventiende en achttiende eeuw (*ginseng, kaolien, lychee, pecco*), maar inderdaad stammen de meeste woorden uit de twintigste eeuw. De naam van het bekendste Chinese product, *thee*, hebben we in 1637 waarschijnlijk in Indonesische vorm leren kennen, hoewel het mogelijk is dat we het direct aan een Zuid-Chinese dialectvorm hebben ontleend; Standaard-Chinees is *chai*.

De meeste Chinese leenwoorden dateren uit de tweede helft van de twintigste eeuw, en het gaat vooral om voedingsmiddelen die we kennelijk via de Chinese restaurants hebben leren kennen. Daarnaast betreffen een aantal woorden geestesstromingen en denkrichtingen, bijvoorbeeld *feng-shui, tai-ji, yin* en *yang*; hierbij hoort ook de oudere afleiding *taoïsme* (1912).

Concluderend

Dankzij de gevolgde werkwijze kunnen hypotheses over de omvang van vreemde invloed worden gecontroleerd en bijgesteld, wat tot op heden onmogelijk was. Schattingen van de hoeveelheid leenwoorden die gemaakt worden op basis van de soort taalcontact, blijken dikwijls niet overeen te stemmen met de werkelijkheid. Zo bleek dat de Franse tijd een zeer groot aantal leenwoorden heeft opgeleverd, ondanks het feit dat de Lage Landen in die periode bezet waren door de Fransen en negatief stonden tegenover de bezetter en zijn taal. Ook de duur van het taalcontact heeft geen voorspellende waarde over de hoeveelheid leenwoorden: hoewel het contact met het Latijn langduriger was dan met enige andere taal, bleek het Frans meer dan tweemaal zoveel leenwoorden geleverd te hebben. Het idee dat de meeste leenwoorden uit het Indonesisch wel zouden dateren van de allereerste contacten met de geheel nieuwe Indonesische wereld en cultuur, bleek onjuist: het grootste aantal Indonesische leenwoorden stamt uit de negentiende eeuw.

In welke eeuw lag per taal het hoogtepunt van de ontleningen en op welke terreinen hadden de talen vooral invloed? In afnemende volgorde noem ik de talen waaruit meer dan veertig woorden zijn geleend:

- Franse woorden: vooral in de negentiende eeuw op de terreinen wetenschap, mensenwereld (typeringen en eigenschappen van mensen, lichaamsdelen, familieleden) en overheid;
- Latijnse woorden: vooral in de negentiende eeuw op de terreinen wetenschap, religie en mensenwereld;
- Engelse woorden: vooral in de twintigste eeuw op de terreinen communicatie, sociale leven en sport;
- Duitse woorden: vooral in de negentiende en twintigste eeuw op de terreinen mensenwereld, wetenschap en overheid;
- Italiaanse woorden: vooral in de achttiende en negentiende eeuw op de terreinen kunst, handel en consumptie;
- Spaanse woorden: vooral in de negentiende en twintigste eeuw op de terreinen consumptie en dierenrijk;
- Indonesische woorden: vooral in de negentiende eeuw op het gebied van de consumptie;

- Jiddische woorden: vooral in de twintigste eeuw op het terrein van de mensenwereld;
- Griekse woorden: vooral in de negentiende eeuw op het gebied van de wetenschap;
- Japanse woorden: vooral in de twintigste eeuw betreffende sport;
- Slavische woorden: vooral in de twintigste eeuw op het gebied van de overheid (communisme);
- Portugese woorden: vooral in zestiende, zeventiende en twintigste eeuw betreffende het dierenrijk;
- Arabische woorden: vooral in de negentiende eeuw op de terreinen religie en consumptie;
- Nederduitse woorden: vooral in de zestiende en zeventiende eeuw betreffende de mensenwereld.

Verreweg de meeste leenwoorden zijn afkomstig van onze buurtalen: Frans, Latijn, Engels en Duits. De Franse en Latijnse invloed vond ongeveer tegelijkertijd plaats, van de dertiende eeuw tot heden met een hoogtepunt in de negentiende eeuw; daarna nam eerst, in de negentiende eeuw, het Duits het roer over en daarna in de twintigste eeuw het Engels. De Duitse invloed was in de negentiende en twintigste eeuw even groot. Maar het merendeel van de twintigste-eeuwse Duitse leenwoorden dateert van vóór 1950, terwijl de meeste Engelse leenwoorden juist daarna overgenomen zijn.

De leenwoorden uit het Jiddisch en Nederduits betreffen vooral de mensenwereld: typeringen en eigenschappen van mensen. Niet toevallig zijn dit nu juist de talen waaruit wij via de spreektaal woorden hebben overgenomen (net als het Romani overigens, dat ook vrijwel alleen informele woorden heeft opgeleverd). De andere talen (met uitzondering van de vier grote leveranciers) staan allemaal letterlijk en figuurlijk ver af van het Nederlands; zij brachten dan ook vooral woorden voor ‘exotische’ zaken: een vreemde dieren- of plantenwereld (Spaans, Portugees, Scandinavisch), een andere religie (Hebreeuws, Arabisch), nieuwe voedingswaren (Spaans, Arabisch, Indonesisch, Turks, Chinees), onbekende sporten (Fries, Japans) of een nieuw regeringssysteem (het Russische communisme).

In de negentiende en vooral twintigste eeuw neemt de directe invloed uit andere talen duidelijk toe. Tot die tijd ging de invloed meestal via de zeef van het Frans en in mindere mate andere Romaanse talen: veel Italiaanse, Spaanse, Slavische, Arabische woorden zijn in Franse vorm bekend geworden.[123] Tegenwoordig geldt het Engels als doorvoerhaven van veel woorden, en bij lang niet alle hierboven genoemde twintigste-eeuwse leenwoorden uit bijvoorbeeld het Japans ben ik zeker dat ze direct uit de andere taal overgenomen zijn en niet via het Engels. Anderzijds heeft de wereld nog nooit zo open gelegen als tegenwoordig, en nooit eerder was de berichtgeving zo snel en direct vanuit de plaats waar het nieuws plaatsvindt. Het gevolg daarvan is dat we uit steeds meer verschillende talen woorden overnemen: was het vroeger ondenkbaar dat we bijvoorbeeld een woord direct uit het Mongools leenden, dan is dat tegenwoordig wel degelijk voorstelbaar. Exemplarisch hiervoor zijn de namen van munten (zie hoofdstuk 4.1.12): uit alle streken en landen kennen we de namen van munten en naarmate verre vakantiebestemmingen populairder worden, worden deze namen steeds vertrouwder. En zo komen

er leenwoorden voor muntnamen onze taal binnen, zoals de *cedi* uit het Fanti (gesproken in Ghana), de *dram* uit het Armeens, en de *kip* uit het Laotiaans. Deze muntnamen zijn natuurlijk exotismen, dus woorden die gebruikt worden ter aan-duiding van zaken die niet tot de Nederlandse cultuur behoren. Tot nu toe blijft het vaak bij die ene muntnaam als leenwoord (zie het grote aantal talen waaruit we slechts één woord geleend hebben in de paragraaf 'Talen waaraan woorden zijn ontleend' in 1.2.5). Maar naarmate het contact met een bepaalde taal toeneemt, kan het aantal leenwoorden uitgebreid worden; uit het Bantoe kennen we twee muntnamen (de *dalasi* en de *kwacha*), maar daarnaast zijn in deze eeuw tevens de naam voor de slang *mamba* en van de xylofoon *marimba* uit het Bantoe overgenomen. Behalve muntnamen maken vooral exotische voedingswaren en gerechten grote kans in onze taal opgenomen te worden: de schappen bij Albert Heijn liggen vol met gerechten waarvan vorige generaties nog nooit gehoord hadden.

Wat heeft men nu aan deze globale indelingen? Enerzijds verschaffen ze inzicht in de omvang, periode en terreinen waarop het Nederlands invloed van andere talen heeft ondergaan. Wanneer men met dat inzicht naar individuele leenwoorden kijkt, zijn er woorden die opvallen: omdat ze erg oud of jong zijn voor invloed uit de betreffende taal, of omdat ze een terrein beslaan waarop de taal verder geen invloed heeft gehad. Dit kan betekenen dat herkomst of datering onjuist is. Zo kan het globale overzicht tot correcties op detailniveau leiden. Eén voorbeeld: het Engelse leenwoord *canvas* was gedateerd op 1322, wat extreem vroeg is. Nader onderzoek wees uit dat het in 1322 ging om het *Franse* leenwoord *canevas*, waarna *canvas* als nieuwe datering 1911 heeft gekregen - een verschil dus van zes eeuwen!

Met de aldus verworven inzichten kunnen voorts allerlei voorstellen over de herkomst van woorden alleen al op basis van waarschijnlijkheid worden verworpen. Ooit kreeg ik de serieuze suggestie dat *vrolijk* is ontleend aan Oudnoor(d)s *frār* 'vlug, flink'. Als men bekijkt op welke terreinen het Oudnoor(d)s invloed heeft gehad (handel, dieren- en landschapsnamen) en hoe groot die invloed was (elf leenwoorden die allemaal zelfstandige naamwoorden zijn), dan wordt het uiterst onwaarschijnlijk dat een dergelijk vertrouwd eigenschapswoord geleend is uit het Oudnoor(d)s. Nadere bestudering toont dan ook dat *vrolijk* een Germaans woord is en dat de Nederlandse en Oudnoor(d)se vormen met elkaar verwant zijn.

Evenmin toont de suggestie dat *klaar is Kees!* uit het Hongaars komt ('want "klaar" is in het Hongaars *kész*'), enige realiteitszin. *Klaar is Kees!* dateert van 1676, en de Hongaarse invloed op het Nederlands beperkt zich tot *csardas* en *poesta*, beide uit 1886, en de zeer recente samenstelling *kolbaszworstje*.

Eindnoten:

73 Van der Sijs 1996. Voor de theoretische kanten van woordontlening zie ook Deroy 1956.
74 Enkele Griekse woorden zijn waarschijnlijk aan het eind van de Germaanse periode overgenomen; die worden bij de Griekse leenwoorden in het Nederlands genoemd.
75 Beekes 1999: 20; zie voor meer voorbeelden Kuiper 1995 en Beekes 2000.

76 Beekes 1999: 11.
77 Beekes 1999: 13-19; Kuiper 1995; Boutkan 2000.
78 Weijnen 1999: 8-10.
79 Mallory 1989: 66-110.
80 Porzig 1974: 143 meent overigens dat het een gemeenschappelijke Germaans-Slavische ontwikkeling is, geen leenwoord.
81 Moerdijk 1979: 145; de herleiding tot Oudfrans *cor(p)s* is dus onjuist.
82 Met dank aan Lauran Toorians voor zijn waardevolle opmerkingen naar aanleiding van deze paragraaf.
83 Zie Beekes in Hofman e.a. (red.) 2000: 43-68, en zie Toorians 2000 (samenvatting p. 133-135). Toorians 2000: 88 meent zelfs dat in heel Nederland ooit plaatsen zijn geweest waar Keltisch werd gesproken. Quak meent evenwel dat een aantal van de namen en woorden die Toorians Keltisch noemt, Germaans zijn: zie Quak 2000.
84 Voor de overeenkomsten tussen Germaans en Keltisch zie Bach 1961: 35-36, 53 en Porzig 1974: 118-123.
85 Toorians 2000: 59.
86 Zie Schrijver in Hofman e.a. (red.) 2000: 69-87, en uitgebreider Schrijver 1999. Zie voorts Toorians 2001.
87 Maurer 1948: 221-222, 225 en 1952: 181.
88 Krogh 1996, met name pp. 398-405.
89 Schrijver 1999.
90 Zie Van der Sijs en Engelsman 2000.
91 Voor de bepaling van de ouderdom van Latijnse en Romaanse leenwoorden zie Weijnen 1975 en 1999: 33-37.
92 Zie Ahrens 1992 voor medisch Latijn, met name op het gebied van de anatomie.
93 Gebaseerd op Van der Sijs 1996; zie aldaar voor gedetailleerde informatie en voor literatuuropgaven.
94 Interessant onderzoek naar de hoeveelheid woorden en uitdrukkingen uit het Frans, Duits en Engels die in Nederlandse tijdschriften, dagbladen en woordenboeken worden gebruikt, is verricht door Theissen, zie m.n. Theissen 1986, 1995 en 2000. Theissens onderzoek beperkt zich echter tot vreemde, niet-ingeburgerde woorden en uitdrukkingen, waarvan het grootste deel slechts eenmaal in de pers is aangetroffen, en die bovendien na enkele jaren geheel verdwenen waren. Omdat mijn onderzoek niet over de fluctuerende stroom leenwoorden gaat, maar over de blijvende (en geaccepteerde) invloed van andere talen, laat ik Theissens onderzoek verder buiten beschouwing.
95 Voor de positie van het Nederlands in België en de Franse invloed daarop, zie Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 563-595, en voor een samenvatting 26-27.
96 Salverda de Grave 1935. Zie ook Salverda de Grave 1934 en 1936.
97 Het is boeiend te zien dat nieuwe regimes zo'n waarde hechten aan naamgeving en hun pijlen richten op de oude maandnamen. De N.S.B.'ers vervingen in de Tweede Wereldoorlog de namen van de maanden, die in het Nederlands en het Duits zijn ontleend aan het Latijn, door de 'goed-Dietsche maand-benamingen' *louwmaand, sprokkelmaand, lentemaand, grasmaand, bloeimaand, zomermaand, hooimaand, oogstmaand, herfstmaand, zaaimaand* of *wijnmaand, slachtmaand* en *wintermaand*. Deze namen zijn voor een deel tijdens het Frankische rijk ingevoerd door Karel de Grote (742-814) en ze worden in Duits/Nederlandse vorm genoemd in een handschrift uit midden elfde eeuw, geschreven in Utrecht, van de beroemde biografie van Karel de Grote: *Vita Karoli Magni imperatoris* ('Het leven van keizer Karel de Grote') van de hand van de Frankische edelman en abt Einhart of Eginhart (ca. 770-840). In dat handschrift vinden we de eerste vermelding van *herfstmaand, hooimaand, lentemaand, wiedemaand* en *wintermaand*.
Voor de N.S.B.-namen zie Van den Toorn 1991a: 308. Over Karel de Grote: Wasserzieher 1963: 103; de tekst uit het midden van de elfde eeuw in *Corpus Gysseling* I, 'Hollands-Utrechtse namen van maanden en winden'.
98 Meijers 1954: 55; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 559.
99 Reinsma 1975 en 1984. Zie Van der Sijs 1999c voor de invloed van Frans, Duits en Engels in de twintigste eeuw en de reacties daarop.
100 Salverda de Grave 1901 heeft onderzocht welke woorden uit het Frans en welke uit het (geschreven) Latijn komen, en geeft een aantal vuistregels ter bepaling van de herkomst van

een woord. Zeker is dat al in de Middeleeuwen de Franse invloed zeer groot was (waarvan een deel inmiddels weer verdwenen is); zie Van den Toorn e.a. (red.): 1997: 132-145.
101 Zie De Bruijn-van der Helm 1992 en voor andere Italiaanse leenwoorden Francescato 1966.
102 Veth 1889: 13. Zie voorts Van der Sijs 1998: 99-103.
103 Zie voor niet-gebleven oorlogswoorden Slijper 1917-1918 met aanvullingen van De Vooys en Koster.
104 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 483-484, 561; zie ook Van den Toorn 1991a en b. Zie voorts nog: Van Lennep 1988 en Mak 1945.
105 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 559.
106 Reinsma 1975 en 1984; zie Van der Sijs 1999c.
107 De Vooys 1946a: 15; zie ook De Vooys 1947b.
108 Blok 1891.
109 Zie over het Afrikaans Ponelis in Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 27, 597-645.
110 Voor de Afrikaanse herkomst zie Den Besten 1992.
111 Zie verder Van der Sijs 1996 en Van der Sijs en Engelsman 2000.
112 Zie Van der Sijs 1998: 113-119; Moormann 1932, 1934. Bakker (te verschijnen) betwijfelt de Romani-herkomst van *gids*.
113 Voor een overzicht van directe en en indirecte Arabische leenwoorden in het Nederlands zie Philippa 1989.
114 De Ruiter (red.) 1991: 92-128.
115 Appel 1999a, b, 2000; Nortier 2001.
116 De Ruiter (red.) 1991: 232.
117 Appel 1999a, b, 2000; Nortier 2001.
118 Eppink 1995: 18.
119 De Ruiter (red.) 1991: 17-42.
120 De Ruiter (red.) 1991: 158-205.
121 Appel 1999b; Nortier 2001.
122 De Ruiter (red.) 1991: 44-69.
123 Zie de paragrafen ‘Doorgeefluiken’ in Van der Sijs 1996.

3.3 Afgeleiden van leenwoorden

Zoals in 1.2.5 uiteengezet, versta ik onder afgeleiden van leenwoorden die woorden die oorspronkelijk uit een andere taal zijn overgenomen, maar die vervolgens een eigen leven zijn gaan leiden en die mee zijn gaan doen met alle mogelijkheden die inheemse

woorden kennen op het gebied van samenstelling, afleiding en betekenisontwikkeling. Het gaat dus niet om de normale klankaanpassing die een leenwoord doormaakt, maar om een verdergaande eigen ontwikkeling. De manier waarop de eigen ontwikkeling (in vorm en/of betekenis) heeft plaatsgevonden, is over het algemeen per woord verschillend. Dat betekent dat ze niet geschikt zijn voor behandeling in dit boek, waarin het juist gaat om de overeenkomsten van reeksen woorden. Er is echter één categorie afgeleiden die wél in aanmerking komt: de pseudo-ontleningen.[124]

Pseudo- of quasi-ontleningen zijn woorden die door een gewone taalgebruiker beschouwd worden als leenwoor-d, maar bij nadere beschouwing geen leen-woord zijn, omdat de woorden in die vorm met die beteke-nis niet voorkomen in de taal waaraan ontleend lijkt te zijn.

Hieronder zal ik bezien uit welke periode pseudo-ontleningen dateren en welke talen (ten onrechte) als brontalen gelden. Ik kijk alleen naar pseudo-ontleningen die op moderne talen zijn gebaseerd. Het Latijn en Grieks tellen dus niet mee. Het klassieke Latijn en Grieks bestaan al eeuwenlang niet meer, maar woorden en woorddelen uit die dode talen worden tot op de dag van vandaag internationaal gebruikt om nieuwe wetenschappelijke of technische woorden mee te vormen. Dat noemen we geen pseudo-Grieks of pseudo-Latijn, maar Grieks en modern Latijn (modern Grieks is de taal die momenteel in Griekenland wordt gesproken).

Om erach-ter te komen of een woord een ontlening of een pseudo-ontle-ning is, moet men nagaan of het woord voorkomt in zowel de ontlenende taal als de brontaal en, als dat het geval is, of de oudste betekenis in de ontlenende taal bestaan heeft in de brontaal. Overigens is het moeilijk met volkomen zekerheid aan te tonen of een bepaald woord (met een bepaalde betekenis) in de brontaal niet bestaat of bestaan heeft. Over sommige leenwoorden melden de Nederlandse bronnen hardnekkig dat het pseudo-ontleningen zijn. *Lunchroom* is een bekend voorbeeld. Nog in de twaalfde druk van de Grote Van Dale (1992) wordt dit ‘quasi-Engels’ genoemd, terwijl het in werkelijkheid een woord is dat in het Engels wel heeft bestaan maar inmiddels verdwenen is. Datzelfde geldt voor *ringel-s* en *unheimisch*, die al genoemd zijn onder de Duitse leenwoorden in 3.2. Ik geef onderstaande voorbeelden dan ook met de nodige reserve.

Welke pseudo-ontleningen kent het Nederlands? Mijn bestand bevat er 60:

1485	grossier	‘groothandelaar’ (pseudo-Frans)
___		
1524	lampet	‘waterkan’ (pseudo-Frans)
1578	reveille	‘sein om troepen te wekken’ (pseudo-Frans)
1582	faillissement	‘het failliet gaan of zijn’ (pseudo-Frans)
___		
1717	modieus	‘volgens de mode’ (pseudo-Frans)

1755	manchester	‘katoenfluweel’ (pseudo-Engels)
___		
1807	fabricage	‘het vervaardigen’ (pseudo-Frans)
1824	secondant	‘helper bij tweegevecht’ (pseudo-Frans)
1840	brille	‘uitzonderlijke begaafdheid’ (pseudo-Frans)
1844	logé	‘gast die blijft slapen’ (pseudo-Frans)
1847	adviseur	‘raadgever’ (pseudo-Frans)

1847	cello	‘snaarinstrument’ (pseudo-Italiaans)
1847	deballoteren	‘afstemmen van kandidaat’ (pseudo-Frans)
1866	bel-etage	‘onderste verdieping’ (pseudo-Frans)
1875	tompoes	‘gebakje’ (pseudo-Frans)
1881	colbert	‘jas zonder panden’ (pseudo-Frans)
1881-1888	bellettrie	‘(beoefening van de) schone letteren’ (pseudo-Frans)
1886	maintenee	‘bijzit’ (pseudo-Frans)
1886	tuttifrutti	‘vruchtenmengsel’ (pseudo-Italiaans)
1897	smoking	‘geklede herenjas’ (pseudo-Engels)
1898	fröbelen	‘spelen, vrijblijvend bezig zijn’ (pseudo-Duits)
1898	grimeur	‘die grimeert’ (pseudo-Frans)
1898	molière	‘lage schoen’ (pseudo-Frans)
1899	jaeger	‘wollen weefsel voor ondergoed’ (pseudo-Duits)
___		
1906	daadwerkelijk	‘feitelijk’ (pseudo-Duits)
1908	acquisiteur	‘werver van advertenties e.d.’ (pseudo-Frans)
1911	carter	‘omhulsel van krukas in motor’ (pseudo-Engels)
1912	fosco	‘chocoladedrank’ (pseudo-Italiaans)
1912	introducé	‘geïntroduceerde’ (pseudo-Frans)
1924	frites, friet	‘in vet gebakken reepjes aardappel’ (pseudo-Frans)

1926	dancing	‘dansgelegenheid’ (pseudo-Engels)
1929	babybox	‘looprek’ (pseudo-Engels)
1929	plafonnière	‘lamphouder tegen het plafond’ (pseudo-Frans)
1931	pick-up	‘platenspeler’ (pseudo-Engels)
1935	atomair	‘m.b.t. atomen’ (pseudo-Frans)
1938	alpino	‘baret’ (pseudo-Italiaans)
1940	automatiek	‘hal voor verkoop van eetwaren in een automaat’ (pseudo-Frans)
1940	jacket	‘kroon over een tand’ (pseudo-Engels)
1948	detective	‘misdaadroman’ (pseudo-Engels)
1949	strip	‘beeldverhaal’ (pseudo-Engels)
1952	living	‘woonkamer’ (pseudo-Engels)
1953	stationcar	‘personenauto met uitgebreide achterzijde’ (pseudo-Engels)
1956	modinette	‘modenaaister’ (pseudo-Frans)
1957	bandrecorder	‘apparaat voor het opnemen en weergeven van geluid’ (pseudo-Engels)
1957	slip	‘onderbroekje’ (pseudo-Engels)
1958	camping	‘kampeerterrein’ (pseudo-Engels)
1959	maisonnette	‘etagewoning’ (pseudo-Frans)
1959	pocket	‘boek in zakuitgave’ (pseudo-Engels)
1961	twen	‘twintiger’ (pseudo-Engels)

1970	panty	‘nylons met broekje’ (pseudo-Engels)
1970	ribcord	‘op ribfluweel lijkend weefsel’ (pseudo-Engels)
1971	picobello	‘bijwoord: prima’ (pseudo-Italiaans)
1974	journaille	‘persmuskieten’ (pseudo-Frans)
1975	parking	‘parkeerterrein’ (pseudo-Engels)
1976	hometrainer	‘toestel om thuis op te oefenen’ (pseudo-Engels)
1976	patat	‘(in Nederland) in vet gebakken reepjes aardappel’ (pseudo-Frans)
1979	ladyshave	‘scheerapparaat voor vrouwen’ (pseudo-Engels)
1982	lat-relatie	‘leefsituatie waarin partners hun zelfstandigheid niet opgeven’ (pseudo-Engels)
1988	funshoppen	‘recreatief winkelen’ (pseudo-Engels)
1996	mainport	‘belangrijke doorvoerhaven’ (pseudo-Engels)

Er zijn 28 pseudo-Franse woorden, 24 pseudo-Engelse, 5 pseudo-Italiaanse en 3 pseudo-Duitse. Tot eind negentiende eeuw zijn alle pseudo-ontleningen gebaseerd op het Frans. De enige uitzondering is de handelsterm *manchester*, die al uit 1755 dateert! In de twintigste eeuw zijn verreweg de meeste pseudo-ontleningen gebaseerd op het Engels. Dit komt grotendeels overeen met de rangorde in aantallen leenwoorden: uit de moderne talen heeft het Nederlands de meeste woorden geleend uit het Frans (met als hoogtepunt de negentiende eeuw), dan het Engels (vooral na 1950), dan het Duits en op de vierde plaats staat het Italiaans. Dat het Duits in de pseudo-ontleningen slechter vertegenwoordigd is dan het Italiaans, zal het gevolg zijn van de lage status van het Duits in de Lage Landen.

Hoe worden pseudo-ontleningen gevormd? Uit de voorbeelden blijkt dat er vier manieren zijn. Ten eerste ontstaan er pseudo-ontleningen doordat in het Neder-lands twee afzonder-lijk ontleende woorden of woorddelen aan elkaar gekoppeld worden, wat een samen-stelling of afleiding oplevert die in de brontaal niet voor-komt. Zo zijn *grossier* en *plafonnière* in het Frans niet-bestaande afleidingen van de Franse

leenwoorden *gros* en *pla-fond* met de uitgangen *-ier, -ière*; voor ‘grossier’ gebruikt het Frans *grossiste*, een ‘plafonnière’ noemt men *plafon-nier. Home-trainer* is een samenstelling van Engels *home* en *trainer*; in het Engels heet het apparaat echter *home exerci-ser*. Kennelijk zijn de afzonderlijke delen van de woorden geleend en heeft de combinatie ervan in het Nederlands plaatsgevonden. Zo ook voor de *lat-relatie*, waarin het eerste deel een in het Nederlands gevormd letterwoord is van Engels *living apart together*.

Ten tweede worden er verkortingen of ellipsen gemaakt van uitheemse woorden die in de brontaal niet bestaan, bijvoorbeeld *camping* voor Engels *camping site* en *pocket* voor *pocketbook*. De regel is dat bij de verkorting het eerste relevante deel bewaard blijft en het tweede verdwijnt. In 1.2.3 wees ik al op het feit dat dergelijke ellipsen kunnen samenvallen met leenwoorden, waardoor deze leenwoorden er een betekenis bij krijgen die in de taal van oorsprong niet bestaat: *detective story* werd in het Nederlands verkort tot *detective*; het woord *detective* ‘geheim politieagent’ was al eerder geleend, en dit kreeg er nu (in het Nederlands en niet in het Engels) de betekenis ‘misdaadroman’ bij.

Een uitzondering op de regel dat bij verkorting het tweede deel van het woord verdwijnt, vormt het woord *cello*. Dit is een in het Nederlands gemaakte verkorting van *violoncel*. In het Italiaans luidt het *violoncello*, een verkleinwoord van *violone* (op zijn beurt een vergrotingsvorm van *viola* 'viool'); *-cello* is dus een achtervoegsel dat in het Nederlands een zelfstandig woord is geworden (hetzelfde is in het Duits gebeurd).

Een interessant geval zijn de *pa-tates frites*, die op twee verschillende manieren zijn verkort: in Nederland tot *patat*, volgens de regel dat bij verkorting het tweede deel verdwijnt. In Vlaanderen stuitte dit echter op een probleem, want hier bestond het woord *patat* al voor de aardappel (een leenwoord uit Spaans *patata*). Daarom werd in het zuidelijk Nederlands *patates frites* verkort tot *frites/friet*.[125]

Ten derde ondergaan uitheemse woorden (onregelmatige) klankveranderingen, waardoor ze nog steeds uitheems lijken, maar een vorm krijgen die in de brontaal niet voorkomt. Voorbeelden zijn *bellettrie* voor *bel-les-let-tres, modinette* voor *midinette* (in het Nederlands onge-twijfeld beïnvloed door *mode*) en *daadwerkelijk* voor Duits *tatsächlich. Modinette* is door een Amsterdams reclamebureau verzonnen als een van de middelen om personeel voor de ateliers aan te trekken.[126]

De laatste soort pseudo-ontleningen zijn uitheemse woorden die in het Nederlands een betekenis gekregen hebben die in de brontaal niet bestaat, en waarvan de betekenis in het Nederlands niet te verklaren is als betekenis-ontwikkeling van een oudere, geleende betekenis. Zo betekent *jacket* in de tandheelkunde in het Nederlands 'kroon' (in het Engels alleen 'omhulsel', een kroon heet *crown*). Een subgroep hiervan be-staat uit epo-nie-men die in de brontaal alleen voor-ko-men als per-soons-naam, maar in het Nederlands een voor-werp aandui-den, zoals *colbert* voor een bepaald jasje, *molière* voor een bepaalde schoen en *jaeger* voor een bepaalde stof. In het Frans worden met *Colbert* en *Molière* alleen een Franse staatsman respectievelijk schrijver aangeduid, en in het Duits is *Jaeger* alleen de naam van een arts.

De meeste Franse pseudo-ontleningen zijn in het Nederlands gemaakte samenstellingen of afleidingen van twee Franse woorden; de meeste Engelse pseudo-ontleningen zijn ellipsen; de Italiaanse woorden vallen vooral op door hun 'Italiaanse' uiterlijk op *-o* of *-i*.

Uit de vier manieren waarop pseudo-ontleningen gevormd worden, kunnen we de oorzaken afleiden voor het ontstaan van pseudo-ontleningen. Ten eerste gebrek aan kennis van de brontaal: men meent dat een bepaald woord in de vreemde taal bestaat, terwijl dat niet het geval is. Dat zal gelden voor de verkortingen en de onregelmatige veranderingen. De tweede oorzaak is dat men bewust een woord schept naar het voorbeeld van de vreemde taal, dat men deze taal dus creatief gebruikt. Dat zal gelden voor een deel van de woorden die een eigen betekenis gekregen hebben en voor een deel van de in het Nederlands gevormde samenstellingen en afleidingen. Vaak gaat het dan om reclametaal of modieuze termen. Zo is de *ladyshave* in Nederland bedacht. De bedenkers veronderstellen dat dergelijke woorden door hun buitenlandse uiterlijk een hogere status krijgen. Dat betekent dus dat de taal waarnaar het nieuwe woord wordt gemodelleerd, een hoge status heeft.

Tot slot is het interessant om op te merken dat verschillende pseudo-ontleningen ook

in andere talen voorkomen. *Smoking* bijvoorbeeld bestaat in het Frans, Duits, Noors, Deens en Zweeds, en *camping* bestaat in het Frans, Spaans en Zweeds. Natuurlijk is het mogelijk dat verschillende talen onafhankelijk van elkaar volgens hetzelfde proces een pseudo-ontlening hebben gemaakt, maar waarschijnlijk lijkt dat niet. Het ligt meer voor de hand dat deze woorden in één taal als pseudo-ontlening zijn gemaakt, en dat andere talen de pseudo-ontlening vervolgens uit die taal geleend hebben. Dan is de pseudo-ontlening in die andere talen toch een gewoon leenwoord, maar niet uit de taal die de brontaal lijkt. Het zou interessant zijn de bron van de pseudo-ontleningen te achterhalen, maar momenteel bieden de etymo-logische woordenboeken van de verschil-lende talen geen aanknopingspunten; bij *smoking* en *camping* bijvoorbeeld vermelden ze allemaal alleen dat het pseudo-Engelse woorden zijn. Wanneer op den duur de pseudo-ontleningen in alle talen zijn gedateerd, kunnen we wellicht de bron achterhalen: de taal waarin de pseudo-ontlening het eerst voorkomt, is dan waarschijnlijk de bron.

Eindnoten:

124 Literatuur over pseudo-ontleningen: Gusmani 1979, Kooyman 1989 en 1991, Posthumus 1991, Van der Sijs 1994, Van der Sijs 1996, Trescases 1983.
125 Van Sterkenburg 1989: 138-139, Stroop 1979: 55-56; voor meer voorbeelden van ellipsen zie Kruijsen in: Van der Sijs 1996: 637.
126 *Winkler Prins Boek van het jaar* 1959: 267.

3.4 Letterwoorden en lettergreepwoorden

Letterwoorden en lettergreepwoorden worden samen acroniemen genoemd.[127] Letterwoorden worden gevormd op basis van de eerste letters van twee of meer afzonderlijke woorden of woorddelen. Deze eerste letters kunnen apart uitgesproken worden (*atv*), of ze kunnen tezamen als één nieuw woord worden uitgesproken (*ahob* en niet *a-ha-o-be*). Er zijn dus letterwoorden met letteruitspraak en met woorduitspraak. Letterwoorden kunnen acronymische spelling hebben (*atv, t.b., b.h.*) of spelling volgens de uitspraak, dat wil zeggen dat de letternamen uitgespeld worden (*beha, elpee*). Firma's en overheidsinstellingen kiezen soms bewust voor een lange naam waarvan de delen bij afkorting tot een betekenisvol woord leiden; zo heette de Amerikaanse hulporganisatie voor Europa na de oorlog *CARE* ‘zorg’, een letterwoord van *Cooperative for American Remittances to Europe*.[128]

Lettergreepwoorden kunnen op twee manieren gevormd worden. Ten eerste kunnen nieuwe woorden gemaakt worden op grond van de eerste delen van de afzonderlijke woorden, meestal de eerste lettergrepen, maar dat hoeft niet. Op die manier zijn *horeca* en *doka* gevormd. Ten tweede kunnen nieuwe woorden gevormd worden door middel van samentrekking van het eerste en laatste deel (vaak de lettergreep) van twee afzonderlijke woorden. Zo zijn *botel* en *stagflatie* gevormd. Soms hebben de samengetrokken woorden een lettergreep die identiek of bijna identiek klinkt: *concurrent* + *collega* wordt *conculega, producent* + *consument* wordt *prosument*.

Het gebruik van schrijfafkortingen is al oud. Zo werden en worden er bijvoorbeeld van oudsher veel Latijnse afkortingen gebruikt in de internationale wetenschappelijke taal bij het citeren en verwijzen naar boeken: *id. (idem), i.v. (in voce), l.c. (loco citato), op.cit. (opere citato), s.a. (sine anno), s.l. (sine loco), s.l.e.a. (sine loco et anno), s.v. (sub voce)*. Daarmee vergelijkbaar zijn afkortingen zoals *z.o.z*. Af- en verkortingen kwamen en komen vooral voor daar waar een snelle en korte boodschap nodig is: in telegrammen, advertenties of in nood (*SOS*). In advertenties en aankondigingen in kranten werden en

worden uit zuinigheid veel afkortingen gebruikt, denk aan *n.o.t.k.* (nader overeen te komen), *t.k.a.* (te koop aangeboden) of *z.g.a.n.* (zo goed als nieuw). Lang niet alle daarvan zijn doorgedrongen tot het dagelijks taalgebruik, maar dat is *a.u.b., s.v.p.* en *t.z.t.* wel gelukt.

In de negentiende eeuw is het gebruik van letterwoorden en lettergreepwoorden enorm toegenomen, vooral in het Engels, en dankzij Engelse invloed ook in andere talen.[129] In de twintigste eeuw zijn dit soort woorden tot bloei gekomen in de politieke sfeer en vooral in totalitaire staten zoals Duitsland na 1933 en de voormalige Sovjet-Unie, maar ook de invloed van het Engels is door blijven gaan. In het Engels bestaat een voorkeur voor letterwoorden, denk aan *aids, c.d., laser, l.p., p.c., radar, t.l., w.c*. Het voormalige Oostblok had een voorkeur voor lettergreepwoorden. Zo kennen we uit het Russisch *agitprop* (van *agitatie* en *propaganda*) en *Komintern* (van *Communistische Internationale*, in het Russisch *Kommunističeskij Internacional*); uit Oost-Duitsland komt *Vopo* (*Volkspolizei*). Deze woorden vallen alle onder de leenwoorden, want ze zijn niet in het Nederlands gevormd.

Letterwoorden worden om een aantal redenen gemaakt. Een belangrijke is taboe: namen van ziektes of pseudoziektes worden liever niet voluit genoemd, vandaar *k, t.b.(c.)* en *m'tje* (zie 4.4). Verder speelt taaleconomie een belangrijke rol: er bestaat een tendens lange woorden of lange uitdrukkingen te verkorten, en dat kan onder andere door de eerste lettergrepen of letters samen te nemen. Letterwoorden en lettergreepwoorden zijn bij uitstek populair bij de overheid, in namen van organisaties, wetten e.d., die meestal voluit erg lang zijn. En juist de overheid heeft bovendien de mogelijkheid dergelijke woorden algemeen te verbreiden: burgers zijn nu eenmaal gedwongen de overheidsterminologie in communicatie met instanties over te nemen.

Hieronder de in het Nederlands gevormde letterwoorden uit mijn bestand; dit is slechts een zeer kleine selectie uit de in het Nederlands gebruikte letterwoorden. Wanneer de verkorting niet uit de definitie van het woord blijkt, voeg ik een verklaring toe.

1840	s.v.p.	‘tussenwerpsel: verzoek’ <L: van *s'il vous plaît*
1840	t.z.t.	‘te zijner tijd’ <L
1875	g.v.d.	‘tussenwerpsel: vloek’ <L: van *godverdomme*
1895	a.u.b.	‘tussenwerpsel: verzoek’ <L: van *alstublieft*
___		
1919	t.b.c., t.b.	‘infectieziekte’ <L: van *tuberculose*
1940	z.o.z.	‘zie ommezijde’ <L
1950	ahob	‘overwegboom’ <L: van *automatische halve overwegbomen*

1950	beha	‘bustehouder’ <L: van *bustehouder*
1953	pvc	‘polyvinylchloride’ <L
1953	tl-buis	‘lichtgevende buis’ <L: van Frans *tube luminescent*

1961	cv	‘centrale verwarming’ <L
1961	m'etje, emmetje	‘maandstonden’ <L: van *menstruatie*
1964	k	‘kanker’ <L
1966	elpee	‘langspeelplaat’ <L
1981	bommoeder	‘vrouw die haar kind alleen wenst op te voeden’ <L: van *bewust ongehuwde moeder*
1982	lat-relatie	‘leefsituatie waarin partners hun zelfstandigheid niet opgeven’ <L: van Engels *living apart together*
1982	vutter	‘iemand die vervroegd met pensioen is’ <L: van *vervroegde uittreding*
1984	cara	‘verzamelnaam voor longziekten’ <L: van *chronische aspecifieke respiratorische aandoeningen*
1987	atv	‘arbeidstijdverkorting’ <L
1991	pinnen	‘geld uit een automaat halen’ <L: van *persoonlijk identificatienummer*
1993	ama	‘alleenstaande minderjarige asielzoeker’ <L
1997	arrenbie	‘computersoulvariant’ <L
1999	amogger	‘asielzoeker met onacceptabel gedrag’ <L

De letterwoorden komen vanaf halverwege de negentiende eeuw voor, maar de meeste dateren van 1950 of daarna; het is dus een jong verschijnsel om dergelijke woorden te gebruiken, in ieder geval in geschreven tekst (in de spreektaal zijn ze wellicht ouder).

Tl-buis is een in het Nederlands gemaakt letterwoord van Frans *tube luminescent* (*buis* is dus tautologisch). In *arrenbie* en *elpee* zijn de letters geschreven volgens hun uitspraak; *R&B* en *lp* zijn geleend uit het Engels, maar de vormen *arrenbie* en *elpee* bestaan in deze taal niet, net zomin als *lat(-relatie)* of *living apart together* -

deze verbinding is in het Nederlands gemaakt. Van *bommoeder* en *vutter* is alleen het eerste deel een letterwoord.

Bij *bommoeder* is de toevoeging *moeder* eigenlijk tautologisch, want de *m* in het letterwoord staat al voor ‘moeder’. Nu staat er dus: bewust ongehuwde moeder-moeder. Dat bewijst dat de taalgebruiker zich niet meer realiseert uit welke oorspronkelijke woorden het letterwoord is samengesteld; het letterwoord is dus een nieuw woord geworden en de band met de oorsprong ervan is voor de taalgebruiker verbroken. Hetzelfde is gebeurd in *ISBN-nummer* (Internationaal Standaard Boek Nummer-nummer), *APK-keuring* (Algemene Periodieke Keuring-keuring) en *ABN Bank* (Algemene Bank Nederland-Bank), die geen van alle in mijn bestand zijn opgenomen.

Een apart geval is de vorming van nieuwe woorden door een verkorting die uit slechts één letter bestaat en die wordt samengevoegd met bestaande woorden. Het woordvormingsprocédé is geleend uit het Engels maar wordt in het Nederlands productief gebruikt. Het gaat om *e-* als verkorting van *electronic (highway) / elektronisch(e snelweg)*,

om *m-* als verkorting van *mobile / mobiel(e telefoon)*, en om *i-* als verkorting van *internet*. Vanaf 1998 vinden we in het Nederlands zowel Engelse als Nederlandse samenstellingen met *e-*, zoals *e-bedrijf, e-business, e-consument, e-government, e-tijd*. Meestal gaat het om eendagsvliegen. De zogenaamd grappige vormingen *e-conomie, e-ctivist, e-ducatie, e-mancipatie, e-motie* en *e-vangelisatie* voorspel ik maar een heel kort leven. De *m*-woorden zijn tot nu toe geringer in aantal. Ze dateren vanaf 1999, vergelijk *m-business, m-commerce*. Ook *i*-woorden komen op, bijvoorbeeld *i-business* voor *internet business*.

De volgende lettergreepwoorden staan in mijn bestand. Ik geef ook de paar gevallen die in samenstellingen voorkomen, zoals *dobli-spiegel* en *vlizotrap*.

1940	horeca	'bedrijfsgroep van hotel-, restauranthouders e.d.' <L: van *ho(tel), re(staurant), ca(fé)*
1942-1943	doka	'donkere kamer' <L
1948	Cobra	'naam van een groep Deense, Belgische en Nederlandse kunstenaars uit de jaren vijftig van de 20e eeuw' <L: van *Co(penhagen) - Br(ussel) - A(msterdam)*
1955	vlizotrap	'uittrekbare trap naar vliering of zolder' <L: van *vli(ering) + zo(lder) + trap*
1965	botel	'drijvend hotel' <L: samentrekking van *boot* en *hotel*
1974	stagflatie	'hoge inflatie en geringe economische groei' <L: samentrekking van *stagneren* en *inflatie*
1984	minco	'minderwaardigheidscomplex' <L
1992	zotel	'kliniek bij een hotel' <L: samentrekking van *ziekenhuis* en *hotel*
1994	conculega	'persoon of onderneming die in dezelfde markt opereert' <L: samentrekking van *concurrent* en *collega*

1996	krapitalist	‘iemand met een relatief klein vermogen’ <L: samentrekking van *krap* en *kapitalist*
1996	prosument	‘persoon die producent en consument tegelijk is’ <L: samentrekking van *producent* en *consument*
1999	dobli-spiegel	‘spiegel aan vrachtwagen die zicht geeft in de dode hoek’ <L: van *dode* en *blinde* (hoekspiegel)
___		
2000	bamamodel	‘onderwijsmodel van brede bachelorfase gevolgd door specialistische masterfase’ <L: van *bachelor/mastermodel*
2000	camjo	‘eenmansreportageploeg met kleine digitale camera’ <L: van *camera* en *journalist*
2000	combiroes	‘roes die ontstaat door gecombineerd gebruik van alcohol en drugs’ <L: samentrekking van *combinatie* en *roes*

2000	stronken	‘stoned en dronken’ <L: samentrekking van *stoned* en *dronken*

De lettergreepwoorden zijn nog aanzienlijk jonger dan de letterwoorden: ze dateren vanaf halverwege de twintigste eeuw.

Botel en *zotel* zijn in het Nederlands gemaakt naar het voorbeeld van *motel*, dat we in samengetrokken vorm (van *motorists' hotel*) uit het Engels geleend hebben.

Twee verschijnselen die nauw verwant zijn aan letterwoorden en lettergreepwoorden, zijn cijferwoorden en lettervormwoorden. Het schrijven van cijfers als onderdeel van een woord in plaats van de uitgeschreven getalsnaam is recent. Voorbeelden zijn *55+'er, 65+'er* naast *vijfenvijftigplusser, vijfenzestigplusser, A4('tje)* (dat bijna nooit als *Avier* wordt gespeld), *06-nummer*. Dit levert overigens wel alfabetiseringsproblemen op bij opname en opzoeken in woordenboeken. In mijn bestand zitten er maar weinig:

1974	vijfenvijftigplusser, 55+'er	‘iemand die boven de 55 jaar is’ <L
1974	vijfenzestigplusser, 65+'er	‘iemand die boven de 65 jaar is’ <L
1992	A4	‘bepaald papierformaat’ <L

Bij lettervormwoorden verwijst het woord naar de vorm van de letter. Een deel van deze woorden is geleend (*T-shirt*), andere zijn waarschijnlijk gemaakt in het Nederlands of in ieder geval van inheemse woorden (misschien naar een buitenlands voorbeeld, vergelijk Engels *V neck, S curve* en Nederlands *V-hals, S-bocht*). De categorie is relatief jong, beginnend eind negentiende eeuw, en er komen nog steeds woorden bij.

1872	o-benen	‘benen waarvan de knieën naar buiten staan’ <L
1898	L-vormig	‘de vorm van een L hebbend’ <L
1898	x-benen	‘benen waarvan de knieën naar binnen staan’ <L
1933	I-ijzer	‘profielijzer met I-vormige doorsnede’ <L
1935	U-balk	‘balk met U-vormig profiel’ <L
1950	S-bocht	‘S-vormige bocht’ <L
1952	V-snaar	‘drijfriem met V-vormige doorsnee’ <L

1958	V-hals	‘V-vormig uitgesneden hals’ <L
1970	T-kruising	‘kruising waarbij een weg loodrecht op een andere staat’ <L
1992	U-bocht	‘bocht van 180 graden’ <L

Tot besluit van deze paragraaf enige opmerkingen over het niet-gelexicaliseerde gebruik van verkortingen - verkortingen dus die niet in woordenboeken, en evenmin in het bestand, zijn opgenomen. Het aantal incidentele verkortingen is de laatste tijd zowel door het chatten op internet als door de invoering van *sms* op mobiele telefoons enorm toegenomen: men verzendt snelle, korte boodschappen met zo min mogelijk tekens.

Chatten gebeurt op grote schaal vanaf het begin van de jaren negentig, sms bestaat sinds 1994, maar werd in 2000 een rage onder de jeugd. Bij sms zijn er niet meer dan 160 tekens per bericht beschikbaar. Een extra reden om sms-berichten kort te houden is dat het invoeren van een bericht uiterst moeizaam gaat omdat er veel te weinig telefoontoetsen zijn voor het Nederlandse alfabet. Om de letter S te reproduceren moet daarom bijvoorbeeld viermaal snel de toets 7 ingedrukt worden. En voor subtiliteiten zoals leestekens of diakritische tekens bestaat helemaal geen ruimte.

Verkortingen vinden daarbij op verschillende manieren plaats. Woorden worden verkort door alleen de eerste letters te gebruiken, dus volgens het principe van de letterwoorden (*ikz = ik kom zo, nmd = nooit meer doen*), maar ook door klinkers in woorden weg te laten (*cmptr = computer, xcs = excuses*). Verder geeft men klankcombinaties weer door één letter: *nx = niks, xje = ik zie je*, Engels *cu = see you* - anders dus dan bij de letterwoorden, waar dit met *i.z.j.* of *s.y.* of *sy* zou zijn weergegeven. Het begrip 'effen, even' wordt door *ff* weergegeven. Ook gebruikt men cijfers om een klankcombinatie weer te geven: *4en* of *4& = vieren, w8 = wacht, pr8ig = prachtig, g1 = geen, suc6 = succes, ge9 = genegen, ver3t = verdriet*. Een en ander wordt ook nog gecombineerd, zoals blijkt uit het Engelse voorbeeld *2g4u = too good for you*, de namen van providers *wxs = world access* en *xs4all = access for all* en popgroepen zoals *U2*.

De meeste van deze verkortingen zijn nog niet gestandaardiseerd. Dat kan echter op den duur veranderen; *ff* bijvoorbeeld wordt vrij algemeen gebruikt, net als de samentrek-king *hoestie* 'hoe is tie?' en het letterwoord *LOL* voor *Laughing Out Loud* 'moest ik erg om la-chen'. Veel van de verkortingen zijn uit het Engels overgenomen (zie ook bovengenoemde voorbeelden), mede omdat het Engels meer mogelijkheden lijkt te bieden dan het Nederlands voor het vervangen van woorden door cijfers en letters, doordat in het Engels het verschil tussen spelling en uitspraak veel groter is dan in het Nederlands. Bovendien kunnen in het Engels twee cijfers gebruikt worden voor drie zeer frequente woorden: twee voorzetsels en een bijwoord, namelijk *4* voor *for* 'voor', en *2* voor *to* 'naar, tot, tegen' en voor *too* 'ook'. Voorts kan in het Engels het persoonlijke voornaamwoord *you*, dat zowel 'u' als 'jij' als 'jullie' betekent, met één letter, de *u*, worden weergegeven. Een ander persoonlijk voornaamwoord is van zichzelf in het Engels al ultrakort: *I* 'ik'. Tot slot worden werkwoorden in het Engels veel minder verbogen dan in het Nederlands, dus met *C* voor *see* kunnen meer zinnen gemaakt worden dan met *z* voor *zien*.[130]

De verkortingen worden ook buiten de digitale wereld gebruikt: in reclame leest men wel *xtra*, een bekend leenwoord is *XTC* voor *ecstasy* 'hallucinerend middel', en *B2B* voor *business to business* is in 2000 enorm opgekomen.

Een andere vernieuwing van internet is het gebruik van *smileys* of *emoticons* en van het nieuwe symbool @ ofwel het *apenstaartje*. Het toevoegen van smileys bleek noodzakelijk omdat de gevoelswaarde van een mededeling in de ultrakorte digitale boodschappen verloren ging en er allerlei onbegrip ontstond tussen zender en ontvanger; daarom voerde men smileys in om aan te geven 'dit is een grapje', 'ironisch bedoeld', 'ik ben nu echt boos' en dergelijke.

Het spelen met letters, cijfers en symbolen is jong en zal waarschijnlijk hoofdzakelijk beperkt blijven tot de digitale wereld. Het is niet helemaal nieuw: dergelijke taal-

spelletjes zijn al eerder gebruikt, onder andere in literatuur en onder schoolkinderen. Hugo Brandt Corstius (Battus) vermeldt in zijn *Opperlandse taal - en letterkunde* (p. 188-191) de spelling *ID* voor 'idee', de door Remco Campert gebruikte spelling *Essay Iks* voor 'sex' en de zin *12 dwergen en 1 11je 4den feest 8er een 100eden geen mensen mee*. In de oorlog schreef men wel *AH xit ffff zzzzz* 'Aha, ik zie thee! Effen zetten'. Maar dat waren incidentele grapjes, terwijl bij chatten en sms'en het verkortingsprincipe een noodzaak is en door een grote groep gewone taalgebruikers wordt gehanteerd.

Veel belangrijker dan de invoer van (incidentele) verkortingen, cijfers en symbolen, is de verandering in schrijfstijl die dankzij internet is opgetreden. Tot voor kort onderscheidden schriftelijke boodschappen zich in meerdere of mindere mate van gesproken boodschappen, maar op internet is dat verschil vrijwel geheel opgeheven, in het voordeel van de spreekstijl.

Eindnoten:

127 Zie de ANS 1997: 695-696; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 514-517.
128 Seebold 1981: 192.
129 Bach 1961: 330.
130 Zie Daniëls 2000b voor vele voorbeelden van Nederlandse en Engelse verkortingen. Zie ook de column 'LOL + LOL' van Liesbeth Koenen in *NRC Handelsblad* van 18/12/2000.

3.5 Etymologie onbekend

Van sommige woorden kunnen we niet uitmaken of ze inheems zijn dan wel geleend. Dergelijke woorden hebben de aanduiding 'etymologie onbekend' gekregen. Dit kan betekenen dat er twee min of meer gelijkwaardige theorieën voorhanden zijn die geen van beide te bewijzen zijn. De dierennaam *bok* bijvoorbeeld komt alleen in het Germaans en het Keltisch voor. Het kan een Germaans erfwoord zijn dat door het Keltisch is overgenomen, maar andersom kan het even goed door het Germaans aan het Keltisch zijn ontleend.

Sommige woorden, zoals *hom* 'zaad van vis', *hummel* 'jong kind', *iep* 'olm', *mooi* of *paling* komen alleen in het Nederlands voor - het is dan niet mogelijk te bepalen of het een inheems of een geleend woord is, omdat aanknopingspunten ontbreken.

Wanneer er een of meer Germaanse verwanten bekend zijn, noem ik het woord inheems, en is vanuit mijn optiek de herkomst niet onbekend. Die optiek wordt bepaald door de keuze de woorden te bekijken vanaf het moment dat ze geschreven zijn. Binnen die optiek gelden woorden met een Germaanse verwant als inheems. Ik realiseer me heel goed dat voor een (indo)germanist de herkomst daarmee nog niet is opgelost: in deze gevallen is er geen Indo-europese wortel waartoe het woord te herleiden is (bijvoorbeeld bij *aap, baas, been, huur, ijdel, jagen, rob, rog, stelen*), dus voor een (indo)germanist is de herkomst van een woord met zo weinig verwanten nog niet verklaard: is het een Germaanse ontwikkeling of substraatinvloed? Dergelijke

vragen zijn voor dit boek niet relevant. Voor een (indo)germanist hebben dus veel meer woorden een onbekende herkomst dan de woorden die hieronder staan.

Ook wanneer de herkomst van een woord duidelijk inheems is, maar niet zeker is van welk inheems woord het is afgeleid, wordt het gewoon onder de inheemse woorden gerekend. Zo is bij *krot* niet zeker of het gaat om een afleiding van *kot* met een nadrukkelijke *r*, of dat er sprake is van een kruising van *kot* met *krocht* of *krat*. *Maf* kan een variant zijn van *muf* of een kruising van *moe* en *laf* of *mat* en *laf*.

Voor geleend woordgoed geldt hetzelfde: wanneer duidelijk is dat een woord niet

inheems is, geldt het als leengoed, ook al is de ontleningsweg niet helemaal zeker. Details per woord staan in de etymologische woordenboeken, hier gaat het om de globale indeling inheems-geleend, en die indeling kan gemaakt worden ondanks onzekerheden op details.

Samenstellingen en afleidingen van woorden waarvan de herkomst onbekend is, worden eveneens als onbekend beschouwd, hoewel dat slechts voor één deel van het woord geldt; dus *bromfiets, snorfiets, bokkenpootje* en *ontgoocheling* gelden als onbekend op basis van de onzekere herkomst van *fiets, bok* en *goochelen*, en *roeiboot* en *vlieboot* vanwege de onduidelijkheid van *boot*.

Soms heb ik de knoop doorgehakt en voor de meest waarschijnlijke etymologie gekozen. Dat betekent dat ik *bier, graaf* en *kop* als Latijnse leenwoorden beschouw, hoewel ook inheemse herkomst wel gesuggereerd is.

Zo blijven de volgende woorden met onbekende herkomst over:

794	maar	‘gracht’ <?
___		
901-1000	bok	‘mannetje van de geit’ <?
901-1000	erf	‘erfdeel, grond behorend bij huis’ <?
___		
1080	paling	‘beenvis’ <?
___		
1100	penning	‘munt’ <?
1101-1200	kabeljauw	‘beenvis’ <?
___		
1236	eed	‘plechtige verklaring’ <?
1240	meineed	‘valse eed’ <?
1240	pissen	‘urineren’ <?
1244	pak	‘bundel’ <?
1252	pleit	‘vaartuig’ <?
1276-1300	overtollig	‘boven het juiste aantal aanwezig’ <?
1284	erfgenaam	‘op wie een nalatenschap overgaat’ <?
1284-1285	bom	‘stop, spon’ <?
1285	reu	‘mannetjeshond’ <?
___		
1330	pis	‘urine’ <?

1340-1350	goochelen	‘door handigheid misleiden’ <?
1343-1346	raster	‘lat, hekwerk’ <?
1350	mooi	‘fraai, bevallig’ <?
1350-1384	lint	‘band’ <?
1375	stoet	‘optocht’ <?
1380	rist	‘bundel (van vlas e.d.)’ <?
1390	boot	‘vaartuig’ <?

___

1400-1450	kombuis	‘scheepskeuken’ <?
1420	zeelt	‘beenvis’[131] <?
1425	kroes	‘drinkbeker’ <?
1437	steekpenning	‘smeergeld’ <?
1443	puin	‘vergruisde steen’ <?
1477	pink	‘vaartuig’ <?

1481	pij	‘kledingstuk van grove wollen stof (tegenwoordig vooral van monniken)’ <?

___

1501-1525	leus	‘zinspreuk’ <?
1510	bef	‘Bargoens: vrouwelijk geslachtsdeel’ <?
1514	braspenning	‘vroegere munt’ <?
1514	peen	‘wortel’ <?
1514	pink	‘eenjarig kalf’ <?
1516	hola	‘tussenwerpsel: uitroep om iets te stoppen’ <?
1523	bok	‘hijsstellage, werktuig’ <?
1554	madelief	‘plant’ <?
1555-1560	kwant	‘vent’ <?
1561	droes	‘duivel’ <?
1567	hom	‘zaad van vis’ <?
1567	iep	‘loofboom’ <?
1567	pink	‘vinger’ <?
1573	mutsje	‘oude vochtmaat’ <?
1575	vlieboot	‘scheepstype’ <?
1577	gierst	‘graangewas’ <?
1577	poon	‘vaartuig’ <?
1588	sloep	‘vaartuig’ <?
1599	rit	‘eitjes van kikvorsen’ <?

___

1611	pak	‘kostuum’ <?
1612	buitelen	‘tuimelen’ <?
1612	oen	‘scheldwoord: sufferd’ <?
1617	vies	‘vuil’ <?
1634	alikruik	‘slak’ <?
1642	roeiboot	‘boot die door riemen wordt voortbewogen’ <?
1644	sul	‘sufferd’ <?

1648	paaien	‘paren van vissen’ <?
1660	pakken	‘grijpen’ <?
1666	das	‘halsdoek’ <?
1682	luiwagen	‘bezem’ <?
1682	wout	‘Bargoens: politieagent’ <?
1689	knaak	‘groot muntstuk, een rijksdaalder’ <?
1693	poon	‘beenvis’ <?
___		
1707	drossen	‘deserteren’ <?
1709	gribus	‘bouwvallige woning of buurt’ <?
1720	ronselen	‘werven’ <?
1731	maffie	‘Bargoens: een munt, een kwartje’ <?
1733	stropdas	‘hoge, nauw om de hals sluitende das’ <?
1746	klingelen	‘rinkelen’ <?
1762	spijbelen	‘school verzuimen’ <?
1766	boktor	‘insect’ <?

1769	bonje	‘Bargoens: ruzie’ <?
1787-1789	larie	‘onzin’ <?
___		
1803	lawaai	‘herrie’ <?
1806	pet	‘hoofddeksel’ <?
1832	das	‘stropdas’ <?
1843	schunnig	‘obsceen’ <?
1872	bok	‘bok van een rijtuig’ <?
1874	ontgoocheling	‘ontnuchtering’ <?
1884	fuif	‘feest’ <?
1884	toepen	‘kaartspel’ <?
1886	fiets	‘rijwiel’ <?
1887	hummel	‘jong kind’ <?
1897	oplawaai	‘klap’ <?
1898	bomvol	‘helemaal vol’ <?
1898	peenhaar	‘geelachtig haar’ <?
___		
1902	motorfiets	‘tweewielig motorvoertuig’ <?
1906	poet	‘Bargoens: geld, buit’ <?
1906	spie	‘Bargoens: cent, geld’ <?
1909	hallo	‘tussenwerpsel: uitroep en groet’ <?
1910	fiets	‘Bargoens: vijf gulden’ <?
1914	flamoes	‘kut’ <?
1914	pisnijdig	‘heel kwaad’ <?
1916	fikkie	‘hond’ <?
1949	bokkenpoot(je)	‘koekje met chocola aan de uiteinden’ <?
1950	bromfiets	‘fiets met motor’ <?
1950	pitten	‘Bargoens: slapen’ <?
1961	pet	‘waardeloos’ <?
1972	beffen	‘cunnilingus bedrijven’ <?
1974	pief	‘vent’ <?

1975 snorfiets ‘fiets met hulpmotor’ <?

Het meest opvallend aan deze reeks woorden met onbekende etymologie, is dat ze van alle tijden stammen. Het lijkt logisch dat de herkomst van jonge woorden gemakkelijk te achterhalen is: uit de jongste tijd zijn immers veel bronnen beschikbaar en het ligt in de verwachting dat er over het ontstaan van een nieuw woord geschreven zal zijn. Uit de gegevens blijkt echter dat ook van heel jonge woorden de etymologie onbekend kan zijn. Zie het geval *pief* ‘vent’, dat in het Bargoense woordenboek van Enno Endt uit 1974 genoemd is en berust op materiaal dat de auteur in de jaren vijftig heeft verzameld. En het woord *fiets* is ontstaan onder de ogen van grote taalkundigen zoals WNT-redacteur Matthias de Vries, maar de herkomst ervan is ondanks verwoede naspeuringen en talloze publicaties onbekend gebleven.

Er zijn maar enkele overeenkomsten te vinden tussen de woorden met onbekende herkomst. Ten eerste treffen we een groep Bargoense en informele woorden aan, zoals

bef ‘vrouwelijk geslachtsdeel’, *bonje, flamoes, fuif, knaak, maffie, pief, pitten, poet, spie* en *wout*. Het is begrijpelijk dat de herkomst van dergelijke spreektaalwoorden regelmatig onbekend blijft: ze zijn nogal eens gevormd als een soort geheimtaal. Verder valt op dat een groep woorden te maken heeft met de visvangst en scheepvaart - komen die uit een substraattaal? Veel van deze woorden dateren uit de Middeleeuwen of vlak daarna. Vergelijk *alikruik, boot, hom, kabeljauw, kombuis, paaien, paling, pink* ‘vaartuig’, *poon, rit* ‘kikkerrit’, *sloep* en *zeelt*. En tot slot valt een paar kledingstukken met onbekende herkomst op: *das* en *pak* (ouder in de betekenis ‘bundel’). De oudste betekenis van *das* is ‘halsdoek’; de betekenis ‘stropdas’ is jonger, en ontstaan als verkorting van *stropdas*.[132]

Eindnoten:

131 Schrijver 1995: 39 veronderstelt afleiding van een Indo-europese wortel **sel-* ‘moeras’.
132 Voor de geschiedenis van het woord *das* ‘stropdas’, en het woord *stropdas*. zie Wortel 1996: 144-152.

Hoofdstuk 4
Thema's chronologisch bekeken

4.0 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt bezien wat de ouderdom en herkomst is van woorden die behoren tot eenzelfde thema of woordveld. Anders dan in hoofdstuk 3 wordt hier dus geen scheiding gemaakt tussen de inheemse en de geleende woorden, maar wordt juist bekeken hoe binnen een bepaald thema de verhoudingen liggen tussen deze twee soorten woorden en hoe deze elkaar in de tijd opvolgen. De woorden worden per thema in chronologische volgorde gegeven, en de verkorte herkomst wordt telkens toegevoegd.

Dit hoofdstuk volgt de thematische indeling van de Nederlandse woorden zoals in 1.2.6 vermeld. Van de thema's wordt slechts een selectie - zij het een omvangrijke - gepresenteerd. Ik heb overwogen de thematische indeling van álle woorden op te nemen, maar dit verworpen op basis van de volgende overwegingen: veel thema's bestaan uit vage woorden die weliswaar een relatie hebben tot elkaar en tot het thema, maar die relatie is vooral associatief, het gaat om woorden die op enigerlei wijze te maken hebben met het thema. Dergelijke woorden zijn niet goed met elkaar vergelijkbaar. Als voorbeeld kan dienen het thema ‘bijvoeglijke naamwoorden op het gebied van het aardrijk’. Hieronder versta ik de woorden die de mens in zijn directe omgeving leert kennen, in het begin van zijn bestaan. Mijn bestand bevat aan woorden op dit gebied: *centraal, dicht, diep, dor, drassig, egaal, glad, hard, hol, hoog, ijl, krap, krom, laag, linker, links, los, massief, nauw, nieuw, noord, oost, open, recht, rechter, rechts, rul, scheef, scherp, schuin, slap, smal, spits, steil, stijf, straf, strak, stroef, vast, week, west, woest, zuid*. Deze woorden betreffen alle het thema ‘aardrijk’, maar zijn zo variabel dat ze niet goed met elkaar vergeleken kunnen worden, het zijn zeker niet synonieme benamingen voor één begrip. Dat is ook het nadeel van de opzet van Brouwers' *Het juiste woord*: hier worden vaak binnen één thema veel onvergelijkbare woorden opgesomd en wordt bovendien geen rekening gehouden met de woordsoorten, zodat werkwoorden, zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden als gelijkwaardig en door elkaar heen gegeven worden.

In het onderstaande heb ik er dus voor gekozen alleen overzichtelijke, welomschreven thema's op te nemen, wat in de praktijk inhoudt de woorden voor verschillende concrete begrippen, zoals namen voor zoogdieren, voor drugssoorten, voor transportmiddelen, voor munten. Deze realia zijn goed met elkaar vergelijkbaar en er vallen dus allerlei uitspraken over te doen. Abstracte woorden zijn veel minder gemakkelijk onder één noemer te brengen. Hoe reëler, concreter een woord, des te eenvoudiger is het te omschrijven en te categoriseren. De diversiteit van woorden binnen sommige thema's, zoals ‘overheid’, is niet zozeer te wijten aan de gekozen indeling, maar gaat terug op het materiaal zelf.

De keuze van de hieronder opgenomen thema's is enerzijds door het materiaal opgelegd (een thema moet niet te omvangrijk zijn en vergelijkbare leden bevatten), anderzijds weerspiegelt het ook mijn persoonlijke interesses, voorkeuren en kennis - voor het duiden van de gegevens is immers een zekere achtergrondkennis nodig van het behandelde thema.

Per thema zal ik telkens kort samenvatten wat opvalt over de herkomst van de woorden die onder het bewuste thema vallen en de periode waaruit de woorden stammen. Het doel van dit hoofdstuk is meer inzicht te krijgen in veranderingen in het woordgebruik op specifieke terreinen. Dergelijke inzichten kunnen de etymoloog helpen, maar ze zijn tevens interessant voor andere wetenschappers, zoals historici, literatoren, sociologen en eigenlijk voor iedereen die geïnteresseerd is in de veranderingen in maatschappij en woordenschat en de relatie tussen die twee.

Hierbij moet nadrukkelijk het volgende bedacht worden: dit bestand bestaat vooral uit ongelede woorden. Bij een opsomming van de meubelnamen vinden we dus inheemse woorden als *bank, bed, kruk* en *stoel*, maar de woorden *baarkruk, ligstoel, rustbed* of *zitbank* komen niet voor; alleen wanneer dergelijke samengestelde woorden onmisbaar waren voor een goed beeld van de maatschappelijke ontwikkeling en taalontwikkeling, heb ik ze toegevoegd in het bestand. De woorden die binnen een thema genoemd zijn, zijn bovendien niet ‘compleet’; dat is onmogelijk omdat de thema's open woordklassen bevatten waarvan de leden niet-telbaar zijn. Bovendien zijn er binnen een thema in de loop van de tijd woorden verdwenen of vervangen. Zoals in hoofdstuk 1 is uiteengezet, is het uitgangspunt een representatief bestand geweest van tegenwoordig gebruikte woorden, voornamelijk gebaseerd op de woordenschat die is beschreven in moderne eendelige Nederlandse woordenboeken. En dan dus de ongelede woorden daarin. Wel zijn de groepen over het algemeen aanzienlijk omvangrijker dan wat het *Groot synoniemenwoordenboek* van Van Dale[1] geeft, en zijn veel meer moderne woorden opgenomen dan in *Het juiste woord* van Brouwers - dat laatste is in 1989 voor het laatst bijgewerkt.

Om inzicht te krijgen in de ouderdom en herkomst van een reeks woorden die behoren tot eenzelfde thema, bekijk ik telkens de volgende twee vragen: wat vertellen de dateringen (hoe zijn woorden van een bepaald thema over de tijd gespreid, komen ze van de oudste tijd tot heden min of meer gelijkmatig voor of zijn er een of meer pieken?) en wat is het aandeel van inheemse en geleende woorden binnen het gekozen thema. Deze vragen zijn een aanvulling op de vragen die gesteld zijn in hoofdstuk 3, waar het uitgangspunt de oorsprong van de woorden was (inheems of geleend) en bekeken werd wanneer de grootste toevloed van leenwoorden uit een bepaalde taal plaatsvond en welke terreinen die toevloed betrof, en hoe oud de vorming van bepaalde inheemse woorden was. Hoofdstuk 3 bekeek vanuit de oorsprong van de woorden de semantische terreinen, hoofdstuk 4 doet het omgekeerde en bekijkt vanuit de semantische terreinen de oorsprong. Dit hoofdstuk handelt dus over de relatie tussen *Wörter und Sachen*. Daartussen bestaat een wisselwerking: de zaken vertellen iets over de woorden (en de herkomst en datering ervan) en v.v. Bovendien komt men door reeksen woorden in chronologische volgorde op allerlei vragen: waarom is *boekweit* pas in de vijftiende eeuw gedateerd en

zijn andere granen ouder? Klopt de datering wellicht niet, of is er iets anders aan de hand?

De woorden van de thema's weerspiegelen maatschappelijke en cultuurhistorische ontwikkelingen. Over veel thema's kan een monografie geschreven worden. Ik kies er echter voor veel thema's de revue te laten passeren en mij te concentreren op de bovengenoemde vragen. Een andere keuze zou zijn een of enkele thema's diepgravend te behandelen en daarbij de externe geschiedenis van de Nederlanden te betrekken. Wellicht zal ik dit elders nog eens doen, maar hier ging het mij erom het overzicht te tonen, de algemene lijnen te schetsen. Dit overzicht bestond nog niet, en naar mijn mening wordt het pas zinvol om thema's nader uit te werken als er eerst een algemeen overzicht of kader is gegeven, zodat het bijvoorbeeld mogelijk wordt gegevens van het ene thema met die van een ander thema te vergelijken en de relatieve waarde van de gegevens onderling te toetsen. Bovendien is het verrassend om te zien hoe vele thema's in de loop van de tijd gegroeid zijn. Bij een beperkte keuze van thema's vraagt men zich telkens teleurgesteld af: maar hoe zit het dan met al die niet-behandelde thema's? Uit dit overzicht kan tevens blijken welke thema's geschikt zijn voor verder onderzoek.

Bij de behandeling van de thema's gebruik ik literatuur over het bewuste onderwerp als achtergrondinformatie en ik geef waar nodig een korte schets van de maatschappelijke ontwikkeling in relatie met de ontwikkeling van de woordenschat. Uitgangspunt is en blijft de woordenschat, maar om de veranderingen hierin te kunnen duiden, is het soms nodig te refereren aan veranderingen in de maatschappij. Zo worden de veranderingen in de transportmiddelen duidelijk als we de verandering in energiebronnen kennen waarmee de transportmiddelen worden aangedreven.

Dit hoofdstuk bestaat uit vier paragrafen. In paragraaf 4.1 komen inhoudswoorden ter sprake: er worden een groot aantal geselecteerde thema's of woordvelden behandeld van zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden en werkwoorden. Telkens komen reeksen woorden die inhoudelijk nauw met elkaar verbonden zijn, aan de orde.

In paragraaf 4.2 komen de functiewoorden aan bod: de lidwoorden, telwoorden, voegwoorden, voornaamwoorden en voorzetsels. Dit zijn grammaticale woorden die dienen om bepaalde betrekkingen tussen zinsdelen uit te drukken. In tegenstelling tot de inhoudswoorden uit 4.1 hebben ze op zichzelf geen betekenis, maar dienen ze als cement van de zin, en als zodanig zijn ze onmisbaar. Bovendien behoren ze tot de zogenaamde ‘gesloten woordklassen’, die volgens de ANS bestaan uit een vast aantal leden, in tegenstelling tot de andere woordsoorten, waarvan het aantal leden in principe niet telbaar is. In paragraaf 4.2 zullen we bezien of het aantal leden van de gesloten woordklassen inderdaad niet meer uitgebreid wordt.[2]

In paragraaf 4.3 komt een andere woordklasse aan bod: die van de tussenwerpsels. Deze vormen een heel bijzondere categorie, omdat ze geen syntactische verbindingsmogelijkheden hebben en daarmee buiten de grammaticale structuur van de zin staan; ze zijn dus het tegenovergestelde van de functiewoorden, zonder welke de zin niet kan bestaan.

In paragraaf 4.4 worden drie ontstaansbronnen van nieuwe woorden en betekenis-

sen bekeken, die dwars door de semantische indeling van de thema's lopen. Het gaat hierbij om ontstaansbronnen die zowel voorkomen bij inheemse woorden als bij geleende woorden en die dus niet verbonden zijn aan de tegenstelling inheems - geleend, zoals beschreven in hoofdstuk 3; daarom komen ze hier in hoofdstuk 4 aan de orde. Eerst wordt bezien welke woorden of betekenissen hun ontstaan danken aan eufemisering, vervolgens worden versterkende bijvoeglijke naamwoorden vermeld en tot slot gemunte woorden, dat wil zeggen woorden waarvan de bedenker bekend is.

Hoofdstuk 4 is voornamelijk gebaseerd op de velden <thema>, <subthema> en <woordsoort> in de database, gecombineerd met de dateringen en de herkomstinformatie. Ik recapituleer nog even hoe de korte herkomstaanduiding gelezen moet worden: woorden waarachter een asterisk staat, zijn inheems, woorden gevolgd door <TAALNAAM zijn uit de genoemde taal geleend, van woorden met <? is de herkomst onbekend, en woorden met <L zijn letter(greep)woorden. Woorden die geen asterisk hebben en evenmin gevolgd worden door het teken '<', zijn afgeleiden van leenwoorden. Wanneer het in deze gevallen samenstellingen betreft, betekent dit in concreto dat een van de woorddelen ooit uit een andere taal is geleend, maar inmiddels zodanig is geaccepteerd dat het als inheems wordt beschouwd en meedoet met alle inheemse woordvormingsprocédés. Het woord is totaal ingeburgerd, en alleen taalkundigen zijn zich nog van de uitheemse oorsprong bewust; de gewone taalgebruiker voelt deze woorden als inheems. Omdat mijn bestand, als etymologisch bestand, uitgaat van de oorsprong van de woorden, geef ik aan dat de woorden niet inheems zijn (ze krijgen geen asterisk), maar bij de behandeling hieronder houd ik wel rekening met hun ingeburgerde status. Vaak zal ik bij dergelijke woorden een korte etymologische uitleg geven. Maar voor gedetailleerde informatie over individuele woorden moet men in principe te rade gaan bij de etymologische woordenboeken; zoals al vaker gezegd draait dit boek om woord*reeksen*.

Om te beginnen een overzicht van de thematische opbouw van de woordenschat in het bestand. De 18.540 trefwoorden zijn onderverdeeld in 22 hoofdthema's. Aan de cijfers en staafdiagrammen hieronder valt af te lezen hoe ieder thema over de eeuwen is verdeeld en wat de herkomst van de woorden per thema is (dit is een nadere specificatie van de indeling van de woordenschat naar herkomst en ouderdom, zoals in 3.0 gegeven). Daarbij maak ik voor de overzichtelijkheid een onderscheid tussen inheemse woorden, leenwoorden en een restcategorie, die voornamelijk bestaat uit afgeleiden van leenwoorden, maar waarbij ook de - weinige - letter(greep)woorden en woorden met onbekende herkomst (zie 3.4 en 3.5) zijn geteld.

De onderstaande staafdiagrammen tonen de verdeling over de eeuwen van alle thema's. Hieruit blijkt dat er grote verschillen bestaan tussen de omvang van de verschillende thema's. De meeste thema's bevatten meer geleende woorden dan inheemse woorden (de restwoorden laat ik even buiten beschouwing). In de thema's aardrijk, dierenrijk, mensenwereld, zintuiglijkheden en taalkunde hebben de inheemse woorden echter de overhand; voor het thema taalkunde komt dat doordat hieronder ook de functiewoorden en tussenwerpsels zijn opgenomen; vooral functiewoorden zijn veelal inheems (zie 4.2).

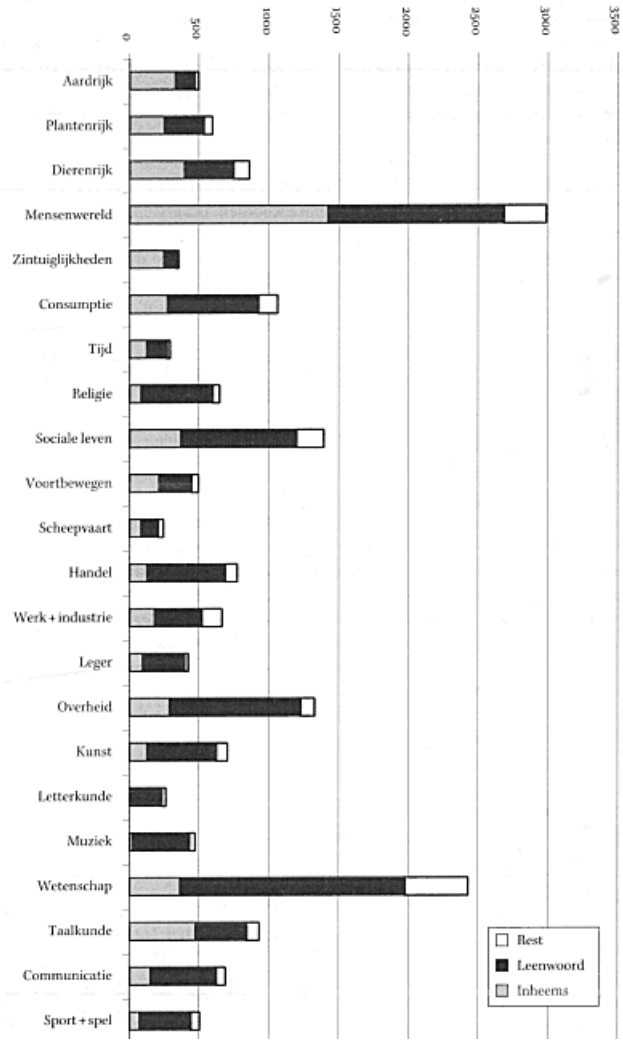
0
500
1000
1500
2000
2500
3000
3500
Aardrijk
Plantenrijk
Dierenrijk
Mensenwereld
Zintuiglijkheden
Consumptie
Tijd
Religie
Sociale leven
Voortbewegen
Scheepvaart
Handel
Werk + industrie
Leger
Overheid
Kunst
Letterkunde
Muziek
Wetenschap
Taalkunde
Communicatie
Sport + spel
Rest
Leenwoord
Inheems

Hieronder vermeld ik hoe ieder thema over de eeuwen is verdeeld en wat de herkomst van de woorden per thema is. De totalen zijn telkens vet gezet, tussen haakjes gevolgd door de aantallen inheemse woorden, geleende woorden en restwoorden. De aantallen zijn soms zeer gering, en moeten in die gevallen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden; dat neemt niet weg dat de tendensen uit de gepresenteerde cijfers duidelijk naar voren komen.

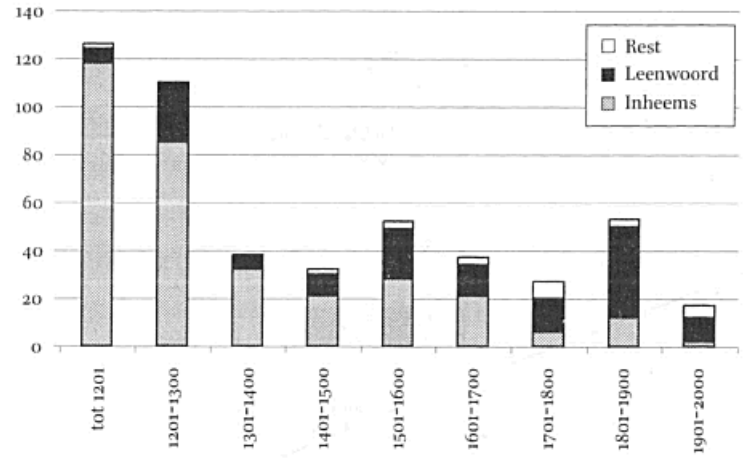

1. Aardrijk
(totaal 492 woorden, waarvan 325 inheemse woorden, 142 geleende en 25 rest)
tot 1201: **126** (118 - 6 - 2)
1201-1300: **110** (85 - 25 - 0)
1301-1400: **38** (32 - 6 - 0)
1401-1500: **32** (21 - 9 - 2)
1501-1600: **52** (28 - 21 - 3)
1601-1700: **37** (21 - 13 - 3)
1701-1800: **27** (6 - 14 - 7)
1801-1900: **53** (12 - 38 - 3)
1901-2000: **17** (2 - 10 - 5)

Dit thema bevat veel oude inheemse woorden (onder ‘oude’ woorden versta ik woorden die zijn gedateerd in de dertiende eeuw of eerder - woorden dus die in de oudste Nederlandse teksten zijn vermeld, en die waarschijnlijk al langer in het Nederlands bestonden). In de zestiende eeuw is er een duidelijke stijging van het aantal woorden, zowel nieuwgemaakte inheemse als - iets minder - geleende woorden; dit is ongetwijfeld te danken aan de ontdekking van nieuwe werelddelen. In de achttiende eeuw krijgen de leenwoorden blijvend de overhand. In de negentiende eeuw vindt opnieuw een stijging van het aantal woorden plaats, ditmaal vooral leenwoorden. Dit komt doordat men in die periode algemeen bekend raakte met verschijnselen in verderaf gelegen regio's en deze verschijnselen wetenschappelijk ging bestuderen (overigens zijn wetenschappelijke aardrijkskundige termen ondergebracht onder het thema wetenschap). In de negentiende eeuw komen dan ook neologismen op zoals *alm, atol, cycloon, geiser, harmattan, mistral* en *sirocco*. De twintigste eeuw vertoont een scherpe daling in aantallen woorden.

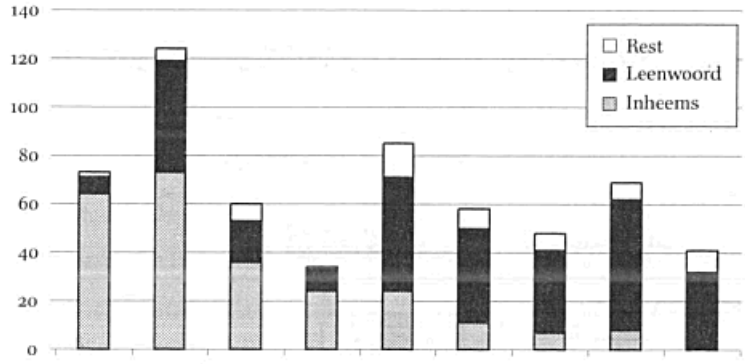

2. Plantenrijk
(totaal 592 woorden, waarvan 247 inheemse woorden, 285 geleende en 60 rest)
tot 1201: **73** (64 - 7 - 2)
1201-1300: **124** (73 - 46 - 5)
1301-1400: **60** (36 - 17 - 7)
1401-1500: **34** (24 - 9 - 1)
1501-1600: **85** (24 - 47 - 14)
1601-1700: **58** (11 - 39 - 8)
1701-1800: **48** (7 - 34 - 7)
1801-1900: **69** (8 - 54 - 7)
1901-2000: **41** (0 - 32 - 9)

Dit thema bevat veel oude inheemse woorden. In en na de zestiende eeuw is er een geleidelijke stijging van het aantal woorden, en wel vooral van geleende woorden. In de negentiende eeuw vindt opnieuw een stijging van het aantal leenwoorden plaats, dankzij de toegenomen kennis van de plantenwereld in verderaf gelegen landen en de wetenschappelijke bestudering van planten in het algemeen. In de twintigste eeuw neemt het aantal woorden af, hoewel de kennis van de plantenwereld nog steeds toeneemt - deze kennis (en de woorden ervoor) blijft kennelijk voorlopig beperkt tot de vaktaal, en is (nog) niet doorgedrongen tot de algemene taal.

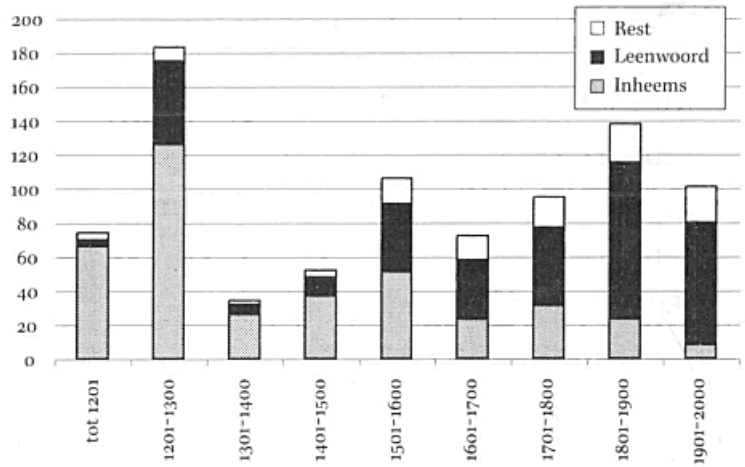

3. Dierenrijk
(totaal 855 woorden, waarvan 391 inheemse woorden, 355 geleende en 109 rest)
tot 1201: **74** (66 - 4 - 4)
1201-1300: **183** (126 - 49 - 8)
1301-1400: **34** (26 - 6 - 2)
1401-1500: **52** (37 - 11 - 4)
1501-1600: **106** (51 - 40 - 15)
1601-1700: **72** (23 - 35 - 14)
1701-1800: **95** (31 - 46 - 18)
1801-1900: **138** (23 - 92 - 23)
1901-2000: **101** (8 - 72 - 21)

Dit thema is vergelijkbaar met dat van het plantenrijk: het bevat veel oude inheemse woorden. In de zestiende eeuw is er een duidelijke stijging van het aantal woorden, waarbij de inheemse woorden echter de overhand behouden: de nieuw ontdekte dieren kregen dus vaak een inheemse benaming, anders dan bij het plantenrijk, waar nieuwe planten vaak met een leenwoord werden benoemd. Daarna overstijgt het aantal leenwoorden dat van de inheemse woorden, met een sterke toename in de negentiende eeuw. Ook de twintigste eeuw geeft een relatief groot aantal nieuwe woorden te zien.

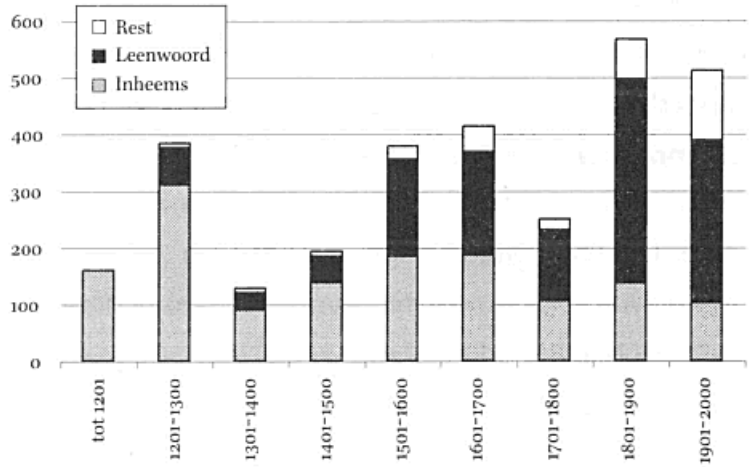

4. Mensenwereld
(totaal 2984 woorden, waarvan 1414 inheemse woorden, 1269 geleende en 301 rest)
tot 1201: **160** (160 - 0 - 0)
1201-1300: **384** (310 - 66 - 8)
1301-1400: **128** (90 - 31 - 7)
1401-1500: **190** (138 - 47 - 5)
1501-1600: **379** (185 - 170 - 24)
1601-1700: **414** (186 - 183 - 45)
1701-1800: **250** (106 - 125 - 19)
1801-1900: **567** (137 - 360 - 70)
1901-2000: **512** (102 - 287 - 123)

Het thema mensenwereld bevat woorden voor algemeen menselijk handelen, menselijke eigenschappen, de namen voor lichaamsdelen en lichaamsafscheidingen, namen voor familieleden, woorden voor het bedrijven van seks en voor sterven, en (positieve,

negatieve of neutrale) persoonsaanduidingen. Er zijn veel oude inheemse woorden. In de zestiende en zeventiende eeuw treedt een duidelijke stijging van het aantal woorden op, waarbij het aantal inheemse en geleende woorden ongeveer gelijk komt te liggen. In de achttiende eeuw zakken beide categorieën woorden in, maar in de negentiende en twintigste eeuw neemt het totale aantal woorden zeer toe, wat vooral op het conto van de leenwoorden is toe te schrijven - het gaat hierbij vooral om geleende woorden voor eigenschappen, zoals *riskant, romantisch, spontaan, uitgekookt, zelfbewust*, en in mindere mate om geleende persoonsaanduidingen, zoals *globetrotter, gozer, insider, partner, playboy* en *skinhead*.

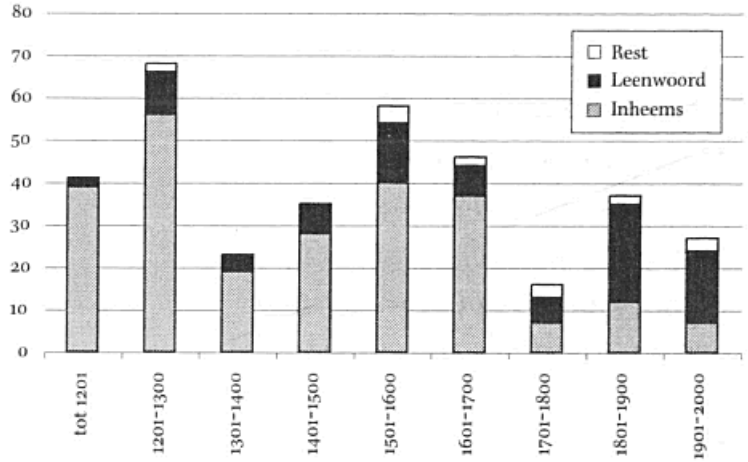

5. Zintuiglijkheden
(totaal 351 woorden, waarvan 245 inheemse woorden, 90 geleende woorden en 16 rest)
tot 1201: **41** (39 - 2 - 0)
1201-1300: **68** (56 - 10 - 2)
1301-1400: **23** (19 - 4 - 0)
1401-1500: **35** (28 - 7 - 0)
1501-1600: **58** (40 - 14 - 4)
1601-1700: **46** (37 - 7 - 2)
1701-1800: **16** (7 - 6 - 3)
1801-1900: **37** (12 - 23 - 2)
1901-2000: **27** (7 - 17 - 3)

De woorden voor zintuiglijkheden (gehoor, gevoel, reuk, smaak, zicht en namen voor kleuren) zijn veelal oud en inheems. In de zestiende en zeventiende eeuw vindt een toename van inheemse woorden plaats, woorden zoals *bolderen, flikkeren, gillen, keffen, lonken, zilt* en *zoel*. De toename aan woorden zal misschien samenhangen met het feit dat in de Renaissance de wereldopvattingen veranderden, waardoor ook in de woordenschat keuzes gemaakt werden en vernieuwingen optraden. Toch is in een algemeen thema als ‘zintuiglijkheden’ niet erg duidelijk waardoor veranderingen optreden, omdat deze veranderingen veelal niet direct verbonden zijn met technische of wetenschappelijke vernieuwingen. In de achttiende eeuw zakt het aantal woorden in, en in de negentiende eeuw en in mindere mate de twintigste stijgt het weer, ditmaal doordat het aantal leenwoorden toeneemt: er worden namen geleend voor nuances in kleur, smaak e.d. zoals *aroma, beige, bouquet, krokant* en *ranzig*.

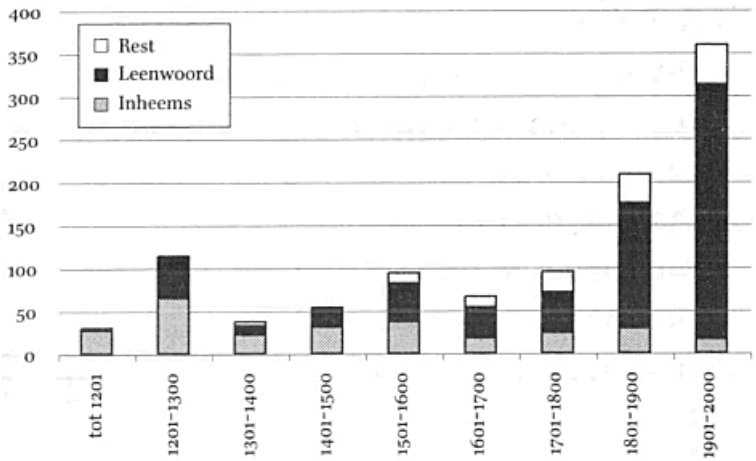

6. Consumptie
(totaal 1057 woorden, waarvan 269 inheems, 653 geleend en 135 rest)
tot 1201: **30** (27 - 2 - 1)
1201-1300: **114** (65 - 48 - 1)
1301-1400: **37** (22 - 11 - 4)
1401-1500: **54** (31 - 21 - 2)
1501-1600: **94** (37 - 45 - 12)
1601-1700: **66** (18 - 36 - 12)
1701-1800: **95** (24 - 47 - 24)
1801-1900: **208** (29 - 146 - 33)
1901-2000: **359** (16 - 297 - 46)

Onder de woorden die met consumptie te maken hebben, is het aantal leenwoorden altijd groot geweest; vanaf de zestiende eeuw overtrof het dat van de inheemse woorden. De zestiende eeuw geeft, zoals in alle thema's, een stijging te zien, maar ditmaal is er ook een stijging in de achttiende eeuw - een eeuw die over het algemeen een daling vertoont. De grootste toename aan woorden - en dan vooral leenwoorden - vond plaats in de negentiende en twintigste eeuw, toen er nieuwe methoden opkwamen om voedingswaren langer te conserveren en de transportmogelijkheden vergroot werden; hierdoor konden voedingswaren en methoden van voedselbereiding van over de hele wereld bekend raken.

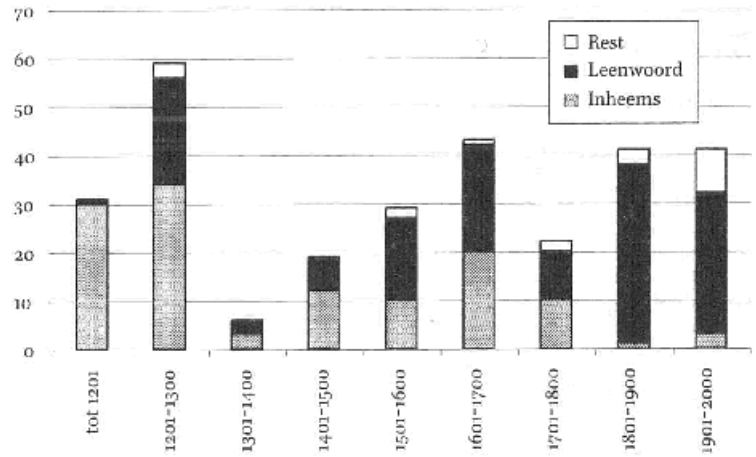

7. Tijd
(totaal 291 woorden, waarvan 123 inheemse woorden, 148 geleende en 20 rest)
tot 1201: **31** (30 - 1 - 0)

1201-1300: **59** (34 - 22 - 3)
1301-1400: **6** (3 - 3 - 0)
1401-1500: **19** (12 - 7 - 0)
1501-1600: **29** (10 - 17 - 2)
1601-1700: **43** (20 - 22 - 1)
1701-1800: **22** (10 - 10 - 2)
1801-1900: **41** (1- 37 - 3)
1901-2000: **41** (3 - 29 - 9)

In de zestiende eeuw vindt, zoals in veel thema's, een omslag plaats van inheemse woorden naar leenwoorden. Een duidelijke piek vertoont de zeventiende eeuw - waarbij het aantal leenwoorden nauwelijks hoger is dan het aantal inheemse woorden. In deze eeuw ontstonden nieuwe inheemse samenstellingen en afleidingen zoals *aanstonds, dadelijk, meteen, ondertussen* en *voorbarig*. Daarnaast werden woorden geleend voor precieze(re) tijdsaanduidingen, zoals *abrupt, kwartaal, medio, punctueel, regulier*. Nieuwe pieken vertonen de negentiende en de twintigste eeuw, en ditmaal gaat het vooral om leenwoorden (en afgeleiden daarvan); een behoorlijk deel van de nieuwe woorden gaat terug op de wetenschappelijke indeling in geologische periodes, met nieuwe benamingen zoals *Azoïcum, Cambrium, Diluvium, Plioceen*.

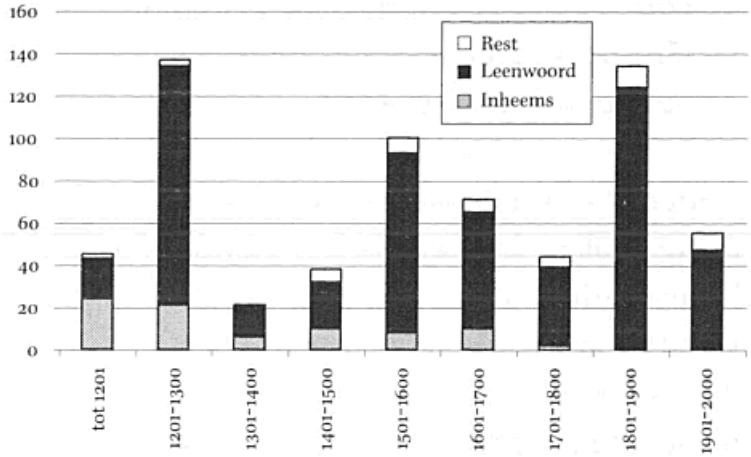

8. religie
(totaal 645 woorden, waarvan 80 inheemse woorden, 518 geleende en 47 rest)
tot 1201: **45** (24 - 19 - 2)
1201-1300: **137** (21 - 113 - 3)
1301-1400: **21** (6 - 15 - 0)
1401-1500: **38** (10 - 22 - 6)
1501-1600: **100** (8 - 85 - 7)
1601-1700: **71** (10 - 55 - 6)
1701-1800: **44** (1 - 38 - 5)
1801-1900: **134** (0 - 124 - 10)
1901-2000: **55** (0 - 47 - 8)

Wanneer we de restcategorie bij de leenwoorden tellen (het betreft tenslotte afgeleiden hiervan), dan is alleen in de periode vóór 1201 het aantal inheemse woorden nét iets hoger dan het aantal leenwoorden (24 versus 21) - in alle andere eeuwen overheersen de leenwoorden. Het Latijn was en is de officiële taal van de r.-k. Kerk (hoewel tegenwoordig in de liturgie ook de landstaal is toegestaan). In de oudste periode van de kerstening kende buiten de clerici nauwelijks iemand Latijn. Om geen ongewenste kloof met de te bekeren massa te scheppen, gebruikten de geestelijken in de oudste periode kennelijk inheemse woorden (die zij vaak een nieuwe inhoud gaven), zoals *bekeren, bidden, biecht, gebed, geloven, God, heilig* en *hel*. Maar al vanaf de dertiende eeuw kreeg het aantal leenwoorden de overhand. De Renaissance (met de Hervorming en Contrareformatie) vertoont een piek in neologismen. In de negentiende eeuw is opnieuw een stijging te zien; ditmaal komt dat voornamelijk doordat verre religies bekend(er) werden, met nieuwe woorden zoals *dalai lama, djinn, misjna, kismet, rebbe, sikh* en *sjamaan*. In de twintigste eeuw daalt het aantal woorden, daarmee de ontkerkelijking van de maatschappij weerspiegelend.

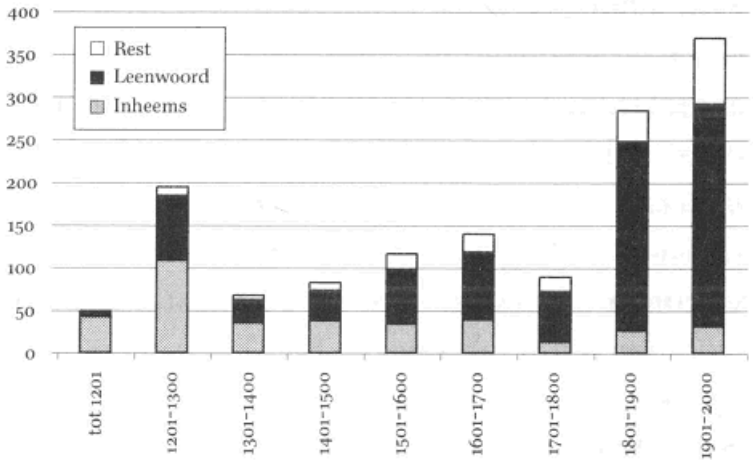

9. Sociale leven
(totaal 1389 woorden, waarvan 366 inheemse woorden, 830 geleende en 193 rest)
tot 1201: **49** (42 - 7 - 0)
1201-1300: **194** (108 - 76 - 10)
1301-1400: **67** (35 - 27 - 5)
1401-1500: **82** (38 - 35 - 9)
1501-1600: **116** (34 - 64 - 18)
1601-1700: **139** (39 - 79 - 21)
1701-1800: **89** (13 - 59 - 17)
1801-1900: **284** (26 - 222 - 36)
1901-2000: **369** (31 - 261 - 77)

Het sociale leven is een uitgebreid thema; hieronder vallen de namen voor kledingstukken, sieraden, stoffen, huishoudelijke apparaten, de woning, meubels, spullen, openbare gebouwen, het onderwijs, en de sociale omgang (met veel woorden voor ruzie!). Mode

speelt hierbij een belangrijke rol, wat het overwicht van de leenwoorden vanaf de vijftiende, zestiende eeuw verklaart. De pieken in de zestiende, zeventiende, negentiende en twintigste eeuw zijn te danken aan vernieuwingen in mode, onderwijs, etc.

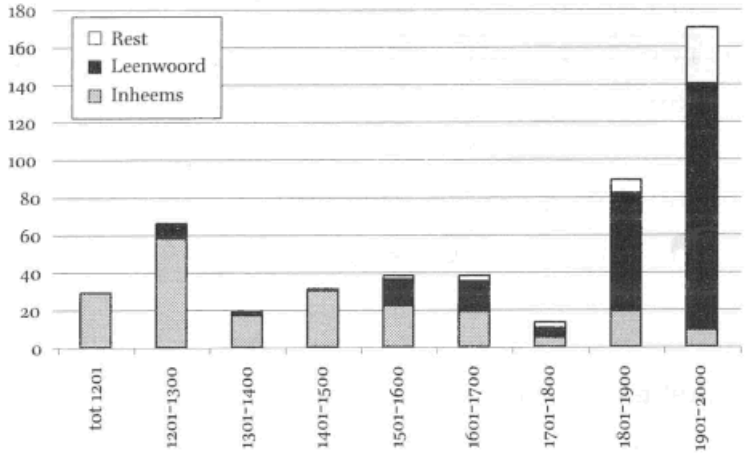

10. Voortbewegen
(totaal 493 woorden, waarvan 208 inheemse woorden, 239 geleend en 46 rest)
tot 1201: **29** (29 - 0 - 0)
1201-1300: **66** (58 - 8 - 0)
1301-1400: **19** (17 - 1 - 1)
1401-1500: **31** (30 - 1 - 0)
1501-1600: **38** (22 - 14 - 2)
1601-1700: **38** (19 - 16 - 3)
1701-1800: **13** (5 - 5 - 3)
1801-1900: **89** (19 - 63 - 7)
1901-2000: **170** (9 - 131 - 30)

Een onderdeel van het thema voortbewegen vormen de transportmiddelen (zie 4.1.10 hieronder). De vernieuwingen in middelen en methoden van transport leidden tot een toename van woorden in de negentiende en twintigste eeuw; de zestiende eeuw springt er ditmaal niet uit.

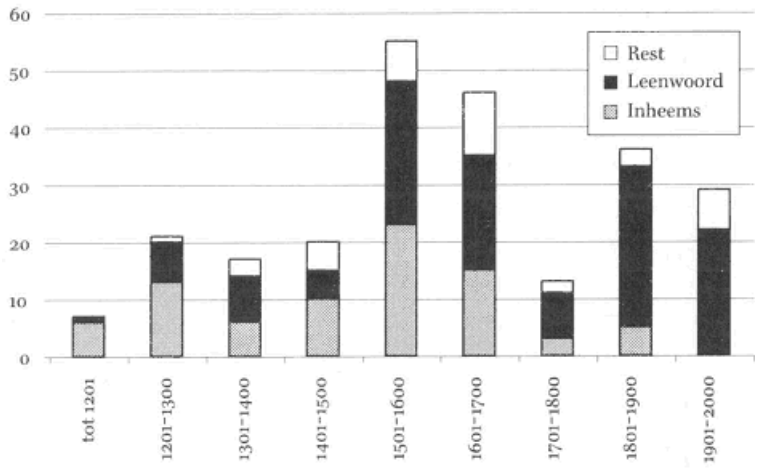

11. Scheepvaart
(totaal 244 woorden, waarvan 81 inheemse woorden, 124 geleende woorden en 39 rest)
tot 1201: **7** (6 - 1 - 0)
1201-1300: **21** (13 - 7 - 1)

1301-1400: **17** (6 - 8 - 3)
1401-1500: **20** (10 - 5 - 5)
1501-1600: **55** (23 - 25 - 7)
1601-1700: **46** (15 - 20 - 11)
1701-1800: **13** (3 - 8 - 2)
1801-1900: **36** (5 - 28 - 3)
1901-2000: **29** (0 - 22 - 7)

De scheepvaarttermen nemen in de zestiende eeuw en zeventiende eeuw toe - de periode waarin we kennismaakten met nieuwe landen en waarin de actieradius van de wereldhandel sterk toenam. Hierbij ligt het aantal leenwoorden iets hoger dan het aantal inheemse vormingen, maar niet veel: in deze periode gaven de Lage Landen de toon aan in de scheepsbouw (niet voor niets kwam tsaar Peter de Grote hierheen om het vak te leren). In de negentiende eeuw, als er opnieuw een toename is te zien - dankzij de nieuwe technische uitvindingen in die periode -, en in de twintigste eeuw is de aanwas van woorden vooral aan leenwoorden te danken: de nieuwe vindingen vonden nu veelal buiten de Lage Landen plaats.

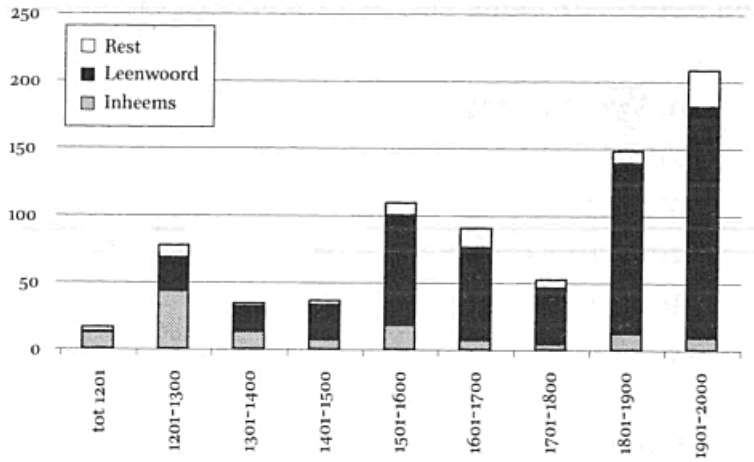

12. Handel
(totaal 770 woorden, waarvan 125 inheemse woorden, 563 geleende woorden en 82 rest)
tot 1201: **16** (12 - 1 - 3)
1201-1300: **77** (43 - 25 - 9)
1301-1400: **34** (13 - 19 - 2)
1401-1500: **36** (7 - 26 - 3)
1501-1600: **109** (18 - 82 - 9)
1601-1700: **90** (7 - 69 - 14)
1701-1800: **52** (4 - 42 - 6)
1801-1900: **148** (12 - 127 - 9)
1901-2000: **208** (9 - 172 - 27)

Al in de veertiende eeuw zijn er meer geleende dan inheemse woorden, en dat blijft gedurende alle volgende eeuwen zo. Dat is niet verbazingwekkend bij een thema dat nauw verbonden is met de contacten met andere volkeren: natuurlijk wordt handel ook binnenslands gedreven, maar de handel met het buitenland heeft toch altijd een belangrijke rol in de Lage Landen gespeeld. De zestiende, negentiende en twintigste eeuw springen er qua aantallen woorden uit, wat overeenkomt met de toegenomen buitenlandse contacten in die eeuwen.

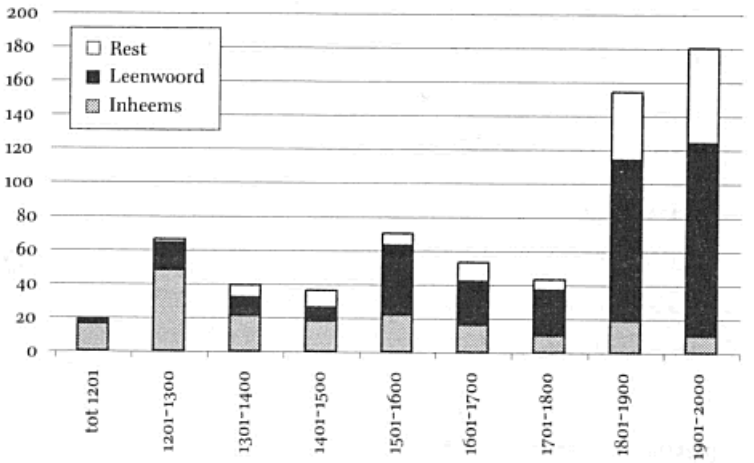

13. Werk+industrie
(totaal 660 woorden, waarvan 180 inheemse woorden, 340 geleende woorden en 140 rest)
tot 1201: **19** (16 - 2 - 1)
1201-1300: **66** (48 - 16 - 2)
1301-1400: **39** (21 - 11 - 7)

1401-1500: **36** (18 - 8 - 10)
1501-1600: **70** (22 - 41 - 7)
1601-1700: **53** (16 - 26 - 11)
1701-1800: **43** (10 - 27 - 6)
1801-1900: **154** (19 - 95 - 40)
1901-2000: **180** (10 - 114 - 56)

In de zestiende eeuw neemt het aantal woorden toe, en dat is kennelijk te danken aan de buitenlandse contacten, want het zijn de leenwoorden die verantwoordelijk zijn voor die toename. De negentiende en vooral de twintigste eeuw geeft een zeer grote toevloed aan woorden te zien. De reden zal zijn de industrialisatie die in de negentiende eeuw plaatsvond, de toename van beroepen die dat met zich meebracht en de almaar verdergaande specialisatie in het werk.

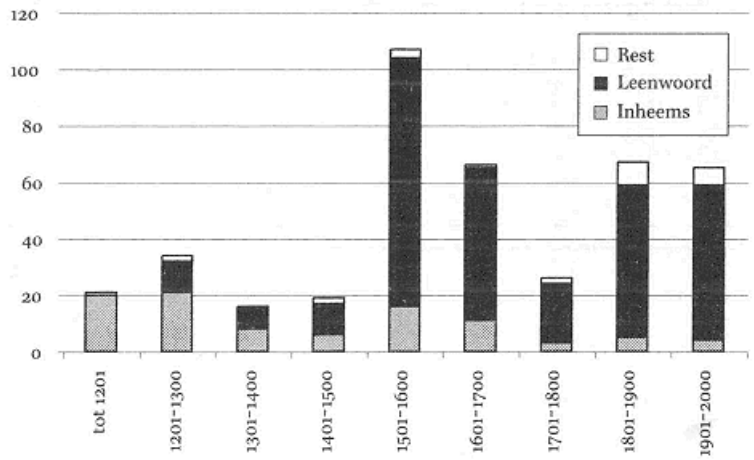

14. Leger
(totaal 421 woorden, waarvan 94 inheemse woorden, 302 geleende woorden en 25 rest)
tot 1201: **21** (20 - 0 - 1)
1201-1300: **34** (21 - 11 - 2)
1301-1400: **16** (8 - 8 - 0)
1401-1500: **19** (6 - 11 - 2)
1501-1600: **107** (16 - 88 - 3)
1601-1700: **66** (11 - 54 - 1)
1701-1800: **26** (3 - 21 - 2)
1801-1900: **67** (5 - 54 - 8)
1901-2000: **65** (4- 55 - 6)

De oudste legertermen zijn vooral inheems, maar in de veertiende eeuw is het aantal inheemse en geleende woorden even groot, en in de eeuwen daarna hebben de leenwoorden de overhand. In de zestiende eeuw vond een reorganisatie van het leger plaats, en werden nieuwe wapens en nieuwe hiërarchieën ingevoerd - voornamelijk naar buitenlandse voorbeelden. Dat is aan de woordenschat te zien: de neologismen vertonen in de zestiende eeuw een hoogtepunt, met een duidelijke uitloop in de zeventiende eeuw. In de negentiende en twintigste eeuw leiden nieuwe technische uitvindingen opnieuw tot een toename in woorden, die echter kleiner is dan in de zestiende eeuw.

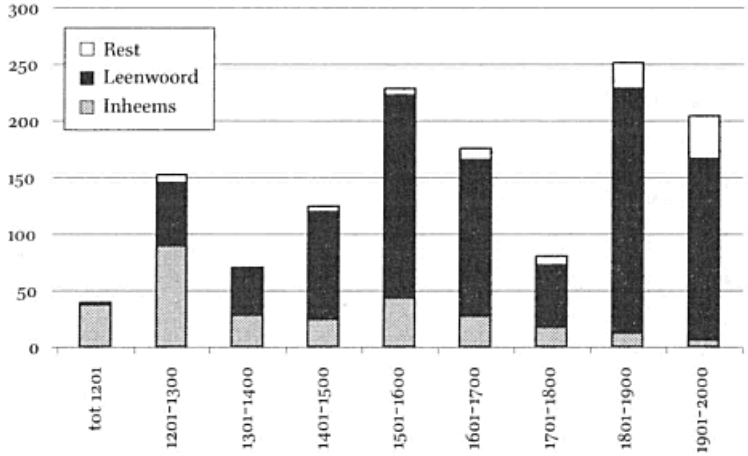

15. Overheid
(totaal 1323 woorden, waarvan 283 inheemse woorden, 943 geleende woorden en 97 rest)
tot 1201: **39** (37 - 2 - 0)

1201-1300: **152** (89 - 56 - 7)
1301-1400: **70** (28 - 42 - 0)
1401-1500: **124** (24 - 95 - 5)
1501-1600: **228** (43 - 179 - 6)
1601-1700: **175** (27 - 138 - 10)
1701-1800: **80** (17 - 55 - 8)
1801-1900: **251** (12 - 216 - 23)
1901-2000: **204** (6 - 160 - 38)

Overheidstaal en stadhuistaal zijn van alle tijden, hoewel ook in dit thema weer de zestiende, negentiende en twintigste eeuwen de meeste neologismen opleveren. Vanaf de veertiende eeuw overweegt het geleende deel; de brontalen zijn voornamelijk Latijn en Frans, denk aan woorden zoals *absoluut, acclamatie, ad hoc, administratie, comité, college, commissie, precedent, prioriteit* en *tenderen*.

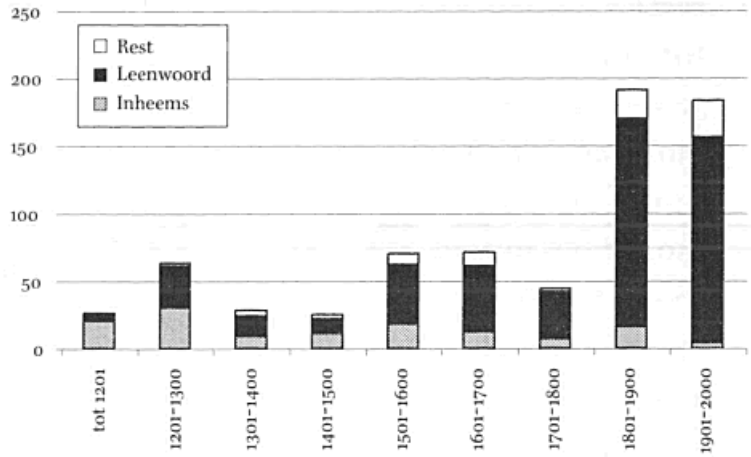

16. Kunst
(totaal 701 woorden, waarvan 124 inheemse woorden, 500 geleende en 77 rest)
tot 1201: **26** (20 - 6 - 0)
1201-1300: **63** (30 - 31 - 2)
1301-1400: **28** (9 - 15 - 4)
1401-1500: **25** (11 - 11 - 3)
1501-1600: **70** (18 - 44 - 8)
1601-1700: **71** (12 - 49 - 10)
1701-1800: **44** (7 - 35 - 2)
1801-1900: **191** (16 - 154 - 21)
1901-2000: **183** (1- 155 - 27)

Kunst en mode zijn nauw met elkaar verweven. Kunst is bovendien altijd internationaal geweest. Vandaar het overwicht van leenwoorden in alle eeuwen (behalve de periode tot 1201, toen er nog weinig contacten met andere talen waren). De Renaissance bracht vernieuwingen in de kunst en dus een toename van neologismen; zoals in de meeste thema's vertonen ook de negentiende en de twintigste eeuw pieken.

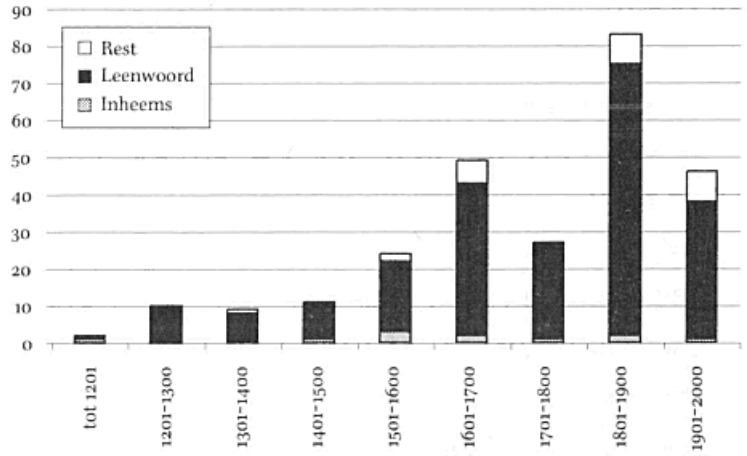

17. Letterkunde
(totaal 261 woorden, waarvan 11 inheemse woorden, 225 geleende en 25 rest)
tot 1201: **2** (1 - 1 - 0)
1201-1300: **10** (0 - 10 - 0)
1301-1400: **9** (0 - 8 - 1)
1401-1500: **11** (1 - 10 - 0)

1501-1600: **24** (3 - 19 - 2)
1601-1700: **49** (2 - 41 - 6)
1701-1800: **27** (1 - 26 - 0)
1801-1900: **83** (2- 73 - 8)
1901-2000: **46** (1 - 37 - 8)

Wat over de kunsttermen is gezegd, geldt ook voor de letterkunde: de invloed van buitenaf is bijzonder groot en blijkt uit het overwicht van de leenwoorden in alle eeuwen; de Renaissance en de negentiende eeuw brachten vele vernieuwingen en neologismen. Terwijl het aantal kunsttermen in de twintigste eeuw nauwelijks minder is dan in de negentiende, neemt het aantal literaire termen echter in de twintigste eeuw duidelijk af.

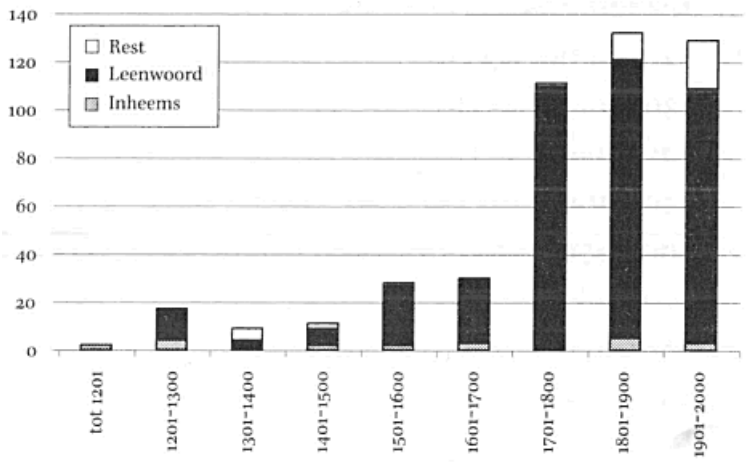

18. Muziek
(totaal 469 woorden, waarvan 21 inheemse woorden, 408 geleende en 40 rest)
tot 1201: **2** (2 - 0 - 0)
1201-1300: **17** (4 - 13 - 0)
1301-1400: **9** (0 - 4 - 5)
1401-1500: **11** (2 - 7 - 2)
1501-1600: **28** (2 - 25 - 1)
1601-1700: **30** (3 - 27 - 0)
1701-1800: **111** (0 - 110 - 1)
1801-1900: **132** (5 - 116 - 11)
1901-2000: **129** (3 - 106 - 20)

De internationale muziekwereld bestaat door de eeuwen heen voornamelijk uit geleende woorden. In de muziek is het niet de Renaissance die leidt tot een piek in neologismen, maar de achttiende, negentiende en twintigste eeuw - in de achttiende eeuw en negentiende eeuw is die toename vooral te danken aan de Italiaanse lichte muziek en opera; in de negentiende eeuw spelen bovendien de Duitse componisten een belangrijke rol. De twintigste eeuw geeft een groot scala aan nieuwe muziekgenres te zien, van jazz, blues, pop tot rock-'n-roll; de nieuwe genres zijn grotendeels ontstaan in Engelssprekende landen.

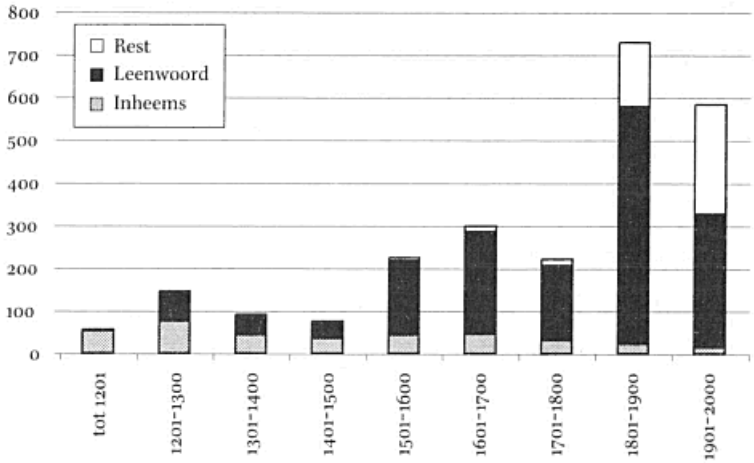

19. Wetenschap
(totaal 2425 woorden, waarvan 361 inheemse woorden, 1613 geleende en 451 rest)
tot 1201: **56** (52 - 4 - 0)
1201-1300: **145** (75 - 66 - 4)

1301-1400: **91** (43 - 45 - 3)
1401-1500: **76** (35 - 39 - 2)
1501-1600: **224** (43 - 174 - 7)
1601-1700: **299** (46 - 240 - 13)
1701-1800: **221** (31 - 175 - 15)
1801-1900: **729** (22 - 557 - 150)
1901-2000: **584** (14 - 313 - 257)

Alle eeuwen leveren een groot aantal wetenschappelijke termen. De dalingen in aantallen in de veertiende en vijftiende eeuw zijn vooral veroorzaakt door gebrek aan bronnen uit deze periode. De achttiende eeuw vertoont een dipje dat verband houdt met de algehele stagnatie en recessie uit die eeuw. Maar de negentiende en twintigste tonen een zeer grote toename, overeenstemmend met de vooruitgang in techniek en wetenschap in die periode. De negentiende eeuw spant overigens duidelijk de kroon, maar dat kan alleen maar betekenen dat de woorden in de twintigste eeuw deels (nog) vaktaal zijn en niet zijn doorgedrongen tot de algemene taal.

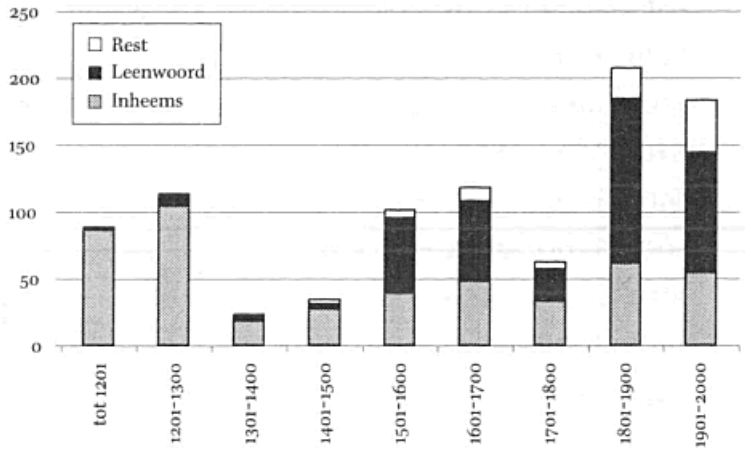

20. Taalkunde
(totaal 929 woorden, waarvan 470 inheemse woorden, 370 geleende en 89 rest)
tot 1201: **88** (86 - 2 - 0)
1201-1300: **113** (104 - 8 - 1)
1301-1400: **23** (18 - 3 - 2)
1401-1500: **34** (27 - 4 - 3)
1501-1600: **101** (39 - 56 - 6)
1601-1700: **118** (48 - 60 - 10)
1701-1800: **62** (33 - 24 - 5)
1801-1900: **207** (61 - 123 - 23)
1901-2000: **183** (54 - 90 - 39)

Onder het thema taalkunde zijn behalve taalkundige termen ook de functiewoorden en tussenwerpsels opgenomen (die zijn vermeld in 4.2 en 4.3). Deze woorden zijn vooral oud en inheems, en deze woorden zijn dan ook verantwoordelijk voor het opvallend hoge aantal woorden van de dertiende eeuw en eerder. In de Renaissance ontstond bezinning op de eigen taal en begon men deze te beregelen: in die periode werden de eerste woordenboeken, grammatica's, spellingboekjes e.d. geschreven, en men beijverde zich eigen woorden te vinden ter vervanging van vreemde woorden. Tot die tijd bestonden er alleen grammatica's in en van het Latijn. In de Renaissance nam zowel het aantal inheemse taalkundige termen (*deelwoord, geslacht, klinker, medeklinker, meervoud, voegwoord, voorzetsel*) als het aantal geleende (*ablatief, accusatief, adverbium, consonant, genus, passief*) zeer toe. In de negentiende eeuw kwam de wetenschappelijke bestudering van taal tot bloei, eerst in het buitenland, vandaar de vele leenwoorden, zoals *ablaut, agglutineren, bilabiaal, germanisme, homoniem, nasaal* en *predikaat*. In de twintigste eeuw werd de wetenschappelijke taalkunde nader uitgewerkt, met nog steeds veel leenwoorden, hoewel wat minder dan in de negentiende eeuw.

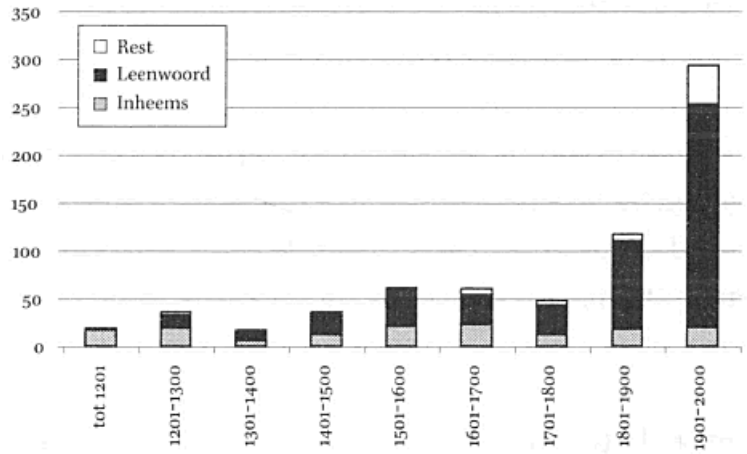

21. Communicatie
(totaal 687 woorden, waarvan 148 inheemse woorden, 475 geleende en 64 rest)
tot 1201: **19** (17 - 1 - 1)
1201-1300: **36** (19 - 14 - 3)
1301-1400: **17** (6 - 11 - 0)
1401-1500: **36** (12 - 23 - 1)
1501-1600: **61** (21 - 39 - 1)
1601-1700: **60** (23 - 31 - 6)
1701-1800: **48** (12 - 31 - 5)
1801-1900: **117** (18 - 92 - 7)
1901-2000: **293** (20 - 233 - 40)

De oudste communicatie vond plaats in kleine kring, tussen mensen die dezelfde taal spraken: inheemse woorden dus. Maar al in de veertiende eeuw was de aanwas van woorden in het communicatiethema te danken aan buitenlandse contacten. In de Renais-

sance stijgt het aantal woorden dankzij de nieuwe overzeese contacten. De negentiende eeuw toont een grote toename, dankzij de uitvinding van allerlei nieuwe communicatiemiddelen over grotere afstand. De allergrootste piek laat de twintigste eeuw zien, en dat is voor een groot deel te danken aan de uitvinding van de computer, internet, chatten, ICT en mobiele telefonie.

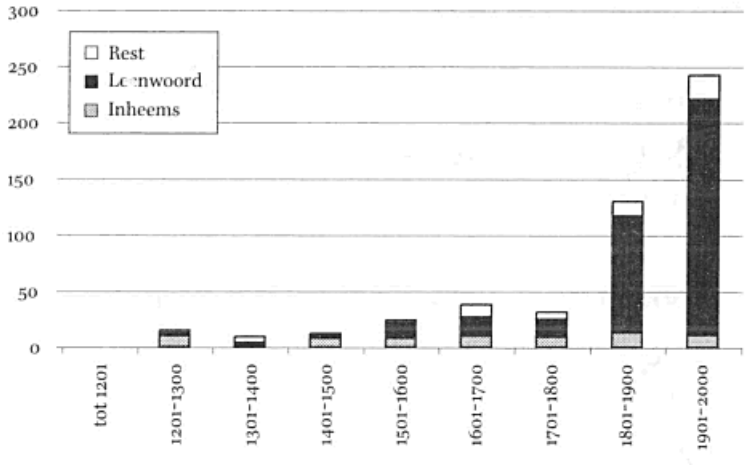

22. Sport+spel
(totaal 501 woorden, waarvan 70 inheemse woorden, 371 geleende en 60 rest)
tot 1201: **0** (0 - 0 - 0)
1201-1300: **15** (10 - 3 - 2)
1301-1400: **9** (1 - 3 - 5)
1401-1500: **12** (8 - 4 - 0)
1501-1600: **24** (8 - 14 - 2)
1601-1700: **38** (10 - 17 - 11)
1701-1800: **31** (9 - 16 - 6)
1801-1900: **130** (13 - 104 - 13)
1901-2000: **242** (11 - 210 - 21)

De oudste woorden op het gebied van sport en spel zijn vooral inheems. Vanaf de Renaissance vindt een geleidelijke lichte stijging plaats van vooral geleende woorden. Een abrupte stijging vertoont de negentiende eeuw, toen men internationaal het belang van sport inzag voor het lichamelijk welbevinden. In de negentiende eeuw was sport vooral voor de elite, maar dat veranderde in de twintigste eeuw - de eeuw die verreweg de meeste sporttermen leverde, geleend uit alle landen en continenten. In de tweede helft van de negentiende eeuw en in de twintigste eeuw werd sport geïnstitutionaliseerd en beregeld; het werd een internationaal maatschappelijk verschijnsel.

Van alle thema's geef ik hieronder een of meer voorbeelden, op vier thema's na (overheid, letterkunde, wetenschap en taalkunde), die minder interessant waren voor behandeling.

Eindnoten:

1 Van Sterkenburg e.a. 1991.

2 ANS 1997: 592-593.

4.1 Inhoudswoorden: geselecteerde woordvelden

Alle woorden zijn thematisch of onomasiologisch ingedeeld, dat wil zeggen dat alle woorden rond een bepaald begrip bijeengezet zijn. De woorden zijn dus op enigerlei wijze betekenisverwant. Ze kunnen (ongeveer) eenzelfde betekenis hebben, dus synoniem zijn (*opa* en *grootvader*), maar er kan ook een hiërarchische betekenisrelatie tussen woorden bestaan, waarbij het ene woord (het hyperoniem) het andere (het hyponiem) insluit: zo is *paard* een hyperoniem van de hyponiemen *merrie* en *hengst*. Soms vormt het hoofdthema het hyperoniem en zijn de verschillende woorden die daaronder vallen de hyponiemen: zo worden onder ‘granen’ alle graansoorten opgenomen. Ook antoniemen, woorden met een tegengestelde betekenis, kunnen binnen een thema vallen; zo vallen *nooit* en *altijd* allebei onder de bijwoorden van tijd, en *licht* en *donker* onder de

kleuren.[3] Maar ook associatieve betekenisrelaties kunnen binnen een thema vallen. Binnen de thema's worden de betekenisrelaties tussen de verschillende woorden genegeerd - zij zijn voor dit boek van geen belang.

4.1.1 Aardrijk

Woorden met betrekking tot het aardrijk zijn veelal zeer divers en niet goed met elkaar vergelijkbaar. De weersverschijnselen vormen echter een afgeronde categorie en daarom behandel ik deze.

Weersverschijnselen

901-1000	bliksem*	‘elektrische vonk bij onweer’
901-1000	drop*	‘druppel’
901-1000	regen*	‘neerslag’
901-1000	sneeuw*	‘neerslag in bevroren vlokken’
901-1000	wolk*	‘massa waterdruppels in atmosfeer’
___		
1001-1050	westenwind*	‘wind die uit het westen waait’
1001-1050	wind*	‘luchtstroming’
___		
1100	dauw*	‘gecondenseerde waterdamp’
1150	rijm*	‘bevroren dauw’
___		
1240	druppel*	‘vochtdeeltje’
1240	ijs*	‘bevroren water’
1240	rijp*	‘bevroren dauw’
1240	schicht*	‘pijl’
1240	storm*	‘hevige wind’
1240	vorst*	‘vriezend weer’
1240	weer*	‘atmosferische gesteldheid’
1265-1270	hagel*	‘ijskorrels als neerslag’

1285	onweer*	‘donderbui’
1285	regenboog*	‘boog aan de hemel’
1287	mist*	‘verdichting van waterdamp’
1287	vlaag*	‘plotselinge windstoot’
1287	walm*	‘damp’
___		
1300	nevel*	‘damp’
1351	wasem*	‘damp’
1351	weerlicht*	‘bliksem’
1395	schol*	‘drijvend stuk ijs’
___		
1485	ijzel*	‘dunne ijskorst na neerslag’
___		
1573	bui*	‘neerslag’
1573	damp*	‘nevel’
1596	bries	‘koele wind’ <FRANS
1598	travaat	‘korte stortbui’ <PORTUGEES
1599	wervelwind	‘cycloon’ <OUDNOOR(D)S

1599-1607	schots*	‘ijsschol’
___		
1610	hoos*	‘wervelwind als een slurf’
1637	passaat	‘wind’ <SPAANS
1646	moesson	‘periodieke wind, jaargetijde waarin deze wind waait’ <PORTUGEES
1657	orkaan	‘hevige stormwind’ <SPAANS
1658	motregen*	‘fijne regen’
1669	stoom*	‘damp van water’
___		
1734	firn	‘korrelig sneeuwijs’ <DUITS
1736	noorderlicht*	‘verschijnsel aan de noordelijke hemel’
___		
1817	waas*	‘nevelsluier’
1824	sirocco	‘droge wind’ <ITALIAANS
1824	tyfoon	‘wervelstorm’ <ENGELS
1832	tornado	‘windhoos’ <SPAANS
1847	föhn	‘warme valwind’ <DUITS
1847	harmattan	‘verschroeiende West-Afrikaanse wind’ <SPAANS
1847	mistral	‘bepaalde wind in Zuid-Frankrijk’ <PROVENÇAALS
1863	cycloon	‘wervelstorm’ <ENGELS
___		
1950	pokkenweer*	‘zeer slecht weer’
1963	smog	‘vervuilde mist’ <ENGELS
1984	kankerweer	‘zeer slecht weer’
1989	el Niño	‘periodieke warme golfstroom in de Stille Oceaan’ <SPAANS

Het aardrijk is als eerste categorie van de thematische indeling opgenomen omdat ik ervan uitging dat de mens het eerst zijn directe omgeving benoemt. De gegevens bevestigen dit: de meeste woorden voor weersverschijnselen zijn oud en inheems. Zodra we de wereld gingen verkennen, eind zestiende eeuw, duiken de eerste leenwoorden op, en vanaf dat moment zijn de meeste woorden voor weersverschijnselen geleend, hoewel er ook nog inheemse benamingen verschijnen. Verreweg de meeste leenwoorden duiden de naam voor een soort wind aan die in bepaalde streken van de aarde waait: *moesson, orkaan, passaat, sirocco, tyfoon*.

De woorden *kankerweer* en *pokkenweer* zijn niet zozeer opgenomen ter illustratie van de weersoorten, maar om te laten zien hoe na de Tweede Wereldoorlog informele woorden meer in gebruik kwamen en in de woordenboeken werden opgenomen.

4.1.2 Plantenrijk

Van het plantenrijk geef ik als voorbeelden de namen voor granen en die voor vruchten en noten.

Granen

1101-1200	koren*	‘graan’
1125	mout*	‘ontkiemd graan voor bier’
1170	gort*	‘gepelde gerst’
1189	tarwe*	‘graangewas’
___		
1240	gerst*	‘graangewas’
1240	graan	‘zaadkorrel, koren’ <LATIJN
1240	rogge	‘graansoort’ <OUDSLAVISCH
1252	rijst	‘graansoort’ <FRANS
1280	haver*	‘korensoort’
1280	spelt*	‘soort tarwe’
___		
1413	boekweit*	‘graansoort’
___		
1567	amelkoren	‘spelt, tarwe’
1577	gierst	‘graangewas’ <?
1581	maïs	‘graansoort’ <SPAANS
___		
1859	sorghum	‘kafferkoren’ <MODERN LATIJN
___		
1918	kafferkoren	‘graansoort’ <AFRIKAANS

Volgens de wetenschappelijke indeling van het plantenrijk zijn de granen een onderdeel van de grassoorten, maar vanwege hun gebruikswaarde voor de mens heb ik ze tot een aparte categorie gemaakt. Granen zijn belangrijke landbouwproducten. De Indo-europeanen hielden zich al met landbouw bezig, zoals uit hun woordenschat blijkt: ze kenden woorden voor ‘zaaien’, ‘ploegen’, ‘graan’, ‘ploeg’ en ‘juk’. Er is zelfs een theorie geponeerd dat de Indo-europeanen de landbouw naar Europa hebben gebracht, maar onder indogermanisten vindt deze theorie weinig bijval.[4]
Graanproducten (brij, brood, pap en andere meelgerechten) waren in de Lage Landen eeuwenlang de ruggengraat van de volksvoeding, van de Middeleeuwen tot diep in de achttiende eeuw.[5]

De woorden voor graansoorten zijn oud, en er zitten zeer oude leenwoorden bij (*graan, rogge, rijst*), want granen waren van oudsher een belangrijk handelsproduct; de graansoorten waarvan de naam geleend is, waren per definitie niet inheems in de Lage Landen. *Graan* is een van de vele nieuwe producten die de Romeinen in de Romeinse tijd naar de Lage Landen brachten. Zij brachten eveneens het *amelkoren* (het feit dat dit woord pas in de zestiende eeuw is geattesteerd, zal dus toeval zijn). Een oudere Nederlandse vorm was *amer*, en het Oudhoogduits (dus het Duits van vóór 1100) kende *amar*. Het eerste lid van *amelkoren* is geleend uit het Latijn en hieraan is *koren* tautologisch toegevoegd. Niet alle genoemde graansoorten werden of worden in de Nederlanden verbouwd, sommige zijn alleen een handelsproduct, zoals *rijst*: dit werd ingevoerd en was in de Middeleeuwen een duur, maar lang houdbaar product.

Alle graanbenamingen van na de dertiende eeuw betreffen graansoorten die in de Lage Landen niet inheems waren, zelfs *boekweit*, ondanks het feit dat dit een inheemse naam heeft: *boekweit* betekent eigenlijk ‘beuktarwe’ en het graan heet zo omdat de korrels overeenkomst vertonen met beukennootjes. De late datering - vijftiende eeuw - wijst erop dat de graansoort hier niet van oudsher groeide, en dit wordt bevestigd door

extralinguïstische gegevens. Het blijkt dat *boekweit* in de vijftiende eeuw uit Midden-Azië via Venetië en Antwerpen in Europa is ingevoerd en hier een groot succes werd vanwege de aangename smaak en de korte groeitijd.[6]

Gierst kwam uit Azië of Afrika en raakte in de zestiende eeuw bekend. De herkomst van het woord *gierst* is niet zeker. Ook de vorm *herse* kwam voor en deze is waarschijnlijk ontleend aan Duits *Hirse*; de vorm met *g-* kan onder invloed van *gerst* zijn ontstaan. In de zestiende eeuw werd *maïs* uit Amerika ingevoerd. Het meest recent is *sorghum* of met zijn Afrikaanse benaming *kafferkoren*, een graansoort uit Afrika en Azië. Recentelijk worden bij moderne, al dan niet biologische bakkerijen allerlei nieuwe graannamen genoemd, bijvoorbeeld *kamut* uit Egypte, maar die hebben de woordenboeken, en mijn bestand, nog niet gehaald.

Vruchten en noten

Hieronder volgt een opsomming van de Nederlandse namen voor vruchten en noten. Zie ook de namen voor groenten, want de scheidslijn tussen groenten en vruchten is niet altijd even scherp: sommige vruchten worden als groente gegeten. Hoewel de *vijg* in plantkundige zin geen vrucht maar een schijnvrucht is, geldt ze voor de gewone taalgebruiker als een vrucht, en daarom heb ik haar hier ingedeeld.

901-1000	ooft*	‘fruit’
901-1000	vrucht	‘ooft, ongeboren jong’ <LATIJN
___		
1100	druif*	‘vrucht van de wijnstok’
1100	vijg	‘schijnvrucht’ <FRANS
1146	appel*	‘vrucht’
1160	braambes*	‘bes van de braamstruik’
___		
1240	braam*	‘vrucht’
1240	kastanje	‘vrucht’ <FRANS
1240	kers	‘vrucht’ <LATIJN
1240	mispel	‘vrucht’ <FRANS
1240	olijf	‘vrucht van olijfboom’ <FRANS
1240	peer	‘vrucht’ <LATIJN
1240	perzik	‘vrucht’ <LATIJN
1251	amandel	‘steenvrucht met eetbare pit’ <LATIJN

1285	fruit	‘vruchten’ <FRANS
1285	noot*	‘vrucht’
1287	bei	‘bes’ <FRANS
___		
1330	kwee	‘vrucht’ <LATIJN
1350	bes*	‘kleine vrucht’
1350	okkernoot	‘walnoot’
1351	jujube	‘vrucht’ <FRANS
1351-1400	kriek	‘kers’
1351-1400	limoen	‘citroen’ <FRANS
1351-1400	moerbei	‘vrucht’

1377-1378	pruim	‘vrucht’ <GRIEKS
___		
1401-1500	dadel	‘vrucht van dadelpalm’ <FRANS
1477	meloen	‘komkommerachtige vrucht’ <FRANS
1477	walnoot	‘okkernoot’
___		
1500	aalbes*	‘vrucht’
1500-1525	morel	‘kers’ <ITALIAANS
1534	granaatappel	‘vrucht van de granaatboom’
1534	oranje(appel)	‘sinaasappel’ <FRANS
1545	kruisbes*	‘klapbes’
1554	citroen	‘zure vrucht’ <FRANS
1554	framboos	‘vrucht’ <FRANS
1562	pompoen	‘vrucht’ <FRANS
1588	kalebas	‘vrucht’ <FRANS
1596	ananas	‘vrucht’ <SPAANS
1596	banaan	‘plant, vrucht’ <PORTUGEES
1596	doerian	‘vrucht’ <INDONESISCH
1596	mango	‘vrucht’ <INDONESISCH
1596	papaja	‘vrucht’ <SPAANS
1596	pisang	‘banaan’ <INDONESISCH
1599	sleepruim	‘heester, vrucht daarvan’
1597	aardbei	‘vrucht’
___		
1602	bacove	‘bananensoort’ <PORTUGEES
1602	kokosnoot	‘vrucht van de kokospalm’
1608	tomaat	‘vrucht’ <SPAANS
1623	kola	‘een West-Afrikaanse noot’ <MODERN LATIJN
1625	abrikoos	‘vrucht’ <FRANS

1625	guave	‘boom en vrucht daarvan’ <ENGELS
1648	pompelmoes	‘grapefruit’ <TAMIL
1656	renet, reinette	‘appel’ <FRANS
1670	lychee	‘vrucht’ <CHINEES
1676	appelsien	‘zuidvrucht’
1678	klapper	‘kokosnoot’ <INDONESISCH
1682	sinaasappel	‘zuidvrucht’
1689	zuurzak	‘vrucht’ <PAPIAMENTS
1698	prunel	‘kleine pruim’ <FRANS
___		
1717	zijdenhemdje	‘soort appel’
1740	pinda	‘olienootje’ <PAPIAMENTS
1758	kwets	‘pruim’ <DUITS
1763	reine-claude	‘soort pruim’ <FRANS
1770	advocaat	‘tropische boom en vrucht’
1778	bellefleur	‘appel’ <FRANS
1778	meikers	‘vroegrijpe kers’
1779	kanteloep	‘meloen’ <FRANS

1800	nectarine	‘soort van perzik’ <ENGELS
1854	mirabel	‘een pruim’ <FRANS
1855	mandarijn	‘vrucht’ <FRANS
1929	grapefruit	‘citrusvrucht’ <ENGELS
1942	cranberry	‘veenbes’ <ENGELS
1947	citrusvrucht	‘naam voor vruchten van het geslacht Citrus’
1950	clementine‘variëteit van mandarijn’ <FRANS	
1950	jaffa	‘sinaasappel’
1961	pecannoot	‘vrucht’
1968	avocado	‘boom, vrucht’ <SPAANS
1968	cashewnoot	‘notensoort’ <ENGELS
1968	pomelo	‘pompelmoes’ <ENGELS
1977	kiwi	‘vrucht’ <ENGELS
1984	ugli	‘citrusvrucht’ <ENGELS
1992	kumquat	‘citrusvrucht’ <CHINEES

Verreweg het grootste aantal vruchtnamen is een leenwoord of afleiding daarvan, alleen *aalbes, appel, bes, braam, braambes, druif, kruisbes, noot* en *ooft* zijn inheemse woorden (waarbij overigens alleen voor *appel* een Indo-europese reconstructie bestaat, de andere vruchtnamen zijn van latere datum).[7] De samenstellingen *aardbei, meikers* en *sleepruim* worden als inheems opgevat, hoewel *bei, kers* en *pruim* oorspronkelijk leenwoorden waren. Het geringe aantal inheemse woorden is ongetwijfeld te verklaren uit de klimatologische omstandigheden in de Lage Landen: voordat er kassen gebouwd werden, kon hier slechts een beperkt aantal vruchten groeien.

Vrij veel woorden hebben een tautologisch tweede lid gekregen: *citrusvrucht, okkernoot, walnoot* (het eerste deel is telkens een Latijns leenwoord), *pecannoot* (eerste lid uit het Frans), *kokosnoot* (eerste lid uit het Portugees of Spaans; de vorm *coquos* is al in 1584 genoemd). Dat geldt ook voor *sleepruim*: het eerst deel, *slee*, betekent ook ‘pruim’ en is verwant met Engels *sloe* en Russisch *sliva* ‘pruim’. Eigenlijk hoort de *sleepruim* hier overigens niet thuis, want het is de enige hier genoemde vrucht die we niet eten.

Van begin af aan brachten andere volkeren dus nieuwe aantrekkelijke vruchten, en alle eeuwen brengen hun eigen vruchten. Dat vruchten handelsproducten waren, blijkt ook uit de benaming *kriek*, die teruggaat op Latijn *(prunum) graecum*, letterlijk ‘Griekse pruim’. De dateringen zijn een directe weerspiegeling van de ontdekkingsreizen die we vanaf de zestiende, zeventiende eeuw maakten: in de

nieuwe continenten leerden we veel nieuwe producten kennen, en de vruchtnamen zijn dan ook uit heel verschillende talen geleend: uit het Chinees, Indonesisch, Italiaans, Portugees, Papiaments, Tamil - een rijk scala aan producten en namen. Weinig categorieën woorden leveren zo'n variëteit aan herkomst op. In de achttiende en negentiende eeuw duiken de namen van nieuw gekweekte variëteiten op: *bellefleur, clementine, mirabel, nectarine, reine-claude* of het *zijdenhemdje*, een volksetymologische aanpassing van de Engelse plaatsnaam Sydenham in Devonshire.

De *advocaat* (1770) is dezelfde vrucht als de later opnieuw geleende *avocado* (1968):

advocaat is aangepast aan het Nederlands, in *avocado* is het Spaanse woord ongewijzigd overgenomen.

4.1.3 Dierenrijk

Gedomesticeerde zoogdieren

Hieronder beschouw ik de dieren die al eeuwen geleden om hun nut voor de mens zijn gedomesticeerd: het vee (geiten en schapen, paarden en paardachtigen, runderen, varkens, kortom de dieren die om hun producten werden en worden gehouden), en de huisdieren honden en katten. De pas vrij recent in huis gehouden *cavia, Guinees biggetje, hamster* en *konijn* reken ik onder de wilde dieren (zie hieronder).

Het woord *vee* (701-800) gaat terug op een Indo-europees woord voor 'kleinvee', waarvan ook Latijn *pecus* afkomstig is. Hiervan afgeleid is in het Latijn *pecunia* 'geld', wat betekent dat vee gold als betalingsmiddel. Dat blijkt ook uit het feit dat Engels *fee* de betekenis 'vergoeding, fooi' gekregen heeft. Vergelijkbaar hiermee is het feit dat het Germaanse woord *schat* in het Slavisch is geleend als *skot'* 'vee'.[8]

In het Middelnederlands gebruikte men *dier* (901-1000) voor een wild, niet-gedomesticeerd dier. In het Engels is *deer* de benaming geworden voor het hert, het favoriete wilde jachtdier. Daarnaast werd aan het Frans het woord *beest* (1253) ontleend, dat gebruikt werd in de betekenis 'viervoetig dier', 'koe' en 'paard'.

De meeste dieren waren al gedomesticeerd in de periode van de Indo-europeanen. Zij kenden woorden voor 'koe', 'os' (de os werd gebruikt voor het trekken van wagens), 'geit', 'schaap', 'lam', 'paard', 'veulen', '(volwassen) varken', 'big' en 'hond'. De ezel was niet bekend (hij woonde zuidelijker), net zomin als het konijn, dat pas in de Romeinse tijd uit Spanje kwam.[9]

Wanneer bepaalde onderscheidingen voor de mens van belang zijn, drukt hij die uit in zijn woordenschat. Een goed voorbeeld daarvan vormen de namen van dieren. Voor wilde dieren is het meestal irrelevant of een dier een mannetje of vrouwtje is, jong, volwassen of van een specifieke leeftijd. Als men het geslacht beslist uit wil drukken, dan gebruikt men een toevoeging en vormt men een samenstelling met *wijfjes-* of *vrouwtjes-* tegenover *mannetjes-*. In sommige gevallen kan men ook de vrouwelijke vorm afleiden van de algemene benaming (die tevens het mannelijke dier aanduidt) door het achtervoegsel *-in*, vergelijk:

aap (1451-1500)	-	*apin* (1451-1500)
beer (1260-1280)	-	*berin* (1287)
ezel (1240)	-	*ezelin* (1240)
leeuw (901-1000)	-	*leeuwin* (1240)
tijger (1240)	-	*tijgerin* (1822)
wolf (1001-1100)	-	*wolvin* (1287)

Dit procédé is dus al oud. Het achtervoegsel -*in* kan beslist niet achter alle dierennamen gezet worden, bijvoorbeeld niet bij *baviaan, mandril, olifant, wombat*. Jongen van wilde dieren worden vaak aangeduid door het verkleinwoord: *aapje, olifantje* of door -*jong*: *berenjong*. Soms neemt men de benaming van een verwant gedomesticeerd dier,

waaraan ter verduidelijking de algemene benaming kan worden toegevoegd: *(wolven-, leeuwen-, tijger)welp, (ezels)veulen*. En tot slot kan voor dierennaam *jong(e)* gezet worden: *jonge bever, egel, wezel*.

Heel anders is de situatie bij gedomesticeerde dieren. Deze zijn economisch van belang, en geslacht en leeftijd zijn daarbij een belangrijke factor. Daarom bestaan er vaak aparte benamingen voor dieren van een bepaalde leeftijd of geslacht. Zo zien we bij runderen bijvoorbeeld de benaming *koe* voor het vrouwelijke dier, *stier* voor het mannelijke dier, *kalf* voor het heel jonge dier, *pink* voor een eenjarig (mannelijk of vrouwelijk) kalf, *vaars* voor een tweejarige koe, en *os* voor een gecastreerde, dus minder wilde stier (belangrijk bij het ploegen en trekken van een wagen). Het castreren van dieren is typerend voor een bevolking die leeft van de veeteelt en landbouw; in de periode dat de mensen als nomaden meetrokken met de kudden en deze bejaagden, was het juist in hun belang dat de dieren zich zoveel mogelijk vermenigvuldigden.

Leeftijd en geslacht worden bij de gedomesticeerde dieren telkens uitgedrukt door een apart lexicaal begrip en niet door een doorzichtige afleiding of samenstelling van een bestaand woord - hieruit blijkt het belang van het onderscheid.[10] Bij de hieronder opgenomen benamingen moet men bedenken dat in de periode dat Nederland een agrarische maatschappij was, het aantal benamingen nog veel groter was, en dat veel van deze benamingen nog voortleven in de dialecten. Overigens bestaan er veel runder- en paardensoorten (*lakenvelder, Arabische volbloed*), maar die zijn niet opgenomen in het bestand.

Geiten en schapen

701-800	geit*	‘herkauwer’
701-800	lam*	‘jong van een schaap’
901-1000	bok	‘mannetje van de geit’ <?
901-1000	schaap*	‘herkauwer’
901-1000	weer*	‘gecastreerde ram’
1223	ram*	‘mannelijk schaap’
1240	ooi*	‘wijfjesschaap’
1376-1400	hamel*	‘gecastreerde ram’
1477	garm, germ	‘ooi die nog niet gelammerd heeft’ <FRANS

Er wordt bij de geiten en schapen een onderscheid gemaakt naar leeftijd, geslacht en gecastreerd-zijn, alle woorden zijn oud en inheems behalve *garm*, en de herkomst van *bok* is onzeker (wellicht Keltisch, zie 3.2). *Weer* betekende eigenlijk ‘lam, eenjarig dier’: het woord is verwant met Latijn *vitulus* ‘kalf’, een afleiding van *vetus* ‘(een jaar) oud’. Net als *varken* is *weer* dus oorspronkelijk de naam van het jong geweest en vervolgens gebruikt voor het volwassen dier, en wel enerzijds het volwassen mannelijke dier, vergelijk Duits *Widder* ‘ram’, en anderzijds het gecastreerde mannelijke dier, zoals in Nederlands *weer*.

Het Nederlandse *ooi* en alle Germaanse benamingen voor het vrouwelijke dier gaan terug op een Indo-europees woord waarmee ‘schaap’ in het algemeen wordt aangeduidt,

vergelijk Latijn *ovis* ‘schaap’. Momenteel zijn in het Nederlands *geit* en *schaap* zowel de namen voor de *vrouwelijke* dieren als de algemene benamingen voor de soort (wat betreft de geit geldt dit overigens voor de meeste Indo-europese talen).[11] Hieruit blijkt het grote economische belang van de vrouwelijke dieren. Bij wilde dieren duidt de mannelijke naam altijd tevens de soort aan (*beer, tijger*). Dit is de neutrale vorm, terwijl de vrouwelijke vorm, die een speciaal achtervoegsel krijgt, de afgeleide, gemarkeerde vorm is.

Voor het jong van een geit bestaat geen speciaal woord - noch in het Nederlands noch in de meeste andere Indo-europese talen - terwijl dat voor alle andere gedomesticeerde dieren wel bestaat; een jonge geit wordt *geitje* genoemd.

Paarden en paardachtigen

701-800	hengst*	‘mannelijk paard’
701-800	merrie*	‘vrouwtjespaard’
701-800	veulen*	‘jong paard’
1240	ezel	‘paardachtige’ <LATIJN
1240	muil	‘paardachtige’ <LATIJN
1266-1268	paard	‘hoefdier’ <ME LATIJN
1401-1450	ros	‘paard’ <DUITS
1460-1486	ruin*	‘gecastreerde hengst’
1542	muildier	‘paardachtige’
1567	schimmel	‘wit paard’ <DUITS
1596	zebra	‘paardachtige’ <PORTUGEES
1599	klepper*	‘paard’
1669	rossinant	‘knol’ <SPAANS
1682	klophengst	‘ruin’ <DUITS
1710	knol*	‘(slecht) paard’
1778	hit	‘paardje’

1832	onager	‘paardachtige’ <LATIJN
1847	pony	‘paardje’ <ENGELS
1863	mustang	‘paardachtige’ <ENGELS
1885	przewalskipaard	‘paardachtige’
___		
1968	lippizaner	‘paardensoort’ <DUITS
1999	konik	‘paardachtige’ <POOLS

Het paard was het meest kenmerkende dier van de Indo-europeanen. Zeer oud en inheems zijn de woorden *hengst, veulen* en *merrie*; iets jonger is *ruin*. Een algemene benaming voor ‘paard’ was *(h)ors* (1240), vergelijk Engels *horse*. In het Nederlands is dit woord verdwenen, maar het is later teruggeleend uit het Duits in de vorm *ros*, wat speciaal een fier, edel paard aanduidt. Met *(h)ors* bedoelde men in het Middelnederlands een oorlogspaard. Uit het Latijn werd *paard* geleend, wat oorspronkelijk een extra postpaard aanduidde (het woord komt van Latijn *paraveredus*, van *para* ‘bij’ en *veredus* ‘postpaard’); in het Nederlands werd met *paard* een rijpaard, trekpaard bedoeld, in tegenstelling tot het ridderpaard *(h)ors*.

De *ezel* en de *muil* of het *muildier* waren niet bekend bij de Germanen, omdat de dieren zuidelijker woonden; hun namen werden uit het Latijn overgenomen.

De ouderdom van een paard is heel belangrijk voor de waarde ervan; er zijn dan ook vele denigrerende benamingen voor oude, slechte paarden: *klepper, knol, rossinant* - het laatste is geleend uit het Spaans, waar het paard van Don Quichot Rocinante heette. *Hit* is afgeleid van *Hitlandt*, de oude benaming van Shetland, en een *hit* is dus eigenlijk een Shetlandpony.

De *klophengst* komt uit het Duits; hij dankt zijn naam aan de wijze van castreren (de testikels worden met een hamer verbrijzeld) en het woord zal samen met de nieuwe techniek overgenomen zijn. Het oudere woord *ruin* is verwant met *rooien* ‘ontwortelen, afrukken, afsnijden’.

Paardachtigen leerde men na de Middeleeuwen kennen: de *zebra* al in de zestiende eeuw, maar de meeste in de negentiende en twintigste eeuw. De benamingen van al deze niet-inheemse dieren zijn uiteraard geleend.

Runderen

701-800	maal	*‘jonge koe’
701-800	os*	‘gecastreerde stier’
901-1000	kalf*	‘jong van een koe’
901-1000	koe*	‘herkauwer, vrouwelijk rund’
901-1000	stier*	‘mannelijk rund’
1240	vaars*	‘tweejarig vrouwelijk rund’
1281	bul*	‘stier’
1377-1378	rund*	‘herkauwer’
1444	kween*	‘onvruchtbare koe’
1514	pink	‘eenjarig kalf’ <?
1599	enter*	‘eenjarige koe’

Bij de runderen vinden we een groot aantal onderscheidingen in leeftijd (belangrijk vanwege de melk- en vleesproductie) en geslacht. Alle namen zijn oud en inheems, alleen van *pink* is de herkomst onbekend (misschien een lokroep?). *Os* is verwant

met Grieks *hugros* ‘vochtig’ en betekende dus eigenlijk ‘de bevruchter’, dus het mannelijke dier; later is het voor het gecastreerde dier gebruikt.

Varkens

701-800	bagge*	‘big’
701-800	barg*	‘gecastreerd mannelijk varken’
701-800	gelte*	‘jong vrouwtjesvarken, m.n. een dat onvruchtbaar gemaakt is’
701-800	viggen*	‘big’
1155	varken*	‘hoefdier’
1220-1240	zwijn*	‘hoefdier’
1253	speenvarken*	‘jong varken’

1287	beer*	‘mannetjesvarken’
1287	zeug*	‘vrouwtjesvarken’
___		
1573	big*	‘jong van het varken’
___		
1886	schram*	‘gecastreerd jong varken’

Het Duitse woord *Sau* en het Engelse *sow* ‘zeug’ gaan direct terug op de Indo-europese voorganger. In het Indo-europees was de naam klanknabootsend gevormd en werd het gebruikt voor het volwassen dier; vanwege het economische belang van het vrouwelijke dier ging het woord in de Germaanse talen het vrouwtjesdier aanduiden. In het Nederlands zijn zowel *zeug* als *zwijn* afleidingen van deze Indo-europese wortel: *zeug* is afgeleid met een *k*-suffix, en *zwijn* is afgeleid met het achtervoegsel *-ino*, waarmee een bijvoeglijk naamwoord werd gevormd; *zwijn* betekent dus eigenlijk ‘bij het varken behorend’. Ditzelfde achtervoegsel werd vooral gebruikt om dierenjongen mee aan te duiden: we vinden het bijvoorbeeld in *veulen* en *kuiken*.[12]

Het tweede deel van het Nederlandse woord *varken* is waarschijnlijk het verkleiningsachtervoegsel *-(i)kīn* (vergelijk *jongske* uit Middelnederlands *joncskine, joncskijn*).[13] Het Indo-europese woord waarop Nederlands *varken* teruggaat, duidde de ‘big’ aan; de benaming voor het jonge dier is in het Nederlands dus de algemene naam geworden, net als bij *ooi*.[14] In het Nederlands is het gewone woord *varken*; *zwijn* is officieel synoniem, maar wordt meestal in de combinatie *wild zwijn* voor het niet-gedomesticeerde dier gebruikt. Een andere benaming voor het wilde zwijn is *ever* (1287).

Net als bij de andere gedomesticeerde dieren zijn er bij de varkens een groot aantal onderscheidingen in leeftijd en geslacht, en zijn alle namen oud en inheems. Alleen *schram* is jong: dit is hetzelfde woord als *schram* ‘kras’ (afgeleid van *scheren*) en het zal dieren aanduiden die op een nieuwe manier gecastreerd zijn. De oudere benaming voor een gecastreerd varken was *barg*, een woord dat verwant is met Latijn *ferire* en dus net als *klophengst* verwees naar het verbrijzelen van de testikels. Bij de *schram* werden deze gezien de naam er kennelijk afgesneden.

Honden en hondensoorten

___		
901-1000	hond*	‘hondachtige’
901-1000	welp*	‘jong van hond, wolf, leeuw e.d.’
___		
1240	teef*	‘wijfjeshond’
1285	reu	‘mannetjeshond’ <?

1287	brak*	‘hondensoort’
___		
1376-1400	hazewind*	‘hondensoort’
___		
1546	dog	‘hondensoort’ <ENGELS
1567	bloedhond	‘hondensoort’ <ENGELS
1567	windhond*	‘hondensoort’
___		
1614	patrijshond	‘hondensoort’
1661	rekel	‘mannetjeshond’ <NEDERDUITS
___		
1729	buldog	‘hondensoort’ <ENGELS
1778	mops*	‘hondensoort’

1804	poedel	‘hondensoort’ <DUITS
1810	dashond	‘hondensoort’ <DUITS
1811	herdershond*	‘hondensoort’
1834	newfoundlander	‘hondensoort’ <ENGELS
1835	sint-bernardshond	‘hondensoort’
1838	taks	‘hondensoort’ <DUITS
1841	kardoes	‘hondensoort’
1841	kees	‘hondensoort’
1847	pincher	‘hondensoort’ <DUITS
1847	terriër	‘hondensoort’ <ENGELS
1862	bullenbijter	‘hondensoort’ <ENGELS
1863	beagle‘	hondensoort’ <ENGELS
1864-1875	pointer	‘hondensoort’ <ENGELS
1865	basset	‘hondensoort’ <FRANS
1865	spaniël	‘hondensoort’ <ENGELS
1867	spits	‘hondensoort’ <DUITS
1869	mastiff	‘hondensoort’ <ENGELS
1876	labrador	‘hondensoort’ <ENGELS
1889	foxterriër	‘hondensoort’ <ENGELS
1889	puk	‘hondensoort’ <ENGELS
1889	setter	‘hondensoort’ <ENGELS
1900-1908	greyhound‘hondensoort’ <ENGELS	
1909-1910	boxer	‘hondensoort’ <ENGELS
1912	barzoi, borzoi	‘hondensoort’ <RUSSISCH
1912	bulterriër	‘hondensoort’ <ENGELS
1912	collie	‘hondensoort’ <ENGELS
1914	does	‘hondensoort’
1914	schipperke*	‘hondensoort’
1918	chihuahua	‘hondensoort’ <ENGELS
1918	dalmatiner	‘hondensoort’ <DUITS

1919	airedaleterriër	‘hondensoort’ <ENGELS
1919	dobermannpincher	‘hondensoort’ <DUITS
1923	whippet	‘hondensoort’ <ENGELS
1928	rottweiler	‘hondensoort’ <DUITS
1931	chow-chow	‘hondensoort’ <ENGELS
1932	pekinees	‘hondensoort’ <ENGELS
1936	bouvier	‘hondensoort’ <FRANS
1940	cockerspaniël	‘hondensoort’ <ENGELS
1940	husky	‘hondensoort’ <ENGELS
1940	pup	‘jonge hond’ <ENGELS
1940	retriever	‘hondensoort’ <ENGELS
1940	saluki	‘hondensoort’ <ARABISCH
1940	schnautzer	‘hondensoort’ <DUITS

1940	sheltie	‘hondensoort’ <ENGELS
1940	teckel	‘hondensoort’ <DUITS
1950	puppy	‘jonge hond’ <ENGELS
1950	samojeed	‘hondensoort’
1961	stabij	‘hondensoort’ <FRIES
1984	pitbullterriër	‘hondensoort’ <ENGELS

De hond was bij de Indo-europeanen al gedomesticeerd. De mens is al vroeg begonnen met het fokken van gespecialiseerde honden: snelle honden voor de jacht, kleine honden om in konijnenholen te gaan, sterke honden voor bewaking en hondengevechten, gehoorzame honden om de schapen bijeen te drijven, en handzame honden als schoothondjes. Het gevolg is dat we vooral na de Middeleeuwen een zeer groot aantal benamingen voor hondensoorten zien optreden, vrijwel allemaal geleend uit andere talen.

De basisbegrippen *hond, teef* en *welp* zijn oud en inheems, de herkomst van *reu* is onzeker. Verder zijn alleen de benamingen *brak, hazewind, herdershond, mops, schipperke* en *windhond* inheems. Welk land in de hondenfokkerij het voortouw genomen heeft, is overduidelijk: het Engels heeft 30 namen voor hondensoorten geleverd, tegen het Duits een niet onverdienstelijke 11 en het Frans slechts 2. In het Engels is *dog* het gewone woord voor hond; wij gebruiken het echter voor een bepaald soort grote hond.

Katten en kattensoorten

___		
1210-1240	kat	‘katachtige’ <LATIJN
1297	kater	‘mannetjeskat’
___		
1561	poes*	‘vrouwelijke kat’
___		
1661	cyperse kat	‘grijs gestreepte kat’
___		
1761	kartuizer	‘kattensoort’
1770	angorakat	‘kattensoort’
___		
1926	lapjeskat	‘driekleurige kat’
1934	siamees	‘kattensoort’ <ENGELS
1951	abessijn	‘kattensoort’ <ENGELS

1961	tabby	‘kat met cyperse tekening’ <ENGELS
1971	pers‘	kattensoort’
1974	je-weet-wel-kater	‘gecastreerde kater’
1984	kitten	‘jonge kat’ <ENGELS
1984	manxkat	‘kattensoort’

Aan poezen is door de mens veel minder gesleuteld dan aan honden, en het aantal kattensoorten is dan ook veel kleiner dan het aantal hondensoorten. Hierboven de bekendste. De Germanen kenden de tamme kat nog niet. Deze komt uit Egypte. Toen Egypte onderdeel van het Romeinse rijk werd, leerden de Romeinen de huiskat kennen. Ze namen katten mee over het hele Rijk, als muizen- en rattenvangers en voor de gezelligheid, en zo leerden ook de Germanen de kat kennen.

De enige inheemse benaming voor dit dier is het zestiende-eeuwse *poes*, een klank-

nabootsend woord ofwel naar het geblaas van het dier, ofwel naar de lokroep die de mens tegen de poes gebruikt. De andere benamingen zijn geleend of afleidingen van leenwoorden; als brontaal speelt het Engels opnieuw de hoofdrol, net als bij de hondensoorten.

Opvallend is dat het jong van de kat en van de hond een Engelse benaming heeft: *kitten* en *puppy* of *pup*. Deze benamingen komen ongetwijfeld uit de fokkerijwereld. Daarnaast bestaat voor een jonge hond nog de oude inheemse benaming *welp*, maar voor een jonge kat heb ik geen aparte benaming kunnen vinden. Zou dat komen omdat de Germanen het dier pas 'laat' hebben leren kennen? (De andere aparte benamingen voor een jong dier stammen merendeels al uit de Indo-europese periode.) Of was de aanduiding *(jong) poesje* voldoende, omdat een jonge kat verder geen economische waarde heeft en het dier bovendien maar korte tijd jong is?

Een eufemistische benaming is het recente *je-weet-wel-kater* voor een gecastreerde kater, die komt uit de strip *Jan, Jans en de kinderen*.

Wilde zoogdieren

Het aantal wilde zoogdieren is zo groot dat ik ze in twee categorieën verdeel: de dieren waarvan de naam inheems is en die waarvan de naam geleend is.

Inheemse benamingen

___		
822-825	hinde*	'wijfje van hert'
830	otter*	'marterachtige'
___		
901-1000	hert*	'herkauwer'
901-1000	vos*	'hondachtige'
918-948	bever*	'knaagdier'
___		
1001-1100	wolf*	'hondachtige'
___		
1100	ree*	'herkauwer, wijfjeshert'
1145	wisent*	'herkauwer'
1150	bunzing*	'marterachtige'
1163	walvis*	'walvisachtige'
___		
1240	egel*	'insectenetend zoogdier'

1240	haas*	‘haasachtige’
1240	muis*	‘knaagdier’
1240	rat*‘knaagdier’	
1240	vleermuis*	‘handvleugelig zoogdier’
1240	wezel*	‘marterachtige’
1260-1280	beer*	‘roofdier’
1270	mol*	‘insectenetend zoogdier’
1287	das*	‘marterachtige’
1287	eekhoorn*	‘knaagdier’
1287	ever*	‘hoefdier’
1287	zeekoe*	‘zeezoogdier’
1293	zeehond*	‘zeeroofdier’

1451-1500	aap*	‘primaat’
1451-1500	los*	‘katachtige’
1477	meerkat*	‘hondsaap’
1514	rob*	‘zeeroofdier’
1573	relmuis*	‘knaagdier’
1599	brandvos*	‘hondachtige’
1691	neushoorn*	‘hoefdier’
1761	butskop*	‘walvisachtige’
1761	miereneter*	‘tandarm zoogdier’
1761	schubdier*	‘insectenetend zoogdier’
1761	stekelvarken*	‘knaagdier’
1761	stinkdier*	‘marterachtige’
1781	visotter*	‘marterachtige’
1781	zevenslaper*	‘knaagdier’
1788	ijsbeer*	‘soort beer’
1857	wasbeer*	‘kleine beer’
1857-1858	klipdas*	‘plantenetend zoogdier’
1864	gordeldier*	‘tandarm zoogdier’
1901-1910	woelrat*	‘knaagdier’
1914	mensaap*	‘primaat’

Het feit dat een naam inheems is, wil niet per definitie zeggen dat ook het dier dat is. Soms kan dat niet, zoals bij in zee levende dieren als de *walvis*. Maar in andere gevallen is een inheemse benaming gegeven aan een dier dat hier later is ingevoerd, zoals de *aap, meerkat* en soortgenoten die als attractie golden, of aan een dier dat we op een ander continent hebben leren kennen, zoals de *miereneter, neushoorn, zevenslaper* en het *schubdier, stekelvarken* en *stinkdier*.

De regel blijkt als volgt: alle oude inheemse benamingen, van de dertiende eeuw of ouder, betreffen inheemse dieren; alle benamingen van na de dertiende eeuw betreffen niet-inheemse dieren. Er is maar één uitzondering: de *brandvos*, een

benaming voor een speciaal soort vos. Dit dier is inheems en pas in 1599 benoemd - vóór die tijd zal het onderscheid tussen een ‘gewone’ *vos* en de *brandvos* simpelweg niet zijn gemaakt.

De meeste benamingen voor wilde zoogdieren dateren van de dertiende eeuw of eerder en betreffen dus inheemse dieren. Na die tijd vinden we 20 benamingen voor ‘nieuwe’ dieren - voor de meeste nieuwe dieren heeft het Nederlands echter de benaming uit een andere taal overgenomen, zoals hieronder blijkt: het toekennen van een zelfverzonnen naam gebeurde slechts in uitzonderlijke gevallen.

De *beer, bever* en *haas* zijn naar hun kleur genoemd: *beer* en *bever* zijn afgeleid van een Indo-europees woord voor ‘bruin’ (*Bruintje Beer* is dus een tautologie) en *haas* van een woord voor ‘grijs’. Bij de benaming van de *beer* is een oud taboe in het spel; men was zo bang voor het dier dat men zijn echte naam niet noemde uit angst dat hij anders zou verschijnen.

Zeehond is waarschijnlijk een eigen vorming, wellicht als vertaling van de Latijnse

naam *canis marinus*.[15] In het Middelnederlands bestond ook de benaming *sele, sale* (1288-1301), verwant met Engels *seal*. Het is niet waarschijnlijk dat *zeehond* een volksetymologische aanpassing is van *seelhont*, omdat deze laatste tautologische samenstelling pas in 1400-1434 voor het eerst is aangetroffen, terwijl zowel *sele* als *zeehond* al in de dertiende eeuw zijn gevonden.

Geleende benamingen: knaagdieren

Voor de overzichtelijkheid verdeel ik de geleende namen in die van knaagdieren, hoefdieren, roofdieren en overige dieren.

1515	hamster	‘knaagdier’ <DUITS
1542	mormeldier	‘knaagdier’ <DUITS
___		
1761	Guinees biggetje	‘knaagdier’
1761	lemming	‘knaagdier’ <NOORS
1761	marmot	‘knaagdier’ <FRANS
___		
1840	chinchilla	‘knaagdier’ <SPAANS
1853	cavia	‘knaagdier’ <MODERN LATIJN
1860	ziesel	‘knaagdier’ <DUITS
1872	bisamrat	‘knaagdier’ <DUITS
1883	capibara	‘knaagdier’ <SPAANS
___		
1950	nutria	‘knaagdier’ <SPAANS
1984	gerbil	‘knaagdier’ <ENGELS

Alle geleende namen voor knaagdieren dateren van de zestiende eeuw of later. Diverse namen komen uit het oosten, waar die diertjes woonden. Het Nederlands heeft hun namen vooral geleend uit het Duits (*bisamrat, mormeldier*) en deze taal heeft de namen soms weer nog verder uit het oosten geleend, uit het Russisch (*hamster, ziesel*). Ook het Spaans heeft een aantal knaagdiernamen geleverd.

Geleende benamingen: hoefdieren

___		
1240	dromedaris	‘hoefdier’ <LATIJN

1240	kameel	‘hoefdier’ <LATIJN
1287	buffel	‘herkauwer’ <FRANS
___		
1456-1489	eland	‘herkauwer’ <DUITS
___		
1515	gems	‘herkauwer’ <DUITS
1562	damhert	‘herkauwer’
1588	giraffe	‘herkauwer’ <FRANS
___		
1622	antilope	‘herkauwer’ <FRANS
1654	rinoceros	‘hoefdier’ <LATIJN
1682	tapir	‘hoefdier’ <PORTUGEES OF SPAANS
___		
1714	rendier	‘herkauwer’ <DUITS
1720	gazelle	‘herkauwer’ <FRANS
1743	nijlpaard	‘hoefdier’

1762	koedoe	‘herkauwer’ <FRANS
1770	bizon	‘herkauwer’ <FRANS
1770	zeboe	‘herkauwer’ <FRANS
1773	hippopotamus	‘hoefdier’ <LATIJN
1777	vicuña	‘hoefdier’ <SPAANS
1786	karbouw	‘herkauwer’ <INDONESISCH
1799	pekari	‘hoefdier’ <FRANS
___		
1803	gnoe	‘herkauwer’ <DUITS
1807	alpaca	‘hoefdier’ <SPAANS
1847	guanaco	‘hoefdier’ <SPAANS
1847	lama	‘hoefdier’ <SPAANS
1852	oeros	‘herkauwer’ <DUITS
1857	moeflon‘herkauwer’ <FRANS	
1857-1858	jak	‘herkauwer’ <ENGELS
___		
1912	okapi	‘herkauwer’ <ENGELS
1914	muntjak	‘herkauwer’ <MODERN LATIJN
1929	kariboe	‘herkauwer’ <FRANS
1950	wapitihert	‘herkauwer’
1961	impala	‘herkauwer’ <ZOELOE
1984	oryx	‘herkauwer’ <LATIJN

De taal waaruit de namen voor hoefdieren het meest zijn overgenomen, is het Frans, gevolgd door Latijn en Duits. De achttiende eeuw levert de meeste namen, wat zal samenhangen met de exploratie van de dieren- en plantenwereld in de nieuw ontdekte continenten.

Voor *eland* kende het oudste Nederlands overigens een uit het Germaans geërfd woord - in de elfde eeuw is *elo* genoemd. Waarschijnlijk omdat het dier hier niet inheems was, verdween de naam. In het Duits bleef *Elch* als naam voortbestaan, maar in de Vroegnieuwduitse periode, toen het dier steeds noordelijker verbleef en in Duitsland zeldzaam werd, nam het Duits daarnaast uit het Litouws als nieuwe naam *Elen* en tautologisch *Elentier* over. Deze naam heeft het Nederlands op zijn beurt overgenomen van het Duits.

Tautologische samenstellingen zijn *damhert* (*dam* uit het Latijn) en *wapitihert* (*wapiti* uit het Engels). *Nijlpaard* is een vertaling van Grieks *hippopotamos*, letterlijk ‘rivierpaard’, met substitutie van *rivier* door *Nijl*.

Geleende benamingen: roofdieren

901-1000	leeuw‘	katachtige’ <LATIJN
1240	tijger‘	katachtige’ <LATIJN
1285	luipaard	‘katachtige’ <FRANS
1287	fret	‘marterachtige’ <FRANS
1287	genetkat	‘civetkat’
1287	hermelijn	‘marterachtige’ <ME LATIJN

1287	lynx	‘katachtige’ <LATIJN
___		
1343-1344	marter	‘marterachtige’ <FRANS
___		
1477	panter	‘katachtige’ <DUITS
___		
1552	hyena	‘hyena-achtige’ <LATIJN
1596	civetkat	‘roofdier’
___		
1653	jakhals	‘hondachtige’ <FRANS
___		
1710	veelvraat	‘marterachtige’ <NEDERDUITS
1761	coati	‘kleine beer’ <SPAANS
1761	ichneumon	‘civetkat’ <LATIJN
1761	sabeldier	‘marterachtige’
1770	jaguar	‘katachtige’ <ENGELS
1770	ocelot	‘katachtige’ <FRANS
1770	poema	‘katachtige’ <SPAANS
___		
1861	zorillo	‘marterachtige’ <PORTUGEES
1869	dingo	‘hondachtige’ <ENGELS
1872	caracal	‘katachtige’ <FRANS
1872	serval	‘katachtige’ <MODERN LATIJN
1882	aardwolf	‘hyena-achtige’ <AFRIKAANS
1884	ratel	‘marterachtige’ <AFRIKAANS
___		
1902	fennek	‘hondachtige’ <ARABISCH
1909-1910	nerts	‘marterachtige’ <DUITS
1909-1910	zorilla	‘marterachtige’ <SPAANS

1912	coyote	‘hondachtige’ <SPAANS
1912	skunk	‘marterachtige’ <ENGELS
1919	grizzlybeer	‘soort beer’ <ENGELS
1947	cheeta	‘katachtige’ <ENGELS
1968	warrigal	‘hondachtige’ <ENGELS
1976	irbis	‘katachtige’ <RUSSISCH
1976	margay	‘katachtige’ <FRANS
1984	kodiakbeer	‘soort beer’

Namen van roofdieren komen in gelijke mate uit het Latijn en Frans (waaruit ook de tautologische samenstellingen *civetkat* en *genetkat* komen), in mindere mate uit het Engels. Ditmaal komen de meeste benamingen uit de twintigste eeuw, gevolgd door de achttiende en de negentiende eeuw, die ongeveer evenveel woorden leveren: veel roofdieren zijn dus pas relatief laat (algemeen) bekend geworden. In de negentiende eeuw ontstonden de openbare dierentuinen, waar iedereen de wilde dieren kon aanschouwen. Daarnaast levert de dertiende eeuw allerlei benamingen op van roofdieren die we via het Latijn (in de Latijnse tijd, via bestiaria of uit de bijbel) hebben leren kennen.

Naast de geleende naam *lynx* (1287) werd het inheemse *los* (1451-1500) gebruikt voor hetzelfde dier. Dit is van oorsprong precies hetzelfde woord als *lynx*: de *-s* in het Nederlands is ontstaan uit *-xs*, vergelijk Oudhoogduits *luks*. De datering van *los* zal toevallig zo laat zijn, want de naam komt voor in het Oudhoogduits. Waarom er een inheemse

naast een geleende naam bestaat, is niet helemaal duidelijk: mogelijkerwijs is de geleende naam overgenomen uit schriftelijke bronnen (de eerste attestatie van *lynx* is *Der naturen bloeme* van Jacob van Maerlant, een bewerking van een Latijnstalig encylopedisch werk), en realiseerde men zich niet dat het om hetzelfde dier als de *los* ging. Uit de geringe klankaanpassing van het woord blijkt wel dat het pas na de Romeinse tijd is geleend: alle woorden die uit die oudste periode dateren, zijn in spelling geheel aangepast aan het Nederlands: dat zou geleid hebben tot *links*.

Overige geleende benamingen

___		
1240	konijn	‘haasachtige’ <FRANS
1240	olifant	‘slurfdier’ <FRANS
1287	dolfijn	‘walvisachtige’ <FRANS
___		
1573	baviaan	‘hondsaap’ <FRANS
1588	tuimelaar	‘walvisachtige’
1594	walrus	‘zeeroofdier’ <ZWEEDS
1599	spitsmuis	‘insectenetend zoogdier’ <DUITS
___		
1619	zeeleeuw	‘zeeroofdier’
1634	potvis	‘walvisachtige’
1652-1662	orang-oetan(g)	‘mensaap’ <INDONESISCH
1660	narwal	‘walvisachtige’ <DEENS OF NOORS
1662	opossum	‘buideldier’ <ENGELS
___		
1718	ai	‘tandarm zoogdier’ <PORTUGEES
1718	lamantijn	‘zeekoe’ <FRANS
1768	luiaard	‘tandarm zoogdier’
1770	maki	‘halfaap’ <FRANS
1774	kangoeroe	‘buideldier’ <ENGELS
1779	aardvarken	‘buistandig zoogdier’ <AFRIKAANS
1784	gibbon	‘mensaap’ <FRANS

1803	vogelbekdier	‘waterzoogdier’
1824	lemur	‘halfaap’ <LATIJN
1827	manis	‘schubdier’ <MODERN LATIJN
1843	klapmuts	‘zeeroofdier’
1847	beloega	‘walvisachtige’ <RUSSISCH
1847	chimpansee	‘mensaap’ <FRANS
1847	lori	‘halfaap’ <FRANS
1847	mandril	‘hondsaap’ <ENGELS
1847	pongo	‘mensaap’ <KONGOLEES
1854	kalong	‘vleermuis’ <INDONESISCH
1857	gorilla	‘mensaap’ <MODERN LATIJN
1861	wombat	‘buideldier’ <ENGELS
1862	ork(a)	‘walvisachtige’ <LATIJN
1863	doejoeng	‘zeekoe’ <INDONESISCH
1864	grind, griend	‘walvisachtige’ <DEENS

1889	wau-wau	‘mensaap’ <INDONESISCH
___		
1909	koala	‘buideldier’ <ENGELS
1914	hoelman	‘hondsaap’
1929	makaak	‘hondsaap’ <PORTUGEES
1968	wallaby	‘buideldier’ <ENGELS
1976	pangolin	‘schubdier’ <INDONESISCH

De namen van de overige dieren komen in de eerste plaats uit het Frans, vervolgens uit het Engels en Indonesisch. In deze categorie zitten een aantal woorden die inheems gevoeld zijn maar met oorspronkelijke leenwoorden of geleende achtervoegsels zijn gevormd, zoals *klapmuts, potvis, tuimelaar, vogelbekdier* en *zeeleeuw*. Dat we *konijn* ontleend hebben aan Oudfrans *conin*, lijkt verbazingwekkend. Het dier kwam echter pas in de Romeinse tijd uit Spanje naar de rest van Europa, en bereikte Nederland via Frankrijk. Het woord stamt waarschijnlijk uit de jachttaal. Inheems was *haas* - niet hetzelfde dier, maar er wel sterk op gelijkend.

De naam *olifant* is geleend uit het Oudfrans; deze naam heeft de oudere benaming *elpendier* verdrongen, waarin *elpen* via het Latijn teruggaat op Grieks *elephas* ‘olifant’. In het Middelnederlands noemde men ivoor *elpenbeen. Elpen* is in de Romeinse tijd geleend.

Op basis van de gegevens kunnen we stellen: inheemse wilde zoogdieren hebben nooit een geleende naam ofwel: alle geleende dierennamen zijn van dieren die, in ieder geval van oorsprong, niet in de Lage Landen voorkwamen. Het is maar zelden dat we zo'n regelmatige verhouding zien tussen de woordenschat en de realia waarnaar die verwijst.

De herkomst van de namen van wilde dieren is nogal variabel, hoewel de grote cultuurtalen de overhand hebben. Dat is logisch: meestal is een woord eerst vanuit een inheemse taal (een indianentaal, een Aziatische taal, een taal van de Australische aboriginals of de Nieuw-Zeelandse maori's) in een van deze talen terechtgekomen, voordat het overgenomen werd door het Nederlands. Als we alle geleende namen voor wilde dieren samen bekijken, blijkt dat de meeste namen (27) uit het Frans komen (de taal die eeuwenlang de cultuurtaal van Europa is geweest), gevolgd door het Latijn (18). Uit het Engels zijn 15 wildedierennamen geleend, uit het Duits 12 en uit het Spaans 11. Andere talen hebben slechts een geringe bijdrage geleverd.

Dat Latijn ‘maar’ 18 woorden heeft bijgedragen, is opmerkelijk als men bedenkt dat via het Latijn op vele manieren en gedurende lange tijd - twintig eeuwen! - dierennamen zijn verspreid. In de Romeinse tijd hebben we nieuwe dieren van de Romeinen leren kennen, die deels handelsproducten waren, zoals de zoogdieren *damhert, kat* en *lynx*, de vogels *kwakkel, merel, mus, pauw, valk* en de vis *zalm*. In de Middeleeuwen werden allerlei bestiaria en boeken over dieren, planten, gesteenten e.d. geschreven, meestal een vertaling of bewerking van een Latijns origineel. Het oudste en bekendste is *Der naturen bloeme* van Jacob van Maerlant (ca. 1230-ca. 1300). Zo kwamen allerlei Latijnse namen voor dieren, planten en edelstenen in het

Nederlands. Enkele exotische dieren zijn dankzij de bijbel bekend geworden. Het is dus lang niet altijd zeker via welke weg een bepaald

woord hier gekomen is. Waarschijnlijk kennen we uit bestiaria de zoogdieren *hermelijn* en *tijger*, en verder de slang *boa*, het insect *cicade* en de vogel *ibis*. Uit de bijbel komen *dromedaris, kameel* en *leeuw*. Vissoorten zoals *barbeel, lamprei, oester* werden bekend via de visvijvers die bij kloosters aangelegd waren vanwege de vastenwetten, waarbij op sommige dagen geen vlees gegeten mocht worden.

Wetenschappelijke plant- en dierennamen kennen een tweeledige of binomiale opbouw, die is ingevoerd door Carolus Linnaeus (1707-1778) en die verplicht in het (modern) Latijn is. Dit betekent dat iedere wetenschappelijke naam uit twee delen bestaat: de naam van het geslacht (met een hoofdletter geschreven) en die van de soort (het epitheton, met een kleine letter). Een aantal van die wetenschappelijke namen vindt uiteindelijk zijn weg naar de volkstaal, zoals *cavia, hippopotamus* en *manis*.

De geleende dierennamen komen uit alle eeuwen, maar het hoogtepunt ligt in de negentiende eeuw (34 namen); de achttiende en twintigste eeuw brachten ieder ongeveer 25 nieuwe namen, en de ontdekkingseeuwen, de zestiende en zeventiende, slechts 11 respectievelijk 9: de namen zijn kennelijk met enige vertraging binnengekomen.

Van de Latijnse leenwoorden dateert ongeveer de helft uit de dertiende eeuw of eerder (uit de Romeinse tijd, bijbel en vertalingen van Latijnse bestiaria). Dan is er een groot gat tot de zestiende eeuw. In de Renaissance worden weer enkele namen overgenomen, maar de meeste namen komen toch uit de negentiende en twintigste eeuw - het gaat dan om wetenschappelijke namen die in de volkstaal zijn beland. Dat gebeurt tot op de dag van vandaag.

4.1.4 Mensenwereld

Ter illustratie van woorden die op mensen betrekking hebben, geef ik de namen van familieleden en woorden die leeftijdsfasen van de mens aanduiden.

Familieleden

776-800	vader*	‘verwekker’
776-800	zoon*	‘mannelijk kind t.o.v. de ouders’
___		
806	telg*	‘spruit’
___		
901-1000	broeder*	‘mannelijk kind m.b.t. kinderen van dezelfde ouders’

901-1000	bruidegom*	‘in ondertrouw opgenomen man’
901-1000	dochter*	‘kind van het vrouwelijk geslacht’
901-1000	kind*	‘jong mens, zoon of dochter’
901-1000	man*	‘mens van mannelijk geslacht’
901-1000	moeder*	‘vrouw met kinderen’
901-1000	weduwe*	‘vrouw van wie de echtgenoot is overleden’
901-1000	wees*	‘kind zonder ouders’
1100	maagd*	‘ongerepte jonge vrouw’
___		
1100	wijf*	‘vrouw (pejoratief)’

1100	zuster*	‘vrouwelijk kind m.b.t. kinderen van dezelfde ouders’
___		
1220-1240	maag*	‘verwant’
1220-1240	nicht*	‘dochter van broer, zus, oom of tante’
1220-1240	zwager*	‘schoonbroer’
1236	mens*	‘(m.) hoogst ontwikkelde wezen’
1237	voogd	‘belangenbehartiger van minderjarige’ <ME LATIJN
1240	bruid*	‘in ondertrouw opgenomen vrouw’
1240	moei*	‘tante’
1240	neef*	‘zoon van broer, zus, oom of tante’
1240	oom*	‘broer van vader of moeder’
1240	stiefmoeder*	‘tweede moeder’
1240	stiefvader*	‘tweede vader’
1240	stiefzoon*	‘zoon uit eerder huwelijk’
1240	vrouw*	‘mens van vrouwelijk geslacht’
1265-1270	voorzaat*	‘voorvader’
1273	bastaard	‘onwettig kind, rasloos dier’ <FRANS
1285	snaar*	‘schoondochter’
1287	ouder*	‘vader of moeder’
1330	meter	‘doopmoeder’ <ME LATIJN
1350	vondeling*	‘gevonden kind’
1357	gade*	‘echtgenoot, echtgenote’
___		
1405-1422	weduwnaar	‘man wiens vrouw is overleden’
1425-1430	nazaat*	‘nakomeling’

1437	spruit*	‘kind’
1451-1500	concubine	‘bijzit’ <FRANS
1451-1500	juffrouw*	‘(ongehuwde) vrouw’
1470	schoonzoon*	‘behuwdzoon’
1477	schoondochter*	‘behuwddochter’
1477	schoonmoeder*	‘behuwdmoeder’
1477	schoonvader*	‘behuwdvader’
1479	jongen*	‘mannelijk kind’
1482	grootmoeder*	‘moeder van iemands vader of moeder’

___

1512	man*	‘echtgenoot’
1512	vrouw*	‘echtgenote’
1519-1524	peet	‘peter of meter’
1545	grootvader*	‘vader van iemands vader of moeder’
1555	schoonbroer*	‘zwager’
1555	schoonzuster*	‘behuwdzuster’
1573	overgrootmoeder*	‘moeder van iemands grootvader of grootmoeder’

1573	overgrootvader*	‘vader van iemands grootvader of grootmoeder’
1580	gemaal	‘echtgenoot’ <DUITS
1588	eega*	‘echtgenoot, echtgenote’
1592	echtbreker	‘die de huwelijkstrouw schendt’ <DUITS
1599	bijzit*	‘concubine’
1599	kozijn	‘neef’ <FRANS
___		
1629	gemalin	‘echtgenote’ <DUITS
1629	meisje*	‘vrouwelijk kind’
1631	echtgenoot*	‘man met wie iemand getrouwd is’
1631	echtgenote*	‘vrouw met wie iemand getrouwd is’
1642	papa	‘vader’ <FRANS
1643	pupil	‘minderjarige onder voogdij’ <FRANS
1650	maîtresse	‘bijzit’ <FRANS
1661	kleinzoon*	‘mannelijk kleinkind’
1663	mama	‘moeder’ <FRANS
1682	peer	‘vader’ <FRANS
___		
1747	vrijgezel*	‘ongehuwde man of vrouw’
1760	kleindochter*	‘vrouwelijk kleinkind’
1763	betovergrootmoeder*	‘moeder van iemands overgrootouder’
1782	tante	‘(schoon)zuster van vader of moeder’ <FRANS
1784	achterkleinkind*	‘kind van een kleinkind’
1784-1785	mens*	‘(o.) minachtend voor een vrouw’
___		
1839	betovergrootvader*	‘vader van iemands overgrootouder’

1851	nonkel	‘oom’ <FRANS
1860	koter	‘Bargoens: kind’ <JIDDISCH
1872	oma	‘grootmoeder’
1886	maintenee	‘bijzit’
1897	opa	‘grootvader’
___		
1902	opoe*	‘grootmoeder’
1971	buitenvrouw	‘elders wonende bijzit’ <SURINAAMS-NEDERLANDS
1975	kutzwager*	‘man die met dezelfde vrouw geslapen heeft’
1981	bommoeder	‘vrouw die haar kind alleen wenst op te voeden’ <L
1982	ex	‘voormalig echtgenoot of echtgenote’ <ENGELS
1984	alleenstaande*	‘vrijgezel’
1989	single‘	vrijgezel’ <ENGELS
1991	solo	‘vrijgezel’ <ENGELS
1992	liefdesbaby	‘buitenechtelijk kind’
1998	kids	‘kinderen’ <ENGELS

Jongen en *meisje* kunnen zowel bij familie als bij leeftijdsfasen worden ingedeeld; ik heb gekozen voor familie. Titels die als aanspreekvorm voor een (on)gehuwd persoon gebruikt worden, heb ik weggelaten, bijvoorbeeld *heer, meneer, mevrouw, mejuffrouw*.

De Indo-europese maatschappij was patriarchaal. In het Indo-europees bestonden woorden voor 'vader', 'moeder', 'broer', 'zuster', 'zoon' en 'dochter' - voorgangers van de Nederlandse woorden -, en voor 'grootvader', 'kleinzoon', 'moedersbroer' en 'moedersvader'. Verder kende het woorden voor 'vrouw van de zoon' en 'man van de dochter'. Er bestonden allerlei woorden voor familie van de echtgenoot: 'vader, moeder, broer, zuster van de echtgenoot' en zelfs 'vrouw van de broer van de echtgenoot'. Daarentegen bezat het Indo-europees geen woorden voor de familie van de vrouw. Hieruit blijkt dat de vrouw bij de familie van de man ging wonen. Er waren geen aparte woorden voor 'echtgenoot' of 'echtgenote', wel voor 'weduwe'. De 'echtgenoot' werd aangeduid als 'meester' of 'heer des huizes'.[16]

In veel Indo-europese talen beginnen de woorden voor 'vader' en 'moeder' met *pa-* en *ma-*, vergelijk Latijn *pater* en *mater*. Deze woorden zijn waarschijnlijk ontstaan in de kindertaal en vertegenwoordigen betekenisloze lettergrepen die uit het eerste kindergebrabbel voortkomen. We vinden de woorden ook verkort, vergelijk Engels *pa, ma*, en gereduplicerd (kinderen herhalen vaak dezelfde lettergreep), vergelijk Frans *papa, mama*. In het Nederlands is de *p-* volgens de klankwetten veranderd in *v-*, vandaar de benaming *vader*. Later heeft het Nederlands de aan *vader* en *moeder* verwante woorden *papa, mama* uit het Frans geleend. In het algemeen geldt dat veel talen in de namen voor verwanten in de vrouwelijke lijn (moeder, grootmoeder, tante) een *m* of *n* hebben of hadden en in de mannelijke lijn een *p, b, t, d*, wat terug kan gaan op betekenisloze kooswoordjes van kinderen; maar er zijn vele uitzonderingen op deze algemene regel.[17]

In het Nederlands bestaat een verschil tussen de overkoepelende term *mens*, en *man* als aanduiding voor een mens van het mannelijk geslacht. Dat geldt niet voor alle talen: in het Engels duidt *man* zowel 'mens' als 'man' aan. Wel is ook in het Nederlands de aanduiding *man* het uitgangspunt: *mens* is eigenlijk een zelfstandig gebruikt bijvoeglijk naamwoord, afgeleid van *man*. In de achttiende eeuw ontstond een verschil tussen *de* mens en *het* mens, waarbij het laatste als pejoratieve aanduiding voor een vrouw werd gebruikt. In het Middelnederlands werd *wijf* gebruikt voor een niet-adellijke vrouw en *vrouw* voor een voorname dame. Tegenwoordig heeft *vrouw* het woord *wijf* verdrongen als neutrale term; *wijf* heeft een negatieve klank.

Een interessant verschijnsel is dat voor naaste verwanten telkens aparte lexicale begrippen gebruikt worden, terwijl bij verre verwanten gebruik gemaakt wordt van een afleiding van een woord dat een naastere verwant uitdrukt. Aparte begrippen worden gebruikt voor *moeder, vader, kind, zuster, broer* etc., maar van *moeder* en *vader* zijn *grootmoeder/-vader* afgeleid, daarvan komt dan weer de *overgrootmoeder/-vader* en nog weer verder is de *betovergrootmoeder/-vader*. En van *kind* is *kleinkind* en daarna *achterkleinkind* afgeleid. Voor de zuster of broer van vader of moeder hebben we de lexicale begrippen *moei* en *oom*, hun kinderen zijn onze *neven* en *nichten*. Aangetrouwde familie wordt echter aangeduid door middel van het voorvoegsel *schoon-: schoonzuster, schoonbroer* etc. Hier bestaat een overeenkomst met de namen van gedomesticeerde dieren, waarbij

leeftijd en geslacht telkens uitgedrukt worden door een apart lexicaal begrip en niet door een afleiding van een bestaand woord - waarmee het belang van het onderscheid uitgedrukt wordt (vergelijk *koe, stier, kalf* met *aap, apin* en *aapje*; meer voorbeelden hierboven). Verder zijn de afgeleide familienamen allemaal relatief jong; aan het eind van de Middeleeuwen komen namen op voor de meest nabije familieleden met afgeleide namen (*schoonzoon, grootmoeder*), en hoe verder verwant, hoe later er een benaming voor komt (eerst *overgrootmoeder, kleinzoon*, later pas *betovergrootmoeder, achterkleinkind*).

De helft van de Nederlandse familiebenamingen stamt van vóór 1500, de andere helft van erna. De zestiende eeuw geeft een duidelijke cesuur te zien. Vóór die tijd zijn bijna alle familieaanduidingen inheems, met uitzondering van een aantal benamingen die familie in zeer ruime zin aanduiden, niet zozeer verwantschappen, namelijk *bastaard, concubine, meter* 'doopmoeder' en *voogd. Weduwnaar* is een afleiding van het inheemse *weduwe* met het geleende achtervoegsel *-aar* (de vorm *weduware* is ouder). *Maagd* werd aanvankelijk gebruikt voor een volwassen, ongehuwde vrouw en zelfs voor een ongehuwde man.

In de zestiende eeuw kregen de woorden *familie* (1566-1568) en *gezin* (1586) hun huidige betekenis; *familie* betekende eind dertiende eeuw 'ondergeschikten, gevolg, personen die tot iemand in een bepaalde, meestal ondergeschikte positie staan' en *gezin* is rond 1400 gevonden in de betekenis 'reisgezelschap, gevolg, hovelingen, bedienden, iemands omgeving'. Kennelijk stamt de huidige opvatting van *gezin* en *familie* als dichterbij staande of iets verdere verwanten uit de zestiende eeuw. In diezelfde zestiende eeuw gingen *vrouw* en *man* ook 'echtgenote' respectievelijk 'echtgenoot' betekenen.

In de zestiende en zeventiende eeuw werd de hele familiebenaming onder invloed van het Frans gewijzigd. Dit gebeurde via de taal van de hogere standen. Zo werden *mama* en *papa* als koosnamen voor familieleden geïntroduceerd door *gouvernantes* (1683) en nonnen, en aanvankelijk uitgesproken met eindklemtoon. In de zeventiende eeuw werd *papa* korte tijd bedreigd door *peer* (van Frans *père*), maar dat woord is vooral Zuid-Nederlands gebleven.

Eveneens uit de periode van de Renaissance dateert een groot aantal leenvertalingen van Franse familiebenamingen, zoals *grootvader* en *grootmoeder* (Frans *grand-père, grand-mère*). Deze benamingen vervingen de Middelnederlandse aanduidingen *oudervader, oudermoeder* 'vader of moeder van de ouder'. Daarnaast werd in het Middelnederlands ook wel gebruikt *groothere* en *grootvrouwe* (vooral in Vlaanderen), en vanaf eind zestiende eeuw zei men wel *bestevaer* en *bestemoer*.

Verder kennen we voor aangetrouwde familieleden allerlei benamingen met *schoon-*, als vertaling van Frans *beau-* of *belle-*. In Franse hofkringen gebruikte men *beau* 'schoon, mooi' om iemand mee aan te spreken, bijvoorbeeld *beau sire, bel ami*; later werd dit overgedragen op de aangetrouwde familieleden.[18] In het Middelnederlands gebruikte men de algemene benamingen *swager* voor iedere mannelijke aangetrouwde verwant (schoonzoon, -broer, -vader), en *swagerinne* voor de vrouwelijke pendant. Ook gebruikte men wel *swegerhere, swegervrouwe, swegervader* (vergelijk modern Duits *Schwiegervater*). Hiervan heeft *zwager* (1220-1240) standgehouden voor 'schoonbroer'. Eind vijftiende eeuw kwamen nu de vertalingen *schoonbroer, schoonzus* (Frans *beau-frère*,

belle-soeur), *schoondochter, schoonzoon* (Frans *belle-fille, beau-fils*), en *schoonmoeder, schoonvader* (Frans *belle-mère, beau-père*). *Schoondochter* is in de plaats van *snaar* (1285) gekomen.

In de zeventiende en achttiende eeuw ten slotte werden de vertalingen *kleindochter* en *kleinzoon* gemaakt voor *petite-fille, petit-fils* (in de Middeleeuwen gebruikte men omschrijvingen zoals *dochterszoon, zoonszoon, dochtersdochter, dochterszoon, kindskind*). Ook werd het leenwoord *tante* overgenomen, dat het Nederlandse *moei* (1240) verdrong. Daarentegen heeft *kozijn* voor 'neef' het niet gehaald: het wordt slechts in het Zuid-Nederlands gebruikt.

In de negentiende eeuw werden *grootma, grootmoeder* en *grootpa* verkort tot *oma, opoe* en *opa*.

In de tweede helft van de twintigste eeuw verandert de gezinsstructuur (denk ook aan begrippen zoals *donorvader, draagmoeder, homohuwelijk, inhaalmoeder, in-vitrobevruchting* (1984), *reageerbuisbaby, samenlevingscontract, wensmoeder, zorgvader* en de *lat-relatie* (uit 1982), en daarbij spelen soms Engelse leenwoorden een rol; *bommoeder* wordt een geuzennaam, de *ex* duikt op, en de eufemistische *liefdesbaby* komt in de plaats van de *bastaard*. Deze *liefdesbaby* is een vertaling van Engels *love baby* of Duits *Liebeskind*. De term is verbreid door het roddelblad *Privé*, en wordt tegenwoordig ook figuurlijk voor vliegtuigfabrieken of tv-programma's gebruikt. Voor *vrijgezel* en *juffrouw* werd eerst het eufemistische *alleenstaande* gebruikt (dit woord was ouder in de betekenis 'iemand die uit zichzelf handelt, niet in gezelschap of met medewerking van anderen').[19] Dit woord kreeg al spoedig een negatieve klank (korte tijd vond toen de term *alleengaande* ingang), vandaar de vervanging door het positief klinkende Engelse *single* en *solo*. De *kutzwager* ten slotte is algemeen bekend geworden door het gelijknamige toneelstuk van Wim T. Schippers uit 1984, maar het woord was al ouder.

We vinden in de familienamen diverse vervangingen. Daar kunnen een aantal redenen voor zijn, ook afgezien van de behoefte aan variatie die voor alle synoniemenreeksen geldt. Een gewijzigde gezinssituatie of opvattingen over het gezin liggen misschien ten grondslag aan de elkaar opvolgende benamingen voor 'echtgenoot' en 'echtgenote'. Daarnaast zullen sommige termen echter uit de spreektaal komen en andere uit het ambtelijke, officiële taalgebruik. Een 'echtgenote' heette eerst *huusvrouwe, wijf* of *bruid* (in de dertiende eeuw 'verloofde, jonggehuwde vrouw, bijzit'), toen *vrouw* (1512), vervolgens *gemalin* (1629, uit het Duits) en *echtgenote* (1631, letterlijk 'huwelijksgezel'). Een 'echtgenoot' was aanvankelijk *bruidegom* (901-1000, letterlijk 'man van de bruid'), daarna *man* (1512), toen *gemaal* (1580, uit het Duits) en vervolgens *echtgenoot* (1631). Voor zowel de echtgenoot als de echtgenote golden de benamingen *gade* (1357, van Middelnederlands *gaden* 'behoren bij, passen') en daarna *eega* (1588, van Middelnederlands *ee* 'huwelijk' dat ook in het woord *echt* zit, en *gade*).

Bij de opeenvolgende benamingen voor 'kind' zal voor een deel ook eufemisering meespelen: het niet willen gebruiken van een 'kinderachtig' klinkende benaming. De oudste benaming voor 'kind' was *telg* (806), dan *kind* (900-1000) en *spruit* (1437), vervolgens *koter* (1860, uit het Jiddisch) en tot slot *kids* (1998, uit het Engels). *Kids* is zeker een eufemisme ter vervanging van het 'kinderachtige' *kinderen*, en misschien dat *koter*

eerder om dezelfde reden werd gebruikt. Daarnaast bestaan er natuurlijk benamingen voor een speciale categorie kinderen, bijvoorbeeld zonder ouders, mannelijk, vrouwelijk: *wees* (901-1000), *stiefzoon* (1240), *bastaard* (1273), *vondeling* (1350), *jongen* (1479), *meisje* (1629), *pupil* (1643), *kleinzoon* (1661) en *kleindochter* (1760), en *liefdesbaby* (1992).

Tot slot de 'bijzit'. Men kan erover twisten of zij tot de familie gerekend moet worden. De scheiding tussen de betaalde hoer (een beroep; zie hieronder) en de bijzit die meestal ook wordt onderhouden, is klein. Toch reken ik de bijzit bij de familieleden, want zij hoort bij slechts één man, terwijl de hoer door vele mannen wordt betaald voor haar diensten. Alle benamingen voor 'bijzit' zijn eufemistisch. De oudste aanduiding van 'bijzit' is *concubine* (1451-1500), een Frans leenwoord - de keuze voor een leenwoord en niet voor een 'eigen' woord duidt op eufemisering. In 1599 vinden we *bijzit*, ook een eufemisme, want het gaat natuurlijk niet om het bijzitten maar om het bij*liggen*. Daarna volgen de Franse leenwoorden *maîtresse* (1650) en *maintenee* (1886). In 1971 ten slotte is de *buitenvrouw* overgenomen uit het Surinaams-Nederlands; de aanduiding is in Nederland algemeen bekend geworden door het gelijknamige boek van Joost Zwagerman uit 1994.

Verreweg het grootste aantal namen voor familieleden is inheems (54 van de 81 woorden), maar daar zit wel een groot aantal leenvertalingen bij, die weliswaar zijn gemaakt op basis van inheemse woorden, maar naar een buitenlands (Frans) voorbeeld. De meeste leenwoorden komen uit het Frans (10), gevolgd door het Engels (4) uit de jongste tijd. De woorden dateren van de achtste eeuw tot een paar jaar terug. Hoewel familierelaties en de familiestructuur al eeuwen vastliggen, komen er dus nog steeds nieuwe benamingen bij, vooral uit eufemisme: benamingen die in het verleden een zekere negatieve of zielige reuk hadden, zoals *vrijgezel, gescheiden man* of *alleenstaande moeder*, krijgen nu een nieuwe benaming die een positieve klank bezit: *single, ex, bommoeder*.

Leeftijdsfasen

893	oud*	'reeds lang bestaand, lang geleefd hebbend'
___		
901-1000	deerne	*'jong meisje'
901-1000	jongeling*	'jonge man'
901-1000	knaap*	'jongen'
___		
1285	wicht*	'wezen, klein kind, meisje'
___		
1376	volwassen*	'volgroeid'
___		
1450	grijsaard	'oude man'

1488	matrone	‘gehuwde vrouw op leeftijd’ <FRANS
1488	meid*	‘jong meisje’
___		
1526	zuigeling	‘kindje dat nog gezoogd wordt’ <DUITS
1569	kleuter*	‘klein kind’
___		
1658	emeritus	‘zijn ambt neergelegd hebbend’ <LATIJN
___		
1704	bes*	‘oudje’
1734	bejaard*	‘oud’
___		
1814	gepensioneerde	‘iem. die pensioen trekt’
1843	dreumes*	‘klein kind’
1856	knar*	‘oude kerel’

1875	baby	‘zuigeling’ <ENGELS
1875	bakvis	‘meisje tussen 14 en 17 jaar’ <DUITS
1886	adolescent	‘jongeling’ <FRANS
1887	hummel	‘jong kind’ <?
1889	peuter*	‘klein kind’
1894	rustend*	‘pensioen trekkend’
1897	puk*	‘kleintje’
1897	uk*	‘dreumes’
1897	ukkepuk*	‘klein kind’
___		
1938	puber	‘kind in periode van volwassenwording’ <LATIJN
1955	nozem	‘branieschopper’
1955	teenager	‘tiener’ <ENGELS
1959	tiener*	‘iemand in de leeftijd tussen 10 en 19 jaar’
1961	twen	‘twintiger’
1965	provo	‘opstandige jongere’
1968	hippie	‘jong, non-conformistisch persoon’ <ENGELS
1974	vijfenvijftigplusser, 55+'er	‘iemand die boven de 55 jaar is’ <L
1974	vijfenzestigplusser, 65+'er	‘iemand die boven de 65 jaar is’ <L
1982	vutter	‘iemand die vervroegd met pensioen is’ <L
1985	jongere oudere*	‘iemand globaalweg tussen de 50 en 60 of 65 jaar’
1985	oudere jongere*	‘iemand globaalweg tussen de 30 en 40 of 45 jaar’
1992	senior	‘65-plusser’ <ENGELS
1993	krasse knar	‘vitale senior’

1998	pensionado	‘gepensioneerde die in een warm land gaat wonen’ <SPAANS

Het grootste deel van de woorden voor leeftijdsfasen stamt van na de Middeleeuwen. Dat zal samenhangen met het feit dat de mensen in het verleden over het algemeen aanzienlijk minder oud werden dan tegenwoordig. Tot de Renaissance werd dan ook vooral een driedeling gemaakt in jong, volwassen en oud: *jongeling, knaap* en *deerne, meid, wicht* - *volwassen(e)* - *oud(e man, wijf), grijsaard*. Voor een oude man of vrouw zullen wel meer (denigrerende) benamingen zijn geweest, maar die zijn inmiddels verdwenen.

Eind vijftiende en in de zestiende eeuw kwamen benamingen voor ‘tussenleeftijden’: *matrone* voor een (gehuwde) vrouw tussen volwassen en bejaard in, *zuigeling* voor een zeer jong kind en *kleuter* voor de daaropvolgende periode. Uit de achttiende en de negentiende eeuw treffen we synoniemen voor al bestaande aanduidingen aan: voor een oude man of vrouw *bes, bejaard(e)* en *knar*, en voor een jong kind *dreumes, hummel, puk, uk* en *ukkepuk. Bejaard* is overigens een eufemisme en betekent eigenlijk ‘op jaren’ (hoeveel jaren wordt in het midden gelaten).

In het laatste kwart van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw worden steeds meer leeftijdsfasen onderscheiden. Van jong naar oud: *baby, peuter, bakvis* en *adolescent*; deze steeds verfijndere indeling hangt nauw samen met de opkomst van het vak pedagogiek, dat vanaf 1900 in Nederland op universitair niveau beoefend werd. Opmerkelijk is dat we een 'baby' aanduiden met een Engels leenwoord. Ook de Fransen en Duitsers hebben dit woord geleend, en zij hebben het overgenomen van de Engelse *nurses* die vanaf ongeveer het midden van de negentiende eeuw in de hogere kringen hun intrede deden (een parallel dus met de benamingen *mama* en *papa* die de Franse gouvernantes eerder naar Nederland hadden gebracht). Ook in de Lage Landen waren wel *nurses*, maar niet zo veel. Waarschijnlijker is dan ook dat we de Engelse benaming van de Fransen of Duitsers hebben overgenomen.

In de negentiende eeuw komen bovendien allerlei aanduidingen in zwang voor het feit dat men niet meer werkt. De oudste aanduiding daarvoor was *emeritus* (1658, gezegd van predikanten); nu volgen de *gepensioneerde* en het prachtige eufemistische *rustend*. Dat de benamingen in deze eeuw ontstaan zijn, is geen toeval: in 1844 werd bij wet het ambtenarenpensioen geregeld. Maar ook zal meespelen dat men liever de nadruk legde op het aspect van het niet meer werken dan op dat van het oud zijn, al zijn de twee natuurlijk nauw met elkaar verbonden.

In de periode hierna, vanaf ongeveer 1940, doen allerlei eufemistische synoniemen hun intrede voor de periode van volwassenwording: de *bakvis* wordt *puber, nozem, teenager, tiener* (gevolgd door de *twen*), *provo* en vervolgens *hippie*. Deze woorden zijn zeer modegevoelig en volgen elkaar daarom snel op. Het meest opvallend zijn echter de vele nieuwe benamingen vanaf 1975 voor wat vroeger 'ouden' of 'bejaarden' heetten. Alle nieuwe benamingen zijn eufemismen. Mensen worden niet meer oud, ze zijn boven een bepaalde leeftijd (waarbij niet wordt vermeld hoeveel daarboven): *55+'er, 65+'er*, ze zijn *senioren* (Engels voor 'ouderen'; het Engels heeft het aan het Latijn ontleend), of ze werken niet meer: ze zijn *pensionado* of *vutter*. Het bontst qua eufemisme maakten Van Kooten en De Bie het in hun verzinsels *jongere oudere, oudere jongere* en *krasse knar*. Het is een teken van deze tijd dat mensen steeds ouder worden en daardoor steeds later oud, en de benamingen van Van Kooten en De Bie geven dat haarfijn aan.

De helft van de woorden is inheems. Daarbij komen nog drie letterwoorden, *55+'er, 65+'er* en *vutter*, en het inheems gevoelde *grijsaard* (met een geleend achtervoegsel). Enkele woorden zijn overgenomen uit het Latijn, Frans en Duits, de meeste leenwoorden (4) komen uit het Engels.

Aan deze categorie woorden valt vooral op hoe jong de woorden zijn, en hoeveel eufemistische woorden eronder zitten.

4.1.5 Zintuiglijkheden

In hoofdstuk 3 zijn al veel zintuiglijkheden de revue gepasseerd, en wel onder de klanknabootsende woorden, waar veel werkwoorden genoemd werden die een geluid aanduiden. Hier geef ik als voorbeeld de bijvoeglijke naamwoorden die een kleur aanduiden.

Kleuren

901-1000	bleek*	‘wit’
901-1000	schier*	‘wit, grijs, grauw’
901-1000	wit*	‘kleurnaam’
___		
1001-1100	zwart*	‘kleur waarbij licht niet wordt teruggekaatst’
1040	groen*	‘kleurnaam’
___		
1121	blauw*	‘kleurnaam’
1130-1161	licht*	‘niet donker’
1132	grauw*	‘vaalwit’
1140	grijs*	‘lichtgrauw’
1156	rood*	‘kleurnaam’
___		
1200	klaar	‘helder’ <LATIJN
1210-1240	bruin*	‘kleurnaam’
1240	donker*	‘niet licht’
1240	geel*	‘kleurnaam’
1240	violet	‘kleurnaam’ <FRANS
1272	bont	‘veelkleurig’ <LATIJN
1282	oranje	‘kleurnaam’ <FRANS
1285	blond	‘met een lichte kleur’ <FRANS
1285	purper	‘paarsrode kleur’ <LATIJN
1285	sabel	‘zwart (in de heraldiek)’
1287	blank*	‘blinkend, wit’
1287	saffraan	‘gele kleur’ <FRANS
1287	vaal*	‘bleek’
1296	paars	‘kleurnaam’ <FRANS
___		
1339	vermiljoen	‘helderrode verfstof’ <FRANS

1350	azuur	‘blauw’ <FRANS
1350	keel	‘rood (in de heraldiek)’ <FRANS
1370	duister*	‘zonder licht’
___		
1477	hel*	‘schel, fel’
1485	roze	‘kleurnaam’ <FRANS
___		
1504	bloedrood*	‘zeer rood’
1546	ros	‘kleurnaam’ <FRANS
1560	pikdonker	‘zeer donker’
1567	oker	‘gele verf uit bepaalde aardsoort’ <FRANS
1573	helder*	‘klaar, duidelijk’
1582	indigo	‘blauwe kleur(stof)’ <SPAANS
1587	bleu	‘lichtblauw’ <FRANS
___		
1603	kakelbont	‘met vele, niet-harmoniërende kleuren’
1610-1619	pimpelpaars	‘hard paars’
1615	ultramarijn	‘helderblauw’ <ME LATIJN
1626	turkoois	‘blauwgroen’ <FRANS
1645	spierwit*	‘zeer wit’

1688	stikdonker*	‘volkomen donker’
___		
1719	cinnaber	‘vermiljoen’ <FRANS
1778	mat	‘dof’ <FRANS
1778	pastel	‘kleurstof’ <FRANS
1785	flets	‘bleek’ <FRANS
___		
1824	uni	‘effen’ <FRANS
1833	lila	‘lichtblauw paars’ <FRANS
1895	fraise	‘aardbeikleurig’ <FRANS
1897	beige	‘grijsachtig geel of bruin’ <FRANS
1897	mauve	‘zacht paars’ <FRANS
___		
1901	felgeel	‘knalgeel’
1903	knalrood	‘felrood’ <DUITS
1908	kobaltblauw	‘kleurnaam’
1912	cerise	‘kerskleurig’ <FRANS
1912	ecru	‘ongebleekt’ <FRANS
1929	marron	‘kastanjebruin’ <FRANS
1929	saumon	‘zalmkleurig’ <FRANS
1952	taupe	‘donkergrijs’ <FRANS
1974	camel	‘kameelkleurig’ <ENGELS

De primaire kleuren (*blauw, geel, rood*) en de secundaire kleuren die door vermenging van de primaire ontstaan, zoals *bruin, oranje, paars, purper* dateren alle uit de oudste tijd. Als kleurnamen beschouw ik tevens algemene woorden die een kleur of gebrek daaraan aanduiden, zoals *duister, hel, helder*, of veelkleurigheid: *bont*. Sommige benamingen komen alleen in specifieke combinaties voor: *blond* voor haren, *bleek, flets* voor het gelaat, *keel, sabel* in de heraldiek.

Gedurende alle eeuwen komen er kleurnamen bij: de helft van de kleurnamen dateert van vóór 1500, de helft van erna. De oudste namen zijn inheems, daarna krijgen de leenwoorden de overhand, en het Frans is verreweg de grootste leverancier van leenwoorden. Dat ligt voor de hand: de Franse invloed op het gebied van de kunst is - in heel Europa - eeuwenlang zeer groot geweest, en we vinden dan ook veel leenwoorden op het gebied van de beeldende kunst met inbegrip van de schilderkunst, waaronder dus vele kleurnamen, die kennelijk tinten aanduiden die tot dan bij ons onbenoemd waren, zoals *azuur, beige, lila, oker, paars, pastel, turkoois,*

vermiljoen en *violet*. Ook het woord *kleur* zelf is in de zestiende eeuw uit het Frans geleend! Het eigen woord hiervoor was *verf*, aangetroffen in 1236 en in de loop van de veertiende eeuw zowel gebruikt voor 'kleur' als voor 'kleurstof' - alleen die laatste betekenis kennen we nu nog.

Opvallend is de toename van nieuwe kleurnamen, bijna allemaal uit het Frans, in de twintigste eeuw; namen zoals *cerise, marron, saumon, taupe*, veelal betekenend 'met de kleur van...' (een kers, een kastanje, een zalm, een mol). Dit hangt nauw samen met de opkomst van de reclame voor producten: men zoekt steeds nieuwere manieren om te benadrukken hoe apart het product is, en dan kan men niet aankomen met *bruin* of *grijs*, nee: het product is uitgevoerd in *marron*. Een van de belangrijkste pluspunten van de

twaalfde druk van de Grote Van Dale uit 1992 was volgens de uitgever het *taupe* omslag - de eerste keer dat ik dit woord hoorde. Verffabrikanten leven zich uit in nieuwe benamingen, maar de meeste daarvan hebben een kortstondig leven en zullen de woordenboeken niet halen: *Pacific Blue, Pale Honey, Blue Diamond, White Pearl* - het is duidelijk dat momenteel het Engels de status van het Frans heeft overgenomen.

4.1.6 Consumptie

Eten en drinken zijn levensvoorwaarden voor de mens en bovendien een belangrijk sociaal bindmiddel. Er zijn dan ook veel benamingen voor etens- en drinkwaren. Hieronder zal ik eerst de namen voor de (al dan niet alcoholische) dranken vermelden, via de zuivelproducten overgaan naar de maaltijd en onderdelen daarvan, en eindigen met genotmiddelen: drugssoorten en rookwaar. Bij de dateringen moet telkens bedacht worden dat het voorkomen van een woord voor een bepaald product of gerecht niets zegt over de mate van gebruik ervan: veel voedingsmiddelen werden aanvankelijk slechts bij bijzondere gelegenheden of in bepaalde lagen van de bevolking gebruikt.[20]

Alcoholische dranken

Het aantal alcoholische dranken is groot, mede doordat de gebruikte grondstof per gebied varieert, afhankelijk van de bodemsoort en verbouwde landbouwproducten. Ik maak een simpele verdeling in bieren - wijnen - overige alcoholische dranken. Drankenkenners willen misschien een verfijndere indeling, maar voor ons doel volstaat dit.

Bieren

1240	bier	‘alcoholhoudende drank’ <LATIJN
1528	faro	‘Zuid-Nederlandse biersoort’
1827	porter	‘Engels bier’ <ENGELS
1865	lambiek	‘biersoort’
1884	pils	‘bier’ <DUITS
1884	stout	‘donker bier’ <ENGELS
1886	bockbier	‘donker bier’ <DUITS
1886	lagerbier	‘zomerbier’ <DUITS

1912	gingerbeer	‘gemberbier’ <ENGELS
1912	pale ale	‘licht Engels bier’ <ENGELS
1913	tripel	‘trappistenbier’ <FRANS
1924	geuze	‘biersoort’ <DUITS

In de Middeleeuwen was bier de volksdrank bij uitstek, wat niet eens in de eerste plaats met het opwekkende effect van de alcohol te maken had. Er waren gewoon weinig alternatieven: water was vaak verontreinigd of brak, melk werd weinig gedronken, wijn was een dure luxedrank, sterke dranken als brandewijn en jenever werden pas aan het eind van de Middeleeuwen bekend en toen alleen sporadisch voor medische doeleinden gebruikt, en koffie en thee ten slotte leerde men pas in de zeventiende eeuw kennen.

Over de herkomst van het woord *bier* bestaan een aantal hypothesen (verwantschap met *brouwen* of afleiding van een gereconstrueerd Germaans woord *bewwu-* 'gerst'), maar het meest waarschijnlijk is ontlening aan Latijn *biber* 'drank'. Voor deze laatste suggestie pleit dat het brouwen van bier aanvankelijk (in de zesde, zevende eeuw) alleen plaatsvond in kloosters, waar de voertaal het Latijn was. In het Middelnederlands bestond het woord *aal* (1252), dat verwant is met Engels *ale*, maar dat geheel is verdrongen door *bier*. *Aal* is alleen nog bewaard gebleven in de samenstelling *aalbes* (deze bes was een grondstof voor alcoholische drank).

Alle biernamen zijn geleend, vooral uit het Duits en Engels; het Frans speelt op biergebied geen rol van betekenis, sterker nog: het Frans heeft het woord *bière* in 1429 geleend uit het Nederlands. De herkomst van *lambiek* (1865) is niet helemaal duidelijk. Men meent dat het woord is afgeleid van *alambiek* 'distilleerkolf', ook 'brouwketel' (bier wordt niet gedistilleerd). Het is onbekend in welke taal de afleiding *lambiek* is gevormd. De naam komt uit het tweetalige Brussel, en in het Frans bestaat *lambic* sinds 1832, met de aanduiding 'Vlaams'. Het lijkt dus in het Frans ouder dan in het Nederlands, maar dat kan ook aan de beschikbare bronnen liggen. Ik sluit niet uit dat het Frans het woord uit het Zuid-Nederlands heeft geleend. Die mogelijkheid wordt versterkt door het feit dat er in het Frans, of in ieder geval in Franse dialecten, wel meer biernamen uit het (Zuid-)Nederlands zijn overgenomen, zoals *faro* (voor het eerst in het Frans gevonden in 1839; de naam is een vervorming van *farao*), *gueuze* of *gueuse* (1866), *halbi* (1771; Nederlands *haalbier*, bier dat vroeger in een kleine maat in een winkel gehaald werd), *hougard* 'zacht wit bier' (1652; voor een biersoort die genoemd is naar de Brabantse plaats Hoegaarden), *keute* of *queute* (14de eeuw; voor Nederlands *kuit*, bier zonder hop; het woord leeft nog voort in de achternaam Kuitenbrouwer), *lopète* (voor het Vlaamse *luppensbier*; in het Nederlands in 1582 genoemd), *midelle bière* (Nederlands *middelbier* 'slap bier'), *mom* (*de Brunswic*) (1723; Nederlands *mom*, een sterk bier gebrouwen in Brunswijk), *péetermann* (1765; voor Nederlands *peterman*, de naam voor een Leuvense biersoort), en tot slot het aardige *lewekin, lievequin* (1266, dat teruggaat op Nederlands *liefje*, de koosnaam die de bierdrinker aan zijn bier gaf). Daartegenover heeft het Nederlands alleen *tripel* uit het Frans overgenomen, dus het verkeer was in dit geval vooral van de Lage Landen naar het zuiden.

Wijnen

901-1000	wijn	'drank van gegiste druiven' <LATIJN
1253	muskadel	'zoete wijnsoort' <FRANS
1714	muskaatwijn	'zoete wijnsoort'
1734	tokayer	'zoete wijnsoort' <DUITS

1743	madera	‘rode wijnsoort’ <PORTUGEES
1745	champagne	‘schuimende wijnsoort’ <FRANS
1747-1787	malaga	‘zoete wijnsoort’ <SPAANS
___		
1808	port	‘sterke wijnsoort’ <ENGELS
1814-1815	medoc	‘rode wijnsoort’ <FRANS
1840	chambertin	‘rode wijnsoort’ <FRANS

1841	xeres(wijn)	‘sherry’ <SPAANS
1847	chianti	‘droge wijnsoort’ <ITALIAANS
1847	bisschopswijn	‘warme wijn’
1847	graves	‘wijnsoort’ <FRANS
1847	portwijn	‘sterke wijnsoort’ <ENGELS
1847	sekt	‘schuimende wijnsoort’ <DUITS
1855	chablis	‘witte bourgogne’ <FRANS
1855	sherry	‘witte wijn’ <ENGELS
1867	marsala	‘soort wijn’ <ITALIAANS
___		
1910	amontillado	‘sherry’ <SPAANS
1933	beaujolais	‘rode wijnsoort’ <FRANS
1949	pomerol	‘bordeauxwijn’ <FRANS
1950	gewürztraminer	‘kruidige witte wijnsoort’ <DUITS
1950	riesling	‘witte wijnsoort’ <DUITS
1950	traminer	‘witte wijnsoort’ <DUITS
1953	manzanilla	‘witte wijnsoort’ <SPAANS
1953	oloroso	‘soort sherry’ <SPAANS
1953	rioja	‘rode wijnsoort’ <SPAANS
1978	lambrusco	‘rode wijnsoort’ <ITALIAANS
1978	pinard	‘tafelwijn’ <FRANS
1978	retsina	‘witte harswijn’ <MODERN GRIEKS

De Germanen leerden de wijn van de Romeinen kennen. Alle wijnnamen zijn geleend. Leken verwachten misschien dat alle wijnnamen Frans zijn, maar dat is niet zo: hoewel de Franse namen (nét) in de meerderheid zijn, hebben Duits en Spaans ieder bijna evenveel namen geleverd. *Muskaatwijn* is ontleend aan het Frans, met de tautologische toevoeging *wijn*.

Overige alcoholische dranken

___

1265	mede*	‘honingdrank’
___		
1301-1350	brandewijn	‘gestookte sterkedrank’
1351	kandeel	‘warme wijndrank’ <ME LATIJN
1351-1400	cider	‘drank uit gegist vruchtensap’ <FRANS
___		
1540	sterkedrank*	‘alcoholische drank’
1580	drank*	‘sterkedrank’
1598	arak	‘rijstbrandewijn’ <INDONESISCH
___		
1601	likeur	‘alcoholische drank’ <FRANS
1606	jenever	‘alcoholische drank’
1645	zoopje, zopie*	‘drank, teug sterkedrank’
1676	sake	‘alcoholische drank, (rijst)wijn’ <JAPANS
1692	borrel*	‘glas sterkedrank’
1716	foezel	‘slechte jenever’ <NEDERDUITS
1721	punch	‘drank met wijn of rum’ <ENGELS

1730	afzakkertje	‘glaasje sterkedrank na maaltijd of andere drank’
1750	rum	‘drank van suikerriet’ <ENGELS
1773	persico	‘perziklikeur’ <FRANS
1775	absint	‘likeur’ <FRANS
1779	sangria	‘soort bowl’ <SPAANS
1781	advocaat	‘eierdrank’
1790	cognac	‘soort brandewijn’ <FRANS
___		
1824	raki	‘Turkse brandewijn’ <TURKS
1824	whisky	‘sterkedrank’ <ENGELS
1843	slivovitsj	‘pruimenbrandewijn’ <SERVISCH
1844	jajem	‘Bargoens: jenever’ <JIDDISCH
1847	curaçao	‘likeursoort’ <FRANS
1847	gin	‘jenever’ <ENGELS
1847	grog	‘sterkedrank met heet water’ <ENGELS
1847	koemis	‘gegiste paardenmelk’ <RUSSISCH
1847	marasquin	‘kersenlikeur’ <FRANS
1847	pulque	‘alcoholische drank’ <SPAANS
1847	wodka	‘Russische brandewijn’ <RUSSISCH
1855	brandy	‘brandewijn, cognac’ <ENGELS
1864	kirsch	‘likeur’ <DUITS
1866	anisette	‘likeur uit anijszaad’ <FRANS
1871	vermout	‘alcoholische drank met alsem’ <FRANS
1872	spiritualiën	‘sterkedrank, geestrijk vocht’ <DUITS

1876	chartreuse	‘fijne likeur’ <FRANS
1886	cocktail	‘gemengde alcoholische drank’ <ENGELS
1886	mescal	‘Mexicaanse sterkedrank’ <SPAANS
1887	oorlam	‘borrel’ <INDONESISCH
1891	armagnac	‘alcoholhoudende drank’ <FRANS
1895	aperitief	‘drank voor de maaltijd’ <FRANS
1897	neutje*	‘borreltje’
1897	pikketanissie	‘borrel’
1897	split	‘whisky met sodawater’ <ENGELS
1899	kefir	‘melkwijn’ <KAUKASISCH
___		
1902	bowl	‘drank uit wijn, rum en vruchten’ <ENGELS
1909	beerenburg	‘kruidenbitter’ <FRIES
1912	aquavit	‘Scandinavische sterkedrank’ <DEENS, NOORS OF ZWEEDS
1912	benedictine	‘Franse likeur’ <FRANS
1912	cobbler	‘verkoelende wijndrank’ <ENGELS
1912	kummel	‘likeur’ <DUITS
1922	alcoholica	‘alcoholische dranken’ <MODERN LATIJN

1926	cherry brandy	‘kersenlikeur’ <ENGELS
1936	martini	‘alcoholische drank’
1952	calvados	‘brandewijn’ <FRANS
1953	longdrink	‘een drankje in een hoog glas’ <ENGELS
1954	tequila	‘alcoholische drank van agave’ <SPAANS
1961	vieux	‘Hollandse cognac’
1968	bloody mary	‘cocktail met wodka en tomatensap’ <ENGELS
1974	daiquiri	‘cocktail’ <ENGELS
1974	gin fizz	‘cocktail met gin’ <ENGELS
1974	screwdriver	‘wodka met sinaasappelsap’ <ENGELS
1975	bourbon	‘Amerikaanse whisky’ <ENGELS
1978	campari	‘alcoholische drank’ <ITALIAANS
1978	grappa	‘Italiaanse alcoholische drank’ <ITALIAANS
1978	kir	‘alcoholische drank’ <FRANS
1978	ouzo	‘Grieks distillaat’ <MODERN GRIEKS
1978	pastis	‘anijsdrank’ <FRANS
1978	scotch	‘Schotse whisky’ <ENGELS

Mede was al bekend, als zaak en als naam, bij de Indo-europeanen.[21] Wat vooral opvalt is dat er nauwelijks inheemse benamingen voor alcoholische dranken zijn, hoewel deze van oudsher in de Lage Landen werden vervaardigd en gedronken, en terwijl de Lage Landen in de zeventiende en achttiende eeuw belangrijke exporteurs waren van *brandewijn* en *jenever* - en ze exporteerden niet alleen de producten maar ook de naam ervoor: aan het Nederlands ontleend zijn onder andere Frans *brandevin*, Engels *brandy* (ouder *brand-wine*), Duits *Genever*, Engels *geneva* (verkort tot *gin*), Zweeds *genever*, Indonesisch *jénéwer* en Japans *zeneifuru* (inmiddels verouderd).[22] Het woord *jenever* heeft zijn betekenis ‘sterkedrank’ gekregen in het Nederlands. Het woord komt sinds 1253 in het Nederlands voor als Frans leenwoord met de betekenis ‘jeneverbes, jeneverstruik’. De betekenis ‘sterkedrank’ kreeg het bij ons, omdat in de Lage Landen voor het eerst jeneverbessen aan korenbrandewijn werden toegevoegd.

Brandewijn is afgeleid van *gebrande wijn*, waarbij *ge-* wegviel, net als in *taptemelk* van *getapte melk*. Het is niet zeker of het een eigen vorming is of ontleend aan het Duits.

Zeker inheems zijn alleen de woorden *borrel, drank, neutje, sterkedrank* en *zoopje/zopie*. Interessant genoeg zijn vier van deze vijf woorden eufemistische benamingen. *Borrel* betekent eigenlijk 'kleine dronk', van Middelnederlands *borre, borne* 'bron(water), drinkwater', en zal door *borrelen* beïnvloed zijn. *Drank* betekent eigenlijk 'drinkbaar vocht' en wordt eufemistisch voor 'sterkedrank' gebruikt (waarvan het waarschijnlijk een verkorting is). Een *neutje* is een 'nootje, notendopje', en een *zoopje* is afgeleid van *zuipen* en betekent een 'teugje'. Zowel *neutje* als *zoopje* minimaliseren het gedronkene dus. In het Nederlands gemaakte afleidingen van oorspronkelijke leenwoorden zijn *afzakkertje* en *pikketanissie*.[23] *Advocaat* is een verkorting van *advocatenborrel*.

In de Middeleeuwen moesten we het met een paar dranken doen: *bier, brandewijn, cider, kandeel* (dat vooral aan kraamvrouwen werd gegeven ter versterking), *mede, muskadel* en *wijn*. Vanaf de zeventiende eeuw leerden we wat exotische dranken van andere continenten kennen: *arak, sake*. Maar vooral vanaf de achttiende eeuw werden dranken uit de gehele wereld aangevoerd, en er is dan ook een grote verscheidenheid aan dranknamen en talen waaraan we deze hebben ontleend. De dateringen van met name de twintigste eeuw zullen vast scherper kunnen: ik vermeld hier wanneer de dranknamen in de algemene woordenboeken zijn opgenomen, maar in bepaalde kringen zullen sommige namen al veel langer bekend zijn.

Tot besluit is het interessant het verhaal van de naam *vieux* te vermelden. Dit is een Frans woord dat 'oud' betekent. Toch is het woord niet geleend uit het Frans, want de Fransen hebben immers hun onvolprezen *cognac*. In het Verdrag van Versailles van 1919 verboden de Fransen andere landen om de naam *cognac* te gebruiken. Daarom noemen de Duitsers hun vorm van cognac sinds 1921 *Weinbrand*.[24] In 1961 verzon de fabrikant James Coebergh na Franse protesten een nieuwe naam voor de Hollandse cognac: *vieux*. Voordeel hiervan was dat het toch nog Frans klonk.

Niet-alcoholische dranken

De zuivelproducten noem ik hieronder apart.

901-1000	drank*	'drinkbaar vocht'
901-1000	water*	'vloeistof'
___		
1240	sap*	'vocht'
___		
1477	vocht*	'vloeistof'
___		
1500-1525	siroop	'dikke vloeistof' <FRANS
1562	appelsap*	'drank van appels'
1579	nectar	'godendrank' <FRANS
1596	cacao	'zaad van de cacaoboom en daaruit bereide drank' <SPAANS
___		
1606	mokka	'beste kwaliteit koffie' <FRANS
1608	orgeade	'drank' <FRANS

1637	thee	‘aftreksel van bladeren’ <INDONESISCH
1640	koffie	‘drank uit koffiebonen’ <TURKS
1669	sorbet	‘ijsdrank’ <FRANS
1679	chocolade	‘drank uit cacao, versnapering’ <SPAANS
1691	limonade	‘drank van vruchtensap’ <FRANS
___		
1710	bocht*	‘uitschot’
1724-1726	pecco	‘theesoort’ <CHINEES
1734	spa	‘mineraalwater’
1774	elixer	‘geneeskrachtige drank’ <ME LATIJN
1777	mineraalwater	‘koolzuurhoudend water’
1778	selterswater	‘mineraalwater’ <DUITS
___		
1832	orangeade	‘frisdrank’ <FRANS

1863	maté	‘Zuid-Amerikaanse volksdrank’ <SPAANS
1885	majem	‘Bargoens: water’ <Jiddisch
1893	kwast	‘drank’
1899	leut*	‘koffie’
___		
1912	cassis	‘drank van zwarte bessen’ <FRANS
1912	fosco	‘chocoladedrank’
1912	grenadine	‘limonade’ <FRANS
1914	coca-cola	‘koolzuurhoudende frisdrank’ <ENGELS
1926	ranja	‘limonadesiroop’
1952	cola	‘koolzuurhoudende frisdrank’
1955	espresso	‘zwarte koffie’ <ITALIAANS
1955	tonic	‘spuitwater’ <ENGELS
1956	frisdrank	‘verfrissende, niet-alcoholische drank’
1956	jus d'orange	‘sinaasappelsap’ <FRANS
1956	softdrink	‘niet-alcoholische drank’ <ENGELS
1960	milkshake	‘drank’ <ENGELS
1984	cappuccino	‘koffie met schuimende melk’ <ITALIAANS
1992	perrier	‘soort FRANS mineraalwater’

In de Middeleeuwen beperkten de niet-alcoholische drankjes zich toch vooral tot water (dat toen vaak verontreinigd of brak was) en melkproducten, die als drankje voor zieken golden.

In de zeventiende eeuw verbeterde de situatie aanzienlijk: men leerde *cacao* en de warme dranken *thee* en *koffie* kennen. *Koffie* kwam uit Turkije, waar men het woord uit het Arabisch had overgenomen. In het begin van de zeventiende eeuw werden product en naam via het Turks vanuit de havenstad Venetië verbreid (Van Linschoten noemt in 1596 *chaona*, een zetfout voor *chaoua*). In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden zowel koffie als thee (beide aangevoerd door de Verenigde Oost-Indische Compagnie) grote concurrenten van bier, dat tot die tijd

de volksdrank was - thee was vooral populair bij dames. Het woord *mokka* voor een zeer goede kwaliteit koffie gaat terug op de Arabische havenstad Mocha, tegenwoordig Al Mukhā in Jemen, een belangrijke uitvoerhaven voor de koffie.[25] In het Frans is de naam van de haven de benaming voor het product geworden, en dat heeft het Nederlands overgenomen; de Nederlanders hadden vanaf 1621 een factorij in Mocha en kochten er vanaf 1628 koffie, maar het woord *mokka* (1606) kenden ze toen al. In de twintigste eeuw namen we van de Italianen nieuwe bereidingswijzen over in de vorm van *cappuccino* en *espresso*.

Thee komt uit China; de vorm *thee* is waarschijnlijk via het Indonesisch in het Nederlands terechtgekomen, maar *pecco* komt direct uit het Chinees. Een laatste nieuw product van de zeventiende eeuw was de *cacao* uit Amerika. Aanvankelijk werd van de cacaobonen *chocolade* vervaardigd door ze te roosteren en er suiker en vanille aan toe te voegen. In de zeventiende eeuw werd ook het nuttigen van cacaodranken populair. In 1828 lukte het de Nederlander J. van Houten de cacaoboter uit de cacao te verwijderen, waardoor deze lekkerder van smaak werd.

Vanaf de achttiende eeuw nam het aantal frisdranken - die toen nog niet zo heetten - steeds meer toe, zoals *grenadine, jus d'orange, limonade, orangeade, sorbet*. Het Frans was de grootste leverancier, maar in de twintigste eeuw breidde het assortiment Engelse frisdranken zich behoorlijk uit, denk aan *coca-cola* (en de in Nederland gemaakte verkorting *cola* - het Engels verkort tot *coke*), *milkshake* en *tonic*. Het alweer verouderde *kwast* was een afleiding van Engels *squash* 'vruchtensap', van het werkwoord *to squash*, dat 'uitpersen' betekent. De taalkundige Slijper wist zich exact te herinneren wanneer het woord aangepast is: 'in de zomer van 1893 [is] de naam Lemon's Squash in ons land tot "kwast" verbasterd'.[26]

Spa en *perrier* gaan beide terug op de namen van de plaatsen waar het bewuste mineraalwater vandaan komt; in welke taal de plaatsnaam (via merknaam) soortnaam is geworden, weet ik niet. *Ranja* is een Nederlandse merknaam, verbasterd van *orangeade*. Ook *fosco* is een merknaam; het is pseudo-Italiaans: in het Italiaans betekent *fosco* alleen 'donkerbruin'. *Frisdrank* ten slotte is gemunt door een Nederlandse reclamemaker.

Bijna alle namen voor niet-alcoholische dranken zijn geleend. Inheems zijn slechts *appelsap, bocht, drank, leut, sap, vocht* en *water* - bijna allemaal erg algemene benamingen. *Leut* voor 'koffie' is een betekenisverschuiving van *leut* 'pret', vergelijk *een bakje troost*.

Zuivelproducten

Namen voor kazen worden hieronder apart genoemd.

1240	boter	'voedingsstof van melk' <LATIJN
1240	melk*	'vloeistof uit zoogklieren'
1286	room*	'vette deel van melk'
1288	zuivel*	'melkproducten'
___		
1301-1350	karnemelk*	'gekarnde melk'
1350	wrongel*	'gestremde melk'
1351-1400	biest*	'eerste melk na het kalven'
___		
1500-1525	crème	'room' <FRANS
___		
1710	roomboter	'van room gemaakte boter'
1750	taptemelk*	'ondermelk'
1779	vla*	'dik melkgerecht'

___

1867	margarine	‘kunstboter’ <FRANS

___

1910	slagroom	‘vette, stijfgeklopte room’ <DUITS
1912	yoghurt	‘melkspijs’ <TURKS
1941	kwark	‘wrongel’ <DUITS
1968	halvarine	‘halfvette margarine’
1992	biogarde	‘yoghurt met rechtsdraaiend melkzuur’ <FRANS
1992	umer	‘melkproduct’
1992	yakult	‘melkachtige drank’ <JAPANS

De Indo-europeanen hielden al vee voor hun producten; zij bezaten een woord voor ‘mel-

ken' en voor 'kaas'. Ook 'boter' was bekend, maar dit werd in de eerste plaats als zalf gebruikt.[27]

Een groot deel van de Nederlandse woorden voor zuivelproducten dateert al van de veertiende eeuw of eerder, en de meeste woorden zijn inheems. Wat overigens niet betekent dat men deze producten in de Middeleeuwen veelvuldig nuttigde: melk werd vooral door kinderen, ouden of zieken gebruikt, en boter werd slechts beperkt gebruikt, onder andere omdat hij slechts kort houdbaar was. *Boter* is geleend uit het Latijn, net als het hieronder genoemde *kaas*. Deze woorden stammen uit de Romeinse tijd en duiden een nieuwe bereidingswijze van genoemde producten aan - totdat de Romeinen kwamen, kenden we alleen de vloeibare kaas van zure melk, niet de harde gestremde kaas. In plaats van *boter* gebruikten we waarschijnlijk *smeer* (901-1000).

Tussen de veertiende en de achttiende eeuw vinden we alleen *crème* en verder gaapt er een enorme kloof. Dan komen er weer enkele, nog steeds inheemse, woorden voor specifieke melkproducten: *taptemelk* en *vla*. Vanaf de negentiende eeuw komen vervangingsmiddelen en nieuwe soorten zuivelproducten, en vanaf dat moment doen vooral leenwoorden hun intrede. *Halvarine* is in Nederland verzonnen, net als de merknaam *umer*, die geïnspireerd is door de reus Ymer uit de Noorse mythologie, die volgens de legende het begin van alle leven is en zich voedde met de melk van een reusachtige koe.

Kaassoorten

1240	kaas	'zuivelproduct' <LATIJN
___		
1370	brie	'kaassoort' <FRANS
___		
1589	parmezaan	'kaas' <FRANS
___		
1631	komijnekaas	'kaas met komijnzaad'
___		
1725	edammer*	'ronde kaas uit Edam'
___		
1811	goudse*	'kaas uit Gouda'
1822	gruyère	'kaassoort' <FRANS
1843	leidse*	'kaas uit Leiden'
1847	chesterkaas	'soort kaas'
1855	stilton	'kaassoort' <ENGELS
1863	roquefort	'schapenkaas' <FRANS
1866	emmentaler	'kaassoort' <DUITS

1900	camembert	‘kaassoort’ <FRANS
1903	gorgonzola	‘kaassoort’ <ITALIAANS
1909	cheddar	‘kaas’ <ENGELS
1950	smeerkaas	‘smeerbare kaas’ <DUITS
1968	bel paese	‘handelsnaam van een Italiaanse kaassoort’ <ITALIAANS
1968	bluefort	‘een in Nederland ontwikkelde kaas’
1970	kernhem*	‘Nederlandse kaassoort’
1976	mozzarella	‘zachte Italiaanse kaas’ <ITALIAANS
1977	leerdammer*	‘Nederlandse kaassoort’
1980	maaslander*	‘Nederlandse kaassoort’

1992	mascarpone	‘Italiaanse roomkaas’ <ITALIAANS
1996	feta	‘zachte witte kaas’ <MODERN GRIEKS

Het is onmogelijk alle kaassoorten op te sommen; dit is een selectie, op basis waarvan we waarschijnlijk wel de grote lijn kunnen tonen: al heel vroeg is *kaas* uit het Latijn geleend (voor de harde gestremde kaas) en *brie* en *parmezaan* uit het Frans. Van de inheemse kazen was de *edammer* vanaf de achttiende eeuw bekend, en de negentiende eeuw bracht de *leidse* en *goudse (kaas)*; zeer recent, van na de Tweede Wereldoorlog, zijn de *bluefort* (met een on-Nederlandse naam die waarschijnlijk geacht werd het in het buitenland goed te doen), *kernhem, maaslander* en *leerdammer*. Verder zijn veel kaassoorten overgenomen uit Frankrijk, Engeland, Duitsland en Italië, en bijna al deze kaasnamen dateren van de negentiende of twintigste eeuw. De *chesterkaas* komt uit Engeland; in het Nederlands is tautologisch *kaas* toegevoegd aan de benaming *chester*.

Soepen

1729	uiensoep	‘soep getrokken van uien’
1731-1735	bouillon	‘vleesnat’ <FRANS
1745	soep	‘vloeibare kost’ <FRANS
1768	snert*	‘erwtensoep’
1778	erwtensoep	‘soep van groene erwten’
___		
1845	kippensoep	‘soep getrokken van kippenvlees’
1847	bisque	‘soep van vis of kreeft’ <FRANS
1847	consommé	‘heldere bouillon’ <FRANS
1886	borsjtsj	‘rodebietensoep’ <RUSSISCH
___		
1900	groentesoep	‘soep van groenten’
1909	maggi	‘groente- en vleesextract voor soep’
1910	tomatensoep	‘soep van tomaten’
1912	bouillabaisse	‘vissoep’ <FRANS

1912	juliennesoep	‘heldere groentesoep’ <FRANS
1912	sajoer	‘groentesoep’ <INDONESISCH
1968	minestrone	‘dikke soep’ <ITALIAANS
1976	gazpacho	‘koude soep van tomaten, olie en knoflook’ <SPAANS

Soepnamen zijn jong, ze beginnen pas in de achttiende eeuw. Er werden van oudsher wel brijachtige, vloeibare spijzen gegeten, maar die werden *sop(pe)* genoemd (1285). Dit was een dik, voedzaam gerecht, een soort brij van vleesnat, melk, bier of wijn met geweekt brood en dus niet hetzelfde als de moderne soep. Tegenwoordig wordt *sop* alleen nog voor ‘zeepwater’ gebruikt.

Omstreeks 1700 werd aan het Franse hof dunne soep als voorgerecht populair.[28] Dit werd vrij snel overgenomen door hogere kringen in andere landen zoals Nederland, en later werd soep ook voedsel voor de armere kringen. Samen met het gerecht namen we het woord over: *soep* is geleend uit het Frans (waar het ooit uit het Germaanse *sop* is

geleend), en dat geldt voor de meeste soepnamen. Interessant genoeg is *soep* het eerst gevonden in de combinatie *uiensoep*. Alleen *snert* is een inheemse benaming (en ongeveer even oud als het synonieme *erwtensoep*). De samengestelde namen *groentesoep, kippensoep, tomatensoep* en *uiensoep* worden als inheems gevoeld, al hebben ze als tweede lid het geleende *soep*.

Vlees - en worstsoorten

701-800	haan*	‘mannetje bij hoenderachtigen’
793	eend*	‘eendachtige’
___		
901-1000	duif*	‘duifachtige’
901-1000	vlees*	‘spierweefsel’
___		
1101-1200	bout*	‘poot van een geslacht dier’
1101-1200	ijsbeen	‘dijbeen in ham’
1108	spek*	‘vet’
1140	smout*	‘vet’
___		
1240	gans*	‘eendachtige’
1240	hen*	‘hoendervogel’
1240	patrijs	‘hoendervogel’ <FRANS
1240	worst*	‘met vleeswaar gevulde darm’
1252	hesp*	‘(hieltje van een) ham’
1253	wildbraad*	‘gebraden vlees van wild’
1267	schenkel*	‘onderbeen’
1279	hoen*	‘hoendervogel’
1287	vet*	‘weefsel tussen vlees’
___		
1301-1400	ham*	‘achterbout van varken’
1305-1370	kaan*	‘stukje uitgebraden spek’
1350	zeen*	‘pees’
___		
1446	zult*	‘hoofdkaas’

1461	reuzel*	‘vet’
1477	metworst*	‘worst van gehakt varkensvlees’
1477	saucijs	‘worstsoort’ <FRANS
___		
1500-1525	filet	‘bot- of graatloos stuk vlees of vis’ <FRANS
1551	kalkoen	‘hoendervogel’
1562	haas*	‘spier bij slachtdieren’
1562	zwoerd*	‘spekrand’
1573	karbonade	‘stuk vlees’ <FRANS
1588	kip*	‘hoendervogel’
1599	knakworst	‘soort worst’ <DUITS
1599-1607	frikadel	‘gehakt vlees’ <FRANS
___		
1691	kotelet	‘ribstuk’ <FRANS
1692	rosbief	‘geroosterd rundvlees’ <ENGELS
1698-1700	poelet	‘soepvlees’ <FRANS
___		
1701	zwezerik*	‘borstklier van een kalf (gegeten als delicatesse)’

1710	kluif*	‘bot met vlees’
1746	klapstuk*	‘vlees van de klapribben, de korte ribben van geslacht vee’
1746	rookworst*	‘gerookte worst’
1765	fricandeau	‘stuk vlees’ <FRANS
___		
1824	cervelaatworst	‘gekruide vleesworst’
1828	rollade	‘opgerold stuk vlees’ <FRANS
1832	biefstuk	‘lap vlees van de bovenbil’ <ENGELS
1847	salami	‘soort worst’ <ITALIAANS
1863	kroket	‘rol gehakt vlees’ <FRANS
___		
1910	blinde vink*	‘lapje kalfsbiefstuk met gehakt’
1910	casselerrib	‘varkensrib als broodbeleg’ <DUITS
1910	chateaubriand	‘biefstuk van ossenhaas’ <FRANS
1910	entrecote	‘stuk vlees van tussen de ribben’ <FRANS
1910	kalfsoester	‘gepaneerd lapje kalfsvlees’
1910	saté	‘geroosterd vlees aan stokje’ <INDONESISCH
1912	cornedbeef	‘gekookt vlees in blik’ <ENGELS
1912	steak	‘biefstuk’ <ENGELS
1912	tournedos	‘biefstuk van de haas’ <FRANS
1929	plokworst	‘gerookte worst’ <NEDERDUITS
1932	tartaar	‘rauwe gehakte biefstuk’ <FRANS
1949	bacon	‘spek’ <ENGELS

1961	frikandel	‘bepaald soort worst’
1961	slavink*	‘vlees met spek erom’
1968	ossobuco	‘kalfsschenkel met mergpijp’ <ITALIAANS
1968	schnitzel	‘gepaneerd vlees’ <DUITS
1972	katenspek	‘gerookt spek’ <DUITS
1975	sjasliek	‘aan een spit geroosterde stukjes vlees’ <RUSSISCH
1976	cordon bleu	‘gevulde schnitzel’ <FRANS
1976	spareribs	‘varkensrib’ <ENGELS
1984	contrefilet	‘lendenbiefstuk’ <FRANS
1984	drumstick	‘boutje van gevogelte’ <ENGELS
1986	hausmacher	‘soort van leverworst’
1987	berenlul*	‘kroket of frikadel’
1992	chorizo	‘harde worstsoort’ <SPAANS
1992	kolbaszworstje	‘Hongaars worstje’

Vleesproducten hebben altijd een hoofdrol gespeeld in de menselijke maaltijd. Hierboven staan telkens de namen van soorten vlees en worst; bij de gerechten hieronder staan de gerechten op basis van vlees genoemd. Overigens valt bij de benamingen het volgende op: bij vogels, die in hun geheel worden opgegeten, geldt de naam van het dier telkens ook voor het vlees ervan (‘we eten vanavond kip’); bij de veel grotere zoogdieren wordt

telkens het eetbare of te eten onderdeel genoemd (niet: ‘we eten varken’ maar: ‘we eten ham, spek, spareribs’, eventueel weer wel het vage: ‘we eten varkens-, schapen-, rundvlees’ of ‘we eten lam’). Overigens is de kip pas relatief kort in Europa bekend: het dier kwam pas na de periode van het Indo-europees via Perzië uit Zuidoost-Azië: in de achtste eeuw voor Chr. verschijnt hij in Griekenland. Hij was al vroeg in het Germaans bekend: de naam *haan* komt al voor in de achtste-eeuwse *Lex Salica, hen* en *hoen* worden voor het eerst in de dertiende eeuw aangetroffen. De naam *kip* komt uit de zestiende eeuw - *kip* was waarschijnlijk de lokroep waarmee men de vogel riep; deze lokroep werd vervolgens de benaming van het dier zelf. *Ganzen* en *eenden* waren al bij de Indo-europeanen bekend en ze hebben een Indo-europese naam.[29]

Ongeveer de helft van de vleesnamen is inheems. Tot het eind van de Middeleeuwen zijn zelfs alle namen inheems, behalve *patrijs* en het zeer inheems lijkende *ijsbeen* - dit is een volksetymologische aanpassing van het Latijnse leenwoord *ischia* ‘heupgewricht’. Na de Middeleeuwen overtreft het aantal leenwoorden dat van de inheemse woorden. De meeste leenwoorden zijn Frans, op de tweede plaats komt Engels; Duits speelt een kleinere rol; verder zijn er nog de Spaanse *chorizo*, de Russische *sjasliek*, de Italiaanse *ossobucco* en *salami* en de Indonesische *saté* - alle (behalve *salami*) uit de twintigste eeuw en getuigend van het feit dat in die eeuw de Nederlandse keuken uit alle delen van de wereld invloeden heeft overgenomen. Inmiddels bleven inheemse vormingen doorgaan: *blinde vink, slavink* en *berenlul* nog in de twintigste eeuw, *klapstuk, kluif, rookworst* en *zwezerik* in de achttiende eeuw, in de zestiende eeuw *haas* (dat tegenwoordig vooral in de samenstelling *varkenshaas* en *ossenhaas* voorkomt), *kip* en *zwoerd*.

De *kalkoen* is genoemd naar de havenstad Calicut aan de zuidwestkust van India, omdat men dacht dat de vogel daarvandaan kwam (hij komt echter uit Midden-Amerika). Het *kolbaszworstje* komt uit het Hongaars en de *cervelaatworst* uit het Frans; beide hebben de tautologische toevoeging *worst* gekregen. De verkorting *hausmacher* van Duits *Hausmacherwurst* is in het Nederlands gemaakt. De naam van de *frikandel* is eind jaren vijftig bij snackfabriek De Vries in Dordrecht verzonnen; men mocht het product vanwege nieuwe wettelijke eisen voor het meelgehalte in vleesproducten namelijk niet langer *gehaktbal* noemen, en daarom maakte men een variant van de naam *frikadel* - hoewel de inhoud van de worst natuurlijk geenszins op *frikadel* lijkt.[30]

Gerechten

Ik realiseer me dat hier wel zeer verschillende gerechten bijeengezet zijn. Maar een nadere onderverdeling is niet zo eenvoudig. Vandaar deze lange lijst.

1040	gerecht*	‘eten in één gang’
___		
1240	pap	‘halfvloeibaar voedsel’ <LATIJN

1240	pastei	‘deeg met vlees’ <FRANS
1265-1270	entremets	‘tussengerecht’ <FRANS
1280-1290	pannenkoek	‘in pan gebakken plat deegproduct’
1285	maaltijd*	‘eten’
___		
1331	galantine	‘vleesgerecht’ <FRANS

1500-1525	fricassee	‘gerecht van gehakt vlees’ <FRANS
1527	hutspot	‘gerecht’
1544	puree	‘fijngestampt gerecht’ <FRANS
1596	atjar	‘ingelegd zuur’ <INDONESISCH
1623	wentelteefje*	‘in melk met ei gebakken snee brood’
1633	flensje*	‘dun pannenkoekje’
1642	waterzooi*	‘gerecht’
1654	olipodriga	‘uit Spanje afkomstige stoofpot’
1681	koeskoes, couscous	‘deegwaar van kleine korrels’ <ARABISCH OF FRANS
1683	vermicelli	‘draadvormige meelpijpjes’ <ITALIAANS
1698	pilau, pilav	‘gerecht’ <TURKS
1699	ragout	‘gerecht’ <FRANS
1701	spiegelei	‘gebakken ei met heel gebleven dooier’
1746	poffertjes*	‘ronde koekjes’
1778	hachee	‘gerecht van vlees en kruiden’ <FRANS
1778	hazenpeper	‘gerecht van hazenvlees’
1778	knoedel*	‘meelballetje’
1778	macaroni	‘deegspijs’ <ITALIAANS
1824	hors d'oeuvre	‘voorgerecht’ <FRANS
1824	polenta	‘gerecht’ <ITALIAANS
1827	nasi	‘gekookte rijst’ <INDONESISCH

1833	ratatoelje, ratatouille	‘gerecht’ <FRANS
1833	ratjetoe	‘gerecht, mengelmoes’
1847	curry	‘kerrieschotel’ <ENGELS
1860	omelet	‘eiergerecht’ <FRANS
1863	fondue	‘gesmoltenkaasgerecht’ <FRANS
1863	soufflé	‘gerecht met geklopt eiwit’ <FRANS
1866	macedoine	‘gemengd gerecht van groenten of vruchten’ <FRANS
1866	vol-au-vent	‘pastei’ <FRANS
1883	rats	‘gerecht’
1883	rijsttafel	‘hoofdmaaltijd met rijst’
1886	goulash	‘vleesgerecht’ <DUITS
1897	bami	‘Chinees gerecht’ <CHINEES OF MALEIS
1898	balkenbrij*	‘spijs’
___		
1910	kroepoek	‘viskoekjes’ <INDONESISCH
1910	ravioli	‘gerecht’ <ITALIAANS
1912	noedels	‘gekookte meelballetjes’ <DUITS
1924	frites, friet	‘in vet gebakken reepjes aardappel’
1929	paté	‘vleespastei’ <FRANS
1929	risotto	‘rijstgerecht’ <ITALIAANS
1929	spaghetti	‘meelproduct’ <ITALIAANS

1932	patates frites	‘in vet gebakken reepjes aardappel’ <FRANS
1938	hamburger	‘broodje met gehakt’ <ENGELS
1950	preskop	‘hoofdkaas’ <DUITS
1951	hotdog	‘broodje knakworst’ <ENGELS
1952	escargot	‘wijngaardslak’ <FRANS
1954	cornflakes	‘maïsvlokken’ <ENGELS
1954	loempia	‘gevuld hartig pannenkoekje’ <INDONESISCH
1968	antipasto	‘voorgerecht’ <ITALIAANS
1968	cheeseburger	‘hamburger met een plak kaas’ <ENGELS
1968	crêpe	‘dunne pannenkoek’ <FRANS
1968	foeyonghai	‘soort garnalenomelet’ <CHINEES
1968	gado-gado	‘Indonesisch gerecht van koude groenten met pindasaus’ <INDONESISCH
1968	müsli	‘rauwkostgerecht’ <DUITS
1968	paella	‘Spaans rijstgerecht’ <CATALAANS
1968	pizza	‘hartige koek’ <ITALIAANS
1968	raclette	‘fondue van aardappelen en gesmolten kaas’ <FRANS
1968	tjaptjoi	‘Chinees gerecht’ <CHINEES
1975	kaasburger	‘broodje gehakte biefstuk met kaas’
1976	kebab	‘aan pennen geroosterde stukjes vlees’ <TURKS
1976	mi	‘Chinees vermicellitype’ <CHINEES

1976	patat	‘(in Nederland) in vet gebakken reepjes aardappel’
1977	lasagne	‘soort pasta’ <ITALIAANS
1981	shoarma	‘vleesgerecht’ <ARABISCH
1983	taco	‘Mexicaanse maïspannenkoek’ <SPAANS
1984	appetizer	‘kleine consumptie om de eetlust te stimuleren’ <ENGELS
1984	babi pangang	‘geroosterd varkensvlees’ <INDONESISCH
1984	fastfood	‘gemaksvoedsel’ <ENGELS
1984	mihoen	‘rijstvermicelli’ <CHINEES
1984	pasta	‘Italiaanse deegwaren’ <ITALIAANS
1984	quiche	‘gerecht’ <FRANS
1984	smörgåsbord	‘koud buffet’ <ZWEEDS
1984	tagliatelle	‘pastasoort’ <ITALIAANS
1984	tahoe	‘sojakoek’ <INDONESISCH
1984	tortilla	‘gerecht’ <SPAANS
1989	falafel	‘gerecht van gefrituurde erwtjes, uien en kruiden’ <ARABISCH

1989	sushi	‘rijstballetje met rauwe visreepjes in zeewier’ <JAPANS
1990	slowfood	‘met zorg klaargemaakt voedsel’ <ENGELS
1992	amuse-gueule	‘hapje bij het aperitief’ <FRANS
1992	cannelloni	‘pasta met groente- en gehaktmengsel’ <ITALIAANS
1992	carpaccio	‘voorgerecht bestaande uit dunne plakjes rauwe ossenhaas’ <ITALIAANS
1992	moussaka	‘gerecht van gehakt, tomatensaus en aubergines’ <MODERN GRIEKS
1992	nasi rames	‘rijstgerecht’ <INDONESISCH
1992	rendang	‘rundvleesgerecht met kokos’ <INDONESISCH
1992	sukiyaki	‘Japans gerecht van groenten met vlees, kip of vis’ <JAPANS
1992	teriyaki	‘gerecht met soja’ <JAPANS
1992	tofoe	‘sojakoek, tahoe’ <CHINEES
1996	blini	‘boekweitpannenkoekjes’ <RUSSISCH
1996	souvlaki	‘geroosterd vlees aan pennen’ <MODERN GRIEKS
1996	tzatziki	‘gerecht met yoghurt, komkommer en knoflook’ <MODERN GRIEKS
1997	tapas	‘borrelhapjes’ <SPAANS
1999	enchilada	‘gevulde gebakken tortilla’ <SPAANS
1999	gyros	‘gerecht bestaande uit aan het spit geroosterd vlees of vis’ <MODERN GRIEKS

2000	dim sum	‘Chinese maaltijd van gevarieerde hapjes’ <CHINEES

De oudste gerechten waren eenpansgerechten (stamppot, hutspot, stoofpot), simpelweg omdat die op open vuur het eenvoudigst te bereiden waren. Maar onder de hogere standen werden van oudsher wel ingewikkelde maaltijden met vele gangen geserveerd, en de benamingen werden dikwijls overgenomen uit het Frans - dat eeuwenlang in heel Europa de taal van het hof en de hogere standen was.

Van de ruim 100 gerechten zijn er slechts acht inheems, waarvan twee algemene benamingen of hyperoniemen: *gerecht* en *maaltijd*, en verder de specifieke gerechten *balkenbrij, flensje, knoedel, poffertjes, waterzooi* en *wentelteefje*. Samengesteld met oorspronkelijke leenwoorden, maar verder toch wel inheems te noemen, zijn verder *hazenpeper, hutspot, pannenkoek, ratjetoe, rats, rijsttafel* en *spiegelei*.

In aflopende volgorde is het volgende aantal woorden uit andere talen geleend: Frans 21, Italiaans 13, Indonesisch 9, Engels 8, Chinees 7, Duits, modern Grieks en Spaans 4, Arabisch en Japans 3, Turks 2, Catalaans, Latijn, Russisch en Zweeds 1. In totaal uit 15 verschillende talen!

De meeste woorden voor gerechten zijn van na 1850. Dat kwam enerzijds door veranderingen in het huishouden: vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw kregen steeds meer gezinnen een gasfornuis, zodat ze meerdere gerechten tegelijk konden bereiden. Bovendien namen vanaf diezelfde periode ook de koelmogelijkheden (ijskasten, diepvriezers) toe, eerst industrieel, en later in de huishoudens zelf. Hierdoor konden voedingsmiddelen over langere afstanden vervoerd worden en langer bewaard worden.[31]

Anderzijds kwamen we in de twintigste eeuw in nauw contact met allerlei nieuwe culturen en hun keukens. Vanaf de jaren vijftig kwam eerst de Indische keuken naar Nederland, doordat er na de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 vele repatrianten en Indische Nederlanders naar Nederland kwamen. Vanaf de jaren zestig kwamen vele 'gastarbeiders' naar Nederland, met medeneming van bijvoorbeeld vele *pasta's*. Zij werden gevolgd door asielzoekers en mensen uit overzeese gebiedsdelen. Allen brachten hun eigen keuken mee, die door de Nederlanders al snel werd overgenomen. Hoewel de Nederlandse keuken altijd buitenlandse invloed heeft ondergaan, was dit nooit zo sterk, gevarieerd en algemeen als in de tweede helft van de twintigste eeuw.[32] Het is dan ook geen wonder dat maar liefst de helft van de woorden voor gerechten dateert van na 1950, toen ons voedingspatroon een enorme verandering heeft ondergaan, culminerend in de *fusionkeuken*, die ingrediënten en gerechten uit alle windstreken combineert.

Boeiend zijn de benamingen voor gebakken aardappels. De *patates frites* (waarvoor ik als datering 1932 heb gevonden) zijn in België uitgevonden, zowel qua naam als qua zaak. In het Frans heten ze *pommes frites*. De *patates frites* zijn in Nederland verkort tot *patat(es)* (pas in 1976 gevonden), geheel volgens de normale 'regel' dat het eerste relevante deel van een verbinding bewaard blijft en het tweede verdwijnt. In Vlaanderen stuitte dit echter op een probleem, want hier bestond het woord *patat* al voor de aardappel (een leenwoord uit Spaans *patata*, zie hieronder bij de groenten). Daarom werd in het Zuid-Nederlands *patates frites* verkort tot *frites/friet* (gedateerd op 1924, dus eerder dan de verbinding *patates frites*, wat ongetwijfeld te danken is aan het toeval).[33] Zo zijn dus twee geografisch gescheiden verkortingen ontstaan. De koude Engelse *chips*, niet gegeten als gerecht maar als tussendoortje, deden hun intrede in 1950.

Groenten

1210-1240	boon*	'zaad van peulvrucht'
1226-1250	pastinaak	'plant' <LATIJN
1226-1250	kool	'plantengeslacht, groente' <LATIJN
1226-1250	look*	'plant'
1226-1250	prei	'soort look' <FRANS
1228-1349	siepel	'ui' <LATIJN
1240	biet	'plant' <LATIJN

1240	erwt*	‘een plantenzaad, ook als voedsel’
1240	peterselie	‘gewas’ <ME LATIJN
1240	raap	‘plantensoort’ <LATIJN
1285	ajuin	‘ui’ <LATIJN

___

1351	rabarber	‘een gewas, gerecht daarvan’ <ME LATIJN
1351-1400	andijvie	‘plant, groente’ <ME LATIJN
1377-1378	spinazie	‘groente’ <FRANS

___

1410	wortel*	‘groente’
1420	linze	‘plant’ <DUITS
1477	keker	‘kikkererwt, sisser’ <LATIJN
1484	radijs	‘eetbare wortel’ <FRANS
1488	ui	‘bolgewas’ <LATIJN

___

1514	peen	‘wortel’ <?
1514	wittekool	‘koolsoort’
1515	knol*	‘vlezige wortel’
1515	komkommer	‘langwerpige vrucht’ <FRANS
1544	salade	‘slagerecht’ <FRANS
1554	rodekool	‘koolsoort’
1565	bataat	‘zoete aardappel’ <SPAANS
1567	bloemkool	‘koolsoort, groente’
1569	kroot	‘biet’ <FRANS
1573	artisjok	‘plant’ <ITALIAANS
1583	asperge	‘plant’ <FRANS
1596	maniok	‘broodwortel’ <FRANS
1596	palmiet	‘palmkool’ <PORTUGEES OF SPAANS
1599	savooiekool	‘koolsoort’
1599	sla	‘plant, gerecht daarvan’

___

1635	selderie	‘plant’ <FRANS
1651	augurk	‘kleine komkommer’ <NEDERDUITS

1658	rammenas	‘soort radijs’ <ITALIAANS
1659	postelein	‘plantengeslacht’
1663	schorseneer	‘plant’ <FRANS
1676	zuurkool	‘ingemaakte wittekool’
1682	sjalot	‘uitje’ <FRANS
1695	jam, yam	‘eetbare wortelknol’ <ENGELS
___		
1712	aardappel*	‘eetbare knol’
1721	groente*	‘groenvoer’
1746	slaboon	‘prinsessenboon’
1762	patat	‘(in België) aardappel’
1778	boerenkool	‘koolsoort’
1778	koolraap	‘knol als groente’
1778	spruitje*	‘groente’
1779	sisser	‘erwt’ <LATIJN
___		
1800	broccoli	‘Italiaanse bloemkool’ <ITALIAANS
1821	sperzieboon	‘soort boon’
1844	groenvoer	‘groene planten als voedsel’ <DUITS
1854	kapucijner	‘soort van erwt’

1854	koolrabi	‘knol als groente’ <DUITS
1862	aubergine	‘komkommerachtige vrucht’ <FRANS
1872	kriel(tje)*	‘kleine, nieuwe aardappel’
1873	selderij	‘plant’ <FRANS
1885	pieper*	‘kleine, jonge aardappel’
___		
1905	bintje*	‘aardappel’
1916	flageolet	‘boon’ <FRANS
1930	rauwkost	‘rauw toebereid gerecht’ <DUITS
1932	taugé	‘jonge katjangplantjes’ <INDONESISCH
1944	kousenband	‘groente’ <SURINAAMS-NEDERLANDS
1944	paksoi	‘Chinese groente’ <CHINEES
1944	zucchetti	‘komkommervormige groente’ <ITALIAANS
1968	courgette	‘pompoen’ <FRANS

Bij de groenten kunnen we verschillende lagen ontdekken. Ten eerste zijn er inheemse benamingen: *aardappel, bintje* (een persoonsnaam), *boon, erwt, groente, knol, kriel(tje), look, pieper, spruitje* en *wortel*; *peen* wordt ook als inheems gevoeld, al hebben etymologen de herkomst van het woord nog niet kunnen vaststellen. Voorts zijn er inheems gevoelde samenstellingen met oorspronkelijke leenwoorden: *slaboon, sperzieboon*, en met het aan het Latijn ontleende *kool*: *bloemkool, boerenkool, rodekool, wittekool, zuurkool*. De inheemse benamingen vinden we min of meer door alle eeuwen heen.

Dan zijn er twaalf Latijnse leenwoorden: *ajuin, andijvie, biet, keker, kool, peterselie, pastinaak, raap, rabarber, sisser, ui, venkel*. Deze dateren allemaal uit de Middeleeuwen en ze zijn overgenomen in de Romeinse tijd. De Romeinen brachten namelijk nieuwe landbouwtechnieken en nieuwe voedingsproducten; boven zagen we al het leenwoord *graan*. Alleen *sisser* is later, na de Romeinse tijd, overgenomen; *sisser* is hetzelfde woord als *keker* of *kikkererwt*, beide van Latijn *cicer*. Maar terwijl in die laatste woorden de oude Latijnse uitspraak van de *c* voor *e, ae, i* en *y* als [k] is behouden, is in *sisser* de jongere uitspraak [s] te zien, die we ook vinden in *siepel*, van Latijn *cipolla*.

Vervolgens zijn er veertien Franse leenwoorden, en enkele andere talen hebben ook nog wat namen geleverd. Opvallend is dat het aantal groentenamen in de

twintigste eeuw heel gering is: slechts acht, terwijl alle andere etenswaren juist in de twintigste eeuw de meeste woorden opleveren.

Bijzonder is de geschiedenis van de aardappel: dit is een inheems woord voor een uitheems product, wat zeer uitzonderlijk is. Het woord *aardappel* bestond al in de Middeleeuwen in het Nederlands. Het werd toen gebruikt voor de knolwortel van de cyclaam, ook *varkensbrood* geheten. Ook andere talen kennen een vergelijkbare benaming, bijvoorbeeld Duits *Erdapfel*, Frans *pomme de terre*. Waarschijnlijk zijn al deze benamingen vertalingen van Latijn *malum terrae*. Het knolgewas dat wij tegenwoordig *aardappel* noemen, werd door de Spanjaarden in Amerika ontdekt. De Spanjaarden namen de inheemse naam over als *batata, patata* en brachten naam en product naar Europa. Dit namen we in 1565 over als *bataat*, waarmee de zoete aardappel werd aangeduid. In België werd (1762) ook *patat* overgenomen voor de aardappel, maar in Neder-

land is dat onbekend; daar wordt het product sinds 1712 *aardappel* genoemd. Pas vanaf het midden van de achttiende eeuw werd de aardappel volksvoedsel, doordat in die periode graan en vlees erg duur waren.[34]

Kruiden en specerijen

1220-1240	peper	‘specerij’ <LATIJN
1225	dille*	‘plantengeslacht’
1225	venkel	‘plant’ <LATIJN
1226-1250	kervel	‘plantengeslacht’ <LATIJN
1240	knoflook*	‘kruiderij’
1240	komijn	‘plantengeslacht, zaad daarvan’ <FRANS
1250	basilicum	‘bazielkruid’ <LATIJN
1253	muskaat	‘specerij’ <FRANS
1276-1300	kaneel	‘specerij’ <FRANS
1285	koriander	‘plant, specerij’ <FRANS
1286	foelie	‘zaadmantel van de muskaatnoot’ <LATIJN
1287	nootmuskaat	‘specerij’ <FRANS
1287	saffraan	‘specerij’ <FRANS
___		
1300	piment	‘specerij’ <FRANS
1330	specerij	‘smaakgevende stof, kruid’ <FRANS
1351	karwij	‘specerijplant’ <FRANS of LATIJN
1361-1362	kruid*	‘specerij’
___		
1554	dragon	‘slangenkruid’ <FRANS
1567	tijm	‘plantengeslacht’ <FRANS OF LATIJN
1568	sesam	‘gewas, het zaad daarvan’ <LATIJN
1599	kruidnagel*	‘specerij’
1599	macis	‘foelie van nootmuskaat’ <FRANS

1724	kerrie	‘specerij, daarmee gekruid gerecht’ <ENGELS
1734	vanille	‘specerij’ <FRANS
1827	sambal	‘kruiderij’ <Indonesisch
1847	cayennepeper	‘gemalen SPAANSe peper’ <ENGELS
1847	peperoni	‘Spaanse peper’ <ITALIAANS
1875	lombok	‘Spaanse peper’ <INDONESISCH
1886	chili	‘cayennepeper’ <SPAANS
1902	paprika	‘plant, specerij’ <DUITS
1968	oregano	‘tuinkruid’ <SPAANS
1976	tabasco	‘kruiderij’ <ENGELS

Namen voor kruiden en specerijen zijn veelal geleend. Inheems zijn de benamingen *kruid, kruidnagel* en *dille* en *knoflook*. In de tiende eeuw noemde men kruiden ook *wurt*, dat is blijven voortleven in Duits *Wurz* en *Gewürz*.

De Romeinen brachten enkele specerijen: *basilicum, kervel, peper, venkel* (*foelie* is een latere geleerde overname, al blijkt dat niet uit de datering), maar de meeste woorden

komen, verbazingwekkend genoeg, uit het Frans en deze zijn op één na (*vanille*) allemaal in of aan het eind van de Middeleeuwen geleend. Terwijl men zou verwachten dat de periode van de ontdekkingsreizen vele specerijnamen zou opleveren, blijkt dat niet het geval: veel namen voor specerijen, zoals het woord *peper* - het belangrijkste importproduct uit Indonesië - kenden we namelijk al ruim voordat we naar Azië gingen. De producten werden in de Middeleeuwen vooral via Venetië in Europa verhandeld, en wij leerden ze vooral via de fijne Franse keuken kennen. Wél nam het gebruik van specerijen in de zestiende en zeventiende eeuw toe, mede omdat de prijs omlaagging door de eigen import.

In 1724 namen we *kerrie* uit het Engels over, in de negentiende eeuw *lombok* en *sambal* uit het Indonesisch, en *chili* en *oregano* werden pas in de negentiende en twintigste eeuw uit het Spaans geleend. De twintigste eeuw levert voor de kruiden, net als voor de groenten, niet veel nieuws meer op.

Gekonfijte en gedroogde vruchten

1240	gember	‘eetbare gekonfijte wortelstok’ <ME LATIJN
1288	rozijn	‘gedroogde druif’ <FRANS
___		
1407-1432	conserven	‘ingelegde vruchten, verduurzaamde levensmiddelen’ <FRANS
1480	sukade	‘gekonfijte schil van cederappel’ <FRANS
___		
1514	krent	‘gedroogde druif’
1536	marmelade	‘jam’ <FRANS
1561	confituren	‘gekonfijte vruchten’ <FRANS
1596	kopra	‘gedroogd vruchtvlees van de kokosnoot’ <PORTUGEES
___		
1825	pruimedant	‘gedroogde pruim’ <FRANS
1886	tuttifrutti	‘vruchtenmengsel’
___		
1903	jam	‘confiture’ <ENGELS
1934	stemgember	‘de fijnste soort van gember’ <ENGELS

Voor gedroogde of gekonfijte vruchten bestaan verschillende namen. Alle namen komen uit Europa en vooral uit Frankrijk; *jam* en *kopra* komen van oosprong uit de koloniën. *Tuttifrutti* is pseudo-Italiaans: in het Italiaans betekent *tutti i frutti* ‘alle vruchten’. *Krent* is verkort uit Frans *raisin de Corinthe* ‘druif van Corinthe’ - de plaats waarvandaan veel krenten kwamen. In *stemgember* betekent *stem* ‘stam, wortelstok’, het plantenonderdeel dat de smakelijkste gember levert.

Sauzen

1240	mosterd	‘kruiderij van gemalen mosterdzaad’ <FRANS
1240	saus	‘soort jus’ <FRANS
1285-1286	azijn	‘vloeistof uit azijnzuur en water’ <FRANS

___		
1377-1378	gelei	‘ingekookt sap’ <FRANS
___		
1518	jus	‘vleesnat’ <FRANS
1599	gelatine	‘geleiachtig eiwitpreparaat’ <FRANS
___		
1670	soja	‘pikante saus’ <JAPANS
___		
1847	bechamelsaus	‘melksaus’
1847	marinade	‘het doortrekken met kruiden’ <FRANS
1847	mayonaise	‘eiersaus’ <FRANS
1847	ravigotesaus	‘bepaalde saus’
1847	vinaigrette	‘zure saus’ <FRANS
1863	aspic	‘vlees- of visgelei’ <FRANS
1863	roux	‘saus van gebruinde boter’ <FRANS
1866	remouladesaus	‘een koude saus’
1886	bearnaise	‘botersaus’ <FRANS
___		
1900	worcestersaus	‘kruidige saus’ <ENGELS
1903	chutney	‘zoetzuur met vruchten’ <ENGELS
1910	ketjap	‘saus van sojabonen’ <INDONESISCH
1929	piccalilly	‘in zuur ingemaakte groente’ <ENGELS
1950	ketchup	‘pikante saus’ <ENGELS
1974	dressing	‘slasaus’ <ENGELS
1986	tamari	‘sojasaus’ <JAPANS
1987	mayo	‘mayonaise’
1999	pesto	‘ongekookte saus van o.m. basilicum, knoflook,

olijfolie en geraspte kaas’
<ITALIAANS

Mosterd en azijn waren eeuwenlang, vanaf de Middeleeuwen, de smaakmakers van de Nederlandse maaltijd.[35] Aan sauzen deden de Nederlanders niet: geen enkele sausnaam is inheems. Het Frans heeft de meest verfijnde keuken en levert dan ook de meeste woorden, namelijk veertien: ook *bechamelsaus, remouladesaus* en *ravigotesaus* gaan terug op Franse woorden, waaraan in het Nederlands tautologisch *saus* is toegevoegd. Het Engels heeft ook nog het nodige te bieden: *chutney, dressing, ketchup, piccalilly* en *worcestersaus*. Oud is het Japanse leenwoord *soja* (1670), terwijl *tamari* juist heel jong is (1986). *Ketjap*, dat we (1910) uit het Indonesisch hebben overgenomen, is hetzelfde woord als het Engels leenwoord *ketchup*. Tot slot heeft het Italiaans recent *pesto* gebracht. Verreweg de meeste sausnamen komen uit de negentiende en twintigste eeuw. *Mayo* is een recente Nederlandse verkorting van *mayonaise*.

Brood

1101-1200	brood*	‘baksel uit gerezen deeg’
___		
1343-1345	beschuit	‘baksel’ <FRANS
1360	wegge, weg*	‘broodje’
1384-1428	mik	‘brood’ <ME LATIJN
___		
1494	stoet*	‘broodsoort’

___		
1567	boterham	‘snee brood’
___		
1768	pompernikkel	‘roggebrood’ <DUITS
___		
1816-1817	commiesbrood	‘soldatenbrood’ <DUITS
1823	kadetje	‘broodje’
1847	brioche	‘zoet broodje’ <FRANS
1847	crouton	‘stukje geroosterd brood’ <FRANS
1875	matse	‘ongezuurd brood’ <JIDDISCH
1885	kuch*	‘soldatenbrood’
___		
1900-1904	pistolet	‘broodje’ <FRANS
1906	croissant	‘halvemaanvormig broodje’ <FRANS
1910	sandwich	‘twee sneetjes brood met beleg’ <ENGELS
1912	challe	‘gevlochten brood voor de sabbat’ <JIDDISCH
1912	roti	‘brood’ <HINDI
1912	toast	‘sneetje geroosterd brood’ <ENGELS
1914	casinobrood	‘broodsoort’
1948	knäckebröd	‘hard brood’ <ZWEEDS
1950	cracker	‘droge biscuit’ <ENGELS
1951	volkorenbrood	‘brood van ongebuild meel’ <DUITS
1961	kerststol	‘luxe kerstbrood’
1967	tosti	‘geroosterd brood met beleg’ <ITALIAANS
1968	smørrebrød	‘plakje brood met boter en beleg’ <DEENS
1971	stokbrood*	‘dun langwerpig FRANS brood’

1976	baguette	‘stokbrood’ <FRANS
1991	pitabroodje	‘broodje bij shoarma geserveerd’
1992	croque-monsieur	‘tosti met ham en kaas’ <FRANS
1998	ciabatta	‘langwerpig brood gebakken van nat deeg’ <ITALIAANS
1999	bagel	‘rond, hartig hardgebakken broodje met een gat in het midden’ <ENGELS

Van oudsher was brood een belangrijk voedingsmiddel. In de Middeleeuwen waren tarwe-, rogge- en gerstebrood de belangrijkste broodsoorten, maar brood werd ook van haver, boekweit, gierst en (zelden) van rijst gemaakt. Het gewone voedsel was roggebrood of *zwart brood*, ook wel *bruin brood*. Tarwebrood of *wittebrood* (in de dertiende eeuw al zo genoemd) was voor de rijken.[36]

De basiswoorden - *brood, stoet, wegge* - zijn inheems. *Boterham* en *kerststol* worden ook als zodanig gevoeld, hoewel ze gevormd zijn met een oorspronkelijk geleend woord (*boter* en *kerst*). Maar al heel vroeg hebben we ook woorden uit andere talen overgenomen: *beschuit* uit het Frans en *mik* uit het Latijn. Dat laatste is verklaarbaar: de Romeinen brachten hier de woorden *graan* en *zemelen*, en daaraan verbonden de nieuwe broodnaam *mik*.

In de negentiende en vooral de twintigste eeuw is het aantal broodnamen zeer toe-

genomen, doordat we allerlei broodsoorten van over de gehele wereld overnamen: *ciabatta, pistolet, roti, toast* enzovoorts. *Bagel* is eigenlijk een Jiddisch woord, maar we hebben het via Amerika leren kennen. *Pitabroodje* komt uit het modern Grieks, met een tautologisch tweede deel.

Gebak en koekjes

Een luxe variant van brood is gebak. Niet altijd ligt de scheidslijn overigens even scherp. Aan gebakssoorten bevat het bestand:

1300	koek*	‘zoet gebak’
1302	taart	‘gebak’ <FRANS
1330	krakeling*	‘bros 8-vormig koekje’
1380-1420	oblie	‘dun wafeltje’ <FRANS
___		
1450	wafel*	‘gebak’
___		
1540	vlaai*	‘gebak’
1580	sprits	‘baksel waarvan het deeg in heet vet wordt gespoten’
___		
1699	kaakje	‘koekje’ <ENGELS
___		
1700	makroon	‘koekje’ <FRANS
1704	biscuit	‘droog gebak’ <FRANS
1714	banket	‘gevuld gebak’ <FRANS
1761	cake	‘zachte koek’ <ENGELS
1769	tulband	‘soort gebak’
1778	gebak*	‘taart’
1787-1789	taaitaai*	‘koek’
1791	soes	‘gebak’
___		
1827	kweekwee	‘gebakjes’ <INDONESISCH
1854	bolus	‘gebak’ <JIDDISCH
1875	beignet	‘gebak’ <FRANS

1875	kletskop	‘koekje’
1875	tompoes	‘gebakje’
1884	oliebol	‘in olie gebakken bol’
1898	speculaas	‘sinterklaaskoek’

___

1910-1914	baba	‘gebak’ <FRANS
1912	meringue	‘gebakje’ <FRANS
1919	appelflap*	‘appelgebak’
1929	frou-frou	‘biscuitje’ <FRANS
1937	moorkop	‘gebakje’
1946	petitfour	‘minigebakje’ <FRANS
1949	bokkenpoot(je)	‘koekje met chocola aan de uiteinden’ <?
1950	negerzoen	‘met geklopt eiwit gevuld koekje, overtrokken met chocolade’
1976	profiterole	‘gevulde soes’ <FRANS

1989	brownie	‘koekje met chocolade en nootjes’ <ENGELS
1989	donut	‘rond, luchtig soort gebak met een gat in het midden’ <ENGELS
1989	muffin	‘rond cakeje’ <ENGELS
1989	scone	‘Engelse cakesoort’ <ENGELS
1992	baklava	‘zeer zoet gebak’ <TURKS
1992	sachertaart	‘taartsoort’ <DUITS
1999	pretzel	‘zoute krakeling’ <ENGELS

Dit is geen uitputtende lijst van alle bestaande gebak- en koeksoorten (er bestaan vele regionale varianten), maar het geeft een goede indruk. Dat de Franse fijne keuken hier een belangrijke rol speelt, is duidelijk: een derde van de gebaksnamen komt uit het Frans (*soes* is een verkorting van *chou à la crème*).

Inheemse namen zijn geringer in aantal: *appelflap, gebak, koek, krakeling, taaitaai, vlaai, wafel*; hieronder vallen ook het *bokkenpootje* (het vraagteken bij de herkomst betekent slechts dat niet bekend is waarvandaan het woord *bok* komt, zie 3.5), en de inheems gevoelde *kletskop, moorkop, negerzoen* en *oliebol* (samengesteld met de leenwoorden *kop, neger* en *olie*). De *tulband* heeft zijn gebak-betekenis in het Nederlands gekregen dankzij vormovereenkomst; elders duidt hij slechts een hoofddeksel aan.

Het Engels levert na de oude namen *kaakje* en *cake* in de tweede helft van de twintigste eeuw veel nieuwe namen op: *brownie, donut, muffin, pretzel, scone*. *Sprits* is een verkorting van Duits *Spritzkuchen*. *Speculaas* is vervormd uit *speculatie* ‘harde, gekruide koek’. Het woord *speculatie* is ontleend aan Latijn *speculatio* ‘bespiegeling’, waaruit de betekenis ‘zin, welbehagen’ ontstond. Dit werd overdrachtelijk gebruikt als naam voor bepaalde luxe goederen (‘een welbehagen voor de tong’). Oorspronkelijk was *speculaas* dus een gebak voor fijnproevers.[37]

Snoep en nagerechten

Na het gebak houden we de volgende zoetigheden over. Deze zijn van diverse aard.

1401-1500	blanc-manger	‘soort van nagerecht’ <FRANS
1486	marsepein	‘lekkernij’ <FRANS
___		
1642	delicatesse	‘lekkernij’ <FRANS

1663	dessert	‘nagerecht’ <FRANS
1695	watergruwel	‘nagerecht van gort met o.a. rozijnen’

___

1714	suikerwerk	‘lekkernij’
1746	amandelpers	‘lekkernij’
1746	plumpudding	‘soort pudding’ <ENGELS
1769	ulevel	‘suikerwerk’ <ITALIAANS
1778	pepermunt	‘lekkernij’
1785	bonbon	‘snoepgoed’ <FRANS
1786-1793	compote	‘vruchtenmoes’ <FRANS

1793-1796	ijs*	‘bevroren water of room als lekkernij’
___		
1830	bruidssuiker	‘suikergoed’
1842	pudding	‘dessert van stijf geworden vla’ <ENGELS
1847	karamel	‘gebrande suiker’ <FRANS
1855	hopje*	‘handelsnaam voor een bepaald snoepje’
1860-1875	noga	‘een lekkernij’ <FRANS
1864	flikje	‘chocolaatje’
1869	praline	‘bonbon’ <FRANS
1872	babbelaar	‘snoepje’
1872	borstplaat	‘lekkernij’
1873	spek*	‘een soort suikergoed’
1875	plombière	‘ijsgerecht’ <FRANS
1886	bavaroise	‘ijsgerecht’ <FRANS
1896	fondant	‘suikergoed’ <FRANS
1898	zuurtje*	‘snoep om op te zuigen’
___		
1901	peerdrops	‘zuurtjes’ <ENGELS
1906	toffee	‘snoepje van karamel’ <ENGELS
1910	chipolatapudding	‘gevulde pudding’
1920	tumtum	‘snoepgoed’ <ENGELS
1921	kauwgum, kauwgom	‘snoepgoed van suiker, olie en gom’
1927	lolly	‘lekkernij’ <ENGELS
1928	ijsco	‘ijsje’
1929	mousse	‘gerecht van stijfgeklopte room’ <FRANS
1936	chewing gum	‘kauwgom’ <ENGELS
1936	salmiak	‘soort drop’ <DUITS
1942	pêche melba	‘dessert’ <FRANS
1945	bombe	‘ijsgerecht’ <FRANS

1950	parfait	‘ijscoupe’ <FRANS
1950	spijs	‘amandelpers’
1961	flan	‘eiervla’ <FRANS
1963	instantpudding	‘pudding die direct klaar is’ <ENGELS
1963	vlaflip	‘nagerecht’
1964	snack	‘hartig hapje’ <ENGELS
1966	wybertje	‘ruitvormig dropje’
1968	marshmallow	‘zachte, zoete lekkernij’ <ENGELS
1968	zabaglione	‘een nagerecht’ <ITALIAANS
1979	popcorn	‘gepofte maïs’ <ENGELS
1984	bubbelgum	‘klapkauwgom’ <ENGELS
1984	candybar	‘gevulde chocoladereep’ <ENGELS
1984	sabayon	‘een nagerecht’ <FRANS
1991	tiramisu	‘nagerecht met lange vingers en mascarpone’ <ITALIAANS

De meeste woorden op het gebied van snoepgoed dateren vanaf de achttiende eeuw, en het Frans levert de meeste woorden. Ook het oer-Hollands lijkende *watergruwel* heeft een Franse herkomst: *gruwel* komt van Oudfrans *gruel*, tegenwoordig *gruau* 'grutten'. En *amandelpers* is een aanpassing van Oudfrans *paste* 'deeg'. De invloed van de Franse keuken gaat door tot diep in de twintigste eeuw. De tweede leverancier is het Engels, en dat levert vrijwel alleen nieuwe woorden in de twintigste eeuw; na de Eerste Wereldoorlog leerden we *lolly, tumtum* en *kauwgum* (als halve vertaling van *chewing gum*) kennen, hoewel dat laatste vooral na de Tweede Wereldoorlog ingang vond, toen de Amerikanen en Engelsen het met gulle hand uitdeelden. De derde leverancier is het Italiaans met een kleine bijdrage: *tiramisu, ulevel* en *zabaglione*. Het Duits speelt maar een kleine rol met *salmiak* en *wybertje*, dat een verkorting is van *Wybert-Pastille*, genoemd naar de Duitse arts Wybert.

Flikje en *hopje* zijn Nederlandse merknamen. Inheems zijn *ijs, spek* en *zuurtje*; verder zijn in Nederland gemaakt van oorspronkelijke leenwoorden *babbelaar, borstplaat, bruidssuiker, suikerwerk* en het gemunte *vlaflip* (zie 4.4).

Drugssoorten

1554	opium	'verdovend middel' <LATIJN
1596	betel	'blad van plant waarop men kauwt' <PORTUGEES
1596	sirih	'blad van plant waarop men kauwt' <INDONESISCH
___		
1688	laudanum	'opiumtinctuur' <MODERN LATIJN
___		
1838	hasjiesj	'bedwelmend genotmiddel' <ARABISCH
1843	morfine	'bedwelmend middel' <DUITS
1898	cocaïne	'alkaloïde uit de coca' <SPAANS
___		
1928	heroïne	'bedwelmende stof' <DUITS
1939	marihuana	'genotmiddel' <SPAANS
1941	efedrine	'stimulerend alkaloïde'
1960	benzedrine	'handelsnaam voor amfetamine'

1961	kif	‘hasjiesj’ <ARABISCH
1961	mescaline	‘drug’
1962	weed	‘marihuana’ <ENGELS
1966	LSD	‘een hallucinerend middel’ <ENGELS OF DUITS
1966	peppil	‘stimulerend middel’ <ENGELS
1966	stickie	‘marihuanasigaret’ <ENGELS
1966	stuff	‘drugs’ <ENGELS
1968	amfetamine	‘stimulerend middel’ <ENGELS
1968	dope	‘stimulerend middel’ <ENGELS
1968	drug	‘verdovend middel’ <ENGELS
1970	acid	‘LSD’ <ENGELS
1970	speed	‘drugs’ <ENGELS
1973	harddrug	‘verslavende drug’ <ENGELS
1973	softdrug	‘niet-verslavende drug’ <ENGELS

1982	coke	‘cocaïne’ <ENGELS
1984	methadon	‘vervangingsmiddel van morfine’ <ENGELS
1986	crack	‘zeer verslavende drug’ <ENGELS
1986	nederwiet	‘in Nederland geteelde marihuana’
1986	popper	‘drug die libido versterkt’ <ENGELS
1987	ecstasy	‘een hallucinerend middel’ <ENGELS
1987	XTC	‘een hallucinerend middel’ <ENGELS
1988	designerdrug	‘synthetische drug’ <ENGELS
1989	horse	‘heroïne’ <ENGELS
1992	qat	‘hallucinogene boomblaadjes waarop gekauwd wordt’ <ARABISCH
1992	rohypnol	‘slaapmiddel dat met drugs het geweten uitschakelt’ <ENGELS
1992	smartdrug	‘preparaat dat het denken bevordert’ <ENGELS
1994	ayahuasca	‘geestverruimende Zuid-Amerikaanse drug’ <SPAANS
1996	paddo*	‘hallucinogene paddestoel’
1997	epo	‘eiwithormoon gebruikt als doping’
1997	mediweed, mediwiet	‘op recept verkrijgbare marihuana’
1999	partydrug	‘op dansfeesten gebruikte drug’ <ENGELS

Opium wordt gewonnen uit de papaverplant en is de oudst bekende pijnstiller. *Laudanum* is opium in tinctuurvorm. *Opium* werd in de geneeskunde toegepast; de werking ervan was al in de Oudheid bekend, en de kennis hiervan werd door Arabische geneesheren verspreid: de Arabieren bezaten in de Middeleeuwen op het

gebied van de geneeskunst, wis- en natuurkunde (alchimie) en sterrenkunde een voorsprong op de Europese wetenschappers. Zij grepen terug op Griekse medische, natuurkundige en filosofische werken, die ze vanaf de negende eeuw vertaalden in het Arabisch, en die vandaar uit in het Latijn vertaald werden. De Latijnse benamingen werden door de Europese talen overgenomen.

In de zestiende eeuw leerden we in Indonesië de *sirih*, of in Portugese vorm *betel* kennen.

Vanaf de negentiende en vooral de twintigste eeuw werden bedwelmende middelen op chemische wijze geïsoleerd of vervaardigd (ze kregen dan veelal de uitgang *-ine*), aanvankelijk als geneesmiddel. Maar begin twintigste eeuw bleek het nodig het gebruik van drugs te regelen, en in 1919 werd de Opiumwet aangenomen (die tot op heden zo heet, hoewel *opium* als drug eigenlijk niet of nauwelijks meer wordt gebruikt). In deze periode - eind negentiende, begin twintigste eeuw - kreeg het woord *verslaving* de betekenis ‘afhankelijkheid van drugs’; voor die tijd betekende het ‘onderworpenheid, dienstbaarheid’.

Vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw zijn drugs populaire genotsmiddelen die onder grote delen van de bevolking gebruikt worden, en het aantal verschillende drugs

is zeer toegenomen. Vanaf dat moment spreken we van *drugs* (voor die tijd had men het over *verdovende middelen* of *narcotica*) en maakt men een onderscheid tussen *softdrugs* (hennepproducten zoals hasjiesj en marihuana) en *harddrugs* (zoals cocaïne, heroïne en LSD). Softdrugs worden verkocht in *coffeeshops* (1972) en sinds kort zijn paddo's en andere legale producten ook in *smartshops* (1996) te koop.

De meeste drugs vanaf de jaren zestig zijn bekend geworden met de Engelse benaming, soms ook Arabisch (*kif, qat* naast het al veel oudere *hasjiesj*) of Spaans (*ayahuasca* naast het oudere *cocaïne* en *marihuana*): zowel in de Arabische landen als in de Zuid-Amerikaanse worden planten verbouwd die als basis voor drugs dienen. Geen enkele drugsbenaming is inheems, behalve de verkorting *paddo* voor '(hallucinogene) paddestoel' (een vertaling van Engels *magic mushroom*); zelfs de *nederwiet* is een Nederlandse vinding met een Engels tweede lid: *wiet* oftewel Engels *weed*.

Rookwaar

1577	tabak	'gedroogde planten die gerookt worden' <SPAANS
___		
1658	snuiftabak	'fijngemalen tabak om te snuiven'
1693	pijp	'rookgerei'
___		
1808	sigaar	'rol tabak om te roken' <FRANS
1821	pruimtabak	'tabak om op te kauwen'
1839	havanna	'sigaar' <FRANS
1860	baai	'pijptabak'
1869	sigaret	'rol tabak in papier om te roken' <FRANS
1897	peuk*	'kort eindje van sigaar of sigaret'
1897	strootje	'sigaret' <INDONESISCH
___		
1900	shag	'sigarettentabak' <ENGELS
1937	saffie	'sigaret'
1940	bolknak*	'sigaar'
1976	filter	'mondstuk van sigaret' <ENGELS

Voor rookwaren kennen we veel minder woorden dan voor drugs (er zijn natuurlijk vele merknamen voor sigaren en sigaretten, maar die staan niet in woordenboeken en dus ook niet in het bestand). *Tabak* werd uit Amerika aangevoerd, en aanvankelijk rookte men dit in een *pijp* (dat er hierdoor de nieuwe betekenis ‘rookgerei’ bij kreeg; in de oudste betekenis ‘buis’ was het woord in de Romeinse tijd uit het Latijn overgenomen. Aanvankelijk sprak men van tabak *blazen, drinken, smoken, smoren, zuigen* of *zuipen*. Of men snoof de tabak: *snuiftabak* bestaat sinds 1658. Pas vanaf 1668 spreekt men van tabak *roken. Pruimen* voor ‘tabak kauwen’ stamt pas van 1779, terwijl de benaming *pruimtabak* zelfs pas negentiende-eeuws is.

Tabak roken was in Nederland in het laatste decennium van de zestiende eeuw gebruikelijk geworden, en het vond zoveel aanhangers dat al in het begin van de zeventiende eeuw in de steden vele ‘toebackskroegen’ verrezen, waar mannen hun pijpjes konden smoken. In 1615 werd een proef genomen met eigen tabaksbouw in de omgeving

van Amersfoort (in het Russisch is de plaatsnaam Amersfoort in de vorm *machorka* synoniem geworden voor 'grove tabak'). En midden zeventiende eeuw ging men in Gouda lange pijpen vervaardigen in plaats van de oudere korte pijpjes: de bekende *gouwenaars*.

Pas enkele eeuwen na de invoer van de tabak werden sigaren gemaakt, die wij in de Franse tijd, begin negentiende eeuw, leerden kennen. Sigaretten werden nog iets later uitgevonden. De namen *sigaar, sigaret* en *havanna* komen allemaal uit het Frans (in het Spaans is de benaming voor de laatste *habano*, met een *b*). Uit het Engels komen *shag* (met de afleiding *sjekkie*) en *filter. Baai* is een afkorting van *baai-tabak*, tabak die aangevoerd wordt uit een bepaalde baai; welk baai het betreft is omstreden: gesuggereerd is Chesapeake Bay in Maryland, VS, of de *Allerheiligenbaai*, in het Portugees *Baía de todos os Santos*.

Alle namen voor rookwaren zijn leenwoorden of afleidingen daarvan, behalve *peuk*, dat eigenlijk 'klein stukje' betekende en na de invoer van sigaren en sigaretten de toegespitste betekenis 'kort eindje van sigaar of sigaret' kreeg. Verder is de grappige vorming *bolknak* een inheemse vinding. *Saffie* is een verkorting van het oudere *saffiaantje* 'sigaar' (1906), dat waarschijnlijk is afgeleid van *saffiaanleer*, de bekleding van de sigarenkoker.

Uit dit alles blijkt dat het voedsel dat wij al eeuwenlang nuttigen, voor een groot deel is geïmporteerd. *Rogge* komt uit het Oosten, *graan, bieten, kool, rapen* en dergelijke komen uit het gebied rondom de Middellandse Zee, de *aardappel* komt uit de bergen van tropisch Zuid-Amerika.

Ook de dranken die wij dagelijks tot ons nemen, zijn van elders ingevoerd. Zij zorgden in de zeventiende eeuw voor grote veranderingen in de samenleving. In de loop van de zeventiende eeuw kwamen koffiehuizen in zwang - wellicht was hun populariteit mede te danken aan het feit dat ze in veel landen aanvankelijk alleen toegankelijk waren voor mannen, waardoor ze een centrum voor politieke, literaire en commerciële activiteiten werden. De naam en de instelling *koffiehuis* is hier uit Engeland bekend geworden. Het woord wordt voor het eerst in 1676 genoemd en is een vertaling van *coffee house*. Daarnaast verrezen er vanaf begin zeventiende eeuw vele tabakskroegen, wederom alleen voor mannen. Vrouwen gingen niet naar openbare gelegenheden, maar de dames uit de gegoede standen gingen bij elkaar op uitgebreide theevisite. Thee werd in de wandeling dan ook 'vrouwtjes-tabak' genoemd.[38] Overigens werden de nieuwe producten thee, koffie, cacao en ook tabak in het begin door artsen en verkopers aangeprezen vanwege hun geneeskundige werking - hoewel er later wel tegenstemmen klonken.

In de categorie consumptie overheersen de leenwoorden op een enorme manier: 488 woorden zijn directe leenwoorden, 106 woorden zijn afgeleiden van leenwoorden (waarvan naar ik schat de helft als inheems wordt gevoeld) en slechts 92 woorden zijn inheems. Wel verschilt de verdeling per categorie: onder de gerechten en sauzen vinden we geen of nauwelijks inheemse woorden, maar onder de zuivel- en vleessoorten vrij veel. Van de 488 leenwoorden komen er 169 uit het Frans, 106 uit het Engels, 39 uit het Italiaans, 38 uit het Duits, 28 uit het Spaans, 21 uit het Indonesisch en de rest komt uit verschillende talen. Ook hier verschilt de verdeling

nogal per categorie: het Engels had grote invloed op de drugsnamen, het Frans op de gerechten.

4.1.7 Tijd

Als voorbeelden van woorden die tijd aanduiden geef ik eerst de namen voor maanden en seizoenen, vervolgens de aanduidingen van de indeling van dag en jaar (inclusief speciale dagen zoals feestdagen), en ten slotte de bijwoorden van tijd.

Maanden en seizoenen

De Indo-europanen kenden woorden voor drie seizoenen: ‘winter’, ‘lente’ en ‘zomer’. Er kan geen woord voor ‘herfst’ gereconstrueerd worden, en men heeft hieruit wel de conclusie willen trekken dat de Indo-europeanen oorspronkelijk in een zuidelijk gebied woonden waar de zomer snel overgaat in de winter.[39]

1050	herfst*	‘najaar’
1050	herfstmaand*	‘september’
1050	hooimaand*	‘juli’
1050	lente*	‘voorjaar’
1050	lentemaand*	‘maart’
1050	maand*	‘twaalfde deel van een jaar’
1050	wiedemaand*	‘juni’
1050	winter*	‘jaargetijde’
1050	wintermaand*	‘december’
___		
1236	zomer*	‘jaargetijde’
1240	april	‘vierde maand’ <LATIJN
1240	december	‘twaalfde maand’ <LATIJN
1240	louwmaand*	‘januari’
1240	maart	‘derde maand’ <LATIJN
1240	september	‘negende maand’ <LATIJN
1265-1270	seizoen	‘jaargetijde’ <FRANS
1266	november	‘elfde maand’ <LATIJN
1270	juni	‘zesde maand’ <LATIJN
1270	mei	‘vijfde maand’ <LATIJN
1279	oktober	‘tiende maand’ <LATIJN
1286	juli	‘zevende maand’ <LATIJN
1289	augustus	‘achtste maand’ <LATIJN

1293	januari	‘eerste maand’ <LATIJN
1298	sprokkelmaand	‘februari’
___		
1376	februari	‘tweede maand’ <LATIJN
___		
1401-1500	voorjaar*	‘lente’
___		
1603	ramadan	‘islamitische vastenmaand’ <ARABISCH

Weggelaten heb ik de in Nederland niet tot nauwelijks gebruikte Franse maandnamen uit de periode van de Franse tijd (*fructidor, nivôse* etc.); zie daarvoor 3.2.

Alle namen voor maanden en seizoenen zijn oud. Het jongste is de maandnaam

ramadan (1603), die we in Indonesië hebben leren kennen; pas in 1824 wordt deze naam in de woordenboeken opgenomen, tot die tijd zal het woord slechts in beperkte kring bekend zijn geweest.

De namen voor de jaargetijden en het woord *maand* zijn alle oud en inheems - de Germanen hanteerden een tijdsindeling naar seizoenen. De indeling van het jaar en de week hebben wij van de Romeinen overgenomen. De Germanen telden oorspronkelijk in nachten in plaats van in dagen en ze hadden een maanjaar in plaats van een zonnejaar (het Germaanse woord *maand* is dan ook een afleiding van *maan*; een maand had oorspronkelijk de lengte van een maanloop en werd pas later een twaalfde deel van een jaar). Van de Romeinen namen de Germanen de tijdsindeling op basis van het zonnejaar en de dagen over, en daarmee de namen van de weekdagen en de maanden. Omschrijvingen als *hooimaand, lentemaand* zijn inheems, maar dit waren en zijn niet de gebruikelijke maandbenamingen - dat zijn de geleende Latijnse namen.[40]

De benaming *sprokkelmaand* lijkt erg inheems, maar is dat niet. Hij gaat terug op Latijn *spurcalia* ‘reinigingsfeesten, ontuchtige volksfeesten’, naar de feesten die in februari gehouden werden. De Latijnse naam *spurcalia* is een afleiding van *spurcus* ‘vuil, smerig’, dus de *spurcalia* waren eigenlijk de ‘smerige’ feesten. Zo toonde de Kerk haar minachting voor deze feesten. De naam is volksetymologisch gewijzigd in *sprokkelmaand* onder invloed van *sprokkelen*, waarbij ongetwijfeld het feit dat in februari de wijngaarden gesnoeid werden, een rol speelde.

Tijdrekening

901-1000	avond*	‘tijd waarin de duisternis intreedt’
901-1000	dag*	‘etmaal, tijd dat het licht is’
901-1000	eeuw*	‘honderd jaar’
901-1000	morgen*	‘ochtend’
901-1000	nacht*	‘de tijd als de zon onder is’
901-1000	stond(e)*	‘tijd(stip)’
901-1000	tijd*	‘opeenvolging van momenten, moment’
___		
1236	jaar*	‘tijd van 12 maanden’
1236	Lichtmis	‘Vrouwendag, 2 februari’
1236	middag*	‘midden van de dag’
1236	noen	‘middag’ <LATIJN
1236	Pasen	‘christelijk feest’ <LATIJN
1236	week*	‘zeven dagen’

1236	zondag*	‘eerste dag van de week’
1240	dageraad*	‘aanbreken van de dag’
1240	uur	‘bepaalde tijdseenheid (60 minuten)’ <FRANS
1240	zaterdag	‘laatste dag van de week’ <LATIJN
1253	maandag*	‘tweede dag van de week’
1253	sabbat	‘joodse rustdag’ <LATIJN

1257	donderdag*	‘vijfde dag van de week’
1260	woensdag*	‘vierde dag van de week’
1263	vrijdag*	‘zesde dag van de week’
1264	Vastenavond*	‘vooravond van de grote vasten’
1269	dinsdag*	‘derde dag van de week’
1274	Kerstmis	‘feest van Jezus’ geboorte'
1282	Pinksteren	‘christelijk feest’ <LATIJN
1285	middernacht*	‘twaalf uur’s nachts'
1289	etmaal*	‘24 uur’
___		
1301-1400	schrikkeljaar*	‘jaar dat met een dag verlengd is’
1351-1400	ochtend*	‘(vroege) morgen’
___		
1452-1494	middag*	‘namiddag’
1485	hondsdagen*	‘warmste tijd van het jaar’
1494	minuut	‘60e deel van uur’ <FRANS
___		
1526	Poerim	‘joods feest’ <HEBREEUWS
1531	koppermaandag*	‘maandag na Driekoningen, feestdag van boekdrukkers’
1566	vooravond	‘begin van de avond’ <DUITS
1577	sint-juttemis	‘verzonnen heiligendag’
1582	kwartier	‘vierde deel van een uur’ <FRANS
___		
1637	Pesach	‘joods paasfeest’ <HEBREEUWS
1668	Epifanie	‘feest van de verschijning van Christus’ <LATIJN
1673	carnaval	‘drie dagen voor vasten’ <FRANS

1685	kwartaal	‘drie maanden’ <ITALIAANS
___		
1719	Kerst	‘de kerstdagen’
1784-1785	seconde	‘60e deel van minuut’ <FRANS
___		
1824	decade	‘tijdperk van 10 dagen’ <FRANS
1824	decennium	‘tijdruimte van 10 jaren’ <LATIJN
1824	lustrum	‘vijfjarig tijdvak’ <LATIJN
1824	semester	‘halfjaar’ <DUITS
1886	millennium	‘tijdperk van 1000 jaar’ <MODERN LATIJN
___		
1910	Jom Kippoer	‘Grote Verzoendag’ <HEBREEUWS
1920	weekend	‘zaterdag en zondag’ <ENGELS
1921	Chanoeka	‘herdenking van de inwijding van de Tempel’ <HEBREEUWS
1929	bar mitswa	‘feestelijk gevierde meerderjarigheid van joodse jongen’ <HEBREEUWS
1940	offday	‘dag dat men niet in vorm is’ <ENGELS
1983	mensjaar*	‘politiek correcte benaming voor manjaar’

Toen de Germanen de tijdsindeling van de Romeinen leerden kennen, namen ze de

maandnamen als leenwoord over. Voor de namen van de weekdagen daarentegen kozen ze vertalingen van de Latijnse namen. Daardoor bestaan alle weeknamen uit inheemse woorden, behalve zaterdag, want toen waren de Germaanse goden op. De weekdagen waren namelijk vernoemd naar de goden van de planeten: bij de Romeinen zon, maan, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus en Saturnus. Door de Germanen werden deze goden vervangen door *zon, maan, Tiw, Wodan, Donar* en *Frīja*, vandaar *zondag, maandag, dinsdag, woensdag, donderdag* en *vrijdag*. De Latijnse naam *dies Saturni* 'dag van Saturnus' werd in de vorm *zaterdag* geleend en niet vertaald.

Met de zeven weekdagen ontstond ook de eenheid van een week. In het Germaans bestond het woord *week* al; dit woord is verwant met *wijken* en betekende aanvankelijk '(af)wisseling', maar kreeg er nu de betekenis '(af)wisseling van de tijd, terugkerende periode van zeven dagen' bij.

De algemene benamingen voor tijd (*avond, dag, dageraad, eeuw, etmaal, jaar, middag, morgen, nacht, ochtend, stond, tijd*) behoren alle tot de centrale woordenschat: ze zijn dus alle oud en inheems en de meeste ervan stammen al uit de Indo-europese periode.

De feestdagen die we tegenwoordig kennen zijn alle van oudsher religieus (ze zijn in de plaats gekomen van de oudere heidense feesten), en de taal van de Kerk was in West-Europa het Latijn. *Epifanie, Pasen, Pinksteren* zijn dus alle ontleend aan het Latijn. *Kerst* is afgeleid van de Latijnse naam *Christus*, en in *Kerstmis, Lichtmis* en het imaginaire *sint-juttemis* vinden we het Latijnse leenwoord *mis* terug. Ook *noen* voor 'middaguur' en 'middagmaal' is geleend uit het Latijn. Dat kwam doordat men in de kloosters een derde maaltijd invoerde - de Germanen aten tweemaal per dag, 's ochtends en 's avonds.

De eenheid *uur* was al in de dertiende eeuw bekend - en geleend uit het Frans (zeer zelden werd het inheemse woord *stond* voor 'uur' gebruikt; dit betekende echter meestal 'tijdruimte' in het algemeen). Tot de veertiende eeuw rekende men met variabele uren: de tijd dat het licht was, dus tussen zonsopgang en zonsondergang, werd in twaalf gelijke delen verdeeld, waardoor een uur in de winter korter duurde dan in de zomer. Toen in de veertiende eeuw het uurwerk werd uitgevonden, kwam er een vast uur dat werd onderverdeeld in *minuten* - ook dat woord is uit het Frans overgenomen, net als de tijdseenheid *kwartier*. Pas eeuwen later werden de minuten nader onderverdeeld in *seconden*.

Vanaf de zestiende eeuw werden de namen van joodse feesten (*bar mitswa, Chanoeka, Jom Kippoer, Pesach, Poerim*) in het Nederlands bekendgemaakt door de hier woonachtige joden. Het woord *sabbat* is al veel eerder uit de Latijnstalige bijbel overgenomen.

De eenheid *weekend* voor de (vrije) zaterdag en zondag is in de twintigste eeuw ontleend aan het Engels; tot die tijd was alleen de zondag om religieuze redenen een vrije dag, maar had zaterdag geen andere status dan de maandag of woensdag. In Engeland werd de zaterdag gereserveerd voor het bedrijven van sport.

Benamingen voor andere periodes dan dag, jaar of eeuw komen uit verschillende talen: *kwartaal* uit de Italiaanse handelstaal, *semester* en *vooravond* uit het Duits, *decade* uit het Frans en *decennium, lustrum* en *millennium* uit het (modern) Latijn.

Bijwoorden van tijd

Een bijwoord is een nadere bepaling van een bijvoeglijk naamwoord, telwoord, werkwoord of ander bijwoord.[41] Bijwoorden zijn onveranderlijk (net als de functiewoorden voegwoorden en voorzetsels; deze worden dan ook allemaal samen partikels genoemd). In tegenstelling tot functiewoorden hebben bijwoorden wel een eigen betekenis. Afhankelijk van die betekenis worden bijwoorden in verschillende categorieën onderverdeeld, zoals bijwoorden van plaats of richting, bijwoorden van tijd, bijwoorden van causaliteit, bijwoorden van hoedanigheid en bijwoorden van modaliteit.[42] Overigens kunnen vele bijvoeglijke naamwoorden ook als bijwoordelijke bepaling worden gebruikt (bijvoorbeeld *hard* in 'hij werkt hard'). Hier neem ik echter alleen de 'echte', dus onveranderlijke, bijwoorden op.

In 3.1 zijn de inheemse bijwoorden op *-s* genoemd (ongeveer 40), in 3.2 staan onder de Italiaanse leenwoorden de bijwoorden vermeld die we op het gebied van de kunst (vooral muziek) en de handel uit het Italiaans hebben overgenomen. Dat zijn er heel wat: 99. Als voorbeelden van bijwoorden geef ik hier de bijwoorden van tijd, waarbij de 15 woorden op bijwoordelijke *-s* zijn weggelaten:

901-1000	dan*	
901-1000	eer*	
901-1000	heden*	
901-1000	immer*	
901-1000	nu*	
901-1000	weder, weer*	
___		
1100	nog*	
___		
1220-1240	dra*	
1220-1240	nimmer*	
1240	eergisteren*	
1240	gisteren*	
1248-1271	altijd*	
1265-1270	nooit*	
1265-1270	ooit*	
1285	achtereen*	
1285	weleer*	
___		
1321	wanneer*	
1324-1341	primo	<LATIJN OF ITALIAANS

1324-1341	vaak*	
___		
1401-1500	nou*	
1436	aaneen*	
1450	opnieuw*	
1451-1500	toen*	
1488	subiet	<FRANS
1488	vandaag*	
___		
1513	anno	<LATIJN

1542	ultimo	<ITALIAANS OF LATIJN
1562-1592	ophanden*	
___		
1602	meteen*	
1607	medio	<LATIJN
1615	weldra*	
1626	dadelijk*	
1632	ondertussen*	
1634	al*	
1642	inmiddels	<DUITS
1659-1673	even*	
1659-1673	nogmaals	<DUITS
1669	pardoes	<NEDERDUITS
1669	pas	
___		
1744	dikwerf*	
1757	intussen	<DUITS
1772	meestal*	
1784-1785	aanvankelijk	<DUITS
1784-1785	alvast*	
1799	gaandeweg*	
___		
1847	fini	<FRANS
___		
1928	alsmaar	<JIDDISCH
1931	mañana	<SPAANS
1932	recentelijk	<ENGELS

In het Middelnederlands bestond in spelling geen verschil tussen het bijwoord van tijd *nog* en het nevenschikkende voegwoord *noch*: beide werden gespeld als *noch*. Wél was er een betekenisverschil, en daarop heb ik beide varianten gedateerd: als bijwoord van tijd komt het woord het eerst in de Leidse Willeram (1100) voor, als nevenschikkend voegwoord al in de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen.

De voorganger van *toen* is veel ouder; het woord is een niet-klankwettige voortzetting van Oudnederlands *thuo* (901-1000), Middelnederlands *doe*. Dit *doe* is eigenlijk de instrumentalis van het onbeklemtoonde aanwijzende voornaamwoord

de (dat later tot lidwoord is geworden, zie hieronder). Aan *doe* is onder invloed van het bijwoord *dan* een *-n* toegevoegd. Vervolgens is de *d* veranderd in *t* doordat de uitspraak werd aangepast aan de ervoor staande woorden; verbindingen zoals *noch doe* en *ende doe* kwamen veelvuldig voor en leidden tot een uitspraak *nochtoe, entoe*.

Hoewel *alsmaar* een inheems woord lijkt, is het Jiddisch: de inheemse variant is *almaar* (1906).

Alle eeuwen door komen er gestaag nieuwe bijwoorden van tijd bij. De meeste zijn inheems, van de 49 zijn er slechts 15 geleend. Daarvan komen er 5 uit het Duits en 3 uit het Latijn.

Als we de 99 uit het Italiaans geleende bijwoorden van de muziek en handel weglaten - dat zijn er extreem veel en ze behoren zeer sterk tot de vaktaal - dan blijven er in

mijn bestand in totaal 235 bijwoorden over, waarvan er 163 inheems zijn en 72 geleend. Dat betekent dat in deze woordsoort een duidelijke voorkeur heerst voor inheemse woorden. Bijwoorden worden kennelijk niet gemakkelijk geleend, en dat zal veroorzaakt worden door hun grammaticale functie in de zin. Ter vergelijking: van de 2138 bijvoeglijke naamwoorden in mijn bestand (de categorie woorden die het dichtst bij de bijwoorden ligt) zijn 774 woorden inheems en 1356 geleend. Hier liggen de verhoudingen dus heel anders.

4.1.8 Religie

Hieronder geef ik de namen voor christelijke functionarissen in ruime zin (dus inclusief de *leek*) binnen de katholieke Kerk, en vervolgens alle woorden uit het bestand die de Hervorming betreffen. Voor religieuze feestdagen zie de tijdrekening hierboven.

Functionarissen en persoonsaanduidingen binnen de katholieke Kerk

890	monnik	‘kloosterling’ <LATIJN
___		
901-1000	bisschop	‘priester van de hoogste rang’ <LATIJN
___		
1181-1210	paap	‘geestelijke’ <GRIEKS
___		
1200	christen	‘belijder van de christelijke godsdienst’ <LATIJN
1200	heiden*	‘ongelovige’
1200	koster	‘kerkbewaarder’ <ME LATIJN
1200	patroon	‘beschermheilige’ <FRANS
1200	proost	‘voorzitter van kapittel’ <FRANS
1210	deken	‘overste, hoofd’ <LATIJN
1220-1240	abt	‘overste van monnikenklooster’ <LATIJN
1236	priester	‘geestelijke’ <LATIJN
1240	aartsbisschop	‘metropoliet’ <LATIJN
1240	apostel	‘Godsgezant’ <LATIJN

1240	diaken	‘r.-k.: iem. die de hiërarchische wijding ontvangen heeft’ <LATIJN
1240	evangelist	‘schrijver van een evangelie, verkondiger van het evangelie’ <FRANS
1240	kanunnik	‘domheer’ <LATIJN
1240	kapelaan	‘hulppriester’ <ME LATIJN
1240	leek	‘niet-geestelijke’ <LATIJN
1240	martelaar	‘die lijdt voor zijn geloof’ <ME LATIJN
1240	non	‘kloosterzuster’ <LATIJN
1240	paus	‘hoofd van de r.-k. kerk’ <LATIJN
1240	pelgrim	‘bedevaartganger’ <LATIJN
1240	prelaat	‘geestelijke met rechtsgebied’ <FRANS
1240	vicaris	‘plaatsvervanger van bisschop of pastoor’ <LATIJN
1251-1275	aalmoezenier	‘katholiek geestelijke’ <FRANS

1265-1270	abdis	‘overste van vrouwenklooster’ <LATIJN
1265-1270	jakobijn	‘naam van de eerste dominicanen in Noord-Frankrijk’ <FRANS
1265-1270	kardinaal	‘hoogwaardigheidsbekleder in de r.-k. kerk’ <FRANS
1265-1270	minderbroeder*	‘franciscaan’
1265-1270	patriarch	‘aartsvader’ <LATIJN
1265-1270	prior	‘kloosteroverste’ <LATIJN
1265-1270	profeet	‘voorspeller’ <FRANS
1266	begijn	‘lid van bepaalde kloosterlijke lekengemeenschap’ <ME LATIJN
1276-1300	convers	‘lekenbroeder’ <FRANS
1276-1300	ketter	‘die afwijkt van de geloofsleer’ <FRANS
1285	discipel	‘leerling’ <FRANS
___		
1320	rector	‘hoofd van een klooster of een onderwijsinrichting’ <LATIJN
___		
1410	broeder*	‘geestelijke’
1467-1490	coadjutor	‘hulpbisschop’ <LATIJN
1469	pater	‘priester’ <LATIJN
1475	pastoor	‘hoofd van parochie’ <LATIJN
1485	penitent	‘boeteling’ <FRANS
1492	officiaal	‘priester die de mis opdraagt’ <LATIJN
1494-1512	communicant	‘die ter communie gaat’ <LATIJN
___		

1523	augustijn	‘monnik van de orde van Sint-Augustinus’ <ME LATIJN
1535	presbyter	‘priester’ <LATIJN
1544	frater	‘broeder’ <LATIJN
1552	kartuizer	‘monnik van de orde van Sint-Bruno’ <ME LATIJN
1555	karmeliet	‘monnik van de orde der karmelieten’ <ME LATIJN
1566	waldenzen	‘godsdienstige sekte’ <ME LATIJN
1567	jezuïet	‘lid van de Sociëteit van Jezus’ <LATIJN
1599	officiant	‘priester die de mis opdraagt’ <FRANS

___

1602	nuntius	‘pauselijk ambassadeur’ <LATIJN
1622	kapucijn	‘bedelmonnik’ <FRANS
1637	dominicaan	‘monnik van de orde van Sint-Dominicus’ <ME LATIJN
1644	benedictijn	‘monnik van de orde van Sint-Benedictus’ <ME LATIJN
1654	franciscaan	‘monnik van de orde gesticht door Franciscus van Assisi’
1654	jansenist	‘aanhanger van een bepaalde godsdienstige leer’

1664	metropoliet	‘hoofd van kerkprovincie’ <LATIJN
___		
1710	norbertijn	‘monnik van de orde van de H. Norbertus’
1777	missionaris	‘rooms-katholieke zendeling’ <FRANS
1778	cisterciënzer	‘lid van geestelijke orde’ <FRANS
1778	ursuline	‘kloosterzuster’ <FRANS
___		
1808-1816	farizeeër	‘schijnheilige’ <DUITS
1824	asceet	‘iem. die zich op godsdienstige gronden beperkingen oplegt’ <ME LATIJN
1824	exegeet	‘bijbelverklaarder’ <FRANS
1824	flagellant	‘geselbroeder’ <FRANS
1824	trappist	‘monnik van een orde die bij de cisterciënzers hoort’ <FRANS
1825	ultramontaan	‘extreem pausgezinde’ <ITALIAANS
1864	dignitaris	‘waardigheidsbekleder’ <ME LATIJN
1865-1870	novice	‘nieuweling (in klooster)’ <FRANS
1880	redemptorist	‘monnik van de orde van de Allerheiligste Verlosser’ <FRANS

De kerstening van de Nederlanden vond plaats ergens in de zevende of achtste eeuw. De aanzet hiertoe werd gegeven door Clovis, die zich in 496 in Reims had laten dopen. Clovis was de Frankische vorst uit het geslacht van de Merovingers die van 481 tot 511 heerste over het Frankische rijk. Dit rijk bestond globaal uit het huidige Frankrijk, Nederland, België, Duitsland en Noord-Italië. Langzamerhand werd de gehele bevolking van de Nederlanden, inclusief Friesland, bekeerd. Aanvankelijk vond kerstening plaats vanuit het Frankische rijk, maar vanaf de achtste eeuw kwamen missionarissen uit Engeland naar de Lage Landen, zoals Bonifatius en Willibrord.

De monniken stichtten kloosters en kerken in de Lage Landen. In de liturgie spraken de monniken Latijn, maar de preken werden in de volkstaal gehouden. Daarbij maakte men mondelinge vertalingen van de bijbel, die al gauw ook werden opgeschreven. Niet voor niets zijn de oudste Nederlandse teksten van enige omvang die bewaard gebleven zijn, religieuze teksten (zie hoofdstuk 2). Nog steeds is Kerklatijn de officiële taal van de r.-k. Kerk, zowel in de liturgie als in officiële documenten. Maar sinds het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) is in de liturgie ook de landstaal toegestaan.

De namen voor functionarissen van de Kerk zijn veelal in een vroeg stadium geleend. Opvallend is dat alle namen voor hoogwaardigheidsbeklederslatijnse leenwoorden zijn. Er zijn slechts drie inheemse woorden, alle drie vertalingen van Latijnse woorden: *broeder, heiden* en *minderbroeder*. Vanwege de ouderdom van deze woorden en de gebrekkige kennis van het Latijn die er juist in de oudste periode was, zou men veel meer leenvertalingen verwachten.

Het grootste aantal woorden dateert van vóór 1500; na 1900 is de stroom religieuze woorden zelfs helemaal opgedroogd, wat een weerspiegeling is van de afnemende invloed van de Kerk.

Het vroegst aangetroffen leenwoord is *monnik*. In de Middeleeuwen werden vooral

veel namen voor kerkelijke functionarissen overgenomen, zoals *abt, bisschop, deken, diaken, koster, non, paap, pelgrim* en *priester*. In de dertiende eeuw vinden we *jacobijn* als naam voor in een kloosterorde levende monnik en *begijn* voor een geestelijke in een vrije orde. Als reactie op de Hervorming ontstonden in de zestiende eeuw allerlei nieuwe ordes, zoals die van de *jezuïeten* en *karmelieten*.

In 1565 werden in de Nederlanden de besluiten van het concilie van Trente afgekondigd. Hierdoor kwam de katholieke Reformatie (Contrareformatie) op gang. De gebieden waar deze hebben doorgewerkt (onder Spaanse dwang), zijn katholiek gebleven. Dankzij de Contrareformatie ontstonden nieuwe kloosterordes en werd de positie van al bestaande ordes versterkt. In die periode vinden we in het Nederlands voor het eerst de benamingen *augustijn, kartuizer* en de ketterse *waldenzen*. In de zeventiende eeuw vinden we de namen *benedictijn, dominicaan, franciscaan* en *kapucijn*. In Nederland vond de r.-k. bisschop Cornelis Jansen (1585-1638) aanhang onder de *jansenisten*, die echter geen orde vormden. De achttiende eeuw brengt de ordenamen *cisterciënzer, norbertijn* en *ursuline*, en de negentiende eeuw *redemptorist, trappist* en *ultramontaan*.

Van de 72 leenwoorden is verreweg het grootste deel (41) geleend uit het Latijn - immers de officiële taal van de Kerk. Maar daarnaast is ook het aantal Franse leenwoorden groot (22). Al in de tijd van het Frankische rijk was op religieus gebied de invloed van Frankrijk op de Nederlanden aanzienlijk, en dat is daarna altijd zo gebleven. Diverse kloosterordes, zoals die van de cisterciënсers en later de benedictijnen en jezuïeten, kwamen uit Frankrijk en richtten in de Nederlanden kloosters op. Soms hebben we, blijkens de vorm, de Franse benaming voor de leden hiervan overgenomen (*cisterciënzer, jacobijn, kapucijn, ursuline*), soms de Latijnse (*augustijn, benedictijn, dominicaan*) - overigens zullen vaak zowel het Frans als het Latijn invloed hebben uitgeoefend, en is niet altijd helemaal met zekerheid uit te maken welke van beide talen de leverancier is geweest.

Andere talen hebben nauwelijks invloed uitgeoefend: uit het Duits komt *farizeeër*, uit het Italiaans *ultramontaan* en uit het Grieks *paap*. Dat laatste is een heel oud leenwoord, en het is hetzelfde woord als *paus. Paus* is ontleend aan een niet-overgeleverde Latijnse bijvorm *pabes* of iets dergelijks, anders is de *s* niet te verklaren, want de vorm luidde in het Latijn *papa*. Latijn *papa* werd gebruikt voor de hogere geestelijken, en allengs alleen voor de hoogste. In 1075 werd dit officieel: toen bepaalde Gregorius VII dat *papa* alleen als titel voor de bisschop van Rome mocht worden gebruikt. Het Latijnse woord is ontleend aan Grieks *pap(p)as*, dat echter voor de lagere geestelijkheid werd gebruikt en dat wij direct of via het Gotisch uit het Grieks hebben overgenomen als *paap*. Pas later, na de Hervorming, kreeg dit woord een negatieve bijklank.

Hervorming

In de zestiende eeuw kwam de Hervorming op, waarop de Duitse kerkhervormer Maarten Luther (1483(1546) grote invloed heeft gehad. Luthers vertaling van het Nieuwe Testament verscheen in 1521, de vertaling van het Oude Testament volgde in delen tot 1532. Al in 1523 verschenen in Antwerpen en Amsterdam Nederlandse

vertalingen van Luthers Nieuwe Testament. In 1637 verscheen de gezaghebbende protestantse Staten-

vertaling, die een enorme en blijvende invloed heeft uitgeoefend op het Nederlands, doordat het grootste deel van de protestanten deze tekst tot in de twintigste eeuw gebruikt heeft. Maar de invloed van de Statenbijbel betreft vooral zinsconstructies en minder de invoering van nieuwe woorden. Er bestond immers al een ruime religieuze woordenschat voordat de Hervorming zich aandiende. Mijn bestand bevat dan ook maar een relatief gering aantal woorden van typisch protestantse signatuur:

1528	luthers	‘volgens de leer van Luther’
1534	anabaptist	‘wederdoper’ <FRANS
1544	wederdoper*	‘aanhanger van een protestantse beweging die volwassenendoop voorstaat’
1557	predikant	‘protestantse titel, dominee’ <FRANS
1565	hugenoot	‘Franse protestant’ <FRANS
1571	classis	‘onderafdeling van provinciaal kerkbestuur’ <LATIJN
1572	diaken	‘prot.: kerkelijke armenverzorger’ <LATIJN
1578	mennoniet	‘doopsgezinde’
1578	gereformeerd	‘protestant’
1579	protestant	‘hervormd’ <LATIJN
1583	calvinist	‘aanhanger van de hervormde leer van Calvijn’ <FRANS
1590	ouderling*	‘protestants kerkelijk ambtsdrager’
1595	consistorie	‘prot.: kerkenraad’ <LATIJN
1595	reformatie	‘kerkhervorming’ <LATIJN
___		
1603	doopsgezinde*	‘aanhanger van een protestantse beweging die volwassenendoop voorstaat’
1608	puritein	‘strenge protestant’ <ENGELS

1618	remonstrant	‘lid van protestants kerkgenootschap’ <ME LATIJN
1619	dominee	‘predikant’ <LATIJN
1621	menist	‘doopsgezinde’
1624	catechisatie	‘godsdienstonderwijs’ <FRANS
1648	lidmaat*	‘lid van een protestants kerkgenootschap’
1655	quaker	‘lid van godsdienstige sekte’ <ENGELS
___		
1726	presbyteriaan	‘lid van Angelsaksisch kerkgenootschap, dat door presbyters wordt bestuurd’ <ENGELS
1738	methodist	‘aanhanger van bepaalde godsdienst’ <ENGELS
1773	hervormd	‘protestant’
1781	hernhutter	‘lid van een christelijke sekte’ <DUITS
___		
1824	piëtisme	‘richting in het protestantisme’ <DUITS
1847	catecheet	‘godsdienstonderwijzer’ <FRANS
1856	baptist	‘doopsgezinde’ <FRANS
1856	mormoon	‘lid van een godsdienstsekte’ <ENGELS

1859	calvinisme	‘hervormde leer’ <FRANS
1869	moderamen	‘dagelijks bestuur van een classis’ <LATIJN
1871	anglicaan	‘lid van de anglicaanse Kerk’ <ENGELS
1872	diacones	‘pleegzuster’ <FRANS
___		
1952	oecumene	‘algemene kerk’ <DUITS

Hiermee is natuurlijk niet de gehele protestantse woordenschat gedekt, maar de kernbegrippen zijn opgenomen, en deze betreffen dikwijls bepaalde stromingen of richtingen. Per definitie begint de protestantse woordenschat in de zestiende eeuw, en die eeuw geeft tegelijkertijd de meeste protestantste woorden. Net als bij de katholieke woorden stopt het aan het eind van de negentiende eeuw: de ontkerkelijking begint in de woordenschat vroeg. In de twintigste eeuw verschijnt alleen nog *oecumene*, dat noch protestant noch katholiek is, of beter gezegd: dat allebei is.

Aanvankelijk noemden de protestanten zich *gereformeerd*. In de achttiende eeuw verving men dit door de leenvertaling *hervormd*, wat vanaf 1816 de officiële benaming werd. In 1892 werd de naam *gereformeerd* nieuw leven ingeblazen omdat toen de Gereformeerde Kerken werden opgericht. Daardoor zijn tegenwoordig *hervormd* en *gereformeerd* niet meer synoniem.

Hoewel het protestantisme de volkstaal prefereerde boven het Latijn en de eredienst in het Nederlands hield, betekent dit niet dat de protestantse woorden allemaal inheems zijn. Alleen *doopsgezinde, lidmaat, ouderling* en *wederdoper* zijn inheems. *Wederdoper* is een vertaling van *anabaptist. Ouderling* is een vertaling van Latijn *senior*; het woord *ouderling* bestond al langer in de betekenis ‘oude man, oudste van een gilde’ (1332), maar het kreeg binnen de protestantse Kerk een nieuwe betekenis. Dat geldt ook voor de leenwoorden *dominee, diaken* en *predikant*, die eerder binnen de katholieke Kerk gebruikt werden: dankzij de Hervorming kregen zij een nieuwe protestantse betekenis. Min of meer inheems zijn de benamingen van de aanhangers van onze eigen *Menno Simonsz*. (1496-1561): *mennoniet* en *menist*; beide woorden met een Franse uitgang. De echt (en exclusief) Nederlandse benaming voor de *mennonieten* is *doopsgezinde*.

In de beginperiode van het protestantisme, de vijftiende en zestiende eeuw, had men de Latijnse invloed nog niet afgeschud, en juist in die periode zien we nog allerlei nieuwe Latijnse leenwoorden, zoals *classis, consistorie, protestant, reformatie, remonstrant*.

Hoewel de lutherse reformatie uit Duitsland kwam, is het aantal Duitse leenwoorden die het protestantse geloof betreffen, gering: alleen *hernhutter* en *puritein*; verder is *luthers* natuurlijk afgeleid van de naam van Luther, maar dit is een Nederlandse afleiding, het Duits gebruikt *lutherisch*. Wél heeft het Nederlands een zeer groot aantal *algemene* woorden uit het Duits overgenomen dankzij de Duitse invloed op de religie, zowel uit de bijbelvertaling van Luther als uit protestantse werken tussen 1800 en 1924.[43] Het betreft dan woorden zoals *belegeren, beroemd, bezoedelen,*

bondgenoot, diefstal, huichelen, ijver, oponthoud, overreden, overweldigen, pochen, postbode, pracht, rechtschapen, richtsnoer, roem, schoolmeester, schriftgeleerde en *slachtoffer*.

De lutherse Hervorming is in Nederland overschaduwd door het calvinisme, dat van Frans-Zwitserse oorsprong is. Vanaf 1560 werd het calvinisme door Franse predikanten

eerst in het zuiden en daarna in Holland verspreid. Ten gevolge van godsdienstvervolgingen en revoluties in eigen land kwamen in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw veel Franse hugenoten naar de Nederlanden, vooral na de herroeping in 1685 van het Edict van Nantes uit 1598, waarin een bepaalde mate van godsdienstvrijheid was toegestaan. Zij brachten nieuwe woorden mee, onder andere op religieus gebied, zoals *anabaptist, baptist, calvinist, catechisatie, hugenoot, predikant*. Het Nederlands heeft beslist veel meer woorden te danken aan het Duitse protestantisme dan aan het Franse, maar die woorden betreffen niet de religieuze woordenschat maar de algemene, terwijl het Franse calvinisme juist ook allerlei religieuze termen bracht.

In Groot-Brittannië en Amerika ontwikkelden zich allerlei vormen van het protestantisme; de benamingen daarvoor hebben we overgenomen uit het Engels, maar dit zijn exotismen gebleven - in de Lage Landen zijn geen grote georganiseerde groepen *anglicanen, methodisten, mormonen, presbyterianen, puriteinen* of *quakers*.

4.1.9 Sociale leven

Hieronder geef ik een aantal overzichtelijke categorieën woorden op het gebied van het sociale leven: huishoudelijke apparaten (met name elektrische apparaten), meubels, hoofddeksels, schoenen en stofnamen.

Huishoudelijke apparaten

Het bestaan van elektriciteit was al enige tijd bekend; het woord is voor het Nederlands gedateerd op 1736. Maar het betrof dan statische elektriciteit. Rond 1800 werd de dynamische elektrische stroom ontdekt, en in de negentiende eeuw kreeg het onderzoek naar het opwekken en toepassen van deze elektriciteit vorm. De elektrische energie werd gebruikt voor de telegraaf, telefoon, voor motoren (onder andere in de elektrische trein en tram) en voor straatverlichting. Begin twintigste eeuw werd het ook voor verlichting in huis gebruikt en werd de *elektrificering* (1914) serieus ter hand genomen: vanaf 1925 is de centrale elektriciteitsvoorziening in België wettelijk geregeld, vanaf 1938 ook in Nederland. Toen de huizen eenmaal op het elektriciteitsnet aangesloten waren, werd het de moeite waard allerlei apparaten te ontwikkelen, niet alleen gloeilampen, die het leven van de huisvrouw zouden verlichten.[44]

Aan huishoudelijke apparaten bevat het bestand:

1240	oven*	‘plaats om te bakken’
1270	fornuis	‘kookkachel’ <FRANS
___		
1350	haard*	‘stookplaats’

___		
1491	komfoor	‘toestel om iets warm te houden’ <FRANS
___		
1591	kachel	‘verwarming’
___		
1684	strijkijzer	‘warm gemaakt metalen voorwerp waarmee men linnen glad strijkt’
___		
1754	ventilator	‘toestel voor het ventileren’ <ENGELS

1838	wasmachine	‘toestel dat kleding of groenten mechanisch schoonmaakt’
1865	centrifuge	‘centrifugaalmachine’ <FRANS
1868	naaimachine	‘werktuig voor machinaal naaien’
1886	thermostaat	‘warmteregelaar’ <ENGELS
1897	geiser	‘waterverwarmingstoestel’ <ENGELS
1897	ijskast	‘kast waarin etenswaar koel gehouden wordt’
1908	radiator	‘verwarmingslichaam’ <ENGELS
1914	broodrooster*	‘apparaat om brood te roosteren’
1914	vrieskast	‘apparaat om levensmiddelen in te vriezen’
1929	frigidaire	‘koelkast’ <FRANS
1931	fan	‘ventilator’ <ENGELS
1933	kookplaat	‘elektrisch kooktoestel’
1934	stofzuiger*	‘huishoudelijk apparaat dat stof opzuigt’
1938	boiler	‘warmwaterreservoir’ <ENGELS
1938	koelkast	‘kast waarin etenswaar koel gehouden wordt’
1939	airconditioning	‘luchtbehandeling’ <ENGELS
1953	diepvriezer	‘apparaat om levensmiddelen in te vriezen’
1956	föhn	‘elektrische haardroger’ <DUITS

1959	mixer	‘mengtoestel voor in de keuken’ <ENGELS
1961	afwasmachine	‘toestel dat de afwas doet’
1961	cv	‘centrale verwarming’ <L
1961	percolator	‘doorzijgapparaat voor koffie’ <ENGELS
1963	koffiezetapparaat	‘toestel voor het bereiden van koffie’
1970	shaver	‘scheerapparaat’ <ENGELS
1974	blender	‘keukenmachine waarin voedsel fijngemaakt wordt’ <ENGELS
1979	ladyshave	‘scheerapparaat voor vrouwen’
1982	keukenmachine	‘elektrisch apparaat met hulpstukken’
1987	magnetron	‘oven waarin voedsel door elektromagnetische golven verhit wordt’

Een aantal van deze woorden (*fornuis, haard, kachel, komfoor, oven, strijkijzer*) dateren van lang voor de elektrificering. Toen zij op elektriciteit gingen lopen, voegde men eerst enige tijd ter onderscheiding *elektrisch* toe (*elektrisch strijkijzer, elektrische haard*), maar al gauw werd dat overbodig: álle strijkijzers waren immers elektrisch. Sommige apparaten kennen nog de tussenstap van het gas, en dat blijkt dan uit de benaming: *gasfornuis, gashaard, gaskachel*.

In de negentiende eeuw werden diverse huishoudelijke apparaten ontwikkeld, zoals

de *centrifuge, ijskast* en *wasmachine*. Deze apparaten gingen pas in de twintigste eeuw op elektriciteit werken, en toen kregen ze hun huidige uiterlijk en werden ze gemeengoed. Zo werd de *ijskast* aanvankelijk met ijs gekoeld. Ik heb deze woorden op de negentiende eeuw gedateerd, toen de apparaten uitgevonden werden; dat deze er in de loop van de tijd anders uit gingen zien en op een andere energiebron gingen werken, is een logische ontwikkeling maar geen totale verandering, dus geen reden om de namen ervoor later te dateren.

Behalve een aantal apparaten die al bestonden maar geëlektrificeerd werden, werden er vanaf de jaren dertig ook allerlei nieuwe elektrische apparaten uitgevonden, zoals de *afwasmachine, airconditioning, cv, kookplaat, magnetron, mixer* en de *stofzuiger*. Het is niet verbazingwekkend dat de meeste woorden voor huishoudelijke apparaten uit de twintigste eeuw stammen. De stofzuiger was het eerst aanwezig in de huishoudens: in de jaren vijftig hadden de meeste mensen wel een stofzuiger. De koelkast en wasmachine werden langzamerhand in de jaren zestig gemeengoed.

Er zijn een aantal inheemse vormingen (*broodrooster, haard, oven, stofzuiger*) en vrij veel inheems gevoelde samenstellingen met ooit geleende woorden (*afwasmachine, ijskast, keukenmachine, koelkast, koffiezetapparaat, kookplaat, naaimachine, strijkijzer, vrieskast, wasmachine*). Verder zijn er 12 woorden geleend uit het Engels, 4 uit het Frans (alle vóór 1930) en 1 uit het Duits. Dat houdt in dat het aantal ‘eigen’ woorden ongeveer even groot is als het aantal geleende woorden; die verhouding is opvallend, omdat het nieuwe vindingen betreft die veelal niet in Nederland gedaan zijn maar die uit andere landen zijn overgenomen. Desalniettemin hebben wij er vaak een eigen naam aan gegeven, misschien vanwege de vertrouwde, dagelijkse omgang die men met deze apparaten heeft.

Meubels

901-1000	dis*	‘gedekte tafel’
901-1000	stoel*	‘zitplaats’
901-1000	tafel	‘meubelstuk’ <LATIJN
___		
1080	vouwstoel*	‘opvouwbare stoel’
___		
1100	bed*	‘slaapplaats’
___		
1240	bank*	‘meubelstuk’
1240	bedstee*	‘ingebouwde slaapplaats’
1240	wieg*	‘kinderledikant’
1265-1270	sponde	‘beddenplank, bed’ <FRANS
1285	zetel*	‘zitplaats’
___		

1343-1346	buffet	‘schenktafel, tapkast’ <FRANS
1350	dressoir	‘buffet’ <FRANS
1364-1365	kast	‘opbergmeubel’ <DUITS
___		
1545	ledikant	‘bed’ <FRANS
1588	kabinet	‘meubelstuk’ <FRANS
___		
1652	meubel	‘stuk huisraad’ <FRANS
1698	sofa	‘bank’ <FRANS

1707	ameublement	‘bij elkaar horende meubels’ <FRANS
1734	canapé	‘bank’ <FRANS
1774	brits	‘slaapplaats’ <DUITS
1776	fauteuil	‘leunstoel’ <FRANS
1778	taboeret	‘stoeltje zonder leuning’ <FRANS
1784-1785	commode	‘latafel’ <FRANS
1785	secretaire	‘schrijfmeubel’ <FRANS
1793-1796	bureau	‘schrijftafel’ <FRANS
1842	kruk*	‘stoel zonder leuning’
1848	voltaire	‘fauteuil’ <FRANS
1867	crapaud	‘leunstoel’ <FRANS
1871	divan	‘rustbank’ <FRANS
1875	vitrine	‘glazen kast’ <FRANS
1910	lits-jumeaux	‘tweelingbed’ <FRANS
1952	commode	‘aankleedmeubel voor baby's’
1970	stretcher	‘vouwbed’ <ENGELS

Alle eeuwen hebben wel namen voor meubelstukken opgeleverd, met een top in de achttiende eeuw die vrijwel geheel te danken is aan Franse leenwoorden. Dat zal uit twee oorzaken te verklaren zijn: enerzijds beheerste in de zeventiende en achttiende eeuw de Franse beschaving en mode geheel Europa, van Madrid tot St.-Petersburg; en anderzijds kwamen er juist in die periode Franse vluchtelingen, met name protestantse *hugenoten*, naar Nederland, die wellicht hun spulletjes, maar zeker hun smaak meebrachten.

De twintigste eeuw steekt er niet bovenuit: hoewel de vorm en kleur van meubels aan voortdurende modeverandering onderhevig is, vertaalt zich dat niet in nieuwe woorden - hoogstens in nieuwe samenstellingen, die niet in mijn bestand voorkomen.

Onder de oudste woorden zitten redelijk wat inheemse: *bank, bed, bedstee, dis, kruk* (in de betekenis ‘handvat, stok’ al gevonden in 1285), *stoel, vouwstoel, wieg, zetel*. Maar overweldigend is de invloed van de Franse mode: maar liefst 19 woorden komen uit het Frans, tegen 2 uit het Duits en 1 uit het Latijn en Engels ieder.

Hoofddeksels

Het aantal kledingstukken waarin de mens zich tooit is enorm, te veel om hier allemaal op te sommen. De mens kleedt zich van top tot teen, en ik geef hier als voorbeeld de kledingstukken van de top (de hoeden en petten) en de teen (de schoenen).

Namen voor hoofddeksels zijn:

1240	kap	‘hoofddeksel’ <ME LATIJN
1253	hoed*	‘hoofddeksel’
___		
1373	muts	‘hoofddeksel’ <ME LATIJN
___		
1477	bonnet	‘muts’ <FRANS
___		
1542	toque	‘baretvormig hoedje’ <FRANS
1573	baret	‘muts’ <FRANS

1601	tulband	‘hoofddeksel’ <TURKS
1673	zuidwester*	‘breedgerande hoed’
1677	kalot	‘mutsje’ <FRANS
1806	pet	‘hoofddeksel’ <?
1807	steek*	‘driekantige hoed’
1824	capuchon	‘hoofdkap’ <FRANS
1836	fez	‘muts’ <FRANS
1847	claque	‘samendrukbare hoge hoed’ <FRANS
1856	panama	‘strooien hoed’ <ENGELS
1872	sombrero	‘hoed met brede rand’ <SPAANS
1889	flambard	‘slappe vilten hoed met brede rand’
1910	matelot	‘strooien hoedje’ <FRANS
1915	bivakmuts	‘wollen muts die het hele gezicht behalve de ogen bedekt’
1930	borsalino	‘deukhoed’
1938	alpino	‘baret’
1939	bolhoed*	‘hoofddeksel’
1984	cap	‘ruiterpet’ <ENGELS
1989	stetson	‘cowboyhoed’ <ENGELS
1994	baseballpetje	‘pet met klep’

Hoedennamen stammen van de dertiende eeuw tot heden. De meeste namen dateren tussen 1800 en 1950, toen de hoed zijn glorietijd beleefde. De tweede helft van de twintigste eeuw levert nog een aantal namen, maar behalve op Prinsjesdag vertoont het straatbeeld na de Tweede Wereldoorlog een gestaag afnemend aantal hoeden.

Hoeden zijn modegevoelige artikelen, en het is daarom logisch dat de meeste benamingen zijn geleend. De oudste leenwoorden, *kap* en *muts*, zijn overgenomen uit het Latijn; aanvankelijk werden deze kledingstukken gedragen door geestelijken. Het Frans - de taal van de mode - heeft de meeste leenwoorden geleverd, het Engels heeft ook nog enkele woorden verschaft. De *alpino* gaat terug op Italiaans *cappello alpino* ‘bergpet’. De *borsalino* heet naar zijn ontwerper Guiseppe Borsalino, terwijl

de *flambard* naar zijn oorspronkelijke drager is genoemd: *flambard* betekent in het Frans ‘matroos, zeerover’.

Alleen *bolhoed, hoed, steek* en *zuidwester* zijn inheems (hoewel *zuidwester* mogelijk een vertaling van Engels *south-wester* is). Van *pet* is de herkomst onbekend. De pet raakte in de negentiende eeuw in de mode doordat hij veel prettiger zat dan de hoge hoed die men daarvoor droeg. In het midden van de negentiende eeuw raakte hij als herendracht weer uit de mode, maar werd hij het hoofddeksel van kinderen en de lagere standen.

De nieuwste mode van rappers, skaters e.d., overgewaaid uit de VS, is het dragen van een *baseballpetje* met de klep naar achteren. Het woord zal ouder zijn dan het door mij gevonden 1994 (het staat pas sinds 1999 in de GVD). Het is half geleend, half vertaald uit Engels *baseball cap*.

Schoeisel

1240	bot	‘laars’ <FRANS
1240	laars*	‘schoeisel’
1240	schoen*	‘voetbekleedsel’
___		
1413	toffel	‘huisschoen’
1476-1500	slof*	‘pantoffel’
1477	sandaal	‘schoeisel’ <FRANS
1479	bottine	‘halve laars’ <FRANS
1492	pantoffel	‘huisschoen’ <FRANS
___		
1567	klomp*	‘houten schoen’
1567	schaats	‘ijzeren voetsteun om over ijs te gaan’ <FRANS
1588	muil	‘pantoffel’ <LATIJN
___		
1847	mocassin	‘indianenschoen’ <ENGELS
1898	gymnastiekschoenen	‘schoenen met zachte zolen’
1898	molière	‘lage schoen’
___		
1915	pump	‘soort schoen’ <ENGELS
1935	slipper	‘pantoffel zonder hiel’ <ENGELS
1958	loafer	‘slipper’ <ENGELS
1961	spike	‘sportschoen met ijzeren punten’ <ENGELS
1961	spadrille	‘schoen met touwzool’ <FRANS
1984	boots	‘laarzen’ <ENGELS
1984	espadrille	‘schoen met touwzool’ <FRANS
1984	moonboots	‘kunststof laarzen met extra isolatie van celstof’ <ENGELS

1987	sneakers	‘schoenen met zachte zolen’ <ENGELS
1989	brogue	‘type schoen’ <ENGELS
1989	nikes	‘merknaam voor sportieve schoenen’ <ENGELS

De schoenen geven een heel andere chronologie te zien dan de hoeden: bijna de helft van de woorden dateert van de zestiende eeuw of eerder, de negentiende eeuw speelt nauwelijks een rol, maar de twintigste levert een groot aantal woorden - en dan zitten nog niet eens alle kortstondig levende modewoorden in mijn bestand. De *gymnastiekschoenen* zijn al in 1898 genoteerd, de affectieve benaming *gympjes* of *gympies* staat pas in 1976 in het woordenboek, maar zal zeker ouder zijn. De *nikes*, een soort *sneakers*, staan niet in de algemene woordenboeken, waarschijnlijk omdat het een merknaam is. *Toffel* is een verkorting van *pantoffel*, dat dus ouder zal moeten zijn; een eerdere datering is echter niet gevonden (zie 1.2.2).

Inheems zijn *klomp, laars, schoen* en *slof*. Het aantal leenwoorden uit Engels en Frans is ongeveer even groot: beide talen leverden ongeveer 9 woorden (als bij de Franse woorden ook de verkorting *toffel* van *pantoffel* meegeteld worden en het pseudo-Franse *molière*). Verder is er één Latijns leenwoord. Dat de Engelse invloed zoveel groter is dan

bij de hoeden, komt omdat er zoveel woorden in de twintigste eeuw zijn geleend, in de tijd dat de Engelse mode de Franse verdrong.

Stofnamen

Tot besluit namen voor stoffen en weefsels (dus niet voor leer en bont):

1091-1100	vilt*	‘stof van haren’
___		
1236	linnen*	‘weefsel van vlas’
1240	doek*	‘geweven stof’
1240	laken*	‘textiel’
1240	wol*	‘haren van sommige dieren’
1240	zijde	‘textiel’ <LATIJN
1263	scharlaken	‘rode stof, rood’ <ME LATIJN
1272	katoen	‘geweven stof’ <FRANS
1277	saai	‘weefsel’ <FRANS
1285	lijnwaad*	‘linnen’
1285	twijn*	‘gedubbeld garen’
___		
1300	serge	‘weefsel’ <FRANS
1336-1339	floers	‘geweven stof’ <FRANS
1336-1339	fluweel	‘geweven stof’ <FRANS
1390-1460	kamelot	‘weefsel’ <FRANS
___		
1401	karsaai	‘grof gekeperd laken’ <ENGELS
1473	taffetas	‘lichte stof’ <FRANS
1480	damast	‘weefsel’ <FRANS
___		
1530	atlas	‘soort zijde’ <ARABISCH
1538	trijp	‘velours’ <FRANS
1574	bombazijn	‘weefsel’ <FRANS

1592	taf	‘lichte stof’
1599	sajet	‘gesponnen wol’ <FRANS
1599	satijn	‘glanszijde’ <FRANS
___		
1601-1700	flanel	‘geweven stof’ <FRANS
1612	brokaat	‘zware zijden stof, veelal met gouddraad geborduurd’ <ITALIAANS
1617	kant	‘weefsel’
1619	baai	‘weefsel’ <FRANS
1623	neteldoek*	‘weefsel’
1625	pluche	‘zware stof’ <FRANS
1637	duffel*	‘dikke wollen stof’
1659	sits	‘bont katoen’ <ENGELS
1659	velours	‘fluweel’ <FRANS
1692	gaas	‘luchtig weefsel’ <FRANS
___		
1721	batik	‘gebatikte doek’ <INDONESISCH
1749	popeline	‘weefsel’ <FRANS

1755	manchester	‘katoenfluweel’
1792	mousseline	‘los geweven stof’ <FRANS
___		
1807	tule	‘weefsel’ <FRANS
1821	angora	‘wol’ <FRANS
1821	chenille	‘fluweelachtig weefsel’ <FRANS
1824	molton	‘dik weefsel’ <FRANS
1827-1830	batist	‘zacht doek’
1835	kasjmier	‘wollen stof’ <FRANS
1843	merinos	‘wollen stof’ <FRANS
1843	organdie	‘weefsel’ <FRANS
1843	piqué	‘weefsel’ <FRANS
1847	crêpe	‘weefsel’ <FRANS
1847	cretonne	‘katoenen stof’ <FRANS
1847	madras	‘katoenen weefsel’
1847	tartan	‘Schotse wollen ruit’ <ENGELS
1847	tricot	‘weefsel’ <FRANS
1858-1859	jute	‘vezelstof’ <ENGELS
1860	pilo	‘weefsel’ <ENGELS
1860-1861	dril	‘gekeperd weefsel’ <DUITS
1861	rips*	‘geribde stof’
1881	mohair	‘weefsel van angorawol’ <ENGELS
1884	velvet	‘weefsel’ <ENGELS
1886	gonje	‘jute’ <INDONESISCH
1896	cheviot	‘wollen stof’ <ENGELS
1896	textiel	‘geweven stoffen’ <FRANS
1899	corduroy	‘koordmanchester’ <ENGELS
1899	jaeger	‘wollen weefsel voor ondergoed’
___		

1900	chiffon	‘weefsel’ <FRANS
1905	sisal	‘weefsel van bladvezel’
1908	tweed	‘weefsel’ <ENGELS
1910	loden	‘dichte stof’ <DUITS
1910	macramé	‘knoopwerk’ <FRANS
1911	canvas	‘sterk linnen weefsel’ <ENGELS
1912	bouclé	‘losse kaardgaren stof’ <FRANS
1917	denim	‘katoenen stof’ <ENGELS
1917	frotté	‘ruw weefsel’ <FRANS
1919	gabardine	‘waterdichte stof’ <ENGELS
1931	rayon	‘kunstzijde’ <ENGELS
1946	nylon	‘kunststof’ <ENGELS
1950	vinyl	‘kunststof’
1957	terlenka	‘kunststof’
1957	dralon	‘kunststof’ <DUITS
1961	lamé	‘weefsel met goud- of zilverdraad’ <FRANS

1961	polyester	‘kunststof’
1970	ribcord	‘op ribfluweel lijkend weefsel’
1974	acryl	‘kunststof’

Kleding, maar ook doeken, dekens, lakens, tapijten en dergelijke vormen basisbehoeftes van de mens. Het vervaardigen hiervan is zeer arbeidsintensief en het vergt allerlei gespecialiseerde werkzaamheden (het scheren van de schapen, het wassen van de wol, het vollen of walken van de wol, het spinnen en weven, het verven van wol of laken). Daarom werd al vroeg duidelijk dat het niet rendabel was om alleen voor de eigen familie stoffen te maken. In de loop van de Middeleeuwen ontstond een taakverdeling en werd het weven en spinnen de eerste industrie. Behalve wol gebruikte men ook plantaardige vezels zoals vlas en katoen, en zijde van de zijderups. Katoen en zijde werden ingevoerd en golden als luxeartikelen die slechts bereikbaar waren voor de happy few.

Weven en spinnen gebeurt al heel lang: in het Indo-europees bestonden al woorden voor ‘weven’, ‘spinnen’, ‘naaien’ en ‘wol’. Weven is ontstaan uit vlechten, en in het Indo-europees bezat het werkwoord waarop Nederlands *weven* teruggaat, dan ook beide betekenissen. Aanvankelijk spon men met een handspindel en spinrol. In de dertiende eeuw werd het *spinnewiel* in West-Europa bekend (in mijn bestand gedateerd op 1573, maar het nu verdwenen synoniem *spinrad* dateert al van 1450). Het spinnewiel maakte het mogelijk het werk te mechaniseren, en met een spinnewiel kon men tweemaal zoveel spinnen als met de hand. Het duurde overigens even voordat het spinnewiel algemeen geaccepteerd was, en voordat het optimaal werkte. Of het een zelfstandig bedenksel was of via Italiaanse kooplieden overgenomen van de Arabieren of de Chinezen, is niet zeker. Ook het weefgetouw, dat ouder is dan het spinnewiel, is waarschijnlijk uit Azië overgenomen. De oudste benaming was simpelweg *getouw*; die is al in de dertiende eeuw aangetroffen. De samenstelling *weefgetouw*, tegenwoordig de normale benaming, heb ik in 1477 gevonden. In de dertiende eeuw werd in Vlaanderen het weefgetouw verbeterd: met het Vlaamse weefgetouw kon men bredere stofbanen weven, en dit weefgetouw moest dan ook door twee personen bediend worden.[45]

Eeuwenlang is de textielindustrie voor vele landen een belangrijke bron van inkomsten geweest, ook voor de Lage Landen. In de Middeleeuwen, tot eind zestiende eeuw toen de Spanjaarden het heft in handen namen, was Vlaanderen vermaard om zijn lakenindustrie en toonaangevend in Europa. De omringende landen Frankrijk en Duitsland namen woorden op dit terrein uit het Nederlands over. Duits *Flor, Kattun, Watte* en *Zitz* komen van Nederlands *floers, katoen, watten* en *sits*. Ontleningen die geen stofnamen aanduiden maar wel met de textielindustrie samenhangen, zijn *Köper* van *keper, Salband* van *zelfegge* ‘rand van stuk geweven materiaal om rafelen te voorkomen, zelfkant’ en *Stramin* van *stramien*.

Het oudste woord op textielgebied in het Nederlands is gedateerd op basis van een Franse bron: *vilt* is door het Frans uit het Frankisch geleend (zie hoofdstuk 2) en al gedateerd op 1091-1100. De Nederlandse textielinvloed op het Frans duurt al tien eeuwen: de jongste door het Frans geleende stofnaam is *terlenka* in 1960. In het

Frans bestonden opvallend veel Nederlandse geoniemen voor soorten linnen (de meeste van deze woor-

den zijn inmiddels verouderd of historische termen geworden): *hollande* was fijn linnen; *brabantes* was een soort weefsel van vlas, gemaakt in Brabantse steden; *bolduc* was een linnen of katoenen lint, van *Bois-le-Duc*, de Franse naam voor 's-Hertogenbosch; in Frans dialect werd *bergopzoom* voor een soort kant gebruikt; en tot op heden wordt *popeline* gebruikt voor fijn weefsel: het woord is afgeleid van de Vlaamse stad Poperinge, die in de Middeleeuwen beroemd was om de stoffen die er gemaakt werden. In Frans dialect bestonden *dighedune* en *douke* (ook anders gespeld) voor ‘dikdun’, een soort stof, en ‘doek’. Frans *nope* ‘kleine wolvlok’ ten slotte is ontleend aan *nop*.

Tussen de Lage Landen en Engeland was de band in de Middeleeuwen, tot ongeveer 1700, bijzonder nauw, en wel vooral op het gebied van de lakenindustrie. Toen Willem van Normandië in 1066 koning van Engeland werd, trokken in zijn kielzog veel Vlamingen uit zijn hof met hem mee naar Engeland. Willem bouwde versterkingen en gaf zijn soldaten land om zich te vestigen, en de soldaten werden landeigenaren. Zo rezen ze snel in aanzien, en als gevolg hiervan voegden vele immigranten uit de gebieden van herkomst zich bij hun landgenoten. De Vlamingen woonden verspreid over geheel Engeland. In de twaalfde eeuw waren er ruim vijftig kleine Vlaamse nederzettingen in Engeland en Ierland. De Vlamingen introduceerden nieuwe vormen van nijverheid, waarvan weven de belangrijkste was. Zij waren namelijk in industrieel opzicht de meerderen van de Engelsen. Voor de lakenindustrie was de wolhandel tussen Engeland en Vlaanderen belangrijk. In de dertiende eeuw ontwikkelden de Vlamingen de schapenfokkerij in Engeland, zodat minder wol behoefde te worden ingevoerd. In de veertiende eeuw lokte Edward III veel Vlaamse wevers naar Engeland met beloften over een rijk en mooi leven aldaar. Duizenden Vlamingen gaven aan zijn oproep gehoor. In de vijftiende eeuw en vanwege de politieke situatie en de Spaanse bedreiging vooral in de zestiende en zeventiende eeuw, trokken veel Vlamingen, maar ook Nederlanders naar Engeland, voornamelijk wevers maar ook andere handwerkslieden.

Het wekt dus geen verbazing dat het Nederlands veel invloed op de Engelse textielterminologie heeft gehad. Sommige woorden zijn inmiddels verouderd, samen met de industrie zelf: tegenwoordig worden vooral kunststoffen gebruikt en in Nederland is geen industrie van betekenis meer - in België ligt dat anders. De volgende Engelse woorden zijn aan de Nederlandse textielindustrie te danken: *flock* (van *vlok*), *selvage, selvedge* (van *zelfegge* ‘zelfkant’), *spool* (van *spoel*), *to walk* ‘vollen’ (van *walken*). Aan stofnamen: *bay* (van *baai*), *duck* (van *doek*), *duffel* (naar de Brabantse plaatsnaam Duffel), *cambric* (naar de Noord-Franse stad Kamerijk), *lake* (van *laken*) en *tick* (van *tijk*).

In de zestiende en zeventiende eeuw voerde Nederland ook stoffen uit, vandaar de Indonesische woorden *duk* ‘doekje, maandverband’ (van *doek*), *laken* (van *laken*), *linen* (van *linnen*), *satin* (van *satijn*). In het Japans vinden we onder andere *rāken* (van *laken*), *rinneru* (van *linnen*), *sāi* (van *saai*), *saten* (van *satijn*) en *zukku* (van *doek*). Het Russisch spreekt of sprak van *bumazeja* (van *bombazijn*), *kamlot* (van *kamelot*), *karazeja* (van *karsaai*), *kipor* van *keper, plis* (van *pluis*) en *tik* (van *tijk*).

Dit alles ten bewijze dat de Lage Landen hun mannetje stonden in de textielindustrie. Maar deze industrie was van oudsher internationaal. Veel van de woorden die het Nederlands heeft uitgeleend, zijn eerst door het Nederlands uit een andere taal overge-

nomen. Vaak was er sprake van tweerichtingsverkeer: we brachten diverse stoffen en stofnamen naar bijvoorbeeld Indonesië, maar we namen *batik* en *gonje* mee terug. Ook met Engeland bestond een druk ruilverkeer: 16 stofnamen zijn geleend uit het Engels. Maar verreweg de grootste invloed ging uit van Frankrijk, tenslotte hét land dat op het gebied van de mode in West-Europa eeuwenlang de toon aangaf: uit het Frans komen 36 woorden (inclusief *taf* als verkorting van *taffetas*). De Duitse textielindustrie heeft voor ons nooit veel betekend: uit het Duits komen *dralon, dril, loden* en het pseudo-Duitse *jaeger* (dat in het Duits als stofnaam niet bekend is, alleen als persoonsnaam van de arts G. Jaeger (1832-1917), die het dragen van wollen ondergoed propageerde). Uit het Latijn komen nog de heel oude leenwoorden *scharlaken* en *zijde*, uit het Arabisch *atlas* en uit het Italiaans *brokaat*.

Hoewel de Lage Landen, zoals we zagen, een belangrijke rol in de lakenindustrie speelden, zijn er op dit terrein meer geleende woorden dan inheemse. Inheems zijn *doek, duffel, lijnwaad, laken, linnen, neteldoek, rips, twijn, vilt* en *wol*. Het fraaie *kant*, waar België zo beroemd om is, is een speciale betekenis van het Latijnse leenwoord *kant* ‘zijde, rand’ - een betekenis die in het Nederlands is ontwikkeld. *Terlenka* is in het Nederlands gemaakt, van uitheemse woorden. Ook de andere kunstvezelstoffen zijn vormingen van vreemde talen (die ook nog in andere talen gemaakt zijn): *acryl, polyester, vinyl*.

Veel stofnamen zijn genoemd naar de plaats van herkomst, dat wil zeggen de plaats waar ze vervaardigd werden of waarvandaan ze verhandeld werden. Niet altijd is die plaats van herkomst gemakkelijk herkenbaar. *Angora* is een oude naam voor de Turkse stad Ankara, *cretonne* is vernoemd naar het Normandische dorp Creton, *damast* komt van het Syrische Damascus, *gaas* verwijst naar Gaza in het Egyptisch-Israëlische grensgebied, *kasjmier* is vernoemd naar het Indiaas-Pakistaanse gebied van die naam, in *karsaai* zit de Engelse plaats Kersey in Suffolk verborgen, *madras* heet naar een Indiase plaats, *mousseline* is vernoemd naar de stad Mosul aan de Tigris, in *popeline* zit de Vlaamse stad Poperinge, *sisal* heet naar een plaats op het schiereiland Yucatán in Mexico, en in *tule* zit de stad Tulle in het Franse departement Corrèze. *Satijn* is via het Frans uit het Arabisch overgenomen, waar het *a□las zaitūnī* luidde, ofwel ‘weefsel van Zaitūn’, de Arabische naam voor de middeleeuwse Chinese uitvoerhaven Tzu t'ing (Chin chiang). *Serge* is eigenlijk ‘de Chinese’. Het woord gaat via Frans en Latijn terug op Grieks *sèrikos* ‘zijde’, van *Sères* ‘Chinezen’, eigenlijk ‘het land van de zijde’. Dit is ontleend aan Chinees *se-or*, zoals de Chinese kooplui heetten, een afleiding van Chinees *se* ‘zijde’ met het Noordchinese achtervoegsel *-or*.[46]

Manchester ‘katoenfluweel’ is naar de plaatsnaam in Groot-Brittannië genoemd, maar de Engelsen zelf kennen de naam niet (zij noemen deze stof *corduroy* of *velveteen*). Ook *ribcord* is pseudo-Engels, en ook hiervoor gebruiken de Engelsen *corduroy. Denim* is een verkorting van Frans *serge de Nîmes* ‘stof uit Nîmes’, een Zuid-Franse plaats. Indirect is *cheviot* naar een plaats genoemd: het gaat om de wol van de cheviotschapen uit de *Cheviot Hills*, die de grens vormen tussen Northumberland en Schotland.

Net als *jaeger* is ook *batist* naar een persoon genoemd, hoewel dat gezien de ouderdom van *batist* moeilijker is te bewijzen. Volgens de overlevering is *batist*

genoemd naar de wever *Baptiste*, letterlijk ‘Doper, Gedoopte’, die in de dertiende eeuw in Kamerijk

werkte. *Merinos* is genoemd naar de Arabische stam van de Mariniden, die tot 1465 Marokko beheersten.

De stofnamen zijn over de eeuwen verdeeld, en er dateren al veel namen uit de Middeleeuwen. De dertiende en zeventiende eeuw leveren ieder ca. 10 woorden (en de meeste inheemse woorden komen uit deze twee eeuwen), maar de negentiende eeuw spant de kroon met 25 woorden. Dit kan te danken zijn aan een toename van de handel, maar daarnaast zullen de mechanisering van het weven en spinnen, die in deze eeuw plaatsvond, en de uitvinding van de naaimachine invloed hebben gehad. In de negentiende eeuw nam het machinale spinnen en weven een grote vlucht. De twintigste eeuw levert 19 woorden; uit deze periode stammen allerlei nieuwe kunstvezelstoffen - die vaak een korte levensduur hebben voordat ze door een nóg betere kunstvezelstof vervangen worden. In dit opzicht is mijn bestand beslist niet compleet. Het *Winkler Prins jaarboek 1958* noemt bijvoorbeeld *acrybel, acrilan, crylon, dacron, diolan, dolan, enkalon, mirlon, nymcrylon, orlon, pan, perlon, rilsan, tergal, terital* en *terylene*. De meeste van deze namen hebben het grote publiek nooit bereikt.

4.1.10 Voortbewegen

Als voorbeeld van woorden die met voortbewegen of transport te maken hebben, geef ik de namen voor transportmiddelen. Omdat deze nauw samenhangen met de ontwikkeling van de energiebronnen, geef ik eerst een overzicht van de aandrijfkrachten die in de loop van de tijd zijn gebruikt.[47]

Aandrijfkrachten

838	wagen*	‘voertuig’
___		
1240	kar	‘voertuig’ <LATIJN
1248-1271	windmolen	‘door de wind aangedreven molen’
1271	watermolen	‘door water aangedreven molen’
___		
1343-1345	kruiwagen*	‘eenwielig voertuig’
___		
1407	ploegpaard	‘paard dat een ploeg voorttrekt’
1422	trekpaard	‘paard dat een voertuig voorttrekt’

1623	veer*	‘spiraalvormige opgerolde stalen strook voor aandrijving van mechanismen’
1694	gewicht*	‘zwaar voorwerp voor aandrijving van mechanismen’
1736	slingeruurwerk	‘uurwerk waarvan de gang door een slinger wordt geregeld’
1779	stoommachine	‘door stoom aangedreven machine’
1872	elektromotor	‘machine die beweegkracht geeft door elektrische stroom’
1892	gasmotor	‘door brandbaar gas aangedreven machine’

1892	motor	‘machine die beweegkracht levert, stuwende kracht’ <LATIJN
1892	petroleummotor	‘door met lucht vermengde petroleum aangedreven motor’
___		
1900	benzinemotor	‘met benzine aangedreven explosiemotor’
1910	dieselmotor	‘door gasolie aangedreven motor’ <DUITS
1915	tweetaktmotor	‘motor waarbij de zuiger eenmaal op- en neergaat bij elke explosie’ <DUITS
1945	atoombom	‘nucleaire bom’ <ENGELS
1950	kernenergie	‘energie die vrijkomt bij de splitsing van atoomkernen’
1950	reactor	‘toestel waarin chemische, fysische of nucleaire reactie plaatsheeft’ <ENGELS
1950	straalmotor	‘door sterk verhitte gassen aangedreven motor’
1957	kernreactor	‘toestel dat energie levert door de splijting van atoomkernen’
1961	atoomreactor	‘kernreactor’
1961	raketaandrijving	‘aandrijving van lucht- of ruimtevaartuig d.m.v. snel uitstromende gassen’
1974	snellekweekreactor	‘kernreactor die nieuw splijtmateriaal aanmaakt’
1974	stirlingmotor	‘soort motor’
1976	wankelmotor	‘motor met roterende gasverdringer’

De oudste aandrijfkracht was spierkracht: een voertuig getrokken door een mens of een dier: *kar, kruiwagen, wagen*. De wagen was al bekend bij de Indo-europeanen: zij bezaten woorden voor ‘rijden’, voor ‘wiel’ (ons *rad*; het ging om massieve

schijfwielen) en voor ‘as’ (ons *as*). De wagens werden eerst door ossen en latere door de snellere paarden getrokken.[48]

In het Nederlands bestonden in de Middeleeuwen al de benamingen *ploegpaard* en *trekpaard*, waarmee een onderscheid gemaakt werd met het rijpaard. Al vroeg maakte men gebruik van de elementen, ergo de *windmolen* en de *watermolen*. Vóór die tijd werden molens met de hand of door een paard of os rondgedraaid.[49]

In de zeventiende eeuw ontdekte men dat een *veer* en een *gewicht* gebruikt konden worden voor de aandrijving van mechanismen. Christiaan Huygens (1629-1695) speelde hierin een belangrijke rol, en hij was tevens de verbeteraar van het *slingeruurwerk*, dat hij echter *slingerwerk* noemde (vandaar dat *slingeruurwerk* pas in 1736 is gedateerd).

De *stoommachine* werd eind achttiende eeuw in Engeland uitgevonden en direct bij ons bekend. Een *stoommachine* ontwikkelt drijfkracht met behulp van een zuiger en toevoer van stoom. Stoommachines werden onder andere in treinen en schepen gebruikt. Aan de uitvinding van de stoommachine (en later motoren) en de grootscheepse toepassing hiervan was de industriële revolutie te danken, die in Groot-Brittannië begon

en vervolgens ook andere landen, waaronder de Nederlanden, van een agrarische in een industriële samenleving omvormde.

Een nadeel van het gebruik van stoommachines was het geringe rendement en het explosiegevaar. Een verbetering was de *motor*, die eind negentiende eeuw werd uitgevonden, een drijfmachine die door gas en niet door stoom in beweging werd gebracht. Behalve gas werden ook andere energiebronnen gebruikt voor de krachtomzetting; de naam voor de bron vinden we terug als eerste lid in de nieuwe samenstellingen *elektromotor, gasmotor, petroleummotor, benzinemotor*. Verder werden er speciale drijftechnieken uitgevonden in de *tweetakt-, wankel-* en *stirlingmotor* - de laatste twee woorden genoemd naar de uitvinders ervan, evenals de *dieselmotor*.

Een geheel nieuwe, en zeer controversiële, manier om energie op te wekken is door de splitsing van atoomkernen, vandaar de benamingen *atoombom, atoomreactor, kernreactor* en *kernenergie*. De jongste aandrijfkracht, in dit geval voor ruimtevaartuigen, is de *raketaandrijving*.

Door mens of dier getrokken transportmiddelen

De aandrijfkrachten en de transportmiddelen die ze aandrijven, hangen ten nauwste met elkaar samen. Aanvankelijk ging men te voet, waardoor de actieradius van de mens zeer beperkt was. Daarna ging men wagens gebruiken, waarbij men de spierkracht van dieren inschakelde. De volgende transportmiddelen worden door de spierkracht van mens of dier getrokken:

838	wagen*	‘voertuig’
___		
1240	kar	‘voertuig’ <LATIJN
1266	slede, slee*	‘voertuig op ribben’
___		
1343-1345	kruiwagen*	‘eenwielig voertuig’
___		
1536	koets	‘rijtuig’ <DUITS
___		
1618	karos	‘rijtuig’ <FRANS
1630	span*	‘voorgespannen dieren, wagen met bespanning’
1641	calèche	‘licht rijtuig’ <FRANS
1677	sjees	‘rijtuigje’ <FRANS
1681	rijtuig*	‘door paarden getrokken voertuig voor mensen’

___

1707	voertuig*	‘gestel op wielen voor vervoer’
1731-1735	faëton	‘rijtuigje’ <ENGELS
1734	equipage	‘paard met rijtuig’ <FRANS
1740	arrenslee	‘door paarden over sneeuw voortgetrokken slee’
1775	diligence	‘wagen voor personen- en postvervoer’ <FRANS

___

1819	brommer	‘Amsterdams huurrijtuig’
1824	cabriolet	‘rijtuig’ <FRANS
1824	fiacre	‘huurrijtuig’ <FRANS
1824	vehikel	‘voertuig’ <LATIJN
1832	ar	‘door paarden over sneeuw voortgetrokken slee’
1832	droschke	‘huurrijtuig’ <DUITS

1832	landauer	‘rijtuig’ <DUITS
1843	tilbury	‘rijtuigje’ <ENGELS
1843	vigilante	‘huurrijtuig’ <FRANS
1856	barouchet	‘type rijtuig’ <FRANS
1872	victoria	‘type damesrijtuig’ <ENGELS
1880-1885	aapje*	‘huurrijtuig’
1883	dos-à-dos	‘rijtuigje’ <FRANS
1886	hansom	‘tweewielig rijtuigje’ <ENGELS
1888	sulky	‘tweewielig eenpersoonswagentje’ <ENGELS
1898	brik	‘rijtuig’ <ENGELS
___		
1903	brougham	‘type rijtuig’ <ENGELS
1907	trojka	‘rijtuig met driespan’ <RUSSISCH
1912	cab	‘huurrijtuig’ <ENGELS
1912	clarence	‘type rijtuigje’ <ENGELS
1912	dog-cart	‘licht rijtuig’ <ENGELS
1912	riksja	‘door man getrokken karretje’ <ENGELS
1912	sado	‘rijtuigje waarin de passagiers met de ruggen naar elkaar toe zitten’
1929	coureuse	‘licht rijtuig’ <FRANS
1937	deleman	‘rijtuigje’

Een paar algemene benamingen komen al in de Middeleeuwen voor: de inheemse woorden *slede, kruiwagen* en *wagen* en het Latijnse leenwoord *kar*. Uit de zeventiende eeuw stammen nog de inheemse woorden *rijtuig, span* en iets later *voertuig*. Inheems gevoeld wordt de *arrenslee*, die eigenlijk een *narrenslee* was. De naam verwees naar de pluimen op de kop van het paard en naar de rinkelbelletjes aan hoofdstel en leidsels: dit alles deed denken aan de kledij van narren. Na een tijdje zag men het verband met het ooit uit het Duits geleende *nar* niet meer, maar beschouwde men de *n-* als het lidwoord en meende men dat het *'n arrenslee* of *d'n arrenslee* was. Daarom luidt de huidige vorm *arrenslee*, later verkort tot *ar*.

Na de Middeleeuwen, maar vooral in de negentiende eeuw, nam het aantal soorten rijtuigen enorm toe. Een rijtuig was beslist óók een modeartikel, en het maken van een ritje buiten de stad was een bekend tijdverdrijf van de gegoede burgers. Of al deze rijtuigen in Nederland voorkwamen, betwijfel ik: een aantal zal alleen uit de literatuur bekend zijn geweest. Het aantal Franse en Engelse namen is vrijwel gelijk, maar er is een zeker verschil in tijd te zien: globaalweg dateren de meeste Franse rijtuignamen van voor de eerste helft van de negentiende eeuw, en de meeste Engelse van daarna. Duits komt op een veel lagere plaats. De *deleman* en de *brommer* zijn naar personen genoemd, het *aapje* heet zo naar het uniform van de koetsiers.

In de twintigste eeuw nam het aantal rijtuignamen snel af - veel namen zijn inmiddels zelfs totaal in de vergetelheid geraakt, waaruit ik ze nog eenmaal heb gehaald door ze hier te vermelden. Er kwamen nu namelijk transportmiddelen met andere aandrijfkrachten dan paarden- of menskracht. Rijtuigen waren vooral voor bemiddelden, de

actieradius ervan bleef relatief beperkt en er konden maar een klein aantal mensen in een rijtuig plaatsnemen. Door de industriële revolutie groeiden de steden. Hierdoor nam enerzijds de behoefte aan grootschalig, collectief vervoer naar de diverse steden toe en anderzijds de behoefte aan vervoer *binnen* de steden. Zo ontstond het openbaar vervoer.

Openbaar vervoermiddelen

1832	omnibus	‘openbaar vervoermiddel’ <FRANS
1839	trein	‘vervoermiddel over spoorrail’ <ENGELS
1847	locomotief	‘treintrekker’ <ENGELS
1864	expres(trein)	‘zeer snelle trein’ <ENGELS
1876	boemeltrein	‘stoptrein’ <DUITS
1884	tram	‘openbaar vervoermiddel’ <ENGELS
1887	bus	‘vervoermiddel’ <ENGELS
1899	pullman	‘spoorrijtuig’ <ENGELS
___		
1929	metro	‘ondergrondse’ <FRANS
1931	trolleybus	‘elektrische bus met bovengrondse leiding’ <ENGELS
1937	touringcar	‘autobus voor toeristische reizen’ <ENGELS
1970	intercity	‘sneltrein tussen grote steden’ <ENGELS
1976	dubbeldekker	‘autobus met twee verdiepingen’ <ENGELS
1986	hogesnelheidstrein	‘trein voor de grote afstand die meer dan 200 km/u rijdt’
1990	flitstrein	‘hogesnelheidstrein’
___		
2000	light-railtrein	‘openbaar vervoer tussen trein en tram in’

Hoewel sommige rijtuigen ook wel zo gebruikt werden, is het eerste openbaar vervoermiddel in de betekenis die we er nu aan hechten, de negentiende-eeuwse

omnibus. Deze werd getrokken door paarden en onderhield lijndiensten. Hij werd opgevolgd door de paardentram. In de jaren negentig van de negentiende eeuw kwamen de (stoom- en elektrische) *tram* en de *bus* op. Voor vervoer over grotere afstand, tussen steden, was inmiddels de *trein* in gebruik genomen. In de twintigste eeuw komen de *metro* en de *trolleybus* op. Na de Tweede Wereloorlog zijn talloze varianten van *trein* en *bus* opgekomen, maar mijn bestand geeft hiervan slechts een kleine selectie (*dubbeldekker, hogesnelheidstrein, intercity, flitstrein*), onder andere omdat het ene vervoermiddel nog niet is uitgevonden of het wordt alweer door een ander vervangen.

In de benamingen van het openbaar vervoer heeft het Engels duidelijk de overhand: alle woorden komen uit het Engels, op twee uit het Frans en één uit het Duits na. Inheemse benamingen zijn er niet.

Fietsen en opvolgers

Mede als reactie op het openbaar vervoer kwam ook de behoefte aan individueel vervoer over grotere afstand op. In die behoefte werd voorzien door de fiets, iets later de auto en daarna het vliegtuig. Alle drie deze vervoermiddelen begonnen als sport voor gefortu-

neerden, en de fiets en auto eindigden als transport voor iedereen.

Aan benamingen voor fietsen en opvolgers kennen we:

1824	draisine	‘loopfiets’ <DUITS
1867	vélocipède	‘primitieve fiets’ <FRANS
1869	driewieler*	‘voertuig met drie wielen’
1869	rijwiel*	‘fiets’
1869	tweewieler*	‘rijwiel of ander voertuig met twee wielen’
1886	fiets	‘rijwiel’ <?
1888	rolschaats	‘schaats op wieltjes’
1889	tandem	‘tweepersoonsfiets’ <ENGELS
___		
1902	motorfiets	‘tweewielig motorvoertuig’ <?
1920	autoped	‘step’ <FRANS
1935	step	‘autoped’
1950	bromfiets	‘fiets met motor’ <?
1951	scooter	‘tweewielig motorvoertuig’ <ENGELS
1953	solex	‘bromfiets met voorwielaandrijving’
1961	betjah	‘fietstaxi’ <INDONESISCH
1961	brommer*	‘bromfiets’
1969	skeeler	‘soort rolschaats’ <ENGELS
1975	snorfiets	‘fiets met hulpmotor’ <?
1984	moped	‘bromfiets’ <DUITS OF ZWEEDS
1984	skateboard	‘schaatsplank’ <ENGELS
1989	mountainbike	‘terreinfiets’ <ENGELS
1992	pedalo	‘waterfiets’ <FRANS
1992	rollerskate	‘rolschaats’ <ENGELS
1993	citybike	‘fiets voor in de stad’ <ENGELS

1995	brommobiel	‘vierwielig gesloten voertuig met bromfietsmotor’
1999	skate	‘rolschaats’ <ENGELS
___		
2000	flitsstep	‘opklapbare twee- of driewieler’
2000	skatescooter	‘step met één wieltje voor en achter’ <ENGELS

De eerste fiets was een *draisine* of loopfiets, maar de volgende uitvoering werd voortbewogen door te trappen op pedalen en werd *vélocipède, rijwiel* of *fiets* genoemd. De herkomst van de benaming *fiets* is tot op heden onopgehelderd, en dat zal wel zo blijven. Waar *rijwiel* vandaan komt, is wél bekend: de naam is gemunt door de Utrechtse letterkundige Alfred Buijs.[50] Dit is echter een ambtenarenwoord gebleven.

Begin twintigste eeuw werd de fiets gemotoriseerd, waarmee dus de essentie - de voortbeweging door mankracht - teloorging. Zo kregen we de *motorfiets, bromfiets, scooter, solex, brommer, snorfiets, moped* en de overdekte *brommobiel*. Bovendien kwamen er verschillende soorten fietsen, zoals - de lijst is zeker niet uitputtend - de *tandem, betjah, mountainbike, pedalo* en de *citybike*.

Daarnaast was de fiets het startpunt van de uitvinding van allerlei alternatieve vervoermiddelen die door mankracht worden aangedreven, zoals de *rolschaats, autoped, step* - alle drie eerst kinderspeeltuig en tegenwoordig vervoermiddelen voor volwassenen -, *skeeler, skateboard, rollerskate, skate, flitsstep* en *skatescooter*. De huidige populariteit van dergelijke vervoermiddelen is ongetwijfeld te danken aan twee zaken: de parkeerproblemen in de grote steden en de hang naar gezondheid en lichaamsbeweging van de moderne mens.

De oudste fietsnamen komen uit het land van oorsprong: de *draisine* uit Duitsland (genoemd naar de uitvinder Karl Freiherr Drais von Sauerbronn), de *vélocipède* uit Frankrijk. Maar de meeste namen (9) zijn ontleend aan het Engels. Er zijn enkele inheemse benamingen: *brommer, driewieler, rijwiel, tweewieler* en in het Nederlands gemaakte samenstellingen van ooit geleende woorden: *brommobiel, flitsstep* en *rolschaats*.

Auto's

Iets later dan de fiets werd de *automobiel* uitgevonden, letterlijk de ‘zelfbeweger’, die aangedreven werd door een *motor*, een ingebouwd voortstuwingsmechanisme, en al gauw in verkorte vorm *auto* werd genoemd. Daarvan kwamen vanaf eind negentiende eeuw vele soorten en modellen voor (waarvan in mijn bestand slechts een selectie):

1897	automobiel	‘motorrijtuig’ <FRANS
1899	auto	‘wagen’
1899	camion	‘vrachtwagen’ <FRANS
___		
1905	motorrijtuig	‘officiële benaming voor auto’s en motorfietsen'
1910	limousine	‘gesloten luxeauto’ <FRANS
1910-1914	ambulance	‘ziekenauto’ <FRANS
1911	taxi	‘huurauto met chauffeur’ <FRANS
1916	tank	‘legervoertuig’ <ENGELS
1928	tractor	‘trekker van voertuigen’ <ENGELS
1929	cabriolet	‘auto met opvouwbaar dak’ <FRANS
1929	sedan	‘een auto’ <FRANS
1931	truck	‘vrachtwagen’ <ENGELS

1934	aanhangwagen	‘wagen die door andere wordt voortgetrokken’ <DUITS
1934	dragline	‘graafmachine’ <ENGELS
1934	pantserwagen	‘gepantserde en bewapende auto’ <DUITS
1936	roadster	‘open tweepersoons sportauto’ <ENGELS
1938	trailer	‘oplegger’ <ENGELS
1940	caravan	‘kampeerwagen’ <ENGELS
1940	combine	‘maaidorser’ <ENGELS
1940-1945	pantser	‘tank’ <DUITS
1944	jeep	‘legerauto’ <ENGELS
1946	carrier	‘draagwagen’ <ENGELS
1950	bulldozer	‘grondschuiver’ <ENGELS

1950	two-seater	‘voertuig met twee zitplaatsen’ <ENGELS
1953	stationcar	‘personenauto met uitgebreide achterzijde’
1959	skelter	‘motorwagentje’ <ENGELS
1961	kart	‘skelter’ <ENGELS
1961	pick-up	‘kleine open vrachtauto’ <ENGELS
1970	bolide	‘raceauto’ <FRANS
1979	deux-chevaux	‘type personenauto’ <FRANS
1984	camper	‘kampeerwagen’ <ENGELS
1984	stockcar	‘gewone auto, gebruikt in races’ <ENGELS
1989	shovel	‘laadschop op rupsbanden’ <ENGELS
1991	treintaxi	‘goedkope taxi in aansluiting op treinreis’
1998	schicht*	‘oude auto’

Dat Nederland zijn sporen op autogebied heeft verdiend, blijkt niet uit deze gegevens. Toch heeft Nederland twee eigen automerken gehad; de Spijker, die van 1900 tot 1927 werd vervaardigd, en de Daf, die tussen 1958 en 1975 werd geproduceerd. Verreweg de meeste automobielbenamingen komen uit het Engels, twee keer meer dan uit het Frans. De beide wereldoorlogen hebben de auto-industrie een forse impuls gegeven, en bovendien gezorgd voor een aantal nieuwe leenwoorden: de Engelse *tank* in de Eerste Wereldoorlog (en misschien ook *tractor*), het Duitse *pantser* ‘tank’ en de Engelse *jeep* (en misschien *bulldozer* en *carrier*) uit de Tweede Wereldoorlog. Uit die laatste oorlog kennen we ook de *autobaan* (1940). Vanaf de jaren zestig werd de auto langzamerhand een vervoermiddel voor het hele volk en volgden de merken en modellen elkaar in snel tempo op, evenals de veiligheidsmaatregelen (*bumper* 1938, *airbag* 1994) en de franjes (*spoiler* 1968, *hatchback* 1978).

Vliegtuigen

In de negentiende eeuw werd geëxperimenteerd met de ballonvaart; nadeel van de ballonnen was hun onbestuurbaarheid. Daarom verving men ze door luchtschepen, die een motor bezaten.

Begin twintigste eeuw drong de uitvinding van de vliegmachine in Nederland door; de eerste vlucht op Nederlands grondgebied vond in 1909 plaats. Later wist

men dankzij de raketaandrijving door de atmosfeer te breken, en in 1969 landden de Amerikanen op de maan.

Het vliegen leverde de volgende woorden op:

1831	luchtballon	‘luchtvaartuig waaraan een mand hangt’
1862	luchtschip*	‘bestuurbaar luchtvaartuig’
___		
1900	helikopter	‘hefschroefvliegtuig’ <FRANS
1909	tweedekker*	‘vliegtuig’
1909	zeppelin	‘luchtschip’ <DUITS
1911	aëroplaan	‘vliegmachine’ <FRANS
1911	biplaan	‘tweedekker’ <ENGELS

1911	vliegtuig*	‘vliegmachine met vaste vleugels’
1950	stuka	‘duikbommenwerper’ <DUITS
1953	straaljager*	‘jachtvliegtuig met straalmotor’
1956	jet	‘straalvliegtuig’ <ENGELS
1957	spoetnik	‘kunstmaan’ <RUSSISCH
1961	satelliet	‘kunstmaan’ <ENGELS
1966	jumbojet	‘zeer groot straalvliegtuig’ <ENGELS
1982	ruimteveer*	‘raketvliegtuig voor buitenaards verkeer’
1982	spaceshuttle	‘ruimteveer’ <ENGELS

Aanvankelijk aarzelde men over de benaming van het vliegtuig tussen onder andere het Franse *aëroplaan*, het Engelse *biplaan* en de Nederlandse benamingen *tweedekker* en *vliegtuig*.[51] De inventiviteit ging zelfs zo ver dat iemand voorstelde om het vliegtuig een *fluks* te noemen, naar analogie van *fiets*, en met verwijzing naar de hoge snelheid.[52] Daarbij zal zeker het purisme een rol gespeeld hebben, dat in deze periode veel aanhangers bezat. In 1907 verscheen *De kleine zuiveraar. Een gids ter verbanning van vreemde woorden uit de Hollandsche taal*, waarin onder andere voorgesteld werd het woord *automobiel* door *tuf-tuf* te vervangen en *telefoneren* door *draadspreken*.[53] Denk ook aan de benaming *plof*, waarvan de *Winkler Prins van het jaar 1959* zegt: ‘vroeger vrij algemeen gebruikte, populaire benaming voor motorfiets; thans in verscheidene streken van Nederland ook of uitsluitend gebruikt voor bromfiets’.

Uiteindelijk won het woord *vliegtuig* het. Dit woord bestond overigens al sinds 1663, maar duidde toen alles aan wat in de lucht bewoog, zoals ballonnen en dergelijke. Ook over de benaming van de bestuurder van een vliegtuig aarzelde men aanvankelijk: in 1910 vinden we *aviateur* en *vliegenier*, pas in 1924 doet *piloot* zijn intrede.

De hier genoemde vliegtuigwoorden zijn deels inheems en verder komen ze min of meer gelijkelijk uit de talen Frans en Duits, maar het Engels heeft de meeste woorden geleverd. Er zijn overigens veel meer moderne merknamen, die veelal Engels zijn. De wedloop in de ruimtevaart die de Russen en Amerikanen hielden, blijkt uit de naast elkaar bestaande benamingen *spoetnik* - *satelliet*, en *kosmonaut* - *astronaut* voor ‘ruimtevaarder’, beide uit 1961.

De oudste vervoermiddelen waren dus paard-en-wagen, gevolgd door luxueuzere uitvoeringen in de vorm van een rijke variatie aan rijtuigen. Daarna kwamen de vervoermiddelen die we nu dagelijks om ons heen zien: openbaar vervoermiddelen, (gemotoriseerde) fietsen, auto's en vliegtuigen. Het is niet toevallig dat deze allemaal ongeveer vanaf 1880 optreden: enerzijds maakte de ontwikkeling van de techniek

nieuwe aandrijfmethoden mogelijk, anderzijds had de industrialisatie een enorme invloed op de structuur van het leven: eind negentiende eeuw trokken Nederlanders in groten getale naar de steden, die aantrekkingskracht hadden omdat zich hier de industrieën, middelbare scholen en centra van cultuur bevonden, zoals schouwburgen, musea, concert- en operahuizen, grand cafés.

Terzijde zij opgemerkt dat deze ontwikkeling - industrialisatie, urbanisatie, mobili-

teit van de bevolking en oprichting van onderwijsinstellingen - ook een belangrijke invloed had op het taalgebruik. Tot de negentiende eeuw bestond er een geschreven standaardtaal, maar de spreektaal varieerde per gebied en stad. Vanaf halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, die langzamerhand, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit door trein en bromfiets, verhuizingen en migratie binnen Nederland (onder andere vanwege de industrialisatie), en ten slotte door de radio, zich steeds meer uitbreidde ten koste van de dialecten.

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten radicaal. In plaats van een tegenstelling tussen stad en platteland onstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Er trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal, namelijk van de arbeiders. De kloof tussen deze stadstaal of groepstaal van de lagere sociale klasse (sociolect) en de gesproken eenheidstaal van de gegoede opgeleide burgers werd steeds groter. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Haags, Utrechts en Rotterdams.[54]

4.1.11 Scheepvaart

Een nog niet genoemd transportmiddel is het schip. Ook daarvan kennen we vele soorten en namen.

Schepen

De voortbeweging van schepen heeft de ontwikkeling van aandrijfkrachten nauwgezet gevolgd. De oudste kracht was de spierkracht, nodig voor roeien en trekken. Deze manier van voortbewegen was al bij de Indo-europeanen bekend: zij bezaten woorden voor ‘schip’, ‘roeien’ en ‘roeiriem’.[55] De Germanen maakten ook gebruik van de windkracht en kenden zeilboten. In de Middeleeuwen werden zowel roei-, trek- als zeilschepen gebruikt; de benamingen *zeilschip, roeiboot* en *trekschuit* zijn weliswaar jonger (zestiende en zeventiende eeuw), maar de enige reden daarvoor is dat het eerder niet nodig was een onderscheid te maken: ieder schip was een zeilschip. Pas in de zeventiende eeuw ging men - soms - vaartuigen onderscheiden op basis van de wijze van voortbeweging. Hoe belangrijk *varen* vroeger was, blijkt uit het feit dat *varen* vroeger ‘gaan’ in het algemeen betekende (een betekenis die is blijven voortleven in de samenstellingen *bedevaart, hemelvaart, uitvaart*). Omdat dat ‘gaan’ meestal over water was, ging de betekenis van *varen* van ‘gaan’ naar ‘gaan over water’.

Later ging men over op voortbeweging door middel van een machine: eerst met stoom (de *stoomboot*), daarna met een motor (*motorboot*) en tenslotte met kernenergie (*kern-* en *atoomonderzeeër*).

Het aantal scheepsnamen in het Nederlands is heel groot, wat natuurlijk voor de hand ligt gezien onze waterrijke omgeving en ons zeevaartverleden. Voor de overzichtelijkheid verdeel ik de benamingen in twee delen. Eerst komen de inheemse

woorden, in het Nederlands gemaakte afleidingen van leenwoorden en de woorden waarvan de herkomst onbekend is. Dat zijn:

Inheemse scheepsnamen

1076-1100	schip*	‘vaartuig’
___		
1163	schuit*	‘vaartuig’
1174	veer*	‘pont’
___		
1252	pleit	‘vaartuig’ <?
1287	vlet*	‘vaartuig’
___		
1317	schouw*	‘boot’
1376-1400	vloot*	‘samen varende schepen’
1390	boot	‘vaartuig’ <?
___		
1475	boeier	‘vaartuig’
1477	pink	‘vaartuig’ <?
1485	vlot*	‘drijvend plankier’
___		
1520	aak*	‘schip’
1521	haringbuis	‘schip voor haringvangst’
1527	smak*	‘scheepstype’
1528	jacht*	‘vaartuig’
1573	zeilschip*	‘schip dat door windkracht vaart’
1575	vlieboot	‘scheepstype’ <?
1577	poon	‘vaartuig’ <?
1588	kaag*	‘vaartuig’
1588	sloep	‘vaartuig’ <?
1590	schokker	‘schip’
___		
1625	vaartuig*	‘schip’
1634	kruiser	‘oorlogsschip’
1634	lichter*	‘vaartuig voor vervoer van lading van zeeschepen’

1642	fluitschip	‘vrachtschip’
1642	roeiboot	‘boot die door riemen wordt voortbewogen’ <?
1656	trekschuit*	‘door mensen of paarden voortgetrokken vaartuig’
1670	snauw*	‘type schip’
1684	eiker*	‘vrachtschip’
1688	hoogaars	‘vissersschip’
___		
1702	bijlander*	‘platboomd vaartuig’
1741	snip*	‘schuit (met puntige steven)’
1750	kof(schip)*	‘zeilschip’
___		
1849	botter*	‘vaartuig’
1864	punter	‘vaartuig’
1871	bom*	‘vissersvaartuig’
1889	kwak*	‘vissersvaartuig’
___		
1914	motorboot	‘vaartuig dat wordt voortbewogen door een motor’

1973	mammoettanker	‘zeer grote tanker’
1976	finnjol	‘type van jol’
1979	kernonderzeeër	‘door kernenergie voortbewogen onderzeeboot’
1984	atoomonderzeeër	‘door kernenergie voortbewogen onderzeeboot’

Inheems gevoelde afleidingen van oorspronkelijke leenwoorden zijn *boeier* van *boei* (de boorden van het vaartuig zijn met planken opgeboeid ofwel verhoogd), *fluitschip* van *fluit* (vanwege de vorm), *kruiser* van *kruisen* ‘zich kruiselings bewegen’ en *schokker* van *Schokland. Haringbuis* is een tautologische samenstelling van *buis* ‘haringschuit’, dat een Frans leenwoord is. Van opvallend veel scheepsnamen is de herkomst onbekend: *boot* (en dus ook *roeiboot* en *vlieboot*, waarvan het eerste deel van *vlieten* ‘stromen’ is afgeleid), *pink, pleit, poon* en *sloep*. De naam *kof* is verwant met *kuif* en eigenlijk alleen bekend gebleven uit *'t kofschip*, dat alle Nederlandse stemloze medeklinkers bevat en daarom als ezelsbruggetje wordt gebruikt bij het bepalen van voltooide deelwoorden: als de stam van een werkwoord eindigt op een medeklinker uit *'t kofschip*, dan eindigt het voltooid deelwoord op een *-t*, dus: *strafte* van *straffen* maar *leefde* van *leven*.

Alle eeuwen hebben inheemse scheepsnamen opgeleverd, maar de meeste stammen uit de zestiende en zeventiende eeuw; de twintigste eeuw heeft nog enkele nieuwe namen opgeleverd, mede door vernieuwingen in de aandrijfkracht: de *atoom-* en de *kernonderzeeër*.

Er zijn meer geleende scheepsnamen dan inheemse, wat misschien verbazing wekt gezien Neêrlands glorieuze zeevarende verleden. Geleend zijn:

Geleende scheepsnamen

1240	galjoot	‘schip’ <FRANS
1240	hulk	‘schip’ <ME LATIJN
1252	kog	‘scheepstype’ <ME LATIJN
___		
1339-1345	pont	‘veerpont’ <LATIJN
1350	galei	‘vaartuig, geroeid door gevangenen’ <FRANS
1370	bark	‘type zeilschip’ <FRANS
1376-1389	kraak	‘schip’ <FRANS
___		
1407-1432	buis	‘haringschuit’ <FRANS

1429	praam	‘schuit’ <NEDERDUITS
___		
1533	karveel	‘schip’ <FRANS OF PORTUGEES
1538	galjoen	‘zeilschip’ <FRANS
1567	jol	‘kleine boot’ <NEDERDUITS
1572	kits	‘type zeilschip’ <ENGELS
1588	armada	‘oorlogsvloot’ <SPAANS
1592	galjas	‘schip’ <FRANS
1595	pinas	‘schip’ <FRANS
1596	jonk	‘Chinees schip’ <INDONESISCH

1596	prauw	‘vaartuig’ <INDONESISCH
1598	fregat	‘(oorlogs)schip’ <FRANS
1598	kano	‘bootje’ <SPAANS
1599	kaan	‘bootje’ <DUITS
___		
1602	gondel	‘Venetiaans bootje’ <ITALIAANS
1605	korakora	‘groot Moluks vaartuig’ <PORTUGEES
1614	aviso	‘vaartuig om berichten over te brengen’ <SPAANS
1624	patas	‘schip’ <SPAANS
1642	ark	‘woonschuit’ <LATIJN
1650	pakketboot	‘veerboot’ <ENGELS
1658	sampan	‘kustvaartuig’ <INDONESISCH
1669	korjaal	‘Surinaamse boot’ <WEST-INDISCHE INDIANENTALEN
1671	wherry	‘roeiboot’ <ENGELS
___		
1718	barkas	‘zwaarste sloep’ <FRANS
1747-1787	kotter	‘zeilschip’ <ENGELS
1781	brik	‘zeilvaartuig’ <ENGELS
1796	logger	‘vaartuig’ <ENGELS
1798	korvet	‘oorlogsvaartuig’ <FRANS
___		
1804	flottielje	‘groep lichte oorlogsvaartuigen’ <FRANS
1809	schoener	‘schip’ <ENGELS
1816	stoomboot	‘door stoom voortbewogen vaartuig’ <ENGELS
1832	catamaran	‘dubbelboot’ <ENGELS
1846	giek	‘lange, smalle sloep’ <ENGELS

1847	kajak	‘eenpersoonsvaartuigje’ <ENGELS
1852	klipper	‘type zeilschip’ <ENGELS
1857	ferry	‘veerboot’ <ENGELS
1859-1861	kuster	‘kustvaartuig’ <ENGELS
1860	tjalk	‘zeilvaartuig’ <FRIES
1866-1867	pantserschip	‘oorlogsschip met pantserplaten’ <DUITS
1872	tjotter	‘vaartuig’ <FRIES
1886	trawler	‘treiler’ <ENGELS
1889	sculler	‘roeiboot’ <ENGELS
1889	skiff	‘roeivaartuig’ <ENGELS
___		
1905	hopper	‘baggervaartuig’ <ENGELS
1912	dinghy	‘bootje’ <ENGELS
1912	dreadnought	‘slagschip’ <ENGELS
1919	U-boot	‘onderzeeër’ <DUITS
1927	sharpie	‘type zeilboot’ <ENGELS
1930	windjammer	‘zeilschip’ <ENGELS
1936	tanker	‘tankboot’ <ENGELS
1947	coaster	‘kustvaarder’ <ENGELS
1955	olympiajol	‘zeilboot’ <DUITS

1960	aquavion	‘draagvleugelboot’ <FRANS
1967	hovercraft	‘amfibisch vaartuig’ <ENGELS
1968	bulkcarrier	‘vrachtschip voor los gestorte lading’ <ENGELS
1968	destroyer	‘torpedojager’ <ENGELS
1979	lash-schip	‘zeeschip met lichters voor inlands transport’ <ENGELS

Verreweg het grootste aantal geleende scheepsnamen komt uit het Engels, namelijk 28; het eerste Engelse leenwoord dateert zelfs al van 1572. Uit het Frans zijn 14 scheepsnamen geleend. Andere talen hebben aanzienlijk minder leenwoorden opgeleverd. In afnemende volgorde: Latijn 4, Spaans 4, Duits en Indonesisch ieder 3, Nederduits en Fries 2, Italiaans, Portugees en West-indische Indianentaal 1.

Net als de inheemse benamingen komen ook de geleende in alle eeuwen voor. De meeste namen zijn geleend in de zestiende, negentiende en twintigste eeuw, en ieder van deze eeuwen heeft ongeveer evenveel leenwoorden opgeleverd. De oorzaken zullen verschillend zijn: in de zestiende eeuw ontmoetten we op de wereldzeeën andere volkeren per schip, terwijl de toename in de negentiende en twintigste eeuw vooral te danken is aan de fabricatie van nieuwe soorten vaartuigen - daarbij spelen de nieuwe technieken wel een rol, maar die is relatief klein: nieuwe namen betreffen vooral het specifieke gebruik van een boot: *aquavion, ferry, hopper, pantserschip, trawler*; het aantal soorten roei- en zeilboten blijft ook toenemen ondanks de uitvinding van motoren: het gaat dan om boten voor recreatief of wedstrijdgebruik: *olympiajol, sculler, sharpie, skiff, windjammer*.

4.1.12 Handel

Ter illustratie van woorden op het gebied van de handel geef ik een overzicht van de namen voor munteenheden die andere landen hanteren en van de Nederlandse munten door de eeuwen heen (voor zover bewaard gebleven). Terzijde zij opgemerkt dat het Indo-europees geen woord kende voor ‘handel’, maar wel voor ‘kopen’; dit werkwoord werd steeds gebruikt voor de koop van mensen, dus van slaven.[56]

Officiële munteenheden

Hieronder een overzicht van de officiële munteenheden van de diverse landen. Sommige muntnamen werden allang gebruikt en waren bij ons allang bekend voordat ze officieel werden, bijvoorbeeld *mark* en *frank*. Ik heb ze dan gedateerd op het moment dat we ze kenden, niet op het moment dat ze de officiële munteenheid van een land werden. Ik noem deze munteenheden hier omdat er de laatste tijd veel

veranderd is en/of gaat veranderen. Sinds de val van de Muur zijn er uit de vroegere communistische landen allerlei nieuwe naties ontstaan, die voor een deel eigen munteenheden zijn gaan gebruiken. En in 2002 wordt in twaalf landen van de Europese Gemeenschap de *euro* het enige betaalmiddel, waardoor de nationale munteenheden van de betrokken landen verdwij-

nen. Dat zijn België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Spanje. De omschrijvingen voor *drachme, frank, gulden, mark, peseta, schilling* e.d. als 'munteenheid van een bepaald land' gelden dus niet meer vanaf 2002. De verwachting is dat zich in de toekomst nog meer landen zullen aansluiten bij de EU en de euro als betaalmiddel gaan gebruiken.

1210-1240	mark	'oude munt en munteenheid van Duitsland' <DUITS
1237	pond	'oude munt, tegenwoordig munteenheid van o.a. Cyprus, Egypte, Ierland, Libanon, Malta, Soedan en Syrië' <LATIJN
1248-1271	gulden*	'oude munt, munteenheid van Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname'
___		
1382	frank	'oude muntnaam, munteenheid van o.a. Frankrijk en België' <FRANS
___		
1596	reis	'munteenheid van Portugal en Brazilië' <PORTUGEES
___		
1637	drachme	'oude Griekse munt, munteenheid van Griekenland' <LATIJN OF GRIEKS
1677	roebel	'munteenheid van de voormalige Sovjet-Unie, Rusland, Wit-Rusland en Tadzjikistan' <RUSSISCH
1697	pond sterling	'munteenheid van Verenigd Koninkrijk' <ENGELS
___		

1700	roepia	‘munteenheid van Indonesië’ <INDONESISCH
___		
1821	dollar	‘munteenheid van o.a. Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, de VS en enige staten in Azië, Afrika en het Caribisch gebied’ <ENGELS
1824	dinar	‘munteenheid van o.a. Algerije, Bahrein, Irak, Jordanië, Koeweit, Libië en Tunesië’ <ARABISCH
1824	lire	‘munteenheid van Italië, San Marino en Vaticaanstad’ <ITALIAANS
1824	peso	‘munteenheid van verschillende Midden- en Zuid-Amerikaanse landen’ <SPAANS
1832	dirham	‘munteenheid van Marokko en de Verenigde Arabische Emiraten’ <ARABISCH
1832	escudo	‘munteenheid van Portugal en Kaapverdië, vroeger ook van Spanje, Mexico en diverse Zuid-Amerikaanse landen’ <PORTUGEES OF SPAANS
1832	peseta	‘munteenheid van Spanje’ <SPAANS
1832	shilling	‘oude Engelse munt, munteenheid van Oeganda, Kenia en Somalië’ <ENGELS
1832	zloty	‘munteenheid van Polen’ <POOLS

1864	boliviano	‘munteenheid van Bolivia’ <SPAANS
1864	markka	‘munteenheid van Finland’ <FINS
1871	kroon	‘munteenheid van Denemarken en later ook IJsland, Noorwegen en Zweden’ <DEENS OF IJSLANDS OF NOORS OF ZWEEDS
1875	ringgit	‘munteenheid van Maleisië’ <INDONESISCH
1881	gourde	‘munteenheid van Haïti’ <FRANS
1884	sucre	‘munteenheid van Ecuador’ <SPAANS
1886	riyal	‘munteenheid van o.a. Iran, Jemen, Oman, Qatar en Saoedi-Arabië’ <ARABISCH
1886	yen	‘munteenheid van Japan’ <JAPANS
1896	colon	‘munteenheid van Costa Rica en El Salvador’ <SPAANS
1897	birr	‘munteenheid van Ethiopië’ <AMHAARS
___		
1903	balboa	‘munteenheid van Panama’ <SPAANS
1906	bolivar	‘munteenheid van Venezuela’
1908	baht	‘munteenheid van Thailand’ <THAI
1912	cordoba	‘munteenheid van Nicaragua’ <SPAANS
1914	lev	‘munteenheid van Bulgarije’ <BULGAARS
1914	sol	‘munteenheid van Peru’ <SPAANS

1918	grivnja	‘munteenheid van Oekraïne’ <OEKRAÏENS
1925	afghani	‘munteenheid van Afghanistan’ <AFGHAANS
1925	litas	‘munteenheid van Litouwen’ <LITOUWS
1925	quetzal	‘munteenheid van Guatemala’ <SPAANS
1925	tugrik	‘munteenheid van Mongolië’ <MONGOOLS
1926	lei	‘munteenheid van Roemenië en Moldavië’ <ROEMEENS
1926	lempira	‘munteenheid van Honduras’ <SPAANS
1930	schilling	‘munteenheid van Oostenrijk’ <DUITS
1941	kuna	‘munteenheid van Kroatië’ <KROATISCH
1942	cruzeiro	‘munteenheid van Brazilië tot 1994’ <PORTUGEES
1943	guarani	‘munteenheid van Paraguay’ <SPAANS
1946	dong	‘munteenheid van Vietnam’ <VIETNAMEES
1946	lek	‘munteenheid van Albanië’ <ALBAANS
1948	koruna	‘munteenheid van Tsjechië en Slowakije’ <TSJECHISCH OF SLOWAAKS
1948	kyat	‘munteenheid van Birma’ <BIRMAANS
1951	forint	‘munteenheid van Hongarije’ <HONGAARS
1952	pataca	‘munteenheid van Macau’ <PORTUGEES
1955	kip	‘munteenheid van Laos’ <LAOTIAANS
1955	riel	‘munteenheid van Cambodja’ <KHMER

1960	leone	‘munteenheid van Sierra Leone’

1960	lira	‘munteenheid van Turkije’ <TURKS
1960	rufiyaa	‘munteenheid van Malediven’ <MALEDIVISCH
1961	rand	‘munteenheid van de Republiek van Zuid-Afrika’ <AFRIKAANS
1964	shilingi	‘munteenheid van Tanzania’ <SWAHILI
1966	maloti	‘munteenheid van Lesotho’ <SOTHO
1966	won	‘munteenheid van Zuid- en later Noord-Korea’ <KOREAANS
1967	cedi	‘munteenheid van Ghana’ <FANTI
1967	pa'anga	‘munteenheid van Tonga’ <POLYNESISCH
1967	piso	‘munteenheid van Filippijnen’ <PILIPINO
1968	kwacha	‘munteenheid van Zambia en Malawi’ <BANTOE
1968	lilangeni	‘munteenheid van Swaziland’ <SWAZI
1968	livre	‘munteenheid van Libanon’ <FRANS
1968	roepie	‘munteenheid van India’ <ENGELS
1971	dalasi	‘munteenheid van Gambia’ <BANTOE
1971	zaïre	‘munteenheid van voormalig Zaïre (nu Democratisch Kongo)’
1973	ouguiya	‘munteenheid van Mauritanië’ <ARABISCH
1974	ngultrum	‘munteenheid van Bhutan’ <DZONGKHA

1975	kina	‘munteenheid van Papoea-Nieuw-Guinea’ <TOK PISIN
1975	taka	‘munteenheid van Bangladesh’ <BENGALI
1976	kwanza	‘munteenheid van Angola’ <PORTUGEES
1976	pula	‘munteenheid van Botswana’ <TSWANA
1977	dobra	‘munteenheid van Sao Tomé en Principe’ <PORTUGEES
1978	ariary	‘munteenheid van Madagaskar’ <MALAGASI
1978	tala	‘munteenheid van West-Samoa en Tokelau-eilanden’ <POLYNESISCH
1980	metical	‘munteenheid van Mozambique’ <PORTUGEES
1980	sjekel	‘munteenheid van Israël’ <MODERN HEBREEUWS
1980	vatu	‘munteenheid van Vanuatu’ <POLYNESISCH
1980	yuan	‘munteenheid van China’ <CHINEES
1984	ecu	‘fictieve munteenheid van de EU tot 1999’ <ENGELS
1986	florin	‘munteenheid van Aruba’ <PAPIAMENTS
1990	punt	‘munteenheid van Ierland’ <IERS
1990	tolar	‘munteenheid van Slovenië’ <SLOVEENS
1991	lat	‘munteenheid van Letland’ <LETS
1991	naira	‘munteenheid van Nigeria’
1993	denar	‘munteenheid van Macedonië’ <MACEDOONS

1993	som	‘munteenheid van Kirgizië en Oezbekistan’ <KIRGIZISCH OF OEZBEEKS
1993	tenge	‘munteenheid van Kazachstan’ <KAZACHS
1994	dram	‘munteenheid van Armenië’ <ARMEENS
1994	real	‘munteenheid van Brazilië vanaf 1994’ <PORTUGEES
1995	euro	‘vanaf 1999 munteenheid van de EU, vanaf 2002 als betaalmiddel’
1995	lari	‘munteenheid van Georgië’ <GEORGISCH
1996	manat	‘munteenheid van Azerbeidzjan en Turkmenistan’ <AZERBEIDZJAANS OF TURKMEENS

Verreweg de meeste benamingen stammen uit de twintigste eeuw, gevolgd door de negentiende. Dat is logisch, want veel van de huidige staten zijn in die twee eeuwen gevormd.

Uiteraard zijn alle namen van munteenheden geleend, met uitzondering van de Nederlandse *gulden*. Onder de namen voor munteenheden bevinden zich veel eponiemen (vaak staat de beeltenis van de vernoemde dan op de munten): de *balboa* is genoemd naar Vasco Núñez de Balboa, de *bolivar* naar Simón Bolívar, de *colon* naar Cristóbal Colón (de Spaanse naam van Christopher Columbus), de *cordoba* naar Francisco Fernández de Córdoba, de *frank* naar de Franken (op de middeleeuwse munten stond het omschrift *Francorum rex* ‘koning der Franken’), de *guarani* naar de naam van een indianenvolk, de *lempira* naar een zestiende-eeuws indianenopperhoofd en de *sucre* naar Antonio José de Sucre.

Onder de munteenheden zijn ook veel geoniemen: de *afghani* naar Afghanistan, de *boliviano* naar Bolivia, de *kwanza* naar de rivier de Kwanza, de *lat* als verkorting van de landennaam *Latvija* ‘Letland’, de *leone* naar Sierra Leone, de *litas* naar de landennaam *Lituania* ‘Litouwen’, de *naira* als vervorming van Nigeria, de *vatu* als vervorming van Vanuatu en de *zaïre* naar het vroegere Zaïre (nu Democratisch Kongo, dat de frank hanteert).

Nederlandse muntnamen

De Germanen betaalden door middel van ruilhandel. Zij leerden munten kennen van de Romeinen. Dit waren gouden munten die buiten de Lage Landen waren geslagen. Vanaf de zevende eeuw, dus lang na de Romeinse tijd, maakte men ook munten van zilver. Het werkwoord *kopen* (1220-1240) heeft het Germaans ontleend aan het Latijn; het is een afleiding van Latijn *caupo* ‘kroegbaas, kramer’, waarschijnlijk omdat wijn in eerste instantie hét handelsproduct was.

In de Lage Landen hebben de volgende munten ooit als betaalmiddel gegolden. Het overzicht is niet compleet: alleen die namen zijn opgenomen die in de moderne woordenboeken zijn blijven staan als historische term, en daarvan dan weer voornamelijk de ongelede namen; de vele varianten voor guldens en daalders (*Andriesgulden, Arendsdaalder, Arnoldusgulden, Beiersgulden, Clemmergulden* e.d.) zijn genegeerd. Toch geeft

het een aardig beeld. Sommige namen zijn allang in vergetelheid geraakt, andere zijn blijven voortbestaan in uitdrukkingen. Naar verwachting zullen alle namen vanaf 2002 historisch zijn, omdat dan de euro wordt ingevoerd. Enkele namen zullen evenwel misschien blijven voortleven als onderdeel van de euro (een *dubbeltje* voor een tiende euro, bijvoorbeeld). En de *cent*, die in Nederland als wettig betaalmiddel in 1982 was afgeschaft, komt weer terug voor een honderdste euro![57] Bovendien blijft de gulden wettig betaalmiddel op de Antillen en in Suriname (niet de Nederlandse, maar de eigen gulden).

1100	penning	‘munt’ <?
___		
1220-1240	schelling*	‘zesstuiverstuk’
1237	pond	‘oude munt, tegenwoordig munteenheid van o.a. Cyprus, Egypte, Ierland, Libanon, Malta, Soedan en Syrië’ <LATIJN
1240-1260	munt	‘geldstuk’ <LATIJN
1248-1271	gulden*	‘oude munt, munteenheid van Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname’
1252	oord*	‘munt’
1268	duit	‘koperen munt’ <OUDNOOR(D)S
1288	groot*	‘munt’
___		
1300	mijt*	‘muntje’
1343	reaal	‘munt’ <SPAANS
1350	oortje*	‘munt’
1369	florijn	‘gulden’ <FRANS
1371	plak*	‘muntstuk’
1380	stuiver*	‘munt’
___		
1406	nobel	‘munt’ <ENGELS
1406-1448	botje*	‘muntje’
1409	braspenning	‘vroegere munt’ <?
___		

1520	rozennobel	‘munt’ <ENGELS
1521	carolus(gulden)	‘munt’
1525	dukaat	‘gouden munt’ <FRANS
1562-1592	crusaat	‘oude Portugese munt’ <PORTUGEES
1566	daalder	‘zilveren munt’ <NEDERDUITS
1575	leeuwendaalder	‘munt’
1596	dubloen	‘dubbele dukaat’ <SPAANS

___

1600	albertijn	‘munt’ <FRANS
1606	rijksdaalder	‘vijftig stuivers’
1612	dubbeltje	‘muntstuk’
1612	patakon	‘munt’ <SPAANS
1612	soeverein	‘munt’ <FRANS
1613	mat	‘Spaans geldstuk’ <FRANS
1618	dukaton	‘zilveren munt’ <FRANS

1646	kwartje	‘een vierde gulden’
1652-1662	bezemstuiver*	‘munt’
1680	meier	‘Bargoens: honderd gulden’ <JIDDISCH
1689	knaak	‘groot muntstuk, een rijksdaalder’ <?
___		
1731	maffie	‘Bargoens: een munt, een kwartje’ <?
1762	pietje	‘munt ter waarde van ⅛ zilveren dukaat’
___		
1816	cent	‘munt ter waarde van het honderdste deel van een gulden’ <ENGELS
1844	beissie	‘Bargoens: dubbeltje’ <JIDDISCH
1858	rad	‘Bargoens: grote munt’ <DUITS
1860	bas	‘Bargoens: stuiver, dubbeltje’ <JIDDISCH
1860	heitje	‘Bargoens: kwartje’ <JIDDISCH
1860	lammetje	‘Bargoens: 30 stuivers’ <JIDDISCH
1869	pop	‘gulden’
1899	joet, joetje	‘tientje’ <JIDDISCH
___		
1906	filippie	‘Bargoens: tien gulden’
1906	geeltje*	‘Bargoens: biljet van f 25,-’
1906	loefie	‘Bargoens: halve cent’ <ROMANI
1906	pegel*	‘gulden’
1906	piek	‘gulden’
1906	pieterman	‘gulden’
1906	spie	‘Bargoens: cent, geld’ <?

1910	fiets	‘Bargoens: vijf gulden’ <?
1936	bal	‘gulden, (België) frank’ <FRANS
1954	flap	‘bankbiljet’ <DUITS
1999	banco	‘vijftig gulden’

De namen lopen van de Middeleeuwen tot heden. De waarde ervan heeft natuurlijk gedurende de hele tijd geschommeld, zelfs de relatieve: een *maffie* staat nu voor een kwartje, maar werd vroeger voor vijfenhalve stuiver gebruikt.

De Germanen leerden van de Romeinen de nieuwe woorden *munt* en *pond* kennen. *Pond* stond aanvankelijk voor een gewicht (van Latijn *pendere* ‘wegen’; gedateerd op 1277) en vervolgens voor het gewogen geld (bij ons eerder gedateerd: 1237). Ook *penning* is wellicht geleend uit het Latijn en zou dan afgeleid zijn van *pannus* ‘lap stof’, omdat vroeger stof wel als betaalmiddel werd gebruikt. Erg waarschijnlijk is deze afleiding niet, en als alternatief wordt wel voorgesteld afleiding van *pan*, zodat de oorspronkelijke betekenis ofwel ‘panvormig voorwerp’ ofwel ‘in een pan gemaakt voorwerp’ zou zijn, maar ook deze afleiding is zeer onzeker. Tot de dertiende eeuw was de zilveren *penning* (met verschillende gewichten) de enige muntsoort. In de dertiende eeuw had een *schelling* de waarde van 12 penningen. Een *pond* was 240 penning (uit een pond zilver werden aanvankelijk namelijk 240 penningen geslagen).

In de tweede helft van de dertiende eeuw kwam de (Vlaamse) *groot*. Deze stond in Zuid-Nederland voor 12 penning of 24 *mijten*. De naam *groot* is een verkorting van ‘gro-

te of dikke (penning)', en hij werd geslagen omdat er behoefte ontstond aan zwaarder zilvergeld dan de tot dan toe gehanteerde penningen. Een pond had nu de waarde van 240 groten.

Er werden ook weer gouden munten geslagen, zoals in de Romeinse tijd, eerst in Florence, en in de veertiende eeuw werd de *florijn* of *gulden* ook in Nederland gebruikt; de eerste 'Nederlandse' gulden liet Jan III van Brabant slaan in 1325. *Florijn* gaat terug op Italiaans *fiorino*, van *fiore* 'bloem', omdat er een wapen met lelietjes op stond, wat het wapen van Florence was. *Gulden* betekent eigenlijk 'gouden'.

In de veertiende eeuw daalde de waarde van de Vlaamse groot in Holland naar 8 penning. In de tweede helft van deze eeuw was de waarde van de Vlaamse groot zo gedaald dat er munten van twee groten werden geslagen: de dubbele groot of *plak*, ook *stuiver* genoemd. Verder gebruikte men de *braspenning* met een waarde van tweeënhalf groot of anderhalve stuiver. De stuiver werd in de vijftiende eeuw de rekeneenheid waarin de waarde van alle grotere en kleinere eenheden werd uitgedrukt. Een gulden was 20 stuiver waard. Een *botje* was een halve stuiver, een *oortje* (met als oudere vorm *oord*) stond voor een kwart stuiver, een *duit* had de waarde van een achtste stuiver en de *groot* was een halve stuiver. Vanaf 1573 werden *duiten* en *oortjes* van koper in plaats van zilver geslagen.

In 1521 werd door Karel V, keizer van het Heilige Rooms-Duitse rijk en heer van de Nederlanden, de naar hem genoemde *carolusgulden* ingevoerd, met een waarde van 20 stuiver. Verder werden in deze periode, toen de Nederlanden en Spanje onder dezelfde koningen stonden (na Karel V onder Filips II), allerlei Spaanse munten in de Nederlanden gebruikelijk: zilveren *realen*, gouden *dukaten* en *dubloenen* (dubbele gouden dukaten). Spaanse 8-realenstukken werden in de Nederlanden *(Spaanse) matten* genoemd. Bovendien gebruikte men de Portugese *crusaat* en de Engelse *nobel* en *rozennobel*, die zelfs in de Lage Landen werden geslagen. De Engelse namen hiervan luidden *noble* (letterlijk 'edel, van hoge kwaliteit') en *rose noble*, omdat er een roos op de munt stond.

In de zestiende eeuw ging men de uit Duitsland afkomstige *daalder* gebruiken voor dertig stuiver ofwel anderhalve gulden. Deze daalder werd vanaf 1566 officieel *rijksdaalder* genoemd, en vanaf 1606 werd de (Nederlandse) rijksdaalder voor 50 stuiver ofwel tweeënhalve gulden gebruikt en een daalder voor 30 stuiver. In 1575, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, werd in Holland de *leeuwendaalder* ingevoerd, een zilveren daalder met de Hollandse leeuw. Vanaf begin zeventiende eeuw gebruikte men het *dubbeltje* voor de 'dubbele stuiver'.

Vanaf ongeveer 1600 werden in de Spaanse Nederlanden een zilveren *patakon* van 48 stuiver geslagen en een gouden *albertijn* en *soeverein* (genoemd naar de erop afgebeelde aartshertogen Albert en Isabella); vanaf 1618 sloeg men de *dukaton* van 3 gulden. Al deze munten werden ook in de Noordelijke Nederlanden gebruikt.

De zeventiende-eeuwse *bezemstuiver* was de volksnaam voor een stuiver waarop een pijlenbundel was afgebeeld. Het achttiende-eeuwse *pietje* was de volksnaam voor een achtste zilveren dukaat; op de munt stond een geharnast persoon met het wapenschild van Zeeland, dat grappend werd geïnterpreteerd als een zakdoek. De man en daarmee de munt heette in de wandeling *Pietje bedroefd*.

Het decimale stelsel werd ingevoerd in de Franse tijd (1795-1813), en in 1816 bij wet van kracht voor het Koninkrijk der Nederlanden, dat onder Willem I in 1814 was gevormd. Uitgangspunt was de *gulden*, en het is dus geen toeval dat de *cent* voor een honderdste deel van een gulden op 1816 is gedateerd. Het *kwartje* voor een kwart munt werd al veel langer gebruikt, maar in 1816 werd het de officiële benaming voor een kwart gulden. Vanaf 1814 worden bovendien *bankbiljetten* of *papiergeld* gebruikt. In België werd, na de afscheiding van Nederland in 1830, in 1832 als munteenheid de Belgische *frank* vastgesteld - als muntnaam was *frank* al vanaf 1382 bekend.

De meeste namen voor in de Lage Landen gebruikte munten zijn geleend. Inheems zijn *gulden, groot, pegel, stuiver* en de *schelling*, die als muntnaam weliswaar vergeten is, maar voortleeft in het *schellinkje*, de laagste schouwburgrang, waar een plaats ooit een *schelling* kostte.

Afgeleid van een oorspronkelijk leenwoord maar beschouwd als inheems zijn *dubbeltje, kwartje, piek* en *pop*. Maar geleend zijn de toch ook als heel inheems gevoelde *daalder, duit, cent* en *florijn*. De afkorting *fl* voor *(gulden) florijn* ‘gouden florijn’ wordt tot de invoer van de euro internationaal als aanduiding van de gulden gehanteerd. De *duit* is ontleend aan het Oudnoor(d)s en betekende eigenlijk ‘het afgesnedene, het afgehakte’, namelijk van een stuk zilver. Dezelfde betekenis hebben het inheemse *mijt*, dat verwant is met *mes*, en *stuiver*, dat waarschijnlijk verwant is met *stobbe* ‘wortelstok, afgeknot stuk’. Voor *stuiver* is ook gesuggereerd afleiding van *stuiven*, omdat de munt een afbeelding vertoonde van een vuurijzer, vuursteen en enkele afstuivende vonken; probleem bij die verklaring is dat de naam van de stuiver (1380) ouder is dan de afbeelding, die pas in 1454 werd aangetroffen.

Relatief veel informele namen zijn na 1860 geleend uit het Jiddisch: *bas, beissie, heitje, joetje, lammetje* en *meier*. In het verleden oefenden veel joden beroepen uit als marktkoopman, handelaar in lompen en tweedehands spullen en veehandelaar. Zij wilden niet altijd door de klanten verstaan worden en gebruikten daarom wel Jiddische benamingen voor de prijzen van hun koopwaar. Die Jiddische namen gingen weer terug op het Hebreeuws - ze waren genoemd naar Hebreeuwse letters, die een bepaalde getalswaarde hadden. Zo komen *beis* ‘twee’ en *beisje/beesie* ‘dubbele stuiver, dubbeltje’ van Hebreeuws *be*□ ‘b, tweede letter, twee’, een *heitje (voor een karweitje)* komt van Hebreeuws *he*' ‘h, vijfde letter, vijf’, dus 5 stuiver, een *joetje* van Hebreeuws *yō*□ ‘letter j, tien’, een *lammetje* van Hebreeuws *lāmē*□ ‘letter l’, met getalswaarde 30), en een *meier* ten slotte van Hebreeuws *me'āh* ‘honderd’ - dit *meier* dateert al van 1680 en is veel ouder dan de andere Jiddische leenwoorden.

Van verschillende muntnamen is de herkomst onzeker: *knaak, maffie, penning* (en *braspenning*) en *spie*. Hoe *banco* aan de moderne betekenis ‘vijftig gulden’ komt is niet helemaal duidelijk; is dit een ontwikkeling van de oudere, uit het Italiaans geleende, betekenis ‘bankgeld’?

Veel munten zijn genoemd naar de beeltenis die erop stond. Al genoemd zijn *albertijn, bezemstuiver, carolusgulden, florijn, leeuwendaalder, pietje, rozennobel* en *soeverein*. Verder *botje* (met een leeuw met toernooihelm die men schertsend *botte* ‘korf’, namelijk ‘muilkorf’ noemde), *filippie* (naar Filips van Spanje), *piek* (oorspronkelijk een munt

met Pallas Athene of de Nederlandse Maagd die in de rechterhand een speer of piek vasthield), *pieterman* (waarop oorspronkelijk St.-Pieter stond), *pop* (waarop de Nederlandse maagd of Pallas stond) en *schelling* (van *schild*). Een *geeltje* is genoemd naar de oorspronkelijke kleur van het bankbiljet.

4.1.13 Werk en industrie

Ter illustratie van woorden op het gebied van werk en industrie geef ik een aantal beroepsnamen.

Beroepen

In de oudste tijden voorzag men in het levensonderhoud van de eigen familie door de jacht en de veeteelt en landbouw. In de Middeleeuwen ontstonden *ambachten*, aangeleerd gespecialiseerd handwerk.[58] Het woord *ambacht* is heel oud: het is een leenwoord uit het Keltisch en al in 772-776 genoteerd. Aanvankelijk bakte, brouwde, slachtte ieder voor zich, maar vanaf het eind van de Middeleeuwen werden dit steeds meer professioneel uitgevoerde bezigheden die men tegen betaling ook verrichtte voor anderen. Een van de oudste ambachten was dat van brouwer, omdat bierbrouwen zo arbeidsintensief was dat het niet de moeite loonde alleen voor de eigen familie te brouwen.

De beoefenaars van een ambacht verenigden zich in *gilden* (eerste datering 1115). Het woord *gilde* is verwant met *geld* en *gelden*, en aanvankelijk betekende het ‘bijdrage tot een gemeenschappelijk maal’. De oudste gilden - ze bestonden vanaf de vijfde eeuw - waren verenigingen waarvan de leden maaltijden en drinkgelagen hielden met een heidens karakter, later kregen ze dankzij het christendom een charitatief doel: tijdens de gemeenschappelijke maaltijden herdacht men gestorven medebroeders en bewees men de patroonheilige van de gilde eer. In de elfde eeuw ontstonden koopmansgilden, en in de dertiende eeuw kwamen de eerste ambachtsgilden. Deze kregen van de overheid de bevoegdheid de beroepsactiviteit van de leden zelfstandig te regelen. Alleen leden van een gilde mochten een bepaald ambacht uitoefenen - *beunhazen* (1649) werden geweerd. Binnen de gilden bestond een bepaalde hiërarchie. Op de laagste plaats stond de *leerling* (1496; een oudere benaming was *leerknaap*). Wanneer deze geschoold was, werd hij *gezel* (1100) en ging hij tegen vast loon voor een *meester* (1236) werken. Een gezel die enig kapitaal had verworven, kon vervolgens zelf meester worden. Daarvoor moest hij een *meesterwerk* (1494-1512) vervaardigen en een toegangsrecht en een gemeenschappelijk maal betalen. Lang niet alle gezellen die een proefstuk gemaakt hadden, konden aan de financiële verplichtingen voldoen - zij kregen dan de titel *meesterknecht* (1450). De ambachtsgilden verloren na de Middeleeuwen door de Hervorming hun macht en ze verdwenen definitief tijdens de Franse revolutie, toen in naam van de vrijheid, gelijkheid en broederschap alle arbeidersverenigingen

afgeschaft werden (in de Zuidelijke Nederlanden in 1795 en in de Noordelijke in 1798).

De Reformatie bracht een nieuwe opvatting van werk met zich mee. De calvinisten wezen het teruggetrokken leven van de kloosterling, gewijd aan contemplatie, af ten gunste van het werken ‘in het zweet zijns aanschijns’ binnen het wereldse beroep, om zo

God welgevallig te zijn. Succes in het beroep werd als een teken van uitverkiezing gezien.[59] Uit deze periode stamt dan ook het begrip 'beroep', dat eerst met een Latijns leenwoord *professie* (1575) werd genoemd. Vervolgens werd dit professie 'vertaald' door *beroep*, volgens het WNT gedateerd op 1642; iets ouder (1632) is de betekenis 'de werkzaamheden waartoe iemand geroepen is, die hij moet vervullen'. Deze periode bracht ook andere nieuwe termen, deels door de veranderde opvattingen, en deels doordat arbeid in deze periode anders verdeeld werd. Naast *ambacht*, dat in het Middelnederlands 'bediening, beroep' betekende, kwam de verkorte vorm *ambt* (1580) te staan, die uit het Duits werd overgenomen. In de zeventiende eeuw ontstond nu de scheiding tussen *ambacht* voor het lagere handwerk en *ambt* voor hogere functies - een scheiding die tot op heden bestaat. Sinds 1652 werd het Latijnse leenwoord *functie* voor 'ambt' gebruikt. Nog jonger zijn benamingen voor dienstbetrekkingen: *baan* dateert van 1732 en *betrekking* van 1866.

In de loop van de tijd is het aantal beroepen enorm toegenomen. In de zeventiende eeuw waren er in de Hollandse steden vierhonderd à vijfhonderd verschillende beroepen, waarvan inmiddels vele geheel of grotendeels verdwenen zijn, zoals *aardewerkbakker, beitelslijper, brillenslijper, kaarsenmaker, kuipmaker, lantaarnopsteker, waterstoker, wolkammer, zeemleerbereider* of *zoutzieder*. Momenteel zijn er duizenden beroepen - volgens de Nederlandse Larousse waren er in de jaren zeventig in Nederland 5.000 beroepen en in de VS meer dan 21.000. Uiteraard is hiervan slechts een klein deel in het bestand opgenomen. Hieronder neem ik geen functies op, maar alleen beroepen; de scheidslijn is niet altijd even helder, maar ik beschouw bijvoorbeeld *directeur* en *manager* als functie en niet als beroep.

Boeren en landbouwers

Mensen bedrijven al duizenden jaren veeteelt en landbouw. We kennen de volgende beroepen op dit gebied:

1240	herder*	'hoeder van een kudde'
___		
1420	keuter*	'kleine boer'
___		
1514	landbouwer*	'boer'
1516	boer*	'landbouwer'
1556	akkerbouwer*	'landbouwer'
___		
1723	tuinder*	'groente- en fruitkweker'
1769	veehouder*	'boer die leeft van veeteelt'

1856	kooiker	‘houder van een eendenkooi’
1867	veeboer*	‘boer die leeft van veeteelt’
1877	herenboer*	‘heer die uit liefhebberij het boerenbedrijf uitoefent’
1886	imker*	‘bijenhouder’
1888	agrariër	‘landbouwer’ <DUITS
1991	scharrelboer*	‘boer die scharreldieren houdt’
1996	ecoboer	‘ecologisch producerende boer’

1997	bioboer	‘boer die biologische landbouw en veeteelt bedrijft’

Opvallend is hoe jong *boer* en *landbouwer* zijn: begin zestiende eeuw. Natuurlijk bestond het beroep van boer al veel langer - het heette echter anders. In het Middelnederlands heette de boer *huusman* (wat iets heel anders was dan de moderne *huisman*!) of *lantman*. Daarnaast bestond in het Middelnederlands *gebuur/geboer* ‘medebewoner, medeburger’, vandaar ‘dorpeling, boer’ - het huidige *boer* is hiervan een verkorting, en dat verklaart de late datering.

Aanvankelijk hielden boeren zich met het zogenoemde gemengde bedrijf bezig: een combinatie van landbouw en veeteelt. Na de Middeleeuwen kwamen wat gespecialiseerde termen op, eerst de *akkerbouwer*, dan in de achttiende eeuw *tuinder* en *veehouder*, in de negentiende eeuw *imker, herenboer* en *kooiker*.

In de jaren negentig van de twintigste eeuw zien we een omslag in de wijze van landbouw en veeteelt bedrijven: nadat na de Tweede Wereldoorlog de intensieve landbouw en veeteelt en de *bio-industrie* (1975), de fokkerij in het groot, een grote vlucht hadden genomen, kwamen nu de nadelen hiervan aan het licht in de vorm van varkenspest, dioxinekippen, BSE en mond- en klauwzeer. Het gevolg was dat boer en consument terug wilden naar een kleinschaligere en dier- en milieuvriendelijkere werkwijze, vandaar de *bioboeren, ecoboeren* en *scharrelboeren*. Deze zijn ouder dan de jaren negentig waarop ze gedateerd staan, maar in de jaren negentig werden ze algemeen bekende begrippen en haalden ze de woordenboeken (hoewel *bioboer* niet in de GVD 1999 staat!). *Bio-* en *eco-* zijn (geleende) verkortingen van *biologisch* en *ecologisch*, twee woorden die er in de jongste tijd een nieuwe betekenis bij gekregen hebben, namelijk die van ‘zonder kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen’ of ‘op milieuvriendelijke wijze geproduceerd’ (in 1973 sprak men van *biologisch-dynamische* teelt; overigens kent de GVD *bio-* alleen maar in de betekenis ‘bio-industrieel’, als antoniem van *scharrel-*!). *Scharrelboer* is een wat vreemde analogievorming: eerst waren er de *scharrelkippen* en *scharrelvarkens*, die zelf hun voedsel bijeenscharrelden, en daarna kregen de boeren die deze dieren hielden, ook het predikaat *scharrel-*.

Alle woorden zijn inheems (behalve de net genoemde voorvoegsels *bio-* en *eco-*), terwijl ze toch lang niet allemaal erg oud zijn (*kooiker* is een inheems gevoelde afleiding van het ooit aan het Latijn ontleende *kooi*). Alleen *agrariër* is ontleend aan het Duits en werd aanvankelijk gebruikt voor ‘iemand die de belangen van de landbouw voorstaat’, vervolgens werd het schertsend voor ‘boer’ gebruikt, en tegenwoordig is het juist een formele aanduiding. Onder *agrarisch* rekent men tegenwoordig niet meer alleen alles wat de landbouw betreft, maar rekent men ook wel de veeteelt.

Ambachtslieden

Ik beschouw onder de ambachten ieder handwerk dat scholing vergt, vandaar de opname van *grimeur, typiste* en dergelijke. Sommige ambachtslieden verkopen hun

werk in een winkel - zij staan vermeld onder de kleinhandelaars hieronder. Zo was een *slager* iemand die dieren slachtte (een ambacht) en deze verkocht (winkelier); tegenwoordig

beperkt hij zich meestal tot de verkoop (en bestaat het onderscheid tussen een *slager* en een *slachter*), vandaar de indeling bij de kleinhandelaars.

Het bestand bevat aan ambachtslieden:

1138-1139	smid*	‘metaalbewerker’
___		
1240	kok	‘die spijzen toebereidt’ <LATIJN
1240	waard*	‘kastelein’
1240	timmerman*	‘iem. die timmeren als beroep uitoefent’
1265-1270	chirurgijn	‘heelmeester’ <FRANS
1266-1267	molenaar	‘exploitant van een molen’ <ME LATIJN
1270	schilder*	‘verver’
1284-1285	brouwer*	‘iem. die beroepsmatig bier brouwt’
1287	voedster*	‘vrouw die voedt’
1287-1288	mulder	‘molenaar’ <LATIJN
1288	schoenmaker*	‘die oude schoenen oplapt’
___		
1342	kleermaker*	‘iem. die als beroep bovenkleren maakt’
1343-1344	barbier	‘kapper’ <FRANS
1343-1346	metselaar	‘iem. die metselen als beroep uitoefent’
1346-1349	loodgieter	‘iem. die lood verwerkt en buizen repareert’
1350	min*	‘zoogster’
1374-1394	vroedvrouw*	‘verloskundige’
1390-1460	kwakzalver*	‘onbevoegd beoefenaar van de geneeskunst’
___		
1410	valkenier	‘die valken africht’ <FRANS
1451-1500	herbergier	‘waard’
___		

1567	zetter*	‘tekstopmaker’
1576	dokter	‘arts’ <LATIJN
1586	arts	‘geneesheer’ <DUITS
1596	schoorsteenveger*	‘iem. die schoorstenen schoonmaakt’
___		
1626	drukker*	‘iem. die boeken drukt’
1699	baker*	‘kraamverzorgster’
___		
1732	kapper	‘haarknipper’
1733	kastelein	‘caféhouder’ <LATIJN
1750	stukadoor	‘plafondwerker’ <ITALIAANS
___		
1802	coiffeur	‘kapper’ <FRANS
1806	kelner	‘ober’ <DUITS
1824	tailleur	‘kleermaker’ <FRANS
1824	traiteur	‘uitzendkok’ <FRANS
1857	verpleegster*	‘ziekenverzorgster’
1865	monteur	‘vakman die machines herstelt’ <FRANS
1872	technicus	‘deskundige in de techniek’ <LATIJN
1873	pedicure	‘voetverzorger’ <FRANS

1894	elektricien	‘vakman op elektrisch gebied’ <FRANS
1895	mecanicien	‘werktuigkundige’ <FRANS
1897	opticien	‘brillenmaker’ <FRANS
1898	grimeur	‘die grimeert’
1899	broeder*	‘verpleger’
___		
1905	zuster*	‘verpleegster’
1906	ober	‘kelner’ <DUITS
1906	typiste	‘die op een schrijfmachine werkt’ <ENGELS
1912	barkeeper	‘barman’ <ENGELS
1912	manicure	‘verzorger van handen en nagels’ <FRANS
1929	cuisinier	‘kok’ <FRANS
1947	automonteur	‘vakman die auto's onderhoudt en herstelt’
1956	modinette	‘modenaaister’
1961	fijnmechanicus	‘instrumentmaker’ <DUITS
1963	bouwvakker*	‘iem. die in de woningbouw werkt’
1970	couturier	‘modeontwerper’ <FRANS
1970	visagist	‘adviseur voor gezichtsopmaak’ <FRANS
1984	haarstilist	‘haarkunstenaar’ <ENGELS

Door de overgang van een agrarische naar een industriële maatschappij zijn een groot aantal oude ambachten verdwenen toen machines het werk van de mens overnamen, maar vele algemene vaardigheden zijn door de eeuwen heen van belang gebleven. De hier opgesomde ambachten zijn beslist slechts een kleine selectie, maar toch geven ze een realistisch beeld van de uitbreiding van de techniek en de verschuiving van de belangstelling van de mensen.

De oudste ambachten betroffen globaalweg het maken en repareren van huizen, huisraad en gereedschap (*metselaar, smid, timmerman*), het maken van kleding (*kleermaker, schoenmaker*), het uiterlijk en innerlijk onderhoud van het lichaam (*barbier, chirurgijn, kapper*) en het bereiden (*kok*) of verkopen (*waard*) van spijzen en dranken - ik beschouw het runnen van een kroeg ook als een ambacht.

Specifiek voor vrouwen waren de verzorgende ambachten van *baker, min, voedster* en *vroedvrouw* - niet iedereen zal de eerste drie functies misschien als ambacht

beschouwen. Verder hielden vrouwen zich onder andere bezig met weven en spinnen, maar die beroepen zijn inmiddels gemechaniseerd en staan dan ook niet meer in mijn bestand.

Van de medische beroepslieden was de *chirurgijn* het oudst, gevolgd door de aan het Frans ontleende *barbier*, die zich niet beperkte tot haarknippen maar ook 'eenvoudige' medische handelingen verrichtte, zoals aderlaten. De *kwakzalver* probeerde de mensen met huismiddeltjes (een kwak zalf) op de been te krijgen. In de zestiende eeuw werden voor de geneesheer twee nieuwe namen ingevoerd: *arts* uit het Duits en *dokter* uit het Latijn. Dat zal te maken hebben met het feit dat na de Middeleeuwen de medische opvat-

tingen veranderden. Gedurende de Middeleeuwen had men slaafs de medische kennis van de klassieken gevolgd. Maar tijdens de Renaissance brak de kritische zin door: men ging zelf onderzoeken hoe het lichaam in elkaar zat en waar ziekte vandaan kwam. In de negentiende eeuw ontstond het beroep van *verpleegster* dankzij het optreden van Florence Nightingale in 1854-1856 tijdens de Krimoorlog. Zij richtte in Londen de eerste serieuze verpleegstersopleiding op. Sinds 1921 is *verpleegster, verpleger* of *verpleegkundige* de officiële benaming voor iemand met een diploma ziekenverzorging.

Dankzij de uitvinding van de boekdrukkunst ontstonden in de zestiende eeuw de beroepen van *drukker* en *zetter* (en dat van *uitgever* (1566), maar dat is geen ambacht, want men hoeft er niet voor doorgeleerd te hebben). In de negentiende eeuw ontstonden er dankzij de industriële revolutie nieuwe beroepen die te maken hadden met het onderhoud van de diverse machines: *elektricien, mecanicien, opticien, technicus* en later de *automonteur, fijnmechanicus*. Bovendien leidde de industriële revolutie tot een verregaande taakverdeling in de arbeid. Eind negentiende eeuw leerden we de *schrijfmachine* kennen, waardoor schriftelijke stukken veel sneller en netter geproduceerd konden worden. Een groot aantal vrouwen vindt in de twintigste eeuw als *typiste* emplooi, want het werken op een schrijfmachine wordt beschouwd als een typisch vrouwelijk beroep. Vanaf de jaren dertig neemt dankzij de grootschalige inzet van de typemachine de automatisering van het kantoor een aanvang.

De kroeg heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in het sociale leven van de mens, en de kroegbaas of zijn medewerkers hadden verschillende namen: in de dertiende eeuw *waard*, in de achttiende eeuw *kastelein*, in de negentiende eeuw *kelner*, in de twintigste *ober* en *barkeeper. Kastelein* bestond overigens al in 1280, maar was toen een kasteelheer.

Opvallend is het grote aantal woorden voor beroepen die zich bezighouden met de lichaamsverzorging: in de veertiende eeuw de *barbier*, in de achttiende eeuw de *kapper*, in de negentiende eeuw de *coiffeur, grimeur* en *pedicure*, en in de twintigste eeuw de *haarstilist, manicure* en *visagist*. Sommige van deze benamingen zijn synoniemen. Dat ziet men ook bij bijvoorbeeld de *kok*, die in de twintigste eeuw de betiteling *cuisinier* krijgt, en in de negentiende eeuw *traiteur* - wat niet helemaal synoniem is, of bij de *kleermaker*, die in de negentiende eeuw een *tailleur* wordt en in de twintigste eeuw een *couturier*. Hier stuiten we op twee algemene verschijnselen in verband met beroepen: ten eerste de steeds verdergaande specialisaties, die nieuwe benamingen noodzakelijk maken, en ten tweede de behoefte aan het serieus maken van een beroep door de naam ervan te veranderen: de *werkster* of *schoonmaakster* werd *interieurverzorgster*, de *adviseur* werd *consultant* en de *verkoopleider* werd *salesmanager*. Vaak had en heeft een geleende beroepsnaam een hogere status, vandaar namen als *couturier* en *salesmanager*.

De meeste woorden voor ambachtslieden stammen ofwel uit de Middeleeuwen, ofwel uit de negentiende en twintigste eeuw; die laatste twee eeuwen leveren evenveel woorden. In deze eeuwen worden de ambachten steeds minder belangrijk en neemt het werk van hoofdarbeiders steeds toe, door de verregaande mechanisering en automatisering van de productie, sterk versneld door de alomtegenwoordige computer.

Er zijn 19 inheemse woorden, vooral voor oudere beroepen, zoals *baker, brouwer*,

kleermaker, schilder, schoenmaker, smid, timmerman, voedster en *waard. Bouwvakker* is pas laat gedateerd; het is een verkorting van het oudere *bouwvakarbeider* (1905); de *bouwvak* is de collectieve benaming voor iedereen die met de bouw te maken heeft. Een aantal afleidingen van oorspronkelijk geleende woorden wordt beslist inheems gevoeld: *kapper, loodgieter, metselaar*. Een *loodgieter* was oorspronkelijk iemand die lood verwerkte of loden voorwerpen goot.

Het Latijn heeft 6 woorden geleverd, vooral uit de oudste tijd, het Duits leverde er 4, vooral in de negentiende en twintigste eeuw, het Engels leverde er evenveel, allemaal in de twintigste eeuw, maar het Frans spande de kroon met 15 woorden van de veertiende eeuw tot enkele decennia terug. Ook beroepen - of in ieder geval de benamingen ervoor - zijn kennelijk onderhevig aan mode, en het Frans heeft die mode lange tijd bepaald. Nu is die functie overgenomen door het Engels, vandaar dat - om wat voorbeelden buiten de ambachten te geven - een redacteur *editor* is geworden en een uitgever *publisher*, een verkoopmedewerker zich voorstelt als *sales promotor*, een vertegenwoordiger zich *account manager* noemt, een productiemedewerker *production manager* en een marketingmedewerker *marketing manager*; veel *managers* dus, wat kennelijk een vrij inhoudsloos woord is dat overal past.

Kleinhandelaars

Het beroep van winkelier is ontstaan toen een ambachtsman zijn waren ging verkopen en de nadruk op de verkoop kwam te liggen. Aan winkeliers en kleinhandelaars kennen we:

1240	verkoper	‘iem. die waren verkoopt’
___		
1451-1454	bankier	‘hoofd van bank, geldhandelaar’ <FRANS
1458	uitdrager*	‘handelaar in gebruikt huisraad, kleren e.d.’
1477	bakker*	‘iemand die beroepsmatig brood e.d. bakt’
1485	grossier	‘groothandelaar’
___		
1513	apotheker	‘geneesmiddelenbereider en -verkoper’ <FRANS
1520	juwelier	‘handelaar in juwelen’ <FRANS
1543	kassier	‘kashouder’ <DUITS

1546	zoetelaar	‘marketenter’ <NEDERDUITS
1568	kruidenier	‘handelaar in kruiderijen en vervolgens ook in grutterswaren’
1571	poelier	‘handelaar in geslachte vogels en wild’
1573	slager*	‘iemand die beroepsmatig dieren slacht en verhandelt’
1574	drogist	‘verkoper van drogerijen’ <FRANS

___

1614	winkelier	‘man die een winkel drijft’
1640	leverancier	‘die waren levert’
1659	melkboer*	‘iem. (oorspr. boer) die melk in het klein verkoopt’
1660	antiquair	‘handelaar in oude kunst’ <FRANS

1729	marskramer	‘verkoper langs huis’
1819	venter	‘verkoper langs huis’
1846	marketentster	‘iemand die voedingsmiddelen aan militairen verkoopt’ <DUITS
1847	farmaceut	‘apotheker’ <LATIJN
1847	colporteur	‘verkoper langs huis’ <FRANS
1858	groenteboer*	‘verkoper van groenten’
1870	antiquaar	‘handelaar in oude boeken’ <DUITS
1912	schillenboer*	‘iem. die aardappelschillen voor veevoer ophaalt’
1914	caissière	‘kassajuffrouw’ <FRANS
1931	dealer	‘handelaar’ <ENGELS
1951	sigarenboer	‘sigarenwinkel(ier)’
1970	dealer	‘handelaar in drugs’ <ENGELS

Openbare verkoopppunten zijn van oudsher bekend: de *winkel* (1101-1200), de *markt* (1240), *stalletjes* (1080) en *kraampjes* (1213). Hier werd, aanvankelijk met loven en bieden, een prijs afgesproken tussen de *verkoper* en de koper. In de achttiende en negentiende eeuw kwam de verkoop aan de deur, blijkens *colporteur, marskramer* en *venter*. Recent is uit de VS een nieuw systeem overgenomen, waar de klant zelf zijn boodschappen moet pakken: de *supermarkt* (1948) of de *zelfbedieningswinkel* (1948).

In de loop van de tijd gaan de verkopers zich steeds meer specialiseren: aan het eind van de Middeleeuwen waren er de *bakker, bankier* en *uitdrager*, in de zestiende eeuw kwamen er veel nieuwe winkeliers bij (*apotheker, drogist, juwelier, kruidenier, poelier, slager*), de eeuw daarna bracht de *melkboer* en de *antiquair*, twee eeuwen daarna gevolgd door de *groenteboer* en de *antiquaar*. Gespecialiseerd in de verkoop aan soldaten in de tros van het leger waren de *zoetelaar* en de *marketentster*. Een product dat sinds enige decennia op min of meer grootscheepse schaal verhandeld wordt, ondanks verboden, zijn drugs, wat het nieuwe beroep van *dealer* het licht deed zien.

Veel woorden hebben als tweede deel -*boer*. Vanouds voorzagen boeren de stedelingen van waren, die ze op de markt verkochten of langs huis brachten, vandaar *melkboer* en *groenteboer*. Toen het langsbrengen van melk niet meer door boeren gebeurde, kreeg -*boer* de algemenere betekenis ‘handelaar, verkoper, leverancier’; het werd ook gebruikt voor mensen die niet iets kwamen brengen maar halen: de *schillenboer* (een beroep dat uitgestorven leek, maar nu ter ondersteuning van de *biobakken* (1992) in een enkele gemeente weer opduikt). Later, toen de mensen naar de verkopers toe moesten voor hun producten, verschoof de betekenis van -*boer* naar ‘verkoper, winkelier’, vandaar dat bijvoorbeeld *sigarenboer* mogelijk werd, terwijl *sigaren* niets meer met het boerenleven te maken hebben. En in samenstellingen zoals *lesboer* ‘iemand die alleen maar bezig is met lesgeven’ is het verkoopelement zelfs geheel verdwenen. In deze samenstellingen heeft -*boer* wel een enigszins schertsende of pejoratieve bijbetekenis.

De meeste woorden stammen uit de zestiende eeuw; overigens bestond er voor *kruidenier* een oudere vorm - *crudenare* -, die al in 1302 werd genoemd. Er zijn 6 inheemse

woorden: *bakker, groenteboer, melkboer, schillenboer, slager* en *uitdrager*. Het Frans heeft verreweg de meeste leenwoorden geleverd: 7, waaronder *bankier* en *juwelier*; *venter* is een afleiding van Frans *vente* ‘verkoop’. Verder zijn er vrij veel afleidingen met de aan het Frans ontleende uitgang *-ier*: *grossier, kruidenier, leverancier, poelier, winkelier* - deze uitgang zal wel als inheems zijn gevoeld, ter aanduiding van een winkelhouder.

Het oudste beroep

Voor woorden voor ‘bijzit’ zie de familieleden hierboven. Ik neem hier de woorden op voor mensen die geld verdienen met hun lichaam (in ruime zin: dat kan ook zijn door het slechts te tonen, zoals de *stripteaseuse* doet, of door zich verleidelijk te gedragen: het *animeermeisje* of de *bunny*) en degenen die geld verdienen doordat een ander zijn of haar lichaam toont of laat gebruiken (de *pooier*). Dan vinden we aan woorden:

1240	hoer*	‘prostituee’
___		
1413	pooier	‘souteneur’
___		
1612	snol*	‘hoer’
1614	courtisane	‘vrouw van lichte zeden’ <FRANS
1635	lichtekooi	‘hoer’
___		
1875	kalle	‘Bargoens: meisje, geliefde, hoer’ <JIDDISCH
1878	prostituee	‘hoer’ <FRANS
1881	souteneur	‘pooier’ <FRANS
___		
1906	temeie	‘Bargoens: hoer’ <JIDDISCH
1912	cocotte	‘vrouw van lichte zeden’ <FRANS
1935	gigolo	‘betaalde minnaar’ <FRANS
1948	animeermeisje	‘meisje dat in nachtclubs klanten verleidt tot consumeren’ <DUITS

1961	callgirl	‘prostituee die zich telefonisch laat bestellen’ <ENGELS
1970	stripteaseuse	‘stripteasedanseres’ <FRANS
1989	bunny	‘serveerster in nachtclub’ <ENGELS
1989	escort	‘callgirl’ <ENGELS
1989	hostess	‘chique prostituee’ <ENGELS
1992	chippendale	‘mannelijke stripper’ <ENGELS
1993	troostmeisje*	‘gevangen vrouw die in WO II door de Japanners tot prostitutie werd gedwongen’
___		
2000	loverboy	‘souteneur’ <ENGELS

Het oudste beroep is in ieder geval niet als eerste beroep in het Nederlands gedateerd. In 890 wordt de *monnik* genoemd, in de tiende eeuw de *bisschop* en de *bode*, in 1050 de *kamerling*, in 1086 de *maarschalk* ‘stalknecht’ en in 1138-1139 de *smid*. De *hoer* wordt in 1240 dus pas laat genoemd.

Wat aan de woorden opvalt is dat verreweg het grootste deel ervan eufemistisch is (zie ook 4.4). *Hoer* betekende oorspronkelijk ‘geliefde’, want het is verwant met La-

tijn *carus* ‘lief’. *Snol* was aanvankelijk een vleinaam voor een kind; het woord is afgeleid van *snollen* ‘snoepen’. De herkomst van *lichtekooi* is niet zeker, maar beide verklaringen duiden op eufemisme: het betekende oorspronkelijk ofwel ‘iemand die haar achterste oplicht, die met haar achterste loopt te draaien’ (*kooi* zou dan ‘achterste’ beduiden) ofwel met *licht* is ‘lichtzinnig’ bedoeld en een *lichtekooi* was dan ‘een lichtzinnig iemand’.

Alle andere woorden voor ‘hoer’ zijn geleend, en ook dat duidt op eufemisering: voor een taboebegrip gebruikt men gemakkelijker een leenwoord, dat een zekere afstand suggereert, dan een eigen woord.[60] Het is beslist niet toevallig dat er naar het chique Frans teruggegrepen wordt in *cocotte, courtisane, prostituee, stripteaseuse* en voor de mannelijke variant *gigolo* - waarvoor zelfs helemaal geen Nederlands woord bestaat! Toen de Franse invloed in de twintigste eeuw taande, namen andere talen het eufemistische roer over: het Duits leverde het eufemistische *animeermeisje*, en na de Tweede Werelwoorlog vinden we Engelse woorden: *bunny, callgirl, escort* en *hostess*. *Bunny* betekent eigenlijk ‘konijn’; oorspronkelijk doelde de naam op de serveersters in de nachtclubs van ‘Playboy’, die naar het logo van het blad schaars gekleed in een konijnenpakje met staart en flaporen rondliepen.

Chippendale lijkt me niet eufemistisch: het fenomeen bestond hier eenvoudigweg niet en is, met naam en al, uit de VS overgenomen. Schrijnend is de benaming *troostmeisje*, een vertaling uit het Japans die pas lang na de Tweede Wereldoorlog bij ons een begrip werd, toen voormalige troostmeisjes hun verhaal vertelden.

Behalve de ‘chique’ leenwoorden uit het Frans en Engels vinden we ook leenwoorden die juist via de onderkant van de maatschappij, het Bargoens, de taal binnengekomen zijn. In het Bargoens is uit het Jiddisch overgenomen *temeie* en *kalle*, dat dubbel eufemistisch is (het is een leenwoord en het betekent in het Jiddisch eigenlijk ‘bruid’). Voorts is via het Bargoens *pooier* geleend; dit woord is afgeleid van het Romani leenwoord *pooien* ‘zuipen’.

Overigens bestaan voor ‘pooier’ veel minder woorden dan voor ‘hoer’, en alle zijn geleend: *pooier* komt uit het Romani, *souteneur* uit het Frans, en *loverboy* is een heel recent en beslist eufemistisch leenwoord - voor zover na te gaan betekent het woord in het Engels alleen ‘minnaar’, en is de betekenis ‘(jonge) souteneur’ dus in het Nederlands ontstaan.

4.1.14 Leger

Aan legerwoorden vermeld ik groepsaanduidingen, namen voor legerfunctionarissen, wapens en kleding.

Groepsaanduidingen

In de Middeleeuwen bestonden legers uit adellijken te paard en voetvolk. Een leger werd samengesteld op het moment dat dit nodig was: aanvankelijk werden de horigen gedwongen tot dienstneming, later werd het voetvolk tijdelijk ingehuurd. In de

huurlingenlegers waren alle nationaliteiten vertegenwoordigd: Duitsers, Fransen, Italianen,

Spanjaarden en Nederlanders streden zij aan zij. Pas in de zeventiende eeuw ontstonden nationale legers.

Aan het eind van de Middeleeuwen ontstond in Italië een bepaalde indeling van de landmacht, met een driedeling in *cavalerie, infanterie* en *artillerie*. Deze indeling hing mede samen met de uitvinding en het grootschalige gebruik van vuurwapens (zie hieronder): hierdoor ging de *artillerie* een aparte gelijkwaardige afdeling vormen. De legerindeling werd in de zestiende eeuw door andere landen overgenomen, tezamen met de terminologie ervoor. Dat was mede te danken aan het grote prestige dat Italië in de zestiende eeuw bezat op het gebied van de kunst en de handel.[61] De Italiaanse termen belandden in het Frans, en via die taal kwamen ze in het Nederlands.

De hiërarchische indeling van het leger werd ingevoerd toen er een professioneel, staand Nederlands leger werd opgericht, tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Belangrijke initiator was stadhouder en opperbevelhebber Maurits van Nassau (1567-1625). Zijn tijdgenoot, de wiskundige Simon Stevin (1548-1620), publiceerde veel over praktische en theoretische zaken waar het leger zijn voordeel mee kon doen, bijvoorbeeld over de vestingbouw in de *Sterctenbouwing* van 1594. Hierna bleef de legerinrichting tot Napoleon ongewijzigd.[62] De inrichting van alle moderne legers is gebaseerd op die van het Franse leger van Napoleon.

Voor het leger telt niet het individu maar de groep, en dat blijkt uit het grote aantal woorden waarmee legeronderdelen en groepen personen worden aangeduid:

850	heer*	‘leger’
___		
1285	rot	‘rij militairen van opzij gezien’ <FRANS
___		
1350	armee	‘leger’ <FRANS
1365	divisie	‘grote afdeling’ <FRANS
1376-1384	achterhoede*	‘achterste troepen van een leger’
___		
1470	voorhoede*	‘voorste deel van een leger’
___		
1522	wacht*	‘groep personen die iets of iemand bewaakt’
1542	tros	‘legerbagage’ <DUITS
1550	artillerie	‘wapen van de landmacht, uitgerust met geschut’ <FRANS
1567	avant-garde	‘voorhoede’ <FRANS

1567	konvooi	‘gewapend geleide’ <FRANS
1580	eskadron	‘afdeling ruiterij’ <FRANS
1588	cavalerie	‘wapen van de landmacht te paard’ <FRANS
1588	infanterie	‘wapen van de landmacht te voet’ <FRANS
1591	regiment	‘militaire eenheid’ <FRANS
1592	bataljon	‘troepeneenheid’ <FRANS
1592	compagnie	‘onderafdeling van bataljon’ <FRANS
1592	escorte	‘gewapend geleide’ <FRANS
1596	leger*	‘krijgsmacht te land’
1599	batterij	‘artillerieafdeling’ <FRANS
1599	ruiterij	‘cavalerie’ <NEDERDUITS

1612	lijfwacht*	‘bewakers van een belangrijk persoon’
1631-1634	eskader	‘vlootafdeling’ <FRANS
1637	krijgsmacht*	‘gehele gewapende macht’
1650	brigade	‘eenheid van bataljons en afdelingen’ <FRANS
1650	marine	‘militair zeewezen’ <FRANS
1670	zeemacht*	‘krijgsmachtonderdeel dat strijdt ter zee’
1691	detachement	‘deel van eenheid dat elders wordt tewerkgesteld’ <FRANS
1695	garnizoen	‘legerafdeling’ <FRANS
1697	peloton	‘onderafdeling’ <FRANS
1760-1777	kordon	‘rij van militairen ter afsluiting van een gebied’ <FRANS
1783	piket	‘troep die direct kan uitrukken’ <FRANS
1795	militie	‘krijgsmacht gelicht uit de bevolking’ <FRANS
1813	landstorm	‘tak van militaire dienst’ <DUITS
1814	landmacht*	‘krijgsmachtonderdeel dat strijdt te land’
1815	marechaussee	‘militair politiekorps’ <FRANS
1824	colonne	‘rij van militairen in rotten’ <FRANS
1824	echelon	‘bevelsniveau’ <FRANS
1855	garde	‘keurbende’ <FRANS
1861-1862	genie	‘wapen van de landmacht dat zorgt voor

		bouwwerkzaamheden’ <FRANS
___		
1919	escadrille	‘groep vliegtuigen’ <FRANS
1946	cavalerie	‘wapen van de landmacht, uitgerust met tanks’ <FRANS
1953	luchtmacht*	‘krijgsmachtonderdeel dat strijdt in de lucht’
1961	squadron	‘basiseenheid bij de luchtmacht’ <ENGELS

Dat de zestiende, zeventiende en de negentiende eeuw vormgevend zijn geweest voor het leger in zijn huidige vorm, blijkt uit het feit dat die eeuwen de meeste woorden opgeleverd hebben. De oudste woorden, van voor de zestiende eeuw, betreffen voornamelijk algemene benamingen voor het leger: *armee, heer*, of onderdelen ervan: *achterhoede, divisie, rot, tros, voorhoede, wacht*.

Vanaf halverwege de zestiende eeuw wordt de legerindeling van de Fransen gekopieerd (die weer het Italiaanse voorbeeld navolgden). Uit die periode vinden we als nieuwe woorden: *artillerie, cavalerie* of *ruiterij, infanterie*, met als onderdelen *avant-garde* (waarvan de vertaling *voorhoede* al eerder voorkwam), *bataljon, batterij, brigade, compagnie, detachement, eskadron, garnizoen, peloton* en *regiment*. Vanaf die periode werd ook het woord *leger* voor een staand leger gebruikt, ter vervanging van *armee* en *heer*. Speciale taken hadden de *escorte*, het *konvooi* en de *lijfwacht*.

Iets later dan de krijgsmacht te land werd die ter zee ingericht: in de zeventiende eeuw vinden we naast *krijgsmacht* (dat tot die tijd synoniem was aan ‘landmacht’) ook *marine* en *zeemacht*, en *eskader* voor een ‘vlootafdeling’.

Eind achttiende en begin negentiende eeuw vinden we allerlei Franse termen die ongetwijfeld te danken zijn aan de napoleontische oorlogen en legerindeling: *colonne, echelon, garde, genie, kordon, marechaussee, militie, piket*.

In de twintigste eeuw worden vliegtuigen en tanks als nieuw wapen ingezet. Hierdoor krijgt *cavalerie* de nieuwe betekenis ‘wapen van de landmacht, uitgerust met tanks’. Vanaf 1953 geldt de *luchtmacht* als apart legeronderdeel (vóór die tijd vielen de vliegtuigen onder de land- en zeemacht), en in deze periode zijn de nieuwe benamingen *escadrille* en later, ter vervanging hiervan, *squadron* geleend voor een groep vliegtuigen.

De herkomst van de woorden voor legergroepen is erg eentonig: van de 34 leenwoorden zijn er maar liefst 30 geleend uit het Frans. *Tros, landstorm* en *ruiterij* zijn uit het Duits geleend, en *squadron* is een jong Engels leenwoord. Er zijn tien inheemse woorden: de namen voor de hoofdonderdelen *krijgsmacht, landmacht, luchtmacht* en *zeemacht*, verder de algemene benamingen *heer, leger, wacht* en tot slot woorden die als (gehele of gedeeltelijke) vertaling gelden voor een Frans leenwoord: *achterhoede* (voor *derrière-garde*), *lijfwacht* (voor *garde du corps*) en *voorhoede* (voor *avant-garde*).

Persoonsaanduidingen

Hiërarchie, rangen en standen, spelen binnen het leger een belangrijke rol. We kennen de volgende benamingen voor legerfunctionarissen en strijders:

1492	admiraal	‘opperbevelhebber van oorlogsvloot’ <FRANS
1546	vaandrig	‘aspirant-reserveofficier’ <DUITS
1552	vice-admiraal	‘bevelhebber van oorlogsvloot staande onder de admiraal’ <FRANS
1556	hopman	‘kapitein’ <DUITS
1556	wachtmeester	‘onderofficier’
1562	kapitein	‘militaire rang’ <FRANS
1562	soldaat	‘militair zonder rang’ <FRANS
1567	generaal	‘hoogste opperofficiersrang’ <FRANS
1576	luitenant	‘officier van lagere orde’ <FRANS
1578	korporaal	‘militaire rang’ <FRANS

1578	mineur	‘mijnenlegger’ <FRANS
1580	kolonel	‘hoofdofficier’ <FRANS
1580	lansier	‘met een lans gewapende ruiter’ <FRANS
1588	overste*	‘aanspreektitel van een luitenant-kolonel; in België: meerdere in rang’
1588	ritmeester	‘officier van de cavalerie’ <DUITS
1594	foerier	‘bevoorradingsonderofficier’ <FRANS
1599	huzaar	‘soldaat van de ruiterij’ <DUITS
___		
1600	auditeur-militair	‘militaire officier van justitie’ <FRANS
1610	schout-bij-nacht*	‘vlagofficier’
1611-1620	sergeant	‘onderofficier’ <FRANS

1614	konstabel	‘onderofficier bij de marine’ <FRANS
1624	majoor	‘militaire rang’ <SPAANS
1626	maarschalk	‘officier met een rang boven die van generaal’ <FRANS
1631	jonker*	‘aanspreektitel voor adelborst’
1663	kornet	‘vaandrig’ <FRANS
1665	marinier	‘zeesoldaat’ <FRANS
1666	dragonder	‘cavalerist’ <DUITS
1675	generalissimus	‘hoogste militaire commandant’ <MODERN LATIJN
1685	officier	‘rang bij de marine’ <FRANS
1688	grenadier	‘keursoldaat van de infanterie’ <FRANS
1693	partizaan	‘guerrillastrijder’ <FRANS
___		
1706	adjudant	‘officier van de staf’ <FRANS
1739	commandeur	‘laagste rang van vlagofficier bij de marine’ <FRANS
1784-1785	officier	‘rang bij de landmacht’ <FRANS
1794	ulaan	‘lansier’ <DUITS
___		
1813	adelborst	‘aspirant-officier bij de marine’
1821	milicien	‘dienstplichtige’ <FRANS
1823	veteraan	‘oud-militair’ <LATIJN
1852	ordonnans	‘militair die bevelen moet overbrengen’ <FRANS
1868	cadet	‘student aan militaire school’ <FRANS

1886	franc-tireur	‘vrijschutter’ <FRANS
1898	opper*	‘aanspreektitel van opperwachtmeester’
___		
1961	commando	‘militair van de commandotroepen’ <ENGELS
1976	commodore	‘laagste rang van opperofficier bij de luchtmacht’ <ENGELS
1984	blauwhelm*	‘militair in dienst van de Verenigde Naties’
1989	sniper	‘sluipschutter’ <ENGELS

De meeste termen komen uit de zestiende of zeventiende eeuw. Verreweg de meeste namen komen uit het Frans, namelijk 27. Inheems zijn alleen *blauwhelm* (een vertaling van Engels *blue helmet*), *jonker, opper, overste* en *schout-bij-nacht*. Samenstellingen met leenwoorden zijn *adelborst* (*borst* is geleend uit het Duits) en *wachtmeester* (*meester* is een Frans leenwoord).

Uit het Duits zijn geleend *dragonder, hopman* (al snel verdrongen door *kapitein* en nu alleen nog uit de padvinderij bekend), *huzaar, ritmeester, ulaan* en *vaandrig*. Deze termen zullen vooral uit de periode van de huurlingenlegers komen; aan het eind van de Middeleeuwen lagen veel Duitsers in de Nederlanden in garnizoen.

Terwijl de Nederlanden toch tachtig jaar in oorlog zijn geweest met Spanje, en het Spaanse leger in de zestiende eeuw het beste leger van Europa was,[63] heeft het Nederlands alleen het woord *majoor* uit het Spaans geleend. In de twintigste eeuw, en wel na de Tweede Wereldoorlog, zijn een paar nieuwe benamingen uit het Engels overgenomen: *commando, commodore* en *sniper*.

Wapens

De gebruikte wapens hadden grote invloed op de manier van oorlogvoeren. Nieuwe technieken maakten nieuwe wapens mogelijk. Mijn bestand bevat de volgende wapenbenamingen. Ik laat de woorden weg die in Nederland niet gebruikelijk zijn geweest (zoals de Indonesische *klewang* of de Russische *knoet*).

901-1000	boog*	‘schiettuig voor pijlen’
901-1000	zwaard*	‘recht steekwapen’
___		
1220-1240	speer*	‘steekwapen’
1237	wapen*	‘strijdwerktuig’
1240	bijl*	‘werktuig’
1260-1280	blijde	‘werpgeschut’ <LATIJN
1285	geschut*	‘oorlogstuig waarmee men projectielen afvuurt’
1285	ram*	‘stormram’
1285	armborst	‘soort van boog’
1292-1293	piek	‘lans’ <FRANS
___		
1300	misericorde	‘middeleeuwse dolk’ <FRANS
1306	goedendag*	‘middeleeuwse knots’
1350	lans	‘stoot- en werpwapen’ <FRANS
1351-1400	dag	‘ponjaard, korte degen’ <FRANS
1373-1376	pijl	‘projectiel voor een boog’ <LATIJN
1376-1400	kruit*	‘ontplofbaar mengsel’
___		

1429	hellebaard*	‘blank wapen’
1441	buskruit	‘ontplofbaar mengsel’
1450	roer*	‘geweer’
1485	spies, spiets	‘lange speer’ <DUITS
1488	mortier	‘vuurmond met zeer korte loop’ <FRANS

___

1500-1536	degen	‘stootwapen’ <DUITS
1513	dolk	‘steekwapen’ <DUITS
1520	lont	‘koord voor ontsteking’ <DUITS
1524	rapier	‘lange, puntige degen’ <FRANS
1545	ponjaard	‘dolk’ <FRANS
1551	munitie	‘schietvoorraad’ <FRANS
1567	knots*	‘zware stok’
1574	kanon	‘vuurwapen met lange loop’ <FRANS
1576	ammunitie	‘schietvoorraad’ <FRANS

1582	karabijn	‘buks’ <FRANS
1584	musket	‘ouderwets geweer’ <FRANS
1593	kardoes	‘kruithuls’ <FRANS
1594	granaat	‘ontplofbaar projectiel’ <FRANS
1599	kogel*	‘projectiel’
___		
1602	sabel	‘slagwapen’ <DUITS
1623	pistool	‘vuistvuurwapen’ <DUITS
1637	patroon	‘huls met projectiel en buskruitlading’
1663	houwitser	‘vuurmond met kortere loop dan kanon’ <DUITS
1667	bom	‘projectiel’ <FRANS
1667	musketon	‘ouderwets wapen, zwaarder dan musket’ <FRANS
1680	snaphaan	‘geweer’ <DUITS
1682	bajonet	‘steekwapen op een geweerloop’ <FRANS
___		
1771	geweer*	‘handvuurwapen’
1772	buks	‘kort geweer’ <DUITS
___		
1824	torpedo	‘onderzeese bom’ <ENGELS
1832	shrapnel	‘projectiel dat kogels verspreidt’ <ENGELS
1855	revolver	‘vuistvuurwapen met draaiende kamer’ <ENGELS
1862	projectiel	‘voorwerp met explosieve lading dat wordt afgeschoten’ <FRANS
1871	dynamiet	‘springstof’
1885	flobert	‘achterlaadgeweer’
1894	mitrailleur	‘snelvuurwapen’

1899	colt	‘soort revolver’ <ENGELS
1899	dumdumkogel	‘kogel die bij inslag uitzet’
___		
1904	mauser	‘soort geweer’ <DUITS
1906	springstof	‘ontplofbare stof’ <DUITS
1915	maxim	‘soort machinegeweer’ <ENGELS
1917	vlammenwerper	‘wapen dat een vlam spuit’ <DUITS
1919	winchester	‘automatisch geweer’ <ENGELS
1930	parabellum	‘soort pistool’ <DUITS
1945	atoombom	‘nucleaire bom’ <ENGELS
1945	stengun	‘machinepistool’ <ENGELS
1945-1950	A-bom	‘atoombom’ <ENGELS
1947	browning	‘soort pistool’ <ENGELS
1948	bazooka	‘antitankwapen’ <ENGELS
1950	boobytrap	‘valstrikmijn’ <ENGELS
1950	brengun	‘licht machinegeweer’ <ENGELS

1950	raket	‘projectiel met eigen voortstuwing’ <DUITS
1951	napalm	‘vulling van brandbom’ <ENGELS
1953	molotovcocktail	‘bom bestaande uit fles benzine met lont’ <DUITS
1955	H-bom	‘waterstofbom’ <ENGELS
1968	sidewinder	‘supersonische raket’ <ENGELS
1977	uzi	‘machinepistool’ <MODERN HEBREEUWS
1984	kalasjnikov	‘Russisch geweer’ <RUSSISCH
1984	lugerpistool	‘halfautomatisch pistool’ <DUITS
1984	pershing	‘raket’ <ENGELS
1984	polarisraket	‘tweetrapsraket die onder water wordt afgevuurd’
1989	riotgun	‘geweer tegen opstootjes’ <ENGELS
1991	scudraket	‘Russische raket’
1992	exocet	‘raket die met radar zijn doel zoekt’ <ENGELS OF FRANS
1993	patriot	‘systeem voor luchtafweer’ <ENGELS

Deze namen geven een mooi beeld van de ontwikkeling. De oudste wapens waren steekwapens zoals *dag, degen, dolk, hellebaard, lans, piek, ponjaard, rapier, speer, spies* en *zwaard*. Of wapens waarmee men iemand de hersens in kon slaan, zoals de *bijl, knots* of de *goedendag*. De ironische benaming *goedendag* komt interessant genoeg níét in middeleeuwse Nederlandse bronnen voor, alleen in Franse bronnen (daarop is de datering gebaseerd!) - wij gebruikten het wapen in gevechten tegen de Fransen, en het zal wel toeval zijn dat er geen enkele Nederlandse bron bewaard gebleven is waarin het vermeld wordt. Overigens heeft het Nederlands uit het Frans de benaming *misericorde* overgenomen, die op dezelfde ironische manier is gevormd: het is een dolk waarmee men de genadeslag of doodsteek gaf (Frans *miséricorde* betekent ‘genade’).

Voor de langere afstand gebruikte men schiet- of werpwapens, zoals de *armborst* en *pijl* en *boog*. Woorden voor ‘pijl en boog’ zijn al in het Indo-europees gevonden, evenals een woord voor ‘zwaard’; daarentegen niet voor ‘knots’, ‘lans’ of ‘schild’.[64]

Verder waren er grotere wapens, niet gericht tegen één persoon maar bijvoorbeeld tegen vestingwerken, zoals *blijde, geschut* en *ram*.

Eind veertiende eeuw vond een belangrijke gebeurtenis plaats: door Arabische bemiddeling leerden de Europeanen de Chinese vinding *buskruit* of *kruit* kennen. De uitvinding van het buskruit veroorzaakte een hele omwenteling in de oorlogvoering en had gevolgen voor de indeling van het leger: het voetvolk werd dankzij de vuurwapens een zeer sterk onderdeel, en er ontstond een aparte afdeling artillerie. Het buskruit werd gecombineerd met een *lont, ammunitie* of *munitie*, een *kardoes, kogel* of *patroon*. Het duurde even voordat men dit kon toepassen (de eerste grootschalige toepassing was bij de verovering van Constantinopel in 1453), en aanvankelijk werd het gebruikt voor groot geschut: de *donderbus* (niet in het bestand, omdat het woord inmiddels verdwenen is;

aangetroffen in de tweede helft van de veertiende eeuw), de *mortier* (eind vijftiende eeuw), het *kanon* (stammend uit de tijd van prins Maurits), en de *houwitser* (halverwege de zeventiende eeuw).

Al gauw werd het ook voor geweren gebruikt, en vanaf dat moment komen er vrijwel geen nieuwe namen voor steekwapens meer bij, maar des te meer voor vuurwapens. Het aantal soorten vuurwapens neemt in iedere eeuw toe: in de vijftiende eeuw *roer*; in de zestiende eeuw *karabijn, musket*; in de zeventiende eeuw *musketon, pistool, snaphaan*; in de achttiende eeuw *buks, geweer*; in de negentiende eeuw *colt, flobert, mitrailleur, revolver*; in de twintigste eeuw *brengun, browning, kalasjnikov, lugerpistool, mauser, maxim, parabellum, riotgun, stengun, uzi* en *winchester*.

Men bleef nieuwe wapens uitvinden: eind zestiende eeuw de *granaat*, in de zeventiende eeuw *bajonet* en *bom*, in de negentiende eeuw *dumdumkogel, dynamiet, shrapnel* en de *torpedo*. De twintigste eeuw bracht de *boobytrap, molotovcocktail, springstof* en *vlammenwerper*. Maar de twintigste eeuw bracht nog veel meer: in deze eeuw werden voor het eerst vliegtuigen ingezet, waardoor het afwerpen van bommen een belangrijk aanvalsmiddel werd. Bovendien werden er in de techniek enorme vorderingen gemaakt. Dat bracht aan nieuwe vernietigingswapens: *atoombom* of *A-bom, H-bom, napalm* en aan raketten en afweer daarvan: *bazooka, exocet, patriot, pershing, polarisraket, raket, scudraket* en *sidewinder*.

Ongetwijfeld ontbreken er nog vele wapens, maar het algemene beeld is hiermee duidelijk geschetst. De twintigste eeuw levert verreweg de meeste wapenbenamingen op, direct gevolgd door de zestiende eeuw. Dat is te danken aan de technologische vernieuwingen die in beide eeuwen plaatsvonden.

Een klein deel van de wapennamen is inheems; het gaat dan om de oudste namen, allemaal uit de Middeleeuwen: *bijl, boog, geschut, goedendag, hellebaard, knots, kogel, kruit, ram, roer, speer, wapen, zwaard*. Alleen het inheemse *geweer* stamt uit de achttiende eeuw. Het zo inheems uitziende *armborst* is een volksetymologische vervorming van Oudfrans *arbaleste*.

Maar verreweg de meeste wapennamen zijn geleend, uiteraard omdat ze samenhangen met nieuwe, uit andere landen overgenomen technieken: 18 woorden komen uit het Frans, alle in de zeventiende eeuw of eerder (behalve het negentiende-eeuwse *projectiel*); 16 woorden komen uit het Duits, waarvan 7 in de twintigste eeuw; en 20 woorden komen uit het Engels: 4 in de negentiende eeuw en de rest in de twintigste eeuw. Zo ontstaat een mooi chronologisch beeld: de oudste invloed was Frans, daarna nam het Duits het roer over en in en na de twee wereldoorlogen in de twintigste eeuw heeft het Engels de leidende positie overgenomen.

Over de naamgeving valt nog het volgende te zeggen. Een terugkerend verschijnsel is het gebruik om wapens de naam van een dier te geven, zoals *ram*. Toen men bij de jacht overschakelde van valken op vuurwapens, droeg men de namen van de roofvogels die men vroeger voor de jacht gebruikte, over op de nieuwe wapens, vandaar dat *musket* ‘soort sperwer’, de vergrotingsvorm *musketon* en het verouderde *falconet* ‘valkje’ alle drie als wapennamen werden gebruikt. Een *torpedo* was in het Latijn een sidderaal, een *exocet* was een vliegende vis.

Verder werden de oudste vuurwapens vaak ‘bus’, ‘buis’ of ‘pijp’ genoemd, vergelijk het verouderde *donderbus* en *roer* (oudste betekenis ‘buis’), en ontleend aan andere talen: *buks* (in het Duits oorspronkelijk ‘bus’), *kanon* (teruggaand op Italiaans *canna* ‘buis’) en *pistool* (teruggaand op Tsjechisch *pišt'al* ‘buis, pijp’).

Diverse wapens zijn genoemd naar hun uitvinder of fabrikant: *browning, colt, flobert* (in het Frans heet hij *carabine flobert*), *kalasjnikov, lugerpistool, mauser, maxim, shrapnel, uzi* en *winchester*. De *pershing* is naar een Amerikaanse generaal en de *molotovcocktail* naar een Russische minister van Buitenlandse Zaken vernoemd. In *brengun* en *stengun* is het eerste deel een letterwoord: *bren* is een samentrekking van het Tsjechische *Brno*, waar het patent werd verworven, en het Engelse *Enfield*, waar het wapen werd geproduceerd; *sten* bestaat uit de beginletters van de namen van de uitvinders *Shepherd* en *Turpin* en die van de fabricageplaats *Enfield*. Opvallend is dat alle vernoemingen dateren vanaf eind negentiende eeuw: kennelijk werd het toen gebruikelijk of mode nieuwe wapens te vernoemen naar personen.

Tot besluit: aan de *polarisraket* en de *scudraket* is ter verduidelijking (of als vertaling) *raket* toegevoegd. *Dumdumkogel* is een halve vertaling van Engels *dumdum bullet*; het eerste deel is de naam van het plaatsje Dumdum ten noorden van Calcutta, waar deze kogels voor het eerst geproduceerd werden.

Kleding

Nauw verbonden met het leger is de kleding die de strijdende partijen dragen. De volgende kledingbenamingen zijn typisch voor het leger:

1080	helm*	‘hoofddeksel’
___		
1100	schild*	‘verdedigingswapen, plaat’
___		
1250	harnas	‘wapenrusting’ <FRANS
___		
1350	vizier	‘helmklep’ <FRANS
___		
1420	kolder	‘leren harnas’ <ME LATIJN
1477	pantser	‘harnas’ <DUITS
___		
1524	kuras	‘borst- en rugharnas’ <FRANS
1599	maliënkolder	‘hemd van ijzeren ringetjes’

1745	uniform	‘eenvormige dienstkledij’ <FRANS
1817	kapotjas	‘soldatenjas’
1862	tenue	‘uniform, kostuum’ <FRANS
1864	tuniek	‘korte uniformjas’ <FRANS
1886	kepie	‘militair hoofddeksel’ <FRANS
1912	kaki	‘stof, uniform daarvan’ <ENGELS
1914-1918	kistjes	‘schoenen in soldatenjargon’
1927	trenchcoat	‘regenjas’ <ENGELS
1955	montycoat	‘overjas’
1961	camouflagepak	‘onopvallend pak’

Er is een heel duidelijke tweedeling te zien. Tot aan het eind van de Middeleeuwen diende de kleding als bescherming van voetvolk of ruiterij tegen wapens zoals lansen, spiesen, speren en pijlen: *harnas, helm, kuras, kolder, maliënkolder, pantser, schild* en *vizier* hebben alle een beschermende functie. Met de invoer van vuurwapens verdween deze beschermende functie: tegen deze wapens was geen kruid gewassen. Daartegenover ging men nu de *loopgraaf* gebruiken ter bescherming; deze is in 1599 gedateerd.

Met de afschaffing van het huurlingenleger en de introductie van een staand leger ging de invoer van het *uniform* of *tenue* gepaard als herkenningsmiddel. De legerkleding diende niet meer ter bescherming, maar werd een beroeps- en functieaanduiding. Onderdelen van het uniform waren de *kapotjas, kepie, tuniek*. Er zijn veel meer namen voor uniformen en onderdelen daarvan, maar die hebben niet de algemene woordenboeken gehaald en staan dan ook niet in mijn bestand. Toevoeging ervan wijzigt het hier geschetste beeld echter niet.

In de twintigste eeuw zijn enkele kledingstukken die oorspronkelijk in het leger gebruikt werden, onder burgers mode geworden. Uit de Eerste of Tweede Wereldoorlog stammen de *trenchcoat*, letterlijk 'loopgravenjas' en de *montycoat*, het soort jas dat de Britse maarschalk Bernard Law Montgomery droeg. Typisch spottende soldatentaal is de benaming *kistjes* voor de vormeloze legerschoenen; dit woord is beslist ouder in de spreektaal, maar een geschreven bron was niet te vinden. Uit de groepstaal van soldaten is dit woord overgegaan naar het algemene Nederlands.

Opvallend is hoe recent het *camouflagepak* is: aanvankelijk was het uniform een middel om de soldaten van de burgers te onderscheiden; het feit dat de felle kleuren van het uniform de zichtbaarheid verhoogden, gold toen niet als bezwaar. Pas in de twintigste eeuw ging men de kleding gebruiken als camouflagemiddel.

4.1.15 Kunst

Twee voorbeelden van woorden op het gebied van kunst: namen voor dansen en voor toneel- en filmgenres.

Dans

Dansen is een bij uitstek sociale aangelegenheid, en op bruiloften en partijen wordt van oudsher gedanst. Er bestonden vele volksdansen, en later waren er tevens speciale dansen voor de hogere standen. De dans is een typisch modegevoelig verschijnsel. Mijn bestand omvat de volgende benamingen voor dansen en danspassen:

1240	dans	'beweging op muziek' <FRANS
___		
1360	rei	'reidans' <FRANS

1569	gaillarde	‘dans’ <FRANS
1569	pavane	‘dans’ <FRANS
1599	rondedans	‘dans in een kring’
1634	reidans	‘rondedans’
1643	bal	‘danspartij’ <FRANS

1650	ballet	‘figuurdans’ <FRANS
1670	sarabande	‘dans’ <FRANS
1697	contradans	‘dans van tegenover elkaar geplaatste dansers’ <FRANS
___		
1719	boerendans	‘volksdans’
1738	gavotte	‘dans’ <FRANS
1750	menuet	‘dans’ <FRANS
1751	gigue	‘oude, oorspronkelijk Engelse dans, de muziek daarvan’ <FRANS
1777	zevensprong*	‘oude volksdans’
1787	polonaise	‘dans’ <FRANS
___		
1806	fandango	‘Spaanse volksdans’ <SPAANS
1806	quadrille	‘dans van vier paren’ <FRANS
1811	wals	‘dans en muziek in driedelige maatsoort’ <DUITS
1824	allemande	‘een dans’ <FRANS
1824	pirouette	‘draai’ <FRANS
1824	écossaise	‘Schotse dans’ <FRANS
1827	mazurka	‘dans’ <RUSSISCH
1832	anglaise	‘dans’ <FRANS
1834	tarantella	‘Zuid-Italiaanse dans’ <ITALIAANS
1839	horlepijp	‘dans van één persoon’
1841	volksdans	‘regionale of nationale dans’
1846	polka	‘dans’ <DUITS
1847	bolero	‘Spaanse dans’ <SPAANS
1847	cancan	‘revuedans’ <FRANS
1847	espagnole	‘Spaanse dans’ <FRANS

1852	kuitenflikker*	‘kromme sprong’
1858	klompendans	‘dans op klompen’
1886	csardas	‘Hongaarse volksdans’ <HONGAARS

___

1912	cakewalk	‘negerdans’ <ENGELS
1914	tango	‘dans’ <SPAANS
1919	foxtrot	‘dans’ <ENGELS
1922	rumba	‘dans’ <SPAANS
1924	boston	‘dans’ <ENGELS
1926	charleston	‘dans’ <ENGELS
1929	step	‘danspas’ <ENGELS
1945	jitterbug	‘moderne dans’ <ENGELS
1948	striptease	‘dans waarbij de danser of danseres zich ontkleedt’ <ENGELS
1949	samba	‘dans’ <PORTUGEES
1950	tapdans	‘een dans’ <ENGELS
1955	mambo	‘dans’ <SPAANS
1956	flamenco	‘Spaanse zigeunerdans’ <SPAANS

1958	cha-cha-cha	‘Latijns-Amerikaanse dans’ <SPAANS
1961	hoela	‘dans’ <ENGELS
1961	quickstep	‘dans’ <ENGELS
1961	twist	‘dans’ <ENGELS
1965	calypso	‘dans’ <ENGELS
1976	conga	‘Midden-Amerikaanse dans’ <SPAANS
1976	paso doble	‘dans in 2/4 maat’ <SPAANS
1976	stijldans	‘dans met een bepaalde stijl van uitvoering’
1984	bossanova	‘Zuid-Amerikaanse dans’ <PORTUGEES
1986	breakdance	‘acrobatische dansstijl’ <ENGELS
1989	jive	‘Amerikaanse dans’ <ENGELS
1989	lambada	‘Braziliaanse dans’ <PORTUGEES
1958	cha-cha-cha	‘Latijns-Amerikaanse dans’ <SPAANS
1992	sirtaki	‘Griekse dans’ <MODERN GRIEKS

Een eigen Nederlandse traditie op het gebied van dansen kan op basis van de hier opgenomen woorden niet worden vastgesteld: alleen de *klompendans, kuitenflikker* en *zevensprong* zijn inheems. Ook inheems kunnen we een aantal samenstellingen noemen met als tweede deel het ooit geleende *dans*: de *boerendans, klompendans, rondedans* en *volksdans*. Jong is de *stijldans* - de benaming werd pas noodzakelijk toen er een tegenstelling kwam tussen het dansen volgens een bepaalde stijl en het lossere (‘vormeloze’, in de typerende woorden van Kruyskamp) dansen op beat- of popmuziek.

Vrijwel alle dansnamen zijn dus geleend. Het begint er al mee dat het basisbegrip *dans* geleend is, al in de dertiende eeuw. Uit de Middeleeuwen stammen maar heel weinig namen. In de Gouden Eeuw raakte dansen in de mode als tijdverdrijf onder de gegoede burgers. Aanvankelijk waren Spaanse dansen de mode, zoals de *pavane* en de *gaillarde* (beide namen overigens bij ons in Franse vorm geleend), maar de populariteit van al wat Spaans was, nam snel af in de Tachtigjarige Oorlog, en in de zeventiende eeuw kreeg *de Spaanse galiard dansen* in Amsterdam de betekenis ‘gegeseld worden’.[65] Nu kreeg op het gebied van dansen het Frans de overhand, en

dit nam na de Franse tijd nog veel meer toe: het houden van bals was ‘in’. Vandaar dat de negentiende eeuw veel dansnamen oplevert: 18. De twintigste eeuw spant de kroon met 27 woorden.

De herkomst van de dansnamen is als volgt: 19 namen komen uit het Frans, 15 komen uit het Engels (inclusief de *horlepijp*, een verbastering van Engels *hornpipe*), 9 uit het Spaans, 3 uit het Portugees, 2 uit het Duits en 1 uit het Hongaars, Italiaans, Russisch en modern Grieks. Afhankelijk van de taal van herkomst zijn de woorden keurig en overzichtelijk verdeeld over de eeuwen: de Franse woorden lopen van de dertiende eeuw tot halfweg de negentiende eeuw; de (twee) Duitse woorden stammen uit de negentiende eeuw; de Spaanse woorden (behalve negentiende-eeuws *bolero* en *fandango*), de Engelse woorden (behalve het verbasterde *horlepijp*) en de Portugese woorden stammen alle uit de twintigste eeuw. Opvallende afwezige is het Italiaans, dat op zoveel andere kunstterreinen zo'n enorme invloed heeft gehad, zoals bleek uit hoofdstuk 3.2.

Opmerkelijk is hoeveel namen zijn genoemd naar de plaats van oorsprong: *alleman-*

de, anglaise, écossaise, espagnole, polonaise zijn eigenlijk de ‘Duitse, Engelse, Schotse, Spaanse, Poolse dans’, en een *conga* is eigenlijk ‘Kongolese dans’. De *mazurka* was letterlijk de ‘Mazurische dans’; de dans is genoemd naar Mazurië of Mazowië, een streek in Polen. De *boston* is genoemd naar de Amerikaanse stad Boston, de *charleston* naar de stad Charleston in South-Carolina. De *tarantella* is indirect genoemd naar de Italiaanse stad Tarente: de *tarantella* heet zo omdat men dacht dat iemand door deze wilde dans kon genezen van de beet van de wolfsspin *tarantula*: door te dansen zou men het gif, waarvan men meende dat het dodelijk was, uitzweten. De spin is naar de stad Tarente genoemd omdat hij daar vroeger veel voorkwam.

Verder heten dansen naar de manier waarop men stappen of passen maakt: een *paso doble* is letterlijk een ‘dubbele pas’, *polka* komt uit het Tsjechisch en betekent ‘halve (stap)’, *quickstep* is eigenlijk ‘snelle stap’, *tapdans* is een ‘klikdans’, een *twist* is een draaiing.

Toneel- en filmgenres

Acteren gebeurde vroeger op het toneel en tegenwoordig ook in films en op tv. Er zijn verschillende genres in de voorstellingen te onderscheiden. Het bestand bevat:

1265-1270	boerde	‘klucht’ <FRANS
___		
1350	sotternie	‘Middelnederlands kluchtspel’
___		
1410	abel spel	‘Middelnederlands wereldlijk toneelspel’
1485	tragedie	‘treurspel’ <LATIJN
___		
1500	esbattement	‘rederijkerstoneelstuk’ <FRANS
1528	klucht*	‘kort grappig toneelstuk’
1548	komedie	‘blijspel’ <LATIJN
1562	zinnespel*	‘allegorisch toneelstuk’
1584	treurspel*	‘tragedie’
___		
1653	blijspel*	‘komedie’
1668	opera	‘gezongen toneelspel’ <ITALIAANS

1698	pantomime	‘gebarenspel’ <FRANS OF LATIJN
___		
1778	drama	‘toneelstuk’ <LATIJN
___		
1837	vaudeville	‘luchtig toneelstuk’ <FRANS
1847	operette	‘opera met dialoog’ <DUITS
1855	melodrama	‘toneelspel met muziek’ <FRANS
1866	gebarenspel*	‘mime’
1872	mime	‘gebarenspel’ <FRANS
1897	circus	‘voorstelling van dressuur en acrobatiek’ <LATIJN
1898	revue	‘show’ <FRANS
___		
1904	theater	‘toneelspel’
1910	eenakter	‘toneelstuk in één bedrijf’ <DUITS
1912	bühne	‘toneel’ <DUITS
1912	film	‘strook met film- of fotobeelden’ <ENGELS
1912	show	‘voorstelling, tentoonstelling’ <ENGELS

1914	cabaret	‘amusementsgenre’ <FRANS
1919	variété	‘voorstelling met afwisselend programma’ <FRANS
1920	conference	‘optreden van een conferencier’ <FRANS
1920	kleinkunst	‘cabaretkunst’ <DUITS
1921	toneel	‘toneelspel, voorstelling’
1929	thriller	‘spannende film of boek’ <ENGELS
1940	sketch	‘kort toneelstuk’ <ENGELS
1961	musical	‘zangspel’ <ENGELS
1963	documentaire	‘film waarin feiten worden vastgelegd’ <FRANS
1964	western	‘wildwestfilm’ <ENGELS
1965	candid-camera	‘heimelijke opnamen’ <ENGELS
1965	spot	‘reclameboodschap’ <ENGELS
1967	slapstick	‘gooi- en smijtopvoering’ <ENGELS
1969	commercial	‘reclamefilmpje’ <ENGELS
1979	peepshow	‘kijkkast met seksattractie’ <ENGELS
1983	talkshow	‘televisieshow waarin met gasten wordt gesproken’ <ENGELS
1984	blue movie	‘pornografische film’ <ENGELS
1984	krimi	‘detectivefilm, detectiveroman’ <DUITS
1984	soap opera	‘sentimentele vervolgserie’ <ENGELS
1985	docudrama	‘combinatie van documentaire en drama’ <ENGELS

1986	infomercial	‘commercieel filmpje van een adverteerder’ <ENGELS
1987	documercial	‘reclamefilmpje in de vorm van een documentaire’ <ENGELS
1990	infotainment	‘informatief amusement op radio en tv’ <ENGELS
1991	dramady	‘mengvorm van een drama en een comedy’ <ENGELS
1992	sitcom	‘komische televisieserie in huiselijke kring’ <ENGELS
1993	docusoap	‘combinatie van documentaire en soap’ <ENGELS
1994	edutainment	‘educatief entertainment’ <ENGELS
1997	comedy	‘humoristische film’ <ENGELS

In de Middeleeuwen stond het *abel spel*, letterlijk ‘schoon spel’, de naam voor een ernstig toneelspel of drama, tegenover de *sotternie, boerde* of *klucht* - de verschillende synoniemen suggereren dat die laatste categorie het meest geliefd was. De rederijkers (1596) vertoonden een vrolijk *esbattement* of een ernstig *zinnespel*. Ook zij maakten dus een tweedeling. In ieder geval zijn al deze termen, op *klucht* na, inmiddels historisch geworden. Het middeleeuwse toneel stond onder Franse invloed: *abel, boerde* en *esbattement*

zijn uit het Frans geleend en *sotternie* is afgeleid van Frans *sotie* ‘middeleeuws kluchtspel’, van *sot* ‘zot’.

In de Renaissance, toen men belangstelling voor de klassieken kreeg, leerden de Nederlanders de termen *tragedie* en *komedie* kennen die in de klassieke Oudheid werden gebruikt. Iets later werd ook het algemene woord *drama* uit het Latijn overgenomen; dit werd steeds vaker figuurlijk gebruikt (‘wat een drama!’), maar het letterlijke gebruik is de laatste decennia onder invloed van het Engels weer helemaal terug.

In de zestiende eeuw introduceerde men *treurspel* als Nederlands purisme voor *tragedie*. De Nederlandse benaming voor een komedie was eerst *klucht* of *spel*; Kiliaan gebruikte in 1599 *farcie, farsse* als vertaling van *comoedia ludica*. Toen *treurspel* in de zeventiende eeuw de normale benaming voor *tragedie* was geworden, vormde men als tegenhanger *blijspel*. In de negentiende eeuw maakte men naar analogie *gebarenspel* voor *pantomime*.

Daarmee hebben we de inheemse benamingen gehad: alle namen voor toneelgenres zijn geleend. De woorden *theater* en *toneel* duidden eerst (in de zestiende eeuw) de plaats van de voorstelling aan, en kregen eeuwen later in het Nederlands een nieuwe betekenis, namelijk die van de voorstelling zelf - de datering van een dergelijke overdrachtelijke betekenis is moeilijk, dus het kan ouder zijn dan de twintigste eeuw.

De invloeden van de vreemde talen wisselen elkaar vrij regelmatig af. De oudste woorden komen uit het Frans en Latijn, en eind negentiende eeuw wordt het Latijnse *circus* nieuw leven ingeblazen, in een betekenis die het Latijn nooit kende: het Latijnse *circus* duidde een renbaan aan. Daarna worden er van de negentiende tot het eerste kwart van de twintigste eeuw allerlei Franse leenwoorden overgenomen, met in de jaren zestig nog de *documentaire* - ik ben niet zeker of we dat inderdaad uit het Frans geleend hebben of zelf hebben verkort uit de verbinding *documentaire film*, die al in 1952 voorkomt. Tussen halverwege de negentiende eeuw en het eerste kwart van de twintigste eeuw zijn vier Duitse woorden overgenomen en vervolgens in de jaren tachtig nog de *krimi* - een genre dat in Duitsland hoogtij vierde.

Verreweg de grootste invloed is uitgegaan van het Engels, dat bijna de helft van het totale aantal woorden heeft geleverd. De Engelse invloed komt begin twintigste eeuw langzaam op gang, maar vanaf de jaren zestig van die eeuw zwelt de stroom aan. Bijna alle Engelse woorden hebben betrekking op de *film*, een nieuwe tak van kunst die in 1912 zijn intree doet, eerst via de *bioscoop* (1910) en vervolgens via de *televisie*. De nieuwe Engelse leenwoorden dateren vooral vanaf de jaren zestig, precies de periode waarin de televisie gemeengoed is geworden.

Het Italiaans heeft op deze tak van kunst geen invloed gehad: het enige leenwoord is het zeventiende-eeuwse *opera* voor een ‘gezongen toneelspel’: dit is dus een van de zeer vele muziektermen die we uit het Italiaans hebben overgenomen (zie 3.2).

4.1.16 Muziek

Welomschreven groepen zijn binnen de muziek de benamingen voor muziekinstrumenten, voor zangstemmen en voor instrumentale muziek.

Muziekinstrumenten

De Germanen maakten al muziek. De instrumenten waarmee muziek wordt gemaakt, zijn in een paar soorten onder te verdelen, op grond van de manier waarop de klank voortgebracht wordt. Bij slag- of percussie-instrumenten trilt het hele instrument (*bekken, triangel*) of een deel of een vel (*pauk, trommel*); bij snaarinstrumenten wordt een snaar in trilling gebracht; bij blaasinstrumenten gaat het om luchtcompressie; en bij elektronische muziek ten slotte wordt de trilling door een elektronisch toestel teweeggebracht. De wetenschappelijke indeling van muziekinstrumenten houdt het op deze vierdeling, maar voor de leek bestaat er nog een belangrijk kenmerk van muziekinstrumenten, namelijk of de toon door toetsen wordt voortgebracht of niet. Een toetsinstrument kan zowel een blaasinstrument als een snaarinstrument zijn, en volgens de wetenschappelijke indeling is een *piano* een snaarinstrument en zijn een *harmonica* en een *orgel* blaasinstrumenten (weliswaar blaast men er niet op, maar ze werken wel met luchtcompressie). Ik noem ze allemaal toetsinstrumenten. Verder onderscheid ik nog mechanische instrumenten, die als voorloper van de elektronische instrumenten kunnen worden beschouwd.

Mijn bestand bezit de volgende namen voor muziekinstrumenten:

1240	bazuin	‘blaasinstrument’ <FRANS
1240	harp*	‘snaarinstrument’
1240	vedel	‘snaarinstrument’ <ME LATIJN
1287	triangel	‘slaginstrument’ <FRANS
___		
1300	hoorn*	‘blaasinstrument’
1300	luit	‘snaarinstrument’ <FRANS
1350	orgel	‘toetsinstrument’
1350	trompet	‘blaasinstrument’ <FRANS
1351-1400	fluit	‘blaasinstrument’ <FRANS
1351-1400	schalmei	‘blaasinstrument’ <FRANS
___		
1440	lier	‘snaarinstrument’ <FRANS of Latijn
1451-1500	cimbaal	‘slaginstrument’ <FRANS
1477	hakkebord*	‘slaginstrument’
___		
1507	trom	‘slaginstrument’ <DUITS

1519	klavecimbel	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS OF LATIJN
1538	trommel	‘slaginstrument’ <DUITS
1550	tamboerijn	‘slaginstrument’ <FRANS
1555	viool	‘snaarinstrument’ <FRANS
1566-1568	klaroen	‘blaasinstrument’ <FRANS
1588	citer	‘snaarinstrument’ <DUITS
1596	kornet	‘blaasinstrument’ <FRANS
1599	fagot	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1599	spinet	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS

___

1603	gong	‘slaginstrument’ <INDONESISCH
1628	violino	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS

1655	waldhoorn	‘blaasinstrument’ <DUITS
1683	gitaar	‘snaarinstrument’ <FRANS
___		
1714	hobo	‘blaasinstrument’ <FRANS
1717	pauk	‘slaginstrument’ <DUITS
1734	traverso	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1747	violoncel	‘snaarinstrument’ <FRANS
1754	contrabas	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1754	trombone	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1783	doedelzak	‘blaasinstrument’ <DUITS
1786	fortepiano	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS
1790	klarinet	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1795	cembalo	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS
___		
1806	mandoline	‘snaarinstrument’ <FRANS
1824	bassethoorn	‘blaasinstrument’
1824	gamba	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1824	harmonica	‘toetsinstrument’ <ENGELS
1832	balalaika	‘snaarinstrument’ <RUSSISCH
1832	tuba	‘blaasinstrument’ <ENGELS
1836	piano	‘toetsinstrument’ <FRANS
1839	mandola	‘snaarinstrument’ <ITALIAANS
1847	accordeon	‘toetsinstrument’ <FRANS
1847	cello	‘snaarinstrument’
1867-1879	tamtam	‘slaginstrument’ <ENGELS
1869	harmonium	‘toetsinstrument’ <FRANS

1870	saxofoon	‘blaasinstrument’ <FRANS
1871	klavier	‘toetsinstrument, piano’ <FRANS
1881	bekken	‘slaginstrument’
1881	concertina	‘toetsinstrument’ <ITALIAANS
1885	ocarina	‘blaasinstrument’ <ITALIAANS
1890	pierement	‘mechanisch orgel’
1897	bombardon	‘blaasinstrument’ <FRANS
1899	banjo	‘snaarinstrument’ <ENGELS
___		
1907	pianola	‘mechanische piano’ <ENGELS
1910	krontjong	‘snaarinstrument’ <INDONESISCH
1912	bandoneon	‘toetsinstrument’ <DUITS
1912	bugel	‘blaasinstrument’ <ENGELS
1912	xylofoon	‘slaginstrument’
1929	marimba	‘slaginstrument’ <BANTOE
1929	ukelele	‘snaarinstrument’ <ENGELS
1934	drum	‘slaginstrument’ <ENGELS
1934	vibrafoon	‘slaginstrument’
1944	blokfluit	‘blaasinstrument’
1944	celesta	‘toetsinstrument’ <FRANS

1952	hammondorgel	‘elektronisch muziekinstrument’
1956	bongo	‘slaginstrument’ <SPAANS
1957	sitar	‘snaarinstrument’ <URDU
1957	synthesizer	‘elektronisch muziekinstrument’ <ENGELS
1984	keyboard	‘elektronisch muziekinstrument’ <ENGELS

Blaas-, snaar- en slaginstrumenten zijn heel eenvoudig te maken. Namen ervoor komen al in de dertiende eeuw voor, en tot in de twintigste eeuw wordt hun aantal uitgebreid. Het bouwen van een toetsinstrument vergt aanzienlijk meer technische kennis; het *orgel* duikt echter al halverwege de veertiende eeuw op, en men sprak toen van *blasen op de orgelen*. Het orgel was toen veel eenvoudiger en kleiner dan tegenwoordig. We kenden het instrument zelfs al eerder, want begin dertiende eeuw kwam de vorm *orgene* voor. Deze vorm gaat direct terug op Latijn *organum* ‘werktuig, muziekinstrument’. De uitgang *-el* heeft *orgel* later in het Nederlands gekregen.

In de zestiende eeuw leren we een volgend toetsinstrument kennen: het *klavecimbel*. De achttiende eeuw bracht de *cembalo* en de *fortepiano*, maar pas in de negentiende eeuw neemt het aantal toetsinstrumenten fors toe.

Mechanische instrumenten (*pianola, pierement*) vinden rond 1900 ingang, en elektronische (*hammondorgel, keyboard, synthesizer*) komen vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw voor.

Dertien benamingen voor muziekinstrumenten stammen al van vóór 1500. De zestiende en de achttiende eeuw geven allebei een behoorlijke toename in het aantal benamingen te zien. In de zestiende eeuw is die invloed min of meer gelijkelijk verdeeld over het Frans, Duits en Italiaans, in de achttiende eeuw is de invloed grotendeels op het conto van het Italiaans te schrijven. De meeste instrumentnamen komen uit de negentiende eeuw, gevolgd door de twintigste eeuw. In de negentiende eeuw komen de meeste benamingen uit het Frans, op een gedeelde tweede plaats staan Engels en Italiaans; in de twintigste eeuw zijn de meeste namen geleend uit het Engels.

Inheems zijn alleen de *harp, hoorn* en het *hakkebord*. De *blokfluit* is een eigen vorming van het ooit geleende *fluit*. Het *pierement* is een afleiding van *pieren* ‘muziek maken’, dat afgeleid is van een Romani-woord. *Bekken* heeft zijn betekenis in het Nederlands gekregen; de betekenis ging van ‘kom, bak’ (in die betekenis een Latijns leenwoord) naar ‘schotel waarop geslagen wordt als signaal’ en vervolgens naar ‘muziekinstrument’.

De meeste namen van muziekinstrumenten (23) komen uit het Frans, en dit loopt van de dertiende eeuw tot de Tweede Wereldoorlog. Op de tweede plaats staat het Engels met 20 woorden, die alle zijn geleend vanaf het eerste kwart van de negentiende eeuw. De 16 Italiaanse leenwoorden zijn vanaf de zestiende tot en met de negentiende eeuw geleend; ongeveer uit diezelfde periode stammen de 7 Duitse

leenwoorden. Verder hebben een paar talen voor nog een enkel leenwoord gezorgd: het Latijn in de dertiende eeuw voor *vedel*, het Indonesisch in de zeventiende eeuw voor *gong* en in de twintigste voor *krontjong*, het Russisch in de negentiende eeuw voor *balalaika*. Tot slot is in de twintigste eeuw de *marimba* uit het Bantoe overgenomen, de *sitar* uit het Urdu en de *bongo* uit het Spaans.

De *bassethoorn* is een halve vertaling van Italiaans *corno di bassetto*. De *cello* is een Nederlandse verkorting van Italiaans *violoncello*, een verkleinwoord van *violone* van *viola* ‘viool’; *-cello* is dus een achtervoegsel dat in het Nederlands een zelfstandig woord is geworden - hetzelfde is in het Duits gebeurd. Het *hammondorgel* is naar de Amerikaanse uitvinder genoemd. De benamingen *saxofoon, vibrafoon* en *xylofoon* ten slotte zijn moderne samenstellingen met het oorspronkelijk Griekse *-foon* voor een instrument dat geluid produceert of overbrengt.

Zangstemmen en stemregisters

Ook de menselijke stem is een muziekinstrument. We onderscheiden de volgende zangstemmen:

1265-1270	discant	‘sopraan, hoge tonen’ <ME LATIJN
___		
1552	bas	‘laagste stem’ <ITALIAANS
1564	falset	‘stemregister’ <ITALIAANS
1591	tenor	‘hoogste mannenstem’ <ITALIAANS
1591	contratenor	‘hoge mannenstem’ <ITALIAANS
___		
1772	bariton	‘mannenstem tussen bas en tenor’ <DUITS
1795	alt	‘lage vrouwenstem’ <DUITS
___		
1824	sopraan	‘hoogste vrouwenstem’ <ITALIAANS
1824	mezzosopraan	‘zangstem tussen sopraan en alt’ <ITALIAANS
1824	castraat	‘mannenstem die geen stemwisseling heeft ondergaan’ <DUITS
1847	buffo	‘basstem voor komische rollen’ <ITALIAANS
1855	keelstem*	‘zangstem tussen borst- en kopstem’

1885	kopstem	‘falset’ <DUITS
1885	borststem*	‘natuurlijke zangstem’
___		
1952	countertenor	‘hoge mannenstem’ <ENGELS

In de Middeleeuwen was de gewone stem de mannenstem, en om die te onderscheiden van de vrouwenstem leende men uit het Latijn het woord *discantus*, dat letterlijk ‘tegenzang’ betekende; in de praktijk was de tegenstem de hoge stem, en daardoor kreeg *discant* de betekenis ‘sopraan’. Tegenwoordig is deze betekenis een historische term geworden (we hebben nu immers *sopraan*) en wordt *discant* vooral gebruikt voor de hoge tonen van een klavierinstrument.

Andere stemmen zijn nauw verbonden aan de Italiaanse opera, die in de zeventiende eeuw bij ons bekend werd. Al eind zestiende eeuw zijn uit het Italiaans de mannenstemmen *bas, contratenor* en *tenor* geleend; namen voor vrouwenstemmen komen pas rond 1800; dan worden ook mannenstemmen verder onderverdeeld: *bariton, buffo*.

Bij de zangstemmen is ook het stemregister belangrijk: de manier waarop men de

stembanden gebruikt. In de zestiende eeuw leenden we het woord *falset* voor ‘kopstem’ uit het Italiaans, in de negentiende eeuw werden meer registers onderscheiden, en daarvoor gebruikten we de inheemse benamingen *borst-* en *keelstem* en de waarschijnlijk uit het Duits geleende benaming *kopstem*.

Terwijl alle benamingen voor zangstemmen geleend zijn, zijn de stemregisters voor een deel eigen vormingen. De helft van de benamingen voor stemmen en registers is ontleend aan het Italiaans, vooral in de zestiende en negentiende eeuw. In het laatste deel van de achttiende en in de negentiende eeuw veroverde de Duitse klassieke muziek met componisten zoals Bach, Beethoven, Haydn, Mozart, Schubert en Wagner de wereld, en dat heeft invloed gehad, want juist in die periode zijn de woorden *alt, bariton, kopstem* en *castraat* geleend. In de twintigste eeuw, de eeuw van het Engels, wordt de Italiaanse benaming *contratenor* vervangen door de Engelse benaming *countertenor*.

Instrumentale muziek

Voor instrumentale muziek vinden we de volgende benamingen:

1754	kerkmuziek	‘muziek die in een kerk wordt gespeeld’
1795	kamermuziek	‘muziek die oorspronkelijk in een kleine ruimte werd uitgevoerd’ <DUITS
___		
1832	potpourri	‘mengelmoes’ <FRANS
1862	volksmuziek	‘regionale muziek’
___		
1912	jazz	‘moderne muziek met sterk improvisatie-element’ <ENGELS
1919	ragtime	‘gesyncopeerde dansmuziek’ <ENGELS
1936	blues	‘muzieksoort’ <ENGELS
1939	medley	‘potpourri’ <ENGELS
1950	arbeidsvitaminen	‘muziek die het werk en de werklust bevordert’
1950	negrospirituals	‘geestelijke liederen van Amerikaanse negers’ <ENGELS

1950	schrammelmuziek	‘Oostenrijkse populaire muziek’ <DUITS
1954	bebop	‘bepaalde stijl van jazz en dans’ <ENGELS
1955	orkestmuziek	‘muziek voor een orkest’
1956	boogie-woogie	‘op piano gespeelde blues met basbegeleiding’ <ENGELS
1956	bop	‘jazzstijl’ <ENGELS
1956	dixieland	‘soort jazzmuziek’ <ENGELS
1956	rock-'n-roll	‘muzieksoort’ <ENGELS
1959	gospel	‘godsdienstig negerlied’ <ENGELS
1960	soul	‘negermuziek’ <ENGELS
1961	klassieke muziek	‘muziek van klassieke componisten’
1965	rock	‘muzieksoort’ <ENGELS
1968	popmuziek	‘moderne, populaire muziek’ <ENGELS

1969	beatmusic	‘ritmische popmuziek’ <ENGELS
1969	rhythm and blues	‘soort jazzmuziek’ <ENGELS
1970	nederpop	‘Nederlandse popmuziek’
1975	bluegrass	‘country music uit Kentucky’ <ENGELS
1975	country	‘popmuziek uit de zuidelijke VS’ <ENGELS
1977	new wave	‘vorm van punkmuziek’ <ENGELS
1979	skiffle	‘muzieksoort met primitieve instrumenten als een wasbord’ <ENGELS
1981	muzak	‘achtergrondmuziek’ <ENGELS
1982	disco	‘popmuziek met veel herhalingen’ <ENGELS
1982	funk	‘soort van popmuziek’ <ENGELS
1982	reggae	‘moderne muziek van Jamaicaanse afkomst’ <ENGELS
1983	metal	‘vorm van rockmuziek’ <ENGELS
1984	hardrock	‘harde rockmuziek’ <ENGELS
1984	heavy metal	‘vorm van hardrock’ <ENGELS
1984	hiphop	‘stroming in de popmuziek’ <ENGELS
1984	punk	‘provocerende rockmuziek’ <ENGELS
1984	relipop	‘religieuze popmuziek’ <ENGELS
1984	rockabilly	‘combinatie van rock en country’ <ENGELS
1986	raï	‘popmuziek van Algerijnse oorsprong’ <ARABISCH

1986	rap	‘ritmische manier van praten’ <ENGELS
1986	zydéco	‘volksmuziek uit Louisiana’ <ENGELS
1987	house	‘stroming in de popmuziek’ <ENGELS
1988	acid house	‘elektronische discomuziek’ <ENGELS
1988	techno	‘elektronische dansmuziek’ <ENGELS
1988	wereldmuziek	‘niet-westerse muziek’
1991	gabberhouse	‘Nederlandse variant van housemuziek’
1991	salsa	‘muzieksoort’ <SPAANS
1991	ska	‘Jamaicaanse muziek, voorloper van reggae’ <ENGELS
1992	afrorock	‘combinatie van rock en Afrikaanse muziek’ <ENGELS
1992	easy listening	‘gemakkelijk in het gehoor liggende popmuziek’ <ENGELS
1992	grunge	‘bepaald soort rockmuziek’ <ENGELS
1992	klezmer	‘traditionele joodse muziek’ <JIDDISCH
1992	merseybeat	‘rockmuziek die uit Liverpool kwam’ <ENGELS
1992	middle of the road	‘pretentieloze muziek’ <ENGELS

1994	gangstarap	‘rapmuziek uit de Amerikaanse zwarte getto’s waarvan de teksten handelen over het (gewelddadige) leven in straatbendes' <ENGELS
1997	arrenbie	‘computersoulvariant’ <L
___		
2000	chaabi	‘Marokkaanse volksmuziek’ <ARABISCH

Het woord *muziek* is al in de dertiende eeuw uit het Frans geleend. De indeling van muziek in muzieksoorten is echter heel erg jong. Pas in de achttiende eeuw vinden we de eerste termen: *kerkmuziek* en *kamermuziek*. Eerst bestond het woord *kerkmuziek*. Ter onderscheiding daarvan maakte men *kamermuziek* - dit woord is uit het Duits overgenomen, waar het een vertaling was van Italiaans *musica di/da camera*, wat tegenover de *musica di/da capella* ‘muziek van de kapel’, dus kerkmuziek werd gesteld. De benaming *klassieke muziek* ontstond pas toen het nodig werd een tegenstelling te maken met andere soorten muziek, die men de ‘lichte muziek’ noemde, of iets later ook de ‘populaire muziek’ of *popmuziek*; daarom is *klassieke muziek* als benaming pas twintigste-eeuws.

Ook *volksmuziek* werd als apart genre pas laat onderscheiden, in de loop van de negentiende eeuw. Iets ouder is *volkslied* (1812) voor ‘lied dat leeft bij het volk en door overlevering wordt doorgegeven’. Dit begrip is in 1773 ingevoerd door de Duitse schrijver J.G. Herder, die een grote verzameling Duitse en internationale volksliederen publiceerde. Pas in 1907 werd een verzameling Nederlandse volksliederen uitgegeven.[66] Volksliederen hebben een hoge ouderdom. Het zijn veelal vreugderoepen (‘Hei’t was in de mei, mei, mei, / Hei 't was in de mei') of arbeidsliederen (dorsliedjes, spinliedjes, oogstliedjes etc.), waarin het ritme de beweging van het werk begeleidt, vergelijk het Zeeuwse karnliedje:

> Kêrne, kêrne beuter,
> Drie pond in een scheutel,
> Drie pond in een kannetje,
> 't Is van moeder Jannetje.

Ook liedjes die kinderen zingen bij het touwtjespringen of tijdens rondedansen en reidansen, zijn volksliedjes, en ook hier is het ritme belangrijk. Bijvoorbeeld:

> Ik heb een jasje gekocht,
> Naar de lommer gebrocht,
> Van inspin,
> Spring er dan maar in,
> Van uitspruit,
> Spring er dan maar uit.

De volkskundige Schrijnen merkt in 1916 met spijt op dat het volkslied tegenwoordig ‘nu

de zielloze machine vervaardigt het eertijds bezielde werk' nauwelijks meer wordt gezongen: 'het volkslied vlucht voor de schrille stoomfluit, als de elven voor het gelui der klokken.'[67]

De negentiende eeuw levert behalve *volksmuziek* alleen de potpourri; álle overige termen stammen uit de twintigste eeuw. Van de 60 woorden zijn er 44 geleend uit het Engels. Erfwoorden zijn er niet, wel enkele in het Nederlands gevormde samenstellingen van oorspronkelijke leenwoorden, zoals *arbeidsvitaminen, arrenbie, gabberhouse, kerkmuziek, klassieke muziek, nederpop, orkestmuziek, volksmuziek* en *wereldmuziek* (een vertaling van Engels *world music*).

Er zijn weinig ontleningen uit andere talen dan het Engels. Uit het Frans komt de *potpourri*. Een oude ontlening uit het Duits is *kamermuziek*, een jonge ontlening uit dezelfde taal is *schrammelmuziek*. Recent is uit het Jiddisch *klezmer* overgenomen, uit het Arabisch *chaabi* en *raï*, en uit het Spaans *salsa*. Overigens worden sommige woorden zowel voor de naam van een muzieksoort gebruikt als voor de dans die op die muziek wordt gedanst. Zie dus ook de dansnamen hierboven.

4.1.17 Communicatie

Telecommunicatieapparaten en geluid- en beelddragers

Het overbrengen van informatie (tekst, beelden, geluid) over afstand en zonder tijdverlies gebeurde gedurende lange tijd door middel van rooksignalen, seinvlaggen en dergelijke, waarbij de afstand bepaald werd door het gezichtsvermogen. Vanaf midden negentiende eeuw openden de technische ontwikkelingen nieuwe mogelijkheden voor een- en tweerichtingsverkeer. De communicatie ging nu via elektrische verbindingen en elektromagnetische golven.[68] Daarvoor kwamen diverse apparaten voor het vastleggen, weergeven en doorzenden van beeld en geluid in gebruik. Ik noem alle systemen - voor het versturen van beeld, geluid, tekst - door elkaar, omdat het verschil steeds meer vervaagt en de toekomst waarschijnlijk ligt in één systeem dat alles kan; zo kan men met *wap* al via de telefoon internetten. Bovendien vermeld ik namen voor een speciaal soort berichten (*sms*) of berichtgevingssystemen (UMTS).

1843	telegraaf	'sein- en ontvangtoestel om tekens over grote afstand over te brengen' <FRANS
1847	daguerreotype	'primitieve foto' <FRANS
1847	fotografie	'het maken van afbeeldingen door chemische inwerking van licht' <FRANS
1847	stroboscoop	'toestel dat snel beelden toont' <DUITS

1855	positief	‘afdruk van een negatief’ <ENGELS
1855	negatief	‘lichtbeeld waarin licht en donker omgedraaid zijn’ <ENGELS
1865	semafoor	‘seintoestel’ <FRANS
1872	microfoon	‘geluidsversterker’ <ENGELS

1875	telefoon	‘toestel voor geluidsoverdracht op afstand’ <FRANS
1886	fonograaf	‘voorloper van de grammofoon’ <FRANS
1897	camera	‘foto- of filmtoestel’ <ENGELS
1897	recorder	‘toestel voor opname van geluid’ <ENGELS
1898	foto	‘fotografische opname’ <ENGELS
1899	kiekje*	‘amateurfoto’
1899	morse	‘alfabet voor telegrafisch seinen’ <ENGELS
___		
1903	kodak	‘camera’ <ENGELS
1904	radio	‘draadloze omroep’ <ENGELS
1908	cinematograaf	‘filmtoestel’ <FRANS
1912	film	‘strook met film- of fotobeelden’ <ENGELS
1912	grammofoon	‘platenspeler’ <DUITS
1912	receiver	‘ontvanger’ <ENGELS
1912	megafoon	‘versterkende geluidstrechter’
1914	snapshot	‘momentopname’ <ENGELS
1914	televisie	‘overbrenging van beelden’ <ENGELS
1931	pick-up	‘platenspeler’
1932	telex	‘seintoestel’ <ENGELS
1948	hollerithsysteem	‘administratiesysteem met ponskaarten’ <ENGELS
1950	radar	‘plaatsbepaling van voorwerp d.m.v. teruggekaatste radiogolven’ <ENGELS
1952	sonar	‘echopeiling’ <ENGELS

1953	taperecorder	‘bandopnemer’ <ENGELS
1953	transistor	‘kristalversterker, radio die daarop werkt’ <ENGELS
1953	walkie-talkie	‘portofoon’ <ENGELS
1955	shot	‘foto- of filmopname’ <ENGELS
1956	mobilofoon	‘radiotelefoon in vervoermiddelen’
1957	bandrecorder	‘apparaat voor het opnemen en weergeven van geluid’
1957	computer	‘rekentuig’ <ENGELS
1958	zoomlens	‘lens met variabele brandpuntsafstand’
1962	portofoon	‘walkie-talkie’
1964	babyfoon	‘apparaat dat geluiden uit de babykamer doorgeeft’
1970	ampex	‘beeldband’ <ENGELS
1970	videorecorder	‘apparaat dat tv-programma’s opneemt' <ENGELS
1973	cassetterecorder	‘kleine bandrecorder’ <ENGELS

1973	modem	‘toestel t.b.v. telefoonaansluitingen’ <ENGELS
1974	intercom	‘huistelefoon’ <ENGELS
1974	kabeltelevisie	‘televisie waarbij de beelden via een kabel worden overgebracht’ <ENGELS
1976	radiocassetterecorder	‘radio met ingebouwde cassetterecorder’
1976	turingmachine	‘abstract beschreven denkmachine’ <ENGELS
1979	antwoordapparaat	‘telefoonbeantwoorder’
1979	deck	‘band- of cassetteapparaat zonder versterker’ <ENGELS
1979	walkman	‘cassetterecorder met koptelefoon’ <ENGELS
1982	camcorder	‘apparaat voor beeld- en geluidsopnamen’ <ENGELS
1982	fax	‘systeem van telecommunicatie’ <ENGELS
1983	cd	‘dun schijfje waarop geluid is vastgelegd’ <ENGELS
1984	portable	‘draagbare computer’ <ENGELS
1985	cd-rom	‘cd die uitsluitend gelezen kan worden’ <ENGELS
1985	gettoblaster	‘grote draagbare radio’ <ENGELS
1986	desktop	‘bureaucomputer’ <ENGELS
1986	ISDN	‘digitale variant van het telefoonnet’ <ENGELS
1986	laptop	‘draagbare computer’ <ENGELS
1986	pc	‘personal computer’ <ENGELS

1986	tekstverwerker	‘computer of -programma voor het bewerken van teksten’
1986	teletekst	‘systeem waardoor men tekst op tv-scherm krijgt’ <ENGELS
1987	dat-recorder	‘digitale cassetterecorder’ <ENGELS
1990	UMTS	‘bepaald telecommunicatiesysteem’ <ENGELS
1991	e-mail	‘elektronische post’ <ENGELS
1991	gsm	‘mobiele telefoon’ <ENGELS
1991	notebook	‘draagbare computer’ <ENGELS
1992	internet	‘wereldwijd netwerk van computers’ <ENGELS
1992	palmtop(computer)	‘zeer kleine computer’ <ENGELS
1993	chatten	‘on line corresponderen via het internet’ <ENGELS
1994	dvd	‘digitale videodisk’ <ENGELS

1994	mobiel(tje)	‘mobiele telefoon’ <ENGELS
1994	sms	‘tekstbericht via mobiele telefoon’ <ENGELS
1994	web	‘volledige hypertekstsysteem waarvan internet gebruik maakt’ <ENGELS
1996	buzzer	‘soort semafoon waarbij een bericht verschijnt op een schermpje’ <ENGELS
1996	intranet	‘besloten computernetwerk’ <ENGELS
1996	voicemail	‘antwoordapparaat ingebouwd in het telefoonnetwerk’ <ENGELS
1998	webcam	‘camera waarvan het beeld rechtstreeks op internet verschijnt’ <ENGELS
1999	GPRS	‘bepaald telecommunicatiesysteem’ <ENGELS
1999	i-mode	‘mobiele internettelefoon in Japan’ <ENGELS
1999	wap	‘mobiele internetcommunicatie’ <ENGELS
___		
2000	EDGE	‘bepaald telecommunicatiesysteem’ <ENGELS

Het oudste apparaat voor het doorgeven van berichten was de *semafoor*, een seinmast met beweegbare armen, waarbij de stand van de armen een letter of betekenis aangaf. In het Nederlands werd deze verwarrenderwijs aanvankelijk *telegraaf* genoemd; later, toen de elektrische telegraaf opkwam (de datering 1843 geldt deze elektrische telegraaf) ging men ter onderscheiding hiervan de seinmast *semafoor* noemen. De *telegraaf* werkte met *morse*. In België werd in 1846 een telegraafdienst geopend, in Nederland in 1852, nadat er vanaf 1845 mee was geëxperimenteerd op kleinere schaal. Handiger dan de telegraaf was de *telex*, die met het toetsenbord van een schrijfmachine (1875) kon worden bediend. In 1932 werden in Nederland (door de

PTT) en in België telexdiensten geopend. De opvolger van deze apparaten is de *fax* uit de jaren tachtig, die gebruik maakt van het telefoonnet en als een soort kopieermachine werkt.

Bij de telegraaf en zijn opvolgers was geen persoonlijk contact tussen zender en ontvanger van een bericht mogelijk; de *telefoon* bood dat wel. Aanvankelijk werd de telefoon alleen voor zakenverkeer gebruikt, zoals de telegraaf en telex - Amsterdam was de eerste stad die, in 1881, een lokaal telefoonnet kende met 49 abonnees. Telefoonverbindingen konden alleen door tussenkomst van een telefoniste worden gelegd. Later werd de telefoon gedemocratiseerd, en vanaf ongeveer de jaren zestig is in de meeste huishoudens telefoon aanwezig. Dit leidde eind jaren zeventig tot de uitvinding van het *antwoordapparaat* en later van de *voicemail* en de verbeterde lijnverbinding ISDN. De jaren negentig zagen de uitvinding van de mobiele, dus draadloze telefoon (*buzzer, gsm, mobieltje*). Via de telefoon konden nu ook korte tekstberichten verstuurd worden in de vorm van *sms*. Momenteel worden de telecommunicatiesystemen tussen de mobieltjes

steeds verder verbeterd: *EDGE, i-mode, GPRS, UMTS*.

De telegraaf, telefoon, telex en fax werkten met elektrische verbindingen. Een stap verder was de draadloze telegrafie, waarbij geluid door middel van radiogolven of elektromagnetische golven via antennes wordt doorgegeven. Deze radiotelegrafie was in de Eerste Wereldoorlog een belangrijk communicatiemiddel. In de VS zonden vanaf 1915 amateurs ook muziek en nieuwsberichten uit via de *radio*. In Nederland werd de radio vanaf 1904 gebruikt voor het scheepvaartverkeer. Vanaf 1919 vonden regelmatig openbare radio-uitzendingen plaats; in België gebeurde dat vanaf 1923.

Terwijl men bij de radio de muziekkeuze niet kon sturen, kon dat wel bij apparaten voor geluidsweergave voor privégebruik. Het eerste apparaat dat geluid weer kon geven, was de *fonograaf*, die werkte met wasrollen. Een verbetering vormden de *grammofoon*, die werkte met een schijf, en vervolgens de *pick-up*, waarop grammofoonplaten werden gedraaid. De *taperecorder* en *bandrecorder* uit de jaren vijftig en de *cassetterecorder* en *walkman* uit de jaren zeventig werkten met een band in plaats van een plaat. In de jaren tachtig zagen de *cd* en de *dat-recorder* het licht, en het volgende decennium bracht de *dvd*.

Vanaf midden negentiende eeuw werd ook het opnemen en doorzenden van beeld mogelijk. Het eerste vastgelegde lichtbeeld was de *daguerreotype*, naar de uitvinder L.-J.M. Daguerre. Deze werkte met zilveren platen. Een stap verder was de *fotografie*, die werkte met *negatieven* en *positieven*, en waarbij met een *camera* of *kodak* (later met een *zoomlens*) *foto's, kiekjes* of *snapshots* gemaakt werden. Hiermee werden dus stilstaande beelden vastgelegd. De *stroboscoop* toonde als eerste beelden in snelle opeenvolging, maar het eerste toestel waarmee men in de bioscoop *films* kon vertonen, was de *cinematograaf*. De eerste filmvoorstellingen vonden in Nederland en België in 1896 plaats. De films waren nog zwart-wit en zonder geluid. In het begin van de jaren dertig werden beelden via de *televisie* uitgezonden: in de VS vonden de eerste proefuitzendingen in 1932 plaats. Men was er al lang mee aan het experimenteren, want het woord *televisie* was in het Nederlands al in 1914 bekend. In 1951 startte in Nederland de officiële televisieomroep; België volgde twee jaar later. In 1968 werd kleurentelevisie ingevoerd. Begin jaren zeventig kwam de *kabeltelevisie* op, de jaren tachtig brachten *teletekst*, maar daarmee zijn de grootscheepse vernieuwingen op televisiegebied wel beschreven. Met een *ampex, camcorder* en *videorecorder* kunnen beelden (en geluid) voor individueel gebruik opgenomen worden.

Telecommunicatiesystemen die een beperktere toepassing hebben gevonden, zijn *radar* en *sonar* voor de plaatsbepaling van een voorwerp, de *mobilofoon* voor communicatie tussen voertuigen, en de *portofoon* en *walkie-talkie* als draagbaar communicatiemiddel tussen twee personen. De *intercom* en de *babyfoon* werken alleen binnen een gebouw.

Hoewel de *computer* niet was bedoeld als telecommunicatieapparaat, is hij dat wel geworden. Er waren een aantal voorlopers, zoals het *hollerithsysteem* (een administratiesysteem van IBM dat met ponskaarten werkte en dat door de Duitsers in de oorlog werd gebruikt) en de *turingmachine* (een denkbeeldige rekenmachine van Alan Turing die al van voor de Tweede Wereldoorlog dateert en waarvan de Nederlandse datering

- 1976 - beslist verbeterd moet kunnen worden). In Nederland maakte de PTT als eerste gebruik van een operationele elektronische rekenmachine die in Nederland was ontworpen en gebouwd: de PTERA (PTT Elektronische RekenAutomaat) uit 1953, in 1958 gevolgd door de ZEBRA (Zeer Eenvoudige Binaire RekenAutomaat). Uiteindelijk kwam men tot de *computer*, een digitale elektronische rekenmachine. De computer werd vanaf de jaren tachtig voor iedereen toegankelijk, doordat hij steeds goedkoper en kleiner werd en gemakkelijker te bedienen. Dit kwam ook tot uiting in de naam: *desktop, laptop, notebook, palmtop, portable, pc, tekstverwerker*. Sinds computers via een *modem* aangesloten worden op *internet* of het *web*, zijn het volwaardige telecommunicatieapparaten waarmee via *e-mail* berichten doorgezonden kunnen worden, en via *chatten* ook direct contact gelegd kan worden. Via de *wap* wordt er bovendien een link gelegd tussen de telefoon en de computer, terwijl een *webcam* beelden rechtstreeks op internet uitzendt.

Aan de uitvinding en uitwerking van telecommunicatieapparaten werkten tegelijkertijd en onafhankelijk van elkaar wetenschappers van allerlei landen. Hun gemeenschappelijke taal was, zeker in de twintigste eeuw, Engels: van de hier opgenomen 82 woorden op het gebied van telecommunicatie zijn er 62 overgenomen uit het Engels, 7 komen uit het Frans (allemaal voor 1910) en 2 uit het Duits (de laatste in 1912). De enige inheemse benaming is *kiekje*, genoemd naar de Leidse fotograaf Israël David Kiek (1811-1899). Verder zijn er enkele in het Nederlands gevormde samenstellingen, zoals *antwoordapparaat, radiocassetterecorder* en *tekstverwerker*. In *bandrecorder* is *band* een vertaling van Engels *tape recorder*, maar vaak wordt de de onjuiste uitspraak [bent] gebruikt, als ware het eerste deel een Engels woord. Eveneens pseudo-Engels is *pick-up* voor ‘platenspeler’: in het Engels kent het woord deze betekenis niet. *Mobilofoon* en *portofoon* zijn gevormd van Latijnse en Griekse elementen; in andere talen heb ik deze woorden niet kunnen vinden, dus mogelijkerwijs zijn de samenstellingen in het Nederlands gemaakt.

Telecommunicatiemiddelen hebben (naast het onderwijs en de transportmiddelen, die de mobiliteit vergrootten) een grote invloed gehad op de Nederlandse taal, vooral op de uitspraak. Dankzij de radio en later de televisie kreeg iedereen in het hele land dezelfde spreektaal te horen - tot die tijd hoorde men vooral de dialecten of de dialectaal gekleurde spreektaal om zich heen.[69] Als uitspraaknorm gold en geldt in België nog steeds - in Nederland is dat minder geworden - de uitspraak van de nieuwslezers op radio en televisie. Wat niet betekent dat hun uitspraak en woordkeuze ongewijzigd blijven: ze maken vertraagd dezelfde ontwikkeling door als de ‘gewone’ taal. De journaals zijn de laatste veertig jaar steeds spreektaliger en informeler geworden, met name na scherpe kritiek in de jaren zestig op de plechtige en verheven stijl. Tegenwoordig worden clichés, jargon, eufemismen en beeldspraak vermeden en streeft men naar korte zinnen en een directe stijl. Vloeken, schelden en verwensingen worden zo min mogelijk gebruikt.[70]

In de jongste tijd spelen radio en televisie bovendien een belangrijke rol in de dialectrenaissance: iedereen, ook de niet-dialectspreker, kan luisteren naar liedjes in het Gronings, Fries, Limburgs, Twents etc., of naar liedjes in stadstalen als het Haags of

Utrechts. Dergelijke liedjes worden door velen mee- of nagezongen. Dat kan natuurlijk alleen omdat de dialecten steeds meer naar het Standaardnederlands toe gegroeid zijn en dus voor iedereen verstaanbaar zijn geworden. Het zegt veel over de hoge status die de dialecten de laatste decennia hebben gekregen, na een periode dat op de dialecten werd neergezien en onderwijs en ouders de kinderen het dialect zo snel mogelijk probeerden af te leren omdat men meende dat dialect spreken schadelijk was voor de carrière.

Behalve radio en televisie speelt ook de telefoon een belangrijke rol in de verbreiding van spreektaal, omdat men over de telefoon 'echte' spreektaal en informele taal gebruikt en gebruikte, terwijl radio en televisie, in ieder geval in het verleden, Algemeen Beschaafde Spreektaal uitzonden. En na de telefoon kwamen internet en sms'jes, waar voor het eerst op grote schaal spreektaal wordt gebruikt in *schriftelijke* boodschappen. Door dit alles is de kloof die in de negentiende eeuw bestond tussen schrijftaal en spreektaal, langzamerhand grotendeels gedicht, ten koste van de schrijftaal: het taalgebruik is geëgaliseerd en de informele spreektaal is daarbij in de plaats gekomen van de formelere schrijftaal.

Radio en televisie zijn bovendien, naast kranten en tijdschriften, belangrijk voor de verbreiding van woorden. Het gaat daarbij om allerlei soorten woorden: informele taal, jeugdtaal en dialectwoorden (zoals de Belgische sporttermen *afzien* 'lijden', *klassieker, nipt* en het Friese *klunen*), maar ook medische en wetenschappelijke woorden worden dankzij allerlei programma's gemeengoed. Hoe groot de macht van journalisten is om woorden en uitdrukkingen zeer snel en algemeen te verbreiden, blijkt uit de enorme populariteit die bepaalde uitdrukkingen kregen na hun eerste vermelding, bijvoorbeeld *onder de pet houden* (na de enquête over de Bijlmerramp), *de leugen regeert* (een uitspraak van koningin Beatrix uit 2000 over de Nederlandse journalistiek), en de vele variaties op de uitdrukking *de moeder van alle ...*, die gebaseerd is op de befaamde uitspraak van de Iraakse leider Saddam Hussein in 1991: 'De Golfoorlog is de moeder van alle oorlogen'.

4.1.18 Sport en spel

Sport en spel dienden van oudsher voor ontspanning, hoewel het wedstrijdelement soms de overhand krijgt. Dat hangt ook af van de soort sport. Sporten en spelen kunnen verdeeld worden naar de plaats waar ze bedreven worden: buitenshuis of binnenshuis. Hieronder geef ik eerst de namen van sporten buitenshuis, en dan die van binnenshuis. Apart vermeld ik de namen voor kaartspelen, kansspelen en kinderspelen. 'Buitensport' definieer ik ruim: ik beschouw er alle sporten onder die zowel binnen als buiten bedreven kunnen worden; de binnensporten hieronder zijn de sporten die uitsluitend binnen kunnen worden gedaan omdat de attributen ervan niet in de open lucht kunnen worden gebruikt (*biljart, indoorgolf, pingpong*).

De ontwikkeling van sporten is globaalweg als volgt. Eerst werd een bepaalde sport bedreven door de adel of de gegoede burgerij. Daar waren een aantal redenen voor: de adel had de meeste vrije tijd, de attributen benodigd voor een sport waren aanvankelijk

duur, en sommige spelen begonnen als oefening voor ridders (*gaaischieten, ringsteken*). Vervolgens drong de sport tot alle lagen van de bevolking door, en tot slot eindigde een deel van de sporten als kinderspel. Dit is bijvoorbeeld gebeurd bij *kaatsen* en *kegelen*. Dergelijke sporten neem ik vanwege hun oorsprong op onder de buitensporten en niet onder de kinderspelen; als kinderspelen zijn alleen die spelletjes opgenomen waaraan in principe van oudsher kinderen deelnemen.[71]

Sporten buitenshuis

Sportnamen zijn soms een zelfstandig naamwoord, soms een werkwoord dat (ook) als zelfstandig naamwoord gebruikt wordt, zoals (*het*) *kaatsen, schermen, turnen*. Een aantal werkwoorden van voortbeweging (*klimmen, rennen, schaatsen, springen, zwemmen*) wordt ook gebruikt als benaming voor een sport. Deze werkwoorden neem ik niet op, onder andere omdat niet uit te maken valt vanaf welk moment de betreffende manier van voortbeweging als wedstrijd werd beoefend. Daarnaast bestaan er allerlei nadere onderverdelingen van sporten (*kunstschaatsen, hardlopen, wedstrijdzwemmen*), die ik eveneens weglaat. Het aantal sporten is in de twintigste eeuw bijzonder groot, en ik vermeld hier alleen de belangrijkste takken, op basis waarvan een beeld van de historische ontwikkeling ontstaat. Aan namen voor buitensporten bevat mijn bestand:

1240	schermen*	‘vechten met degen’
1240	toernooi	‘steekspel’ <FRANS
1240	spel*	‘bezigheid tot ontspanning’
___		
1360	kolven*	‘het kolfspel spelen’
1374-1394	kaatsen	‘balslaan’ <FRANS
___		
1424	klootschieten*	‘een bal rollen’
1424	beugelen*	‘een bal door een beugel rollen’
1425	kegelen*	‘met een bal kegels omgooien’
___		
1555	bollen*	‘het bolspel of kegelspel spelen’
___		
1660	ringsteken*	‘te paard of wagen naar een ring steken’
1666	tweekamp	‘tweegevecht’

1702	regatta	‘roeiwedstrijd’ <ENGELS
1776	maliën	‘bal met een kolf wegslaan’
1776	raketten	‘soort badminton’
1805	gaaischieten	‘met pijl en boog een vogel van een hoge paal schieten’
1808	boksen	‘met de vuist vechten’ <ENGELS
1827-1830	race	‘wedstrijd’ <ENGELS
1840	gymnastiek	‘lichaamsoefeningen’ <FRANS
1847	pentatlon	‘vijfkamp’ <GRIEKS
1847	sport	‘lichamelijke bezigheid’ <ENGELS
1856	turnen	‘gymnastische oefeningen doen’ <DUITS
1865	steeplechase	‘hindernisren’ <ENGELS
1866	cricket	‘balspel’ <ENGELS

1879	rugby	‘balspel’ <ENGELS
1879	voetbal	‘voetbalsport’ <ENGELS
1886	croquet	‘balspel’ <ENGELS
1889	atletiek	‘krachtsport’ <DUITS
1889	lawntennis	‘tennis dat oorspronkelijk op grasbanen werd gespeeld’ <ENGELS
1890	golf	‘balspel’ <ENGELS
1892	bandy	‘balspel op ijs’ <ENGELS
1892	hockey	‘veldsport’ <ENGELS
___		
1900	marathon	‘hardloopwedstrijd over lange afstand’ <ENGELS
1901	tennis	‘slagbalspel’ <ENGELS
1903	varsity	‘roeiwedstrijd tussen universiteiten’ <ENGELS
1909	elfstedentocht*	‘schaatswedstrijd langs de elf Friese steden’
1912	baseball	‘honkbal’ <ENGELS
1912	curling	‘spel op het ijs’ <ENGELS
1912	polo	‘balspel’ <ENGELS
1914	rodelen	‘een helling af sleeën’ <DUITS
1915	badminton	‘balspel’ <ENGELS
1920	estafetteloop	‘snelheidswedstrijd tussen verschillende teams’
1924	basketbal	‘spel waarbij bal door ring met net wordt gegooid’ <ENGELS
1924	langlaufen	‘skilopen’ <DUITS
1929	lacrosse	‘balspel’ <ENGELS
1931	jioe-jitsoe	‘Japans worstelen’ <JAPANS
1936	military	‘bepaalde paardenwedstrijd’ <ENGELS
1938	volleybal	‘balspel’ <ENGELS

1940	decatlon	‘tienkamp’ <ENGELS
1947	skûtsjesilen	‘wedstrijdzeilen met vrachtscheepjes’ <FRIES
1948	judo	‘verdedigingssport’ <JAPANS
1948	mensendieckgymnastiek	‘kamergymnastiek’ <DUITS
1950	crawlen	‘met bovenarmse zwemslagen zwemmen’ <ENGELS
1954	midgetgolf	‘miniatuurgolf’ <ENGELS
1959	budo	‘het geheel van Japanse vechtsporten’ <JAPANS
1960	biatlon	‘combinatie van langlauf en schieten’ <ENGELS
1961	karate	‘verdedigingssport’ <JAPANS
1968	autocross	‘veldrit voor auto’s' <ENGELS
1968	soccer	‘voetbal’ <ENGELS
1969	surfen	‘plankzeilen’ <ENGELS
1969	trimmen	‘lichamelijke oefeningen doen’ <ENGELS
1972	aikido	‘Japanse gevechtssport’ <JAPANS
1972	kenpo	‘Japanse vechtkunst’ <JAPANS

1973	kendo	‘stokschermen’ <JAPANS
1973	kungfu	‘Chinese vechttechniek’ <CHINEES
1979	joggen	‘hardlopen’ <ENGELS
1983	bodybuilding	‘spieroefeningen’ <ENGELS
1983	fitness	‘training d.m.v. lichaamsbeweging’ <ENGELS
1984	aerobics	‘gymnastische dans die de ademhaling bevordert’ <ENGELS
1984	taekwondo	‘vechtsport’ <KOREAANS
1986	kickboksen	‘vechtsport met elementen van boksen, judo en karate’ <ENGELS
1989	snowboarden	‘op een plank van een besneeuwde helling af glijden’ <ENGELS
1989	triatlon	‘tak van sport bestaande uit zwemmen, fietsen en hardlopen’ <ENGELS
1990	callanetics	‘vorm van fitness’ <ENGELS
1993	bungeejumpen	‘van een hoog object springen aan een elastisch koord’ <ENGELS
1995	canyoning	‘vorm van sportklimmen langs watervallen in diepe kloven’ <ENGELS
1996	fierljeppen	‘polsstokverspringen’ <FRIES
1996	sumo	‘traditionele Japanse vorm van worstelen’ <JAPANS
1999	eventing	‘bepaalde paardenwedstrijd: military’ <ENGELS
1999	Tae Bo	‘combinatie van sport- en fitnessoefeningen’ <ENGELS

In de Oudheid beschouwde men sport en spel als een belangrijk onderdeel van het leven: *mens sana in corpore sano* ‘een gezonde geest in een gezond lichaam’, zei Juvenalis. Om dit te bevorderen hield men Olympische Spelen. Dit drong in die periode niet door tot de Lage Landen. Van de Germanen weten we dat ze zich bezighielden met eenvoudige sporten waarvoor geen of nauwelijks attributen nodig waren en slechts simpele regels: steenwerpen, spietswerpen, springen, balspelen, wedlopen, klimmen en zwemmen.[72] Het werpen van stenen was zeer populair en werd door zowel mannen als vrouwen bedreven: in het Duitse Nibelungenlied van circa 1200 wordt beschreven dat koningin Brunhilde zeer knap was in dit steenwerpen.

In de Middeleeuwen hield de adel *toernooien* en *tweekampen*, waarop men zich onder andere bezighield met *schermen*. Na de uitvinding van het buskruit verloren de toernooien hun betekenis en ze stierven in de zestiende eeuw uit. Een aantal van de sporten komt echter voort uit de ridderspelen; ze werden eerst door de schuttersgilden overgenomen (de vroegere stadswachten) en later door de burgers. Zo begon *ringsteken* als oefening van ridders; het heette toen anders, onder andere *ringesteeck* en *naar den ring steken. Gaaischieten* was een speciale vorm van boogschieten: met moest een felgekleurde vogel (*gaai* is een verkorting van *papegaai*) met pijl en boog uit een hoge paal

schieten. Oudere benamingen waren *naar den gaai schieten* of *na'n gogen scheten*; *gaai* als doel wordt voor het eerst in 1394 genoemd, toen Amerika en Azië (waar de papegaaien vandaan komen) nog niet ontdekt waren: onder *gaai* verstond men dan ook imitaties van de felgekleurde halsbandparkiet, die al wel in onze streken verhandeld werd.[73]

Zeer oud en zeer populair waren allerlei balspelen. Dit begon met het werpen van stenen. Een variant van het steenwerpen was het *klootschieten. Kloot* betekent 'bol, bal'. Dit was vroeger het normale woord, en men sprak bijvoorbeeld over de aarde als de *kloot* (tegenwoordig de *aardkloot*). In de zeventiende eeuw was klootschieten het normale zondagse vermaak van het gewone volk. Volgens Ter Gouw was dat de reden dat men in Amsterdam de schamele gemeente, in de woorden van Bredero, 'klootjes-volck van de vesten of uyt de slopjes' noemde.[74] De relatie die Ter Gouw legt tussen *klootschieten* en *klootjesvolk* is echter onjuist: in *klootjesvolk* zit wel degelijk, zoals iedereen verwacht, *kloot* 'teelbal', overdrachtelijk 'sukkel'. Wellicht, zo suggereert het WNT, was *klootjesvolk* een schimpnaam van intellectuelen voor 'volk dat alleen voor het sexueele leeft'. *Klootjesvolk* is overigens typisch Noord-Nederlands.

Een vervolg op het klootschieten was dat men een *bal* of *bol* ging wegslaan met een voorwerp, en zo ontstonden *beugelen, bollen, kegelen, kolven* en *maliën* - het werkwoord *maliën* komt pas in de achttiende eeuw voor, maar *malie* 'houten kolf' en *maliebaan* 'speciaal aangelegde baan om het maliespel te spelen' dateren van 1637. In de zeventiende eeuw was *maliën* zeer populair en werden kosten noch moeite gespaard om het spel te kunnen spelen; daarvan getuigt de Utrechtse Maliebaan tot de dag van vandaag. Het *kolfspel* is overgenomen door de Engelsen, die het in *golf* veranderd hebben; in die vorm - en met gewijzigde spelregels - heeft het Nederlands het in de negentiende eeuw weer teruggeleend. Van het kolfspel komt ook de uitdrukking *dat is een kolfje naar zijn hand*.

Ook *kaatsen* is een vorm van balslaan, maar het bijzondere hiervan is dat het met twee ploegen gebeurde en dat het waarschijnlijk de oudste gereglementeerde sport in Nederland was. Aanvankelijk werd het beoefend door de adel, die geld inzette op de afloop. In 1853 werd een Permanente Commissie opgericht en in 1897 werd de Koninklijke Nederlandse Kaatsbond in het leven geroepen. Bij het kaatsen sloeg en ving men de bal met de hand, wat nogal pijnlijk was. Een latere variant was het *raketten*, waarbij de bal met een *raket* werd geslagen - een soort badminton dus. De *raket* (1525) is in de zestiende eeuw uit Frankrijk overgekomen; in 1898 is hij opgevolgd door de Engelse *racket*.

In de Middeleeuwen waren diverse spelen bekend waarbij dieren gekweld werden (*ganstrekken, katknuppelen, palingtrekken*); dergelijke spelen zijn inmiddels dankzij strenge verordeningen totaal verdwenen en de benamingen komen niet meer voor in mijn bestand.

Hoe populair de spelen in het verleden waren, blijkt uit het feit dat er tussen de vijftiende en de achttiende eeuw in vele steden een groot aantal verordeningen uitgevaardigd werden waarin verboden werd de spelen binnen de stadswallen te houden vanwege het gevaar dat ze opleverden - kennelijk zonder veel effect, want er bleken telkens nieuwe verordeningen nodig. De laatste tijd zien we een opleving van oude spelen in bepaalde streken van het land: in het Oosten houdt men weer

wedstrijden in *klootschieten*, in Friesland is *fierljeppen* (letterlijk ‘vérspringen’) weer in, en het is dan ook geen toeval dat

dit woord recent in het Nederlands is geleend. Het lijkt erop dat de herleving van de volksspelen hand in hand gaat met de dialectrenaissance die momenteel plaatsvindt en die onder de 'telecommunicatiemiddelen' al is gememoreerd: de interesse in het regionale verleden neemt steeds meer toe.

Eind achttiende eeuw ontstond er in Engeland en Duitsland een stroming die veel waarde hechtte aan lichamelijke opvoeding en deze tot een onderdeel van de opvoeding wilde maken. Dat lukte, want het werd uiteindelijk overal een verplicht leervak op scholen. Uit deze beweging komen *atletiek, gymnastiek* en *turnen* voort. Veelzeggend is dat we in 1847 het Engelse woord *sport* hebben overgenomen - tot die tijd bezaten we geen apart woord voor het verschijnsel, terwijl *spel* al dateert uit de dertiende eeuw en beslist nog ouder is.

In de negentiende eeuw nam het aantal sporten enorm toe, hoewel het vooral een elitaire bezigheid was. In de twintigste eeuw veranderde dat en werd sport voor iedereen. In 1896 werden de eerste moderne Olympische Spelen gehouden. In 1871 werd in Engeland de eerste voetbalcompetitie gespeeld. In Nederland werd voetbal in 1879 geïntroduceerd onder de Engelse naam *football*; in 1889 werd de Nederlandse Voetbal- en Athletiekbond opgericht. Aanvankelijk was voetbal nog een elitesport, maar in de Eerste Wereldoorlog werd het een volkssport, doordat men de gemobiliseerde troepen voetbal liet spelen om ze bezig te houden. Gedurende de gehele twintigste eeuw nam het aantal sporten en sportdeelnemers toe, dankzij de toegenomen welvaart en vrije tijd. De nieuwe sporten verdrijven de oude, uit de Middeleeuwen stammende sporten grotendeels, hoewel sommige sporten nauwelijks van de oude verschillen: *badminton* is een soort *raketten* en ook andere balspelen lijken veel op oudere voorgangers.

In de jaren zeventig keert men terug naar de oude *gymnastiek*: het beoefenen van sport niet als wedstrijd maar voor de gezondheid, vergelijk *trimmen*, inmiddels opgevolgd door *fitness*, en voorts *aerobics, bodybuilding, callanetics, joggen* en *Tae Bo*.

De toename van het aantal sporten blijkt uit de volgende cijfers: 14 woorden zijn gedateerd vóór 1800, 17 zijn in de negentiende eeuw gedateerd en 48 in de twintigste eeuw.

Twee woorden voor oude spelen zijn geleend uit het Frans: *kaatsen* en *toernooi*. Inheemse namen zijn: *beugelen, elfstedentocht, kegelen, klootschieten, kolven, ringsteken, schermen* en *spel*. Inheems gevoeld maar afgeleid van oorspronkelijke leenwoorden zijn *gaaischieten, maliën, raketten* en *tweekamp*. Al deze namen, behalve *elfstedentocht*, zijn voor oude spelen van vóór 1800 en meestal al stammend uit de Middeleeuwen (soms is de benaming in de huidige vorm iets jonger, maar dan dateert de voorganger uit de Middeleeuwen of zestiende eeuw). Overigens is het gebruik om langs de elf Friese steden te schaatsen al ouder; in de twintigste eeuw is het een wedstrijd geworden onder de naam *elfstedentocht*.

Alle woorden van na 1700 zijn geleend, met uitzondering van *elfstedentocht*. Daarbij is de Engelse invloed overweldigend: die taal heeft 45 van de 78 woorden geleverd. Japans staat verrassend op twee met 8 leenwoorden, Duits heeft er slechts 5 geleverd - ondanks de invloed die het in de negentiende eeuw op sportgebied had -, uit het Frans komen 3 leenwoorden, uit het Fries 2 en uit het Chinees en Koreaans ieder 1.

Sporten binnenshuis

De kaartspelen, kansspelen en kinderspelen noem ik apart. Aan andere sporten binnenshuis kennen we:

1240	raadsel*	‘puzzel’
___		
1340	schaken	‘schaakspelen’
___		
1567	dammen*	‘spel’
___		
1621	ganzenbord*	‘bordspel’
1693	triktrak	‘spel met dobbelstenen’ <FRANS
___		
1782-1783	biljart	‘balspel op tafel’ <FRANS
___		
1809	charade	‘lettergreepraadsel’ <FRANS
1830	pandverbeuren	‘spel waarbij winnaar een waarborg eist’
1832	rebus	‘figuurraadsel’ <FRANS
1847	backgammon	‘bordspel’ <ENGELS
1854	domino	‘spel met dominostenen’
1895	puzzel	‘raadsel’ <ENGELS
1895-1896	sjoelen	‘met de sjoelbak spelen’ <FRIES
1898	boerenschroom*	‘spel met prentjes en dobbelstenen’
___		
1912	pingpong	‘tafeltennis’ <ENGELS
1925	mens-erger-je-niet*	‘bordspel’
1931	halma	‘bordspel’ <ENGELS
1931	indoorgolf	‘binnenshuis gespeelde golf’ <ENGELS
1931	mahjong	‘Chinees spel’ <CHINEES

1950	go	‘Japans bordspel’ <JAPANS
1953	squash	‘balspel’ <ENGELS
1955	bowlen	‘bowling spelen’ <ENGELS
1955	cryptogram	‘kruiswoordraadsel’ <ENGELS
1957	scrabble	‘letterpuzzel’ <ENGELS
1976	tangram	‘Chinese legpuzzel’ <ENGELS
1977	monopoly	‘gezelschapsspel’ <ENGELS
1984	darts	‘werpspel met pijltjes’ <ENGELS
1986	shogi	‘Japans schaak’ <JAPANS
1989	snooker	‘Engels biljartspel’ <ENGELS
1990	triviant	‘gezelschapsspel’

De binnensporten bestaan uit drie soorten: raadsels of puzzels, bordspelen (*dammen, schaken, triktrak*) en spelen waarvoor een bepaald attribuut nodig is, zoals een tafel (*biljart, pingpong*), een bak (*sjoelen*) of een opgehangen bord (*darts*).

Het algemene woord *raadsel* is een inheems woord dat gedateerd is in de dertiende eeuw. Volksraadsels zijn erg oud, en meestal rijmen ze. Een voorbeeld is: Tussen hemel en aard / Staat een lange groene gaard. / 't Zijn geen eiken, 't zijn geen essen, / Je zult het niet raden, al waart je met zessen. Antwoord: de regenboog.[75] In alle Germaanse talen komt het raadsel van het ei voor: Hummeltje Tummeltje klom op de wagen, Hummeltje

Tummeltje viel van de wagen, er is geen ene timmerman, die Hummeltje Tummeltje maken kan. In het Engels luidt de eerste zin: Humpty Dumpty sat on a wall. Iets jonger dan deze raadsels zijn raadsels die gebaseerd zijn op homonymie, zoals: Amsterdam, die grote stad, met hoeveel letters spelt men dat? Het antwoord luidt: met drie letters, namelijk d, a en t. Of: Waarom dragen de molenaars witte kousen? Om de benen.[76]

Als gezelschapsspel komen raadsels en puzzels pas in de negentiende eeuw voor, ontleend aan het Frans (*charade, rebus*), en in de twintigste eeuw, ontleend aan het Engels (*cryptogram, puzzel, scrabble, tangram*). Hoewel *tangram* voor een 'Chinese' legpuzzel wordt gebruikt, is het woord in het Engels gemaakt.

Van de bordspelen is het *schaken* bij ons al bekend vanaf de dertiende eeuw, blijkens de verbinding *scaec ende mat* voor 'schaakmat', geleend uit het Frans. De afleiding *schaken* is in de veertiende eeuw gevonden. Het schaakspel, dat stamde uit Perzië, is in Europa bekend geworden dankzij de Arabieren. Ook *triktrak* is uit het Frans geleend. Uit het eind van de Middeleeuwen stammen de inheemse namen voor de bordspelen *dammen* en *ganzenbord*. Deze spelen zijn ouder: in 1394 wordt 'dammen' *scijfspelen* genoemd[77] en een oudere vorm van 'ganzenbord' was *te ganse werpen*. Een modernere variant is het eveneens inheemse *mens-erger-je-niet*. Andere bordspelen zijn negentiende- en twintigste-eeuws en ontleend aan andere talen: 3 uit het Engels, 2 uit het Japans en 1 uit het Chinees. De naam *triviant* is een Nederlandse afleiding van Engels *trivial pursuit*. Overigens moet het spel ouder zijn dan de 1990 waarop ik het heb gezet, maar in woordenboeken is het niet opgenomen.

Het tafelspel *biljart* is al in de achttiende eeuw uit het Frans overgenomen; de andere spelen waarvoor een tafel of attribuut nodig is, dateren vanaf eind negentiende eeuw.

Bij de binnensporten zien we, net als bij de buitensporten, dat verreweg de meeste benamingen dateren vanaf halverwege de negentiende eeuw. En ook hier is de Engelse invloed zeer groot: deze taal leverde bijna de helft van de woorden. Frans leverde 4 woorden, Chinees en Japans samen 3, en Fries 1.

Kaartspelen

De namen voor kaartspelen en kaarten leveren een overzichtelijk rijtje van niet altijd even bekende woorden:

1350	aas	'de één in het dobbel- en kaartspel' <FRANS
1394	kaarten	'kaartspelen'
___		
1508	troef	'kaart die andere kaarten slaat' <NEDERDUITS
___		

1612	schoppen*	‘kleur in kaartspel’
1612	harten*	‘kleur in kaartspel’
1612	klaveren*	‘kleur in kaartspel’
1612	ruiten	‘kleur in kaartspel’
1660	piket	‘kaartspel’ <FRANS
1699	faro	‘kaartspel’

1710	klaverjassen	‘een bepaald kaartspel spelen’
1717	heer*	‘naam van een speelkaart’
1720	vrouw*	‘naam van een speelkaart’
1735	omber	‘kaartspel’ <FRANS
1738	jassen	‘kaartspel’
1762	whist	‘kaartspel’ <ENGELS
1828	boer*	‘naam van een speelkaart’
1829	nel	‘troef’ <FRANS
1832	boston	‘kaartspel’ <ENGELS
1840	ecarté	‘kaartspel’ <FRANS
1847	patience	‘kaartspel voor één persoon’ <FRANS
1847	lansquenet	‘kaartspel’ <FRANS
1866	smousjassen	‘kaartspel’
1873	pandoer	‘kaartspel’ <FRANS
1879	tarot	‘kaartspel’ <FRANS
1884	toepen	‘kaartspel’ <?
1887	kruisjassen	‘kaartspel’
1898	zwartepieten	‘kaartspel’
1906	zwikken*	‘kansspel met kaarten’
1912	poker	‘kaartspel’ <ENGELS
1918	bridge	‘kaartspel’ <ENGELS
1924	eenentwintigen*	‘kaartspel’
1926	kwartet	‘kaartspel met stellen van vier bijeenhorende kaarten’ <FRANS
1948	joker	‘overscharige kaart’ <ENGELS
1951	canasta	‘kaartspel’ <SPAANS

Het kaartspel is waarschijnlijk - zoals zoveel vernieuwingen, van schaken tot buskruit - eind veertiende eeuw via de Arabische wereld in Europa bekend geworden en vanuit Venetië heel snel over de rest van Europa verbreid. Aanvankelijk was kaarten een bezigheid van de adel; speelkaarten moesten met de hand gemaakt worden en waren heel duur. Na de uitvinding van de boekdrukkunst werden kaarten goedkoper en daardoor voor iedereen bereikbaar.[78]

We hebben het kaarten uit Frankrijk leren kennen: het woord *kaart* is ontleend aan Frans *carte*, dat teruggaat op Latijn *charta* 'papier, dun blad' (*kaart* is dus niet, zoals Ter Gouw meent, afgeleid van *quairten* 'vieren', naar de vier figuren waaruit het spel bestaat, hoewel dit een aardige analogie zou zijn met *dobbelen*, dat is afgeleid van *dubbel*).[79] Ook de indeling in vier kleursymbolen *harten, klaveren, ruiten* en *schoppen* komt uit Frankrijk: het zijn vertalingen van de Franse aanduidingen *coeurs, trèfles, carreaux* en *piques*. De namen voor de beelden op de kaarten, *boer, vrouw* en *heer*, zijn vertalingen van Frans *valet, dame* en *roi*. Vroeger heette 'boer' ook *knecht* of *boef*, 'vrouw' heette *koningin* of *dame* en 'heer' heette *koning. Aas* is een leenwoord (Frans *as*); gezien de zeer oude datering (1350, nog vóórdat we het kaartspel leerden kennen) zal dit woord aanvankelijk bij

het dobbelen zijn gebruikt en pas later bij het kaartspelen. Opvallend is dat we *troef* al begin zestiende eeuw uit het Nederduits hebben geleend. De troefkaart is eigenlijk de triomferende kaart (vergelijk Duits *Trumpf*, van Latijn *triumphus* 'triomf').

Na de Middeleeuwen komen er in iedere eeuw telkens namen voor kaartspelen bij, vrij regelmatig over de eeuwen verdeeld en dus niet, zoals bij de sporten, met een grote toename in de twintigste eeuw. Integendeel: het hoogtepunt ligt in de negentiende eeuw, en na 1955 vinden we geen nieuwe woorden meer. De toename van andere spelen en sporten, zowel binnens- als buitenshuis, heeft kennelijk de kaartspelen de das omgedaan.

De benamingen voor verschillende kaartspelen zijn vooral uit het Frans overgenomen; daarnaast komen enkele namen uit het Engels. Dat de Franse invloed groter is dan de Engelse, komt overeen met de periode waarin de woorden zijn geleend: dat is voor een groot deel al voor de twintigste eeuw of in de eerste helft van de twintigste eeuw, terwijl de Engelse invloed vooral in de tweede helft van die eeuw zeer krachtig was en de Franse invloed verdrong.

Er zijn nauwelijks inheemse benamingen, alleen *eenentwintigen* en *zwikken*. Als inheems gevoeld worden *zwartepieten* en de namen met *jassen*: *klaverjassen, kruisjassen, smousjassen*. Dit zijn allemaal afleidingen van *jas* 'troefboer', wat vermoedelijk een verkorting is van *paljas* (in het Zuid-Nederlands heet de kaart wel *zot*, een vertaling van Frans *fou* 'gek', gebruikt als benaming voor bepaalde kaarten). Van *toepen* is de herkomst onbekend: het kan van *toepen* 'slaan' zijn afgeleid of van Maleis *top*, de naam voor Chinese kaarten. *Faro* gaat terug op het Frans. De naam luidde eigenlijk *farao* en het spel heette zo omdat oorspronkelijk een farao als hartenheer op de kaarten was afgebeeld.

Kansspelen

Kansspelen berusten op het toeval en niet op de menselijke inspanning. Ze kunnen daarom niet onder de sporten gerangschikt worden. Aan kansspelen kennen we:

1237	wedden*	'gokken'
___		
1324-1341	dobbelen	'met dobbelstenen werpen'
___		
1518	loterij	'kansspel met lootjes'
___		
1738	roulette	'hazardspel' <FRANS
___		
1824	lotto	'loterij' <ITALIAANS
1846	kienen	'het kienspel spelen'
1856	tombola	'loterijspel' <ITALIAANS

1860	gokken	‘spelen om geld’ <JIDDISCH
1886	baccarat	‘kansspel met kaarten’ <FRANS

___

1944	toto	‘systeem van wedden’ <DUITS
1949	pool	‘voetbalpool’ <ENGELS
1968	bingo	‘hazardspel’ <ENGELS
1973	flipperkast	‘speelautomaat’
1974	blackjack	‘een soort eenentwintigen’ <ENGELS
1984	fruitautomaat	‘gokautomaat’

1985	balletje-balletje*	‘gokspel waarin een bal in een van drie bekers wordt verstopt’
1997	piramidespel	‘frauduleus geldspel’

Hoewel *wedden* en *gokken* niet een bepaalde spelsoort zijn, vermeld ik ze hier toch maar, want ze passen naadloos bij de kansspelen. Het wedden op de uitslag was een belangrijk aspect van de spelen die in de Middeleeuwen gehouden werden.

Uit Romeinse bronnen is bekend dat de Germanen fervente dobbelaars waren. Vanaf de dertiende eeuw vinden we dan ook allerlei woorden met betrekking tot het dobbelspel, zoals *dobbelsteen* (1240) en *teerling* (1210-1240) - men sprak van ‘met de teerling werpen of spelen’. *Dobbelen* is gedateerd in de veertiende eeuw, maar het moet ouder zijn, gezien *dobbelsteen* uit 1240. *Dobbelen* is afgeleid van Frans *doble* ‘dubbel’; het heet zo omdat men gewoon was de inzet telkens te verdubbelen. Men dobbelde ook wel met koten of bikkels (hielbeentjes van schapen): in 1397 was sprake van *koten om geld*. Om het dobbelen tegen te gaan vaardigde men vele verordeningen uit, waarbij onder andere bepaald werd dat men niet meer mocht verdobbelen dan het geld dat men bij zich had en de kleren die men aan had. In 1600 werd echter de anekdote verteld dat een jongen, toen men hem vroeg of hij kon rekenen, antwoordde: ‘Ja ic, meester, met teerlingen, leerde ic mijn eerste rekeningen, want ick er mijn kousen meê verloor’. Hieraan voegt de anekdotenverteller Ter Gouw toe: ‘Waaruit wij tevens leeren, wat de middeleeuwsche methode was, om vlug uit het hoofd te leeren rekenen.’[80]

De zestiende-eeuwse *loterij* is een Nederlandse uitvinding (het woord is afgeleid van *lot* met het uitheemse achtervoegsel *-ij*). Andere talen hebben woord en zaak van de Nederlanders overgenomen, vergelijk Duits *Lotterie* en Frans *loterie*. De loterij is in het midden van de vijftiende eeuw uitgevonden, maar eerst heette zij *lotinghe*. Het was een volksvermaak, waarbij allerlei feesten gevierd werden voordat tot het trekken van de lootjes werd overgegaan. De loterijen hadden voornamelijk een liefdadig doel.[81] Sinds 1726 bestaat de Staatsloterij (toen nog Generaliteits-loterij genoemd), die bedoeld was inkomsten voor de schatkist te genereren en de speelzucht te kanaliseren.

De overige woorden dateren, op het achttiende-eeuwse *roulette* na, vanaf de negentiende eeuw of twintigste eeuw. De plaats waar het allemaal gebeurde, het *casino*, wordt in 1824 genoemd - waarbij overigens vermeld wordt dat het om een speelhuis in de plaats Florence gaat! *Kienen* komt van Frans *quine!* ‘vijf opeenvolgende nummers’, en het spel is vergelijkbaar met het later geleende *bingo*. Er is maar één inheems woord: *balletje-balletje*. Verder hebben Frans en Italiaans evenveel invloed uitgeoefend, en is de Engelse invloed vooral na de Tweede Wereldoorlog het grootst, zeker als men de *flipperkast, fruitautomaat* en het *piramidespel* meetelt, want deze Nederlandse vormingen van ooit geleende woorden staan voor verschijnselen die uit de Verenigde Staten zijn overgewaaid (vergelijk de benamingen *pinball machine* en *fruit machine*).

Kinderspelen

Sommige sporttypen zijn tegenwoordig kinderspelen maar waren dat van oorsprong niet. Ze staan hierboven, bijvoorbeeld *kaatsen*. Middelen om zich mee voort te bewegen,

zoals de *autoped* en *step*, staan onder de transportmiddelen. Van sommige kinderspelen bestaan vele varianten, bijvoorbeeld soorten tollen (*drijftol, priktol, werptol*), maar ik heb alleen het basisbegrip opgenomen. We vinden dan aan kinderspelen:[82]

1240	bal*	‘rond voorwerp’
1252	pop	‘speelgoed’ <LATIJN
1276	stelt*	‘loopstok’
___		
1401-1450	honk*	‘thuis, vrijplaats bij kinderspelen’
1437	tol*	‘speelgoed’
___		
1511	koten*	‘met bikkels of koten spelen’
1599	bikkelen*	‘met bikkels spelen’
1599	hinkelen*	‘op één been voortspringen’
1599-1607	knikker*	‘glazen of stenen balletje als kinderspel’
___		
1611-1620	mallemolen	‘draaimolen’
1618	meet	‘streep, honk’ <LATIJN
1625	vlieger*	‘latwerk met papier’
1636	ballon	‘met gas gevulde zak’ <FRANS
1669	jonassen	‘iem. met zijn tweeën horizontaal vasthouden en heen en weer slingeren’
1682	hoepelen*	‘met een hoepel spelen’
1682	rammelaar	‘rinkelbel voor baby’s'
1692	marionet	‘pop’ <FRANS
___		
1714	schommel*	‘opgehangen speeltuig waarop men heen en weer kan gaan’

1717	haasje-over*	‘spel waarbij men over elkaars rug springt’
1750	bellenblazen*	‘bellen maken door te blazen in een pijpje met zeepsop’
1784-1785	hobbelpaard*	‘houten paard als speelgoed’
1793	touwtjespringen*	‘spel waarbij men springt over een ronddraaiend touw’

___

1813	wip*	‘wipplank’
1824	carrousel	‘draaimolen’ <FRANS
1847	buut	‘mikpunt’ <FRANS
1853	verstoppertje*	‘spel waarbij iemand zich verstopt’
1859	kiskassen*	‘steentjes keilen’
1860	krijgertje*	‘tikkertje’
1864	ledenpop	‘pop met beweegbare leden’
1872	jojo	‘klimtol’ <FRANS
1883	pinkelen*	‘wegslaan van een puntig houtje met een stok’
1887	wipwap*	‘wip’
1887	blindemannetje*	‘spel waarbij iem. geblinddoekt wordt’

1898	katapult	‘werptuig voor jongens’ <FRANS
1898	timpen*	‘wegslaan van een puntig houtje met een stok’

___

1913	buten	‘verstoppertje spelen’
1914	diabolo	‘speelgoed’ <FRANS
1914	meccano	‘speelgoed’ <ENGELS
1914	teddybeer	‘kinderspeelgoed’ <ENGELS
1916	zakdoekje leggen*	‘kinderspel’
1929	landjeveroveren*	‘spel met een mes om land te veroveren’
1929	tiepelen*	‘jongensspel met stokjes’
1950	tikkertje*	‘spel waarbij de deelnemers getikt moeten worden’
1958	hoelahoep	‘hoepelspel’ <ENGELS
1970	skippybal	‘springbal’ <ENGELS
1971	frisbee	‘werpschijf’ <ENGELS
1981	nintendo	‘Japans videospel’ <JAPANS
1984	lego	‘kinderspeelgoed’ <DEENS
1984	mikado	‘behendigheidsspel met houtjes’
1989	dinky toy	‘kleine metalen auto op schaal’ <ENGELS
1990	barbiepop	‘speelpopje aangekleed als volwassen vrouw’
1995	flippo	‘plastic schijfje met stripfiguurtje als speelgoed’
1997	tamagotchi	‘interactief knuffeldier’ <JAPANS
1998	furby	‘interactief knuffeldier’ <ENGELS
1999	Aibo	‘robothond’ <JAPANS OF ENGELS

1999	Pokémon	‘naam voor een populair spel’ <ENGELS OF JAPANS
___		
2000	asobot	‘gezelschapsrobot’ <ENGELS

Kinderspelen zijn in drie soorten te verdelen: zonder speelgoed of attributen (*hinkelen, jonassen, krijgertje, tikkertje*), met zelfgemaakte, eenvoudige attributen, veelal dingen die zo in de natuur voorkomen (*bikkelen, knikker, stelt, touwtjespringen, wip*) en met gekocht speelgoed. In de oudste tijden vinden we vooral kinderspelen zonder speelgoed of met simpel speelgoed. In de tweede helft van de twintigste eeuw verandert dat: dan zien we allemaal benamingen voor meer of minder ingewikkeld (en kostbaar) speelgoed opkomen. Voor de laatste decennia zien we een verschuiving in het soort speelgoed naar videospelletjes en robotjes.

Kinderspelen zijn oud en wijdverbreid: dezelfde spelen zijn in vele landen te vinden. Dat sommige spelen in de Lage Landen oud zijn, blijkt uit schilderijen. Het meest informatief is het schilderij ‘De kinderspelen’ uit 1560 van Pieter Bruegel de Oude. Jammer genoeg staat bij de spelen niet vermeld hoe ze genoemd werden. Ik heb slechts weinig kinderspelen al in de Middeleeuwen kunnen dateren: alleen *bal, honk, pop, stelt* en *tol*.

Maar veel van de andere spelen zullen toen ook al bekend geweest zijn. De bronnen die we uit de Middeleeuwen hebben, schenken niet bijzonder veel aandacht aan kinderspelen; pas vanaf de zeventiende eeuw neemt het aantal bronnen toe. Bovendien zijn de namen van de kinderspelen in de loop van de tijd vaak gewijzigd en bestonden en bestaan er vele regionale namen - de huidige standaardnaam kan dus best jong zijn, terwijl het spel al eeuwen oud is, maar onder een andere naam bekendstond. Zo noemde Cats in 1625 'touwtjespringen' *koordespringen*; 'haasje-over' heette in 1626 *van over rug te spelen*; 'verstoppertje' was in 1567 *schuylwinckgen* of *schuylhoecxken*; 'blindemannetje' was in 1567 *'t blindeken. Tikkertje* is opvallend jong (1950), maar dat betreft alleen de naam, het spel is al veel ouder, alleen heette het vroeger anders: in 1666 is sprake van *tik-je-mij. Krijgertje*, een andere naam voor het spel, dateert van 1860.

Typisch speelgoed uit het verleden waren botjes van dieren, ofwel *bikkels* en *koten*, waarbij *bikkelen* een meisjesspel was en *koten* een jongensspel, omdat de *koten* grotere botten waren. *Koten* is ouder in de betekenis 'dobbelen', maar deze betekenis verdween omdat men vooral dobbelde met *teerlingen* of *dobbelstenen*.[83] Ook *bikkelen* was oorspronkelijk een gokspel.

De verdeling over de eeuwen is anders dan bij de benamingen voor sport en spel hierboven: veel meer woorden (22) dateren van vóór 1800, in de negentiende eeuw zijn er 13 woorden en de twintigste eeuw levert er 21. Maar die laatste eeuw heeft beslist meer kinderspelen opgeleverd, die echter, onder andere door hun grote modegevoeligheid, niet in mijn bestand staan.

Ook de herkomst van de woorden verschilt van die van de sporten: bijna de helft van de woorden is inheems (woorden zoals *bal, hoepelen, knikker, schommel, wip*). Inheems gevoeld worden de afleidingen van oorspronkelijke leenwoorden *buten* (van Frans *but* 'eindpunt'), *ledenpop, mallemolen* (*pop* en *molen* komen uit het Latijn), en *rammelaar* (met de ooit geleende uitgang *-aar*). Eveneens in het Nederlands gevormd is *jonassen*, als afleiding van de bijbelse naam *Jonas*.

Weliswaar heeft het Engels de meeste invloed uitgeoefend (10 woorden, inclusief de *barbiepop*), maar echt dominant is het niet: het Frans heeft 7 woorden geleverd, het Japans 3, het Latijn 2 en het Deens 1 (*lego*). Hoewel ook bij kinderspelen de invloed van het Engels oprukt, zullen inheemse woorden zeker voor de spelen van jongere kinderen niet snel verdreven worden: kinderen leren tenslotte de eigen taal het eerst en ze hebben meer moeite met vreemde woorden dan volwassenen.

Concluderend

Dankzij de thematische aanpak wordt telkens een specifieke doorsnede van de woordenschat belicht. Hierdoor ontstaan allerlei algemene, globale inzichten. Zo blijkt dat op bepaalde terreinen veel inheemse woorden voorkomen (weersverschijnselen, gedomesticeerde dieren, bijwoorden, huishoudelijke apparaten, kinderspelen), terwijl andere juist vooral uit leenwoorden bestaan (vruchtnamen, wilde zoogdieren, eet- en drinkwaren, drugs, wapens, transportmiddelen, sporten). In sommige thema's overheersen de oude woorden (weersverschijnselen, maanden en seizoenen, tijdrekening),

in andere juist de jonge (huishoudelijke apparaten, transportmiddelen, munteenheden, dansen, muziek, telecommunicatie).

Ook blijkt dat in bepaalde thema's een concentratie bestaat van op speciale manieren gevormde woorden. Veel stofnamen en dansnamen zijn geoniemen, terwijl onder de wapennamen veel eponiemen voorkomen. Onder munteenheden komen zowel veel epo- als geoniemen voor. Veel tautologische samenstellingen komen voor bij vruchtnamen en etenswaren. Eufemisering speelt een belangrijke rol bij woorden voor ‘bijzit’, ‘hoer’ en leeftijdsaanduidingen. Veel leenvertalingen komen voor bij de familienamen, de tijdrekening en de kaartspelen. Bij het leger bestaan veel groepsaanduidingen.

Verder blijkt dat bepaalde talen in bepaalde thema's een overwegende invloed hebben, en andere talen in andere thema's; zo zijn veel sporttermen geleend uit het Engels, veel kleurnamen komen uit het Frans en veel biernamen uit het Duits. En voorts blijkt dat de invloed van talen veelal gebonden is aan een tijdsperiode: de invloed van het Frans is groot tot de negentiende eeuw, van het Duits in de negentiende en begin twintigste eeuw, en van het Engels in de twintigste eeuw en vooral na 1950. Datzelfde was al gebleken in hoofdstuk 3.2, maar is hier opnieuw aan de hand van specifieke thema's getoond.

Uit veranderingen in de woordenschat binnen een bepaald thema kunnen we maatschappelijke veranderingen aflezen. Zo blijkt bijvoorbeeld dat benamingen van ‘soep’ vanaf de achttiende eeuw dateren. Dat roept de vraag op hoe dat komt. Enig nazoekwerk bracht aan het licht dat rond 1700 aan het Franse hof dunne soep als voorgerecht in de mode kwam. Zo roepen de veranderingen in de woordenschat een grote hoeveelheid vragen op, die voor een deel slechts beantwoord kunnen worden door naar de buitentalige werkelijkheid te kijken. Dat heb ik hierboven dan ook zoveel mogelijk gedaan.

Een terugkerend verschijnsel in vele thema's is het belang van de zestiende en zeventiende eeuw en de breuk met de Middeleeuwen. Enerzijds opent de wereld zich en worden vele nieuwe woorden en zaken uit andere continenten bekend, anderzijds veroorzaakten de Renaissance, het Humanisme en de Hervorming een stroom aan nieuwe inzichten op het gebied van de wetenschap; zie bijvoorbeeld de nieuwe benamingen *arts* en *dokter*, de nieuwe betekenissen van *familie* en *gezin*, het ontstaan van het begrip *beroep*.

De tweede eeuw die er in de meeste thema's duidelijk uitspringt door een grote toename van nieuwe woorden, is de negentiende eeuw: dit is te danken aan de industrialisatie en het grote aantal wetenschappelijke en technische nieuwe vindingen die in de negentiende eeuw gedaan werden. In veel thema's levert de twintigste eeuw de meeste nieuwe woorden op. Dat komt enerzijds doordat in die eeuw veel vernieuwingen en uitvindingen plaatsvonden. Een andere reden is echter dat de twintigste eeuw ons zo nabij staat - we hebben er nog geen afstand van kunnen nemen, en de woorden uit die periode (vooral uit de laatste helft) lijken allemaal belangrijk en blijvend. Een deel ervan zal echter in de loop van de tijd verdwijnen, waardoor de verhoudingen rechtgetrokken worden.

Soms springt een datering erg in het oog, bijvoorbeeld omdat ze erg jong is. Dat roept de vragen op: klopt de datering, en zo ja: hoe heette dit dan vroeger, en waarom is de oude naam door een jonge benaming vervangen? Of: waarom is deze nieuwe naam inge-

voerd? En waarom juist in deze periode? Zo bleek bij *kitten* en *pup(pie)* dat ze uit de Engelse fokkerswereld ingevoerd waren, samen met een groot aantal benamingen voor katten- en hondensoorten. En bij *schram* en *klophengst* bleek de nieuwe naam samen te hangen met een nieuwe techniek van castreren.

Het bekijken van de woorden binnen een bepaald thema leidt tot historisch besef: de ontwikkelingen in de maatschappij worden in de woordenschat weerspiegeld. Zo blijken de vorderingen binnen de wetenschap en techniek in de opeenvolgende namen voor transportmiddelen en telecommunicatiemiddelen. Door de woordgroepen te bezien, realiseert men zich zaken waar men niet op zou komen als men de woorden apart bekijkt: men ziet bijvoorbeeld dat de benaming *klassieke muziek* jong is, en daardoor beseft men dat de naam pas nodig werd toen er een oppositie ging bestaan: in de periode dat álle muziek klassiek was, bestond er geen noodzaak voor een aparte benaming.

Daarnaast kan het bekijken van de herkomst van woorden op woordreeksniveau leiden tot correcties. In het EWB stond bijvoorbeeld dat *biatlon* (1960), *decatlon* (1940) en *triatlon* (1989) gevormd waren van Griekse elementen. Om een aantal redenen heb ik dat veranderd en deze woorden ontleningen aan het Engels genoemd: ten eerste zijn de woorden erg jong; ten tweede komen in deze periode bijna alle sportwoorden uit het Engels; ten derde zijn de vormingen in het Engels ouder dan in het Nederlands; en ten vierde is Engels de internationale, officiële taal van vele sportfederaties en sportevenementen, zoals de Olympische Spelen. Daarentegen wordt bij *pentatlon* als herkomst Grieks gegeven; dit woord dateert namelijk al van 1847, en in de bron waar het woord voor het eerst voorkomt, wordt bij de betekenisomschrijving nadrukkelijk naar de oude Griekse Olympische Spelen verwezen. De Engelse invloed op sportgebied begon toen nog maar net, dus hier lijkt een teruggrijpen op het klassieke Grieks veel waarschijnlijker dan ontlening aan het Engels. De etymoloog kan dus voordeel hebben bij het bekijken van woorden binnen een bepaald woordveld.

Ook dateringen kunnen gepreciseerd worden, dankzij de methode van het bekijken op woordreeksniveau. Zo geeft het WNT als eerste voorkomen van het woord *gouvernante* in de betekenis ‘kindermeisje’ een citaat uit 1784. Maar die datering kan niet juist zijn, aangezien de gouvernantes (mede)verantwoordelijk waren voor de invoer van de woorden *papa* en *mama*, die uit de zeventiende eeuw dateren. Het doorvlooien van het gehele digitale WNT levert dan een datering van 1683 op voor *gouvernante* (mogelijk zelfs al 1672, maar in dat citaat, onder ‘voetjongen’, is de betekenis niet geheel duidelijk en zoals in de Inleiding uiteengezet, speel ik bij de dateringen liever op zeker).

Eindnoten:

3 Zie voor vele voorbeelden van betekenisrelaties Van Sterkenburg e.a. 1991.

4 Beekes 1990: 59, 76-77; voor de cultuur van de Indo-europeanen zie ook Mallory 1989: 110-127, 275-276.

5 Jobse-van Putten 1996: 90, 96.
6 Hehn 1976: 386-390.
7 Beekes 1990: 59.
8 Aldus de etymologische woordenboeken, hoewel ook het omgekeerde - dat het Germaans het woord geleend heeft uit het Slavisch - niet uitgesloten wordt (zie de bewerking van het Russische etymologische woordenboek van Vasmer door Trubačëv). Stankiewicz 1968 meent dat Slavisch *skot* is afgeleid van *skopit*' 'castreren'; *skot* zou dan 'gecastreerd dier, os' hebben betekend en vandaar 'vee', omdat gecastreerde dieren werden gebruikt als werkdieren en voor consumptie (gecastreerde dieren worden dikker).
9 Beekes 1990: 60; voor de herkomst van gedomesticeerde dieren en planten zie het nog steeds uitermate informatieve en leesbare werk van Hehn, dat dateert uit 1885 en in 1976 opnieuw is uitgegeven. Zie voorts Buck 1949, hoofdstuk 3.
10 Stankiewicz 1968: 221.
11 *Geit* is echter verwant met Latijn *haedus*, dat 'bok' aanduidt. Voor het geslacht van 'geit' in de Germaanse talen zie De Tollenaere 1997: 53-57.
12 Pfeifer 1989 s.v. *Fohlen, Küken, Schwein*.
13 Pijnenburg 1990; Pfeifer 1989 s.v. *Ferkel*.
14 Mallory 1989: 119.
15 De Tollenaere 1997: 118-129.
16 Beekes 1990: 62-63; Mallory 1989: 123-124; Buck 1949, hoofdstuk 2.
17 Buck 1949: 93-94; Seebold 1981: 182: de *m* kan verband houden met geluidjes die gemaakt worden bij het zuigen.
18 De Vries 1971 s.v. *schoon*.
19 Zie over eufemisering 4.4.
20 Over de voeding door de eeuwen heen zie Burema 1953; Jobse-van Putten 1996; Van Otterloo 1990.
21 Beekes 1990: 59.
22 Zie Van der Sijs 1998: 127-139.
23 Zie voor de herkomst van deze en andere borrelnamen Sanders 1997a.
24 Kluge 1995.
25 Sanders 1995: 156-159.
26 Slijper 1917: 229.
27 Beekes 1990: 60.
28 Jobse-van Putten 1996: 142, 187-188, 345.
29 Beekes 1990: 60; Hehn 1976: 241-252; 277-281.
30 *Onze Taal* 2000, nr. 7/8, p. 180-181.
31 Jobse-van Putten 1996: 133-134.
32 Jobse-van Putten 1996: 427.
33 Van Sterkenburg 1989: 138-139; Stroop 1979: 55-56.
34 Burema 1953: 148-153; Jobse-van Putten 1996: 104-107; Van Sterkenburg 1989: 137-138; De Vries en De Tollenaere 2000; Seebold 1981: 213-215.
35 Jobse-van Putten 1996: 116.
36 Burema 1953: 36-38.
37 Zie De Tollenaere 1997: 75-83 en De Vries en De Tollenaere 1991.
38 Ter Gouw 1871: 59.
39 Mallory 1989: 114.
40 Zie Van der Sijs en Engelsman 2000: 58-64.
41 ANS 1997: 451-459.
42 Van den Toorn 1984: 226-228; de ANS 1997 onderscheidt nog meer categorieën. De scheiding tussen de categorieën is lang niet altijd helder. Wat we voor het Nederlands node missen is een overzicht van alle woordsoorten, onderverdeeld in betekenis- en vormcategorieën. Voor de herkomst van *alsmaar* zie Walch 1928: 62-63.
43 Zie Van der Sijs 1996: 254-255.
44 Van der Horst 1999: 402-403.
45 König (red.) 1990-1992, deel 2, 119-123; *Winkler Prins Encyclopedie* onder 'spinnen (4)'.
46 Lokotsch 1927: 149.
47 Zie König (red.) 1990-1992, deel 4, 138-214, 442-449, *Winkler Prins Encyclopedie* en Van der Horst 1999: 371-379, 387-388.
48 Beekes 1990: 61-62.

49 Heuvel 1909: 367.
50 Voor de namen van de fiets zie Sanders 1997b.
51 Jansen in Burger en De Jong (red.) 1999: 11-12.
52 De Vooys 1925e: 350.
53 Van der Sijs 1999c.
54 Zie de Inleiding van Hagen in Kruijsen en Van der Sijs (red.) 1999.
55 Beekes 1990: 62.
56 Beekes 1990: 62.
57 Voor de Nederlandse munten zie Van Gelder 1965 en Van Sterkenburg 1999.
58 Heuvel 1909: 359-368.
59 *Grote Nederlandse Larousse encyclopedie* (1971-1983) onder 'beroep'.
60 De Vooys 1925c: 153.
61 Schulten 1966: 11; Wind 1926: 195-196.
62 Zie Schulten 1966.
63 Schulten 1966: 11.
64 Beekes 1990: 61.
65 Ter Gouw 1871: 52-53.
66 Schrijnen 1916: 201-244.
67 Schrijnen 1916: 242-244.
68 Zie de *Winkler Prins Encyclopedie* en Van der Horst 1999: 365-370, 392.
69 Van der Horst 1999: 367-370.
70 Van Sterkenburg en Van den Toorn 1997: 95-103.
71 Voor sport en spel zie Botermans en Visser 1991.
72 Ter Gouw 1871: hoofdstuk 2.
73 Botermans en Visser 1991: 65.
74 Ter Gouw 1871: 325.
75 Schrijnen 1916: 87-103.
76 Heuvel 1909.
77 Janssen 1985: 194.
78 Voor de geschiedenis van de speelkaart, zie Janssen 1985.
79 Ter Gouw 1871: 401.
80 Ter Gouw 1871: 379.
81 Ter Gouw 1871: 382-392.
82 Over kinderspelen bestaat behoorlijk wat literatuur, zie bijvoorbeeld De Cock en Teirlinck 1902-1908; Ter Gouw 1871: 280-320; Hallema en Van der Weide 1943; Heuvel 1909: 412-426.
83 Janssen 1985: 194.

4.2 Functiewoorden

De functiewoorden zijn grammaticale woorden die dienen om bepaalde betrekkingen tussen zinsdelen uit te drukken. Op zichzelf hebben ze geen betekenis. Ze dienen als cement van de zin en als zodanig zijn ze onmisbaar. Ik voeg hieronder dan ook geen betekenis toe, zoals bij andere woordsoorten. Er is wel veel geschreven over functiewoorden, maar dat spitst zich vooral toe op het gebruik ervan in bepaalde tijden, zoals de Mid-

deleeuwen of de zeventiende eeuw. Hier geef ik een overzicht van het eerste optreden van de functiewoorden in het Nederlands, in de huidige vorm (althans de regelmatige voorloper ervan) en betekenis. De verwachting is dat functiewoorden oud en inheems zijn: ze behoren immers tot de centrale woordenschat (zie 3.1) en tot de gesloten woordklassen.[84] Is dat ook zo?

Lidwoorden[85]

Tegenwoordig kent het Nederlands twee bepaalde lidwoorden, *de* en *het*, en één onbepaald lidwoord, *een*:

1100	de*
1100	een*
___	
1370	het*

Gezien de dateringen lag dat vroeger anders: *het* is ruim tweeënhalve eeuw na de andere lidwoorden gedateerd. Het gebruik van lidwoorden is in de Oudnederlandse periode ontstaan: het Germaans en het Indo-europees kenden geen lidwoorden. Het gebruik van lidwoorden is binnen de Germaanse en Romaanse talen ongeveer gelijktijdig opgekomen in de periode van het Frankische rijk, zie hoofdstuk 2. Die opkomst hing nauw samen met verlies aan naamvallen en verbuigingen.

Het onbepaalde lidwoord is ontstaan uit het telwoord *één*, dat we in de tiende eeuw voor het eerst vinden. In de Leidse Willeram van 1100 komt het voor het eerst als lidwoord voor, bijvoorbeeld in de zin *Eyn luzzel thar nach* ‘een weinig daarna’.

De bepaalde lidwoorden (in het Middelnederlands *die/de* voor het mannelijk en vrouwelijk en *dat/'t* voor het onzijdig) zijn ontstaan uit de onbeklemtoonde aanwijzende voornaamwoorden *die* en *dat*. Geleidelijk ontstond er een onderscheid tussen de aanwijzende voornaamwoorden, die met volle klinkers werden uitgesproken, en lidwoorden, die met gereduceerde klinkers werden uitgesproken. Uit onderzoek is gebleken dat de lidwoorden *de* en *een* in de Lutgart-tekst uit 1265-1270 gereduceerd werden uitgesproken.

Het lidwoord *het* is ontstaan uit de zwakke vorm *'t* door verwarring met het persoonlijk voornaamwoord *het*.

Telwoorden

Bepaalde telwoorden zijn:

222-235	twee*
___	
701-800	acht*

701-800	ander*
701-800	duizend*
701-800	negen*

701-800	negentig*
701-800	tien*
701-800	twaalf*
701-800	tweeduizend*
701-800	veertig*
701-800	vier*
701-800	vijf*
701-800	zes*
701-800	zeven*
___	
820	drie*
___	
901-1000	een*
___	
1100	beide*
1100	geen*
1100	tachtig*
1100	zestig*
___	
1220-1240	dertig*
1220-1240	elf*
1220-1240	veertien*
1236	half*
1236	honderd*
1236	twintig*
1236	vijftig*
1237	vijftien*
1240	dertien*
1240	tweehonderd*
1240	zestien*
1240	zeventig*
1240-1260	negentien*
1240-1260	zeventien*

1266-1268	achttien*	
1272	anderhalf*	
1278	dubbel	<FRANS
1285-1286	kwart	<FRANS
1286	dozijn	<FRANS
___		
1301-1350	snees*	
___		
1410	meerder*	
1425	stijg*	
1477	schok*	
___		
1508	nul	<ITALIAANS
1510	miljoen	<FRANS
1578	zero	<FRANS
1591	biljoen	<FRANS
1591	triljoen	<FRANS

___		
1640	ton	
___		
1745	gros	<FRANS
___		
1824	mille	<FRANS
1825	myriade	<FRANS
1860	kaf	<JIDDISCH
1860	kimmel	<JIDDISCH
1872	miljard	<FRANS
___		
1933	biljard	<DUITS
1959	triljard	<DUITS
1976	googol	<ENGELS
1999	k	<ENGELS

De oudste telwoorden zijn inheems en men telde al heel ver: in de achtste-eeuwse *Lex Salica* komt het telwoord *tweeduizend* voor. In de dertiende eeuw ontleende men *dozijn, dubbel* en *kwart* uit het Frans. *Dozijn* en *gros* gaan uit van een twaalftallig stelsel, dat het Nederlands niet kent. Wel zijn er sporen van overgebleven, namelijk in het feit dat de getallen *elf* en *twaalf* op een andere manier zijn gevormd dan *dertien, veertien, vijftien* etc. Die laatste zijn gevormd van het telwoord plus *tien*, en naar analogie verwacht men dan *eentien, tweetien. Elf* en *twaalf* zijn echter samenstellingen van de telwoorden *een* en *twee* met een tweede lid dat verwant is met Oudnoors *lifa* ‘over zijn’ en met Nederlands *blijven*; *elf* en *twaalf* betekenen dus eigenlijk ‘één, twee overschietend boven de tien’. Een oud gebruik van het twaalftallig stelsel vinden we in de verdeling van een etmaal in twee maal twaalf uur (voor de dag en de nacht) - de verdeling van het uur in 60 minuten en de minuut in 60 seconden gaat daarentegen uit van het zestigtallig stelsel.

Verder zijn er in het Nederlands sporen van een twintigtallig stelsel (tellen van vingers en tenen): daarop wijzen *snees* en *stijg*, beide ‘twintigtal’, en *schok*, dat in de houthandel ‘zestig’ betekent, en als het eieren betreft ‘twintig’. Het twintigtallig stelsel werd gebruikt om hoeveelheden van kleine zaken mee aan te duiden: ‘een snees eieren, appelen, vissen’, ‘een stijg eieren’. Aanvankelijk gaven deze woorden een onbepaalde hoeveelheid aan, maar in de loop van de tijd werd de betekenis gepreciseerd tot ‘twintig’ of ‘zestig’. Omdat we zo niet meer tellen, zijn de woorden uit de standaardtaal verdwenen en komen ze alleen nog in dialecten voor. In het Middelnederlands werd in Vlaanderen ‘tachtig’ uitgedrukt door *vierwerftwintich* ‘vier maal twintig’, vergelijk Frans *quatre-vingts*, en ‘negentig’ door *vierwerftwintich ende tien*, vergelijk Frans *quatre-vingt-dix*.[86] In het Engels betekende *score*

oorspronkelijk ‘twintig’ en *four score (years)* was ‘tachtig jaar’. Een *score* was een kerf of keep die bij het tellen na iedere twintig in een stok werd gemaakt; het woord is verwant met *scheren*. De betekenis is verschoven naar die van ‘uitslag’, en in die betekenis heeft het Nederlands het woord geleend.

Het getal *nul* is een late vondst. Tot de dertiende eeuw gebruikte men in Europa de Romeinse cijfers (I, V, X, etc.), die wiskundige bewerkingen compliceerden. De Arabieren hebben in Europa de Arabische cijfers (1, 2,... 10, 20,... 100, 200,...) ingevoerd, en tevens de woorden *cijfer* (dat we via Latijn en Frans geleend hebben) en *zero* (geleend via Italiaans en Frans), die beide komen van het Arabische begrip □*ifr* ‘leeg’, wat een letterlijke verta-

ling van Sanskriet *śūnya* ‘de lege’ is, namelijk de lege kolom op het rekenbord. Het Arabische woord werd dus gebruikt voor het teken dat aangaf dat een bepaalde positie in een getal (een eenheid, tiental etc.) leeg was. Vandaar werd het voor ‘nul’ gebruikt (vergelijk Frans *zéro* ‘nul’). *Cijfer* werd bij overdracht voor alle Arabische cijfers gebruikt, niet meer alleen voor de nul. Arabisch □*ifr* ‘leeg’ werd in het Latijn vertaald door *nulla* ‘niets’, wat in het Italiaans ging betekenen ‘nul, het cijfer 0’. Zo kennen wij *nul* uit het Italiaans.

De grote getallen *miljoen, biljoen, triljoen* zijn in de zestiende eeuw ontleend aan het Frans, in de negentiende en twintigste eeuw gevolgd door de nóg hogere getallen *miljard, biljard, triljard. Biljoen* is ontleend aan Frans *billion* ‘een miljoen maal miljoen’. Oorspronkelijk betekende dit woord in het Frans ‘miljard’, en in die betekenis is het in de Verenigde Staten overgenomen, vandaar dat Engels *billion* zowel ‘biljoen’ als ‘miljard’ betekende; tegenwoordig gebruikt ook Groot-Brittannië alleen nog de betekenis ‘miljard’. In slechte Nederlandse vertalingen uit het Engels wordt tegenwoordig in het Nederlands *biljoen* ook wel voor ‘miljard’ gebruikt, wat het er niet duidelijker op maakt.

Het astronomisch grote *googol* ‘10 tot de 100ste macht’ is door de wiskundige E. Kasner bedacht, eigenlijk door zijn negenjarige neef, die op verzoek dit woord verzon.

Een paar Bargoense telwoorden komen uit het Jiddisch en werden van oorsprong ongetwijfeld gebruikt als geheimtaal: *kaf* en *kimmel*.

Een zeer nieuw telwoord is *k* voor ‘1000’ (ook wel als hoofdletter gespeld). Het is ontleend aan het Engels en heeft vooral ingang gevonden door de aanduiding Y2K = year 2000, waarnaar werd verwezen met betrekking tot de millenniumbug die in computers zou optreden bij de overgang naar het jaar 2000. *K* is het symbool voor 10 tot de macht 3 ofwel 1000, afkorting van *kilo-*. Maar het wordt steeds ruimer gebruikt, bijvoorbeeld voor bedragen: de auto kost 30 k. Daarnaast zien we dat het oude vertrouwde *ton*, dat vroeger alleen voor bedragen gebruikt werd, nu ook voor andere eenheden geldt: ‘die auto heeft al meer dan een ton gereden’.[87] *Ton* ‘100.000 gulden’ is hetzelfde woord als het Latijnse leenwoord *ton* ‘vat’; de nieuwe betekenis ontstond doordat het gewicht van de gulden van 1840 tot 1945 tien gram was, zodat iemand die een ton bezat 1000 kilogram geld had.

Onbepaalde en rangschikkend bijwoordelijke telwoorden zijn:

901-1000	veel*
___	
1100	genoeg*
1100	meer*
___	
1236	helft*
1260-1280	weinig*
___	
1351-1400	enkel*

___

1731-1735	paar	
1785	heleboel*	

___

1846	eerstens	<DUITS
1855	tweedens	<DUITS
1859	meerdere	<DUITS

___

1984	tig	<DUITS

Opvallend is dat de meest recente, negentiende- en twintigste-eeuwse onbepaalde telwoorden alle uit het Duits zijn overgenomen. *Paar* als onbepaald telwoord is een betekenisontwikkeling van *paar* ‘stel, koppel’ (1274), wat een Latijns leenwoord was.

Er komen dus nog steeds telwoorden bij, en vanaf de zestiende eeuw gebeurt dat alleen nog door overnames uit andere talen. De aanwas van telwoorden zal waarschijnlijk nooit helemaal stoppen omdat we met steeds grotere aantallen gaan werken en denken.

Voegwoorden[88]

De voegwoorden worden onderverdeeld in nevenschikkende en onderschikkende. Nevenschikkende voegwoorden verbinden woorden en woordgroepen van gelijke orde. Dit zijn:

776-800	en*
___	
901-1000	noch*
901-1000	want*
___	
1100	doch*
___	
1200	maar*
1200	edoch*
1201-1225	of*
1299	mitsgaders*
___	
1350	dus*
___	
1407	hetzij*
___	
1598	zowel als*
___	
1641-1642	echter*
1672	alsmede*
___	

1999	slash	<ENGELS

Dus is als bijwoord van tijd ouder (1100) dan als nevenschikkend voegwoord.

De nevenschikkende voegwoorden zijn op één na alle inheems en grotendeels oud, hoewel er in de zeventiende eeuw nog enkele zijn gevormd. Zeer recent is het Engelse leenwoord *slash*, dat stamt uit de computerwereld en als synoniem voor 'of' wordt gebruikt: 'dat komt in 1999 *slash* 2000'.[89] Of dit algemeen gebruikelijk gaat worden, is de vraag.

Onderschikkende voegwoorden leiden een bijzin in. Het zijn:

901-1000	dat*
901-1000	of*
___	
1200	als*
1240	niettemin*
1280	daar*
1285	opdat*
1285	totdat*

1285	zodat*
1287	nadat*
___	
1300	wanneer*
___	
1410	sedert*
1420	wen*
1436-1443	hoewel*
1440	vermits*
1453-1497	tenzij*
1463	indien*
1470	niettegenstaande*
1482	zoals*
1484	daarentegen*
___	
1524	voordat*
1569	daarenboven*
1575	zodra*
1598	zolang*
___	
1628	wijl*
1629	terwijl*
1636	toen*
1637	aangezien*
1637	omdat*
1646	naardien*
1674	alvorens*
___	
1715	althans*
1732	ofschoon*
1747	voorzover*
1781	teneinde*
___	

1823	sinds*
1859-1860	doordat*
1868	mits*

Of is momenteel zowel nevenschikkend (1201-1225) als onderschikkend voegwoord; het is het eerst gevonden als onderschikkend voegwoord (901-1000). Aanvankelijk had het twee verschillende vormen: nevenschikkend *ofte/ochte*, onderschikkend *of/jof*; de vormen zijn op den duur samengevallen.

Alle onderschikkende voegwoorden zijn inheems. Ze stammen vooral uit het einde van de Middeleeuwen of daarna, en zijn dus veelal relatief jong. In de vroege Middeleeuwen werden deels andere voegwoorden gebruikt, die inmiddels verdwenen zijn, zoals *bedi, doe, hent (dat), so. Sint* bestond in het Middelnederlands al, maar de vorm met *-s* (*sinds*) is jong. De onderschikkende voegwoorden uit de vroege Middeleeuwen waren meestal eigenlijk voorzetsels, bijwoorden, voornaamwoorden of nevenschikkende voegwoorden die als onderschikkend voegwoord werden gebruikt; pas in de late Middeleeuwen ontstonden exclusieve voegwoorden.

In de late Middeleeuwen breidde het aantal voegwoorden zich enorm uit. Het ging dan echter vooral om betrekkelijk vrije woordgroepen zoals *ter wilen dat, na der wilen dat, binnen der wile dat, tote dier tijt, te dien dat, daaromme dat, so drade als, terwilen als, terwilen dat* - veelal dus eindigend met *dat* of *als*. Uit deze woordgroepen groeiden de huidige voegwoorden, maar ik heb deze gedateerd op de *huidige* vormen en niet op de middeleeuwse voorlopers daarvan, omdat ik de ouderdom van de voegwoorden zoals we ze *nu* gebruiken, wil laten zien. Dat verklaart de late dateringen. Daarbij moet nog het volgende aangetekend worden: de datering van voegwoorden is erg moeilijk, met name van de samengestelde voegwoorden. Het is namelijk vaak moeilijk uit te maken vanaf welk moment ze in de huidige betekenis en vorm gebruikt zijn, mede omdat de oude vormen daarnaast nog lange tijd gebruikt werden. Ik heb me bij de datering van voegwoorden van na de Middeleeuwen geheel verlaten op het WNT.

Vaak bestonden er oudere vormen waarin de voegwoorden op een andere manier gebruikt werden dan tegenwoordig, bijvoorbeeld doordat de twee delen gescheiden werden door een ander woord in de zin. Zo gebruikte men aanvankelijk *of ... schoon: of sy schoon vasten*. Of de voegwoorden hadden aanvankelijk een andere betekenis. Dat geldt bijvoorbeeld voor *doordat*, dat al in het Middelnederlands voorkwam, maar toen 'opdat' en 'omdat' betekende; de huidige oorzaakaanduidende betekenis dateert pas van 1859-1860, toen voor het eerst de scheiding werd gemaakt tussen *omdat* als redengevend voegwoord ('hij is niet gekomen, omdat het regende') en *doordat* als oorzaakaanduidend voegwoord ('de grond was nat, doordat het geregend had').[90]

Aangezien is eigenlijk een verleden deelwoord. Het is voegwoord geworden doordat het optrad in absolute constructies; daarbij werd het Franse voorbeeld *vu* '(aan)gezien' nagevolgd.[91]

Van der Horst constateert dat het aantal voegwoorden en voorzetsels na 1200 gestaag is toegenomen, maar dat in de twintigste eeuw het aantal voegwoorden is afgenomen, terwijl de toename van de voorzetsels doorgaat.[92] Inderdaad vinden we geen enkel voegwoord gedateerd in de twintigste eeuw, en is het gebruik van sommige voegwoorden in de twintigste eeuw beperkt tot een bepaalde regio of een bepaald taalregister: *vermits* wordt alleen in België gebruikt, en *ofschoon* en *wijl* komen alleen in de schrijftaal voor.

Interessant is dat het voorzetsel *ondanks* tegenwoordig steeds vaker gebruikt wordt in de vorm *ondanks dat* en dan *hoewel* vervangt: 'ondanks dat het regende, maakten we een wandeling'; men zou hier verwachten 'ondanks de regen' of 'hoewel het regende'. Het oudste voorkomen van dit *ondanks dat* vond ik bij Potgieter in 1844, maar het gebruik hiervan is pas in deze eeuw (en in mijn waarneming pas vrij recent) zeer toegenomen. Hier herhaalt de geschiedenis zich dus: een voorzetsel wordt door toevoeging van *dat* een voegwoord.

Voornaamwoorden[93]

De voornaamwoorden geef ik ingedeeld naar hun betekenis. Alle aanwijzende voornaamwoorden zijn oud en inheems, alleen *soortgelijk* is een jonge, achttiende-eeuwse vorming:

901-1000	dat*
901-1000	die*
901-1000	zelf*
___	
1100	zulk*
1130	deze*
___	
1201-1225	dit*
1236	dergelijk*
1237	degene*
1237	dusdanig*
1237	gene*
1240	dezelfde, hetzelfde*
1250	ginds*
1276-1300	zodanig*
1284	diegene*
___	
1787	soortgelijk*

Ook de bezittelijke voornaamwoorden zijn alle oud en inheems:

901-1000	dijn*
901-1000	haar*
901-1000	mijn*
901-1000	ons*
901-1000	uw*
901-1000	zijn*
___	
1290	jouw*
___	
1358	hun*

De oudste vorm van *haar* was *iro*, dus zonder *h*- (zoals het persoonlijke voornaamwoord *het* aanvankelijk *it* was - in de spreektaal en onbeklemtoond is het nog steeds [ut] - en *hem* voorkwam naast *imo*). Het verschil tussen vormen met en

zonder *h*- was ook een dialectverschil. De *h*- werd onder invloed van *hij* overal toegevoegd. Op *himo* voor ‘hem’ na, staan de vormen met *h*- nog niet in de tiende-eeuwse Wachtendonkse Psalmen, maar al wel in de Leidse Willeram van circa 1100.

De variant *heur* voor ‘haar’, die we nog wel eens lezen in combinaties als *heur haar*, was aanvankelijk, in de Middeleeuwen, een dialectvariant van *haar*.

De meeste variatie in tijd en herkomst treedt op bij de onbepaalde voornaamwoorden:

776-800	al*
___	
901-1000	men*
901-1000	menig*
___	
1200	niemand*
1201-1225	allerhande*

1220-1240	elk*	
1230-1231	enig*	
1236	allegaar*	
1236	iemand*	
1236	sommige*	
1240	iegelijk*	
1270-1290	niets*	
1285	ander*	
1285	menigeen*	
1287	allemaal*	
1299	zeker	
___		
1348	iets*	
___		
1400	allerlei	
1400	generlei	
1443-1451	ettelijke	<DUITS
___		
1516	verscheidene*	
1556	velerlei	
1573	ieder	<DUITS
1599-1607	alles*	
___		
1612	niemendal*	
1615	elkeen*	
1636	iedereen*	
___		
1784-1785	niks	<DUITS
___		
1808	verschillende*	
1844	noppes*	
1862	zoiets*	
1871	allehens	<ENGELS

Oudere, dertiende-eeuwse vormen van *iets* en *niets* waren zonder -*s*: *iet, niet*; de datering slaat op de vorm met -*s*. De oudste vormen van *iemand* en *niemand* waren zonder -*d* - die oudste vormen zijn gedateerd, omdat de toevoeging van de -*d* een regelmatige vormverandering is (zie 1.2.4).

Nog in de negentiende eeuw zijn nieuwe inheemse onbepaalde voornaamwoorden gemaakt, en bovendien zijn er vanaf het eind van de Middeleeuwen enkele onbepaalde voornaamwoorden geleend: uit het Duits *ettelijke, ieder, niks* en uit het Engels *allehens* (van *all hands* 'alle handen', als pars pro toto voor 'alle personen, iedereen'). Of *ieder* uit het Duits komt, is overigens niet helemaal zeker, maar het komt in ieder geval uit oostelijke dialecten; het Middelhoogduits en Middelnederduits luidden *ieder*, het modern Duits is *jeder. Zeker* is een Nederlandse betekenisontwikkeling van *zeker* 'veilig, vast'; in die oudste betekenis is het een Latijns leenwoord.

De persoonlijke voornaamwoorden zijn allemaal inheems, maar deels jong:

776-800	ik*

901-1000	gij*
901-1000	het*
901-1000	hij*
901-1000	mij*
901-1000	wij*
901-1000	zij*
1200	hem*
1220-1240	hun*
1265-1270	hen*
1330	jou*
1350	ze*
1550	u*
1601-1700	jullie*
1617	jij*
1618	je*
1701-1800	zullie*
1882	hullie*

De tegenstelling tussen *hen* en *hun* is jong en kunstmatig. Vanaf de dertiende eeuw bestonden *hen* en *hun* naast elkaar als persoonlijk voornaamwoord, namelijk voor zowel de derde als de vierde naamval meervoud van *hij*; *hen* en *hun* waren slechts dialectvarianten. In 1625 schreef Christiaen van Heule een grammatica: *De Nederduytsche Grammatica ofte Spraec-konst*. Hierin maakte hij, in navolging van het Latijn, als eerste het kunstmatige verschil tussen *hun* voor de derde naamval meervoud en *hen* voor de vierde naamval meervoud. Dit werd nagevolgd door onder anderen de literator P.C. Hooft (1581-1647). In de zeventiende en achttiende eeuw werd de vorm *hun* ook voorgeschreven na het voorzetsel *van*. De vorm *hun* was namelijk volgens de grammatici niet alleen derde naamval, maar ook zesde, en de zesde naamval werd volgens hen in het Nederlands uitgedrukt door de combinatie van het voorzetsel *van* en een naamvalsuitgang die gelijk is aan die van de derde

naamval. Pas in de negentiende eeuw is de huidige verdeling tussen *hen* (als lijdend voorwerp en na een voorzetsel) en *hun* (als meewerkend voorwerp) definitief geworden - en dit geldt nog steeds als een van de grootste struikelblokken van de Nederlandse grammatica, en een van de regels waartegen het veelvuldigst gezondigd wordt. Hooft heeft nog voorgesteld om *hum* in te voeren als derde naamval van het mannelijke persoonlijk voornaamwoord naast de vierde naamval *hem*, naar analogie van het (kunstmatige) onderscheid in het meervoud tussen *hun* en *hen*, dat Van Heule had gemaakt. Maar niemand heeft dit ooit nagevolgd. Overigens waren *hem, hum* en *hom* dialectvarianten; *hom* is de vorm die in het Afrikaans gebruikt wordt voor 'hem'.

In de spreektaal wordt *hun* sinds enige tijd als onderwerp gebruikt: *hun hebben het gedaan*. De eerste keer dat dit gebruik werd opgemerkt, was in 1911. Mogelijkerwijs komt dit van dialectsprekers die geen *hun* kenden in hun dialect en toen ze het gebruik van *hun* uit de standaardtaal overnamen, uit hypercorrecte overwegingen *hun* niet alleen als

meewerkend voorwerp maar ook als onderwerp van de zin gingen gebruiken. Dat dit wel eens een blijvertje kan zijn, blijkt uit een verhaal dat in het tijdschrift *Onze Taal* van april 2000 werd verteld: toen een moeder de uitspraak van haar vijfjarige zoontje 'hun mogen dat niet' corrigeerde, repliceerde hij: 'nee hoor, want als je zegt: "zij mogen dat niet", dan bedoel je alleen maar dames'. Die gedachte kan mede hebben post gevat dankzij het feit dat sommige spraakmakende personen, zoals Johan Cruijff, erkende *hun*-zeggers zijn. Overigens komt *hun* als onderwerpsvorm alleen voor in Nederland, niet in Vlaanderen; maar in Vlaams-Brabantse dialecten komt dan weer het in Nederland onbekende *'m* in plaats van *hij* voor: *als 'm niet komt*.

Het late ontstaan van de persoonlijke voornaamwoorden *jij, je, u, jullie, hullie* en *zullie* kan als volgt verklaard worden. In de Middeleeuwen werden als persoonlijke voornaamwoorden *ik, hij, zij* en *wij* gebruikt (iets anders gespeld natuurlijk), dus dezelfde woorden als nu. Maar voor de tweede persoon enkelvoud en meervoud werden andere vormen dan nu gebruikt, namelijk *du* (enkelvoud) en *gij* (meervoud); in de zestiende eeuw werd *gij*, vooral in formele taal, ook als enkelvoud gebruikt; daarnaast werd dan ook wel, bijvoorbeeld als het nodig was de meervoudigheid te benadrukken, als meervoud *gijlieden* gebruikt. *Du*, dat in het Duits en Limburgs is blijven voortbestaan, is in het Nederlands in de zestiende, zeventiende eeuw verdwenen (mede doordat de Statenvertaling koos voor *gij* voor enkel- en meervoud). *Gij, ge* werd enige tijd gebruikt als aanspreekvorm voor een of meerdere personen; in Vlaanderen wordt het nog zo gebruikt. Naast de vorm *gij* bestond in de zeventiende eeuw de Hollandse vorm *jij, je*, en die vorm is de gewone vorm voor het enkelvoud geworden.

In de Middeleeuwen was *u* het lijdend en meewerkend voorwerp bij *gij/ge*. Momenteel is *u* de beleefdheidsvorm en onderwerpsvorm. De ontwikkeling is niet helemaal duidelijk: wellicht is het huidige gebruik ontstaan door uitbreiding van het oudere gebruik van *u* als voorwerpsvorm (vergelijkbaar met het gebruik van *hun* in *hun gingen*). Een andere theorie is dat *u* ontstaan is uit de vorm *Uw Edelheid* of *UEdele*, die tot UE en *Uwé* werd verkort en vervolgens als *Uwe*, met de klemtoon op de *u*, werd uitgesproken. Dit *uwe* zou dan tot *u* geworden zijn onder invloed van de verbogen vorm *u* bij *gij*. Probleem is dat de *uwe*-vormen pas in de negentiende eeuw zijn genoteerd. Misschien ook dat beide factoren gelijkelijk werkten.

Er is in of vanaf de jaren zestig een duidelijke verandering te zien in het gebruik van *u* en *je*, die samenhangt met veranderende sociale verhoudingen. Vroeger was *u* de beleefdheidsvorm en *je* de vertrouwelijksheidsvorm. Tegenwoordig is *u* een distantiepronomen geworden: het wordt gebruikt tegen iemand die niet tot de groep behoort; *je* daarentegen is het vertrouwelijkheidspronomen.[94]

Het verschil tussen *u* en *je* is en blijft moeilijk te maken, en daarom koos Wim T. Schippers in zijn VPRO-radioprogramma Ronflonfon met Jacques Plafond (1984-1991) consequent *joe*, ongetwijfeld beïnvloed door het Engelse *you*. Hoewel er voorstanders waren van het afschaffen van het distantiepronomen en het overschakelen naar één voornaamwoord voor iedereen, heeft dit nooit ingang gevonden - of eigenlijk toch wel, want *u* wordt steeds minder gebruikt en verdwijnt op den duur wellicht zelfs helemaal.

Al in de eerste helft van de achttiende eeuw werd *je* gebruikt in de betekenis 'men'.

Recent, dat wil zeggen van na de Tweede Wereldoorlog, is het gebruik van *je* in plaats van ‘ik’; Johan Cruijff is hiervan een groot voorbeeld, met uitspraken zoals ‘Je mist het publiek, het applaus’.

De vormen *jullie, hullie, zullie* zijn ontstaan uit oudere vormen. Al in het Middelnederlands bestonden naast de vormen *wij, gij, zij* ook de langere, nadrukkelijke vormen *wijlieden/wijlui, gijlieden/gijlui* en *zijlieden/zijlui*. In de zeventiende eeuw kwam naast de vorm *gijlieden/gijlui* de vorm *jijlieden/jijlui* op. Deze vormen kregen de klemtoon op de eerste lettergreep, waarna de verzwakte vorm *jullie* ontstond, die in de loop van de achttiende eeuw steeds vaker voor het meervoud gebruikt werd naast de enkelvoudsvorm *jij*. *Jullie* en *je* worden zowel voor het onderwerp als voor de verbogen vormen gebruikt. Aanvankelijk volgde op *jullie* een werkwoordsvorm in het enkelvoud, net als *gij*, het woord dat het verdrong, dus: *jullie loopt*. Maar naar analogie van de werkwoordsvormen na *wij* en *zij* werd steeds vaker de meervoudsvorm gebruikt, en vanaf ongeveer een eeuw geleden kreeg *jullie lopen* langzamerhand de overhand.

Zoals *jullie* voortkwam uit *jijlieden/jijlui*, ontstonden *wullie, zullie* en *hullie* - het laatste uit de verbogen vorm *hunlieden. Zullie* en *hullie* zijn typische spreektaalvormen en dus pas laat genoteerd, maar ze zijn zeker ouder: het Afrikaans gebruikt namelijk tot op heden *hulle* voor het persoonlijk voornaamwoord meervoud (eerste persoon en verbogen vorm; tevens als bezittelijk voornaamwoord), en dat is al voor eind achttiende eeuw uit ouder *hullie, hullui* ontstaan.

De vragende voornaamwoorden zijn oud en inheems:

901-1000	wat*
901-1000	welk*
901-1000	wie*
___	
1285	hoedanig*

We kennen de volgende wederkerige voornaamwoorden:

1260-1270	malkander*
1285	elkaar, elkander*

Opmerkelijk is dat het oudste wederkerende voornaamwoord ontleend is aan het Duits:

901-1000	zich	<DUITS
___		
1515	zichzelf	
___		

1624-1625 eigen*

In het Middelnederlands werd het persoonlijk voornaamwoord ook als wederkerend voornaamwoord gebruikt (*hij wast hem*). Omdat het gebruik van het persoonlijk voornaamwoord als wederkerend voornaamwoord tot ambiguïteit kon leiden, gebruikte

men ook de nadrukkelijke vormen *hem/haar zelf* of *z'n/haar eigen: hij wast z'n eigen*. Dat werd de normale Nederlandse vorm, die in de spreektaal en in de dialecten nog steeds gebruikt wordt.

Zich is weliswaar vroeg gedateerd, maar in de oudste periode had het woord slechts een geringe verbreiding. Het kwam het eerst voor in de (Duits gekleurde) Wachtendonkse Psalmen, en in de dertiende eeuw in Limburgse teksten, in de veertiende eeuw vinden we het in Gelderse en oostelijke teksten en in de vijftiende eeuw in Utrecht: al deze gebieden stonden in deze periode onder Duitse invloed. De definitieve verdringing van *z'n/haar eigen* door *zich* in de standaardtaal gebeurde pas in de zeventiende eeuw en is te danken aan de Statenbijbel, omdat de vertalers hiervan de voorkeur gaven aan *zich*, en aan de toonaangevende schrijvers Hooft en Vondel.

De jongere vorm *zichzelf* is een versterkte of nadrukkelijke vorm van *zich*.

Voorzetsels[95]

Het aantal voorzetsels is omvangrijk:

776-800	in*
777	op*
___	
870	uit*
876-900	achter*
___	
901-1000	aan*
901-1000	bij*
901-1000	door*
901-1000	met*
901-1000	onder*
901-1000	over*
901-1000	te*
901-1000	tot*
901-1000	van*
901-1000	voor*
901-1000	zonder*
___	
1200	na*

1220-1240	boven*
1220-1240	buiten*
1236	beneden*
1236	ten*
1240	naar*
1249	tussen*
1253	binnen*
1265-1270	behalve*
1265-1270	omtrent*
1267	neven*

1272	om*	
1284	tegen*	
1285	bezijden*	
1285	naast*	
1287	neffens*	
1292	jegens*	
___		
1318	sedert*	
1351	langs*	
___		
1420	ondanks*	
1435	staande*	
1445	voorbij*	
1460	nabij*	
1470	uitgezonderd*	
1484	niettegenstaande*	
1488	rondom*	
___		
1500	nopens*	
1555	contra	<LATIJN
1559	conform	<FRANS
1564	pro	<LATIJN
1570	sinds*	
1577	onverminderd*	
1579	per	<LATIJN
1589	wegens*	
1598	vanwege*	
1599	volgens*	
___		
1613	tegenover*	
1615	trots	<DUITS
1619	doorheen*	
1624	benevens*	

1626	hangende*	
1626	vanuit*	
1642	gedurende*	
1644	getuige*	
1672	rakende*	

___

1723	ingevolge*	
1749	circa	<LATIJN
1764	dankzij*	
1776	omstreeks*	
1776	vis-à-vis	<FRANS
1784-1785	betreffende*	
1793-1796	overeenkomstig*	

___

1806-1807	ongeacht*	
1817	krachtens	<DUITS

1824	anti	<GRIEKS
1824	qua	<LATIJN
1828	vanaf*	
1829	namens	<DUITS
1832	à	<FRANS
1836-1838	rond	
1838	omwille van*	
1840	blijkens*	
1840	tengevolge van*	
1847	via	<ENGELS
1854-1855	aangaande*	
1860	behoudens*	
1868	tijdens*	
1875	ter wille van*	
1884	gegeven*	
1890	inzake*	
___		
1914	middels	<DUITS
1921	gezien*	
1937	versus	<ENGELS OF LATIJN
1974	gaandeweg*	
1984	richting	
1994	gaande*	
1998	lopende*	

Voorzetsels zijn ontstaan uit bijwoorden. Het Indo-europees kende geen voorzetsels, alleen bijwoorden.[96] In het Indo-europees gebruikte men naamvallen om relaties mee aan te duiden, maar in het Nederlands verdwenen deze steeds meer ten gunste van voorzetsels. Dit is een algemene tendens van talen: ze gaan in principe van synthetisch naar analytisch. Vanaf het begin van de Middeleeuwen nam het gebruik van naamvallen en vervoegingen af en het aantal voorzetsels toe. Dat loopt door tot in deze eeuw. 41 voorzetsels zijn gedateerd vóór 1500 en 51 erna.

Een aantal voorzetsels vinden we in het Nederlands al heel vroeg, in de achtste eeuw. Sommige voorzetsels zijn ouder in een andere vorm. Zo is *inzake* ontstaan uit ouder *inzake van*; de datering is van de huidige vorm zonder *van*. Voorzetsels hebben regelmatig de uitgang -*s*, waarmee bijwoorden worden gevormd. Vaak bestaat er dan een oudere vorm zonder -*s*, bijvoorbeeld *omstreeks*, ouder *omstreek*. Ik heb

telkens de vorm met *-s* gedateerd. Samengestelde voorzetsels werden aanvankelijk meestal los geschreven, maar dat is een spellingkwestie waarmee ik met de datering geen rekening heb gehouden: dus *omwille van* is gedateerd op de vorm *om wille van*.

Sommige voorzetsels zijn ouder in een andere betekenis, niet als voorzetsel: *mits* kwam al in de dertiende eeuw voor in de betekenis ‘in het midden van’, *behalve* betekende in de tiende eeuw ‘terug, achterwaarts’, *daarenboven* betekende eerst ‘daartegen in, in weerwil van’.

De meeste voorzetsels zijn inheems, maar vanaf de zestiende eeuw vinden we ook een aantal geleende voorzetsels, meestal duidelijke schrijftaalvormen: uit het Latijn komen *circa, contra, per, pro, qua*, uit het Frans *à, conform, vis-à-vis*, uit het Duits *krachtens, middels, namens* en waarschijnlijk *trots*, en uit het Grieks *anti. Via* en *versus* zijn twee Latijnse voorzetsels die waarschijnlijk via het Engels zijn geleend; voor *via* is dat vanwege de betekenis en het gebruik wel zeker, maar *versus* kan ook via de juristentaal 'X versus Y' uit het Latijn zijn geleend. Ook *rond* als voorzetsel is in de twintigste eeuw wel als anglicisme beschouwd, maar dat lijkt onnodig en, gezien de ouderdom, ook onwaarschijnlijk.

Opvallend is het grote aantal voorzetsels dat eigenlijk een tegenwoordig deelwoord is: *aangaande, betreffende, gaande, gedurende, hangende, lopende, niettegenstaande, rakende, staande*. Minder vaak worden verleden deelwoorden tot voorzetsel: *gegeven, gezien, uitgezonderd*. De deelwoorden zijn hier voorzetsel geworden doordat ze in absolute constructies gebruikt werden; de vorming gebeurde meestal onder invloed van het Latijn of het Frans, vergelijk *gegeven* met Latijn *datum, staande* met Latijn *stante* (zoals in *stante pede*), *gezien* met Frans *vu, aangaande/betreffende/rakende* met Frans *touchant*, en *volgens* (ouder *volgends*, van *volgend*) met Frans *suivant*. Ook het woord *getuige* is in absoluut gebruik een voorzetsel geworden, onder invloed van Frans *témoin*, vergelijk: *témoin tous les anciens philosophes* 'getuige alle oude filosofen'.[97]

Soms is niet zeker of de invloed uitgegaan is van het Frans of van het Latijn, waarschijnlijk hebben beide talen een rol gespeeld: vergelijk *hangende* (*hangende de uitslag*) met Frans *pendant* en juridisch Latijn *pendens*; *uitgezonderd* met Frans *excepté* en Latijn *exceptus*; *gedurende* met Franse *ce temps durant* en Latijn *durante* in bijvoorbeeld *durante bello* 'gedurende de oorlog'. *Behoudens* luidde in het Middelnederlands *behouden* 'behoudens, zonder te kort te doen aan, zonder', en was afgeleid uit een uitdrukking als *behouden der kindre recht*, die teruggaat op Frans *sauf le droit des enfants* of Latijnse constructies als *salvo iure amicitiae* 'behoudens het recht op vriendschap' of *salvis auspiciis* 'behoudens de voortekenen', van *salvus* 'behouden'.[98]

In de twintigste eeuw vinden we een aantal nieuwe voorzetsels. De taalkundige Van der Horst noemt *gaande, gaandeweg* en *richting* - woorden die al langer bestonden als deelwoord, bijwoord en zelfstandig naamwoord, maar in de twintigste eeuw ook de functie van voorzetsel op zich nemen: 'je keek dan richting mij', 'gaandeweg de ochtend', 'gaande de serie'. *Lopende*, dat Van der Horst ook noemt, komt alleen voor in *lopende het onderzoek*, en maakt daarom voorlopig veel minder kans om uit te groeien tot een voorzetsel. Uit mijn materiaal blijkt dat ook *gezien* pas in de twintigste eeuw voor het eerst voorkomt - ik heb tenminste geen oudere datering kunnen vinden dan 1921.

Qua wordt meestal een bijwoord genoemd, hoewel Van der Horst erop wijst dat het zich vanaf 1943 steeds meer als voorzetsel is gaan gedragen met de betekenis 'wat ... betreft'; denk aan zinnen als: 'qua grootte', of het modieuze gebruik in zinnen als: 'hoe gaat het met je, qua werk?'

Doorheen is een voorzetsel dat in de zeventiende eeuw eenmaal is aangetroffen, maar dat zijn opkomst in de twintigste eeuw heeft beleefd; het wordt alleen in België

gebruikt, in Nederland komt het alleen gesplitst voor: *door ... heen*. Ook *vanuit* en *vanaf* zijn wel-

iswaar ouder (vaak los geschreven - maar niet gesplitst - als *van uit* en *van af*), maar pas in de twintigste eeuw veelvuldig gebruikt. Al deze voorzetsels wekten verzet bij de taalmeester Charivarius, die in 1940 in zijn boek *Is dat goed Nederlands?* ervoor pleitte het tweede deel van deze voorzetsels te schrappen, of de voorzetsels te splitsen, dus niet *vanaf het begin* maar *van het begin af*; mensen die dat niet deden, noemde hij *fnaffers en fnuiters*.

Langs heeft recent een nieuwe betekenis gekregen, namelijk 'hoger in score', vergelijk: Ajax langs Feyenoord. Deze betekenis staat al in 1970 vermeld in het boekje *Recht voor z'n raap*.

Concluderend

De lidwoorden zijn alle oud en inheems. De nevenschikkende voegwoorden zijn grotendeels oud en inheems, de onderschikkende zijn inheems maar stammen vooral van na de Middeleeuwen. Ook de voornaamwoorden zijn grotendeels oud en inheems, alleen het wederkerend voornaamwoord *zich* is oud en geleend, en de onbepaalde voornaamwoorden zijn deels geleend en jonger. Maar in al deze woordsoorten overheersen de oude, inheemse woorden.

Anders ligt dat bij de telwoorden en de voorzetsels. Van de 71 telwoorden dateren er 49 van voor 1500 en 22 van daarna. Bovendien zijn er 24 leenwoorden; de meeste uit het Frans (11) en Duits (6). Van de 92 voorzetsels stammen er 41 van voor 1500 en maar liefst 51 van daarna. Er zijn 17 geleende voorzetsels, waarvan 5 uit het Latijn, 4 uit het Duits en 3 uit het Frans.

Hieruit blijkt dat lang niet alle functiewoorden oud en inheems zijn; voor de categorieën telwoorden en voorzetsels geldt dat niet: deze categorieën zijn nog niet gesloten, maar worden nog tot op heden uitgebreid.

Eindnoten:

84 ANS 1997: 592-593.
85 Over het ontstaan van de lidwoorden zie Van Loey 1970a: 144-148; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 60, 122, 219-220. Over *de* en *een* in de Lutgart zie Zonneveld 2001.
86 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 120.
87 Reinsma 1999.
88 Zie Van der Horst 1999: 236-252; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 66, 128-129, 223-225, 427-428.
89 Reinsma 1999.
90 Over *omdat* en *doordat* zie De Rooij 1982.
91 Zie Komen 1994.
92 Van der Horst 1999: 237.
93 Zie Van der Horst 1999: 145-186; Van Loey 1970a: 135-148; Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 52-54, 105-110, 409-413, 423-424. Over *hun* als onderwerpsvorm zie Van Hout 1999: 12-18.
94 Daan 1978, 1980; Van der Horst 1999: 149-152.

95 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 65, 128. Voor jonge, twintigste-eeuwse voorzetsels zie Van der Horst 1999: 187-204.
96 Beekes 1990: 261.
97 Zie Komen 1994.
98 Franck en Van Wijk 1976; De Vries 1971.

4.3 Tussenwerpsels

Tussenwerpsels nemen een aparte positie binnen de taal in, doordat ze buiten de grammaticale structuur van de zin vallen. Ze hebben geen syntactische verbindingsmogelijkheden, maar vormen op zichzelf een uitroepende zin.[99]

Tussenwerpsels tellen binnen de taalwetenschap kennelijk niet mee: geen van de werken waarin de geschiedenis van het Nederlands wordt behandeld, noemt ze. Dat is ten onrechte. Ten eerste hebben tussenwerpsels als woordsoort een hoge ouderdom - klanknabootsende tussenwerpsels worden zelfs wel als (een) bron van het ontstaan van taal beschouwd, zie 3.1. Het Indo-europees kende zeker ook tussenwerpsels, bijvoorbeeld *oh, ha, wee*, maar of we dergelijke woorden hebben geërfd of zelf gevormd, valt niet uit te maken.[100] Ten tweede zijn tussenwerpsels zeer frequent gebruikte woorden - in gesproken Nederlands staat het tussenwerpsel *ja* op de tweede plaats van gebruikte woorden, *eh* op de derde, *hé* op de 27ste, *nee* op de 29ste en *o* op de 53ste plaats (in geschreven Nederlands staan ze op veel lagere plaatsen).[101] Omdat een deel van de tussenwerpsels zo

duidelijk tot de spreektaal behoort, worden ze in teksten maar zelden opgeschreven: het is dan ook geen toeval dat de tussenwerpsels *eh* of *uh*, die aarzeling aangeven, pas in 1840 respectievelijk 1900 zijn gedateerd. Zonder de geringste twijfel zijn ze veel en veel ouder. Deze dateringen moeten dus met omzichtigheid worden gehanteerd.

Dit alles is voldoende reden om hier aan deze vergeten woorden aandacht te besteden.

De ANS verdeelt de tussenwerpsels in klanknabootsende (zie daarvoor hoofdstuk 3.1), en niet-klanknabootsende. Die laatste categorie komt hier ter sprake. Deze kan nader onderverdeeld worden in communicatieve tussenwerpels (tussenwerpsels die een spreker en een hoorder veronderstellen), en emotionele tussenwerpels (waarbij geen hoorder aanwezig is of hoeft te zijn).[102] Niet altijd is duidelijk bij welke categorie een tussenwerpsel behoort.

Tussenwerpsels kunnen geen vormverandering ondergaan. Wel kunnen ze ter versterking herhaald worden (*haha, jaja, nounou*; zie de herhalingswoorden in 3.1). Tussenwerpsels zijn de enige woordsoort die kunnen bestaan uit alleen maar medeklinkers (*brr, mmm, pf, sst*); voorts kunnen ze bestaan uit medeklinkercombinaties die in andere woorden niet voorkomen (*mwah*) en kunnen ze eindigen op een korte klinker, soms gespeld door klinker + *h* (*ah, ba, bah, hè, joh*). Tussenwerpsels kunnen in andere talen dezelfde vorm hebben, bijvoorbeeld *mmm* als aanduiding dat het eten smaakt; deze aanduiding ligt voor de hand: wat voor geluid kan men anders maken met de mond vol en de lippen dicht? Maar er zijn ook verschillen tussen talen: in Germaanse talen is *au!* een uitroep van pijn, in Romaanse talen roept men *ai!*[103]

Communicatieve tussenwerpsels

1237	neen*	‘uitroep ter ontkenning’
1240	ja*	‘uitroep ter bevestiging’
1260-1280	welkom*	‘gelegen komend, ook als tussenwerpsel’
___		
1350	nee*	‘uitroep ter ontkenning’
___		
1516	hola	‘uitroep om iets te stoppen’ <?
1540	ho*	‘uitroep om iets te stoppen’
1561	hm, hum*	‘uitroep van twijfel of om aandacht te trekken’
1567	welnee*	‘uitroep ter ontkenning’
___		

1612	hè, hé*	‘uitroep om aandacht of bevestiging te krijgen’
1615	jawel*	‘uitroep ter bevestiging’
1617	basta	‘genoeg!’ <SPAANS OF ITALIAANS
1618	foei*	‘uitroep van afkeuring’
1634	eilieve*	‘als aansporing’
1654	allee	‘komaan’ <FRANS
1665	kiekeboe*	‘uitroep als men te voorschijn komt’
1673	halt	‘stop’ <DUITS
1688	viva	‘leve!’ <ITALIAANS
___		
1704	à propos	‘wat ik wilde zeggen’ <FRANS

1704	top	‘akkoord!’ <FRANS
1720	proficiat	‘gefeliciteerd’ <LATIJN
1720	prosit	‘gezondheid!’ <LATIJN
1721	alsjeblieft, alstublieft*	‘verzoek’
1722	koest	‘rustig!’
1778	sst*	‘uitroep om tot stilte te manen’
1781	hoor*	‘ter bevestiging van een uitspraak’
1784	bravissimo	‘uitmuntend’ <ITALIAANS
1784	bravo	‘goed!’ <FRANS
1788	rara*	‘raad eens’

___

1800	hela*	‘uitroep om aandacht te trekken’
1840	pardon	‘excuseer!’ <FRANS
1840	s.v.p.	‘verzoek’ <L
1845	hiep, hiep, hoera	‘uitroep bij verjaardag’ <DUITS
1847	evviva	‘leve!’ <ITALIAANS
1847	merci	‘bedankt’ <FRANS
1847	voilà	‘ziedaar’ <FRANS
1852	welterusten*	‘wens bij het slapen gaan’
1857	pst*	‘geluid waarmee men de aandacht trekt’
1862	nietwaar*	‘uitroep ter ontkenning’
1865	soit	‘het zij zo!’ <FRANS
1872	santé	‘gezondheid!’ <FRANS
1880	proost	‘gezondheid!’ <LATIJN
1887	wablief*	‘vragende uitroep’
1894	kiele-kiele*	‘uitroep als men een kind kietelt’
1895	a.u.b.	‘verzoek’ <L
1895	chut	‘stil!’ <FRANS

1897	ahoi	‘uitroep om schip te praaien’ <ENGELS
1899	oké, okay	‘goed’ <ENGELS
___		
1902	bis	‘roep van publiek om nagift’ <LATIJN
1912	tant pis	‘pech gehad!’ <FRANS
1919	olé	‘uitroep ter aanmoediging’ <SPAANS
1924	joh*	‘aanspreekvorm’
1924	tja*	‘uiting van berusting of onzekerheid’
1928	ammehoela	‘nooit van mijn leven!’
1931	sorry	‘excuseer!’ <ENGELS
1961	toi toi toi	‘uiting om succes te wensen’ <JIDDISCH
1968	cheerio	‘gezondheid!’ <ENGELS
1974	appiekim	‘Bargoens: in orde!’
1984	touché	‘raak, die zit’ <FRANS
1989	nada	‘niets’ <SPAANS
1991	niente	‘niets’ <ITALIAANS

De meeste communicatieve tussenwerpsels zijn gedateerd in de negentiende en twintigste eeuw, maar zoals al opgemerkt, kan een deel best ouder zijn. De helft van de tussenwerpsels is geleend. Van *hola* is de herkomst onzeker: het is ofwel ontleend aan het Frans, ofwel afgeleid van *halen*.

Een aparte groep onder de communicatieve tussenwerpsels vormen de groeten:

1265-1270	goedendag*	‘groet’
___		
1475	adieu	‘groet’ <FRANS
1477	adie	‘groet’
___		
1501-1525	ave	‘groet’ <LATIJN
1573	vaarwel*	‘afscheidsgroet’
___		
1617	bonjour	‘groet’ <FRANS
___		
1747	ajuus, aju	‘groet’
___		
1859	dag*	‘groet’
1859	slamat	‘groet’ <INDONESISCH
1866	saluut	‘groet’ <FRANS
1866	tot ziens*	‘afscheidsgroet’
1882	houdoe*	‘groet’
___		
1906	tabee	‘groet’ <INDONESISCH
1909	hallo	‘uitroep en groet’ <?
1929	banzai	‘Japanse heilgroet’ <JAPANS
1956	hoi*	‘groet’
1970	sjalom, sjaloom	‘joodse groet’ <MODERN HEBREEUWS
1974	doeg*	‘groet’
1975	doei*	‘groet’
1980	mazzel	‘als afscheidsgroet’ <JIDDISCH
1984	bye	‘afscheidsgroet’ <ENGELS

1988	yo	‘groet van rappers e.d.’ <ENGELS
1989	so long	‘afscheidsgroet’ <ENGELS
1991	ciao	‘afscheidsgroet’ <ITALIAANS
1991	joehoe*	‘groet’
1991	toedeloe	‘afscheidsgroet’ <ENGELS
1992	arrivederci	‘afscheidsgroet’ <ITALIAANS

De meeste groeten dateren van de twintigste eeuw. Meer dan de helft van de groeten is geleend. Dat is niet zo vreemd, want er bestaat een grote behoefte aan variatie - mensen onderscheiden zich graag van anderen - en het is niet zo eenvoudig zelf iets te verzinnen; dan spelen we gemakkelijker leentjebuur. Een aantal groeten komt uit de dialecten: dat geldt waarschijnlijk voor *doeg* en *doei*, hoewel dit ook varianten van *dag* kunnen zijn, en het geldt zeker voor *houdoe*. Deze groet is voor het eerst eind negentiende eeuw genoteerd. In de jaren veertig was hij in Brabant en Limburg heel gewoon, en in de jaren tachtig is hij over de rest van Nederland verbreid; sinds 1992 staat hij in de GVD.

Hoi als uitroep (*hiep hoi!* of *hoi hup!*) is volgens de *Aanvullingen* van het WNT iets ouder dan als groet: de uitroep is genoteerd in 1937. Vier eeuwen eerder, in 1552, kwam *hoy* voor in een gezegde: *zij roepen al hoy eer zij over de gracht zijn gesprongen* 'triomferen vooraleer hetgeen men nastreeft is gerealiseerd'.

De herkomst van *hallo* is onzeker: het woord is ofwel ontleend aan het Engels, ofwel afgeleid van *halen* (net als *hola*).

Emotionele tussenwerpsels

1001-1050	amen	'slotwoord van gebeden, tussenwerpsel' <LATIJN
___		
1220-1240	ai*	'uitroep van onaangename gewaarwording'
1265-1270	ach*	'uitroep van droefheid'
1265-1270	och*	'uitroep van verdriet of medelijden'
1265-1270	wee*	'smart, tussenwerpsel ter uitdrukking van smart'
1285	ah*	'uitroep van verwondering, smart e.d.'
1285	ba, bah*	'uitroep van afkeer'
___		
1300	ocharm*	'uitroep van medelijden'
1330	alleluja	'lofkreet' <LATIJN
1330	ha*	'uitroep van blijdschap'
1350	goddank*	'uitroep van blijdschap'
1350	o*	'uitroep van verrukking, smart e.d.'
___		
1451-1500	laci	'uitroep van smart'
___		
1548	helaas	'uitroep van smart' <FRANS
1561	halleluja	'lofkreet' <HEBREEUWS
1566-1568	ei*	'uitroep van verrassing'
1567	tut*	'uitdrukking van ongeduld'

1569	poeh*	‘uitroep van verbazing of spot’
1573	au*	‘uitroep van pijn’
___		
1635	godlof*	‘uitroep van blijdschap’
1644	hocus-pocus	‘toverformule: tussenwerpsel’
1646	enfin	‘kortom’ <FRANS
1657	oei*	‘uitroep van pijn of schrik’
1662	heden*	‘uitroep van verwondering of schrik’
1693	ziezo*	‘uitdrukking van voldoening’
___		
1704	oh	‘uitroep van spijt of droefheid’ <FRANS
1726	abracadabra	‘toverspreuk’ <GRIEKS
1748	hoezee	‘vreugde- of aanmoedigingskreet’ <ENGELS
1780	jammer*	‘helaas’
___		
1808	oef	‘uitroep van benauwdheid’ <FRANS
1816	hoera	‘vreugdekreet’ <DUITS
1824	hosanna	‘heil’ <LATIJN
1840	brr*	‘uitroep van kou’
1840	eh*	‘ter uitdrukking van aarzeling’

1847	eureka, heureka	‘uitroep bij ontdekking’ <GRIEKS
1850	aha*	‘uitroep van verrassing’
1863	alaaf*	‘carnavalskreet’
1867	kassian	‘uitroep van medelijden’ <INDONESISCH
1886	insjallah	‘zo God wil’ <ARABISCH
1898	mieters	‘fijn’
___		
1900	uh*	‘uitdrukking van aarzeling’
1903	afijn	‘kortom’
1906	attenoje	‘uitroep van verbazing’ <JIDDISCH
1909	pf*	‘als blijk van minachting of warmte’
1914	hallali	‘jagerskreet’ <FRANS
1937	hebbes*	‘daar heb ik 't’
1937	genebbisj	‘uitroep van medelijden’
1950	asjemenou*	‘uitroep van verbazing’
1950	nebbisj	‘uitroep van medelijden’ <JIDDISCH
1961	achenebbisj	‘uitroep van medelijden’ <JIDDISCH
1972	pollens	‘uitroep van verbazing’
1972	reeds*	‘betekenisloos tussenwerpsel’
1974	fijns	‘fijn, vaak ironisch’
1974	unbeschriejen	‘afkloppen!’ <JIDDISCH
1976	bismillah	‘uitroep aan het begin van enigerlei onderneming’ <ARABISCH
1976	simsalabim	‘toverspreuk’
1984	hatsiekidee*	‘reactie op iets onverwachts’
1984	mmm*	‘uitroep van verrukking’

1984	wow	‘uitroep van verbazing of ontzag’ <ENGELS
1984	yes	‘uitroep ter bevestiging’ <ENGELS
1985	bingo	‘uitroep na een rake opmerking’ <ENGELS
1989	tsjakka, tjakka*	‘uitroep van enthousiasme’
1991	oeps	‘uitroep van verbazing of schrik’ <ENGELS
1992	jippie	‘vreugdekreet’ <ENGELS
1992	joechei*	‘vreugdekreet’
1992	super	‘geweldig!’ <ENGELS of Duits
1994	mwah*	‘uiting van aarzeling’
___		
2000	toppie joppie*	‘uitroep van enthousiasme’

De meeste emotionele tussenwerpsels stammen uit de twintigste eeuw, maar er zijn er toch ook een aantal die al in de Middeleeuwen zijn gedateerd. Het aantal leenwoorden is veel kleiner dan bij de communicatieve tussenwerpsels, maar dat kan ook zijn oorzaak hebben in het feit dat niet zo goed uit te maken valt of er sprake is van een inheemse vorming of een geleende. Het WNT vermoedt bijvoorbeeld dat *oh* vanwege de overbodige spelling *-h* geleend is uit het Frans, terwijl *o* een inheemse vorming is. Ik heb dat overgenomen, maar sluit niet uit dat *oh* een inheemse vorming is naar analogie van *eh* en *uh*.

Ook bij de emotionele tussenwerpsels bestaat een subcategorie, namelijk die van de vloeken, bastaardvloeken en krachttermen. Over dit soort woorden heeft de lexicoloog Van Sterkenburg een boek geschreven, waarop het onderstaande grotendeels is gebaseerd.[104] Onder vloeken verstaat hij godsdienstige en niet-godsdienstige krachttermen ter ontlading van emotie; dit gebeurt door het doorbreken van een taboe.

Mijn bestand bevat de volgende vloeken en krachttermen:

1612	gut*	'uitroep van verwondering'
1612	jasses	'uitroep van afschuw'
1612	sakkerloot	'bastaardvloek'
1613	jeminee	'uitroep van verbazing'
1661	jee	'uitroep van schrik'
1682	drommels*	'bastaardvloek'
___		
1713	donders*	'krachtterm'
1793	sapperloot	'bastaardvloek'
___		
1802-1809	deuvekater	'bastaardvloek'
1824	parbleu	'bastaardvloek' <FRANS
1855	ajakkes	'uitroep van tegenzin'
1855	heremijntijd*	'uitroep van verbazing'
1860	christeneziele	'uitroep van verbazing'
1866	deksels*	'bastaardvloek'
1870	gossiemijne*	'bastaardvloek'
1872	jandomme	'bastaardvloek'
1874	godverdomme*	'vloek'
1875	g.v.d.	'vloek, verkorting van godverdomme' <L
1878-1881	allemachtig*	'uitroep van verwondering'
1889	verdorie*	'bastaardvloek'
1895	verdikkeme*	'bastaardvloek'
1897	jemig	'uitroep van verbazing'
1898	potver*	'bastaardvloek'
1898	verdikkie*	'bastaardvloek'
1899	potdorie*	'bastaardvloek'

1899	verdomme*	‘bastaardvloek’
___		
1904	sodeju	‘bastaardvloek’
1905	nondeju, nondedju	‘bastaardvloek’
1908	verroest*	‘bastaardvloek’
1910	jakkes	‘uitroep van tegenzin’
1912	klere	‘uitroep van ergernis’
1914	blikskaters	‘krachtterm’
1918	sapristi	‘krachtterm’ <FRANS
1927	klote*	‘uitroep van ergernis’
1950	kolere	‘krachtterm’ <FRANS

1964	shit	‘rotzooi, onzin, ook uitroep van ergernis’ <ENGELS
1966	goh	‘uitroep van verbazing’
1968	godsamme*	‘uitroep om schrik uit te drukken’
1984	sakkerju	‘bastaardvloek’ <FRANS
1985	jemig de pemig	‘uitroep van verbazing’
1986	fuck	‘uitroep van ergernis’ <ENGELS
1986	getverderrie	‘uitroep van afschuw’
1986	getsie	‘uitroep van afschuw’
1989	kut*	‘waardeloos!’
1992	jezusmina	‘bastaardvloek’

Opvallend is hoe jong de termen zijn: alle zijn van na de Middeleeuwen. Ze zullen in ieder geval deels ouder zijn, maar niet gedocumenteerd, omdat krachttermen vooral gebruikt werden en worden in de spreektaal en niet zo vaak opgeschreven worden. Maar uit het boek van Van Sterkenburg blijkt dat dat niet de enige reden is. Vloeken zijn ontstaan uit zweren bij God en smeekbeden richten tot God. In de Middeleeuwen belasterde men de namen van God en de heiligen als men niet kreeg wat men wilde, door bijvoorbeeld te zweren ‘bij de wang, de billen van God’. Dergelijke woordverbindingen zijn na de Middeleeuwen allemaal verdwenen. Niet alleen God en de heiligen werden belasterd, men riep ook de duivel (*deuvekaters, drommels*) of het weer (*donders*) aan om hulp.

Tijdens de Hervorming onderscheidde men opzettelijke en onbewuste godslasteraars. De eersten werden streng gestraft, de tweeden niet. Om straf te ontlopen maakte men vele woordverdraaiingen en verbasteringen van vloeken. Hiervan kennen we nog een groot aantal: *gut, goh, potdorie* als verzachtende verbasteringen van *God*, en *jasses, jemig, jeminee* als verbasteringen van *Jezus*. Na een tijdje herkende men de oorsprong van dergelijke woorden niet meer, waardoor het onschuldige uitroepen werden van verbazing, afschuw en andere emoties. Eigenlijk behoort het emotionele tussenwerpsel *heden* ‘uitroep van verwondering of schrik’ hier ook, want dit is een vervorming van *Heer* of van *hemel*. Maar ik heb het bij de andere emotionele tussenwerpsels opgenomen omdat het samengevallen is met het bijwoord *heden* ‘vandaag’ en door de taalgebruikers als variant daarvan wordt gevoeld en niet als bastaardvloek (ook in het WNT wordt het als aparte betekenis van het bijwoord gegeven).

Een andere manier van verzachting was om een uitheemse term te gebruiken, met name een Franse: *sakkerloot* van Frans *sacré* ‘heilig’, *nondeju* van *au nom de Dieu* ‘in godsnaam’, *parbleu* van *(de) par Dieu* ‘bij God’. Niet toevallig is ruim de helft van de krachttermen een leenwoord of afleiding daarvan.

Vloeken ontleent zijn kracht aan het noemen van een zaak of woord waarop taboe rust. Lange tijd ging het om het religieuze taboe, het ijdel gebruik van de naam van

God en de heiligen. Vloeken en godslasteringen waren eeuwenlang identiek. Maar in de jaren zestig van de twintigste eeuw trad grootscheepse ontkerkelijking in, waardoor men andere taboeterreinen zocht. Vloeken is immers zoeken naar de woorden met het grootste taboe. Aanvankelijk waren dat religieuze termen, tegenwoordig zijn het seksuele

woorden die het taboe van de preutsheid doorbreken: *klote, kut* en uit het Engels *fuck* en het scatologische *shit*.[105]

Sommige van de bastaardvloeken uit de lijst doen overigens behoorlijk gedateerd aan (*blitskaters, sapristi*). Toch zijn deze woorden pas in deze eeuw gedateerd, en daarom wilde ik ze niet weglaten. Net als de groeten zijn krachttermen aan snelle erosie onderhevig: de behoefte aan nieuwe is groot.

Concluderend

De groep tussenwerpsels is, met uitzondering van de klanknabootsingen, niet stabiel. Groeten, uitroepen en krachttermen wisselen elkaar in de loop van de tijd af en verdringen elkaar; de behoefte aan variatie maakt dat we tussenwerpsels in ruime mate lenen, veel meer dan functiewoorden. Van de 193 hier genoemde tussenwerpsels zijn er slechts 82 inheems. Als we de klanknabootsende tussenwerpsels meetellen, verandert de verhouding enigszins, maar het aantal geleende behoudt de overhand: van de 220 tussenwerpsels zijn er dan 102 inheems. Tussenwerpsels zijn duidelijk zeer modegevoelig en hebben vaak een korte levensduur. Ze behoren bovendien tot de spreektaal en worden laat of niet opgeschreven. Ik ben er zeker van dat de groep tussenwerpsels de meeste verbeteringen in de dateringen te zien zal geven van alle categorieën woorden, wanneer er spreektalige teksten en, voor de twintigste eeuw, op band opgenomen spreektaal zouden worden bekeken.

Eindnoten:

99 ANS 1997: 574-579; De Vooys 1947c.
100 Beekes 1990: 267.
101 Uit den Boogaart en De Jong (red.) 1975, 1979; Romijn 2000.
102 ANS 1997: 576-579.
103 Meier 1986: 145; Seebold 1981: 181-182.
104 Van Sterkenburg 1997.
105 Van Sterkenburg 1997: hoofdstuk II.

4.4 Ontstaansbronnen van nieuwe woorden en betekenissen

Er bestaat een aantal ontstaansbronnen van nieuwe woorden en betekenissen die dwars door de indeling inheems - geleend heen lopen en niet verbonden zijn aan de herkomstindeling zoals beschreven in hoofdstuk 3; daarom komen ze hier in hoofdstuk 4 aan de orde. Deze ontstaansbronnen kunnen optreden in meerdere of zelfs alle thema's - ze zijn dus in principe niet verbonden met de semantische indeling (hoewel bijvoorbeeld een ontstaansbron als eufemisering alleen in thema's optreedt waarin taboe heerst). Hieronder bekijk ik eerst een aantal woorden die hun ontstaan of betekenis danken aan eufemisering, vervolgens worden versterkende bijvoeglijke

naamwoorden vermeld en tot slot gemunte woorden (dat wil zeggen woorden waarvan de bedenker bekend is).

Eufemisering

Eufemisering is het gebruik van een verhullend, verzachtend, verbloemend woord ter vervanging van een ruw of kwetsend woord. Eufemistische woorden staan tegenover de vloeken en krachttermen die hierboven bij de tussenwerpsels zijn behandeld: bij de vloeken wordt gezocht naar het grootste taboe, terwijl de eufemistische woorden juist alles wat maar zweemt naar taboe, trachten te vermijden.[106] Daarbij moet opgemerkt worden dat niet iedere tijd en ieder volk dezelfde taboes kent: nog maar kort geleden gold een

sterk taboe op het noemen van geslachtsdelen, terwijl tegenwoordig een uitroep als *kut!, klote!* of *shit!* vrij algemeen geaccepteerd is.

In bepaalde woordvelden is eufemisering een belangrijke leverancier van nieuwe woorden en betekenissen. Het gaat om woordvelden waar taboe heerst op het openlijk noemen van woorden en verschijnselen. In de praktijk gaat het vooral om seks en de daarbij betrokken lichaamsdelen, betaalde liefde, lichaamsafscheidingen, uiterlijk, ouderdom, ziekte en dood. Ook in de politiek en de economie worden veel eufemismen gebruikt, maar die beklijven minder, zijn vaak contextgebonden en bestaan dikwijls uit woordgroepen (*ongelukkige handeling* voor 'stommiteit', *creatief omspringen met de waarheid* voor 'liegen', *economisch zwakkeren* voor 'armen').[107]

Op woordniveau zijn de drie belangrijkste gevolgen van eufemisering: het ontstaan van nieuwe betekenissen, het lenen van woorden uit een andere taal en het verkorten van woorden. Nieuwe betekenissen ontstaan doordat een bestaand woord er een betekenis bij krijgt, meestal metaforisch (*heengaan* voor 'sterven'), of metonymisch (*achterste* voor 'anus'). Het bestaande woord dat een nieuwe betekenis krijgt, is meestal een vaag, algemeen woord; zo wordt *behandelen* of *helpen* gebruikt voor 'opereren' of 'castreren'. Naarmate het woord in de nieuwe betekenis vaker gebruikt wordt, gaat het eufemistisch vage ervan af, wat tot gevolg kan hebben dat de oude betekenis verdwijnt en de eufemistische de enige is die overblijft - daarmee verdwijnt dan onmiddellijk het eufemistische karakter van het woord. *Naaien* heeft nog twee betekenissen ('met naald en draad maken' en 'geslachtsgemeenschap hebben'), van *neuken* is de oude betekenis 'stoten' in het Standaardnederlands verdwenen, en *klaarkomen* is momenteel zo beladen dat het ernaar uitziet dat de betekenis 'gereedkomen' zal verdwijnen.

Wanneer het eufemistische karakter verdwijnt, zoekt men voor hetzelfde begrip weer naar een nieuwe eufemistische aanduiding, vandaar dat er zoveel woorden bestaan voor dezelfde (taboe)begrippen. Eufemismen zijn per definitie sterk aan slijtage onderhevig en zeer modegevoelig.

Behalve het kiezen van een vaag woord, kan men vanwege eufemisering ook de voorkeur geven aan een geleend of geleerd woord (vaak is dat hetzelfde) - een dergelijk woord klinkt objectiever en afstandelijker, het lijkt neutraal en is niet erg bekend. Vandaar woorden uit het medische jargon als *urineren, copuleren, vomeren* e.d. Dit is niet nieuw. Al in 1898 wijst de taalkundige Te Winkel op een tendens die nog steeds gaande is, en die misschien wel van alle tijden is:[108]

> Opmerkelijk is vooral onder beschaafde en zelfs minder beschaafde leeken het toenemend gebruik van medische termen. [...] de 'briefjes' van besmettelijke ziekten hebben een lastig woord als *diphtheritis* zelfs reeds onder het lagere volk in gebruik doen komen, met *serum* er bij. Van *désinfecteeren* en *antiseptisch* spreken zelfs barbiers en haarsnijders, zooals dienstboden van *bacteriënvrije, gesteriliseerde* en *gepasteuriseerde melk. Koortsthermometers* zijn reeds in vele gezinnen voorwerpen van huiselijk gebruik geworden, en wie vroeger niet anders wist of koorts was koorts (gewoon, anderdaagsch of derdendaagsch) heeft nu den mond vol van *intermitteerende* koorts en *malaria*. Wie vroeger alleen van 'tering' sprak,

> spreekt nu liefst van *tuberculose*; wie vroeger alleen 'verkoudheid' kende, gewaagt nu ook van *bronchitis* [...] en sinds de 'griep' epidemisch en onder zoo verschillende gedaanten is opgetreden, is het oude, bijna geheel vergeten woord *influenza* een woord van den dag geworden.

Een derde manier om een woord te verbloemen is om het te verkorten. Vandaar dat in plaats van *tuberculose* het letterwoord *t.b.c.* of *t.b.* wordt gebruikt, en *kanker* als *k* wordt aangeduid.

Juist omdat eufemistische woorden telkens afslijten en door nieuwe worden vervangen, is het interessant om de chronologische volgorde van deze woorden te bekijken, en te bezien hoe oud ze zijn. Ter illustratie neem ik de volgende thema's: seks en de daarbij betrokken lichaamsdelen, plassen, poepen en wc, ziekte en dood. In 4.1 zijn al voorbeelden gegeven van eufemismen in de categorieën familieleden, leeftijdsfasen, alcoholische dranken en betaalde liefde.

De dateringen van woorden die dankzij eufemisering een nieuwe betekenis gekregen hebben, moeten overigens met achterdocht bezien worden: het ligt voor de hand dat de nieuwe betekenis, die immers een taboebegrip aanduidt, pas laat in woordenboeken vermeld wordt en meestal begint in de spreektaal, dus ook in teksten kunnen dergelijke betekenissen laat optreden. Als voorbeeld kan *lul* gelden; dit is als scheldwoord, in de betekenis 'sukkel, sul', al in 1678 gedateerd, terwijl de betekenis 'penis' pas in 1717 is gevonden, terwijl die laatste betekenis ouder moet zijn dan het metaforische scheldwoord.

Van den Toorn merkt op dat in de twintigste eeuw een toename is te constateren van eufemismen, en wel op het sociale vlak; terwijl tot begin van die eeuw de verzachtende termen vooral de terreinen religie, lichaamsdelen en lichaamsfuncties betroffen, richtten ze zich nu op financieel en economisch onheil, ontslag, werkloosheid, sociale en raciale verschillen.[109] De verzachtende termen zijn veelal vluchtig (*arbeidsreserve* voor 'werkloosheid' is alweer verdwenen) en bestaan vaak uit woordgroepen of hele zinnen (*etnische differentiatie* voor 'rassenverschil', *verstandelijk gehandicapt* voor 'gek'). Om beide redenen beperk ik me hieronder tot de 'oude' terreinen.

Seks bedrijven

De volgende werkwoorden uit mijn bestand (in de praktijk zijn er meer) worden gebruikt ter aanduiding van 'seks bedrijven'.[110] Overigens dateert het woord *seks* uit 1976 en is het geleend uit het Engels - ook een eufemisme, dus!

1287	vogelen*	'neuken'
___		
1351-1400	bekennen*	'gemeenschap hebben'
___		
1485	naaien*	'geslachtsgemeenschap hebben'

1762	neuken*	‘geslachtsgemeenschap hebben’
1824	onaneren	‘masturberen’
1829	wippen*	‘paren’
1847	masturberen	‘zichzelf seksueel bevredigen’ <LATIJN

1859	coïre	‘geslachtsgemeenschap hebben’ <LATIJN
1872	copuleren	‘paren’ <LATIJN
___		
1901	kezen*	‘neuken’
1906	aftrekken*	‘bevredigen’
1906	pennen	‘Bargoens: geslachtsgemeenschap hebben’ <DUITS
1914	klaarkomen	‘een orgasme hebben’
1931-1935	vreemdgaan	‘overspel plegen’ <DUITS
1937	vozen	‘neuken’ <DUITS
1969	vrijen*	‘seksuele omgang hebben’
1970	rampetampen*	‘neuken’
1972	beffen	‘cunnilingus bedrijven’ <?
1976	pijpen	‘afzuigen’
1988	bonken*	‘geslachtsgemeenschap hebben’
1999	barebacking	‘onveilige seks met iemand die mogelijk besmet is met HIV’ <ENGELS

De meeste woorden komen uit de huidige tijd. Dat kan betekenen dat het onderwerp seks nu meer bespreekbaar is dan vroeger, maar ik denk eerder dat er in het verleden meer woorden waren, die echter vanwege het taboe dat erop rustte, inmiddels verdwenen zijn.

Nieuwe betekenissen, waarbij de oude is blijven bestaan, hebben *aftrekken, bekennen* (bijbels voor ‘leren kennen’ maar dan wel op een speciale manier), *bonken* (met dezelfde betekenisverschuiving als *neuken*), *klaarkomen, naaien, pijpen, vrijen* en *wippen*. Overigens gebruikt het Engels sinds 1975 *to bonk* in dezelfde betekenis; dit kan dus meegespeeld hebben in de betekenisverschuiving van *bonken. Vrijen* had aanvankelijk, in de dertiende eeuw, een niet-seksuele betekenis; blijkens de citaten in het WNT werd het in de zestiende en zeventiende eeuw zowel voor onschuldig ‘minnekozen’ als voor ‘seksuele omgang hebben’ gebruikt, maar die laatste betekenis raakte in onbruik en kwam pas in de tweede helft van de twintigste eeuw terug; momenteel hangt de betekenis van het woord af van de generatie waartoe iemand behoort.

Woorden waarbij de oude betekenis is verdwenen, zijn: *vogelen* (eigenlijk ‘vogels vangen’) en *neuken* (eigenlijk ‘stoten’). Een nieuwe vorming is *rampetampen*; dit is een ongetwijfeld grappig bedoelde verlenging van *tamp*, dat aanvankelijk ‘eind touw’ betekende en vervolgens metaforisch voor de ‘penis’ werd gebruikt.

Eufemistische leenwoorden (uit de artsentaal afkomstig, en dus ontleend aan het Latijn) zijn *copuleren, masturberen, onaneren* en *coïre* - dit Latijnse woord werd vooral door negentiende-eeuwse preutse lexicografen alleen onverbogen gebruikt als omschrijving van het taboebegrip in woordenboeken; het Latijnse woord maakte het onnoembare nog net benoembaar. Uit het Duits komen *pennen* (dat ook afgeleid of geassocieerd kan zijn met *vastpennen*), *vozen* en *vreemdgaan*; Engels heeft *barebacking* geleverd. De herkomst van *kezen* ten slotte is niet helemaal zeker: het kan een afleiding zijn van *kees* 'tabakspruim' ofwel van de mansnaam *Kees*. *Beffen* is een afleiding van *bef* 'vrouwelijk geslachtsdeel', waarvan de herkomst onbekend is.

Lichaamsdelen waarop een taboe rust

Blijkens de eufemistische benamingen rust niet alleen op de geslachtsdelen een taboe, maar ook op het achterwerk en de vrouwelijke borsten.

1240	bil*	‘achterdeel’
1285	boezem*	‘borsten’
___		
1410	aars*	‘anus’
1481-1483	gat*	‘anus, achterwerk’
___		
1510	bef	‘Bargoens: vrouwelijk geslachtsdeel’ <?
1530	lid*	‘penis’
1550	kloot*	‘teelbal’
1563	kut*	‘vrouwelijk schaamdeel’
1567	achterste*	‘billen’
1595	penis	‘mannelijk lid’ <LATIJN
1595	testikel	‘zaadbal’ <LATIJN
1596	roede*	‘mannelijk lid’
___		
1642	pram*	‘vrouwenborst’
1650	doos	‘vagina’
1686	eikel*	‘voorste deel van de penis’
1686	glans	‘eikel’ <LATIJN
1686	uterus	‘baarmoeder’ <LATIJN
___		
1717	krent	‘achterwerk’
1717	lul*	‘penis’
1722	vagina	‘schede’ <LATIJN
1724	schaamdeel*	‘geslachtsdeel’
1741	kont*	‘achterste’
___		
1807	schede*	‘vagina’

1832	fallus	‘mannelijk lid in erectie’ <LATIJN
1833	anus	‘aars’ <LATIJN
1847	derrière	‘achterste’ <FRANS
1847	genitaliën	‘geslachtsdelen’ <LATIJN
1875	piemel*	‘mannelijk lid’
1882	achterwerk*	‘billen’
1894	bips*	‘achterwerk’
1898	reet*	‘billen’
1898	piel	‘penis’

___

1900	pik*	‘penis’
1902	buste	‘boezem’ <FRANS
1908	pudenda	‘uitwendige schaamdelen’ <LATIJN
1967	paal	‘mannelijk lid in erectie’
1968	snikkel	‘penis’ <JIDDISCH

Ditmaal leveren de zestiende en de negentiende eeuw de meeste woorden op. Dat zegt overigens niets over het *gebruik* van de woorden. Daarover zegt Van den Toorn het volgende behartenswaardigs: 'Vooral op het gebied van de sexualia is men er [na de oorlog] aan gewend geraakt de dingen bij de naam te noemen. Nu verkeerde het Nederlands in de moeilijke positie dat men voor de meeste begrippen op dit gebied drie lastige alternatieven had: men kon kiezen voor een medische, aan het Latijn ontleende term (*vagina, penis*), voor een verouderd boekenwoord (*schede, roede*) of voor een onbeschaafd geachte term (*kut, lul*). Veel taalgebruikers hebben voor het derde alternatief gekozen; ze schokken daarmee soms de oudere generatie, maar kunnen uiteindelijk bewerken dat hun keuze algemeen ingang vindt.'[111] *Kut* en *lul* zijn hier dus dysfemismen: opzettelijk onverhullende ruwe woorden. Toch staan ze in mijn rijtje eufemistische woorden. Dat komt omdat ik kijk naar de *oorsprong* van deze woorden, en die ligt in eufemisering. Momenteel wordt dat echter niet meer zo gevoeld.

Nieuwe betekenissen, waarbij de oude is blijven bestaan, hebben *achterste* (als vertaling van Frans *derrière*), *doos, eikel, gat, krent, paal, pik* ('houweel'), *reet, roede, schede*. Over het gebruik van *gat* merkt De Vooys in 1920 op:[112] 'In ons land zijn of waren er kringen waar het woord *gat* in elke betekenis verboden werd. Multatuli vertelt in zijn *Brieven* (IX, blz. 223): "Wij kinderen hadden een lange lijst van (heel onschuldige) woorden die verpönt waren, als *gat* of *gaatje*: opening moesten we zeggen!"'

Woorden waarbij de oude betekenis vrijwel geheel is verdwenen, zijn: *boezem* (eigenlijk 'het zwellende'), *bil* (nevenvorm van *bal*, dus 'het ronde'), *kloot* (oudste betekenis 'klomp, klont, kluit'), *lul* (eigenlijk 'pijp, buis') en *pram* (eigenlijk 'rond voorwerp', van *pramen, prangen*). Indien *kut* verwant is met Engels *cut* 'snijden', dan zou de oorspronkelijke betekenis 'spleet, kerf' zijn geweest. *Aars* betekende in het Indo-europees 'stuit', en in het Nederlands was een oudere vorm *aarsgat* (1240). *Piemel* is een afleiding van *piemelen* 'urineren'; de oudste betekenis van *piemel* was dan ook 'urine'.

Nieuw gevormde, eufemistische samenstellingen zijn *achterwerk* en *schaamdeel. Bips* is een vervorming en verkorting van *billen*. Of *kont* van oorsprong eufemistisch is, is onduidelijk, maar de betekenisverschuiving vraagt om een verklaring en die kan wellicht in eufemisering gevonden worden. Aanvankelijk (1351) betekende het woord 'vrouwelijk schaamdeel'; *kont* is de genasaliseerde vorm van *kut. Lid* is een verkorting van *mannelijk lid* of *schamelijk lid*.

Eufemistische leenwoorden zijn het Franse *buste* (eerst gebruikt voor 'borstbeeld' en daarna ingekrompen) en *derrière*, maar verreweg het meest komt uit het Latijnse artsenjargon: *anus, fallus, genitaliën, glans, penis, pudenda, testikel, uterus* en *vagina*. Via het Bargoens kennen we de Jiddische *snikkel*.

Een belangrijk benoemingsmotief bij geslachtsdelen blijkt het metaforisch gebruik van de naam van een voorwerp met een vergelijkbare vorm te zijn, vergelijk: *doos, gat, kloot, krent, paal, pik, reet, roede, schede*. De herkomst van *bef* ten slotte is niet zeker. Gesuggereerd is verwantschap met Duits *Befze* 'lip' (hier 'schaamlip') of een betekenisverruiming van *bef* 'pelsmantel' - in beide gevallen is sprake van metaforisch gebruik.

Plassen en poepen

Ik vermeld eerst de zelfstandige naamwoorden en dan de werkwoorden. Zelfstandige naamwoorden zijn:

1191-1200	stront*	‘drek’
___		
1287	urine	‘pis’ <FRANS OF LATIJN
___		
1330	pis	‘urine’ <?
1376-1400	kak	‘drek’
___		
1440	scheet*	‘wind’
1458	veest*	‘buikwind’
1477	stoelgang*	‘ontlasting’
___		
1501-1525	wind*	‘buikwind, scheet’
1552	gevoeg*	‘behoefte’
___		
1605	hoop*	‘uitwerpselen’
1650	excrement	‘ontlasting’ <LATIJN
___		
1704	ontlasting*	‘uitwerpselen’
1704	uitwerpselen*	‘ontlasting’
1778	feces	‘uitwerpselen’ <ME LATIJN
___		
1804	boodschap*	‘behoefte (grote of kleine boodschap)’
1847	defecatie	‘ontlasting’ <FRANS
1876	fecaliën	‘uitwerpselen’ <LATIJN
1898	behoefte*	‘ontlasting’
1898	pies*	‘urine’
___		
1903	drol*	‘keutel’
1961	bolus	‘drol’

Bij de keuze van een eufemistisch woord spelen twee zaken een grote rol: klanknabootsing en vormovereenkomst. Klanknabootsend zijn *pies, ruft* en *veest* (van *vijsten*). *Scheet* is een afleiding van *schijten*, dat eigenlijk ‘afscheiden’ betekende. *Pis* is afgeleid van het klanknabootsende *pissen*, waarvan de herkomst niet helemaal zeker is (zie hieronder).

Het woord *drol* dankt zijn benaming aan vormovereenkomst; de eigenlijke betekenis was ‘ineengedraaid ding’ (het woord is afgeleid van *draaien*). Vormovereenkomst speelt ook een rol bij *hoop* en *stront*, eigenlijk ‘stompje’.

Nieuwe betekenissen, waarbij de oude is blijven bestaan, hebben: *behoefte* (verkort uit *natuurlijke behoefte*), *boodschap* (gebruikt als voorwendsel voor het zich even verwijderen, en wel voor een *grote* of *kleine boodschap*), *ontlasting* en *wind*. Woorden waarbij de oude betekenis is verdwenen, zijn: *gevoeg* (eigenlijk ‘wat iemand voegt, gepaste manier van doen, gerief’) en *uitwerpselen*. Een nieuwvorming uit de medische wereld is *stoelgang*.

De geleende woorden zijn ver in de minderheid vergeleken bij de inheemse woorden. Uit andere talen geleend zijn *bolus, defecatie, excrement, fecaliën, feces* en *urine*. Deze

woorden komen allemaal uit het medische jargon. Dat geldt niet voor *kak* en *kakken*. Deze woorden gaan terug op Latijn *cacare* ‘zijn behoefte doen’. Dit woord komt uit de kindertaal en is waarschijnlijk overgenomen door leerlingen die op school Latijn leerden en het woord schertsend of eufemistisch in het Nederlands gingen gebruiken.

Werkwoorden zijn:

1240	pissen	‘urineren’ <?
1240	zeiken*	‘plassen’
___		
1360	schijten*	‘poepen’
___		
1514	kakken	‘poepen’ <LATIJN
1588	wateren*	‘urineren’
1595	urineren	‘wateren’ <FRANS OF LATIJN
1599	drijten*	‘kakken’
___		
1731	bouten*	‘kakken’
___		
1889	poepen*	‘zijn gevoeg doen’
___		
1911	dirken*	‘kakken’
1950	drukken*	‘zijn behoefte doen’
1950	plassen*	‘urineren’
1950	sassen*	‘pissen’
1984	meuren*	‘winden laten’
1995	wildplassen*	‘in het openbaar urineren’

Terwijl de zelfstandige naamwoorden gelijkmatig over de eeuwen verdeeld zijn, vertonen de werkwoorden in de twintigste eeuw een piek.

Voor het Indo-europees kunnen twee woorden voor ‘een wind laten’ worden gereconstrueerd - beide van oorsprong klanknabootsend: een woord voor ‘een harde wind laten’ dat is blijven voortleven in Engels *to fart*, Duits *furzen* en Russisch *perdet'*, en een ander woord voor ‘een zachte wind laten’, vergelijk Frans *péter*. Mallory wijst er terecht op hoe ironisch het is dat indogermanisten deze woorden zonder enig probleem kunnen reconstrueren, terwijl ze de grootste moeite hebben de materiële cultuur van de Indo-europeanen te achterhalen.[113] In het Nederlands zijn

deze woorden - en afleidingen ervan, zoals Duits *Furz* - verdrongen door andere, eufemistische woorden.

In veel talen zijn woorden voor ‘plassen’ ofwel klanknabootsend ofwel eufemistisch afgeleid van een woord voor ‘water, sijpelen’ e.d.[114] In het Nederlands is *zeiken* afgeleid van *sijpelen*, en *wateren* uiteraard van *water*. Woorden voor ‘poepen’ zijn in veel talen eveneens klanknabootsend, of ze zijn afgeleid van een woord voor ‘vuil, bezoedelen’ of van een werkwoord voor ‘(af)scheiden’, vergelijk Nederlands *schijten* van *scheiden*.[115] *Meuren, plassen, poepen, sassen* zijn klanknabootsingen (de oudste betekenis van *poepen* (1599) was ‘een wind laten’). Van *pissen* is de herkomst niet helemaal zeker: dit kan een eigen klanknabootsende vorming zijn of een ontlening aan het Frans (waar het uiteraard ook klanknabootsend is).

Het werkwoord *bouten* is waarschijnlijk gekozen vanwege vormovereenkomst; het is

afgeleid van *bout*, dat ‘schenkel van dier’ en ‘metalen staaf’ betekende (naar de vormovereenkomst), maar in het Bargoens ook de betekenis ‘kak’ kreeg (wederom naar de vorm, of omdat *achterbout* gebruikt werd voor ‘achterste’). *Dirken* is waarschijnlijk een vervorming van *drek*, met metathesis en *e-i*-wisseling. Voor de verklaring van het woord is ook wel gesuggereerd dat het een afleiding van de persoonsnaam *Dirk, Derk* zou zijn, en daarbij werd gewezen op een zeventiende-eeuwse anekdotische passage: *doen dat Dierick dee*.[116] Gezien de datering lijkt dit verband echter niet waarschijnlijk.

Nieuwe betekenissen, waarbij de oude is blijven bestaan, hebben: *drukken, plassen* en *wateren. Drukken* en *plassen* zijn typische kindertaalwoorden waarop nog weinig taboe heerst, vandaar dat ze ook in nieuwvormingen gebruikt worden, zoals *wildplassen* (en *plasgootje, plastuitje*, niet in mijn bestand).

Woorden waarbij de oude betekenis is verdwenen, zijn: *drijten* (oorspronkelijk ‘bezoedelen’) en *schijten* (oorspronkelijk ‘afscheiden’).

Er zijn slechts twee leenwoorden: *kakken* en *urineren*. De voorloper van *kakken* (dat we uit het Latijn hebben overgenomen) kwam al in het Indo-europees voor en was een woord uit de kindertaal.

Wc

Veel woorden voor de ‘wc’ zijn inmiddels historisch geworden. Daarbij speelt een rol dat de inrichting van de wc in de loop van de tijd is veranderd. De jongste aanpassingen zijn de aansluitingen op het riool en de toevoeging van een waterspoelingsinstallatie: de naam *wc* (1906) als verkorting van *watercloset* (1861) verwijst daarnaar.

1450	secreet	‘schijthuis’
1450-1500	privaat	‘wc’ <ME LATIJN
___		
1637	gemak*	‘wc’
1649	stilletje*	‘emmer om je behoefte op te doen’
1657	bestekamer	‘wc’
___		
1732	retirade	‘openbaar toilet’ <FRANS
___		
1847	closet	‘toilet’ <ENGELS
1858	urinoir	‘pisbak’ <FRANS
1865	pissoir	‘pisbak’ <FRANS
1875	latrine	‘buitenshuis toilet’ <FRANS

1898	plee	‘toilet’
___		
1906	wc	‘watercloset’ <ENGELS
1914	lavatory	‘toilet’ <ENGELS
1914	toilet	‘wc’ <FRANS
1929	po	‘kamerpot voor kinderen om hun behoefte op te doen’ <LATIJN

Inheems zijn slechts *gemak* (ook wel *geheim gemak* of *heimelijk gemak*), *stilletje* (ouder *stillecamere* ‘rustige, stille kamer’) en *bestekamer* (samengesteld met het leenwoord *kamer*).

Alle andere woorden zijn geleend, en waarschijnlijk geleend als eufemistische benaming. Verreweg de meeste woorden komen uit het Frans, lange tijd de 'nette', deftige taal; recent zijn enkele woorden aan het Engels ontleend. *Secreet* is een verkorting van Frans *chambre secrète* 'geheime kamer, wc'. Ook *plee* is waarschijnlijk van Franse oorsprong: het woord zou van *plaît-il* 'het behaagt' komen (*plee* heeft als bijvorm *pleti*), of van *s'il vous plaît* 'ga uw gang' (waarmee men iemand het toilet wees), of van *petit (cabinet)* 'kleine kamer'. *Wc* tenslotte komt uit het Engels en is dubbel eufemistisch: het is geleend én een letterwoord.

Ziektes

1240	kwaal*	'ziekte, gebrek'
___		
1546	braken*	'overgeven'
1562	kotsen	'braken' <DUITS
___		
1624	diarree	'buikloop' <FRANS
1654	vomeren	'braken' <LATIJN
1667	beroerte*	'verlamming door bloeduitstorting in de hersenen'
1694	uitslag*	'huidaandoening, puistjes'
___		
1832	waanzin	'krankzinnigheid' <DUITS
1852	toeval*	'aanval van vallende ziekte'
1865-1870	begaving*	'flauwte, toeval'
1879	tuberculose	'infectieziekte' <FRANS
1895	attaque	'beroerte' <FRANS
___		
1919	t.b.c., t.b.	'infectieziekte' <L
1964	k	'kanker' <L
1976	multiple sclerose	'verlammingsziekte' <ENGELS
1976	sief	'geslachtsziekte'
1983	aids	'ziekte' <ENGELS

Uitslag heeft een nieuwe betekenis gekregen. Woorden waarbij de oude betekenis vrijwel is verdwenen, zijn: *beroerte* (aanvankelijk had dit een ruimere betekenis: ‘aandoening, onlust’), *braken* (variant van *breken*, dus ‘uitbreken, plotseling naar buiten komen’), *kwaal* (een afleiding van *kwellen*, dus eigenlijk ‘het kwellende’), *toeval* (aanvankelijk ‘val, geval’). Het ouderwetse *begaving* is afgeleid van Middelnederlands *begaven* ‘begiftigen, met de geest van God vervullen, in geestvervoering brengen’, vervolgens eufemistisch voor ‘met een ziekte bezoeken’, en vandaar ‘toeval’.[117]

Eufemistische leenwoorden zijn *attaque, diarree, kotsen, tuberculose, vomeren, waanzin* en wellicht *multiple sclerose* - van dit laatste ben ik niet geheel zeker omdat er geen Nederlands alternatief is, zoals dat wel bestaat voor de andere leenwoorden: *beroerte* voor *attaque, buikloop* voor *diarree, overgeven* voor *kotsen* of *vomeren, tering* voor *tuberculose* en *krankzinnigheid* voor *waanzin*.

Verkortingen of letterwoorden zijn *t.b.c.* of *t.b., k* en *sief. Multiple sclerose* wordt vaak

tot *m.s.* verkort, en *aids* is een (geleend) letterwoord. Toen begin 2001 in verschillende Europese landen uitbraken van mond- en klauwzeer waren, stonden de kranten opeens bol van de afkortingen: MKZ voor mond- en klauwzeer, BSE voor gekkekoeienziekte, VCJD voor de menselijke vorm van de gekkekoeienziekte, variant Creutzfeldt-Jakob. Uiteraard werden deze letterwoorden in de koppen gebruikt vanwege ruimtegebrek, maar ook in de artikelen kwamen de letterwoorden in ruime mate voor, en daar speelde eufemisering ongetwijfeld een rol.

De jongste woorden zijn allemaal ofwel geleend, ofwel verkortingen. De verhouding inheems - geleend is fifty-fifty.

Doodgaan en doden

1100	sterven*	‘doodgaan’
___		
1236	verscheiden*	‘sterven’
1265-1270	overlijden*	‘sterven’
1285	sneven*	‘omkomen’
___		
1477	zieltogen*	‘op sterven liggen’
___		
1573	ombrengen*	‘doden’
1573	omkomen*	‘sterven’
___		
1620	sneuvelen*	‘omkomen’
1635	heengaan*	‘sterven’
1637	ontslapen*	‘sterven’
1682	bezwijken*	‘sterven’
___		
1706	mollen	‘doden’ <ROMANI
1779	verrekken	‘sterven’ <DUITS
___		
1824	creperen	‘sterven’ <DUITS
___		
1961	liquideren	‘uit de weg ruimen’ <ENGELS

Tot en met de zeventiende eeuw zijn alle woorden inheems en gaat het altijd om woorden die een nieuwe betekenis hebben gekregen, die de oude betekenis verdrongen heeft. *Ombrengen* betekende ‘in een bepaalde toestand brengen’, *omkomen* betekende ‘aflopen, eindigen’, *ontslapen* betekende ‘in slaap vallen’, *sterven* betekende in het Germaans ‘stijf zijn, verstijven’, *sneven* en *sneuvelen* betekenden ‘struikelen’, en *zieltogen* betekende ‘de ziel naar buiten trekken’. Drie woorden betekenden eigenlijk ‘weggaan’: *heengaan, overlijden* (‘overgaan’), en *verscheiden* (van *ver-* + *scheiden*). *Bezwijken* ten slotte betekende in de tiende eeuw ‘bedriegen, verleiden’, vervolgens ‘in onmacht vallen, door een aandoening overstelpt worden’.

Vanaf de achttiende eeuw vinden we alleen eufemistische leenwoorden, die overigens allemaal een ‘ruwe’ klank hebben: *creperen, liquideren, mollen, verrekken*.

Concluderend

Door alle categorieën is het meest voorkomende procédé dat inheemse woorden een nieuwe betekenis krijgen, behalve bij de woorden voor ‘wc’ (waar de leenwoorden overheersen), en ziektes (waar evenveel inheemse als geleende woorden voorkomen). Ver-

kortingen vinden we vooral bij ziektes en in mindere mate bij lichaamsdelen. Een enkele maal worden nieuwe samenstellingen gevormd (*achterwerk, stoelgang*).

Wat is nu het percentage van eufemistische vormingen binnen het geheel van de genoemde thema's? Dat is nogal verrassend: álle woorden voor seks bedrijven, voor geslachtsdelen, voor toilet, voor plassen en poepen, en voor doodgaan en doden (behalve deze twee werkwoorden zelf) zijn van oorsprong eufemistisch gevormd! Dat geldt natuurlijk niet voor de ziektenamen. Daarin is het percentage eufemistische woorden maar gering; het betreft vooral 'enge', vaak dodelijke ziektes. Veel van de genoemde woorden (uit alle categorieën) worden overigens tegenwoordig niet meer als eufemistisch ervaren, ze zijn het slechts van oorsprong.

Versterkende bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijke naamwoorden kunnen een versterkende betekenis krijgen, wanneer ze als eerste lid een zelfstandig naamwoord (*doodstil*) of een tegenwoordig deelwoord (*gloeiendheet*) krijgen. Het bijvoeglijk naamwoord komt ook alleen voor; *halsstarrig, roemruchtig* vallen er dus niet onder, omdat *starrig* en *ruchtig* niet bestaan. Van dergelijke versterkende bijvoeglijke naamwoorden kan geen zelfstandig naamwoord gemaakt worden (*doodstilheid* en *gloeiendheetheid* bestaan niet) en evenmin zijn vergelijkende of overtreffende trappen mogelijk (dus niet *doodstiller, doodstilst*). De klemtoon ligt op beide delen: *dóódstil, glóéiendhéét*.[118]

De versterkende bijvoeglijke naamwoorden zijn in principe ontstaan als vergelijkingen: *doodstil* betekende 'zo stil dat het lijkt dat het ding of wezen dood is', en *bloedrood* was 'zo rood als bloed'. Vandaar gingen *doodstil* en *bloedrood* 'zeer stil' en 'zeer rood' betekenen. Vervolgens kreeg het eerste deel van de vergelijking de functie en betekenis van een versterkend voorvoegsel en werden nieuwe woorden gevormd waarin de letterlijke betekenis van het eerste deel was verdwenen en vervangen door 'zeer': *doodeerlijk* is 'zeer eerlijk', niet 'zo eerlijk als de dood', en *bloedmooi* is 'zeer mooi', niet: 'zo mooi als bloed'. Versterkende bijvoeglijke naamwoorden beginnen dus als samenstelling en eindigen als afleiding. Maar dat hoeft niet altijd te gebeuren: soms blijft een letterlijke betekenis mogelijk, hoewel die meestal door de gewone taalgebruiker niet wordt gevoeld, bijvoorbeeld in *bikkelhard* (1961). En niet alle combinaties zijn mogelijk: *bloedbang* of *stikdom* kunnen niet.

Het eerste deel van een versterkend bijvoeglijk naamwoord wordt dus vaak met meerdere tweede delen gecombineerd, maar andersom geldt ook dat het tweede deel vaak meerdere eerste delen kan krijgen, vergelijk *barstensvol, bomvol, boordevol* of *fonkelnieuw, gloednieuw*. Versterkende bijvoeglijke naamwoorden komen vaak voor bij kleuren, zie voor enkele voorbeelden de kleurnamen die in 4.1.5 zijn opgesomd, en denk verder aan *lelieblank; hemelsblauw; kanariegeel; asgrauw; grasgroen; bloedrood, vuurrood; hagelwit, krijtwit, lijkwit, melkwit, sneeuwwit; gitzwart, inktzwart, roetzwart*.

Veel versterkende bijvoeglijke naamwoorden geven vergelijkenderwijs maten aan: *hemelsbreed* 'zo breed als het hemelgewelf' (1677), *huizenhoog* 'zo hoog als

een huis’ (1677), *peperduur* ‘zo duur als peper’ (1810), *torenhoog* (1819). Andere geven een grote

snelheid aan: *bliksemsnel* ‘zo snel als de bliksem’ (1804), *pijlsnel* (1844), *razendsnel* (1963). Eigenlijk zijn dit hyperbolen, want de snelheid wordt enorm overdreven.

Omdat de categorie van de versterkende bijvoeglijke naamwoorden zo'n duidelijke betekenisontwikkeling vertoont, is het interessant om te bezien hoe deze in de tijd plaatsvindt: hoe snel volgt de ‘figuurlijke’ afleiding op de ‘letterlijke’ samenstelling? Hieronder geef ik hiervan een aantal voorbeelden, in een andere presentatie dan tot nu toe in dit boek gebruikelijk. Bij de uitleg noem ik telkens vergelijkbare voorbeelden van versterkende bijvoeglijke naamwoorden waarvan het eerste deel alleen in één enkele, vaste combinatie met een tweede deel voorkomt en waar dus geen sprake is van een ontwikkeling van letterlijk naar figuurlijk, zoals *hondsmoe* (niet *hondsdik* of *hondssterk*) of *kiplekker*; wanneer deze gevolgd worden door een datering, betekent dit dat ze in mijn bestand zitten.

beregoed* (1966) - beresterk* (1971)

Dit eerste voorbeeld is direct heel bijzonder. Algemeen wordt aangenomen dat *bere-* in eerste instantie letterlijk gebruikt werd in verbindingen als *beresterk* ‘zo sterk als een beer’,[119] maar gezien de late datering hiervan is dat dubieus; in het gehele WNT komt *bere(n)sterk* niet voor. Het voorvoegsel *bere-* zou dus éérst als versterking zijn ontstaan (wellicht naar analogie van andere vergelijkingen met dieren, zoals *apestoned* (1979), *apetrots, hondsmoe, muisstil, kiplekker* (1950), *poeslief* (1903), *poedelnaakt* (1889 < Duits), *snipverkouden* (1950) en *spinnijdig*).

Vanaf halverwege de jaren zestig zagen allerlei versterkende afleidingen met *bere-* het licht: *beredruk* (1965), *beregoed* (1966), *berebruin* (‘zeer bruin’, van vakantiegangers; 1974). Pas toen *bere-* als versterking voorkwam, verzon men - en hier rust een zware verdenking op de lexicografen - een verklaring voor het bestaan van deze versterking. Men veronderstelde nu dat deze wel zou zijn ontstaan uit het letterlijke gebruik, zoals zo vaak bij versterkende bijvoeglijke naamwoorden, en pas toen dook *beresterk* in de woordenboeken op - waarschijnlijk niet zozeer omdat de lexicografen het gehoord of gelezen hadden, maar omdat ze het nodig hadden om het versterkende *bere-* te verklaren. In de GVD bijvoorbeeld is *beregoed* in 1976 opgenomen, en het als verklaring dienende *beresterk* en *bere-* in de volgende druk, van 1984. Natuurlijk is het niet uitgesloten dat iemand een oudere bron vindt voor *beresterk*. Dan nog blijft overeind dat in dit geval, en in andere hieronder, de periode tussen het letterlijke en figuurlijke gebruik heel klein is.

bloedrood* (1504) - bloedheet* (1949) - bloedmooi* (1989)

Bloedrood is nog letterlijk ‘zo rood als bloed’, *bloedheet* en *bloedmooi* zijn gevormd naar analogie. *Bloedheet* betekent alleen ‘zeer heet’, in tegenstelling tot *bloedwarm*, dat aanvankelijk (1799) ‘zo warm als bloed’ betekende, vergelijk *handwarm*. Tegenwoordig betekent *bloedwarm* vooral ‘zeer warm’, en dat is vaak aanzienlijk warmer dan bloed. *Bloedheet* heeft behalve ‘zeer heet’ ook de betekenis ‘zeer geil’ gekregen (1976).

dolgraag* (1838) - dolblij* (1916)

Het eerste lid is het bijwoord *dol* ‘gek, dwaas’, waarschijnlijk met de gedachte ‘door het

dolle zo ...'. Toch past die bijgedachte het minst bij de oudste vorm *dolgraag* (ouder *dolgaarne* 1874-1875): 'door het dolle zo graag' is minder begrijpelijk dan 'door het dolle zo blij'.

doodziek* (1633) - doodstil* (1676) - doodarm* (1830) - doodsbang* (1866) - doodleuk* (1897) - doodeerlijk* (1901)

Doodziek is letterlijk 'zo ziek dat men bijna dood is', of: 'dodelijk ziek', *doodstil* is 'zo stil dat het lijkt of het ding of wezen dood is' en *doodsbang* is 'zo bang als men is voor de dood'. Ook *doodleuk* is letterlijk op te vatten, maar dan wel in de oorspronkelijke betekenis van *leuk*, die 'kalm, flegmatiek' luidde; *doodleuk* is dus 'zo kalm alsof men dood is'. In deze samenstelling is dus de oorspronkelijke betekenis van *leuk* bewaard gebleven, die voor het ongelede woord is verdwenen! In *doodarm* en *doodeerlijk* is slechts sprake van versterking. Naast *doodeerlijk* komt de jongere versterking *goudeerlijk* (1912) voor.

kakelbont (1603) - kakelvers* (1957)

De identieke metafoor in deze twee woorden lijkt me toeval. *Kakelbont* betekende eigenlijk 'van een kakelende bontheid', vergelijk *schreeuwende kleuren. Kakelvers* komt recent uit de reclame en sloeg aanvankelijk alleen op eieren: een ei zo vers dat de kip er nog van kakelt.

keihard* (1872) - keiruig* (1991)

In *keihard* vinden we het letterlijke gebruik, dat recent tot gewone versterking is geworden, waarschijnlijk eerst in het Brabants (waar het dan al enkele decennia ouder is dan hier aangegeven).

knettergek* (1953) - knettergoed* (1984) - knetterhard* (1995)

Het eerste deel is volgens Reker waarschijnlijk van *knetteren* 'geluiden maken'.[120] Men zou dan verwachten dat *knetterhard* het oudst is ('knetterend hard') en dat vandaar uit *knettergek* en *knettergoed* zouden zijn ontstaan, maar blijkens alle bronnen is *knettergek* het eerst gevormd. Er zijn meer versterkende voorvoegsels afgeleid van woorden voor geluiden, bijvoorbeeld het hieronder genoemde *loeihard* en *knalrood* (1903), dat uit het Duits is geleend en eigenlijk 'zo rood dat het in je ogen knalt of ontploft' betekent, vergelijk *schreeuwende kleuren, kakelbont* en *knalhard*.

knoertgoed* (1962) - knoerthard* (1964)

Een *knoert* is een harde slag, en werd vervolgens voor iets groots, geweldigs gebruikt: ‘een knoert van een taart’; vandaar werd het een versterkend voorvoegsel, maar men zou verwachten dat, net zoals bij *loei-*, eerst de min of meer letterlijke afleiding *knoerthard* en dan pas het versterkende *knoertgoed* zou ontstaan; de dateringen wijzen echter anders uit.

knotsgek* (1970) - knotsgezellig* (1984)

Ouder is *hij is knots* voor ‘hij is gek’, opgenomen in Van Dale 1950. Misschien is bedoeld ‘hij is zo gek alsof hij een klap met een knots op zijn hoofd heeft gehad’.

Een veel oudere vorming voor ‘zeer gek’ dan het naoorlogse *knettergek* en *knotsgek* is *stapelgek* (1640); het eerste lid hiervan is waarschijnlijk *stapel* ‘krekel’, dus zo gek als een krekel. Er kan ook invloed zijn uitgegaan van *stapelhoog*, waaruit dan een versterkend voorvoegsel *stapel-* zou zijn geabstraheerd; de afleidingen waarin *stapel-* versterkende kracht heeft, zijn echter allemaal jonger en zullen dus eerder naar het voorbeeld van *stapelgek* (of *stapelzot*) zijn ontstaan.[121]

levensgroot* (1765) - levensgevaarlijk* (1908)

In beide woorden kan de letterlijke betekenis zijn blijven bestaan: ‘zo groot als naar het leven of in het echt’ en ‘zo gevaarlijk dat iemands leven bedreigd wordt’.

loeihard* (1976) - loeisterk* (1984)

Van woorden die een hard geluid uitdrukken, zoals *loeien, knetteren, knallen*, kunnen afleidingen gemaakt worden die versterkende voorvoegsels worden, soms via een zelfstandig naamwoord. In dit geval is waarschijnlijk eerst *loei* ‘harde klap’ van *loeien* afgeleid, en dat is weer voorvoegsel geworden. In *loeisterk, loeiheet* is de oorspronkelijke betekenis totaal verdwenen, evenals in *loeizwaar*, genoemd op 6/9/2000 in *NRC-Handelsblad*. Dezelfde betekenisontwikkeling vinden we bij *knoert-*, zie hierboven. De *Aanvullingen* van het WNT noemen als oudste afleiding met *loei-* het woord *loeigoed* (1956).

moedernaakt* (1290) - moederzielalleen (1793-1796 <*duits*)

Moedernaakt dateert al van de dertiende eeuw en betekent eigenlijk ‘zo naakt als iemand die geboren wordt of net geboren is’, vergelijk het recente *piemelnaakt* (1950) en het hieronder genoemde *spiernaakt. Moederzielalleen* is aan het Duits ontleend, van *Mutterseele* ‘moederloos’, vergelijk *keine Mutterseele* ‘geen moederziel, niemand’. Men dacht aan ‘geen mens en geen ziel’, en verder werd er geassocieerd met *moedernaakt*, waardoor *moeder-* een versterkende functie kreeg.

oeroud (1909) - oerkomisch (1924)

Oer- is geleend uit het Duits (het is hetzelfde woord als Nederlands *oor-* in bijvoorbeeld *oordeel, oorlog, oorsprong*). Het betekende ‘oorspronkelijk, oudst’, en

is in *oeroud, oersterk* e.d. nog redelijk letterlijk gebruikt. Vandaar werd het een algemeen versterkend voorvoegsel in *oerkomisch, oergek*, etc.

piepjong* (1691) - piepklein* (1931)

Hoewel er tweeënhalve eeuw tussen de vorming van deze twee woorden ligt, is *piep-* in beide gevallen letterlijk gebruikt: ‘zo klein of jong als een vogeltje dat alleen nog maar kan piepen’.

poepduur* (1991) - poepielink* (1991)

De laatste tijd krijgen taboewoorden in de jongerentaal steeds vaker een versterkende functie, vandaar *poepduur, poepielink, retestrak, stronteigenwijs* (1961) e.d. Hier is geen sprake van een betekenisontwikkeling van letterlijk naar figuurlijk. Dat is wel het geval bij het oudere *pisnijdig* (1914), dat wellicht als voorbeeld heeft gediend: dit betekent letterlijk ‘zo kwaad dat men zich bepist’; vergelijk ook *zeiknat*.

potdoof (1837) - potdicht (1844)

Potdoof is eigenlijk ‘zo doof als een pot’; dit zei men omdat een pot geen oren heeft en daarom niet kan horen. Maar analogie met *potdicht* ‘zo dicht als een pot’ kan goed een rol gespeeld hebben, waarbij *pot-* dan als versterking werd opgevat. De woorden zijn vrijwel tegelijkertijd voor het eerst aangetroffen.

retestrak* (1991) - retegaaf* (1994)

In jongerentaal is al iets eerder gevonden *retesteil* (1989), in 1991 gespeld als *retestijl*. De oudste afleiding die in de *Aanvullingen* van het WNT is vermeld, is *retegoed* (1974). In *retestrak* kan *rete-* nog enigszins letterlijk opgevat worden, maar in het populaire *retegaaf* beslist niet meer.

reuzegeleerd* (1844) - reuzeleuk* (1921)

Aanvankelijk werd *reus* gebruikt met zelfstandige naamwoorden, waarin *reus* letterlijk gebruikt werd, vergelijk: *reuzenwerk* ‘werk voor reuzen, werk dat alleen door reuzen kan worden gedaan’ (1710); vandaar kreeg het een versterkende betekenis, bijvoorbeeld *reuzeblunder*, en ten slotte werd het met bijvoeglijke naamwoorden verbonden. Het woord was in het begin van de twintigste eeuw enige tijd zeer populair, wat door de bekende taalmeester Charivarius belachelijk gemaakt werd in zijn boek *Ruize-rijmen* uit 1922, waarin hij opzettelijk *ruize-* spelde voor *reuze-* om de suggestie van plat of onverzorgd spreken te wekken.

snoeihard* (1956) - snoeiheet* (1969)

Woorden die beginnen met *sn-* zijn klankschilderend (zie 3.1), dat wil zeggen dat de klank een bepaalde betekenis suggereert, in dit geval die van ‘snijden, scherp’; *snoei-* kan tevens beïnvloed zijn door *loei-* (en vice versa): beide versterkende voorvoegsels zijn ongeveer in dezelfde tijd via de jongerentaal verbreid, en komen wellicht uit een dialect (*snoeihard* zou volgens één informant al in de jaren veertig in West-Nederland

gebruikt zijn). *Snoei-* werd aanvankelijk in verband met sportprestaties gebruikt; in 1980 wordt gesproken van een *snoeihard schot* en een *snoeigoede speler*.[122]

spierwit* (1645) - spiernaakt* (1859)

Het eerste lid van *spierwit* stamt van Middelnederlands *spier* ‘het witte vlees van vogels en wild’. Naar analogie is *spiernaakt* gemaakt, waarschijnlijk met de bijgedachte ‘zo naakt dat je de spieren van iemand ziet’, vergelijk *piemelnaakt* (1950).

splinternieuw* (1724-1726) - spiksplinternieuw* (1805)

Splinternieuw is eigenlijk ‘zo nieuw als een afgeslagen splinter’; in *spiksplinternieuw* is dit nog eens extra versterkt; *spik* betekent ‘spijker’, dus *spiksplinternieuw* is ‘zo nieuw als een spijker die net uit het vuur komt, als een splinter die pas is afgesprongen’. Vergelijk hiermee *fonkelnieuw* (1874) en *gloednieuw* (1936): ‘dat het fonkelt of gloeit van nieuwheid’. *Spiksplinternieuw* is een stapelvorm: twee versterkingen worden samengevoegd. Dat komt vaker voor, vergelijk *moederzielalleen* en Gronings *schathemeltjerijk*.

steenoud* (1350) - steenhard* (1573) - steenrijk (1868 <*duits*) - steengoed* (1947)

Je zou als oudste woord het letterlijke *steenhard* verwachten, maar *steenoud* is het eerste aangetroffen; kennelijk werd *steen* beschouwd als een erg oud materiaal. In *steengoed* is *steen* slechts versterkend, en die functie heeft het kennelijk in het Duits ook gekregen, gezien het leenwoord *steenrijk*. Dat leenwoord kan de versterkende functie in het Nederlands ‘getriggerd’ hebben.

stekeblind* (1534) - stekezot (1610-1622)
stikvol* (1599) - stikdonker* (1688)
stokstil* (1265-1270) - stokoud* (1599) - stokstijf* (1660) - stokdoof* (1764)

De versterkende voorvoegsels *steke-, stik-* en *stok-* zijn door elkaar heen gaan lopen en hebben elkaar beïnvloed. Aan de basis ligt *stok*, dat letterlijk gebruikt werd in *stokstil* en *stokstijf*, en als versterking in *stokdoof*. In het Middelnederlands kwam naast de vorm *stoc* ook *stec* voor, en uit dit *stec* is *steke-* ontstaan als versterkend voorvoegsel - in sommige gevallen, zoals in *stekeblind*, ongetwijfeld door associatie met *steken* en in dit geval met de gedachte: zo blind alsof de ogen zijn uitgestoken. Kiliaan noemt in 1599 als synoniemen *steckblind, stickblind, stockblind, stekblind* en *steekeblind. Stik-* is een vervorming van *stok-* en *stek(e)-*, maar geassocieerd met *stikken* in *stikvol* (met de gedachte: zo vol dat men bijna stikt).

stomdronken* (1835) - stomverbaasd* (1934) - stomtoevallig* (1940)

In alle drie de gevallen wordt het voorvoegsel nog min of meer letterlijk gebruikt: ‘zo dronken dat men niet kan praten’, ‘sprakeloos van verbazing’ en ‘dankzij het stomme toeval’.

Twee andere versterkende woorden voor ‘zeer dronken’ zijn *ladderzat* (1984) en *straalbezopen* (1932). Reker meent dat de oorspronkelijke betekenis van *ladderzat* geweest zal zijn ‘zo dronken dat men op een ladder thuisgebracht moest worden’

(een gewoonte onder studenten die het WNT in 1916 vermeldt).[123] Een bezwaar tegen deze verklaring is dat *ladderzat* pas in 1984 is opgetekend, toen die gewoonte allang niet meer bestond.

Volgens het WNT betekende *straalbezopen* eigenlijk ‘bezopen als een bliksemstraal’ en verwijst het naar scheldwoorden zoals *donderstraal* en *lamstraal* - de vergelijking komt niet erg waarschijnlijk over. Reker meent dat het uitgangspunt gezocht moet worden in het letterlijke *straalrecht* ‘zo recht als een straal’, maar dit woord staat nergens in

het WNT en in geen enkele druk van de GVD. Wel is het opgenomen in het Groningse woordenboek van Ter Laan uit 1928, die zowel *stroalrecht* ‘loodrecht’ als *stroal bezopen* vermeldt. Dit zou erop kunnen wijzen dat Rekers verklaring klopt, en dat het Nederlandse *straalbezopen* uit een dialect (het Gronings?) komt. Vergelijk nog *iemand straal negeren*.

witheet* ‘zeer heet’ (1905) - witheet* ‘woedend’ (1976)

In dit geval heeft een en dezelfde afleiding zowel een letterlijke (‘zeer heet, witgloeiend zoals het warmste deel in vuur’) als een figuurlijke betekenis (‘witgloeiend van verontwaardiging’) gekregen. Met *-heet* als tweede lid zijn meer woorden samengesteld: het al genoemde *bloedheet* (1949) en *snoeiheet* (1969) en de oudere vormingen *gloeiendheet* (1896), *kokendheet* (1714) en *ziedendheet* (1642) - alle drie met een tegenwoordig deelwoord gevormd; en verder *smoorheet* (1694) en *snikheet* (1635), waarin naar het stikken van de hitte wordt verwezen.

wonderveel* (1590) - wonderschoon* (1755)

Hierin is, ondanks het tijdsverschil in de vormingen, sprake van een vrij letterlijke betekenis: ‘zo veel of mooi dat het een wonder is’. De vorming is vergelijkbaar met het uit het Duits geleende *beeldschoon* (1866).

Als tweede lid komt vaak *-vol* voor:

1599	boordevol*	‘helemaal vol’
1599	stikvol*	‘zeer vol’
___		
1617	propvol*	‘helemaal vol’
___		
1816-1817	eivol*	‘stampvol’
1824	barstensvol*	‘stampvol’
1857	stampvol*	‘helemaal vol’
1890	tjokvol	‘propvol’ <ENGELS
1898	bomvol	‘helemaal vol’ <?
___		
1940	mudvol*	‘stampvol’

De meeste van deze vormingen dateren uit de negentiende eeuw, maar het procédé stamt al uit de zestiende eeuw. In de vormingen bestaan allerlei overeenkomsten.

Boordevol werd gezegd van bekers e.d.; het betekende eigenlijk ‘tot de boord of rand gevuld’. *Bomvol* is op dezelfde wijze gevolgd: het betekende eigenlijk ‘tot het bomgat gevuld’ (van vaten), zodanig dat de bom of stop eraf kan vliegen; de herkomst van het woord *bom* is overigens onbekend. *Barstensvol* is ‘zo vol dat het op barsten staat’ en bij *stikvol* zal gedacht zijn aan ‘zo vol dat men erin stikt’. *Eivol* is ‘zo vol als een ei’.

De oudste vorm van *propvol* was *proptevol*, een samenstelling van *propt* (ofwel *gepropt*) en *vol*. Naast *propt(e)vol* zijn later *proppend vol, proppens vol* en *propvol* in zwang gekomen. Op dezelfde manier is *stampvol* gevormd, eigenlijk: zo vol dat het de indruk maakt of de inhoud erin gestampt is (vergelijk in Zuid-Nederland *gestampt vol*)

en er dus niets meer bij kan, ook *stampensvol* en *stampend(e) vol*. Daarnaast kan bij *propvol* ook gedacht zijn aan eenzelfde vorming als bij *bomvol*: gevuld tot aan de prop, bom of stop.

Mudvol is, gezien de uitdrukking uit het begin van de vorige eeuw (1906), *een gestampte mudzak vol*, afgeleid van de maateenheid *mud*. Maar er kan ook sprake zijn van afleiding van, of in ieder geval invloed van *mut* 'modder', ook 'massa', vergelijk *zo vol als mut* (1872) en *mutvol* of *mutjevol*.

Tot slot is *tjokvol* ontleend aan Engels *chock-full*, waarvan de herkomst niet zeker is; het zou een afleiding van *choke* 'stikken' kunnen zijn, en is dan op dezelfde manier gevormd als ons *stikvol*.

In de manier van vorming bestaan dus grote overeenkomst, maar er wordt telkens naar variatie in het eerste deel gezocht.

Concluderend

Vrijwel alle versterkende bijvoeglijke naamwoorden zijn inheems; een heel enkele keer is bij de vorming gebruik gemaakt van een oorspronkelijk leenwoord (*oer, pot, zot* in *oeroud, potdoof, stekezot*).

Een klein aantal versterkende bijvoeglijke naamwoorden is geleend. De brontaal is vrijwel altijd het Duits: *beeldschoon, moederzielalleen, poedelnaakt, knalrood, steenrijk* en de nog niet eerder genoemde *haarscherp* (1922), *kerngezond* (1889), *morsdood* (1598), *piekfijn* (1873), *wereldberoemd* (1750) en *wildvreemd* (1782). Deze bijvoeglijke naamwoorden zijn merendeels totaal doorzichtig en ze zullen vrijwel direct als inheems zijn beschouwd. Dat moet ook wel, want de essentie van versterkende bijvoeglijke naamwoorden is dat ze als versterking dienen, en dan moet dat versterkende element dus wel duidelijk zijn. Het Engels heeft alleen het minder doorzichtige *tjokvol* geleverd - waarvan je, gezien het verder niet voorkomende eerste lid *tjok-*, kunt betwisten of het onder de versterkende bijvoeglijke naamwoorden valt.

De vorming van versterkende bijvoeglijke naamwoorden is oud: al in de dertiende eeuw komen *moedernaakt* en *stokstil* voor, hoewel dan nog vooral als vergelijkingen. In de zestiende eeuw neemt hun aantal toe, en dan zien we ook woorden die duidelijk alleen versterkend zijn, zoals *stokoud*. Veel versterkende vormingen stammen uit de zeventiende eeuw (14) en uit de negentiende eeuw (28), maar de twintigste spant met 47 afleidingen de kroon.

Er zijn na 1960 in de jongerentaal diverse nieuwe versterkende bijvoeglijke naamwoorden gemaakt, die ongetwijfeld samenhangen met het feit dat de taal in die periode informeler is geworden. Bij oudere versterkende bijvoeglijke naamwoorden is een duidelijke ontwikkeling te zien: eerst wordt de samenstelling letterlijk gebruikt en later figuurlijk, en daartussenin zit een kortere of langere periode. Opmerkelijk is dat deze ontwikkeling na 1960 niet meer plaatsvindt: de letterlijke en de figuurlijke betekenis treden met een heel klein tijdsverschil of zelfs gelijktijdig op, bijvoorbeeld bij *knots-, loei-, snoei-*. Soms zelfs is de figuurlijke betekenis het eerst gevonden, zoals bij *bere-* en *knoert-*. En bij andere versterkende bijvoeglijke naamwoorden bestaat alleen een figuurlijke betekenis: *poep(ie)-, rete-*. Dit alles suggereert dat dergelijke woorden na 1960 wel

eens direct hun leven als versterkingen kunnen zijn begonnen. Het procédé bestond natuurlijk al langer, en wellicht gelden tegenwoordig andere criteria voor de keuze van het eerste lid dan vroeger. Terwijl men het vroeger zocht in een 'pakkende' vergelijking, willen jongeren van nu zich in hun taalgebruik onderscheiden en daarvoor kiezen ze lekker 'bekkende' woorden als eerste deel - vandaar de vele woorden die met een klankschilderende medeklinkercombinatie beginnen: *knetter-, knoert-, knots-, snoei-* - of een taboewoord: *pis-, poep-, rete-, stront-*. Die keuze voor taboewoorden zien we overigens in nog grotere mate bij samengestelde zelfstandige naamwoorden, vergelijk bijvoorbeeld *fuckmuziek* (1992), *klotebaan* (1984), *kutsmoes* (1968) en *shitfilm* (1986) - waarbij overigens waarschijnlijk de Engelse woorden *fuck-* en *shit-* gebruikt worden vanwege eufemisme.

Tot slot zien we dat de jongeren variëren op de bestaande woorden, ze met elkaar combineren en dergelijke. Dat zal tenminste de verklaring zijn van woorden als *kneiterberoemd* (1991) en *knoeterhard* (1996), waarbij *kei, knetter, knoert* leiden tot nieuwe vormingen. Het eerste lid van *kneiterberoemd* wordt ook apart gebruikt (vergelijk: 'hij is een kei', ontstaan uit 'hij is keigoed'); op internet is een *kneiter* 'een zeer goed voorbeeld'.

Het is interessant te zien hoe modegevoelig positieve aanduidingen zijn: *tof* (1824, uit het Jiddisch) → *mieters* (1898) → *blits* (1966, uit het Duits) → *hip* (1966, uit het Engels) → *gaaf* (1973) → *onwijs* (1985) → *strak* (1987) → *wreed* (1987) → *cool* (1989, uit het Engels) → *vet* (1989). De dateringen geef ik met het nodige voorbehoud: dergelijke informele jeugdtaalwoorden zijn moeilijk precies te dateren. Opvallend is dat deze aanduidingen elkaar snel opvolgen, wat natuurlijk komt doordat ze snel hun kracht verliezen. Hoopvol daarbij is, voor degenen die menen dat het Nederlands door het Engels wordt verdrongen, dat de meeste vernieuwingen in de inheemse woordenschat worden gezocht, en dat het aantal leenwoorden gering is.

Gemunte woorden

Gemunte woorden zijn woorden waarvan bekend is wie ze bedacht heeft. Nu is het erg moeilijk met zekerheid vast te stellen wie de bedenker van een woord was: het is helemaal niet zeker dat een woord niet al eens eerder is gebruikt. Ik meende bijvoorbeeld dat *zielknijper* een creatie van Marten Toonder was, maar toen ik dit ging nazoeken, bleek dat Multatuli het al in 1862 minachtend gebruikt voor een psychiater. Vaak is het eenvoudiger te bepalen wie de verbreider van een woord is dan wie de munter is: een anonieme ambtenaar kan een bepaald woord gemakkelijk verzonnen hebben, maar zijn minister krijgt de credits. Zelfs de bedenkers van merknamen worden vaak binnen enkele decennia vergeten, en navraag bij een fabrikant levert vaak als antwoord op dat men niet in de archieven heeft bijgehouden wanneer en door wie een naam is bedacht.

Mensen kunnen zichzelf volkomen te goeder trouw als munter van een woord beschouwen en zich als zodanig naar buiten toe afficheren, terwijl bij nader onderzoek blijkt dat het woord of de woordgroep die ze bedacht menen te hebben, al veel langer bestaat. Zo wierp iemand zich in het februari/maartnummer 2001 van *Onze Taal* op

als bedenker van *de wet van behoud van ellende*, waarop in het volgende nummer een lezer

wees op een ouder boek van zijn hand met dezelfde titel, en weer een andere lezer het woord al een decennium eerder in studentenkringen had gehoord. Degene die zichzelf als munter zag, heeft het woord ongetwijfeld ergens gehoord, is dat vergeten - bij de ouderdom van woorden is al opgemerkt hoe notoir onbetrouwbaar het menselijk geheugen is -, is het zelf gaan gebruiken en heeft zichzelf vervolgens als bedenker en verbreider van het woord beschouwd. Hieruit blijkt wel hoe moeilijk het is voor een buitenstaander om te bepalen wie de munter van een woord is, en hoe voorzichtig men moet zijn met claims hierover.

In de huidige tijd, met alle openheid in de media en de informatie die ons om de oren vliegt, is al nauwelijks met zekerheid na te gaan wie de bedenker van een woord is - in het verleden is het al helemaal onmogelijk. De altijd aan Simon Stevin toegeschreven wiskundige termen blijken bijvoorbeeld deels terug te gaan op oudere schoolrekenboekjes, woorden die aan Hugo de Groot toegeschreven worden, blijken al ouder te zijn.[124] Vaak hebben deze auteurs de woorden wel algemene verbreiding gegeven.

In het onderstaande beperk ik me tot de recentere tijd, en ik probeer alleen woorden op te nemen waarvan de munter met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid bekend is. Ik geef enkele voorbeelden van voor de twintigste eeuw, maar het grootste aantal woorden dateert uit de twintigste eeuw.[125]

1622	jansalie	‘slappe man’, gemunt door schrijver W.D. Hooft in zijn klucht *Jan Salij*
1648	gas	‘stof in luchtvormige toestand’, gemunt door de Brusselaar Jan Baptist van Helmont (1579-1644)
___		
1860	droogstoppel	‘saai mens’, gemunt door schrijver Multatuli ofwel Eduard Douwes Dekker in zijn *Max Havelaar*
1860	Insulinde	‘Indonesische archipel’, gemunt door schrijver Multatuli ofwel Eduard Douwes Dekker in zijn *Max Havelaar*
1862	zielknijper*	‘schertsend voor een psychiater’, bedacht door Multatuli en in 1952 door striptekenaar Marten Toonder nieuw leven ingeblazen

1865	buitenissig*	‘zonderling’, gemunt door schrijver Multatuli ofwel Eduard Douwes Dekker
1869	rijwiel*	‘fiets’, gemunt door de Utrechtse letterkundige Alfred Buijs
1869	wielrijder*	‘fietser’, gemunt door de Utrechtse letterkundige Alfred Buijs

___

1904	jongejannen	‘het spelen van een groot aantal rollen door één speler’, gemunt door toneelspeler Henri de Vries, die in

		Heijermans' *De brand in de Jonge Jan* een groot aantal rollen speelde
1905	bintje*	‘aardappel’, gemunt door de hoofdonderwijzer K.L. de Vries in Suameer, genoemd naar een leerlinge
1911	suprageleiding	‘vermindering van elektrische weerstand bij lage temperatuur’, gemunt door de natuurkundige H. Kamerlingh Onnes
1914	Beulemans	‘slecht Frans’, gemunt door F. Fonson en F. Wicheler in hun toneelstuk *Le Mariage de Mlle Beulemans* uit 1910
1917	tante-Betjestijl	‘onbeholpen stijl met inversie van onderwerp en gezegde’, gemunt door de publicist Charivarius ofwel G. Nolst Trenité
1919	herfsttij*	‘laatste (levens)fase’, gemunt door de historicus Johan Huizinga
1922	omroep*	‘het radio- en later televisiebedrijf als geheel’, gemunt door J. Corver, hoofdredacteur van het tijdschrift *Radio-nieuws*
1923	zwembadpas*	‘pas om vlug naar het zwembad te lopen’, gemunt door schrijver Theo Thijssen in *Kees de Jongen*
1927	zomerzotheid	‘dwaze verliefdheid, dwaasheid’, gemunt door schrijfster Cissy van Marxveld
1931	halflandelijkheid	‘gebied tussen land en stad’, gemunt door schrijver Simon Vestdijk

1931	klavarskribo	‘notenschrift voor klavierinstrumenten’, gemunt door de ontwerper Cornelis Pot (1885-1979), die het woord vormde van twee Esperantowoorden: *klavaro* ‘klavier’ en *skribo* ‘schrift’
1935	fatsoensrakker	‘zedenmeester’, gemunt door schrijver Simon Vestdijk
1938	ludiek	‘speels’, gemunt door de historicus Johan Huizinga, en in een iets andere betekenis door de Provo's in de jaren zestig algemeen verbreid
1949	breinbaas*	‘zeer knappe man’, gemunt door striptekenaar Marten Toonder
1950	arbeidsvitaminen	‘muziek die het werk en de werklust bevordert’, waarschijnlijk gemunt door AVRO-programmaleider mr. J. den Daas

1950	bromfiets	‘fiets met motor’, waarschijnlijk gemunt in *Het Parool* door journalist Henri Knap of zijn collega Gerton van Wageningen
1950	denkraam*	‘denkvermogen’, gemunt door striptekenaar Marten Toonder
1951	dorknoper*	‘saaie, strenge ambtenaar’, gemunt door striptekenaar Marten Toonder
1952	Dagobert Duck	‘zeer rijk persoon’, uit de Amerikaanse strip *Donald Duck*, die sinds 1952 in het Nederlands verschijnt (in de Engelse versie heet hij *Uncle Scrooge*); de opslagkluis van de euro's in Lelystad wordt het Dagobert Duck-pakhuis genoemd
1952	Willie Wortel	‘(wereldvreemde) uitvinder’, uit de Amerikaanse strip *Donald Duck*, die sinds 1952 in het Nederlands verschijnt
1954	epibreren	‘niet nader aan te geven werkzaamheden verrichten waarvan men de indruk wil wekken dat ze belangrijk zijn’, gemunt door een anonieme ambtenaar maar bekend geworden door schrijver Simon Carmiggelt
1954	familie Doorsnee	‘doorsneegezin’, gemunt door tekstschrijfster Annie M.G. Schmidt
1956	frisdrank	‘verfrissende, niet-alcoholische drank’, gemunt door reclamemaker Dick Schiferli
1960	hoezenpoes*	‘afbeelding van aantrekkelijke vrouw op

		platenhoes', gemunt door de schrijfster Annie M.G. Schmidt in een cabaretliedje
1962	luisterlied*	'chanson', gemunt door vertaler Ernst van Altena
1963	bovenbaas*	'iemand die het voor het zeggen heeft', gemunt door striptekenaar Marten Toonder
1963	minkukel*	'dom persoon', gemunt door striptekenaar Marten Toonder
1963	vlaflip	'nagerecht', gemunt door mevrouw Reuvers-Ulijn uit Oss, wier echtgenoot voor zuivelfabriek Campina werkte
1965	oorgetuige*	'iemand die bij een gesprek aanwezig is', waarschijnlijk gemunt door schrijver Simon Carmiggelt

1965	provo	‘opstandige jongere’, gemunt door W. Buikhuisen, van *provoceren*
1967	jeugdsentiment	‘met vertedering terugdenken aan de jeugdjaren’, gemunt door VPRO-radiomedewerker Wim Noordhoek
1969	aaibaarheidsfactor	‘factor volgens welke de wereld wordt ingedeeld’, gemunt door schrijver Rudy Kousbroek
1970	actreutel	‘actrice met een stijl van acteren uit de jaren vijftig’, gemunt door actrice Edda Barends maar bekend geworden door programmamaker Ischa Meijer
1970	dolle Mina	‘strijdster voor vrouwenemancipatie’, gemunt door de Amsterdamse historica Selma Leydesdorff, naar de feministe Wilhelmina Elizabeth Drucker
1971	allochtoon	‘buitenlander’, in deze vorm en betekenis gemunt door de sociologe Hilda Verwey-Jonker
1971-1975	Verweggistan	‘denkbeeldig ver land’, gemunt door een vertaler van de Amerikaanse strip *Donald Duck*
1972	woelrat*	‘homojongen’, gemunt door de schrijver Gerard Reve, die zijn toenmalige partner H. van Manen met de koosnaam Woelrat in het boek *De taal der liefde* liet optreden

1973	bescheurkalender	‘scheurkalender met geestigheden’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1973	gekte*	‘gekkigheid, dwaasheid’, gemunt door programmamaker Wim T. Schippers
1973	vertrossing	‘steeds meer op amusement en minder op educatie gericht zijn’, gemunt door NCRV-medewerker Wim Hazeu
1974	je-weet-wel-kater	‘gecastreerde kater’, gemunt door striptekenaar Jan Kruis in zijn strip *Jan, Jans en de kinderen*
1974	smaakmaker*	‘product dat of persoon die smaak aan iets geeft, ook figuurlijk’, gemunt door reclamemaker Bert Voorwinde
1975	grofstoffelijk	‘ruw, onbehouwen’, gemunt door striptekenaar Marten Toonder

1975	krommunicatie	‘mislukte of slechte communicatie’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1975	ollekebolleke*	‘bepaalde versvorm’, in deze betekenis gemunt door Heinz Polzer (drs. P.), afgeleid van Engels *higgledy-piggledy*, een versvorm die is geschapen door de Amerikaanse dichter Anthony Evan Hecht (geb. 1932)
1976	Opperlands*	‘Nederlandse woorden en uitdrukkingen met een merkwaardige structuur’, gemunt door Hugo Brandt Corstius
1977	boerenkoolvoetbal	‘slecht voetbal’, gemunt door voetbaltrainer Fritz Korbach
1977	regelneef	‘iem. met een overdreven organisatiedrift’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1978	broodje-aap*	‘fantastisch volksverhaal dat vaak wordt geloofd’, gemunt door schrijfster Ethel Portnoy
1978	nimfijn	‘jong meisje dat oudere mannen aantrekt’, gemunt door M.S. Coutinho in zijn vertaling van *Lolita* van Vladimir Nabokov
1978	treurbuis	‘minachtende benaming voor de televisie’, gemunt door schrijver Gerrit Komrij
1980	dameswensen	‘heimelijke seksuele verlangens van vrouwen’, gemunt door

		programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1980	doemdenken*	‘sombere gedachten over de toekomst hebben’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1982	positivo	‘altijd (irritant) positief denkend persoon’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1983	klapschaats	‘scharnierende schaats’, gemunt door een van de uitvinders, Gerrit Jan van Ingen Schenau
1983	streektaalfunctionaris	‘ambtenaar die een streektaal onderzoekt en het gebruik ervan bevordert’, gemunt

		door drs. H.J. Huizing, ambtenaar van de provincie Groningen, die als eerste in Nederland een dergelijke functionaris aanstelde
1984	droste-effect	‘repeterend effect’, gemunt door of bekend geworden door journalist Nico Scheepmaker
1985	jongere oudere*	‘iemand globaalweg tussen de 50 en 60 of 65 jaar’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1985	oudere jongere*	‘iemand globaalweg tussen de 30 en 40 of 45 jaar’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1985	somberman	‘pessimist’, gemunt of in ieder geval verbreid door schrijver Remco Campert, die in 1985 een boekenweekgeschenk schreef onder de titel *Somberman's actie*
1986	arro	‘arrogant persoon’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1986	eetlezen*	‘lezen tijdens het eten’, gemunt door schrijver Remco Campert
1987	afko	‘afgekort woord, zoals aso of depri’, gemunt door publicist Jan Kuitenbrouwer
1987	turbotaal	‘modieus taalgebruik’, gemunt door publicist Jan Kuitenbrouwer

1988	bobo	‘“belangrijk” bestuurslid in de sportwereld’, niet gemunt maar wel verspreid door voetballer Ruud Gullit
1988	Zappi*	‘doorzichtig materiaal met de mechanische eigenschappen van aluminium’, gemunt door Thijs Asselbergs, voormalig bouwmeester van Haarlem
1989	patatgeneratie	‘jonge sporters zonder topsportmentaliteit’, gemunt door voetbaltrainer Leo Beenhakker
1989	Verkavelingsvlaams*	‘gesproken Nederlands in België tussen dialect en standaardtaal’, gemunt door de Vlaamse schrijver Geert van Istendael in *Het Belgisch labyrint*
1990	regiolect	‘regionale omgangstaal’, gemunt door taalkundige C.A.J. Hoppenbrouwers

1992	afvalbaron	‘industrieel die de milieuwetten schendt’, gemunt door de Vlaamse milieudeskundige Paul Staes
1992	kwakdenken*	‘afkeurende benaming voor de denktrant dat ziekte een geestelijke kwestie is’, gemunt door schrijfster Karin Spaink
1992	onthaasting	‘het rustiger aan doen’, gemunt door of in ieder geval verbreid door minister van Milieu Margreeth de Boer
1992	orenmaffia	‘alternatieve genezers die ziekte als een geestelijke kwestie zien’, gemunt door schrijfster Karin Spaink
1993	krasse knar	‘vitale senior’, gemunt door programmamakers en schrijvers Van Kooten en De Bie
1994	Nederturks	‘Nederlands gemengd met Turks’, gemunt door de taalkundige René Appel
1997	Poldernederlands*	‘gesproken Nederlands met systematische verschuiving van de uitspraak’, gemunt door de taalkundige Jan Stroop
1998	schicht*	‘oude auto’, naar de Oude Schicht van Ollie B. Bommel, gemunt door striptekenaar Marten Toonder in 1941
___		
2000	beleidsporno	‘bureaucratische stukken zonder inhoud’, gemunt door Ankie Verlaan, voormalig plaatsvervangend directeur

		Voortgezet Onderwijs bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
2000	combiroes	‘roes die ontstaat door gecombineerd gebruik van alcohol en drugs’, gemunt door Ton Nabben en Dirk J. Korf, samenstellers van *De combiroes. Gecombineerd gebruik van alcohol met cannabis, cocaïne, XTC en amfetamine*
2000	plassticker	‘sticker met een afbeelding die verandert als erop wordt geplast’, gemunt door de uitvinder Guus Welling uit Utrecht

Ongeveer een derde van de gemunte woorden is inheems en twee derde is gevormd van oorspronkelijke leenwoorden (die alle inheems gevoeld worden, anders zouden ze niet gebruikt worden in een nieuwvorming). Alle woorden zijn zelfstandige naamwoorden (in totaal 81), op vier werkwoorden en drie bijvoeglijke naamwoorden na.

Deze muntingen geven een mooi beeld van de manier waarop in de twintigste eeuw

in Nederland nieuwe woorden worden gevormd. Verreweg de meeste gemunte woorden zijn nieuwe samenstellingen; veel minder vaak komen nieuwe afleidingen voor (*gekte, nimfijn*). Op bijzondere wijze samengesteld is *je-weet-wel-kater*, een samenstelling met een woordgroep als eerste lid.[126]

In enkele gevallen heeft een bestaand woord een nieuwe betekenis gekregen: *allochtoon, ludiek, schicht, woelrat*. Vaak wordt de nieuwe betekenis aan een persoonsnaam toegekend, een eponiem: *Beulemans, bintje, Dagobert Duck, dolle Mina, familie Doorsnee, jansalie, jongejannen, Willie Wortel*.

Nieuw gemaakte verkortingen zijn *afko, arro, bobo, positivo* en *provo. Bobo* gaat waarschijnlijk terug op Sranan *bobo* 'sufferd', maar het wordt tegenwoordig veelal ook geïnterpreteerd als een depreciërende afkorting van *bondsbons*.

Nieuwe samentrekkingen zijn: *actreutel, combiroes, Insulinde* (van Latijn *insulae* 'eilanden' en *Indië*), *klavarskribo, krommunicatie, Nederturks* en *regiolect*. Er zijn zelfs drie echt nieuw bedachte woorden: *epibreren, gas* (een vervorming van *chaos*) en *Zappi*. Tot slot zijn er twee herhalingswoorden: *hoezenpoes* en *ollekebolleke*.

De herkomst en woordsoort van de gemunte woorden stemt in sterke mate overeen met die van de woorden uit twee neologismenwoordenboeken over 1999 en 2000.[127] Ook de neologismen uit 1999-2000 zijn grotendeels afgeleiden (samenstellingen en in mindere mate afleidingen) van leenwoorden of directe leenwoorden - waarbij de categorie afgeleiden verreweg het omvangrijkst is. Inheemse woorden zijn in de minderheid. Verder zijn er lettergreepwoorden en samentrekkingen, zoals *bamamodel, nurk* 'neger uitroeiknuppel', *strandvertentie*. De verdeling in woordsoort van de nieuwe woorden uit 1999-2000 is als volgt: de zelfstandige naamwoorden vormen bijna 95% van de woorden, ongeveer 4% is een werkwoord en wat overblijft zijn bijvoeglijke naamwoorden. Verder is er één tussenwerpsel (*toppie joppie*). Dat het aantal zelfstandige naamwoorden overheerst, is gemakkelijk verklaarbaar: de wereld bestaat voor een groot deel uit zaken, dingen, objecten die een naam hebben, en in mindere mate uit handelingen en eigenschappen. Voorts zijn níéuwe handelingen of eigenschappen veel zeldzamer dan nieuwe zaken, uitvindingen en dergelijke. Dus bezit de Nederlandse taal meer zelfstandige naamwoorden dan werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden: dat kan men in ieder woordenboek constateren.

Hieruit kunnen we concluderen dat gemunte woorden in herkomst, vorming en woordsoort niet afwijken van andere nieuwe woorden - woorden waarvan de bedenker niet bekend is. En dat de meeste nieuwe woorden geleed én geleend zijn: ze bevatten een of meer ooit geleende delen, en het feit dat ze in inheemse woordvormingsprocédés (samenstellingen of afleidingen) worden gebruikt, bewijst dat ze als ingeburgerde woorden worden beschouwd.

Tot slot is het interessant te bezien door wie woorden worden gemunt. Verreweg de meeste munters blijken schrijvers of publicisten te zijn, op afstand gevolgd door televisiemakers. Wie een nieuw woord aan het nageslacht wil doorgeven, doet er dus goed aan eerst schrijver te worden. Het zegt iets over de kracht die het gedrukte woord nog steeds bezit om nieuwe woorden ingang te doen vinden. Voorlopig winnen boeken en kranten het als woordverbreiders nog van de televisie en internet. Of dat zo blijft, zal de toekomst leren.

Concluderend

Uit de gemunte woorden kwam naar voren hoe in de twintigste eeuw in Nederland nieuwe woorden worden gevormd. Het bleek dat woorden waarvan de munter bekend is, niet anders worden gevormd dan woorden waarvan de munter níét bekend is. Het is volledig afhankelijk van het toeval of we weten door wie een woord gemunt is - íéder nieuw woord is ooit door iemand verzonnen, maar meestal is niet bekend door wie, zelfs de munter realiseert zich niet dat hij de eerste was die een woord gebruikte.

Eindnoten:

106 Voor eufemisering zie Geluk 1998, Reinsma 1992 en De Vooys 1925c.
107 Voor voorbeelden zie Reinsma 1992.
108 Te Winkel 1898: 332.
109 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 557-558.
110 Voor meer benamingen zie Heestermans (red.) 1980.
111 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 557-558.
112 Herdrukt in De Vooys 1925c: 154.
113 Mallory 1989: 126; Buck 1949: 272-273.
114 Buck 1949: 273-274.
115 Buck 1949: 275-278.
116 Onder andere in Endt 1974.
117 Zie ook Weijnen 1995.
118 Zie ANS 1997: 727-728; De Haas en Trommelen 1993: 424-428; De Vooys 1957: 242-244 en voor vele voorbeelden Reker 1996.
119 EWB; GVD 1992 - in de druk van 1999 geschrapt; Reker 1996.
120 Reker 1996: *knetter*-.
121 WNT.
122 De Coster 1999 en *Onze Taal* 1980 p. 52, 72 en 84.
123 Reker 1996: LADDERZAT.
124 Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 340-341.
125 Recente gemunte woorden en uitdrukkingen zijn vooral te vinden in: Davidse (samensteller) 1998; Van Gelder 1993; Heytze en Tuinman 2000; Sanders 1999; Smulders (samensteller) 1995.
126 Dergelijke samenstellingen komen in de jongste tijd vaker voor, zie Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 505.
127 Sanders 2000 en 2001.

Hoofdstuk 5
Besluit

In dit slothoofdstuk zal ik eerst de voorgaande hoofdstukken samenvatten, vervolgens ingaan op de manieren waarop de resultaten binnen het etymologisch onderzoek gebruikt kunnen worden, en tot slot suggesties doen voor vervolgonderzoek.

Samenvatting van de voorgaande hoofdstukken

Hoofdstuk 1

De hypothese die ten grondslag lag aan dit boek, was dat er nieuwe inzichten in de opbouw en ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat kunnen worden verkregen, als de woorden worden gegroepeerd naar ouderdom, (huidige) betekenis en herkomst. Om deze hypothese te toetsen is een etymologische database ontworpen met als belangrijkste velden: trefwoord, datering, betekenis, thema en herkomst. De spil van de database vormde de datering. In paragraaf 1.2 is de inrichting van de database beschreven en wordt ingegaan op de theoretische keuzes die daarbij zijn gemaakt.

Eerst is de samenstelling van het trefwoordenbestand beredeneerd (1.2.1). Vervolgens is het eerste voorkomen van deze trefwoorden en hun betekenissen vastgesteld; daarbij is een methode beredeneerd om te komen tot het controleerbaar dateren van woorden (1.2.2, 1.2.3 en 1.2.4). De herkomst van de woorden is in verkorte vorm opgenomen in de database (1.2.5). Ten slotte zijn alle woorden op basis van hun betekenis ingedeeld in thema's of woordvelden (1.2.6).

Nu kon met behulp van de database een middelgroot Nederlands woordbestand chronologisch, thematisch en alfabetisch gepresenteerd worden. Hierbij werd telkens de dateringsinformatie gecombineerd met de informatie uit een of meer andere velden: bron, herkomst of thema. Het gestelde doel was om een methode te ontwikkelen voor het verkrijgen van nieuwe inzichten in de opbouw, herkomst en ouderdom van de Nederlandse woordenschat als geheel, om op grond van die methode een chronologisch woordenboek te ontwerpen en om materiaal aan te dragen ter verbetering van etymologieën.

Hoofdstuk 2

In hoofdstuk 2 zijn de oudste bronnen voor het Nederlands bekeken. De bronnen voor het Nederlands van vóór 1200 zijn zeer spaarzaam, en daarom is het zaak gebruik te maken van iedere beschikbare bron. Daarom heb ik niet alleen naar Nederlandse teksten, zinnen of glossen gekeken, maar ook naar anderstalige teksten waarin Nederlandse woorden genoemd worden, zoals Latijnse of Frankische, naar Frankische leenwoorden in het Frans en naar plaatsnamen die zijn samengesteld met nog bestaande Nederlandse woorden.

Het bleek dat deze indirecte bronnen voor ruim 42% van de oudste nog bestaande Ne-

derlandse woorden de eerste datering leveren. Een groot deel van de gebruikte bronnen is buiten het huidige Nederlandstalige grondgebied gevonden - niet alleen de Frankische woorden die voortleven in Franse leenwoorden, maar ook diverse Nederlandse bronnen uit het *Corpus Gysseling*: in het oosten zijn de Wachtendonkse Psalmen geschreven in een gebied waar nu Duits de cultuurtaal is, en in het westen stamt het liefdesversje *hebban olla uogala* uit Frans-Vlaanderen, waar tegenwoordig Frans gesproken wordt.

Indirecte bronnen en bronnen buiten het huidige Nederlandstalige grondgebied vormen dus samen de belangrijkste bronnen voor onze kennis van het Oudnederlands. In dit boek is het gebruik van deze indirecte bronnen nog beperkt, vanwege de doelstelling: ze zijn uitsluitend benut voor het beperkte doel van het vinden van de oudste datering. Voor onderzoek naar het Oudnederlands vormen deze bronnen gezien hun omvang een belangrijke aanvulling, vooral de Frankische, die bij mijn weten voor dit doel nog niet gebruikt zijn. Ik heb in Franse etymologische woordenboeken ten minste vijfhonderd Frankische leenwoorden gevonden, waarvan een (gering) deel overigens blijkens de vorm niet de voorloper van een Nederlands woord is maar van een Duits woord, en dus geen waarde heeft voor de studie van het Oudnederlands.

Hoofdstuk 3

In hoofdstuk 3 stond de herkomst van Nederlandse woorden centraal. In 3.1 is bekeken op welke manier vroeger samenstellingen van inheemse woorden werden gemaakt. Het bleek dat het procédé van de samenstelling sinds het oudste Nederlands niet ingrijpend is gewijzigd. Wel is in de loop van de tijd het aantal samenstellingen met een verbogen eerste lid (later: met een verbindingsklank) toegenomen. Copulatieve samenstellingen zoals *herenboer* en *manwijf* en possessieve samenstellingen zoals *dikkop* en *roodhuid* worden al meer dan tien eeuwen gevormd, en deze procédés zijn nog steeds productief.

Er zijn slechts weinig verholen samenstellingen, dus samenstellingen die niet meer als zodanig herkenbaar zijn, zoals *laars* of *leidsel*. Het streven naar begrijpelijkheid en transparantie houdt verwachte klankveranderingen kennelijk tegen en zorgt ervoor dat de delen van de samenstelling zich aanpassen aan de simplices.

De samenstellende afleidingen, zoals *bevelhebber, onderhuids* en *geestdodend*, dateren allemaal van na het Middelnederlands. Alleen samenstellende afleidingen gevormd van een telwoord, zelfstandig naamwoord en de uitgang *-ig*, zoals *tweejarig*, waren al in de Middeleeuwen productief.

Voorts is bezien tot wanneer momenteel improductieve achtervoegsels productief waren. Het bleek dat een aantal woordvormingsprocédés al heel vroeg is verdwenen, en dat zijn - niet toevalligerwijs - de procédés die we nu niet meer herkennen: het achtervoegsel *-m* bij zelfstandige naamwoorden (in *bloem* en *helm*), dierennamen op *-el* (*hommel*), het achtervoegsel *-n* bij bijvoeglijke naamwoorden (in *groen* en *schoon*) en de vorming van causatieve werkwoorden door klinkerwisseling (*drenken* van *drinken*). Nieuwvormingen met deze achtervoegsels respectievelijk klinkerwisseling komen na de Middeleeuwen niet meer voor.

Zelfstandige naamwoorden werden vroeger ook met de volgende, nog herkenbare

achtervoegsels gevormd: het verkleiningsachtervoegsel *-el* (in *druppel*), het instrumentale *-el* (in *zetel*), de achtervoegsels *-nis* (in *duisternis*), *-st* (in *kunst*), *-te* (in *breedte*) en het collectieve *ge..te* (in *gebeente*). Voor de vorming van bijwoorden gebruikte men het achtervoegsel *-s* (in *voorts*) en voor die van werkwoorden het achtervoegsel *-igen* (in *zondigen*). Al deze achtervoegsels zijn momenteel improductief, en ze zijn alle na de Middeleeuwen, en dan vooral in de loop van de zeventiende eeuw, geleidelijk verdwenen. Mogelijkerwijs hangt dit samen met de standaardisering van het geschreven Nederlands, die in deze periode haar beslag kreeg. Alleen de achtervoegsels *-eren* (*daveren*) en *-elen* (*huppelen*) zijn langer blijven bestaan, en het materiaal suggereert dat ze tot op heden nog gebruikt worden, al is het maar voor analogievormingen.

Voorts bleken klanknabootsing en klankschildering als woordvormingsprocédé van de oudste tijden tot op heden gebruikt te worden. Het vormen van herhalingswoorden is jong: het procédé dateert van na de Middeleeuwen, en dat geldt zowel voor gehele herhalingswoorden (*taaitaai*) als voor alliterererende (*liflaf*) en rijmende (*roezemoezen*). Rijmende en alliterererende herhalingswoorden worden vooral gevormd door verlenging van bestaande woorden en door samenstelling, in mindere mate door klanknabootsing.

In 3.2 is bekeken welke talen wanneer en op welke terreinen invloed hebben gehad op het Nederlands, en of er een relatie bestaat tussen het soort taalcontact en de hoeveelheid overgenomen leenwoorden. De conclusie luidde dat verreweg de meeste leenwoorden afkomstig zijn uit onze buurtalen: Frans, Latijn, Engels en Duits. Het hoogtepunt van de Latijnse en Franse leenwoorden - althans van wat we daarvan overgehouden hebben - lag in de negentiende eeuw; in de twintigste eeuw zijn ze geheel overvleugeld door het Engels. De Duitse invloed was in de negentiende en twintigste eeuw ongeveer even groot. Maar het merendeel van de twintigste-eeuwse Duitse leenwoorden dateert van vóór 1950, terwijl de meeste Engelse leenwoorden juist daarna overgenomen zijn. De Franse, Latijnse en Duitse woorden betreffen vooral de terreinen wetenschap en overheid; de Engelse leenwoorden daarentegen betreffen vooral communicatie, sociale leven en sport.

Uit de gegevens bleek voorts dat het hoogtepunt van de ontleningen uit andere talen (in afnemende volgorde) en de terreinen waarop zij invloed hadden, als volgt was:

- Italiaanse woorden: vooral in de achttiende en negentiende eeuw op de terreinen kunst, handel en consumptie;
- Spaanse woorden: vooral in de negentiende en twintigste eeuw op de terreinen consumptie en dierenrijk;
- Indonesische woorden: vooral in de negentiende eeuw op het gebied van de consumptie;
- Jiddische woorden: vooral in de twintigste eeuw op het terrein van de mensenwereld (eigenschappen en kwalificaties);
- Griekse woorden: vooral in de negentiende eeuw op het gebied van de wetenschap;
- Japanse woorden: vooral in de twintigste eeuw betreffende sport;
- Slavische woorden: vooral in de twintigste eeuw op het gebied van de overheid (communisme);

- Portugese woorden: vooral in zestiende, zeventiende en twintigste eeuw betreffende het dierenrijk;
- Arabische woorden: vooral in de negentiende eeuw op de terreinen religie en consumptie;
- Nederduitse woorden: vooral in de zestiende en zeventiende eeuw betreffende de mensenwereld.

In de twintigste eeuw neemt de directe invloed uit andere talen dan de vier grote leveranciers duidelijk toe, dankzij de moderne media die nieuws uit alle windstreken brengen, en de veelsoortige vakantiebestemmingen. Vóór die tijd ging die invloed meestal via de zeef van het Frans en in mindere mate andere Romaanse talen.

Schattingen van de hoeveelheid leenwoorden die gemaakt werden op basis van het soort taalcontact, bleken dikwijls niet overeen te stemmen met de werkelijkheid. Zo bleek dat de Franse tijd een zeer groot aantal leenwoorden heeft opgeleverd, ondanks het feit dat de Lage Landen in die periode bezet waren door de Fransen en negatief stonden tegenover de bezetter en zijn taal. Ook de duur van het taalcontact heeft geen voorspellende waarde over de hoeveelheid leenwoorden: hoewel het contact met het Latijn langduriger was dan met enige andere taal, bleek het Frans meer dan tweemaal zoveel leenwoorden geleverd te hebben, terwijl het contact met het Frans slechts half zo lang duurde (tweeduizend jaar contact met het Latijn tegen ‘slechts’ duizend jaar met het Frans). Het idee dat de meeste leenwoorden uit het Indonesisch wel zouden dateren van de allereerste contacten met de geheel nieuwe Indonesische wereld en cultuur, bleek onjuist: het grootste aantal Indonesische leenwoorden stamt uit de negentiende eeuw.

In 3.3 werd de herkomst en vorming van pseudo-ontleningen bekeken: woorden die door een gewone taalgebruiker beschouwd worden als leenwoord, maar bij nadere beschouwing geen leenwoord zijn, omdat zij in die vorm met die betekenis niet voorkomen in de taal waaraan ontleend lijkt te zijn. We zagen dat pseudo-ontleningen tot eind negentiende eeuw alleen uit het Frans komen en in de twintigste eeuw vooral uit het Engels. Voorts bleken pseudo-ontleningen op vier manieren te worden gevormd:

- door in het Nederlands gemaakte samenstellingen van vreemde woorddelen: *grossier* van het Franse leenwoord *gros* met de uitgang *-ier*; een ‘grossier’ heet in het Frans *grossiste* (zo worden vooral Franse pseudo-ontleningen gemaakt);
- door verkorting: *camping* voor Engels *camping site* en *pocket* voor *pocketbook* (zo worden vooral Engelse pseudo-ontleningen gemaakt);
- door (onregelmatige) klankveranderingen: *bellettrie* voor Frans *belles-lettres, modinette* voor *midinette*;
- door het toekennen van een nieuwe betekenis aan een vreemd woord, zonder dat er sprake is van betekenisontwikkeling: *jacket* ‘kroon over een tand’ (in het Engels heet dit *crown*); *colbert* voor een bepaald jasje (in het Frans is *Colbert* alleen de naam van een zekere staatsman).

In het Nederlands gevormde letterwoorden en lettergreepwoorden zijn, zo bleek uit 3.4,

allemaal jong: letterwoorden verschijnen vanaf halverwege de negentiende eeuw en lettergreepwoorden en samentrekkingen zelfs pas vanaf 1940. Mijn bestand is in dit opzicht echter beslist niet compleet. Ook lettervormwoorden, zoals *o-benen* en *V-hals*, zijn volgens mijn bestand nog geen anderhalve eeuw oud. Na de Tweede Wereldoorlog zijn allerlei nieuwe woordvormingsprocédés verschenen, zoals het gebruiken van cijfers in woorden (*A4'tje*) en het verkorten van woorden op *-o* (*mayo*).

Dankzij internet, e-mail en sms is bovendien een geheel nieuwe schrijfwijze aan het ontstaan, die nog lang niet is gestandaardiseerd. Woorden worden op allerlei manieren verkort (bijvoorbeeld *nx* voor 'niks', *ff* voor 'effen'), cijfers worden gebruikt ter aanduiding van delen van woorden (*w8 = wacht*). Nieuw is voorts het gebruik van symbolen om de zogenaamde smileys of emoticons te vormen; deze dienen om emoties uit te drukken. Ingrijpender voor de taal lijkt het feit dat op internet het verschil tussen schrijf- en spreektaal is opgeheven, ten faveure van de spreektaal.

Uit 3.5 ten slotte kwam naar voren dat woorden waarvan de herkomst onbekend is, heel jong kunnen zijn: een woord kan opeens ontstaan zonder dat men weet hoe.

Hoofdstuk 4

In hoofdstuk 4 is bezien wat de ouderdom en herkomst is van woorden die behoren tot eenzelfde thema of woordveld, en hoe het woordgebruik op specifieke terreinen is veranderd in de loop van de tijd. In paragraaf 4.1 kwamen inhoudswoorden ter sprake: er werden een groot aantal geselecteerde woordvelden bekeken van zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden en werkwoorden. Hieruit bleek dat op bepaalde terreinen veel inheemse woorden voorkomen en op andere veel leenwoorden, dat sommige thema's vooral bestaan uit leenwoorden uit de ene taal en andere uit leenwoorden uit een andere taal, en dat in sommige thema's de oude woorden overheersen en in andere juist de jonge.

Ook bleek dat in bepaalde thema's een concentratie bestaat van op speciale manieren afgeleide woorden: veel stofnamen en dansnamen zijn geoniemen, veel wapennamen zijn eponiemen, familienamen zijn dikwijls als leenvertaling gevormd, en onder legertermen komen veel groepsaanduidingen voor.

Het bekijken van de woorden binnen een bepaald thema bevordert het historisch besef: in de woordenschat werden de ontwikkelingen in de maatschappij weerspiegeld. Zo bleken de vorderingen van wetenschap en techniek in de opeenvolgende namen voor transportmiddelen en telecommunicatiemiddelen. Er was echter geen één-op-éénrelatie tussen maatschappelijke verandering en verandering in de woordenschat (zoals al was opgemerkt in 1.3). Dit wordt bevestigd door de chronologische woordenlijst achterin; hier is onder het chronologische woordbestand een overzicht gezet van de belangrijke maatschappelijke gebeurtenissen en veranderingen die invloed hebben gehad op de taalontwikkeling (zowel historische gebeurtenissen als 'taalfeiten', zoals de publicatie van belangrijke werken of overheidsbeslissingen op het gebied van taal).

Een terugkerend verschijnsel in vele thema's is het belang van de zestiende en zeventiende eeuw en de breuk met de Middeleeuwen. Enerzijds opent de wereld zich en wor-

den vele nieuwe woorden en zaken uit andere continenten bekend, anderzijds veroorzaakten de Renaissance, het Humanisme en de Hervorming een stroom aan nieuwe inzichten, waardoor nieuwe benamingen verschenen, zoals *arts* en *dokter*, of oude woorden nieuwe betekenissen kregen, zoals *familie* en *gezin*.

In paragraaf 4.2 werd de ouderdom en herkomst van de functiewoorden bekeken - woordcategorieën waaraan, net als aan tussenwerpsels, in etymologische woordenboeken nauwelijks aandacht besteed wordt. Van deze gesloten woordklassen wordt gezegd dat het aantal leden niet meer uitgebreid wordt, en de verwachting was dat functiewoorden oud en inheems zijn. Dit bleek slechts ten dele te kloppen. De oude, inheemse woorden overheersen inderdaad bij de lidwoorden en de nevenschikkende voegwoorden. De voornaamwoorden zijn weliswaar grotendeels oud en inheems, maar er zijn toch allerlei uitzonderingen op deze regel te vinden: het wederkerende voornaamwoord *zich* is al vroeg geleend, de persoonlijke voornaamwoorden zijn deels jong, en de onbepaalde voornaamwoorden zijn deels geleend en deels jong. De onderschikkende voegwoorden ten slotte zijn relatief jong: de meeste stammen van ná de Middeleeuwen.

Nieuwvorming in deze categorieën functiewoorden lijkt in ieder geval toch niet meer voor te komen. Anders ligt dat bij de telwoorden en voorzetsels: deze categorieën bleken tot op heden uitgebreid te worden. Bijna een derde van de telwoorden dateerde van na 1500, en ál deze woorden waren geleend. Van de voorzetsels dateerde zelfs meer dan de helft van na 1500; meer dan een vijfde van de voorzetsels was geleend, en deze dateren allemaal van na 1500.

In paragraaf 4.3 zijn de tussenwerpsels opgesomd. Het bleek dat deze woordsoort niet stabiel is. Groeten, uitroepen en krachttermen wisselen elkaar in de loop van de tijd af en verdringen elkaar, de behoefte aan variatie maakt dat we tussenwerpsels in ruime mate lenen, veel meer dan functiewoorden. Er bleken dan ook meer geleende dan inheemse tussenwerpsels in het Nederlands te bestaan. Omdat tussenwerpsels tot de spreektaal behoren, worden ze vaak laat of niet opgeschreven; de dateringen moeten dan ook zeer kritisch worden bezien.

In paragraaf 4.4 ten slotte zijn drie ontstaansbronnen van nieuwe woorden en betekenissen bekeken, die dwars op de semantische indeling van de thema's staan. Om te beginnen woorden of betekenissen die hun ontstaan danken aan eufemisering. Hier bleek dat eufemisering vooral leidt tot het ontstaan van nieuwe betekenissen bij inheemse woorden, en dat eufemisering in sommige thema's van oudsher een zeer belangrijke rol speelt: álle woorden voor de taboeonderwerpen seks bedrijven, geslachtsdelen, toilet, plassen en poepen, en voor doodgaan en doden (behalve deze twee werkwoorden zelf) zijn van oorsprong eufemistisch gevormd - tegenwoordig worden ze vaak niet meer als eufemistisch ervaren, wat weer leidt tot nieuwe eufemistische vormingen.

Een tweede ontstaansbron van nieuwe woorden zijn versterkende bijvoeglijke naamwoorden, zoals *doodstil* en *stokstijf*. Het bleek dat vrijwel alle versterkende bijvoeglijke naamwoorden inheems zijn, en dat de vorming al plaatsvond in de dertiende eeuw en

nog steeds voortgaat. Er is echter een duidelijke cesuur te zien die omstreeks 1960 optrad. Vóór die tijd ontstonden de versterkingen als vergelijking: *bloedrood* betekende eerst 'zo rood als bloed'; vandaar ging het 'zeer rood' betekenen, en vervolgens ging men nieuwe samenstellingen met *bloed-* maken waarin alleen de versterkende betekenis aanwezig was: *bloedmooi*. Vanaf 1960 echter treden de letterlijke en de figuurlijke betekenis min of meer gelijktijdig op, bijvoorbeeld bij *knotsgek* en *knotsgezellig*, en sommige versterkende bijvoeglijke naamwoorden hebben van begin af aan alleen een figuurlijke betekenis gekend: *poepduur*. Kennelijk zijn dergelijke woorden na 1960 direct hun leven als versterkingen begonnen.

De laatste ontstaansbron van nieuwe woorden waren muntingen, woorden waarvan de bedenker bekend is. Deze woorden gaven een beeld van de manier waarop in de twintigste eeuw in Nederland nieuwe woorden worden gevormd. Verreweg de meeste gemunte woorden zijn samengestelde zelfstandige naamwoorden; veel minder vaak komen nieuwe afleidingen voor. In enkele gevallen heeft een bestaand woord een nieuwe betekenis gekregen. Regelmatig komen verkortingen voor, zoals *afko*, of samentrekkingen, zoals *krommunicatie*. Het bleek dat schrijvers of publicisten verantwoordelijk zijn voor de meeste muntingen, op afstand gevolgd door televisiemakers.

Het nut van de resultaten

De voorgaande hoofdstukken hebben getoond dat de hypothese klopte: er kunnen inderdaad nieuwe inzichten worden verkregen in de opbouw en ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat als de woorden op verschillende manieren worden gegroepeerd. Zo zijn allerlei grote lijnen zichtbaar geworden die verborgen blijven wanneer etymologie op woordniveau wordt bedreven: tot wanneer woordvormingsprocédés productief waren, welke talen op welke gebieden en in welke periode leenwoorden hebben opgeleverd, wat de herkomst en ouderdom van woorden binnen woordvelden is. Hiermee is de meerwaarde van het werken met reeksen woorden in een database aangetoond.

Hoe kunnen we de gevonden resultaten nu benutten binnen het etymologisch onderzoek? Uiteraard komen de gepresenteerde resultaten niet in de plaats van etymologieën in een etymologisch woordenboek of van woordgeschiedenissen. Wél dienen ze als materiaal hiervoor. De globale inzichten die zijn verkregen, kunnen aangewend worden om de kwaliteit van etymologieën in etymologische woordenboeken en woordgeschiedenissen te verhogen, om een referentiekader te scheppen, om de trefwoordkeuze te sturen, verbanden te leggen tussen gelijksoortige woorden zoals klanknabootsingen, eufemismen, herhalingswoorden of woorden met een bepaald achtervoegsel of een bepaalde herkomst. Voorts helpen deze inzichten om een relatie te leggen naar de zaakgeschiedenis - een achtergesteld kindje in de etymologie. Het bekijken van woordreeksen roept namelijk allerlei vragen op, waarvan de antwoorden vaak in de zaakgeschiedenis gezocht moeten worden. Op dergelijke vragen zou men nooit komen als men het woord apart bezag; alleen door de context dringen de vragen zich op. Het gaat om vragen zoals: Klopt het dat dit woord zo jong is in vergelijking met andere woorden? Zo ja: hoe heette het ob-

ject dan vroeger, en waarom is de oude naam door een jonge benaming vervangen?

Kortom: men schrijft betere etymologieën als men eerst een algemeen denkkader heeft. Een dergelijk kader bestaat voor klankveranderingen en voor betekenisontwikkelingen, maar nog niet voor de historische opbouw en ontwikkeling van de woordenschat als geheel. Dit denkkader is dus van belang voor de macrostructuur van een etymologisch woordenboek of van een uitgewerkte woordgeschiedenis.

Maar ook de microstructuur van een etymologische beschrijving kan verbeterd worden dankzij de verworven globale inzichten. Sterker nog: tijdens het schrijven van dit boek heb ik telkens correcties moeten aanbrengen op basis van de gevonden feiten. Het algemene kader maakt namelijk dat men beter kan inschatten hoe waarschijnlijk een datering of een bepaalde herkomst is, zodat men allerlei gegevens kritisch tegen het licht gaat houden. Zo kan het globale overzicht tot correcties op detailniveau leiden. Hieronder een aantal voorbeelden.

Wanneer bekend is dat de eerste Indonesische leenwoorden dateren van 1596, dan wordt de kans dat *snoeshaan* 'snuiter', gedateerd op 1617, teruggaat op Indonesisch *soesoehoenan* 'titel van de hoogste Javaanse vorst' uitermate onwaarschijnlijk: een dergelijke betekenisverandering in nog geen twintig jaar tijd, zonder dat er een spoor van de oorspronkelijke betekenis is overgebleven, is bijna niet voor te stellen.[1]

Wanneer bekend is dat *kapel* dateert uit 1102-1105, *sluis* uit 1139 en *wan* uit 847, dan wordt herkomst van deze woorden uit het Frans, zoals het EWB beweert, onwaarschijnlijk. Daarvoor zijn de woorden te oud, en omdat de vorm van de woorden niet speciaal op Frans wijst, heb ik in dit boek als herkomst Latijn gegeven. Bij heel jonge woorden ligt het daarentegen voor de hand aan ontlening aan het Engels te denken. Om die reden heb ik aangenomen dat de tussenwerpsels *bang* (1961), *oeps* (1991) en *wam* (1970) geen van alle inheemse vormingen zijn, maar alle drie teruggaan op het Engels. Ik veronderstel dat deze tussenwerpsels geleend zijn uit stripalbums, waarmee ook verklaard is dat *bang* spellinguitspraak [bang] krijgt, en niet de Engelse uitspraak [beng] volgt.

Wanneer bekend is dat de aanspreekvormen *mama* (1663) en *papa* (1642), die *moeder* en *vader* vervingen, door Franse gouvernantes naar de Lage Landen zijn gebracht, dan moet de datering 1784, die het WNT voor *gouvernante* in de betekenis 'kindermeisje' geeft, te laat zijn. Daarom ben ik naar oudere citaten op de cd-rom van het WNT gaan zoeken, en vond uiteindelijk een citaat uit 1683, een datum die veel dichter bij de waarheid zal liggen.

Gesteld kan dus worden dat een etymoloog zowel op macro- als op microniveau voordeel kan hebben bij het bekijken van reeksen woorden.

Tot zover het belang voor de etymologie. Ook andere taalkundigen kunnen misschien hun voordeel doen met het gepresenteerde onderzoek. Wellicht kunnen zij de methode gebruiken voor hun eigen onderzoek (zie de suggesties voor vervolgonderzoek hieronder). Of misschien worden zij hierdoor gestimuleerd de computertechnieken meer te gebruiken voor innovatief onderzoek: naar mijn mening gebruiken met name lexicografen de computer nog te veel als een hulpmiddel dat de oude werkmethoden, zoals het redactioneel vergelijken van lemmata en het rechttrekken van inconsequenties,

vergemakkelijkt, en nog te weinig voor nieuwe manieren om naar hun materiaal te kijken.

Niet alleen voor taalkundigen, maar ook voor onderzoekers van andere disciplines die zich met het verleden bezighouden, kunnen de chronologische lijsten achter in het boek van nut zijn. Uit de chronologische woordenlijst blijkt de aanwas van de woordenschat, die voor een deel een afspiegeling van maatschappelijke en culturele veranderingen is.

Eindnoten:

1 Voorgestelde etymologie in *Onze Taal* van oktober 2000, 264-266.

Toekomstidealen en suggesties voor vervolgonderzoek

Mijn toekomstideaal is dat er een gestructureerd etymologisch bestand bestaat met daarin per trefwoord, afgezien van de herkomstinformatie, de volgende gegevens:

- het eerste voorkomen van de vorm(en);
- het eerste voorkomen van iedere betekenis;
- bij leenwoorden: de datering in de brontaal;
- bij internationale woorden: de dateringen in de belangrijkste West-Europese talen;
- zaakgeschiedenis, waaronder: bij woorden die een nieuwe uitvinding aanduiden het jaar waarin de uitvinding heeft plaatsgevonden (ongeacht het land);
- een of meer labels ter aanduiding van het woordveld waartoe het woord behoort;
- labels ter aanduiding van woordsoort en overige grammaticale informatie;
- Nederlandse dialectvarianten.

Als toelichting kan het volgende dienen. Wanneer bij leenwoorden de datering van het woord in de brontaal wordt toegevoegd, en bij internationale woorden de dateringen in de belangrijkste West-Europese talen, kan men zich een beeld vormen van de snelheid waarmee woorden doorgeleend worden van de ene taal naar de andere, en kan men bezien of daarin lijnen zijn te ontdekken, bijvoorbeeld per woordveld. Wanneer men de dateringen van alle West-Europese talen bijeenzet, kan dit bovendien leiden tot nieuwe inzichten over de brontaal. Op die manier heeft Moerdijk aangetoond dat *interesse* ontleend is aan het Duits en niet aan het Frans of Latijn.[2] Dan zou het ook mogelijk worden de bron van internationale pseudo-ontleningen zoals *smoking* en *camping* te achterhalen.

De toevoeging van (gedateerde) dialectwoorden bij trefwoorden zal interessante aanvullende gegevens verschaffen voor de huidige Nederlandse etymologieën. Tot nu toe werden (vrijwel) alleen Indo-europese en Germaanse verwanten opgenomen. De toevoeging van Nederlandse dialectwoorden en de geografische verspreiding zal zeker leiden tot aanpassingen in veronderstelde etymologieën en betekenis- en vormontwikkelingen: in dialecten zijn bijvoorbeeld veel oude betekenissen blijven

voortleven, die waardevolle informatie kunnen bieden voor de betekenisontwikkelingen van een woord.

Maar ik heb nog meer idealen: namelijk dat de gehele Nederlandse woordenschat, ook alle afleidingen, samenstellingen, dialectwoorden en verdwenen woorden, op termijn gedateerd wordt en beschikbaar komt in een enorme database, waaraan tevens de

bovengenoemde etymologische informatie is toegevoegd. Dit zal voor elk taalkundig onderzoek nuttig zijn, want een diachrone blik kan voor ieder onderzoek leiden tot meer begrip van de huidige situatie.

We kunnen geleidelijk naar deze ideale situatie toe werken door het verrichten van allerlei deelonderzoeken, zoals ook het huidige onderzoek een deelonderzoek was. Ik denk daarbij aan de volgende vervolgonderzoeken:

1. De samenstelling van een morfologische database, waarin afleidingen en samenstellingen zijn gedateerd.[3] Een gedateerd morfologisch bestand kan informatie geven over opkomst, hoogtepunt en eventueel neergang van achtervoegsels, over de frequentie van woordvormingsprocédés, de verschillende betekenissen van achtervoegsels, de vervanging van het ene achtervoegsel door een ander en het ontstaan van nieuwe achtervoegsels uit oude (zoals *-(e)ling* uit *-ing*).

De dateringen van afleidingen zouden allerlei nieuwe inzichten kunnen opleveren. Zo zouden gevallen van backformation of Rückbildung kunnen worden opgespoord. Backformation is het verschijnsel dat een nieuw woord gemaakt wordt naar analogie van een ouder woord onder de onjuiste veronderstelling dat het oudere woord een afleiding van het nieuwere is. *Almacht* (1611) is bijvoorbeeld, in tegenstelling tot wat men verwacht, afgeleid van het eeuwen oudere *almachtig* (776-800). Andere voorbeelden van backformation zijn *driehoek, eenvoud* en *fanaat*, die jonger zijn dan respectievelijk *driehoekig, eenvoudig* en *fanatisme*, en dus van die laatste woorden afgeleid.[4]

2. De samenstelling van een semantische database om grootschalig onderzoek te doen naar (metaforische en metonymische) betekenisverschuivingen en -ontwikkelingen, de algemene tendensen die daarbij optreden, en naar de vraag of er in bepaalde periodes meer betekenisverschuivingen plaatsvinden of nieuwe betekenissen ontstaan dan in andere.

Tevens kunnen betekenisverschuivingen binnen semantische velden worden bekeken, dus structureel semantisch onderzoek. Wanneer de betekenis van een woord verschuift, kan dat gevolgen hebben voor andere woorden binnen hetzelfde woordveld. Aanvankelijk betekende *varen* ‘zich voortbewegen’; later werd deze betekenis gespecialiseerd in ‘zich voortbewegen over water’; als gevolg hiervan kreeg *gaan*, dat oorspronkelijk ‘te voet gaan’ betekende, de algemene betekenis die *varen* voordien had.[5] Moerdijk[6] noemt voorts de mogelijkheid om semantisch onderzoek te doen naar systematische betekenisbetrekkingen binnen bepaalde woordvelden in de Germaanse en Indo-europese talen.

3. De samenstelling van een digitale nieuwe versie van Brouwers' *Het juiste woord*, waarbij ieder woord voorzien is van veel meer gespecificeerde labels dan Brouwers momenteel geeft, zowel betekenislabels als grammaticale labels. Wanneer aan ieder woord en iedere betekenis meerdere labels toegekend zijn over de woordvelden waartoe het woord behoort, kan iedereen zijn eigen ‘juiste woorden’ samenstellen. Dat kan op alle mogelijke manieren bij taalonderzoek van pas komen. Wanneer iemand bezig is met onderzoek

naar kledingstukken, zou hij snel even alle benamingen daarvan willen bezien, al dan niet gecombineerd met herkomst en datering; of hij wil juist alle boven- of onderkleding bekijken, of alle samengestelde of afgeleide kledingnamen.

4. De samenstelling van een grammaticale database, waarin aan ieder Nederlands woord meerdere labels toegekend zijn over woordsoort en overige grammaticale informatie. Er zijn wel aanzetten van overzichten waarin de woordsoort is opgenomen,[7] maar naar mijn idee zou de informatie veel en veel verfijnder moeten worden. Zelfstandige naamwoorden zouden bijvoorbeeld per betekenis onderverdeeld moeten worden in abstract en concreet, groeps- of persoonsaanduiding e.d.; bijwoorden zouden in bijwoorden van plaats, richting etc. onderverdeeld moeten zijn - hoe gedetailleerder de informatie, des te beter. Ik vind het overigens verbazingwekkend dat er geen grammaticale database van het Nederlands bestaat: tijdens de samenstelling van dit boek had ik er bijna dagelijks behoefte aan, en het lijkt me eigenlijk een *conditio sine qua non* voor bijna íéder taalkundig onderzoek.

5. De samenstelling van een database van verdwenen woorden, met de dateringen van eerste en laatste voorkomen. Hiermee zou onderzoek gedaan kunnen worden naar de opkomst en ondergang van de verdwenen woordenschat, de periodes waarin woorden opkwamen en verdwenen en de (gemiddelde) levensduur van woorden. Er kan naar algemene oorzaken van opkomst en verdwijnen worden gezocht. Tevens krijgen we via deze woorden een beeld van de opeenvolgende benamingen van zaken waarbij de nieuwe naam de oude totaal heeft vervangen. Om maar een voorbeeld te nemen: wat wij nu *optutten* noemen, heette vroeger *opdirken* en daarvóór *paleeren*. Tot slot kan de échte invloed van vreemde talen op het Nederlands worden bezien, door de eeuwen heen. In het onderhavige boek is (noodgedwongen) slechts gekeken naar de *gebleven* woorden, de vele verdwenen leenwoorden bleven buiten beschouwing.

Als slotopmerking spreek ik graag mijn oprechte hoop uit dat het etymologische onderzoek, dat in Nederland de laatste decennia slechts geringe aandacht heeft gekregen, door dit boek een nieuwe impuls krijgt.

Eindnoten:

2 Moerdijk 1997.
3 Een promovendus van Henk Verkuyl werkt momenteel bij Van Dale Lexicografie aan een synchrone morfologische database. Wellicht zou deze in de toekomst kunnen worden uitgebouwd, zodat hij ook een diachrone component krijgt.
4 Zie voor meer voorbeelden Van Loey 1970a: 181; Van Bree 1990: 135.
5 Van Bree 1990: 152-153. Zie ook Moerdijk 1990: 332-334 en Anttila 1989: 146-147.
6 Moerdijk 1990: 338-343.
7 Uit den Boogaart 1975, 1979; de cd-rom van de GVD; in de toekomst wellicht ook de elektronische ANS.

Chronologische lijst van woorden en taalfeiten

Inleiding

Hieronder zijn twee lijsten opgenomen: op het bovenste deel van de pagina is in twee kolommen het complete trefwoordenbestand in chronologische volgorde gezet; daaronder staat vet een chronologische lijst met taalfeiten.

Uit de chronologische woordenlijst blijkt de aanwas van de woordenschat, die voor een deel een afspiegeling van maatschappelijke en culturele veranderingen is. De chronologische lijst laat zien sinds wanneer een woord voor een bepaald begrip gebruikt wordt; vaak valt het moment waarop een nieuw woord wordt gebruikt, samen met het moment waarop een nieuwe zaak wordt ingevoerd, maar die twee momenten behoeven niet samen te vallen (zie 1.3). Bovendien moet bedacht worden dat het eerste voorkomen van een woord niets zegt over de frequentie van gebruik ervan of over de omvang van de kring waarbinnen het gebruikt werd. Wanneer men dit alles in het achterhoofd houdt, krijgt men, als men de nieuwe woorden van bijvoorbeeld de zeventiende eeuw bekijkt, een goede indruk van de nieuwe woorden uit die periode en de vernieuwingen en maatschappelijke veranderingen die ze weerspiegelen.

Om de woordenlijst niet te omvangrijk te maken, heb ik alleen bij die woorden de betekenis toegevoegd, die meer dan eens in de lijst voorkomen, en bij ambigue woorden zoals *geren* ‘schuin lopen’ (het niet ‘het rennen’). In de alfabetische lijst hierachter is bij ieder woord de betekenis toegevoegd, en tevens de bron van de datering.

Om de chronologische lijst in perspectief te plaatsen, is eronder een lijst geplaatst met de belangrijkste feiten/gebeurtenissen binnen de Nederlandse taal, de belangrijkste feiten op het gebied van taalcontact (in aansluiting op 3.2) en de belangrijkste historische gebeurtenissen binnen en buiten de Nederlanden die invloed (kunnen) hebben gehad op de taal.

Belangrijke gebeurtenissen binnen de Nederlandse taal zijn bijvoorbeeld de verschijning van de eerste Nederlandstalige grammatica, van allerlei soorten woordenboeken, van de Statenvertaling. Ik heb ernaar gestreefd de belangrijkste taalkundige publicaties uit het verleden zoveel mogelijk op te nemen - deze tonen immers de belangstelling voor taal en de standaardisatiepogingen. Een uitzondering heb ik gemaakt voor de twintigste eeuw: hier heb ik een strengere selectie gemaakt en maar een beperkt aantal publicaties opgenomen, omdat het aantal in deze eeuw gepubliceerde werken zeer groot is, de waarde ervan nog niet altijd is bewezen en omdat het altijd pijnlijk is van levende auteurs sommigen wel en anderen niet op te nemen.

Voor taalcontact is de Nederlandse aanwezigheid in het buitenland van belang en

buitenlandse aanwezigheid in de Lage Landen, maar ook de verschijning van woordenboeken en leerboeken van vreemde talen, de eerste hooglerarenbenoemingen voor vreemde talen e.d.

Bij belangrijke historische gebeurtenissen die van invloed (kunnen) zijn geweest op de taal, valt te denken aan (ingrijpende) veranderingen in de maatschappij, zoals de Romeinse overheersing, de oprichting van de voc, de val van Antwerpen (waardoor velen van Zuid- naar Noord-Nederland vluchtten), maar ook: de invoering van de dienstplicht (waardoor militairen uit allerlei gewesten, met allerlei dialecten als moedertaal, bijeenkwamen) en zaken die contacten over grotere afstanden mogelijk maakten, zoals de telefoon, radio, televisie en vervoermiddelen als de trein, bromfiets en auto (zie ook 4.1.10 en 4.1.17). Anders dan in de 'normale' geschiedenisoverzichten spelen heersers en ministers-presidenten nauwelijks een rol.

Wanneer we de chronologische lijsten van woorden en taalfeiten met elkaar vergelijken, blijkt soms een directe relatie tussen het taalfeit in de ene kolom en het opduiken van nieuwe woorden in de kolom erboven. Zie bijvoorbeeld in 1595 de eerste tocht naar Indië en in 1596 de publicatie van Van Linschotens reisverslag naar de Oost, met daarboven allerlei leenwoorden uit het Spaans, Portugees, Indonesisch, Javaans, Hindi en Sanskriet. Maar vaker bestaat er geen duidelijke relatie tussen de twee kolommen; de meeste taalfeiten worden met vertraging weerspiegeld in de woordenschat, en bovendien is niet van alle taalfeiten helder waaruit hun invloed op de woordenschat bestond en hoe groot deze was. Hoe groter het aantal gelijksoortige, tegelijkertijd optredende taalfeiten, des te groter de kans dat ze de woordenschat beïnvloeden. Vergelijk de vele vernieuwingen en maatregelen die de Fransen in de Franse tijd (1795-1813) doorvoerden en het grote aantal Franse leenwoorden in en direct na die tijd.

Uiteraard moesten voor de taalfeiten keuzes gemaakt worden, die per definitie aanvechtbaar zijn; zo kan er getwist worden over de relevantie van sommige gebeurtenissen voor de taalontwikkeling. Iedere lijst met losse feiten heeft iets willekeurigs, omdat de feiten niet uitgewerkt worden in een analyse en beschrijving van de betreffende periode. Veel van de gegevens komen echter direct of indirect in de verschillende hoofdstukken aan bod, in een bepaalde context.

De lijst van taalfeiten loopt, net als de chronologische woordenlijst, tot en met het jaar 2000. Voor de volledigheid noem ik nog de taalfeiten die in 2001 plaatsvonden: de benoeming van de eerste streektaalfunctionarissen voor het Zeeuws en Limburgs en van een bijzonder hoogleraar Gronings, de indiening van een aanvraag om erkenning van het Zeeuws binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen, de oprichting van een Nederlands Instituut te Madrid, de verschijning van drie delen *Aanvullingen* van het WNT, en ten slotte de verschijning van neerlandistiek.nl, het eerste wetenschappelijke tijdschrift over Nederlandse taal- en letterkunde in elektronische vorm. Voorts is 2001 door de Raad van Europa en de EU uitgeroepen tot het Jaar van de Minderheidstalen. De erkenning van de Nederlandse Gebarentaal laat nog op zich wachten; als voorwaarde is gesteld dat er een gestandaardiseerde gebarentaal moet komen - hieraan wordt gewerkt.

Over sommige jaartallen bestaat in detail verschil in de bronnen; dat kan komen doordat de jaartellingen niet altijd helemaal gelijkgelopen hebben, of doordat men bij

bijvoorbeeld een wet (stilzwijgend) kan kiezen voor het jaar waarin de wet wordt aangenomen of waarin hij ingaat. Bij gebeurtenissen die na 1830 plaatsvonden en alleen Nederland of alleen België betreffen, staat kortheidshalve achter de gebeurtenis (NL) of (B). Een schuine streep tussen twee jaartallen betekent 'of': 357/358 betekent dus dat niet zeker is of de gebeurtenis (de opname van de Salische Franken in het Romeinse rijk) in 357 of in 358 plaatsvond.

Voor de taalfeiten gebruikte bronnen

Voor taalkundige gegevens is voornamelijk (maar zie ook de literatuurlijst hierachter) gebruik gemaakt van: Bakker en Dibbets (red.) 1977; Berns en Van Marle (red.) 2000; Bovee 1969: 55-59; Van den Branden 1967; Burger en De Jong (red.) 1999; Debrabandere 1999; Groeneboer (red.) 1997; Molewijk 1992; De Ruiter (red.) 1991; De Schryver e.a. 1998; De Vooys 1952; De Vries, Willemyns en Burger 1993; Van der Wal 1995. Voor de gebarentaal Koenen e.a. 1998 en Nijen Twilhaar 1999. Gegevens over schrijvers komen uit Van Bork en Verkruijsse 1985 en het *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse letterkunde* 1986.

De woordenboeken zijn gebaseerd op Claes 1974, 1976, 1979; Claes en Bakema 1995; Geeraerts en Janssens 1982; en Van Sterkenburg 1984. Van de woordenboeken is gekozen voor de belangrijkste of eerste op een bepaald terrein; voor andere woordenboeken zie het eerste deel van de literatuurlijst. Van de dialectwoordenboeken zijn alleen de oudste vermeld, uit de negentiende en begin twintigste eeuw, die het begin inluidden van de wetenschappelijke dialectlexicografie, en de omvangrijkste uit de twintigste eeuw. Vooral na de Tweede Wereldoorlog is een zeer groot aantal plaatselijke woordenboeken verschenen; dit is tekenend voor de dialectrenaissance. Een groot aantal hiervan (waaronder álle Zuidelijk Nederlandse) is te vinden op www.flwi.rug.ac.be/dialect/, onder de keuzemogelijkheid 'Bibliografieën'.

De vermelde Nederlandse en Belgische instituten in het buitenland zijn gebaseerd op de *Inventaris culturele en wetenschappelijke instituten buitenland*, in 2000 gepubliceerd op initiatief van het ANV. Voor hoogleraarsbenoemingen is gebruik gemaakt van Groen 1988 en Jensma en De Vries 1997.

Als geschiedkundige bronnen zijn, behalve de gewone encyclopedieën, de volgende bronnen gebruikt. Voor de geschiedenis van Nederland en België: Beliën en Van Hoogstraten 1998; Blokker e.a. 1999; de driedelige DELTA-reeks 1992-1993; Van der Horst 2000; *Kalendarium. Geschiedenis van de Lage Landen in jaartallen* 1999; Vuijsje en Van der Lans 1999. Voor de wereldgeschiedenis: *Kalendarium. Wereldgeschiedenis in jaartallen* 2000 en *Sesam Atlas bij de wereldgeschiedenis* 1993-1994.

Suggesties voor de taalfeiten zijn tot slot geleverd door de volgende personen: Henk Bloemhoff (Nedersaksisch), Frans Debrabandere, Anne Dykstra en collega's van de Fryske Akademy (Fries), Jaap Engelsman, Joop van der Horst, Jan Nijen Twilhaar (gebarentaal), Fritz Ponelis (Afrikaans), Harrie Scholtmeijer (Nederlandse dialecten) en Rob Tempelaars.

Woordenlijst - en - taalfeiten

107	wad*
222-235	twee*
300	trecht <LATIJN
639	vlier*
639	zaal*
694	donk*
694	ham* ‘aangeslibd land’
694	midden*
698-699	mond*
698-699	ruim*
701-750	boord*
701-800	acht* ‘telwoord’
701-800	af*
701-800	ander* ‘telwoord: de tweede, niet dezelfde’
701-800	bagge*
701-800	barg* ‘gecastreerd mannelijk varken’
701-800	boom* ‘houtachtig gewas’
701-800	borst* ‘lichaamsdeel’
701-800	buik*
701-800	diep*
701-800	dorp*
701-800	dorpel*
701-800	duizend*
701-800	echt* ‘huwelijk’
701-800	gaard*
701-800	geit*
701-800	gelte*
701-800	haan*

57 v.C. - Caesar verovert Noord-Gallië en komt tot de Rijn
12 v.C. - Eerste vermelding van de Bataven of Batavieren in het rivierengebied

12-9 v.C - Drusus houdt veldtochten in Germanië en legt de Drususdam aan bij de splitsing van Waal en Nederrijn, en de Drususgracht, waarschijnlijk de huidige Utrechtse Vecht
16 n.C. - De Rijn wordt definitief de grens van het Romeinse rijk; ten noorden ervan wonen vrije Germaanse stammen zoals de Friezen
69 - Opstand van de Bataven tegen de Romeinen; in de Tachtigjarige Oorlog en de Patriottentijd worden zij een lichtend voorbeeld
238-244 - Eerste vermelding van de Franken
250 - Begin terugtrekking van de Romeinse troepen van de Rijn
357/358 - De Salische Franken worden als bondgenoten opgenomen in het Romeinse rijk
400-800 - Friese runeninscripties
406 - Grote Germaanse inval in Gallië, waardoor het Romeinse gezag verdwijnt; als gevolg hiervan Germaanse volksverhuizingen: Friezen boven de grote rivieren, Franken ten zuiden daarvan, Saksen in het oosten
476 - Val West-Romeinse rijk
481-751 - Frankische rijk o.l.v. de Merovingen
496 - De Merovingische koning Clovis laat zich dopen
526 - Invoering christelijke jaartelling
534 - Op initiatief van keizer Justinianus de Grote verschijnt het *Corpus Iuris Civilis*, een verzameling van het geldende Romeinse recht, later aan alle West-Europese universiteiten onderwezen
625 - Stichting abdij te Gent
647-650 - St.-Amandus, die in België verschillende abdijen heeft gesticht, is bisschop van Maastricht
695 - De Franken verslaan de Friezen bij Dorestad
695 - De Angelsaksische monnik Willibrord wordt de eerste bisschop van Utrecht
701-800 - *Lex Salica*, een Latijnse wetstekst met Frankische glossen
725 (ca.) - Eerste vermelding van *Vlaanderen*, waarmee aanvankelijk alleen de streek rond Brugge en Oudenburg werd aangeduid, in een levensverhaal van bisschop Eligius van Noyon, de *Vita Sancti Eligii*

701-800	hand*
701-800	hengst*
701-800	horig*
701-800	kloven*
701-800	lam* ‘jong van een schaap’
701-800	maal* ‘jonge koe’
701-800	manen* ‘herinneren aan’
701-800	manslag*
701-800	merrie*
701-800	negen*
701-800	negentig*
701-800	oor*
701-800	os*
701-800	sperwer*
701-800	stal*
701-800	tien*
701-800	twaalf*
701-800	tweeduizend*
701-800	vee*
701-800	veertig*
701-800	veulen*
701-800	vier*
701-800	viggen*
701-800	vijf*
701-800	vogel*
701-800	vrij*
701-800	weergeld*
701-800	zaak* ‘rechtszaak’
701-800	zes*
701-800	zeven*
709	beer* ‘mensendrek, gier’
709	burcht*
709	heim, heem*

710	hulst*
721	doorn*
723	laak*
726	reep*
741	hout*
751-800	laar*
755-768	aal*
755-768	meer* ‘waterbekken’
771-814	moer* ‘veen’
772-776	ambacht <KELTISCH
772-776	els* ‘boomsoort’
772-776	meers*
776	a*
776-800	al* ‘onbepaald voornaamwoord’
776-800	almachtig*
776-800	duivel <LATIJN
776-800	en*
776-800	geest* ‘ziel, onstoffelijk wezen’
776-800	geld* ‘betaalmiddel’
776-800	geloven*
776-800	genoot*
776-800	god*
776-800	heilig*
776-800	ik*
776-800	in*
776-800	noodvuur*
776-800	vader*
776-800	verzaken*
776-800	werk* ‘arbeid’
776-800	woord*
776-800	zijn* ‘bestaan’
776-800	zoon*
777	kerk <GRIEKS
777	op*
777	schoot* ‘deel van lichaam’

777-866	weer* ‘wal, muur’
779	voorde*
788-789	lang*
788-789	rak*
790-793	gouw* ‘gewest, landstreek’
790-793	noord*

725-750 - In Rome ontstaat een permanent centrum (*schola*) voor Frankische pelgrims
734 - Stichting van een kloosterschool te Utrecht
750-775 - In Rome ontstaat een permanent centrum (*schola*) voor Friese pelgrims
751-843 - Frankische rijk o.l.v. de Karolingen
754 - De Angelsaksische missionaris Bonifatius wordt bij Dokkum vermoord
768-814 - Regering van Karel de Grote
776-800 - Utrechtse doopbelofte en lijst van heidense praktijken: oudste Nederlandse tekstje
785 - Karel de Grote onderwerpt de Friezen en Saksen

792-793	mark* ‘grens’
793	eend*
793	woud*
793	zee*
794	maar ‘gracht’ <?
796	made* ‘weide, hooiland’
797	haar* ‘hoogte in het veld’
797	rein*
801	eng* ‘bouwland’
801	land* ‘grond, bouwland’
801-850	hamer*
802-817	veld*
802-822	oost*
806	beuk* ‘boomsoort’
806	telg*
814	beek*
814-815	stil*
815	vrede*
820	drie*
820	lee*
820-822	bar* ‘naakt’
821-823	akker*
822-825	hinde*
822-825	west*
830	loo*
830	otter*
838	horn*
838	wagen* ‘voertuig’
838	weg* ‘baan’
840-875	brug*
847	kamp ‘stuk land’ <LATIJN
847	wan <LATIJN
850	heer* ‘leger’

850	woerd* ‘laaggelegen omdijkt land’
851-900	breed*
855	put <LATIJN
855	schaar* ‘aandeel in de meent’
855	wijk <LATIJN
856	dal*
856	vorst ‘bos, woud’ <ME LATIJN
857	stad*
860	es*
865	berg*
870	esp*
870	uit*
875	krom*
876-900	achter*
889	haag*
889	hoeve*
890	monnik <LATIJN
891-892	loot*
893	huis*
893	oud*
893	zand*
901-1000	aan*
901-1000	aanschijn*
901-1000	aarde* ‘grond’
901-1000	afgrond*
901-1000	aflaat*
901-1000	aks*
901-1000	angst*
901-1000	arbeid*
901-1000	arm* ‘lichaamsdeel’

800 - Karel de Grote wordt keizer; deze titel blijft tot 1918 in Europa bestaan
810-1006 - Invallen van de Noormannen
843 - Verdrag van Verdun luidt de Frankische rijksdelingen in
843-87 - De Nederlanden (zonder Vlaanderen) behoren tot het rijk van Lotharius en zijn zoon, naar hen Lotharingen genoemd

864 - Boudewijn met de IJzeren Arm overwint de Noormannen en wordt de eerste heerser van Vlaanderen; daarom wordt hij Boudewijn I van Vlaanderen genoemd
870-925 - De Nederlanden zijn grotendeels deel van Oost-Frankenland
881 - Lodewijk III van West-Frankenland verslaat de Vikingen bij Saucourt in Noord-Frankrijk, waardoor ze uit Vlaanderen wegtrekken; dit wordt bezongen in het Oudhoogduitse Ludwigslied
885-1299 - Het graafschap Holland, geregeerd door de graven van het Hollandse huis, breidt zich gestaag uit

901-1000	arm* ‘behoeftig’
901-1000	armoede*
901-1000	as* ‘verbrandingsresidu’
901-1000	avond*
901-1000	baren*
901-1000	bede*
901-1000	bedriegen*
901-1000	beeld*
901-1000	beginnen*
901-1000	beiden*
901-1000	bekennen* ‘bespeuren, erkennen’
901-1000	bekeren*
901-1000	belgen*
901-1000	berouwen*
901-1000	beschermen*
901-1000	beter*
901-1000	beven*
901-1000	bidden*
901-1000	biecht*
901-1000	bij* ‘voorzetsel’
901-1000	bisschop <LATIJN
901-1000	bitter*
901-1000	bleek* ‘wit’
901-1000	blijven*
901-1000	bliksem*
901-1000	bloed*
901-1000	bloeien*
901-1000	bode*
901-1000	boek*
901-1000	bok ‘mannetje van de geit’ <?
901-1000	boog* ‘schiettuig voor pijlen’
901-1000	born*
901-1000	boud*

901-1000	bouwen* ‘een huis optrekken’
901-1000	brengen*
901-1000	broeder* ‘mannelijk kind m.b.t. kinderen van dezelfde ouders’
901-1000	bruidegom*
901-1000	buigen*
901-1000	buil* ‘bult’
901-1000	daad*
901-1000	daar* ‘bijwoord van plaats’
901-1000	dag* ‘etmaal, tijd dat het licht is’
901-1000	dagelijks*
901-1000	dan* ‘bijwoord van tijd: op die tijd, in dat geval’
901-1000	dank*
901-1000	dat* ‘aanwijzend voornaamwoord’
901-1000	dat* ‘onderschikkend voegwoord’
901-1000	deel* ‘gedeelte’
901-1000	deerne*
901-1000	dekken* ‘bedekken’
901-1000	delen*
901-1000	denken*
901-1000	deur*
901-1000	die*
901-1000	dienen* ‘geschikt of dienstig zijn, functie vervullen’
901-1000	dier*
901-1000	dij*
901-1000	dijn*
901-1000	ding*
901-1000	dis ‘gedekte tafel’ <LATIJN
901-1000	dochter*
901-1000	doem*
901-1000	doen*
901-1000	dom* ‘niet wijs’
901-1000	dood* ‘toestand waarin men niet meer leeft’

901-1000	door*
901-1000	dorst*

901-1000 - Wachtendonkse Psalmen, de oudste Nederlandse psalmvertaling
922 - In Egmond wordt het eerste Nederlandse klooster gesticht
925-1648 - Lage Landen onder het Duitse rijk (opvolger van Oost-Frankenland); de Duitse koning is na de 12de eeuw slechts leenheer, de Nederlandse graven en hertogen gedragen zich als zelfstandige landsheren en sluiten zich vaak aan bij Frankrijk of Engeland

901-1000	drank* ‘drinkbaar vocht’
901-1000	drenken*
901-1000	drinken*
901-1000	drop*
901-1000	druipen*
901-1000	duif*
901-1000	duisternis*
901-1000	dwalen*
901-1000	echt* ‘wettig, werkelijk’
901-1000	een* ‘telwoord’
901-1000	eer* ‘bijwoord van tijd: vroeger’
901-1000	eer* ‘achting, deugd’
901-1000	eerlijk*
901-1000	eeuw*
901-1000	einde*
901-1000	erf <?
901-1000	erg* ‘slecht’
901-1000	eten*
901-1000	euvel*
901-1000	gaan*
901-1000	gaar*
901-1000	gal* ‘bittere vloeistof’
901-1000	gard*
901-1000	gebed*
901-1000	gebieden*
901-1000	gebod*
901-1000	gedachte*
901-1000	geduld*
901-1000	gelieven*
901-1000	gelijk*
901-1000	gelijkenis*
901-1000	gemeen* ‘gemeenschappelijk’
901-1000	genade*

901-1000	genaken*
901-1000	geven*
901-1000	geweld*
901-1000	gezond*
901-1000	gij*
901-1000	glijden*
901-1000	goed*
901-1000	goud*
901-1000	graf*
901-1000	graven*
901-1000	groef*
901-1000	haagdoorn*
901-1000	haar* ‘bezittelijk voornaamwoord’
901-1000	hard*
901-1000	hart*
901-1000	haten*
901-1000	hebben*
901-1000	heden* ‘bijwoord van tijd: vandaag’
901-1000	heer* ‘naam en titel van mannelijk persoon’
901-1000	hees*
901-1000	heet*
901-1000	heil*
901-1000	hel* ‘onderwereld’
901-1000	helpen*
901-1000	hemel*
901-1000	hert*
901-1000	het* ‘persoonlijk voornaamwoord’
901-1000	heuvel*
901-1000	hij*
901-1000	hoe*
901-1000	hoeden*
901-1000	hond* ‘hondachtige’
901-1000	honger*
901-1000	honing*

901-1000	hoofd* ‘kop’
901-1000	hoorn* ‘uitsteeksel aan dierenkop’
901-1000	houden*
901-1000	hulp*
901-1000	ijdel* ‘vergeefs’
901-1000	ijlen* ‘zich haasten, hard lopen’
901-1000	ijselijk*
901-1000	immer*
901-1000	jeugd* ‘het jong-zijn’
901-1000	jongeling*
901-1000	kalf*
901-1000	keel* ‘strot’
901-1000	kennen*
901-1000	keren* ‘wenden’
901-1000	kever*
901-1000	kiem*
901-1000	kind*
901-1000	kinnebak*
901-1000	klauw*

901-1000	kleven*
901-1000	knaap*
901-1000	koe*
901-1000	koker <ME LATIJN
901-1000	komen*
901-1000	koning*
901-1000	kracht*
901-1000	krachtig*
901-1000	kunne*
901-1000	lap*
901-1000	leem*
901-1000	leeuw <LATIJN
901-1000	leiden*
901-1000	lende*
901-1000	leren*
901-1000	leugen*
901-1000	leven*
901-1000	licht* ‘uitstraling van zon e.d.’
901-1000	lief*
901-1000	liegen*
901-1000	likken*
901-1000	loeien*
901-1000	lof*
901-1000	lok*
901-1000	loos* ‘vals, slim’
901-1000	lopen*
901-1000	loven*
901-1000	maan*
901-1000	maken*
901-1000	man* ‘mens van mannelijk geslacht’
901-1000	men*
901-1000	menig*
901-1000	met*

901-1000	mij*
901-1000	mijn* ‘bezittelijk voornaamwoord’
901-1000	minnen*
901-1000	misdaad*
901-1000	moeder*
901-1000	moes*
901-1000	morgen* ‘ochtend’
901-1000	mus <LATIJN
901-1000	muur ‘metselwerk’ <LATIJN
901-1000	naar* ‘akelig’
901-1000	nacht*
901-1000	nat*
901-1000	neder, neer*
901-1000	neigen*
901-1000	nemen*
901-1000	niet*
901-1000	noch*
901-1000	nu*
901-1000	of* ‘onderschikkend voegwoord’
901-1000	offeren <LATIJN
901-1000	onder* ‘voorzetsel’
901-1000	ons* ‘bezittelijk voornaamwoord’
901-1000	ooft*
901-1000	oog*
901-1000	over*
901-1000	poort ‘doorgang in muur’ <LATIJN
901-1000	psalm <LATIJN
901-1000	psalter <LATIJN
901-1000	raad*
901-1000	raat*
901-1000	recht* ‘niet gebogen’
901-1000	recht* ‘gerechtigheid’
901-1000	regen*
901-1000	rieken*
901-1000	riet*

901-1000	rijk ‘staat’ <KELTISCH
901-1000	rijk ‘vermogend’
901-1000	rijkdom
901-1000	rijt*
901-1000	ring*
901-1000	roepen*
901-1000	rook*
901-1000	rug*
901-1000	schaap*
901-1000	schacht*
901-1000	schamen*
901-1000	schedel*
901-1000	schelden*
901-1000	scherp*
901-1000	schier* ‘wit, grijs, grauw’
901-1000	schieten* ‘projectiel met werktuig werpen’
901-1000	schoon*
901-1000	schouwen*

901-1000	slaan*
901-1000	slang* ‘reptiel’
901-1000	slapen*
901-1000	smeer*
901-1000	sneeuw*
901-1000	spijl*
901-1000	spraak*
901-1000	spreken*
901-1000	staan*
901-1000	stem*
901-1000	sterk*
901-1000	stichten* ‘grondvesten, doen ontstaan’
901-1000	stier*
901-1000	stinken*
901-1000	stoel*
901-1000	stond(e)*
901-1000	stoppen* ‘dichtmaken’
901-1000	strik*
901-1000	stro*
901-1000	tafel <LATIJN
901-1000	te* ‘voorzetsel’
901-1000	teken*
901-1000	tellen*
901-1000	tijd*
901-1000	toe*
901-1000	tong* ‘orgaan in de mond’
901-1000	toom*
901-1000	tot*
901-1000	treden*
901-1000	tuin*
901-1000	uw*
901-1000	vallen*
901-1000	van*

901-1000	varen* ‘over water gaan (in of van een vaartuig)’
901-1000	vechten*
901-1000	veel*
901-1000	veer* ‘huidbekleedsel van vogel’
901-1000	vel*
901-1000	ver*
901-1000	verdelgen
901-1000	verderven*
901-1000	vergeten*
901-1000	verteren*
901-1000	verzenen*
901-1000	vijand*
901-1000	vinden*
901-1000	vlees*
901-1000	vliegen*
901-1000	vloed*
901-1000	vlucht* ‘ontvluchting’
901-1000	voet*
901-1000	vol*
901-1000	volk*
901-1000	voor*
901-1000	voort*
901-1000	vos*
901-1000	vrijthof*
901-1000	vrucht <LATIJN
901-1000	vruchten*
901-1000	vuur*
901-1000	waag*
901-1000	waal*
901-1000	waken*
901-1000	wand*
901-1000	wanen*
901-1000	want* ‘nevenschikkend voegwoord’
901-1000	was*

901-1000	wassen* ‘met water reinigen’
901-1000	wassen* ‘groeien’
901-1000	wat*
901-1000	water*
901-1000	weder, weer*
901-1000	weduwe*
901-1000	weer* ‘gecastreerde ram’
901-1000	wees*
901-1000	weide*
901-1000	welk*
901-1000	welp*
901-1000	wereld*
901-1000	werken*
901-1000	werpen*
901-1000	wet*
901-1000	weten*
901-1000	wie*
901-1000	wij*
901-1000	wijden* ‘zegenen’
901-1000	wijn <LATIJN
901-1000	wijzen*
901-1000	willen*

901-1000	wit* ‘kleurnaam’
901-1000	woest*
901-1000	woestijn*
901-1000	wolk*
901-1000	wond*
901-1000	wonder*
901-1000	wonen*
901-1000	worden*
901-1000	wraak*
901-1000	zaak* ‘voorwerp, handeling’
901-1000	zacht*
901-1000	zalig*
901-1000	zang*
901-1000	zat* ‘verzadigd van eten of drinken’
901-1000	zede*
901-1000	zeer* ‘pijnlijk’
901-1000	zeer* ‘smart’
901-1000	zege*
901-1000	zelf*
901-1000	zenden*
901-1000	zetten* ‘plaatsen, doen zitten’
901-1000	zich <DUITS
901-1000	ziel*
901-1000	zij*
901-1000	zijn* ‘bezittelijk voornaamwoord’
901-1000	zilver <AKKADISCH
901-1000	zingen*
901-1000	zo*
901-1000	zoeken*
901-1000	zoet*
901-1000	zon*
901-1000	zonde*
901-1000	zonder*

901-1000	zorg* ‘toewijding’
901-1000	zuil*
901-1000	zullen*
901-1000	zwaard*
901-1000	zweren* ‘een eed afleggen’
908	geul*
911-948	geest* ‘grond’
918-948	bent* ‘grassoort’
918-948	bever*
918-948	broek* ‘laag drassig land’
918-948	dor*
918-948	hol* ‘leeg’
918-948	nes*
918-948	poel*
918-948	rijs*
918-948	schor* ‘aangeslibd land’
918-948	steen*
918-948	streep*
918-948	valk <LATIJN
918-948	ven*
918-948	vliet*
918-948	vroon*
918-948	zuid*
944	wierde*
948	koog*
951-1000	oord* ‘plaats, plek’
966	sloot*
970	bij* ‘insect’
972	bies* ‘plantengeslacht’
973	tol ‘doortochtgeld’ <LATIJN
976	gouw* ‘weg langs water, sloot’
976	hof* ‘omheind stuk grond’
976	kort <LATIJN
976	kreek*
976-1000	rooien*

991-1000	kruis <LATIJN
995	ban* ‘afkondiging, uitsluiting’
999	gruit*
1001-1050	amen <LATIJN
1001-1050	delf*
1001-1050	ook*

1000-1100 - Friese wetten, o.a. 17 keuren en landrechten
1000-1200 - Ontginningen in Holland en Utrecht, waardoor veel nieuwe plaatsnamen opkomen
1065 - Bisschop Willem van Utrecht maakt een pelgrimstocht naar Jeruzalem

1001-1050	werf* ‘onbebouwde ruimte rond een huis’
1001-1050	westenwind*
1001-1050	wind* ‘luchtstroming’
1001-1100	slochter*
1001-1100	wel* ‘bron’
1001-1100	wolf*
1001-1100	zout*
1001-1100	zwart*
1019-1030	aard* ‘akker’
1022	barg* ‘overdekte hooibergplaats’
1028	zwin*
1035	dijk*
1038	kot*
1040	gerecht* ‘eten in één gang’
1040	groen*
1040	nieuw*
1046	stapel*
1046	wig*
1050	berk*
1050	herfst*
1050	herfstmaand*
1050	hooi*
1050	hooimaand*
1050	kamerling
1050	lente*
1050	lentemaand*
1050	maand*
1050	spellen*
1050	weren*
1050	wiedemaand*
1050	wijs* ‘manier’
1050	winter*
1050	wintermaand*

1059	steur*
1062	waard* ‘laag liggend land’
1064	balk*
1067	duin <KELTISCH
1076-1100	leek* ‘beekje’
1076-1100	pit ‘gegraven opening met water’
1076-1100	schip* ‘vaartuig’
1080	baar* ‘draagbaar’
1080	boten*
1080	broeien*
1080	hals*
1080	helm* ‘hoofddeksel’
1080	honen* ‘smaden’
1080	krop* ‘voormaag’
1080	loon*
1080	mast* ‘paal’
1080	paling <?
1080	schaar* ‘menigte’
1080	scheen*
1080	spieden*
1080	spoor* ‘prikkel’
1080	stal(letje)*
1080	vouwstoel*
1080	wacht* ‘het waken’
1080	wachten*
1080	want* ‘handschoen zonder vingers’
1083	viertel*
1085	foreest <LATIJN
1086	maarschalk* ‘stalknecht, opperstalmeester’
1089	bos* ‘woud’
1089	dik*
1091-1100	mos* ‘plantjes’
1091-1100	spannen*
1091-1100	vilt*

1100	antwoord*
1100	bed*
1100	been* ‘onderste lichaamsdeel’
1100	beide*
1100	bevelen*

1066 - Willem van Normandië wordt koning van Engeland; in zijn gevolg zitten ook Vlamingen; vanaf dit moment tot 1700 trekt een gestage stroom Nederlandssprekende handwerkslieden naar Engeland en vestigt zich daar; het Engels kent daardoor een groot aantal Nederlandse leenwoorden
1093 - Oprichting broederschap Sint-Juliaan-der-Vlamingen te Rome
1099-1270 - Kruistochten tegen de islam om het christelijk geloof te beschermen en de heilige plaatsen in Palestina te heroveren of te behouden

1100	binden*
1100	bloem* ‘uitgebot deel van plant’
1100	boomgaard*
1100	ceder <LATIJN
1100	danken*
1100	dauw*
1100	de*
1100	deren*
1100	des te*
1100	deugd*
1100	doch*
1100	dood* ‘niet meer levend’
1100	dragen*
1100	drijven* ‘voor zich uit doen gaan’
1100	dronken*
1100	droog*
1100	druif*
1100	dus* ‘bijwoord van kwantiteit: op deze wijze, aldus’
1100	duur* ‘kostbaar’
1100	edel*
1100	een* ‘lidwoord’
1100	eerst*
1100	eigen* ‘van het subject’
1100	eren*
1100	ernst*
1100	gaarne*
1100	gang* ‘loop, wijze van gaan’
1100	gave*
1100	gebaar*
1100	geen*
1100	genoeg*
1100	geschrift

1100	gezel*
1100	gezicht* ‘het zien’
1100	gierig*
1100	grendel*
1100	groeien*
1100	haar* ‘buigbare vezels die op huid van zoogdieren groeien’
1100	hangen*
1100	heg*
1100	helen* ‘genezen’
1100	hevig*
1100	huid*
1100	jong*
1100	keizer <LATIJN
1100	klagen*
1100	kramp*
1100	kruid* ‘gewas’
1100	kruisigen
1100	kunnen*
1100	kunst*
1100	kussen* ‘zoenen’
1100	lamprei ‘kaakloze vis’ <LATIJN
1100	leed*
1100	leger* ‘ligplaats (van dier)’
1100	lezen* ‘verzamelen (bv. van aren)’
1100	lichaam*
1100	liggen*
1100	lip*
1100	list*
1100	lokken*
1100	maagd*
1100	maal* ‘valies’
1100	mare*
1100	meer* ‘bijwoord van kwantiteit’
1100	meer* ‘onbepaald telwoord’

1100	min* ‘liefde’
1100	minst*
1100	mirre <LATIJN
1100	moe*
1100	most <LATIJN
1100	nap*
1100	nest*
1100	nijd*

1100 - Leidse of Egmondse Willeram, oudste Nederlandse vertaling van het Hooglied
1100 - Oudste Nederlandstalige literaire zinnetje (*hebban olla uogala nestas hagunnan*), waarnaar een modern Gents orkest de naam ‘Olla Vogala’ heeft aangenomen

1100 nog*
1100 nood*
1100 offer
1100 olie <LATIJN
1100 palm ‘boomsoort’ <LATIJN
1100 penning <?
1100 raaf* ‘zangvogel’
1100 raden*
1100 ree*
1100 richten*
1100 rijp* ‘geschikt voor de oogst’
1100 rok*
1100 scheiden*
1100 schellen*
1100 schenken* ‘gieten’
1100 schenken* ‘geven’
1100 scheppen* ‘putten’
1100 scheren* ‘baard afsnijden’
1100 schijnen*
1100 schild*
1100 schrijven <LATIJN
1100 schuwen*
1100 smaak*
1100 smal*
1100 snijden*
1100 spoor* ‘voetindruk’
1100 sprong*
1100 sterven*
1100 stijgen*
1100 tachtig*
1100 tegel <LATIJN
1100 tortelduif
1100 vast*

1100	vat* ‘ton’
1100	venster <LATIJN
1100	vernemen*
1100	vers ‘dichtregel’ <FRANS
1100	vijg <FRANS
1100	vinger*
1100	voegen*
1100	vorderen* ‘eisen’
1100	vragen*
1100	vriend*
1100	waaien*
1100	waard* ‘de genoemde prijs hebbend’
1100	wekken*
1100	wenden*
1100	wierook*
1100	wijd*
1100	wijf*
1100	wijl* ‘tijdsverloop’
1100	wijngaard
1100	worm*
1100	zak ‘verpakkingsmiddel’ <LATIJN
1100	zalf*
1100	zestig*
1100	zin* ‘zintuig, begrip’
1100	zuigen*
1100	zulk*
1100	zuster* ‘vrouwelijk kind t.o.v. andere kinderen van dezelfde ouders’
1100	zweven*
1100-1150	band* ‘strook stof om te binden’
1101	linde*
1101-1200	bout* ‘voor- of achterpoot van een geslacht dier’
1101-1200	brasem*
1101-1200	brood*

1101-1200	bunder <ME LATIJN
1101-1200	draf* ‘afval na bierbrouwen’
1101-1200	gracht*
1101-1200	haring*
1101-1200	ijsbeen
1101-1200	kabeljauw <?
1101-1200	koren*
1101-1200	mud <LATIJN
1101-1200	schelvis*
1101-1200	stoop*
1101-1200	winkel*
1101-1200	zaag*
1102-1105	kapel ‘bedehuisje’ <LATIJN

1101 - Het huidige gebied Holland krijgt zijn naam; voorheen heette het West-Friesland, wat vanaf die tijd gereserveerd is voor het oosten van Noord-Holland

1102-1105	middel* ‘middelste deel, bv. van lichaam’
1103	veen*
1105	bast*
1105	drecht*
1108	spek* ‘vet’
1108-1121	peel*
1110	staf* ‘stok’
1111-1115	kade <KELTISCH
1112	molen <LATIJN
1115	gilde*
1116	graat*
1118	kouter <LATIJN OF FRANS
1120	krib*
1120	scheren* ‘ordenen, ketting inscheren’
1121	blauw* ‘kleurnaam’
1122	last* ‘vracht’
1125	mout*
1125-1130	gras*
1125-1150	zwet*
1130	deze*
1130	roven*
1130	top* ‘bovenstuk’
1130	wedde*
1130	zuur*
1130-1161	hond* ‘landmaat van 100 roeden’
1130-1161	hoog*
1130-1161	koud*
1130-1161	licht* ‘niet donker’
1130-1161	morgen* ‘landmaat’
1130-1161	polder*
1131	kuil* ‘holte’
1132	grauw* ‘vaalwit’
1133	groed*

1135	geer*
1135	geld* ‘onvruchtbaar (van dieren)’
1135	vorst* ‘nok van een dak’
1135	weiden*
1137	eik*
1137	schout*
1138	bord*
1138-1139	smid*
1139	sluis <LATIJN
1139	waai*
1139	zwaan*
1140	grijs*
1140	lot*
1140	smout*
1140	wel* ‘bijwoord van modaliteit: goed’
1140	wimpel*
1140-1170	klein*
1145	wisent*
1146	appel*
1146	lies* ‘plant’
1150	bunzing*
1150	rijm* ‘bevroren dauw’
1150	span* ‘lengtemaat’
1150	wrat*
1151-1157	kaag* ‘buitendijks land’
1152	blij*

1106 - Nederlandse kolonisten vestigen zich in het noordwesten van Duitsland, ten zuiden van Hamburg, waar in de dialecten tot op heden Nederlandse sporen te vinden zijn
1108 - Nederlanders vestigen zich in Pembrokeshire in het uiterste zuidwesten van Wales, waar het Pembrokeshire Dutch ontstond, een mengtaal van Nederlands en Welsh die nog in de 17de eeuw zou zijn gesproken maar waarover verder niets bekend is
1113 - Groep Hollandse kolonisten vestigt zich bij Hamburg, waar ze van de aartsbisschop veengrond krijgen ter ontginning (het latere Hollerbroek)
1125 (ca.) - Ontstaan van de Hanze, een handelsverbond, aanvankelijk gericht op Rijnland, Engeland en Frankrijk, later vooral op het Oosten

1134 - Doorbraak Zuiderzee naar de Noordzee, waardoor de West-Friezen gescheiden raken van Friesland
1150 - Nederlandse kolonisten vestigen zich in het noordoosten van Duitsland, in de streken Mecklenburg-Vorpommern en Brandenburg, waar in de dialecten tot op heden Nederlandse sporen te vinden zijn

1152	brink*
1153	munster <LATIJN
1153	vierschaar*
1155	heemraad*
1155	varken*
1155	wetering*
1156	knie*
1156	naald*
1156	rood*
1160	braambes*
1160	voeder*
1163	schuit*
1163	tijk <LATIJN
1163	walvis*
1163-1177	spil*
1165	dam*
1165	schaarde*
1165	schepen*
1165	staak*
1165	verven*
1165	weerwolf*
1165	zwad*
1169	perk <LATIJN
1170	garf, garve*
1170	gort*
1170	grienen*
1170	houw*
1170	kers* ‘kruisbloemige plant, waterkers e.d.’
1170	vaan*
1174	barnen*
1174	rus* ‘bies’
1174	veer* ‘pont’

1174	wild*
1174-1176	schaal* ‘schil’
1175	spar* ‘staak’
1176	schot* ‘belasting’
1177	licht* ‘niet zwaar’
1177-1187	groot* ‘niet klein’
1177-1187	hoek*
1177-1187	streng* ‘koord, bundel draden’
1177-1187	zomp*
1180	her*
1180	horzel*
1180	krauwen*
1181	wenken*
1181-1190	schaken* ‘een vrouw ontvoeren’
1181-1210	gemet*
1181-1210	paap <GRIEKS
1181-1220	stekel*
1182-1206	hem* ‘buitendijks land’
1185	wildernis*
1187	wiel* ‘kolk’
1188	hil*
1189	tarwe*
1191-1200	stront*
1191-1200	veter*
1197	staart*
1197	stok*
1199	ruw*
1200	als*
1200	altaar <LATIJN
1200	altoos*
1200	berichten*
1200	christen <LATIJN
1200	duiden*
1200	edoch*
1200	engel <LATIJN

1200	genezen*
1200	gerucht* ‘geluid’
1200	geschil*
1200	groeten*
1200	heerlijk*
1200	heffen*
1200	heiden*
1200	hem* ‘persoonlijk voornaamwoord’
1200	heten*
1200	hof* ‘omgeving van een vorst’
1200	klaar ‘helder’ <LATIJN
1200	klooster <LATIJN

1171 - Hendrik van Veldeke schrijft de oudste Nederlandse literaire tekst, het dichtwerk *Sente Servas* over het leven van de bisschop van Maastricht; in 1183 dicht hij de *Eneit*, de eerste Nederlandse ridderroman, waarvan alleen een Duitse vertaling bewaard is
1200 - De anonieme ridderroman *Karel ende Elegast* (bewaard in later afschrift)

1200	koster <ME LATIJN
1200	land* ‘rijk, staat’
1200	luttel*
1200	maar* ‘nevenschikkend voegwoord’
1200	missen*
1200	mogen*
1200	na*
1200	niemand*
1200	openbaar*
1200	patroon ‘beschermheilige’ <FRANS
1200	plegen*
1200	prediken <LATIJN
1200	proeven <FRANS
1200	proost ‘voorzitter van kapittel’ <FRANS
1200	rede* ‘denkvermogen’
1200	sint <FRANS
1200	tegenwoordig*
1200	turf* ‘veen als brandstof’
1200	verstaan*
1200	vrolijk*
1200	vuil*
1200	waarnemen* ‘bemerken’
1200	zien*
1201-1225	allerhande*
1201-1225	anders*
1201-1225	behagen*
1201-1225	behoeven*
1201-1225	binnen* ‘bijwoord van plaats’
1201-1225	breedte*
1201-1225	dit*
1201-1225	droef*
1201-1225	fontein <FRANS
1201-1225	graaf <ME LATIJN

1201-1225	hertog*
1201-1225	kamer ‘vertrek’ <LATIJN
1201-1225	kin*
1201-1225	korf <LATIJN
1201-1225	kroon ‘hoofdsieraad van vorsten’ <LATIJN
1201-1225	kwellen* ‘pijnigen’
1201-1225	lonen*
1201-1225	louter <DUITS
1201-1225	moeten*
1201-1225	natuur ‘aangeboren neiging’ <FRANS OF LATIJN
1201-1225	of* ‘nevenschikkend voegwoord’
1201-1225	oorlof*
1201-1225	schande*
1201-1225	schuld*
1201-1225	topaas <FRANS
1201-1225	toren <FRANS
1201-1225	verliezen*
1201-1225	wijs* ‘verstandig’
1201-1250	kussen ‘gevulde zachte zak’ <FRANS
1201-1300	breien*
1201-1300	verdagen*
1204	leeftocht*
1208-1209	beemd*
1210	deken ‘overste, hoofd’ <LATIJN
1210	heester*
1210-1226	maat* ‘afmeting’
1210-1240	boon*
1210-1240	bruin*
1210-1240	kat ‘katachtige’ <LATIJN
1210-1240	klerk <LATIJN
1210-1240	mark ‘oude munt en tot 2002 munteenheid van Duitsland en Finland’ <DUITS
1210-1240	pand ‘onderpand’
1210-1240	spiering*

1210-1240	steeg*
1210-1240	straat ‘weg’ <LATIJN
1210-1240	teerling
1210-1240	vroed*

1210-1240 - De oudste Nederlandstalige ambtelijke tekst: het register van wettelijke passeringen voor de schepenen van de Sint-Baafsheerlijkheid bij Gent
1236 - Statuten van de Gentse Leprozerij, het oudste geheel Nederlandstalige stuk
1240 - Publicatie eerste Latijns-Nederlandse woordenboek, het *Glossarium Bernense*

1212	gagel*
1212-1214	slik*
1213	hal*
1213	kraam*
1214	weer* ‘landerijen tussen twee sloten, de zogenaamde weersloten’
1215	leen*
1217	keur* ‘handvest’
1217	vaalt*
1220	roek*
1220-1240	abt <LATIJN
1220-1240	ai* ‘tussenwerpsel: uitroep van onaangename gewaarwording’
1220-1240	benedijen <LATIJN
1220-1240	beslaan* ‘bekleden, bedekken met iets’
1220-1240	bewaren*
1220-1240	boven* ‘voorzetsel’
1220-1240	breidel*
1220-1240	buiten* ‘bijwoord van plaats’
1220-1240	buiten* ‘voorzetsel’
1220-1240	burggraaf
1220-1240	cirkel <FRANS OF LATIJN
1220-1240	dertig*
1220-1240	dra*
1220-1240	duren <FRANS
1220-1240	elf* ‘telwoord’
1220-1240	elk*
1220-1240	fel <FRANS
1220-1240	fier <FRANS
1220-1240	force <FRANS
1220-1240	gauw*
1220-1240	gieten*
1220-1240	ginder*

1220-1240	gram* ‘boos’
1220-1240	grond*
1220-1240	hechten*
1220-1240	heel* ‘ongeschonden, volledig’
1220-1240	Heiland <DUITS
1220-1240	heimelijk*
1220-1240	herberg*
1220-1240	hun* ‘verbogen vorm van het persoonlijk voornaamwoord derde persoon meervoud’
1220-1240	ijzer <KELTISCH
1220-1240	kasteel <FRANS
1220-1240	kerker <LATIJN
1220-1240	kleed*
1220-1240	kopen <LATIJN
1220-1240	kreuken*
1220-1240	lachen*
1220-1240	lelijk*
1220-1240	lijf*
1220-1240	maag* ‘verwant’
1220-1240	mantel <ME LATIJN
1220-1240	mirakel <FRANS
1220-1240	moordenaar
1220-1240	nicht* ‘dochter van broer, zus, oom of tante’
1220-1240	nijgen*
1220-1240	nimmer*
1220-1240	onderling*
1220-1240	peper <LATIJN
1220-1240	rekenen*
1220-1240	ridder*
1220-1240	rijden*
1220-1240	ronken*
1220-1240	rouw*
1220-1240	schelling*
1220-1240	schenden*

1220-1240	schier* ‘bijwoord van hoedanigheid: snel, bijna’
1220-1240	schouder*
1220-1240	slag* ‘klap’
1220-1240	speer*
1220-1240	spotten* ‘de draak steken met’
1220-1240	stout* ‘vermetel, dapper’
1220-1240	strijd*
1220-1240	taal*
1220-1240	tand*
1220-1240	vazal <ME LATIJN
1220-1240	veertien*
1220-1240	vellen*
1220-1240	venijn ‘gif’ <FRANS
1220-1240	verbolgen*
1220-1240	vermaledijen
1220-1240	vis*
1220-1240	vlieten*

1220-1240	wagen* ‘riskeren’
1220-1240	wijlen* ‘overleden’
1220-1240	zemel <LATIJN
1220-1240	zijde* ‘zijkant’
1220-1240	zwaar*
1220-1240	zwager*
1220-1240	zwijn*
1223	ram* ‘mannelijk schaap’
1225	den*
1225	dille*
1225	egelantier <FRANS
1225	sleedoorn*
1225	stampen*
1225	venkel <LATIJN
1226-1250	akelei <ME LATIJN
1226-1250	alruin <DUITS
1226-1250	kervel <LATIJN
1226-1250	klaver*
1226-1250	kool ‘plantengeslacht, groente’ <LATIJN
1226-1250	lelie <LATIJN
1226-1250	look* ‘plant’
1226-1250	pastinaak <LATIJN
1226-1250	prei <FRANS
1226-1250	salie <FRANS
1226-1250	steenbreek*
1226-1250	termijn <LATIJN
1226-1250	varen* ‘plant’
1227	hek*
1227	maalschap*
1228-1349	restitueren <FRANS
1228-1349	siepel <LATIJN
1228-1349	toucheren <FRANS
1230	leveren <FRANS

1230-1231	ei* ‘vrouwelijke geslachtscel, kiem’
1230-1231	enig*
1230-1231	gereed*
1230-1231	rente <FRANS
1233	Hanze <DUITS
1233	tap*
1236	aalmoes <FRANS
1236	ader*
1236	advent <LATIJN
1236	allegaar*
1236	Ave-Maria <LATIJN
1236	avontuur <FRANS
1236	bel* ‘een schel’
1236	beneden* ‘voorzetsel’
1236	benedictie <LATIJN
1236	best*
1236	betamen*
1236	betogen*
1236	brief <LATIJN
1236	completen <LATIJN
1236	convent <FRANS
1236	credo <LATIJN
1236	dergelijk*
1236	derven*
1236	draad*
1236	eed <?
1236	effen*
1236	gans ‘geheel’ <DUITS
1236	gast*
1236	gat* ‘opening’
1236	gedogen*
1236	geheel*
1236	gemak* ‘kalmte’
1236	geschieden*
1236	getijde, getij*

1236	gewaarworden*
1236	gewagen*
1236	gewoon*
1236	half*
1236	handelen* ‘doen, behandelen’
1236	helft*
1236	hier*
1236	honderd*
1236	huwelijk*
1236	huwen*
1236	iemand*
1236	jaar*
1236	kapittel ‘bijeenkomst van kanunniken’ <LATIJN
1236	keuken <LATIJN
1236	komst*
1236	laden* ‘bevrachten, inladen’
1236	laten*
1236	letten*
1236	letter <FRANS
1236	lichten*
1236	Lichtmis

1236 linnen*

1236 macht* ‘vermogen’

1236 mede* ‘bijwoord van hoedanigheid: samen’

1236 meester <FRANS

1236 mens* ‘(m.) hoogst ontwikkelde wezen’

1236 metten <ME LATIJN

1236 middag* ‘midden van de dag’

1236 mijl <LATIJN

1236 min* ‘gering’

1236 mis ‘rooms-katholieke kerkdienst’ <LATIJN

1236 misschien*

1236 naakt*

1236 naam*

1236 namelijk*

1236 neus*

1236 noen ‘middag’ <LATIJN

1236 ontzien*

1236 Pasen <LATIJN

1236 penitentie <LATIJN

1236 pijn <LATIJN

1236 poorter

1236 priem ‘gebed’

1236 priester <LATIJN

1236 refter <LATIJN

1236 regel ‘lijn’ <LATIJN

1236 roekeloos*

1236 rond ‘bolvormig’ <FRANS

1236 sacrament <LATIJN

1236 sermoen <FRANS

1236 som ‘totaal’ <FRANS

1236 sommige*

1236	speen*
1236	spelen*
1236	spijs ‘voedsel’ <LATIJN
1236	steken*
1236	stool <LATIJN
1236	storten*
1236	te* ‘bijwoord van graad’
1236	tegader*
1236	ten*
1236	trap* ‘trede’
1236	tweevoud*
1236	twintig*
1236	verbieden*
1236	verscheiden*
1236	vesper <LATIJN
1236	vijftig*
1236	vorm <FRANS
1236	week* ‘zeven dagen’
1236	wreken*
1236	zeer* ‘bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate’
1236	ziek*
1236	zomer*
1236	zondag*
1236	zuiver <LATIJN
1236	zwijgen*
1237	baljuw <FRANS
1237	balling*
1237	bekocht
1237	borg*
1237	breken*
1237	darink*
1237	degene*
1237	dusdanig*
1237	er*

1237	gedeelte*
1237	geding*
1237	gelden*
1237	gene*
1237	gerecht* ‘rechtbank’
1237	haast ‘spoed’ <FRANS
1237	have*
1237	inheems*
1237	kist <LATIJN
1237	klok <IERS
1237	kwalijk*
1237	kwijt <FRANS
1237	kwijten, zich <FRANS
1237	neen*
1237	palm ‘binnenkant van de hand’ <FRANS OF LATIJN
1237	pond ‘oude munt, tegenwoordig munteenheid van o.a. Cyprus, Egypte, Ierland, Libanon, Malta, Soedan en Syrië’ <LATIJN
1237	schade*

1237 twist* ‘ruzie’
1237 vals <LATIJN
1237 verbeuren*
1237 vijftien*
1237 vonnis*
1237 voogd <ME LATIJN
1237 vreemd*
1237 vuist*
1237 waar* ‘bijwoord van plaats’
1237 wapen*
1237 wedden*
1237 winnen* ‘verwerven’
1237 zolder <LATIJN
1240 aanbidden*
1240 aanvaarden*
1240 aar*
1240 aartsbisschop <LATIJN
1240 abdij <ME LATIJN
1240 abeel <FRANS
1240 accent <FRANS
1240 adem*
1240 afgod*
1240 agaat <FRANS
1240 albe <LATIJN
1240 alleen*
1240 aloë <LATIJN
1240 aluin <FRANS
1240 amethist <LATIJN
1240 anijs <FRANS
1240 anker ‘gestel om schip vast te leggen’ <LATIJN
1240 antifoon <ME LATIJN
1240 apostel <LATIJN

1240 april <LATIJN
1240 arriveren <FRANS
1240 as* ‘spil’
1240 autoriteit <FRANS OF LATIJN
1240 baar* ‘golf’
1240 baard*
1240 baars*
1240 bad*
1240 bal* ‘rond voorwerp’
1240 balsem <LATIJN
1240 bank* ‘meubelstuk’
1240 baron <FRANS
1240 basilisk <LATIJN
1240 bazuin <FRANS
1240 bedevaart*
1240 bedstee*
1240 beet*
1240 begrijpen <DUITS
1240 behendig*
1240 behoren*
1240 bek <FRANS
1240 bekeuren*
1240 bekken ‘kom’ <ME LATIJN
1240 beloven*
1240 beschouwen*
1240 betekenis*
1240 beurs ‘portemonnee’ <ME LATIJN
1240 bewijzen*
1240 bezem*
1240 bezetten*
1240 bezitten*
1240 bieden*
1240 bier <LATIJN
1240 biet <LATIJN
1240 bijl*

1240	bijten*
1240	bil*
1240	bisdom
1240	blaar* ‘blaasachtige opzwelling’
1240	blaas* ‘urineblaas’
1240	blad* ‘orgaan aan takken’
1240	blaken*
1240	blaten*
1240	blazen*
1240	bleken*
1240	blind* ‘niet kunnende zien’
1240	blo*
1240	bongerd*
1240	boodschap* ‘bericht’
1240	boos* ‘slecht’
1240	boren*
1240	bot ‘laars’ <FRANS
1240	boter <LATIJN
1240	braam* ‘vrucht’
1240	braden*
1240	brand*
1240	brem* ‘plant’
1240	breuk* ‘het breken, barst’

1240 briesen*
1240 broeden* ‘op eieren zitten’
1240 bruid*
1240 bruiloft*
1240 buidel*
1240 burger <DUITS
1240 bus ‘doos, blik’ <LATIJN
1240 ceel, cedel <FRANS
1240 cel ‘klein vertrek’ <LATIJN
1240 cipres <FRANS
1240 clausule <FRANS
1240 concilie <LATIJN
1240 creatuur <FRANS OF LATIJN
1240 dagen*
1240 dageraad*
1240 dak*
1240 dans <FRANS
1240 dansen <FRANS
1240 darm*
1240 december <LATIJN
1240 decreet <FRANS
1240 deeg*
1240 deksel*
1240 dertien*
1240 deugen*
1240 dezelfde, hetzelfde*
1240 diaken ‘r.-k.: iem. die de hiërarchische wijding ontvangen heeft’ <LATIJN
1240 dief*
1240 dienst*
1240 dingen*
1240 disputeren <FRANS
1240 distel*

1240 dobbelsteen
1240 doden*
1240 doek*
1240 dol* ‘krankzinnig, dwaas’
1240 dolen*
1240 donder*
1240 donderen*
1240 donker*
1240 dons*
1240 doof*
1240 dopen*
1240 dorsten*
1240 draaien*
1240 draak <LATIJN
1240 dreigen*
1240 drogen*
1240 dromedaris <LATIJN
1240 dromen*
1240 droom*
1240 drukken* ‘duwen, zwaar liggen op’
1240 druppel*
1240 duim*
1240 dun*
1240 dunken*
1240 ebbenhout
1240 eergisteren*
1240 eg*
1240 egel*
1240 eigenlijk*
1240 eikel* ‘vrucht van de eikenboom’
1240 eiland <FRIES
1240 eisen*
1240 elleboog*
1240 els* ‘priem’
1240 emmer <LATIJN

1240	eng* ‘nauw’
1240	enten <FRANS
1240	epistel <LATIJN
1240	ergeren*
1240	erwt*
1240	etter* ‘pus’
1240	evangelie <LATIJN
1240	evangelist <FRANS
1240	even* ‘bijwoord van graad: in gelijke mate’
1240	ezel ‘paardachtige’ <LATIJN
1240	ezelin
1240	fabel <FRANS OF LATIJN
1240	fakkel <LATIJN
1240	fransoos <FRANS
1240	fundament <LATIJN
1240	galg*
1240	galjoot <FRANS
1240	gans* ‘eendachtige’
1240	gapen*
1240	geboorte*

1240 gebroeders*
1240 gebruiken*
1240 geel*
1240 geeuwen*
1240 gehoorzaam*
1240 gelaat*
1240 geleed*
1240 geleerd*
1240 gelijken*
1240 geluk*
1240 gemakkelijk* ‘op zijn gemak gesteld’
1240 gember <ME LATIJN
1240 geoorloofd*
1240 gereedschap*
1240 gerei*
1240 gerst*
1240 gerust*
1240 gesel*
1240 gestaag*
1240 getal* ‘cijfer, aantal’
1240 getouw*
1240 getuigen*
1240 geval*
1240 gevoeglijk*
1240 gewicht* ‘zwaarte’
1240 gezellig*
1240 gift*
1240 gisteren*
1240 glas*
1240 glorie <LATIJN
1240 glos <LATIJN
1240 gordel*
1240 graad <LATIJN

1240 graan <LATIJN
1240 gratie ‘goedgunstigheid, genade’ <LATIJN
1240 graveren <FRANS
1240 grijnzen*
1240 grijpen*
1240 grof*
1240 gunst*
1240 haak*
1240 haas* ‘haasachtige’
1240 harp*
1240 haven*
1240 heide*
1240 hemd*
1240 hen* ‘hoendervogel’
1240 herder*
1240 heremiet <LATIJN
1240 hersenen*
1240 heup*
1240 historie <LATIJN
1240 hitte*
1240 hoer*
1240 hof* ‘rechtbank’
1240 hol* ‘grot’
1240 hoofs*
1240 hoop* ‘verwachting’
1240 hopen*
1240 huif*
1240 hulk ‘schip’ <ME LATIJN
1240 huren*
1240 hypocriet <FRANS
1240 ibis <LATIJN
1240 iegelijk*
1240 ijs* ‘bevroren water’
1240 ivoor <FRANS
1240 ja*

1240	jacht* ‘het vervolgen van dieren’
1240	jagen*
1240	jaspis <LATIJN
1240	jeuken*
1240	jonkheer*
1240	jonkvrouw*
1240	juk*
1240	kaal*
1240	kaars <DUITS
1240	kaas <LATIJN
1240	kaf* ‘hulzen van aren’
1240	kalk <LATIJN
1240	kam*
1240	kameel <LATIJN
1240	kameleon <FRANS
1240	kamenier <ME LATIJN
1240	kamp ‘strijd’ <LATIJN
1240	kandelaar <FRANS
1240	kanker <LATIJN
1240	kanunnik <LATIJN
1240	kap ‘hoofddeksel’ <ME LATIJN
1240	kapelaan <ME LATIJN

1240 kapoen <FRANS
1240 kappen* ‘hakken’
1240 kar <LATIJN
1240 karbonkel ‘een edelgesteente’ <LATIJN
1240 kastanje <FRANS
1240 kastijden <LATIJN
1240 kauwen*
1240 kavel*
1240 kelder <LATIJN
1240 kelk ‘drinkbeker’ <LATIJN
1240 keren* ‘vegen’
1240 kerfstok*
1240 kerkhof
1240 kermis
1240 kern*
1240 kers ‘vrucht’ <LATIJN
1240 ketel <LATIJN
1240 keten ‘ketting’ <LATIJN
1240 kieken*
1240 kietelen*
1240 kiezen*
1240 klappen* ‘praten’
1240 kleinood*
1240 klink*
1240 kloof*
1240 kluwen*
1240 knecht*
1240 knielen*
1240 knoflook*
1240 knop*
1240 koekoek*
1240 koen*
1240 kok ‘die spijzen toebereidt’ <LATIJN

1240	kolf*
1240	komijn <FRANS
1240	konijn <FRANS
1240	kool* ‘verkoolde materie, steenkool’
1240	korst <LATIJN
1240	kost
1240	kous <FRANS
1240	kraai*
1240	kreeft*
1240	krekel*
1240	krenken*
1240	kristal <FRANS
1240	krocht <LATIJN
1240	kruik*
1240	kruipen*
1240	kudde*
1240	kunde*
1240	kundig*
1240	kwaad*
1240	kwaal*
1240	kwakkel <ME LATIJN
1240	kwetsen*
1240	laag* ‘niet hoog’
1240	laag* ‘hinderlaag’
1240	laars*
1240	laken* ‘textiel’
1240	lamp <FRANS
1240	landschap* ‘landstreek, landelijke omgeving’
1240	lantaarn <FRANS
1240	lat* ‘lang stuk hout’
1240	lauw*
1240	leeg, ledig* ‘vrij, werkloos, ijdel’
1240	leek ‘niet-geestelijke’ <LATIJN
1240	leer* ‘stof uit dierenhuiden’

1240	leeuwerik*
1240	leeuwin
1240	legaat ‘gezant’ <FRANS
1240	leggen*
1240	lenen*
1240	lepel*
1240	leraar
1240	les <LATIJN
1240	lessenaar
1240	lever*
1240	lieden, lui*
1240	lijk* ‘dood lichaam’
1240	lijm*
1240	lijn* ‘touw’
1240	linie <FRANS
1240	lis*
1240	long*
1240	loochenen*
1240	lood <KELTISCH
1240	louwmaand*
1240	lucht*

1240 lust*
1240 maag* ‘orgaan’
1240 maaien*
1240 maart <LATIJN
1240 malen* ‘fijnmaken’
1240 markt <LATIJN
1240 marmer <LATIJN
1240 martelaar <ME LATIJN
1240 materie <LATIJN
1240 meel*
1240 meermin*
1240 meier ‘rentmeester’ <ME LATIJN
1240 meineed <?
1240 melancholie <FRANS
1240 melden*
1240 melk*
1240 mengen*
1240 mennen <FRANS
1240 merel <LATIJN
1240 meren*
1240 merken*
1240 mes*
1240 messing
1240 mest*
1240 mesten* ‘vruchtbaar maken door bemesting’
1240 mesten* ‘vet maken (van varkens)’
1240 metaal <FRANS
1240 meten*
1240 mier*
1240 mijter <FRANS
1240 mild*
1240 mispel <FRANS

1240 moei*
1240 mogelijk*
1240 morgen* ‘de dag na vandaag’
1240 mortel <LATIJN
1240 mosterd <FRANS
1240 mot* ‘insect’
1240 mouw*
1240 mug*
1240 muil ‘paardachtige’ <LATIJN
1240 muis* ‘knaagdier’
1240 munt ‘plantengeslacht’ <LATIJN
1240 murw*
1240 muziek <FRANS
1240 naaien* ‘met naald en draad maken’
1240 naar* ‘voorzetsel’
1240 nachtegaal*
1240 nagel* ‘spijker’
1240 naken*
1240 navel*
1240 neef*
1240 neet*
1240 net* ‘visnet’
1240 niettemin*
1240 niezen*
1240 node*
1240 noden*
1240 non <LATIJN
1240 noorden*
1240 noot ‘aantekening’ <FRANS
1240 nuchter <LATIJN
1240 offerande <FRANS
1240 oksel*
1240 olifant <FRANS
1240 olijf <FRANS
1240 ons ‘gewicht’ <FRANS OF LATIJN

1240	ontbijten*
1240	oogst
1240	ooi*
1240	ooievaar*
1240	oom*
1240	oordeel*
1240	oorlog*
1240	open*
1240	organist <FRANS
1240	oven*
1240	overal*
1240	pad* ‘weg’
1240	pad* ‘kikvorsachtige’
1240	paleis <FRANS
1240	pan <ME LATIJN
1240	pap <LATIJN
1240	paradijs <LATIJN
1240	parochie <ME LATIJN

1240 pastei <FRANS
1240 pateen <FRANS
1240 patrijs <FRANS
1240 paus <LATIJN
1240 pauw <LATIJN
1240 peer ‘vrucht’ <LATIJN
1240 peinzen <FRANS
1240 pek <LATIJN
1240 pelgrim <LATIJN
1240 pelikaan <FRANS
1240 pels <ME LATIJN
1240 peluw <LATIJN
1240 perkament <FRANS
1240 persen <FRANS
1240 perzik <LATIJN
1240 peter <ME LATIJN
1240 peterselie <ME LATIJN
1240 pijnboom
1240 pijp ‘buis’ <ME LATIJN
1240 pioen <FRANS
1240 pissen <?
1240 plaag <LATIJN
1240 planeet <LATIJN
1240 plant <LATIJN
1240 planten <FRANS
1240 ploeg* ‘landbouwwerktuig’
1240 plomp* ‘log’
1240 plukken <LATIJN
1240 post ‘paal’ <LATIJN
1240 poten*
1240 praktijk <FRANS OF LATIJN
1240 prelaat <FRANS
1240 present ‘geschenk’ <FRANS

1240 presenteren <FRANS
1240 prijzen <FRANS
1240 processie <LATIJN
1240 proloog <FRANS
1240 provoost <FRANS
1240 raadsel*
1240 raap <LATIJN
1240 rat*
1240 rechter* ‘lid van een rechtbank’
1240 rechter* ‘tegenover linker’
1240 reis* ‘tocht’
1240 rekken*
1240 rennen*
1240 reuk*
1240 rib*
1240 riem ‘roeispaan’ <LATIJN
1240 rijm ‘gelijke klank’ <FRANS
1240 rijp* ‘bevroren dauw’
1240 rivier <FRANS
1240 roede* ‘twijg’
1240 roeien*
1240 roer* ‘stuur van schip’
1240 roeren*
1240 rogge <OUDSLAVISCH
1240 roken* ‘rook afgeven’
1240 rokken*
1240 roos <FRANS
1240 rooster*
1240 rups*
1240 rust*
1240 rusten*
1240 saffier <LATIJN
1240 sap*
1240 saus <FRANS
1240 schaar* ‘werktuig om te knippen’

1240	schat*
1240	schaven*
1240	schede* ‘omhulsel’
1240	scheel*
1240	scheerling*
1240	schel* ‘bel’
1240	scheppen* ‘creëren’
1240	scherf*
1240	schering*
1240	schermen*
1240	schicht* ‘pijl’
1240	schijf*
1240	schillen*
1240	schoen*
1240	schoof*
1240	school ‘onderwijsinstelling’ <LATIJN
1240	schoorsteen*
1240	schors <FRANS
1240	schotel <ME LATIJN
1240	schrede*
1240	schrift

1240 schriftuur <LATIJN
1240 schrijn <LATIJN
1240 schudden*
1240 schuilen*
1240 schuim*
1240 schutten* ‘tegenhouden’
1240 schutter*
1240 schuur*
1240 secreet ‘geheim’ <FRANS
1240 september <LATIJN
1240 sikkel ‘zeis’ <LATIJN
1240 sim <LATIJN
1240 slaap*
1240 slak* ‘weekdier’
1240 slechten*
1240 sleutel*
1240 slijk*
1240 slot* ‘sluiting, einde’
1240 sluiten*
1240 smeden*
1240 smeken*
1240 smelten*
1240 smeren*
1240 snel*
1240 spade*
1240 sparen*
1240 spartelen*
1240 spel*
1240 spiegel <ME LATIJN
1240 spin* ‘spinachtige’
1240 spinnen* ‘een draad vormen’
1240 spit* ‘braadspit’
1240 splijten*

1240	spreiden*
1240	springen*
1240	sproet*
1240	spuwen*
1240	staal* ‘metaal’
1240	stamelen*
1240	stelen*
1240	stelpen*
1240	ster* ‘hemellichaam’
1240	stiefmoeder*
1240	stiefvader*
1240	stiefzoon*
1240	stijf*
1240	stof* ‘fijne deeltjes’
1240	stoken* ‘opruien’
1240	stom*
1240	stoppel <LATIJN
1240	storm*
1240	stormen*
1240	stoten*
1240	stroom* ‘bewegende massa vloeistof’
1240	struikelen*
1240	stuk* ‘brok’
1240	subtiel <FRANS
1240	tapijt <FRANS
1240	tasten <FRANS
1240	taverne <FRANS
1240	teef*
1240	teer*
1240	telen*
1240	temmen*
1240	temperen <FRANS
1240	tent ‘tijdelijk verblijf uit licht materiaal’ <FRANS
1240	testament <LATIJN

1240	teugel*
1240	tijger <LATIJN
1240	timmeren*
1240	timmerman*
1240	tin*
1240	toernooi <FRANS
1240	tonen*
1240	toorn*
1240	torsen <FRANS
1240	toveren*
1240	traag*
1240	trekken*
1240	trog*
1240	troon <FRANS OF LATIJN
1240	troost*
1240	tuiten*
1240	tweehonderd*
1240	tweejarig*
1240	tweeling*
1240	twijfel*
1240	uil*
1240	uur <FRANS
1240	vaak* ‘slaap’
1240	vaars*

1240 vagevuur*
1240 vasten*
1240 vedel <ME LATIJN
1240 vegen*
1240 veinzen <LATIJN
1240 verdommen* ‘vervloeken’
1240 verdrieten*
1240 verkoper
1240 verraden*
1240 vers* ‘fris’
1240 verslinden*
1240 verstolen*
1240 vervaard*
1240 verzuimen*
1240 vicaris <LATIJN
1240 viervoetig*
1240 vijl*
1240 villen*
1240 violet <FRANS
1240 viool ‘plant’ <FRANS
1240 visiteren <FRANS
1240 vlas*
1240 vlecht*
1240 vleermuis*
1240 vlek*
1240 vleugel*
1240 vlieden*
1240 vlieg*
1240 vloeien*
1240 vloeken*
1240 vlok*
1240 vlotten* ‘drijven’
1240 vocaal <FRANS

1240 voeden*
1240 voeren* ‘leiden, vervoeren’
1240 volgen*
1240 volharden*
1240 volkomen*
1240 voordeel*
1240 vore*
1240 vork <FRANS
1240 vors*
1240 vorst* ‘monarch’
1240 vorst* ‘vriezend weer’
1240 vrees*
1240 vriezen*
1240 vrijen* ‘minnekozen’
1240 vroeg*
1240 vrouw* ‘mens van vrouwelijk geslacht’
1240 vullen*
1240 waar* ‘echt’
1240 waard* ‘kastelein’
1240 wakker*
1240 wal <LATIJN
1240 walgen*
1240 wandelen*
1240 wang*
1240 wankelen*
1240 warm*
1240 web* ‘netwerk van bv. spin’
1240 week* ‘zacht’
1240 weelde*
1240 weer* ‘atmosferische gesteldheid’
1240 wegen*
1240 wenen*
1240 wentelen*
1240 werf* ‘keer’
1240 werk* ‘vlasvezels’

1240	wesp*
1240	wetten*
1240	weven*
1240	wezel*
1240	wieg*
1240	wijken*
1240	wijten*
1240	wisselen*
1240	wissen*
1240	wol*
1240	worp*
1240	worst*
1240	worstelen*
1240	wortel* ‘onderste deel van gewas’
1240	wreed* ‘meedogenloos’
1240	wrijven*
1240	zaad*
1240	zaaien*
1240	zaterdag <LATIJN
1240	zeef*
1240	zeem* ‘honing’
1240	zegel <LATIJN
1240	zegen ‘visnet’ <LATIJN

1240	zeiken*
1240	zeil*
1240	zeker ‘veilig, stellig’ <LATIJN
1240	zelden*
1240	zestien*
1240	zeventig*
1240	zieden*
1240	zijde ‘textiel’ <LATIJN
1240	zitten*
1240	zogen*
1240	zondigen*
1240	zool <LATIJN
1240	zoom*
1240	zot <FRANS
1240	zucht* ‘ziekte, ziekelijke neiging’
1240	zuchten*
1240	zuipen*
1240	zwaluw*
1240	zweer*
1240	zwelgen*
1240	zwellen*
1240	zwemmen*
1240	zweten*
1240-1260	baat*
1240-1260	bezig*
1240-1260	koper <LATIJN
1240-1260	kosten <FRANS
1240-1260	munt ‘geldstuk’ <LATIJN
1240-1260	negentien*
1240-1260	zeventien*
1242	blok*
1244	kraan* ‘hijswerktuig’
1244	pak ‘bundel’ <?

1245	greppel*
1246	maal* ‘telkens terugkerend tijdstip, keer’
1246	moordwapen*
1246	uitheems*
1248	verschonen* ‘van schoon goed voorzien, mooier maken’
1248-1271	altijd*
1248-1271	gulden*
1248-1271	kant ‘zijde, rand’ <FRANS OF LATIJN
1248-1271	scholier <FRANS
1248-1271	windmolen
1249	noemen*
1249	pacht <LATIJN
1249	tussen*
1250	basilicum <LATIJN
1250	bundel*
1250	faam <FRANS
1250	generatie <FRANS
1250	ginds*
1250	harnas <FRANS
1250	held*
1250	lezen* ‘opnemen van schrift’
1250	loet*
1250	malie ‘metalen ring’ <FRANS
1250	pot ‘vaatwerk’ <LATIJN
1250	prijs <FRANS
1250	pulver <LATIJN
1250	razen*
1250	strijken*
1251	amandel <LATIJN
1251-1275	aalmoezenier <FRANS

1249 - Willem II geeft opdracht tot de bouw van de Ridderzaal in Den Haag
1250 - De *Beatrijs*, een berijming van een Marialegende, wordt door een onbekende auteur geschreven, die begint met de verzuchting: ‘Van dichten comt mi cleine bate. Die liede raden mi dat ict late’

1250 - Een zekere ‘Willem’ schrijft het dierenepos *Van den Vos Reynaerde*, waaruit de naam van de wolf, *iezegrim*, synoniem is geworden voor ‘brompot’
1250 - Nederlandse gedichten en brieven van de mystica Hadewych
1250 - De vertaling van de autobiografie van de non Beatrijs van Nazareth *Vita venerabilis ac Deo dilecte Beatricis* ‘Het leven van de heilige en door God verkoren Beatrijs’ is, voor zover bekend, de eerste vertaling van een Middelnederlandse tekst in het Latijn

1252 bos* ‘bundel’
1252 gebint*
1252 hesp*
1252 incarnatie <FRANS
1252 kog <ME LATIJN
1252 koppel ‘gordel, band’ <FRANS
1252 kuil* ‘visnet’
1252 nop*
1252 oord* ‘munt’
1252 pleit ‘vaartuig’ <?
1252 pop ‘speelgoed’ <LATIJN
1252 rijst <FRANS
1252 tobbe*
1252 voogdij
1252 weiland*
1253 beest <FRANS
1253 behoefte* ‘wat men nodig heeft, gebrek’
1253 binnen* ‘voorzetsel’
1253 boeten*
1253 cijns <LATIJN
1253 hoed*
1253 hoede*
1253 hoest*
1253 litteken*
1253 maandag*
1253 mossel <FRANS
1253 muskaat <FRANS
1253 muskadel <FRANS
1253 ruit ‘plantengeslacht’ <LATIJN
1253 sabbat <LATIJN
1253 speenvarken*
1253 suiker <FRANS
1253 wildbraad*

1254	beletten*
1254	boete*
1254	burgemeester
1254	gijzelen <KELTISCH
1254	lossen*
1254	porren*
1254	priem* ‘puntig werktuig’
1254	smart*
1254	taille <FRANS
1254	vermoeden*
1254	verrassen* ‘overrompelen’
1254	verweren, zich*
1256-1299	beschuldigen*
1256-1370	hindernis*
1257	donderdag*
1258	mergel <ME LATIJN
1258	stoep*
1259	moor*
1260	charter <FRANS
1260	delven*
1260	kennis* ‘het kennen’
1260	pint <ME LATIJN
1260	voorwaarde*
1260	woensdag*
1260-1270	boef*
1260-1270	lied*
1260-1270	malkander*
1260-1270	zeggen*
1260-1280	beer* ‘roofdier’
1260-1280	begeren*
1260-1280	bijzonder*
1260-1280	blijde <LATIJN
1260-1280	bodem*
1260-1280	gunnen*
1260-1280	houwen*

1260-1280	lid* ‘lichaamsdeel’
1260-1280	manier <FRANS
1260-1280	moord*
1260-1280	nopen*
1260-1280	overdaad*
1260-1280	sabel ‘zwart bont, sabelbont’ <OUDSLAVISCH OF OUDRUSSISCH
1260-1280	spaan* ‘afgespleten hout’
1260-1280	spriet* ‘spruit van een plant’
1260-1280	stellen*
1260-1280	storen*
1260-1280	teil
1260-1280	tuimelen*
1260-1280	weinig*
1260-1280	welkom*
1260-1280	zinken*
1261	zwerm*
1263	scharlaken <ME LATIJN
1263	vrijdag*
1263-1264	erven*
1263-1267	stellage ‘termijnaffaire’

1263-1267	straal*
1264	Vastenavond*
1265	mede* ‘drank’
1265-1270	abdis <LATIJN
1265-1270	absolutie <FRANS
1265-1270	absolveren <LATIJN
1265-1270	abstinentie <FRANS
1265-1270	ach*
1265-1270	achten*
1265-1270	advies <ME LATIJN
1265-1270	advocaat ‘rechtsgeleerde’ <LATIJN
1265-1270	afgunst*
1265-1270	amoureus <FRANS
1265-1270	apotheek <ME LATIJN
1265-1270	appetijt <FRANS
1265-1270	argument <FRANS
1265-1270	artikel ‘onderdeel van geschrift of verhandeling’ <FRANS OF LATIJN
1265-1270	audiëntie <FRANS
1265-1270	averecht*
1265-1270	baten*
1265-1270	bederven*
1265-1270	bedroeven*
1265-1270	bedrog*
1265-1270	begrip <DUITS
1265-1270	behalve*
1265-1270	behelzen*
1265-1270	bekend* ‘vermaard’
1265-1270	beklijven* ‘gedijen’
1265-1270	bekwaam*
1265-1270	belang*
1265-1270	benijden*
1265-1270	beraad*

1265-1270	berispen*
1265-1270	beschikken*
1265-1270	betrappen*
1265-1270	bevroeden*
1265-1270	bezeten*
1265-1270	blaam <FRANS
1265-1270	blameren <FRANS
1265-1270	blijken*
1265-1270	bloot*
1265-1270	boerde <FRANS
1265-1270	broos*
1265-1270	buur*
1265-1270	chirurgie <FRANS
1265-1270	chirurgijn <FRANS
1265-1270	confuus <FRANS
1265-1270	contemplatie <FRANS
1265-1270	contreien <FRANS
1265-1270	dapper* ‘flink, sterk’
1265-1270	deinzen*
1265-1270	devotie <FRANS
1265-1270	discant <ME LATIJN
1265-1270	discipline ‘tucht’ <FRANS
1265-1270	doorgronden*
1265-1270	duchten*
1265-1270	dwars*
1265-1270	dwingen*
1265-1270	eens*
1265-1270	element ‘hoofdstof, eenheid’ <FRANS OF LATIJN
1265-1270	entremets <FRANS
1265-1270	exces <FRANS
1265-1270	experiment <FRANS
1265-1270	facie <FRANS
1265-1270	fantasie <FRANS
1265-1270	feest <FRANS OF LATIJN

1265-1270	figuur <FRANS
1265-1270	fijn <FRANS
1265-1270	fout <FRANS
1265-1270	frenesie <FRANS
1265-1270	gebrek*
1265-1270	gedijen*
1265-1270	geluid*
1265-1270	genieten*
1265-1270	geronnen*
1265-1270	gestel* ‘samenstel’
1265-1270	geur*
1265-1270	goedendag* ‘tussenwerpsel: groet’
1265-1270	gracieus <FRANS
1265-1270	griffioen <FRANS
1265-1270	habijt <LATIJN
1265-1270	hagel*
1265-1270	halen*
1265-1270	hellen*
1265-1270	hen* ‘persoonlijk voornaamwoord’
1265-1270	innig*
1265-1270	instrueren <LATIJN

1265-1270	intentie <FRANS
1265-1270	jakobijn <FRANS
1265-1270	kardinaal <FRANS
1265-1270	kermen*
1265-1270	klimmen*
1265-1270	kluis ‘cel, woning van een kluizenaar’ <ME LATIJN
1265-1270	knoop*
1265-1270	kolom <FRANS
1265-1270	kommer <FRANS
1265-1270	koor ‘meerstemmige zangmelodie, zanggroep’ <LATIJN
1265-1270	kop ‘drinkgerei’ <LATIJN
1265-1270	kreet*
1265-1270	kreunen*
1265-1270	krijg*
1265-1270	krijgen*
1265-1270	krijt* ‘strijdperk’
1265-1270	krijten*
1265-1270	kuis <LATIJN
1265-1270	kwestie <FRANS
1265-1270	langzaam*
1265-1270	laven <LATIJN
1265-1270	lijden*
1265-1270	luiken*
1265-1270	mager*
1265-1270	mat ‘moe’ <FRANS
1265-1270	medicijn <LATIJN
1265-1270	melodie <FRANS
1265-1270	menen*
1265-1270	mijden*
1265-1270	minderbroeder*
1265-1270	minstreel <FRANS

1265-1270	nooit*
1265-1270	och*
1265-1270	oefenen*
1265-1270	omtrent* ‘voorzetsel’
1265-1270	onderdaan*
1265-1270	onderhevig*
1265-1270	onnozel
1265-1270	ontberen*
1265-1270	ontdaan*
1265-1270	ontfermen, zich*
1265-1270	ontgelden*
1265-1270	ontginnen*
1265-1270	onthalen*
1265-1270	ontmoeten*
1265-1270	ontspringen*
1265-1270	ontstaan*
1265-1270	ontwaken*
1265-1270	ontzetten* ‘verbijsteren’
1265-1270	ooit*
1265-1270	ootmoed <ENGELS
1265-1270	ouderdom*
1265-1270	overlijden*
1265-1270	pais, peis <FRANS
1265-1270	parament <FRANS OF LATIJN
1265-1270	pas ‘schrede’ <FRANS
1265-1270	passie ‘lijden van Christus’ <LATIJN
1265-1270	patriarch <LATIJN
1265-1270	persoon ‘individu’ <LATIJN
1265-1270	plagen
1265-1270	plicht*
1265-1270	pluim <LATIJN
1265-1270	pogen*
1265-1270	pols <LATIJN
1265-1270	portie <FRANS
1265-1270	prins <FRANS

1265-1270	prior <LATIJN
1265-1270	privilege <FRANS
1265-1270	proces ‘verloop van een zaak’ <FRANS
1265-1270	profeet <FRANS
1265-1270	profeteren <LATIJN
1265-1270	profetie <FRANS
1265-1270	profijt <FRANS
1265-1270	prooi <FRANS
1265-1270	puur <FRANS
1265-1270	rabat <FRANS
1265-1270	rapen*
1265-1270	ras* ‘snel’
1265-1270	reciteren <FRANS
1265-1270	redderen*
1265-1270	reiken*
1265-1270	relikwie <LATIJN
1265-1270	respons <FRANS
1265-1270	ruiken*
1265-1270	ruwaard <FRANS
1265-1270	sant <LATIJN
1265-1270	schamel*
1265-1270	scheur*

1265-1270	schoeien*
1265-1270	schreien*
1265-1270	seizoen <FRANS
1265-1270	serafijn <LATIJN
1265-1270	simpel <FRANS
1265-1270	slap*
1265-1270	snaar* ‘snoer’
1265-1270	soeverein ‘vorst’ <FRANS
1265-1270	speciaal <FRANS
1265-1270	spoed*
1265-1270	sponde <FRANS
1265-1270	staat ‘toestand’ <LATIJN
1265-1270	stampij
1265-1270	stokstil*
1265-1270	struik*
1265-1270	studeren <LATIJN
1265-1270	talen*
1265-1270	teen* ‘vinger van de voet’
1265-1270	tiran <FRANS
1265-1270	toeven*
1265-1270	tombe <FRANS
1265-1270	traan* ‘oogvocht’
1265-1270	trezoor <FRANS
1265-1270	tumult <FRANS OF LATIJN
1265-1270	uitermate*
1265-1270	vaardig*
1265-1270	verhalen*
1265-1270	verheugen*
1265-1270	verkeerd*
1265-1270	verkondigen*
1265-1270	verlangen*
1265-1270	verleiden*
1265-1270	vermaard*

1265-1270	verminken*
1265-1270	versagen <DUITS
1265-1270	verschijnen*
1265-1270	vete*
1265-1270	visioen <FRANS
1265-1270	vlam <FRANS
1265-1270	vleien*
1265-1270	vloer*
1265-1270	voorzaat*
1265-1270	vrek*
1265-1270	waden*
1265-1270	wee* ‘smart, tussenwerpsel ter uitdrukking van smart’
1265-1270	wezen* ‘aard, natuur’
1265-1270	winden*
1265-1270	wraken*
1265-1270	wringen*
1265-1270	zerk
1265-1270	zus*
1266	begijn <ME LATIJN
1266	november <LATIJN
1266	partij <FRANS
1266	slede, slee*
1266	strekken*
1266-1267	molenaar <ME LATIJN
1266-1268	achttien*
1266-1268	paard ‘hoefdier’ <ME LATIJN
1266-1268	rauw*
1267	frank ‘vrij’ <FRANS
1267	neven*
1267	schenkel*
1267	vesting*
1267	voorbij* ‘bijwoord van richting’
1268	duit <OUDNOOR(D)S
1268	eigendom*

1268	halm*
1268	innen*
1269	dinsdag*
1269	tempelier <FRANS
1270	betalen*
1270	betuigen*
1270	fornuis <FRANS
1270	jood <LATIJN
1270	juni <LATIJN
1270	lepelaar
1270	makelaar
1270	makreel <FRANS
1270	mei <LATIJN
1270	mol* ‘insectenetend zoogdier’
1270	schilder*
1270	spoelen*
1270	statuut <FRANS
1270	steiger*
1270	vink*
1270	zalm <LATIJN
1270-1290	barmhartig <DUITS
1270-1290	barsten*
1270-1290	hop* ‘scharrelaarachtige’

1270-1290	niets*
1270-1290	verwaand*
1270-1290	zadel <OUDSLAVISCH
1271	singel ‘(weg langs de buitenzijde van een) stadsgracht’ <FRANS
1271	watermolen
1271-1272	karwei <FRANS
1271-1272	kerel*
1271-1272	tempel <LATIJN
1272	anderhalf*
1272	bernage <FRANS
1272	bont ‘veelkleurig’ <LATIJN
1272	divers <FRANS
1272	gebeuren*
1272	gehucht*
1272	katoen <FRANS
1272	klepel*
1272	om* ‘voorzetsel’
1272	pluvier <FRANS
1273	bastaard <FRANS
1273	vervangen*
1273	windas <OUDNOOR(D)S
1274	Kerstmis
1274	obligeren <FRANS
1274	paar ‘stel, koppel’ <LATIJN
1274	park ‘beplant (jacht)terrein’ <FRANS
1275	lozen*
1275	tak*
1275-1276	nochtans*
1276	arglist*
1276	belfort <FRANS
1276	doksaal <ME LATIJN
1276	kegel*

1276	mondig*
1276	olm <FRANS
1276	stelt*
1276	uitvaart*
1276-1300	aker <ME LATIJN
1276-1300	angel*
1276-1300	arresteren <FRANS
1276-1300	bakken* ‘braden’
1276-1300	bekommeren
1276-1300	bescheiden*
1276-1300	bijna*
1276-1300	blasfemeren <LATIJN
1276-1300	concordantie <ME LATIJN
1276-1300	confirmeren <FRANS
1276-1300	consacreren <LATIJN
1276-1300	convers <FRANS
1276-1300	corrigeren <FRANS
1276-1300	fraai <FRANS
1276-1300	gedaante*
1276-1300	gesp*
1276-1300	gezusters*
1276-1300	goedertieren*
1276-1300	graal <FRANS
1276-1300	inwendig <DUITS
1276-1300	jolijt <FRANS
1276-1300	justitie <FRANS
1276-1300	kaneel <FRANS
1276-1300	ketter <FRANS
1276-1300	kloppen*
1276-1300	martelen
1276-1300	moeite*
1276-1300	overtollig <?
1276-1300	promoveren <LATIJN
1276-1300	reserveren <FRANS
1276-1300	schrijden*

1276-1300	slank*
1276-1300	speuren*
1276-1300	staren*
1276-1300	sterling <ENGELS
1276-1300	streven*
1276-1300	veeg*
1276-1300	vermaken* ‘anders maken’
1276-1300	visie <LATIJN
1276-1300	vollen <LATIJN
1276-1300	zodanig*
1277	besteden*
1277	eenparig*
1277	el*
1277	goot*
1277	koelte*
1277	kom*
1277	konterfeiten <FRANS
1277	koord <FRANS
1277	kuip <LATIJN
1277	lijst* ‘rand’
1277	los* ‘niet gebonden’
1277	naad*
1277	nering*

1277	pond ‘gewichtseenheid’ <LATIJN
1277	principaal <FRANS
1277	raam*
1277	saai ‘weefsel’ <FRANS
1277	venten
1277	vouwen*
1278	dubbel <FRANS
1278	garen* ‘draad’
1278	hangijzer
1278	pleit ‘rechtsgeding, geschil’ <FRANS
1278	standaard ‘voetstuk’ <FRANS
1279	hoen*
1279	kauw*
1279	oktober <LATIJN
1279	vangen*
1279	woonachtig*
1280	baas*
1280	beuren*
1280	bol* ‘rond voorwerp’
1280	daar* ‘onderschikkend voegwoord’
1280	haver*
1280	menigte*
1280	paneel ‘beschot’ <FRANS
1280	plaat ‘plat stuk’ <FRANS
1280	spelt*
1280	verpachten
1280	victualie <FRANS OF LATIJN
1280-1287	laan*
1280-1287	snip* ‘steltloper’
1280-1287	zijl*
1280-1290	pannenkoek
1280-1290	rol <FRANS
1281	accorderen <FRANS

1281	appelleren <FRANS
1281	bul* ‘stier’
1281	conditie ‘voorwaarde, toestand’ <FRANS
1281	laat*
1281	loyaal <FRANS
1281	paaien ‘tevredenstellen’ <FRANS
1281	present ‘aanwezig’ <FRANS
1281	reet* ‘nauwe opening’
1281	sticht*
1281	verkwikken*
1281	zuring*
1281-1282	gaaf* ‘ongeschonden’
1281-1282	gevangenis*
1282	belijden*
1282	boedel*
1282	borgtocht*
1282	brik* ‘(gebroken) baksteen’
1282	hostie <LATIJN
1282	invloed <DUITS
1282	oranje <FRANS
1282	Pinksteren <LATIJN
1282	salaris
1283	hoop* ‘stapel (dingen), massa (mensen of dieren)’
1283	mening*
1284	baken <FRIES
1284	bandijk*
1284	beker <LATIJN
1284	brouwen* ‘bier bereiden’
1284	diegene*
1284	erfgenaam <?
1284	kreupel*
1284	page <FRANS
1284	plank <FRANS
1284	punt ‘stip’ <LATIJN

1284	schouw* ‘bezichtiging’
1284	spijker*
1284	stijl ‘verticale paal’ <LATIJN
1284	tegen*
1284	wieden*
1284-1285	bom ‘stop, spon’ <?
1284-1285	brouwer*

1280 - ‘Kokerulle’ te Ieper, gewapende opstand van de (textiel)ambachtsgilden tegen de rijke burgers; ‘kokerille’ was het wachtwoord van de opstandelingen, en is een klanknabootsend woord dat eigenlijk ‘zingend langs straat gaan’ betekent

1285 achtereen*
1285 ah*
1285 ajuin <LATIJN
1285 albast <LATIJN
1285 ander* ‘onbepaald voornaamwoord’
1285 arend*
1285 armborst
1285 astrologie <LATIJN
1285 astronomie <LATIJN
1285 ba, bah*
1285 bak ‘kom, trog’ <FRANS
1285 banier <FRANS
1285 belagen*
1285 belemmeren*
1285 beneden* ‘bijwoord van plaats’
1285 beschutten*
1285 bespieden*
1285 bestieren*
1285 bevallen* ‘behagen’
1285 bezijden*
1285 bezuren*
1285 bijbel <LATIJN
1285 bloem* ‘fijn gezift meel’
1285 blond <FRANS
1285 blussen*
1285 boei ‘band’ <LATIJN
1285 boezem*
1285 bokking*
1285 bosschage <FRANS
1285 boven* ‘bijwoord van plaats’
1285 broek* ‘kledingstuk’
1285 cherubijn <LATIJN
1285 compassie <FRANS

1285 conclusie <FRANS
1285 crucifix <ME LATIJN
1285 cureren <FRANS
1285 dalen*
1285 desgelijks*
1285 destructie <FRANS
1285 discipel <FRANS
1285 dorsen*
1285 drachtig*
1285 dreef*
1285 drek*
1285 duwen*
1285 dwarrelen*
1285 elkaar, elkander*
1285 ellende*
1285 ergens*
1285 falen <FRANS
1285 farao <LATIJN
1285 filosofie ‘wijsbegeerte’ <FRANS
1285 firmament <LATIJN
1285 fruit <FRANS
1285 gebeente*
1285 geboomte*
1285 gelag*
1285 gelofte*
1285 gemoed*
1285 genot*
1285 geometrie <LATIJN
1285 geschut*
1285 geslacht* ‘familie’
1285 gevecht*
1285 gevolg* ‘personen die iem. begeleiden’
1285 gewaad*
1285 godvruchtig*
1285 gordijn <FRANS

1285	gulzig <FRANS
1285	hars <DUITS
1285	hengsel*
1285	hiel*
1285	hoedanig*
1285	hoofd* ‘leider’
1285	ijken <LATIJN
1285	ijzen*
1285	instrument <FRANS OF LATIJN
1285	janken*
1285	juichen*
1285	kaak* ‘deel van skelet waarin tanden en kiezen zitten’
1285	kan* ‘pot’
1285	kanteel <FRANS
1285	kapiteel <LATIJN
1285	klinken* ‘luiden’
1285	komeet <FRANS OF LATIJN
1285	koorts*

1285 koriander <FRANS
1285 kraaien*
1285 kruim*
1285 kruk* ‘handvat’
1285 laag* ‘hoeveelheid die ergens tussen of boven ligt’
1285 langs* ‘bijwoord van richting’
1285 legioen <FRANS
1285 lijnwaad*
1285 logeren <FRANS
1285 loods ‘schuur’ <FRANS
1285 luid*
1285 luipaard <FRANS
1285 luis*
1285 maal* ‘maaltijd’
1285 maaltijd*
1285 mand*
1285 mank <LATIJN
1285 manna <LATIJN
1285 mat ‘kleed van biezen e.d.’ <LATIJN
1285 meent*
1285 menigeen*
1285 middernacht*
1285 misbaar*
1285 monster ‘gedrocht’ <FRANS
1285 naast* ‘bijwoord van plaats’
1285 naast* ‘voorzetsel’
1285 nauw*
1285 nigromantie <ME LATIJN
1285 noot* ‘vrucht’
1285 omtrent* ‘bijwoord van hoedanigheid’
1285 ontbreken*
1285 onthouden* ‘niet vergeten’

1285 ontzetten* ‘bevrijden’
1285 onversaagd
1285 onvoorzien*
1285 onweer*
1285 opdat*
1285 opperman*
1285 opschorten
1285 ornament <LATIJN
1285 overhand*
1285 paal ‘stuk hout’ <LATIJN
1285 passage ‘doorgang’ <FRANS
1285 pen, pin <LATIJN
1285 peul*
1285 pilaar <ME LATIJN
1285 plaats <FRANS
1285 plas*
1285 plein <FRANS
1285 portaal ‘deurnis, gang’ <FRANS
1285 prieel <FRANS
1285 puist*
1285 purgeren <FRANS
1285 purper <LATIJN
1285 raken*
1285 ram* ‘stormram’
1285 ramp*
1285 rand* ‘kant’
1285 rank* ‘stengel van klimplant’
1285 regenboog*
1285 reiger*
1285 reu <?
1285 reus*
1285 riem* ‘leren band’
1285 rijzen*
1285 roef*
1285 rollen <FRANS

1285	rot ‘rij militairen van opzij gezien’ <FRANS
1285	rots <ME LATIJN
1285	ruisen*
1285	sabel ‘zwart (in de heraldiek)’
1285	sacreren <FRANS
1285	sacrificie <LATIJN
1285	Satan <LATIJN
1285	schaamte*
1285	schemeren*
1285	scheut* ‘loot’
1285	schieten* ‘snel bewegen’
1285	schil*
1285	schofferen <FRANS
1285	slaaf <ME LATIJN
1285	slepen*

1285 slijten*
1285 sluipen*
1285 snaar* ‘schoondochter’
1285 sneven*
1285 spenen*
1285 splinter*
1285 spons ‘zwam’ <FRANS
1285 spruiten*
1285 steil*
1285 stelling* ‘stellage’
1285 stillen*
1285 suffen*
1285 synagoge <LATIJN
1285 tabernakel <LATIJN
1285 tal*
1285 tang* ‘gereedschap’
1285 tas* ‘stapel’
1285 tichel
1285 tinne*
1285 ton ‘vat’ <ME LATIJN
1285 totdat*
1285 trouwen*
1285 twijn*
1285 verdoemenis*
1285 versieren
1285 verwarren*
1285 vieren ‘feesten’ <LATIJN
1285 vin*
1285 vinnig*
1285 vlerk* ‘vleugel’
1285 vlijt*
1285 vluchten*
1285 voer* ‘wagenvracht’

1285	vrezen*
1285	vuren <OUDNOOR(D)S
1285	waar* ‘koopwaar’
1285	waarschuwen*
1285	wankel*
1285	weg* ‘verdwenen’
1285	weleer*
1285	welven*
1285	wens*
1285	wicht*
1285	wiel* ‘rad’
1285	woeker*
1285	zelfs*
1285	zeloot <FRANS
1285	zenuw*
1285	zetel*
1285	zodat*
1285	zorg* ‘ongerustheid’
1285	zweep*
1285	zwerk*
1285-1286	azijn <FRANS
1285-1286	kabel <FRANS
1285-1286	karper*
1285-1286	kwart <FRANS
1285-1286	stellage ‘houten verhoging’
1286	blaasbalg*
1286	boenen*
1286	dicht* ‘nauw aaneensluitend’
1286	dol* ‘roeipen’
1286	dozijn <FRANS
1286	duig <ME LATIJN
1286	foelie ‘zaadmantel van de muskaatnoot’ <LATIJN
1286	handschoen*
1286	hanteren <FRANS

1286	harder*
1286	juli <LATIJN
1286	proef <FRANS
1286	room*
1286	snoek*
1286	snoer*
1286	taai*
1286	touw*
1286	vadem*
1286	vracht*
1286	wijting*
1286-1343	gezamenlijk*
1287	aard* ‘geaardheid’
1287	aas* ‘lokspijs, voedsel’
1287	allemaal*
1287	barbeel <ME LATIJN

1287 - Publicatie van het eerste encyclopedische werk over de natuur, *Der naturen bloeme* door Jacob van Maerlant, de ‘vader van alle Dietse dichters’, tevens auteur van o.a. de *Rijmbijbel* en de wereldgeschiedenis *Spieghel historiael*

1287 bassen*
1287 beer* ‘mannetjesvarken’
1287 bei ‘bes’ <FRANS
1287 berin*
1287 beseffen*
1287 blank*
1287 bloesem*
1287 boa ‘slang’ <LATIJN
1287 borstel* ‘stijve haren van varkens e.d.’
1287 bot* ‘beenvis’
1287 brak* ‘hondensoort’
1287 buffel <FRANS
1287 bult*
1287 centenaar <LATIJN
1287 cicade <LATIJN
1287 corrumperen <LATIJN
1287 das* ‘marterachtige’
1287 dek*
1287 diamant <ME LATIJN
1287 doffer*
1287 dolfijn <FRANS
1287 dooien*
1287 dooier*
1287 dop*
1287 droesem*
1287 duiken* ‘onder water gaan’
1287 dwaas*
1287 eekhoorn*
1287 eenhoorn*
1287 ekster*
1287 ever*
1287 fantoom <FRANS
1287 fazant <FRANS

1287 fluim <FRANS

1287 formeren <FRANS

1287 fret ‘marterachtige’ <FRANS

1287 gaai <FRANS

1287 genetkat

1287 gevogelte*

1287 gewis*

1287 gier* ‘roofvogel’

1287 giervalk <OUDNOOR(D)S

1287 glad*

1287 gloeien*

1287 gom <FRANS

1287 grein ‘korrel’ <FRANS

1287 grootte*

1287 haat*

1287 harpoen <FRANS

1287 hauw*

1287 havik*

1287 heen*

1287 hermelijn <ME LATIJN

1287 hoef*

1287 hoon*

1287 huilen*

1287 ijsvogel*

1287 juweel <FRANS

1287 karbonkel ‘negenoog, grote puist’ <LATIJN

1287 keet* ‘schuur’

1287 kieviet*

1287 klank*

1287 knauwen*

1287 koel*

1287 koken <LATIJN

1287 kooi <LATIJN

1287 koraal ‘poliepenskelettenmassa’ <LATIJN

1287	kouten*
1287	kraan* ‘kraanvogel’
1287	krab*
1287	kraken*
1287	krijsen*
1287	krimpen*
1287	kul ‘testikel’ <LATIJN
1287	kwikzilver*
1287	laken* ‘afkeuren’
1287	lauwer <LATIJN
1287	loof*
1287	lynx <LATIJN
1287	magneet <FRANS OF LATIJN
1287	manen* ‘nekhaar’
1287	mauwen*
1287	meeuw*
1287	merg*
1287	mijt* ‘spinachtige’
1287	milt*
1287	minder*
1287	mist*
1287	modder*

1287 moeilijk*
1287 muil* ‘bek’
1287 muizen*
1287 mul*
1287 nadat*
1287 nagel* ‘hoorn op laatste voet- en handkootjes’
1287 neffens*
1287 netel*
1287 nier*
1287 noot ‘muzieknoot’ <FRANS
1287 nootmuskaat <FRANS
1287 oester <LATIJN
1287 oever*
1287 om* ‘bijwoord van plaats’
1287 ongans*
1287 onguur*
1287 ooglid*
1287 ouder*
1287 overspel*
1287 papegaai <FRANS
1287 parel <FRANS
1287 piepen*
1287 pijpen ‘fluiten’ <LATIJN
1287 pikken* ‘stelen’
1287 pip <LATIJN
1287 plat <FRANS
1287 poeder <FRANS
1287 poëet <FRANS
1287 poot ‘been’ <LATIJN
1287 populier <FRANS
1287 pos*
1287 pyriet

1287 rek*
1287 robijn <ME LATIJN
1287 roest*
1287 roet*
1287 rog*
1287 roten*
1287 rotten*
1287 saffraan ‘specerij’ <FRANS
1287 saffraan ‘gele kleur’ <FRANS
1287 salamander <FRANS
1287 sardonyx <LATIJN
1287 scepter <FRANS OF LATIJN
1287 schelp*
1287 schollevaar*
1287 school ‘schare, groep’
1287 schorpioen <FRANS
1287 schuiven*
1287 schuren <ME LATIJN
1287 serpent <FRANS OF LATIJN
1287 sirene <FRANS
1287 slaken* ‘losmaken’
1287 slijm*
1287 slijpen*
1287 smoren*
1287 snavel*
1287 soelaas <FRANS
1287 specht*
1287 spreeuw*
1287 spreuk*
1287 stremmen*
1287 strooien*
1287 stropen* ‘villen’
1287 struis(vogel)
1287 stumper(d)*
1287 tam*

1287	teder*
1287	teug*
1287	toer ‘kunststukje’ <FRANS
1287	torsie <LATIJN
1287	triangel <FRANS
1287	tronk <FRANS
1287	uitnemend*
1287	urine <FRANS OF LATIJN
1287	vaal*
1287	vertrekken*
1287	vet* ‘weefsel tussen vlees’
1287	vlaag* ‘plotselinge windstoot’
1287	vlet*
1287	vlo*
1287	vlucht* ‘het vliegen’
1287	vlug*
1287	voedsel*
1287	voedster*
1287	vogelen*
1287	voorzienigheid*
1287	walm*
1287	wennen*

1287	wielewaal*
1287	wilg*
1287	windei*
1287	wolvin*
1287	wouw*
1287	wrang*
1287	zeekoe*
1287	zeug*
1287	zier*
1287	zode*
1287	zog*
1287-1288	mulder <LATIJN
1288	balg*
1288	bedrag*
1288	berm*
1288	dading*
1288	groot* ‘munt’
1288	rozijn <FRANS
1288	schoenmaker*
1288	taxeren <FRANS
1288	teen* ‘twijg’
1288	vacht*
1288	vlies*
1288	voorts*
1288	zeep*
1288	zuivel*
1289	augustus <LATIJN
1289	etmaal*
1289	mijnheer*
1289	rechten* ‘een rechterlijke uitspraak doen’
1289	weigeren*
1289	wis* ‘zeker’
1290	akkoord <FRANS

1290	balie <FRANS
1290	blozen*
1290	casseren <FRANS
1290	cautie <FRANS
1290	del* ‘duinvallei’
1290	dringen*
1290	gloed*
1290	jouw*
1290	klieven*
1290	knagen* ‘kleine stukjes afbijten’
1290	kuipen
1290	memorie <FRANS
1290	moedernaakt*
1290	notaris <LATIJN
1290	schelen*
1290	temptatie <FRANS OF LATIJN
1290	verdwijnen*
1291	beleid*
1291	bliek*
1291	penant <FRANS
1291	tas* ‘buidel’
1291	trouw*
1291-1292	vereffenen*
1291-1292	vermogen*
1291-1300	bezant <ME LATIJN
1291-1300	castreren <FRANS
1291-1300	evangeliseren <FRANS
1291-1300	hovaardig*
1291-1300	liefde*
1291-1300	Messias <LATIJN
1291-1300	nooddruft*
1291-1300	ontvankelijk*
1291-1300	opinie <FRANS
1291-1300	parabel <FRANS
1291-1300	pelgrimage <FRANS

1291-1300	term <FRANS
1291-1300	titel <FRANS
1291-1300	vergeefs*
1291-1300	visitatie <FRANS
1291-1300	volstaan*
1291-1300	voorwaar*
1291-1300	wurgen, worgen*
1291-1300	zijgen*
1292	beroep* ‘appèl, herziening van vonnis aan hogere rechter vragen’

1288 - Slag bij Woeringen (Wörringen bij Keulen), waar hertog Jan I van Brabant Reinout van Gelre verslaat en Limburg annexeert
1289 - West-Friezen tot aan Texel onderworpen aan Holland
1290 (ca.) - Eerste Italiaanse bankiers in Zuidelijk Nederlandse steden

1292	declaratie <FRANS
1292	defensie <LATIJN
1292	dispensatie <FRANS
1292	jegens*
1292	pens <FRANS
1292	ruig*
1292-1293	gegoed*
1292-1293	piek ‘lans’ <FRANS
1293	bedrijf* ‘beroepswerkzaamheid’
1293	bordeel <FRANS
1293	getuigenis*
1293	januari <LATIJN
1293	kanselier <FRANS
1293	sprot*
1293	zeehond*
1294	balans ‘weegschaal’ <FRANS
1294	exaltatie <FRANS
1294	feit <FRANS
1294	fraude <FRANS
1294	passeren <FRANS
1294	prent <FRANS
1294	respijt <FRANS
1294	schraag*
1294-1300	gareel <FRANS
1295	celebreren <LATIJN
1295	gewijsde*
1295	kopie <FRANS
1295	proces ‘rechtsgeding’ <FRANS
1296	betamelijk*
1296	houweel <FRANS
1296	paars ‘kleurnaam’ <FRANS
1296	proosdij
1296-1297	schiften* ‘sorteren’

1297	datum <LATIJN
1297	hinder*
1297	kater ‘mannetjeskat’
1297	tabbaard, tabberd <FRANS
1298	begeerte*
1298	betichten*
1298	sprokkelmaand
1299	achterstallig*
1299	administratie <FRANS
1299	besogne <FRANS
1299	executie ‘uitvoering’ <FRANS
1299	kampen
1299	mitsgaders*
1299	sommeren <FRANS
1299	verbintenis*
1299	zeker ‘onbepaald voornaamwoord’
1299-1356	bestand* ‘wapenstilstand’
1300	affaire <FRANS
1300	bekend* ‘kennende’
1300	betijen*
1300	billijk*
1300	bles*
1300	bont ‘pelswerk’ <LATIJN
1300	confessie <FRANS
1300	delicieus <FRANS
1300	gezind*
1300	hoorn* ‘blaasinstrument’
1300	jaloers <FRANS
1300	jaloezie ‘afgunst’ <FRANS
1300	kassei <FRANS
1300	keus*
1300	knikken* ‘het hoofd heen en weer bewegen’
1300	koek*
1300	koffer <FRANS

1300	kozen
1300	kruien* ‘een kruiwagen voortduwen’
1300	liefkozen ‘lief spreken’
1300	lijster*
1300	luit <FRANS
1300	melken*

1299-1356 - Holland en Zeeland onder het Henegouwse huis
1300 - Melis Stoke, de eerste Hollandse schrijver, beschrijft in zijn *Rijmkroniek* de geschiedenis van het graafschap Holland
1300 - Vlaanderen wordt bij het Franse kroondomein gevoegd
1300 (ca.) - Uitvinding van de leesbril

1300	mijt* ‘muntje’
1300	misericorde <FRANS
1300	morren*
1300	motet <FRANS
1300	nevel*
1300	ocharm*
1300	onraad*
1300	openen*
1300	piment <FRANS
1300	rad* ‘wiel’
1300	schaduw*
1300	schorsen <FRANS
1300	serge <FRANS
1300	sibbe*
1300	stoof*
1300	universiteit <LATIJN
1300	verklappen*
1300	wanneer* ‘onderschikkend voegwoord’
1300	wetenschap*
1300	wingerd
1300-1393	moedwil*
1301-1325	bereid* ‘gereed’
1301-1325	feniks <LATIJN
1301-1325	grief <FRANS
1301-1350	abstinent <FRANS
1301-1350	autoriseren <FRANS
1301-1350	bijt*
1301-1350	brandewijn
1301-1350	hak* ‘landbouwwerktuig’
1301-1350	haken*
1301-1350	hommel*
1301-1350	huig*
1301-1350	karnemelk*

1301-1350	kijven*
1301-1350	knoest*
1301-1350	kompaan <FRANS
1301-1350	legitiem <FRANS
1301-1350	likdoorn*
1301-1350	queeste <FRANS
1301-1350	snees*
1301-1350	vermeien, zich
1301-1350	vilein <FRANS
1301-1350	warmte*
1301-1400	abominabel <FRANS
1301-1400	achterklap*
1301-1400	beduiden*
1301-1400	bewegen*
1301-1400	daveren*
1301-1400	diepte*
1301-1400	duiken* ‘bukken’
1301-1400	duizelen*
1301-1400	dwerg*
1301-1400	fistel <FRANS
1301-1400	gelid* ‘gewricht’
1301-1400	godsdienst*
1301-1400	hagedis*
1301-1400	ham* ‘achterbout van varken’
1301-1400	hinken*
1301-1400	kapittelen <ME LATIJN
1301-1400	klis*
1301-1400	kluizenaar
1301-1400	kneden*
1301-1400	krijt ‘kalk’ <LATIJN
1301-1400	kuchen*
1301-1400	lamprei ‘jong konijn’ <FRANS
1301-1400	last* ‘hinder’
1301-1400	maas*
1301-1400	oorsprong*

1301-1400	portier ‘deurwachter’ <FRANS
1301-1400	schennis*
1301-1400	schrikkeljaar*
1301-1400	sikkel ‘munt, gewicht’ <LATIJN
1301-1400	sport* ‘trede van ladder’
1301-1400	sprinkhaan*
1301-1400	venijn ‘boosaardigheid’ <FRANS
1301-1400	voorspoed*
1301-1400	vruchtbaar
1302	nikker* ‘boze watergeest, duivel’
1302	pestilentie <FRANS

1302 - Brugse Metten: Wie het schibbolet ‘Scilt ende vrient’ niet kan uitspreken, wordt als Leliaert (aanhanger van de Franse koning) herkend en vermoord (in WO II gebruikte men ‘Scheveningen’ als schibbolet)

1302	schaal* ‘schotel’
1302	stof ‘materie’ <FRANS
1302	taart <FRANS
1303	evenknie*
1305	valeriaan
1305-1370	kaan* ‘stukje uitgebraden spek’
1306	goedendag* ‘middeleeuwse knots’
1308-1346	arrest <FRANS
1311	arbeidsloon*
1312	gading*
1314	houtvester
1315	barnsteen <NEDERDUITS
1317	haam*
1317	huik <FRANS
1317	ladder*
1317	lassen*
1317	schouw* ‘boot’
1317	tralie <FRANS
1317	wambuis <FRANS
1318	letsel*
1318	rede* ‘ankerplaats’
1318	sedert* ‘voorzetsel’
1318-1319	korset <FRANS
1319	vak* ‘begrensd deel’
1320	beitel*
1320	rector <LATIJN
1320	vergiffenis*
1320	verschalken*
1321	wanneer* ‘bijwoord van tijd’
1322	regeren <LATIJN
1323	merk*
1323	vestigen*
1324-1341	dobbelen

1324-1341	driest*
1324-1341	huur*
1324-1341	kerstenen <LATIJN
1324-1341	primo <LATIJN OF ITALIAANS
1324-1341	vaak* ‘bijwoord van tijd: dikwijls’
1325	gesteente*
1325	mat ‘in het schaakspel vastgezet’
1325	sultan <FRANS
1326-1350	deken* ‘beddek’
1327	bof* ‘kinderziekte’
1327	deernis*
1327	degelijk*
1327	makkelijk*
1327	plooi <FRANS
1327	wade*
1328	waarborg*
1329	vernielen*
1329	verrichten*
1330	alleluja <LATIJN
1330	anker ‘inhoudsmaat’ <ME LATIJN
1330	bout ‘metalen staaf” <LATIJN
1330	gruis*
1330	ha*
1330	haha*
1330	harmonie <FRANS
1330	heugen*
1330	hullen*
1330	inspiratie <FRANS
1330	jou*
1330	koor ‘deel van kerkgebouw’ <LATIJN
1330	krakeling*
1330	kwee <LATIJN
1330	leest* ‘schoenvorm’
1330	loog* ‘oplossing van soda’
1330	made* ‘larve’

1302 - Guldensporenslag bij Kortrijk: het Vlaamse voetleger overwint het veel sterker geachte Franse ruiterleger; na de slag worden de gulden sporen opgeraapt en aan het gewelf van de Kortrijkse Lievevrouwekerk opgehangen
1325-1328 - Jan van Boendale schrijft het leerdicht *Der leken spieghel*, met o.a. een eerste proeve van een poëtica in het Nederlands
1329-1573 - Friese oorkonden

1330	meter ‘doopmoeder’ <ME LATIJN
1330	obediëntie <FRANS
1330	onder* ‘bijwoord van plaats’
1330	pis <?
1330	provincie <LATIJN
1330	rampspoed*
1330	rijgen*
1330	specerij <FRANS
1330	theologie <LATIJN
1330	trechter <LATIJN
1330	vaart* ‘snelheid’
1330	vallei <FRANS
1330	verkwisten*
1330	voorspellen*
1330	wei*
1330-1332	dijkgraaf
1331	funderen <FRANS
1331	galantine <FRANS
1331	nabuur*
1332	constructie <FRANS
1332	maanziek*
1333	ontvreemden*
1336	twijg*
1336-1339	appèl <FRANS
1336-1339	bruisen*
1336-1339	floers <FRANS
1336-1339	fluweel <FRANS
1336-1339	gouverneur <FRANS
1336-1339	vijver <FRANS
1337	monster ‘proefstuk’ <FRANS
1337	verlet*
1337-1382	juist <FRANS
1338	poos <FRANS

1338	toets ‘proef’ <FRANS
1338	versperren*
1339	drijven* ‘op een vloeistof liggen’
1339	vermiljoen <FRANS
1339-1345	beugel*
1339-1345	gors* ‘buitendijks land’
1339-1345	partikel <LATIJN
1339-1345	pont <LATIJN
1340	adder*
1340	gebit*
1340	geraamte* ‘raamwerk’
1340	kaak* ‘schandpaal’
1340	konfijten
1340	looien*
1340	schaken ‘schaakspelen’
1340	schakeren
1340	smeulen*
1340	tuit*
1340-1350	baan* ‘weg’
1340-1350	goochelen <?
1340-1350	heraut <FRANS
1340-1350	kampioen <FRANS
1340-1350	radbraken*
1340-1350	schavot <FRANS
1340-1350	smijten*
1340-1350	tintelen* ‘prikkelen’
1340-1350	zeis*
1340-1350	zweren* ‘etteren’
1342	betoog*
1342	kleermaker*
1342	schram* ‘kras’
1342	slip* ‘afhangend deel van een kledingstuk’
1342	spleet*
1342	stropen* ‘roven’

1343	reaal <SPAANS
1343	stel* ‘onderstel’
1343-1344	barbier <FRANS
1343-1344	bruinvis*
1343-1344	deel* ‘plank, vloer’
1343-1344	hoes <FRANS
1343-1344	livrei <FRANS
1343-1344	marter <FRANS
1343-1344	melaats
1343-1344	ziekte*
1343-1345	beschuit <FRANS
1343-1345	kruiwagen*
1343-1345	schepel*
1343-1346	blaar* ‘bles, witte plek op het voorhoofd van dieren’
1343-1346	buffet <FRANS
1343-1346	derrie*
1343-1346	gier ‘vloeibare mest’ <FRIES
1343-1346	haren*
1343-1346	hennep <SCYTHISCH OF THRACISCH

1343-1346	kerf*
1343-1346	metselaar
1343-1346	raster ‘lat, hekwerk’ <?
1343-1346	rij*
1343-1346	schoor*
1343-1346	stand* ‘gesteldheid’
1343-1346	vlijen*
1343-1371	klakkeloos*
1344	annuleren <FRANS
1344	klei*
1344	steel*
1345	deliberatie <FRANS
1345	jurisdictie <FRANS
1345	patrimonium <LATIJN
1345	verstand*
1345	zavel <LATIJN
1346	karpet <FRANS
1346	kleppen*
1346	neerslachtig*
1346	schol* ‘beenvis’
1346-1349	loodgieter
1346-1548	modderen*
1348	aanminnig*
1348	barbaar <FRANS
1348	bestemmen*
1348	dienaar
1348	heersen <DUITS
1348	iets*
1348	kneuzen*
1348	minzaam <DUITS
1348	ontluiken*
1348	opper* ‘stapel hooi’
1348	pollepel

1348 stuwen*
1348 vonk*
1348 vreugde*
1350 aanvangen*
1350 aas ‘bij kaartspel’ <FRANS
1350 acht* ‘aandacht’
1350 achterban*
1350 armee <FRANS
1350 azuur <FRANS
1350 baldakijn <FRANS
1350 bang* ‘angstig’
1350 bejegenen*
1350 beklijven* ‘(bij)blijven’
1350 bereiken*
1350 bes* ‘kleine vrucht’
1350 bestel*
1350 blaffen*
1350 blazoen <FRANS
1350 braken* ‘vlas breken’
1350 buks, buksboom <DUITS
1350 cement <FRANS
1350 consistorie ‘r.-k.: vergadering van kardinalen’ <LATIJN
1350 daas* ‘onwijs’
1350 degraderen <FRANS
1350 dekken* ‘beschermen (met schild en fig.)’
1350 del* ‘slet’
1350 dicht ‘gedicht’
1350 dichten <LATIJN
1350 draven*
1350 dressoir <FRANS
1350 dus* ‘nevenschikkend voegwoord’
1350 eenvoudig*
1350 eksteroog*
1350 fa ‘muzieknoot’

1350	galei <FRANS
1350	geelzucht*
1350	geenszins*
1350	geil*
1350	geneugte*
1350	gewrocht*
1350	glinsteren*
1350	goddank*
1350	gooien*
1350	grieven
1350	gruwel*

1349 - Pestepidemie
1350 - De mysticus en leerling van de Duitser Meister Eckhart, J. Ruusbroec, schrijft *Die cierheit der gheesteliker brulocht* (De schoonheid van de geestelijke bruiloft)
1350 (ca.) - Eerste leerboekjes Frans-Nederlands

1350 haard*
1350 hakken*
1350 heien*
1350 hiërarchie <ME LATIJN
1350 hort
1350 hymne <FRANS
1350 interpretatie <FRANS
1350 jak ‘kiel, kort jasje’ <FRANS
1350 jasmijn <FRANS
1350 kans <FRANS
1350 kapittel ‘hoofdstuk’ <LATIJN
1350 kazuifel <ME LATIJN
1350 keel ‘rood (in de heraldiek)’ <FRANS
1350 kei*
1350 kerven*
1350 kijken*
1350 klant <FRANS
1350 klinken* ‘vastslaan’
1350 kop ‘hoofd’
1350 koppelen <FRANS
1350 kraag*
1350 kruin <LATIJN
1350 kruisen ‘een kruis doen vormen, snijden’
1350 kuur ‘geneeswijze’ <LATIJN
1350 la ‘muzieknoot’
1350 lans <FRANS
1350 lavendel <ME LATIJN
1350 lekker*
1350 lengte*
1350 lessen*
1350 limiet <FRANS
1350 lispelen*
1350 luier*

1350 mals*
1350 markies ‘adellijke titel’ <FRANS
1350 mars ‘korf van marskramer’ <LATIJN
1350 medelijden <DUITS
1350 meneer*
1350 mi ‘muzieknoot’
1350 min* ‘zoogster’
1350 mooi <?
1350 muiterij
1350 muur* ‘plant’
1350 naarstig*
1350 nee*
1350 nek*
1350 nors*
1350 nummer <FRANS
1350 o*
1350 okkernoot
1350 onverholen*
1350 oortje*
1350 orde <FRANS
1350 orgel
1350 overhoop*
1350 part <FRANS
1350 partuur <FRANS
1350 passen ‘afpassen’
1350 penseel <FRANS
1350 perceel <FRANS
1350 pik* ‘houweel’
1350 pimpernel <FRANS
1350 presentatie <FRANS
1350 primaat <FRANS
1350 privaat ‘particulier’ <LATIJN
1350 rechtvaardig*
1350 rede* ‘wat men zegt’
1350 reden*

1350	riek*
1350	roosten*
1350	ruïne <FRANS
1350	sacristie <LATIJN
1350	schaffen <DUITS
1350	schampen <FRANS
1350	schateren*
1350	schreef*
1350	seculier <FRANS
1350	senator <LATIJN
1350	servituut <LATIJN
1350	smaad*
1350	snood*
1350	sol ‘muzieknoot’
1350	soort <FRANS
1350	sotternie
1350	spaan* ‘gereedschap’
1350	speld <LATIJN
1350	spitten*

1350 staal ‘monster’ <FRANS
1350 stadhouder*
1350 stam*
1350 stappen*
1350 steenoud*
1350 steven*
1350 stoken* ‘laten branden’
1350 striem*
1350 stronk*
1350 strop <LATIJN
1350 student <LATIJN
1350 studie <LATIJN
1350 stug*
1350 stuip*
1350 stuiven*
1350 substantie <LATIJN
1350 sukkelen*
1350 tevoorschijn*
1350 tieren* ‘razen’
1350 tieren* ‘gedijen’
1350 tomen*
1350 tra*
1350 transmigratie <FRANS
1350 treuren <DUITS
1350 tribuut <FRANS
1350 trompet <FRANS
1350 uiterlijk*
1350 vergallen*
1350 vergen*
1350 vervelen*
1350 vizier ‘helmklep’ <FRANS
1350 voelen*
1350 voldaan*

1350	vondeling*
1350	welig*
1350	wellen* ‘opborrelen’
1350	wellust <DUITS
1350	werven* ‘verwerven’
1350	winnen* ‘overwinnaar zijn’
1350	woelen*
1350	wroeten*
1350	wrongel*
1350	ze*
1350	zeen*
1350	zever*
1350	zicht* ‘soort zeis’
1350	zucht* ‘sterke uitademing’
1350-1384	boog* ‘gebogen constructie’
1350-1384	lint <?
1350-1384	onverlet*
1350-1385	buis ‘leiding’ <FRANS
1350-1420	abel <FRANS
1351	bol* ‘rond’
1351	bot* ‘knop’
1351	cataract <LATIJN
1351	consolideren <FRANS
1351	dikte*
1351	driehoek*
1351	gauwdief*
1351	gedrocht*
1351	hijgen*
1351	hutsen*
1351	inkt <FRANS
1351	jujube <FRANS
1351	kamfer <FRANS
1351	kamille <FRANS
1351	kandeel <ME LATIJN
1351	kapitein ‘scheepsgezagvoerder’ <FRANS

1351	karwij <FRANS OF LATIJN
1351	keutel*
1351	klier* ‘vochtafscheidend orgaan’
1351	langs* ‘voorzetsel’
1351	lavement <FRANS
1351	lies* ‘plooi tussen onderlijf en bovenbeen’
1351	mierik
1351	molesteren <FRANS
1351	nachtschade*
1351	oorwurm*
1351	pellen
1351	pil ‘geneesmiddel’ <LATIJN
1351	planen
1351	puilen*
1351	pupil ‘oogappel’ <FRANS
1351	rabarber <ME LATIJN
1351	reutelen*
1351	roof*
1351	schulp*
1351	schurft*
1351	slinken*

1351	snot*
1351	snuiven*
1351	sober <FRANS
1351	spalk*
1351	spatel <ME LATIJN
1351	speeksel*
1351	speling*
1351	vatten*
1351	vitriool <FRANS
1351	vlegel ‘lange stok, dorsvlegel’ <LATIJN
1351	walken*
1351	wasem*
1351	waterzucht*
1351	weerlicht*
1351-1375	eb*
1351-1400	aamborstig*
1351-1400	altereren <FRANS
1351-1400	andijvie <ME LATIJN
1351-1400	apostille <FRANS
1351-1400	asem*
1351-1400	bekennen* ‘gemeenschap hebben’
1351-1400	beleg* ‘insluiting van een vesting’
1351-1400	bevrijden*
1351-1400	bewind*
1351-1400	biest*
1351-1400	breeuwen*
1351-1400	cider <FRANS
1351-1400	compromis <FRANS
1351-1400	dag ‘ponjaard, korte degen’ <FRANS
1351-1400	dors <OUDNOOR(D)S
1351-1400	draf* ‘gang van een paard’
1351-1400	druk*
1351-1400	elft*

1351-1400	enkel* ‘voetgewricht’
1351-1400	enkel* ‘alleen, enig in zijn soort’
1351-1400	fingeren <LATIJN
1351-1400	fles*
1351-1400	fluit <FRANS
1351-1400	fret ‘boortje’ <FRANS
1351-1400	genereren <LATIJN
1351-1400	haperen*
1351-1400	karn*
1351-1400	klateren*
1351-1400	kriek
1351-1400	kroniek <FRANS
1351-1400	limoen <FRANS
1351-1400	loftuiting*
1351-1400	mandement <FRANS OF LATIJN
1351-1400	mede* ‘meekrap’
1351-1400	moed*
1351-1400	moerbei
1351-1400	motief ‘beweegreden’ <FRANS
1351-1400	naasten*
1351-1400	ochtend*
1351-1400	pand ‘gebouw’
1351-1400	pen ‘schrijfgereedschap’ <LATIJN
1351-1400	rechten* ‘rechtbuigen’
1351-1400	rits <DUITS
1351-1400	schaars <FRANS
1351-1400	schalmei <FRANS
1351-1400	slikken*
1351-1400	spaak*
1351-1400	spruit* ‘loot’
1351-1400	tonijn <FRANS
1351-1400	verenigen*
1351-1400	verwelken*
1351-1400	wiegen*
1351-1400	zwijm*

1353	affirmeren <FRANS
1353	commissaris <ME LATIJN
1353	excuseren <FRANS
1354	kraan* ‘tap aan een vat’
1354	middelbaar*
1356	procuratie <FRANS
1357	beheren*
1357	gade*
1357	hardnekkig*
1357	kluit*
1357	luisteren*

1356-1433 - Holland onder het Beierse huis

1357	nabij* ‘bijwoord van plaats’
1357	romp*
1357	sarren <DUITS
1357	schikken*
1357	schromen*
1357	sprokkelen*
1357	stulpen*
1358	deputeren <FRANS
1358	hun* ‘bezittelijk voornaamwoord’
1358	muiten
1358	plek*
1360	allooi <FRANS
1360	kolven*
1360	mediteren <FRANS
1360	metselen
1360	nijpen*
1360	pinakel <FRANS
1360	plataan <FRANS
1360	rei <FRANS
1360	schijten*
1360	verdienste*
1360	wegge, weg*
1361	doos ‘kartonnen omhulsel’
1361	rancune <FRANS
1361	taxatie <FRANS
1361	verbijsteren*
1361	verlof*
1361-1362	kruid* ‘specerij’
1361-1362	kwitantie <LATIJN
1361-1362	papier <FRANS
1361-1425	inhibitie <FRANS
1364	stutten*
1364	velg*

1364-1365	kast <DUITS
1364-1365	maatschap*
1365	divisie <FRANS
1366	relaxatie <LATIJN
1366	schopstoel*
1366	stikken* ‘naaien’
1366	stokvis*
1367	eendracht*
1367	tekenen* ‘schilderen’
1367	test ‘kom’ <LATIJN
1367-1372	kram*
1367-1372	snoeien*
1368	stop <LATIJN
1368	strand*
1368	voltrekken*
1368	wrak* ‘onbruikbaar voer- of vaartuig’
1369	florijn <FRANS
1370	bark <FRANS
1370	brie <FRANS
1370	duister*
1370	griffel <ME LATIJN
1370	het* ‘lidwoord’
1370	kiel* ‘boezeroen’
1370	kwetsuur <FRANS
1370	rochelen*
1370	schop*
1370-1378	absentie <LATIJN
1370-1378	acquit <FRANS
1370-1378	certificeren <ME LATIJN
1370-1378	collationeren <FRANS
1370-1378	commissie ‘vertrouwelijke opdracht’ <FRANS
1370-1378	committeren <LATIJN
1370-1378	compareren <FRANS
1370-1378	concluderen <LATIJN

1370-1378	defloratie <FRANS
1370-1378	favorabel <FRANS
1370-1378	fundatie <FRANS
1370-1378	kwantiteit <FRANS
1370-1378	moveren <LATIJN
1370-1378	obligatie <FRANS
1370-1378	repliceren <LATIJN
1370-1378	revocatie <FRANS
1370-1378	surplus <FRANS
1370-1378	suspensie <LATIJN
1371	plak* ‘muntstuk’
1371	zwengel*
1371-1378	weerga*
1371-1423	grein ‘gewichtje’ <FRANS
1372	plunderen*
1372	volmacht*
1373	beieren*
1373	muts <ME LATIJN
1373	salpeter <ME LATIJN
1373-1376	pijl <LATIJN
1374	onkosten
1374-1394	kaatsen <FRANS
1374-1394	vroedvrouw*

1375	bouwen* ‘het land bewerken’
1375	remedie <LATIJN
1375	stoet ‘optocht’ <?
1375	verf*
1376	februari <LATIJN
1376	schakel*
1376	volwassen*
1376	vrijwaren*
1376-1384	achterhoede*
1376-1389	kraak ‘schip’ <FRANS
1376-1400	erkennen <DUITS
1376-1400	gerief*
1376-1400	gesternte*
1376-1400	griend*
1376-1400	hamel*
1376-1400	hazewind*
1376-1400	hop* ‘klimplant’
1376-1400	inborst*
1376-1400	kak
1376-1400	kanaal <FRANS
1376-1400	kruit*
1376-1400	laatstleden*
1376-1400	lam* ‘verlamd’
1376-1400	mijn ‘plaats waar kolen, ertsen opgegraven worden’ <FRANS
1376-1400	monsteren
1376-1400	omnipotent <LATIJN
1376-1400	orthografie <FRANS
1376-1400	plecht <ME LATIJN
1376-1400	rukken*
1376-1400	takel*
1376-1400	terug*
1376-1400	toorts <FRANS

1376-1400	vloot* ‘samen varende schepen’
1376-1400	vloot* ‘tobbetje, kuipje’
1376-1400	voeren* ‘van binnen bekleden’
1376-1400	zwijmen*
1377	klomp* ‘kluit, klont’
1377	plag*
1377	restant <FRANS
1377	sardine <FRANS
1377-1378	gelei <FRANS
1377-1378	koet*
1377-1378	lei ‘gesteente’ <KELTISCH
1377-1378	pruim <GRIEKS
1377-1378	rund*
1377-1378	schelf*
1377-1378	slopen*
1377-1378	spinazie <FRANS
1377-1378	voorn*
1378	menie <LATIJN
1378	spiritueel <FRANS
1378	taling*
1379	nergens*
1379	signeren <FRANS
1380	leproos ‘melaats, aan lepra lijdend’ <LATIJN
1380	loket
1380	ontwerpen*
1380	riool <FRANS
1380	rist <?
1380	rumoer <FRANS
1380	stuiver*
1380	woerd* ‘mannetjeseend’
1380-1420	flambouw <FRANS
1380-1420	nestel*
1380-1420	oblie <FRANS
1380-1425	dialoog <FRANS

1381	slop*
1381	vaceren <LATIJN
1382	frank ‘oude muntnaam, tot 2002 munteenheid van o.a. Frankrijk en België’ <FRANS
1383	fuik*
1383	tweedracht*

1379 - Geert Groote laat zich tot diaken wijden en trekt langs de steden met boetepreken, waardoor hij velen tot inkeer brengt; uit zijn volgelingen, de Moderne Devoten, ontstonden de Broeders en Zusters van het Gemene Leven en de Congregatie van Windesheim
1382 - Slag bij Westrozebeke: Filips van Artevelde sneuvelt en het Vlaamse leger wordt verslagen door de Fransen

1383-1474	wort*
1383-1474	wrak* ‘met gebreken’
1384	laveren <FRANS
1384	ramen*
1384	riem ‘hoeveelheid papier’ <SPAANS
1384	wis* ‘teen, twijg, strobos’
1384-1407	blik* ‘vertind dun plaatstaal’
1384-1407	borstwering*
1384-1407	dreg <ENGELS
1384-1407	drevel*
1384-1407	kompas <FRANS
1384-1407	kozijn ‘raamwerk’ <FRANS
1384-1407	lamenteren <FRANS
1384-1407	matras <FRANS
1384-1407	vernis <FRANS
1384-1428	mik <LATIJN
1385	veiling*
1389	kolk*
1389	taks ‘vastgestelde hoeveelheid’ <FRANS
1390	actie <LATIJN
1390	ballast <NEDERDUITS
1390	boot <?
1390	gerucht* ‘praatje’
1390	goedkoop
1390	pik ‘teerproduct’ <LATIJN
1390	schoppen* ‘met de voet treffen’
1390-1407	mijn* ‘afslag’
1390-1460	kamelot <FRANS
1390-1460	kwakzalver*
1390-1460	prik* ‘kaakloze vis’
1390-1460	winde* ‘windas’
1391	alias <LATIJN
1391	contract <FRANS OF LATIJN

1391	pensionaris <ME LATIJN
1391-1392	marge <FRANS
1391-1392	revenuen <FRANS
1391-1400	kennis* ‘persoon die men kent’
1392	controle ‘inspectie’ <FRANS
1392	missaal <ME LATIJN
1392	procurator <LATIJN
1393	devoot <FRANS
1393-1402	genoegen*
1393-1402	geslacht* ‘sekse’
1393-1402	omhelzen*
1393-1402	onhebbelijk <DUITS
1393-1402	paragraaf <FRANS
1393-1402	raar <FRANS
1393-1402	stijl ‘wijze van uitdrukken’ <FRANS
1394	kaarten
1395	eindigen*
1395	mismoedig*
1395	schol* ‘drijvend stuk ijs’
1395	specificeren <ME LATIJN
1396	content ‘tevreden’ <FRANS
1397	kandij <FRANS
1397	kapel ‘vlinder’
1397	protectie <FRANS OF LATIJN
1397	register <ME LATIJN
1397	talk* ‘vet van dieren (o.a. voor kaarsen gebruikt)’
1398	conventie <FRANS
1399	erfenis*
1399	gelegenheid*
1399	levendig*
1399	tabel <LATIJN
1400	allerlei
1400	bereid* ‘genegen’
1400	continueren <FRANS

1383-1408 - W. van Hildegaersberch treedt als bekendste Nederlandse ‘sprokespreker’ op en draagt eigen en andermans gedichten voor
1384 - Vlaanderen onder het Bourgondische huis
1387 - Willem I van Gelre komt in botsing met Frankrijk doordat hij Brabantse kastelen inneemt; hij schoffeert de koning van Frankrijk doordat hij hem een uitdagingsbrief schrijft op papier in plaats van op perkament, zoals het hoort

1400	geboefte*
1400	generlei
1400	grimmig*
1400	heller <DUITS
1400	ingewand*
1400	klap*
1400	krabben*
1400	krans <DUITS
1400	legeren*
1400	mededogen*
1400	noteren <FRANS
1400	patroon ‘ontwerp’ <FRANS
1400	prangen*
1400	protesteren <FRANS
1400	recupereren <FRANS
1400	stomp* ‘niet scherp’
1400	strak* ‘niet plooiend, star’
1400	talent ‘natuurlijke gave’
1400	talent ‘geldswaarde’ <LATIJN
1400	tekst <FRANS
1400	tred*
1400	vernuft <DUITS
1400	voederen*
1400	vuilnis*
1400	wederwaardigheid*
1400-1401	wulk <ENGELS
1400-1434	foelie ‘bladmetaal’ <LATIJN
1400-1434	folie <LATIJN
1400-1434	karaat <FRANS
1400-1450	kombuis <?
1401	karsaai <ENGELS
1401	steng*
1401	vennoot*

1401-1423	veilig*
1401-1425	bedwelmen*
1401-1425	blaas* ‘bobbel’
1401-1425	chaos <LATIJN
1401-1425	dame ‘vrouw’ <FRANS
1401-1425	doorluchtig*
1401-1425	laf*
1401-1425	oorzaak <DUITS
1401-1425	vuns*
1401-1450	almanak <ME LATIJN
1401-1450	apert <LATIJN
1401-1450	artsenij <DUITS
1401-1450	beslag*
1401-1450	bikken* ‘hakken’
1401-1450	booswicht*
1401-1450	collier <FRANS
1401-1450	desem*
1401-1450	dollen*
1401-1450	doppen*
1401-1450	gedwee*
1401-1450	gek*
1401-1450	gematigd*
1401-1450	grazen*
1401-1450	haast ‘bijwoord van hoedanigheid: bijna, weldra’ <FRANS
1401-1450	honk*
1401-1450	hop* ‘inham’
1401-1450	iezegrim*
1401-1450	klikken*
1401-1450	kosmografie <FRANS
1401-1450	kuiken*
1401-1450	notabel <FRANS
1401-1450	nuttigen*
1401-1450	pier* ‘worm’
1401-1450	prikkelen*

1401-1450	prinses <FRANS
1401-1450	ros ‘paard’ <DUITS
1401-1450	scherm*
1401-1450	snorken*
1401-1450	steevast*
1401-1450	straf* ‘stijf, krachtig’
1401-1450	terpentijn <FRANS
1401-1450	verluchten*
1401-1450	vulkaan <LATIJN

1400 (ca.) - Het haringkaken maakt langer bewaren van vis en dus langere zeevaarten mogelijk; de uitvinding wordt, waarschijnlijk ten onrechte, aan Willem Beukelsz. toegeschreven
1400-1600 - Rederijkers, die naar Frans voorbeeld ingewikkelde versvormen gebruiken en veel Franse leenwoorden overnemen

1401-1450	wikken*
1401-1450	zwichten*
1401-1500	banen*
1401-1500	besmeuren*
1401-1500	bezigen*
1401-1500	blanc-manger <FRANS
1401-1500	bril
1401-1500	buurt*
1401-1500	dadel <FRANS
1401-1500	femel <FRANS
1401-1500	flauw <FRANS
1401-1500	geschiedenis*
1401-1500	gezag*
1401-1500	gijzelaar
1401-1500	heining*
1401-1500	jurist <ME LATIJN
1401-1500	ketting
1401-1500	molm*
1401-1500	nou*
1401-1500	pok*
1401-1500	schaaf*
1401-1500	spuiten*
1401-1500	tinctuur <LATIJN
1401-1500	tong* ‘beenvis’
1401-1500	voorjaar*
1404	absent <FRANS
1404	avegaar*
1404	distribueren <FRANS
1404	scharen*
1404	wedervaren*
1405-1422	weduwnaar
1406	beuken*
1406	heus* ‘hoffelijk’

1406	keilen*
1406	nobel ‘munt’ <ENGELS
1406	puik*
1406	schrappen*
1406-1448	botje*
1407	hetzij*
1407	ploegpaard
1407	reef*
1407	rot* ‘bedorven’
1407-1432	buis ‘haringschuit’ <FRANS
1407-1432	conserven <FRANS
1407-1432	derwaarts*
1407-1432	machtigen*
1407-1432	spouwen*
1408	natie <FRANS
1408	participeren <FRANS
1408-1414	stip*
1409	braspenning <?
1409	huidig*
1409	las*
1409	oppositie <FRANS
1409	reder*
1409	treffen*
1410	aars*
1410	abel spel
1410	abuis <FRANS
1410	bevestigen*
1410	broeder* ‘geestelijke’
1410	geletterd
1410	grinniken*
1410	klutsen*
1410	kwinkslag*
1410	luistervink*
1410	meerder*
1410	mistroostig*

1410	polsen <LATIJN
1410	rank* ‘slank’
1410	sedert* ‘onderschikkend voegwoord’
1410	sier <FRANS
1410	toon <FRANS
1410	valkenier <FRANS
1410	vormsel
1410	wortel* ‘groente’
1410	wriemelen*
1410	zicht* ‘het zien’
1411	repliek <FRANS
1412	dobber*
1412	dribbelen* ‘met kleine passen lopen’

1407 - De eerste poldermolen wordt neergezet, een windmolen die voor bemaling gebruikt wordt in de laaggelegen kustgebieden
1412 - Dirc Potter publiceert *Der minnen loep*, een leerdicht over vier soorten liefde

1412	verstellen*
1413	boekweit*
1413	pooier
1413	toffel
1413	traan* ‘visolie’
1414	parket ‘afgeperkte ruimte’ <FRANS
1414	plakkaat <FRANS
1415	blakeren*
1415	vlag*
1415	vlassen*
1415	zengen*
1416	ambassadeur <FRANS
1416	pretenderen <FRANS
1416	vorsen <DUITS
1417	veil*
1419	believen*
1420	aardig* ‘bekoorlijk, mooi’
1420	ervaren <DUITS
1420	gruwen*
1420	hark*
1420	keuter*
1420	kolder ‘leren harnas’ <ME LATIJN
1420	krassen <DUITS
1420	linze <DUITS
1420	ondanks*
1420	prop*
1420	singulier <FRANS
1420	steunen* ‘stutten’
1420	wen*
1420	zeelt <?
1420-1421	zeem ‘zeemleer’ <FRANS
1421	meug*
1421	oliesel

1421	zwachtel*
1422	trekpaard
1423	schoren*
1423-1473	compenseren <FRANS
1424	beugelen*
1424	klootschieten*
1424	libel ‘schotschrift’ <FRANS
1425	kegelen*
1425	kroes ‘drinkbeker’ <?
1425	nederlaag <DUITS
1425	stijg*
1425-1430	nazaat*
1427	baal <FRANS
1427	ontrieven*
1427	petitie <FRANS
1428	mijt ‘zorgvuldig opgestapelde hoop hooi of stro’ <LATIJN
1429	hellebaard*
1429	kreng ‘aas’ <FRANS
1429	lid* ‘deksel’
1429	lommerd <FRANS
1429	onthouden* ‘niet geven’
1429	praam <NEDERDUITS
1429	schorten <LATIJN
1429	smoken*
1430	aandacht <DUITS
1430	ben <FRANS
1430	pijler <LATIJN
1430	stofferen <FRANS
1430	waggelen*

1420 - Zigeuners in de Lage Landen
1421 - Door de St.-Elisabethsvloed ontstaat de Biesbosch
1425 - Jan van Eyck gaat naar het Bourgondische hof en wordt voorman van de ‘Vlaamse primitieven’, zoals in de 19de eeuw de eerste schildersschool uit de Nederlanden genoemd werd
1425 - Leuven eerste universiteit in de Lage Landen

1427 - Thomas a Kempis schrijft *De Navolging van Christus*, het meest verspreide middeleeuwse literaire werk; aan hem worden de uitspraken toegeschreven: ‘Homo proponit, sed deus disponit’ (de mens wikt maar God beschikt), ‘Sic transit gloria mundi’ (zo vergaat de heerlijkheid der wereld), en ‘In angello cum libello’ (in een hoekje met een boekje)
1430 - Brabant onder het Bourgondische huis

1431-1436	mevrouw*
1432	sturen*
1432-1468	contributie <FRANS
1432-1468	bijkans
1432-1468	krabbelen*
1432-1468	nar <DUITS
1432-1468	submissie <LATIJN
1433	affectie <FRANS
1433	schap*
1433	vormen ‘het vormsel toedienen’
1434	diadeem <FRANS
1434-1436	endeldarm*
1434-1436	griezelen*
1434-1436	pijnigen
1434-1436	sterkte*
1434-1436	trillen*
1434-1436	uier*
1435	staande*
1435	thans*
1435-1500	gewelf*
1436	aaneen*
1436	kust <FRANS
1436	ploeg* ‘groep mensen’
1436	spijt <FRANS
1436-1443	hoewel*
1436-1523	sintel <DUITS
1437	kuit* ‘visseneitjes’
1437	rapaille <FRANS
1437	reinigen*
1437	repeteren <FRANS
1437	schim*
1437	sissen*
1437	snappen*

1437 snateren*
1437 spruit* ‘kind’
1437 steekpenning <?
1437 streng* ‘niet toegeeflijk’
1437 strompelen*
1437 tegenspoed*
1437 tol* ‘speelgoed’
1437 tor*
1437 traktaat <LATIJN
1437 vent* ‘kerel’
1437 viezevazen*
1437 vreten*
1438 botten*
1438 fok* ‘voorzeil’
1438 Moedermaagd*
1438 schip* ‘deel van kerkgebouw’
1438 solderen <FRANS
1439 leunen*
1439 pomp ‘praal’ <FRANS
1439 schrapen*
1440 afgrijzen*
1440 bod*
1440 boor* ‘werktuig om gaten te maken’
1440 dievegge
1440 grommen*
1440 grondel*
1440 heinde*
1440 hengel*
1440 kies* ‘maaltand’
1440 kwijl*
1440 lekken* ‘niet dicht zijn’
1440 lier ‘snaarinstrument’ <FRANS OF LATIJN
1440 lui*
1440 medicus <LATIJN
1440 ogief <FRANS

1440	praten*
1440	proberen ‘beproeven’ <LATIJN
1440	pronken*
1440	regent <FRANS
1440	restaureren <FRANS
1440	scheet*
1440	schoot* ‘kledingstuk’
1440	velen*
1440	vermits*
1440	wethouder*
1441	buskruit
1441	oksaal
1442	concipiëren <LATIJN
1442	hitsig <DUITS
1442	schort*

1433 - Holland en Zeeland onder het Bourgondische huis

1443	moderatie <FRANS
1443	puin <?
1443-1451	ettelijke <DUITS
1443-1451	passer
1444	brevet <FRANS
1444	kween*
1444	relaas
1444	sloop*
1444	verzamelen <DUITS
1444-1450	hak* ‘hiel’
1445	achterwaarts*
1445	aftrekken* ‘in de wiskunde: verminderen’
1445	arrestatie <FRANS
1445	beschadigen*
1445	beurt*
1445	bijvallen*
1445	branden*
1445	bukken*
1445	correctie <FRANS
1445	gammel*
1445	onverhoeds*
1445	puts
1445	spint* ‘buitenste jaarringen van bomen’
1445	voorbij* ‘voorzetsel’
1445	wortel* ‘in de wiskunde’
1445-1455	haai <OUDNOOR(D)S
1445-1455	koot*
1446	legende <FRANS
1446	tanen ‘bruinen’
1446	zult*
1447	adel <DUITS
1447	gemelijk*
1447	ruit ‘scheef vierkant’

1448	absenteren, zich <FRANS
1448	refrein <FRANS
1448	tarbot <FRANS
1449	conclaaf <FRANS
1449	ratificeren <ME LATIJN
1450	afscheid*
1450	begaafd*
1450	begrafenis*
1450	bul ‘oorkonde’ <LATIJN
1450	canon <LATIJN
1450	college <FRANS
1450	droefenis*
1450	excellent <FRANS
1450	expeditie ‘verzending van goederen’ <FRANS
1450	expireren <FRANS
1450	gang* ‘doorloop, overdekte weg’
1450	gevel*
1450	gevoel*
1450	grijsaard
1450	halster*
1450	innerlijk <DUITS
1450	inprenten
1450	inventaris
1450	kikken*
1450	klip*
1450	landen*
1450	lankmoedig*
1450	lijken*
1450	matigen*
1450	medestander*
1450	meesterknecht
1450	omheinen*
1450	opnieuw*
1450	poken*

1450	roer* ‘geweer’
1450	secreet ‘schijthuis’
1450	sluimeren*
1450	smakken* ‘smijten’
1450	strelen*
1450	struweel <FRANS
1450	tafereel <FRANS
1450	tornen*
1450	verbreiden*
1450	verguizen*
1450	vlaag* ‘opwelling’
1450	wafel*
1450	zwavel*
1450-1500	illumineren <FRANS
1450-1500	privaat ‘wc’ <ME LATIJN

1450 (ca.) - Uitvinding boekdrukkunst
1450 (ca.) - Ontstaan van de Latijnse school in de Nederlanden

1450-1520	glorieus <FRANS
1451	adverteren <FRANS
1451	alliantie <FRANS
1451	authentiek <LATIJN
1451	bokaal <FRANS
1451	frauderen <FRANS
1451	molestatie <FRANS
1451	publicatie <FRANS
1451	reguleren <LATIJN
1451-1454	bankier <FRANS
1451-1475	bourgeois <FRANS
1451-1475	constellatie <FRANS
1451-1475	neutraal <FRANS
1451-1500	aap*
1451-1500	achterbaks*
1451-1500	animeren <FRANS
1451-1500	apin*
1451-1500	bedaren*
1451-1500	belabberd*
1451-1500	blèren*
1451-1500	bouwvallig <DUITS
1451-1500	buil* ‘zak’
1451-1500	ciborie <LATIJN
1451-1500	cimbaal <FRANS
1451-1500	concubine <FRANS
1451-1500	consorten <LATIJN
1451-1500	dicteren <FRANS
1451-1500	floreren <LATIJN
1451-1500	gesteld*
1451-1500	gissen*
1451-1500	git <FRANS
1451-1500	herbergier
1451-1500	informatie <FRANS

1451-1500	juffrouw*
1451-1500	klak* ‘klodder, vlek’
1451-1500	kluiven*
1451-1500	laci
1451-1500	los* ‘katachtige’
1451-1500	lukken*
1451-1500	manifesteren <FRANS
1451-1500	mis* ‘niet raak’
1451-1500	mof ‘losse mouw’
1451-1500	muteren <LATIJN
1451-1500	onverdroten*
1451-1500	patiënt <FRANS
1451-1500	profiteren <FRANS
1451-1500	rad* ‘vlug’
1451-1500	recept <ME LATIJN
1451-1500	recreatie <FRANS
1451-1500	rozenkrans
1451-1500	spelonk <FRANS
1451-1500	steeds*
1451-1500	stoven*
1451-1500	tillen*
1451-1500	toen* ‘bijwoord van tijd’
1451-1500	vat* ‘greep’
1451-1500	verreweg*
1451-1500	verslag*
1451-1500	wak*
1451-1500	zwak*
1451-1500	zwenken*
1452	rest <FRANS
1452	toch*
1452-1494	accepteren <FRANS
1452-1494	bommen*
1452-1494	licentie <FRANS
1452-1494	middag* ‘namiddag’
1452-1501	hoogte*

1453	akte ‘schriftelijk stuk’ <FRANS
1453	plavuis
1453	procederen <FRANS
1453-1497	tenzij*
1453-1497	zwaarte*
1454	contribueren <FRANS
1454	executeren <FRANS
1454	particulier <FRANS
1454-1473	rechtschapen <DUITS
1454-1473	scherprechter*
1455	dwang*
1455	kajuit <FRANS
1456	disponeren <LATIJN
1456	dispositie <FRANS
1456	effect ‘uitwerking’ <LATIJN
1456	net ‘keurig’ <FRANS
1456	permissie <FRANS
1456	rekest <FRANS

1455 - Friese huwelijkstoespraken

1456	taan <FRANS
1456	transcriptie <FRANS
1456-1489	eland <DUITS
1457	kaai <FRANS
1458	onbehouwen*
1458	repetitie ‘herhaling’ <FRANS
1458	uitdrager*
1458	veest*
1458	volhouden*
1459	competent <FRANS
1459	financiën <FRANS OF LATIJN
1459	verontschuldigen*
1460	betten*
1460	confiscatie <FRANS
1460	conspiratie <FRANS
1460	drillen* ‘boren’
1460	geschikt*
1460	informeren <FRANS
1460	katrol
1460	luidruchtig*
1460	nabij* ‘voorzetsel’
1460	rabauw <FRANS
1460	struif*
1460-1470	allegorie <FRANS
1460-1470	boel* ‘inboedel’
1460-1486	admissie <FRANS
1460-1486	ruin*
1460-1514	achtel*
1460-1514	dissel*
1461	blinken*
1461	brevier <LATIJN
1461	eenheid* ‘hecht samenhangend geheel’
1461	eigenschap <DUITS

1461	gelaten <DUITS
1461	gist*
1461	indruk <DUITS
1461	knarsen*
1461	liberaal ‘ruimdenkend, mild’ <FRANS
1461	mishagen*
1461	opgetogen*
1461	reuzel*
1461	rommelen*
1461	voorwerp*
1461	vormen ‘gestalte geven’
1461	wezen* ‘schepsel’
1461	ziften*
1461	zinnelijk*
1462	archief <LATIJN
1462	beneficie <LATIJN
1462	ceintuur <FRANS
1462	idool <FRANS
1462	kaken* ‘ingewandsverwijdering van haring via de kieuw’
1462	kalief <FRANS
1462	kan ‘oosterse titel’ <FRANS
1462	kohier <FRANS
1463	ijdel* ‘verwaand’
1463	indien*
1463	koers ‘richting, route’ <FRANS
1463	oprispen*
1464	releveren <FRANS
1464	voorgeborchte*
1465	helmstok*
1465	klad*
1465	opponeren <LATIJN
1465	vijzel ‘windas’
1466	eigenwijs <NEDERDUITS
1466	orgaan <LATIJN

1466	werven* ‘in dienst nemen’
1466	wier*
1467	bank ‘geldbank’ <ITALIAANS
1467	even* ‘door twee deelbaar’
1467	resideren <FRANS
1467-1490	adviseren
1467-1490	appellant <FRANS

1462 - Het oudste in de Nederlanden gedrukte boek: de *Doctrinale*, een Latijnse grammatica van Alexander de Villa Dei
1465 - Eerste bijeenkomst van vertegenwoordigers van alle Bourgondische staten: de Staten-Generaal

1467-1490	assistentie <FRANS OF LATIJN
1467-1490	civiel <FRANS
1467-1490	coadjutor <LATIJN
1467-1490	communicatie <FRANS
1467-1490	confisqueren <FRANS
1467-1490	crimineel <FRANS
1467-1490	delibereren <FRANS
1467-1490	domineren <FRANS
1467-1490	entree ‘intrede, ingang’ <FRANS
1467-1490	exceptie <FRANS
1467-1490	favoriseren <FRANS
1467-1490	instructie <FRANS
1467-1490	justificatie <FRANS
1467-1490	limitatie <FRANS
1467-1490	missive <FRANS
1467-1490	recommanderen <FRANS
1467-1490	variëren <FRANS
1467-1490	verificatie <FRANS
1467-1490	verifiëren <FRANS
1468	occupatie ‘bezigheid’ <FRANS
1468	specificatie <FRANS
1468	tronie <FRANS
1468-1497	kap ‘bovendeel’
1469	ouwel <FRANS
1469	pater <LATIJN
1469	peuteren*
1469	pul ‘kannetje’
1469	soldij
1469	verschalen <NEDERDUITS
1470	buts <FRANS
1470	consul ‘gevolmachtigd vertegenwoordiger van land’ <LATIJN
1470	hoogmoed*

1470	judaskus
1470	kloek* ‘moedig, flink’
1470	knorren*
1470	minuut ‘eerste beknopt schriftelijk ontwerp’ <LATIJN
1470	niettegenstaande* ‘onderschikkend voegwoord’
1470	schoonzoon*
1470	tevens*
1470	transfereren <FRANS
1470	trappen*
1470	uitgezonderd*
1470	uitmergelen
1470	victorie <LATIJN
1470	voorhoede*
1470	walschot*
1471	hechtenis*
1471	redden*
1472	cargadoor <SPAANS
1472	fourneren <FRANS
1472	instantie ‘rechtsgang’ <LATIJN
1472	unster
1473	taffetas <FRANS
1475	aangenaam*
1475	adieu <FRANS
1475	boeier
1475	collatie <LATIJN
1475	golf* ‘opgestuwd water’
1475	hut <DUITS
1475	matig <NEDERDUITS
1475	okshoofd <ENGELS
1475	pastoor <LATIJN
1475	pruilen*
1475	rustig*
1475	schielijk*

1475	smaragd <LATIJN
1475	vermetel*
1475	wit* ‘doelwit, schijf’

1470 (ca.) - *Freeska Landriucht* (‘Fries landrecht’)
1472 - Gelre (Gelderland) onder het Bourgondische huis
1473 - De bekende minderbroeder en kanselredenaar J. Brugman overlijdt; zijn naam leeft echter voort in de uitdrukking ‘praten als Brugman’
1473 - Het eerste Engelstalige boek (*The recuyell of the historyes of Troye*) wordt door W. Caxton gedrukt in Brugge, dus niet in Engeland!

1476	logies <FRANS
1476	rapport <FRANS
1476-1500	executeur <FRANS
1476-1500	heilbot*
1476-1500	klif*
1476-1500	manuaal <ME LATIJN
1476-1500	peil*
1476-1500	slof*
1476-1500	solvent <LATIJN
1476-1500	wellen* ‘laten koken, verhitten’
1477	aangezicht*
1477	adelaar <DUITS
1477	adie
1477	afkondigen*
1477	bakker*
1477	balsturig*
1477	been* ‘bot’
1477	begiftigen*
1477	beuk* ‘schip van een kerk’
1477	beweren <DUITS
1477	bezinnen*
1477	bijwoord*
1477	blei*
1477	boekstaven*
1477	bogen*
1477	bolster*
1477	bolwerk*
1477	bonk*
1477	bonnet <FRANS
1477	bot* ‘been’
1477	brak* ‘zilt’
1477	brein*
1477	brij*

1477 brommen*
1477 delgen <ENGELS
1477 deun <DUITS
1477 drammen*
1477 drenzen*
1477 dulden*
1477 echo <LATIJN
1477 eenzaam <DUITS
1477 eigennaam*
1477 enorm <FRANS OF LATIJN
1477 erbarmen, zich <DUITS
1477 examen <LATIJN
1477 extraheren <LATIJN
1477 flatteren <FRANS
1477 fortificatie <FRANS
1477 fris <DUITS
1477 fruiten <FRANS
1477 gaffel*
1477 galm*
1477 garm, germ <FRANS
1477 geelgors*
1477 gent*
1477 gewricht*
1477 gips <FRANS
1477 glans ‘schijnsel’ <DUITS
1477 greep*
1477 grondsop*
1477 hakkebord*
1477 hel* ‘schel, fel’
1477 hobbelen*
1477 huppelen*
1477 hups <DUITS
1477 kakelen*
1477 karig*
1477 keker <LATIJN

1477	kibbelen*
1477	kiep*
1477	klam*
1477	klemmen*
1477	klont*
1477	kluister <ME LATIJN
1477	knippen*
1477	knokkel*
1477	knook*
1477	knot*
1477	kring*
1477	kringelen*
1477	kruisgang*
1477	krul*
1477	kwaken*

1477 - Publicatie van het eerste omvangrijke Nederlands-Latijnse woordenboek, de *Teuthonista* door G. van der Schueren
1477 - Delftse bijbel: eerste gedrukte Nederlandstalige boek

1477 kweek*
1477 kwelen*
1477 kwellen* ‘zwellen’
1477 kwint <FRANS
1477 laxeren <LATIJN
1477 lijn* ‘streep’
1477 lillen*
1477 linker*
1477 links* ‘aan de linkerzijde’
1477 loeren*
1477 loops*
1477 luchter*
1477 maanzaad*
1477 mal* ‘zot’
1477 mast* ‘varkensvoer’
1477 mazelen*
1477 meerkat*
1477 meloen <FRANS
1477 metgezel*
1477 metworst*
1477 mom <FRANS
1477 mompelen*
1477 muis* ‘deel van de hand’
1477 naaf*
1477 negenoog*
1477 nobel ‘edel’ <FRANS
1477 onbewimpeld*
1477 overweldigen <DUITS
1477 paddestoel*
1477 panter <DUITS
1477 pantser ‘harnas’ <DUITS
1477 peg*
1477 pen ‘vogelveer’ <LATIJN

1477	pink ‘vaartuig’ <?
1477	pleister ‘specie waarmee gepleisterd wordt’ <ME LATIJN
1477	pletten
1477	president ‘voorzitter’ <FRANS
1477	proportie <FRANS
1477	protocol <FRANS
1477	rap* ‘vlug’
1477	rechts*
1477	remmen*
1477	reppen, zich*
1477	rijten*
1477	rijzig <DUITS
1477	sandaal <FRANS
1477	saucijs <FRANS
1477	scapulier <FRANS
1477	schallen*
1477	schamper*
1477	scheef*
1477	scherts <DUITS
1477	schimmel* ‘uitslag door vocht’
1477	schok*
1477	schoondochter*
1477	schoonmoeder*
1477	schoonvader*
1477	schrobben*
1477	secretaris <ME LATIJN
1477	sibille <LATIJN
1477	sidderen <DUITS
1477	slachten*
1477	slinks*
1477	slurpen*
1477	smachten*
1477	snauwen*
1477	snuit*

1477	spoel*
1477	spon <ITALIAANS
1477	spook*
1477	sprenkel*
1477	stallen*
1477	steg*
1477	stenigen*
1477	stevig*
1477	stift <DUITS
1477	stikken* ‘smoren’
1477	stoelgang*
1477	stouwen*
1477	tepel*
1477	tergen*
1477	tijgen*
1477	tip* ‘uiteinde’
1477	tittel

1477-1568 - Habsburgse huis heerst over de Nederlandse gewesten

1477	toeval* ‘onvoorzien geval’
1477	tolk <NEDERDUITS
1477	trapgans
1477	trui <NEDERDUITS
1477	veelvuldig*
1477	vijfledig*
1477	vocht*
1477	voorzitter*
1477	vorderen* ‘vooruitkomen’
1477	walnoot
1477	weefgetouw*
1477	weefsel*
1477	wervelen*
1477	wichelen*
1477	wiegelen*
1477	winde* ‘slingerplant’
1477	winkelhaak* ‘gereedschap’
1477	winterkoninkje*
1477	wippen* ‘op en neer gaan’
1477	zieltogen*
1477	zwaarmoedig*
1477	zwam*
1477	zwetsen <DUITS
1477	zwijmelen*
1477-1485	schutten* ‘sluizen’
1478	institutie <FRANS
1478	mak*
1478	opponent <LATIJN
1478	vijzel* ‘stampvat’
1479	ahorn <DUITS
1479	bottine <FRANS
1479	jongen*
1479	justeren <FRANS

1479 perfect <LATIJN
1479 pluimstrijken
1479 rampzalig*
1479 re ‘muzieknoot’
1479 schreeuwen*
1479 stomp* ‘geknot voorwerp’
1479 wapperen*
1480 besnijdenis*
1480 bezaan
1480 bezeren*
1480 damast <FRANS
1480 genegen*
1480 glimmen*
1480 heft*
1480 incorporatie <FRANS
1480 indiscreet <FRANS
1480 jeugd* ‘jongelui’
1480 kraal ‘element van sierketting’
1480 kuieren*
1480 legatie <FRANS
1480 luw*
1480 negatief ‘ontkennend’ <FRANS
1480 obstinaat <LATIJN
1480 permutatie <FRANS
1480 religie <LATIJN
1480 schub*
1480 sukade <FRANS
1480 suspect <FRANS
1480 tintelen* ‘flikkeren, flonkeren’
1480 vaam*
1480 verbloemen*
1480 zinnen ‘peinzen over’ <DUITS
1481 beul*
1481 distilleren <FRANS
1481 griffier <FRANS

1481	mijmeren*
1481	moraliseren <FRANS
1481	perplex <FRANS
1481	pij <?
1481	puffen*
1481	sloof* ‘voorschoot met korte mouwen’
1481-1483	gat* ‘anus, achterwerk’
1481-1485	kaviaar <TURKS
1482	edict <LATIJN

1482 - Oprichting van de Franse school in de Nederlanden
1482 - In een van de vele Hoekse en Kabeljauwse twisten, die tussen 1350 en de 15de eeuw plaatsvinden tussen Bourgondischgezinden (Kabeljauwen) en hun tegenstanders (Hoeken), springt de Kabeljauw Jan van Schaffelaar van de kerktoren van Barneveld

1482 exploot <FRANS
1482 grootmoeder*
1482 pauze <FRANS
1482 totaal <ME LATIJN
1482 veilen*
1482 waaghals*
1482 zoals*
1483 banket ‘feestmaal’ <FRANS
1483 brullen <DUITS
1483 curator <LATIJN
1483 sage <DUITS
1483 transactie <FRANS
1483 transformeren <FRANS
1483 uiterwaard*
1483 usance <FRANS
1483 verdrag*
1484 alfabet <LATIJN
1484 baak
1484 brok*
1484 cichorei <FRANS
1484 daarentegen*
1484 flakkeren*
1484 hazard <FRANS
1484 hollen*
1484 korrel*
1484 kroos*
1484 mummelen*
1484 nachtmerrie*
1484 niettegenstaande* ‘voorzetsel’
1484 pit* ‘zaadkorrel, merg van bomen, kern’
1484 proppen*
1484 radijs <FRANS
1485 aambei*

1485 bulderen*
1485 crime <FRANS
1485 daas* ‘insect’
1485 deerlijk*
1485 desperaat <LATIJN
1485 doctoraat <ME LATIJN
1485 fixeren <FRANS
1485 fluks <DUITS
1485 grossier
1485 hekel* ‘vlaskam’
1485 hekelen*
1485 hondsdagen*
1485 idee <FRANS
1485 ijzel*
1485 insgelijks*
1485 interval <FRANS
1485 klimaat <FRANS
1485 knip*
1485 kwistig*
1485 middenrif*
1485 moment <FRANS
1485 naaien* ‘geslachtsgemeenschap hebben’
1485 observatie <FRANS
1485 penitent <FRANS
1485 poreus <FRANS
1485 romance ‘volkslied’ <FRANS
1485 ronde <FRANS
1485 roze <FRANS
1485 schilderen*
1485 sekse <FRANS
1485 spies, spiets <DUITS
1485 spikkel*
1485 tering*
1485 tirannie <FRANS
1485 tragedie <LATIJN

1485	vergif*
1485	verschil*
1485	violent <FRANS
1485	vlot* ‘drijvend plankier’
1485	vluchtig*
1486	collateraal <ME LATIJN
1486	grabbelen*
1486	haspel*
1486	marsepein <FRANS
1486	omhoog*
1486	pover <FRANS
1486	represaille <FRANS

1482 - Eerste keer dat er sprake is van de *Nederlandsche tale*, tegenover de *Overlantsche tale* (= Duits); vanaf circa 1550 gebruikt men voornamelijk de benaming *Nederduits* (tegenover Hoogduits), pas in de 18de eeuw krijgt de naam *Nederlands* de overhand

1486 substituut <FRANS
1487 lommer <FRANS
1488 administreren <FRANS
1488 alarm <FRANS
1488 arbiter <FRANS
1488 behartigen*
1488 berooid <FRIES
1488 biljet <FRANS
1488 brandschatten*
1488 contribuabel <FRANS
1488 dar*
1488 detentie <FRANS
1488 fameus <FRANS
1488 golf ‘zeeboezem’ <FRANS
1488 griffie <FRANS
1488 kinkhoorn*
1488 koon*
1488 leer* ‘trap’
1488 matrone <FRANS
1488 meid* ‘jong meisje’
1488 mortier <FRANS
1488 paspoort <FRANS
1488 pompeus <FRANS
1488 propositie <FRANS
1488 ransuil*
1488 residu <FRANS
1488 rondom* ‘voorzetsel’
1488 slokken*
1488 subiet <FRANS
1488 tapisserie <FRANS
1488 ui <LATIJN
1488 vandaag*
1490 ageren <LATIJN

1490	avanceren <FRANS
1490	bobbel*
1490	klep*
1491	komfoor <FRANS
1491	prerogatief <FRANS
1492	admiraal <FRANS
1492	commotie <FRANS
1492	officiaal <LATIJN
1492	pantoffel <FRANS
1492	restrictie <FRANS
1493	consumeren <LATIJN
1494	enquête <FRANS
1494	fortuin ‘groot kapitaal’ <FRANS
1494	kraakbeen*
1494	kuit* ‘deel van het onderbeen’
1494	minuut ‘60 deel van uur’ <FRANS
1494	roodborstje*
1494	sijs ‘zangvogel’ <NEDERDUITS
1494	stang*
1494	stoet* ‘broodsoort’
1494	verhemelte*
1494-1512	arbitraal <FRANS
1494-1512	ceremonie <FRANS
1494-1512	communicant <LATIJN
1494-1512	delinquent <FRANS OF LATIJN
1494-1512	meesterwerk
1494-1512	procedure ‘procesvoering’ <FRANS
1494-1512	prolongeren <FRANS
1494-1512	structuur <FRANS
1494-1512	want* ‘touwwerk’
1495	apostolisch <LATIJN
1495	deponeren <LATIJN
1495	situatie <FRANS
1496	assisteren <FRANS
1496	leerling*

1497	dirigeren <FRANS
1497	koers ‘prijs van geld, waardepapieren’ <FRANS
1497	notoir <FRANS
1498	apart <FRANS
1498	deceptie <FRANS

1492 - Na misoogsten plunderen hongerende boeren, het ‘kaas- en broodvolk’, Hoorn, Alkmaar en Haarlem; ze worden bij Leiden tegengehouden
1492 - Verdrijving van de joden uit Spanje en Portugal
1492 - Ontdekking van Amerika door Columbus
1496 - Ontdekking van de route naar Azië rond Kaap de Goede Hoop door de Portugezen

1498	determineren <FRANS
1498	satisfactie <FRANS
1498	stipuleren <FRANS
1499	justificeren <LATIJN
1500	aalbes*
1500	esbattement <FRANS
1500	frivool <FRANS
1500	grammatica <LATIJN
1500	helm* ‘duinplant’
1500	litanie <LATIJN
1500	logica <LATIJN
1500	middelpunt
1500	nopens*
1500	object <FRANS
1500	oprecht*
1500	perturbatie <FRANS
1500	ribes <FRANS
1500	tuchtigen <NEDERDUITS
1500-1525	crème <FRANS
1500-1525	filet <FRANS
1500-1525	fricassee <FRANS
1500-1525	gorgelen
1500-1525	klokhuis*
1500-1525	larderen <FRANS
1500-1525	morel <ITALIAANS
1500-1525	pekelharing*
1500-1525	siroop <FRANS
1500-1536	bevorderen*
1500-1536	degen <DUITS
1500-1536	tuig*
1500-1537	provisie ‘mondvoorraad’ <FRANS
1501	stipulatie <LATIJN
1501-1525	ave <LATIJN

1501-1525	bedelen*
1501-1525	ijdeltuit*
1501-1525	interruptie <FRANS
1501-1525	leus <?
1501-1525	malloot <FRANS
1501-1525	rondeel <FRANS
1501-1525	smullen <NEDERDUITS
1501-1525	spektakel ‘schouwspel’ <FRANS
1501-1525	tronen*
1501-1525	wind* ‘buikwind, scheet’
1501-1550	bimbambeieren*
1501-1550	essentie <LATIJN
1501-1550	guit*
1501-1550	personage <FRANS
1501-1550	schommelen*
1501-1550	sussen <FRANS
1501-1600	grom*
1501-1600	veem*
1502	anticipatie <FRANS
1502	modificatie <FRANS
1502	resonantie <LATIJN
1502	sommatie <FRANS
1503	accessoires <FRANS
1503	adjunct <LATIJN
1503	adoptief <FRANS
1503	arbitrage <FRANS
1503	arbitrair <FRANS
1503	beslechten*
1503	clandestien <LATIJN
1503	compensatie <FRANS
1503	constant <FRANS
1503	corrupt <LATIJN
1503	delict <FRANS
1503	egaal <FRANS
1503	emancipatie <FRANS

1503	eminent <FRANS
1503	evident <FRANS
1503	extraordinair <FRANS
1503	hypotheek <FRANS
1503	occupatie ‘verhindering’ <FRANS
1503	officie <FRANS
1503	oppressie <FRANS
1503	precedent <FRANS
1503	preventie <ME LATIJN
1503	refereren <FRANS
1503	rehabiliteren <FRANS
1503	resteren <FRANS
1503	rigoureus <FRANS
1503	tonsuur <FRANS
1503	transporteren ‘in eigendom overdragen’ <FRANS
1503	tribunaal <FRANS
1503-1516	incest <FRANS
1504	bloedrood*
1504	distinctie <FRANS
1504	leep*
1504	munten*

1504 pooien <ROMANI
1504 reduceren <LATIJN
1504 reductie <FRANS
1504 rotgans <OUDNOOR(D)S
1504 turen <NOORS
1505 converteren ‘verwisselen’ <FRANS
1505 nut*
1505 plukharen*
1506 cederen <FRANS
1506 ruilen*
1506 transport <FRANS
1507 benevolentie <LATIJN
1507 constitueren <FRANS
1507 trom <DUITS
1508 cijfer <FRANS
1508 eigenaar
1508 noemer*
1508 nul <ITALIAANS
1508 product ‘uitkomst van een vermenigvuldiging’ <LATIJN
1508 rekwisiet <LATIJN
1508 retorica <LATIJN
1508 retour <FRANS
1508 smient*
1508 troef <NEDERDUITS
1509 ballade <FRANS
1509 desolaat <FRANS
1509 dokken ‘betalen’ <ROMANI
1509 triomf <LATIJN
1510 alibi <LATIJN
1510 annoteren <FRANS OF LATIJN
1510 bef ‘Bargoens: vrouwelijk geslachtsdeel’ <?

1510	de facto <LATIJN
1510	miljoen <FRANS
1510	relateren <FRANS
1510	requiem <LATIJN
1510	trawant <DUITS
1510	usurpatie <LATIJN
1510-1512	pekel*
1510-1512	plug*
1510-1512	wildeman*
1511	acceptatie <FRANS
1511	concept <FRANS
1511	in extremis <LATIJN
1511	involveren <LATIJN
1511	koten*
1511	plezant <FRANS
1511	retrograde <FRANS
1511	triomferen <FRANS
1511	verrel*
1511	verwittigen*
1511	zinderen*
1511-1520	conceptie <FRANS
1511-1520	zorgvuldig <DUITS
1512	adresseren <FRANS
1512	contradictie <FRANS
1512	expiratie <FRANS
1512	innoveren <FRANS
1512	man* ‘echtgenoot’
1512	nauwelijks*
1512	obstakel <FRANS
1512	privé <FRANS
1512	vrouw* ‘echtgenote’
1513	allee ‘laan’ <FRANS
1513	anno <LATIJN
1513	apotheker <FRANS
1513	attent <LATIJN

1513	consulteren <FRANS
1513	dolk <DUITS
1513	handboek*
1513	lonken*
1513	trol <OUDNOOR(D)S
1514	bestek* ‘plan’
1514	catarre <FRANS
1514	cognossement
1514	dikwijls*
1514	dovenetel*
1514	elders*

1509-1519 - Verschijning in Engeland van de moraliteit *Everyman*, een vertaling van de Nederlandse *Elckerlijc* ‘iedereen’ (volledige titel *Den Spyeghel der salicheyt van Elckerlijc, hoe dat elckerlijc mensche wert gedaecht Gode rekeninghe te doen*)
1510 - *Een notabel boecxken van cokeryen*, het eerste Nederlandstalige kookboek

1514 evaporeren <FRANS
1514 gadeslaan*
1514 garen* ‘verzamelen’
1514 gehemelte*
1514 kakken <LATIJN
1514 krent ‘gedroogde druif’
1514 landbouwer*
1514 lupine <LATIJN
1514 meekrap*
1514 miserabel <FRANS
1514 navenant
1514 peen <?
1514 pink ‘kalf’ <?
1514 reuma <LATIJN
1514 ridderspoor*
1514 rins
1514 rob*
1514 sleutelbloem*
1514 stroop <FRANS
1514 truffel <FRANS
1514 weegschaal
1514 wittekool
1514 wolfsmelk*
1514 zodiak <FRANS
1515 abacus <LATIJN
1515 approbatie <FRANS
1515 aurora <LATIJN
1515 bombarderen <FRANS
1515 gems <DUITS
1515 hamster <DUITS
1515 idem <LATIJN
1515 knol* ‘vlezige wortel’
1515 komkommer <FRANS

1515	raadzaam*
1515	rozemarijn <FRANS
1515	troetelen*
1515	vademecum <ME LATIJN
1515	zichzelf
1515-1520	bagage <FRANS
1516	amber <FRANS
1516	boer* ‘landbouwer’
1516	cessie <LATIJN
1516	chef <FRANS
1516	finaal <FRANS
1516	hola <?
1516	karmozijn <FRANS
1516	pacificatie <FRANS
1516	pluimage <FRANS
1516	reglement <FRANS
1516	reliek <FRANS
1516	tras <FRANS
1516	verscheidene*
1516	voortvluchtig*
1517	ogenblik <DUITS
1517	receptie <FRANS
1517	uitrusten*
1517	vlot* ‘drijvend, vloeiend’
1518	acquisitie <FRANS
1518	ansjovis <SPAANS
1518	frustreren <FRANS
1518	jus <FRANS
1518	kwikstaart*
1518	loterij
1518	prefereren <FRANS
1518	puimsteen
1518	rekwireren <FRANS
1518	sneb*
1518	teek*

1519	klavecimbel <ITALIAANS OF LATIJN
1519	promesse <FRANS
1519	voer* ‘voedsel’
1519-1524	peet
1520	aak*
1520	bleek* ‘veld om was te bleken’
1520	courtage <FRANS
1520	decideren <FRANS
1520	juwelier <FRANS
1520	lont <DUITS
1520	negotie <LATIJN
1520	occuperen <FRANS
1520	ordonneren <FRANS
1520	perfectie <FRANS

1516 - Erasmus publiceert het *Novum instrumentum omne* en maakt zo de Griekse grondtekst van het Nieuwe Testament algemeen toegankelijk
1517 - Collegium Trilingue in Leuven opgericht voor de studie Latijn, Grieks en Hebreeuws

1520	procureur <FRANS
1520	redigeren <FRANS
1520	repareren <FRANS
1520	rozennobel <ENGELS
1520	vignet <FRANS
1521	boegspriet*
1521	carolus(gulden)
1521	etymologie <FRANS
1521	fleur <FRANS
1521	haringbuis
1521	kleren*
1521	koddebeier*
1521	krokodil <FRANS
1521	punctie <LATIJN
1521	regaal <FRANS
1521	troebel <FRANS
1521	universeel <FRANS
1521	urinaal <ME LATIJN
1521-1524	knuffelen*
1521-1525	verlakken
1522	dagvaarden*
1522	regelen <FRANS
1522	rekwisitie <FRANS
1522	renoveren <FRANS
1522	voeg*
1522	wacht* ‘groep personen die iets of iemand bewaakt’
1523	augustijn ‘monnik van de orde van Sint-Augustinus’ <ME LATIJN
1523	bok ‘hijsstellage, werktuig’ <?
1523	contentieus <FRANS
1523	deurwaarder*
1523	mercurius <ME LATIJN

1523	mutatie <FRANS
1524	accumuleren <FRANS
1524	consideratie <FRANS
1524	denominatie <LATIJN
1524	derhalve*
1524	diligent <FRANS
1524	instigatie <FRANS
1524	invasie <FRANS
1524	kantoor <FRANS
1524	kuras <FRANS
1524	lakei <FRANS
1524	lampet
1524	observeren <FRANS
1524	oculair <FRANS
1524	rapier <FRANS
1524	roezemoezen*
1524	spreekwoord <DUITS
1524	successie <FRANS
1524	unie <FRANS
1524	vendu <FRANS
1524	voordat*
1525	bende <FRANS
1525	devies <FRANS
1525	dok <ME LATIJN
1525	dukaat <FRANS
1525	nota ‘aantekening’ <LATIJN
1525	post ‘posterijen, briefvervoer’ <FRANS OF ITALIAANS
1525	raket ‘voorwerp om ballen mee te slaan’ <FRANS
1525	risico <ITALIAANS
1525	uitkeren*
1525	uitslag* ‘afloop, resultaat’
1525	usurperen <FRANS
1525	vreemdeling <DUITS

1526	bekomst*
1526	centaur <LATIJN
1526	conserveren <FRANS
1526	geraamte* ‘skelet’
1526	kruimel*
1526	mogendheid*

1521-1523 - Duitse bijbelvertaling van Luther
1522-1523 - Adriaan Florisz. Boeyens is als Adrianus VI de eerste en tot op heden enige Nederlandse paus
1523 - Nederlandse vertaling van de Lutherbijbel
1523 - Twee Antwerpse lutheranen, Hendrik Voes en Jan van Essen, te Brussel verbrand als eerste martelaren van de Hervorming in de Lage Landen

1526	overheid <DUITS
1526	Poerim <HEBREEUWS
1526	rabbi <HEBREEUWS
1526	roem <DUITS
1526	uitroeien*
1526	veroveren*
1526	vertalen*
1526	voorbeeld*
1526	voorhuid <DUITS
1526	vrijwillig <DUITS
1526	zuigeling <DUITS
1526-1536	bagger*
1526-1540	lumen <LATIJN
1527	hutspot
1527	kiel* ‘kielbalk’
1527	legaat ‘testamentaire beschikking’ <LATIJN
1527	penaal <FRANS
1527	slot ‘kasteel’
1527	sluier <DUITS
1527	smak*
1527	testeren <FRANS
1528	alteratie <FRANS
1528	exodus <LATIJN
1528	faro ‘Zuid-Nederlandse biersoort’
1528	handvest*
1528	heeroom*
1528	jacht* ‘vaartuig’
1528	jengelen*
1528	klucht*
1528	luthers
1528	moraal <FRANS
1528	rammelen* ‘ratelen’

1528	slaken* ‘uiten’
1528	slib*
1528	vagant <LATIJN
1529	doctrine <LATIJN
1529	excommunicatie <FRANS
1529	reputatie <FRANS
1529	volume ‘boek’ <FRANS OF LATIJN
1530	assurantie <FRANS
1530	assureren <FRANS
1530	atlas ‘soort zijde’ <ARABISCH
1530	bekoren*
1530	concessie <FRANS
1530	consonant <LATIJN
1530	gage <FRANS
1530	immers*
1530	interest <FRANS
1530	kaapstander
1530	kalfaten, kalefaten <FRANS
1530	kanselarij <ME LATIJN
1530	lid* ‘penis’
1530	muilpeer
1530	nardus <LATIJN
1530	nimf <FRANS
1530	prefect <FRANS OF LATIJN
1530	rebel <FRANS
1530	toer ‘reis, tocht’ <FRANS
1530	tooien*
1530-1531	lieftallig*
1530-1531	richel
1531	canoniseren <FRANS
1531	distributie <FRANS
1531	furieus <FRANS
1531	koppermaandag*
1531	manifest <FRANS
1531	optie ‘vrije keus’ <FRANS

1531	pertinent <FRANS
1531	pleidooi <FRANS
1531	sekte <FRANS
1531	solutie ‘oplossing’ <FRANS
1531-1540	neuzelen*
1532	anathema <LATIJN
1532	kaart ‘landkaart’ <FRANS
1532	pastorie <ME LATIJN
1532	slampampen*
1532	stuurboord*
1532	tij*
1532	vermorzelen
1532	verwaarlozen <DUITS
1532-1537	bevelhebber*

1531 - Melchior Hoffmann organiseert te Amsterdam de anabaptisten, een protestantse richting afkomstig uit Zuid-Duitsland en Zwitserland

1533 decoratie <FRANS
1533 karveel <FRANS OF PORTUGEES
1533 wenteltrap*
1534 anabaptist <FRANS
1534 bestellen*
1534 commies <FRANS
1534 gloriëren <LATIJN
1534 granaatappel
1534 oranje(appel) <FRANS
1534 plaveien
1534 punt ‘spits’
1534 stekeblind*
1534 stemmig*
1534 verschaffen <DUITS
1535 actueel <FRANS
1535 assistent <LATIJN
1535 befaamd
1535 domicilie <LATIJN
1535 presbyter <LATIJN
1535 trappelen*
1535 vleet*
1536 assignatie <FRANS
1536 codicil <LATIJN
1536 koets <DUITS
1536 marmelade <FRANS
1536 vagebond <FRANS
1537 aderlaten*
1537 associatie <FRANS
1537 attestatie <FRANS
1537 dartel*
1537 inkeer <DUITS
1537 kwadraat <FRANS
1537 kwartel

1537 liquide <FRANS
1537 oproer <DUITS
1537 plus <LATIJN
1537 precies <FRANS
1537 prepareren <FRANS
1537 procedure ‘actie’ <FRANS
1537 quotiënt <FRANS
1537 sieraad <DUITS
1537 uitgeven*
1538 appendix <LATIJN
1538 astma <GRIEKS
1538 catechismus <LATIJN
1538 furie <FRANS
1538 galerij <FRANS
1538 galjoen <FRANS
1538 interrumperen <LATIJN
1538 trijp <FRANS
1538 trommel <DUITS
1538 variabel <FRANS
1539 bedruipen, zich(zelf)*
1539 beducht*
1539 doceren <LATIJN
1539 drinkebroer*
1539 hummen*
1539 imperfect <LATIJN
1539 kuur ‘gril’
1539 monnikenwerk
1539 obscuur <FRANS
1539 passage ‘deel van tekst’ <FRANS
1539 peuren*
1539 sleuren*
1539 soigneren <FRANS
1539 teleurstellen*
1539 teren*

1539	toneel ‘podium, verhoging in schouwburg’
1539	transporteren ‘vervoeren’ <FRANS
1539	verfoeien*
1540	abolitie <FRANS
1540	administrateur <FRANS
1540	attentie <FRANS
1540	barrevoets*
1540	bezichtigen*
1540	biblist
1540	brassen* ‘slempen’
1540	buizen*
1540	communie <LATIJN
1540	conjugatie <LATIJN

1534 - Nederlandse anabaptisten helpen bij de verovering van Munster, waar men de wederkomst van Christus wil afwachten, o.l.v. Jan Beukelsz. van Leiden als ‘koning van Sion’
1540 (ca.) - Ontstaan eerste handelsbeurs in Brugge

1540	diversiteit <FRANS
1540	dwingeland*
1540	ergo <LATIJN
1540	excommuniceren <LATIJN
1540	hautain <FRANS
1540	ho*
1540	klapperen*
1540	legitimeren <FRANS
1540	leuren*
1540	logement <FRANS
1540	potentie ‘macht’ <LATIJN
1540	prevaleren <LATIJN
1540	profaan <FRANS
1540	progressie <FRANS
1540	recreëren <FRANS
1540	ren*
1540	simuleren <FRANS
1540	slurf*
1540	sterkedrank*
1540	temporeel <FRANS
1540	terdege*
1540	triomfaal <FRANS
1540	truc <FRANS
1540	vlaai*
1540	waarschijnlijk*
1541	preferentie <FRANS
1541	respectievelijk <FRANS
1541	trouwens*
1541-1550	inscriptie <FRANS
1541-1550	predestinatie <LATIJN
1541-1550	transformatie <FRANS
1542	aanrecht*
1542	baarmoeder*

1542	bei ‘Barbarijse vorst’ <TURKS
1542	beroemd <DUITS
1542	gastvrij <DUITS
1542	gestalte <DUITS
1542	gummi <LATIJN
1542	halsstarrig <DUITS
1542	heftig <DUITS
1542	huls <DUITS
1542	ijver <DUITS
1542	infaam <FRANS
1542	leproos ‘melaatse’ <LATIJN
1542	mormeldier <DUITS
1542	moskee <FRANS
1542	muildier
1542	murmelen <LATIJN
1542	mutueel <FRANS
1542	neutraliteit <FRANS
1542	quota <ME LATIJN
1542	spaander*
1542	spits ‘puntig’ <DUITS
1542	straf ‘maatregel tegen overtreding’ <DUITS
1542	toque <FRANS
1542	tros ‘legertros’ <DUITS
1542	ultimo <ITALIAANS OF LATIJN
1542	zwanger*
1543	cambio <ITALIAANS
1543	credit <ITALIAANS
1543	deponent <FRANS
1543	ganzerik ‘mannetjesgans’ <DUITS
1543	kas ‘contanten’ <ITALIAANS
1543	kassier <DUITS
1543	klaproos
1543	melisse <FRANS
1543	papaver <LATIJN

1543	salomonszegel
1543	speenkruid*
1543	wederik*
1543	wolfsklauw*
1544	aanranden*
1544	alternatief <FRANS
1544	antimonium <ME LATIJN
1544	conventikel <LATIJN
1544	cultuur ‘bebouwing’ <FRANS
1544	extreem <FRANS
1544	frater <LATIJN
1544	inspectie <FRANS
1544	introductie <FRANS
1544	kinkel*
1544	krankzinnig*
1544	kwab*
1544	liquideren ‘verrekenen, afwikkelen’ <FRANS
1544	puree <FRANS
1544	reseda <LATIJN
1544	salade <FRANS

1544 verwezen*
1544 wederdoper*
1544 zoen*
1545 concordaat <FRANS
1545 flikkeren*
1545 grootvader*
1545 immuniteit <FRANS
1545 kruisbes*
1545 kurk <SPAANS
1545 ledikant <FRANS
1545 leges <LATIJN
1545 marjolein <FRANS
1545 materiaal <FRANS OF LATIJN
1545 ponjaard <FRANS
1546 afdanken*
1546 ascendenten <LATIJN
1546 attesteren <FRANS
1546 bakkes*
1546 bedaagd*
1546 bedingen*
1546 blos*
1546 braken* ‘overgeven’
1546 broddelen*
1546 copieus <FRANS
1546 curatele <ME LATIJN
1546 deduceren <LATIJN
1546 dog <ENGELS
1546 dralen*
1546 dweil*
1546 editie <FRANS
1546 excuus <FRANS
1546 experimenteren <FRANS
1546 hazelaar

1546	hobbel*
1546	knobbel*
1546	koesteren
1546	kwartier ‘verblijfplaats’ <FRANS
1546	maat* ‘metgezel’
1546	permitteren <LATIJN
1546	prat*
1546	rasp <FRANS
1546	resigneren <FRANS
1546	ros ‘kleurnaam’ <FRANS
1546	schilfer*
1546	schouw ‘schoorsteen’ <LATIJN
1546	slab*
1546	slempen*
1546	stichten* ‘stemmen tot vroomheid’
1546	stollen*
1546	vaandrig <DUITS
1546	wemelen*
1546	zat* ‘dronken’
1546	zoetelaar <NEDERDUITS
1547	horst*
1547	mitigeren <FRANS
1547-1550	passagier <FRANS
1548	absurd <FRANS OF LATIJN
1548	aggregatie <ME LATIJN
1548	componeren <LATIJN
1548	controleren ‘inspecteren’ <FRANS
1548	courage <FRANS
1548	decreteren <FRANS
1548	deductie <FRANS
1548	elegantie <LATIJN
1548	helaas <FRANS
1548	hommage <FRANS
1548	illustreren <FRANS
1548	komedie <LATIJN

1545 - Eerste woordenboek Latijn-Grieks-Nederlands van J. Servilius
1545 - Pierre Brully, een vertrouweling van Calvijn, wordt in Doornik gevangengenomen - hiermee is voor het eerst sprake van een calvinist in de Nederlanden
1546 - Eerste vertaalwoordenboek met Nederlands als uitgangstaal: het *Naembouck* van Joos Lambrecht
1548 - De Nederlandse gewesten worden verenigd in de Bourgondische kreits, een territoriale eenheid binnen het Duitse rijk: in deze periode ontstaat de benaming ‘de Nederlanden’

1548 oratie <LATIJN
1548 platform ‘verhoging’ <FRANS
1548 poëzie <FRANS
1548 politiek ‘staatkundig’ <FRANS
1548 prepositie <LATIJN
1548 proclameren <FRANS
1548 prompt <FRANS
1548 publiek <FRANS
1548 rabbijn <ME LATIJN
1548 renvooi <FRANS
1548 requisitoir <FRANS
1548 resoneren <FRANS
1548 sfeer ‘gebied rond de aarde’ <FRANS
1548 snakken*
1548 sovereign <ENGELS
1548 steriliteit <FRANS
1548 tolerantie <LATIJN
1548 verbaal <FRANS
1548 voluptueus <FRANS
1549 defensief <FRANS
1549 deuvel*
1549 feston <FRANS
1549 krediet <FRANS
1549 maraan <SPAANS
1549 navigatie <FRANS
1549 resolutie <FRANS
1549 symmetrie <FRANS
1550 achteloos*
1550 apocope <LATIJN
1550 apostrof <FRANS
1550 artillerie <FRANS
1550 beslissen*
1550 bitumen <LATIJN

1550	dubben ‘twijfelen’
1550	evangelisch <FRANS
1550	fielt <FRANS
1550	gebeten*
1550	hot*
1550	infecteren <FRANS
1550	keffen*
1550	kloot*
1550	magnificat <LATIJN
1550	onderrichten <DUITS
1550	pacificeren <LATIJN
1550	ravotten
1550	rondom* ‘bijwoord van plaats’
1550	spanjool <SPAANS
1550	stram <DUITS
1550	tamboerijn <FRANS
1550	tarten*
1550	u*
1550	wrok*
1551	kalkoen
1551	kapper ‘struik, bes’ <LATIJN
1551	kok ‘fazantenhaan’ <FRANS
1551	kruizemunt <LATIJN
1551	munitie <FRANS
1551	parochiaal <ME LATIJN
1551	sas ‘sluis’ <FRANS
1551	servet <FRANS
1551	state <FRIES
1551	tint <FRANS
1551-1600	attraperen <FRANS
1551-1600	competentie <LATIJN
1551-1600	opruien*
1551-1600	thesaurier <FRANS
1551-1600	verstek* ‘afwezigheid bij rechtszitting’
1552	arsenicum <LATIJN

1552	asyndeton <GRIEKS
1552	auteur <FRANS
1552	autograaf <LATIJN
1552	automaat <FRANS OF LATIJN

1550 - Eerste spellingboek van Joos Lambrecht: *Nederlandsche Spellijnghe*
1550-1700 - Renaissance in de Nederlanden
1551 - Eerste leerboekje met Spaans van Van Berlaimont
1551 - Eerste gedrukte bundel met Nederlandse liederen: *Het ierste musyck boexken* van T. Susato

1552	bas ‘laagste stem’ <ITALIAANS
1552	bekentenis*
1552	bond <DUITS
1552	cipier <FRANS
1552	conjunctie <LATIJN
1552	declineren <LATIJN
1552	emenderen <FRANS
1552	flonkeren*
1552	gevoeg*
1552	graecisme
1552	hernia <LATIJN
1552	hydra <LATIJN
1552	hyena <LATIJN
1552	incisie <FRANS
1552	kartuizer ‘monnik van de orde van Sint-Bruno’ <ME LATIJN
1552	knapzak*
1552	knuist*
1552	kwekken* ‘geluid van kikvorsen e.d.’
1552	luik*
1552	rekel ‘deugniet’ <NEDERDUITS
1552	snikken*
1552	uriasbrief
1552	verbum <LATIJN
1552	vice-admiraal <FRANS
1552	vod*
1552	wee* ‘samentrekking van baarmoeder’
1552	werwaarts*
1552-1553	bibliotheek <FRANS
1552-1553	congres <FRANS
1552-1553	delicaat <FRANS
1553	aandoening*
1553	absoluut <LATIJN

1553 absorberen <FRANS OF LATIJN
1553 accelereren <FRANS
1553 acteur <FRANS
1553 adopteren <FRANS
1553 adoratie <FRANS
1553 adoreren <FRANS
1553 affiniteit <FRANS
1553 agitatie <FRANS
1553 agiteren <FRANS
1553 alterneren <FRANS
1553 amoveren <LATIJN
1553 amplificeren <LATIJN
1553 amputatie <FRANS
1553 amputeren <FRANS
1553 anatomie <FRANS OF LATIJN
1553 angina <LATIJN
1553 annalen <LATIJN
1553 antiek <FRANS
1553 apoplexie <FRANS
1553 appreciatie <FRANS
1553 appreciëren <FRANS
1553 architect <FRANS
1553 architraaf <ITALIAANS
1553 argumenteren <FRANS
1553 arrogant <FRANS
1553 arterie <LATIJN
1553 artiest <FRANS
1553 aspireren ‘met h uitspreken’ <FRANS
1553 aspireren ‘haken naar’ <FRANS
1553 collectie <FRANS
1553 corpulent <FRANS
1553 corpus ‘lichaam’ <LATIJN
1553 correct <FRANS
1553 decent <FRANS
1553 decentie <FRANS

1553	definitie <FRANS
1553	fascineren <FRANS
1553	illuster <FRANS

1553 - Eerste puristische woordenschat van J. van den Werve, *Het Tresoor der Duytsscher talen*
1553 - Verschijning van de eerste in het Nederlands geschreven systematische welsprekendheidsleer: *Rhetorica, dye edele Const van welsegghene* (Retorica, de edele kunst der welsprekendheid) door Jan van Mussem

1553 imperiaal ‘keizerlijk’ <FRANS
1553 inviteren <FRANS
1553 irriteren <FRANS
1553 manhaftig <DUITS
1553 narcis <LATIJN
1553 parasiet <FRANS
1553 participatie <FRANS
1553 percussie ‘slag’ <FRANS
1553 perforeren <FRANS
1553 peroratie <FRANS
1553 perpendiculair <FRANS
1553 pervers <FRANS
1553 pollutie <FRANS
1553 recipiëren <LATIJN
1553 rectificeren <ME LATIJN
1553 repressie <FRANS OF LATIJN
1553 segregatie <FRANS
1553 solide <FRANS
1553 spiritualiteit <FRANS
1553 symbool <LATIJN
1553 tiranniseren <FRANS
1553 traditie <FRANS OF LATIJN
1553 transcriberen <LATIJN
1553 transmissie <LATIJN
1553 transponeren <LATIJN
1553 tribuun <LATIJN
1553 triest <FRANS
1553 triviaal <FRANS
1553 tumultueus <FRANS
1553 turbulent <FRANS
1553 unaniem <FRANS
1553 unanimiteit <FRANS
1553 uniek <FRANS

1553	urbaan <FRANS OF LATIJN
1553	vaas <FRANS
1553	variatie <FRANS
1553	venerabel <FRANS
1553	ventilatie <LATIJN
1553	verdieping*
1553	verontreinigen*
1553	vicieus <FRANS
1553	vigeren <LATIJN
1553	virginaal <FRANS
1553	viskeus <FRANS
1553	vitaal <FRANS
1553	vocabulaire <FRANS
1554	acacia <LATIJN
1554	agent ‘vertegenwoordiger’ <FRANS
1554	anjer
1554	citroen <FRANS
1554	compositie <FRANS
1554	courant <FRANS
1554	dot* ‘pluk’
1554	dragon <FRANS
1554	ereprijs <DUITS
1554	fijt
1554	framboos <FRANS
1554	ganzerik* ‘roosachtig plantengeslacht, zilverschoon’
1554	gentiaan <LATIJN
1554	kanarie <FRANS
1554	madelief <?
1554	maretak*
1554	opium <LATIJN
1554	pest <FRANS OF LATIJN
1554	pistolet ‘munt’ <FRANS
1554	plomp* ‘waterplant’
1554	polijsten

1554	rimpel*
1554	rodekool
1554	scheurbuik <NEDERDUITS
1554	tros* ‘bundel druiven’
1554	vrouwspersoon*
1555	ambitie <FRANS
1555	bankroet <FRANS
1555	bollen*

1554 - Eerste Nederlandstalige *Cruijde boeck* door R. Dodoens
1555 - M. de Castelein geeft rijmtechnische beschouwingen in zijn *Const van Rhetoriken* en beveelt het gebruik van vreemde (Franse) woorden aan, vooral wanneer deze al langer bekend zijn (‘Schuim [leenwoorden], alom afgekeurd, moogt gij wel gebruiken/ Want het is ge-useerd over een lange spatie’)

1555 ceremonieel <FRANS
1555 contra <LATIJN
1555 doortrapt*
1555 flits <FRANS
1555 grimas <FRANS
1555 hoorndol*
1555 karmeliet <ME LATIJN
1555 koliek <FRANS
1555 kongeraal
1555 leemte* ‘tekort’
1555 pionier <FRANS
1555 pleuris <ME LATIJN
1555 putter ‘zangvogel’
1555 schoonbroer*
1555 schoonzuster*
1555 stramien ‘weefsel’
1555 tolerabel <FRANS
1555 tuil*
1555 tweespalt <DUITS
1555 viool ‘strijkinstrument’ <FRANS
1555 viriel <FRANS
1555 weitas*
1555-1560 kwant <?
1556 akkerbouwer*
1556 alchemie <ME LATIJN
1556 chimaera <LATIJN
1556 clinicus <LATIJN
1556 erts <DUITS
1556 forceren <FRANS
1556 hopman <DUITS
1556 indecent <FRANS
1556 kwinkeleren
1556 loopbaan*

1556	orakel <FRANS
1556	pomp ‘zuig- of persinstrument’ <PORTUGEES OF SPAANS
1556	schetteren*
1556	slachtoffer <DUITS
1556	velerlei
1556	vendel*
1556	vertrouwen*
1556	voornaam*
1556	wachtmeester
1556	wispelturig*
1556	zeldzaam <DUITS
1556-1559	roemer
1557	affect <LATIJN
1557	ascendant <FRANS
1557	doctor <LATIJN
1557	drost*
1557	duidelijk*
1557	evenbeeld <DUITS
1557	fortuin ‘lot, geluk’ <FRANS
1557	koudvuur*
1557	monstrans <ME LATIJN
1557	pedaal <FRANS
1557	predikant <FRANS
1557	schelm <DUITS
1557	smoel*
1557	spruw*
1557	talmoed <HEBREEUWS
1557	troffel
1557	vernietigen*
1557	zichtbaar <DUITS
1558	arabesk <FRANS
1558	dotatie <FRANS
1558	kaduuk <FRANS
1558	medeplichtig*

1558	rit ‘het rijden’ <NEDERDUITS
1558	tucht <DUITS
1559	conform <FRANS
1559	decisie <FRANS
1559	extensie <FRANS
1559	gradueren <FRANS
1559	plompverloren*
1559	pregnant <FRANS
1559	rel*
1560	alfa <GRIEKS
1560	evacuatie <FRANS
1560	familiair, familiaar <LATIJN

1557 - Oudste alfabetische Frans-Nederlandse woordenboek van G. Meurier: het *Vocabulaire françois-flameng*
1558 - Eerste leerboekje met Italiaans van Van Berlaimont

1560 fractuur <FRANS
1560 inquisitie <FRANS
1560 jobsbode
1560 knevel* ‘snor’
1560 licentiaat <ME LATIJN
1560 nekken*
1560 pedagoog <FRANS
1560 pikdonker
1560 plantage <FRANS
1560 potentaat <FRANS
1560 pruik <FRANS
1560 rinkelrooien*
1560 verschonen* ‘excuseren’
1560 voorhanden*
1560 weshalve <DUITS
1561 aanwezig*
1561 afstijgen*
1561 alluderen <LATIJN
1561 ambrosia <LATIJN
1561 antiquiteit <FRANS
1561 confituren <FRANS
1561 droes ‘duivel’ <?
1561 halleluja <HEBREEUWS
1561 hm, hum*
1561 honoreren <FRANS
1561 kindsbeen*
1561 klandizie <FRANS
1561 krioelen <FRIES
1561 kyrie-eleïson <GRIEKS
1561 libidineus <FRANS
1561 nihil <LATIJN
1561 nijver
1561 onzalig*

1561	oreren <LATIJN
1561	perverteren <LATIJN
1561	poes*
1561	seffens*
1561	si ‘muzieknoot’
1561	snufje*
1561	strijk-en-zet*
1561	uilenspiegel <DUITS
1561	vlak*
1561	voetveeg*
1561	voltooien*
1561	wiek*
1561-1562	gering <DUITS
1562	aantijgen*
1562	algemeen*
1562	ammoniak <LATIJN
1562	annex <LATIJN
1562	appelsap*
1562	belhamel*
1562	beraadslagen*
1562	bezoedelen <DUITS
1562	blaaskaak*
1562	blindelings*
1562	blokhuis*
1562	bluts*
1562	boetseren
1562	braak* ‘onbebouwd’
1562	brokkelen*
1562	cilinder <FRANS OF LATIJN
1562	coïtus <LATIJN
1562	damhert
1562	diefstal <DUITS
1562	dito <ITALIAANS
1562	dompig*
1562	doneren <LATIJN

1562	druisen*
1562	dubieus
1562	email <FRANS

1561 - De hervormer Menno Simonsz., die alleen volwassenendoop accepteerde, overlijdt; zijn volgelingen, de mennonieten, mennonisten of doopsgezinde broederschap, zijn vreedzame dopers, tegenover de revolutionaire anabaptisten; vanwege vervolgingen vestigen zij zich in Zwitserland, Duitsland, Frankrijk, Polen, Rusland, Canada en Noord- en Zuid-Amerika
1562 - Verschijning van het *Dictionarium Tetraglotton*, een viertalig woordenboek Latijn-(klassiek) Grieks-Frans-Nederlands van C. Plantijn
1562 - Verschijning van *De Nederlandsche geloofsbelijdenis* van G. de Brès, die tot op heden als aanhangsel voorkomt in de Gezangboeken van de Hervormde Kerk

1562	friseren <FRANS
1562	galgenaas*
1562	gepeupel
1562	haas* ‘spier bij slachtdieren’
1562	hakkelen*
1562	heks <DUITS
1562	helen* ‘verbergen (ook van gestolen goed)’
1562	huichelen <DUITS
1562	kapitein ‘militaire rang’ <FRANS
1562	klauteren*
1562	klodder*
1562	knabbelen*
1562	kornoelje <FRANS
1562	kotsen <DUITS
1562	krakeel
1562	kroes* ‘gekruld’
1562	kwetteren*
1562	laurier <FRANS
1562	makker*
1562	muf*
1562	nederig <DUITS
1562	offreren <FRANS
1562	pand ‘slip van jas’ <FRANS
1562	pompoen <FRANS
1562	roerdomp*
1562	schokken*
1562	soldaat <FRANS
1562	spie* ‘pin’
1562	spinel <FRANS
1562	stoffen <FRANS
1562	suikerij
1562	trippelen*

1562	trots ‘fierheid, hoogmoed’ <DUITS
1562	tufsteen <DUITS
1562	urgent <FRANS
1562	verbouwereerd
1562	vermenigvuldigen* ‘een getal zo vaak nemen als door een ander is aangegeven’
1562	verrekken* ‘lichaamsdeel ontwrichten’
1562	verzadigen*
1562	vooroordeel*
1562	voorraad <DUITS
1562	wuft*
1562	zeepaardje*
1562	zinnespel*
1562	zondvloed <DUITS
1562	zwoerd*
1562-1592	crusaat <PORTUGEES
1562-1592	incluis <FRANS
1562-1592	krieken*
1562-1592	masker <FRANS
1562-1592	ophanden*
1562-1592	overrompelen <DUITS
1562-1592	piraat <FRANS
1562-1592	slabakken*
1562-1592	weifelen*
1563	kut* ‘vrouwelijk schaamdeel’
1563	mangelen ‘ontbreken’ <DUITS
1563	monastiek <FRANS
1563	polis ‘verzekerings-contract’ <FRANS
1563	quitte <FRANS
1563	regenworm*
1563	sater <LATIJN
1563	verassureren
1563	verso <LATIJN
1564	affuit <FRANS
1564	coca <SPAANS

1564	deugniet*
1564	falset <ITALIAANS
1564	gewest*
1564	inpeperen
1564	kaaiman <SPAANS
1564	pro <LATIJN
1564	ruimte*
1564	Sinterklaas
1564	surseance <FRANS
1564	territoir <FRANS

1563 - Het *Liber Vagatorum* of *Der fielen, rabauwen, oft der schalcken vocabulaer*, een vertaling uit het Nederrijns, waarin de oudste Bargoense woordenlijst

1565 agio <ITALIAANS
1565 bataat <SPAANS
1565 exorcist <FRANS
1565 hugenoot <FRANS
1565 inlijven*
1565 krijt ‘tekenmateriaal’
1565 laesie <LATIJN
1565 muze <LATIJN
1565 sonnet <FRANS
1565 spectator <LATIJN
1566 adoptie <FRANS
1566 ampel <FRANS
1566 artificieel <FRANS
1566 cursief <FRANS
1566 daalder <NEDERDUITS
1566 dispuut ‘redetwist’ <FRANS
1566 frenetiek <FRANS
1566 geus ‘lid van een bepaalde partij’ <FRANS
1566 jongleur <FRANS
1566 kannibaal <SPAANS
1566 madam <FRANS
1566 notitie <LATIJN
1566 onyx <FRANS
1566 optica <ME LATIJN
1566 paskwil <ITALIAANS
1566 piramide <FRANS
1566 ravage <FRANS
1566 ressort <FRANS
1566 schandaal <FRANS
1566 sfinx <LATIJN
1566 soeverein ‘oppermachtig’ <FRANS
1566 tenderen <FRANS
1566 theorie <FRANS

1566	troggelen*
1566	uitgever*
1566	vooravond <DUITS
1566	waldenzen <ME LATIJN
1566-1568	ei* ‘tussenwerpsel: uitroep van verrassing’
1566-1568	ergernis*
1566-1568	familie <FRANS
1566-1568	fictie <FRANS
1566-1568	klaroen <FRANS
1566-1568	schans <DUITS

1565 - Afkondiging in de Nederlanden van de besluiten van het concilie van Trente; hierdoor komt de katholieke Reformatie (Contrareformatie) op gang; de gebieden waar deze hebben doorgewerkt (onder Spaanse dwang), zijn katholiek gebleven; o.a. worden christelijke doopnamen voorgeschreven, en tot op heden is voor katholieken bij de inschrijving in het doopboek één christelijke naam verplicht
1565 - De Franse schrijver P. Ronsard voert in zijn werk diverse spellingvereenvoudigingen in, zoals het verschil tussen *i* en *j, u* en *v*, het gebruik van accent aigu en accent grave, en de vervanging van een stomme *s* door circumflex (*bête* i.p.v. *beste*); deze worden niet overgenomen in Frankrijk, maar in de 17de eeuw wél in Nederland, waar zeer veel Franse boeken werden gedrukt; van hieruit werd een deel ervan uiteindelijk ook in Frankrijk doorgevoerd
1566 - Beeldenstorm waarbij protestanten r.-k. kerken plunderen
1566 - De protestanten beginnen met openbare predikaties in de open lucht, de zogenaamde hagenpreken
1566 - De adviseur van landvoogdes Margaretha van Parma, Berlaymont, noemt de edelen die een smeekschrift om verzachting van het optreden tegen ketters aanbieden, *gueux* ‘bedelaars’, wat de Nederlanders vier dagen later tot partijnaam uitroepen; sindsdien dragen ze een bedelaarsnap aan een ketting om de hals
1566 - Publicatie van de berijmde *De Psalmen Davids, ende ander lofsanghen* door P. Dathenus of Datheen; deze vertaling werd in de Gereformeerde Kerk ingevoerd en bleef tot 1773 in gebruik, in enkele Oudgereformeerde gemeenten zelfs tot op heden

1566-1568	theater ‘schouwburg’ <FRANS
1566-1600	sessie <FRANS
1567	achterste*
1567	amaril <FRANS
1567	amelkoren
1567	apologie <FRANS OF LATIJN
1567	assessor <LATIJN
1567	avant-garde <FRANS
1567	bikkel*
1567	bloedhond <ENGELS
1567	bloemkool
1567	boterham
1567	buizerd <FRANS
1567	circumflex <LATIJN
1567	civet <FRANS
1567	dammen*
1567	drempel*
1567	drukken* ‘d.m.v. een pers letters of afbeeldingen op papier drukken’
1567	eelt*
1567	eigenzinnig <DUITS
1567	familiariteit <FRANS
1567	geep*
1567	genealogie <FRANS
1567	generaal <FRANS
1567	gieren* ‘(scherp) geluid maken’
1567	gierzwaluw*
1567	griet* ‘beenvis’
1567	helleveeg*
1567	hok*
1567	hom <?
1567	iep <?
1567	inham*

1567	jezuïet <LATIJN
1567	jol <NEDERDUITS
1567	kaap <FRANS
1567	kamperfoelie <LATIJN
1567	kapitaal <FRANS
1567	katholiek <FRANS
1567	klavier ‘toetsenbord’ <FRANS
1567	kleur <FRANS
1567	klomp* ‘houten schoen’
1567	knevel* ‘stokje om het losdraaien te beletten’
1567	knots*
1567	konvooi <FRANS
1567	koolmees*
1567	kriel*
1567	kwast* ‘knoest’
1567	kwijnen*
1567	lancet <FRANS
1567	libertijn <FRANS
1567	ligatuur <FRANS
1567	luister <FRANS
1567	matrijs <FRANS
1567	medaille <FRANS
1567	melkmuil*
1567	metterdaad*
1567	mummie <FRANS
1567	netto <ITALIAANS
1567	oker <FRANS
1567	paarlemoer
1567	pimpelmees*
1567	pink ‘vinger’ <?
1567	pissebed
1567	pleister ‘stukje stof dat over wond gelegd wordt’ <ME LATIJN
1567	provoceren <LATIJN

1567	pukkel*
1567	recapituleren <FRANS

1567 - Instelling Raad van Beroerten (onlusten), door het volk ‘Bloedraad’ genoemd, die, met Alva als voorzitter, vele doodvonnissen voltrok
1567 - Schrikbewind van de hertog van Alva, Duc d'Alve, naar wie misschien de *dukdalf* ‘meerpaal’ is genoemd: de meerpalen werden in de Amsterdamse haven geheid, d.w.z. de grond in geboord
1567 - Het systematisch ingerichte *Nomenclator omnium rerum* van Hadrianus Junius, die als eerste regionale varianten van het Nederlands aangaf

1567 ruien

1567 schaats <FRANS

1567 schar*

1567 schimmel ‘wit paard’ <DUITS

1567 schoot* ‘lijn die onderaan de buitenkant van de zeilboom aangrijpt om de stand ervan te regelen’

1567 sec <FRANS

1567 spit* ‘pijn in de rug’

1567 strijkstok*

1567 strot*

1567 stuit*

1567 tateren*

1567 tijm <FRANS OF LATIJN

1567 trio <ITALIAANS

1567 tut* ‘tussenwerpsel: uitdrukking van ongeduld’

1567 tweesprong*

1567 ut <LATIJN

1567 vaandel*

1567 vertrek*

1567 vieren ‘een touw laten uitlopen’ <FRIES

1567 vlinder*

1567 vroom*

1567 welnee*

1567 werf* ‘werkplaats voor schepen’

1567 windhond*

1567 zegen ‘kerkelijke zegening’ <LATIJN

1567 zetten* ‘tekst opmaken om te drukken’

1567 zetter*

1567 zwoegen* ‘hijgen’

1568 animaal <FRANS

1568 articuleren <FRANS

1568 attractie <FRANS

1568	diftong <LATIJN
1568	durven*
1568	extractie <FRANS
1568	fries <FRANS
1568	hypothese <FRANS
1568	interim <LATIJN
1568	kalm <FRANS
1568	kruidenier
1568	noviteit <LATIJN
1568	peritoneum <LATIJN
1568	relatie <FRANS
1568	retentie <FRANS
1568	sesam <LATIJN
1568	stolp*
1568	syllabe <FRANS OF LATIJN
1568	tonsil <LATIJN
1568	ventrikel <LATIJN
1568	vuilak*
1568	wervel*
1569	arsenaal <FRANS
1569	beeltenis <DUITS

1568 - Eerste brokstuk Nederlandse grammatica in manuscript van J. Radermacher: *Voorreden van de noodich ende nutticheit der Nederduytscher taelkunste*
1568-1648 - Tachtigjarige Oorlog
1569 - Alva stelt nieuwe belastingen voor, waaronder de - nooit geheven - tiende penning, d.w.z. 10% van de verkoopprijs van ieder roerend goed
1569 - De schilder P. Bruegel de Oude (vanwege zijn grappenmakerij bijgenaamd ‘Pier den Drol’ en vanwege zijn landschappen ‘Boeren Bruegel’) overlijdt; hij schilderde o.a. overzichtswerken met spreekwoorden en kinderspelen
1569 - Johannes Goropius Becanus, ofwel Jan van Gorp van Hilvarenbeek, publiceert in het Latijn de *Origines Antwerpianae* (‘Oorsprong van Antwerpen’), waarin hij tracht aan te tonen dat het Nederlands de oudste taal ter wereld is; naar hem worden belachelijke etymologieën *goropismen* genoemd
1569 - Waarschijnlijk het jaar waarin het *Wilhelmus* is geschreven; in 1932 is dit het officiële Nederlandse volkslied geworden

1569 bekommernis*
1569 bestendig <DUITS
1569 breuk* ‘gebroken getal’
1569 clerus <LATIJN
1569 conciërge <FRANS
1569 contant <FRANS
1569 crypte <FRANS
1569 daarenboven*
1569 digestie <FRANS
1569 eender*
1569 exorciseren <FRANS
1569 fideliteit <FRANS
1569 gaillarde <FRANS
1569 keurs <OUDSLAVISCH
1569 kleuter*
1569 knagen* ‘een aanhoudende onaangename gewaarwording veroorzaken’
1569 kroot <FRANS
1569 leer* ‘doctrine’
1569 lijk* ‘touw om rand van zeil’
1569 pavane <FRANS
1569 poeh*
1569 pracht <DUITS
1569 ratelen*
1569 rifraf <FRANS
1569 saldo <ITALIAANS
1569 uitdrukkelijk <DUITS
1569 vacant <FRANS
1569 vacature <ME LATIJN
1569 winst*
1569 zeeschuimer*
1570 emanciperen <FRANS
1570 et cetera, etc. <LATIJN

1570 indemniteit <FRANS

1570 judicieel <FRANS

1570 kornuit <ME LATIJN

1570 lokaal ‘plaatselijk’ <FRANS

1570 malversatie <FRANS

1570 notificatie <FRANS

1570 paraat <LATIJN

1570 sinds* ‘voorzetsel’

1570 splitsen*

1571 classis <LATIJN

1571 creatie <FRANS

1571 enteren ‘een vijandig schip beklimmen’ <SPAANS

1571 meid* ‘dienstmeisje’

1571 poelier

1571 scribent <LATIJN

1572 bazaar <PERZISCH

1572 canaille <FRANS

1572 diaken ‘prot.: kerkelijke armenverzorger’ <LATIJN

1572 hereditair <FRANS

1572 kits ‘type zeilschip’ <ENGELS

1572 prolongatie <FRANS

1572 stiel

1572 struinen*

1572 vrijbuiter*

1573 argumentatie <FRANS

1573 artisjok <ITALIAANS

1573 au*

1573 baret <FRANS

1573 baviaan <FRANS

1573 bedotten*

1573 bedreven*

1573 beuzelen*

1573 big*

1570 - De Groningse edelman Johan van Ewsum stelt een (pas in 1900 gepubliceerde) woordenlijst Romani-Nederlands samen; het is de tweede zigeunerwoordenlijst in Europa: in 1542 werd in Engeland de eerste woordenlijst gemaakt
1571 - Publicatie van het schoolboekje *Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen* van Peeter Heyns, de oudste Nederlandse leergrammatica
1572 - Willem van Oranje, de 'Vader des Vaderlands', wordt tot stadhouder uitgeroepen; het devies van de Oranjes is 'Je maintiendrai' (ik zal handhaven)
1572 - De Watergeuzen bezetten op 1 april Den Briel, vereeuwigd in: 'op 1 april verloor Alva zijn bril'

1573 borduren
1573 borstel* ‘gereedschap: schuier’
1573 brooddronken*
1573 brouilleren <FRANS
1573 bui* ‘neerslag’
1573 buis ‘jasje’
1573 buit*
1573 damp*
1573 droes* ‘paardenziekte’
1573 eclips <FRANS
1573 etsen <DUITS
1573 feil <FRANS
1573 formaat ‘grootte’ <FRANS
1573 gespuis*
1573 giechelen*
1573 gluipen*
1573 grauwen*
1573 grens <NEDERDUITS
1573 gretig*
1573 gril <DUITS
1573 handel*
1573 handelen* ‘handel drijven’
1573 helder*
1573 hikken*
1573 homp*
1573 huiveren*
1573 hunkeren*
1573 ieder <DUITS
1573 kabouter* ‘aardmannetje’
1573 kalender <DUITS
1573 kamp ‘legerplaats’ <FRANS
1573 karbonade <FRANS
1573 katje ‘bloeiwijze’

1573 keur* ‘het beste, de bloem’
1573 kiekendief*
1573 knappen*
1573 knikkebollen*
1573 kribbig*
1573 kwaliteit <FRANS
1573 lak <FRANS
1573 lanterfanten*
1573 lel* ‘lapje (bv. van oor)’
1573 lover*
1573 majesteit <FRANS
1573 mandaat <FRANS
1573 middel* ‘hulpmiddel’
1573 model <FRANS
1573 mutsje <?
1573 nietig*
1573 nuk <DUITS
1573 ombrengen*
1573 omkomen*
1573 omver*
1573 onstuimig <DUITS
1573 oubollig*
1573 overgrootmoeder*
1573 overgrootvader*
1573 overreden <DUITS
1573 plompen*
1573 pluizen <FRANS
1573 pochen <DUITS
1573 praal
1573 prikken*
1573 proesten* ‘niezen’
1573 proper <FRANS
1573 rammelaar ‘mannetje van konijn of haas’
1573 rammelen* ‘paren van hazen en konijnen’
1573 razernij

1573	regel ‘gewoonte’ <LATIJN
1573	relmuis*
1573	roofvogel*
1573	ruggengraat*
1573	ruit ‘vensterruit’
1573	ruiter <ME LATIJN

1573 - Haarlem komt in opstand tegen de Spanjaarden, o.a. dankzij de volksheldin Kenau Simonsd. Hasselaar, wier naam *kenau* tot op heden voortleeft
1573 - Het beleg van Alkmaar door de Spanjaarden mislukt, vandaar de leuze: ‘van Alkmaar begint de victorie’
1573 - Publicatie van het *Thesaurus Theutonicae Linguae. Schat der Neder-duytscher spraken* door C. Plantijn, een Nederlands-Frans-Latijns woordenboek

1573	schiften* ‘door stremmend eiwit ongelijkmatig worden’
1573	schoft ‘schouder’ <NEDERDUITS
1573	schrap*
1573	schroef <FRANS
1573	singel ‘buikriem’ <FRANS
1573	slager*
1573	slecht*
1573	smalen*
1573	snoepen*
1573	snurken*
1573	spinnewiel*
1573	staken*
1573	staketsel
1573	steenhard*
1573	stempel*
1573	stengel <DUITS
1573	stilte*
1573	stoeien*
1573	stuiten*
1573	taak <FRANS
1573	tamelijk*
1573	tegenstelling*
1573	tekenen* ‘een handtekening zetten’
1573	trainen <ENGELS
1573	transversaal <ME LATIJN
1573	vaarwel*
1573	verdedigen*
1573	verstokt*
1573	vrijage
1573	wantrouwen*
1573	wars*
1573	welgevallen*

1573	werktuig*
1573	wissel*
1573	wonderbaar <DUITS
1573	wrevel*
1573	zeilschip*
1573	zelfkant
1573	zwang*
1573	zwik <DUITS
1573	zwikken* ‘verstuiken’
1574	adres <FRANS
1574	amechtig*
1574	bombazijn <FRANS
1574	compagnon <FRANS
1574	detineren <LATIJN
1574	dom ‘kerk’ <FRANS
1574	dom ‘Portugese titel’ <PORTUGEES
1574	drogist <FRANS
1574	fulmineren <FRANS
1574	galant <FRANS
1574	garanderen <FRANS
1574	gevaar <DUITS
1574	grasduinen
1574	kanon ‘vuurwapen met lange loop’ <FRANS
1574	kling <DUITS
1574	mode <FRANS
1574	plankier <FRANS
1574	plezier <FRANS
1574	traineren <FRANS
1574	ultra ‘bijwoord: verder dan, aan gene zijde van, zeer’ <LATIJN
1575	academie <LATIJN
1575	doorgaans*
1575	fysica <LATIJN

1574 - Eerste grote woordenboek Nederlands-Latijn (*Dictionarium Teutonico-Latinum*) van C. Kiliaan, herdrukt in 1588
1574 - In een verlaten Spaans legerkamp wordt een nog warme pot Spaanse hutspot gevonden, waaruit blijkt dat de Spaanse soldaten de schansen voor Leiden hebben verlaten uit angst voor de naderende Watergeuzen; de uitgehongerde bevolking krijgt wittebrood en haring; nog jaarlijks wordt de bevrijding van de stad op 3 oktober herdacht door het eten van hutspot, wittebrood en haring
1575 - Eerste Noord-Nederlandse universiteit in Leiden opgericht, mede voor de opleiding van predikanten van de Gereformeerde Kerk; onderwijs alleen in het Latijn

1575 imperator <LATIJN
1575 impressie <FRANS
1575 leeuwendaalder
1575 professie <LATIJN
1575 professor <LATIJN
1575 rang <FRANS
1575 traktement <ME LATIJN
1575 vakantie <ME LATIJN
1575 vlieboot <?
1575 zodra*
1576 adjectief <LATIJN
1576 ammunitie <FRANS
1576 artikel ‘als grammaticale term: lidwoord’ <LATIJN
1576 confederatie <FRANS
1576 conjunctief <LATIJN
1576 dokter <LATIJN
1576 getal* ‘als grammaticale term: enkel- of meervoud’
1576 imperatief <LATIJN
1576 indicatief <LATIJN
1576 legaal <FRANS
1576 luifel*
1576 luitenant <FRANS
1576 palissade <FRANS
1576 persoon ‘als grammaticale term: klasse van de persoonlijke voornaamwoorden’ <LATIJN
1576 pluralis <LATIJN
1576 substantief <LATIJN
1576 verguldsel*
1576 wikkelen <DUITS
1576 zoel*
1577 commercie <FRANS

1577	don <SPAANS OF ITALIAANS
1577	fort <FRANS
1577	gierst <?
1577	onverminderd*
1577	poon ‘vaartuig’ <?
1577	quoteren <ME LATIJN
1577	sint-juttemis
1577	tabak <SPAANS
1578	afkalven*
1578	discours <FRANS
1578	gereformeerd
1578	korporaal <FRANS
1578	mennoniet
1578	mineur ‘mijnenlegger’ <FRANS
1578	miraculeus <FRANS
1578	nadeel*
1578	prefix <MODERN LATIJN
1578	reveille
1578	uso <ITALIAANS
1578	zegge* ‘plantengeslacht’
1578	zero <FRANS
1579	correspondentie <ME LATIJN
1579	doel*
1579	faun <LATIJN
1579	nectar <FRANS
1579	patriot ‘die zijn vaderland mint’ <FRANS
1579	per <LATIJN
1579	protestant <LATIJN
1579	tragisch <LATIJN
1579	vista <ITALIAANS

1575 - De Spaanse landvoogd Requesens bepaalt dat het jaar in de Nederlanden voortaan overal officieel op 1 januari begint en niet meer, zoals voorheen ook kon, op de paasdatum
1576 - Spaanse Furie te Antwerpen, dat geplunderd wordt door muitende Spaanse soldaten

1576 - Antonius Sexagius (van Tsestich) publiceert *De orthographia linguae Belgicae*
1576 - Eerste leerboekje met Engels en Duits van Van Berlaimont
1578 - Amsterdam en vervolgens andere steden gaan over naar de Oranjes en verbieden het katholicisme
1578 - De humanist Justus Lipsius wordt hoogleraar klassieke filologie en filosofie in Leiden en vervaardigt Latijnse tekstuitgaven van o.a. Tacitus, Livius, Seneca en commentaren op Polybios en Suetonius

1579 voos*
1580 actief <FRANS
1580 afvaardigen*
1580 ambt <DUITS
1580 beun
1580 consumptie <LATIJN
1580 descendent <FRANS
1580 drank* ‘sterkedrank’
1580 eskadron <FRANS
1580 gemaal <DUITS
1580 hondsvot <DUITS
1580 jota <GRIEKS
1580 kolonel <FRANS
1580 lallen*
1580 lansier <FRANS
1580 larve <FRANS
1580 lectuur ‘het lezen’ <FRANS
1580 lijs*
1580 naturel <FRANS
1580 praktikabel <ME LATIJN
1580 pretentie <ME LATIJN
1580 secretarie <ME LATIJN
1580 sprits
1580 uitvoeren*
1580 verwijlen <DUITS
1580 vlonder*
1581 clementie <LATIJN
1581 doubleren <FRANS
1581 gamma <GRIEKS
1581 kruidje-roer-mij-niet*
1581 lijst* ‘opsomming, reeks’
1581 maïs <SPAANS
1581 margriet <FRANS

1581	mof ‘Duitser’ <DUITS
1581	nieuweling <DUITS
1581	passato <ITALIAANS
1581	raffineren <FRANS
1581	rendez-vous <FRANS
1581	retraite <FRANS
1581	tulp <FRANS
1581	vruchtgebruik
1581	zonnebloem*
1582	accommoderen <FRANS
1582	affecteren <FRANS
1582	amazone ‘strijdbare vrouw’ <LATIJN
1582	calculatie <FRANS
1582	degenereren <FRANS
1582	destinatie <FRANS
1582	epigram <FRANS
1582	faillissement
1582	geaffecteerd
1582	indigo <SPAANS
1582	insolvent
1582	karabijn <FRANS
1582	kwartier ‘vierde deel van een uur’ <FRANS
1582	protest <FRANS
1582	republiek <FRANS
1582	territorium <LATIJN
1583	alkali <ME LATIJN
1583	aristocratie <FRANS
1583	asperge <FRANS
1583	calvinist <FRANS
1583	confrère <FRANS
1583	eloquent <FRANS
1583	excellentie <LATIJN
1583	kali ‘kaliumzout’
1583	pesten

1579 - Afgevaardigden van Gelre, Holland, Zeeland, Utrecht en Groningen ondertekenen de Unie van Utrecht, waarin o.a. bepaald wordt dat de Provinciën voor altijd verenigd zullen blijven en geen verbond met een buurstaat mogen aangaan, en dat niemand vanwege godsdienst mag worden vervolgd; dit krijgt de betekenis van een ‘grondwet’ van de Republiek
1580 - Lodewijk Elsevier opent een drukkerij te Leiden en sticht daarmee een dynastie
1581 - De Staten-Generaal verklaren in een ‘Plakkaat van Verlatinghe’ dat zij de Spaanse koning niet als heerser erkennen; dit Plakkaat dient in 1776 als inspiratiebron voor de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring, en later voor de Franse Revolutie
1581 - *Nederduitse orthographie* van Pontus de Heuiter

1583	tokkelen*
1583	troep <FRANS
1583	trot <FRANS
1583	voorzichtig*
1584	anarchie <FRANS
1584	comparitie <FRANS
1584	deftig*
1584	diminutief <LATIJN
1584	femininum <LATIJN
1584	geslacht* ‘als grammaticale term: genus’
1584	klinker* ‘vocaal’
1584	kreeftdicht
1584	masculinum <LATIJN
1584	matroos <FRANS
1584	medeklinker*
1584	meervoud*
1584	musket <FRANS
1584	neutrum <LATIJN
1584	redekavelen*
1584	singularis <LATIJN
1584	syntaxis <LATIJN
1584	treurspel*
1584	woordenboek*
1584	zin* ‘reeks woorden’
1585	deposito <ITALIAANS
1585	evenaar
1585	gemeenplaats
1585	kwadratuur <FRANS OF LATIJN
1585	langwerpig*
1585	onderwerp* ‘als grammaticale term: zinsdeel dat in persoon en getal met vervoegde werkwoord overeenkomt’
1585	porto <ITALIAANS

1585	slingeren*
1586	arts <DUITS
1586	bel* ‘gasbolletje’
1586	convocatie <FRANS
1586	gezin*
1586	kroeg <NEDERDUITS
1586	magistraat <LATIJN
1586	militair <FRANS
1586	nominatie <FRANS
1586	omtrek*
1586	pontificaal <LATIJN
1586	prestatie <FRANS
1586	promotie ‘bevordering in rang’ <FRANS
1586	subsidie <LATIJN

1584 - Balthasar Gérards vermoordt Willem van Oranje te Delft; zijn laatste woorden zouden luiden (in het Frans!): ‘Mon Dieu, ayez pitié de moi et de mon pauvre peuple’
1584 - Oudste gedrukte Nederlandse grammatica van H.L. Spiegel: *Twe-spraack van de Nederduitsche letterkunst*
1584 - *Spieghel der Zeevaerdt* van L.J. Waghenaer, de eerste moderne atlas van de zeeën van West-Europa; in het Engels werd *waggoner* een soortnaam voor dergelijke atlassen
1585 - De Engelse graaf van Leicester staat de Nederlandse opstandelingen met een leger bij
1585 - Val van Antwerpen, vlucht van een groot aantal Zuid-Nederlanders naar Noord-Nederland
1585 - *Ruygh-bewerp vande Redenkaveling, ofte Nederduytsche Dialectike* (Ruwe schets van het redeneren ofwel Nederlandse logica) door Spiegel
1585 - Eerste Nederlandstalige werk van S. Stevin, over de logica: *Dialectike ofte Bewysconst*
1585-1586 - Steven van der Haghen vaart als eerste Nederlander door de Straat van Gibraltar naar Italië en opent zo de Straatvaart
1585-1713 - Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden
1585-1811 - De Friese stad Franeker bezit een universiteit
1586 - F. Raphelengius (Frans van Ravelingen), schoonzoon van de drukker Plantijn, wordt de eerste hoogleraar Hebreeuws te Leiden; tevens doceert hij Arabisch en stelt hij een Arabisch-Latijns woordenboek samen

1587 bleu ‘lichtblauw’ <FRANS
1587 offensief <FRANS
1587 sociëteit <FRANS
1587 volume ‘inhoud’ <FRANS
1588 armada <SPAANS
1588 banderol <FRANS
1588 beledigen <DUITS
1588 bocht* ‘kromming’
1588 botsen*
1588 bres <FRANS
1588 cachet <FRANS
1588 capituleren <FRANS
1588 cavalerie ‘wapen van de landmacht te paard’ <FRANS
1588 cholera <LATIJN
1588 citadel <FRANS
1588 citer <DUITS
1588 complot <FRANS
1588 componist <DUITS
1588 district <FRANS
1588 eega*
1588 galop <FRANS
1588 garderobe <FRANS
1588 geheim <DUITS
1588 gevest <DUITS
1588 geweten <DUITS
1588 gezant <DUITS
1588 gillen*
1588 giraffe <FRANS
1588 glippen*
1588 globe <FRANS OF LATIJN
1588 gluren*
1588 gonzen*

1588 grauw* ‘gepeupel’
1588 guirlande <FRANS
1588 gulp* ‘dikke straal’
1588 happen*
1588 hoeven*
1588 hozen*
1588 infanterie <FRANS
1588 kaag* ‘vaartuig’
1588 kabinet ‘meubelstuk’ <FRANS
1588 kalebas <FRANS
1588 kazemat <FRANS
1588 keep* ‘kerf’
1588 kinkhoest*
1588 kip* ‘hoendervogel’
1588 koddig*
1588 kwakken*
1588 lens* ‘slap, krachteloos’
1588 logenstraffen <DUITS
1588 lomp* ‘vod’
1588 magazijn <FRANS
1588 mankeren <FRANS
1588 marcheren <FRANS
1588 muil ‘pantoffel’ <LATIJN
1588 muizenis
1588 onbeschoft <NEDERDUITS
1588 overste*
1588 patent ‘octrooi’ <FRANS
1588 port ‘vrachtgeld voor poststukken’ <FRANS
1588 rakelen*
1588 ritmeester <DUITS
1588 signaal <FRANS
1588 slak ‘metaalafval’ <DUITS
1588 slippen*
1588 sloep <?

1588	snipperen*
1588	snorren* ‘een brommend geluid maken’
1588	trachten <LATIJN
1588	tuimelaar ‘walvisachtige’
1588	verpletteren
1588	verwant <NEDERDUITS
1588	vezel*

1587 - *Rederijck-kunst in Rijm opt kortst vervat* van Spiegel; vormt samen met *Twe-spraack* en *Ruygh-bewerp* het eerste Nederlandstalige trivium
1587 - Maurits van Nassau wordt de belangrijkste militaire aanvoerder en richt het eerste Nederlandse staande leger op
1588 - Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden
1588 - Ondergang Spaanse armada bij Engeland

1588 wateren*
1588 weids*
1588 woede*
1588 zilt*
1588 zwerven*
1588 zwieren*
1589 bonzen*
1589 honorabel <FRANS
1589 onverlaat*
1589 parmezaan <FRANS
1589 wegens*
1590 brons <FRANS
1590 commanderen <FRANS
1590 heulen*
1590 ouderling*
1590 rossen* ‘woest rijden’
1590 schokker
1590 synode <FRANS
1590 tarra <ITALIAANS
1590 wonderveel*
1591 aritmetica <LATIJN
1591 avenue <FRANS
1591 biljoen <FRANS
1591 chargeren ‘in gesloten formatie aanvallen’ <FRANS
1591 conjunctuur <ME LATIJN
1591 contratenor <ITALIAANS
1591 flank <FRANS
1591 journaal <FRANS
1591 kachel ‘verwarming’
1591 klas <FRANS
1591 krokus <LATIJN
1591 monade <FRANS

1591	patrouille <FRANS
1591	percent <ITALIAANS
1591	preses <LATIJN
1591	regiment <FRANS
1591	revolte <FRANS
1591	sabbelen*
1591	tenor <ITALIAANS
1591	triljoen <FRANS
1591	uitmunten
1591	vermaken* ‘amuseren’
1591-1600	onderbouwen <DUITS
1591-1600	vuurwerk <DUITS
1591-1602	pressen ‘dwingen tot dienstneming’ <ENGELS
1592	aanlengen*
1592	agressie <FRANS
1592	bataljon <FRANS
1592	bursaal
1592	compagnie <FRANS
1592	conferentie <ME LATIJN
1592	cultiveren <FRANS
1592	echtbreker <DUITS
1592	escorte <FRANS
1592	exerceren <FRANS
1592	galjas <FRANS
1592	geografie <FRANS OF LATIJN
1592	gewei <DUITS
1592	interpelleren <FRANS
1592	interventie <FRANS
1592	loeder*
1592	notulen <FRANS
1592	pedel <DUITS
1592	percipiëren <LATIJN
1592	salvo <FRANS
1592	taf

1593	amuseren <FRANS
1593	anemoon <LATIJN
1593	aversie <FRANS
1593	charge <FRANS
1593	comptabel <FRANS
1593	deformeren <FRANS

1590 - Het turfschip van A. van Bergen verrast te Breda de Spanjaarden
1590 - Nederland vaart op de westkust van Afrika en richt vestigingen op in Guinee (Goudkust), voor de slavenhandel naar Zuid-Amerika
1593 - Josephus Scaliger wordt hoogleraar te Leiden; hij doceert klassieke filologie en, als eerste hoogleraar, Arabisch; tevens benadrukt hij als eerste het belang van het Turks als sleutel tot de kennis van het Arabisch, en daarmee geldt hij als de grondlegger van de Turkologie in Europa

1593 fabriceren <FRANS
1593 kardoes ‘kruithuls’ <FRANS
1593 koevoet*
1593 votum <LATIJN
1594 foerier <FRANS
1594 granaat <FRANS
1594 impliceren <LATIJN
1594 walrus <ZWEEDS
1595 applicatie ‘toediening, toepassing’ <FRANS
1595 atlas ‘boek met kaarten’
1595 berokkenen*
1595 bijgeloof*
1595 consistorie ‘prot.: kerkenraad’ <LATIJN
1595 demonstreren <LATIJN
1595 gangreen <LATIJN
1595 inbeelden, zich*
1595 ligament <LATIJN
1595 maalstroom*
1595 meridiaan <LATIJN
1595 oceaan <FRANS
1595 penis <LATIJN
1595 piek ‘bergtop’ <FRANS
1595 pinas <FRANS
1595 pinguïn <ENGELS
1595 platboomd
1595 pletteren
1595 reformatie <LATIJN
1595 resulteren <FRANS
1595 retort <FRANS
1595 rif <OUDNOOR(D)S
1595 sandelhout
1595 straat ‘zee-engte’ <FRANS

1595 streek*
1595 tarantula <LATIJN
1595 testikel <LATIJN
1595 urineren <FRANS OF LATIJN
1595 wulp*
1595 zenit <FRANS
1595 zone <FRANS OF LATIJN
1596 aardewerk*
1596 ananas <SPAANS
1596 areka <PORTUGEES
1596 armadil <SPAANS
1596 atjar <INDONESISCH
1596 bamboe <INDONESISCH
1596 banaan <PORTUGEES
1596 bestiaal <FRANS
1596 betel <PORTUGEES
1596 brahmaan <SANSKRIET
1596 bries <FRANS
1596 bros*
1596 cacao <SPAANS
1596 civetkat
1596 debarkeren <FRANS
1596 demonstratie ‘het aantonen’ <FRANS
1596 doerian <INDONESISCH
1596 dubloen <SPAANS
1596 emoe <ENGELS
1596 exorbitant <FRANS
1596 factie ‘politieke groep’ <FRANS
1596 geste <FRANS
1596 hermafrodiet <FRANS
1596 iel*
1596 jonk <INDONESISCH
1596 kameraad <FRANS
1596 kopra <PORTUGEES

1594 - Nederland sticht forten op Guyana in Zuid-Amerika
1594 - Oprichting Fundación Carlos de Amberes te Madrid, voor opvang van Spanjereizigers uit de Lage Landen, tegenwoordig voor culturele betrekkingen
1595 - Eerste tocht naar Indië onder Cornelis de Houtman
1595 - Atlas van Mercator, waarin de eerste maalstroom is getekend; naar hem is de mercatorprojectie genoemd
1596 - Publicatie Van Linschotens reisverslag naar de Oost: het *Itinerarium*
1596 - Overwintering van Willem Barentsz. op Nova Zembla, in zijn poging Indië 'om de Noord' te bereiken; hij overleefde de poging niet

1596	kornet ‘blaasinstrument’ <FRANS
1596	kris <JAVAANS
1596	krokodillentranen
1596	leger* ‘krijgsmacht te land’
1596	magnifiek <FRANS
1596	mandarijn ‘Chinese ambtenaar’ <PORTUGEES
1596	mango <INDONESISCH
1596	maniok <FRANS
1596	memorabel <FRANS
1596	mesties <SPAANS
1596	mineraal <FRANS
1596	pagode <PORTUGEES
1596	palankijn <PORTUGEES
1596	palmiet <PORTUGEES OF SPAANS
1596	papaja <SPAANS
1596	parallel <FRANS
1596	pisang <INDONESISCH
1596	porselein <FRANS
1596	prauw <INDONESISCH
1596	proviand <DUITS
1596	pulp <FRANS
1596	rederijker
1596	reis ‘munteenheid van Portugal en Brazilië’ <PORTUGEES
1596	roede* ‘mannelijk lid’
1596	rotan <INDONESISCH
1596	schoorsteenveger*
1596	sirih <INDONESISCH
1596	slagen*
1596	snuisterij
1596	somma <ITALIAANS
1596	staag*

1596 tamarinde <PORTUGEES
1596 toekan <SPAANS
1596 valabel <FRANS
1596 volontair <FRANS
1596 wederrechtelijk <DUITS
1596 yogi <HINDI
1596 yucca <SPAANS
1596 zebra ‘paardachtige’ <PORTUGEES
1597 aanrichten*
1597 aardbei
1597 bramzeil*
1597 campagne ‘veldtocht’ <FRANS
1597 corroderen <FRANS
1597 daags*
1597 delegeren <FRANS
1597 genius <LATIJN
1597 kolos <LATIJN
1597 letaal <FRANS
1597 loodrecht
1597 mikken*
1597 naturaliseren <FRANS
1597 pieus <FRANS
1597 scarificatie <LATIJN
1597 straks*
1597 terp <FRIES
1597 trofee <FRANS
1597 valideren <FRANS
1597 validiteit <FRANS
1597 verbasteren
1598 accompagneren <FRANS
1598 arak <INDONESISCH
1598 bergeend*
1598 bezadigd*
1598 bijster* ‘bijwoord van graad: zeer’
1598 bras <FRANS

1597 - Bonaventura Vulcanius publiceert in Leiden de eerste woordenlijst Romani-Latijn, verzameld door J. Scaliger
1598 - Edict van Nantes: godsdienstvrijheid in Frankrijk
1598 - Jacob van Neck neemt Mauritius in bezit (en noemt het naar prins Maurits); er vestigden zich Nederlanders die er de suikercultuur brachten en landbouw bedreven; in 1710 trokken ze naar de Kaap; de Nederlanders en hun meegebrachte dieren zorgden voor een snelle uitroeiing van de dodo of 'walgvogel' (lekker was hij niet)
1598 - Eerste leerboekje met Portugees van Van Berlaimont

1598 dompelen*
1598 equator <LATIJN
1598 fregat <FRANS
1598 horizon <LATIJN
1598 infante <SPAANS
1598 inpalmen ‘naar zich toehalen’
1598 kano <SPAANS
1598 knellen*
1598 krap*
1598 lij*
1598 mixtuur <LATIJN
1598 morsdood <NEDERDUITS
1598 passement <FRANS
1598 pernicieus <FRANS
1598 pool ‘uiteinde van as waarom een lichaam draait’ <FRANS
1598 populatie <FRANS
1598 presenning <PORTUGEES
1598 rantsoen <FRANS
1598 relatief <LATIJN
1598 renegaat <ME LATIJN
1598 schouwspel*
1598 suizebollen*
1598 testamentair <FRANS
1598 tiranniek <FRANS
1598 travaat <PORTUGEES
1598 vaart* ‘het varen’
1598 vanwege*
1598 vrijmoedig*
1598 zolang*
1598 zowel als*
1599 aambeeld*
1599 achterdocht*

1599	afwezig*
1599	apocrief <LATIJN
1599	aquaduct <LATIJN
1599	argwaan <DUITS
1599	bakboord*
1599	batterij ‘artillerieafdeling’ <FRANS
1599	bedillen*
1599	bef ‘witte doek voor de borst’ <FRANS OF LATIJN
1599	beslaan* ‘een paard voorzien van hoefijzers’
1599	biggelen*
1599	bijzit*
1599	bikkelen*
1599	blokken*
1599	bochel*
1599	boeg*
1599	boegseren <PORTUGEES
1599	boei ‘drijvend baken’ <FRANS
1599	bolderen*
1599	bondgenoot <DUITS
1599	boordevol*
1599	borax <FRANS OF LATIJN
1599	bot* ‘stomp’
1599	brandgans*
1599	brandvos*
1599	bronst <DUITS
1599	bruto <ITALIAANS
1599	congé <FRANS
1599	dateren <FRANS
1599	dazen*
1599	debatteren <FRANS
1599	deemoed <DUITS
1599	drab*
1599	dreutelen*

1599	drijten*
1599	enter*
1599	fagot <ITALIAANS
1599	fantast <DUITS
1599	flankeren <FRANS
1599	foerage <FRANS
1599	folio <ME LATIJN
1599	folteren <DUITS
1599	fors <FRANS
1599	frituur <FRANS
1599	fust <FRANS
1599	gebied <DUITS

1599 - Eerste Nederlandse etymologisch woordenboek van C. Kiliaan: het *Etymologicum Teutonicae Linguae*
1599 - Jan van der Gucht: *De Vlaemsche Orthographie*

1599 gebouw*
1599 gelatine <FRANS
1599 gelukzalig <DUITS
1599 geslepen*
1599 gezwind*
1599 goor*
1599 grondslag*
1599 grutten*
1599 guur*
1599 handhaven <DUITS
1599 hartstocht*
1599 heengaan* ‘weggaan’
1599 herinneren <DUITS
1599 heroïek <FRANS
1599 hinkelen*
1599 hoeveelheid*
1599 hofnar <DUITS
1599 hoorndrager*
1599 hor*
1599 huppen*
1599 hurken*
1599 hutselen*
1599 huzaar <DUITS
1599 incompetent <FRANS
1599 jicht*
1599 kaalkop
1599 kaan ‘bootje’ <DUITS
1599 kaart ‘speelkaart’ <FRANS
1599 kansel <DUITS
1599 kartelen*
1599 kieuw*
1599 kleineren
1599 klepper*

1599 klets*
1599 klik*
1599 klinker* ‘hardgebakken steen’
1599 klokhen*
1599 knakken*
1599 knakworst <DUITS
1599 knijpen*
1599 koekeloeren
1599 koeren*
1599 kogel*
1599 kompres ‘natte omslag’ <FRANS
1599 koppel ‘stel, paartje’ <FRANS
1599 kozijn ‘neef’ <FRANS
1599 kronkel*
1599 kruidnagel*
1599 kubiek <FRANS
1599 kwaadaardig*
1599 laden* ‘kogels indoen’
1599 laster*
1599 leeg, ledig* ‘zonder inhoud’
1599 liniaal <FRANS
1599 loeven*
1599 loom*
1599 loopgraaf <DUITS
1599 loos* ‘leeg’
1599 maatjesharing*
1599 machoch <SPAANS
1599 macis <FRANS
1599 maculatuur <FRANS
1599 madrigaal <ITALIAANS
1599 maliënkolder
1599 mangelen ‘door de mangel halen’
1599 manwijf*
1599 massief ‘niet hol’ <FRANS
1599 meerderjarig*

1599	meewarig*
1599	minderjarig*
1599	moer* ‘bezinksel’
1599	moeras <FRANS
1599	mokken*
1599	monkelen*
1599	monter <DUITS
1599	nachtbraken*
1599	nerf* ‘oneffenheid in leer’
1599	nok*
1599	nuf <NEDERDUITS
1599	officiant <FRANS
1599	onbesuisd*
1599	ongeveer <DUITS
1599	ontzag*
1599	oorvijg*
1599	order <FRANS
1599	pakket <FRANS
1599	parket ‘openbaar ministerie’ <FRANS

1599 passabel <FRANS
1599 passie ‘hartstocht’ <LATIJN
1599 perspectief <FRANS
1599 peuzelen*
1599 piëdestal <FRANS
1599 pieterman ‘beenvis’
1599 plakken*
1599 plassen* ‘in water bewegen, klotsen’
1599 polsstok
1599 ponton <FRANS
1599 postbode <DUITS
1599 pralen <DUITS
1599 preek <ME LATIJN
1599 prijken*
1599 pril*
1599 puitaal*
1599 pul* ‘jong van een eend’
1599 rag*
1599 rans <FRANS
1599 redenaar <DUITS
1599 reiziger <DUITS
1599 revanche <FRANS
1599 rinkelen*
1599 rit ‘eitjes van kikvorsen’ <?
1599 roekoeën*
1599 rondedans
1599 rubriek ‘opschrift’ <LATIJN
1599 ruiterij <NEDERDUITS
1599 sajet <FRANS
1599 satijn <FRANS
1599 savooiekool
1599 schappelijk*
1599 schavuit*

1599	schichtig*
1599	schimpscheut*
1599	schraal*
1599	schransen <NEDERDUITS
1599	schrikken*
1599	schuin*
1599	sla
1599	sleepruim
1599	slet*
1599	slordig*
1599	sneeuwgans*
1599	snotolf*
1599	snugger*
1599	sorteren <FRANS
1599	spillen*
1599	spinet <ITALIAANS
1599	spitsmuis <DUITS
1599	spoorslags*
1599	staaf*
1599	staat ‘land’
1599	statig
1599	stikvol*
1599	stokoud*
1599	stulp*
1599	suizen*
1599	surprise <FRANS
1599	teelt*
1599	tegengif*
1599	tocht*
1599	triumviraat <LATIJN
1599	vaderland*
1599	vadsig
1599	volgens*
1599	wervelwind <OUDNOOR(D)S
1599-1607	alles*

1599-1607	bandiet <DUITS
1599-1607	benepen*
1599-1607	beschroomd*
1599-1607	bit* ‘mondstuk’
1599-1607	boekvink*
1599-1607	bulken*
1599-1607	deuvik*
1599-1607	duf*
1599-1607	duur ‘het (voort)duren’
1599-1607	frikadel <FRANS
1599-1607	gaarkeuken <DUITS
1599-1607	gesprek*
1599-1607	kirren*
1599-1607	knikker*
1599-1607	schots*
1599-1607	slobberen* ‘slordig en hoorbaar eten’

1600 - Maurits verslaat Albrecht van Oostenrijk in de slag bij Nieuwpoort

1600 a fortiori <LATIJN
1600 aarzelen*
1600 albertijn ‘munt’ <FRANS
1600 assegaai <ENGELS
1600 associëren <FRANS
1600 auditeur-militair <FRANS
1600 bedisselen*
1600 betweter*
1600 carrière <FRANS
1600 collecte <FRANS
1600 dekken* ‘paren’
1600 democratie <FRANS
1600 deplorabel <FRANS
1600 factuur <FRANS
1600 flard*
1600 flegma <LATIJN
1600 geallieerden
1600 graag*
1600 grot <FRANS
1600 guts ‘beitel met holle bek’ <FRANS
1600 hachelijk*
1600 koepel <FRANS
1600 kuif*
1600 maskerade <FRANS
1600 morsebel*
1600 passant <FRANS
1600 pret*
1600 rariteit <FRANS
1600 sanctuarium <LATIJN
1600 sprei*
1600 stag*
1600 tiet* ‘kip’
1600 toeten*

1600	totebel*
1600	vangst*
1601	androgyn <FRANS
1601	chrisma <LATIJN
1601	effectueren <FRANS
1601	likeur <FRANS
1601	octaaf <FRANS
1601	resoluut <LATIJN
1601	sein <FRANS
1601	tulband ‘hoofddeksel’ <TURKS
1601	vergenoegd*
1601-1625	modificeren <LATIJN
1601-1700	do ‘muzieknoot’ <ITALIAANS
1601-1700	flanel <FRANS
1601-1700	jullie*
1602	bacove <PORTUGEES
1602	bastion <FRANS
1602	braziel <SPAANS OF PORTUGEES
1602	cito <LATIJN
1602	combattant <FRANS
1602	conrector
1602	domein <FRANS
1602	fetisj <FRANS
1602	gondel <ITALIAANS
1602	ingenieus <FRANS
1602	kalmte
1602	kokosnoot
1602	meteen*
1602	mulat <SPAANS OF PORTUGEES
1602	nuntius <LATIJN
1602	ontdooien*
1602	optie ‘recht van voorkeur bij transactie’ <FRANS
1602	sabel ‘slagwapen’ <DUITS
1602	seconderen <FRANS

1600-1601 - Olivier van Noort vaart rond de wereld
1600-1670 - Nederlandstalig onderwijs aan een aan de Leidse universiteit verbonden ingenieursschool
1602 - Oprichting VOC, met aan het hoofd de Heren XVII
1602 - Nederland bezet geleidelijk Ceylon (het huidige Sri Lanka), waar Joris van Spilbergen als eerste aankwam; de Nederlandse afstammelingen, de 'Burghers', vormen nog steeds een afzonderlijke gemeenschap, en het Singalees, de officiële taal van Sri Lanka, bezit nog steeds veel Nederlandse leenwoorden

1602 staatsie
1602 vogue <FRANS
1603 beknopt*
1603 doopsgezinde*
1603 fataal <FRANS
1603 gong <INDONESISCH
1603 kakelbont
1603 perceptie <FRANS
1603 ramadan <ARABISCH
1603 taël <PORTUGEES
1603 voortvarend*
1604 antipathie <FRANS
1604 arceren <FRANS
1604 calqueren <FRANS
1604 erkentenis*
1604 fresco <ITALIAANS
1604 hydrocefaal <FRANS
1604 hymen <LATIJN
1604 membraan <FRANS
1604 peppel <FRANS OF LATIJN
1604 prioriteit <FRANS
1604 puls <LATIJN
1604 rechtmatig <DUITS
1604 reprimande <FRANS
1604 sarcoom <LATIJN
1604 scrotum <LATIJN
1604 strook*
1604 stuc <FRANS OF ITALIAANS
1605 accusatief <LATIJN
1605 bezwaar*
1605 bron <DUITS
1605 burlen*
1605 factotum <FRANS

1605	godsvrucht <DUITS
1605	hassebassen*
1605	hecatombe <LATIJN
1605	hoop* ‘uitwerpselen’
1605	hyperbool ‘kegelsnede’ <FRANS
1605	korakora <PORTUGEES
1605	luim <LATIJN
1605	spons ‘schoonmaakdoek’
1605	tjiftjaf*
1605	toef <FRANS
1605	verbeten*
1605	verontrusten*
1605	voorbarig*
1605	zonderling*
1605-1616	baaierd
1605-1616	blikkeren*
1605-1616	monarch <LATIJN
1606	gif <DUITS
1606	jenever
1606	kampong <INDONESISCH
1606	mokka <FRANS
1606	rijksdaalder
1607	denigreren <FRANS
1607	expeditie ‘onderzoekstocht’ <FRANS
1607	feeks <FRIES
1607	historisch
1607	knikken* ‘half doorbreken’
1607	krieuwelen*
1607	medio <LATIJN
1607	weerpijn
1607-1623	postuur <FRANS
1607-1623	rimram*
1608	acanthus <LATIJN
1608	antidotum <LATIJN
1608	atheïsme <FRANS OF LATIJN

1608	blik* ‘oogopslag’
1608	clematis <LATIJN
1608	dof*
1608	elefantiasis <LATIJN
1608	gerenommeerd
1608	hyacint <LATIJN
1608	infusie <FRANS
1608	iris <FRANS
1608	kopal <SPAANS

1603 - Eerste leerboekje Maleis van Frederik de Houtman
1604 - *Het Schilder-boeck*, met levensbeschrijvingen van schilders, door Karel van Mander
1605 - Eerste krant te Antwerpen
1605 - Nederlanders verdrijven de Portugezen van de Molukken
1606 - Willem Jansz. bereikt als eerste de kust van Australië

1608 lotus <LATIJN
1608 medicament <FRANS
1608 monteren <FRANS
1608 oleander <FRANS
1608 opiaat <ME LATIJN
1608 orgeade <FRANS
1608 pingel
1608 pistache <FRANS
1608 provenu <FRANS
1608 puritein <ENGELS
1608 sassafras <SPAANS
1608 seminarie <LATIJN
1608 sering <ME LATIJN
1608 tomaat <SPAANS
1608 toppunt
1608 wettigen*
1609 borstrok*
1609 confronteren <FRANS
1609 jucht(leer) <NEDERDUITS
1609 poëem <FRANS
1609 poëma <LATIJN
1609 schoorvoetend*
1609 superieur <FRANS
1609 trembleren <FRANS
1610 amnestie <FRANS
1610 catalogus <LATIJN
1610 hoos*
1610 kies* ‘kieskeurig, welvoeglijk’
1610 krant
1610 radja <HINDI
1610 rescontreren <ITALIAANS
1610 schout-bij-nacht*
1610 signatuur <FRANS

1610	sloven*
1610	sprookje*
1610	superbe <FRANS
1610	verschiet*
1610-1619	korzelig*
1610-1619	pimpelpaars
1610-1622	stekezot
1611	banco ‘bankgeld’ <ITALIAANS
1611	calculeren <FRANS
1611	doven*
1611	eenkennig*
1611	pak ‘kostuum’ <?
1611	prik* ‘steek’
1611	volmondig*
1611-1620	afkeer <DUITS
1611-1620	bekaaid
1611-1620	bullebak <NEDERDUITS
1611-1620	gloren*
1611-1620	kortom
1611-1620	lenig*
1611-1620	lurken*
1611-1620	mallemolen
1611-1620	misselijk*
1611-1620	mok*
1611-1620	pal ‘vast’ <FRANS

1609 - In het Amsterdamse stadhuis wordt een Wisselbank geopend, waarbij de wisselkoers wordt berekend via fictieve ‘bankguldens’
1610 - *Den Nederduytschen Helicon*, bezorgd door Jacob van der Schuere: een eerste puristisch getinte Nederlandstalige poëziebundel
1610 - Twee Leidse hoogleraren, Arminius en Gomarus, disputeren over de predestinatie; de Arminianen schrijven een verzoekschrift of ‘Remonstrantie’ om godsdienstige tolerantie, de Gomaristen schrijven een ‘contra-remonstrantie’, waardoor de remonstranten tegenover de contraremonstranten komen te staan
1611 - Opening Amsterdamse koopmansbeurs
1611 - Gustaaf II Adolf wordt koning van Zweden; om Zweden op een hoger peil te brengen, trekt hij Nederlandse ondernemers aan, zoals Louys de Geer, die zitting in het Zweedse Ridder- of Herenhuis krijgt, en bouwt hij met de hulp van Nederlanders de stad Göteborg; de Nederlanders krijgen deel aan het

stadsbestuur, de tweede burgemeester is Jakob van Dijck, en Nederlands is lange tijd de officiële taal naast Zweeds
1612 - Verdrag met de ‘Verheven Porte’, waardoor Nederland met Turkije mag handelen

1611-1620	parfum <FRANS
1611-1620	preuts <FRANS
1611-1620	redeneren
1611-1620	schildpad*
1611-1620	scrupuleus <FRANS
1611-1620	sergeant <FRANS
1611-1620	sop*
1611-1620	willekeur*
1611-1620	wulps*
1611-1620	zakken ‘dalen, zinken’
1611-1620	zwaaien*
1611-1620	zwoel*
1612	algebra <ME LATIJN
1612	beogen*
1612	beurs ‘handelsbeurs’
1612	brokaat <ITALIAANS
1612	buitelen <?
1612	donateur <FRANS
1612	dubbeltje
1612	gut*
1612	harten*
1612	hè, hé*
1612	hotsen <DUITS
1612	huilebalk*
1612	in dorso <ITALIAANS
1612	jaap
1612	jasses
1612	kittig*
1612	klaveren*
1612	komma <FRANS
1612	koraal ‘kerkgezang’ <ME LATIJN
1612	kriegel*
1612	lijfwacht*

1612 loef*
1612 lom <NOORS
1612 martiaal <FRANS
1612 miniatuur <FRANS
1612 monsieur <FRANS
1612 neuriën*
1612 niemendal*
1612 oen <?
1612 patakon <SPAANS
1612 ruiten
1612 sakkerloot
1612 schoppen* ‘kleur in kaartspel’
1612 snol*
1612 soeverein ‘munt’ <FRANS
1612 stout* ‘ondeugend’
1612 stuurs*
1612 tanen ‘(in glans) achteruitgaan’
1612 tobben*
1612 valreep*
1612 verknollen*
1612 wijdlopig*
1612 zindelijk* ‘schoon, proper’
1612 zuinig*
1612 zwabber*
1613 antipode <LATIJN
1613 beleefd*
1613 brabbelen*
1613 brallen*
1613 compleet <FRANS
1613 fnuiken*
1613 jakobsschelp
1613 Jan Rap
1613 jeminee
1613 jouwen*
1613 klinkklaar

1613	kol* ‘feeks’
1613	kopij
1613	mat ‘Spaans geldstuk’ <FRANS
1613	navigeren <FRANS
1613	project <LATIJN
1613	raaskallen*
1613	reeks*
1613	tegenover*
1613	telkens*
1613	volslagen*
1613	waren*
1614	aanleiding*

1612 - *Nederduydsche Spellinge* van J. van der Schuere
1612 - Verschijning van *Beschrijvinghe van alle de Neder-landen*, een vertaling door de lexicograaf C. Kiliaan van de *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* van L. Guicciardini uit 1567

1614 aviso <SPAANS
1614 casco <SPAANS
1614 chemie ‘scheikunde’ <LATIJN
1614 complement <LATIJN
1614 courtisane <FRANS
1614 dictator <LATIJN
1614 document <FRANS
1614 formeel <FRANS
1614 honorarium <LATIJN
1614 irritatie <FRANS
1614 kolonie <LATIJN
1614 konstabel <FRANS
1614 loodlijn
1614 pastorale <LATIJN
1614 patrijshond
1614 prut*
1614 sinus ‘verhoudingsgetal’ <LATIJN
1614 supplement <FRANS
1614 tangens <MODERN LATIJN
1614 verticaal <FRANS
1614 winkelier
1614 zinnebeeld <DUITS
1614-1615 temen
1615 aforisme <ME LATIJN
1615 akelig*
1615 allengs*
1615 amanuensis <LATIJN
1615 bedeesd*
1615 bekaf
1615 elkeen*
1615 esculaap <FRANS
1615 eunuch <LATIJN
1615 gazet <FRANS

1615	gul*
1615	jawel*
1615	lomp* ‘plomp, grof’
1615	maxime <FRANS
1615	morsen*
1615	obelisk <LATIJN
1615	parallellogram <FRANS
1615	plastron <FRANS
1615	prevelen*
1615	satraap <LATIJN
1615	schrijlings*
1615	smokkelen*
1615	stand* ‘houding’
1615	trots ‘voorzetsel’ <DUITS
1615	ultramarijn <ME LATIJN
1615	verflensen*
1615	weldra*
1615	zwemen*
1616	aubade <FRANS
1616	beteuterd*
1616	bevallen* ‘een kind baren’
1616	bizar <FRANS
1616	elegie <FRANS
1616	futselen*
1616	haar* ‘bijwoord van richting: links (bij voerlieden)’
1616	karwats <RUSSISCH
1616	kwijlebabbe(l)*
1616	lemmet
1616	maatschappij ‘vereniging’

1614 - Oprichting Noordse Compagnie voor de walvisvaart, die als stations Jan Mayeneiland en Smerenburg verwerft op Spitsbergen (de naam Spitsbergen is afkomstig van W. Barentsz.)
1614 - Stichting Groningse universiteit
1614 - *Der Vrije Friezen spreekwoorden* van C.G. van Burmania
1614 - Roemer Visscher publiceert *Sinnepoppen*, moraliserende emblemata

1615-1617 - Tocht naar Indië van Willem Schouten en J. Lemaire door de Straat van Lemaire en langs Kaap Hoorn op de zuidpunt van Vuurland; zij doen, net als Tasman na hen, enkele Polynesische eilanden aan, met als gevolg dat op de eilanden Tonga, Futuna, Samoa, Tahiti, Tokelau, Tuvalu e.d. nog steeds het leenwoord *pusa/puha* bestaat (Nederlands *bus*), en op Pukapuka, Tokelau en Tuvala *tuluma* (van *trommel*); op de oostelijke Fiji-eilanden zou *veleko* op *bijlke* 'bijltje' kunnen teruggaan

1616 omissie <FRANS
1616 ontredderd*
1616 rechtzinnig*
1616 rentenier
1616 sinjeur <FRANS
1616 tenger <FRANS
1616 tierelieren*
1617 baai ‘inham’ <FRANS
1617 bars <NEDERDUITS
1617 basta <SPAANS OF ITALIAANS
1617 bikken* ‘eten’
1617 bits*
1617 blad* ‘vel papier’
1617 bonjour <FRANS
1617 bullenpees*
1617 dieet <FRANS
1617 farce <FRANS
1617 festoen <FRANS
1617 graaien*
1617 heel* ‘bijwoord van hoedanigheid: zeer’
1617 jij*
1617 kant ‘weefsel’
1617 knoeien*
1617 koeterwaals <DUITS
1617 kreng ‘gemene vrouw of kind’ <FRANS
1617 krop* ‘keelgezwel, struma’
1617 kunstenaar
1617 laatdunkend*
1617 landschap* ‘schilderstuk, geschilderd landschap’
1617 mengelmoes*
1617 modern <FRANS
1617 mohammedaan

1617 nabootsen
1617 parade <FRANS
1617 pikant <FRANS
1617 poezelig*
1617 popelen*
1617 pressen ‘sterk drukken’ <FRANS
1617 profiel ‘zijaanzicht’ <FRANS
1617 propvol*
1617 proza <LATIJN
1617 scheer <OUDNOOR(D)S
1617 schets <ITALIAANS
1617 schilderij
1617 schitteren*
1617 schor* ‘hees’
1617 schuddebollen*
1617 snoeshaan <NEDERDUITS
1617 solliciteren <FRANS
1617 spitsvondig <DUITS
1617 vies <?
1617 vliering
1618 arcade <FRANS
1618 basis <LATIJN
1618 broeden* ‘beramen’
1618 crayon <FRANS
1618 creëren <FRANS
1618 decharge <FRANS
1618 deinen*
1618 directeur <FRANS
1618 dukaton <FRANS
1618 duo <ITALIAANS
1618 dur <DUITS
1618 foei*
1618 gijpen*
1618 groep <FRANS

1617 - Eerste Spaans-Nederlandse woordenboek van J.C. de Thovoyon
1617 - Verschijning *Spaanschen Brabander Jerolimo*, de bekendste klucht van G.A. Bredero, met volkstaal
1617 - Gedurende enkele maanden: Nederlandstalig onderwijs aan de eerste Duytsche Academie, een letterkundig genootschap
1618 - Eerste krant in Amsterdam
1618 - ‘Daer can in Indien wat groots verricht worden’ schrijft gouverneur-generaal Jan Pietersz. Coen in een brief uit Indië aan de directie van de VOC
1618-1648 - Dertigjarige Oorlog in Duitsland

1618 je*
1618 karos <FRANS
1618 landjuweel
1618 meet <LATIJN
1618 ontfutselen*
1618 potlood
1618 remonstrant <ME LATIJN
1618 schroeien*
1618 schuimbekken
1618 smalt <ITALIAANS
1618 vuig*
1618 zoetekauw*
1619 ambiëren <FRANS
1619 baai ‘weefsel’ <FRANS
1619 canoniek <FRANS
1619 confidentie <LATIJN
1619 conversie <FRANS
1619 dominee <LATIJN
1619 doorheen* ‘voorzetsel’
1619 emir <ARABISCH
1619 frequent <FRANS
1619 fronsen <FRANS
1619 gezicht* ‘gelaat’
1619 humaniteit <FRANS
1619 incompatibel <FRANS
1619 jan-van-gent
1619 kregel*
1619 nationaal <FRANS
1619 paasbest
1619 robuust <FRANS
1619 schobbejak <NEDERDUITS
1619 stabiel <FRANS
1619 verleppen*

1619	weerbarstig*
1619	wiewauwen*
1619	zeeleeuw
1620	auctie <LATIJN
1620	bedompt*
1620	bouwmeester
1620	conto <ITALIAANS
1620	dempen*
1620	differentieel ‘de verschillen aanwijzend’ <FRANS
1620	dikkop ‘iem. met een dik hoofd’
1620	disconto <ITALIAANS
1620	dreunen*
1620	eerzucht*
1620	glimp*
1620	hannes
1620	kapok <INDONESISCH
1620	koerier <FRANS
1620	kozak <RUSSISCH
1620	labbekak*
1620	mentaal <FRANS
1620	muskus <LATIJN
1620	sneuvelen*
1620	tegendeel*
1620-1650	gestreng <DUITS
1621	beu*
1621	bleu* ‘verlegen’
1621	casus <LATIJN
1621	dagboek*
1621	ganzenbord*
1621	immensiteit <FRANS
1621	keurig*
1621	malen* ‘door het hoofd wentelen, onzin praten’
1621	mejuffrouw*

1619 - De remonstrant J. van Oldenbarnevelt wordt terechtgesteld, zijn medestander H. de Groot wordt opgesloten in slot Loevestein, waaruit hij in 1621 in een boekenkist ontsnapt
1619 - Stichting door J.P. Coen van de stad Batavia op West-Java, dat het bestuurscentrum van de koloniën in Indië wordt
1620 - Eerste synoniemenwoordenboek van Anthoni Smyters: *Epitheta, dat zijn bynamen oft toenamen*
1620 - Jiddischsprekende joden uit Duitsland trekken naar Nederland
1621 - Oprichting WIC met aan het hoofd de Heren XIX
1621 - In de havenstad Mocha in Jemen, waarvandaan de mokka komt, wordt een Nederlandse factorij gesticht, waar vanaf 1628 tot ca. 1760 koffie wordt gekocht

1621	ovaal <FRANS
1621	plint <FRANS
1621	scharminkel
1621	schrander*
1621	sjerp <DUITS
1621	specie <LATIJN
1621	spier*
1621	vice versa <LATIJN
1621-1625	sofist <LATIJN
1622	amok <INDONESISCH
1622	antilope <FRANS
1622	betrachten
1622	horde <DUITS
1622	jansalie
1622	kalander
1622	kapucijn <FRANS
1622	leviathan <LATIJN
1622	liplap <INDONESISCH
1622	methode <FRANS
1622	muzelman <FRANS
1622	pasar <INDONESISCH
1622	planchet <FRANS
1622	python
1622	roes <NEDERDUITS
1622	sanhedrin <HEBREEUWS
1622	tikken*
1622	verbrijzelen
1622	volwaardig <DUITS
1623	blind* ‘vensterluik’
1623	borst ‘jonkman’ <DUITS
1623	couplet <FRANS
1623	doelen*
1623	exploreren <FRANS

1623	hydrografie <FRANS
1623	jambe <LATIJN
1623	kikker*
1623	kokmeeuw*
1623	kola <MODERN LATIJN
1623	leguaan <ENGELS
1623	lichtzinnig <DUITS
1623	money <ENGELS
1623	neteldoek*
1623	nota bene <LATIJN
1623	ongedierte*
1623	parkiet <SPAANS OF PORTUGEES
1623	pistool ‘vuistvuurwapen’ <DUITS
1623	plaat ‘prent’
1623	repertorium <LATIJN
1623	schuier
1623	schurken
1623	slons*
1623	snerpen*
1623	stanza <ITALIAANS
1623	til <FRIES
1623	veer* ‘stalen strook voor aandrijving van mechanismen’
1623	wentelteefje*
1623	wrikken*
1623	zeemeermin*
1624	aarde* ‘onze planeet’
1624	accommodatie <FRANS
1624	assorteren <FRANS
1624	benevens*
1624	blokkeren <FRANS
1624	capriool <FRANS

1622 - Maurits ontzet het door de Spanjaarden bezette Bergen op Zoom, vereeuwigd in Valerius' *Nederlandtsche Gedenck-clanck* als ‘Berg op Zoom Hout sich vroom’

1622/1623 - ‘Letterkunstige vergadering’ (taalkundige bijeenkomst) met o.a. Vondel, Hooft, de Amsterdamse dichter L.L. Reael en A. de Hubert, waarin regels voor de spelling en grammatica opgesteld worden
1623 - Hollandse schilders in Rome - de ‘Bentvogels’, die een tijdlang een belangrijke rol speelden in het kunstleven van die stad - richten de ‘Schildersbent’ op
1624 - Eerste Nederlands-Spaanse woordenboek van I.F. Rodriguez
1624 - *Noodige waarschouwinge aan alle liefhebbers der Nederduijtze tale* door A. de Hubert
1624-1662 - Nederlandse bezetting van Formosa (het huidige Taiwan), met als centrum het fort Zeelandia

1624 catalepsie <MODERN LATIJN
1624 catechisatie <FRANS
1624 compressie <FRANS
1624 condenseren <FRANS
1624 congestie <FRANS
1624 contraheren <LATIJN
1624 cyclamen <MODERN LATIJN
1624 densiteit <FRANS
1624 diarree <FRANS
1624 dysenterie <FRANS
1624 dyspepsie <FRANS
1624 dyspneu <LATIJN
1624 enzovoort(s)*
1624 epilepsie <LATIJN
1624 fideï-commis <FRANS
1624 flemen*
1624 formulier
1624 gemenebest*
1624 inflatie ‘opzetting van de buik’ <FRANS
1624 korhoen*
1624 larynx <MODERN LATIJN
1624 majoor <SPAANS
1624 narcoticum <ME LATIJN
1624 ornaat <LATIJN
1624 palpitatie <FRANS
1624 patas <SPAANS
1624 premie <LATIJN
1624 psoriasis <MODERN LATIJN
1624 rechtstreeks*
1624 smakken* ‘klappend geluid met lippen maken’
1624 tegenvoeter*

1624	toets ‘aanslagstuk van klavierinstrument’ <FRANS
1624	tremor <LATIJN
1624	tube <FRANS
1624	verrekijker*
1624-1625	eigen* ‘wederkerend voornaamwoord’
1624-1629	discreet <FRANS
1625	abrikoos <FRANS
1625	acceleratie <FRANS
1625	cassave <FRANS
1625	contingent <FRANS
1625	denominatief <LATIJN
1625	diameter <FRANS
1625	embleem <FRANS OF LATIJN
1625	flansen*
1625	flikflooien*
1625	grol*
1625	guave <ENGELS
1625	happig*
1625	infinitief <LATIJN
1625	ingetogen*
1625	kubus <LATIJN
1625	lor*
1625	ontucht
1625	pluche <FRANS

1624-1654 - De WIC bezit vestigingen op de noordoostkust van Brazilië; van 1630 tot 1654 is Het Recief (Recife) of Mauritsstad, ook wel Pernambuco genaamd, de hoofdstad; in 1654 wordt Nederlands Brazilië aan Portugal overgedragen en in 1661 worden alle Nederlandse rechten voor 8 miljoen aan Portugal verkocht
1625 - W. Verhulst koopt het eiland Manhattan van de Delaware-indianen voor 60 gulden; hier wordt de volksplanting Nieuw-Amsterdam, het huidige New York, gesticht in de streek Nieuw-Nederland
1625 - Nederlandse grammatica van Ch. van Heule: *De Nederduytsche Grammatica ofte Spraec-konst*, waarin voor het eerst het grammaticale verschil tussen *hen* en *hun* wordt vastgelegd
1625 - Jacobus Golius wordt hoogleraar Oosterse talen (en later ook wiskunde) te Leiden: hij geeft als eerste colleges Turks (als hulpvak bij het Arabisch);

tevens collectioneert en bestudeert hij Perzische manuscripten en geldt daardoor als de eerste Nederlandse iranist

1625 possessief <LATIJN
1625 sleuf*
1625 snaak*
1625 vaartuig*
1625 vaneen*
1625 vizier ‘grootwaardigheidsbekleder’ <TURKS
1625 vlieger*
1625 wenkbrauw*
1626 assumptie <LATIJN
1626 attaqueren <FRANS
1626 benard*
1626 dadelijk*
1626 desavoueren <FRANS
1626 drukker*
1626 erkentelijk <DUITS
1626 gebergte*
1626 gevaarte*
1626 gispen*
1626 hangende*
1626 horoscoop <FRANS
1626 imam <ARABISCH
1626 logaritme <MODERN LATIJN
1626 maarschalk ‘officier met een rang boven die van generaal’ <FRANS
1626 maximum <LATIJN
1626 misdrijf*
1626 plots*
1626 pronomen <LATIJN
1626 repetitie ‘proefwerk’ <FRANS
1626 schel* ‘luid klinkend’
1626 schonk*
1626 stommelen*

1626	titan <LATIJN
1626	turkoois <FRANS
1626	vanuit*
1627	discretie <FRANS
1627	dobberen*
1627	emplooi <FRANS
1627	gieren* ‘heen en weer gaan’
1627	hangmat <SPAANS
1627	kikvors*
1627	klappen* ‘klappen geven’
1627	knarsetanden*
1627	lade*
1627	lijntrekken*
1627	log* ‘plomp’
1627	negotiëren <FRANS
1627	paillette <FRANS
1627	paragoge <LATIJN
1627	pardonneren <FRANS
1627	reflecteren <LATIJN
1627	vacuüm <LATIJN
1628	auspiciën <LATIJN
1628	goegemeente*
1628	kil*

1626 - Publicatie van Valerius' *Nederlandtsche Gedenck-klanck* met 76 ‘vaderlandse liederen’ over de oorlog tegen Spanje, met o.a. ‘Merck toch hoe sterck’ en ‘O Nederland let op U saeck’; het lied ‘Wilt heden treden’ is in Duitsland bekend als ‘Ein alt-niederländisches Dankgebet’, en de melodie ervan wordt gezongen in de VS op Thanksgivingday, de dag waarop het binnenhalen van de eerste oogst door de kolonisten wordt herdacht
1627 - Spelboekje *Grammatica ofte Leez-leerlings Steunsel* van R. Dafforne
1627 - Aan de Berbice, een rivier in Guyana, wordt een kolonie gesticht waar zich onder de negerslaven op basis van het Nederlands een creooltaal ontwikkelt, het Berbice-Nederlands, dat misschien nog door enkelen beheerst wordt; van het Skepi-Nederlands, de uitgestorven creooltaal van de aangrenzende kolonie Essequibo (Skepi), is weinig bekend
1628 - Piet Heyn verovert bij Cuba een Spaanse vloot; in 1857 wijdt J.P. Heije aan zijn ‘grote daden’ een lied
1628 - *Nederlandsch Tael-bericht* van S. Ampzing

1628 - Priester J. Stalpart van der Wiele publiceert *Gulde-Jaer ons Heeren Iesu Christi*, een bundel met liederen op de zondagsevangeliën

1628 koetsier
1628 trotseren
1628 violino <ITALIAANS
1628 wijl* ‘onderschikkend voegwoord’
1629 accijns <ME LATIJN
1629 gemalin <DUITS
1629 kwispelstaarten*
1629 lauden <LATIJN
1629 leest* ‘gestalte, vorm van het lichaam’
1629 meisje*
1629 politicus <LATIJN
1629 snuffelen*
1629 terwijl*
1630 ara <SPAANS
1630 fiat <LATIJN
1630 gratie ‘bevalligheid’ <LATIJN
1630 hinniken*
1630 incapabel <FRANS
1630 insisteren <FRANS
1630 klos <DUITS
1630 knetteren*
1630 koningin-moeder*
1630 muggenziften*
1630 muskiet <SPAANS OF PORTUGEES
1630 omzichtig*
1630 savanne <FRANS
1630 schril*
1630 span* ‘voorgespannen dieren, wagen met bespanning’
1630 stribbelen*
1630 tiara <LATIJN
1630 visite <FRANS
1630 zwanenzang*

1631	acceptant <FRANS
1631	bagatel <FRANS
1631	bescheid*
1631	calamiteit <FRANS
1631	echtgenoot*
1631	echtgenote*
1631	hypotenusa <LATIJN
1631	jonker*
1631	kiezel*
1631	komijnekaas
1631	nis <FRANS
1631	onzijdig* ‘neutraal’
1631	postiljon <FRANS
1631	promotor <ME LATIJN
1631	recensie <LATIJN
1631	scholastiek <FRANS
1631-1634	eskader <FRANS
1631-1634	kabbelen*
1631-1634	pikeren <FRANS
1632	aanbakken*
1632	betuttelen
1632	doetje*
1632	equiperen <FRANS
1632	glibberen*
1632	kwezel*

1628 - Eerste emigratiegolf van Nederlanders naar Amerika naar de oostkust, de staten New York en New Jersey; hier werd tot de eerste helft van de 20ste eeuw ‘Leeg Dutch’ of ‘Laag Duits’ gesproken (met als varianten Jersey Dutch in New Jersey en Mohawk Dutch in de Mohawk Valley; de New Yorkse variant die negers gebruikten, heette wel Negro Dutch)
1631 - *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleerdheyd* door H. de Groot, de internationaal geëerde en vertaalde rechtsgeleerde
1632 - Stichting Utrechtse universiteit
1632 - *Speldwerk, of waerschouinge an den Neerduitschen schrijver van de spelding* [spelling] door C.G. Plemp
1632 - Oprichting door het Amsterdamse stadsbestuur van het Athenaeum Illustre of de Doorluchtige School (de latere Gemeentelijke Universiteit, nu Universiteit van Amsterdam)

1632 - ‘Vadertje’ Cats publiceert een verzameling opvoedkundige spreuken: *Spiegel van den ouden en nieuwen tyt*, waarin bv. ‘Al is de leugen wonder wel, de waarheid achterhaalt ze wel’

1632 luieren*
1632 ondertussen*
1632 pezen*
1632 reces <FRANS
1633 aanvallig*
1633 ablatief <LATIJN
1633 activum <LATIJN
1633 adverbium <LATIJN
1633 aster <LATIJN
1633 cargo <SPAANS
1633 datief <LATIJN
1633 declinatie <LATIJN
1633 deelwoord*
1633 doodziek*
1633 flensje*
1633 futurum <LATIJN
1633 genitief <LATIJN
1633 inchoatief <LATIJN
1633 interpellatie <FRANS
1633 nominatief <LATIJN
1633 participium <LATIJN
1633 prosodie <FRANS OF LATIJN
1633 ressentiment <FRANS
1633 superlatief <LATIJN
1633 tempus <LATIJN
1633 trap* ‘als grammaticale term: trap van vergelijking’
1633 zemelen*
1633 zooi, zoo(i)tje*
1634 aantal <NEDERDUITS
1634 al* ‘bijwoord van tijd: reeds’
1634 alikruik <?
1634 annotatie <FRANS OF LATIJN

1634	auditorium ‘gehoorzaal’ <LATIJN
1634	eilieve*
1634	kleumen*
1634	kruiser
1634	leut* ‘plezier’
1634	lichter*
1634	melkweg*
1634	octavo <MODERN LATIJN
1634	paradox <FRANS
1634	potvis
1634	reidans
1634	reviseren <FRANS
1634	rotting <AFRIKAANS
1634	sloof* ‘zwoegende huisvrouw’
1634	solstitium <LATIJN
1634	spartaans <LATIJN
1634	sympathie <FRANS
1634	temperament <FRANS OF LATIJN
1634	trits <FRANS
1634	verloven*
1635	analyseren
1635	bengel*
1635	compliment <FRANS
1635	drenkeling*
1635	expliceren <LATIJN
1635	flenter, flinter*
1635	godlof*
1635	haft*
1635	heengaan* ‘sterven’
1635	jokken
1635	kletsen* ‘geluid maken’

1633 - Tweede druk van de grammatica van Ch. van Heule uit 1625, *De Nederduytsche Spraec-konst ofte Tael-beschrijvinghe*
1634 - Nederlanders veroveren de Antilliaanse eilanden

1634 - F. Heerman publiceert de eerste druk van de *Guldene annotatien, vertonende de treffelijckste daden, deuchden ende sententien der voornaemste coninge, prince, philosoophen*, een zeer populair anekdoteboek
1635 - Eerste boek over de Nederlandse klankleer van P. Montanus: *Bericht van een niewe konst, genaemt De Spreeckonst*
1635-1637 - Windhandel in tulpenbollen

1635 kniezen*
1635 lexicon <GRIEKS
1635 lichtekooi
1635 maskeren <FRANS
1635 mathematisch <FRANS
1635 minnekozen
1635 musicus <LATIJN
1635 naijver
1635 notificeren <LATIJN
1635 olijk*
1635 oneindig*
1635 ouderwets*
1635 paard ‘gymnastisch toestel’
1635 plenzen*
1635 prematuur <FRANS
1635 primitief <FRANS
1635 punctueel <FRANS
1635 rapsodie <FRANS
1635 schatrijk
1635 selderie <FRANS
1635 snikheet*
1635 teloorgaan*
1635 verrukt <DUITS
1635 versteld*
1635 vraagbaak
1635 zwakte*
1636 amalgaam <ME LATIJN
1636 ballon <FRANS
1636 duel <FRANS
1636 evaporatie <FRANS
1636 fusie <FRANS
1636 iedereen*
1636 kink*

1636	klepperen*
1636	kluut*
1636	levertraan*
1636	medium ‘middel’ <LATIJN
1636	ontsteltenis*
1636	penetreren <FRANS
1636	procent <LATIJN
1636	sip*
1636	slechtvalk
1636	strikt <LATIJN
1636	sublimaat <LATIJN
1636	thermometer <FRANS
1636	toen* ‘onderschikkend voegwoord’
1636	trien
1636	tureluur*
1636	vlotten* ‘voorspoedig verlopen’
1636-1638	fikfakken <DUITS
1637	aanfluiting*
1637	aangezien*
1637	afgezant <DUITS
1637	afvallig <DUITS
1637	armageddon <LATIJN
1637	balorig*
1637	belijdenis*
1637	bemoeien*
1637	dapper* ‘moedig’
1637	denarius <LATIJN
1637	dominicaan <ME LATIJN
1637	drachme <LATIJN OF GRIEKS
1637	drom*
1637	duffel*
1637	eerder*
1637	fideel <FRANS
1637	gemak* ‘wc’
1637	hossebossen*

1637	imaginair <FRANS
1637	inspecteren <FRANS
1637	krijgsmacht*
1637	legio <LATIJN
1637	malie ‘houten kolf’ <FRANS
1637	maliebaan
1637	mammon <LATIJN

1636 - De Nederlanders veroveren Elmina op de westkust van Afrika voor de slavenhandel
1636 - *Nieuwe Wyn in Oude Le'er-Zacken, Bewijzende in spreeck-woorden, 't vernuft der menschen, ende 't gheluck van onze Neder-landsche Taele*, een spreekwoordenverzameling van J. de Brune
1637 - Protestantse bijbelvertaling (‘Statenvertaling’)

1637 omdat*

1637 omega <GRIEKS

1637 omitteren <LATIJN

1637 onbestendig <DUITS

1637 ontroeren*

1637 ontslapen*

1637 oogappel* ‘lieveling’

1637 operatie ‘geneeskundige handeling’ <FRANS

1637 overstelpen*

1637 overtuigen*

1637 passaat <SPAANS

1637 patroon ‘huls met projectiel en buskruitlading’

1637 Pesach <HEBREEUWS

1637 rammen

1637 respect <FRANS

1637 schouwburg*

1637 spichtig*

1637 spoedig*

1637 temporiseren <FRANS

1637 thee <INDONESISCH

1637 variëteit <FRANS

1637 versnapering*

1637 vlakte*

1638 aoristus <LATIJN

1638 bewust <DUITS

1638 comparatief <LATIJN

1638 demonstratief ‘aanwijzend voornaamwoord’ <LATIJN

1638 genus <LATIJN

1638 in dubio <LATIJN

1638 lenigen*

1638 lukraak*

1638	nomen <LATIJN
1638	ontij*
1638	passief ‘lijdende vorm van het werkwoord’ <LATIJN
1638	perfectum <LATIJN
1638	presens <LATIJN
1638	renderen <FRANS
1638	schotschrift
1638	slag* ‘soort’
1638	syncope <LATIJN
1638	teisteren*
1638	trant*
1638	vocatief <LATIJN
1639	foppen <DUITS
1639	gelid* ‘rij militairen van voren gezien’
1639	inderdaad*
1639	kroost <FRANS
1639	liturgie <FRANS
1639	mysterie <LATIJN
1639	nimrod
1639	repatriëren <FRANS
1640	fluisteren*
1640	glooien*
1640	koffie <TURKS
1640	kraambed*
1640	leverancier
1640	ringeloren*
1640	stapelgek*
1640	ton ‘telwoord: 100.000 (oorspronkelijk van guldens gezegd)’
1641	afrossen*
1641	calèche <FRANS
1641	exemplaar <FRANS
1641	gepikeerd
1641	ijlhoofdig*

1641 introïtus <LATIJN

1641 kemphaan

1638 - Opening Amsterdamse schouwburg met het toneelstuk van J. van den Vondel, *Gysbreght van Aemstel*
1638-1854 - Nederlanders mogen als enige westerlingen handel drijven met Japan en krijgen een pied-à-terre op Deshima
1640 - Gysbert Japicx, schepper van de Friese cultuurtaal, publiceert *Friesche Tjerne*; na zijn dood verschijnt, in 1668, *Friesche Rymlerye*
1641 - De Zuid-Nederlandse historiograaf A. Sanderus (Sanders) publiceert *Flandria illustrata*, in 1735 vertaald als *Verheerlijkt Vlaandre*

1641	opklaren
1641	pers ‘drukpers’ <FRANS
1641	raak*
1641	roemruchtig*
1641	soebatten <INDONESISCH
1641	ventiel <DUITS
1641-1642	duurte*
1641-1642	echter*
1641-1642	klatergoud*
1641-1642	positie <FRANS
1642	althans* ‘bijwoord van modaliteit’
1642	ark <LATIJN
1642	bedremmeld*
1642	benieuwd*
1642	bergen* ‘in veiligheid brengen’
1642	beroep* ‘werkkring’
1642	beslommering*
1642	bezoldigen
1642	bijster* ‘niet meer wetend’
1642	bint*
1642	bondig*
1642	buitenkans
1642	capabel <FRANS
1642	catheter <LATIJN
1642	delicatesse <FRANS
1642	dienen* ‘moeten, verplicht zijn’
1642	doodverven*
1642	doos* ‘(onnozele) vrouw’
1642	dutten*
1642	evenwicht*
1642	fluitschip
1642	gedurende*
1642	haaibaai*

1642	hondsdraf*
1642	hygiëne <FRANS
1642	inmiddels <DUITS
1642	joviaal <FRANS
1642	koelie <INDONESISCH
1642	kwarto <MODERN LATIJN
1642	mars ‘(militaire) verplaatsing’ <FRANS
1642	moerhaas*
1642	omber ‘kleurstof’ <FRANS
1642	onheus*
1642	opblazen*
1642	papa <FRANS
1642	parmantig
1642	plotseling <DUITS
1642	pram*
1642	proces-verbaal <FRANS
1642	provisie ‘percentueel loon’ <FRANS
1642	roeiboot <?
1642	roman <FRANS
1642	sleur*
1642	somber <FRANS
1642	spatten*
1642	strijkage
1642	talrijk <DUITS
1642	tamboer <FRANS
1642	uitbundig <DUITS

1642 - Verschijning eerste 20 boeken van de *Neederlandsche Histooriën* door P.C. Hooft
1642 - Bundel met Nederlandse liederen: *Zangh-Bloemzel* (‘Zang-bloesem’) door J.A. Ban
1642 - Nederlandstalige medische publicatie van J. van Beverwijck, *Schat der Gesontheyt* en *Schat der Ongesontheyt*
1642 - A.J. Tasman ontdekt Nieuw-Zeeland en het naar hem genoemde Tasmanië
1642 - De Duitser Philipp von Zesen richt in Hamburg het Teutschgesinnte genossenschaft op, voor de vervanging van vreemde woorden door purismen; hij neemt daarbij het Nederlands als voorbeeld en heeft in het Duits o.a. ingevoerd *Abstand, Bücherei, Gesichtskreis, Sinnbild, Staatsmann*; tussen 1642

en 1683 woont hij in Amsterdam en schrijft hij *Beschreibung der Stadt Amsterdam*; hij vertaalt J. van Beverwijck en Goeree in het Duits
1642 - De beroemdste Nederlandse schilder, Rembrandt van Rijn, voltooit de *Nachtwacht*; in 1890 betitelde de Duitser Langbehn hem als ‘Erzieher’ van de Duitse kunst, politiek en wetenschap

1642	verwijderen*
1642	wajang <JAVAANS
1642	waterzooi*
1642	zetpil*
1642	ziedendheet*
1643	bal ‘danspartij’ <FRANS
1643	collega <LATIJN
1643	contrabande <FRANS
1643	delcredere <ITALIAANS
1643	geducht*
1643	gids <ROMANI
1643	grenen <ZWEEDS
1643	jongstleden*
1643	pari <ITALIAANS
1643	pistool ‘munt’ <FRANS
1643	pupil ‘minderjarige onder voogdij’ <FRANS
1643	ristorno <ITALIAANS
1643	route <FRANS
1643-1644	eerbied*
1644	aftroggelen*
1644	benedictijn <ME LATIJN
1644	boerderij
1644	cel ‘kleinste element in weefsel’ <LATIJN
1644	dader*
1644	getuige*
1644	gevolg* ‘wat uit iets voortvloeit’
1644	hocus-pocus
1644	kneep*
1644	maat* ‘indeling in de muziek’
1644	massa ‘toebereide stof’ <LATIJN
1644	musiceren <FRANS
1644	neger <SPAANS OF PORTUGEES

1644	nippen*
1644	punctualiteit <FRANS
1644	puntdicht
1644	ragebol*
1644	reven*
1644	ritselen*
1644	ruzie
1644	Sire <FRANS
1644	sul <?
1644	uitweiden*
1644	vullis*
1645	conus <LATIJN
1645	debet
1645	hijsen*
1645	klit*
1645	parabool <LATIJN
1645	pees*
1645	plunje*
1645	poetsen <DUITS
1645	sleutelbeen*
1645	snoeven*
1645	spierwit*
1645	valies <FRANS
1645	zoopje, zopie*
1646	appelflauwte
1646	beetje*
1646	enfin <FRANS
1646	flamingo <PORTUGEES
1646	freule <DUITS
1646	gezaghebber*
1646	gouvernement <FRANS
1646	hospita <LATIJN
1646	kakkerlak <PORTUGEES
1646	knak*
1646	kwartje

1646	lobbes
1646	moesson <PORTUGEES
1646	moloch <LATIJN

1644 - A.J. Tasman exploreert de noord- en westkust van Australië en besluit dat het land niet vruchtbaar is; nog steeds zijn er enkele Nederlandse plaatsnamen
1646 - Nederlandse grammatica van A.L. Kók: *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst*
1646 - Verschijning *Journael ofte Gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn, Begrijpende veel wonderlijcke en gevaerlijcke saecken hem daer in wedervaren* van Willem Ysbrantsz. Bontekoe, het meest gelezen prozawerk van de 17de en 18de eeuw, met meer dan 60 herdrukken vóór 1800

1646	naardien*
1646	optornen*
1646	qualitate qua <LATIJN
1646	sago <INDONESISCH
1647	arcadisch
1647	gezet*
1647	inwilligen <DUITS
1647	kanonnade <FRANS
1647	nabauwen*
1647	pleisteren
1647	professoraal <FRANS
1647	talmen*
1647-1648	direct <FRANS
1647-1648	formidabel <FRANS
1648	academicus <LATIJN
1648	brem* ‘zout’
1648	consequent <FRANS
1648	eerdaags*
1648	gas
1648	geheugen*
1648	joelen*
1648	klappertanden*
1648	klef*
1648	lidmaat*
1648	ontsnappen*
1648	ontvangst*
1648	paaien ‘paren van vissen’ <?
1648	penibel <FRANS
1648	pompelmoes <TAMIL
1648	probleem <DUITS OF FRANS
1648	schema <LATIJN
1648	schrijnen <NEDERDUITS
1648	toestand <DUITS

1648	voetbal ‘leren bal voor de voetbalsport’ <ENGELS
1648	wicket <ENGELS
1648	zwoegen* ‘zwaar werk verrichten’
1649	auxiliair <FRANS
1649	benjamin <HEBREEUWS
1649	beunhaas <NEDERDUITS
1649	cascade <FRANS
1649	explicatie <FRANS
1649	grif*
1649	kletteren*
1649	lettergreep
1649	markies ‘zonnescherm’ <FRANS
1649	modus <LATIJN
1649	mombakkes
1649	pilaster <FRANS
1649	pruttelen*
1649	schietgebed*
1649	stilletje*
1649	voorzetsel*
1649	xantippe
1650	aborteren <LATIJN
1650	abrupt <FRANS
1650	abstract <LATIJN
1650	acquitteren <FRANS
1650	adagium <LATIJN
1650	aftands*

1647-1648 - Eerste Engels-Nederlandse en Nederlands-Engelse woordenboek van H. Hexham: *A Copious English and Netherduytsch Dictionarie*
1647-1812 - Hogeschool in Harderwijk, waaraan o.a. Linnaeus was verbonden, vanaf 1735
1648 - Vrede van Munster; staatsgrens tussen Nederland en Duitsland wordt vastgelegd
1648-1795 - Republiek der Verenigde Nederlanden
1649 - Herdruk van de grammatica van Spiegel uit 1584
1649 - Bezorging door Van Heule van een verbeterde druk van het *Tael-bericht* van Ampzing uit 1628

1650 - Eerste uitgave *Nederlandtsche woorden-schat* door J. Hofman, tot 1805 herdrukt als ‘Meijers woordenschat’
1650 - Na de dood van Willem II wordt Jan Klaassen, trompetter in het leger, afgedankt en begint in Amsterdam een poppenkast waarin hij een nieuw personage, dat hij zijn eigen naam geeft, de autoriteiten op de hak laat nemen

1650 afzonderlijk*
1650 antichambre <FRANS
1650 apporteren <FRANS
1650 appositie <LATIJN
1650 asiel <FRANS
1650 assimileren <FRANS
1650 auditor <LATIJN
1650 ballet <FRANS
1650 barrière <FRANS
1650 brigade <FRANS
1650 bruusk <FRANS
1650 cessionaris <FRANS
1650 coaguleren <FRANS
1650 cognitie <LATIJN
1650 cohabitatie ‘paring’ <LATIJN
1650 compatibel ‘verenigbaar’ <FRANS
1650 comprimeren <FRANS
1650 condoleren <LATIJN
1650 confrater <ME LATIJN
1650 contesteren <FRANS
1650 contingentie <LATIJN
1650 conveniëren <FRANS
1650 cumuleren <FRANS
1650 debiel <FRANS
1650 decorum <LATIJN
1650 defect <LATIJN
1650 definiëren <FRANS
1650 deporteren <FRANS
1650 derivatie <FRANS
1650 designatie <FRANS
1650 determinatie <FRANS
1650 dimensie ‘afmeting’ <FRANS
1650 discrepantie <LATIJN

1650 dissonant <FRANS
1650 dociel <FRANS
1650 donatie <FRANS
1650 doos ‘vagina’
1650 dresseren <FRANS
1650 educatie <FRANS
1650 emigreren <FRANS
1650 equivalent <FRANS
1650 eroderen <FRANS
1650 eruptie <FRANS
1650 evacueren <FRANS
1650 evalueren <FRANS
1650 evidentie <FRANS
1650 evocatie <FRANS
1650 excelleren <FRANS
1650 excerperen <LATIJN
1650 exclamatie <FRANS
1650 excrement <LATIJN
1650 exhibitie <FRANS
1650 existentie <ME LATIJN
1650 existeren <FRANS
1650 expulsie <FRANS
1650 exquis <FRANS
1650 extravagant <FRANS
1650 extremiteit <FRANS
1650 fabuleus <FRANS
1650 falsificatie <FRANS
1650 favoriet <FRANS
1650 feodaal <FRANS
1650 flecteren <LATIJN
1650 formaliseren <FRANS
1650 gradatie <FRANS
1650 hemisfeer <FRANS
1650 hilariteit <FRANS
1650 horreur <FRANS

1650	idolatrie <FRANS
1650	imbeciel <FRANS
1650	imitatie <FRANS
1650	immens <FRANS
1650	immobiel <FRANS
1650	inertie <FRANS
1650	inferieur <FRANS
1650	instinct <FRANS
1650	intellect <FRANS
1650	introduceren <LATIJN
1650	inversie <FRANS

1650 - De genreschilder Jan Steen is een van de wereldberoemde ‘Hollandse meesters’; hij leeft voort in de uitdrukking ‘een huishouden van Jan Steen’
1650 - Verschijning van het eerste omvangrijke Maleise woordenboek: het *Vocabularium ofte Woordenboek, Duytsch en Mallays* van J. Heurnius

1650 invocatie <FRANS
1650 ironie <FRANS
1650 iteratie <FRANS
1650 janhagel
1650 kaken* ‘op het punt staan te braken’
1650 keep* ‘zangvogel’
1650 labyrint <LATIJN
1650 lunatiek <FRANS
1650 magie <FRANS
1650 maîtresse <FRANS
1650 malheur <FRANS
1650 marien <FRANS
1650 marine <FRANS
1650 massacre <FRANS
1650 maturiteit <FRANS
1650 merite <FRANS
1650 migreren <LATIJN
1650 minoriteit <FRANS
1650 mortaliteit <FRANS
1650 mutilatie <FRANS
1650 mutileren <FRANS
1650 necessaire <FRANS
1650 negligeren <FRANS
1650 nonchalant <FRANS
1650 occidentaal <FRANS
1650 ode <FRANS
1650 oratorium <LATIJN
1650 orthodox <LATIJN
1650 pakketboot <ENGELS
1650 palpabel <FRANS
1650 parafrase <FRANS
1650 paralysie <FRANS
1650 parenthese <FRANS

1650	pesante <ITALIAANS
1650	presteren <LATIJN
1650	projecteren <LATIJN
1650	reclameren <FRANS
1650	ridicuul <FRANS
1650	rudiment <FRANS
1650	ruptuur <FRANS
1650	scabreus <FRANS
1650	seigneur <FRANS
1650	sensibel <FRANS
1650	serieus <FRANS
1650	significant <LATIJN
1650	solitair <FRANS
1650	stilleven*
1650	stimulatie <LATIJN
1650	studentikoos <DUITS
1650	suggestie <FRANS
1650	syllogisme <LATIJN
1650	theorema <LATIJN
1650	thesis <LATIJN
1650	tod*
1650	triste <ITALIAANS
1650	wedstrijd <DUITS
1650	wissewasje*
1651	augurk <NEDERDUITS
1651	capitulatie <FRANS
1651	cassatie <FRANS
1651	endosseren <FRANS
1651	fooi <FRANS
1651	parasol <FRANS
1651	pluis
1651	praaien <ENGELS
1651	schoffel*
1651	veda <SANSKRIET
1651-1652	fonds <FRANS

1651-1652	klaar ‘gereed’
1651-1652	lus
1651-1652	pousseren <FRANS
1652	beetwortel
1652	commando ‘bevel’ <SPAANS
1652	egard <FRANS
1652	exact <FRANS
1652	functie <LATIJN
1652	ingrediënt <FRANS
1652	kandidaat <FRANS
1652	kapen <FRIES
1652	karavanserai <PERZISCH
1652	kraal ‘omsloten ruimte voor vee’ <PORTUGEES
1652	meubel <FRANS
1652	permanent <FRANS
1652	polygoon <FRANS
1652	seponeren <LATIJN

1652 - Verversingsstation bij Kaap de Goede Hoop

1652-1662	bezemstuiver*
1652-1662	branding*
1652-1662	hartenbeest <AFRIKAANS
1652-1662	kabelaring <PORTUGEES
1652-1662	klipvis*
1652-1662	opstal*
1652-1662	orang-oetan(g) <INDONESISCH
1652-1662	slijtage
1653	blijspel*
1653	cartouche <FRANS
1653	catacombe <FRANS
1653	doge <ITALIAANS
1653	doorwrocht*
1653	goesting
1653	harlekijn <FRANS
1653	hommeles*
1653	jakhals <FRANS
1653	kadi <ARABISCH
1653	komiek <FRANS
1653	konkelfoezelen
1653	maroniet
1653	noest
1653	opsnijden*
1653	piaster <ITALIAANS
1653	rafel*
1653	ruïneus <FRANS
1653	sijpelen*
1653	spion <FRANS
1653	tiktak*
1654	accuraat <DUITS
1654	afmatten
1654	allee ‘tussenwerpsel: komaan’ <FRANS
1654	allocutie <LATIJN

1654	allusie <FRANS
1654	alternatie <FRANS
1654	amateur <FRANS
1654	ambiguïteit <FRANS
1654	amice <LATIJN
1654	anagram <FRANS
1654	antonomasia <GRIEKS
1654	asymmetrie <FRANS
1654	axioma <LATIJN
1654	centrum ‘middelpunt’ <LATIJN
1654	eminentie <LATIJN
1654	encyclopedie <FRANS
1654	ezel ‘schildersezel’
1654	franciscaan
1654	hillebil*
1654	huldigen*
1654	jansenist
1654	kamizool <FRANS
1654	knuppel*
1654	leuning*
1654	olipodriga
1654	retirade ‘terugtocht’ <FRANS
1654	revolutie <FRANS
1654	rinkinken*
1654	rinoceros <LATIJN
1654	tentamen <LATIJN
1654	trapezium <MODERN LATIJN
1654	trigonometrie <MODERN LATIJN
1654	verknocht*
1654	volte <FRANS
1654	vomeren <LATIJN

1652-1654 - Eerste Engelse Oorlog
1653 - Johan de Witt wordt raadpensionaris
1653 - Publicatie van P. Leupenius: *Aanmerkingen op de Neederduitsche Taale*
1653 - Rome veroordeelt de jansenisten, de volgelingen van het in 1640 postuum verschenen werk *Augustinus* van de Nederlandse priester C. Jansen

1654 - Eerste woordenboek Hebreeuws-Nederlands van J. Buxtorf
1654 - Toevoeging door Vondel van een ‘Noodigh Berecht over de nieuwe Nederduitsche misspellinge’ aan het toneelstuk *Lucifer*, gericht tegen P. Leupenius
1654 - De opvoering van het treurspel *Lucifer* van Joost van den Vondel, de ‘prins der dichters’, wordt door de Amsterdamse burgemeester verboden

1654 zegsman*
1655 fanfare <FRANS
1655 flink*
1655 hexameter <LATIJN OF GRIEKS
1655 kneu*
1655 krikkemik*
1655 plengen*
1655 quaker <ENGELS
1655 ruggespraak <DUITS
1655 sollen
1655 toer ‘omwenteling’ <DUITS
1655 toet*
1655 waldhoorn <DUITS
1655 watten <ME LATIJN
1656 aanbevelen*
1656 adstrueren <LATIJN
1656 affirmatief <FRANS
1656 bijslaap*
1656 couvert ‘briefomslag’ <FRANS
1656 diploma <LATIJN
1656 intrinsiek <FRANS
1656 lazaret <ITALIAANS
1656 marginaal <FRANS
1656 nieuws*
1656 pekelzonde*
1656 renet, reinette <FRANS
1656 trekschuit*
1656 vrijpostig
1656-1657 stel* ‘paar’
1657 animatie ‘activering’
1657 bestekamer
1657 caprice <FRANS
1657 drift* ‘hartstocht’

1657	duplicaat <LATIJN
1657	garnaal*
1657	gelul*
1657	knap*
1657	kwel*
1657	moker*
1657	monarchie <FRANS
1657	noen ‘middagmaal’
1657	oei*
1657	opaal <FRANS
1657	orkaan <SPAANS
1657	periode <FRANS
1657	representant <FRANS
1657	smous <JIDDISCH
1657	sproeien*
1657	spugen*
1657	talie <ITALIAANS
1657	vlegel ‘lomperd’
1658	aanmatigen, zich <DUITS
1658	abductie <LATIJN
1658	aberratie <FRANS
1658	absurditeit <FRANS
1658	adequaat <LATIJN
1658	amfitheater <LATIJN
1658	a priori <LATIJN
1658	assimilatie <FRANS
1658	bigamie <FRANS
1658	bovendien*
1658	caput <LATIJN
1658	charlatan <FRANS
1658	circumcisie <LATIJN

1655 - Opening van een nieuw stadhuis in Amsterdam, het huidige Koninklijk Paleis
1655-1657 - Een gezantschap van de VOC reist door China, maar weet geen handelscontacten aan te knopen; het land wordt nauwkeurig beschreven door

Joan Nieuhof in *Het gezantschap der Neêrlantsche Oost-Indische Compagnie aan [...] de keizer van China*
1655-1660 - Noordse Oorlog van Zweden tegen o.a. Polen en Denemarken, waardoor de vrije doorvaart van de Sont wordt bedreigd; de Nederlanders interveniëren en verslaan de Zweedse vloot onder Wrangel
1657 - De Tsjech J.A. Comenius, vader van de moderne pedagogiek en auteur van een aantal meertalige schoolboeken, zoals *Janua Linguarum* en *Orbis pictus*, vestigt zich te Amsterdam
1658 - Ontdekking van de rode bloedlichaampjes door J. Swammerdam, grondlegger van de moderne entomologie; zijn verzamelde werken zijn door Boerhaave in het Nederlands (*Bijbel der natuure*) én in het Latijn uitgegeven (1737-1738)

1658 compendium <LATIJN
1658 conflict <LATIJN
1658 congruent <LATIJN
1658 coördineren <ME LATIJN
1658 emeritus <LATIJN
1658 expanderen <LATIJN
1658 floret <FRANS
1658 fungeren <LATIJN
1658 humeur <FRANS
1658 inverteren <FRANS
1658 irrelevant
1658 jurisprudentie <LATIJN
1658 kim*
1658 kordaat <SPAANS OF LATIJN
1658 lux <LATIJN
1658 manuscript <ME LATIJN
1658 motregen*
1658 omineus <LATIJN
1658 palet <FRANS
1658 palissander
1658 panacee <FRANS
1658 rammenas <ITALIAANS
1658 reeds* ‘bijwoord van tijd: al’
1658 refractie <FRANS
1658 rombus <LATIJN
1658 sampan <INDONESISCH
1658 snuiftabak
1658 suppletie <ME LATIJN
1658 talud <FRANS
1658 transitie <FRANS
1658 typografie <FRANS
1658 verbazen*
1659 boosaardig*

1659	convex <FRANS
1659	fjord <NOORS
1659	gutsen*
1659	jubilaris <ME LATIJN
1659	karavaan <FRANS
1659	kluis ‘brandkast’
1659	melkboer*
1659	piranha <PORTUGEES
1659	postelein
1659	rechthoek*
1659	reliëf <FRANS
1659	rossen ‘afranselen’
1659	sits <ENGELS
1659	stek*
1659	treuzelen*
1659	velours <FRANS
1659-1673	even* ‘bijwoord van tijd: ogenblik’
1659-1673	mysterieus <FRANS
1659-1673	nepotisme <FRANS
1659-1673	nogmaals <DUITS
1659-1673	spenderen <ME LATIJN
1660	adept <LATIJN
1660	animositeit <FRANS
1660	antiquair <FRANS
1660	augustijn ‘typografische maat’
1660	delirium <LATIJN
1660	diafragma ‘middenrif’ <LATIJN
1660	dommekracht*
1660	emolumenten <FRANS
1660	extract ‘uittreksel’ <LATIJN
1660	fiscus <LATIJN
1660	insect <FRANS
1660	kenau
1660	mores <LATIJN
1660	narwal <DEENS OF NOORS

1659 - Verdrag der Pyreneeën: annexatie van het westelijke deel van het graafschap Vlaanderen (nu Frans-Vlaanderen genoemd) door Frankrijk; aanvankelijk was er nog taalvrijheid, maar vanaf 1663 werd het Frans door Lodewijk XIV in Duinkerke en Broekburg (Bourbourg) verplicht; in 1884 werd die maatregel nog uitgebreid tot andere toen bezette steden in Vlaanderen (Ieper, Kortrijk, Oudenaarde en Veurne)
1660-1781 - Handelspost van de VOC in Negapatam, nu Negapattinam, in Zuid-Indië; in 1781 door de Engelsen veroverd

1660 pakken <?
1660 piket ‘kaartspel’ <FRANS
1660 ringsteken*
1660 stigma <LATIJN
1660 stokstijf*
1660 titulair <FRANS
1660 urn <LATIJN
1660 warrelen*
1661 abdomen <LATIJN
1661 arena <LATIJN
1661 atrium <LATIJN
1661 bakbeest
1661 beriberi <INDONESISCH
1661 cyperse kat
1661 gratuit <FRANS
1661 jee
1661 kieskeurig*
1661 kleinzoon*
1661 park ‘publieke wandeltuin’ <ENGELS
1661 perfectioneren <FRANS
1661 regelmatig <DUITS
1661 rekel ‘mannetjeshond’ <NEDERDUITS
1661 staven*
1661 struma <LATIJN
1661 verpieteren ‘bederven’
1662 buitensporig*
1662 heden* ‘tussenwerpsel: uitroep van verwondering of schrik’
1662 hospitaal <LATIJN
1662 incognito <ITALIAANS
1662 kadaver <FRANS
1662 kaketoe <INDONESISCH
1662 kattebelletje

1662	kwibus
1662	opossum <ENGELS
1662	portret <FRANS
1662	spant*
1662	verbruien*
1663	abortus <LATIJN
1663	activiteit <FRANS
1663	alg <DUITS
1663	anesthesie <LATIJN
1663	anorexie <LATIJN
1663	aorta <MODERN LATIJN
1663	astringent <LATIJN
1663	balkon <FRANS
1663	balsemien, balsamien <MODERN LATIJN
1663	circuit <FRANS
1663	circuleren <FRANS
1663	clitoris <MODERN LATIJN
1663	coma ‘bewusteloosheid’ <MODERN LATIJN
1663	combineren <FRANS
1663	construeren <FRANS
1663	continu <FRANS
1663	coöperatie <FRANS
1663	criterium <MODERN LATIJN
1663	dessert <FRANS
1663	detectie <FRANS
1663	digitalis <MODERN LATIJN
1663	dosis <ME LATIJN
1663	epidermis <GRIEKS
1663	epitheton <GRIEKS
1663	factorij
1663	formaliteit <FRANS
1663	houwitser <DUITS
1663	insufficiëntie <LATIJN
1663	kornet ‘vaandrig’ <FRANS

1663	krot*
1663	mama <FRANS
1663	metafysica <ME LATIJN
1663	opus <LATIJN
1663	oxymoron <GRIEKS
1663	pleura <ME LATIJN
1663	polysyndeton <GRIEKS
1663	positief ‘stellig’ <FRANS OF LATIJN

1661-1663 - Rijklof van Goens verovert de Portugese factorijen in Malabar, Voor-Indië, onder andere de stad Malakka in 1641, waar het Stadthuys nog aan de Nederlanders herinnert
1662 - Formosa gaat verloren aan de Chinese zeerover Coxinga

1663 prolegomena <GRIEKS
1663 schorseneer <FRANS
1663 taxus <LATIJN
1663 transparant <FRANS
1663 tumor <LATIJN
1663 virus ‘ziekteverwekker’ <LATIJN
1663 wuiven*
1664 infectie <FRANS
1664 instructeur <FRANS
1664 keten ‘reeks’
1664 metropoliet <LATIJN
1664 pantheon <LATIJN
1664 quarantaine <FRANS
1664 toeter*
1664 violist <FRANS
1664 volstrekt*
1665 armatuur <FRANS
1665 categorie <LATIJN
1665 holderdebolder*
1665 kersvers*
1665 kiekeboe*
1665 klisteerspuit
1665 kwast* ‘verfgereedschap’
1665 marinier <FRANS
1665 monument <FRANS OF LATIJN
1665 moot*
1665 parlesanten
1665 ras ‘ondersoort’ <FRANS
1665 ratio <LATIJN
1665 serenade <FRANS
1665 terts <ITALIAANS
1665 teut*
1665 versjacheren

1666	ambigu <FRANS
1666	das ‘halsdoek’ <?
1666	dragonder ‘cavalerist’ <DUITS
1666	meeldauw <DUITS
1666	pierewaaien <RUSSISCH
1666	ruggelings*
1666	tweekamp
1666	voegwoord*
1666	weddenschap*
1667	beroerte*
1667	betrekkelijk*
1667	bom ‘projectiel’ <FRANS
1667	consternatie <FRANS
1667	ethiek <LATIJN
1667	klotsen*
1667	motief ‘onderwerp van kunstwerk of muziek’ <FRANS
1667	musketon <FRANS
1667	portier ‘deur van voertuig’
1667	stipendium <LATIJN
1667	tour <FRANS

1664 - Britten nemen met geweld Nieuw-Amsterdam van de Nederlandse gouverneur Pieter Stuyvesant over
1664 - *'t Nieuw Woorden-boek der Regten* van A. Koerbagh
1665 (ca.) - Nederlanders vestigen zich definitief op drie van de Maagdeneilanden, de Deense Antillen genaamd, namelijk St.-Thomas, St.-Jan en St.-Kruis; hier ontstaat het Negerhollands, een op het Nederlands gebaseerde creooltaal die tot 1987 heeft bestaan; de eilanden zelf gingen al spoedig diverse malen in Engelse en Deense handen over
1665-1667 - Tweede Engelse Oorlog
1667 - Admiraal De Ruyter vaart tijdens zijn Tocht naar Chatham de ketting in de monding van de Theems stuk en vernietigt de Engelse vloot; bij de Vrede van Breda, die een einde maakt aan de Tweede Engelse Oorlog, wordt overeengekomen dat de Engelsen en de Nederlanders de Amerikaanse koloniën die ze elkaar eerder hebben afgenomen, mogen houden: Nederland houdt Suriname en Engeland Nieuw Amsterdam, dat wordt omgedoopt tot New York; het Sranantongo, de Engels-gebaseerde creooltaal van de slaven in Suriname, verliest zijn contact met het Engels en ontwikkelt zich verder voornamelijk o.i.v. het Nederlands

1667 zeulen*
1668 antedateren <FRANS
1668 chiliasme <MODERN LATIJN
1668 conventioneel ‘traditioneel’ <FRANS
1668 energie <FRANS
1668 Epifanie <LATIJN
1668 evenement <FRANS
1668 excretie <FRANS OF LATIJN
1668 ferment <FRANS
1668 fermenteren <FRANS
1668 frontispice <FRANS
1668 fundamenteel <FRANS
1668 grosse <FRANS
1668 herderstasje*
1668 opera <ITALIAANS
1668 passiebloem
1668 rekruteren <FRANS
1668 roken* ‘de rook van tabak genieten’
1668 transfusie <LATIJN
1668 valide <FRANS
1669 abces <FRANS
1669 amulet <FRANS
1669 anemie <MODERN LATIJN
1669 annonceren <FRANS
1669 apneu <MODERN LATIJN
1669 armzalig <DUITS
1669 arrangeren <FRANS
1669 assemblee <FRANS
1669 atrofie <LATIJN
1669 autarkie <GRIEKS
1669 barricade <FRANS
1669 bronchiën <FRANS OF LATIJN
1669 cavalier <FRANS

1669	choqueren <FRANS
1669	coherent <FRANS
1669	collectief <FRANS
1669	collisie <FRANS
1669	configuratie ‘samenstel van figuren’ <FRANS
1669	consecutief <FRANS
1669	contractie <FRANS
1669	corridor <ITALIAANS
1669	decanteren <FRANS
1669	degeneratie <FRANS
1669	degradatie <FRANS
1669	demonstratief ‘duidelijk, opvallend’ <FRANS
1669	deprimeren <FRANS
1669	desespereren <FRANS
1669	deviatie <FRANS
1669	diffusie <FRANS
1669	diffuus <FRANS
1669	distorsie <FRANS
1669	douairière <FRANS
1669	effectief <FRANS
1669	egaliseren <FRANS
1669	elisie <FRANS
1669	erosie <FRANS
1669	eucharistie <FRANS
1669	evasie <FRANS
1669	excusabel <FRANS
1669	expliciet <FRANS OF LATIJN
1669	exploratie <FRANS
1669	exterieur <FRANS
1669	extern <FRANS
1669	flexibel <FRANS
1669	fluctuatie <FRANS
1669	geminatie <FRANS

1669	gesticuleren <FRANS
1669	grandeur <FRANS
1669	gratificatie <FRANS
1669	hexaëder <MODERN LATIJN
1669	hyperbool ‘overdrijving’ <FRANS
1669	imiteren <FRANS
1669	inclusief <FRANS
1669	inferioriteit <FRANS

1668 - Verschijning van het bastaardwoordenboek van A. Koerbagh: *Een bloemhof*
1668 - *Inleydinge tot de Al-ghemeene Teyken-Konst* van W. Goeree, het eerste Nederlandse kunsttheoretische werk over de tekenkunst

1669 initiatie <FRANS
1669 interveniëren <FRANS
1669 intestaat <FRANS
1669 intransitief <LATIJN
1669 invariabel <FRANS
1669 inventief <FRANS
1669 iteratief <FRANS
1669 jonassen
1669 kapstok
1669 korjaal <WEST-INDISCHE INDIANENTALEN
1669 louis, louis d'or <FRANS
1669 malicieus <FRANS
1669 marchanderen <FRANS
1669 meridionaal <FRANS
1669 metropool <FRANS
1669 miauwen*
1669 migratie <FRANS
1669 mobiliteit <FRANS
1669 modulatie <FRANS
1669 moduleren <FRANS
1669 monogram <FRANS
1669 muzikant <FRANS
1669 obsceen <FRANS
1669 obstructie <FRANS
1669 occult <FRANS
1669 odeur <FRANS
1669 opereren ‘te werk gaan’ <FRANS
1669 opportuun <FRANS
1669 pancreas <MODERN LATIJN
1669 pardoes ‘bijwoord van tijd: opeens’ <NEDERDUITS
1669 pariteit <FRANS
1669 pas ‘bijwoord van tijd: zo-even’

1669 penetratie <FRANS
1669 perforatie <FRANS
1669 periferie <FRANS
1669 quaestor <LATIJN
1669 radiatie <FRANS
1669 regulier <FRANS
1669 rivaal <FRANS
1669 rossinant <SPAANS
1669 séjour <FRANS
1669 selectie <FRANS
1669 serviel <FRANS
1669 sinister <FRANS
1669 sorbet <FRANS
1669 stimuleren <FRANS
1669 stoom*
1669 stupide <FRANS
1669 toog ‘soutane’
1669 triceps <LATIJN
1669 valuta <ITALIAANS
1669 verkrampen*
1669 viriliteit <FRANS
1670 etui <FRANS
1670 hachje*
1670 haf <DUITS
1670 log ‘snelheidsmeter van schip’ <ENGELS
1670 lychee <CHINEES
1670 notoriteit <FRANS
1670 oculeren
1670 sarabande <FRANS
1670 snauw*
1670 soja <JAPANS
1670 wijsneus*
1670 zeemacht*
1671 desnoods*
1671 dokken ‘schepen in het dok brengen’

1671	dukdalf
1671	giek ‘onderste parallelle rondhout van een langsgetuigd schip’
1671	kenteren
1671	kweken*
1671	mal ‘model’ <FRANS
1671	opdoeken*

1670 - C.D. van Niervaart, *Oprechte onderwijs van de letter-konst, bequaem om alle persoonen, soo mans, vrouwen dochters ende jonge gesellen, als alle andere aankomende scholieren in korten tijdt [...] te leeren spellen ende lesen*, het eerste kinderwoordenboek
1670-1671 - Hoogduitse en Portugese synagogen in Amsterdam

1671 pal ‘pennetje, stuitpin’ <FRANS
1671 poets <DUITS
1671 quasi <LATIJN
1671 schikgodin*
1671 schuifelen*
1671 sjorren <FRIES
1671 sjouwen <FRIES
1671 sponning
1671 subject <LATIJN
1671 tsarevitsj <RUSSISCH
1671 wherry <ENGELS
1672 aanklampen*
1672 additioneel <FRANS
1672 alsmede*
1672 dispenseren <FRANS
1672 festijn <FRANS
1672 gegadigde*
1672 kol* ‘bles’
1672 kwispedoor <PORTUGEES
1672 likkebaarden*
1672 manmoedig*
1672 nadruk <DUITS
1672 ophaalbrug*
1672 pikeur <FRANS
1672 pincet <FRANS
1672 raffelen*
1672 rakende*
1672 roodvonk*
1672 royaal <FRANS
1672 secuur <LATIJN
1672 spitsroede <DUITS
1672 tendentie <ME LATIJN
1673 aanstonds*

1673	barak <FRANS
1673	carnaval <FRANS
1673	halt <DUITS
1673	lazarus
1673	parool <FRANS
1673	zuidwester*
1674	alvorens*
1674	plan <FRANS
1675	bruikleen*
1675	fungus <LATIJN
1675	generalissimus <MODERN LATIJN
1675	pagina <LATIJN
1676	appelsien
1676	blanco <ITALIAANS
1676	doodstil*
1676	erratum <LATIJN
1676	franco <ITALIAANS
1676	gezindte*
1676	gireren <ITALIAANS
1676	harrewarren*
1676	havenen*
1676	index <LATIJN
1676	kantine <FRANS
1676	kliek* ‘voedselrest’
1676	liguster <LATIJN

1672 - De gebroeders Johan en Cornelis de Witt worden gelyncht; hun namen zijn misschien bewaard gebleven in de uitdrukking ‘jongens van Jan de Wit(t)’ en in het Engelse *to dewitt* ‘lynchen’
1672 - Rampjaar, gekarakteriseerd als: het land is reddeloos, de regenten zijn radeloos en het volk is redeloos
1672-1674 - Derde Engelse Oorlog
1672-1678 - Oorlog met Frankrijk
1672-1691 - A. Trommius, *Volkomene Nederlandsche concordantie oft woordregister*, de eerste concordantie op de Nederlandse bijbelvertaling
1676 - A. van Leeuwenhoek maakt microscopen en ontdekt de bacterie, die hij ‘afgietseldiertjes’ of ‘infusoriën’ noemt
1676 - Elisabeth van der Woude heeft deel aan een (later mislukte) poging tot het stichten van een Nederlandse kolonie aan de rivier de Oyapoc (nu

Frans-Guyana) en schrijft als eerste Nederlandse vrouw een verslag van haar bezoek aan de ‘Wilde Kust’ in haar dagboek *Memorije van 't geen bij mijn tijt is voorgevallen*

1676	literatuur <FRANS
1676	obligo <ITALIAANS
1676	sake <JAPANS
1676	sjacheren <DUITS
1676	trigonaal <LATIJN
1676	tsaar <RUSSISCH
1676	zuurkool
1676-1700	bedonderd*
1677	haveloos*
1677	hemelsbreed*
1677	huizenhoog*
1677	kalot <FRANS
1677	knoet ‘zweep’ <RUSSISCH
1677	kopeke <RUSSISCH
1677	loods ‘stuurman’
1677	pope <RUSSISCH
1677	roebel <RUSSISCH
1677	sjees <FRANS
1678	affronteren <FRANS
1678	beamen
1678	cantor <LATIJN
1678	detacheren
1678	drentelen*
1678	holster*
1678	intimideren <FRANS
1678	klapper <INDONESISCH
1678	lul* ‘scheldwoord: sukkel, sul’
1678	moet*
1678	mollig*
1678	nestor
1678	plempen*
1678	rillen*
1678	subsidiëren

1678	titularis
1678	verweren*
1678	wellicht*
1678	zintuig*
1679	chocolade <SPAANS
1679	lakmoes*
1679	mozaïek <FRANS
1679	ontwikkelen*
1679	psychologie <MODERN LATIJN
1679	reünie <FRANS
1679	verwaten*
1679	windbuil <DUITS
1680	circulatie <FRANS
1680	expressie <FRANS
1680	meier ‘Bargoens: honderd gulden’ <JIDDISCH
1680	snaphaan <DUITS
1680	stiletto <ITALIAANS
1680	stippelen*
1680	suppletoir <FRANS
1680	tablet <FRANS
1680	teint <FRANS
1681	bomen* ‘punteren’
1681	defileren <FRANS
1681	douceur <FRANS
1681	koeskoes, couscous <ARABISCH OF FRANS
1681	lording <NEDERDUITS
1681	mamiering <PORTUGEES
1681	proportioneel <FRANS
1681	rijtuig*
1681	schakering
1681	sloerie*
1681	stampvoeten*
1681	stelling* ‘these’
1681	toog* ‘gewelfde bovenkant, overdekking’

1681	vogelvrij <DUITS
1682	bajonet <FRANS
1682	bezwijken* ‘sterven’
1682	bibliothecaris <LATIJN

1677 - De *Ethica* van de Amsterdamse filosoof B. Spinoza wordt postuum gepubliceerd en spoedig verboden
1678 - Door storm kan Willem van der Decken niet om de Kaap varen; wanneer hij vloekend de stuurman doodt, dondert een stem uit de hemel ‘Varen zult gij, tot aan de Jongste Dag’, en sindsdien vaart de *Vliegende Hollander* als spookschip rond
1681 - Eerste woordenboek met zeevaarttermen van W. à Winschooten: *Seeman*
1681 - Eerste Friese grammatica (in het Latijn)

1682 curieus <FRANS
1682 dessin <FRANS
1682 drommels*
1682 ezelsbruggetje
1682 hoepelen*
1682 klophengst <DUITS
1682 koeioneren <FRANS
1682 kompres ‘dicht opeen’ <DUITS
1682 lariks <LATIJN
1682 lijzig*
1682 lori ‘papegaaiachtige’ <INDONESISCH
1682 luiwagen <?
1682 nomade <FRANS
1682 peer ‘vader’ <FRANS
1682 pietsje <JIDDISCH
1682 rammelaar ‘rinkelbel voor baby's’
1682 sinaasappel
1682 sjalot <FRANS
1682 sneep*
1682 tapir <PORTUGEES OF SPAANS
1682 vitten*
1682 wout <?
1683 adstructie <ME LATIJN
1683 front <FRANS
1683 gitaar <FRANS
1683 gouvernante <FRANS
1683 incident <FRANS
1683 nalatenschap <DUITS
1683 vermicelli <ITALIAANS
1684 eiker*
1684 foliëren
1684 frats <DUITS
1684 nieuwerwets*

1684	per se <LATIJN
1684	strijkijzer
1684	warrant <ENGELS
1685	brassen ‘de ra's verstellen’
1685	dommelen*
1685	geus ‘kleine boegvlag’
1685	kwartaal <ITALIAANS
1685	lord <ENGELS
1685	mol ‘verlagingsteken in muziekschrift’ <FRANS
1685	officier ‘rang bij de marine’ <FRANS
1685	sperma <LATIJN
1685	vest <FRANS
1685	voteren <FRANS
1686	Allah <ARABISCH
1686	eikel* ‘voorste deel van de penis’
1686	glans ‘eikel’ <LATIJN
1686	uterus <LATIJN
1687	appartement <FRANS
1687	judicium <LATIJN
1687	slang* ‘buigzame buis of pijp’
1688	acclamatie <FRANS
1688	cassette ‘houder, doos’ <FRANS
1688	deserteur <FRANS
1688	grenadier <FRANS
1688	hoogaars
1688	inspecteur <FRANS
1688	kamperen <FRANS
1688	laudanum <MODERN LATIJN
1688	magistraal <FRANS
1688	meedogenloos*
1688	posteren <FRANS
1688	stikdonker*
1688	synopsis <LATIJN
1688	taptoe*

1688	viva <ITALIAANS
1688-1696	feliciteren <FRANS
1688-1696	horloge <FRANS
1688-1696	pas ‘nationaliteitsverklaring’

1685 - Herroeping Edict van Nantes: veel Franse hugenoten vluchten naar de Nederlanden
1688 - Willem III wordt koning van Engeland
1688-1697 - Negenjarige Oorlog van West-Europese staten, waaronder de Republiek, tegen Frankrijk

1688-1696	speech <ENGELS
1689	antagonist <FRANS
1689	drift* ‘plotselinge woede’
1689	farmacie <FRANS
1689	gratis <LATIJN
1689	heimwee <DUITS
1689	integriteit <FRANS
1689	knaak <?
1689	pectoraal <FRANS
1689	populair <FRANS
1689	promenade <FRANS
1689	voile <FRANS
1689	zuurzak <PAPIAMENTS
1690	atlas ‘bovenste halswervel’
1690	bijou <FRANS
1690	geleding*
1690	refugié <FRANS
1690	schoft ‘gemene vent’ <NEDERDUITS
1690	succes <FRANS
1690	virulent <FRANS
1690	volumineus <FRANS
1691	behept*
1691	boekanier <FRANS
1691	brouwen* ‘met een huig-r spreken’
1691	detachement <FRANS
1691	domper*
1691	exercitie <LATIJN
1691	installeren ‘inrichten, bevestigen (in een ambt)’ <FRANS
1691	jurk <FRANS
1691	klikspaan*
1691	kotelet <FRANS
1691	limonade <FRANS

1691	luiwammes
1691	neushoorn*
1691	piepjong*
1691	redetwisten*
1691	sjamberloek <DUITS
1691	stelsel*
1691	terras <FRANS
1691	tondel*
1692	borrel*
1692	exemplair <FRANS
1692	gaas <FRANS
1692	gallon <ENGELS
1692	hospes <LATIJN
1692	luilak*
1692	mammoet <RUSSISCH
1692	marionet <FRANS
1692	pendule <FRANS
1692	rosbief <ENGELS
1692	rossen ‘roskammen’
1692	rotzak
1692	testimonium <LATIJN
1693	city <ENGELS
1693	machine <FRANS
1693	onpasselijk
1693	partizaan <FRANS
1693	pijp ‘rookgerei’
1693	pimpelen*
1693	poon ‘beenvis’ <?
1693	sloddervos
1693	triktrak <FRANS
1693	ziezo*
1694	air <FRANS
1694	gewicht* ‘zwaar voorwerp voor aandrijving van mechanismen’
1694	smoorheet*

1691 - Engels woordenboek van W. Sewel: *A New Dictionary English and Dutch; Nieuw Woordenboek der Nederduytsche en Engelsche Taale*
1691-1693 - Balthasar Bekker publiceert *De betoverde wereld*, waarin hij het bijgeloof rond heksen, spoken en duivels bestrijdt op grond van de rede en de Heilige Schrift
1692 - *Noord en Oost Tartarye* van Nicolaas Witsen over Rusland, waarin voor het eerst het internationaal geworden woord *mammoet* voorkomt
1692-1700 - *De Boekzaal van Europe*, het eerste Nederlandse populair-wetenschappelijke tijdschrift uitgegeven door P. Rabus

1694 uitslag* ‘huidaandoening, puistjes’
1694 ultimatum <LATIJN
1694 volière <FRANS
1694 waratje*
1694 x ‘teken voor onbekende grootheid’ <SPAANS
1695 alcalde <SPAANS
1695 façade <FRANS
1695 garnizoen <FRANS
1695 jam, yam <ENGELS
1695 onvertogen*
1695 plafond <FRANS
1695 repel*
1695 watergruwel
1696 kritisch ‘geneigd tot beoordelen’ <DUITS
1696 losbol*
1696 opdoemen*
1696 piket ‘paaltje’ <FRANS
1696 portiek <FRANS
1696 preliminair <FRANS
1696 ruif <DUITS
1697 cadans <FRANS
1697 chronologie <FRANS
1697 commentaar <FRANS
1697 contradans <FRANS
1697 dauwworm*
1697 dupe <FRANS
1697 encanailleren, zich <FRANS
1697 kaliber <FRANS
1697 katzwijm
1697 knipmes*
1697 luguber <FRANS
1697 misantroop <FRANS

1697	natuur ‘landschap’
1697	papillot <FRANS
1697	paranimf <FRANS
1697	peignoir <FRANS
1697	peloton <FRANS
1697	poesjenel
1697	pommade <FRANS
1697	pond sterling <ENGELS
1697	pontifex <LATIJN
1697	produceren <LATIJN
1697	schalm*
1697	sonate <FRANS
1697	textuur <FRANS
1697	zeeg*
1698	accuratesse <DUITS
1698	amfibie <LATIJN
1698	bacchanaal <LATIJN
1698	bent ‘genootschap’
1698	bevoegd <DUITS
1698	blootshoofds*
1698	boeket <FRANS
1698	bordpapier
1698	bottel ‘fles’ <ENGELS
1698	cachot <FRANS
1698	categorisch <LATIJN

1695 - De natuurkundige Christiaan Huygens overlijdt, nadat hij o.a. de golftheorie van het licht had opgesteld, het slingeruurwerk had uitgevonden en een maan van Saturnus had ontdekt
1696 - Naam voor een nieuw genre in de schilderkunst, de *bambocciata*, naar de in Italië werkzame Nederlander P. van Laer (1599?-1642), bijgenaamd *Il Bamboccio* ‘de bultenaar’
1697-1698 - Bezoek van de Russische tsaar Peter de Grote aan Zaandam en Amsterdam; hij nam veel Nederlandse scheepsbouwers en handwerkslieden mee naar Rusland, liet Nederlandse boeken in het Russisch vertalen en gaf de Amsterdammer Jan Thesing een privilege voor het drukken van Russische boeken en voor de vrije verkoop hiervan in Rusland; in opdracht van Peter ontwierpen de Amsterdammers een nieuw cyrillisch schrift, het ‘burgerschrift’, waarin een aantal letters verdwenen en de vorm van de andere letters veranderde

1698 - Eerste aflevering van een verder onvoltooid gebleven Nederlandstalig biografisch woordenboek, het eerste voor ons taalgebied, van P. Rabus onder de titel *Het groote naamboek, Behelzende De historie der vermaarde mannen en vrouwen*

1698	charmant <FRANS
1698	chicane <FRANS
1698	connotatie <ME LATIJN
1698	criticus <LATIJN
1698	doctoraal <ME LATIJN
1698	fat <FRANS
1698	formule <FRANS
1698	illuminatie <FRANS
1698	kritiseren <DUITS
1698	leiband*
1698	lorre <INDONESISCH
1698	losbandig*
1698	minaret <FRANS
1698	minister <FRANS
1698	monopolie <LATIJN
1698	naïef <FRANS
1698	notatie <FRANS
1698	pantomime <FRANS OF LATIJN
1698	percoleren <LATIJN
1698	pilau, pilav <TURKS
1698	poen
1698	poneren <LATIJN
1698	prunel <FRANS
1698	realiteit <FRANS
1698	reilen*
1698	serail <FRANS
1698	sofa <FRANS
1698	synecdoche <LATIJN
1698	tautologie <LATIJN
1698-1700	poelet <FRANS
1698-1700	schorr(i)emorrie*
1699	affectatie <FRANS
1699	baar ‘nieuweling’ <INDONESISCH

1699	baker*
1699	beschaafd*
1699	cliënt <FRANS
1699	faro ‘kaartspel’
1699	kaakje <ENGELS
1699	keerkring*
1699	klaploper*
1699	kwik*
1699	ragout <FRANS
1699	verontwaardigd*
1700	album ‘boek met witte bladen om versjes of foto's te verzamelen’ <LATIJN
1700	drukte*
1700	forel <DUITS
1700	garantie <FRANS
1700	kwast* ‘malle vent’
1700	lummel <DUITS
1700	makroon <FRANS
1700	penaten <LATIJN
1700	probaat <LATIJN
1700	roepia <INDONESISCH
1700	schoelje <FRANS
1701	gedrag*
1701	gekscheren*
1701	reclame ‘bezwaar, beklag’ <FRANS
1701	reikhalzen*
1701	schurk <DUITS
1701	slenteren*
1701	spiegelei
1701	wijsgeer*
1701	zwezerik*
1701-1725	falderappes <JIDDISCH
1701-1750	wauwelen*
1701-1800	staminee <FRANS
1701-1800	zullie*

1702	assortiment <FRANS
1702	bekken ‘ring van de heupbeenderen’ <ME LATIJN
1702	bijlander*
1702	chijl <LATIJN

1700 - Overzichtswerk van D. van Hoogstraten: *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden*, vijf keer herdrukt, vanaf 1723 onder de titel *Lijst der gebruikelijkste zelfstandige naamwoorden, door hunne geslachten beteekent*
1700 - Eerste (systematisch ingerichte) woordenboek Latijn-Russisch-Nederlands van I. Kopijevskij: *Sobranije slov na Latinskom, Rossijskom i Gollandskom jazykach*
1701 - Frans woordenboek van P. Marin: *Nieuw Nederduits en Frans Woordenboek*

1702	leidsel*
1702	ordentelijk
1702	regatta <ENGELS
1702	verstek* ‘schuine stootnaad aan houtwerk’
1703	etablissement <FRANS
1703	passiva <LATIJN
1704	à propos <FRANS
1704	as ‘Romeinse munt’ <LATIJN
1704	balken*
1704	bediende <DUITS
1704	bedrijf* ‘deel van een toneelstuk’
1704	bepalen
1704	beroerd*
1704	berucht*
1704	bes* ‘oudje’
1704	bevallig*
1704	biscuit <FRANS
1704	bladzijde*
1704	boer* ‘oprisping’
1704	champignon <FRANS
1704	ciseleren <FRANS
1704	dagtekenen*
1704	doopvont
1704	druïde <LATIJN
1704	erfvijand <DUITS
1704	fokken*
1704	franje <FRANS
1704	galappel*
1704	galon <FRANS
1704	gelasten*
1704	gemeenzaam <DUITS
1704	gevat <DUITS

1704	grimlach*
1704	meetkunde*
1704	melasse <FRANS
1704	oh <FRANS
1704	omstandigheid*
1704	ongesteld* ‘in lichte mate ziek’
1704	onthutsen*
1704	ontlasting*
1704	oppervlakte*
1704	pots
1704	rondborstig
1704	schermutselen <DUITS
1704	stipt*
1704	top ‘tussenwerpsel: akkoord!’ <FRANS
1704	uitwerpselen*
1704	vector <LATIJN
1704	verlegen*
1705	atlas ‘vlinder’
1705	fabricatie <FRANS
1705	kolibrie <FRANS
1705	spermaceti <ME LATIJN
1706	adjudant <FRANS
1706	detail <FRANS
1706	mollen <ROMANI
1706	naamval*
1706	onzijdig* ‘als grammaticale term: neutrum’
1706	perpetuum mobile <LATIJN
1706	pulken*
1706	rouleren <FRANS
1706	sawa <INDONESISCH
1706	stuiteren*
1706	subordinatie <FRANS
1707	ameublement <FRANS
1707	drossen <?

1707	voertuig*
1708	alkoof <FRANS

1703 - Grammatica van J. Nyloë: *Aanleiding* [Inleiding] *tot de Nederduitsche taal* (7 keer herdrukt!)
1704 - S. Hannot en D. van Hoogstraten, *Nieuw Woordboek der Nederlantsche en Latijnsche Tale*, Amsterdam
1706 - Grammatica van A. Moonen: *Nederduitsche spraekkunst*, waarin de huidige *dt*-spelling van werkwoorden wordt gepropageerd
1707 - Tweede druk van de grammatica van J. Nyloë

1708 koket <FRANS
1708 krek <FRANS
1708 poed <RUSSISCH
1708 schooien*
1708 verkassen
1709 gramstorig*
1709 gribus <?
1709 krols*
1709 liederlijk <DUITS
1709 lullen*
1709 morrelen*
1709 origineel <FRANS
1709 regelmaat
1709 schaakmat <FRANS
1709 sikkepit
1709 topisch <LATIJN
1710 armoriaal <FRANS
1710 astraal <LATIJN
1710 bocht* ‘uitschot’
1710 coloriet <ITALIAANS
1710 concert <FRANS
1710 evenaren
1710 faculteit <FRANS
1710 frommelen*
1710 jabroer <DUITS
1710 kazerne <FRANS
1710 klapwieken*
1710 klaverjassen
1710 kluif*
1710 knipogen*
1710 knol* ‘(slecht) paard’
1710 knorhaan*
1710 liefkozen ‘strelen’

1710	norbertijn
1710	optellen*
1710	oudbakken*
1710	pentameter <LATIJN
1710	pips
1710	plechtig*
1710	republikein <FRANS
1710	roomboter
1710	ruisvoorn*
1710	schuilgaan*
1710	servies <FRANS
1710	snoepreisje*
1710	veelvraat <NEDERDUITS
1710	verfomfaaien <DUITS
1710	verorberen*
1711	laboratorium <ME LATIJN
1711	wiskunde*
1712	aardappel*
1712	departement <FRANS
1712	gedragen, zich*
1713	donders*
1714	banket ‘gevuld gebak’ <FRANS
1714	fatsoen <FRANS
1714	hobo ‘blaasinstrument’ <FRANS
1714	jarig*

1708 - Grammatica van W. Séwel: *Nederduytsche spraakkonst*
1708 - W. Sewel, *Groot Woordenboek der Nederduytsche en Engelsche Taalen*
1709 - H. Boerhaave wordt hoogleraar in de botanie en geneeskunde te Leiden; hij publiceert in het Latijn
1710 - L. ten Kate, *Gemeenschap tussen de Gottische spraeke en de Nederduytsche*, het eerste werk over de geschiedenis van het Nederlands binnen het Germaans
1710 - F. Halma, *Woordenboek der Nederduitsche en Fransche Taalen*
1710 - Eerste Jiddisch-Nederlandse woordenboek van E. ben Jakob en M. Siach
1710 - Eerste Italiaans-Nederlandse en Nederlands-Italiaanse woordenboek van M. Giron
1712 - Jan van der Heyden, de uitvinder van de brandspuit, overlijdt

1713-1750 - Voltaire bezoekt Nederland zevenmaal en is onder de indruk van de vrijheid en verdraagzaamheid; hij ontmoet geleerden als Boerhaave en 's Gravesande (auteur van het eerste leerboek experimentele natuurkunde), die zijn denken beïnvloedden; bij zijn vertrek zou hij gezegd hebben ‘Adieu canards, canaux, canaille!’ (Dag eenden, kanalen, gepeupel)
1713-1795 - Oostenrijks bewind in de Zuidelijke Nederlanden

1714 kaftan <TURKS
1714 kokendheet
1714 lapsus <LATIJN
1714 levensloop*
1714 muskaatwijn
1714 potsierlijk <DUITS
1714 rendier <DUITS
1714 rul*
1714 schommel*
1714 spar* ‘boomsoort’
1714 spiritus <LATIJN
1714 suikerwerk
1714 werst <RUSSISCH
1715 althans* ‘voegwoord’
1715 bakkeleien <INDONESISCH
1715 essence <FRANS
1715 horrelvoet*
1715 roosteren*
1715 schrokken*
1716 foezel <NEDERDUITS
1716 pensioen <FRANS
1717 aaien*
1717 baar ‘staaf metaal’ <FRANS
1717 castagnetten <FRANS
1717 colorist <FRANS
1717 deskundig*
1717 ginnegappen*
1717 gotisch <ITALIAANS
1717 griet* ‘steltloper’
1717 haasje-over*
1717 heer* ‘naam van een speelkaart’
1717 japon
1717 kapot <DUITS

1717	kappen ‘haar opmaken’
1717	kas ‘broeikas’
1717	katern <FRANS
1717	keper <LATIJN
1717	ketsen
1717	kortwieken
1717	krent ‘achterwerk’
1717	lul* ‘penis’
1717	modieus
1717	overbodig*
1717	paf* ‘tussenwerpsel: nabootsing van geluid’
1717	pauk <DUITS
1717	roemen*
1717	soda <ITALIAANS
1717	som ‘rekenkundig vraagstuk’ <FRANS
1717	spuug*
1717	sultane <FRANS
1717	thema ‘schoolopgaaf’ <LATIJN
1717	zijdenhemdje
1718	ai ‘tandarm zoogdier’ <PORTUGEES
1718	barkas <FRANS
1718	debiteren ‘als debet boeken’ <FRANS
1718	gekko
1718	heiligbeen*
1718	lamantijn <FRANS
1718	ledematen*
1718	lob ‘kwab’ <LATIJN
1718	pool ‘opstaande haren van tapijt’ <FRANS
1719	boerendans
1719	cinnaber <FRANS
1719	druiloor*
1719	houding*
1719	jeu
1719	Kerst

1719	nucleus <LATIJN
1719	vrijstaat <DUITS
1720	acceptabel <FRANS
1720	adorabel <FRANS

1714-1718 - Eerste Portugees-Nederlandse woordenboek van A. Alewijn en J. Collé
1717 - Tweede bezoek van tsaar Peter aan Holland
1717 - Eerste Nederlands-Russische woordenboek en v.v. van J.V. Brjus', op basis van het werk van W. Sewel: *Kniga leksikon ili sobranije rečej po alfavitu*
1719 - Eerste Nederlands-Duitse, Duits-Nederlandse woordenboek van M. Kramer: *Het Koninglyk Neder-Hoog-Duitsch, en Hoog-Neder-Duitsch Dictionnaire*

1720 badineren <FRANS
1720 bestialiteit <FRANS
1720 bismut <MODERN LATIJN
1720 bombarie
1720 brunette <FRANS
1720 chagrijn <FRANS
1720 connectie ‘verbinding’ <FRANS
1720 depressie ‘gedruktheid’ <FRANS
1720 dichotomie <FRANS
1720 episcopaal <FRANS
1720 epoche <LATIJN
1720 fosfor <LATIJN
1720 gazelle <FRANS
1720 glaucoom <LATIJN
1720 kokarde <FRANS
1720 kristalliseren <FRANS
1720 litotes <GRIEKS
1720 oligarchie <GRIEKS
1720 ongelikt*
1720 origine <FRANS
1720 perifrase <FRANS
1720 prakkiseren
1720 proficiat <LATIJN
1720 prosit <LATIJN
1720 ronselen <?
1720 vegetatie <FRANS
1720 vrouw* ‘naam van een speelkaart’
1720 wereldbeschouwing <DUITS
1720 winkelhaak* ‘scheur’
1720 wolfraam <DUITS
1720 zoölogie <MODERN LATIJN
1720 zwembad*
1721 alsjeblieft, alstublieft*

1721 amusement <FRANS
1721 anonymus <ME LATIJN
1721 batik <INDONESISCH
1721 derwisj <TURKS
1721 groente*
1721 melig*
1721 metastase <FRANS
1721 mokkel*
1721 punch ‘drank’ <ENGELS
1721 rendement <FRANS
1721 royeren <FRANS
1721 smeerlap*
1721 uniformiteit <FRANS
1722 intern <FRANS
1722 kina ‘boom, bast daarvan’ <SPAANS
1722 koest
1722 pasta ‘deeg, kneedbaar mengsel’ <LATIJN
1722 vagina <LATIJN
1722 zwartgallig*
1723 dialect <FRANS
1723 fysiek <FRANS
1723 ingevolge*
1723 klemtoon*
1723 lidwoord*
1723 ophemelen*
1723 pedant <FRANS
1723 tuinder*
1724 hippen*
1724 kaffer <JIDDISCH
1724 kerrie <ENGELS
1724 keuvelen*
1724 maatschappij ‘samenleving’
1724 pagaai <INDONESISCH
1724 schaamdeel*

1721-1722 - J. Roggeveen ontdekt Paaseiland (en vernoemt het naar de dag van de ontdekking) en maakt een ontdekkingsreis langs de Polynesische eilanden, waar 5 man deserteren op Tuamotu; dit heeft wellicht geleid tot de leenwoorden *pupa* ‘copuleren’ in het Tuamotu en Tahiti (van Nederlands *poepen*, oorspronkelijk ‘copuleren’), *kope* van ‘schop’, en Tahitiaans *narreeda* van ‘naald’

1723 - L. ten Kate publiceert *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*, met achterin de ‘Waernemingen op de Hollandsche tael’ van P.C. Hooft; de belangrijkste historisch-vergelijkende taalstudie van de 18de eeuw

1724	steriel <FRANS
1724-1726	djati <INDONESISCH
1724-1726	drillen* ‘africhten’
1724-1726	kornak <PORTUGEES
1724-1726	loens*
1724-1726	paria <FRANS
1724-1726	pecco <CHINEES
1724-1726	proberen ‘pogen’
1724-1726	splinternieuw*
1724-1726	telganger*
1725	edammer*
1725	hansop
1725	plot <ENGELS
1725	sjilpen*
1725	transito <ITALIAANS
1726	abracadabra <GRIEKS
1726	censureren <FRANS
1726	invalide <FRANS
1726	jubileum <MODERN LATIJN
1726	maal* ‘melktijd’
1726	panisch <DUITS
1726	peccadille <FRANS
1726	presbyteriaan <ENGELS
1726	revisor
1726	vulva <LATIJN
1727	azen*
1727	faliekant
1727	kwal*
1727	placenta <LATIJN
1727	voltallig*
1728	angelus <LATIJN
1728	archipel <FRANS
1728	capaciteit ‘bekwaamheid’ <FRANS

1728	constitutie <FRANS
1728	hoepel*
1729	beambte
1729	bijlage <DUITS
1729	buldog <ENGELS
1729	comité <FRANS
1729	couvert ‘bestek voor één persoon’ <FRANS
1729	frankeren <DUITS
1729	gehalte <DUITS
1729	marskramer
1729	morgenland <DUITS
1729	uiensoep
1729	volledig*
1729	wagenwijd <DUITS
1730	afzakkertje
1730	insigne <FRANS
1730	ortolaan <FRANS
1730	plaket <FRANS
1731	bink <ROMANI
1731	bouten*
1731	hartsvanger <DUITS
1731	maf*
1731	maffie <?
1731	pierder
1731	purist <FRANS
1731	spraakwater*
1731-1735	bedoelen*
1731-1735	bestand* ‘opgewassen tegen’
1731-1735	bouillon <FRANS
1731-1735	doorheen* ‘bijwoord van richting’
1731-1735	faëton <ENGELS
1731-1735	luchthartig*
1731-1735	manchet <FRANS
1731-1735	paar ‘onbepaald telwoord’

1725-1733 - *Groot algemeen historisch, geographisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek* van D. van Hoogstraten, M. Brouerius van Nidek en J.L. Schuer, het eerste complete biografische woordenboek
1726-1727 - Eerste verklarende woordenboek van spreekwoorden van Carolus Tuinman: *De oorsprong en uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche spreekwoorden*
1730 - Eerste werk over de interne geschiedenis van het Nederlands door B. Huydecoper: *Proeve van taal- en dichtkunde*
1731-1735 - Twaalfdelig tijdschrift van J. van Effen: *De Hollandsche Spectator*, geïnspireerd door Engelse voorbeelden

1731-1735	springveer
1731-1735	zelfmoord <DUITS
1732	baldadig*
1732	hansworst <NEDERDUITS
1732	kapper ‘haarknipper’
1732	kwantum <LATIJN
1732	netelig*
1732	ofschoon*
1732	passivum <LATIJN
1732	reëel <FRANS
1732	retirade ‘openbaar toilet’ <FRANS
1732	scharnier <FRANS
1732	tête-à-tête <FRANS
1732	toupet <FRANS
1732	troubadour <FRANS
1732	Vulgaat, Vulgata <LATIJN
1733	jas
1733	kariatide <FRANS
1733	kastelein <LATIJN
1733	lucratief <FRANS
1733	meander <LATIJN
1733	opperen*
1733	opschepen*
1733	stropdas <?
1733	timide <FRANS
1733	treiteren
1734	accrediteren <FRANS
1734	algoritme
1734	alligator <ENGELS
1734	anachronisme <FRANS OF LATIJN
1734	analgesie <MODERN LATIJN
1734	anamorfose <FRANS
1734	antropologie

1734 apepsie <FRANS
1734 artritis <MODERN LATIJN
1734 axolotl <SPAANS
1734 balanceren <FRANS
1734 band ‘boekdeel’ <DUITS
1734 bejaard*
1734 canapé <FRANS
1734 carneool
1734 chiromantie <ME LATIJN
1734 colofonium
1734 conversatie <FRANS
1734 cosmetica <MODERN LATIJN
1734 data <LATIJN
1734 declamatie <FRANS
1734 dendriet
1734 dioptrica
1734 ecu ‘Franse daalder’ <FRANS
1734 equipage ‘paard met rijtuig’ <FRANS
1734 firn <DUITS
1734 giro <DUITS OF ITALIAANS
1734 glottis <MODERN LATIJN
1734 groschen <DUITS
1734 hepatitis <MODERN LATIJN
1734 hermeneutiek <LATIJN
1734 hidrotica <MODERN LATIJN
1734 idiosyncrasie <GRIEKS
1734 inpalmen ‘listig voor zich innemen’
1734 kanjer ‘voortreffelijk persoon’ <FRANS
1734 maatregel <DUITS
1734 mimosa <MODERN LATIJN
1734 nietswaardig <DUITS
1734 paralogisme <LATIJN
1734 paroniem <FRANS
1734 pentagoon <LATIJN
1734 reactie <FRANS OF LATIJN

1734	rembours <DUITS
1734	retina <ME LATIJN
1734	revier <DUITS
1734	ritme <LATIJN
1734	spa
1734	stalactiet
1734	stater <GRIEKS
1734	syndroom <FRANS
1734	tetanus <LATIJN
1734	toermalijn <ENGELS
1734	toga <LATIJN
1734	tokayer <DUITS
1734	tonicum <MODERN LATIJN
1734	trancheren <FRANS
1734	traverso <ITALIAANS
1734	tremolo <ITALIAANS

1734 trocheus <LATIJN
1734 tunica <LATIJN
1734 vanille <FRANS
1734 waarnemen* ‘tijdelijk bekleden (van ambt)’
1735 attitude <FRANS
1735 debiet <FRANS
1735 declameren <FRANS
1735 fiche <FRANS
1735 hobbezak
1735 loge ‘plaats in theater’ <FRANS
1735 logisch <LATIJN
1735 luchtkasteel
1735 omber ‘kaartspel’ <FRANS
1735 overigens <DUITS
1735 systeem <LATIJN
1735 vief <FRANS
1736 afschuw <DUITS
1736 annuïteit <FRANS
1736 elektriciteit <ENGELS
1736 Fahrenheit <DUITS
1736 geniep*
1736 hevel*
1736 hydraulica <MODERN LATIJN
1736 noorderlicht*
1736 slingeruurwerk
1736 vaar*
1736 vloeistof*
1736 zink <DUITS
1737 alimentatie <FRANS
1737 metrum <LATIJN
1738 extra <LATIJN
1738 gavotte <FRANS

1738	jassen
1738	methodist <ENGELS
1738	roulette <FRANS
1738	twistappel*
1739	baan* ‘betrekking’
1739	cadens <FRANS
1739	coloratuur <ITALIAANS
1739	commandeur <FRANS
1739	fuga <ITALIAANS
1739	gregoriaans
1739	rampokken <INDONESISCH
1739	vocaliseren <FRANS
1739-1795	stins <FRIES
1740	arctisch <LATIJN
1740	arrenslee
1740	boos* ‘toornig’
1740	borstbeeld*
1740	creool <FRANS
1740	exponent ‘getal dat aanwijst uit hoeveel gelijke factoren een product bestaat’ <LATIJN
1740	hydraulisch <FRANS
1740	integraalrekening <DUITS
1740	intiem <FRANS
1740	mechanica <LATIJN
1740	octant <FRANS
1740	ordinaat <LATIJN
1740	pinda <PAPIAMENTS
1740	raket ‘vuurpijl’ <DUITS
1740	sector <LATIJN
1740	segment <FRANS
1740	slagschaduw*
1740	standrecht <DUITS
1740	telescoop <ITALIAANS OF LATIJN
1740	tracé <FRANS

1740	verdonkeremanen*
1740	vibratie <FRANS
1741	emigrant <FRANS
1741	kont*

1736 - Eerste Maleise grammatica van G.H. Werndly
1740-1920 - ‘Ruslui’ uit Vriezenveen drijven handel met en in St.-Petersburg, waar ze een Vriezenveense kolonie stichten
1741 - Eerste Hebreeuwse spraakkunst met woordenboek Nederlands-Hebreeuws en v.v.: E. Soesman, *De bruidschat Israels of onderwys der Hebreeuwsche spraak-kunst, met twee bygevoegde woordenboeken*

1741 snip* ‘schuit (met puntige steven)’
1743 kaste <PORTUGEES
1743 madera <PORTUGEES
1743 nijlpaard
1744 alang-alang <INDONESISCH
1744 concaaf <LATIJN
1744 dikwerf*
1744 lens ‘vergrootglas’ <LATIJN
1744 microscoop
1745 briljant <FRANS
1745 champagne <FRANS
1745 dividend <FRANS
1745 emballage <FRANS
1745 gros ‘telwoord: twaalf dozijn’ <FRANS
1745 kwadrant <FRANS
1745 lexicograaf <MODERN LATIJN
1745 metamorfose <FRANS
1745 soep <FRANS
1745 status ‘stand, toestand’ <LATIJN
1745 uniform <FRANS
1746 amandelpers
1746 klapstuk*
1746 klingelen <?
1746 plumpudding <ENGELS
1746 poffertjes*
1746 rookworst*
1746 slaboon
1746 traject <LATIJN
1747 ajuus, aju
1747 violoncel <FRANS
1747 voorzover*
1747 vrijgezel*
1747-1787 kotter <ENGELS

1747-1787	limpido <ITALIAANS
1747-1787	malaga <SPAANS
1748	canule <FRANS
1748	commissie ‘provisie’ <FRANS
1748	definitief <FRANS
1748	hoezee <ENGELS
1748	rededeel*
1748	sentiment <FRANS
1748-1778	combinatie <FRANS
1749	allicht*
1749	circa <LATIJN
1749	ellips <LATIJN
1749	popeline <FRANS
1749	zetbaas*
1750	bellenblazen*
1750	hecht*
1750	klus*
1750	kof(schip)*
1750	menuet <FRANS
1750	rum <ENGELS
1750	stroef*
1750	stukadoor <ITALIAANS
1750	taptemelk*
1750	verstoken*
1750	wals ‘machine om te pletten’ <DUITS
1750	wereldberoemd <DUITS
1751	akoestiek <FRANS
1751	alert <FRANS
1751	chanson <FRANS
1751	gigue <FRANS
1751	juridisch <FRANS
1751	kwintessens <DUITS
1751	largo <ITALIAANS
1751	manometer <FRANS
1751	optiek <FRANS

1751	vocalist <FRANS
1752	product ‘voortbrengsel’ <LATIJN
1752	statutair <FRANS
1753	declareren <FRANS

1742 - Eerste Nederlands-Portugese woordenlijst
1744 - Op de Benedenwindse Eilanden moeten gerechtelijke stukken in het Nederlands zijn geschreven of vertaald
1744-1748 - Franse troepen bezetten de Oostenrijkse Nederlanden
1750 - Zigeuners verjaagd uit de Nederlanden

1753 titulatuur
1754 actualiteit <FRANS
1754 actuaris <LATIJN
1754 aria <ITALIAANS
1754 contrabas <ITALIAANS
1754 kerkmuziek
1754 tremuleren <FRANS
1754 triller <ITALIAANS
1754 triool <DUITS
1754 trombone <ITALIAANS
1754 ventilator <ENGELS
1755 fladderen*
1755 manchester
1755 pus <LATIJN
1755 tuigage
1755 veronderstellen*
1755 wonderschoon*
1756 Middeleeuwen*
1757 adamsappel
1757 domoor*
1757 filantroop <FRANS
1757 intussen <DUITS
1757 suïcide <FRANS
1757-1762 overstuur*
1758 achterlijk*
1758 dictionaire <FRANS
1758 kwets <DUITS
1758 pomologie
1758 ransel <DUITS
1759 lorgnet <FRANS
1759 plusminus <LATIJN
1759 subordineren <FRANS
1760 flora

1760	kleindochter*
1760	laveloos
1760	ranselen <DUITS
1760	stroken*
1760-1767	manege <FRANS
1760-1777	kordon <FRANS
1761	blancheren <FRANS
1761	butskop*
1761	cake <ENGELS
1761	coati <SPAANS
1761	emulsie <FRANS
1761	feuilletee
1761	gala ‘staatsiekleding’ <FRANS
1761	grap*
1761	Guinees biggetje
1761	ichneumon <LATIJN
1761	kartuizer ‘kattensoort’
1761	kritiek <FRANS
1761	lemming <NOORS
1761	libel ‘insect’ <LATIJN
1761	marmot <FRANS
1761	miereneter*
1761	moedervlek*
1761	plak* ‘dunne schijf’
1761	roofdier*
1761	sabeldier
1761	scabiës <LATIJN
1761	schubdier*
1761	stekelvarken*
1761	stellig*
1761	stern <MODERN LATIJN
1761	stinkdier*
1761	terrine <FRANS
1762	baluster <FRANS
1762	condor <SPAANS

1756-1763 - Zevenjarige Oorlog in West-Europa, de Republiek blijft neutraal
1757 - F. Burman, *Eenige aenmerkingen de Nederduitsche tael aengaende*, over de wederzijdse beïnvloeding van de Nederlandse en de Franse woordenschat
1758-1762 - *Tael- en dicht-kundige bydragen*, het eerste tijdschrift dat geheel aan de Nederlandse taal- en letterkunde is gewijd
1761 - *Nieuwe Nederduytsche spraekkonst* van de Hagenaar Jan des Roches, inspecteur-generaal van de Belgische scholen; in 1777 werd dit het officiële leerboek Nederlands in de Oostenrijkse Nederlanden
1761-1785 - M. Houttuyn, *Natuurlyke Historie, of uitvoerige beschryving der dieren, planten en mineraalen*

1762	interessant <FRANS
1762	klauwier
1762	knallen*
1762	koedoe <FRANS
1762	naargeestig*
1762	neuken*
1762	patat ‘(in België) aardappel’
1762	pietje
1762	spijbelen <?
1762	verkouden*
1762	whist <ENGELS
1762-1784	lector <LATIJN
1763	albatros <ENGELS OF FRANS
1763	alk <DEENS OF NOORS
1763	apekool
1763	archivaris <MODERN LATIJN
1763	auerhaan <DUITS
1763	betovergrootmoeder*
1763	crisis <LATIJN
1763	fuut*
1763	geocentrisch
1763	heliocentrisch
1763	kanoet
1763	kasuaris <INDONESISCH
1763	kolder ‘hersenziekte bij vee’ <DUITS
1763	kwartelkoning
1763	realia <ME LATIJN
1763	reine-claude <FRANS
1763	satelliet ‘hemellichaam dat een ander begeleidt’ <FRANS
1763	ster* ‘beroemdheid’
1764	anciënniteit <FRANS
1764	dankzij*

1764	dorade <SPAANS
1764	etiquette <FRANS
1764	festiviteit <FRANS
1764	insinuatie <FRANS
1764	karakter <FRANS
1764	kenmerk*
1764	oer <DUITS
1764	ondershands*
1764	pol <NEDERDUITS
1764	souperen <FRANS
1764	stokdoof*
1764-1775	eigenaardig <DUITS
1764-1775	fabriek <FRANS
1765	agar-agar <INDONESISCH
1765	beau monde <FRANS
1765	bon ton <FRANS
1765	dilemma <LATIJN
1765	disconteren <FRANS
1765	fricandeau <FRANS
1765	glimlach*
1765	hortus <LATIJN
1765	koosjer <JIDDISCH
1765	levensgroot*
1765	meerval*
1765	ontwrichten*
1765	orkest <FRANS
1765	trassi <INDONESISCH
1766	boktor <?
1766	engerling <DUITS
1766	ezelsoor <DUITS
1766	foliant <DUITS
1766	gienje <ENGELS
1766	glazuur <DUITS
1766	instemmen <DUITS
1766	kelk ‘bloemkroon’ <LATIJN

1766	konkelen*
1766	mangel <DUITS
1766	meikever
1766	missie <FRANS
1766	nonsens <ENGELS
1766	onbestemd <DUITS
1766	partituur <DUITS
1766	schellak
1766	staf* ‘leidinggevend personeel’
1766	systematisch <DUITS
1766	wants <DUITS
1767	atalanta
1767	cohort ‘onderafdeling van Romeins legioen’ <LATIJN

1766 - Oprichting Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde

1767 fiscaal <FRANS
1767 lambda <GRIEKS
1767 macht * ‘product van gelijke factoren’
1767 ministerie <FRANS
1767 regie <FRANS
1767 stoer*
1767 tactiek <FRANS
1767 zegevieren*
1767 zigzag <FRANS
1768 arboretum <LATIJN
1768 archetype <LATIJN
1768 areometer <FRANS
1768 bandage <FRANS
1768 devaluatie
1768 inoculeren <FRANS
1768 klewang <INDONESISCH
1768 lintworm*
1768 luiaard
1768 observator <LATIJN
1768 pompernikkel <DUITS
1768 snert*
1768 zecchino <ITALIAANS
1769 aardrijkskunde
1769 agenda <LATIJN
1769 agrarisch <LATIJN
1769 amplitudo <LATIJN
1769 anthologie <FRANS
1769 apotheose <FRANS
1769 aquarium <LATIJN
1769 atleet <LATIJN
1769 azalea <MODERN LATIJN
1769 bonje <?
1769 braaf <FRANS

1769	dissenter <ENGELS
1769	essay <ENGELS
1769	gabber ‘kameraad’ <JIDDISCH
1769	gannef <JIDDISCH
1769	geeuwhonger*
1769	gonorroe <LATIJN
1769	granman <SRANANTONGO
1769	inklinken*
1769	knul <DUITS
1769	mokum <JIDDISCH
1769	puntkomma
1769	slobkous
1769	trema <FRANS
1769	tulband ‘soort gebak’
1769	ulevel <ITALIAANS
1769	val ‘Bargoens: deur’ <ROMANI
1769	veehouder*
1769	vleug* ‘haarrichting’
1769-1811	bewerkstelligen <DUITS
1769-1811	eendagsvlieg*
1769-1811	knekel*
1769-1811	scheil*
1769-1811	sloffen*
1770	advocaat ‘tropische boom en vrucht’
1770	alcohol <MODERN LATIJN
1770	angorakat
1770	bizon <FRANS
1770	eiderdons <IJSLANDS
1770	foetus <LATIJN
1770	fronton <FRANS
1770	gedistingeerd
1770	ginseng <CHINEES
1770	glimmer <DUITS
1770	gluten <LATIJN
1770	graniet <FRANS

1770	grutto*
1770	herbarium <LATIJN
1770	historicus <LATIJN
1770	jaguar <ENGELS
1770	kaolien <CHINEES
1770	keu <FRANS
1770	kwarts <DUITS

1769-1777 - N. Chomel en J.A. de Chalmot, *Algemeen huishoudelijk-, natuur-, zedekundig- en konstwoordenboek*
1769-1811 - Negendelige *Natuurlijke Historie van Holland* door J. Le Francq van Berkhey
1770 - De Deen J.M. Magen publiceert *Grammatica over det Creolske Sprog*, de eerste grammatica van een creooltaal, en wel van het Negerhollands
1770 (ca.) - De uit Amerika afkomstige aardappel wordt volksvoedsel

1770 liaan <FRANS
1770 maki <FRANS
1770 marron ‘ontvluchte slaaf, bosneger’ <FRANS
1770 metallurgie <FRANS
1770 moederkoek*
1770 museum <LATIJN
1770 nikkel <DUITS
1770 ocelot <FRANS
1770 poema <SPAANS
1770 talk ‘(gemalen) speksteen’ <FRANS
1770 toetakelen*
1770 tungsteen <ZWEEDS
1770 winti <SRANANTONGO
1770 zeboe <FRANS
1771 ammoniet
1771 amper*
1771 commissie ‘groep personen belast met bepaalde taak’ <FRANS
1771 doublet <FRANS
1771 drassig*
1771 geweer*
1771 hypochondrie <LATIJN
1771 marokijn <FRANS
1771 operateur <FRANS
1771 remise ‘stalling voor voertuig’ <FRANS
1772 a capella <ITALIAANS
1772 adagio <ITALIAANS
1772 affettuoso <ITALIAANS
1772 allegretto <ITALIAANS
1772 allegro <ITALIAANS
1772 amabile <ITALIAANS
1772 amoroso <ITALIAANS

1772 andantino <ITALIAANS
1772 animato <ITALIAANS
1772 animoso <ITALIAANS
1772 a prima vista <ITALIAANS
1772 arioso <ITALIAANS
1772 assai <ITALIAANS
1772 bard <DUITS
1772 bariton <DUITS
1772 buks <DUITS
1772 cantabile <ITALIAANS
1772 canto <ITALIAANS
1772 capriccio <ITALIAANS
1772 coda <ITALIAANS
1772 commodo <ITALIAANS
1772 cotangens <MODERN LATIJN
1772 crescendo <ITALIAANS
1772 da capo <ITALIAANS
1772 decrescendo <ITALIAANS
1772 deuken*
1772 dolce <ITALIAANS
1772 fermate <ITALIAANS
1772 forte <ITALIAANS
1772 fortissimo <ITALIAANS
1772 grave <ITALIAANS
1772 kwintet <ITALIAANS
1772 lacrimoso <ITALIAANS
1772 lamentoso <ITALIAANS
1772 larghetto <ITALIAANS
1772 lento <ITALIAANS
1772 maestoso <ITALIAANS
1772 maestro <ITALIAANS
1772 meestal*
1772 mezzo <ITALIAANS
1772 molto <ITALIAANS
1772 patetico <ITALIAANS

1772 pianissimo <ITALIAANS
1772 pizzicato <ITALIAANS
1772 poco <ITALIAANS
1772 prestissimo <ITALIAANS
1772 rinforzando <ITALIAANS
1772 ritornel <ITALIAANS
1772 rondo <ITALIAANS
1772 salto <ITALIAANS
1772 scala <ITALIAANS
1772 scheikunde <DUITS
1772 segno <ITALIAANS
1772 sotto voce <ITALIAANS
1772 spirituoso <ITALIAANS
1772 staccato <ITALIAANS
1772 subito <ITALIAANS
1772 terzet <ITALIAANS
1772 toccata <ITALIAANS
1772 tranquillamente <ITALIAANS
1772 troppo <ITALIAANS
1772 uitsliepen*
1772 unisono <ITALIAANS

1772	vivace <ITALIAANS
1772-1779	plons*
1773	antithese <FRANS
1773	averij <ITALIAANS
1773	carré <FRANS
1773	chrysant
1773	diagonaal <FRANS
1773	drieling*
1773	garneren <FRANS
1773	hervormd
1773	hippopotamus <LATIJN
1773	lathyrus <MODERN LATIJN
1773	meeldraad*
1773	persico <FRANS
1773	plantsoen <FRANS
1773	ranonkel <LATIJN
1773	sik ‘geit’
1773	wreef*
1773	zweem*
1774	bekrompen*
1774	brits <DUITS
1774	elixer <ME LATIJN
1774	kangoeroe <ENGELS
1774	lawine <DUITS
1775	absint <FRANS
1775	asymptoot <GRIEKS
1775	belladonna <ITALIAANS
1775	bitterzoet*
1775	blauwbaard*
1775	cactus <LATIJN
1775	coupon ‘bewijsbon’ <FRANS
1775	diligence <FRANS
1775	honorair <FRANS

1775 integreren <FRANS
1775 medaillon <FRANS
1775 transcendent <LATIJN
1775 zakdoek
1775 zwendelen
1776 fauteuil <FRANS
1776 gemeen* ‘vals’
1776 gestel* ‘lichamelijke constitutie’
1776 gnoom <MODERN LATIJN
1776 kosmopoliet <FRANS
1776 maliën
1776 meerkoet*
1776 noviciaat <FRANS
1776 omstreeks* ‘voorzetsel’
1776 oogappel* ‘pupil’
1776 pof*
1776 raketten
1776 rigide <FRANS
1776 vis-à-vis <FRANS
1776 vrijmetselaar
1777 aimabel <FRANS
1777 bas-reliëf <FRANS
1777 cantate <FRANS
1777 concentreren <FRANS
1777 cosinus <MODERN LATIJN
1777 curve <LATIJN
1777 fermentatie <FRANS
1777 initiëren <FRANS
1777 kwalificatie <FRANS
1777 lateraal <FRANS
1777 metier <FRANS
1777 mineraalwater
1777 missionaris <FRANS
1777 mythologie <FRANS
1777 premisse <FRANS

1777	primula <LATIJN
1777	rectum <LATIJN
1777	reptiel <FRANS
1777	riskeren <FRANS
1777	rododendron <LATIJN
1777	soms*
1777	tripartiet <LATIJN
1777	vicuña <SPAANS
1777	zeuren*
1777	zevensprong*

1774 - Eerste Nederlandse rijmwoordenboek (tevens retrograde woordenboek): *Verzameling van de bruykbaarste Nederduytsche rymklanken* door W. Kroon
1774 - De Vlaming Andries Steven pleit tegen taalverbastering in *Nieuwen Nederlandschen Voorschriftboek*
1776 - Onafhankelijkheid van Noord-Amerika

1778 balein <FRANS
1778 barometer <FRANS
1778 basalt <FRANS
1778 bellefleur <FRANS
1778 binocle <FRANS
1778 boerenkool
1778 bottel* ‘rozenbottel’
1778 buste ‘borstbeeld’ <FRANS
1778 cisterciënzer <FRANS
1778 commissionair <FRANS
1778 diabetes <LATIJN
1778 drama <LATIJN
1778 elmsvuur
1778 erwtensoep
1778 ether ‘verdovende vloeistof’ <DUITS
1778 ether ‘(boven)lucht’ <DUITS
1778 extract ‘aftreksel’ <LATIJN
1778 feces <ME LATIJN
1778 fenomeen <FRANS
1778 filantropie <FRANS
1778 focus <LATIJN
1778 gebak*
1778 hachee <FRANS
1778 hazenpeper
1778 hermetisch <FRANS
1778 hit ‘paardje’
1778 houtsnede*
1778 idioticon <GRIEKS
1778 injectie <FRANS
1778 karaf <FRANS
1778 kastrol <FRANS
1778 katheder <DUITS
1778 knoedel*

1778 koolraap
1778 koran <ARABISCH
1778 lava <ITALIAANS
1778 macaroni <ITALIAANS
1778 majestueus <FRANS
1778 malachiet <DUITS OF FRANS
1778 manie <FRANS
1778 mat ‘dof’ <FRANS
1778 meikers
1778 meteoor <FRANS
1778 mica <LATIJN
1778 mops*
1778 nafta <LATIJN
1778 papyrus <LATIJN
1778 pastel <FRANS
1778 pathetisch <FRANS
1778 pathologie <FRANS
1778 pathos <LATIJN
1778 pepermunt
1778 pessarium <ME LATIJN
1778 pneumatisch <FRANS
1778 polytheïsme <FRANS
1778 prisma <LATIJN
1778 programma <LATIJN
1778 rachitis <MODERN LATIJN
1778 selterswater <DUITS
1778 sjanker <FRANS
1778 skelet <DUITS
1778 spruitje*
1778 sst*
1778 staar*
1778 stoeterij <DUITS
1778 strapatsen <DUITS
1778 sublimatie <FRANS
1778 symptoom <FRANS

1778	taboeret <FRANS
1778	talisman <FRANS
1778	technisch <DUITS

1778 - Hiëronymus van Alphen schrijft een dichtbundel *Proeve van kleine gedigten voor kinderen*, dat in vele talen wordt vertaald; in het vervolgdeel uit hetzelfde jaar komen deze regels voor: ‘Eén uur van onbedagtsaamheid/ Kan maken dat men weeken schreit’
1778 - Bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde arriveert een lijst met Overijsselse woorden, in 1781 en 1782 gevolgd door twee aanvullende lijsten van G. Dumbar (mogelijk ook verantwoordelijk voor de eerste lijst): het ‘Handschrift-Dumbar’, zoals de drie lijsten samen heten, is waarschijnlijk het oudste voorbeeld van dialectlexicografie in ons taalgebied

1778 tombak <INDONESISCH
1778 trustee <ENGELS
1778 tyfus <LATIJN
1778 ursuline <FRANS
1778 vegetatief <FRANS
1778 veto <LATIJN
1778 wigwam <ENGELS
1778 yard <ENGELS
1778 zeugma <LATIJN
1779 aardvarken <AFRIKAANS
1779 gladiool, gladiolus <LATIJN
1779 kanteloep <FRANS
1779 karekiet*
1779 lobelia <MODERN LATIJN
1779 pruimen
1779 rouge <FRANS
1779 sangria <SPAANS
1779 sisser <LATIJN
1779 stoommachine
1779 tuk*
1779 verrekken ‘sterven’ <DUITS
1779 vla*
1780 adellijk
1780 amaryllis <MODERN LATIJN
1780 barbarisme <FRANS OF LATIJN
1780 blende <DUITS
1780 bravoure <FRANS
1780 debiteren ‘opdissen, vertellen’ <FRANS
1780 gazon <FRANS
1780 gletsjer <DUITS
1780 in natura <LATIJN
1780 jammer*
1780 kies ‘zwavelverbinding’ <DUITS

1780	kobalt <DUITS
1780	magnaat <FRANS
1780	platina <SPAANS
1780	saturatie <FRANS
1780	steppe <FRANS OF DUITS
1780	zindelijk* ‘(van kinderen en dieren) de natuurlijke behoeften kunnende beheersen’
1780-1781	coifferen <FRANS
1780-1781	mystiek <FRANS
1781	advocaat ‘drank’
1781	brik ‘zeilvaartuig’ <ENGELS
1781	commodore ‘gezagvoerder op schip’ <ENGELS
1781	danig*
1781	frapperen <FRANS
1781	gebrouilleerd
1781	gladiator <LATIJN
1781	hernhutter <DUITS
1781	hoor*
1781	invitatie <FRANS
1781	klungel*
1781	kras <DUITS
1781	kruien* ‘over elkaar schuiven (van ijsschotsen)’
1781	persiflage <FRANS
1781	spul*
1781	stalagmiet
1781	stotteren <DUITS
1781	subversief <FRANS
1781	teneinde*
1781	visotter*
1781	zakkenrollen
1781	zevenslaper*
1781-1782	routine <FRANS
1782	amicaal <FRANS

1782	aristocraat <FRANS
1782	asbest <LATIJN

1780-1784 - Vierde Engelse Oorlog
1781 - Publicatie van het pamflet ‘Aan het Volk van Nederland’, waarin de patriotten hun programma uiteenzetten en zich richten tegen de Oranjepartij; zij richten zich tot ‘Neerlands geheele volk, de Afstammelingen van de Vrije Batavieren’
1781 - De patriot, hoogleraar en onderwijskundige J.H. Swildens publiceert *Vaderlandsch A-B Boek voor de Nederlandsche Jeugd*, een ideologisch leer- en leesboek

1782	beduimelen*
1782	belezen <DUITS
1782	boy ‘knaap’ <ENGELS
1782	bungelen*
1782	burlesk <FRANS
1782	camee <FRANS
1782	chalcedon
1782	diner <FRANS
1782	drommel <NEDERDUITS
1782	erotisch <DUITS
1782	extase <FRANS
1782	fabrikant <FRANS
1782	frak <FRANS
1782	kantelen
1782	laconiek <FRANS
1782	logboek
1782	paf* ‘opgeblazen’
1782	schalk*
1782	solo ‘bijwoord: als zanger of speler alléén’ <ITALIAANS
1782	spaat <DUITS
1782	tante <FRANS
1782	these <FRANS
1782	veldspaat <DUITS
1782	versificatie <FRANS
1782	vestibule <FRANS
1782	wildvreemd <DUITS
1782-1783	biljart <FRANS
1783	doedelzak <DUITS
1783	ijlen* ‘verward praten’
1783	mekkeren*
1783	ontstentenis*

1783	piket ‘troep die direct kan uitrukken’ <FRANS
1783	scharrelen*
1783	stokpaardje
1784	anticiperen <FRANS
1784	avance <FRANS
1784	babbelen*
1784	blauwblauw*
1784	botvieren*
1784	bravissimo <ITALIAANS
1784	bravo <FRANS
1784	dactylus <LATIJN
1784	dejeuner <FRANS
1784	elegant <FRANS
1784	enthousiasme <FRANS
1784	genie ‘die buitengewoon begaafd is’ <FRANS
1784	gezichtspunt
1784	gibbon <FRANS
1784	helemaal*
1784	idolaat <FRANS
1784	idylle <FRANS
1784	imposant <FRANS
1784	jolig*
1784	ordinair <FRANS
1784	planetarium <MODERN LATIJN
1784	postscriptum <LATIJN
1784	subliem <FRANS
1784	sympathiseren <FRANS
1784	theatraal <FRANS
1784	verrassen* ‘onverwacht verblijden’
1784	zelfvertrouwen <DUITS
1784	zoetsappig*
1784-1785	aanvankelijk <DUITS
1784-1785	achterkleinkind*

1784-1785	alvast*
1784-1785	bergen* ‘opbergen’
1784-1785	betreffende*
1784-1785	bevredigen*
1784-1785	bezwijken* ‘niet kunnen weerstaan’
1784-1785	broodmager*
1784-1785	commode ‘latafel’ <FRANS
1784-1785	dinges <DUITS
1784-1785	frase <FRANS
1784-1785	fysisch <DUITS
1784-1785	goedlachs*

1782 - Eerste publicatie van Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*; hun werken munten uit in oorspronkelijk taalgebruik
1784 - De Staten van Holland verbieden het dragen van oranje
1784 - Oprichting Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

1784-1785	gortig*
1784-1785	hobbelpaard*
1784-1785	hulde*
1784-1785	ideaal <FRANS
1784-1785	impertinent <FRANS
1784-1785	kissebissen*
1784-1785	mahonie <ENGELS
1784-1785	mens* ‘(o.) minachtend voor een vrouw’
1784-1785	miezerig* ‘nietig’
1784-1785	negligé <FRANS
1784-1785	nero <LATIJN
1784-1785	niks <DUITS
1784-1785	officier ‘rang bij de landmacht’ <FRANS
1784-1785	onderwerp* ‘zaak waarover men spreekt’
1784-1785	onderwijzer*
1784-1785	parodie <FRANS
1784-1785	portefeuille <FRANS
1784-1785	schrobbering*
1784-1785	seconde <FRANS
1784-1785	snoet*
1784-1785	sublimeren <LATIJN
1784-1785	zwalken*
1785	advertentie <FRANS
1785	affreus <FRANS
1785	boel* ‘grote hoeveelheid’
1785	bonbon <FRANS
1785	contrast <FRANS
1785	dwepen*
1785	flets <FRANS
1785	gezegde*
1785	grotesk <FRANS
1785	hardvochtig*
1785	hekel* ‘afkeer’

1785	heleboel*
1785	helegaar*
1785	karikatuur <FRANS
1785	knutselen*
1785	kokkerellen
1785	luxe <FRANS
1785	makelij
1785	miskennen*
1785	pasja <TURKS
1785	rangschikken
1785	sas ‘mengsel voor vuurwerk’ <DUITS
1785	secretaire <FRANS
1785	slungel <NEDERDUITS
1785	stanniool <ITALIAANS
1785	trakteren <LATIJN
1785	vleug* ‘zweempje’
1786	aardig* ‘vriendelijk, beleefd’
1786	accumulatie <FRANS
1786	attest
1786	bui* ‘stemming’
1786	chronometer <FRANS
1786	elektrisch <MODERN LATIJN
1786	etage <FRANS
1786	fortepiano <ITALIAANS
1786	karbouw <INDONESISCH
1786	obligatoir <FRANS
1786	paraplu <FRANS
1786	prospectus <FRANS
1786	repetitor <MODERN LATIJN
1786	richting ‘het richten, kant waarheen iem. gaat’ <DUITS
1786	stoethaspel*
1786-1793	compote <FRANS
1786-1793	lambrisering <LATIJN
1786-1793	metafoor <FRANS

1786-1793	pantheïst <ENGELS
1787	excerpt <LATIJN
1787	fiducie <LATIJN
1787	fractie ‘onderdeel’ <FRANS
1787	fragment <FRANS
1787	kwajongen*
1787	mep*
1787	oranjeklant
1787	polonaise <FRANS
1787	pui <FRANS
1787	radicaal <FRANS
1787	recensent <DUITS

1787 - Inval Pruisische leger dat de Oranjes te hulp komt

1787	ruimschoots*
1787	soortgelijk*
1787	stroom* ‘hoeveelheid elektriciteit’
1787-1789	bons*
1787-1789	handlanger <DUITS
1787-1789	larie <?
1787-1789	oliedom
1787-1789	spektakel ‘herrie’
1787-1789	spitsboef <DUITS
1787-1789	taaitaai*
1788	bon-mot <FRANS
1788	colonnade <FRANS
1788	diocees <FRANS
1788	enthousiast <FRANS
1788	fakir <ARABISCH OF FRANS
1788	heterogeen <FRANS
1788	ijsbeer*
1788	janklaassen
1788	jekker
1788	kongsie ‘firma’ <INDONESISCH
1788	krijgshaftig
1788	motto <ITALIAANS
1788	rara*
1788	recenseren <FRANS
1788	voorlopig <DUITS
1789	atmosfeer <FRANS
1789	depot <FRANS
1789	derangeren <FRANS
1789	foefje*
1789	moffel <DUITS OF FRANS
1789	tingelen*
1789	vrijdenker*
1789	zwendelaar <ENGELS

1790	benefice <FRANS
1790	clausuur <LATIJN
1790	cognac <FRANS
1790	discussie <FRANS
1790	doctorandus <ME LATIJN
1790	journalist <FRANS
1790	junta <SPAANS
1790	karton <FRANS
1790	kippig*
1790	klarinet <ITALIAANS
1790	ontwaren*
1790	ouverture <FRANS
1790	pamflet <ENGELS
1790	prozaïsch <DUITS
1790	wandaad*
1791	concours <FRANS
1791	convalescent <FRANS
1791	decoreren <FRANS
1791	rite <FRANS
1791	soes
1791	toreador <SPAANS
1791	tres <FRANS
1792	harem <TURKS
1792	karakteristiek <FRANS
1792	mousseline <FRANS
1792	ostracisme <FRANS
1792	parket ‘zitplaats in schouwburg’ <FRANS
1792	patriciër <LATIJN

1788 - J.B. Verlooy pleit in zijn *Verhandeling op d'Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden* voor aansluiting bij het Noord-Nederlands en voor de afschaffing van het Frans op de lagere school in Vlaanderen
1789 - Franse Revolutie
1789 - De Zuid-Nederlandse provincie Brabant verklaart zich onafhankelijk van de Oostenrijkse Nederlanden, de zgn. Brabantse omwenteling, ook wel de eerste Belgische revolutie; andere provincies volgen en de Verenigde Nederlandse Staten (États Belgiques unis) worden uitgeroepen en herroepen in 1790

1790 - Eerste school voor doven opgericht in Groningen, waar tot 1864 gebarentaal werd gebruikt; hier werd het handalfabet, een vingeralfabet om letters te spellen, in Nederland geïntroduceerd
1792 - Nationalisatie WIC

1792	remise ‘onbeslist (bij spelen zoals schaken, dammen)’
1792	voetlicht <ENGELS
1793	bazelen*
1793	biceps <LATIJN
1793	corporatie <ENGELS
1793	detoneren ‘ontploffen’ <FRANS
1793	drijfveer <DUITS
1793	economie ‘zuinigheid’ <FRANS
1793	emulgeren <LATIJN
1793	explosie <FRANS
1793	garnituur <FRANS
1793	lectuur ‘leesstof’ <FRANS
1793	meerschuim <DUITS
1793	robbedoes <FRIES
1793	sapperloot
1793	sou <FRANS
1793	temperatuur <FRANS
1793	touwtjespringen*
1793	vermenigvuldigen* ‘afdrukken van een tekst maken’
1793	verpieteren ‘verkommeren’
1793	waterstof
1793	wijden* ‘besteden’
1793	zuurstof
1793-1796	bureau ‘schrijftafel’ <FRANS
1793-1796	dissertatie <FRANS
1793-1796	flapuit*
1793-1796	gebeurtenis*
1793-1796	geleidelijk*
1793-1796	ijs* ‘bevroren water of room als lekkernij’
1793-1796	incasseren <ITALIAANS
1793-1796	indigestie <FRANS

1793-1796	liflaf*
1793-1796	moederzielalleen <DUITS
1793-1796	overeenkomstig*
1794	applaudisseren
1794	argeloos <DUITS
1794	bibberen*
1794	blessure <FRANS
1794	ulaan <DUITS
1794	verhaspelen*
1795	agitato <ITALIAANS
1795	allegrissimo <ITALIAANS
1795	allottava <ITALIAANS
1795	alt <DUITS
1795	andante <ITALIAANS
1795	arcato <ITALIAANS
1795	arpeggio <ITALIAANS
1795	arrondissement <FRANS
1795	bourdon <FRANS
1795	brio <ITALIAANS
1795	canzone <ITALIAANS
1795	cembalo <ITALIAANS
1795	coalitie <FRANS
1795	continuo <ITALIAANS
1795	contrapunt <ITALIAANS
1795	divertimento <ITALIAANS
1795	dolendo <ITALIAANS
1795	duet <ITALIAANS OF DUITS
1795	espressivo <ITALIAANS
1795	forto <ITALIAANS
1795	grazioso <ITALIAANS

1793 - E. Wassenbergh geeft aan de Universiteit van Franeker college over Gysbert Japicx
1793 - Frankrijk verklaart de oorlog aan Engeland en de Republiek; in Noord-Brabant worden vrijheidsbomen geplant
1795 - Annexatie Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk, Franse inval in Noord-Nederland door generaal J.Ch. Pichegru, die zich later afwendt van de

Revolutie en vervolgd wordt, vandaar de uitdrukking ‘Wat nu, wat nu, zei Pichegru’
1795 - Iedere inwoner van de Franse republiek (inclusief de Zuidelijke Nederlanden) moet een vaste, geregistreerde familienaam dragen; kinderen krijgen de naam van de vader
1795-1806 - Bataafse republiek
1795-1811 - Engeland verovert geleidelijk de Nederlandse koloniën

1795	guillotine <FRANS
1795	intrigant <ITALIAANS
1795	junior <LATIJN
1795	kamermuziek <DUITS
1795	klaviatuur <DUITS
1795	legato <ITALIAANS
1795	militie <FRANS
1795	mordent <ITALIAANS
1795	orangist <FRANS
1795	verneuken*
1795-1843	populariteit <FRANS
1795-1843	prestige <FRANS
1796	brochure <FRANS
1796	centraal <FRANS
1796	demagoog <FRANS
1796	fanatiek <FRANS
1796	graveur <FRANS
1796	gravure <FRANS
1796	groezelig*
1796	insubordinatie <FRANS
1796	logger <ENGELS
1796	pensionaat <FRANS
1796	redactie <FRANS
1796	sensatie ‘gewaarwording’ <FRANS
1797	kolgans*
1797	prostitutie <FRANS
1797	revolutionair <FRANS
1798	akte ‘hoofddeel van toneelstuk’ <FRANS
1798	baseren <FRANS
1798	gemeente*
1798	kamer ‘wetgevend lichaam: Eerste, Tweede Kamer’
1798	korvet <FRANS

1798	panorama <ENGELS
1798	politie <FRANS
1798	referte <LATIJN
1798	sik ‘dun baardje’
1798	vaag <FRANS
1798	vertegenwoordigen*
1798	wrochten*
1799	apodictisch <DUITS
1799	autocratie <FRANS
1799	causaliteit <FRANS
1799	consult <FRANS
1799	despotisch <FRANS
1799	donquichotterie
1799	ejaculatie <FRANS
1799	exegese <FRANS
1799	frappant <FRANS

1796 - Joden krijgen gelijke burgerrechten
1796 - M. Siegenbeek eerste hoogleraar in de ‘Hollandse’ welsprekendheid; Nederlands is slechts bijvak
1796 - Eerste gekozen volksvertegenwoordiging: de Nationale Vergadering, ter vervanging van de Staten-Generaal
1796 - De Franse wetten worden bindend verklaard in bezet Zuid-Nederland, Frans is de enige officiële taal
1797 - Oprichting Nederlandsch Zendinggenootschap voor het protestantse zendingswerk
1798 - Eerste grondwet en democratisch staatsbestel: een gekozen parlement en een vertegenwoordigend lichaam met twee kamers dat wetgevende macht heeft; het Uitvoerend Bewind vormt de eerste Nederlandse centrale regering; scheiding Kerk en Staat; opheffing van de gilden
1798 - Bezittingen VOC komen aan de Staat: begin koloniale periode
1798 - Eerste leerboek en woordenlijst van het Sranantongo van G.C. Weygandt
1799 - Inval van Engelsen en Russen in Noord-Holland om Fransen te verdrijven
1799 - De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen geeft een grammatica uit: *Rudimenta of gronden der Nederduitsche spraake*
1799-1811 - Elfdelig *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek* van P. Weiland, eerste eentalige Nederlandse woordenboek

1799	gaandeweg* ‘bijwoord van tijd: van lieverlede’
1799	isoleren <FRANS
1799	kostuum <FRANS
1799	ontologie <FRANS
1799	paroxisme <FRANS
1799	peccavi <LATIJN
1799	pekari <FRANS
1799	terrorist <FRANS
1799	trottoir <FRANS
1799	werkelijkheid*
1799-1811	braam* ‘oneffenheid aan mes’
1799-1811	oplage <DUITS
1799-1811	pook*
1799-1811	rune <DUITS
1800	anekdote <FRANS
1800	broccoli <ITALIAANS
1800	celibaat <FRANS
1800	club <ENGELS
1800	fatalisme <FRANS
1800	fiks <FRANS
1800	fructidor <FRANS
1800	goochem <JIDDISCH
1800	hela*
1800	influenza <ITALIAANS
1800	instituut <FRANS
1800	kardinaalsmuts
1800	massematten <JIDDISCH
1800	nectarine <ENGELS
1800	pang*
1800	scène <FRANS
1800	synoniem <FRANS
1800	trouvaille <FRANS

1800	walhalla <DUITS
1801	benutten <DUITS
1801	convenant <FRANS
1801	doelmatig
1801	funest <FRANS
1801	interlinie <FRANS
1801	zelfbeheersing <DUITS
1802	coiffeur <FRANS
1802	decaliter <FRANS
1802	decameter <FRANS
1802	deciliter <FRANS
1802	decimeter <FRANS
1802	florissant <FRANS
1802	hectogram <FRANS
1802	hectoliter <FRANS
1802	hectometer <FRANS
1802	hoogstens <DUITS
1802	kilometer <FRANS
1802	kokhalzen*
1802	liter <FRANS
1802	meter ‘100 centimeter’ <FRANS
1802	millimeter <FRANS
1802	opdoffen*
1802	potig
1802	schik*
1802	stère <FRANS
1802	teleologie
1802	zwiepen*
1802-1803	jeremiade <FRANS
1802-1809	deuvekater
1802-1809	obligaat <LATIJN
1802-1809	sjofel <DUITS
1803	concentrisch <ME LATIJN
1803	equipage ‘scheepsbemanning’ <FRANS
1803	generaliseren <FRANS

1803	gnoe <DUITS
1803	habitus <LATIJN
1803	lawaai <?
1803	schuchter <DUITS
1803	sujet <FRANS
1803	uitvaardigen*
1803	urgentie <FRANS
1803	venerisch <DUITS
1803	vogelbekdier
1803	zelfzucht <DUITS
1804	adat <INDONESISCH
1804	bliksemsnel*

1801 - Eerste Nederlandse schoolwet, waarin een landelijke lijst van officieel goedgekeurde schoolboeken wordt aangekondigd (gerealiseerd in 1810) ter vervanging van de oude boeken, in de nieuwe spelling van Siegenbeek

1804	boodschap* ‘behoefte (grote of kleine boodschap)’
1804	cursus <LATIJN
1804	dogma <LATIJN
1804	flottielje <FRANS
1804	gaanderij
1804	nietje*
1804	poedel ‘hondensoort’ <DUITS
1804	rez-de-chaussee <FRANS
1804	sander <NEDERDUITS
1804	steels*
1804	tomahawk <ENGELS
1804-1808	hiëroglief <FRANS
1804-1808	mythe <LATIJN
1805	administratief <FRANS
1805	ambulant <FRANS
1805	carabinieri <ITALIAANS
1805	cholerisch
1805	diminuendo <ITALIAANS
1805	docent <LATIJN
1805	enkelvoud*
1805	federatie <FRANS
1805	figurant <FRANS
1805	finesse <FRANS
1805	gaaischieten
1805	gebladerte*
1805	grosso modo <LATIJN
1805	karkas <FRANS
1805	linea recta <LATIJN
1805	malafide <LATIJN
1805	minimum <LATIJN
1805	omen <LATIJN
1805	onderhuids*

1805	opereren ‘een operatie verrichten’ <FRANS
1805	pagineren <FRANS
1805	pomposo <ITALIAANS
1805	preluderen <FRANS
1805	schibbolet, sjibbolet <HEBREEUWS
1805	sociaal <FRANS
1805	sok ‘korte kous’ <DUITS
1805	sostenuto <ITALIAANS
1805	spencer <ENGELS
1805	spiccato <ITALIAANS
1805	spiksplinternieuw*
1805	stringendo <ITALIAANS
1805	tenuto <ITALIAANS
1805	theoreticus <LATIJN
1805	tribune <FRANS
1805	vaccin <FRANS
1806	analyse <FRANS
1806	autonomie <LATIJN
1806	balans ‘evenwicht’ <FRANS
1806	bolwerken*
1806	centime <FRANS
1806	engageren <FRANS
1806	epaulet <FRANS
1806	fandango <SPAANS
1806	firma <ITALIAANS
1806	gallicisme <FRANS OF LATIJN
1806	herrie <ENGELS
1806	kelner <DUITS

1804 - Eerste officiële Nederlandse spelling van M. Siegenbeek: *Verhandeling over de Nederduitsche spelling*
1805 - Wetten op het gebied van de overheidsfinanciën, belastingen, posterijen en lager onderwijs
1805 - Belle van Zuylen, schrijversnaam van I.A.E. de Charrière, overlijdt. Zij had vele internationale contacten, en zowel James Boswell als Benjamin Constant hebben over haar geschreven

1805 - Eerste officiële Nederlandse grammatica van Weiland: *Nederduitsche Spraakkunst*, uitgegeven ‘op last van het Staatsbestuur der Bataafsche Republiek’
1806-1810 - Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon (die waarschijnlijk, als broertje van de keizer, spreekwoordelijk geworden is in *verdomde Lowietje* ‘sukkel’); hij neemt Nederlandse les van Bilderdijk

1806	mandoline <FRANS
1806	minachten*
1806	moeizaam <DUITS
1806	oorkonde <DUITS
1806	parachute <FRANS
1806	pet ‘hoofddeksel’ <?
1806	preteritum <LATIJN
1806	prijsgeven
1806	quadrille <FRANS
1806	sarcasme <FRANS
1806	scalpel <FRANS
1806	schutterig*
1806	stokken <DUITS
1806	tarief <FRANS
1806	vertier*
1806	verzetje*
1806-1807	bakzeilhalen <ENGELS
1806-1807	haarfijn
1806-1807	ongeacht*
1806-1807	opspelen*
1807	alpaca ‘hoefdier’ <SPAANS
1807	colon ‘deel van dikke darm’ <LATIJN
1807	coterie <FRANS
1807	effect ‘verhandelbaar waardepapier’ <FRANS
1807	fabricage
1807	leb*
1807	mannequin ‘paspop, ledenpop’ <FRANS
1807	nuance <FRANS
1807	pleet <ENGELS
1807	ranzig <DUITS
1807	schede* ‘vagina’

1807 senior ‘de oudste, oudere (achter namen)’ <LATIJN
1807 statistiek <DUITS
1807 steek*
1807 tentoonstelling*
1807 toast ‘heildronk’ <ENGELS
1807 tule <FRANS
1808 akkefietje
1808 are <FRANS
1808 atelier <FRANS
1808 balloteren <FRANS
1808 boksen <ENGELS
1808 brutaal <FRANS
1808 embargo ‘beslaglegging’ <SPAANS
1808 exporteren ‘uitvoeren’ <FRANS
1808 fata morgana <ITALIAANS
1808 fournituren <FRANS
1808 gesticht*
1808 gram ‘0,001 kilogram’ <FRANS
1808 huttentut*
1808 in duplo <LATIJN
1808 intelligent <FRANS
1808 kilogram <FRANS
1808 komisch <DUITS
1808 oef <FRANS
1808 opbrengst*
1808 port ‘sterke wijnsoort’ <ENGELS
1808 preparaat <LATIJN
1808 proesten* ‘lachen’
1808 reçu <FRANS
1808 scheut* ‘korte pijn’
1808 sigaar <FRANS
1808 souffleren <FRANS
1808 sprankelen*
1808 stentor

1808	vak* ‘beroep’
1808	verschillende*
1808-1816	farizeeër <DUITS

1807 - Verordening van Lodewijk Napoleon dat alle correspondentie, rapporten en berichten van officiële aard in het Nederlands geschreven dienen te worden
1808 - Oprichting Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten (later Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen) te Amsterdam, Rijksmuseum en Nationale (later Koninklijke) Bibliotheek
1808 - A. Loosjes publiceert de eerste Nederlandse historische roman, *Het leven van Maurits Lijnslager*

1809	autobiografie <FRANS
1809	charade <FRANS
1809	chromatisch <FRANS
1809	demon <LATIJN
1809	diatonisch <FRANS
1809	hunebed
1809	ijl*
1809	leuteren*
1809	oehoe <DUITS
1809	schoener <ENGELS
1809	sext <LATIJN
1809	sextant
1809	stationeren <FRANS
1809	terrein <FRANS
1809	tonica <DUITS
1809	topografie <ME LATIJN
1809	zaniken*
1809-1811	aftakelen*
1809-1911	pantalon <FRANS
1810	centimeter <FRANS
1810	corps <FRANS
1810	dashond <DUITS
1810	elementair <FRANS
1810	grissen*
1810	intermezzo <ITALIAANS
1810	lampion <FRANS
1810	lichterlaaie*
1810	paviljoen <FRANS
1810	peperduur
1810	preferent <LATIJN
1810	realiseren <FRANS
1810	robber <FRANS
1810	schriel* ‘mager’

1810	sikker <JIDDISCH
1810	steunen* ‘kermen’
1810	surveilleren <FRANS
1810	tong-tong <INDONESISCH
1810	tureluurs*
1810	verdommen* ‘vertikken’
1811	attribuut <FRANS
1811	goudse* ‘kaas’
1811	herdershond*
1811	leedvermaak*
1811	moer* ‘bevestiging voor schroef’
1811	satire <FRANS
1811	signalement <FRANS
1811	wals ‘dans en muziek in driedelige maatsoort’ <DUITS

1809 - Benoeming door Lodewijk Napoleon van een commissie om voorstellen te doen ter vervanging van de bastaardwoorden door Nederlandse termen
1809 - Metrieke stelsel ingevoerd, afgeschaft in 1813 en heringevoerd in 1821
1809 - Washington Irving publiceert onder het pseudoniem D. Knickerbocker (van ‘knikkerbakker’) een satirisch portret van de Hollandse kolonisten in Nieuw Amsterdam: *A history of New York from the beginning of the world to the end of the Dutch dynasty*
1810 - Invoering burgerlijke stand
1810 - De Nederlandse taal blijft in het koninkrijk Holland gehandhaafd als officiële taal naast het Frans
1810 - *Syntaxis der Nederlandsche taal* van M. Siegenbeek
1810-1813 - De Nederlanden onderdeel van het Franse keizerrijk van Napoleon
1811 - Rechtspraak wordt gemoderniseerd: het Burgerlijk Wetboek (Code Civil, vertaald door Bilderdijk), het Wetboek van Strafrecht (Code Pénal) en de Strafvordering (Code d'Instruction Criminelle) worden van kracht
1811 - In Nederland moet iedereen een vaste, geregistreerde, erfelijke familienaam dragen; familienamen mogen niet als voornaam gebruikt worden en als voornamen mogen alleen de namen van heiligen en namen uit de ‘oude geschiedenis’ worden gebruikt; omdat er toen een officiële spelling (van Siegenbeek) bestond, vertonen familienamen in Nederland veel minder spellingvarianten en ogen ze vaak moderner dan in België (waar de namen al in 1795 geregistreerd waren, vóór de vastgelegde spelling)

1811	wegscheren, zich*
1811	wijzigen*
1811	zoogdier*
1811	zwangerschap*
1812	circulaire <FRANS
1812	fonkelen <DUITS
1812	formatie <FRANS
1812	keizersnede
1812	kreupelhout*
1812	rondwaren*
1812	verkneukelen, zich*
1812	volkslied ‘lied dat leeft bij het volk en door overlevering wordt voortgegeven’ <DUITS
1813	adelborst
1813	douane <FRANS
1813	fut*
1813	geograaf <FRANS
1813	geologie <FRANS
1813	landstorm <DUITS
1813	lilliputter
1813	neologisme <FRANS
1813	passen ‘zijn beurt voorbij laten gaan’ <FRANS
1813	protégé <FRANS
1813	rotatie <LATIJN
1813	speelruimte <DUITS
1813	toilet ‘kleding’ <FRANS
1813	wip*
1813	zetmeel*
1814	gepensioneerde
1814	hectare <FRANS
1814	integraal <FRANS
1814	landmacht*

1814	reproduceren <LATIJN
1814	totaliteit <FRANS
1814	weemoed <DUITS
1814-1815	medoc <FRANS
1815	begeesteren <DUITS
1815	botanisch <FRANS
1815	corvee <FRANS
1815	ferm <FRANS
1815	intendance <FRANS
1815	klinisch <LATIJN
1815	marechaussee <FRANS
1815	pompon <FRANS
1815	predikaat ‘(loffelijke) bijvoeging’ <DUITS
1815	tournee <FRANS

1812 - Napoleons leger rukt op tegen Rusland; in dit leger ook 15.000 Nederlandse dienstplichtigen, van wie slechts 2 à 3% terugkeren
1812 - Eerste geschiedenis van het Nederlands: *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche tale* van A. IJpeij
1813 - Leger van Russen en kozakken verdrijft de Fransen uit Nederland
1814 - *Neder-duitsche spraakkunst* van M. Siegenbeek
1814 - Traktaat met Engeland over de koloniën; Engeland neemt definitief over: Guyana (Essequibo, Berbice en Demarara), Ceylon, Zuid-Afrika; Nederland krijgt Malabar in Voor-Indïe terug (behalve Cochin), maar in 1824 gaat dit alsnog over naar de Engelsen
1814 - Nieuwe grondwet met veel macht voor de koning, die het bestuur over de koloniën heeft, een parlement gekozen door de Provinciale Staten, godsdienstvrijheid en nationale dienstplicht
1814 - Oprichting van De Nederlandsche Bank, die o.a. zorgt voor de uitgifte van bankbiljetten
1815 - Slag bij Waterloo, waar de Engelse, Pruisische en Nederlandse legers het Franse leger verslaan en Napoleon zijn Waterloo vond
1815 - Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, waartoe Nederland, België, Luxemburg en de koloniën behoren
1815 - Inwijdingsredevoering *Over de noodzakelijkheid van de beoefening der eigene taal en letterkunde voor de zelfstandigheid en den roem van eene natie* door B.H. Lulofs

1815	volkslied* ‘nationale hymne’
1816	associé <FRANS
1816	boulevard <FRANS
1816	budget <ENGELS
1816	bulletin <FRANS
1816	cent <ENGELS
1816	completeren <FRANS
1816	dynastie <FRANS
1816	embonpoint <FRANS
1816	eventueel <FRANS
1816	excursie <FRANS
1816	flatteus <FRANS
1816	gastronomie <FRANS
1816	hoera <DUITS
1816	kader <FRANS
1816	mesalliance <FRANS
1816	metrisch <LATIJN
1816	milligram <FRANS
1816	moderator ‘geestelijk adviseur’ <LATIJN
1816	moderniseren <FRANS
1816	officieel <FRANS
1816	paljas <FRANS
1816	snit <DUITS
1816	stoomboot <ENGELS
1816	zeestraat
1816-1817	commiesbrood <DUITS
1816-1817	eivol*
1817	envelop(pe) <FRANS
1817	germanisme <FRANS OF LATIJN
1817	kapotjas
1817	krachtens <DUITS
1817	misère <FRANS
1817	motie <ENGELS OF FRANS

1817	octrooi <FRANS
1817	waas*
1818	bijval <DUITS
1818	chemicaliën <MODERN LATIJN
1818	koppensneller
1818	legaliseren <FRANS
1818	onzin*
1818	sanctie ‘goedkeuring’ <FRANS
1818	sluw <DUITS
1818-1821	onderhavig <DUITS
1819	bewusteloos <DUITS
1819	bloemlezing*
1819	brommer ‘Amsterdams huurrijtuig’
1819	concurreren <FRANS
1819	decagram <FRANS
1819	decigram <FRANS
1819	entrepot <FRANS
1819	extraneus <LATIJN
1819	klaarkomen ‘gereedkomen, volbrengen’
1819	neofiet <LATIJN

1815 - Organiek Besluit: de vroegere artesfaculteit wordt gesplitst in een faculteit voor bespiegelende wijsbegeerte en letteren, en een voor wis- en natuurkunde (in navolging van een Frans besluit uit 1806); de letterenfaculteit krijgt 5 leerstoelen, waarvan 4 al bestonden in de Republiek (Latijn en Grieks, wijsbegeerte, Oosterse talen en algemene geschiedenis); nieuw is in de meeste plaatsen die voor Nederlandse taal- en letterkunde; moderne talen kunnen veelal als bijvak gevolgd worden
1815 - Oprichting Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, de oudste boekhandels- en uitgeversorganisatie ter wereld
1817 - *Wien Neêrlandsch bloed* van H. Tollens wordt uitgekozen als volkslied, en blijft dat tot 1932
1818 - Afschaffing slavenhandel
1819 - Nederlands is de officiële voertaal in het onderwijs op de Antillen; men liet Papiaments in het lager onderwijs oogluikend toe
1819 - Nederlands verplicht gesteld op rechtbanken, scholen en bij lagere overheden in Vlaanderen

1819	officiëren <FRANS
1819	partieel <FRANS
1819	schot* ‘het schieten’
1819	stuk* ‘kapot’
1819	territoriaal <FRANS
1819	torenhoog
1819	venter
1820	adhesie ‘aantrekkingskracht’ <FRANS
1820	autodafe <PORTUGEES
1820	biografie <FRANS
1820	calando <ITALIAANS
1820	correctioneel <FRANS
1820	deïsme
1820	islam <ARABISCH
1820	perdendo <ITALIAANS
1820	rallentando <ITALIAANS
1820	regime <FRANS
1820	smorzando <ITALIAANS
1820	twist* ‘garen’
1820	ultra ‘extremist’ <FRANS
1820	wirwar*
1820-1829	grind*
1821	anapest <LATIJN
1821	angora <FRANS
1821	chenille <FRANS
1821	dollar <ENGELS
1821	endemisch <FRANS
1821	esoterisch <FRANS
1821	esplanade <FRANS
1821	esprit <FRANS
1821	factor ‘in de wiskunde: vermenigvuldiger’ <LATIJN
1821	loep <FRANS

1821	milicien <FRANS
1821	poespas*
1821	pruimtabak
1821	sperzieboon
1822	fauna
1822	fictief <FRANS
1822	gruyère <FRANS
1822	hindoe <PERZISCH
1822	interpunctie <LATIJN
1822	knoeiwerk*
1822	rituaal <LATIJN
1822	saluut ‘militaire groet’ <FRANS
1822	sjaal <ENGELS
1822	solidair <FRANS
1822	solvabel <FRANS
1822	tijgerin
1822	tropisch <DUITS
1822	tut* ‘onnozel meisje’
1823	affiche <FRANS
1823	differentiëren <ME LATIJN
1823	disponibel <FRANS
1823	hoogoven <DUITS
1823	humaniora <MODERN LATIJN
1823	kadetje
1823	koloniaal <ENGELS

1820 - Met *Aanleiding tot de kennis der Nederlandsche taal* voert N. Anslijn de redekundige ontleding op de lagere school in; hij is tevens de auteur van het moralistische *De brave Hendrik*
1821 - Oprichting Fonds voor de Nationale Nijverheid
1822 - Opening eerste warenhuis, de spreekwoordelijk geworden Winkel van Sinkel
1822 - Oprichting Algemeene Maatschappij voor de Bevordering van de Volksvlijt
1822 - Eerste klassiek-Grieks-Nederlandse woordenboek van J.Th. Bergman
1822 - J.H. Halbertsma publiceert *De Lapekoer fen Gabe Skroor* (‘De lappenmand van Gabe Kleermaker’), met als doel het Fries te bevorderen
1823 - Oprichting Nederlandsche Stoombootmaatschappij in Rotterdam

1823 - Gysbert Japicx wordt te Bolsward herdacht, wat het begin van de hernieuwde belangstelling voor de Friese taal en cultuur inluidt
1823 - Nederlands is in Vlaanderen de enige officiële taal

1823 liberaal ‘een democratische regering aanhangend (naar het voorbeeld van de Franse Revolutie)’ <FRANS
1823 mikmak <FRANS
1823 rationalisme <FRANS
1823 repertoire <FRANS
1823 sinds* ‘onderschikkend voegwoord’
1823 veteraan <LATIJN
1824 abdicatie <FRANS
1824 abdiceren <LATIJN
1824 abituriënt <DUITS
1824 abject <FRANS
1824 abonneren <FRANS
1824 abortief <FRANS
1824 absorptie <FRANS
1824 abstractie <FRANS
1824 abstraheren <LATIJN
1824 accelerando <ITALIAANS
1824 acclimatiseren
1824 accolade <FRANS
1824 achromatisch
1824 acrobaat <FRANS
1824 acrostichon <GRIEKS
1824 ad rem <LATIJN
1824 aërodynamica
1824 affiliëren <FRANS
1824 afrodisiacum <MODERN LATIJN
1824 agglutineren <FRANS
1824 ajour <FRANS
1824 albino <PORTUGEES
1824 allemande <FRANS
1824 alliteratie <FRANS
1824 allure <FRANS

1824 amfibrachys <GRIEKS
1824 amusant <FRANS
1824 analoog <FRANS
1824 anamnese <LATIJN
1824 anglicisme <FRANS OF LATIJN
1824 anomalie <FRANS
1824 anoniem <FRANS
1824 anti <GRIEKS
1824 antropofaag <LATIJN
1824 apathie <FRANS
1824 apologetisch <DUITS
1824 a posteriori <LATIJN
1824 applicatuur <DUITS
1824 aquamarijn <LATIJN
1824 archeologie
1824 artefact
1824 articulatie <FRANS
1824 asceet <ME LATIJN
1824 ascetisch <DUITS OF FRANS
1824 asfyxie <MODERN LATIJN
1824 aspirant <FRANS
1824 asterisk <FRANS
1824 asthenie <MODERN LATIJN
1824 ataxie <LATIJN
1824 atonie
1824 attractief <FRANS
1824 aureool <FRANS
1824 austraal <FRANS
1824 autopsie <FRANS
1824 baccalaureaat <FRANS OF LATIJN
1824 bagno <ITALIAANS
1824 ballistiek
1824 ballotage <FRANS
1824 bariet
1824 barok ‘grillig gevormd’ <FRANS

1824	barstensvol*
1824	bassethoorn
1824	bassin <FRANS
1824	belvédère <FRANS
1824	bête <FRANS
1824	bibliografie <LATIJN

1824 - Oprichting Nederlandsche Handel-Maatschappij
1824 - Opening Noord-Hollands Kanaal
1824 - De letterenfaculteit van de Groningse Hogeschool schrijft een wedstrijd over het Gronings uit; het Commentatio van Jan Sonius Swaagman wordt bekroond

1824 biologie <DUITS
1824 bis ‘bijwoord: tweemaal, nog een keer (in de muziek)’ <LATIJN
1824 bivak <FRANS
1824 bojaar <RUSSISCH
1824 bokser <ENGELS
1824 bombast <ENGELS
1824 bonafide <LATIJN
1824 bonbonnière <FRANS
1824 bonhomie <FRANS
1824 bon-vivant <FRANS
1824 bonze <FRANS
1824 boreaal <FRANS
1824 bottelen <ENGELS
1824 boutade <FRANS
1824 bracteaat <LATIJN
1824 brumaire <FRANS
1824 bucolisch <LATIJN
1824 bureau ‘kantoor’ <FRANS
1824 cabriolet ‘rijtuig’ <FRANS
1824 cadeau <FRANS
1824 caisson <FRANS
1824 calque <FRANS
1824 capsule <FRANS
1824 capuchon <FRANS
1824 carillon <FRANS
1824 carrousel <FRANS
1824 casino <ITALIAANS
1824 castraat ‘mannenstem’ <DUITS
1824 catastrofe <FRANS
1824 causaal <LATIJN
1824 cedille <FRANS
1824 celibatair <FRANS

1824 cenotaaf <LATIJN
1824 centreren <FRANS
1824 centrifugaal <ENGELS
1824 centripetaal
1824 cervelaatworst
1824 cesuur <FRANS
1824 chef-d'oeuvre <FRANS
1824 choreografie
1824 chrestomathie <GRIEKS
1824 chronisch <LATIJN
1824 chroom <MODERN LATIJN
1824 civilisatie <FRANS
1824 clair-obscur <FRANS
1824 clairvoyant <FRANS
1824 clan <ENGELS
1824 classificatie <FRANS
1824 code ‘wetboek’ <FRANS
1824 cohesie <FRANS
1824 coïncidentie <FRANS
1824 collo <ITALIAANS
1824 colloquium <LATIJN
1824 colonne <FRANS
1824 comestibles <FRANS
1824 commune <FRANS
1824 compilatie <FRANS
1824 compileren <FRANS
1824 complicatie <FRANS
1824 conisch <FRANS
1824 conservatorium
1824 consistent <LATIJN
1824 console ‘draagsteen’ <FRANS
1824 constateren <FRANS
1824 consul ‘Romeinse magistraat’ <LATIJN
1824 consulent
1824 context <FRANS

1824	continent ‘vasteland’ <FRANS
1824	contour <FRANS
1824	contrair <FRANS
1824	controverse <FRANS
1824	convergeren <FRANS
1824	coöptatie <FRANS
1824	correlatie <FRANS
1824	coryfee <FRANS
1824	couperen <FRANS
1824	creperen <DUITS
1824	croupier <FRANS
1824	culinair <FRANS
1824	cultus <LATIJN
1824	cultuur ‘beschaving’ <FRANS
1824	curiositeit <FRANS
1824	cycloïde <FRANS
1824	cycloop <FRANS
1824	cyclus <LATIJN
1824	dalai lama <TIBETAANS
1824	debuteren <FRANS
1824	decade <FRANS

1824 decennium <LATIJN
1824 decimaal <FRANS
1824 decimeren <FRANS
1824 deconfiture <FRANS
1824 dédain <FRANS
1824 deficit <FRANS
1824 demarcatie <FRANS
1824 demonteren <FRANS
1824 denatureren <FRANS
1824 denudatie <FRANS
1824 depreciëren <FRANS
1824 despoot <FRANS
1824 detergens <FRANS
1824 detonatie <FRANS
1824 diabolisch <FRANS
1824 diffractie <FRANS
1824 dilettant <DUITS OF FRANS
1824 dinar <ARABISCH
1824 diplopie <FRANS
1824 diptera <MODERN LATIJN
1824 discursief <FRANS
1824 disparaat <FRANS
1824 dissident <FRANS
1824 distinctief <FRANS
1824 dithyrambe <LATIJN
1824 divergeren <FRANS
1824 dominant <LATIJN
1824 donna <ITALIAANS
1824 draisine <DUITS
1824 drastisch <FRANS
1824 eau de cologne <FRANS
1824 ecarteren <FRANS
1824 echec <FRANS

1824 echelon <FRANS
1824 eclatant <FRANS
1824 écossaise <FRANS
1824 elite <FRANS
1824 embouchure <FRANS
1824 embryo <MODERN LATIJN
1824 emfyseem <MODERN LATIJN
1824 emotie <FRANS
1824 empiricus <LATIJN
1824 encadreren <FRANS
1824 enclave <FRANS
1824 en gros <FRANS
1824 enigma <LATIJN
1824 enjambement <FRANS
1824 ensemble ‘het geheel’ <FRANS
1824 entiteit <FRANS
1824 entourage <FRANS
1824 entree ‘toegangsprijs’
1824 epiloog <FRANS
1824 episch
1824 episcopaat <LATIJN
1824 episode <FRANS
1824 epos <GRIEKS
1824 era <LATIJN
1824 erudiet <FRANS
1824 eruditie <FRANS
1824 escapade <SPAANS
1824 etalage <FRANS
1824 ethologie <LATIJN
1824 ethos <GRIEKS
1824 etiket <FRANS
1824 etnografie
1824 eufemisme <FRANS OF LATIJN
1824 euthanasie <FRANS
1824 evolueren <FRANS

1824	exclusief <FRANS
1824	exegeet <FRANS
1824	exil <FRANS
1824	exoterisch <FRANS
1824	exotisch <FRANS
1824	expansief <FRANS
1824	experimenteel <FRANS
1824	exploderen <FRANS
1824	exposé <FRANS
1824	exposeren <FRANS
1824	expositie <FRANS
1824	expres <FRANS
1824	expressief <FRANS
1824	exuberant <FRANS
1824	ex-voto <LATIJN
1824	facsimile
1824	faience <FRANS
1824	falanx <LATIJN
1824	fantasmagorie <FRANS
1824	fantastisch <FRANS
1824	fase <FRANS
1824	fêteren <FRANS

1824 fiacre <FRANS
1824 filologie <FRANS
1824 flacon <FRANS
1824 flagellant <FRANS
1824 flexibiliteit <FRANS
1824 floréal <FRANS
1824 fluïdum <LATIJN
1824 fontanel <FRANS
1824 fosforesceren <FRANS
1824 fragiel <FRANS
1824 fragmentarisch <ENGELS
1824 fraterniseren <FRANS
1824 frimaire <FRANS
1824 fusilleren <FRANS
1824 futiel <FRANS
1824 futiliteit <FRANS
1824 fysiologie <FRANS
1824 gamba ‘soort violoncel’ <ITALIAANS
1824 ganglion <GRIEKS
1824 generen <FRANS
1824 genereus <FRANS
1824 generositeit <FRANS
1824 genese <FRANS
1824 genre <FRANS
1824 gentleman <ENGELS
1824 geodesie <FRANS
1824 geostatica
1824 germinal <FRANS
1824 glossarium <LATIJN
1824 gnosis <MODERN LATIJN
1824 goj <JIDDISCH
1824 goniometrie <FRANS
1824 gourmand <FRANS

1824	grilleren <FRANS
1824	guerrilla <SPAANS
1824	harmonica <ENGELS
1824	heloot <LATIJN
1824	heraldiek <FRANS
1824	hermandad <SPAANS
1824	hoeri <PERZISCH
1824	homeopathie <DUITS
1824	homogeen <FRANS
1824	homoloog <FRANS
1824	hors d'oeuvre <FRANS
1824	hosanna <LATIJN
1824	hydrometer
1824	ibidem <LATIJN
1824	iconoclast <LATIJN
1824	iconografie <ME LATIJN
1824	icoon ‘voorstelling van Christus, Maria en/of de heiligen’ <LATIJN
1824	identificeren <ME LATIJN
1824	identiteit <FRANS
1824	idioom <FRANS OF LATIJN
1824	illegaal <FRANS
1824	immanent <FRANS
1824	imminent <FRANS
1824	imperium <LATIJN
1824	implanteren <LATIJN
1824	importeren ‘invoeren’ <FRANS
1824	impotent <MODERN LATIJN
1824	imprimatur <LATIJN
1824	improviseren <FRANS
1824	incoherent <FRANS
1824	incongruent <LATIJN
1824	inconsequent <FRANS
1824	incorrect <FRANS
1824	incubatie <FRANS

1824	incunabel <FRANS
1824	indicatie <FRANS
1824	individu <FRANS
1824	individualiteit <FRANS
1824	indolentie <FRANS
1824	inert <FRANS
1824	infinitesimaalrekening <DUITS
1824	inherent <FRANS
1824	intact <FRANS
1824	intaglio <ITALIAANS
1824	intellectueel <FRANS
1824	intercedent <LATIJN
1824	interpolatie <FRANS
1824	interregnum <LATIJN
1824	intrigeren ‘slinks te werk gaan’ <FRANS
1824	intuïtie <FRANS
1824	irrationeel <FRANS
1824	irrigatie <FRANS
1824	jargon <FRANS
1824	jockey <ENGELS

1824 jury <ENGELS
1824 kakofonie <FRANS
1824 kartel <DUITS
1824 kismet <TURKS
1824 klassiek <FRANS
1824 klerikaal <ME LATIJN
1824 kwartet ‘muziekstuk voor vier partijen’ <FRANS
1824 labiaal <FRANS
1824 lacune <FRANS
1824 lady <ENGELS
1824 lagune <FRANS
1824 lama ‘boeddhistische priester’ <ENGELS
1824 lamel <FRANS
1824 lamineren <FRANS
1824 laren <LATIJN
1824 larmoyant <FRANS
1824 lemur <LATIJN
1824 liaison <FRANS
1824 libratie <FRANS
1824 liëren <FRANS
1824 liga <ME LATIJN
1824 limitatief <FRANS
1824 linguïst <FRANS
1824 lire <ITALIAANS
1824 lithografie <FRANS
1824 lotto <ITALIAANS
1824 lucide <FRANS
1824 lues <LATIJN
1824 lumineus <FRANS
1824 lustrum <LATIJN
1824 lymfe <LATIJN
1824 maçon <FRANS

1824 madonna <ITALIAANS
1824 manco <ITALIAANS
1824 manipuleren <FRANS
1824 manoeuvre <FRANS
1824 mansarde <FRANS
1824 map <DUITS
1824 marineren <FRANS
1824 markeren <FRANS
1824 materieel <FRANS
1824 mausoleum <LATIJN
1824 mee-eter*
1824 melange <FRANS
1824 mêlee <FRANS
1824 melisme <MODERN LATIJN
1824 memoires <FRANS
1824 menstrueren <LATIJN
1824 mentor
1824 messidor <FRANS
1824 meteorologie <FRANS
1824 metromanie <FRANS
1824 mezzanine <ITALIAANS
1824 mezzosopraan <ITALIAANS
1824 migraine <FRANS
1824 mille <FRANS
1824 misjna <HEBREEUWS
1824 miss <ENGELS
1824 molla <TURKS
1824 molton <FRANS
1824 mondain <FRANS
1824 monotoon <FRANS
1824 moslim <ARABISCH
1824 motiveren <FRANS
1824 mousseren <FRANS
1824 mozetta <ITALIAANS
1824 nautisch <LATIJN

1824 necrologie <FRANS OF LATIJN
1824 negatie <FRANS
1824 nivôse <FRANS
1824 normaal ‘loodlijn’ <FRANS
1824 nostalgie <FRANS
1824 nouveauté <FRANS
1824 oase <DUITS
1824 obsederen <FRANS
1824 obsessie <FRANS
1824 obsoleet <FRANS
1824 offerte <FRANS
1824 olympiade <FRANS
1824 ombrometer
1824 onaneren
1824 onomasticon <GRIEKS
1824 onomatopee <FRANS
1824 optisch <DUITS
1824 organiek <FRANS
1824 orgasme <FRANS
1824 orgie <FRANS
1824 orthopedie <FRANS
1824 oscilleren <FRANS
1824 ovarium <MODERN LATIJN

1824 paleografie
1824 palliatief <FRANS
1824 pandemisch
1824 pantograaf
1824 papier-maché <FRANS
1824 paraaf <FRANS
1824 paradigma <LATIJN
1824 parallax <FRANS
1824 parbleu <FRANS
1824 pareren <FRANS
1824 parhelium <MODERN LATIJN
1824 parodiëren <FRANS
1824 parvenu <FRANS
1824 passe-partout <FRANS
1824 pastiche <FRANS
1824 pecuniën <LATIJN
1824 pederast <FRANS
1824 pedometer
1824 pêle-mêle <FRANS
1824 peripetie <FRANS
1824 peristaltisch <FRANS
1824 peso <SPAANS
1824 piëtisme <DUITS
1824 pion <FRANS
1824 pirouette <FRANS
1824 piston <FRANS
1824 plagiaris <LATIJN
1824 planimetrie <ME LATIJN
1824 plastisch <DUITS
1824 plebs <LATIJN
1824 pluviôse <FRANS
1824 pneumonie <FRANS
1824 podometer

1824 polemisch <DUITS
1824 polenta <ITALIAANS
1824 politoer <DUITS
1824 polyandrie
1824 polyarchie <GRIEKS
1824 polygynie
1824 porositeit <FRANS
1824 poste restante <FRANS
1824 pragmatisch <DUITS
1824 prairial <FRANS
1824 preambule <FRANS
1824 présence <FRANS
1824 presto <ITALIAANS
1824 prominent <ENGELS
1824 prosodisch <DUITS
1824 psychisch <DUITS
1824 qua <LATIJN
1824 raki <TURKS
1824 realisme <FRANS
1824 recette <FRANS
1824 recto <LATIJN
1824 referaat <DUITS
1824 regisseur <FRANS
1824 reprise <FRANS
1824 resumeren <FRANS
1824 revérence <FRANS
1824 ricambio <ITALIAANS
1824 riposteren <FRANS
1824 riskant <DUITS
1824 robe <FRANS
1824 romancier <FRANS
1824 rondeau <FRANS
1824 routinier <FRANS
1824 saillant <FRANS
1824 sansculotte <FRANS

1824	scanderen <FRANS
1824	sculptuur <FRANS
1824	secondant
1824	secretie <LATIJN
1824	sedatief <FRANS
1824	sedentair <FRANS
1824	sediment <LATIJN
1824	select <ENGELS
1824	semester <DUITS
1824	septet
1824	Septuagint(a) <LATIJN
1824	service <FRANS
1824	sestertie <LATIJN
1824	sextet <DUITS
1824	sfragistiek
1824	sheriff <ENGELS
1824	sic <LATIJN
1824	silhouet <FRANS
1824	sirocco <ITALIAANS
1824	sjabloon <DUITS
1824	sjikse <JIDDISCH
1824	sonatine <FRANS
1824	sonoor <FRANS
1824	sopraan <ITALIAANS
1824	soubrette <FRANS

1824 souterrain <FRANS
1824 spleen <ENGELS
1824 spondeus <LATIJN
1824 stabiliteit <FRANS
1824 stagneren <FRANS
1824 star ‘strak, stijf’ <DUITS
1824 statica <MODERN LATIJN
1824 stethoscoop
1824 steward <ENGELS
1824 stigmatiseren <FRANS
1824 stock <ENGELS
1824 stoïcijn <FRANS
1824 stringent <LATIJN
1824 suffix <MODERN LATIJN
1824 surrogaat <ENGELS
1824 symbolisch <DUITS
1824 symfonie <FRANS
1824 symptomatisch <FRANS
1824 synchronistisch <ENGELS
1824 synoptisch <DUITS
1824 tailleur <FRANS
1824 technologie <FRANS OF ENGELS
1824 tellurium <MODERN LATIJN
1824 tendens <DUITS
1824 tensie <LATIJN
1824 terminologie <DUITS
1824 terreur <FRANS
1824 theocratie <FRANS
1824 therapie <FRANS
1824 thermen <LATIJN
1824 thermidor <FRANS
1824 thesaurus <LATIJN
1824 thora <HEBREEUWS

1824 tic <FRANS
1824 tof <JIDDISCH
1824 torpedo <ENGELS
1824 torso <ITALIAANS
1824 tourniquet <FRANS
1824 traditioneel <FRANS
1824 traiteur <FRANS
1824 transitief <LATIJN
1824 transpiratie <FRANS
1824 transpireren <FRANS
1824 transplanteren <FRANS
1824 trappist <FRANS
1824 trilateraal
1824 trimester <LATIJN
1824 trompe-l'oeil <FRANS
1824 tyfoon <ENGELS
1824 type <FRANS
1824 typologie <ENGELS
1824 uni <FRANS
1824 uniformeren
1824 unilateraal <ENGELS
1824 va-banque <FRANS
1824 vaccinatie <FRANS
1824 vaccineren <FRANS
1824 vampier <DUITS
1824 varia <LATIJN
1824 variant <FRANS
1824 vegeteren <FRANS
1824 vehikel <LATIJN
1824 vendémiaire <FRANS
1824 ventôse <FRANS
1824 veterinair <FRANS
1824 vibreren <FRANS
1824 villa <ITALIAANS
1824 virtuoos <FRANS

1824	virtuositeit <FRANS
1824	visionair <FRANS
1824	vitaliteit <FRANS
1824	vulgariteit <FRANS
1824	whisky <ENGELS
1824	xylografie <FRANS
1824	zoo <ENGELS
1825	herpes <LATIJN
1825	lokaal ‘vertrek’ <FRANS
1825	myriade <FRANS
1825	omgeving <DUITS
1825	pruimedant <FRANS
1825	ultramontaan <ITALIAANS
1825	vandalisme <DUITS OF FRANS
1825-1827	balustrade <FRANS
1825-1833	roffelen*
1826	atoom <LATIJN

1826 - Eerste Nederlands-klassiek-Griekse woordenboek van H.A. Terf

1826	ischias <LATIJN
1826	kinine <FRANS
1826	libel ‘waterpas’ <LATIJN
1826	ongekunsteld <DUITS
1826	simplex <LATIJN
1827	bewonderen <DUITS
1827	dook* ‘ijzerstaaf’
1827	kanton <FRANS
1827	kweekwee <INDONESISCH
1827	manis <MODERN LATIJN
1827	massage <FRANS
1827	mazurka <RUSSISCH
1827	mosso <ITALIAANS
1827	nasi <INDONESISCH
1827	porter <ENGELS
1827	sambal <INDONESISCH
1827	sarong <INDONESISCH
1827	schoep*
1827	schroot* ‘reep gezaagd hout’
1827	veranda <ENGELS
1827-1830	batist
1827-1830	bretel <FRANS
1827-1830	race <ENGELS
1828	boer* ‘naam van een speelkaart’
1828	brandweer*
1828	humus <LATIJN
1828	kadaster <FRANS
1828	nikker ‘neger’ <ENGELS
1828	opname <DUITS
1828	rollade <FRANS
1828	spuien*
1828	triomfator <LATIJN
1828	uranium <MODERN LATIJN

1828	vanaf*
1828	zorgwekkend*
1829	agens <LATIJN
1829	beurs* ‘zacht’
1829	cokes <ENGELS
1829	dippen*
1829	expert <FRANS
1829	fok* ‘bril’
1829	geren* ‘schuin lopen’
1829	getroebleerd
1829	gulp* ‘split in broek’
1829	namens <DUITS
1829	nationaliteit <FRANS
1829	nel ‘troef’ <FRANS
1829	wippen* ‘paren’
1830	benefiet <ENGELS
1830	bons, bonze <DUITS
1830	bruidssuiker
1830	doodarm*
1830	excentriek <FRANS
1830	kwelder*
1830	memorandum <LATIJN
1830	mobiel <FRANS
1830	pandverbeuren
1830	parti-pris <FRANS
1830	plausibel <FRANS

1826 - Eerste Nederlandse literatuurgeschiedenis van M. Siegenbeek: *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*
1826-1831 - Eerste Nederlands-Deens/Noorse woordenboek en v.v. van N.H. Jaeger
1827 - M.J. Adriani, *De Prosodist of Woordenlijst voor de uitspraak*, het eerste uitspraakwoordenboek
1827 - Oprichting Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde
1828 - Nederland neemt Nieuw-Guinea in bezit
1829 - De Fransman L. Braille ontwerpt het brailleschrift voor blinden
1830 - De (tweede) Belgische revolutie: afscheiding van België; bepaald wordt: het Frans wordt in België als enige officiële taal erkend, het verplichte gebruik

van de ‘Hollandse taal’ in het onderwijs wordt afgeschaft, de commandotaal van het leger wordt Frans
1830 - F. van Campenhout componeert het Belgische volkslied *La Brabançonne*; in 1860 werd de Franse tekst, die beledigend was voor Nederland, vervangen; in 1938 is de Nederlandse tekst (‘O dierbaar België, o heilig land der Vaadren’) officieel goedgekeurd

1830 president ‘staatshoofd in republiek’ <FRANS
1830 principe <FRANS
1830 raddraaier*
1830 recalcitrant <FRANS
1830 sanctioneren <FRANS
1830 subsidiair <FRANS
1830 summier <FRANS
1830 utopie <ENGELS
1830 vlugschrift <DUITS
1830 vrijzinnig <DUITS
1831 ammonia
1831 borium <MODERN LATIJN
1831 cyaan
1831 galvanisch
1831 geestig*
1831 glycerine <FRANS
1831 luchtballon
1831 magnolia <MODERN LATIJN
1831 osmium <MODERN LATIJN
1831 pandoer ‘militair van een tegen Turkse opstandelingen geformeerd grenskorps’ <FRANS
1831 recent <FRANS
1831 versie <FRANS
1832 à <FRANS
1832 acne <GRIEKS
1832 acupunctuur
1832 acuut ‘plotseling opkomend (van ziekte)’ <LATIJN
1832 affidavit <ME LATIJN
1832 alexandrijn <FRANS
1832 allopathie <DUITS
1832 anglaise <FRANS

1832	antraciet <FRANS
1832	ar
1832	ascese <LATIJN
1832	aura <LATIJN
1832	autochtoon <GRIEKS
1832	balalaika <RUSSISCH
1832	biefstuk <ENGELS
1832	boston ‘kaartspel’ <ENGELS
1832	boudoir <FRANS
1832	bronchitis <MODERN LATIJN
1832	cahier <FRANS
1832	catamaran <ENGELS

1830 - Verschijning van het eerste deel (van 12) van de *Horae Belgicae* door de Duitse germanist A.H. Hoffmann von Fallersleben met Middelnederlandse teksten, waarmee hij de aanzet gaf tot de studie van het Middelnederlands
1830 - Koninklijk Besluit ‘houdende wijzigingen in de bestaande bepalingen op het stuk der onderscheidene talen in het Rijk in gebruik’ regelt het Nederlands als officiële taal in Friesland en de andere gewesten; dit besluit bevestigt eigenlijk de sinds 1600 ontstane Hollandstalige bestuurstraditie en wordt formeel pas op 1 januari 1996 ingetrokken, wanneer de Algemene Wet Bestuursrecht een aantal artikelen over het taalgebruik van de overheid opneemt
1830 - School voor doven opgericht in Gemert, later verhuisd naar Sint-Michielsgestel, waar tot 1910 gebarentaal werd gebruikt
1831 - Liberale grondwet, waarin wordt bepaald dat het gebruik van talen vrij is (B)
1831 - Tiendaagse Veldtocht waarin het Nederlandse leger de Belgen verslaat, maar moet terugtrekken voor een Frans leger
1831 - Een schip met Nederlandse troepen wordt door Antwerpse opstandelingen belegerd; bevelhebber Jan van Speyk blaast bemanning en opstandelingen op onder het spreekwoordelijk geworden motto ‘Dan liever de lucht in!’
1832-1834 - W. Bilderdijk, driedelige *Verklarende Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden*

1832 catharsis <MODERN LATIJN
1832 cis <DUITS
1832 colostrum <LATIJN
1832 condominium <MODERN LATIJN
1832 constipatie <FRANS
1832 contemporain <FRANS
1832 cyrillisch
1832 dandy <ENGELS
1832 das ‘stropdas’ <?
1832 decaan <LATIJN
1832 delta <LATIJN
1832 dime <ENGELS
1832 dirham <ARABISCH
1832 dis ‘met een halve toon verhoogde d’ <DUITS
1832 discus <LATIJN
1832 droschke <DUITS
1832 elimineren <FRANS
1832 entr'acte <FRANS
1832 eon <MODERN LATIJN
1832 escudo <PORTUGEES OF SPAANS
1832 etappe <FRANS
1832 euforie <FRANS OF MODERN LATIJN
1832 exterritoriaal
1832 fallus <LATIJN
1832 fervent <FRANS
1832 filigraan, filigrein <FRANS
1832 fis <DUITS
1832 forensisch <LATIJN
1832 forum ‘markt te Rome’ <LATIJN
1832 foyer <FRANS
1832 geiser ‘warme springbron’ <IJSLANDS

1832 gis ‘met een halve toon verhoogde g’ <DUITS

1832 gouache <FRANS

1832 grafiek <FRANS

1832 grafiet <DUITS

1832 gravitatie <MODERN LATIJN

1832 gros ‘het grootste aantal, de meeste(n)’ <FRANS

1832 gutturaal <FRANS

1832 hendiadys <ME LATIJN

1832 homofonie <FRANS

1832 ideologie <FRANS

1832 impegno <ITALIAANS

1832 imperiaal ‘bagagerek op voertuig’ <FRANS

1832 impliciet <FRANS

1832 inch <ENGELS

1832 in extenso <LATIJN

1832 inhumaan <LATIJN

1832 initiatief <FRANS

1832 intermediair <FRANS

1832 jade <FRANS

1832 juxtapositie <ME LATIJN

1832 kaddisj <JIDDISCH

1832 kandelaber <FRANS

1832 kelim <TURKS

1832 kroep ‘ziekte’ <FRANS

1832 kroep ‘achterdeel van paard’ <FRANS

1832 kwaadschiks*

1832 laborant <DUITS

1832 lactatie <LATIJN

1832 landauer <DUITS

1832 leggiero <ITALIAANS

1832 liefhebberen*

1832 mamma <LATIJN

1832 meute <FRANS

1832	mitella <LATIJN
1832	monochroom <LATIJN
1832	monotheïsme <DUITS
1832	monseigneur <FRANS
1832	morendo <ITALIAANS
1832	morfologie <DUITS
1832	nasaal <FRANS
1832	negus <AMHAARS
1832	normatief <FRANS
1832	obool <FRANS
1832	omnibus ‘openbaar vervoermiddel’ <FRANS
1832	onager <LATIJN
1832	orangeade <FRANS
1832	pact <FRANS
1832	pampa <SPAANS
1832	paranoia <DUITS
1832	pergola <ITALIAANS

1832 peritonitis <MODERN LATIJN
1832 peseta <SPAANS
1832 piste <FRANS
1832 plectrum <LATIJN
1832 polyeder <FRANS
1832 potpourri <FRANS
1832 praeputium <LATIJN
1832 rakelings*
1832 rebus <FRANS
1832 rechaud <FRANS
1832 referent <DUITS
1832 regulator <ME LATIJN
1832 relict <LATIJN
1832 scarlatina <MODERN LATIJN
1832 scenario <ITALIAANS
1832 scherzo <ITALIAANS
1832 shilling <ENGELS
1832 shrapnel <ENGELS
1832 slem <ENGELS
1832 taler <DUITS
1832 test ‘toets, proef’ <ENGELS
1832 thorax <LATIJN
1832 toman <PERZISCH
1832 tornado <SPAANS
1832 trias <LATIJN
1832 tricotage <FRANS
1832 tuba <ENGELS
1832 universum <LATIJN
1832 vertebraal <ME LATIJN
1832 viscositeit <FRANS
1832 waanzin <DUITS
1832 waterproof <ENGELS
1832 zirkoon <FRANS

1832	zloty <POOLS
1833	anus <LATIJN
1833	dressuur
1833	hetman <POOLS
1833	lila <FRANS
1833	mazen*
1833	omstreeks* ‘bijwoord van hoedanigheid’
1833	ratatoelje, ratatouille <FRANS
1833	ratjetoe
1833	transit <FRANS
1833	typisch
1833	ventileren ‘lucht verversen’ <FRANS
1833	wildebras
1834	apex <LATIJN
1834	auditorium ‘het gehoor’ <LATIJN
1834	jodium <MODERN LATIJN
1834	newfoundlander <ENGELS
1834	nomenclatuur <LATIJN
1834	prima donna <ITALIAANS
1834	rakel*
1834	sodium <MODERN LATIJN
1834	tarantella <ITALIAANS
1834	thorium <MODERN LATIJN
1834	tunnel <ENGELS
1834	uitvoerig <DUITS
1834	yttrium <MODERN LATIJN
1834	zirkonium <MODERN LATIJN
1835	aluminium <MODERN LATIJN
1835	flux de bouche <FRANS
1835	kasjmier <FRANS
1835	mess <ENGELS
1835	romantisch <DUITS
1835	sint-bernardshond

1833-1835 - J.B. David publiceert *Nederduytsche Spraekkunst*, waarin hij ervoor pleit dat het Vlaams zich richt op het Hollands

1834 - Afscheiding van een deel van de Hervormde Kerk; later stichten leden van de Afscheiding in de staat Michigan in de VS het plaatsje Holland
1835 - De lessen aan de staatsuniversiteiten worden in het Frans gegeven (B)
1835 - Opening eerste spoorweg op het continent, tussen Brussel en Mechelen
1835 - De Vlaamse dichter Prudens van Duyse schrijft in een gedicht ‘de tael is gantsch het volk’, wat een gevleugeld gezegde zou worden

1835	stance <FRANS
1835	stomdronken*
1835	subjectief <FRANS
1835	titaan <DUITS
1835	vanadium <MODERN LATIJN
1835	wagon <FRANS
1835	wimper*
1836	animo <ITALIAANS
1836	aronskelk
1836	damar <INDONESISCH
1836	dot* ‘lief persoon’
1836	fez <FRANS
1836	gloednieuw*
1836	jaargang <DUITS
1836	kledderen*
1836	klysma <GRIEKS
1836	lasso <ENGELS OF SPAANS
1836	match <ENGELS
1836	mededingen*
1836	menagerie <FRANS
1836	piano <FRANS
1836	raggen*
1836	stootvogel*
1836	tatoeëren <FRANS
1836	vulgair <FRANS
1836	yankee <ENGELS
1836-1838	rond ‘voorzetsel’
1836-1838	struis*
1836-1838	tas ‘kopje’ <FRANS
1837	carambole <FRANS
1837	illusie <FRANS
1837	knaapje*
1837	potdoof

1837	pseudoniem <FRANS
1837	rechter-commissaris
1837	souvenir <FRANS
1837	thema ‘onderwerp’ <LATIJN
1837	vaudeville <FRANS
1837	verkikkerd*
1837-1845	pose <FRANS
1838	afgezaagd*
1838	alinea <FRANS
1838	blasé <FRANS
1838	codex <LATIJN
1838	demagogie <FRANS
1838	didactisch <FRANS
1838	dolgraag*
1838	elastiek <FRANS
1838	filippica <LATIJN
1838	franskiljon

1836 - P.P. Roorda van Eysinga wordt de eerste hoogleraar Maleis aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda
1836 - Jan Frans Willems, auteur van *Verhandeling over de Nederduytsche Taal- en Letterkunde, opzigtelijk de Zuydelijke Provinciën der Nederlanden* en in 1848 van *Oude Vlaamsche Liederen*, sticht de Maatschappij tot bevordering der Nederduytsche Taal- en Letterkunde met het tijdschrift *Belgisch Museum*; er wordt een wedstrijd uitgeschreven voor een ‘beoordelende verhandeling over de [...] spelling’ die zich richt op Noord-Nederland, ter beoordeling van een ministerieel ingestelde Commissie met o.a. David en Willems
1836-1838 - J.H. Hoeufft, *Proeve van Bredaasch Taal-eigen*, het eerste omvangrijke woordenboek van een dialect
1836-1844 - Spellingoorlog tussen degenen die zich op de Noord-Nederlandse norm willen richten (David en Willems) en West-Vlaamse taalparticularisten (Pieter Behaegel) (B)
1837 - Oprichting van het liberale literaire tijdschrift *De Gids* door E.J. Potgieter
1837 - De grote Russische schrijver A.S. Poesjkin beledigt de Nederlandse gezant Van Heeckeren; omdat deze als diplomaat niet mag duelleren, neemt zijn vriend, de Fransman D'Anthès, de honneurs waar en doodt daarbij Poesjkin
1838 - Invoering Nieuw Burgerlijk Wetboek, Wetboek van Koophandel en van Burgerlijke Rechtsvordering ter vervanging van de Code Napoléon (NL)
1838 - H. Conscience publiceert *De Leeuw van Vlaanderen*

1838	hasjiesj <ARABISCH
1838	kruisen ‘door een andere soort bevruchten’
1838	macadam <ENGELS
1838	mimiek <FRANS
1838	neomist
1838	nolens volens <MODERN LATIJN
1838	omwille van*
1838	pittoresk <FRANS
1838	prikje* ‘klein bedrag’
1838	satirisch <DUITS
1838	symposium <LATIJN
1838	tact <FRANS
1838	taks ‘hondensoort’ <DUITS
1838	turbine <FRANS
1838	versificeren <LATIJN
1838	voorwoord <DUITS
1838	wasmachine
1838-1844	oponthoud <DUITS
1839	ad hoc <LATIJN
1839	ardente <ITALIAANS
1839	bedankje*
1839	betovergrootvader*
1839	bouffante <FRANS
1839	coulisse <FRANS
1839	exceptioneel <FRANS
1839	hartstikke*
1839	havanna <FRANS
1839	horlepijp
1839	humor <ENGELS
1839	mandola <ITALIAANS
1839	rail <ENGELS
1839	recitando <ITALIAANS

1839	rigoroso <ITALIAANS
1839	rubato <ITALIAANS
1839	sauveren <FRANS
1839	schokschouderen*
1839	siësta <SPAANS
1839	station <FRANS
1839	steigeren*
1839	tempo <ITALIAANS
1839	tender ‘kolenwagen achter locomotief’ <ENGELS
1839	tjilpen*
1839	trein <ENGELS
1839	zenuwachtig*
1839	zozo*
1840	bakkebaard <DUITS
1840	blijkbaar*
1840	blijkens*
1840	brille
1840	brr*
1840	chambertin <FRANS
1840	chinchilla <SPAANS
1840	citaat <LATIJN
1840	converseren <LATIJN
1840	drilboor*
1840	ecarté <FRANS
1840	eh*
1840	fashionable <ENGELS
1840	filippine <FRANS
1840	gymnastiek <FRANS
1840	habitué <FRANS
1840	heiig*
1840	humaan ‘menslievend’ <LATIJN
1840	incidenteel <FRANS
1840	keurslijf

1839 - Eindverdrag met België, waarin bepaald wordt dat Limburg en Luxemburg worden gedeeld, en dat Willem I Groothertog van Luxemburg blijft
1839 - Eerste spoorlijn in Nederland, tussen Amsterdam en Haarlem
1839 - N. Beets publiceert onder het pseudoniem Hildebrand de *Camera Obscura*, waaruit volgens de overlevering koningin Emma Nederlands leerde, en dat o.a. de gevleugelde uitdrukking 'hoe warm het was, en hoe ver' opleverde
1840 - Eerste Vlaamse petitionnement, waarin o.a. gevraagd wordt het Nederlands aan de universiteit te Gent op gelijke voet met het Frans te stellen
1840-1843 - Tijdschrift *De Middelaer* van J.B. David, om te bemiddelen in de spellingoorlog die van 1836-1844 in België woedde

1840 kopschuw <DUITS
1840 notie <FRANS
1840 palfrenier <FRANS
1840 pardon <FRANS
1840 patent ‘voortreffelijk’ <DUITS
1840 pats*
1840 pelerine <FRANS
1840 pieren ‘spelen’
1840 praktisch ‘m.b.t. de toepassing, nuttig’ <DUITS
1840 sceptisch <DUITS
1840 sluik*
1840 strictuur <LATIJN
1840 s.v.p. <L
1840 tengevolge van*
1840 tippelen* ‘met korte pasjes gaan’
1840 tipsy <ENGELS
1840 tuberculeus <FRANS
1840 t.z.t. <L
1840 vlerk* ‘vlegel’
1840 vliegensvlug*
1840 weivlies*
1840 witz <DUITS
1840 zinnen* ‘naar de zin zijn, bevallen’
1841 agent ‘beambte bij de politie’ <FRANS
1841 chapiter <FRANS
1841 dictaat <LATIJN
1841 diplomaat <FRANS
1841 dispuut ‘studentenclub’ <FRANS
1841 distichon <LATIJN
1841 geniaal <FRANS
1841 hardhandig*
1841 kardoes ‘hondensoort’

1841	kees ‘hondensoort’
1841	kletsen* ‘praten’
1841	nurks*
1841	oorbaar*
1841	prietpraat*
1841	statie <LATIJN
1841	titreren <FRANS
1841	volksdans
1841	wedijver <DUITS
1841	xeres(wijn) <SPAANS
1841-1845	ogenschijnlijk <DUITS
1842	aspect <FRANS
1842	brandbrief
1842	criticaster <SPAANS
1842	ingenieur <FRANS
1842	kruk* ‘stoel zonder leuning’
1842	officieus <FRANS
1842	Oost-Indische kers
1842	patio <SPAANS
1842	pias
1842	pudding <ENGELS
1842	vliegas <DUITS
1842	would-be <ENGELS
1843	acteren
1843	antiqua <LATIJN
1843	braak* ‘inbraak, huisbraak’
1843	briefpapier <DUITS
1843	causerie <FRANS
1843	dreumes*
1843	ego <ENGELS
1843	generator <LATIJN
1843	intensiteit <FRANS
1843	klapmuts
1843	leidse* ‘kaas’
1843	merinos <FRANS

1843	morfine <DUITS
1843	nota ‘rekening’ <LATIJN
1843	organdie <FRANS
1843	palladium <MODERN LATIJN
1843	passief ‘lijdelijk’ <FRANS

1842 - Oprichting Koninklijke Academie voor de Opleiding van Ingenieurs (nu Technische Universiteit) te Delft, waar als eerste een opleiding voor Indische bestuursambtenaren komt met een talenopleiding en met T. Roorda als eerste hoogleraar Javaans
1843 - Oprichting Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche letterkunde
1843 - Eerste Nederlands-Japanse woordenboek

1843 piqué ‘weefsel’ <FRANS
1843 revival <ENGELS
1843 schunnig <?
1843 slivovitsj <SERVISCH
1843 suggereren <FRANS
1843 tapioca <SPAANS OF PORTUGEES
1843 telegraaf <FRANS
1843 tilbury <ENGELS
1843 verkeer <DUITS
1843 vigilante <FRANS
1843 waterglas* ‘natriumsilicaat’
1844 bajes <JIDDISCH
1844 beissie <JIDDISCH
1844 bemiddeld <DUITS
1844 boa ‘halsbont’ <FRANS
1844 bonken* ‘hard tegen iets stoten’
1844 chic <FRANS
1844 dalven <JIDDISCH
1844 Eoceen <ENGELS
1844 failliet <FRANS
1844 groenvoer <DUITS
1844 hangbrug*
1844 hortensia <MODERN LATIJN
1844 hydraat
1844 jajem <JIDDISCH
1844 krater <LATIJN
1844 kruiselings*
1844 landerig*
1844 logé
1844 meetronen*
1844 moos <JIDDISCH
1844 nerveus <FRANS
1844 non-valeur ‘oninbare vordering’ <FRANS

1844	noppes*
1844	pijlsnel
1844	plenair <ME LATIJN
1844	Plioceen <ENGELS
1844	plof*
1844	podium <LATIJN
1844	potdicht
1844	prullaria
1844	rage <FRANS
1844	Renaissance <FRANS
1844	reuzegeleerd*
1844	ritus <LATIJN
1844	saai ‘vervelend’
1844	savoureren <FRANS
1844	sjokken <FRIES
1844	smeris
1844	snor
1844	tirade <FRANS
1844	treife <JIDDISCH
1844	Trias
1844	tuberkel <DUITS
1844	urmen*
1844	viaduct
1844	volksgenoot <DUITS
1844	vondst*
1844	zondebok <DUITS
1844-1851	plebejisch <FRANS
1845	bordes <FRANS
1845	hiep, hiep, hoera <DUITS
1845	historiografie
1845	kabaal <FRANS
1845	kippensoep
1845	reveil <FRANS
1845	tableau <FRANS
1845-1849	afbouwen* ‘de bouw voltooien’

1846	ablaut <DUITS
1846	auscultatie <FRANS
1846	cadmium <MODERN LATIJN
1846	cantharel <MODERN LATIJN
1846	chloor <MODERN LATIJN

1844 - Vaststelling van een officiële Vlaamse spelling, de Commissiespelling: een compromisspelling die dicht bij die van Siegenbeek stond
1844 - Oprichting Selskip for Fryske tael- en skriftekennisse (‘Maatschappij voor Friese taal- en letterkunde’)

1846 continent ‘de uitscheiding kunnende beheersen’ <FRANS
1846 dahlia <MODERN LATIJN
1846 eerstens <DUITS
1846 gala ‘hoffeest’ <FRANS
1846 giek ‘lange, smalle sloep’ <ENGELS
1846 hypertrofie <MODERN LATIJN
1846 kienen
1846 kosmos <GRIEKS
1846 magnesium <MODERN LATIJN
1846 marketentster <DUITS
1846 menstruatie <MODERN LATIJN
1846 naslagwerk <DUITS
1846 natrium <MODERN LATIJN
1846 polka <DUITS
1846 predikaat ‘gezegde’ <FRANS
1846 propeller <ENGELS
1846 proteïne
1846 reflexief <DUITS
1846 smoezelig*
1846 therapeutisch <DUITS
1846 uitbrander*
1846 umlaut <DUITS
1846 veneus <FRANS
1847 aanhankelijkheid <DUITS
1847 abscis <MODERN LATIJN
1847 accordeon <FRANS
1847 acetaat
1847 activeren ‘aanwakkeren’ <FRANS
1847 adapteren <FRANS
1847 additief <FRANS
1847 adhesie ‘instemming’ <FRANS
1847 adolescentie <LATIJN

1847	adviseur
1847	affabile <ITALIAANS
1847	afzet <DUITS
1847	agentuur <DUITS
1847	agglutinatie <FRANS
1847	agitator <LATIJN
1847	agressief <FRANS
1847	albumine
1847	altimeter
1847	alveolair
1847	amenorroe
1847	amnesie <MODERN LATIJN
1847	amorette <ITALIAANS
1847	anaconda <ENGELS
1847	anakoloet <GRIEKS
1847	analyticus <ME LATIJN
1847	anticlimax
1847	aplomb <FRANS
1847	apostolaat <LATIJN
1847	appassionato <ITALIAANS
1847	argot <FRANS
1847	aseptisch
1847	augiasstal
1847	autoclaaf <FRANS
1847	backgammon <ENGELS
1847	baisse <FRANS
1847	barium <MODERN LATIJN
1847	barrel <ENGELS
1847	bascule <FRANS
1847	bathometer
1847	bechamelsaus
1847	beloega <RUSSISCH
1847	Bengaals vuur

1846 - Tweede emigratiegolf van Nederlanders naar Amerika: protestanten trekken naar het Middenwesten; hier ontstaat het Amerikaans Nederlands, dat

tot op heden (zeer beperkt) gesproken wordt; een variant hiervan is het Yankee Dutch, waarin de Nederlandse woordenschat door de Engelse is vervangen maar de syntaxis en fonologie Nederlands zijn gebleven
1846 - W.G. Brill, *Hollandsche Spraakleer*
1846 - Opening van een telegraafdienst (B)
1847 - *De Vlaamsche Leeuw* wordt gedicht door H. van Peene

1847 berserkerwoede <DUITS
1847 beryllium <MODERN LATIJN
1847 bespreken <DUITS
1847 bèta <GRIEKS
1847 beton <FRANS
1847 betwijfelen <DUITS
1847 biconcaaf
1847 biconvex
1847 bidet <FRANS
1847 bilateraal
1847 binair <FRANS
1847 biometrie
1847 bisque <FRANS
1847 bisschopswijn
1847 blunder <ENGELS
1847 boetiek <FRANS
1847 bolero ‘Spaanse dans’ <SPAANS
1847 bouquet <FRANS
1847 brancard <FRANS
1847 branche <FRANS
1847 brioche <FRANS
1847 buffo <ITALIAANS
1847 bureaucratie <FRANS
1847 buut <FRANS
1847 caballero <SPAANS
1847 calcium <MODERN LATIJN
1847 caleidoscoop
1847 camelia <MODERN LATIJN
1847 cancan <FRANS
1847 cantilene <FRANS
1847 caoutchouc <FRANS
1847 capillair <FRANS
1847 carcinoom <LATIJN

1847 catecheet <FRANS
1847 cayennepeper <ENGELS
1847 cello
1847 cerebraal <FRANS
1847 certificaat <FRANS
1847 chaperonneren <FRANS
1847 cheque <ENGELS
1847 chesterkaas
1847 chianti <ITALIAANS
1847 chimpansee <FRANS
1847 chitine <FRANS
1847 chlorofyl
1847 cirrose <FRANS
1847 cirrus <LATIJN
1847 claque ‘hoed’ <FRANS
1847 climax ‘hoogtepunt’ <LATIJN
1847 closet <ENGELS
1847 clown <ENGELS
1847 cobra <PORTUGEES
1847 collaps <LATIJN
1847 colofon <LATIJN
1847 colporteren <FRANS
1847 colporteur <FRANS
1847 comfort <ENGELS
1847 comfortabel <ENGELS
1847 commanditair <FRANS
1847 complex <FRANS
1847 compliceren <FRANS
1847 compositum <LATIJN
1847 compost <ENGELS
1847 concertino <ITALIAANS
1847 concies <FRANS
1847 concreet <FRANS
1847 condoom <ENGELS
1847 confetti <ITALIAANS

1847 conglomeraat <FRANS
1847 conjunctivitis <MODERN LATIJN
1847 connaisseur <FRANS
1847 consensus <LATIJN
1847 conservatief <ENGELS
1847 conservator <LATIJN
1847 consigne <FRANS
1847 consommé <FRANS
1847 consument <LATIJN
1847 cortex <LATIJN
1847 coupé <FRANS
1847 crapuul <FRANS
1847 crêpe ‘weefsel’ <FRANS
1847 cretonne <FRANS
1847 croton <MODERN LATIJN
1847 crouton <FRANS
1847 crown <ENGELS
1847 crustaceeën <MODERN LATIJN
1847 culmineren <FRANS
1847 curaçao <FRANS
1847 curare <SPAANS

1847 curry <ENGELS
1847 custard <ENGELS
1847 cyclisch
1847 cyste
1847 daguerreotype <FRANS
1847 deballoteren
1847 declamando <ITALIAANS
1847 decubitus <MODERN LATIJN
1847 defecatie <FRANS
1847 deformatie <FRANS
1847 demoraliseren <FRANS
1847 dentaal <FRANS
1847 deontologie <ENGELS
1847 dermatitis <MODERN LATIJN
1847 dermatologie
1847 derrière <FRANS
1847 desastreus <FRANS
1847 desperado <SPAANS
1847 deviezen <DUITS
1847 diaconaat <FRANS
1847 diaspora <GRIEKS
1847 diastase <FRANS
1847 dimorf <FRANS
1847 diorama
1847 disculperen <FRANS
1847 discuteren <FRANS
1847 dividivi <SPAANS
1847 dolmen <FRANS
1847 douche <FRANS
1847 dramaturg <FRANS
1847 dynamiek <FRANS
1847 dystrofie
1847 eclectisch <DUITS

1847 eczeem <GRIEKS

1847 efemeer <FRANS

1847 eldorado <SPAANS

1847 eliminatie <FRANS

1847 enclise <FRANS

1847 entozoön

1847 epitheel <MODERN LATIJN

1847 equinox <FRANS

1847 eschatologie <FRANS

1847 espagnole <FRANS

1847 etude <FRANS

1847 etymologicon <GRIEKS

1847 eureka, heureka <GRIEKS

1847 eustachiusbuis

1847 eventualiteit <FRANS

1847 evviva <ITALIAANS

1847 examinandus <LATIJN

1847 exhumatie <FRANS

1847 exit ‘hij gaat af (van toneel)’ <LATIJN

1847 exogeen

1847 extatisch <FRANS

1847 faciaal <FRANS

1847 facultatief <FRANS

1847 farm <ENGELS

1847 farmaceut <LATIJN

1847 fashion <ENGELS

1847 feuilleton <FRANS

1847 fiasco <ITALIAANS OF FRANS

1847 fibrine <FRANS

1847 filharmonisch <DUITS OF FRANS

1847 filigram

1847 filister <DUITS

1847 finale ‘slotstuk van meerdelig instrumentaal muziekstuk’ <ITALIAANS

1847 fini <FRANS

1847	fiorituren <ITALIAANS
1847	flagrant <FRANS
1847	flaneren <FRANS
1847	flexie <FRANS
1847	flox
1847	fluitglas
1847	fluor <LATIJN
1847	foedraal <DUITS
1847	föhn ‘warme valwind’ <DUITS
1847	follikel <LATIJN
1847	fonetiek <DUITS
1847	foniek
1847	forceps <LATIJN
1847	forfait <FRANS
1847	fossiel <FRANS
1847	fotografie <FRANS
1847	fractie ‘deel van een politieke partij’ <FRANS

1847 frees ‘geplooide halskraag’ <FRANS
1847 frenologie
1847 frictie <FRANS
1847 frigiditeit <FRANS
1847 fuchsia <MODERN LATIJN
1847 fumarole <ITALIAANS
1847 furore <ITALIAANS
1847 gambiet <DUITS
1847 gastritis <MODERN LATIJN
1847 gaucho <SPAANS
1847 gaviaal <FRANS
1847 gênant <FRANS
1847 gendarme <FRANS
1847 gêne <FRANS
1847 generatief <FRANS
1847 genitaliën <LATIJN
1847 gerant <FRANS
1847 getto <DUITS OF ITALIAANS
1847 gezaghebbend*
1847 ghazel <ARABISCH
1847 gin <ENGELS
1847 gipsy <ENGELS
1847 glaceren <FRANS
1847 gradueel <FRANS
1847 grandioos <FRANS
1847 graves <FRANS
1847 gremium <LATIJN
1847 grog <ENGELS
1847 guanaco <SPAANS
1847 guano <SPAANS
1847 gynaecologie
1847 hadji <ARABISCH
1847 hagiografie

1847	hallucinatie <FRANS
1847	halogeen
1847	harmattan <SPAANS
1847	hausse <FRANS
1847	hebraïcus <LATIJN
1847	hedonisme <DUITS
1847	hedsjra <ARABISCH
1847	hegemonie <FRANS
1847	hellenisme <DUITS
1847	hemorroïden <FRANS
1847	henna <ARABISCH
1847	heroïsch <LATIJN
1847	heuristiek
1847	homoniem <FRANS
1847	horror <LATIJN
1847	horticultuur
1847	hortologie
1847	hospitium <LATIJN
1847	hybridisch
1847	hygroscoop
1847	hysterie <FRANS
1847	ichtyosis <MODERN LATIJN
1847	imbroglio <ITALIAANS
1847	imitator <LATIJN
1847	impregneren <FRANS
1847	impresario <ITALIAANS
1847	impuls <LATIJN
1847	inburgeren <DUITS
1847	incasso <ITALIAANS
1847	incrimineren <FRANS
1847	infarct
1847	infiltreren <FRANS
1847	inflorescentie <FRANS
1847	inhaleren <FRANS
1847	initiaal <FRANS

1847	insinueren <FRANS
1847	instabiel <LATIJN
1847	instrumentalis <MODERN LATIJN
1847	insulair <FRANS
1847	interferentie <FRANS
1847	interieur <FRANS
1847	internationaal <ENGELS
1847	intimus <LATIJN
1847	irrigeren <FRANS
1847	isometrie <FRANS
1847	isomorf
1847	jungle <ENGELS
1847	kabbala <HEBREEUWS
1847	kajak <ENGELS
1847	kalium
1847	karamel <FRANS
1847	karteren <DUITS
1847	kilt <ENGELS
1847	koemis <RUSSISCH
1847	koorde <LATIJN
1847	kriebelen*
1847	kryoliet

1847 lama ‘hoefdier’ <SPAANS
1847 lansquenet <FRANS
1847 laryngitis <MODERN LATIJN
1847 laureaat <LATIJN
1847 leegte*
1847 legéren <DUITS
1847 legering <DUITS
1847 legitimist <FRANS
1847 lemma <LATIJN
1847 lesbisch
1847 lineair <FRANS
1847 liquida <LATIJN
1847 lithium <MODERN LATIJN
1847 litoraal <FRANS
1847 locomotief <ENGELS
1847 lokaliseren <FRANS
1847 lorgnon <FRANS
1847 lori ‘halfaap’ <FRANS
1847 lucifer <ENGELS
1847 lumbaal <LATIJN
1847 luzerne <FRANS
1847 macaber <FRANS
1847 machinist <FRANS
1847 mackintosh <ENGELS
1847 macrobiotisch
1847 madras
1847 magma <LATIJN
1847 mail <ENGELS
1847 majolica <ITALIAANS
1847 majoriteit <FRANS
1847 malaise <FRANS
1847 malaria <ITALIAANS
1847 manager <ENGELS

1847 mandril <ENGELS
1847 mangaan <MODERN LATIJN
1847 mantilla <SPAANS
1847 maraboe <FRANS
1847 marasquin <FRANS
1847 marcato <ITALIAANS
1847 marinade <FRANS
1847 markant <FRANS
1847 martellato <ITALIAANS
1847 masseren <FRANS
1847 master <ENGELS
1847 mastitis <MODERN LATIJN
1847 mastodont
1847 masturberen <LATIJN
1847 mayonaise <FRANS
1847 mazzel ‘geluk’ <JIDDISCH
1847 melaniet <DUITS
1847 melomaan <FRANS
1847 meningitis <MODERN LATIJN
1847 merci <FRANS
1847 milreis <PORTUGEES
1847 mistral <PROVENÇAALS
1847 mobiliseren <FRANS
1847 mocassin <ENGELS
1847 moëddzin <TURKS
1847 moiré <FRANS
1847 molecule <FRANS
1847 monoliet <FRANS
1847 monomanie <FRANS
1847 moratorium <LATIJN
1847 morbide <FRANS
1847 mos ‘gewoonte’ <LATIJN
1847 mummificatie <FRANS
1847 navrant <FRANS
1847 nervositeit <FRANS

1847	neurasthenie
1847	nicotine <FRANS
1847	nitraat <FRANS
1847	niveau <FRANS
1847	normaal ‘overeenkomstig de regel’ <FRANS
1847	normaliteit <FRANS
1847	numeriek <FRANS
1847	objectief <FRANS
1847	oblong <FRANS
1847	obstipatie <ME LATIJN
1847	octogonaal <FRANS
1847	oedeem <DUITS OF MODERN LATIJN
1847	oenologie
1847	oeuvre <FRANS
1847	officinaal <FRANS
1847	onbevangen <DUITS
1847	onduleren <FRANS
1847	operette <DUITS
1847	opportunist <FRANS
1847	optatief <FRANS
1847	oraal <FRANS

1847 orchidee <MODERN LATIJN
1847 ordinarius <LATIJN
1847 öre <DEENS OF NOORS
1847 organisch <DUITS
1847 pachometer
1847 paleontologie
1847 palindroom <GRIEKS
1847 parameter <MODERN LATIJN
1847 partner <ENGELS
1847 passionato <ITALIAANS
1847 passiviteit <FRANS
1847 patience <FRANS
1847 patisserie <FRANS
1847 patrologie
1847 peer ‘lid van het Hogerhuis’ <ENGELS
1847 pellagra
1847 penny <ENGELS
1847 pentaëder <FRANS
1847 pentagram <GRIEKS
1847 pentatlon <GRIEKS
1847 peperoni <ITALIAANS
1847 pi
1847 piazza <ITALIAANS
1847 picador <SPAANS
1847 pickles <ENGELS
1847 piëta <ITALIAANS
1847 pinacotheek
1847 pincher <DUITS
1847 plaque ‘plaatvormige decoratie’ <FRANS
1847 plasma <LATIJN
1847 platitude <FRANS
1847 plenum <LATIJN
1847 pluviometer <FRANS

1847 poll <ENGELS
1847 pollen <LATIJN
1847 polychroom <FRANS
1847 poncho <SPAANS
1847 pongo <KONGOLEES
1847 pony <ENGELS
1847 portwijn <ENGELS
1847 poule <FRANS
1847 pragmatisme <ENGELS
1847 principieel <DUITS
1847 proliferatie <FRANS
1847 protozoön
1847 provisorisch <DUITS
1847 psychiater
1847 pubis <MODERN LATIJN
1847 pugilist <FRANS
1847 pulque <SPAANS
1847 quatre-mains <FRANS
1847 querulant <DUITS
1847 queue <FRANS
1847 quotum <LATIJN
1847 rationaliseren <ENGELS
1847 ravigotesaus
1847 reageren <DUITS
1847 receptuur <DUITS
1847 relativiteit <FRANS
1847 rentabiliteit <FRANS
1847 reporter <ENGELS
1847 retouche <FRANS
1847 revers <FRANS
1847 review <ENGELS
1847 rodium <MODERN LATIJN
1847 romantiek <DUITS
1847 ruraal <FRANS
1847 saga <ENGELS

1847	salami <ITALIAANS
1847	salinisch <DUITS
1847	sardonisch <LATIJN
1847	scalp <ENGELS
1847	scarabee <LATIJN
1847	scepsis <DUITS
1847	scontro <ITALIAANS
1847	scudo <ITALIAANS
1847	secco <ITALIAANS
1847	sekt <DUITS
1847	selenium <MODERN LATIJN
1847	seniel <FRANS
1847	sepsis <MODERN LATIJN
1847	serviliteit <FRANS
1847	sforzando <ITALIAANS
1847	shop <ENGELS
1847	sigma <GRIEKS
1847	silicium <MODERN LATIJN
1847	simultaan <ME LATIJN
1847	sinus ‘holte’ <LATIJN
1847	sisyfusarbeid

1847 sjah <PERZISCH
1847 sjeik <ARABISCH
1847 sjiiet <ARABISCH
1847 smegma <LATIJN
1847 sneer <ENGELS
1847 soenniet <ARABISCH
1847 somatisch <GRIEKS
1847 sordino <ITALIAANS
1847 souplesse <FRANS
1847 spastisch <LATIJN
1847 speculum <LATIJN
1847 spinaal <LATIJN
1847 sport ‘lichamelijke bezigheid’ <ENGELS
1847 stereotypie <FRANS
1847 sterlet <RUSSISCH
1847 stilistiek <DUITS
1847 stilistisch <DUITS
1847 stratificatie <FRANS
1847 stroboscoop <DUITS
1847 strontium <MODERN LATIJN
1847 strychnine
1847 styliet <FRANS
1847 substraat <MODERN LATIJN
1847 suburbia <ME LATIJN
1847 suprematie <FRANS
1847 swastika <SANSKRIET
1847 symfonisch <DUITS
1847 sympathisch <DUITS
1847 synchroon <LATIJN
1847 syncretisme <MODERN LATIJN
1847 synergie <MODERN LATIJN
1847 synovia <MODERN LATIJN
1847 syntactisch <DUITS

1847 tabellarisch <DUITS
1847 taboe <ENGELS
1847 tactisch <DUITS
1847 tallith <HEBREEUWS
1847 tannine
1847 tantalium <MODERN LATIJN
1847 tartan <ENGELS
1847 taxis <GRIEKS
1847 teetotaller <ENGELS
1847 tempera <ITALIAANS
1847 terriër <ENGELS
1847 theïsme <MODERN LATIJN
1847 thematisch <DUITS
1847 therapeut <DUITS
1847 thermaal
1847 ticket <ENGELS
1847 tilde <SPAANS
1847 toerist <ENGELS
1847 torero <SPAANS
1847 touperen
1847 traktatie <LATIJN
1847 travertijn <ITALIAANS
1847 travestie <FRANS
1847 triade <FRANS
1847 tricot <FRANS
1847 trilogie <DUITS
1847 unicum <LATIJN
1847 universalia <LATIJN
1847 vaginaal <FRANS
1847 veduta <ITALIAANS
1847 vendetta <ITALIAANS
1847 ventriloquist
1847 verve <FRANS
1847 via <ENGELS
1847 vibrato <ITALIAANS

1847	villanella <ITALIAANS
1847	vinaigrette <FRANS
1847	virtueel ‘innerlijk of schijnbaar aanwezig’ <FRANS
1847	visueel <FRANS
1847	vivisectie
1847	voilà <FRANS
1847	volta <ITALIAANS
1847	vulgarisme <FRANS
1847	wiebelen*
1847	wodka <RUSSISCH
1847	ypsilon <GRIEKS
1847	zambo <SPAANS
1847-1848	pauperisme <FRANS
1848	bouwwerk*
1848	cynisch <DUITS
1848	foeteren <FRANS
1848	kliek ‘exclusief groepje’ <FRANS
1848	tengel*

1848	vliegenzwam*
1848	voltaire <FRANS
1848-1875	eigengerechtig*
1849	amendement <FRANS
1849	atol <MALEDIVISCH
1849	botter*
1849	corsage <FRANS
1849	kniesoor*
1849	stenografie
1849	stoppen ‘stilstaan’ <ENGELS
1849	volbloed*
1850	aha*
1850	autodidact <LATIJN
1850	bar* ‘bijwoord van graad: erg’
1850	communisme <FRANS
1850	dictatuur <FRANS OF LATIJN
1850	erectie <LATIJN
1850	flikken <DUITS
1850	hopla*
1850	jakkeren*
1850	leidmotief ‘leidende gedachte’ <DUITS
1850	minstens <DUITS
1850	nerf ‘zenuw’ <FRANS
1850	pomerans <DUITS
1850	postzegel
1850	propaganda <LATIJN
1850	sjezen ‘zakken voor examen’
1850	socialisme <FRANS
1850	sokkel <FRANS
1850	spinnen* ‘snorrend geluid maken (van katten)’
1850	standaard ‘maatstaf’ <FRANS
1850	verzet* ‘tegenstand’

1850	wijlen* ‘toeven’
1850-1851	recidivist <FRANS
1851	aloen-aloen <INDONESISCH
1851	curie ‘pauselijke regering’ <LATIJN
1851	filter ‘zeef” <FRANS

1848 - Grondwetsherziening o.l.v. Thorbecke naar Engels voorbeeld, waarbij de ministeriële verantwoordelijkheid wordt geregeld en rechtstreekse verkiezingen voor de Tweede Kamer worden ingesteld (NL)
1848 - Afschaffing van dagbladzegel, waardoor kranten goedkoper en dus meer verspreid werden (B)
1849 - F.A. Snellaert, auteur van *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, organiseert het eerste Taal- en Letterkundig Congres voor Zuid en Noord; hier wordt besloten tot de samenstelling van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
1850 - Zigeuners voor de tweede keer in de Lage Landen
1850 - Provinciewet ingevoerd, met de Commissaris van de Koning aan het hoofd van de provincie (NL)
1850 - Het middelbaar onderwijs wettelijk geregeld: het Vlaams wordt facultatief vak (B)
1850 - Voor het eerst wordt Sinterklaas, die al vanaf de 16de eeuw bekend is als kindervriend, vergezeld door zwarte Piet; dat gebeurt in het boek *Sint Nikolaas en zijn knecht* van Schenkman; Nederlandse emigranten hebben de goedheiligman meegenomen naar de VS, waar hij als *Santa Claus* sinds 1773 bekend is en de vorm van Kerstman heeft aangenomen; zo keert hij bij ons terug
1850 - J.J. Hoffmann eerste honorair-hoogleraar Japans in Leiden
1851 - Matthias de Vries aanvaardt de taak om het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* samen te stellen
1851 - Stichting Willemsfonds te Gent, een Vlaamsgezind cultuurfonds ‘ter versterking van de volksgeest’

1851	gamelan <INDONESISCH
1851	hes
1851	nonkel <FRANS
1851	orkestratie <FRANS
1851	poffen*
1851	protectionisme <ENGELS
1851	stroppen*
1851	vrijhandel*
1851-1900	massaal <LATIJN
1852	agave <MODERN LATIJN
1852	asfalt <FRANS
1852	hendel <ENGELS
1852	herrijzenis*
1852	jool*
1852	kleingeestig <DUITS
1852	klipper <ENGELS
1852	kuitenflikker*
1852	latent <FRANS
1852	oeros <DUITS
1852	ordonnans <FRANS
1852	ovatie <FRANS
1852	ravijn <FRANS
1852	schiereiland
1852	toeval* ‘aanval van vallende ziekte’
1852	welterusten*
1853	boy ‘Indische bediende’ <ENGELS
1853	cavia <MODERN LATIJN
1853	dodo <PORTUGEES
1853	onbeholpen*
1853	polair <FRANS
1853	prairie <ENGELS
1853	reconstructie <FRANS
1853	relais <FRANS

1853	sodemieter
1853	verstoppertje*
1853-1857	mopperen*
1854	bale-bale <INDONESISCH
1854	bies* ‘boordsel aan kleding’
1854	boeman*
1854	bolus ‘gebak’ <JIDDISCH
1854	compilator <ME LATIJN
1854	domino
1854	heliotroop <FRANS
1854	kalong <INDONESISCH
1854	kapucijner
1854	koolrabi <DUITS
1854	mirabel <FRANS
1854	organisme <FRANS
1854	soiree <FRANS
1854	teak <ENGELS
1854	termiet <FRANS
1854	verkapt <DUITS
1854-1855	aangaande*
1854-1855	draperie <FRANS
1854-1855	jubelen <DUITS
1854-1855	onbekookt
1855	ajakkes
1855	alcazar <SPAANS
1855	beduusd*

1851 - Gemeentewet ingevoerd: gekozen gemeenteraad met dagelijks bestuur van wethouders en door de Kroon benoemde burgemeester (NL)
1852 - Opening van een telegraafdienst (NL)
1852 - Invoer van postzegels (NL)
1853 - Dovenschool te Rotterdam opgericht waar men gesproken taal en geen gebaren onderwees
1853 - J.P. Heije publiceert zijn eerste bundel met kinderliederen: *Kinderen. Een dichterlijke krans*; bekend geworden is hij door evergreens zoals ‘Heb je wel gehoord van de zilveren vloot’, ‘Zie de maan schijnt door de bomen, Makkers staakt uw wild geraas’ en ‘Een karretje over de zandweg reed’
1854 - Eerste Nederlandstalige grammatica van het Zweeds, met woordenlijst

1854 - Facultatieve Nederlandse cursus in de geschiedenis van de Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit te Gent
1855 - Stichting van *Dietsche Warande* door J. Alberdingk Thijm

1855 bijspijkeren
1855 blaag*
1855 bluffen <ENGELS
1855 bodega <SPAANS
1855 boekmaag*
1855 boezeroen <FRANS
1855 brandy <ENGELS
1855 chablis <FRANS
1855 coldcream <ENGELS
1855 concomitant <FRANS
1855 coulant <FRANS
1855 etherisch <DUITS
1855 fancy-fair <ENGELS
1855 fonologie
1855 garde <FRANS
1855 geëigend <DUITS
1855 gyroscoop
1855 heremijntijd*
1855 hittepetit*
1855 hopje*
1855 hotel <FRANS
1855 ichtyosaurus
1855 ineffectief <FRANS
1855 interneren <FRANS
1855 keelstem*
1855 liberaliseren <FRANS
1855 libretto <ITALIAANS
1855 logistiek <FRANS
1855 lunch <ENGELS
1855 mandarijn ‘vrucht’ <FRANS
1855 melodrama <FRANS
1855 negatief ‘lichtbeeld waarin licht en donker omgedraaid zijn’ <ENGELS

1855	nocturne <FRANS
1855	none <ME LATIJN
1855	ornamenteren
1855	ozon
1855	paperassen <FRANS
1855	pat <FRANS
1855	peddel <ENGELS
1855	politiek ‘staatkunde’ <FRANS
1855	positief ‘afdruk van een negatief’ <ENGELS
1855	potassium <MODERN LATIJN
1855	potentie ‘seksueel vermogen’ <MODERN LATIJN
1855	revolver <ENGELS
1855	sanseveria <MODERN LATIJN
1855	sherry <ENGELS
1855	spirometer
1855	standje* ‘reprimande’
1855	stilton <ENGELS
1855	talon <FRANS
1855	transept <ENGELS OF FRANS
1855	trapper ‘vallenzetter’ <ENGELS
1855	tutoyeren <FRANS
1855	tweedens <DUITS
1855	zeurkous
1855	zoeaaf ‘Frans infanteriesoldaat’ <FRANS
1855	zoeven*
1855-1856	schroot ‘oud ijzer’ <DUITS
1855-1857	elf ‘geest’ <DUITS
1856	afzichtelijk*
1856	amorf <MODERN LATIJN
1856	aniline <DUITS
1856	antimakassar <ENGELS
1856	atropine

1855 - H.C. Focke publiceert het eerste Sranantongo-Nederlandse woordenboek, getiteld *Neger-Engelsch woordenboek* (in 1761 was reeds een Sranantongo-Duits woordenboek verschenen van Schumann)
1855 - De oriëntalist T. Roorda houdt een rede *Schrijftaal en Spreektaal*, waarin hij betoogt dat het levende Nederlands slechts twee geslachten kent en pleit voor afschaffing van de buiging, die teruggaat op het Latijn maar in de levende taal niet bestaat
1856 - De commissie der Vlaamse grieven wordt opgericht

1856	baptist <FRANS
1856	barouchet <FRANS
1856	beer ‘schuld’ <DUITS
1856	bolder <FRANS
1856	cellulair <FRANS
1856	dossier <FRANS
1856	factor ‘element’ <LATIJN
1856	gezagvoerder*
1856	kapseizen <ENGELS
1856	knar*
1856	kooiker
1856	mormoon <ENGELS
1856	panama <ENGELS
1856	ploeteren*
1856	reling <ENGELS
1856	secans <LATIJN
1856	toendra <RUSSISCH
1856	tombola <ITALIAANS
1856	triplet <FRANS
1856	turnen <DUITS
1856	uraan <DUITS
1856	verspenen* ‘verplanten’
1856-1859	alvleesklier*
1856-1859	midasoren
1856-1860	Diluvium <LATIJN
1857	andreaskruis
1857	aspiratie <FRANS
1857	box <ENGELS
1857	cafeïne <FRANS
1857	cambium <ME LATIJN
1857	diagnose <FRANS
1857	eveneens*
1857	ferry <ENGELS

1857	gobelin <FRANS
1857	gorilla ‘mensaap’ <MODERN LATIJN
1857	groothandel <DUITS
1857	idioot <FRANS
1857	kwatrijn <FRANS
1857	moeflon <FRANS
1857	pst*
1857	rationeel <FRANS
1857	sijs ‘snaak, spotzieke grappenmaker’
1857	stampvol*
1857	strofe <FRANS
1857	tseetsee <BANTOE
1857	verpleegster*
1857	wasbeer*
1857	watjekouw
1857	wijsbegeerte*
1857-1858	jak ‘herkauwer’ <ENGELS
1857-1858	klipdas*
1857-1858	koolvis*
1858	amoebe <MODERN LATIJN
1858	apsis <LATIJN
1858	brigadier <FRANS
1858	davit <ENGELS
1858	dooddoener*
1858	gleuf*
1858	goedkoopte
1858	groenteboer*
1858	hannesen
1858	inspiciënt <DUITS
1858	jakobsladder
1858	jat <JIDDISCH
1858	kabinet ‘regering’ <FRANS
1858	klompendans
1858	lik ‘gevangenis’ <DUITS
1858	lithograaf <FRANS

1857 - Verplicht Nederlands onderwijs voor de joden (NL)
1857 - Oprichting mulo (NL)
1858 - Driejaarlijkse prijs voor Vlaamse letterkunde ingesteld
1858 - Guido Gezelle publiceert *Vlaemsche dichtoefeningen* en pleit voor gebruik van het West-Vlaams, ‘de oude vaderlandse Dietse taal’; hierin het gedicht *Het schrijverke*, met als eerste regel ‘O krinklende, winklende waterding’
1858-1868 - Zeeuwse kolonisten uit West-Zeeuws-Vlaanderen emigreren naar de streek Espíritu Santo aan de oostkust van Brazilië, waar enkelen tot op heden hun moedertaal bewaard hebben

1858	rad ‘Bargoens: grote munt’ <DUITS
1858	senaat <FRANS
1858	soezen*
1858	spectrum <LATIJN
1858	stereotiep <FRANS
1858	toffelemone <JIDDISCH
1858	uitveteren
1858	urinoir <FRANS
1858	varaan <FRANS
1858	vitrage <FRANS
1858	wedgwood <ENGELS
1858-1859	jute <ENGELS
1858-1870	buffelen <DUITS
1858-1870	tiet* ‘borst’
1858-1873	baanbreker <DUITS
1858-1873	pince-nez <FRANS
1858-1873	riant <FRANS
1859	annexeren <FRANS
1859	antropomorf <FRANS
1859	applaus <LATIJN
1859	baboe <INDONESISCH
1859	buitenbeentje*
1859	calvinisme <FRANS
1859	coïre <LATIJN
1859	crinoline <FRANS
1859	dag* ‘tussenwerpsel: groet’
1859	desa <INDONESISCH
1859	elektrode <ENGELS
1859	gaga <FRANS
1859	guttapercha <INDONESISCH
1859	in petto <ITALIAANS
1859	kiskassen*
1859	klamboe <INDONESISCH

1859	knus*
1859	lier ‘horizontaal geplaatste kaapstander’
1859	mataglap <INDONESISCH
1859	meerdere <DUITS
1859	pied-à-terre <FRANS
1859	pointe <FRANS
1859	rozet <FRANS
1859	saurië̈r
1859	seculariseren <FRANS
1859	sinecure <ENGELS OF FRANS
1859	slamat <INDONESISCH
1859	sorghum <MODERN LATIJN
1859	spiernaakt*
1859	suite <FRANS
1859	toko <INDONESISCH OF JAVAANS
1859	va-et-vient <FRANS
1859-1860	doordat*
1859-1861	kuster <ENGELS
1859-1864	polyptiek <FRANS
1859-1864	syfilis
1860	anorganisch
1860	baai ‘pijptabak’
1860	bas ‘Bargoens: stuiver, dubbeltje’ <JIDDISCH
1860	behoudens*
1860	christeneziele
1860	dekken* ‘vergoeden’
1860	droogstoppel
1860	felsen <DUITS
1860	frees ‘werktuig’
1860	gesjochten <JIDDISCH
1860	gietstaal <DUITS
1860	gis ‘Bargoens: slim’ <JIDDISCH

1859 - Eduard Douwes Dekker publiceert onder het pseudoniem Multatuli (‘ik heb veel geleden’) de *Max Havelaar* tegen de praktijken in Nederlands-Indië

(in diverse talen vertaald); tevens is hij de bedenker van de namen *Insulinde* en *droogstoppel*; uit *Woutertje Pieterse*, dat tegen het onderwijs gericht is, komen de woorden: ‘Ik leg mij toe op 't schryven van levend hollandsch. Maar ik heb schoolgegaan’
1859 - Verbod op het houden van slaven in Oost-Indië
1860 - Tweetalige opschriften in de stations in geheel België
1860 - Aanmoedigingspremies voor het Vlaamse toneel

1860 gladakker <INDONESISCH
1860 glissando <ITALIAANS
1860 gniffelen*
1860 gokken <JIDDISCH
1860 gors* ‘zangvogel’
1860 heitje <JIDDISCH
1860 hiaat <LATIJN
1860 Insulinde
1860 kaf ‘Bargoens: twintig’ <JIDDISCH
1860 kimmel <JIDDISCH
1860 kit ‘lijm’ <DUITS
1860 klapekster*
1860 klof, kloffie <JIDDISCH
1860 koter <JIDDISCH
1860 krijgertje*
1860 lammetje <JIDDISCH
1860 lef <JIDDISCH
1860 monisme <MODERN LATIJN
1860 niëllo <ITALIAANS
1860 nonet <ITALIAANS
1860 omelet <FRANS
1860 optimisme <FRANS
1860 patina <ITALIAANS
1860 pilo <ENGELS
1860 portato <ITALIAANS
1860 pressante <ITALIAANS
1860 reflex ‘onwillekeurige reactie’ <FRANS
1860 ritenuto <ITALIAANS
1860 spriet* ‘ralvogel’
1860 tapuit*
1860 telegram <ENGELS
1860 timtim*
1860 tjalk <FRIES

1860	trombose <FRANS
1860	verpatsen
1860	ziesel <DUITS
1860-1861	dril ‘een stof’ <DUITS
1860-1861	onderkast
1860-1861	ponsen
1860-1861	schulpen*
1860-1865	globaal <FRANS
1860-1875	baliekluiver
1860-1875	noga <FRANS
1861	abattoir <FRANS
1861	caseïne
1861	cumulus <LATIJN
1861	draperen <FRANS
1861	fliérefluiter*
1861	geranium <LATIJN
1861	kaft
1861	katalyse <FRANS
1861	nimbus <LATIJN
1861	pendant <FRANS
1861	personeel <FRANS
1861	pigment <LATIJN
1861	reactionair <FRANS
1861	rekstok
1861	rips*
1861	salueren <FRANS
1861	sectie ‘afdeling’ <FRANS
1861	sensatie ‘opzien’ <FRANS
1861	sepia <FRANS
1861	stratus <LATIJN
1861	tierelantijn
1861	wombat <ENGELS
1861	zorillo <PORTUGEES
1861-1862	genie ‘wapen van de landmacht dat zorgt voor bouwwerkzaamheden’ <FRANS

1861-1862	plateau ‘hoogvlakte’ <FRANS
1861-1865	taps*
1862	alliage <FRANS
1862	amenderen <FRANS
1862	anode
1862	antecedent <FRANS

1861 - Stichting Nederduitsche Bond, een Vlaamse politieke partij
1861 - Oprichting ambachtsschool (NL)
1861 - Eerste gedrukte Afrikaanse boek: *Zamenspraak tusschen Klaas Waarzegger en Jan Twyfelaar* door L.H. Meurant
1862 - H. Frijlink, *Woordenboek voor de uitspraak van vreemde eigennamen*

1862 apparaat <FRANS
1862 aubergine <FRANS
1862 axiaal
1862 benul*
1862 bullenbijter <ENGELS
1862 elektrolyse <FRANS
1862 hazelworm*
1862 hors ‘beenvis’
1862 hors* ‘zandplaat’
1862 knaagdier*
1862 luchtschip*
1862 maaswerk*
1862 meun*
1862 militant <FRANS
1862 nietwaar*
1862 operatie ‘krijgsverrichtingen’ <ENGELS
1862 organiseren <FRANS
1862 oriënteren <FRANS
1862 ork(a) <LATIJN
1862 parkeren <FRANS
1862 petroleum <ENGELS
1862 piëteit <FRANS
1862 productief <FRANS
1862 projectiel <FRANS
1862 pygmee <LATIJN
1862 quartair <DUITS
1862 ravitailleren <FRANS
1862 rayon ‘kring’ <FRANS
1862 reageerbuis
1862 restaurant <FRANS
1862 tang ‘kwaadaardige vrouw’ <INDONESISCH
1862 tenue <FRANS

1862 totem <ENGELS
1862 triptiek <FRANS
1862 voetstoots*
1862 volksmuziek
1862 zielknijper*
1862 zoiets*
1863 adaptatie <FRANS
1863 afasie <MODERN LATIJN
1863 alaaf*
1863 aspic <FRANS
1863 asteroïde <FRANS
1863 base <FRANS
1863 beagle <ENGELS
1863 boernoes <ARABISCH
1863 bonnefooi <FRANS
1863 bungalow <ENGELS
1863 camerlengo <ITALIAANS
1863 collegiaal <FRANS
1863 conifeer <FRANS
1863 couperose <FRANS
1863 creosoot
1863 cycloon <ENGELS
1863 distillaat <LATIJN
1863 doejoeng <INDONESISCH
1863 ethyl
1863 fjeld <NOORS
1863 fondue <FRANS
1863 haciënda <SPAANS
1863 inductie <FRANS
1863 invertebrata <MODERN LATIJN
1863 kinetica
1863 kiwi ‘loopvogel’ <ENGELS
1863 kroket <FRANS
1863 maharadja <HINDI
1863 maritiem <FRANS

1863	maté <SPAANS
1863	matinee <FRANS
1863	mediaal <ME LATIJN

1863 - Eerste eed in het Nederlands in de Belgische Kamer afgelegd door De Laet, gekozene van de Nederduitsche Bond of Meetingpartij
1863 - Oprichting hbs, waarbij voor het eerst Nederlands als schoolvak zijn intrede doet, en instelling m.o.-examens, waarin akten voor Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse taal- en letterkunde behaald kunnen worden (NL)
1863 - Te Winkel publiceert *De grondbeginselen der Nederlandsche spelling. Regeling der spelling voor het Woordenboek der Nederlandsche Taal*
1863 - Verbod op het houden van slaven in West-Indië

1863	mediterraan <LATIJN
1863	meta <ITALIAANS
1863	minister-president
1863	moefti <ARABISCH
1863	moezjiek <RUSSISCH
1863	mustang <ENGELS
1863	nandoe <SPAANS
1863	neurose <DUITS
1863	paraffine <DUITS
1863	pardessus <FRANS
1863	parthenogenese
1863	patrijspoort
1863	pelagisch <LATIJN
1863	pianino <ITALIAANS
1863	polytechnisch <FRANS
1863	razzia <FRANS
1863	roquefort <FRANS
1863	roux <FRANS
1863	schrobzaag*
1863	secundair <LATIJN
1863	sikh <HINDI
1863	sjamaan <TOENGOEZISCH
1863	soufflé <FRANS
1863	sovjet <RUSSISCH
1863	sporadisch <DUITS
1863	taikoen <JAPANS
1863	uitbaten*
1863	zoeaaf ‘lid van de Vaticaanse ordedienst’ <FRANS
1863-1872	privaatdocent <DUITS
1863-1872	salon <FRANS
1863-1872	stileren <FRANS
1864	abnormaal

1864	afficheren <FRANS
1864	artistiek <FRANS
1864	aula <LATIJN
1864	benzine <DUITS
1864	boliviano <SPAANS
1864	dignitaris <ME LATIJN
1864	economie ‘staathuishoudkunde’ <FRANS
1864	expres(trein) <ENGELS
1864	flikje
1864	geestverwant <DUITS
1864	glacé <FRANS
1864	gordeldier*
1864	grind, griend ‘walvisachtige’ <DEENS
1864	industrie <FRANS
1864	intensief <FRANS
1864	kirsch <DUITS
1864	knisteren <DUITS
1864	kokkerd*
1864	ledenpop
1864	leemte* ‘gaping’
1864	markka <FINS
1864	negeren <LATIJN
1864	nivelleren <FRANS
1864	novelle <DUITS
1864	pretentieus <FRANS
1864	punter
1864	schaal ‘maatstaf voor verhouding’ <LATIJN
1864	snoes*
1864	tuniek <FRANS
1864	vicariaat <FRANS
1864-1865	kliniek <FRANS
1864-1865	polikliniek <DUITS
1864-1875	pointer <ENGELS
1865	basset <FRANS

1864 - Verschijning eerste aflevering van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
1864 - Oprichting Rijksinstelling voor onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden
1864 - De spelling van De Vries en Te Winkel wordt ingevoerd (B)
1865 - Zaak-Coucke en Goethals, die draait om de vraag of twee Vlamingen die geen Frans kennen, onschuldig veroordeeld zijn voor moord omdat zij zich niet konden verdedigen
1865 - J.H.C. Kern eerste hoogleraar Sanskriet en vergelijkende taalstudie (Indogermaanse talen) in Leiden
1865-1870 - L.W. Schuermans, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*

1865 bonnetterie <FRANS
1865 buitenissig*
1865 carnivoor <FRANS
1865 Celsius
1865 centrifuge <FRANS
1865 chantage <FRANS
1865 col ‘bergpas’ <FRANS
1865 communaal <FRANS
1865 compromitteren <LATIJN
1865 conciliant <LATIJN
1865 couveuse <FRANS
1865 criminaliteit <FRANS
1865 cru ‘wijnoogst’ <FRANS
1865 danse macabre <FRANS
1865 encycliek <LATIJN
1865 entente <FRANS
1865 glucose
1865 gourmet <FRANS
1865 hallucineren <FRANS
1865 immigrant <FRANS
1865 introspectie <FRANS
1865 lambiek
1865 lapidair <FRANS
1865 maquette <FRANS
1865 matador <SPAANS
1865 menu ‘spijskaart’ <FRANS
1865 mollusk <FRANS
1865 monopoliseren <FRANS
1865 monteur <FRANS
1865 mutualiteit <FRANS
1865 omnivoor <FRANS
1865 palataal <FRANS
1865 palperen <FRANS

1865	par excellence <FRANS
1865	pingelen*
1865	pissoir <FRANS
1865	planetoïde
1865	plebisciet <FRANS
1865	sangfroid <FRANS
1865	schildklier*
1865	semafoor <FRANS
1865	soit <FRANS
1865	sonde <FRANS
1865	spaniël <ENGELS
1865	steeplechase <ENGELS
1865	tekstueel <FRANS
1865	terminaal <FRANS
1865	terroriseren <FRANS
1865	valentie <LATIJN
1865	zegge* ‘aanwijzing van het bedrag in letters’
1865	zelfbewust <DUITS
1865-1870	begaving*
1865-1870	novice <FRANS
1865-1870	pummel*
1865-1870	rakker <DUITS
1865-1870	roddelen <JIDDISCH
1865-1870	ruizemuizen*
1865-1870	stechelen, steggelen
1865-1870	tater*
1866	aartsdom
1866	anisette <FRANS
1866	baedeker <DUITS
1866	banaal <FRANS
1866	bat <ENGELS
1866	beeldschoon <DUITS
1866	bel-etage
1866	betrekking*

1866	biologeren
1866	blondine <FRANS
1866	boffen*
1866	bolleboos <JIDDISCH
1866	boodschap* ‘gekocht artikel’
1866	conducteur <FRANS
1866	cricket <ENGELS
1866	deksels*
1866	diender*
1866	doodsbang*
1866	emmentaler <DUITS
1866	erg* ‘bijwoord van graad: zeer’
1866	ets
1866	femelen
1866	flater*
1866	gebarenspel*
1866	geestdodend*

1866 - *Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche taal* van M. de Vries en T. te Winkel

1866 gemakkelijk* ‘niet moeilijk’
1866 ginkgo <JAPANS
1866 heus* ‘werkelijk’
1866 huisjesmelker*
1866 inlichten*
1866 kilo <FRANS
1866 kotomissie <SRANANTONGO
1866 kraan ‘flinke vent’ <FRANS
1866 kranig
1866 krenterig
1866 legislatief <FRANS
1866 macedoine <FRANS
1866 massa ‘(grote) hoeveelheid’ <LATIJN
1866 opdirken*
1866 pil ‘dokter’ <ME LATIJN
1866 polyglot <FRANS
1866 remouladesaus
1866 rommel*
1866 saluut ‘tussenwerpsel: groet’ <FRANS
1866 sauteren <FRANS
1866 schriel* ‘gierig’
1866 sfeer ‘stemming’ <FRANS
1866 smousjassen
1866 speculeren <FRANS
1866 stomp* ‘stoot’
1866 tot ziens*
1866 vol-au-vent <FRANS
1866-1867 pantserschip <DUITS
1866-1870 tertiair <FRANS
1867 amazone ‘sierlijke paardrijdster’ <FRANS
1867 benzol <DUITS
1867 cariës <LATIJN
1867 crapaud <FRANS

1867	demonstratie ‘betoging’ <ENGELS
1867	detector <ME LATIJN
1867	dril* ‘gelei’
1867	ellepijp
1867	epigoon <FRANS
1867	kassian <INDONESISCH
1867	majuskel <FRANS
1867	mangrove <ENGELS
1867	margarine <FRANS
1867	marsala <ITALIAANS
1867	minuskel <LATIJN
1867	outcast <ENGELS
1867	paffen*
1867	spits ‘hondensoort’ <DUITS
1867	statief <FRANS
1867	strateeg <LATIJN
1867	veeboer*
1867	vélocipède <FRANS
1867-1868	bon <FRANS
1867-1872	porie <FRANS
1867-1879	tamtam <ENGELS
1868	aalscholver*
1868	bacterie <DUITS
1868	basisch
1868	cadet <FRANS
1868	classicisme <FRANS
1868	derivaat <LATIJN
1868	eucalyptus <MODERN LATIJN
1868	mits*
1868	molybdeen <FRANS
1868	mycelium <MODERN LATIJN
1868	naaimachine
1868	nihilisme <DUITS
1868	prima <ITALIAANS
1868	roofbouw <DUITS

1868	spore <MODERN LATIJN
1868	statisch <LATIJN
1868	steenrijk <DUITS
1868	techniek <FRANS
1868	tijdens*

1867 - Charles De Coster publiceert de avonturen van de Vlaamse volksheld Tijl Uilenspiegel -(in het Frans!
1868 - Oprichting Nederlands Werklieden Verbond, een afdeling van de socialistische Eerste Internationale

1868	verstandskies*
1868	zwabberen*
1868-1872	lapel <ENGELS
1868-1872	mystificatie <FRANS
1869	aroma <LATIJN
1869	basiliek <FRANS
1869	buideldier*
1869	calorie <FRANS
1869	cannabis <LATIJN
1869	codeïne
1869	dingo <ENGELS
1869	disharmonie
1869	draconisch
1869	driewieler*
1869	harmonium <FRANS
1869	mastiff <ENGELS
1869	meeting <ENGELS
1869	moderamen <LATIJN
1869	paladijn <FRANS
1869	palaver <PORTUGEES
1869	pipet <FRANS
1869	plastiek <FRANS
1869	pop ‘gulden’
1869	praline <FRANS
1869	provincialisme <FRANS
1869	rijwiel*
1869	sigaret <FRANS
1869	stadium <LATIJN
1869	stationair <FRANS
1869	stikstof
1869	tweewieler*
1869	wielrijder*
1869	wijdbeens*

1869-1870	autoritair <FRANS
1870	annexatie <FRANS
1870	antiquaar <DUITS
1870	erbium <MODERN LATIJN
1870	ester <DUITS
1870	gossiemijne*
1870	kathode
1870	kraak ‘grote inktvis’ <NOORS
1870	ouvreuse <FRANS
1870	pessimisme <FRANS
1870	proletariër <DUITS
1870	saxofoon <FRANS
1870	seksualiteit <FRANS
1870	sikkeneurig
1870	sok ‘metalen mof ter verbinding van twee buizen’ <ENGELS
1870	terbium <MODERN LATIJN
1870	timbre <FRANS
1870	uitbuiten <DUITS
1870	vernikkelen ‘van een laag nikkel voorzien’
1870	ytterbium <MODERN LATIJN
1870	ziegezagen*
1870-1871	kitten ‘aaneenlijmen’ <DUITS
1871	allehens <ENGELS
1871	anglicaan <ENGELS
1871	antrax <LATIJN
1871	bauxiet
1871	bom* ‘vissersvaartuig’
1871	divan <FRANS
1871	dynamiet
1871	fee <FRANS
1871	gelukskind*
1871	gerstekorrel* ‘gezwel’
1871	graecus <LATIJN

1871	hosklos*
1871	ideëel <DUITS

1869 - Afschaffing van dagbladzegel (NL)
1869 - Eerste woordenlijst en gespreksboekje van het Papiaments: *Woordenlijst der in de landstaal van Curaçao meest gebruikelijke woorden. Vermeerderd met eenige gemeenzame zamenspraken*
1871 - Aletta Jacobs is de eerste vrouwelijke studente (NL)
1871 - H. Frijlink, *Gevleugelde woorden*, het eerste moderne citatenwoordenboek, waarmee tevens de uitdrukking ‘gevleugeld woord’ in het Nederlands wordt ingevoerd
1871 - De gebroeders Halbertsma publiceren *Rimen en Teltsjes* (‘Rijmpjes en verhaaltjes’)

1871	illustratie <FRANS
1871	kalligraferen <GRIEKS
1871	kapoeres <JIDDISCH
1871	keeper <ENGELS
1871	klavier ‘toetsinstrument, piano’ <FRANS
1871	komkommertijd <ENGELS
1871	kroon ‘munteenheid van Denemarken en later ook IJsland, Noorwegen en Zweden’ <DEENS OF IJSLANDS OF NOORS OF ZWEEDS
1871	non-valeur ‘waardeloos iemand’ <FRANS
1871	papil <LATIJN
1871	perron <DUITS
1871	prakken*
1871	rotje*
1871	stakker(d) <NOORS
1871	subjectiviteit <FRANS
1871	substantieel <FRANS
1871	vermout <FRANS
1871-1899	processueel
1872	absolutisme <FRANS
1872	achilleshiel
1872	allotropie
1872	antediluviaal
1872	aquarel <FRANS
1872	aquatint <ITALIAANS
1872	astatisch
1872	babbelaar ‘snoepje’
1872	bibliofiel
1872	bisamrat <DUITS
1872	blauwkous
1872	bloes <FRANS
1872	bok ‘bok van een rijtuig’ <?
1872	borstplaat ‘lekkernij’

1872 brokstuk <DUITS
1872 bruuskeren <FRANS
1872 bullen*
1872 canard <FRANS
1872 caracal <FRANS
1872 cellulose <FRANS
1872 chloroform <FRANS
1872 cocon <FRANS
1872 col ‘kraag’ <FRANS
1872 compact <FRANS
1872 contact <FRANS
1872 copuleren <LATIJN
1872 densimeter
1872 diacones <FRANS
1872 diagram <FRANS
1872 dixi <LATIJN
1872 draineren <FRANS
1872 drogbeeld <DUITS
1872 dwarsbomen*
1872 efemeriden <MODERN LATIJN
1872 egoïsme <FRANS
1872 elektromotor
1872 festival <ENGELS
1872 flens <ENGELS
1872 fleppen*
1872 gegeven* ‘grootheid, bekend geval’
1872 gemeengoed <DUITS
1872 griesmeel <DUITS
1872 halter <DUITS
1872 herbivoor
1872 hommer <DEENS
1872 hooimijt
1872 identiek <FRANS
1872 imponderabilia <LATIJN
1872 integratie <FRANS

1872 - Postuum verschijnt het *Lexicon Frisicum* van J.H. Halbertsma
1872 - Opening Nieuwe Waterweg
1872 - Nederlandse vestigingen in Guinee (Goudkust) en Elmina worden overgedragen aan de Engelsen
1872 - Eerste schoolgrammatica: *Nederlandsche spraakkunst* van D. de Groot
1872 - J.H. van Dale (1872) publiceert het *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal*, later de Grote Van Dale genoemd

1872 iridium <MODERN LATIJN
1872 jandomme
1872 jojo <FRANS
1872 jokkebrok
1872 junctie <LATIJN
1872 kalibreren <FRANS
1872 kantje* ‘haringvaatje’
1872 keihard*
1872 kriel(tje)*
1872 kritisch ‘op het punt van de ene toestand over te gaan in de andere’ <ENGELS
1872 lanthaan
1872 machiavellisme
1872 majeur <FRANS
1872 mediaan <LATIJN
1872 metabolisch
1872 microfoon <ENGELS
1872 mikado ‘titel van Japanse keizer’ <JAPANS
1872 miljard <FRANS
1872 mime <FRANS
1872 mineur ‘kleinetertstoonschaal’ <FRANS
1872 moeren* ‘kapot maken’
1872 mondvoorraad <DUITS
1872 monoloog <FRANS
1872 monstruositeit <FRANS
1872 morene <FRANS
1872 muisjes*
1872 niobium <MODERN LATIJN
1872 nippertje*
1872 nirwana <SANSKRIET
1872 nominaal <FRANS
1872 o-benen <L

1872 oekaze <FRANS
1872 ofiologie
1872 oma
1872 Oost-Indisch doof
1872 opkikkeren*
1872 paniek <FRANS
1872 passagieren <INDONESISCH
1872 pectine
1872 personificatie <FRANS
1872 plagiaat <FRANS
1872 pleonasme <FRANS
1872 polemiek <FRANS
1872 portee <FRANS
1872 portemonnee <FRANS
1872 preciseren <FRANS
1872 preoccupatie <FRANS
1872 priemgetal <DUITS
1872 reclame ‘openbare aanprijzing’ <FRANS
1872 ritueel <FRANS
1872 rococo <FRANS
1872 ruthenium <MODERN LATIJN
1872 santé <FRANS
1872 sarcofaag <FRANS
1872 scheleend*
1872 schellinkje*
1872 schisma <LATIJN
1872 sensueel <FRANS
1872 serval <MODERN LATIJN
1872 simmen*
1872 snuiter*
1872 solist <FRANS
1872 solvabiliteit <FRANS
1872 sombrero <SPAANS
1872 sourdine <FRANS
1872 spiraal <FRANS

1872	spiritualiën <DUITS
1872	stalles <FRANS
1872	stearine <FRANS
1872	stereoscoop
1872	strategie <FRANS
1872	superfijn
1872	tacticus
1872	tamponneren <FRANS
1872	technicus <LATIJN
1872	terracotta <ITALIAANS
1872	thallium <MODERN LATIJN
1872	theosofie <LATIJN
1872	tjotter <FRIES
1872	uitentreuren*
1872	vernikkelen ‘verkleumen’
1872	victoria <ENGELS
1872	zwijnjak <TSJECHISCH
1873	amfoor <LATIJN
1873	animisme

1873 epsilon <GRIEKS
1873 gezapig*
1873 griep <FRANS
1873 gruzelementen
1873 integer <LATIJN
1873 joekel ‘hond’ <ROMANI
1873 lierelauwen*
1873 muurschildering
1873 nietszeggend <DUITS
1873 pandoer ‘kaartspel’ <FRANS
1873 pedicure <FRANS
1873 piekfijn <DUITS
1873 postulaat <LATIJN
1873 rollebollen*
1873 selderij <FRANS
1873 spek* ‘een soort suikergoed’
1873 tippel*
1873 utilitair <FRANS
1874 begonia <MODERN LATIJN
1874 belazerd
1874 eboniet
1874 enfant terrible <FRANS
1874 fonkelnieuw <DUITS
1874 godverdomme*
1874 inferno <ITALIAANS
1874 medium ‘persoon met supranormale vermogens’ <LATIJN
1874 mispunt
1874 ontgoocheling <?
1874 op-en-top*
1874 piefpafpoef*
1874 puritanisme <ENGELS
1874 ski <NOORS

1874	smiespelen*
1874	trance <ENGELS
1874	trapeze <FRANS
1875	accumulator <LATIJN
1875	autogram
1875	baby <ENGELS
1875	bakvis <DUITS
1875	ballerina <ITALIAANS
1875	beignet <FRANS
1875	buffer <ENGELS
1875	cartografie <FRANS
1875	codificeren <DUITS

1873 - Wet-Coremans over het gebruik van het Nederlands in strafzaken in Vlaanderen (niet te Brussel)
1873 - L. De Bo publiceert het *Westvlaamsch Idioticon*
1873 - Oprichting van Heineken's Bierbrouwerij Maatschappij, die de naam *Heineken* internationaal synoniem maakt met ‘goed bier’
1873 - Mary Mapes Dodge schrijft *Hans Brinker or The Silver Skates, A Story of Life in Holland* en schept daarmee de legende van het jongetje dat zijn vinger in de dijk stak en zo Nederland redde van de overstroming
1873-1903 - Atjeh-oorlog: Nederland treedt op tegen opstanden in Sumatra
1874 - Het Nederlands wordt verplicht leervak (B)
1874 - In Amsterdam wordt opgericht de r.-k. organisatie ‘Liefdewerk Oud Papier’, waarvan de naam een begrip is geworden
1874 - *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon* van J. Winkler: eerste verzameling van Nederlandse dialecten; Winkler concludeerde dat de Haarlemse volkstaal zeer dicht bij het Nederlands stond en dat slechts de helft van de Haarlemmers deze volkstaal sprak; de anderen spraken Nederlands, en wel de toen geheel nieuwe spreektaal die was gebaseerd op het slechts in geschreven vorm bestaande Nederlands (Winkler gruwde van deze imitatie van de schrijftaal in de spreektaal); de observatie van Winkler leidde, geheel tegen zijn bedoeling, tot de volkswijsheid dat in Haarlem het zuiverste Nederlands gesproken wordt
1875 - Stichting Davidsfonds te Leuven, als katholieke tegenhanger van het liberale Willemsfonds

1875 coupure ‘insnede’ <FRANS
1875 crematie <FRANS
1875 demi-monde <FRANS
1875 exposant <FRANS
1875 gappen <JIDDISCH
1875 geaccidenteerd
1875 g.v.d. <L
1875 kalle <JIDDISCH
1875 kathedraal <FRANS
1875 kletskop ‘koekje’
1875 latrine <FRANS
1875 legendarisch <FRANS
1875 lombok <INDONESISCH
1875 mandiën <INDONESISCH
1875 matse <JIDDISCH
1875 piemel*
1875 plombière <FRANS
1875 ponem, porem <JIDDISCH
1875 prof ‘professor’
1875 raaf ‘opperrabbijn’ <JIDDISCH
1875 ram ‘hydraulische ram’ <ENGELS
1875 rimboe <INDONESISCH
1875 ringgit <INDONESISCH
1875 rokade <FRANS
1875 schrijfmachine
1875 soesa <INDONESISCH
1875 stiekem <JIDDISCH
1875 synthese <FRANS
1875 telefoon <FRANS
1875 ter wille van*
1875 tompoes
1875 topic <ENGELS
1875 vegetariër <DUITS

1875	vitrine <FRANS
1876	alm <DUITS
1876	boemeltrein <DUITS
1876	campanile <ITALIAANS
1876	chartreuse <FRANS
1876	denderen*
1876	fecaliën <LATIJN
1876	gymnasium <DUITS
1876	labrador <ENGELS
1876	lorrie <ENGELS
1876	obstetrie
1876	rangeren <FRANS
1876	sightseeing <ENGELS
1876-1900	chiasma <MODERN LATIJN
1876-1900	reut
1877	autonoom <FRANS
1877	chirurg <DUITS

1876 - Het Nederlands weer facultatief (B)
1876 - Eerste afkortingenwoordenboek van Th. Fockens: *Alphabetische lijst der meest gebruikelijke verkortingen*
1876 - Opening Noordzeekanaal door 'Holland op zijn smalst', zoals de Noord-Hollandse strook tussen de Noordzee en het IJ vanaf begin 17de eeuw genoemd werd; in 1873 gebruikte V. de Stuers in *De Gids* de uitdrukking als eerste figuurlijk
1876 - Leerplicht ingevoerd in Suriname voor kinderen van 7 tot 12, met Nederlands als enige onderwijstaal
1876 - Oprichting gymnasium (NL)
1876 - Oprichting Rijkslandbouwschool (later universiteit) te Wageningen
1876 - Eerste Afrikaanse krant: de *Patriot*
1876 - Eerste Afrikaanse grammatica: *Eerste beginsels van die Afrikaanse taal* door S.J. du Toit
1876 - Wet op het Hoger Onderwijs, waarin voor het eerst ook praktische taalvaardigheid; het Latijn wordt afgeschaft als officiële voertaal aan de universiteiten (NL)
1877 - Oprichting Vlaamse socialistische partij
1877 - Oprichting eerste algemene Vlaamse studentenbond
1877 - G. Schlegel eerste hoogleraar Chinees in Leiden
1877 - Gemeentelijke Universiteit Amsterdam, ontstaan uit het Athenaeum Illustre

1877	daimio <JAPANS
1877	harakiri <JAPANS
1877	herenboer*
1877	hiragana <JAPANS
1877	katakana <JAPANS
1877	sinologie
1877	spanjolet <FRANS
1878	ambassade <FRANS
1878	desinfecteren <FRANS
1878	down <ENGELS
1878	frutselen*
1878	prostituee <FRANS
1878	rebbe <JIDDISCH
1878-1881	allemachtig*
1879	alpaca ‘legering’ <DUITS
1879	barok ‘bepaalde stijlperiode’ <DUITS
1879	bezonnen*
1879	doerak <RUSSISCH
1879	dubbelganger <DUITS
1879	fineren <ENGELS
1879	lamlendig*
1879	monocle <FRANS
1879	rugby <ENGELS
1879	sequoia <MODERN LATIJN
1879	spray <ENGELS
1879	tarot <FRANS
1879	tuberculose <FRANS
1879	voetbal ‘voetbalsport’ <ENGELS
1879	wereldwijd <ENGELS
1879-1880	sanitair <FRANS
1880	aangeschoten* ‘dronken’
1880	agenderen
1880	ani-ani <INDONESISCH

1880	bookmaker <ENGELS
1880	cañon <SPAANS
1880	etnisch <FRANS
1880	knerpen*
1880	plaid <ENGELS
1880	proost ‘tussenwerpsel: gezondheid!’ <LATIJN
1880	redemptorist <FRANS
1880	unheimisch <DUITS
1880	vacuole <FRANS
1880	weltschmerz <DUITS

1877 - M. de Vries, van 1853 tot 1890 hoogleraar in de Nederlandse taal- en letterkunde, de vaderlandse geschiedenis en welsprekendheid te Leiden, maakt het vak Nederlands tot een universitaire discipline met een doctorsgraad
1878 - Oprichting eerste landelijke politieke partij, de Antirevolutionaire Partij, door A. Kuyper (NL)
1878 - Taalwet over het gebruik van het Nederlands (de streektaal) in bestuurszaken voor de ambtenaren (B)
1878 - Invoering van het tweetalige beknopte verslag van de Belgische Kamers; het volledige verslag blijft Frans
1879 - Nederlandstalige reisgids van de Spoorwegen ingevoerd (B)
1879 - Oprichting Belgische Werkliedenpartij
1879 - De kunsttaal Volapük wordt geschapen door de Duitser J.M. Schleyer
1879 - Uitzending eerste dialectenvragenlijst door het Aardrijkskundig genootschap
1879 - Eerste handleiding met spellingregels voor het modern Fries
1880 - Vrije Universiteit Amsterdam opgericht door de gereformeerden
1880 - Oprichting Nederlandsche Uitgeversbond
1880 - De ‘Resolutie van Milaan’ wordt aangenomen, waarin staat dat in het dovenonderwijs de gesproken taal de voorkeur verdient boven gebarentaal; op termijn volgen alle Nederlandse doveninstituten deze resolutie
1880 - De jeneverindustrie in Schiedam beleeft met ca. 400 branderijen haar hoogtepunt; zowel het woord *jenever/genever* (in het Engels verkort tot *gin*) als *schiedam* wordt in vele talen synoniem voor ‘sterkedrank’

1880	wiegendruk*
1880-1885	aapje* ‘huurrijtuig
1881	bekken ‘slaginstrument’
1881	colbert
1881	concertina <ITALIAANS
1881	crèche <FRANS
1881	faciliteit <FRANS
1881	fenol
1881	flamingant <FRANS
1881	gourde <FRANS
1881	hoempa*
1881	Mioceen <ENGELS
1881	mohair <ENGELS
1881	nor*
1881	octopus <MODERN LATIJN
1881	portlandcement <ENGELS
1881	positivisme <FRANS
1881	sifon <FRANS
1881	souteneur <FRANS
1881-1888	bellettrie
1881-1888	professioneel <FRANS
1881-1895	spetteren*
1882	aardwolf <AFRIKAANS
1882	achterwerk*
1882	confucianisme
1882	glaciaal <FRANS
1882	helium <MODERN LATIJN
1882	houdoe*
1882	hullie*
1882	lethargie <FRANS
1882	lichtmatroos
1882	mietje
1882	tafelen

1882	verrinneweren
1882	zwammen*
1882-1884	stilist <FRANS
1883	beo <INDONESISCH
1883	briket <FRANS
1883	capibara <SPAANS
1883	dos-à-dos <FRANS
1883	fosfaat <FRANS
1883	injector <ME LATIJN
1883	mascotte <FRANS
1883	parlement <FRANS OF ENGELS
1883	pinkelen*
1883	punaise <FRANS
1883	rats
1883	rijsttafel
1883	sousbras <FRANS
1884	beneveld*
1884	bomen* ‘discussiëren’
1884	branie <INDONESISCH
1884	clivia <MODERN LATIJN

1881 - Sijmons is de eerste hoogleraar Duitse taal- en letterkunde (in 1877/1878 was hij al als privaatdocent toegelaten voor Hoogduitse en Engelse taal- en letterkunde); Groningen is de eerste universiteit waar de moderne vreemde talen Duits, Frans en Engels als hoofdvak worden gedoceerd, beginnend met Sijmons
1881 - Eerste nummer *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, dat nog steeds verschijnt en daarmee het langst lopende tijdschrift is over dit onderwerp
1881-1892 - Eerste Japans-Nederlandse woordenboek van J.J. Hoffmann en L. Serrurier
1881-1895 - Publicatie van *Loquela*, een tijdschrift waarin G. Gezelle West-Vlaamse woorden optekende
1882 - Verschijning eerste deel (A - ajuin) van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
1882-1892 - Eerste Chinees-Nederlandse en Nederlands-Chinese woordenboek
1883 - Oprichting Nederlandse Velocipedistenbond, voorloper van de ANWB
1883 - In Vlaanderen moeten Nederlands, Duits en Engels in het Vlaams geleerd worden; het Nederlands werd dus voordien in het Frans onderwezen!
1883 - Tweetaligheid in het onderwijs ingevoerd (B)
1883 - De spelling van De Vries en Te Winkel wordt officieel (NL)

1884 - Eerste Afrikaans-Nederlandse woordenboek van N. Mansvelt: *Proeve van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon*

1884 declarant <LATIJN
1884 epiek <LATIJN
1884 filatelist <FRANS
1884 fuif <?
1884 gegeven* ‘voorzetsel’
1884 karbies
1884 klabak
1884 kletskous*
1884 lyriek <FRANS
1884 naturalisme <FRANS
1884 oliebol
1884 pils <DUITS
1884 plisseren <FRANS
1884 première <FRANS
1884 ratel ‘marterachtige’ <AFRIKAANS
1884 roodhuid*
1884 rubriek ‘afdeling’ <LATIJN
1884 slechthorend*
1884 sloom*
1884 spiritisme <FRANS
1884 stout ‘donker bier’ <ENGELS
1884 sucre <SPAANS
1884 toepen <?
1884 toondicht
1884 tram <ENGELS
1884 universalisme <FRANS
1884 velvet <ENGELS
1884 vertikken*
1885 beaufortschaal
1885 borststem*
1885 debater <ENGELS
1885 flobert
1885 geneesheer-directeur

1885	kiosk <FRANS
1885	kopstem <DUITS
1885	kuch* ‘soldatenbrood’
1885	labiel <FRANS
1885	majem <JIDDISCH
1885	ocarina <ITALIAANS
1885	octet <DUITS
1885	pieper* ‘aardappel’
1885	przewalskipaard
1885	recital <ENGELS
1885	recitatief <FRANS
1885	serie <FRANS
1885	tonaal <FRANS
1885	verhapstukken*
1885	woudloper*
1885-1886	fraseologie <ENGELS
1885-1886	primeur <FRANS
1885-1886	soepjurk
1885-1889	diafragma ‘verstelbare lensopening’ <FRANS
1885-1889	polariseren ‘elektrische lading geven’ <FRANS
1886	abri <FRANS
1886	adolescent <FRANS

1884 - A.G. van Hamel eerste hoogleraar Romaanse (Franse) taal- en letterkunde in Groningen
1884 - Lodewijk van Deyssel creëert de uitdrukking ‘opstoten in de vaart der volken’
1885 - Kongo wordt bezit van Leopold II van België
1885 - Op de vijfde verjaardag van Wilhelmina wordt 31 augustus een nationale feestdag, ‘prinsessedag’; op haar achttiende verjaardag verandert dit in ‘koninginnedag’; toen Juliana haar in 1948 opvolgde, verschoof het naar 30 april (NL)
1885 - Eerste uitgave van *De Nieuwe Gids*, het tijdschrift van de Tachtigers
1885 - Publicatie van het eerste wetenschappelijke werk over achternamen: *De Nederlandsche geslachtsnamen in oorsprong, geschiedenis en beteekenis* door J. Winkler
1885 - Verschijning van het eerste deel van het *Middelnederlandsch woordenboek* van E. Verwijs en J. Verdam

1886 - Eerste aflevering van het *Glossarium van [...] Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden* van K. Stallaert, als aanvulling op het MNW, dat meer Noord- dan Zuid-Nederlandse bronnen gebruikte (in 1977 voltooid door Debrabandere)
1886 - J. Beckeringh Vinckers eerste hoogleraar Engelse taal- en letterkunde in Groningen

1886 agora <GRIEKS
1886 akropolis <GRIEKS
1886 ametropie
1886 anencefalie
1886 anglofiel
1886 atavisme
1886 baccarat <FRANS
1886 baksjisj <TURKS
1886 bambino <ITALIAANS
1886 banderilla <SPAANS
1886 bar ‘tapkast’ <ENGELS
1886 barograaf
1886 bavaroise <FRANS
1886 bearnaise <FRANS
1886 beweging* ‘partij’
1886 biochemie
1886 biseksueel
1886 board ‘bestuurslichaam’ <ENGELS
1886 bockbier <DUITS
1886 borsjtsj <RUSSISCH
1886 botulisme <DUITS
1886 broom <FRANS
1886 camorra <ITALIAANS
1886 capaciteit ‘vermogen, kracht’ <FRANS
1886 catechese <LATIJN
1886 caudillo <SPAANS
1886 cesium <MODERN LATIJN
1886 chalet <FRANS
1886 chassidisme
1886 chili <SPAANS
1886 chinoiserie <FRANS
1886 claim <ENGELS
1886 claque ‘gehuurde toejuichers’ <FRANS

1886 cocktail <ENGELS
1886 colloïde <FRANS
1886 congenitaal
1886 croquet <ENGELS
1886 cru ‘onverbloemd’ <FRANS
1886 csardas <HONGAARS
1886 cursiveren
1886 dalles <JIDDISCH
1886 decompressie
1886 decor <FRANS
1886 deiktisch <GRIEKS
1886 dementia <LATIJN
1886 depressie ‘lage luchtdruk’ <FRANS
1886 dextrose
1886 diptiek <FRANS
1886 disagio <ITALIAANS
1886 diskrediet
1886 dissimilatie <FRANS
1886 djinn <ARABISCH
1886 dodecaëder <FRANS
1886 dreinen*
1886 emissie <FRANS
1886 endogeen
1886 endoscoop
1886 epicentrum <MODERN LATIJN
1886 epizoën
1886 ex-libris <LATIJN
1886 exploiteren <FRANS
1886 extra-uterien <FRANS
1886 fiets ‘rijwiel’ <?
1886 fluoresceren
1886 fluviometer
1886 fonograaf <FRANS
1886 frame <ENGELS
1886 franc-tireur <FRANS

1886	franchise <FRANS
1886	gewetensvraag <DUITS
1886	golem <HEBREEUWS
1886	gonje <INDONESISCH
1886	goulash <DUITS
1886	hansom <ENGELS
1886	iglo <ENGELS

1886 - Oprichting Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent
1886 - Geschiedenis, aardrijkskunde en natuurwetenschappen moeten ook in het Nederlands onderwezen worden (B)
1886 - Er wordt een munt met Nederlandse tekst uitgegeven (B)
1886 - Oprichting Vlaamse Academie te Gent

1886 imker*
1886 insjallah <ARABISCH
1886 interview <ENGELS
1886 ion
1886 isobaar
1886 kashba <ARABISCH
1886 kennel <ENGELS
1886 kepie <FRANS
1886 kleptomanie
1886 kloek* ‘hoendervogel’
1886 kosmisch <DUITS
1886 labiodentaal
1886 lactose
1886 lagerbier <DUITS
1886 leukemie
1886 linoleum <ENGELS
1886 loggia <ITALIAANS
1886 maffia <ITALIAANS
1886 maidenspeech <ENGELS
1886 maintenee
1886 maïzena
1886 malthusianisme
1886 marinisme
1886 meniscus <MODERN LATIJN
1886 mescal <SPAANS
1886 methaan
1886 microtoom
1886 mihrab <ARABISCH
1886 millennium <MODERN LATIJN
1886 Oligoceen <ENGELS
1886 operatief
1886 osmose <ENGELS
1886 palmine

1886 panda
1886 panopticum <MODERN LATIJN
1886 pantry <ENGELS
1886 passacaglia <ITALIAANS
1886 passim <LATIJN
1886 persistent <LATIJN
1886 picrinezuur
1886 plateau ‘plaat’ <FRANS
1886 poesta <HONGAARS
1886 predisponeren
1886 pueblo <SPAANS
1886 quorum <ENGELS
1886 ras ‘stamhoofd’ <AMHAARS
1886 riyal <ARABISCH
1886 rubidium <MODERN LATIJN
1886 safe <ENGELS
1886 samowa(a)r <RUSSISCH
1886 sari <HINDI
1886 scandium <MODERN LATIJN
1886 schaften*
1886 schram* ‘gecastreerd jong varken’
1886 seksueel <FRANS
1886 semasiologie <DUITS
1886 sen <JAPANS
1886 soefi <ARABISCH
1886 soek <ARABISCH
1886 soera <ARABISCH
1886 solipsisme
1886 spionage
1886 spurt <ENGELS
1886 stabiliseren <FRANS
1886 stroming* ‘partij’
1886 studio <ENGELS
1886 symbiose <FRANS
1886 syndicaat <FRANS

1886	terrazzo <ITALIAANS
1886	thermostaat <ENGELS
1886	thuja <MODERN LATIJN
1886	totalisator <ENGELS
1886	trachea <MODERN LATIJN
1886	tractie <FRANS
1886	trampoline <ITALIAANS
1886	trawler <ENGELS
1886	tuttifrutti
1886	vaseline <ENGELS
1886	vastgoed*
1886	verbaliseren <FRANS
1886	vertebraat
1886	vitalisme <FRANS
1886	yen <JAPANS
1887	ampère <FRANS
1887	blindemannetje*
1887	bus ‘vervoermiddel’ <ENGELS

1887 fair <ENGELS
1887 folklore <ENGELS
1887 geëxalteerd
1887 hummel <?
1887 kier <FRIES
1887 kruisjassen
1887 lanceren <FRANS
1887 lellebel*
1887 lexicaal
1887 oorlam <INDONESISCH
1887 piekeren <INDONESISCH
1887 plenty <ENGELS
1887 poedel* ‘misschot’
1887 psychose <DUITS
1887 tantième <FRANS
1887 toges <JIDDISCH
1887 unfair <ENGELS
1887 verhippen*
1887 verkommeren <DUITS
1887 wablief*
1887 wipwap*
1888 agrariër <DUITS
1888 doublé <FRANS
1888 edelweiss <DUITS
1888 filiaal <FRANS
1888 grimeren <FRANS
1888 intrigeren ‘nieuwsgierig maken’ <FRANS
1888 kwakkelen*
1888 maniërisme <FRANS
1888 microbe <FRANS
1888 milieu <FRANS
1888 negorij <INDONESISCH
1888 presse-papier <FRANS

1888	rolschaats
1888	sacharine <FRANS
1888	sacramenteel <FRANS
1888	spiritualisme <FRANS
1888	spontaan <FRANS
1888	stopfles*
1888	straatarm
1888	sulky <ENGELS
1888	takki-takki <SRANANTONGO
1888-1890	potentiaal <DUITS
1889	atletiek <DUITS
1889	bacteriologie
1889	batsman <ENGELS
1889	batterij ‘toestel waarin elektrische energie is opgeslagen’ <FRANS
1889	boemerang <ENGELS
1889	bohémien <FRANS
1889	captain <ENGELS
1889	erica <ME LATIJN
1889	file ‘rij’ <FRANS
1889	flambard
1889	flirten <ENGELS
1889	foxterriër <ENGELS
1889	friemelen*

1887 - De kunsttaal Esperanto wordt geschapen door de Pool E.L. Zamenhof
1887 - H. Molema, *Woordenboek der Groningsche Volkstaal in de 19de eeuw*
1887 - Eerste Prinsjesdag, opening van de jaarlijkse zitting van de Staten-Generaal en uitspreken van de Troonrede op de derde dinsdag van september (NL)
1887 - Eerste Nederlandstalige redevoering van Leopold II te Brussel
1888 - Tweetalige bankbriefjes (B)
1888 - Eerste Nederlandstalige redevoering in de Kamer door Coremans (B)
1888 - *Ons Leven* door Adelfons Henderickx gesticht (Leuven)
1888 - A.L. de Rop schrijft een *Marsliedje*, dat begint met de woorden ‘De paden op, de lanen in’, veel gezongen tijdens de vierdaagse die vanaf 1909 gehouden wordt
1889 - Oprichting Nederlandse Voetbalbond
1889 - Oprichting Arbeidsinspectie (NL)
1889 - Wilhelmina Drucker richt de Vrije Vrouwen Vereniging op (NL)

1889 - Publicatie van *Mei* van de bekende Tachtiger H. Gorter met de veel geciteerde regel ‘een nieuwe lente en een nieuw geluid’

1889 gardenia <ENGELS
1889 gemoedelijk <DUITS
1889 gloxinia <MODERN LATIJN
1889 inning <ENGELS
1889 jersey <ENGELS
1889 kerngezond <DUITS
1889 kongsie ‘ongunstige kliek’
1889 kwak* ‘vissersvaartuig’
1889 lawntennis <ENGELS
1889 luxueus <FRANS
1889 moreel
1889 norm <FRANS
1889 pacemaker ‘gangmaker in de sport’ <ENGELS
1889 pastille <FRANS
1889 pension <FRANS
1889 peuter*
1889 plumeau <FRANS
1889 poedelnaakt <DUITS
1889 poef <FRANS
1889 poepen*
1889 prins-gemaal
1889 puk ‘hondensoort’ <ENGELS
1889 record <FRANS
1889 rikketikken*
1889 run <ENGELS
1889 score <ENGELS
1889 sculler <ENGELS
1889 serre <FRANS
1889 setter <ENGELS
1889 skiff <ENGELS
1889 tandem <ENGELS
1889 tank ‘vloeistofreservoir’ <ENGELS

1889	tip ‘wenk’ <ENGELS
1889	toss <ENGELS
1889	verdorie*
1889	wau-wau <INDONESISCH
1889	zoemen*
1890	aïs <DUITS
1890	artisticiteit
1890	bis ‘met een halve toon verhoogde b’ <DUITS
1890	chauvinisme <FRANS
1890	desideratum <LATIJN
1890	eïs <DUITS
1890	flair <ENGELS
1890	golf ‘balspel’ <ENGELS
1890	inzake*
1890	jodelen <DUITS
1890	link* ‘Bargoens: leep, gevaarlijk’
1890	mangen <ROMANI
1890	miniem <FRANS
1890	pierement
1890	poekelen
1890	tjokvol <ENGELS
1890	tonaliteit <FRANS
1890	volley <ENGELS
1891	antipyrine <DUITS
1891	armagnac <FRANS
1891	aspidistra <MODERN LATIJN
1891	bof* ‘buitenkans’
1891	drieluik*

1889 - Dovenschool te Leiden opgericht, waar men gesproken taal en geen gebaren onderwees
1890 - Verschijning *Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal* door J. Vercoullie, het eerste wetenschappelijke etymologische woordenboek
1890 - Eerste Nederlandstalige redevoering in de Belgische Senaat
1890 - De taalwet op het Hoger Onderwijs eist vanaf 1895 Nederlandse-taalkennis bij alle functionarissen in Vlaanderen

1890 - De schilder Vincent van Gogh, wiens museum in Amsterdam tegenwoordig een trekpleister voor buitenlanders vormt en wiens leven is bezongen door Don McLean, pleegt berooid zelfmoord
1891 - Tweetalige postzegels (B)
1891 - Oprichting van Philips' Gloeilampenfabriek te Eindhoven

1891 elan <FRANS
1891 functionaris <FRANS
1891 kakemono <JAPANS
1891 lift <ENGELS
1891 nijdas
1891 poeha*
1891 rosarium <LATIJN
1891 slang ‘groepstaal’ <ENGELS
1891 transformator
1892 achturig
1892 autotypie
1892 bandy <ENGELS
1892 beitsen <DUITS
1892 bilabiaal
1892 blocnote <FRANS
1892 cliché ‘drukplaat’ <FRANS
1892 consignatie <FRANS
1892 dinosaurus ‘voorhistorische hagedis’
1892 gasmotor
1892 hockey <ENGELS
1892 homoseksueel
1892 jaloezie ‘optrekbaar zonnescherm’ <FRANS
1892 motor <LATIJN
1892 petroleummotor
1892 pietlut
1892 referendum <LATIJN
1892 sereen <FRANS
1892 spatie <LATIJN
1892 tararaboemdiejee <ENGELS
1892 tingeltangel <DUITS
1893 boor ‘boorzuur’
1893 congregatie <FRANS

1893	karma <SANSKRIET
1893	kwast ‘drank’
1893	marziale <ITALIAANS
1893	matriarchaat
1893	perforator <ENGELS
1893	picknick <ENGELS
1893	pier ‘havendam’ <ENGELS
1893	starten <ENGELS
1893	toename <DUITS
1893	tumbler <ENGELS
1894	bips*
1894	boemelen <DUITS
1894	coloradokever
1894	coulomb
1894	dynamo <ENGELS
1894	elektricien <FRANS
1894	farad
1894	halo <FRANS
1894	kiele-kiele* ‘tussenwerpsel: uitroep als men een kind kietelt’
1894	micron
1894	mitrailleur
1894	ohm <DUITS
1894	penarie
1894	petieterig
1894	rustend*
1894	terzine <ITALIAANS
1894	volt
1894	watt
1894-1908	dictie <FRANS

1891 - R.A. Kollewijn pleit voor spellingvereenvoudiging in een artikel ‘Onze lastige spelling’ en voor eenheid tussen schrijftaal en beschaafde spreektaal; hij wil het achtervoegsel *-lijk* spellen als *-lik* (zijn voorstel kreeg dan ook de bijnaam ‘lik-spelling’) en *-isch* als *-ies*
1891 - C. Joh. Kieviet publiceert *Uit het leven van Dik Trom*, het eerste Nederlandse kwajongensboek

1892 - Oprichting Gereformeerde Kerken (NL)
1892 - C.H. den Hertog, *Nederlandsche spraakkunst*
1893 - Oprichting van het tijdschrift *Van Nu en Straks* door A. Vermeylen (B)
1893 - Willem Kloos dicht ‘Ik ween om bloemen in den knop gebroken’
1894 - J. Vercoullie, voorstander van aansluiting bij de Noord-Nederlandse norm, schrijft een schoolgrammatica waarin hij niet meer alleen de schrijftaal, maar ook de spreektaal als norm neemt (B)

1894-1908	emotioneel <FRANS
1894-1908	fikken* ‘vingers’
1894-1908	flessentrekker*
1894-1908	proletarisch <DUITS
1895	acetyleen
1895	adverbiaal <FRANS OF LATIJN
1895	aperitief <FRANS
1895	attaque <FRANS
1895	a.u.b. <L
1895	bolide ‘luchtsteen’ <FRANS
1895	cabine <FRANS
1895	chut <FRANS
1895	confectie <FRANS
1895	coupe <FRANS
1895	dement <FRANS
1895	difterie <FRANS
1895	dyne <FRANS
1895	enzym <DUITS
1895	erotiek <FRANS
1895	formaldehyde
1895	formaline
1895	fractioneren <FRANS
1895	fraise <FRANS
1895	fructose
1895	hangar <FRANS
1895	hysterectomie
1895	illusoir <FRANS
1895	immuun <LATIJN
1895	krokant <FRANS
1895	mecanicien <FRANS
1895	mimicry <ENGELS
1895	mop* ‘grap’
1895	multipel <FRANS

1895	pur sang <FRANS
1895	puzzel <ENGELS
1895	reflex ‘weerschijn’ <FRANS
1895	silo <SPAANS
1895	stoma ‘huidmondje’ <MODERN LATIJN
1895	turf ‘renbaan’ <ENGELS
1895	velodroom <FRANS
1895	verdikkeme*
1895-1896	sjoelen <FRIES
1895-1896	synonymie <FRANS
1896	accelerator <ENGELS
1896	aft <LATIJN
1896	automobiel ‘zichzelf bewegend’ <FRANS
1896	cheviot <ENGELS
1896	colon ‘munteenheid van Costa Rica en El Salvador’ <SPAANS
1896	composiet <FRANS
1896	derailleren <FRANS
1896	embolie
1896	eng* ‘griezelig’
1896	evolutie <FRANS
1896	fit <ENGELS
1896	fondant <FRANS
1896	gloeiendheet*
1896	halte <FRANS
1896	hobby <ENGELS
1896	hotemetoot <JAPANS
1896	hybris <GRIEKS
1896	impressionisme <FRANS
1896	internaat <FRANS
1896	klassement <FRANS
1896	kroelen*
1896	lazeren
1896	leidmotief ‘(muz.) grondthema’ <DUITS
1896	mormel

1895 - De *Moniteur Belge* wordt tweetalig
1895 - Oprichting Algemeen Nederlands Verbond (ANV)
1895-1900 - Ontstaan van de term en het begrip (en waarschijnlijk ook het fenomeen) ‘Algemeen Beschaafd Nederlands’ (in de kolommen van *Taal en Letteren*)
1895-1911 - *Friesch Woordenboek* van Waling Dijkstra
1896 - Eerste moderne Olympische Spelen
1896 - Eerste filmvoorstellingen in Nederland en België
1896 - Eerste Afrikaanse tijdschrift (voor kinderen): *Ons Klyntji*

1896	patjakker <INDONESISCH
1896	pestwijf
1896	ploert*
1896	prutsen*
1896	punniken* ‘peuteren’
1896	purgatorium <ME LATIJN
1896	ratelaar ‘plant’
1896	röntgenstralen
1896	ruche <FRANS
1896	textiel <FRANS
1896	toxisch
1896	troel*
1896	trust <ENGELS
1896	zygoot <FRANS
1896-1901	kali ‘rivier’ <INDONESISCH OF JAVAANS
1897	accountant <ENGELS
1897	ahoi <ENGELS
1897	automobiel ‘motorrijtuig’ <FRANS
1897	bami <CHINEES OF MALEIS
1897	beige <FRANS
1897	bengelen*
1897	birr <AMHAARS
1897	body <ENGELS
1897	bombardon <FRANS
1897	café <FRANS
1897	camera <ENGELS
1897	circus <LATIJN
1897	citeren <FRANS
1897	crack ‘uitblinker in sport’ <ENGELS
1897	crank <ENGELS
1897	doodleuk*
1897	fikken* ‘branden’
1897	finish <ENGELS

1897	fitting <ENGELS
1897	gebbetje*
1897	geiser ‘waterverwarmingstoestel’ <ENGELS
1897	hippisch
1897	hossen
1897	ijsberen*
1897	ijskast
1897	jacquet <FRANS
1897	jemig
1897	kanjer ‘iets dat groot is’
1897	kieperen
1897	kukelen*
1897	kwiek*
1897	laks <LATIJN
1897	lebberen*
1897	lol*
1897	lynchen <ENGELS
1897	mauve <FRANS
1897	miezerig* ‘regenachtig’
1897	neutje*
1897	opa
1897	oplawaai <?
1897	opticien <FRANS
1897	peuk*
1897	pikketanissie
1897	poedelen*
1897	priegelen*
1897	procédé <FRANS
1897	profylactisch <FRANS
1897	proleet <DUITS
1897	puk* ‘kleintje’
1897	punniken* ‘kurkje breien’
1897	recorder <ENGELS
1897	ribbel*

1897	roteren <LATIJN
1897	sensitiviteit
1897	sliert*
1897	smoking
1897	snaaien <JIDDISCH
1897	split ‘whisky met sodawater’ <ENGELS

1897 - Oprichting Koninklijk Vlaams Conservatorium te Antwerpen
1897 - Eerste druk van M.J. Koenen, *Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal*
1897 - G.J. Boekenoogen, *De Zaansche volkstaal*
1897 - Het Rijk neemt het telefoonverkeer op zich (NL)

1897 stayer <ENGELS
1897 strootje ‘sigaret’ <INDONESISCH
1897 sudderen*
1897 trammelant
1897 trapper* ‘fietspedaal’
1897 uk*
1897 ukkepuk*
1897 wiedes
1897 zakken ‘niet slagen voor een examen’
1898 aceton
1898 altruïsme <FRANS
1898 astrakan <FRANS
1898 avicultuur <FRANS
1898 balkenbrij*
1898 ban ‘betovering’ <DUITS
1898 behoefte* ‘ontlasting’
1898 beren
1898 besmuikt*
1898 boerenschroom*
1898 bomvol <?
1898 braille <FRANS
1898 brik ‘rijtuig’ <ENGELS
1898 brom* ‘dronken’
1898 carbol
1898 cerium <MODERN LATIJN
1898 chassis <FRANS
1898 cleistogaam
1898 cocaïne <SPAANS
1898 conditie ‘lichamelijke gesteldheid’ <ENGELS
1898 corrida <SPAANS
1898 crematorium <MODERN LATIJN
1898 creoline

1898	cup ‘wedstrijdbeker’ <ENGELS
1898	deflexie
1898	demi
1898	diapositief
1898	diskwalificeren
1898	duratief <FRANS
1898	enormiteit <FRANS
1898	fiduciair <FRANS
1898	figaro <FRANS
1898	fitten <ENGELS
1898	forens <DUITS
1898	foto <ENGELS
1898	fouilleren <FRANS
1898	fröbelen
1898	gallium <MODERN LATIJN
1898	germanium <MODERN LATIJN
1898	geuren* ‘pronken’
1898	gewiekst
1898	giebelen*
1898	grafologie
1898	grimeur
1898	gymnastiekschoenen
1898	hypermetroop
1898	indo
1898	katapult <FRANS
1898	kortaangebonden
1898	leuk*
1898	lithosfeer
1898	L-vormig <L
1898	mieren*
1898	mieter
1898	mieters
1898	molière
1898	narcose <FRANS

1898	opper* ‘aanspreektitel van opperwachtmeester’
1898	orkestraal <FRANS
1898	pasteuriseren <FRANS
1898	pathogeen
1898	pauper <LATIJN
1898	peenhaar <?
1898	piel
1898	pies*
1898	piet ‘luis’ <ROMANI
1898	plee
1898	poessiealbum
1898	polymeer
1898	posterieur <FRANS
1898	potver*
1898	propedeuse <LATIJN

1898 - Het Nederlands wordt naast het Frans als officiële taal erkend (Gelijkheidswet) (B)

1898	racket ‘voorwerp om ballen mee te slaan’ <ENGELS
1898	rataplan <FRANS
1898	reet* ‘billen’
1898	regressie <FRANS
1898	reïncarnatie
1898	retenuto <ITALIAANS
1898	revue <FRANS
1898	sadisme <FRANS
1898	sappelen <DUITS
1898	seismograaf
1898	serum <LATIJN
1898	shogun <JAPANS
1898	siemens
1898	smikkelen*
1898	speculaas
1898	stramien ‘patroon, model’
1898	timpen*
1898	verdikkie*
1898	vulpen
1898	x-benen <L
1898	x-stralen
1898	zuurtje*
1898	zwartepieten
1899	abactis
1899	auto
1899	back <ENGELS
1899	balata <CARIBISCHE INDIANENTAAL
1899	banjo <ENGELS
1899	bougainville <MODERN LATIJN
1899	broeder* ‘verpleger’
1899	camion <FRANS
1899	celluloid <ENGELS

1899	clou <FRANS
1899	colt <ENGELS
1899	consuminderen
1899	corduroy <ENGELS
1899	cowboy <ENGELS
1899	curriculum <LATIJN
1899	dumdumkogel
1899	feminisme <FRANS
1899	flapdrol*
1899	geheid*
1899	glossolalie <MODERN LATIJN
1899	jaeger
1899	joet, joetje <JIDDISCH
1899	jumbo ‘naam voor olifant’ <ENGELS
1899	kefir <KAUKASISCH
1899	kiekje*
1899	leut* ‘koffie’
1899	levitatie <FRANS
1899	lingua franca <ITALIAANS
1899	lubberen*
1899	lucullusmaal
1899	maffen*
1899	masochisme <DUITS
1899	mezoeza <HEBREEUWS
1899	morse <ENGELS

1899 - W. Mengelberg, dirigent van het Amsterdamse Concertgebouw, voert de uitvoering van de Matthäus Passion van Bach in op palmzondag
1899 - P. Louwerse schrijft voor de inhuldiging van Wilhelmina ‘Waar de blanke top der duinen/ Schittert in de zonnegloed/ [...] Juich ik aan het vlakke strand/ 'k Heb u lief mijn Nederland’
1899 - H. Heijermans schrijft het toneelstuk *Ghetto*, waaruit de uitspraak ‘Zooals 'n klok thuis tikt, tikt ze nèrgens’ spreekwoordelijk wordt; ook de titel van zijn *Op hoop van zegen*, met de beroemde zin ‘de vis wordt duur betaald’, wordt spreekwoordelijk
1899 - W. De Vreese publiceert het puristische *Gallicismen in het Zuidnederlandsch*
1899 - D.C. Hesseling legt met *Het Afrikaans* de grondslag van de Afrikaanse (historische) taalkunde

1899 - Eerste internationale vredesconferentie te Den Haag
1899-1906 - P.J. Cornelissen en J.-B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch Dialect*

1899	oké, okay <ENGELS
1899	pandemonium <ENGELS
1899	potdorie*
1899	pullman <ENGELS
1899	raglan <ENGELS
1899	raiffeisenbank
1899	sèvres <FRANS
1899	sjoel <JIDDISCH
1899	slome duikelaar
1899	smiecht*
1899	soepel <FRANS
1899	stradivarius
1899	thomisme
1899	tommy <ENGELS
1899	trut*
1899	tutu <FRANS
1899	tuut*
1899	übermensch <DUITS
1899	verdomme*
1899	zionisme <DUITS
1899	zwijnen <DUITS
1899-1906	dikkop ‘larve van een kikvors’
1899-1906	dragonder ‘heerszuchtig persoon’ <DUITS
1899-1906	piet ‘vogel’
1900	bekokstoven
1900	benzinemotor
1900	camembert <FRANS
1900	chiffon <FRANS
1900	corona <LATIJN
1900	dispersie <LATIJN
1900	fileren
1900	groentesoep
1900	helikopter <FRANS

1900	hork <JIDDISCH
1900	houwdegen <DUITS
1900	kokkel <ENGELS
1900	lysol
1900	marathon <ENGELS
1900	pik* ‘penis’
1900	shag <ENGELS
1900	uh*
1900	worcestersaus <ENGELS
1900-1904	pistolet ‘broodje’ <FRANS
1900-1908	greyhound <ENGELS
1900-1908	Tertiair <FRANS
1900-1908	zymase <FRANS
1901	appendicitis <MODERN LATIJN
1901	armoedzaaier*
1901	boleet <LATIJN
1901	bolero ‘damesjasje’ <FRANS
1901	collaar <LATIJN
1901	compartiment <FRANS
1901	component <LATIJN
1901	conjunctiva <MODERN LATIJN
1901	consortium <LATIJN
1901	copula <LATIJN
1901	cotoneaster <MODERN LATIJN
1901	doodeerlijk*
1901	erker <DUITS
1901	estuarium <LATIJN
1901	facet <FRANS
1901	favus <LATIJN
1901	felgeel
1901	humbug <ENGELS
1901	indium <MODERN LATIJN
1901	irrigator <LATIJN
1901	jatten
1901	kezen*

1901	kul ‘flauwigheid’
1901	liksteen*

1900 - Leerplichtwet voor kinderen van 7 tot 12 jaar (NL)
1900 - Het Vlaamse tijdschrift *Het Belfort* versmelt met *Dietsche Warande*
1900 - Italianen naar Nederland als ijsverkoper, schoorsteenveger e.d.
1900-1904 - A. Joos, *Waasch Idioticon*
1901 - Woningwet (NL)
1901 - De Nederlander J.H. van 't Hoff krijgt de Nobelprijs scheikunde; hij is internationaal bekend geworden door de *vergelijking van Van 't Hoff* ofwel de *Van 't Hoff equation*

1901	lokatief <MODERN LATIJN
1901	matineus <FRANS
1901	memoreren <LATIJN
1901	mene-tekel
1901	molaar <LATIJN
1901	neon <MODERN LATIJN
1901	nippel <ENGELS
1901	parcours <FRANS
1901	partus <LATIJN
1901	patser
1901	pech <DUITS
1901	peerdrops <ENGELS
1901	plamuur
1901	pulseren <FRANS
1901	rabiës <LATIJN
1901	receptief <FRANS
1901	rompslomp*
1901	smoes <JIDDISCH
1901	sputum <LATIJN
1901	syllabus <LATIJN
1901	sympathiek <FRANS
1901	tennis <ENGELS
1901	tondeuse <FRANS
1901	traceren <FRANS
1901	veermechanisme
1901	vergiet*
1901	waxine
1901	zwakstroom <DUITS
1901-1903	petunia <MODERN LATIJN
1901-1910	woelrat* ‘knaagdier’
1902	astigmatisch
1902	bis ‘tussenwerpsel: roep van publiek om nagift’ <LATIJN

1902	bowl <ENGELS
1902	buste ‘boezem’ <FRANS
1902	bustehouder <DUITS
1902	caroteen
1902	cassette ‘geluids- of videoband in houder’ <ENGELS
1902	detective ‘geheim politieagent’ <ENGELS
1902	elektron <GRIEKS
1902	entropie
1902	fennek <ARABISCH
1902	foetsie <DUITS
1902	gameet <MODERN LATIJN
1902	intens <FRANS
1902	kriskras
1902	kwebbelen*
1902	motorfiets <?
1902	opoe*
1902	paprika <DUITS
1902	perfide <FRANS
1902	propaan <ENGELS
1902	publiceren <LATIJN
1902	raffia <MALAGASI
1902	reformkleding <DUITS
1902	succulent <LATIJN
1902	velaar <ENGELS
1902	xenon
1903	afijn
1903	afnemer <DUITS
1903	agrafie
1903	balboa <SPAANS
1903	beauty <ENGELS

1902 - De Nederlanders H.A. Lorentz en P. Zeeman krijgen de Nobelprijs natuurkunde; naar hen zijn genoemd de *Lorentzcontractie, Lorentztransformatie* en het *Zeemaneffect*, ook in andere talen overgenomen
1902 - Eerste vertalend Engels-Afrikaans woordenboek: *Patriot Woordeboek/Dictionary*

1902 - De Amsterdamse onderwijzer N. Broekhuysen ontwikkelt korfbal, overgenomen in het Engels en Pools als *korfball*
1903 - A. Kuyper dient ‘worgwetten’ in, die staking van ambtenaren en arbeiders in dienstverlenende bedrijven verbiedt; hiertegen wordt fel geprotesteerd, o.a. door een spoorwegstaking (NL)
1903 - N.a.v. de spoorwegstaking tekent politiek tekenaar A. Hahn een prent met de spreekwoordelijk geworden leuze ‘Gansch het raderwerk staat stil, als Uw machtige arm het wil’ (de leuze was ontleend aan een Duits lied)

1903	bestand ‘verzameling gegevens, beschikbare hoeveelheid’ <DUITS
1903	betoeterd*
1903	blut*
1903	brougham <ENGELS
1903	cape <ENGELS
1903	chutney <ENGELS
1903	drol*
1903	enerveren <FRANS
1903	fungibel <ME LATIJN
1903	game <ENGELS
1903	globetrotter <ENGELS
1903	goal <ENGELS
1903	gorgonzola <ITALIAANS
1903	grit*
1903	heibel <JIDDISCH
1903	hint <ENGELS
1903	hypnose <FRANS
1903	impasse <FRANS
1903	insider <ENGELS
1903	jam <ENGELS
1903	katalysator <MODERN LATIJN
1903	knalrood <DUITS
1903	kodak <ENGELS
1903	mesjogge <JIDDISCH
1903	naastenliefde <DUITS
1903	poeslief*
1903	rauzen*
1903	rubber <ENGELS
1903	semantiek <FRANS
1903	slobberen* ‘ruim zitten’
1903	spirit <ENGELS
1903	sweater <ENGELS

1903	theeroos <ENGELS
1903	twinkelen <ENGELS
1903	uraniër <DUITS
1903	varsity <ENGELS
1903-1904	split* ‘insnijding in kleding’
1904	avifauna
1904	bacil
1904	centraliseren <FRANS
1904	floepen*
1904	frêle <FRANS
1904	hup*
1904	jongejannen
1904	kankeren
1904	keet* ‘herrie’
1904	kippen <DUITS
1904	kits ‘fijn, in orde’ <JIDDISCH
1904	mannetjesputter
1904	mauser <DUITS
1904	minimaal <ENGELS
1904	pleite <JIDDISCH
1904	premier <FRANS
1904	radio <ENGELS
1904	secreet ‘mispunt’
1904	snob <ENGELS
1904	sodeju
1904	sof <JIDDISCH
1904	subcutaan <LATIJN
1904	theater ‘toneelspel’
1904	tolereren <FRANS
1904	tweeluik*
1904-1905	kapsel ‘omhulsel van bv. absces’ <DUITS
1904-1905	necrose <FRANS
1904-1905	polyvalent
1904-1905	secreet ‘afscheiding van klieren’ <DUITS
1904-1905	sectie ‘insnijding’ <FRANS

1904-1905	steriliseren ‘vrijmaken van ziektekiemen’ <FRANS
1905	bintje*
1905	emplacement <FRANS

1903-1943 - Uitgave van *Groot Nederland, letterkundig maandschrift van de Nederlandsche Stam*, dat streefde naar hereniging van Nederland en Vlaanderen
1904 - Publicatie van *Nog bij moeder*, bekend geworden als ‘Ot en Sien’, van de onderwijshervormer Jan Ligthart met H. Scheepstra en met illustraties van C. Jetses
1905 - Priester Daens dient een wetsontwerp in ter vervlaamsing van de universiteit te Gent

1905 hopper <ENGELS
1905 houdbaar <DUITS
1905 knoet* ‘haar’
1905 leerkracht <DUITS
1905 leghorn <ENGELS
1905 motorrijtuig
1905 nondeju, nondedju
1905 pikken ‘kleven’
1905 pogrom <RUSSISCH
1905 sisal
1905 soutane <FRANS
1905 stuwadoor <ENGELS
1905 tuffen*
1905 witheet* ‘zeer heet’
1905 zemelachtig
1905 zuster* ‘verpleegster’
1906 aftrekken* ‘bevredigen’
1906 antenne <ITALIAANS
1906 aseksueel
1906 attenoje <JIDDISCH
1906 badderen*
1906 becquerel
1906 bekattering <JIDDISCH
1906 bivalent
1906 blauw ‘Bargoens: dronken’ <DUITS
1906 bolivar
1906 bromelia <MODERN LATIJN
1906 bunsenbrander
1906 carbid
1906 croissant <FRANS
1906 daadwerkelijk
1906 filippie
1906 gajes <JIDDISCH

1906	geeltje*
1906	gein <JIDDISCH
1906	geteisem <JIDDISCH
1906	gozer <JIDDISCH
1906	habbekrats <JIDDISCH
1906	hypofyse <FRANS
1906	kanis
1906	kapsones <JIDDISCH
1906	kater ‘onaangenaam gevoel na dronkenschap’ <DUITS
1906	keramiek <FRANS
1906	kinnesinne <JIDDISCH
1906	kip ‘politieagent’ <DUITS
1906	klier* ‘onuitstaanbaar persoon’
1906	linkmichel <DUITS
1906	loefie <ROMANI
1906	lollepot
1906	mot* ‘Bargoens: ruzie’
1906	ober <DUITS
1906	pegel*
1906	pennen <DUITS
1906	penoze <JIDDISCH
1906	piek ‘gulden’
1906	pienter <INDONESISCH
1906	pieterman ‘gulden’
1906	poet <?
1906	poliep <FRANS OF LATIJN
1906	rendabel <FRANS
1906	rus ‘rechercheur’
1906	schlemiel <JIDDISCH
1906	schmink <DUITS
1906	schorem <JIDDISCH
1906	sjoege <JIDDISCH
1906	sores <JIDDISCH
1906	spie ‘Bargoens: cent, geld’ <?

1906	springstof <DUITS
1906	superplie <ME LATIJN
1906	tabee <INDONESISCH
1906	temeie <JIDDISCH
1906	tinnef <JIDDISCH
1906	tippelen ‘de baan opgaan (van hoeren)’ <JIDDISCH

1906 - Bisschoppelijke onderrichting over het Nederlands in het vrije onderwijs; het Frans zal voertaal blijven in het middelbaar onderwijs (B)
1906 - Een vergunning voor autorijden wordt verplicht gesteld (NL)
1906 - Oprichting Nederlands Verbond van Vakverenigingen
1906 - Louis Couperus publiceert de roman *Van oude menschen, de dingen die voorbijgaan*

1906 toffee <ENGELS
1906 trekkebekken
1906 typiste <ENGELS
1906 unitarisme <FRANS
1906 verlinken*
1906 versjteren <JIDDISCH
1906 vibrator <ME LATIJN
1906 warenhuis <DUITS
1906 wc <ENGELS
1906 yoga <SANSKRIET
1906 zwijntje ‘(gestolen) fiets’
1906 zwikken* ‘kansspel met kaarten’
1907 chromosoom <DUITS
1907 diesel <DUITS
1907 dompteur <FRANS
1907 erg ‘eenheid van arbeid’
1907 forsythia <MODERN LATIJN
1907 gadolinium <MODERN LATIJN
1907 gladjanus
1907 glycol
1907 hefnerkaars
1907 hoogspanning <DUITS
1907 internist
1907 jihad <ARABISCH
1907 kynoloog
1907 moeren* ‘morrelen’
1907 pianola <ENGELS
1907 rotor <MODERN LATIJN
1907 sanatorium <MODERN LATIJN
1907 telepathie <ENGELS
1907 tonnage <FRANS
1907 trojka ‘rijtuig met driespan’ <RUSSISCH
1907 turbo

1907	viering ‘middenstuk van kruiskerk’ <DUITS
1907	viscose <ENGELS
1907	zymose
1908	achillespees
1908	acquisiteur
1908	baht <THAI
1908	charme <FRANS
1908	cinematograaf <FRANS
1908	cloaca <LATIJN
1908	decolleté <FRANS
1908	drukknoop <DUITS
1908	D-trein
1908	instrumentarium <MODERN LATIJN
1908	kimono <JAPANS
1908	kobaltblauw
1908	lager ‘deel van een werktuig waarop de as steunt’ <DUITS
1908	levensgevaarlijk*
1908	maximaal <FRANS
1908	methodiek <DUITS
1908	montage <FRANS
1908	parterre <FRANS
1908	primair <FRANS
1908	pudenda <LATIJN
1908	radiator <ENGELS
1908	radioactiviteit <FRANS
1908	regisseren
1908	schipperen*
1908	schobberdebonk*

1907 - Ontstaan Koninklijke Shellgroep
1907 - Oprichting Nederlandsche Debitantenbond, in 1924 herdoopt tot Nederlandsche Boekverkoopersbond
1907 - Eerste buitengewoon hoogleraar Nieuwgrieks in Leiden
1907 - Tweede vredesconferentie in Den Haag
1907 - Onderwijsverordening op de Antillen bepaalt dat het lager onderwijs ‘zoveel mogelijk’ in het Nederlands wordt gegeven; Papiaments is dus toegestaan

1907 - Provinciale bijdrage voor Fries onderwijs buiten schooluren
1908 - Oprichting Kristlik Frysk Selskip (‘Christelijke Friese Maatschappij’)
1908-1960 - Kongo wordt een Belgische kolonie

1908	set ‘deel van tennispartij’ <ENGELS
1908	socialisatie <FRANS
1908	strip ‘(metalen) strook’ <ENGELS
1908	stroman*
1908	tweed <ENGELS
1908	verroest* ‘bastaardvloek’
1908	yaleslot
1908-1924	klootzak
1909	aëroob <FRANS
1909	anaëroob
1909	bakeliet
1909	beerenburg <FRIES
1909	border <ENGELS
1909	campagne ‘publieke actie’ <FRANS
1909	cheddar <ENGELS
1909	deppen*
1909	elfstedentocht*
1909	gel <ENGELS
1909	hallo <?
1909	joule
1909	koala <ENGELS
1909	loge ‘portiershokje’ <FRANS
1909	lyceum <LATIJN
1909	maggi
1909	marxisme
1909	menhir <FRANS
1909	oeroud
1909	official <ENGELS
1909	peau de suède <FRANS
1909	pechvogel <DUITS
1909	pf*
1909	plets*
1909	ponteneur

1909	practicum <DUITS
1909	precair <FRANS
1909	spint* ‘spinsel van een mijt’
1909	stansen <DUITS
1909	team <ENGELS
1909	toeslag <DUITS
1909	trotyl
1909	tweedekker*
1909	universitair <FRANS
1909	vertrouwensman <DUITS
1909	zeppelin <DUITS
1909	zwakzinnig <DUITS
1909-1910	boxer <ENGELS
1909-1910	nerts <DUITS
1909-1910	superioriteit <FRANS
1909-1910	zorilla <SPAANS
1910	adrenaline
1910	agorafobie

1909 - Eed van Koning Albert in Nederlands en Frans
1909 - Het leesplankje Aap Noot Mies wordt ingevoerd in het lager onderwijs (NL)
1909 - Instelling van een spellingcommissie, de commissie-Kuyper, die in 1912 tegen vereenvoudiging adviseert
1909 - De middelbare-zonnetijd van Amsterdam wordt landelijk ingevoerd
1909 - Opening eerste bioscoop te Amsterdam
1909 - De Belg A. Beernaert krijgt de Nobelprijs voor de vrede
1910 - De Nederlander J.D. van der Waals (van de *vanderwaalskrachten*) krijgt de Nobelprijs natuurkunde; over zijn proefschrift merkte de Engelse natuurkundige J.C. Maxwell in 1874 op: ‘It has certainly directed the attention of more than one inquirer to the study of the Low Dutch language in which it is written’
1910 - Organisatie van jaarlijkse Vlaamsche Wetenschappelijke congressen over taalkundige onderwerpen
1910 - Zuid-Afrika krijgt zelfbestuur: Engels en Nederlands worden bij grondwet als officiële talen erkend
1910 - Eerste proefschrift in het Afrikaans: *Die agnosticisme van Herbert Spencer* door W.P. Steenkamp (VU)

1910 alexie
1910 allergie <DUITS
1910 amontillado <SPAANS
1910 antisepsis <MODERN LATIJN
1910 argon
1910 aspirine <DUITS
1910 aviateur <FRANS
1910 bébé <INDONESISCH
1910 bioscoop
1910 blinde vink*
1910 boycot <ENGELS
1910 casselerrib <DUITS
1910 cellulitis <MODERN LATIJN
1910 chateaubriand <FRANS
1910 chipolatapudding
1910 dieselmotor <DUITS
1910 dirigent <DUITS
1910 eenakter <DUITS
1910 entrecote <FRANS
1910 extrinsiek <FRANS
1910 fiets ‘Bargoens: vijf gulden’ <?
1910 gobang <INDONESISCH
1910 goena-goena <INDONESISCH
1910 goeroe <HINDI
1910 intonatie <FRANS
1910 jakkes
1910 Jom Kippoer <HEBREEUWS
1910 kalfsoester
1910 ketjap <INDONESISCH
1910 kroepoek <INDONESISCH
1910 krontjong <INDONESISCH
1910 label ‘etiket’ <ENGELS
1910 lanoline <DUITS

1910	leenwoord <DUITS
1910	leukoplast
1910	limousine <FRANS
1910	lits-jumeaux <FRANS
1910	loden <DUITS
1910	lotion <FRANS
1910	lunchroom <ENGELS
1910	macramé <FRANS
1910	matelot <FRANS
1910	mensa <LATIJN
1910	Nobelprijs
1910	normaliter <LATIJN
1910	occasion <FRANS
1910	opteren <FRANS
1910	ouwehoeren*
1910	paneren <FRANS
1910	panne <FRANS
1910	pietepeuterig*
1910	plankton <DUITS
1910	planplan <INDONESISCH
1910	precieus <FRANS
1910	radium <MODERN LATIJN
1910	ravioli <ITALIAANS
1910	reclasseren <FRANS
1910	rolmops*
1910	sanctie ‘dwangmiddel’ <ENGELS
1910	sandwich <ENGELS
1910	saté <INDONESISCH
1910	senang <INDONESISCH
1910	Siluur
1910	slagroom <DUITS
1910	sneu* ‘jammer’
1910	stierlijk*
1910	tempo doeloe <INDONESISCH
1910	tjitjak <INDONESISCH

1910	tomatensoep
1910	transporteur <FRANS
1910	unit <ENGELS
1910	vernachelen*
1910	veronal <DUITS
1910	vliegenier
1910-1911	psychopaat <FRANS
1910-1914	acupressuur
1910-1914	allergeen
1910-1914	ambulance <FRANS
1910-1914	analgeticum <MODERN LATIJN
1910-1914	arteriosclerose
1910-1914	baba <FRANS

1910 - Eerste algemene tijdschrift in het Afrikaans: *Die Brandwag*

1910-1914	biopsie
1910-1914	biosfeer
1910-1914	boulimie <GRIEKS
1910-1914	citroenvlinder
1911	aëroplaan <FRANS
1911	affix <MODERN LATIJN
1911	aviatiek <DUITS
1911	biplaan <ENGELS
1911	Cambrium <MODERN LATIJN
1911	canvas <ENGELS
1911	carburator <FRANS
1911	carter
1911	claustrofobie
1911	convectie <LATIJN
1911	Devoon
1911	dirken*
1911	doezelen*
1911	ficus <LATIJN
1911	hibiscus <LATIJN
1911	krat*
1911	Perm
1911	pyloon <FRANS
1911	remous <FRANS
1911	stabilisator <ENGELS
1911	suprageleiding
1911	taxi <FRANS
1911	toerisme <ENGELS
1911	trolley <ENGELS
1911	turven*
1911	typen <ENGELS
1911	vliegtuig*
1911	zekering <DUITS
1912	affricaat

1912	aftuigen*
1912	angioom
1912	anion
1912	ansicht <DUITS
1912	antoniem <FRANS
1912	aquavit <DEENS, NOORS OF ZWEEDS
1912	asepsis <MODERN LATIJN
1912	autogeen <FRANS
1912	bandoneon <DUITS
1912	barkeeper <ENGELS
1912	barzoi, borzoi <RUSSISCH
1912	baseball <ENGELS
1912	benedictine <FRANS
1912	bidon <FRANS
1912	blackmail <ENGELS
1912	bobslee <ENGELS
1912	bonus <ENGELS
1912	boom ‘plotselinge stijging’ <ENGELS
1912	boss <ENGELS
1912	bouclé <FRANS
1912	bouillabaisse <FRANS
1912	brillantine <FRANS
1912	broker <ENGELS
1912	brontosaurus
1912	bugel <ENGELS
1912	bühne <DUITS
1912	bulk <ENGELS
1912	bulterriër <ENGELS
1912	bush <ENGELS
1912	business <ENGELS
1912	butler <ENGELS
1912	cab <ENGELS

1911 - De Nederlander T.M.C. Asser krijgt de Nobelprijs voor de vrede; de in het Frans publicerende Belg Maeterlinck voor literatuur

1911 - Dovenschool te Amsterdam opgericht waar men gesproken taal en geen gebaren onderwees
1911 - Chinezen worden geworven voor werk bij de Nederlandse rederijen
1912 - Enkele colleges vernederlandst te Leuven
1912 - Open brief van Jules Destrée aan de Belgische koning, met de uitspraak ‘Il y a, en Belgique, des Wallons et des Flamands, il n'y a pas de Belges’
1912 - Bewerking door N. van Wijk van het etymologische woordenboek van Franck uit 1892: *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, waaraan Van Haeringen in 1936 een supplement toevoegt

1912 café-chantant <FRANS
1912 cakewalk <ENGELS
1912 capitonneren <FRANS
1912 care <ENGELS
1912 cash <ENGELS
1912 cassis <FRANS
1912 catcher <ENGELS
1912 cerise <FRANS
1912 challe <JIDDISCH
1912 chambreren <FRANS
1912 chauffeur <FRANS
1912 choker <ENGELS
1912 clarence <ENGELS
1912 clearing <ENGELS
1912 cobbler <ENGELS
1912 cocotte <FRANS
1912 collageen
1912 collie <ENGELS
1912 coma ‘nevelmassa rond komeetkern’ <LATIJN
1912 communiqué <FRANS
1912 competitie <FRANS
1912 concelebreren <LATIJN
1912 contaminatie <LATIJN
1912 contraseign <FRANS
1912 convertor
1912 copyright <ENGELS
1912 cordoba <SPAANS
1912 cornedbeef <ENGELS
1912 cottage <ENGELS
1912 coyote <SPAANS
1912 craquelé <FRANS
1912 curling <ENGELS

1912 dactyloscopie
1912 debacle <FRANS
1912 decentralisatie <FRANS
1912 declasseren <FRANS
1912 dialyse <FRANS
1912 dinghy <ENGELS
1912 dioptrie
1912 dog-cart <ENGELS
1912 drawback <ENGELS
1912 dreadnought <ENGELS
1912 dry <ENGELS
1912 ecru <FRANS
1912 egocentrisch <ENGELS
1912 empire <FRANS
1912 expressionisme <FRANS
1912 fagocyt
1912 film <ENGELS
1912 fosco
1912 fraseren <DUITS
1912 fricatief <MODERN LATIJN
1912 garage <FRANS
1912 gehaaid*
1912 geisha <JAPANS
1912 gilbert
1912 gingerbeer <ENGELS
1912 glycogeen
1912 goodwill <ENGELS
1912 goudeerlijk*
1912 gradiënt <FRANS
1912 grammofoon <DUITS
1912 grapjas
1912 gratineren <FRANS
1912 grenadine <FRANS
1912 gres <FRANS
1912 grille <FRANS

1912	heilgymnastiek <DUITS
1912	heisa*
1912	hersengymnastiek
1912	hoepla*
1912	hormoon <ENGELS
1912	hum
1912	humoreske <DUITS
1912	hypermodern
1912	incubator <LATIJN
1912	inflatie ‘waardevermindering van geld’ <ENGELS
1912	intraveneus
1912	introducé
1912	irreversibel <FRANS
1912	jazz <ENGELS
1912	juliennesoep <FRANS
1912	jutten
1912	juvenaat <FRANS
1912	kaki <ENGELS
1912	kandideren <DUITS
1912	kapotje
1912	klere
1912	knijp <DUITS
1912	kol nidree <ARAMEES
1912	krach <DUITS

1912 krypton <ENGELS
1912 kummel <DUITS
1912 kurhaus <DUITS
1912 langoest <FRANS
1912 leukocyt
1912 lingerie <FRANS
1912 löss <DUITS
1912 mahatma <SANSKRIET
1912 manicure <FRANS
1912 mantra <SANSKRIET
1912 maxwell
1912 megafoon
1912 meppen*
1912 meringue <FRANS
1912 mistletoe <ENGELS
1912 monogaam <FRANS
1912 neodymium <MODERN LATIJN
1912 neomalthusianisme
1912 netsuke <JAPANS
1912 noedels <DUITS
1912 novum <LATIJN
1912 nutatie <FRANS
1912 oersted
1912 offsetdruk
1912 okapi <ENGELS
1912 optant <LATIJN
1912 pale ale <ENGELS
1912 panacheren <FRANS
1912 pandit <HINDI
1912 parataxis <GRIEKS
1912 paratyfus
1912 pavoiseren <FRANS
1912 peddelen <ENGELS

1912 pejoratief <FRANS
1912 performance <ENGELS
1912 permit <ENGELS
1912 petticoat <ENGELS
1912 pingpong <ENGELS
1912 plaquette <FRANS
1912 poker <ENGELS
1912 polo <ENGELS
1912 polonium <MODERN LATIJN
1912 pon
1912 poster <ENGELS
1912 pralltriller <DUITS
1912 predator <LATIJN
1912 protoplasma
1912 putsch <DUITS
1912 puttee <ENGELS
1912 putti <ITALIAANS
1912 pyjama <ENGELS
1912 pyromanie <FRANS
1912 raid <ENGELS
1912 ranch <ENGELS
1912 ready <ENGELS
1912 receiver <ENGELS
1912 referee <ENGELS
1912 ricocheren <FRANS
1912 riksja <ENGELS
1912 roti <HINDI
1912 royalty <ENGELS
1912 runner-up <ENGELS
1912 rush <ENGELS
1912 sachet <FRANS
1912 sado
1912 sajoer <INDONESISCH
1912 samarium <MODERN LATIJN
1912 sandhi <SANSKRIET

1912	schillenboer*
1912	schlager <DUITS
1912	scout <ENGELS
1912	selfmade <ENGELS
1912	sennhut <DUITS
1912	septic tank <ENGELS
1912	serpentine <FRANS
1912	share <ENGELS
1912	show <ENGELS
1912	sjoelbak <FRIES
1912	sjofar <HEBREEUWS
1912	skunk <ENGELS
1912	smalspoor <DUITS
1912	solarium <ENGELS
1912	sporozoön
1912	sputteren*
1912	squaw <ENGELS
1912	staffel <DUITS
1912	stafylokokken <MODERN LATIJN
1912	stage <FRANS
1912	stagiair <FRANS
1912	steak <ENGELS

1912 stoepa <SANSKRIET
1912 streber <DUITS
1912 suffragette <FRANS
1912 tant pis <FRANS
1912 taoïsme
1912 Tenach <HEBREEUWS
1912 tesla
1912 thulium <MODERN LATIJN
1912 toast ‘sneetje geroosterd brood’ <ENGELS
1912 tournedos <FRANS
1912 tramp <ENGELS
1912 transfer <ENGELS
1912 urologie <ENGELS
1912 wagon-lit <FRANS
1912 xylofoon
1912 yoghurt <TURKS
1913 archaïsch <FRANS
1913 buten
1913 climacterium <MODERN LATIJN
1913 cyanose <FRANS
1913 feut
1913 interesse <DUITS
1913 jarretelle <FRANS
1913 jofel <JIDDISCH
1913 kachel ‘dronken’
1913 manisch
1913 meieren
1913 montuur <FRANS
1913 onbehagen <DUITS
1913 pets*
1913 Pyrrusoverwinning
1913 rentree <FRANS
1913 shirt <ENGELS

1913	tabulator
1913	timpaan <FRANS
1913	toeclip <ENGELS
1913	tripel <FRANS
1913	trucage <FRANS
1913	wecken <DUITS
1914	bak* ‘grap’
1914	Beulemans
1914	biel(s) <FRANS
1914	bissectrice <FRANS
1914	blikskaters

1913 - Iedereen boven de zeventig krijgt een staatspensioen (NL)
1913 - De Nederlander H. Kamerlingh Onnes krijgt de Nobelprijs natuurkunde voor zijn ontdekking van de *suprageleiding* (*supraconducting*), een internationaal geworden woord
1913 - Dienstplicht ingevoerd (B)
1913 - Oprichting Huis der Nederlanden te Kaapstad
1913 - Oprichting in Antwerpen van de Vereeniging voor Beschaafde Nederlandsche Uitspraak (verdwijnt in WO I)
1913 - Oprichting Economische Hogeschool te Rotterdam
1913 - N. van Wijk wordt in Leiden de eerste hoogleraar in de Balto-Slavische talen
1913-1914 - Publicatie van het *Handboek der Nederlandsche taal* door J. van Ginneken, het eerste sociolinguïstische boek
1914 - Leerplicht ingevoerd; taalwet lager onderwijs: gebruikelijke taal van het kind is voertaal (B)
1914 - Onderwijs in Afrikaans in Zuid-Afrika erkend
1914-1918 - Eerste Wereldoorlog: België grotendeels bezet (tot de IJzer), Nederland neutraal; de Duitsers voeren een Vlaamsgezinde *Flamenpolitik*, die o.a. leidt tot vernederlandsing van de universiteit te Gent in 1916
1914 - Na de Duitse inval in België vluchten veel Vlamingen naar Nederland
1914 - Loopgravenoorlog aan het IJzerfront; zware gevechten rond Ieper
1914 - C.G.S. Sandberg verzint de spreuk ‘Indië verloren, rampspoed geboren’ als titel van een brochure
1914-1938 - Karel De Flou: *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen*, 18 delen

1914 broodrooster*
1914 cabaret <FRANS
1914 caissière <FRANS
1914 carrosserie <FRANS
1914 casinobrood
1914 cinema <FRANS
1914 coca-cola <ENGELS
1914 commensaal <ME LATIJN
1914 corso <ITALIAANS
1914 desillusie <FRANS
1914 diabolo <FRANS
1914 diva <ITALIAANS
1914 does
1914 doseren <FRANS
1914 draw <ENGELS
1914 dribbelen ‘met de bal lopen’ <ENGELS
1914 elektrificeren
1914 emmeren
1914 epileren <FRANS
1914 etter ‘scheldwoord’ <FRANS
1914 finale ‘eindstrijd in sport’ <FRANS
1914 flamoes <?
1914 frik*
1914 fylogenese
1914 gravel <ENGELS
1914 hakketakken*
1914 hallali <FRANS
1914 hoelman
1914 hygrograaf
1914 infrarood
1914 kakmadam
1914 kartonnage <FRANS
1914 kassa <ITALIAANS

1914	kiepen <DUITS
1914	klaarkomen ‘een orgasme hebben’
1914	kwekken* ‘kletsen’
1914	lavatory <ENGELS
1914	lev <BULGAARS
1914	maniak <FRANS
1914	mannequin ‘persoon die nieuwe mode toont’ <FRANS
1914	marconist <ITALIAANS
1914	meccano <ENGELS
1914	mensaap*
1914	menthol <DUITS
1914	middels <DUITS
1914	modernisme <FRANS
1914	motorboot
1914	muntjak <MODERN LATIJN
1914	odium <LATIJN
1914	opscheppen*
1914	ostentatief
1914	penalty <ENGELS
1914	piccolo <ITALIAANS
1914	pisnijdig <?
1914	procrustesbed
1914	programmatisch <DUITS
1914	rodelen <DUITS
1914	schipperke*
1914	slissen*
1914	snapshot <ENGELS
1914	snertvent*
1914	sol ‘munteenheid van Peru’ <SPAANS
1914	solutie ‘bandplakmiddel’ <ENGELS
1914	steekproef <DUITS
1914	stratosfeer <FRANS
1914	stuf*
1914	tango <SPAANS

1914	teddybeer <ENGELS
1914	tektonisch <MODERN LATIJN
1914	televisie <ENGELS
1914	toekomstmuziek <DUITS
1914	toilet ‘wc’ <FRANS
1914	trip ‘tochtje’ <ENGELS
1914	umpire <ENGELS
1914	vaat*
1914	vestiaire <FRANS
1914	vrieskast
1914	z.o.z. <L
1914-1918	kistjes ‘soldatenschoenen’
1915	badminton <ENGELS
1915	bivakmuts
1915	isoglosse
1915	jeuïg
1915	libido <LATIJN
1915	maxim <ENGELS

1915	piechem <JIDDISCH
1915	pump <ENGELS
1915	sterilisatie ‘vrijmaking van ziektekiemen’ <FRANS
1915	tweetaktmotor <DUITS
1915	weidelijk*
1916	acuut ‘dringend’ <LATIJN
1916	auditie <FRANS
1916	avitaminose
1916	chargeren ‘overdrijven’ <FRANS
1916	claus <FRANS
1916	connectie ‘invloedrijke relatie’ <ENGELS
1916	coupon ‘restant stof’ <FRANS
1916	dolblij*
1916	durfal*
1916	fikkie <?
1916	flageolet <FRANS
1916	flikker* ‘homoseksueel’
1916	lunapark <ENGELS
1916	mediene <JIDDISCH
1916	mies <JIDDISCH
1916	ontoerekeningsvatbaar <DUITS
1916	solfège <FRANS
1916	struisvogelpolitiek
1916	tank ‘legervoertuig’ <ENGELS
1916	tentakel <FRANS
1916	zakdoekje leggen*
1916-1917	krats*
1916-1917	makke <JIDDISCH
1917	bougie <FRANS
1917	caddie <ENGELS
1917	couchette <FRANS
1917	denim <ENGELS

1917	eterniet
1917	fenologie

1915 - Bij Ieper wordt voor het eerst gifgas gebruikt, in het Frans genoemd *ypérite*, in het Engels *yperite*
1915 - Benoeming van C.G.N. de Vooys als hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde te Utrecht, een van de invloedrijkste en productiefste hoogleraren van de 20ste eeuw
1915 - Op de Antillen is Nederlands de enige instructietaal in het onderwijs
1915 - Nescio, pseudoniem van J.H.F. Grönloh, publiceert *Titaantjes*, beroemd geworden door de zin 'Jongens waren we, maar aardige jongens'
1915 - Stichting Jongfryske Mienskip ('Gemeenschap van Jonge Friezen')
1916 - Instelling van een nieuwe spellingcommissie, de commissie-Kluyver, die in 1919 enige vereenvoudigingsvoorstellen doet
1916 - Distributiewet vanwege de schaarste aan levensmiddelen; hamsteren is verboden (NL)
1916 - Meer dan 100.000 Belgische werklieden naar Duitsland gevoerd
1916 - In Amerika 'Commission for Relief of Belgium' opgericht
1917 - Oprichting van de clandestiene Frontbeweging die pleit voor een Vlaams leger naast een Waals (het legerkader sprak Frans, de soldaten voornamelijk Nederlands)
1917 - Oprichting Raad van Vlaanderen
1917 - Publicatie van de zeer vaak herdrukte schoolgrammatica *Nederlandsche spraakkunst* van E. Rijpma en F.G. Schuringa
1917 - Eerste publicatie over de taalontwikkeling van kinderen door J. van Ginneken: *Roman van een kleuter*
1917 - De Friese spionne Mata Hari wordt in Parijs gefusilleerd
1917 - Grondwetswijziging: algemeen mannenkiesrecht en financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder lager onderwijs (NL)
1917 - Eerste verschijning van het maandblad *De Stijl* voor abstracte kunst

1917 frotté <FRANS
1917 grietjebie
1917 hamsteren <DUITS
1917 kubisme <FRANS
1917 links ‘veld voor golfspel’ <ENGELS
1917 looping <ENGELS
1917 louche <FRANS
1917 maillot <FRANS
1917 pidgin <ENGELS
1917 sjezen ‘hard rijden’
1917 spindel <DUITS
1917 tante-Betjestijl
1917 vlammenwerper <DUITS
1918 areaal <ME LATIJN
1918 atonaal
1918 belevenis <DUITS
1918 bolsjewiek <RUSSISCH
1918 bridge <ENGELS
1918 chihuahua <ENGELS
1918 claxon <ENGELS
1918 dalmatiner <DUITS
1918 grivnja <OEKRAÏENS
1918 kafferkoren <AFRIKAANS
1918 kiften*
1918 loslippig*
1918 mutant <LATIJN
1918 ontogenese
1918 radiaal
1918 rambam
1918 ramsj <JIDDISCH
1918 sapristi <FRANS
1918 triplex
1918 vitamine

1919	accu
1919	airedaleterriër <ENGELS
1919	alzheimer
1919	appelflap*
1919	arrivé <FRANS
1919	autisme <DUITS
1919	cardanas
1919	cataclysme <FRANS
1919	cervix <LATIJN
1919	code ‘stelsel van signalen of symbolen’ <FRANS
1919	diaconaal <FRANS
1919	dobermannpincher <DUITS
1919	ersatz <DUITS
1919	escadrille <FRANS
1919	eugenese
1919	foxtrot <ENGELS

1917 - Oprichting Bond tegen het Vloeken (NL)
1917 - Eerste gestandaardiseerde woordenlijst van het Afrikaans: *Afrikaanse woordelys en spelreëls*
1917 - Russische revolutie
1918 - Instelling Volksraad in Indië
1918 - Promotie van C.B. van Haeringen, later hoogleraar te Utrecht, die wel de nestor van de Nederlandse taalkunde wordt genoemd
1918 - Oprichting Staat Vlaanderen
1918 - Henriëtte Roland Holst schrijft ‘De zachte krachten zullen zeker winnen in 't eind’
1918 - *Nederlandsch-Friesch Woordenboek*, eerste actieve woordenboek van G.A. Wumkes en A.H. de Vries
1919 - Eerste Friese preek van dr. G.A. Wumkes
1919 - Algemeen stemrecht ingevoerd (B)
1919 - Oprichting Nederlandse Vliegtuigenfabriek Fokker
1919 - Vrouwenkiesrecht (NL)
1919 - Eerste radio-uitzendingen (NL)
1919 - Opiumwet wordt aangenomen (NL)
1919 - De befaamde historicus J. Huizinga - die als eerste *ludiek* gebruikte, in zijn werk *Homo ludens* - publiceert *Herfsttij der Middeleeuwen*

1919	framboesia <MODERN LATIJN
1919	gabardine <ENGELS
1919	genitaal <LATIJN
1919	grizzlybeer <ENGELS
1919	herfsttij*
1919	hetze <DUITS
1919	makimono <JAPANS
1919	mantisse <FRANS
1919	matrix <ENGELS
1919	olé <SPAANS
1919	pendel ‘hanglamp’ <DUITS
1919	postuleren <FRANS
1919	praktisch ‘bijwoord van hoedanigheid: bijna’ <ENGELS
1919	prognose <FRANS
1919	ragtime <ENGELS
1919	raster ‘netwerk van kruisende lijnen’ <DUITS
1919	sacraal
1919	single ‘enkelspel bij tennis’ <ENGELS
1919	t.b.c., t.b. <L
1919	überhaupt <DUITS
1919	U-boot <DUITS
1919	variété <FRANS
1919	winchester <ENGELS
1920	allochtoon ‘niet-inheems’
1920	autoped <FRANS
1920	belcanto <ITALIAANS
1920	conference <FRANS
1920	dictafoon
1920	ejector <ENGELS
1920	estafetteloop
1920	folder <ENGELS

1920	frunniken*
1920	gnuiven*
1920	jamboree <ENGELS
1920	kleinkunst <DUITS
1920	kür <DUITS
1920	lompenproletariaat <DUITS
1920	oudroest*
1920	postuum <LATIJN
1920	saboteren <FRANS
1920	smurrie*
1920	stadion <GRIEKS
1920	tachymetrie
1920	tampon <FRANS
1920	tragiek <FRANS
1920	tumtum <ENGELS
1920	waardepapier <DUITS
1920	weekend <ENGELS
1921	Chanoeka <HEBREEUWS
1921	detoneren ‘opvallen’ <FRANS
1921	ensceneren
1921	epateren <FRANS
1921	fiber <FRANS
1921	futurisme <FRANS
1921	gezien* ‘voorzetsel’
1921	hoefdier*
1921	jid <JIDDISCH
1921	kauwgum, kauwgom
1921	mixen <ENGELS
1921	monetair <FRANS
1921	pindakaas
1921	reuzeleuk*

1919 - Oprichting Koninklijke Luchtvaartmaatschappij (KLM)
1919 - Invoer van invaliditeitswet, ouderdomswet en arbeidswet (NL)
1919 - De Belg J. Bordet krijgt de Nobelprijs geneeskunde
1920 - Nederland en België lid van de Volkenbond
1920 - Gelijkstelling van het openbaar en bijzonder lager onderwijs (NL)

1920 - Invoering ouderdomspensioen voor arbeiders (B)
1921 - Den Haag wordt zetel van het Permanente Hof van Internationale Justitie
1921 - Bestuurlijke taalwet: streektaal is voertaal (B)
1921 - Twee Amsterdamse straattypen, ‘Hadjememaar’ en Zuurbier, worden in de Amsterdamse gemeenteraad gekozen

1921	suède <FRANS
1921	toneel ‘toneelspel, voorstelling’
1921	toonaangevend
1921	ultiem <FRANS
1921	verwoed*
1921-1922	museaal <DUITS
1922	alcoholica <MODERN LATIJN
1922	Eolithicum <MODERN LATIJN
1922	feeëriek <FRANS
1922	gnostisch <FRANS
1922	haarscherp <DUITS
1922	omroep*
1922	plasmolyse <FRANS
1922	regionaal <FRANS
1922	rumba <SPAANS
1922	spermatocyt
1922	spiril <MODERN LATIJN
1922	stuntel*
1922	talg <DUITS
1922	tonisch <DUITS OF FRANS
1923	anaal <FRANS
1923	bruut <FRANS
1923	catatonie
1923	charisma <LATIJN OF GRIEKS
1923	coronair <FRANS
1923	curettage <FRANS
1923	dadaïsme <FRANS
1923	dyslexie
1923	erogeen
1923	erytrocyt
1923	fascisme <ITALIAANS
1923	gerbera <MODERN LATIJN
1923	imponeren <FRANS

1923	preservatief <FRANS
1923	prostaat <FRANS
1923	rectaal
1923	relativeren
1923	schrijfsel
1923	toeristisch <ENGELS
1923	voyeur <FRANS
1923	whippet <ENGELS
1923	zwembadpas*
1924	advocatuur <DUITS
1924	allround <ENGELS
1924	animator <ENGELS
1924	antibioticum <MODERN LATIJN
1924	bacteriofaag
1924	bakken* 'zakken voor examen'
1924	basketbal <ENGELS
1924	besjoemelen <DUITS
1924	bilharzia <MODERN LATIJN
1924	boston 'dans' <ENGELS

1921 - Begin van de Oost-Jiddische activiteiten in Amsterdam met de oprichting van de Joodse arbeiderscultuurvereniging Sch. An-ski
1922 - Grondwetsherziening (NL); de benaming 'koloniën' wordt vervangen door 'Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen' of 'rijksdelen'
1922 - De indologenstudie aan de Universiteit Leiden wordt een complete academische studie met doctoraal examen
1923 - Katholieke Universiteit Nijmegen gesticht
1923 - H. Marsman publiceert *Verzen*; de openingsregels van zijn gedicht *Herinnering aan Holland*: 'Denkend aan Holland zie ik brede rivieren traag door oneindig laagland gaan' kent iedere Nederlander
1923 - De onderwijsvernieuwer Theo Thijssen publiceert *Kees de jongen*, begonnen als feuilleton
1924 - De Nederlander W. Einthoven (*wet van Einthoven, driehoek van Einthoven*) krijgt de Nobelprijs geneeskunde
1924 - Publicatie van *Hedendaags fetischisme* door Carry van Bruggen, tegen het purisme

1924 camoufleren <FRANS
1924 defaitisme <FRANS
1924 eenentwintigen*
1924 forehand <ENGELS
1924 formateur <FRANS
1924 frezen <FRANS
1924 frites, friet
1924 geuze <DUITS
1924 hakenkruis <DUITS
1924 hemofilie <MODERN LATIJN
1924 hit ‘succesnummer’ <ENGELS
1924 hydrofiel
1924 joh*
1924 kogellager <DUITS
1924 langlaufen <DUITS
1924 lel* ‘oorvijg’
1924 mans <ITALIAANS
1924 mensjewiek <RUSSISCH
1924 montessorionderwijs
1924 multiplex ‘plaatmateriaal uit meerdere lagen’ <MODERN LATIJN
1924 nebulium <MODERN LATIJN
1924 oerkomisch
1924 ovulatie
1924 parlementariër <DUITS
1924 piloot <FRANS
1924 postaal <FRANS
1924 psychoanalyse <DUITS
1924 pulley <ENGELS
1924 ravissant <FRANS
1924 rotzooi*
1924 rugzak <DUITS
1924 rustiek <FRANS

1924	scherenkust
1924	seider <JIDDISCH
1924	sloeber*
1924	tiptop <ENGELS
1924	tja*
1924	trauma <GRIEKS
1924	ultimatief <FRANS
1924	volleren <ENGELS
1924	vorser <DUITS
1924	zuurpruim
1925	afghani <AFGHAANS
1925	ethaan
1925	extrapoleren
1925	feature <ENGELS
1925	knudde*
1925	litas <LITOUWS
1925	mens-erger-je-niet*
1925	Neolithicum <MODERN LATIJN
1925	Paleolithicum <MODERN LATIJN
1925	plomberen <FRANS
1925	quetzal <SPAANS
1925	sacrosanct <LATIJN
1925	shoppen <ENGELS
1925	shorts <ENGELS
1925	sprinten <ENGELS
1925	tugrik <MONGOOLS
1926	agglomeratie <FRANS

1925 - Erkenning van het Afrikaans als officiële taal naast het Engels
1925 - Verschijning van de eerste atlas binnen de *Reeks Nederlandsche Dialectatlassen*
1925 - De historicus Pieter Geyl publiceert het eerste deel van *De Groot-Nederlandse Gedachte*
1925 - Martinus Nijhoff schrijft *Het lied der dwaze bijen*, met daarin de woorden ‘Een geur van hoger honing/ verbitterde de bloemen’
1925 - Eerste jaargang van het tijdschrift *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*; vanaf 1969 krijgt het tijdschrift de naam *Naamkunde*

1925 - Eerste Groot Fries Congres te Jever (Oost-Friesland)
1926 - Invoering wegenbelasting (NL)
1926 - Louise Kaiser eerste lector fonetiek aan de GU

1926 agnostisch <ENGELS
1926 akela <ENGELS
1926 charleston <ENGELS
1926 cherry brandy <ENGELS
1926 cockpit <ENGELS
1926 dancing
1926 duce <ITALIAANS
1926 efficiency <ENGELS
1926 fenotype
1926 insuline <ENGELS
1926 intarsia <ITALIAANS
1926 jap <ENGELS
1926 kwartet ‘vier kaarten, kaartspel’ <FRANS
1926 lapjeskat
1926 lei ‘munteenheid van Roemenië en Moldavië’ <ROEMEENS
1926 lempira <SPAANS
1926 lounge <ENGELS
1926 luminescentie <FRANS
1926 optimum <LATIJN
1926 outillage <FRANS
1926 polygaam <FRANS
1926 ranja
1926 rotogravure
1926 seance <FRANS
1926 stekker <DUITS
1927 cultureel <FRANS
1927 endocrien
1927 europium <MODERN LATIJN
1927 fresia <MODERN LATIJN
1927 gesteggel*
1927 Holoceen <FRANS
1927 hufter*

1927	klote*
1927	lolly <ENGELS
1927	nep <DUITS
1927	Pleistoceen
1927	roltrap*
1927	sharpie <ENGELS
1927	standaardisatie <ENGELS
1927	trenchcoat <ENGELS
1927	zomerzotheid
1928	alsmaar <JIDDISCH

1926 - Met geld van het bedrijfsleven wordt een ‘anti-ethische’ indologische studierichting gesticht aan de Universiteit van Utrecht, bijgenaamd de Oliefaculteit of de Petroleumfaculteit
1926 - In Indië wordt de onderwijsmethode ingevoerd van G.J. Nieuwenhuis, de grondlegger van de koloniale pedagogiek en auteur van *Bronnenboek voor het nieuwe taalonderwijs in Nederlandsch-Indië*; dit houdt in dat in de eerste jaren van het lager onderwijs de moedertaal als voertaal wordt gebruikt en in de laatste jaren het Nederlands
1927 - G. Kloeke publiceert *De Hollandsche Expansie in de 16e en 17e eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche dialecten*
1927 - Oprichting Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg (nu de KUB)
1927 - De astronoom J.H. Oort beschrijft de *constanten van Oort*; later wordt de *Oortwolk (Oort's comet cloud)* naar hem genoemd
1927 - Oprichting Algemiene Fryske Ûnderrjocht Kommisje (AFÛK, ‘Algemene Friese Onderwijscommissie’)
1927 - Eerste bijzonder hoogleraar Spaans in Utrecht; eerste lector Italiaans, Spaans en Roemeens in Nijmegen; in 1930 Van Praag eerste lector Spaanse taal- en letterkunde aan de GU
1928 - Oprichting Provinsjale Ûnderwiisrie fan Fryslân (‘Provinciale Onderwijsraad van Friesland’)
1928 - De nationalistische beweging in Indië roept het Maleis (het Bahasa Indonesia) uit als de eenheidstaal van de toekomstige republiek
1928 - Olympische Spelen in Amsterdam

1928 ammehoela
1928 behaviorisme <ENGELS
1928 filler <HONGAARS
1928 gamel <FRANS
1928 gedegen <DUITS
1928 gen
1928 heroïne <DUITS
1928 ijsco
1928 job <ENGELS
1928 lapzwans <JIDDISCH
1928 lullig*
1928 perfectief <ME LATIJN
1928 rottweiler <DUITS
1928 simplistisch <FRANS
1928 tractor <ENGELS
1929 agogisch
1929 apicultuur
1929 babybox
1929 band ‘muziekkorps’ <ENGELS
1929 banzai <JAPANS
1929 bar mitswa <HEBREEUWS
1929 barrage <FRANS
1929 beneficiair <FRANS
1929 blamage <DUITS
1929 bric-à-brac <FRANS
1929 cabriolet ‘auto met opvouwbaar dak’ <FRANS
1929 cineast <FRANS
1929 coach <ENGELS
1929 copla <SPAANS
1929 coupure ‘grootte waarin bankpapier wordt uitgegeven’ <FRANS
1929 coureuse <FRANS

1929	cuisinier <FRANS
1929	cutter <ENGELS
1929	debrayeren <FRANS
1929	decadent <FRANS
1929	deflatie <FRANS
1929	demissionair <FRANS
1929	dependance <FRANS
1929	detonator <MODERN LATIJN
1929	dictee <FRANS
1929	diehard <ENGELS
1929	directoire
1929	ensemble ‘muziekgezelschap’ <FRANS
1929	epifyse <FRANS
1929	equipe <FRANS
1929	fading <ENGELS
1929	foniatrie
1929	frigidaire <FRANS
1929	frou-frou <FRANS
1929	funiculaire <FRANS
1929	genetica
1929	geserreerd
1929	giraal <DUITS
1929	gluton
1929	grapefruit <ENGELS
1929	handicap <ENGELS

1928 - Samengaan van telefoon, post en telegraaf in één bedrijf: de PTT (NL)
1928 - H.J. van Doorne richt een constructiewerkplaats op die later de naam Van Doorne's Aanhangwagenfabrieken kreeg, afgekort DAF, waar tot 1975 gelijknamige auto's met het volautomatische transmissiesysteem ‘variomatic’ werden gemaakt
1929 - Internationale economische crisis
1929 - De Nederlander Ch. Eijkman (van de *Eijkmans test*) krijgt de Nobelprijs geneeskunde
1929 - K. ter Laan, *Nieuw Groninger Woordenboek*
1929 - Eerste lector Scandinavische talen aan de GU (P.M. Boer-den Hoed), in 1960 hoogleraar
1929 - Oprichting Vereniging ter Bevordering van het Vlaamse Boekwezen (VBVB)

1929 - In Vlaanderen wordt vanaf dit jaar jaarlijks de naamlijst van gemeenten opgenomen in het Staatsblad, in de spelling die is vastgesteld door de Commissie voor Toponymie en Dialectologie

1929 intercommunaal <FRANS
1929 kariboe <FRANS
1929 knickerbocker <ENGELS
1929 knock-out <ENGELS
1929 koelak <RUSSISCH
1929 lacrosse <ENGELS
1929 landjeveroveren*
1929 logopedie
1929 magazine <ENGELS
1929 makaak <PORTUGEES
1929 manche <FRANS
1929 manisme
1929 marimba <BANTOE
1929 marron ‘kastanjebruin’ <FRANS
1929 megalomanie
1929 mendelisme
1929 menora <HEBREEUWS
1929 metro <FRANS
1929 minuscuul <FRANS
1929 mondiaal <FRANS
1929 mousse <FRANS
1929 negroïde
1929 norit
1929 operabel <FRANS
1929 organisator
1929 otoliet
1929 paravaan <ENGELS
1929 parlando <ITALIAANS
1929 paté <FRANS
1929 perimeter
1929 picaresk <SPAANS
1929 piccalilly <ENGELS
1929 plafonnière

1929	planeren <FRANS
1929	plokworst <NEDERDUITS
1929	po <FRANS
1929	pochet <FRANS
1929	proclitisch
1929	prothese <FRANS
1929	proton
1929	quantité négligeable <FRANS
1929	realpolitiek <DUITS
1929	risee <FRANS
1929	risotto <ITALIAANS
1929	samoerai <JAPANS
1929	saumon <FRANS
1929	schattebout*
1929	sedan <FRANS
1929	serven <ENGELS
1929	serveren <ENGELS
1929	shintoïsme
1929	sjans <FRANS
1929	sjwa <MODERN HEBREEUWS
1929	slogan <ENGELS
1929	society <ENGELS
1929	soroptimisten <ENGELS
1929	spaghetti <ITALIAANS
1929	stabilisatie <FRANS
1929	stand ‘plaats op een tentoonstelling’ <ENGELS
1929	step ‘danspas’ <ENGELS
1929	stratigrafie <FRANS
1929	sweepstake <ENGELS
1929	tearoom
1929	tendentieus <FRANS
1929	terrarium
1929	thriller <ENGELS
1929	tiepelen*

1929	ukelele <ENGELS
1929	voucher <ENGELS
1929	xenofobie
1929	yperiet <FRANS
1929-1930	pornografie <FRANS
1930	borsalino
1930	doping <ENGELS
1930	fobie <FRANS
1930	Komintern <RUSSISCH

1930 - In Brussel wordt de eerste Europese geluidsfilm in een Nederlandse en een Franse versie vertoond
1930 - In het onderwijs geldt de spelling-Terpstra, waarbij de naamvals-*n* alleen nog bij mannelijke personen en dieren wordt gespeld, de 'examenspelling' (NL)
1930 - Vernederlandsing van de universiteit te Gent

1930 Mesozoïcum <MODERN LATIJN
1930 nazi <DUITS
1930 parabellum <DUITS
1930 rauwkost <DUITS
1930 schilling <DUITS
1930 schizofrenie <MODERN LATIJN
1930 socialiseren <DUITS
1930 standing <ENGELS
1930 taiga <RUSSISCH
1930 typemachine
1930 voltage <FRANS
1930 vrille <FRANS
1930 windjak <DUITS
1930 windjammer <ENGELS
1931 assemblage <FRANS
1931 bestseller <ENGELS
1931 chippendale ‘Engelse meubelstijl’ <ENGELS
1931 chow-chow <ENGELS
1931 close-up <ENGELS
1931 cryogeen
1931 dealer ‘handelaar’ <ENGELS
1931 dickeyseat <ENGELS
1931 dominion <ENGELS
1931 dummy <ENGELS
1931 eidetisch <DUITS
1931 epistemologie
1931 fan ‘ventilator’ <ENGELS
1931 flat <ENGELS
1931 gang ‘bende’ <ENGELS
1931 gangster <ENGELS
1931 halflandelijkheid
1931 halma <ENGELS

1931	harmonisatie <FRANS OF ENGELS
1931	indoorgolf <ENGELS
1931	intelligentsia <RUSSISCH
1931	jioe-jitsoe <JAPANS
1931	kinematica
1931	klavarskribo
1931	kolchoz <RUSSISCH
1931	latex <LATIJN
1931	machete <SPAANS
1931	magnum <FRANS
1931	mahjong <CHINEES
1931	mañana <SPAANS
1931	Oedipuscomplex
1931	pengö <HONGAARS
1931	persmuskiet
1931	personalia <LATIJN
1931	pick-up ‘platenspeler’
1931	piepklein*
1931	pieremachochel
1931	plusfour <ENGELS
1931	pullover <ENGELS
1931	rayon ‘kunstzijde’ <ENGELS
1931	robot <TSJECHISCH
1931	rodeo <SPAANS
1931	sorry <ENGELS
1931	speakeasy <ENGELS
1931	star ‘beroemd acteur’ <ENGELS

1930 - Aan de universiteit te Leuven worden Nederlandse leergangen ingesteld
1930 - Omroepwet maakt verzuiling de basis van het radiobestel (NL)
1930 - Oprichting Dialectenbureau, het huidige Meertens Instituut te Amsterdam
1930 - Eerste lector Friese taal te Groningen
1930-1931 - Eerste druk van J. Verschueren, *Modern woordenboek. Taalkundig, encyclopedisch, geïllustreerd*
1930-1968 - Inpoldering Zuiderzee
1931 - Oprichting Genootschap Onze Taal
1931 - Menno ter Braak schrijft *Afscheid van domineesland*

1931 - Verschijning van het betekeniswoordenboek van L. Brouwers: *Het juiste woord*
1931 - Oprichting NSB o.l.v. A. Mussert
1931-1983 - Nederlands Cultuurhistorisch Instituut te Pretoria

1931	surrealisme <FRANS
1931	trolleybus <ENGELS
1931	truck <ENGELS
1931	vedette <FRANS
1931-1935	vreemdgaan <DUITS
1931-1940	oelewapper*
1932	agglomeraat <FRANS
1932	cartotheek <FRANS
1932	concern <ENGELS
1932	crew <ENGELS
1932	discotheek ‘verzameling grammofoonplaten’ <FRANS
1932	entameren <FRANS
1932	fixatie <ENGELS
1932	groggy <ENGELS
1932	kobold <DUITS
1932	limerick <ENGELS
1932	patates frites <FRANS
1932	pekinees <ENGELS
1932	recentelijk <ENGELS
1932	rijkswacht
1932	snorder <JIDDISCH
1932	straalbezopen*
1932	tartaar <FRANS
1932	taugé <INDONESISCH
1932	telex <ENGELS
1932	uitproberen <DUITS
1932	vamp <ENGELS
1933	agressiviteit <FRANS
1933	ampul <LATIJN
1933	antroposofie
1933	apparatuur <DUITS
1933	Azoïcum <MODERN LATIJN

1933	bantamgewicht <ENGELS
1933	basaal <ENGELS
1933	beaujolais <FRANS
1933	bilinguïsme
1933	biljard <DUITS
1933	fado <PORTUGEES
1933	frigide <FRANS
1933	homo <ENGELS
1933	I-ijzer <L
1933	Kaenozoïcum <MODERN LATIJN

1932 - Eerste Boekenweek (NL)
1932 - De moedertaal moet de voertaal van het lager en middelbaar onderwijs zijn (B)
1932 - Regeling taalgebruik in de administratie (B)
1932 - Oprichting Vaste Commissie voor Taaltoezicht (B)
1932 - Afsluiting Zuiderzee door de Afsluitdijk
1932 - Lager en middelbaar onderwijs in Vlaanderen eentalig Nederlands
1932 - Oprichting Vereeniging voor Beschaafde Omgangstaal (VBO)
1932 - Eerste uitspraak in het Afrikaans in het hoogste gerechtshof, het *Appèlhof*
1932-1934 - J.G.M. Moormann publiceert *De geheimtalen* en *Bronnenboek*, het eerste wetenschappelijke overzicht van het Bargoens in het Nederlandse taalgebied
1932 - Het *Wilhelmus* wordt het officiële Nederlandse volkslied
1933 - De eerste volledige Afrikaanse bijbelvertaling verschijnt
1933 - Nederlandse Ministerie van Handel, Arbeid en Nijverheid krijgt de naam Ministerie van Economische Zaken
1933 - Het oudste Nederlandse literaire zinnetje uit 1100 (*hebban olla uogala*) wordt beschreven in de handschriftenverzameling van de Bodleian Library in Oxford
1933 - Eerste bijzonder hoogleraar voor de Studie van Taal, Letterkunde en Geschiedenis van Zuid-Afrika aan de GU
1933 - Eerste joden uit Duitsland, gevlucht na de machtsovername van Hitler, komen naar Nederland en België
1933 - De Nederlandse anarcho-communist M. van der Lubbe steekt de Duitse Rijksdag in brand; dit wordt door Hitler als propagandamiddel gebruikt

1933 kiele-kiele* ‘bijwoord: op het nippertje’
1933 kookplaat
1933 lay-out <ENGELS
1933 metamorf
1933 narcisme <DUITS
1933 Neozoïcum <MODERN LATIJN
1933 obi <JAPANS
1933 Paleoceen <FRANS
1933 regio <LATIJN
1933 reservaat
1933 thermisch <DUITS
1933 voltreffer <DUITS
1934 aanhangwagen <DUITS
1934 ambivalent <DUITS
1934 bestek ‘eetgerei’ <DUITS
1934 cellofaan <FRANS
1934 constructivisme
1934 coureur <FRANS
1934 dame ‘koningin in het schaakspel’ <DUITS
1934 déja vu <FRANS
1934 dementeren <LATIJN
1934 dimmen ‘licht temperen’ <ENGELS
1934 dragline <ENGELS
1934 drum <ENGELS
1934 erewoord <DUITS
1934 fungicide
1934 kinesitherapie
1934 morfeem
1934 pantserwagen <DUITS
1934 patjepeeër
1934 planologie
1934 portable ‘lichtgewicht schrijfmachine’ <ENGELS

1934	salmonella <MODERN LATIJN
1934	samsam <AFRIKAANS
1934	siamees <ENGELS
1934	spieken <DUITS
1934	stemgember <ENGELS
1934	stofzuiger*
1934	stola <LATIJN
1934	stomverbaasd*
1934	tetteren*
1934	vibrafoon
1934	yang <CHINEES
1934	yin <CHINEES
1934	zen <JAPANS
1935	aminozuur

1934 - De onderwijsminister Marchant voert voor het onderwijs een vereenvoudigde spelling in: enkele *e* en *o* in open lettergreep, *sch* alleen als de *ch* gehoord wordt en in de uitgang -*isch* (NL)
1934 - Oprichting De Kristlik Fryske Folksbibleteek (‘Christelijke Friese Volksbibliotheek’)
1934 - Oprichting Algemeen Nederlands Persbureau (ANP)
1934 - E. Blancquaert houdt de Vlamingen in zijn vaak herdrukte *Praktische uitspraakleer van de Nederlandse taal* de (Noord-)Nederlandse uitspraakregels voor
1934 - Verschijning van *Nederlandsche Taalgids. Woordenboek van Belgicismen* van C.H. Peeters, in Vlaanderen lange tijd toonaangevend voor het woordgebruik; hierna volgt een stroom taalgidsen
1934 - Romano Guarnieri wordt de eerste hoogleraar Italiaans in Utrecht; eerder had hij in Nederland verschillende afdelingen van de Italiaanse studievereniging Dante Alighieri opgericht; hij is uitvinder van de koormethode in het talenonderwijs (in koor laten nazeggen)
1934 - De gedichten van de Belgische schrijver W. Elsschot worden gebundeld in *Verzen van vroeger*; hierin ‘Het huwelijk’, met de spreekwoordelijke regels ‘tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren’; ook het verzonnen Algemeen Wereldtijdschrift heeft veel navolging gekregen
1935 - Wetgeving in Vlaanderen volledig vernederlandst

1935 atomair
1935 Eozoïcum <MODERN LATIJN
1935 exoot
1935 extravert
1935 fatsoensrakker
1935 gigolo <FRANS
1935 honneponnig*
1935 hoteldebotel <JIDDISCH
1935 liefdesbrief <DUITS
1935 purser <ENGELS
1935 saneren <LATIJN
1935 slipper <ENGELS
1935 stalinisme
1935 step ‘autoped’
1935 sterilisatie ‘onvruchtbaarmaking’ <FRANS
1935 steriliseren ‘onvruchtbaar maken’ <FRANS
1935 stralen* ‘zakken voor examen’
1935 structuralisme <FRANS
1935 U-balk <L
1936 autostrada <ITALIAANS
1936 bal ‘gulden, (België) frank’ <FRANS
1936 blues <ENGELS
1936 bouvier <FRANS
1936 chewing gum <ENGELS
1936 crash <ENGELS
1936 drive <ENGELS
1936 genotype
1936 inkapselen <DUITS
1936 kluts <ENGELS
1936 martini <ITALIAANS
1936 military <ENGELS
1936 noh <JAPANS
1936 overlappen <ENGELS

1936	pass <ENGELS
1936	petoet <JAVAANS
1936	roadster <ENGELS
1936	salmiak <DUITS
1936	shuttle ‘badmintonbal’ <ENGELS
1936	stellair <FRANS
1936	stunten <ENGELS
1936	tanker <ENGELS
1936	thermiek
1936	tri
1936	visualiseren <ENGELS
1936	zeurpiet
1937	afnokken <ENGELS
1937	aggregaat <DUITS
1937	blubber <ENGELS
1937	braintrust <ENGELS
1937	cafetaria <ENGELS
1937	dashboard <ENGELS
1937	deleman

1935 - Arthur van Schendel schrijft *Een Hollandsch drama*
1935 - J.W.F. Werumeus Buning schrijft *Ballade van den boer*, met de telkens herhaalde regel ‘En de boer hij ploegde voort’
1936 - Spaanse burgeroorlog breekt uit, ook Nederlanders helpen de opstandelingen tegen Franco
1936 - De Nederlander P.J.W. Debije krijgt de Nobelprijs scheikunde
1936 - Het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap geeft een *Lijst der aardrijkskundige namen van Nederland* uit voor de spelling van gemeentenamen, maar moet deze wegens protesten weer intrekken
1936 - Eerste bijzondere leerstoel Fries te Amsterdam (UvA)
1936 - Eerste verklarend woordenboek van het Afrikaans verschijnt
1937 - Middenstandsdiploma verplicht om een winkel te beginnen (NL)
1937 - *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch* door G.S. Overdiep
1937 - Vestiging Afrikaanse radio-omroep
1937 - Wettelijke mogelijkheid om een streektaal in levend gebruik als optioneel vak te geven (Fries wordt niet expliciet genoemd) (NL)

1937	differentieel ‘tandwielconstructie in achteras van auto's’ <FRANS
1937	diode
1937	facelift <ENGELS
1937	foneem <FRANS
1937	genebbisj
1937	gezeik*
1937	gotspe <JIDDISCH
1937	hebbes*
1937	investeren <FRANS
1937	jennen <JIDDISCH
1937	jumper <ENGELS
1937	kierewiet*
1937	kitsch <DUITS
1937	kunststof*
1937	leninisme
1937	Mesolithicum <MODERN LATIJN
1937	moorkop
1937	neutron
1937	octaan
1937	pedofilie
1937	quant
1937	reflatie
1937	ritssluiting*
1937	saffie
1937	schijnwerper <DUITS
1937	SOS <ENGELS
1937	stennis <JIDDISCH
1937	step-in <ENGELS
1937	touringcar <ENGELS
1937	triode <ENGELS
1937	versus <ENGELS OF LATIJN
1937	vozen <DUITS

1938	alpino
1938	balts <DUITS
1938	boiler <ENGELS
1938	bumper <ENGELS
1938	decibel
1938	demarreren <FRANS
1938	ecologie <DUITS
1938	extrovert
1938	hamburger <ENGELS
1938	kloon <ENGELS
1938	koelkast
1938	kolder ‘onzin’ <DUITS
1938	ludiek <FRANS
1938	menopauze <FRANS
1938	puber <LATIJN
1938	puck <ENGELS
1938	rebound <ENGELS
1938	schwung <DUITS
1938	telemark <NOORS
1938	totalitair <FRANS
1938	trailer <ENGELS
1938	venerologie <ENGELS
1938	volleybal <ENGELS
1938	voodoo <ENGELS
1939	airconditioning <ENGELS
1939	bolhoed*
1939	carcinogeen
1939	dagjesmensen*
1939	desintegreren <FRANS
1939	eenduidig <DUITS
1939	evocatief <LATIJN
1939	foon <GRIEKS
1939	freon
1939	freudiaans
1939	habitat <LATIJN

1939	joyriding <ENGELS
1939	leptosoom

1938 - Oprichting Fryske Akademy
1938 - De Belg C. Heymans krijgt de Nobelprijs geneeskunde
1938 - Oprichting Academia Belgica te Rome
1938 - Invoering verplichte verzekering tegen werkloosheid en ziekte (B)
1938 - Nederlands mag gebruikt worden in het leger (B)
1938 - Oprichting Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten te Brussel
1939 - Regeling van taalgebruik bij het gerecht: streektaal is voertaal (B)

1939	maquillage <FRANS
1939	marihuana <SPAANS
1939	medley <ENGELS
1939	pub <ENGELS
1939	sclerose <FRANS
1939	telekinese
1939-1940	flit <ENGELS
1939-1940	polaroid <ENGELS
1939-1940	set ‘stel’ <ENGELS
1940	attenderen <LATIJN
1940	autobaan <DUITS
1940	automatiek
1940	biedermeier <DUITS
1940	blazer <ENGELS
1940	bolknak*
1940	caravan <ENGELS
1940	clip <ENGELS
1940	cockerspaniël <ENGELS
1940	combine ‘maaidorser’ <ENGELS
1940	counter <ENGELS
1940	decatlon <ENGELS
1940	hattrick <ENGELS
1940	horeca <L
1940	husky <ENGELS
1940	ikebana <JAPANS
1940	jacket ‘kroon over een tand’
1940	kuuroord <DUITS
1940	mudvol*
1940	mum
1940	offday <ENGELS
1940	pup <ENGELS
1940	quatsch <DUITS
1940	rally <ENGELS

1940	research <ENGELS
1940	retriever <ENGELS
1940	roedel <DUITS
1940	saluki <ARABISCH
1940	schnautzer <DUITS
1940	sheltie <ENGELS
1940	sketch <ENGELS
1940	steekpartij
1940	stencilen <ENGELS
1940	stomtoevallig*
1940	teckel <DUITS
1940	testen <ENGELS
1940	trend <ENGELS
1940	trimmen ‘haar van een dier bijknippen’ <ENGELS
1940-1945	bunker <ENGELS OF DUITS
1940-1945	Gestapo <DUITS
1940-1945	knijpkat
1940-1945	pantser ‘tank’ <DUITS
1941	butaan
1941	cholesterol
1941	efedrine
1941	flikflak <DUITS
1941	histamine
1941	jopper <DUITS
1941	kerosine
1941	klunen <FRIES
1941	kuna <KROATISCH
1941	kwark <DUITS
1941	mordicus <LATIJN
1941	podsol <RUSSISCH
1941	tolueen
1941	vlijtig liesje <DUITS
1941	volksetymologie <DUITS
1942	cranberry <ENGELS

1940-1944/5 - Tweede Wereldoorlog: Nederland en België bezet; het georganiseerde Vlaams-nationalisme collaboreert met de Duitsers en krijgt na de oorlog een slechte naam
1940 - Gerard Nolst Trenité publiceert onder het pseudoniem Charivarius *Is dat goed Nederlands?*, een zeer populair puristisch taaladviesboek
1940 - De Midden-Europese (Duitse) tijd wordt ingevoerd (NL)
1940 - Ambtenaren worden verplicht een ariërverklaring te tekenen
1941 - Japanse inval in Indië
1941 - Oprichting Nederlandse Kultuurkamer, waarvan de neerlandicus en etymoloog J. de Vries enige tijd vice-voorzitter was
1941 - Eerste professoraat Friese taal- en letterkunde te Groningen

1942	curie ‘eenheid van radioactiviteit’
1942	decoderen <FRANS
1942	desinfectans <MODERN LATIJN
1942	deuterium <MODERN LATIJN
1942	dipool
1942	fanmail <ENGELS
1942	foton
1942	linktrainer <ENGELS
1942	make-up <ENGELS
1942	motoriseren <FRANS
1942	pêche melba <FRANS
1942-1943	dia
1942-1943	doka <L
1942-1943	technicolor <ENGELS
1943	bamzaaien
1943	blindganger <DUITS
1943	concentratiekamp <DUITS
1943	guarani <SPAANS
1943	nappa <ENGELS
1943	nova <MODERN LATIJN
1943	projector
1943	regionalisme <FRANS
1944	blokfluit
1944	celesta <FRANS
1944	combine ‘combinatie van renners in wielersport om kansen van concurrenten te breken’ <FRANS
1944	gelagerd <DUITS
1944	gigantisch
1944	hygrofyt
1944	jeep <ENGELS
1944	kousenband ‘groente’ <SURINAAMS-NEDERLANDS
1944	omstreden <DUITS

1944	paksoi <CHINEES
1944	spergebied <DUITS

1942 - Vorming van de LO, de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (NL)
1942 - Japan bezet Indië, alle Nederlanders worden in Japanse kampen geïnterneerd
1942 - De Japanners verbieden het gebruik van Nederlands in Indië, behalve in de gevangenenkampen
1942 - De gele jodenster wordt ingevoerd; stelselmatige deportatie van joden uit België en Nederland, later ook van zigeuners; de nazi's die verantwoordelijk waren voor de deportatie van de zigeuners, spraken Romani; als reactie hierop geven de Sinti (niet de Roma) tot op heden geen informatie over hun taal aan buitenstaanders
1942 - Illegaal verschijnt het gedicht *De achttien doden* van de ter dood veroordeelde Jan Campert, wat het begin vormt van de ondergrondse uitgeverij De Bezige Bij van G. Lubberhuizen
1942 - Abraham Puls, eigenaar van een Amsterdamse verhuisfirma die voor de Duitsers werkt, wordt vernoemd in het werkwoord *pulsen* ‘huizen leeghalen’
1942 - Arbeidsinzet: gedwongen tewerkstelling van mannen tussen 17 en 40 in Duitsland
1942 - De wereldberoemde fysicus H.B.G. Casimir, naar wie het *Casimireffect* is genoemd, wordt hoofd van het Natuurkundig Laboratorium van Philips
1942 - Friese bijbelvertaling
1942 - G. Bolkestein, de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van het oorlogskabinet in Londen, stelt voor om na de oorlog Engels als wereldhulptaal in te voeren en voor alle Europeanen verplicht te stellen als tweede taal; de andere regeringen in ballingschap nemen het voorstel over; na de oorlog verdwijnt het plan, maar inmiddels is het vanzelf realiteit geworden
1944 - Bevrijding van België en zuidelijk Nederland
1944 - De geallieerden verliezen de slag om Arnhem, die later dankzij een boek en een film gekenmerkt zal worden als ‘Een brug te ver’

1944	toto <DUITS
1944	vuistregel <DUITS
1944	zucchetti <ITALIAANS
1945	atoombom <ENGELS
1945	blitzkrieg <DUITS
1945	bombe <FRANS
1945	breakdown <ENGELS
1945	controleren ‘beheersen’ <ENGELS
1945	egelstelling <DUITS
1945	flagstone <ENGELS
1945	heemkunde <DUITS
1945	jitterbug <ENGELS
1945	kamikaze <JAPANS
1945	nipt*
1945	periscoop
1945	Precambrium <MODERN LATIJN
1945	sovchoz <RUSSISCH
1945	stengun <ENGELS
1945-1949	plopper <INDONESISCH
1945-1950	A-bom <ENGELS
1946	apraxie <FRANS
1946	baileybrug <ENGELS
1946	canvassen <ENGELS
1946	carrier <ENGELS
1946	cavalerie ‘wapen van de landmacht, uitgerust met tanks’ <FRANS
1946	clinch <ENGELS
1946	cursist
1946	dong <VIETNAMEES
1946	droppen <ENGELS
1946	feeling <ENGELS
1946	foolproof <ENGELS
1946	fotokopie <ENGELS

1946	genoom
1946	hearing <ENGELS
1946	illinium <MODERN LATIJN
1946	implicatie <FRANS
1946	lek ‘munt’ <ALBAANS
1946	monddood <DUITS
1946	nieuwkomer <ENGELS
1946	nylon <ENGELS
1946	oestron <DUITS
1946	petitfour <FRANS
1946	punch ‘stoot’ <ENGELS
1946	sliding ‘glijdende beweging bij voetbal’ <ENGELS
1946	spinnaker <ENGELS
1946	structureel <ENGELS
1946	stunt <ENGELS
1946	supporter <ENGELS
1946	trombocyt
1947	automonteur
1947	blurb <ENGELS
1947	bottleneck <ENGELS
1947	browning <ENGELS
1947	cheeta <ENGELS
1947	citrusvrucht

1945 - Na de hongerwinter wordt Nederland in mei door Engelsen, Amerikanen en Canadezen bevrijd; voedseldroppings
1945 - De VS laten twee atoombommen op Japan vallen; in augustus wordt Indië bevrijd
1945 - J.C. Bloem schrijft *De Dapperstraat*, met de slotregel ‘Domweg gelukkig, in de Dapperstraat’
1946 - Winston Churchill gebruikt in een openbare rede de uitdrukking *ijzeren gordijn* voor de scheiding tussen Oost- en West-Europa; hierna ontstaat de Koude Oorlog
1946 - Nederlands-Belgisch Cultureel Akkoord
1946 - Eerste Friestalige straatnaam: Sinnebuorren in Akkrum
1947 - Verschijning *De avonden* van G. (van het) Reve, die met Hermans en Mulisch gerekend wordt tot de drie grootste naoorlogse schrijvers; spreekwoordelijk werd de op een na laatste zin: ‘Het is niet onopgemerkt gebleven’

1947 - Publicatie van *Het Achterhuis*, het dagboek van de joodse onderduikster Anne Frank die in 1944 in een concentratiekamp stierf; het boek is in vele talen vertaald en het meest verkochte Nederlandstalige boek van de 20ste eeuw

1947 coaster <ENGELS
1947 dimensie ‘aspect’ <ENGELS
1947 donor <ENGELS
1947 fan ‘bewonderaar’ <ENGELS
1947 freatisch
1947 glamour <ENGELS
1947 highbrow <ENGELS
1947 holmium <MODERN LATIJN
1947 introvert
1947 knurft*
1947 lutetium <MODERN LATIJN
1947 mediamiek
1947 neptunium <MODERN LATIJN
1947 penicilline <ENGELS
1947 pointillisme <FRANS
1947 questionaire <FRANS
1947 radon
1947 repercussie <FRANS
1947 safari <ENGELS
1947 skûtsjesilen <FRIES
1947 slalom <NOORS
1947 spectaculair <FRANS
1947 sprinklerinstallatie
1947 steengoed*
1947 tape <ENGELS
1947 understatement <ENGELS
1947 veganisme <ENGELS
1947 ventileren ‘in het openbaar uiten’ <ENGELS
1947 yell <ENGELS
1948 anafylaxie
1948 animeermeisje <DUITS
1948 approach <ENGELS

1948	art nouveau <FRANS
1948	assembleren <FRANS
1948	bazooka <ENGELS
1948	biënnale
1948	braderie <FRANS
1948	buckram <ENGELS
1948	campus <ENGELS
1948	Cobra <L

1947 - De vereenvoudigde spelling-Marchant wordt bij wet ingevoerd (NL), een jaar later dan in België
1947 - Er wordt een volkstelling gehouden op grond waarvan een inventarisatie van achternamen wordt gemaakt: het veertiendelige *Nederlands repertorium van familienamen* (1963-1988) (NL)
1947 - Talentelling (B)
1947-1948 - Politionele acties in Indië
1948 - Oprichting Benelux
1948 - Opening eerste zelfbedieningswinkel, naar Amerikaans voorbeeld (NL)
1948 - Middelbare scholen mogen, met toestemming van de minister, les geven in andere vakken dan de wet kent (Fries wordt niet expliciet genoemd) (NL)
1948 - Oprichting internationale kunstenaarsgroep Cobra, onder wie de *aanappelende* Karel Appel; de erbij betrokken schrijvers, zoals Lucebert (bekend door de regel 'alles van waarde is weerloos') worden de Vijftigers genoemd
1948 - W.F. Hermans publiceert *Moedwil en misverstand*; op deze titel wordt nog wel eens gevarieerd, net als op zijn titels *Onder professoren* en *Nooit meer slapen* 1948 - 'Vadertje' Drees wordt minister-president en legt de basis van de verzorgingsstaat; in 1977 ageerde hij tegen de uitwassen, toen de PTT en de Postgiro iedere werknemer een aantal 'baaldagen' wilden geven
1948 (ca.) - Jan de Cler schrijft het lied 'Hup Holland hup/ Laat de leeuw niet in zijn hempie staan...'
1948-1952 - Marshallhulp voor West-Europa

1948 container <ENGELS
1948 crooner <ENGELS
1948 cyclotron
1948 detective ‘misdaadroman’
1948 dragee <FRANS
1948 gag <ENGELS
1948 geïntimeerde
1948 geobotanie
1948 hertz
1948 hollerithsysteem <ENGELS
1948 interlock <ENGELS
1948 joker ‘overscharige kaart’ <ENGELS
1948 judo <JAPANS
1948 Jugendstil <DUITS
1948 knäckebröd <ZWEEDS
1948 Kominform <DUITS
1948 kompel <DUITS
1948 koruna <TSJECHISCH OF SLOWAAKS
1948 kyat <BIRMAANS
1948 mensendieckgymnastiek <DUITS
1948 myoom
1948 neoplasma
1948 oligofrenie
1948 ordner <DUITS
1948 Paleozoïcum <MODERN LATIJN
1948 paternosterlift
1948 perspex <ENGELS
1948 plastic <ENGELS
1948 plutonium <MODERN LATIJN
1948 positron <ENGELS
1948 revalidatie
1948 sparringpartner <ENGELS
1948 streptomycine

1948	striptease <ENGELS
1948	supermarkt <ENGELS
1948	tenno <JAPANS
1948	topper ‘korte damesmantel’ <ENGELS
1948	troela*
1948	uitgekookt <DUITS
1948	weber
1948	welfare <ENGELS
1948	zelfbedieningswinkel*
1949	aërosol
1949	bacon <ENGELS
1949	ballpoint <ENGELS
1949	bifocaal
1949	bloedheet*
1949	bokkenpoot(je) <?
1949	breinbaas*
1949	cartoon <ENGELS
1949	chanteren <FRANS
1949	curium <MODERN LATIJN
1949	denier <FRANS
1949	efficiënt <FRANS
1949	erlenmeyer
1949	flotatie <ENGELS
1949	interactie <ENGELS
1949	kluns <DUITS

1949 - Soevereiniteitsoverdracht Indonesië
1949 - Op Ambon wordt de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken uitgeroepen, maar het wordt heroverd door Indonesië; 13.000 Molukse soldaten van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) komen op dienstbevel ‘tijdelijk’ naar Nederland
1949 - Batavia krijgt een leerstoel Nederlands
1949 - China gaat over tot het communisme; Chinezen trekken weg, o.a. naar Nederland
1949 - Eerste jaargang van *Taal en Tongval*, een gemeenschappelijke uitgave van de dialectcentrales van Gent, Leuven en Amsterdam
1949 - Oprichting NAVO, waarvan Nederland lid is
1949 - Werkloosheidswet (WW) aangenomen (NL)

1949 - De astronoom G.P. Kuiper, ontdekker van de *Kuipergordel (Kuiper belt)* lanceert een theorie over het ontstaan van planeten uit een wolk van gas en stof
1949 - In zijn *Structurele syntaxis* gaat A.W. de Groot uit van het structuralisme

1949 Komsomol <RUSSISCH
1949 leukose
1949 mascara <ENGELS
1949 optimaal <FRANS
1949 pin-up <ENGELS
1949 politbureau <RUSSISCH
1949 pomerol <FRANS
1949 pool ‘voetbalpool’ <ENGELS
1949 prol
1949 samba <PORTUGEES
1949 selfsupporting <ENGELS
1949 silicone <ENGELS
1949 strip ‘beeldverhaal’
1949 swingen <ENGELS
1949 testosteron
1949 tritium <MODERN LATIJN
1949 vasculair <FRANS
1949 vasectomie
1949 vip <ENGELS
1949 weltergewicht <ENGELS
1950 actinium <MODERN LATIJN
1950 ahob <L
1950 ångströmeenheid
1950 antigeen
1950 arbeidsvitaminen
1950 ascorbinezuur
1950 asjemenou*
1950 backbencher <ENGELS
1950 balsahout
1950 bar ‘eenheid van luchtdruk’ <DUITS
1950 barbituurzuur
1950 barysfeer
1950 beha <L

1950	bel ‘geluidseenheid’
1950	bietsen <ENGELS
1950	boobytrap <ENGELS
1950	brengun <ENGELS
1950	bromfiets <?
1950	bulldozer <ENGELS
1950	calgon
1950	charitatief <ME LATIJN
1950	chartervlucht <FRANS
1950	checken <ENGELS
1950	chips <ENGELS
1950	clementine <FRANS
1950	cliché ‘afgezaagde uitspraak’ <FRANS
1950	colibacil
1950	collaboreren <FRANS
1950	contactlens
1950	corner <ENGELS
1950	corselet <FRANS
1950	cracker <ENGELS
1950	crawlen <ENGELS
1950	daltononderwijs
1950	del* ‘vod’
1950	denkraam*
1950	deux-pièces <FRANS
1950	diakritisch <FRANS
1950	dies <LATIJN
1950	draaiboek <DUITS
1950	drukken* ‘zijn behoefte doen’
1950	duro <SPAANS
1950	dysprosium <MODERN LATIJN
1950	elektronisch
1950	estheet <FRANS
1950	exit ‘uitgang’ <ENGELS
1950	exponent ‘kenmerkend vertegenwoordiger’ <ENGELS

1950	fijnzinnig <DUITS
1950	flamboyant <FRANS
1950	flodder* ‘oefenpatroon’
1950	fluistercampagne
1950	fluviatiel <FRANS
1950	freelancer <ENGELS
1950	freewheelen <ENGELS
1950	gal ‘eenheid van versnelling’

1950 - Nederlands wordt in Indonesië afgeschaft als voertaal in het lager onderwijs
1950 - Eerste Friestalige dorpsnamen: Nij Beets, De Tike (1952)
1950-1953 - Eerste Nederlandse militaire missie onder VN-vlag naar Zuid-Korea

1950 galactisch <ENGELS
1950 genocide <ENGELS
1950 gewürztraminer <DUITS
1950 go <JAPANS
1950 gonade <FRANS
1950 hafnium <MODERN LATIJN
1950 haplologie
1950 hatsjie*
1950 henry
1950 holisme
1950 hypercorrect
1950 illusionist <FRANS
1950 incontinent <FRANS
1950 infantiel <FRANS
1950 inseminatie <LATIJN
1950 interfereren <ENGELS
1950 isotherm
1950 isotoop
1950 jacket ‘papieromslag van boek’ <ENGELS
1950 jaffa
1950 jatmoos <JIDDISCH
1950 jerrycan <ENGELS
1950 judoka <JAPANS
1950 ka ‘bazige vrouw’
1950 kaasschaaf
1950 keppeltje <JIDDISCH
1950 kernenergie
1950 ketchup <ENGELS
1950 kiplekker*
1950 knoeipot
1950 koine <GRIEKS
1950 kolere <FRANS
1950 krik <FRANS

1950	krill <NOORS
1950	labiliteit <FRANS
1950	liften ‘gratis meerijden in andermans auto’
1950	lp <ENGELS
1950	Marshallhulp
1950	matten
1950	monoftong
1950	nebbisj <JIDDISCH
1950	negerzoen
1950	negrospirituals <ENGELS
1950	newton
1950	nucleair <FRANS
1950	nudisme <FRANS
1950	nutria <SPAANS
1950	occlusief <FRANS
1950	omnium <ENGELS
1950	opgemaakt*
1950	ordinaal <FRANS
1950	orogenese
1950	oubaas <AFRIKAANS
1950	pakkie-an <INDONESISCH
1950	paperclip <ENGELS
1950	paragnost
1950	paraleipsis <GRIEKS
1950	parfait <FRANS
1950	parsec
1950	pedologie
1950	petrischaal
1950	piemelnaakt*
1950	pineut <ENGELS
1950	piqué ‘verticale stoot bij biljart’ <FRANS
1950	pitten <?
1950	plassen* ‘urineren’
1950	pocheren <FRANS

1950	pokkenweer*
1950	polysemie <FRANS
1950	preskop <DUITS
1950	prof ‘professional’
1950	prolepsis <GRIEKS
1950	puppy <ENGELS
1950	push <ENGELS
1950	quisling
1950	racket ‘organisatie van afpersers’ <ENGELS
1950	radar <ENGELS
1950	raket ‘projectiel met eigen voortstuwing’ <DUITS
1950	reactor <ENGELS
1950	reel <ENGELS
1950	renium <MODERN LATIJN
1950	revaluatie
1950	riesling <DUITS
1950	samojeed
1950	sassen*
1950	S-bocht <L
1950	schillerhemd
1950	schrammelmuziek <DUITS
1950	schuimrubber

1950 sektariër <FRANS
1950 shampoo <ENGELS
1950 shopping <ENGELS
1950 single ‘grammofoonplaatje met één nummer per kant’ <ENGELS
1950 sliding ‘glijdend bankje in roeiboot’ <ENGELS
1950 smash <ENGELS
1950 smeerkaas <DUITS
1950 snackbar <ENGELS
1950 snelbuffet <DUITS
1950 snipverkouden*
1950 solde <FRANS
1950 spijs ‘amandelpers’
1950 stamkroeg*
1950 standaardiseren <ENGELS
1950 stilb
1950 straalmotor
1950 stuka <DUITS
1950 suggestibel <FRANS
1950 surimono <JAPANS
1950 sympathisant <FRANS
1950 tab <ENGELS
1950 tapdans <ENGELS
1950 technocraat <FRANS
1950 tender ‘emissie’ <ENGELS
1950 tent ‘horecagelegenheid’
1950 tikkertje*
1950 traminer <DUITS
1950 two-seater <ENGELS
1950 urbanisatie <ENGELS
1950 vent ‘luchtuitlaat’ <ENGELS
1950 vinyl

1950	visum
1950	wapitihert
1950	wekamine
1950	xerografie
1950	zeper(d) <JIDDISCH
1951	abessijn <ENGELS
1951	aha-erlebnis <DUITS
1951	black-out <ENGELS
1951	board ‘bouwmateriaal’ <ENGELS
1951	canasta <SPAANS
1951	cancelen <ENGELS
1951	choke <ENGELS
1951	classificeerder
1951	derailleur <FRANS
1951	deuce <ENGELS
1951	dorknoper*
1951	forint <HONGAARS
1951	happy <ENGELS
1951	hotdog <ENGELS
1951	napalm <ENGELS
1951	prefab <ENGELS
1951	replica <ITALIAANS
1951	sauna <FINS
1951	scooter <ENGELS
1951	sigarenboer
1951	sophisticated <ENGELS
1951	survey <ENGELS
1951	tackelen <ENGELS
1951	tune <ENGELS
1951	twinset <ENGELS
1951	underdog <ENGELS
1951	volkorenbrood <DUITS
1951	zachtboard <ENGELS

1951 - Nederland en België lid van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS)

1951 - Nederlands wordt in Indonesië afgeschaft als voertaal in het middelbaar onderwijs
1951 - *Kneppelfreed* ‘knuppelvrijdag’: in Leeuwarden breken rellen uit om het niet toestaan van het Fries in de rechtszaal
1951 - Verschijning van het tijdschrift *Nu Nog*, tijdschrift van de Vereniging voor Beschaafde Omgangstaal (B)
1951 - Begin van geregelde televisie-uitzendingen (NL)
1951 - Eerste Algemene Conferentie der Nederlandse Letteren
1951 - Publicatie van de NBG, de bijbelvertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap
1951 - Eerste oecumenische kerkdienst in het Gronings
1952 - Nederlands wordt als universitaire hoofdstudie in Indonesië opgeheven

1952 acculturatie
1952 bikini <FRANS
1952 calvados <FRANS
1952 cola
1952 commode ‘aankleedmeubel voor baby's’
1952 countertenor <ENGELS
1952 cultivar <ENGELS
1952 Dagobert Duck <ENGELS
1952 diepvriezen <ENGELS
1952 dirigisme <FRANS
1952 escargot <FRANS
1952 hammondorgel
1952 i-grec <FRANS
1952 juveniel <FRANS
1952 kitchenette <ENGELS
1952 living ‘woonkamer’
1952 media <ENGELS
1952 moyenne <FRANS
1952 oecumene <DUITS
1952 pataca <PORTUGEES
1952 plexiglas <ENGELS
1952 poise
1952 quiz <ENGELS
1952 remigratie <ENGELS
1952 sonar <ENGELS
1952 supersonisch
1952 taupe <FRANS
1952 teleferiek <FRANS
1952 trojka ‘driemanschap’ <RUSSISCH
1952 via via
1952 V-snaar <L
1952 Willie Wortel <ENGELS
1953 anticonceptie

1953 candela <LATIJN
1953 coaten <ENGELS
1953 coaxiaal
1953 coelacant <MODERN LATIJN
1953 convertibiliteit <FRANS
1953 cruise <ENGELS
1953 crux <LATIJN
1953 cybernetica <ENGELS
1953 demograaf
1953 diepvriezer
1953 entertainment <ENGELS
1953 flashback <ENGELS
1953 fusee <FRANS
1953 geigerteller
1953 infrastructuur <ENGELS
1953 kidnap <ENGELS
1953 knettergek*
1953 kookaburra <ENGELS
1953 lambert
1953 longdrink <ENGELS
1953 lorentzkracht
1953 luchtmacht*
1953 mach
1953 manzanilla <SPAANS
1953 molotovcocktail <DUITS
1953 numerus clausus <LATIJN
1953 oloroso <SPAANS
1953 pallet <ENGELS
1953 pvc <L
1953 rioja <SPAANS
1953 solex
1953 squash <ENGELS
1953 stationcar
1953 straaljager*
1953 strapless <ENGELS

1952 - De Nederlandse regering stimuleert de emigratie naar Australië, Nieuw-Zeeland, Canada of Zuid-Afrika; de Nederlanders geven snel hun moedertaal op
1952 - *Frysk Wurdboek* van H.S. Buwalda e.a.: Handwoordenboek Nederlands-Fries
1952 - Eerste tweetalige plaatsnaambord Nederlands-Fries: Bolsward/Boalsert
1953 - De Nederlander F. Zernike krijgt de Nobelprijs natuurkunde
1953 - Watersnoodramp (NL)
1953 - Oprichting Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul
1953 - Kabinetsstandpunt over het gebruiken van het Fries: Nederlands is de regel, het Fries kan onder voorwaarden

1953	tl-buis <L
1953	transistor <ENGELS
1953	voyeurisme <FRANS
1953	walkie-talkie <ENGELS
1953-1957	hamvraag*
1954	bebop <ENGELS
1954	camber <ENGELS
1954	cornflakes <ENGELS
1954	elektronica <MODERN LATIJN
1954	epibreren
1954	familie Doorsnee
1954	fiksen <ENGELS
1954	flap ‘bankbiljet’ <DUITS
1954	forum ‘groep deskundigen’ <ENGELS
1954	gerontologie
1954	grill <ENGELS
1954	hardboard <ENGELS
1954	injecteren <FRANS
1954	jeans <ENGELS
1954	lobby <ENGELS
1954	loempia <INDONESISCH
1954	midgetgolf <ENGELS
1954	motel <ENGELS
1954	motoriek <DUITS
1954	placemat <ENGELS
1954	pluriform <LATIJN
1954	Randstad*
1954	screenen <ENGELS
1954	singlet <ENGELS
1954	spijkerbroek*
1954	tequila <SPAANS
1954	zombie <ENGELS
1955	anklet <ENGELS

1955	bowlen <ENGELS
1955	convector <LATIJN
1955	cortison
1955	cryptogram <ENGELS
1955	discrimineren <FRANS
1955	diskjockey <ENGELS
1955	epoxy <ENGELS
1955	escapisme <ENGELS
1955	espresso <ITALIAANS
1955	fibrilleren
1955	gedeisd
1955	H-bom <ENGELS
1955	houtje-touwtjejas
1955	jukebox <ENGELS
1955	kip ‘munteenheid van Laos’ <LAOTIAANS
1955	klerelijer
1955	mambo <SPAANS

1954 - *Woordenlijst van de Nederlandse taal*, bijgenaamd het Groene Boekje, met een voorkeurspelling en een toegestane spelling
1954 - Eerste Nederlandse vertaling van de koran
1954 - Einde van de koloniale periode: Suriname en de Antillen krijgen een autonome status binnen het Koninkrijk; Nederlands is de officiële taal in onderwijs en bestuur, de ABC-eilanden spreken overwegend Papiaments, de SSS-eilanden Engels; Spaans speelt op alle eilanden een belangrijke rol; in Suriname blijft het Sranantongo de lingua franca en de meest gesproken taal
1954 - Begin ruilverkaveling, waardoor het land opnieuw wordt ingericht (NL)
1955 - Oprichting Nederlands Interuniversitair Kunsthistorisch Instituut te Florence
1955 - Oprichting van het blad *Tong Tong* voor Indische Nederlanders door Tjalie Robinson, propagandist van het Petjok (Petjoh) of Indisch Nederlands
1955 - Eerste uitreiking Martinus Nijhoffprijs voor vertalingen (NL)
1955 - Publicatie *Prisma-woordenboek Nederlands* van A.A. Weijnen, het meest verkochte Nederlandse woordenboek
1955 - Onderwijs in het Fries wordt toegestaan op de lagere school, Fries mag als voertaal in de drie laagste klassen
1955 - Eerste moskee in Den Haag in gebruik genomen

1955	mendelevium <MODERN LATIJN
1955	montycoat
1955	mortuarium <MODERN LATIJN
1955	nozem
1955	olympiajol <DUITS
1955	orkestmuziek
1955	pep <ENGELS
1955	platvloers
1955	psychosomatisch
1955	riel <KHMER
1955	schuimplastic
1955	sciencefiction <ENGELS
1955	shot ‘foto- of filmopname’ <ENGELS
1955	supernova
1955	teenager <ENGELS
1955	teringlijer
1955	tonic <ENGELS
1955	tyfuslijer
1955	vlizotrap <L
1955	zebra ‘oversteekplaats’
1955-1956	dalton
1955-1956	ergotherapie
1955-1956	erotogeen
1956	blue jeans <ENGELS
1956	bongo <SPAANS
1956	boogie-woogie <ENGELS
1956	bop <ENGELS
1956	dixieland <ENGELS
1956	dodecafonie
1956	flamenco <SPAANS
1956	föhn ‘elektrische haardroger’ <DUITS
1956	frisdrank
1956	fysiotherapeut

1956	geriatrie
1956	hitparade <ENGELS
1956	hoi*
1956	jet <ENGELS
1956	jus d'orange <FRANS
1956	meson
1956	metabletica
1956	migrant <LATIJN
1956	mobilofoon
1956	modinette
1956	paperback <ENGELS
1956	public relations <ENGELS
1956	receptionist <ENGELS
1956	remake <ENGELS
1956	rock-'n-roll <ENGELS
1956	settelen <ENGELS
1956	shaken <ENGELS
1956	snoeihard*
1956	softdrink <ENGELS
1956	topper ‘het of de beste in zijn soort’ <ENGELS
1957	bandrecorder
1957	bit ‘kleinste informatie-eenheid’ <ENGELS
1957	brainstorm <ENGELS

1956 - Oprichting Technische Hogeschool te Eindhoven
1956 - Verschijning van het eerste deel van het *Woordeboek van die Afrikaanse taal*
1956 - *Frysk Wurdboek* van H.S. Buwalda e.a.: Handwoordenboek Fries-Nederlands
1956 - Regionale Omroep Noord (RON) voor Friesland, Groningen en Drenthe, later Regionale Omroep Noord en Oost (RONO)
1956 - Er worden regels vastgesteld voor het gebruik van Fries in het rechtsverkeer
1956 - Wet-Cals bepaalt dat scholen in Friesland tweetalig zijn
1956 - Algemene Ouderdomswet (NL)
1956 - De tweedeling tussen voorkeurspelling en toegelaten spelling wordt bij Koninklijk Besluit afgeschaft; men dient exclusief de voorkeurspelling te gebruiken (NL)
1957 - Oprichting Europese Economische Gemeenschap (EEG)

1957 - Deltaplan voor de bouw van dijken en zeeweringen (NL)
1957 - Indonesiërs van Nederlandse afkomst komen als spijtoptanten naar Nederland; velen beginnen een Chinees-Indisch restaurant

1957 brainwashing <ENGELS
1957 brainwave <ENGELS
1957 briefing <ENGELS
1957 brunch <ENGELS
1957 combo <ENGELS
1957 comic <ENGELS
1957 computer <ENGELS
1957 doe-het-zelfwinkel*
1957 dralon <DUITS
1957 feedback <ENGELS
1957 flamberen <FRANS
1957 jamsession <ENGELS
1957 kakelvers*
1957 kernreactor
1957 omscholen <DUITS
1957 polio
1957 riedel*
1957 scrabble <ENGELS
1957 shanty <ENGELS
1957 sitar <URDU
1957 slip ‘onderbroekje’
1957 snorkel <DUITS
1957 spoetnik <RUSSISCH
1957 steelband <ENGELS
1957 synthesizer <ENGELS
1957 terlenka
1957 trainee <ENGELS
1958 badge <ENGELS
1958 camping
1958 cast <ENGELS
1958 cha-cha-cha <SPAANS
1958 collage <FRANS
1958 duster <ENGELS

1958	flash <ENGELS
1958	foundation ‘damesondergoed’ <ENGELS
1958	hoelahoep <ENGELS
1958	interbellum <ENGELS
1958	kibboets <MODERN HEBREEUWS
1958	living ‘bestaan’ <ENGELS
1958	loafer <ENGELS
1958	lolita <ENGELS
1958	oppeppen
1958	paramedisch
1958	pitcher <ENGELS
1958	recessie <FRANS
1958	relaxen <ENGELS
1958	V-hals <L
1958	volslank <DUITS
1958	zoomlens
1959	ambiance <FRANS
1959	astronaut <ENGELS
1959	buddyseat <ENGELS
1959	budo <JAPANS
1959	controversieel
1959	digitaal <FRANS
1959	dijenkletser*
1959	focussen <ENGELS
1959	gospel <ENGELS
1959	hostess ‘gastvrouw in vliegtuigen e.d.’ <ENGELS
1959	maisonnette
1959	mecenaat
1959	mixer <ENGELS
1959	must <ENGELS
1959	nozemdom
1959	parka <ENGELS

1958 - In de Eilandsraad van de ABC-eilanden is Papiaments toegestaan naast het Nederlands

1958 - Directeur G.E.K. Brummer van bierfabriek Grolsch bedenkt de slagzin ‘Vakmanschap is meesterschap’
1958 - Eerste uitgave van het beknopte *Etymologisch woordenboek* van J. de Vries
1959 - Prinses Wilhelmina publiceert haar autobiografische werk *Eenzaam, maar niet alleen*, waarvan de titel spreekwoordelijk wordt
1959 - Opname eerste Nederlandstalige rock-'n-roll-nummer van Peter Koelewijn ‘Kom van dat dak af’
1959 - Ministerie van Oorlog verandert in Ministerie van Defensie (NL)
1959-1964 - H.C.M. Ghijsen e.a.: *Woordenboek der Zeeuwse dialecten*

1959 pocket
1959 scriptie <LATIJN
1959 skelter <ENGELS
1959 status ‘maatschappelijk aanzien’ <ENGELS
1959 tiener*
1959 tranquillizer <ENGELS
1959 triljard <DUITS
1959 T-shirt <ENGELS
1959 wasserette
1960 aquavion <FRANS
1960 benzedrine
1960 berkelium <MODERN LATIJN
1960 biatlon <ENGELS
1960 hoezenpoes*
1960 kroongetuige
1960 leone
1960 lira <TURKS
1960 marketing <ENGELS
1960 milkshake <ENGELS
1960 rufiyaa <MALEDIVISCH
1960 soul <ENGELS
1960 speleologie
1960 subsidiabel
1961 achenebbisj <JIDDISCH
1961 afwasmachine
1961 agressor <ENGELS
1961 allocatie <FRANS
1961 americium <MODERN LATIJN
1961 androgeen
1961 anorak <ENGELS
1961 anorgasmie <FRANS
1961 apartheid <AFRIKAANS
1961 atoomreactor

1961	audiovisueel <ENGELS
1961	bacteriostatisch
1961	bang ‘tussenwerpsel: nabootsing van geluid’ <ENGELS
1961	barderen <FRANS
1961	beeldscherm*
1961	betjah <INDONESISCH
1961	bikkelhard*
1961	bliksemoorlog*
1961	bolus ‘drol’
1961	brochette <FRANS
1961	brommer* ‘bromfiets’
1961	callgirl <ENGELS
1961	camouflagepak
1961	catch-22 <ENGELS

1960 - Antillianen, Arubanen en Surinamers komen naar Nederland
1960 - Eerste invoering van het Boom Roos Vis-leesplankje (NL)
1960 - Nederland maakt het kaasvrouwtje Frau Antje tot boegbeeld in de handelscontacten met Duitsland - Nederlands grootste naoorlogse handelspartner; Frau Antje groeit uit tot symbool voor heel Nederland
1960 - Kongo wordt onafhankelijk onder de naam Zaïre
1960 - M. Gysseling publiceert het *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, het eerste van het vele materiaal uit de oudste periode van het Nederlands dat hij beschikbaar maakte; later volgt het *Corpus Gysseling*
1960 - Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (NL)
1960 - Oprichting Belgische Radio en Televisie (BRT)
1961 - Vijfdaagse werkweek voor Nederlands overheidspersoneel
1961 - Harry Mulisch publiceert zijn spreekwoordelijk geworden *Voer voor psychologen*
1961 - Oprichting Universiteit Twente
1961 - Publicatie van *Woordenlijst/Wordlist Sranan-Nederlands, Nederlands-Sranan, English-Sranan* in de in 1960 vastgestelde, voorlopige spelling voor het Sranan (in 1985 officieel geworden) door de Stichting Volkslectuur Suriname
1961-1973 - Katholieke Willibrordvertaling van de bijbel

1961 centrum ‘instelling’ <ENGELS
1961 commando ‘militair van de commandotroepen’ <ENGELS
1961 conventioneel ‘niet-atomair’ <ENGELS
1961 coup <FRANS
1961 cup ‘kom van bustehouder’ <ENGELS
1961 cv <L
1961 dan ‘een meestergraad bij Japanse sporten’ <JAPANS
1961 darcy
1961 decaëder <FRANS
1961 dehydratie
1961 depanneren <FRANS
1961 diachronisch
1961 dibbes
1961 discipline ‘vak’ <ENGELS
1961 dojo <JAPANS
1961 einsteinium <MODERN LATIJN
1961 electoraat <ENGELS
1961 embargo ‘publicatieverbod’ <ENGELS
1961 ergonomie
1961 erlang
1961 fauvisme <FRANS
1961 fermium <MODERN LATIJN
1961 fijnmechanicus <DUITS
1961 filibuster <ENGELS
1961 flan <FRANS
1961 flop <ENGELS
1961 flut*
1961 fot <FRANS
1961 frigorie
1961 frikandel
1961 gakken*

1961	glaciologie
1961	grillen <ENGELS
1961	herbicide
1961	hoela <ENGELS
1961	homofiel
1961	honen ‘binnenomtrek slijpen’ <ENGELS
1961	humaan ‘(med.) van de mens afkomstig’ <LATIJN
1961	hypotensie
1961	hypothermie
1961	iebel <JIDDISCH
1961	imago <LATIJN
1961	impala <ZOELOE
1961	inciviek <FRANS
1961	instantie ‘overheidsorgaan’ <LATIJN
1961	isotoon
1961	jumelage <FRANS
1961	karate <JAPANS
1961	karren ‘gleuven in kalksteen’ <DUITS
1961	kart <ENGELS
1961	kerststol
1961	kettingroker <DUITS
1961	kif <ARABISCH
1961	klassieke muziek
1961	klassieker <DUITS
1961	klooien*
1961	knettergoed*
1961	knoert*
1961	kosmonaut <RUSSISCH
1961	lamé <FRANS
1961	liquideren ‘uit de weg ruimen’ <ENGELS
1961	lob ‘techniek waarbij men de bal met een boog (over de tegenstander) speelt’ <ENGELS
1961	lokatie <ENGELS
1961	mescaline

1961	m'etje, emmetje <L
1961	modaal <FRANS
1961	monitor <ENGELS
1961	musical <ENGELS
1961	mytylschool
1961	neutrino <ITALIAANS
1961	nimbostratus <MODERN LATIJN
1961	nudist <FRANS
1961	numismaat <FRANS
1961	omnibus ‘bundel verhalen’ <ENGELS
1961	ongesteld* ‘menstruerend’

1961 ontiegelijk*
1961 operationeel <FRANS
1961 operator <ENGELS
1961 optioneel <ENGELS
1961 optutten*
1961 orthodontie
1961 oscar <ENGELS
1961 Paleogeen
1961 panel <ENGELS
1961 paradentose
1961 parafernalia <ME LATIJN
1961 pecannoot
1961 pediater
1961 percolator <ENGELS
1961 percutaan
1961 permafrost <ENGELS
1961 pers ‘oosters tapijt’
1961 pet ‘waardeloos’ <?
1961 pick-up ‘kleine open vrachtauto’ <ENGELS
1961 pikkel ‘mengsel van zuur en zout’ <ENGELS
1961 pit ‘post bij autoraces’ <ENGELS
1961 pleuren*
1961 polyester
1961 populisme <FRANS
1961 potent <MODERN LATIJN
1961 prenataal
1961 privacy <ENGELS
1961 promillage
1961 protactinium
1961 protagonist <FRANS OF ENGELS
1961 putter ‘golfstick’ <ENGELS

1961	quickstep <ENGELS
1961	raketaandrijving
1961	rand ‘munteenheid van de Republiek van Zuid-Afrika’ <AFRIKAANS
1961	reanimatie <FRANS
1961	roetsjen <DUITS
1961	romance ‘liefdesavontuur’ <ENGELS
1961	rorschachtest
1961	rouwdouw <ENGELS
1961	ruigpoot
1961	runnen <ENGELS
1961	satelliet ‘kunstmaan’ <ENGELS
1961	scanner <ENGELS
1961	schnabbelen <DUITS
1961	script <ENGELS
1961	shabby <ENGELS
1961	slavink*
1961	smartlap*
1961	soma <GRIEKS
1961	spadrille <FRANS
1961	spike <ENGELS
1961	spin ‘tolbeweging’ <ENGELS
1961	sponsor <ENGELS
1961	squadron <ENGELS
1961	stabij <FRIES
1961	steradiaal
1961	stiefelen <DUITS
1961	stoma ‘kunstmatige darmopening’ <MODERN LATIJN
1961	stress <ENGELS
1961	stronteigenwijs
1961	subjonctief <FRANS
1961	subliminaal
1961	suppoost <LATIJN
1961	synesthesie

1961	tabby <ENGELS
1961	tee <ENGELS
1961	teneur <FRANS
1961	toi toi toi <JIDDISCH
1961	topos <GRIEKS
1961	trial <ENGELS
1961	tuthola
1961	twen
1961	twist ‘dans’ <ENGELS
1961	verisme <ITALIAANS
1961	vieux
1961	viewer <ENGELS
1961	zak ‘scheldwoord: onaangename vent’
1962	atheneum <LATIJN
1962	beatnik <ENGELS
1962	clean <ENGELS
1962	derny <FRANS
1962	formica

1962 gimmick <ENGELS
1962 hectisch <DUITS
1962 hoogseizoen <DUITS
1962 jingle <ENGELS
1962 kick <ENGELS
1962 knoertgoed*
1962 luisterlied*
1962 massificeren
1962 portofoon
1962 weed <ENGELS
1963 aqualong <ENGELS
1963 barbecue <ENGELS
1963 bouwvakker*
1963 bovenbaas*
1963 cluster <ENGELS
1963 documentaire <FRANS
1963 fuseren <FRANS
1963 image <ENGELS
1963 instantpudding <ENGELS
1963 koffiezetapparaat
1963 minkukel*
1963 ombudsman <ZWEEDS
1963 oprotten
1963 pendel ‘heen en weer reizen tussen woon- en werkplaats’ <DUITS
1963 razendsnel*
1963 return <ENGELS
1963 smog <ENGELS
1963 tilt <ENGELS
1963 vlaflip
1963 zzz*
1964 babyfoon
1964 blabla <FRANS

1964	fall-out <ENGELS
1964	gastarbeider <DUITS
1964	gorilla ‘lijfwacht’ <ENGELS
1964	hospitant <LATIJN
1964	ideaalbeeld <DUITS
1964	informatica <MODERN LATIJN

1962 - Oprichting van een Taalbureau in Suriname, dat onderzoek doet naar de taalsituatie in meertalige gebieden en de problematiek van de inheemse talen en het onderwijs van het Nederlands
1962 - Nieuw-Guinea, het huidige Irian Jaya, komt onder Indonesische regering
1962 - Tweede Vaticaanse Concilie bepaalt dat naast het Kerklatijn in de liturgie ook de landstaal is toegestaan
1962 - Eerste nummer van *Taalbeheersing in de administratie*, vanaf 1985 *Taalbeheersing in de praktijk*, vanaf 1998 *Over taal* (B)
1962 - J.W.M. Gigengack publiceert met *De boetenste duusternis* de eerste moderne roman in de streektaal; de onverbloemde beschrijving van seksuele gevoelens leidt tot een rel in de Nedersaksische letterkunde
1963 - Vastlegging van de taalgrens in België, zodat taalhomogene provincies ontstaan; er ontstaan faciliteitengemeenten, waar minderheden over faciliteiten kunnen beschikken, bedoeld als overgangsmaatregel voor integratie; bron van conflicten is dat Voeren (waar veel Franstaligen wonen) bij Limburg komt en Moeskroen-Komen, dat in meerderheid Vlaams is, naar Henegouwen gaat
1963 - Algemene Kinderbijslagwet (NL)
1963 - In zijn *Beknopte ABN-syntaxis* probeert P.C. Paardekooper de schrijftaal zo dicht mogelijk bij de spreektaal te brengen en propageert hij *groter als*
1963 - Oprichting Vereniging voor Wetensgappelike Spelling
1963 - Instelling spellingcommissie-Pée/Wesselings
1963 - Oprichting NV Nederlandse Gasunie ter exploitatie van de aardgasbel te Slochteren
1963 - Taalregeling in het universitair onderwijs: streektaal is voertaal (B)
1964 - De Beatles komen naar Nederland en popmuziek breekt door
1964 - Ziekenfondswet van kracht (NL)

1964 k ‘kanker’ <L
1964 knoerthard*
1964 krakkemikkig*
1964 laser <ENGELS
1964 luxaflex
1964 monokini <ENGELS
1964 origami <JAPANS
1964 pil ‘anticonceptiepil’ <ENGELS
1964 pop-art <ENGELS
1964 shilingi <SWAHILI
1964 shit <ENGELS
1964 snack <ENGELS
1964 topless <ENGELS
1964 ufo <ENGELS
1964 vide <FRANS
1964 western <ENGELS
1965 act <ENGELS
1965 aftershave <ENGELS
1965 botel <L
1965 calypso <ENGELS
1965 candid-camera <ENGELS
1965 escalatie <ENGELS
1965 evergreen <ENGELS
1965 eyeliner <ENGELS
1965 fake <ENGELS
1965 flatneurose
1965 happening <ENGELS
1965 joekel ‘kanjer’
1965 junkie, junk <ENGELS
1965 oorgetuige*
1965 penisnijd <DUITS
1965 playback <ENGELS
1965 playboy <ENGELS

1965	provo
1965	release <ENGELS
1965	rock <ENGELS
1965	sound <ENGELS
1965	spot ‘reclameboodschap’ <ENGELS
1966	beregoed*
1966	blits <DUITS
1966	camp <ENGELS
1966	elpee <L
1966	glitter <ENGELS
1966	goh

1965 - Publicatie van het eerste nummer van het blad *Provo* voor anarchistische jongeren; de term was verzonnen door de criminoloog Buikhuisen en werd als geuzennaam overgenomen
1965 - De schrijver en bioloog Leo Vroman (naar wie het *Vromaneffect* genoemd is) krijgt de P.C. Hooftprijs voor zijn gedichten, waaronder de bekende regels ‘Kom vanavond met verhalen, hoe de oorlog is verdwenen, en herhaal ze honderd malen: alle malen zal ik wenen’
1965 - Johan Cruijff wordt voetballer in het Nederlands elftal; hij wordt befaamd om zijn geheel eigen versie van het Nederlands, met uitspraken zoals ‘Ieder nadeel heb z'n voordeel’, ‘Je gaat het pas zien als je het doorhebt’, ‘Je moet schieten, anders kun je niet scoren’
1965 - Eerste universitaire onderwijs Jiddisch aan de universiteit van Amsterdam door Leo Fuks
1965 - Marokkaanse en Turkse gastarbeiders naar Nederland, later gevolgd door hun familie in het kader van de gezinshereniging; hun moedertalen zijn Marokkaans-Arabisch, Berbers, Turks en Koerdisch
1965 - Italianen openen restaurants en ijssalons
1965 - Algemene Bijstandswet (NL)
1965 - J. Wolkers' afrekening met zijn calvinistisch verleden, *Terug naar Oegstgeest*, wordt door velen als schokkend ervaren
1966 - Wet op de Arbeidsongeschiktheidsregeling (WAO) aangenomen (NL)
1966 - Oprichting Erasmushuis te Jakarta
1966 - Neeltje Maria Min debuteert met de dichtbundel *Voor wie ik liefheb wil ik heten*
1966 - Provinciale begrotingspost voor taalbevordering Fries

1966 hip <ENGELS
1966 holocaust <ENGELS
1966 impact <ENGELS
1966 indoctrineren
1966 jumbojet <ENGELS
1966 live <ENGELS
1966 LSD <ENGELS OF DUITS
1966 maloti <SOTHO
1966 mantouxtest
1966 omturnen
1966 op-art <ENGELS
1966 peppil <ENGELS
1966 resusfactor
1966 sit-in <ENGELS
1966 stickie <ENGELS
1966 stuff <ENGELS
1966 teach-in <ENGELS
1966 track <ENGELS
1966 try-out <ENGELS
1966 won <KOREAANS
1966 wybertje
1967 cedi <FANTI
1967 flippen <ENGELS
1967 francium <MODERN LATIJN
1967 gup, guppy <ENGELS
1967 hovercraft <ENGELS
1967 infrasoon
1967 infuus <FRANS
1967 jeugdsentiment
1967 marathondebat
1967 myxomatose
1967 nucleon
1967 pa'anga <POLYNESISCH

1967	paal ‘mannelijk lid in erectie’
1967	pacemaker ‘hartstimulator’ <ENGELS
1967	pesticide <FRANS
1967	piso <PILIPINO
1967	polyamide
1967	polystyreen
1967	sample <ENGELS
1967	slapstick <ENGELS
1967	software <ENGELS
1967	stereo
1967	tosti <ITALIAANS
1968	afkicken <ENGELS
1968	amfetamine <ENGELS
1968	antipasto <ITALIAANS
1968	aquaplaning <ENGELS
1968	autocross <ENGELS
1968	avocado <SPAANS
1968	bel paese <ITALIAANS
1968	bingo ‘hazardspel’ <ENGELS
1968	bloody mary <ENGELS
1968	bluefort
1968	braindrain <ENGELS
1968	bulkcarrier <ENGELS
1968	bypass <ENGELS
1968	casanova

1967 - Eerste deel van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*
1967 - Oprichting Stichting van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL), verantwoordelijk voor het verzamelen van woordmateriaal en het schrijven van wetenschappelijke woordenboeken van verschillende taalfasen van het Nederlands
1967 - EGKS en EEG fuseren tot de Europese Gemeenschap (EG)
1967 - Invoering Gerechtelijk Wetboek ter vervanging van het napoleontische wetboek uit 1806 (B)
1968 - Leuven wordt gesplitst; de Franstalige universiteit krijgt een campus in Ottignies (Waals-Brabant) en heet Louvain-la-Neuve
1968 - De Nederlander J. Tinbergen krijgt de Nobelprijs economie
1968 - De overheid opent de voorlichtingsactie Postbus 51 op televisie

1968 - Fries mag in de eerste klassen van het voortgezet onderwijs als vak worden ingepast binnen het wettelijk aantal lesuren
1968 - Eerste Staten-voorstel dat in het Fries is gesteld

1968 cashewnoot <ENGELS
1968 cheerio <ENGELS
1968 cheeseburger <ENGELS
1968 click <ENGELS
1968 climax ‘orgasme’ <ENGELS
1968 coltrui
1968 compound <ENGELS
1968 courgette <FRANS
1968 crazy <ENGELS
1968 crêpe ‘dunne pannenkoek’ <FRANS
1968 debunking <ENGELS
1968 deodorant <ENGELS
1968 destroyer <ENGELS
1968 discotheek ‘dansgelegenheid’ <ENGELS
1968 DNA <ENGELS
1968 dope <ENGELS
1968 drug <ENGELS
1968 empathie <ENGELS
1968 foeyonghai <CHINEES
1968 gadget <ENGELS
1968 gado-gado <INDONESISCH
1968 geslacht* ‘genitaliën’
1968 ghostwriter <ENGELS
1968 godsamme*
1968 halvarine
1968 heat <ENGELS
1968 hippie <ENGELS
1968 jack <ENGELS
1968 joint venture <ENGELS
1968 knowhow <ENGELS
1968 kutsmoes
1968 kwacha <BANTOE
1968 lilangeni <SWAZI

1968 lippizaner <DUITS
1968 lipstick <ENGELS
1968 livre <FRANS
1968 lumbecken <DUITS
1968 marshmallow <ENGELS
1968 maxi <ENGELS
1968 meedenken*
1968 merchandising <ENGELS
1968 minestrone <ITALIAANS
1968 mini <ENGELS
1968 mink <ENGELS
1968 müsli <DUITS
1968 nelson <ENGELS
1968 oregano <SPAANS
1968 ossobuco <ITALIAANS
1968 paella <CATALAANS
1968 parttime <ENGELS
1968 pizza <ITALIAANS
1968 pleeboy
1968 pomelo <ENGELS
1968 popmuziek <ENGELS
1968 practical joke <ENGELS
1968 producer <ENGELS
1968 quasar <ENGELS
1968 raclette <FRANS
1968 roepie <ENGELS
1968 schnitzel <DUITS
1968 scoop <ENGELS
1968 sheet <ENGELS
1968 shot ‘injectie van drugs’ <ENGELS
1968 sidewinder <ENGELS
1968 smørrebrød <DEENS
1968 snikkel <JIDDISCH
1968 soccer <ENGELS
1968 sowieso <DUITS

1968	spoiler <ENGELS
1968	statement <ENGELS
1968	stoned <ENGELS
1968	story <ENGELS
1968	tip ‘fooi’ <ENGELS
1968	tjaptjoi <CHINEES
1968	unverfroren <DUITS
1968	wallaby <ENGELS
1968	warrigal <ENGELS
1968	zabaglione <ITALIAANS
1968	zakkenwasser
1969	aaibaarheidsfactor
1969	agoog
1969	alfanumeriek
1969	bakra <SRANANTONGO

1969 - Er komen twee universiteiten te Brussel, een Nederlandstalige en een Franstalige
1969 - Invoering BTW, de belasting toegevoegde waarde of omzetbelasting

1969 beatmusic <ENGELS
1969 button <ENGELS
1969 byte <ENGELS
1969 column <ENGELS
1969 commercial <ENGELS
1969 cover <ENGELS
1969 escaleren
1969 establishment <ENGELS
1969 file ‘administratief bestand’ <ENGELS
1969 haiku <JAPANS
1969 hardware <ENGELS
1969 kien <ENGELS
1969 printer <ENGELS
1969 psychedelisch
1969 rhythm and blues <ENGELS
1969 sirtaki <MODERN GRIEKS
1969 skeeler <ENGELS
1969 snoeiheet*
1969 sticker <ENGELS
1969 surfen ‘plankzeilen’ <ENGELS
1969 trimmen ‘lichamelijke oefeningen doen’ <ENGELS
1969 vrijen* ‘seksuele omgang hebben’
1970 acid <ENGELS
1970 actreutel
1970 afkatten
1970 afzien* ‘lijden’
1970 ampex <ENGELS
1970 ausputzer <DUITS
1970 balen
1970 bolide ‘raceauto’ <FRANS

1969 - Spellingcommissie-Pée/Wesselings komt met controversiële vereenvoudigingsvoorstellen (*odeklonje*)

1969 - Eerste woordenboek Nederlands-Turks en v.v. van O.T. Aybaş
1969 - Kees van Kooten en Wim de Bie scoren een hit met het nummer *Stoned als een garnaal*, de eerste van vele spreekwoordelijk geworden uitdrukkingen en woorden van het duo
1969 - Studenten en hippies bezetten het Amsterdamse Maagdenhuis en eisen medezeggenschap
1969 - De Mammoetwet gaat in: i.p.v. hbs, mulo en ambachtsschool komen vwo (met gymnasium en atheneum), havo, mavo en beroepsonderwijs; Engels is een verplicht vak voor iedereen (NL)
1969 - Oprichting feministische beweging Dolle Mina (naar Wilhelmina Drucker) (NL)
1969 - Oprichting Instituut voor de Opleiding van Leraren in Suriname voor alle middelbare bevoegdheden
1969 - Het wordt bij wet toegestaan aan anticonceptie te doen (NL)
1969 - Ontstaan van een krakersbeweging, waartegen politie en ME soms hard optreden (NL)
1970 - Wet Universitaire Bestuurshervorming (WUB) aangenomen (NL)
1970 - Ook niet eerder voorkomende voornamen mogen gegeven worden, indien ze niet 'ongepast' zijn (NL)
1970 - België wordt officieel in vier taalgebieden ingedeeld: Franstalig Wallonië, Nederlandstalig Vlaanderen, tweetalig Brussel en een Duitstalig gebied
1970 - Oprichting Internationale Vereniging voor Neerlandistiek
1970 - Oprichting Nederlands Instituut voor Archeologie en Arabische Studiën te Caïro
1970 - R.H.B. De Coninck publiceert een *Groot uitspraakwoordenboek van de Nederlandse taal*
1970 - Verschijning van het eerste deel van de autobiografie van de historica Annie Romein met de spreekwoordelijk geworden titel *Omzien in verwondering*

1970	bondage <ENGELS
1970	clitoridectomie
1970	close reading <ENGELS
1970	couturier <FRANS
1970	dealer ‘handelaar in drugs’ <ENGELS
1970	destalinisatie
1970	dildo <ENGELS
1970	diversificatie <ME LATIJN
1970	dolle Mina
1970	drop-out <ENGELS
1970	ecosysteem
1970	fellatie <MODERN LATIJN
1970	flower power <ENGELS
1970	galerie <FRANS
1970	geode <FRANS
1970	grauwsluier <DUITS
1970	heterofiel
1970	input <ENGELS
1970	intercity <ENGELS
1970	issue <ENGELS
1970	item <ENGELS
1970	jetset <ENGELS
1970	joint <ENGELS
1970	kabouter* ‘lid van politieke groepering die een niet-autoritaire maatschappij nastreeft’
1970	kabuki <JAPANS
1970	kernhem*
1970	knotsgek*
1970	kraker*
1970	libero <ITALIAANS
1970	lijp*
1970	lobotomie

1970	majorette <ENGELS
1970	management <ENGELS
1970	nederpop
1970	nicht* ‘mannelijke homoseksueel’
1970	numerus fixus <LATIJN
1970	output <ENGELS
1970	panty
1970	polemologie
1970	pot ‘lesbienne’
1970	powersturing <ENGELS
1970	print <ENGELS
1970	quark <ENGELS
1970	rampetampen*
1970	ribcord
1970	sadomasochisme
1970	sales manager <ENGELS
1970	shaver <ENGELS
1970	sjalom, sjaloom <MODERN HEBREEUWS
1970	skinhead <ENGELS
1970	skippybal <ENGELS
1970	soleren
1970	spagaat <DUITS
1970	speed <ENGELS
1970	spiraal(tje)
1970	spits ‘meest aanvallende voetballer’
1970	stretcher <ENGELS
1970	stripteaseuse <FRANS
1970	suspense <ENGELS
1970	T-kruising <L
1970	transseksueel
1970	trip ‘tijd waarin men onder invloed van drugs is’ <ENGELS
1970	underground <ENGELS
1970	videorecorder <ENGELS
1970	visagist <FRANS

1970 - Start van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) door Ministerie van CRM, vanaf 1974 bekostigd door Ministerie van O&W, in de officiële talen van immigranten: Turks, Arabisch, Moluks/Maleis, Vietnamees, Chinees en de Zuid-Europese talen Spaans, Italiaans, Portugees, Grieks en Servokroatisch; niet voor Surinamers of Antillianen, omdat zij de Nederlandse nationaliteit bezitten
1970 - Fries wordt toegelaten als keuze-eindexamenvak voor mavo, havo en vwo
1970 - Interdepartementale Commissie Friese Taalpolitiek zou tot medeverantwoordelijkheid van de Rijksoverheid voor het Fries leiden

1970 wam <ENGELS
1970 whodunit <ENGELS
1970 workshop <ENGELS
1971 afbouwen ‘verminderen’ <DUITS
1971 all-in <ENGELS
1971 allochtoon ‘buitenlander’
1971 beresterk*
1971 buitenvrouw <SURINAAMS-NEDERLANDS
1971 dalasi <BANTOE
1971 freak <ENGELS
1971 frisbee <ENGELS
1971 hotpants <ENGELS
1971 label ‘platenmerk’ <ENGELS
1971 nitwit <ENGELS
1971 pers ‘kattensoort’
1971 picobello
1971 promotie ‘verkoopbevordering’ <ENGELS
1971 ringel-s <DUITS
1971 setting <ENGELS
1971 sjoemelen <DUITS
1971 stokbrood*
1971 troubleshooter <ENGELS
1971 zaïre
1971-1975 Verweggistan
1972 aikido <JAPANS
1972 artotheek
1972 beffen <?
1972 blakaman <SRANANTONGO
1972 catering <ENGELS
1972 coffeeshop <ENGELS
1972 dumpen <ENGELS
1972 heikel <DUITS
1972 katenspek <DUITS

1972	kenpo <JAPANS
1972	kretologie
1972	non-descript <ENGELS
1972	pollens
1972	promoten <ENGELS
1972	reeds* ‘betekenisloos tussenwerpsel’
1972	wieberen
1972	woelrat* ‘homojongen’
1973	anabool <GRIEKS

1971 - Verschijning van het grote *Nederlands Etymologisch woordenboek* van J. de Vries
1971 - De eerste druk van het prentenboek *Rupsje Nooitgenoeg* van Eric Carle verschijnt, waarvan de naam synoniem wordt voor een onverzadigbaar iemand
1971 - Opening eerste abortuskliniek (NL)
1971 - Annie M.G. Schmidt schrijft voor de musical *En nu naar bed* op muziek van Harry Bannink het liedje ‘Vluchten kan niet meer’
1972 - Eerste Nederlands-Arabische woordenlijst van A.E. Demnati
1972 - In coffeeshops worden softdrugs verkocht, dankzij het in het buitenland verguisde gedoogbeleid; Nederland trekt drugstoeristen
1972 - *De Barend Servetshow* van Wim T. Schippers levert de uitroep *pollens!* en de uitdrukking *peu nerveu* op, de eerste van vele spreekwoordelijk geworden uitdrukkingen van Schippers
1973 - Start Erasmus-universiteit te Rotterdam
1973 - Dankzij de oliecrisis komen er autoloze zondagen (NL)
1973 - Nel Benschop publiceert het gedicht *In memoriam voor een vriend*, met de beginregel ‘Rust nu maar uit - je hebt je strijd gestreden’, die in overlijdensadvertenties talloze malen wordt aangehaald, geparafraseerd en verbasterd
1973 - De Belgische Cultuurraad van de Nederlandse Culturele Gemeenschap neemt een eigen vlag, eigen volkslied (de *Vlaamse Leeuw*) en een eigen feestdag (11 juli, de verjaardag van de Guldensporenslag van 1302)

1973 bescheurkalender
1973 cassetterecorder <ENGELS
1973 clash <ENGELS
1973 flipperkast
1973 franchising <ENGELS
1973 gaaf* ‘geweldig’
1973 gekte*
1973 harddrug <ENGELS
1973 kendo <JAPANS
1973 kringloop*
1973 kungfu <CHINEES
1973 mammoettanker
1973 modem <ENGELS
1973 ouguiya <ARABISCH
1973 profiel ‘gewenste vaardigheden van een sollicitant’ <ENGELS
1973 redundant <ENGELS
1973 softdrug <ENGELS
1973 spot ‘lamp’ <ENGELS
1973 terminal <ENGELS
1973 uitzoomen <ENGELS
1973 vertrossing
1974 aanappelen*
1974 acryl
1974 aftaaien <ENGELS
1974 album ‘grammofoonplaat of cd’ <ENGELS
1974 amsterdammertje*
1974 appiekim
1974 attachécase <ENGELS
1974 blackjack <ENGELS
1974 blender <ENGELS
1974 camel <ENGELS
1974 creditcard <ENGELS

1974	daiquiri <ENGELS
1974	deadline <ENGELS
1974	design <ENGELS
1974	discount <ENGELS
1974	disk <ENGELS
1974	display <ENGELS
1974	doeg*
1974	dressing <ENGELS
1974	factoring <ENGELS
1974	fijns
1974	flutter <ENGELS
1974	gaandeweg* ‘voorzetsel’
1974	gin fizz <ENGELS
1974	infix <MODERN LATIJN
1974	intensive care <ENGELS
1974	intercom <ENGELS
1974	Interpol <FRANS
1974	je-weet-wel-kater
1974	journaille
1974	kabeltelevisie <ENGELS
1974	kek <DUITS
1974	leasen <ENGELS
1974	librium
1974	link ‘schakel’ <ENGELS
1974	look ‘stijl in bv. kleding’ <ENGELS
1974	mammoetproject <ENGELS
1974	matsen <ENGELS
1974	memme <JIDDISCH
1974	mol ‘spion in een organisatie’ <ENGELS
1974	ngultrum <DZONGKHA
1974	oetlul*
1974	oxer <ENGELS

1973 - Belgische Cultuurraad schrijft voor dat Nederlands de taal is voor alle contacten in het Vlaamse bedrijfsleven
1973 - Er wordt bepaald dat de officiële taal van Vlaanderen het Nederlands is

1973 - Instelling Commissie Duidelijke Taal voor de communicatie tussen overheid en burger (NL)
1974 - De Belgen A. Claude en Chr. De Duve krijgen de Nobelprijs geneeskunde
1974 - De actiegroep FOKA pleit voor Friestalige plaatsnamen
1974 - Stichting van het Cheider, een orthodox-joodse school voor lager en middelbaar onderwijs te Amsterdam, de enige school in Nederland waar onderwijs wordt gegeven in het Jiddisch, Hebreeuws en Nederlands

1974 party <ENGELS
1974 permissief <ENGELS
1974 pief <?
1974 pilotstudie <ENGELS
1974 ping-ping*
1974 poot ‘mannelijke homoseksueel’
1974 recycling <ENGELS
1974 reutemeteut
1974 ruft*
1974 science <ENGELS
1974 screwdriver <ENGELS
1974 sensor <ENGELS
1974 shanghaaien <ENGELS
1974 shuttle ‘ruimteveer’ <ENGELS
1974 smaakmaker*
1974 snellekweekreactor
1974 snorren ‘los werk zoeken’
1974 stagflatie <L
1974 stirlingmotor
1974 streaken <ENGELS
1974 styling <ENGELS
1974 unbeschriejen <JIDDISCH
1974 vijfenvijftigplusser, 55+'er <L
1974 vijfenzestigplusser, 65+'er <L
1974 wadjan(g) <INDONESISCH
1975 aggiornamento <ITALIAANS
1975 art deco <FRANS
1975 aselect
1975 astatium <MODERN LATIJN
1975 balpen <ENGELS
1975 barn <ENGELS
1975 baud
1975 big bang <ENGELS

1975	bio-industrie
1975	bluegrass <ENGELS
1975	bourbon <ENGELS
1975	cashflow <ENGELS
1975	chinezen
1975	configuratie ‘samenstel van computer en randapparatuur’ <ENGELS
1975	contraceptie <FRANS
1975	controle ‘beheersing’ <ENGELS
1975	country <ENGELS
1975	doei*
1975	egotrip <ENGELS
1975	feng shui <CHINEES
1975	filosofie ‘grondgedachte, beleid’ <ENGELS
1975	foundation ‘onderlaag van poeder’ <ENGELS
1975	grofstoffelijk
1975	hype <ENGELS
1975	kaasburger
1975	kina ‘munteenheid van Papoea-Nieuw-Guinea’ <TOK PISIN
1975	krommunicatie
1975	kutzwager*
1975	ollekebolleke*
1975	parking
1975	sjasliek <RUSSISCH
1975	snorfiets <?
1975	taka <BENGALI

1975 - Instelling van het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal voor studenten die in het buitenland Nederlands leren
1975 - Onafhankelijkheid van Suriname, waardoor een derde van de totale Surinaamse bevolking naar Nederland komt
1975 - Oprichting Belgium Flanders Exchange Center te Osaka
1975 - Treinkaping bij Wijster door Molukse jongeren die een vrije Republiek Zuid-Molukken willen (NL)
1975 - Eerste publicaties in de versvorm ollekebolleke

1975 - Oprichting Antilliaanse Taleninstituut (Instituto Lingwístiko Antiano, I.L.A.)

1975 tectyl
1975 uitdraai*
1976 baguette <FRANS
1976 banistiek
1976 batch <ENGELS
1976 beleg* ‘wat men op een boterham legt’
1976 bismillah <ARABISCH
1976 buzzer ‘zoemer’ <ENGELS
1976 californium <MODERN LATIJN
1976 carco <PAPIAMENTS
1976 clignoteur <FRANS
1976 clochard <FRANS
1976 commodore ‘laagste rang van opperofficier bij de luchtmacht’ <ENGELS
1976 conga <SPAANS
1976 cordon bleu <FRANS
1976 corpus ‘begrensde verzameling teksten’ <ENGELS
1976 cruciaal <FRANS
1976 deprivatie <ENGELS
1976 docentschap
1976 dubbeldekker <ENGELS
1976 exosfeer
1976 expliciteren <FRANS
1976 extramuraal
1976 filter ‘mondstuk van sigaret’ <ENGELS
1976 finnjol
1976 finoegristiek
1976 flitsen
1976 florentium <MODERN LATIJN
1976 francofoon
1976 gazpacho <SPAANS
1976 gestoord* ‘gek’

1976 gilamonster
1976 googol <ENGELS
1976 graduaat <ME LATIJN
1976 grafeem <FRANS
1976 gray
1976 hapsnap*
1976 hemostase <FRANS
1976 hometrainer
1976 implosie
1976 initieel <FRANS
1976 inro <JAPANS
1976 irbis <RUSSISCH
1976 jenaplanschool
1976 jumbo ‘groot exemplaar’ <ENGELS
1976 kanen*
1976 kappa <GRIEKS
1976 kat ‘standje’
1976 kebab <TURKS
1976 kleinschalig
1976 knoeper(d)*
1976 kwantificeren <ME LATIJN
1976 kwanza <PORTUGEES
1976 langoureus <FRANS
1976 lawrencium <MODERN LATIJN
1976 lijnen* ‘vermageren’
1976 loeihard*
1976 lolbroek*
1976 macho <SPAANS
1976 mamba <BANTOE
1976 margay <FRANS
1976 memo
1976 mi ‘Chinees vermicellitype’ <CHINEES
1976 mie
1976 mozzarella <ITALIAANS
1976 multiple sclerose <ENGELS

1976 - Eerste Opperlandse publicatie door Hugo Brandt Corstius (Battus)
1976 - Franse Cultuurraad stelt Engels, Duits en Nederlands gelijk als tweede taal in het middelbaar onderwijs; voordien was het Nederlands er de eerste vreemde taal (B)
1976 - Oprichting universiteit te Maastricht
1976 - Verschijning van het eerste *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands* van J. van Donselaar (2de uitgebreide druk 1989)

1976	nobelium <MODERN LATIJN
1976	Opperlands*
1976	pangolin <INDONESISCH
1976	parathion
1976	paso doble <SPAANS
1976	patat ‘(in Nederland) in vet gebakken reepjes aardappel’
1976	patchwork <ENGELS
1976	peeling <ENGELS
1976	peronisme
1976	pictogram
1976	pijpen ‘afzuigen’
1976	placebo <LATIJN
1976	plaque ‘aanslag op de tanden’ <FRANS
1976	polariseren ‘tegenstellingen toespitsen’ <ENGELS
1976	polis ‘stad’ <GRIEKS
1976	profiterole <FRANS
1976	promethium <MODERN LATIJN
1976	pula <TSWANA
1976	pulsar <ENGELS
1976	raciaal <FRANS
1976	radiocassetterecorder
1976	rotonde <FRANS
1976	saliniteit <FRANS
1976	salopette <FRANS
1976	scampi <ITALIAANS
1976	seks <ENGELS
1976	sensitivitytraining <ENGELS
1976	sequentie <LATIJN
1976	shelter <ENGELS
1976	sief
1976	simsalabim

1976	spareribs <ENGELS
1976	stijldans
1976	tabasco <ENGELS
1976	tanga <SPAANS
1976	tangram <ENGELS
1976	technetium <MODERN LATIJN
1976	thematiek <DUITS
1976	thuisland <AFRIKAANS
1976	torr
1976	tribaal <FRANS
1976	tubifex
1976	turingmachine <ENGELS
1976	tutor <ENGELS
1976	ultrafijn
1976	unitair <FRANS
1976	valium
1976	venndiagram <ENGELS
1976	wankelmotor
1976	wetenschapper <DUITS
1976	witheet* ‘woedend’
1976	yeti <TIBETAANS
1977	boerenkoolvoetbal
1977	database <ENGELS
1977	dioxine
1977	dobra <PORTUGEES
1977	kiwi ‘vrucht’ <ENGELS
1977	lasagne <ITALIAANS
1977	leerdammer*
1977	microprocessor <ENGELS
1977	monopoly <ENGELS
1977	new wave <ENGELS
1977	regelneef
1977	uzi <MODERN HEBREEUWS
1978	ariary <MALAGASI
1978	broodje-aap*

1977 - Raerderhim wordt voorbeeldgemeente voor het gebruik van het Fries in het openbaar bestuur
1977 - De in Achterhoeks dialect zingende popgroep Normaal heeft landelijk een enorme hit met ‘Oerend hard’; hierdoor wordt nederpop populair en volgen vele groepen en zangers die in Nederlands, Fries of een dialect zingen: Doe Maar, Van Dik Hout, Bløf (Zeeland), Rowwen Hèze (de Peel), Mooi Wark en Skik (Drenthe), De Kast (Friesland), Ede Staal (Groningen)
1977-1978 - Gijzelingen door Molukse jongeren

1978 campari <ITALIAANS
1978 ebolavirus <ENGELS
1978 grappa <ITALIAANS
1978 hatchback <ENGELS
1978 hooked <ENGELS
1978 kir <FRANS
1978 lambrusco <ITALIAANS
1978 meuren* ‘slapen’
1978 nimfijn
1978 ouzo <MODERN GRIEKS
1978 pastis <FRANS
1978 penopauze
1978 pinard <FRANS
1978 punk ‘subcultuur’ <ENGELS
1978 retsina <MODERN GRIEKS
1978 rutherford
1978 scotch <ENGELS
1978 tala <POLYNESISCH
1978 treurbuis
1979 adapter <ENGELS
1979 antwoordapparaat
1979 apestoned
1979 assertief <FRANS
1979 ayatollah <ARABISCH
1979 bistro <FRANS
1979 carport <ENGELS
1979 chip <ENGELS
1979 clever <ENGELS
1979 deck <ENGELS
1979 defibrillator <MODERN LATIJN
1979 desk <ENGELS
1979 detente <FRANS
1979 deux-chevaux <FRANS

1979	disco ‘discotheek’ <ENGELS
1979	dispenser <ENGELS
1979	dug-out <ENGELS
1979	fly-over <ENGELS
1979	friteuse <FRANS
1979	jackpot <ENGELS
1979	joggen <ENGELS
1979	katten
1979	kernonderzeeër
1979	ladyshave
1979	lash-schip <ENGELS
1979	mastectomie
1979	monetarisme
1979	neonazi <DUITS
1979	opgefokt <ENGELS
1979	patstelling
1979	peepshow <ENGELS
1979	popcorn <ENGELS
1979	punker <ENGELS
1979	replay <ENGELS
1979	sandinist
1979	semiotiek <ENGELS
1979	skiffle <ENGELS
1979	slick <ENGELS

1978 - Tweefasenstructuur in het Hoger Onderwijs (NL)
1978 - Oprichting Missak Sentrum vir die bevordering van Vlaamse en Armeense kultuur te Johannesburg
1978 - Karel van het Reve roept veel reacties op met zijn Johan Huizingalezing getiteld ‘Literatuurwetenschap: het raadsel der onleesbaarheid’
1978 - De *ABN-uitspraakgids* van P.C. Paardekooper geeft de levende spreektaal weer
1978 - Begin Radio Fryslân (splitsing RONO)
1979 - Publicatie *Schrijfwijzer* van J. Renkema, die uitgroeit tot het belangrijkste taaladviesboek
1979 - Vereeniging voor Beschaafde omgangstaal wordt omgedoopt tot Vereniging Algemeen Nederlands (VAN), het tijdschrift *Nu Nog* wordt omgedoopt in *Nederlands van Nu*

1979 - Dubbelbesluit van de NAVO bepaalt dat Nederland en België kruisraketten op hun grondgebied moeten toelaten
1979 - Eerste deel van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*
1979-1985 - Nederlands bataljon onderdeel van de VN-vredesmacht in Libanon

1979 stretch <ENGELS
1979 tubeless <ENGELS
1979 wakaman <SRANANTONGO
1979 walkman <ENGELS
1980 bioritme <ENGELS
1980 carpooling <ENGELS
1980 cursor <ENGELS
1980 dameswensen
1980 dimmen ‘zich rustig houden’
1980 diskette <ENGELS
1980 doemdenken*
1980 honky-tonk <ENGELS
1980 maaslander*
1980 mazzel ‘als tussenwerpsel: afscheidsgroet’ <JIDDISCH
1980 metical <PORTUGEES
1980 onderknuppel*
1980 sjekel <MODERN HEBREEUWS
1980 string ‘gegevenstype dat uit een reeks tekens bestaat’ <ENGELS
1980 vatu <POLYNESISCH
1980 yuan <CHINEES
1981 apenstaart(je)
1981 applicatie ‘computerprogramma voor bepaalde toepassing’ <ENGELS
1981 back-up <ENGELS
1981 bommoeder <L
1981 cartridge <ENGELS
1981 cliffhanger <ENGELS
1981 compatibel ‘onderling aansluitbaar van computerapparatuur of programma's’ <ENGELS
1981 directory <ENGELS
1981 eponiem <FRANS

1981	hollanditis <ENGELS
1981	megabyte <ENGELS
1981	muzak <ENGELS
1981	nintendo <JAPANS
1981	poort ‘verbinding met de centrale verwerkingseenheid’ <ENGELS
1981	preview <ENGELS
1981	shoarma <ARABISCH
1981	take <ENGELS
1982	basen <ENGELS
1982	bionisch <ENGELS
1982	calculator <ENGELS
1982	camcorder <ENGELS
1982	coke <ENGELS

1980 - Asielzoekers uit allerlei landen komen naar Nederland en België: Vietnam, Sri-Lanka, Pakistan, Midden-Oosten, Afrika
1980 - Taalunieverdrag tussen Nederland en België
1980 - Edgar Cairo propageert het Surinaams-Nederlands in zijn bundel *Ik ga dood om jullie hoofd*
1980 - Door de provincie worden spellingregels voor het Fries vastgesteld
1980 - Fries wordt een verplicht vak op de lagere scholen, Fries mag de voertaal zijn in alle klassen
1980-1982 - Eerste woordenboek Nederlands-Nieuwgrieks en v.v. van K. Imbrechts en A. Garaléas
1981 - De Amerikaanse historicus Walter Laqueur bestempelt de Nederlandse terughoudendheid met betrekking tot de plaatsing van kruisraketten als *Hollanditis*
1981 - Oprichting Vlaams Cultuurhuis De Brakke Grond te Amsterdam
1981 - Eerste woordenlijst Nederlands-Berbers van Ch. de Waard
1981 - Instelling van een Commissie Friese Taal
1982 - Beëdiging kabinet-Lubbers, dat een ‘no-nonsensebeleid’ voert; Marcel van Dam karakteriseert dit als *belubberen* (NL)

1982 disco ‘popmuziek met veel herhalingen’ <ENGELS
1982 ex <ENGELS
1982 fax <ENGELS
1982 funk <ENGELS
1982 goog
1982 halva(product)
1982 kamerbreed
1982 keukenmachine
1982 lat-relatie <L
1982 logo <ENGELS
1982 loog ‘beoefenaar van een van de sociale wetenschappen’
1982 positivo
1982 rack <ENGELS
1982 reggae <ENGELS
1982 ruimteveer*
1982 spaceshuttle <ENGELS
1982 spotten ‘ontdekken’ <ENGELS
1982 vutter <L
1983 aids <ENGELS
1983 bliep <ENGELS
1983 bodybuilding <ENGELS
1983 bullshit <ENGELS
1983 cd <ENGELS
1983 fitness <ENGELS
1983 floppy <ENGELS
1983 graffiti <ENGELS
1983 implementeren <ENGELS
1983 iriscopie
1983 klapschaats
1983 light <ENGELS
1983 mensjaar*

1983	metal <ENGELS
1983	piercing <ENGELS
1983	postmodernisme
1983	soft <ENGELS
1983	streektaalfunctionaris
1983	string ‘minuscuul broekje dat van achter slechts uit een koordje bestaat’ <ENGELS
1983	taco <SPAANS
1983	talkshow <ENGELS
1983	veteranenziekte
1983	weight watcher <ENGELS
1984	ace <ENGELS
1984	addict <ENGELS
1984	aerobics <ENGELS
1984	agitprop <RUSSISCH
1984	al dente <ITALIAANS
1984	alleenstaande*
1984	angsthaas <DUITS
1984	animatie ‘bewegend beeld’ <ENGELS
1984	apparatsjik <RUSSISCH

1982 - Eerste deel van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*
1983 - Oprichting Sranan Akademiya, een academie voor het Sranantongo
1983 - Hugo Claus publiceert de succesroman *Het verdriet van België*
1983 - Uitvinding van de klapschaats aan de VU; schaats en naam zijn internationaal overgenomen, vergelijk Engels *klapskate*
1983 - Oprichting Curaçaose Taleninstituut, de Sede di Papiamentu (in 1993 omgedoopt tot Instituto Nashonal di Idioma, in 1998 tot Fundashon pa Planifikashon di Idioma)
1984 - De Nederlander Van der Meer krijgt de Nobelprijs natuurkunde
1984 - Oprichting Open Universiteit (NL)
1984 - Er wordt een motie aangenomen om eenvoudig en helder Nederlands in alle regeringsstukken te bevorderen (NL)
1984 - Oprichting Standaardisatiecommissie voor de Papiamentse Taal
1984 - Publicatie van de eerste omvangrijke wetenschappelijke Nederlandse grammatica, de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS)
1984 - Eerste deel van het *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten* (WALD)
1984 - Eerste Marokkaans-Arabisch-Nederlandse woordenboek van R. Otten

1984 appetizer <ENGELS
1984 artrose <FRANS
1984 assist <ENGELS
1984 atoomonderzeeër
1984 auctoriaal <DUITS
1984 audicien
1984 autocue <ENGELS
1984 axel
1984 babi pangang <INDONESISCH
1984 bananenschot <ENGELS
1984 bancair <FRANS
1984 barcode <ENGELS
1984 barracuda <SPAANS
1984 bathysfeer
1984 beroepsverbod <DUITS
1984 blauwhelm*
1984 bloesjesdag
1984 blouson <FRANS
1984 blow <ENGELS
1984 blue movie <ENGELS
1984 bodyguard <ENGELS
1984 bodymilk <ENGELS
1984 bonsai <JAPANS
1984 booster <ENGELS
1984 boots <ENGELS
1984 bossanova <PORTUGEES
1984 brassband <ENGELS
1984 break <ENGELS
1984 brut <FRANS
1984 bubbelgum <ENGELS
1984 bug ‘afluisterapparaat’ <ENGELS
1984 buggy <ENGELS
1984 bye <ENGELS

1984	camper <ENGELS
1984	candybar <ENGELS
1984	cap <ENGELS
1984	cara <L
1984	case <ENGELS
1984	catwalk <ENGELS
1984	collocatie <ENGELS
1984	Comecon <ENGELS
1984	commitment <ENGELS
1984	contrefilet <FRANS
1984	crossen <ENGELS
1984	cue <ENGELS
1984	cunnilingus <LATIJN
1984	dansmarieke <DUITS
1984	darts <ENGELS
1984	demo <ENGELS
1984	demotie ‘verlaging in rang’ <ENGELS
1984	dereguleren <ENGELS
1984	deviant <FRANS
1984	double-breasted <ENGELS
1984	dreadlocks <ENGELS
1984	drogeren <FRANS
1984	droste-effect
1984	drumstick <ENGELS
1984	dubben ‘nasynchroniseren’ <ENGELS
1984	dunk <ENGELS
1984	echofoon
1984	echografie
1984	ecu ‘fictieve munteenheid van de EU tot 1999’ <ENGELS
1984	edison
1984	editen <ENGELS
1984	elektronicus <MODERN LATIJN
1984	emmy <ENGELS
1984	endorfine <FRANS

1984	espadrille <FRANS
1984	fastfood <ENGELS
1984	fitnesscentrum <ENGELS
1984	flamelamp <ENGELS
1984	flossen <ENGELS
1984	formatteren
1984	fosburyflop <ENGELS
1984	fructivoor
1984	fruitautomaat
1984	gamba ‘soort van grote garnaal’ <PORTUGEES

1984 - Eerste streektaalfunctionaris benoemd voor het Gronings
1984 - Verschijning van deel I van het wetenschappelijke *Woordenboek der Friese Taal/Wurdboek fan de Fryske Taal*

1984 gay <ENGELS
1984 generalist <FRANS
1984 gerbil <ENGELS
1984 goelag <RUSSISCH
1984 gossip <ENGELS
1984 haarstilist <ENGELS
1984 hardrock <ENGELS
1984 hatsiekidee*
1984 heavy <ENGELS
1984 heavy metal <ENGELS
1984 hiphop <ENGELS
1984 hobo ‘zwerver’ <ENGELS
1984 hosselen <SURINAAMS-NEDERLANDS
1984 ietsepietsje
1984 ignoramus <LATIJN
1984 incentive <ENGELS
1984 intakegesprek
1984 interimaris <MODERN LATIJN
1984 in-vitrobevruchting
1984 jetlag <ENGELS
1984 joke <ENGELS
1984 judogi <JAPANS
1984 kadreren <FRANS
1984 kalasjnikov <RUSSISCH
1984 kankerweer
1984 kanon ‘een kei, kopstuk’ <DUITS
1984 karateka <JAPANS
1984 keirin <JAPANS
1984 keyboard <ENGELS
1984 kipper <ENGELS
1984 kit ‘zelfbouwpakket’ <ENGELS
1984 kitten ‘jonge kat’ <ENGELS
1984 klessebessen*

1984	klotebaan*
1984	knakker*
1984	knotsgezellig*
1984	kodiakbeer
1984	koosnaam <DUITS
1984	krimi <DUITS
1984	ladderzat*
1984	leadzanger
1984	legionella <MODERN LATIJN
1984	lego <DEENS
1984	lekken* ‘informatie laten uitlekken’
1984	loeisterk*
1984	loipe <NOORS
1984	louvredeur
1984	lugerpistool <DUITS
1984	manou <INDONESISCH
1984	manxkat
1984	meltdown <ENGELS
1984	menu ‘lijst keuzemogelijkheden van een computerprogramma’ <ENGELS
1984	methadon <ENGELS
1984	metrage <FRANS
1984	meuren* ‘winden laten’
1984	mierenneuker*
1984	mihoen <CHINEES
1984	mikado ‘behendigheidsspel met houtjes’
1984	minco <L
1984	mixture <ENGELS
1984	mmm*
1984	monitoring <ENGELS
1984	moonboots <ENGELS
1984	moped <DUITS OF ZWEEDS
1984	moven <ENGELS
1984	muis* ‘computer-randapparaat’
1984	multicultureel <ENGELS

1984	mutageen <ENGELS
1984	necrofiel
1984	oryx <LATIJN
1984	overrulen <ENGELS
1984	paneel ‘bord met schakelaars’
1984	paper <ENGELS
1984	pasta ‘Italiaanse deegwaren’ <ITALIAANS
1984	penthouse <ENGELS
1984	peptalk <ENGELS
1984	percussie ‘slagwerk’ <ENGELS
1984	pershing <ENGELS

1984 pinot <FRANS
1984 pissig
1984 pitbullterriër <ENGELS
1984 pizzeria <ITALIAANS
1984 plateservice <ENGELS
1984 platform ‘politiek programma’ <ENGELS
1984 polarisraket
1984 portable ‘draagbare computer’ <ENGELS
1984 poujadisme <FRANS
1984 premium <ENGELS
1984 prestigieus <FRANS
1984 promiscue <ENGELS
1984 punk ‘provocerende rockmuziek’ <ENGELS
1984 quiche <FRANS
1984 rating <ENGELS
1984 reader <ENGELS
1984 recombinant <ENGELS
1984 relipop <ENGELS
1984 remslaap <ENGELS
1984 richting ‘voorzetsel’
1984 riff <ENGELS
1984 rikketik* ‘hart’
1984 rockabilly <ENGELS
1984 roesje <FRANS
1984 römertopf <DUITS
1984 rotisserie <FRANS
1984 sabayon <FRANS
1984 sakkerju <FRANS
1984 saloondeuren
1984 scrambler <ENGELS
1984 serendipisme
1984 sjekkie

1984	skateboard <ENGELS
1984	smörgåsbord <ZWEEDS
1984	soap opera <ENGELS
1984	spanking <ENGELS
1984	spoonerism <ENGELS
1984	spreadsheet <ENGELS
1984	stockcar <ENGELS
1984	straight <ENGELS
1984	swami <HINDI
1984	swap <ENGELS
1984	taekwondo <KOREAANS
1984	tagliatelle <ITALIAANS
1984	tahoe <INDONESISCH
1984	takkewijf
1984	tatami <JAPANS
1984	taxfree <ENGELS
1984	tiebreak <ENGELS
1984	tig <DUITS
1984	tissue <ENGELS
1984	tortilla <SPAANS
1984	touch <ENGELS
1984	touché <FRANS
1984	transmittor <MODERN LATIJN
1984	ugli <ENGELS
1984	wereldtijd*
1984	wetsuit <ENGELS
1984	wok <CHINEES
1984	wow <ENGELS
1984	xerox
1984	yes <ENGELS
1985	afbranden* ‘vernietigend beoordelen’
1985	balletje-balletje*
1985	bingo ‘tussenwerpsel: uitroep na een rake opmerking’ <ENGELS
1985	cd-rom <ENGELS

1985	docudrama <ENGELS
1985	downloaden <ENGELS
1985	gentherapie
1985	gettoblaster <ENGELS
1985	hacker <ENGELS

1985 - Schengenakkoord over geleidelijke afschaffing van de West-Europese binnengrenzen
1985 - Vanaf dit jaar versieren Nederlandse bloemisten het plein voor het Vaticaan en worden daarvoor in de zegen *Urbi et Orbi* van de paus openlijk bedankt
1985 - Het geven van Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) aan groepen immigranten wordt wettelijk geregeld: er mag 2,5 uur OETC in de reguliere lestijd worden gegeven en 2,5 uur daarbuiten

1985 headbangen <ENGELS
1985 hooligan <ENGELS
1985 installeren ‘computerprogramma op de harde schijf zetten’ <ENGELS
1985 jemig de pemig
1985 jongere oudere*
1985 megahit
1985 minima
1985 onwijs*
1985 oudere jongere*
1985 paparazzo <ITALIAANS
1985 profitariaat
1985 sheetfeeder <ENGELS
1985 Shoa <MODERN HEBREEUWS
1985 somberman
1986 aficionado <SPAANS
1986 ankeiler <DUITS
1986 antropoïde <FRANS
1986 arro
1986 au pair
1986 bodywarmer <ENGELS
1986 breakdance <ENGELS
1986 campionissimo <ITALIAANS
1986 cerviduct
1986 cohabitatie ‘samenwerking van twee politieke tegenstanders’ <FRANS
1986 crack ‘zeer verslavende drug’ <ENGELS
1986 desinformatie <RUSSISCH
1986 desktop <ENGELS
1986 dingdong <ENGELS
1986 eetlezen*
1986 exoniem
1986 florin <PAPIAMENTS

1986	formaat ‘structuur van een computerdocument’ <ENGELS
1986	fuck <ENGELS
1986	getsie
1986	getverderrie
1986	guts ‘lef’ <ENGELS
1986	hausmacher
1986	hogesnelheidstrein
1986	infomercial <ENGELS
1986	ISDN <ENGELS
1986	jiffypotje
1986	kempetai <JAPANS
1986	kickboksen <ENGELS
1986	laptop <ENGELS
1986	laserprinter <ENGELS
1986	macro <ENGELS
1986	manga <JAPANS
1986	nederwiet
1986	pc <ENGELS
1986	popper <ENGELS
1986	potloodventer

1985 - Eerste Friestalige speelfilm De Dream (‘De droom’)
1985 - *Fan Geunst nei Rjocht* (‘Van gunst naar recht’), het eindrapport van de werkgroep Fries in het officiële verkeer, wordt aangenomen door Provinciale Staten van Friesland, hetgeen leidt tot een patstelling tussen Provincie en Rijk, die pas wordt doorbroken met de bestuursovereenkomst van 1989
1985 - Wet op het basisonderwijs formuleert kerndoelen voor het Fries
1985 - Eerste publicatie van een retrograde woordenboek van een dialect: *Omgekeerd is ook wat weerd: retrograde woordenlijst van het Gronings annex rijmwoordenboek* door Siemon Reker
1986 - Aruba krijgt ‘status aparte’
1986 - Op Curaçao wordt Papiaments als verplicht leervak op de basisschool gegeven, een half uur per dag
1986 - Postgiro en Rijkspostspaarbank worden samengevoegd tot Postbank (NL)
1986 - In voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs kan men Arabisch en Turks volgen; vanaf 1990 als examenvak (NL)

1986 raï <ARABISCH
1986 rap ‘ritmische manier van praten’ <ENGELS
1986 sabra <MODERN HEBREEUWS
1986 scat <ENGELS
1986 shitfilm
1986 shogi <JAPANS
1986 solingklasse
1986 sparren <ENGELS
1986 tai-ji, tai chi <CHINEES
1986 tamari <JAPANS
1986 tekstverwerker
1986 teletekst <ENGELS
1986 yuppie <ENGELS
1986 zydéco <ENGELS
1987 afko
1987 amigocratie
1987 aso
1987 atv <L
1987 berenlul*
1987 birdie <ENGELS
1987 buddy <ENGELS
1987 coming-out <ENGELS
1987 dat-recorder <ENGELS
1987 dinosaurus ‘iemand van de oude stempel’ <ENGELS
1987 documercial <ENGELS
1987 ecstasy <ENGELS
1987 filofax <ENGELS
1987 glasnost <RUSSISCH
1987 headhunter <ENGELS
1987 homosueel
1987 house <ENGELS

1987	icoon ‘pictogram’ <ENGELS
1987	junkbond <ENGELS
1987	klokkenluider
1987	magnetron
1987	mayo
1987	no-nonsebeleid
1987	perestrojka <RUSSISCH
1987	posse <ENGELS
1987	rambo <ENGELS
1987	seksisme <ENGELS
1987	seropositief
1987	sneakers <ENGELS
1987	strak* ‘erg goed’
1987	turbotaal
1987	watje ‘sukkel’
1987	wave <ENGELS
1987	werdegang <DUITS
1987	wreed* ‘tof, leuk’
1987	XTC <ENGELS
1988	acid house <ENGELS
1988	advertorial <ENGELS
1988	anchorman <ENGELS
1988	assessment <ENGELS
1988	babyboomer <ENGELS
1988	bobo <SRANANTONGO
1988	bonken* ‘geslachtsgemeenschap hebben’

1987 - Regeling Opvang Asielzoekers van kracht (NL)
1987 - Vaststelling door Provinciale Staten van de Drentse spelling
1987 - Internationale beurscrisis op 19 oktober: Zwarte Maandag
1987 - Aanstelling van drie streektaalfunctionarissen voor het Drents
1987 - Retrograde woordenboek van het Fries door A. Dykstra en J. Reitsma: *Omkearwurdboek fan de Fryske Taal*
1987 - Publicatie over turbotaal, het modieuze taalgebruik, door Jan Kuitenbrouwer
1987 - Het ANP publiceert een spelling van buitenlandse namen
1987 - Oprichting Vlaamse Televisie Maatschappij
1987 - Oprichting Vlaamse Vereniging voor Zakelijke Communicatie met het tijdschrift *Ad Rem*

1988 - Kinderboekenschrijfster Annie M.G. Schmidt, die de taal van vele generaties heeft beïnvloed en wier werk in veel talen is vertaald, wordt met twee prijzen gelauwerd; op haar conto staan o.a. *hoezenpoes* en *familie Doorsnee*

1988 dalkonschildje
1988 darkroom <ENGELS
1988 designerdrug <ENGELS
1988 dombo <ENGELS
1988 fractal <ENGELS
1988 funshoppen
1988 hamam <ARABISCH
1988 opleuken*
1988 sickbuildingsyndroom <ENGELS
1988 techneut
1988 techno <ENGELS
1988 telemarketing <ENGELS
1988 wereldmuziek
1988 yo <ENGELS
1988 Zappi*
1989 asset <ENGELS
1989 black box <ENGELS
1989 bloedmooi*
1989 bomberjack <ENGELS
1989 briefen <ENGELS
1989 brogue <ENGELS
1989 brownie <ENGELS
1989 bug ‘fout in computerprogramma’ <ENGELS
1989 bunny <ENGELS
1989 butje*
1989 buy-out <ENGELS
1989 cocooning <ENGELS
1989 console ‘bedieningspaneel van computer’ <ENGELS
1989 cool <ENGELS
1989 coopertest
1989 dinky toy <ENGELS

1989	dip <ENGELS
1989	donut <ENGELS
1989	dotteren
1989	Dow-Jonesindex <ENGELS
1989	eenheid* ‘team’
1989	eikel* ‘scheldwoord: sukkel’
1989	element ‘persoon in genoemde (negatieve) hoedanigheid’

1988 - Opening eerste hindoeschool voor Surinamers met een Hindi-achtergrond in Den Haag en eerste islamitische basisscholen in Rotterdam en Eindhoven
1988 - Oprichting Max Havelaar-keurmerk (naar de roman van Multatuli) om boeren in ontwikkelingslanden een eerlijke prijs voor hun producten te geven
1988 - Verschijning van *Lexitron*, het eerste Nederlandse woordenboek dat in digitale vorm wordt gepubliceerd (op schijf, want de cd-rom bestaat nog niet)
1988 - Omrop Fryslân zelfstandige omroep
1988 - Scholen voor voortgezet onderwijs in Friesland worden verplicht aandacht te besteden aan de Friese taal
1989 - Ayatollah Khomeini, religieus leider van Iran, spreekt een *fatwah* uit over de schrijver S. Rushdie wegens godslastering in zijn boek *De Duivelsverzen*
1989 - Geert van Istendael lanceert in *Het Belgisch labyrint* de term ‘Verkavelingsvlaams’ voor de tussentaal tussen standaardtaal en dialect in
1989 - Val Berlijnse muur
1989 - Oprichting eerste islamitische basisschool in Brussel
1989 - Minister van Onderwijs J. Ritzen propageert Engels als voertaal aan de Nederlandse universiteiten
1989 - Eerste uitgave van het *Etymologisch woordenboek* van Van Dale
1989 - Boarnsterhim en Tytsjerksteradiel besluiten officieel Friestalige plaatsnamen in te voeren
1989 - Instelling Commissie Friese taal in het rechtsverkeer
1989 - Eerste bestuursovereenkomst tussen Rijk en Provincie over Friese taal en cultuur: Fries krijgt als bestuurstaal een aan het Nederlands gelijkwaardige positie

1989 el Niño <SPAANS
1989 escort <ENGELS
1989 exposure <ENGELS
1989 eye-opener <ENGELS
1989 falafel <ARABISCH
1989 fatwa <ARABISCH
1989 flauwekul
1989 flip-over <ENGELS
1989 flyer <ENGELS
1989 glossy <ENGELS
1989 g-string <ENGELS
1989 halal <ARABISCH
1989 hezbollah <ARABISCH
1989 hiv <ENGELS
1989 horse <ENGELS
1989 hostess ‘chique prostituee’ <ENGELS
1989 hotshot <ENGELS
1989 importeren ‘computergegevens invoeren’ <ENGELS
1989 inlay <ENGELS
1989 interferon <ENGELS
1989 jive <ENGELS
1989 kut* ‘tussenwerpsel: waardeloos!’
1989 lambada <PORTUGEES
1989 legging <ENGELS
1989 malapropisme <ENGELS
1989 mayday <ENGELS
1989 medium ‘half doorbakken’ <ENGELS
1989 moederneuker*
1989 mountainbike <ENGELS
1989 muffin <ENGELS
1989 nada <SPAANS
1989 new age <ENGELS

1989	nikes <ENGELS
1989	outplacement <ENGELS
1989	pamper
1989	patatgeneratie
1989	peter principle <ENGELS
1989	riotgun <ENGELS
1989	scone <ENGELS
1989	scope <ENGELS
1989	server <ENGELS
1989	shift <ENGELS
1989	shovel <ENGELS
1989	shredder <ENGELS
1989	single ‘vrijgezel’ <ENGELS
1989	sneu* ‘meelijwekkend’
1989	sniper <ENGELS
1989	snooker <ENGELS
1989	snowboarden <ENGELS
1989	so long <ENGELS
1989	spin-off <ENGELS
1989	Star Wars <ENGELS
1989	stetson <ENGELS
1989	streamer <ENGELS
1989	survivaltocht
1989	sushi <JAPANS
1989	switch <ENGELS
1989	target <ENGELS
1989	triatlon <ENGELS
1989	tsjakka, tjakka*
1989	tuub <ENGELS
1989	tycoon <ENGELS
1989	upgraden <ENGELS
1989	Verkavelingsvlaams*
1989	vet* ‘bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate’

1989	virus ‘schadelijk computerprogramma dat ongewild wordt gekopieerd’ <ENGELS
1989	voice-over <ENGELS
1989	whizzkid <ENGELS
1989	workaholic <ENGELS
1989	zappen <ENGELS
1990	acroniem <ENGELS
1990	artrografie
1990	artroscopie

1990 - Eerste *Krant op Zondag* (NL)
1990 - Koning Boudewijn treedt tijdelijk af, waardoor de abortuswet door de ministers wordt getekend (B)
1990 - Tv-uitzending van het eerste Nationaal Dictee der Nederlandse Taal

1990	asshole <ENGELS
1990	barbiepop
1990	callanetics <ENGELS
1990	catenaccio <ITALIAANS
1990	flitstrein
1990	gekkekoeienziekte*
1990	infotainment <ENGELS
1990	multimedia <ENGELS
1990	punt ‘munteenheid van Ierland’ <IERS
1990	regiolect
1990	slowfood <ENGELS
1990	tolar <SLOVEENS
1990	triviant
1990	UMTS <ENGELS
1990	videoclip <ENGELS
1990	wokkel
1991	angstgegner <DUITS
1991	blooper <ENGELS
1991	cappuccino <ITALIAANS
1991	cesartherapie
1991	chelatietherapie
1991	chlamydia <MODERN LATIJN
1991	ciao <ITALIAANS
1991	converteren ‘omzetten naar ander computerprogramma’ <ENGELS
1991	dolby <ENGELS
1991	dramady <ENGELS
1991	e-mail <ENGELS
1991	gabberhouse
1991	gender <ENGELS
1991	gestalttherapie <DUITS
1991	gsm <ENGELS
1991	haptonomie

1991	hyperlink <ENGELS
1991	informatietechnologie <ENGELS
1991	IT <ENGELS
1991	joehoe*
1991	karaoke <JAPANS
1991	keiruig*
1991	kneiterberoemd*
1991	kutten*
1991	lat ‘munteenheid van Letland’ <LETS
1991	naira
1991	niente <ITALIAANS
1991	notebook <ENGELS
1991	oeps <ENGELS

1990 - Oprichting Jiddisjer Kraiz, een leeskring voor het lezen van Jiddische teksten
1990 - V.E. de Gruiter beschrijft voor het eerst het Javindo (‘de verboden taal’), een vorm van het Petjok of Indisch Nederlands gesproken in Semarang; het Javindo was in zinsbouw, woordvorming en intonatie gelijk aan het Javaans, terwijl de woordenschat grotendeels Nederlands was
1990 - In Delft wordt de eerste genetisch gemanipuleerde stier, genaamd Herman, geboren
1990 - Beschrijving van het regiolect: de regionale omgangstaal
1990 - Belgische interventie in Rwanda
1990 - (ca.)Oprichting Nederlands Instituut te Athene
1990 - (ca.)Oprichting Japan-Nederland Instituut te Tokyo
1991 - Invoering OV-jaarkaart voor studenten (NL)
1991 - Migranten van de derde generatie krijgen automatisch de Belgische nationaliteit
1991 - Golfoorlog, door de Iraakse leider Saddam Hussein als ‘de moeder van alle oorlogen’ gekarakteriseerd, waarmee ‘moeder van alle’ een gevleugelde uitdrukking wordt
1991 - Verdrag van Maastricht over de oprichting van een Europese Politieke en Monetaire Unie
1991 - *Frysk Skoalwurdboek*, eerste eentalige woordenboek van het Fries
1991 - Verschijning van het *Dikshonario Papiamentu-Hulandes* door Sidney M. Joubert, het omvangrijkste woordenboek Papiaments-Nederlands; Supplement in 1997, 2de druk in 1999

1991 pinnen <L
1991 pitabroodje
1991 poepduur*
1991 poepielink*
1991 retestrak*
1991 salsa <SPAANS
1991 scharrelboer*
1991 scudraket
1991 ska <ENGELS
1991 solo ‘vrijgezel’ <ENGELS
1991 tiramisu <ITALIAANS
1991 toedeloe <ENGELS
1991 treintaxi
1991 turbotrut
1992 A4 <L
1992 afrorock <ENGELS
1992 afvalbaron
1992 agogiek
1992 ampersand <ENGELS
1992 amuse-gueule <FRANS
1992 angehaucht <DUITS
1992 arrivederci <ITALIAANS
1992 ashram <SANSKRIET
1992 backpacker <ENGELS
1992 backslash <ENGELS
1992 baklava <TURKS
1992 biobak
1992 biogarde <FRANS
1992 borderliner <ENGELS
1992 boxershort <ENGELS
1992 bush-bush
1992 cannelloni <ITALIAANS
1992 carpaccio <ITALIAANS

1992	chador <HINDI
1992	chakra <SANSKRIET
1992	chippendale ‘mannelijke stripper’ <ENGELS
1992	chorizo <SPAANS
1992	christoffel
1992	computeren
1992	croque-monsieur <FRANS
1992	cyberspace <ENGELS
1992	detox <ENGELS
1992	dink <ENGELS
1992	easy listening <ENGELS
1992	emergency <ENGELS
1992	executie ‘terechtstelling, uitvoering van doodvonnis’ <ENGELS
1992	exocet <ENGELS OF FRANS
1992	font <ENGELS
1992	fuckmuziek
1992	futon <JAPANS
1992	genderbender <ENGELS
1992	gigategenvaller
1992	grenshospitium
1992	grunge <ENGELS
1992	internet <ENGELS
1992	intifada <ARABISCH
1992	ippon <JAPANS
1992	jacuzzi <ENGELS
1992	jezusmina
1992	jippie <ENGELS
1992	joechei*
1992	junkmail <ENGELS
1992	kanji <JAPANS
1992	kiebitzer <DUITS
1992	klezmer <JIDDISCH
1992	kolbaszworstje

1992 - Bij de Bijlmerramp stort een vliegtuig neer op een flat; uit de parlementaire enquête over deze kwestie in 1998-1999 is de uitspraak ‘onder de pet houden’ spreekwoordelijk geworden
1992 - Oprichting van *Neder-L*, elektronisch tijdschrift voor de Neerlandistiek, het eerste Nederlandstalige digitale taalkundige tijdschrift
1992 - Oprichting Fundacja Dom Holenderski te Warschau
1992 - Vaststelling Betuwelijn voor goederenverkeer tussen Rotterdam en Duitsland
1992 - Oprichting van *Trefwoord*, een tijdschrift op het gebied van lexicografie en lexicologie
1992 - Ontheemdenregeling ingesteld voor vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië (NL)

1992	kwakdenken*
1992	lassakoorts
1992	liefdesbaby
1992	liposuctie <ENGELS
1992	lipssleutel
1992	lookalike <ENGELS
1992	mascarpone <ITALIAANS
1992	matroesjka <RUSSISCH
1992	merseybeat <ENGELS
1992	middle of the road <ENGELS
1992	moderator ‘leider van gesprek of nieuwsgroep’ <ENGELS
1992	moedjahedien <ARABISCH
1992	mop ‘dekzwabber’ <ENGELS
1992	moussaka <MODERN GRIEKS
1992	nasi rames <INDONESISCH
1992	nomenklatoera <RUSSISCH
1992	onthaasting
1992	orenmaffia
1992	organizer <ENGELS
1992	paars ‘omschrijving van coalitie van sociaal-democraten en liberalen’
1992	palmtop(computer) <ENGELS
1992	paracetamol
1992	pedalo <FRANS
1992	perrier
1992	poltergeist <DUITS
1992	prion <ENGELS
1992	qat <ARABISCH
1992	rastafarikapsel
1992	rendang <INDONESISCH
1992	rohypnol <ENGELS
1992	rollerskate <ENGELS

1992 sachertaart <DUITS
1992 sahib <HINDI
1992 semtex
1992 senior ‘65-plusser’ <ENGELS
1992 sharia <ARABISCH
1992 shii-take <JAPANS
1992 sitcom <ENGELS
1992 skybox <ENGELS
1992 slash ‘typografisch teken’ <ENGELS
1992 smartdrug <ENGELS
1992 stand-up comedian <ENGELS
1992 sukiyaki <JAPANS
1992 super <ENGELS OF DUITS
1992 tahin <ARABISCH
1992 tandoori <PUNJABI
1992 teriyaki <JAPANS
1992 tofoe <CHINEES
1992 tsoenami <JAPANS
1992 U-bocht <L
1992 umer
1992 updaten <ENGELS
1992 ve-tsin <CHINEES
1992 yakult <JAPANS
1992 yakuza <JAPANS
1992 zakjapanner
1992 zotel <L
1993 alcomobilist
1993 ama <L
1993 bungeejumpen <ENGELS
1993 chatten <ENGELS
1993 chemobak
1993 citybike <ENGELS
1993 denar <MACEDOONS
1993 docusoap <ENGELS

1993 - Invoering basisvorming in het onderwijs (NL); Fries wordt in Friesland regulier vak
1993 - Tweede bestuursovereenkomst: Fries wordt een verplicht vak in het voortgezet onderwijs in Friesland
1993 - Europese Gemeenschap verandert in Europese Unie (EU)
1993 - F. Debrabandere publiceert *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, het eerste echte woordenboek van familienamen in de Nederlanden

1993	gabber ‘jongere die van bepaalde muziek houdt’
1993	iatrosofie
1993	krasse knar
1993	nettiquette <ENGELS
1993	patriot ‘systeem voor luchtafweer’ <ENGELS
1993	som ‘munteenheid van Kirgizië en Oezbekistan’ <KIRGIZISCH OF OEZBEEKS
1993	tenge <KAZACHS
1993	troostmeisje*
1993	virtueel ‘schijnbaar bestaand dankzij software’ <ENGELS
1994	airbag <ENGELS
1994	airmile <ENGELS
1994	ayahuasca <SPAANS
1994	bahco
1994	baseballpetje
1994	browser <ENGELS
1994	burn-out <ENGELS
1994	conculega <L
1994	content ‘inhoud, vulling’ <ENGELS
1994	dram <ARMEENS
1994	dvd <ENGELS
1994	edutainment <ENGELS
1994	freeware <ENGELS
1994	gaande*
1994	gangstarap <ENGELS
1994	helpdesk <ENGELS
1994	homepage <ENGELS
1994	hulk ‘zeer sterke man’ <ENGELS
1994	hypertekst <ENGELS
1994	jobhopper <ENGELS
1994	kaltstellen <DUITS

1994	macha <SPAANS
1994	mobiel(tje) <ENGELS
1994	muisarm*
1994	multiplex ‘groot bioscoopcomplex’ <ENGELS
1994	mwah*
1994	Nederturks
1994	nerd <ENGELS
1994	nieuwsgroep <ENGELS
1994	provider <ENGELS
1994	real <PORTUGEES
1994	retegaaf*
1994	RSI <ENGELS
1994	sms <ENGELS
1994	surfen ‘rondhangen op het internet’ <ENGELS

1993 - Verschijning van een verkleinde fotografische herdruk van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
1993 - Afrikaans wordt bij wet, met ingang van 1994, een van de elf officiële talen van Afrika, tegelijk met de opheffing van de apartheid
1993 - De Taalunie publiceert een *Lijst van landnamen*
1993 - Euthanasiewetsvoorstel aangenomen (NL)
1993 - Bij de Frankfurter Buchmesse staat de Nederlandstalige literatuur centraal
1993 - De eerste Europese carpoolstrook wordt geopend op de Nederlandse A1
1993 - Belgische bijdrage aan een VN-vredesmissie in Somalië
1994 - PTT wordt geprivatiseerd en gaat naar de beurs onder de naam KPN (NL)
1994 - Er komt een kabinet van D66, PvdA en VVD, waarmee het woord *paars* er een betekenis bij krijgt; het gevoerde beleid krijgt de naam *poldermodel* (NL)
1994 - Afschaffing dienstplicht en formering van een beroepsleger (B)
1994 - Verschijning van *Petjoh. Indisch woordenboek* van Fred S. Loen
1994 - Het rapport van de spellingcommissie-Geerts, waarin wordt gepleit voor een progressieve spelling (*sjampo, sitroen*), roept zoveel commotie op dat de ministers het afwijzen
1994 - Omrop Fryslân TV

1994	web ‘volledige hypertekstsysteem waarvan internet gebruik maakt’ <ENGELS
1995	babybond <ENGELS
1995	bidbook <ENGELS
1995	brommobiel
1995	canyoning <ENGELS
1995	chipknip
1995	corebusiness <ENGELS
1995	digibeet
1995	euro
1995	flippo
1995	geoniem <DUITS
1995	joker ‘teken om 0 of meer willekeurige tekens te zoeken’ <ENGELS
1995	knetterhard*
1995	lari <GEORGISCH
1995	Melkertbaan
1995	ninja <JAPANS
1995	poldermodel
1995	prozac <ENGELS
1995	whiplash <ENGELS
1995	wildplassen*
1996	bladeraar
1996	blini <RUSSISCH
1996	buzzer ‘soort semafoon waarbij een bericht verschijnt op een schermpje’ <ENGELS
1996	chipper
1996	clickfonds

1995 - België telt tien provincies: de provincie Brabant wordt gesplitst in Vlaams- en Waals-Brabant
1995 - Nederland stuurt blauwhelmen naar Srebrenica om de vrede te handhaven; ‘etnische zuivering’ wordt een begrip
1995 - De Wet op de Identificatieplicht gaat in Nederland later in dan elders vanwege protesten tegen schending van de privacy

1995 - *Woordenlijst Nederlandse taal*, waarbij het verschil tussen voorkeurspelling en facultatieve spelling wordt opgeheven; voor Nederland gold dit al vanaf 1956, maar in België bestonden de beide vormen naast elkaar en gebruikten toonaangevende kranten zoals *De Standaard* nagenoeg consequent de 'progressieve' (facultatieve) spelling; de beregeling van de tussen-*n* zorgt voor veel deining
1995 - Opening van de Laurens Jz. Coster-site, een bibliotheek met klassieke Nederlandstalige literatuur op internet
1995 - Verschijning van de cd-rom van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
1995 - Oprichting Haus der Niederlande in Munster
1995 - De Nederlander P. Crutzen krijgt de Nobelprijs scheikunde
1996 - Invoer ecotax, een kleinverbruikersheffing op energie (NL)
1996 - Op de luchthaven Beek bij Maastricht mag 'in de randen van de nacht' worden gevlogen
1996 - De Nederlandse vliegtuigbouwer Fokker gaat failliet, een 'doorstart' mislukt
1996 - Publicatie van *Turks van de straat. Een lexicon van alledaags Turks* door Ad Backus en Jeroen Aarssen, waarin het taalgebruik van Turken in Nederland is beschreven
1996 - Afschaffing dienstplicht (NL)
1996 - De Elfstedentocht maakt de uitdrukking 'Tocht der tochten' gevleugeld; dit is een hebraïsme naar analogie van 'Heer der heren' of 'boek der boeken'
1996 - Het Fries, Nedersaksisch, Jiddisch en Romani in Nederland worden (met verschillende status) erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen
1996 - Verschijning van het eerste *Etymologisch dialectwoordenboek* van A.A. Weijnen

1996 cohort ‘groep individuen met gemeenschappelijk kenmerk’ <ENGELS
1996 datsja <RUSSISCH
1996 demotie ‘terugzetting in rang of salaris’
1996 djellaba <ARABISCH
1996 drugsbaron
1996 ecoboer
1996 employability <ENGELS
1996 e-zine <ENGELS
1996 feta <MODERN GRIEKS
1996 fierljeppen <FRIES
1996 flexwerk
1996 fundgrube <DUITS
1996 grrl <ENGELS
1996 incommunicado <SPAANS
1996 intranet <ENGELS
1996 knoeterhard*
1996 krapitalist <L
1996 mainport
1996 manat <AZERBEIDZJAANS OF TURKMEENS
1996 massief ‘massaal, zeer’ <ENGELS
1996 moordkerel <DUITS
1996 Ossie <DUITS
1996 paddo*
1996 prosument <L
1996 routeplanner
1996 slangenkop
1996 smartshop <ENGELS
1996 soundbite <ENGELS
1996 souvlaki <MODERN GRIEKS
1996 sumo <JAPANS
1996 tzatziki <MODERN GRIEKS
1996 voicemail <ENGELS

1996	webmaster <ENGELS
1996	website <ENGELS
1996	Wessie <DUITS
1997	abseilen <DUITS
1997	arrenbie <L
1997	bioboer
1997	bookmark <ENGELS
1997	chemie ‘wisselwerking tussen mensen’ <ENGELS
1997	comedy <ENGELS
1997	e-commerce <ENGELS
1997	elandtest

1996 - Het eerste deel van de *Biebel in de Twentse Sproake* verschijnt; de vertaling gaat rechtstreeks terug op de grondtalen van de bijbel
1996-1997 - *Woordenboek van de Drentse dialecten*
1997 - Het Limburgs wordt erkend als streektaal
1997 - Er wordt gedemonstreerd tegen ‘zinloos geweld’ (NL)
1997 - Verschijning van de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* onder redactie van M.C. van den Toorn e.a.
1997 - Eerste beschrijving van het Poldernederlands door Jan Stroop
1997 - Eerste beschrijving van de straattaal
1997 - Start opleiding Leraar/Tolk Nederlandse Gebarentaal aan de Hogeschool van Utrecht
1997 - Oprichting Nederlands Instituut te St.-Petersburg
1997 - Oprichting Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Damascus
1997 - Wet Friese taal in het rechtsverkeer (aanpassing van die van 1956)
1997 - Officiële naamsverandering van de Provincie in Fryslân
1997 - Het Limburgs in Nederland wordt erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of minderheidstalen
1997 - Nederland is een halfjaar voorzitter van de EU; Verdrag van Amsterdam herziet dat van Maastricht
1997 - Oprichting Stichting Hebreeuwse en Jiddische woorden in het Nederlands, ter beregeling van de spelling van deze woorden

1997	epo
1997	factie ‘fictie gebaseerd op ware gebeurtenissen’ <ENGELS
1997	icoon ‘iemand met grote invloed’ <ENGELS
1997	ICT <ENGELS
1997	liften ‘lichaamscorrectie ondergaan’ <ENGELS
1997	mediweed, mediwiet
1997	millenniumbug <ENGELS
1997	piramidespel
1997	plasseks
1997	Poldernederlands*
1997	printing-on-demand <ENGELS
1997	schwalbe <DUITS
1997	screensaver <ENGELS
1997	smiley <ENGELS
1997	smurfentaal
1997	spam <ENGELS
1997	spindokter <ENGELS
1997	stalker <ENGELS
1997	tamagotchi <JAPANS
1997	tapas <SPAANS
1998	attachment <ENGELS
1998	bildungsroman <DUITS
1998	cashen <ENGELS
1998	chaebol <KOREAANS
1998	ciabatta <ITALIAANS
1998	cliniclown <ENGELS
1998	cookie <ENGELS
1998	eBook <ENGELS
1998	furby <ENGELS
1998	kids <ENGELS
1998	lopende*

1997 - Oprichting van een faculteit Taal en Cultuur aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen
1998 - De Wet Inburgering Nieuwkomers verplicht immigranten om 600 uur onderwijs over de Nederlandse taal en cultuur te volgen (NL)
1998 - Het Van Deinse Instituut te Enschede en de IJsselacademie in Kampen benoemen een streektaalfunctionaris
1998 - De kleuter- en lagere school Kasterlinden in Sint-Agatha-Berchem is de eerste school waar de Vlaamse Gebarentaal als onderwijstaal wordt gebruikt naast de gesproken taal
1998 - OETC verandert in OALT: Onderwijs in Allochtone Levende Talen, waardoor ook niet-officiële talen zoals het Koerdisch, Berbers en Marokkaans-Arabisch onder de regeling vallen (NL)
1998 - De Nederlandse doveninstituten spreken af dat het onderwijs voortaan tweetalig (gesproken en met gebaren) wordt aangeboden
1998 - Op Curaçao wordt Papiaments een verplicht leervak in het eerste jaar van het voortgezet onderwijs
1998 - Voltooiing van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* na 147 jaar
1998 - Ouders mogen kinderen de achternaam van de vader of moeder geven (NL)
1998 - Start van het Corpus Gesproken Nederlands voor de aanleg van een databank van het Standaardnederlands zoals gesproken door volwassenen in Nederland en Vlaanderen
1998 - De publicatie van de eerste proeven van de oecumenische *[Nieuwe Bijbelvertaling]* roept veel kritiek op
1998 - Verschijning van *Petjoh. Woorden en wetenswaardigheden uit het Indische verleden* van R. Cress
1998 - Aan de rechtbank te Assen wordt een tolk Drents-Nederlands en v.v. beëdigd
1998 - In navolging van het Nationaal Dictee wordt een Haags Dictei gehouden; tevens verschijnt *Ut groen-geile boekie. De offesjeile spelling vannut Haags* van Sjaak Bral, Marnix Rueb en R.J. Rueb

1998 millenniumbaby <ENGELS
1998 pensionado <SPAANS
1998 pepperspray <ENGELS
1998 schicht* ‘oude auto’
1998 snailmail <ENGELS
1998 viagra <ENGELS
1998 webcam <ENGELS
1999 activeren ‘een computerprogramma actief maken’ <ENGELS
1999 Aibo <JAPANS OF ENGELS
1999 amogger <L
1999 at-sign <ENGELS
1999 bagel <ENGELS
1999 banco ‘vijftig gulden’
1999 barebacking <ENGELS
1999 boxenstelsel
1999 carveschaats
1999 cold case squad <ENGELS
1999 conditioner <ENGELS
1999 delisting <ENGELS
1999 dobli-spiegel <L
1999 dotcom <ENGELS
1999 enchilada <SPAANS
1999 enteren ‘de enterknop indrukken’ <ENGELS
1999 eventing <ENGELS
1999 exporteren ‘uitvoeren van computergegevens’ <ENGELS
1999 fingerboard <ENGELS
1999 GPRS <ENGELS
1999 gyros <MODERN GRIEKS
1999 haček <TSJECHISCH
1999 handling <ENGELS
1999 i-mode <ENGELS

1998-1999 - Invoer van de Tweede Fase in de bovenbouw van het middelbaar onderwijs, met het studiehuis en vier profielen; Engels is niet meer een verplicht vak (NL)
1999 - Benoeming van de eerste hoogleraar gebarentaal (NL)
1999 - Er wordt een Drents dictee gehouden
1999 - De Nederlanders G. 't Hooft en M. Veltman krijgen de Nobelprijs natuurkunde
1999 - Oprichting Dom Holenderski te Gdańsk
1999 - Oprichting Centrum voor de Nederlandse Cultuur te Wroc(aw
1999 - Oprichting St. Jiddisj ter bevordering van de Jiddische literatuur en taal in Nederland; de stichting beheert de Jiddische bibliotheek, nagelaten door Mira Rafalowicz, en geeft het tijdschrift *Grine medine* 'Groen land' uit
1999 - Euro is officiële munteenheid van elf lidstaten van de EU
1999 - Het tijdschrift *Trefwoord* wordt als een van de eerste (taalkundige) tijdschriften een e-zine
1999 - De Friese popgroep Twarres komt met het Friestalige liedje *Wêr bisto* in de nationale Megatip-30 en vervolgens in allerlei 'toppen'
1999 - Koningin Beatrix spreekt de historische en veel herhaalde woorden 'de leugen regeert' ter karakterisering van de Nederlandse journalistiek
1999 - Nederland heft als eerste land het bordeelverbod op
1999 - Verschijning van het *Handwoordenboek Nederlands-Papiaments* door Sidney M. Joubert, het omvangrijkste woordenboek Nederlands-Papiaments
1999 - Lancering van kykNET, het enige volledig Afrikaanstalige televisiestation in Zuid-Afrika
1999 - De NAVO voert luchtacties uit in Kosovo tegen de Serviërs; ook Nederland stuurt vliegtuigen
1999 - *Hoe schrijf ik mijn dialect? Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten*
1999 - H. Bloemhoff wordt streektaalfunctionaris Stellingwerfs en publiceert *Hoe schrijf je 't Stellingwerfs?*

1999 inhaler <ENGELS
1999 k ‘telwoord: 1000’ <ENGELS
1999 konik <POOLS
1999 macher <DUITS
1999 m-commerce <ENGELS
1999 megastore <ENGELS
1999 melissavirus <ENGELS
1999 miezemuizen*
1999 Murks, Moerks
1999 nachleben <DUITS
1999 oblomovisme
1999 omerta <ITALIAANS
1999 partydrug <ENGELS
1999 pavlovreactie
1999 pentito <ITALIAANS
1999 pesto <ITALIAANS
1999 Pokémon <ENGELS OF JAPANS
1999 portaal ‘zoekmachine op internet’ <ENGELS
1999 pretzel <ENGELS
1999 queteletindex
1999 rollator <ENGELS
1999 sjtetl <JIDDISCH
1999 skate <ENGELS
1999 slash ‘nevenschikkend voegwoord: of’ <ENGELS
1999 Tae Bo <ENGELS
1999 Tsjernobylvirus
1999 wap <ENGELS
2000 asobot <ENGELS
2000 B2B <ENGELS
2000 bamamodel <L
2000 beleidsporno

2000	camjo <L
2000	chaabi <ARABISCH
2000	combiroes <L
2000	copyleft <ENGELS
2000	dim sum <CHINEES
2000	EDGE <ENGELS
2000	e-government <ENGELS
2000	filtratiekamp <ENGELS
2000	flitsstep
2000	hikikomori <JAPANS
2000	I love you-virus <ENGELS
2000	J-pop <ENGELS
2000	light-railtrein
2000	loverboy <ENGELS
2000	m-business <ENGELS
2000	plassticker
2000	skatescooter <ENGELS
2000	stronken <L
2000	TMT <ENGELS
2000	toppie joppie*
2000	voice portal <ENGELS
2000	weblog <ENGELS

2000 - Nederlandse vredesmacht uitgezonden naar Eritrea
2000 - Deel 11 (van twintig delen) van het *Woordeboek van die Afrikaanse taal* verschijnt
2000 - *Juridysk Wurdboek/Juridisch Woordenboek Nederlands-Fries*
2000 - Bij Dover vindt de douane in een Nederlandse vrachtwagen 58 overleden Chinezen, waardoor het begrip *slangenkop* voor mensensmokkelaarsbende of lid daarvan (in het Chinees She Tou genaamd) algemeen bekend raakt
2000 - Menselijk DNA-materiaal grotendeels in kaart gebracht
2000 - Friesland viert ‘Simmer 2000’, waarvoor alle geëmigreerde Friezen uitgenodigd worden
2000 - Nederland staat centraal op de boekenbeurs van Tokyo, de belangrijkste Aziatische beurs
2000 - Voltooiing van het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*
2000 - Gerrit Komrij wordt gekozen tot eerste Dichter des Vaderlands
2000 - Bisschop Wiertz van Roermond, die twee jaar eerder tegen het gebruik van dialect in de liturgie was, gaat voor in een dialectmis te Vaals
2000 - Eerste deel van het *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten*

2000 - J. Heemskerk en W. Zonneveld: *Uitspraakwoordenboek*

Alfabetisch woordregister

Inleiding

Onderstaand alfabetisch woordregister bevat het complete trefwoordenbestand waarop de voorgaande hoofdstukken zijn gebaseerd. Achter ieder woord is de gedateerde betekenis vermeld, het jaar van eerste voorkomen van die betekenis, de bron waarop dit eerste voorkomen is gebaseerd, de korte herkomst en - bij woorden die in de voorgaande hoofdstukken zijn behandeld - de paragraaf in het boek waar het bewuste trefwoord is besproken.

Via deze alfabetische lijst kunnen gebruikers de ouderdom nazoeken van alle woorden, ook die welke niet in een van de voorgaande hoofdstukken behandeld zijn. In deze lijst staan bovendien de verschillende betekenissen van de woorden - met hun respectieve dateringen - onder elkaar, in chronologische volgorde. Hier kan dus tevens bekeken worden welke woorden meerdere betekenissen bezitten, en hoe groot het tijdsverschil tussen de verschillende betekenissen is. Voor de manier waarop de betekenissen zijn genoteerd, zie 1.2.3.

De bron van de datering is toegevoegd, zodat deze verifieerbaar is. Deze bron staat tussen vierkante haken. Voor de bronnen zijn enkele afkortingen gebruikt, zie hieronder. Als voorbeeld:

aanbakken* vastkleven 1632 [WNT]

Dit betekent dat *aanbakken* in de betekenis ‘vastkleven’ voor het eerst is aangetroffen in 1632, en dat dat eerste voorkomen gedocumenteerd is in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

In het woordregister is achter woorden die in de voorgaande hoofdstukken zijn behandeld, tussen accolades een verwijzing opgenomen naar de betreffende paragraaf. Wanneer een woord in meerdere paragrafen voorkomt, zijn de verschillende paragraafnummers van elkaar gescheiden door een schuine streep. Als voorbeeld:

aangezien* onderschikkend voegwoord 1637 [WNT] {4.2}
lama hoefdier 1847 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.3}

Dit betekent dat *aangezien* behandeld is in paragraaf 4.2 en *lama* zowel in paragraaf 3.2 als in paragraaf 4.1.3. Wáár de woorden in de paragrafen voorkomen, moet de lezer via de inhoudsopgave bepalen op grond van de herkomst van het woord of de betekenis, afhankelijk van het hoofdstuk waarin het woord voorkomt: in hoofdstuk 3 moet men naar de herkomst van het woord kijken, in hoofdstuk 4 naar de betekenis. Om *lama* in 3.2 te vinden, kijkt men eerst wat de herkomst van het woord is. De herkomst van leenwoorden staat telkens vóór de paragraafverwijzing (in het geval van *lama*: Spaans); de inheemse woorden zijn, zoals in de rest van het boek, gemarkeerd door een asterisk direct na het woord. Via de inhoudsopgave zoekt men nu onder 3.2 op welke pagina de Spaanse leenwoorden besproken worden; die leenwoorden staan in chronologische volgorde, dus via de datering kan men nu *lama* terugvinden.

Voor de verwijzing naar 4.1.3 kijkt men eerst wat de betekenis van het woord is en

bepaalt men op basis daarvan tot welk woordveld het woord behoort. *Lama* is omschreven als ‘hoefdier’. In de inhoudsopgave vindt men onder 4.1.3 de categorie ‘geleende benamingen: hoefdieren’ - hier wordt *lama* behandeld. Dit verwijzingensysteem vergt enig denkwerk van de gebruiker, maar de omvang van het materiaal maakt het onmogelijk om paginaverwijzingen toe te voegen.

Verwijzingen gelden alleen voor woorden die in een van de chronologische lijsten zijn opgenomen; naar incidenteel in de tekst genoemde woorden wordt niet verwezen. Een uitzondering vormen hoofdstuk 1 en 5, waarin geen chronologische lijsten zijn opgenomen; alle behandelde (gecursiveerde) woorden in deze hoofdstukken zijn opgenomen in het register.

Bronnen van de dateringen

De bron van de datering wordt meestal aangegeven met een afkorting (zie hieronder voor een overzicht) of een auteursnaam. De complete bibliografische gegevens van de gebruikte afkortingen en auteursnamen zijn te vinden in de literatuurlijsten 1.1 of 1.2 achter in dit boek. Literatuurlijst 1.1 geeft een chronologische opsomming van de gebruikte werken waarvan het jaartal van verschijnen tevens geldt als dateringsdatum. Literatuurlijst 1.2 vermeldt de verzamelbronnen: werken waarin vele teksten uit verschillende tijden zijn opgenomen; deze werken zijn verdeeld in verzamelbronnen van voor 1500 en van na 1500.

Wanneer men een afkorting of auteur als bron vindt, moet men om te beginnen literatuurlijst 1.1 raadplegen op het jaartal van de datering. Als voorbeeld:

> **penoze** Bargoens: misdadigersvak, de onderwereld 1906 [Köster Henke] <Jiddisch {3.2}

Om de bron te achterhalen, kijkt men in literatuurlijst 1.1 onder het jaartal 1906. Daar vindt men: 1906 W.L.H. Köster Henke, *De Boeventaal. Zakwoordenboekje van het Bargoensch*, Dockum. Dit is dus de bron van de datering van het woord *penoze*.

Wanneer men de bron in de chronologische lijst niet kan vinden, moet men de bron opzoeken in de verzamelbronnen van literatuurlijst 1.2. Bijvoorbeeld:

> **gannef** dief 1769 [Endt] <Jiddisch {3.2}

In literatuurlijst 1.1 vindt men onder 1769 geen bron ‘Endt’; in literatuurlijst 1.2 vindt men echter, in de bronnen van na 1500, onder de letter E: Endt, Enno i.s.m. Lieneke Frerichs (1974), *Bargoens woordenboek*, Amsterdam. Op dit woordenboek is dus de datering van *gannef* uit 1769 gebaseerd.

Wanneer meer dan een werk van dezelfde auteur is geraadpleegd, wordt de auteursnaam gevolgd door een jaartal. Voorbeelden:

> **ban** betovering 1898 [Theissen 1975] <Duits
> **bestek** eetgerei 1934 [Theissen 1978] <Duits

Uit literatuurlijst 1.2 blijkt dat het gaat om de werken: Theissen, S. (1975), *De germanismen in de moderne Nederlandse woordenschat*, dissertatie, Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, en Theissen, S. (1978), *Germanismen in het Nederlands*, Hasselt.

Werken die incidenteel zijn gebruikt, zijn niet opgenomen in de literatuurlijsten. In die gevallen is als bron een auteursnaam plus een (verkorte) titel of (bij anonieme werken of werken van meerdere samenstellers e.d.) alleen een (verkorte) titel vermeld. De complete titelinformatie is - samen met het jaar van uitgave, dat meestal hetzelfde is als de datering van het trefwoord - via de gebruikelijke bibliotheekcatalogi gemakkelijk te vinden. Een van de zegeningen van de moderne tijd is dat het eenvoudig is geworden om de complete bibliografische gegevens te achterhalen wanneer men de auteursnaam en een (verkorte) titel weet. Daar heb ik mijn voordeel mee gedaan door de titels zo kort mogelijk op te schrijven, maar op een zodanige manier dat ze toch te achterhalen zijn. Enkele voorbeelden zijn:

accusatief vierde naamval 1605 [P. Heyns, Cort onderwys] <Latijn
boezeroen bepaald kledingstuk 1855 [Focke, Neger-Eng. wrdb.] <Frans
daiquiri cocktail 1974 [Culinaire enc.] <Engels {4.1.6}
gazpacho koude soep van tomaten, olie en knoflook 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Spaans {3.2/4.1.6}

De volledige titels zijn eenvoudig te vinden: Peeter Heyns heeft in 1605 een boekje geschreven, getiteld *Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen, tot nut ende voorderinghe der Nederlandscher jonckheyt*, Zwolle. H.C. Focke publiceerde in 1855 een *Neger-Engelsch woordenboek*, Leiden. *Het complete kookboek voor de goede keuken* ten slotte verscheen in 1976 in Wageningen. De oorspronkelijke auteur was E. Meyer-Berkhout; C.P. de Goederen-Koopman tekende voor de vertaling uit het Duits en voor de bewerking.

Voor sommige woorden leverde het elektronische bibliothecaire zoeksysteem Picarta de oudste datering. Dit is als volgt aangegeven:

alzheimer een bepaalde ziekte 1919 [Picarta: titel van R. Tumbelaka]
crematie lijkverbranding 1875 [Picarta: titel van L. Plantenga] <Frans

Dankzij de gegevens auteursnaam + voorletter(s), titelwoord (= trefwoord) en jaar van publicatie (= datering van het trefwoord), is via Picarta gemakkelijk te vinden dat het gaat om de werken: R. Tumbelaka (1919), *Ziekte van Redlich-Alzheimer*, proefschrift Amsterdam, en Luc. Lour. Plantenga (1875), *De crematie*, Zutphen (proefschrift Utrecht).

Bij niet-alfabetische werken en werken zonder register is de pagina waarop het woord te vinden is, aangegeven (niet voorafgegaan door p.), bijvoorbeeld:

oorgetuige* iemand die bij een gesprek aanwezig is 1965 [Carmiggelt, Mooi weer vandaag 60] {4.4}

Wanneer de datering van een woord in een alfabetisch geordende bron niet onder het trefwoord zelf is gevonden maar onder een ander trefwoord, staat na de bron het trefwoord vermeld waar de datering is aangetroffen. Bijvoorbeeld:

beugelen* een bal door een beugel rollen 1424 [MNW cloot] {4.1.18}

Dit wil zeggen dat de datering voor *beugelen* te vinden is in het *Middelnederlandsch woordenboek* onder het trefwoord *cloot*.

Tot slot is het belangrijk het volgende te weten. Sommige werken zijn zowel rechtstreeks geraadpleegd als via een verzamelbron. Daarom is, bijvoorbeeld, bij het

jaartal 1599 soms als bron Kiliaan vermeld en soms WNT. De vermelding in het WNT kan dan

berusten op Kiliaan, maar ook op een andere bron; wie daar achter wil komen, moet het WNT raadplegen.

Gebruikte afkortingen

Voor de complete gegevens zie de literatuurlijsten 1.1 en 1.2. Incidenteel voorkomende, bekende afkortingen voor kranten of tijdschriften zijn niet vermeld (bijvoorbeeld NRC(-H) voor *NRC(-Handelsblad)*), net zo min als gebruikelijke tekstafkortingen zoals Alg. Ned. Enc. voor *Algemeene Nederlandsche encyclopedie* of Kath. Enc. voor *Katholieke Encyclopaedie*.

Aanv WNT - Drie delen *Aanvullingen* op het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
afl. - aflevering
Bern. - *Glossarium Bernense* (1240)
bul. - bulletin
CG - *Corpus Gysseling*; in principe is hieraan toegevoegd het reeksnummer (I voor de ambtelijke bescheiden en II voor de literaire handschriften), zonder spatie gevolgd door het deelnummer en voor reeks I de pagina of plaats van herkomst; voor deel II meestal de (verkorte) titel - deze is op basis van het jaartal terug te vinden in de chronologische literatuurlijst, m.n.: En.Codex = *Enaamse Codex*, Gen.rec. = *Nederbergse geneeskundige recepten*, Gezondh. = *Noordlimburgse gezondheidsregels*, Nibel. = *Nibelungenlied*, Perch. = *Percheval*, Pl.gloss. = *Plantenglossarium*, Rein. = *Van den vos Reinaerde*; bij enkele grote handschriften zijn reeks- en deelnummer weggelaten en is alleen de verkorte titel gegeven, namelijk:

CG Kerst. = *Leven van Sinte Kerstine* (1276-1300)
CG Lut.A/K = *Leven van Sinte Lutgart* (A: 1276-1300, K: 1265-1270)
CG Luiks Diat. = *Luikse Diatessaron* (1291-1300)
CG NatBl = *Der naturen bloeme* (1287)
CG Rijmb. = *Rijmbijbel* (1285)
CG WPS gloss. = glossen van de Wachtendonkse Psalmen (901-1000)

Claes - Frans Claes s.j. (1994), ‘Oude dateringen van Nederlandse woorden’, in: *Leuvense bijdragen* 83, 2, 197-234
DBL - Taco H. de Beer en E. Laurillard, *Woordenschat* (1899)
De Jonge - J.K.J. de Jonge (1862-1878), *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië (1595-1811)*
dl. - deel
Dod. - R. Dodoens, *Cruijde boeck*, Antwerpen
enc. - encyclopedie (in diverse titels)
ENSIE - H. Pos e.a., *Eerste Nederlandse systematisch ingerichte encyclopedie* (1946-1959)
GNN - P.G.J. van Sterkenburg e.a., *Van Dale Groot woordenboek van hedendaags Nederlands* (1984)
GVD - *Van Dale's groot woordenboek der Nederlandse taal*

HOU - M. Houttuyn, *Natuurlyke Historie, of uitvoerige beschryving der dieren, planten en mineraalen* (1761-1785)
HubWes - Johan Hubner, *Algemeen kunstwoorden-boek der wetenschappen*, vermeerderd door A.H. Westerhovius (1734)
HWS - *Middelnederlandsch Handwoordenboek, Supplement*
Kil. - Kiliaan (zie literatuurlijst 1.1 onder de jaren 1588, 1599 en 1599-1607)
KKU - J.J. Kramers, *Algemeene Kunstwoordentolk*
KOE - M.J. Koenen, *Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal*
kol. - kolom
KUI - R.K. Kuipers, *Geïllustreerd woordenboek der Nederlandsche taal*
Künzel - R.E. Künzel, D.P. Blok en J.M. Verhoeff (1989), *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*
KVW - Jacob Jz. Kramers, *Vreemde woordentolk* (1865)
KWT - J.J. Kramers, *Kramers' woordentolk (verkort)*
MEY - Meijers *Woordenschat*
MNW - E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek*
MOO - J.G.M. Moormann (1934), *De geheimtalen. Bronnenboek*
Peptalk - L. Koenen en R. Smits, *Peptalk. De Engelse woordenschat van het Nederlands* (1989, 1992)
Prisma NPl. - Gerald van Berkel en Kees Samplonius (1995), *(Prisma) Nederlandse plaatsnamen*
R75 - R. Reinsma (1975), *Signalement van nieuwe woorden*
R84 - R. Reinsma (1984), *Neologismen. Nieuwe woorden in de Nederlandse taal*
R99 - R. Reinsma (1999), *Neologismen*
Rey - A. Rey (1992), *Dictionnaire historique de la langue française*, 2 delen, Parijs
Ruijs - E. Ruijsendaal (1989), *Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken*
Slicher - B.H. Slicher van Bath (1948), 'Nederlandsche woorden in Latijnsche oorkonden en registers tot 1250', in: *TNTL* 65, 38-53, 118-147
Tavernier - C. Tavernier-Vereecken (1968), *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*
Teuth. - G. van der Schueren, *Teuthonista of Duytschlender* (1477)
TNTL - *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*
Toll. - J. de Vries en F. de Tollenaere (2000), *Etymologisch woordenboek*, 21ste druk
ts. - tijdschrift
Tw. - *Trefwoord* (gevolgd door het deelnummer en voorafgegaan door de auteursnaam van het bewuste artikel)
VMNW - *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*
WEI - P. Weiland, *Kunstwoordenboek* (1824) en *Supplement op het kunstwoordenboek* (1832)
Willeram - Willy Sanders (1971), *(Expositio) Willerammi Eberspergensis abbatis in canticis canticorum. Die Leidener Handschrift* (1100)
WNT - *Woordenboek der Nederlandsche Taal*

WNT Bijv.+verb. - De ‘Bijvoegsels en Verbeteringen’ in het hoofdwerk van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
WNT Suppl - Het Supplementdeel van de A van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
WNT z.j. - Betekent dat het trefwoord in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* geen citaat heeft, en dat derhalve de datum van uitgave van het bewuste deel is aangehouden
WP -A. Winkler Prins (red.), *Geïllustreerde encyclopaedie*; ook als onderdeel van titels, bijvoorbeeld *WP voor de vrouw, WP in kleuren*
WPS - Wachtendonkse Psalmen (901-1000)
wrdb. - woordenboek (in diverse titels)

Woordregister

a* naam in waterlopen 776 [Künzel] {2.3}
à voorzetsel 1832 [WEI] <Frans {4.2}
A4 bepaald papierformaat 1992 [GVD] <L {3.4/5}
aaibaarheidsfactor factor volgens welke de wereld wordt ingedeeld 1969 [De Coster 1999] {4.4}
aaien* strelen 1717 [Claes Tw. 9]
aak* schip 1520 [HWS] {1.2.4/4.1.11}
aal* beenvis 755-768 [Künzel] {2.3}
aalbes* vrucht 1500 [Claes Tw. 12] {4.1.2}
aalmoes gift 1236 [CG I 1, 22] <Frans
aalmoezenier katholiek geestelijke 1251-1275 [CG I 1, 292] <Frans {4.1.8}
aalscholver* pelikaanachtige 1868 [WNT]
aambeeld* blok waarop metalen bewerkt worden 1599 [Kil.]
aambei* besachtige opzwelling van de aderen 1485 [MNW] {1.2.1}
aamborstig* kortademig 1351-1400 [HWS]
aan* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
aanappelen* rotzooien, onverschillig te werk gaan 1974 [Endt] {1.2.5/3.1}
aanbakken* vastkleven 1632 [WNT]
aanbevelen* aanraden 1656 [WNT abuseeren Suppl]
aanbidden* met geestdrift vereren 1240 [Bern.] {1.2.5}
aandacht belangstelling 1430 [HWS] <Duits
aandoening* gewaarwording 1553 [WNT haast]
aaneen* bijwoord van tijd: elkaar in tijd opvolgend 1436 [HWS] {4.1.7}
aanfluiting* voorwerp van bespotting 1637 [Statenvertaling (2 Kronieken 29:8)]
aangaande* voorzetsel 1854-1855 [WNT] {4.2}
aangenaam* behaaglijk 1475 [HWS]
aangeschoten* dronken 1880 [WNT weg I]
aangezicht* gezicht 1477 [Claes Tw. 9] {1.2.4/1.2.5}
aangezien* onderschikkend voegwoord 1637 [WNT] {4.2}
aanhangwagen wagen die door andere wordt voortgetrokken 1934 [Vd Sijs 1996, 236] <Duits {1.4/4.1.10}
aanhankelijkheid innige gehechtheid 1847 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
aanklampen* staande houden 1672 [WNT Suppl]
aanleiding* omstandigheid die iets ten gevolge heeft 1614 [WNT]
aanlengen* verdunnen 1592 [WNT]
aanmatigen, zich wederrechtelijk aanspraak maken op 1658 [WNT] <Duits
aanminnig* bekoorlijk 1348 [MNW]
aanranden* te lijf gaan (al dan niet met ontucht) 1544 [HWS]
aanrecht* keukenblok 1542 [Dasypodius] {1.2.5}
aanrichten* veroorzaken 1597 [WNT Suppl]
aanschijn* gelaat 901-1000 [WPS]
aanstonds* bijwoord van tijd: gauw 1673 [WNT Suppl] {3.1}
aantal onbepaalde veelheid 1634 [WNT land] <Nederduits {3.2}

aantijgen* beschuldigen 1562 [Naembouck]
aanvaarden* beginnen 1240 [Bern.]
aanvallig* bekoorlijk 1633 [WNT abel] {1.2.5}
aanvangen* beginnen 1350 [MNW]
aanvankelijk bijwoord van tijd: in het begin 1784-1785 [WNT] <Duits {4.1.7}
aanwezig* voorhanden 1561 [WNT verdrinken]
aap* primaat 1451-1500 [MNW] {4.1.3}
aapje* huurrijtuig 1880-1885 [WNT] {4.1.10}
aar* bovenste deel van de halm van graangewassen 1240 [Bern.]
aard* akker 1019-1030 [Claes] {1.2.6/2.3}
aard* geaardheid 1287 [CG NatBl] {1.2.6}
aardappel* eetbare knol 1712 [WNT] {4.1.6}
aardbei vrucht 1597 [WNT] {4.1.2}
aarde* grond 901-1000 [WPS] {1.2.6}
aarde* onze planeet 1624 [WNT] {1.2.6}
aardewerk* vaatwerk van aarde 1596 [WNT vreemdigheid]
aardig* bekoorlijk, mooi 1420 [HWS] {1.2.3}
aardig* vriendelijk, beleefd 1786 [WNT] {1.2.3}
aardrijkskunde geografie 1769 [Geographische Oefening schetzende de geheele aardrykskunde]
aardvarken buistandig zoogdier 1779 [WNT] <Afrikaans {3.2/4.1.3}
aardwolf hyena-achtige 1882 [WNT z.j.] <Afrikaans {3.2/4.1.3}
aars* anus 1410 [MNW] {4.4}
aartsbisschop metropoliet 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
aartsdom zeer dom 1866 [WNT]
aarzelen* weifelen 1600 [WNT] {1.2.3/3.1}
aas* lokspijs, voedsel 1287 [CG NatBl] {1.2.3}
aas de één in het dobbel- en kaartspel 1350 [MNW] <Frans {1.2.3/4.1.18}
abactis secretaris 1899 [DBL]
abacus telraam 1515 [WNT trezoor] <Latijn
abattoir slachthuis 1861 [WNT villen I] <Frans
abces ettergezwel 1669 [MEY] <Frans
abdicatie troonsafstand 1824 [WEI] <Frans
abdiceren troonsafstand doen 1824 [WEI] <Latijn
abdij klooster 1240 [Bern.] <ME Latijn {3.2}
abdis overste van vrouwenklooster 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn {4.1.8}

abdomen onderbuik 1661 [Aanv WNT] <Latijn {3.2}
abductie wegvoering 1658 [MEY] <Latijn
abeel populier 1240 [CG I Gent] <Frans
abel bekwaam 1350-1420 [MNW] <Frans
abel spel Middelnederlands wereldlijk toneelspel 1410 [MNW] {4.1.15}
aberratie afwijking 1658 [MEY] <Frans
abessijn kattensoort 1951 [Sanders 1995] <Engels {4.1.3}
abituriënt eindexamenkandidaat 1824 [WEI] <Duits
abject verachtelijk 1824 [WEI] <Frans
ablatief zesde naamval 1633 [Ruijs] <Latijn
ablaut regelmatige klankwisseling 1846 [WNT wortel] <Duits
abnormaal tegen de norm 1864 [WNT]
abolitie afschaffing 1540 [HWS] <Frans
A-bom atoombom 1945-1950 [Van Nierop 1975] <Engels {4.1.14}
abominabel afschuwelijk 1301-1400 [HWS] <Frans
abonneren intekenen 1824 [WEI] <Frans
aborteren een miskraam hebben of opwekken 1650 [MEY] <Latijn
abortief vruchtafdrijvend 1824 [WEI] <Frans
abortus ontijdige geboorte, miskraam 1663 [MEY] <Latijn
abracadabra toverspreuk 1726 [WNT] <Grieks {3.1/3.2/4.3}
abri wachthuisje 1886 [KKU] <Frans
abrikoos vrucht 1625 [WNT Suppl] <Frans {4.1.2}
abrupt plotseling plaatshebbend 1650 [MEY] <Frans
abscis afstand van een punt tot de y-as 1847 [KKU] <modern Latijn
abseilen zich langs een touw naar beneden laten zakken 1997 [Kampioen dl. 112, 4, 606-66, 7] <Duits {3.2}
absent afwezig 1404 [Claes] <Frans
absenteren, zich zich verwijderen 1448 [HWS] <Frans
absentie afwezigheid 1370-1378 [HWS] <Latijn
absint likeur 1775 [WNT] <Frans {4.1.6}
absolutie vergiffenis van zonden 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
absolutisme onbeperkte heerschappij 1872 [GVD] <Frans
absoluut volstrekt 1553 [Vd Werve] <Latijn
absolveren kwijtschelden 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
absorberen inzuigen 1553 [Vd Werve] <Frans of Latijn
absorptie inzuiging 1824 [WEI] <Frans
abstinent iemand die zich vrijwillig onthoudt 1301-1350 [HWS] <Frans
abstinentie vrijwillige onthouding 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
abstract afgetrokken 1650 [Claes Tw. 12] <Latijn
abstractie afgetrokken begrip 1824 [WEI] <Frans
abstraheren in gedachte afzonderen 1824 [WEI] <Latijn
absurd ongerijmd 1548 [WNT] <Frans of Latijn
absurditeit ongerijmdheid 1658 [MEY] <Frans
abt overste van monnikenklooster 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Latijn {4.1.8}
abuis vergissing 1410 [MNW] <Frans
acacia boomsoort 1554 [Dod.] <Latijn

academicus iem. met academische opleiding 1648 [WNT raken] <Latijn
academie genootschap ter bevordering van wetenschap en kunst, hogeschool 1575 [WNT wassen I] <Latijn
acanthus doornachtige plant 1608 [WNT berenklauw] <Latijn
a capella zonder instrumentale begeleiding 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
accelerando bijwoord: in versneld tempo 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
acceleratie versnelling 1625 [WNT Suppl] <Frans
accelerator versneller 1896 [KUI] <Engels
accelereren versnellen 1553 [Vd Werve] <Frans
accent klemtoon 1240 [Bern.] <Frans
acceptabel aannemelijk 1720 [MEY] <Frans
acceptant iem. die op zich neemt een wissel te betalen 1631 [WNT] <Frans
acceptatie aanneming, aanvaarding 1511 [HWS] <Frans
accepteren aannemen 1452-1494 [HWS] <Frans
accessoires bijkomende zaken 1503 [Boutillier] <Frans
accijns verbruiksbelasting 1629 [WNT] <ME Latijn
acclamatie toejuiching 1688 [WNT knevelarij] <Frans
acclimatiseren aan een ander klimaat gewennen 1824 [WNT]
accolade haakje tot verbinding van twee of meer regels 1824 [WEI] <Frans
accommodatie aanpassing 1624 [WNT] <Frans
accommoderen aanpassen 1582 [WNT Suppl nalezing] <Frans
accompagneren begeleiden 1598 [WNT] <Frans
accordeon toetsinstrument 1847 [KKU] <Frans {4.1.16}

accorderen overeenkomen, overeenstemmen 1281 [CG I 1, 564] <Frans
accountant rekeningkundige 1897 [KOE] <Engels
accrediteren van geloofsbrieven voorzien 1734 [WNT] <Frans
accu energiereservoir 1919 [WNT] {1.1/1.2.4/1.2.5}
acculturatie aanpassing aan de cultuur 1952 [Aanv WNT]
accumulatie opeenhoping 1786 [WNT] <Frans
accumulator energiereservoir 1875 [WNT] <Latijn {1.2.4}
accumuleren opeenhopen 1524 [HWS] <Frans
accuraat nauwkeurig 1654 [MEY] <Duits
accuratesse zorgvuldigheid 1698 [WNT] <Duits
accusatief vierde naamval 1605 [P. Heyns, Cort onderwys] <Latijn
ace bij tennis: service die niet kan worden geretourneerd 1984 [GNN] <Engels
acetaat zout van azijnzuur 1847 [KKU]
aceton oplosmiddel 1898 [GVD]
acetyleen koolwaterstof 1895 [WNT volume]
ach* tussenwerpsel: uitroep van droefheid 1265-1270 [CG Lut.K] {4.3}
achenebbisj tussenwerpsel: uitroep van medelijden 1961 [GVD] <Jiddisch {3.2/4.3}
achilleshiel kwetsbare plaats 1872 [GVD]
achillespees pees aan de hiel 1908 [WNT]
achromatisch kleurloos 1824 [WEI]
acht* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
acht* aandacht 1350 [HWS] {1.2.5}
achtel* achtste hectoliter, oude inhoudsmaat 1460-1514 [MNW] {3.1}
achteloos* onoplettend 1550 [WNT] {1.2.5}
achten* acht slaan op 1265-1270 [CG Lut.K]
achter* voorzetsel 876-900 [CG II 1, 39] {1.2.5/4.2}
achterbaks* stiekem 1451-1500 [MNW]
achterban* onderafdelingen 1350 [MNW]
achterdocht* argwaan 1599 [Kil.]
achtereen* bijwoord van tijd: zonder tussenpozen 1285 [CG Rijmb.] {4.1.7}
achterhoede* achterste troepen van een leger 1376-1384 [MNW] {4.1.14}
achterklap* kletspraat achter iemands rug 1301-1400 [MNW]
achterkleinkind* kind van een kleinkind 1784-1785 [WNT] {4.1.4}
achterlijk* ten achteren zijnde 1758 [WNT Suppl] {1.2.5}
achterstallig* niet op tijd betaald 1299 [CG I 1 Holland graf. kans.]
achterste* billen 1567 [WNT] {1.2.1/4.4}
achterwaarts* naar achteren 1445 [MNW] {1.2.5}
achterwerk* billen 1882 [WNT z.j.] {4.4}
achttien* telwoord 1266-1268 [CG I Gent] {4.2}
achturig acht uur durend 1892 [WNT vakvereeniging] {3.1}
acid LSD 1970 [R75] <Engels {4.1.6}
acid house elektronische discomuziek 1988 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
acne vetpuistje 1832 [WEI] <Grieks {3.2}
acquisiteur werver van advertenties e.d. 1908 [Baale, Handboek vreemde woorden] {3.3}

acquisitie aanwinst 1518 [HWS] <Frans
acquit kwitantie 1370-1378 [HWS] <Frans
acquitteren kwijten 1650 [Aanv WNT] <Frans
acrobaat kunstenmaker 1824 [WEI] <Frans
acroniem letterwoord 1990 [WP] <Engels
acrostichon naamvers 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
acryl kunststof 1974 [Aanv WNT] {4.1.9}
act nummer 1965 [R75] <Engels
acteren toneelspelen 1843 [WNT]
acteur toneelspeler 1553 [Vd Werve] <Frans
actie handeling 1390 [HWS] <Latijn {1.2.3}
actief werkzaam 1580 [WNT] <Frans
actinium radioactief chemisch element 1950 [GVD] <modern Latijn
activeren aanwakkeren 1847 [KKU] <Frans
activeren een computerprogramma actief maken 1999 [R99] <Engels
activiteit werkzaamheid 1663 [MEY] <Frans
activum bedrijvende vorm 1633 [Ruijs] <Latijn
actreutel actrice met een stijl van acteren uit de jaren vijftig 1970 [R84] {1.2.5/4.4}
actualiteit onderwerp van de dag 1754 [WNT] <Frans
actuaris wiskundig adviseur 1754 [WNT] <Latijn
actueel op het ogenblik bestaand 1535 [WNT] <Frans
acupressuur druktherapie 1910-1914 [Bauwens]
acupunctuur geneeswijze d.m.v. naalden 1832 [WEI] {1.2.5}
acuut plotseling opkomend (van ziekte) 1832 [WEI] <Latijn
acuut dringend 1916 [WNT] <Latijn
adagio bijwoord: bedaard 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
adagium spreuk 1650 [MEY] <Latijn
adamsappel strottenhoofd 1757 [Claes Tw. 9]
adaptatie aanpassing 1863 [KKU] <Frans
adapter apparaat tussen stekker en stopcontact als de systemen niet passen 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
adapteren aanpassen 1847 [WNT] <Frans
adat traditie 1804 [WNT] <Indonesisch {3.2}
adder* slang 1340 [MNW] {1.2.4}
addict verslaafde 1984 [GNN] <Engels

additief m.b.t. optelling 1847 [KKU] <Frans
additioneel toegevoegd 1672 [WNT] <Frans
adel stand der edelen 1447 [HWS] <Duits
adelaar roofvogel 1477 [Teuth.] <Duits
adelborst aspirant-officier bij de marine 1813 [WNT] {4.1.14}
adellijk lang bewaard (van vlees) 1780 [WNT Suppl]
adem* ingeademde lucht 1240 [Bern.] {3.1}
adept ingewijde 1660 [WNT Suppl nalezing] <Latijn
adequaat overeenkomstig 1658 [MEY] <Latijn
ader* bloedvat 1236 [CG I 1, 27]
aderlaten* door het openen van een ader bloed aftappen 1537 [WNT Suppl]
adhesie aantrekkingskracht 1820 [WNT] <Frans {1.2.6}
adhesie instemming 1847 [WNT Suppl] <Frans
ad hoc voor deze zaak 1839 [WNT assimileeren Suppl] <Latijn {1.2.6}
adie tussenwerpsel: groet 1477 [Teuth.] {4.3}
adieu tussenwerpsel: groet 1475 [HWS] <Frans {4.3}
adjectief bijvoeglijk naamwoord 1576 [Colloquien oft tsamensprekingen (...) in ses spraken] <Latijn
adjudant officier van de staf 1706 [WNT] <Frans {4.1.14}
adjunct toegevoegd functionaris 1503 [Boutillier] <Latijn
administrateur bestuurder 1540 [WNT Suppl] <Frans
administratie bestuur 1299 [CG I4, 2709] <Frans
administratief m.b.t. de administratie 1805 [MEY] <Frans {3.2}
administreren besturen 1488 [HWS] <Frans
admiraal opperbevelhebber van oorlogsvloot 1492 [WNT Suppl] <Frans {4.1.14}
admissie toelating 1460-1486 [MNW verhalen] <Frans
adolescent jongeling 1886 [KKU] <Frans {4.1.4}
adolescentie jeugdjaren 1847 [KKU] <Latijn
adopteren aannemen als kind 1553 [Van Mussem] <Frans
adoptie aanneming als kind 1566 [WNT voorzicht] <Frans
adoptief aangenomen (als kind) 1503 [Boutillier] <Frans
adorabel aanbiddelijk 1720 [MEY] <Frans
adoratie aanbidding 1553 [Vd Werve] <Frans
adoreren aanbidden 1553 [Vd Werve] <Frans
ad rem ter zake, snedig 1824 [WEI] <Latijn
adrenaline bijnierhormoon 1910 [KWT]
adres woon- of verblijfplaats 1574 [Claes] <Frans
adresseren aan iem. richten 1512 [HWS] <Frans
adstructie toelichting, staving 1683 [WNT] <ME Latijn
adstrueren toelichten 1656 [WNT] <Latijn
advent naderende komst (des Heren) 1236 [CG I 1, 25] <Latijn
adverbiaal bijwoordelijk 1895 [WNT] <Frans of Latijn
adverbium bijwoord 1633 [Ruijs] <Latijn
advertentie aankondiging in krant e.d. 1785 [WNT Suppl] <Frans
adverteren openbaar bekendmaken 1451 [HWS] <Frans

advertorial advertentie die gepresenteerd wordt als redactionele tekst 1988 [De Coster 1999] <Engels
advies mening, raad 1265-1270 [CG Lut.K] <ME Latijn
adviseren raad geven 1467-1490 [HWS]
adviseur raadgever 1847 [WNT] {3.3}
advocaat rechtsgeleerde 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
advocaat tropische boom en vrucht 1770 [WNT] {4.1.2}
advocaat eierdrank 1781 [WNT] {4.1.6}
advocatuur werkkring van een advocaat 1924 [GVD] <Duits {3.2}
aerobics gymnastische dans die de ademhaling bevordert 1984 [GNN] <Engels {4.1.18}
aërodynamica leer van de beweging der gassen 1824 [WEI]
aëroob de zuurstof rechtstreeks onttrekkend aan de omgeving 1909 [WNT reincultuur] <Frans
aëroplaan vliegmachine 1911 [WNT] <Frans {4.1.10}
aërosol de in de lucht zwevende deeltjes 1949 [Kath. Enc.]
af* bijwoord van plaats 701-800 [Lex Salica] {2.2}
afasie onvermogen tot taalgebruik 1863 [KKU] <modern Latijn
afbouwen* de bouw voltooien 1845-1849 [WNT] {1.2.3/1.2.5}
afbouwen verminderen 1971 [Theissen 1978] <Duits {1.2.3/1.2.5/3.2}
afbranden* vernietigend beoordelen 1985 [De Coster 1999] {1.2.1/1.2.5/3.1}
afdanken* afwijzen, uit de dienst ontslaan 1546 [WNT Suppl]
affabile lieflijk 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
affaire zaak 1300 [MNW] <Frans
affect gemoedsaandoening 1557 [WNT Suppl] <Latijn

affectatie gemaaktheid 1699 [WNT] <Frans
affecteren voorgeven 1582 [WNT] <Frans
affectie genegenheid 1433 [HWS] <Frans
affettuoso met veel gevoel 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
affiche aanplakbiljet 1823 [WNT] <Frans
afficheren aanplakken 1864 [WNT Suppl] <Frans
affidavit attest 1832 [WEI] <ME Latijn
affiliëren als kind aannemen 1824 [WEI] <Frans
affiniteit verwantschap 1553 [Vd Werve] <Frans
affirmatief bevestigend 1656 [WNT] <Frans
affirmeren bevestigen 1353 [HWS] <Frans
affix toevoegsel 1911 [Gonggrijp, Brieven van Opheffer aan de Redactie van het Bataviaasch Nieuwsblad, 140-41] <modern Latijn
affreus afschuwelijk 1785 [WNT] <Frans
affricaat klank die als explosief begint en als spirant eindigt 1912 [KKU]
affronteren krenken 1678 [WNT] <Frans
affuit onderstel van een vuurmond 1564 [WNT Suppl] <Frans
afgezaagd* zo dikwijls ter sprake gebracht dat het nieuwe er allang af is 1838 [WNT]
afgezant (van staatswege) afgevaardigde 1637 [WNT] <Duits
afghani munteenheid van Afghanistan 1925 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Afghaans {4.1.12}
afgod* valse godheid 1240 [Bern.]
afgrijzen* afschuw 1440 [MNW]
afgrond* grondeloze diepte 901-1000 [WPS] {1.2.6}
afgunst* jaloezie 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
aficionado bewonderaar, fan 1986 [De Coster 1999] <Spaans {3.2}
afijn tussenwerpsel: kortom 1903 [WNT] {4.3}
afkalven* afbrokkelen (van aarden wanden) 1578 [WNT Suppl]
afkatten afsnauwen 1970 [Aanv WNT]
afkeer weerzin 1611-1620 [WNT] <Duits
afkicken ontwennen van drugs 1968 [R75] <Engels
afko afgekort woord, zoals aso of depri 1987 [Kuitenbrouwer] {4.4/5}
afkondigen* in het openbaar bekendmaken 1477 [HWS] {3.1}
aflaat* kwijtschelding van zonden 901-1000 [WPS]
afmatten uitputten 1654 [WNT]
afnemer koper 1903 [WNT Suppl] <Duits
afnokken weggaan 1937 [WNT] <Engels
aforisme korte spreuk 1615 [WNT] <ME Latijn
a fortiori bijwoord: met meer reden 1600 [WNT reden I] <Latijn
afrodisiacum geslachtsdrift stimulerend middel 1824 [WEI] <modern Latijn
afrorock combinatie van rock en Afrikaanse muziek 1992 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
afrossen* een pak slaag geven 1641 [WNT walgen]
afscheid* het scheiden 1450 [MNW]
afschuw gevoel van afkeer 1736 [WNT] <Duits

afstijgen* naar beneden gaan 1561 [WNT]
aft spruw 1896 [KUI] <Latijn
aftaaien weggaan 1974 [Endt] <Engels
aftakelen* een schip aftuigen 1809-1811 [WNT]
aftands* oud 1650 [Lezen in Geld. en Overijs. bronnen p, 53]
aftershave scheerlotion 1965 [R75] <Engels
aftrekken* in de wiskunde: verminderen 1445 [Claes Tw. 9]
aftrekken* bevredigen 1906 [WNT Suppl] {4.4}
aftroggelen* afhandig maken 1644 [WNT]
aftuigen* afranselen 1912 [WNT]
afvaardigen* iem. zenden en machtigen 1580 [WNT Suppl] {3.1}
afvalbaron industrieel die de milieuwetten schendt 1992 [De Coster 1999] {4.4}
afvallig ontrouw 1637 [WNT] <Duits
afwasmachine toestel dat de afwas doet 1961 [GVD] {4.1.9}
afwezig* absent 1599 [Kil.] {1.2.5}
afzakkertje glaasje sterkedrank na maaltijd of andere drank 1730 [Sanders 1997a] {4.1.6}
afzet het verkopen 1847 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
afzichtelijk* wanstaltig 1856 [WNT]
afzien* (in de sport) lijden 1970 [Recht voor raap] {1.2.2/3.1}
afzonderlijk* op zichzelf staande 1650 [WNT]
agaat kwartsgesteente 1240 [Bern.] <Frans
agar-agar gedroogd zeewier, de gelatine daaruit gemaakt 1765 [WNT] <Indonesisch {3.1/3.2}
agave vetplant 1852 [WNT] <modern Latijn
agenda aantekenboek 1769 [WNT] <Latijn
agenderen tot een agenda verenigen 1880 [WNT agenda Suppl]
agens werkende kracht 1829 [WNT vocatief] <Latijn
agent vertegenwoordiger 1554 [Stallaert] <Frans
agent beambte bij de politie 1841 [WNT] <Frans
agentuur handelsvertegenwoordiging 1847 [KKU] <Duits
ageren optreden 1490 [HWS] <Latijn

aggiornamento aanpassing van de kerk aan maatschappelijke ontwikkelingen 1975 [R75] <Italiaans {3.2}
agglomeraat opeenhoping 1932 [WNT] <Frans
agglomeratie opeenhoping 1926 [WNT Suppl] <Frans
agglutinatie samenkleving 1847 [KKU] <Frans
agglutineren samenkleven 1824 [WEI] <Frans
aggregaat samenstel van werktuigen 1937 [WNT] <Duits
aggregatie samenvoeging 1548 [WNT clausule] <ME Latijn
agio opgeld 1565 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
agitatie opgewondenheid 1553 [Vd Werve] <Frans
agitato onrustig 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
agitator onruststoker 1847 [KKU] <Latijn
agiteren verontrusten 1553 [Vd Werve] <Frans
agitprop communistische afdeling 1984 [GVD] <Russisch {3.2}
agnostisch volgens de leer dat wij het transcendente niet kunnen kennen 1926 [WNT] <Engels
agogiek vormingswerk 1992 [GVD]
agogisch m.b.t. de agogiek 1929 [KWT]
agoog welzijnswerker 1969 [Aanv WNT]
agora centraal plein in oude Griekse steden 1886 [KKU] <Grieks {3.2}
agorafobie pleinvrees 1910 [KWT]
agrafie onvermogen om schriftelijk te formuleren 1903 [KOE]
agrariër landbouwer 1888 [WNT Suppl] <Duits {4.1.13}
agrarisch m.b.t. de landbouw 1769 [WNT] <Latijn
agressie vijandelijke aanval 1592 [WNT] <Frans
agressief aanvallend 1847 [KKU] <Frans
agressiviteit het agressief-zijn 1933 [WNT] <Frans
agressor aanvaller 1961 [GVD] <Engels
ah* tussenwerpsel: uitroep van verwondering, smart e.d. 1285 [MNW] {4.3}
aha* tussenwerpsel: uitroep van verrassing 1850 [WNT] {4.3}
aha-erlebnis plotseling dagend inzicht 1951 [WP (inzicht)] <Duits {3.2}
ahob overwegboom 1950 [WP jaarboek 1962] <L {1.2.5/3.4}
ahoi tussenwerpsel: uitroep om schip te praaien 1897 [WNT trechter] <Engels {4.3}
ahorn esdoorn 1479 [Claes] <Duits
ai* tussenwerpsel: uitroep van onaangename gewaarwording 1220-1240 [VMNW] {4.3}
ai tandarm zoogdier 1718 [Van Donselaar Tw. 12] <Portugees {3.2/4.1.3}
Aibo robothond 1999 [Sanders 2000] <Japans of Engels {3.2/4.1.18}
aids ziekte 1983 [R84] <Engels {4.4}
aikido Japanse gevechtssport 1972 [Grote Sport Enc.] <Japans {3.2/4.1.18}
aimabel beminnelijk 1777 [MEY] <Frans
air houding 1694 [WNT Suppl] <Frans
airbag ballon in het dashboard van een auto die zich bij botsing opblaast 1994 [Vd Sijs 1996, 306] <Engels
airconditioning luchtbehandeling 1939 [KWT] <Engels {4.1.9}

airedaleterriër hondensoort 1919 [KWT] <Engels {4.1.3}
airmile waardepunten die inwisselbaar zijn tegen reischeques 1994 [De Coster 1999] <Engels
aïs met een halve toon verhoogde a 1890 [Melchior] <Duits {3.2}
ajakkes tussenwerpsel: uitroep van tegenzin 1855 [Focke, Neger-Eng. wrdb. 118] {4.3}
ajour opengewerkt 1824 [WEI] <Frans
ajuin ui 1285 [CG I2, 1021] <Latijn {1.2.4/4.1.6}
ajuus, aju tussenwerpsel: groet 1747 [WNT] {1.2.4/1.2.5/4.3}
akela leidster van de welpen bij de padvinders 1926 [Aanv WNT] <Engels
akelei plantengeslacht 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <ME Latijn
akelig* naar 1615 [WNT]
aker emmer 1276-1300 [CG Lut.A] <ME Latijn
akkefietje karweitje, zaakje 1808 [WNT]
akker* stuk bouwland 821-823 [Claes] {2.3}
akkerbouwer* landbouwer 1556 [WNT Suppl] {4.1.13}
akkoord overeenkomst 1290 [CG I2, 1454] <Frans
akoestiek gehoorleer 1751 [WNT Suppl] <Frans
akropolis stadsburcht 1886 [KKU] <Grieks {3.2}
aks* bijl 901-1000 [WPS]
akte schriftelijk stuk 1453 [HWS] <Frans
akte hoofddeel van toneelstuk 1798 [WNT] <Frans {3.2}
al* onbepaald voornaamwoord 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {1.3/2.5/4.2}
al* bijwoord van tijd: reeds 1634 [WNT Suppl] {4.1.7}
alaaf* tussenwerpsel: carnavalskreet 1863 [KKU] {4.3}
alang-alang reuzengrassoort 1744 [WNT] <Indonesisch {3.1/3.2}
alarm noodsein, onrust 1488 [HWS] <Frans
albast gipssoort 1285 [CG Rijmb.] <Latijn {3.2}

albatros stormvogel 1763 [WNT] <Engels of Frans {3.2}
albe wit miskleed 1240 [Bern.] <Latijn
albertijn munt 1600 [Van Gelder 1965] <Frans {4.1.12}
albino mens of dier zonder pigmentkleurstof 1824 [WEI] <Portugees {3.2}
album boek met witte bladen om versjes of foto's te verzamelen 1700 [WNT] <Latijn
album grammofoonplaat of cd 1974 [R75] <Engels
albumine in water oplosbaar eiwit 1847 [KKU]
alcalde burgemeester 1695 [Schimpdicht op Jacob van Zuylen van Nyevelt] <Spaans {3.2}
alcazar burcht 1855 [Kramers, Geographisch Wrdb.] <Spaans {3.2}
alchemie goudmakerij, primitieve scheikunde 1556 [WNT Suppl] <ME Latijn
alcohol kleurloze vloeistof 1770 [WNT Suppl] <modern Latijn
alcoholica alcoholische dranken 1922 [WNT] <modern Latijn {4.1.6}
alcomobilist autobestuurder onder invloed 1993 [De Coster 1999]
al dente beetgaar (van deegwaren) 1984 [Blue Band Basiskookboek] <Italiaans {3.2}
alert bijdehand 1751 [WNT] <Frans
alexandrijn versvorm 1832 [Lulofs, Lessen over de Redekunst I, 179] <Frans
alexie woordblindheid 1910 [KWT]
alfa eerste letter van het Griekse alfabet 1560 [WNT Suppl] <Grieks {3.2}
alfabet letters van een spellingsysteem 1484 [Claes] <Latijn
alfanumeriek zowel met letters als cijfers werkend 1969 [Dijkman, Computer-ABC 56]
alg wier 1663 [Claes] <Duits
algebra letterrekening 1612 [WNT Suppl] <ME Latijn
algemeen* gemeenschappelijk, universeel 1562 [Dict. Tetraglotton 328C]
algoritme rekenschema 1734 [HubWes]
alias bijwoord: ook wel genaamd 1391 [Claes Tw. 9] <Latijn
alibi het aanwezig-zijn elders 1510 [WNT] <Latijn
alikruik slak 1634 [WNT] <? {3.5}
alimentatie toelage voor levensonderhoud van bloed- of aanverwanten 1737 [WNT] <Frans
alinea nieuwe regel 1838 [WNT] <Frans
alk steltloper 1763 [HOU I, 5, 81] <Deens of Noors {3.2}
alkali hydroxide van een alkalimetaal 1583 [Claes Tw. 12] <ME Latijn
alkoof klein vertrekje 1708 [WNT] <Frans
Allah naam van God bij de moslims 1686 [WNT verwoedheid] <Arabisch {3.2}
allee laan 1513 [WNT] <Frans
allee tussenwerpsel: komaan 1654 [WNT] <Frans {4.3}
alleen* bijwoord: zonder gezelschap 1240 [Bern.]
alleenstaande* vrijgezel 1984 [GVD] {3.1/4.1.4}
allegaar* onbepaald voornaamwoord 1236 [CG I 1, 24] {4.2}
allegorie zinnebeeldige voorstelling 1460-1470 [Latijns-Middelnederlands Vocabularius, hs. 19.590 Brussel] <Frans
allegretto bijwoord: levendig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}

allegrissimo in de muziek: zeer snel 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
allegro bijwoord: vrolijk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
allehens onbepaald voornaamwoord 1871 [Calisch, Nieuw Volledig Engelsch-Nederlandsch Wrdb. I] <Engels {4.2}
alleluja tussenwerpsel: lofkreet 1330 [MNW] <Latijn {4.3}
allemaal* onbepaald voornaamwoord 1287 [CG NatBl] {4.2}
allemachtig* tussenwerpsel: uitroep van verwondering 1878-1881 [WNT] {4.3}
allemande een dans 1824 [WEI] <Frans {4.1.15}
allengs* bijwoord van tijd: langzamerhand 1615 [WNT] {3.1}
allergeen allergie veroorzakende stof 1910-1914 [Bauwens]
allergie overgevoeligheid voor bepaalde stoffen 1910 [Claes Tw. 12] <Duits
allerhande* onbepaald voornaamwoord 1201-1225 [CG II 1 Floyris] {4.2}
allerlei onbepaald voornaamwoord 1400 [MNW] {4.2}
alles* onbepaald voornaamwoord 1599-1607 [Claes] {4.2}
alliage verbinding 1862 [WNT] <Frans
alliantie bondgenootschap 1451 [HWS] <Frans
allicht* bijwoord van modaliteit: zeker wel 1749 [WNT relatie]
alligator krokodilachtige 1734 [WNT] <Engels {3.2}
all-in alles, iedereen 1971 [R75] <Engels
alliteratie stafrijm 1824 [WEI] <Frans
allocatie toewijzing 1961 [GVD] <Frans {3.2}
allochtoon niet-inheems 1920 [WNT allo-]
allochtoon buitenlander 1971 [Burger en De Jong 182] {4.4}

allocutie toespraak 1654 [WNT] <Latijn
allooi innerlijk gehalte 1360 [Pauw, Voorgeboden der stad Gent 78] <Frans
allopathie geneeswijze met tegenwerkende geneesmiddelen 1832 [WEI] <Duits
allotropie het voorkomen van stoffen in andere toestanden 1872 [GVD]
allottava met een octaaf verschil 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
allround in alle opzichten bedreven 1924 [Aanv WNT] <Engels
alluderen zinspelen op 1561 [Mak] <Latijn
allure houding 1824 [WEI] <Frans
allusie zinspeling 1654 [WNT] <Frans
alm bergweide 1876 [Bos, Beknopt leerboek der aardijkskunde 34, 38] <Duits
almachtig* onbeperkt in macht 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5/5}
almanak kalenderboekje 1401-1450 [HWS] <ME Latijn
aloë plantengeslacht 1240 [Bern.] <Latijn
aloen-aloen stadsplein 1851 [Van Doren, Reis naar Nederlands Oost-Indië] <Indonesisch {3.1/3.2}
alpaca hoefdier 1807 [WNT Suppl] <Spaans {3.2/4.1.3}
alpaca legering 1879 [WNT] <Duits
alpino baret 1938 [WNT] {3.3/4.1.9}
alruin mandragora 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Duits
als* onderschikkend voegwoord 1200 [CG II 1 Servas] {1.2.5/4.2}
alsjeblieft, alstublieft* tussenwerpsel: verzoek 1721 [WNT] {4.3}
alsmaar bijwoord van tijd: voortdurend 1928 [Vd Sijs 1996] <Jiddisch {3.2/4.1.7}
alsmede* nevenschikkend voegwoord 1672 [WNT] {4.2}
alt lage vrouwenstem 1795 [WNT] <Duits {3.2/4.1.16}
altaar offertafel 1200 [CG II 1 Servas] <Latijn
alteratie verandering 1528 [Vorstermanbijbel] <Frans
altereren veranderen 1351-1400 [HWS] <Frans
alternatie afwisseling 1654 [WNT] <Frans
alternatief elkaar afwisselend 1544 [WNT] <Frans
alterneren afwisselen 1553 [Van Mussem] <Frans
althans* bijwoord van modaliteit 1642 [WNT] {3.1}
althans* onderschikkend voegwoord 1715 [WNT] {4.2}
altijd* bijwoord van tijd: voortdurend 1248-1271 [VMNW] {4.1.7}
altimeter hoogtemeter 1847 [KKU]
altoos* bijwoord van tijd: altijd 1200 [CG II 1 Servas] {3.1}
altruïsme onbaatzuchtigheid 1898 [WNT] <Frans
aluin dubbelzout 1240 [Bern.] <Frans
aluminium chemisch element 1835 [WNT] <modern Latijn
alvast* bijwoord van tijd: voorlopig 1784-1785 [WNT] {4.1.7}
alveolair bij de tandkassen gevormd (van spraakklanken) 1847 [KKU]
alvleesklier* pancreas 1856-1859 [WNT] {1.2.4}
alvorens* onderschikkend voegwoord 1674 [WNT] {4.2}
alzheimer een bepaalde ziekte 1919 [Picarta: titel van R. Tumbelaka]
ama alleenstaande minderjarige asielzoeker 1993 [De Coster 1999] <L {3.4}
amabile lieflijk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}

amalgaam legering 1636 [Secreeten van Alexis Piemontois, 204] <ME Latijn
amandel steenvrucht met eetbare pit 1251 [Claes Tw. 9] <Latijn {4.1.2}
amandelpers lekkernij 1746 [WNT Suppl] {1.2.4/4.1.6}
amanuensis schrijver, helper 1615 [WNT] <Latijn
amaril polijststeen 1567 [WNT Suppl] <Frans
amaryllis sierplant 1780 [WNT] <modern Latijn
amateur beoefenaar uit liefhebberij 1654 [WNT] <Frans
amazone strijdbare vrouw 1582 [WNT] <Latijn
amazone sierlijke paardrijdster 1867 [WNT] <Frans
ambacht handwerk 772-776 [Claes] <Keltisch {2.3/3.2}
ambassade gezantschapsgebouw 1878 [WNT] <Frans
ambassadeur gevolmachtigd gezant 1416 [HWS] <Frans
amber barnsteen, harssoort 1516 [WNT Suppl] <Frans
ambiance sfeervolle omgeving 1959 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
ambiëren dingen naar 1619 [WNT] <Frans
ambigu dubbelzinnig 1666 [WNT duister] <Frans
ambiguïteit dubbelzinnigheid 1654 [WNT] <Frans
ambitie eerzucht 1555 [WNT reverentie] <Frans

ambivalent twee waarden hebbend 1934 [WNT] <Duits
ambrosia godenspijs 1561 [WNT] <Latijn
ambt openbare, hogere betrekking 1580 [WNT Suppl] <Duits
ambulance ziekenauto 1910-1914 [Bauwens] <Frans {4.1.10}
ambulant steeds op weg, zonder vaste standplaats 1805 [WNT] <Frans {3.2}
amechtig* sterk hijgend 1574 [WNT Suppl]
amelkoren spelt, tarwe 1567 [Junius 126b] {4.1.2}
amen slotwoord van gebeden, tussenwerpsel 1001-1050 [CG II 1, 118] <Latijn {4.3}
amendement wijzigingsvoorstel 1849 [WNT beraadslaging] <Frans
amenderen verbeteren 1862 [WNT] <Frans
amenorroe uitblijven van menstruatie 1847 [KKU]
americium chemisch element 1961 [GVD] <modern Latijn
amethist kwarts 1240 [Bern.] <Latijn
ametropie afwijking van het normale zien 1886 [KKU]
ameublement bij elkaar horende meubels 1707 [WNT] <Frans {4.1.9}
amfetamine stimulerend middel 1968 [R75] <Engels {4.1.6}
amfibie periodiek in het water levend dier 1698 [WNT menigte] <Latijn
amfibrachys een versvoet 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
amfitheater rond, oplopend theater 1658 [MEY] <Latijn {3.2}
amfoor kruik 1873 [WNT twee] <Latijn
amicaal vriendschappelijk 1782 [WNT] <Frans
amice vriend 1654 [WNT] <Latijn
amigocratie bestuur d.m.v. vriendjespolitiek 1987 [De Coster 1999]
aminozuur organische verbinding die zowel amino- als carboxylgroep bevat 1935 [WNT anaconda Suppl]
ammehoela tussenwerpsel: nooit van mijn leven! 1928 [Sanders 1993] {4.3}
ammonia oplossing van ammoniak in water 1831 [WNT]
ammoniak verbinding van stikstof en waterstof 1562 [Claes Tw. 9] <Latijn
ammoniet fossiele schelp 1771 [HOU I, 16, 415]
ammunitie schietvoorraad 1576 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
amnesie geheugenverlies 1847 [KKU] <modern Latijn
amnestie generaal pardon 1610 [WNT] <Frans
amoebe slijmdiertje 1858 [WNT] <modern Latijn
amogger asielzoeker met onacceptabel gedrag 1999 [NRC-H 10/2/2001] <L {3.4}
amok razernij 1622 [WNT] <Indonesisch {3.2}
amontillado sherry 1910 [E.A. Poe, Een tiental verhalen, xxi] <Spaans {3.2/4.1.6}
amorette liefdesgodje, cupidootje 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
amorf vormloos 1856 [WNT] <modern Latijn {1.2.6}
amoroso teder 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
amoureus verliefd 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
amoveren verwijderen 1553 [WNT] <Latijn
ampel omstandig 1566 [WNT] <Frans
amper* bijwoord van hoedanigheid: ternauwernood 1771 [Claes]

ampère eenheid van elektrische stroomsterkte 1887 [WNT] <Frans
ampersand bepaald typografisch teken 1992 [GVD] <Engels
ampex beeldband 1970 [Recht voor raap] <Engels {4.1.17}
amplificeren vergroten 1553 [WNT] <Latijn
amplitudo schommeling, slingerwijdte 1769 [WNT] <Latijn
ampul buisje met injectievloeistof 1933 [WNT Suppl] <Latijn {1.2.4}
amputatie afzetting van lichaamsdeel 1553 [WNT] <Frans
amputeren (lichaamsdeel) afzetten 1553 [WNT] <Frans
amsterdammertje* paaltje tegen parkeren op de stoep 1974 [Aanv WNT] {1.2.5/3.1}
amulet talisman 1669 [Claes] <Frans
amusant vermakelijk 1824 [WEI] <Frans
amuse-gueule hapje bij het aperitief 1992 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}
amusement vermaak 1721 [WNT] <Frans
amuseren vermaken 1593 [WNT] <Frans
anaal m.b.t. de anus 1923 [WNT] <Frans
anabaptist wederdoper 1534 [WNT] <Frans {4.1.8}
anabool opbouw van eiwit bevorderend 1973 [Aanv WNT] <Grieks {3.2}
anachronisme fout m.b.t. tijdrekening 1734 [WNT] <Frans of Latijn
anaconda slang 1847 [KKU] <Engels
anaëroob zonder zuurstof plaatsvindend of levend 1909 [WNT reincultuur]
anafylaxie vorm van allergie 1948 [KWT]
anagram letterkeer 1654 [WNT] <Frans
anakoloet niet-lopende zin 1847 [KKU] <Grieks {3.2}

analgesie gevoelloosheid 1734 [HubWes] <modern Latijn
analgeticum pijnstiller 1910-1914 [Bauwens] <modern Latijn
analoog overeenkomstig 1824 [WEI] <Frans
analyse ontbinding 1806 [WNT Suppl] <Frans {3.2}
analyseren een analyse toepassen op 1635 [WNT]
analyticus die analyseert 1847 [KKU] <ME Latijn
anamnese het terugroepen in de herinnering 1824 [WEI] <Latijn
anamorfose vertekende figuur die in gebogen spiegel normaal beeld oplevert 1734 [HubWes] <Frans
ananas vrucht 1596 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.2}
anapest versvoet 1821 [WNT] <Latijn
anarchie regeringloosheid, wanorde 1584 [WNT] <Frans
anathema vervloeking 1532 [WNT] <Latijn
anatomie ontleedkunde 1553 [Vd Werve] <Frans of Latijn
anchorman vaste presentator 1988 [De Coster 1999] <Engels
anciënniteit ouderdom in rang 1764 [WNT] <Frans
andante bijwoord: rustig voortgaande 1795 [WNT] <Italiaans {3.2}
andantino bijwoord: rustig voortgaande 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
ander* telwoord: de tweede, niet dezelfde 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
ander* onbepaald voornaamwoord 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
anderhalf* telwoord 1272 [CG I 1, 211] {4.2}
anders* bijwoord van modaliteit: op andere wijze 1201-1225 [CG II 1 Floyris] {3.1}
andijvie plant, groente 1351-1400 [HWS] <ME Latijn {4.1.6}
andreaskruis liggend kruis 1857 [WNT sint]
androgeen leidend tot mannelijke ontwikkelingsvormen 1961 [GVD]
androgyn hermafrodiet 1601 [WNT verpottenbakken] <Frans
anekdote amusant verhaal 1800 [WNT wijzen] <Frans {3.2}
anemie bloedarmoede 1669 [WNT] <modern Latijn
anemoon plantengeslacht 1593 [WNT Suppl] <Latijn
anencefalie deels ontbreken van hersenen 1886 [KKU]
anesthesie gevoelloosheid 1663 [MEY] <Latijn
angehaucht tenderend naar 1992 [GVD] <Duits {3.2}
angel* haak, hengel 1276-1300 [CG II 1, 2] {1.2.3/3.1}
angelus drieledig gebed 1728 [Marin, Compleet Fransch en Nederduitsch wrdb.] <Latijn
angina keelziekte 1553 [WNT] <Latijn
angioom vaatgezwel 1912 [KKU]
anglaise dans 1832 [WEI] <Frans {4.1.15}
anglicaan lid van de anglicaanse Kerk 1871 [Calisch, Nieuw Volledig Engelsch-Nederlandsch Wrdb.] <Engels {4.1.8}
anglicisme uit het Engels overgenomen woord of uitdrukking, in strijd met het eigen taalgebruik 1824 [WNT] <Frans of Latijn
anglofiel voorliefde voor Engels of Engelsen tonend 1886 [KKU]
angora wol 1821 [WNT] <Frans {4.1.9}
angorakat kattensoort 1770 [Papillon] {4.1.3}

angst* vrees 901-1000 [CG WPS Gloss.]
angstgegner tegenstander van wie men vaak verliest 1991 [De Coster 1999] <Duits {3.2}
angsthaas bangerd 1984 [GVD] <Duits {1.2.1/3.2}
ångströmeenheid eenheid voor kleine golflengten 1950 [GVD]
ani-ani rijstmesje 1880 [F. Bruins, Het Wereldrond III, 78] <Indonesisch {3.1/3.2}
anijs plant 1240 [Bern.] <Frans
aniline grondstof voor kleurstoffabricage 1856 [WNT] <Duits
animaal dierlijk 1568 [WNT] <Frans
animatie activering 1657 [WNT]
animatie bewegend beeld 1984 [GVD] <Engels
animato levendig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
animator hij die stimuleert 1924 [WNT] <Engels
animeermeisje meisje dat in nachtclubs klanten verleidt tot consumeren 1948 [WNT] <Duits {3.2/4.1.13}
animeren opwekken 1451-1500 [HWS] <Frans
animisme opvatting dat alle dingen een ziel hebben 1873 [WNT]
animo opgewektheid 1836 [WNT] <Italiaans {3.2}
animositeit vijandigheid 1660 [WNT] <Frans
animoso bezield 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
anion negatief geladen ion 1912 [KKU]
anisette likeur uit anijszaad 1866 [WNT] <Frans {4.1.6}
anjer plantengeslacht 1554 [Dod.]
ankeiler covertekst, intro 1986 [De Coster 1999] <Duits {3.2}
anker gestel om schip vast te leggen 1240 [Bern.] <Latijn

anker inhoudsmaat 1330 [Claes] <ME Latijn
anklet korte sok 1955 [Stoop] <Engels {3.2}
annalen jaarboeken 1553 [WNT] <Latijn
annex aangrenzend 1562 [WNT] <Latijn
annexatie inlijving 1870 [WNT] <Frans
annexeren inlijven 1859 [WNT Suppl] <Frans
anno bijwoord van tijd: in het jaar 1513 [WNT verponding] <Latijn {4.1.7}
annonceren aankondigen 1669 [WNT] <Frans
annotatie aantekening 1634 [WNT Suppl] <Frans of Latijn
annoteren aantekenen 1510 [WNT] <Frans of Latijn
annuïteit jaarlijkse uitkering 1736 [WNT] <Frans
annuleren vernietigen 1344 [Moors 286, 39] <Frans
anode positieve elektrode 1862 [WNT]
anomalie onregelmatigheid 1824 [WEI] <Frans
anoniem naamloos 1824 [WEI] <Frans
anonymus een ongenoemde 1721 [WNT] <ME Latijn
anorak windjak 1961 [GVD] <Engels {3.2}
anorexie gebrek aan eetlust 1663 [MEY] <Latijn
anorganisch niet-levend 1860 [WNT]
anorgasmie het ontbreken van orgasme 1961 [GVD] <Frans {3.2}
ansicht prentbriefkaart 1912 [KKU] <Duits {1.4}
ansjovis beenvis 1518 [WNT Suppl] <Spaans {3.2}
antagonist tegenstander 1689 [WNT] <Frans
antecedent voorafgaand feit 1862 [WNT] <Frans
antedateren voorzien van vroegere dagtekening 1668 [WNT Suppl] <Frans
antediluviaal m.b.t. de tijd vóór de zondvloed 1872 [GVD]
antenne draad voor het zenden en ontvangen van elektromagnetische golven 1906 [WNT Suppl] <Italiaans {3.2}
anthologie bloemlezing 1769 [WNT] <Frans
anti voorzetsel 1824 [WEI] <Grieks {3.2/4.2}
antibioticum microbedodend middel 1924 [GVD] <modern Latijn
antichambre wachtkamer 1650 [WNT] <Frans
anticipatie het vooruitgrijpen 1502 [HWS] <Frans
anticiperen vooruitlopen op 1784 [WNT] <Frans
anticlimax teleurstellende afloop 1847 [KKU]
anticonceptie het verhinderen van bevruchting 1953 [Aanv WNT]
antidotum tegengif 1608 [WNT ruit] <Latijn
antiek afkomstig uit de Griekse of Romeinse Oudheid, afkomstig uit oude tijden 1553 [Vd Werve] <Frans
antifoon beurtzang, liturgisch vers 1240 [Bern.] <ME Latijn
antigeen stof die in organisme tegengif vormt 1950 [GVD]
antilope herkauwer 1622 [WNT] <Frans {4.1.3}
antimakassar kleedje over rugleuning 1856 [Sanders 1995] <Engels
antimonium chemisch element 1544 [WNT Suppl] <ME Latijn
antipasto voorgerecht 1968 [WP voor de vrouw] <Italiaans {3.2/4.1.6}
antipathie afkeer jegens iemand 1604 [WNT] <Frans

antipode tegenvoeter 1613 [WNT] <Latijn
antipyrine geneesmiddel tegen koorts 1891 [Sijthoffs wrdb. voor kennis en kunst] <Duits
antiqua Latijnse drukletter 1843 [WNT] <Latijn
antiquaar handelaar in oude boeken 1870 [WNT] <Duits {4.1.13}
antiquair handelaar in oude kunst 1660 [WNT] <Frans {4.1.13}
antiquiteit voorwerp uit vroeger tijd 1561 [Mak] <Frans
antisepsis ontsmetting 1910 [KWT] <modern Latijn
antithese tegenstelling 1773 [WNT] <Frans
antoniem tegengesteld van betekenis 1912 [KKU] <Frans
antonomasia naamsverwisseling 1654 [MEY] <Grieks {3.2}
antraciet steenkoolsoort 1832 [WEI] <Frans
antrax miltvuur 1871 [WNT anthrax Suppl] <Latijn
antropofaag menseneter 1824 [WEI] <Latijn
antropoïde mensachtig 1986 [WNT welving] <Frans
antropologie natuurkennis van de mens 1734 [WNT]
antropomorf mensvormig 1859 [WNT] <Frans
antroposofie een bepaalde levensleer 1933 [WNT anthropo-]
antwoord* bescheid 1100 [Willeram]
antwoordapparaat telefoonbeantwoorder 1979 [Wijnands&Ost] {4.1.17}
anus aars 1833 [WNT visch] <Latijn {3.2/4.4}
aoristus werkwoordstijd 1638 [Ruijs] <Latijn
aorta lichaamsslagader 1663 [MEY] <modern Latijn {3.2}
apart afgescheiden 1498 [HWS] <Frans
apartheid rassenscheiding 1961 [GVD] <Afrikaans {3.2}
apathie ongevoeligheid 1824 [WEI] <Frans
apekool onzinpraat 1763 [WNT pluizen I]

apenstaart(je) typografisch teken, at-sign 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 69]
apepsie onvoldoende spijsvertering 1734 [HubWes] <Frans
aperitief drank voor de maaltijd 1895 [WNT] <Frans {4.1.6}
apert duidelijk 1401-1450 [MNW] <Latijn
apestoned erg onder invloed van drugs 1979 [De Coster 1999] {4.4}
apex top 1834 [WNT vlakte] <Latijn
apicultuur bijenteelt 1929 [KWT]
apin* wijfjesaap 1451-1500 [MNW]
aplomb doortastendheid 1847 [WNT Suppl] <Frans
apneu tijdelijke ademstilstand 1669 [MEY] <modern Latijn
apocope wegval van een eindletter(greep) 1550 [WNT Suppl] <Latijn
apocrief niet als gezaghebbend erkend 1599 [WNT Suppl] <Latijn
apodictisch onweerlegbaar 1799 [WNT Suppl] <Duits
apologetisch verdedigend 1824 [WEI] <Duits
apologie verdediging 1567 [WNT Suppl] <Frans of Latijn
apoplexie beroerte 1553 [WNT Suppl] <Frans
apostel Godsgezant 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
a posteriori bijwoord: achteraf gedacht 1824 [WEI] <Latijn
apostille kanttekening op akte 1351-1400 [MNW] <Frans
apostolaat apostelambt 1847 [WNT] <Latijn
apostolisch m.b.t. de apostelen 1495 [WNT Suppl] <Latijn
apostrof weglatingsteken 1550 [WNT] <Frans
apotheek geneesmiddelenwinkel 1265-1270 [CG Lut.K] <ME Latijn {3.2}
apotheker geneesmiddelenbereider en -verkoper 1513 [WNT Suppl] <Frans {4.1.13}
apotheose vergoddelijking 1769 [WNT] <Frans
apparaat toestel, mechanisch hulpmiddel 1862 [WNT] <Frans
apparatsjik bureaucraat 1984 [GVD] <Russisch {3.2}
apparatuur samenstel van apparaten 1933 [WNT] <Duits
appartement wooneenheid 1687 [WNT] <Frans
appassionato hartstochtelijk 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
appel* vrucht 1146 [Künzel] {2.3/4.1.2}
appèl beroep, verzet 1336-1339 [MNW] <Frans
appelflap* appelgebak 1919 [WNT flap III] {4.1.6}
appelflauwte lichte flauwte 1646 [WNT]
appellant iem. die in hoger beroep gaat 1467-1490 [HWS] <Frans
appelleren in hoger beroep gaan 1281 [CG I 1, 564] <Frans
appelsap* drank van appels 1562 [WNT] {4.1.6}
appelsien zuidvrucht 1676 [Sanders 1995] {4.1.2}
appendicitis blindedarmontsteking 1901 [KUI] <modern Latijn
appendix aanhangsel 1538 [WNT uitp(anden)] <Latijn
appetijt eetlust 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
appetizer kleine consumptie om de eetlust te stimuleren 1984 [GNN] <Engels {4.1.6}
appiekim tussenwerpsel: Bargoens: in orde! 1974 [Endt] {4.3}

applaudisseren in de handen klappen 1794 [WNT]
applaus handgeklap 1859 [WNT] <Latijn
applicatie toedienening, toepassing 1595 [WNT] <Frans {1.2.3}
applicatie computerprogramma voor bepaalde toepassing 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 9] <Engels {1.2.3}
applicatuur vingerzetting 1824 [WEI] <Duits {3.2}
apporteren terugbrengen 1650 [WNT Suppl] <Frans
appositie bijstelling 1650 [MEY] <Latijn
appreciatie schatting, waardering 1553 [WNT] <Frans
appreciëren op of naar waarde schatten 1553 [WNT] <Frans
approach benadering 1948 [De Vooys] <Engels
approbatie goedkeuring 1515 [HWS] <Frans
apraxie storing van gerichte bewegingen 1946 [Jongbloed, Overzicht physiologie van den mensch 218] <Frans
april vierde maand 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.7}
a prima vista bijwoord: van het blad (zingen of spelen) 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
a priori bijwoord: vooraf 1658 [MEY] <Latijn
à propos tussenwerpsel: wat ik wilde zeggen 1704 [WNT] <Frans {4.3}
apsis halfronde uitbouw in kerken 1858 [WNT koor] <Latijn {3.2}
aquaduct waterleiding op een gemetselde boog 1599 [WNT] <Latijn {3.2}
aqualong luchtreservoir 1963 [Aanv WNT] <Engels
aquamarijn zeegroene edelsteen 1824 [WEI] <Latijn
aquaplaning glijden over nat oppervlak 1968 [KWT] <Engels

aquarel schilderij in waterverf 1872 [GVD] <Frans
aquarium bak voor waterdieren 1769 [WNT] <Latijn
aquatint prentdrukprocédé 1872 [GVD] <Italiaans {3.2}
aquavion draagvleugelboot 1960 [WP jaarboek 1960] <Frans {3.2/4.1.11}
aquavit Scandinavische sterkedrank 1912 [WNT whisky] <Deens, Noors of Zweeds {3.2/4.1.6}
ar door paarden over sneeuw voortgetrokken slee 1832 [WNT Suppl] {1.2.4/4.1.10}
ara papegaaiachtige 1630 [Van Donselaar Woordenaar 1, 1] <Spaans {3.2}
arabesk versiering 1558 [WNT] <Frans
arak rijstbrandewijn 1598 [De Jonge II, 40] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
arbeid* inspanning 901-1000 [WPS]
arbeidsloon* vergoeding 1311 [TNTL 1943, 40] {3.1}
arbeidsvitaminen muziek die het werk en de werklust bevordert 1950 [Van Gelder 1993] {4.1.16/4.4}
arbiter scheidsrechter 1488 [HWS] <Frans
arbitraal scheidsrechterlijk 1494-1512 [HWS] <Frans
arbitrage bemiddeling 1503 [WNT] <Frans
arbitrair willekeurig 1503 [WNT] <Frans
arboretum bomentuin 1768 [WNT] <Latijn
arcade boogstelling 1618 [WNT] <Frans
arcadisch landelijk, idyllisch 1647 [WNT]
arcato met de strijkstok te doen 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
arceren lijnen trekken 1604 [WNT Suppl] <Frans
archaïsch m.b.t. oud tijdperk 1913 [WNT] <Frans
archeologie oudheidkunde 1824 [WEI]
archetype oerbeeld 1768 [WNT] <Latijn
archief verzameling van geschreven stukken 1462 [WNT Suppl] <Latijn
archipel eilandengroep 1728 [Marin, Compleet Fransch en Nederduitsch wrdb.] <Frans
architect bouwmeester 1553 [WNT] <Frans
architraaf hoofdbalk 1553 [WNT] <Italiaans {3.2}
archivaris die zorgt voor een archief 1763 [WNT] <modern Latijn
arctisch noordpool- 1740 [WNT] <Latijn
ardente vurig 1839 [Natan] <Italiaans {3.2}
are vierkante decameter 1808 [WNT] <Frans {3.2}
areaal gebied 1918 [WNT] <ME Latijn
areka soort palm 1596 [WNT] <Portugees {3.2}
arena middendeel in amfitheater 1661 [WNT] <Latijn {3.2}
arend* roofvogel 1285 [CG Rijmb.] {1.2.4}
areometer vochtweger 1768 [WNT] <Frans
argeloos onschuldig 1794 [WNT] <Duits
arglist* boze bedoeling 1276 [VMNW]
argon chemisch element 1910 [KWT]
argot boeventaal 1847 [WNT] <Frans
argument bewijsgrond 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans

argumentatie bewijsvoering 1573 [WNT] <Frans
argumenteren bewijsgronden aanvoeren 1553 [Van Mussem] <Frans
argwaan verdenking 1599 [Kil.] <Duits
aria zangstuk 1754 [WNT] <Italiaans {3.2}
ariary munteenheid van Madagaskar 1978 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Malagasi {4.1.12}
arioso gezang met vrije melodie 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
aristocraat lid van adellijke oligarchie 1782 [WNT] <Frans
aristocratie regering van de besten 1583 [WNT] <Frans
aritmetica rekenkunde 1591 [WNT Suppl] <Latijn
ark woonschuit 1642 [WNT ark II] <Latijn {4.1.11}
arm* lichaamsdeel 901-1000 [WPS] {3.1}
arm* behoeftig 901-1000 [WPS]
armada oorlogsvloot 1588 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.11}
armadil tandarm zoogdier 1596 [Van Donselaar Tw. 13] <Spaans {3.2}
armageddon plaats waar demonen zich verzamelen 1637 [Statenvertaling] <Latijn
armagnac alcoholhoudende drank 1891 [Sijthoffs wrdb. voor kennis en kunst] <Frans {4.1.6}
armatuur draagconstructie 1665 [WNT] <Frans
armborst soort van boog 1285 [CG Rijmb.] {4.1.14}
armee leger 1350 [MNW] <Frans {4.1.14}
armoede* gebrek 901-1000 [WPS]
armoedzaaier* zeer arm persoon 1901 [WNT]
armoriaal wapenboek 1710 [WNT wapen] <Frans
armzalig pover 1669 [WNT Suppl] <Duits
aroma geur 1869 [WNT ysop(e)] <Latijn
aronskelk plantengeslacht 1836 [WNT]
arpeggio na elkaar laten klinken van tonen die tegelijk klinkend zijn geschreven 1795 [WNT] <Italiaans {3.2}
arrangeren schikken 1669 [WNT] <Frans

arrenbie computersoulvariant 1997 [Oor 7] <L {3.4/4.1.16}
arrenslee door paarden over sneeuw voortgetrokken slee 1740 [WNT Suppl] {1.2.4/4.1.10}
arrest hechtenis 1308-1346 [MNW] <Frans
arrestatie inhechtenisneming 1445 [HWS] <Frans
arresteren in hechtenis nemen 1276-1300 [CG I 1, 19] <Frans
arrivé iem. die een positie in de maatschappij veroverd heeft 1919 [KWT] <Frans
arrivederci tussenwerpsel: afscheidsgroet 1992 [GVD] <Italiaans {3.2/4.3}
arriveren aankomen 1240 [Bern.] <Frans
arro arrogant persoon 1986 [Sanders 1999] {1.2.4/4.4}
arrogant verwaand 1553 [WNT] <Frans
arrondissement onderdeel van ambtsgebied 1795 [WNT] <Frans {3.2}
arsenaal bewaarplaats van wapens 1569 [Toll.] <Frans
arsenicum chemisch element 1552 [WNT] <Latijn
art deco artistieke stijl 1975 [WP] <Frans {3.2}
artefact door mensenhand gemaakt voorwerp 1824 [WNT]
arterie slagader 1553 [WNT] <Latijn {3.2}
arteriosclerose aderverkalking 1910-1914 [Bauwens]
articulatie spraakklankvorming 1824 [WNT] <Frans
articuleren duidelijk uitspreken 1568 [WNT] <Frans
artiest kunstenaar 1553 [Vd Werve] <Frans
artificieel kunstmatig 1566 [WNT Suppl] <Frans
artikel onderdeel van geschrift of verhandeling 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans of Latijn
artikel als grammaticale term: lidwoord 1576 [Ruijs] <Latijn
artillerie wapen van de landmacht, uitgerust met geschut 1550 [WNT] <Frans {4.1.14}
artisjok plant 1573 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
artisticiteit het artistiek zijn 1890 [WNT]
artistiek kunstvaardig 1864 [WNT] <Frans
art nouveau Jugendstil 1948 [WP] <Frans
artotheek instelling die kunst uitleent 1972 [Aanv WNT]
artritis gewrichtsontsteking 1734 [HubWes] <modern Latijn
artrografie het maken van röntgenfoto's van gewrichten 1990 [WP]
artroscopie onderzoek van de binnenzijde van gewrichten 1990 [WP]
artrose gewrichtsontsteking 1984 [GVD] <Frans {3.2}
arts geneesheer 1586 [WNT Suppl] <Duits {4.1.13/5}
artsenij geneesmiddel 1401-1450 [MNW] <Duits
as* verbrandingsresidu 901-1000 [CG WPS Gloss.]
as* spil 1240 [Bern.]
as Romeinse munt 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Latijn
asbest delfstof 1782 [WNT] <Latijn
asceet iem. die zich op godsdienstige gronden beperkingen oplegt 1824 [WNT] <ME Latijn {4.1.8}
ascendant teken van dierenriem dat op het moment van de geboorte boven de horizon komt 1557 [WNT Suppl] <Frans

ascendenten verwanten in opklimmende lijn 1546 [WNT] <Latijn
ascese onthouding 1832 [WNT] <Latijn
ascetisch m.b.t. ascese 1824 [WEI] <Duits of Frans
ascorbinezuur vitamine C 1950 [GVD]
aseksueel geslachtloos 1906 [WNT]
aselect niet uitgekozen 1975 [WP]
asem* ingeademde lucht 1351-1400 [MNW]
asepsis wering van infectie 1912 [WNT] <modern Latijn
aseptisch bescherm(en)d tegen infectie 1847 [KKU]
asfalt mineraal hars 1852 [WNT] <Frans {1.1}
asfyxie verstikking 1824 [WEI] <modern Latijn
ashram leefgemeenschap van aanhangers van Indische religies 1992 [GVD] <Sanskriet
asiel toevlucht(soord) 1650 [WNT asyl Suppl] <Frans
asjemenou* tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1950 [GVD] {4.3}
aso asociaal persoon 1987 [Kuitenbrouwer] {1.2.4}
asobot gezelschapsrobot 2000 [Sanders 2001] <Engels {4.1.18}
aspect aanzicht, uitzicht in de toekomst, verschijningsvorm 1842 [WNT] <Frans
asperge plant 1583 [Dod.] <Frans {4.1.6}
aspic vlees- of visgelei 1863 [WNT] <Frans {4.1.6}
aspidistra plantengeslacht 1891 [Sijthoffs wrdb. voor kennis en kunst] <modern Latijn
aspirant aanzoeker 1824 [WNT] <Frans
aspiratie eerzucht 1857 [WNT Suppl] <Frans
aspireren met h uitspreken 1553 [Vd Werve] <Frans
aspireren haken naar 1553 [Vd Werve] <Frans

aspirine acetylsalicylzuur 1910 [KWT] <Duits {1.2.5}
assai vrij sterk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
assegaai houten werpspies 1600 [WNT] <Engels {3.2}
assemblage het ineenzetten 1931 [WNT] <Frans
assemblee algemene vergadering 1669 [WNT] <Frans
assembleren samenvoegen 1948 [WNT] <Frans
assertief zelfbewust 1979 [WP jaarboek 1980] <Frans
assessment sollicitatieprocedure met praktijkoefeningen 1988 [De Coster 1999] <Engels
assessor bijzitter, helper 1567 [WNT] <Latijn
asset iets wat waarde vertegenwoordigt 1989 [Peptalk] <Engels
asshole klootzak 1990 [De Coster 1999] <Engels
assignatie aanwijzing 1536 [WNT] <Frans
assimilatie gelijkmaking 1658 [MEY] <Frans
assimileren gelijkmaken 1650 [WNT] <Frans
assist beslissende voorzet bij balsport 1984 [GVD] <Engels
assistent helper 1535 [WNT] <Latijn
assistentie bijstand 1467-1490 [HWS] <Frans of Latijn
assisteren bijstaan 1496 [HWS] <Frans
associatie het samengaan 1537 [WNT] <Frans
associé compagnon 1816 [WNT] <Frans
associëren verbintenis aangaan 1600 [WNT] <Frans
assorteren naar soort bijeenzoeken 1624 [WNT] <Frans
assortiment gevarieerde voorraad 1702 [WNT] <Frans
assumptie het assumeren 1626 [WNT Suppl] <Latijn
assurantie verzekering 1530 [HWS] <Frans
assureren verzekeren 1530 [HWS] <Frans
astatisch zonder vaste stand 1872 [GVD]
astatium radioactief chemisch element 1975 [WP] <modern Latijn
aster plantengeslacht 1633 [Claes] <Latijn
asterisk sterretje 1824 [WNT] <Frans
asteroïde planetoïde 1863 [KKU] <Frans
asthenie krachteloosheid 1824 [WNT] <modern Latijn
astigmatisch met onscherpe beeldvorming 1902 [WNT]
astma aamborstigheid 1538 [WNT] <Grieks {3.2}
astraal m.b.t. de sterren 1710 [WNT opheffen] <Latijn
astrakan bontsoort 1898 [WNT Suppl] <Frans
astringent samentrekkend 1663 [MEY] <Latijn
astrologie sterrenkunde 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
astronaut ruimtevaarder 1959 [Aanv WNT] <Engels
astronomie sterrenkunde 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
asymmetrie ontbreken van symmetrie 1654 [WNT] <Frans
asymptoot lijn die nooit door kromme geraakt wordt 1775 [WNT] <Grieks {3.2}
asyndeton zinsverband zonder voegwoorden 1552 [WNT] <Grieks {3.2}
atalanta vlinder 1767 [WNT]
atavisme erfelijke terugslag 1886 [WNT]

ataxie spierstoring 1824 [WNT] <Latijn
atelier werkplaats 1808 [WNT] <Frans {3.2}
atheïsme godloochening 1608 [Van Meteren, Commentarien 77] <Frans of Latijn
atheneum schooltype 1962 [Vastgesteld met Mammoetwet van 1962] <Latijn {1.2.2}
atjar ingelegd zuur 1596 [Linschoten in Onze Taal 1997, 220] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
atlas soort zijde 1530 [MNW] <Arabisch {3.2/4.1.9}
atlas boek met kaarten 1595 [Vd Sijs 1998, 89]
atlas bovenste halswervel 1690 [WNT Suppl]
atlas vlinder 1705 [Meriam, Metamorphosis insectorum Surinamensium]
atleet worstelaar, iem. die een lichaamssport beoefent 1769 [WNT] <Latijn
atletiek krachtsport 1889 [Ned. Voetbal en Athletiekbond] <Duits {4.1.18}
atmosfeer dampkring 1789 [WNT] <Frans
atol koraaleiland 1849 [WNT] <Maledivisch
atomair m.b.t. atomen 1935 [WNT] {3.3}
atonaal niet in een bepaalde toonaard gecomponeerd 1918 [WNT]
atonie weefselverslapping 1824 [WNT]
atoom kleinste deeltje 1826 [WNT] <Latijn
atoombom nucleaire bom 1945 [Burger en De Jong 117] <Engels {4.1.10/4.1.14}
atoomonderzeeër door kernenergie voortbewogen onderzeeboot 1984 [GVD] {4.1.11}
atoomreactor kernreactor 1961 [GVD] {4.1.10}
atrium centraal deel van Romeinse woning 1661 [WNT voorplaats] <Latijn {3.2}
atrofie onvoldoende voeding 1669 [WNT] <Latijn {1.2.4}
atropine vergiftig alkaloïde 1856 [WNT]
at-sign typografisch teken, apenstaart 1999 [GVD] <Engels
attachécase diplomatenkoffer 1974 [KOE] <Engels

attachment bestand dat met een e-mail wordt meegezonden 1998 [NRC-H 17/11/98] <Engels
attaque beroerte 1895 [WNT] <Frans {4.4}
attaqueren aanvallen 1626 [WNT] <Frans
attenderen attent maken (op) 1940 [WNT] <Latijn
attenoje tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.3}
attent oplettend 1513 [WNT Suppl] <Latijn
attentie aandacht 1540 [WNT Suppl] <Frans
attest getuigschrift 1786 [WNT]
attestatie formele getuigenverklaring 1537 [HWS] <Frans
attesteren getuigen 1546 [WNT] <Frans
attitude houding 1735 [WNT] <Frans
attractie aantrekking(skracht) 1568 [WNT] <Frans
attractief aantrekkelijk 1824 [WNT] <Frans
attraperen betrappen 1551-1600 [Mak] <Frans
attribuut tot het wezen behorende eigenschap 1811 [WNT] <Frans {3.2}
atv arbeidstijdverkorting 1987 [De Coster 1999] <L {3.4}
au* tussenwerpsel: uitroep van pijn 1573 [WNT] {4.3}
a.u.b. tussenwerpsel: verzoek 1895 [WNT reüssite] <L {3.4/4.3}
aubade ochtendhulde met muziek 1616 [WNT] <Frans
aubergine komkommerachtige vrucht 1862 [WNT] <Frans {4.1.6}
auctie verkoping bij opbod 1620 [WNT wezen II] <Latijn
auctoriaal gepresenteerd door een alwetende verteller 1984 [GVD] <Duits {3.2}
audicien specialist voor audiologische apparatuur 1984 [GVD]
audiëntie officieel gehoor 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
audiovisueel op het gehoor en oog werkend 1961 [Aanv WNT] <Engels
auditeur-militair militaire officier van justitie 1600 [WNT auditeur] <Frans {4.1.14}
auditie niet-openbare muziekuitvoering 1916 [WNT] <Frans
auditor toehoorder 1650 [WNT wissewasje] <Latijn
auditorium gehoorzaal 1634 [WNT] <Latijn {3.2}
auditorium het gehoor 1834 [WNT] <Latijn
auerhaan hoendervogel 1763 [HOU I, 5, 392] <Duits
augiasstal een bijna niet te redderen boel 1847 [WNT]
augurk kleine komkommer 1651 [WNT] <Nederduits {3.2/4.1.6}
augustijn monnik van de orde van Sint-Augustinus 1523 [WNT] <ME Latijn {4.1.8}
augustijn typografische maat 1660 [WNT]
augustus achtste maand 1289 [CG I 1, 1378] <Latijn {4.1.7}
aula grote gehoorzaal 1864 [WNT Suppl] <Latijn
au pair jongere die in buitenland tegen kost en inwoning huishoudelijk werk doet 1986 [KOE]
aura uitstraling van een persoon 1832 [WEI] <Latijn
aureool stralenkrans 1824 [WNT] <Frans
aurora dageraad 1515 [WNT] <Latijn
auscultatie het beluisteren van de inwendige organen 1846 [WNT] <Frans

auspiciën voortekens 1628 [WNT] <Latijn
ausputzer vrije verdediger (bij voetbal) 1970 [Recht voor raap] <Duits {3.2}
austraal zuidelijk 1824 [WNT] <Frans
autarkie het in eigen behoefte voorzien 1669 [WNT] <Grieks {3.2}
auteur schepper, schrijver 1552 [WNT] <Frans
authentiek oorspronkelijk 1451 [HWS] <Latijn
autisme op zichzelf gericht zijn 1919 [WNT] <Duits {3.2}
auto wagen 1899 [WNT auto Suppl] {1.2.4/4.1.10}
autobaan autosnelweg 1940 [WNT auto II Suppl] <Duits {3.2}
autobiografie eigen levensbeschrijving 1809 [WNT] <Frans {3.2}
autochtoon de oorspronkelijke bevolking uitmakend 1832 [WNT] <Grieks {3.2}
autoclaaf papiniaanse pot 1847 [KKU] <Frans
autocratie onbeperkte heerschappij 1799 [WNT] <Frans {3.2}
autocross veldrit voor auto's 1968 [KWT] <Engels {4.1.18}
autocue halfdoorlatende spiegel van de lens van een tv-camera die de tekst voor de spreker aanwijst 1984 [GVD] <Engels
autodafe ketterverbranding 1820 [WNT] <Portugees {3.2}
autodidact iem. die kennis heeft door eigen studie 1850 [WNT] <Latijn
autogeen zonder lasmiddel 1912 [WNT auto-] <Frans
autograaf eigenhandig geschreven stuk 1552 [WNT] <Latijn
autogram handtekening 1875 [WNT]
automaat machine die zelfstandig handelingen verricht 1552 [WNT Suppl] <Frans of Latijn
automatiek hal voor verkoop van eetwaren in een automaat 1940 [WNT] {3.3}

automobiel zichzelf bewegend 1896 [WNT] <Frans
automobiel motorrijtuig 1897 [WNT] <Frans {1.2.4/4.1.10}
automonteur vakman die auto's onderhoudt en herstelt 1947 [WNT auto Suppl] {4.1.13}
autonomie zelfregering 1806 [WNT] <Latijn
autonoom zelfstandig 1877 [WNT] <Frans
autoped step 1920 [Sanders 2001] <Frans {4.1.10}
autopsie lijkschouwing 1824 [WNT] <Frans
autoriseren machtigen 1301-1350 [HWS] <Frans
autoritair eigenmachtig 1869-1870 [WNT] <Frans
autoriteit gezag 1240 [Claes Tw. 9] <Frans of Latijn
autostrada autosnelweg 1936 [WNT automobilisme] <Italiaans {3.2}
autotypie reproductieprocédé 1892 [WNT]
auxiliair hulp- 1649 [WNT] <Frans
avance toenaderingspoging 1784 [WNT] <Frans
avanceren voorwaarts gaan 1490 [HWS] <Frans
avant-garde voorhoede 1567 [WNT] <Frans {4.1.14}
ave tussenwerpsel: groet 1501-1525 [WNT Suppl] <Latijn {4.3}
avegaar* grote boor 1404 [Toll.] {1.2.4}
Ave-Maria gebed 1236 [CG I Gent] <Latijn
avenue laan 1591 [Schulten Tw. 9] <Frans
averecht* verkeerd 1265-1270 [CG Lut.K]
averij schade aan schip of lading 1773 [WNT] <Italiaans {3.2}
aversie afkeer 1593 [WNT] <Frans
aviateur vlieger 1910 [WNT] <Frans
aviatiek luchtvaart 1911 [WNT] <Duits
avicultuur vogelteelt 1898 [WNT] <Frans
avifauna vogelwereld 1904 [WNT]
aviso vaartuig om berichten over te brengen 1614 [De Jonge IV, 24] <Spaans {3.2/4.1.11}
avitaminose ziekte ontstaan door gebrek aan vitaminen 1916 [WNT]
avocado boom, vrucht 1968 [Moderne WP voor de vrouw] <Spaans {3.2/4.1.2}
avond* tijd waarin de duisternis intreedt 901-1000 [WPS] {4.1.7}
avontuur lotgeval 1236 [CG I 1, 29] <Frans
axel figuur bij kunstrijden 1984 [GVD]
axiaal de as volgend 1862 [WNT]
axioma onbewezen maar als grondslag aanvaarde stelling 1654 [WNT] <Latijn
axolotl salamanderachtige 1734 [WNT] <Spaans {3.2}
ayahuasca geestverruimende Zuid-Amerikaanse drug 1994 [De Coster 1999] <Spaans {3.2/4.1.6}
ayatollah sjiitisch schriftgeleerde 1979 [WP jaarboek 1980] <Arabisch {3.2}
azalea sierstruik 1769 [WNT] <modern Latijn
azen* gretig verlangen 1727 [WNT azen I]
azijn vloeistof uit azijnzuur en water 1285-1286 [CG I 1, 1153] <Frans {4.1.6}
Azoïcum geologisch tijdperk 1933 [De Gaay Fortman en Heidinga, Leerboek der Nat. Hist. III, 284] <modern Latijn

azuur blauw 1350 [MNW] <Frans {4.1.5}

B2B business to business, van bedrijf tot bedrijf 2000 [Sanders 2001] <Engels
ba, bah* tussenwerpsel: uitroep van afkeer 1285 [MNW] {4.3}
baai inham 1617 [WNT] <Frans
baai weefsel 1619 [WNT] <Frans {4.1.9}
baai pijptabak 1860 [WNT] {4.1.6}
baaierd chaos 1605-1616 [WNT]
baak vast merk dat vaarwater aangeeft 1484 [MNW] {1.2.4}
baal zak 1427 [HWS] <Frans
baan* weg 1340-1350 [MNW]
baan* betrekking 1739 [WNT]
baanbreker wegbereider 1858-1873 [WNT baan] <Duits
baar* draagbaar 1080 [Rey] {2.2}
baar* golf 1240 [Bern.]
baar nieuweling 1699 [Claes Tw. 11] <Indonesisch {3.2}
baar staaf metaal 1717 [WNT] <Frans
baard* haar op kin en wangen 1240 [Bern.]
baarmoeder* uterus 1542 [Claes Tw. 12]
baars* beenvis 1240 [Bern.]
baas* meerdere, hoofd 1280 [CG I 1, 462]
baat* nut 1240-1260 [VMNW]
baba gebak 1910-1914 [Bauwens] <Frans {3.1/4.1.6}
babbelaar snoepje 1872 [GVD] {4.1.6}
babbelen* praten 1784 [WNT] {3.1}
babi pangang geroosterd varkensvlees 1984 [GVD] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
baboe kindermeisje 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 59] <Indonesisch {3.2}
baby zuigeling 1875 [Aanv WNT] <Engels {4.1.4}
babybond obligatie met een lagere nominale waarde dan normaal 1995 [Financieel-Economische Tijd 9/12/1995] <Engels
babyboomer iem. geboren tussen 1945 en 1960 1988 [De Coster 1999] <Engels
babybox looprek 1929 [KWT] {3.3}
babyfoon apparaat dat geluiden uit de kinderkamer doorgeeft 1964 [R75] {4.1.17}

baccalaureaat laagste academische graad 1824 [WEI] <Frans of Latijn
baccarat kansspel met kaarten 1886 [KKU] <Frans {4.1.18}
bacchanaal drinkgelag 1698 [WNT] <Latijn
bacil bacterie 1904 [WNT slijmig]
back achterspeler 1899 [DBL] <Engels
backbencher minder belangrijk politicus 1950 [De Vooys] <Engels
backgammon bordspel 1847 [KKU] <Engels {4.1.18}
backpacker rugzakreiziger 1992 [Sanders 2000] <Engels
backslash typografisch teken 1992 [Peptalk] <Engels
back-up reservekopie van computergegevens 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 20] <Engels
bacon spek 1949 [WNT asfalt] <Engels {4.1.6}
bacove bananensoort 1602 [Aanv WNT] <Portugees {3.2/4.1.2}
bacterie eencellig organisme 1868 [Aanv WNT] <Duits
bacteriofaag virus dat bacteriën attaqueert 1924 [GVD]
bacteriologie studie van de bacteriën 1889 [Picarta: titel van A.P. Fokker]
bacteriostatisch de groei van de bacteriën remmend 1961 [GVD]
bad* kuip, water waarin men zich baadt 1240 [Bern.]
badderen* zwemmen, in het water spelen 1906 [Köster Henke] {3.1}
badge speldje 1958 [R75] <Engels {1.3}
badineren schertsen 1720 [MEY] <Frans
badminton balspel 1915 [Sanders 1995] <Engels {4.1.18}
baedeker reishandboek 1866 [WNT wegdampen] <Duits
bagage reisgoed 1515-1520 [HWS] <Frans
bagatel kleinigheid 1631 [WNT] <Frans
bagel rond, hartig hardgebakken broodje met een gat in het midden 1999 [GVD] <Engels {4.1.6}
bagge* big 701-800 [Lex Salica] {2.2/3.2/4.1.3}
bagger* slijk 1526-1536 [MNW]
bagno deportatieoord 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
baguette stokbrood 1976 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}
bahco Engelse sleutel 1994 [Kolsteren, Prisma-vreemde-wrdb.]
baht munteenheid van Thailand 1908 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Thai {4.1.12}
baileybrug noodbrug 1946 [De Vooys] <Engels
baisse het dalen 1847 [KKU] <Frans
bajes Bargoens: gevangenis 1844 [MOO] <Jiddisch {3.2}
bajonet steekwapen op een geweerloop 1682 [Toll.] <Frans {4.1.14}
bak kom, trog 1285 [CG I2, 1016] <Frans
bak* grap 1914 [GVD]
bakbeest groot, lomp voorwerp 1661 [WNT]
bakboord* linkerzijde 1599 [Kil.]
bakeliet harde kunsthars 1909 [Sanders 1993]
baken vast merk dat vaarwater aangeeft 1284 [HWS] <Fries {1.2.4/3.2}
baker* kraamverzorgster 1699 [Claes Tw. 12] {1.2.5/4.1.13}
bakkebaard baard alleen op wangen 1840 [WNT] <Duits

bakkeleien bekvechten 1715 [WNT] <Indonesisch {3.2}
bakken* braden 1276-1300 [CG Lut.A]
bakken* zakken voor examen 1924 [GVD]
bakker* iemand die beroepsmatig brood e.d. bakt 1477 [Teuth.] {4.1.13}
bakkes* gezicht 1546 [Naembouck] {1.2.3/3.1}
baklava zeer zoet gebak 1992 [GVD] <Turks {3.2/4.1.6}
bakra blanke 1969 [Van Donselaar 1989] <Sranantongo {3.2}
baksjisj fooi 1886 [KKU] <Turks {3.2}
bakvis meisje tussen 14 en 17 jaar 1875 [WNT] <Duits {4.1.4}
bakzeilhalen terugkrabbelen 1806-1807 [WNT] <Engels
bal* rond voorwerp 1240 [Bern.] {4.1.18}
bal danspartij 1643 [Toll.] <Frans {4.1.15}
bal gulden, (België) frank 1936 [Verschueren] <Frans {4.1.12}
balalaika snaarinstrument 1832 [WEI] <Russisch {3.2/4.1.16}
balanceren zich in evenwicht houden 1734 [WNT voor II] <Frans
balans weegschaal 1294 [CG I3, 2010] <Frans
balans evenwicht 1806 [WNT] <Frans {3.2}
balata rubbersoort 1899 [Van Donselaar 1989] <Caribische indianentaal {3.2}
balboa munteenheid van Panama 1903 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
baldadig* roekeloos, uitgelaten 1732 [WNT]
baldakijn troonhemel 1350 [MNW] <Frans
bale-bale rustbank 1854 [Junghuhn, Licht- en schaduwbeelden 103b] <Indonesisch {3.1/3.2}
balein walvisbaard 1778 [WNT] <Frans {1.3}
balen walgen 1970 [Recht voor raap]
balg* afgestroopte huid, leren zak 1288 [Toll.]
balie toonbank, rechtbank 1290 [CG II 1 En.Codex] <Frans

baliekluiver leegloper 1860-1875 [WNT]
baljuw ambtenaar die rechtspraak doet 1237 [CG I 1, 30] <Frans
balk* stuk hout 1064 [Künzel] {2.3}
balken* schreeuwen van ezels 1704 [Claes] {3.1}
balkenbrij* spijs 1898 [GVD] {1.2.5/4.1.6}
balkon open uitbouw van huis 1663 [WNT] <Frans
ballade episch dichtstuk 1509 [Mak] <Frans
ballast last 1390 [HWS] <Nederduits {3.2}
ballerina balletdanseres 1875 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
ballet figuurdans 1650 [Claes] <Frans {4.1.15}
balletje-balletje* gokspel waarin een bal in een van drie bekers wordt verstopt 1985 [De Coster 1999] {3.1/4.1.18}
balling* verbannene 1237 [CG I 1, 31] {1.2.4}
ballistiek leer van de kogelbaan 1824 [WEI]
ballon met gas gevulde zak 1636 [WNT] <Frans {4.1.18}
ballotage het balloteren 1824 [WEI] <Frans
balloteren stemmen over toelating als lid 1808 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
ballpoint bolpuntpen 1949 [De Vooys] <Engels
balorig* gemelijk 1637 [WNT baloorig]
balpen bolpuntpen 1975 [WP] <Engels
balsahout lichte houtsoort 1950 [GVD]
balsem zalf 1240 [Bern.] <Latijn
balsemien, balsamien plantengeslacht 1663 [Claes] <modern Latijn
balsturig* koppig 1477 [Teuth.]
balts paringsritueel 1938 [Aanv WNT] <Duits
baluster stijl, kleine zuil van balustrade 1762 [Inventarisatie nalatenschap C.O. Creutz] <Frans
balustrade hekwerk met stijlen 1825-1827 [WNT] <Frans
bamamodel onderwijsmodel van brede bachelorfase gevolgd door specialistische masterfase 2000 [Sanders 2001] <L {3.4}
bambino kleine jongen 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
bamboe grasachtige plantengeslachten 1596 [WNT] <Indonesisch {3.2}
bami Chinees gerecht 1897 [Aanv WNT] <Chinees of Maleis {3.2/4.1.6}
bamzaaien loten wie het gelag zal betalen 1943 [Aanv WNT]
ban* afkondiging, uitsluiting 995 [Gysseling 1960] {2.3}
ban betovering 1898 [Theissen 1975] <Duits
banaal alledaags 1866 [WNT] <Frans
banaan plant, vrucht 1596 [WNT] <Portugees {3.2/4.1.2}
bananenschot hoogtebal 1984 [GVD] <Engels
bancair met betrekking tot banken 1984 [GVD] <Frans
banco bankgeld 1611 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
banco vijftig gulden 1999 [R99] {4.1.12}
band* strook stof om te binden 1100-1150 [Rey] {2.2}
band boekdeel 1734 [WNT] <Duits
band muziekkorps 1929 [Aanv WNT] <Engels
bandage verband 1768 [Aanv WNT] <Frans

banderilla gepunte stok met vlaggetje 1886 [KKU] <Spaans {3.2}
banderol strook met opschrift 1588 [Claes] <Frans
bandiet struikrover 1599-1607 [Toll.] <Duits
bandijk* rivierdijk 1284 [MNW] {3.1}
bandoneon toetsinstrument 1912 [KKU] <Duits {3.2/4.1.16}
bandrecorder apparaat voor het weergeven van een bandopname 1957 [WP jaarboek 1958] {3.3/4.1.17}
bandy balspel op ijs 1892 [Amsterdamsche Hockey- en Bandy Club] <Engels {4.1.18}
banen* een weg maken 1401-1500 [MNW]
bang* angstig 1350 [MNW]
bang tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1961 [GVD] <Engels {5}
banier vaandel 1285 [CG Rijmb.] <Frans
banistiek kennis van vlaggen 1976 [GVD]
banjo snaarinstrument 1899 [DBL] <Engels {4.1.16}
bank* meubelstuk 1240 [Bern.] {4.1.9}
bank geldbank 1467 [HWS] <Italiaans {1.1/3.2}
banket feestmaal 1483 [HWS] <Frans
banket gevuld gebak 1714 [WNT] <Frans {4.1.6}
bankier hoofd van bank, geldhandelaar 1451-1454 [HWS] <Frans {4.1.13}
bankroet bankbreuk, faillissement 1555 [Claes] <Frans
bantamgewicht gewichtsklasse in vechtsport 1933 [Sanders 1995] <Engels
banzai tussenwerpsel: Japanse heilgroet 1929 [KWT] <Japans {3.2/4.3}
baptist doopsgezinde 1856 [WNT vereenigd] <Frans {4.1.8}
bar* naakt 820-822 [Gysseling 1960: 90] {2.3}
bar* bijwoord van graad: erg 1850 [WNT]
bar tapkast 1886 [KKU] <Engels
bar eenheid van luchtdruk 1950 [GVD] <Duits {3.2}
barak eenvoudig gebouw 1673 [Claes] <Frans
barbaar onbeschaafd persoon 1348 [MNW] <Frans

barbarisme leenwoord in strijd met de eigen taalnormen 1780 [WNT] <Frans of Latijn
barbecue grill 1963 [R75] <Engels
barbeel beenvis 1287 [CG NatBl] <ME Latijn
barbiepop speelpopje aangekleed als volwassen vrouw 1990 [De Coster 1999] {4.1.18}
barbier kapper 1343-1344 [MNW] <Frans {4.1.13}
barbituurzuur organisch zuur 1950 [Kleine WP 157]
barcode streepjescode 1984 [GNN] <Engels
bard (Keltisch) dichter 1772 [WNT] <Duits {3.2}
barderen vlees met spek omwikkelen 1961 [GVD] <Frans
barebacking onveilige seks met iemand die mogelijk besmet is met HIV 1999 [Sanders 2000] <Engels {4.4}
baren* ter wereld brengen 901-1000 [WPS]
baret muts 1573 [Claes] <Frans {4.1.9}
barg* gecastreerd mannelijk varken 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
barg* overdekte hooibergplaats 1022 [Slicher] {2.4}
bariet bariumsulfaat 1824 [WEI]
bariton mannenstem tussen bas en tenor 1772 [Bouvink] <Duits {3.2/4.1.16}
barium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
bark type zeilschip 1370 [MNW] <Frans {4.1.11}
barkas zwaarste sloep 1718 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans {4.1.11}
barkeeper barman 1912 [KKU] <Engels {4.1.13}
barmhartig mededogen hebbend 1270-1290 [CG II Nederrijns Moraalb.] <Duits
bar mitswa feestelijk gevierde meerderjarigheid van joodse jongen 1929 [De Vries, Joodsche riten en symbolen] <Hebreeuws {3.2/4.1.7}
barn eenheid van oppervlakte in atoomfysica 1975 [WP] <Engels
barnen* in vuur en vlam staan 1174 [Künzel] {2.3}
barnsteen harde hars, amber 1315 [HWS] <Nederduits {3.2}
barograaf zelfregistrerende barometer 1886 [KKU]
barok grillig gevormd 1824 [WEI] <Frans
barok bepaalde stijlperiode 1879 [WP, dl. 12, 299] <Duits
barometer toestel dat luchtdruk meet 1778 [WNT] <Frans
baron adellijke titel 1240 [Bern.] <Frans {1.2.3}
barouchet type rijtuig 1856 [Aanv WNT] <Frans {4.1.10}
barracuda beenvis 1984 [GVD] <Spaans {3.2}
barrage versperring 1929 [KWT] <Frans
barrel Engelse en Amerikaanse inhoudsmaat 1847 [KKU] <Engels
barrevoets* blootsvoets 1540 [MNW]
barricade straatversperring 1669 [Claes] <Frans
barrière versperring 1650 [Claes] <Frans
bars nors 1617 [Toll.] <Nederduits {3.2}
barsten* splijten 1270-1290 [CG II Nederrijns Moraalb.]
barstensvol* stampvol 1824 [WNT ei] {4.4}
barysfeer aardkern 1950 [GVD]
barzoi, borzoi hondensoort 1912 [KKU] <Russisch {3.2/4.1.3}

bas laagste stem 1552 [Claes] <Italiaans {3.2/4.1.16}
bas Bargoens: stuiver, dubbeltje 1860 [Endt] <Jiddisch {3.2/4.1.12}
basaal aan de basis 1933 [Aanv WNT] <Engels
basalt hard gesteente 1778 [Sanders 1995] <Frans
bascule weegwerktuig 1847 [KKU] <Frans
base loog 1863 [KKU] <Frans
baseball honkbal 1912 [KKU] <Engels {4.1.18}
baseballpetje pet met klep 1994 [INL Corpus GP94-1.SGZ] {4.1.9}
basen cocaïne roken via een waterpijp 1982 [R84] <Engels
baseren doen steunen 1798 [WNT uitvinden] <Frans {3.2}
basilicum bazielkruid 1250 [CG II 1 Gen.rec.] <Latijn {1.3/4.1.6}
basiliek christelijke kerk 1869 [WNT] <Frans
basilisk fabeldier 1240 [Bern.] <Latijn
basis grondslag 1618 [WNT] <Latijn
basisch op de wijze van een base 1868 [WNT waterstof]
basketbal spel waarbij bal door ring met net wordt gegooid 1924 [Aanv WNT] <Engels {4.1.18}
bas-reliëf halfverheven beeldwerk 1777 [MEY] <Frans
bassen* blaffen 1287 [CG NatBl] {3.1}
basset hondensoort 1865 [KVW] <Frans {4.1.3}
bassethoorn blaasinstrument 1824 [WEI] {4.1.16}
bassin waterbekken 1824 [WEI] <Frans
bast* schors 1105 [Rey] {2.2}
basta tussenwerpsel: genoeg! 1617 [WNT] <Spaans of Italiaans {3.2/4.3}
bastaard onwettig kind, rasloos dier 1273 [CG I 1, 250] <Frans {4.1.4}
bastion bolwerk 1602 [Schulten Tw. 9] <Frans
bat slaghout 1866 [Alg. Ned. Enc.] <Engels
bataat zoete aardappel 1565 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.6}

bataljon troepeneenheid 1592 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
batch groep gegevens die in één keer wordt verwerkt 1976 [ACCU-map, bul. 15, 25/2, 33] <Engels
baten* voordeel brengen 1265-1270 [CG Lut.K]
bathometer dieptemeter 1847 [KKU]
bathysfeer toestel voor diepzeeonderzoek 1984 [GVD]
batik gebatikte doek 1721 [Aanv WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.9}
batist zacht doek 1827-1830 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië] {4.1.9}
batsman die het bat hanteert (bij cricket) 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 16b] <Engels
batterij artillerieafdeling 1599 [WNT] <Frans {4.1.14}
batterij toestel waarin elektrische energie is opgeslagen 1889 [WNT] <Frans
baud eenheid van transmissiesnelheid 1975 [WP]
bauxiet mineraal 1871 [Sanders 1995]
bavaroise ijsgerecht 1886 [KKU] <Frans {4.1.6}
baviaan hondsaap 1573 [Claes Tw. 11] <Frans {4.1.3}
bazaar marktplaats 1572 [Dozy, Oosterlingen] <Perzisch
bazelen* onsamenhangend spreken 1793 [WNT] {3.1}
bazooka antitankwapen 1948 [Aanv WNT] <Engels {4.1.14}
bazuin blaasinstrument 1240 [Bern.] <Frans {4.1.16}
beagle hondensoort 1863 [Rijnhart I, 494b] <Engels {4.1.3}
beambte functionaris 1729 [WNT]
beamen instemmen met 1678 [WNT]
bearnaise botersaus 1886 [KKU] <Frans {4.1.6}
beatmusic ritmische popmuziek 1969 [WP Suppl 1969] <Engels {4.1.16}
beatnik protesterende schrijver 1962 [R75] <Engels
beaufortschaal schaal voor windkracht 1885 [WNT windkracht]
beaujolais rode wijnsoort 1933 [Kath. Enc.] <Frans {1.2.3/4.1.6}
beau monde de uitgaande wereld 1765 [Aanv WNT] <Frans
beauty schoonheid 1903 [Prick 1903] <Engels
bébé lange Indische jurk 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.1/3.2}
bebop bepaalde stijl van jazz en dans 1954 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
bechamelsaus melksaus 1847 [KKU] {4.1.6}
becquerel eenheid van radioactiviteit 1906 [WP]
bed* slaapplaats 1100 [Willeram] {4.1.9}
bedaagd* niet jong meer 1546 [Naembouck]
bedankje* dankbetuiging 1839 [WNT]
bedaren* (zich) kalmeren 1451-1500 [MNW]
bede* gebed 901-1000 [WPS]
bedeesd* verlegen 1615 [WNT wederom]
bedelen* aalmoezen vragen 1501-1525 [MNW] {3.1}
bederven* beschadigen 1265-1270 [CG Lut.K]
bedevaart* reis naar heilige plaats 1240 [Bern.] {3.1}
bediende hulp 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Duits
bedillen* bevitten, beredderen 1599 [Kil.]

bedingen* bij overeenkomst bepalen 1546 [Naembouck]
bedisselen* regelen 1600 [WNT]
bedoelen* zich ten doel stellen, aanduiden 1731-1735 [WNT]
bedompt* benauwend 1620 [WNT]
bedonderd* beroerd 1676-1700 [WNT]
bedotten* misleiden 1573 [Plantijn]
bedrag* geldsom 1288 [CG I2, 1255]
bedremmeld* beteuterd 1642 [WNT]
bedreven* ervaren 1573 [Plantijn]
bedriegen* misleiden 901-1000 [WPS]
bedrijf* beroepswerkzaamheid 1293 [CG I3, 1944] {1.2.3}
bedrijf* deel van een toneelstuk 1704 [Hannot&Hoogstraten] {1.2.3}
bedroeven* verdriet aandoen 1265-1270 [CG Lut.K]
bedrog* bedriegerij 1265-1270 [CG Lut.K]
bedruipen, zich(zelf)* financieel voor zichzelf kunnen zorgen 1539 [Sartorius, Centuria Syntaxeon 11]
bedstee* ingebouwde slaapplaats 1240 [Bern.] {3.1/4.1.9}
beducht* bevreesd 1539 [HWS]
beduiden* betekenen 1301-1400 [MNW]
beduimelen* door herhaald aanvatten bevlekken 1782 [WNT] {3.1}
beduusd* beteuterd 1855 [WNT vreemd]
bedwelmen* benevelen 1401-1425 [MNW]
beek* smal stromend water 814 [Claes] {2.3}
beeld* afbeelding, voorstelling 901-1000 [WPS]
beeldscherm* scherm van tv of computer 1961 [Aanv WNT] {1.3/3.1}
beeldschoon zeer mooi 1866 [WNT] <Duits {4.4}
beeltenis afbeelding 1569 [Dasypodius] <Duits
beemd* weiland 1208-1209 [Claes] {2.3}

been* onderste lichaamsdeel 1100 [Willeram] {1.2.3/1.2.6}
been* bot 1477 [Teuth.] {1.2.3/1.2.5/1.2.6}
beer* mensendrek, gier 709 [Claes Tw. 11] {2.3}
beer* roofdier 1260-1280 [CG II 1 Nibel.] {4.1.3}
beer* mannetjesvarken 1287 [CG NatBl] {4.1.3}
beer schuld 1856 [WNT] <Duits
beerenburg kruidenbitter 1909 [WNT water] <Fries {3.2/4.1.6}
beest dier 1253 [CG I 1, 45] <Frans
beet* hap 1240 [Bern.] {1.2.6}
beetje* klein deel, klein aantal 1646 [WNT] {1.2.6}
beetwortel suikerbiet 1652 [WNT]
bef Bargoens: vrouwelijk geslachtsdeel 1510 [Liber Vagatorum] <? {3.5/4.4}
bef witte doek voor de borst 1599 [Kil.] <Frans of Latijn
befaamd vermaard 1535 [HWS]
beffen cunnilingus bedrijven 1972 [Aanv WNT] <? {3.5/4.4}
begaafd* talentvol 1450 [MNW]
begaving* flauwte, toeval 1865-1870 [WNT] {4.4}
begeerte* verlangen 1298 [CG I, 2508]
begeesteren in geestdrift brengen 1815 [WNT] <Duits
begeren* verlangen 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
begiftigen* beschenken met 1477 [Teuth.] {3.1}
begijn lid van bepaalde kloosterlijke lekengemeenschap 1266 [CG I, 64] <ME Latijn {4.1.8}
beginnen* aanvangen 901-1000 [WPS]
begonia plantengeslacht 1874 [WNT tuinbouw] <modern Latijn
begrafenis* het begraven 1450 [HWS] {3.1}
begrijpen vatten, omvatten 1240 [Bern.] <Duits
begrip inzicht, idee 1265-1270 [CG Lut.K] <Duits
beha bustehouder 1950 [Aanv WNT] <L {3.4}
behagen* aangenaam zijn 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
behalve* voorzetsel 1265-1270 [CG Lut.K] {4.2}
behartigen* zorgen voor 1488 [HWS] {3.1}
behaviorisme richting in psychologie 1928 [Aanv WNT] <Engels
behelzen* inhouden 1265-1270 [CG Lut.K]
behendig* handig 1240 [Bern.]
behept* lijdend aan een zedelijk gebrek 1691 [WNT]
beheren* besturen 1357 [MNW]
behoefte* wat men nodig heeft, gebrek 1253 [CG I]
behoefte* ontlasting 1898 [GVD] {4.4}
behoeven* nodig hebben of zijn 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
behoren* toebehoren, nodig zijn, passen 1240 [Bern.]
behoudens* voorzetsel 1860 [WNT] {4.2}
bei bes 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.2}
bei Barbarijse vorst 1542 [WNT] <Turks {3.2}
beide* telwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
beiden* wachten 901-1000 [WPS]

beieren* luiden 1373 [HWS] {3.1}
beige grijsachtig geel of bruin 1897 [Aanv WNT] <Frans {4.1.5}
beignet gebak 1875 [WNT appel] <Frans {4.1.6}
beissie Bargoens: dubbeltje 1844 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.1.12}
beitel* stuk gereedschap 1320 [Claes Tw. 11] {3.1}
beitsen kleuren met beits 1892 [WNT] <Duits
bejaard* oud 1734 [WNT] {4.1.4}
bejegenen* behandelen 1350 [MNW]
bek snavel, mond 1240 [Bern.] <Frans
bekaaid slecht, ongunstig 1611-1620 [WNT bekaaien]
bekaf uitgeput door te hard lopen 1615 [WNT]
bekattering Bargoens: uitbrander, bekeuring 1906 [MOO] <Jiddisch {1.2.3/3.2}
bekend* vermaard 1265-1270 [CG Lut.K]
bekend* kennende 1300 [MNW]
bekennen* bespeuren, erkennen 901-1000 [WPS]
bekennen* gemeenschap hebben 1351-1400 [MNW] {4.4}
bekentenis* het erkennen 1552 [Apherdianus 64r] {3.1}
beker drinkgereedschap 1284 [CG I Dordrecht] <Latijn
bekeren* tot inkeer brengen 901-1000 [WPS]
bekeuren* verbaliseren 1240 [Bern.]
bekken kom 1240 [Bern.] <ME Latijn
bekken ring van de heupbeenderen 1702 [WNT] <ME Latijn {3.2}
bekken slaginstrument 1881 [WNT] {4.1.16}
beklijven* gedijen 1265-1270 [CG Lut.K]
beklijven* (bij)blijven 1350 [MNW]
beknopt* kort samengevat 1603 [Toll.]
bekocht afgezet 1237 [CG I 1, 32]
bekokstoven heimelijk regelen 1900 [WNT kokstoven]
bekommeren met zorg vervullen 1276-1300 [CG Lut.A]
bekommernis* bezorgdheid 1569 [WNT] {3.1}
bekomst* zoveel als iem. behaagt 1526 [WNT] {3.1}
bekoren* aantrekken 1530 [WNT]
bekrompen* niet ruim 1774 [WNT]

bekwaam* kundig 1265-1270 [CG Lut.K]
bel* een schel 1236 [CG I Gent]
bel* gasbolletje 1586 [WNT bel III]
bel geluidseenheid 1950 [GVD]
belabberd* akelig 1451-1500 [MNW]
belagen* bedreigen 1285 [CG Rijmb.]
belang* voordeel, belangstelling 1265-1270 [CG Lut.K]
belazerd bedonderd 1874 [WNT]
belcanto zingen volgens de Italiaanse techniek 1920 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
beledigen krenken 1588 [Kil.] <Duits
beleefd* hoffelijk 1613 [WNT]
beleg* insluiting van een vesting 1351-1400 [MNW] {1.2.6}
beleg* wat men op een boterham legt 1976 [GVD] {1.2.6/1.4/3.1}
beleid* wijze van handelen 1291 [CG I 1, 1563]
beleidsporno bureaucratische stukken zonder inhoud 2000 [Sanders 2001] {4.4}
belemmeren* (ver)hinderen 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
bel-etage onderste verdieping 1866 [WNT nis] {3.3}
beletten* verhinderen 1254 [VMNW]
belevenis ervaring 1918 [Picarta: Schönfeld, mijn pastorale belevenissen] <Duits {3.2}
belezen veel gelezen hebbend 1782 [WNT] <Duits
belfort toren met klokken 1276 [CG I 1, 306] <Frans
belgen* toornig maken 901-1000 [WPS]
belhamel* aanvoerder 1562 [Naembouck]
believen* behagen 1419 [MNW]
belijden* (een geloof) aanhangen, bekennen 1282 [CG I 1, 662]
belijdenis* getuigenis omtrent zijn geloof 1637 [WNT] {3.1}
belladonna wolfskers 1775 [HOU II, 4, 231] <Italiaans {3.2}
bellefleur appel 1778 [WNT] <Frans {4.1.2}
bellenblazen* bellen maken door te blazen in een pijpje met zeepsop 1750 [Hallema, Kinderspelen 186] {4.1.18}
bellettrie (beoefening van de) schone letteren 1881-1888 [WNT] {3.3/5}
beloega walvisachtige 1847 [KKU] <Russisch {3.2/4.1.3}
beloven* toezeggen 1240 [Bern.] {1.2.4}
bel paese handelsnaam van een Italiaanse kaassoort 1968 [WP voor de vrouw] <Italiaans {3.2/4.1.6}
belvédère uitzichttoren 1824 [WEI] <Frans
bemiddeld welgesteld 1844 [WNT velerlei] <Duits
bemoeien* zich mengen in 1637 [Statenvertaling; 1 Petrus 4:15]
ben tenen mand 1430 [HWS] <Frans
benard* benauwd 1626 [WNT benarren]
bende troep 1525 [WNT] <Frans
beneden* voorzetsel 1236 [CG I 1, 29] {4.2}
beneden* bijwoord van plaats 1285 [CG Rijmb.]

benedictie zegening 1236 [CG I 1, 24] <Latijn
benedictijn monnik van de orde van Sint-Benedictus 1644 [WNT orde] <ME Latijn {4.1.8}
benedictine Franse likeur 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
benedijen zegenen 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Latijn
benefice voordeel 1790 [WNT cognac] <Frans
beneficiair onder beneficie 1929 [KWT] <Frans
beneficie voorrecht 1462 [HWS] <Latijn
benefiet voorstelling ten bate van een goed doel (persoon of zaak) 1830 [Aanv WNT] <Engels
benepen* benauwd 1599-1607 [Kil.]
beneveld* dronken 1884 [GVD]
benevens* voorzetsel 1624 [WNT] {4.2}
benevolentie welwillendheid 1507 [HWS] <Latijn
Bengaals vuur bepaald vuurwerk 1847 [KKU]
bengel* deugniet 1635 [WNT] {3.1}
bengelen* heen en weer slingeren 1897 [WNT]
benieuwd* nieuwsgierig 1642 [WNT]
benijden* jaloers zijn 1265-1270 [CG Lut.K]
benjamin jongste zoon 1649 [WNT] <Hebreeuws {3.2}
bent* grassoort 918-948 [Künzel] {2.3}
bent genootschap 1698 [WNT bende]
benul* begrip 1862 [WNT beslenteren]
benutten gebruiken 1801 [WNT] <Duits
benzedrine handelsnaam voor amfetamine 1960 [Aanv WNT] {4.1.6}
benzine brandstof 1864 [Toll.] <Duits
benzinemotor met benzine aangedreven explosiemotor 1900 [WNT verlichting I] {4.1.10}
benzol een koolwaterstof 1867 [Aanv WNT] <Duits
beo zangvogel 1883 [Java-Bode 1/9, 1b] <Indonesisch {3.2}
beogen* op het oog hebben 1612 [WNT]
bepalen vaststellen 1704 [Hannot&Hoogstraten]
beraad* overleg 1265-1270 [CG Lut.K]
beraadslagen* overleggen 1562 [Toll.]
beregoed* zeer goed 1966 [R75] {4.4}
bereid* gereed 1301-1325 [MNW]
bereid* genegen 1400 [MNW]

bereiken* aankomen 1350 [MNW]
beren schulden maken 1898 [GVD]
berenlul* kroket of frikadel 1987 [De Coster 1999] {3.1/4.1.6}
beresterk* zeer sterk 1971 [Vertaling Vonnegut, Welkom op aperots] {4.4}
berg* grote heuvel, hoop 865 [Claes] {2.3}
bergeend* eendachtige 1598 [WNT]
bergen* in veiligheid brengen 1642 [WNT]
bergen* opbergen 1784-1785 [WNT]
beriberi ziekte 1661 [WNT] <Indonesisch {3.1/3.2}
berichten* mededelen 1200 [CG II 1 Servas] {1.2.4}
berin* wijfjesbeer 1287 [VMNW]
berispen* laken 1265-1270 [CG Lut.K]
berk* boomsoort 1050 [Prisma NPl.] {2.3}
berkelium chemisch element 1960 [ENSIE] <modern Latijn
berm* strook langs weg 1288 [CG I2, 1297] {3.1}
bernage plantengeslacht 1272 [CG I 1, 214] <Frans
beroemd vermaard 1542 [Dasypodius] <Duits
beroep* appèl, herziening van vonnis aan hogere rechter vragen 1292 [CG I3, 1717]
beroep* werkkring 1642 [WNT]
beroepsverbod verbod een bepaalde overheidsfunctie uit te oefenen 1984 [GNN] <Duits {3.2}
beroerd* ellendig 1704 [Hannot&Hoogstraten] {1.2.3}
beroerte* verlamming door bloeduitstorting in de hersenen 1667 [WNT] {4.4}
berokkenen* veroorzaken 1595 [WNT]
berooid arm 1488 [MNW] <Fries {3.2}
berouwen* spijt doen hebben 901-1000 [WPS]
berserkerwoede extatische strijdwoede 1847 [Aanv WNT] <Duits
berucht* ongunstig bekend 1704 [Hannot&Hoogstraten] {1.2.3}
beryllium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
bes* kleine vrucht 1350 [Toll.] {4.1.2}
bes* oudje 1704 [Hannot&Hoogstraten] {4.1.4}
beschaafd* zorgvuldig opgevoed 1699 [Claes Tw. 12]
beschadigen* schade toebrengen 1445 [MNW] {3.1}
bescheid* geschreven stuk 1631 [WNT]
bescheiden* ingetogen 1276-1300 [CG Lut.A]
beschermen* behoeden 901-1000 [WPS]
bescheurkalender scheurkalender met geestigheden 1973 [Sanders 1999] {4.4}
beschikken* regelen 1265-1270 [CG Lut.K]
beschouwen* overwegen, houden voor 1240 [Bern.]
beschroomd* bedeesd 1599-1607 [Kil.]
beschuit baksel 1343-1345 [MNW] <Frans {4.1.6}
beschuldigen* ten laste leggen 1256-1299 [MNW] {3.1}
beschutten* beschermen 1285 [CG Rijmb.]
beseffen* goed begrijpen 1287 [CG NatBl]
besjoemelen bedotten 1924 [MOO] <Duits {3.2}

beslaan* bekleden, bedekken met iets 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
beslaan* een paard voorzien van hoefijzers 1599 [WNT kil]
beslag* meel met water aangelengd 1401-1450 [MNW]
beslechten* een eind maken aan 1503 [MNW]
beslissen* besluiten 1550 [WNT]
beslommering* zorg 1642 [WNT]
besmeuren* vuilmaken 1401-1500 [MNW]
besmuikt* in stilte, geniepig 1898 [GVD]
besnijdenis* het wegnemen van de voorhuid 1480 [HWS] {3.1}
besogne zaak, beslommering 1299 [CG I4, 2603] <Frans
bespieden* beloeren 1285 [CG Rijmb.]
bespreken praten over iets 1847 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
best* overtreffende trap van goed 1236 [CG I 1, 21]
bestand* wapenstilstand 1299-1356 [MNW]
bestand* opgewassen tegen 1731-1735 [WNT]
bestand verzameling gegevens, beschikbare hoeveelheid 1903 [WNT z.j.] <Duits
besteden* gebruiken voor 1277 [CG I 1, 354]
bestek* plan 1514 [HWS]
bestek eetgerei 1934 [Theissen 1978] <Duits
bestekamer wc 1657 [WNT] {4.4}
bestel* ordening, regeling 1350 [MNW]
bestellen* bezorgen (van brieven) 1534 [HWS]
bestemmen* aanwijzen 1348 [HWS]
bestendig blijvend 1569 [WNT] <Duits
bestiaal beestachtig 1596 [Linschoten 195] <Frans
bestialiteit beestachtigheid 1720 [MEY] <Frans
bestieren* leiden 1285 [CG Rijmb.]
bestseller succesboek 1931 [KWT] <Engels
bèta de Griekse letter b 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
betalen* schulden voldoen 1270 [CG I 1 167]
betamelijk* gepast 1296 [CG I4, 2279]
betamen* behoorlijk zijn 1236 [CG I 1, 28]
bête dom 1824 [WEI] <Frans
betekenis* inhoud 1240 [VMNW] {3.1}
betel blad van plant waarop men kauwt 1596 [WNT areca Suppl] <Portugees {3.2/4.1.6}

beter* vergrotende trap van goed 901-1000 [WPS] {2.5}
beteuterd* onthutst 1616 [WNT trouwen II]
betichten* beschuldigen 1298 [CG I4, 2524]
betijen* begaan 1300 [MNW]
betjah fietstaxi 1961 [GVD] <Indonesisch {3.2/4.1.10}
betoeterd* gek 1903 [WNT z.j.]
betogen* trachten aan te tonen 1236 [CG I 1, 29]
beton bouwmateriaal 1847 [KKU] <Frans
betoog* bewijsvoering 1342 [MNW]
betovergrootmoeder* moeder van iemands overgrootouder 1763 [WNT sterven] {4.1.4}
betovergrootvader* vader van iemands overgrootouder 1839 [WNT verbreeden] {4.1.4}
betrachten in acht nemen 1622 [WNT]
betrappen* verrassen 1265-1270 [CG Lut.K]
betreffende* voorzetsel 1784-1785 [WNT] {4.2}
betrekkelijk* in verband staande met 1667 [WNT]
betrekking* werkkring 1866 [WNT]
betten* bevochtigen 1460 [MNW]
betuigen* verzekeren 1270 [CG I 1, 186]
betuttelen kleine verbeteringen aanbrengen 1632 [WNT wezen II]
betweter* die alles beter weet 1600 [WNT]
betwijfelen ergens aan twijfelen 1847 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
beu* zat 1621 [WNT]
beugel* ijzeren ring 1339-1345 [MNW] {3.1}
beugelen* een bal door een beugel rollen 1424 [MNW cloot] {4.1.18}
beuk* boomsoort 806 [Claes] {2.3}
beuk* schip van een kerk 1477 [Teuth.]
beuken* hard slaan 1406 [MNW] {3.1}
beul* scherprechter 1481 [MNW]
Beulemans slecht Frans 1914 [Aanv WNT] {4.4}
beun viskaar 1580 [WNT water]
beunhaas onbevoegd werker 1649 [WNT] <Nederduits {3.2}
beuren* tillen 1280 [CG I2, 1262]
beurs portemonnee 1240 [Bern.] <ME Latijn
beurs handelsbeurs 1612 [Vd Sijs 1998] {1.2.5}
beurs* zacht 1829 [H. Martin, Beredeneerd Nederduitsch Wrdb.]
beurt* geregelde volgorde 1445 [MNW]
beuzelen* onzin vertellen 1573 [Plantijn]
bevallen* behagen 1285 [CG Rijmb.]
bevallen* een kind baren 1616 [WNT]
bevallig* gracieus 1704 [Hannot&Hoogstraten]
bevelen* gelasten 1100 [Willeram]
bevelhebber* commandant 1532-1537 [MNW] {3.1/5}
beven* trillen 901-1000 [WPS]
bever* knaagdier 918-948 [Künzel] {2.3/4.1.3}

bevestigen* vastmaken 1410 [MNW] {3.1}
bevoegd gerechtigd 1698 [WNT] <Duits
bevorderen* de ontwikkeling begunstigen 1500-1536 [MNW]
bevredigen* voldoen aan een behoefte 1784-1785 [WNT] {3.1}
bevrijden* vrijmaken 1351-1400 [HWS] {1.2.4}
bevroeden* begrijpen 1265-1270 [CG Lut.K]
bewaren* houden, handhaven 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
bewegen* in beweging brengen of zijn 1301-1400 [MNW]
beweging* groep, partij 1886 [WNT]
beweren zeggen 1477 [Teuth.] <Duits
bewerkstelligen uitvoeren 1769-1811 [WNT] <Duits
bewijzen* aantonen 1240 [Bern.]
bewind* bestuur 1351-1400 [MNW]
bewonderen eerbied hebben 1827 [WNT] <Duits {1.4}
bewust bekend, bedoeld 1638 [WNT] <Duits
bewusteloos buiten bewustzijn 1819 [Vd Sijs 1998] <Duits
bezaan achterste gaffelzeil 1480 [HWS]
bezadigd* bedaard 1598 [WNT]
bezant gouden munt 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <ME Latijn
bezem* werktuig om te vegen 1240 [Bern.] {3.1}
bezemstuiver* munt 1652-1662 [WNT] {4.1.12}
bezeren* zeer doen 1480 [MNW]
bezeten* krankzinnig 1265-1270 [CG Lut.K]
bezetten* innemen, vervullen 1240 [Bern.]
bezichtigen* bezien 1540 [HWS] {3.1}
bezig* werkzaam 1240-1260 [CG I 1, 69]
bezigen* gebruiken 1401-1500 [MNW]
bezijden* voorzetsel 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
bezinnen* nadenken 1477 [Teuth.]
bezitten* (in bezit) hebben 1240 [VMNW] {1.2.1/1.2.5}
bezoedelen bevlekken 1562 [Toll.] <Duits
bezoldigen salaris geven 1642 [WNT] {3.1}
bezonnen* bedachtzaam 1879 [WNT]
bezuren* voor iets boeten 1285 [CG Rijmb.]
bezwaar* last, moeite 1605 [WNT]
bezwijken* sterven 1682 [WNT] {4.4}
bezwijken* niet kunnen weerstaan 1784-1785 [WNT]
biatlon combinatie van langlauf en schieten 1960 [Guinness Olympische Spelen boek] <Engels {4.1.18}
bibberen* rillen 1794 [Toll.] {3.1}
bibliofiel boekenliefhebber 1872 [GVD]

bibliografie literatuurlijst, boekbeschrijving 1824 [WEI] <Latijn
bibliothecaris beheerder van bibliotheek 1682 [WNT] <Latijn
bibliotheek plaats met verzameling boeken 1552-1553 [Claes Tw. 11] <Frans
biblist bijbelkenner 1540 [HWS]
biceps tweehoofdige opperarmspier 1793 [WNT twee] <Latijn {3.2}
biconcaaf dubbelhol (van lenzen) 1847 [KKU]
biconvex dubbelbol (van lenzen) 1847 [KKU]
bidbook prospectus i.v.m. overname of vestigingsplaats 1995 [De Coster 1999] <Engels
bidden* gebed richten tot God, smeken 901-1000 [WPS]
bidet zitbad 1847 [KKU] <Frans
bidon blikken veldfles 1912 [KKU] <Frans
biecht* belijdenis (van zonden) 901-1000 [WPS] {1.2.3}
bieden* geven, aanbieden 1240 [Bern.]
biedermeier stijlperiode van 1815 tot 1850 1940 [WNT vaas] <Duits {3.2}
biefstuk lap vlees van de bovenbil 1832 [WEI] <Engels {1.2.5/4.1.6}
biel(s) dwarsligger 1914 [GVD] <Frans {1.2.4}
biënnale tweejaarlijkse tentoonstelling of concours 1948 [KWT]
bier alcoholhoudende drank 1240 [Bern.] <Latijn {1.1/4.1.6}
bies* plantengeslacht 972 [Claes Tw. 11] {2.3}
bies* boordsel aan kleding 1854 [WNT]
biest* eerste melk na het kalven 1351-1400 [MNW] {4.1.6}
biet plant 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.6}
bietsen bedelen 1950 [Aanv WNT] <Engels
bifocaal met twee brandpunten 1949 [WNT tri-f.]
big* jong van het varken 1573 [Plantijn] {3.2/4.1.3}
bigamie dubbel huwelijk 1658 [MEY] <Frans
big bang de oerknal 1975 [WP] <Engels {1.2.6}
biggelen* (van tranen) naar beneden rollen 1599 [Kil.]
bij* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
bij* insect 970 [Künzel] {2.3}
bijbel de Heilige Schrift 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
bijgeloof* superstitie 1595 [WNT]
bijkans bijwoord van hoedanigheid: bijna 1432-1468 [MNW]
bijl* werktuig 1240 [Bern.] {4.1.14}
bijlage geschrift ter aanvulling 1729 [WNT] <Duits
bijlander* platboomd vaartuig 1702 [WNT] {4.1.11}
bijna* bijwoord van hoedanigheid: op weinig na 1276-1300 [CG Lut.A]
bijou kleinood 1690 [Aanv WNT] <Frans
bijslaap* geslachtsgemeenschap 1656 [WNT]
bijspijkeren goedmaken, het achtergeblevene gelijk brengen 1855 [WNT]
bijster* bijwoord van graad: zeer 1598 [WNT]
bijster* niet meer wetend 1642 [WNT]
bijt* gat in het ijs 1301-1350 [MNW] {1.2.6}
bijten* de tanden in iets zetten 1240 [Bern.] {1.2.5/1.2.6}
bijval toejuiching 1818 [WNT resultaat] <Duits

bijvallen* de zijde kiezen van 1445 [MNW]
bijwoord* adverbium 1477 [Teuth.]
bijzit* concubine 1599 [Kil.] {4.1.4}
bijzonder* speciaal, opmerkelijk 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
bikini tweedelig badpak 1952 [Sanders 1995] <Frans {1.4/3.2}
bikkel* pikhouweel 1567 [Claes Tw. 12] {3.1}
bikkelen* met bikkels spelen 1599 [WNT kil] {4.1.18}
bikkelhard* zeer hard 1961 [GVD] {1.2.5/4.4}
bikken* hakken 1401-1450 [MNW]
bikken* eten 1617 [WNT]
bil* achterdeel 1240 [Bern.] {1.2.5/4.4}
bilabiaal met beide lippen 1892 [WNT w]
bilateraal van twee kanten 1847 [KKU]
bildungsroman ontwikkelingsroman 1998 [Van Gorp, Lexicon lit. termen] <Duits {3.2}
bilharzia tropische parasiet 1924 [GVD] <modern Latijn
bilinguïsme tweetaligheid 1933 [Aanv WNT]
biljard telwoord 1933 [John Kooy, Enc. voor iedereen] <Duits {4.2}
biljart balspel op tafel 1782-1783 [WNT] <Frans {4.1.18}
biljet briefje, kaartje 1488 [HWS] <Frans
biljoen telwoord 1591 [Kool] <Frans {4.2}
billijk* rechtvaardig 1300 [CG I4, 2773]
bimbambeieren* klokgelui 1501-1550 [WNT bimbam] {3.1}
binair tweeledig 1847 [KKU] <Frans
binden* met touw vastmaken 1100 [Willeram]
bingo hazardspel 1968 [KWT] <Engels {4.1.18}
bingo tussenwerpsel: uitroep na een rake opmerking 1985 [De Coster 1999] <Engels {4.3}
bink Bargoens: man 1731 [Endt] <Romani {3.2}
binnen* bijwoord van plaats 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
binnen* voorzetsel 1253 [CG II 1 Gezondh.] {4.2}

binocle dubbele veld- of toneelkijker 1778 [WNT verrekijker] <Frans
bint* balk 1642 [WNT]
bintje* aardappel 1905 [Sanders 1993] {4.1.6/4.4}
biobak afvalbak voor groente-, fruit- en tuinafval 1992 [De Coster 1999]
bioboer boer die biologische landbouw en veeteelt bedrijft 1997 [De Boerderij dl. 82, afl. 35] {4.1.13}
biochemie afdeling van de scheikunde 1886 [KKU]
biogarde yoghurt met rechtsdraaiend melkzuur 1992 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}
biografie levensbeschrijving 1820 [Aanv WNT] <Frans
bio-industrie gemechaniseerde fokkerij 1975 [R75]
biologeren onder zijn invloed brengen, hypnotiseren 1866 [WNT]
biologie leer van de levende wezens 1824 [WEI] <Duits
biometrie meting van eigenschappen van levende wezens 1847 [KKU]
bionisch beschikkend over bovenmenselijke lichamelijke vermogens 1982 [De Coster 1999] <Engels
biopsie weefselverwijdering voor onderzoek 1910-1914 [Bauwens]
bioritme ritme in de levensverschijnselen 1980 [De Coster 1999] <Engels
bioscoop theater waar filmvoorstellingen gegeven worden 1910 [Vd Sijs 1998]
biosfeer het door levende wezens bevolkte deel van de aarde 1910-1914 [Bauwens]
biplaan tweedekker 1911 [De Vooys] <Engels {4.1.10}
bips* achterwerk 1894 [Aanv WNT bibs] {4.4}
birdie aanduiding bij golf dat een hole in een slag minder dan het vastgestelde aantal is gespeeld 1987 [De Coster 1999] <Engels
birr munteenheid van Ethiopië 1897 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Amhaars {4.1.12}
bis bijwoord: tweemaal, nog een keer (in de muziek) 1824 [WEI] <Latijn
bis met een halve toon verhoogde b 1890 [Melchior] <Duits {3.2}
bis tussenwerpsel: roep van publiek om nagift 1902 [WNT] <Latijn {4.3}
bisamrat knaagdier 1872 [GVD] <Duits {4.1.3}
biscuit droog gebak 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Frans {4.1.6}
bisdom diocees 1240 [Bern.]
biseksueel met aanleg voor seksuele omgang met beide geslachten 1886 [KKU]
bismillah tussenwerpsel: uitroep aan het begin van enigerlei onderneming 1976 [GVD] <Arabisch {3.2/4.3}
bismut scheikundig element 1720 [WNT wit I] <modern Latijn
bisque soep van vis of kreeft 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
bisschop priester van de hoogste rang 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5/4.1.8}
bisschopswijn warme wijn 1847 [KKU] {4.1.6}
bissectrice lijn die een hoek middendoor deelt 1914 [Aanv WNT] <Frans
bistro restaurant met Franse inslag 1979 [Wijnands&Ost] <Frans {3.2}
bit* mondstuk 1599-1607 [Claes Tw. 11]
bit kleinste informatie-eenheid 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
bits* vinnig 1617 [WNT]
bitter* scherp van smaak 901-1000 [WPS]
bitterzoet* plant 1775 [HOU II, 4, 240]

bitumen aardhars 1550 [Aanv WNT] <Latijn
bivak legerplaats onder de blote hemel 1824 [WEI] <Frans
bivakmuts wollen muts die het hele gezicht behalve de ogen bedekt 1915 [WNT wasschen] {4.1.9}
bivalent tweewaardig 1906 [WP]
bizar grillig, vreemd 1616 [WNT] <Frans
bizon herkauwer 1770 [Papillon] <Frans {4.1.3}
blaag* kwajongen 1855 [WNT]
blaam smet 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
blaar* blaasachtige opzwelling 1240 [Bern.]
blaar* bles, witte plek op het voorhoofd van dieren 1343-1346 [MNW]
blaas* urineblaas 1240 [Bern.]
blaas* bobbel 1401-1425 [MNW]
blaasbalg* aanjager van vuur 1286 [CG I2, 1175] {3.1}
blaaskaak* snoever 1562 [Naembouck] {1.2.1}
blabla gezwam 1964 [Aanv WNT] <Frans {3.1/3.2}
black box recorder met vluchtgegevens 1989 [Peptalk] <Engels
blackjack een soort eenentwintigen 1974 [Posthumus] <Engels {4.1.18}
blackmail afpersing 1912 [KKU] <Engels
black-out tijdelijk verlies van bewustzijn 1951 [De Vooys] <Engels
blad* orgaan aan takken 1240 [Bern.] {1.2.3/1.3}
blad* vel papier 1617 [WNT] {1.2.3/1.3}
bladeraar bladerprogramma 1996 [Internet: edu.techn] {1.3}
bladzijde* pagina 1704 [Hannot&Hoogstraten]

blaffen* het natuurlijke geluid van honden maken 1350 [MNW] {3.1}
blakaman neger of negroïde man 1972 [Van Donselaar 1989] <Sranantongo {3.2}
blaken* branden, gloeien 1240 [Bern.]
blakeren* zengen 1415 [HWS] {3.1}
blamage afgang 1929 [KWT] <Duits
blameren berispen 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
blancheren spijzen enkele minuten opkoken, licht van kleur maken 1761 [Aanv WNT] <Frans
blanc-manger soort van nagerecht 1401-1500 [MNW] <Frans {4.1.6}
blanco oningevuld 1676 [De Bruijn 1995] <Italiaans {3.2}
blank* blinkend, wit 1287 [CG NatBl] {4.1.5}
blasé verveeld 1838 [Aanv WNT] <Frans
blasfemeren godslasteren 1276-1300 [CG Lut.A] <Latijn
blaten* het natuurlijke geluid van schapen en geiten maken 1240 [Bern.] {3.1}
blauw* kleurnaam 1121 [Rey] {2.2/4.1.5}
blauw Bargoens: dronken 1906 [WNT] <Duits
blauwbaard* wreedaard tegenover vrouwen 1775 [WNT] {3.1}
blauwblauw* onopgehelderd, met rust 1784 [WNT] {3.1}
blauwhelm* militair in dienst van de Verenigde Naties 1984 [R84] {3.1/4.1.14}
blauwkous spotnaam 1872 [GVD] {3.1}
blazen* met kracht uitademen 1240 [Bern.]
blazer jasje 1940 [Posthumus] <Engels {3.2}
blazoen heraldisch wapen 1350 [MNW] <Frans
bleek* wit 901-1000 [WPS] {4.1.5}
bleek* veld om was te bleken 1520 [HWS]
blei* beenvis 1477 [Teuth.]
bleken* bleek maken 1240 [Bern.]
blende mineraal 1780 [HOU III, 1, 112] <Duits
blender keukenmachine waarin voedsel fijngemaakt wordt 1974 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}
blèren* blaten, schreeuwen 1451-1500 [MNW] {3.1}
bles* witte plek op voorhoofd van paarden 1300 [MNW]
blessure wond 1794 [Aanv WNT] <Frans
bleu lichtblauw 1587 [WNT oranje] <Frans {4.1.5}
bleu* verlegen 1621 [WNT reu]
bliek* beenvis 1291 [CG I Oudenaarde]
bliep signaaltoon 1983 [R84] <Engels
blij* vrolijk 1152 [Claes] {2.3}
blijde werpgeschut 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.] <Latijn {4.1.14}
blijkbaar* bijwoord van modaliteit: kennelijk 1840 [WNT]
blijken* aan den dag komen 1265-1270 [CG Lut.K]
blijkens* voorzetsel 1840 [WNT] {4.2}
blijspel* komedie 1653 [WNT] {4.1.15}
blijven* voortgaan (te bestaan) 901-1000 [WPS]
blik* vertind dun plaatstaal 1384-1407 [MNW]

blik* oogopslag 1608 [WNT]
blikkeren* flikkeren 1605-1616 [WNT] {3.1}
bliksem* elektrische vonk bij onweer 901-1000 [WPS] {3.1/4.1.1}
bliksemoorlog* onverhoedse bewegingsoorlog 1961 [GVD] {3.1}
bliksemsnel* zeer snel 1804 [WNT bliksem] {4.4}
blikskaters tussenwerpsel: krachtterm 1914 [GVD] {4.3}
blind* niet kunnende zien 1240 [Bern.]
blind* vensterluik 1623 [WNT]
blindelings* bijwoord van hoedanigheid: zonder te kijken 1562 [Naembouck] {3.1}
blindemannetje* spel waarbij iem. geblinddoekt wordt 1887 [WNT] {4.1.18}
blinderen kogelvrij of onzichtbaar maken 1865 [KVW] <Frans
blinde vink* lapje kalfsbiefstuk met gehakt 1910 [WNT vink] {4.1.6}
blindganger niet ontploft projectiel 1943 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
blini boekweitpannenkoekjes 1996 [Vd Sijs 1996] <Russisch {3.2/4.1.6}
blinken* stralen 1461 [MNW]
blits naar de laatste mode 1966 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
blitzkrieg onverhoedse bewegingsoorlog 1945 [Schuurman, De Tweede Wereldoorlog 22] <Duits {3.2}
blo* vreesachtig 1240 [Bern.]
blocnote aan de kop gelijmd stapeltje papier 1892 [Aanv WNT] <Frans
bloed* vloeistof in aderen 901-1000 [WPS]
bloedheet* zeer warm 1949 [Aanv WNT] {4.4}
bloedhond hondensoort 1567 [Junius] <Engels {3.2/4.1.3}
bloedmooi* zeer mooi 1989 [Hofkamp&Westerman] {4.4/5}
bloedrood* zeer rood 1504 [WNT] {4.1.5/4.4/5}
bloeien* in bloei staan 901-1000 [WPS]
bloem* uitgebot deel van plant 1100 [Willeram] {3.1/5}
bloem* fijn gezift meel 1285 [CG Rijmb.]
bloemkool koolsoort, groente 1567 [Claes] {4.1.6}

bloemlezing* verzameling letterkundige stukken 1819 [WNT]
bloes bovenkledingstuk 1872 [GVD] <Frans
bloesem* bloem waaruit zich later een vrucht ontwikkelt 1287 [CG NatBl] {3.1}
bloesjesdag eerste warme lentedag 1984 [GVD]
blok* regelmatig gevormd stuk van iets 1242 [Claes Tw. 9]
blokfluit blaasinstrument 1944 [WNT trio] {4.1.16}
blokhuis* klein verdedigingswerk 1562 [Naembouck]
blokken* hard studeren 1599 [Kil.]
blokkeren afsluiten, tegenhouden 1624 [Wonderlicke avontuer van twee goelieven] <Frans
blond met een lichte kleur 1285 [CG Rijmb.] <Frans {4.1.5}
blondine blond meisje 1866 [WNT] <Frans
bloody mary cocktail met wodka en tomatensap 1968 [Moderne WP voor de vrouw] <Engels {4.1.6}
blooper misslag 1991 [GNN] <Engels
bloot* naakt 1265-1270 [CG Lut.K]
blootshoofds* met onbedekt hoofd 1698 [WNT]
blos* rood op de wangen 1546 [Claes Tw. 12]
blouson wijd jakje 1984 [GVD] <Frans {3.2}
blow trek aan marihuanasigaret 1984 [GNN] <Engels
blozen* rood worden 1290 [CG II 1 En.Codex]
blubber modder 1937 [Aanv WNT] <Engels
bluefort een in Nederland ontwikkelde kaas 1968 [WP voor de vrouw] {4.1.6}
bluegrass country music uit Kentucky 1975 [WP, dl. 19, 238] <Engels {4.1.16}
blue jeans spijkerbroek 1956 [R75] <Engels {3.2}
blue movie pornografische film 1984 [GNN] <Engels {4.1.15}
blues muzieksoort 1936 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
bluffen pochen 1855 [WNT] <Engels
blunder domme fout 1847 [KKU] <Engels
blurb flaptekst 1947 [De Vooys] <Engels
blussen* uitdoven 1285 [CG Rijmb.]
blut* geen geld meer hebbend 1903 [WNT z.j.]
bluts* deuk 1562 [Naembouck]
boa slang 1287 [CG NatBl] <Latijn {1.2.5/1.3}
boa halsbont 1844 [WNT] <Frans {1.2.5}
board bestuurslichaam 1886 [KKU] <Engels {1.2.3}
board bouwmateriaal 1951 [WNT triplet] <Engels {1.2.3}
bobbel* knobbel, luchtbel 1490 [MNW]
bobo ‘belangrijk’ bestuurslid in de sportwereld 1988 [Vd Sijs 1996] <Sranantongo {3.1/3.2/4.4}
bobslee soort slee 1912 [KKU] <Engels
bochel* bult 1599 [Kil.] {3.1}
bocht* kromming 1588 [Kil.]
bocht* uitschot 1710 [WNT] {4.1.6}
bockbier donker bier 1886 [KKU] <Duits {4.1.6}
bod* het bieden 1440 [HWS]

bode* boodschapper 901-1000 [WPS]
bodega wijnhuis 1855 [Kramers, Geographisch Wrdb.] <Spaans {3.2}
bodem* grond 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.] {3.1}
body lichaam 1897 [Klöters, Bij ons in de Jordaan 23] <Engels
bodybuilding spieroefeningen 1983 [Ferrée] <Engels {4.1.18}
bodyguard lijfwacht 1984 [GNN] <Engels
bodymilk cosmetische vloeistof voor lichaamsreiniging 1984 [GVD] <Engels
bodywarmer mouwloos gewatteerd vest 1986 [De Coster 1999] <Engels {3.2}
boedel* geheel van roerende goederen 1282 [CG I 1, 644] {1.2.4/3.1}
boef* schurk 1260-1270 [CG II 1 Boeve]
boeg* voorste deel van schip 1599 [Kil.]
boegseren met sloepen voorttrekken 1599 [WNT] <Portugees {3.2}
boegspriet* uitstekend rondhout voor touwwerk 1521 [HWS]
boei band 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
boei drijvend baken 1599 [Kil.] <Frans
boeier vaartuig 1475 [ARA Rentmeesterschappen I, 108] {4.1.11}
boek* leesboek 901-1000 [WPS]
boekanier zeerover 1691 [WNT] <Frans
boeket bloemruiker 1698 [WNT] <Frans
boekmaag* deel van maag van herkauwer 1855 [Aanv WNT]
boekstaven* te boek stellen 1477 [Teuth.]
boekvink* zangvogel 1599-1607 [Claes Tw. 11]
boekweit* graansoort 1413 [HWS] {4.1.2}
boel* inboedel 1460-1470 [Latijns-Middelnederlands Vocabularius, hs. 19.590 Brussel] {1.2.4}
boel* grote hoeveelheid 1785 [WNT winst]
boeman* afschrikwekkend persoon 1854 [WNT]
boemelen kroegen aflopen 1894 [Aanv WNT] <Duits
boemeltrein stoptrein 1876 [Moortgat] <Duits {4.1.10}
boemerang werpknots 1889 [Vd Sijs 1998] <Engels

boenen* in de was zetten, schoonmaken 1286 [CG I2, 1176]
boer* landbouwer 1516 [HWS] {1.2.3/4.1.13}
boer* oprisping 1704 [Claes] {3.1}
boer* naam van een speelkaart 1828 [WNT uitspelen] {4.1.18}
boerde klucht 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.15}
boerderij boerenbedrijf 1644 [WNT] {1.2.4/1.2.5}
boerendans volksdans 1719 [WNT zwieren] {4.1.15}
boerenkool koolsoort 1778 [WNT sluitkool] {4.1.6}
boerenkoolvoetbal slecht voetbal 1977 [Sanders 2001] {4.4}
boerenschroom* spel met prentjes en dobbelstenen 1898 [GVD] {4.1.18}
boernoes mantel 1863 [KKU] <Arabisch {3.2}
boete* (geld)straf 1254 [VMNW]
boeten* herstellen, goedmaken 1253 [CG I 1, 46]
boetiek winkel 1847 [Aanv WNT] <Frans
boetseren kleien 1562 [Naembouck]
boezem* borsten 1285 [CG Rijmb.] {3.1/4.4}
boezeroen bepaald kledingstuk 1855 [Focke, Neger-Eng. wrdb.] <Frans
bof* kinderziekte 1327 [MNW]
bof* buitenkans 1891 [WNT bof III]
boffen* geluk hebben 1866 [WNT]
bogen* pochen 1477 [Teuth.]
bohémien zwervend kunstenaar 1889 [WNT sleepjapon] <Frans
boiler warmwaterreservoir 1938 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}
bojaar adellijke grootgrondbezitter 1824 [WEI] <Russisch {3.2}
bok mannetje van de geit 901-1000 [WPS] <? {3.2/3.5/4.1.3}
bok hijsstellage, werktuig 1523 [HWS] <? {1.2.3/3.5}
bok bok van een rijtuig 1872 [GVD] <? {3.5}
bokaal grote beker 1451 [HWS] <Frans
bokkenpoot(je) koekje met chocola aan de uiteinden 1949 [WNT z.j.] <? {3.5/4.1.6}
bokking* gerookte haring 1285 [CG I2, 1021]
boksen met de vuist vechten 1808 [WNT] <Engels {4.1.18}
bokser vuistvechter 1824 [WEI] <Engels
boktor insect 1766 [HOU I, 9, 518] <? {3.5}
bol* rond voorwerp 1280 [CG I Gent] {2.3}
bol* rond 1351 [MNW]
bolder klamp 1856 [WNT] <Frans
bolderen* geraas maken 1599 [Kil.] {3.1}
boleet buiszwam 1901 [KUI] <Latijn {1.2.4}
bolero Spaanse dans 1847 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.15}
bolero damesjasje 1901 [Aanv WNT] <Frans
bolhoed* hoofddeksel 1939 [WNT rekker II] {4.1.9}
bolide luchtsteen 1895 [Broeckaert] <Frans
bolide raceauto 1970 [Recht voor raap] <Frans {3.2/4.1.10}
bolivar munteenheid van Venezuela 1906 [WP] {4.1.12}

boliviano munteenheid van Bolivia 1864 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
bolknak* sigaar 1940 [Aanv WNT] {4.1.6}
bolleboos uitblinker 1866 [WNT] <Jiddisch {3.2}
bollen* het bolspel of kegelspel spelen 1555 [Claes Tw. 9] {4.1.18}
bolsjewiek aanhanger van het Russische communisme 1918 [WNT vertegenwoordiger] <Russisch {3.2}
bolster* bast van noten e.d. 1477 [Teuth.]
bolus gebak 1854 [WNT] <Jiddisch {3.2/4.1.6}
bolus drol 1961 [GVD] {4.4}
bolwerk* bastion 1477 [Teuth.]
bolwerken* klaarspelen 1806 [WNT]
bom stop, spon 1284-1285 [CG I2, 1020] <? {3.5}
bom projectiel 1667 [WNT] <Frans {4.1.14}
bom* vissersvaartuig 1871 [WNT] {4.1.11}
bombarderen met bommen beschieten 1515 [WNT] <Frans
bombardon blaasinstrument 1897 [Aanv WNT] <Frans {4.1.16}
bombarie lawaai, ophef 1720 [WNT]
bombast gezwollen stijl 1824 [WNT] <Engels
bombazijn weefsel 1574 [Toll.] <Frans {4.1.9}
bombe ijsgerecht 1945 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
bomberjack bruinleren jack met bontkraag 1989 [De Coster 1999] <Engels {3.2}
bomen* punteren 1681 [WNT boomen V]
bomen* discussiëren 1884 [WNT boomen II]
bommen* een hol geluid geven 1452-1494 [HWS] {3.1}
bommoeder vrouw die haar kind alleen wenst op te voeden 1981 [De Coster 1999] <L {3.4/4.1.4}
bomvol helemaal vol 1898 [GVD] <? {3.5/4.4}
bon bewijsje 1867-1868 [WNT] <Frans
bonafide betrouwbaar 1824 [WEI] <Latijn
bonbon snoepgoed 1785 [WNT] <Frans {3.1/4.1.6}
bonbonnière bonbondoosje 1824 [WEI] <Frans
bond verbond, vereniging 1552 [WNT] <Duits {1.3}

bondage sadomasochistische omgang met vastgebonden partner 1970 [Recht voor raap] <Engels
bondgenoot deelgenoot, helper 1599 [WNT] <Duits
bondig* kernachtig 1642 [WNT]
bongerd* boomgaard 1240 [VMNW] {3.1}
bongo slaginstrument 1956 [Aanv WNT] <Spaans {3.2/4.1.16}
bonhomie natuurlijke wellevendheid 1824 [WEI] <Frans
bonje Bargoens: ruzie 1769 [Endt] <? {3.5}
bonjour tussenwerpsel: groet 1617 [Aanv WNT] <Frans {4.3}
bonk* klomp, bot 1477 [Teuth.]
bonken* hard tegen iets stoten 1844 [WNT] {3.1}
bonken* geslachtsgemeenschap hebben 1988 [Joustra, Homo-erotisch wrdb.] {3.1/4.4}
bon-mot kwinkslag 1788 [Aanv WNT] <Frans
bonnefooi goed geluk 1863 [KKU] <Frans
bonnet muts 1477 [Teuth.] <Frans {4.1.9}
bonnetterie textielwinkel 1865 [KVW] <Frans
bons* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1787-1789 [WNT] {3.1}
bons, bonze invloedrijk persoon, partijbons 1830 [Aanv WNT] <Duits
bonsai dwergboompje 1984 [GVD] <Japans {3.2}
bont veelkleurig 1272 [CG I 1, 237] <Latijn {4.1.5}
bont pelswerk 1300 [MNW] <Latijn
bon ton welgemanierdheid 1765 [Aanv WNT] <Frans
bonus uitkering 1912 [KKU] <Engels
bon-vivant losbol 1824 [WEI] <Frans
bonze Japanse boeddhistische priester 1824 [WEI] <Frans
bonzen* hevig kloppen 1589 [Claes Tw. 11] {3.1}
boobytrap valstrikmijn 1950 [De Vooys] <Engels {4.1.14}
boodschap* bericht 1240 [Bern.]
boodschap* behoefte (grote of kleine boodschap) 1804 [WNT] {4.4}
boodschap* gekocht artikel 1866 [WNT]
boog* schiettuig voor pijlen 901-1000 [WPS] {4.1.14}
boog* gebogen constructie 1350-1384 [MNW]
boogie-woogie op piano gespeelde blues met basbegeleiding 1956 [Enc. van de muziek] <Engels {3.1/4.1.16}
bookmaker bij wie men weddenschappen afsluit 1880 [Aanv WNT] <Engels
bookmark vastgelegde verwijzing naar het adres van een website 1997 [Adformatie, dl. 25, 48, 20-22, 2] <Engels
boom* houtachtig gewas 701-800 [Lex Salica] {2.2/3.1}
boom plotselinge stijging 1912 [KKU] <Engels {1.3}
boomgaard* grond met vruchtbomen 1100 [Willeram] {3.1}
boon* zaad van peulvrucht 1210-1240 [CG I 1, 2] {4.1.6}
boor* werktuig om gaten te maken 1440 [MNW]
boor boorzuur 1893 [WNT boor II]
boord* rand 701-750 [Künzel] {2.3}
boordevol* helemaal vol 1599 [Kil.] {4.4}

boos* slecht 1240 [Bern.] {1.2.3}
boos* toornig 1740 [WNT] {1.2.3}
boosaardig* kwaadaardig 1659 [WNT]
booster versterker 1984 [GNN] <Engels
booswicht* schurk 1401-1450 [HWS]
boot vaartuig 1390 [MNW] <? {3.5/4.1.11}
boots laarzen 1984 [GVD] <Engels {3.2/4.1.9}
bop jazzstijl 1956 [Van Zuylen, Radio- en televisie-enc.] <Engels {4.1.16}
borax natriumzout 1599 [Kil.] <Frans of Latijn
bord* schaal, plank 1138 [Rey] {2.2}
bordeel hoerenkast 1293 [CG I3, 1920] <Frans
border rand met bloemen in tuin 1909 [Aanv WNT] <Engels
borderliner iem. die zich bevindt op de grens van geestelijk normaal en gestoord 1992 [Peptalk] <Engels
bordes verhoogde stoep 1845 [WNT] <Frans
bordpapier karton 1698 [WNT]
borduren figuren naaien 1573 [Plantijn]
boreaal noordelijk 1824 [WEI] <Frans
boren* een gat maken 1240 [Bern.]
borg* waarborg 1237 [CG I 1, 30]
borgtocht* overeenkomst waarbij een derde zich garant stelt 1282 [CG I 1, 631] {3.1}
borium chemisch element 1831 [Aanv WNT] <modern Latijn
born* bron 901-1000 [WPS]
borrel* glas sterkedrank 1692 [WNT] {3.1/4.1.6}
borsalino deukhoed 1930 [Aanv WNT] {4.1.9}
borsjtsj rodebietensoep 1886 [KKU] <Russisch {3.2/4.1.6}
borst* lichaamsdeel 701-800 [Lex Salica] {2.2}
borst jonkman 1623 [WNT] <Duits
borstbeeld* beeldhouwwerk, buste 1740 [WNT]
borstel* stijve haren van varkens e.d. 1287 [CG NatBl] {3.1}
borstel* gereedschap: schuier 1573 [WNT]
borstplaat lekkernij 1872 [GVD] {4.1.6}
borstrok* wollen onderkledingstuk 1609 [WNT]
borststem* natuurlijke zangstem 1885 [WNT register I] {4.1.16}

borstwering* verhoging waarachter men tot borsthoogte gedekt is 1384-1407 [MNW]
bos* woud 1089 [Claes] {1.2.6/2.3}
bos* bundel 1252 [MNW]
boss baas 1912 [KKU] <Engels
bossanova Zuid-Amerikaanse dans 1984 [GVD] <Portugees {3.2/4.1.15}
bosschage bosje 1285 [CG Rijmb.] <Frans
boston kaartspel 1832 [WEI] <Engels {4.1.18}
boston dans 1924 [GVD] <Engels {4.1.15}
bot laars 1240 [Bern.] <Frans {4.1.9}
bot* beenvis 1287 [CG NatBl]
bot* knop 1351 [MNW]
bot* been 1477 [Teuth.]
bot* stomp 1599 [Kil.]
botanisch plantkundig 1815 [Aanv WNT] <Frans
botel drijvend hotel 1965 [Verschueren, Bijvoegsel, 9] <L {3.4}
boten* slaan, kloppen 1080 [Rey] {2.2}
boter voedingsstof van melk 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.6}
boterham snee brood 1567 [Claes Tw. 11] {4.1.6}
botje* muntje 1406-1448 [MNW] {1.3/4.1.12}
botsen* met een schok tegen iets aankomen 1588 [Claes]
bottel fles 1698 [WNT] <Engels {3.2}
bottel* rozenbottel 1778 [WNT] {3.1}
bottelen op flessen tappen 1824 [WEI] <Engels
botten* uitspruiten 1438 [MNW]
botter* vaartuig 1849 [WNT] {4.1.11}
bottine halve laars 1479 [HWS] <Frans {4.1.9}
bottleneck knelpunt 1947 [De Vooys] <Engels
botulisme vergiftiging door bacteriën 1886 [KKU] <Duits
botvieren* vrij spel laten 1784 [WNT bot VIII]
bouclé losse kaardgaren stof 1912 [KKU] <Frans {4.1.9}
boud* stoutmoedig 901-1000 [WPS]
boudoir damesvertrek 1832 [WEI] <Frans
bouffante das 1839 [WNT] <Frans
bougainville plantengeslacht 1899 [WNT raam I] <modern Latijn
bougie vonkbrug 1917 [Sanders 1995] <Frans
bouillabaisse vissoep 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
bouillon vleesnat 1731-1735 [WNT] <Frans {4.1.6}
boulevard brede straat 1816 [Aanv WNT] <Frans
boulimie vraatzucht 1910-1914 [Bauwens] <Grieks {3.2}
bouquet aroma 1847 [KKU] <Frans
bourbon Amerikaanse whisky 1975 [WP (whiskey)] <Engels {4.1.6}
bourdon diepe bas 1795 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
bourgeois burger 1451-1475 [Mak] <Frans {1.2.3}
bout* poot van een geslacht dier 1101-1200 [Tavernier] {2.4/4.1.6}
bout metalen staaf 1330 [Jacobs 12] <Latijn {3.2}

boutade geestige overdrijving 1824 [WEI] <Frans
bouten* kakken 1731 [MOO] {4.4}
bouvier hondensoort 1936 [WNT trouw I] <Frans {4.1.3}
bouwen* een huis optrekken 901-1000 [WPS]
bouwen* het land bewerken 1375 [MNW]
bouwmeester architect 1620 [WNT]
bouwvakker* iem. die in de woningbouw werkt 1963 [Aanv WNT] {3.1/4.1.13}
bouwvallig vervallen 1451-1500 [MNW] <Duits
bouwwerk* gebouw 1848 [WNT]
boven* voorzetsel 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
boven* bijwoord van plaats 1285 [CG Rijmb.]
bovenbaas* iemand die het voor het zeggen heeft 1963 [Heer Bommel en de bovenbazen] {4.4}
bovendien* voegwoordelijk bijwoord 1658 [WNT]
bowl drank uit wijn, rum en vruchten 1902 [WNT] <Engels {4.1.6}
bowlen bowling spelen 1955 [Fokko Bos, Vreemde wrd.] <Engels {4.1.18}
box afgescheiden ruimte 1857 [Aanv WNT] <Engels
boxenstelsel bepaald belastingstelsel 1999 [Sanders 2000]
boxer hondensoort 1909-1910 [Aanv WNT] <Engels {4.1.3}
boxershort modieuze onderbroek voor mannen 1992 [GVD] <Engels {3.2}
boy knaap 1782 [Wolff en Deken, Sara Burgerhart 1930, 447] <Engels {3.2}
boy Indische bediende 1853 [Van Schaick, De Manja] <Engels
boycot uitsluiting van maatschappelijk verkeer 1910 [De Hollandsche Revue 25/7, 441ab] <Engels
braaf eerzaam, gehoorzaam 1769 [WNT] <Frans
braak* onbebouwd 1562 [Claes]
braak* inbraak, huisbraak 1843 [WNT]
braam* vrucht 1240 [Bern.] {3.1/4.1.2}
braam* oneffenheid aan mes 1799-1811 [Weiland, Nederduitsch taalkundig wrdb.]
braambes* bes van de braamstruik 1160 [Rey] {2.2/3.1/4.1.2}
brabbelen* krom spreken 1613 [WNT] {3.1}
bracteaat dunne, eenzijdig gestempelde middeleeuwse munt 1824 [WEI] <Latijn
braden* gaar maken op vuur 1240 [Bern.]

braderie markt 1948 [KWT] <Frans
brahmaan lid van de Indische geestelijke adel 1596 [Linschoten] <Sanskriet
braille schrift voor blinden 1898 [GVD] <Frans
braindrain emigratie van intellectuelen 1968 [WP jaarboek 1969] <Engels {3.1}
brainstorm collectief opperen van spontane suggesties ter oplossing van een probleem 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
braintrust vertrouwensraad 1937 [A. Viruly, Logboek 82] <Engels
brainwashing hersenspoeling 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
brainwave prachtige inval 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
brak* hondensoort 1287 [CG NatBl] {4.1.3}
brak* zilt 1477 [Teuth.]
braken* vlas breken 1350 [MNW]
braken* overgeven 1546 [Naembouck] {4.4}
brallen* snoeven 1613 [WNT] {3.1}
bramzeil* vierkant zeil boven het marszeil 1597 [WNT]
brancard draagbed 1847 [KKU] <Frans
branche afdeling 1847 [Aanv WNT] <Frans
brand* vuur 1240 [Bern.]
brandbrief brief met maning 1842 [WNT]
branden* in vuur en vlam staan 1445 [MNW] {1.2.4}
brandewijn gestookte sterkedrank 1301-1350 [HWS] {4.1.6}
brandgans* eendachtige 1599 [Kil.]
branding* golfslag 1652-1662 [WNT]
brandschatten* schatting opleggen op straffe van plundering 1488 [HWS]
brandvos* hondachtige 1599 [Kil.] {4.1.3}
brandweer* dienst voor het blussen 1828 [WNT]
brandy brandewijn, cognac 1855 [KKU] <Engels {4.1.6}
branie bluffer 1884 [WNT] <Indonesisch {3.2}
bras schoot van een ra 1598 [WNT waarnemen] <Frans
brasem* beenvis 1101-1200 [Rey] {2.2/3.1}
braspenning vroegere munt 1409 [Van Gelder 1965] <? {3.5/4.1.12}
brassband band van blaasinstrumenten en drums 1984 [GVD] <Engels
brassen* slempen 1540 [Toll.] {3.1}
brassen de ra's verstellen 1685 [WNT]
bravissimo tussenwerpsel: uitmuntend 1784 [WNT satan] <Italiaans {3.2/4.3}
bravo tussenwerpsel: goed! 1784 [WNT] <Frans {4.3}
bravoure zelfverzekerdheid 1780 [Aanv WNT] <Frans
braziel houtsoort 1602 [WNT] <Spaans of Portugees {3.2}
break bij tennis: winst van een game waarin de tegenstander serveert 1984 [GVD] <Engels
breakdance acrobatische dansstijl 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
breakdown geestelijke inzinking 1945 [Aanv WNT] <Engels
breed* wijd 851-900 [Claes] {2.3}
breedte* kortste afmeting 1201-1225 [VMNW] {3.1/5}
breeuwen* naden dichten 1351-1400 [MNW]
breidel* toom 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {3.1}

breien* draden strikken 1201-1300 [MNW]
brein* hersens 1477 [Teuth.]
breinbaas* zeer knappe man 1949 [Mondria, Bommelbibl.] {4.4}
breken* klein of stuk maken 1237 [CG I 1, 31]
brem* plant 1240 [Bern.]
brem* zout 1648 [WNT brijn]
brengen* vervoeren 901-1000 [WPS]
brengun licht machinegeweer 1950 [Sanders 1995] <Engels {4.1.14}
bres opening in vestingmuur 1588 [Claes] <Frans
bretel draagband 1827-1830 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië] <Frans
breuk* het breken, barst 1240 [Bern.]
breuk* gebroken getal 1569 [Kool]
brevet diploma 1444 [HWS] <Frans
brevier gebedenboek 1461 [HWS] <Latijn
bric-à-brac snuisterijen 1929 [KWT] <Frans
bridge kaartspel 1918 [WNT rage] <Engels {4.1.18}
brie kaassoort 1370 [Bouc van den ambachten] <Frans {4.1.6}
brief geschreven boodschap 1236 [CG I 1, 20] <Latijn
briefen instrueren, inlichten 1989 [Peptalk] <Engels
briefing bijeenkomst waarop instructies worden gegeven 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
briefpapier postpapier 1843 [WNT uitstallen I] <Duits {1.4}
bries koele wind 1596 [Linschoten 179] <Frans {4.1.1}
briesen* brullen, hoorbaar ademen van paard 1240 [Bern.] {3.1}
brigade eenheid van bataljons en afdelingen 1650 [Claes] <Frans {4.1.14}
brigadier rang bij de gemeentepolitie 1858 [WNT] <Frans
brij* pap 1477 [Teuth.] {1.2.2}
brik* (gebroken) baksteen 1282 [MNW]

brik zeilvaartuig 1781 [Toll.] <Engels {3.2/4.1.11}
brik rijtuig 1898 [WNT] <Engels {4.1.10}
briket stuk brandstof 1883 [WNT] <Frans
bril glazen om beter te zien 1401-1500 [MNW]
briljant schitterend 1745 [MEY] <Frans {1.2.6}
brillantine haarcrème 1912 [KKU] <Frans {1.2.6}
brille uitzonderlijke begaafdheid 1840 [WNT kunst] {3.3}
brink* erf, plein 1152 [Claes Tw. 9] {2.3}
brio levendigheid 1795 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
brioche zoet broodje 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
brits slaapplaats 1774 [WNT] <Duits {4.1.9}
broccoli Italiaanse bloemkool 1800 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
brochette pen om vlees aan te roosteren 1961 [GVD] <Frans {3.2}
brochure vlugschrift 1796 [Claes] <Frans {3.2}
broddelen* knoeien 1546 [WNT] {3.1}
broeden* op eieren zitten 1240 [Bern.]
broeden* beramen 1618 [WNT]
broeder* mannelijk kind m.b.t. kinderen van dezelfde ouders 901-1000 [WPS] {4.1.4}
broeder* geestelijke 1410 [MNW] {4.1.8}
broeder* verpleger 1899 [WNT] {4.1.13}
broeien* heet worden 1080 [Rey] {2.2}
broek* laag drassig land 918-948 [Claes] {2.3}
broek* kledingstuk 1285 [CG Rijmb.] {3.2}
brogue type schoen 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.9}
brok* stuk 1484 [MNW]
brokaat zware zijden stof, veelal met gouddraad geborduurd 1612 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2/4.1.9}
broker beursagent 1912 [KKU] <Engels
brokkelen* kruimelen 1562 [Claes] {3.1}
brokstuk fragment 1872 [GVD] <Duits
brom* dronken 1898 [GVD]
bromelia plantensoort 1906 [WP] <modern Latijn
bromfiets fiets met motor 1950 [Aanv WNT] <? {3.5/4.1.10/4.4}
brommen* laag en dof geluid maken 1477 [Teuth.] {3.1}
brommer Amsterdams huurrijtuig 1819 [Sanders 1993] {4.1.10}
brommer* bromfiets 1961 [GVD] {3.1/4.1.10}
brommobiel vierwielig gesloten voertuig met bromfietsmotor 1995 [Picarta: Verkeersconsequenties van de brommobiel] {4.1.10}
bron uit de grond opwellend water 1605 [WNT verfrisschen] <Duits
bronchiën vertakkingen van de luchtpijp 1669 [MEY] <Frans of Latijn {3.2}
bronchitis ontsteking van de luchtpijptakken 1832 [WEI] <modern Latijn
brons legering van koper en tin 1590 [WNT] <Frans
bronst paartijd 1599 [WNT] <Duits
brontosaurus voorhistorische hagedis 1912 [KKU]
brood* baksel uit gerezen deeg 1101-1200 [Tavernier oveliebroot] {2.4/4.1.6}

brooddronken* overmoedig 1573 [WNT]
broodje-aap* fantastisch volksverhaal dat vaak wordt geloofd 1978 [Picarta: titel van E. Portnoy] {4.4}
broodmager* zeer mager 1784-1785 [WNT]
broodrooster* apparaat om brood te roosteren 1914 [GVD] {4.1.9}
broom chemisch element 1886 [KKU] <Frans
broos* breekbaar 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.4}
bros* breekbaar 1596 [Linschoten 129] {1.2.4}
brougham type rijtuig 1903 [Prick 1903] <Engels {4.1.10}
brouilleren onenig maken 1573 [Aanv WNT] <Frans
brouwen* bier bereiden 1284 [CG I2, 1003]
brouwen* met een huig-r spreken 1691 [WNT] {3.1}
brouwer* iem. die beroepsmatig bier brouwt 1284-1285 [VMNW] {4.1.13}
brownie koekje met chocolade en nootjes 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.6}
browning soort pistool 1947 [WNT automaat Suppl] <Engels {4.1.14}
browser computerprogramma waarmee elektronische bestanden kunnen worden geraadpleegd 1994 [PC+ 3/11, 19, 15] <Engels {1.3}
brr* tussenwerpsel: uitroep van kou 1840 [WNT] {4.3}
brug* verbinding over water 840-875 [Claes] {2.3}
bruid* in ondertrouw opgenomen vrouw 1240 [Bern.] {4.1.4}
bruidegom* in ondertrouw opgenomen man 901-1000 [WPS] {4.1.4}
bruidssuiker suikergoed 1830 [WNT] {4.1.6}
bruikleen* lening voor tijdelijk gebruik 1675 [WNT]
bruiloft* trouwfeest 1240 [Bern.]
bruin* kleurnaam 1210-1240 [CG I 1, 10] {4.1.5}
bruinvis* walvisachtige 1343-1344 [MNW] {3.1}
bruisen* borrelen 1336-1339 [MNW] {3.1}
brullen hard geluid maken 1483 [MNW] <Duits
brumaire nevelmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}

brunch maaltijd 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
brunette meisje met donkerbruine haren en ogen 1720 [MEY] <Frans
brut droog (van champagne) 1984 [GVD] <Frans
brutaal onbeschoft 1808 [WNT] <Frans {3.2}
bruto bijwoord: met emballage, zonder aftrek van kortingen 1599 [Kool] <Italiaans {3.2}
bruusk kortaf 1650 [Claes] <Frans
bruuskeren onheus bejegenen 1872 [GVD] <Frans
bruut ruw 1923 [Aanv WNT] <Frans
bubbelgum klapkauwgom 1984 [GVD] <Engels {4.1.6}
buckram boekbinderslinnen 1948 [KWT] <Engels
bucolisch m.b.t. land- en herdersleven 1824 [WEI] <Latijn
buddy vrijwilliger die aidspatiënt helpt 1987 [De Coster 1999] <Engels
buddyseat tweepersoons motorzadel 1959 [WP jaarboek 1959] <Engels
budget begroting 1816 [WNT] <Engels {1.4}
budo het geheel van Japanse vechtsporten 1959 [Picarta: titel van ts.] <Japans {3.2/4.1.18}
buffel herkauwer 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.3}
buffelen gulzig eten 1858-1870 [WNT] <Duits
buffer stootkussen 1875 [WNT] <Engels
buffet schenktafel, tapkast 1343-1346 [MNW] <Frans {4.1.9}
buffo basstem voor komische rollen 1847 [KKU] <Italiaans {3.2/4.1.16}
bug afluisterapparaat 1984 [GVD] <Engels
bug fout in computerprogramma 1989 [Peptalk] <Engels
bugel blaasinstrument 1912 [KKU] <Engels {4.1.16}
buggy opvouwbare kinderwagen 1984 [GVD] <Engels
bühne toneel 1912 [KKU] <Duits {4.1.15}
bui* neerslag 1573 [Claes Tw. 12] {4.1.1}
bui* stemming 1786 [WNT]
buidel* zak 1240 [Bern.] {1.2.4}
buideldier* zoogdier dat het jong in een buidel draagt 1869 [WNT]
buigen* krommen 901-1000 [WPS]
buik* middendeel van lichaam 701-800 [Lex Salica] {2.2}
buil* bult 901-1000 [WPS]
buil* zak 1451-1500 [MNW] {1.2.4}
buis leiding 1350-1385 [MNW] <Frans {1.2.3}
buis haringschuit 1407-1432 [MNW] <Frans {4.1.11}
buis jasje 1573 [WNT buis VI] {1.2.3}
buit* wat men veroverd heeft 1573 [Plantijn]
buitelen tuimelen 1612 [WNT voortbrengen] <? {3.5}
buiten* bijwoord van plaats 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
buiten* voorzetsel 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
buitenbeentje* iem. die zich van de leden van een groep onderscheidt 1859 [WNT]
buitenissig* zonderling 1865 [Multatuli-Enc.] {4.4}
buitenkans onverwachte kans 1642 [WNT]

buitensporig* onmatig 1662 [WNT vonnis]
buitenvrouw elders wonende bijzit 1971 [Van Donselaar 1989]
<Surinaams-Nederlands {3.2/4.1.4}
buizen* zuipen 1540 [MNW]
buizerd roofvogel 1567 [Claes] <Frans
bukken* vooroverbuigen 1445 [MNW]
buks kort geweer 1772 [Chr. de Beet, Eerste Bonni-oorlog 137] <Duits {4.1.14}
buks, buksboom heester 1350 [Claes] <Duits
bul* stier 1281 [CG I, 614] {4.1.3}
bul oorkonde 1450 [MNW] <Latijn
bulderen* dreunend geluid geven 1485 [HWS] {3.1}
buldog hondensoort 1729 [WNT woewoe] <Engels {3.2/4.1.3}
bulk onverpakte lading 1912 [Fokko Bos] <Engels
bulkcarrier vrachtschip voor los gestorte lading 1968 [KWT] <Engels {4.1.11}
bulken* loeien 1599-1607 [Claes Tw. 9] {3.1}
bulldozer grondschuiver 1950 [De Vooys] <Engels {4.1.10}
bullebak boeman 1611-1620 [WNT] <Nederduits {3.2}
bullen* spullen 1872 [GVD]
bullenbijter hondensoort 1862 [WNT] <Engels {4.1.3}
bullenpees* strafwerktuig 1617 [WNT]
bulletin kort bericht 1816 [WNT verbloemen I] <Frans
bullshit onzin 1983 [De Coster 1999] <Engels
bult* bobbel, bochel 1287 [CG NatBl]
bulterriër hondensoort 1912 [KKU] <Engels {4.1.3}
bumper stootrand 1938 [Aanv WNT] <Engels
bundel* pak 1250 [CG II 1 Gen.rec.] {3.1}
bunder vlaktemaat 1101-1200 [Tavernier] <ME Latijn {2.4}
bungalow vrijstaand huis van één woonlaag 1863 [Sanders 1995] <Engels

bungeejumpen van een hoog object springen aan een elastisch koord 1993 [De Coster 1999] <Engels {4.1.18}
bungelen* slingeren 1782 [WNT bungelen II]
bunker verdedigingsstelling 1940-1945 [Nieuwe Taalgids 38, 163ff] <Engels of Duits {3.2}
bunny serveerster in nachtclub 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.13}
bunsenbrander gasbrander 1906 [WP]
bunzing* marterachtige 1150 [Claes] {2.4/4.1.3}
burcht* versterkte plaats 709 [Claes] {1.2.4/2.3}
bureau schrijftafel 1793-1796 [WNT] <Frans {1.2.3/4.1.9}
bureau kantoor 1824 [WEI] <Frans {1.2.3}
bureaucratie heerschappij van de ambtenaren 1847 [KKU] <Frans
burgemeester hoofd van een gemeente 1254 [VMNW]
burger inwoner van stad, lid van een staat 1240 [Bern.] <Duits {1.2.3}
burggraaf adellijke titel 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {1.2.3}
burlen* bronstig loeien van herten 1605 [WNT] {3.1}
burlesk boertig 1782 [WNT] <Frans
burn-out oververmoeidheid door stress 1994 [De Coster 1999] <Engels
bursaal beursstudent 1592 [WNT trouwbelofte]
bus doos, blik 1240 [VMNW] <Latijn
bus vervoermiddel 1887 [WNT] <Engels {1.1/1.2.4/4.1.10}
bush rimboe 1912 [KKU] <Engels
bush-bush rimboe 1992 [GVD] {3.1}
business zaken 1912 [KKU] <Engels
buskruit ontplofbaar mengsel 1441 [Toll.] {4.1.14}
buste borstbeeld 1778 [WNT] <Frans
buste boezem 1902 [WNT bustehouder s.v. rekbaar] <Frans {1.2.2/4.4}
bustehouder steun voor de boezem 1902 [WNT rekbaar] <Duits
butaan gasvormige koolwaterstof 1941 [Holleman, Leerboek der organische chemie 50]
buten verstoppertje spelen 1913 [Aanv WNT] {4.1.18}
butje* imbeciel, slome jongen 1989 [Hofkamp&Westerman] {1.2.2/3.1}
butler huisknecht 1912 [KKU] <Engels
buts deuk 1470 [MNW] <Frans
butskop* walvisachtige 1761 [WNT potskop] {1.3/4.1.3}
button speldje met afbeelding of tekst 1969 [R75] <Engels
buur* die in de omgeving woont 1265-1270 [CG Lut.K]
buurt* stadsdeel of deel van dorp 1401-1500 [MNW]
buut mikpunt 1847 [KKU] <Frans {4.1.18}
buy-out overname van alle aandelen van een vennootschap 1989 [Peptalk] <Engels
buzzer zoemer 1976 [GVD] <Engels
buzzer soort semafoon waarbij een bericht verschijnt op een schermpje 1996 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
bye tussenwerpsel: afscheidsgroet 1984 [GVD] <Engels {4.3}
bypass omleiding 1968 [KWT] <Engels

byte groep van acht bits 1969 [Dijkman, Computer-ABC 74] <Engels

cab huurrijtuig 1912 [KKU] <Engels {4.1.10}
caballero heer, ruiter 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
cabaret amusementsgenre 1914 [GVD] <Frans {4.1.15}
cabine hokje 1895 [Broeckaert] <Frans
cabriolet rijtuig 1824 [WEI] <Frans {4.1.10}
cabriolet auto met opvouwbaar dak 1929 [KWT] <Frans {4.1.10}
cacao zaad van de cacaoboom en daaruit bereide drank 1596 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.6}
cachet stempel 1588 [WNT] <Frans
cachot gevangenis 1698 [WNT] <Frans
cactus plantenfamilie 1775 [WNT toortsplant] <Latijn
cadans ritme 1697 [WNT] <Frans
caddie drager van golfsticks 1917 [KWT] <Engels
cadeau geschenk 1824 [WEI] <Frans
cadens reeks akkoorden ter afsluiting van muziekstuk 1739 [WNT] <Frans
cadet student aan militaire school 1868 [WNT] <Frans {4.1.14}
cadmium chemisch element 1846 [Aanv WNT] <modern Latijn
café kroeg 1897 [WNT] <Frans
café-chantant café waar voor de bezoekers wordt gezongen 1912 [KKU] <Frans
cafeïne alkaloïde uit koffie 1857 [Aanv WNT] <Frans
cafetaria snelbuffet 1937 [Aanv WNT] <Engels
cahier schrift 1832 [WNT wijze I] <Frans
caissière kassajuffrouw 1914 [Aanv WNT] <Frans {4.1.13}
caisson zinkbak 1824 [WEI] <Frans
cake zachte koek 1761 [Aanv WNT] <Engels {3.2/4.1.6}
cakewalk negerdans 1912 [KKU] <Engels {4.1.15}

calamiteit grote ramp 1631 [WNT] <Frans
calando afnemend 1820 [Muzijkaal zak-woordenboek] <Italiaans {3.2}
calcium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
calculatie berekening 1582 [Aanv WNT] <Frans
calculator rekenmachine 1982 [R84] <Engels
calculeren berekenen 1611 [WNT] <Frans
calèche licht rijtuig 1641 [Aanv WNT] <Frans {4.1.10}
caleidoscoop weerspiegelende kijker 1847 [KKU]
calgon waterontharder 1950 [GVD]
californium chemisch element 1976 [GVD] <modern Latijn
callanetics vorm van fitness 1990 [De Coster 1999] <Engels {4.1.18}
callgirl prostituee die zich telefonisch laat bestellen 1961 [WP jaarboek 1962] <Engels {4.1.13}
calorie warmte-eenheid 1869 [WNT warmte-eenheid] <Frans
calque op calqueerpapier overgenomen tekening 1824 [WEI] <Frans
calqueren natrekken van tekening 1604 [Aanv WNT] <Frans
calvados brandewijn 1952 [ENSIE] <Frans {3.2/4.1.6}
calvinisme hervormde leer 1859 [WNT wel V] <Frans {4.1.8}
calvinist aanhanger van de hervormde leer van Calvijn 1583 [WNT wet I] <Frans {4.1.8}
calypso dans 1965 [R75] <Engels {4.1.15}
camber eenzijdige slijtage van autoband 1954 [Aanv WNT] <Engels
cambio wissel 1543 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
cambium steeds aangroeiend weefsel tussen bast en hout 1857 [Aanv WNT] <ME Latijn
Cambrium geologische periode 1911 [Heimans, Ons Krijtland 215] <modern Latijn
camcorder apparaat voor beeld- en geluidsopnamen 1982 [Sanders 2000] <Engels {4.1.17}
camee in reliëf gesneden steen 1782 [HOU III, 3, 431] <Frans
camel kameelkleurig 1974 [Posthumus] <Engels {4.1.5}
camelia kamerplant 1847 [KKU] <modern Latijn
camembert kaassoort 1900 [Sanders 1995] <Frans {4.1.6}
camera foto- of filmtoestel 1897 [WNT] <Engels {4.1.17}
camerlengo pauselijk kamerheer 1863 [KKU] <Italiaans {3.2}
camion vrachtwagen 1899 [WNT automobiel Suppl] <Frans {4.1.10}
camjo eenmansreportageploeg met kleine digitale camera 2000 [Volkskrant 15/12] <L {3.4}
camorra Napolitaanse misdaadorganisatie 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
camouflagepak onopvallend pak 1961 [GVD] {4.1.14}
camoufleren onopvallend maken 1924 [GVD] <Frans
camp vulgair, banaal, kitscherig 1966 [R75] <Engels
campagne veldtocht 1597 [Suriname: Spiegel der vaderlandse kooplieden 31] <Frans
campagne publieke actie 1909 [WNT] <Frans
campanile klokkentoren 1876 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}

campari alcoholische drank 1978 [Complete drankenenc.] <Italiaans {3.2/4.1.6}
camper kampeerwagen 1984 [GVD] <Engels {4.1.10}
camping kampeerterrein 1958 [R75] {1.2.5/3.3/5}
campionissimo de kampioen der kampioenen 1986 [KOE] <Italiaans {3.2}
campus universiteitsterrein 1948 [Aanv WNT] <Engels
canaille gepeupel 1572 [WNT adeldom] <Frans
canapé bank 1734 [WNT] <Frans {4.1.9}
canard loos bericht 1872 [GVD] <Frans
canasta kaartspel 1951 [WP, dl. 11, 661] <Spaans {3.2/4.1.18}
cancan revuedans 1847 [KKU] <Frans {3.1/4.1.15}
cancelen afzeggen 1951 [Aanv WNT] <Engels
candela eenheid van lichtsterkte 1953 [Aanv WNT] <Latijn
candid-camera heimelijke filmopnamen 1965 [R75] <Engels {4.1.15}
candybar gevulde chocoladereep 1984 [GNN] <Engels {4.1.6}
cannabis hennep 1869 [Aanv WNT] <Latijn
cannelloni pasta met groente- en gehaktmengsel 1992 [GVD] <Italiaans {3.2/4.1.6}
canon regel, richtsnoer 1450 [HWS] <Latijn
cañon ravijn 1880 [F. Bruins, Het Wereldrond III, 178-179] <Spaans {3.2}
canoniek tot het kerkelijk gebruik behorend 1619 [WNT] <Frans
canoniseren voor heilig verklaren 1531 [WNT andere] <Frans
cantabile bijwoord: zangerig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
cantate zangstuk 1777 [MEY] <Frans
cantharel dooierzwam 1846 [Flora Batava 9, nr. 660] <modern Latijn

cantilene kerkgezang, zangerige melodie 1847 [KKU] <Frans
canto gezang 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
cantor voorzanger 1678 [WNT jubileeren] <Latijn
canule buisje om wonden open te houden 1748 [Aanv WNT] <Frans
canvas sterk linnen weefsel 1911 [WNT rubber] <Engels {4.1.9}
canvassen werven van kiezers door politici die willekeurig aanbellen 1946 [Aanv WNT] <Engels
canyoning vorm van sportklimmen langs watervallen in diepe kloven 1995 [Dit, dl. 37, 4, 20-22, 2] <Engels {4.1.18}
canzone lyrisch gedicht 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
caoutchouc rubber 1847 [WNT wals II] <Frans
cap ruiterpet 1984 [GVD] <Engels {4.1.9}
capabel bekwaam 1642 [WNT] <Frans
capaciteit bekwaamheid 1728 [Pomey, Novum Dict. Belgico-Latinum] <Frans
capaciteit vermogen, kracht 1886 [WNT] <Frans
cape schoudermantel 1903 [Prick 1903] <Engels {3.2}
capibara knaagdier 1883 [Van Donselaar Tw. 13] <Spaans {3.2/4.1.3}
capillair haar- 1847 [KKU] <Frans
capitonneren bekleden, opvullen 1912 [KKU] <Frans
capitulatie overgave van troepen 1651 [WNT] <Frans
capituleren zich overgeven 1588 [Claes Tw. 11] <Frans
cappuccino koffie met schuimende melk 1991 [Midas Dekker, Eten op je eigen] <Italiaans {3.2/4.1.6}
capriccio muziekstuk zonder vast schema 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
caprice gril 1657 [Aanv WNT] <Frans
capriool bokkensprong 1624 [WNT] <Frans
capsule (geneesmiddelen)omhulsel 1824 [WEI] <Frans
captain (sport)aanvoerder 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 16b] <Engels
capuchon hoofdkap 1824 [WEI] <Frans {4.1.9}
caput hoofdstuk 1658 [MEY] <Latijn
cara verzamelnaam voor longziekten 1984 [GVD] <L {3.4}
carabinieri Italiaanse gendarmes 1805 [MEY] <Italiaans {3.2}
caracal katachtige 1872 [GVD] <Frans {4.1.3}
carambole raken met speelbal van de twee andere biljartballen 1837 [WNT] <Frans
caravan kampeerwagen 1940 [Posthumus] <Engels {4.1.10}
carbid chemische verbinding 1906 [WP]
carbol ontsmettingsmiddel 1898 [GVD]
carburator vergasser 1911 [Aanv WNT] <Frans
carcinogeen kankerverwekkend 1939 [Aanv WNT]
carcinoom kankergezwel 1847 [Aanv WNT] <Latijn
carco (eetbare) zeeslak 1976 [GVD] <Papiaments {3.2}
cardanas as in auto 1919 [Aanv WNT]
care verzorging 1912 [KKU] <Engels
cargadoor scheepsbevrachter 1472 [Toll.] <Spaans {3.2}
cargo vracht 1633 [WNT] <Spaans {3.2}

cariës tandbederf 1867 [Aanv WNT] <Latijn
carillon klokkenspel 1824 [WEI] <Frans
carnaval drie dagen voor vasten 1673 [WNT] <Frans {4.1.7}
carneool vleesrode edelsteen 1734 [HubWes]
carnivoor vleeseter 1865 [KVW] <Frans
carolus(gulden) munt 1521 [Van Gelder 1965] {4.1.12}
caroteen oranjerode kleurstof in planten 1902 [Kerner von Marilaun, Leven der planten II:116]
carpaccio voorgerecht bestaande uit dunne plakjes rauwe ossenhaas 1992 [Vogelaar in Raster 60, 70-74, 5] <Italiaans {3.2/4.1.6}
carpooling het gezamenlijk gebruik maken van één auto 1980 [De Coster 1999] <Engels
carport afdak voor auto's 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
carré vierkant 1773 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans
carrier draagwagen 1946 [Aanv WNT] <Engels {4.1.10}
carrière loopbaan 1600 [WNT drank] <Frans
carrosserie koetswerk van auto 1914 [GVD] <Frans
carrousel draaimolen 1824 [WEI] <Frans {4.1.18}
carter omhulsel van krukas in motor 1911 [Aanv WNT] {3.3}
cartografie het maken van kaarten 1875 [Aanv WNT] <Frans
cartoon getekende mop 1949 [Aanv WNT] <Engels
cartotheek kaartsysteem 1932 [Aanv WNT] <Frans
cartouche omlijsting met rolwerk 1653 [Aanv WNT] <Frans
cartridge (inkt)houder 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 30] <Engels

carveschaats schaats met ijzers die in het midden smaller zijn 1999 [Sanders 2000]
casanova vrouwenversierder 1968 [KWT]
cascade waterval 1649 [Aanv WNT] <Frans
casco romp van schip of auto 1614 [WNT Bijv.+verb.] <Spaans {3.2}
case praktijkgeval 1984 [GVD] <Engels
caseïne kaasstof 1861 [Aanv WNT]
cash bijwoord: contant 1912 [KKU] <Engels
cashen te gelde maken, geld innen 1998 [Internet: afz-10.html] <Engels
cashewnoot notensoort 1968 [KWT] <Engels {4.1.2}
cashflow netto winst plus afschrijvingen 1975 [R75] <Engels
casino gebouw voor gokken 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
casinobrood broodsoort 1914 [GVD] {4.1.6}
cassatie vernietiging van vonnis 1651 [WNT] <Frans
cassave meel uit de wortels van maniok 1625 [Van Donselaar Woordenaar 1, 1] <Frans
casselerrib varkensrib als broodbeleg 1910 [WNT rib I] <Duits {4.1.6}
casseren een vonnis vernietigen 1290 [CG I3, 1491] <Frans
cassette houder, doos 1688 [Aanv WNT] <Frans
cassette geluids- of videoband in houder 1902 [Aanv WNT] <Engels
cassetterecorder kleine bandrecorder 1973 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
cassis drank van zwarte bessen 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
cast bezetting van film of toneelstuk 1958 [R75] <Engels
castagnetten duimkleppers 1717 [Aanv WNT] <Frans
castraat mannenstem die geen stemwisseling heeft ondergaan 1824 [WEI] <Duits {3.2/4.1.16}
castreren ontmannen 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
casus geval 1621 [Aanv WNT] <Latijn
cataclysme geweldige ramp 1919 [KWT] <Frans
catacombe onderaardse gang 1653 [Aanv WNT] <Frans
catalepsie verstijving van spieren 1624 [Aanv WNT] <modern Latijn
catalogus register, lijst 1610 [Picarta: Catalogus Vant gheene tot Amsterdam by groote menichten vercocht zal worden] <Latijn
catamaran dubbelboot 1832 [WEI] <Engels {4.1.11}
cataract staar 1351 [MNW] <Latijn
catarre slijmvliesontsteking 1514 [MNW] <Frans
catastrofe grote ramp 1824 [WEI] <Frans
catatonie spierspanning 1923 [Aanv WNT]
catch-22 (dankzij bureaucratie) onoplosbaar dilemma 1961 [De Coster 1999] <Engels
catcher vangman bij baseball 1912 [KKU] <Engels
catecheet godsdienstonderwijzer 1847 [KKU] <Frans {4.1.8}
catechese godsdienstonderwijs 1886 [KKU] <Latijn
catechisatie godsdienstonderwijs 1624 [Toll.] <Frans {4.1.8}
catechismus leer van godsdienst in de vorm van vraag en antwoord 1538 [Bibliotheca 1954, nr. 1571] <Latijn

categorie onderdeel van classificatie 1665 [WNT] <Latijn
categorisch onvoorwaardelijk 1698 [MEY] <Latijn
catenaccio extreem verdedigend voetbal 1990 [De Coster 1992] <Italiaans {3.2}
catering verzorging van maaltijden of feesten 1972 [Picarta: titel van tijdschrift, uitgegeven bij Merites in Nijmegen] <Engels
catharsis reiniging 1832 [WEI] <modern Latijn
catheter buis om lichaamsvocht af te tappen 1642 [WNT waterloop] <Latijn
catwalk nauwe loopbrug voor modeshows 1984 [GVD] <Engels
caudillo militair-politiek leider 1886 [KKU] <Spaans {3.2}
causaal oorzakelijk 1824 [WEI] <Latijn
causaliteit oorzakelijkheid 1799 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
causerie praatje 1843 [Aanv WNT] <Frans
cautie borgtocht 1290 [CG II 1 En.Codex] <Frans
cavalerie wapen van de landmacht te paard 1588 [Claes] <Frans {4.1.14}
cavalerie wapen van de landmacht, uitgerust met tanks 1946 [Leen Verhoeff, uit off. stukken] <Frans {4.1.14}
cavalier begeleider 1669 [MEY] <Frans
cavia knaagdier 1853 [Aanv WNT] <modern Latijn {4.1.3}
cayennepeper gemalen Spaanse peper 1847 [KKU] <Engels {4.1.6}
cd dun schijfje waarop geluid is vastgelegd 1983 [Van der Horst 392] <Engels {4.1.17}
cd-rom cd die uitsluitend gelezen kan worden 1985 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
ceder naaldboom 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
cederen afstaan 1506 [HWS] <Frans
cedi munteenheid van Ghana 1967 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Fanti {4.1.12}

cedille teken onder de c 1824 [WEI] <Frans
ceel, cedel (bewijs)stuk, lijst 1240 [Bern.] <Frans
ceintuur gordel 1462 [HWS] <Frans
cel klein vertrek 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
cel kleinste element in weefsel 1644 [WNT] <Latijn
celebreren vieren, plechtig bedienen 1295 [CG I3, 2161] <Latijn
celesta toetsinstrument 1944 [WNT trommel] <Frans {4.1.16}
celibaat ongehuwde staat 1800 [WNT jaar I] <Frans {3.2}
celibatair vrijgezel 1824 [WEI] <Frans
cello snaarinstrument 1847 [KKU] {3.3/4.1.16}
cellofaan doorzichtig verpakkingsmateriaal 1934 [KWT] <Frans
cellulair in cellen verdeeld 1856 [Suringar, Het cellulair systeem] <Frans
cellulitis zwelling van onderhuids bindweefsel 1910 [Bauwens] <modern Latijn
celluloid hoornachtige, elastische stof, o.a. gebruikt voor foto's en films 1899 [WNT vignet] <Engels
cellulose celstof 1872 [GVD] <Frans
Celsius eenheid van temperatuur 1865 [WNT verkoken]
cembalo toetsinstrument 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2/4.1.16}
cement mortel 1350 [MNW] <Frans
cenotaaf leeg grafmonument 1824 [WEI] <Latijn {1.2.4/3.2}
censureren vrijheid van meningsuiting beperken 1726 [WNT] <Frans
cent munt ter waarde van het honderdste deel van een gulden 1816 [WNT] <Engels {1.3/4.1.12}
centaur paardmens 1526 [WNT stuur II] <Latijn
centenaar gewichtseenheid van 100 kg 1287 [HWS] <Latijn
centime een honderdste frank 1806 [Claes] <Frans {3.2}
centimeter 0,01 meter 1810 [WNT kilometer] <Frans {3.2}
centraal in het midden gelegen 1796 [Picarta: Concept-plan ter inrichting (...) alsmede voor eene algemeene Centraale vergadering] <Frans {3.2}
centraliseren in één punt samenbrengen 1904 [WNT] <Frans
centreren het midden zoeken 1824 [WEI] <Frans
centrifugaal middelpuntvliedend 1824 [WEI] <Engels {1.2.6}
centrifuge centrifugaalmachine 1865 [WNT uitlekken I] <Frans {1.2.6/4.1.9}
centripetaal middelpuntzoekend 1824 [WEI]
centrum middelpunt 1654 [Claes] <Latijn
centrum instelling 1961 [GVD] <Engels
cerebraal wat de hersenen betreft 1847 [KKU] <Frans
ceremonie plechtigheid 1494-1512 [HWS] <Frans
ceremonieel betrekking hebbend op ceremoniën 1555 [WNT] <Frans
cerise kerskleurig 1912 [KKU] <Frans {4.1.5}
cerium chemisch element 1898 [WNT verbranding] <modern Latijn
certificaat schriftelijke verklaring 1847 [WNT] <Frans
certificeren voor echt verklaren 1370-1378 [HWS] <ME Latijn
cervelaatworst gekruide vleesworst 1824 [WEI] {4.1.6}
cerviduct wildviaduct 1986 [KOE]
cervix hals van een orgaan 1919 [WNT verplaatsing] <Latijn {3.2}

cesartherapie bewegingstherapie 1991 [WP]
cesium chemisch element 1886 [KKU] <modern Latijn
cessie overdracht 1516 [WNT] <Latijn
cessionaris verkrijger 1650 [MEY] <Frans
cesuur rustpunt 1824 [WEI] <Frans
chaabi Marokkaanse volksmuziek 2000 [NRC-H 30/12/2000] <Arabisch {3.2/4.1.16}
chablis witte bourgogne 1855 [Kramers, Geographisch Wrdb.]
cha-cha-cha Latijns-Amerikaanse dans 1958 [Aanv WNT] <Spaans {3.1/3.2/4.1.15} <Frans {4.1.6}
chador sluier van islamitische vrouwen 1992 [GVD] <Hindi
chaebol groot conglomeraat van bedrijven 1998 [NRC-H 12/8/98] <Koreaans
chagrijn verdrietige ontevredenheid 1720 [MEY] <Frans
chakra in oosterse culturen een energiecentrum, verbindingspunt tussen het fysieke en het fijnstoffelijke lichaam 1992 [GVD] <Sanskriet
chalcedon melksteen 1782 [HOU III, 3, 221]
chalet Zwitsers houten huis 1886 [KKU] <Frans
challe gevlochten brood voor de sabbat 1912 [KKU] <Jiddisch {3.2/4.1.6}
chambertin rode wijnsoort 1840 [WNT rauw I] <Frans {4.1.6}
chambreren wijn op kamertemperatuur brengen 1912 [KKU] <Frans

champagne schuimende wijnsoort 1745 [Miller, Groot alg. kruidkundig wrdb. 944] <Frans {4.1.6}
champignon paddestoel 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Frans
Chanoeka herdenking van de inwijding van de Tempel 1921 [WNT voorjaar] <Hebreeuws {3.2/4.1.7}
chanson liedje 1751 [Aanv WNT] <Frans
chantage geldafpersing 1865 [KVW] <Frans
chanteren geld afpersen door dreigementen 1949 [Aanv WNT] <Frans
chaos wanorde 1401-1425 [MNW] <Latijn
chaperonneren een dame begeleiden 1847 [KKU] <Frans
chapiter onderwerp van gesprek, punt 1841 [Aanv WNT] <Frans
charade lettergreepraadsel 1809 [Aanv WNT] <Frans {3.2/4.1.18}
charge cavalerieaanval 1593 [WNT wijken] <Frans
chargeren in gesloten formatie aanvallen 1591 [Schulten Tw. 9] <Frans
chargeren overdrijven 1916 [WNT z.j.] <Frans
charisma bovennatuurlijke gave 1923 [Aanv WNT] <Latijn of Grieks
charitatief liefdadig 1950 [GVD] <ME Latijn
charlatan kwakzalver 1658 [MEY] <Frans
charleston dans 1926 [Sanders 1995] <Engels {4.1.15}
charmant leuk 1698 [WNT tranendal] <Frans
charme bekoring 1908 [WNT] <Frans
charter oorkonde 1260 [CG I 1, 72] <Frans
chartervlucht vlucht waarvoor het vliegtuig afgehuurd is 1950 [WNT vlucht] <Frans
chartreuse fijne likeur 1876 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
chassidisme stroming in jodendom 1886 [KKU]
chassis raamwerk 1898 [GVD] <Frans
chateaubriand biefstuk van ossenhaas 1910 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
chatten on line corresponderen via het internet 1993 [Sanders 2001] <Engels {4.1.17}
chauffeur autobestuurder 1912 [KKU] <Frans
chauvinisme overdreven vaderlandsliefde 1890 [WNT toegeven] <Frans
checken controleren 1950 [De Vooys] <Engels {1.3}
cheddar kaas 1909 [Sanders 1995] <Engels {4.1.6}
cheerio tussenwerpsel: gezondheid! 1968 [KWT] <Engels {4.3}
cheeseburger hamburger met een plak kaas 1968 [WP voor de vrouw] <Engels {4.1.6}
cheeta katachtige 1947 [Aanv WNT] <Engels {4.1.3}
chef die aan het hoofd staat 1516 [Mak] <Frans
chef-d'oeuvre meesterwerk 1824 [WEI] <Frans
chelatietherapie een behandeling van aderverkalking 1991 [WP]
chemicaliën scheikundige stoffen 1818 [WNT medicinaal] <modern Latijn
chemie scheikunde 1614 [Beguin, Tyrocinium chymicum] <Latijn
chemie wisselwerking tussen mensen 1997 [R99] <Engels
chemobak afvalbak voor klein chemisch afval 1993 [De Coster 1999]
chenille fluweelachtig weefsel 1821 [WNT uitwerksel] <Frans {4.1.9}

cheque schriftelijke betalingsopdracht 1847 [KKU] <Engels
cherry brandy kersenlikeur 1926 [KWT] <Engels {4.1.6}
cherubijn engel van de tweede rang 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
chesterkaas soort kaas 1847 [KKU] {4.1.6}
cheviot wollen stof 1896 [WNT] <Engels {4.1.9}
chewing gum kauwgom 1936 [Kath. Enc.] <Engels {4.1.6}
chianti droge wijnsoort 1847 [KKU] <Italiaans {3.2/4.1.6}
chiasma kruisstelling van woorden 1876-1900 [Aanv WNT] <modern Latijn
chic verfijnd 1844 [Toll.] <Frans
chicane haarkloverij 1698 [WNT] <Frans
chiffon weefsel 1900 [Aanv WNT] <Frans {4.1.9}
chihuahua hondensoort 1918 [Sanders 1995] <Engels {4.1.3}
chijl bloedvormend vocht 1702 [WNT windig] <Latijn
chili cayennepeper 1886 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.6}
chiliasme geloof aan duizendjarig rijk 1668 [Aanv WNT] <modern Latijn
chimaera monsterdier 1556 [WNT minst] <Latijn
chimpansee mensaap 1847 [KKU] <Frans {4.1.3}
chinchilla knaagdier 1840 [WNT vossehuid] <Spaans {3.2/4.1.3}
chinezen via koker opsnuiven van verhitte heroïne 1975 [Aanv WNT]
chinoiserie in chinese stijl vervaardigde voorwerpen 1886 [KKU] <Frans
chip dun plakje silicium 1979 [WP jaarboek 1980] <Engels
chipknip oplaadbare chipkaart van de banken 1995 [De Coster 1999]

chipolatapudding gevulde pudding 1910 [Aanv WNT] {4.1.6}
chippendale Engelse meubelstijl 1931 [KWT] <Engels
chippendale mannelijke stripper 1992 [De Coster 1999] <Engels {4.1.13}
chipper oplaadbare chipkaart van de Postbank 1996 [De Coster 1999]
chips gebakken aardappelschijfjes 1950 [GVD] <Engels
chiromantie handlijnkunde 1734 [HubWes] <ME Latijn
chirurg heelkundige 1877 [WNT wegwisschen] <Duits
chirurgie heelkunde 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
chirurgijn heelmeester 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.13}
chitine schaalhuid 1847 [Aanv WNT] <Frans
chlamydia soort van micro-organismen 1991 [WP] <modern Latijn
chloor chemisch element 1846 [WNT wonderzout] <modern Latijn
chloroform narcosevloeistof 1872 [GVD] <Frans
chlorofyl bladgroen 1847 [KKU]
chocolade drank uit cacao, versnapering 1679 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.6}
choke smoorklep 1951 [Aanv WNT] <Engels
choker sjaaltje gedragen in open boord 1912 [KKU] <Engels {3.2}
cholera besmettelijke buikloop 1588 [Claes Tw. 11] <Latijn
cholerisch heftig 1805 [MEY]
cholesterol vetachtige stof 1941 [Holleman, Leerboek der organische chemie 607]
choqueren aanstoot geven 1669 [MEY] <Frans
choreografie het ontwerpen van dansfiguren 1824 [WEI]
chorizo harde worstsoort 1992 [GVD] <Spaans {3.2/4.1.6}
chow-chow hondensoort 1931 [KWT] <Engels {4.1.3}
chrestomathie bloemlezing 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
chrisma zalfolie, zalving 1601 [WNT knorren II] <Latijn
christen belijder van de christelijke godsdienst 1200 [CG II 1 Servas] <Latijn {4.1.8}
christeneziele tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1860 [WNT christenziel] {4.3}
christoffel mascotte met St.-Christoffel 1992 [GVD]
chromatisch met halve tonen 1809 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
chromosoom drager van erfelijke eigenschappen in celkern 1907 [Vd Sijs 1998] <Duits
chronisch langdurig 1824 [WEI] <Latijn
chronologie tijdrekenkunde 1697 [WNT almanak Suppl] <Frans
chronometer tijdmeter 1786 [WNT] <Frans
chroom chemisch element 1824 [WEI] <modern Latijn
chrysant plantensoort 1773 [HOU II, 1, 146]
chut tussenwerpsel: stil! 1895 [Broeckaert] <Frans {4.3}
chutney zoetzuur met vruchten 1903 [Prick 1903] <Engels {4.1.6}
ciabatta langwerpig brood gebakken van nat deeg 1998 [De Coster 1999] <Italiaans {3.2/4.1.6}
ciao tussenwerpsel: afscheidsgroet 1991 [Hoppenbrouwers] <Italiaans {3.2/4.3}
ciborie kelk ter bewaring van hostie 1451-1500 [MNW] <Latijn

cicade insect 1287 [CG NatBl] <Latijn
cichorei plant waarvan de wortel voor smaakverbetering van koffie gebruikt wordt 1484 [HWS] <Frans
cider drank uit gegist vruchtensap 1351-1400 [MNW] <Frans {4.1.6}
cijfer getalmerk 1508 [Kool] <Frans
cijns schatting, belasting 1253 [CG I 1, 46] <Latijn
cilinder rolrond voorwerp 1562 [Dict. Tetraglotton] <Frans of Latijn
cimbaal slaginstrument 1451-1500 [MNW] <Frans {4.1.16}
cineast filmkunstenaar 1929 [WNT totaliteit] <Frans
cinema bioscooptheater 1914 [GVD] <Frans
cinematograaf filmtoestel 1908 [WNT leevend] <Frans {4.1.17}
cinnaber vermiljoen 1719 [WNT vermiljoen] <Frans {4.1.5}
cipier gevangenbewaarder 1552 [WNT] <Frans
cipres naaldboom 1240 [Bern.] <Frans
circa voorzetsel 1749 [Saramakaanse vrede van 1762 53] <Latijn {4.2}
circuit gesloten baan, gesloten groep 1663 [MEY] <Frans
circulaire rondschrijven 1812 [WNT] <Frans {3.2}
circulatie omloop 1680 [WNT vereenigd] <Frans
circuleren rondgaan 1663 [MEY] <Frans
circumcisie besnijdenis 1658 [MEY] <Latijn
circumflex samentrekkingsteken 1567 [Aanv WNT] <Latijn

circus voorstelling van dressuur en acrobatiek 1897 [WNT] <Latijn {4.1.15}
cirkel kring 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans of Latijn
cirrose verschrompeling 1847 [Aanv WNT] <Frans
cirrus vederwolk 1847 [Aanv WNT] <Latijn
cis met een halve toon verhoogde c 1832 [WEI] <Duits {3.2}
ciseleren versiering in metaal beitelen 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Frans
cisterciënzer lid van geestelijke orde 1778 [WNT zwaarddrager] <Frans {4.1.8}
citaat aanhaling 1840 [WNT rhetoriek] <Latijn
citadel deel van vestingwerk 1588 [Claes Tw. 11] <Frans
citer snaarinstrument 1588 [Kil.] <Duits {3.2/4.1.16}
citeren (woorden) aanhalen 1897 [WNT] <Frans
cito bijwoord: met spoed 1602 [WNT] <Latijn
citroen zure vrucht 1554 [Dod.] <Frans {4.1.2}
citroenvlinder vlinder 1910-1914 [Bauwens]
citrusvrucht naam voor vruchten van het geslacht Citrus 1947 [Aanv WNT] {4.1.2}
city stadscentrum (oorspronkelijk van Londen) 1693 [WNT vergrooting] <Engels {3.2}
citybike fiets voor in de stad 1993 [De Coster 1999] <Engels {4.1.10}
civet door civetkat afgescheiden stof 1567 [Junius 122b] <Frans
civetkat roofdier 1596 [WNT civet] {4.1.3}
civiel burgerlijk 1467-1490 [HWS] <Frans
civilisatie beschaving 1824 [WEI] <Frans
claim vordering 1886 [KKU] <Engels
clair-obscur met licht- en schaduweffecten 1824 [WEI] <Frans
clairvoyant helderziend 1824 [WEI] <Frans
clan (oorspronkelijk Schotse) stam 1824 [WEI] <Engels
clandestien heimelijk 1503 [Boutillier] <Latijn
claque samendrukbare hoge hoed 1847 [KKU] <Frans {4.1.9}
claque gehuurde toejuichers 1886 [KKU] <Frans
clarence type rijtuigje 1912 [KKU] <Engels {4.1.10}
clash botsing 1973 [R75] <Engels
classicisme navolging van de klassieken 1868 [WNT tooneel] <Frans
classificatie klasseverdeling 1824 [WEI] <Frans
classificeerder losse scheepsarbeider 1951 [Aanv WNT]
classis onderafdeling van provinciaal kerkbestuur 1571 [WNT approbeeren Suppl] <Latijn {4.1.8}
claus passage in toneelstuk 1916 [WNT] <Frans
claustrofobie engtevrees 1911 [Aanv WNT] {1.2.5}
clausule afzonderlijke zinsnede of bepaling 1240 [Bern.] <Frans
clausuur afsluiting 1790 [Aanv WNT] <Latijn
claxon signaalinstrument op auto's 1918 [WNT klaxon] <Engels
clean geen drugs gebruikend 1962 [R75] <Engels
clearing verrekening 1912 [KKU] <Engels
cleistogaam als knop gesloten blijvend (van bloem) 1898 [GVD]
clematis klimplantengeslacht 1608 [WNT vitalba] <Latijn

clementie goedertierenheid 1581 [WNT reventie] <Latijn
clementine variëteit van mandarijn 1950 [Kath. Enc.] <Frans {4.1.2}
clerus geestelijkheid 1569 [WNT gewormte] <Latijn
clever handig, slim 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
cliché drukplaat 1892 [WNT] <Frans
cliché afgezaagde uitspraak 1950 [GVD] <Frans
click bij inademen gevormde klank 1968 [KWT] <Engels
clickfonds beleggingsfonds dat de winst bij een bepaald koersniveau veiligstelt 1996 [De Coster 1999]
cliënt klant 1699 [WNT] <Frans
cliffhanger spanning door op een beslissend moment af te breken 1981 [Foto en film enc.] <Engels
clignoteur knipperlicht 1976 [GVD] <Frans {3.2}
climacterium overgangsjaren van een vrouw 1913 [Aanv WNT] <modern Latijn
climax hoogtepunt 1847 [Aanv WNT] <Latijn
climax orgasme 1968 [Aanv WNT] <Engels
clinch het elkaar vasthouden van boksers 1946 [De Vooys] <Engels
cliniclown clown die in kinderziekenhuizen optreedt 1998 [NRC-H 14/7/98] <Engels
clinicus arts 1556 [WNT visiteeren] <Latijn
clip (papier)klem 1940 [Posthumus] <Engels
clitoridectomie het wegnemen van de clitoris 1970 [Recht voor raap]
clitoris kittelaar 1663 [MEY] <modern Latijn {3.2}
clivia plantengeslacht 1884 [Aanv WNT] <modern Latijn
cloaca lichaamsholte van sommige dieren 1908 [Elffers/Viljoen, Beknopt Nederlands wrdb. voor Zuid-Afrika] <Latijn

clochard dakloze, zwerver 1976 [GVD] <Frans {3.2}
close reading tekstanalyse met alle aandacht voor de tekst zelf 1970 [Recht voor raap] <Engels
closet toilet 1847 [KKU] <Engels {4.4}
close-up opname van dichtbij 1931 [KWT] <Engels
clou het wezenlijke, pointe 1899 [DBL] <Frans
clown grappenmaker 1847 [KKU] <Engels
club vereniging 1800 [Toll.] <Engels
cluster tros, groep 1963 [Aanv WNT] <Engels
coach trainer 1929 [KWT] <Engels
coadjutor hulpbisschop 1467-1490 [HWS] <Latijn {4.1.8}
coaguleren klonters vormen 1650 [MEY] <Frans
coalitie verbond 1795 [WNT revolutionist] <Frans {3.2}
coaster kustvaarder 1947 [Groninger Dagblad 21/7] <Engels {4.1.11}
coaten van een deklaag voorzien 1953 [Aanv WNT] <Engels
coati kleine beer 1761 [Van Donselaar Tw. 13] <Spaans {3.2/4.1.3}
coaxiaal met gemeenschappelijke as 1953 [Aanv WNT]
cobbler verkoelende wijndrank 1912 [KKU] <Engels {4.1.6}
cobra slang 1847 [KKU] <Portugees {3.2}
Cobra naam van een groep Deense, Belgische en Nederlandse kunstenaars uit de jaren vijftig van de 20e eeuw 1948 [WP] <L {3.4}
coca bladeren van Peruaanse struik 1564 [WNT] <Spaans {3.2}
coca-cola koolzuurhoudende frisdrank 1914 [Van der Horst 56] <Engels {4.1.6}
cocaïne alkaloïde uit de coca 1898 [GVD] <Spaans {3.2/4.1.6}
cockerspaniël hondensoort 1940 [Toepoel, Hondenenc.] <Engels {4.1.3}
cockpit stuurhut in vliegtuig 1926 [KWT] <Engels
cocktail gemengde alcoholische drank 1886 [KKU] <Engels {4.1.6}
cocon omhulsel van rupsen 1872 [GVD] <Frans
cocooning zich terugtrekken in huiselijke kring 1989 [De Coster 1999] <Engels
cocotte vrouw van lichte zeden 1912 [KKU] <Frans {4.1.13}
coda resumerend slot van muziekstuk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
code wetboek 1824 [WEI] <Frans
code stelsel van signalen of symbolen 1919 [WNT woord I] <Frans
codeïne bestanddeel van opium 1869 [Aanv WNT]
codex handschrift 1838 [WNT stempel I] <Latijn
codicil bijvoegsel bij testament 1536 [WNT aalmis Suppl] <Latijn
codificeren tot een wetboek maken 1875 [Aanv WNT] <Duits
coelacant beenvis 1953 [Achterberg, gedicht Ichtyologie] <modern Latijn
coffeeshop gelegenheid waar softdrugs verkrijgbaar zijn 1972 [De Coster 1999] <Engels
cognac soort brandewijn 1790 [WNT] <Frans {4.1.6}
cognitie kenvermogen 1650 [MEY] <Latijn
cognossement zeevrachtbrief 1514 [HWS]
cohabitatie paring 1650 [MEY] <Latijn
cohabitatie samenwerking van twee politieke tegenstanders 1986 [De Coster 1999] <Frans {3.2}

coherent samenhangend 1669 [MEY] <Frans
cohesie samenhang 1824 [WEI] <Frans
cohort onderafdeling van Romeins legioen 1767 [WNT diep II] <Latijn
cohort groep individuen met gemeenschappelijk kenmerk 1996 [Vd Sijs 1996] <Engels
coifferen vleien, opkammen 1780-1781 [WNT] <Frans
coiffeur kapper 1802 [WNT nagel] <Frans {3.2/4.1.13}
coïncidentie samenloop van omstandigheden 1824 [WEI] <Frans
coïre geslachtsgemeenschap hebben 1859 [Gabler] <Latijn {4.4}
coïtus paring 1562 [Aanv WNT] <Latijn
coke cocaïne 1982 [R84] <Engels {4.1.6}
cokes residu van steenkool 1829 [Toll.] <Engels
col bergpas 1865 [KVW] <Frans
col kraag 1872 [Aanv WNT] <Frans
cola koolzuurhoudende frisdrank 1952 [Aanv WNT] {4.1.6}
colbert jas zonder panden 1881 [Sanders Tw. 7] {1.4/3.3/5}
cold case squad speciale politiegroep die oude delicten opnieuw onderzoekt 1999 [Sanders 2001] <Engels
coldcream verkoelende zalf 1855 [KKU] <Engels
colibacil darmbacil 1950 [Kleine WP 382]
collaar pastoorsboord 1901 [KUI] <Latijn
collaboreren met de vijand samenwerken 1950 [GVD] <Frans {1.2.2}
collage het samenplaksel 1958 [WP van de kunst, dl. 1, 451] <Frans {3.2}
collageen lijmvormend eiwit 1912 [KKU]

collaps plotselinge stoornis in bloedcirculatie 1847 [Aanv WNT] <Latijn
collateraal zijdelings 1486 [MNW] <ME Latijn
collatie vergelijking van teksten 1475 [Hoorn, Stad, Inv. 629.R.871] <Latijn
collationeren teksten vergelijken 1370-1378 [HWS] <Frans
collecte (geld)inzameling 1600 [WNT] <Frans
collectie verzameling 1553 [WNT vergadering] <Frans
collectief gezamenlijk 1669 [MEY] <Frans {1.2.4}
collega ambtgenoot 1643 [WNT] <Latijn
college bestuurslichaam 1450 [HWS] <Frans
collegiaal passend onder collega's 1863 [KKU] <Frans
collie hondensoort 1912 [KKU] <Engels {4.1.3}
collier halssnoer 1401-1450 [MNW] <Frans
collisie botsing 1669 [MEY] <Frans
collo te verzenden stukgoed 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
collocatie vaste verbinding van twee of meer woorden 1984 [GVD] <Engels
colloïde stof die fijn verdeeld in vloeistof zit 1886 [KKU] <Frans
colloquium samenspraak, geleerd gesprek 1824 [WEI] <Latijn
colofon gegevens aan het eind van drukwerk 1847 [KKU] <Latijn
colofonium distillaatresidu van hars 1734 [HubWes]
colon deel van dikke darm 1807 [WNT vervolgen] <Latijn {3.2}
colon munteenheid van Costa Rica en El Salvador 1896 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
colonnade zuilenrij 1788 [Aanv WNT] <Frans
colonne rij van militairen in rotten 1824 [WEI] <Frans {4.1.14}
coloradokever insect 1894 [Bruggencate, Engelsch Wrdb.]
coloratuur versiering met cadansen en loopjes 1739 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
coloriet kleurgeving 1710 [WNT koloriet] <Italiaans {3.2}
colorist schilder die zich toelegt op kleureffecten 1717 [WNT] <Frans
colostrum biest 1832 [WEI] <Latijn
colporteren te koop aanbieden 1847 [KKU] <Frans
colporteur verkoper langs huis 1847 [KKU] <Frans {4.1.13}
colt soort revolver 1899 [DBL] <Engels {4.1.14}
coltrui trui met rolkraag 1968 [Aanv WNT]
column regelmatige bijdrage aan krant 1969 [R75] <Engels
coma bewusteloosheid 1663 [MEY] <modern Latijn
coma nevelmassa rond komeetkern 1912 [KKU] <Latijn
combattant strijder 1602 [Aanv WNT] <Frans
combinatie verbinding 1748-1778 [WNT] <Frans
combine maaidorser 1940 [Aanv WNT] <Engels {4.1.10}
combine combinatie van renners in wielersport om kansen van concurrenten te breken 1944 [Aanv WNT] <Frans
combineren samenvoegen 1663 [MEY] <Frans
combiroes roes die ontstaat door gecombineerd gebruik van alcohol en drugs 2000 [Sanders 2001] <L {3.4/4.4}
combo klein ensemble van muzikanten 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels

Comecon vroegere organisatie voor wederzijdse hulp van de Oostbloklanden 1984 [GNN] <Engels
comedy humoristische film 1997 [NRC-H 97/11/25] <Engels {4.1.15}
comestibles fijne eetwaren 1824 [WEI] <Frans
comfort gemak 1847 [KKU] <Engels
comfortabel gerieflijk 1847 [KKU] <Engels
comic komisch stripverhaal 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
coming-out het uitkomen voor zijn seksuele geaardheid 1987 [De Coster 1999] <Engels
comité groep personen met uitvoerende taak 1729 [Claes Tw. 11] <Frans
commanderen bevelen 1590 [Schulten Tw. 9] <Frans
commandeur laagste rang van vlagofficier bij de marine 1739 [WNT] <Frans {4.1.14}
commanditair stil (van vennoot) 1847 [KKU] <Frans
commando bevel 1652 [WNT] <Spaans {3.2}
commando militair van de commandotroepen 1961 [GVD] <Engels {4.1.14}
commensaal parasitisch gedierte 1914 [GVD] <ME Latijn
commentaar verklaring 1697 [WNT] <Frans
commercial reclamefilmpje 1969 [Aanv WNT] <Engels {4.1.15}
commercie handel 1577 [Aanv WNT] <Frans
commies middelbare ambtenaar 1534 [HWS] <Frans
commiesbrood soldatenbrood 1816-1817 [WNT] <Duits {4.1.6}
commissaris gevolmachtigde 1353 [HWS] <ME Latijn

commissie vertrouwelijke opdracht 1370-1378 [HWS] <Frans
commissie provisie 1748 [WNT] <Frans
commissie groep personen belast met bepaalde taak 1771 [WNT] <Frans
commissionair iemand die op eigen naam voor rekening van anderen handelt 1778 [WNT] <Frans
commitment sterke betrokkenheid, toewijding 1984 [GVD] <Engels
committeren opdragen, belasten 1370-1378 [HWS] <Latijn
commode latafel 1784-1785 [WNT] <Frans {4.1.9}
commode aankleedmeubel voor baby's 1952 [WP voor de vrouw] {4.1.9}
commodo op zijn gemak, rustig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
commodore gezagvoerder op schip 1781 [WNT uitkomen I] <Engels {3.2}
commodore laagste rang van opperofficier bij de luchtmacht 1976 [GVD] <Engels {4.1.14}
commotie opschudding 1492 [MNW] <Frans
communaal aan een groep gemeenschappelijk toebehorend 1865 [KVW] <Frans
commune leefgemeenschap 1824 [WEI] <Frans
communicant die ter communie gaat 1494-1512 [HWS] <Latijn {4.1.8}
communicatie mededeling 1467-1490 [HWS] <Frans
communie het ontvangen van de hostie 1540 [WNT vagen I] <Latijn
communiqué officiële mededeling 1912 [KKU] <Frans
communisme maatschappelijk stelsel van gemeenschappelijk bezit 1850 [WNT gelijkheid] <Frans
compact dicht opeengedrongen 1872 [GVD] <Frans
compagnie onderafdeling van bataljon 1592 [WNT] <Frans {4.1.14}
compagnon handelsgenoot 1574 [Claes Tw. 11] <Frans
comparatief vergrotende trap 1638 [Ruijs] <Latijn
compareren voor rechter of notaris verschijnen 1370-1378 [HWS] <Frans
comparitie verschijning voor notaris 1584 [WNT] <Frans
compartiment treincoupé 1901 [WNT] <Frans
compassie medelijden 1285 [CG Rijmb.] <Frans
compatibel verenigbaar 1650 [MEY] <Frans
compatibel onderling aansluitbaar van computerapparatuur of programma's 1981 [MCC okt. 81, 3, 9, 84] <Engels
compendium samenvatting 1658 [WNT verversching] <Latijn
compensatie vereffening 1503 [Boutillier] <Frans
compenseren vereffenen 1423-1473 [MNW geliken] <Frans
competent bekwaam, gerechtigd 1459 [HWS] <Frans
competentie deskundigheid, bevoegdheid 1551-1600 [WNT verblind] <Latijn
competitie mededinging 1912 [KKU] <Frans
compilatie samenvoeging van gegevens 1824 [WEI] <Frans
compilator samensteller van compilaties 1854 [WNT vereffening] <ME Latijn
compileren samenvoegen 1824 [WEI] <Frans
compleet volledig 1613 [Stallaert] <Frans
complement aanvulling 1614 [WNT vervulsel] <Latijn
completen avondgebed 1236 [CG I 1, 25] <Latijn
completeren voltallig maken 1816 [Aanv WNT] <Frans

complex samengesteld geheel 1847 [KKU] <Frans
complicatie verwikkeling 1824 [WEI] <Frans
compliceren verwikkelen 1847 [KKU] <Frans {1.2.6}
compliment lof, begroeting 1635 [WNT wederroepen] <Frans
complot samenzwering 1588 [Claes] <Frans
component samenstellend deel 1901 [KUI] <Latijn
componeren samenstellen 1548 [WNT] <Latijn
componist schepper van muziekstukken 1588 [Kil.] <Duits {3.2}
composiet samengestelde bloem 1896 [KUI] <Frans
compositie samenstelling 1554 [WNT] <Frans
compositum wat samengesteld is 1847 [KKU] <Latijn
compost meststof 1847 [KKU] <Engels
compote vruchtenmoes 1786-1793 [WNT] <Frans {4.1.6}
compound mengsel van kunststof met weekmaker 1968 [KWT] <Engels
compressie samendrukking 1624 [Aanv WNT] <Frans
comprimeren samenpersen 1650 [MEY] <Frans
compromis schikking 1351-1400 [MNW] <Frans
compromitteren verdacht maken 1865 [WNT] <Latijn
comptabel rekenplichtig, verantwoordelijk 1593 [Aanv WNT] <Frans

computer rekentuig 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels {4.1.17}
computeren met de computer spelen 1992 [GVD]
concaaf hol 1744 [Baker, Het microscoop gemakkelyk gemaakt 1] <Latijn
concelebreren gezamenlijk de mis opdragen 1912 [KKU] <Latijn
concentratiekamp barakkenkamp voor gevangenen 1943 [WNT veem II] <Duits {3.2}
concentreren verenigen 1777 [MEY] <Frans
concentrisch met een gemeenschappelijk middelpunt 1803 [Aanv WNT] <ME Latijn
concept ontwerp 1511 [HWS] <Frans
conceptie bevruchting 1511-1520 [Aanv WNT] <Frans
concern geleed groot bedrijf 1932 [Aanv WNT] <Engels
concert muziekuitvoering 1710 [WNT] <Frans
concertina toetsinstrument 1881 [Viotta, Lexicon der toonkunst] <Italiaans {3.2/4.1.16}
concertino klein concert 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
concessie tegemoetkoming, vergunning 1530 [WNT] <Frans
conciërge huisbewaarder 1569 [WNT] <Frans
concies bondig 1847 [Aanv WNT] <Frans
conciliant verzoeningsgezind 1865 [WNT voorwaardelijk] <Latijn
concilie kerkvergadering 1240 [Bern.] <Latijn
concipiëren ontwerpen 1442 [HWS] <Latijn
conclaaf vergadering van kardinalen 1449 [MNW] <Frans
concluderen besluiten 1370-1378 [HWS] <Latijn
conclusie gevolgtrekking 1285 [CG Rijmb.] <Frans
concomitant samengaand 1855 [KKU] <Frans
concordaat verdrag (m.n. tussen staat en paus) 1545 [HWS] <Frans
concordantie overeenstemming 1276-1300 [CG Kerst.] <ME Latijn
concours wedstrijd 1791 [Des Roches, Nieuw Nederduytsch en Fransch Wrdb.] <Frans
concreet als vorm voorstelbaar, duidelijk 1847 [Aanv WNT] <Frans
concubine bijzit 1451-1500 [MNW] <Frans {4.1.4}
conculega persoon of onderneming die in dezelfde markt opereert 1994 [Vrij Nederland 27/8/1994] <L {3.4}
concurreren wedijveren 1819 [WNT voorzanger] <Frans
condenseren indampen 1624 [Aanv WNT] <Frans
conditie voorwaarde, toestand 1281 [VMNW] <Frans
conditie lichamelijke gesteldheid 1898 [GVD] <Engels
conditioner crèmespoeling 1999 [GVD] <Engels
condoleren rouwbeklag betuigen 1650 [MEY] <Latijn
condominium gemeenschappelijke soevereiniteit, gemeenschappelijk eigendom 1832 [WEI] <modern Latijn
condoom voorbehoedmiddel 1847 [KKU] <Engels
condor roofvogel 1762 [Van Donselaar Tw. 13] <Spaans {3.2}
conducteur kaartjesknipper 1866 [WNT] <Frans
confectie in massa gemaakte kleding 1895 [Broeckaert] <Frans

confederatie verbond 1576 [Aanv WNT] <Frans
conference optreden van een conferencier 1920 [Aanv WNT] <Frans {4.1.15}
conferentie vergadering 1592 [WNT verbaasdheid] <ME Latijn
confessie belijdenis 1300 [MNW] <Frans
confetti papiersnippers 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
confidentie vertrouwelijke mededeling, vertrouwen 1619 [WNT agresseur Suppl] <Latijn
configuratie samenstel van figuren 1669 [MEY] <Frans
configuratie samenstel van computer en randapparatuur 1975 [R84] <Engels
confirmeren bevestigen 1276-1300 [CG Kerst.] <Frans
confiscatie verbeurdverklaring 1460 [HWS] <Frans
confisqueren verbeurdverklaren 1467-1490 [HWS] <Frans
confituren gekonfijte vruchten 1561 [Secreten van den eerweerdighen heere Alexis Piemontois] <Frans {4.1.6}
conflict onenigheid 1658 [MEY] <Latijn
conform voorzetsel 1559 [Aanv WNT] <Frans {4.2}
confrater vakgenoot 1650 [MEY] <ME Latijn
confrère vakgenoot 1583 [WNT strooien] <Frans
confronteren tegenover elkaar plaatsen 1609 [Aanv WNT] <Frans
confucianisme leer van Confucius 1882 [Picarta: titel van J. Legge]
confuus verward 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
conga Midden-Amerikaanse dans 1976 [WP] <Spaans {3.2/4.1.15}
congé ontslag 1599 [Claes Tw. 11] <Frans
congenitaal aangeboren 1886 [KKU]

congestie ophoping van bloed 1624 [Aanv WNT] <Frans
conglomeraat samenklontering 1847 [KKU] <Frans
congregatie kerkelijke vereniging 1893 [WNT] <Frans
congres samenkomst 1552-1553 [Claes Tw. 11] <Frans
congruent overeenstemmend 1658 [MEY] <Latijn
conifeer naaldboom 1863 [Aanv WNT] <Frans
conisch kegelvormig 1824 [WEI] <Frans
conjugatie vervoeging 1540 [Aanv WNT] <Latijn
conjunctie voegwoord 1552 [Aanv WNT] <Latijn
conjunctief aanvoegende wijs 1576 [Colloquien oft tsamensprekingen (...) in ses spraken] <Latijn
conjunctiva oogbindvlies 1901 [KUI] <modern Latijn
conjunctivitis ontsteking van de conjunctiva 1847 [KKU] <modern Latijn
conjunctuur samentrekkende invloedrijke omstandigheden 1591 [WNT kloek I] <ME Latijn
connaisseur kenner 1847 [KKU] <Frans
connectie verbinding 1720 [MEY] <Frans
connectie invloedrijke relatie 1916 [WNT] <Engels
connotatie gevoelswaarde 1698 [MEY] <ME Latijn
conrector onderdirecteur 1602 [WNT toeschrijven]
consacreren wijden 1276-1300 [CG Lut.A] <Latijn
consecutief opeenvolgend 1669 [MEY] <Frans
consensus eenstemmigheid 1847 [KKU] <Latijn
consequent logisch 1648 [WNT watersnood] <Frans
conservatief behoudend 1847 [KKU] <Engels
conservator bewaarder, toezichthouder 1847 [KKU] <Latijn
conservatorium muziekacademie 1824 [WEI]
conserven ingelegde vruchten, verduurzaamde levensmiddelen 1407-1432 [MNW sucade] <Frans {4.1.6}
conserveren bewaren 1526 [HWS] <Frans
consideratie overweging 1524 [HWS] <Frans
consignatie het ten verkoop geven 1892 [WNT] <Frans
consigne wachtwoord, opdracht 1847 [KKU] <Frans
consistent duurzaam 1824 [WEI] <Latijn
consistorie r.-k.: vergadering van kardinalen 1350 [MNW] <Latijn
consistorie prot.: kerkenraad 1595 [WNT] <Latijn {4.1.8}
console draagsteen 1824 [WEI] <Frans
console bedieningspaneel van computer 1989 [De Coster 1999] <Engels
consolideren duurzaam maken 1351 [HWS] <Frans
consommé heldere bouillon 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
consonant medeklinker 1530 [WNT verminkt] <Latijn
consorten medestanders 1451-1500 [MNW] <Latijn
consortium tijdelijke vereniging van ondernemingen 1901 [KUI] <Latijn
conspiratie samenzwering 1460 [HWS] <Frans
constant onveranderlijk 1503 [Claes Tw. 11] <Frans
constateren vaststellen 1824 [WEI] <Frans

constellatie sterrenbeeld 1451-1475 [Mak] <Frans
consternatie ontsteltenis 1667 [Aanv WNT] <Frans
constipatie verstopping 1832 [WEI] <Frans
constitueren vaststellen 1507 [Aanv WNT] <Frans
constitutie grondwet 1728 [Claes Tw. 11] <Frans
constructie bouw 1332 [HWS] <Frans
constructivisme kunstrichting die werkt met geometrische figuren 1934 [Aanv WNT]
construeren samenstellen 1663 [MEY] <Frans
consul gevolmachtigd vertegenwoordiger van land 1470 [HWS] <Latijn
consul Romeinse magistraat 1824 [WNT] <Latijn
consulent raadgever 1824 [WEI]
consult raad 1799 [Picarta: titel Het gewaand consult, blijspel] <Frans {3.2}
consulteren raadplegen 1513 [HWS] <Frans
consument verbruiker 1847 [Aanv WNT] <Latijn
consumeren gebruiken, verbruiken 1493 [Mak] <Latijn
consuminderen minder consumeren 1899 [Koenen, Woordverklaring 209] {1.3}
consumptie verbruik 1580 [WNT voorbij] <Latijn
contact aanraking 1872 [GVD] <Frans
contactlens lens ter vervanging van een bril 1950 [Aanv WNT]
container laadbak 1948 [KWT] <Engels
contaminatie het dooreenhalen van verschillende uitdrukkingen 1912 [KKU] <Latijn
contant in gereed geld 1569 [Kool] <Frans
contemplatie beschouwing, meditatie 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans

contemporain hedendaags 1832 [WEI] <Frans
content tevreden 1396 [Moors 307, 68] <Frans
content inhoud, vulling 1994 [Sanders 2001] <Engels
contentieus betwistbaar 1523 [Aanv WNT] <Frans
contesteren betwisten 1650 [MEY] <Frans
context samenhang 1824 [WEI] <Frans
continent vasteland 1824 [WEI] <Frans
continent de uitscheiding kunnende beheersen 1846 [Aanv WNT] <Frans
contingent vast aandeel of hoeveelheid 1625 [WNT] <Frans
contingentie toevalligheid 1650 [MEY] <Latijn
continu onafgebroken 1663 [MEY] <Frans
continueren voortzetten 1400 [MNW] <Frans
continuo aanhoudend 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
conto rekening 1620 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
contour omtrek 1824 [WEI] <Frans
contra voorzetsel 1555 [WNT wijnschrading] <Latijn {4.2}
contrabande smokkelwaar 1643 [De Bruijn Tw. 10] <Frans
contrabas snaarinstrument 1754 [WNT trompet] <Italiaans {3.2/4.1.16}
contraceptie verhindering van conceptie 1975 [R75] <Frans {3.2}
contract schriftelijke overeenkomst 1391 [Claes] <Frans of Latijn
contractie samentrekking 1669 [MEY] <Frans
contradans dans van tegenover elkaar geplaatste dansers 1697 [WNT] <Frans {4.1.15}
contradictie tegenspraak 1512 [HWS] <Frans
contraheren samentrekken 1624 [Aanv WNT] <Latijn
contrair tegengesteld 1824 [WEI] <Frans
contrapunt verbinding van aantal stemmen op bepaald motief 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
contraseign medeondertekening door minister 1912 [KKU] <Frans
contrast tegenstelling 1785 [WNT voorschijn] <Frans
contratenor hoge mannenstem 1591 [WNT vlijen] <Italiaans {3.2/4.1.16}
contrefilet lendenbiefstuk 1984 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}
contreien streken 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
contribuabel schatplichtig 1488 [HWS] <Frans
contribueren bijdragen 1454 [HWS] <Frans
contributie vaste bijdrage 1432-1468 [MNW betrecken] <Frans
controle inspectie 1392 [Debrabandere, Wat woorden weten, 142] <Frans
controle beheersing 1975 [R75] <Engels
controleren inspecteren 1548 [WNT] <Frans {1.2.3/1.2.5}
controleren beheersen 1945 [Onze Taal dec.] <Engels {1.2.3/1.2.5}
controverse twistpunt 1824 [WEI] <Frans
controversieel tegenspraak oproepend 1959 [Aanv WNT]
conus kegel 1645 [WNT wiskunst] <Latijn
convalescent herstellend 1791 [Aanv WNT] <Frans
convectie overbrenging van warmte door bv. lucht 1911 [WNT warmte] <Latijn
convector aanjager voor warme lucht 1955 [Aanv WNT] <Latijn

convenant overeenkomst 1801 [WNT vigilantie] <Frans {3.2}
conveniëren gelegen komen 1650 [MEY] <Frans
convent klooster 1236 [CG I 1, 27] <Frans
conventie overeenkomst, vergadering 1398 [Moors 75, 5] <Frans
conventikel buitenkerkelijke godsdienstige bijeenkomst 1544 [WNT anabaptist Suppl] <Latijn
conventioneel traditioneel 1668 [WNT verzekering] <Frans
conventioneel niet-atomair 1961 [GVD] <Engels
convergeren in één punt samenkomend 1824 [WEI] <Frans
convers lekenbroeder 1276-1300 [CG Lut.A] <Frans {4.1.8}
conversatie gesprek 1734 [WNT] <Frans
converseren een gesprek voeren 1840 [WNT uitstaan] <Latijn
conversie omzetting 1619 [WNT] <Frans
converteren verwisselen 1505 [HWS] <Frans
converteren omzetten naar ander computerprogramma 1991 [Mini/micro computer jun. 6, 8] <Engels
convertibiliteit inwisselbaarheid 1953 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
convertor signaalomzetter, toestel voor chemische omzetting 1912 [KKU]
convex bolrond 1659 [Aanv WNT] <Frans
convocatie samenroeping 1586 [WNT] <Frans
cookie tekstbestand met gegevens over de bezoeker van een website 1998 [De Coster 1999] <Engels
cool tof 1989 [Hofkamp&Westerman] <Engels
coöperatie samenwerking 1663 [MEY] <Frans
coopertest test voor lichamelijke conditie bij het vliegen 1989 [EWB1]

coöptatie kiezen van nieuwe leden door de zittende 1824 [WEI] <Frans
coördineren afstemmen 1658 [MEY] <ME Latijn
copieus overvloedig 1546 [Jaarboek Stichting INL jaar 1993, 69-87] <Frans
copla Spaanse dichtvorm 1929 [Werumeus Buning, Et in terra] <Spaans {3.2}
copula koppelwerkwoord 1901 [KUI] <Latijn
copuleren paren 1872 [GVD] <Latijn {4.4}
copyleft recht om software aan te passen en te distribueren onder vermelding van de oorspronkelijke makers 2000 [Sanders 2001] <Engels
copyright auteursrecht 1912 [KKU] <Engels
cordoba munteenheid van Nicaragua 1912 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
cordon bleu gevulde schnitzel 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Frans {3.2/4.1.6}
corduroy koordmanchester 1899 [DBL] <Engels {4.1.9}
corebusiness kernactiviteit 1995 [Financieel-Economische Tijd 12/1/1995] <Engels
cornedbeef vlees in blik 1912 [KKU] <Engels {4.1.6}
corner hoekschop 1950 [GVD] <Engels
cornflakes maïsvlokken 1954 [De Vooys] <Engels {4.1.6}
corona kransvormige buitenste atmosfeer van de zon 1900 [WNT uitbreiding] <Latijn
coronair m.b.t. de kransslagader 1923 [Aanv WNT] <Frans
corporatie vakgenootschap 1793 [WNT] <Engels {3.2}
corps vereniging 1810 [WNT ambitie Suppl] <Frans {3.2}
corpulent gezet 1553 [Claes Tw. 11] <Frans
corpus lichaam 1553 [WNT architect Suppl] <Latijn
corpus begrensde verzameling teksten 1976 [GVD] <Engels
correct juist 1553 [Claes Tw. 11] <Frans
correctie verbetering 1445 [MNW] <Frans
correctioneel verbeterend 1820 [Aanv WNT] <Frans
correlatie wederzijdse betrekking 1824 [WEI] <Frans
correspondentie briefwisseling 1579 [WNT verstand] <ME Latijn
corrida stierengevecht 1898 [GVD] <Spaans {3.2}
corridor gang 1669 [MEY] <Italiaans {3.2}
corrigeren verbeteren 1276-1300 [CG Lut.A] <Frans
corroderen aantasten 1597 [WNT voortsgaan] <Frans
corrumperen bederven 1287 [CG NatBl] <Latijn
corrupt bedorven 1503 [WNT twijfelen] <Latijn
corsage versiersel op bovenstuk van japon 1849 [WNT] <Frans
corselet combinatie van korset en bustehouder 1950 [GVD] <Frans
corso optocht 1914 [GVD] <Italiaans {3.2}
cortex schors 1847 [Aanv WNT] <Latijn
cortison hormoon uit bijnierschors 1955 [Aanv WNT]
corvee beurtelings te verrichten werkzaamheden 1815 [WNT] <Frans
coryfee uitblinker 1824 [WEI] <Frans

cosinus sinus van het complement van een hoek 1777 [Aanv WNT] <modern Latijn
cosmetica cosmetische middelen 1734 [HubWes] <modern Latijn
cotangens tangens van het complement van een hoek 1772 [Stammetz-La Bordus, Wisk. Wrdb.] <modern Latijn
coterie besloten gezelschap 1807 [WNT solide] <Frans {3.2}
cotoneaster dwergmispel 1901 [KUI] <modern Latijn
cottage huisje 1912 [KKU] <Engels
couchette bed in trein 1917 [KWT] <Frans
coulant toegevend 1855 [KKU] <Frans
coulisse beweegbaar stuk van toneeldecor 1839 [WNT trombone] <Frans
coulomb elektrische eenheid 1894 [WNT watt]
counter toonbank, buffet 1940 [Posthumus] <Engels
countertenor hoge mannenstem 1952 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
country popmuziek uit de zuidelijke VS 1975 [WP, dl. 19, 238] <Engels {4.1.16}
coup staatsgreep 1961 [GVD] <Frans {3.2}
coupé treincompartiment 1847 [KKU] <Frans {1.2.3}
coupe snit 1895 [WNT] <Frans
couperen afsnijden (van delen van dieren), afnemen (van kaarten) 1824 [WEI] <Frans
couperose aandoening met rode vlekken 1863 [KKU] <Frans
couplet strofe 1623 [WNT vers I] <Frans
coupon bewijsbon 1775 [WNT] <Frans
coupon restant stof 1916 [WNT z.j.] <Frans
coupure insnede 1875 [Aanv WNT] <Frans
coupure grootte waarin bankpapier wordt uitgegeven 1929 [KWT] <Frans
courage moed 1548 [WNT wolf] <Frans
courant gangbaar 1554 [WNT] <Frans
coureur wielrenner, autorenner 1934 [KWT] <Frans

coureuse licht rijtuig 1929 [KWT] <Frans {4.1.10}
courgette pompoen 1968 [WP voor de vrouw] <Frans {3.2/4.1.6}
courtage makelaarsloon 1520 [WNT profijt] <Frans
courtisane vrouw van lichte zeden 1614 [De Jonge IV, 19] <Frans {4.1.13}
couturier modeontwerper 1970 [Recht voor raap] <Frans {3.2/4.1.13}
couvert briefomslag 1656 [WNT] <Frans
couvert bestek voor één persoon 1729 [Claes Tw. 11] <Frans
couveuse broedmachine 1865 [KVW] <Frans
cover hoes 1969 [R75] <Engels
cowboy veedrijver 1899 [DBL] <Engels
coyote hondachtige 1912 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.3}
crack uitblinker in sport 1897 [KOE] <Engels
crack zeer verslavende drug 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.1.6}
cracker droge biscuit 1950 [GVD] <Engels {4.1.6}
cranberry veenbes 1942 [Heinsius, Geïllustreerde flora 77] <Engels {4.1.2}
crank verbindingsstuk van fiets 1897 [KOE] <Engels
crapaud leunstoel 1867 [Aanv WNT] <Frans {4.1.9}
crapuul gespuis 1847 [KKU] <Frans
craquelé met barstjes 1912 [KKU] <Frans
crash krach, ongeval 1936 [Aanv WNT] <Engels
crawlen met bovenarmse zwemslagen zwemmen 1950 [Kleine WP 416] <Engels {4.1.18}
crayon tekenstift 1618 [WNT] <Frans
crazy gek 1968 [KWT] <Engels
creatie schepping 1571 [WNT] <Frans
creatuur schepsel 1240 [Bern.] <Frans of Latijn
crèche kinderbewaarplaats 1881 [Aanv WNT] <Frans
credit tegoed, schuldig 1543 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
creditcard betaalkaart 1974 [Posthumus] <Engels
credo geloofsbelijdenis 1236 [CG I 1, 25] <Latijn
creëren scheppen 1618 [Courante uyt Italien, 30 nov. 1b] <Frans
crematie lijkverbranding 1875 [Picarta: titel van L. Plantenga] <Frans
crematorium gebouw voor lijkverbranding 1898 [GVD] <modern Latijn {3.2}
crème room 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] <Frans {4.1.6}
creoline ontsmettingsmiddel 1898 [GVD]
creool iem. van gemengd bloed 1740 [Ontwerp tot beschrijving Surinaamen 88] <Frans
creosoot bederfwerend middel 1863 [Rijnhart I, 509b]
crêpe weefsel 1847 [KKU] <Frans {4.1.9}
crêpe dunne pannenkoek 1968 [WP voor de vrouw] <Frans {3.2/4.1.6}
creperen sterven 1824 [WEI] <Duits {4.4}
crescendo bijwoord: toenemend in sterkte 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
cretonne katoenen stof 1847 [KKU] <Frans {4.1.9}
crew bemanning 1932 [Aanv WNT] <Engels
cricket balspel 1866 [Alg. Ned. Enc. V, 1] <Engels {4.1.18}
crime misdaad 1485 [MNW] <Frans

criminaliteit misdadigheid 1865 [KVW] <Frans
crimineel misdadig 1467-1490 [HWS] <Frans
crinoline hoepelrok 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 184] <Frans {1.4}
crisis keerpunt 1763 [WNT vertoef] <Latijn
criterium onderscheidend kenmerk 1663 [MEY] <modern Latijn
criticaster muggenzifter 1842 [Aanv WNT] <Spaans {3.2}
criticus beoordelaar 1698 [WNT] <Latijn
croissant halvemaanvormig broodje 1906 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
crooner neuriënde liedjeszanger 1948 [KWT] <Engels
croque-monsieur tosti met ham en kaas 1992 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}
croquet balspel 1886 [WNT water] <Engels {4.1.18}
crossen ruig rijden 1984 [GVD] <Engels
croton plant 1847 [KKU] <modern Latijn
croupier spelleider 1824 [WEI] <Frans
crouton stukje geroosterd brood 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
crown munt van 5 shilling 1847 [KKU] <Engels
cru wijnoogst 1865 [Aanv WNT] <Frans
cru onverbloemd 1886 [KKU] <Frans
cruciaal doorslaggevend 1976 [GVD] <Frans
crucifix kruisbeeld 1285 [CG Rijmb.] <ME Latijn
cruise vakantietocht met schip 1953 [Aanv WNT] <Engels
crusaat oude Portugese munt 1562-1592 [MNW] <Portugees {3.2/4.1.12}
crustaceeën schaaldieren 1847 [KKU] <modern Latijn
crux kernprobleem 1953 [WNT trefwoord] <Latijn
cruzeiro munteenheid van Brazilië tot 1994 1942 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Portugees {3.2/4.1.12}
cryogeen koudmakend 1931 [KWT]

crypte onderaardse gang, grafkelder 1569 [WNT] <Frans
cryptogram kruiswoordraadsel 1955 [Fokko Bos, Vreemde wrd.] <Engels {4.1.18}
csardas Hongaarse volksdans 1886 [KKU] <Hongaars {4.1.15}
cue aanwijzing voor het opkomen van een acteur 1984 [GNN] <Engels
cuisinier kok 1929 [KWT] <Frans {4.1.13}
culinair m.b.t. de keuken 1824 [WEI] <Frans
culmineren zijn toppunt bereiken 1847 [KKU] <Frans
cultivar kunstmatig gekweekt ras 1952 [WNT tuinbouwkundig II] <Engels
cultiveren bebouwen, aankweken 1592 [Aanv WNT] <Frans
cultureel m.b.t. de cultuur 1927 [Aanv WNT] <Frans
cultus godsverering, eredienst 1824 [WEI] <Latijn
cultuur bebouwing 1544 [WNT] <Frans
cultuur beschaving 1824 [WEI] <Frans
cumuleren opeenhopen 1650 [MEY] <Frans
cumulus stapelwolk 1861 [Witsen Geysbeek (wolken)] <Latijn
cunnilingus het beffen 1984 [GVD] <Latijn
cup wedstrijdbeker 1898 [GVD] <Engels
cup kom van bustehouder 1961 [GVD] <Engels {3.2}
curaçao likeursoort 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
curare pijlgif 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
curatele voogdij 1546 [WNT sober] <ME Latijn
curator beheerder 1483 [WNT tutele] <Latijn
cureren genezen 1285 [CG Rijmb.] <Frans
curettage het schoonschrapen van de baarmoeder 1923 [Aanv WNT] <Frans
curie pauselijke regering 1851 [WNT] <Latijn
curie eenheid van radioactiviteit 1942 [Aanv WNT]
curieus merkwaardig 1682 [WNT] <Frans
curiositeit merkwaardigheid 1824 [WEI] <Frans
curium chemisch element 1949 [ENSIE IV, 247] <modern Latijn
curling spel op het ijs 1912 [KKU] <Engels {4.1.18}
curriculum levensloop 1899 [DBL] <Latijn
curry kerrieschotel 1847 [KKU] <Engels {4.1.6}
cursief schuin (van letters) 1566 [WNT] <Frans
cursist leerling 1946 [WNT tuig II]
cursiveren met cursieve letter drukken 1886 [Aanv WNT]
cursor indicator op een computerbeeldscherm 1980 [HCC nieuwsbrief nov. 13] <Engels
cursus leergang 1804 [WNT vermakelijk] <Latijn
curve kromme lijn 1777 [WNT regulier] <Latijn
custard poeder voor pudding 1847 [KKU] <Engels
cutter snijwerktuig 1929 [KWT] <Engels
cv centrale verwarming 1961 [GVD] <L {3.4/4.1.9}
cyaan giftig gas 1831 [Aanv WNT]
cyanose blauwzucht 1913 [Aanv WNT] <Frans
cybernetica stuurkunde 1953 [Aanv WNT] <Engels

cyberspace virtuele ruimte in netwerken 1992 [De Coster 1999] <Engels
cyclamen plantengeslacht 1624 [Aanv WNT] <modern Latijn
cyclisch een cyclus vormend 1847 [KKU]
cycloïde vlakke kromme lijn beschreven door een punt op een voortbrengende cirkel 1824 [WEI] <Frans
cycloon wervelstorm 1863 [Aanv WNT] <Engels {4.1.1}
cycloop eenogige reus 1824 [WEI] <Frans
cyclotron cirkelvormige deeltjesversneller 1948 [KWT]
cyclus kring, reeks 1824 [WEI] <Latijn
cynisch bitter 1848 [Toll.] <Duits
cyperse kat grijs gestreepte kat 1661 [WNT] {4.1.3}
cyrillisch naam van een Slavisch schrift 1832 [WEI]
cyste blaasgezwel 1847 [KKU]

daad* handeling 901-1000 [WPS]
daadwerkelijk feitelijk 1906 [WNT uitsluitsel] {3.3}
daags* dagelijks 1597 [WNT]
daalder zilveren munt 1566 [Van Gelder 1965] <Nederduits {1.2.4/1.3/3.2/4.1.12}
daar* bijwoord van plaats 901-1000 [WPS]
daar* onderschikkend voegwoord 1280 [VMNW] {4.2}
daarenboven* onderschikkend voegwoord 1569 [WNT] {4.2}
daarentegen* onderschikkend voegwoord 1484 [MNW] {4.2}
daas* onwijs 1350 [MNW]
daas* insect 1485 [MNW]
da capo bijwoord: van het begin af 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
dactyloscopie onderzoeken van vingerafdrukken 1912 [KKU]
dactylus versvoet met één beklemtoonde en twee onbeklemtoonde lettergrepen 1784 [WNT tuigage] <Latijn

dadaïsme kunstrichting 1923 [Aanv WNT] <Frans
dadel vrucht van dadelpalm 1401-1500 [MNW] <Frans {4.1.2}
dadelijk* bijwoord van tijd: aanstonds 1626 [WNT] {4.1.7}
dader* bedrijver 1644 [WNT]
dading* vergelijk, transactie 1288 [MNW]
dag* etmaal, tijd dat het licht is 901-1000 [WPS] {4.1.7}
dag ponjaard, korte degen 1351-1400 [MNW] <Frans {4.1.14}
dag* tussenwerpsel: groet 1859 [WNT] {4.3}
dagboek* aantekeningen van dagelijkse gebeurtenissen 1621 [WNT dag I]
dagelijks* iedere dag 901-1000 [WPS]
dagen* oproepen 1240 [Bern.]
dageraad* aanbreken van de dag 1240 [Bern.] {4.1.7}
dagjesmensen* mensen die één dag uitgaan 1939 [WNT touringcar]
Dagobert Duck zeer rijk persoon 1952 [Picarta: strip Donald Duck] <Engels {4.4}
dagtekenen* dateren 1704 [Hannot&Hoogstraten]
daguerreotype primitieve foto 1847 [KKU] <Frans {4.1.17}
dagvaarden* oproepen voor het gerecht 1522 [WNT relievement]
dahlia sierplant 1846 [WNT vallen] <modern Latijn
daimio edelman 1877 [WP, dl. 9, 47] <Japans {3.2}
daiquiri cocktail 1974 [Culinaire Enc.] <Engels {4.1.6}
dak* bedekking van huis 1240 [Bern.]
dal* vallei 856 [Claes] {1.2.6/2.3}
dalai lama hoofd der boeddhisten in Tibet 1824 [WEI] <Tibetaans
dalasi munteenheid van Gambia 1971 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Bantoe {4.1.12}
dalen* omlaag gaan 1285 [CG Rijmb.]
dalkonschildje anticonceptiemiddel 1988 [Picarta: titel van J.H.M. van den Boogaard en C.M.F. Snijders]
dalles armoede 1886 [KKU] <Jiddisch {3.2}
dalmatiner hondensoort 1918 [Sanders 1995] <Duits {3.2/4.1.3}
dalton eenheid van moleculegewicht 1955-1956 [Aanv WNT]
daltononderwijs individuele onderwijsmethode 1950 [GVD]
dalven bedelen 1844 [Endt] <Jiddisch {3.2}
dam* waterkering 1165 [Slicher] {2.4}
damar hars 1836 [Muller, Reizen en Onderzoekingen in den Indischen Archipel I, 124] <Indonesisch {3.2}
damast weefsel 1480 [MNW] <Frans {4.1.9}
dame vrouw 1401-1425 [MNW] <Frans
dame koningin in het schaakspel 1934 [Vd Sijs 1996] <Duits
dameswensen heimelijke seksuele verlangens van vrouwen 1980 [Sanders 1999] {4.4}
damhert herkauwer 1562 [Dict. Tetraglotton] {1.2.4/1.2.5/4.1.3}
dammen* spel 1567 [Junius] {4.1.18}
damp* nevel 1573 [Plantijn] {1.2.6/4.1.1}
dan* bijwoord van tijd: op die tijd, in dat geval 901-1000 [WPS] {4.1.7}

dan een meestergraad bij Japanse sporten 1961 [GVD] <Japans {3.2}
dancing dansgelegenheid 1926 [KOE] {3.3}
dandy fat 1832 [WEI] <Engels
danig* zeer, zeer groot 1781 [WNT]
dank* erkentelijkheid 901-1000 [WPS]
danken* dank betuigen 1100 [Willeram]
dankzij* voorzetsel 1764 [WNT dank] {4.2}
dans beweging op muziek 1240 [Bern.] <Frans {4.1.15}
danse macabre dodendans 1865 [KVW] <Frans
dansen op muziek bewegen 1240 [Bern.] <Frans
dansmarieke majorette 1984 [GVD] <Duits {3.2}
dapper* flink, sterk 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.3}
dapper* moedig 1637 [WNT] {1.2.3}
dar* mannetjesbij 1488 [MNW] {3.1}
darcy eenheid van permeabiliteit 1961 [GVD]
darink* slib 1237 [Slicher] {2.4}
darkroom donkere ruimte voor anonieme homoseks 1988 [De Coster 1999] <Engels
darm* spijsverteringskanaal 1240 [Bern.] {3.1}
dartel* speels 1537 [Claes Tw. 12]
darts werpspel met pijltjes 1984 [GVD] <Engels {4.1.18}
das* marterachtige 1287 [Cg NatBl] {4.1.3}
das halsdoek 1666 [Wortel Tw. 11] <? {3.5}
das stropdas 1832 [Wortel Tw. 11] <? {3.5}
dashboard instrumentenpaneel in auto e.d. 1937 [KOE] <Engels
dashond hondensoort 1810 [WNT afrennen Suppl] <Duits {4.1.3}
dat* aanwijzend voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
dat* onderschikkend voegwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
data gegevens, feiten 1734 [HubWes] <Latijn
database elektronische gegevensbank 1977 [ACCU-wegwijzer 22] <Engels
dateren dagtekenen 1599 [Kil. App.] <Frans

datief derde naamval 1633 [Ruijs] <Latijn
dat-recorder digitale cassetterecorder 1987 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
datsja buitenverblijf van Russische welgestelden 1996 [Vd Sijs 1996] <Russisch {3.2}
datum dagtekening 1297 [CG I West-Holland] <Latijn
dauw* gecondenseerde waterdamp 1100 [Willeram] {4.1.1}
dauwworm* eczeem 1697 [WNT]
daveren* dreunen, schudden 1301-1400 [MNW] {3.1/5}
davit ophanging van sloep 1858 [WNT] <Engels
dazen* onzin uitslaan 1599 [Kil.]
de* lidwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
deadline uiterste datum 1974 [KOE] <Engels
dealer handelaar 1931 [KWT] <Engels {4.1.13}
dealer handelaar in drugs 1970 [Recht voor raap] <Engels {4.1.13}
debacle ondergang 1912 [KKU] <Frans
deballoteren afstemmen van kandidaat 1847 [KKU] {3.3}
debarkeren ontschepen 1596 [WNT volontair II] <Frans
debater iem. die in een debat optreedt 1885 [Aanv WNT] <Engels
debatteren discussiëren 1599 [Kil.] <Frans
debet tegoed 1645 [WNT uitgifte]
debiel zwakzinnig 1650 [MEY] <Frans
debiet afzet 1735 [WNT] <Frans
debiteren als debet boeken 1718 [WNT woekerhandel] <Frans
debiteren opdissen, vertellen 1780 [WNT] <Frans
debrayeren ontkoppelen 1929 [KWT] <Frans
debunking het doorprikken van gevestigde reputaties 1968 [KWT] <Engels
debuteren voor het eerst optreden 1824 [WEI] <Frans
decaan voorzitter van faculteit 1832 [WEI] <Latijn
decade tijdperk van 10 dagen 1824 [WEI] <Frans {3.2/4.1.7}
decadent ontaard 1929 [KWT] <Frans
decaëder tienvlak 1961 [GVD] <Frans {3.2}
decagram 10 gram 1819 [WNT lood] <Frans {3.2}
decaliter 10 liter 1802 [WNT liter] <Frans {3.2}
decameter 10 meter 1802 [WNT kilometer] <Frans {3.2}
decanteren afgieten 1669 [MEY] <Frans
decatlon tienkamp 1940 [Aanv WNT] <Engels {4.1.18}
december twaalfde maand 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.7}
decennium tijdruimte van 10 jaren 1824 [WEI] <Latijn {4.1.7}
decent eerbaar 1553 [Aanv WNT] <Frans
decentie eerbaarheid 1553 [Aanv WNT] <Frans
decentralisatie spreiding 1912 [KKU] <Frans
deceptie teleurstelling 1498 [HWS] <Frans
decharge ontheffing 1618 [WNT vermaan] <Frans
decibel verhoudingsmaat voor m.n. geluid 1938 [Aanv WNT]
decideren beslissen 1520 [HWS] <Frans
decigram 0,1 gram 1819 [WNT korrel] <Frans {3.2}

deciliter 0,1 liter 1802 [WNT liter] <Frans {3.2}
decimaal tiendelig 1824 [WEI] <Frans
decimeren ter dood brengen, uitdunnen 1824 [WEI] <Frans
decimeter 0,1 meter 1802 [WNT liter] <Frans {3.2}
decisie beslissing 1559 [Aanv WNT] <Frans
deck band- of cassetteapparaat zonder versterker 1979 [Wijnands&Ost] <Engels {4.1.17}
declamando op declamerende toon 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
declamatie het voordragen 1734 [WNT] <Frans
declameren voordragen 1735 [WNT] <Frans
declarant hij die declareert 1884 [WNT transportkosten] <Latijn
declaratie verklaring 1292 [CG I3, 1720] <Frans
declareren een declaratie indienen 1753 [WNT vast] <Frans
declasseren uit een lijst schrappen 1912 [KKU] <Frans
declinatie grammaticale verbuiging 1633 [Ruijs] <Latijn
declineren verbuigen 1552 [Aanv WNT] <Latijn
decoderen ontcijferen 1942 [Aanv WNT] <Frans
decolleté uitgesneden hals 1908 [Aanv WNT] <Frans
decompressie snelle daling van luchtdruk 1886 [KKU]
deconfiture mislukking 1824 [WEI] <Frans
decor toneeltoerusting 1886 [KKU] <Frans
decoratie versiering 1533 [HWS] <Frans
decoreren versieren 1791 [WNT releveeren] <Frans
decorum fatsoen 1650 [WNT welvoegend] <Latijn
decreet verordening 1240 [Bern.] <Frans
decrescendo afnemend in sterkte 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
decreteren afkondigen van een besluit 1548 [HWS] <Frans

decubitus het doorliggen 1847 [KKU] <modern Latijn
dédain minachting 1824 [WEI] <Frans
deduceren afleiden 1546 [HWS] <Latijn
deductie het deduceren 1548 [Aanv WNT] <Frans
deeg* mengsel 1240 [Bern.]
deel* gedeelte 901-1000 [WPS]
deel* plank, vloer 1343-1344 [MNW]
deelwoord* participium 1633 [Van Heule, Nederduytsche spraec-konst]
deemoed onderworpenheid 1599 [Kil.] <Duits
deerlijk* jammerlijk 1485 [MNW]
deerne* jong meisje 901-1000 [WPS] {4.1.4}
deernis* medelijden 1327 [MNW] {3.1}
de facto feitelijk 1510 [WNT usurpatie] <Latijn
defaitisme moedeloosheid 1924 [GVD] <Frans
defecatie ontlasting 1847 [KKU] <Frans {4.4}
defect beschadigd 1650 [MEY] <Latijn
defensie verdediging 1292 [CG I3, 1717] <Latijn
defensief verdedigend 1549 [HWS] <Frans
defibrillator apparaat dat korte hartstilstand bewerkt 1979 [Wijnands&Ost] <modern Latijn
deficit tekort 1824 [WEI] <Frans
defileren in smalle formatie voorbijtrekken 1681 [Aanv WNT] <Frans
definiëren duidelijk omschrijven 1650 [MEY] <Frans
definitie begripsbepaling 1553 [Aanv WNT] <Frans
definitief blijvend 1748 [WNT vredestractaat] <Frans
deflatie waardevermeerdering van geld 1929 [KWT] <Frans
deflexie verloren gaan van buigingsuitgangen 1898 [GVD]
defloratie ontmaagding 1370-1378 [HWS] <Frans
deformatie misvorming 1847 [KKU] <Frans
deformeren misvormen 1593 [Aanv WNT] <Frans
deftig* voornaam 1584 [Toll.]
degelijk* deugdelijk 1327 [MNW]
degen stootwapen 1500-1536 [MNW] <Duits {4.1.14}
degene* aanwijzend voornaamwoord 1237 [CG I 1, 31] {4.2}
degeneratie ontaarding 1669 [MEY] <Frans
degenereren ontaarden 1582 [Aanv WNT] <Frans
degradatie verlaging in rang 1669 [MEY] <Frans
degraderen in rang verlagen 1350 [HWS] <Frans
dehydratie wateronttrekking 1961 [GVD]
deiktisch aanwijzend 1886 [KKU] <Grieks {3.2}
deinen* golven, wiegen 1618 [WNT]
deinzen* achteruitwijken 1265-1270 [CG Lut.K]
deïsme geloof aan één god 1820 [Aanv WNT]
déja vu gewaarwording dat men iets eerder heeft gezien 1934 [Kath. Enc.] <Frans
dejeuner lunch 1784 [WNT] <Frans

dek* bedekking 1287 [CG NatBl]
deken overste, hoofd 1210 [CG I 1, 2] <Latijn {4.1.8}
deken* beddek 1326-1350 [HWS]
dekken* bedekken 901-1000 [WPS]
dekken* beschermen (met schild en fig.) 1350 [MNW]
dekken* paren 1600 [WNT]
dekken* vergoeden 1860 [WNT]
deksel* klep 1240 [Bern.]
deksels* tussenwerpsel: bastaardvloek 1866 [WNT verhemelte] {4.3}
del* duinvallei 1290 [CG I2, 1421]
del* slet 1350 [MNW] {1.2.3}
del* vod 1950 [GVD] {1.2.3}
delcredere het borgstaan van commissionair 1643 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
delegeren overdragen, afvaardigen 1597 [Aanv WNT] <Frans
deleman rijtuigje 1937 [A. Viruly, Logboek 205] {4.1.10}
delen* verdelen 901-1000 [WPS]
delf* sloot 1001-1050 [Künzel] {2.3}
delgen tenietdoen 1477 [Teuth.] <Engels {3.2}
deliberatie beraadslaging 1345 [HWS] <Frans
delibereren beraadslagen 1467-1490 [HWS] <Frans
delicaat fijn, teer 1552-1553 [Claes Tw. 11] <Frans
delicatesse lekkernij 1642 [WNT delicaat] <Frans {4.1.6}
delicieus kostelijk 1300 [MNW] <Frans
delict strafbaar feit 1503 [Claes Tw. 11] <Frans
delinquent schuldige 1494-1512 [HWS] <Frans of Latijn
delirium waanzinnigheid 1660 [WNT ijlheid] <Latijn
delisting als bedrijf vertrekken van de beurs 1999 [Sanders 2001] <Engels
delta land omsloten door rivierarmen 1832 [WEI] <Latijn
delven* graven 1260 [CG I 1, 71,72]
demagogie volksmennerij 1838 [Aanv WNT] <Frans
demagoog volksmenner 1796 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
demarcatie grensscheiding 1824 [WEI] <Frans

demarreren zich losmaken uit peloton 1938 [Aanv WNT] <Frans
dement zwakzinnig 1895 [WNT verwelken] <Frans
dementeren dement worden of zijn 1934 [Aanv WNT] <Latijn
dementia waanzin 1886 [KKU] <Latijn
demi overjas 1898 [GVD]
demi-monde schijnbaar fatsoenlijken 1875 [WNT veridiek] <Frans
demissionair aftredend 1929 [KWT] <Frans
demo proefopname van muzieknummer 1984 [De Coster 1999] <Engels
democratie volksregering 1600 [WNT] <Frans
demograaf beschrijver van volkeren 1953 [Aanv WNT]
demon boze geest 1809 [WNT uitgaan I] <Latijn
demonstratie het aantonen 1596 [Aanv WNT] <Frans
demonstratie betoging 1867 [Aanv WNT] <Engels
demonstratief aanwijzend voornaamwoord 1638 [P.C. Hooft, Waernemingen op de Holl. tael] <Latijn
demonstratief duidelijk, opvallend 1669 [MEY] <Frans
demonstreren aantonen 1595 [Aanv WNT] <Latijn
demonteren uit elkaar nemen 1824 [WEI] <Frans
demoraliseren moedeloos maken 1847 [KKU] <Frans
demotie verlaging in rang 1984 [GVD] <Engels
demotie terugzetting in rang of salaris 1996 [De Coster 1999]
dempen* dichtgooien, temperen 1620 [WNT]
den* boomsoort 1225 [Claes]
denar munteenheid van Macedonië 1993 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Macedoons {3.2/4.1.12}
denarius oude Romeinse munt 1637 [Statenvertaling (Kantt. op Mattheus 18:29)] <Latijn
denatureren onbruikbaar maken voor consumptie 1824 [WEI] <Frans
denderen* dreunend schokken 1876 [WNT] {3.1}
dendriet minerale afzetting in de vorm van boom in gelaagd gesteente 1734 [HubWes]
denier garennummer 1949 [WNT vezel] <Frans
denigreren minachtend spreken van 1607 [Aanv WNT] <Frans
denim katoenen stof 1917 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}
denken* het verstand gebruiken 901-1000 [WPS]
denkraam* denkvermogen 1950 [R75] {4.4}
denominatie naamgeving 1524 [HWS] <Latijn
denominatief van een naamwoord afgeleid 1625 [Ruijs] <Latijn
densimeter instrument voor bepaling van dichtheid 1872 [Aanv WNT]
densiteit dichtheid 1624 [Aanv WNT] <Frans
dentaal met de tanden gevormd 1847 [KKU] <Frans
denudatie erosie 1824 [WEI] <Frans
deodorant ontgeuringsmiddel 1968 [Aanv WNT] <Engels
deontologie plichtenleer 1847 [KKU] <Engels
depanneren repareren 1961 [GVD] <Frans
departement bestuurlijke afdeling 1712 [WNT vreemde I] <Frans

dependance bijgebouw 1929 [KWT] <Frans
deplorabel betreurenswaardig 1600 [Aanv WNT] <Frans
deponent die een verklaring aflegt 1543 [WNT wetendheid] <Frans
deponeren neerleggen, in bewaring geven 1495 [WNT alzoo Suppl] <Latijn
deporteren naar een strafkolonie brengen 1650 [MEY] <Frans
deposito het in-bewaring-geven, in bewaring gegeven waarden 1585 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
depot bewaargeving 1789 [WNT tamboer] <Frans
deppen* betten 1909 [WNT] {3.1}
depreciëren in waarde of waardering (doen) dalen 1824 [WEI] <Frans
depressie gedruktheid 1720 [MEY] <Frans
depressie lage luchtdruk 1886 [KKU] <Frans
deprimeren neerdrukken 1669 [MEY] <Frans
deprivatie tekort aan zintuiglijke ervaringen of slaap 1976 [GVD] <Engels
deputeren afvaardigen 1358 [HWS] <Frans
derailleren ontsporen 1896 [WNT trein] <Frans
derailleur versnellingsmechanisme van een fiets 1951 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
derangeren storen 1789 [Aanv WNT] <Frans
dereguleren overheidsbemoeienis terugbrengen 1984 [GVD] <Engels
deren* schade doen 1100 [Willeram]
dergelijk* aanwijzend voornaamwoord 1236 [CG I 1, 29] {4.2}
derhalve* bijwoord van hoedanigheid: op die grond 1524 [WNT voltrekken]
derivaat afgeleide 1868 [WNT uramil] <Latijn
derivatie afleiding 1650 [MEY] <Frans

dermatitis huidontsteking 1847 [Aanv WNT] <modern Latijn
dermatologie leer der huidziekten 1847 [KKU]
derny motorfiets voor het gangmaken 1962 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
derrie* grondsoort, vuil 1343-1346 [MNW]
derrière achterste 1847 [KKU] <Frans {4.4}
dertien* telwoord 1240 [Bern.] {4.2}
dertig* telwoord 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
derven* missen 1236 [CG I 1, 26, 27]
derwaarts* bijwoord van richting: naar de genoemde plaats 1407-1432 [MNW] {3.1}
derwisj bedelmonnik 1721 [WNT reverteeren] <Turks {3.2}
desa gemeente 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 48] <Indonesisch {3.2}
desastreus rampspoedig 1847 [KKU] <Frans
desavoueren niet erkennen 1626 [WNT renvooi] <Frans
descendent nakomeling 1580 [WNT universaliter] <Frans
desem* zuurdeeg 1401-1450 [MNW] {3.1}
deserteur wegloper 1688 [WNT] <Frans
desespereren wanhopen 1669 [MEY] <Frans
desgelijks* bijwoord van hoedanigheid: evenzo 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
desideratum het gewenste 1890 [WNT bovenaan] <Latijn
design ontwerp 1974 [Posthumus] <Engels
designatie aanwijzing 1650 [MEY] <Frans
designerdrug synthetische drug 1988 [De Coster 1999] <Engels {4.1.6}
desillusie ontgoocheling 1914 [GVD] <Frans
desinfectans ontsmettingsmiddel 1942 [WNT amandel Suppl] <modern Latijn
desinfecteren ontsmetten 1878 [WNT] <Frans
desinformatie schijninformatie 1986 [KOE] <Russisch {3.2}
desintegreren uiteenvallen 1939 [Aanv WNT] <Frans
desk bureau, balie 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
desktop bureaucomputer 1986 [Mini/micro computer dec. 12, 6] <Engels {4.1.17}
deskundig* vakbekwaam 1717 [WNT rekenboek]
desnoods* bijwoord van causaliteit: zo nodig, in het uiterste geval 1671 [WNT] {3.1}
desolaat troosteloos 1509 [HWS] <Frans
desperaat wanhopig, hopeloos 1485 [HWS] <Latijn
desperado roekeloos persoon 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
despoot alleenheerser 1824 [Claes Tw. 12] <Frans
despotisch als een despoot 1799 [WNT vertegenwoordiger] <Frans {3.2}
dessert nagerecht 1663 [Claes Tw. 11] <Frans {4.1.6}
dessin patroon 1682 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans
destalinisatie de afbraak van het stalinisme 1970 [Recht voor raap]
des te* bijwoord: zoveel te 1100 [Willeram] {2.5}
destinatie bestemming 1582 [WNT afvaren Suppl] <Frans
destroyer torpedojager 1968 [KWT] <Engels {4.1.11}
destructie vernietiging 1285 [CG Rijmb.] <Frans

detachement deel van eenheid dat elders wordt tewerkgesteld 1691 [WNT voetvolk] <Frans {4.1.14}
detacheren elders plaatsen 1678 [WNT wijder I]
detail bijzonderheid 1706 [WNT uitgeven I] <Frans
detectie verkenning, onthulling 1663 [Aanv WNT] <Frans
detective geheim politieagent 1902 [WNT wanbedrijf] <Engels {1.2.3}
detective misdaadroman 1948 [Aanv WNT] {1.2.3/3.3}
detector opsporingstoestel 1867 [WNT verklikker] <ME Latijn
detente politieke ontspanning 1979 [Wijnands&Ost] <Frans {3.2}
detentie hechtenis 1488 [HWS] <Frans
detergens reinigingsmiddel 1824 [WEI] <Frans
determinatie bepaling 1650 [MEY] <Frans
determineren bepalen 1498 [HWS] <Frans
detineren in hechtenis houden 1574 [WNT verstrikking] <Latijn
detonatie ontploffing 1824 [WEI] <Frans
detonator apparaat om springstof te doen ontploffen 1929 [KWT] <modern Latijn
detoneren ontploffen 1793 [Aanv WNT] <Frans
detoneren opvallen 1921 [Aanv WNT] <Frans
detox afkickafdeling van een verslavingszorgcentrum 1992 [Peptalk] <Engels
deuce bij tennis: gelijke stand 1951 [Aanv WNT] <Engels
deugd* het goed-zijn 1100 [Willeram]
deugen* goed zijn 1240 [Bern.]
deugniet* iemand die niet deugt, ondeugend kind 1564 [WNT]
deuken* een buts maken 1772 [WNT kwetsen] {3.1}
deun wijsje 1477 [Teuth.] <Duits {3.2}
deur* toegang tot woning e.d. 901-1000 [WPS]

deurwaarder* gerechtelijk ambtenaar 1523 [WNT]
deuterium zware waterstof 1942 [Aanv WNT] <modern Latijn
deuvekater tussenwerpsel: bastaardvloek 1802-1809 [WNT] {4.3}
deuvel* pin 1549 [HWS] {3.1}
deuvik* pin, stop in spongat 1599-1607 [Kil.]
deux-chevaux type personenauto 1979 [Wijnands&Ost] <Frans {3.2/4.1.10}
deux-pièces dameskostuum bestaande uit jasje en rok 1950 [Aanv WNT] <Frans
devaluatie vermindering van waarde 1768 [WNT vermindering]
deviant afwijkend 1984 [GVD] <Frans
deviatie afwijking 1669 [MEY] <Frans
devies zinspreuk 1525 [WNT] <Frans
deviezen geldswaarden ter betaling van buitenlandse schulden 1847 [KKU] <Duits
Devoon geologisch tijdvak 1911 [Heimans, Ons Krijtland 215]
devoot vroom 1393 [Claes] <Frans
devotie vroomheid 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
dextrose druivensuiker 1886 [KKU]
deze* aanwijzend voornaamwoord 1130 [CG II 1, 131] {2.5/4.2}
dezelfde, hetzelfde* aanwijzend voornaamwoord 1240 [VMNW] {4.2}
dia projectieplaatje 1942-1943 [Nederlandsch Jaarboek voor Fotokunst, 12b, 14b]
diabetes suikerziekte 1778 [WNT pis] <Latijn
diabolisch duivels 1824 [WEI] <Frans
diabolo speelgoed 1914 [GVD] <Frans {4.1.18}
diachronisch in tijdsorde 1961 [GVD]
diaconaal vanwege de diaconie 1919 [WNT wijk II] <Frans
diaconaat orde die volgt op het priesterschap 1847 [KKU] <Frans
diacones pleegzuster 1872 [GVD] <Frans {4.1.8}
diadeem versierde hoofdband 1434 [MNW] <Frans
diafragma middenrif 1660 [WNT vleesch] <Latijn {3.2}
diafragma verstelbare lensopening 1885-1889 [WNT] <Frans
diagnose beschrijving van aandoening 1857 [WNT lepra] <Frans
diagonaal hoeklijn 1773 [WNT rhombus] <Frans
diagram grafische voorstelling 1872 [GVD] <Frans
diaken r.-k.: iem. die de hiërarchische wijding ontvangen heeft 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
diaken prot.: kerkelijke armenverzorger 1572 [WNT] <Latijn {4.1.8}
diakritisch onderscheidend 1950 [GVD] <Frans
dialect streektaal 1723 [Claes Tw. 9] <Frans
dialoog tweespraak 1380-1425 [HWS] <Frans
dialyse scheiding van stoffen 1912 [KKU] <Frans
diamant edelgesteente 1287 [CG NatBl] <ME Latijn
diameter middellijn 1625 [WNT voortdragen] <Frans
diapositief projectieplaatje 1898 [GVD]
diarree buikloop 1624 [WNT rheumatisme] <Frans {4.4}
diaspora verstrooiing buiten de landsgrenzen 1847 [KKU] <Grieks {3.2}

diastase eiwitachtig ferment 1847 [KKU] <Frans
diatonisch voortschrijdend met hele of halve tonen 1809 [WNT toonladder] <Frans {3.2}
dibbes gemoedelijke persoonsaanduiding 1961 [GVD]
dichotomie indeling in tweeën 1720 [MEY] <Frans
dicht* nauw aaneensluitend 1286 [CG I2, 1176]
dicht gedicht 1350 [MNW]
dichten verzen maken 1350 [MNW] <Latijn
dickeyseat zitplaats achterop wagen of motorfiets 1931 [KWT] <Engels
dictaat wat gedicteerd wordt 1841 [WNT titel] <Latijn
dictafoon dicteermachine 1920 [Aanv WNT]
dictator onbeperkt gezaghebber 1614 [WNT werf II] <Latijn
dictatuur regering door dictator 1850 [WNT] <Frans of Latijn
dictee speloefening 1929 [KWT] <Frans
dicteren voorzeggen wat iem. moet opschrijven, voorschrijven 1451-1500 [MNW] <Frans
dictie zegging 1894-1908 [WNT] <Frans
dictionaire woordenboek 1758 [Kramer, Het Koninglyk Neder-Hoog-Duitsch Dictionnaire] <Frans
didactisch lerend 1838 [WNT vooraleer] <Frans
die* aanwijzend voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
dieet leefregel m.b.t. de voeding 1617 [WNT] <Frans
dief* iem. die steelt 1240 [Bern.]
diefstal daad van stelen 1562 [Deux-aes bijbel] <Duits
diegene* aanwijzend voornaamwoord 1284 [CG I] {4.2}
diehard fanatieke aanhanger 1929 [KWT] <Engels

dienaar ondergeschikte 1348 [MNW] {1.2.4}
diender* politieagent 1866 [WNT] {1.2.4}
dienen* geschikt of dienstig zijn, functie vervullen 901-1000 [WPS]
dienen* moeten, verplicht zijn 1642 [WNT]
dienst* het dienen 1240 [Bern.]
diep* ver naar beneden 701-800 [Claes] {2.3}
diepte* de afmeting diep, het diep-zijn 1301-1400 [MNW]
diepvriezen het invriezen beneden min 18 graden 1952 [Aanv WNT] <Engels
diepvriezer apparaat om levensmiddelen in te vriezen 1953 [Aanv WNT] {4.1.9}
dier* beest 901-1000 [WPS]
dies jaarlijkse feestdag 1950 [Aanv WNT] <Latijn
diesel soort motor en de brandstof daarvoor 1907 [WP] <Duits
dieselmotor door gasolie aangedreven motor 1910 [WNT uitvoeren] <Duits {4.1.10}
dievegge vrouw die steelt 1440 [MNW]
differentieel de verschillen aanwijzend 1620 [WNT verdienen] <Frans
differentieel tandwielconstructie in achteras van auto's 1937 [Aanv WNT] <Frans
differentiëren uiteenlopen 1823 [WNT integreren] <ME Latijn
diffractie buiging van stralen 1824 [WEI] <Frans
diffusie vermenging (van vloeistoffen), verstrooiing (van stralen) 1669 [MEY] <Frans
diffuus verspreid 1669 [MEY] <Frans
difterie slijmvliesontsteking 1895 [WNT ziekte] <Frans
diftong tweeklank 1568 [Ruijs] <Latijn
digestie spijsvertering 1569 [WNT] <Frans
digibeet iem. die volstrekt onkundig is op het gebied van computers 1995 [De Coster 1999]
digitaal cijferverwerkend 1959 [Aanv WNT] <Frans
digitalis vingerhoedskruid 1663 [MEY] <modern Latijn
dignitaris waardigheidsbekleder 1864 [WNT nat] <ME Latijn {4.1.8}
dij* bovenbeen 901-1000 [WPS]
dijenkletser* grap die uitbundige reactie oproept 1959 [Aanv WNT] {3.1}
dijk* aarden wal 1035 [Claes] {2.3}
dijkgraaf voorzitter van waterschapsbestuur 1330-1332 [MNW]
dijn* bezittelijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
dik* (op)gezet 1089 [Claes] {2.3}
dikkop iem. met een dik hoofd 1620 [WNT] {3.1/5}
dikkop larve van een kikvors 1899-1906 [WNT] {3.1}
dikte* de afmeting dik, het dik-zijn 1351 [MNW] {3.1}
dikwerf* bijwoord van tijd: dikwijls 1744 [WNT water] {4.1.7}
dikwijls* bijwoord van tijd: vaak 1514 [MNW] {1.2.4/3.1}
dildo kunstpenis 1970 [Recht voor raap] <Engels
dilemma moeilijke keuze 1765 [WNT dubbel I] <Latijn
dilettant amateur 1824 [WEI] <Duits of Frans
diligence wagen voor personen- en postvervoer 1775 [WNT] <Frans {4.1.10}
diligent ijverig 1524 [HWS] <Frans

dille* plantengeslacht 1225 [Claes] {4.1.6}
Diluvium Pleistoceen 1856-1860 [WNT] <Latijn
dime munt van tien dollarcent 1832 [WEI] <Engels
dimensie afmeting 1650 [MEY] <Frans
dimensie aspect 1947 [Aanv WNT] <Engels
diminuendo afnemend in sterkte 1805 [MEY] <Italiaans {3.2}
diminutief verkleinwoord 1584 [Spieghel, Twee-spraack] <Latijn
dimmen licht temperen 1934 [KWT] <Engels {1.2.5}
dimmen zich rustig houden 1980 [Onze Taal dec. 1980, 115] {1.2.5}
dimorf in twee kristalvormen voorkomend 1847 [KKU] <Frans
dim sum Chinese maaltijd van gevarieerde hapjes 2000 [NRC-H 28/10/00] <Chinees {3.2/4.1.6}
dinar munteenheid van o.a. Algerije, Bahrein, Irak, Jordanië, Koeweit, Libië en Tunesië 1824 [WEI] <Arabisch {3.2/4.1.12}
diner avondmaaltijd 1782 [WNT] <Frans
ding* zaak, voorwerp 901-1000 [WPS] {1.2.3}
dingdong deurbel met twee toonhoogten 1986 [KOE] <Engels {3.1}
dingen* trachten te krijgen 1240 [Bern.]
dinges aanduiding van personen of zaken waarvan men de eigennaam niet wil noemen 1784-1785 [WNT] <Duits
dinghy bootje 1912 [KKU] <Engels {4.1.11}
dingo hondachtige 1869 [Sijthoffs wrdb. voor kennis en kunst] <Engels {4.1.3}
dink dropshot vlak achter het net 1992 [GVD] <Engels
dinky toy kleine metalen auto op schaal 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.18}

dinosaurus voorhistorische hagedis 1892 [WNT tuf I]
dinosaurus iemand van de oude stempel 1987 [De Coster 1999] <Engels
dinsdag* derde dag van de week 1269 [CG I 1, 133] {3.1/4.1.7}
diocees bisdom 1788 [WNT veinzen I] <Frans
diode buis met twee elektroden 1937 [WNT triode]
dioptrica leer van de lichtbreking 1734 [HubWes]
dioptrie eenheid van sterkte van lenzen 1912 [KKU]
diorama schildering die bij op- en doorvallend licht bekeken kan worden 1847 [KKU]
dioxine gevaarlijke chemische stof 1977 [Picarta: titel van J. Voetberg]
dip inzinking 1989 [Peptalk] <Engels
diploma bewijs van slagen voor examen 1656 [WNT] <Latijn
diplomaat behartiger van belangen in buitenland 1841 [WNT voorval I] <Frans
diplopie het dubbelzien 1824 [WEI] <Frans
dipool dubbele pool 1942 [Aanv WNT]
dippen* eventjes indopen 1829 [WNT]
diptera tweevleugeligen 1824 [WEI] <modern Latijn
diptiek tweeluik 1886 [Aanv WNT] <Frans
direct rechtstreeks, ogenblikkelijk 1647-1648 [WNT] <Frans
directeur hoogste bestuurder 1618 [Courante uyt Italien, 15 okt. 1a] <Frans
directoire damesonderbroek 1929 [KWT]
directory lijst met alle programma's en bestanden die op een schijfgeheugen aanwezig zijn 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 70] <Engels
dirham munteenheid van Marokko en de Verenigde Arabische Emiraten 1832 [WEI] <Arabisch {3.2/4.1.12}
dirigent orkestleider 1910 [WNT] <Duits {3.2}
dirigeren richten, besturen 1497 [HWS] <Frans
dirigisme geleide economie 1952 [KWT] <Frans {3.2}
dirken* kakken 1911 [WNT dirken] {4.4}
dis gedekte tafel 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5/4.1.9}
dis met een halve toon verhoogde d 1832 [WEI] <Duits {3.2}
disagio de mindere waarde van een valuta t.o.v. de pariteit 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
discant sopraan, hoge tonen 1265-1270 [CG Lut.K] <ME Latijn {3.2/4.1.16}
discipel leerling 1285 [CG Rijmb.] <Frans {4.1.8}
discipline tucht 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
discipline vak 1961 [GVD] <Engels
disco discotheek 1979 [R84] <Engels
disco popmuziek met veel herhalingen 1982 [R84] <Engels {4.1.16}
disconteren vóór de vervaldag verzilveren van wissel 1765 [WNT] <Frans
disconto korting op wissel wegens vervroegde betaling 1620 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
discotheek verzameling grammofoonplaten 1932 [Aanv WNT] <Frans
discotheek dansgelegenheid 1968 [KWT] <Engels
discount kortingwinkel 1974 [R75] <Engels
discours gesprek 1578 [WNT wijdloopig] <Frans

discreet bescheiden 1624-1629 [WNT] <Frans
discrepantie tegenstrijdigheid 1650 [MEY] <Latijn {1.2.6}
discretie bescheidenheid 1627 [WNT] <Frans
discrimineren niet gelijk behandelen 1955 [Aanv WNT] <Frans
disculperen ontlasten, verontschuldigen 1847 [KKU] <Frans
discursief redenerend 1824 [WEI] <Frans
discus werpschijf 1832 [WEI] <Latijn
discussie gedachtewisseling 1790 [WNT vindicatie] <Frans
discuteren van gedachten wisselen 1847 [KKU] <Frans
disharmonie gebrek aan overeenstemming 1869 [WNT wederkomst]
disk schijfgeheugen 1974 [ACCU-map, bul. 6, 5/11, 20] <Engels
diskette floppy 1980 [HCC nieuwsbrief nov. 34] <Engels
diskjockey aankondiger van grammofoonplaten 1955 [Stoop] <Engels
diskrediet slechte naam 1886 [KKU]
diskwalificeren ongeschikt verklaren 1898 [GVD]
disparaat niet bij elkaar passend 1824 [WEI] <Frans
dispensatie vrijstelling 1292 [CG I3, 1720] <Frans
dispenser doosje voor tabletten 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
dispenseren vrijstellen 1672 [WNT dispensatie] <Frans
dispersie kleurschifting 1900 [WNT anomaal] <Latijn
display uitstalling 1974 [Posthumus] <Engels
disponeren beschikken, regelen 1456 [HWS] <Latijn

disponibel beschikbaar 1823 [WNT korvet] <Frans
dispositie beschikking 1456 [HWS] <Frans
disputeren (wetenschappelijk) redetwisten 1240 [Bern.] <Frans
dispuut redetwist 1566 [WNT ventileeren] <Frans
dispuut studentenclub 1841 [WNT] <Frans
dissel* disselboom 1460-1514 [MNW]
dissenter andersdenkende 1769 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
dissertatie proefschrift 1793-1796 [WNT] <Frans
dissident andersdenkende 1824 [WEI] <Frans
dissimilatie het ongelijk maken (in taalkunde) 1886 [KKU] <Frans
dissonant wanklank 1650 [WNT wanluidend] <Frans
distel* stekelige plant 1240 [Bern.]
distichon tweeregelig vers 1841 [WNT reputatie] <Latijn
distillaat product van distillatie 1863 [Rijnhart I, 509b] <Latijn
distilleren zuiveren d.m.v. verdamping 1481 [HWS] <Frans
distinctie onderscheiding 1504 [HWS] <Frans
distinctief onderscheidend 1824 [WEI] <Frans
distorsie verzwikking 1669 [MEY] <Frans
distribueren verdelen 1404 [HWS] <Frans
distributie verdeling 1531 [WNT arm II] <Frans
district ambtsgebied 1588 [Claes] <Frans
dit* aanwijzend voornaamwoord 1201-1225 [CG II 1 Floyris] {4.2}
dithyrambe loflied, oorspronkelijk op Bacchus 1824 [WEI] <Latijn
dito evenzo 1562 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
diva gevierde actrice 1914 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
divan rustbank 1871 [WNT] <Frans {4.1.9}
divergeren uiteenwijken 1824 [WEI] <Frans
divers verschillend 1272 [CG I 1, 228] <Frans
diversificatie spreiding 1970 [Picarta: titel van P. Croon] <ME Latijn
diversiteit verscheidenheid 1540 [WNT verifieeren] <Frans
divertimento klein muziekwerk 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
dividend periodieke winstuitkering 1745 [WNT wisselgeld] <Frans
dividivi peulen 1847 [KKU] <Spaans {3.1/3.2}
divisie grote afdeling 1365 [MNW] <Frans {4.1.14}
dixi ik heb gezegd 1872 [GVD] <Latijn
dixieland soort jazzmuziek 1956 [Van Zuylen, Radio- en televisie-enc.] <Engels {4.1.16}
djati houtsoort 1724-1726 [WNT rustplaats] <Indonesisch {3.2}
djellaba gewaad van mannen in de Maghrib 1996 [Vd Sijs 1996] <Arabisch {3.2}
djinn geest 1886 [KKU] <Arabisch {3.2}
DNA hoofdbestanddeel van de chromosomen 1968 [KWT] <Engels
do muzieknoot 1601-1700 [WP] <Italiaans {3.2}
dobbelen met dobbelstenen werpen 1324-1341 [Stadb. Zwolle I] {4.1.18}
dobbelsteen kleine kubus met ogen van één tot zes 1240 [Bern.]
dobber* drijver 1412 [HWS]

dobberen* drijven 1627 [WNT] {3.1}
dobermannpincher hondensoort 1919 [KWT] <Duits {3.2/4.1.3}
dobli-spiegel spiegel aan vrachtwagen die zicht geeft in de dode hoek 1999 [Sanders 2001] <L {3.4}
dobra munteenheid van Sao Tomé en Principe 1977 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Portugees {3.2/4.1.12}
docent leraar 1805 [MEY] <Latijn
docentschap plaats of functie als docent 1976 [GVD]
doceren onderwijzen 1539 [WNT termijn I] <Latijn
doch* nevenschikkend voegwoord 1100 [Willeram] {4.2}
dochter* kind van het vrouwelijk geslacht 901-1000 [WPS] {4.1.4}
dociel leerzaam, gedwee 1650 [MEY] <Frans
doctor academische graad 1557 [WNT] <Latijn
doctoraal van een doctor 1698 [MEY] <ME Latijn
doctoraat graad van doctor 1485 [HWS] <ME Latijn
doctorandus iem. die geslaagd is voor doctoraalexamen 1790 [WNT voordragen] <ME Latijn
doctrine leerstelling 1529 [WNT] <Latijn
docudrama combinatie van documentaire en drama 1985 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
document bescheid 1614 [WNT waarschuw] <Frans
documentaire film waarin feiten worden vastgelegd 1963 [WNT retrospectief] <Frans {3.2/4.1.15}
documercial reclamefilmpje in de vorm van een documentaire 1987 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}

docusoap combinatie van documentaire en soap 1993 [Sanders 2001] <Engels {4.1.15}
dodecaëder twaalfvlak 1886 [KKU] <Frans
dodecafonie twaalftonig stelsel 1956 [Enc. van de muziek]
doden* van het leven beroven 1240 [Bern.]
dodo uitgestorven vogelsoort 1853 [WNT] <Portugees {3.1/3.2}
doedelzak blaasinstrument 1783 [Toll.] <Duits {3.2/4.1.16}
doe-het-zelfwinkel* winkel met materialen voor de amateur 1957 [WP jaarboek 1962] {3.1}
doeg* tussenwerpsel: groet 1974 [Vd Toorn, Gesch. Ned. Taal 556] {4.3}
doei* tussenwerpsel: groet 1975 [Vd Toorn, Gesch. Ned. Taal 556] {1.2.2/4.3}
doejoeng zeekoe 1863 [KKU] <Indonesisch {3.2/4.1.3}
doek* geweven stof 1240 [Bern.] {4.1.9}
doel* mikpunt 1579 [WNT]
doelen* mikken 1623 [WNT]
doelmatig geschikt voor het doel 1801 [WNT voortbrenging]
doem* oordeel, vloek 901-1000 [WPS] {3.1}
doemdenken* sombere gedachten over de toekomst hebben 1980 [Sanders 1999] {4.4}
doen* handelen, plaatsen 901-1000 [WPS]
doerak gemeen mens 1879 [Stoett] <Russisch {3.2}
doerian vrucht 1596 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.2}
does hondensoort 1914 [GVD] {4.1.3}
doetje* sukkel 1632 [WNT]
doezelen* suf zijn 1911 [WNT doezelen II] {3.1}
dof* mat, gedempt 1608 [WNT voos I] {1.2.4}
doffer* mannetjesduif 1287 [CG NatBl]
dog hondensoort 1546 [HWS] <Engels {3.2/4.1.3}
dog-cart licht rijtuig 1912 [KKU] <Engels {4.1.10}
doge titel van hoogste overheidspersoon in Venetië en Genua 1653 [WNT] <Italiaans {3.2}
dogma vastomlijnd geloofsartikel 1804 [WNT leerstelling] <Latijn
dojo judoschool 1961 [GVD] <Japans {3.2}
dok inrichting voor scheepsreparaties 1525 [HWS] <ME Latijn
doka donkere kamer 1942-1943 [Nederlandsch Jaarboek voor Fotokunst, plaat XV] <L {1.1/1.2.5/3.4}
dokken betalen 1509 [WNT] <Romani {3.2}
dokken schepen in het dok brengen 1671 [WNT]
doksaal wand tussen koor en schip van een kerk 1276 [CG I 1, 332] <ME Latijn {1.2.4/3.2}
dokter arts 1576 [WNT] <Latijn {1.2.3/4.1.13/5}
dol* krankzinnig, dwaas 1240 [VMNW]
dol* roeipen 1286 [CG I Dordrecht]
dolblij* buitengewoon blij 1916 [WNT dol z.j.] {4.4}
dolby systeem voor ruisonderdrukking 1991 [Spectrum Muziek lexicon] <Engels
dolce zacht, lieflijk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}

dolen* dwalen 1240 [Bern.]
dolendo klagend 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
dolfijn walvisachtige 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.3}
dolgraag* buitengewoon graag 1838 [Beets, Camera Obscura 297] {4.4}
dolk steekwapen 1513 [Claes Tw. 11] <Duits {4.1.14}
dollar munteenheid van o.a. Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, de VS en enige staten in Azië, Afrika en het Caribisch gebied 1821 [Sanders 1995] <Engels {4.1.12}
dolle Mina strijdster voor vrouwenemancipatie 1970 [Sanders 1993] {1.2.1/4.4}
dollen* uitgelaten handelen 1401-1450 [MNW]
dolmen megalithisch grafmonument 1847 [KKU] <Frans
dom* niet wijs 901-1000 [WPS]
dom kerk 1574 [WNT vrede] <Frans
dom Portugese titel 1574 [WNT] <Portugees {3.2}
dombo sufferd 1988 [De Coster 1999] <Engels
domein gebied 1602 [WNT] <Frans
domicilie woonplaats 1535 [WNT wet I] <Latijn
dominant overheersend 1824 [WEI] <Latijn
dominee predikant 1619 [De Jonge IV, 149] <Latijn {4.1.8}
domineren overheersen 1467-1490 [HWS] <Frans
dominicaan monnik van de orde van Sint-Dominicus 1637 [WNT] <ME Latijn {4.1.8}
dominion autonoom deel van het Britse Rijk 1931 [KWT] <Engels
domino spel met dominostenen 1854 [Kappler, Nederlandsch-Guyana 10] {4.1.18}
dommekracht* werktuig 1660 [WNT]
dommelen* dutten 1685 [WNT] {3.1}
domoor* dom mens 1757 [WNT]
dompelen* onder laten gaan in vloeistof 1598 [WNT] {3.1}
domper* kapje om vlam te doven 1691 [Sewel 66b]
dompig* mistig 1562 [Claes Tw. 11]
dompteur dierentemmer 1907 [KWT] <Frans
don heer, eretitel 1577 [WNT verwissen] <Spaans of Italiaans {3.2}
donateur schenker 1612 [WNT vertijgen] <Frans

donatie schenking 1650 [MEY] <Frans
donder* geluid bij bliksemslag 1240 [Bern.] {3.1}
donderdag* vijfde dag van de week 1257 [CG I 1, 68] {3.1/4.1.7}
donderen* hard lawaai maken, o.a. van donder 1240 [Bern.] {3.1}
donders* tussenwerpsel: krachtterm 1713 [WNT] {4.3}
doneren geven 1562 [Aanv WNT] <Latijn
dong munteenheid van Vietnam 1946 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Vietnamees {4.1.12}
donk* moeras, hoogte daarbij 694 [Claes] {2.3}
donker* niet licht 1240 [Bern.] {4.1.5}
donna vrouwelijke eretitel 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
donor gever van bloed, organen e.d. 1947 [KWT] <Engels
donquichotterie handeling uit onberedeneerd idealisme 1799 [WNT vol I]
dons* pluizig haar 1240 [Bern.]
donut rond, luchtig soort gebak met een gat in het midden 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.6}
dood* toestand waarin men niet meer leeft 901-1000 [WPS]
dood* niet meer levend 1100 [Willeram]
doodarm* zeer arm 1830 [WNT wel V] {4.4}
dooddoener* algemeen gezegde dat niets bewijst 1858 [WNT]
doodeerlijk* zeer eerlijk 1901 [WNT refugié] {4.4}
doodleuk* kalmweg 1897 [WNT reporter] {4.4}
doodsbang* zeer bang 1866 [WNT dood I] {4.4}
doodstil* zeer stil 1676 [WNT dood II] {4.4/5}
doodverven* kenschetsen 1642 [WNT]
doodziek* zeer ziek 1633 [WNT dood] {4.4}
doof* niet kunnende horen 1240 [Bern.]
dooien* ophouden te vriezen 1287 [CG NatBl]
dooier* centrale deel van vogelei 1287 [CG NatBl]
dook* ijzerstaaf om hout en stenen te verbinden 1827 [WNT schoen]
doopsgezinde* aanhanger van een protestantse beweging die volwassenendoop voorstaat 1603 [WNT] {4.1.8}
doopvont bekken met doopwater 1704 [Hannot&Hoogstraten]
door* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
doordat* onderschikkend voegwoord 1859-1860 [Nieuwe Taalgids 1982, 340] {4.2}
doorgaans* bijwoord van tijd: gewoonlijk 1575 [WNT wegvloeien] {3.1}
doorgronden* volledig doorzien 1265-1270 [CG Lut.K]
doorheen* voorzetsel 1619 [WNT] {4.2}
doorheen* bijwoord van richting 1731-1735 [WNT]
doorluchtig* verheven 1401-1425 [MNW]
doorn* puntig uitsteeksel aan plant 721 [Künzel] {2.3}
doortrapt* sluw 1555 [WNT weder III]
doorwrocht* grondig 1653 [WNT]
doos kartonnen omhulsel 1361 [MNW]
doos* (onnozele) vrouw 1642 [WNT]

doos vagina 1650 [WNT] {4.4}
dop* schaal 1287 [CG NatBl]
dope stimulerend middel 1968 [KWT] <Engels {4.1.6}
dopen* dompelen, door doop in geloofsgemeenschap opnemen 1240 [Bern.]
doping gebruiken van stimulerende middelen in sport 1930 [Aanv WNT] <Engels
doppen* pellen 1401-1450 [MNW]
dor* onvruchtbaar door droogte 918-948 [Künzel] {2.3}
dorade goudmakreel 1764 [HOU I, 7, 767] <Spaans {3.2}
dorknoper* saaie, strenge ambtenaar 1951 [Mondria, Bommelbibl.] {4.4}
dorp* plattelandsgemeente 701-800 [Lex Salica] {2.2}
dorpel* drempel 701-800 [Lex Salica] {2.2/3.2}
dors jonge kabeljauw 1351-1400 [MNW] <Oudnoor(d)s {3.2}
dorsen* zaad uit de aren slaan 1285 [CG Rijmb.]
dorst* verlangen (naar drinken) 901-1000 [WPS]
dorsten* verlangen naar 1240 [Bern.]
dos-à-dos rijtuigje 1883 [Java-Bode 1/9, 1b] <Frans {4.1.10}
doseren een dosis bepalen 1914 [Aanv WNT] <Frans
dosis hoeveelheid 1663 [Claes] <ME Latijn
dossier papieren over één onderwerp 1856 [WNT] <Frans
dot* pluk 1554 [WNT]
dot* lief persoon 1836 [WNT]
dotatie schenking 1558 [Aanv WNT] <Frans
dotcom commercieel internetbedrijf 1999 [Sanders 2000] <Engels
dotteren het verwijden van bloedvaten 1989 [De Coster 1999]
douairière adellijke weduwe 1669 [MEY] <Frans
douane dienst voor in- en uitvoerrechten 1813 [WNT regulier I] <Frans {3.2}
doublé met edelmetaal bedekt 1888 [Aanv WNT] <Frans
double-breasted met elkaar bedekkende voorpanden en twee rijen knopen 1984 [GVD] <Engels {3.2}

doubleren verdubbelen 1581 [Aanv WNT] <Frans
doublet dubbel exemplaar 1771 [HOU I, 15, 203] <Frans
douceur fooi 1681 [Aanv WNT] <Frans
douche stortbad 1847 [KKU] <Frans
doven* uitdoen 1611 [WNT]
dovenetel* plantengeslacht 1514 [Groten Herbarius]
Dow-Jonesindex index van koersen van Amerikaanse effecten 1989 [Peptalk] <Engels
down neerslachtig 1878 [Aanv WNT] <Engels
downloaden binnenhalen van gegevens uit een andere computer 1985 [HCC nieuwsbrief nov. 10, 15] <Engels
dozijn telwoord: twaalftal 1286 [CG I2, 1161] <Frans {4.2}
dra* bijwoord van tijd: spoedig 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.7}
draad* garen, vezel 1236 [CG I 1, 23]
draaiboek script 1950 [GVD] <Duits {3.2}
draaien* keren, wenden 1240 [Bern.]
draak fabelachtig monster 1240 [Bern.] <Latijn
drab* droesem 1599 [Kil.]
drachme oude Griekse munt, munteenheid van Griekenland 1637 [Statenvertaling (1 Kronieken 29:7)] <Latijn of Grieks {4.1.12}
drachtig* zwanger 1285 [CG Rijmb.]
draconisch zeer streng 1869 [WNT vermaard]
draf* afval na bierbrouwen 1101-1200 [Tavernier] {2.4}
draf* gang van een paard 1351-1400 [MNW]
dragee versuikerde tablet 1948 [KWT] <Frans
dragen* ondersteunen, bij zich hebben, aan hebben 1100 [Willeram]
dragline graafmachine 1934 [Aanv WNT] <Engels {4.1.10}
dragon slangenkruid 1554 [WNT] <Frans {4.1.6}
dragonder cavalerist 1666 [Claes] <Duits {4.1.14}
dragonder heerszuchtig persoon 1899-1906 [WNT] <Duits
draineren ontwateren 1872 [GVD] <Frans
draisine loopfiets 1824 [WEI] <Duits {4.1.10}
dralen* talmen 1546 [Claes]
dralon kunststof 1957 [WP jaarboek 1958] <Duits {3.2/4.1.9}
dram munteenheid van Armenië 1994 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Armeens {4.1.12}
drama toneelstuk 1778 [Picarta: titel van Hartsen] <Latijn {4.1.15}
dramady mengvorm van een drama en een comedy 1991 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
dramaturg toneelschrijver, toneeladviseur 1847 [KKU] <Frans
drammen* aandringen 1477 [Teuth.]
drank* drinkbaar vocht 901-1000 [WPS] {4.1.6}
drank* sterkedrank 1580 [WNT] {4.1.6}
draperen omhangen met een ruim hangend gewaad 1861 [WNT] <Frans
draperie hangende stof als versiering 1854-1855 [WNT] <Frans
drassig* doorweekt (van grond) 1771 [WNT]

drastisch krachtig 1824 [WEI] <Frans
draven* rennen 1350 [MNW]
draw gelijk spel 1914 [GVD] <Engels
drawback nadelige omstandigheid 1912 [KKU] <Engels
dreadlocks haardracht van ongekamde krullen 1984 [De Coster 1999] <Engels
dreadnought slagschip 1912 [KKU] <Engels {4.1.11}
drecht* overvaart, doorwaadbare plaats 1105 [Claes] {2.3}
dreef* brede landweg 1285 [CG I2, 978]
dreg haak, baggerbeugel 1384-1407 [MNW] <Engels {3.2}
dreigen* bedreigend bejegenen 1240 [Bern.]
dreinen* zeuren 1886 [WNT] {3.1}
drek* uitwerpselen, vuil 1285 [CG Rijmb.]
drempel* verhoging bij deur 1567 [Claes] {3.2}
drenkeling* die dreigt te verdrinken of verdronken is 1635 [WNT]
drenken* te drinken geven 901-1000 [WPS] {3.1/5}
drentelen* zonder doel rondlopen 1678 [WNT] {3.1}
drenzen* zeuren 1477 [Teuth.] {3.1}
dresseren africhten 1650 [Claes] <Frans
dressing slasaus 1974 [Posthumus] <Engels {4.1.6}
dressoir buffet 1350 [MNW] <Frans {4.1.9}
dressuur africhting 1833 [WNT veld I]
dreumes* klein kind 1843 [WNT] {4.1.4}
dreunen* met een zwaar geluid trillen 1620 [WNT] {3.1}
dreutelen* talmen 1599 [Kil.] {3.1}
drevel* drijfijzer 1384-1407 [MNW] {3.1}
dribbelen* met kleine passen lopen 1412 [MNW] {3.1}
dribbelen met de bal lopen 1914 [GVD] <Engels
drie* telwoord 820 [Künzel] {2.3/4.2}
driehoek* deel van plat vlak door drie lijnen ingesloten 1351 [MNW] {3.1/5}
drieling* drie tegelijk geboren kinderen van één ouderpaar 1773 [WNT]

drieluik* schilderstuk met drie panelen 1891 [WNT kruis]
driest* vermetel 1324-1341 [Stadb. Zwolle I]
driewieler* voertuig met drie wielen 1869 [WNT twee] {3.1/4.1.10}
drift* hartstocht 1657 [WNT]
drift* plotselinge woede 1689 [WNT]
drijfveer beweegreden 1793 [WNT] <Duits
drijten* kakken 1599 [Kil.] {4.4}
drijven* voor zich uit doen gaan 1100 [Willeram]
drijven* op een vloeistof liggen 1339 [MNW]
dril gekeperd weefsel 1860-1861 [WNT] <Duits {4.1.9}
dril* gelei 1867 [WNT]
drilboor* bepaalde boor 1840 [WNT drillen]
drillen* boren 1460 [MNW]
drillen* africhten 1724-1726 [WNT]
dringen* druk doen gelden 1290 [CG II 1 En.Codex]
drinkebroer* dronkaard 1539 [WNT]
drinken* vloeistof tot zich nemen 901-1000 [WPS] {3.1}
drive bridgewedstrijd 1936 [BVC-krant 2 okt., 4a] <Engels
droef* neerslachtig 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
droefenis* bedroefdheid 1450 [MNW] {3.1}
droes duivel 1561 [WNT droes I] <? {3.5}
droes* paardenziekte 1573 [Claes]
droesem* bezinksel 1287 [CG NatBl] {3.1}
drogbeeld chimère 1872 [GVD] <Duits
drogen* droogmaken 1240 [Bern.]
drogeren drogerende middelen toedienen 1984 [GVD] <Frans
drogist verkoper van drogerijen 1574 [Claes] <Frans {4.1.13}
drol* keutel 1903 [WNT] {4.4}
drom* menigte 1637 [WNT]
dromedaris hoefdier 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.3}
dromen* een droom hebben 1240 [Bern.]
drommel beklagenswaardig persoon 1782 [WNT] <Nederduits {3.2}
drommels* tussenwerpsel: bastaardvloek 1682 [WNT] {4.3}
dronken* beschonken 1100 [Willeram]
droog* niet nat 1100 [Willeram]
droogstoppel saai mens 1860 [WNT] {4.4}
droom* voorstelling in de slaap 1240 [Bern.] {3.1}
drop* druppel 901-1000 [WPS] {4.1.1}
drop-out mislukkeling 1970 [Recht voor raap] <Engels
droppen afzetten 1946 [De Vooys] <Engels
droschke huurrijtuig 1832 [WEI] <Duits {4.1.10}
drossen deserteren 1707 [WNT opdrossen] <? {3.5}
drost* bestuursambtenaar 1557 [WNT]
droste-effect repeterend effect 1984 [GVD] {4.4}
drug verdovend middel 1968 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
drugsbaron die op grote schaal drugs verhandelt 1996 [Vd Sijs 1996]

druïde Keltische priester 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Latijn
druif* vrucht van de wijnstok 1100 [Willeram] {4.1.2}
druiloor* lijzig persoon 1719 [WNT]
druipen* in druppels neervallen 901-1000 [WPS]
druisen* aanhoudend geluid voortbrengen 1562 [Toll.] {3.1}
druk* het drukken 1351-1400 [MNW]
drukken* duwen, zwaar liggen op 1240 [Bern.]
drukken* d.m.v. een pers letters of afbeeldingen op papier drukken 1567 [WNT zetten]
drukken* zijn behoefte doen 1950 [GVD] {4.4}
drukker* iem. die boeken drukt 1626 [WNT] {4.1.13}
drukknoop knoop waarvan de delen op elkaar sluiten 1908 [WNT drukken] <Duits
drukte* het druk-zijn 1700 [WNT] {3.1}
drum slaginstrument 1934 [De Echo 10/3, 227] <Engels {4.1.16}
drumstick boutje van gevogelte 1984 [GNN] <Engels {4.1.6}
druppel* vochtdeeltje 1240 [Bern.] {1.1/3.1/4.1.1/5}
dry niet zoet (van wijn) 1912 [KKU] <Engels
D-trein trein die naar het buitenland gaat 1908 [WNT luxueus]
dubbel telwoord: tweevoudig 1278 [CG I 1, 363] <Frans {4.2}
dubbeldekker autobus met twee verdiepingen 1976 [GVD] <Engels {4.1.10}
dubbelganger iem. die buitengewoon sterk op een ander lijkt 1879 [WNT] <Duits
dubbeltje muntstuk 1612 [Toll.] {4.1.12}
dubben twijfelen 1550 [WNT dubben I]
dubben nasynchroniseren 1984 [GVD] <Engels
dubieus twijfelachtig 1562 [WNT uitlander]
dubloen dubbele dukaat 1596 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.12}
duce fascistische regeringsleider 1926 [KWT] <Italiaans {3.2}
duchten* vrezen 1265-1270 [CG Lut.K]
duel tweegevecht 1636 [WNT zwaarte] <Frans
duet tweestemmig gezang 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans of Duits {3.2}

duf* suf, muf 1599-1607 [Kil.] {1.2.4}
duffel* dikke wollen stof 1637 [Sanders 1995] {4.1.9}
dug-out ruimte voor reservespelers 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
duidelijk* gemakkelijk te begrijpen of te zien 1557 [WNT]
duiden* wijzen, uitleggen 1200 [CG II 1 Servas]
duif* duifachtige 901-1000 [WPS] {4.1.6}
duig stuk hout van de wand van een vat 1286 [CG I2, 1115] <ME Latijn {3.2}
duiken* onder water gaan 1287 [CG NatBl]
duiken* bukken 1301-1400 [MNW]
duim* voorste vinger 1240 [Bern.] {3.1}
duin zandheuvel 1067 [Claes] <Keltisch {2.3/3.2}
duister* zonder licht 1370 [MNW] {4.1.5}
duisternis* afwezigheid van licht 901-1000 [CG WPS Gloss.] {3.1/5}
duit koperen munt 1268 [MNW] <Oudnoor(d)s {3.2/4.1.12}
duivel het kwaad als persoon 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] <Latijn {2.5}
duizelen* draaierig worden 1301-1400 [HWS] {3.1}
duizend* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
dukaat gouden munt 1525 [De Bruijn Tw. 10] <Frans {4.1.12}
dukaton zilveren munt 1618 [Van Gelder 1965] <Frans {4.1.12}
dukdalf zware meerpaal 1671 [Toll.]
dulden* verdragen, toelaten 1477 [Teuth.]
dumdumkogel kogel die bij inslag uitzet 1899 [Sanders 1995] {1.2.5/3.1/4.1.14}
dummy model van uitvoering, pop 1931 [KWT] <Engels
dumpen onder de markt verkopen, storten 1972 [Aanv WNT] <Engels
dun* niet dik, smal 1240 [Bern.]
dunk basketbal: sprong waarbij de bal van bovenaf in het net wordt geworpen 1984 [GNN] <Engels
dunken* als mening hebben 1240 [Bern.]
duo koppel 1618 [WNT trio] <Italiaans {3.2}
dupe bedrogene 1697 [WNT] <Frans
duplicaat kopie 1657 [WNT] <Latijn
dur majeur 1618 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
duratief voortdurend 1898 [GVD] <Frans
duren tijd in beslag nemen, voortduren 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans {1.3}
durfal* iemand die alles durft 1916 [WNT durven]
duro munt 1950 [GVD] <Spaans {3.2}
durven* wagen 1568 [WNT] {1.1}
dus* bijwoord van kwantiteit: op deze wijze, aldus 1100 [Willeram] {2.5}
dus* nevenschikkend voegwoord 1350 [MNW] {4.2}
dusdanig* aanwijzend voornaamwoord 1237 [CG I 1, 32] {4.2}
duster ochtendjas voor dames 1958 [WP jaarboek 1959] <Engels {3.2}
dutten* suffen, soezen 1642 [WNT]
duur* kostbaar 1100 [Willeram]
duur het (voort)duren 1599-1607 [Kil.]
duurte* het duur-zijn 1641-1642 [WNT] {3.1}
duwen* door drukking voortbewegen 1285 [CG Rijmb.]

dvd digitale videodisk 1994 [NRC-H 17/12/94, 15] <Engels {4.1.17}
dwaas* zonder verstand 1287 [CG NatBl]
dwalen* zich vergissen (in de weg) 901-1000 [WPS]
dwang* machtsuitoefening 1455 [MNW]
dwarrelen* zich zwevend verplaatsen 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
dwars* scheef, weerbarstig 1265-1270 [CG Lut.K]
dwarsbomen* moeilijkheden in de weg leggen 1872 [GVD]
dweil* schoonmaakdoek 1546 [Naembouck] {1.2.3}
dwepen* overdreven verering koesteren 1785 [WNT]
dwerg* onnatuurlijk klein mens 1301-1400 [MNW]
dwingeland* tiran 1540 [WNT verabelen]
dwingen* noodzaken 1265-1270 [VMNW]
dynamiek stuwkracht 1847 [KKU] <Frans
dynamiet springstof 1871 [WNT] {4.1.14}
dynamo toestel voor opwekking van elektrische energie 1894 [WNT vereffening] <Engels
dynastie vorstenhuis 1816 [WNT] <Frans
dyne eenheid van kracht 1895 [Aanv WNT] <Frans
dysenterie besmettelijke darmontsteking 1624 [WNT verduffen] <Frans
dyslexie woordblindheid 1923 [Aanv WNT]
dyspepsie slechte spijsvertering 1624 [Aanv WNT] <Frans
dyspneu ademnood 1624 [Aanv WNT] <Latijn
dysprosium chemisch element 1950 [GVD] <modern Latijn
dystrofie slechte ontwikkeling door storing in voedseltoevoer 1847 [Aanv WNT]

easy listening gemakkelijk in het gehoor liggende popmuziek 1992 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
eau de cologne reukwater 1824 [WEI] <Frans
eb* het aflopen van de zee 1351-1375 [MNW]
ebbenhout harde houtsoort 1240 [Bern.]
ebolavirus virus dat gevaarlijke bloedingen veroorzaakt 1978 [Sanders 1995] <Engels
eboniet gevulkaniseerd caoutchouc 1874 [Album der Natuur bijblad 26]
eBook elektronisch boek 1998 [http:/huizen.dds.nl/□zuperman/ebook.html] <Engels
ecarté kaartspel 1840 [WNT] <Frans {4.1.18}
ecarteren terzijde schuiven 1824 [WEI] <Frans
echec mislukking 1824 [WEI] <Frans
echelon bevelsniveau 1824 [WEI] <Frans {4.1.14}
echo geluidsweerkaatsing 1477 [HWS] <Latijn
echofoon toestel dat bv. scholen vis op het scherm brengt 1984 [GVD]
echografie registratie van de gegevens van echopeiling 1984 [GVD]
echt* huwelijk 701-800 [Lex Salica] {2.2}
echt* wettig, werkelijk 901-1000 [WPS]
echtbreker die de huwelijkstrouw schendt 1592 [WNT echtbreken] <Duits {4.1.4}
echter* nevenschikkend voegwoord 1641-1642 [WNT] {4.2}
echtgenoot* man met wie iemand getrouwd is 1631 [WNT] {4.1.4}
echtgenote* vrouw met wie iemand getrouwd is 1631 [WNT] {4.1.4}
eclatant opzienbarend 1824 [WEI] <Frans
eclectisch uitkiezend 1847 [KKU] <Duits
eclips verduistering 1573 [Plantijn] <Frans
ecoboer ecologisch producerende boer 1996 [Missets horeca dl. 44, afl. 39] {4.1.13}
ecologie leer van de betrekkingen tussen dieren en planten en hun leefomgeving 1938 [Van Essen] <Duits
e-commerce handel via het internet 1997 [De Coster 1999] <Engels
economie zuinigheid 1793 [WNT] <Frans
economie staathuishoudkunde 1864 [WNT] <Frans
écossaise Schotse dans 1824 [WEI] <Frans {4.1.15}
ecosysteem het functionele geheel van een levensgemeenschap 1970 [Recht voor raap] {1.2.6}
ecru ongebleekt 1912 [KKU] <Frans {4.1.5}
ecstasy een hallucinerend middel 1987 [De Coster 1999] <Engels {4.1.6}
ecu Franse daalder 1734 [HubWes] <Frans
ecu fictieve munteenheid van de EU tot 1999 1984 [Picarta: titel van rapport Commissie van de Europese Gemeenschappen] <Engels {4.1.12}
eczeem huiduitslag 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
edammer* ronde kaas uit Edam 1725 [WNT klootkaas] {4.1.6}
edel* adellijk 1100 [Willeram]
edelweiss plantje uit het hooggebergte 1888 [Aanv WNT] <Duits

EDGE telecommunicatiesysteem dat dertig keer sneller is dan GSM 2000 [Sanders 2001] <Engels {4.1.17}
edict verordening 1482 [HWS] <Latijn
edison voor grammofoonplaten en cd's toegekende prijs 1984 [GVD]
editen bezorgen (van een boek) 1984 [GVD] <Engels
editie uitgave 1546 [WNT] <Frans
edoch* nevenschikkend voegwoord 1200 [CG II 1 Servas] {4.2}
educatie opvoeding 1650 [MEY] <Frans
edutainment educatief entertainment 1994 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
eed plechtige verklaring 1236 [CG I 1, 23] <? {3.2/3.5}
eega* echtgenoot, echtgenote 1588 [Claes] {4.1.4}
eekhoorn* knaagdier 1287 [CG NatBl] {4.1.3}
eelt* verdikking van opperhuid 1567 [Claes]
een* telwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
een* lidwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
eenakter toneelstuk in één bedrijf 1910 [WNT repertoire] <Duits {4.1.15}
eend* eendachtige 793 [Prisma NPl.] {2.3/4.1.6}
eendagsvlieg* haft 1769-1811 [WNT]
eender* gelijk 1569 [Kool]
eendracht* eensgezindheid 1367 [MNW]
eenduidig ondubbelzinnig 1939 [Theissen 1978] <Duits
eenentwintigen* kaartspel 1924 [GVD] {4.1.18}
eenheid* hecht samenhangend geheel 1461 [MNW]
eenheid* team 1989 [Sterkenburg, Taal van het Journaal]
eenhoorn* fabeldier 1287 [CG NatBl]
eenkennig* verlegen 1611 [WNT]
eenparig* overeenstemmend, eendrachtig 1277 [CG I 1, 354]
eens* bijwoord van tijd: eenmaal 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
eenvoudig* niet ingewikkeld 1350 [HWS] {5}
eenzaam alleen 1477 [Teuth.] <Duits
eer* bijwoord van tijd: vroeger 901-1000 [WPS] {2.5/4.1.7}

eer* achting, deugd 901-1000 [WPS] {1.3}
eerbied* achting 1643-1644 [WNT]
eerdaags* bijwoord van tijd: binnenkort 1648 [WNT steekind] {3.1}
eerder* vroeger 1637 [Statenvertaling (Hebreeën 13:19)]
eergisteren* bijwoord van tijd: op de dag voor gisteren 1240 [Bern.] {4.1.7}
eerlijk* oprecht 901-1000 [WPS]
eerst* rangtelwoord: vóór ieder ander 1100 [Willeram] {2.5}
eerstens rangschikkend bijwoordelijk telwoord: ten eerste 1846 [WNT telwoord] <Duits {4.2}
eerzucht* dorst naar roem 1620 [WNT weiden I]
eetlezen* lezen tijdens het eten 1986 [De Coster 1999] {1.2.5/4.4}
eeuw* honderd jaar 901-1000 [WPS] {4.1.7}
efedrine stimulerend alkaloïde 1941 [Holleman, Leerboek der organische chemie 449] {4.1.6}
efemeer kortstondig 1847 [KKU] <Frans
efemeriden eendagsvliegen 1872 [GVD] <modern Latijn
effect uitwerking 1456 [HWS] <Latijn
effect verhandelbaar waardepapier 1807 [WNT] <Frans {3.2}
effectief wezenlijk 1669 [MEY] <Frans
effectueren verwezenlijken 1601 [Aanv WNT] <Frans
effen* vlak, gelijkmatig 1236 [CG I 1, 28]
efficiency doelmatigheid 1926 [KWT] <Engels
efficiënt doelmatig, werkzaam 1949 [KOE] <Frans
eg* landbouwwerktuig 1240 [Bern.]
egaal gelijkmatig, glad 1503 [HWS] <Frans
egaliseren gelijkmaken, vereffenen 1669 [MEY] <Frans
egard achting 1652 [Aanv WNT] <Frans
egel* insectenetend zoogdier 1240 [Bern.] {3.1/4.1.3}
egelantier roosachtige heester 1225 [Claes] <Frans
egelstelling stelling die geheel door de vijand is ingesloten 1945 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
ego ik-gevoel 1843 [Aanv WNT] <Engels
egocentrisch bij wie het eigen ik steeds het middelpunt is 1912 [KKU] <Engels
egoïsme zelfzucht 1872 [GVD] <Frans
egotrip activiteit ter verhoging van het zelfgevoel 1975 [R84] <Engels
e-government besturen via het internet 2000 [NRC-H 22/5/2000] <Engels {1.4}
eh* tussenwerpsel: ter uitdrukking van aarzeling 1840 [WNT wonder] {4.3}
ei* vrouwelijke geslachtscel, kiem 1230-1231 [CG I 1, 18]
ei* tussenwerpsel: uitroep van verrassing 1566-1568 [WNT] {4.3}
eiderdons borstveren van de eidereend 1770 [Papillon] <IJslands {3.2}
eidetisch m.b.t. de aanschouwing 1931 [Enc. handb. mod. denken (eidetiek)] <Duits
eigen* van het subject 1100 [Willeram]
eigen* wederkerend voornaamwoord 1624-1625 [WNT eigen I] {4.2}
eigenaar bezitter 1508 [HWS]
eigenaardig een eigen karakter dragend 1764-1775 [WNT] <Duits {3.1}

eigendom* wat men zijn eigen mag noemen 1268 [CG I 1, 123]
eigengerechtig* naar eigen oordeel te werk gaand 1848-1875 [WNT]
eigenlijk* waar, echt 1240 [Bern.]
eigennaam* individuele naam 1477 [Teuth.]
eigenschap bijbehorend kenmerk 1461 [MNW] <Duits
eigenwijs ontoegankelijk voor raad 1466 [HWS] <Nederduits {3.2}
eigenzinnig zijn eigen zin volgend 1567 [WNT] <Duits
eik* boomsoort 1137 [Künzel] {2.3}
eikel* vrucht van de eikenboom 1240 [Bern.] {3.1}
eikel* voorste deel van de penis 1686 [WNT] {4.4}
eikel* scheldwoord: sukkel 1989 [Heestermans, Luilebol] {3.1}
eiker* vrachtschip 1684 [WNT] {4.1.11}
eiland land omgeven door water 1240 [Bern.] <Fries {3.2}
eilieve* tussenwerpsel: als aansporing 1634 [WNT] {4.3}
einde* laatste gedeelte 901-1000 [WPS]
eindigen* een eind nemen 1395 [HWS] {3.1}
einsteinium (kunstmatig) chemisch element 1961 [GVD] <modern Latijn
eïs met een halve toon verhoogde e 1890 [Melchior] <Duits {3.2}
eisen* verlangen 1240 [Bern.]
eivol* stampvol 1816-1817 [WNT ei] {4.4}
ejaculatie zaadlozing 1799 [WNT uitspuiten] <Frans {3.2}
ejector uitwerper 1920 [Aanv WNT] <Engels
ekster* zangvogel 1287 [CG NatBl]
eksteroog* likdoorn 1350 [MNW]
el* lengtemaat 1277 [CG I 1, 352]
elan bezieldheid 1891 [Aanv WNT] <Frans

eland herkauwer 1456-1489 [MNW] <Duits {4.1.3}
elandtest uitwijktest voor auto's 1997 [De Coster 1999]
elastiek rekbare band 1838 [WNT weg II] <Frans
elders* bijwoord van plaats: niet hier 1514 [MNW] {1.2.4/3.1}
eldorado paradijs 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
electoraat de kiezers 1961 [GVD] <Engels
elefantiasis huidverdikking, knobbelmelaatsheid 1608 [WNT lazerij] <Latijn
elegant bevallig 1784 [WNT wit I] <Frans
elegantie bevalligheid 1548 [WNT redite] <Latijn
elegie lyrisch dichtstuk 1616 [WNT] <Frans
elektricien vakman op elektrisch gebied 1894 [Aanv WNT] <Frans {4.1.13}
elektriciteit natuurkracht die door wrijving wordt opgewekt 1736 [WNT] <Engels {3.2}
elektrificeren voorzien van elektrische installaties 1914 [GVD]
elektrisch m.b.t. elektriciteit 1786 [WNT] <modern Latijn
elektrode geleider van elektrische stroom in elektrolyten en gassen 1859 [Aanv WNT] <Engels
elektrolyse ontleding van chemische verbindingen d.m.v. elektriciteit 1862 [WNT rheo] <Frans
elektromotor machine die beweegkracht geeft door elektrische stroom 1872 [WNT vonk I] {4.1.10}
elektron elementair deeltje 1902 [WNT arbeid Suppl] <Grieks {3.2}
elektronica elektronentechniek 1954 [WNT transistor] <modern Latijn
elektronicus specialist in elektronica 1984 [GVD] <modern Latijn
elektronisch werkend door vrije elektronen 1950 [WNT rekenmachine]
element hoofdstof, eenheid 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans of Latijn
element persoon in genoemde (negatieve) hoedanigheid 1989 [Sterkenburg, Taal van het Journaal]
elementair fundamenteel 1810 [WNT meetkunde] <Frans {3.2}
elf* telwoord 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
elf geest 1855-1857 [WNT] <Duits
elfstedentocht* schaatswedstrijd langs de elf Friese steden 1909 [WP] {4.1.18}
elft* beenvis 1351-1400 [MNW]
eliminatie verwijdering 1847 [KKU] <Frans
elimineren verwijderen 1832 [WEI] <Frans
elisie wegvallen van letter 1669 [MEY] <Frans
elite het geselecteerde gedeelte 1824 [WEI] <Frans
elixer geneeskrachtige drank 1774 [WNT] <ME Latijn {4.1.6}
elk* onbepaald voornaamwoord 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
elkaar, elkander* wederkerig voornaamwoord 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
elkeen* onbepaald voornaamwoord 1615 [WNT] {4.2}
elleboog* gewricht tussen beneden- en bovenarm 1240 [Bern.] {3.1}
ellende* beroerdigheid 1285 [CG Rijmb.]
ellepijp dikste bot in benedenarm 1867 [WNT]
ellips ovaal 1749 [WNT weg I] <Latijn
elmsvuur lichtjes door elektriciteit 1778 [WNT elmusvuur]

el Niño periodieke warme golfstroom in de Stille Oceaan 1989 [De Coster 1999] <Spaans {3.2/4.1.1}
eloquent welsprekend 1583 [Aanv WNT] <Frans
elpee langspeelplaat 1966 [Aanv WNT] <L {3.4}
els* boomsoort 772-776 [Künzel] {2.3}
els* priem 1240 [Bern.] {1.2.4}
e-mail elektronische post 1991 [Van der Neut, Stappenplan bij het Project Ned.-Frankrijk] <Engels {4.1.17}
email glazuur 1562 [Claes] <Frans
emancipatie gelijkstelling voor de wet 1503 [Claes Tw. 11] <Frans
emanciperen mondig verklaren 1570 [WNT] <Frans
emballage verpakking 1745 [MEY] <Frans
embargo beslaglegging 1808 [WNT] <Spaans {3.2}
embargo publicatieverbod 1961 [GVD] <Engels
embleem zinnebeeld, herkenningsteken, zinnebeeldige plaat 1625 [WNT] <Frans of Latijn
embolie verstopping van bloedvat 1896 [Aanv WNT]
embonpoint gezetheid 1816 [Aanv WNT] <Frans
embouchure mondstuk van blaasinstrument 1824 [WEI] <Frans
embryo kiem 1824 [WEI] <modern Latijn
emenderen verbeteren 1552 [Apherdianus 38r] <Frans
emergency dringende noodzaak 1992 [GVD] <Engels
emeritus zijn ambt neergelegd hebbend 1658 [WNT] <Latijn {4.1.4}
emfyseem zwelling 1824 [WEI] <modern Latijn
emigrant landverhuizer 1741 [WNT] <Frans
emigreren uitwijken naar ander land 1650 [Claes] <Frans

eminent voortreffelijk 1503 [Claes Tw. 11] <Frans
eminentie titel van kardinalen 1654 [WNT] <Latijn
emir Arabisch opperhoofd 1619 [Courante uyt Italien, 19 jun. 1a] <Arabisch {3.2}
emissie uitgifte van obligaties e.d. 1886 [KKU] <Frans
emmentaler kaassoort 1866 [Sanders 1995] <Duits {4.1.6}
emmer vat 1240 [Bern.] <Latijn
emmeren zaniken 1914 [GVD]
emmy onderscheiding voor televisie 1984 [GNN] <Engels
emoe loopvogel 1596 [De Jonge II, 339] <Engels {3.2}
emolumenten bijkomende verdiensten 1660 [WNT] <Frans
emotie gemoedsbeweging 1824 [WEI] <Frans
emotioneel vatbaar voor ontroering 1894-1908 [WNT] <Frans
empathie inlevingsvermogen 1968 [KWT] <Engels
empire (stijl van) het eerste Franse keizerrijk 1912 [KKU] <Frans
empiricus iem. met alleen door ondervinding opgedane kennis 1824 [WEI] <Latijn
emplacement terrein bij station 1905 [WNT] <Frans
emplooi bezigheid 1627 [WNT] <Frans
employability brede inzetbaarheid van werknemers 1996 [De Coster 1999] <Engels
emulgeren tot een emulsie maken 1793 [Aanv WNT] <Latijn
emulsie melkachtige oplossing 1761 [HOU I, 1, 259] <Frans
en* nevenschikkend voegwoord 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5/4.2}
encadreren inlijsten 1824 [WEI] <Frans
encanailleren, zich omgaan met mensen beneden zijn stand 1697 [WNT kittebroer] <Frans
enchilada gevulde gebakken tortilla 1999 [GVD] <Spaans {3.2/4.1.6}
enclave door vreemd gebied omsloten terrein 1824 [WEI] <Frans
enclise aansluiting van woord bij ander woord 1847 [KKU] <Frans
encycliek pauselijke zendbrief 1865 [Aanv WNT] <Latijn
encyclopedie beschrijvend woordenboek 1654 [Claes] <Frans
endeldarm* laatste deel van darm 1434-1436 [HWS]
endemisch niet elders voorkomend 1821 [Aanv WNT] <Frans
endocrien met inwendige afscheiding 1927 [Oosthoek's geïll. enc. II]
endogeen uit het binnenste voortkomend 1886 [KKU]
endorfine morfineachtige substantie 1984 [GVD] <Frans {3.2}
endoscoop instrument om in lichaamsholten te kijken 1886 [KKU]
endosseren overdragen van wissel door aantekening op achterkant 1651 [WNT] <Frans
energie veerkracht, arbeidsvermogen 1668 [Koerbagh] <Frans
enerveren op de zenuwen werken 1903 [WNT welstand] <Frans
enfant terrible flapuit 1874 [Aanv WNT] <Frans
enfin tussenwerpsel: kortom 1646 [WNT] <Frans {4.3}
eng* bouwland 801 [Künzel] {2.3}
eng* nauw 1240 [Bern.]

eng* griezelig 1896 [WNT zeilen I]
engageren (als artiest) verbinden aan 1806 [WNT] <Frans {3.2}
engel bode van God 1200 [CG II 1 Servas] <Latijn
engerling larve van meikever 1766 [HOU I, 9, 215] <Duits
en gros bijwoord: in het groot 1824 [WEI] <Frans
enig* onbepaald voornaamwoord 1230-1231 [CG I 1, 19] {4.2}
enigma raadsel 1824 [WEI] <Latijn
enjambement overloop van versregels 1824 [Aanv WNT] <Frans
enkel* voetgewricht 1351-1400 [MNW] {3.1}
enkel* alleen, enig in zijn soort 1351-1400 [HWS] {4.2}
enkelvoud* vorm van woord die aangeeft dat er slechts van één exemplaar sprake is 1805 [Weiland, Spraakkunst]
enorm bijzonder groot 1477 [HWS] <Frans of Latijn
enormiteit grote blunder 1898 [WNT] <Frans
enquête onderzoek 1494 [WNT] <Frans
ensceneren in scène zetten 1921 [WNT apotheose Suppl]
ensemble het geheel 1824 [WEI] <Frans
ensemble muziekgezelschap 1929 [Aanv WNT] <Frans
entameren in behandeling nemen 1932 [Aanv WNT] <Frans
enten een loot op een andere boom bevestigen 1240 [Bern.] <Frans

entente overeenkomst 1865 [KVW] <Frans
enter* eenjarige koe 1599 [Kil.] {3.1/4.1.3}
enteren een vijandig schip beklimmen 1571 [WNT] <Spaans {3.2}
enteren de enterknop indrukken 1999 [R99] <Engels
entertainment amusement 1953 [De Vooys] <Engels
enthousiasme geestdrift 1784 [WNT] <Frans
enthousiast geestdriftig 1788 [WNT] <Frans
entiteit het wezenlijke 1824 [WEI] <Frans
entourage omgeving 1824 [WEI] <Frans
entozoön endoparasiet 1847 [KKU]
entr'acte pauze tussen twee bedrijven 1832 [WEI] <Frans
entrecote stuk vlees van tussen de ribben 1910 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
entree intrede, ingang 1467-1490 [HWS] <Frans
entree toegangsprijs 1824 [WEI]
entremets tussengerecht 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.6}
entrepot opslagplaats 1819 [WNT] <Frans
entropie maatstaf voor de wanorde in een systeem 1902 [Vivat's Enc.]
envelop(pe) briefomslag 1817 [WNT theeboei] <Frans
enzovoort(s)* woord dat aangeeft dat verdere opsomming overbodig is 1624 [WNT zenuwig]
enzym ferment 1895 [Aanv WNT] <Duits
Eoceen geologisch tijdperk 1844 [Aanv WNT] <Engels
Eolithicum geologisch tijdperk 1922 [Aanv WNT] <modern Latijn
eon onafzienbare tijdruimte 1832 [WEI] <modern Latijn
Eozoïcum geologische periode 1935 [Kath. Enc.] <modern Latijn
epateren overdonderen 1921 [Aanv WNT] <Frans
epaulet schouderbelegsel 1806 [Verz. v.W. v.d. Kon. v. Holl. 1,139] <Frans {3.2}
epibreren niet nader aan te geven werkzaamheden verrichten waarvan men de indruk wil wekken dat ze belangrijk zijn 1954 [Vd Sijs 1996] {1.2.5/4.4}
epicentrum middelpunt van aardbeving 1886 [KKU] <modern Latijn {1.2.6}
epidemie besmettelijke ziekte, plaag 1400 [MNW] <ME Latijn
epidermis opperhuid 1663 [MEY] <Grieks {3.2}
epiek verhalende poëzie 1884 [Aanv WNT] <Latijn
Epifanie feest van de verschijning van Christus 1668 [Koerbagh] <Latijn {4.1.7}
epifyse pijnappelklier 1929 [KWT] <Frans
epigoon navolger 1867 [Aanv WNT] <Frans
epigram puntdicht 1582 [Aanv WNT] <Frans
epilepsie vallende ziekte 1624 [Aanv WNT] <Latijn
epileren ontharen 1914 [Aanv WNT] <Frans
epiloog slotrede 1824 [WEI] <Frans
episch m.b.t. de verhalende poëzie 1824 [WEI]
episcopaal bisschoppelijk 1720 [MEY] <Frans
episcopaat bisschoppelijke waardigheid 1824 [WEI] <Latijn
episode op zichzelf staand deel van verhaal of gebeurtenis 1824 [WEI] <Frans
epistel brief 1240 [Bern.] <Latijn

epistemologie kennisleer 1931 [Enc. handb. mod. denken]
epitheel bekleedsel van organen 1847 [KKU] <modern Latijn
epitheton bijnaam 1663 [MEY] <Grieks {3.2}
epizoën in of op de huid van dieren levende insecten 1886 [KKU]
epo eiwithormoon gebruikt als doping 1997 [De Coster 1999] {4.1.6}
epoche tijdperk 1720 [MEY] <Latijn
eponiem woord dat is afgeleid van een eigennaam 1981 [Sanders 1993] <Frans {3.2}
epos heldendicht 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
epoxy kunsthars 1955 [WP] <Engels
epsilon vijfde letter van het Griekse alfabet 1873 [WP] <Grieks {3.2}
equator evenaar 1598 [WNT] <Latijn
equinox dag- en nachtevening 1847 [Aanv WNT] <Frans
equipage paard met rijtuig 1734 [WNT] <Frans {4.1.10}
equipage scheepsbemanning 1803 [WNT] <Frans {3.2}
equipe sportploeg 1929 [KWT] <Frans
equiperen toerusten 1632 [WNT] <Frans
equivalent gelijkwaardig 1650 [MEY] <Frans
er* bijwoord van plaats 1237 [CG I 1, 32]
era tijdrekening, periode 1824 [WEI] <Latijn
erbarmen, zich medelijden betonen 1477 [Teuth.] <Duits
erbium chemisch element 1870 [Gerding, Zakwrdb. Scheik.] <modern Latijn
erectie oprichting van de penis 1850 [WNT zaad] <Latijn {1.2.3}
eren* eerbied bewijzen 1100 [Willeram]
ereprijs plantengeslacht 1554 [Dod.] <Duits
erewoord belofte met eer als onderpand 1934 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
erf erfdeel, grond behorend bij huis 901-1000 [WPS] <? {3.2/3.5}

erfenis* wat men erft 1399 [MNW] {3.1}
erfgenaam op wie een nalatenschap overgaat 1284 [VMNW] <? {3.5}
erfvijand gezworen vijand 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Duits
erg* slecht 901-1000 [WPS]
erg* bijwoord van graad: zeer 1866 [WNT]
erg eenheid van arbeid 1907 [WP]
ergens* bijwoord van plaats 1285 [MNW] {3.1}
ergeren* aanstoot geven of nemen 1240 [Bern.]
ergernis* irritatie 1566-1568 [WNT] {3.1}
ergo bijwoord van causaliteit: derhalve 1540 [WNT verkleining] <Latijn
ergonomie studie van werkomstandigheden 1961 [GVD]
ergotherapie oefening om uitgevallen functies weer op te wekken 1955-1956 [Aanv WNT]
erica dopheide 1889 [WNT rose] <ME Latijn
erkennen inzien 1376-1400 [MNW] <Duits
erkentelijk dankbaar 1626 [WNT] <Duits
erkentenis* besef van bestaan of waarheid van iets 1604 [WNT] {3.1}
erker uitbouw 1901 [WNT] <Duits
erlang eenheid van dichtheid van telefoonverkeer 1961 [GVD]
erlenmeyer laboratoriumkolf 1949 [ENSIE IV, 333]
ernst* serieuze gestemdheid, oprechtheid 1100 [Willeram]
eroderen afslijpen 1650 [MEY] <Frans
erogeen gevoelig voor erotische prikkels 1923 [Aanv WNT]
erosie afslijting van land 1669 [MEY] <Frans
erotiek het geheel van gevoelens van zinnelijke liefde 1895 [Broeckaert] <Frans
erotisch m.b.t. de zinnelijke liefde 1782 [WNT] <Duits
erotogeen erogeen 1955-1956 [Aanv WNT]
erratum drukfout 1676 [WNT vinden] <Latijn
ersatz vervangingsmiddel 1919 [KWT] <Duits {3.2}
erts metaal bevattende delfstof 1556 [WNT] <Duits
erudiet uitgebreide kennis en smaak bezittend 1824 [WEI] <Frans
eruditie geleerdheid 1824 [WEI] <Frans
eruptie uitbarsting 1650 [MEY] <Frans
ervaren ondervinden 1420 [MNW] <Duits
erven* door erfenis verkrijgen 1263-1264 [CG I 1, 83]
erwt* een plantenzaad, ook als voedsel 1240 [Bern.] {4.1.6}
erwtensoep soep van groene erwten 1778 [WNT erwt] {4.1.6}
erytrocyt rood bloedlichaampje 1923 [Aanv WNT]
es* loofboom 860 [Künzel] {2.3}
esbattement rederijkerstoneelstuk 1500 [Den spieghel der salicheit van Elckerlijc, a2] <Frans {4.1.15}
escadrille groep vliegtuigen 1919 [KWT] <Frans {4.1.14}
escalatie het van stap tot stap groeien van een conflict 1965 [WP jaarboek 1966] <Engels
escaleren steeds ernstiger worden 1969 [Aanv WNT]
escapade dwaze streek 1824 [WEI] <Spaans {3.2}

escapisme vluchtgedrag 1955 [Aanv WNT] <Engels
escargot wijngaardslak 1952 [WP voor de vrouw] <Frans {3.2/4.1.6}
eschatologie leer van de laatste dingen 1847 [KKU] <Frans
escort callgirl 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.13}
escorte gewapend geleide 1592 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
escudo munteenheid van Portugal en Kaapverdië, vroeger ook van Spanje, Mexico en diverse Zuid-Amerikaanse landen 1832 [WEI] <Portugees of Spaans {3.2/4.1.12}
esculaap embleem van geneeskundigen 1615 [WNT artsenij Suppl] <Frans
eskader vlootafdeling 1631-1634 [WNT] <Frans {4.1.14}
eskadron afdeling ruiterij 1580 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
esoterisch geheim 1821 [Aanv WNT] <Frans
esp* ratelpopulier 870 [Künzel] {2.3}
espadrille schoen met touwzool 1984 [GVD] <Frans {3.2/4.1.9}
espagnole Spaanse dans 1847 [KKU] <Frans {4.1.15}
esplanade wandelplein 1821 [Aanv WNT] <Frans
espressivo met veel gevoel 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
espresso zwarte koffie 1955 [Stoop] <Italiaans {3.2/4.1.6}
esprit geest 1821 [Aanv WNT] <Frans
essay verhandeling 1769 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
essence aromatisch aftreksel 1715 [WNT] <Frans
essentie het wezen 1501-1550 [Mak] <Latijn
establishment heersend bestel, heersende klasse 1969 [R75] <Engels
estafetteloop snelheidswedstrijd tussen verschillende teams 1920 [WNT z.j.] {4.1.18}

ester scheikundige verbinding 1870 [Gerding, Zakwrdb. Scheik.] <Duits
estheet kunstgevoelige 1950 [GVD] <Frans
estuarium trechtervormige riviermonding 1901 [KUI] <Latijn
etablissement onderneming, inrichting 1703 [WNT stokhouder] <Frans
etage verdieping 1786 [WNT trap I] <Frans
etalage uitstalkast 1824 [WEI] <Frans
etappe afstand tussen twee rustpunten 1832 [WEI] <Frans
et cetera, etc. enzovoorts 1570 [WNT achten Suppl] <Latijn
eten* nuttigen 901-1000 [WPS]
eterniet asbestcementlei 1917 [WNT plafond]
ethaan gasvormige koolwaterstof 1925 [Oosthoek's geïll. enc. II]
ether verdovende vloeistof 1778 [WNT] <Duits
ether (boven)lucht 1778 [WNT] <Duits
etherisch vergeestelijkt 1855 [KKU] <Duits
ethiek zedenleer 1667 [WNT volk] <Latijn
ethologie gedragsbeschrijving 1824 [WEI] <Latijn
ethos zedelijke houding 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
ethyl koolwaterstofgroep 1863 [KKU aethyl]
etiket label 1824 [WEI] <Frans
etiquette omgangsvormen 1764 [WNT drukletter] <Frans
etmaal* 24 uur 1289 [CG I2, 1343] {3.1/4.1.7}
etnisch volkenkundig 1880 [Aanv WNT] <Frans
etnografie beschrijvende volkenkunde 1824 [WEI]
ets door etsen verkregen voorstelling 1866 [WNT]
etsen in metaal laten uitbijten 1573 [Claes] <Duits
ettelijke onbepaald voornaamwoord 1443-1451 [MNW] <Duits {4.2}
etter* pus 1240 [Bern.] {1.2.3}
etter scheldwoord 1914 [GVD] <Frans {1.2.3}
etude muzikale studie 1847 [KKU] <Frans
etui koker 1670 [WNT] <Frans
etymologicon etymologisch woordenboek 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
etymologie woordafleidkunde 1521 [Mak] <Frans
eucalyptus plantengeslacht 1868 [Aanv WNT] <modern Latijn
eucharistie Heilige Sacrament 1669 [MEY] <Frans
eufemisme verhullend woord 1824 [WEI] <Frans of Latijn
euforie gevoel van welbehagen 1832 [WEI] <Frans of modern Latijn
eugenese rasverbetering 1919 [Aanv WNT]
eunuch ontmande (als vrouwenoppasser in harem) 1615 [WNT vervatten] <Latijn
eureka, heureka tussenwerpsel: uitroep bij ontdekking 1847 [KKU] <Grieks {3.2/4.3}
euro vanaf 1999 munteenheid van de EU, vanaf 2002 als betaalmiddel 1995 [De Coster 1999] {1.2.2/4.1.12}
europium chemisch element 1927 [Oosthoek's geïll. enc. II] <modern Latijn
eustachiusbuis buis in het oor 1847 [KKU]
euthanasie het bespoedigen van de dood bij ongeneeslijk zieken 1824 [WEI] <Frans

euvel* kwaad 901-1000 [WPS]
evacuatie ontruiming 1560 [Aanv WNT] <Frans
evacueren ontruimen 1650 [MEY] <Frans
evalueren schatten 1650 [MEY] <Frans
evangelie elk van de vier boeken van het Nieuwe Testament 1240 [Bern.] <Latijn
evangelisch volgens het evangelie 1550 [HWS] <Frans
evangeliseren het evangelie verkondigen 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
evangelist schrijver van een evangelie, verkondiger van het evangelie 1240 [Bern.] <Frans {4.1.8}
evaporatie verdamping 1636 [Secreeten van Alexis Piemontois 39, 241] <Frans
evaporeren uitwasemen 1514 [Aanv WNT] <Frans
evasie ontwijking 1669 [MEY] <Frans
even* bijwoord van graad: in gelijke mate 1240 [Bern.]
even* door twee deelbaar 1467 [MNW]
even* bijwoord van tijd: ogenblik 1659-1673 [WNT] {4.1.7}
evenaar equator 1585 [Claes Tw. 9]
evenaren gelijkwaardig zijn 1710 [WNT wierook]
evenbeeld die sprekend lijkt op een ander 1557 [WNT] <Duits
eveneens* bijwoord van modaliteit: ook 1857 [WNT] {3.1}
evenement gebeurtenis 1668 [Koerbagh] <Frans
evenknie* gelijke (in stand) 1303 [MNW]
eventing bepaalde paardenwedstrijd: military 1999 [Sanders 2001] <Engels {4.1.18}
eventualiteit mogelijkheid dat iets gebeurt 1847 [KKU eventus] <Frans
eventueel mogelijkerwijs 1816 [Aanv WNT] <Frans

evenwicht* toestand van rust door gelijk gewicht aan weerszijden van de balans 1642 [WNT waag I]
ever* hoefdier 1287 [CG NatBl] {4.1.3}
evergreen populair blijvend lied 1965 [R75] <Engels
evident zonneklaar 1503 [Claes Tw. 11] <Frans
evidentie klaarblijkelijkheid 1650 [MEY] <Frans
evocatie het voor de geest roepen 1650 [MEY] <Frans
evocatief beeldend 1939 [WNT treffen] <Latijn
evolueren ontwikkelen 1824 [WEI] <Frans
evolutie ontwikkeling 1896 [WNT] <Frans
evviva tussenwerpsel: leve! 1847 [KKU] <Italiaans {3.2/4.3}
ex voormalig echtgenoot of echtgenote 1982 [R84] <Engels {4.1.4}
exact nauwkeurig 1652 [WNT] <Frans
exaltatie geestvervoering 1294 [CG I3, 2074] <Frans
examen onderzoek naar iemands kennis 1477 [HWS] <Latijn
examinandus degene die geëxamineerd moet worden 1847 [KKU] <Latijn
excellent voortreffelijk 1450 [MNW] <Frans
excellentie titel van hoge staatsdienaar 1583 [WNT] <Latijn
excelleren uitmunten 1650 [MEY] <Frans
excentriek buitenissig 1830 [WNT] <Frans
exceptie uitzondering 1467-1490 [HWS] <Frans
exceptioneel uitzonderlijk 1839 [Aanv WNT] <Frans
excerperen een uittreksel maken 1650 [MEY] <Latijn
excerpt uittreksel 1787 [WNT woord I] <Latijn
exces buitensporigheid 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
exclamatie uitroep 1650 [MEY] <Frans
exclusief iets anders uitsluitend 1824 [WEI] <Frans
excommunicatie kerkban 1529 [WNT verwaten I] <Frans
excommuniceren in de kerkban doen 1540 [HWS] <Latijn
excrement ontlasting 1650 [MEY] <Latijn {4.4}
excretie lichaamsafscheiding 1668 [Koerbagh] <Frans of Latijn
excursie uitstapje 1816 [Aanv WNT] <Frans
excusabel te verontschuldigen 1669 [MEY] <Frans
excuseren verontschuldigen 1353 [HWS] <Frans
excuus verontschuldiging 1546 [HWS] <Frans
executeren (vonnis) voltrekken 1454 [HWS] <Frans
executeur uitvoerder 1476-1500 [HWS] <Frans
executie uitvoering 1299 [CG I Brugge] <Frans
executie terechtstelling, uitvoering van doodvonnis 1992 [GVD] <Engels
exegeet bijbelverklaarder 1824 [WEI] <Frans {4.1.8}
exegese bijbelverklaring 1799 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
exemplaar stuk 1641 [WNT] <Frans
exemplair voorbeeldig 1692 [WNT regretteeren] <Frans
exerceren militair oefenen 1592 [Schulten Tw. 9] <Frans
exercitie militaire oefening 1691 [WNT] <Latijn
exhibitie tentoonstelling 1650 [MEY] <Frans

exhumatie opgraving van een lijk 1847 [KKU] <Frans
exil ballingschap 1824 [WEI] <Frans
existentie het bestaan 1650 [MEY] <ME Latijn
existeren bestaan 1650 [MEY] <Frans
exit hij gaat af (van toneel) 1847 [KKU] <Latijn
exit uitgang 1950 [GVD] <Engels
ex-libris eigendomsmerk voor boeken 1886 [KKU] <Latijn
exocet raket die met radar zijn doel zoekt 1992 [GVD] <Engels of Frans
{3.2/4.1.14}
exodus uittocht 1528 [WNT uitgang] <Latijn
exogeen van buitenaf komend 1847 [KKU]
exoniem eigen vorm in een taal voor een buitenlandse aardrijkskundige naam 1986 [KOE]
exoot uitheemse plant of dier 1935 [Kath. Enc.]
exorbitant buitensporig 1596 [Aanv WNT] <Frans
exorciseren geesten uitdrijven 1569 [Aanv WNT] <Frans
exorcist duivelbanner 1565 [Aanv WNT] <Frans
exosfeer luchtzone boven 1000 km 1976 [WP]
exoterisch ook voor oningewijden bestemd 1824 [WEI] <Frans
exotisch uitheems 1824 [WEI] <Frans
expanderen uitbreiden 1658 [MEY] <Latijn
expansief betrekking hebbend op expansie 1824 [WEI] <Frans
expeditie verzending van goederen 1450 [HWS] <Frans
expeditie onderzoekstocht 1607 [WNT] <Frans
experiment proefneming 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
experimenteel proefondervindelijk 1824 [WEI] <Frans
experimenteren een proef nemen 1546 [HWS] <Frans
expert deskundige 1829 [WNT] <Frans
expiratie afloop, beëindiging 1512 [HWS] <Frans

expireren eindigen, aflopen 1450 [HWS] <Frans
explicatie uitleg 1649 [Aanv WNT] <Frans
expliceren uitleggen 1635 [Aanv WNT] <Latijn
expliciet uitdrukkelijk 1669 [MEY] <Frans of Latijn
expliciteren met zoveel woorden zeggen 1976 [GVD] <Frans
exploderen ontploffen 1824 [WEI] <Frans
exploiteren winstgevend maken 1886 [WNT] <Frans
exploot betekening 1482 [HWS] <Frans
exploratie verkenning 1669 [MEY] <Frans
exploreren doorzoeken (van gebied) 1623 [Aanv WNT] <Frans
explosie ontploffing 1793 [Aanv WNT] <Frans
exponent getal dat aanwijst uit hoeveel gelijke factoren een product bestaat 1740 [WNT proportie] <Latijn
exponent kenmerkend vertegenwoordiger 1950 [GVD] <Engels
exporteren uitvoeren 1808 [WNT partij] <Frans {1.2.3/3.2}
exporteren uitvoeren van computergegevens 1999 [R99] <Engels {1.2.3}
exposant die tentoonstelt 1875 [Aanv WNT] <Frans
exposé overzicht 1824 [WEI] <Frans
exposeren tentoonstellen 1824 [WEI] <Frans
expositie tentoonstelling 1824 [WEI] <Frans
exposure aandacht van de media voor een product 1989 [Peptalk] <Engels
expres met opzet 1824 [WEI] <Frans
expressie uitdrukking 1680 [Aanv WNT] <Frans
expressief sterk sprekend 1824 [WEI] <Frans
expressionisme kunstrichting 1912 [Aanv WNT] <Frans
expres(trein) zeer snelle trein 1864 [WNT express] <Engels {4.1.10}
expulsie uitdrijving 1650 [MEY] <Frans
exquis voortreffelijk 1650 [MEY] <Frans
extase geestvervoering 1782 [Wolff en Deken, Sara Burgerhart 1915, 1, 196] <Frans
extatisch in vervoering 1847 [KKU] <Frans
extensie uitbreiding 1559 [Aanv WNT] <Frans
exterieur uiterlijk, buitenkant 1669 [MEY] <Frans
extern uitwonend, buiten iets liggend 1669 [MEY] <Frans
exterritoriaal buiten het staatsgebied vallend 1832 [WEI]
extra boven het gewone, bijzonder 1738 [WNT] <Latijn
extract uittreksel 1660 [WNT] <Latijn
extract aftreksel 1778 [WNT] <Latijn
extractie het extraheren 1568 [Kool] <Frans
extraheren uittrekken 1477 [HWS] <Latijn
extramuraal buiten het gebouw plaatshebbend 1976 [GVD]
extraneus examenstudent 1819 [Aanv WNT] <Latijn
extraordinair buitengewoon 1503 [HWS] <Frans
extrapoleren uit bekende termen daarbuiten liggende termen berekenen 1925 [Aanv WNT]
extra-uterien buitenbaarmoederlijk 1886 [KKU] <Frans

extravagant buitensporig 1650 [MEY] <Frans
extravert naar buiten gekeerd 1935 [Kath. Enc.]
extreem uiterst 1544 [HWS] <Frans
extremiteit uiterste, uiteinde 1650 [MEY] <Frans
extrinsiek niet wezenlijk, nominaal 1910 [Aanv WNT] <Frans
extrovert naar buiten gekeerd 1938 [Van Essen]
exuberant overdadig 1824 [WEI] <Frans
ex-voto geloftegeschenk 1824 [WEI] <Latijn
eyeliner stift voor accentueren van oogranden 1965 [WP jaarboek 1966] <Engels
eye-opener openbaring 1989 [Peptalk] <Engels
ezel paardachtige 1240 [Bern.] <Latijn {1.1/4.1.3}
ezel schildersezel 1654 [WNT] {1.2.3}
ezelin wijfjesezel 1240 [Bern.]
ezelsbruggetje hulpmiddel om iets te onthouden 1682 [WNT ezel] {1.2.5}
ezelsoor omgevouwen hoek 1766 [Sewel/Buys] <Duits
e-zine elektronisch tijdschrift 1996 [Alg. Dagblad 3/12/96] <Engels {1.2.1}

fa muzieknoot 1350 [MNW]
faam reputatie, roem 1250 [CG II 1 Trist.] <Frans
fabel vertelling, verzinsel 1240 [Bern.] <Frans of Latijn
fabricage het vervaardigen 1807 [In Notificatie van de Leidse politie] {3.3}
fabricatie het vervaardigen 1705 [WNT uitroeien I] <Frans
fabriceren vervaardigen 1593 [WNT verblijven] <Frans
fabriek industrieel bedrijf 1764-1775 [WNT] <Frans {1.2.5}
fabrikant eigenaar van een fabriek 1782 [Picarta: titel van D. Schuurman] <Frans
fabuleus fabelachtig 1650 [MEY] <Frans
façade voorgevel 1695 [Aanv WNT] <Frans
facelift het optrekken van gezichtshuid 1937 [Aanv WNT] <Engels
facet aspect, kant 1901 [WNT] <Frans

faciaal m.b.t. het gelaat 1847 [KKU facies] <Frans
facie gezicht (tegenwoordig minachtend) 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {1.2.3}
faciliteit hulpmiddel 1881 [Aanv WNT] <Frans
facsimile nauwkeurige nabootsing 1824 [WEI]
factie politieke groep 1596 [Linschoten 162] <Frans
factie fictie gebaseerd op ware gebeurtenissen 1997 [De Coster 1999] <Engels
factor in de wiskunde: vermenigvuldiger 1821 [WNT] <Latijn
factor element 1856 [WNT] <Latijn
factorij filiaal van handelsonderneming in buitenland 1663 [WNT]
factoring het verzorgen van de inning door een financiële instelling 1974 [Posthumus] <Engels
factotum manusje-van-alles 1605 [WNT schransen] <Frans
factuur rekening voor geleverde goederen 1600 [De Jonge I, 238] <Frans
facultatief aan eigen verkiezing overlatend 1847 [KKU] <Frans
faculteit hoofdafdeling van universiteit 1710 [WNT] <Frans
fading sluiereffect 1929 [KWT] <Engels
fado melancholiek Portugees lied 1933 [Aanv WNT] <Portugees {3.2}
faëton rijtuigje 1731-1735 [WNT] <Engels {3.2/4.1.10}
fagocyt wit bloedlichaampje, eetcel 1912 [KKU]
fagot blaasinstrument 1599 [Kil.] <Italiaans {3.2/4.1.16}
Fahrenheit bepaalde thermometerschaal 1736 [WNT thermometer] <Duits
faience soort aardewerk 1824 [WEI] <Frans
failliet bankroet 1844 [WNT] <Frans
faillissement het failliet gaan of zijn 1582 [WNT] {3.3}
fair eerlijk 1887 [WNT unfair] <Engels
fake namaak 1965 [R75] <Engels
fakir boetende bedelmonnik 1788 [Toll.] <Arabisch of Frans {3.2}
fakkel toorts 1240 [Bern.] <Latijn
falafel gerecht van gefrituurde erwtjes, uien en kruiden 1989 [Philippa, Koffie, kaffer, katoen] <Arabisch {3.2/4.1.6}
falanx slagorde 1824 [WEI] <Latijn
falderappes gespuis 1701-1725 [WNT] <Jiddisch {3.2}
falen in gebreke blijven, mislukken 1285 [CG Rijmb.] <Frans
faliekant verkeerd, mis 1727 [Tuinman]
fall-out radioactieve neerslag 1964 [Ferrée, In en uit 59] <Engels
fallus mannelijk lid in erectie 1832 [WEI] <Latijn {3.2/4.4}
falset stemregister 1564 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2/4.1.16}
falsificatie vervalsing 1650 [MEY] <Frans
fameus vermaard 1488 [HWS] <Frans
familiair, familiaar gemeenzaam 1560 [WNT] <Latijn
familiariteit te grote vertrouwelijkheid 1567 [WNT] <Frans
familie gezin, bloedverwanten 1566-1568 [WNT] <Frans {5}
familie Doorsnee doorsneegezin 1954 [De Coster 1999] {4.4}
fan ventilator 1931 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}
fan bewonderaar 1947 [KWT jazz-fan] <Engels
fanatiek bezeten 1796 [WNT] <Frans {3.2}

fancy-fair liefdadigheidsbazaar 1855 [KKU] <Engels
fandango Spaanse volksdans 1806 [WNT quadrille] <Spaans {3.2/4.1.15}
fanfare muziekstuk voor koper 1655 [WNT] <Frans
fanmail van fans ontvangen correspondentie 1942 [KWT] <Engels
fantasie verbeeldingskracht 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
fantasmagorie geestverschijning 1824 [WEI] <Frans
fantast iem. met sterke fantasie 1599 [Kil.] <Duits
fantastisch niet werkelijk, onwerkelijk goed e.d. 1824 [WEI] <Frans
fantoom spook 1287 [CG NatBl] <Frans
farad eenheid van elektrische capaciteit 1894 [WNT watt]
farao naam van Egyptische koningen 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
farce dwaze grap 1617 [WNT] <Frans
farizeeër schijnheilige 1808-1816 [WNT geldzuchtig] <Duits {4.1.8}
farm particulier landbouwbedrijf 1847 [KKU] <Engels
farmaceut apotheker 1847 [KKU] <Latijn {4.1.13}
farmacie artsenijbereidkunde, apotheek 1689 [Picarta: titel van C. Bontekoe] <Frans
faro Zuid-Nederlandse biersoort 1528 [WNT] {4.1.6}
faro kaartspel 1699 [WNT] {4.1.18}
fascineren sterk boeien 1553 [Claes Tw. 11] <Frans

fascisme politiek systeem 1923 [Picarta: titel van N.J.C.M. Kappeijne van de Coppello] <Italiaans {3.2}
fase schijngestalte van planeet, stadium 1824 [WEI] <Frans
fashion mode 1847 [KKU] <Engels
fashionable naar de mode 1840 [Kolfin, Van de slavenzweep 157] <Engels
fastfood gemaksvoedsel 1984 [R84] <Engels {4.1.6}
fat modegek, dandy 1698 [WNT kwibus] <Frans
fataal noodlottig 1603 [WNT] <Frans
fatalisme geloof in noodlot 1800 [WNT uitvloeisel] <Frans {3.2}
fata morgana luchtspiegeling 1808 [WNT gewaand] <Italiaans {3.2}
fatsoen welgemanierdheid 1714 [WNT] <Frans
fatsoensrakker zedenmeester 1935 [Aanv WNT] {4.4}
fatwa door een islamitisch rechtsgeleerde geformuleerd decreet 1989 [Vd Sijs 1996] <Arabisch {3.2}
faun bos- en veldgod 1579 [WNT aanrecht] <Latijn
fauna dierenwereld 1822 [Aanv WNT]
fauteuil leunstoel 1776 [WNT vis-à-vis] <Frans {4.1.9}
fauvisme richting in schilderkunst 1961 [GVD] <Frans {3.2}
favorabel gunstig 1370-1378 [HWS] <Frans
favoriet gunsteling 1650 [MEY] <Frans
favoriseren begunstigen 1467-1490 [HWS] <Frans
favus hoofdzeer 1901 [KUI] <Latijn
fax systeem van telecommunicatie 1982 [R84] <Engels {4.1.17}
fazant hoendervogel 1287 [CG NatBl] <Frans {1.2.4}
feature iets speciaals 1925 [De Telegraaf 13/12/25, 13] <Engels
februari tweede maand 1376 [Claes] <Latijn {4.1.7}
fecaliën uitwerpselen 1876 [WNT utiliseeren] <Latijn {4.4}
feces uitwerpselen 1778 [WNT gist] <ME Latijn {4.4}
federatie bond 1805 [WNT] <Frans {3.2}
fee vrouwelijke sprookjesfiguur 1871 [WNT] <Frans
feedback terugkoppeling 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
feeërieк toverachtig 1922 [Aanv WNT] <Frans
feeks lastige vrouw 1607 [WNT] <Fries {3.2}
feeling intuïtie 1946 [Aanv WNT] <Engels
feest viering 1265-1270 [VMNW] <Frans of Latijn
feil fout 1573 [Claes] <Frans
feit daad, wat werkelijk is 1294 [CG I Brugge] <Frans
fel hevig, vurig 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans
felgeel knalgeel 1901 [WNT koepel] {4.1.5}
feliciteren gelukwensen 1688-1696 [WNT] <Frans {1.2.5}
fellatie het pijpen 1970 [GVD Suppl.] <modern Latijn
felsen metalen platen omvouwen en vastslaan 1860 [WNT] <Duits
femel mannelijke hennep 1401-1500 [MNW] <Frans
femelen zoetsappig zeuren 1866 [WNT]
femininum vrouwelijk geslacht 1584 [WNT wijflijk] <Latijn
feminisme vrouwenbeweging 1899 [DBL] <Frans

feng shui bepalen van gunstige omstandigheden voor de vestiging van een gebouw 1975 [WP (tauïsme)] <Chinees {3.2}
feniks mythische vogel 1301-1325 [HWS] <Latijn
fennek hondachtige 1902 [Vivat's Enc. 4:2736] <Arabisch {3.2/4.1.3}
fenol carbolzuur, hydroxybenzeen 1881 [WNT phenol]
fenologie leer van de invloed van het klimaat 1917 [KWT]
fenomeen verschijnsel 1778 [WNT] <Frans
fenotype verschijningsvorm 1926 [KWT]
feodaal tot het leenstelsel behorend 1650 [Claes] <Frans
ferm flink 1815 [WNT] <Frans
fermate rustpunt 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
ferment giststof 1668 [Koerbagh] <Frans
fermentatie gisting 1777 [WNT verrotting] <Frans
fermenteren gisten 1668 [Koerbagh] <Frans
fermium chemisch element 1961 [GVD] <modern Latijn
ferry veerboot 1857 [WNT pol I] <Engels {4.1.11}
fervent vurig 1832 [WEI] <Frans
festijn feest(maal) 1672 [WNT] <Frans
festival groot (muziek)feest 1872 [GVD] <Engels
festiviteit feestelijkheid 1764 [WNT] <Frans
festoen guirlande 1617 [WNT af Suppl] <Frans
feston ornament (in bouwkunde), guirlande 1549 [WNT usance] <Frans
feta zachte witte kaas 1996 [Vd Sijs 1996] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
fêteren vieren, onthalen 1824 [WEI] <Frans

fetisj vereerd voorwerp 1602 [WNT fetisch] <Frans
feuilletee bladerdeeg 1761 [Aanv WNT]
feuilleton vervolgverhaal 1847 [WNT] <Frans
feut noviet 1913 [Aanv WNT]
fez muts 1836 [Sanders 1995] <Frans {4.1.9}
fiacre huurrijtuig 1824 [WEI] <Frans {4.1.10}
fiasco mislukking 1847 [KKU] <Italiaans of Frans {3.2}
fiat goedkeuring 1630 [WNT request] <Latijn
fiber isolatiemateriaal uit vezels e.d. 1921 [Aanv WNT] <Frans
fibrilleren onregelmatig samentrekken van spieren 1955 [Aanv WNT]
fibrine bloed- of plantenvezelstof 1847 [KKU] <Frans
fiche speelmerkje, kaart uit kaartsysteem 1735 [WNT] <Frans
fictie niet op werkelijkheid berustende voorstelling 1566-1568 [WNT] <Frans
fictief verdicht 1822 [WNT publiek I] <Frans
ficus plantengeslacht 1911 [WNT] <Latijn
fideel trouwhartig 1637 [WNT] <Frans
fideï-commis erfstelling over de hand 1624 [Aanv WNT] <Frans
fideliteit trouw 1569 [WNT] <Frans
fiduciair op goede trouw berustend 1898 [GVD] <Frans
fiducie vertrouwen 1787 [WNT vigilantie] <Latijn
fielt schurk 1550 [MNW] <Frans {1.2.4}
fier trots 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans
fierljeppen polsstokverspringen 1996 [Vd Sijs 1996] <Fries {3.2/4.1.18}
fiets rijwiel 1886 [Sanders 1997b] <? {3.5/4.1.10}
fiets Bargoens: vijf gulden 1910 [KWT] <? {3.5/4.1.12}
figaro barbier, sluwe dienaar 1898 [GVD] <Frans
figurant acteur met zwijgende rol 1805 [WNT] <Frans {3.2}
figuur gestalte, afbeelding 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
fijn niet grof, verfijnd, heerlijk 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
fijnmechanicus instrumentmaker 1961 [GVD] <Duits {3.2/4.1.13}
fijns tussenwerpsel: fijn, vaak ironisch 1974 [Sanders 1999] {4.3}
fijnzinnig met fijn onderscheidingsvermogen 1950 [GVD] <Duits {3.2}
fijt ontsteking aan vinger 1554 [Dod. 798]
fikfakken beuzelen, prutsen 1636-1638 [WNT] <Duits {3.1}
fikken* vingers 1894-1908 [WNT fik II]
fikken* branden 1897 [WNT fikken II]
fikkie hond 1916 [WNT fik I] <? {3.5}
fiks flink, stevig 1800 [WNT] <Frans {3.2}
fiksen in orde brengen 1954 [De Vooys] <Engels
filantroop liefdadig persoon 1757 [WNT] <Frans
filantropie menslievendheid 1778 [WNT] <Frans
filatelist postzegelverzamelaar 1884 [GVD] <Frans
file rij 1889 [WNT] <Frans
file administratief bestand 1969 [Dijkman, Computer-ABC 164] <Engels
fileren van bot of graat ontdoen 1900 [WNT haring]

filet bot- of graatloos stuk vlees of vis 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] <Frans {4.1.6}
filharmonisch de toonkunst beminnend 1847 [KKU] <Duits of Frans {3.2}
filiaal bijkantoor 1888 [WNT] <Frans
filibuster obstructie door eindeloze redevoeringen 1961 [GVD] <Engels
filigraan, filigrein zilver- of gouddraadwerk 1832 [WEI] <Frans
filigram watermerk 1847 [KKU]
filippica agressieve redevoering 1838 [WNT] <Latijn
filippie Bargoens: tien gulden 1906 [MOO] {4.1.12}
filippine dubbele amandel 1840 [WNT] <Frans
filister bekrompen burger 1847 [KKU] <Duits
filler Hongaarse munt, een honderdste forint 1928 [Oosthoek's geïll. enc. 2, dl. 7: 136 (Hongarije)] <Hongaars
film strook met film- of fotobeelden 1912 [WNT] <Engels {4.1.15/4.1.17}
filofax losbladige agenda 1987 [De Coster 1999] <Engels
filologie taal- en letterkunde van een volk 1824 [WEI] <Frans
filosofie wijsbegeerte 1285 [CG Rijmb.] <Frans
filosofie grondgedachte, beleid 1975 [R75] <Engels
filter zeef 1851 [WNT uittappen] <Frans
filter mondstuk van sigaret 1976 [GVD] <Engels {4.1.6}
filtratiekamp gevangenkamp 2000 [Sanders 2001] <Engels
finaal uiteindelijk, tot het einde toe 1516 [WNT verstand] <Frans
finale slotstuk van meerdelig instrumentaal muziekstuk 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
finale eindstrijd in sport 1914 [GVD] <Frans
financiën geldwezen 1459 [HWS] <Frans of Latijn

fineren met fineer beleggen 1879 [WNT] <Engels
finesse kleine bijzonderheid 1805 [WNT vergauwen] <Frans {3.2}
fingerboard klein vingerbestuurd skateboard 1999 [Sanders 2000] <Engels
fingeren verzinnen 1351-1400 [MNW] <Latijn
fini bijwoord van tijd: afgelopen 1847 [KKU] <Frans {4.1.7}
finish laatste deel van een wedstrijdbaan, eindstreep 1897 [KOE] <Engels
finnjol type van jol 1976 [GVD] {4.1.11}
finoegristiek kennis van de Fins-Oegrische talen 1976 [GVD]
fiorituren versieringen van de zang 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
firma handelsnaam, handelszaak 1806 [WNT] <Italiaans {3.2}
firmament uitspansel 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
firn korrelig sneeuwijs 1734 [HubWes] <Duits {4.1.1}
fis met een halve toon verhoogde f 1832 [WEI] <Duits {3.2}
fiscaal m.b.t. de belastingen 1767 [WNT] <Frans
fiscus staatskas 1660 [WNT restitueeren] <Latijn
fistel afvoerkanaal van etter 1301-1400 [MNW] <Frans
fit gezond 1896 [KWT] <Engels
fitness training d.m.v. lichaamsbeweging 1983 [R84] <Engels {4.1.18}
fitnesscentrum inrichting voor het op peil houden van de lichamelijke conditie 1984 [GVD] <Engels
fitten pasklaar maken (van buizen) 1898 [GVD] <Engels
fitting deel van lamp dat gloeidraden met stroomdraden verbindt 1897 [Aanv WNT] <Engels
fixatie volledige aandacht 1932 [Aanv WNT] <Engels
fixeren vastmaken, vastleggen 1485 [HWS] <Frans
fjeld bergvlakte 1863 [KKU] <Noors {3.2}
fjord inham 1659 [Aanv WNT] <Noors {3.2}
flacon sierlijke fles 1824 [WEI] <Frans
fladderen* vlinderen, wapperen 1755 [WNT] {3.1}
flagellant geselbroeder 1824 [WEI] <Frans {4.1.8}
flageolet boon 1916 [WNT z.j.] <Frans {4.1.6}
flagrant zonneklaar 1847 [KKU] <Frans
flagstone tuintegel 1945 [Van der Vlerk, Geheimschrift der aarde 219] <Engels
flair bijzondere handigheid 1890 [Aanv WNT] <Engels
flakkeren* onrustig branden 1484 [MNW] {3.1}
flambard slappe vilten hoed met brede rand 1889 [WNT] {4.1.9}
flamberen opdienen met brandende alcohol 1957 [Aanv WNT] <Frans
flambouw fakkel 1380-1420 [MNW] <Frans
flamboyant stralend 1950 [Aanv WNT] <Frans
flamelamp gloeilamp met getint glas 1984 [GVD] <Engels
flamenco Spaanse zigeunerdans 1956 [Aanv WNT] <Spaans {3.2/4.1.15}
flamingant aanhanger van de Vlaamse beweging 1881 [WNT terugtrekken] <Frans
flamingo reigerachtige 1646 [WNT] <Portugees {3.2}
flamoes kut 1914 [GVD] <? {3.5}
flan eiervla 1961 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}

flanel geweven stof 1601-1700 [WNT] <Frans {4.1.9}
flaneren rondslenteren om gezien te worden 1847 [KKU] <Frans
flank zijkant 1591 [Schulten Tw. 9] <Frans
flankeren zich in de flank bevinden 1599 [Kil.] <Frans
flansen* haastig in elkaar zetten 1625 [WNT] {3.1}
flap bankbiljet 1954 [Aanv WNT] <Duits {3.2/4.1.12}
flapdrol* stommerd 1899 [Aanv WNT]
flapuit* iemand met het hart op de tong 1793-1796 [WNT]
flard* afgescheurde lap 1600 [WNT] {3.1}
flash flits 1958 [P. Heyse, Enc. Fotografie] <Engels
flashback vertelwijze waarin wordt teruggegrepen op het verleden 1953 [De Vooys] <Engels
flat gebouw met woningen 1931 [KWT] <Engels
flater* blunder 1866 [WNT] {3.1}
flatneurose neurose ontstaan door het wonen in een flat 1965 [WP jaarboek 1966]
flatteren te fraai voorstellen 1477 [Teuth.] <Frans
flatteus vleiend, flatterend 1816 [Aanv WNT] <Frans
flauw niet hartig, niet krachtig 1401-1500 [MNW] <Frans
flauwekul kletspraat 1989 [Hofkamp&Westerman]
flecteren verbuigen 1650 [MEY] <Latijn
flegma onverstoorbaarheid 1600 [WNT] <Latijn
flemen* vleien 1624 [WNT]
flens opstaande rand 1872 [GVD] <Engels
flensje* dun pannenkoekje 1633 [WNT] {4.1.6}

flenter, flinter* lap, reep 1635 [WNT] {3.1}
fleppen* lurken 1872 [GVD] {3.1}
fles* glazen vat met nauwe hals 1351-1400 [MNW]
flessentrekker* zwendelaar 1894-1908 [WNT]
flets bleek 1785 [WNT] <Frans {4.1.5}
fleur bloeiende toestand 1521 [WNT wijd I] <Frans
flexibel buigzaam 1669 [MEY] <Frans
flexibiliteit buigzaamheid 1824 [WEI] <Frans
flexie buiging, verbuiging 1847 [KKU] <Frans
flexwerk flexibel werk 1996 [De Coster 1999]
fliere fluiter* losbol 1861 [WNT] {3.1}
flikflak achterwaartse rol in de gymnastiek 1941 [Aanv WNT] <Duits {3.1/3.2}
flikflooien* met baatzuchtige bedoelingen vleien 1625 [WNT] {3.1}
flikje chocolaatje 1864 [Toll.] {4.1.6}
flikken handig klaarspelen, leveren 1850 [WNT] <Duits
flikker* homoseksueel 1916 [WNT flikker I]
flikkeren* onrustig licht afgeven 1545 [TNTL 90, 1974, 187] {3.1}
flink* fors, stevig 1655 [WNT verstand]
flip-over flap-overbord 1989 [Peptalk] <Engels
flippen ongunstig reageren op drugs, uitgekeken zijn op 1967 [Aanv WNT] <Engels
flipperkast speelautomaat 1973 [Aanv WNT] {4.1.18}
flippo plastic schijfje met stripfiguurtje als speelgoed 1995 [De Coster 1999] {4.1.18}
flirten niet serieus het hof maken 1889 [WNT lach] <Engels
flit insecticide 1939-1940 [De Gedehpost 66] <Engels
flits kort schijnsel 1555 [Claes Tw. 11] <Frans
flitsen bloot over straat rennen 1976 [GVD]
flitsstep opklapbare twee- of driewieler 2000 [NRC-H 10/8/2000] {4.1.10}
flitstrein hogesnelheidstrein 1990 [Sanders 2001] {4.1.10}
flobert achterlaadgeweer 1885 [WNT kamer] {4.1.14}
flodder* oefenpatroon 1950 [GVD]
floepen* zich schielijk uitschietend bewegen 1904 [WNT] {3.1}
floers geweven stof 1336-1339 [MNW] <Frans {4.1.9}
flonkeren* warm schitteren 1552 [Toll.] {3.1}
flop mislukking 1961 [Aanv WNT] <Engels
floppy diskette 1983 [R84] <Engels
flora gezamenlijke planten van een streek 1760 [Meese, Flora Frisica]
floréal bloeimaand, 8e maand, van 20 april tot 19 mei, volgens de revolutionaire kalender 1824 [WEI] <Frans {3.2}
florentium minder gebruikelijke naam voor het chemische element promethium 1976 [GVD illinium] <modern Latijn
floreren bloeien 1451-1500 [MNW] <Latijn
floret schermdegen 1658 [WNT] <Frans
florijn gulden 1369 [Claes Tw. 9] <Frans {4.1.12}

florin munteenheid van Aruba 1986 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Papiaments {3.2/4.1.12}
florissant bloeiend 1802 [WNT] <Frans {3.2}
flossen gebit met een draadje reinigen 1984 [GVD] <Engels
flotatie scheiding van poedervormige mengsels 1949 [Aanv WNT] <Engels
flottielje groep lichte oorlogsvaartuigen 1804 [WNT verzameling] <Frans {3.2/4.1.11}
flower power jongerenbeweging die liefde predikte 1970 [Recht voor raap] <Engels
flox sierplantengeslacht 1847 [KKU]
fluctuatie het schommelen 1669 [MEY] <Frans
fluïdum uitvloeiende stof 1824 [WEI] <Latijn
fluim hoeveelheid slijm 1287 [CG NatBl] <Frans
fluistercampagne ondergrondse mondelinge propaganda 1950 [GVD]
fluisteren* zacht spreken 1640 [WNT] {3.1}
fluit blaasinstrument 1351-1400 [MNW] <Frans {4.1.16}
fluitglas hoog, smal wijnglas 1847 [KKU]
fluitschip vrachtschip 1642 [WNT quel] {4.1.11}
fluks spoedig, dadelijk 1485 [MNW] <Duits
fluor gas 1847 [KKU] <Latijn
fluoresceren licht uitstralen 1886 [KKU]
flut* prul 1961 [GVD] {3.1}
flutter snelle zweving bij geluidsweergave 1974 [Posthumus] <Engels
fluviatiel rivier- 1950 [GVD] <Frans
fluviometer meter voor stroomsnelheden 1886 [KKU]
fluweel geweven stof 1336-1339 [MNW] <Frans {4.1.9}
flux de bouche radheid van tong 1835 [Lulofs, Lessen over de Redekunst, II, 212] <Frans
flyer kleine folder 1989 [Peptalk] <Engels
fly-over viaduct 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
fnuiken* beknotten 1613 [WNT]
fobie angstbeklemming 1930 [Oosthoek's geïll. enc. 2, dl. 10] <Frans
focus brandpunt 1778 [WNT vector] <Latijn
focussen in het brandpunt plaatsen 1959 [Aanv WNT] <Engels
foedraal koker 1847 [KKU] <Duits

foefje* truc 1789 [WNT]
foei* tussenwerpsel: uitroep van afkeuring 1618 [WNT] {4.3}
foelie zaadmantel van de muskaatnoot 1286 [CG I2, 1173] <Latijn {4.1.6}
foelie bladmetaal 1400-1434 [MNW] <Latijn
foerage veevoeder 1599 [Kil.] <Frans
foerier bevoorradingsonderofficier 1594 [WNT] <Frans {4.1.14}
foeteren mopperen 1848 [WNT] <Frans
foetsie weg 1902 [Aanv WNT] <Duits
foetus embryo 1770 [WNT vruchtbeginsel] <Latijn
foeyonghai soort garnalenomelet 1968 [WP voor de vrouw] <Chinees {3.2/4.1.6}
foezel slechte jenever 1716 [WNT] <Nederduits {3.2/4.1.6}
föhn warme valwind 1847 [KKU] <Duits {4.1.1}
föhn elektrische haardroger 1956 [Aanv WNT] <Duits {3.2/4.1.9}
fok* voorzeil 1438 [HWS]
fok* bril 1829 [H. Martin, Beredeneerd Nederduitsch Wrdb.]
fokken* aankweken, doen voorttelen 1704 [Claes]
folder vouwblad 1920 [Aanv WNT] <Engels
foliant boek in folioformaat 1766 [Sewel/Buys] <Duits
folie bladmetaal 1400-1434 [MNW] <Latijn
foliëren de bladen van een boek nummeren 1684 [WNT]
folio boekformaat 1599 [WNT alphabet] <ME Latijn
folklore volksoverleveringen 1887 [Toll.] <Engels
follikel zakje 1847 [KKU follikel] <Latijn {3.2}
folteren martelen 1599 [Kil.] <Duits
fondant suikergoed 1896 [WNT] <Frans {4.1.6}
fonds vastgelegd kapitaal 1651-1652 [WNT] <Frans
fondue gesmoltenkaasgerecht 1863 [Rijnhart I, 375b] <Frans {4.1.6}
foneem klankeenheid 1937 [Kath. Enc. 19] <Frans
fonetiek tak van taalwetenschap betreffende spraakklanken 1847 [KKU] <Duits
foniatrie spraakverbetering 1929 [KWT]
foniek tak van taalwetenschap 1847 [KKU]
fonkelen levendig glanzen 1812 [WNT] <Duits
fonkelnieuw splinternieuw 1874 [WNT] <Duits {4.4}
fonograaf voorloper van de grammofoon 1886 [KKU] <Frans {4.1.17}
fonologie tak van taalwetenschap betreffende fonemen 1855 [KKU]
font letterset 1992 [GVD] <Engels
fontanel zacht deel van schedeldak 1824 [WEI] <Frans {1.2.2}
fontein kunstmatige springbron 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Frans
fooi drinkgeld 1651 [WNT] <Frans
foolproof beschermd tegen onoordeelkundige behandeling 1946 [De Vooys] <Engels
foon eenheid van geluid 1939 [Aanv WNT] <Grieks {3.2}
foppen voor de gek houden 1639 [WNT stoppen] <Duits
force kracht 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans
forceps tang 1847 [KKU] <Latijn
forceren met geweld openen 1556 [Claes] <Frans

foreest woud 1085 [Slicher] <Latijn {2.4}
forehand slag met handpalm richting bal (bij tennis) 1924 [Aanv WNT] <Engels
forel beenvis 1700 [Toll.] <Duits
forens wie woont buiten de plaats waar hij werkt 1898 [GVD] <Duits
forensisch betrekking hebbend op het gerecht 1832 [WEI] <Latijn
forfait vast bedrag 1847 [Aanv WNT] <Frans
forint munteenheid van Hongarije 1951 [WP, dl. 10, 524] <Hongaars {4.1.12}
formaat grootte 1573 [Plantijn] <Frans
formaat structuur van een computerdocument 1986 [MCC dec. 86, 8, 12, 33] <Engels
formaldehyde een alifatisch aldehyde 1895 [Aanv WNT]
formaline desinfectiemiddel 1895 [Aanv WNT]
formaliseren formeel maken 1650 [MEY] <Frans
formaliteit uiterlijke vorm, plichtpleging 1663 [MEY] <Frans
formateur samensteller 1924 [GVD] <Frans
formatie vorming 1812 [WNT azijn Suppl] <Frans {3.2}
formatteren een informatiedrager gereed maken voor gegevensopslag 1984 [HCC nieuwsbrief dec. 12, 27]
formeel naar de vorm 1614 [WNT] <Frans
formeren vormen 1287 [CG NatBl] <Frans
formica harde kunststof 1962 [Aanv WNT]
formidabel geducht 1647-1648 [WNT] <Frans
formule vast geheel van woorden 1698 [WNT bezweren] <Frans
formulier in te vullen papier 1624 [WNT wederroeping]
fornuis kookkachel 1270 [CG I 1, 159] <Frans {4.1.9}

fors stevig 1599 [Kil.] <Frans
forsythia sierheester 1907 [WP] <modern Latijn
fort vestingwerk 1577 [WNT] <Frans
forte bijwoord: sterk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
fortepiano toetsinstrument 1786 [WNT trekker] <Italiaans {3.2/4.1.16}
fortificatie versterking 1477 [HWS] <Frans
fortissimo bijwoord: zeer krachtig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
forto bijwoord: sterk, luid 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
fortuin groot kapitaal 1494 [HWS] <Frans
fortuin lot, geluk 1557 [WNT] <Frans
forum markt te Rome 1832 [WNT reus I] <Latijn
forum groep deskundigen 1954 [R75] <Engels
fosburyflop techniek bij het hoogspringen, met de rug over de lat 1984 [GVD] <Engels
fosco chocoladedrank 1912 [KKU] {3.3/4.1.6}
fosfaat zout van fosforzuur 1883 [Java-Bode 1/9, 2e] <Frans
fosfor chemisch element 1720 [WNT worm I] <Latijn
fosforesceren licht geven na bestraling 1824 [WEI] <Frans
fossiel versteend overblijfsel 1847 [KKU] <Frans
fot eenheid van lichtsterkte 1961 [GVD] <Frans {3.2}
foto fotografische opname 1898 [WNT photo] <Engels {1.1/1.2.4/4.1.17}
fotografie het maken van afbeeldingen door chemische inwerking van licht 1847 [KKU] <Frans {4.1.17}
fotokopie fotografisch vervaardigde kopie 1946 [Aanv WNT] <Engels
foton lichtquant 1942 [KWT]
fouilleren kleren doorzoeken 1898 [GVD] <Frans
foundation damesondergoed 1958 [R75] <Engels {3.2}
foundation onderlaag van poeder 1975 [R75] <Engels
fourneren verschaffen 1472 [HWS] <Frans
fournituren kleine handwerkbenodigdheden 1808 [WNT viseeren] <Frans {3.2}
fout gebrek, misslag 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
foxterriër hondensoort 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 9a] <Engels {4.1.3}
foxtrot dans 1919 [KWT] <Engels {4.1.15}
foyer koffiekamer 1832 [WEI] <Frans
fraai mooi 1276-1300 [CG Lut.A] <Frans
fractal bepaalde meetkundige figuur 1988 [De Coster 1999] <Engels
fractie onderdeel 1787 [WNT land] <Frans
fractie deel van een politieke partij 1847 [KKU] <Frans
fractioneren trapsgewijs distilleren 1895 [Aanv WNT] <Frans
fractuur breuk 1560 [Aanv WNT] <Frans
fragiel breekbaar 1824 [WEI] <Frans
fragment gedeelte 1787 [Picarta: Rhijnvis Feith, Fanny: een fragment] <Frans
fragmentarisch uit brokstukken bestaand 1824 [WEI] <Engels
fraise aardbeikleurig 1895 [Broeckaert] <Frans {4.1.5}
frak jas 1782 [WNT lus] <Frans
framboesia tropische huidziekte 1919 [KWT] <modern Latijn

framboos vrucht 1554 [WNT] <Frans {4.1.2}
frame raamwerk 1886 [KKU] <Engels
franchise vrijstelling van invoerrechten 1886 [KKU] <Frans
franchising het huren van rechten van een ander bedrijf 1973 [R84] <Engels
franciscaan monnik van de orde gesticht door Franciscus van Assisi 1654 [WNT voet] {4.1.8}
francium chemisch element 1967 [WP in kleuren] <modern Latijn
franco bijwoord: portvrij 1676 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
francofoon Frans sprekend 1976 [GVD]
franc-tireur vrijschutter 1886 [KKU] <Frans {4.1.14}
franje overbodige opsiering 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Frans
frank vrij 1267 [CG I 1, 96] <Frans
frank oude muntnaam, munteenheid van o.a. Frankrijk en België 1382 [MNW] <Frans {4.1.12}
frankeren porto betalen 1729 [WNT] <Duits
franskiljon Vlaming die voor overheersing van het Frans is 1838 [WNT anti I Suppl]
fransoos Fransman (minachtend) 1240 [Bern.] <Frans
frappant treffend 1799 [WNT] <Frans {3.2}
frapperen treffen 1781 [WNT] <Frans
frase volzin 1784-1785 [WNT] <Frans
fraseologie woordkeus van een schrijver 1885-1886 [WNT] <Engels
fraseren (muzikaal) interpungeren 1912 [KKU] <Duits {3.2}
frater broeder 1544 [WNT typograaf] <Latijn {4.1.8}
fraterniseren zich verbroederen 1824 [WEI] <Frans
frats gril 1684 [WNT] <Duits
fraude bedrog 1294 [CG I3, 2151] <Frans

frauderen bedriegen 1451 [HWS] <Frans
freak fanaat 1971 [R75] <Engels
freatisch m.b.t. de grondwaterspiegel 1947 [Koningsberger, Leerboek der alg. plantkunde]
freelancer losse medewerker 1950 [De Vooys] <Engels
frees geplooide halskraag 1847 [KKU] <Frans
frees werktuig 1860 [WNT]
freeware software die gratis wordt verspreid, maar waarop wel copyright rust 1994 [PC+ 3/11, 19, 17] <Engels
freewheelen doorgaan zonder activering 1950 [GVD] <Engels
fregat (oorlogs)schip 1598 [WNT wederhouden] <Frans {4.1.11}
frêle broos 1904 [Aanv WNT] <Frans
frenesie bezetenheid 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
frenetiek bezeten 1566 [WNT kleven] <Frans
frenologie beoordeling van karakter en geestelijke vermogens naar de vorm van de schedel 1847 [KKU]
freon chloorfluorkoolstofproducten 1939 [Aanv WNT]
frequent veelvuldig 1619 [Aanv WNT] <Frans
fresco muurschildering 1604 [WNT versch I] <Italiaans {3.2}
fresia knolgewas 1927 [Oosthoek's geïll. enc. 2, dl. 5] <modern Latijn
fret marterachtige 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.3}
fret boortje 1351-1400 [MNW] <Frans
freudiaans iets prijsgevend uit het onderbewustzijn 1939 [WNT angst Suppl]
freule adellijke jonkvrouw 1646 [WNT] <Duits
frezen met de frees bewerken 1924 [GVD] <Frans
fricandeau stuk vlees 1765 [WNT] <Frans {4.1.6}
fricassee gerecht van gehakt vlees 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] <Frans {4.1.6}
fricatief wrijvingsmedeklinker 1912 [KKU] <modern Latijn
frictie wrijving 1847 [KKU] <Frans
friemelen* peuteren 1889 [WNT knijpen] {3.1}
fries gebeeldhouwde strook boven aan muur of vaas 1568 [WNT] <Frans
frigidaire koelkast 1929 [KWT] <Frans {4.1.9}
frigide seksueel ongevoelig 1933 [Aanv WNT] <Frans
frigiditeit seksuele ongevoeligheid van vrouwen 1847 [KKU] <Frans
frigorie koude-eenheid 1961 [GVD]
frik* schoolmeester 1914 [GVD] {1.2.5}
frikadel gehakt vlees 1599-1607 [Kil.] <Frans {4.1.6}
frikandel bepaald soort worst 1961 [GVD] {4.1.6}
frimaire rijpmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
fris vers, koel 1477 [Teuth.] <Duits
frisbee werpschijf 1971 [Aanv WNT] <Engels {4.1.18}
frisdrank verfrissende, niet-alcoholische drank 1956 [Van Gelder 1993] {1.2.1/4.1.6/4.4}
friseren doen krullen 1562 [Naembouck] <Frans
frites, friet in vet gebakken reepjes aardappel 1924 [GVD] {3.3/4.1.6}

friteuse frituurpan 1979 [Wijnands&Ost] <Frans {3.2}
frituur in kokend vet gebakken spijs 1599 [WNT] <Frans
frivool lichtzinnig 1500 [HWS] <Frans
fröbelen spelen, vrijblijvend bezig zijn 1898 [GVD] {3.3}
frommelen* friemelen 1710 [WNT] {3.1}
fronsen tot rimpels samentrekken (van voorhoofd) 1619 [WNT] <Frans
front voorzijde 1683 [WNT] <Frans
frontispice voorgevel 1668 [Koerbagh] <Frans
fronton driehoekige gevelbekroning 1770 [WNT] <Frans
frotté ruw weefsel 1917 [Aanv WNT] <Frans {4.1.9}
frou-frou biscuitje 1929 [KWT] <Frans {3.1/4.1.6}
fructidor naam van maand tijdens de Franse revolutie 1800 [De Rampen van De la Galetierre, 36, noot a.] <Frans {3.2}
fructivoor vruchteneter 1984 [GVD]
fructose vruchtensuiker 1895 [Aanv WNT]
fruit vruchten 1285 [CG Rijmb.] <Frans {4.1.2}
fruitautomaat gokautomaat 1984 [GVD] {4.1.18}
fruiten bruin braden 1477 [MNW] <Frans
frunniken* peuteren, morrelen 1920 [WNT z.j.] {3.1}
frustreren dwarsbomen 1518 [HWS] <Frans
frutselen* knoeien 1878 [WNT tuieren II] {3.1}
fuchsia siergewas 1847 [KKU] <modern Latijn
fuck tussenwerpsel: uitroep van ergernis 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.3}
fuckmuziek zeer slechte muziek 1992 [GVD]
fuga meerstemmig stuk 1739 [WNT verhandelen] <Italiaans {3.2}
fuif feest 1884 [WNT tractaat] <? {3.5}
fuik* langwerpig vistuig 1383 [MNW]
fulmineren heftig uitvaren 1574 [Aanv WNT] <Frans
fumarole damp- en gasbron 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
functie ambt 1652 [WNT aanzienlijk] <Latijn

functionaris die een functie vervult 1891 [WNT trouwlustig] <Frans
fundament grondslag 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
fundamenteel tot grondslag dienend 1668 [Koerbagh] <Frans
fundatie stichting 1370-1378 [HWS] <Frans
funderen grondvesten 1331 [Claes] <Frans
fundgrube goudmijn, schatkamer 1996 [Vd Sijs 1996] <Duits {3.2}
funest verderfelijk 1801 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
fungeren de dienst verrichten van 1658 [MEY] <Latijn
fungibel vervangbaar 1903 [WNT verbruiken] <ME Latijn
fungicide stof die schimmels doodt 1934 [Van den Berge, Beoordeeling van de waarde van fungicide stoffen]
fungus zwam, paddestoel 1675 [WNT verguld I] <Latijn
funiculaire kabelbaan 1929 [KWT] <Frans
funk soort van popmuziek 1982 [R84] <Engels {4.1.16}
funshoppen recreatief winkelen 1988 [Sanders 2001] {3.3}
furby interactief knuffeldier 1998 [Internet: homepage] <Engels {4.1.18}
furie razernij 1538 [WNT] <Frans
furieus razend 1531 [Aanv WNT] <Frans
furore opgang 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
fusee scharnier van autovoorwiel 1953 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
fuseren samensmelten 1963 [Aanv WNT] <Frans
fusie het samengaan 1636 [Secreeten van Alexis Piemontois, 226] <Frans
fusilleren neerschieten (als straf) 1824 [WEI] <Frans
fust houten vat 1599 [Kil.] <Frans
fut* energie 1813 [WNT]
futiel nietig 1824 [WEI] <Frans
futiliteit nietigheid, kleinigheid 1824 [WEI] <Frans
futon dunne oprolbare matras 1992 [GVD] <Japans {3.2}
futselen* friemelen 1616 [WNT] {3.1}
futurisme kunstrichting 1921 [Aanv WNT] <Frans
futurum toekomende tijd 1633 [Ruijs] <Latijn
fuut* duikvogel 1763 [WNT]
fylogenese ontwikkelingsleer van lagere levensvormen 1914 [GVD]
fysica natuurkunde 1575 [WNT] <Latijn
fysiek van de natuur, lichamelijk 1723 [WNT opgraven] <Frans
fysiologie verrichtingsleer 1824 [WEI] <Frans
fysiotherapeut iem. die masseert of oefeningen laat verrichten om de lichamelijke conditie te verbeteren 1956 [Aanv WNT]
fysisch overeenkomend met de natuur 1784-1785 [WNT] <Duits

gaaf* ongeschonden 1281-1282 [CG I Dordrecht]
gaaf* geweldig 1973 [De Coster 1999] {3.1}
gaai zangvogel 1287 [CG NatBl] <Frans
gaaischieten met pijl en boog een vogel van een hoge paal schieten 1805 [WNT gaai] {4.1.18}
gaan* zich voortbewegen 901-1000 [WPS] {5}

gaande* voorzetsel 1994 [Van der Horst] {4.2}
gaanderij zuilengang 1804 [Roos, Surinaamsche Mengelpoezij 146]
gaandeweg* bijwoord van tijd: van lieverlede 1799 [WNT] {4.1.7}
gaandeweg* voorzetsel 1974 [Van der Horst] {4.2}
gaar* voldoende toebereid 901-1000 [WPS]
gaard* omheinde tuin 701-800 [Lex Salica] {2.2}
gaarkeuken spijshuis 1599-1607 [Claes Tw. 11] <Duits
gaarne* bijwoord van hoedanigheid: met genoegen 1100 [Willeram] {1.3/2.5}
gaas luchtig weefsel 1692 [Sanders 1995] <Frans {4.1.9}
gabardine waterdichte stof 1919 [KWT] <Engels {4.1.9}
gabber kameraad 1769 [MOO] <Jiddisch {1.2.5/3.2}
gabber jongere die van bepaalde muziek houdt 1993 [De Coster 1999] {1.2.5}
gabberhouse Nederlandse variant van housemuziek 1991 [De Coster 1999] {4.1.16}
gade* echtgenoot, echtgenote 1357 [MNW] {4.1.4}
gadeslaan* observeren 1514 [MNW]
gadget klein, speels voorwerp 1968 [KWT] <Engels
gading* lust 1312 [MNW]
gado-gado Indonesisch gerecht van koude groenten met pindasaus 1968 [WP voor de vrouw] <Indonesisch {3.1/3.2/4.1.6}
gadolinium chemisch element 1907 [WP] <modern Latijn
gaffel* tweetandige stok, vork 1477 [Teuth.]
gag kwinkslag 1948 [Aanv WNT] <Engels
gaga kinds 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 48] <Frans {3.1}
gage loon 1530 [MNW] <Frans
gagel* heester 1212 [Prisma NPl.] {2.3}
gaillarde dans 1569 [Aanv WNT] <Frans {4.1.15}

gajes volk (vooral pejoratief) 1906 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
gakken* het natuurlijke geluid van ganzen maken 1961 [GVD] {3.1}
gal* bittere vloeistof 901-1000 [WPS]
gal eenheid van versnelling 1950 [GVD]
gala staatsiekleding 1761 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans
gala hoffeest 1846 [WNT] <Frans
galactisch m.b.t. de melkweg 1950 [GVD] <Engels
galant hoffelijk 1574 [Toll.] <Frans
galantine vleesgerecht 1331 [MNW] <Frans {4.1.6}
galappel* uitwas aan eikenbomen 1704 [Claes]
galei vaartuig, geroeid door gevangenen 1350 [MNW] <Frans {4.1.11}
galerie verkooplokaal voor moderne kunst 1970 [Recht voor raap] <Frans {3.2}
galerij zuilengang 1538 [Claes] <Frans
galg* strafwerktuig voor ophanging 1240 [Bern.]
galgenaas* schurk 1562 [Naembouck]
galjas schip 1592 [WNT verstranden] <Frans {4.1.11}
galjoen zeilschip 1538 [HWS] <Frans {4.1.11}
galjoot schip 1240 [Bern.] <Frans {4.1.11}
gallicisme uit het Frans overgenomen woord of uitdrukking, in strijd met het eigen taalgebruik 1806 [Aanv WNT] <Frans of Latijn {3.2}
gallium chemisch element 1898 [GVD] <modern Latijn
gallon inhoudsmaat 1692 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
galm* zwaar geluid 1477 [Teuth.] {3.1}
galon koordvormig weefsel op uniformen e.d. 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Frans
galop snelle gang van paard 1588 [Claes] <Frans
galvanisch m.b.t. opgewekte elektriciteit 1831 [WNT ammonia Suppl]
gamba snaarinstrument 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.16}
gamba soort van grote garnaal 1984 [GVD] <Portugees {3.2}
gambiet schaakopening waarin een pion wordt geofferd 1847 [KKU] <Duits
game deel van een set in tennispartij 1903 [Prick 1903] <Engels
gameet voortplantingscel 1902 [Kerner von Marilaun, Leven der planten III:53] <modern Latijn
gamel eetketel 1928 [Aanv WNT] <Frans
gamelan stel muziekinstrumenten 1851 [Van Doren, Reis naar Nederlands Oost-Indië, 76b] <Indonesisch {3.2}
gamma Griekse letter 1581 [Aanv WNT] <Grieks {3.2}
gammel* wrak, vervallen 1445 [MNW]
gang* loop, wijze van gaan 1100 [Willeram]
gang* doorloop, overdekte weg 1450 [MNW]
gang bende 1931 [KWT] <Engels
ganglion zenuwknoop, peesknoop 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
gangreen koudvuur 1595 [WNT bloemig] <Latijn
gangstarap rapmuziek uit de Amerikaanse zwarte getto's waarvan de teksten handelen over het (gewelddadige) leven in straatbendes 1994 [De Coster 1999] <Engels {4.1.16}

gangster bendelid 1931 [KWT] <Engels
gannef dief 1769 [Endt] <Jiddisch {3.2}
gans geheel 1236 [CG I 1, 24,25] <Duits
gans* eendachtige 1240 [Bern.] {4.1.6}
ganzenbord* bordspel 1621 [WNT] {4.1.18}
ganzerik mannetjesgans 1543 [Heukels] <Duits
ganzerik* roosachtig plantengeslacht, zilverschoon 1554 [WNT]
gapen* de mond wijd openen 1240 [Bern.]
gappen stelen 1875 [Polak, Geïllustreerd Politie Nieuws] <Jiddisch {3.2}
garage autostalling 1912 [KKU] <Frans
garanderen waarborgen 1574 [Aanv WNT] <Frans
garantie waarborg 1700 [Aanv WNT] <Frans
gard* strafwerktuig, roe 901-1000 [WPS]
garde keurbende 1855 [WNT] <Frans {4.1.14}
gardenia plantengeslacht 1889 [WNT frak] <Engels
garderobe klerenbewaarplaats 1588 [Claes] <Frans
gareel halsjuk 1294-1300 [CG I4, 2832] <Frans
garen* draad 1278 [CG I 1, 367]
garen* verzamelen 1514 [MNW] {1.2.5}
garf, garve* schoof 1170 [Rey] {2.2}
garm, germ ooi die nog niet gelammerd heeft 1477 [Teuth.] <Frans {4.1.3}
garnaal* schaaldier 1657 [WNT vijlen I] {1.2.4}
garneren versieren 1773 [WNT voorschoot] <Frans
garnituur garneersel 1793 [WNT] <Frans
garnizoen legerafdeling 1695 [WNT] <Frans {4.1.14}
gas stof in luchtvormige toestand 1648 [Toll.] {1.2.5/4.4}
gasmotor door brandbaar gas aangedreven machine 1892 [WNT petroleum] {4.1.10}
gast* bezoeker 1236 [CG I 1, 27] {1.2.5}
gastarbeider buitenlandse werknemer 1964 [Aanv WNT] <Duits {3.2}

gastritis ontsteking van maagslijmvlies 1847 [KKU] <modern Latijn
gastronomie hogere kookkunst 1816 [Aanv WNT] <Frans
gastvrij mild gasten onthalend 1542 [Claes Tw. 11] <Duits
gat* opening 1236 [CG I 1, 23]
gat* anus, achterwerk 1481-1483 [MNW] {4.4}
gaucho gekleurde koeherder 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
gauw* snel, spoedig 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {1.3}
gauwdief* geslepen dief 1351 [MNW]
gave* iets dat gegeven wordt 1100 [Willeram]
gaviaal krokodilachtige 1847 [KKU] <Frans
gavotte dans 1738 [Aanv WNT] <Frans {4.1.15}
gay homoseksueel 1984 [GNN] <Engels
gazelle herkauwer 1720 [WNT vogelstruis] <Frans {4.1.3}
gazet krant 1615 [Aanv WNT] <Frans
gazon onderhouden grasveld 1780 [WNT trap I] <Frans
gazpacho koude soep van tomaten, olie en knoflook 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Spaans {3.2/4.1.6}
geaccidenteerd ongelijk (van bodem) 1875 [WNT verkeer II]
geaffecteerd gekunsteld 1582 [WNT affecteren]
geallieerden bondgenoten 1600 [WNT representeeren]
gebaar* beweging van het lichaam 1100 [Willeram]
gebak* taart 1778 [WNT] {4.1.6}
gebarenspel* mime 1866 [WNT] {4.1.15}
gebbetje* grapje 1897 [Aanv WNT]
gebed* het bidden 901-1000 [WPS]
gebeente* het beendergestel 1285 [CG Rijmb.] {1.2.5/3.1/5}
gebergte* groep van bergen 1626 [WNT] {3.1}
gebeten* nijdig 1550 [WNT vervleten]
gebeuren* voorvallen 1272 [CG I 1, 244]
gebeurtenis* voorval 1793-1796 [WNT] {3.1}
gebied streek waarover een macht heerst 1599 [Toll.] <Duits
gebieden* (als heerser) bevelen 901-1000 [WPS]
gebint* samenstel van balken 1252 [MNW]
gebit* geheel van tanden en kiezen 1340 [MNW]
gebladerte* alle boombladeren 1805 [WNT] {3.1}
gebod* het bevolene 901-1000 [WPS]
geboefte* gespuis 1400 [MNW] {3.1}
geboomte* groep bomen 1285 [VMNW] {3.1}
geboorte* het ter wereld komen 1240 [Bern.]
gebouw* bouwwerk 1599 [WNT]
gebrek* gemis, kwaal 1265-1270 [VMNW]
gebroeders* broers 1240 [Bern.]
gebrouilleerd in onmin zijnde 1781 [WNT wel V]
gebruiken* zich bedienen van 1240 [Bern.]
gedaante* uiterlijk 1276-1300 [CG Lut.A]
gedachte* het nadenken, idee 901-1000 [WPS]

gedeelte* deel 1237 [CG I 1, 38, 39]
gedegen goed doordacht 1928 [WNT trouw I] <Duits {1.4}
gedeisd kalm, koest 1955 [Aanv WNT]
gedijen* voorspoedig groeien, welvaren 1265-1270 [CG Lut.K]
geding* rechtszaak 1237 [CG I 1, 32]
gedistingeerd voornaam 1770 [Aanv WNT]
gedogen* dulden 1236 [CG I 1, 21]
gedrag* wijze van doen 1701 [WNT schot III]
gedragen, zich* handelen, doen 1712 [WNT]
gedrocht* monster 1351 [MNW]
geducht* gevreesd 1643 [WNT uitwerken]
geduld* lijdzaamheid, volharding 901-1000 [WPS]
gedurende* voorzetsel 1642 [WNT] {4.2}
gedwee* onderworpen 1401-1450 [MNW]
geëigend geschikt 1855 [WNT zusterschap] <Duits
geel* kleurnaam 1240 [Bern.] {4.1.5}
geelgors* zangvogel 1477 [Teuth.]
geeltje* Bargoens: biljet van f 25,- 1906 [Köster Henke] {4.1.12}
geelzucht* ziekte 1350 [MNW]
geen* telwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
geenszins* bijwoord van modaliteit: in genen dele 1350 [MNW] {3.1}
geep* beenvis 1567 [Claes]
geer* spits toelopende lap kleding of grond 1135 [Künzel] {2.3}
geest* ziel, onstoffelijk wezen 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
geest* grond 911-948 [Claes] {2.3}
geestdodend* afstompend 1866 [WNT] {3.1/5}
geestig* gevat 1831 [WNT]
geestverwant gelijkgezinde, medestander 1864 [WNT] <Duits
geeuwen* gapen 1240 [Bern.]
geeuwhonger* plotselinge honger 1769 [WNT] {1.2.4}
geëxalteerd overspannen 1887 [WNT richten] {1.2.5}
gegadigde* belanghebbende 1672 [WNT toezegging]
gegeven* grootheid, bekend geval 1872 [GVD]
gegeven* voorzetsel 1884 [WNT zwaar I] {4.2}
gegoed* welgesteld 1292-1293 [CG I]
gehaaid* gewiekst 1912 [WNT verkommeren]
gehalte inhoud 1729 [WNT] <Duits

geheel* heel 1236 [CG I 1, 29]
geheid* onwrikbaar 1899 [DBL]
geheim verborgen 1588 [Claes] <Duits
gehemelte* bovenwand van mondholte 1514 [MNW] {3.1}
geheugen* herinnering 1648 [WNT wijds]
gehoorzaam* gewillig 1240 [Bern.]
gehucht* klein dorpje 1272 [CG I 1, 233]
geigerteller meetinstrument voor radioactieve stralen 1953 [Huizinga]
geil* wulps 1350 [MNW]
gein lol 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2}
geïntimeerde gedaagde in beroep 1948 [KWT]
geiser warme springbron 1832 [WEI] <IJslands {3.2}
geiser waterverwarmingstoestel 1897 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}
geisha Japanse dienster 1912 [KKU] <Japans {3.2}
geit* herkauwer 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
gek* krankzinnig, dwaas 1401-1450 [MNW]
gekkekoeienziekte* besmettelijke ziekte bij runderen 1990 [De Coster 1999] {3.1}
gekko hagedis 1718 [Van Donselaar Tw. 13]
gekscheren* spotten 1701 [WNT wierookvat]
gekte* gekkigheid, dwaasheid 1973 [Van Gelder 1993] {3.1/4.4}
gel geleiachtige stof 1909 [Aanv WNT] <Engels
gelaat* aangezicht 1240 [Bern.]
gelag* vertering 1285 [CG Rijmb.]
gelagerd voorzien van kogellagers 1944 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
gelasten* bevelen 1704 [Hannot&Hoogstraten]
gelaten in het lot berustend 1461 [MNW] <Duits
gelatine geleiachtig eiwitpreparaat 1599 [Kil.] <Frans {4.1.6}
geld* betaalmiddel 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
geld* onvruchtbaar (van dieren) 1135 [Künzel] {2.3}
gelden* meetellen, van kracht zijn 1237 [CG I 1, 32]
geleding* het verbonden-zijn van delen 1690 [WNT wade II]
geleed* uit geledingen bestaand 1240 [Bern.]
geleerd* knap 1240 [Bern.]
gelegenheid* plaats m.b.t. haar ligging 1399 [Stadb. Zwolle II]
gelei ingekookt sap 1377-1378 [MNW] <Frans {4.1.6}
geleidelijk* niet plotseling geschiedend 1793-1796 [WNT]
geletterd gestudeerd 1410 [MNW]
gelid* gewricht 1301-1400 [MNW]
gelid* rij militairen van voren gezien 1639 [WNT]
gelieven* lief zijn 901-1000 [WPS]
gelijk* overeenkomend 901-1000 [WPS]
gelijken* gelijk zijn aan 1240 [Bern.]
gelijkenis* uiterlijke overeenkomst 901-1000 [WPS] {3.1}
gelofte* plechtige belofte 1285 [CG I2, 1055]
geloven* vertrouwen in of op 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}

gelte* jong vrouwtjesvarken, m.n. een dat onvruchtbaar gemaakt is 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
geluid* dat wat hoorbaar is 1265-1270 [VMNW]
geluk* voorspoed 1240 [Bern.]
gelukskind* bofkont 1871 [WNT]
gelukzalig uiterst gelukkig 1599 [Kil.] <Duits
gelul* kletspraat 1657 [WNT]
gemaal echtgenoot 1580 [Claes] <Duits {4.1.4}
gemak* kalmte 1236 [CG I 1, 25]
gemak* wc 1637 [WNT] {4.4}
gemakkelijk* op zijn gemak gesteld 1240 [Bern.]
gemakkelijk* niet moeilijk 1866 [WNT]
gemalin echtgenote 1629 [WNT prononceeren] <Duits {4.1.4}
gematigd* niet overdreven 1401-1450 [MNW]
gember eetbare gekonfijte wortelstok 1240 [Bern.] <ME Latijn {4.1.6}
gemeen* gemeenschappelijk 901-1000 [WPS] {1.2.3}
gemeen* vals 1776 [WNT] {1.2.3}
gemeengoed algemeen verspreid idee 1872 [WNT gemeen] <Duits
gemeenplaats alledaags gezegde 1585 [WNT toevallig I]
gemeente* zelfbestuur uitoefenend onderdeel van de staat 1798 [WNT] {1.2.2/3.1}
gemeenzaam familiair 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Duits
gemelijk* misnoegd 1447 [MNW]
gemenebest* republiek 1624 [WNT eenmoedig]
gemet* vlaktemaat 1181-1210 [Künzel] {2.3}
geminatie verdubbeling 1669 [MEY] <Frans
gemoed* innerlijk 1285 [CG Rijmb.]
gemoedelijk genoeglijk, gezellig 1889 [WNT z.j.] <Duits
gems herkauwer 1515 [Murmellius, Pappa Puerorum] <Duits {4.1.3}
gen drager van erfelijke eigenschappen 1928 [Geerts, Leerboek der plantkunde]
genade* gratie, gunst 901-1000 [WPS]
genaken* naderen, ophanden zijn 901-1000 [WPS]

gênant verlegenheid wekkend 1847 [KKU] <Frans
gendarme rijkswachter in België 1847 [KKU] <Frans
gender het geheel van sociale en culturele kenmerken van een sekse 1991 [Kunst en Schutte, Lesbiaans] <Engels
genderbender iem. die bewust gedrag van de andere sekse vertoont 1992 [De Coster 1999] <Engels
gene* aanwijzend voornaamwoord 1237 [CG I 1, 30] {4.2}
gêne verlegenheid 1847 [KKU] <Frans
genealogie geslachtkunde 1567 [Junius 557a] <Frans
genebbisj tussenwerpsel: uitroep van medelijden 1937 [Van Bolhuis] {4.3}
geneesheer-directeur arts die directeur van een ziekenhuis is 1885 [WNT rijk I] {3.1}
genegen* lust tot iets hebbend 1480 [MNW]
generaal hoogste opperofficiersrang 1567 [Junius 500a] <Frans {4.1.14}
generaliseren veralgemenen 1803 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
generalissimus hoogste militaire commandant 1675 [Aanv WNT] <modern Latijn {4.1.14}
generalist niet-specialist 1984 [GVD] <Frans {3.2}
generatie geslacht 1250 [MNW ongeraectheit] <Frans
generatief geslachtelijk, voortbrengend 1847 [KKU] <Frans
generator toestel dat gas of stroom opwekt 1843 [Aanv WNT] <Latijn
generen hinderen, schamen 1824 [WEI] <Frans
genereren verwekken 1351-1400 [MNW] <Latijn
genereus edelmoedig 1824 [WEI] <Frans
generlei onbepaald voornaamwoord 1400 [MNW] {4.2}
generositeit edelmoedigheid 1824 [WEI] <Frans
genese ontstaan, wording 1824 [WEI] <Frans
genetica erfelijkheidsleer 1929 [KWT]
genetkat civetkat 1287 [CG NatBl] {4.1.3}
geneugte* genieting 1350 [MNW]
genezen* beter (doen) worden 1200 [CG II 1 Servas]
geniaal buitengewoon begaafd 1841 [WNT uitvoerbaarheid] <Frans
genie die buitengewoon begaafd is 1784 [WNT verlagen III] <Frans
genie wapen van de landmacht dat zorgt voor bouwwerkzaamheden 1861-1862 [WNT] <Frans {4.1.14}
geniep* geheim 1736 [WNT]
genieten* vreugde beleven aan, ontvangen 1265-1270 [CG Lut.K]
genitaal m.b.t. de genitaliën 1919 [WNT auto- I] <Latijn
genitaliën geslachtsdelen 1847 [Aanv WNT] <Latijn {3.2/4.4}
genitief tweede naamval 1633 [Ruijs] <Latijn
genius beschermgeest 1597 [WNT belachen] <Latijn
genocide uitroeiing van een volk 1950 [GVD] <Engels
genoeg* onbepaald telwoord: voldoende 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
genoegen* voldoening 1393-1402 [MNW]
genoom geheel van de genen en chromosomen 1946 [Bijlmer, De evolutie van de mens, 66]

genoot* deelgenoot, makker 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
genot* vreugde 1285 [CG Rijmb.]
genotype type zoals bepaald door erfelijke aanleg 1936 [Aanv WNT]
genre soort 1824 [WEI] <Frans
gent* mannetjesgans 1477 [Teuth.]
gentherapie behandeling door het inbrengen van genetisch materiaal 1985 [De Coster 1999]
gentiaan plantengeslacht 1554 [WNT] <Latijn
gentleman heer 1824 [WEI] <Engels
genus geslacht 1638 [Ruijs] <Latijn
geobotanie plantengeografie in relatie tot de bodem 1948 [KWT]
geocentrisch met de aarde als middelpunt 1763 [Aanv WNT]
geode holte in gesteente 1970 [GVD] <Frans {1.2.6/3.2}
geodesie theoretische landmeetkunde 1824 [WEI] <Frans
geograaf aardrijkskundige 1813 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
geografie aardrijkskunde 1592 [De Jonge I, 167-168] <Frans of Latijn
geologie aardkunde 1813 [Picarta: Bilderdijk, Geologie of verhandeling] <Frans {3.2}
geometrie meetkunde 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
geoniem woord dat is afgeleid van een aardrijkskundige naam 1995 [Sanders 1995] <Duits {3.2}
geoorloofd* toegelaten 1240 [Bern.]
geostatica leer van het evenwicht der vaste lichamen 1824 [WEI]
gepensioneerde iem. die pensioen trekt 1814 [WNT pensionneeren] {4.1.4}
gepeupel gewone volk 1562 [WNT verschrapen II]
gepikeerd ontstemd 1641 [WNT pikeeren I]

geporteerd op hebbend met 1762 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1]
geraamte* raamwerk 1340 [MNW] {3.1}
geraamte* skelet 1526 [WNT verdoemenis]
geranium plantengeslacht 1861 [WNT stokroos] <Latijn
gerant zaakleider 1847 [KKU] <Frans
gerbera snijbloem 1923 [Aanv WNT] <modern Latijn
gerbil knaagdier 1984 [GVD] <Engels {4.1.3}
gerecht* eten in één gang 1040 [Slicher] {2.4/4.1.6}
gerecht* rechtbank 1237 [CG I 1, 32]
gereed* bereid, klaar voor of met een handeling 1230-1231 [CG I 1, 24]
gereedschap* werktuigen 1240 [Bern.]
gereformeerd protestant 1578 [WNT] {4.1.8}
gerei* benodigdheden 1240 [Bern.]
geren* schuin lopen 1829 [H. Martin, Beredeneerd Nederduitsch Wrdb.]
gerenommeerd vermaard 1608 [Aanv WNT]
geriatrie ouderdomszorg 1956 [Aanv WNT]
gerief* genot 1376-1400 [MNW]
gering klein, onbeduidend 1561-1562 [Toll.] <Duits
germanisme uit het Duits overgenomen woord of uitdrukking, in strijd met het eigen taalgebruik 1817 [Aanv WNT] <Frans of Latijn
germanium chemisch element 1898 [GVD] <modern Latijn
germinal kiemmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
geronnen* gestremd 1265-1270 [CG Lut.K]
gerontologie leer van de ouderdomsverschijnselen 1954 [Aanv WNT]
gerst* graangewas 1240 [Bern.] {4.1.2}
gerstekorrel* gezwelletje aan ooglid 1871 [WNT anthrax]
gerucht* geluid 1200 [CG II 1 Servas]
gerucht* praatje 1390 [MNW]
gerust* kalm 1240 [Bern.]
geschieden* gebeuren 1236 [CG I 1, 21] {1.2.4}
geschiedenis* het gebeurde 1401-1500 [MNW] {3.1}
geschikt* aangenaam in omgang, passend 1460 [MNW]
geschil* onenigheid 1200 [MNW]
geschrift het geschrevene 1100 [Willeram]
geschut* oorlogstuig waarmee men projectielen afvuurt 1285 [CG Rijmb.] {4.1.14}
gesel* strafwerktuig 1240 [Bern.]
geserreerd beknopt 1929 [KWT]
gesjochten arm 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2}
geslacht* familie 1285 [CG Rijmb.]
geslacht* sekse 1393-1402 [MNW]
geslacht* als grammaticale term: genus 1584 [Ruijs]
geslacht* genitaliën 1968 [Heestermans, Erotisch Wrdb.] {3.1}
geslepen* sluw 1599 [Kil.]
gesp* sluitmechanisme aan riemen e.d. 1276-1300 [CG II 1 Perch.]
gesprek* mondeling onderhoud 1599-1607 [Claes Tw. 11]

gespuis* geboefte 1573 [WNT]
gestaag* voortdurend, bestendig 1240 [Bern.]
gestalte gedaante 1542 [Claes Tw. 11] <Duits
gestalttherapie therapie gericht op het herstellen van een eenheid in de beleving en waarneming 1991 [WP] <Duits {3.2}
Gestapo Duitse geheime politie 1940-1945 [Van Lennep, Oorlogswrdb.] <Duits {3.2}
geste gebaar 1596 [Linschoten 10] <Frans
gesteente* stenen 1325 [MNW] {3.1}
gesteggel* ruzie 1927 [Aanv WNT]
gestel* samenstel 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.6}
gestel* lichamelijke constitutie 1776 [WNT] {1.2.6}
gesteld* gehecht 1451-1500 [MNW]
gesternte* alle sterren 1376-1400 [MNW] {3.1}
gesticht* inrichting voor krankzinnigen 1808 [WNT]
gesticuleren gebaren maken 1669 [MEY] <Frans
gestoord* gek 1976 [GVD] {1.2.2/3.1}
gestreng streng, onverbiddelijk 1620-1650 [WNT] <Duits
getal* cijfer, aantal 1240 [Bern.]
getal* als grammaticale term: enkel- of meervoud 1576 [Ruijs]
geteisem uitvaagsel 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2}
getijde, getij* eb en vloed 1236 [CG I 1, 25]
getouw* toestel waarop men weeft 1240 [Bern.]
getroebleerd niet goed bij het hoofd 1829 [Aanv WNT]
getsie tussenwerpsel: uitroep van afschuw 1986 [KOE] {4.3}
getto jodenwijk 1847 [KKU] <Duits of Italiaans
gettoblaster grote draagbare radio 1985 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
getuige* voorzetsel 1644 [WNT] {4.2}
getuigen* als getuige verklaren 1240 [Bern.]
getuigenis* wat men getuigt 1293 [VMNW] {3.1}
getverderrie tussenwerpsel: uitroep van afschuw 1986 [KOE] {4.3}
geul* smal water 908 [Künzel] {2.3}
geur* wat men ruikt 1265-1270 [CG Lut.K]
geuren* met iets pronken 1898 [GVD]
geus lid van een bepaalde partij 1566 [WNT af] <Frans {1.2.3}

geus kleine boegvlag 1685 [WNT]
geuze biersoort 1924 [GVD] <Duits {3.2/4.1.6}
gevaar hachelijke toestand 1574 [Toll.] <Duits
gevaarte* kolos 1626 [WNT wonderwerk] {3.1}
geval* voorval, omstandigheid 1240 [Bern.]
gevangenis* bajes 1281-1282 [CG I 1, 649] {3.1}
gevat geestig 1704 [Claes] <Duits
gevecht* gewapend treffen 1285 [CG Rijmb.]
gevel* voormuur van gebouw 1450 [MNW]
geven* aanreiken, verschaffen, schenken 901-1000 [WPS]
gevest handvat van blank wapen 1588 [Claes] <Duits
gevoeg* behoefte 1552 [Apherdianus 11v] {4.4}
gevoeglijk* betamelijk, gepast 1240 [Bern.]
gevoel* tastzin 1450 [MNW]
gevogelte* alle vogels 1287 [CG NatBl] {3.1}
gevolg* personen die iem. begeleiden 1285 [CG I2, 1049]
gevolg* wat uit iets voortvloeit 1644 [WNT]
gewaad* kleding 1285 [CG Rijmb.]
gewaarworden* bespeuren 1236 [CG I 1, 28]
gewagen* vermelden 1236 [CG I 1, 27]
geweer* handvuurwapen 1771 [WNT] {4.1.14}
gewei hoorns van herten e.d. 1592 [Toll.] <Duits
geweld* uiting van macht of kracht 901-1000 [WPS]
gewelf* halfgebogen zoldering 1435-1500 [MNW]
gewest* landstreek 1564 [WNT vinder I]
geweten besef van goed en kwaad 1588 [Kil.] <Duits
gewetensvraag vraag waarbij men zijn geweten raadpleegt 1886 [WNT] <Duits
gewicht* zwaarte 1240 [Bern.]
gewicht* zwaar voorwerp voor aandrijving van mechanismen 1694 [WNT] {4.1.10}
gewiekst bijdehand 1898 [GVD]
gewijsde* definitief vonnis 1295 [CG I4, 2249]
gewis* waar 1287 [CG NatBl]
gewoon* gewend, gebruikelijk 1236 [CG I 1, 25]
gewricht* beweegbare beenderverbinding 1477 [Teuth.]
gewrocht* voortbrengsel 1350 [MNW]
gewürztraminer kruidige witte wijnsoort 1950 [WP (Frankrijk)] <Duits {3.2/4.1.6}
gezag* macht 1401-1500 [MNW]
gezaghebbend* overwicht hebbend 1847 [WNT] {3.1}
gezaghebber* regeerder 1646 [WNT] {3.1}
gezagvoerder* iem. die het bevel heeft 1856 [WNT] {3.1}
gezamenlijk* samen 1286-1343 [MNW]
gezant afgevaardigde 1588 [Claes Tw. 11] <Duits
gezapig* gemoedelijk 1873 [Aanv WNT] {1.2.2}
gezegde* spreekwijze 1785 [WNT]

gezeik* kletspraat 1937 [Aanv WNT]
gezel* makker 1100 [Willeram]
gezellig* knus 1240 [Bern.]
gezet* corpulent 1647 [WNT]
gezicht* het zien 1100 [Willeram]
gezicht* gelaat 1619 [WNT]
gezichtspunt oogpunt 1784 [WNT]
gezien* voorzetsel 1921 [WNT zien] {4.2}
gezin* echtpaar met hun kinderen 1586 [WNT] {5}
gezind* genegen 1300 [MNW]
gezindte* gemeenschap van gelovigen 1676 [WNT]
gezond* niet ziek 901-1000 [WPS]
gezusters* zusters 1276-1300 [CG Lut.A]
gezwind* rap 1599 [Kil.]
ghazel Arabische dichtvorm 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
ghostwriter die voor een ander teksten schrijft 1968 [KWT] <Engels
gibbon mensaap 1784 [WNT wouwou] <Frans {4.1.3}
gids leidsman 1643 [Toll.] <Romani {3.2}
giebelen* giechelen 1898 [GVD] {3.1}
giechelen* halfgesmoord lachen 1573 [Plantijn] {3.1}
giek onderste parallelle rondhout van een langsgetuigd schip 1671 [WNT]
giek lange, smalle sloep 1846 [WNT] <Engels {4.1.11}
gienje Engelse munt 1766 [Sewel/Buys] <Engels {3.2}
gier* roofvogel 1287 [CG NatBl]
gier vloeibare mest 1343-1346 [MNW] <Fries {3.2}
gieren* (scherp) geluid maken 1567 [Junius 376b] {3.1}
gieren* heen en weer gaan 1627 [WNT]
gierig* inhalig 1100 [Willeram]
gierst graangewas 1577 [WNT] <? {1.2.4/3.5/4.1.2}
giervalk roofvogel 1287 [CG NatBl] <Oudnoor(d)s {3.2}
gierzwaluw* gierzwaluwachtige 1567 [Junius 64a] {1.2.6}
gieten* schenken 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
gietstaal sterk soort staal 1860 [WNT] <Duits
gif vergif 1606 [WNT waren II] <Duits {1.2.4}
gift* geschenk 1240 [Bern.]
gigantisch reusachtig 1944 [WNT ton I]
gigategenvaller zeer grote tegenvaller 1992 [De Coster 1999]

gigolo betaalde minnaar 1935 [Aanv WNT] <Frans {4.1.13}
gigue oude, oorspronkelijk Engelse dans, de muziek daarvan 1751 [Aanv WNT] <Frans {4.1.15}
gij* persoonlijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
gijpen* voor de wind overstag gaan 1618 [WNT]
gijzelaar persoon die als onderpand dient 1401-1500 [MNW]
gijzelen als gijzelaar gevangenzetten 1254 [MNW] <Keltisch {3.2}
gilamonster hagedis 1976 [GVD]
gilbert eenheid van magnetomotorische kracht 1912 [KKU]
gilde* middeleeuwse broederschap 1115 [Slicher] {2.4}
gillen* schel schreeuwen 1588 [Claes] {3.1}
gimmick vernuftig apparaat, laatste snufje 1962 [Aanv WNT] <Engels
gin jenever 1847 [KKU] <Engels {4.1.6}
ginder* bijwoord van plaats: daar 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
ginds* aanwijzend voornaamwoord 1250 [CG II 1 Trist.] {4.2}
gin fizz coctail met gin 1974 [Culinaire Enc. 115] <Engels {4.1.6}
gingerbeer gemberbier 1912 [KKU] <Engels {4.1.6}
ginkgo een Japanse sierboom 1866 [Alg. Ned. Enc.] <Japans {3.2}
ginnegappen* giechelen 1717 [WNT] {3.1}
ginseng Chinese plant 1770 [Papillon] <Chinees {3.2}
gips pleister 1477 [Teuth.] <Frans
gipsy zigeuner(in) 1847 [KKU] <Engels
giraal m.b.t. de giro 1929 [KWT] <Duits
giraffe herkauwer 1588 [Claes] <Frans {4.1.3}
gireren overmaken (van geld) 1676 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
giro overschrijving 1734 [Aanv WNT] <Duits of Italiaans
gis met een halve toon verhoogde g 1832 [WEI] <Duits {3.2}
gis Bargoens: slim 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2}
gispen* laken 1626 [WNT] {1.2.3}
gissen* raden 1451-1500 [MNW]
gist* rijsmiddel 1461 [MNW]
gisteren* bijwoord van tijd: de dag voor heden 1240 [Bern.] {4.1.7}
git zwarte delfstof 1451-1500 [MNW] <Frans
gitaar snaarinstrument 1683 [WNT] <Frans {4.1.16}
glacé geglansd leer 1864 [WNT glacéhandschoen] <Frans
glaceren met een gladde laag overdekken 1847 [KKU] <Frans
glaciaal m.b.t. de ijstijd 1882 [Aanv WNT] <Frans
glaciologie gletsjerkunde 1961 [GVD]
glad* egaal 1287 [CG NatBl]
gladakker leperd 1860 [MOO] <Indonesisch {3.2}
gladiator zwaardvechter 1781 [WNT werkzaam] <Latijn
gladiool, gladiolus knolgewassengeslacht 1779 [WNT water] <Latijn
gladjanus gewiekste vent 1907 [Aanv WNT]
glamour schone schijn 1947 [De Vooys] <Engels
glans schijnsel 1477 [Teuth.] <Duits
glans eikel 1686 [WNT eikel] <Latijn {3.2/4.4}

glas* harde stof uit silicaten 1240 [Bern.] {1.2.3}
glasnost openheidspolitiek 1987 [Picarta: titel van J. Blokker] <Russisch {3.2}
glaucoom groene staar 1720 [MEY] <Latijn
glazuur glasachtige laag 1766 [Sewel/Buys] <Duits
gletsjer ijsstroom 1780 [HOU III, 1, 57] <Duits
gleuf* spleet 1858 [WNT]
glibberen* glijden 1632 [WNT slibber] {3.1}
glijden* zich met weinig wrijving voortbewegen 901-1000 [WPS]
glimlach* onhoorbare lach 1765 [WNT vergoeding]
glimmen* gloeien, blinken 1480 [MNW]
glimmer delfstof mica 1770 [Toll.] <Duits
glimp* flikkering 1620 [WNT]
glinsteren* schitteren 1350 [HWS] {3.1}
glippen* uitglijden, ontglijden 1588 [Claes]
glissando bijwoord: met een vlotte voordracht 1860 [Nieuw beknopt en volledig muziekaal wrdb.] <Italiaans {3.2}
glitter fonkeling 1966 [Aanv WNT] <Engels
globaal niet nauwkeurig 1860-1865 [WNT] <Frans
globe wereldbol 1588 [De Jonge I, 166, 178] <Frans of Latijn
globetrotter wereldreiziger 1903 [Prick 1903] <Engels
gloed* uitstralende hitte 1290 [CG II 1 En.Codex]
gloednieuw* volstrekt nieuw 1836 [WNT] {4.4}
gloeien* door verhitting stralen 1287 [CG NatBl]
gloeiendheet* zeer heet 1896 [WNT zuur I] {4.4}
glooien* met een flauwe helling aflopen 1640 [WNT]
gloren* lichten 1611-1620 [WNT vermiljoen]
glorie roem, pracht 1240 [Bern.] <Latijn
gloriëren roemen 1534 [Vorstermanbijbel (1 Corinthen 9)] <Latijn
glorieus roemrijk 1450-1520 [MNW] <Frans

glos kanttekening 1240 [Bern.] <Latijn
glossarium verklarende woordenlijst 1824 [WEI] <Latijn
glossolalie extatische verkondiging 1899 [DBL] <modern Latijn
glossy periodiek op glanzend papier gedrukt 1989 [Peptalk] <Engels
glottis stemspleet 1734 [HubWes] <modern Latijn {3.2}
gloxinia plant 1889 [WNT violet II] <modern Latijn
glucose druivensuiker 1865 [Aanv WNT]
gluipen* loeren 1573 [Plantijn]
gluren* tersluiks kijken 1588 [Claes]
gluten kleefstof uit graankorrels 1770 [Papillon] <Latijn
gluton plakmiddel 1929 [KWT]
glycerine driewaardige alcohol 1831 [Aanv WNT] <Frans
glycogeen spiersuiker 1912 [KKU]
glycol antivries 1907 [WP]
gniffelen* onderdrukt lachen 1860 [WNT] {3.1}
gnoe herkauwer 1803 [WNT wildebeest] <Duits {4.1.3}
gnoom aardgeest 1776 [Aanv WNT] <modern Latijn
gnosis diepere kennis m.b.t. godsdienstige waarheden 1824 [WEI] <modern Latijn
gnostisch m.b.t. de gnosis 1922 [WNT vitaal] <Frans
gnuiven* gniffelen 1920 [WNT windzak I]
go Japans bordspel 1950 [WP, dl. 9, 608] <Japans {3.2/4.1.18}
goal doel(punt) 1903 [Aanv WNT] <Engels
gobang muntstuk 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2}
gobelin wandtapijt 1857 [WNT verschieten I] <Frans
god* bovenmenselijk wezen 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
goddank* tussenwerpsel: uitroep van blijdschap 1350 [MNW] {4.3}
godlof* tussenwerpsel: uitroep van blijdschap 1635 [WNT God] {4.3}
godsamme* tussenwerpsel: uitroep om schrik uit te drukken 1968 [Aanv WNT] {4.3}
godsdienst* religie 1301-1400 [MNW] {3.1}
godsvrucht devotie 1605 [WNT waar IV] <Duits
godverdomme* tussenwerpsel: vloek 1874 [WNT God] {4.3}
godvruchtig* godvrezend 1285 [CG Rijmb.]
goed* niet slecht 901-1000 [WPS]
goedendag* tussenwerpsel: groet 1265-1270 [VMNW] {4.3}
goedendag* middeleeuwse knots 1306 [Grand Robert] {3.1/4.1.14}
goedertieren* welgezind 1276-1300 [CG II 1 Rein. E]
goedkoop niet duur 1390 [MNW]
goedkoopte het goedkoop-zijn 1858 [WNT turf I] {3.1}
goedlachs* graag lachend 1784-1785 [WNT] {3.1}
goegemeente* gewone, niet-kritische publiek 1628 [WNT reupen I]
goelag interneringskamp 1984 [GVD] <Russisch {3.2}
goena-goena tovermiddelen 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.1/3.2}
goeroe leermeester 1910 [Prick 1910] <Hindi
goesting trek 1653 [WNT]

goh tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1966 [Aanv WNT] {4.3}
goj niet-jood 1824 [WEI] <Jiddisch {3.2}
gokken spelen om geld 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.1.18}
golem joodse sagefiguur, tot leven gebrachte kleifiguur 1886 [KKU] <Hebreeuws {3.2}
golf* opgestuwd water 1475 [MNW]
golf zeeboezem 1488 [MNW] <Frans
golf balspel 1890 [Haagse Golfclub] <Engels {4.1.18}
gom kleverige boomvloeistof 1287 [CG NatBl] <Frans
gonade geslachtsklier 1950 [GVD] <Frans
gondel Venetiaans bootje 1602 [WNT verheffen] <Italiaans {3.2/4.1.11}
gong slaginstrument 1603 [De Jonge III, 154] <Indonesisch {3.2/4.1.16}
goniometrie hoekmeetkunde 1824 [WEI] <Frans
gonje jute 1886 [KKU] <Indonesisch {3.2/4.1.9}
gonorroe druiper 1769 [Aanv WNT] <Latijn
gonzen* dof klinken 1588 [Claes] {3.1}
goochelen door handigheid misleiden 1340-1350 [MNW] <? {3.5}
goochem slim 1800 [MOO] <Jiddisch {3.2}
goodwill waarde van een zaak voor zover die berust op haar verworven positie, boven de intrinsieke waarde 1912 [KKU] <Engels
goog iemand die zich met opvoeding of vorming bezighoudt 1982 [R84] {1.2.4}
googol telwoord: 10 tot de 100ste macht of een 1 met 100 nullen 1976 [WP] <Engels {4.2}
gooien* werpen 1350 [MNW] {1.3}
goor* vies 1599 [Kil.]
goot* afvoerkanaal 1277 [CG I 1, 348]
gordel* riem 1240 [Bern.] {3.1}

gordeldier* tandarm zoogdier 1864 [WNT] {1.2.1/4.1.3}
gordijn voorhangsel 1285 [CG Rijmb.] <Frans
gorgelen de keel spoelen 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] {3.1}
gorgonzola kaassoort 1903 [Sanders 1995] <Italiaans {3.2/4.1.6}
gorilla mensaap 1857 [Aanv WNT] <modern Latijn {4.1.3}
gorilla lijfwacht 1964 [Aanv WNT] <Engels
gors* buitendijks land 1339-1345 [MNW] {1.2.4}
gors* zangvogel 1860 [WNT]
gort* gepelde gerst 1170 [Rey] {1.2.4/2.2/4.1.2}
gortig* erg, grof 1784-1785 [WNT] {1.2.5}
gospel godsdienstig negerlied 1959 [Enc. van de muziek] <Engels {4.1.16}
gossiemijne* tussenwerpsel: bastaardvloek 1870 [WNT God] {4.3}
gossip roddelpraat 1984 [GVD] <Engels
gotisch naam van een stijl 1717 [WNT] <Italiaans {3.2}
gotspe brutaliteit 1937 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
gouache soort waterverf 1832 [WEI] <Frans
goud* chemisch element 901-1000 [WPS]
goudeerlijk* zeer eerlijk 1912 [Aanv WNT]
goudse* kaas uit Gouda 1811 [WNT kaas] {4.1.6}
goulash vleesgerecht 1886 [KKU] <Duits {4.1.6}
gourde munteenheid van Haïti 1881 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Frans {4.1.12}
gourmand lekkerbek 1824 [WEI] <Frans
gourmet fijnproever 1865 [KVW] <Frans
gouvernante particuliere onderwijzeres 1683 [WNT paedagoog] <Frans {5}
gouvernement regering 1646 [WNT] <Frans
gouverneur bestuurder 1336-1339 [MNW] <Frans
gouw* gewest, landstreek 790-793 [Claes] {2.3}
gouw* weg langs water, sloot 976 [Künzel] {2.3}
gozer Bargoens: kerel 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2}
GPRS bepaald telecommunicatiesysteem 1999 [Sanders 2001] <Engels {4.1.17}
graad eenheid van schaalverdeling, rang 1240 [Bern.] <Latijn
graaf adellijke titel 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <ME Latijn {1.2.3}
graag* bijwoord van hoedanigheid: met plezier 1600 [WNT] {1.3}
graaien* met de handen rondtasten 1617 [WNT]
graal schaal waarin Christus' bloed opgevangen werd 1276-1300 [CG II 1 Perch.] <Frans
graan zaadkorrel, koren 1240 [MNW] <Latijn {4.1.2}
graat* been van vis 1116 [Prisma NPl.] {2.3}
grabbelen* grijpen 1486 [MNW] {3.1}
gracht* kanaal 1101-1200 [Claes] {2.3}
gracieus bevallig 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
gradatie verloop 1650 [MEY] <Frans
gradiënt ruimtelijk verloop van een grootheid 1912 [KKU] <Frans
graduaat Belgische academische graad 1976 [GVD] <ME Latijn

gradueel opklimmend 1847 [KKU] <Frans
gradueren een graad verlenen 1559 [Aanv WNT] <Frans
graecisme ontlening aan het Grieks 1552 [Aanv WNT]
graecus beoefenaar van het Oudgrieks 1871 [WNT Piet I] <Latijn
graf* waar lijk begraven wordt 901-1000 [WPS]
grafeem schriftteken 1976 [GVD] <Frans {3.2}
graffiti leuzen aangebracht op muren e.d. 1983 [R84] <Engels
grafiek schrijf- en tekenkunst, prentkunst 1832 [WEI] <Frans
grafiet koolstof 1832 [WEI] <Duits
grafologie handschriftkunde 1898 [GVD]
gram* boos 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
gram 0,001 kilogram 1808 [WNT kilogram] <Frans {1.2.2/3.2}
grammatica spraakkunst 1500 [Aanv WNT] <Latijn
grammofoon platenspeler 1912 [KKU] <Duits {4.1.17}
gramstorig* boos 1709 [WNT links]
granaat ontploffend projectiel 1594 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
granaatappel vrucht van de granaatboom 1534 [Claes] {4.1.2}
grandeur groot(s)heid 1669 [MEY] <Frans
grandioos groots 1847 [KKU] <Frans
graniet hard gesteente 1770 [Papillon] <Frans
granman stamhoofd bij bosnegers 1769 [Van Donselaar 1989] <Sranantongo {3.2}
grap* kwinkslag 1761 [WNT]
grapefruit citrusvrucht 1929 [KWT] <Engels {4.1.2}
grapjas lolbroek 1912 [WNT toren]
grappa Italiaanse alcoholische drank 1978 [Complete drankenenc.] <Italiaans {3.2/4.1.6}
gras* gewas op weiden e.d. 1125-1130 [Claes] {1.2.4/2.3}
grasduinen zijn hart ophalen 1574 [WNT]
gratie goedgunstigheid, genade 1240 [Bern.] <Latijn
gratie bevalligheid 1630 [WNT] <Latijn
gratificatie bonus 1669 [MEY] <Frans

gratineren met een korstje toebereiden 1912 [KKU] <Frans
gratis zonder betaling 1689 [WNT revisie] <Latijn
gratuit onverplicht, ongegrond 1661 [WNT verstoring I] <Frans
grauw* vaalwit 1132 [Claes] {2.3/4.1.5}
grauw* gepeupel 1588 [Claes]
grauwen* snauwen 1573 [Claes]
grauwsluier grijs waas 1970 [Recht voor raap] <Duits {3.2}
grave plechtig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
gravel dakpannengruis als bestrating 1914 [Aanv WNT] <Engels
graven* in de grond spitten 901-1000 [WPS]
graveren figuren inkrassen 1240 [Bern.] <Frans
graves wijnsoort 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
graveur kunstenaar die graveert 1796 [WNT wenden] <Frans {3.2}
gravitatie zwaartekracht 1832 [WEI] <modern Latijn
gravure gegraveerd werk 1796 [WNT] <Frans {3.2}
gray eenheid van geabsorbeerde stralingsenergie 1976 [WP techn. enc.]
grazen* gras eten 1401-1450 [MNW]
grazioso bevallig 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
greep* het grijpen, handvat 1477 [Teuth.]
gregoriaans van Gregorius 1739 [WNT tusschen]
grein korrel 1287 [CG NatBl] <Frans
grein gewichtje 1371-1423 [MNW] <Frans
gremium college van vertegenwoordigers 1847 [Aanv WNT] <Latijn
grenadier keursoldaat van de infanterie 1688 [WNT vooraan] <Frans {4.1.14}
grenadine limonade 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
grendel* schuifbout voor deuren 1100 [Willeram] {3.1}
grenen van grenenhout 1643 [WNT sas IV] <Zweeds {3.2}
grens scheidingslijn 1573 [WNT] <Nederduits {3.2}
grenshospitium asielzoekerscentrum 1992 [De Coster 1999]
greppel* ondiepe sloot 1245 [Slicher] {2.4/3.1}
gres aardewerk 1912 [KKU] <Frans
gretig* begerig 1573 [Plantijn]
greyhound hondensoort 1900-1908 [WNT windhond] <Engels {4.1.3}
gribus bouwvallige woning of buurt 1709 [WNT] <? {3.5}
grief klacht 1301-1325 [CG I 1, 66 (latere vertaling)] <Frans
griend* waard 1376-1400 [MNW]
grienen* huilen 1170 [Rey] {2.2/3.1}
griep influenza 1873 [WNT] <Frans
griesmeel gebroken, niet tot meel gemalen graan 1872 [Toll.] <Duits
griet* beenvis 1567 [Claes Tw. 11]
griet* steltloper 1717 [WNT vogel]
grietjebie zangvogel 1917 [Van Donselaar Tw. maart 2000]
grieven krenken 1350 [MNW]
griezelen* ijzen 1434-1436 [HWS] {3.1}
grif* vlug 1649 [WNT]
griffel schrijfstift 1370 [MNW] <ME Latijn

griffie secretarie 1488 [HWS] <Frans
griffier secretaris 1481 [HWS] <Frans
griffioen mythische vogel 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
grijnzen* vals lachen 1240 [Bern.] {3.1}
grijpen* pakken 1240 [Bern.]
grijs* lichtgrauw 1140 [Rey] {2.2/4.1.5}
grijsaard oude man 1450 [MNW] {4.1.4}
gril inval 1573 [WNT] <Duits
grill vleesrooster 1954 [Aanv WNT] <Engels
grille rooster voor radiateur van auto 1912 [KKU] <Frans
grillen roosteren 1961 [GVD] <Engels
grilleren roosteren 1824 [WEI] <Frans
grimas vertrekking van het gezicht 1555 [Claes] <Frans
grimeren schminken 1888 [Aanv WNT] <Frans
grimeur die grimeert 1898 [GVD] {3.3/4.1.13}
grimlach* bittere lach 1704 [Hannot&Hoogstraten]
grimmig* boos 1400 [MNW]
grind* kiezels 1820-1829 [WNT]
grind, griend walvisachtige 1864 [WNT grindewal] <Deens {3.2/4.1.3}
grinniken* grijnzend lachen 1410 [MNW] {3.1}
grissen* snel naar zich toe halen 1810 [WNT]
grit* schelpengruis 1903 [Aanv WNT]
grivnja munteenheid van Oekraïne 1918 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Oekraïens {3.2/4.1.12}
grizzlybeer soort beer 1919 [Picarta: titel van E.S. Thompson] <Engels {4.1.3}
groed* aangeslibd land 1133 [Künzel] {2.3}
groef* greppel, inkerving 901-1000 [WPS]
groeien* (in grootte) toenemen 1100 [Willeram] {1.2.5}
groen* kleurnaam 1040 [Claes] {1.2.5/2.3/3.1/4.1.5/5}
groente* groenvoer 1721 [WNT] {3.1/4.1.6}
groenteboer* verkoper van groenten 1858 [WNT groente] {4.1.13}

groentesoep soep van groenten 1900 [WNT z.j.] {4.1.6}
groenvoer groene planten als voedsel 1844 [WNT winterrogge] <Duits {4.1.6}
groep verzameling 1618 [WNT] <Frans
groeten* gedagzeggen 1200 [CG II 1 Servas]
groezelig* niet schoon 1796 [WNT]
grof* groot, ruw 1240 [Bern.]
grofstoffelijk ruw, onbehouwen 1975 [Heer Bommel en de opvoedering] {4.4}
grog sterkedrank met heet water 1847 [KKU] <Engels {4.1.6}
groggy waggelend, dronken 1932 [Aanv WNT] <Engels
grol* grap, frats 1625 [WNT]
grom* ingewand van vis 1501-1600 [MNW]
grommen* dof brommend geluid maken 1440 [MNW] {3.1}
grond* bodem 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
grondel* beenvis 1440 [MNW] {3.1}
grondslag* fundament 1599 [Kil.]
grondsop* bezinksel van een drank 1477 [Teuth.]
groot* niet klein 1177-1187 [Künzel] {2.3}
groot* munt 1288 [CG I2, 1330] {4.1.12}
groothandel koop en verkoop in het groot 1857 [WNT] <Duits
grootmoeder* moeder van iemands vader of moeder 1482 [HWS] {4.1.4}
grootte* afmeting 1287 [CG NatBl] {3.1}
grootvader* vader van iemands vader of moeder 1545 [MNW] {4.1.4}
gros telwoord: twaalf dozijn 1745 [MEY] <Frans {4.2}
gros het grootste aantal, de meeste(n) 1832 [WEI] <Frans
groschen munt 1734 [HubWes] <Duits
grosse afschrift 1668 [WNT] <Frans
grossier groothandelaar 1485 [HWS] {3.3/4.1.13/5}
grosso modo bijwoord: ruw geschat 1805 [MEY] <Latijn
grot onderaardse ruimte 1600 [WNT] <Frans
grotesk zonderling, buitensporig 1785 [WNT] <Frans
grrl zelfbewuste jonge vrouw 1996 [Internet: webgrrls.nl] <Engels
gruis* verbrokkelde stof 1330 [Jacobs 14]
gruit* ingrediënt van bier 999 [Slicher] {2.4}
grunge bepaald soort rockmuziek 1992 [De Coster 1999] <Engels {4.1.16}
grutten* graan dat op de molen verbrijzeld is 1599 [Kil.] {1.2.4}
grutto* steltloper 1770 [Van Groen, Steltlopers 72] {3.1}
gruwel* afschuw 1350 [MNW]
gruwen* afschuw hebben van 1420 [MNW]
gruyère kaassoort 1822 [Sanders 1995] <Frans {4.1.6}
gruzelementen scherven 1873 [WNT]
gsm mobiele telefoon 1991 [Sanders 2000] <Engels {1.3/4.1.17}
g-string minuscuul broekje dat van achter slechts uit een koordje bestaat 1989 [Sanders 2000] <Engels {3.2}
guanaco hoefdier 1847 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.3}
guano mest van zeevogels 1847 [KKU] <Spaans {3.2}

guarani munteenheid van Paraguay 1943 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
guave boom en vrucht daarvan 1625 [Van Donselaar Woordenaar 1, 1] <Engels {3.2/4.1.2}
guerrilla strijd van ongeregelde troepen 1824 [WEI] <Spaans {3.2}
guillotine valbijl 1795 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
Guinees biggetje knaagdier 1761 [HOU I, 2, 439] {4.1.3}
guirlande bloemenslinger 1588 [Claes] <Frans
guit* deugniet 1501-1550 [MNW]
gul* royaal 1615 [WNT gul II]
gulden* oude munt, munteenheid van Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname 1248-1271 [CG Antwerps Obituarium] {4.1.12}
gulp* dikke straal 1588 [Claes]
gulp* split in broek 1829 [WNT gulp II]
gulzig gretig 1285 [CG Rijmb.] <Frans
gummi kleverige boomvloeistof 1542 [Claes Tw. 11] <Latijn
gunnen* verlenen 1260-1280 [CG II 1 Rein. G]
gunst* welwillendheid 1240 [Bern.] {3.1}
gup, guppy beenvis 1967 [Aanv WNT] <Engels
gut* tussenwerpsel: uitroep van verwondering 1612 [WNT wederbrengen] {4.3}
guts beitel met holle bek 1600 [Toll.] <Frans
guts lef 1986 [De Coster 1999] <Engels
gutsen* in stromen neervloeien 1659 [WNT]
guttapercha verdroogd melksap van bomen 1859 [WNT vulcanisatie] <Indonesisch {3.2}
gutturaal keelklank 1832 [WEI] <Frans
guur* snijdend 1599 [WNT]
g.v.d. tussenwerpsel: vloek, verkorting van godverdomme 1875 [WNT zeeziekte] <L {3.4/4.3}
gymnasium instelling voor middelbaar onderwijs 1876 [WNT] <Duits {1.2.2}

gymnastiek lichaamsoefeningen 1840 [WNT] <Frans {4.1.18}
gymnastiekschoenen schoenen met zachte zolen 1898 [GVD] {4.1.9}
gynaecologie leer der vrouwenziekten 1847 [KKU]
gyros gerecht bestaande uit aan het spit geroosterd vlees of vis 1999 [GVD] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
gyroscoop stabilisator 1855 [Aanv WNT]

ha* tussenwerpsel: uitroep van blijdschap 1330 [MNW] {4.3}
haag* heg 889 [Künzel] {2.3}
haagdoorn* heestergeslacht 901-1000 [WPS] {3.1}
haai kraakbeenvis 1445-1455 [MNW] <Oudnoor(d)s {3.2}
haaibaai* kijfzieke vrouw 1642 [WNT heibei] {3.1}
haak* gebogen voorwerp om iets vast te houden, op te hangen e.d. 1240 [Bern.]
haam* houten halsband voor paard 1317 [MNW]
haan* mannetje bij hoenderachtigen 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.6}
haar* hoogte in het veld 797 [Claes] {2.3}
haar* bezittelijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
haar* buigbare vezels die op huid van zoogdieren groeien 1100 [Willeram]
haar* bijwoord van richting: links (bij voerlieden) 1616 [WNT]
haard* stookplaats 1350 [MNW] {4.1.9}
haarfijn bijwoord: uiterst nauwkeurig 1806-1807 [WNT]
haarscherp zeer scherp 1922 [Aanv WNT] <Duits {3.2/4.4}
haarstilist haarkunstenaar 1984 [GNN] <Engels {4.1.13}
haas* haasachtige 1240 [Bern.] {4.1.3}
haas* spier bij slachtdieren 1562 [Claes] {4.1.6}
haasje-over* spel waarbij men over elkaars rug springt 1717 [WNT] {4.1.18}
haast spoed 1237 [CG I 1, 35] <Frans
haast bijwoord van hoedanigheid: bijna, weldra 1401-1450 [MNW] <Frans
haat* diepe afkeer 1287 [CG NatBl]
habbekrats kleinigheid, klein bedrag 1906 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
habijt geestelijk gewaad 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
habitat natuurlijk woongebied 1939 [WNT associatie] <Latijn
habitué regelmatige bezoeker 1840 [WNT] <Frans
habitus uiterlijke gedaante 1803 [WNT analyse Suppl] <Latijn
háček typografisch teken 1999 [GVD] <Tsjechisch {3.2}
hachee gerecht met vlees en kruiden 1778 [WNT] <Frans {4.1.6}
hachelijk* gevaarlijk 1600 [WNT]
hachje* leven 1670 [WNT]
haciënda landgoed in Midden- en Zuid-Amerika 1863 [KKU] <Spaans {3.2}
hacker computerkraker 1985 [De Coster 1999] <Engels
hadji Mekkaganger 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
haf strandmeer 1670 [WNT instorten] <Duits
hafnium chemisch element 1950 [GVD] <modern Latijn
haft* insect 1635 [WNT haft II]
hagedis* hagedisachtige 1301-1400 [Claes]
hagel* ijskorrels als neerslag 1265-1270 [CG Lut.K] {4.1.1}

hagiografie levensbeschrijving van heilige 1847 [KKU]
haha* tussenwerpsel: nabootsing van lachen 1330 [MNW] {3.1}
haiku Japanse dichtvorm 1969 [WP] <Japans {3.2}
hak* landbouwwerktuig 1301-1350 [MNW]
hak* hiel 1444-1450 [HWS]
haken* verlangen 1301-1350 [MNW]
hakenkruis swastika, insigne van nazi's 1924 [GVD] <Duits {1.4/3.2}
hakkebord* slaginstrument 1477 [Teuth.] {4.1.16}
hakkelen* stamelen 1562 [Claes] {3.1}
hakken* houwen 1350 [MNW]
hakketakken* vitten 1914 [GVD] {3.1}
hal* ruimte 1213 [Rey] {2.2}
halal rein volgens de islamitische spijswetten (van vlees) 1989 [Philippa, Koffie, kaffer, katoen] <Arabisch {3.2}
halen* (bij zich) brengen, bemachtigen 1265-1270 [CG Lut.K]
half* telwoord: de helft 1236 [CG I 1, 25] {4.2}
halflandelijkheid gebied tussen land en stad 1931 [Burger en De Jong] {4.4}
hallali tussenwerpsel: jagerskreet 1914 [GVD] <Frans {4.3}
halleluja tussenwerpsel: lofkreet 1561 [WNT] <Hebreeuws {3.2/4.3}
hallo tussenwerpsel: uitroep en groet 1909 [WNT smeerpoets] <? {3.5/4.3}

hallucinatie zinsbegoocheling 1847 [KKU] <Frans
hallucineren begoochelen 1865 [KVW] <Frans
halm* stengel van gewas 1268 [CG I 1, 117] {3.1}
halma bordspel 1931 [KWT] <Engels {4.1.18}
halo lichtende kring om zon of maan 1894 [WNT wiel I] <Frans
halogeen chemisch element van de 7e groep 1847 [Aanv WNT]
hals* keel 1080 [Rey] {2.2}
halsstarrig hardnekkig 1542 [Claes Tw. 12] <Duits
halster* leidsel 1450 [MNW]
halt tussenwerpsel: stop 1673 [WNT] <Duits {4.3}
halte stopplaats voor openbaar vervoer 1896 [WNT] <Frans
halter staaf met kogels of schijven aan uiteinden 1872 [GVD] <Duits
halva(product) product met minder vet 1982 [R84]
halvarine halfvette margarine 1968 [Voorlichtingsbureau Margarine, Vetten en Oliën] {4.1.6}
ham* aangeslibd land 694 [Claes] {2.3}
ham* achterbout van varken 1301-1400 [MNW] {4.1.6}
hamam oosters badhuis 1988 [Philippa, Koffie, kaffer, katoen] <Arabisch {3.2}
hamburger broodje met gehakt 1938 [Sanders 1995] <Engels {4.1.6}
hamel* gecastreerde ram 1376-1400 [MNW] {3.1/4.1.3}
hamer* werktuig 801-850 [Künzel] {2.3}
hammondorgel elektronisch muziekinstrument 1952 [WNT vibrato] {4.1.16}
hamster knaagdier 1515 [Claes Tw. 12] <Duits {4.1.3}
hamsteren voorraden inslaan voor tijden van schaarste 1917 [Slijper] <Duits {3.2}
hamvraag* voornaamste kwestie 1953-1957 [Van Gelder 1993] {3.1}
hand* lichaamsdeel aan uiteinde van arm 701-800 [Lex Salica] {2.2}
handboek* leidraad 1513 [Bibliotheca 1954, nr. 430]
handel* kopen en verkopen 1573 [Plantijn]
handelen* doen, behandelen 1236 [CG I 1, 29]
handelen* handel drijven 1573 [WNT]
handhaven in stand houden 1599 [Kil.] <Duits
handicap belemmering, gebrek 1929 [KWT] <Engels
handlanger die een ander bijstaat bij verboden handelingen 1787-1789 [WNT] <Duits
handling handelingen m.b.t. de afwerking na de productie 1999 [GVD] <Engels
handschoen* kledingstuk voor de hand 1286 [CG I2, 1173] {1.2.4/3.1}
handvest* stuk met rechtsbeginselen 1528 [Hs KBH 129.E.2, Hoorn]
hangar overdekte bergplaats 1895 [Broeckaert] <Frans
hangbrug* vaste brug waarvan het dek aan kabels hangt 1844 [WNT ketting]
hangen* aan bovenkant bevestigd door eigen zwaarte neerwaarts gehouden worden 1100 [Willeram]
hangende* voorzetsel 1626 [WNT] {4.2}
hangijzer ijzer waaraan iets hangt 1278 [CG I Gent]
hangmat hangend net om in te liggen 1627 [Van DonselaarTw. 8] <Spaans {1.2.1/1.2.4/3.2}

hannes sukkel 1620 [WNT]
hannesen knoeien 1858 [WNT]
hansom tweewielig rijtuigje 1886 [KKU] <Engels {4.1.10}
hansop wijd kledingstuk, m.n. als nachtkleding 1725 [WNT]
hansworst potsenmaker 1732 [WNT] <Nederduits {3.2}
hanteren omgaan met, (werktuig) gebruiken 1286 [CG I2, 1130] <Frans {1.2.5}
Hanze koopmansgilde 1233 [Slicher] <Duits {2.4}
haperen* blijven steken 1351-1400 [MNW] {3.1}
haplologie weglating van een lettergreep 1950 [GVD]
happen* bijten 1588 [Claes] {3.1}
happening manifestatie 1965 [R75] <Engels
happig* gretig 1625 [WNT waarnemen]
happy gelukkig 1951 [Aanv WNT] <Engels
hapsnap* onregelmatig 1976 [GVD] {1.2.2/3.1}
haptonomie de wetenschap der affectiviteit 1991 [WP]
harakiri zelfmoord 1877 [WP, dl. 9, 44] <Japans {3.2}
hard* moeilijk samen te drukken, te verbrijzelen, te buigen; luid, meedogenloos 901-1000 [WPS]
hardboard houtvezelplaat 1954 [De Vooys] <Engels
harddrug verslavende drug 1973 [R75] <Engels {4.1.6}
harder* beenvis 1286 [CG I2, 1173]
hardhandig* ruw 1841 [WNT] {3.1}
hardnekkig* halsstarrig 1357 [MNW]
hardrock harde rockmuziek 1984 [GVD] <Engels {4.1.16}

hardvochtig* ongevoelig 1785 [WNT] {1.2.3}
hardware computerapparaten 1969 [Dijkman, Computer-ABC 24] <Engels
harem vrouwenverblijf, vrouwen en bijzitten van een moslim 1792 [WNT vrouw] <Turks {3.2}
haren* een zeis scherpen 1343-1346 [MNW]
haring* beenvis 1101-1200 [Rey] {2.2}
haringbuis schip voor haringvangst 1521 [WNT konvooieeren] {4.1.11}
hark* tuingereedschap 1420 [Claes]
harlekijn hansworst 1653 [WNT] <Frans
harmattan verschroeiende West-Afrikaanse wind 1847 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.1}
harmonica toetsinstrument 1824 [WEI] <Engels {4.1.16}
harmonie eendracht 1330 [MNW] <Frans
harmonisatie het harmoniseren 1931 [Aanv WNT] <Frans of Engels
harmonium toetsinstrument 1869 [Aanv WNT] <Frans {4.1.16}
harnas wapenrusting 1250 [CG II 1 Trist.] <Frans {4.1.14}
harp* snaarinstrument 1240 [Bern.] {4.1.16}
harpoen geweerhaakt werptuig 1287 [CG NatBl] <Frans
harrewarren* krakelen 1676 [WNT] {3.1}
hars kleverige stof uit naaldbomen 1285 [CG Rijmb.] <Duits
hart* spier die bloedsomloop regelt 901-1000 [WPS] {1.2.5}
harten* kleur in kaartspel 1612 [WNT klaveren I] {4.1.18}
hartenbeest herkauwer 1652-1662 [WNT] <Afrikaans {3.2}
hartstikke* bijwoord van hoedanigheid 1839 [WNT]
hartstocht* passie 1599 [WNT hartstrek]
hartsvanger jachtmes 1731 [WNT] <Duits
hasjiesj bedwelmend genotmiddel 1838 [Heldring, De jenever erger dan de cholera] <Arabisch {3.2/4.1.6}
haspel* toestel om garen op te winden 1486 [MNW] {3.1}
hassebassen* kibbelen 1605 [WNT] {3.1}
hatchback vijfde deur van een auto 1978 [Picarta: titel van P.H. Olving] <Engels
haten* sterke afkeer voelen 901-1000 [WPS]
hatsiekidee* tussenwerpsel: reactie op iets onverwachts 1984 [GVD] {4.3}
hatsjie* tussenwerpsel: geluid van het niezen 1950 [GVD] {3.1}
hattrick het maken van drie doelpunten achter elkaar 1940 [De Telegraaf 3/6, 6b] <Engels
hausmacher soort van leverworst 1986 [KOE] {4.1.6}
hausse het rijzen van prijzen, opleving 1847 [KKU] <Frans {1.3}
hautain hooghartig 1540 [Aanv WNT] <Frans
hauw* type vrucht 1287 [CG NatBl]
havanna sigaar 1839 [WNT somber] <Frans {4.1.6}
have* bezit 1237 [CG I 1, 32]
haveloos* armoedig 1677 [WNT] {1.1/1.2.3}
haven* ligplaats voor schepen 1240 [Bern.]
havenen* beschadigen 1676 [WNT]
haver* korensoort 1280 [CG I 1, 509] {4.1.2}

havik* roofvogel 1287 [CG NatBl]
hazard kans, geluk 1484 [MNW] <Frans
hazelaar struik 1546 [Naembouck]
hazelworm* hagedis 1862 [WNT]
hazenpeper gerecht van hazenvlees 1778 [WNT] {4.1.6}
hazewind* hondensoort 1376-1400 [MNW] {4.1.3}
H-bom waterstofbom 1955 [Stoop] <Engels {4.1.14}
hè, hé* tussenwerpsel: uitroep om aandacht of bevestiging te krijgen 1612 [WNT] {4.3}
headbangen heftig het hoofd heen en weer bewegen op harde rockmuziek 1985 [De Coster 1999] <Engels
headhunter iem. die kaderpersoneel selecteert 1987 [De Coster 1999] <Engels
hearing hoorzitting 1946 [De Vooys] <Engels
heat manche 1968 [KWT] <Engels
heavy zwaarwichtig 1984 [De Coster 1999] <Engels
heavy metal vorm van hardrock 1984 [De Coster 1999] <Engels {4.1.16}
hebben* bezitten, hulpwerkwoord 901-1000 [WPS]
hebbes* tussenwerpsel: daar heb ik 't 1937 [Aanv WNT] {4.3}
hebraïcus kenner van het Hebreeuws 1847 [KKU] <Latijn
hecatombe offer, slachting 1605 [Aanv WNT] <Latijn
hecht* stevig 1750 [WNT hecht VI]
hechten* bevestigen 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
hechtenis* gevangenschap 1471 [HWS] {3.1}
hectare vlaktemaat 1814 [WNT voerling] <Frans {3.2}
hectisch gejaagd 1962 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
hectogram 100 gram 1802 [WNT hectometer] <Frans {3.2}
hectoliter 100 liter 1802 [WNT liter] <Frans {3.2}
hectometer 100 meter 1802 [WNT] <Frans {3.2}

heden* bijwoord van tijd: vandaag 901-1000 [WPS] {1.3/4.1.7}
heden* tussenwerpsel: uitroep van verwondering of schrik 1662 [WNT] {4.3}
hedonisme leer dat genot het hoogste goed is 1847 [KKU] <Duits
hedsjra de migratie van Mohammed uit Mekka naar Medina 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
heel* ongeschonden, volledig 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
heel* bijwoord van hoedanigheid: zeer 1617 [WNT]
heemkunde streekgeschiedenis 1945 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
heemraad* college van raadslieden 1155 [Slicher 119] {2.4/3.1}
heen* bijwoord van plaats: weg 1287 [CG NatBl]
heengaan* weggaan 1599 [WNT kil] {1.2.1}
heengaan* sterven 1635 [WNT] {4.4}
heer* leger 850 [Künzel] {2.3/4.1.14}
heer* naam en titel van mannelijk persoon 901-1000 [WPS] {1.2.3}
heer* naam van een speelkaart 1717 [WNT] {4.1.18}
heerlijk* prachtig, aangenaam 1200 [CG II 1 Servas]
heeroom* gemoedelijke benaming voor een pastoor 1528 [WNT] {3.1}
heersen regeren 1348 [MNW] <Duits
hees* schor 901-1000 [WPS]
heester* struik 1210 [Rey] {2.2}
heet* zeer warm 901-1000 [WPS]
heffen* omhoog brengen 1200 [CG II 1 Servas] {1.3}
hefnerkaars eenheid van lichtsterkte 1907 [WNT watt]
heft* handvat 1480 [MNW]
heftig onstuimig 1542 [Dasypodius] <Duits
heg* haag 1100 [Willeram]
hegemonie overwicht van een staat 1847 [KKU] <Frans
heibel drukte, ruzie 1903 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
heide* plant, grond met heideplant begroeid 1240 [Bern.]
heiden* ongelovige 1200 [CG II 1 Servas] {4.1.8}
heien* in de grond stampen 1350 [MNW]
heiig* wazig (van de lucht) 1840 [WNT]
heikel netelig 1972 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
heil* welzijn, redding 901-1000 [WPS]
Heiland Zaligmaker 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Duits
heilbot* beenvis 1476-1500 [HWS]
heilgymnastiek fysische therapie 1912 [KKU] <Duits
heilig* verheven 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
heiligbeen* een bekkenbeen 1718 [WNT]
heim, heem* woonplaats 709 [Claes] {2.3/3.1}
heimelijk* geheim, verborgen 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
heimwee verlangen naar geboortegrond 1689 [Vd Sijs 1998, 124] <Duits
heinde* bijwoord van plaats: dichtbij 1440 [MNW]
heining* schutting 1401-1500 [MNW]
heisa* drukte 1912 [WNT z.j.]
heitje Bargoens: kwartje 1860 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2/4.1.12}

hek* rastering 1227 [Tavernier] {2.4}
hekel* vlaskam 1485 [MNW] {3.1}
hekel* afkeer 1785 [WNT]
hekelen* over de hekel halen 1485 [MNW]
heks tovenares 1562 [Claes] <Duits
hel* onderwereld 901-1000 [WPS]
hel* schel, fel 1477 [Teuth.] {4.1.5}
hela* tussenwerpsel: uitroep om aandacht te trekken 1800 [WNT voorman II] {4.3}
helaas tussenwerpsel: uitroep van smart 1548 [WNT] <Frans {4.3}
held* dapper iemand 1250 [CG II 1 Trist.]
helder* klaar, duidelijk 1573 [WNT] {4.1.5}
heleboel* onbepaald telwoord 1785 [WNT] {4.2}
helegaar* bijwoord van hoedanigheid: geheel en al 1785 [WNT heelemaal] {1.2.4}
helemaal* bijwoord van hoedanigheid: geheel en al 1784 [WNT witten] {1.2.4}
helen* genezen 1100 [Willeram]
helen* verbergen (ook van gestolen goed) 1562 [Dict. Tetraglotton 104B]
helft* elk der beide gelijke delen waarin iets verdeeld is 1236 [CG I 1, 23] {4.2}
helikopter hefschroefvliegtuig 1900 [Aanv WNT] <Frans {4.1.10}
heliocentrisch met de zon als middelpunt 1763 [Aanv WNT]
heliotroop plantengeslacht 1854 [WNT] <Frans
helium chemisch element 1882 [Aanv WNT] <modern Latijn
hellebaard* blank wapen 1429 [MNW] {4.1.14}
hellen* schuin aflopen 1265-1270 [CG Lut.K]
hellenisme de Griekse beschaving na het instorten van Alexanders rijk 1847 [KKU] <Duits
heller munt 1400 [MNW] <Duits
helleveeg* feeks 1567 [Claes]
helm* hoofddeksel 1080 [Rey] {2.2/3.1/4.1.14/5}
helm* duinplant 1500 [MNW]

helmstok* stok die het roer beweegt 1465 [MNW]
heloot Spartaanse horige 1824 [WEI] <Latijn
helpdesk bureau vanwaaruit ondersteuning aan cliënten wordt geboden 1994 [PC+ 3/11, 19, 15] <Engels
helpen* bijstaan 901-1000 [WPS]
hem* buitendijks land 1182-1206 [Slicher] {2.4}
hem* persoonlijk voornaamwoord 1200 [CG II 1 Servas] {4.2}
hemd* onderkledingstuk 1240 [Bern.]
hemel* firmament 901-1000 [WPS]
hemelsbreed* zeer breed, zeer veel 1677 [WNT] {4.4}
hemisfeer halve bol 1650 [MEY] <Frans
hemofilie bloederziekte 1924 [GVD] <modern Latijn
hemorroïden aambeien 1847 [KKU] <Frans
hemostase bloedstolling 1976 [GVD] <Frans {3.2}
hen* hoendervogel 1240 [Bern.] {4.1.6}
hen* persoonlijk voornaamwoord 1265-1270 [CG Lut.K] {4.2}
hendel hefboom 1852 [WNT] <Engels
hendiadys stijlfiguur 1832 [WEI] <ME Latijn
hengel* vistuig 1440 [MNW] {3.1}
hengsel* beugel, scharnier 1285 [CG I Dordrecht]
hengst* mannelijk paard 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
henna oranjerood kleurmiddel 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
hennep plant 1343-1346 [MNW] <Scythisch of Thracisch {3.2}
henry eenheid van zelfinductie 1950 [GVD]
hepatitis geelzucht 1734 [HubWes] <modern Latijn
her* bijwoord van plaats: hierheen 1180 [Rey] {2.2}
heraldiek wapenkunde 1824 [WEI] <Frans
heraut aanroeper 1340-1350 [MNW] <Frans
herbarium verzameling gedroogde planten 1770 [Aanv WNT] <Latijn
herberg* logement 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
herbergier waard 1451-1500 [MNW] {4.1.13}
herbicide onkruidverdelger 1961 [GVD]
herbivoor planteneter 1872 [Aanv WNT]
herder* hoeder van een kudde 1240 [Bern.] {4.1.13}
herdershond* hondensoort 1811 [WNT] {4.1.3}
herderstasje* plantje 1668 [WNT]
hereditair erfelijk 1572 [Aanv WNT] <Frans
heremiet kluizenaar 1240 [Bern.] <Latijn
heremijntijd* tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1855 [WNT] {4.3}
herenboer* heer die uit liefhebberij het boerenbedrijf uitoefent 1877 [WNT] {3.1/4.1.13/5}
herfst* najaar 1050 [CG II 1, 122] {1.1/4.1.7}
herfstmaand* september 1050 [CG II 1, 122] {3.1/4.1.7}
herfsttij* laatste (levens)fase 1919 [Huizinga, Hersttij der ME] {4.4}
herinneren doen terugdenken aan 1599 [Kil.] <Duits
hermafrodiet tweeslachtig wezen 1596 [Linschoten 61] <Frans

hermandad politie 1824 [WEI] <Spaans {3.2}
hermelijn marterachtige 1287 [CG NatBl] <ME Latijn {4.1.3}
hermeneutiek theorie van de exegese 1734 [HubWes] <Latijn
hermetisch volkomen dicht 1778 [WNT] <Frans
hernhutter lid van een christelijke sekte 1781 [WNT] <Duits {4.1.8}
hernia uitstulping van tussenwervelschijf, ingewandsbreuk 1552 [Toll.] <Latijn
heroïek heldhaftig 1599 [Van Meteren, Historien 268] <Frans
heroïne bedwelmende stof 1928 [Oosthoek's geïll. enc.] <Duits {4.1.6}
heroïsch heldhaftig 1847 [KKU] <Latijn
herpes huidziekte 1825 [WNT hoofdzeer] <Latijn
herrie lawaai 1806 [WNT] <Engels
herrijzenis* wederopstanding 1852 [WNT] {3.1}
hersenen* deel van centrale zenuwstelsel 1240 [Bern.]
hersengymnastiek oefening in logisch denken 1912 [WNT z.j.]
hert* herkauwer 901-1000 [WPS] {4.1.3}
hertog* adellijke titel 1201-1225 [CG II 1 Floyris] {1.2.3}
hertz eenheid van trillingen 1948 [Aanv WNT]
hervormd protestant 1773 [WNT gereformeerd] {4.1.8}
hes kiel 1851 [WNT]
hesp* (hieltje van een) ham 1252 [MNW] {4.1.6}
het* persoonlijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
het* lidwoord 1370 [Vd Toorn, Gesch. Ned. Taal 219] {4.2}
heten* de naam dragen 1200 [CG II 1 Servas]
heterofiel seksueel op het andere geslacht gericht 1970 [Recht voor raap]
heterogeen ongelijksoortig 1788 [WNT uitvullen] <Frans

hetman aanvoerder van de kozakken 1833 [WNT] <Pools {3.2}
hetze lastercampagne 1919 [KWT] <Duits {3.2}
hetzij* nevenschikkend voegwoord 1407 [MNW] {4.2}
heugen* herinnerd worden 1330 [MNW]
heulen* samenspannen 1590 [WNT]
heup* gewricht tussen bovenbeen en romp 1240 [Bern.]
heuristiek leer van het vinden 1847 [KKU]
heus* hoffelijk 1406 [MNW]
heus* werkelijk 1866 [WNT]
heuvel* verheffing van aardbodem 901-1000 [WPS] {3.1}
hevel* gebogen buis om vloeistoffen over te tappen 1736 [WNT] {3.1}
hevig* sterk, erg 1100 [Willeram]
hexaëder zesvlak 1669 [MEY] <modern Latijn
hexameter versmaat 1655 [WNT maat II] <Latijn of Grieks
hezbollah (lid van) een radicale islamitische groepering 1989 [Philippa, Koffie, kaffer, katoen] <Arabisch {3.2}
hiaat leemte 1860 [WNT] <Latijn
hibiscus plantengeslacht 1911 [WNT uur I] <Latijn
hidrotica zweetmiddelen 1734 [HubWes] <modern Latijn
hiel* achterste deel van voet 1285 [CG Rijmb.]
hiep, hiep, hoera tussenwerpsel: uitroep bij verjaardag 1845 [WNT] <Duits {4.3}
hier* bijwoord van plaats 1236 [CG I 1, 21]
hiërarchie rangorde 1350 [MNW] <ME Latijn
hiëroglief teken van beeldschrift 1804-1808 [WNT sleutel] <Frans {3.2}
highbrow intellectueel 1947 [De Vooys] <Engels
hij* persoonlijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
hijgen* kort ademhalen 1351 [MNW] {3.1}
hijsen* naar boven trekken 1645 [WNT] {3.1}
hikikomori het zichzelf opsluiten van jongeren 2000 [Internet: tkmst.nl] <Japans {3.2}
hikken* de hik hebben 1573 [WNT] {3.1}
hil* hoogte 1188 [Claes] {2.3}
hilariteit vrolijkheid 1650 [MEY] <Frans
hillebil* draaigat (meisje) 1654 [WNT] {3.1}
hinde* wijfje van hert 822-825 [Künzel] {2.3/4.1.3}
hinder* overlast 1297 [CG I4, 2412]
hindernis* belemmering 1256-1370 [MNW] {3.1}
hindoe aanhanger van het hindoeïsme 1822 [Van Wijk, Alg. Aardrijkskundig Wrdb. dl. 2, 569] <Perzisch
hinkelen* op één been voortspringen 1599 [WNT] {1.2.6/4.1.18}
hinken* mank gaan 1301-1400 [MNW]
hinniken* het natuurlijke geluid van paarden maken 1630 [WNT] {3.1}
hint wenk 1903 [Prick 1903] <Engels
hip vlot 1966 [Aanv WNT] <Engels
hiphop stroming in de popmuziek 1984 [De Coster 1999] <Engels {4.1.16}

hippen* springen 1724 [WNT]
hippie jong, non-conformistisch persoon 1968 [R75] <Engels {4.1.4}
hippisch m.b.t. paarden 1897 [KOE]
hippopotamus hoefdier 1773 [WNT waterzwijn] <Latijn {4.1.3}
hiragana Japans cursief lettergreepschrift 1877 [WP, dl. 9, 52] <Japans {3.2}
histamine bloedvaten verwijdende stof 1941 [Holleman, Leerboek der organische chemie 364]
historicus geschiedkundige 1770 [WNT trouwheid] <Latijn
historie verhaal, geschiedverhaal 1240 [Bern.] <Latijn
historiografie geschiedschrijving 1845 [Aanv WNT]
historisch geschiedkundig 1607 [WNT applicatie Suppl]
hit paardje 1778 [WNT] {4.1.3}
hit succesnummer 1924 [Aanv WNT] <Engels
hitparade overzicht van de best verkochte muzieknummers 1956 [Enc. van de muziek] <Engels
hitsig vurig 1442 [HWS] <Duits
hitte* sterke warmte 1240 [Bern.]
hittepetit* bedrijvig persoontje 1855 [De Navorscher] {3.1}
hiv virus dat aids veroorzaakt 1989 [De Coster 1999] <Engels
hm, hum* tussenwerpsel: uitroep van twijfel of om aandacht te trekken 1561 [WNT] {4.3}
ho* tussenwerpsel: uitroep om iets te stoppen 1540 [MNW] {4.3}
hobbel* oneffenheid 1546 [Naembouck]
hobbelen* schommelend bewegen 1477 [Teuth.] {3.1}
hobbelpaard* houten paard als speelgoed 1784-1785 [WNT] {4.1.18}
hobbezak lomp persoon 1735 [WNT]
hobby liefhebberij 1896 [KWT] <Engels
hobo blaasinstrument 1714 [WNT] <Frans {4.1.16}
hobo zwerver 1984 [GVD] <Engels

hockey veldsport 1892 [Amsterdamsche Hockey- en Bandyclub] <Engels {4.1.18}
hocus-pocus toverformule: tussenwerpsel 1644 [WNT] {3.1/4.3}
hoe* bijwoord van hoedanigheid: op welke wijze 901-1000 [WPS]
hoed* hoofddeksel 1253 [CG II 1 Gezondh.] {4.1.9}
hoedanig* vragend en betrekkelijk voornaamwoord 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
hoede* bewaking, waakzaamheid 1253 [CG II 1 Gezondh.]
hoeden* beschermen 901-1000 [WPS]
hoef* hoornschoen 1287 [CG NatBl]
hoefdier* zoogdier met hoeven 1921 [WNT zwijn]
hoek* ruimte tussen twee lijnen of vlakken 1177-1187 [Claes] {2.3}
hoela dans 1961 [GVD] <Engels {4.1.15}
hoelahoep hoepelspel 1958 [R75] <Engels {3.1/4.1.18}
hoelman hondsaap 1914 [GVD] {4.1.3}
hoempa* straatmuzikant 1881 [KUI]
hoen* hoendervogel 1279 [CG I 1, 443] {4.1.6}
hoepel* band om vaatwerk 1728 [WNT] {3.1}
hoepelen* met een hoepel spelen 1682 [Cock en Teirlinck, Kinderspel 53] {4.1.18}
hoepla* tussenwerpsel: uitroep bij beweging 1912 [WNT z.j.] {3.1}
hoer* prostituee 1240 [Bern.] {4.1.13}
hoera tussenwerpsel: vreugdekreet 1816 [WNT] <Duits {4.3}
hoeri maagd in islamitisch paradijs 1824 [WEI] <Perzisch
hoes overtrek 1343-1344 [MNW] <Frans
hoest* uitstoting van lucht met keelgeluid 1253 [CG II 1 Gezondh.]
hoeve* boerderij 889 [Slicher] {2.4}
hoeveelheid* aantal 1599 [WNT]
hoeven* nodig hebben of zijn 1588 [Claes]
hoewel* onderschikkend voegwoord 1436-1443 [MNW] {4.2}
hoezee tussenwerpsel: vreugde- of aanmoedigingskreet 1748 [WNT] <Engels {3.2/4.3}
hoezenpoes* afbeelding van aantrekkelijke vrouw op platenhoes 1960 [Discografie van repertoire Schmidt] {3.1/4.4}
hof* omheind stuk grond 976 [Claes] {2.3}
hof* omgeving van een vorst 1200 [CG II 1 Servas]
hof* rechtbank 1240 [Bern.]
hofnar nar die koninklijk hof moet vermaken 1599 [WNT] <Duits
hogesnelheidstrein trein voor de grote afstand die meer dan 200 km/u rijdt 1986 [De Coster 1999] {4.1.10}
hoi* tussenwerpsel: groet 1956 [Aanv WNT] {4.3}
hok* bergruimte 1567 [Claes] {3.2}
hol* leeg 918-948 [Claes] {2.3}
hol* grot 1240 [Bern.]
hola tussenwerpsel: uitroep om iets te stoppen 1516 [HWS] <? {3.5/4.3}
holderdebolder* bijwoord van tijd: halsoverkop 1665 [WNT] {3.1}

holisme biologisch-filosofische leer 1950 [Banning, Enc. handboek van het moderne denken 313]
hollanditis verzet tegen plaatsing van kernwapens 1981 [De Coster 1999] <Engels
hollen* rennen 1484 [MNW]
hollerithsysteem administratiesysteem met ponskaarten 1948 [KWT] <Engels {4.1.17}
holmium chemisch element 1947 [Holleman, Leerboek der organische chemie 678] <modern Latijn
holocaust moord op het joodse volk in WO II 1966 [Aanv WNT] <Engels
Holoceen geologisch tijdperk 1927 [Aanv WNT] <Frans
holster* vuurwapenfoedraal 1678 [WNT]
hom zaad van vis 1567 [WNT] <? {3.5}
homeopathie geneeswijze 1824 [WEI] <Duits
homepage eerste pagina van een website met algehele informatie 1994 [PC+ 3/11, 19, 15] <Engels
hometrainer toestel om thuis op te oefenen 1976 [GVD] {1.2.5/3.3}
hommage eerbetoon 1548 [Aanv WNT] <Frans
hommel* mannetjesbij 1301-1350 [MNW] {3.1/5}
hommeles* ruzie 1653 [WNT]
hommer zeekreeft 1872 [GVD] <Deens {3.2}
homo persoon met seksuele gerichtheid op personen van hetzelfde geslacht 1933 [Aanv WNT] <Engels {1.2.4}
homofiel homoseksueel 1961 [GVD]
homofonie het gelijk-klinken 1832 [WEI] <Frans
homogeen van dezelfde aard 1824 [WEI] <Frans
homoloog overeenstemmend 1824 [WEI] <Frans
homoniem gelijkluidend woord met verschillende betekenissen 1847 [KKU] <Frans
homoseksueel gericht op seksuele omgang met personen van hetzelfde geslacht 1892 [Kunst en Schutte, Lesbiaans]
homosueel homoseksueel 1987 [Kuitenbrouwer]
homp* stuk, brok 1573 [Claes]

hond* hondachtige 901-1000 [WPS] {4.1.3}
hond* landmaat van 100 roeden 1130-1161 [Slicher] {2.4}
honderd* telwoord 1236 [CG I 1, 25] {4.2}
hondsdagen* warmste tijd van het jaar 1485 [MNW] {4.1.7}
hondsdraf* plantengeslacht 1642 [WNT] {1.2.4}
hondsvot scheldwoord 1580 [WNT] <Duits
honen* smaden 1080 [Rey] {2.2}
honen binnenomtrek slijpen 1961 [GVD] <Engels
honger* eetlust 901-1000 [WPS]
honing* stof door bijen uit bloemvocht bereid 901-1000 [WPS]
honk* thuis, vrijplaats bij kinderspelen 1401-1450 [MNW] {3.2/4.1.18}
honky-tonk metalige pianomuziek 1980 [Picarta: titel van de Basispers, Utrecht] <Engels {3.1}
honneponnig* snoezig 1935 [WNT vitrine] {3.1}
honorabel eervol 1589 [Aanv WNT] <Frans
honorair ere- 1775 [Aanv WNT] <Frans
honorarium geldelijke vergoeding 1614 [WNT wijd I] <Latijn
honoreren belonen, als geldig erkennen 1561 [Aanv WNT] <Frans
hoofd* kop 901-1000 [WPS]
hoofd* leider 1285 [CG Rijmb.]
hoofs* vormelijk 1240 [Bern.]
hoog* boven een ander punt, verheven 1130-1161 [Künzel] {2.3}
hoogaars vissersschip 1688 [WNT] {4.1.11}
hoogmoed* trots 1470 [MNW]
hoogoven hoge smeltoven 1823 [WNT] <Duits
hoogseizoen drukste tijd van het jaar 1962 [WNT repatriatie] <Duits {3.2}
hoogspanning elektrische spanning boven 600 volt 1907 [WNT vereffenen] <Duits
hoogstens bijwoord: op zijn hoogst, meest 1802 [WNT hoogst] <Duits
hoogte* afmeting in verticale richting 1452-1501 [MNW] {3.1}
hooi* gedroogd gras 1050 [CG II 1, 122]
hooimaand* juli 1050 [CG II 1, 122] {3.1/4.1.7}
hooimijt stapel hooi 1872 [GVD]
hooked verslaafd 1978 [De Coster 1999] <Engels
hooligan voetbalvandaal 1985 [De Coster 1999] <Engels
hoon* smadelijke bejegening 1287 [CG NatBl]
hoop* verwachting 1240 [Bern.]
hoop* stapel (dingen), massa (mensen of dieren) 1283 [CG I 1, 732]
hoop* uitwerpselen 1605 [WNT] {4.4}
hoor* tussenwerpsel: ter bevestiging van een uitspraak 1781 [WNT hooren] {4.3}
hoorn* uitsteeksel aan dierenkop 901-1000 [WPS]
hoorn* blaasinstrument 1300 [MNW] {4.1.16}
hoorndol* razend, stapelgek 1555 [WNT]
hoorndrager* iem. die door zijn echtgenote wordt bedrogen 1599 [WNT]
hoos* wervelwind als een slurf 1610 [WNT] {4.1.1}

hop* scharrelaarachtige 1270-1290 [MNW] {3.1}
hop* klimplant 1376-1400 [HWS] {1.1}
hop* inham 1401-1450 [MNW]
hopen* wensen, verwachten 1240 [Bern.]
hopje* handelsnaam voor een bepaald snoepje 1855 [WNT pepermunt] {4.1.6}
hopla* tussenwerpsel: uitroep bij beweging 1850 [WNT toom I] {3.1}
hopman kapitein 1556 [WNT] <Duits {4.1.14}
hopper baggervaartuig 1905 [WNT] <Engels {4.1.11}
hor* gaas voor raam tegen insecten 1599 [Kil.]
horde bende 1622 [WNT] <Duits
horeca bedrijfsgroep van hotel-, restauranthouders e.d. 1940 [Picarta: titel van A.C. de Vooijs] <L {1.1/1.2.5/3.4}
horig* onderworpen 701-800 [Lex Salica] {2.2}
horizon gezichtseinder 1598 [WNT] <Latijn
hork lomperd 1900 [WNT] <Jiddisch {3.2}
horlepijp dans van één persoon 1839 [Toll.] {4.1.15}
horloge zakuurwerk, polshorloge 1688-1696 [WNT] <Frans
hormoon inwendig afgescheiden stof 1912 [KKU] <Engels
horn* in het water uitspringende hoek land 838 [Künzel] {2.3}
horoscoop punt van ecliptica tijdens geboorte-uur, waaruit de toekomst blijkt 1626 [WNT] <Frans
horrelvoet* misvormde voet 1715 [WNT]
horreur afschuw 1650 [MEY] <Frans
horror afschuw 1847 [KKU] <Latijn
hors beenvis 1862 [WNT]
hors* zandplaat 1862 [WNT]
hors d'oeuvre voorgerecht 1824 [WEI] <Frans {4.1.6}
horse heroïne 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.6}
horst* roofvogelnest 1547 [WNT]
hort korte stoot 1350 [MNW]
hortensia sierheester 1844 [WNT vermoedelijk] <modern Latijn
horticultuur tuinbouw 1847 [KKU]
hortologie tuinbouwkunde 1847 [KKU]
hortus tuin 1765 [WNT] <Latijn

horzel* insect 1180 [Rey] {2.2/3.1}
hosanna tussenwerpsel: heil 1824 [WEI] <Latijn {4.3}
hosklos* lomp persoon 1871 [WNT] {3.1}
hospes persoon bij wie men op kamers woont 1692 [WNT] <Latijn
hospita kostjuffrouw 1646 [WNT wen II] <Latijn
hospitaal militair ziekenhuis 1662 [WNT] <Latijn {3.2}
hospitant aanstaand leraar die lessen bijwoont 1964 [Aanv WNT] <Latijn
hospitium gastverblijf 1847 [Aanv WNT] <Latijn
hossebossen* op en neer gaan bij het rijden 1637 [WNT] {3.1}
hosselen op illegale wijze geld voor drugs verkrijgen 1984 [GVD] <Surinaams-Nederlands {3.2}
hossen elkaar arm in arm vasthoudend dansen 1897 [WNT hotsen] {1.2.4}
hostess gastvrouw in vliegtuigen e.d. 1959 [Aanv WNT] <Engels
hostess chique prostituee 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.13}
hostie offerbrood 1282 [CG I 1, 643] <Latijn
hot* bijwoord van richting: rechts (bij voerlieden) 1550 [MNW]
hotdog broodje knakworst 1951 [De Vooys] <Engels {4.1.6}
hotel logement 1855 [WNT] <Frans
hoteldebotel dol 1935 [De Coster 1998] <Jiddisch {3.1/3.2}
hotemetoot hoge piet 1896 [WNT] <Japans {3.1/3.2}
hotpants type shorts voor vrouwen 1971 [R75] <Engels {3.2}
hotsen schokken 1612 [WNT] <Duits {1.2.4}
hotshot belangrijk persoon 1989 [Peptalk] <Engels {3.1}
houdbaar duurzaam van levensmiddelen 1905 [WNT] <Duits {1.4}
houden* niet afstaan, tegenhouden 901-1000 [WPS]
houding* wijze waarop men het lichaam houdt 1719 [Hannot&Hoogstraten]
houdoe* tussenwerpsel: groet 1882 [Aanv WNT] {4.3}
house stroming in de popmuziek 1987 [Sanders 1995] <Engels {4.1.16}
hout* hard gedeelte van bomen 741 [Claes] {2.3}
houtje-touwtjejas driekwartjas die sluit met houten staafjes 1955 [Stoop] {3.1}
houtsnede* in hout uitgesneden voorstelling 1778 [WNT plaat]
houtvester bosopzichter 1314 [MNW]
houw* hak, slag 1170 [Rey] {2.2}
houwdegen vechtersbaas 1900 [WNT] <Duits
houweel werktuig, bik 1296 [CG I Brugge] <Frans
houwen* slaan, afhakken 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
houwitser vuurmond met kortere loop dan kanon 1663 [WNT] <Duits {4.1.14}
hovaardig* hoogmoedig 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
hovercraft amfibisch vaartuig 1967 [R75] <Engels {4.1.11}
hozen* water scheppen 1588 [Claes]
hufter* Bargoens scheldwoord: schoft 1927 [WNT soep]
hugenoot Franse protestant 1565 [WNT] <Frans {4.1.8}
huichelen veinzen 1562 [Deux-aes bijbel] <Duits
huid* vel 1100 [Willeram]
huidig* tegenwoordig 1409 [MNW]
huif* kap 1240 [Bern.]

huig* lelletje in de keel 1301-1350 [MNW]
huik mantel 1317 [MNW] <Frans
huileballk* iem. die vaak huilt 1612 [WNT] {3.1}
huilen* schreien, janken 1287 [CG NatBl] {1.3/3.1}
huis* woning 893 [Claes] {1.2.3/1.3/2.3}
huisjesmelker* verhuurder van slechte woningen 1866 [WNT huis]
huiveren* rillen 1573 [Plantijn] {3.1}
huizenhoog* zeer hoog 1677 [WNT] {4.4}
hulde* eerbetoon 1784-1785 [WNT]
huldigen* eer bewijzen 1654 [WNT] {3.1}
hulk schip 1240 [Bern.] <ME Latijn {4.1.11}
hulk zeer sterke man 1994 [De Coster 1999] <Engels
hullen* wikkelen in 1330 [MNW]
hullie* persoonlijk voornaamwoord 1882 [WNT verstoppen] {4.2}
hulp* bijstand 901-1000 [WPS]
huls koker 1542 [Claes Tw. 12] <Duits
hulst* heester 710 [Claes] {1.2.4/2.3}
hum goed humeur, schik 1912 [C. Veth, Prikkel-Idyllen V, 25] {1.1/1.2.4}
humaan menslievend 1840 [WNT] <Latijn
humaan (med.) van de mens afkomstig 1961 [GVD] <Latijn
humaniora studiën die iem. tot mens maken 1823 [WNT volmaaktelijk] <modern Latijn
humaniteit menselijkheid 1619 [WNT voorbedacht I] <Frans
humbug bluf 1901 [WNT] <Engels

humeur gemoedsgesteldheid 1658 [WNT] <Frans {1.2.4}
hummel jong kind 1887 [WNT] <? {3.5/4.1.4}
hummen* 'hm' zeggen 1539 [WNT] {3.1}
humor scherts 1839 [Toll.] <Engels
humoreske kort humoristisch vertelsel 1912 [KKU] <Duits
humus teelaarde 1828 [WNT water] <Latijn
hun* verbogen vorm van het persoonlijk voornaamwoord derde persoon meervoud 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
hun* bezittelijk voornaamwoord 1358 [MNW] {4.2}
hunebed voorhistorische begraafplaats 1809 [WNT urn(e)]
hunkeren* verlangen 1573 [Plantijn] {3.1}
hup* tussenwerpsel: uitroep bij beweging 1904 [WNT] {3.1}
huppelen* zich springend voortbewegen 1477 [Teuth.] {3.1/5}
huppen* springen 1599 [Kil.]
hups aardig 1477 [Teuth.] <Duits
huren* pachten 1240 [Bern.]
hurken* met gebogen knieën op de eigen hielen zitten 1599 [Kil.]
husky hondensoort 1940 [Toepoel, Hondenenc.] <Engels {4.1.3}
hut houten woning 1475 [MNW] <Duits
hutselen* door elkaar mengen 1599 [Kil.] {3.1}
hutsen* hutselen 1351 [MNW]
hutspot gerecht 1527 [HWS] {4.1.6}
huttentut* plant 1808 [WNT vlas I] {3.1}
huur* pacht 1324-1341 [Stadb. Zwolle I]
huwelijk* echtverbintenis 1236 [CG I 1, 29]
huwen* trouwen 1236 [CG I Gent] {1.3}
huzaar soldaat van de ruiterij 1599 [Van Meteren, Historien 408] <Duits {4.1.14}
hyacint bolplant 1608 [WNT] <Latijn
hybridisch bastaard- 1847 [KKU]
hybris overmoed 1896 [Aanv WNT] <Grieks {3.2}
hydra slang 1552 [WNT uitwassen] <Latijn
hydraat verbinding met water 1844 [Aanv WNT]
hydraulica de leer der vloeistoffen 1736 [WNT watergoot] <modern Latijn
hydraulisch waarbij van vloeistoffen gebruik gemaakt wordt 1740 [Aanv WNT] <Frans
hydrocefaal met een waterhoofd 1604 [WNT waterzucht] <Frans
hydrofiel vocht aantrekkend 1924 [GVD]
hydrografie deel van de aardrijkskunde 1623 [Ruiters, Toortse der Zee-vaert VI] <Frans
hydrometer vochtweger 1824 [WEI]
hyena hyena-achtige 1552 [Toll.] <Latijn {4.1.3}
hygiëne gezondheidsleer 1642 [WNT gezond] <Frans
hygrofyt vochtminnende plant 1944 [Meltzer, Inleiding tot de plantensociologie 147]
hygrograaf registrerende vochtigheidsmeter 1914 [GVD]

hygroscoop vochtigheidsmeter 1847 [KKU]
hymen maagdenvlies 1604 [WNT vermengeling] <Latijn {3.2}
hymne lofzang 1350 [MNW] <Frans
hype overdreven publiciteit 1975 [WP jaarboek 1976] <Engels
hyperbool kegelsnede 1605 [WNT kegelsnede] <Frans
hyperbool overdrijving 1669 [MEY] <Frans
hypercorrect foutief uit vrees voor onjuistheid 1950 [GVD]
hyperlink tekstgedeelte dat een onderliggende verwijzing bevat 1991 [Sanders 2001 (dieplinken)] <Engels
hypermetroop verziend 1898 [GVD]
hypermodern zeer modern 1912 [WNT hyper- z.j.]
hypertekst koppeling van tekst, geluid en beeld 1994 [PC+ 3/11, 19, 21] <Engels
hypertrofie abnormale gewichtstoeneming 1846 [Aanv WNT] <modern Latijn
hypnose kunstmatige slaap 1903 [WNT water] <Frans
hypochondrie zwaarmoedigheid 1771 [H.J. Vieu-Kuik, in ts. De Rhapsodist 1956, 50] <Latijn
hypocriet huichelaar 1240 [Bern.] <Frans
hypofyse hersenaanhangsel 1906 [Aanv WNT] <Frans
hypotensie lage bloeddruk 1961 [GVD]
hypotenusa schuine zijde van rechthoekige driehoek 1631 [WNT rechthoekig] <Latijn
hypotheek geldlening voor onroerend goed 1503 [Claes Tw. 12] <Frans
hypothermie ondertemperatuur 1961 [GVD]
hypothese nog te bewijzen stelling 1568 [Kool] <Frans
hysterectomie operatieve verwijdering van de baarmoeder 1895 [Picarta: titel van S.R. Brouwer]
hysterie zenuwziekte 1847 [KKU] <Frans

iatrosofie alternatieve geneeswijze 1993 [De Coster 1999]
ibidem bijwoord: ter zelfder plaatse 1824 [WEI] <Latijn
ibis reigerachtige 1240 [Bern.] <Latijn

ichneumon civetkat 1761 [WNT pharao] <Latijn {4.1.3}
ichtyosaurus voorhistorische vishagedis 1855 [KKU]
ichtyosis huidziekte met schubben 1847 [KKU] <modern Latijn
iconoclast beeldenstormer 1824 [WEI] <Latijn
iconografie beeldbeschrijving 1824 [WEI] <ME Latijn
icoon voorstelling van Christus, Maria en/of de heiligen 1824 [WEI] <Latijn
icoon pictogram 1987 [De Coster 1999] <Engels
icoon iemand met grote invloed 1997 [De Coster 1999] <Engels
ICT informatie- en communicatietechnologie 1997 [Internet: nrc.nl] <Engels
ideaal droombeeld 1784-1785 [WNT] <Frans
ideaalbeeld ideale voorstelling 1964 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
idee voorstelling, denkbeeld 1485 [MNW] <Frans
ideëel denkbeeldig 1871 [WNT] <Duits
idem bijwoord: de- of hetzelfde 1515 [WNT waal II] <Latijn
identiek gelijk(waardig) 1872 [Aanv WNT] <Frans
identificeren de identiteit vaststellen 1824 [WEI] <ME Latijn
identiteit (persoons)gelijkheid 1824 [WEI] <Frans
ideologie ideeënleer 1832 [WEI] <Frans
idioom bijzondere eigenaardigheid van een taal 1824 [WEI] <Frans of Latijn
idioot gek 1857 [WNT] <Frans
idiosyncrasie aangeboren overgevoeligheid 1734 [HubWes] <Grieks {3.2}
idioticon dialectwoordenboek 1778 [Aanv WNT] <Grieks {3.2}
idolaat afgodisch 1784 [WNT] <Frans
idolatrie beeldendienst 1650 [MEY] <Frans
idool afgod(sbeeld) 1462 [HWS] <Frans
idylle dichterlijke schildering van eenvoudig leven 1784 [WNT uitlaten] <Frans
iebel naar, kregel 1961 [GVD] <Jiddisch {3.2}
ieder onbepaald voornaamwoord 1573 [Plantijn] <Duits {4.2}
iedereen* onbepaald voornaamwoord 1636 [WNT] {4.2}
iegelijk* onbepaald voornaamwoord 1240 [Bern.] {4.2}
iel* dun 1596 [WNT kind]
iemand* onbepaald voornaamwoord 1236 [CG I Gent] {1.2.4/4.2}
iep loofboom 1567 [WNT] <? {3.5}
iets* onbepaald voornaamwoord 1348 [MNW] {4.2}
ietsepietsje kleinigheid 1984 [GVD] {3.1}
iezegrim* brompot 1401-1450 [MNW]
iglo hut van bevroren sneeuw 1886 [KKU] <Engels
ignoramus een onwetende 1984 [GVD] <Latijn
i-grec Griekse i, de letter y 1952 [KWT] <Frans {3.2}
I-ijzer profielijzer met I-vormige doorsnede 1933 [WNT trog] <L {3.4}
ijdel* vergeefs 901-1000 [WPS]
ijdel* verwaand 1463 [MNW]
ijdeltuit* iemand die erg ijdel is 1501-1525 [MNW]
ijken waarmerken 1285 [CG I Dordrecht] <Latijn
ijl* leeg, dun, wazig 1809 [WNT voos I]
ijlen* zich haasten, hard lopen 901-1000 [WPS]

ijlen* verward praten 1783 [Claes]
ijlhoofdig* licht in het hoofd, onbesuisd 1641 [WNT]
ijs* bevroren water 1240 [Bern.] {4.1.1}
ijs* bevroren water of room als lekkernij 1793-1796 [WNT] {4.1.6}
ijsbeen dijbeen in ham 1101-1200 [Tavernier] {2.4/4.1.6}
ijsbeer* soort beer 1788 [WNT wegsnorren] {1.3/4.1.3}
ijsberen* rusteloos heen en weer lopen 1897 [WNT wandelen] {1.2.2}
ijsco ijsje 1928 [Andries de Rosa, in: Nu 1, 55] {4.1.6}
ijselijk* verschrikkelijk 901-1000 [WPS]
ijskast kast waarin etenswaar koel gehouden wordt 1897 [WNT ijs] {1.2.1/4.1.9}
ijsvogel* scharrelaarachtige 1287 [CG NatBl]
ijver toewijding 1542 [Claes Tw. 12] <Duits
ijzel* dunne ijskorst na neerslag 1485 [MNW] {3.1/4.1.1}
ijzen* gruwen 1285 [CG Rijmb.]
ijzer chemisch element 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Keltisch {3.2}
ik* persoonlijk voornaamwoord 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5/4.2}
ikebana bloemschikkunst 1940 [Picarta: titel van A.L. Sadler] <Japans {3.2}
illegaal onwettig 1824 [WEI] <Frans
illinium chemisch element 1946 [Holleman, Leerboek der organische chemie 529] <modern Latijn
illuminatie verlichting 1698 [WNT vreugdeteeken] <Frans
illumineren verlichten, versieren 1450-1500 [MNW] <Frans

illusie zinsbegoocheling, droombeeld 1837 [WNT uitroeien] <Frans
illusionist goochelaar 1950 [Aanv WNT] <Frans
illusoir denkbeeldig 1895 [Broeckaert] <Frans
illuster doorluchtig 1553 [Aanv WNT] <Frans
illustratie het illustreren 1871 [WNT kindercourant] <Frans
illustreren met afbeeldingen voorzien, toelichten 1548 [WNT vatten] <Frans
I love you-virus gevaarlijk computervirus 2000 [Sanders 2001] <Engels
image voorstellingsbeeld 1963 [R75] <Engels
imaginair denkbeeldig 1637 [Aanv WNT] <Frans
imago voorstellingsbeeld 1961 [WNT] <Latijn
imam islamitische gebedsvoorganger 1626 [Aanv WNT] <Arabisch {3.2}
imbeciel zwakzinnig, onnozel 1650 [MEY] <Frans
imbroglio verwikkeling 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
imitatie nabootsing 1650 [MEY] <Frans
imitator nabootser 1847 [KKU] <Latijn {1.2.4}
imiteren navolgen 1669 [MEY] <Frans
imker* bijenhouder 1886 [WNT] {4.1.13}
immanent inwonend 1824 [WEI] <Frans
immens onmetelijk 1650 [MEY] <Frans
immensiteit onmetelijkheid 1621 [Aanv WNT] <Frans
immer* bijwoord van tijd: altijd 901-1000 [WPS] {4.1.7}
immers* bijwoord van modaliteit: toch 1530 [MNW] {3.1}
immigrant inkomend landverhuizer 1865 [KVW] <Frans
imminent boven 't hoofd hangend 1824 [WEI] <Frans
immobiel onbeweeglijk 1650 [MEY] <Frans
immuniteit niet-onderworpen zijn aan wetten, onvatbaarheid 1545 [WNT kerk] <Frans
immuun onschendbaar, onvatbaar 1895 [WNT] <Latijn
i-mode mobiele internettelefoon in Japan 1999 [Sanders 2001] <Engels {4.1.17}
impact invloed 1966 [R75] <Engels
impala herkauwer 1961 [GVD] <Zoeloe {4.1.3}
impasse moeilijkheid zonder oplossing 1903 [Aanv WNT] <Frans
impegno borgstelling 1832 [WEI] <Italiaans {3.2}
imperatief gebiedende wijs 1576 [Colloquien oft tsamensprekingen (...) in ses spraken] <Latijn
imperator opperbevelhebber 1575 [WNT wapen] <Latijn
imperfect onvolmaakt 1539 [WNT uitwendigheid] <Latijn
imperiaal keizerlijk 1553 [Aanv WNT] <Frans
imperiaal bagagerek op voertuig 1832 [WEI] <Frans {1.2.3}
imperium (keizer)rijk, oppermacht 1824 [WEI] <Latijn
impertinent onbehoorlijk 1784-1785 [WNT] <Frans
implanteren inplanten 1824 [WEI] <Latijn
implementeren verwezenlijken 1983 [R84] <Engels
implicatie verwikkeling in een zaak 1946 [Aanv WNT] <Frans
impliceren omvatten 1594 [Aanv WNT] <Latijn
impliciet mede erin betrokken 1832 [WEI] <Frans

implosie ontploffing naar binnen toe 1976 [WP]
imponderabilia onweegbare zaken 1872 [GVD] <Latijn
imponeren ontzag inboezemen 1923 [WNT vetzucht] <Frans
importeren invoeren 1824 [WEI] <Frans {1.2.3}
importeren computergegevens invoeren 1989 [HCC nieuwsbrief nov. 11, 47] <Engels {1.2.3}
imposant indrukwekkend 1784 [Aanv WNT] <Frans
impotent niet in staat tot geslachtelijk verkeer 1824 [WEI] <modern Latijn {1.2.2}
impregneren doordrenken 1847 [KKU] <Frans
impresario ondernemer van toneelvoorstellingen e.d. 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
impressie indruk 1575 [Aanv WNT] <Frans
impressionisme kunststroming 1896 [WNT] <Frans
imprimatur verlof tot drukken 1824 [WEI] <Latijn
improviseren voor het ogenblik bedenken 1824 [WEI] <Frans
impuls prikkel 1847 [KKU] <Latijn
in* voorzetsel 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5/4.2}
inbeelden, zich* zich iets onmogelijks voorstellen 1595 [WNT]
inborst* aard 1376-1400 [MNW]
inburgeren opgenomen worden in een (taal)gemeenschap 1847 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
incapabel onbekwaam 1630 [Aanv WNT] <Frans
incarnatie vleeswording 1252 [MNW] <Frans
incasseren in ontvangst nemen 1793-1796 [WNT] <Italiaans {3.2}
incasso het incasseren 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
incentive aansporing 1984 [GVD] <Engels

incest bloedschande 1503-1516 [Aanv WNT] <Frans
inch Engelse duim 1832 [WEI] <Engels
inchoatief werkwoord dat begin van een handeling aangeeft 1633 [Ruijs] <Latijn
incident (hinderlijk) voorval 1683 [WNT] <Frans
incidenteel bijkomstig 1840 [WNT appel II] <Frans
incisie insnijding 1552 [Aanv WNT] <Frans
inciviek politiek onbetrouwbaar (persoon) 1961 [GVD] <Frans
incluis bijwoord: inbegrepen 1562-1592 [MNW] <Frans
inclusief met inbegrip van 1669 [MEY] <Frans
incognito bijwoord: onder schuilnaam 1662 [WNT] <Italiaans {3.2}
incoherent onsamenhangend 1824 [WEI] <Frans
incommunicado geïsoleerd, van de buitenwereld afgezonderd 1996 [Vd Sijs 1996] <Spaans {3.2}
incompatibel onverenigbaar 1619 [De Jonge IV, 183] <Frans
incompetent onbevoegd 1599 [WNT] <Frans
incongruent niet overeenstemmend 1824 [WEI] <Latijn
inconsequent onlogisch 1824 [WEI] <Frans
incontinent urine of ontlasting niet kunnende ophouden 1950 [GVD] <Frans
incorporatie opneming 1480 [HWS] <Frans
incorrect onnauwkeurig, ongepast 1824 [WEI] <Frans
incrimineren als schuld aanrekenen 1847 [KKU] <Frans
incubatie broeiing 1824 [WEI] <Frans
incubator broedmachine 1912 [KKU] <Latijn
incunabel wiegendruk 1824 [WEI] <Frans
indecent onwelvoeglijk 1556 [WNT woord I] <Frans
indemniteit schadevergoeding 1570 [Aanv WNT] <Frans
inderdaad* bijwoord van modaliteit: werkelijk 1639 [WNT]
index inhoudsopgave, verhoudingscijfer 1676 [WNT belasting] <Latijn
indicatie aanwijzing 1824 [WEI] <Frans
indicatief aantonende wijs 1576 [Colloquien oft tsamensprekingen (...) in ses spraken] <Latijn
indien* onderschikkend voegwoord 1463 [MNW] {4.2}
indigestie gestoorde spijsvertering 1793-1796 [WNT] <Frans
indigo blauwe kleur(stof) 1582 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.5}
indiscreet onbescheiden 1480 [MNW criscer] <Frans
indium chemisch element 1901 [KUI] <modern Latijn
individu enkeling 1824 [WEI] <Frans
individualiteit eigen aard 1824 [WEI] <Frans
indo halfbloed 1898 [GVD]
indoctrineren inprenten (van opvattingen) 1966 [Aanv WNT]
indolentie lusteloosheid 1824 [WEI] <Frans
indoorgolf binnenshuis gespeelde golf 1931 [KWT] <Engels {4.1.18}
in dorso op de achterzijde 1612 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
indruk uitwerking op de geest 1461 [MNW] <Duits
in dubio in twijfel 1638 [WNT inhulding] <Latijn
inductie redeneren van het bijzondere naar het algemene 1863 [WNT] <Frans

in duplo in tweevoud 1808 [WNT archief] <Latijn
industrie nijverheid, fabriekswezen 1864 [WNT] <Frans
ineffectief zonder voldoende uitwerking 1855 [KKU] <Frans
inert traag 1824 [WEI] <Frans
inertie traagheid 1650 [MEY] <Frans
in extenso in zijn geheel 1832 [WEI] <Latijn
in extremis in de laatste ogenblikken 1511 [WNT weren I] <Latijn
infaam schandelijk 1542 [WNT vervolgen] <Frans
infante koninklijke prinses 1598 [WNT] <Spaans {3.2}
infanterie wapen van de landmacht te voet 1588 [Claes] <Frans {4.1.14}
infantiel kinderlijk 1950 [GVD] <Frans
infarct verstopping van de bloedtoevoer 1847 [Aanv WNT]
infecteren besmetten 1550 [WNT woonstede] <Frans
infectie aansteking 1664 [WNT] <Frans
inferieur lager, minder 1650 [MEY] <Frans
inferioriteit minderheid in rang 1669 [MEY] <Frans
inferno hel 1874 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
infiltreren naar binnen siepelen, binnendringen 1847 [KKU] <Frans
infinitesimaalrekening differentiaal- en integraalrekening 1824 [WEI] <Duits
infinitief onbepaalde wijs 1625 [Ruijs] <Latijn
infix tussengevoegd element 1974 [Elseviers Nederlands wrdb. en vreemde-woordentolk] <modern Latijn

inflatie opzetting van de buik 1624 [Aanv WNT] <Frans
inflatie waardevermindering van geld 1912 [KKU] <Engels
inflorescentie bloeiwijze 1847 [KKU] <Frans
influenza griep 1800 [Picarta: Bij-lichter, (...) verhandeling over de influenza] <Italiaans {3.2}
infomercial commercieel filmpje van een adverteerder 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
informatica leer van de automatische informatieverwerking 1964 [Aanv WNT] <modern Latijn
informatie inlichting, nasporing 1451-1500 [MNW] <Frans
informatietechnologie toegepaste kennis m.b.t. het ontwerpen en beheren van informatiesystemen 1991 [WP] <Engels
informeren inlichten 1460 [HWS] <Frans
infotainment informatief amusement op radio en tv 1990 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
infrarood onder het rood liggend 1914 [GVD]
infrasoon beneden de frequentie van de geluidstrillingen 1967 [WP in kleuren]
infrastructuur onroerende voorzieningen voor het economische leven 1953 [Aanv WNT] <Engels
infusie het laten trekken, aftreksel 1608 [WNT zwaarmoedigheid] <Frans
infuus intraveneuze toediening 1967 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
ingenieur afgestudeerde aan een hogere technische school 1842 [WNT] <Frans
ingenieus vernuftig 1602 [WNT goud] <Frans
ingetogen* zich onthoudend van buitensporigheden 1625 [WNT]
ingevolge* voorzetsel 1723 [WNT] {4.2}
ingewand* inwendige delen van het lichaam 1400 [MNW]
ingrediënt bestanddeel 1652 [WNT trekken] <Frans
inhaler inhaleertoestel 1999 [GVD] <Engels
inhaleren diep inademen (van rook) 1847 [KKU] <Frans
inham* kleine baai 1567 [Claes Tw. 12]
inheems* in het land zelf thuis behorende 1237 [CG I Gent]
inherent eigen aan 1824 [WEI] <Frans
inhibitie verbod, remming 1361-1425 [MNW] <Frans
inhumaan onmenselijk 1832 [WEI] <Latijn
initiaal hoofdletter 1847 [KKU] <Frans
initiatie inwijding 1669 [MEY] <Frans
initiatief aanstichting 1832 [WNT vrede] <Frans
initieel aanvankelijk 1976 [GVD] <Frans
initiëren inleiden, invoeren 1777 [MEY] <Frans
injecteren inspuiten 1954 [Aanv WNT] <Frans
injectie inspuiting 1778 [WNT] <Frans
injector inspuittoestel 1883 [WNT brandslang] <ME Latijn
inkapselen insluiten in een omhulsel 1936 [Aanv WNT] <Duits
inkeer bezinning 1537 [WNT voortgaan] <Duits
inklinken* door klinken (met een hamer) vastmaken 1769 [WNT inklinken II]
inkt schrijfvloeistof 1351 [MNW] <Frans {1.2.4}

inlay op maat gemaakte vulling voor een kies 1989 [Peptalk] <Engels
inlichten* opheldering geven 1866 [WNT]
inlijven* opnemen 1565 [WNT]
inmiddels bijwoord van tijd: middelerwijl 1642 [WNT] <Duits {4.1.7}
in natura in goederen 1780 [WNT] <Latijn
innen* invorderen 1268 [CG I 1,128 Holland graf. kans.]
innerlijk inwendig 1450 [MNW] <Duits
innig* in of uit iemands binnenste 1265-1270 [CG Lut.K]
inning slagbeurt bij cricket e.d. 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 6b] <Engels
innoveren als nieuwigheid invoeren 1512 [HWS] <Frans
inoculeren inenten 1768 [WNT] <Frans
inpalmen naar zich toehalen 1598 [WNT]
inpalmen listig voor zich innemen 1734 [WNT]
inpeperen betaald zetten 1564 [WNT inpeperen]
in petto bijwoord: in voorraad, achter de hand 1859 [WNT petto] <Italiaans {3.2}
inprenten doen doordringen 1450 [MNW]
input wat toegevoerd wordt 1970 [Recht voor raap] <Engels
inquisitie kerkelijke rechtbank 1560 [WNT] <Frans
inro doosje aan de gordel gedragen 1976 [WP] <Japans {3.2}
inscriptie inschrift 1541-1550 [HWS] <Frans
insect klasse van gelede dieren 1660 [WNT] <Frans
inseminatie inbrengen van zaadcellen 1950 [GVD] <Latijn
insgelijks* bijwoord van hoedanigheid: evenzo 1485 [MNW] {3.1}
insider ingewijde 1903 [Prick 1903] <Engels
insigne onderscheidingsteken 1730 [WNT lang I] <Frans {1.3}
insinuatie zijdelingse verdachtmaking 1764 [WNT] <Frans
insinueren bedekt aantijgen 1847 [KKU] <Frans
insisteren aandringen 1630 [Aanv WNT] <Frans

insjallah tussenwerpsel: zo God wil 1886 [KKU] <Arabisch {3.2/4.3}
insolvent niet in staat te betalen 1582 [WNT]
inspecteren bezichtigen 1637 [WNT wateren] <Frans
inspecteur opziener 1688 [WNT] <Frans
inspectie onderzoek 1544 [HWS] <Frans
inspiciënt die toezicht houdt op rekwisieten e.d. 1858 [Aanv WNT] <Duits
inspiratie ingeving 1330 [MNW] <Frans
instabiel onvast 1847 [KKU] <Latijn
installeren inrichten, bevestigen (in een ambt) 1691 [WNT] <Frans
installeren computerprogramma op de harde schijf zetten 1985 [HCC nieuwsbrief dec. 11, 74] <Engels
instantie rechtsgang 1472 [HWS] <Latijn
instantie overheidsorgaan 1961 [GVD] <Latijn
instantpudding pudding die direct klaar is 1963 [R75] <Engels {4.1.6}
instemmen zijn stem met andere verenigen 1766 [Sewel/Buys] <Duits
instigatie aandrijving 1524 [WNT vertooning] <Frans
instinct natuurdrift 1650 [Claes] <Frans
institutie instelling 1478 [HWS] <Frans
instituut instelling 1800 [WNT vertooning] <Frans {3.2}
instructeur leermeester 1664 [WNT] <Frans
instructie onderricht, aanwijzing 1467-1490 [HWS] <Frans
instrueren onderrichten 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
instrument gereedschap 1285 [VMNW] <Frans of Latijn
instrumentalis naamval die het middel aangeeft 1847 [KKU] <modern Latijn
instrumentarium stel instrumenten 1908 [WNT instrument] <modern Latijn
insubordinatie militaire ongehoorzaamheid 1796 [WNT wanorde] <Frans {3.2}
insufficiëntie onvoldoende werking 1663 [MEY] <Latijn {1.2.6}
insulair eiland- 1847 [KKU] <Frans
Insulinde Indonesische archipel 1860 [WNT] {4.4}
insuline hormoon 1926 [KWT] <Engels
intact onaangeroerd 1824 [WEI] <Frans
intaglio camee 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
intakegesprek gesprek bij de inschrijving 1984 [GVD]
intarsia inlegwerk 1926 [KWT] <Italiaans {3.2}
integer onkreukbaar 1873 [WNT wijnbouw] <Latijn
integraal volledig 1814 [WNT] <Frans
integraalrekening berekenen van de oorspronkelijke functie uit de afgeleide 1740 [WNT] <Duits
integratie het maken tot een geheel 1872 [Picarta: titel van N.P. Kapteijn] <Frans
integreren volledig maken, tot een geheel samenvoegen 1775 [WNT] <Frans
integriteit rechtschapenheid 1689 [WNT] <Frans
intellect verstand 1650 [MEY] <Frans
intellectueel verstandelijk 1824 [WEI] <Frans
intelligent verstandig 1808 [WNT post] <Frans {3.2}
intelligentsia de stand der intellectuelen 1931 [KWT] <Russisch {3.2}

intendance rentmeesterschap 1815 [WNT] <Frans
intens hevig 1902 [WNT] <Frans
intensief krachtig, hevig 1864 [WNT] <Frans
intensiteit mate van kracht 1843 [WNT vrij] <Frans
intensive care intensieve verpleging 1974 [KOE] <Engels
intentie bedoeling 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
interactie wisselwerking 1949 [Aanv WNT] <Engels
interbellum periode tussen twee oorlogen 1958 [Aanv WNT] <Engels
intercedent bemiddelaar 1824 [WEI] <Latijn
intercity sneltrein tussen grote steden 1970 [GVD 1984] <Engels {4.1.10}
intercom huistelefoon 1974 [R75] <Engels {4.1.17}
intercommunaal tussen verschillende gemeenten 1929 [KWT] <Frans
interessant belangwekkend 1762 [WNT interessabel] <Frans
interesse belangstelling 1913 [Baale, Handboek vreemde woorden] <Duits {5}
interest procentuele vergoeding voor lening 1530 [WNT] <Frans
interferentie inmenging 1847 [KKU] <Frans
interfereren tussenbeide komen 1950 [GVD] <Engels
interferon eiwit dat deel van het afweersysteem is 1989 [Peptalk] <Engels
interieur het inwendige 1847 [KKU] <Frans
interim tussentijd 1568 [WNT wijdberoemd] <Latijn
interimaris plaatsvervanger 1984 [GVD] <modern Latijn
interlinie regelafstand 1801 [WNT wit II] <Frans {3.2}

interlock dubbel breigoed, ondergoed daarvan 1948 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
intermediair bemiddeling 1832 [Aanv WNT] <Frans
intermezzo tussenspel 1810 [Picarta: titel van A. von Kotzebrie] <Italiaans {3.2}
intern inwendig 1722 [WNT] <Frans
internaat kostschool 1896 [KWT] <Frans
internationaal tussen verschillende naties 1847 [KKU] <Engels
interneren een gedwongen verblijfplaats aanwijzen 1855 [KKU] <Frans
internet wereldwijd netwerk van computers 1992 [Sanders 2000] <Engels {4.1.17}
internist arts voor inwendige ziekten 1907 [KWT]
interpellatie vraag om inlichting aan bestuurder 1633 [WNT] <Frans
interpelleren om inlichting vragen 1592 [WNT vermaning] <Frans
Interpol internationale politie 1974 [KOE] <Frans {3.2}
interpolatie tussenvoeging 1824 [WEI] <Frans
interpretatie uitlegging, vertolking 1350 [HWS] <Frans
interpunctie leestekens 1822 [WNT] <Latijn
interregnum tussenregering 1824 [WEI] <Latijn
interrumperen onderbreken 1538 [WNT dingtaal] <Latijn
interruptie onderbreking 1501-1525 [MNW onterfenesse] <Frans
interval tussentijd 1485 [MNW] <Frans
interveniëren tussenbeide komen 1669 [MEY] <Frans
interventie tussenkomst van buitenaf 1592 [WNT voegen I] <Frans
interview vraaggesprek 1886 [KKU] <Engels
intestaat zonder testament overledene 1669 [MEY] <Frans
intiem innig, vertrouwelijk 1740 [WNT] <Frans
intifada Palestijnse volksopstand tegen de Israëliërs 1992 [GVD] <Arabisch {3.2}
intimideren schrik aanjagen 1678 [F. van der Doe, Indianen in Zeeuwse bronnen 14] <Frans
intimus boezemvriend 1847 [KKU] <Latijn
intonatie stembuiging 1910 [WNT] <Frans
intranet besloten computernetwerk 1996 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
intransitief onovergankelijk 1669 [MEY] <Latijn
intraveneus in de ader geschiedend 1912 [KKU]
intrigant arglistig mens 1795 [WNT klanteren] <Italiaans {3.2}
intrigeren slinks te werk gaan 1824 [WEI] <Frans
intrigeren nieuwsgierig maken 1888 [WNT] <Frans
intrinsiek wezenlijk 1656 [WNT uitwerken] <Frans
introducé geïntroduceerde 1912 [WNT introduceren z.j.] {3.3}
introduceren voorstellen 1650 [MEY] <Latijn
introductie binnenleiding 1544 [WNT] <Frans
introïtus inleiding tot de mis 1641 [Aanv WNT] <Latijn
introspectie innerlijke zelfwaarneming 1865 [KVW] <Frans
introvert naar binnen gekeerd 1947 [KWT]
intuïtie ingeving 1824 [WEI] <Frans

intussen bijwoord van tijd: inmiddels 1757 [WNT voortvaren] <Duits {4.1.7}
invalide gehandicapt 1726 [WNT] <Frans
invariabel onveranderlijk 1669 [MEY] <Frans
invasie vijandelijke inval 1524 [WNT vangenis] <Frans
inventaris boedelbeschrijving 1450 [HWS]
inventief vindingrijk 1669 [MEY] <Frans
inversie omkering van de gewone orde 1650 [MEY] <Frans
invertebrata ongewervelde dieren 1863 [KKU] <modern Latijn
inverteren omkeren 1658 [Aanv WNT] <Frans
investeren beleggen 1937 [KOE] <Frans
invitatie uitnodiging 1781 [WNT] <Frans
inviteren uitnodigen 1553 [WNT vermaken] <Frans
in-vitrobevruchting reageerbuisbevruchting 1984 [GVD]
invloed inwerking 1282 [CG I 1, 640] <Duits
invocatie aanroeping 1650 [MEY] <Frans
involveren verwikkelen in 1511 [Aanv WNT] <Latijn
inwendig van binnen zittend 1276-1300 [CG Kerst.] <Duits
inwilligen toestaan 1647 [WNT] <Duits
inzake* voorzetsel 1890 [WNT] {4.2}
ion elektrisch geladen deeltje 1886 [KKU]
ippon heel punt bij Japanse vechtsport 1992 [GVD] <Japans {3.2}
irbis katachtige 1976 [GVD] <Russisch {3.2/4.1.3}
iridium chemisch element 1872 [GVD] <modern Latijn
iris plantengeslacht 1608 [WNT] <Frans
iriscopie alternatieve onderzoeksmethode op basis van de iris 1983 [De Coster 1999]
ironie lichte spot 1650 [Claes] <Frans
irrationeel onberedeneerbaar 1824 [WEI] <Frans
irrelevant niet ter zake 1658 [Aanv WNT]

irreversibel onomkeerbaar 1912 [KKU] <Frans
irrigatie kunstmatige bevloeiing 1824 [WEI] <Frans
irrigator toestel voor het uitspoelen van lichaamsholten 1901 [KUI] <Latijn
irrigeren bevloeien 1847 [KKU] <Frans
irritatie onaangename prikkeling 1614 [WNT kreiten] <Frans
irriteren prikkelen 1553 [WNT kreiten] <Frans
ischias heupjicht 1826 [WNT typheus] <Latijn
ISDN digitale variant van het telefoonnet 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
islam moslimgodsdienst 1820 [WNT] <Arabisch {3.2}
isobaar lijn die plaatsen met gelijke luchtdruk verbindt 1886 [KKU]
isoglosse grenslijn van een taalverschijnsel 1915 [WNT verbinden]
isoleren afzonderen 1799 [WNT transcendentaal] <Frans {3.2}
isometrie gelijkheid van maat 1847 [KKU] <Frans
isomorf van dezelfde gedaante 1847 [KKU]
isotherm met constante temperatuur 1950 [GVD]
isotoon van gelijke spanning 1961 [GVD]
isotoop elke vorm van eenzelfde element met verschillende atoomkern 1950 [GVD]
issue onderwerp 1970 [Recht voor raap] <Engels
IT informatietechnologie 1991 [P.E. Wisse, Integratie van electronische post] <Engels
item onderwerp, punt 1970 [Recht voor raap] <Engels
iteratie herhaling 1650 [MEY] <Frans
iteratief herhalend 1669 [MEY] <Frans
ivoor materiaal van slagtanden 1240 [Bern.] <Frans

ja* tussenwerpsel: uitroep ter bevestiging 1240 [Bern.] {4.3}
jaap diepe snijwond 1612 [WNT]
jaar* tijd van 12 maanden 1236 [CG I 1, 24] {4.1.7}
jaargang tijdschriftafleveringen van één jaar 1836 [WNT woest I] <Duits
jabroer die op alles ja zegt 1710 [WNT] <Duits
jacht* het vervolgen van dieren 1240 [Bern.]
jacht* vaartuig 1528 [Toll.] {4.1.11}
jack jasje 1968 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
jacket kroon over een tand 1940 [Aanv WNT] {3.3/5}
jacket papieromslag van boek 1950 [GVD] <Engels
jackpot de totale inleg 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
jacquet pandjas 1897 [WNT] <Frans
jacuzzi systeem van onderwaterstralen die het lichaam masseren 1992 [De Coster 1999] <Engels
jade kostbaar gesteente 1832 [WEI] <Frans
jaeger wollen weefsel voor ondergoed 1899 [DBL] {3.3/4.1.9}
jaffa sinaasappel 1950 [GVD] {4.1.2}
jagen* wild vervolgen 1240 [Bern.]
jaguar katachtige 1770 [Van Donselaar Tw. 10] <Engels {1.3/3.2/4.1.3}
jajem Bargoens: jenever 1844 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2/4.1.6}

jak kiel, kort jasje 1350 [MNW] <Frans
jak herkauwer 1857-1858 [WNT] <Engels {4.1.3}
jakhals hondachtige 1653 [WNT] <Frans {4.1.3}
jakkeren* voortjagen 1850 [WNT] {3.1}
jakkes tussenwerpsel: uitroep van tegenzin 1910 [WNT] {1.2.4/4.3}
jakobijn naam van de eerste dominicanen in Noord-Frankrijk 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.8}
jakobsladder over schijven lopende ketting met bakken 1858 [WNT stander]
jakobsschelp schaal van oestersoort 1613 [WNT]
jaloers naijverig 1300 [MNW] <Frans
jaloezie afgunst 1300 [MNW] <Frans
jaloezie optrekbaar zonnescherm 1892 [WNT] <Frans
jam confiture 1903 [Prick 1903] <Engels {4.1.6}
jam, yam eetbare wortelknol 1695 [WNT] <Engels {3.2/4.1.6}
jambe versvoet 1623 [WNT wet I] <Latijn
jamboree internationaal padvinderskamp 1920 [Aanv WNT] <Engels
jammer* spijtig, als tussenwerpsel: helaas 1780 [WNT tintelen I] {4.3}
jamsession geïmproviseerde jazzuitvoering 1957 [Enc. van de muziek] <Engels
jandomme tussenwerpsel: bastaardvloek 1872 [GVD] {4.3}
janhagel gepeupel 1650 [WNT]
janken* huilen 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
janklaassen hansworst 1788 [WNT]
Jan Rap gespuis 1613 [WNT wedergeven]
jansalie slappe man 1622 [WNT] {4.4}
jansenist aanhanger van een bepaalde godsdienstige leer 1654 [WNT] {4.1.8}
januari eerste maand 1293 [CG I3, 1849] <Latijn {4.1.7}
jan-van-gent pelikaanachtige 1619 [WNT]
jap pejoratief voor Japanner 1926 [WNT z.j.] <Engels

japon jurk 1717 [WNT]
jargon groepstaal, vaktaal 1824 [WEI] <Frans
jarig* zijn geboortedag herdenkend 1714 [WNT]
jarretelle kousenophouder 1913 [Aanv WNT] <Frans
jas kledingstuk 1733 [Toll.]
jasmijn plantengeslacht 1350 [MNW] <Frans
jaspis steensoort 1240 [Bern.] <Latijn
jassen kaartspel 1738 [WNT] {4.1.18}
jasses tussenwerpsel: uitroep van afschuw 1612 [WNT jaszes] {4.3}
jat hand 1858 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
jatmoos handgeld 1950 [GVD] <Jiddisch {3.2}
jatten gappen 1901 [WNT vrede]
jawel* tussenwerpsel: uitroep ter bevestiging 1615 [WNT ja] {4.3}
jazz moderne muziek met sterk improvisatie-element 1912 [Toll.] <Engels {4.1.16}
je* persoonlijk voornaamwoord 1618 [Wester-poorts Praatjen in Taal en Tongval 1999, 1, 7] {4.2}
jeans spijkerbroek 1954 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
jee tussenwerpsel: uitroep van schrik 1661 [WNT] {4.3}
jeep legerauto 1944 [Ts. Kijk, nr. 2] <Engels {4.1.10}
jegens* voorzetsel 1292 [CG I Middelburg] {4.2}
jekker korte overjas 1788 [WNT]
jemig tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1897 [Aanv WNT] {4.3}
jemig de pemig tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1985 [Sanders 1999] {3.1/4.3}
jeminee tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1613 [WNT] {4.3}
jenaplanschool schoolvorm 1976 [WP]
jenever alcoholische drank 1606 [Vd Sijs 1998, 137] {4.1.6}
jengelen* dwingend huilen 1528 [MNW] {3.1}
jennen plagen 1937 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
jeremiade klaaglied 1802-1803 [WNT Bijv.+verb.] <Frans {3.2}
jerrycan benzineblik 1950 [Aanv WNT] <Engels
jersey gebreide kleding 1889 [Sanders 1995] <Engels
jet straalvliegtuig 1956 [R75] <Engels {4.1.10}
jetlag fysieke ervaring van tijdsverschil op lange vluchten 1984 [GVD] <Engels
jetset groep rijkelui die de toon zetten in het uitgaansleven 1970 [Recht voor raap] <Engels {3.1}
jeu aardigheid 1719 [WNT]
jeugd* het jong-zijn 901-1000 [WPS]
jeugd* jongelui 1480 [MNW]
jeugdsentiment met vertedering terugdenken aan de jeugdjaren 1967 [Van Gelder 1993] {4.4}
jeuïg fleurig, smeuïg 1915 [WNT jeu]
jeuken* kriebelen 1240 [Bern.]
je-weet-wel-kater gecastreerde kater 1974 [25 jaar Jan, Jans etc. 14] {4.1.3/4.4}
jezuïet lid van de Sociëteit van Jezus 1567 [WNT uitgeven I] <Latijn {4.1.8}

jezusmina tussenwerpsel: bastaardvloek 1992 [GVD] {4.3}
jicht* pijnlijke gewrichtsontsteking ten gevolge van onder meer een stofwisselingsziekte 1599 [Kil.]
jid jood 1921 [MOO] <Jiddisch {3.2}
jiffypotje plantenbakje dat in de grond vergaat 1986 [KOE]
jihad heilige oorlog 1907 [WP] <Arabisch {3.2}
jij* persoonlijk voornaamwoord 1617 [WNT aanraken Suppl] {1.3/4.2}
jingle herkenningsmelodie 1962 [Aanv WNT] <Engels
jioe-jitsoe Japans worstelen 1931 [Aanv WNT] <Japans {3.2/4.1.18}
jippie tussenwerpsel: vreugdekreet 1992 [GVD] <Engels {4.3}
jitterbug moderne dans 1945 [Metro 1:14, 36b] <Engels {4.1.15}
jive Amerikaanse dans 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.15}
job baan 1928 [Aanv WNT] <Engels
jobhopper iemand die regelmatig van baan verwisselt 1994 [De Coster 1999] <Engels
jobsbode ongeluksbode 1560 [WNT Job I]
jockey pikeur 1824 [WEI] <Engels
jodelen manier van zingen bij de alpenbewoners 1890 [WNT] <Duits {3.2}
jodium chemisch element 1834 [WNT vereenigen] <modern Latijn
joechei* tussenwerpsel: vreugdekreet 1992 [GVD] {4.3}
joehoe* tussenwerpsel: groet 1991 [Hoppenbrouwers] {4.3}
joekel hond 1873 [MOO] <Romani {3.2}
joekel kanjer 1965 [Aanv WNT]
joelen* zich luidruchtig gedragen 1648 [WNT] {3.1}
joet, joetje tientje 1899 [DBL] <Jiddisch {3.2/4.1.12}
jofel Bargoens: fijn 1913 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
joggen hardlopen 1979 [Verschueren, Bijvoegsel, 2495] <Engels {4.1.18}
joh* tussenwerpsel: aanspreekvorm 1924 [WNT smeken] {4.3}

joint hasj- of marihuanasigaret 1970 [R75] <Engels
joint venture samenwerkingsverband 1968 [KWT] <Engels
jojo klimtol 1872 [GVD] <Frans {3.1/4.1.18}
joke grap 1984 [GVD] <Engels
joker overscharige kaart 1948 [KWT] <Engels {4.1.18}
joker teken om 0 of meer willekeurige tekens te zoeken 1995 [Handleiding WNT] <Engels
jokkebrok kind dat veel jokt 1872 [GVD] {3.1}
jokken liegen 1635 [WNT]
jol kleine boot 1567 [WNT] <Nederduits {3.2/4.1.11}
jolig* vol vrolijkheid 1784 [WNT]
jolijt vrolijkheid 1276-1300 [CG Lut.A] <Frans
Jom Kippoer Grote Verzoendag 1910 [WNT vasten I] <Hebreeuws {3.2/4.1.7}
jonassen iem. met zijn tweeën horizontaal vasthouden en heen en weer slingeren 1669 [WNT] {4.1.18}
jong* jeugdig 1100 [Willeram]
jongejannen het spelen van een groot aantal rollen door één speler 1904 [H. de Vries, Mijn mémoires 52] {4.4}
jongeling* jonge man 901-1000 [WPS] {4.1.4}
jongen* mannelijk kind 1479 [HWS] {4.1.4}
jongere oudere* iemand globaalweg tussen de 50 en 60 of 65 jaar 1985 [Sanders 1999] {4.1.4/4.4}
jongleur evenwichtskunstenaar 1566 [WNT] <Frans
jongstleden* vorig 1643 [WNT]
jonk Chinees schip 1596 [De Jonge II, 337] <Indonesisch {3.2/4.1.11}
jonker* aanspreektitel voor adelborst 1631 [WNT] {3.1/4.1.14}
jonkheer* adellijk predikaat, aanvankelijk: jong edelman 1240 [Bern.] {1.2.3}
jonkvrouw* adellijk predikaat, aanvankelijk: jonge edelvrouw 1240 [Bern.] {1.2.4}
jood Israëliet 1270 [CG I] <Latijn
jool* pret, feest 1852 [WNT jool II]
jopper zeilkiel 1941 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
jota Griekse letter 1580 [WNT] <Grieks {3.2}
jou* persoonlijk voornaamwoord 1330 [MNW] {4.2}
joule praktische eenheid van elektrische arbeid, thans ook de officiële warmte-eenheid i.p.v. de calorie 1909 [WP]
journaal dagboek, nieuwsrubriek 1591 [WNT vijand] <Frans
journaille persmuskieten 1974 [Aanv WNT] {3.3}
journalist verslaggever 1790 [WNT] <Frans
jouw* bezittelijk voornaamwoord 1290 [MNW] {4.2}
jouwen* schimpen 1613 [WNT]
joviaal gulhartig 1642 [WNT] <Frans
joyriding rijden in een gestolen auto 1939 [KWT] <Engels
J-pop Japanse popcultuur 2000 [NRC-H 8/6/2000] <Engels
jubelen vreugdekreten aanheffen 1854-1855 [WNT] <Duits
jubilaris die een jubileum viert 1659 [WNT] <ME Latijn

jubileum herdenkingsdag van bekleding van ambt 1726 [WNT bruiloft] <modern Latijn
jucht(leer) soort leer 1609 [WNT jucht] <Nederduits {3.2}
judaskus verraderlijke kus 1470 [MNW]
judicieel rechterlijk 1570 [WNT] <Frans
judicium vonnis, oordeel 1687 [WNT] <Latijn
judo verdedigingssport 1948 [Picarta: titel van M. van Nieuwenhuizen] <Japans {3.2/4.1.18}
judogi oefenpak van judoka 1984 [GVD] <Japans {3.2}
judoka beoefenaar van judo 1950 [Picarta: titel van H. Hobbema] <Japans {3.2}
juffrouw* (ongehuwde) vrouw 1451-1500 [MNW] {1.2.4/3.1/4.1.4}
Jugendstil een Europese kunststijl 1948 [WP (art nouveau)] <Duits {3.2}
juichen* uiting geven aan vreugde 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
juist billijk, correct 1337-1382 [MNW] <Frans
jujube vrucht 1351 [Toll.] <Frans {4.1.2}
juk* trektuig voor dieren 1240 [Bern.]
jukebox muziekautomaat 1955 [R75] <Engels
juli zevende maand 1286 [CG I Brugge] <Latijn {4.1.7}
juliennesoep heldere groentesoep 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
jullie* persoonlijk voornaamwoord 1601-1700 [Franck/Van Wijk, Etym. wrdb.] {4.2}
jumbo naam voor olifant 1899 [DBL] <Engels
jumbo groot exemplaar 1976 [GVD] <Engels
jumbojet zeer groot straalvliegtuig 1966 [Aanv WNT] <Engels {4.1.10}
jumelage band tussen twee organisaties 1961 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
jumper damestrui 1937 [WNT knallen] <Engels {3.2}
junctie verbinding 1872 [GVD] <Latijn
jungle wildernis 1847 [KKU] <Engels
juni zesde maand 1270 [Toll.] <Latijn {4.1.7}
junior de jongere (achter namen) 1795 [WNT volk] <Latijn

junkbond obligatie met hoog risico 1987 [De Coster 1999] <Engels
junkie, junk verslaafde aan drugs 1965 [Aanv WNT] <Engels
junkmail ongevraagde e-mail met reclame 1992 [De Coster 1999] <Engels
junta staatsraad, regeringscomité 1790 [WNT verificatie] <Spaans {3.2}
juridisch rechtskundig 1751 [WNT promoveeren] <Frans
jurisdictie rechtsmacht, rechtsgebied 1345 [MNW] <Frans
jurisprudentie toegepaste rechtspraak 1658 [MEY] <Latijn
jurist rechtsgeleerde 1401-1500 [MNW] <ME Latijn
jurk kledingstuk 1691 [WNT] <Frans {1.2.3}
jury beoordelingscommissie, beëdigd college 1824 [WEI] <Engels
jus vleesnat 1518 [Claes] <Frans {4.1.6}
jus d'orange sinaasappelsap 1956 [Kolsteren, Prisma-vreemde-wrdb.] <Frans {3.2/4.1.6}
justeren op de juiste maat brengen 1479 [HWS] <Frans
justificatie rechtvaardiging 1467-1490 [MNW] <Frans
justificeren rechtvaardigen 1499 [HWS] <Latijn
justitie rechterlijke macht 1276-1300 [CG I 1, 40] <Frans
jute vezelstof 1858-1859 [WNT] <Engels {4.1.9}
jutten stranddieverij plegen 1912 [Toll.]
juvenaat school voor aspirant-kloosterlingen 1912 [KKU] <Frans
juveniel jeugdig 1952 [KWT] <Frans
juweel kostbaar sieraad 1287 [CG NatBl] <Frans
juwelier handelaar in juwelen 1520 [WNT] <Frans {4.1.13}
juxtapositie het naast elkaar plaatsen 1832 [WEI] <ME Latijn

k kanker 1964 [Wolkers, Hond met de blauwe tong] <L {3.4/4.4}
k telwoord: 1000 1999 [R99] <Engels {4.2}
ka bazige vrouw 1950 [GVD]
kaag* buitendijks land 1151-1157 [Künzel] {2.3}
kaag* vaartuig 1588 [Claes] {4.1.11}
kaai wal 1457 [MNW] <Frans
kaaiman krokodilachtige 1564 [WNT kaaiman II] <Spaans {3.2}
kaak* deel van skelet waarin tanden en kiezen zitten 1285 [CG Rijmb.]
kaak* schandpaal 1340 [MNW]
kaakje koekje 1699 [Claes Tw. 12] <Engels {3.2/4.1.6}
kaal* zonder haar 1240 [Bern.]
kaalkop iem. met een kaal hoofd 1599 [WNT] {3.1}
kaan* stukje uitgebraden spek 1305-1370 [MNW] {1.2.4/4.1.6}
kaan bootje 1599 [Kil.] <Duits {4.1.11}
kaap landtong 1567 [Claes] <Frans
kaapstander windas 1530 [Toll.]
kaars vetstaaf met pit voor verlichting 1240 [Bern.] <Duits
kaart landkaart 1532 [WNT] <Frans
kaart speelkaart 1599 [MNW] <Frans
kaarten kaartspelen 1394 [Janssen, Gesch. speelkaart, 194] {4.1.18}
kaas zuivelproduct 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.6}

kaasburger broodje gehakte biefstuk met kaas 1975 [R75] {1.2.5/4.1.6}
kaasschaaf schaaf om plakjes van kaas te snijden 1950 [GVD]
kaatsen balslaan 1374-1394 [MNW] <Frans {4.1.18}
kabaal lawaai 1845 [WNT] <Frans
kabbala geheime joodse leer 1847 [KKU] <Hebreeuws {3.2}
kabbelen* zacht golven 1631-1634 [WNT] {3.1}
kabel dik touw of staal 1285-1286 [CG I2, 1153] <Frans
kabelaring kabeltouw 1652-1662 [WNT] <Portugees {3.2}
kabeljauw beenvis 1101-1200 [Tavernier] <? {2.4/3.5}
kabeltelevisie televisie waarbij de beelden via een kabel worden overgebracht 1974 [R75] <Engels {4.1.17}
kabinet meubelstuk 1588 [Claes] <Frans {1.2.3/4.1.9}
kabinet regering 1858 [WNT] <Frans {1.2.3}
kabouter* aardmannetje 1573 [Plantijn]
kabouter* lid van politieke groepering die een niet-autoritaire maatschappij nastreeft 1970 [Recht voor raap] {3.1}
kabuki Japans volkstoneel met mannen in alle rollen 1970 [WP (kaboeki)] <Japans {3.2}
kachel verwarming 1591 [Toll.] {4.1.9}
kachel dronken 1913 [WNT]
kadaster grondbeschrijving 1828 [Toll.] <Frans
kadaver lijk 1662 [WNT cadaver] <Frans
kaddisj gebed ter herdenking van een dode 1832 [WEI] <Jiddisch {3.2}
kade wal 1111-1115 [Prisma NPl] <Keltisch {1.2.4/2.3/3.2}
kader frame, lijst 1816 [WNT] <Frans

kadetje broodje 1823 [WNT] {4.1.6}
kadi rechter 1653 [Aanv WNT] <Arabisch {3.2}
kadreren in een kader plaatsen 1984 [GVD] <Frans
kaduuk bouwvallig, kapot 1558 [WNT] <Frans
Kaenozoïcum geologische periode 1933 [De Gaay Fortman en Heidinga, Leerboek der Nat. Hist. III, 284] <modern Latijn
kaf* hulzen van aren 1240 [Bern.]
kaf Bargoens: twintig 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.2}
kaffer boer, lomperd 1724 [MOO] <Jiddisch {3.2}
kafferkoren graansoort 1918 [WNT zeebies] <Afrikaans {3.2/4.1.2}
kaft omslag 1861 [WNT]
kaftan lang opperkleed 1714 [WNT ceintuur] <Turks {3.2}
kajak eenpersoonsvaartuigje 1847 [KKU] <Engels {4.1.11}
kajuit passagiersverblijf op boten 1455 [Toll.] <Frans
kak drek 1376-1400 [HWS] {4.4}
kakelbont met vele, niet-harmoniërende kleuren 1603 [De Jonge III, 159] {4.1.5/4.4}
kakelen* het roepen van kippen 1477 [Teuth.] {3.1}
kakelvers* gloednieuw 1957 [Aanv WNT] {4.4}
kakemono hangende rolschildering 1891 [Picarta: Kakemono: Japansche tafereeltjes] <Japans {3.2}
kaken* ingewandsverwijdering van haring via de kieuw 1462 [MNW]
kaken* op het punt staan te braken 1650 [WNT] {3.1}
kaketoe papegaaiachtige 1662 [WNT] <Indonesisch {3.2}
kaki stof, uniform daarvan 1912 [KKU] <Engels {4.1.14}
kakken poepen 1514 [MNW] <Latijn {4.4}
kakkerlak insect 1646 [WNT] <Portugees {3.2}
kakmadam opgedirkte vrouw 1914 [GVD]
kakofonie herrie 1824 [WEI] <Frans
kalander mangel 1622 [WNT]
kalasjnikov Russisch geweer 1984 [GVD] <Russisch {3.2/4.1.14}
kalebas vrucht 1588 [Claes] <Frans {4.1.2}
kalender tijdoverzicht 1573 [Plantijn] <Duits
kalf* jong van een koe 901-1000 [WPS] {4.1.3}
kalfaten, kalefaten herstellen 1530 [WNT] <Frans
kalfsoester gepaneerd lapje kalfsvlees 1910 [WNT kalf I] {4.1.6}
kali kaliumzout 1583 [Dod. 82]
kali rivier 1896-1901 [KUI] <Indonesisch of Javaans {3.2}
kaliber middellijn van de loop van een vuurwapen 1697 [WNT] <Frans
kalibreren het kaliber vaststellen 1872 [GVD] <Frans
kalief titel van de opvolgers van Mohammed 1462 [HWS] <Frans
kalium chemisch element 1847 [KKU]
kalk bouwmateriaal 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
kalkoen hoendervogel 1551 [Sanders 1995] {4.1.6}
kalle Bargoens: meisje, geliefde, hoer 1875 [Polak, Geïllustreerd Politie Nieuws] <Jiddisch {3.2/4.1.13}

kalligraferen schoonschrijven 1871 [WNT penneschrijver] <Grieks {3.2}
kalm rustig 1568 [WNT vrede] <Frans
kalmte rust 1602 [WNT] {3.1}
kalong vleermuis 1854 [Junghuhn, Licht- en schaduwbeelden 10a] <Indonesisch {3.2/4.1.3}
kalot mutsje 1677 [WNT] <Frans {4.1.9}
kaltstellen uitschakelen 1994 [NRC-H 4/7/1994] <Duits {3.2}
kam* gereedschap om haar te ontwarren of bijeen te houden 1240 [Bern.]
kameel hoefdier 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.3}
kameleon hagedis 1240 [Bern.] <Frans
kamelot weefsel 1390-1460 [MNW] <Frans {4.1.9}
kamenier vrouwelijke bediende 1240 [Bern.] <ME Latijn {1.2.4}
kamer vertrek 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Latijn
kamer wetgevend lichaam: Eerste, Tweede Kamer 1798 [WNT] {1.4}
kameraad makker 1596 [WNT mondelijk I] <Frans
kamerbreed gesteund door de meerderheid van de (Tweede) Kamer 1982 [R84]
kamerling kamerheer 1050 [Rey] {2.2}
kamermuziek muziek die oorspronkelijk in een kleine ruimte werd uitgevoerd 1795 [WNT] <Duits {3.2/4.1.16}
kamfer middel tegen motten, geneesmiddel 1351 [MNW] <Frans
kamikaze zelfmoordpiloot 1945 [Schuurman, De Tweede Wereldoorlog 28] <Japans {3.2}
kamille plantengeslacht 1351 [HWS] <Frans
kamizool kledingstuk 1654 [WNT] <Frans
kamp stuk land 847 [Claes] <Latijn {2.3}
kamp strijd 1240 [Bern.] <Latijn
kamp legerplaats 1573 [Plantijn] <Frans
kampen strijden 1299 [MNW]

kamperen tijdelijk in tenten verblijven 1688 [WNT] <Frans
kamperfoelie plant 1567 [Claes] <Latijn
kampioen de beste in een sport, voorvechter 1340-1350 [MNW] <Frans
kampong gehucht 1606 [De Jonge III, 215] <Indonesisch {3.2}
kan* pot 1285 [CG I2, 1020]
kan oosterse titel 1462 [MNW winnen] <Frans
kanaal kunstmatige waterweg 1376-1400 [MNW] <Frans
kanarie zangvogel 1554 [Sanders 1995] <Frans
kandeel warme wijndrank 1351 [MNW] <ME Latijn {4.1.6}
kandelaar kaarsdrager 1240 [Bern.] <Frans
kandelaber kroonluchter 1832 [WEI] <Frans
kandidaat gegadigde 1652 [WNT alumnus Suppl] <Frans
kandideren zich kandidaat stellen 1912 [KKU] <Duits
kandij soort suikerklontjes 1397 [HWS] <Frans
kaneel specerij 1276-1300 [CG II 1 Perch.] <Frans {4.1.6}
kanen* met smaak eten 1976 [GVD] {3.1}
kangoeroe buideldier 1774 [WNT] <Engels {3.2/4.1.3}
kanis Bargoens: hoofd, kop 1906 [Köster Henke]
kanjer voortreffelijk persoon 1734 [WNT] <Frans
kanjer iets dat groot is 1897 [WNT]
kanji Japanse schriftsoort 1992 [GVD] <Japans {3.2}
kanker ziekte 1240 [Bern.] <Latijn
kankeren zich morrend beklagen 1904 [WNT]
kankerweer zeer slecht weer 1984 [GVD] {4.1.1}
kannibaal menseneter 1566 [WNT] <Spaans {3.2}
kano bootje 1598 [Toll.] <Spaans {1.2.4/3.2/4.1.11}
kanoet steltloper 1763 [HOU I, 5, 250]
kanon vuurwapen met lange loop 1574 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
kanon een kei, kopstuk 1984 [GVD] <Duits {3.2}
kanonnade het schieten met kanonnen 1647 [WNT] <Frans
kans waarschijnlijkheid 1350 [MNW] <Frans
kansel preekstoel 1599 [WNT] <Duits
kanselarij griffie 1530 [WNT] <ME Latijn {3.2}
kanselier hoogwaardigheidsbekleder 1293 [MNW] <Frans
kant zijde, rand 1248-1271 [CG Antwerps Obituarium] <Frans of Latijn
kant weefsel 1617 [WNT] {4.1.9}
kanteel opstaand deel van muur 1285 [CG Rijmb.] <Frans
kantelen omkeren 1782 [WNT]
kanteloep meloen 1779 [HOU II, 11, 322] <Frans {4.1.2}
kantine schaftlokaal 1676 [WNT] <Frans
kantje* haringvaatje 1872 [GVD]
kanton onderafdeling van een arrondissement 1827 [WNT] <Frans
kantoor werkvertrek, bureau 1524 [WNT] <Frans
kanunnik domheer 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
kaolien porseleinaarde 1770 [Papillon] <Chinees {3.2}
kap hoofddeksel 1240 [Bern.] <ME Latijn {1.2.5/4.1.9}

kap bovendeel 1468-1497 [MNW] {1.2.5}
kapel bedehuisje 1102-1105 [Künzel] <Latijn {2.3/3.2/5}
kapel vlinder 1397 [MNW]
kapelaan hulppriester 1240 [Bern.] <ME Latijn {4.1.8}
kapen overmeesteren 1652 [WNT] <Fries {3.2}
kapitaal vermogen 1567 [WNT] <Frans
kapiteel bovenstuk van zuil 1285 [CG Rijmb.] <Latijn {3.2}
kapitein scheepsgezagvoerder 1351 [MNW] <Frans
kapitein militaire rang 1562 [Dict. Tetraglotton 289B] <Frans {4.1.14}
kapittel bijeenkomst van kanunniken 1236 [CG I Gent] <Latijn
kapittel hoofdstuk 1350 [MNW] <Latijn
kapittelen berispen 1301-1400 [MNW] <ME Latijn
kapoen gecastreerde haan 1240 [Bern.] <Frans
kapoeres verloren, dood 1871 [WNT] <Jiddisch {3.2}
kapok zaadpluis van kapokboom 1620 [De Jonge IV, 239] <Indonesisch {3.2}
kapot stuk 1717 [WNT] <Duits
kapotjas soldatenjas 1817 [WNT] {4.1.14}
kapotje condoom 1912 [KKU]
kappa de Griekse letter k 1976 [WP] <Grieks {3.2}
kappen* hakken 1240 [Bern.]
kappen haar opmaken 1717 [WNT]
kapper struik, bes 1551 [WNT] <Latijn
kapper haarknipper 1732 [WNT] {4.1.13}
kapseizen omslaan 1856 [WNT] <Engels
kapsel omhulsel van bv. abces 1904-1905 [WNT] <Duits
kapsones koude drukte 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2}

kapstok lat om kledingstukken aan te hangen 1669 [WNT]
kapucijn bedelmonnik 1622 [Bibliotheca 1954, nr. 7057] <Frans {4.1.8}
kapucijner soort van erwt 1854 [WNT] {4.1.6}
kar voertuig 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.10}
karaat eenheid van diamantgewicht en goudgehalte 1400-1434 [MNW] <Frans
karabijn buks 1582 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
karaf tafelfles 1778 [WNT] <Frans
karakter aard, kenmerk 1764 [WNT] <Frans
karakteristiek kenmerkend 1792 [WNT] <Frans
karamel gebrande suiker 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
karaoke Japans amusement waarbij telkens één amateur het vocale deel van de muziek invult 1991 [De Coster 1999] <Japans {3.2}
karate verdedigingssport 1961 [Picarta: titel van Fr. Van Haesendonck] <Japans {3.2/4.1.18}
karateka beoefenaar van karate 1984 [Picarta: titel van O. Roethof] <Japans {3.2}
karavaan troep kameelrijders 1659 [WNT] <Frans
karavanserai gebouw voor huisvesting van karavanen 1652 [WNT] <Perzisch
karbies grote handtas 1884 [WNT]
karbonade stuk vlees 1573 [WNT] <Frans {4.1.6}
karbonkel een edelgesteente 1240 [Bern.] <Latijn
karbonkel negenoog, grote puist 1287 [CG NatBl] <Latijn
karbouw herkauwer 1786 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.3}
kardinaal hoogwaardigheidsbekleder in de r.-k. kerk 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.8}
kardinaalsmuts plant 1800 [Flora Batava 1, nr. 72]
kardoes kruithuls 1593 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
kardoes hondensoort 1841 [WNT] {4.1.3}
karekiet* zangvogel 1779 [Sepp en Nozeman, Nederlandsche vogelen II:93] {3.1}
kariatide vrouwenbeeld als zuil 1733 [Sanders 1995] <Frans
kariboe herkauwer 1929 [KWT] <Frans {4.1.3}
karig* schraal, gierig 1477 [Teuth.]
karikatuur spotbeeld 1785 [WNT] <Frans
karkas geraamte 1805 [Siegenbeek, Verhandeling Nederduitsche spelling] <Frans {3.2}
karma het bepaald-zijn van iemands lot 1893 [Aanv WNT] <Sanskriet
karmeliet monnik van de orde der karmelieten 1555 [Luython, Dictionaris in fransoys 12r] <ME Latijn {4.1.8}
karmozijn purperverf, rode kleur 1516 [HWS] <Frans
karn* karnton 1351-1400 [MNW]
karnemelk* gekarnde melk 1301-1350 [MNW] {3.1/4.1.6}
karos rijtuig 1618 [Courante uyt Italien, 14 jun. 1b] <Frans {4.1.10}
karper* beenvis 1285-1286 [CG I2, 1153]
karpet vloerkleed 1346 [HWS] <Frans
karren smalle gleuven in kalksteen 1961 [GVD] <Duits {3.2}

karsaai grof gekeperd laken 1401 [MNW] <Engels {3.2/4.1.9}
kart skelter 1961 [Aanv WNT] <Engels {4.1.10}
kartel aaneensluiting van producenten 1824 [WEI] <Duits
kartelen* uittanden 1599 [Kil.] {3.1}
karteren in kaart brengen 1847 [KKU] <Duits
karton bordpapier 1790 [WNT] <Frans
kartonnage kartonnen band 1914 [GVD] <Frans
kartuizer monnik van de orde van Sint-Bruno 1552 [Apherdianus 71r] <ME Latijn {4.1.8}
kartuizer kattensoort 1761 [Sanders 1995] {4.1.3}
karveel schip 1533 [MNW] <Frans of Portugees {4.1.11}
karwats zweep 1616 [TNTL 1956, 304] <Russisch {3.2}
karwei werk 1271-1272 [CG I Mechelen] <Frans
karwij specerijplant 1351 [MNW] <Frans of Latijn {4.1.6}
kas contanten 1543 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
kas broeikas 1717 [WNT]
kashba Moorse citadel 1886 [KKU] <Arabisch {3.2}
kasjmier wollen stof 1835 [Sanders 1995] <Frans {4.1.9}
kassa loket 1914 [GVD] <Italiaans {3.2}
kassei straatsteen 1300 [MNW] <Frans
kassian tussenwerpsel: uitroep van medelijden 1867 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.3}
kassier kashouder 1543 [De Bruijn Tw. 10] <Duits {4.1.13}
kast opbergmeubel 1364-1365 [MNW] <Duits {4.1.9}
kastanje vrucht 1240 [Bern.] <Frans {4.1.2}
kaste stand binnen het hindoeïsme 1743 [WNT] <Portugees {3.2}
kasteel burcht 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans
kastelein caféhouder 1733 [WNT] <Latijn {4.1.13}

kastijden tuchtigen 1240 [Bern.] <Latijn {1.2.4/1.2.6}
kastrol braadpan 1778 [WNT] <Frans {1.2.4}
kasuaris loopvogel 1763 [HOU I, 5, 310] <Indonesisch {3.2}
kat katachtige 1210-1240 [CG I 1, 9] <Latijn {1.2.3/4.1.3}
kat standje 1976 [GVD] {1.2.3}
katakana Japans fonetisch lettergreepschrift 1877 [WP, dl. 9 (Japan)] <Japans {3.2}
katalysator in de scheikunde stof die een proces bespoedigt of vertraagt 1903 [WNT versnellen] <modern Latijn
katalyse ontbinding 1861 [Aanv WNT] <Frans
katapult werptuig voor jongens 1898 [GVD] <Frans {4.1.18}
katenspek gerookt spek 1972 [Aanv WNT] <Duits {3.2/4.1.6}
kater mannetjeskat 1297 [CG I4, 2418] {4.1.3}
kater onaangenaam gevoel na dronkenschap 1906 [WNT] <Duits
katern deel van boek 1717 [WNT] <Frans
katheder spreekgestoelte 1778 [WNT] <Duits
kathedraal hoofdkerk 1875 [WNT] <Frans
kathode negatieve elektrode 1870 [Gerding, Zakwrdb. Scheik. (anode)]
katholiek rooms 1567 [Claes] <Frans
katje bloeiwijze 1573 [WNT]
katoen geweven stof 1272 [CG I 1, 219] <Frans {4.1.9}
katrol hijsblok 1460 [MNW]
kattebelletje kort briefje 1662 [WNT]
katten berispen 1979 [Wijnands&Ost]
katzwijm kortstondige flauwte 1697 [WNT]
kauw* zangvogel 1279 [CG I 1, 431] {3.1}
kauwen* met de kiezen vermalen 1240 [Bern.]
kauwgum, kauwgom snoepgoed van suiker, olie en gom 1921 [Van Goor vreemde-woordentolk] {4.1.6}
kavel* deel, perceel 1240 [Bern.]
kaviaar viskuit 1481-1485 [TNTL 1943, 135] <Turks {3.2}
kazemat verdedigingsstelling 1588 [Claes] <Frans
kazerne gebouw voor huisvesting van soldaten 1710 [WNT] <Frans
kazuifel deel van misgewaad 1350 [MNW] <ME Latijn
kebab aan pennen geroosterde stukjes vlees 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Turks {3.2/4.1.6}
keel* strot 901-1000 [WPS]
keel rood (in de heraldiek) 1350 [MNW] <Frans {4.1.5}
keelstem* zangstem tussen borst- en kopstem 1855 [WNT] {4.1.16}
keep* kerf 1588 [Claes]
keep* zangvogel 1650 [WNT keep I] {3.1}
keeper doelverdediger 1871 [Ter Gouw, Volksvermaken 338] <Engels
keerkring* cirkel evenwijdig aan de evenaar 1699 [Claes Tw. 12]
kees hondensoort 1841 [WNT] {4.1.3}
keet* schuur 1287 [CG NatBl]
keet* herrie 1904 [WNT]

keffen* blaffen 1550 [WNT] {3.1}
kefir melkwijn 1899 [DBL] <Kaukasisch {4.1.6}
kegel* conus 1276 [CG I 1, 311] {3.1}
kegelen* met een bal kegels omgooien 1425 [MNW] {4.1.18}
kei* rolsteen 1350 [MNW]
keihard* zeer hard 1872 [GVD] {4.4}
keilen* langs het wateroppervlak werpen 1406 [MNW]
keirin sprint achter gangmakers 1984 [GVD] <Japans {3.2}
keiruig* zeer ruig 1991 [Hoppenbrouwers] {4.4}
keizer titel van de hoogste vorst 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
keizersnede operatieve verlossing 1812 [Weiland, Spelling]
kek kittig 1974 [R75] <Duits {3.2}
keker kikkererwt, sisser 1477 [Teuth.] <Latijn {4.1.6}
kelder deel van gebouw onder de begane grond 1240 [Bern.] <Latijn {1.2.4}
kelim tapijt 1832 [WEI] <Turks {3.2}
kelk drinkbeker 1240 [Bern.] <Latijn
kelk bloemkroon 1766 [WNT] <Latijn
kelner ober 1806 [WNT passant I] <Duits {4.1.13}
kempetai Japanse militaire politie 1986 [KOE Kempei] <Japans {3.2}
kemphaan steltloper 1641 [WNT]
kenau manwijf 1660 [WNT]
kendo stokschermen 1973 [Picarta: titel Budo: (...) Kendo] <Japans {3.2/4.1.18}
kenmerk* merkteken 1764 [WNT]
kennel hondenhok voor de fok 1886 [KKU] <Engels
kennen* weten 901-1000 [WPS]
kennis* het kennen 1260 [HWS] {3.1}
kennis* persoon die men kent 1391-1400 [MNW]
kenpo Japanse vechtkunst 1972 [Grote Sport Enc.] <Japans {3.2/4.1.18}
kenteren omslaan, veranderen 1671 [WNT]
keper visgraat (in weefsel) 1717 [WNT] <Latijn
kepie militair hoofddeksel 1886 [KKU] <Frans {4.1.14}

keppeltje schedelkapje 1950 [WNT veloursen] <Jiddisch {3.2}
keramiek pottenbakkerskunst, producten daarvan 1906 [Picarta: Het museum Willet-Holthuysen: (...) ceramiek] <Frans
kerel* man 1271-1272 [CG I 1, 211]
keren* wenden 901-1000 [WPS]
keren* vegen 1240 [Bern.]
kerf* keep 1343-1346 [MNW]
kerfstok* stokje waarop door kerven wordt aangegeven wat iem. verbruikt (en dus: hoeveel schulden hij heeft) 1240 [Bern.] {3.1}
kerk bedehuis 777 [Claes] <Grieks {2.3/3.2}
kerker gevangenis 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Latijn
kerkhof begraafplaats 1240 [Bern.]
kerkmuziek muziek die in een kerk wordt gespeeld 1754 [WNT koor I] {4.1.16}
kermen* kreunen 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
kermis volksfeest met jaarmarkt 1240 [Bern.]
kern* binnenste, essentie 1240 [Bern.]
kernenergie energie die vrijkomt bij de splitsing van atoomkernen 1950 [GVD] {4.1.10}
kerngezond door en door gezond 1889 [WNT] <Duits {4.4}
kernhem* Nederlandse kaassoort 1970 [WP] {3.1/4.1.6}
kernonderzeeër door kernenergie voortbewogen onderzeeboot 1979 [Wijnands&Ost] {4.1.11}
kernreactor toestel dat energie levert door de splijting van atoomkernen 1957 [WP jaarboek 1958] {4.1.10}
kerosine vliegtuigbenzine 1941 [WNT vluchtigheid]
kerrie specerij, daarmee gekruid gerecht 1724 [WNT] <Engels {3.2/4.1.6}
kers* kruisbloemige plant, waterkers e.d. 1170 [Rey] {2.2}
kers vrucht 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.2}
Kerst de kerstdagen 1719 [WNT] {1.2.4/4.1.7}
kerstenen dopen 1324-1341 [MNW] <Latijn
Kerstmis feest van Jezus' geboorte 1274 [CG I 1, 273] {1.2.4/4.1.7}
kerststol luxe kerstbrood 1961 [GVD stol] {4.1.6}
kersvers* geheel vers 1665 [WNT] {3.1}
kervel plantengeslacht 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Latijn {4.1.6}
kerven* insnijdingen maken 1350 [MNW]
ketchup pikante saus 1950 [GVD] <Engels {4.1.6}
ketel vat 1240 [Bern.] <Latijn
keten ketting 1240 [Bern.] <Latijn
keten reeks 1664 [WNT]
ketjap saus van sojabonen 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
ketsen afwijzen, afspringen 1717 [WNT]
ketter die afwijkt van de geloofsleer 1276-1300 [CG Lut.A] <Frans {4.1.8}
ketting samenstel van schakels 1401-1500 [MNW]
kettingroker iem. die voortdurend rookt 1961 [GVD] <Duits {3.2}
keu biljartstok 1770 [WNT] <Frans
keuken kookvertrek 1236 [CG I 1, 28] <Latijn

keukenmachine elektrisch apparaat met hulpstukken 1982 [R84] {4.1.9}
keur* handvest 1217 [Slicher 125] {2.4}
keur* het beste, de bloem 1573 [Plantijn]
keurig* net 1621 [WNT]
keurs kledingstuk om bovenlijf 1569 [WNT] <Oudslavisch {3.2}
keurslijf belemmering 1840 [WNT]
keus* het kiezen 1300 [MNW]
keutel* drekballetje 1351 [MNW] {3.1}
keuter* kleine boer 1420 [MNW] {4.1.13}
keuvelen* babbelen 1724 [WNT]
kever* insect 901-1000 [CG WPS Gloss.]
keyboard elektronisch muziekinstrument 1984 [Picarta: Orgelwereld en keyboardnieuws] <Engels {1.3/4.1.16}
kezen* neuken 1901 [WNT vinder I] {4.4}
kibbelen* ruzie maken 1477 [Teuth.] {3.1}
kibboets Israëlische kolonie 1958 [Picarta: titel van J.E. Ellemers] <modern Hebreeuws {3.2}
kick prikkel 1962 [R75] <Engels
kickboksen vechtsport met elementen van boksen, judo en karate 1986 [KOE] <Engels {4.1.18}
kidnap ontvoering 1953 [Picarta: titel van Piet Bakker] <Engels
kids kinderen 1998 [De Coster 1999] <Engels {4.1.4}
kiebitzer toekijker bij een spel of sport die onnodig advies geeft 1992 [GVD] <Duits {3.2}
kiekeboe* tussenwerpsel: uitroep als men te voorschijn komt 1665 [WNT] {4.3}
kieken* jong van een kip 1240 [Bern.]
kiekendief* roofvogel 1573 [WNT]
kiekje* amateurfoto 1899 [DBL] {1.2.5/4.1.17}
kiel* boezeroen 1370 [MNW]
kiel* kielbalk 1527 [WNT]
kiele-kiele* tussenwerpsel: uitroep als men een kind kietelt 1894 [WNT] {3.1/4.3}
kiele-kiele* bijwoord: op het nippertje 1933 [Aanv WNT] {3.1}
kiem* beginsel, uitloper 901-1000 [WPS] {3.1}
kien pienter 1969 [R75] <Engels

kienen het kienspel spelen 1846 [WNT kienen III] {4.1.18}
kiep* hengselmand 1477 [Teuth.]
kiepen omwerpen 1914 [GVD] <Duits {3.2}
kieperen vallen, smijten 1897 [WNT]
kier spleet 1887 [WNT] <Fries {3.2}
kierewiet* gek 1937 [Aanv WNT] {3.1}
kies* maaltand 1440 [MNW]
kies* kieskeurig, welvoeglijk 1610 [WNT kiesch]
kies zwavelverbinding 1780 [HOU III, 1, 112] <Duits
kieskeurig* veeleisend 1661 [WNT]
kietelen* een kriebeling opwekken 1240 [Bern.] {3.1}
kieuw* ademhalingsorgaan van vis 1599 [kil]
kieviet* steltloper 1287 [CG NatBl] {1.2.5/3.1}
kiezel* grind 1631 [WNT wateren] {3.1}
kiezen* een keus doen 1240 [Bern.]
kif hasjiesj 1961 [R84] <Arabisch {3.2/4.1.6}
kiften* ruzie maken 1918 [WNT]
kijken* zien 1350 [MNW]
kijven* schelden 1301-1350 [MNW]
kikken* een geluid voortbrengen 1450 [MNW] {3.1}
kikker* kikvorsachtige 1623 [WNT] {3.1}
kikvors* kikvorsachtige 1627 [WNT uits- (uitslibberen)] {3.1}
kil* koud 1628 [WNT]
kilo kilogram 1866 [WNT] <Frans {1.1/1.2.4}
kilogram 1000 gram 1808 [WNT] <Frans {1.2.2/1.2.4/3.2}
kilometer 1000 meter 1802 [WNT] <Frans {3.2}
kilt Schotse rok 1847 [KKU] <Engels {3.2}
kim* horizon 1658 [WNT]
kimmel Bargoens: drie 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.2}
kimono ochtendkleding 1908 [WNT] <Japans {3.2}
kin* deel van de onderkaak 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
kina boom, bast daarvan 1722 [WNT voeding] <Spaans {3.2}
kina munteenheid van Papoea-Nieuw-Guinea 1975 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Tok Pisin {4.1.12}
kind* jong mens, zoon of dochter 901-1000 [WPS] {4.1.4}
kindsbeen* vroegste kindsheid 1561 [WNT]
kinematica leer van de bewegingen 1931 [Picarta: titel van F. Schuh]
kinesitherapie bewegingstherapie 1934 [KWT]
kinetica dynamica 1863 [KKU]
kinine extract van kinabast tegen koorts 1826 [WNT atonie Suppl] <Frans
kink* kronkel 1636 [WNT]
kinkel* botterik 1544 [WNT]
kinkhoest* ziekte 1588 [Claes] {1.2.1}
kinkhoorn* (eetbare) zeeslak 1488 [MNW]
kinnebak* onderkaak 901-1000 [WPS] {3.1}
kinnesinne jaloezie, afgunst 1906 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.1/3.2}

kiosk verkoopstalletje 1885 [WNT] <Frans
kip* hoendervogel 1588 [Claes] {4.1.6}
kip politieagent 1906 [WNT kip II] <Duits
kip munteenheid van Laos 1955 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Laotiaans {4.1.12}
kiplekker* zeer wel 1950 [GVD] {4.4}
kippen kantelen 1904 [WNT kippen XII] <Duits
kippensoep soep getrokken van kippenvlees 1845 [WNT] {4.1.6}
kipper gebakken haring 1984 [GVD] <Engels
kippig* bijziend 1790 [WNT]
kir alcoholische drank 1978 [Complete drankenenc.] <Frans {3.2/4.1.6}
kirren* rollend keelgeluid maken 1599-1607 [Claes] {3.1}
kirsch likeur 1864 [WNT] <Duits {4.1.6}
kiskassen* steentjes keilen 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 126] {3.1/4.1.18}
kismet voorbeschikking 1824 [WEI] <Turks {3.2}
kissebissen* vitten 1784-1785 [WNT] {3.1}
kist bak met deksel 1237 [CG I 1, 38] <Latijn
kistjes schoenen in soldatenjargon 1914-1918 [Leen Verhoeff] {4.1.14}
kit lijm 1860 [WNT] <Duits
kit zelfbouwpakket 1984 [GVD] <Engels
kitchenette ingebouwd keukentje 1952 [R75] <Engels
kits type zeilschip 1572 [WNT] <Engels {3.2/4.1.11}
kits fijn, in orde 1904 [WNT] <Jiddisch {3.2}
kitsch schijnkunst 1937 [Aanv WNT] <Duits
kitten aaneenlijmen 1870-1871 [WNT] <Duits
kitten jonge kat 1984 [GVD] <Engels {4.1.3}
kittig* levendig 1612 [WNT]
kiwi loopvogel 1863 [KKU] <Engels
kiwi vrucht 1977 [Picarta: titel van R. Efraimssou] <Engels {4.1.2}
klaar helder 1200 [CG II 1 Servas] <Latijn {4.1.5}
klaar gereed 1651-1652 [WNT]
klaarkomen gereedkomen, volbrengen 1819 [WNT]
klaarkomen een orgasme hebben 1914 [GVD] {4.4}
klabak politieagent 1884 [WNT pst]
klad* vlek 1465 [MNW]
klagen* droefheid uiten 1100 [Willeram]
klak* klodder, vlek 1451-1500 [MNW]

klakkeloos* zonder grond 1343-1371 [MNW]
klam* vochtig 1477 [Teuth.]
klamboe muskietennet 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 120] <Indonesisch {3.2}
klandizie cliëntèle 1561 [WNT] <Frans
klank* geluid 1287 [CG NatBl]
klant cliënt 1350 [MNW] <Frans
klap* slag 1400 [MNW] {3.1}
klapekster* zangvogel 1860 [WNT]
klaploper* profiteur 1699 [Claes Tw. 12]
klapmuts zeeroofdier 1843 [WNT] {4.1.3}
klappen* praten 1240 [Bern.] {3.1}
klappen* klappen geven 1627 [WNT]
klapper kokosnoot 1678 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.2}
klapperen* klepperen 1540 [MNW] {3.1}
klappertanden* met de tanden klapperen 1648 [WNT] {3.1}
klaproos plant 1543 [Heukels]
klapschaats scharnierende schaats 1983 [Vd Sijs 1998] {4.4}
klapstuk* vlees van de klapribben, de korte ribben van geslacht vee 1746 [WNT klapstuk II] {4.1.6}
klapwieken* met de vleugels slaan 1710 [WNT] {3.1}
klarinet blaasinstrument 1790 [WNT treffelijk] <Italiaans {3.2/4.1.16}
klaroen blaasinstrument 1566-1568 [MNW] <Frans {4.1.16}
klas groep 1591 [WNT klasse] <Frans
klassement onderbrenging in een klasse 1896 [WNT] <Frans
klassiek antiek 1824 [WEI classe] <Frans
klassieke muziek muziek van klassieke componisten 1961 [GVD] {4.1.16}
klassieker wielerwedstrijd op de weg 1961 [Aanv WNT] <Duits {1.2.2/3.2}
klateren* helder klinken 1351-1400 [MNW] {3.1}
klatergoud* vals bladgoud 1641-1642 [WNT]
klauteren* klimmen 1562 [WNT opklauteren] {3.1}
klauw* nagel 901-1000 [WPS]
klauwier zangvogel 1762 [HOU I, 4, 221]
klavarskribo notenschrift voor klavierinstrumenten 1931 [Presentatie in 1931] {4.4}
klavecimbel toetsinstrument 1519 [Liggeren en andere hist. archieven I, 93] <Italiaans of Latijn {3.2/4.1.16}
klaver* plantengeslacht 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.]
klaveren* kleur in kaartspel 1612 [WNT klaveren I] {4.1.18}
klaverjassen een bepaald kaartspel spelen 1710 [WNT] {4.1.18}
klaviatuur toetsenbord 1795 [WNT] <Duits {3.2}
klavier toetsenbord 1567 [Junius] <Frans
klavier toetsinstrument, piano 1871 [WNT] <Frans {4.1.16}
kledderen* met iets nats knoeien 1836 [WNT] {3.1}
kleed* stuk weefsel 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
kleermaker* iem. die als beroep bovenkleren maakt 1342 [MNW] {4.1.13}
klef* kleverig 1648 [Toll.]

klei* grondsoort 1344 [HWS]
klein* niet groot 1140-1170 [Künzel] {2.3/3.1}
kleindochter* vrouwelijk kleinkind 1760 [WNT] {4.1.4}
kleineren in waarde verkleinen 1599 [WNT]
kleingeestig bekrompen 1852 [WNT] <Duits {3.1}
kleinkunst cabaretkunst 1920 [WNT zwerver] <Duits {3.2/4.1.15}
kleinood* kostbaar voorwerp 1240 [Bern.]
kleinschalig op kleine schaal 1976 [GVD] {3.1}
kleinzoon* mannelijk kleinkind 1661 [WNT] {4.1.4}
klemmen* vastzetten, knellen 1477 [Teuth.]
klemtoon* nadruk 1723 [WNT]
klep* klepper, deksel 1490 [MNW]
klepel* staaf in klok 1272 [CG I 1, 202] {3.1}
kleppen* een kleppend geluid maken 1346 [HWS] {3.1}
klepper* paard 1599 [Kil.] {3.1/4.1.3}
klepperen* een kleppend geluid geven 1636 [WNT] {3.1}
kleptomanie steelzucht 1886 [KKU]
klere tussenwerpsel: uitroep van ergernis 1912 [Aanv WNT] {4.3}
klerelijer ellendeling 1955 [Endt]
kleren* kleding 1521 [WNT voering II]
klerikaal geestelijk 1824 [WEI] <ME Latijn
klerk schrijver 1210-1240 [CG I4] <Latijn {1.2.3}
klessebessen* babbelen 1984 [GVD] {1.4/3.1}
klets* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1599 [WNT klets II] {3.1}
kletsen* geluid maken 1635 [WNT kletsen I] {3.1}
kletsen* praten 1841 [WNT kletsen II] {3.1}
kletskop koekje 1875 [WNT] {4.1.6}
kletskous* praatzieke vrouw 1884 [GVD]
kletteren* scherpe geluiden maken 1649 [Toll.] {3.1}
kleumen* kou lijden 1634 [WNT]
kleur lichtnuance 1567 [WNT] <Frans
kleuter* klein kind 1569 [WNT] {4.1.4}
kleven* plakken 901-1000 [WPS] {3.2}

klewang kort, breed zwaard 1768 [WNT] <Indonesisch {3.2}
klezmer traditionele joodse muziek 1992 [Klezmerfestival A'dam] <Jiddisch {3.2/4.1.16}
kliek* voedselrest 1676 [WNT]
kliek exclusief groepje 1848 [WNT podagra] <Frans
klier* vochtafscheidend orgaan 1351 [MNW] {1.2.3}
klier* onuitstaanbaar persoon 1906 [WNT] {1.2.3}
klieven* splijten 1290 [CG II 1 En.Codex] {3.2}
klif* steile bodemverheffing 1476-1500 [MNW] {3.2}
klik* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1599 [WNT klik II] {3.1}
klikken* overbrengen 1401-1450 [MNW] {3.1}
klikspaan* klikker 1691 [Sewel 159a]
klimaat natuurlijke gesteldheid van lucht en weer 1485 [MNW] <Frans
klimmen* klauteren 1265-1270 [CG Lut.K] {3.2}
kling lemmet 1574 [Toll.] <Duits
klingelen rinkelen 1746 [WNT] <? {3.5}
kliniek ziekenhuis 1864-1865 [WNT] <Frans
klinisch m.b.t. een kliniek 1815 [WNT] <Latijn
klink* kruk, pal 1240 [Bern.]
klinken* luiden 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
klinken* vastslaan 1350 [MNW]
klinker* vocaal 1584 [Ruijs]
klinker* hardgebakken steen 1599 [Kil.]
klinkklaar louter 1613 [WNT] {3.1}
klip* rots 1450 [MNW] {3.2}
klipdas* plantenetend zoogdier 1857-1858 [WNT klip] {4.1.3}
klipper type zeilschip 1852 [WNT] <Engels {4.1.11}
klipvis* beenvis 1652-1662 [WNT]
klis* plantengeslacht 1301-1400 [Glossarium Trevirense]
klisteerspuit pomp voor darmspoeling 1665 [WNT klisteer]
klit* verwarde massa 1645 [WNT]
klodder* klonter 1562 [Claes]
kloek* moedig, flink 1470 [HWS]
kloek* hoendervogel 1886 [WNT kloek III] {3.1}
klof, kloffie Bargoens: pak, kostuum 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2}
klok bel, uurwerk 1237 [CG I 1, 31] <Iers
klokhen* kloek 1599 [Kil.] {3.1}
klokhuis* zaadhuisje van appels en peren 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME]
klokkenluider personeelslid dat misstanden binnen de organisatie openbaar maakt 1987 [Picarta: titel van M. Bovens]
klomp* kluit, klont 1377 [MNW] {1.2.3}
klomp* houten schoen 1567 [WNT] {1.2.3/4.1.9}
klompendans dans op klompen 1858 [WNT boerenbruiloft] {4.1.15}
klont* kleine samenhangende massa 1477 [MNW]
kloof* spleet 1240 [Bern.]

klooien* stuntelen 1961 [GVD] {3.1}
kloon duplicaat 1938 [Picarta: titel van J.H. Bekker] <Engels
klooster instelling waar mensen zich terugtrekken voor godsdienstig leven 1200 [CG II 1 Servas] <Latijn {3.2}
kloot* teelbal 1550 [WNT] {4.4}
klootschieten* een bal rollen 1424 [MNW cloot] {4.1.18}
klootzak scheldwoord 1908-1924 [WNT klooten]
klophengst ruin 1682 [WNT] <Duits {4.1.3}
kloppen* hoorbaar op iets slaan 1276-1300 [CG Kerst.] {3.1}
klos spoel 1630 [WNT] <Duits
klote* tussenwerpsel: uitroep van ergernis 1927 [Aanv WNT] {4.3}
klotebaan* zeer vervelende baan 1984 [GVD] {3.1}
klotsen* natuurlijke geluid van vloeistoffen maken 1667 [WNT] {3.1}
kloven* (doen) splijten 701-800 [Lex Salica] {2.2}
klucht* kort grappig toneelstuk 1528 [MNW] {4.1.15}
kluif* bot met vlees 1710 [WNT] {4.1.6}
kluis cel, woning van een kluizenaar 1265-1270 [CG Lut.K] <ME Latijn {3.2}
kluis brandkast 1659 [WNT]
kluister boei 1477 [Teuth.] <ME Latijn
kluit* massa, klont 1357 [MNW]
kluiven* met de tanden vlees van bot halen 1451-1500 [MNW]
kluizenaar heremiet 1301-1400 [MNW]
klunen met ondergebonden schaatsen lopen 1941 [Aanv WNT] <Fries {3.2}
klungel* sukkel 1781 [WNT] {3.1}
kluns sufferd 1949 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
klus* karwei 1750 [WNT]
kluts koppeling 1936 [WNT] <Engels
klutsen* door kloppen dooreenmengen 1410 [MNW] {3.1}
kluut* steltloper 1636 [WNT] {3.1}
kluwen* knot 1240 [Bern.]
klysma lavement 1836 [WNT reliek] <Grieks {3.2}

knaagdier* zoogdier met grote snijtanden 1862 [WNT]
knaak groot muntstuk, een rijksdaalder 1689 [WNT] <? {3.5/4.1.12}
knaap* jongen 901-1000 [WPS] {3.2/4.1.4}
knaapje* klerenhanger 1837 [WNT knaap]
knabbelen* kort op iets bijten 1562 [Claes] {3.1}
knäckebröd hard brood 1948 [KWT] <Zweeds {3.2/4.1.6}
knagen* kleine stukjes afbijten 1290 [CG II 1 En.Codex]
knagen* een aanhoudende onaangename gewaarwording veroorzaken 1569 [WNT]
knak* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1646 [WNT] {3.1}
knakken* met een knak breken 1599 [Kil.] {3.1}
knakker* kerel 1984 [GVD] {3.1}
knakworst soort worst 1599 [WNT] <Duits {4.1.6}
knallen* met het geluid van een ontploffing weerklinken 1762 [WNT] {3.1}
knalrood felrood 1903 [WNT knallen] <Duits {4.1.5/4.4}
knap* slim, aantrekkelijk 1657 [WNT]
knappen* een geluid (knap) maken, met een knap breken 1573 [Plantijn] {3.1}
knapzak* draagzak met etenswaren 1552 [Claes]
knar* oude kerel 1856 [WNT] {4.1.4}
knarsen* een schurend geluid maken 1461 [MNW] {3.1}
knarsetanden* met de tanden knarsen 1627 [WNT] {3.1}
knauwen* sterk kauwen 1287 [CG NatBl]
knecht* bediende 1240 [Bern.]
kneden* door knijpen dooreenmengen 1301-1400 [MNW]
kneep* kunstgreep 1644 [WNT]
kneiterberoemd* erg beroemd 1991 [Hoppenbrouwers knijter-]
knekel* doodsbeen 1769-1811 [WNT]
knellen* drukken 1598 [WNT]
knerpen* krakend geluid maken 1880 [WNT knarpen II] {3.1}
knetteren* scherpe geluiden doen horen 1630 [WNT] {3.1}
knettergek* helemaal gek 1953 [Aanv WNT] {4.4}
knettergoed* erg goed 1961 [GVD] {4.4}
knetterhard* erg hard 1995 [Groene Boekje] {4.4}
kneu* zangvogel 1655 [WNT] {3.1}
kneuzen* beschadigen 1348 [MNW]
knevel* snor 1560 [WNT verdichten I]
knevel* stokje om het losdraaien te beletten 1567 [Junius 285B] {3.1}
knickerbocker kniebroek 1929 [KWT] <Engels {3.2}
knie* verbinding tussen boven- en onderbeen 1156 [Slicher] {2.4}
knielen* de knieën tot op de grond buigen 1240 [Bern.]
kniesoor* iem. die voortdurend kniest 1849 [WNT]
kniezen* overdreven treuren 1635 [WNT]
knijp kroeg 1912 [KKU] <Duits
knijpen* druk uitoefenen 1599 [Kil.]
knijpkat handdynamo 1940-1945 [Nieuwe Taalgids 38, 163ff]
knikkebollen* dommelend knikken 1573 [WNT] {3.1}

knikken* het hoofd heen en weer bewegen 1300 [MNW]
knikken* half doorbreken 1607 [WNT] {3.1}
knikker* glazen of stenen balletje als kinderspel 1599-1607 [Kil.] {3.1/4.1.18}
knip* (vogel)val 1485 [MNW]
knipmes* zakmes 1697 [WNT]
knipogen* een ooglid snel sluiten en openen 1710 [WNT] {3.1}
knippen* met een schaar snijden 1477 [Teuth.]
knisteren een knetterend geluid maken 1864 [WNT] <Duits
knobbel* bult 1546 [Claes] {3.1/3.2}
knock-out bewusteloos geslagen 1929 [KWT] <Engels
knoedel* meelballetje 1778 [WNT] {3.1/4.1.6}
knoeien* morsen 1617 [Toll.]
knoeipot knoeier 1950 [GVD]
knoeiwerk* slordig schrijfwerk 1822 [WNT] {1.2.6}
knoeper(d)* joekel 1976 [GVD] {3.1}
knoert* harde slag 1961 [GVD] {3.1}
knoertgoed* heel goed 1962 [Aanv WNT] {4.4}
knoerthard* heel hard 1964 [Aanv WNT] {4.4}
knoest* uitwas aan boom 1301-1350 [MNW]
knoet zweep 1677 [WNT] <Russisch {3.2}
knoet* haar 1905 [WNT knoet II]
knoeterhard* erg hard 1996 [Reker, Dikke woorden]
knoflook* kruiderij 1240 [Bern.] {1.2.4/3.1/4.1.6}
knokkel* vingergewricht 1477 [Teuth.] {3.1}
knol* vlezige wortel 1515 [Claes Tw. 12] {4.1.6}
knol* (slecht) paard 1710 [WNT] {4.1.3}
knook* bot 1477 [Teuth.]
knoop* ronde sluiting aan kleding 1265-1270 [CG Lut.K] {3.2}

knop* rond voorwerp als versiering, bescherming of handvat 1240 [Bern.] {3.2}
knorhaan* beenvis 1710 [WNT]
knorren* het natuurlijke geluid van varkens maken 1470 [MNW] {3.1}
knot* bosje haar 1477 [Teuth.]
knots* zware stok 1567 [WNT] {4.1.14}
knotsgek* helemaal gek 1970 [Aanv WNT] {4.4/5}
knotsgezellig* heel gezellig 1984 [GVD] {4.4/5}
knowhow vakkennis, deskundigheid 1968 [KWT] <Engels
knudde* waardeloos 1925 [WNT]
knuffelen* liefkozend pakken 1521-1524 [WNT] {3.1}
knuist* harde hand 1552 [WNT]
knul jongen 1769 [WNT] <Duits
knuppel* dikke stok 1654 [WNT] {3.1}
knurft* stommeling 1947 [Aanv WNT]
knus* behaaglijk-vertrouwd 1859 [WNT]
knutselen* fabrieken 1785 [WNT] {3.1}
koala buideldier 1909 [WP] <Engels {4.1.3}
kobalt chemisch element 1780 [HOU III, 1, 76] <Duits
kobaltblauw kleurnaam 1908 [WNT koning I] {4.1.5}
kobold aardmannetje 1932 [WNT aardmannetje] <Duits
kodak camera 1903 [Nuyens, Nuovo dizionario Olandese-Italiano 1049] <Engels {4.1.17}
koddebeier* veldwachter 1521 [WNT]
koddig* grappig 1588 [Claes]
kodiakbeer soort beer 1984 [GVD] {4.1.3}
koe* herkauwer, vrouwelijk rund 901-1000 [WPS] {4.1.3}
koedoe herkauwer 1762 [HOU I, 3, 267] <Frans {4.1.3}
koeioneren bedillen 1682 [WNT] <Frans
koek* zoet gebak 1300 [MNW] {4.1.6}
koekeloeren zonder bezigheid uitkijken 1599 [WNT]
koekoek* koekoekachtige 1240 [Bern.] {1.1/1.2.5/3.1}
koel* matig koud 1287 [CG NatBl]
koelak Russische boer 1929 [KWT] <Russisch {3.2}
koelie dagloner 1642 [WNT] <Indonesisch {3.2}
koelkast kast waarin etenswaar koel gehouden wordt 1938 [WNT trunk I] {4.1.9}
koelte* frisheid 1277 [CG I Brugge] {3.1}
koemis gegiste paardenmelk 1847 [KKU] <Russisch {3.2/4.1.6}
koen* dapper 1240 [Bern.]
koepel halfbolvormige overwelving 1600 [WNT] <Frans
koeren* het rollende geluid van duiven maken 1599 [WNT] {3.1}
koerier bode 1620 [Courante uyt Italien, 21 aug. 2a] <Frans
koers richting, route 1463 [HWS] <Frans
koers prijs van geld, waardepapieren 1497 [WNT] <Frans
koeskoes, couscous deegwaar van kleine korrels 1681 [WNT koeskoes I] <Arabisch of Frans {3.1/3.2/4.1.6}
koest tussenwerpsel: rustig! 1722 [WNT] {4.3}

koesteren verwarmen, vertroetelen 1546 [MNW]
koet* ralvogel 1377-1378 [MNW] {3.1}
koeterwaals onverstaanbare taal 1617 [WNT] <Duits
koets rijtuig 1536 [Colloquia et Dictionariolum septem linguarum 23] <Duits {4.1.10}
koetsier bestuurder van een koets 1628 [WNT]
koevoet* spaak die eindigt in een klauw 1593 [WNT] {1.2.3}
kof(schip)* zeilschip 1750 [WNT] {4.1.11}
koffer reistas 1300 [MNW] <Frans
koffie drank uit koffiebonen 1640 [WNT] <Turks {3.2/4.1.6}
koffiezetapparaat toestel voor het bereiden van koffie 1963 [Aanv WNT] {4.1.9}
kog scheepstype 1252 [MNW] <ME Latijn {4.1.11}
kogel* projectiel 1599 [WNT] {4.1.14}
kogellager ondersteuning van draaiende as in bus met bolletjes 1924 [Theissen 1978] <Duits {3.2}
kohier register 1462 [MNW] <Frans
koine gemeenschappelijke taal 1950 [Kleine WP 804] <Grieks {3.2}
kok die spijzen toebereidt 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.13}
kok fazantenhaan 1551 [MNW] <Frans
kokarde onderscheidingsteken op hoofddeksel 1720 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
koken verhitten, spijzen toebereiden 1287 [CG NatBl] <Latijn
kokendheet zeer heet 1714 [WNT koken] {4.4}
koker etui, huls 901-1000 [WPS] <ME Latijn {2.5}
koket behaagziek 1708 [WNT coquet] <Frans
kokhalzen* op het punt staan te braken 1802 [WNT] {3.1}
kokkel mossel 1900 [WNT] <Engels
kokkerd* iets groots, grote neus 1864 [WNT]
kokkerellen allerlei kookseltjes maken 1785 [WNT]
kokmeeuw* meeuwachtige 1623 [WNT] {3.1}

kokosnoot vrucht van de kokospalm 1602 [WNT] {4.1.2}
kol* feeks 1613 [WNT kol I]
kol* bles 1672 [WNT]
kola een West-Afrikaanse noot 1623 [Ruiters, Toortse der Zee-vaert 52] <modern Latijn {4.1.2}
kolbaszworstje Hongaars worstje 1992 [GVD] {4.1.6}
kolchoz collectief landbouwbedrijf 1931 [KWT] <Russisch {3.2}
kolder leren harnas 1420 [MNW] <ME Latijn {4.1.14}
kolder hersenziekte bij vee 1763 [WNT] <Duits {1.1}
kolder onzin 1938 [WNT] <Duits {1.1}
kolere tussenwerpsel: krachtterm 1950 [GVD] <Frans {4.3}
kolf* achterste deel van een hand- of vuistvuurwapen 1240 [Bern.]
kolgans* eendachtige 1797 [WNT]
kolibrie kolibrie-achtige 1705 [Meriam, Metamorphosis insectorum Surinamensium] <Frans
koliek darmkramp 1555 [Claes] <Frans
kolk* maalstroom 1389 [MNW]
kol nidree joods gebed 1912 [KKU] <Aramees {3.2}
kolom zuil, iets in de vorm van een zuil 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
kolonel hoofdofficier 1580 [WNT] <Frans {4.1.14}
koloniaal m.b.t. een kolonie 1823 [WNT] <Engels
kolonie nederzetting 1614 [WNT voorschrift] <Latijn
kolos lichaam of zaak van grote afmetingen 1597 [WNT] <Latijn {3.2}
kolven* het kolfspel spelen 1360 [Brongers e.a., Kolf, Kolf, kolf] {4.1.18}
kom* vaatwerk 1277 [CG I 1, 360]
kombuis scheepskeuken 1400-1450 [MNW] <? {3.5}
komedie blijspel 1548 [WNT] <Latijn {4.1.15}
komeet staartster 1285 [CG Rijmb.] <Frans of Latijn
komen* een plaats bereiken 901-1000 [WPS]
komfoor toestel om iets warm te houden 1491 [Claes] <Frans {4.1.9}
komiek grappig 1653 [WNT komiek I] <Frans
komijn plantengeslacht, zaad daarvan 1240 [Bern.] <Frans {4.1.6}
komijnekaas kaas met komijnzaad 1631 [WNT] {4.1.6}
Kominform organisatie voor de communicatie tussen communistische partijen 1948 [KWT] <Duits {3.2}
Komintern de Derde Internationale 1930 [Picarta: De roode diamantbewerker (...) Comintern] <Russisch {3.2}
komisch lachlust opwekkend 1808 [WNT] <Duits
komkommer langwerpige vrucht 1515 [MNW] <Frans {4.1.2}
komkommertijd slappe tijd in de media tijdens de vakanties 1871 [WNT] <Engels
komma leesteken 1612 [WNT] <Frans
kommer leed 1265-1270 [VMNW] <Frans
kompaan kameraad 1301-1350 [MNW] <Frans
kompas instrument dat de windstreken aanwijst 1384-1407 [MNW] <Frans
kompel mijnwerker 1948 [Aanv WNT] <Duits {3.2}

kompres natte omslag 1599 [WNT] <Frans
kompres dicht opeen 1682 [WNT] <Duits
Komsomol bond voor de jeugd in de Sovjet-Unie 1949 [Vd Mandere, Polit. enc.] <Russisch {3.2}
komst* het komen 1236 [VMNW] {3.1}
konfijten in suiker inleggen 1340 [MNW cubebe]
kongeraal beenvis 1555 [Claes]
kongsie firma 1788 [WNT] <Indonesisch {3.2}
kongsie ongunstige kliek 1889 [WNT]
konijn haasachtige 1240 [Bern.] <Frans {4.1.3}
konik paardachtige 1999 [GVD] <Pools {3.2/4.1.3}
koning* regerend vorst 901-1000 [WPS]
koningin-moeder* moeder van de regerende koning(in) 1630 [WNT koning] {3.1}
konkelen* intrigeren 1766 [WNT]
konkelfoezelen bedrieglijk handelen, samenzweren 1653 [WNT]
konstabel onderofficier bij de marine 1614 [WNT] <Frans {4.1.14}
kont* achterste 1741 [WNT] {3.2/4.4}
konterfeiten afbeelden 1277 [CG I 1, 362] <Frans
konvooi gewapend geleide 1567 [WNT] <Frans {4.1.14}
koog* buitendijks land 948 [Slicher] {2.4}
kooi hok, stal 1287 [CG NatBl] <Latijn
kooiker houder van een eendenkooi 1856 [WNT touwker] {4.1.13}
kookaburra scharrelaarachtige 1953 [Vd Sijs 1998, 13] <Engels
kookplaat elektrisch kooktoestel 1933 [WNT koken] {4.1.9}
kool plantengeslacht, groente 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Latijn {4.1.6}
kool* verkoolde materie, steenkool 1240 [VMNW]
koolmees* zangvogel 1567 [WNT plakker II]

koolraap knol als groente 1778 [WNT] {4.1.6}
koolrabi knol als groente 1854 [WNT] <Duits {4.1.6}
koolvis* beenvis 1857-1858 [WNT kool I] {1.2.4}
koon* wang 1488 [MNW]
koor meerstemmige zangmelodie, zanggroep 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
koor deel van kerkgebouw 1330 [MNW] <Latijn {3.2}
koord touw 1277 [CG I 1, 353] <Frans
koorde rechte verbindingslijn van twee punten op een cirkel 1847 [KKU chorde] <Latijn
koorts* verhoogde lichaamstemperatuur 1285 [CG Rijmb.]
koosjer ritueel toegestaan 1765 [WNT] <Jiddisch {3.2}
koosnaam liefkozende benaming 1984 [GVD] <Duits {3.2}
koot* beentje 1445-1455 [MNW]
kop drinkgerei 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
kop hoofd 1350 [MNW]
kopal harssoort 1608 [WNT] <Spaans {3.2}
kopeke Russische munt 1677 [WNT] <Russisch {3.2}
kopen door betaling verwerven 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Latijn
koper metaal 1240-1260 [CG I 1, 68] <Latijn
kopie afschrift 1295 [CG I4, 2248] <Frans
kopij handschrift voor de pers 1613 [WNT]
koppel gordel, band 1252 [MNW] <Frans
koppel stel, paartje 1599 [WNT] <Frans
koppelen aan iets verbinden 1350 [MNW] <Frans
koppensneller die hoofden van lijken rooft 1818 [Cultureel Indië 3, 1914, 4-6]
koppermaandag* maandag na Driekoningen, feestdag van boekdrukkers 1531 [WNT] {4.1.7}
kopra gedroogd vruchtvlees van de kokosnoot 1596 [WNT] <Portugees {3.2/4.1.6}
kopschuw schichtig, wantrouwend 1840 [WNT kop] <Duits {1.4}
kopstem falset 1885 [WNT register I] <Duits {3.2/4.1.16}
koraal poliepenskelettenmassa 1287 [CG NatBl] <Latijn
koraal kerkgezang 1612 [WNT] <ME Latijn
korakora groot Moluks vaartuig 1605 [WNT] <Portugees {3.1/3.2/4.1.11}
koran heilige schrift van de moslims 1778 [WNT] <Arabisch {3.2}
kordaat ferm 1658 [WNT] <Spaans of Latijn {3.2}
kordon rij van militairen ter afsluiting van een gebied 1760-1777 [WNT] <Frans {4.1.14}
koren* graan 1101-1200 [Tavernier voedercoren] {2.4/4.1.2}
korf mand 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Latijn
korhoen* hoendervogel 1624 [WNT] {3.1}
koriander plant, specerij 1285 [CG Rijmb.] <Frans {4.1.6}
korjaal Surinaamse boot 1669 [Van Donselaar Tw. 11] <West-Indische indianentalen {3.2/4.1.11}
kornak olifantgeleider 1724-1726 [WNT] <Portugees {3.2}
kornet blaasinstrument 1596 [Linschoten 8, 111] <Frans {4.1.16}

kornet vaandrig 1663 [Claes (cornet)] <Frans {4.1.14}
kornoelje plantengeslacht 1562 [Dict. Tetraglotton 76C] <Frans
kornuit makker 1570 [WNT] <ME Latijn
korporaal militaire rang 1578 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
korrel* graantje, rond, hard lichaampje 1484 [MNW] {3.1}
korset rijglijf 1318-1319 [MNW] <Frans
korst rand van iets die taaier is dan de rest 1240 [Bern.] <Latijn
kort niet lang 976 [Künzel] <Latijn {2.3}
kortaangebonden opvliegend 1898 [GVD kort]
kortom bijwoord van modaliteit: om kort te gaan 1611-1620 [WNT]
kortwieken de slagpennen van een vogel wegnemen 1717 [WNT] {3.1}
koruna munteenheid van Tsjechië en Slowakije 1948 [KWT] <Tsjechisch of Slowaaks {3.2/4.1.12}
korvet oorlogsvaartuig 1798 [WNT zee I] <Frans {3.2/4.1.11}
korzelig* ontstemd 1610-1619 [WNT]
kosmisch het heelal betreffend 1886 [WNT avond Suppl] <Duits
kosmografie wiskundige aardrijkskunde 1401-1450 [HWS] <Frans
kosmonaut ruimtevaarder 1961 [WP jaarboek 1962] <Russisch {3.2}
kosmopoliet wereldburger 1776 [WNT] <Frans
kosmos heelal 1846 [Picarta: titel van A. von Humboldt] <Grieks {3.2}
kost uitgave, levensonderhoud 1240 [Bern.]
kosten voor een bedrag verkrijgbaar zijn 1240-1260 [CG I 1, 68] <Frans
koster kerkbewaarder 1200 [CG II 1 Servas] <ME Latijn {4.1.8}
kostuum kleding, pak 1799 [WNT] <Frans {3.2}
kot* armoedig huis 1038 [Claes] {2.3/3.2}
kotelet ribstuk 1691 [WNT] <Frans {4.1.6}
koten* met bikkels of koten spelen 1511 [WNT] {4.1.18}

koter Bargoens: kind 1860 [WNT] <Jiddisch {3.2/4.1.4}
kotomissie creoolse vrouwendracht 1866 [Van Donselaar 1989] <Sranantongo {3.2}
kotsen braken 1562 [Toll.] <Duits {4.4}
kotter zeilschip 1747-1787 [WNT] <Engels {3.2/4.1.11}
koud* guur, kil 1130-1161 [Künzel] {2.3}
koudvuur* gangreen 1557 [WNT]
kous sok 1240 [Bern.] <Frans {1.2.3}
kousenband groente 1944 [Nuttige planten van Suriname] <Surinaams-Nederlands {3.2/4.1.6}
kouten* praten 1287 [CG NatBl]
kouter ploegijzer 1118 [Claes] <Latijn of Frans {2.3}
kozak lid van Russisch ruitervolk 1620 [Courante uyt Italien, 21 aug. 1b] <Russisch {3.2}
kozen vertrouwelijk praten 1300 [MNW]
kozijn raamwerk 1384-1407 [MNW] <Frans
kozijn neef 1599 [WNT] <Frans {4.1.4}
kraag* rand langs halsopening van kledingstuk 1350 [MNW]
kraai* zangvogel 1240 [Bern.] {3.1}
kraaien* het natuurlijke geluid van hanen maken 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
kraak schip 1376-1389 [MNW] <Frans {4.1.11}
kraak grote inktvis 1870 [Vd Sijs 1998] <Noors {3.2}
kraakbeen* buigzaam benig weefsel 1494 [MNW]
kraal element van sierketting 1480 [MNW]
kraal omsloten ruimte voor vee 1652 [WNT] <Portugees {3.2}
kraam* tent waarin koopwaar wordt aangeboden 1213 [Slicher] {2.4}
kraambed* bed waarin vrouw bevalt 1640 [WNT]
kraan* hijswerktuig 1244 [Slicher] {2.4}
kraan* kraanvogel 1287 [CG NatBl]
kraan* tap aan een vat 1354 [MNW]
kraan flinke vent 1866 [WNT] <Frans
krab* schaaldier 1287 [CG NatBl] {3.2}
krabbelen* herhaaldelijk krabben 1432-1468 [MNW] {3.1}
krabben* de nagels over iets heen halen 1400 [MNW]
krach ineenstorting van beurs 1912 [KKU] <Duits
kracht* sterkte 901-1000 [WPS]
krachtens voorzetsel 1817 [Picarta: Reglement of ordonnantie, (...) krachtens het besluit van (...)] <Duits {4.2}
krachtig* sterk 901-1000 [WPS]
krakeel ruzie met rumoer 1562 [Claes]
krakeling* bros 8-vormig koekje 1330 [Jacobs 17] {4.1.6}
kraken* een scherp geluid maken 1287 [CG NatBl] {3.1}
kraker* iem. die een leegstaand huis binnendringt voor bewoning 1970 [Recht voor raap] {3.1}
krakkemikkig* gammel 1964 [Aanv WNT] {3.1}
kram* bevestigingshaakje, wondhaakje 1367-1372 [MNW]

kramp* spiersamentrekking 1100 [Rey] {2.2}
kranig flink 1866 [WNT]
krankzinnig* gek 1544 [MNW]
krans ring van gevlochten bloemen 1400 [MNW] <Duits
krant dagblad 1610 [Picarta: titel Extract wt de laetste courante]
krap* nauw 1598 [WNT krap VII]
krapitalist iemand met een relatief klein vermogen 1996 [NRC-H 28/12/1996] <L {3.4}
kras sterk, flink 1781 [WNT] <Duits
krasse knar vitale senior 1993 [Sanders 1999] {4.1.4/4.4}
krassen een scherp geluid geven, inkervingen maken 1420 [MNW] <Duits
krat* kist van open latwerk 1911 [WNT verpakking]
krater mond van vulkaan 1844 [WNT vulkanisch] <Latijn
krats* klein bedrag 1916-1917 [MOO]
krauwen* (zacht) krabben 1180 [Rey] {2.2}
krediet vertrouwen in betalingsmogelijkheid 1549 [Claes Tw. 12] <Frans
kreeft* schaaldier 1240 [Bern.] {1.2.5/3.2}
kreeftdicht retrograde 1584 [WNT retrograde I]
kreek* smal water 976 [Künzel] {2.3}
kreet* schreeuw 1265-1270 [CG Lut.K]
kregel* prikkelbaar 1619 [WNT]
krek bijwoord van hoedanigheid: precies 1708 [WNT] <Frans
krekel* insect 1240 [Bern.] {3.1}
kreng aas 1429 [MNW] <Frans {1.2.3}
kreng gemene vrouw of kind 1617 [WNT] <Frans {1.2.3}
krenken* beschadigen, beledigen 1240 [Bern.]
krent gedroogde druif 1514 [MNW] {4.1.6}
krent achterwerk 1717 [WNT] {4.4}
krenterig schriel 1866 [WNT]
kretologie het zich-te-buiten-gaan aan ongefundeerde leuzen 1972 [Aanv WNT]
kreuken* vouwen maken 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
kreunen* steunen 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
kreupel* mank 1284 [CG I Brugge]

kreupelhout* laag gewas met dooreengegroeide takken 1812 [WNT]
krib* voederbak 1120 [Rey] {2.2}
kribbig* prikkelbaar 1573 [WNT]
kriebelen* krabbelen 1847 [WNT] {3.1}
kriegel* prikkelbaar 1612 [WNT]
kriek kers 1351-1400 [MNW] {4.1.2}
krieken* aanbreken van de dag 1562-1592 [MNW]
kriel* hoendervogel 1567 [Claes]
kriel(tje)* kleine, nieuwe aardappel 1872 [GVD] {4.1.6}
krieuwelen* krioelen 1607 [Toll.] {3.1}
krijg* oorlog 1265-1270 [CG Lut.K]
krijgen* verwerven 1265-1270 [CG Lut.K]
krijgertje* tikkertje 1860 [WNT afranselen] {4.1.18}
krijgshaftig geneigd tot oorlog 1788 [WNT gronden]
krijgsmacht* gehele gewapende macht 1637 [WNT] {4.1.14}
krijsen* schel schreeuwen 1287 [CG NatBl] {3.1}
krijt* strijdperk 1265-1270 [CG Lut.K]
krijt kalk 1301-1400 [MNW] <Latijn {3.2}
krijt tekenmateriaal 1565 [WNT vlaamsch]
krijten* luid roepen 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
krik dommekracht 1950 [GVD] <Frans
krikkemik* prul, iets gebrekkigs 1655 [WNT] {3.1}
krill plankton 1950 [GVD] <Noors {3.2}
krimi detectivefilm, detectiveroman 1984 [GVD] <Duits {3.2/4.1.15}
krimpen* zich samentrekken 1287 [CG NatBl]
kring* cirkel 1477 [Teuth.]
kringelen* tal van kringen vormen 1477 [Teuth.] {3.1}
kringloop* recycling 1973 [Picarta: Bartels en Rosenzweig: Kringloop huishouding, weg uit milieucrisis] {3.1}
krioelen wemelen 1561 [WNT zeeraaf] <Fries {3.2}
kris langwerpig steekwapen 1596 [WNT] <Javaans {3.2}
kriskras bijwoord van richting: in alle richtingen 1902 [WNT kras II] {3.1}
kristal glanzend glas, kwarts 1240 [Bern.] <Frans
kristalliseren kristallen vormen 1720 [WNT zout I] <Frans
kritiek beoordeling 1761 [WNT subtiliteit] <Frans
kritisch geneigd tot beoordelen 1696 [WNT] <Duits
kritisch op het punt van de ene toestand over te gaan in de andere 1872 [WNT] <Engels
kritiseren kritiek leveren op 1698 [WNT] <Duits
krocht spelonk 1240 [Bern.] <Latijn
kroeg herberg 1586 [WNT] <Nederduits {3.2}
kroelen* dicht tegen elkaar zitten 1896 [WNT]
kroep ziekte 1832 [WEI] <Frans
kroep achterdeel van paard 1832 [WEI] <Frans
kroepoek viskoekjes 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
kroes drinkbeker 1425 [MNW] <? {3.5}

kroes* gekruld 1562 [Deux-aes bijbel 13]
krokant knapperig 1895 [Broeckaert] <Frans
kroket rol gehakt vlees 1863 [Rijnhart] <Frans {4.1.6}
krokodil krokodilachtige 1521 [WNT] <Frans
krokodillentranen geveinsde tranen 1596 [Linschoten 152]
krokus plantengeslacht 1591 [WNT vuilboom] <Latijn
krols* hitsig 1709 [WNT]
krom* gebogen 875 [Claes] {2.3}
krommunicatie mislukte of slechte communicatie 1975 [Sanders 1999] {4.4/5}
kroniek jaarboek 1351-1400 [MNW] <Frans
kronkel* sterke kromming 1599 [Kil.]
krontjong snaarinstrument 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2/4.1.16}
kroon hoofdsieraad van vorsten 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Latijn
kroon munteenheid van Denemarken en later ook IJsland, Noorwegen en Zweden 1871 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Deens of IJslands of Noors of Zweeds {3.2/4.1.12}
kroongetuige getuige voor de openbare aanklager 1960 [Nagel, Crimineel ABC]
kroos* waterplantje 1484 [MNW]
kroost kinderen 1639 [WNT] <Frans
kroot biet 1569 [WNT] <Frans {4.1.6}
krop* voormaag 1080 [Rey] {2.2}
krop* keelgezwel, struma 1617 [WNT]
krot* vervallen huis 1663 [WNT]
kruid* gewas 1100 [Willeram] {1.2.4}
kruid* specerij 1361-1362 [MNW] {4.1.6}
kruidenier handelaar in kruiderijen en vervolgens ook in grutterswaren 1568 [Kool] {1.2.3/1.2.4/4.1.13}
kruidje-roer-mij-niet* plant 1581 [De Lobel 318]
kruidnagel* specerij 1599 [Kil.] {4.1.6}
kruien* een kruiwagen voortduwen 1300 [MNW]
kruien* over elkaar schuiven (van ijsschotsen) 1781 [WNT]
kruik* vat 1240 [Bern.]

kruim* kruimel, binnenste van brood 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
kruimel* broodkorreltje 1526 [Liesveltbijbel, Luc. 16c] {3.1}
kruin bovenste deel van hoofd 1350 [MNW] <Latijn
kruipen* zich op handen en voeten voortbewegen 1240 [Bern.]
kruis twee balken die elkaar rechthoekig snijden 991-1000 [Künzel] <Latijn {2.3/3.2}
kruisbes* klapbes 1545 [Fuchs, Nieuwen Herbarius Cap. 68] {4.1.2}
kruiselings* kruisgewijs 1844 [WNT]
kruisen een kruis doen vormen, snijden 1350 [MNW]
kruisen door een andere soort bevruchten 1838 [WNT]
kruiser oorlogsschip 1634 [WNT bijl] {4.1.11}
kruisgang* gang rond binnenplaats van klooster 1477 [Teuth.]
kruisigen aan een kruis slaan 1100 [Willeram] {3.1}
kruisjassen kaartspel 1887 [WNT Amsterdamsch Suppl] {4.1.18}
kruit* ontplofbaar mengsel 1376-1400 [MNW] {1.2.4/4.1.14}
kruiwagen* eenwielig voertuig 1343-1345 [MNW] {3.1/4.1.10}
kruizemunt plant 1551 [MNW] <Latijn
kruk* handvat 1285 [CG Rijmb.]
kruk* stoel zonder leuning 1842 [WNT] {4.1.9}
krul* omgebogen vorm, b.v. van haar 1477 [Teuth.]
kryoliet ijssteen 1847 [KKU]
krypton chemisch element 1912 [KKU] <Engels
kubiek inhoudsmaat 1599 [Kool] <Frans
kubisme richting in de beeldende kunst 1917 [KWT] <Frans
kubus hexaëder 1625 [WNT wijn] <Latijn
kuch* soldatenbrood 1885 [WNT kuch III] {4.1.6}
kuchen* hoesten 1301-1400 [MNW] {3.1}
kudde* troep 1240 [Bern.]
kuieren* op zijn gemak lopen 1480 [MNW] {3.1}
kuif* opstaand voorhaar 1600 [WNT]
kuiken* jong van een kip 1401-1450 [MNW]
kuil* holte 1131 [Künzel] {2.3}
kuil* visnet 1252 [Prisma NPl.] {2.3}
kuip vat 1277 [CG I 1, 362] <Latijn
kuipen intrigeren 1290 [MNW]
kuis rein, ingetogen 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
kuit* visseneitjes 1437 [MNW]
kuit* deel van het onderbeen 1494 [MNW]
kuitenflikker* kromme sprong 1852 [WNT kuit I] {4.1.15}
kukelen* tuimelen 1897 [WNT] {3.1}
kul testikel 1287 [CG NatBl] <Latijn
kul flauwigheid 1901 [WNT wederantwoord]
kummel likeur 1912 [KKU] <Duits {4.1.6}
kumquat citrusvrucht 1992 [GVD] <Chinees {3.2/4.1.2}
kuna munteenheid van Kroatië 1941 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Kroatisch {3.2/4.1.12}

kunde* het kunnen 1240 [Bern.]
kundig* kunde bezittend 1240 [Bern.]
kungfu Chinese vechttechniek 1973 [Picarta: titel van M. Macao] <Chinees {3.2/4.1.18}
kunne* sekse 901-1000 [WPS]
kunnen* in staat zijn 1100 [Willeram]
kunst* kunstvaardigheid, creatieve uiting 1100 [Willeram] {3.1/5}
kunstenaar artiest 1617 [WNT kous I]
kunststof* chemisch gemaakte stof 1937 [Picarta: Mededeelingen van Kunststoffen-Instituut]
kür vrije figuur bij het kunstschaatsen 1920 [Guinness Olympische Spelen boek] <Duits {3.2}
kuras borst- en rugharnas 1524 [MNW] <Frans {4.1.14}
kurhaus plaats voor een kuur 1912 [KKU] <Duits
kurk schors van kurkeik, materialen daarvan 1545 [HWS] <Spaans {3.2}
kussen* zoenen 1100 [Willeram]
kussen gevulde zachte zak 1201-1250 [Tavernier] <Frans {2.4}
kust grens tussen land en zee 1436 [MNW] <Frans
kuster kustvaartuig 1859-1861 [B. Brommer, Reizen door oost-Indië 112b] <Engels {4.1.11}
kut* vrouwelijk schaamdeel 1563 [Claes Tw. 12] {3.2/4.4}
kut* tussenwerpsel: waardeloos! 1989 [Hofkamp&Westerman] {4.3}
kutsmoes zeer slechte smoes 1968 [Aanv WNT]
kutten* rotzooien 1991 [Hoppenbrouwers] {3.1}
kutzwager* man die met dezelfde vrouw geslapen heeft 1975 [Aanv WNT] {3.1/4.1.4}
kuur geneeswijze 1350 [MNW] <Latijn
kuur gril 1539 [WNT]
kuuroord herstellingsoord 1940 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
kwaad* slecht, boos 1240 [Bern.]
kwaadaardig* boosaardig 1599 [WNT]
kwaadschiks* bijwoord van hoedanigheid: tegen wil en dank 1832 [Bomhoff, Nieuw wrdb. Nederduitsche en Engelsche taal] {3.1}
kwaal* ziekte, gebrek 1240 [Bern.] {4.4}

kwab* vetmassa 1544 [Paludanus, Dictionariolum rerum maxime vulgarium]
kwacha munteenheid van Zambia en Malawi 1968 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Bantoe {4.1.12}
kwadraat vierkant 1537 [Kool] <Frans
kwadrant cirkelsector met een kwart van de oppervlakte 1745 [WNT] <Frans
kwadratuur berekenen van kromme figuur in vierkante eenheden 1585 [WNT quadratuur] <Frans of Latijn
kwajongen* ondeugende jongen 1787 [WNT]
kwak* vissersvaartuig 1889 [WNT] {4.1.11}
kwakdenken* afkeurende benaming voor de denktrant dat ziekte een geestelijke kwestie is 1992 [De Coster 1999] {4.4}
kwaken* het natuurlijke geluid van eenden en kikkers maken 1477 [Teuth.] {3.1}
kwakkel hoendervogel 1240 [Bern.] <ME Latijn
kwakkelen* sukkelen 1888 [WNT] {3.1}
kwakken* hard neersmijten 1588 [Kil.] {3.1}
kwakzalver* onbevoegd beoefenaar van de geneeskunst 1390-1460 [MNW] {4.1.13}
kwal* holtedier 1727 [WNT]
kwalificatie toekenning van eigenschap 1777 [WNT] <Frans
kwalijk* slecht 1237 [CG I 1, 32]
kwaliteit hoedanigheid 1573 [Plantijn] <Frans
kwant vent 1555-1560 [MNW] <? {3.5}
kwantificeren hoeveelheid aangeven 1976 [GVD] <ME Latijn
kwantiteit hoeveelheid 1370-1378 [MNW] <Frans
kwantum hoeveelheid 1732 [WNT] <Latijn
kwanza munteenheid van Angola 1976 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Portugees {3.2/4.1.12}
kwark wrongel 1941 [Theissen 1978] <Duits {3.2/4.1.6}
kwart telwoord: vierde deel 1285-1286 [CG I2, 1153] <Frans {4.2}
kwartaal drie maanden 1685 [WNT nedergericht] <Italiaans {3.2/4.1.7}
kwartel hoendervogel 1537 [Pelegromius, Synonymorum Sylva]
kwartelkoning ralvogel 1763 [HOU I, 5, 279]
kwartet muziekstuk voor vier partijen 1824 [WEI] <Frans
kwartet kaartspel met stellen van vier bijeenhorende kaarten 1926 [WNT z.j.] <Frans {4.1.18}
kwartier verblijfplaats 1546 [WNT] <Frans
kwartier vierde deel van een uur 1582 [WNT] <Frans {4.1.7}
kwartje een vierde gulden 1646 [WNT] {4.1.12}
kwarto boekformaat 1642 [WNT] <modern Latijn
kwarts delfstof 1770 [Toll.] <Duits
kwast* knoest 1567 [Junius 166a-b]
kwast* verfgereedschap 1665 [WNT]
kwast* malle vent 1700 [WNT kwast III]
kwast drank 1893 [Toll.] {4.1.6}
kwatrijn vierregelig gedicht of strofe 1857 [WNT] <Frans

kwebbelen* veel en rad praten 1902 [WNT] {3.1}
kwee vrucht 1330 [Jacobs 20] <Latijn {4.1.2}
kweek* tarwegras 1477 [Teuth.]
kweekwee gebakjes 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 33a] <Indonesisch {3.1/3.2/4.1.6}
kween* onvruchtbare koe 1444 [MNW] {4.1.3}
kweken* verbouwen 1671 [WNT]
kwekken* het natuurlijke geluid van kikkers maken 1552 [WNT] {3.1}
kwekken* kletsen 1914 [GVD] {3.1}
kwel* bron 1657 [WNT kwel II]
kwelder* buitendijks land 1830 [WNT]
kwelen* lieflijk zingen 1477 [Teuth.]
kwellen* pijnigen 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
kwellen* zwellen 1477 [Teuth.]
kwestie vraag, zaak 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
kwets pruim 1758 [WNT] <Duits {4.1.2}
kwetsen* beschadigen, bezeren 1240 [Bern.]
kwetsuur wond 1370 [MNW] <Frans
kwetteren* druk geluid maken (van vogels) 1562 [Claes] {3.1}
kwezel* (overdreven) vroom iemand 1632 [WNT]
kwibus dwaas 1662 [WNT]
kwiek* levendig 1897 [WNT]
kwijl* zever 1440 [MNW]
kwijlebabbe(l)* scheldwoord voor iemand die altijd kwijlt of kletst 1616 [WNT kwijlen]
kwijnen* verzwakken 1567 [Junius 453b]
kwijt vrij van, niet meer in het bezit van 1237 [CG I 1, 33] <Frans
kwijten, zich doen, vervullen 1237 [CG I 1, 37] <Frans
kwik* metaal 1699 [Claes Tw. 12] {1.2.4}
kwikstaart* zangvogel 1518 [Gemmula vocabulorum] {3.1}
kwikzilver* chemisch element 1287 [CG NatBl] {1.2.4/3.1}
kwinkeleren vrolijk zingen (van vogels) 1556 [WNT] {3.1}
kwinkslag* snaaks gezegde 1410 [MNW]
kwint vijfde toon 1477 [Teuth.] <Frans
kwintessens het voornaamste 1751 [WNT] <Duits

kwintet muziekstuk voor vijf partijen 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
kwispedoor spuwpotje 1672 [TNTL 1969, 85, 238] <Portugees {3.2}
kwispelstaarten* met de staart heen en weer gaan 1629 [WNT] {3.1}
kwistig* royaal 1485 [MNW]
kwitantie kwijting 1361-1362 [HWS] <Latijn
kyat munteenheid van Birma 1948 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Birmaans {4.1.12}
kynoloog hondenkenner 1907 [Aanv WNT]
kyrie-eleïson liturgische smeekbede 1561 [WNT worden] <Grieks {3.2}

la muzieknoot 1350 [MNW]
laag* niet hoog 1240 [Bern.]
laag* hinderlaag 1240 [VMNW]
laag* hoeveelheid die ergens tussen of boven ligt 1285 [CG Rijmb.]
laak* wetering, poel, plas 723 [Künzel] {2.3}
laan* weg 1280-1287 [CG I 1, 506]
laar* open plaats in het bos 751-800 [Claes] {2.3}
laars* schoeisel 1240 [Bern.] {3.1/4.1.9/5}
laat* niet vroeg 1281 [CG I 1, 564]
laatdunkend* hooghartig 1617 [WNT]
laatstleden* laatst verlopen 1376-1400 [MNW]
labbekak* vreesachtig persoon 1620 [WNT]
label etiket 1910 [KWT] <Engels
label platenmerk 1971 [R75] <Engels
labiaal lip- 1824 [WEI] <Frans
labiel wankelbaar 1885 [Aanv WNT] <Frans
labiliteit wankelbaarheid 1950 [GVD] <Frans
labiodentaal met de onderlip en boventanden gevormd 1886 [KKU]
laborant assistent in een laboratorium 1832 [WEI] <Duits
laboratorium werkvertrek voor technisch onderzoek 1711 [WNT vuurwerker] <ME Latijn {3.2}
labrador hondensoort 1876 [Sanders 1995] <Engels {4.1.3}
labyrint doolhof 1650 [MEY] <Latijn
lachen* met het gezicht vrolijkheid uitdrukken 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {3.1}
laci tussenwerpsel: uitroep van smart 1451-1500 [MNW] {4.3}
laconiek doodkalm 1782 [WNT koel I] <Frans
lacrimoso smartelijk klagend 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
lacrosse balspel 1929 [KWT] <Engels {4.1.18}
lactatie melkafscheiding 1832 [WEI] <Latijn
lactose melksuiker 1886 [KKU]
lacune leemte 1824 [WEI] <Frans {1.2.6}
ladder* trap 1317 [MNW] {1.3}
ladderzat* zeer dronken 1984 [GVD] {1.4/4.4}
lade* schuifbak 1627 [WNT]
laden* bevrachten, inladen 1236 [CG I 1, 20]
laden* kogels indoen 1599 [WNT]

lady dame 1824 [WEI] <Engels
ladyshave scheerapparaat voor vrouwen 1979 [Wijnands&Ost] {1.2.5/3.3/4.1.9}
laesie kwetsing 1565 [WNT kwetsing] <Latijn
laf* vreesachtig 1401-1425 [MNW]
lager deel van een werktuig waarop de as steunt 1908 [Aanv WNT] <Duits
lagerbier zomerbier 1886 [KKU] <Duits {4.1.6}
lagune strandmeer 1824 [WEI] <Frans
lak een harsachtig product, verf 1573 [Claes] <Frans
lakei huisbediende in livrei 1524 [MNW] <Frans
laken* textiel 1240 [Bern.] {4.1.9}
laken* afkeuren 1287 [CG NatBl]
lakmoes* kleurstof 1679 [Witgeest, Het Nieuwe Toneel der Konsten, 102]
laks traag 1897 [WNT] <Latijn
lallen* onduidelijk praten 1580 [WNT] {3.1}
lam* jong van een schaap 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
lam* verlamd 1376-1400 [MNW]
lama boeddhistische priester 1824 [WEI] <Engels
lama hoefdier 1847 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.3}
lamantijn zeekoe 1718 [Van Donselaar Tw. 12] <Frans {4.1.3}
lambada Braziliaanse dans 1989 [De Coster 1999] <Portugees {3.2/4.1.15}
lambda de Griekse letter l 1767 [HOU I, 11, 632] <Grieks {3.2}
lambert eenheid van lichtsterkte 1953 [Kath. Enc.]
lambiek biersoort 1865 [WNT uitzet] {4.1.6}
lambrisering houten wandbekleding 1786-1793 [WNT] <Latijn {3.2}
lambrusco rode wijnsoort 1978 [Born, Wijnlexicon] <Italiaans {3.2/4.1.6}
lamé weefsel met goud- of zilverdraad 1961 [GVD] <Frans {3.2/4.1.9}
lamel dunne strook 1824 [WEI] <Frans
lamenteren jammeren 1384-1407 [MNW] <Frans
lamentoso klagend 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
lamineren metaal pletten 1824 [WEI] <Frans
lamlendig* futloos 1879 [WNT uitstaan]
lammetje Bargoens: 30 stuivers 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.1.12}

lamp tot verlichting dienend voorwerp 1240 [Bern.] <Frans
lampet waterkan 1524 [MNW] {3.3}
lampion feestverlichting 1810 [WNT] <Frans {3.2}
lamprei kaakloze vis 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
lamprei jong konijn 1301-1400 [MNW] <Frans
lanceren afvuren 1887 [WNT torpedo] <Frans
lancet plat mesje 1567 [Junius 287b] <Frans
land* grond, bouwland 801 [Künzel] {2.3}
land* rijk, staat 1200 [CG II 1 Servas]
landauer rijtuig 1832 [WEI] <Duits {4.1.10}
landbouwer* boer 1514 [MNW] {4.1.13}
landen* aan land zetten of komen 1450 [MNW]
landerig* slecht geluimd 1844 [Physiologie van Amsterdam, 43, 90]
landjeveroveren* spel met een mes om land te veroveren 1929 [Ter Laan, Nieuw Groninger wrdb.] {4.1.18}
landjuweel wedstrijd van rederijkerskamers 1618 [WNT]
landmacht* krijgsmachtonderdeel dat strijdt te land 1814 [WNT] {4.1.14}
landschap* landstreek, landelijke omgeving 1240 [Bern.]
landschap* schilderstuk, geschilderd landschap 1617 [WNT]
landstorm tak van militaire dienst 1813 [WNT] <Duits {4.1.14}
lang* met een grote lengte 788-789 [Claes] {2.3}
langlaufen skilopen 1924 [Guinness Olympische spelen boek] <Duits {3.2/4.1.18}
langoest schaaldier 1912 [KKU] <Frans
langoureus kwijnend 1976 [GVD] <Frans
langs* bijwoord van richting 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
langs* voorzetsel 1351 [MNW] {4.2}
langwerpig* meer lang dan breed 1585 [Stevin, Dialectike ofte bewysconst]
langzaam* niet snel 1265-1270 [CG Lut.K]
lankmoedig* toegevend 1450 [MNW]
lanoline wolvet 1910 [KWT] <Duits
lans stoot- en werpwapen 1350 [MNW] <Frans {4.1.14}
lansier met een lans gewapende ruiter 1580 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
lansquenet kaartspel 1847 [KKU] <Frans {4.1.18}
lantaarn verlichtingstoestel 1240 [Bern.] <Frans
lanterfanten* zijn tijd verbeuzelen 1573 [Claes] {3.1}
lanthaan chemisch element 1872 [GVD]
lap* stuk doek 901-1000 [WPS]
lapel omslag aan jas 1868-1872 [WNT] <Engels {3.2}
lapidair kort en kernachtig 1865 [KVW] <Frans
lapjeskat driekleurige kat 1926 [WNT] {4.1.3}
lapsus vergissing 1714 [WNT pissen] <Latijn
laptop draagbare computer 1986 [Sanders 2001] <Engels {4.1.17}
lapzwans vent van niks 1928 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
larderen doorspekken (lett. en later fig.) 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] <Frans

laren beschermgoden van grond en huis 1824 [WEI] <Latijn
larghetto bijwoord: enigszins breed 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
largo bijwoord: zeer langzaam 1751 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
lari munteenheid van Georgië 1995 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Georgisch {4.1.12}
larie onzin 1787-1789 [WNT] <? {3.5}
lariks naaldboom 1682 [WNT] <Latijn
larmoyant huilerig 1824 [WEI] <Frans
larve bij dieren met gedaanteverwisseling de vorm waarmee het dier het ei verlaat 1580 [WNT] <Frans
laryngitis strottenhoofdontsteking 1847 [KKU] <modern Latijn
larynx strottenhoofd 1624 [Aanv WNT] <modern Latijn {3.2}
las* verbinding 1409 [MNW]
lasagne soort pasta 1977 [Picarta: titel van Anna Del Conte] <Italiaans {3.2/4.1.6}
laser stralingsversterker 1964 [Aanv WNT] <Engels
laserprinter printer die werkt met laserstralen 1986 [Mini/micro computer dec. 12, 5] <Engels
lash-schip zeeschip met lichters voor inlands transport 1979 [Wijnands&Ost] <Engels {4.1.11}
lassakoorts infectieziekte 1992 [WP]
lassen* een verbinding maken 1317 [MNW]
lasso werpkoord met strik 1836 [Muller, Reizen en Onderzoekingen in den Indischen Archipel I, 120b] <Engels of Spaans
last* vracht 1122 [Slicher] {2.4/3.1}
last* hinder 1301-1400 [MNW]
laster* kwaadsprekerij 1599 [kil]
lat* lang stuk hout 1240 [Bern.]
lat munteenheid van Letland 1991 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Lets {4.1.12}
laten* niet verhinderen, nalaten, afstaan 1236 [CG I 1, 20]
latent verborgen 1852 [WNT warmte] <Frans

lateraal ter zijde 1777 [MEY] <Frans
latex melksap der rubberbomen, rubberachtig materiaal 1931 [WNT koelie] <Latijn
lathyrus plantengeslacht 1773 [HOU II, 1, 55] <modern Latijn
lat-relatie leefsituatie waarin partners hun zelfstandigheid niet opgeven 1982 [Picarta: titel van M.C.I. Geraets] <L {3.3/3.4}
latrine buitenshuis toilet 1875 [WNT] <Frans {4.4}
laudanum opiumtinctuur 1688 [MEY] <modern Latijn {4.1.6}
lauden kerkelijk getijde 1629 [Aanv WNT] <Latijn
laureaat bekroond dichter 1847 [KKU] <Latijn
laurier sierboom 1562 [Naembouck] <Frans
lauw* tussen heet en koud 1240 [Bern.]
lauwer krans van laurieren 1287 [CG NatBl] <Latijn
lava door vulkanische uitbarsting uitgeworpen stoffen 1778 [WNT] <Italiaans {3.2}
lavatory toilet 1914 [GVD] <Engels {4.4}
laveloos stomdronken 1760 [WNT tormenteren]
lavement klysma 1351 [MNW] <Frans
laven verkwikken 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
lavendel heestergeslacht, de bloemen daarvan 1350 [MNW] <ME Latijn
laveren telkens aan de wind overstag gaan 1384 [MNW] <Frans
lawaai herrie 1803 [WNT] <? {3.5}
lawine neerstortende sneeuw 1774 [WNT wind I] <Duits
lawntennis tennis dat oorspronkelijk op grasbanen werd gespeeld 1889 [WNT] <Engels {4.1.18}
lawrencium chemisch element 1976 [GVD] <modern Latijn
laxeren de stoelgang bevorderen 1477 [Teuth.] <Latijn
lay-out opmaak 1933 [Aanv WNT] <Engels
lazaret (veld)hospitaal 1656 [WNT] <Italiaans {3.2}
lazarus stomdronken 1673 [WNT]
lazeren smijten 1896 [WNT]
leadzanger belangrijkste zanger in popgroep 1984 [GVD]
leasen voor lange termijn huren 1974 [Posthumus] <Engels
leb* lebmaag 1807 [WNT]
lebberen* slobberen 1897 [WNT] {3.1}
lector titel aan universiteit 1762-1784 [WNT] <Latijn
lectuur het lezen 1580 [WNT renomnie] <Frans
lectuur leesstof 1793 [WNT] <Frans
ledematen* armen en benen 1718 [WNT]
ledenpop pop met beweegbare leden 1864 [WNT] {4.1.18}
ledikant bed 1545 [HWS] <Frans {4.1.9}
lee* watering 820 [Künzel] {2.3}
leed* verdriet, schade 1100 [Willeram]
leedvermaak* genoegen over andermans ongeluk 1811 [WNT]
leeftocht* proviand 1204 [Slicher] {2.4/3.1}
leeg, ledig* vrij, werkloos, ijdel 1240 [Bern.]

leeg, ledig* zonder inhoud 1599 [WNT]
leegte* het leeg-zijn 1847 [WNT] {3.1}
leek* beekje 1076-1100 [Claes] {2.3}
leek niet-geestelijke 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
leem* grondsoort 901-1000 [WPS] {3.1}
leemte* tekort 1555 [WNT] {3.1}
leemte* gaping 1864 [WNT]
leen* wat men voor tijdelijk gebruik ontvangt 1215 [Slicher] {2.4}
leenwoord woord aan een andere taal ontleend 1910 [Aanv WNT] <Duits
leep* sluw 1504 [MNW]
leer* stof uit dierenhuiden 1240 [Bern.] {1.2.4/1.3}
leer* trap 1488 [MNW] {1.3}
leer* doctrine 1569 [WNT] {1.3}
leerdammer* Nederlandse kaassoort 1977 [Fa. Baars Leerdam] {3.1/4.1.6}
leerkracht onderwijzer 1905 [WNT verbinden] <Duits
leerling* iem. die onderwijs krijgt 1496 [MNW]
leest* schoenvorm 1330 [Jacobs 17]
leest* gestalte, vorm van het lichaam 1629 [WNT]
leeuw katachtige 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5/4.1.3}
leeuwendaalder munt 1575 [Van Gelder 1965] {4.1.12}
leeuwerik* zangvogel 1240 [Bern.]
leeuwin vrouwelijke leeuw 1240 [Bern.]
lef Bargoens: moed 1860 [MOO] <Jiddisch {3.2}
legaal wettelijk 1576 [WNT locaal I] <Frans
legaat gezant 1240 [Bern.] <Frans
legaat testamentaire beschikking 1527 [HWS] <Latijn
legaliseren voor echt verklaren 1818 [WNT] <Frans
legatie gezantschap 1480 [HWS] <Frans
legato gebonden, vloeiend 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
legendarisch tot de legende behorend 1875 [WNT] <Frans
legende verhaal van een wonder, sage 1446 [MNW] <Frans

leger* ligplaats (van dier) 1100 [Willeram]
leger* krijgsmacht te land 1596 [WNT] {4.1.14}
legeren* een verblijfplaats verschaffen 1400 [MNW]
legéren alliëren 1847 [KKU] <Duits
legering vermenging van metalen 1847 [KKU] <Duits
leges administratieve heffingen 1545 [HWS] <Latijn
leggen* doen liggen 1240 [Bern.] {3.1}
leggiero licht, luchtig 1832 [WEI] <Italiaans {3.2}
legging dunne stretchbroek 1989 [Peptalk] <Engels {3.2}
leghorn hoendervogel 1905 [Sanders 1995] <Engels
legio zeer talrijk 1637 [Statenvertaling (Marcus 5:9)] <Latijn
legioen legerafdeling 1285 [CG Rijmb.] <Frans
legionella legionairsbacterie 1984 [GVD] <modern Latijn
legislatief wetgevend 1866 [WNT steken] <Frans
legitiem wettelijk, gewettigd 1301-1350 [MNW] <Frans
legitimeren wettigen 1540 [WNT] <Frans
legitimist aanhanger van de leer dat de vorstelijke macht een eigen recht is 1847 [WNT] <Frans
lego kinderspeelgoed 1984 [GVD] <Deens {3.2/4.1.18}
leguaan hagedis 1623 [Van Donselaar Tw. 13] <Engels {3.2}
lei gesteente 1377-1378 [MNW] <Keltisch {3.2}
lei munteenheid van Roemenië en Moldavië 1926 [KWT] <Roemeens {4.1.12}
leiband* loopband 1698 [WNT]
leiden* doen gaan, aanvoeren 901-1000 [WPS]
leidmotief leidende gedachte 1850 [Aanv WNT] <Duits
leidmotief (muz.) grondthema 1896 [KWT] <Duits {3.2}
leidse* kaas uit Leiden 1843 [WNT kaas] {4.1.6}
leidsel* teugel 1702 [WNT] {3.1/5}
lek munteenheid van Albanië 1946 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Albaans {4.1.12}
lekken* niet dicht zijn 1440 [MNW]
lekken* informatie laten uitlekken 1984 [GVD] {3.1}
lekker* aangenaam van smaak of geur 1350 [MNW]
lel* lapje (bv. van oor) 1573 [Claes Tw. 12]
lel* oorvijg 1924 [GVD]
lelie bloem 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Latijn
lelijk* niet mooi 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
lellebel* slonzige vrouw 1887 [WNT vuil I] {3.1}
lemma trefwoord 1847 [KKU] <Latijn
lemmet snijkant van mes 1616 [WNT lemmer I]
lemming knaagdier 1761 [HOU I, 2, 446] <Noors {3.2/4.1.3}
lempira munteenheid van Honduras 1926 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
lemur halfaap 1824 [WEI] <Latijn {4.1.3}
lende* deel van rug en zijden 901-1000 [WPS]
lenen* te leen geven of krijgen 1240 [VMNW]

lengte* langste afmeting 1350 [MNW] {3.1}
lenig* buigzaam 1611-1620 [WNT]
lenigen* zacht maken 1638 [WNT]
leninisme vorm van het marxisme 1937 [KOE]
lens* slap, krachteloos 1588 [Claes]
lens vergrootglas 1744 [Baker, Het microscoop gemakkelyk gemaakt 1] <Latijn
lente* voorjaar 1050 [CG II 1, 122] {1.1/4.1.7}
lentemaand* maart 1050 [CG II 1, 122] {3.1/4.1.7}
lento bijwoord: langzaam 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
leone munteenheid van Sierra Leone 1960 [Enc. Munten en Bankbiljetten] {4.1.12}
lepel* eetgereedschap 1240 [Bern.] {3.1}
lepelaar reigerachtige 1270 [CG I 1, 161]
leproos melaats, aan lepra lijdend 1380 [WNT leproos I] <Latijn
leproos melaatse 1542 [HWS] <Latijn
leptosoom lichaamstype 1939 [KWT.]
leraar onderwijzer 1240 [Bern.]
leren* kennis verwerven, onderrichten 901-1000 [WPS]
les onderricht 1240 [Bern.] <Latijn
lesbisch homoseksueel (gezegd van vrouwen) 1847 [KKU]
lessen* blussen 1350 [MNW]
lessenaar schuin blad op voetstuk ter ondersteuning van geschrift 1240 [Bern.]
letaal dodelijk 1597 [Aanv WNT] <Frans
lethargie geestelijke ongevoeligheid 1882 [WNT schijndood] <Frans
letsel* kwetsuur 1318 [MNW]
letten* verhinderen 1236 [CG I 1, 27]
letter schriftteken 1236 [CG I 1, 20] <Frans
lettergreep syllabe 1649 [Ruijs]
leugen* onwaarheid 901-1000 [WPS]
leuk* grappig 1898 [Toll.]
leukemie bloedkanker 1886 [KKU]
leukocyt wit bloedlichaampje 1912 [KKU]
leukoplast hechtpleister 1910 [KWT]
leukose leukemie 1949 [Coëlho, Zakwrdb. geneesk.]
leunen* steunen op of tegen 1439 [MNW]
leuning* steun voor armen 1654 [MEY]
leuren* venten 1540 [WNT]

leus zinspreuk 1501-1525 [MNW] <? {3.5}
leut* plezier 1634 [WNT leute]
leut* koffie 1899 [WNT leut II] {4.1.6}
leuteren* kletsen 1809 [WNT] {3.1}
lev munteenheid van Bulgarije 1914 [GVD] <Bulgaars {3.2/4.1.12}
leven* niet dood zijn 901-1000 [WPS]
levendig* beweeglijk 1399 [MNW]
levensgevaarlijk* zeer gevaarlijk 1908 [WNT levensgevaar] {4.4}
levensgroot* zeer groot 1765 [WNT] {4.4}
levensloop* iemands leven 1714 [WNT]
lever* klier 1240 [Bern.]
leverancier die waren levert 1640 [WNT] {4.1.13}
leveren verschaffen 1230 [CG I 1, 19] <Frans
levertraan* olie gewonnen uit levers van kabeljauwachtigen 1636 [WNT robbetraan] {1.3}
leviathan monsterachtig waterdier 1622 [WNT] <Latijn
levitatie het uitgeschakeld-zijn van de zwaartekracht 1899 [DBL] <Frans
lexicaal m.b.t. de woordenschat 1887 [KWT]
lexicograaf woordenboekschrijver 1745 [MEY] <modern Latijn
lexicon woordenboek 1635 [Aanv WNT] <Grieks {3.2}
lezen* verzamelen (bv. van aren) 1100 [Willeram]
lezen* opnemen van schrift 1250 [MNW]
liaan slingerplant 1770 [Hartsinck, Beschryving Guiana 84] <Frans
liaison liefdesbetrekking 1824 [WEI] <Frans
libel schotschrift 1424 [MNW] <Frans
libel insect 1761 [Toll.] <Latijn
libel waterpas 1826 [WNT] <Latijn
liberaal ruimdenkend, mild 1461 [MNW] <Frans
liberaal een democratische regering aanhangend (naar het voorbeeld van de Franse Revolutie) 1823 [WNT] <Frans
liberaliseren bevrijden van beperkingen 1855 [KKU] <Frans
libero vrije verdediger bij voetbal 1970 [Recht voor raap] <Italiaans {3.2}
libertijn vrijdenker 1567 [WNT anabaptist] <Frans
libidineus wellustig 1561 [Aanv WNT] <Frans
libido geslachtsdrift 1915 [WNT uitleven] <Latijn
libratie schijnbare schommeling van hemellichaam 1824 [WEI] <Frans
libretto operatekst 1855 [KKU] <Italiaans {3.2}
librium kalmerend middel 1974 [KOE]
licentiaat gegradueerde 1560 [WNT] <ME Latijn
licentie verlof 1452-1494 [HWS] <Frans
lichaam* lijf 1100 [Willeram]
licht* uitstraling van zon e.d. 901-1000 [WPS]
licht* niet donker 1130-1161 [Künzel] {2.3/4.1.5}
licht* niet zwaar 1177 [Slicher] {2.4}
lichtekooi hoer 1635 [WNT walen I] {4.1.13}
lichten* optillen 1236 [CG I 1, 26]

lichter* vaartuig voor vervoer van lading van zeeschepen 1634 [WNT] {4.1.11}
lichterlaaie* met uitslaande vlam 1810 [WNT] {3.1}
lichtmatroos aankomend matroos 1882 [WNT licht III]
Lichtmis Vrouwendag, 2 februari 1236 [CG I 1, 26] {4.1.7}
lichtzinnig onberaden 1623 [WNT kleed] <Duits
lid* lichaamsdeel 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
lid* deksel 1429 [MNW]
lid* penis 1530 [WNT] {4.4}
lidmaat* lid van een protestants kerkgenootschap 1648 [WNT] {4.1.8}
lidwoord* de, het, een 1723 [WNT]
lied* gezang 1260-1270 [CG II 1 Boeve]
lieden, lui* mensen 1240 [Bern.]
liederlijk losbandig 1709 [WNT] <Duits
lief* bemind, aardig 901-1000 [WPS]
liefde* genegenheid 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
liefdesbaby buitenechtelijk kind 1992 [De Coster 1999] {4.1.4}
liefdesbrief minnebrief 1935 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
liefhebberen* zich als amateur met een vak bezighouden 1832 [WNT]
liefkozen lief spreken 1300 [MNW]
liefkozen strelen 1710 [WNT]
lieftallig* bevallig 1530-1531 [MNW]
liegen* onwaarheid spreken 901-1000 [WPS]
lier snaarinstrument 1440 [MNW] <Frans of Latijn {4.1.16}
lier horizontaal geplaatste kaapstander 1859 [WNT]
lierelauwen* wauwelen 1873 [WNT] {3.1}
liëren verbinden 1824 [WEI] <Frans
lies* plant 1146 [Prisma NPl.] {2.3}
lies* plooi tussen onderlijf en bovenbeen 1351 [MNW]
liflaf* flauwe kost 1793-1796 [WNT] {3.1/5}
lift hijstoestel 1891 [WNT] <Engels
liften gratis meerijden in andermans auto 1950 [Aanv WNT]
liften lichaamscorrectie ondergaan 1997 [De Coster 1999] <Engels
liga verbond 1824 [WEI] <ME Latijn
ligament band 1595 [WNT verrukken] <Latijn

ligatuur afkorting, combinatie van letters 1567 [Plantijn, Françoische t'samensprekinghen, 15] <Frans
liggen* uitgestrekt zijn, zich bevinden 1100 [Willeram] {3.1}
light caloriearm 1983 [Ferrée] <Engels
light-railtrein openbaar vervoer tussen trein en tram in 2000 [NRC-H 16/6/2000] {4.1.10}
liguster heestergeslacht 1676 [Suriname: Spiegel der vaderlandse kooplieden 51] <Latijn
lij* zijde die van de wind is afgekeerd 1598 [WNT lij I]
lijden* verduren, ondergaan 1265-1270 [CG Lut.K]
lijf* lichaam 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
lijfwacht* bewakers van een belangrijk persoon 1612 [WNT] {1.2.5/4.1.14}
lijk* dood lichaam 1240 [Bern.]
lijk* touw om rand van zeil 1569 [TNTL 1955, 73, 284]
lijken* gelijken 1450 [MNW]
lijm* plakmiddel 1240 [Bern.] {3.1}
lijn* touw 1240 [Bern.]
lijn* streep 1477 [Teuth.]
lijnen* vermageren 1976 [GVD] {3.1}
lijntrekken* opzettelijk langzaam werken 1627 [WNT toer]
lijnwaad* linnen 1285 [MNW] {3.1/4.1.9}
lijp* gek 1970 [Recht voor raap] {3.1}
lijs* suf persoon 1580 [WNT]
lijst* rand 1277 [CG I 1, 353]
lijst* opsomming, reeks 1581 [WNT]
lijster* zangvogel 1300 [MNW]
lijzig* irritant langzaam 1682 [Toll.]
lik Bargoens: gevangenis 1858 [MOO] <Duits
likdoorn* eksteroog 1301-1350 [MNW] {3.1}
likeur alcoholische drank 1601 [WNT] <Frans {4.1.6}
likkebaarden* watertanden 1672 [WNT] {3.1}
likken* met de tong over iets heen gaan 901-1000 [WPS]
liksteen* zoutsteen voor het vee 1901 [KUI]
lila lichtblauw paars 1833 [WNT violet II] <Frans {4.1.5}
lilangeni munteenheid van Swaziland 1968 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Swazi {4.1.12}
lillen* drillen (van weke massa) 1477 [Teuth.]
lilliputter dwerg 1813 [WNT]
limerick vijfregelig grappig versje 1932 [WNT vijf I] <Engels
limiet grens 1350 [HWS] <Frans
limitatie beperking, begrenzing 1467-1490 [HWS] <Frans
limitatief beperkend 1824 [WEI] <Frans
limiteren beperken 1548 [HWS] <Frans
limoen citroen 1351-1400 [MNW] <Frans {4.1.2}
limonade drank van vruchtensap 1691 [WNT thee] <Frans {4.1.6}
limousine gesloten luxeauto 1910 [KWT] <Frans {4.1.10}

limpido zuiver (van winst) 1747-1787 [WNT] <Italiaans {3.2}
linde* boomsoort 1101 [Claes] {2.3}
lineair lijnvormig 1847 [KKU] <Frans
linea recta bijwoord: rechtstreeks 1805 [MEY] <Latijn
lingerie damesondergoed 1912 [WNT] <Frans
lingua franca internationale omgangstaal 1899 [DBL] <Italiaans {3.2}
linguïst taalkundige 1824 [WEI] <Frans
liniaal meetlat 1599 [WNT] <Frans
linie streep, lijn 1240 [Bern.] <Frans
link* Bargoens: leep, gevaarlijk 1890 [WNT]
link schakel 1974 [KOE] <Engels
linker* tegenover rechter 1477 [Teuth.]
linkmichel Bargoens: lepe kerel 1906 [Köster Henke] <Duits
links* aan de linkerzijde 1477 [Teuth.]
links veld voor golfspel 1917 [KWT] <Engels
linktrainer nabootsing van vliegtuigcockpit 1942 [KWT] <Engels
linnen* weefsel van vlas 1236 [CG I 1, 23] {4.1.9}
linoleum vloerbedekking 1886 [Toll.] <Engels
lint band 1350-1384 [MNW] <? {3.5}
lintworm* klasse van platwormen 1768 [HOU I, 12, 138]
linze plant 1420 [Claes] <Duits {4.1.6}
lip* rand van mondopening 1100 [Willeram]
liplap Indo-Europeaan 1622 [WNT] <Indonesisch {3.1/3.2}
liposuctie wegzuigen van overtollig lichaamsvet 1992 [De Coster 1999] <Engels
lippizaner paardensoort 1968 [KWT] <Duits {3.2/4.1.3}
lipssleutel type van sleutel 1992 [GVD]
lipstick lippenstift 1968 [KWT] <Engels
liquida vloeiklank, l en r 1847 [KKU] <Latijn
liquide onmiddellijk vereffenbaar 1537 [HWS] <Frans
liquideren verrekenen, afwikkelen 1544 [WNT] <Frans
liquideren uit de weg ruimen 1961 [GVD] <Engels {4.4}
lira munteenheid van Turkije 1960 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Turks {3.2/4.1.12}
lire munteenheid van Italië, San Marino en Vaticaanstad 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.12}

lis* plant 1240 [Bern.]
lispelen* onduidelijk uitspreken 1350 [MNW] {3.1}
list* slimheid 1100 [Willeram]
litanie smeekbeden 1500 [Bibliotheca 1954, nr. 24] <Latijn
litas munteenheid van Litouwen 1925 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Litouws {4.1.12}
liter inhoudsmaat 1802 [WNT] <Frans {3.2}
literatuur letterkunde 1676 [WNT verscheidenheid] <Frans
lithium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
lithograaf steendrukker 1858 [WNT visitekaartje] <Frans
lithografie steendruk 1824 [WEI] <Frans
lithosfeer vaste aardkorst 1898 [GVD]
litoraal m.b.t. de kust 1847 [KKU] <Frans
litotes retorische figuur waarbij men schijnbaar iets verkleint of ontkent 1720 [MEY] <Grieks {3.2}
lits-jumeaux tweelingbed 1910 [KWT] <Frans {4.1.9}
litteken* teken van een wond 1253 [CG I 1, 45] {3.1}
liturgie gebeden en ceremoniën van eredienst 1639 [WNT] <Frans
live niet van bandopnames 1966 [R75] <Engels
living woonkamer 1952 [Aanv WNT] {1.2.2/1.2.3/3.3}
living bestaan 1958 [KWT] <Engels {1.2.3}
livre munteenheid van Libanon 1968 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Frans {3.2/4.1.12}
livrei bijzondere kleding 1343-1344 [MNW] <Frans
loafer slipper 1958 [WP jaarboek 1958] <Engels {4.1.9}
lob kwab 1718 [WNT] <Latijn
lob techniek waarbij men de bal met een boog (over de tegenstander) speelt 1961 [GVD] <Engels
lobbes goedaardig dier of mens 1646 [WNT]
lobby pressiegroep 1954 [Aanv WNT] <Engels
lobelia plantengeslacht 1779 [WNT water] <modern Latijn
lobotomie operatie in hersensubstantie 1970 [GVD Suppl.]
locomotief treintrekker 1847 [KKU] <Engels {4.1.10}
loden dichte stof 1910 [KWT] <Duits {4.1.9}
loeder* gemeen persoon 1592 [Toll.]
loef* windzijde 1612 [WNT]
loefie Bargoens: halve cent 1906 [MOO] <Romani {3.2/4.1.12}
loeien* het natuurlijke geluid van runderen of de wind maken 901-1000 [CG WPS Gloss.] {3.1}
loeihard* zeer hard 1976 [GVD] {4.4}
loeisterk* zeer sterk 1984 [GVD] {4.4}
loempia gevuld hartig pannenkoekje 1954 [Aanv WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
loens* een beetje scheel 1724-1726 [WNT]
loep vergrootglas 1821 [WNT] <Frans
loeren* spieden 1477 [Teuth.]
loet* werktuig 1250 [Rey] {2.2}

loeven* in de wind opdraaien 1599 [WNT]
lof* het prijzen 901-1000 [WPS]
loftuiting* het verkondigen van lof 1351-1400 [MNW]
log* plomp 1627 [WNT walscherm]
log snelheidsmeter van schip 1670 [WNT] <Engels {3.2}
logaritme exponent van de macht, waartoe een getal moet worden verheven om een tweede getal te verkrijgen 1626 [WNT] <modern Latijn
logboek scheepsjournaal 1782 [WNT log IV]
loge plaats in theater 1735 [WNT] <Frans
loge portiershokje 1909 [WNT] <Frans
logé gast die blijft slapen 1844 [WNT] {3.3}
logement gelegenheid tot logeren 1540 [WNT verlast] <Frans
logenstraffen onwaarheid doen blijken 1588 [Claes] <Duits
logeren als gast zijn intrek nemen 1285 [CG Rijmb.] <Frans
logger vaartuig 1796 [Toll.] <Engels {3.2/4.1.11}
loggia overdekte galerij 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
logica leer van de wetten van het denken 1500 [WNT] <Latijn
logies onderdak 1476 [MNW] <Frans
logisch m.b.t. de logica 1735 [WNT] <Latijn
logistiek voorzieningen van troepen 1855 [KKU] <Frans
logo vignet 1982 [R84] <Engels
logopedie spraakverbetering 1929 [KWT]
loipe langlauftraject 1984 [GVD] <Noors {3.2}
lok* haar 901-1000 [WPS]
lokaal plaatselijk 1570 [WNT] <Frans
lokaal vertrek 1825 [WNT] <Frans
lokaliseren tot een plaats beperken, een plaats toekennen 1847 [KKU] <Frans
lokatie plaats(ing) 1961 [GVD] <Engels
lokatief plaatsaanduidende naamval 1901 [KUI] <modern Latijn
loket doorgeefraampje 1380 [MNW]
lokken* aantrekken 1100 [Willeram]
lol* pret 1897 [WNT]
lolbroek* grapjas 1976 [GVD] {1.4/3.1}

lolita jong meisje dat oudere mannen aantrekt 1958 [Vertaling Lolita] <Engels
lollepot lesbienne 1906 [Köster Henke] {1.2.3}
lolly lekkernij 1927 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
lom duikerhoen 1612 [WNT] <Noors {3.2}
lombok Spaanse peper 1875 [Multatuli, Max Havelaar, 356] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
lommer schaduw van gebladerte 1487 [MNW] <Frans {1.3}
lommerd pandjeshuis 1429 [MNW] <Frans
lomp* vod 1588 [Claes]
lomp* plomp, grof 1615 [WNT]
lompenproletariaat de allerarmsten (bij Marx) 1920 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
lonen* opwegen tegen, vergelden 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
long* ademhalingsorgaan 1240 [Bern.]
longdrink een drankje in een hoog glas 1953 [WP voor de vrouw] <Engels {4.1.6}
lonken* een lokkende blik toewerpen 1513 [Mak]
lont koord voor ontsteking 1520 [HWS] <Duits {4.1.14}
loo* (open plek in) bos 830 [Künzel] {2.3}
loochenen* ontkennen 1240 [Bern.]
lood chemisch element 1240 [Bern.] <Keltisch {3.2}
loodgieter iem. die lood verwerkt en buizen repareert 1346-1349 [MNW] {4.1.13}
loodlijn lijn die loodrecht op een andere staat, lijn voor het dieplood 1614 [WNT]
loodrecht zuiver recht 1597 [WNT waterpas I]
loods schuur 1285 [CG Rijmb.] <Frans
loods stuurman 1677 [WNT]
loof* gebladerte 1287 [CG NatBl]
loog* oplossing van soda 1330 [Jacobs 18]
loog beoefenaar van een van de sociale wetenschappen 1982 [R84] {1.2.4}
looien* dierenhuiden behandelen 1340 [MNW]
look* plant 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] {4.1.6}
look stijl in bv. kleding 1974 [KOE] <Engels {3.2}
lookalike iem. die sprekend op een ander lijkt 1992 [Peptalk] <Engels
loom* traag, mat 1599 [Kil.]
loon* vergoeding 1080 [Rey] {2.2}
loopbaan* carrière 1556 [Picarta: B.A. van der Hulst, Die Gheestelijkcke loopbane]
loopgraaf gang in de grond voor dekking tegen de vijand 1599 [WNT] <Duits
looping verticale cirkel met vliegtuig 1917 [KWT] <Engels
loops* ritsig, tochtig 1477 [Teuth.]
loos* vals, slim 901-1000 [WPS]
loos* leeg 1599 [kil]
loot* boomscheut 891-892 [Künzel] {2.3}
lopen* gaan 901-1000 [WPS]
lopende* voorzetsel 1998 [Van der Horst] {4.2}
lor* vod 1625 [WNT] {1.2.3}
lord titel 1685 [WNT water] <Engels {3.2}

lording garen tot het bekleden van touwwerk 1681 [WNT] <Nederduits {3.2}
lorentzkracht natuurkundige kracht 1953 [Kath. Enc.]
lorgnet knijpbril 1759 [WNT kip II] <Frans
lorgnon monocle 1847 [KKU] <Frans
lori papegaaiachtige 1682 [WNT] <Indonesisch {3.2}
lori halfaap 1847 [KKU] <Frans {4.1.3}
lorre naam van papegaai 1698 [WNT veer I] <Indonesisch {3.2}
lorrie kiepkarretje 1876 [Toll.] <Engels
los* niet gebonden 1277 [CG I 1, 372]
los* katachtige 1451-1500 [MNW] {4.1.3}
losbandig* ongeregeld 1698 [WNT]
losbol* lichtzinnig mens 1696 [WNT] {3.1}
loslippig* dingen vertellend die men moet verzwijgen 1918 [WNT los] {3.1}
löss leemsoort 1912 [KKU] <Duits
lossen* uitladen 1254 [VMNW]
lot* gemerkt voorwerp waarmee geloot wordt 1140 [Rey] {2.2}
loterij kansspel met lootjes 1518 [WNT] {4.1.18}
lotion haarwassing, gezichtswater 1910 [KWT] <Frans
lotto loterij 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.18}
lotus waterlelie 1608 [WNT] <Latijn
louche onguur 1917 [KWT] <Frans
louis, louis d'or gouden munt 1669 [WNT] <Frans
lounge hal van hotel 1926 [KWT] <Engels
louter zuiver 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Duits
louvredeur deur met latjes 1984 [GNN]
louwmaand* januari 1240 [Bern.] {3.1/4.1.7}
loven* prijzen 901-1000 [WPS]
lover* gebladerte 1573 [Plantijn]
loverboy souteneur 2000 [NRC-H 5/12/2000] <Engels {4.1.13}
loyaal trouw 1281 [CG I 1, 562] <Frans
lozen* losmaken, verwijderen 1275 [CG I 1, 282]
lp langspeelplaat 1950 [WP jaarboek 1958] <Engels
LSD een hallucinerend middel 1966 [R75] <Engels of Duits {3.2/4.1.6}
lubberen* flodderen 1899 [WNT] {3.1}
lucht* gasmengsel van zuurstof en stikstof 1240 [Bern.]
luchtballon luchtvaartuig waaraan een mand hangt 1831 [WNT] {4.1.10}

luchter* lichtkroon 1477 [Teuth.]
luchthartig* onbekommerd 1731-1735 [WNT]
luchtkasteel irreëel toekomstbeeld 1735 [WNT]
luchtmacht* krijgsmachtonderdeel dat strijdt in de lucht 1953 [WP] {3.1/4.1.14}
luchtschip* bestuurbaar luchtvaartuig 1862 [WNT] {4.1.10}
lucide helder 1824 [WEI] <Frans
lucifer vlamhoutje 1847 [KKU] <Engels
lucratief winstgevend 1733 [WNT aftroonen] <Frans
lucullusmaal heerlijk maal 1899 [DBL]
ludiek speels 1938 [R75] <Frans {4.4}
lues syfilis 1824 [WEI] <Latijn
lugerpistool halfautomatisch pistool 1984 [GVD] <Duits {3.2/4.1.14}
luguber somber 1697 [WNT] <Frans
lui* vadsig 1440 [MNW]
luiaard tandarm zoogdier 1768 [WNT] {4.1.3}
luid* hard klinkend 1285 [CG Rijmb.]
luidruchtig* lawaaierig 1460 [MNW]
luier* doek voor kinderen 1350 [MNW]
luieren* lui zijn 1632 [WNT]
luifel* afdak 1576 [WNT oversteken] {3.1}
luik* (houten) schot 1552 [MNW]
luiken* sluiten 1265-1270 [CG Lut.K]
luilak* luiaard 1692 [WNT]
luim stemming 1605 [WNT] <Latijn
luipaard katachtige 1285 [CG Rijmb.] <Frans {4.1.3}
luis* insect 1285 [CG Rijmb.]
luister glans 1567 [Junius] <Frans
luisteren* horen 1357 [MNW] {3.1}
luisterlied* chanson 1962 [WP jaarboek 1966] {4.4}
luistervink* stiekeme luisteraar 1410 [MNW]
luit snaarinstrument 1300 [MNW] <Frans {4.1.16}
luitenant officier van lagere orde 1576 [WNT] <Frans {4.1.14}
luiwagen bezem 1682 [WNT] <? {3.5}
luiwammes luiaard 1691 [WNT] {1.2.4}
lukken* slagen 1451-1500 [MNW]
lukraak* op goed geluk 1638 [WNT]
lul* scheldwoord: sukkel, sul 1678 [WNT lul IV]
lul* penis 1717 [WNT lul III] {4.4}
lullen* kletsen 1709 [WNT]
lullig* flauw, vervelend 1928 [Aanv WNT]
lumbaal m.b.t. de lendenen 1847 [KKU] <Latijn
lumbecken inbinden met lijm 1968 [KWT] <Duits {3.2}
lumen licht 1526-1540 [WNT vermind II] <Latijn
luminescentie uitstraling 1926 [KWT] <Frans {1.2.6}
lumineus lichtend, prachtig 1824 [WEI] <Frans
lummel onhandige vent 1700 [Toll.] <Duits

lunapark soort kermis 1916 [Sanders 1995] <Engels
lunatiek maanziek 1650 [MEY] <Frans
lunch maaltijd rond middaguur 1855 [KKU] <Engels
lunchroom lokaliteit waar men gebak kan eten 1910 [KWT] <Engels
lupine plantengeslacht 1514 [Groten Herbarius] <Latijn
lurken* hoorbaar zuigen 1611-1620 [WNT] {3.1}
lus tot een oog gedraaid touw 1651-1652 [WNT]
lust* begeerte 1240 [Bern.]
lustrum vijfjarig tijdvak 1824 [WEI] <Latijn {4.1.7}
lutetium chemisch element 1947 [Holleman, Leerboek der organische chemie 533] <modern Latijn
luthers volgens de leer van Luther 1528 [WNT] {4.1.8}
luttel* gering 1200 [CG II 1 Servas]
luw* windvrij 1480 [MNW]
lux licht 1658 [MEY] <Latijn
luxaflex jaloezie 1964 [Aanv WNT] {1.2.5}
luxe weelde 1785 [WNT] <Frans
luxueus weelderig 1889 [WNT] <Frans
luzerne rupsklaver 1847 [KKU] <Frans
L-vormig de vorm van een L hebbend 1898 [WNT zwei I] <L {3.4}
lyceum middelbare school met een gemeenschappelijke onderbouw en gedifferentieerde bovenbouw 1909 [WP] <Latijn {3.2}
lychee vrucht 1670 [WNT vermaak] <Chinees {1.2.4/3.2/4.1.2}
lymfe weefselvocht 1824 [WEI] <Latijn
lynchen zonder berechting doden 1897 [KOE] <Engels
lynx katachtige 1287 [CG NatBl] <Latijn {4.1.3}
lyriek lyrische gedichten 1884 [WNT] <Frans
lysol ontsmettingsmiddel 1900 [Aanv WNT]

maag* verwant 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.4}
maag* orgaan 1240 [Bern.]
maagd* ongerepte jonge vrouw 1100 [Willeram] {4.1.4}
maaien* afsnijden 1240 [Bern.]
maal* jonge koe 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
maal* valies 1100 [Rey] {2.2}

maal* telkens terugkerend tijdstip, keer 1246 [MNW]
maal* maaltijd 1285 [CG Rijmb.]
maal* melktijd 1726 [WNT maal VIII]
maalschap* gemeenschappelijke onverdeelde grond van een gemeente 1227 [Slicher] {2.4}
maalstroom* ronddraaiende stroming 1595 [WNT]
maaltijd* eten 1285 [CG Rijmb.] {3.1/4.1.6}
maan* satelliet 901-1000 [WPS]
maand* twaalfde deel van een jaar 1050 [CG II 1, 122] {4.1.7}
maandag* tweede dag van de week 1253 [CG I 1, 46] {3.1/4.1.7}
maanzaad* zaad van de maankop 1477 [Teuth.]
maanziek* zenuwziek 1332 [HWS]
maar gracht 794 [Künzel] <? {2.3/3.5}
maar* nevenschikkend voegwoord 1200 [CG II 1 Servas] {4.2}
maarschalk* stalknecht, opperstalmeester 1086 [Rey] {2.2}
maarschalk officier met een rang boven die van generaal 1626 [WNT] <Frans {4.1.14}
maart derde maand 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.7}
maas* oog in netwerk 1301-1400 [MNW]
maaslander* Nederlandse kaassoort 1980 [Westland Servicelijn] {3.1/4.1.6}
maaswerk* netwerk 1862 [WNT maas II]
maat* afmeting 1210-1226 [Slicher] {2.4}
maat* metgezel 1546 [Naembouck]
maat* indeling in de muziek 1644 [WNT]
maatjesharing* haring waarbij hom of kuit nog niet ontwikkeld is 1599 [Kil.]
maatregel schikking 1734 [WNT] <Duits
maatschap* samenwerkingsverband 1364-1365 [MNW]
maatschappij vereniging 1616 [WNT]
maatschappij samenleving 1724 [WNT]
macaber behorend bij de dood, griezelig 1847 [KKU] <Frans
macadam wegverharding 1838 [Witsen Geysbeek] <Engels
macaroni deegspijs 1778 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
macedoine gemengd gerecht van groenten of vruchten 1866 [Rijnhart] <Frans {4.1.6}
mach verhouding tussen de snelheid van het geluid en de eigen snelheid 1953 [Kath. Enc.]
macha stoere, geëmancipeerde vrouw 1994 [De Coster 1999] <Spaans {3.2}
macher daadkrachtig persoon 1999 [GVD] <Duits {3.2}
machete kapmes 1931 [KWT] <Spaans {3.2}
machiavellisme gewetenloze staatkunde 1872 [Aanv WNT]
machine toestel 1693 [WNT] <Frans
machinist iem. die toezicht houdt op de machines 1847 [KKU] <Frans
macho overdreven zelfbewuste man 1976 [Picarta: titel van N.R.Nash] <Spaans {3.2}
machoch dikke, vette vrouw 1599 [Kil.] <Spaans {3.2}
macht* vermogen 1236 [CG I 1, 22]

macht * product van gelijke factoren 1767 [WNT vierde]
machtigen* volmacht geven 1407-1432 [MNW] {3.1}
macis foelie van nootmuskaat 1599 [De Jonge II, 409] <Frans {4.1.6}
mackintosh regenjas 1847 [KKU] <Engels {3.2}
maçon vrijmetselaar 1824 [WEI] <Frans
macramé knoopwerk 1910 [Aanv WNT] <Frans {4.1.9}
macro reeks instructies om geregeld terugkerende handelingen op een computer te verrichten 1986 [Mini/micro computer dec. 12, 41] <Engels
macrobiotisch m.b.t. de kunst om het leven te verlengen 1847 [KKU]
maculatuur misdruk 1599 [WNT] <Frans
madam mevrouw 1566 [WNT] <Frans
made* weide, hooiland 796 [Claes] {2.3}
made* larve 1330 [Claes]
madelief plant 1554 [Dod.] <? {3.5}
madera rode wijnsoort 1743 [West Indisch plakkaatboek 506] <Portugees {3.2/4.1.6}
madonna de Heilige Maagd 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
madras katoenen weefsel 1847 [KKU] {4.1.9}
madrigaal liedvorm 1599 [WNT] <Italiaans {3.2}
maestoso plechtig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
maestro meester 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
maf* gek 1731 [Endt]
maffen* slapen 1899 [DBL]
maffia misdadige organisatie 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
maffie Bargoens: een munt, een kwartje 1731 [WNT] <? {3.5/4.1.12}
magazijn bergplaats 1588 [Claes] <Frans
magazine periodiek 1929 [KWT] <Engels
mager* dun 1265-1270 [CG Lut.K]
maggi groente- en vleesextract voor soep 1909 [WP] {4.1.6}
magie toverkunst 1650 [MEY] <Frans
magistraal meesterlijk 1688 [MEY] <Frans

magistraat overheid(spersoon) 1586 [WNT] <Latijn
magma gesmolten massa in de aarde 1847 [KKU] <Latijn
magnaat iem. met veel invloed 1780 [WNT] <Frans
magneet stuk magneeterts, gemagnetiseerd metaal 1287 [CG NatBl] <Frans of Latijn {1.2.3}
magnesium chemisch element 1846 [WNT wagneriet] <modern Latijn
magnetron oven waarin voedsel door elektromagnetische golven verhit wordt 1987 [De Coster 1999] {4.1.9}
magnificat lofzang van Maria 1550 [WNT vesper] <Latijn
magnifiek prachtig 1596 [WNT] <Frans
magnolia plantengeslacht 1831 [WNT tulpenboom] <modern Latijn
magnum wijnfles van 2 liter 1931 [KWT] <Frans
maharadja titel van vorst in Voor-Indië 1863 [KKU] <Hindi
mahatma Indische titel, in moderne tijd speciaal gegeven aan Gandhi 1912 [KKU] <Sanskriet
mahjong Chinees spel 1931 [KWT] <Chinees {3.2/4.1.18}
mahonie houtsoort 1784-1785 [WNT] <Engels {3.2}
maidenspeech redenaarsdebuut 1886 [KKU] <Engels
mail brievenpost 1847 [KKU] <Engels
maillot tricot 1917 [KWT] <Frans
mainport belangrijke doorvoerhaven 1996 [Internet: www.mainport-pmr.nl] {3.3}
maintenee bijzit 1886 [KKU] {3.3/4.1.4}
maïs graansoort 1581 [De Lobel] <Spaans {3.2/4.1.2}
maisonnette etagewoning 1959 [WP jaarboek 1960] {3.3}
maîtresse bijzit 1650 [WNT matres] <Frans {4.1.4}
maïzena bindmiddel 1886 [KKU]
majem Bargoens: water 1885 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.1.6}
majesteit heerlijkheid 1573 [Plantijn] <Frans
majestueus verheven 1778 [WNT waarheid] <Frans
majeur grotetertstoonschaal 1872 [WNT toonsoort] <Frans
majolica soort aardewerk 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
majoor militaire rang 1624 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.14}
majorette meisje bij optocht van muziekkorps 1970 [GVD Suppl.] <Engels
majoriteit meerderheid 1847 [KKU] <Frans
majuskel hoofdletter 1867 [Alg. Ned. Enc.] <Frans
mak* getemd 1478 [HWS]
makaak hondsaap 1929 [Kruif, Bacteriënjagers] <Portugees {3.2/4.1.3}
makelaar tussenpersoon 1270 [CG I 1, 188]
makelij constructie 1785 [WNT]
maken* iets in een bepaalde toestand brengen 901-1000 [WPS]
make-up schoonheidsmiddelen 1942 [Aanv WNT] <Engels
maki halfaap 1770 [Papillon] <Frans {4.1.3}
makimono rolschildering 1919 [KWT] <Japans {3.2}
makke Bargoens: tegenslag, gebrek 1916-1917 [MOO] <Jiddisch {3.2}
makkelijk* eenvoudig 1327 [MNW]

makker* gezel 1562 [WNT]
makreel beenvis 1270 [CG I 1, 155] <Frans
makroon koekje 1700 [WNT] <Frans {4.1.6}
mal* zot 1477 [Teuth.]
mal model 1671 [WNT mal I] <Frans
malachiet donkergroen uitkristalliserende koperverbinding 1778 [WNT] <Duits of Frans
malafide te kwader trouw 1805 [MEY] <Latijn
malaga zoete wijnsoort 1747-1787 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.6}
malaise gedruktheid 1847 [KKU] <Frans
malapropisme onbewust verhaspeld woord o.i.v. een daarop lijkend woord 1989 [Onze Taal okt. 1989, 171] <Engels
malaria moeraskoorts 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
malen* fijnmaken 1240 [Bern.]
malen* door het hoofd wentelen, onzin praten 1621 [WNT malen II]
malheur ongeluk 1650 [MEY] <Frans
malicieus boosaardig 1669 [MEY] <Frans
malie metalen ring 1250 [CG II 1 Trist.] <Frans
malie houten kolf 1637 [WNT] <Frans
maliebaan terrein voor maliespel 1637 [WNT malie II]
maliën bal met een kolf wegslaan 1776 [WNT malie II] {4.1.18}
maliënkolder hemd van ijzeren ringetjes 1599 [Kil.] {4.1.14}
malkander* wederkerig voornaamwoord 1260-1270 [CG II 1 Boeve] {4.2}
mallemolen draaimolen 1611-1620 [WNT] {4.1.18}

malloot iemand die mal is 1501-1525 [WNT] <Frans
maloti munteenheid van Lesotho 1966 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Sotho {4.1.12}
mals* zacht 1350 [MNW]
malthusianisme bevolkingstheorie 1886 [KKU]
malversatie verduistering van gelden 1570 [Aanv WNT] <Frans
mama moeder 1663 [Claes] <Frans {3.1/4.1.4/5}
mamba slang 1976 [GVD] <Bantoe
mambo dans 1955 [Stoop] <Spaans {3.2/4.1.15}
mamiering leren of zeildoeken transportbuis 1681 [WNT] <Portugees {3.2}
mamma borstklier 1832 [WEI] <Latijn {3.2}
mammoet voorhistorische olifant 1692 [Vd Sijs 1998] <Russisch {3.2}
mammoetproject zeer groot project 1974 [R75] <Engels
mammoettanker zeer grote tanker 1973 [R75] {4.1.11}
mammon geldgod 1637 [WNT] <Latijn
man* mens van mannelijk geslacht 901-1000 [WPS] {4.1.4}
man* echtgenoot 1512 [WNT] {4.1.4}
management bestuur van een onderneming 1970 [Recht voor raap] <Engels
manager bestuurder van een onderneming 1847 [Aanv WNT] <Engels
mañana bijwoord van tijd: morgen 1931 [KWT] <Spaans {3.2/4.1.7}
manat munteenheid van Azerbeidzjan en Turkmenistan 1996 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Azerbeidzjaans of Turkmeens {4.1.12}
manche onderdeel van een partij of wedstrijd 1929 [KWT] <Frans
manchester katoenfluweel 1755 [WNT wol] {3.3/4.1.9}
manchet handboord 1731-1735 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
manco gebrek, tekort 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
mand* gevlochten korf 1285 [CG I2, 1020]
mandaat lastbrief 1573 [Plantijn] <Frans
mandarijn Chinese ambtenaar 1596 [WNT] <Portugees {3.2}
mandarijn vrucht 1855 [Focke, Neger-Eng. wrdb. 68] <Frans {4.1.2}
mandement bevelschrift, m.n. van een bisschop 1351-1400 [MNW] <Frans of Latijn
mandiën een douche nemen met een emmertje 1875 [Multatuli, Max Havelaar, 379] <Indonesisch {3.2}
mandola snaarinstrument 1839 [Natan] <Italiaans {3.2/4.1.16}
mandoline snaarinstrument 1806 [WNT] <Frans {3.2/4.1.16}
mandril hondsaap 1847 [KKU] <Engels {4.1.3}
manege paardrijschool 1760-1767 [WNT] <Frans
manen* herinneren aan 701-800 [Lex Salica] {2.2}
manen* nekhaar 1287 [CG NatBl]
manga gewelddadig stripverhaal 1986 [De Coster 1999] <Japans {3.2}
mangaan chemisch element 1847 [WNT rhodo] <modern Latijn
mangel pers met rollen 1766 [Sewel/Buys, 476b] <Duits
mangelen ontbreken 1563 [MNW] <Duits
mangelen door de mangel halen 1599 [Kil.]
mangen Bargoens: bedelen 1890 [MOO] <Romani {3.2}

mango vrucht 1596 [Linschoten in Onze Taal 1997, 220] <Indonesisch {3.2/4.1.2}
mangrove tropische plantenvegetatie 1867 [Alg. Ned. Enc. IX] <Engels
manhaftig koen 1553 [WNT] <Duits
maniak iem. die een manie heeft 1914 [Aanv WNT] <Frans
manicure verzorger van handen en nagels 1912 [KKU] <Frans {4.1.13}
manie hartstochtelijke bezetenheid, obsessie 1778 [WNT] <Frans
manier wijze 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.] <Frans
maniërisme gekunsteldheid 1888 [Aanv WNT] <Frans
manifest zich duidelijk vertonend 1531 [HWS] <Frans
manifesteren openbaren 1451-1500 [MNW] <Frans
maniok broodwortel 1596 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
manipuleren hanteren 1824 [WEI] <Frans
manis schubdier 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 33a] <modern Latijn {4.1.3}
manisch ziekelijk opgewekt 1913 [WNT verward]
manisme verering van afgestorvenen 1929 [KWT]
mank kreupel 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
mankeren missen 1588 [Claes] <Frans
manmoedig* dapper 1672 [Hexham-Manly, Het Groot Woorden-Boek]
manna hemels voedsel 1285 [CG Rijmb.] <Latijn

mannequin paspop, ledenpop 1807 [Picarta: titel van B.A. Fallee] <Frans {1.2.3/3.2}
mannequin persoon die nieuwe mode toont 1914 [GVD] <Frans {1.2.3}
mannetjesputter grote, sterke vent 1904 [WNT schutter I]
manoeuvre handgreep 1824 [WEI] <Frans
manometer drukmeter 1751 [Aanv WNT] <Frans
manou gladgeschuurd rotan 1984 [GVD] <Indonesisch {3.2}
mans Bargoens: geldbakje 1924 [MOO] <Italiaans {3.2}
mansarde zolderkamertje 1824 [WEI] <Frans
manslag* het opzettelijk doden zonder voorbedachten rade 701-800 [Lex Salica] {2.2/3.1}
mantel overjas 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <ME Latijn
mantilla sluier 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
mantisse decimale breuk van logaritme 1919 [WNT wijzer] <Frans
mantouxtest tuberculosetest 1966 [Coëlho, Zakwrdb. geneesk.]
mantra gebedsformule 1912 [KKU] <Sanskriet
manuaal handboek 1476-1500 [HWS] <ME Latijn
manuscript handschrift 1658 [MEY] <ME Latijn
manwijf* forse, bazige vrouw 1599 [WNT] {3.1/5}
manxkat kattensoort 1984 [GVD] {4.1.3}
manzanilla witte wijnsoort 1953 [WP (sherry)] <Spaans {3.2/4.1.6}
map omslag 1824 [WEI] <Duits
maquette driedimensionaal model 1865 [KVW] <Frans
maquillage het schminken 1939 [KWT] <Frans
maraan scheldnaam voor Spanjaarden die zich uit lijfsbehoud afwendden van islam of jodendom 1549 [WNT joderij] <Spaans {3.2}
maraboe reigerachtige 1847 [KKU] <Frans
marasquin kersenlikeur 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
marathon hardloopwedstrijd over lange afstand 1900 [Sanders 1995] <Engels {4.1.18}
marathondebat zeer lang debat 1967 [R75]
marcato in scherp ritme 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
marchanderen dingen 1669 [MEY] <Frans
marcheren in ritmische pas gaan 1588 [Claes Tw. 11] <Frans
marconist radiotelegrafist 1914 [GVD] <Italiaans {3.2}
mare* bericht 1100 [Willeram]
marechaussee militair politiekorps 1815 [WNT] <Frans {1.2.1/4.1.14}
maretak* altijd groene struik 1554 [WNT]
margarine kunstboter 1867 [Alg. Ned. Enc. X, 2] <Frans {4.1.6}
margay katachtige 1976 [GVD] <Frans {3.2/4.1.3}
marge rand van pagina 1391-1392 [MNW] <Frans
marginaal op de rand aangebracht 1656 [Aanv WNT] <Frans
margriet plant 1581 [De Lobel] <Frans
marien zee- 1650 [WNT] <Frans
marihuana genotmiddel 1939 [KWT] <Spaans {3.2/4.1.6}
marimba slaginstrument 1929 [KWT] <Bantoe {4.1.16}

marinade het doortrekken met kruiden 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
marine militair zeewezen 1650 [WNT] <Frans {4.1.14}
marineren in azijn of wijn kruiden 1824 [WEI] <Frans
marinier zeesoldaat 1665 [WNT] <Frans {4.1.14}
marinisme gezwollen stijl 1886 [KKU]
marionet pop 1692 [WNT] <Frans {4.1.18}
maritiem zee- 1863 [KKU] <Frans
marjolein plantengeslacht 1545 [Fuchs, Nieuwen Herbarius] <Frans
mark* grens 792-793 [Künzel] {2.3}
mark oude munt en munteenheid van Duitsland 1210-1240 [CG I 1, 1] <Duits {4.1.12}
markant opvallend 1847 [KKU] <Frans
markeren merken 1824 [WEI] <Frans
marketentster vrouw die voedingsmiddelen aan militairen verkoopt 1846 [WNT] <Duits {4.1.13}
marketing afzetplan 1960 [R75] <Engels
markies adellijke titel 1350 [HWS] <Frans {1.2.3}
markies zonnescherm 1649 [WNT] <Frans
markka munteenheid van Finland 1864 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Fins {4.1.12}
markt plaats voor openbare handel 1240 [Bern.] <Latijn
marmelade jam 1536 [TNTL 1943, 62, 144] <Frans {4.1.6}
marmer kalkgesteente 1240 [Bern.] <Latijn
marmot knaagdier 1761 [HOU I, 2, 455] <Frans {4.1.3}
marokijn soort leer 1771 [Sanders 1995] <Frans
maroniet lid van een groep Syrische christenen 1653 [WNT voordragen]
marron ontvluchte slaaf, bosneger 1770 [Hartsinck, Beschryving Guiana 574] <Frans
marron kastanjebruin 1929 [KWT] <Frans {4.1.5}
mars korf van marskramer 1350 [MNW] <Latijn

mars (militaire) verplaatsing 1642 [WNT] <Frans
marsala soort wijn 1867 [Alg. Ned. Enc. X, 22] <Italiaans {3.2/4.1.6}
marsepein lekkernij 1486 [MNW] <Frans {4.1.6}
Marshallhulp economische hulpverlening na WO II 1950 [GVD]
marshmallow zachte, zoete lekkernij 1968 [KWT] <Engels {4.1.6}
marskramer verkoper langs huis 1729 [WNT mars] {4.1.13}
martelaar die lijdt voor zijn geloof 1240 [Bern.] <ME Latijn {1.2.6/4.1.8}
martelen folteren 1276-1300 [CG Lut.A]
martellato gehamerd 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
marter marterachtige 1343-1344 [MNW] <Frans {4.1.3}
martiaal krijgshaftig 1612 [WNT] <Frans
martini alcoholische drank 1936 [Wie Wat Waar 1937, 340] <Italiaans {3.2/4.1.6}
marxisme politieke leer 1909 [WNT revisionisme]
marziale krijgshaftig 1893 [Sijthoffs wrdb. voor kennis en kunst, VI, 347b] <Italiaans {3.2}
mascara make-up 1949 [Aanv WNT] <Engels
mascarpone Italiaanse roomkaas 1992 [GVD] <Italiaans {3.2/4.1.6}
mascotte gelukbrengend voorwerp 1883 [Java-Bode 1/9, 2a] <Frans
masculinum mannelijk geslacht 1584 [WNT wijflijk] <Latijn
masker mombakkes 1562-1592 [MNW] <Frans
maskerade optocht van gemaskerden 1600 [WNT Vice-Roy] <Frans
maskeren verbergen 1635 [WNT] <Frans
masochisme het ondergaan van vernederingen voor seksuele bevrediging 1899 [Sanders 1993] <Duits
massa toebereide stof 1644 [WNT] <Latijn
massa (grote) hoeveelheid 1866 [WNT] <Latijn
massaal een massa vormend 1851-1900 [WNT] <Latijn
massacre slachting 1650 [MEY] <Frans
massage het masseren 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 41] <Frans
massematten Bargoens: handel, gestolen goed 1800 [MOO] <Jiddisch {3.2}
masseren kneden, wrijven om de bloedsomloop te bevorderen 1847 [KKU] <Frans
massief niet hol 1599 [Kil.] <Frans
massief massaal, zeer 1996 [Vd Sijs 1996] <Engels
massificeren tot een massa maken 1962 [Aanv WNT] {1.2.6}
mast* paal 1080 [Rey] {2.2}
mast* varkensvoer 1477 [Teuth.]
mastectomie borstamputatie 1979 [Wijnands&Ost]
master meester 1847 [KKU] <Engels
mastiff hondensoort 1869 [Sijthoffs wrdb. voor kennis en kunst] <Engels {4.1.3}
mastitis borstklierontsteking 1847 [KKU] <modern Latijn
mastodont voorhistorisch zoogdier 1847 [KKU]
masturberen zichzelf seksueel bevredigen 1847 [KKU] <Latijn {4.4}
mat moe 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans

mat kleed van biezen e.d. 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
mat in het schaakspel vastgezet 1325 [MNW]
mat Spaans geldstuk 1613 [Toll.] <Frans {4.1.12}
mat dof 1778 [WNT] <Frans {4.1.5}
matador stierenvechter 1865 [WNT uitbloeden] <Spaans {3.2}
mataglap door razernij verblind 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 189] <Indonesisch {3.2}
match sportwedstrijd 1836 [Aanv WNT] <Engels
maté Zuid-Amerikaanse volksdrank 1863 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.6}
matelot strooien hoedje 1910 [KWT] <Frans {4.1.9}
materiaal bouwstof 1545 [HWS] <Frans of Latijn
materie stof 1240 [Bern.] <Latijn
materieel stoffelijk 1824 [WEI] <Frans
mathematisch wiskundig 1635 [Cardinael, Mathematische of wisconstighe bewijs-redenen] <Frans
matig binnen redelijke maat 1475 [MNW] <Nederduits {3.2}
matigen* temperen 1450 [MNW] {3.1}
matinee morgenbijeenkomst 1863 [KKU] <Frans
matineus gewoon vroeg op te staan 1901 [KOE] <Frans
matras beddenzak 1384-1407 [MNW] <Frans
matriarchaat rechtstoestand via de vrouwelijke lijn 1893 [Aanv WNT]
matrijs holle vorm, gietvorm 1567 [Plantijn, Françoische t'samensprekinghen, 11] <Frans
matrix getallenschema 1919 [Aanv WNT] <Engels
matroesjka poppetje waarbinnen een kleiner poppetje, waarbinnen... enz. 1992 [GVD] <Russisch {3.2}
matrone gehuwde vrouw op leeftijd 1488 [MNW] <Frans {4.1.4}

matroos gewoon schepeling 1584 [TNTL 73, 1955, 104-5] <Frans
matse ongezuurd brood 1875 [Polak, Geïllustreerd Politie Nieuws] <Jiddisch {3.2/4.1.6}
matsen iem. een voordeeltje gunnen 1974 [Endt] <Engels
matten knokken 1950 [GVD]
maturiteit volwassenheid 1650 [MEY] <Frans
mauser soort geweer 1904 [WNT dood I] <Duits {1.2.3/4.1.14}
mausoleum grafteken 1824 [WEI] <Latijn {3.2}
mauve zacht paars 1897 [Aanv WNT] <Frans {4.1.5}
mauwen* het natuurlijke geluid van katten maken 1287 [CG NatBl] {3.1}
maxi lange kleding 1968 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
maxim soort machinegeweer 1915 [WNT water] <Engels {4.1.14}
maximaal het maximum bereikend 1908 [WNT watt] <Frans
maxime grondstelling 1615 [De Jonge IV, 33] <Frans
maximum hoogste waarde 1626 [WNT] <Latijn
maxwell eenheid van magnetische krachtstroom 1912 [KKU]
mayday SOS-roep 1989 [Peptalk] <Engels
mayo mayonaise 1987 [Kuitenbrouwer] {1.2.4/4.1.6/5}
mayonaise eiersaus 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
mazelen* kinderziekte 1477 [Claes] {3.1}
mazen* netwerk herstellen 1833 [WNT]
mazurka dans 1827 [Weikert, Verklaring der meest gebruikelijke muzijkale kunstwoorden] <Russisch {3.2/4.1.15}
mazzel geluk 1847 [KKU] <Jiddisch {3.2}
mazzel als tussenwerpsel: afscheidsgroet 1980 [Onze Taal dec. 1980, 115] <Jiddisch {3.2/4.3}
m-business handel via de mobiele telefoon 2000 [Sanders 2001] <Engels
m-commerce handel via mobiele telefonie 1999 [Sanders 2000] <Engels
meander rivierbocht 1733 [Sanders 1995] <Latijn
mecanicien werktuigkundige 1895 [Broeckaert] <Frans {4.1.13}
meccano speelgoed 1914 [De Prins, 14/12] <Engels {4.1.18}
mecenaat kunstbegunstiging 1959 [WNT Renaissance]
mechanica theoretische werktuigkunde 1740 [WNT voorhoofd] <Latijn
medaille erepenning 1567 [WNT] <Frans
medaillon sieraad 1775 [WNT trommel] <Frans
mede* bijwoord van hoedanigheid: samen 1236 [CG I 1, 20]
mede* honingdrank 1265 [MNW] {4.1.6}
mede* meekrap 1351-1400 [MNW]
mededingen* concurreren 1836 [WNT]
mededogen* barmhartigheid 1400 [MNW]
medeklinker* consonant 1584 [Ruijs]
medelijden deernis 1350 [MNW] <Duits
medeplichtig* opzettelijk behulpzaam bij een misdrijf 1558 [MNW]
medestander* partijgenoot 1450 [MNW]
media communicatiemiddelen 1952 [Picarta: titel van het NIPO] <Engels
mediaal naar het midden gelegen 1863 [KKU] <ME Latijn

mediaan zwaartelijn in driehoek 1872 [GVD] <Latijn
mediamiek d.m.v. een medium 1947 [Aanv WNT]
medicament geneesmiddel 1608 [Van Meteren, Commentarien 23.47.a] <Frans
medicijn geneesmiddel 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
medicus arts 1440 [MNW] <Latijn
mediene provincieplaats, de joden buiten Amsterdam 1916 [MOO] <Jiddisch {3.2}
medio bijwoord van tijd: midden 1607 [WNT venditie] <Latijn {4.1.7}
mediteren peinzen 1360 [MNW] <Frans
mediterraan m.b.t. de Middellandse Zee 1863 [KKU] <Latijn
medium middel 1636 [Secreeten van Alexis Piemontois, 237] <Latijn
medium persoon met supranormale vermogens 1874 [WNT trance] <Latijn
medium half doorbakken 1989 [Peptalk] <Engels
mediweed, mediwiet op recept verkrijgbare marihuana 1997 [De Coster 1999] {4.1.6}
medley potpourri 1939 [KWT] <Engels {4.1.16}
medoc rode wijnsoort 1814-1815 [WNT] <Frans {4.1.6}
meedenken* met anderen nadenken over een oplossing 1968 [R75] {3.1}
meedogenloos* zonder medelijden 1688 [WNT verschuldigd]
mee-eter* verstopt talgkliertje 1824 [WEI comedones]
meekrap* plant, kleurstof daaruit 1514 [Groten Herbarius]
meel* gemalen graan 1240 [Bern.]
meeldauw plantenschimmel 1666 [Claes] <Duits

meeldraad* stuifmeel producerend deel van bloem 1773 [HOU II, 1, 74]
meent* gemene weide 1285 [CG Rijmb.]
meer* waterbekken 755-768 [Künzel] {2.3}
meer* bijwoord van kwantiteit 1100 [Willeram]
meer* onbepaald telwoord 1100 [Willeram] {4.2}
meerder* groter 1410 [MNW] {4.2}
meerdere onbepaald telwoord 1859 [WNT] <Duits {4.2}
meerderjarig* volwassen 1599 [Kil.]
meerkat* hondsaap 1477 [Teuth.] {4.1.3}
meerkoet* ralvogel 1776 [WNT] {3.1}
meermin* zeevrouw 1240 [Bern.] {3.1}
meers* weide 772-776 [Künzel] {2.3}
meerschuim delfstof 1793 [WNT] <Duits
meerval* beenvis 1765 [HOU I, 8, 88]
meervoud* vorm van naamwoord voor een aantal 1584 [Ruijs]
meestal* bijwoord van tijd: bijna altijd 1772 [Picarta: titel van Uitet] {4.1.7}
meester onderwijzer 1236 [CG I 1, 21] <Frans
meesterknecht eerste knecht 1450 [HWS]
meesterwerk werk van een gildemeester, voortreffelijk werk 1494-1512 [HWS]
meet streep, honk 1618 [WNT] <Latijn {4.1.18}
meeting bijeenkomst 1869 [Aanv WNT] <Engels {1.2.5/1.4}
meetkunde* geometrie 1704 [Hannot&Hoogstraten]
meetronen* meelokken 1844 [WNT weg II]
meeuw* meeuwachtige 1287 [CG NatBl]
meewarig* deelnemend 1599 [Kil.]
megabyte eenheid van 1.048.576 bytes 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 27] <Engels
megafoon versterkende geluidstrechter 1912 [KKU] {4.1.17}
megahit zeer grote hit 1985 [De Coster 1999]
megalomanie grootheidswaan 1929 [KWT]
megastore zeer groot warenhuis 1999 [GVD] <Engels
mei vijfde maand 1270 [CG I 1, 145] <Latijn {4.1.7}
meid* jong meisje 1488 [MNW] {4.1.4}
meid* dienstmeisje 1571 [WNT]
meier rentmeester 1240 [Bern.] <ME Latijn
meier Bargoens: honderd gulden 1680 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.1.12}
meieren zaniken 1913 [Aanv WNT]
meikers vroegrijpe kers 1778 [WNT] {4.1.2}
meikever insect 1766 [HOU I, 9, 210]
meineed valse eed 1240 [Bern.] <? {3.5}
meisje* vrouwelijk kind 1629 [WNT] {4.1.4}
mejuffrouw* titel voor meisje of ongehuwde vrouw 1621 [WNT verschieten]
mekkeren* het natuurlijke geluid van geiten maken 1783 [WNT] {3.1}
melaats aan lepra lijdend 1343-1344 [MNW]
melancholie zwartgalligheid 1240 [Bern.] <Frans
melange mengsel 1824 [WEI] <Frans

melaniet granaatsoort 1847 [KKU] <Duits
melasse suikerhoudende massa 1704 [West Indisch plakkaatboek 254] <Frans
melden* bekendmaken 1240 [Bern.]
mêlee strijdgewoel 1824 [WEI] <Frans
melig* flauw 1721 [WNT]
melisme reeks tonen op één lettergreep 1824 [WEI] <modern Latijn
melissavirus gevaarlijk computervirus 1999 [Sanders 2000] <Engels
melisse plant 1543 [MNW] <Frans
melk* vloeistof uit zoogklieren 1240 [Bern.] {4.1.6}
melkboer* iem. (oorspr. boer) die melk in het klein verkoopt 1659 [WNT] {4.1.13}
melken* van melk ontlasten 1300 [CG I4, 2781/2]
Melkertbaan gesubsidieerde baan voor iemand die moeilijk werk vindt 1995 [De Coster 1999]
melkmuil* onvolwassen jongeman 1567 [WNT] {3.1}
melkweg* sterrenstelsel 1634 [WNT wolk I]
melodie wijsje 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
melodrama toneelspel met muziek 1855 [WNT opgesmukt] <Frans {4.1.15}
meloen komkommerachtige vrucht 1477 [Teuth.] <Frans {4.1.2}
melomaan met hartstochtelijke liefde voor muziek 1847 [KKU] <Frans
meltdown het smelten van de lading van een kernreactor 1984 [GVD] <Engels
membraan vlies 1604 [WNT uitsijpen] <Frans
memme joodse moeder 1974 [Beem, Uit Mokum en Mediene] <Jiddisch {3.2}
memo korte mededeling 1976 [GVD] {1.2.4}
memoires levensherinneringen 1824 [WEI] <Frans
memorabel gedenkwaardig 1596 [Aanv WNT] <Frans
memorandum nota 1830 [WNT vertrouwelijk] <Latijn {1.2.4}
memoreren herinneren 1901 [KUI] <Latijn
memorie geheugen 1290 [CG II 1 En.Codex] <Frans
men* onbepaald voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
menagerie verzameling wilde dieren 1836 [WNT] <Frans

mendelevium chemisch element 1955 [WNT transuraan] <modern Latijn
mendelisme erfelijkheidswetten 1929 [KWT]
meneer* aanspreektitel voor een man, aanvankelijk van hoge rang 1350 [MNW]
menen* bedoelen, denken 1265-1270 [CG Lut.K]
mene-tekel dreigende waarschuwing 1901 [KUI]
mengelmoes* mengsel, allegaartje 1617 [WNT afkijken Suppl]
mengen* stoffen door elkaar brengen 1240 [Bern.]
menhir voorhistorische zuil 1909 [WP] <Frans
menie rode verfstof 1378 [MNW] <Latijn
menig* onbepaald voornaamwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
menigeen* onbepaald voornaamwoord 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
menigte* grote hoeveelheid 1280 [CG I] {1.2.4}
mening* opinie 1283 [CG I 1, 722]
meningitis hersenvliesontsteking 1847 [KKU] <modern Latijn
meniscus kraakbeenschijf in het kniegewricht 1886 [WNT vier I] <modern Latijn {3.2}
menist doopsgezinde 1621 [WNT] {4.1.8}
mennen dieren d.m.v. een leidsel besturen 1240 [Bern.] <Frans
mennoniet doopsgezinde 1578 [WNT verhaand] {4.1.8}
menopauze het ophouden van menstruatie 1938 [WNT atrophieeren Suppl] <Frans
menora liturgische kandelaar 1929 [De Vries, Joodsche riten en symbolen] <Hebreeuws {3.2}
mens* (m.) hoogst ontwikkelde wezen 1236 [CG I 1, 22] {1.2.3/4.1.3}
mens* (o.) minachtend voor een vrouw 1784-1785 [WNT] {1.2.3/4.1.4}
mensa studentenrestaurant 1910 [WNT tombe] <Latijn
mensaap* primaat 1914 [GVD] {1.2.1/4.1.3}
mensendieckgymnastiek kamergymnastiek 1948 [KWT] <Duits {3.2/4.1.18}
mens-erger-je-niet* bordspel 1925 [http:/users.pandora.be/vlaams.spellenarchief] {4.1.18}
mensjaar* politiek correcte benaming voor manjaar 1983 [R84] {3.1/4.1.7}
mensjewiek aanhanger van Russische politieke partij 1924 [GVD] <Russisch {3.2}
menstruatie maandstonden 1846 [WNT voetbad] <modern Latijn
menstrueren menstruatie hebben 1824 [WEI] <Latijn
mentaal m.b.t. de geest 1620 [Aanv WNT] <Frans
menthol pepermuntolie 1914 [GVD] <Duits {3.2}
mentor leidsman 1824 [WEI]
menu spijskaart 1865 [KVW] <Frans {1.2.3}
menu lijst keuzemogelijkheden van een computerprogramma 1984 [De Coster 1999] <Engels {1.2.3}
menuet dans 1750 [WNT] <Frans {4.1.15}
mep* klap 1787 [WNT] {3.1}
meppen* slaan 1912 [WNT trederik] {3.1}
merchandising marktonderzoek 1968 [KWT] <Engels
merci tussenwerpsel: bedankt 1847 [Aanv WNT] <Frans {4.3}

mercurius kwikzilver 1523 [WNT] <ME Latijn
merel zangvogel 1240 [Bern.] <Latijn
meren* een schip vastleggen 1240 [Bern.]
merg* substantie in beenderen 1287 [CG NatBl]
mergel vettige aarde 1258 [HWS] <ME Latijn
meridiaan cirkel over aardoppervlak 1595 [WNT versieren] <Latijn
meridionaal zuidelijk 1669 [MEY] <Frans
meringue gebakje 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
merinos wollen stof 1843 [WNT] <Frans {4.1.9}
merite verdienste 1650 [MEY] <Frans
merk* teken 1323 [Verzameling van Stukken die betrekking hebben tot Overysselsch Regt]
merken* van een teken voorzien, gadeslaan, opletten 1240 [Bern.]
merrie* vrouwtjespaard 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
merseybeat rockmuziek die uit Liverpool kwam 1992 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
mes* snijwerktuig 1240 [Bern.]
mesalliance huwelijk beneden de stand 1816 [Aanv WNT] <Frans
mescal Mexicaanse sterkedrank 1886 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.6}
mescaline drug 1961 [GVD] {4.1.6}
mesjogge Bargoens: gek 1903 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
Mesolithicum middensteentijd 1937 [Ter Laan, Beknopte Ned. Enc.] <modern Latijn
meson materiedeeltje 1956 [Picarta: titel van H.A. Tolhoek]
Mesozoïcum geologisch tijdperk 1930 [Delsman, Dierkunde 553-554] <modern Latijn
mess officiers- en onderofficierseetzaal 1835 [Teenstra, Landbouw in de kolonie Suriname II:125] <Engels
Messias de Gezalfde 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Latijn
messidor oogstmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
messing geelkoper 1240 [Bern.]
mest* uitwerpselen 1240 [Bern.]

mesten* vruchtbaar maken door bemesting 1240 [Bern.] {1.2.3}
mesten* vet maken (van varkens) 1240 [Bern.] {1.2.3}
mesties halfbloed 1596 [Linschoten 42] <Spaans {3.2}
met* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
meta halve rekening 1863 [KKU] <Italiaans {3.2}
metaal groep elementen 1240 [Bern.] <Frans
metabletica leer der maatschappelijke veranderingen 1956 [WNT verandering]
metabolisch gedaantewisseling ondergaand 1872 [GVD]
metafoor overdrachtelijke uitdrukking 1786-1793 [WNT leenspreuk] <Frans
metafysica leer van het bovenzinnelijke 1663 [MEY] <ME Latijn
metal vorm van rockmuziek 1983 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
metallurgie leer van de metaalbewerking 1770 [WNT wederomstuiten] <Frans
metamorf uit ander gesteente ontstaan 1933 [Bos, Geologie voor Natuurvrienden 29]
metamorfose gedaanteverwisseling 1745 [MEY] <Frans {1.2.4}
metastase uitzaaiing 1721 [Aanv WNT] <Frans
meteen* bijwoord van tijd: dadelijk 1602 [WNT] {4.1.7}
meten* een maat bepalen 1240 [Bern.]
meteoor verschijnsel in dampkring 1778 [WNT] <Frans
meteorologie weerkunde 1824 [WEI] <Frans
meter doopmoeder 1330 [MNW] <ME Latijn {4.1.4}
meter 100 centimeter 1802 [WNT] <Frans {1.2.2/3.2}
metgezel* reisgenoot 1477 [Teuth.]
methaan gas 1886 [Aanv WNT]
methadon vervangingsmiddel van morfine 1984 [GVD] <Engels {4.1.6}
methode vaste manier van handelen 1622 [WNT wijdloopig] <Frans
methodiek leer der te volgen methoden 1908 [WNT toxicoloog] <Duits
methodist aanhanger van bepaalde godsdienst 1738 [Picarta: titel van F. Spanhemius] <Engels {3.2/4.1.8}
metical munteenheid van Mozambique 1980 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Portugees {3.2/4.1.12}
metier vak 1777 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans
m'etje, emmetje maandstonden 1961 [GVD] <L {3.4}
metrage lengte in meters 1984 [GVD] <Frans {3.2}
metrisch op de versmaat betrekking hebbend 1816 [WNT wederkeering] <Latijn
metro ondergrondse 1929 [KWT] <Frans {4.1.10}
metromanie rijmwoede 1824 [WEI] <Frans
metropoliet hoofd van kerkprovincie 1664 [WNT] <Latijn {4.1.8}
metropool wereldstad 1669 [MEY] <Frans
metrum versmaat 1737 [WNT] <Latijn
metselaar iem. die metselen als beroep uitoefent 1343-1346 [MNW] {4.1.13}
metselen bouwen met mortel en stenen 1360 [MNW]
metten eerste deel van dagelijks breviergebed 1236 [CG I 1, 25] <ME Latijn
metterdaad* bijwoord van modaliteit: werkelijk 1567 [WNT wijchgeren]
metworst* worst van gehakt varkensvlees 1477 [Teuth.] {4.1.6}
meubel stuk huisraad 1652 [WNT] <Frans {4.1.9}

meug* trek 1421 [MNW]
meun* beenvis 1862 [WNT]
meuren* slapen 1978 [Salleveldt, Wrdb. Jan Soldaat] {3.1}
meuren* winden laten 1984 [GVD] {3.1/4.4}
meute troep, horde 1832 [WEI] <Frans
mevrouw* aanspreektitel voor een vrouw 1431-1436 [MNW]
mezoeza aan deurpost bevestigd fragment van het OT 1899 [DBL] <Hebreeuws {3.2}
mezzanine tussenverdieping 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
mezzo bijwoord: half 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
mezzosopraan zangstem tussen sopraan en alt 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.16}
mi muzieknoot 1350 [MNW]
mi Chinees vermicellitype 1976 [GVD] <Chinees {3.2/4.1.6}
miauwen* het natuurlijke geluid van katten maken 1669 [WNT] {3.1}
mica glimmer 1778 [WNT] <Latijn
microbe zeer klein levend organisme 1888 [WNT] <Frans
microfoon geluidsversterker 1872 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
micron 0,000001 m 1894 [Aanv WNT]
microprocessor geïntegreerde schakeling van een computer op één chip 1977 [R84] <Engels
microscoop optisch instrument 1744 [Baker, Het microscoop gemakkelyk gemaakt]
microtoom apparaat om dunne plakjes te snijden 1886 [KKU]

midasoren ezelsoren 1856-1859 [WNT oor]
middag* midden van de dag 1236 [CG I 1] {3.1/4.1.7}
middag* namiddag 1452-1494 [HWS] {4.1.7}
middel* middelste deel, bv. van een lichaam 1102-1105 [Claes] {2.3}
middel* hulpmiddel 1573 [Plantijn]
middelbaar* gemiddeld 1354 [MNW]
Middeleeuwen* tijdperk tussen Oudheid en nieuwe tijd 1756 [WNT toneel I]
middelpunt centrum 1500 [HWS]
middels voorzetsel 1914 [GVD] <Duits {3.2/4.2}
midden* punt op gelijke afstand van de uitersten 694 [Gysseling 1960] {2.3}
middenrif* tussenschot tussen borst- en buikholte 1485 [MNW rijf]
middernacht* twaalf uur 's nachts 1285 [CG Rijmb.] {3.1/4.1.7}
middle of the road pretentieloze muziek 1992 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
midgetgolf miniatuurgolf 1954 [De Vooys] <Engels {4.1.18}
mie homoseksueel 1976 [GVD]
mier* insect 1240 [Bern.]
mieren* zaniken, zeuren 1898 [GVD]
miereneter* tandarm zoogdier 1761 [WNT vier] {4.1.3}
mierenneuker* pietluttig persoon 1984 [GVD] {3.1}
mierik lepelblad 1351 [MNW]
mies Bargoens: ongunstig 1916 [MOO] <Jiddisch {3.2}
mieter scheldwoord 1898 [GVD]
mieters tussenwerpsel: fijn 1898 [GVD] {1.2.1/4.3}
mietje homoseksueel 1882 [Aanv WNT]
miezemuizen* kniezen, tobben 1999 [GVD] {3.1}
miezerig* nietig 1784-1785 [WNT]
miezerig* regenachtig 1897 [WNT]
migraine schele hoofdpijn 1824 [WEI] <Frans
migrant die naar een ander land verhuist 1956 [Aanv WNT] <Latijn
migratie het zich verplaatsen 1669 [MEY] <Frans
migreren trekken 1650 [MEY] <Latijn
mihoen rijstvermicelli 1984 [GVD] <Chinees {3.2/4.1.6}
mihrab nis in moskee die gebedsrichting aangeeft 1886 [KKU] <Arabisch {3.2}
mij* persoonlijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
mijden* ontwijken 1265-1270 [CG Lut.K]
mijl lengtemaat 1236 [CG I 1, 25] <Latijn
mijmeren* peinzen 1481 [MNW]
mijn* bezittelijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
mijn plaats waar kolen, ertsen opgegraven worden 1376-1400 [MNW] <Frans
mijn* afslag 1390-1407 [HWS]
mijnheer* titel voor een man 1289 [CG I2, 1359]
mijt* spinachtige 1287 [CG NatBl]
mijt* muntje 1300 [MNW] {4.1.12}
mijt zorgvuldig opgestapelde hoop hooi of stro 1428 [MNW] <Latijn
mijter hoofddeksel 1240 [Bern.] <Frans

mik brood 1384-1428 [MNW] <Latijn {4.1.6}
mikado titel van Japanse keizer 1872 [GVD] <Japans {3.2}
mikado behendigheidsspel met houtjes 1984 [GVD] {4.1.18}
mikken* richten 1597 [WNT]
mikmak rommel 1823 [WNT] <Frans {3.1}
mild* zachtaardig 1240 [Bern.]
milicien dienstplichtige 1821 [WNT] <Frans {4.1.14}
milieu omgeving 1888 [Aanv WNT] <Frans
militair m.b.t. het krijgswezen 1586 [WNT] <Frans
militant strijdlustig 1862 [Aanv WNT] <Frans
military bepaalde paardenwedstrijd 1936 [Wie Wat Waar 1937, 270] <Engels {4.1.18}
militie krijgsmacht gelicht uit de bevolking 1795 [WNT] <Frans {3.2/4.1.14}
miljard telwoord 1872 [WNT] <Frans {4.2}
miljoen telwoord 1510 [Kool] <Frans {4.2}
milkshake drank 1960 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
mille telwoord 1824 [WEI] <Frans {4.2}
millennium tijdperk van 1000 jaar 1886 [KKU] <modern Latijn {4.1.7}
millenniumbaby eerste baby die in 2000 is geboren 1998 [Sanders 2000] <Engels
millenniumbug probleem dat computers het jaar 2000 niet kunnen verwerken 1997 [Sanders 2001] <Engels
milligram 0,001 gram 1816 [WNT dukaat] <Frans {3.2}
millimeter 0,001 meter 1802 [WNT] <Frans {3.2}
milreis vroegere Portugese en Braziliaanse munt 1847 [KKU] <Portugees {3.2}
milt* orgaan 1287 [CG NatBl]
mime gebarenspel 1872 [GVD] <Frans {4.1.15}
mimicry camouflage 1895 [Aanv WNT] <Engels
mimiek kunst om door gebaren uitdrukkingen weer te geven 1838 [WNT] <Frans
mimosa plantengeslacht 1734 [HubWes] <modern Latijn
min* liefde 1100 [Willeram]

min* gering 1236 [CG I 1, 22]
min* zoogster 1350 [MNW] {4.1.13}
minachten* geringschatten 1806 [WNT verachten]
minaret toren van een moskee 1698 [WNT] <Frans
minco minderwaardigheidscomplex 1984 [GVD] <L {3.4}
minder* kleiner 1287 [CG NatBl]
minderbroeder* franciscaan 1265-1270 [VMNW] {4.1.8}
minderjarig* nog niet mondig 1599 [Kil.]
mineraal bestanddeel van aardkorst 1596 [WNT turbith] <Frans
mineraalwater koolzuurhoudend water 1777 [WNT] {4.1.6}
minestrone dikke soep 1968 [WP voor de vrouw] <Italiaans {3.2/4.1.6}
mineur mijnenlegger 1578 [Schulten Tw. 9] <Frans {4.1.14}
mineur kleinetertstoonschaal 1872 [GVD] <Frans
mini korte kleding 1968 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
miniatuur kleine geschilderde illustratie 1612 [WNT verlichten I] <Frans
miniem zeer klein, gering 1890 [Aanv WNT] <Frans
minima mensen met een heel laag inkomen 1985 [De Coster 1999]
minimaal uiterst klein 1904 [WNT wet I] <Engels
minimum kleinste waarde 1805 [MEY] <Latijn {1.2.4}
minister eerste staatsdienaar 1698 [WNT] <Frans
ministerie departement van bestuur 1767 [WNT voorspraak II] <Frans
minister-president voorzitter van de ministerraad 1863 [WNT staatsman] {3.1}
mink kostbaar bont 1968 [KWT] <Engels
minkukel* dom persoon 1963 [Mondria, Bommelbibl.] {1.2.5/4.4}
minnekozen vrijen 1635 [WNT]
minnen* liefhebben 901-1000 [WPS]
minoriteit minderheid 1650 [MEY] <Frans
minst* kleinste 1100 [Willeram]
minstens bijwoord: op zijn minst 1850 [WNT minst] <Duits
minstreel troubadour 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
minuscuul zeer klein 1929 [KWT] <Frans
minuskel kleine letter 1867 [Alg. Ned. Enc.] <Latijn
minutieus zeer nauwkeurig 1858 [Aanv WNT] <Frans
minuut eerste beknopt schriftelijk ontwerp 1470 [MNW] <Latijn
minuut 60e deel van uur 1494 [MNW] <Frans {4.1.7}
minzaam beminnelijk 1348 [MNW] <Duits
Mioceen geologisch tijdperk 1881 [Aanv WNT] <Engels
mirabel een pruim 1854 [WNT] <Frans {4.1.2}
miraculeus wonderbaar 1578 [WNT] <Frans
mirakel wonder 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans
mirre welriekende gomhars 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
mis rooms-katholieke kerkdienst 1236 [CG I 1, 21] <Latijn
mis* niet raak 1451-1500 [MNW]
misantroop mensenhater 1697 [WNT] <Frans
misbaar* geschreeuw 1285 [CG Rijmb.]
misdaad* vergrijp 901-1000 [WPS]

misdrijf* strafbaar feit 1626 [WNT]
miserabel ellendig 1514 [MNW] <Frans
misère ellende 1817 [Aanv WNT] <Frans
misericorde middeleeuwse dolk 1300 [MNW] <Frans {4.1.14}
mishagen* niet aanstaan 1461 [MNW]
misjna verzameling joodse wetten 1824 [WEI] <Hebreeuws {3.2}
miskennen* niet erkennen 1785 [WNT]
mismoedig* neerslachtig 1395 [MNW]
mispel vrucht 1240 [Bern.] <Frans {4.1.2}
mispunt stuk ongeluk 1874 [WNT]
miss juffrouw 1824 [WEI] <Engels
missaal misboek 1392 [MNW] <ME Latijn
misschien* bijwoord van modaliteit: wellicht 1236 [CG I 1, 23]
misselijk* onpasselijk 1611-1620 [WNT]
missen* niet treffen 1200 [CG II 1 Servas]
missie zending 1766 [WNT] <Frans
missionaris rooms-katholieke zendeling 1777 [Chr. de Beet, Eerste Bonni-oorlog 234] <Frans {4.1.8}
missive brief 1467-1490 [HWS] <Frans
mist* verdichting van waterdamp 1287 [CG NatBl] {4.1.1}
mistletoe maretak 1912 [KKU] <Engels
mistral bepaalde wind in Zuid-Frankrijk 1847 [KKU] <Provençaals {4.1.1}
mistroostig* neerslachtig 1410 [MNW]
mitella draagdoek 1832 [WEI] <Latijn
mitigeren lenigen 1547 [HWS] <Frans
mitrailleur snelvuurwapen 1894 [WNT] {4.1.14}
mits* onderschikkend voegwoord 1868 [WNT] {4.2}

mitsgaders* nevenschikkend voegwoord 1299 [CG I4, 272] {4.2}
mixen mengen 1921 [Aanv WNT] <Engels
mixer mengtoestel voor in de keuken 1959 [Wonderbaarlijke cycloram voor de huisvrouw] <Engels {4.1.9}
mixture mengsel 1984 [GNN] <Engels
mixtuur vloeibaar artsenijmengsel 1598 [WNT arsenicum Suppl] <Latijn
mmm* tussenwerpsel: uitroep van verrukking 1984 [GVD] {4.3}
mobiel voorzien van eigen transportmiddelen 1830 [WNT] <Frans
mobiel(tje) mobiele telefoon 1994 [PC+ 6/10, 17, 11] <Engels {4.1.17}
mobiliseren troepen in het veld brengen 1847 [KKU] <Frans
mobiliteit beweeglijkheid 1669 [MEY] <Frans
mobilofoon radiotelefoon in vervoermiddelen 1956 [Aanv WNT] {4.1.17}
mocassin indianenschoen 1847 [KKU] <Engels {4.1.9}
modaal model staand 1961 [GVD] <Frans
modder* mengsel van aarde en water 1287 [CG NatBl]
modderen* baggeren, van modder zuiveren 1346-1548 [MNW]
mode trend 1574 [Claes] <Frans
model voorbeeld 1573 [Plantijn] <Frans
modem toestel t.b.v. telefoonaansluitingen 1973 [Picarta: titel van Samson Automatiserings Service Centrum N.V.] <Engels {4.1.17}
moderamen dagelijks bestuur van een classis 1869 [Aanv WNT] <Latijn {4.1.8}
moderatie matiging 1443 [HWS] <Frans
moderator geestelijk adviseur 1816 [WNT suspenderen] <Latijn
moderator leider van gesprek of nieuwsgroep 1992 [R99] <Engels
modern tot de nieuwere tijd behorend 1617 [WNT] <Frans
moderniseren modern maken 1816 [WNT tweede] <Frans
modernisme avant-garde beweging 1914 [GVD] <Frans
modieus volgens de mode 1717 [WNT mode] {3.3}
modificatie detailverandering 1502 [WNT verklaarzen] <Frans
modificeren wijzigen 1601-1625 [WNT proefjaar] <Latijn
modinette modenaaister 1956 [Aanv WNT] {3.3/4.1.13/5}
modulatie stembuiging 1669 [MEY] <Frans
moduleren voordragen 1669 [MEY] <Frans
modus wijze, manier 1649 [WNT wijze I] <Latijn
moe* vermoeid 1100 [Willeram]
moed* flinkheid 1351-1400 [MNW] {1.2.3}
moëddzin oproeper tot gebed 1847 [KKU] <Turks {3.2}
moeder* vrouw met kinderen 901-1000 [WPS] {1.2.4/4.1.4}
moederkoek* nageboorte 1770 [WNT vruchtbeginsel]
Moedermaagd* de maagd Maria 1438 [MNW] {3.1}
moedernaakt* geheel naakt 1290 [CG II 1 En.Codex] {4.4}
moederneuker* scheldwoord 1989 [Heestermans, Luilebol] {3.1}
moedervlek* huidvlek waarmee men geboren is 1761 [HOU I, 1, 305]
moederzielalleen helemaal alleen 1793-1796 [WNT] <Duits {4.4}
moedjahedien islamitische vrijheidsstrijders 1992 [GVD] <Arabisch {3.2}
moedwil* boze opzet 1300-1393 [MNW] {3.1}

moeflon herkauwer 1857 [Aanv WNT] <Frans {4.1.3}
moefti islamitisch rechtsgeleerde 1863 [KKU] <Arabisch {3.2}
moei* tante 1240 [Bern.] {4.1.4}
moeilijk* aanleiding gevend tot moeite 1287 [CG NatBl]
moeite* last 1276-1300 [MNW]
moeizaam met grote moeite 1806 [WNT] <Duits
moer* veen 771-814 [Claes] {2.3}
moer* bezinksel 1599 [Kil.]
moer* bevestiging voor schroef 1811 [WNT] {1.2.4}
moeras drassig land 1599 [Kil.] <Frans
moerbei vrucht 1351-1400 [MNW] {4.1.2}
moeren* kapot maken 1872 [GVD]
moeren* morrelen 1907 [WNT moeren III]
moerhaas* wijfjeshaas 1642 [WNT moer I]
moes* brij 901-1000 [WPS]
moesson periodieke wind, jaargetijde waarin deze wind waait 1646 [WNT] <Portugees {3.2/4.1.1}
moet* vlek 1678 [WNT]
moeten* verplicht zijn, behoren 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
moezjiek boer 1863 [KKU] <Russisch {3.2}
mof losse mouw 1451-1500 [MNW]
mof Duitser 1581 [WNT] <Duits
moffel oven 1789 [WNT] <Duits of Frans
mogelijk* kunnende gebeuren 1240 [Bern.]

mogen* vrijheid hebben te, vermogen 1200 [CG II 1 Servas]
mogendheid* natie 1526 [WNT]
mohair weefsel van angorawol 1881 [WNT] <Engels {4.1.9}
mohammedaan volgeling van Mohammed 1617 [WNT]
moiré gevlamd 1847 [Aanv WNT] <Frans
mok* kroes 1611-1620 [WNT]
moker* breekhamer 1657 [WNT]
mokka beste kwaliteit koffie 1606 [WNT] <Frans {4.1.6}
mokkel* dik kind, mollige vrouw 1721 [WNT mokkel II] {3.1}
mokken* pruilen 1599 [WNT] {3.1}
mokum stad 1769 [MOO] <Jiddisch {3.2}
mol* insectenetend zoogdier 1270 [CG I 1, 170] {4.1.3}
mol verlagingsteken in muziekschrift 1685 [Toll.] <Frans
mol spion in een organisatie 1974 [De Coster 1999] <Engels
molaar maalkies 1901 [KUI] <Latijn
molecule kleinste deel met alle chemische eigenschappen 1847 [KKU] <Frans
molen werktuig tot fijnmalen van m.n. graan 1112 [Claes] <Latijn {2.3}
molenaar exploitant van een molen 1266-1267 [CG I] <ME Latijn {1.2.4/4.1.13}
molestatie overlast 1451 [MNW] <Frans
molesteren overlast aandoen 1351 [MNW] <Frans
molière lage schoen 1898 [GVD] {1.4/3.3/4.1.9}
molla islamitisch schriftgeleerde 1824 [WEI] <Turks {3.2}
mollen doden 1706 [WNT] <Romani {3.2/4.4}
mollig* zacht, rond 1678 [WNT]
mollusk weekdier 1865 [KVW] <Frans
molm* stof van vergaan hout e.d. 1401-1500 [MNW] {3.1}
moloch afgod waaraan alles opgeofferd moet worden 1646 [WNT vogel] <Latijn
molotovcocktail bom bestaande uit fles benzine met lont 1953 [Huizinga] <Duits {3.2/4.1.14}
molto veel 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
molton dik weefsel 1824 [Sanders 1995] <Frans {4.1.9}
molybdeen chemisch element 1868 [WNT waterlood] <Frans
mom masker 1477 [Teuth.] <Frans
mombakkes (bizar) masker 1649 [WNT]
moment ogenblik 1485 [MNW] <Frans
mompelen* binnensmonds spreken 1477 [Teuth.] {3.1}
monade eenheid 1591 [Kool] <Frans
monarch alleenheerser 1605-1616 [WNT] <Latijn
monarchie keizerrijk, koninkrijk 1657 [WNT] <Frans
monastiek m.b.t. kloosterleven 1563 [Aanv WNT] <Frans
mond* holte achter de lippen 698-699 [Claes] {2.3}
mondain werelds 1824 [WEI] <Frans
monddood niet in staat te spreken 1946 [WNT aftoffelen Suppl] <Duits {3.2}
mondiaal wereld- 1929 [Aanv WNT] <Frans
mondig* niet meer onder voogd, zelfstandig kunnende beslissen 1276 [CG I 1, 301]

mondvoorraad proviand 1872 [WNT vrede] <Duits
monetair m.b.t. het geld 1921 [Aanv WNT] <Frans
monetarisme mening dat de economie het best wordt beheerst door regulering van de geldhoeveelheid 1979 [Wijnands&Ost]
money geld 1623 [WNT moni] <Engels {3.2}
monisme stelsel waarbij regering en volksvertegenwoordiging één macht vormen 1860 [WNT web] <modern Latijn
monitor beeldscherm 1961 [WNT trien] <Engels {1.3}
monitoring controle tijdens technisch proces 1984 [GVD] <Engels
monkelen* meesmuilen 1599 [Kil.] {3.1}
monnik kloosterling 890 [Claes] <Latijn {2.3/4.1.8}
monnikenwerk moeitevolle arbeid die niets oplevert 1539 [Sartorius, Centuria Syntaxeon 6]
monochroom eenkleurig 1832 [WEI] <Latijn
monocle oogglas 1879 [Aanv WNT] <Frans
monoftong enkele klinker 1950 [GVD]
monogaam enkelvoudig huwend (van mens) of samenlevend (van dier) 1912 [Aanv WNT] <Frans
monogram figuur van dooreengevlochten (begin)letters 1669 [MEY] <Frans
monokini bikini zonder bovenstuk 1964 [Aanv WNT] <Engels
monoliet bouwdeel uit één stuk steen 1847 [KKU] <Frans
monoloog alleenspraak 1872 [GVD] <Frans
monomanie op één punt toegespitste waanzin 1847 [KKU] <Frans
monopolie alleenrecht tot verkoop 1698 [WNT] <Latijn

monopoliseren tot een monopolie maken 1865 [KVW] <Frans
monopoly gezelschapsspel 1977 [Larousse Enc.] <Engels {4.1.18}
monotheïsme geloof in één god 1832 [WEI] <Duits
monotoon eentonig 1824 [WEI] <Frans
monseigneur titel van hoge geestelijken 1832 [WEI] <Frans
monsieur aanspreektitel voor een man, aanvankelijk van hoge rang 1612 [WNT] <Frans
monster gedrocht 1285 [CG Rijmb.] <Frans
monster proefstuk 1337 [MNW] <Frans
monsteren keuren 1376-1400 [MNW]
monstrans vaatwerk voor de hostie 1557 [WNT] <ME Latijn
monstruositeit gedrochtelijkheid 1872 [GVD] <Frans
montage het monteren 1908 [WNT dicht II] <Frans
monter opgewekt 1599 [Kil.] <Duits
monteren in elkaar zetten 1608 [Van Meteren, Commentarien 28.152] <Frans
montessorionderwijs een onderwijsmethode 1924 [GVD]
monteur vakman die machines herstelt 1865 [KVW] <Frans {4.1.13}
montuur inlijsting van een bril 1913 [WNT] <Frans
montycoat overjas 1955 [Stoop] {4.1.14}
monument gedenkteken 1665 [WNT] <Frans of Latijn
mooi fraai, bevallig 1350 [MNW] <? {1.2.5/1.3/3.5}
moonboots kunststof laarzen met extra isolatie van celstof 1984 [GNN] <Engels {4.1.9}
moor* modder 1259 [MNW]
moord* doodslag met voorbedachten rade 1260-1280 [CG II 1 Nibel.]
moordenaar die een moord begaat 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {1.2.5}
moordkerel prima kerel 1996 [Vd Sijs 1996] <Duits {3.2}
moordwapen* instrument om mee te doden 1246 [Slicher] {2.4/3.1}
moorkop gebakje 1937 [WNT appel Suppl] {4.1.6}
moos Bargoens: geld 1844 [MOO] <Jiddisch {3.2}
moot* schijf 1665 [WNT]
mop* grap 1895 [WNT]
mop dekzwabber 1992 [GVD] <Engels
moped bromfiets 1984 [GVD] <Duits of Zweeds {3.2/4.1.10}
mopperen* brommen 1853-1857 [De Jager, Frequentatieven] {1.4/3.1}
mops* hondensoort 1778 [WNT steen] {4.1.3}
moraal heersende zeden, zedenleer 1528 [Mak] <Frans
moraliseren zedenpreken 1481 [MNW] <Frans
moratorium uitstel (van betaling) 1847 [Aanv WNT] <Latijn
morbide ziekelijk 1847 [KKU] <Frans
mordent verkorte triller (in de muziek) 1795 [Muzijkaal Kunstwrdb.] <Italiaans {3.2}
mordicus bijwoord: onverzettelijk 1941 [WNT trawantelen] <Latijn
moreel zedelijk 1889 [WNT]
morel kers 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] <Italiaans {3.2/4.1.2}

morendo bijwoord: wegstervend 1832 [WEI] <Italiaans {3.2}
morene bergpuin op rand van gletsjer 1872 [GVD] <Frans
mores zeden 1660 [WNT] <Latijn
morfeem betekeniseenheid 1934 [Aanv WNT]
morfine bedwelmend middel 1843 [Witsen Geysbeek (opium)] <Duits {4.1.6}
morfologie vormleer 1832 [WEI] <Duits
morgen* ochtend 901-1000 [WPS] {4.1.7}
morgen* landmaat 1130-1161 [Slicher] {2.4}
morgen* de dag na vandaag 1240 [Bern.]
morgenland het Oosten 1729 [WNT] <Duits
mormel lelijk schepsel of voorwerp 1896 [WNT mormeldier]
mormeldier knaagdier 1542 [Claes Tw. 12] <Duits {4.1.3}
mormoon lid van een godsdienstsekte 1856 [Picarta: titel van M. Busch] <Engels {4.1.8}
morrelen* peuteren 1709 [WNT] {3.1}
morren* brommen, zich beklagen 1300 [MNW] {3.1}
morsdood ineens dood 1598 [WNT] <Nederduits {3.2/4.4}
morse alfabet voor telegrafisch seinen 1899 [DBL] <Engels {4.1.17}
morsebel* onzindelijke vrouw 1600 [WNT]
morsen* knoeien 1615 [WNT]
mortaliteit sterftecijfer 1650 [MEY] <Frans
mortel metselspecie 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
mortier vuurmond met zeer korte loop 1488 [MNW] <Frans {4.1.14}
mortuarium rouwcentrum 1955 [Aanv WNT] <modern Latijn {3.2}
mos* plantjes 1091-1100 [Rey] {2.2}
mos gewoonte 1847 [KKU] <Latijn
moskee islamitisch bedehuis 1542 [WNT] <Frans
moslim aanhanger van de islam 1824 [WEI] <Arabisch {3.2}

mossel weekdier 1253 [CG II 1 Gezondh.] <Frans
mosso bewogen 1827 [Weikert, Verklaring der meest gebruikelijke muzijkale kunstwoorden] <Italiaans {3.2}
most nog niet gegist druivensap 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
mosterd kruiderij van gemalen mosterdzaad 1240 [Bern.] <Frans {4.1.6}
mot* insect 1240 [Bern.]
mot* Bargoens: ruzie 1906 [Köster Henke]
motel logeergelegenheid voor automobilisten 1954 [Aanv WNT] <Engels
motet vocale compositie 1300 [MNW] <Frans
motie uitspraak in een vergadering 1817 [WNT] <Engels of Frans
motief beweegreden 1351-1400 [MNW] <Frans
motief onderwerp van kunstwerk of muziek 1667 [WNT] <Frans
motiveren staven 1824 [WEI] <Frans
motor machine die beweegkracht levert, stuwende kracht 1892 [WNT dynamometer] <Latijn {4.1.10}
motorboot vaartuig dat wordt voortbewogen door een motor 1914 [GVD] {4.1.11}
motorfiets tweewielig motorvoertuig 1902 [WNT automobiel] <? {3.5/4.1.10}
motoriek beweeglijkheid in gedrag 1954 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
motoriseren van motoren voorzien 1942 [Aanv WNT] <Frans
motorrijtuig officiële benaming voor auto's en motorfietsen 1905 [WNT motor] {4.1.10}
motregen* fijne regen 1658 [WNT] {4.1.1}
motto zinspreuk 1788 [WNT verzuimen] <Italiaans {3.2}
mountainbike terreinfiets 1989 [De Coster 1999] <Engels {4.1.10}
moussaka gerecht van gehakt, tomatensaus en aubergines 1992 [GVD] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
mousse gerecht van stijfgeklopte room 1929 [KWT] <Frans {4.1.6}
mousseline los geweven stof 1792 [Sanders 1995] <Frans {4.1.9}
mousseren schuimen 1824 [WEI] <Frans
mout* ontkiemd graan voor bier 1125 [MNW] {2.4/4.1.2}
mouw* armbekleedsel 1240 [Bern.]
moven weg wezen 1984 [GVD] <Engels
moveren tot iets bewegen 1370-1378 [MNW] <Latijn
moyenne gemiddelde 1952 [KWT] <Frans {3.2}
mozaïek inlegwerk 1679 [WNT] <Frans
mozetta bisschopsmantel 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
mozzarella zachte Italiaanse kaas 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Italiaans {3.2/4.1.6}
mud inhoudsmaat 1101-1200 [Tavernier] <Latijn {2.4}
mudvol* stampvol 1940 [WNT stampvol] {4.4}
muf* onfris 1562 [Naembouck]
muffin rond cakeje 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.6}
mug* insect 1240 [Bern.] {3.1}
muggenziften* haarkloven 1630 [WNT verkeeren I]
muil paardachtige 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.3}

muil* bek 1287 [CG NatBl]
muil pantoffel 1588 [Kil.] <Latijn {4.1.9}
muildier paardachtige 1542 [Claes Tw. 12] {4.1.3}
muilpeer klap in het gezicht 1530 [MNW]
muis* knaagdier 1240 [Bern.] {4.1.3}
muis* deel van de hand 1477 [MNW]
muis* computer-randapparaat 1984 [HCC nieuwsbrief dec. 12, 27] {3.1}
muisarm* aandoening door het gebruik van een computermuis 1994 [Sanders 2001] {3.1}
muisjes* gesuikerde anijszaadjes 1872 [GVD] {1.2.5}
muiten oproer maken 1358 [MNW]
muiterij oproer 1350 [MNW]
muizen* muizen vangen 1287 [CG NatBl]
muizenis zwarigheid waarvan men het hoofd vol heeft 1588 [Claes]
mul* fijne aarde 1287 [CG NatBl]
mulat kind van neger en blanke 1602 [WNT] <Spaans of Portugees {3.2}
mulder molenaar 1287-1288 [CG I Oudenaarde] <Latijn {1.2.4/4.1.13}
multicultureel samengesteld uit verschillende culturen 1984 [GVD] <Engels
multimedia techniek waarin beeld, geluid en tekst zijn geïntegreerd 1990 [De Coster 1999] <Engels
multipel veelvoudig 1895 [Broeckaert] <Frans
multiple sclerose verlammingsziekte 1976 [WP] <Engels {4.4}
multiplex plaatmateriaal uit meerdere lagen 1924 [GVD] <modern Latijn {3.2}
multiplex groot bioscoopcomplex 1994 [De Coster 1999] <Engels
mum ogenblik 1940 [Aanv WNT] {1.2.4}
mummelen* onduidelijk spreken 1484 [MNW] {3.1}
mummie gebalsemd lijk 1567 [Junius 122a] <Frans

mummificatie het tot mummie maken 1847 [KKU] <Frans
munitie schietvoorraad 1551 [WNT] <Frans {4.1.14}
munster domkerk 1153 [Künzel] <Latijn {2.3/3.2}
munt plantengeslacht 1240 [Bern.] <Latijn {1.2.3}
munt geldstuk 1240-1260 [CG I 1, 69] <Latijn {1.2.3/4.1.12}
munten* doelen op 1504 [MNW]
muntjak herkauwer 1914 [GVD] <modern Latijn {4.1.3}
muon elementair deeltje in kosmische stralen 1976 [WP]
Murks, Moerks straattaal waarbij de Marokkaanse of Turkse manier van spreken wordt nagebootst 1999 [Sanders 2000]
murmelen binnensmonds zeggen 1542 [Claes Tw. 12] <Latijn
murw* zacht 1240 [Bern.]
mus zangvogel 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5}
museaal m.b.t. musea 1921-1922 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
museum tentoonstellingsgebouw 1770 [WNT vergruizen] <Latijn {3.2}
musical zangspel 1961 [Aanv WNT] <Engels {4.1.15}
musiceren muziek maken 1644 [WNT] <Frans
musicus toonkunstenaar 1635 [WNT] <Latijn
muskaat specerij 1253 [CG II 1, 346] <Frans {4.1.6}
muskaatwijn zoete wijnsoort 1714 [WNT muskaat I] {4.1.6}
muskadel zoete wijnsoort 1253 [CG II 1 Gezondh.] <Frans {4.1.6}
musket ouderwets geweer 1584 [De Bruijn Tw. 10] <Frans {4.1.14}
musketon ouderwets wapen, zwaarder dan musket 1667 [WNT musket] <Frans {4.1.14}
muskiet insect 1630 [Van Donselaar Tw. 8] <Spaans of Portugees {3.2}
muskus sterk riekende stof van mannelijke muskusdieren 1620 [De Jonge IV, 241] <Latijn
müsli rauwkostgerecht 1968 [WP voor de vrouw] <Duits {3.2/4.1.6}
must iets dat absoluut moet 1959 [R75] <Engels
mustang paardachtige 1863 [KKU] <Engels {4.1.3}
mutageen veranderlijk 1984 [GVD] <Engels
mutant door mutatie ontstaan individu 1918 [WNT afsplitsen] <Latijn
mutatie verandering 1523 [HWS] <Frans
muteren veranderen 1451-1500 [MNW] <Latijn
mutilatie verminking 1650 [MEY] <Frans
mutileren verminken 1650 [MEY] <Frans
muts hoofddeksel 1373 [MNW] <ME Latijn {4.1.9}
mutsje oude vochtmaat 1573 [WNT] <? {3.5}
mutualiteit wederkerigheid 1865 [KVW] <Frans
mutueel over en weer 1542 [Aanv WNT] <Frans
muur metselwerk 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5/3.2}
muur* plant 1350 [Vandewiele en Braekman]
muurschildering voorstelling op muren 1873 [WNT muur I]
muzak achtergrondmuziek 1981 [Picarta: titel van F. Celis] <Engels {4.1.16}
muze zanggodin 1565 [WNT] <Latijn
muzelman moslim 1622 [WNT] <Frans

muziek toonkunst 1240 [Bern.] <Frans
muzikant muziekbeoefenaar 1669 [Claes] <Frans
mwah* tussenwerpsel: uiting van aarzeling 1994 [NHL-krant 9/3/94] {1.2.1/4.3}
mycelium zwamvlok 1868 [WNT vrucht I] <modern Latijn
myoom gezwel van spierweefsel 1948 [KWT]
myriade telwoord: tienduizendtal 1825 [WNT] <Frans {4.2}
mysterie geheim 1639 [WNT] <Latijn
mysterieus geheimzinnig 1659-1673 [WNT] <Frans
mystiek geheimzinnig 1780-1781 [WNT] <Frans
mystificatie bedriegerij 1868-1872 [WNT] <Frans
mythe wereldbeschouwelijke overlevering, fabel 1804-1808 [WNT] <Latijn
mythologie geheel van de mythen van een volk 1777 [MEY] <Frans
mytylschool school voor lichamelijk gebrekkige kinderen 1961 [GVD]
myxomatose virusziekte van konijnen 1967 [WP in kleuren]

na* voorzetsel 1200 [CG II 1 Servas] {4.2}
naad* voeg 1277 [CG I Brugge]
naaf* middenstuk van wiel waardoor de as gaat 1477 [MNW]
naaien* met naald en draad maken 1240 [Bern.]
naaien* geslachtsgemeenschap hebben 1485 [MNW] {4.4}
naaimachine werktuig voor machinaal naaien 1868 [WNT uitrusting II] {4.1.9}
naakt* bloot 1236 [CG I 1, 27]
naald* dunne stift om te naaien 1156 [Claes] {2.3}

naam* woord waarmee iem. of iets wordt aangeduid 1236 [CG I 1, 24]
naamval* elk der buigingsvormen van een naamwoord 1706 [Moonen, Nederduitsche spraekkunst]
naar* akelig 901-1000 [Künzel] {2.3}
naar* voorzetsel 1240 [Bern.] {4.2}
naardien* onderschikkend voegwoord 1646 [WNT] {4.2}
naargeestig* somber 1762 [WNT verfrisschen]
naarstig* ijverig 1350 [MNW] {1.2.4}
naast* bijwoord van plaats 1285 [CG Rijmb.]
naast* voorzetsel 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
naasten* in bezit nemen 1351-1400 [MNW]
naastenliefde liefde tot de medemens 1903 [WNT naast] <Duits
nabauwen* spottend napraten 1647 [WNT] {3.1}
nabij* bijwoord van plaats 1357 [MNW]
nabij* voorzetsel 1460 [MNW] {4.2}
nabootsen nadoen 1617 [WNT]
nabuur* buurman 1331 [Stadb. Zwolle I]
nachleben het voortleven in de herinnering 1999 [GVD] <Duits {3.2}
nacht* de tijd als de zon onder is 901-1000 [WPS] {4.1.7}
nachtbraken* de nacht doorwerken, de nacht met uitgaan doorbrengen 1599 [Kil.]
nachtegaal* zangvogel 1240 [Bern.] {3.1}
nachtmerrie* angstige droom 1484 [MNW]
nachtschade* bijzonder giftige plant 1351 [MNW]
nada tussenwerpsel: niets 1989 [De Coster 1999] <Spaans {3.2/4.3}
nadat* onderschikkend voegwoord 1287 [CG NatBl] {4.2}
nadeel* schade 1578 [WNT]
nadruk klemtoon 1672 [Hexham-Manly, Het Groot Woorden-Boek] <Duits
nafta petroleum 1778 [WNT] <Latijn
nagel* spijker 1240 [Bern.]
nagel* hoorn op laatste voet- en handkootjes 1287 [CG NatBl] {3.1}
naïef argeloos, onnozel 1698 [WNT] <Frans
naijver jaloezie 1635 [WNT]
naira munteenheid van Nigeria 1991 [2000 Standard Catalog of World Coins] {4.1.12}
naken* naderen 1240 [Bern.]
nalatenschap erfenisboedel 1683 [WNT] <Duits
namelijk* bijwoord van modaliteit: met name 1236 [CG I 1, 25]
namens voorzetsel 1829 [H. Martin, Beredeneerd Nederduitsch Wrdb.] <Duits {4.2}
nandoe loopvogel 1863 [KKU] <Spaans {3.2}
nap* beker 1100 [Willeram]
napalm vulling van brandbom 1951 [Aanv WNT] <Engels {4.1.14}
nappa nappaleer 1943 [Sanders 1995] <Engels
nar zot 1432-1468 [MNW] <Duits
narcis sierplant 1553 [Claes] <Latijn

narcisme liefde voor zichzelf 1933 [Aanv WNT] <Duits
narcose verdoving 1898 [GVD] <Frans {1.2.4}
narcoticum bedwelmend middel 1624 [WNT vomitorium] <ME Latijn
nardus plant 1530 [WNT] <Latijn
narwal walvisachtige 1660 [Schierbeek, Schouwburg der dieren 98] <Deens of Noors {1.3/3.2/4.1.3}
nasaal neus- 1832 [WEI] <Frans
nasi gekookte rijst 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 40a] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
nasi rames rijstgerecht 1992 [GVD] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
naslagwerk boek om dingen in op te zoeken 1846 [WNT werk] <Duits
nat* vloeibaar, vochtig 901-1000 [WPS]
natie volk 1408 [MNW] <Frans
nationaal volks-, staats- 1619 [WNT] <Frans
nationaliteit het behoren tot een bepaalde natie 1829 [H. Martin, Beredeneerd Nederduitsch Wrdb.] <Frans
natrium chemisch element 1846 [WNT wonderzout] <modern Latijn
naturaliseren opnemen als staatsburger 1597 [WNT] <Frans
naturalisme letterkundige stroming 1884 [WNT winkel I] <Frans
naturel natuurlijk 1580 [WNT] <Frans
natuur aangeboren neiging 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Frans of Latijn
natuur landschap 1697 [WNT]
nautisch scheepvaart- 1824 [WEI] <Latijn
nauw* niet wijd 1285 [CG Rijmb.]
nauwelijks* bijwoord van hoeveelheid: amper 1512 [MNW] {3.1}
navel* lidteken van navelstreng 1240 [Bern.] {3.1}
navenant bijwoord van modaliteit: overeenkomstig 1514 [MNW]
navigatie scheepvaart 1549 [WNT] <Frans
navigeren een schip vakkundig besturen 1613 [WNT] <Frans
navrant hartverscheurend 1847 [KKU] <Frans
nazaat* nakomeling 1425-1430 [MNW] {4.1.4}
nazi nationaal-socialist 1930 [Toll.] <Duits
nebbisj tussenwerpsel: uitroep van medelijden 1950 [GVD] <Jiddisch {3.2/4.3}

nebulium chemisch element waarnaar vergeefs werd gezocht 1924 [GVD] <modern Latijn
necessaire reisetui 1650 [MEY] <Frans
necrofiel seksuele begeerte naar lijken hebbend 1984 [GVD]
necrologie lijkrede 1824 [WEI] <Frans of Latijn
necrose weefselversterving 1904-1905 [WNT long: necrosebacillen] <Frans
nectar godendrank 1579 [WNT] <Frans {4.1.6}
nectarine soort van perzik 1800 [WNT voorleden I] <Engels {4.1.2}
neder, neer* bijwoord van richting: naar beneden 901-1000 [WPS]
nederig ootmoedig 1562 [WNT] <Duits
nederlaag het overwonnen worden 1425 [MNW] <Duits
nederpop Nederlandse popmuziek 1970 [Recht voor raap] {4.1.16}
Nederturks Nederlands gemengd met Turks 1994 [Sanders 2000] {4.4}
nederwiet in Nederland geteelde marihuana 1986 [KOE] {4.1.6}
nee* tussenwerpsel: uitroep ter ontkenning 1350 [MNW] {4.3}
neef* zoon van broer, zus, oom of tante 1240 [Bern.] {4.1.4}
neen* tussenwerpsel: uitroep ter ontkenning 1237 [CG I Gent] {4.3}
neerslachtig* bedroefd 1346 [MNW]
neet* luizenei 1240 [Bern.]
neffens* voorzetsel 1287 [CG NatBl] {4.2}
negatie ontkenning 1824 [WEI] <Frans
negatief ontkennend 1480 [HWS] <Frans
negatief lichtbeeld waarin licht en donker omgedraaid zijn 1855 [WNT positief IV] <Engels {4.1.17}
negen* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
negenoog* kaakloze vis 1477 [Teuth.] {3.1}
negentien* telwoord 1240-1260 [CG I Gent] {4.2}
negentig* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
neger zwarte 1644 [Van Donselaar Woordenaar 1, 1] <Spaans of Portugees {3.2}
negeren doen of iets of iem. niet bestaat 1864 [WNT] <Latijn
negerzoen met geklopt eiwit gevuld koekje, overtrokken met chocolade 1950 [GVD] {4.1.6}
negligé ochtendkleding 1784-1785 [WNT] <Frans
negligeren verzuimen 1650 [MEY] <Frans
negorij gehucht 1888 [WNT] <Indonesisch {3.2}
negotie handel 1520 [HWS] <Latijn
negotiëren onderhandelen 1627 [WNT negotie] <Frans
negroïde met negerkenmerken 1929 [KWT]
negrospirituals geestelijke liederen van Amerikaanse negers 1950 [GVD] <Engels {4.1.16}
negus Ethiopische keizerstitel 1832 [WEI] <Amhaars
neigen* buigen 901-1000 [WPS]
nek* achterste deel van hals 1350 [MNW]
nekken* doden, de genadeslag geven 1560 [WNT]
nel troef 1829 [H. Martin, Beredeneerd Nederduitsch Wrdb.] <Frans {4.1.18}

nelson worstelgreep 1968 [KWT] <Engels
nemen* grijpen, gebruiken 901-1000 [WPS]
neodymium chemisch element 1912 [KKU] <modern Latijn
neofiet nieuwbekeerde 1819 [Aanv WNT] <Latijn
Neolithicum geologische periode 1925 [Aanv WNT] <modern Latijn
neologisme nieuw gevormd woord 1813 [Agron en Landré, Nederduitsch-Fransch, iv] <Frans {3.2}
neomalthusianisme streven naar beperking van het kindertal 1912 [KKU]
neomist pasgewijde priester 1838 [Aanv WNT]
neon chemisch element 1901 [KUI] <modern Latijn
neonazi aanhanger van modern nationaal-socialisme 1979 [Wijnands&Ost] <Duits {3.2}
neoplasma gezwel 1948 [KWT]
Neozoïcum geologische periode 1933 [Reinders, Leerboek der Plantkunde, II, 126] <modern Latijn
nep Bargoens: bedrog 1927 [MOO] <Duits
nepotisme begunstiging van familieleden met baantjes en goederen 1659-1673 [WNT] <Frans
neptunium chemisch element 1947 [Holleman, Leerboek der organische chemie 510] <modern Latijn
nerd onhandige, saaie jongen 1994 [De Coster 1999] <Engels
nerf* oneffenheid in leer 1599 [Kil.]
nerf zenuw 1850 [Toll.] <Frans
nergens* bijwoord van plaats 1379 [Claes] {3.1}
nering* bedrijf, broodwinning 1277 [CG I 1, 354]
nero wreedaard 1784-1785 [WNT] <Latijn
nerts marterachtige 1909-1910 [Aanv WNT] <Duits {4.1.3}
nerveus zenuwachtig 1844 [WNT typheus] <Frans
nervositeit zenuwachtigheid 1847 [KKU] <Frans
nes* landtong, schor 918-948 [Künzel] {2.3}
nest* vogelbroedplaats 1100 [CG II 1, 130] {2.5}

nestel* veter, schoudersieraad 1380-1420 [MNW]
nestor eerbiedwaardige grijsaard 1678 [WNT pit V]
net* visnet 1240 [Bern.]
net keurig 1456 [HWS] <Frans
netel* gewas 1287 [CG NatBl] {3.1}
neteldoek* weefsel 1623 [Ruiters, Toortse der Zee-vaert 9] {4.1.9}
netelig* lastig 1732 [WNT]
netsuke gordelknoop 1912 [KKU] <Japans {3.2}
nettiquette gedragscode voor het gebruik van e-mail en internet 1993 [NRC-H 25/3/93, 6] <Engels
netto bijwoord: na aftrek van kosten 1567 [Kool] <Italiaans {3.2}
neuken* geslachtsgemeenschap hebben 1762 [Claes] {4.4}
neurasthenie zenuwzwakte 1847 [KKU]
neuriën* halfluid zingen 1612 [WNT] {3.1}
neurose psychiatrisch ziektebeeld 1863 [KKU] <Duits
neus* reukorgaan 1236 [CG I 1, 23]
neushoorn* hoefdier 1691 [Sewel] {4.1.3}
neutje* borreltje 1897 [Sanders 1997a] {4.1.6}
neutraal onzijdig 1451-1475 [MNW] <Frans
neutraliteit onzijdigheid, onpartijdige houding 1542 [HWS] <Frans
neutrino ongeladen materiedeeltje 1961 [GVD] <Italiaans {3.2}
neutron atoomdeeltje 1937 [Aanv WNT]
neutrum onzijdig geslacht 1584 [WNT wijflijk] <Latijn
neuzelen* door de neus praten 1531-1540 [Claes] {3.1}
nevel* damp 1300 [MNW] {4.1.1}
neven* voorzetsel 1267 [CG I 1, 102] {4.2}
new age holistische levensbeschouwing 1989 [Peptalk] <Engels
newfoundlander hondensoort 1834 [Sanders 1995] <Engels {4.1.3}
newton eenheid van kracht 1950 [GVD]
new wave vorm van punkmuziek 1977 [R84] <Engels {4.1.16}
ngultrum munteenheid van Bhutan 1974 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Dzongkha {4.1.12}
nicht* dochter van broer, zus, oom of tante 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.4}
nicht* mannelijke homoseksueel 1970 [Recht voor raap] {3.1}
nicotine alkaloïde in tabak 1847 [KKU] <Frans
niëllo graveerwerk in metaal 1860 [WNT] <Italiaans {3.2}
niemand* onbepaald voornaamwoord 1200 [CG II 1 Servas] {1.2.4/4.2}
niemendal* onbepaald voornaamwoord 1612 [WNT toekomen] {4.2}
niente tussenwerpsel: niets 1991 [Vd Sijs 1996] <Italiaans {3.2/4.3}
nier* een orgaan 1287 [CG NatBl]
niet* ontkennend bijwoord 901-1000 [WPS] {2.5}
nietig* onbeduidend, niet geldig 1573 [Plantijn]
nietje* klinknageltje 1804 [Weiland, Nederduitsch taalkundig wrdb.]
niets* onbepaald voornaamwoord 1270-1290 [MNW] {4.2}
nietswaardig zonder innerlijke waarde, gemeen 1734 [WNT aanplakken Suppl.] <Duits

nietszeggend niets bewijzend 1873 [WNT uitstooten] <Duits {3.1}
niettegenstaande* onderschikkend voegwoord 1470 [MNW] {4.2}
niettegenstaande* voorzetsel 1484 [MNW] {4.2}
niettemin* onderschikkend voegwoord 1240 [Bern.] {4.2}
nietwaar* tussenwerpsel: uitroep ter ontkenning 1862 [WNT zijleuning] {4.3}
nieuw* pas ontstaan 1040 [Claes] {2.3}
nieuweling iem. die net is begonnen of aangekomen 1581 [WNT] <Duits
nieuwerwets* volgens de laatste mode 1684 [WNT roos]
nieuwkomer nieuweling 1946 [De Vooys] <Engels
nieuws* bericht over iets dat nog onbekend is 1656 [WNT nieuws I]
nieuwsgroep discussieforum op internet 1994 [PC+ 3/11, 19, 21] <Engels
niezen* proesten 1240 [Bern.] {3.1}
nigromantie zwarte kunst 1285 [CG Rijmb.] <ME Latijn
nihil ontkennend bijwoord 1561 [WNT request] <Latijn
nihilisme de wil om op het niets een nieuwe maatschappij te bouwen 1868 [WNT] <Duits
nijd* jaloezie, woede 1100 [Willeram]
nijdas nijdige kerel 1891 [Toll.]
nijgen* buigen 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
nijlpaard hoefdier 1743 [WNT water] {4.1.3}
nijpen* knellen, kwellen 1360 [MNW]
nijver naarstig 1561 [WNT] {1.2.4}
nikes merknaam voor sportieve schoenen 1989 [Hofkamp&Westerman] <Engels {4.1.9}
nikkel chemisch element 1770 [Papillon] <Duits
nikker* boze watergeest, duivel 1302 [MNW]
nikker neger 1828 [Toll.] <Engels

niks onbepaald voornaamwoord 1784-1785 [WNT] <Duits {4.2}
nimbostratus wolkenformatie 1961 [GVD] <modern Latijn
nimbus regenwolk 1861 [Witsen Geysbeek (wolken)] <Latijn
nimf wezen dat bossen, rivieren bewoonde 1530 [WNT] <Frans
nimfijn jong meisje dat oudere mannen aantrekt 1978 [Vertaling Lolita] {4.4}
nimmer* bijwoord van tijd: nooit 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.7}
nimrod jachtliefhebber 1639 [WNT]
ninja Japanse strijder 1995 [De Coster 1999] <Japans {3.2}
nintendo Japans videospel 1981 [Handleiding] <Japans {3.2/4.1.18}
niobium chemisch element 1872 [GVD] <modern Latijn
nippel metalen mof 1901 [WNT] <Engels
nippen* een teugje drinken 1644 [WNT]
nippertje* ogenblik 1872 [GVD]
nipt* op het kantje 1945 [Aanv WNT] {1.2.2}
nirwana volkomen rust 1872 [WP, dl. 4, 172] <Sanskriet
nis uitholling 1631 [WNT] <Frans
nitraat zout van salpeterzuur 1847 [Aanv WNT] <Frans
nitwit die niets weet 1971 [De Coster 1999] <Engels
niveau peil 1847 [KKU] <Frans
nivelleren op één peil brengen 1864 [WNT] <Frans
nivôse sneeuwmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
nobel munt 1406 [MNW] <Engels {3.2/4.1.12}
nobel edel 1477 [Teuth.] <Frans
nobelium chemisch element 1976 [GVD] <modern Latijn
Nobelprijs Zweedse prijs 1910 [KWT]
noch* nevenschikkend voegwoord 901-1000 [WPS] {1.2.4/2.5/4.2}
nochtans* bijwoord van causaliteit: evenwel 1275-1276 [MNW] {3.1}
nocturne dromerig muziekstuk 1855 [Aanv WNT] <Frans
node* bijwoord van modaliteit: onwillig 1240 [Bern.]
noden* verzoeken 1240 [Bern.]
noedels gekookte meelballetjes 1912 [KKU] <Duits {4.1.6}
noemen* een naam geven 1249 [CG I 1, 42]
noemer* onderste getal in een breuk 1508 [Kool]
noen middag 1236 [CG I 1, 25] <Latijn {4.1.7}
noen middagmaal 1657 [WNT]
noest arbeidzaam 1653 [WNT] {1.2.4}
nog* bijwoord van tijd: tot op dit ogenblik, voortdurend 1100 [Willeram] {1.2.4/2.5/4.1.7}
noga een lekkernij 1860-1875 [WNT] <Frans {4.1.6}
nogmaals bijwoord van tijd: wederom 1659-1673 [WNT] <Duits {4.1.7}
noh oudste vorm van Japans toneel 1936 [Kath. Enc. dl. 14, kol. 474] <Japans {3.2}
nok* hoogste deel van dak 1599 [Kil.]
nolens volens tegen wil en dank 1838 [WNT uitzonderen] <modern Latijn {3.1}
nomade rondzwervende steppe- of woestijnbewoner 1682 [WNT snarren] <Frans
nomen naamwoord 1638 [Ruijs] <Latijn

nomenclatuur stelsel van regels voor naamgeving 1834 [WNT wortelwoord] <Latijn
nomenklatoera communistische partijbonzen 1992 [GVD] <Russisch {3.2}
nominaal de naam betreffende, naamwoordelijk 1872 [GVD] <Frans
nominatie benoeming, voordracht 1586 [WNT:] <Frans
nominatief eerste naamval 1633 [Ruijs] <Latijn
non kloosterzuster 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
nonchalant achteloos 1650 [MEY] <Frans
nondeju, nondedju tussenwerpsel: bastaardvloek 1905 [WNT zatlap] {4.3}
non-descript moeilijk te beschrijven 1972 [R75] <Engels
none negende toon 1855 [WNT undecime] <ME Latijn
nonet muziekstuk voor negen instrumenten 1860 [Nieuw beknopt en volledig muziekaal wrdb.] <Italiaans {3.2}
nonkel oom 1851 [WNT zeveren] <Frans {1.2.4/4.1.4}
no-nonsebeleid beleid met zeer realistische inslag 1987 [De Coster 1999]
nonsens onzin 1766 [WNT] <Engels {3.2}
non-valeur oninbare vordering 1844 [WNT uitmaken] <Frans {1.2.5}
non-valeur waardeloos iemand 1871 [WNT vastroesten] <Frans {1.2.5}
nood* dwang der omstandigheden, gebrek 1100 [Willeram]
nooddruft* behoefte 1291-1300 [CG Luiks Diat.] {1.2.4/3.1}
noodvuur* vuur met reinigende kracht ontstoken door wrijving 776-800 [CG II 1 Heidense prakt.] {2.5/3.1}
nooit* bijwoord van tijd: op geen enkel tijdstip 1265-1270 [CG Lut.K] {4.1.7}

noord* windstreek 790-793 [Claes] {2.3}
noorden* recht tegenover het zuiden 1240 [Bern.]
noorderlicht* verschijnsel aan de noordelijke hemel 1736 [WNT verheveling] {4.1.1}
noot aantekening 1240 [Bern.] <Frans
noot* vrucht 1285 [CG Rijmb.] {4.1.2}
noot muzieknoot 1287 [CG NatBl] <Frans
nootmuskaat specerij 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.6}
nop* knoop, propje 1252 [MNW]
nopen* dwingen 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
nopens* voorzetsel 1500 [MNW] {4.2}
noppes* onbepaald voornaamwoord 1844 [MOO] {4.2}
nor* gevangenis 1881 [WNT]
norbertijn monnik van de orde van de H. Norbertus 1710 [WNT vergelijken] {4.1.8}
norit actieve kool 1929 [KWT]
norm richtsnoer 1889 [Picarta: titel van L.W.E. Rauwenhoff] <Frans
normaal loodlijn 1824 [WNT normaal II] <Frans
normaal overeenkomstig de regel 1847 [KKU] <Frans
normaliteit het normaal zijn 1847 [KKU] <Frans
normaliter bijwoord van hoedanigheid: gewoonlijk 1910 [WNT warm] <Latijn
normatief een norm stellend 1832 [WEI] <Frans
nors* stuurs 1350 [MNW]
nostalgie heimwee 1824 [WEI] <Frans
nota aantekening 1525 [WNT wellustig] <Latijn
nota rekening 1843 [WNT] <Latijn
notabel voornaam 1401-1450 [MNW] <Frans
nota bene bijwoord van modaliteit: let op 1623 [WNT] <Latijn
notaris openbaar ambtenaar 1290 [MNW] <Latijn
notatie het optekenen 1698 [MEY] <Frans
notebook draagbare computer 1991 [HCC nieuwsbrief jan. 1, 39] <Engels {4.1.17}
noteren aantekenen 1400 [MNW] <Frans
notie besef 1840 [WNT] <Frans
notificatie kennisgeving 1570 [WNT recolement] <Frans
notificeren bekendmaken 1635 [WNT] <Latijn
notitie aantekening 1566 [WNT vloed] <Latijn
notoir bekend, berucht 1497 [HWS] <Frans
notoriteit algemene bekendheid 1670 [Aanv WNT] <Frans
notulen aantekeningen van vergadering 1592 [WNT] <Frans
nou* bijwoord van tijd: op het ogenblik 1401-1500 [MNW] {4.1.7}
nouveauté nieuwigheid 1824 [WEI] <Frans
nova ster 1943 [Van Albada, De Bouw van het Inwendige der Sterren, 86-7] <modern Latijn
novelle kort prozaverhaal 1864 [WNT] <Duits
november elfde maand 1266 [Toll.] <Latijn {4.1.7}

novice nieuweling (in klooster) 1865-1870 [WNT proef] <Frans {4.1.8}
noviciaat proeftijd 1776 [Aanv WNT] <Frans
noviteit nieuwigheid 1568 [Aanv WNT] <Latijn
novum nieuw feit 1912 [KKU] <Latijn
nozem branieschopper 1955 [Endt] {4.1.4}
nozemdom de nozems als totaliteit 1959 [Aanv WNT]
nu* bijwoord van tijd: op het ogenblik 901-1000 [WPS] {4.1.7}
nuance schakering 1807 [WNT kleederdracht] <Frans {3.2}
nuchter niets gegeten of gedronken hebbend 1240 [Bern.] <Latijn
nucleair kern- 1950 [WNT troebel II] <Frans
nucleon verzamelnaam voor de deeltjes van atoomkernen 1967 [WP in kleuren]
nucleus kern 1719 [WNT typus] <Latijn
nudisme recreëren zonder kleding 1950 [Aanv WNT] <Frans
nudist naaktloper 1961 [GVD] <Frans {3.2}
nuf ingebeeld meisje 1599 [Kil.] <Nederduits {3.2}
nuk kuur 1573 [Claes] <Duits
nul telwoord 1508 [Kool] <Italiaans {3.2/4.2}
numeriek door getallen uitgedrukt 1847 [KKU] <Frans
numerus clausus gesloten aantal leerlingen 1953 [Huizinga] <Latijn
numerus fixus gesloten aantal leerlingen 1970 [Recht voor raap] <Latijn
numismaat munt- of penningkundige 1961 [GVD] <Frans {3.2}
nummer cijfer 1350 [MNW] <Frans
nuntius pauselijk ambassadeur 1602 [Aanv WNT] <Latijn {4.1.8}
nurks* knorrig 1841 [WNT]
nut* voordeel 1505 [MNW]
nutatie periodieke verschuiving van de hemelpool 1912 [KKU] <Frans
nutria knaagdier 1950 [GVD] <Spaans {3.2/4.1.3}
nuttigen* spijs gebruiken 1401-1450 [MNW] {3.1}
nylon kunststof 1946 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}

o* tussenwerpsel: uitroep van verrukking, smart e.d. 1350 [MNW] {4.3}

oase vruchtbare plaats in woestijn 1824 [WEI] <Duits
obediëntie gehoorzaamheid 1330 [MNW] <Frans
obelisk gedenknaald 1615 [Aanv WNT] <Latijn {3.2}
o-benen benen waarvan de knieën naar buiten staan 1872 [GVD] <L {3.4/5}
ober kelner 1906 [Aanv WNT] <Duits {4.1.13}
obi Japanse gordel 1933 [Westendorp, Japan] <Japans {3.2}
object voorwerp 1500 [HWS] <Frans
objectief zich bepalend tot de feiten 1847 [KKU] <Frans
oblie dun wafeltje 1380-1420 [MNW] <Frans {4.1.6}
obligaat verplicht 1802-1809 [WNT] <Latijn
obligatie schuldbrief 1370-1378 [HWS] <Frans
obligatoir verplicht 1786 [Aanv WNT] <Frans
obligeren verplichten 1274 [CG I 1, 278] <Frans
obligo verplichting 1676 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
oblomovisme extreme lamlendigheid 1999 [GVD]
oblong langwerpig 1847 [KKU] <Frans
obool muntje 1832 [WEI] <Frans
obsceen oneerbaar 1669 [MEY] <Frans
obscuur duister 1539 [Aanv WNT] <Frans
obsederen geheel in beslag nemen 1824 [WEI] <Frans
observatie waarneming 1485 [MNW] <Frans
observator waarnemer 1768 [WNT uiteinde] <Latijn
observeren waarnemen 1524 [HWS] <Frans
obsessie dwangvoorstelling 1824 [WEI] <Frans
obsoleet verouderd 1824 [WEI] <Frans
obstakel hinderpaal 1512 [HWS] <Frans
obstetrie verloskunde 1876 [Med. zakwrd. ned. taal]
obstinaat halsstarrig 1480 [MNW] <Latijn
obstipatie hardlijvigheid 1847 [Aanv WNT] <ME Latijn
obstructie tegenwerking, afsluiting 1669 [MEY] <Frans
ocarina blaasinstrument 1885 [Viotta, Lexicon der toonkunst] <Italiaans {3.2/4.1.16}
occasion koopje 1910 [KWT] <Frans
occidentaal westelijk 1650 [MEY] <Frans
occlusief plofklank 1950 [GVD] <Frans
occult verborgen 1669 [MEY] <Frans
occupatie bezigheid 1468 [HWS] <Frans
occupatie verhindering 1503 [HWS] <Frans
occuperen zich bezighouden 1520 [HWS] <Frans
oceaan wereldzee 1595 [WNT voute] <Frans
ocelot katachtige 1770 [Aanv WNT] <Frans {4.1.3}
och* tussenwerpsel: uitroep van verdriet of medelijden 1265-1270 [CG Lut.K] {4.3}
ocharm* tussenwerpsel: uitroep van medelijden 1300 [MNW] {4.3}
ochtend* (vroege) morgen 1351-1400 [MNW] {1.2.4/4.1.7}
octaaf achtste toon van de grondtoon af 1601 [WNT toesein] <Frans

octaan koolwaterstof 1937 [A. Viruly, Logboek 54]
octant hoekmeter 1740 [Aanv WNT] <Frans
octavo boekformaat 1634 [WNT gulden I] <modern Latijn
octet muziekstuk voor 8 partijen 1885 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
octogonaal achthoekig 1847 [KKU] <Frans
octopus inktvis 1881 [Aanv WNT] <modern Latijn
octrooi patent 1817 [WNT] <Frans
oculair oog- 1524 [Aanv WNT] <Frans
oculeren wijze van enten 1670 [Aanv WNT]
ode lyrisch gedicht 1650 [MEY] <Frans
odeur geur 1669 [MEY] <Frans
odium het hatelijke 1914 [GVD] <Latijn
oecumene algemene kerk 1952 [Aanv WNT] <Duits {3.2/4.1.8}
oedeem vochtophoping 1847 [KKU] <Duits of modern Latijn
Oedipuscomplex complex waarbij zoons een diepere relatie met de moeder en dochters met de vader hebben 1931 [Aanv WNT]
oef tussenwerpsel: uitroep van benauwdheid 1808 [WNT] <Frans {3.2/4.3}
oefenen* door herhaling bekwaam maken of worden 1265-1270 [CG Lut.K]
oehoe uilachtige 1809 [WNT uhu] <Duits {1.1}
oei* tussenwerpsel: uitroep van pijn of schrik 1657 [WNT] {4.3}
oekaze bevelschrift 1872 [GVD] <Frans
oelewapper* waardeloze vent 1931-1940 [NRC-H 21/2/2001]
oen scheldwoord: sufferd 1612 [Aanv WNT] <? {3.5}
oenologie kennis van de wijn 1847 [KKU]
oeps tussenwerpsel: uitroep van verbazing of schrik 1991 [Hoppenbrouwers] <Engels {4.3/5}
oer ijzerhoudende grond 1764 [WNT] <Duits
oerkomisch zeer komisch 1924 [GVD] {4.4}
oeros herkauwer 1852 [WNT omplompen] <Duits {4.1.3}
oeroud zeer oud 1909 [WNT zog] {4.4}

oersted eenheid van magnetische veldsterkte 1912 [KKU]
oester mossel 1287 [CG NatBl] <Latijn
oestron eierstokhormoon 1946 [Holleman, Leerboek der organische chemie 158] <Duits {3.2}
oetlul* stommeling 1974 [Endt] {3.1}
oeuvre gezamenlijk werk 1847 [KKU] <Frans
oever* rivierrand, kade 1287 [CG NatBl]
of* onderschikkend voegwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
of* nevenschikkend voegwoord 1201-1225 [CG II 1 Floyris] {4.2}
offday dag dat men niet in vorm is 1940 [Zandvoort, English in the Netherlands] <Engels {4.1.7}
offensief aanvallend 1587 [Aanv WNT] <Frans
offer gave (aan godheid) 1100 [Willeram]
offerande gave (aan godheid) 1240 [Bern.] <Frans
offeren (aan godheid) schenken 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5}
offerte aanbieding 1824 [WEI] <Frans
officiaal priester die de mis opdraagt 1492 [Curia Palacium 209, 9, 23] <Latijn {4.1.8}
official officieel afgevaardigde 1909 [Aanv WNT] <Engels
officiant priester die de mis opdraagt 1599 [Aanv WNT] <Frans {4.1.8}
officie ambt 1503 [WNT vertasseeren] <Frans
officieel ambtelijk 1816 [Aanv WNT] <Frans
officier rang bij de marine 1685 [WNT] <Frans {4.1.14}
officier rang bij de landmacht 1784-1785 [WNT] <Frans {4.1.14}
officiëren als priester dienst doen 1819 [Aanv WNT] <Frans
officieus niet officieel 1842 [Aanv WNT] <Frans
officinaal in de apotheek verplicht voorhanden 1847 [KKU] <Frans
offreren aanbieden 1562 [Aanv WNT] <Frans
offsetdruk druktechniek 1912 [Aanv WNT]
ofiologie studie van de slangen 1872 [GVD]
ofschoon* onderschikkend voegwoord 1732 [WNT uitstaan] {4.2}
ogenblik zeer korte tijdruimte 1517 [WNT raadkamer] <Duits
ogenschijnlijk blijkbaar 1841-1845 [WNT] <Duits
ogief spitsboog 1440 [Claes] <Frans
oh tussenwerpsel: uitroep van spijt of droefheid 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Frans {4.3}
ohm eenheid van weerstand 1894 [Aanv WNT] <Duits
okapi herkauwer 1912 [KKU] <Engels {4.1.3}
oké, okay tussenwerpsel: goed 1899 [Sanders 1995] <Engels {4.3}
oker gele verf uit bepaalde aardsoort 1567 [Claes] <Frans {4.1.5}
okkernoot walnoot 1350 [MNW] {1.2.4/4.1.2}
oksaal zangerskoor 1441 [MNW] {1.2.4}
oksel* holte onder de arm 1240 [Bern.]
okshoofd vloeistofmaat 1475 [HWS] <Engels {3.2}
oktober tiende maand 1279 [Toll.] <Latijn {4.1.7}
olé tussenwerpsel: uitroep ter aanmoediging 1919 [KWT] <Spaans {3.2/4.3}

oleander sierplant 1608 [WNT] <Frans
olie vette vloeistof 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
oliebol in olie gebakken bol 1884 [WNT koek] {4.1.6}
oliedom uiterst dom 1787-1789 [WNT]
oliesel sacrament der stervenden 1421 [MNW]
olifant slurfdier 1240 [Bern.] <Frans {4.1.3}
oligarchie regering van weinige personen of families 1720 [MEY] <Grieks {3.2}
Oligoceen geologische periode 1886 [KKU eoceen] <Engels
oligofrenie achterlijkheid 1948 [KWT]
olijf vrucht van olijfboom 1240 [Bern.] <Frans {4.1.2}
olijk* guitig 1635 [WNT]
olipodriga uit Spanje afkomstige stoofpot 1654 [Vd Sijs 1998] {3.2/4.1.6}
ollekebolleke* bepaalde versvorm 1975 [P. Niewint e.a., Potverdriedubbeltjes] {3.1/4.4}
olm iep 1276 [CG I 1, 318] <Frans
oloroso soort sherry 1953 [WP (sherry)] <Spaans {3.2/4.1.6}
olympiade vierjaarlijkse internationale sportwedstrijd, tijdvak van vier jaar 1824 [WEI] <Frans
olympiajol zeilboot 1955 [WNT rennen I] <Duits {3.2/4.1.11}
om* voorzetsel 1272 [MNW] {4.2}
om* bijwoord van plaats 1287 [CG NatBl]
oma grootmoeder 1872 [GVD] {4.1.4}
omber kleurstof 1642 [WNT toets] <Frans
omber kaartspel 1735 [WNT] <Frans {4.1.18}
ombrengen* doden 1573 [Plantijn] {4.4}
ombrometer regenmeter 1824 [WEI]
ombudsman vertrouwensman 1963 [Aanv WNT] <Zweeds {3.2}
omdat* onderschikkend voegwoord 1637 [WNT] {4.2}
omega laatste letter van het Griekse alfabet 1637 [Statenvertaling] <Grieks {3.2}

omelet eiergerecht 1860 [WNT zout I] <Frans {4.1.6}
omen voorteken 1805 [MEY] <Latijn
omerta het zwijgen van maffialeden 1999 [GVD] <Italiaans {3.2}
omgeving kring waarin men zich begeeft 1825 [WNT] <Duits {1.4}
omheinen* met een omheining omgeven 1450 [MNW]
omhelzen* de armen om de hals slaan 1393-1402 [MNW]
omhoog* bijwoord van plaats: in de hoogte 1486 [MNW]
omineus een boos voorteken inhoudend 1658 [MEY] <Latijn
omissie verzuim 1616 [Aanv WNT] <Frans
omitteren weglaten 1637 [WNT assigneeren Suppl] <Latijn
omkomen* sterven 1573 [Plantijn] {4.4}
omnibus openbaar vervoermiddel 1832 [WEI] <Frans {4.1.10}
omnibus bundel verhalen 1961 [GVD] <Engels
omnipotent alvermogend 1376-1400 [MNW] <Latijn
omnium wielerwedstrijd 1950 [GVD] <Engels
omnivoor alleseter 1865 [KVW] <Frans
omroep* het radio- en later televisiebedrijf als geheel 1922 [Van der Horst in De Standaard 2/10/98] {4.4}
omscholen opleiden voor een ander vak 1957 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
omstandigheid* stand van zaken 1704 [Hannot&Hoogstraten]
omstreden betwist 1944 [Theissen 1978] <Duits {3.2}
omstreeks* voorzetsel 1776 [WNT] {4.2}
omstreeks* bijwoord van hoedanigheid 1833 [WNT] {3.1}
omtrek* hoofdlijn die grenzen van een figuur bepaalt 1586 [Toll.]
omtrent* voorzetsel 1265-1270 [CG Lut.K] {4.2}
omtrent* bijwoord van hoedanigheid 1285 [CG Rijmb.]
omturnen een andere wending geven 1966 [R75]
omver* bijwoord van plaats: onderstеboven 1573 [Plantijn]
omwille van* voorzetsel 1838 [WNT] {4.2}
omzichtig* behoedzaam 1630 [WNT bevreesd]
onager paardachtige 1832 [WEI] <Latijn {4.1.3}
onaneren masturberen 1824 [WEI] {4.4}
onbehagen misnoegen 1913 [Moortgat] <Duits
onbeholpen* onhandig 1853 [WNT]
onbehouwen* ruw 1458 [MNW]
onbekookt ondoordacht 1854-1855 [WNT]
onbeschoft lomp 1588 [Kil.] <Nederduits {3.2}
onbestemd onbepaald, vaag 1766 [Sewel/Buys] <Duits
onbestendig wisselvallig 1637 [WNT] <Duits
onbesuisd* onbeheerst 1599 [Kil.]
onbevangen vrijmoedig 1847 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
onbewimpeld* openhartig 1477 [Teuth.]
ondanks* voorzetsel 1420 [MNW] {4.2}
onder* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
onder* bijwoord van plaats 1330 [MNW]
onderbouwen schragen 1591-1600 [WNT] <Duits

onderdaan* onderworpene 1265-1270 [CG Lut.K]
onderhavig waarvan op het ogenblik sprake is 1818-1821 [WNT] <Duits
onderhevig* lijdende aan 1265-1270 [CG Lut.K]
onderhuids* onder de huid 1805 [WNT] {3.1/5}
onderkast kleine letter 1860-1861 [WNT]
onderknuppel* ondergeschikte 1980 [De Coster 1999] {3.1}
onderling* onder elkaar 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
onderrichten onderwijzen 1550 [WNT artikel Suppl] <Duits
ondershands* bijwoord van hoedanigheid: in het geheim 1764 [WNT vendutie] {3.1}
ondertussen* bijwoord van tijd: inmiddels 1632 [WNT] {4.1.7}
onderwerp* als grammaticale term: zinsdeel dat in persoon en getal met vervoegde werkwoord overeenkomt 1585 [WNT]
onderwerp* zaak waarover men spreekt 1784-1785 [WNT]
onderwijzer* leraar 1784-1785 [WNT]
onduleren golven 1847 [KKU] <Frans
oneindig* geen einde hebbend 1635 [WNT zijn III]
ongans* ongezond 1287 [CG NatBl]
ongeacht* voorzetsel 1806-1807 [WNT] {4.2}
ongedierte* schadelijke of lastige dieren 1623 [WNT] {3.1}
ongekunsteld ongemaakt 1826 [WNT] <Duits {1.4}
ongelikt* ongepolijst, ruw 1720 [WNT]
ongesteld* in lichte mate ziek 1704 [Hannot&Hoogstraten]
ongesteld* menstruerend 1961 [GVD] {3.1}
ongeveer bijwoord van hoedanigheid: om en nabij 1599 [Claes] <Duits
onguur* schrikaanjagend, ruw 1287 [CG NatBl]

onhebbelijk onvriendelijk 1393-1402 [MNW] <Duits
onheus* onbeleefd 1642 [WNT]
onkosten kosten 1374 [MNW]
onnozel onschuldig, dom 1265-1270 [CG Lut.K]
onomasticon lijst van namen 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
onomatopee klanknabootsend woord 1824 [WEI] <Frans
onpasselijk misselijk, onwel 1693 [WNT wateren]
onraad* gevaar 1300 [MNW]
ons* bezittelijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
ons gewicht 1240 [Bern.] <Frans of Latijn
onstuimig wild 1573 [Claes] <Duits
ontberen* missen 1265-1270 [CG Lut.K]
ontbijten* ochtendmaal eten 1240 [Bern.] {1.2.5}
ontbreken* mankeren 1285 [CG Rijmb.]
ontdaan* van streek 1265-1270 [CG Lut.K]
ontdooien* vloeibaar worden van ijs 1602 [WNT vlijen]
ontfermen, zich* uit de nood helpen 1265-1270 [CG Lut.K]
ontfutselen* listig ontnemen 1618 [WNT]
ontgelden* moeten boeten 1265-1270 [CG Lut.K]
ontginnen* bebouwbaar maken 1265-1270 [CG Lut.K]
ontgoocheling ontnuchtering 1874 [Picarta: titel van A. Rutgers v.d. Loeff] <? {3.5}
onthaasting het rustiger aan doen 1992 [De Coster 1999] {4.4}
onthalen* trakteren 1265-1270 [CG Lut.K]
onthouden* niet vergeten 1285 [CG Rijmb.]
onthouden* niet geven 1429 [MNW]
onthutsen* doen ontstellen 1704 [Hannot&Hoogstraten]
ontiegelijk* bijwoord van hoedanigheid: enorm, zeer veel 1961 [GVD] {3.1}
ontij* donkere tijd van de dag 1638 [WNT]
ontlasting* uitwerpselen 1704 [Hannot&Hoogstraten] {4.4}
ontluiken* (zich) ontsluiten 1348 [MNW]
ontmoeten* toevallig tegenkomen 1265-1270 [CG Lut.K]
ontoerekeningsvatbaar niet verantwoordelijk voor zijn daden 1916 [WNT toerekeningsvatbaar] <Duits {1.4/3.2}
ontogenese ontwikkeling van een levend wezen 1918 [WNT vitalistisch]
ontologie leer van het zijn 1799 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
ontredderd* gehavend 1616 [WNT ontredderen]
ontrieven* ongemak veroorzaken 1427 [MNW]
ontroeren* in het gemoed treffen 1637 [WNT]
ontslapen* sterven 1637 [WNT] {4.4}
ontsnappen* ontkomen 1648 [WNT]
ontspringen* ontsnappen aan 1265-1270 [CG Lut.K]
ontstaan* vorm krijgen 1265-1270 [CG Lut.K]
ontsteltenis* verwarring 1636 [WNT wijlen] {3.1}
ontstentenis* het niet voorhanden zijn 1783 [Claes] {3.1}
ontucht onkuisheid 1625 [WNT]

ontvangst* het ontvangen 1648 [WNT] {3.1}
ontvankelijk* vatbaar voor indrukken 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
ontvreemden* ontstelen 1333 [MNW]
ontwaken* wakker worden 1265-1270 [CG Lut.K]
ontwaren* gewaarworden 1790 [Toll.]
ontwerpen* uitdenken, schetsen 1380 [MNW]
ontwikkelen* ontvouwen 1679 [WNT]
ontwrichten* uit zijn verband rukken 1765 [WNT zinking]
ontzag* eerbied 1599 [Kil.]
ontzetten* verbijsteren 1265-1270 [CG Lut.K]
ontzetten* bevrijden 1285 [CG Rijmb.]
ontzien* sparen 1236 [CG I 1, 21]
onverdroten* niet ontmoedigd 1451-1500 [MNW]
onverhoeds* plotseling 1445 [MNW]
onverholen* niet verborgen 1350 [MNW]
onverlaat* slechte kerel 1589 [Claes Tw. 12]
onverlet* onbelemmerd, ongedeerd, zonder uitstel 1350-1384 [MNW]
onverminderd* voorzetsel 1577 [WNT] {4.2}
onversaagd onverschrokken 1285 [CG Rijmb.]
onvertogen* ongepast 1695 [WNT]
onvoorzien* onverhoeds 1285 [CG Rijmb.]
onweer* donderbui 1285 [CG Rijmb.] {4.1.1}
onwijs* erg goed 1985 [De Coster 1999] {3.1}
onyx steensoort 1566 [WNT] <Frans
onzalig* ellendig 1561 [WNT]
onzijdig* neutraal 1631 [WNT] {3.1}
onzijdig* als grammaticale term: neutrum 1706 [Ruijs]
onzin* zottenklap 1818 [WNT brommen]
ooft* fruit 901-1000 [CG WPS Gloss.] {4.1.2}
oog* gezichtsorgaan 901-1000 [WPS]
oogappel* lieveling 1637 [WNT]
oogappel* pupil 1776 [WNT]
ooglid* huidplooi over het oog 1287 [CG NatBl] {3.1}
oogst het inzamelen van gewassen 1240 [Bern.]
ooi* wijfjesschaap 1240 [Bern.] {4.1.3}
ooievaar* reigerachtige 1240 [Bern.]

ooit* bijwoord van tijd: te eniger tijd 1265-1270 [CG Lut.K] {4.1.7}
ook* bijwoord van modaliteit: bovendien 1001-1050 [CG I, 118]
oom* broer van vader of moeder 1240 [Bern.] {4.1.4}
oor* gehoororgaan 701-800 [Lex Salica] {2.2}
oorbaar* welgevoeglijk 1841 [WNT oorbaar II]
oord* plaats, plek 951-1000 [Claes] {2.3}
oord* munt 1252 [MNW] {4.1.12}
oordeel* mening 1240 [Bern.]
oorgetuige* iemand die bij een gesprek aanwezig is 1965 [Carmiggelt, Mooi weer vandaag 60] {4.4}
oorkonde schriftelijke getuigenis 1806 [Picarta: Oorkonden betrekklijk oprigting] <Duits {1.3}
oorlam borrel 1887 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
oorlof* vergunning 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
oorlog* strijd tussen volkeren of staten 1240 [Bern.]
oorsprong* aanvang 1301-1400 [MNW]
oortje* munt 1350 [MNW] {4.1.12}
oorvijg* klap 1599 [WNT oorveeg]
oorwurm* insect 1351 [MNW]
oorzaak reden 1401-1425 [MNW] <Duits
oost* windstreek 802-822 [Claes] {2.3}
Oost-Indisch doof net doen of men niets heeft gehoord 1872 [GVD]
Oost-Indische kers plantje 1842 [WNT kers I]
ootmoed nederigheid 1265-1270 [CG Lut.K] <Engels {3.2}
op* voorzetsel 777 [Claes] {2.3/4.2}
opa grootvader 1897 [WNT] {4.1.4}
opaal mineraal 1657 [WNT] <Frans
op-art kunstrichting 1966 [R75] <Engels
opblazen* doen ontploffen 1642 [WNT]
opbrengst* het voortgebrachte 1808 [WNT zuiger] {3.1}
opdat* onderschikkend voegwoord 1285 [CG Rijmb] {4.2}
opdirken* overdreven mooi maken 1866 [WNT] {5}
opdoeken* opheffen, buiten gebruik stellen 1671 [WNT]
opdoemen* aan de horizon zichtbaar worden 1696 [WNT]
opdoffen* oppoetsen 1802 [WNT]
open* niet gesloten 1240 [Bern.]
openbaar* algemeen bekend, het algemeen betreffend 1200 [CG II 1 Servas]
openen* ontsluiten 1300 [MNW]
op-en-top* bijwoord van hoedanigheid: geheel en al 1874 [WNT]
opera gezongen toneelspel 1668 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.15}
operabel geopereerd kunnende worden 1929 [KWT] <Frans
operateur die opereert 1771 [WNT] <Frans
operatie geneeskundige handeling 1637 [WNT] <Frans
operatie krijgsverrichtingen 1862 [WNT] <Engels
operatief betrekking hebbend op een operatie 1886 [KKU]
operationeel hanteerbaar 1961 [GVD] <Frans

operator bedieningsdeskundige 1961 [GVD] <Engels
opereren te werk gaan 1669 [MEY] <Frans
opereren een operatie verrichten 1805 [MEY] <Frans {3.2}
operette opera met dialoog 1847 [KKU] <Duits {3.2/4.1.15}
opgefokt kunstmatig, hysterisch 1979 [De Coster 1999] <Engels
opgemaakt* met make-up getooid 1950 [GVD]
opgetogen* verrukt 1461 [MNW]
ophaalbrug* brug die opgehaald kan worden 1672 [WNT valpoort]
ophanden* bijwoord van tijd: weldra 1562-1592 [MNW] {4.1.7}
ophemelen* uitbundig prijzen 1723 [WNT]
opiaat geneesmiddel 1608 [WNT] <ME Latijn
opinie mening 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
opium verdovend middel 1554 [WNT] <Latijn {4.1.6}
opkikkeren* opbeuren 1872 [GVD] {3.1}
opklaren klaar (doen) worden 1641 [WNT]
oplage aantal afdrukken van een werk dat bij dezelfde gelegenheid wordt vervaardigd 1799-1811 [WNT] <Duits
oplawaai klap 1897 [WNT opdonder] <? {3.5}
opleuken* leuker maken 1988 [De Coster 1999] {3.1}
opname het opnemen 1828 [WNT] <Duits
opnieuw* bijwoord van tijd: wederom 1450 [MNW] {4.1.7}
opoe* grootmoeder 1902 [Aanv WNT] {4.1.4}
oponthoud het ergens verblijven, vertraging 1838-1844 [WNT] <Duits
opossum buideldier 1662 [Van Donselaar Tw. 12] <Engels {3.2/4.1.3}
oppassen opletten 1660 [WNT]
oppeppen meer pep geven 1958 [Aanv WNT]
opper* stapel hooi 1348 [MNW]
opper* aanspreektitel van opperwachtmeester 1898 [GVD] {4.1.14}

opperen* te berde brengen 1733 [WNT] {3.1}
Opperlands* Nederlandse woorden en uitdrukkingen met een merkwaardige structuur 1976 [Battus, Opperlandse pagina in NRC-H 27/8/76] {4.4}
opperman* helper van metselaar 1285 [CG I2, 1009]
oppervlakte* bovenste vlakte, buitenkant 1704 [Hannot&Hoogstraten]
opponent die zich verzet, die tegen iets stelling neemt 1478 [HWS] <Latijn
opponeren zich verzetten 1465 [HWS] <Latijn
opportunist die zonder beginsel handelt 1847 [KKU] <Frans
opportuun van pas 1669 [MEY] <Frans
oppositie tegenstand 1409 [HWS] <Frans
oppressie onderdrukking 1503 [Aanv WNT] <Frans
oprecht* echt, ongeveinsd 1500 [MNW]
oprispen* maaginhoud opgeven 1463 [MNW]
oproer opstand 1537 [Claes Tw. 12] <Duits
oprotten ophoepelen 1963 [Aanv WNT]
opruien* ophitsen 1551-1600 [Claes]
opschepen* ten laste van een ander laten 1733 [WNT]
opscheppen* snoeven 1914 [GVD]
opschorten uitstellen 1285 [CG Rijmb.]
opsnijden* grootspreken 1653 [WNT]
opspelen* op zijn poot spelen, razen 1806-1807 [WNT]
opstal* wat boven de grond gebouwd is 1652-1662 [WNT]
optant die opteert 1912 [KKU] <Latijn
optatief wensende wijs 1847 [KKU] <Frans
optellen* bijeentellen 1710 [WNT]
opteren kiezen 1910 [WNT z.j.] <Frans
optica deel van de natuurkunde 1566 [WNT verdieping] <ME Latijn
opticien brillenmaker 1897 [KOE] <Frans {4.1.13}
optie vrije keus 1531 [HWS] <Frans
optie recht van voorkeur bij transactie 1602 [WNT] <Frans
optiek optica, gezichtspunt 1751 [Aanv WNT] <Frans
optimaal hoogst 1949 [Aanv WNT] <Frans
optimisme neiging het beste te zien 1860 [WNT behandeling] <Frans
optimum toppunt 1926 [WNT reincultuur] <Latijn
optioneel de keus latend 1961 [GVD] <Engels
optisch m.b.t. het zien 1824 [WEI] <Duits
optornen* met moeite tegenin gaan (bij zeilen) 1646 [WNT]
optutten* opdirken 1961 [GVD] {3.1/5}
opus werk 1663 [MEY] <Latijn
oraal m.b.t. de mond 1847 [Aanv WNT] <Frans
orakel godsspraak 1556 [WNT rinnen] <Frans
orangeade frisdrank 1832 [WEI] <Frans {4.1.6}
orangist aanhanger van het Oranjehuis 1795 [WNT] <Frans {3.2}
orang-oetan(g) mensaap 1652-1662 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.3}
oranje kleurnaam 1282 [CG I Brugge] <Frans {4.1.5}
oranje(appel) sinaasappel 1534 [Claes] <Frans {4.1.2}

oranjeklant aanhanger van het Huis van Oranje 1787 [WNT constitutie]
oratie toespraak 1548 [WNT werk IV] <Latijn
oratorium bidvertrek 1650 [WNT] <Latijn {3.2}
orchidee plant 1847 [KKU] <modern Latijn
orde regelmatige plaatsing, geregelde toestand 1350 [MNW] <Frans
ordentelijk fatsoenlijk 1702 [WNT]
order bevel 1599 [WNT] <Frans
ordinaal m.b.t. rangorde 1950 [GVD] <Frans
ordinaat meetkundige lijn voor het bepalen van een punt in de ruimte 1740 [Aanv WNT] <Latijn
ordinair plat, alledaags 1784 [WNT] <Frans
ordinarius gewoon hoogleraar 1847 [KKU] <Latijn
ordner map voor het opbergen van correspondentie 1948 [KWT] <Duits {3.2}
ordonnans militair die bevelen moet overbrengen 1852 [WNT] <Frans {4.1.14}
ordonneren bevelen 1520 [HWS] <Frans
öre munt 1847 [KKU] <Deens of Noors {3.2}
oregano tuinkruid 1968 [WP voor de vrouw] <Spaans {3.2/4.1.6}
orenmaffia alternatieve genezers die ziekte als een geestelijke kwestie zien 1992 [De Coster 1999] {4.4}
oreren redevoering houden 1561 [WNT wind I] <Latijn
orgaan deel van levend organisme 1466 [HWS] <Latijn {3.2}
organdie weefsel 1843 [WNT] <Frans {4.1.9}
organiek organisch voortvloeiend uit 1824 [WEI] <Frans
organisator die organiseert 1929 [KWT]
organisch m.b.t. een orgaan, van organen voorzien 1847 [KKU] <Duits
organiseren regelen 1862 [WNT] <Frans
organisme samenhang der delen 1854 [WNT] <Frans
organist orgelspeler 1240 [Bern.] <Frans
organizer elektronische zakagenda 1992 [Trouw 28/11/1992] <Engels

orgasme het (seksueel) klaarkomen 1824 [WEI] <Frans
orgeade drank 1608 [WNT] <Frans {4.1.6}
orgel toetsinstrument 1350 [MNW] {4.1.16}
orgie losbandig drinkgelag 1824 [WEI] <Frans
oriënteren plaatsen volgens de streken van het kompas 1862 [WNT] <Frans
origami papiervouwkunst 1964 [Picarta: Origami dieren] <Japans {3.2}
origine oorsprong 1720 [MEY] <Frans
origineel oorspronkelijk 1709 [WNT vendu] <Frans
ork(a) walvisachtige 1862 [WNT ork] <Latijn {4.1.3}
orkaan hevige stormwind 1657 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.1}
orkest groep musici 1765 [WNT] <Frans
orkestmuziek muziek voor een orkest 1955 [WNT requisiet I] {4.1.16}
orkestraal orkest- 1898 [WNT verzorgd] <Frans
orkestratie het voor orkest schrijven of bewerken 1851 [WNT quatuor] <Frans
ornaat ambtsgewaad 1624 [WNT] <Latijn
ornament versiersel 1285 [CG Rijmb.] <Latijn {3.2}
ornamenteren met ornamenten versieren 1855 [KKU]
orogenese gebergtevorming 1950 [GVD]
orthodontie tandheelkunde gericht op verbetering van het gebit 1961 [GVD]
orthodox rechtzinnig 1650 [MEY] <Latijn
orthografie de kunst de woorden op de juiste wijze te schrijven 1376-1400 [MNW] <Frans
orthopedie leer van het verbeteren van afwijkingen aan het bewegingsapparaat 1824 [WEI] <Frans
ortolaan zangvogel 1730 [WNT pistache] <Frans
oryx herkauwer 1984 [GVD] <Latijn {4.1.3}
os* gecastreerde stier 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
oscar filmonderscheiding 1961 [GVD] <Engels
oscilleren slingeren 1824 [WEI] <Frans
osmium chemisch element 1831 [Aanv WNT] <modern Latijn
osmose het zich wederzijds vermengen 1886 [KKU] <Engels
Ossie Oost-Duitser 1996 [Vd Sijs 1996] <Duits {3.2}
ossobuco kalfsschenkel met mergpijp 1968 [WP voor de vrouw] <Italiaans {3.2/4.1.6}
ostentatief uitdagend 1914 [GVD]
ostracisme schervengericht 1792 [Aanv WNT] <Frans
otoliet oorsteentje 1929 [KWT]
otter* marterachtige 830 [Claes] {2.3/4.1.3}
oubaas eigenaar van een boerenhoeve 1950 [GVD] <Afrikaans {3.2}
oubollig* koddig, flauw 1573 [Plantijn]
oud* reeds lang bestaand, lang geleefd hebbend 893 [Künzel] {2.3/4.1.7}
oudbakken* niet nieuw meer 1710 [WNT]
ouder* vader of moeder 1287 [CG I2, 1228] {4.1.4}
ouderdom* leeftijd 1265-1270 [CG Lut.K]
oudere jongere* iemand globaalweg tussen de 30 en 40 of 45 jaar 1985 [Sanders 1999] {4.1.4/4.4}

ouderling* protestants kerkelijk ambtsdrager 1590 [WNT] {4.1.8}
ouderwets* zoals vroeger gebruikelijk 1635 [WNT]
oudroest* oud ijzer 1920 [WNT z.j.]
ouguiya munteenheid van Mauritanië 1973 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Arabisch {3.2/4.1.12}
outcast uitgestotene 1867 [Aanv WNT] <Engels
outfit uitrusting 1896 [KWT] <Engels {3.2}
outillage uitrusting 1926 [Aanv WNT] <Frans
outplacement ontslagbegeleiding 1989 [De Coster 1999] <Engels
output uitvoer 1970 [Recht voor raap] <Engels
ouverture inleidend orkeststuk 1790 [WNT violine] <Frans
ouvreuse vrouw die plaats aanwijst 1870 [Aanv WNT] <Frans
ouwehoeren* praten 1910 [WNT oud, hoer z.j.]
ouwel niet-geconsacreerde hostie 1469 [MNW] <Frans {1.2.4}
ouzo Grieks distillaat 1978 [Complete drankenenc.] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
ovaal langwerpig rond 1621 [WNT peer] <Frans
ovarium eierstok 1824 [WEI] <modern Latijn {3.2}
ovatie toejuiching 1852 [WNT] <Frans
oven* plaats om te bakken 1240 [Bern.] {4.1.9}
over* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
overal* bijwoord van plaats 1240 [VMNW]
overbodig* overtollig 1717 [WNT]
overdaad* exces 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
overeenkomstig* voorzetsel 1793-1796 [WNT] {4.2}
overgrootmoeder* moeder van iemands grootvader of grootmoeder 1573 [Plantijn] {4.1.4}
overgrootvader* vader van iemands grootvader of grootmoeder 1573 [Plantijn] {4.1.4}
overhand* grootste macht 1285 [CG Rijmb.]
overheid lichaam waarbij het openbaar gezag berust 1526 [WNT] <Duits
overhoop* op een hoop, dooreen 1350 [MNW]

overigens bijwoord van modaliteit: voor het overige 1735 [Claes] <Duits
overlappen zich uitstrekken over iets anders 1936 [Aanv WNT] <Engels
overlijden* sterven 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.1/4.4}
overreden overtuigen 1573 [WNT] <Duits
overrompelen onverwachts overvallen 1562-1592 [MNW] <Duits
overrulen overstemmen 1984 [GNN] <Engels
overspel* echtbreuk 1287 [CG NatBl]
overste* aanspreektitel van een luitenant-kolonel; in België: meerdere in rang 1588 [WNT] {4.1.14}
overstelpen* onder de massa bedelven 1637 [WNT]
overstuur* in de war 1757-1762 [WNT]
overtollig boven het juiste aantal aanwezig 1276-1300 [CG Lut.A] <? {3.5}
overtuigen* iets doen geloven door klem van woorden 1637 [WNT]
overweldigen met geweld overmeesteren 1477 [Teuth.] <Duits
ovulatie uittreding van een eicel 1924 [GVD]
oxer hindernis in de ruitersport 1974 [KOE] <Engels
oxymoron scherpe, schijnbaar ongerijmde tegenstelling 1663 [MEY] <Grieks {3.2}
ozon een gas 1855 [KKU]

paaien tevredenstellen 1281 [CG I 1, 577] <Frans
paaien paren van vissen 1648 [WNT paaien II] <? {3.5}
paal stuk hout 1285 [CG I2, 1036] <Latijn {3.2}
paal mannelijk lid in erectie 1967 [De Coster 1998] {4.4}
pa'anga munteenheid van Tonga 1967 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Polynesisch {4.1.12}
paap geestelijke 1181-1210 [Claes] <Grieks {1.2.3/2.3/3.2/4.1.8}
paar stel, koppel 1274 [CG I 1, 277] <Latijn
paar onbepaald telwoord 1731-1735 [WNT] {4.2}
paard hoefdier 1266-1268 [CG I 1, 130] <ME Latijn {4.1.3}
paard gymnastisch toestel 1635 [WNT] {1.2.3}
paarlemoer harde, zilverachtige substantie uit sommige oesterschelpen 1567 [Claes]
paars kleurnaam 1296 [CG I Brugge] <Frans {4.1.5}
paars omschrijving van coalitie van sociaal-democraten en liberalen 1992 [De Coster 1999]
paasbest piekfijn 1619 [Brederoo, Klucht van Sijmen sonder soetichheyt, r. 69]
pacemaker gangmaker in de sport 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 5a] <Engels
pacemaker hartstimulator 1967 [WP voor de vrouw] <Engels
pachometer diktemeter 1847 [KKU]
pacht huur 1249 [CG I 1, 42] <Latijn {1.2.5}
pacificatie vredesluiting 1516 [HWS] <Frans
pacificeren vrede herstellen 1550 [WNT] <Latijn
pact overeenkomst 1832 [WEI] <Frans
pad* weg 1240 [Bern.]

pad* kikvorsachtige 1240 [Bern.]
paddestoel* zwam 1477 [Teuth.]
paddo* hallucinogene paddestoel 1996 [Onze Taal jan. 1996, 14-16] {1.2.5/3.1/4.1.6}
paella Spaans rijstgerecht 1968 [WP voor de vrouw] <Catalaans {4.1.6}
paf* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1717 [WNT] {3.1}
paf* opgeblazen 1782 [WNT]
paffen* hoorbaar tabak roken 1867 [WNT] {3.1}
pagaai roeispaan 1724 [WNT] <Indonesisch {3.2}
page hofjonker 1284 [CG I 1, 770] <Frans
pagina bladzijde 1675 [Hexham-Manly, Het Groot Woorden-Boek] <Latijn
pagineren de bladzijden nummeren 1805 [WNT weegen II] <Frans {3.2}
pagode boeddhistische tempel in China 1596 [Linschoten in Onze Taal 1997, 220] <Portugees {3.2}
paillette versiering van kleding 1627 [WNT] <Frans
pais, peis vrede 1265-1270 [CG Lut K] <Frans
pak bundel 1244 [Slicher] <? {2.4/3.5}
pak kostuum 1611 [WNT] <? {3.5}
pakken grijpen 1660 [WNT] <? {3.5}
pakket klein pak 1599 [WNT] <Frans
pakketboot veerboot 1650 [WNT] <Engels {3.2/4.1.11}
pakkie-an zorg, taak 1950 [Aanv WNT] <Indonesisch {3.2}
paksoi Chinese groente 1944 [Nuttige planten van Suriname 11] <Chinees {3.2/4.1.6}
pal vast 1611-1620 [WNT] <Frans
pal pennetje, stuitpin 1671 [WNT] <Frans
paladijn ridderlijke beschermer, aanhanger 1869 [WNT] <Frans
palankijn draagstoel 1596 [WNT] <Portugees {3.2}
palataal gehemelte- 1865 [KVW] <Frans
palaver bespreking, onderhandeling 1869 [WNT] <Portugees {3.2}
pale ale licht Engels bier 1912 [KKU] <Engels {4.1.6}
paleis vorstelijk verblijf 1240 [Bern.] <Frans

Paleoceen geologische periode 1933 [Bos, Geologie voor Natuurvrienden 32] <Frans
Paleogeen geologische periode 1961 [GVD]
paleografie de studie van het oude schrift 1824 [WEI]
Paleolithicum oude steentijd 1925 [Aanv WNT] <modern Latijn
paleontologie bestudering van fossielen 1847 [KKU]
Paleozoïcum geologische periode 1948 [KWT] <modern Latijn
palet verfplankje 1658 [WNT] <Frans
palfrenier koetsbediende 1840 [WNT] <Frans
palindroom woord dat achterstevoren kan worden gelezen 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
paling beenvis 1080 [Taal en Tongval 12, 1999, 35ff] <? {2.4/3.5}
palissade omheining 1576 [Schulten Tw. 9] <Frans
palissander houtsoort 1658 [WNT]
paljas hansworst 1816 [WNT] <Frans
palladium chemisch element 1843 [WNT] <modern Latijn
pallet laadbord 1953 [Aanv WNT] <Engels
palliatief verzachtend middel 1824 [WEI] <Frans
palm boomsoort 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
palm binnenkant van de hand 1237 [CG I 1, 34] <Frans of Latijn {3.2}
palmiet palmkool 1596 [De Jonge II, 313] <Portugees of Spaans {3.2/4.1.6}
palmine plantenboter 1886 [KKU]
palmtop(computer) zeer kleine computer 1992 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
palpabel tastbaar 1650 [MEY] <Frans
palperen met de hand bekloppen 1865 [KVW] <Frans
palpitatie hartklopping 1624 [Aanv WNT] <Frans
pamflet geschrift 1790 [Picarta: Iets bijzonders (...) pamfletten tegen Broerius Broets] <Engels {3.2}
pampa boomloze vlakte 1832 [WEI] <Spaans {3.2}
pamper wegwerpluier 1989 [Peptalk]
pan ketel 1240 [Bern.] <ME Latijn
panacee geneesmiddel tegen alle kwalen 1658 [Claes] <Frans
panacheren kandidaten van verschillende partijen op één lijst zetten 1912 [KKU] <Frans
panama strooien hoed 1856 [Album der Natuur 71] <Engels {3.2/4.1.9}
pancreas alvleesklier 1669 [MEY] <modern Latijn {3.2}
pand onderpand 1210-1240 [CG I 1, 16]
pand gebouw 1351-1400 [MNW]
pand slip van jas 1562 [Naembouck] <Frans
panda kleine beer 1886 [KKU]
pandemisch overal verbreid (van ziekte) 1824 [WEI]
pandemonium hels lawaai 1899 [Aanv WNT] <Engels
pandit geleerde hindoe 1912 [KKU] <Hindi
pandoer militair van een tegen Turkse opstandelingen geformeerd grenskorps 1831 [WNT] <Frans

pandoer kaartspel 1873 [WNT] <Frans {4.1.18}
pandverbeuren spel waarbij winnaar een waarborg eist 1830 [WNT pand] {4.1.18}
paneel beschot 1280 [CG I 1, 486] <Frans
paneel bord met schakelaars 1984 [GVD]
panel groep die discussie leidt 1961 [Elseviers Weekblad 5/8/61, 35] <Engels
paneren met ei en beschuit of meel bestrijken 1910 [WNT] <Frans
pang* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1800 [WNT] {3.1}
pangolin schubdier 1976 [GVD] <Indonesisch {3.2/4.1.3}
paniek schrik 1872 [WNT] <Frans
panisch hevig (van schrik) 1726 [Toll.] <Duits
panne (gedwongen oponthoud door) motorstoring 1910 [KWT] <Frans {1.2.2}
pannenkoek in pan gebakken plat deegproduct 1280-1290 [CG I Rijkhoven Oudenbiezen] {4.1.6}
panopticum wassenbeeldenspel 1886 [KKU] <modern Latijn
panorama vergezicht 1798 [WNT] <Engels {3.2}
pantalon lange broek 1809-1911 [WNT] <Frans {3.2}
panter katachtige 1477 [Teuth.] <Duits {4.1.3}
pantheïst die gelooft dat God het leven van het heelal zelf is 1786-1793 [WNT] <Engels {3.2}
pantheon eregebouw voor overleden beroemdheden 1664 [WNT versieren I] <Latijn {3.2}
pantoffel huisschoen 1492 [MNW] <Frans {1.2.2/4.1.9}
pantograaf tekenaap 1824 [WEI]
pantomime gebarenspel 1698 [WNT] <Frans of Latijn {4.1.15}
pantry provisiekamer 1886 [KKU] <Engels
pantser harnas 1477 [Teuth.] <Duits {4.1.14}
pantser tank 1940-1945 [WNT] <Duits {3.2/4.1.10}
pantserschip oorlogsschip met pantserplaten 1866-1867 [WNT] <Duits {4.1.11}

pantserwagen gepantserde en bewapende auto 1934 [WNT troep] <Duits {4.1.10}
panty nylons met broekje 1970 [Recht voor raap] {3.3}
pap halfvloeibaar voedsel 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.6}
papa vader 1642 [WNT] <Frans {3.1/4.1.4/5}
papaja vrucht 1596 [Linschoten] <Spaans {3.2/4.1.2}
paparazzo opdringerige persfotograaf 1985 [De Coster 1999] <Italiaans {3.2}
papaver plant 1543 [MNW] <Latijn
papegaai papegaaiachtige 1287 [CG NatBl] <Frans
paper verhandeling 1984 [R84] <Engels
paperassen gedrukte papieren 1855 [WNT] <Frans
paperback gebrocheerde uitgave 1956 [R75] <Engels
paperclip klemmetje om papieren bijeen te houden 1950 [GVD] <Engels
papier beschrijfbaar materiaal 1361-1362 [Toll.] <Frans
papier-maché deeg van papierafval met lijm 1824 [WEI] <Frans
papil verhevenheid op tong 1871 [WNT verhevenheid] <Latijn {3.2}
papillot papiertje om haar te krullen 1697 [WNT] <Frans
paprika plant, specerij 1902 [Kerner von Marilaun, Leven der planten] <Duits {4.1.6}
papyrus papierplant 1778 [WNT] <Latijn
paraaf handtekening uit beginletters van naam 1824 [WEI] <Frans
paraat klaar 1570 [WNT] <Latijn
parabel gelijkenis 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
parabellum soort pistool 1930 [Handboek voor Passage, 40-2] <Duits {4.1.14}
parabool kegelsnede 1645 [WNT wetenschap] <Latijn
paracetamol koortswerend middel 1992 [GVD]
parachute valscherm 1806 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
parade ceremoniële inspectie 1617 [WNT] <Frans
paradentose zich terugtrekkend tandvlees 1961 [GVD]
paradigma voorbeeld 1824 [WEI] <Latijn
paradijs lusthof 1240 [Bern,] <Latijn
paradox schijnbare tegenstrijdigheid 1634 [WNT paradox I] <Frans
parafernalia bij iem. of iets behorende zaken 1961 [GVD] <ME Latijn
paraffine wasachtige stof 1863 [KKU] <Duits
parafrase omschrijving met eigen woorden 1650 [MEY] <Frans
paragnost helderziende 1950 [Aanv WNT]
paragoge achtervoeging van klanken 1627 [Aanv WNT] <Latijn
paragraaf onderverdeling van tekst 1393-1402 [MNW] <Frans
paraleipsis stijlfiguur 1950 [GVD] <Grieks {3.2}
parallax ogenschijnlijke verplaatsing 1824 [WEI] <Frans
parallel evenwijdig 1596 [WNT] <Frans
parallellogram meetkundige figuur 1615 [WNT] <Frans
paralogisme verkeerde gevolgtrekking 1734 [HubWes] <Latijn
paralysie verlamming 1650 [MEY] <Frans
paramedisch met de geneeskunde samenhangend 1958 [Aanv WNT]
parament priester- en altaartooi 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans of Latijn

parameter onbepaalde of veranderlijke grootheid 1847 [KKU] <modern Latijn
paranimf helper bij plechtigheid zoals promotie 1697 [WNT] <Frans
paranoia geestesziekte 1832 [WEI] <Duits
paraplu regenscherm 1786 [WNT] <Frans
parasiet die ten koste van andere(n) leeft 1553 [WNT] <Frans
parasol zonnescherm 1651 [WNT] <Frans
parataxis nevenschikking 1912 [KKU] <Grieks {3.2}
parathion landbouwgif 1976 [GVD]
paratyfus benaming van verschillende op buiktyfus lijkende ziekten 1912 [KKU]
paravaan apparaat op de boeg tegen zeemijnen 1929 [KWT] <Engels
parbleu tussenwerpsel: bastaardvloek 1824 [WEI] <Frans {4.3}
parcours af te leggen weg 1901 [Boon's Geïllustreerd Magazijn, sept., 224] <Frans
pardessus overjas 1863 [KKU] <Frans
pardoes bijwoord van tijd: opeens 1669 [WNT] <Nederduits {3.2/4.1.7}
pardon tussenwerpsel: excuseer! 1840 [WNT] <Frans {4.3}
pardonneren vergeven 1627 [WNT] <Frans
parel klompje paarlemoerstof in oester 1287 [CG NatBl] <Frans
parenthese tussenzin 1650 [MEY] <Frans
pareren afwenden 1824 [WEI] <Frans
par excellence bij uitnemendheid 1865 [KVW] <Frans
parfait ijscoupe 1950 [GVD] <Frans {4.1.6}

parfum aangename geur 1611-1620 [WNT] <Frans
parhelium bijzon 1824 [WEI] <modern Latijn
pari bijwoord: tegen de koers van 100 1643 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
paria verstoteling, iem. van de laagste kaste 1724-1726 [WNT] <Frans
pariteit gelijkheid 1669 [MEY] <Frans
park beplant (jacht)terrein 1274 [CG I 1, 274] <Frans
park publieke wandeltuin 1661 [WNT] <Engels {3.2}
parka pooljak 1959 [WP jaarboek 1960] <Engels {3.2}
parkeren een voertuig stallen 1862 [WNT] <Frans
parket afgeperkte ruimte 1414 [MNW] <Frans
parket openbaar ministerie 1599 [WNT] <Frans
parket zitplaats in schouwburg 1792 [WNT] <Frans
parkiet papegaaiachtige 1623 [Van Donselaar Tw. 13] <Spaans of Portugees {3.2}
parking parkeerterrein 1975 [R75] {3.3}
parlando bijwoord: meer sprekend dan zingend 1929 [KWT] <Italiaans {3.2}
parlement volksvertegenwoordiging 1883 [WNT] <Frans of Engels {1.4}
parlementariër lid van het parlement 1924 [Theissen 1978] <Duits {3.2}
parlesanten vloeken 1665 [WNT] {3.2}
parmantig zelfbewust 1642 [WNT]
parmezaan kaas 1589 [De Bruijn Tw. 10] <Frans {4.1.6}
parochiaal tot een parochie behorend 1551 [WNT indertijd] <ME Latijn
parochie kerkelijke gemeente 1240 [Bern.] <ME Latijn
parodie spottende nabootsing 1784-1785 [WNT] <Frans
parodiëren een parodie maken 1824 [WEI] <Frans
paroniem stamverwant woord 1734 [HubWes] <Frans
parool leus 1673 [WNT] <Frans
paroxisme plotselinge verheviging van een ziekte 1799 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
parsec afstandseenheid voor sterren 1950 [GVD]
part deel 1350 [MNW] <Frans
parterre benedenverdieping 1908 [WNT] <Frans
parthenogenese voortplanting zonder bevruchting 1863 [KKU]
participatie deelneming 1553 [WNT] <Frans
participeren deelnemen 1408 [MNW drossate] <Frans
participium deelwoord 1633 [Ruijs] <Latijn
particulier privaat 1454 [HWS] <Frans
partieel gedeeltelijk 1819 [WNT] <Frans
partij groep 1266 [CG I 1, 91] <Frans
partikel deeltje 1339-1345 [MNW] <Latijn
parti-pris vooringenomen standpunt 1830 [WNT] <Frans
partituur volledige notering van orkestbegeleiding 1766 [WNT] <Duits {3.2}
partizaan guerrillastrijder 1693 [WNT] <Frans {4.1.14}
partner deelgenoot 1847 [KKU] <Engels
parttime bijwoord: deeltijd 1968 [KWT] <Engels
partus bevalling 1901 [KUI] <Latijn

partuur evenknie, gelijke 1350 [MNW] <Frans
party ongedwongen feest 1974 [Posthumus] <Engels
partydrug op dansfeesten gebruikte drug 1999 [GVD] <Engels {4.1.6}
parvenu iem. van lage afkomst die rijk, maar niet beschaafd is 1824 [WEI] <Frans
pas schrede 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
pas bijwoord van tijd: zo-even 1669 [WNT] {4.1.7}
pas nationaliteitsverklaring 1688-1696 [WNT]
pasar markt 1622 [De Jonge IV, 285] <Indonesisch {3.2}
Pasen christelijk feest 1236 [CG I 1, 26] <Latijn {4.1.7}
pasja Turkse titel 1785 [WNT] <Turks {3.2}
paskwil spotschrift 1566 [WNT] <Italiaans {3.2}
paso doble dans in 2/4 maat 1976 [WP] <Spaans {3.2/4.1.15}
paspoort nationaliteitsverklaring 1488 [MNW] <Frans
pass schot van de bal naar een medespeler bij het voetbalspel 1936 [BVC-krant 2 okt., 6a] <Engels
passaat wind 1637 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.1}
passabel draaglijk 1599 [WNT] <Frans
passacaglia reeks contrapuntvariaties 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
passage doorgang 1285 [CG Rijmb.] <Frans
passage deel van tekst 1539 [WNT] <Frans
passagier reiziger 1547-1550 [HWS] <Frans
passagieren aan wal gaan van zeelieden 1872 [GVD] <Indonesisch {3.2}
passant voorbijganger 1600 [WNT] <Frans
passato voorbij, verleden 1581 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
passement boordsel 1598 [WNT] <Frans
passen afpassen 1350 [MNW]
passen zijn beurt voorbij laten gaan 1813 [WNT] <Frans {3.2}

passe-partout kartonnen raampje of rand 1824 [WEI] <Frans
passer meetwerktuig 1443-1451 [MNW]
passeren voorbijgaan 1294 [CG I3, 2031] <Frans
passie lijden van Christus 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
passie hartstocht 1599 [WNT] <Latijn
passiebloem plantengeslacht 1668 [WNT]
passief lijdende vorm van het werkwoord 1638 [Ruijs] <Latijn
passief lijdelijk 1843 [WNT] <Frans
passim bijwoord: verspreid 1886 [WNT vulgariseeren] <Latijn
passionato hartstochtelijk 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
passiva de te betalen bedragen 1703 [WNT wissel I] <Latijn
passiviteit lijdelijkheid 1847 [KKU] <Frans
passivum lijdende vorm van het werkwoord 1732 [WNT worden] <Latijn
pasta deeg, kneedbaar mengsel 1722 [WNT reuk] <Latijn
pasta Italiaanse deegwaren 1984 [GVD] <Italiaans {3.2/4.1.6}
pastei deeg met vlees 1240 [Bern.] <Frans {4.1.6}
pastel kleurstof 1778 [Toll.] <Frans {4.1.5}
pasteuriseren door verhitting bacterievrij maken 1898 [GVD] <Frans
pastiche nabootsing 1824 [WEI] <Frans
pastille tablet 1889 [WNT] <Frans
pastinaak plant 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Latijn {4.1.6}
pastis anijsdrank 1978 [Complete drankenenc.] <Frans {3.2/4.1.6}
pastoor hoofd van parochie 1475 [MNW] <Latijn {4.1.8}
pastorale herderslied 1614 [WNT] <Latijn
pastorie pastoorsplaats, woning van pastoor 1532 [WNT] <ME Latijn {3.2}
pat stand waarop de koning moet spelen en dan schaak komt te staan 1855 [Toll.] <Frans
pataca munteenheid van Macau 1952 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Portugees {3.2/4.1.12}
patakon munt 1612 [Van Gelder 1965] <Spaans {3.2/4.1.12}
patas schip 1624 [Van Donselaar Woordenaar 1, 1] <Spaans {3.2/4.1.11}
patat (in België) aardappel 1762 [WNT] {4.1.6}
patat (in Nederland) in vet gebakken reepjes aardappel 1976 [GVD] {3.3/4.1.6}
patates frites in vet gebakken reepjes aardappel 1932 [WNT uierboord] <Frans {4.1.6}
patatgeneratie jonge sporters zonder topsportmentaliteit 1989 [De Coster 1999] {4.4}
patchwork samenstel van verschillende lapjes 1976 [WP] <Engels
paté vleespastei 1929 [KWT] <Frans {4.1.6}
pateen schotel voor hostie 1240 [Bern.] <Frans
patent octrooi 1588 [Kil.] <Frans
patent voortreffelijk 1840 [WNT] <Duits
pater priester 1469 [MNW] <Latijn {4.1.8}
paternosterlift kabellift 1948 [KWT]
patetico pathetisch 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
pathetisch (overdreven) aandoenlijk 1778 [WNT] <Frans

pathogeen ziekteverwekkend 1898 [GVD]
pathologie ziekteleer 1778 [WNT] <Frans
pathos hoogdravendheid 1778 [WNT] <Latijn
patience kaartspel voor één persoon 1847 [KKU] <Frans {4.1.18}
patiënt zieke 1451-1500 [MNW] <Frans
patina oxidatielaag 1860 [WNT] <Italiaans {3.2}
patio open terras 1842 [Hamelberg, Verzameling van leerzame en onderhoudende stukken 38] <Spaans {3.2}
patisserie banketbakkerij 1847 [KKU] <Frans
patjakker gemene kerel 1896 [WNT] <Indonesisch {3.2}
patjepeeër parvenu 1934 [Aanv WNT]
patriarch aartsvader 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn {4.1.8}
patriciër aanzienlijke 1792 [WNT] <Latijn
patrijs hoendervogel 1240 [Bern.] <Frans {4.1.6}
patrijshond hondensoort 1614 [WNT patrijs] {4.1.3}
patrijspoort raam op schip 1863 [KKU]
patrimonium vaderlijk erfdeel 1345 [MNW] <Latijn
patriot die zijn vaderland mint 1579 [WNT] <Frans
patriot systeem voor luchtafweer 1993 [Picarta: titel van F. Slijper] <Engels {4.1.14}
patrologie kennis van de kerkvaders 1847 [KKU]
patroon beschermheilige 1200 [CG II 1 Servas] <Frans {4.1.8}
patroon ontwerp 1400 [MNW] <Frans
patroon huls met projectiel en buskruitlading 1637 [WNT] {4.1.14}
patrouille verkenning 1591 [WNT] <Frans
pats* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1840 [WNT] {3.1}
patser geldsmijter 1901 [WNT]
patstelling situatie waarin men niet verder kan 1979 [Wijnands&Ost]
pauk slaginstrument 1717 [WNT] <Duits {3.2/4.1.16}
pauper arme 1898 [WNT armoede] <Latijn

pauperisme chronische armoede 1847-1848 [WNT] <Frans
paus hoofd van de r.-k. kerk 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
pauw hoendervogel 1240 [Bern.] <Latijn
pauze rustpoos 1482 [HWS] <Frans
pavane dans 1569 [WNT] <Frans {4.1.15}
paviljoen buitenverblijf 1810 [WNT] <Frans {3.2}
pavlovreactie onwillekeurige reactie op een stimulus 1999 [GVD]
pavoiseren met vlaggen versieren 1912 [WNT] <Frans
pc personal computer 1986 [De Coster 1999] <Engels {1.1/1.2.5/4.1.17}
peau de suède fijn leer met uiterlijk van fluweel 1909 [Practische Wenken voor Huishouding en Keuken, 248] <Frans
pecannoot vrucht 1961 [GVD] {4.1.2}
peccadille kleine zonde 1726 [WNT] <Frans
peccavi schuldbekentenis: ik heb gezondigd 1799 [WNT voorgeborcht(e)] <Latijn
pecco theesoort 1724-1726 [WNT] <Chinees {3.2/4.1.6}
pech tegenspoed 1901 [WNT] <Duits
pêche melba dessert 1942 [Sanders 1995] <Frans {4.1.6}
pechvogel iem. die altijd pech heeft 1909 [WNT pech] <Duits
pectine geleivormige stof 1872 [GVD]
pectoraal borst- 1689 [WNT] <Frans
pecuniën geld 1824 [WEI] <Latijn
pedaal hefboom met de voet bediend 1557 [WNT] <Frans
pedagoog opvoedkundige 1560 [WNT] <Frans
pedalo waterfiets 1992 [GVD] <Frans {3.2/4.1.10}
pedant verwaand 1723 [WNT] <Frans
peddel roeispaan 1855 [Focke, Neger-Eng. wrdb.] <Engels
peddelen fietsen 1912 [KKU] <Engels
pedel die academische plechtigheden regelt 1592 [WNT] <Duits
pederast man die seks bedrijft met jongens 1824 [WEI] <Frans
pediater kinderarts 1961 [GVD]
pedicure voetverzorger 1873 [Aanv WNT] <Frans {4.1.13}
pedofilie een voorkeur voor seks met kinderen 1937 [Aanv WNT]
pedologie studie van de bovenste aardlaag 1950 [GVD]
pedometer schredeteller 1824 [WEI]
peel* drassig veenland 1108-1121 [Künzel] {2.3}
peeling het verwijderen van dode huidcellen 1976 [WP] <Engels
peen wortel 1514 [Groten Herbarius] <? {3.5/4.1.6}
peenhaar geelachtig haar 1898 [WNT] <? {3.5}
peepshow kijkkast met seksattractie 1979 [R84] <Engels {4.1.15}
peer vrucht 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.2}
peer vader 1682 [WNT] <Frans {4.1.4}
peer lid van het Hogerhuis 1847 [KKU] <Engels
peerdrops zuurtjes 1901 [WNT] <Engels {4.1.6}
pees* uiteinde van spier 1645 [WNT]
peet peter of meter 1519-1524 [Stadb. Zwolle III] {4.1.4}
peg* houten pin of spie 1477 [Teuth.]

pegel* gulden 1906 [WNT] {4.1.12}
peignoir ochtendjas 1697 [WNT] <Frans
peil* watermerk 1476-1500 [MNW]
peinzen denken 1240 [Bern.] <Frans {1.2.5}
pejoratief ongunstig 1912 [KKU] <Frans
pek teerproduct 1240 [Bern.] <Latijn
pekari hoefdier 1799 [Van Donselaar Tw. 12] <Frans {3.2/4.1.3}
pekel* oplossing van zout in water 1510-1512 [MNW] {3.1}
pekelharing* zoute haring 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME]
pekelzonde* oude, kleine zonde 1656 [WNT]
pekinees hondensoort 1932 [Sanders 1995] <Engels {4.1.3}
pelagisch m.b.t. de diepe zee 1863 [KKU] <Latijn
pêle-mêle overhoop 1824 [WEI] <Frans {3.1}
pelerine schoudermanteltje 1840 [WNT] <Frans
pelgrim bedevaartganger 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
pelgrimage bedevaart 1291-1300 [CG I Brugge] <Frans
pelikaan pelikaanachtige 1240 [Bern.] <Frans
pellagra tropische ziekte 1847 [KKU]
pellen ontbolsteren 1351 [MNW]
peloton onderafdeling 1697 [WNT] <Frans {4.1.14}
pels vacht 1240 [Bern.] <ME Latijn
peluw kussen 1240 [Bern.] <Latijn
pen schrijfgereedschap 1351-1400 [MNW] <Latijn {1.2.3/1.2.5}
pen vogelveer 1477 [Teuth.] <Latijn {1.2.3/1.2.5}
pen, pin houten nagel 1285 [CG Rijmb.] <Latijn {3.2}
penaal m.b.t. het strafrecht 1527 [HWS] <Frans
penalty strafschop (bij het voetbalspel) 1914 [Aanv WNT] <Engels {1.2.4}
penant steunpilaar 1291 [CG I3, 1568] <Frans
penarie nood 1894 [WNT]
penaten huisgoden 1700 [WNT] <Latijn
pendant tegenhanger 1861 [WNT] <Frans

pendel hanglamp 1919 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
pendel heen en weer reizen tussen woon- en werkplaats 1963 [WNT verbinding] <Duits {3.2}
pendule slingeruurwerk 1692 [WNT] <Frans
penetratie doordringing 1669 [MEY] <Frans
penetreren doordringen 1636 [Secreeten van Alexis Piemontois, 98] <Frans
pengö vroegere Hongaarse munt 1931 [KWT] <Hongaars
penibel pijnlijk 1648 [WNT] <Frans
penicilline antibioticum 1947 [Aanv WNT] <Engels
penis mannelijk lid 1595 [WNT krabben] <Latijn {3.2/4.4}
penisnijd afgunst bij de vrouw wegens het ontbreken van een penis 1965 [Vd Sijs 1998] <Duits {3.2}
penitent boeteling 1485 [MNW vaster] <Frans {4.1.8}
penitentie boete 1236 [CG I 1, 26] <Latijn
pennen Bargoens: geslachtsgemeenschap hebben 1906 [MOO] <Duits {4.4}
penning munt 1100 [Willeram] <? {3.5/4.1.12}
penny munt 1847 [KKU] <Engels
penopauze overgangsfase van de man 1978 [Picarta: titel van D. Bowskill]
penoze Bargoens: misdadigersvak, de onderwereld 1906 [Köster Henke] <Jiddisch {3.2}
pens buik 1292 [CG I Oudenaarde] <Frans
penseel kwastje 1350 [MNW] <Frans
pensioen uitkering na volbrachte diensttijd 1716 [WNT] <Frans
pension kosthuis, kostgeld 1889 [WNT] <Frans
pensionaat kostschool 1796 [WNT verslappen] <Frans {3.2}
pensionado gepensioneerde die in een warm land gaat wonen 1998 [De Coster 1999] <Spaans {3.2/4.1.4}
pensionaris stadsadvocaat 1391 [MNW] <ME Latijn
pentaëder prisma met gelijkzijdige driehoeken als eindvlak, vijfvlak 1847 [KKU] <Frans
pentagoon vijfhoek 1734 [HubWes] <Latijn
pentagram vijfpuntige ster 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
pentameter versvorm, namelijk vijfmaat 1710 [WNT vijf] <Latijn
pentatlon vijfkamp 1847 [KKU quinquertium] <Grieks {3.2/4.1.18}
penthouse dakwoning 1984 [GVD] <Engels
pentito maffioso die samenwerkt met de politie 1999 [GVD] <Italiaans {3.2}
pep energie 1955 [Aanv WNT] <Engels
peper specerij 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Latijn {4.1.6}
peperduur uitermate duur 1810 [WNT toe I] {4.4}
pepermunt lekkernij 1778 [WNT] {4.1.6}
peperoni Spaanse peper 1847 [KKU] <Italiaans {3.2/4.1.6}
peppel populier 1604 [Toll.] <Frans of Latijn
pepperspray verblindende spray met peperextract 1998 [De Coster 1999] <Engels
peppil stimulerend middel 1966 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
peptalk opwekkende woorden 1984 [GVD] <Engels

per voorzetsel 1579 [WNT wrak I] <Latijn {4.2}
perceel pand, stuk land 1350 [MNW] <Frans
percent aantal per honderd 1591 [Kool] <Italiaans {3.2}
perceptie waarneming 1603 [Picarta: Deductie (...) gedaen, jeghens de gepretendeerde perceptie van thienden] <Frans
percipiëren waarnemen, begrijpen 1592 [WNT vreedzamig] <Latijn
percolator doorzijgapparaat voor koffie 1961 [GVD] <Engels {4.1.9}
percoleren laten doorsijpelen 1698 [MEY] <Latijn
percussie slag 1553 [WNT] <Frans
percussie slagwerk 1984 [GVD] <Engels
percutaan door de huid heen 1961 [GVD]
perdendo langzaam afnemend 1820 [Muzijkaal zak-woordenboek] <Italiaans {3.2}
perestrojka hervorming 1987 [Picarta: titel van Gorbatsjov] <Russisch {3.2}
perfect volmaakt 1479 [HWS] <Latijn
perfectie volmaaktheid 1520 [HWS] <Frans
perfectief een voltooiing uitdrukkend 1928 [WNT aspect] <ME Latijn
perfectioneren tot voltooiing brengen, verbeteren 1661 [WNT vorders I] <Frans
perfectum voltooid tegenwoordige tijd 1638 [Ruijs] <Latijn
perfide trouweloos 1902 [WNT] <Frans
perforatie opening 1669 [MEY] <Frans
perforator apparaat om mee te perforeren 1893 [WNT] <Engels
perforeren doorboren 1553 [WNT] <Frans
performance voorstelling, optreden 1912 [KKU] <Engels
pergola terras 1832 [WEI] <Italiaans {3.2}
periferie buitenkant 1669 [MEY] <Frans
perifrase omschrijving 1720 [MEY] <Frans
perimeter instrument om het gezichtsveld te meten 1929 [KWT]

periode tijdruimte 1657 [WNT] <Frans
peripetie onvoorzien geval 1824 [WEI] <Frans
periscoop optisch instrument 1945 [WNT venijnig]
peristaltisch m.b.t. een de inhoud voortstuwende beweging 1824 [WEI] <Frans
peritoneum buikvlies 1568 [WNT voorschoot] <Latijn {3.2}
peritonitis buikvliesontsteking 1832 [WEI] <modern Latijn
perk afgebakend stuk grond 1169 [Künzel] <Latijn {2.3}
perkament geprepareerde dierenhuid 1240 [Bern.] <Frans
Perm geologische periode 1911 [Heimans, Ons Krijtland 215]
permafrost altijd bevroren grond 1961 [GVD] <Engels
permanent blijvend 1652 [WNT] <Frans
permissie toestemming 1456 [HWS] <Frans
permissief toegeeflijk 1974 [Posthumus] <Engels
permit verlofbriefje 1912 [KKU] <Engels
permitteren toestaan 1546 [HWS] <Latijn
permutatie verwisseling 1480 [HWS] <Frans
pernicieus verderfelijk 1598 [WNT] <Frans
peronisme politiek systeem 1976 [GVD]
peroratie slotrede 1553 [WNT] <Frans
perpendiculair loodrecht 1553 [WNT] <Frans
perpetuum mobile toestel dat, in beweging gezet, eeuwig blijft bewegen 1706 [WNT worm I] <Latijn
perplex onthutst 1481 [HWS] <Frans
perrier soort Frans mineraalwater 1992 [GVD] {4.1.6}
perron platform in station 1871 [WNT] <Duits
pers drukpers 1641 [WNT] <Frans
pers oosters tapijt 1961 [GVD]
pers kattensoort 1971 [Kattenenc.] {4.1.3}
per se bijwoord: uit het wezen van persoon of zaak zelf, stellig 1684 [WNT winstgierig] <Latijn
persen drukken 1240 [Bern.] <Frans
pershing raket 1984 [GVD] <Engels {4.1.14}
persico perziklikeur 1773 [WNT vloeipapier] <Frans {4.1.6}
persiflage karikatuur 1781 [WNT] <Frans
persistent blijvend 1886 [WNT volwassen II] <Latijn
persmuskiet minachtend voor journalist 1931 [WNT pers z.j.]
personage rol in een toneelstuk 1501-1550 [WNT] <Frans
personalia persoonlijke bijzonderheden 1931 [WNT register I] <Latijn
personeel medewerkers 1861 [WNT] <Frans
personificatie de voorstelling van een zaak als persoon 1872 [GVD] <Frans
persoon individu 1265-1270 [VMNW] <Latijn
persoon als grammaticale term: klasse van de persoonlijke voornaamwoorden 1576 [Ruijs] <Latijn
perspectief doorzichtkunde 1599 [Kil.] <Frans
perspex doorzichtig plastic 1948 [KWT] <Engels
pertinent beslist 1531 [HWS] <Frans

perturbatie verwarring 1500 [HWS] <Frans
pervers verdorven 1553 [WNT] <Frans
perverteren bederven 1561 [Mak] <Latijn
perzik vrucht 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.2}
Pesach joods paasfeest 1637 [WNT overschrijden] <Hebreeuws {3.2/4.1.7}
pesante zwaarwichtig 1650 [MEY] <Italiaans {3.2}
peseta munteenheid van Spanje 1832 [WEI] <Spaans {3.2/4.1.12}
peso munteenheid van verschillende Midden- en Zuid-Amerikaanse landen 1824 [WEI] <Spaans {3.2/4.1.12}
pessarium ring tegen zwangerschap 1778 [WNT vos I] <ME Latijn
pessimisme neiging alles negatief te zien 1870 [Picarta: titel van W. Scheffer] <Frans
pest ziekte 1554 [WNT] <Frans of Latijn
pesten treiteren 1583 [WNT]
pesticide onkruidverdelgingsmiddel 1967 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
pestilentie epidemische ziekte 1302 [MNW] <Frans
pesto ongekookte saus van o.m. basilicum, knoflook, olijfolie en geraspte kaas 1999 [GVD] <Italiaans {3.2/4.1.6}
pestwijf zeer vervelende vrouw 1896 [WNT]
pet hoofddeksel 1806 [WNT] <? {3.5/4.1.9}
pet waardeloos 1961 [GVD] <? {3.5}
peter doopvader 1240 [Bern.] <ME Latijn
peter principle wetmatigheid dat iedereen een te hoge functie ambieert 1989 [Peptalk] <Engels
peterselie gewas 1240 [Bern.] <ME Latijn {4.1.6}
petieterig klein 1894 [WNT]
petitfour minigebakje 1946 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
petitie verzoekschrift 1427 [MNW utehilicken] <Frans
petoet gevangenis 1936 [WNT remplacant] <Javaans {3.2}
petrischaal schaal voor het kweken van micro-organismen 1950 [Kleine WP 1071]
petroleum brandstof 1862 [WNT] <Engels

petroleummotor door met lucht vermengde petroleum aangedreven motor 1892 [WNT petroleum] {4.1.10}
pets* klap 1913 [Aanv WNT] {3.1}
petticoat onderrok 1912 [KKU] <Engels {3.2}
petunia plantengeslacht 1901-1903 [WNT] <modern Latijn
peuk* kort eindje van sigaar of sigaret 1897 [WNT] {4.1.6}
peul* bolster 1285 [CG Rijmb.]
peuren* roeren, wroeten 1539 [WNT]
peuter* klein kind 1889 [WNT] {4.1.4}
peuteren* wroeten in 1469 [HWS] {3.1}
peuzelen* met genoegen opeten 1599 [WNT] {3.1}
pezen* hard werken 1632 [WNT]
pf* tussenwerpsel: als blijk van minachting of warmte 1909 [WNT wegwerpen] {4.3}
pi getal dat verhouding tussen middellijn en omtrek van een cirkel uitdrukt 1847 [KKU]
pianino een beetje zacht 1863 [KKU] <Italiaans {3.2}
pianissimo bijwoord: zeer zacht 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
piano toetsinstrument 1836 [WNT] <Frans {4.1.16}
pianola mechanische piano 1907 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
pias hansworst 1842 [Toll.]
piaster munt 1653 [WNT verlossing] <Italiaans {3.2}
piazza plein 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
picador stierenvechter te paard 1847 [Aanv WNT] <Spaans {3.2}
picaresk van schelmen 1929 [KWT] <Spaans {3.2}
piccalilly in zuur ingemaakte groente 1929 [KWT] <Engels {4.1.6}
piccolo hoteljongen 1914 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2}
pickles ingemaakte augurken 1847 [KKU] <Engels
picknick maaltijd in de open lucht 1893 [WNT] <Engels {3.1}
pick-up platenspeler 1931 [KWT] {3.3/4.1.17}
pick-up kleine open vrachtauto 1961 [GVD] <Engels {4.1.10}
picobello bijwoord: prima 1971 [Aanv WNT] {3.3}
picrinezuur bepaald zuur 1886 [KKU]
pictogram beeldschrift 1976 [GVD]
pidgin omgangstaal 1917 [WNT verbasterd] <Engels
piechem Bargoens: rare vent 1915 [WNT] <Jiddisch {3.2}
pied-à-terre buitenhuisje, gelegenheid tot verblijf van iem. die elders woont 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 78] <Frans
piëdestal voetstuk 1599 [Kil.] <Frans
pief vent 1974 [Endt] <? {1.2.5/3.5}
pief-paf-poef* tussenwerpsel: geluid van een schot 1874 [WNT] {3.1}
piek lans 1292-1293 [CG I3, 1867] <Frans {4.1.14}
piek bergtop 1595 [De Jonge II, 290] <Frans
piek gulden 1906 [WNT] {4.1.12}
piekeren peinzen 1887 [WNT] <Indonesisch {3.2}
piekfijn zeer fijn 1873 [WNT] <Duits {4.4}

piel penis 1898 [WNT] {4.4}
piemel* mannelijk lid 1875 [WNT piemelen] {4.4}
piemelnaakt* geheel naakt 1950 [GVD] {4.4}
pienter slim 1906 [Köster Henke 52] <Indonesisch {3.2}
piepen* hoog geluid geven 1287 [CG NatBl] {3.1}
pieper* kleine, jonge aardappel 1885 [WNT] {4.1.6}
piepjong* heel jong 1691 [WNT] {4.4}
piepklein* heel klein 1931 [WNT piep z.j.] {4.4}
pier* worm 1401-1450 [MNW]
pier havendam 1893 [Toll.] <Engels
piercing (het aanbrengen van een) ringetje door een lichaamsdeel 1983 [De Coster 1999] <Engels
pierder Bargoens: speler (muzikant, gokker) 1731 [Endt]
pieremachochel logge vrouw 1931 [WNT z.j.]
pierement mechanisch orgel 1890 [WNT] {4.1.16}
pieren Bargoens: spelen (gokken, muziek maken) 1840 [MOO]
pierewaaien uitgaan 1666 [WNT] <Russisch {3.2}
pies* urine 1898 [GVD] {4.4}
piet luis 1898 [WNT] <Romani {3.2}
piet vogel 1899-1906 [WNT]
piëta voorstelling van Maria met de dode Jezus 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
piëteit eerbied 1862 [WNT] <Frans
pietepeuterig* overdreven nauwkeurig 1910 [WNT] {3.1}
pieterman beenvis 1599 [Kil. (pieterman I)]
pieterman gulden 1906 [WNT] {4.1.12}
piëtisme richting in het protestantisme 1824 [WEI] <Duits {4.1.8}
pietje munt ter waarde van 1/8 zilveren dukaat 1762 [Van Gelder 1965] {4.1.12}
pietlut kleingeestig mens 1892 [WNT]

pietsje kleinigheid 1682 [WNT] <Jiddisch {3.2}
pieus vroom 1597 [WNT] <Frans
pigment kleurstof 1861 [WNT weede I] <Latijn
pij kledingstuk van grove wollen stof (tegenwoordig vooral van monniken) 1481 [MNW] <? {3.5}
pijl projectiel voor een boog 1373-1376 [MNW] <Latijn {4.1.14}
pijler steunpilaar 1430 [MNW] <Latijn {3.2}
pijlsnel zeer snel 1844 [WNT] {4.4}
pijn lichamelijk lijden, smart 1236 [CG I 1, 21] <Latijn {1.2.5}
pijnboom naaldboom 1240 [Bern.]
pijnigen folteren 1434-1436 [MNW] {3.1}
pijp buis 1240 [Bern.] <ME Latijn {3.2}
pijp rookgerei 1693 [WNT] {4.1.6}
pijpen fluiten 1287 [CG NatBl] <Latijn
pijpen afzuigen 1976 [GVD] {4.4}
pik* houweel 1350 [MNW]
pik teerproduct 1390 [MNW] <Latijn
pik* penis 1900 [WNT] {4.4}
pikant prikkelend 1617 [WNT] <Frans
pikdonker zeer donker 1560 [WNT] {4.1.5}
pikeren irriteren 1631-1634 [WNT] <Frans
piket kaartspel 1660 [WNT] <Frans {4.1.18}
piket paaltje 1696 [WNT] <Frans
piket troep die direct kan uitrukken 1783 [Claes Tw. 12] <Frans {4.1.14}
pikeur africhter van paarden 1672 [WNT] <Frans
pikkel mengsel van zuur en zout 1961 [GVD] <Engels
pikken* stelen 1287 [CG NatBl]
pikken kleven 1905 [WNT]
pikketanissie borrel 1897 [Sanders 1997a] {4.1.6}
pil geneesmiddel 1351 [MNW] <Latijn
pil dokter 1866 [WNT] <ME Latijn
pil anticonceptiepil 1964 [R75] <Engels
pilaar pijler 1285 [CG Rijmb.] <ME Latijn {3.2}
pilaster ornament 1649 [WNT] <Frans
pilau, pilav gerecht 1698 [WNT meuken III] <Turks {3.2/4.1.6}
pilo weefsel 1860 [WNT] <Engels {4.1.9}
piloot vlieger 1924 [GVD] <Frans
pilotstudie voorlopige studie ter verkenning 1974 [Aanv WNT] <Engels
pils bier 1884 [Sanders 1995] <Duits {4.1.6}
piment specerij 1300 [MNW] <Frans {4.1.6}
pimpelen* zuipen 1693 [WNT] {3.1}
pimpelmees* zangvogel 1567 [Claes]
pimpelpaars hard paars 1610-1619 [WNT] {3.1/4.1.5}
pimpernel plant 1350 [Vandewiele en Braekman] <Frans
pinacotheek schilderijenkabinet 1847 [KKU]
pinakel gotisch siertorentje 1360 [MNW] <Frans

pinard tafelwijn 1978 [Complete drankenenc.] <Frans {3.2/4.1.6}
pinas schip 1595 [De Jonge II, 287] <Frans {4.1.11}
pince-nez lorgnet 1858-1873 [WNT] <Frans
pincet tangetje 1672 [WNT] <Frans
pincher hondensoort 1847 [KKU] <Duits {4.1.3}
pinda olienootje 1740 [Ontwerp tot beschrijving Surinaamen 16] <Papiaments {3.2/4.1.2}
pindakaas broodsmeersel van fijngemalen olienoten 1921 [Van der Horst 55]
pineut dupe 1950 [GVD] <Engels
pingel pijnboomzaad 1608 [WNT pingel II]
pingelen* afdingen 1865 [WNT]
ping-ping* geld 1974 [Endt] {3.1}
pingpong tafeltennis 1912 [KKU] <Engels {1.2.5/3.1/4.1.18}
pinguïn pinguïnachtige 1595 [WNT] <Engels {3.2}
pink vaartuig 1477 [MNW] <? {3.5/4.1.11}
pink eenjarig kalf 1514 [MNW] <? {3.5/4.1.3}
pink vinger 1567 [WNT] <? {3.5}
pinkelen* wegslaan van een puntig houtje met een stok 1883 [WNT] {4.1.18}
Pinksteren christelijk feest 1282 [CG I 1, 643] <Latijn {4.1.7}
pinnen geld uit een automaat halen 1991 [Hoppenbrouwers] <L {3.4}
pinot een wijnstok 1984 [GVD] <Frans {3.2}
pint vochtmaat 1260 [CG I 1, 74] <ME Latijn
pin-up foto van een schoonheid, tegen de muur geprikt 1949 [Aanv WNT] <Engels
pioen plant 1240 [Bern.] <Frans
pion een schaakstuk 1824 [WEI] <Frans
pionier voortrekker 1555 [Luython, Dictionaris in fransoys 12r] <Frans
pip vogelziekte 1287 [CG NatBl] <Latijn
pipet glazen buis 1869 [WNT] <Frans
pips bleek 1710 [WNT]
piqué weefsel 1843 [WNT] <Frans {4.1.9}
piqué verticale stoot bij biljart 1950 [GVD] <Frans
piraat zeerover 1562-1592 [MNW] <Frans
piramide spits grafmonument 1566 [WNT] <Frans
piramidespel frauduleus geldspel 1997 [De Coster 1999] {4.1.18}
piranha beenvis 1659 [Keye, Waere onderscheyt tusschen koude en warme landen] <Portugees {3.2}
pirouette draai 1824 [WEI] <Frans {4.1.15}
pis urine 1330 [Jacobs 20] <? {3.5/4.4}

pisang banaan 1596 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.2}
pisnijdig heel kwaad 1914 [GVD] <? {3.5/4.4}
piso munteenheid van Filippijnen 1967 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Pilipino {4.1.12}
pissebed insect 1567 [Junius]
pissen urineren 1240 [Bern.] <? {3.5/4.4}
pissig boos 1984 [GVD] {1.2.1/1.2.5}
pissoir pisbak 1865 [KVW] <Frans {4.4}
pistache groene amandel 1608 [WNT] <Frans
piste baan in manege e.d. 1832 [WEI] <Frans
pistolet munt 1554 [WNT] <Frans
pistolet broodje 1900-1904 [WNT] <Frans {4.1.6}
piston zuiger, ventiel 1824 [WEI] <Frans
pistool vuistvuurwapen 1623 [WNT] <Duits {4.1.14}
pistool munt 1643 [WNT] <Frans
pit gegraven opening met water 1076-1100 [Claes (put)] {2.3}
pit* zaadkorrel, merg van bomen, kern 1484 [MNW]
pit post bij autoraces 1961 [GVD] <Engels
pitabroodje broodje bij shoarma geserveerd 1991 [Midas Dekker, Eten op je eigen] {4.1.6}
pitbullterriër hondensoort 1984 [GVD] <Engels {4.1.3}
pitcher die de bal naar de slagman werpt 1958 [Aanv WNT] <Engels
pitten Bargoens: slapen 1950 [GVD] <? {3.5}
pittoresk schilderachtig 1838 [Internet (Coster-site): E.J. Potgieter, Het togtje naar ter Ledestein] <Frans
pizza hartige koek 1968 [WP voor de vrouw] <Italiaans {3.2/4.1.6}
pizzeria pizzarestaurant 1984 [GVD] <Italiaans {3.2}
pizzicato bijwoord: getokkeld 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
plaag onheil 1240 [Bern.] <Latijn
plaat plat stuk 1280 [CG I 1, 527] <Frans
plaat prent 1623 [WNT]
plaats (open) ruimte 1285 [CG Rijmb.] <Frans
placebo niet-werkzaam, uiterlijk op medicament lijkend middel 1976 [GVD] <Latijn
placemat onderlegger 1954 [Aanv WNT] <Engels
placenta moederkoek 1727 [WNT vel I] <Latijn {3.2}
plafond zoldering 1695 [WNT] <Frans
plafonnière lamphouder tegen het plafond 1929 [KWT] {3.3}
plag* zode 1377 [MNW] {3.2}
plagen speels kwellen 1265-1270 [CG Lut.K]
plagiaat letterdieverij 1872 [GVD] <Frans
plagiaris die plagiaat pleegt 1824 [WEI] <Latijn
plaid reisdeken 1880 [WNT] <Engels
plak* muntstuk 1371 [MNW] {4.1.12}
plak* dunne schijf 1761 [WNT]
plaket munt, medaille 1730 [WNT] <Frans

plakkaat affiche 1414 [MNW] <Frans
plakken* (vast)kleven 1599 [Kil.]
plamuur stopverf 1901 [WNT]
plan ontwerp, voornemen 1674 [WNT] <Frans
planchet landmeetkundig instrument 1622 [WNT] <Frans
planeet hemellichaam 1240 [Bern.] <Latijn
planen vlak maken 1351 [MNW]
planeren zweven 1929 [KWT] <Frans
planetarium toestel dat de bewegingen van het zonnestelsel nabootst 1784 [WNT] <modern Latijn
planetoïde op een planeet lijkend hemellichaam 1865 [Alg. Ned. Enc.]
planimetrie vlakke meetkunde 1824 [WEI] <ME Latijn
plank plat stuk hout 1284 [CG I2, 780] <Frans
plankier bevloering van planken 1574 [Toll.] <Frans
plankton zwevende organismen 1910 [KWT] <Duits
planologie ruimteplanning 1934 [Aanv WNT]
planplan langzaam 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.1/3.2}
plant gewas 1240 [Bern.] <Latijn
plantage beplanting 1560 [WNT] <Frans
planten in aarde zetten 1240 [Bern.] <Frans
plantsoen openbare tuin 1773 [WNT] <Frans
plaque plaatvormige decoratie 1847 [KKU] <Frans
plaque aanslag op de tanden 1976 [GVD] <Frans {3.2}
plaquette gedenkplaat 1912 [KKU] <Frans
plas* kuil met water, poel 1285 [CG I2, 1039] {3.1}
plasma vloeibaar deel van bloed e.d. 1847 [KKU] <Latijn
plasmolyse het loslaten van protoplasma 1922 [Stomps, De stoffelijke basis der erfelijkheid, 122] <Frans
plasseks het ondervinden van lustgevoelens als iem. urineert 1997 [NRC-H 21/2/97]
plassen* in water bewegen, klotsen 1599 [WNT] {1.2.3/3.1}
plassen* urineren 1950 [GVD] {1.2.3/3.1/4.4}
plassticker sticker met een afbeelding die verandert als erop wordt geplast 2000 [Sanders 2001] {4.4}
plastic kunststof 1948 [KWT] <Engels
plastiek boetseerkunst 1869 [WNT] <Frans

plastisch gekenmerkt door het geven van een vorm 1824 [WEI] <Duits
plastron borstlap 1615 [WNT] <Frans
plat dun, vlak 1287 [CG NatBl] <Frans
plataan boomsoort 1360 [MNW] <Frans
platboomd van een platte bodem voorzien 1595 [WNT platbodemd]
plateau hoogvlakte 1861-1862 [WNT] <Frans
plateau plaat 1886 [WNT] <Frans
plateservice het opdienen van een hele maaltijd op bord of blad 1984 [GVD] <Engels
platform verhoging 1548 [HWS] <Frans
platform politiek programma 1984 [GVD] <Engels
platina chemisch element 1780 [HOU III, 1, 46] <Spaans {3.2}
platitude gemeenplaats 1847 [KKU] <Frans
platvloers triviaal 1955 [Aanv WNT] {3.1}
plausibel aannemelijk 1830 [WNT] <Frans
plaveien bestraten 1534 [Claes]
plavuis vloertegel 1453 [MNW]
playback afspelen van een geluidsband waarbij de artiest alleen de gebaren maakt 1965 [R75] <Engels
playboy voor zijn plezier levende, rijke jongeman 1965 [Aanv WNT] <Engels
plebejisch niet-adellijk, vulgair 1844-1851 [WNT] <Frans
plebisciet volksbesluit 1865 [KVW] <Frans
plebs het gewone volk 1824 [WEI] <Latijn
plecht dek 1376-1400 [MNW] <ME Latijn
plechtig* statig 1710 [WNT]
plectrum citerpen 1832 [WEI] <Latijn
plee toilet 1898 [GVD] {4.4}
pleeboy houder van toiletrollen 1968 [Aanv WNT]
pleet metaal dat met laagje edelmetaal is bedekt 1807 [WNT] <Engels
plegen* gewoon zijn 1200 [CG II 1 Servas]
pleidooi verdedigend betoog, pleitrede 1531 [WNT] <Frans
plein open ruimte 1285 [CG Rijmb.] <Frans
pleister specie waarmee gepleisterd wordt 1477 [WNT] <ME Latijn {3.2}
pleister stukje stof dat over wond gelegd wordt 1567 [WNT] <ME Latijn
pleisteren de reis onderbreken 1647 [WNT]
Pleistoceen geologische periode 1927 [Aanv WNT]
pleit vaartuig 1252 [MNW] <? {3.5/4.1.11}
pleit rechtsgeding, geschil 1278 [CG I 1, 415] <Frans
pleite bijwoord van richting: Bargoens: weg 1904 [WNT] <Jiddisch {3.2}
plek* plaats, punt 1358 [MNW]
plempen* dempen 1678 [WNT] {3.1}
plenair voltallig 1844 [WNT] <ME Latijn
plengen* uitgieten 1655 [WNT] {3.1}
plenty in overvloed 1887 [WNT plentie] <Engels
plenum voltallige vergadering 1847 [KKU] <Latijn
plenzen* gieten 1635 [WNT] {3.1}

pleonasme stijlvorm 1872 [WNT] <Frans
plets* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1909 [WNT] {3.1}
pletten platslaan 1477 [Teuth.]
pletteren vernielen, neergooien 1595 [WNT]
pleura borstvlies 1663 [MEY] <ME Latijn
pleuren* smijten 1961 [GVD] {3.1}
pleuris ontsteking van borstvlies 1555 [Claes] <ME Latijn
plexiglas kunststof 1952 [Aanv WNT] <Engels
plezant aangenaam 1511 [WNT] <Frans
plezier genoegen 1574 [Toll.] <Frans
plicht* verantwoordelijkheid 1265-1270 [CG Lut.K]
plint voetlijst 1621 [WNT] <Frans
Plioceen geologische periode 1844 [Aanv WNT] <Engels
plisseren fijn plooien 1884 [WNT] <Frans
ploeg* landbouwwerktuig 1240 [Bern.]
ploeg* groep mensen 1436 [MNW]
ploegpaard paard dat een ploeg voorttrekt 1407 [HWS] {4.1.10}
ploert* patser, gemene kerel 1896 [WNT]
ploeteren* zwoegen 1856 [WNT] {3.1}
plof* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1844 [WNT] {3.1}
plokworst gerookte worst 1929 [KWT] <Nederduits {3.2/4.1.6}
plomberen met lood vullen 1925 [WNT] <Frans
plombière ijsgerecht 1875 [WNT] <Frans {4.1.6}
plomp* log 1240 [Bern.]
plomp* waterplant 1554 [Dod.]
plompen* met een plomp in het water komen 1573 [Plantijn] {3.1}
plompverloren* bijwoord van hoedanigheid: halsoverkop 1559 [WNT]
plons* tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1772-1779 [WNT] {3.1}
plooi rimpel 1327 [MNW.] <Frans
plopper Indonesische vrijheidsstrijder 1945-1949 [Salleveldt, Wrdb. Jan Soldaat in Ind.] <Indonesisch {3.2}
plot intrige 1725 [West Indisch plakkaatboek 386] <Engels {3.2}
plots* bijwoord van tijd: eensklaps 1626 [WNT] {3.1}

plotseling onverhoeds 1642 [WNT wetering] <Duits
pluche zware stof 1625 [WNT] <Frans {4.1.9}
plug* wig, prop 1510-1512 [MNW]
pluim veer, toef 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
pluimage gevederte 1516 [WNT] <Frans
pluimstrijken kruiperige complimenten maken 1479 [MNW]
pluis vlokje 1651 [WNT]
pluizen pluizen uit elkaar trekken 1573 [Plantijn] <Frans
plukharen* vechten 1505 [MNW] {3.1}
plukken lostrekken 1240 [Bern.] <Latijn
plumeau vederborstel 1889 [WNT] <Frans
plumpudding soort pudding 1746 [WNT] <Engels {3.2/4.1.6}
plunderen* (be)roven 1372 [MNW]
plunje* kleding 1645 [WNT]
pluralis meervoud 1576 [Colloquien oft tsamensprekingen (...) in ses spraken] <Latijn
pluriform veelvormig 1954 [WNT veranderlijk] <Latijn
plus plusteken 1537 [Kool] <Latijn
plusfour kuitbroek 1931 [KWT] <Engels {3.2}
plusminus bijwoord van hoedanigheid: ongeveer 1759 [WNT verkleinen] <Latijn
plutonium chemisch element 1948 [KWT] <modern Latijn
pluvier steltloper 1272 [CG I 1, 235] <Frans
pluviometer regenmeter 1847 [KKU] <Frans
pluviôse regenmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
pneumatisch met lucht werkend 1778 [WNT] <Frans
pneumonie longontsteking 1824 [WEI] <Frans
po kamerpot voor kinderen om hun behoefte op te doen 1929 [WNT] <Frans {4.4}
pochen snoeven 1573 [Plantijn] <Duits
pocheren gaar maken beneden het kookpunt of eieren zonder schaal koken 1950 [GVD] <Frans
pochet zakdoekje 1929 [Aanv WNT] <Frans
pocket boek in zakuitgave 1959 [WNT] {3.3/5}
poco een weinig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
podium platform 1844 [WNT] <Latijn
podometer passenteller 1824 [WEI]
podsol schierzand 1941 [Ts. Kon. Ned. Aardr. Genootschap, 2e serie, 58] <Russisch {3.2}
poed Russisch gewicht 1708 [WNT] <Russisch {3.2}
poedel hondensoort 1804 [WNT] <Duits {4.1.3}
poedel* misschot 1887 [WNT]
poedelen* wassen 1897 [WNT] {3.1}
poedelnaakt geheel naakt 1889 [WNT] <Duits {4.4}
poeder gruis 1287 [CG NatBl] <Frans
poëem gedicht 1609 [WNT] <Frans
poëet dichter 1287 [CG NatBl] <Frans

poef zitkussen 1889 [WNT poef IV] <Frans
poeh* tussenwerpsel: uitroep van verbazing of spot 1569 [WNT] {4.3}
poeha* drukte 1891 [WNT boeha]
poekelen Bargoens: te veel praten, doorslaan 1890 [MOO]
poel* plas 918-948 [Claes] {2.3}
poelet soepvlees 1698-1700 [WNT] <Frans {4.1.6}
poelier handelaar in geslachte vogels en wild 1571 [Toll.] {4.1.13}
poëma dichtstuk 1609 [WNT poëem] <Latijn
poema katachtige 1770 [Van Donselaar Tw. 10] <Spaans {3.2/4.1.3}
poen geld 1698 [WNT poen III]
poepduur* zeer duur 1991 [Hoppenbrouwers] {4.4/5}
poepen* zijn gevoeg doen 1889 [WNT] {3.1/4.4}
poepielink* zeer link 1991 [Hoppenbrouwers] {4.4}
Poerim joods feest 1526 [WNT] <Hebreeuws {3.2/4.1.7}
poes* vrouwelijke kat 1561 [Toll.] {4.1.3}
poesjenel hansworst 1697 [WNT]
poeslief* schijnbaar erg lief 1903 [WNT poes] {4.4}
poespas* drukte 1821 [WNT] {3.1}
poessiealbum album van een meisje met versjes van vrienden en familie 1898 [GVD]
poesta grassteppe 1886 [KKU] <Hongaars
poet Bargoens: geld, buit 1906 [MOO] <? {3.5}
poets grap 1671 [WNT] <Duits
poetsen reinigen 1645 [WNT] <Duits
poezelig* mollig 1617 [WNT]
poëzie dichtkunst 1548 [WNT] <Frans
pof* plooi 1776 [WNT]
poffen* op krediet kopen 1851 [WNT]
poffertjes* ronde koekjes 1746 [WNT] {4.1.6}
pogen* proberen 1265-1270 [CG Lut.K]
pogrom razzia tegen joden 1905 [WNT] <Russisch {3.2}
pointe strekking 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 110] <Frans
pointer hondensoort 1864-1875 [WNT] <Engels {4.1.3}
pointillisme met puntjes schilderen 1947 [KWT] <Frans
poise eenheid van inwendige wrijving 1952 [WNT viscositeit]
pok* puistje 1401-1500 [MNW]
Pokémon naam voor een populair spel 1999 [Internet: nrc.nl: april] <Engels of Japans {1.1/4.1.18}

poken* porren 1450 [MNW]
poker kaartspel 1912 [KKU] <Engels {4.1.18}
pokkenweer* zeer slecht weer 1950 [GVD] {4.1.1}
pol graspol 1764 [WNT] <Nederduits {3.2}
polair pool- 1853 [WNT] <Frans
polariseren elektrische lading geven 1885-1889 [WNT] <Frans
polariseren tegenstellingen toespitsen 1976 [GVD] <Engels
polarisraket tweetrapsraket 1984 [GVD] {4.1.14}
polaroid polariserende kunststof voor zonnebrillen 1939-1940 [De Gedehbode 69] <Engels
polder* bemalen land 1130-1161 [Slicher] {1.2.4/2.4}
poldermodel Nederlandse consensus-politiek 1995 [Hofland in NRC-H 31/12/99]
Poldernederlands* gesproken Nederlands met systematische verschuiving van de uitspraak 1997 [Stroop, boektitel] {4.4}
polemiek twistgeschrift 1872 [GVD] <Frans
polemisch strijdend 1824 [WEI] <Duits
polemologie de leer van het ontstaan van oorlogen 1970 [Recht voor raap]
polenta gerecht 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.6}
poliep woekering 1906 [WNT] <Frans of Latijn
polijsten glad maken 1554 [Toll.]
polikliniek inrichting voor niet-bedlegerige patiënten 1864-1865 [WNT Bijv.+verb.] <Duits
polio kinderverlamming 1957 [WP jaarboek 1958]
polis verzekeringscontract 1563 [WNT] <Frans
polis stad 1976 [WP] <Grieks {3.2}
politbureau dagelijks bestuur van de communistische partij 1949 [WNT regent] <Russisch {3.2}
politicus staatsman 1629 [WNT] <Latijn
politie overheidsdienst voor openbare orde 1798 [WNT] <Frans {3.2}
politiek staatkundig 1548 [WNT] <Frans
politiek staatkunde 1855 [WNT] <Frans
politoer gladheid 1824 [WEI] <Duits
polka dans 1846 [WNT] <Duits {4.1.15}
poll stemming 1847 [KKU] <Engels
pollen stuifmeel 1847 [KKU] <Latijn
pollens tussenwerpsel: uitroep van verbazing 1972 [Van Gelder 1993] {4.3}
pollepel keukenlepel 1348 [MNW] {1.2.4}
pollutie verontreiniging 1553 [Aanv WNT] <Frans
polo balspel 1912 [KKU] <Engels {4.1.18}
polonaise dans 1787 [WNT] <Frans {4.1.15}
polonium chemisch element 1912 [KKU] <modern Latijn
pols handgewricht 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn {3.2}
polsen peilen 1410 [MNW] <Latijn
polsstok lange stok 1599 [Kil.]
poltergeist klopgeest 1992 [GVD] <Duits {3.2}
polyamide stikstofhoudende kunststof 1967 [WP in kleuren]

polyandrie huwelijk van vrouw met meerdere mannen 1824 [WEI]
polyarchie regering van velen 1824 [WEI] <Grieks {3.2}
polychroom in verschillende kleuren 1847 [KKU] <Frans
polyeder veelvlak 1832 [WEI] <Frans
polyester kunststof 1961 [Aanv WNT] {4.1.9}
polygaam met meer dan één persoon getrouwd 1926 [WNT] <Frans
polyglot veel talen sprekend 1866 [WNT corrector] <Frans
polygoon veelhoek 1652 [WNT] <Frans
polygynie veelwijverij 1824 [WEI]
polymeer verbinding uit gelijksoortige moleculen 1898 [GVD]
polyptiek veelluik 1859-1864 [WNT] <Frans
polysemie verschijnsel dat een woord meerdere betekenissen heeft 1950 [GVD] <Frans
polystyreen kunststof 1967 [WP in kleuren]
polysyndeton veelverbinding 1663 [MEY] <Grieks {3.2}
polytechnisch het hele gebied van de techniek betreffend 1863 [WNT] <Frans
polytheïsme veelgodendom 1778 [WNT] <Frans
polyvalent meerwaardig 1904-1905 [WNT stam]
pomelo pompelmoes 1968 [KWT] <Engels {4.1.2}
pomerans dopje 1850 [WNT] <Duits
pomerol bordeauxwijn 1949 [WP (Bordeaux)] <Frans {4.1.6}
pommade haarcrème 1697 [WNT] <Frans
pomologie ooftkunde 1758 [Aanv WNT]
pomp praal 1439 [MNW] <Frans
pomp zuig- of persinstrument 1556 [WNT] <Portugees of Spaans {3.2}
pompelmoes grapefruit 1648 [WNT] <Tamil {4.1.2}
pompernikkel roggebrood 1768 [WNT] <Duits {4.1.6}
pompeus praalziek 1488 [MNW] <Frans
pompoen vrucht 1562 [Claes] <Frans {4.1.2}
pompon versiering op kleding 1815 [WNT] <Frans
pomposo (van muziek) statig 1805 [Muzijkaal Zak-Boekje] <Italiaans {3.2}
pon nachtkleed 1912 [WNT]
poncho cape 1847 [KKU] <Spaans {3.2}

pond oude munt, tegenwoordig munteenheid van o.a. Cyprus, Egypte, Ierland, Libanon, Malta, Soedan en Syrië 1237 [VMNW] <Latijn {4.1.12}
pond gewichtseenheid 1277 [VMNW] <Latijn
pond sterling munteenheid van Verenigd Koninkrijk 1697 [WNT pond] <Engels {3.2/4.1.12}
ponem, porem Bargoens: gezicht 1875 [Polak, Geïllustreerd Politie Nieuws] <Jiddisch {3.2}
poneren stellen 1698 [MEY] <Latijn
pongo mensaap 1847 [KKU] <Kongolees {4.1.3}
ponjaard dolk 1545 [WNT] <Frans {4.1.14}
ponsen gaatjes slaan 1860-1861 [WNT]
pont veerpont 1339-1345 [MNW] <Latijn {4.1.11}
ponteneur eer(gevoel) 1909 [WNT] {1.2.5}
pontifex priester 1697 [WNT assisteeren] <Latijn
pontificaal opperpriesterlijk 1586 [WNT Bijv.+verb.] <Latijn
ponton vaartuig dat brug ondersteunt 1599 [WNT] <Frans
pony paardje 1847 [KKU] <Engels {4.1.3}
pooien zuipen 1504 [WNT pooien I] <Romani {3.2}
pooier souteneur 1413 [Rechtsbronnen van de stad A'dam] {4.1.13}
pook* rakel 1799-1811 [WNT]
pool uiteinde van as waarom een lichaam draait 1598 [WNT] <Frans
pool opstaande haren van tapijt 1718 [Herlein, Beschrijving Volk-Planting Zuriname 184] <Frans
pool voetbalpool 1949 [De Vooys] <Engels {4.1.18}
poon vaartuig 1577 [Toll.] <? {3.5/4.1.11}
poon beenvis 1693 [WNT] <? {3.5}
poort doorgang in muur 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5/3.2}
poort verbinding met de centrale verwerkingseenheid 1981 [Mini/micro computer okt. 9, 20] <Engels
poorter burger 1236 [CG I 1, 21]
poos tijd(je) 1338 [MNW] <Frans
poot been 1287 [CG NatBl] <Latijn
poot mannelijke homoseksueel 1974 [Endt]
pop speelgoed 1252 [MNW] <Latijn {4.1.18}
pop gulden 1869 [WNT] {4.1.12}
pop-art kunstrichting die gebruik maakt van alledaagse elementen 1964 [Aanv WNT] <Engels
popcorn gepofte maïs 1979 [Wijnands&Ost] <Engels {4.1.6}
pope Russisch-orthodoxe priester 1677 [WNT] <Russisch {3.2}
popelen* in spanning verkeren 1617 [WNT] {3.1}
popeline weefsel 1749 [WNT popeline I] <Frans {4.1.9}
popmuziek moderne, populaire muziek 1968 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
popper drug die libido versterkt 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.1.6}
populair geliefd 1689 [WNT] <Frans
populariteit het geliefd zijn bij het volk 1795-1843 [WNT] <Frans {3.2}
populatie bevolking 1598 [WNT Bijv.+verb.] <Frans

populier plantengeslacht 1287 [CG NatBl] <Frans
populisme stroming in de Franse literatuur met aandacht voor de lagere volksklasse 1961 [GVD] <Frans {3.2}
poreus met poriën 1485 [HWS] <Frans
porie kleine opening, o.a. in huid 1867-1872 [WNT] <Frans
pornografie prikkellectuur 1929-1930 [WNT] <Frans
porositeit poreusheid 1824 [WEI] <Frans
porren* stoten 1254 [VMNW] {3.1}
porselein wit aardewerk 1596 [WNT] <Frans
port vrachtgeld voor poststukken 1588 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
port sterke wijnsoort 1808 [WNT] <Engels {4.1.6}
portaal deurnis, gang 1285 [CG Rijmb.] <Frans
portaal zoekmachine op internet 1999 [R99] <Engels
portable lichtgewicht schrijfmachine 1934 [KWT] <Engels
portable draagbare computer 1984 [HCC nieuwsbrief dec. 12, 107] <Engels {4.1.17}
portato gedragen 1860 [Nieuw beknopt en volledig muziekaal wrdb.] <Italiaans {3.2}
portee draagwijdte 1872 [GVD] <Frans
portefeuille opbergmap(je) voor papieren 1784-1785 [WNT] <Frans
portemonnee geldtasje 1872 [GVD] <Frans
porter Engels bier 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië] <Engels {4.1.6}
portie (aan)deel 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
portiek open portaal 1696 [WNT] <Frans
portier deurwachter 1301-1400 [MNW] <Frans
portier deur van voertuig 1667 [WNT]
portlandcement soort cement 1881 [WNT] <Engels
porto vrachtgeld voor poststukken 1585 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
portofoon walkie-talkie 1962 [Aanv WNT] {4.1.17}
portret beeltenis 1662 [WNT] <Frans

portwijn sterke wijnsoort 1847 [KKU] <Engels {4.1.6}
pos* beenvis 1287 [CG NatBl]
pose houding 1837-1845 [WNT] <Frans
positie stelling 1641-1642 [WNT] <Frans
positief stellig 1663 [WNT] <Frans of Latijn
positief afdruk van een negatief 1855 [WNT] <Engels {4.1.17}
positivisme wijsgerige richting, stellige wijsbegeerte 1881 [WNT] <Frans
positivo altijd (irritant) positief denkend persoon 1982 [Sanders 1999] {4.4}
positron positief geladen deeltje 1948 [KWT] <Engels
posse groepje hiphoppers uit één buurt 1987 [De Coster 1999] <Engels
possessief bezittelijk voornaamwoord 1625 [Van Heule, Nederduytsche gramm.] <Latijn
post paal 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
post posterijen, briefvervoer 1525 [HWS] <Frans of Italiaans
postaal van de post 1924 [GVD] <Frans
postbode brievenbesteller 1599 [WNT] <Duits
postelein plantengeslacht 1659 [WNT] {4.1.6}
poster aanplakbiljet 1912 [KKU] <Engels
posteren plaatsen 1688 [WNT posteeren I] <Frans
poste restante bijwoord: op postkantoor op afhalen wachtend 1824 [WEI] <Frans
posterieur later 1898 [GVD] <Frans
postiljon postrijder 1631 [WNT] <Frans
postmodernisme stijl in de architectuur 1983 [Artikel in De Gids]
postscriptum naschrift 1784 [WNT victorie] <Latijn
postulaat vooropgestelde stelling 1873 [WNT] <Latijn
postuleren zonder bewijs het bestaan aannemen 1919 [WNT] <Frans
postuum na de dood 1920 [WNT] <Latijn
postuur houding 1607-1623 [WNT] <Frans
postzegel frankeerzegel 1850 [WNT] {1.4}
pot vaatwerk 1250 [CG II 1 Gen.rec.] <Latijn {1.2.3}
pot lesbienne 1970 [Recht voor raap] {1.2.3}
potassium kalium 1855 [KKU] <modern Latijn
potdicht helemaal dicht 1844 [WNT pot] {4.4}
potdoof zeer doof 1837 [WNT pot] {4.4}
potdorie* tussenwerpsel: bastaardvloek 1899 [WNT pot III] {1.2.4/4.3}
poten* planten in de grond steken 1240 [Bern.]
potent met seksueel vermogen 1961 [GVD] <modern Latijn
potentaat vorst, iem. die zich laat gelden 1560 [WNT] <Frans
potentiaal spanning 1888-1890 [WNT] <Duits
potentie macht 1540 [WNT Bijv.+verb.] <Latijn
potentie seksueel vermogen 1855 [KKU] <modern Latijn
potig gespierd 1802 [WNT]
potlood schrijfstift 1618 [WNT]
potloodventer exhibitionist 1986 [De Coster 1999]
potpourri mengelmoes 1832 [Lulofs, Lessen over de Redekunst, I, 134] <Frans {4.1.16}

pots grap 1704 [Hannot&Hoogstraten]
potsierlijk lachwekkend 1714 [Toll.] <Duits
potver* tussenwerpsel: bastaardvloek 1898 [GVD] {4.3}
potvis walvisachtige 1634 [WNT] {1.3/4.1.3}
poujadisme protest van de kleine luiden tegen de grote politieke machinerie 1984 [GVD] <Frans {3.2}
poule inzet bij spel 1847 [KKU] <Frans
pousseren vooruit helpen 1651-1652 [WNT] <Frans
pover arm 1486 [MNW] <Frans
powersturing het sturen met de schroef 1970 [GVD Suppl.] <Engels
praaien aanspreken 1651 [Claes] <Engels {3.2}
praal pracht 1573 [WNT]
praam schuit 1429 [MNW] <Nederduits {3.2/4.1.11}
pracht praal 1569 [Claes] <Duits
practical joke poets 1968 [KWT] <Engels
practicum praktisch werk van studenten 1909 [WNT] <Duits
praeputium voorhuid 1832 [WEI] <Latijn {3.2}
pragmatisch zakelijk, effectief 1824 [WEI] <Duits
pragmatisme filosofische leer, zakelijke aanpak 1847 [KKU] <Engels
prairial weidemaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
prairie grasvlakte 1853 [WNT] <Engels
prakken* eten met een vork fijnmaken 1871 [WNT] {3.1}
prakkiseren (be)denken 1720 [WNT]
praktijk toepassing 1240 [Bern.] <Frans of Latijn
praktikabel uitvoerbaar 1580 [WNT voorbij] <ME Latijn
praktisch m.b.t. de toepassing, nuttig 1840 [WNT] <Duits
praktisch bijwoord van hoedanigheid: bijna 1919 [WNT] <Engels
pralen pronken 1599 [Kil.] <Duits
praline bonbon 1869 [WNT] <Frans {4.1.6}

pralltriller korte triller 1912 [KKU] <Duits {3.2}
pram* vrouwenborst 1642 [WNT] {4.4}
prangen* drukken, knellen 1400 [MNW] {3.1}
prat* trots 1546 [Claes]
praten* spreken 1440 [MNW] {3.1}
prauw vaartuig 1596 [De Jonge II, 322] <Indonesisch {3.2/4.1.11}
preambule inleiding 1824 [WEI] <Frans
precair hachelijk 1909 [WNT] <Frans
Precambrium geologisch tijdperk 1945 [Van der Vlerk, Geheimschrift der aarde 229] <modern Latijn
precedent eerder plaats gevonden hebbend geval 1503 [Boutillier] <Frans
precies nauwkeurig 1537 [HWS] <Frans
precieus gekunsteld 1910 [WNT] <Frans
preciseren nauwkeurig omschrijven 1872 [GVD] <Frans {1.2.6}
predator roofdier 1912 [KKU] <Latijn
predestinatie goddelijke voorbeschikking 1541-1550 [HWS] <Latijn
predikaat (loffelijke) bijvoeging 1815 [WNT jonkheer] <Duits
predikaat gezegde 1846 [WNT praedicaat] <Frans
predikant protestantse titel, dominee 1557 [WNT] <Frans {4.1.8}
prediken Gods woord verkondigen 1200 [CG II 1 Servas] <Latijn
predisponeren voorbestemmen 1886 [KKU]
preek leerrede 1599 [Kil.] <ME Latijn
prefab geprefabriceerd 1951 [De Vooys] <Engels
prefect ambtenaar, hoofd 1530 [MNW bescermenesse] <Frans of Latijn
preferent bevoorrecht, verkieslijk 1810 [WNT] <Latijn
preferentie voorrang 1541 [WNT] <Frans
prefereren verkiezen 1518 [HWS] <Frans
prefix voorvoegsel 1578 [Aanv WNT] <modern Latijn
pregnant scherp geformuleerd, overtuigend 1559 [WNT] <Frans
prei soort look 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Frans {4.1.6}
prelaat geestelijke met rechtsgebied 1240 [Bern.] <Frans {4.1.8}
preliminair inleidend, voorbereidend 1696 [WNT] <Frans
preluderen inleidend spelen, zinspelen 1805 [WNT] <Frans {3.2}
prematuur vroegtijdig 1635 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
premie beloning 1624 [WNT] <Latijn
premier eerste minister 1904 [WNT] <Frans
première eerste opvoering 1884 [WNT] <Frans
premisse vooropgezette stelling 1777 [MEY] <Frans
premium geschenk aan de klant 1984 [GVD] <Engels
prenataal vóór de geboorte 1961 [GVD]
prent door in- of opdrukken verkregen plaat 1294 [CG I3, 2075] <Frans
preoccupatie waarmee men zich in de geest bezighoudt 1872 [GVD] <Frans
preparaat door kunstbewerking bereide stof 1808 [WNT] <Latijn
prepareren voorbereiden 1537 [HWS] <Frans
prepositie voorzetsel 1548 [WNT mits] <Latijn
prerogatief voorrecht 1491 [HWS] <Frans

presbyter priester 1535 [HWS] <Latijn {4.1.8}
presbyteriaan lid van Angelsaksisch kerkgenootschap, dat door presbyters wordt bestuurd 1726 [WNT] <Engels {3.2/4.1.8}
présence wijze van zich presenteren 1824 [WEI] <Frans
presenning zeildoek 1598 [WNT] <Portugees {3.2}
presens tegenwoordige tijd 1638 [Ruijs] <Latijn
present geschenk 1240 [Bern.] <Frans
present aanwezig 1281 [CG I 1, 595] <Frans
presentatie aanbieding, voorstelling 1350 [MNW] <Frans
presenteren aanbieden, voorstellen 1240 [Bern.] <Frans
preservatief condoom 1923 [WNT] <Frans
preses voorzitter 1591 [WNT] <Latijn
president voorzitter 1477 [Teuth.] <Frans
president staatshoofd in republiek 1830 [WNT] <Frans
preskop hoofdkaas 1950 [GVD] <Duits {3.2/4.1.6}
pressante het tempo verhaastend 1860 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Italiaans {3.2}
pressen dwingen tot dienstneming 1591-1602 [WNT] <Engels {3.2}
pressen sterk drukken 1617 [WNT] <Frans
presse-papier zwaar voorwerp om op losse papieren te leggen 1888 [Delinotte en Nolen, Dictionnaire complet] <Frans
prestatie verrichting 1586 [WNT] <Frans
presteren tot stand brengen 1650 [MEY] <Latijn
prestige zedelijk overwicht 1795-1843 [WNT] <Frans {3.2}
prestigieus met veel prestige 1984 [GVD] <Frans
prestissimo zeer snel 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
presto bijwoord: snel 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
pret* plezier 1600 [WNT]

pretenderen voorgeven 1416 [HWS] <Frans
pretentie aanspraak 1580 [WNT] <ME Latijn
pretentieus verwaand 1864 [WNT] <Frans
preteritum verleden tijd 1806 [WNT toezetten] <Latijn
pretzel zoute krakeling 1999 [GVD] <Engels {4.1.6}
preuts (overdreven) kuis 1611-1620 [WNT] <Frans
prevaleren overwicht hebben 1540 [HWS] <Latijn
prevelen* mompelen 1615 [WNT revelkallen] {3.1}
preventie het voorkomen 1503 [Boutillier] <ME Latijn
preview voorvertoning 1981 [Foto en film enc.] <Engels
prieel begroeid zitje 1285 [CG Rijmb.] <Frans
priegelen* peuteren 1897 [WNT] {3.1}
priem gebed 1236 [CG I 1, 25]
priem* puntig werktuig 1254 [VMNW] {3.1}
priemgetal getal dat alleen deelbaar is door één en door zichzelf 1872 [GVD] <Duits
priester geestelijke 1236 [CG I 1, 26] <Latijn {4.1.8}
prietpraat* kletspraat 1841 [WNT] {1.2.2/3.1}
prijken* pronken 1599 [kil]
prijs kosten 1250 [CG II 1 Trist.] <Frans
prijsgeven opofferen 1806 [WNT]
prijzen op waarde schatten 1240 [Bern.] <Frans
prik* kaakloze vis 1390-1460 [MNW]
prik* steek 1611 [WNT]
prikje* klein bedrag 1838 [WNT] {1.3}
prikkelen* prikken, aansporen 1401-1450 [MNW] {3.1}
prikken* steken 1573 [Plantijn] {3.1}
pril* jong 1599 [Kil.]
prima eerste, fijnste 1868 [WNT waterproef II] <Italiaans {3.2}
primaat titel van aartsbisschoppen en de paus 1350 [MNW] <Frans
prima donna eerste zangeres aan opera, favoriete 1834 [WNT verwenschen] <Italiaans {3.2}
primair voornaamst 1908 [WNT] <Frans
primeur eerste openbaarmaking van iets nieuws 1885-1886 [WNT] <Frans
primitief onontwikkeld 1635 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
primo bijwoord van tijd: op de eerste dag van de maand 1324-1341 [Stadb. Zwolle I] <Latijn of Italiaans {4.1.7}
primula plantengeslacht 1777 [WNT wolkruid] <Latijn
principaal voornaam(st) 1277 [CG I 1, 347] <Frans
principe beginsel 1830 [WNT] <Frans
principieel berustend op principe 1847 [KKU] <Duits
prins vorst, koningszoon, adellijke titel 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {1.2.3}
prinses vrouw van een prins, koningsdochter 1401-1450 [MNW] <Frans
prins-gemaal man van de regerende vorstin 1889 [WNT gemaal z.j.] {3.1}
print papierafdruk 1970 [GVD Suppl.] <Engels
printer drukapparaat 1969 [Dijkman, Computer-ABC 47] <Engels

printing-on-demand het op aanvraag drukken van kleine aantallen boeken 1997 [Boekblad 25/9/2000] <Engels
prion eiwitachtig infectieus deeltje 1992 [WP] <Engels
prior kloosteroverste 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn {4.1.8}
prioriteit voorrang 1604 [WNT] <Frans
prisma kantzuil 1778 [WNT] <Latijn {3.2}
privaat particulier 1350 [MNW] <Latijn
privaat wc 1450-1500 [MNW] <ME Latijn {4.4}
privaatdocent onbezoldigd docent aan een universiteit 1863-1872 [WNT privaat II] <Duits
privacy persoonlijke vrijheid 1961 [GVD] <Engels
privé particulier 1512 [HWS] <Frans
privilege voorrecht 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
pro voorzetsel 1564 [WNT artikel] <Latijn {4.2}
probaat beproefd 1700 [WNT] <Latijn
proberen beproeven 1440 [MNW] <Latijn
proberen pogen 1724-1726 [WNT]
probleem vraagstuk, moeilijkheid 1648 [WNT] <Duits of Frans
procédé werkwijze 1897 [WNT] <Frans
procederen handelen tegen, een proces voeren 1453 [HWS] <Frans
procedure procesvoering 1494-1512 [HWS] <Frans
procedure actie 1537 [HWS] <Frans
procent percent 1636 [WNT profiteren I] <Latijn
proces verloop van een zaak 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
proces rechtsgeding 1295 [CG I] <Frans
processie plechtige optocht 1240 [Bern.] <Latijn
processueel m.b.t. het rechtsgeding in kwestie 1871-1899 [WNT]
proces-verbaal ambtshalve opgemaakt verslag 1642 [WNT] <Frans

proclameren afkondigen 1548 [WNT] <Frans
proclitisch toonloos aangesloten aan volgend woord 1929 [KWT]
procrustesbed pijnlijke positie 1914 [GVD]
procuratie volmacht 1356 [Moors 184, 6] <Frans
procurator beheerder 1392 [Moors 327, 5] <Latijn
procureur gerechtelijk vertegenwoordiger 1520 [WNT] <Frans
producer zakelijk, technisch leider van voorstellingen, films e.d. 1968 [KWT] <Engels
produceren voortbrengen 1697 [WNT] <Latijn
product uitkomst van een vermenigvuldiging 1508 [Kool] <Latijn
product voortbrengsel 1752 [WNT] <Latijn
productief vruchtbaar, winstbrengend 1862 [WNT] <Frans
proef onderzoek 1286 [CG I2, 1102] <Frans
proesten* niezen 1573 [Claes] {3.1}
proesten* lachen 1808 [WNT] {3.1}
proeven keuren door te eten 1200 [CG II 1 Servas] <Frans
prof professor 1875 [WNT] {1.2.4}
prof professional 1950 [GVD]
profaan werelds 1540 [HWS] <Frans
profeet voorspeller 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.8}
professie beroep 1575 [WNT] <Latijn
professioneel beroeps- 1881-1888 [WNT] <Frans
professor hoogleraar 1575 [WNT] <Latijn {1.2.4}
professoraal m.b.t. een professor 1647 [WNT Bijv.+verb] <Frans
profeteren voorspellen 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
profetie het profeteren 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
proficiat tussenwerpsel: gefeliciteerd 1720 [WNT prosit] <Latijn {4.3}
profiel zijaanzicht 1617 [WNT] <Frans
profiel gewenste vaardigheden van een sollicitant 1973 [R75] <Engels
profijt voordeel 1265-1270 [VMNW] <Frans
profitariaat mensen die misbruik maken van sociale regelgeving 1985 [De Coster 1999]
profiteren voordeel trekken 1451-1500 [MNW] <Frans
profiterole gevulde soes 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Frans {3.2/4.1.6}
profylactisch voorbehoedend 1897 [KOE] <Frans
prognose uitspraak omtrent vermoedelijk verloop 1919 [WNT] <Frans
programma overzicht van onderdelen, verklaring 1778 [WNT] <Latijn
programmatisch overeenkomstig het programmeren 1914 [GVD] <Duits {3.2}
progressie voortgang 1540 [HWS] <Frans
project ontwerp, plan 1613 [WNT arresteeren Suppl] <Latijn
projecteren ontwerpen, bepalen 1650 [MEY] <Latijn
projectiel voorwerp met explosieve lading dat wordt afgeschoten 1862 [WNT werpen III] <Frans {4.1.14}
projector projectietoestel 1943 [Aanv WNT]
prol hufter 1949 [WNT prol IV]

proleet hufter 1897 [WNT] <Duits
prolegomena inleiding 1663 [MEY] <Grieks {3.2}
prolepsis het logisch te vroeg noemen 1950 [GVD] <Grieks {3.2}
proletariër bezitloos arbeider 1870 [WNT] <Duits {1.2.3}
proletarisch m.b.t. het proletariaat 1894-1908 [WNT] <Duits
proliferatie woekering 1847 [KKU] <Frans
prolongatie verlenging 1572 [WNT] <Frans
prolongeren verlengen 1494-1512 [HWS] <Frans
proloog voorrede 1240 [Bern.] <Frans
promenade wandelweg 1689 [WNT] <Frans
promesse verhandelbare schuldbekentenis 1519 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
promethium chemisch element 1976 [GVD] <modern Latijn
promillage duizendste deel 1961 [GVD]
prominent vooraanstaand 1824 [WEI] <Engels
promiscue een vrij seksueel leven leidend 1984 [GVD] <Engels
promoten verkoop bevorderen 1972 [Aanv WNT] <Engels
promotie bevordering in rang 1586 [WNT] <Frans
promotie verkoopbevordering 1971 [R75] <Engels
promotor die een doctorandus begeleidt voor zijn promotie 1631 [WNT] <ME Latijn
promoveren bevorderen 1276-1300 [CG Lut.A] <Latijn
prompt vlot 1548 [WNT] <Frans
pronken* pralen 1440 [MNW]
pronomen voornaamwoord 1626 [WNT] <Latijn
prooi buit 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
proosdij waardigheid van proost 1296 [MNW provestie]
proost voorzitter van kapittel 1200 [CG II 1 Servas] <Frans {4.1.8}

proost tussenwerpsel: gezondheid! 1880 [WNT] <Latijn {4.3}
prop* bal 1420 [MNW]
propaan gasmengsel 1902 [Kerner von Marilaun, Leven der planten] <Engels
propaganda reclame 1850 [WNT] <Latijn
propedeuse eerstejaarsprogramma 1898 [WNT] <Latijn
propeller schroef voor het voortdrijven van vaartuigen 1846 [WNT Bijv.+verb.] <Engels
proper keurig, zindelijk 1573 [Plantijn] <Frans
proportie evenredigheid, verhouding 1477 [Teuth.] <Frans
proportioneel evenredig 1681 [WNT] <Frans
propositie voorstel 1488 [MNW] <Frans
proppen* ineenduwen 1484 [MNW] {3.1}
propvol* helemaal vol 1617 [WNT] {4.4}
prosit tussenwerpsel: gezondheid! 1720 [WNT] <Latijn {4.3}
prosodie leer van de versbouw 1633 [Ruijs] <Frans of Latijn
prosodisch m.b.t. de prosodie 1824 [WEI] <Duits
prospectus drukwerk als aankondiging 1786 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
prostaat voorstanderklier 1923 [WNT] <Frans
prostituee hoer 1878 [WNT] <Frans {4.1.13}
prostitutie seksueel verkeer als beroep 1797 [WNT] <Frans {3.2}
prosument persoon die producent en consument tegelijk is 1996 [De Coster 1999] <L {3.4}
protactinium radioactief chemisch element 1961 [GVD]
protagonist voorvechter 1961 [GVD] <Frans of Engels {3.2}
protectie bescherming 1397 [HWS] <Frans of Latijn
protectionisme bescherming van de eigen economie d.m.v. invoerrechten e.d. 1851 [WNT Bijv.+verb.] <Engels
protégé beschermeling 1813 [WNT] <Frans {3.2}
proteïne eiwitstof 1846 [Aanv WNT]
protest (uiting van) verzet 1582 [WNT] <Frans
protestant hervormd 1579 [Toll.] <Latijn {4.1.8}
protesteren verzet uiten 1400 [MNW] <Frans
prothese kunstledemaat 1929 [KWT] <Frans
protocol akte(n) 1477 [Teuth.] <Frans
proton positief elektrisch deeltje 1929 [KWT]
protoplasma mengsel van stoffen waaruit de cellen zijn opgebouwd 1912 [KKU]
protozoön eencellig diertje 1847 [KKU]
provenu opbrengst 1608 [Van Meteren, Commentarien 28] <Frans
proviand mondvoorraad 1596 [Linschoten 61] <Duits
provider organisatie die toegang verleent tot internet 1994 [PC+ 6/10, 17, 36] <Engels
provincialisme kleinsteedse bekrompenheid 1869 [WNT] <Frans
provincie gewest 1330 [MNW] <Latijn
provisie mondvoorraad 1500-1537 [MNW] <Frans
provisie percentueel loon 1642 [WNT] <Frans
provisorisch voorlopig 1847 [KKU] <Duits

provo opstandige jongere 1965 [R75] {1.2.1/4.1.4/4.4}
provoceren uitdagen 1567 [WNT] <Latijn
provoost opzichter 1240 [Bern.] <Frans
proza ongebonden stijl 1617 [WNT tragicomedie] <Latijn
prozac antidepressivum 1995 [De Coster 1999] <Engels
prozaïsch niet-verheven 1790 [WNT] <Duits
pruik vals haar 1560 [WNT] <Frans
pruilen* mokken 1475 [MNW] {3.1}
pruim vrucht 1377-1378 [MNW] <Grieks {3.2/4.1.2}
pruimedant gedroogde pruim 1825 [WNT] <Frans {4.1.6}
pruimen tabak kauwen 1779 [WNT]
pruimtabak tabak om op te kauwen 1821 [WNT] {4.1.6}
prul* vod 1583 [WNT] {1.2.3}
prullaria waardeloze dingen 1844 [WNT]
prunel kleine pruim 1698 [WNT] <Frans {4.1.2}
prut* brij 1614 [WNT] {3.1}
prutsen* knutselen 1896 [WNT] {3.1}
pruttelen* geluidjes maken 1649 [WNT] {3.1}
przewalskipaard paardachtige 1885 [Album der Natuur 6] {4.1.3}
psalm godsdienstig lied 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5}
psalter Boek der Psalmen 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5}
pseudoniem schuilnaam 1837 [WNT] <Frans
psoriasis huidziekte 1624 [Aanv WNT] <modern Latijn
pst* tussenwerpsel: geluid waarmee men de aandacht trekt 1857 [WNT] {4.3}
psychedelisch bewustzijnsveranderend 1969 [R75]
psychiater zenuwarts 1847 [KKU]
psychisch geestelijk 1824 [WEI] <Duits
psychoanalyse methode waarbij de psychiater het onderbewuste bewust maakt 1924 [WNT autisme Suppl] <Duits {3.2}

psychologie wetenschap die zich bezighoudt met de ziel 1679 [WNT] <modern Latijn
psychopaat met afwijkend gedrag 1910-1911 [WNT] <Frans
psychose zielsziekte 1887 [WNT traumatisch] <Duits
psychosomatisch lichaam en ziel als een geheel gezien 1955 [Aanv WNT]
pub kroeg 1939 [KWT] <Engels
puber kind in periode van volwassenwording 1938 [WNT] <Latijn {4.1.4}
pubis venusberg 1847 [KKU] <modern Latijn {3.2}
publicatie uitgave, kennisgeving 1451 [HWS] <Frans
publiceren door druk in het licht geven 1902 [WNT] <Latijn
public relations het onderhouden van goede betrekkingen met zijn kring 1956 [Aanv WNT] <Engels
publiek openbaar 1548 [WNT publiek I] <Frans
puck schijf bij ijshockey 1938 [Bruck, IJshockey, 36-7] <Engels
pudding dessert van stijf geworden vla 1842 [WNT] <Engels {4.1.6}
pudenda uitwendige schaamdelen 1908 [Elffers/Viljoen, Beknopt Nederlands wrdb. voor Zuid-Afrika] <Latijn {3.2/4.4}
pueblo dorp 1886 [KKU] <Spaans {3.2}
puffen* blazen 1481 [MNW] {3.1}
pugilist vuistvechter 1847 [KKU] <Frans
pui onderste deel van gevel 1787 [WNT] <Frans
puik* voortreffelijk 1406 [MNW]
puilen* zwellen 1351 [MNW]
puimsteen poreuze steen 1518 [Claes]
puin vergruisde steen 1443 [MNW] <? {3.5}
puist* pukkel 1285 [CG Rijmb.]
puitaal* beenvis 1599 [Kil.]
puk hondensoort 1889 [WNT] <Engels {4.1.3}
puk* kleintje 1897 [WNT] {4.1.4}
pukkel* bobbeltje 1567 [Claes Tw. 12] {3.1}
pul kannetje 1469 [MNW] {1.2.4}
pul* jong van een eend 1599 [Kil.]
pula munteenheid van Botswana 1976 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Tswana {4.1.12}
pulken* peuteren 1706 [WNT]
pulley riemschijf 1924 [GVD] <Engels
pullman spoorrijtuig 1899 [DBL] <Engels {4.1.10}
pullover gebreid kledingstuk dat over het hoofd moet worden aangetrokken 1931 [WNT] <Engels {3.2}
pulp fijngewreven vruchtvlees 1596 [WNT] <Frans
pulque alcoholische drank 1847 [KKU] <Spaans {3.2/4.1.6}
puls stoot 1604 [WNT volkomen II] <Latijn
pulsar bron van kosmische straling 1976 [WP] <Engels
pulseren kloppen 1901 [WNT] <Frans
pulver poeder 1250 [CG II 1 Gen.rec.] <Latijn
pummel* lomperd 1865-1870 [WNT]

pump soort schoen 1915 [WNT] <Engels {4.1.9}
punaise pinnetje 1883 [WNT] <Frans
punch drank met wijn of rum 1721 [WNT] <Engels {3.2/4.1.6}
punch stoot 1946 [De Vooys] <Engels
punctie prik 1521 [WNT] <Latijn
punctualiteit stiptheid 1644 [WNT] <Frans
punctueel stipt 1635 [WNT] <Frans
punk subcultuur 1978 [R84] <Engels
punk provocerende rockmuziek 1984 [GVD] <Engels {4.1.16}
punker jongere met sterk anti-maatschappelijke opvattingen 1979 [R84] <Engels
punniken* peuteren 1896 [WNT] {3.1}
punniken* kurkje breien 1897 [WNT]
punt stip 1284 [CG I2, 805] <Latijn
punt spits 1534 [Dilucidissimus dictionarius]
punt munteenheid van Ierland 1990 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Iers {4.1.12}
puntdicht epigram 1644 [WNT]
punter vaartuig 1864 [Calisch] {4.1.11}
puntkomma leesteken 1769 [WNT] {3.1}
pup jonge hond 1940 [WNT] <Engels {4.1.3}
pupil oogappel 1351 [MNW] <Frans
pupil minderjarige onder voogdij 1643 [WNT] <Frans {4.1.4}
puppy jonge hond 1950 [GVD] <Engels {4.1.3}
puree fijngestampt gerecht 1544 [Paludanus, Dictionariolum rerum maxime vulgarium] <Frans {4.1.6}
purgatorium vagevuur 1896 [KWT] <ME Latijn
purgeren het lichaam zuiveren 1285 [CG Rijmb.] <Frans
purist taalzuiveraar 1731 [WNT] <Frans
puritanisme levenshouding van de puriteinen 1874 [WNT] <Engels
puritein strenge protestant 1608 [Van Meteren, Commentarien, register] <Engels {3.2/4.1.8}
purper paarsrode kleur 1285 [CG Rijmb.] <Latijn {4.1.5}
pur sang van zuiver ras 1895 [Broeckaert] <Frans
purser administrateur op schip of vliegtuig 1935 [WNT] <Engels
pus etter 1755 [WNT vleesch] <Latijn

push stuwkracht 1950 [GVD] <Engels
put gegraven opening met water 855 [Claes] <Latijn {2.3}
puts scheepsemmer 1445 [MNW]
putsch staatsgreep 1912 [KKU] <Duits
puttee beenwindsel 1912 [KKU] <Engels {3.2}
putter zangvogel 1555 [WNT]
putter golfstick 1961 [GVD] <Engels
putti naakte kinderfiguurtjes 1912 [WNT] <Italiaans {3.2}
puur zuiver 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
puzzel raadsel 1895 [WNT] <Engels {4.1.18}
pvcpolyvinylchloride 1953 [WP voor de vrouw (plastic)] <L {3.4}
pygmee dwerg 1862 [WNT winstgevend] <Latijn
pyjama nachtkleding 1912 [KKU] <Engels {3.2}
pyloon hoge constructie 1911 [Couperus, Antiek toerisme] <Frans
pyriet zwavelijzer 1287 [CG NatBl]
pyromanie ziekelijke neiging tot brandstichten 1912 [WNT] <Frans
Pyrrusoverwinning overwinning ten koste van dusdanige verliezen dat men eraan ten onder gaat 1913 [WNT Pyrrhus-overwinning]
python slang 1622 [WNT]

qat hallucinogene boomblaadjes waarop gekauwd wordt 1992 [GVD] <Arabisch {3.2/4.1.6}
qua voorzetsel 1824 [WEI] <Latijn {4.2}
quadrille dans van vier paren 1806 [WNT] <Frans {3.2/4.1.15}
quaestor Romeins beheerder van de schatkist 1669 [WNT] <Latijn
quaker lid van godsdienstige sekte 1655 [WNT] <Engels {3.2/4.1.8}
qualitate qua ambtshalve 1646 [WNT] <Latijn
quant energieportie 1937 [WNT quantum]
quantité négligeable te verwaarlozen hoeveelheid 1929 [KWT] <Frans
quarantaine afzondering 1664 [WNT] <Frans
quark subatomair deeltje met een lading van +1/3 of -2/3 van het elektron 1970 [Recht voor raap] <Engels
quartair vierde (tijdperk) 1862 [WNT] <Duits
quasar verschijnsel in kosmos 1968 [WP jaarboek 1969] <Engels
quasi bijwoord: zogenaamd 1671 [WNT] <Latijn
quatre-mains vierhandig 1847 [KKU] <Frans
quatsch onzin 1940 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
queeste speurtocht 1301-1350 [MNW] <Frans
querulant klager 1847 [KKU] <Duits
questionaire vragenlijst 1947 [WNT questionnaire] <Frans
queteletindex manier om overgewicht te bepalen 1999 [GVD]
quetzal munteenheid van Guatemala 1925 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Spaans {3.2/4.1.12}
queue wachtrij 1847 [KKU] <Frans
quiche gerecht 1984 [GVD] <Frans {3.2/4.1.6}
quickstep dans 1961 [GVD] <Engels {4.1.15}

quisling verrader 1950 [GVD]
quitte wederzijds niets meer schuldig 1563 [WNT] <Frans
quiz vraag- en antwoordspel 1952 [Toll.] <Engels
quorum aantal leden dat voor stemming aanwezig moet zijn 1886 [KKU] <Engels
quota aandeel 1542 [HWS] <ME Latijn
quoteren van volgnummers voorzien 1577 [WNT quoteeren II] <ME Latijn
quotiënt uitkomst van een deling 1537 [Kool] <Frans
quotum evenredig deel 1847 [KKU] <Latijn

raad* advies, adviserend college 901-1000 [WPS]
raadsel* puzzel 1240 [Bern.] {4.1.18}
raadzaam* welberaden 1515 [WNT Suppl]
raaf* zangvogel 1100 [Willeram] {3.1}
raaf opperrabbijn 1875 [Polak, Geïllustreerd Politie Nieuws] <Jiddisch {3.2}
raak* het doel treffend 1641 [WNT]
raam* lijst(werk) 1277 [CG I 1, 353]
raap plantensoort 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.6}
raar vreemd 1393-1402 [MNW] <Frans
raaskallen* onzin praten 1613 [WNT]
raat* bouwsel van was in bijenkorf 901-1000 [WPS]
rabarber een gewas, gerecht daarvan 1351 [MNW] <ME Latijn {4.1.6}
rabat korting 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
rabauw schurk 1460 [MNW] <Frans
rabbi joods godsdienstleraar 1526 [WNT vertalen] <Hebreeuws {3.2}
rabbijn joods godsdienstleraar 1548 [WNT] <ME Latijn
rabiës hondsdolheid 1901 [KUI] <Latijn
race wedstrijd 1827-1830 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 46a] <Engels {4.1.18}
rachitis Engelse ziekte 1778 [WNT] <modern Latijn
raciaal ras- 1976 [GVD] <Frans
rack stapelkastje voor audioapparatuur 1982 [R84] <Engels

racket voorwerp om ballen mee te slaan 1898 [WNT] <Engels
racket organisatie van afpersers 1950 [GVD] <Engels
raclette maaltijd 1968 [WP voor de vrouw] <Frans {3.2/4.1.6}
rad* wiel 1300 [MNW]
rad* vlug 1451-1500 [MNW]
rad Bargoens: grote munt 1858 [WNT] <Duits {4.1.12}
radar plaatsbepaling van voorwerp d.m.v. teruggekaatste radiogolven 1950 [WNT vliegen] <Engels {1.1/1.2.5/4.1.17}
radbraken* voor straf de ledematen breken 1340-1350 [MNW]
raddraaier* aanstoker 1830 [WNT]
raden* gissen, adviseren 1100 [Willeram]
radiaal straalboog 1918 [Aanv WNT]
radiatie straling 1669 [MEY] <Frans
radiator verwarmingslichaam 1908 [WNT] <Engels {4.1.9}
radicaal totaal, consequent 1787 [WNT] <Frans
radijs eetbare wortel 1484 [HWS] <Frans {4.1.6}
radio draadloze omroep 1904 [Van der Horst 365] <Engels {4.1.17}
radioactiviteit het uitstralen van energie zonder uitwendige oorzaak 1908 [WNT] <Frans
radiocassetterecorder radio met ingebouwde cassetterecorder 1976 [GVD] {3.1/4.1.17}
radium chemisch element 1910 [KWT] <modern Latijn
radja Indische vorst 1610 [De Jonge III, 304] <Hindi
radon chemisch element 1947 [Holleman, Leerboek der organische chemie 417]
rafel* draad 1653 [WNT] {3.1}
raffelen* vlug spreken 1672 [WNT] {3.1}
raffia bindsel van vezels 1902 [Kerner von Marilaun, Leven der planten] <Malagasi
raffineren zuiveren 1581 [WNT] <Frans
rag* spinnenweb 1599 [WNT]
rage bevlieging 1844 [WNT] <Frans
ragebol* borstel aan lange stok 1644 [WNT]
raggen* wild heen en weer lopen 1836 [WNT]
raglan kledingstuk met speciaal aangeknipte mouwen 1899 [DBL] <Engels {3.2}
ragout gerecht 1699 [WNT] <Frans {4.1.6}
ragtime gesyncopeerde dansmuziek 1919 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
raï popmuziek van Algerijnse oorsprong 1986 [De Coster 1999] <Arabisch {3.2/4.1.16}
raid inval 1912 [KKU] <Engels
raiffeisenbank boerenleenbank 1899 [DBL]
rail spoorstaaf 1839 [WNT] <Engels
rak* vaarwater 788-789 [Claes] {2.3}
rakel* hark 1834 [WNT]
rakelen* harken 1588 [Claes] {3.1}

rakelings* bijwoord van hoedanigheid: zo dat het bijna raakt 1832 [WNT] {3.1}
raken* treffen 1285 [CG Rijmb.]
rakende* voorzetsel 1672 [WNT zoetelaar] {4.2}
raket voorwerp om ballen mee te slaan 1525 [WNT] <Frans
raket vuurpijl 1740 [WNT] <Duits
raket projectiel met eigen voortstuwing 1950 [GVD] <Duits {3.2/4.1.14}
raketaandrijving aandrijving van lucht- of ruimtevaartuig d.m.v. raketten 1961 [GVD] {4.1.10}
raketten soort badminton 1776 [WNT] {4.1.18}
raki Turkse brandewijn 1824 [WEI] <Turks {3.2/4.1.6}
rakker deugniet 1865-1870 [WNT] <Duits
rallentando langzamer 1820 [Muzijkaal zak-woordenboek] <Italiaans {3.2}
rally sterrit 1940 [Posthumus] <Engels
ram* mannelijk schaap 1223 [CG I] {4.1.3}
ram* stormram 1285 [CG Rijmb.] {4.1.14}
ram hydraulische ram 1875 [WNT] <Engels {1.2.3}
ramadan islamitische vastenmaand 1603 [F. de Houtman, Spraeck ende Woord-boek] <Arabisch {3.2/4.1.7}
rambam Bargoens: denkbeeldige ziekte 1918 [Sanders en Tempelaars] {3.1}
rambo mannetjesputter 1987 [De Coster 1999] <Engels
ramen* schatten 1384 [MNW]
rammelaar mannetje van konijn of haas 1573 [WNT]
rammelaar rinkelbel voor baby's 1682 [WNT] {4.1.18}
rammelen* ratelen 1528 [WNT] {3.1}
rammelen* paren van hazen en konijnen 1573 [Plantijn]
rammen beuken 1637 [WNT]
rammenas soort radijs 1658 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
ramp* onheil 1285 [CG Rijmb.]
rampetampen* neuken 1970 [Recht voor raap] {3.1/4.4}
rampokken roven 1739 [WNT] <Indonesisch {3.2}
rampspoed* onheil 1330 [MNW] {3.1}
rampzalig* ellendig 1479 [MNW]
ramsj Bargoens: ongeregelde handel 1918 [WNT] <Jiddisch {3.2}
ranch landgoed 1912 [KKU] <Engels

rancune wrok 1361 [MNW] <Frans
rand* kant 1285 [CG Rijmb.]
rand munteenheid van de Republiek van Zuid-Afrika 1961 [Sanders 1995] <Afrikaans {3.2/4.1.12}
Randstad* aaneengroeiend stedencomplex in de westhoek van Nederland 1954 [Aanv WNT] {3.1}
rang trede in hiërarchie, klasse 1575 [WNT] <Frans
rangeren treinen of spoorwagons in volgorde plaatsen 1876 [WNT] <Frans
rangschikken indelen in groepen 1785 [WNT]
ranja limonadesiroop 1926 [WNT] {1.2.5/4.1.6}
rank* stengel van klimplant 1285 [CG Rijmb.]
rank* slank 1410 [MNW]
ranonkel plant 1773 [Claes] <Latijn
rans ranzig 1599 [WNT] <Frans
ransel rugtas 1758 [WNT] <Duits
ranselen onbarmhartig slaan 1760 [WNT] <Duits
ransuil* uilachtige 1488 [MNW]
rantsoen portie 1598 [WNT] <Frans
ranzig sterk smakend 1807 [WNT] <Duits
rap* vlug 1477 [Teuth.]
rap ritmische manier van praten 1986 [De Coster 1999] <Engels {4.1.16}
rapaille gepeupel 1437 [MNW] <Frans
rapen* oppakken, verzamelen 1265-1270 [CG Lut.K]
rapier lange, puntige degen 1524 [MNW] <Frans {4.1.14}
rapport verslag 1476 [MNW] <Frans
rapsodie vrije muzikale compositie 1635 [WNT] <Frans
rara* tussenwerpsel: raad eens 1788 [WNT] {3.1/4.3}
rariteit merkwaardigheid 1600 [WNT] <Frans
ras* snel 1265-1270 [CG Lut.K]
ras ondersoort 1665 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
ras stamhoofd 1886 [KKU] <Amhaars
rasp vijl 1546 [Claes] <Frans
rastafarikapsel kapsel dat in gevlochten lokken wordt gedragen 1992 [GVD]
raster lat, hekwerk 1343-1346 [MNW] <? {3.5}
raster netwerk van kruisende lijnen 1919 [WNT] <Duits {3.2}
rat* knaagdier 1240 [Bern.] {4.1.3}
rataplan rommel 1898 [WNT] <Frans
ratatoelje, ratatouille gerecht 1833 [WNT ratjetoe] <Frans {4.1.6}
ratel marterachtige 1884 [GVD] <Afrikaans {3.2/4.1.3}
ratelaar plant 1896 [WNT]
ratelen* korte harde geluiden maken 1569 [WNT ratelen I] {3.1}
ratificeren bekrachtigen 1449 [HWS] <ME Latijn
rating handicap van wedstrijdjachten 1984 [GVD] <Engels
ratio rede 1665 [WNT uiteinde] <Latijn
rationaliseren rationeel maken 1847 [KKU] <Engels
rationalisme het doelmatig maken 1823 [WNT] <Frans

rationeel redelijk 1857 [WNT] <Frans
ratjetoe gerecht, mengelmoes 1833 [WNT] {4.1.6}
rats gerecht 1883 [WNT] {4.1.6}
rauw* niet gekookt 1266-1268 [CG I 1, 130]
rauwkost rauw toebereid gerecht 1930 [WNT] <Duits {4.1.6}
rauzen* Bargoens: wild tekeergaan 1903 [WNT]
ravage verwoesting 1566 [WNT] <Frans
ravigotesaus bepaalde saus 1847 [KKU] {4.1.6}
ravijn bergkloof 1852 [WNT] <Frans
ravioli gerecht 1910 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
ravissant verrukkelijk 1924 [WNT] <Frans
ravitailleren bevoorraden 1862 [WNT] <Frans
ravotten stoeien 1550 [WNT]
rayon kring 1862 [WNT] <Frans
rayon kunstzijde 1931 [KWT] <Engels {4.1.9}
razen* woeden 1250 [CG II 1 Gen.rec.]
razendsnel* zeer snel 1963 [WNT vlam] {4.4}
razernij woest optreden 1573 [Plantijn]
razzia drijfjacht 1863 [WNT] <Frans
re muzieknoot 1479 [MNW]
reaal munt 1343 [MNW] <Spaans {3.2/4.1.12}
reactie tegenbeweging 1734 [WNT] <Frans of Latijn
reactionair strevend naar behoud 1861 [WNT] <Frans
reactor toestel waarin chemische, fysische of nucleaire reactie plaatsheeft 1950 [WP jaarboek 1951] <Engels {4.1.10}
reader bundel artikelen 1984 [GVD] <Engels
ready bijwoord: klaar 1912 [KKU] <Engels
reageerbuis glazen buis voor scheikundige proeven 1862 [WNT reageeren]
reageren reactie vertonen 1847 [KKU] <Duits
real munteenheid van Brazilië vanaf 1994 1994 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Portugees {3.2/4.1.12}
realia concrete zaken 1763 [WNT] <ME Latijn
realiseren verwezenlijken 1810 [WNT] <Frans {3.2}
realisme filosofische stroming 1824 [WNT] <Frans

realiteit iets dat werkelijk waar is 1698 [WNT realiteit I] <Frans
realpolitiek politiek die uitgaat van de feitelijke toestanden 1929 [KWT] <Duits
reanimatie het weer tot leven wekken 1961 [GVD] <Frans {3.2}
rebbe joodse godsdienstleraar 1878 [WNT] <Jiddisch {3.2}
rebel opstandeling 1530 [WNT] <Frans
rebound terugkaatsing 1938 [Bruck, IJshockey, 94] <Engels
rebus figuurraadsel 1832 [WNT] <Frans {4.1.18}
recalcitrant weerspannig 1830 [WNT] <Frans
recapituleren samenvattend herhalen 1567 [WNT] <Frans
receiver ontvanger 1912 [KKU] <Engels {4.1.17}
recensent die beoordelingen geeft 1787 [WNT] <Duits
recenseren bespreken van kunstwerken in krant 1788 [WNT] <Frans
recensie kritische beschouwing van iets 1631 [WNT] <Latijn
recent van kort geleden 1831 [WNT] <Frans
recentelijk bijwoord van tijd: onlangs 1932 [WNT] <Engels {4.1.7}
recept (bereidings)voorschrift van geneesmiddel of gerecht 1451-1500 [MNW] <ME Latijn
receptie ontvangst 1517 [HWS] <Frans
receptief gevoelig voor indrukken 1901 [WNT] <Frans
receptionist iem. belast met de ontvangst van bezoekers 1956 [Aanv WNT] <Engels
receptuur leer van het voorschrijven van medicijnen 1847 [KKU] <Duits
reces vakantie van bestuurscollege 1632 [WNT] <Frans
recessie economische teruggang 1958 [WP jaarboek 1959] <Frans {3.2}
recette ontvangen geld 1824 [WNT] <Frans
rechaud schotelwarmer 1832 [WEI] <Frans
recht* niet gebogen 901-1000 [WPS]
recht* gerechtigheid 901-1000 [WPS]
rechten* een rechterlijke uitspraak doen 1289 [VMNW]
rechten* rechtbuigen 1351-1400 [MNW]
rechter* lid van een rechtbank 1240 [Bern.]
rechter* tegenover linker 1240 [Bern.]
rechter-commissaris rechter aan wie het voorbereidend onderzoek is opgedragen 1837 [WNT commissaris] {3.1}
rechthoek* vierhoek met rechte hoeken 1659 [WNT]
rechtmatig rechtvaardig 1604 [WNT] <Duits
rechts* aan de rechterzijde 1477 [Teuth.]
rechtschapen deugdzaam 1454-1473 [MNW] <Duits
rechtstreeks* zonder omwegen 1624 [WNT]
rechtvaardig* handelend naar billijkheid 1350 [MNW]
rechtzinnig* orthodox 1616 [WNT]
recidivist die fouten herhaalt 1850-1851 [WNT] <Frans
recipiëren ontvangen 1553 [WNT] <Latijn
recital soloprogramma 1885 [WNT] <Engels
recitando half zingend, half sprekend 1839 [Natan] <Italiaans {3.2}
recitatief het zingend spreken 1885 [WNT] <Frans

reciteren voordragen 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
reclame bezwaar, beklag 1701 [WNT] <Frans
reclame openbare aanprijzing 1872 [GVD] <Frans
reclameren bezwaar maken 1650 [Claes] <Frans
reclasseren terugbrengen in de maatschappij 1910 [WNT] <Frans
recombinant cel met vreemd stukje erfelijk materiaal 1984 [GVD] <Engels
recommanderen aanbevelen 1467-1490 [HWS] <Frans
reconstructie wederopbouw 1853 [WNT] <Frans
record beste prestatie 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 14b] <Frans
recorder toestel voor weergave van geluid 1897 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
recreatie ontspanning 1451-1500 [MNW] <Frans
recreëren zich ontspannen 1540 [WNT] <Frans
rectaal m.b.t. de endeldarm 1923 [WNT]
rectificeren rechtzetten 1553 [WNT] <ME Latijn
recto bijwoord: op de voorkant van het blad 1824 [WNT] <Latijn
rector hoofd van een klooster of een onderwijsinrichting 1320 [MNW] <Latijn {4.1.8}
rectum endeldarm 1777 [WNT] <Latijn {3.2}
reçu ontvangstbewijs 1808 [WNT] <Frans {3.2}
recupereren terugwinnen, herstellen 1400 [MNW] <Frans
recycling het terugwinnen uit afval 1974 [Posthumus] <Engels
redactie het opstellen van een stuk, de inkleding 1796 [WNT] <Frans {3.2}
redden* uit gevaar helpen 1471 [MNW]
redderen* in orde brengen 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
rede* denkvermogen 1200 [CG II 1 Servas]
rede* ankerplaats 1318 [MNW]
rede* wat men zegt 1350 [MNW]

rededeel* zinsdeel 1748 [WNT rede I]
redekavelen* discussiëren 1584 [WNT]
redemptorist monnik van de orde van de Allerheiligste Verlosser 1880 [WNT] <Frans {4.1.8}
reden* oorzaak, motief 1350 [MNW]
redenaar iem. die een rede houdt 1599 [Kil.] <Duits
redeneren praten, argumenteren 1611-1620 [WNT]
reder* scheepsexploitant 1409 [MNW]
rederijker beoefenaar van de retorica 1596 [WNT]
redetwisten* disputeren 1691 [WNT]
redigeren in goede vorm op schrift krijgen 1520 [WNT] <Frans
reduceren terugbrengen 1504 [HWS] <Latijn
reductie vermindering 1504 [HWS] <Frans
redundant meer dan nodig 1973 [Aanv WNT] <Engels
ree* herkauwer, wijfjeshert 1100 [Willeram] {4.1.3}
reeds* bijwoord van tijd: al 1658 [WNT] {1.3/3.1}
reeds* betekenisloos tussenwerpsel 1972 [Van Gelder 1993] {4.3}
reëel werkelijk 1732 [WNT] <Frans
reef* inneembare strook in zeil 1407 [HWS]
reeks* rij 1613 [WNT]
reel molen van een hengel 1950 [GVD] <Engels
reep* smalle strook 726 [Claes] {2.3}
reet* nauwe opening 1281 [CG I 1, 572]
reet* billen 1898 [WNT] {4.4}
referaat voordracht 1824 [WEI] <Duits
referee scheidsrechter 1912 [KKU] <Engels
referendum (volks)stemming 1892 [WNT] <Latijn
referent die een referaat houdt 1832 [WEI] <Duits
refereren verwijzen 1503 [WNT] <Frans
referte verwijzing 1798 [WNT post] <Latijn
reflatie (deels) ongedaan maken van deflatie of inflatie 1937 [WNT]
reflecteren terugkaatsen 1627 [WNT verdichten I] <Latijn
reflex onwillekeurige reactie 1860 [WNT] <Frans
reflex weerschijn 1895 [WNT] <Frans
reflexief wederkerend 1846 [WNT] <Duits
reformatie kerkhervorming 1595 [WNT] <Latijn {4.1.8}
reformkleding kleding overeenkomstig de reformbeweging 1902 [WNT] <Duits
refractie straalbreking 1658 [WNT] <Frans
refrein gelijke woorden aan eind van ieder couplet 1448 [Mak] <Frans
refter eetzaal in klooster 1236 [CG I 1, 28] <Latijn {3.2}
refugié vluchteling 1690 [WNT] <Frans
regaal koninklijk 1521 [WNT] <Frans
regatta roeiwedstrijd 1702 [WNT] <Engels {3.2/4.1.18}
regel lijn 1236 [CG I 1, 20] <Latijn
regel gewoonte 1573 [Plantijn] <Latijn
regelen schikken, inrichten 1522 [WNT] <Frans

regelmaat orde in opeenvolging 1709 [WNT]
regelmatig met vast ritme 1661 [WNT] <Duits
regelneef iem. met een overdreven organisatiedrift 1977 [Van Gelder 1993] {1.2.2/4.4}
regen* neerslag 901-1000 [WPS] {4.1.1}
regenboog* boog aan de hemel 1285 [CG Rijmb.] {3.1/4.1.1}
regent bestuurder 1440 [MNW] <Frans
regenworm* aardworm 1563 [WNT Bijv.+verb.]
regeren besturen 1322 [Moors 271, 44] <Latijn
reggae moderne muziek van Jamaicaanse afkomst 1982 [R84] <Engels {4.1.16}
regie leiding 1767 [WNT] <Frans
regime staatsbestel 1820 [WNT] <Frans
regiment militaire eenheid 1591 [WNT] <Frans {4.1.14}
regio gebied 1933 [Kath. Enc.] <Latijn
regiolect regionale omgangstaal 1990 [Picarta: titel van C. Hoppenbrouwers] {4.4}
regionaal m.b.t. een regio 1922 [WNT] <Frans
regionalisme het cultiveren van streektradities 1943 [WNT] <Frans
regisseren de regie voeren 1908 [WNT]
regisseur artistiek leider 1824 [WNT] <Frans
register lijst 1397 [Moors 151, 37] <ME Latijn
reglement geheel van bepalingen 1516 [WNT] <Frans
regressie teruggang 1898 [WNT] <Frans
regulator regelaar 1832 [WNT] <ME Latijn
reguleren regelmatig maken 1451 [HWS] <Latijn
regulier geregeld 1669 [WNT] <Frans
rehabiliteren herstellen, zuiveren 1503 [WNT] <Frans
rei reidans 1360 [MNW] <Frans {4.1.15}
reidans rondedans 1634 [WNT] {4.1.15}
reiger* reigerachtige 1285 [CG I] {1.2.5}
reiken* (de hand) uitstrekken naar 1265-1270 [CG Lut.K]
reikhalzen* vurig verlangen 1701 [WNT] {3.1}
reilen* varen 1698 [WNT]
rein* zuiver 797 [Claes] {2.3/3.1}
reïncarnatie wedergeboorte 1898 [WNT]
reine-claude soort pruim 1763 [WNT] <Frans {4.1.2}

reinigen* schoonmaken 1437 [MNW] {3.1}
reis* tocht 1240 [Bern.]
reis munteenheid van Portugal en Brazilië 1596 [WNT] <Portugees {3.2/4.1.12}
reiziger die reist 1599 [Kil.] <Duits
rek* gestel van latten 1287 [CG NatBl]
rekel deugniet 1552 [WNT] <Nederduits {3.2}
rekel mannetjeshond 1661 [WNT] <Nederduits {3.2/4.1.3}
rekenen* tellen 1220-1240 [CG I 1, 69]
rekest verzoekschrift 1456 [HWS] <Frans
rekken* strekken 1240 [Bern.]
rekruteren in dienst roepen 1668 [WNT recruteeren] <Frans
rekstok stok voor gymnastische oefeningen 1861 [WNT]
rekwireren vorderen 1518 [HWS] <Frans
rekwisiet benodigdheid 1508 [WNT] <Latijn
rekwisitie vordering 1522 [WNT] <Frans
rel* opstootje 1559 [WNT]
relaas verslag 1444 [MNW]
relais tussenstation voor elektrische stroom 1853 [WNT] <Frans
relateren in verband brengen 1510 [WNT] <Frans
relatie betrekking 1568 [WNT] <Frans
relatief in verband met, betrekking hebbend op 1598 [WNT] <Latijn
relativeren de betrekkelijkheid erkennen 1923 [WNT]
relativiteit betrekkelijkheid 1847 [WNT] <Frans
relaxatie ontspanning van spieren 1366 [MNW] <Latijn
relaxen zich ontspannen 1958 [Carmiggelt, Kraaltjes rijgen] <Engels
release het opnieuw uitbrengen 1965 [R75] <Engels
releveren ontheffen, doen uitkomen 1464 [HWS] <Frans
relict overblijfsel 1832 [WEI] <Latijn
reliëf het verheven-zijn van een voorstelling 1659 [WNT] <Frans
reliek overblijfsel van heilige 1516 [WNT] <Frans
religie godsdienst 1480 [MNW] <Latijn
relikwie overblijfsel van heilige 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
reling leuning 1856 [WNT] <Engels
relipop religieuze popmuziek 1984 [R84] <Engels {4.1.16}
relmuis* knaagdier 1573 [Plantijn] {4.1.3}
remake nieuwe versie van bv. een plaat 1956 [R75] <Engels
rembours verrekenpakket 1734 [WNT] <Duits
remedie geneesmiddel 1375 [MNW] <Latijn
remigratie terugkeer van emigratie 1952 [WNT] <Engels
remise stalling voor voertuig 1771 [WNT] <Frans
remise onbeslist (bij spelen zoals schaken, dammen) 1792 [WNT]
remmen* tot stilstand brengen 1477 [Teuth.]
remonstrant lid van protestants kerkgenootschap 1618 [Courante uyt Italien, 23 nov.] <ME Latijn {4.1.8}
remouladesaus een koude saus 1866 [Rijnhart] {4.1.6}
remous beweging in luchtlaag 1911 [WNT] <Frans

remslaap fase in de slaap waarin men droomt 1984 [GVD] <Engels
ren* kippenloop 1540 [WNT]
Renaissance stijlvernieuwing 1844 [WNT] <Frans
rendabel winst opleverend 1906 [WNT] <Frans
rendang rundvleesgerecht met kokos 1992 [GVD] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
rendement opbrengst 1721 [WNT] <Frans
renderen winst opleveren 1638 [WNT] <Frans
rendez-vous afgesproken samenkomst 1581 [WNT] <Frans
rendier herkauwer 1714 [WNT] <Duits {4.1.3}
renegaat afvallige 1598 [WNT] <ME Latijn
renet, reinette appel 1656 [WNT renet I] <Frans {4.1.2}
renium chemisch element 1950 [GVD] <modern Latijn
rennen* hard lopen 1240 [Bern.]
renoveren vernieuwen 1522 [WNT] <Frans
rentabiliteit winstgevendheid 1847 [WNT] <Frans
rente interest 1230-1231 [CG I 1, 19] <Frans
rentenier die van zijn renten leeft 1616 [WNT]
rentree herintrede 1913 [WNT] <Frans
renvooi verwijzing 1548 [HWS] <Frans
repareren herstellen 1520 [WNT] <Frans
repatriëren naar zijn vaderland terugkeren 1639 [WNT] <Frans
repel* vlaskam 1695 [WNT] {3.1}
repercussie onaangenaam gevolg 1947 [WNT] <Frans
repertoire lijst van stukken van kunstenaar(s) 1823 [WNT] <Frans
repertorium register 1623 [WNT] <Latijn
repeteren herhalen 1437 [MNW] <Frans
repetitie herhaling 1458 [HWS] <Frans
repetitie proefwerk 1626 [WNT] <Frans
repetitor die met studenten de leerstof doorneemt 1786 [WNT] <modern Latijn

replay opnieuw gespeelde wedstrijd 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
replica kopie 1951 [WNT] <Italiaans {3.2}
repliceren antwoorden 1370-1378 [HWS] <Latijn
repliek antwoord 1411 [HWS] <Frans
reporter verslaggever 1847 [KKU] <Engels
reppen, zich* zich haasten 1477 [Teuth.]
represaille vergeldingsmaatregel 1486 [HWS] <Frans
representant vertegenwoordiger 1657 [WNT] <Frans
repressie onderdrukking 1553 [WNT verhouding] <Frans of Latijn
reprimande uitbrander 1604 [WNT] <Frans
reprise herhaling 1824 [WNT] <Frans
reproduceren weer voortbrengen 1814 [WNT] <Latijn
reptiel kruipend dier 1777 [WNT] <Frans
republiek bepaalde staatsvorm 1582 [WNT] <Frans
republikein aanhanger van de republiek 1710 [WNT] <Frans
reputatie faam 1529 [HWS] <Frans
requiem dodenmis 1510 [WNT] <Latijn
requisitoir eis, betoog 1548 [WNT] <Frans
rescontreren vereffenen (termijnhandel) 1610 [WNT] <Italiaans {3.2}
research onderzoek 1940 [WNT] <Engels
reseda plantengeslacht 1544 [WNT] <Latijn
reservaat wijkplaats 1933 [WNT]
reserveren bewaren 1276-1300 [CG I 1, 40] <Frans
resideren wonen 1467 [HWS] <Frans
residu overblijfsel 1488 [MNW] <Frans
resigneren een ambt neerleggen 1546 [WNT] <Frans
resolutie besluit 1549 [HWS] <Frans
resoluut vastberaden 1601 [WNT] <Latijn
resonantie het meetrillen 1502 [WNT] <Latijn
resoneren meeklinken 1548 [WNT] <Frans
respect eerbied 1637 [WNT walgen] <Frans
respectievelijk onderscheidenlijk 1541 [HWS] <Frans
respijt uitstel 1294 [CG I3, 2029] <Frans
respons antwoord, weerklank 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
ressentiment wrok 1633 [WNT] <Frans
ressort rechtsgebied 1566 [WNT] <Frans
rest overschot 1452 [HWS] <Frans
restant overschot 1377 [MNW] <Frans
restaurant eethuis 1862 [WNT] <Frans
restaureren herstellen 1440 [MNW] <Frans
resteren overblijven 1503 [WNT] <Frans
restitueren teruggeven 1228-1349 [MNW] <Frans
restrictie beperking 1492 [MNW] <Frans
resulteren voortvloeien uit 1595 [WNT] <Frans
resumeren samenvatten 1824 [WNT] <Frans
resusfactor antigene factor in het bloed 1966 [Coëlho, Zakwrdb. geneesk.]

retegaaf* zeer gaaf 1994 [De Coster 1999] {4.4}
retentie ophouding 1568 [WNT] <Frans
retenuto ingehouden 1898 [GVD] <Italiaans {3.2}
retestrak* zeer strak 1991 [Hoppenbrouwers] {4.4}
retina netvlies 1734 [WNT] <ME Latijn {3.2}
retirade terugtocht 1654 [WNT] <Frans
retirade openbaar toilet 1732 [WNT] <Frans {4.4}
retorica redekunst 1508 [WNT] <Latijn
retort distilleerkolf 1595 [WNT] <Frans
retouche het bijwerken 1847 [WNT] <Frans
retour bijwoord van richting: terug 1508 [WNT] <Frans
retraite het terugtrekken 1581 [WNT] <Frans
retriever hondensoort 1940 [WNT] <Engels {4.1.3}
retrograde kreeftdicht 1511 [WNT] <Frans
retsina witte harswijn 1978 [Complete drankenenc.] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
return revanchepartij 1963 [WNT] <Engels
reu mannetjeshond 1285 [CG Rijmb.] <? {3.5/4.1.3}
reuk* geur, reukvermogen 1240 [Bern.]
reuma aandoening 1514 [WNT] <Latijn
reünie bijeenkomst van oud-collega's 1679 [WNT] <Frans
reus* gigant 1285 [CG Rijmb.]
reut troep 1876-1900 [WNT]
reutelen* rochelend ademen 1351 [MNW] {3.1}
reutemeteut troep, bende 1974 [WNT reut II] {3.1}
reuzegeleerd* zeer geleerd 1844 [WNT reuze-] {4.4}
reuzel* vet 1461 [MNW] {4.1.6}
reuzeleuk* zeer leuk 1921 [WNT reuze-] {4.4}
revalidatie het herstellen van patiënt 1948 [Picarta: titel van een rapport]
revaluatie herwaardering 1950 [GVD]
revanche genoegdoening 1599 [WNT] <Frans
reveil opleving in het godsdienstig leven 1845 [WNT] <Frans
reveille sein om troepen te wekken 1578 [WNT] {3.3}
reven* (zeilen) kleiner maken 1644 [WNT]

revenuen inkomsten 1391-1392 [MNW wille] <Frans
revérence buiging 1824 [WEI] <Frans
revers kraagomslag van een jas 1847 [WNT] <Frans
revier terrein, jachtgebied 1734 [WNT] <Duits
review tijdschrift 1847 [KKU] <Engels
reviseren herzien 1634 [WNT] <Frans
revisor controleur, herziener 1726 [WNT]
revival herleving 1843 [WNT] <Engels
revocatie herroeping 1370-1378 [HWS] <Frans
revolte opstand 1591 [WNT] <Frans
revolutie politieke of staatkundige ommekeer 1654 [WNT] <Frans
revolutionair oproerig 1797 [WNT] <Frans {3.2}
revolver vuistvuurwapen met draaiende kamer 1855 [WNT] <Engels {4.1.14}
revue show 1898 [Te Winkel 335] <Frans {4.1.15}
rez-de-chaussee benedenwoning 1804 [WNT] <Frans {3.2}
rhythm and blues soort jazzmuziek 1969 [WP Suppl 1969] <Engels {4.1.16}
riant aantrekkelijk 1858-1873 [WNT] <Frans
rib* dun been in borstkas 1240 [Bern.]
ribbel* verhoging 1897 [WNT] {3.1}
ribcord op ribfluweel lijkend weefsel 1970 [GVD] {3.3/4.1.9}
ribes plantengeslacht 1500 [Herbarius in Dietsche, Cap. 120] <Frans
ricambio retourwissel 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
richel rand 1530-1531 [Claes]
richten* rechtmaken, in een bepaalde richting laten gaan 1100 [Willeram]
richting het richten, kant waarheen iem. gaat 1786 [WNT] <Duits
richting voorzetsel 1984 [Van der Horst] {4.2}
ricocheren ketsen 1912 [KKU] <Frans
ridder* adellijke titel 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {1.2.3}
ridderspoor* plant 1514 [Groten Herbarius]
ridicuul belachelijk 1650 [MEY] <Frans
riedel* klankenreeks, woordcombinatie 1957 [Aanv WNT] {3.1}
riek* mestvork 1350 [MNW]
rieken* een geur geven of opnemen 901-1000 [WPS] {1.2.4}
riel munteenheid van Cambodja 1955 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Khmer {4.1.12}
riem roeispaan 1240 [Bern.] <Latijn {1.3}
riem* leren band 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
riem hoeveelheid papier 1384 [MNW] <Spaans {3.2}
riesling witte wijnsoort 1950 [WP (Frankrijk)] <Duits {3.2/4.1.6}
riet* plant 901-1000 [WPS]
rif bank in zee 1595 [De Jonge II, 296] <Oudnoor(d)s {3.2}
riff type muziekmotief 1984 [GNN] <Engels
rifraf rapaille, tuig 1569 [WNT] <Frans {3.1}
rigide (overdreven) streng 1776 [Aanv WNT] <Frans
rigoroso streng in de maat 1839 [Natan] <Italiaans {3.2}
rigoureus zeer streng 1503 [Aanv WNT] <Frans

rij* reeks 1343-1346 [MNW]
rijden* zich voortbewegen in of op een voertuig 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
rijgen* aan een snoer hechten 1330 [MNW]
rijk staat 901-1000 [WPS] <Keltisch {3.2}
rijk vermogend 901-1000 [Künzel] {2.3}
rijkdom het rijk-zijn 901-1000 [WPS]
rijksdaalder vijftig stuivers 1606 [Van Gelder 1965] {4.1.12}
rijkswacht nationale politie in België 1932 [Vd Sijs 1996, 154] {1.2.1}
rijm* bevroren dauw 1150 [Rey] {2.2/3.1/4.1.1}
rijm gelijke klank 1240 [Bern.] <Frans
rijp* geschikt voor de oogst 1100 [Willeram]
rijp* bevroren dauw 1240 [Bern.] {4.1.1}
rijs* takje 918-948 [Claes] {2.3}
rijst graansoort 1252 [MNW] <Frans {1.2.4/4.1.2}
rijsttafel hoofdmaaltijd met rijst 1883 [Java-Bode 1/9, 1d] {4.1.6}
rijt* uitwatering 901-1000 [WPS]
rijten* scheuren 1477 [Teuth.]
rijtuig* door paarden getrokken voertuig voor mensen 1681 [WNT] {4.1.10}
rijwiel* fiets 1869 [Sanders 1997b] {4.1.10/4.4}
rijzen* zich oprichten 1285 [CG Rijmb.]
rijzig lang 1477 [Teuth.] <Duits
rikketik* hart 1984 [GVD] {3.1}
rikketikken* vlug tikken 1889 [WNT] {3.1}
riksja door man getrokken karretje 1912 [KKU] <Engels {4.1.10}
rillen* trillen 1678 [WNT]
rimboe wildernis 1875 [Multatuli, Max Havelaar, 379] <Indonesisch {3.2}
rimpel* plooi 1554 [WNT] {3.1}
rimram* gedaas 1607-1623 [WNT] {3.1}
rinforzando in sterkte toenemend 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
ring* kringvormig voorwerp 901-1000 [WPS]
ringeloren* op de kop zitten 1640 [WNT] {3.1}
ringel-s benaming voor een bepaald Duits s-teken 1971 [Treebus, Zetten vreemde talen 8] <Duits {3.2}

ringgit munteenheid van Maleisië 1875 [Multatuli, Max Havelaar, 379] <Indonesisch {3.2/4.1.12}
ringsteken* te paard of wagen naar een ring steken 1660 [WNT] {4.1.18}
rinkelen* een hel, onderbroken geluid geven 1599 [Kil.] {3.1}
rinkelrooien* pierewaaien 1560 [WNT] {3.1}
rinkinken* rinkelen 1654 [WNT] {3.1}
rinoceros hoefdier 1654 [WNT vrek I] <Latijn {4.1.3}
rins zuurachtig 1514 [Toll.]
rioja rode wijnsoort 1953 [WP (Spanje)] <Spaans {3.2/4.1.6}
riool afvoerkanaal 1380 [MNW] <Frans
riotgun geweer tegen opstootjes 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.14}
riposteren gevat antwoorden 1824 [WEI] <Frans
rips* geribde stof 1861 [WNT] {4.1.9}
risee mikpunt van spot 1929 [KWT] <Frans
risico gevaar voor schade 1525 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
riskant gewaagd 1824 [WEI] <Duits
riskeren wagen 1777 [MEY] <Frans
risotto rijstgerecht 1929 [KWT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
rist bundel (van vlas e.d.) 1380 [MNW] <? {3.5}
ristorno herstel van een foutieve boeking 1643 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
rit het rijden 1558 [WNT] <Nederduits {3.2}
rit eitjes van kikvorsen 1599 [Kil.] <? {3.5}
rite ritueel gebruik 1791 [Aanv WNT] <Frans
ritenuto ingehouden 1860 [Nieuw beknopt en volledig muziekaal wrdb.] <Italiaans {3.2}
ritme wisseling in beweging 1734 [WNT rhytme] <Latijn
ritmeester officier van de cavalerie 1588 [WNT] <Duits {4.1.14}
ritornel herhalingsthema 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
rits insnijding 1351-1400 [MNW] <Duits
ritselen* een zacht, onregelmatig geluid maken 1644 [WNT] {3.1}
ritssluiting* treksluiting 1937 [Van der Horst 53] {3.1}
rituaal voorschrift voor een kerkelijke handeling, boek met teksten voor het toedienen van sacramenten 1822 [WNT tempel I] <Latijn
ritueel volgens de rite 1872 [GVD] <Frans
ritus geheel van rituele gebruiken 1844 [WNT voor II] <Latijn
rivaal mededinger 1669 [MEY] <Frans
rivier waterstroom 1240 [Bern.] <Frans
riyal munteenheid van o.a. Iran, Jemen, Oman, Qatar en Saoedi-Arabië 1886 [KKU] <Arabisch {3.2/4.1.12}
roadster open tweepersoons sportauto 1936 [Wie Wat Waar 1937, 223] <Engels {4.1.10}
rob* zeeroofdier 1514 [WNT Bijv.+verb.] {4.1.3}
robbedoes wild mens, m.n. wild kind 1793 [WNT] <Fries {3.2}
robber reeks partijen (bij bridge, whist) 1810 [WNT] <Frans {3.2}
robe japon 1824 [WEI] <Frans

robijn rood edelgesteente 1287 [CG NatBl] <ME Latijn
robot kunstmens 1931 [KWT] <Tsjechisch {3.2}
robuust krachtig 1619 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
rochelen* rauw keelgeluid maken 1370 [MNW] {3.1}
rock muzieksoort 1965 [R75] <Engels {4.1.16}
rockabilly combinatie van rock en country 1984 [GVD] <Engels {4.1.16}
rock-'n-roll muzieksoort 1956 [R75] <Engels {4.1.16}
rococo bouwstijl 1872 [GVD] <Frans
roddelen kwaadspreken 1865-1870 [WNT] <Jiddisch {3.2}
rodekool koolsoort 1554 [Dod. 591] {4.1.6}
rodelen een helling af sleeën 1914 [GVD] <Duits {3.2/4.1.18}
rodeo bijeenkomst van cowboys 1931 [KWT] <Spaans {3.2}
rodium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
rododendron heester 1777 [WNT rhodo-] <Latijn
roebel munteenheid van de voormalige Sovjet-Unie, Rusland, Wit-Rusland en Tadzjikistan 1677 [WNT] <Russisch {3.2/4.1.12}
roede* twijg 1240 [Bern.]
roede* mannelijk lid 1596 [WNT] {4.4}
roedel kudde 1940 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
roef* overdekt deel van schip 1285 [MNW]
roeiboot boot die door riemen wordt voortbewogen 1642 [WNT] <? {3.5/4.1.11}
roeien* met riemen een vaartuig voortbewegen 1240 [Bern.]
roek* zangvogel 1220 [Rey] {2.2/3.1}
roekeloos* onberaden 1236 [CG I 1, 28]
roekoeën* het natuurlijke geluid van duiven maken 1599 [WNT] {3.1}
roem lof 1526 [TNTL 1957, 116] <Duits
roemen* een kaartcombinatie melden 1717 [WNT]
roemer groot wijnglas 1556-1559 [WNT]
roemruchtig* vermaard 1641 [WNT]

roepen* schreeuwen 901-1000 [WPS]
roepia munteenheid van Indonesië 1700 [De Haan, Oud Batavia, Platen Album, doc. xixa] <Indonesisch {3.2/4.1.12}
roepie munteenheid van India 1968 [KWT] <Engels {4.1.12}
roer* stuur van schip 1240 [Bern.]
roer* geweer 1450 [MNW] {4.1.14}
roerdomp* reigerachtige 1562 [Toll.] {3.1}
roeren* dooreenmengen 1240 [Bern.]
roes bedwelming 1622 [WNT] <Nederduits {3.2}
roesje oplegsel aan kleding 1984 [GVD] <Frans {3.2}
roest* metaaluitslag 1287 [CG NatBl]
roet* koolstofneerslag 1287 [CG NatBl]
roetsjen glijden 1961 [GVD] <Duits {3.2}
roezemoezen* gonzen 1524 [WNT] {3.1/5}
roffelen* op de trommel slaan 1825-1833 [WNT]
rog* kraakbeenvis 1287 [CG NatBl]
rogge graansoort 1240 [Bern.] <Oudslavisch {3.2/4.1.2}
rohypnol slaapmiddel dat met drugs het geweten uitschakelt 1992 [GVD] <Engels {4.1.6}
rok* kledingstuk 1100 [Willeram] {1.2.3}
rokade dubbele zet in schaakspel 1875 [Aanv WNT] <Frans
roken* rook afgeven 1240 [Bern.]
roken* de rook van tabak genieten 1668 [WNT tabak] {1.3}
rokken* onderdeel van spinnewiel 1240 [Bern.]
rol opgerold stuk 1280-1290 [CG I] <Frans
rollade opgerold stuk vlees 1828 [WNT] <Frans {1.2.5/4.1.6}
rollator looprek 1999 [GVD] <Engels
rollebollen* tuimelen, buitelen 1873 [WNT] {3.1}
rollen zich wentelend voortbewegen 1285 [CG Rijmb.] <Frans
rollerskate rolschaats 1992 [De Coster 1999] <Engels {4.1.10}
rolmops* opgerolde haring 1910 [WNT rollen]
rolschaats schaats op wieltjes 1888 [WNT] {4.1.10}
roltrap* rollende trap voor personenvervoer 1927 [Van Gelderen, Duitsch wrdb.]
roman verhaal 1642 [WNT] <Frans
romance volkslied 1485 [MNW] <Frans
romance liefdesavontuur 1961 [GVD] <Engels
romancier romanschrijver 1824 [WEI] <Frans
romantiek romantische richting in de literatuur 1847 [KKU] <Duits
romantisch tot de verbeelding sprekend, onwerkelijk 1835 [WNT] <Duits
rombus scheve vierhoek 1658 [WNT] <Latijn
römertopf ongeglazuurde stoofpot 1984 [GVD] <Duits {3.2}
rommel* bende 1866 [WNT]
rommelen* een dof geluid maken 1461 [HWS] {3.1}
romp* torso 1357 [MNW]
rompslomp* lastige drukte 1901 [WNT] {3.1}

rond bolvormig 1236 [CG I 1, 24] <Frans
rond voorzetsel 1836-1838 [WNT] {4.2}
rondborstig openhartig 1704 [Hannot&Hoogstraten]
ronde rondgang van patrouille 1485 [MNW] <Frans
rondeau rondeel 1824 [WEI] <Frans
rondedans dans in een kring 1599 [WNT] {4.1.15}
rondeel kort gedicht 1501-1525 [Mak] <Frans
rondo muziekstuk 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
rondom* voorzetsel 1488 [MNW] {4.2}
rondom* bijwoord van plaats 1550 [MNW]
rondwaren* ronddwalen 1812 [WNT]
ronken* snorren 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {3.1}
ronselen werven 1720 [WNT] <? {3.5}
röntgenstralen kortgolvige elektromagnetische straling 1896 [Aanv WNT]
rood* kleurnaam 1156 [Claes] {2.3/4.1.5}
roodborstje* zangvogel 1494 [MNW] {3.1}
roodhuid* indiaan 1884 [WNT] {3.1/5}
roodvonk* ziekte 1672 [WNT]
roof* wondkorst 1351 [MNW]
roofbouw roekeloze exploitatie 1868 [WNT] <Duits
roofdier* zoogdier dat van vlees leeft 1761 [WNT]
roofvogel* vogel die van vlees leeft 1573 [WNT]
rooien* ontwortelen 976-1000 [Künzel] {2.3}
rook* damp 901-1000 [WPS]
rookworst* gerookte worst 1746 [WNT] {4.1.6}
room* vette deel van melk 1286 [CG I2, 1094] {3.1/4.1.6}
roomboter van room gemaakte boter 1710 [WNT] {4.1.6}
roos bloem 1240 [Bern.] <Frans
roosten* roosteren 1350 [MNW]
rooster* raamwerk 1240 [Bern.]
roosteren* op een rooster braden 1715 [WNT] {3.1}
roquefort schapenkaas 1863 [Rijnhart] <Frans {4.1.6}
rorschachtest psychologische test 1961 [GVD]
ros paard 1401-1450 [MNW] <Duits {4.1.3}
ros kleurnaam 1546 [Claes] <Frans {4.1.5}
rosarium rozentuin 1891 [WNT remontant] <Latijn

rosbief geroosterd rundvlees 1692 [WNT] <Engels {1.2.5/3.2/4.1.6}
rossen* woest rijden 1590 [WNT]
rossen afranselen 1659 [WNT]
rossen roskammen 1692 [WNT]
rossinant knol 1669 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.3}
rot rij militairen van opzij gezien 1285 [CG Rijmb.] <Frans {4.1.14}
rot* bedorven 1407 [HWS]
rotan Spaans riet 1596 [WNT] <Indonesisch {3.2}
rotatie het ronddraaien 1813 [WNT wissel I] <Latijn
roten* stengels vochtig houden 1287 [CG NatBl]
roteren ronddraaien 1897 [WNT uiteengaan] <Latijn
rotgans eendachtige 1504 [Toll.] <Oudnoor(d)s {3.2}
roti brood 1912 [KKU] <Hindi {4.1.6}
rotisserie grillrestaurant 1984 [GVD] <Frans {3.2}
rotje* vuurwerk 1871 [WNT]
rotogravure reproductieprocédé 1926 [WNT aquatint]
rotonde verkeersplein 1976 [GVD] <Frans {3.2}
rotor schroef 1907 [Aanv WNT] <modern Latijn
rots steenmassa 1285 [CG Rijmb.] <ME Latijn
rotten* verrotten 1287 [CG NatBl]
rotting wandelstok 1634 [Toll.] <Afrikaans {3.2}
rottweiler hondensoort 1928 [Sanders 1995] <Duits {4.1.3}
rotzak scheldwoord 1692 [WNT]
rotzooi* bende 1924 [WNT rot]
rouge rode schmink 1779 [Aanv WNT] <Frans
rouleren in omloop zijn, wisselen 1706 [WNT] <Frans
roulette hazardspel 1738 [WNT] <Frans {4.1.18}
route weg 1643 [WNT wel V] <Frans
routeplanner elektronisch reisboekje 1996 [De Coster 1999]
routine vaardigheid, sleur 1781-1782 [WNT] <Frans
routinier iemand die over grote ervaring beschikt 1824 [WEI] <Frans
rouw* smart 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
rouwdouw ruwe kerel 1961 [GVD] <Engels {3.1}
roux saus van gebruinde boter 1863 [Rijnhart] <Frans {4.1.6}
roven* wegnemen 1130 [Rey] {2.2}
royaal onbekrompen, gul 1672 [WNT] <Frans
royalty aandeel in de opbrengst 1912 [KKU] <Engels
royeren als lid schrappen 1721 [WNT] <Frans
roze kleurnaam 1485 [MNW] <Frans {4.1.5}
rozemarijn heester 1515 [Claes Tw. 12] <Frans
rozenkrans gebedenreeks 1451-1500 [MNW]
rozennobel munt 1520 [WNT] <Engels {3.2/4.1.12}
rozet ornament 1859 [WNT] <Frans
rozijn gedroogde druif 1288 [CG I2, 1337] <Frans {4.1.6}
RSI muisarm 1994 [Sanders 2001] <Engels
rubato met vrije tempobehandeling 1839 [Natan] <Italiaans {3.2}

rubber caoutchouc 1903 [Prick 1903] <Engels
rubidium chemisch element 1886 [KKU] <modern Latijn
rubriek opschrift 1599 [Kil.] <Latijn
rubriek afdeling 1884 [WNT] <Latijn
ruche geplooid oplegsel 1896 [Aanv WNT] <Frans
rudiment eerste begin 1650 [MEY] <Frans
rufiyaa munteenheid van Malediven 1960 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Maledivisch {4.1.12}
ruft* scheet 1974 [Endt] {3.1/4.4}
rug* achterzijde 901-1000 [WPS]
rugby balspel 1879 [Sanders 1995] <Engels {4.1.18}
ruggelings* op de rug, achterover 1666 [WNT] {1.2.4}
ruggengraat* wervelkolom 1573 [WNT]
ruggespraak overleg tussen afgevaardigden en lastgevers 1655 [WNT] <Duits
rugzak op de rug gedragen zak 1924 [WNT z.j.] <Duits {3.2}
ruien periodiek haren verliezen 1567 [WNT]
ruif traliewerk waarachter hooi ligt 1696 [WNT] <Duits
ruig* ruw 1292 [CG I3, 1786]
ruigpoot scheldwoord voor mannelijke homoseksueel 1961 [GVD]
ruiken* een geur geven of opnemen 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.4}
ruilen* verwisselen 1506 [MNW]
ruim* uitgestrekt 698-699 [Künzel] {2.3}
ruimschoots* rijkelijk 1787 [WNT]
ruimte* plaats om zich te bewegen 1564 [WNT] {3.1}
ruimteveer* raketvliegtuig voor buitenaards verkeer 1982 [R84] {3.1/4.1.10}
ruin* gecastreerde hengst 1460-1486 [MNW] {4.1.3}
ruïne bouwval 1350 [MNW] <Frans
ruïneus verderfelijk 1653 [WNT] <Frans
ruisen* geluid van een stroom maken 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
ruisvoorn* beenvis 1710 [WNT]

ruit plantengeslacht 1253 [CG II 1 Gezondh.] <Latijn
ruit scheef vierkant 1447 [MNW]
ruit vensterruit 1573 [Plantijn]
ruiten kleur in kaartspel 1612 [WNT klaveren I] {4.1.18}
ruiter paardrijder 1573 [Plantijn] <ME Latijn
ruiterij cavalerie 1599 [Kil.] <Nederduits {3.2/4.1.14}
ruizemuizen* gonzen 1865-1870 [WNT] {3.1}
rukken* trekken 1376-1400 [MNW]
rul* korrelig 1714 [WNT]
rum drank van suikerriet 1750 [WNT] <Engels {3.2/4.1.6}
rumba dans 1922 [Aanv WNT] <Spaans {3.2/4.1.15}
rumoer lawaai 1380 [MNW] <Frans
run stormloop 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 16b] <Engels
rund* herkauwer 1377-1378 [MNW] {4.1.3}
rune Oudgermaans schriftteken 1799-1811 [WNT] <Duits
runnen exploiteren 1961 [Elseviers weekblad 5/8/61, 12] <Engels
runner-up in de laatste ronde verslagen mededinger 1912 [KKU] <Engels
rups* vlinderlarve 1240 [Bern.]
ruptuur breuk 1650 [MEY] <Frans
ruraal landelijk 1847 [KKU] <Frans
rus* bies 1174 [Claes] {2.3}
rus rechercheur 1906 [MOO]
rush paniekbestorming 1912 [KKU] <Engels
rust* stilte, ontspanning 1240 [Bern.]
rusten* uitrusten, rust nemen 1240 [Bern.]
rustend* pensioen trekkend 1894 [WNT rusten] {4.1.4}
rustiek landelijk 1924 [WNT] <Frans
rustig* bedaard, kalm 1475 [MNW]
ruthenium chemisch element 1872 [GVD] <modern Latijn
rutherford eenheid van radioactiviteit 1978 [WP techn. enc.]
ruw* ruig 1199 [Claes] {2.3}
ruwaard landvoogd 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
ruzie twist 1644 [WNT]

saai weefsel 1277 [CG I 1, 352] <Frans {4.1.9}
saai vervelend 1844 [WNT]
sabayon een nagerecht 1984 [Blue Band Basiskookboek] <Frans {3.2/4.1.6}
sabbat joodse rustdag 1253 [CG I 1, 44] <Latijn {4.1.7}
sabbelen* kluivend zuigen 1591 [WNT] {3.1}
sabel zwart bont, sabelbont 1260-1280 [CG II 1 Nibel.] <Oudslavisch of Oudrussisch {3.2}
sabel zwart (in de heraldiek) 1285 [CG Rijmb.] {4.1.5}
sabel slagwapen 1602 [WNT] <Duits {4.1.14}
sabeldier marterachtige 1761 [WNT vos I] {4.1.3}
saboteren belemmeren uit protest 1920 [WNT] <Frans
sabra in Israël geboren Israëliër 1986 [KOE] <modern Hebreeuws {3.2}

sacharine zoetstof 1888 [WNT] <Frans
sachertaart taartsoort 1992 [GVD] <Duits {3.2/4.1.6}
sachet zakje 1912 [KKU] <Frans
sacraal heilig 1919 [Aanv WNT]
sacrament (r.-k.) wijding 1236 [CG I 1, 26] <Latijn
sacramenteel tot het sacrament behorend 1888 [WNT verzevenen] <Frans
sacreren heiligen 1285 [CG Rijmb.] <Frans
sacrificie offer 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
sacristie kerkvertrek 1350 [MNW] <Latijn {3.2}
sacrosanct heilig 1925 [Aanv WNT] <Latijn
sadisme lust tot kwellen 1898 [GVD] <Frans
sado rijtuigje waarin de passagiers met de ruggen naar elkaar toe zitten 1912 [KKU] {4.1.10}
sadomasochisme geslachtsverkeer, gepaard met kwelling 1970 [Recht voor raap]
safari karavaantocht 1947 [Aanv WNT] <Engels
safe veilig 1886 [KKU] <Engels
saffie sigaret 1937 [Van Bolhuis] {4.1.6}
saffier edelgesteente 1240 [Bern.] <Latijn
saffraan specerij 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.6}
saffraan gele kleur 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.5}
saga naam van een literair genre dat in de 13e eeuw op IJsland tot bloei kwam 1847 [KKU] <Engels
sage volksverhaal 1483 [MNW] <Duits
sago voedingsmiddel 1646 [De Jonge II, 394] <Indonesisch {3.2}
sahib heer 1992 [GVD] <Hindi
saillant opvallend 1824 [WEI] <Frans
sajet gesponnen wol 1599 [Kil.] <Frans {4.1.9}
sajoer groentesoep 1912 [KKU] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
sake alcoholische drank, (rijst)wijn 1676 [WNT rijst I] <Japans {3.2/4.1.6}
sakkerju tussenwerpsel: bastaardvloek 1984 [GVD] <Frans {4.3}
sakkerloot tussenwerpsel: bastaardvloek 1612 [WNT] {4.3}
salade slagerecht 1544 [Dod.] <Frans {4.1.6}

salamander tweeslachtig dier 1287 [CG NatBl] <Frans
salami soort worst 1847 [KKU] <Italiaans {3.2/4.1.6}
salaris bezoldiging 1282 [CG I 1, 639]
saldo overschot 1569 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
sales manager verkoopleider 1970 [Recht voor raap] <Engels {1.3}
salie plantengeslacht 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] <Frans
salinisch zilt 1847 [KKU] <Duits
saliniteit zoutheid 1976 [GVD] <Frans {3.2}
salmiak soort drop 1936 [WNT z.j.] <Duits {4.1.6}
salmonella bacterie 1934 [De Bruine Ploos van Amstel, Medische Enc.] <modern Latijn
salomonszegel plant 1543 [Heukels]
salon ontvangkamer 1863-1872 [WNT] <Frans
saloondeuren halfhoge naar twee kanten klappende verticaal gescheiden deuren 1984 [GVD]
salopette tuinbroek 1976 [GVD] <Frans {3.2}
salpeter kaliumnitraat 1373 [MNW] <ME Latijn
salsa muzieksoort 1991 [Spectrum Muziek lexicon] <Spaans {3.2/4.1.16}
salto sprong 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
salueren militair groeten 1861 [WNT] <Frans {1.2.3}
saluki hondensoort 1940 [Toepoel, Hondenenc.] <Arabisch {3.2/4.1.3}
saluut militaire groet 1822 [WNT] <Frans
saluut tussenwerpsel: groet 1866 [WNT] <Frans {4.3}
salvo het gelijktijdig afvuren van vuurwapens (ter begroeting) 1592 [Schulten Tw. 9] <Frans
samarium chemisch element 1912 [KKU] <modern Latijn
samba dans 1949 [Aanv WNT] <Portugees {3.2/4.1.15}
sambal kruiderij 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 32] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
samoerai Japanse ridderstand 1929 [KWT] <Japans {3.2}
samojeed hondensoort 1950 [GVD] {4.1.3}
samowa(a)r toestel om thee te zetten 1886 [KKU] <Russisch {3.2}
sampan kustvaartuig 1658 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.11}
sample staaltje 1967 [Aanv WNT] <Engels
samsam bijwoord van hoedanigheid: samen 1934 [Aanv WNT] <Afrikaans {3.1/3.2}
sanatorium herstellingsoord 1907 [WNT tuberculose] <modern Latijn {3.2}
sanctie goedkeuring 1818 [WNT] <Frans
sanctie dwangmiddel 1910 [KWT] <Engels
sanctioneren goedkeuren 1830 [WNT wettig I] <Frans
sanctuarium heiligdom 1600 [WNT vurenhout] <Latijn
sandaal schoeisel 1477 [Teuth.] <Frans {4.1.9}
sandelhout houtsoort 1595 [WNT]
sander beenvis 1804 [WNT] <Nederduits {3.2}
sandhi assimilatie in doorlopende rede 1912 [KKU] <Sanskriet
sandinist Nicaraguaanse vrijheidsstrijder 1979 [Verschueren]

sandwich twee sneetjes brood met beleg 1910 [WNT] <Engels {4.1.6}
saneren gezond maken 1935 [WNT koopje] <Latijn
sangfroid koelbloedigheid 1865 [KVW] <Frans
sangria soort bowl 1779 [WNT punch] <Spaans {3.2/4.1.6}
sanhedrin Hoge Raad 1622 [WNT nergens] <Hebreeuws {3.2}
sanitair m.b.t. de gezondheid 1879-1880 [WNT prostitutie] <Frans
sansculotte revolutionair uit Franse revolutie 1824 [WEI] <Frans
sanseveria plant 1855 [Sanders 1993] <modern Latijn
sant heilige 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
santé tussenwerpsel: gezondheid! 1872 [GVD] <Frans {4.3}
sap* vocht 1240 [Bern.] {4.1.6}
sappelen ploeteren 1898 [WNT] <Duits
sapperloot tussenwerpsel: bastaardvloek 1793 [WNT sapper-] {4.3}
sapristi tussenwerpsel: krachtterm 1918 [WNT tuiten II] <Frans {4.3}
sarabande dans 1670 [WNT] <Frans {4.1.15}
sarcasme bijtende spot 1806 [WNT gesnor] <Frans {3.2}
sarcofaag doodkist 1872 [GVD] <Frans {1.2.4}
sarcoom kwaadaardig gezwel 1604 [WNT uitwassching] <Latijn
sardine beenvis 1377 [MNW] <Frans
sardonisch boosaardig grijnzend 1847 [Aanv WNT] <Latijn
sardonyx gesteente 1287 [CG NatBl] <Latijn
sari vrouwenkledingstuk 1886 [KKU] <Hindi
sarong kledingstuk 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 39b] <Indonesisch {3.2}
sarren plagen 1357 [MNW] <Duits

sas sluis 1551 [Toll.] <Frans
sas mengsel voor vuurwerk 1785 [Toll.] <Duits
sassafras een laurierachtige 1608 [WNT] <Spaans {3.2}
sassen* pissen 1950 [GVD] {3.1/4.4}
Satan duivel 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
saté geroosterd vlees aan stokje 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
satelliet hemellichaam dat een ander begeleidt 1763 [WNT wachter] <Frans
satelliet kunstmaan 1961 [GVD] <Engels {4.1.10}
sater halfgod 1563 [WNT trekken] <Latijn
satijn glanszijde 1599 [Kil.] <Frans {4.1.9}
satire hekelschrift 1811 [WNT stekelig] <Frans {3.2}
satirisch hekelend 1838 [WNT] <Duits
satisfactie voldoening, genoegdoening 1498 [HWS] <Frans
satraap Perzisch stadhouder 1615 [WNT krijg] <Latijn
saturatie verzadiging 1780 [HOU III, 1, 151] <Frans
saucijs worstsoort 1477 [Teuth.] <Frans {4.1.6}
saumon zalmkleurig 1929 [KWT] <Frans {4.1.5}
sauna stoombad 1951 [Aanv WNT] <Fins
saurië voorhistorische hagedis 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 58]
saus soort jus 1240 [Bern.] <Frans {4.1.6}
sauteren snel bruin bakken 1866 [Aanv WNT] <Frans
sauveren de hand boven het hoofd houden 1839 [WNT afkomen] <Frans
savanne grasvlakte 1630 [Van Donselaar Woordenaar 1, 1] <Frans
savooiekool koolsoort 1599 [Kil.] {4.1.6}
savoureren met smaak genieten 1844 [Aanv WNT] <Frans
sawa nat rijstveld 1706 [WNT] <Indonesisch {3.2}
saxofoon blaasinstrument 1870 [Aanv WNT] <Frans {4.1.16}
S-bocht S-vormige bocht 1950 [GVD] <L {3.4}
scabiës schurft 1761 [WNT waterblaas] <Latijn
scabreus gewaagd 1650 [MEY] <Frans
scala reeks 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
scalp schedelhuid met haar 1847 [KKU] <Engels
scalpel mes 1806 [WNT] <Frans {3.2}
scampi garnalen 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Italiaans {3.2}
scanderen het metrum doen uitkomen 1824 [WEI] <Frans
scandium chemisch element 1886 [KKU] <modern Latijn
scanner optisch apparaat dat beeld e.d. aftast 1961 [GVD] <Engels
scapulier schouderkleed 1477 [Teuth.] <Frans
scarabee mestkever 1847 [Aanv WNT] <Latijn
scarificatie insnijding van de huid 1597 [WNT kop II] <Latijn
scarlatina roodvonk 1832 [WEI] <modern Latijn
scat betekenisloze reeks klanken bij het zingen 1986 [KOE] <Engels
scenario draaiboek 1832 [WEI] <Italiaans {3.2}
scène deel van toneelstuk 1800 [WNT] <Frans {3.2}
scepsis twijfel 1847 [KKU] <Duits

scepter koningsstaf 1287 [CG NatBl] <Frans of Latijn
sceptisch geneigd tot twijfel 1840 [WNT] <Duits
schaaf* gereedschap 1401-1500 [MNW]
schaakmat het schaak staan van de koning 1709 [WNT] <Frans
schaal* schil 1174-1176 [Rey] {2.2}
schaal* schotel 1302 [MNW]
schaal maatstaf voor verhouding 1864 [WNT] <Latijn
schaamdeel* geslachtsdeel 1724 [WNT] {4.4}
schaamte* gevoel van onbehagen over gemaakte fouten 1285 [CG Rijmb.]
schaap* herkauwer 901-1000 [WPS] {4.1.3}
schaar* aandeel in de meent 855 [Slicher] {2.4}
schaar* menigte 1080 [Rey] {2.2}
schaar* werktuig om te knippen 1240 [Bern.]
schaarde* kerf 1165 [Rey] {2.2}
schaars weinig voorhanden 1351-1400 [MNW] <Frans
schaats ijzeren voetsteun om over ijs te gaan 1567 [Claes] <Frans {4.1.9}
schacht* stok, kokervormig omhullend deel 901-1000 [WPS]
schade* nadeel, beschadiging 1237 [CG I 1, 34]
schaduw* silhouet, schim 1300 [MNW] {1.3}
schaffen tot stand brengen, bezorgen 1350 [MNW] <Duits
schaften* eten tijdens werkonderbreking 1886 [WNT]
schakel* kettingring, verbinding 1376 [MNW] {3.1}
schaken* een vrouw ontvoeren 1181-1190 [Rey] {2.2}
schaken schaakspelen 1340 [MNW] {4.1.18}
schakeren met afwisseling schikken 1340 [MNW]
schakering kleurnuance 1681 [WNT vloer I]
schalk* grappenmaker 1782 [WNT] {1.2.3}
schallen* krachtige klank voortbrengen 1477 [Teuth.] {3.1}

schalm* schakel 1697 [WNT] {3.1}
schalmei blaasinstrument 1351-1400 [MNW] <Frans {4.1.16}
schamel* armoedig 1265-1270 [CG Lut.K]
schamen* generen 901-1000 [WPS]
schampen afglijden 1350 [MNW] <Frans
schamper* spottend 1477 [Teuth.]
schandaal aanstoot 1566 [Toll.] <Frans
schande* oneer 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
schans versterkingswerk 1566-1568 [WNT] <Duits
schap* plank 1433 [MNW]
schappelijk* redelijk 1599 [Kil.]
schar* beenvis 1567 [Claes]
scharen* toewijzen van aandeel in de markgronden 1404 [MNW]
scharlaken rode stof, rood 1263 [CG I 1, 81] <ME Latijn {4.1.9}
scharminkel zeer mager mens of dier 1621 [WNT]
scharnier beweeglijke verbinding 1732 [WNT] <Frans
scharrelboer* boer die scharreldieren houdt 1991 [Van Dale Synoniemenwrdb.] {3.1/4.1.13}
scharrelen* rommelen 1783 [Claes] {3.1}
schat* waardevol bezit 1240 [Bern.]
schateren* helder weerklinken 1350 [MNW] {3.1}
schatrijk zeer rijk 1635 [WNT]
schattebout* liefkozende benaming 1929 [WNT po]
schaven* gladmaken 1240 [Bern.]
schavot stellage voor lijfstraf 1340-1350 [MNW] <Frans
schavuit* schelm 1599 [Kil.]
schede* omhulsel 1240 [Bern.]
schede* vagina 1807 [WNT] {4.4}
schedel* hersenpan 901-1000 [WPS] {3.1}
scheef* schuin 1477 [Teuth.]
scheel* loens 1240 [Bern.]
scheen* voorzijde van onderbeen 1080 [Rey] {2.2}
scheer rotseilandje 1617 [WNT] <Oudnoor(d)s {3.2}
scheerling* plant 1240 [Bern.]
scheet* wind 1440 [Glossarium Harlemense] {4.4}
scheiden* verbinding verbreken 1100 [Willeram]
scheikunde chemie 1772 [Toll.] <Duits
scheil* darmvlies 1769-1811 [WNT]
schel* bel 1240 [Bern.]
schel* luid klinkend 1626 [WNT]
schelden* tieren 901-1000 [WPS]
scheleend* eendachtige 1872 [GVD]
schelen* afwijken 1290 [CG II 1 En.Codex]
schelf* hoop hooi e.d. 1377-1378 [MNW]
schellak gomlak 1766 [Sewel/Buys]
schellen* bellen 1100 [Willeram] {3.1}

schelling* zesstuiverstuk 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.12}
schellinkje* laagste schouwburgrang 1872 [GVD]
schelm deugniet 1557 [Dod.] <Duits
schelp* schaal (van weekdier) 1287 [CG NatBl]
schelvis* beenvis 1101-1200 [Tavernier] {2.4/3.1}
schema overzicht 1648 [WNT voorbijgaan] <Latijn
schemeren* tussen licht en donker zijn 1285 [CG Rijmb.]
schenden* schade berokkenen 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
schenkel* onderbeen 1267 [CG I] {3.1/4.1.6}
schenken* gieten 1100 [Willeram]
schenken* geven 1100 [Willeram]
schennis* het schenden 1301-1400 [MNW] {3.1}
schepel* inhoudsmaat 1343-1345 [MNW] {3.1}
schepen* overheidspersoon 1165 [Rey] {2.2}
scheppen* putten 1100 [Willeram]
scheppen* creëren 1240 [Bern.]
scheren* baard afsnijden 1100 [Willeram]
scheren* ordenen, ketting inscheren 1120 [Rey] {2.2}
scherenkust kust met insnijding 1924 [GVD]
scherf* stuk van gebroken voorwerp 1240 [Bern.]
schering* ketting van een weefsel 1240 [Bern.]
scherm* bescherming 1401-1450 [MNW] {3.1}
schermen* vechten met degen 1240 [Bern.] {4.1.18}
schermutselen kleine gevechten houden 1704 [Hannot&Hoogstraten] <Duits
scherp* puntig 901-1000 [WPS]
scherprechter* beul voor doodstraffen 1454-1473 [MNW]
scherts gekheid 1477 [Teuth.] <Duits
scherzo vrolijk muziekstuk 1832 [WEI] <Italiaans {3.2}
schets ontwerp 1617 [WNT] <Italiaans {3.2}
schetteren* schel geluid geven 1556 [WNT] {3.1}
scheur* barst 1265-1270 [CG Lut.K]
scheurbuik gebreksziekte 1554 [Dod.] <Nederduits {3.2}
scheut* loot 1285 [CG Rijmb.]
scheut* korte pijn 1808 [WNT]
schibbolet, sjibbolet herkenningswoord 1805 [WNT] <Hebreeuws {3.2}
schicht* pijl 1240 [Bern.] {4.1.1}
schicht* oude auto 1998 [R99] {4.1.10/4.4}

schichtig* schuw 1599 [WNT]
schielijk* haastig 1475 [MNW]
schier* wit, grijs, grauw 901-1000 [WPS] {4.1.5}
schier* bijwoord van hoedanigheid: snel, bijna 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
schiereiland deel van continent dat aan één kant uitsteekt 1852 [WNT]
schieten* projectiel met werktuig werpen 901-1000 [WPS]
schieten* snel bewegen 1285 [CG Rijmb.]
schietgebed* kort, haastig gebed, vooral in noodsituaties 1649 [WNT]
schiften* sorteren 1296-1297 [Claes Tw. 12]
schiften* door stremmend eiwit ongelijkmatig worden 1573 [Plantijn]
schijf* platrond voorwerp 1240 [Bern.]
schijnen* stralen 1100 [Willeram]
schijnwerper zoeklicht 1937 [WNT vleugel I] <Duits
schijten* poepen 1360 [MNW] {4.4}
schik* pret 1802 [WNT] {1.1}
schikgodin* godin die over leven en dood beslist 1671 [WNT schikken]
schikken* regelen, ordenen 1357 [MNW]
schil* buitenste bekleding van een vrucht 1285 [CG Rijmb.]
schild* verdedigingswapen, plaat 1100 [Willeram] {4.1.14}
schilder* verver 1270 [CG I 1, 176] {4.1.13}
schilderen* verven 1485 [MNW] {3.1}
schilderij schilderstuk 1617 [WNT]
schildklier* klier die tegen het schildvormige kaakbeen ligt 1865 [WNT]
schildpad* schildpadachtige 1611-1620 [WNT]
schilfer* afgebroken blaadje 1546 [Claes]
schillen* van de schil ontdoen 1240 [Bern.]
schillenboer* iem. die aardappelschillen voor veevoer ophaalt 1912 [WNT schil I] {4.1.13}
schillerhemd hemd met open kraag 1950 [GVD]
schilling munteenheid van Oostenrijk 1930 [Oosthoek's geïll. enc. 2] <Duits {4.1.12}
schim* schaduw 1437 [MNW]
schimmel* uitslag door vocht 1477 [Teuth.] {3.1}
schimmel wit paard 1567 [Claes] <Duits {4.1.3}
schimpscheut* hatelijke toespeling 1599 [Kil.]
schip* vaartuig 1076-1100 [Claes] {2.3/4.1.11}
schip* deel van kerkgebouw 1438 [MNW]
schipperen* naar omstandigheden handelen 1908 [WNT]
schipperke* hondensoort 1914 [GVD] {4.1.3}
schisma scheuring 1872 [GVD] <Latijn
schitteren* glinsteren 1617 [WNT] {3.1}
schizofrenie gespletenheid in de persoonlijkheid 1930 [Vd Sijs 1998] <modern Latijn
schlager successtuk 1912 [KKU] <Duits {3.2}
schlemiel slappeling 1906 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
schmink grimeersel 1906 [Aanv WNT] <Duits

schnabbelen bijverdienen (van artiest) 1961 [GVD] <Duits {3.2}
schnautzer hondensoort 1940 [Toepoel, Hondenenc.] <Duits {3.2/4.1.3}
schnitzel gepaneerd vlees 1968 [KWT] <Duits {3.2/4.1.6}
schobbejak schurk 1619 [WNT] <Nederduits {3.2}
schobberdebonk* bonnefooi 1908 [WNT revolutie]
schoeien* van schoenen voorzien 1265-1270 [CG Lut.K]
schoelje schurk 1700 [WNT] <Frans
schoen* voetbekleedsel 1240 [Bern.] {1.2.4/4.1.9}
schoener schip 1809 [Toll.] <Engels {4.1.11}
schoenmaker* die oude schoenen oplapt 1288 [CG I2, 1340] {4.1.13}
schoep* schuin bord op rad 1827 [WNT]
schoffel* tuingereedschap 1651 [WNT] {3.1}
schofferen onteren 1285 [CG Rijmb.] <Frans
schoft schouder 1573 [Claes] <Nederduits {3.2}
schoft gemene vent 1690 [Toll.] <Nederduits {3.2}
schok* telwoord: 60 (in houthandel), 20 (van eieren) 1477 [Claes] {4.2}
schokken* stoten, schudden 1562 [Dict. Tetraglotton]
schokker schip 1590 [WNT] {4.1.11}
schokschouderen* de schouders ophalen 1839 [WNT] {3.1}
schol* beenvis 1346 [MNW]
schol* drijvend stuk ijs 1395 [MNW] {4.1.1}
scholastiek schoolse wijsheid 1631 [WNT] <Frans
scholier leerling 1248-1271 [CG Antwerps Obituarium] <Frans {1.2.4}
schollevaar* pelikaanachtige 1287 [CG NatBl]
schommel* opgehangen speeltuig waarop men heen en weer kan gaan 1714 [WNT] {4.1.18}
schommelen* (zich) heen en weer bewegen 1501-1550 [WNT schommelen I]
schonk* bot 1626 [WNT]
schoof* bundel halmen 1240 [Bern.]
schooien* bedelen 1708 [WNT]
school onderwijsinstelling 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
school schare, groep 1287 [CG NatBl]
schoon* rein, mooi 901-1000 [WPS] {1.3/3.1/5}
schoonbroer* zwager 1555 [Claes] {4.1.4}

schoondochter* behuwddochter 1477 [MNW] {4.1.4}
schoonmoeder* behuwdmoeder 1477 [MNW] {4.1.4}
schoonvader* behuwdvader 1477 [MNW] {4.1.4}
schoonzoon* behuwdzoon 1470 [MNW] {4.1.4}
schoonzuster* behuwdzuster 1555 [Claes] {4.1.4}
schoor* steunbalk 1343-1346 [MNW]
schoorsteen* rookkanaal 1240 [Bern.] {3.1}
schoorsteenveger* iem. die schoorstenen schoonmaakt 1596 [WNT] {4.1.13}
schoorvoetend* aarzelend 1609 [WNT] {3.1}
schoot* deel van lichaam 777 [Claes] {1.2.3/2.3}
schoot* kledingstuk 1440 [MNW]
schoot* lijn die onderaan de buitenkant van de zeilboom aangrijpt om de stand ervan te regelen 1567 [Junius 253a-b] {1.2.3}
schop* schep 1370 [MNW]
schoppen* met de voet treffen 1390 [MNW]
schoppen* kleur in kaartspel 1612 [WNT klaveren I] {4.1.18}
schopstoel* strafwerktuig 1366 [MNW]
schor* aangeslibd land 918-948 [Künzel] {2.3}
schor* hees 1617 [WNT] {3.1}
schorem uitvaagsel 1906 [Köster Henke] <Jiddisch {3.2}
schoren* steunen 1423 [MNW]
schorpioen spinachtige 1287 [CG NatBl] <Frans
schorr(i)emorrie* uitschot 1698-1700 [WNT] {3.1}
schors bekleding van gewas 1240 [Bern.] <Frans
schorsen uitstellen 1300 [MNW] <Frans
schorseneer plant 1663 [Claes] <Frans {4.1.6}
schort* boezelaar 1442 [MNW]
schorten ontbreken 1429 [MNW] <Latijn
schot* belasting 1176 [Rey] {2.2}
schot* het schieten 1819 [WNT]
schotel schaal 1240 [Bern.] <ME Latijn
schots* ijsschol 1599-1607 [Kil.] {4.1.1}
schotschrift schimpschrift 1638 [WNT]
schouder* deel van romp tussen arm en hals 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
schout* bestuursambtenaar 1137 [Studia Frisica 1969, 41] {2.4/3.1}
schout-bij-nacht* vlagofficier 1610 [WNT] {4.1.14}
schouw* bezichtiging 1284 [MNW]
schouw* boot 1317 [MNW] {4.1.11}
schouw schoorsteen 1546 [MNW] <Latijn
schouwburg* theater 1637 [WNT]
schouwen* kijken 901-1000 [WPS]
schouwspel* tafereel 1598 [WNT afgrijselijk Suppl]
schraag* draagconstructie 1294 [CG I Brugge]
schraal* mager 1599 [Kil.]
schram* kras 1342 [MNW]
schram* gecastreerd jong varken 1886 [WNT] {4.1.3}

schrammelmuziek Oostenrijkse populaire muziek 1950 [Kleine WP 1203] <Duits {3.2/4.1.16}
schrander* slim 1621 [WNT]
schransen overvloedig eten 1599 [kil] <Nederduits {3.2}
schrap* inkrassing 1573 [Plantijn]
schrapen* afkrabben, bijeenbrengen 1439 [MNW]
schrappen* (weg)strepen 1406 [MNW]
schrede* stap 1240 [Bern.]
schreef* streep 1350 [MNW]
schreeuwen* luid roepen 1479 [MNW] {3.1}
schreien* huilen 1265-1270 [CG Lut.K]
schriel* mager 1810 [WNT]
schriel* gierig 1866 [WNT]
schrift het schrijven, het geschrevene 1240 [Bern.]
schriftuur geschrift 1240 [Bern.] <Latijn
schrijden* waardig lopen 1276-1300 [CG Lut.A]
schrijfmachine typemachine 1875 [WNT typewriter]
schrijfsel geschrift 1923 [WNT schrijven]
schrijlings* met de benen uiteen 1615 [WNT]
schrijn kistje 1240 [Bern.] <Latijn
schrijnen pijnlijk zijn 1648 [Toll.] <Nederduits {3.2}
schrijven lettertekens neerzetten 1100 [Willeram] <Latijn {2.5}
schrikkeljaar* jaar dat met een dag verlengd is 1301-1400 [MNW] {3.1/4.1.7}
schrikken* ontstellen 1599 [kil]
schril* scherp 1630 [Toll.] {3.1}
schrobben* schoonboenen 1477 [Teuth.] {3.1}
schrobbering* uitbrander 1784-1785 [WNT]
schrobzaag* handzaag 1863 [WNT]
schroef staafje met schroefdraad 1573 [Plantijn] <Frans
schroeien* oppervlakkig verbranden 1618 [WNT]
schrokken* gulzig eten 1715 [WNT]
schromen* aarzelen 1357 [MNW]
schroot* reep gezaagd hout 1827 [WNT]
schroot oud ijzer 1855-1856 [WNT] <Duits
schub* plaatje op bv. vissenhuid 1480 [Lezen in Geld. en Overijs. bronnen 65]
schubdier* insectenetend zoogdier 1761 [WNT] {4.1.3}
schuchter bedeesd 1803 [Toll.] <Duits
schuddebollen* knikkebollen 1617 [WNT] {3.1}

schudden* heen en weer bewegen 1240 [Bern.]
schuier borstel 1623 [WNT]
schuifelen* zich schuivend voortbewegen 1671 [WNT] {3.1}
schuilen* zich verbergen 1240 [Bern.]
schuilgaan* zich verschuilen 1710 [WNT]
schuim* blaasjes op vloeistof 1240 [Bern.] {3.1}
schuimbekken schuim op de mond vormen 1618 [WNT] {3.1}
schuimplastic kunststof met schuimige structuur 1955 [Aanv WNT]
schuimrubber rubberproduct 1950 [Aanv WNT]
schuin* scheef 1599 [WNT]
schuit* vaartuig 1163 [Taal en Tongval 12, 1999, 35ff] {2.4/4.1.11}
schuiven* voortbewegen zonder op te tillen 1287 [CG NatBl]
schuld* verplichting 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
schulp* schaal van weekdier 1351 [MNW]
schulpen* schelpvormig uitsnijden 1860-1861 [WNT]
schunnig obsceen 1843 [WNT] <? {3.5}
schuren drukkend wrijven 1287 [CG NatBl] <ME Latijn
schurft* huidziekte 1351 [MNW]
schurk boef 1701 [Toll.] <Duits
schurken (zich) wrijven 1623 [WNT]
schutten* tegenhouden 1240 [Slicher 136] {2.4}
schutten* sluizen 1477-1485 [MNW]
schutter* persoon die schiet 1240 [Bern.]
schutterig* onhandig 1806 [WNT]
schuur* loods 1240 [Bern.]
schuwen* bang zijn, vermijden 1100 [Willeram]
schwalbe val in het strafschopgebied om een penalty toegekend te krijgen 1997 [De Coster 1999] <Duits {3.2}
schwung vaart 1938 [Aanv WNT] <Duits
science natuurwetenschap 1974 [Posthumus] <Engels
sciencefiction toekomstverhaal met technische uitvindingen als uitgangspunt 1955 [Aanv WNT] <Engels
sclerose weefselverharding 1939 [WNT angina Suppl] <Frans
scone Engelse cakesoort 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.6}
scontro kladkasboek 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
scoop primeur (van nieuws) 1968 [KWT] <Engels
scooter tweewielig motorvoertuig 1951 [De Vooys] <Engels {4.1.10}
scope strekking 1989 [Peptalk] <Engels
score uitslag 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 16b] <Engels
scotch Schotse whisky 1978 [Complete drankenenc.] <Engels {4.1.6}
scout padvinder 1912 [KKU] <Engels
scrabble letterpuzzel 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels {4.1.18}
scrambler spraakvervormer 1984 [GVD] <Engels
screenen nauwkeurig onderzoeken 1954 [De Vooys] <Engels
screensaver computerprogramma dat het beeldscherm beschermt 1997 [De Coster 1999] <Engels

screwdriver wodka met sinaasappelsap 1974 [Culinaire Enc.] <Engels {4.1.6}
scribent schrijver 1571 [WNT] <Latijn
script manuscript van film e.d. 1961 [GVD] <Engels
scriptie wetenschappelijk opstel 1959 [WNT reiziger] <Latijn
scrotum balzak 1604 [WNT waterbreuk] <Latijn {3.2}
scrupuleus nauwgezet 1611-1620 [WNT] <Frans
scudo munt 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
scudraket Russische raket 1991 [M. Pam] {4.1.14}
sculler roeiboot 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 12a] <Engels {4.1.11}
sculptuur beeldhouwwerk 1824 [WEI] <Frans
seance bijeenkomst waar vreemde gebeurtenissen worden getoond 1926 [WNT] <Frans
sec droog 1567 [Junius 108b] <Frans
secans rechte lijn die kromme snijdt 1856 [WNT trigonometrisch] <Latijn
secco droog 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
secondant helper bij tweegevecht 1824 [WEI] {3.3}
seconde 60e deel van minuut 1784-1785 [WNT] <Frans {4.1.7}
seconderen helpen 1602 [Aanv WNT] <Frans
secreet geheim 1240 [Bern.] <Frans
secreet schijthuis 1450 [MNW] {4.4}
secreet mispunt 1904 [WNT]
secreet afscheiding van klieren 1904-1905 [WNT] <Duits
secretaire schrijfmeubel 1785 [WNT] <Frans {4.1.9}
secretarie ambtelijk bureau 1580 [WNT] <ME Latijn {3.2}
secretaris griffier 1477 [Teuth.] <ME Latijn
secretie afscheiding 1824 [WEI] <Latijn
sectie afdeling 1861 [WNT] <Frans
sectie insnijding 1904-1905 [WNT] <Frans
sector afdeling 1740 [WNT uitsnede] <Latijn

seculariseren verwereldlijken 1859 [WNT] <Frans
seculier wereldlijk 1350 [MNW] <Frans
secundair in de tweede plaats komend 1863 [WNT wortel] <Latijn
secuur zorgvuldig 1672 [WNT] <Latijn
sedan een auto 1929 [KWT] <Frans {4.1.10}
sedatief kalmerend 1824 [WEI] <Frans
sedentair zittend 1824 [WEI] <Frans
sedert* voorzetsel 1318 [MNW] {1.2.4/4.2}
sedert* onderschikkend voegwoord 1410 [MNW] {4.2}
sediment bezinksel 1824 [WEI] <Latijn
seffens* bijwoord van tijd: tegelijkertijd 1561 [WNT] {3.1}
segment cirkeldeel 1740 [WNT afsnijding Suppl] <Frans
segno teken 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
segregatie afzondering 1553 [Aanv WNT] <Frans
seider joodse godsdienstoefening 1924 [GVD] <Jiddisch {3.2}
seigneur heer 1650 [MEY] <Frans
sein teken 1601 [De Jonge II, 485] <Frans
seismograaf toestel voor het registreren van aardbevingen 1898 [GVD]
seizoen jaargetijde 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.7}
séjour verblijf 1669 [MEY] <Frans
seks seksuele omgang 1976 [GVD] <Engels
sekse natuurlijk geslacht 1485 [MNW] <Frans
seksisme discriminatie op grond van geslacht 1987 [De Coster 1999] <Engels
seksualiteit geslachtsverkeer 1870 [WNT] <Frans
seksueel m.b.t. het natuurlijk geslacht 1886 [WNT sexueel] <Frans
sekt schuimende wijnsoort 1847 [KKU] <Duits {4.1.6}
sektariër aanhanger van een sekte 1950 [GVD] <Frans
sekte aanhangers van gezindte 1531 [WNT] <Frans
selderie plant 1635 [WNT] <Frans {4.1.6}
selderij plant 1873 [WNT staal III] <Frans {4.1.6}
select uitgelezen 1824 [WEI] <Engels
selectie keuze 1669 [MEY] <Frans
selenium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
selfmade eigengevormd 1912 [KKU] <Engels
selfsupporting zichzelf bedruipend 1949 [De Vooys] <Engels
selterswater mineraalwater 1778 [Sanders 1995] <Duits {4.1.6}
semafoor seintoestel 1865 [KVW] <Frans {4.1.17}
semantiek betekenisleer 1903 [KOE] <Frans
semasiologie leer van de betekenisverandering der woorden 1886 [Claes Tw. 12] <Duits
semester halfjaar 1824 [WEI] <Duits {4.1.7}
seminarie inrichting tot opleiding van geestelijken 1608 [Van Meteren, Commentarien, 27.128] <Latijn {3.2}
semiotiek tekenleer in de filologie en logica 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
semtex ontplofbare stof 1992 [GVD]
sen honderdste deel van een yen 1886 [KKU] <Japans {3.2}

senaat Eerste Kamer 1858 [WNT] <Frans
senang lekker 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2}
senator lid van senaat 1350 [MNW] <Latijn
seniel aan de ouderdom eigen 1847 [KKU] <Frans
senior de oudste, oudere (achter namen) 1807 [WNT transitoir] <Latijn
senior 65-plusser 1992 [GVD] <Engels {4.1.4}
sennhut zomerhut op de Alpen 1912 [KKU] <Duits
sensatie gewaarwording 1796 [WNT] <Frans {3.2}
sensatie opzien 1861 [WNT] <Frans
sensibel gevoelig 1650 [MEY] <Frans
sensitiviteit gevoeligheid 1897 [Aanv WNT]
sensitivitytraining groepsgewijs leren praten over gevoelens 1976 [WP] <Engels
sensor apparaat dat reageert op natuurkundige omstandigheden 1974 [Posthumus] <Engels
sensueel zinnelijk 1872 [GVD] <Frans
sentiment gevoel 1748 [WNT] <Frans
sepia kalkachtige rugplaat van inktvis 1861 [WNT] <Frans
seponeren niet vervolgen 1652 [WNT juist] <Latijn
sepsis rotting 1847 [KKU] <modern Latijn
september negende maand 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.7}
septet muziekstuk voor zeven partijen 1824 [WEI]
septic tank beerput 1912 [KKU] <Engels
Septuagint(a) de oudste Griekse bijbelvertaling 1824 [WEI] <Latijn
sequentie opeenvolging 1976 [GVD] <Latijn
sequoia boomsoort 1879 [WNT reus I] <modern Latijn
serafijn engel van hoge rang 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
serail paleis van de Turkse sultan 1698 [WNT] <Frans
sereen kalm 1892 [Aanv WNT] <Frans

serenade muzikale hulde 1665 [WNT] <Frans
serendipisme gave om door toeval te ontdekken 1984 [GVD]
serge weefsel 1300 [MNW] <Frans {4.1.9}
sergeant onderofficier 1611-1620 [WNT] <Frans {4.1.14}
serie reeks 1885 [WNT] <Frans
serieus ernstig 1650 [MEY] <Frans
sering plantengeslacht uit de familie der olijfachtigen 1608 [Claes] <ME Latijn
sermoen preek, betoog 1236 [CG I 1, 26] <Frans
seropositief met een positieve serumreactie 1987 [De Coster 1999]
serpent slang 1287 [CG NatBl] <Frans of Latijn
serpentine strook gekleurd papier 1912 [WNT] <Frans
serre glazen veranda 1889 [WNT] <Frans
serum bloedvloeistof met antistoffen 1898 [Te Winkel 332] <Latijn
serval katachtige 1872 [GVD] <modern Latijn {4.1.3}
serven de eerste bal opslaan 1929 [KWT] <Engels
server netwerkcomputer 1989 [HCC nieuwsbrief nov. 11, 138] <Engels
serveren opdienen 1929 [KWT] <Engels
servet tafeldoekje 1551 [MNW] <Frans
service bediening 1824 [WEI] <Frans
serviel slaafs 1669 [MEY] <Frans
servies stel vaatwerk 1710 [WNT] <Frans
serviliteit slaafse geest of houding 1847 [KKU] <Frans
servituut erfdienstbaarheid 1350 [MNW] <Latijn
sesam gewas, het zaad daarvan 1568 [WNT] <Latijn {4.1.6}
sessie zitting 1566-1600 [WNT] <Frans
sestertie Romeinse munt ter waarde van 2¼ as 1824 [WEI] <Latijn
set deel van tennispartij 1908 [Neerlandia] <Engels
set stel 1939-1940 [De Gedehbode 60] <Engels
settelen vestigen 1956 [Aanv WNT] <Engels
setter hondensoort 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 9a] <Engels {4.1.3}
setting achtergrond 1971 [R75] <Engels
sèvres porselein 1899 [DBL] <Frans
sext de zesde toon van de diatonische toonladder 1809 [WNT verwisseling] <Latijn
sextant instrument voor plaatsbepaling 1809 [WNT]
sextet stuk voor zes musicerende personen 1824 [WEI] <Duits {3.2}
sfeer gebied rond de aarde 1548 [WNT] <Frans
sfeer stemming 1866 [WNT] <Frans
sfinx mythisch monster 1566 [WNT] <Latijn
sforzando sterker wordend 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
sfragistiek zegelkunde 1824 [WEI]
shabby sjofel 1961 [GVD] <Engels
shag sigarettentabak 1900 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
shaken schudden 1956 [Aanv WNT] <Engels
shampoo haarwasmiddel 1950 [GVD] <Engels
shanghaaien ronselen 1974 [Sanders 1995] <Engels

shanty ritmisch zeemanslied 1957 [Enc. van de muziek] <Engels
share aandeel 1912 [KKU] <Engels
sharia aan de koran ontleende wetgeving 1992 [GVD] <Arabisch {3.2}
sharpie type zeilboot 1927 [Aanv WNT] <Engels {4.1.11}
shaver scheerapparaat 1970 [Recht voor raap] <Engels {4.1.9}
sheet vel papier 1968 [KWT] <Engels
sheetfeeder automatische papierdoorvoerder 1985 [HCC nieuwsbrief nov. 10] <Engels
shelter schuilplaats 1976 [GVD] <Engels
sheltie hondensoort 1940 [Toepoel, Hondenenc.] <Engels {4.1.3}
sheriff hoofd van politie 1824 [WEI] <Engels
sherry witte wijn 1855 [Kramers, Geografisch Wrdb., 438b] <Engels {4.1.6}
shift ploegendienst, ploeg 1989 [Peptalk] <Engels
shii-take vleeszwam 1992 [GVD] <Japans {3.2}
shilingi munteenheid van Tanzania 1964 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Swahili {4.1.12}
shilling oude Engelse munt, munteenheid van Oeganda, Kenia en Somalië 1832 [WEI] <Engels {4.1.12}
shintoïsme Japanse godsdienst 1929 [KWT sintoisme]
shirt hemd 1913 [Lengs en Zonen, Tegelen, Prijscourant, 98] <Engels {3.2}
shit rotzooi, onzin, ook tussenwerpsel: uitroep van ergernis 1964 [Aanv WNT] <Engels {4.3}
shitfilm heel slechte film 1986 [De Coster 1999]
Shoa moord op het joodse volk in WO II 1985 [Vd Sijs 1996] <modern Hebreeuws {3.2}
shoarma vleesgerecht 1981 [De Coster 1999] <Arabisch {3.2/4.1.6}
shogi Japans schaak 1986 [De Coster 1999] <Japans {3.2/4.1.18}
shogun opperbevelhebber in Japanse strijdkrachten 1898 [WNT handel I] <Japans {3.2}
shop winkel 1847 [KKU] <Engels

shoppen bij winkels of zaken langsgaan en het aanbod vergelijken 1925 [Aanv WNT] <Engels
shopping winkelen 1950 [De Vooys] <Engels {1.4}
shorts korte broek 1925 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
shot foto- of filmopname 1955 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
shot injectie van drugs 1968 [KWT] <Engels
shovel laadschop op rupsbanden 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.10}
show voorstelling, tentoonstelling 1912 [KKU] <Engels {4.1.15}
shrapnel projectiel dat kogels verspreidt 1832 [WEI] <Engels {4.1.14}
shredder papierversnipperaar 1989 [Peptalk] <Engels
shuttle badmintonbal 1936 [Zak-Almanak voor Nederlandsch-Indië, 25] <Engels
shuttle ruimteveer 1974 [Posthumus] <Engels
si muzieknoot 1561 [Aanv WNT]
siamees kattensoort 1934 [Sanders 1995] <Engels {4.1.3}
sibbe* familie 1300 [CG I Brugge]
sibille profetes 1477 [Teuth.] <Latijn
sic bijwoord van hoedanigheid: aldus 1824 [WEI] <Latijn
sickbuildingsyndroom ziekte door ongezond werkklimaat 1988 [De Coster 1999] <Engels
sidderen trillen 1477 [Teuth.] <Duits
sidewinder supersonische raket 1968 [KWT] <Engels {4.1.14}
sief geslachtsziekte 1976 [GVD] {1.2.4/4.4}
siemens eenheid van elektrische geleiding 1898 [GVD]
siepel ui 1228-1349 [MNW] <Latijn {4.1.6}
sier onthaal 1410 [MNW] <Frans
sieraad versiering 1537 [Claes Tw. 12] <Duits
siësta middagslaapje 1839 [WNT] <Spaans {3.2}
sifon hevel(fles) 1881 [WNT] <Frans
sigaar rol tabak om te roken 1808 [WNT] <Frans {3.2/4.1.6}
sigarenboer sigarenwinkel(ier) 1951 [Aanv WNT] {4.1.13}
sigaret rol tabak in papier om te roken 1869 [WNT] <Frans {4.1.6}
sightseeing vluchtige bezichtiging 1876 [Aanv WNT] <Engels
sigma de Griekse letter s 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
signaal teken 1588 [Claes] <Frans
signalement karakteristiek 1811 [WNT] <Frans {3.2}
signatuur handtekening 1610 [WNT] <Frans
signeren tekenen 1379 [HWS] <Frans
significant veelbetekenend 1650 [MEY] <Latijn
sijpelen* onmerkbaar doorlekken 1653 [WNT] {3.1}
sijs zangvogel 1494 [MNW] <Nederduits {3.2}
sijs snaak, spotzieke grappenmaker 1857 [WNT sijs II]
sik geit 1773 [WNT]
sik dun baardje 1798 [WNT]
sikh lid van hindoesekte 1863 [KKU] <Hindi
sikkel zeis 1240 [Bern.] <Latijn
sikkel munt, gewicht 1301-1400 [MNW] <Latijn

sikkeneurig narrig 1870 [WNT] {1.2.5}
sikkepit klein beetje 1709 [Stoett p. 258]
sikker dronken 1810 [WNT] <Jiddisch {3.2}
silhouet schaduwbeeld 1824 [WEI] <Frans
silicium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
silicone synthetisch silicium bevattende stof 1949 [Aanv WNT] <Engels
silo pakhuis voor stortgoed zoals graan 1895 [WNT] <Spaans {3.2}
Siluur geologische periode 1910 [Van Hoepen, De bouw van het Siluur van Gotland]
sim aap 1240 [Bern.] <Latijn
simmen* jengelen 1872 [GVD] {3.1}
simpel eenvoudig 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
simplex enkelvoud(ig woord) 1826 [WNT verveelvuldigen] <Latijn
simplistisch al te eenvoudig 1928 [Aanv WNT] <Frans
simsalabim tussenwerpsel: toverspreuk 1976 [GVD] {4.3}
simuleren veinzen 1540 [WNT] <Frans
simultaan gelijktijdig 1847 [Aanv WNT] <ME Latijn
sinaasappel zuidvrucht 1682 [Sanders 1995] {4.1.2}
sinds* voorzetsel 1570 [WNT] {4.2}
sinds* onderschikkend voegwoord 1823 [WNT] {4.2}
sinecure gemakkelijk baantje 1859 [WNT] <Engels of Frans
singel (weg langs de buitenzijde van een) stadsgracht 1271 [CG I 1, 193] <Frans
singel buikriem 1573 [Plantijn] <Frans
single enkelspel bij tennis 1919 [Aanv WNT] <Engels
single grammofoonplaatje met één nummer per kant 1950 [WP jaarboek 1958 (langspeelplaat)] <Engels
single vrijgezel 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.4}
singlet onderhemd 1954 [Aanv WNT] <Engels {3.2}

singularis enkelvoud 1584 [WNT veel IV] <Latijn
singulier zonderling 1420 [HWS] <Frans
sinister onheilspellend 1669 [MEY] <Frans
sinjeur heer 1616 [WNT] <Frans
sinologie studie van het Chinees 1877 [Inaugurele rede G. Schlegel]
sint heilige 1200 [CG II 1 Servas] <Frans
sint-bernardshond hondensoort 1835 [Sanders 1995] {4.1.3}
sintel uitgebrand stuk steenkool 1436-1523 [MNW] <Duits
Sinterklaas heilige die kinderen op zijn verjaardag geschenken geeft 1564 [WNT]
sint-juttemis verzonnen heiligendag 1577 [WNT jutmis] {4.1.7}
sinus verhoudingsgetal 1614 [WNT wezen I] <Latijn
sinus holte 1847 [KKU] <Latijn
sip* beteuterd 1636 [Toll.]
Sire titel 1644 [WNT vertrouwen I] <Frans
sirene demonisch wezen, half vrouw, half vogel 1287 [CG NatBl] <Frans
sirih blad van plant waarop men kauwt 1596 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
sirocco droge wind 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.1}
siroop dikke vloeistof 1500-1525 [Jansen/Van Winter, Keuken in late ME] <Frans {1.2.4/4.1.6}
sirtaki Griekse dans 1969 [WP Suppl 1969 (lichte muziek)] <modern Grieks {3.2/4.1.15}
sisal weefsel van bladvezel 1905 [Aanv WNT] {4.1.9}
sissen* scherp geluid maken 1437 [MNW] {3.1}
sisser erwt 1779 [HOU II, 10, 216] <Latijn {4.1.6}
sisyfusarbeid nutteloos werk zonder einde 1847 [KKU]
sitar snaarinstrument 1957 [Enc. van de muziek] <Urdu {4.1.16}
sitcom komische televisieserie in huiselijke kring 1992 [De Coster 1999] <Engels {4.1.15}
sit-in zitstaking 1966 [R75] <Engels
sits bont katoen 1659 [Claes] <Engels {3.2/4.1.9}
situatie positie, toestand 1495 [WNT afdaling] <Frans
sjaal omslagdoek 1822 [Van Wijk, Alg. Aardrijkskundig Wrdb. dl. 2, 569] <Engels {3.2}
sjabloon modelvorm 1824 [WEI] <Duits
sjacheren minderwaardige handel drijven 1676 [WNT] <Duits
sjah koning 1847 [KKU] <Perzisch
sjalom, sjaloom tussenwerpsel: joodse groet 1970 [Recht voor raap] <modern Hebreeuws {3.2/4.3}
sjalot uitje 1682 [Nylandt, Nederlandtse Herbarius, 315] <Frans {4.1.6}
sjamaan toverpriester 1863 [KKU] <Toengoezisch
sjamberloek huisjas 1691 [WNT] <Duits
sjanker venerische ziekte 1778 [WNT] <Frans
sjans succes (in de liefde) 1929 [WNT polkahaar] <Frans
sjasliek aan een spit geroosterde stukjes vlees 1975 [R75] <Russisch {3.2/4.1.6}
sjees rijtuigje 1677 [WNT] <Frans {4.1.10}

sjeik hoofd (bv. van bedoeïenenstam) 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
sjekel munteenheid van Israël 1980 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <modern Hebreeuws {3.2/4.1.12}
sjekkie sigaret van shag 1984 [GVD] {4.1.6}
sjerp band als waardigheidsteken 1621 [WNT] <Duits
sjezen zakken voor examen 1850 [WNT]
sjezen hard rijden 1917 [WNT]
sjiiet aanhanger van bepaalde islamitische sekte 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
sjikse niet-joods meisje 1824 [WEI] <Jiddisch {3.2}
sjilpen* piepend geluid geven (van vogels) 1725 [WNT] {3.1}
sjoege begrip, verstand 1906 [Köster Henke] <Jiddisch {3.2}
sjoel synagoge 1899 [DBL] <Jiddisch {3.2}
sjoelbak lange bak voor gezelschapsspel 1912 [KKU] <Fries {3.2}
sjoelen met de sjoelbak spelen 1895-1896 [Waling Dykstra, uit Friesland's volksleven] <Fries {3.2/4.1.18}
sjoemelen knoeien 1971 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
sjofar ramshoorn, bazuin 1912 [KKU] <Hebreeuws {3.2}
sjofel armoedig 1802-1809 [WNT kostganger] <Duits
sjokken slepend lopen 1844 [WNT] <Fries {3.2}
sjorren trekken 1671 [WNT] <Fries {3.2}
sjouwen met inspanning dragen 1671 [WNT] <Fries {3.2}
sjtetl kleine joodse gemeenschap in Oost-Europa 1999 [GVD] <Jiddisch {3.2}
sjwa toonloze e 1929 [Aanv WNT] <modern Hebreeuws {3.2}
ska Jamaicaanse muziek, voorloper van reggae 1991 [Spectrum Muziek lexicon] <Engels {4.1.16}
skate rolschaats 1999 [GVD] <Engels {4.1.10}
skateboard schaatsplank 1984 [R84] <Engels {4.1.10}

skatescooter step met één wieltje voor en achter 2000 [NRC-H 17/8/2000] <Engels {4.1.10}
skeeler soort rolschaats 1969 [NRC 28/2/69, 16] <Engels {4.1.10}
skelet geraamte 1778 [WNT] <Duits
skelter motorwagentje 1959 [WP jaarboek 1960] <Engels {4.1.10}
sketch kort toneelstuk 1940 [De Telegraaf 8/12, 13] <Engels {4.1.15}
ski sneeuwschaats 1874 [Sanders NRC-H 16/3/98] <Noors {3.2}
skiff roeivaartuig 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 12a] <Engels {4.1.11}
skiffle muzieksoort met primitieve instrumenten als een wasbord 1979 [Wijnands&Ost] <Engels {4.1.16}
skinhead kaalgeschoren jongere uit subcultuur 1970 [Recht voor raap] <Engels
skippybal springbal 1970 [Recht voor raap] <Engels {4.1.18}
skunk marterachtige 1912 [KKU] <Engels {4.1.3}
skûtsjesilen wedstrijdzeilen met vrachtscheepjes 1947 [Aanv WNT] <Fries {3.2/4.1.18}
skybox vip-loge boven een stadion 1992 [GVD] <Engels
sla plant, gerecht daarvan 1599 [WNT] {4.1.6}
slaaf lijfeigene 1285 [CG Rijmb.] <ME Latijn
slaan* slagen toebrengen 901-1000 [WPS]
slaap* deel van zijvlak van het hoofd 1240 [Bern.]
slab* morsdoekje 1546 [Claes]
slabakken* verslappen, niet flink werken 1562-1592 [MNW]
slaboon prinsessenboon 1746 [WNT] {4.1.6}
slachten* doden voor consumptie 1477 [Teuth.]
slachtoffer iem. die het offer is van de belangen van een ander 1556 [WNT] <Duits
slag* klap 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
slag* soort 1638 [WNT slaan]
slagen* gelukken 1596 [WNT]
slager* iemand die beroepsmatig dieren slacht en verhandelt 1573 [Plantijn] {4.1.13}
slagroom vette, stijfgeklopte room 1910 [WNT] <Duits {4.1.6}
slagschaduw* scherp omlijnde schaduw 1740 [WNT]
slak* weekdier 1240 [Bern.]
slak metaalafval 1588 [Claes] <Duits
slaken* losmaken 1287 [CG NatBl]
slaken* uiten 1528 [WNT]
slalom afdaling met hindernissen (bij skiën) 1947 [KWT] <Noors {3.2}
slamat tussenwerpsel: groet 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 54] <Indonesisch {3.2/4.3}
slampampen* brassen, leeglopen 1532 [Toll.] {3.1}
slang* reptiel 901-1000 [WPS]
slang* buigzame buis of pijp 1687 [WNT] {1.2.3}
slang groepstaal 1891 [Aanv WNT] <Engels
slangenkop Chinese mensensmokkelaarsbende of lid daarvan 1996 [Sanders 2001]

slank* rank 1276-1300 [CG II 1 Perch.]
slap* niet strak 1265-1270 [CG Lut.K]
slapen* in slaap, rust zijn 901-1000 [WPS]
slapstick gooi- en smijtopvoering 1967 [Kolsteren, Prisma-vreemde-wrdb.] <Engels {4.1.15}
slash typografisch teken 1992 [Peptalk] <Engels
slash nevenschikkend voegwoord: of 1999 [R99] <Engels {4.2}
slavink* vlees met spek erom 1961 [Aanv WNT] {3.1/4.1.6}
slecht* niet goed 1573 [Plantijn] {1.2.3}
slechten* vlak maken 1240 [Bern.]
slechthorend* min of meer doof 1884 [WNT lip] {3.1}
slechtvalk roofvogel 1636 [WNT Bijv.+verb.]
slede, slee* voertuig op ribben 1266 [CG I 1, 90] {4.1.10}
sleedoorn* soort heester 1225 [Versl. en med. der Kon. Vlaamsche Ac. 1930, 203] {3.1}
sleepruim heester, vrucht daarvan 1599 [Kil.] {4.1.2}
slem al de slagen (bij kaartspel) 1832 [WEI] <Engels
slempen* overdadig (eten en) drinken 1546 [Claes]
slenteren* langzaam lopen 1701 [WNT] {3.1}
slepen* voorttrekken 1285 [CG Rijmb.]
slet* ontuchtige vrouw 1599 [Kil.] {1.2.3}
sleuf* smalle groef 1625 [WNT]
sleur* door herhaling ontstane gewoonte 1642 [WNT]
sleuren* slepen 1539 [MNW]
sleutel* werktuig om slot te openen of te sluiten 1240 [Bern.] {3.1}
sleutelbeen* verbinding tussen borstbeen en schouderblad 1645 [WNT]
sleutelbloem* primula 1514 [Groten Herbarius]
slib* bezinksel 1528 [MNW]
slick profielloze band 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
sliding glijdende beweging bij voetbal 1946 [Aanv WNT] <Engels
sliding glijdend bankje in roeiboot 1950 [GVD] <Engels

sliert* sleep, slap hangend iets 1897 [WNT]
slijk* modder 1240 [Bern.]
slijm* kleverig vocht 1287 [CG NatBl] {3.1}
slijpen* gladmaken door wrijven 1287 [CG NatBl]
slijtage mate waarin iets slijt 1652-1662 [WNT]
slijten* door wrijving doen afnemen 1285 [CG Rijmb.]
slik* modder 1212-1214 [Slicher] {2.4}
slikken* door het keelgat doen gaan 1351-1400 [MNW]
slim* schrander 1602 [WNT] {1.2.3}
slingeren* (zich) heen en weer bewegen 1585 [WNT] {3.1}
slingeruurwerk uurwerk waarvan de gang door een slinger wordt geregeld 1736 [WNT] {4.1.10}
slinken* minder worden 1351 [MNW]
slinks* arglistig 1477 [Teuth.]
slip* afhangend deel van een kledingstuk 1342 [MNW]
slip onderbroekje 1957 [WP jaarboek 1958] {3.3}
slippen* wegglijden 1588 [Claes Tw. 12]
slipper pantoffel zonder hiel 1935 [Aanv WNT] <Engels {4.1.9}
slissen* lispelen 1914 [GVD] {3.1}
slivovitsj pruimenbrandewijn 1843 [WNT vrucht 1] <Servisch {3.2/4.1.6}
slobberen* slordig en hoorbaar eten 1599-1607 [Claes] {3.1}
slobberen* ruim zitten 1903 [WNT] {3.1}
slobkous sok zonder zool 1769 [WNT]
slochter* doorgang door ijs, vaargeul 1001-1100 [Prisma NPl.] {2.3}
sloddervos slordig mens 1693 [WNT]
sloeber* stakker 1924 [WNT]
sloep vaartuig 1588 [Claes] <? {3.5/4.1.11}
sloerie* slet 1681 [WNT]
slof* pantoffel 1476-1500 [MNW] {4.1.9}
sloffen* slepend lopen 1769-1811 [WNT]
slogan slagzin 1929 [KWT] <Engels
slokken* doorzwelgen 1488 [MNW]
slome duikelaar sul 1899 [WNT]
slons* slordige vrouw 1623 [WNT] {1.2.3}
sloof* voorschoot met korte mouwen 1481 [MNW]
sloof* zwoegende huisvrouw 1634 [WNT]
sloom* suf 1884 [GVD]
sloop* kussenovertrek 1444 [MNW]
sloot* gegraven water 966 [Claes] {2.3}
slop* steeg 1381 [MNW]
slopen* afbreken 1377-1378 [MNW]
slordig* niet verzorgd 1599 [WNT]
slot* sluiting, einde 1240 [Bern.]
slot kasteel 1527 [WNT opplunderen]
sloven* hard werken 1610 [WNT]

slowfood met zorg klaargemaakt voedsel 1990 [Website Slow Food Stichting] <Engels {1.1/4.1.6}
sluier doorzichtige doek 1527 [HWS] <Duits
sluik* glad (van haar) 1840 [WNT]
sluimeren* dutten 1450 [MNW] {3.1}
sluipen* zich onopgemerkt voortbewegen 1285 [CG Rijmb.]
sluis waterkering 1139 [Claes] <Latijn {2.3/5}
sluiten* toedoen 1240 [Bern.]
slungel lange jongen 1785 [WNT] <Nederduits {3.2}
slurf* verlengde snuit 1540 [MNW]
slurpen* hoorbaar opzuigen 1477 [Teuth.] {3.1}
sluw listig 1818 [WNT] <Duits
smaad* laster 1350 [MNW]
smaak* zintuig om te proeven 1100 [Willeram]
smaakmaker* product dat of persoon die smaak aan iets geeft, ook figuurlijk 1974 [R75] {4.4}
smachten* kwijnen 1477 [Teuth.] {1.2.2}
smak* scheepstype 1527 [WNT] {4.1.11}
smakken* smijten 1450 [MNW]
smakken* klappend geluid met lippen maken 1624 [WNT] {3.1}
smal* niet breed 1100 [Willeram]
smalen* met geringschatting spreken 1573 [Plantijn]
smalspoor smalle spoorbaan 1912 [WNT] <Duits
smalt kobaltglas 1618 [WNT] <Italiaans {3.2}
smaragd edelgesteente 1475 [MNW] <Latijn
smart* verdriet 1254 [VMNW]
smartdrug preparaat dat het denken bevordert 1992 [De Coster 1999] <Engels {4.1.6}
smartlap* sentimenteel lied 1961 [WP jaarboek 1962] {3.1}
smartshop winkel voor smartdrugs 1996 [De Coster 1999] <Engels
smash harde slag 1950 [GVD] <Engels
smeden* metaal bewerken 1240 [Bern.]
smeer* vet 901-1000 [WPS]
smeerkaas smeerbare kaas 1950 [GVD] <Duits {3.2/4.1.6}
smeerlap* scheldwoord 1721 [WNT]
smegma een zeepachtige klierafscheiding 1847 [KKU] <Latijn
smeken* nederig verzoeken 1240 [Bern.] {1.2.6}
smelten* vloeibaar (doen) worden 1240 [Bern.]
smeren* met een vettige stof bestrijken 1240 [Bern.]
smeris Bargoens: agent van politie 1844 [WNT]
smeulen* zacht branden 1340 [MNW]
smid* metaalbewerker 1138-1139 [Claes] {2.3/4.1.13}

smiecht* smeerlap 1899 [WNT]
smient* eendachtige 1508 [HWS]
smiespelen* fluisteren 1874 [WNT] {3.1}
smijten* werpen 1340-1350 [MNW]
smikkelen* snoepen 1898 [WNT] {3.1}
smiley gezichtje gemaakt van leestekens en symbolen dat een gevoel uitdrukt 1997 [De Coster 1999] <Engels
smoel* bek 1557 [WNT]
smoes uitvlucht 1901 [WNT] <Jiddisch {3.2}
smoezelig* beduimeld 1846 [WNT]
smog vervuilde mist 1963 [Aanv WNT] <Engels {4.1.1}
smoken* roken 1429 [MNW]
smoking geklede herenjas 1897 [WNT] {3.3/5}
smokkelen* heimelijk vervoeren 1615 [WNT] {3.1}
smoorheet* zeer heet 1694 [WNT] {4.4}
smoren* verstikken 1287 [CG NatBl]
smörgåsbord koud buffet 1984 [GVD] <Zweeds {3.2/4.1.6}
smørrebrød plakje brood met boter en beleg 1968 [WP voor de vrouw] <Deens {3.2/4.1.6}
smorzando wegstervend 1820 [Muzijkaal zak-woordenboek] <Italiaans {3.2}
smous scheldnaam voor jood 1657 [WNT] <Jiddisch {3.2}
smousjassen kaartspel 1866 [WNT] {4.1.18}
smout* vet 1140 [Rey] {2.2/4.1.6}
sms tekstbericht via mobiele telefoon 1994 [Sanders 2001] <Engels {1.3/4.1.17}
smullen met welbehagen eten 1501-1525 [MNW] <Nederduits {3.2}
smurfentaal straattaal op basis van Nederlands met woorden uit allochtone talen en Engels 1997 [Sanders 2000]
smurrie* vuil 1920 [WNT]
snaaien stelen 1897 [WNT] <Jiddisch {3.2}
snaak* grappenmaker 1625 [WNT vies]
snaar* snoer 1265-1270 [CG Lut.K]
snaar* schoondochter 1285 [CG Rijmb.] {4.1.4}
snack hartig hapje 1964 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
snackbar snelbuffet 1950 [GVD] <Engels
snailmail conventionele postbestelling 1998 [De Coster 1999] <Engels
snakken* heftig begeren 1548 [WNT] {3.1}
snaphaan geweer 1680 [F. van der Doe, Indianen in Zeeuwse bronnen] <Duits {4.1.14}
snappen* babbelen 1437 [MNW] {3.1}
snapshot momentopname 1914 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
snateren* een druk geluid maken (van vogels) 1437 [MNW] {3.1}
snauw* type schip 1670 [F. van der Doe, Indianen in Zeeuwse bronnen 5] {3.1/4.1.11}
snauwen* bits spreken 1477 [MNW] {3.1}
snavel* vogelbek 1287 [CG NatBl] {1.2.5/3.1}
sneakers schoenen met zachte zolen 1987 [De Coster 1999] <Engels {4.1.9}

sneb* snavel 1518 [Claes] {3.1}
sneep* beenvis 1682 [WNT] {3.1}
sneer honende opmerking 1847 [KKU] <Engels
snees* telwoord: twintigtal, twintig als landmaat 1301-1350 [MNW] {4.2}
sneeuw* neerslag in bevroren vlokken 901-1000 [WPS] {4.1.1}
sneeuwgans* eendachtige 1599 [WNT]
snel* vlug 1240 [Bern.]
snelbuffet buffet waar men staand kan eten 1950 [GVD] <Duits {3.2}
snellekweekreactor kernreactor die werkt met snelle neutronen 1974 [R75] {4.1.10}
snerpen* een pijnlijk aandoend geluid maken 1623 [WNT] {3.1}
snert* erwtensoep 1768 [WNT] {4.1.6}
snertvent* vervelende man 1914 [GVD]
sneu* jammer 1910 [WNT]
sneu* meelijwekkend 1989 [Hofkamp&Westerman] {3.1}
sneuvelen* omkomen 1620 [WNT] {3.1/4.4}
sneven* omkomen 1285 [CG Rijmb.] {4.4}
snijden* met een scherp werktuig scheiden 1100 [Willeram] {1.2.5/3.1}
snikheet* smoorheet 1635 [WNT]
snikkel penis 1968 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2/4.4}
snikken* krampachtige bewegingen maken, krampachtig ademen 1552 [Claes] {3.1}
snip* steltloper 1280-1287 [CG I 1, 507]
snip* schuit (met puntige steven) 1741 [WNT] {3.1/4.1.11}
sniper sluipschutter 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.14}
snipperen* tot snippers snijden 1588 [Claes] {3.1}
snipverkouden* erg verkouden 1950 [GVD] {4.4}
snit wijze waarop iets gesneden is 1816 [WNT] <Duits
snob parvenu 1904 [WNT] <Engels
snoeien* inkorten (van takken) 1367-1372 [MNW] {1.2.5/3.1}
snoeihard* zeer hard 1956 [Aanv WNT] {4.4}
snoeiheet* zeer heet 1969 [Aanv WNT] {4.4}
snoek* beenvis 1286 [CG I 2, 1181] {3.1}
snoepen* lekkernijen eten 1573 [Plantijn] {3.1}
snoepreisje* plezierreisje buiten de vakantie 1710 [WNT snoepen]

snoer* koord, draad 1286 [CG I 2, 1161]
snoes* lieftallig persoon 1864 [WNT]
snoeshaan snuiter 1617 [Toll.] <Nederduits {3.2/5}
snoet* vooruitspringend deel van kop 1784-1785 [WNT] {3.1}
snoeven* opscheppen 1645 [WNT]
snol* hoer 1612 [WNT] {3.1/4.1.13}
snood* misdadig 1350 [MNW]
snooker Engels biljartspel 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.18}
snor haar op de bovenlip 1844 [Toll.]
snorder illegale taxichauffeur die onderweg vrachtjes oppikt 1932 [WNT snorren] <Jiddisch {3.2}
snorfiets fiets met hulpmotor 1975 [WP jaarboek 1976] <? {3.5/4.1.10}
snorkel luchtpijpje bij het zwemmen 1957 [WP jaarboek 1958] <Duits {3.2}
snorken* keelgeluid maken 1401-1450 [HWS] {3.1}
snorren* een brommend geluid maken 1588 [Claes] {3.1}
snorren los werk zoeken 1974 [Endt]
snot* neusvocht 1351 [MNW]
snotolf* beenvis 1599 [Kil.]
snowboarden op een plank van een besneeuwde helling af glijden 1989 [Peptalk] <Engels {4.1.18}
snuffelen* lucht opsnuiven 1629 [WNT] {3.1}
snufje* nieuwigheid 1561 [WNT snuf]
snugger* schrander 1599 [Kil.] {3.1}
snuiftabak fijngemalen tabak om te snuiven 1658 [WNT] {4.1.6}
snuisterij sieraad van weinig waarde 1596 [Toll.]
snuit* vooruitspringend deel van kop 1477 [Teuth.] {1.2.5/3.1}
snuiter* kwant 1872 [GVD]
snuiven* hoorbaar door de neus ademen 1351 [MNW] {3.1}
snurken* keelgeluid maken in de slaap 1573 [Plantijn] {3.1}
soap opera sentimentele vervolgserie 1984 [GVD] <Engels {4.1.15}
sober niet overvloedig 1351 [MNW] <Frans
soccer voetbal 1968 [KWT] <Engels {4.1.18}
sociaal maatschappelijk 1805 [WNT] <Frans {3.2}
socialisatie het socialiseren 1908 [WNT vakbeweging] <Frans
socialiseren ten bate van allen doen strekken 1930 [WNT] <Duits
socialisme bepaalde maatschappijvorm 1850 [WNT] <Frans
sociëteit vereniging 1587 [WNT] <Frans
society de hogere kringen 1929 [KWT] <Engels
soda een zout 1717 [WNT] <Italiaans {3.2}
sodeju tussenwerpsel: bastaardvloek 1904 [WNT] {4.3}
sodemieter scheldwoord 1853 [WNT]
sodium natrium 1834 [WNT verhouding] <modern Latijn
soebatten vleiend vragen 1641 [WNT] <Indonesisch {3.2}
soefi beoefenaar van de islamitische mystiek 1886 [KKU] <Arabisch {3.2}
soek bazaarstraat 1886 [KKU] <Arabisch {3.2}
soelaas vertroosting 1287 [CG NatBl] <Frans

soenniet orthodoxe islamiet 1847 [KKU] <Arabisch {3.2}
soep vloeibare kost 1745 [WNT] <Frans {4.1.6}
soepel buigzaam 1899 [WNT] <Frans
soepjurk lange wijde jurk 1885-1886 [WNT soep]
soera hoofdstuk van de koran 1886 [KKU] <Arabisch {3.2}
soes gebak 1791 [WNT] {4.1.6}
soesa drukte 1875 [Multatuli, Max Havelaar, 379] <Indonesisch {3.2}
soeverein vorst 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
soeverein oppermachtig 1566 [WNT] <Frans
soeverein munt 1612 [Van Gelder 1965] <Frans {4.1.12}
soezen* suffen 1858 [WNT]
sof Bargoens: tegenvaller 1904 [WNT] <Jiddisch {3.2}
sofa bank 1698 [WNT zoldering] <Frans {4.1.9}
sofist die scherpzinnige drogredenen aanvoert 1621-1625 [WNT] <Latijn
soft zacht 1983 [R84] <Engels
softdrink niet-alcoholische drank 1956 [R75] <Engels {4.1.6}
softdrug niet-verslavende drug 1973 [R75] <Engels {4.1.6}
software computerprogramma's 1967 [Kruseman Aretz, Vallen en opstaan 16] <Engels
soigneren verzorgen 1539 [HWS] <Frans
soiree avondpartij 1854 [Kappler, Nederlandsch-Guyana 81] <Frans
soit tussenwerpsel: het zij zo! 1865 [KVW] <Frans {4.3}
soja pikante saus 1670 [WNT] <Japans {3.2/4.1.6}
sok korte kous 1805 [WNT] <Duits
sok metalen mof ter verbinding van twee buizen 1870 [WNT] <Engels
sokkel voetstuk 1850 [WNT zuil I] <Frans
sol muzieknoot 1350 [MNW]

sol munteenheid van Peru 1914 [GVD] <Spaans {3.2/4.1.12}
solarium inrichting voor (kunstmatig) zonnebad 1912 [KKU] <Engels
soldaat militair zonder rang 1562 [Dict. Tetraglotton] <Frans {4.1.14}
solde uitverkoopartikel 1950 [GVD] <Frans
solderen metaal aaneenhechten 1438 [MNW] <Frans
soldij loon van een soldaat 1469 [MNW]
soleren als solist optreden 1970 [Recht voor raap]
solex bromfiets met voorwielaandrijving 1953 [Aanv WNT] {4.1.10}
solfège toonladders zingen 1916 [WNT vocaal] <Frans
solidair door saamhorigheid verbonden 1822 [WNT] <Frans
solide stevig 1553 [Vd Werve] <Frans
solingklasse klasse van zeilboten 1986 [KOE]
solipsisme een filosofische leer 1886 [KKU]
solist die alleen uitvoert 1872 [GVD] <Frans
solitair eenzaam 1650 [MEY] <Frans
sollen heen en weer trekken 1655 [WNT]
solliciteren naar een betrekking dingen 1617 [WNT] <Frans
solo bijwoord: als zanger of speler alléén 1782 [WNT] <Italiaans {3.2}
solo vrijgezel 1991 [De Coster 1999] <Engels {4.1.4}
so long tussenwerpsel: afscheidsgroet 1989 [Peptalk] <Engels {4.3}
solstitium zonnestilstand 1634 [WNT winter] <Latijn
solutie oplossing 1531 [HWS] <Frans
solutie bandplakmiddel 1914 [GVD] <Engels
solvabel in staat om te betalen 1822 [WNT] <Frans
solvabiliteit vermogen om te betalen 1872 [GVD] <Frans
solvent in staat om te betalen 1476-1500 [MNW] <Latijn
som totaal 1236 [CG I 1, 22] <Frans
som rekenkundig vraagstuk 1717 [WNT] <Frans
som munteenheid van Kirgizië en Oezbekistan 1993 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Kirgizisch of Oezbeeks {4.1.12}
soma lichaam 1961 [GVD] <Grieks {3.2}
somatisch lichamelijk 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
somber bedrukt 1642 [WNT] <Frans
somberman pessimist 1985 [Picarta: titel van R. Campert] {4.4}
sombrero hoed met brede rand 1872 [Aanv WNT] <Spaans {3.2/4.1.9}
somma bedrag 1596 [WNT] <Italiaans {3.2}
sommatie aanmaning om te betalen 1502 [HWS] <Frans
sommeren aanmanen 1299 [CG I 4, 2663] <Frans
sommige* onbepaald voornaamwoord 1236 [CG I 1, 23] {4.2}
soms* bijwoord van tijd: weleens 1777 [Toll.] {3.1}
sonar echopeiling 1952 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
sonate muziekstuk voor één instrument 1697 [WNT] <Frans
sonatine kleine sonate 1824 [WEI] <Frans
sonde peilstift 1865 [WNT] <Frans
sonnet lyrisch gedicht 1565 [WNT] <Frans
sonoor helder klinkend 1824 [WEI] <Frans

soort categorie, kwaliteit 1350 [MNW] <Frans
soortgelijk* aanwijzend voornaamwoord 1787 [WNT] {4.2}
sop* zeepwater 1611-1620 [WNT]
sophisticated getuigend van intellect 1951 [De Vooys] <Engels
sopraan hoogste vrouwenstem 1824 [WEI] <Italiaans {3.2/4.1.16}
sorbet ijsdrank 1669 [WNT] <Frans {4.1.6}
sordino demper op muziekinstrument 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
sores Bargoens: zorgen 1906 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.2}
sorghum kafferkoren 1859 [WNT uitstoelen] <modern Latijn {4.1.2}
soroptimisten vrouwenvereniging 1929 [KWT] <Engels
sorry tussenwerpsel: excuseer! 1931 [Aanv WNT] <Engels {4.3}
sorteren uitzoeken 1599 [WNT] <Frans
SOS noodsein 1937 [WNT vliegveld] <Engels
sostenuto bijwoord: volhoudend 1805 [Muzijkaal Zak-Boekje] <Italiaans {3.2}
sotternie Middelnederlands kluchtspel 1350 [MNW] {4.1.15}
sotto voce bijwoord: met ingehouden stem 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
sou stuiver 1793 [WNT] <Frans
soubrette hoofdrol van operette 1824 [WEI] <Frans
soufflé gerecht met geklopt eiwit 1863 [Rijnhart] <Frans {4.1.6}
souffleren voorzeggen 1808 [WNT] <Frans {3.2}
soul negermuziek 1960 [R75] <Engels {4.1.16}
sound kenmerkend geluid 1965 [R75] <Engels
soundbite kort geluidsfragment 1996 [De Coster 1999] <Engels
souperen avondmalen 1764 [WNT] <Frans

souplesse buigzaamheid 1847 [KKU] <Frans
sourdine demper op muziekinstrument 1872 [WNT] <Frans
sousbras zweetlapje in oksels van kleding 1883 [Java-Bode 1/9, 2a] <Frans
soutane priestergewaad 1905 [WNT] <Frans
souteneur pooier 1881 [WNT] <Frans {4.1.13}
souterrain ondergronds bewoonbaar deel van een gebouw 1824 [WEI] <Frans
souvenir aandenken 1837 [WNT] <Frans
souvlaki geroosterd vlees aan pennen 1996 [Vd Sijs 1996] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
sovchoz staatslandbouwbedrijf 1945 [Revue van buitenlandse stemmen 9, 18/8 1b] <Russisch {3.2}
sovereign Engels gouden pond 1548 [WNT souverein] <Engels {3.2}
sovjet raad 1863 [KKU] <Russisch {3.2}
sowieso bijwoord van modaliteit: in elk geval 1968 [KWT] <Duits {3.2}
spa mineraalwater 1734 [Sanders 1995] {4.1.6}
spaak* verbinding tussen naaf en velg 1351-1400 [MNW]
spaan* afgespleten hout 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
spaan* gereedschap 1350 [MNW]
spaander* afgespleten houtje 1542 [WNT]
spaat mineraal met bladerige structuur 1782 [WNT] <Duits
spaceshuttle ruimteveer 1982 [R84] <Engels {4.1.10}
spade* schop 1240 [Bern.]
spadrille schoen met touwzool 1961 [GVD] <Frans {3.2/4.1.9}
spagaat spreidzit 1970 [GVD Suppl.] <Duits {3.2}
spaghetti meelproduct 1929 [KWT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
spalk* hout om gebroken ledematen onbeweeglijk te bevestigen 1351 [MNW]
spam ongevraagde mail 1997 [De Coster 1999] <Engels
span* lengtemaat 1150 [Rey] {2.2}
span* voorgespannen dieren, wagen met bespanning 1630 [WNT] {4.1.10}
spaniël hondensoort 1865 [KVW] <Engels {4.1.3}
spanjolet draairoede aan deuren 1877 [WNT vuur I] <Frans
spanjool geringschattend voor Spanjaard 1550 [WNT verschenen II] <Spaans {3.2}
spanking seksuele variant met slaan 1984 [R84] <Engels
spannen* strak trekken, vastmaken aan 1091-1100 [Rey] {2.2}
spant* balk tegen de nok 1662 [WNT]
spar* staak 1175 [Rey] {1.2.3/2.2}
spar* boomsoort 1714 [WNT] {1.2.3}
sparen* bewaren 1240 [Bern.]
spareribs varkensrib 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Engels {4.1.6}
sparren boksen zonder doorstoten 1986 [KOE] <Engels
sparringpartner oefenpartner (bij boksen) 1948 [Sport, 12 april] <Engels
spartaans sober en hard 1634 [WNT wedden] <Latijn
spartelen* met armen en benen heen en weer slaan 1240 [Bern.] {3.1}
spastisch krampachtig 1847 [KKU] <Latijn

spatel platte lepel 1351 [MNW] <ME Latijn
spatie woordscheiding 1892 [WNT] <Latijn
spatten* in kleine deeltjes (doen) rondvliegen 1642 [WNT]
speakeasy clandestiene drinkgelegenheid 1931 [KWT] <Engels
specerij smaakgevende stof, kruid 1330 [Jacobs 22] <Frans {4.1.6}
specht* spechtvogel 1287 [CG NatBl]
speciaal bijzonder 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
specie muntgeld 1621 [De Jonge IV, 252] <Latijn
specificatie gedetailleerde opgave 1468 [HWS] <Frans
specificeren afzonderlijk opgeven 1395 [Moors 200, 30] <ME Latijn
spectaculair opzienbarend 1947 [Aanv WNT] <Frans
spectator toeschouwer 1565 [Mak] <Latijn
spectrum kleurenband, scala 1858 [WNT wandelend] <Latijn
speculaas sinterklaaskoek 1898 [Toll.] {4.1.6}
speculeren gokken (op) 1866 [WNT] <Frans
speculum spiegel 1847 [WNT oorarts] <Latijn
speech redevoering 1688-1696 [WNT] <Engels {3.2}
speed drugs 1970 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
speeksel* mondvocht 1351 [MNW]
speelruimte ruimte van beweging 1813 [WNT] <Duits
speen* tepel 1236 [CG I Gent]
speenkruid* plant 1543 [Heukels]
speenvarken* jong varken 1253 [VMNW] {3.1/4.1.3}
speer* steekwapen 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.14}
spek* vet 1108 [Künzel] {2.3/4.1.6}
spek* een soort suikergoed 1873 [WNT] {4.1.6}
spektakel schouwspel 1501-1525 [HWS] <Frans
spektakel herrie 1787-1789 [WNT]

spel* bezigheid tot ontspanning 1240 [CG I 1] {4.1.18}
speld middel om iets vast te steken, ook als sieraad 1350 [MNW] <Latijn {1.2.4}
spelen* zich vermaken 1236 [CG I 1]
speleologie holenonderzoek 1960 [Aanv WNT]
speling* speelruimte 1351 [MNW]
spellen* uit letters vormen 1050 [Rey] {1.2.4/2.2}
spelonk grot 1451-1500 [MNW] <Frans
spelt* soort tarwe 1280 [CG I Rijkhoven Oudenbiezen] {4.1.2}
spencer mouwloze trui 1805 [Bergen op Zoomsch Nieuws-blad, 47, 30 nov., 148] <Engels {1.4/3.2}
spenderen besteden 1659-1673 [WNT] <ME Latijn
spenen* van de borst nemen 1285 [CG Rijmb.]
spergebied afgesloten gebied 1944 [Theissen 1978] <Duits {3.2}
sperma mannelijk zaad 1685 [WNT voortkomen] <Latijn
spermaceti witte amber 1705 [WNT vuil I] <ME Latijn {1.3}
spermatocyt stadium in de vorming van zaadcellen 1922 [Stomps, De stoffelijke basis der erfelijkheid, 199]
sperwer* roofvogel 701-800 [Lex Salica] {2.2}
sperzieboon soort boon 1821 [WNT] {4.1.6}
spetteren* in kleine deeltjes wegspringen 1881-1895 [WNT] {3.1}
speuren* nasporen 1276-1300 [CG Lut.A]
spiccato iedere toon afzonderlijk aangestreken 1805 [Muzijkaal Zak-Boekje] <Italiaans {3.2}
spichtig* lang en dun 1637 [WNT]
spie* pin 1562 [Claes]
spie Bargoens: cent, geld 1906 [WNT] <? {3.5/4.1.12}
spieden* uitkijken 1080 [Rey] {2.2}
spiegel beelden terugkaatsend voorwerp 1240 [Bern.] <ME Latijn
spiegelei gebakken ei met heel gebleven dooier 1701 [WNT] {4.1.6}
spieken afkijken 1934 [WNT] <Duits
spier* lichaamsweefsel 1621 [WNT]
spiering* beenvis 1210-1240 [CG I 1, 6]
spiernaakt* geheel naakt 1859 [WNT] {4.4}
spierwit* zeer wit 1645 [WNT] {4.1.5/4.4}
spies, spiets lange speer 1485 [MNW] <Duits {4.1.14}
spijbelen school verzuimen 1762 [WNT] <? {3.5}
spijker* nagel 1284 [CG I 2, 780]
spijkerbroek* jeans 1954 [Aanv WNT] {3.1}
spijl* staaf 901-1000 [Claes] {2.3}
spijs voedsel 1236 [CG I 1, 25] <Latijn {1.2.3}
spijs amandelpers 1950 [WNT amandelbrood] {1.2.3/4.1.6}
spijt berouw 1436 [MNW] <Frans {1.2.4}
spike sportschoen met ijzeren punten 1961 [GVD] <Engels {4.1.9}
spikkel* vlekje 1485 [MNW] {3.1}
spiksplinternieuw* fonkelnieuw 1805 [WNT] {4.4}
spil* pen, as 1163-1177 [Tavernier] {2.4}

spillen* nutteloos besteden 1599 [Kil.]
spin* spinachtige 1240 [Bern.]
spin tolbeweging 1961 [GVD] <Engels
spinaal m.b.t. de ruggengraat 1847 [WNT vlok I] <Latijn
spinazie groente 1377-1378 [MNW] <Frans {4.1.6}
spindel spinklos 1917 [WNT afsluiter Suppl] <Duits {3.2}
spindokter mediamanager die het nieuws manipuleert 1997 [De Coster 1999] <Engels
spinel edelgesteente 1562 [De Bruijn Tw. 10] <Frans
spinet snaarinstrument 1599 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.16}
spinnaker een bijzeil 1946 [Aanv WNT] <Engels
spinnen* een draad vormen 1240 [Bern.]
spinnen* snorrend geluid maken (van katten) 1850 [WNT] {3.1}
spinnewiel* toestel om wol te spinnen 1573 [Plantijn]
spin-off positief neveneffect of -product 1989 [Peptalk] <Engels
spint* buitenste jaarringen van bomen 1445 [MNW]
spint* spinsel van een mijt 1909 [WNT]
spion verspieder 1653 [WNT] <Frans
spionage het bespieden 1886 [KKU]
spiraal krullijn, schroeflijn 1872 [GVD] <Frans
spiraal(tje) voorbehoedsmiddel 1970 [Recht voor raap]
spiril schroefbacterie 1922 [De Koning, Boschbescherming 108] <modern Latijn
spirit fut 1903 [Prick 1903] <Engels
spiritisme geloof in contact met overledenen 1884 [WNT eeuw I] <Frans
spiritualiën sterkedrank, geestrijk vocht 1872 [GVD] <Duits {4.1.6}
spiritualisme opvatting die de ziel voor onsterfelijk verklaart 1888 [WNT] <Frans
spiritualiteit onstoffelijkheid, geestigheid 1553 [Aanv WNT] <Frans
spiritueel onstoffelijk, geestig 1378 [MNW] <Frans

spirituoso bijwoord: vurig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
spiritus alcohol 1714 [WNT] <Latijn
spirometer ademhalingsmeter 1855 [Aanv WNT]
spit* braadspit 1240 [Bern.]
spit* pijn in de rug 1567 [WNT]
spits puntig 1542 [Dasypodius] <Duits
spits hondensoort 1867 [WNT] <Duits {4.1.3}
spits meest aanvallende voetballer 1970 [Recht voor raap]
spitsboef grote schelm 1787-1789 [WNT] <Duits
spitsmuis insectenetend zoogdier 1599 [Kil.] <Duits {4.1.3}
spitsroede dunne roede gebruikt om te straffen 1672 [WNT] <Duits
spitsvondig scherpzinnig 1617 [WNT] <Duits
spitten* uitgraven 1350 [MNW]
spleen lichte depressiviteit 1824 [WEI] <Engels
spleet* kier 1342 [MNW]
splijten* kloven 1240 [Bern.]
splinter* afgesprongen deeltje 1285 [CG Rijmb.]
splinternieuw* helemaal nieuw 1724-1726 [WNT] {4.4}
split whisky met sodawater 1897 [WNT] <Engels {4.1.6}
split* insnijding in kleding 1903-1904 [WNT]
splitsen* verdelen 1570 [WNT]
spoed* haast 1265-1270 [CG Lut.K]
spoedig* binnen korte tijd, binnenkort 1637 [WNT] {1.3}
spoel* klos 1477 [Teuth.]
spoelen* afwassen 1270 [CG I 1, 186]
spoetnik kunstmaan 1957 [R75] <Russisch {3.2/4.1.10}
spoiler constructie aan vliegtuigen en auto's ter vermindering van brandstofverbruik 1968 [KWT] <Engels
spon tap 1477 [Teuth.] <Italiaans {1.2.4/3.2}
sponde beddenplank, bed 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {4.1.9}
spondeus versvoet 1824 [WEI] <Latijn
sponning gleuf 1671 [WNT]
spons zwam 1285 [CG Rijmb.] <Frans
spons schoonmaakdoek 1605 [WNT]
sponsor die de kosten draagt 1961 [GVD] <Engels
spontaan impulsief, uit een opwelling voortkomend 1888 [WNT weerslag III] <Frans
spook* bovennatuurlijke verschijning 1477 [Claes] {1.2.2}
spoonerism verspreking door verwisseling van klanken 1984 [GVD] <Engels
spoor* prikkel 1080 [Rey] {2.2}
spoor* voetindruk 1100 [Willeram]
spoorslags* bijwoord van tijd: in allerijl 1599 [Kil.] {3.1}
sporadisch zelden 1863 [KKU] <Duits
spore voortplantingscel 1868 [WNT] <modern Latijn
sporozoön protozoön dat zich door sporevorming vermenigvuldigt 1912 [KKU]
sport* trede van ladder 1301-1400 [MNW]

sport lichamelijke bezigheid 1847 [KKU] <Engels {4.1.18}
spot reclameboodschap 1965 [R75] <Engels {4.1.15}
spot lamp 1973 [R75] <Engels
spotten* de draak steken met 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
spotten ontdekken 1982 [R84] <Engels
spouwen* kloven 1407-1432 [MNW]
spraak* het vermogen te spreken 901-1000 [WPS]
spraakwater* lust tot spreken 1731 [WNT]
sprankelen* fonkelen 1808 [WNT]
spray te verstuiven vloeistof 1879 [Aanv WNT] <Engels
spreadsheet boekhoudkundig computerprogramma 1984 [HCC nieuwsbrief dec. 12, 31] <Engels
spreekwoord spreuk 1524 [TNTL 1957, 104] <Duits {1.2.2}
spreeuw* zangvogel 1287 [CG NatBl]
sprei* dek op bed 1600 [WNT]
spreiden* uiteenplaatsen, gelijkmatig verdelen 1240 [Bern.]
spreken* praten 901-1000 [WPS]
sprenkel* spat 1477 [Teuth.] {3.1}
spreuk* zegswijze 1287 [CG NatBl]
spriet* spruit van een plant 1260-1280 [CG II 1 Nibel.]
spriet* ralvogel 1860 [WNT]
springen* zich in de lucht verheffen 1240 [Bern.]
springstof ontplofbare stof 1906 [Aanv WNT] <Duits {1.4/4.1.14}
springveer veer van matrassen e.d. 1731-1735 [WNT]
sprinkhaan* insect 1301-1400 [Glossarium Trevirense] {3.1}
sprinklerinstallatie blusinrichting 1947 [Aanv WNT]
sprinten hard gaan over korte afstand 1925 [Toll.] <Engels
sprits baksel waarvan het deeg in heet vet wordt gespoten 1580 [Toll.] {4.1.6}
sproeien* in fijne stralen uitstorten 1657 [WNT]

sproet* huidvlekje 1240 [Bern.]
sprokkelen* takken bijeenzamelen 1357 [MNW] {3.1}
sprokkelmaand februari 1298 [CG I 4, 2481] {4.1.7}
sprong* het springen 1100 [Willeram]
sprookje* verzonnen vertelling 1610 [WNT]
sprot* beenvis 1293 [CG I 3, 1921]
spruit* loot 1351-1400 [MNW]
spruit* kind 1437 [MNW] {4.1.4}
spruiten* loten vormen 1285 [CG Rijmb.]
spruitje* groente 1778 [WNT] {4.1.6}
spruw* slijmvliesontsteking 1557 [Claes Tw. 12]
spugen* door de mond uitwerpen 1657 [WNT] {3.1}
spuien* lozen 1828 [WNT]
spuiten* met kracht naar buiten persen 1401-1500 [MNW]
spul* bezitting 1781 [WNT]
spurt sprint 1886 [WNT] <Engels
sputteren* pruttelende geluiden maken 1912 [WNT] {3.1}
sputum speeksel 1901 [KUI] <Latijn
spuug* speeksel 1717 [WNT verdrinken]
spuwen* door de mond uitwerpen 1240 [Bern.] {3.1}
squadron basiseenheid bij de luchtmacht 1961 [Aanv WNT] <Engels {4.1.14}
squash balspel 1953 [De Vooys] <Engels {4.1.18}
squaw indiaanse vrouw 1912 [KKU] <Engels
sst* tussenwerpsel: uitroep om tot stilte te manen 1778 [WNT] {4.3}
staaf* stang 1599 [Kil.] {1.2.4/1.3}
staag* aanhoudend 1596 [WNT]
staak* paal 1165 [Künzel] {2.3}
staal* metaal 1240 [Bern.]
staal monster 1350 [MNW] <Frans
staan* overeind zijn 901-1000 [WPS]
staande* voorzetsel 1435 [MNW] {4.2}
staar* oogziekte 1778 [WNT]
staart* achterste gedeelte 1197 [Claes] {2.3}
staat toestand 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
staat land 1599 [Kil.]
staatsie pracht 1602 [Toll.]
stabiel vast staande 1619 [De Jonge IV, 185] <Frans
stabij hondensoort 1961 [GVD] <Fries {3.2/4.1.3}
stabilisatie het stabiel maken 1929 [KWT] <Frans
stabilisator middel om stabiliteit te verbeteren 1911 [Aanv WNT] <Engels
stabiliseren duurzaam maken 1886 [KKU] <Frans
stabiliteit bestendigheid 1824 [WEI] <Frans
staccato bijwoord: kort aangehouden (van noten) 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
stad* grote plaats 857 [Claes] {2.3}
stadhouder* plaatsvervanger van vorst 1350 [MNW]

stadion sportterrein 1920 [WNT] <Grieks {3.2}
stadium tijdperk 1869 [WNT] <Latijn
staf* stok 1110 [Claes] {1.2.4/1.3/2.3}
staf* leidinggevend personeel 1766 [WNT]
staffel berekeningswijze waaruit bij elke wijziging het saldo blijkt 1912 [KKU] <Duits
stafylokokken kogelvormige bacteriën 1912 [KKU] <modern Latijn
stag* staand want 1600 [WNT]
stage proeftijd 1912 [KKU] <Frans
stagflatie hoge inflatie en geringe economische groei 1974 [R75] <L {3.4}
stagiair die een stage doormaakt 1912 [KKU] <Frans
stagneren stilstaan 1824 [WEI] <Frans
staken* stopzetten, het werk neerleggen 1573 [Plantijn]
staketsel rij palen 1573 [Plantijn]
stakker(d) stumper 1871 [WNT] <Noors {3.2}
stal* verblijf van dieren 701-800 [Lex Salica] {2.2}
stal(letje)* staanplaats op markt 1080 [Rey] {2.2}
stalactiet druipsteen (naar beneden hangend) 1734 [HubWes]
stalagmiet druipsteen (naar boven gericht) 1781 [WNT stalactiet]
stalinisme variant van het communisme als door Stalin toegepast 1935 [WNT tsaar]
stalker iem. die een ander onafgebroken lastigvalt 1997 [De Coster 1999] <Engels {1.2.1}
stallen* pissen 1477 [Teuth.]
stalles rang van plaatsen in schouwburg e.d. 1872 [GVD] <Frans
stam* deel van boom 1350 [MNW]
stamelen* gebrekkig spreken 1240 [Bern.] {3.1}
staminee kroeg 1701-1800 [WNT] <Frans
stamkroeg* café van een habitué 1950 [GVD]
stampen* stoten 1225 [Rey] {2.2}
stampij herrie 1265-1270 [CG Lut.K]
stampvoeten* met de voeten stampen 1681 [WNT] {3.1}
stampvol* helemaal vol 1857 [WNT] {4.4}
stance strofe 1835 [WNT rekken I] <Frans
stand* gesteldheid 1343-1346 [MNW]
stand* houding 1615 [WNT]
stand plaats op een tentoonstelling 1929 [KWT] <Engels
standaard voetstuk 1278 [CG I 1, 389] <Frans

standaard maatstaf 1850 [WNT] <Frans
standaardisatie het standaardiseren 1927 [WNT] <Engels
standaardiseren brengen tot een eenheid 1950 [GVD] <Engels
standing vooraanstaande positie in de maatschappij 1930 [Aanv WNT] <Engels
standje* reprimande 1855 [WNT]
standrecht snelle berechting door militaire rechters 1740 [WNT] <Duits
stand-up comedian improviserende cabaretier 1992 [Peptalk] <Engels
stang* spijl 1494 [MNW]
stanniool bladtin 1785 [WNT] <Italiaans {3.2}
stansen uit metaal slaan 1909 [Aanv WNT] <Duits
stanza strofe 1623 [WNT tuit III] <Italiaans {3.2}
stapel* hoop 1046 [Claes] {2.3}
stapelgek* volslagen gek 1640 [WNT] {4.4}
stappen* lopen 1350 [MNW]
star strak, stijf 1824 [WEI] <Duits
star beroemd acteur 1931 [KWT] <Engels
staren* strak kijken 1276-1300 [CG Lut.A]
starten beginnen 1893 [De Vooys 1953] <Engels
Star Wars Amerikaans defensieprogramma 1989 [Peptalk] <Engels {1.2.1}
state landgoed 1551 [WNT] <Fries {3.2}
statement uitspraak 1968 [Aanv WNT] <Engels
stater oude Griekse munt 1734 [HubWes] <Grieks {3.2}
statica evenwichtsleer van lichamen in rust 1824 [WEI] <modern Latijn
statie elk van de veertien afbeeldingen die in de r.-k. kerk de kruisweg vormen 1841 [WNT] <Latijn
statief voetstuk 1867 [WNT] <Frans
statig voornaamheid weerspiegelend 1599 [Kil.]
station plaats waar treinen stoppen 1839 [WNT] <Frans {1.2.3}
stationair op de plaats blijvend 1869 [WNT stationnair] <Frans
stationcar personenauto met uitgebreide achterzijde 1953 [Aanv WNT] {3.3/4.1.10}
stationeren een vaste standplaats geven 1809 [WNT stationneeren] <Frans {3.2}
statisch niet beweeglijk 1868 [WNT] <Latijn
statistiek methode om door middel van cijfers inzicht in verschijnselen te krijgen 1807 [WNT] <Duits
status stand, toestand 1745 [MEY] <Latijn
status maatschappelijk aanzien 1959 [Aanv WNT] <Engels
statutair volgens de statuten 1752 [WNT] <Frans
statuut voorschrift 1270 [VMNW] <Frans
staven* bevestigen 1661 [WNT]
stayer wielrenner op de lange baan achter gangmaker 1897 [KOE] <Engels
steak biefstuk 1912 [KKU] <Engels {4.1.6}
stearine bestanddeel van vet 1872 [GVD] <Frans
stechelen, steggelen ruziën 1865-1870 [WNT]
steeds* bijwoord van tijd: altijd 1451-1500 [MNW] {3.1}
steeg* straatje 1210-1240 [CG I 1, 6]

steek* driekantige hoed 1807 [WNT] {4.1.9}
steekpartij gevecht met steekwapens 1940 [WNT stooten z.j.]
steekpenning smeergeld 1437 [MNW] <? {3.5}
steekproef willekeurige proef 1914 [GVD] <Duits {3.2}
steel* stengel 1344 [MNW]
steelband band die speelt op instrumenten uit olievaten 1957 [WP jaarboek 1958] <Engels
steels* heimelijk 1804 [WNT]
steen* harde delfstof 918-948 [Künzel] {2.3}
steenbreek* plant 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.] {3.1}
steengoed* heel goed 1947 [Aanv WNT] {4.4}
steenhard* zeer hard 1573 [Plantijn] {4.4}
steenoud* zeer oud 1350 [MNW] {4.4}
steenrijk zeer rijk 1868 [WNT steen] <Duits {4.4}
steeplechase hindernisren 1865 [KVW] <Engels {4.1.18}
steevast* bestendig 1401-1450 [MNW]
steg* smalle weg 1477 [Teuth.]
steiger* aanlegplaats, stelling 1270 [CG I 1, 146]
steigeren* op de achterbenen gaan staan (van paarden) 1839 [WNT] {3.1}
steil* sterk hellend 1285 [CG Rijmb.]
stek* loot 1659 [WNT]
stekeblind* helemaal blind 1534 [MNW] {4.4}
stekel* puntig uitgroeisel 1181-1220 [Claes] {2.3/3.1}
stekelvarken* knaagdier 1761 [WNT] {4.1.3}
steken* prikken 1236 [CG I 1, 28]
stekezot stapelgek 1610-1622 [WNT steke-] {4.4}
stekker steekcontact 1926 [Theissen 1978] <Duits
stel* onderstel 1343 [MNW]
stel* paar 1656-1657 [WNT]
stelen* heimelijk wegnemen 1240 [Bern.]
stellage termijnaffaire 1263-1267 [CG I , 105]
stellage houten verhoging 1285-1286 [CG I Dordrecht]
stellair de sterren betreffend 1936 [Aanv WNT] <Frans
stellen* plaatsen 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]

stellig* zeker 1761 [WNT]
stelling* stellage 1285 [MNW]
stelling* these 1681 [WNT]
stelpen* doen ophouden 1240 [Bern.]
stelsel* stel 1691 [WNT]
stelt* loopstok 1276 [CG I 1, 318] {4.1.18}
stem* door spreken voortgebracht geluid 901-1000 [WPS]
stemgember de fijnste soort van gember 1934 [WNT] <Engels {4.1.6}
stemmig* ingetogen 1534 [MNW]
stempel* werktuig om te drukken 1573 [Plantijn] {3.1}
stencilen afdrukken maken 1940 [Posthumus] <Engels
steng* houten staak 1401 [MNW]
stengel deel van een plant 1573 [Plantijn] <Duits
stengun machinepistool 1945 [Sanders 1995] <Engels {4.1.14}
stenigen* met stenen doodgooien 1477 [MNW] {3.1}
stennis ophef 1937 [Van Bolhuis] <Jiddisch {3.2}
stenografie snelschriftmethode 1849 [WNT]
stentor iem. met een zware stem 1808 [WNT]
step danspas 1929 [KWT] <Engels {4.1.15}
step autoped 1935 [WNT step II] {4.1.10}
step-in jarretellegordel waar men in stapt 1937 [Aanv WNT] <Engels {3.2}
steppe uitgestrekte grasvlakte 1780 [HOU III, 1, 52] <Frans of Duits {1.2.2/1.2.4}
ster* hemellichaam 1240 [Bern.]
ster* beroemdheid 1763 [WNT]
steradiaal eenheid van ruimtehoek 1961 [GVD]
stère kubieke meter 1802 [WNT] <Frans {3.2}
stereo ruimtelijk klinkend 1967 [R75]
stereoscoop optisch instrument 1872 [GVD]
stereotiep onveranderlijk 1858 [WNT stereo-] <Frans
stereotypie vervaardiging van gegoten drukvormen 1847 [KKU] <Frans
steriel onvruchtbaar 1724 [WNT] <Frans
sterilisatie vrijmaking van ziektekiemen 1915 [WNT] <Frans
sterilisatie onvruchtbaarmaking 1935 [WNT] <Frans
steriliseren vrijmaken van ziektekiemen 1904-1905 [WNT] <Frans
steriliseren onvruchtbaar maken 1935 [WNT] <Frans
steriliteit onvruchtbaarheid 1548 [WNT] <Frans
sterk* krachtig 901-1000 [WPS]
sterkedrank* alcoholische drank 1540 [WNT] {4.1.6}
sterkte* kracht 1434-1436 [MNW] {3.1}
sterlet beenvis 1847 [KKU] <Russisch {3.2}
sterling muntnaam 1276-1300 [MNW] <Engels {3.2}
stern meeuwachtige 1761 [WNT] <modern Latijn
sterven* doodgaan 1100 [Willeram] {4.4}
stethoscoop hoorbuis 1824 [WEI]
stetson cowboyhoed 1989 [Peptalk] <Engels {3.2/4.1.9}
steunen* stutten 1420 [MNW]

steunen* kermen 1810 [WNT] {3.1}
steur* beenvis 1059 [Rey] {2.2}
steven* uiteinde van een schip 1350 [MNW]
stevig* sterk, fors 1477 [Teuth.]
steward hofmeester 1824 [WEI] <Engels
sticht* klooster, bisdom 1281 [MNW]
stichten* grondvesten, doen ontstaan 901-1000 [WPS]
stichten* stemmen tot vroomheid 1546 [WNT]
sticker plakker 1969 [Aanv WNT] <Engels
stickie marihuanasigaret 1966 [R75] <Engels {4.1.6}
stiefelen lopen 1961 [GVD] <Duits {3.2}
stiefmoeder* tweede moeder 1240 [Bern.] {4.1.4}
stiefvader* tweede vader 1240 [Bern.] {4.1.4}
stiefzoon* zoon uit eerder huwelijk 1240 [Bern.] {4.1.4}
stiekem heimelijk 1875 [Polak, Geïllustreerd Politie Nieuws] <Jiddisch {3.2}
stiel ambacht 1572 [MNW]
stier* mannelijk rund 901-1000 [WPS] {4.1.3}
stierlijk* bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate 1910 [WNT]
stift staafje 1477 [Teuth.] <Duits
stigma merkteken 1660 [WNT karakter] <Latijn
stigmatiseren brandmerken 1824 [WEI] <Frans
stijf* moeilijk buigbaar 1240 [Bern.]
stijg* telwoord: twintigtal 1425 [MNW] {4.2}
stijgen* omhooggaan 1100 [Willeram]
stijl verticale paal 1284 [CG I 1, 780] <Latijn {3.2}
stijl wijze van uitdrukken 1393-1402 [MNW] <Frans
stijldans dans met een bepaalde stijl van uitvoering 1976 [GVD] {1.2.2/4.1.15}
stikdonker* volkomen donker 1688 [WNT] {4.1.5/4.4}
stikken* naaien 1366 [MNW]
stikken* smoren 1477 [Teuth.]
stikstof een gas 1869 [WNT]
stikvol* zeer vol 1599 [Kil.] {4.4}
stil* geruisloos, roerloos, bedaard 814-815 [Künzel] {2.3}

stilb vroegere eenheid van helderheid 1950 [GVD]
stileren in stijlvorm brengen 1863-1872 [WNT] <Frans
stiletto mes met scharnierend lemmet 1680 [WNT stilet] <Italiaans {3.2}
stilist schrijver 1882-1884 [WNT] <Frans
stilistiek stijlleer 1847 [KKU] <Duits
stilistisch m.b.t. de stilistiek 1847 [KKU] <Duits
stillen* doen ophouden 1285 [CG Rijmb.]
stilletje* emmer om je behoefte op te doen 1649 [WNT] {4.4}
stilleven* genre in de schilderkunst 1650 [De Pauw-de Veen, Bijdrage studie wrdschat schilderkunst 41]
stilte* het stil-zijn 1573 [MNW] {3.1}
stilton kaassoort 1855 [Sanders 1995] <Engels {4.1.6}
stimulatie prikkel 1650 [MEY] <Latijn
stimuleren aansporen 1669 [MEY] <Frans
stinkdier* marterachtige 1761 [WNT stinken] {4.1.3}
stinken* kwalijk ruiken 901-1000 [WPS]
stins adellijke Friese woning 1739-1795 [WNT] <Fries {3.2}
stip* punt 1408-1414 [MNW]
stipendium toelage 1667 [WNT requireren] <Latijn
stippelen* stippels vormen 1680 [WNT]
stipt* nauwgezet 1704 [Hannot&Hoogstraten]
stipulatie het stipuleren 1501 [HWS] <Latijn
stipuleren bedingen 1498 [HWS] <Frans
stirlingmotor soort motor 1974 [WP] {4.1.10}
stock voorraad, kapitaal 1824 [WEI] <Engels
stockcar gewone auto, gebruikt in races 1984 [GVD] <Engels {4.1.10}
stoeien* dartelen 1573 [Claes]
stoel* zitplaats 901-1000 [WPS] {4.1.9}
stoelgang* ontlasting 1477 [Teuth.] {4.4}
stoep* trottoir 1258 [HWS]
stoepa boeddhistisch heiligdom 1912 [KKU] <Sanskriet
stoer* potig 1767 [WNT]
stoet optocht 1375 [MNW] <? {3.5}
stoet* broodsoort 1494 [MNW] {4.1.6}
stoeterij paardenfokkerij 1778 [WNT] <Duits
stoethaspel* onhandig mens 1786 [WNT]
stof* fijne deeltjes 1240 [Bern.]
stof materie 1302 [MNW] <Frans
stoffen pochen 1562 [Claes] <Frans
stofferen met stof bekleden 1430 [MNW] <Frans
stofzuiger* huishoudelijk apparaat dat stof opzuigt 1934 [WNT afbetalen] {1.2.1/4.1.9}
stoïcijn die leed onverstoorbaar draagt 1824 [WEI] <Frans
stok* tak, staaf 1197 [Künzel] {2.3}
stokbrood* dun langwerpig Frans brood 1971 [Aanv WNT] {3.1/4.1.6}
stokdoof* volledig doof 1764 [WNT] {4.4}

stoken* opruien 1240 [Bern.]
stoken* laten branden 1350 [MNW]
stokken blijven steken 1806 [WNT] <Duits
stokoud* zeer oud 1599 [Kil.] {4.4}
stokpaardje iemands favoriete onderwerp 1783 [WNT]
stokstijf* helemaal stijf 1660 [WNT] {4.4/5}
stokstil* helemaal stil 1265-1270 [CG Lut.K] {4.4}
stokvis* gezouten vis 1366 [MNW]
stola sjaal over de schouders 1934 [WNT] <Latijn
stollen* stremmen 1546 [MNW]
stolp* deksel 1568 [WNT]
stom* niet kunnende spreken, dom 1240 [Bern.]
stoma huidmondje 1895 [Aanv WNT] <modern Latijn
stoma kunstmatige darmopening 1961 [GVD] <modern Latijn
stomdronken* zeer dronken 1835 [WNT] {4.4}
stommelen* dof gedruis maken 1626 [WNT] {3.1}
stomp* niet scherp 1400 [MNW]
stomp* geknot voorwerp 1479 [MNW]
stomp* stoot 1866 [WNT]
stomtoevallig* geheel bij toeval 1940 [WNT stom z.j.] {4.4}
stomverbaasd* zeer verbaasd 1934 [WNT stom] {4.4}
stond(e)* tijd(stip) 901-1000 [WPS] {4.1.7}
stoned onder invloed van drugs 1968 [R75] <Engels
stoof* voetwarmer 1300 [MNW]
stool schouderband van priester 1236 [CG I 1, 22] <Latijn
stoom* damp van water 1669 [WNT] {4.1.1}
stoomboot door stoom voortbewogen vaartuig 1816 [WNT] <Engels {4.1.11}
stoommachine door stoom aangedreven machine 1779 [WNT] {4.1.10}
stoop* vloeistofmaat 1101-1200 [Tavernier] {2.4}
stootvogel* roofvogel die zich op zijn prooi stort 1836 [WNT stooten]
stop afdichting 1368 [MNW] <Latijn {3.2}
stopfles* type fles 1888 [WNT]
stoppel na maaien overblijvende deel van halm 1240 [Bern.] <Latijn
stoppen* dichtmaken 901-1000 [WPS]

stoppen stilstaan 1849 [WNT] <Engels
storen* hinderen 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
storm* hevige wind 1240 [Bern.] {3.1/4.1.1}
stormen* hard waaien 1240 [Bern.]
storten* met geweld (laten) vallen 1236 [CG I 1, 29]
story verhaal 1968 [KWT] <Engels
stoten* een duw geven, schokken 1240 [Bern.]
stotteren hakkelen 1781 [WNT] <Duits
stout* vermetel, dapper 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
stout* ondeugend 1612 [WNT]
stout donker bier 1884 [GVD] <Engels {4.1.6}
stouwen* bergen 1477 [Teuth.]
stoven* gaar worden of maken op zacht vuur 1451-1500 [MNW]
straal* smalle lichtbundel 1263-1267 [CG I 1, 105]
straalbezopen* zeer dronken 1932 [Aanv WNT] {4.4}
straaljager* jachtvliegtuig met straalmotor 1953 [Aanv WNT] {3.1/4.1.10}
straalmotor door sterk verhitte gassen aangedreven motor 1950 [GVD] {4.1.10}
straat weg 1210-1240 [CG I 1, 14] <Latijn
straat zee-engte 1595 [WNT] <Frans
straatarm zeer arm 1888 [WNT straat]
stradivarius bepaald soort viool 1899 [DBL]
straf* stijf, krachtig 1401-1450 [MNW]
straf maatregel tegen overtreding 1542 [Claes Tw. 12] <Duits
straight ronduit 1984 [GNN] <Engels
strak* niet plooiend, star 1400 [MNW]
strak* erg goed 1987 [De Coster 1999] {3.1}
straks* bijwoord van tijd: dadelijk 1597 [WNT] {3.1}
stralen* zakken voor examen 1935 [WNT]
stram stijf 1550 [WNT] <Duits
stramien weefsel 1555 [Claes Tw. 12]
stramien patroon, model 1898 [GVD]
strand* kustgebied met zand 1368 [MNW]
strapatsen ongemakken 1778 [WNT] <Duits
strapless zonder schouderbandjes 1953 [De Vooys] <Engels {3.2}
strateeg veldheer 1867 [WNT] <Latijn
strategie kunst van oorlogvoering, beleid 1872 [GVD] <Frans
stratificatie laagvorming 1847 [KKU] <Frans
stratigrafie beschrijving van aardlagen 1929 [KWT] <Frans
stratosfeer bovenste deel van de atmosfeer 1914 [GVD] <Frans
stratus laag wolkendek 1861 [Witsen Geysbeek (wolken)] <Latijn
streaken naakt over straat rennen 1974 [R75] <Engels {1.2.1}
streamer eenregelige kop in grote letter 1989 [Peptalk] <Engels
streber eerzuchtige 1912 [KKU] <Duits
streek* gebied 1595 [WNT]
streektaalfunctionaris ambtenaar die een streektaal onderzoekt en het gebruik ervan bevordert 1983 [Provinciaal rapport] {4.4}

streep* lijn 918-948 [Künzel] {2.3}
strekken* strak maken of worden 1266 [CG I 1, 90]
strelen* aaien 1450 [MNW]
stremmen* stollen 1287 [CG NatBl]
streng* koord, bundel draden 1177-1187 [Claes] {2.3}
streng* niet toegeeflijk 1437 [MNW]
streptomycine geneesmiddel dat bacteriën doodt 1948 [KWT]
stress spanning 1961 [GVD] <Engels
stretch rekbaar 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
stretcher vouwbed 1970 [Recht voor raap] <Engels {4.1.9}
streven* zich beijveren 1276-1300 [MNW]
stribbelen* zich verzetten 1630 [WNT] {3.1}
strictuur vernauwing van lichaamskanaal 1840 [WNT was II] <Latijn
striem* streep op de huid 1350 [MNW] {3.1}
strijd* gevecht 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
strijkage diepe buiging 1642 [WNT]
strijken* met de hand gaan langs, glad maken 1250 [CG II 1 Gen.rec.]
strijk-en-zet* bijwoord van hoedanigheid: schering en inslag 1561 [WNT]
strijkijzer warm gemaakt metalen voorwerp waarmee men linnen glad strijkt 1684 [WNT] {4.1.9}
strijkstok* stok om muziekinstrument mee te bespelen, om maat mee af te strijken 1567 [Junius 362b]
strik* lus 901-1000 [WPS]
strikt nauwkeurig, streng 1636 [WNT] <Latijn
string gegevenstype dat uit een reeks tekens bestaat 1980 [HCC nieuwsbrief nov. 19] <Engels
string minuscuul broekje dat van achter slechts uit een koordje bestaat 1983 [De Coster 1999] <Engels {3.2}
stringendo langzaam versnellend 1805 [Muzijkaal Zak-Boekje] <Italiaans {3.2}
stringent dwingend 1824 [WEI] <Latijn {1.2.6}
strip (metalen) strook 1908 [WNT] <Engels
strip beeldverhaal 1949 [De Vooys] {3.3}
striptease dans waarbij de danser of danseres zich ontkleedt 1948 [Aanv WNT] <Engels {4.1.15}

stripteaseuse stripteasedanseres 1970 [Aanv WNT] <Frans {3.2/4.1.13}
stro* gedorst koren 901-1000 [WPS]
stroboscoop toestel dat snel beelden toont 1847 [KKU] <Duits {4.1.17}
stroef* ruw, niet vlot 1750 [WNT]
strofe couplet 1857 [WNT] <Frans
stroken* overeenkomen 1760 [WNT]
stroman* iem. die voor een ander handelt 1908 [WNT]
stroming* beweging, partij 1886 [WNT verpletteren]
strompelen* met moeite lopen 1437 [MNW] {3.1}
stronk* boomstomp 1350 [MNW] {3.2}
stronken stoned en dronken 2000 [Sanders 2001] <L {3.4}
stront* drek 1191-1200 [Rey] {2.2/4.4}
stronteigenwijs bijzonder eigengereid 1961 [GVD] {4.4}
strontium chemisch element 1847 [Sanders 1995] <modern Latijn
strooien* verspreid neerwerpen 1287 [CG NatBl]
strook* reep 1604 [WNT strook I]
stroom* bewegende massa vloeistof 1240 [Bern.] {3.1}
stroom* hoeveelheid elektriciteit 1787 [WNT]
stroop dikke vloeistof 1514 [WNT violet I] <Frans {1.2.4}
strootje sigaret 1897 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
strop strik 1350 [MNW] <Latijn
stropdas hoge, nauw om de hals sluitende das 1733 [WNT] <? {1.4/3.5}
stropen* villen 1287 [CG NatBl]
stropen* roven 1342 [MNW]
stroppen* blijven steken 1851 [WNT]
strot* voorkant van de hals 1567 [Junius]
structuralisme het zien van de verschijnselen als voortkomend uit de structuur 1935 [Reichling, Het woord] <Frans
structureel de structuur betreffend 1946 [Aanv WNT] <Engels
structuur wijze van opbouw 1494-1512 [HWS] <Frans
struif* omelet 1460 [MNW]
struik* heester 1265-1270 [CG Lut.K] {3.2}
struikelen* misstappen 1240 [Bern.] {3.1}
struinen* rondsnuffelen 1572 [WNT]
struis* kloek 1836-1838 [WNT]
struis(vogel) loopvogel 1287 [CG NatBl]
struisvogelpolitiek handeling die de ogen sluit voor het gevaar 1916 [Stoett]
struma kropgezwel 1661 [Aanv WNT] <Latijn
struweel struikgewas 1450 [MNW] <Frans
strychnine giftig alkaloïde 1847 [KKU]
stuc pleisterkalk 1604 [WNT wit I] <Frans of Italiaans
student iem. die studeert 1350 [MNW] <Latijn
studentikoos zoals past bij studenten 1650 [WNT] <Duits
studeren leren 1265-1270 [CG Lut.K] <Latijn
studie bestudering van bepaald vak 1350 [MNW] <Latijn
studio atelier 1886 [KKU] <Engels

stuf* vlakgom 1914 [GVD]
stuff drugs 1966 [R75] <Engels {4.1.6}
stug* stijf 1350 [MNW]
stuip* convulsie 1350 [MNW]
stuit* achterste 1567 [Junius 61a]
stuiten* tot staan brengen 1573 [Plantijn]
stuiteren* knikkeren 1706 [WNT stuiter] {3.1}
stuiven* waaien 1350 [MNW]
stuiver* munt 1380 [Claes] {4.1.12}
stuk* brok 1240 [Bern.]
stuk* kapot 1819 [WNT]
stuka duikbommenwerper 1950 [GVD] <Duits {3.2/4.1.10}
stukadoor plafondwerker 1750 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.13}
stulp* deksel 1599 [WNT]
stulpen* een stulp plaatsen over 1357 [MNW]
stumper(d)* stakker 1287 [CG NatBl]
stunt bravourestuk 1946 [De Vooys] <Engels
stuntel* kluns 1922 [WNT stuntelen]
stunten kunstvliegen 1936 [Aanv WNT] <Engels
stupide dom 1669 [MEY] <Frans
sturen* doen gaan (in bepaalde richting) 1432 [MNW] {1.3}
stutten* stuiten, steunen 1364 [MNW]
stuurboord* van achter naar voren gezien de rechterzijde van het schip 1532 [WNT]
stuurs* nors 1612 [WNT]
stuwadoor lader en losser van zeeschepen 1905 [WNT] <Engels
stuwen* voortduwen, stroom tegenhouden 1348 [MNW]
styliet pilaarheilige 1847 [KKU] <Frans
styling vormgeving 1974 [Posthumus] <Engels
subcutaan onderhuids 1904 [WNT filtraat] <Latijn
subiet bijwoord van tijd: direct, ineens 1488 [MNW] <Frans {4.1.7}
subito plotseling 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
subject onderwerp 1671 [WNT] <Latijn
subjectief tot het subject behorend 1835 [WNT] <Frans
subjectiviteit het subjectief zijn 1871 [WNT] <Frans

subjonctief aanvoegende wijs 1961 [GVD] <Frans {3.2}
subliem groots 1784 [WNT] <Frans
sublimaat zwaar vergiftigde antiseptische stof 1636 [Secreeten van Alexis Piemontois 244] <Latijn
sublimatie het verdampen van vaste stof 1778 [WNT] <Frans
sublimeren naar een hoger niveau brengen 1784-1785 [WNT] <Latijn
subliminaal onder de bewustzijnsdrempel 1961 [GVD]
submissie onderwerping 1432-1468 [MNW] <Latijn
subordinatie ondergeschiktheid 1706 [WNT] <Frans
subordineren ondergeschikt zijn of maken aan 1759 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans
subsidiabel in aanmerking komend voor subsidie 1960 [Aanv WNT]
subsidiair vervangend 1830 [WNT] <Frans
subsidie geldtoelage 1586 [WNT] <Latijn
subsidiëren subsidie geven aan 1678 [WNT]
substantie stof 1350 [MNW] <Latijn
substantieel voedzaam 1871 [WNT] <Frans
substantief zelfstandig naamwoord 1576 [Colloquien oft tsamensprekingen (...) in ses spraken] <Latijn
substituut plaatsvervanger 1486 [HWS] <Frans
substraat onderlaag 1847 [KKU] <modern Latijn
subtiel fijn 1240 [Bern.] <Frans
suburbia het gebied der voorsteden 1847 [KKU] <ME Latijn
subversief ontwrichtend 1781 [Aanv WNT] <Frans
succes welslagen 1690 [WNT] <Frans {1.2.3}
successie opvolging 1524 [WNT] <Frans
succulent vetplant 1902 [Kerner von Marilaun, Leven der planten I:398] <Latijn
sucre munteenheid van Ecuador 1884 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Spaans {3.2/4.1.12}
sudderen* pruttelend koken 1897 [WNT] {3.1}
suède fijn leer 1921 [Sanders 1995] <Frans
suffen* soezen 1285 [CG Rijmb.]
suffix achtervoegsel 1824 [WEI] <modern Latijn
suffragette voorstander van vrouwenkiesrecht 1912 [KKU] <Frans
suggereren opperen 1843 [WNT] <Frans
suggestibel vatbaar voor suggestie 1950 [GVD] <Frans
suggestie voorstel 1650 [MEY] <Frans
suïcide zelfmoord 1757 [Van Donselaar Woordenaar 2, 1] <Frans
suiker zoetstof 1253 [CG II 1 Gezondh.] <Frans
suikerij plant 1562 [Claes]
suikerwerk lekkernij 1714 [WNT] {4.1.6}
suite ineenlopende kamers 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 105] <Frans
suizebollen* duizelig zijn 1598 [WNT] {3.1}
suizen* zacht ruisen 1599 [Kil.] {3.1}
sujet persoon (minachtend) 1803 [WNT] <Frans {3.2}
sukade gekonfijte schil van cederappel 1480 [MNW] <Frans {4.1.6}

sukiyaki Japans gerecht van groenten met vlees, kip of vis 1992 [GVD] <Japans {3.2/4.1.6}
sukkelen* ziekelijk zijn 1350 [MNW] {3.1}
sul sufferd 1644 [WNT] <? {3.5}
sulky tweewielig eenpersoonswagentje 1888 [Nieuwsblad van het Noorden 1:1, 2 juni, 3a] <Engels {4.1.10}
sultan oosterse vorst 1325 [MNW] <Frans
sultane gemalin van een sultan 1717 [WNT] <Frans
summier bondig 1830 [WNT] <Frans
sumo traditionele Japanse vorm van worstelen 1996 [Vd Sijs 1996] <Japans {3.2/4.1.18}
super tussenwerpsel: geweldig! 1992 [R75] <Engels of Duits {3.2/4.3}
superbe prachtig 1610 [WNT] <Frans
superfijn heel fijn 1872 [GVD]
superieur hogere in rang 1609 [WNT] <Frans
superioriteit geestelijke meerderheid 1909-1910 [WNT] <Frans
superlatief overtreffende trap 1633 [Ruijs] <Latijn
supermarkt winkel met zelfbediening 1948 [De Vooys] <Engels
supernova ster die met grote helderheid explodeert 1955 [WNT transparant I]
superplie koorhemd 1906 [WNT rocquet] <ME Latijn
supersonisch sneller dan het geluid 1952 [Aanv WNT]
supplement aanvulling 1614 [WNT vervulsel] <Frans
suppletie aanvulling 1658 [MEY] <ME Latijn
suppletoir aanvullend 1680 [WNT] <Frans
suppoost zaalwachter 1961 [GVD] <Latijn
supporter aanhanger 1946 [De Vooys] <Engels
suprageleiding vermindering van elektrische weerstand bij lage temperatuur 1911 [Vd Sijs 1998] {1.2.2/4.4}
suprematie oppergezag 1847 [KKU] <Frans
surfen plankzeilen 1969 [Aanv WNT] <Engels {4.1.18}
surfen rondhangen op het internet 1994 [PC+ 3/11, 19, 15] <Engels

surimono Japanse nieuwjaarsprent 1950 [B.D. Swanenburg, Algemene kunst enc. 262] <Japans {3.2}
surplus overschot 1370-1378 [HWS] <Frans
surprise verrassing 1599 [WNT] <Frans
surrealisme richting in de kunst 1931 [KWT] <Frans
surrogaat vervangingsmiddel 1824 [WEI] <Engels
surseance opschorting 1564 [WNT] <Frans
surveilleren toezicht houden 1810 [WNT] <Frans {3.2}
survey onderzoek 1951 [De Vooys] <Engels
survivaltocht overlevingstocht 1989 [De Coster 1999]
sushi rijstballetje met rauwevisreepjes in zeewier 1989 [De Coster 1999] <Japans {3.2/4.1.6}
suspect verdacht 1480 [HWS] <Frans
suspense spanning 1970 [Recht voor raap] <Engels
suspensie opschorting 1370-1378 [HWS] <Latijn
sussen kalmeren 1501-1550 [MNW] <Frans
s.v.p. tussenwerpsel: verzoek 1840 [WNT voortzenden] <L {3.4/4.3}
swami hindoegodsdienstonderwijzer 1984 [GVD] <Hindi
swap wederzijdse geldoverdracht door internationale banken 1984 [GVD] <Engels
swastika hakenkruis 1847 [KKU] <Sanskriet
sweater trui 1903 [Prick 1903] <Engels {3.2}
sweepstake wedren met inleggeld als prijs 1929 [KWT] <Engels
swingen dansen 1949 [De Vooys] <Engels
switch schakelaar 1989 [Peptalk] <Engels
syfilis geslachtsziekte 1859-1864 [WNT] {1.2.4}
syllabe lettergreep 1568 [Ruijs] <Frans of Latijn
syllabus samenvatting 1901 [KUI] <Latijn
syllogisme sluitrede 1650 [MEY] <Latijn
symbiose samenleving 1886 [KKU] <Frans
symbolisch zinnebeeldig 1824 [WEI] <Duits
symbool zinnebeeld, voorstelling 1553 [Vd Werve] <Latijn
symfonie veelstemmig muziekstuk 1824 [WEI] <Frans {1.3}
symfonisch van de aard van een symfonie 1847 [KKU] <Duits {3.2}
symmetrie evenredigheid 1549 [WNT volgen] <Frans
sympathie medegevoel 1634 [WNT] <Frans
sympathiek sympathie opwekkend 1901 [WNT] <Frans
sympathisant die met iets of iem. sympathiseert 1950 [GVD] <Frans
sympathisch op sympathie berustend 1847 [KKU] <Duits
sympathiseren eenstemmig denken met een ander 1784 [WNT sympathiseeren] <Frans
symposium wetenschappelijke bijeenkomst 1838 [WNT latiniteit] <Latijn
symptomatisch een symptoom vormend 1824 [WEI] <Frans
symptoom (ziekte)verschijnsel 1778 [WNT] <Frans
synagoge Israëlitisch bedehuis 1285 [CG Rijmb.] <Latijn {3.2}
synchronistisch gelijktijdig 1824 [WEI] <Engels

synchroon gelijktijdig 1847 [KKU] <Latijn
syncope uitstoting van een letter in het midden van een woord 1638 [Ruijs] <Latijn
syncretisme vermenging van begrippen 1847 [Aanv WNT] <modern Latijn
syndicaat combinatie van zakenlieden 1886 [WNT] <Frans
syndroom complex van ziekteverschijnselen 1734 [HubWes] <Frans
synecdoche retorische figuur 1698 [MEY] <Latijn
synergie samenwerking 1847 [KKU] <modern Latijn
synesthesie verbinding tussen voorstellingen uit verschillende zintuigsferen 1961 [GVD]
synode kerkvergadering 1590 [WNT] <Frans
synoniem gelijkbetekenend (woord) 1800 [WNT synoniem II] <Frans {3.2}
synonymie het synoniem zijn 1895-1896 [WNT] <Frans
synopsis overzicht 1688 [MEY] <Latijn
synoptisch beknopt 1824 [WEI] <Duits
synovia vloeistof in gewrichten 1847 [KKU] <modern Latijn
syntactisch volgens de syntaxis 1847 [KKU] <Duits
syntaxis leer van rede- en zinsdelen 1584 [Ruijs] <Latijn
synthese samenstelling 1875 [WNT voorop] <Frans
synthesizer elektronisch muziekinstrument 1957 [Enc. van de muziek] <Engels {4.1.16}
systeem stelsel, methode 1735 [WNT] <Latijn
systematisch stelselmatig 1766 [WNT] <Duits

taai* sterk samenhangend, hardnekkig 1286 [CG I 2, 1177]
taaitaai* koek 1787-1789 [WNT] {3.1/4.1.6/5}
taak opdracht 1573 [Plantijn] <Frans

taal* systeem van spraakklanken 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
taan ontsmettende verfstof, aftreksel van eikenschors 1456 [HWS] <Frans
taart gebak 1302 [MNW] <Frans {4.1.6}
tab uitstekend strookje 1950 [GVD] <Engels
tabak gedroogde planten die gerookt worden 1577 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.6}
tabasco kruiderij 1976 [Complete kookboek voor de goede keuken] <Engels {4.1.6}
tabbaard, tabberd bovenkleed 1297 [CG I 3, 2382] <Frans
tabby kat met cyperse tekening 1961 [GVD] <Engels {4.1.3}
tabee tussenwerpsel: groet 1906 [MOO] <Indonesisch {3.2/4.3}
tabel geordende lijst 1399 [Stadb. Zwolle II] <Latijn
tabellarisch in tabelvorm 1847 [KKU] <Duits
tabernakel kastje op altaar met hosties, tent van de ark des verbonds 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
tableau tafereel 1845 [WNT troffel I] <Frans
tablet plak, pastille 1680 [WNT] <Frans
taboe verboden, verbod 1847 [KKU] <Engels
taboeret stoeltje zonder leuning 1778 [WNT] <Frans {4.1.9}
tabulator mechanisme aan schrijfmachine dat kolommen doet verspringen 1913 [Lengs en Zonen, Tegelen, Prijscourant, 59]
tachtig* telwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
tachymetrie snelle methode van landmeetkunde 1920 [Aanv WNT]
tackelen beentje lichten 1951 [Aanv WNT] <Engels
taco Mexicaanse maïspannenkoek 1983 [Ferrée] <Spaans {3.2/4.1.6}
tact gevoel voor wat passend is 1838 [WNT] <Frans
tacticus die de tactiek weet toe te passen 1872 [GVD]
tactiek strategie, gericht beleid 1767 [WNT] <Frans
tactisch m.b.t. tactiek 1847 [KKU] <Duits
Tae Bo combinatie van sport- en fitnessoefeningen 1999 [Sanders 2000] <Engels {4.1.18}
taekwondo vechtsport 1984 [GVD] <Koreaans {4.1.18}
taël Chinees gewicht, munt ter waarde van hetzelfde gewicht in zilver 1603 [De Jonge III, 150] <Portugees {3.2}
taf lichte stof 1592 [WNT] {4.1.9}
tafel meubelstuk 901-1000 [Claes] <Latijn {2.3/4.1.9}
tafelen ketelmuziek maken 1882 [WNT]
tafereel schildering 1450 [MNW] <Frans
taffetas lichte stof 1473 [MNW] <Frans {4.1.9}
tagliatelle pastasoort 1984 [Blue Band Basiskookboek] <Italiaans {3.2/4.1.6}
tahin sesampasta 1992 [GVD] <Arabisch {3.2}
tahoe sojakoek 1984 [GVD] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
taiga streek met naaldwouden 1930 [Oosthoek's geïll. enc. 2 (Siberïe)] <Russisch {3.2}
tai-ji, tai chi Chinese bewegingsleer 1986 [KOE] <Chinees {3.2}
taikoen titel van de shogun 1863 [KKU] <Japans {3.2}
taille middel van het lichaam 1254 [MNW] <Frans

tailleur kleermaker 1824 [WEI] <Frans {4.1.13}
tak* spruit 1275 [CG I 1, 291]
taka munteenheid van Bangladesh 1975 [2000 Standard Catalog of world coins] <Bengali {4.1.12}
take filmshot 1981 [Foto en film enc.] <Engels
takel* hijswerktuig 1376-1400 [MNW]
takkewijf zeer vervelende vrouw 1984 [GVD]
takki-takki denigrerende benaming voor Sranangtongo 1888 [Van Donselaar 1989] <Sranantongo {3.1/3.2}
taks vastgestelde hoeveelheid 1389 [MNW] <Frans
taks hondensoort 1838 [WNT] <Duits {4.1.3}
tal* (grote) hoeveelheid 1285 [CG Rijmb.]
tala munteenheid van West-Samoa en Tokelau-eilanden 1978 [2000 Standard Catalog of world coins] <Polynesisch {4.1.12}
talen* verlangen 1265-1270 [CG Lut.K]
talent natuurlijke gave 1400 [MNW]
talent geldswaarde 1400 [MNW] <Latijn
taler munt 1832 [WEI] <Duits
talg huidsmeer 1922 [WNT] <Duits {3.2}
talie takel 1657 [Claes] <Italiaans {3.2}
taling* eendachtige 1378 [MNW]
talisman voorwerp dat geluk brengt 1778 [WNT] <Frans
talk* vet van dieren (o.a. voor kaarsen gebruikt) 1397 [MNW]
talk (gemalen) speksteen 1770 [WNT] <Frans
talkshow televisieshow waarin met gasten wordt gesproken 1983 [R84] <Engels {4.1.15}
tallith joods kerkkleed 1847 [KKU] <Hebreeuws {3.2}
talmen* dralen 1647 [WNT]
talmoed misjna plus commentaar daarop 1557 [WNT koran] <Hebreeuws {3.2}

talon bewijs voor nieuw couponblad 1855 [KKU] <Frans
talrijk vele(n) in getal 1642 [WNT] <Duits
talud helling van aardwerken 1658 [Claes] <Frans
tam* niet wild 1287 [CG NatBl]
tamagotchi interactief knuffeldier 1997 [De Coster 1999] <Japans {3.2/4.1.18}
tamari sojasaus 1986 [KOE] <Japans {3.2/4.1.6}
tamarinde boomsoort 1596 [WNT] <Portugees {3.2}
tamboer trommelaar 1642 [WNT] <Frans
tamboerijn slaginstrument 1550 [WNT] <Frans {4.1.16}
tamelijk* redelijk 1573 [Plantijn]
tampon wattenprop 1920 [WNT] <Frans
tamponneren met een tampon dichtstoppen 1872 [GVD] <Frans
tamtam slaginstrument 1867-1879 [WNT] <Engels {3.1/4.1.16}
tand* uitsteeksel in kaak om mee te bijten 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
tandem tweepersoonsfiets 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 15a] <Engels {4.1.10}
tandoori bereidingswijze 1992 [GVD] <Punjabi
tanen bruinen 1446 [MNW]
tanen (in glans) achteruitgaan 1612 [WNT]
tang* gereedschap 1285 [CG Rijmb.]
tang kwaadaardige vrouw 1862 [WNT] <Indonesisch {3.2}
tanga zeer klein zwembroekje, slipje 1976 [GVD] <Spaans {3.2}
tangens getal dat verhouding uitdrukt van rechthoekszijde tegenover die hoek tot de aanliggende rechthoekszijde 1614 [WNT wezen I] <modern Latijn
tango dans 1914 [Veth, Gids voor Padvinders, 39] <Spaans {3.2/4.1.15}
tangram Chinese legpuzzel 1976 [GVD] <Engels {4.1.18}
tank vloeistofreservoir 1889 [WNT] <Engels
tank legervoertuig 1916 [WNT] <Engels {4.1.10}
tanker tankboot 1936 [Aanv WNT] <Engels {4.1.11}
tannine looizuur 1847 [KKU]
tantalium chemisch element 1847 [KKU] <modern Latijn
tante (schoon)zuster van vader of moeder 1782 [WNT] <Frans {4.1.4}
tante-Betjestijl onbeholpen stijl met inversie van onderwerp en gezegde 1917 [Burger en De Jong 54] {4.4}
tantième aandeel in winst 1887 [WNT] <Frans
tant pis tussenwerpsel: pech gehad! 1912 [KKU] <Frans {4.3}
taoïsme wijsgerig stelsel 1912 [KKU]
tap* afsluiter 1233 [Slicher] {2.4}
tapas borrelhapjes 1997 [De Coster 1999] <Spaans {3.2/4.1.6}
tapdans een dans 1950 [GVD] <Engels {4.1.15}
tape strook 1947 [WNT tikker II] <Engels
taperecorder bandopnemer 1953 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
tapijt kleed 1240 [Bern.] <Frans
tapioca meel uit cassaveknol 1843 [WNT] <Spaans of Portugees {3.2}
tapir hoefdier 1682 [WNT] <Portugees of Spaans {3.2/4.1.3}
tapisserie wandtapijt 1488 [MNW] <Frans
taps* kegelvormig 1861-1865 [WNT]

taptemelk* ondermelk 1750 [WNT room] {4.1.6}
taptoe* signaal om naar kwartieren te gaan 1688 [WNT]
tapuit* zangvogel 1860 [WNT]
tarantella Zuid-Italiaanse dans 1834 [Sanders 1995] <Italiaans {3.2/4.1.15}
tarantula spinachtige 1595 [WNT aardspin] <Latijn
tararaboemdiejee tussenwerpsel: het geluid van de fanfare 1892 [Sanders, Tararaboemdiee en de blikken dominee] <Engels
tarbot beenvis 1448 [MNW] <Frans
target omzetdoelstelling 1989 [Peptalk] <Engels
tarief prijslijst 1806 [WNT] <Frans {3.2}
tarot kaartspel 1879 [WNT tarok] <Frans {4.1.18}
tarra verschil tussen bruto- en nettogewicht 1590 [WNT] <Italiaans {3.2}
tartaar rauwe gehakte biefstuk 1932 [Aanv WNT] <Frans {4.1.6}
tartan Schotse wollen ruit 1847 [KKU] <Engels {4.1.9}
tarten* prikkelen 1550 [MNW]
tarwe* graangewas 1189 [Claes] {2.3/4.1.2}
tas* stapel 1285 [CG Rijmb.]
tas* buidel 1291 [CG I 3, 1569]
tas kopje 1836-1838 [WNT] <Frans
tasten bevoelen 1240 [Bern.] <Frans
tatami judomat 1984 [GVD] <Japans {3.2}
tater* mond 1865-1870 [WNT tateren II]
tateren* kwebbelen 1567 [Plantijn, Françoische t'samensprekinghen, 9] {3.1}
tatoeëren figuren in de huid aanbrengen 1836 [Muller, Reizen en Onderzoekingen in den Indischen Archipel I, 122] <Frans
taugé jonge katjangplantjes 1932 [Klok, Bij Ien, Iet en Broer 33] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
taupe donkergrijs 1952 [KWT] <Frans {4.1.5}

tautologie herhaling met een andere uitdrukking 1698 [MEY] <Latijn
taverne herberg 1240 [Bern.] <Frans
taxatie schatting 1361 [MNW] <Frans
taxeren schatten 1288 [CG I 2, 1258] <Frans
taxfree belastingvrij 1984 [GNN] <Engels
taxi huurauto met chauffeur 1911 [WNT Bijv.+verb.] <Frans {4.1.10}
taxis beweging van vrij levende organismen 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
taxus heester 1663 [Claes] <Latijn
t.b.c., t.b. infectieziekte 1919 [WNT verbindend] <L {3.4/4.4}
te* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
te* bijwoord van graad 1236 [CG I Gent]
teach-in openbare discussie 1966 [R75] <Engels
teak boom, hout daarvan 1854 [WNT] <Engels
team ploeg 1909 [Aanv WNT] <Engels
tearoom theesalon 1929 [KWT]
technetium een kunstmatig scheikundig element 1976 [GVD] <modern Latijn
techneut technisch aangelegd persoon 1988 [De Coster 1999]
technicolor procédé voor vervaardiging van kleurenfilms 1942-1943 [Nederlandsch Jaarboek voor Fotokunst, 14b] <Engels
technicus deskundige in de techniek 1872 [GVD] <Latijn {4.1.13}
techniek bewerkingen die behoren tot de industrie, vaardigheid 1868 [WNT zwavelen] <Frans
technisch op het gebied van techniek 1778 [WNT] <Duits
techno elektronische dansmuziek 1988 [De Coster 1999] <Engels {4.1.16}
technocraat aanhanger van de technocratie 1950 [GVD] <Frans
technologie leer van de fabricagemethoden 1824 [WEI] <Frans of Engels
teckel hondensoort 1940 [Toepoel, Hondenenc.] <Duits {3.2/4.1.3}
tectyl antiroestmiddel 1975 [R75]
teddybeer kinderspeelgoed 1914 [WNT afsluiten Suppl] <Engels {4.1.18}
teder* zacht 1287 [CG NatBl]
tee plaats voor afslag van een hole 1961 [GVD] <Engels
teef* wijfjeshond 1240 [Bern.] {4.1.3}
teek* insect 1518 [Claes Tw. 12]
teelt* het telen, het geteelde 1599 [WNT]
teen* vinger van de voet 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.4}
teen* twijg 1288 [CG I 2, 1337]
teenager tiener 1955 [R75] <Engels {4.1.4}
teer* distillaat van kool 1240 [Bern.]
teerling dobbelsteen 1210-1240 [CG I 1, 5]
teetotaller geheelonthouder 1847 [KKU] <Engels
tegader* bijwoord van hoedanigheid: gezamenlijk 1236 [CG I 1, 22]
tegel vloersteen 1100 [Claes] <Latijn {2.3/3.2}
tegen* voorzetsel 1284 [CG I 2, 808] {4.2}
tegendeel* het tegenovergestelde 1620 [WNT]
tegengif* neutraliserend middel 1599 [WNT]
tegenover* voorzetsel 1613 [WNT] {4.2}

tegenspoed* pech 1437 [MNW]
tegenstelling* plaatsing tegenover, contrast 1573 [Plantijn]
tegenvoeter* iem. die aan de andere kant van de aarde woont 1624 [WNT] {3.1}
tegenwoordig* aanwezig, nu bestaande 1200 [MNW]
teil bak 1260-1280 [CG II 1 Nibel.]
teint kleur 1680 [WNT] <Frans
teisteren* schaden 1638 [WNT] {3.1}
teken* blijk, merk 901-1000 [WPS]
tekenen* schilderen 1367 [MNW]
tekenen* een handtekening zetten 1573 [Plantijn]
tekst bewoordingen 1400 [MNW] <Frans
tekstueel de tekst betreffend 1865 [KVW] <Frans
tekstverwerker computer of -programma voor het bewerken van teksten 1986 [Mini/micro computer dec. 12, 36] {1.3/4.1.17}
tektonisch m.b.t. verstoring van de aardlaag 1914 [Aanv WNT] <modern Latijn
teleferiek stoeltjeslift 1952 [KWT] <Frans {3.2}
telefoon toestel voor geluidsoverdracht op afstand 1875 [WNT] <Frans {4.1.17}
telegraaf sein- en ontvangtoestel om tekens over grote afstand over te brengen 1843 [H.Zn. Cantzlaar, Algemeen Denkbeeld] <Frans {4.1.17}
telegram per telegraaf overgebracht bericht 1860 [Picarta: titel van A.v.d. Does de Bye] <Engels
telekinese paranormaal verplaatsen 1939 [KWT]
telemark beweging om te remmen of te sturen bij skiën 1938 [WP] <Noors {3.2}
telemarketing verkoop via de telefoon 1988 [De Coster 1999] <Engels
telen* kweken 1240 [Bern.]
teleologie doelmatigheidsleer 1802 [Aanv WNT]
telepathie supranormale overbrenging 1907 [Aanv WNT] <Engels
telescoop verrekijker 1740 [WNT] <Italiaans of Latijn {3.2}
teletekst systeem waardoor men tekst op tv-scherm krijgt 1986 [Mini/micro computer dec. 12, 16] <Engels {4.1.17}

teleurstellen* niet vervullen 1539 [WNT]
televisie overbrenging van beelden 1914 [Aanv WNT] <Engels {4.1.17}
telex seintoestel 1932 [WP] <Engels {4.1.17}
telg* spruit 806 [Claes] {2.3/4.1.4}
telganger* dier dat bij het draven afwisselend de rechter- en linkerpoten gelijk verzet 1724-1726 [WNT]
telkens* bijwoord van tijd: iedere keer 1613 [WNT] {3.1}
tellen* rekenen, optellen 901-1000 [WPS]
tellurium chemisch element 1824 [WEI] <modern Latijn
teloorgaan* verloren gaan 1635 [WNT]
temeie Bargoens: hoer 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2/4.1.13}
temen zeuren 1614-1615 [WNT]
temmen* tam maken 1240 [Bern.]
tempel bedehuis 1271-1272 [CG I 1, 210] <Latijn {3.2}
tempelier ridder van geestelijke orde 1269 [CG I Brugge] <Frans
tempera verf 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
temperament gemoedsaard 1634 [WNT] <Frans of Latijn
temperatuur warmtegraad 1793 [WNT zoutzuur I] <Frans
temperen matigen 1240 [Bern.] <Frans
tempo relatieve snelheid 1839 [WNT verkorten] <Italiaans {3.2}
tempo doeloe tijd van vroeger 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.2}
temporeel tijdelijk 1540 [WNT] <Frans
temporiseren aan tijd(en) binden 1637 [WNT trekken] <Frans
temptatie kwelling 1290 [CG II 1 En.Codex] <Frans of Latijn {1.2.6}
tempus tijd 1633 [WNT wezen I] <Latijn
ten* voorzetsel + lidwoord 1236 [CG I 1, 21] {4.2}
Tenach Oude Testament 1912 [KKU] <Hebreeuws {3.2}
tendens bedoeling 1824 [WEI] <Duits
tendentie streven, strekking, neiging 1672 [WNT tuimelgeest] <ME Latijn
tendentieus met vooropgezette bedoeling 1929 [KWT] <Frans
tender kolenwagen achter locomotief 1839 [WNT] <Engels
tender emissie 1950 [GVD] <Engels
tenderen een bepaalde strekking hebben 1566 [WNT] <Frans
teneinde* onderschikkend voegwoord 1781 [WNT] {4.2}
teneur geest, strekking 1961 [GVD] <Frans {3.2}
tenge munteenheid van Kazachstan 1993 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Kazachs {4.1.12}
tengel* houten strook 1848 [WNT] {3.1}
tenger slank, teer 1616 [WNT] <Frans
tengevolge van* voorzetsel 1840 [WNT] {4.2}
tennis slagbalspel 1901 [WNT club] <Engels {4.1.18}
tenno titel van Japanse keizer 1948 [KWT] <Japans {3.2}
tenor hoogste mannenstem 1591 [WNT vlijen] <Italiaans {3.2/4.1.16}
tensie spanning 1824 [WEI] <Latijn
tent tijdelijk verblijf uit licht materiaal 1240 [Bern.] <Frans {1.2.3}
tent horecagelegenheid 1950 [GVD]

tentakel vangarm 1916 [Aanv WNT] <Frans
tentamen (voor)examen 1654 [WNT vigileeren] <Latijn
tentoonstelling* uitstalling 1807 [WNT]
tenue uniform, kostuum 1862 [WNT] <Frans {4.1.14}
tenuto aangehouden 1805 [Muzijkaal Zak-Boekje] <Italiaans {3.2}
tenzij* onderschikkend voegwoord 1453-1497 [MNW] {4.2}
tepel* uitmonding van melkklier 1477 [Teuth.] {3.1}
tequila alcoholische drank van de agave 1954 [Aanv WNT] <Spaans {3.2/4.1.6}
terbium chemisch element 1870 [Gerding, Zakwrdb. Scheik.] <modern Latijn
terdege* bijwoord van hoedanigheid: flink, goed 1540 [MNW]
teren* in zijn levensonderhoud voorzien 1539 [WNT]
tergen* kwellen 1477 [Teuth.]
tering* tuberculose 1485 [MNW]
teringlijer ellendeling 1955 [Endt]
teriyaki gerecht met soja 1992 [GVD] <Japans {3.2/4.1.6}
terlenka kunststof 1957 [WP jaarboek 1958] {4.1.9}
term uitdrukking 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
termiet insect 1854 [Van Donselaar Tw. 13] <Frans
termijn tijdruimte 1226-1250 [CG I 1, 40] <Latijn
terminaal eind- 1865 [KVW] <Frans
terminal eindstation 1973 [Aanv WNT] <Engels
terminologie woordkeus 1824 [WEI] <Duits
terp heuvel 1597 [WNT] <Fries {3.2}
terpentijn vloeibare hars 1401-1450 [MNW] <Frans

terracotta ongeglazuurd aardewerk 1872 [GVD] <Italiaans {3.2}
terrarium bak met reptielen, planten e.d. 1929 [KWT]
terras vlak zitje, horizontaal stuk grond 1691 [WNT] <Frans
terrazzo vloerbedekkingsmateriaal 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
terrein stuk grond 1809 [WNT] <Frans {3.2}
terreur schrikbewind 1824 [WEI] <Frans
terriër hondensoort 1847 [KKU] <Engels {4.1.3}
terrine kom van aardewerk of gerecht daarin 1761 [WNT] <Frans
territoir staatsgebied 1564 [WNT] <Frans
territoriaal tot het gebied behorend 1819 [WNT] <Frans
territorium grondgebied, woongebied 1582 [WNT] <Latijn
terroriseren terreur uitoefenen 1865 [KVW] <Frans
terrorist iem. die gewelddaden pleegt 1799 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
tertiair in de derde plaats komend 1866-1870 [WNT] <Frans
Tertiair geologische periode 1900-1908 [WNT] <Frans
terts afstand tussen twee tonen 1665 [WNT] <Italiaans {3.2}
terug* bijwoord van richting: achteruit, retour 1376-1400 [MNW]
terwijl* onderschikkend voegwoord 1629 [WNT] {4.2}
ter wille van* voorzetsel 1875 [WNT] {4.2}
terzet muziekstuk voor drie partijen 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
terzine dichtvorm 1894 [WNT wezen II] <Italiaans {3.2}
tesla eenheid van magnetische inductie 1912 [KKU]
test kom 1367 [MNW] <Latijn
test toets, proef 1832 [WEI] <Engels
testament beschikking voor na de dood 1240 [Bern.] <Latijn
testamentair bij testament 1598 [WNT] <Frans
testen door middel van een test onderzoeken 1940 [Posthumus] <Engels
testeren getuigen, bij testament beschikken over 1527 [HWS] <Frans
testikel zaadbal 1595 [WNT buidel] <Latijn {3.2/4.4}
testimonium getuigenis 1692 [WNT] <Latijn
testosteron mannelijk geslachtshormoon 1949 [Coëlho, Zakwrdb. geneesk.]
tetanus tonische kramp 1734 [HubWes] <Latijn
tête-à-tête gesprek onder vier ogen 1732 [Aanv WNT] <Frans
tetteren* druk praten 1934 [WNT tateren z.j.] {3.1}
teug* slok 1287 [CG NatBl]
teugel* toom 1240 [Bern.] {3.1}
teut* dronken 1665 [WNT]
tevens* bijwoord van hoedanigheid: daarbij 1470 [MNW] {3.1}
tevoorschijn* zichtbaar 1350 [MNW]
textiel geweven stoffen 1896 [WNT] <Frans {4.1.9}
textuur vezelstructuur 1697 [WNT] <Frans
thallium chemisch element 1872 [GVD] <modern Latijn
thans* bijwoord van tijd: nu 1435 [MNW] {3.1}
theater schouwburg 1566-1568 [WNT] <Frans
theater toneelspel 1904 [WNT] {4.1.15}
theatraal overdreven 1784 [WNT] <Frans

thee aftreksel van bladeren 1637 [WNT] <Indonesisch {3.2/4.1.6}
theeroos gekweekte roos 1903 [WNT] <Engels
theïsme een geloof in God 1847 [KKU] <modern Latijn
thema schoolopgaaf 1717 [WNT] <Latijn
thema onderwerp 1837 [WNT] <Latijn
thematiek gekozen thema 1976 [GVD] <Duits {3.2}
thematisch een bepaald thema behelzend 1847 [KKU] <Duits
theocratie staat met godheid als gezagsdrager 1824 [WEI] <Frans
theologie godgeleerdheid 1330 [MNW] <Latijn
theorema uitspraak berustend op andere, eerder geaccepteerde stellingen 1650 [MEY] <Latijn
theoreticus kenner van de theorie 1805 [MEY] <Latijn
theoretisch m.b.t. de theorie 1694 [WNT wel V] <Latijn
theorie leer, stelling 1566 [Claes] <Frans
theosofie mystiek-filosofische wereldbeschouwing 1872 [GVD] <Latijn
therapeut geneeskundige 1847 [KKU] <Duits
therapeutisch geneeskundig 1846 [Aanv WNT] <Duits
therapie geneeswijze 1824 [WEI] <Frans
thermaal m.b.t. warme baden 1847 [KKU]
thermen Romeinse publieke baden 1824 [WEI] <Latijn
thermidor warmtemaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
thermiek opstijgende luchtstroom 1936 [Aanv WNT]

thermisch m.b.t. warmte 1933 [Aanv WNT] <Duits
thermometer temperatuurmeter 1636 [Wynandt van Westen, Mathematische vermakelyckheden 133] <Frans
thermostaat warmteregelaar 1886 [KKU] <Engels {4.1.9}
thesaurier penningmeester 1551-1600 [WNT] <Frans
thesaurus filologisch verzamelwerk 1824 [WEI] <Latijn
these stelling 1782 [WNT] <Frans
thesis stelling 1650 [WNT wepelen] <Latijn
thomisme leerstelsel 1899 [DBL]
thora Mozaïsche wet 1824 [WEI] <Hebreeuws {3.2}
thorax borstkas 1832 [WEI] <Latijn {3.2}
thorium chemisch element 1834 [Aanv WNT] <modern Latijn
thriller spannende film of boek 1929 [KWT] <Engels {1.2.5/4.1.15}
thuisland zelfstandig woongebied van de Bantoes 1976 [GVD] <Afrikaans {3.2}
thuja geslacht van coniferen 1886 [KKU] <modern Latijn
thulium chemisch element 1912 [KKU] <modern Latijn
tiara hoofdtooi 1630 [WNT] <Latijn
tic spiertrekking 1824 [WEI] <Frans
tichel vloersteen 1285 [CG Rijmb.]
ticket kaartje 1847 [KKU] <Engels
tiebreak extra slagen na onbesliste tennisset 1984 [GVD] <Engels
tien* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
tiener* iemand in de leeftijd tussen 10 en 19 jaar 1959 [R75] {3.1/4.1.4}
tiepelen* jongensspel met stokjes 1929 [WNT] {4.1.18}
tierelantijn overdreven versiersel 1861 [WNT]
tierelieren* kwinkeleren 1616 [WNT] {3.1}
tieren* razen 1350 [MNW]
tieren* gedijen 1350 [MNW]
tiet* kip 1600 [WNT]
tiet* borst 1858-1870 [WNT]
tig onbepaald telwoord 1984 [GVD] <Duits {3.2/4.2}
tij* eb en vloed 1532 [Toll.]
tijd* opeenvolging van momenten, moment 901-1000 [WPS] {4.1.7}
tijdens* voorzetsel 1868 [WNT] {4.2}
tijgen* trekken, beginnen 1477 [Teuth.]
tijger katachtige 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.3}
tijgerin wijfjestijger 1822 [WNT wonderkind]
tijk kussenovertrek 1163 [Taal en Tongval 12, 1999, 35ff] <Latijn {2.4}
tijm plantengeslacht 1567 [Junius 158b] <Frans of Latijn {4.1.6}
tikken* kloppen 1622 [WNT] {3.1}
tikkertje* spel waarbij de deelnemers getikt moeten worden 1950 [GVD] {4.1.18}
tiktak* tussenwerpsel: geluid van slingeruurwerk 1653 [WNT] {3.1}
til duivenhok 1623 [WNT] <Fries {3.2}
tilbury rijtuigje 1843 [WNT vertikken] <Engels {4.1.10}
tilde diakritisch teken 1847 [KKU] <Spaans {3.2}

tillen* opheffen 1451-1500 [MNW] {1.3}
tilt standhoek 1963 [Aanv WNT] <Engels
timbre klankkleur 1870 [WNT] <Frans
timide verlegen 1733 [WNT] <Frans
timmeren* bouwen (van hout) 1240 [Bern.]
timmerman* iem. die timmeren als beroep uitoefent 1240 [Bern.] {4.1.13}
timpaan fronton 1913 [WNT] <Frans
timpen* wegslaan van een puntig houtje met een stok 1898 [WNT timp] {4.1.18}
timtim* Bargoens: zilver 1860 [WNT] {3.1}
tin* chemisch element 1240 [Bern.]
tinctuur oplossing in alcohol 1401-1500 [MNW] <Latijn
tingelen* korte, heldere geluiden maken 1789 [WNT] {3.1}
tingeltangel slechte piano 1892 [WNT] <Duits {3.1/3.2}
tinne* kanteel 1285 [CG Rijmb.]
tinnef slechte waar, tuig 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2}
tint kleur 1551 [WNT] <Frans
tintelen* prikkelen 1340-1350 [MNW] {3.1}
tintelen* flikkeren, flonkeren 1480 [WNT] {3.1}
tip* uiteinde 1477 [Teuth.]
tip wenk 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 3c] <Engels
tip fooi 1968 [KWT] <Engels
tippel* stippeltje 1873 [WNT] {3.1}
tippelen* met korte pasjes gaan 1840 [WNT] {3.1}
tippelen de baan opgaan (van hoeren) 1906 [MOO] <Jiddisch {3.2}
tipsy aangeschoten 1840 [Kolfin, Van de slavenzweep 157] <Engels
tiptop uitstekend 1924 [GVD] <Engels {3.1}
tirade omhaal van woorden 1844 [WNT] <Frans
tiramisu nagerecht met lange vingers en mascarpone 1991 [Midas Dekker, Eten op je eigen] <Italiaans {3.2/4.1.6}
tiran despoot 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans

tirannie onwettig verkregen alleenheerschappij 1485 [MNW] <Frans
tiranniek van een tiran 1598 [WNT] <Frans
tiranniseren overheersen als een tiran 1553 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
tissue absorberend doekje 1984 [R84] <Engels
titaan chemisch element 1835 [WNT wolframium] <Duits
titan reus 1626 [WNT verzamen] <Latijn
titel opschrift, naam 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
titreren gehalte van oplossing bepalen 1841 [WNT] <Frans
tittel puntje 1477 [Teuth.]
titulair als eretitel voerend 1660 [WNT] <Frans
titularis die titel voert 1678 [WNT]
titulatuur betiteling 1753 [WNT]
tja* tussenwerpsel: uiting van berusting of onzekerheid 1924 [WNT] {4.3}
tjalk zeilvaartuig 1860 [WNT] <Fries {3.2/4.1.11}
tjaptjoi Chinees gerecht 1968 [KWT] <Chinees {3.2/4.1.6}
tjiftjaf* zangvogel 1605 [WNT] {1.1/3.1}
tjilpen* zacht geluid geven (van vogels) 1839 [WNT] {3.1}
tjitjak huishagedis 1910 [Prick 1910] <Indonesisch {3.1/3.2}
tjokvol propvol 1890 [WNT] <Engels {4.4}
tjotter vaartuig 1872 [GVD] <Fries {3.2/4.1.11}
T-kruising kruising waarbij een weg loodrecht op een andere staat 1970 [GVD] <L {3.4}
tl-buis lichtgevende buis 1953 [Aanv WNT] <L {3.4}
TMT technologie, media en telecom 2000 [Sanders 2001] <Engels
toast heildronk 1807 [WNT] <Engels
toast sneetje geroosterd brood 1912 [KKU] <Engels {4.1.6}
tobbe* kuip 1252 [MNW]
tobben* piekeren 1612 [WNT]
toccata stuk voor (toets)instrumenten met snelle figuur 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
toch* bijwoord van causaliteit: evenwel 1452 [MNW]
tocht* reis 1599 [Kil.]
tod* lor 1650 [WNT]
toe* bijwoord van richting 901-1000 [WPS]
toeclip beugel aan pedaal van racefiets 1913 [Lengs en Zonen, Tegelen, Prijscourant, 40] <Engels
toedeloe tussenwerpsel: afscheidsgroet 1991 [Hoppenbrouwers] <Engels {4.3}
toef pluk 1605 [WNT] <Frans
toekan spechtvogel 1596 [Van Donselaar Tw. 13] <Spaans {3.2}
toekomstmuziek utopie 1914 [WNT] <Duits {3.2}
toen* bijwoord van tijd 1451-1500 [MNW] {4.1.7}
toen* onderschikkend voegwoord 1636 [WNT] {4.2}
toename het groeien 1893 [WNT] <Duits
toendra mossteppe 1856 [Witsen Geysbeek] <Russisch {3.2}
toepen kaartspel 1884 [WNT toppen VII] <? {3.5/4.1.18}
toer kunststukje 1287 [CG NatBl] <Frans

toer reis, tocht 1530 [WNT] <Frans
toer omwenteling 1655 [WNT] <Duits
toerisme het reizen voor zijn plezier 1911 [WNT] <Engels
toerist die reist voor zijn genoegen 1847 [KKU] <Engels
toeristisch het toerisme betreffend 1923 [WNT] <Engels
toermalijn mineraal 1734 [WNT] <Engels {3.2}
toernooi steekspel 1240 [Bern.] <Frans {4.1.18}
toeslag bijgevoegd bedrag 1909 [Vd Sijs 1996] <Duits {1.4}
toestand gesteldheid 1648 [WNT] <Duits
toet* mond 1655 [WNT]
toetakelen* aftuigen 1770 [WNT]
toeten* op een hoorn blazen 1600 [WNT] {3.1}
toeter* hoorn 1664 [WNT]
toets proef 1338 [MNW] <Frans
toets aanslagstuk van klavierinstrument 1624 [WNT] <Frans
toeval* onvoorzien geval 1477 [Teuth.]
toeval* aanval van vallende ziekte 1852 [WNT] {4.4}
toeven* tijd doorbrengen 1265-1270 [CG Lut.K]
tof goed 1824 [WEI] <Jiddisch {3.2}
toffee snoepje van karamel 1906 [WNT] <Engels {4.1.6}
toffel huisschoen 1413 [MNW] {1.2.2/4.1.9}
toffelemone Bargoens: katholiek 1858 [WNT] <Jiddisch {3.2}
tofoe sojakoek, tahoe 1992 [GVD] <Chinees {3.2/4.1.6}
toga kleed 1734 [WNT tunica] <Latijn
toges Bargoens: achterste 1887 [WNT] <Jiddisch {3.2}
toilet kleding 1813 [WNT] <Frans {3.2}
toilet wc 1914 [WNT] <Frans {4.4}
toi toi toi tussenwerpsel: uiting om succes te wensen 1961 [Aanv WNT] <Jiddisch {3.1/3.2/4.3}
tokayer zoete wijnsoort 1734 [WNT] <Duits {4.1.6}

tokkelen* snaarinstrument bespelen 1583 [WNT] {3.1}
toko winkel 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 71] <Indonesisch of Javaans {3.2}
tol doortochtgeld 973 [Claes] <Latijn {2.3}
tol* speelgoed 1437 [MNW] {4.1.18}
tolar munteenheid van Slovenië 1990 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Sloveens {3.2/4.1.12}
tolerabel draaglijk 1555 [WNT] <Frans
tolerantie verdraagzaamheid 1548 [WNT] <Latijn
tolereren dulden 1904 [WNT] <Frans
tolk mondeling vertaler 1477 [Teuth.] <Nederduits {3.2}
tolueen methylbenzeen 1941 [Holleman, Leerboek der organische chemie 408]
tomaat vrucht 1608 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.2}
tomahawk strijdbijl van Indianen 1804 [WNT] <Engels
toman Perzische gouden munt 1832 [WEI] <Perzisch
tomatensoep soep van tomaten 1910 [WNT tomaat] {4.1.6}
tombak koperlegering 1778 [WNT] <Indonesisch {3.2}
tombe praalgraf 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
tombola loterijspel 1856 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.18}
tomen* beteugelen 1350 [MNW]
tommy Brits soldaat 1899 [DBL] <Engels
tompoes gebakje 1875 [WNT] {3.3/4.1.6}
ton vat 1285 [CG I Gent] <ME Latijn
ton telwoord: 100.000 (oorspronkelijk van guldens gezegd) 1640 [WNT] {4.2}
tonaal m.b.t. de toon 1885 [WNT] <Frans
tonaliteit toongehalte 1890 [WNT] <Frans
tondel* licht ontvlambare stof 1691 [WNT]
tondeuse haarknipapparaat 1901 [WNT] <Frans
toneel podium, verhoging in schouwburg 1539 [Claes]
toneel toneelspel, voorstelling 1921 [WNT] {4.1.15}
tonen* laten zien 1240 [Bern.]
tong* orgaan in de mond 901-1000 [WPS]
tong* beenvis 1401-1500 [MNW]
tong-tong seinblok 1810 [EWB1] <Indonesisch {3.1/3.2}
tonic spuitwater 1955 [Aanv WNT] <Engels {4.1.6}
tonica grondtoon van een toonsoort 1809 [WNT] <Duits {3.2}
tonicum versterkend middel 1734 [WNT] <modern Latijn
tonijn beenvis 1351-1400 [HWS] <Frans
tonisch spanning vertonend 1922 [WNT] <Duits of Frans {3.2}
tonnage grootte van een schip uitgedrukt in tonnen 1907 [WNT] <Frans
tonsil keelamandel 1568 [WNT] <Latijn {3.2}
tonsuur geschoren kruin 1503 [WNT] <Frans
toog soutane 1669 [WNT]
toog* gewelfde bovenkant, overdekking 1681 [WNT]
tooien* versieren 1530 [WNT]
toom* teugel 901-1000 [WPS] {3.1}
toon klank 1410 [MNW] <Frans

toonaangevend tot voorbeeld strekkend 1921 [WNT] {3.1}
toondicht muzikale compositie 1884 [WNT toon II]
toorn* woede 1240 [Bern.]
toorts fakkel 1376-1400 [MNW] <Frans
top* bovenstuk 1130 [Rey] {2.2}
top tussenwerpsel: akkoord! 1704 [Claes] <Frans {4.3}
topaas halfedelsteen 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Frans
topic onderwerp van gesprek 1875 [Multatuli, Max Havelaar, 365] <Engels
topisch plaatselijk 1709 [WNT] <Latijn
topless de boezem bloot latend 1964 [Aanv WNT] <Engels
topografie plaatsbeschrijving 1809 [WNT] <ME Latijn
topos plaats met vaste argumenten in bv. redevoeringen 1961 [GVD] <Grieks {3.2}
topper korte damesmantel 1948 [WNT] <Engels {3.2}
topper het of de beste in zijn soort 1956 [R75] <Engels
toppie joppie* tussenwerpsel: uitroep van enthousiasme 2000 [Sanders 2001] {3.1/4.3}
toppunt hoogste punt 1608 [WNT]
toque baretvormig hoedje 1542 [WNT] <Frans {4.1.9}
tor* insect 1437 [MNW] {3.1}
toreador stierenvechter 1791 [WNT] <Spaans {3.2}
toren hoog bouwwerk 1201-1225 [CG II 1 Floyris] <Frans
torenhoog zeer hoog 1819 [WNT] {4.4}
torero stierenvechter 1847 [WNT] <Spaans {3.2}
tornado windhoos 1832 [WEI] <Spaans {1.2.4/3.2/4.1.1}
tornen* losgaan van naaisel 1450 [MNW]
torpedo onderzeese bom 1824 [WNT] <Engels {4.1.14}
torr eenheid van druk 1976 [GVD]

torsen met moeite dragen 1240 [Bern.] <Frans
torsie het wringen 1287 [CG NatBl] <Latijn
torso romp 1824 [WNT] <Italiaans {3.2}
tortelduif duifachtige 1100 [Willeram]
tortilla gerecht 1984 [GVD] <Spaans {3.2/4.1.6}
toss opgooi 1889 [Het Sportblad 1:1, 6 jun. 16b] <Engels
tosti geroosterd brood met beleg 1967 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
tot* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
totaal geheel 1482 [HWS] <ME Latijn
totalisator toestel dat het totaal aan inzetten bij weddenschappen op races registreert 1886 [WNT] <Engels
totalitair het geheel omvattend, dictatoriaal 1938 [WNT] <Frans
totaliteit alles bij elkaar 1814 [WNT] <Frans
totdat* onderschikkend voegwoord 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
totebel* slordige vrouw 1600 [WNT]
totem vereerd symbool 1862 [WNT] <Engels
toto systeem van wedden 1944 [WNT] <Duits {3.1/3.2/4.1.18}
tot ziens* tussenwerpsel: afscheidsgroet 1866 [WNT zien] {4.3}
touch karakteristiek trekje 1984 [GVD] <Engels
touché tussenwerpsel: raak, die zit 1984 [GVD] <Frans {4.3}
toucheren licht aanraken 1228-1349 [MNW] <Frans
touperen tegenkammen 1847 [WNT]
toupet haarstukje 1732 [WNT] <Frans
tour rondrit 1667 [WNT] <Frans
touringcar autobus voor toeristische reizen 1937 [WNT] <Engels {4.1.10}
tournedos biefstuk van de haas 1912 [KKU] <Frans {4.1.6}
tournee rondreis 1815 [WNT] <Frans
tourniquet draaikruis 1824 [WNT] <Frans
touw* koord 1286 [CG I 2, 1173]
touwtjespringen* spel waarbij men springt over een ronddraaiend touw 1793 [WNT] {4.1.18}
toveren* zwarte kunst beoefenen 1240 [Bern.]
toxisch vergiftig 1896 [WNT]
tra* brandgang in bos 1350 [MNW]
traag* langzaam 1240 [Bern.]
traan* oogvocht 1265-1270 [CG Lut.K]
traan* visolie 1413 [MNW]
tracé afgetekende aslijn van ontworpen weg of bouwwerk 1740 [WNT] <Frans
traceren nasporen 1901 [WNT] <Frans
trachea luchtpijp 1886 [WNT weivat] <modern Latijn {3.2}
trachten proberen 1588 [Kil.] <Latijn
track spoor van magneetband 1966 [R75] <Engels
tractie het voorttrekken 1886 [WNT] <Frans
tractor trekker van voertuigen 1928 [WNT] <Engels {4.1.10}
traditie overlevering 1553 [WNT] <Frans of Latijn
traditioneel berustend op overlevering 1824 [WNT] <Frans

tragedie treurspel 1485 [MNW] <Latijn {4.1.15}
tragiek het treurige 1920 [WNT] <Frans
tragisch treurig 1579 [WNT] <Latijn
trailer oplegger 1938 [WNT] <Engels {4.1.10}
trainee iem. in opleiding 1957 [R75] <Engels
trainen oefenen 1573 [WNT Bijv.+verb.] <Engels {3.2}
traineren op de lange baan schuiven 1574 [WNT] <Frans
traiteur uitzendkok 1824 [WEI] <Frans {4.1.13}
traject wegverbinding 1746 [WNT] <Latijn
traktaat verhandeling, verdrag 1437 [MNW] <Latijn
traktatie onthaal 1847 [WNT] <Latijn
traktement bezoldiging 1575 [WNT] <ME Latijn
trakteren onthalen 1785 [WNT] <Latijn
tralie spijl 1317 [MNW] <Frans
tram openbaar vervoermiddel 1884 [GVD] <Engels {4.1.10}
traminer witte wijnsoort 1950 [WP (Frankrijk)] <Duits {3.2/4.1.6}
trammelant drukte, narigheid 1897 [WNT]
tramp zwerver 1912 [KKU] <Engels
trampoline verend net 1886 [KKU] <Italiaans {3.2}
trance geestvervoering 1874 [WNT] <Engels
trancheren in stukken snijden 1734 [WNT] <Frans
tranquillamente (in muziek) rustig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
tranquillizer kalmerend middel 1959 [R75] <Engels
transactie overeenkomst 1483 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
transcendent bovenzinnelijk 1775 [WNT] <Latijn
transcriberen overschrijven 1553 [WNT] <Latijn
transcriptie overzetting 1456 [HWS] <Frans
transept kruisbalk 1855 [WNT] <Engels of Frans
transfer overdracht 1912 [KKU] <Engels
transfereren overbrengen 1470 [MNW] <Frans
transformatie omzetting 1541-1550 [HWS] <Frans
transformator omzetter van elektrische stroom 1891 [WNT]

transformeren een andere vorm geven 1483 [MNW] <Frans
transfusie overbrenging van bloed 1668 [WNT] <Latijn
transistor kristalversterker, radio die daarop werkt 1953 [WNT] <Engels {4.1.17}
transit doorvoer 1833 [WNT] <Frans
transitie overgang 1658 [WNT] <Frans
transitief overgankelijk (werkwoord) 1824 [WNT] <Latijn
transito doorvoer van handelswaren 1725 [WNT] <Italiaans {3.2}
transmigratie verhuizing 1350 [HWS] <Frans
transmissie overbrenging 1553 [WNT] <Latijn
transmittor machinedeel dat zorgt voor transmissie 1984 [GVD] <modern Latijn
transparant doorzichtig 1663 [WNT] <Frans
transpiratie het zweten 1824 [WNT] <Frans
transpireren zweten 1824 [WNT] <Frans
transplanteren overplanten 1824 [WNT] <Frans
transponeren overbrengen 1553 [WNT] <Latijn
transport het vervoeren, overdracht 1506 [HWS] <Frans
transporteren in eigendom overdragen 1503 [HWS] <Frans
transporteren vervoeren 1539 [HWS] <Frans
transporteur vervoerder 1910 [WNT] <Frans
transseksueel iemand die naar zijn of haar gevoel met de verkeerde geslachtskenmerken is geboren 1970 [Aanv WNT]
transversaal overdwars 1573 [WNT] <ME Latijn
trant* wijze, manier 1638 [WNT]
trap* trede 1236 [CG I 1, 26]
trap* als grammaticale term: trap van vergelijking 1633 [Ruijs]
trapeze zweefrek 1874 [WNT] <Frans
trapezium vierhoek met twee evenwijdige zijden 1654 [WNT] <modern Latijn
trapgans kraanvogel 1477 [Teuth.] {1.2.4}
trappelen* de voeten snel beurtelings optillen 1535 [WNT] {3.1}
trappen* de voet neerzetten, schoppen 1470 [MNW]
trapper vallenzetter 1855 [WNT] <Engels
trapper* fietspedaal 1897 [WNT]
trappist monnik van een orde die bij de cisterciënzers hoort 1824 [WNT] <Frans {4.1.8}
tras gemalen tufsteen 1516 [WNT] <Frans
trassi ingrediënt bij rijsttafel 1765 [EWB1] <Indonesisch {3.2}
trauma psychische stoornis 1924 [WNT] <Grieks {3.2}
travaat korte stortbui 1598 [WNT] <Portugees {3.2/4.1.1}
traverso blaasinstrument 1734 [WNT traverse] <Italiaans {3.2/4.1.16}
travertijn steensoort 1847 [WNT] <Italiaans {3.2}
travestie verkleding (vooral als andere sekse) 1847 [WNT] <Frans
trawant handlanger 1510 [WNT] <Duits
trawler treiler 1886 [WNT] <Engels {4.1.11}
trecht overvaart, doorwaadbare plaats 300 [Künzel] <Latijn {2.1}
trechter kegelvormig voorwerp met tuit 1330 [Jacobs 24] <Latijn
tred* stap 1400 [MNW]

treden* lopen 901-1000 [WPS]
treffen* raken 1409 [MNW]
treife Bargoens: onrein, ongunstig 1844 [WNT] <Jiddisch {3.2}
trein vervoermiddel over spoorrail 1839 [WNT] <Engels {1.2.3/4.1.10}
treintaxi goedkope taxi in aansluiting op treinreis 1991 [De Coster 1999] {4.1.10}
treiteren plagen 1733 [WNT]
trekkebekken een raar gezicht trekken 1906 [WNT] {3.1}
trekken* naar zich toe halen, naar een andere plaats gaan 1240 [Bern.]
trekpaard paard dat een voertuig voorttrekt 1422 [HWS] {1.3/4.1.10}
trekschuit* door mensen of paarden voortgetrokken vaartuig 1656 [WNT] {4.1.11}
trema deelteken 1769 [WNT] <Frans
trembleren vibreren 1609 [WNT] <Frans
tremolo triller 1734 [WNT] <Italiaans {3.2}
tremor voortdurende trilling 1624 [WNT] <Latijn
tremuleren een tremolo uitvoeren 1754 [WNT] <Frans
trenchcoat regenjas 1927 [Aanv WNT] <Engels {3.2/4.1.14}
trend tendens 1940 [WNT] <Engels
tres boordsel 1791 [WNT] <Frans
treurbuis minachtende benaming voor de televisie 1978 [De Coster 1999] {1.2.1/4.4}
treuren verdrietig zijn 1350 [MNW] <Duits
treurspel* tragedie 1584 [WNT] {4.1.15}
treuzelen* talmen 1659 [WNT] {3.1}
trezoor schat 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
tri oplosmiddel 1936 [WNT]
triade groep van drie 1847 [WNT] <Frans
trial proef 1961 [GVD] <Engels
triangel slaginstrument 1287 [CG NatBl] <Frans {4.1.16}
trias groep van drie 1832 [WNT] <Latijn
Trias geologische periode 1844 [WNT]

triatlon tak van sport bestaande uit zwemmen, fietsen en hardlopen 1989 [WP Enc. Jaarboek] <Engels {4.1.18}
tribaal stam- 1976 [GVD] <Frans
tribunaal gerecht 1503 [WNT] <Frans
tribune zitplaatsen voor toeschouwers 1805 [WNT] <Frans {3.2}
tribuun Romeinse leider 1553 [WNT] <Latijn
tribuut heffing 1350 [MNW] <Frans
triceps driehoofdige spier 1669 [WNT] <Latijn {3.2}
tricot weefsel 1847 [WNT] <Frans {4.1.9}
tricotage machinale vervaardiging van breiwerk 1832 [WNT] <Frans
trien depreciërend voor een vrouw 1636 [WNT]
triest treurig 1553 [WNT] <Frans
trigonaal driehoekig 1676 [WNT] <Latijn
trigonometrie driehoeksmeting 1654 [WNT] <modern Latijn
trijp velours 1538 [WNT] <Frans {4.1.9}
triktrak spel met dobbelstenen 1693 [WNT] <Frans {3.1/4.1.18}
trilateraal driezijdig 1824 [WNT]
triljard telwoord 1959 [WNT] <Duits {3.2/4.2}
triljoen telwoord 1591 [Kool] <Frans {4.2}
trillen* beven 1434-1436 [MNW]
triller versiering in zang en muziek 1754 [WNT] <Italiaans {3.2}
trilogie drievoudig letterkundig product 1847 [WNT] <Duits
trimester periode van drie maanden 1824 [WEI] <Latijn
trimmen haar van een dier bijknippen 1940 [WNT] <Engels
trimmen lichamelijke oefeningen doen 1969 [Aanv WNT] <Engels {4.1.18}
trio drietal (vooral in muziek) 1567 [WNT] <Italiaans {3.2}
triode elektronenbuis met drie elektroden 1937 [WNT] <Engels
triomf zegepraal 1509 [WNT] <Latijn
triomfaal triomfantelijk 1540 [WNT] <Frans
triomfator hij die een triomf viert 1828 [WNT] <Latijn
triomferen zegevieren 1511 [WNT] <Frans
triool drie noten met tijdswaarde van twee of vier noten 1754 [WNT] <Duits {3.2}
trip tochtje 1914 [WNT] <Engels
trip tijd waarin men onder invloed van drugs is 1970 [R75] <Engels
tripartiet drieledig 1777 [WNT] <Latijn
tripel trappistenbier 1913 [WNT] <Frans {4.1.6}
triplet stel van drie 1856 [WNT] <Frans
triplex hout in drie gelijmde lagen 1918 [WNT]
trippelen* met vlugge pasjes gaan 1562 [WNT] {3.1}
triptiek drieluik 1862 [WNT] <Frans
triste droevig 1650 [MEY] <Italiaans {3.2}
tritium waterstofisotoop 1949 [WNT] <modern Latijn
trits drietal 1634 [WNT] <Frans
triumviraat driemanschap 1599 [Van Meteren, Historien, 16] <Latijn
triviaal onbeduidend 1553 [WNT] <Frans

triviant gezelschapsspel 1990 [Picarta: Computer triviant] {4.1.18}
trocheus versvoet (lang-kort) 1734 [WNT] <Latijn
troebel onzuiver 1521 [WNT] <Frans
troef kaart die andere kaarten slaat 1508 [MNW] <Nederduits {3.2/4.1.18}
troel* benaming voor een vrouw 1896 [WNT]
troela* benaming voor vrouw 1948 [WNT troel]
troep menigte, bende 1583 [WNT] <Frans
troetelen* koesteren 1515 [MNW] {3.1}
trofee zegeteken 1597 [WNT] <Frans
troffel metselaarsgereedschap 1557 [Meurier, Vocabulaire françois-flameng]
trog* (voer)bak 1240 [Bern.]
troggelen* listig verkrijgen 1566 [WNT] {3.1}
trojka rijtuig met driespan 1907 [WNT] <Russisch {3.2/4.1.10}
trojka driemanschap 1952 [WNT] <Russisch {3.2}
trol demon 1513 [H. Pleij] <Oudnoor(d)s {3.2}
trolley wagentje dat langs kabel rijdt 1911 [WNT] <Engels
trolleybus elektrische bus met bovengrondse leiding 1931 [WNT] <Engels {4.1.10}
trom slaginstrument 1507 [WNT] <Duits {3.2/4.1.16}
trombocyt bloedplaatje 1946 [Jongbloed, Overzicht physiologie van den mensch 65]
trombone blaasinstrument 1754 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.16}
trombose bloedstolsel in bloedbaan 1860 [WNT] <Frans
trommel slaginstrument 1538 [WNT] <Duits {3.1/3.2/4.1.16}
trompe-l'oeil bedrieglijk realistische schilderkunst 1824 [Van Moock, Nouveau dict. fr.-holl. 1312] <Frans
trompet blaasinstrument 1350 [MNW] <Frans {4.1.16}
tronen* meelokken 1501-1525 [MNW]
tronie gezicht (tegenwoordig minachtend) 1468 [MNW] <Frans {1.2.3}

tronk afgeknotte boomstam 1287 [CG NatBl] <Frans
troon staatsiezetel van vorst 1240 [Bern.] <Frans of Latijn
troost* opbeuring 1240 [Bern.] {1.2.3}
troostmeisje* gevangen vrouw die in WO II door de Japanners tot prostitutie werd gedwongen 1993 [De Coster 1999] {3.1/4.1.13}
tropisch bij of tussen de keerkringen 1822 [WNT] <Duits
troppo te veel 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
tros legertros 1542 [Claes Tw. 12] <Duits {4.1.14}
tros* bundel druiven 1554 [Dod.]
trot draf 1583 [WNT] <Frans
trots fierheid, hoogmoed 1562 [WNT] <Duits
trots voorzetsel 1615 [WNT] <Duits {4.2}
trotseren het hoofd bieden 1628 [WNT]
trottoir stoep 1799 [WNT] <Frans {3.2}
trotyl springstof 1909 [WNT]
troubadour Provençaalse minnezanger 1732 [WNT] <Frans
troubleshooter iem. die moeilijke problemen oplost 1971 [Aanv WNT] <Engels
trouvaille vondst 1800 [WNT] <Frans {3.2}
trouw* loyaal 1291 [MNW]
trouwen* huwen 1285 [CG Rijmb.] {1.3}
trouwens* bijwoord van modaliteit: overigens 1541 [WNT] {1.2.4/3.1}
truc handigheid 1540 [HWS] <Frans
trucage toepassing van trucs 1913 [WNT] <Frans
truck vrachtwagen 1931 [WNT] <Engels {4.1.10}
truffel paddestoelsoort 1514 [MNW] <Frans
trui kledingstuk 1477 [Teuth.] <Nederduits {3.2}
trust vorm van bedrijfsconcentratie 1896 [WNT] <Engels
trustee vertrouwensman 1778 [WNT] <Engels {3.2}
trut* zeurderige vrouw 1899 [WNT]
try-out het proefdraaien 1966 [Aanv WNT] <Engels
tsaar Slavische vorst 1676 [WNT] <Russisch {3.2}
tsarevitsj zoon van de tsaar 1671 [WNT] <Russisch {3.2}
tseetsee insect 1857 [WNT] <Bantoe {3.1}
T-shirt truitje 1959 [R75] <Engels {3.2}
tsjakka, tjakka* tussenwerpsel: uitroep van enthousiasme 1989 [Van Gelder 1993] {4.3}
Tsjernobylvirus gevaarlijk computervirus 1999 [Sanders 2000]
tsoenami vloedgolf 1992 [GVD] <Japans {3.2}
tuba blaasinstrument 1832 [WEI] <Engels {4.1.16}
tube buisje 1624 [WNT] <Frans
tubeless zonder binnenband 1979 [Wijnands&Ost] <Engels
tuberculeus van de aard van tuberculose 1840 [WNT] <Frans
tuberculose infectieziekte 1879 [WNT] <Frans {4.4}
tuberkel knobbel 1844 [WNT] <Duits
tubifex borstelworm 1976 [GVD]
tucht discipline 1558 [WNT] <Duits

tuchtigen kastijden 1500 [HWS] <Nederduits {3.2}
tuffen* geluid tuftuf maken 1905 [WNT] {3.1}
tufsteen steensoort 1562 [WNT] <Duits
tugrik munteenheid van Mongolië 1925 [2000 Standard Catalog of World Coins] <Mongools {4.1.12}
tuig* toestel, gerei 1500-1536 [MNW]
tuigage wat hoort bij de optuiging van een schip 1755 [WNT]
tuil* bundel bloemen 1555 [WNT]
tuimelaar walvisachtige 1588 [WNT] {4.1.3}
tuimelen* buitelen 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.] {3.1}
tuin* gaard 901-1000 [WPS]
tuinder* groente- en fruitkweker 1723 [WNT] {4.1.13}
tuit* punt 1340 [WNT]
tuiten* toeten 1240 [Bern.] {3.1}
tuk* dutje 1779 [WNT]
tulband hoofddeksel 1601 [WNT] <Turks {3.2/4.1.9}
tulband soort gebak 1769 [WNT] {4.1.6}
tule weefsel 1807 [WNT] <Frans {3.2/4.1.9}
tulp plantengeslacht 1581 [WNT] <Frans
tumbler bekerglas zonder voet 1893 [WNT] <Engels
tumor zwelling 1663 [WNT] <Latijn
tumtum snoepgoed 1920 [WNT] <Engels {3.1/4.1.6}
tumult lawaai 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans of Latijn
tumultueus rumoerig 1553 [WNT] <Frans
tune herkenningsmelodie 1951 [De Vooys] <Engels
tungsteen chemisch element 1770 [WNT] <Zweeds {3.2}
tunica gewaad 1734 [WNT] <Latijn
tuniek korte uniformjas 1864 [WNT] <Frans {4.1.14}
tunnel kunstmatige doorgang 1834 [WNT] <Engels
turbine schoepenrad 1838 [WNT] <Frans
turbo krachtversterker 1907 [WNT]

turbotaal modieus taalgebruik 1987 [Kuitenbrouwer] {4.4}
turbotrut buitengewoon vervelende vrouw 1991 [Hoppenbrouwers]
turbulent woelig 1553 [WNT] <Frans
tureluur* steltloper 1636 [WNT] {3.1}
tureluurs* dol, gek 1810 [WNT] {3.1}
turen scherp kijken 1504 [WNT] <Noors {3.2}
turf* veen als brandstof 1200 [Rey] {2.2}
turf renbaan 1895 [Broeckaert] <Engels
turingmachine denkbeeldige rekenmachine 1976 [GVD] <Engels {4.1.17}
turkoois blauwgroen 1626 [WNT] <Frans {4.1.5}
turnen gymnastische oefeningen doen 1856 [WNT] <Duits {4.1.18}
turven* tellen met een groep van streepjes 1911 [WNT]
tussen* voorzetsel 1249 [CG I 1, 42] {4.2}
tut* tussenwerpsel: uitdrukking van ongeduld 1567 [WNT] {4.3}
tut* onnozel meisje 1822 [WNT]
tuthola trut 1961 [GVD]
tutor studentenbegeleider 1976 [GVD] <Engels
tutoyeren met ‘je’ aanspreken, jijjouwen 1855 [WNT] <Frans
tuttifrutti vruchtenmengsel 1886 [KKU] {3.1/3.3/4.1.6}
tutu rokje van danseres 1899 [WNT] <Frans {3.1}
tuub fietsband 1989 [Peptalk] <Engels
tuut* politieagent 1899 [WNT]
twaalf* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
twee* telwoord 222-235 [Claes] {2.1/4.2}
tweed weefsel 1908 [WNT] <Engels {4.1.9}
tweedekker* vliegtuig 1909 [Burger en De Jong 11] {4.1.10}
tweedens rangschikkend bijwoordelijk telwoord: ten tweede 1855 [WNT tweede] <Duits {4.2}
tweedracht* twist 1383 [MNW]
tweeduizend* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
tweehonderd* telwoord 1240 [Bern.] {4.2}
tweejarig* twee jaar oud 1240 [VMNW] {3.1/5}
tweekamp tweegevecht 1666 [WNT twee] {4.1.18}
tweeling* twee in één dracht geboren kinderen 1240 [Bern.]
tweeluik* schilderij met twee panelen 1904 [WNT twee]
tweespalt twist 1555 [WNT] <Duits
tweesprong* wegsplitsing 1567 [WNT]
tweetaktmotor motor waarbij de zuiger eenmaal op- en neergaat bij elke explosie 1915 [WNT] <Duits {3.2/4.1.10}
tweevoud* twee maal zo grote hoeveelheid 1236 [CG I Gent]
tweewieler* rijwiel of ander voertuig met twee wielen 1869 [WNT twee] {3.1/4.1.10}
twen twintiger 1961 [WP jaarboek 1962] {3.3/4.1.4}
twijfel* aarzeling 1240 [Bern.]
twijg* tak 1336 [MNW]
twijn* gedubbeld garen 1285 [MNW] {4.1.9}

twinkelen flonkeren 1903 [WNT] <Engels
twinset damesjumper met vest 1951 [De Vooys] <Engels {3.2}
twintig* telwoord 1236 [CG I 1, 25] {4.2}
twist* ruzie 1237 [VMNW]
twist* katoengaren 1820 [WNT]
twist dans 1961 [WP jaarboek 1962] <Engels {4.1.15}
twistappel* punt van geschil 1738 [WNT]
two-seater voertuig met twee zitplaatsen 1950 [GVD] <Engels {4.1.10}
tycoon magnaat 1989 [Peptalk] <Engels
tyfoon wervelstorm 1824 [WEI] <Engels {4.1.1}
tyfus ziekte 1778 [WNT] <Latijn
tyfuslijer ellendeling 1955 [Endt]
type vorm, soort 1824 [WNT] <Frans
typemachine schrijfmachine 1930 [WNT tikken]
typen met schrijfmachine schrijven 1911 [Sanders NRC-H 11/6/98] <Engels
typisch kenmerkend 1833 [WNT]
typiste die op een schrijfmachine werkt 1906 [WNT] <Engels {4.1.13}
typografie boekdrukkunst 1658 [WNT] <Frans
typologie leer der typen 1824 [WEI] <Engels
tzatziki gerecht met yoghurt, komkommer en knoflook 1996 [Vd Sijs 1996] <modern Grieks {3.2/4.1.6}
t.z.t. te zijner tijd 1840 [WNT voortzenden] <L {3.4}

u* persoonlijk voornaamwoord 1550 [WNT Bijv.+verb.] {4.2}
U-balk balk met U-vormig profiel 1935 [WNT vélocipède] <L {3.4}
überhaupt bijwoord van modaliteit: alles in aanmerking genomen 1919 [KWT] <Duits {3.2}
übermensch supermens 1899 [WNT] <Duits
U-bocht bocht van 180 graden 1992 [De Coster 1999] <L {3.4}
U-boot onderzeeër 1919 [KWT] <Duits {3.2/4.1.11}
ufo vliegende schotel 1964 [Aanv WNT] <Engels
ugli citrusvrucht 1984 [GNN] <Engels {4.1.2}

uh* tussenwerpsel: uitdrukking van aarzeling 1900 [WNT pieter II] {4.3}
ui bolgewas 1488 [MNW] <Latijn {1.2.4/4.1.6}
uiensoep soep getrokken van uien 1729 [WNT ui] {4.1.6}
uier* melkklier 1434-1436 [MNW]
uil* uilachtige 1240 [Bern.] {3.1}
uilenspiegel grapjas 1561 [WNT] <Duits
uit* voorzetsel 870 [Claes] {2.3/4.2}
uitbaten* exploiteren 1863 [WNT]
uitbrander* scherpe berisping 1846 [WNT]
uitbuiten volledig benutten 1870 [WNT] <Duits
uitbundig bovenmatig 1642 [WNT] <Duits
uitdraai* papierafdruk 1975 [R84] {1.3/3.1}
uitdrager* handelaar in gebruikt huisraad, kleren e.d. 1458 [MNW] {4.1.13}
uitdrukkelijk bepaald 1569 [WNT] <Duits
uitentreuren* bijwoord van hoedanigheid: tot vervelens toe 1872 [GVD]
uiterlijk* visueel waarneembaar 1350 [MNW]
uitermate* bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate 1265-1270 [CG Lut.K]
uiterwaard* buitendijks rivierland 1483 [MNW]
uitgekookt sluw 1948 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
uitgeven* publiceren 1537 [WNT]
uitgever* iemand die beroepsmatig geschriften vermenigvuldigt en verkoopt 1566 [WNT zaaier]
uitgezonderd* voorzetsel 1470 [MNW] {4.2}
uitheems* buitenlands 1246 [MNW]
uitkeren* het rechtmatige deel betalen 1525 [WNT]
uitmergelen uitputten 1470 [HWS]
uitmunten uitsteken 1591 [WNT]
uitnemend* uitmuntend 1287 [CG NatBl]
uitproberen op bruikbaarheid testen, op de proef stellen 1932 [Theissen 1978] <Duits
uitroeien* tot het laatste exemplaar verdelgen 1526 [WNT]
uitrusten* van het nodige voorzien 1517 [WNT]
uitslag* afloop, resultaat 1525 [WNT]
uitslag* huidaandoening, puistjes 1694 [WNT] {4.4}
uitsliepen* bespotten door met de wijsvingers over elkaar te strijken 1772 [WNT uits-]
uitvaardigen* afkondigen 1803 [WNT] {3.1}
uitvaart* begrafenis 1276 [MNW]
uitveteren berispen 1858 [WNT]
uitvoeren* tot stand brengen 1580 [WNT]
uitvoerig omstandig 1834 [WNT] <Duits
uitweiden* in den brede behandelen 1644 [WNT]
uitwerpselen* ontlasting 1704 [Hannot&Hoogstraten] {4.4}
uitzoomen met een zoomlens het beeld verder weg brengen 1973 [Aanv WNT] <Engels
uk* dreumes 1897 [WNT] {4.1.4}

ukelele snaarinstrument 1929 [Aanv WNT] <Engels {4.1.16}
ukkepuk* klein kind 1897 [WNT] {3.1/4.1.4}
ulaan lansier 1794 [WNT] <Duits {4.1.14}
ulevel suikerwerk 1769 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
ultiem uiterst, laatst 1921 [WNT] <Frans
ultimatief op de wijze van een ultimatum 1924 [GVD] <Frans
ultimatum laatste voorwaarde 1694 [WNT] <Latijn
ultimo bijwoord van tijd: op de laatste dag van de maand 1542 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans of Latijn {3.2/4.1.7}
ultra bijwoord: verder dan, aan gene zijde van, zeer 1574 [WNT triomfant I] <Latijn
ultra extremist 1820 [WNT] <Frans
ultrafijn heel fijn 1976 [GVD]
ultramarijn helderblauw 1615 [WNT] <ME Latijn {4.1.5}
ultramontaan extreem pausgezinde 1825 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.8}
umer melkproduct 1992 [GVD] {4.1.6}
umlaut vocaalwijziging o.i.v. een klank in de volgende lettergreep 1846 [WNT] <Duits
umpire scheidsrechter 1914 [WNT] <Engels
UMTS bepaald telecommunicatiesysteem 1990 [NRC-H 16/1/90] <Engels {4.1.17}
unaniem eenstemmig 1553 [WNT] <Frans
unanimiteit eenstemmigheid 1553 [WNT] <Frans
unbeschriejen tussenwerpsel: afkloppen! 1974 [Endt] <Jiddisch {3.2/4.3}
underdog die altijd verliest 1951 [De Vooys] <Engels
underground milieu dat zich verzet tegen de gevestigde maatschappij 1970 [GVD Suppl.] <Engels
understatement zeer gematigde uitdrukking 1947 [De Vooys] <Engels
unfair onsportief 1887 [WNT] <Engels
unheimisch onheilspellend 1880 [WNT] <Duits
uni effen 1824 [WNT] <Frans {4.1.5}
unicum enig in zijn soort 1847 [WNT] <Latijn
unie vereniging 1524 [WNT] <Frans
uniek enig 1553 [WNT] <Frans
uniform eenvormige dienstkledij 1745 [WNT] <Frans {4.1.14}
uniformeren eenvormig maken 1824 [WEI]
uniformiteit gelijkvormigheid 1721 [WNT] <Frans

unilateraal eenzijdig 1824 [WEI] <Engels
unisono bijwoord: gelijkluidend 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
unit eenheid 1910 [WNT] <Engels
unitair gebaseerd op eenheid 1976 [GVD] <Frans
unitarisme het standpunt der unitariërs 1906 [WNT] <Frans
universalia algemene begrippen 1847 [WNT universale] <Latijn
universalisme leer van de algemeenheid 1884 [WNT] <Frans
universeel algemeen 1521 [WNT] <Frans
universitair m.b.t. een universiteit 1909 [WNT] <Frans
universiteit instelling voor wetenschappelijk onderwijs 1300 [MNW] <Latijn {3.2}
universum heelal 1832 [WEI] <Latijn
unster weegtoestel 1472 [HWS]
unverfroren bijwoord: brutaalweg 1968 [KWT] <Duits {3.2}
updaten actueel maken 1992 [GVD] <Engels
upgraden op een hoger peil brengen 1989 [HCC nieuwsbrief nov. 11, 75] <Engels
uraan chemisch element 1856 [WNT] <Duits
uraniër mannelijke homoseksueel 1903 [WNT] <Duits
uranium chemisch element 1828 [WNT] <modern Latijn
urbaan stads-, steeds 1553 [WNT] <Frans of Latijn
urbanisatie verstedelijking 1950 [Kleine WP 1337] <Engels
urgent dringend 1562 [WNT] <Frans
urgentie dringende noodzaak 1803 [WNT] <Frans {3.2}
uriasbrief brief die brenger in verderf stort 1552 [WNT]
urinaal pisglas 1521 [MNW] <ME Latijn
urine pis 1287 [CG NatBl] <Frans of Latijn {4.4}
urineren wateren 1595 [WNT] <Frans of Latijn {4.4}
urinoir pisbak 1858 [WNT] <Frans {4.4}
urmen* tobben 1844 [WNT]
urn lijkbus 1660 [WNT] <Latijn
urologie leer van het urinestelsel 1912 [WNT] <Engels
ursuline kloosterzuster 1778 [WNT] <Frans {4.1.8}
usance gewoonte 1483 [MNW] <Frans
uso wisselgebruik 1578 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
usurpatie wederrechtelijke inbezitneming 1510 [WNT] <Latijn
usurperen overweldigen 1525 [WNT] <Frans
ut eerste toon van de toonschaal 1567 [WNT] <Latijn
uterus baarmoeder 1686 [WNT] <Latijn {3.2/4.4}
utilitair nuttigheids- 1873 [WNT] <Frans
utopie droombeeld 1830 [WNT] <Engels
uur bepaalde tijdseenheid (60 minuten) 1240 [Bern.] <Frans {1.2.3/4.1.7}
uw* bezittelijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
uzi machinepistool 1977 [In publicatie Kon. Landmacht] <modern Hebreeuws {3.2/4.1.14}

vaag onduidelijk 1798 [WNT woest I] <Frans {3.2}

vaak* slaap 1240 [Bern.]
vaak* bijwoord van tijd: dikwijls 1324-1341 [MNW] {4.1.7}
vaal* bleek 1287 [CG NatBl] {4.1.5}
vaalt* vuilnisbelt 1217 [Prisma NPl.] {2.3}
vaam* lengtemaat 1480 [HWS]
vaan* vlag, banier 1170 [Rey] {2.2}
vaandel* vlag 1567 [WNT]
vaandrig aspirant-reserveofficier 1546 [WNT] <Duits {4.1.14}
vaar* bout met schroefdraad, passend in moer met inwendige schroefdraad 1736 [WNT] {1.2.4}
vaardig* bedreven 1265-1270 [CG Lut.K]
vaars* tweejarig vrouwelijk rund 1240 [Bern.] {4.1.3}
vaart* snelheid 1330 [MNW]
vaart* het varen 1598 [WNT]
vaartuig* schip 1625 [WNT] {4.1.11}
vaarwel* tussenwerpsel: afscheidsgroet 1573 [WNT] {4.3}
vaas kunstig vaatwerk 1553 [WNT] <Frans
vaat* borden e.d. die afgewassen moeten worden 1914 [WNT]
va-banque uitroep bij kansspel 1824 [WEI] <Frans
vacant onbezet 1569 [WNT] <Frans
vacature openstaande betrekking 1569 [WNT] <ME Latijn
vaccin entstof 1805 [WNT] <Frans {3.2}
vaccinatie inenting met koepokstof 1824 [WEI] <Frans
vaccineren inenten met koepokstof 1824 [WEI] <Frans
vaceren onbezet zijn 1381 [MNW] <Latijn
vacht* haarkleed 1288 [CG I 2, 1330]
vacuole blaasvormige holte in protoplasma 1880 [WNT] <Frans

vacuüm luchtledig 1627 [WNT] <Latijn
vadem* een maat 1286 [CG I 2, 1172] {3.1}
vademecum naslagwerkje 1515 [WNT] <ME Latijn
vader* verwekker 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {1.2.4/2.5/4.1.4}
vaderland* land van de voorvaderen 1599 [Kil.]
vadsig traag 1599 [Kil.]
va-et-vient heen-en-weergeloop 1859 [Multatuli, Max Havelaar, 110] <Frans
vagant zwervende student 1528 [WNT] <Latijn
vagebond landloper 1536 [WNT] <Frans
vagevuur* plaats waar zielen gelouterd worden 1240 [Bern.] {3.1}
vagina schede 1722 [WNT uitzakken] <Latijn {3.2/4.4}
vaginaal m.b.t. de schede 1847 [KKU] <Frans
vak* begrensd deel 1319 [MNW]
vak* beroep 1808 [WNT]
vakantie vrije tijd 1575 [WNT] <ME Latijn
val Bargoens: deur 1769 [WNT] <Romani {3.2}
valabel geldig 1596 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
valentie verbindingswaarde van het atoom van een element 1865 [WNT] <Latijn
valeriaan plant, geneesmiddel daaruit 1305 [HWS]
valide gezond 1668 [Koerbagh] <Frans
valideren rechtsgeldig zijn 1597 [WNT] <Frans
validiteit geldigheid 1597 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
valies koffer 1645 [WNT] <Frans
valium kalmeringsmiddel 1976 [WP]
valk roofvogel 918-948 [Claes] <Latijn {2.3}
valkenier die valken africht 1410 [MNW] <Frans {4.1.13}
vallei dal 1330 [Jacobs 24] <Frans
vallen* omlaaggaan 901-1000 [WPS] {3.1}
valreep* touwladder om aan boord te klimmen 1612 [WNT]
vals onjuist, gemeen 1237 [CG I 1, 35] <Latijn
valuta betaalmiddel, wisselwaarde 1669 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
vamp verleidelijke vrouw 1932 [WNT] <Engels
vampier dode die bloed uitzuigt 1824 [WNT] <Duits
van* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
vanadium chemisch element 1835 [WNT] <modern Latijn
vanaf* voorzetsel 1828 [WNT] {4.2}
vandaag* bijwoord van tijd: heden 1488 [WNT] {1.3/4.1.7}
vandalisme vernielzucht 1825 [Sanders 1995] <Duits of Frans
vaneen* bijwoord van plaats 1625 [WNT]
vangen* pakken 1279 [CG I]
vangst* het vangen 1600 [WNT] {3.1}
vanille specerij 1734 [WNT] <Frans {4.1.6}
vanuit* voorzetsel 1626 [WNT] {4.2}
vanwege* voorzetsel 1598 [WNT] {4.2}
varaan hagedis 1858 [WNT] <Frans
varen* over water gaan (in of van een vaartuig) 901-1000 [WPS] {5}

varen* plant 1226-1250 [CG II 1 Pl.gloss.]
varia mengelwerk 1824 [WNT] <Latijn
variabel in staat van gesteldheid te wisselen 1538 [WNT] <Frans
variant afwijking van de norm 1824 [WNT] <Frans
variatie afwisseling 1553 [WNT] <Frans
variëren veranderen, wisselen 1467-1490 [MNW] <Frans
variété voorstelling met afwisselend programma 1919 [WNT] <Frans {4.1.15}
variëteit afwijkende vorm van een soort 1637 [WNT] <Frans
varken* hoefdier 1155 [Gysseling 1960: 1005] {2.3/4.1.3}
varsity roeiwedstrijd tussen universiteiten 1903 [WNT] <Engels {4.1.18}
vasculair m.b.t. de vaten 1949 [Coëlho, Zakwrdb. geneesk.] <Frans
vasectomie verwijdering van de uitvoergang van de zaadbal 1949 [Coëlho, Zakwrdb. geneesk.]
vaseline zalf 1886 [KKU] <Engels
vast* niet beweeglijk, zeker, blijvend 1100 [Willeram]
vasten* niet eten of drinken 1240 [Bern.] {1.2.3}
Vastenavond* vooravond van de grote vasten 1264 [CG I 1, 82] {3.1/4.1.7}
vastgoed* onroerend goed 1886 [WNT portefeuille]
vat* ton 1100 [Willeram]
vat* greep 1451-1500 [WNT]
vatten* (be)grijpen 1351 [MNW]
vatu munteenheid van Vanuatu 1980 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Polynesisch {4.1.12}
vaudeville luchtig toneelstuk 1837 [WNT] <Frans {4.1.15}
vazal leenman 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <ME Latijn
vechten* strijden 901-1000 [WPS]
vector natuurkundige grootheid 1704 [WNT] <Latijn
veda hindoeboeken 1651 [WNT] <Sanskriet
vedel snaarinstrument 1240 [Bern.] <ME Latijn {4.1.16}
vedette ster in film of sport 1931 [WNT] <Frans {1.2.3}

veduta landschaps- of stadsgezicht 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
vee* dieren, gehouden om hun producten 701-800 [Lex Salica] {2.2}
veeboer* boer die leeft van veeteelt 1867 [WNT] {4.1.13}
veeg* ten dode gedoemd 1276-1300 [WNT]
veehouder* boer die leeft van veeteelt 1769 [WNT] {4.1.13}
veel* onbepaald telwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
veelvraat marterachtige 1710 [WNT] <Nederduits {3.2/4.1.3}
veelvuldig* vele malen 1477 [Teuth.]
veem* vennootschap voor het opslaan van goederen 1501-1600 [MNW] {3.1}
veen* grondsoort 1103 [Claes] {1.2.4/2.3}
veer* huidbekleedsel van vogel 901-1000 [WPS] {1.2.4}
veer* pont 1174 [Claes] {2.3/4.1.11}
veer* spiraalvormig opgewonden stalen strook voor aandrijving van mechanismen 1623 [WNT veer I] {4.1.10}
veermechanisme door een veer aangedreven mechanisme 1901 [WNT veer I]
veertien* telwoord 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.2}
veertig* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
veest* buikwind 1458 [WNT] {3.1/4.4}
veganisme streng vegetarisme 1947 [WNT] <Engels
vegen* bezemen 1240 [Bern.]
vegetariër die geen dierlijke producten eet 1875 [WNT] <Duits
vegetatie plantenleven 1720 [WNT] <Frans
vegetatief de groei bevorderend 1778 [WNT] <Frans
vegeteren een plantenleven leiden 1824 [WNT] <Frans
vehikel voertuig 1824 [WNT] <Latijn {4.1.10}
veil* te koop 1417 [MNW]
veilen* openbaar verkopen 1482 [MNW]
veilig* beschermd 1401-1423 [MNW]
veiling* openbare verkoping 1385 [WNT]
veinzen huichelen 1240 [Bern.] <Latijn
vel* huid 901-1000 [WPS]
velaar klank geproduceerd door contact met het zacht gehemelte 1902 [WNT] <Engels
veld* akker, vlakte 802-817 [Claes] {2.3}
veldspaat gesteente 1782 [WNT] <Duits
velen* verdragen, dulden 1440 [WNT]
velerlei onbepaald voornaamwoord 1556 [WNT] {4.2}
velg* buitenrand van wiel 1364 [MNW]
vellen* doen vallen 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {3.1}
vélocipède primitieve fiets 1867 [WNT] <Frans {4.1.10}
velodroom wielerbaan 1895 [WNT] <Frans
velours fluweel 1659 [WNT] <Frans {4.1.9}
velvet weefsel 1884 [WNT] <Engels {4.1.9}
ven* meertje 918-948 [Künzel] {1.2.4/2.3}
vendel* vlag 1556 [WNT] {3.1}
vendémiaire wijnmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}

vendetta bloedwraak 1847 [WNT] <Italiaans {3.2}
vendu openbare verkoping 1524 [HWS] <Frans
venerabel eerbiedwaardig 1553 [WNT] <Frans
venerisch m.b.t. geslachtsziekte 1803 [WNT] <Duits
venerologie leer van de geslachtsziekten 1938 [WNT] <Engels
veneus aderlijk 1846 [WNT] <Frans
venijn gif 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Frans
venijn boosaardigheid 1301-1400 [MNW] <Frans
venkel plant 1225 [Claes] <Latijn {4.1.6}
venndiagram wiskundige figuur die een verzameling aangeeft 1976 [WP] <Engels
vennoot* partner in vennootschap 1401 [WNT]
venster raam 1100 [Willeram] <Latijn {2.5/3.2}
vent* kerel 1437 [WNT] {3.1}
vent luchtuitlaat 1950 [GVD] <Engels
venten in het klein verkopen aan de deur 1277 [CG I 1, 354]
venter verkoper langs huis 1819 [WNT] {4.1.13}
ventiel luchtklep 1641 [WNT] <Duits
ventilatie luchtverversing 1553 [WNT] <Latijn
ventilator toestel voor het ventileren 1754 [WNT] <Engels {3.2/4.1.9}
ventileren lucht verversen 1833 [WNT] <Frans
ventileren in het openbaar uiten 1947 [WNT] <Engels
ventôse windmaand 1824 [WEI] <Frans {3.2}
ventrikel orgaanholte 1568 [WNT] <Latijn {3.2}
ventriloquist buikspreker 1847 [WNT]
ver* op grote afstand 901-1000 [WPS]
veranda uitgebouwde galerij 1827 [Olivier, Land- en zeetogten in Nederland's Indië, 39a] <Engels
verassureren verzekeren 1563 [WNT] {1.2.5}
verbaal mondeling 1548 [HWS] <Frans
verbaliseren bekeuren 1886 [WNT] <Frans
verbasteren vervormd worden, bedorven worden 1597 [WNT]
verbazen* verwonderen 1658 [WNT]
verbeten* met inspanning ingehouden 1605 [WNT]
verbeuren* als straf verliezen 1237 [CG I Gent]

verbieden* door een gebod ontzeggen 1236 [CG I 1, 28]
verbijsteren* verwarren 1361 [MNW]
verbintenis* overeenkomst 1299 [VMNW] {3.1}
verbloemen* vergoelijken 1480 [HWS]
verbolgen* boos 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
verbouwereerd onthutst 1562 [MNW] {1.2.5}
verbreiden* verspreiden 1450 [MNW]
verbrijzelen vermorzelen 1622 [WNT]
verbruien* verknoeien 1662 [WNT]
verbum (werk)woord 1552 [WNT] <Latijn
verdagen* tot een andere dag uitstellen 1201-1300 [MNW]
verdedigen* afweren, weerleggen 1573 [Plantijn]
verdelgen vernietigen 901-1000 [WPS]
verderven* rotten, te gronde richten 901-1000 [WPS]
verdienste* wat men ontvangt 1360 [MNW] {1.2.5}
verdieping* ruimte tussen twee vloeren 1553 [WNT]
verdikkeme* tussenwerpsel: bastaardvloek 1895 [WNT wel V] {4.3}
verdikkie* tussenwerpsel: bastaardvloek 1898 [GVD] {4.3}
verdoemenis* eeuwige veroordeling 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
verdomme* tussenwerpsel: bastaardvloek 1899 [WNT] {4.3}
verdommen* vervloeken 1240 [Bern.]
verdommen* vertikken 1810 [WNT]
verdonkeremanen* verduisteren 1740 [WNT]
verdorie* tussenwerpsel: bastaardvloek 1889 [WNT] {4.3}
verdrag* overeenkomst 1483 [MNW]
verdrieten* leed doen 1240 [Bern.]
verdwijnen* weggaan 1290 [CG II 1 En.Codex]
vereffenen* schikken, betalen 1291-1292 [VMNW]
verenigen* samenvoegen 1351-1400 [MNW] {3.1}
verf* kleurstof 1375 [MNW]
verflensen* slap worden 1615 [WNT rollen]
verfoeien* verafschuwen 1539 [WNT]
verfomfaaien in wanorde brengen 1710 [WNT] <Duits
vergallen* bederven 1350 [MNW]
vergeefs* vruchteloos 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
vergen* eisen 1350 [MNW]
vergenoegd* weltevreden 1601 [WNT]
vergeten* niet meer weten 901-1000 [WPS]
vergiet* teiltje met gaten 1901 [WNT]
vergif* schadelijke stof 1485 [MNW]
vergiffenis* het vergeven 1320 [MNW] {3.1}
verguizen* beschimpen 1450 [MNW]
verguldsel* sierlaag van bladgoud 1576 [WNT]
verhalen* vertellen 1265-1270 [CG Lut.K]
verhapstukken* regelen 1885 [WNT verhakstukken]
verhaspelen* verwarren 1794 [WNT]

verhemelte* gehemelte 1494 [MNW]
verheugen* blij zijn of maken 1265-1270 [CG Lut.K]
verhippen* naar de maan lopen 1887 [WNT]
verificatie echtheidsonderzoek 1467-1490 [HWS] <Frans
verifiëren de echtheid onderzoeken 1467-1490 [HWS] <Frans {1.2.6/1.3}
verisme literaire stroming 1961 [GVD] <Italiaans {3.2}
verkapt verholen 1854 [WNT] <Duits
verkassen verhuizen 1708 [WNT plomp III]
Verkavelingsvlaams* gesproken Nederlands in België tussen dialect en standaardtaal 1989 [De Coster 1999] {4.4}
verkeer voertuigen en personen die de openbare weg gebruiken 1843 [WNT] <Duits {1.4}
verkeerd* niet goed 1265-1270 [CG Lut.K]
verkikkerd* verliefd 1837 [WNT]
verklappen* vertellen wat geheim had moeten blijven 1300 [MNW]
verkneukelen, zich* zich stiekem verheugen 1812 [WNT]
verknocht* gehecht 1654 [WNT]
verknollen* verknoeien 1612 [WNT]
verkommeren wegkwijnen 1887 [WNT] <Duits
verkondigen* bekendmaken 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.4/3.1}
verkoper iem. die waren verkoopt 1240 [Bern.] {1.3/4.1.13}
verkouden* kou gevat hebbend 1762 [WNT]
verkrampen* door kramp samentrekken 1669 [WNT]
verkwikken* verfrissen 1281 [CG I 1, 310]
verkwisten* verspillen 1330 [MNW]
verlakken bedriegen 1521-1525 [WNT]
verlangen* begeren 1265-1270 [CG Lut.K]
verlegen* bedeesd 1704 [WNT]
verleiden* van de rechte weg afleiden 1265-1270 [CG Lut.K]
verleppen* verwelken 1619 [WNT]
verlet* verhindering 1337 [MNW]
verliezen* kwijtraken 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
verlinken* Bargoens: verraden 1906 [Köster Henke]
verlof* vergunning 1361 [MNW]
verloven* door trouwbelofte verbinden 1634 [WNT]

verluchten* (een geschrift) versieren 1401-1450 [MNW]
vermaard* befaamd 1265-1270 [CG Lut.K]
vermaken* anders maken 1276-1300 [CG Lut.A]
vermaken* amuseren 1591 [WNT]
vermaledijen vervloeken 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {1.2.4/1.2.5}
vermeien, zich zich vermaken 1301-1350 [MNW]
vermenigvuldigen* een getal zo vaak nemen als door een ander is aangegeven 1562 [WNT]
vermenigvuldigen* afdrukken van een tekst maken 1793 [WNT]
vermetel* stoutmoedig 1475 [MNW]
vermicelli draadvormige meelpijpjes 1683 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2/4.1.6}
vermiljoen helderrode verfstof 1339 [MNW] <Frans {4.1.5}
verminken* beschadigen 1265-1270 [CG Lut.K]
vermits* onderschikkend voegwoord 1440 [MNW] {4.2}
vermoeden* veronderstellen 1254 [VMNW]
vermogen* macht, kracht 1291-1292 [VMNW]
vermorzelen verbrijzelen 1532 [WNT]
vermout alcoholische drank met alsem 1871 [WNT] <Frans {4.1.6}
vernachelen* beetnemen 1910 [WNT]
vernemen* horen, te weten komen 1100 [Willeram]
verneuken* bedriegen 1795 [WNT] {1.2.2}
vernielen* stukmaken 1329 [MNW]
vernietigen* vernielen, tenietdoen 1557 [WNT] {3.1}
vernikkelen van een laag nikkel voorzien 1870 [WNT]
vernikkelen verkleumen 1872 [De Coster 1998]
vernis doorzichtige lak 1384-1407 [MNW] <Frans
vernuft verstand 1400 [MNW] <Duits
veronal slaapmiddel 1910 [Sanders 1995] <Duits
veronderstellen* als waar aannemen 1755 [WNT verzwelgen]
verontreinigen* vuil maken 1553 [WNT] {3.1}
verontrusten* in onrust brengen 1605 [WNT]
verontschuldigen* van schuld vrijpleiten 1459 [MNW] {3.1}
verontwaardigd* gekrenkt 1699 [Claes Tw. 12]
verorberen* nuttigen 1710 [WNT]
veroveren* bemachtigen 1526 [WNT]
verpachten in pacht geven 1280 [VMNW] {1.2.5}
verpatsen Bargoens: beneden de prijs verkopen 1860 [MOO]
verpieteren bederven 1661 [WNT]
verpieteren verkommeren 1793 [WNT]
verpleegster* ziekenverzorgster 1857 [WNT] {4.1.13}
verpletteren te pletter drukken 1588 [WNT]
verraden* verklappen, trouweloos handelen 1240 [Bern.]
verrassen* overrompelen 1254 [MNW]
verrassen* onverwacht verblijden 1784 [WNT]
verrekijker* instrument om over grote afstanden te kijken 1624 [WNT]

verrekken* lichaamsdeel ontwrichten 1562 [WNT]
verrekken sterven 1779 [WNT] <Duits {4.4}
verrel* vierde deel 1511 [WNT apotheek Suppl] {3.1}
verreweg* bijwoord van hoedanigheid: in ieder opzicht, bij lange 1451-1500 [MNW verre]
verrichten* uitvoeren 1329 [MNW]
verrinneweren vernielen 1882 [WNT verruïneeren] {1.2.5}
verroest* tussenwerpsel: bastaardvloek 1908 [WNT] {4.3}
verrukt opgetogen 1635 [WNT] <Duits
vers dichtregel 1100 [Willeram] <Frans {2.5}
vers* fris 1240 [Bern.]
versagen de moed verliezen 1265-1270 [CG Lut.K] <Duits
verschaffen bezorgen 1534 [WNT] <Duits
verschalen geur- en krachteloos worden 1469 [HWS] <Nederduits {3.2}
verschalken* (door list) vangen 1320 [MNW]
verscheiden* sterven 1236 [CG I 1, 26] {4.4}
verscheidene* onbepaald voornaamwoord 1516 [WNT] {4.2}
verschiet* verte 1610 [WNT]
verschijnen* zich vertonen 1265-1270 [CG Lut.K]
verschil* onderscheid 1485 [MNW]
verschillende* onbepaald voornaamwoord 1808 [WNT] {4.2}
verschonen* van schoon goed voorzien, mooier maken 1248 [MNW]
verschonen* excuseren 1560 [WNT]
versie uitvoering 1831 [WNT] <Frans
versieren tooien 1285 [CG Rijmb.]
versificatie versbouw 1782 [WNT] <Frans
versificeren verzen maken 1838 [WNT] <Latijn
versjacheren verkwanselen 1665 [WNT]
versjteren verknoeien 1906 [WNT] <Jiddisch {3.2}
verslag* mededeling 1451-1500 [MNW]
verslinden* verzwelgen 1240 [Bern.]
versnapering* lekkernij 1637 [WNT]
verso bijwoord: op de achterzijde 1563 [WNT] <Latijn

verspenen* verplanten om afstand tussen de plantjes te krijgen 1856 [WNT]
versperren* afsluiten door het plaatsen van een hindernis 1338 [MNW]
verstaan* horen, begrijpen 1200 [CG II 1 Servas]
verstand* denkvermogen 1345 [MNW]
verstandskies* elk der vier achterste kiezen 1868 [WNT]
verstek* afwezigheid bij rechtszitting 1551-1600 [WNT]
verstek* schuine stootnaad aan houtwerk 1702 [WNT inloopen]
versteld* verbaasd 1635 [WNT]
verstellen* repareren van kleding 1412 [MNW]
verstoken* zonder 1750 [WNT]
verstokt* verhard 1573 [Plantijn]
verstolen* heimelijk 1240 [Bern.]
verstoppertje* spel waarbij iemand zich verstopt 1853 [WNT] {4.1.18}
versus voorzetsel 1937 [Ter Laan, Beknopte Ned. Enc. 645a] <Engels of Latijn {4.2}
vertalen* van de ene taal in de andere overbrengen 1526 [WNT]
vertebraal tot de wervels behorend 1832 [WEI] <ME Latijn
vertebraat gewerveld dier 1886 [WNT]
vertegenwoordigen* handelen in naam van een ander 1798 [WNT]
verteren* in de maag verwerken 901-1000 [WPS]
verticaal loodrecht 1614 [WNT] <Frans
vertier* bedrijvigheid, afleiding 1806 [WNT]
vertikken* weigeren te doen 1884 [GVD]
vertrek* kamer 1567 [WNT]
vertrekken* weggaan 1287 [CG NatBl]
vertrossing steeds meer op amusement en minder op educatie gericht zijn 1973 [Van Gelder 1993] {4.4}
vertrouwen* rekenen op 1556 [WNT]
vertrouwensman iem. die in vertrouwen als tussenpersoon optreedt 1909 [WNT] <Duits {1.4}
vervaard* bevreesd 1240 [Bern.]
vervangen* de plaats innemen van 1273 [CG I 1, 225]
verve geestdrift 1847 [WNT] <Frans
vervelen* niet boeien, te veel zijn 1350 [MNW]
verven* een kleur geven 1165 [Rey] {2.2}
verwaand* hoogmoedig 1270-1290 [CG II Nederrijns Moraalb.]
verwaarlozen veronachtzamen 1532 [WNT] <Duits
verwant geparenteerd 1588 [WNT] <Nederduits {3.2}
verwarren* in de war brengen, in de war maken 1285 [CG Rijmb.]
verwaten* trots 1679 [WNT]
Verweggistan denkbeeldig ver land 1971-1975 [Donald Duck-redactie] {4.4}
verwelken* verflensen 1351-1400 [MNW]
verweren* aangetast worden door het weer 1678 [WNT]
verweren, zich* zich verdedigen 1254 [VMNW]
verwezen* onthutst, verslagen 1544 [WNT]
verwijderen* op een afstand plaatsen 1642 [WNT]

verwijlen vertoeven 1580 [WNT] <Duits
verwittigen* doen weten 1511 [WNT] {3.1}
verwoed* fervent 1921 [WNT]
verzadigen* ten volle voeden 1562 [WNT] {3.1}
verzaken* zich afkeren, afvallig worden 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
verzamelen vergaren 1444 [MNW] <Duits
verzenen* hielen 901-1000 [WPS]
verzet* tegenstand 1850 [WNT]
verzetje* ontspanning 1806 [WNT]
verzuimen* nalaten 1240 [Bern.]
vesper voorlaatste daggetijde van brevier 1236 [CG I 1, 25] <Latijn
vest kledingstuk 1685 [WNT] <Frans
vestiaire garderobe 1914 [WNT] <Frans
vestibule voorportaal 1782 [WNT Bijv.+verb.] <Frans
vestigen* stichten, nederzetten 1323 [MNW] {3.1}
vesting* versterkte plaats 1267 [CG I 1, 96]
vet* weefsel tussen vlees 1287 [CG NatBl] {4.1.6}
vet* bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate 1989 [Hofkamp&Westerman] {1.2.1/3.1}
vete* traditionele haat 1265-1270 [CG Lut.K]
veter* koord 1191-1200 [Rey] {2.2}
veteraan oud-militair 1823 [WNT] <Latijn {4.1.14}
veteranenziekte soort longontsteking 1983 [Picarta: titel van H.C. Bartlema]
veterinair diergeneeskundig 1824 [WNT] <Frans
veto verbod 1778 [WNT] <Latijn
ve-tsin uit soja-eiwit gewonnen poeder 1992 [GVD] <Chinees {3.2}
veulen* jong paard 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
vezel* draadvormig deeltje 1588 [WNT] {3.1}
V-hals V-vormig uitgesneden hals 1958 [Aanv WNT] <L {3.4/5}
via voorzetsel 1847 [WNT] <Engels {4.2}
viaduct brug 1844 [WNT]
viagra erectiepil 1998 [De Coster 1999] <Engels
via via door een tussenpersoon 1952 [WNT] {3.1}
vibrafoon slaginstrument 1934 [WNT] {4.1.16}

vibratie trilling 1740 [Stammetz-La Bordus, Wisk. Wrdb.] <Frans
vibrato bijwoord: trillend 1847 [WNT] <Italiaans {3.2}
vibrator trillend lichaam 1906 [WNT] <ME Latijn
vibreren trillen 1824 [WNT] <Frans
vicariaat ambtsgebied van een vicaris 1864 [WNT] <Frans
vicaris plaatsvervanger van bisschop of pastoor 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.8}
vice-admiraal bevelhebber van oorlogsvloot staande onder de admiraal 1552 [WNT] <Frans {4.1.14}
vice versa bijwoord: heen en terug 1621 [WNT] <Latijn
vicieus gebrekkig 1553 [WNT] <Frans
victoria type damesrijtuig 1872 [Sanders 1993] <Engels {4.1.10}
victorie overwinning 1470 [MNW] <Latijn
victualie levensmiddelen 1280 [CG I 1, 520] <Frans of Latijn
vicuña hoefdier 1777 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.3}
vide leegte (in bouwkunde) 1964 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
videoclip promotiefilmpje voor een popsong 1990 [De Coster 1999] <Engels
videorecorder apparaat dat tv-programma's opneemt 1970 [Recht voor raap] <Engels {4.1.17}
vief levendig 1735 [WNT] <Frans
vier* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
vieren feesten 1285 [CG Rijmb.] <Latijn
vieren een touw laten uitlopen 1567 [WNT] <Fries {3.2}
viering middenstuk van kruiskerk 1907 [WNT] <Duits
vierschaar* rechtbank 1153 [Taal en Tongval 12, 1999, 35ff] {2.4/3.1}
viertel* een maat 1083 [Slicher] {2.4/3.1}
viervoetig* met vier voeten 1240 [VMNW] {3.1}
vies vuil 1617 [WNT] <? {3.5}
vieux Hollandse cognac 1961 [Van Riel, Kroegwoordenschat] {4.1.6}
viewer optisch toestel 1961 [Aanv WNT] <Engels
viezevazen* wissewasjes 1437 [MNW] {3.1}
vigeren gelden 1553 [WNT] <Latijn
viggen* big 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.1.3}
vigilante huurrijtuig 1843 [WNT] <Frans {4.1.10}
vignet boekversiering, embleem 1520 [WNT] <Frans
vijand* persoon die een ander haat 901-1000 [WPS]
vijf* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
vijfenvijftigplusser, 55+'er iemand die boven de 55 jaar is 1974 [R75] <L {3.4/4.1.4}
vijfenzestigplusser, 65+'er iemand die boven de 65 jaar is 1974 [R75] <L {3.4/4.1.4}
vijfledig* met vijf geledingen 1477 [MNW] {3.1}
vijftien* telwoord 1237 [CG I Gent] {4.2}
vijftig* telwoord 1236 [CG I 1, 25] {4.2}
vijg schijnvrucht 1100 [Willeram] <Frans {2.5/4.1.2}
vijl* slijpwerktuig 1240 [Bern.]
vijver waterbekken 1336-1339 [MNW] <Frans

vijzel windas 1465 [MNW]
vijzel* stampvat 1478 [MNW] {3.1}
vilein gemeen 1301-1350 [MNW] <Frans
villa landhuis 1824 [WEI] <Italiaans {3.2}
villanella lied over eenvoudig onderwerp 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
villen* huid afstropen 1240 [Bern.]
vilt* stof van haren 1091-1100 [Rey] {2.2/4.1.9}
vin* zwemorgaan van vis 1285 [CG Rijmb.]
vinaigrette saus 1847 [KKU] <Frans {4.1.6}
vinden* aantreffen 901-1000 [WPS]
vinger* grijporgaan aan hand 1100 [Willeram]
vink* zangvogel 1270 [CG I] {3.1}
vinnig* scherp, bijtend 1285 [CG Rijmb.]
vinyl kunststof 1950 [WNT] {4.1.9}
violent heftig 1485 [MNW] <Frans
violet kleurnaam 1240 [Bern.] <Frans {4.1.5}
violino snaarinstrument 1628 [WNT] <Italiaans {3.2/4.1.16}
violist vioolspeler 1664 [WNT] <Frans
violoncel snaarinstrument 1747 [WNT] <Frans {4.1.16}
viool plant 1240 [Bern.] <Frans
viool snaarinstrument 1555 [WNT] <Frans {4.1.16}
vip zeer belangrijk persoon 1949 [Aanv WNT] <Engels
virginaal maagdelijk 1553 [WNT] <Frans
viriel mannelijk 1555 [WNT zwerk] <Frans
viriliteit mannelijkheid 1669 [MEY] <Frans
virtueel innerlijk of schijnbaar aanwezig 1847 [WNT] <Frans
virtueel schijnbaar bestaand dankzij software 1993 [De Coster 1999] <Engels
virtuoos uitblinker 1824 [WNT] <Frans
virtuositeit meesterschap 1824 [WNT] <Frans
virulent venijnig 1690 [WNT] <Frans
virus ziekteverwekker 1663 [WNT] <Latijn
virus schadelijk computerprogramma dat ongewild wordt gekopieerd 1989 [De Coster 1999] <Engels
vis* in water levend koudbloedig dier met kieuwen 1220-1240 [CG II 1 Aiol]

visagist adviseur voor gezichtsopmaak 1970 [GVD] <Frans {3.2/4.1.13}
vis-à-vis voorzetsel 1776 [WNT] <Frans {4.2}
viscose grondstof voor kunstvezels 1907 [WNT] <Engels
viscositeit kleverigheid 1832 [WEI] <Frans
visie kijk 1276-1300 [CG Lut.A] <Latijn
visioen innerlijk gezicht 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans {1.2.6}
visionair ziende in visioenen 1824 [WEI] <Frans
visitatie onderzoek 1291-1300 [CG Luiks Diat.] <Frans
visite bezoek 1630 [WNT] <Frans
visiteren bezoeken, onderzoeken 1240 [Bern.] <Frans
viskeus stroperig 1553 [WNT] <Frans
visotter* marterachtige 1781 [WNT] {4.1.3}
vista gezicht 1579 [De Bruijn Tw. 10] <Italiaans {3.2}
visualiseren zichtbaar maken 1936 [WNT] <Engels
visueel m.b.t. het gezicht 1847 [KKU] <Frans
visum reisvergunning 1950 [GVD]
vitaal levenskrachtig 1553 [WNT] <Frans
vitalisme leer van het bestaan van een specifieke levenskracht 1886 [KKU] <Frans
vitaliteit levenskracht 1824 [WNT] <Frans
vitamine voor organisme noodzakelijke stof 1918 [WNT]
vitrage glasgordijn 1858 [WNT inkijk] <Frans
vitrine glazen kast 1875 [WNT] <Frans {4.1.9}
vitriool zwavelzuur 1351 [MNW] <Frans
vitten* kleingeestige aanmerkingen maken 1682 [WNT]
viva tussenwerpsel: leve! 1688 [WNT] <Italiaans {3.2/4.3}
vivace levendig 1772 [Bouvink] <Italiaans {3.2}
vivisectie proefneming op levende dieren 1847 [WNT]
vizier helmklep 1350 [MNW] <Frans {4.1.14}
vizier grootwaardigheidsbekleder 1625 [WNT] <Turks {3.2}
vla* dik melkgerecht 1779 [WNT] {4.1.6}
vlaag* plotselinge windstoot 1287 [CG NatBl] {4.1.1}
vlaag* opwelling 1450 [MNW]
vlaai* gebak 1540 [MNW] {4.1.6}
vlaflip nagerecht 1963 [Burger en De Jong 161] {4.1.6/4.4}
vlag* stuk doek als onderscheidingsteken 1415 [MNW]
vlak* platte kant 1561 [WNT]
vlakte* vlak terrein 1637 [WNT] {3.1}
vlam tongvormig verbrandingsverschijnsel 1265-1270 [CG Lut.K] <Frans
vlammenwerper wapen dat een vlam spuit 1917 [WNT] <Duits {3.2/4.1.14}
vlas* plantengeslacht 1240 [Bern.]
vlassen* vlas bereiden 1415 [MNW]
vlecht* gevlochten hoofdhaar, streng 1240 [Bern.]
vleermuis* handvleugelig zoogdier 1240 [Bern.] {3.1/4.1.3}
vlees* spierweefsel 901-1000 [WPS] {4.1.6}
vleet* net 1535 [WNT]

vlegel lange stok, dorsvlegel 1351 [MNW] <Latijn {1.2.3}
vlegel lomperd 1657 [WNT] {1.2.3}
vleien* flemen 1265-1270 [CG Lut.K]
vlek* smet 1240 [Bern.]
vlerk* vleugel 1285 [CG Rijmb.]
vlerk* vlegel 1840 [WNT]
vlet* vaartuig 1287 [MNW] {4.1.11}
vleug* haarrichting 1769 [WNT]
vleug* zweempje 1785 [WNT]
vleugel* lichaamsdeel om mee te vliegen 1240 [Bern.] {3.1}
vlieboot scheepstype 1575 [WNT] <? {3.5/4.1.11}
vlieden* vluchten, voorbijgaan 1240 [Bern.] {1.2.4}
vlieg* insect 1240 [Bern.]
vliegas stuifas 1842 [WNT] <Duits
vliegen* zich in de lucht voortbewegen 901-1000 [WPS]
vliegenier piloot 1910 [De Vooys 1911]
vliegensvlug* bijwoord: zeer snel 1840 [WNT]
vliegenzwam* giftige paddestoel 1848 [WNT]
vlieger* latwerk met papier 1625 [WNT] {4.1.18}
vliegtuig* vliegmachine met vaste vleugels 1911 [WNT] {1.1/1.2.3/4.1.10}
vlier* plantengeslacht uit de kamperfoeliefamilie 639 [Claes] {2.3}
vliering verdieping boven een zolder 1617 [WNT]
vlies* vel, membraan 1288 [CG I 2, 1337]
vliet* stroompje 918-948 [Claes] {2.3}
vlieten* stromen 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
vlijen* ordelijk of gemakkelijk neerleggen 1343-1346 [MNW]
vlijt* ijver 1285 [CG Rijmb.]
vlijtig liesje plant 1941 [WNT] <Duits {3.2}
vlinder* insect 1567 [WNT]
vlizotrap uittrekbare trap naar vliering of zolder 1955 [Bouwk. enc., 'Informatief gedeelte'] <L {3.4}
vlo* insect 1287 [CG NatBl]
vloed* wassend water, stroom 901-1000 [WPS]

vloeien* stromen 1240 [Bern.]
vloeistof* vocht 1736 [WNT]
vloeken* godslasteringen gebruiken 1240 [Bern.]
vloer* bodem 1265-1270 [CG Lut.K]
vlok* plukje 1240 [Bern.]
vlonder* losse houten brug 1580 [WNT]
vloot* samen varende schepen 1376-1400 [MNW] {4.1.11}
vloot* tobbetje, kuipje 1376-1400 [MNW]
vlot* drijvend plankier 1485 [MNW] {4.1.11}
vlot* drijvend, vloeiend 1517 [WNT]
vlotten* drijven 1240 [Bern.]
vlotten* voorspoedig verlopen 1636 [WNT]
vlucht* ontvluchting 901-1000 [WPS]
vlucht* het vliegen 1287 [CG NatBl]
vluchten* weggaan van gevaar 1285 [CG Rijmb.]
vluchtig* vergankelijk 1485 [MNW]
vlug* snel 1287 [CG NatBl]
vlugschrift pamflet 1830 [WNT] <Duits
vocaal klinker 1240 [Bern.] <Frans
vocabulaire woordenboek, woordenschat 1553 [WNT] <Frans
vocaliseren vocalises oefenen 1739 [WNT] <Frans
vocalist optredend zanger 1751 [WNT] <Frans
vocatief naamval van de aangesproken persoon, vijfde naamval 1638 [Ruijs] <Latijn
vocht* vloeistof 1477 [Teuth.] {4.1.6}
vod* lor 1552 [WNT]
voeden* voedsel geven 1240 [Bern.]
voeder* voedsel 1160 [Rey] {2.2}
voederen* van voer voorzien 1400 [MNW] {3.1}
voedsel* spijs 1287 [CG NatBl]
voedster* vrouw die voedt 1287 [CG NatBl] {4.1.13}
voeg* naad waar stenen bijeenkomen 1522 [WNT]
voegen* verbinden 1100 [Willeram]
voegwoord* conjunctie 1666 [WNT]
voelen* via tastzin gewaarworden 1350 [MNW]
voer* wagenvracht 1285 [MNW]
voer* voedsel 1519 [WNT]
voeren* leiden, vervoeren 1240 [Bern.]
voeren* van binnen bekleden 1376-1400 [MNW] {1.2.5}
voertuig* gestel op wielen voor vervoer 1707 [WNT] {4.1.10}
voet* lichaamsdeel waarop men staat 901-1000 [WPS]
voetbal leren bal voor de voetbalsport 1648 [WNT] <Engels {3.2}
voetbal voetbalsport 1879 [WP] <Engels {4.1.18}
voetlicht lampen aan de onderkant van het voortoneel 1792 [WNT] <Engels {3.2}
voetstoots* bijwoord van modaliteit: zomaar 1862 [WNT] {3.1}

voetveeg* iem. die alles moet verduren 1561 [WNT]
vogel* gewerveld dier met veren 701-800 [Lex Salica] {2.2}
vogelbekdier waterzoogdier 1803 [WNT vogel] {4.1.3}
vogelen* neuken 1287 [CG NatBl] {4.4}
vogelvrij rechteloos 1681 [WNT] <Duits
vogue mode 1602 [WNT] <Frans
voicemail antwoordapparaat ingebouwd in het telefoonnetwerk 1996 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
voice-over commentaarstem bij een film 1989 [Peptalk] <Engels
voice portal telefonische toegang van abonnees tot informatieforums op internet door middel van stemherkenning 2000 [Sanders 2001] <Engels
voilà tussenwerpsel: ziedaar 1847 [KKU] <Frans {4.3}
voile sluier 1689 [WNT] <Frans
vol* gevuld 901-1000 [WPS]
vol-au-vent pastei 1866 [WNT] <Frans {4.1.6}
volbloed* van onvermengd ras 1849 [WNT] {3.1}
voldaan* tevreden 1350 [MNW]
volgen* achternagaan 1240 [Bern.]
volgens* voorzetsel 1599 [WNT] {4.2}
volharden* doorgaan met 1240 [Bern.]
volhouden* handhaven 1458 [HWS]
volière vogelhuis 1694 [WNT] <Frans
volk* stam, bewoners van een staat 901-1000 [WPS]
volkomen* geheel 1240 [Bern.]
volkorenbrood brood van ongebuild meel 1951 [WNT vitamine] <Duits {3.2/4.1.6}
volksdans regionale of nationale dans 1841 [WNT volk] {4.1.15}
volksetymologie vervorming van woorden om ze begrijpelijk te maken 1941 [WNT verbasteren] <Duits {3.2}
volksgenoot die tot hetzelfde volk behoort 1844 [WNT] <Duits
volkslied lied dat leeft bij het volk en door overlevering wordt voortgegeven 1812 [WNT] <Duits {3.2}
volkslied* nationale hymne 1815 [WNT]
volksmuziek regionale muziek 1862 [Aanv WNT] {4.1.16}
volledig* geheel 1729 [WNT]

vollen wol bewerken 1276-1300 [CG I 4, 2882] <Latijn
volleren een bal terugslaan voordat deze de grond raakt 1924 [Aanv WNT] <Engels
volley terugslaan van een bal voor hij de grond geraakt heeft 1890 [WNT] <Engels
volleybal balspel 1938 [Aanv WNT] <Engels {4.1.18}
volmacht* lastgeving 1372 [MNW]
volmondig* zonder restrictie 1611 [WNT]
volontair vrijwilliger 1596 [WNT] <Frans
volslagen* volkomen 1613 [WNT]
volslank slank met enigszins geronde vormen 1958 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
volstaan* volharden, voldoende zijn 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
volstrekt* onbeperkt, absoluut 1664 [WNT]
volt eenheid van spanning 1894 [WNT wisselstroom]
volta wending 1847 [KKU] <Italiaans {3.2}
voltage spanning uitgedrukt in volt 1930 [Brandt en De Haan] <Frans
voltaire fauteuil 1848 [WNT] <Frans {1.4/4.1.9}
voltallig* compleet 1727 [WNT]
volte wending 1654 [WNT] <Frans
voltooien* afmaken 1561 [WNT]
voltreffer projectiel dat het doel precies raakt 1933 [WNT rail] <Duits {1.4}
voltrekken* volvoeren 1368 [MNW]
volume boek 1529 [WNT] <Frans of Latijn
volume inhoud 1587 [WNT] <Frans
volumineus omvangrijk 1690 [WNT] <Frans
voluptueus wulps 1548 [WNT] <Frans
volwaardig de volle waarde hebbend 1622 [WNT] <Duits
volwassen* volgroeid 1376 [MNW] {4.1.4}
vomeren braken 1654 [WNT] <Latijn {4.4}
vondeling* gevonden kind 1350 [MNW] {4.1.4}
vondst* het vinden, het gevondene 1844 [WNT] {3.1}
vonk* vuursprank 1348 [MNW]
vonnis* rechterlijke uitspraak 1237 [CG I 1, 30] {3.1}
voodoo religieuze tovenarij 1938 [Aanv WNT] <Engels
voogd belangenbehartiger van minderjarige 1237 [CG I 1, 39] <ME Latijn {4.1.4}
voogdij functie van voogd 1252 [MNW]
voor* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
vooravond begin van de avond 1566 [WNT] <Duits {4.1.7}
voorbarig* te haastig 1605 [WNT] {1.2.3}
voorbeeld* beeld om nagedaan te worden 1526 [WNT]
voorbij* bijwoord van richting 1267 [VMNW]
voorbij* voorzetsel 1445 [MNW] {4.2}
voordat* onderschikkend voegwoord 1524 [WNT] {4.2}
voorde* doorwaadbare plaats 779 [Claes] {2.3}
voordeel* winst 1240 [Bern.] {3.1}
voorgeborchte* voorportaal van de hel 1464 [MNW]
voorhanden* beschikbaar 1560 [Bijbel van Biestkens]

voorhoede* voorste deel (van een leger) 1470 [MNW] {4.1.14}
voorhuid huidplooi die de eikel bedekt 1526 [WNT] <Duits
voorjaar* lente 1401-1500 [MNW] {4.1.7}
voorlopig voorshands 1788 [WNT] <Duits
voorn* beenvis 1377-1378 [MNW]
voornaam* aanzienlijk 1556 [WNT]
vooroordeel* op neiging berustend oordeel 1562 [WNT]
voorraad voorhanden hoeveelheid 1562 [WNT] <Duits
voorspellen* profeteren 1330 [MNW]
voorspoed* succes 1301-1400 [MNW] {3.1}
voort* bijwoord van richting: vooruit 901-1000 [WPS]
voorts* bijwoord van modaliteit: bovendien 1288 [CG I Eeklo] {3.1/5}
voortvarend* snel doorzettend 1603 [WNT]
voortvluchtig* vluchtend 1516 [WNT]
voorwaar* bijwoord van modaliteit: stellig 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
voorwaarde* beding 1260 [CG I 1, 72] {3.1}
voorwerp* zaak 1461 [MNW]
voorwoord woord vooraf 1838 [WNT] <Duits
voorzaat* voorvader 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1/4.1.4}
voorzetsel* prepositie 1649 [Ruijs]
voorzichtig* behoedzaam, omzichtig 1583 [WNT]
voorzienigheid* het tevoren beschikken 1287 [CG NatBl]
voorzitter* leider van vergadering 1477 [Teuth.]
voorzover* onderschikkend voegwoord 1747 [WNT] {4.2}
voos* bedorven 1579 [WNT]
vorderen* eisen 1100 [Willeram]
vorderen* vooruitkomen 1477 [Teuth.]
vore* insnijding van ploeg 1240 [Bern.]
vork getand werktuig 1240 [Bern.] <Frans
vorm uiterlijke gedaante 1236 [CG I 1, 21] <Frans
vormen het vormsel toedienen 1433 [MNW]
vormen gestalte geven 1461 [MNW]
vormsel een sacrament 1410 [MNW]

vors* kikvorsachtige 1240 [Bern.]
vorsen onderzoeken 1416 [MNW] <Duits
vorser wetenschappelijk onderzoeker 1924 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
vorst bos, woud 856 [Claes] <ME Latijn {2.3}
vorst* nok van een dak 1135 [Rey] {2.2}
vorst* monarch 1240 [Bern.]
vorst* vriezend weer 1240 [Bern.] {4.1.1}
vos* hondachtige 901-1000 [WPS] {4.1.3}
voteren stemmen 1685 [WNT] <Frans
votum gelofte, uitspraak 1593 [WNT] <Latijn
voucher tegoedbon 1929 [Aanv WNT] <Engels
vouwen* delen over elkaar leggen 1277 [CG I 1, 362]
vouwstoel* opvouwbare stoel 1080 [Rey] {2.2/3.1/4.1.9}
voyeur gluurder 1923 [Aanv WNT] <Frans
voyeurisme het optreden als voyeur 1953 [Aanv WNT] <Frans {3.2}
vozen neuken 1937 [Aanv WNT] <Duits {4.4}
vraagbaak iemand die antwoord kan geven op moeilijke vragen 1635 [WNT]
vracht* lading, last 1286 [CG I 2, 1162]
vragen* verzoeken 1100 [Willeram]
vrede* toestand van rust 815 [Slicher] {2.4}
vreemd* uitheems, zonderling 1237 [CG I 1, 35]
vreemdeling onbekende 1525 [WNT] <Duits
vreemdgaan overspel plegen 1931-1935 [WNT] <Duits {4.4}
vrees* angst 1240 [Bern.]
vrek* gierigaard 1265-1270 [CG Lut.K]
vreten* (gulzig) eten 1437 [MNW]
vreugde* blijdschap 1348 [MNW]
vrezen* bang zijn voor 1285 [CG Rijmb.]
vriend* kameraad 1100 [Willeram]
vrieskast apparaat om levensmiddelen in te vriezen 1914 [Aanv WNT] {4.1.9}
vriezen* het heersen van vorst 1240 [Bern.]
vrij* niet belemmerd, niet onderworpen of bezet 701-800 [Lex Salica] {2.2}
vrijage vrijerij 1573 [WNT]
vrijbuiter* kaper, avonturier 1572 [WNT]
vrijdag* zesde dag van de week 1263 [CG I 1, 81] {3.1/4.1.7}
vrijdenker* die het denken los wil maken van het kerkgezag 1789 [Holtrop, New Engl. and Dutch dict. (free-thinker)]
vrijen* minnekozen 1240 [Bern.]
vrijen* seksuele omgang hebben 1969 [Haring Arie, Tweede Boek] {3.1/4.4}
vrijgezel* ongehuwde man of vrouw 1747 [WNT] {4.1.4}
vrijhandel* handel vrij van overheidsbelemmeringen 1851 [WNT]
vrijmetselaar lid van de vrijmetselarij 1776 [WNT]
vrijmoedig* niet beschroomd 1598 [WNT]
vrijpostig brutaal 1656 [WNT]
vrijstaat vrije republiek 1719 [WNT wel V] <Duits
vrijthof* omheinde plaats 901-1000 [WPS] {3.1}

vrijwaren* behoeden 1376 [MNW]
vrijwillig niet gedwongen 1526 [WNT] <Duits {3.1}
vrijzinnig ondogmatisch 1830 [WNT] <Duits
vrille tolvlucht 1930 [Brandt en De Haan] <Frans
vroed* wijs 1210-1240 [CG I 1, 8]
vroedvrouw* verloskundige 1374-1394 [MNW] {4.1.13}
vroeg* aan het begin, tijdig 1240 [Bern.]
vrolijk* blij 1200 [CG II 1 Servas]
vroom* godvruchtig 1567 [WNT] {1.2.3}
vroon* aan de landsheer behorend viswater 918-948 [Claes] {2.3}
vrouw* mens van vrouwelijk geslacht 1240 [Bern.] {4.1.4}
vrouw* echtgenote 1512 [WNT] {4.1.4}
vrouw* naam van een speelkaart 1720 [WNT] {4.1.18}
vrouwspersoon* vrouw (meestal minachtend) 1554 [WNT]
vrucht ooft, ongeboren jong 901-1000 [WPS] <Latijn {2.5/4.1.2}
vruchtbaar vruchten, jongen of resultaten voortbrengend 1301-1400 [MNW]
vruchten* vrezen 901-1000 [WPS] {1.2.4}
vruchtgebruik recht op de opbrengst van andermans goed 1581 [WNT]
V-snaar drijfriem met V-vormige doorsnee 1952 [Aanv WNT] <L {3.4}
vuig* gemeen 1618 [WNT]
vuil* vies 1200 [Künzel] {2.3}
vuilak* smeerpoets 1568 [WNT vuilik]
vuilnis* vuil, afval 1400 [MNW] {1.2.4/3.1}
vuist* dichtgesloten hand 1237 [CG I 1, 34]
vuistregel globale regel 1944 [Aanv WNT] <Duits {3.2}
Vulgaat, Vulgata door r.-k. Kerk aanvaarde bijbelvertaling van Hiëronymus 1732 [WNT] <Latijn
vulgair laag bij de grond 1836 [WNT] <Frans
vulgarisme vulgaire uitdrukking 1847 [KKU] <Frans
vulgariteit platheid 1824 [WEI] <Frans
vulkaan vuurspuwende berg 1401-1450 [MNW] <Latijn
vullen* vol maken 1240 [Bern.]

vullis* vuilnis als scheldwoord 1644 [WNT] {1.2.4}
vulpen pen met inktreservoir 1898 [WNT]
vulva schaamspleet 1726 [WNT vrouwelijk] <Latijn {3.2}
vuns* muf, verdorven 1401-1425 [MNW]
vuren van vurenhout 1285 [MNW] <Oudnoor(d)s {3.2}
vutter iemand die vervroegd met pensioen is 1982 [R84] <L {3.4/4.1.4}
vuur* lichtend verschijnsel bij brand 901-1000 [WPS]
vuurwerk lichtgevende, ontploffende voorwerpen die bij feestelijke gelegenheden worden aangestoken 1591-1600 [WNT] <Duits

waag* weegtoestel 901-1000 [WPS]
waaghals* iemand die alles durft 1482 [TNTL 1956, 308]
waai* kolk 1139 [Künzel] {2.3}
waaien* blazen (van wind) 1100 [Willeram]
waal* poel, kolk 901-1000 [WPS]
waanzin krankzinnigheid 1832 [WNT] <Duits {4.4}
waar* bijwoord van plaats 1237 [CG I 1, 30]
waar* echt 1240 [Bern.]
waar* koopwaar 1285 [CG Rijmb.]
waarborg* onderpand of andere zekerheid 1328 [MNW] {3.1}
waard* laag liggend land 1062 [Claes] {2.3}
waard* de genoemde prijs hebbend 1100 [Willeram]
waard* kastelein 1240 [Bern.] {4.1.13}
waardepapier papier met geldswaarde 1920 [WNT waarde I] <Duits {1.4/3.2}
waarnemen* bemerken 1200 [CG II 1 Servas]
waarnemen* tijdelijk bekleden (van ambt) 1734 [WNT]
waarschijnlijk* bijwoord en bijvoeglijk naamwoord: denkelijk 1540 [WNT]
waarschuwen* op gevaar opmerkzaam maken 1285 [CG Rijmb.]
waas* nevelsluier 1817 [WNT] {4.1.1}
wablief* tussenwerpsel: vragende uitroep 1887 [WNT] {4.3}
wacht* het waken 1080 [Rey] {2.2}
wacht* groep personen die iets of iemand bewaakt 1522 [WNT] {4.1.14}
wachten* blijven 1080 [Rey] {2.2}
wachtmeester onderofficier 1556 [WNT] {4.1.14}
wad* doorwaadbare plaats 107 [Claes] {2.1}
wade* kleed om iets te bedekken 1327 [MNW]
waden* door ondiep water gaan 1265-1270 [CG Lut.K]
wadjan(g) Indonesische braadpan 1974 [Culinaire Enc.] <Indonesisch {3.2}
wafel* gebak 1450 [MNW] {3.1/4.1.6}
wagen* voertuig 838 [Claes] {2.3/4.1.10}
wagen* riskeren 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
wagenwijd bijwoord van hoedanigheid: zeer wijd 1729 [WNT] <Duits
waggelen* wankelen 1430 [HWS] {3.1}
wagon spoorwagen 1835 [WNT] <Frans
wagon-lit slaapwagen 1912 [KKU] <Frans
wajang Javaans poppenspel 1642 [WNT] <Javaans {3.2}

wak* open plek in ijs 1451-1500 [MNW]
wakaman kerel die stoer rondloopt en leeft van hosselen 1979 [E. Cairo, Temekoe 40] <Sranantongo {3.2}
waken* niet (gaan) slapen 901-1000 [WPS]
wakker* niet slapend 1240 [Bern.]
wal verhoging 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
waldenzen godsdienstige sekte 1566 [WNT uitbarsten] <ME Latijn {4.1.8}
waldhoorn blaasinstrument 1655 [WNT] <Duits {3.2/4.1.16}
walgen* afkeer voelen 1240 [Bern.]
walhalla paradijs 1800 [WNT wederom] <Duits
walken* vollen 1351 [MNW]
walkie-talkie portofoon 1953 [Aanv WNT] <Engels {3.1/4.1.17}
walkman cassetterecorder met koptelefoon 1979 [Prisma audio/video] <Engels {1.2.5/4.1.17}
wallaby buideldier 1968 [KWT] <Engels {4.1.3}
walm* damp 1287 [CG NatBl] {3.1/4.1.1}
walnoot okkernoot 1477 [Teuth.] {4.1.2}
walrus zeeroofdier 1594 [TNTL 1975, 91, 6] <Zweeds {3.2/4.1.3}
wals machine om te pletten 1750 [WNT] <Duits
wals dans en muziek in driedelige maatsoort 1811 [WNT] <Duits {4.1.15}
walschot* spermaceti, witte amber 1470 [MNW]
walvis* walvisachtige 1163 [Taal en Tongval 12, 1999, 35ff] {1.2.6/1.3/2.4/3.1/4.1.3}
wam tussenwerpsel: nabootsing van geluid 1970 [Recht voor raap: wham] <Engels {5}
wambuis kledingstuk 1317 [MNW] <Frans {1.2.3}
wan mand voor korenzuivering 847 [Claes] <Latijn {2.3/5}
wand* afscheiding 901-1000 [WPS]
wandaad* slechte daad 1790 [WNT]
wandelen* lopen 1240 [Bern.] {3.1}
wanen* zich verbeelden 901-1000 [WPS]
wang* zijkant van gezicht 1240 [Bern.]
wankel* niet vast 1285 [CG Rijmb.]

wankelen* onvast gaan 1240 [Bern.]
wankelmotor motor met draaiende zuigers 1976 [GVD] {4.1.10}
wanneer* onderschikkend voegwoord 1300 [MNW] {4.2}
wanneer* bijwoord van tijd 1321 [MNW] {4.1.7}
want* nevenschikkend voegwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
want* handschoen zonder vingers 1080 [Rey] {2.2}
want* touwwerk 1494-1512 [HWS]
wantrouwen* mistrouwen, achterdocht 1573 [MNW]
wants wandluis 1766 [WNT] <Duits
wap mobiele internetcommunicatie 1999 [Sanders 2000] <Engels {4.1.17}
wapen* strijdwerktuig 1237 [CG I 1, 32] {1.3/4.1.14}
wapitihert herkauwer 1950 [GVD] {1.2.4/1.2.5/4.1.3}
wapperen* fladderen 1479 [MNW] {3.1}
waratje* bijwoord van modaliteit: waarachtig 1694 [WNT]
waren* dwalen 1613 [WNT]
warenhuis grootwinkelbedrijf 1906 [WNT] <Duits
warm* met hoge temperatuur 1240 [Bern.]
warmte* het warm-zijn 1301-1350 [MNW] {3.1}
warrant volmacht 1684 [WNT] <Engels {3.2}
warrelen* zich door elkaar bewegen 1660 [WNT] {3.1}
warrigal hondachtige 1968 [KWT] <Engels {4.1.3}
wars* afkerig 1573 [Plantijn]
was* bijenwas 901-1000 [WPS]
wasbeer* kleine beer 1857 [WNT wasschen] {4.1.3}
wasem* damp 1351 [MNW] {3.1/4.1.1}
wasmachine toestel dat kleding of groenten mechanisch schoonmaakt 1838 [WNT wasschen] {4.1.9}
wassen* met water reinigen 901-1000 [WPS]
wassen* groeien 901-1000 [WPS]
wasserette waar men tegen betaling kan wassen 1959 [Merkenblad 1964]
wat* vragend voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
water* vloeistof 901-1000 [WPS] {4.1.6}
wateren* urineren 1588 [WNT] {4.4}
waterglas* natriumsilicaat 1843 [WNT]
watergruwel nagerecht van gort met o.a. rozijnen 1695 [WNT] {4.1.6}
watermolen door water aangedreven molen 1271 [MNW] {4.1.10}
waterproof ondoordringbaar voor water 1832 [WNT] <Engels
waterstof chemisch element 1793 [WNT]
waterzooi* gerecht 1642 [WNT] {4.1.6}
waterzucht* waterophoping 1351 [MNW]
watje sukkel 1987 [Kuitenbrouwer]
watjekouw opstopper 1857 [WNT]
watt elektrische eenheid 1894 [WNT]
watten verbandmiddel 1655 [WNT] <ME Latijn
wau-wau mensaap 1889 [Veth, Uit Oost en West] <Indonesisch {3.1/3.2/4.1.3}
wauwelen* kletsen 1701-1750 [WNT] {3.1}

wave golfbeweging op tribune 1987 [De Coster 1999] <Engels
waxine een wasproduct 1901 [Boon's Geïllustreerd Magazijn]
wc watercloset 1906 [WNT watercloset] <Engels {4.4}
web* netwerk van bv. spin 1240 [Bern.]
web volledige hypertekstsysteem waarvan internet gebruik maakt 1994 [PC+ 3/11, 19, 15] <Engels {4.1.17}
webcam camera waarvan het beeld rechtstreeks op internet verschijnt 1998 [De Coster 1999] <Engels {4.1.17}
weber eenheid van inductieflux 1948 [Aanv WNT]
weblog digitaal dagboek met korte recensies van bezochte websites 2000 [Sanders 2001] <Engels {1.4}
webmaster iemand die een website onderhoudt 1996 [Web magazine, winter 1996, 46] <Engels
website plaats waar bepaalde informatie zich op internet bevindt 1996 [De Coster 1999] <Engels {1.2.1}
wecken (levensmiddelen) conserveren 1913 [WNT] <Duits
wedde* bezoldiging 1130 [Rey] {2.2}
wedden* gokken 1237 [CG I Gent] {4.1.18}
weddenschap* overeenkomst van wedden 1666 [WNT]
weder, weer* bijwoord van tijd: opnieuw 901-1000 [WPS] {4.1.7}
wederdoper* aanhanger van een protestantse beweging die volwassenendoop voorstaat 1544 [WNT] {4.1.8}
wederik* plantengeslacht 1543 [WNT]
wederrechtelijk onrechtmatig 1596 [WNT] <Duits
wedervaren* gebeuren 1404 [MNW]
wederwaardigheid* (onaangename) ervaring 1400 [MNW]
wedgwood aardewerk 1858 [WNT] <Engels
wedijver rivaliteit 1841 [WNT] <Duits

wedstrijd wedijver, i.h.b. in sport 1650 [WNT] <Duits
weduwe* vrouw van wie de echtgenoot is overleden 901-1000 [WPS] {4.1.4}
weduwnaar man wiens vrouw is overleden 1405-1422 [MNW] {4.1.4}
wee* smart, tussenwerpsel ter uitdrukking van smart 1265-1270 [CG Lut.K] {4.3}
wee* samentrekking van baarmoeder 1552 [WNT]
weed marihuana 1962 [R75] <Engels {4.1.6}
weefgetouw* toestel waarmee garen tot weefsel gevlochten wordt 1477 [Teuth.]
weefsel* geweven stof 1477 [Teuth.]
weegschaal weegtoestel 1514 [MNW]
week* zeven dagen 1236 [CG I 1, 22] {4.1.7}
week* zacht 1240 [Bern.]
weekend zaterdag en zondag 1920 [WNT] <Engels {4.1.7}
weelde* overdaad 1240 [Bern.]
weemoed melancholie 1814 [WNT] <Duits
weer* wal, muur 777-866 [Slicher] {2.4}
weer* gecastreerde ram 901-1000 [WPS] {4.1.3}
weer* landerijen tussen twee sloten, de zogenaamde weersloten 1214 [Slicher] {2.4}
weer* atmosferische gesteldheid 1240 [Bern.] {4.1.1}
weerbarstig* stug 1619 [WNT]
weerga* gelijke 1371-1378 [MNW]
weergeld* zoengeld 701-800 [Lex Salica] {2.2/3.1}
weerlicht* bliksem 1351 [MNW] {4.1.1}
weerpijn pijn op andere plaats dan de oorzaak 1607 [WNT]
weerwolf* mens die zich in wolf verandert 1165 [Rey] {1.2.1/2.2/3.1}
wees* kind zonder ouders 901-1000 [WPS] {4.1.4}
weg* baan 838 [Claes] {2.3}
weg* verdwenen 1285 [VMNW]
wegen* zwaar zijn, de zwaarte bepalen 1240 [Bern.]
wegens* voorzetsel 1589 [WNT] {4.2}
wegge, weg* broodje 1360 [De Man, Bijdrage tot syst. gloss. Brab. oorkondentaal 1956, 289] {4.1.6}
wegscheren, zich* ophoepelen 1811 [WNT]
wei* restvloeistof bij kaasmaken 1330 [Claes]
weide* grasland 901-1000 [WPS]
weidelijk* in overeenstemming met de jachtregels 1915 [WNT]
weiden* doen grazen 1135 [Rey] {2.2}
weids* groots 1588 [Claes]
weifelen* aarzelen 1562-1592 [MNW] {3.1}
weigeren* afwijzen 1289 [CG I 2, 1408]
weight watcher lijner 1983 [Ferrée] <Engels
weiland* grasland waar vee graast 1252 [MNW] {3.1}
weinig* onbepaald telwoord 1260-1280 [CG II 1 Rein. G] {4.2}
weitas* jagerstas 1555 [WNT]
weivlies* vlies van gekruist bindweefsel 1840 [WNT]

wekamine opwekkende stof 1950 [Aanv WNT]
wekken* wakker maken 1100 [Willeram]
wel* bron 1001-1100 [Claes] {2.3}
wel* bijwoord van modaliteit: goed 1140 [Rey] {2.2}
weldra* bijwoord van tijd: spoedig 1615 [WNT] {4.1.7}
weleer* bijwoord van tijd: voorheen 1285 [CG Rijmb.] {4.1.7}
welfare welzijn 1948 [Aanv WNT] <Engels
welgevallen* goeddunken 1573 [Plantijn]
welig* rijkelijk 1350 [MNW]
welk* vragend voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
welkom* gelegen komend, ook als tussenwerpsel 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.] {4.3}
wellen* opborrelen 1350 [MNW]
wellen* laten koken, verhitten 1476-1500 [MNW]
wellicht* bijwoord van modaliteit: misschien 1678 [WNT]
wellust zingenot 1350 [MNW] <Duits
welnee* tussenwerpsel: uitroep ter ontkenning 1567 [WNT] {4.3}
welp* jong van hond, wolf, leeuw e.d. 901-1000 [WPS] {4.1.3}
weltergewicht gewichtsklasse van boksers 1949 [Aanv WNT] <Engels
welterusten* tussenwerpsel: wens bij het slapen gaan 1852 [WNT] {4.3}
weltschmerz het lijden onder de realiteit 1880 [WNT] <Duits
welven* zich buigen 1285 [CG Rijmb.]
wemelen* krioelen 1546 [Naembouck] {3.1}
wen* verouderd onderschikkend voegwoord 1420 [MNW] {4.2}
wenden* keren 1100 [Willeram]
wenen* huilen 1240 [Bern.] {1.3}
wenkbrauw* haarboog boven oogkas 1625 [WNT] {1.2.4/1.2.5}
wenken* een teken geven 1181 [Rey] {2.2}
wennen* gewoon raken 1287 [CG NatBl]
wens* verlangen 1285 [CG Rijmb.]
wentelen* zich wenden 1240 [Bern.] {3.1}
wentelteefje* in melk met ei gebakken snee brood 1623 [WNT] {4.1.6}

wenteltrap* spiraalvormige trap 1533 [WNT]
werdegang ontwikkelingsgang 1987 [Kuitenbrouwer] <Duits {3.2}
wereld* de aarde, kosmos 901-1000 [WPS]
wereldberoemd zeer beroemd 1750 [WNT wereld] <Duits {4.4}
wereldbeschouwing geheel der denkbeelden aangaande het mensdom 1720 [WNT] <Duits
wereldmuziek niet-westerse muziek 1988 [De Coster 1999] {4.1.16}
wereldtijd* heel goede tijd (in wedstrijd) 1984 [GVD] {3.1}
wereldwijd wereldomvattend 1879 [WNT] <Engels
weren* tegenhouden 1050 [Rey] {1.3/2.2}
werf* onbebouwde ruimte rond een huis 1001-1050 [Claes] {2.3}
werf* keer 1240 [Bern.]
werf* werkplaats voor schepen 1567 [WNT]
werk* arbeid 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
werk* vlasvezels 1240 [Bern.]
werkelijkheid* realiteit 1799 [WNT]
werken* arbeiden 901-1000 [WPS]
werktuig* instrument 1573 [Plantijn]
werpen* gooien 901-1000 [WPS] {1.3}
werst afstandsmaat 1714 [WNT] <Russisch {3.2}
wervel* beentje van ruggengraat 1568 [WNT] {3.1}
wervelen* ronddraaien 1477 [Teuth.] {3.1}
wervelwind cycloon 1599 [Kil.] <Oudnoor(d)s {3.2/4.1.1}
werven* verwerven 1350 [MNW]
werven* in dienst nemen 1466 [MNW]
werwaarts* bijwoord van richting: waarheen 1552 [WNT] {3.1}
weshalve bijwoord van causaliteit: waarom 1560 [WNT] <Duits
wesp* insect 1240 [Bern.]
Wessie West-Duitser 1996 [Vd Sijs 1996] <Duits {3.2}
west* windstreek 822-825 [Künzel] {2.3}
westenwind* wind die uit het westen waait 1001-1050 [CG II 1 Orosiusglossen] {3.1/4.1.1}
western wildwestfilm 1964 [Ferrée, In en uit 66] <Engels {4.1.15}
wet* rechtsregel 901-1000 [WPS]
weten* kennis hebben, begrijpen 901-1000 [WPS]
wetenschap* het weten, de kennis 1300 [MNW]
wetenschapper wetenschapsbeoefenaar 1976 [WNT] <Duits {3.2}
wetering* stroom 1155 [Slicher] {2.4}
wethouder* lid van dagelijks bestuur van gemeente 1440 [MNW]
wetsuit kleding voor plankzeilen e.d. 1984 [GVD] <Engels {3.2}
wetten* scherpen 1240 [Bern.]
wettigen* wettig maken 1608 [WNT] {3.1}
weven* dooreenvlechten van draden 1240 [Bern.]
wezel* marterachtige 1240 [Bern.] {3.1/4.1.3}
wezen* aard, natuur 1265-1270 [CG Lut.K]
wezen* schepsel 1461 [MNW]

wherry roeiboot 1671 [WNT] <Engels {3.2/4.1.11}
whiplash beschadiging van nekspier door verkeersongeval 1995 [De Coster 1999] <Engels
whippet hondensoort 1923 [Aanv WNT] <Engels {4.1.3}
whisky sterkedrank 1824 [WNT] <Engels {4.1.6}
whist kaartspel 1762 [WNT] <Engels {3.2/4.1.18}
whizzkid jongere die uitblinkt, vooral met computers 1989 [Peptalk] <Engels
whodunit detectiveverhaal 1970 [De Coster 1999] <Engels
wichelen* voorspellingen doen uit bepaalde tekens 1477 [Teuth.] {3.1}
wicht* wezen, klein kind, meisje 1285 [CG Rijmb.] {4.1.4}
wicket doel bij cricketspel 1648 [WNT] <Engels {3.2}
wie* vragend voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
wiebelen* wankelen 1847 [WNT] {3.1}
wieberen weggaan 1972 [WNT wieberig]
wiedemaand* juni 1050 [CG II 1, 122] {3.1/4.1.7}
wieden* onkruid verwijderen 1284 [CG I 2, 831]
wiedes bijwoord van causaliteit: begrijpelijk 1897 [WNT]
wieg* kinderledikant 1240 [Bern.] {4.1.9}
wiegelen* heen en weer bewegen 1477 [Teuth.] {3.1}
wiegen* schommelen 1351-1400 [MNW]
wiegendruk* druk van voor 1500 1880 [WNT wieg]
wiek* vleugel 1561 [WNT]
wiel* kolk 1187 [Claes] {2.3}
wiel* rad 1285 [CG Rijmb.]
wielewaal* zangvogel 1287 [CG NatBl] {3.1}
wielrijder* fietser 1869 [Sanders 1997b] {4.4}
wier* zeegras 1466 [MNW]
wierde* terp 944 [Künzel] {2.3}
wierook* welriekende rook als reukoffer 1100 [Willeram] {3.1}
wiewauwen* wiebelen 1619 [WNT] {3.1}
wig* keg, keil 1046 [Claes] {2.3}

wigwam indianentent, indianenhut 1778 [WNT] <Engels {3.2}
wij* persoonlijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
wijd* ruim 1100 [Willeram]
wijdbeens* met de benen ver gespreid 1869 [WNT] {3.1}
wijden* zegenen 901-1000 [WPS] {1.2.4}
wijden* besteden 1793 [WNT]
wijdlopig* breedvoerig 1612 [WNT]
wijf* vrouw (pejoratief) 1100 [Willeram] {1.2.3/4.1.4}
wijk stadsdeel 855 [Claes] <Latijn {2.3}
wijken* zich terugtrekken 1240 [Bern.]
wijl* tijdsverloop 1100 [Willeram]
wijl* onderschikkend voegwoord 1628 [WNT wijl III] {4.2}
wijlen* overleden 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
wijlen* toeven 1850 [WNT]
wijn drank van gegiste druiven 901-1000 [WPS] <Latijn {1.1/2.5/4.1.6}
wijngaard plaats voor druiventeelt 1100 [Willeram]
wijs* manier 1050 [Rey] {2.2}
wijs* verstandig 1201-1225 [CG II 1 Floyris]
wijsbegeerte* wetenschap der begrippen in hun hoogste algemeenheid 1857 [WNT]
wijsgeer* filosoof 1701 [WNT]
wijsneus* betweter 1670 [WNT] {3.1}
wijten* ten laste leggen 1240 [Bern.]
wijting* beenvis 1286 [CG I 1, 1175]
wijzen* aanduiden (met de vinger) 901-1000 [WPS]
wijzigen* veranderen 1811 [De Jager, Frequentatieven] {3.1}
wikkelen inrollen 1576 [Claes] <Duits
wikken* wegen, overwegen 1401-1450 [MNW]
wild* in de natuurstaat, woest 1174 [Slicher] {2.4}
wildbraad* gebraden vlees van wild 1253 [CG II 1 Gezondh.] {3.1/4.1.6}
wildebras wild kind 1833 [WNT]
wildeman* woesteling 1510-1512 [MNW]
wildernis* woest gebied, plek waar alles in het wild groeit 1185 [Künzel] {2.3/3.1}
wildplassen* in het openbaar urineren 1995 [Sanders 2001] {3.1/4.4}
wildvreemd geheel vreemd 1782 [WNT] <Duits {4.4}
wilg* boomsoort 1287 [CG NatBl]
willekeur* believen, grilligheid 1611-1620 [WNT]
willen* wensen 901-1000 [WPS]
Willie Wortel (wereldvreemde) uitvinder 1952 [Picarta: strip Donald Duck] <Engels {4.4}
wimpel* lange smalle vlag 1140 [Rey] {2.2/3.1}
wimper* ooghaartje 1835 [WNT] {1.2.5/3.1}
winchester automatisch geweer 1919 [KWT] <Engels {4.1.14}
wind* luchtstroming 1001-1050 [CG II 1 Orosiusglossen] {4.1.1}
wind* buikwind, scheet 1501-1525 [WNT] {4.4}

windas lier 1273 [MNW] <Oudnoor(d)s {3.2}
windbuil snoever 1679 [WNT] <Duits
winde* windas 1390-1460 [MNW]
winde* slingerplant 1477 [Teuth.]
windei* ei zonder kalkschaal 1287 [CG NatBl] {3.1}
winden* wikkelen 1265-1270 [CG Lut.K]
windhond* hondensoort 1567 [Junius 49a] {1.2.4/4.1.3}
windjak overjasje 1930 [Aanv WNT] <Duits
windjammer zeilschip 1930 [Aanv WNT] <Engels {4.1.11}
windmolen door de wind aangedreven molen 1248-1271 [VMNW] {3.1/4.1.10}
wingerd wijnstok 1300 [Claes] {3.1}
winkel* verkoopplaats 1101-1200 [Claes] {2.3}
winkelhaak* gereedschap 1477 [Teuth.]
winkelhaak* scheur 1720 [WNT]
winkelier man die een winkel drijft 1614 [WNT] {4.1.13}
winnen* verwerven 1237 [CG I 1, 37]
winnen* overwinnaar zijn 1350 [MNW]
winst* voordeel 1569 [Kool] {3.1}
winter* jaargetijde 1050 [CG II 1, 122] {1.1/4.1.7}
winterkoninkje* zangvogel 1477 [Teuth.]
wintermaand* december 1050 [CG II 1, 122] {3.1/4.1.7}
winti tussengod 1770 [Van Donselaar 1989] <Sranantongo {3.2}
wip* wipplank 1813 [WNT] {4.1.18}
wippen* op en neer gaan 1477 [Teuth.]
wippen* paren 1829 [WNT] {4.4}
wipwap* wip 1887 [WNT] {3.1/4.1.18}
wirwar* dooreenwarreling 1820 [WNT] {3.1}
wis* zeker 1289 [Toll.]
wis* teen, twijg, strobos 1384 [MNW]
wisent* herkauwer 1145 [Künzel] {2.3/4.1.3}
wiskunde* mathematica 1711 [Picarta: titel van François Halma]
wispelturig* grillig 1556 [Claes]
wissel* wisselbrief, getekend stuk voor de overdracht van geld 1573 [WNT]
wisselen* ruilen 1240 [Bern.]
wissen* vegen 1240 [Bern.]
wissewasje* nietigheid 1650 [WNT] {3.1}
wit* kleurnaam 901-1000 [WPS] {4.1.5}
wit* doelwit, schijf 1475 [MNW]

witheet* zeer heet 1905 [WNT zonnevlak] {4.4}
witheet* woedend 1976 [GVD] {4.4}
wittekool koolsoort 1514 [WNT] {4.1.6}
witz grap 1840 [WNT] <Duits
wodka Russische brandewijn 1847 [WNT] <Russisch {3.2/4.1.6}
woede* razernij 1588 [Claes]
woeker* onmatig hoge rente 1285 [CG Rijmb.]
woelen* zich onrustig bewegen 1350 [MNW]
woelrat* knaagdier 1901-1910 [WNT] {4.1.3}
woelrat* homojongen 1972 [R99] {4.4}
woensdag* vierde dag van de week 1260 [CG I 1, 72] {3.1/4.1.7}
woerd* laaggelegen omdijkt land 850 [Prisma NPl.] {2.3}
woerd* mannetjeseend 1380 [MNW]
woest* wild 901-1000 [WPS]
woestijn* barre landstreek 901-1000 [WPS]
wok Indonesische braadpan 1984 [GVD] <Chinees {3.2}
wokkel bepaald soort zoutje 1990 [De Coster 1999]
wol* haren van sommige dieren 1240 [Bern.] {4.1.9}
wolf* hondachtige 1001-1100 [Claes] {2.3/4.1.3}
wolfraam chemisch element 1720 [WNT] <Duits
wolfsklauw* plantengeslacht 1543 [MNW]
wolfsmelk* plantengeslacht 1514 [WNT]
wolk* massa waterdruppels in atmosfeer 901-1000 [WPS] {4.1.1}
wolvin* wijfjeswolf 1287 [CG NatBl]
wombat buideldier 1861 [WNT] <Engels {4.1.3}
won munteenheid van Zuid- en later Noord-Korea 1966 [2000 Standard Catalogue of world coins] <Koreaans {4.1.12}
wond* kwetsuur 901-1000 [WPS]
wonder* mirakel 901-1000 [WPS]
wonderbaar verbazingwekkend 1573 [Plantijn] <Duits
wonderschoon* zeer mooi 1755 [WNT] {4.4}
wonderveel* zeer veel 1590 [WNT] {4.4}
wonen* gehuisvest zijn 901-1000 [WPS]
woonachtig* wonende 1279 [CG I 1, 423]
woord* klank met eigen betekenis 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
woordenboek* dictionaire 1584 [Toll.]
worcestersaus kruidige saus 1900 [Sanders 1995] <Engels {4.1.6}
worden* in de genoemde toestand raken, hulpwerkwoord van de lijdende vorm 901-1000 [WPS]
workaholic die verslaafd is aan zijn werk 1989 [Peptalk] <Engels
workshop bijeenkomst ter bespreking 1970 [Recht voor raap] <Engels
worm* ongewerveld dier 1100 [Willeram] {3.1}
worp* het werpen 1240 [Bern.]
worst* met vleeswaar gevulde darm 1240 [Bern.] {3.1/4.1.6}
worstelen* strijden 1240 [Bern.]
wort* aftreksel van mout 1383-1474 [MNW]

wortel* onderste deel van gewas 1240 [Bern.] {3.1}
wortel* groente 1410 [MNW] {4.1.6}
wortel* in de wiskunde 1445 [Kool]
woud* natuurlijk bos 793 [Claes] {2.3}
woudloper* rondzwervend jager (in de bossen van Noord-Amerika) 1885 [WNT woud]
would-be zogenaamd 1842 [WNT] <Engels
wout Bargoens: politieagent 1682 [WNT wout II] <? {3.5}
wouw* roofvogel 1287 [CG NatBl]
wow tussenwerpsel: uitroep van verbazing of ontzag 1984 [GVD] <Engels {4.3}
wraak* vergelding 901-1000 [WPS]
wrak* onbruikbaar voer- of vaartuig 1368 [MNW]
wrak* met gebreken 1383-1474 [MNW]
wraken* afkeuren 1265-1270 [CG Lut.K]
wrang* zuur 1287 [CG NatBl]
wrat* huiduitwas 1150 [Claes] {2.4}
wreed* meedogenloos 1240 [Bern.]
wreed* tof, leuk 1987 [Kuitenbrouwer] {3.1}
wreef* hoogste deel van voet 1773 [WNT]
wreken* vergelden 1236 [CG I 1, 28]
wrevel* misnoegen 1573 [Claes]
wriemelen* zich kronkelen 1410 [MNW] {3.1}
wrijven* strijken 1240 [Bern.]
wrikken* heen en weer bewegen 1623 [WNT]
wringen* draaiend samenknijpen 1265-1270 [CG Lut.K]
wrochten* werken 1798 [WNT]
wroeten* woelen 1350 [MNW]
wrok* rancune 1550 [WNT Bijv.+verb.]
wrongel* gestremde melk 1350 [MNW] {3.1/4.1.6}
wuft* frivool 1562 [Claes]
wuiven* zwaaien 1663 [WNT]
wulk (eetbare) slak 1400-1401 [MNW] <Engels {3.2}
wulp* steltloper 1595 [Van Groen, Steltlopers 74]
wulps* wellustig 1611-1620 [WNT] {1.2.3}
wurgen, worgen* de keel dichtknijpen 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
wybertje ruitvormig dropje 1966 [Aanv WNT] {4.1.6}

x als teken voor een onbekende grootheid 1694 [WNT] <Spaans {3.2}
xantippe boze vrouw 1649 [WNT band]
x-benen benen waarvan de knieën naar binnen staan 1898 [GVD] <L {3.4}
xenofobie vrees voor wat vreemd is 1929 [KWT]
xenon edelgas 1902 [WNT]
xeres(wijn) sherry 1841 [Nederlandsch Magazijn 334] <Spaans {3.2/4.1.6}
xerografie droog reproductieprocédé 1950 [Aanv WNT]
xerox kopie 1984 [GVD]
x-stralen röntgenstralen 1898 [GVD]
XTC een hallucinerend middel 1987 [De Coster 1999] <Engels {4.1.6}
xylofoon slaginstrument 1912 [KKU] {4.1.16}
xylografie houtgravure 1824 [WEI] <Frans

yakult melkachtige drank 1992 [Internet: yakult.nl] <Japans {3.2/4.1.6}
yakuza Japanse maffia 1992 [De Coster 1999] <Japans {3.2}
yaleslot veiligheidsslot 1908 [Aanv WNT]
yang het actieve beginsel in de kosmos 1934 [Aanv WNT] <Chinees {3.2}
yankee spotnaam voor Noord-Amerikanen 1836 [WNT] <Engels
yard lengtemaat 1778 [WNT] <Engels {3.2}
yell kreet 1947 [KWT] <Engels
yen munteenheid van Japan 1886 [KKU] <Japans {3.2/4.1.12}
yes tussenwerpsel: uitroep ter bevestiging 1984 [GVD] <Engels {4.3}
yeti verschrikkelijke sneeuwman 1976 [GVD] <Tibetaans
yin het passieve beginsel in de kosmos 1934 [Aanv WNT] <Chinees {3.2}
yo tussenwerpsel: groet van rappers e.d. 1988 [De Coster 1999] <Engels {4.3}
yoga Indische mystiek 1906 [WNT] <Sanskriet
yoghurt melkspijs 1912 [KKU] <Turks {3.2/4.1.6}
yogi beoefenaar van yoga 1596 [Linschoten] <Hindi
yperiet mosterdgas 1929 [KWT] <Frans
ypsilon Griekse letter 1847 [KKU] <Grieks {3.2}
ytterbium chemisch element 1870 [Gerding, Zakwrdb. Scheik.] <modern Latijn
yttrium chemisch element 1834 [WNT] <modern Latijn
yuan munteenheid van China 1980 [Enc. Munten en Bankbiljetten] <Chinees {3.2/4.1.12}
yucca sierplant 1596 [Linschoten 102] <Spaans {3.2}
yuppie jeugdige carrièremaker met een hoge, trendgevoelige levensstandaard 1986 [De Coster 1999] <Engels

zaad* kiem, teelvocht 1240 [Bern.]
zaag* getand werktuig 1101-1200 [Tavernier] {2.4}
zaaien* zaad strooien 1240 [Bern.]
zaak* rechtszaak 701-800 [Lex Salica] {2.2}
zaak* voorwerp, handeling 901-1000 [WPS] {1.2.3}
zaal* groot vertrek 639 [Claes] {2.3}
zabaglione een nagerecht 1968 [WP voor de vrouw] <Italiaans {3.2/4.1.6}
zacht* niet hard 901-1000 [WPS]

zachtboard vezelplaat van beperkte hardheid 1951 [Aanv WNT] <Engels
zadel zitting 1270-1290 [CG I] <Oudslavisch {3.2}
zaïre munteenheid van voormalig Zaïre (nu Democratisch Kongo) 1971 [2000 Standard Catalog of World Coins] {4.1.12}
zak verpakkingsmiddel 1100 [Taal en Tongval 12, 1999, 35ff] <Latijn {2.4}
zak scheldwoord: onaangename vent 1961 [GVD]
zakdoek doek om de neus in te snuiten 1775 [WNT]
zakdoekje leggen* kinderspel 1916 [WNT] {4.1.18}
zakjapanner zakrekenmachine 1992 [GVD]
zakken dalen, zinken 1611-1620 [Taal en Tongval 1996, 2]
zakken niet slagen voor een examen 1897 [WNT]
zakkenrollen uit zakken stelen 1781 [WNT Bijv.+verb.]
zakkenwasser sufferd 1968 [R75]
zalf* smeersel 1100 [Willeram]
zalig* lekker, zedelijk gelukkig 901-1000 [WPS]
zalm beenvis 1270 [CG I 1, 161] <Latijn
zambo kind van neger en indiaanse 1847 [KKU] <Spaans {3.2}
zand* steenstof 893 [Claes] {2.3}
zang* het zingen 901-1000 [WPS]
zaniken* zeuren 1809 [WNT]
zappen voortdurend naar een ander televisieprogramma overschakelen 1989 [De Coster 1999] <Engels
Zappi* doorzichtig materiaal met de mechanische eigenschappen van aluminium 1988 [Items 26] {1.2.5/1.3/4.4}
zat* verzadigd van eten of drinken 901-1000 [WPS]

zat* dronken 1546 [WNT]
zaterdag laatste dag van de week 1240 [VMNW] <Latijn {4.1.7}
zavel grondsoort 1345 [MNW] <Latijn
ze* persoonlijk voornaamwoord 1350 [MNW] {4.2}
zeboe herkauwer 1770 [WNT] <Frans {4.1.3}
zebra paardachtige 1596 [WNT] <Portugees {1.3/3.2/4.1.3}
zebra oversteekplaats 1955 [Stoop]
zecchino munt 1768 [WNT] <Italiaans {3.2}
zede* gewoonte 901-1000 [WPS]
zee* oceaan 793 [Claes] {2.3}
zeef* werktuig om te zeven 1240 [Bern.]
zeeg* gebogen lijn 1697 [WNT]
zeehond* zeeroofdier 1293 [CG I] {3.1/4.1.3}
zeekoe* zeezoogdier 1287 [CG NatBl] {3.1/4.1.3}
zeeleeuw zeeroofdier 1619 [WNT] {4.1.3}
zeelt beenvis 1420 [Claes] <? {3.5}
zeem* honing 1240 [Bern.] {3.1}
zeem zeemleer 1420-1421 [MNW] <Frans
zeemacht* krijgsmachtonderdeel dat strijdt ter zee 1670 [WNT] {4.1.14}
zeemeermin* mythisch wezen uit de zee 1623 [WNT]
zeen* pees 1350 [MNW] {4.1.6}
zeep* reinigingsmiddel 1288 [CG I 2, 1337]
zeepaardje* beenvis 1562 [WNT]
zeer* pijnlijk 901-1000 [CG WPS Gloss.]
zeer* smart 901-1000 [WPS]
zeer* bijwoord van hoedanigheid: in hoge mate 1236 [CG I 1, 1337]
zeeschuimer* zeerover 1569 [WNT]
zeestraat zee-engte 1816 [WNT wijdberoemd]
zege* overwinning 901-1000 [WPS]
zegel stempel 1240 [Bern.] <Latijn
zegen visnet 1240 [Bern.] <Latijn
zegen kerkelijke zegening 1567 [WNT] <Latijn
zegevieren* triomferen 1767 [WNT]
zegge* plantengeslacht 1578 [WNT]
zegge* aanwijzing van het bedrag in letters 1865 [WNT]
zeggen* spreken 1260-1270 [CG II 1 Boeve]
zegsman* bron van informatie 1654 [WNT]
zeiken* plassen 1240 [Bern.] {4.4}
zeil* doek (aan mast) 1240 [Bern.]
zeilschip* schip dat door windkracht vaart 1573 [WNT] {4.1.11}
zeis* maaiwerktuig 1340-1350 [MNW]
zeker veilig, stellig 1240 [Bern.] <Latijn
zeker onbepaald voornaamwoord 1299 [CG I Brugge] {4.2}
zekering metaaldraad die bij overbelasting stroom onderbreekt 1911 [WNT] <Duits {1.4}
zelden* zeer weinig 1240 [Bern.]

zeldzaam schaars 1556 [WNT] <Duits
zelf* aanwijzend voornaamwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
zelfbedieningswinkel* winkel waar men zelf de artikelen pakt 1948 [Aanv WNT]
zelfbeheersing het in toom houden van zijn gevoelens 1801 [WNT] <Duits
zelfbewust met besef van eigen waarde 1865 [WNT] <Duits
zelfkant buitenkant 1573 [Plantijn]
zelfmoord suïcide 1731-1735 [WNT belangneming] <Duits
zelfs* bijwoord van hoedanigheid: tegen de verwachting in 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
zelfvertrouwen geloof in zichzelf 1784 [WNT] <Duits
zelfzucht egoïsme 1803 [WNT] <Duits
zeloot ijveraar 1285 [CG Rijmb.] <Frans
zemel vlies van graankorrels 1220-1240 [CG II 1 Aiol] <Latijn
zemelachtig zenuwachtig, zeurig 1905 [WNT] {1.2.4}
zemelen* zeuren 1633 [WNT]
zen vorm van het boeddhisme 1934 [Kath. Enc. dl. 5, kol. 456] <Japans {3.2}
zenden* sturen 901-1000 [WPS] {1.3}
zengen* schroeien 1415 [MNW]
zenit toppunt 1595 [WNT] <Frans
zenuw* verbindingsdraad tussen zintuigen of spieren en centrale zenuwstelsel 1285 [CG Rijmb.]
zenuwachtig* nerveus 1839 [WNT] {1.2.4}
zeper(d) strop, loer 1950 [GVD] <Jiddisch {3.2}
zeppelin luchtschip 1909 [WNT luchtschipper] <Duits {4.1.10}
zerk grafsteen 1265-1270 [CG Lut.K] {1.2.4}
zero telwoord 1578 [Kool] <Frans {4.2}
zes* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
zestien* telwoord 1240 [Bern.] {4.2}
zestig* telwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
zetbaas* die voor rekening van een ander een zaak beheert 1749 [WNT]
zetel* zitplaats 1285 [CG Rijmb.] {3.1/4.1.9/5}
zetmeel* reservevoedsel van planten 1813 [WNT]
zetpil* pil die in de endeldarm gebracht wordt 1642 [WNT]
zetten* plaatsen, doen zitten 901-1000 [WPS] {3.1}
zetten* tekst opmaken om te drukken 1567 [WNT]
zetter* tekstopmaker 1567 [WNT] {4.1.13}
zeug* vrouwtjesvarken 1287 [CG NatBl] {4.1.3}
zeugma stijlfiguur 1778 [WNT] <Latijn

zeulen* voortslepen 1667 [WNT]
zeuren* zaniken 1777 [WNT]
zeurkous iemand die zanikt 1855 [WNT] {1.2.1}
zeurpiet iemand die zanikt 1936 [WNT seuteren z.j.]
zeven* telwoord 701-800 [Lex Salica] {2.2/4.2}
zevenslaper* knaagdier 1781 [WNT] {4.1.3}
zevensprong* oude volksdans 1777 [WNT] {4.1.15}
zeventien* telwoord 1240-1260 [CG I Gent] {4.2}
zeventig* telwoord 1240 [Bern.] {4.2}
zever* kwijl 1350 [MNW]
zich wederkerend voornaamwoord 901-1000 [WPS] <Duits {4.2/5}
zicht* soort zeis 1350 [MNW]
zicht* het zien 1410 [MNW]
zichtbaar met het oog waarneembaar 1557 [WNT] <Duits
zichzelf wederkerend voornaamwoord 1515 [WNT] {4.2}
zieden* koken 1240 [Bern.]
ziedendheet* zeer heet 1642 [WNT zieden] {4.4}
ziegezagen* zeuren 1870 [WNT] {3.1}
ziek* niet gezond 1236 [CG I 1, 23]
ziekte* het ziek-zijn 1343-1344 [MNW] {3.1}
ziel* geest 901-1000 [WPS]
zielknijper* schertsend voor een psychiater 1862 [WNT ziel I (zieleknijper)] {4.4}
zieltogen* op sterven liggen 1477 [Teuth.] {4.4}
zien* met het oog waarnemen 1200 [CG II 1 Servas]
zier* zweem, kleinigheid 1287 [CG NatBl]
ziesel knaagdier 1860 [WNT] <Duits {4.1.3}
ziezo* tussenwerpsel: uitdrukking van voldoening 1693 [WNT] {4.3}
ziften* zeven 1461 [MNW]
zigzag lijn met scherpe hoeken 1767 [WNT] <Frans {3.1}
zij* persoonlijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
zijde* zijkant 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
zijde textiel 1240 [Bern.] <Latijn {4.1.9}
zijdenhemdje soort appel 1717 [Sanders 1995] {4.1.2}
zijgen* langzaam neerdalen 1291-1300 [CG Luiks Diat.]
zijl* waterlozing, sluis 1280-1287 [Prisma NPl.] {2.3}
zijn* bestaan 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5}
zijn* bezittelijk voornaamwoord 901-1000 [WPS] {4.2}
zilt* zout 1588 [Claes]
zilver chemisch element 901-1000 [WPS] <Akkadisch {3.2}
zin* zintuig, begrip 1100 [Willeram]
zin* reeks woorden 1584 [Ruijs]
zindelijk* schoon, proper 1612 [WNT]
zindelijk* (van kinderen en dieren) de natuurlijke behoeften kunnende beheersen 1780 [WNT]
zinderen* gloeiend trillen 1511 [WNT]

zingen* met de stem muziek voortbrengen 901-1000 [WPS]
zink chemisch element 1736 [WNT] <Duits
zinken* (weg)zakken 1260-1280 [CG II 1 Wrake R.]
zinnebeeld symbool 1614 [Picarta: titel van D.P. Pers] <Duits
zinnelijk* de zinnen bevredigend 1461 [MNW]
zinnen peinzen over 1480 [MNW] <Duits
zinnen* naar de zin zijn, bevallen 1840 [WNT]
zinnespel* allegorisch toneelstuk 1562 [WNT] {4.1.15}
zintuig* orgaan dat prikkels van buiten waarneemt 1678 [WNT]
zionisme streven naar eigen joodse staat 1899 [WNT] <Duits
zirkonium chemisch element 1834 [WNT] <modern Latijn
zirkoon mineraal 1832 [WEI] <Frans
zitten* gezeten zijn, zich bevinden 1240 [Bern.] {1.2.5/3.1}
zloty munteenheid van Polen 1832 [WEI] <Pools {3.2/4.1.12}
zo* bijwoord van hoedanigheid: op die manier, als 901-1000 [WPS]
zoals* onderschikkend voegwoord 1482 [MNW] {4.2}
zodanig* aanwijzend voornaamwoord 1276-1300 [CG Kerst.] {4.2}
zodat* onderschikkend voegwoord 1285 [CG Rijmb.] {4.2}
zode* plag 1287 [CG NatBl]
zodiak dierenriem 1514 [MNW] <Frans
zodra* onderschikkend voegwoord 1575 [WNT] {4.2}
zoeaaf Frans infanteriesoldaat 1855 [Sanders 1995] <Frans
zoeaaf lid van de Vaticaanse ordedienst 1863 [Sanders 1995] <Frans
zoeken* trachten te vinden 901-1000 [WPS]
zoel* lauw 1576 [Toll.]
zoemen* gonzend geluid maken 1889 [WNT] {3.1}
zoen* kus 1544 [WNT]
zoet* niet zout, aangenaam 901-1000 [WPS]

zoetekauw* die veel van zoetigheden houdt 1618 [WNT]
zoetelaar marketenter 1546 [Toll.] <Nederduits {3.2/4.1.13}
zoetsappig* geveinsd vriendelijk 1784 [WNT]
zoeven* voortgonzen 1855 [WNT] {3.1}
zog* moedermelk 1287 [CG NatBl]
zogen* laten zuigen 1240 [Bern.] {3.1}
zoiets* onbepaald voornaamwoord 1862 [WNT] {4.2}
zolang* onderschikkend voegwoord 1598 [WNT] {4.2}
zolder bovenste verdieping 1237 [CG I 1, 338] <Latijn {1.2.4}
zombie opgestaan lijk 1954 [Aanv WNT] <Engels
zomer* jaargetijde 1236 [CG I 1, 25] {1.1/4.1.7}
zomerzotheid dwaze verliefdheid, dwaasheid 1927 [Picarta: titel van C. van Marxveld] {4.4}
zomp* moerasland 1177-1187 [Claes] {2.3}
zon* lichtend hemellichaam 901-1000 [WPS]
zondag* eerste dag van de week 1236 [CG I 1, 26] {3.1/4.1.7}
zonde* overtreding 901-1000 [WPS]
zondebok die van alles de schuld krijgt 1844 [WNT] <Duits
zonder* voorzetsel 901-1000 [WPS] {2.5/4.2}
zonderling* vreemd 1605 [WNT] {1.2.3}
zondigen* zonde begaan 1240 [VMNW] {3.1/5}
zondvloed grote vloed 1562 [WNT] <Duits
zone streek 1595 [WNT] <Frans of Latijn
zonnebloem* plant 1581 [WNT]
zoo dierentuin 1824 [WEI] <Engels
zoogdier* dier dat zijn jongen met melk voedt 1811 [WNT]
zooi, zoo(i)tje* (grote, ongeregelde) hoeveelheid 1633 [WNT]
zool onderste deel van voet of schoen 1240 [Bern.] <Latijn {3.2}
zoölogie dierkunde 1720 [MEY] <modern Latijn
zoom* boord (van weefsel) 1240 [Bern.] {3.1}
zoomlens lens met variabele brandpuntsafstand 1958 [Aanv WNT] {4.1.17}
zoon* mannelijk kind t.o.v. de ouders 776-800 [CG II 1 Utr. doopbelofte] {2.5/4.1.4}
zoopje, zopie* drank, teug sterkedrank 1645 [WNT zoop] {4.1.6}
zorg* toewijding 901-1000 [WPS]
zorg* ongerustheid 1285 [CG Rijmb.]
zorgvuldig zorgdragend 1511-1520 [WNT] <Duits
zorgwekkend* grote zorg veroorzakend 1828 [WNT zorg] {3.1}
zorilla marterachtige 1909-1910 [WNT] <Spaans {3.2/4.1.3}
zorillo marterachtige 1861 [WNT] <Portugees {3.2/4.1.3}
zot dwaas 1240 [Bern.] <Frans
zotel kliniek bij een hotel 1992 [De Coster 1999] <L {3.4}
zout* keukenzout, natriumchloride 1001-1100 [Claes] {2.3}
zowel als* nevenschikkend voegwoord 1598 [WNT] {4.2}
z.o.z. zie ommezijde 1914 [GVD] <L {3.4}
zozo* bijwoord van hoedanigheid: matig 1839 [WNT zoo II] {3.1}

zucchetti komkommervormige groente 1944 [Aanv WNT] <Italiaans {3.2/4.1.6}
zucht* ziekte, ziekelijke neiging 1240 [Bern.]
zucht* sterke uitademing 1350 [MNW]
zuchten* hoorbaar uitademen 1240 [Bern.] {3.1}
zuid* windstreek 918-948 [Künzel] {2.3}
zuidwester* breedgerande hoed 1673 [WNT] {4.1.9}
zuigeling kindje dat nog gezoogd wordt 1526 [WNT] <Duits {4.1.4}
zuigen* (met de mond) naar zich toe trekken 1100 [Willeram] {3.1}
zuil* pilaar 901-1000 [WPS]
zuinig* spaarzaam 1612 [WNT]
zuipen* (onmatig) drinken 1240 [Bern.] {1.2.3/3.1}
zuivel* melkproducten 1288 [CG I 2, 1340] {4.1.6}
zuiver puur, helder 1236 [CG I 1, 20] <Latijn
zulk* aanwijzend voornaamwoord 1100 [Willeram] {2.5/4.2}
zullen* hulpwerkwoord van de toekomende tijd 901-1000 [WPS]
zullie* persoonlijk voornaamwoord 1701-1800 [WNT zijlieden] {4.2}
zult* hoofdkaas 1446 [MNW] {4.1.6}
zuring* plantengeslacht 1281 [CG I 1, 560]
zus* bijwoord van hoedanigheid: zo 1265-1270 [CG Lut.K] {3.1}
zuster* vrouwelijk kind m.b.t. kinderen van dezelfde ouders 1100 [Willeram] {4.1.4}
zuster* verpleegster 1905 [WNT] {4.1.13}
zuur* wrang 1130 [Rey] {2.2}
zuurkool ingemaakte wittekool 1676 [WNT] {4.1.6}
zuurpruim onvriendelijk mens 1924 [GVD]
zuurstof chemisch element 1793 [Kasteleijn, Chemische Oefeningen]
zuurtje* snoep om op te zuigen 1898 [WNT] {4.1.6}

zuurzak vrucht 1689 [J. Brinkman, Surinaamse planten, bijl. I] <Papiaments {3.2/4.1.2}
zwaaien* heen en weer bewegen, wuiven 1611-1620 [WNT] {1.2.5/3.1}
zwaan* eendachtige 1139 [Claes] {2.3}
zwaar* veel wegend 1220-1240 [CG II 1 Aiol]
zwaard* recht steekwapen 901-1000 [WPS] {4.1.14}
zwaarmoedig* treurig gestemd 1477 [MNW] {3.1}
zwaarte* het zwaar-zijn 1453-1497 [MNW] {3.1}
zwabber* dweil aan een stok 1612 [WNT]
zwabberen* zwaaien, zwieren 1868 [WNT] {3.1}
zwachtel* windsel 1421 [MNW] {3.1}
zwad* snede koren of gras 1165 [Claes] {2.3}
zwager* schoonbroer 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.4}
zwak* krachteloos 1451-1500 [MNW]
zwakstroom elektrische stroom van lage spanning 1901 [WNT] <Duits
zwakte* het zwak-zijn 1635 [WNT] {3.1}
zwakzinnig zwak van verstand 1909 [WNT] <Duits {3.1}
zwalken* ronddolen 1784-1785 [WNT mieren II] {3.1}
zwaluw* zangvogel 1240 [Bern.]
zwam* sporeplant 1477 [Teuth.]
zwammen* kletsen 1882 [WNT]
zwanenzang* het laatste lied van een dichter 1630 [WNT]
zwang* gebruik 1573 [MNW]
zwanger* een kind dragend 1542 [Claes Tw. 12]
zwangerschap* het zwanger-zijn 1811 [WNT]
zwart* kleur waarbij licht niet wordt teruggekaatst 1001-1100 [Claes] {2.3/4.1.5}
zwartepieten kaartspel 1898 [WNT zwart] {4.1.18}
zwartgallig* zwaarmoedig 1722 [Toll.]
zwavel* chemisch element 1450 [MNW]
zweem* vleugje 1773 [Claes] {3.1}
zweep* karwats 1285 [CG Rijmb.] {3.1}
zweer* ontsteking 1240 [Bern.]
zwelgen* zich te buiten gaan aan 1240 [Bern.]
zwellen* uitzetten 1240 [Bern.]
zwembad* zwembassin 1720 [WNT]
zwembadpas* pas om vlug naar het zwembad te lopen 1923 [Thijssen, Kees de Jongen] {4.4}
zwemen* enige gelijkenis hebben 1615 [WNT] {3.1}
zwemmen* drijven, zich drijvend houden 1240 [Bern.]
zwendelaar oplichter 1789 [WNT] <Engels {3.2}
zwendelen oplichten 1775 [WNT]
zwengel* slinger 1371 [MNW] {3.1}
zwenken* van richting veranderen 1451-1500 [MNW] {3.1}
zweren* een eed afleggen 901-1000 [WPS]
zweren* etteren 1340-1350 [MNW]

zwerk* hemel 1285 [CG Rijmb.]
zwerm* drom 1261 [CG I 1, 75] {3.1}
zwerven* ronddolen 1588 [Kil.]
zwet* grenssloot 1125-1150 [Künzel] {2.3}
zweten* transpireren 1240 [Bern.]
zwetsen onbedachtzaam spreken 1477 [Teuth.] <Duits
zweven* drijven 1100 [Willeram] {3.1}
zwezerik* borstklier van een kalf (gegeten als delicatesse) 1701 [WNT] {4.1.6}
zwichten* wijken 1401-1450 [MNW]
zwiepen* veerkrachtig doorbuigen 1802 [WNT] {1.2.5/3.1}
zwieren* zich heen en weer bewegen 1588 [Claes] {1.2.5/3.1}
zwijgen* niet spreken 1236 [CG I 1, 26]
zwijm* flauwte 1351-1400 [MNW] {3.1}
zwijmelen* duizelig worden, in een roes zijn 1477 [Teuth.] {3.1}
zwijmen* in zwijm vallen 1376-1400 [MNW]
zwijn* hoefdier 1220-1240 [CG II 1 Aiol] {4.1.3}
zwijnen boffen 1899 [WNT] <Duits
zwijnjak schoelje 1872 [GVD] <Tsjechisch {3.2}
zwijntje (gestolen) fiets 1906 [Endt]
zwik houten pen 1573 [Claes] <Duits
zwikken* verstuiken 1573 [Claes] {3.1}
zwikken* kansspel met kaarten 1906 [MOO] {4.1.18}
zwin* kreek 1028 [Prisma NPl.] {2.3}
zwoegen* hijgen 1567 [Toll.] {3.1}
zwoegen* zwaar werk verrichten 1648 [WNT]
zwoel* benauwd 1611-1620 [WNT tocht]
zwoerd* spekrand 1562 [WNT] {4.1.6}
zydéco volksmuziek uit Louisiana 1986 [De Coster 1992] <Engels {4.1.16}
zygoot cel ontstaan uit de versmelting van twee gameten 1896 [WNT] <Frans
zymase sap uit gistcellen 1900-1908 [WNT] <Frans
zymose gisting 1907 [KWT]
zzz* tussenwerpsel: nabootsing van zoemend geluid 1963 [Aanv WNT] {3.1}

Literatuur

1. De belangrijkste bronnen voor de dateringen

Er zijn twee soorten bronnen voor dateringen. Ten eerste zijn er bronnen - literaire of lexicografische - waarvan de datum van verschijnen geldt als dateringsdatum. Ten tweede zijn er bronnen waarin vele teksten uit verschillende tijden zijn verzameld, zoals het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT), het *Middelnederlandsch Woordenboek* (MNW) en de diverse neologismenwoordenboeken uit de twintigste eeuw. Behalve gedrukte bronnen komen er ook steeds meer bronnen op cd-rom; meestal zijn dat verzamelbronnen. Het WNT staat op cd-rom, en het MNW is een onderdeel van de *Cd-rom Middelnederlands*. Deze cd-romversies bieden de mogelijkheid de gehele tekst te doorzoeken. Daardoor kunnen op de cd-rom dateringen gevonden worden voor woorden die niet als trefwoord zijn opgenomen, en kunnen van een bepaald woord oudere dateringen gevonden worden op andere plaatsen dan onder het trefwoord.

De *Cd-rom Middelnederlands* is een prachtig hulpmiddel voor de oudste periode. Er staat een enorme hoeveelheid gegevens op die niet in deze vorm in druk beschikbaar is. Dat is mede te danken aan het feit dat een groot aantal neerlandici hun digitale bestanden ter beschikking hebben gesteld. Het tekstgedeelte van de cd-rom bestaat uit de twee delen van het *Corpus Gysseling* (CG) en twee verzamelingen Middelnederlandse teksten, ca. 200 rijmteksten en ca. 60 prozateksten (zie de handleiding van de *Cd-rom Middelnederlands* voor een exacte beschrijving van de teksten).

Er ontbreken echter twee zaken op de cd-rom die wel in de gedrukte versie voorkomen: het Oudnederlandse materiaal uit het CG en de emendata van Gysseling, de correcties die hij in noten had toegevoegd. Sowieso is het zoeken naar dateringen in het CG via de cd-rom moeizaam, onder andere doordat je in de literaire teksten, deel II, niet op datum kunt zoeken (zie Van der Sijs 1999b).

Voor het dateren van het oudste Nederlands is het genoemde *Corpus Gysseling* onmisbaar. Het bestaat uit twee reeksen. De eerste reeks bevat ongeveer tweeduizend dertiende-eeuwse ambtelijke teksten in chronologische volgorde (oorkonden, goederenregisters e.d.). Een opsomming hiervan is ondoenlijk, maar de oudste en meest gebruikte noem ik hieronder. Er is een relatief gering aantal aanvullingen op gepubliceerd; zie voor bibliografische gegevens ‘Bronnen met dateringen uit diverse tijden’ hieronder. De Statuten van de broederschap van Sint-Elooi (smeden) te Mechelen, die Gysseling onder het jaartal 1254 heeft opgenomen, zijn hier niet gebruikt voor de datering omdat deze tekst een vertaling uit het eerste kwart van de veertiende eeuw is.

De tweede reeks bevat de Oudnederlandse fragmenten en de literaire fragmenten en teksten die uit de dertiende eeuw, de Vroegmiddelnederlandse periode, bewaard zijn

gebleven. Vanwege het belang van deze teksten - de oudst bekende immers - geef ik er hieronder een uitputtende opsomming en een korte beschrijving van. Van de meeste werken zijn de auteurs niet bekend, en vaak zijn de teksten slechts fragmentarisch bewaard.

In de chronologische lijst staan enkele literaire werken. Die heb ik niet zelf geëxcerpeerd, maar geraadpleegd via het WNT. Ik zet ze in de lijst omdat de betreffende jaartallen opvallend vaak voorkomen en het dus handig is te weten welke auteur hierachter zit. Met ere dient in dit verband overigens het duo Betje Wolff en Aagje Deken genoemd te worden; hun frisse stijl en het gebruik van spreektaal hebben ervoor gezorgd dat zij voor vele woorden de oudste bewijsplaats geleverd hebben (zie de chronologische woordenlijst en zie ook Van den Toorn e.a. (red.) 1997: 450-453).

Niet alle bronnen zijn even intensief voor de datering geraadpleegd. Incidenteel gebruikte bronnen of drukken laat ik weg. Van de belangrijkste twintigste-eeuwse handwoordenboeken zoals Koenen, Kramers en Verschueren was het onmogelijk alle drukken te raadplegen; voor de volledigheid heb ik hier van Koenen en Kramers wel alle drukken vermeld, behalve de drukken 3, 5 en 7 van Koenen uit 1902, 1905 en 1908, die ongewijzigde herdrukken van de drukken 2, 4 en 6 zijn. Van Verschueren zijn veel drukken niet in Nederland aanwezig; deze konden dus niet geraadpleegd worden. Dat is sowieso een probleem: het was niet alleen vanwege de tijdsinvestering onmogelijk alle drukken van de handwoordenboeken te raadplegen, maar ook omdat in de universiteitsbibliotheken en zelfs op het Instituut voor Nederlandse Lexicologie lang niet alle drukken aanwezig zijn; ze zijn alleen in enkele particuliere verzamelingen te vinden. Hetzelfde geldt voor de verschillende drukken van de twintigste-eeuwse encyclopedieën - alleen de daadwerkelijk gebruikte staan hier vermeld, maar achter belangrijke titels zoals de Winkler Prins, geef ik ter informatie de jaartallen van volgende drukken.

Hoewel tweetalige woordenboeken Nederlands-vreemde taal of andersom bij het dateren dienstig kunnen zijn omdat zij, zeker bij leenwoorden, een woord nog wel eens eerder opnemen dan een eentalig woordenboek, heb ik deze categorie woordenboeken grotendeels buiten beschouwing gelaten; alleen de oudste woordenboeken, die in het begin van de achttiende eeuw verschenen (een zeer vruchtbare lexicografische tijd!), zijn voor de dateringen gebruikt en opgenomen in onderstaande lijst.

De nieuwe computertechnieken leveren nieuwe bronnen voor dateringen, of bieden de oude bronnen op een zodanige wijze aan dat zij veel beter gebruikt kunnen worden. Ik noemde al de full-text doorzoekbare cd-roms van bestaande woordenboeken. Via internet komen steeds meer elektronische bestanden en tekstcorpora beschikbaar. Hele jaargangen kranten zijn tegenwoordig doorzoekbaar, hoewel ze nog niet veel verder teruggaan dan een jaar of tien. Daarnaast wordt druk gewerkt aan de elektronische ontsluiting van oudere literaire en taalkundige werken binnen het Laurens Jansz. Coster-project en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren. Deze ontwikkeling is zo recent, dat ik er voor het dateren nog geen profijt van heb kunnen trekken.

Een al iets langer beschikbare bron die wel voor het dateren is gebruikt, is het elektronische bibliothecaire zoeksysteem Picarta met onder meer de Nederlandse

Centrale Catalogus (NCC), de Short-Title Catalogue of the Netherlands (STCN, de Nederlandse

bibliografie tot 1800 met meer dan 100.000 titels), de Online Contents (OLC), die tezamen de bibliografische gegevens van meer dan 10 miljoen boeken, 460.000 tijdschriften en alle titels van artikelen die verschijnen in ruim 12.500 tijdschriften bevatten en nog dagelijks bijgewerkt worden.

Hieronder volgt een overzicht van de gedrukte werken en de cd-roms die bij het dateren zijn gebruikt. In de chronologische lijst geef ik achter de titel aan wanneer het werk via een verzamelbron (CG, MNW, WNT) is geraadpleegd (en dan ook in de editie die door die verzamelbron is gebruikt) en niet rechtstreeks. Voor de leesbaarheid geef ik de bibliografische informatie soms enigszins verkort. Bij woordenboeken waarvan meerdere drukken voor de datering zijn gebruikt, is telkens de titel van de eerste druk vermeld; in latere drukken kan de titel enigszins gewijzigd zijn. Voor preciezere informatie over de genoemde boeken zie Frans Claes s.j. en Peter Bakema (1995), *A bibliography of Dutch dictionaries*, Tübingen. Voor meer informatie over literaire werken zie de bronnenlijsten van het WNT.

1.1 Chronologisch overzicht van de belangrijkste bronnen voor de dateringen

701-800	*Lex Salica*, een Latijnse wetstekst met Frankische glossen (zie hoofdstuk 2 voor een verklaring van het gebruik van deze bron)
776-800	Utrechtse doopbelofte en lijst van heidense praktijken (CG II; zie hoofdstuk 2)
876-900	Oostnederrijns-Westfaalse paarden- en wormbezwering (CG II; een heidense bezweringsformule die in Keulen is overgeschreven; het origineel komt uit een Nederrijns-Westfaals overgangsgebied)
901-1000	Wachtendonkse Psalmen, een Latijns psalterium met tussen de regels telkens de vertaling in het Oudnederlands (fragment; glossen in CG II, tekst o.a. in: H.K.J. Cowan (1957), *De Oudnederlandse (Oudnederfrankische) psalmenfragmenten, met inleiding en Frankisch-Latijnse woordenlijst*, Leiden; zie hoofdstuk 2)
1001-1050	Noordnederrijnse bloedbezwering (CG II; kort tekstje onder een handschrift uit de tiende eeuw)

1001-1050	Orosiusglossen uit Sint-Omaars (CG II; glossen in een handschrift van de *Historiae adversus paganos* ('Geschiedenissen tegen de heidenen'), een wereldgeschiedenis van Adam tot 417 na Chr., van de christelijke geschiedschrijver Orosius (eind vierde eeuw - na 417), opgeschreven in de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars)
1050	Hollands-Utrechtse namen van maanden en winden (CG II)
1050	Franse *Vie de Saint Alexis*, waarin in versvorm het leven beschreven wordt van de vijfde-eeuwse Heilige Alexius (zie hoofdstuk 2 voor een verklaring van het gebruik van deze en de volgende Franse bron)
1080	Franse heldendicht *Chanson de Roland* over de dood van Roeland, vazal van Karel de Grote

1100	Leidse of Egmondse Willeram, een bewerking van een Duitse parafrase van het Hooglied door Williram, abt van Ebersberg in Beieren, uitgegeven door Willy Sanders (1971), *(Expositio) Willerammi Eberspergensis abbatis in canticis canticorum. Die Leidener Handschrift*, München
1100	Liefdesversje uit Vlaams Artesië of Frans-Vlaanderen (CG II)
1101-1200	*Liber Traditionum Sancti Petri Blandiniensis*, het boek der schenkingen aan de St.-Pietersabdij te Gent (verwerkt in C. Tavernier-Vereecken (1968), *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253*)
1130	Naamlijst van Munsterbilzen, met de namen van de bewoners van het klooster (CG II)
1200	*Sente Servas* door Hendrik van Veldeke (overleden vóór 1210), een heiligenleven van Sint-Servatius, de oudste bisschop in de Nederlanden, tweede helft vierde eeuw (fragment; CG II)
1201-1225	*Floyris ende Blantseflur* (Floris en Blancefloer), bewerking van een Franse hoofse oosterse roman door Diederic van Assenede (fragment; CG II)
1210-1240	Wettelijke passeringen van de Sint-Baafsheerlijkheid te Gent (CG I)
1220-1240	*Aiol*, vertaling van een Franse ridderroman over ridder Aiol die zijn vader wil wreken (fragment; CG II)
1220-1260	*Wrake van Ragisel*, bewerking van een Franse Arthurroman (fragment; CG II)
1226-1250	Plantenglossarium uit Vlaams-Artesië of Frans-Vlaanderen, lijst van Latijnse plantennamen met Nederlandse glossen (fragment; CG II)
1230-1231	Overeenkomst tussen de Sint-Pietersabdij te Gent en haar meier (CG I)
1236	Statuten van de Gentse Lazerij (CG I)

1237	Vertaling van een aantal Latijnse keuren voor de stad Gent (CG I)
1240	*Glossarium Bernense. Een vroegmiddelnederlandse tweetalige Latijns-Limburgse woordenlijst*, ed. L. de Man en P.G.J. van Sterkenburg (1977), 's-Gravenhage (de datering is niet geheel zeker; in het EWB was dit werk gedateerd op 1201-1250, maar hier is het VMNW gevolgd)
1240-1260	Advies van muntdeskundigen te Gent (CG I)
1249	Oorkonde van de schepenen van Velzeke (CG I)
1250	Nederbergse geneeskundige recepten (fragment; CG II)
1250	*Tristan*, ridderroman naar Frans voorbeeld over Tristan en zijn geliefde Isolde (fragment; CG II)
1252	Reglement voor de scheepvaart en de heffing der tollen op het Zwin (MNW, Z.Vl. Bijdr. deel V)
1253	Noord-Limburgse gezondheidsregels, toegevoegd in een Latijns calendarium voor de maanden februari-december (fragment; CG II)
1260-1270	*Boeve van Hamtone*, vertaling van de Zuid-Picardische roman *Bueve de Hantone* (fragment; CG II)
1260-1280	Brabantse vertaling van het *Nibelungenlied* (fragment; CG II)
1260-1280	Reinaert G: fragment van het dierenepos *Van den vos Reinaerde* (CG II)

1265-1270	*Leven van Sinte Lutgart*, een heiligenleven van de mystica en cisterciënzerin Lutgart van Tongeren (1182-1246), in het Latijn geschreven door de Vlaamse dominicaan Thomas van Cantimpré (1201-1270?) en vertaald door abt Willem van Afflighem (1210-1297); het wordt ook wel de Kopenhaagse Lutgart genoemd (het handschrift berust in de Koninklijke Bibliotheek van Kopenhagen) ter onderscheiding van een jonger handschrift dat te Amsterdam berust en (voorspelbaar) de Amsterdamse Lutgart heet. De Kopenhaagse Lutgart is het oudste omvangrijke handschrift in het Nederlands dat bewaard is. Van de Amsterdamse Lutgart zijn slechts fragmenten bewaard; deze worden gedateerd op 1276-1300. Vertaler van de Amsterdamse Lutgart is de franciscaan Geraert (CG II)
1270	Statuten en ledenlijst van de broederschap van Sint-Jacob te Gent (CG I)
1270-1290	*Nederrijns Moraalboek* (CG II; drie delen: vertaling van een Frans filosofisch leerboek, spreuken en een vertaling van het *Bestiaire d'amour* van Richard de Fournival, waarin de gedragingen van dieren vergeleken worden met de ervaringen van een afgewezen minnaar)
1276-1300	*Leven van Sinte Kerstine*, het heiligenleven van Christina de Wonderbare (1150-1225), net als het leven van Lutgart in het Latijn geschreven door Thomas van Cantimpré en vertaald door Geraert (fragment; CG II)
1276-1300	Reinaert E: fragment van het dierenepos *Van den vos Reinaerde* (CG II)
1276-1300	*Perchevael*, fragment van de ridderroman over Percevael, ridder aan het hof van koning Arthur (CG II)
1276-1300	*Reinout van Montalbaen*, een van de vier Heemskinderen die streden tegen Karel

	de Grote (fragment); de tekst is een vertaling uit het Frans (CG II)
1285	*Rijmbijbel* van Jacob van Maerlant (tussen 1221 en 1235 - ca. 1300), waarin naar een Latijns voorbeeld het Oude en Nieuwe Testament in versvorm en rijmend verteld worden (CG II)
1287	*Der naturen bloeme* van Jacob van Maerlant, een bewerking van een Latijnstalig encylopedisch werk van Thomas van Cantimpré (CG II)
1290	*Enaamse codex*, een verzameling religieuze rijmteksten (fragment; CG II)
1291-1300	*Luikse Diatessaron* of het *Leven van Jezus*, een Nederlandse evangelieharmonie - de tekst van de vier evangeliën per passage bijeengezet (in het MNW nog gedateerd op 1250) (CG II)
1291-1300	Minnedichten uit Ter Doest (fragment; CG II)
1291-1300	*Alexiuslegende*, fragment van een gedicht over de vijfde-eeuwse heilige Alexius (zie ook de Franse tekst uit 1050) (CG II)
1291-1300	*Van den bere Wisselau*, fragment van een gedicht over de beer van een ridder in het gevolg van Karel de Grote (CG II)
1300	*Die Rose* van Heinric van Aken (MNW Rose 1)
1324-1341	*Stadboeken van Zwolle, Stadboek I*, uitgegeven door A. Telting, Zwolle, 1897
1330	*Glossaire flamand-latin du XIIIe siècle* (MNW Gloss. Flam.)
1350	*Roman van Heinric en Margrite van Limborch* (MNW Limb.)

1350	Jacob van Maerlants *Spiegel Historiael* (MNW Sp.)
1350	*Roman van Waleweijn* (MNW Wal.)
1351	Handschrift de ‘Cyrurgie’ van Meester Jan Yperman (MNW Hs. Yp.)
1400	*Het boec vander wraken* (MNW Wrake)
1400	*Dit es van maskeroen* (MNW Mask.)
1410	*Groote Hulthemsche handschrift* (MNW Vad.Mus. 2)
1420	Jacob van Maerlants *Merlijn* (MNW Merl.)
1440	*Leven van Sinte-Amand, Patroon der Nederlanden* (MNW Amand)
1440	*Glossarium Harlemense (circa 1440)*, opnieuw uitgegeven door P.G.J. van Sterkenburg, 's-Gravenhage 1973
1450	*Spieghel der maechden* (MNW Sp. d.M.)
1460	*Boeck van surgien van meilanen ende hert de grote lancfranck* (MNW Lanfr.)
1477	G. van der Schueren, *Teuthonista of Duytschlender*, ed. J. Verdam (1896), Leiden; een Nederrijns-Latijnse en een Latijns-Nederrijnse woordenlijst
1479	*Vocabularius ex quo* (Latijns-Nederlands woordenboek; MNW Voc. ex quo)
1483	*Vocabularius copiosus* (MNW Voc. Cop.)
1485	Bartolomeus Engelsman, *Van de eygenscappen der dingen* (MNW Barth.)
1488	Bernhard von Breidenbach, *Die heylighe bevarden tot dat heylighe grafft in Jherusalem* (MNW Breid. of Breidenb.)
1494	*Gemma Vocabulorum* (MNW Gemm(a))
1503	Woordenlijst bij de *Somme rural*, een juridisch werk van Je(h)an Boutill(i)er of Jan Bottel(g)ier
1540	Noël van Berlaimont, *Vocabulare* (een Nederlands-Frans taalgidsje waarvan de eerste druk in 1527 verscheen); in 2000 in hertaling uitgegeven door Nicoline van der Sijs onder de titel *Wie komt daar aan*

	op die olifant? Een zestiende-eeuws taalgidsje voor Nederland en Indië, inclusief het verhaal van de avontuurlijke gevangenschap van Frederik de Houtman in Indië
1540	Anna Bijns, *Refereinen*, derde boek (WNT)
1542	P. Dasypodius, *Dictionarium Latino-germanicum* (woordenboek Latijn-Nederlands)
1546	2de druk van Dasypodius
1546	Joos Lambrecht, *Naembouck van allen natuerlicken ende ongeschuumde vlaemsche woorden*, Gent, 1ste druk, een Nederlands-Frans woordenboek en het eerste eigenlijke vertaalwoordenboek dat uitging van het Nederlands
1552	P. Apherdianus, *Tyrocinium linguae Latinae*, Antwerpen (op onderwerp ingedeeld Latijns-Nederlands woordenboek)
1553	Jan van Mussem, *Rhetorica, dye edele Const van welseghene*
1553	Jan van den Werve, *Het Tresoor der Duytsscher talen*
1554	R. Dodoens (ook Dodonaeus), *Cruijde boeck*, Antwerpen, een wetenschappelijk werk over kruiden; facsimile-herdruk 1971 (meerdere drukken)

1562	Lambrecht, *Naembouck*, 2de druk; in 1945 opnieuw uitgegeven door R. Verdeyen
1562	*Dictionarium Tetraglotton*, Antwerpen, een viertalig woordenboek Latijn-Grieks-Frans-Nederlands; in 1972 in facsimile uitgegeven door F. Claes, F. de Tollenaere en J.B. Veerbeek
1567	Hadrianus Junius, *Nomenclator omnium rerum*, Antwerpen
1573	C. Plantijn, *Thesaurus Theutonicae Linguae. Schat der Neder-duytscher spraken*, Antwerpen, een Nederlands-Frans-Latijns woordenboek
1581	Matthias de Lobel, *Kruydtboek*, Antwerpen
1588	C. Kiliaan, *Dictionarium Teutonico-Latinum*, Antwerpen, een woordenboek Nederlands-Latijn
1596	J.H. van Linschoten, *Itinerarium, ofte Schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien* (WNT)
1599	C. Kiliaan, *Etymologicum Teutonicae Linguae, sive Dictionarium Teutonico-Latinum*, Antwerpen, een woordenboek Nederlands-Latijn en tegelijkertijd het eerste etymologische woordenboek van het Nederlands; herdrukt in 1972
1599-1607	*Kiliaan 4*: *De Vierde Kiliaan. Aanvullingen en verbeteringen door Kiliaan zelf toegevoegd aan zijn Etymologicum van 1599*, ed. F. Claes, 's-Gravenhage, 1981
1608	R. Dodoens, *Cruydt-boeck*, gecorrigeerde druk (WNT)
1611-1620	*De Werken van G.A. Bredero* (WNT)
1620	Anthoni Smyters, *Epitheta, Dat zijn Bynamen oft Toenamen*; in 1999 in hertaling uitgegeven door Nicoline van der Sijs onder de titel *Het versierde*

	woord. De Epitheta of woordcombinaties van Anthoni Smyters uit 1620
1625	Ch. van Heule, *De Nederduytsche Grammatica ofte Spraec-konst*
1633	Ch. van Heule, *De Nederduytsche Spraec-konst ofte Tael-beschrijvinghe*
1637	*Statenbijbel* of *Statenvertaling*: *Biblia, dat is de gantsche H. Schrifture*, Leiden, de protestantse bijbelvertaling
1642	J. van Beverwijck, *Schat der Gesontheyt* en *Schat der Ongesontheydt* (WNT)
1642, 1645	P.Cz. Hooft, *Nederlandsche Historien*, 2 delen (WNT)
1650	J. Hofman, *Nederlandtsche woorden-schat*, Haarlem, 1ste druk, voortgezet onder de, enige tijd ook officiële, titel 'Meijers *Woordenschat*'; een woordenboek met bastaardwoorden en voorgestelde vervangende Nederlandse termen
1654	Meijers *Woordenschat*, 2de druk
1658	Meijers *Woordenschat*, 3de druk
1663	Meijers *Woordenschat*, 4de druk
1668	Adriaen Koerbagh, *Een bloemhof van allerley lieflijkheyd [...] of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latijnse, Franse en andere vreemde bastaart-woorden*, Amsterdam, een woordenboek met bastaardwoorden
1669	Meijers *Woordenschat*, 5de druk

1681	Wigardus à Winschooten, *Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandse Konst- en Spreekwoorden, voor soo veel die uit de Seevaart sijn ontleend*, Leiden
1688	Meijers *Woordenschat*, 6de druk
1691	W. Sewel, *A New Dictionary English and Dutch; Nieuw Woordenboek der Nederduytsche en Engelsche Taale*, Amsterdam
1698	Meijers *Woordenschat*, 7de druk
1701	P. Marin, *Nieuw Nederduits en Frans Woordenboek*, Amsterdam
1704	S. Hannot en D. van Hoogstraten, *Nieuw Woordboek der Nederlantsche en Latijnsche Tale*, Amsterdam
1708	W. Sewel, *Groot Woordenboek der Nederduytsche en Engelsche Taalen*, Amsterdam
1710	F. Halma, *Woordenboek der Nederduitsche en Fransche Taalen*, Amsterdam/Utrecht
1717	P. Marin, *Compleet Nederduitsch en Fransch Woordenboek*, Amsterdam
1719	2de druk van Hannot en Van Hoogstraten
1719	M. Kramer, *Het Koninglyk Neder-Hoog-Duitsch, en Hoog-Neder-Duitsch Dictionnaire*, Nürnberg
1720	Meijers *Woordenschat*, 8ste druk
1726, 1727	C. Tuinman, *De oorsprong en uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche spreekwoorden*, 2 delen, Middelburg
1731	Meijers *Woordenschat*, 9de druk (niet gebruikt)
1731-1735	J. van Effen, *De Hollandsche Spectator*, 12 delen (WNT)
1732	Johan Hubner, *De Staats- en Koeranten-tolk of Woordenboek der*

	Geleerden en Ongeleerden, Leiden (deel 1)
1734	Johan Hubner, *Algemeen kunstwoorden-boek der wetenschappen*, vermeerderd door A.H. Westerhovius, Leiden (deel 2)
1745	Meijers *Woordenschat*, 10de druk
1761-1785	M. Houttuyn, *Natuurlyke Historie, of uitvoerige beschryving der dieren, planten en mineraalen*, Amsterdam, 3 delen in diverse stukken (apart gedateerd)
1766	Willem Sewel en Egbert Buys, *Volkomen woordenboek der Nederduytsche en Engelsche taalen*, Amsterdam
1769-1777	N. Chomel en J.A. de Chalmot, *Algemeen huishoudelijk-, natuur-, zedekundig- en konstwoordenboek*, Leiden/Leeuwarden
1769-1811	J. Le Francq van Berkhey, *Natuurlijke Historie van Holland*, 9 delen (WNT)
1770	Papillon, *Aanhangzel of vermeerdingen en verbeteringen van het Algemeen en beredenerent woordenboek der natuurlyke historie*
1771	S. Hannot, D. van Hoogstraten en H. Verheyk, *Nederduitsch en Latynsch woordenboek*, Amsterdam/Leiden
1772	J.A. Bouvink, *Verhandeling over de muziek*, 's-Gravenhage
1777	Meijers *Woordenschat*, 11de druk
1778	Chomel en De Chalmot, 2de druk

1782	Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart*, 2 delen (WNT)
1784-1785	Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van den Heer Willem Leevend*, 8 delen (WNT)
1785-1797	Jacobus Kok, *Vaderlandsch woordenboek*, Amsterdam, 35 delen
1793-1796	Betje Wolff en Aagje Deken, *Historie van Mejuffrouw Cornelia Wildschut*, 2 delen (WNT)
1795	J. Verschuere Reynvaan, *Muzijkaal Kunst-woordenboek*, Amsterdam, A-M (niet verder verschenen)
1799-1811	Petrus Weiland, *Nederduitsch taalkundig woordenboek*, Dordrecht
1805	Meijers *Woordenschat*, 12de druk
1805-1806	J.F. Serrurier, *Fruitkundig woordenboek*, Amsterdam, 2 delen
1820-1831	G. Nieuwenhuis, *Algemeen Woordenboek van kunsten en wetenschappen*, Zutphen, 8 delen
1824	Petrus Weiland, *Kunstwoordenboek of verklaring van allerhande vreemde woorden [...] uit verscheidene talen ontleend*, 's-Gravenhage
1828	Catharina Zierikhoven, *Volkomen Nederlandsch kookkundig woordenboek voorgesteld in de Vriesche keukenmeid*, Leeuwarden
1832	Weiland, *Supplement op het kunstwoordenboek van P. Weiland*, Rotterdam
1832-1834	Willem Bilderdijk, *Verklarende Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden*, Amsterdam/Rotterdam, 3 delen
1833-1844	G. Nieuwenhuis, *Aanhangsel op het Algemeen Woordenboek van kunsten en wetenschappen*, Nijmegen, 8 delen

1836-1838	J.H. Hoeufft, *Proeve van Bredaasch Taal-eigen*
1836-1861	P. Witsen Geysbeek, *Algemeen noodwendig woordenboek der zamenleving*, Amsterdam, 6 delen
1839	R. Natan, *Alphabetische opgave der Italiaansche woorden en bewoordingen van welke men zich in het notenschrift bedient*
1843	*Nederlandsch Handelsmagazijn, of algemeen zamenvattend woordenboek voor handel en nijverheid*, 2 delen, Amsterdam
1843-1844	Petrus Weiland, *Nederduitsch letterkundig Woordenboek*, Antwerpen
1845	Petrus Weiland en G.N. Landré, *Woordenboek der Nederduitsche Synonimen*, Antwerpen
1847	Jacob Jz. Kramers, *Algemeene Kunstwoordentolk bevattende de vertaling en verklaring van alle vreemde woorden en zegswijzen*, Gouda, 1ste druk
1848	Kramers, *Kramers' woordentolk verkort*, Gouda, 1ste druk
1849	*Kramers' woordentolk verkort*, 2de druk
1850	*Kramers' woordentolk verkort*, 3de druk
1851	*Kramers' woordentolk verkort*, 4de druk
1854	*Kramers' woordentolk verkort*, 5de druk
1855	Kramers, *Algemeene Kunstwoordentolk*, 2de druk
1859	Ernst Gabler, *Latijnsch-Hollandsch woordenboek over de geneeskunde en de natuurkundige wetenschappen*, Utrecht

1859	Petrus Weiland, *Groot Nederduitsch taalkundig woordenboek*, Dordrecht
1860	*Kramers' woordentolk verkort*, 6de druk
1863	Kramers, *Algemeene Kunstwoordentolk*, 3de druk
1863	*Kramers' woordentolk verkort*, 7de druk
1863-1866	R.P. Rijnhart [= J. Kramers], *Algemeen woordenboek van het praktische leven in de stad en op het land*, Gouda, 2 delen
1864	I.M. en N.S. Calisch, *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal*; dit woordenboek is nauwelijks gebruikt (want vrijwel onvindbaar), maar geldt als eerste druk van de Grote Van Dale
1865	Jacob Jz. Kramers, *Vreemde woordentolk*, Gouda
1865-1868	*Algemeene Nederlandsche encyclopedie voor den beschaafden stand*, 15 delen
1865-1870	L.W. Schuermans, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*, Leuven
1866	J. van Lennep, *De lotgevallen van Klaasje Zevenster*, 5 delen (WNT)
1866	M. de Vries en L.A. te Winkel, *Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche Taal*, 's-Gravenhage/Leiden
1870	*Kramers' woordentolk verkort*, 8ste druk
1870-1882	A. Winkler Prins (red.), *Geïllustreerde encyclopaedie. Woordenboek voor wetenschap en kunst, beschaving en nijverheid*, Amsterdam, 1ste druk (2: 1884-1888; 3: 1905-1912; 4: 1914-1922; 5: 1932-1938; 6: 1947-1955; 7: 1966-1975, 2de oplage 1970-1975; 8: 1979-1984; 9: 1990-1993)
1872	J.H. van Dale (1872), *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 's-Gravenhage/Leiden (= Grote Van Dale: GVD), 2de druk (bewerking van Calisch uit 1864; datering 1872 conform het WNT, hoewel 1872-1874 juister zou zijn, omdat

	het woordenboek pas in 1874 voltooid was)
1873	L.L. De Bo, *Westvlaamsch idioticon*, Brugge
1879	*Kramers' woordentolk verkort*, 9de druk
1884	Grote Van Dale, 3de druk
1886	Kramers, *Algemeene Kunstwoordentolk*, 4de druk (datering 1886 conform WNT; anderen hanteren 1885)
1887	*Kramers' woordentolk verkort*, 11de druk
1890	E.A. Melchior, *Wetenschappelijk en biographisch woordenboek der toonkunst*, Schiedam
1890-1895	Anoniem, *Sijthoffs woordenboek voor kennis en kunst*, Leiden
1895	J. Broeckaert, *Bastaardwoordenboek*, Torhout
1896	*Kramers' woordentolk verkort*, 12de druk
1896-1901	R.K. Kuipers, *Geïllustreerd woordenboek der Nederlandsche taal*, Amsterdam/Brussel
1897	M.J. Koenen, *Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal*, Groningen
1898	Grote Van Dale, 4de druk
1899	Taco H. de Beer en E. Laurillard, *Woordenschat, verklaring van woorden en uitdrukkingen*, 's-Gravenhage

1899	P.J. Cornelissen en J.B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch dialect*, Gent
1899-1908	*Vivat's geïllustreerde encyclopedie*, J. Kramer en A.L.H. Obreen, Amsterdam
1901	Koenen, 2de druk
1903	Koenen, 4de druk
1903	F.P.H. Prick, ‘Anglomanie en taal’, in: *Vragen van den dag* XVIII, 226-236, 352
1906	W.L.H. Köster Henke, *De Boeventaal. Zakwoordenboekje van het Bargoensch*, Dockum, in 1999 opnieuw uitgegeven door Ewoud Sanders
1907	*Kramers' woordentolk verkort*, Gouda, 13de druk
1907	Koenen, 6de druk
1907	G. Gezelle, *Loquela*, Amsterdam
1908	L.M. en C.H. Baale, *Handboek van vreemde woorden, uitdrukkingen enz.*, Zutphen
1908-1922	Isidoor Teirlinck, *Zuid-Oostvlaandersch idioticon*, Gent
1909	Koenen, 8ste druk
1910	*Kramers' Woordentolk* (vervolg van *Kramers' woordentolk verkort*, 14de druk)
1910	F.P.H. Prick van Wely, *Viertalig aanvullend Hulpwoordenboek voor Groot-Nederland*, 3de editie, Weltevreden
1910-1914	I. Bauwens, *Nederlandsch woordenboek en kunstwoordentolk der geneeskunde, heelkunde, artsenijbereidkunde en hulpwetenschappen*, Antwerpen (alleen A-C verschenen)
1912	Kramers, *Algemeene Kunstwoordentolk*, 5de druk
1912	Fokko Bos, *De vreemde woorden. Verklarend woordenboek*, Amsterdam

1912	Koenen, 9de druk
1914	Grote Van Dale, 5de druk
1914	Koenen, 10de druk
1916	Koenen, 11de druk
1916-1923	*Oosthoek's geïllustreerde encyclopaedie*, Gent/Amsterdam, 1ste druk (2: 1925-1934; 3: 1932-1939; 4: 1947-1958)
1917	*Kramers' Woordentolk*, 15de druk
1919	*Kramers' Woordentolk*, 16de druk
1919	Koenen, 12de druk
1921	Koenen, 13de druk
1923	H. Pinkhof, *Vertalend en verklarend woordenboek van uitheemsche geneeskundige termen*, Haarlem
1923	Koenen, 14de druk
1924	Grote Van Dale, 6de druk
1925-1934	2de druk van de Oosthoek
1926	*Kramers' Woordentolk*, 17de druk
1926	Koenen, 15de druk
1929	*Kramers' Woordentolk*, 18de druk

1929	Koenen, 16de druk
1930	C.D.J. Brandt en M.H. de Haan, *Het vreemde woord. Nieuw geïllustreerd vreemde woorden boek*, Utrecht
1930-1931	Jozef Verschueren, *Modern woordenboek. Taalkundig, encyclopedisch, geïllustreerd*, Turnhout, 1ste druk
1931	*Kramers' Woordentolk*, 19de druk
1932	Koenen, 17de druk
1933-1939	G. Gorris e.a., *De Katholieke encyclopaedie*, Amsterdam, 25 delen (2: 1949-1955)
1934	*Kramers' Woordentolk*, 20ste druk
1935	John Kooy (red.), *Encyclopedie voor iedereen*, ca. 1935, Utrecht/Deventer (2: ca. 1935; 3: 1937; 4: 1940; 5: 1949; 6: 1954; 8: 1960; 9: 1963)
1937	E.G. van Bolhuis, *De Gabbertaal. Woordenlijst van het Bargoens*, Ede; opnieuw uitgegeven door Ewoud Sanders in 1999
1937	*Kramers' Woordentolk*, 21ste druk
1937	Koenen, 18de druk
1938	J. van Essen, *Beschrijvend en verklarend woordenboek der psychologie*, Haarlem
1939	*Kramers' Woordentolk*, 22ste druk
1940	Koenen, 19de druk
1942	*Kramers' Woordentolk*, 23ste druk
1942	Koenen, 20ste druk
1946	M.B. Coëlho, *Practisch verklarend zakwoordenboek der geneeskunde*, 's-Gravenhage (meerdere drukken)
1946-1959	H. Pos e.a., *Eerste Nederlandse systematisch ingerichte encyclopedie* (ENSIE), Amsterdam
1947	*Kramers' Woordentolk*, 24ste druk
1947	Koenen, 21ste druk

1948	*Kramers' Woordentolk*, 25ste druk
1949	Koenen, 22ste druk
1950	Grote Van Dale, 7de druk
1952	*Kramers' Woordentolk*, 26ste druk
1952	Koenen, 23ste druk
1952-1953	*Winkler Prins voor de vrouw*, 2 delen
1953	A. Huizinga, *Handboek voor vreemde woorden*, Zutphen
1954	*Woordenlijst van de Nederlandsche taal* (het 'Groene Boekje'), samengesteld in opdracht van de Nederlandse en de Belgische regering, 's-Gravenhage
1955	Bert Stoop, 'Van Swingnozum tot Parelslag', in: *Het Vrije Volk*, 4 mei 1955, p. 6
1955-1957	J. Buys e.a., *Algemene Nederlandse systematisch ingerichte encyclopedie*, Amsterdam, 3 delen
1956	A. Kolsteren, *Prisma-vreemde-woordenboek*, Utrecht/Antwerpen

1956	Koenen, 24ste druk
1956-1957	L.M.G. Arntzenius (red.) e.a., *Winkler Prins encyclopedie van de muziek*, Amsterdam/Brussel, 2 delen
1957	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1958 (‘Al wat zich heeft voorgedaan in het jaar 1957’), lemma ‘Nieuwe woorden in onze taal’, Amsterdam/Brussel
1958	*Kramers' Woordentolk*, 27ste druk
1958	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1959
1958	P. Heyse en A.S.H. Craeyenbeckx, *Encyclopedie voor fotografie en cinematografie*, Amsterdam/Brussel
1958-1959	W.R. Juynboll en V. Denis (red.), *Winkler Prins van de kunst. Encyclopedie van de architectuur, beeldende kunst, kunstnijverheid*, Amsterdam/Brussel, 3 delen
1959	L.P.A. Soeterboek (hoofdred.), *Vraagbaak voor de vrouw. Huishoud-encyclopedie*, Rotterdam
1959	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1960
1960	Koenen, 25ste druk
1961	Grote Van Dale, 8ste druk
1961	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1962
1965	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1966
1966	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1967
1966	Koenen, 26ste druk
1968	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1969
1968	*Kramers' Woordentolk*, 28ste druk
1970	Grote Van Dale, 9de druk
1970	*Recht voor z'n raap. Jargonboek voor hippe en andere vogels*, R.G. Broersma, Leiden
1971-1983	*Grote Nederlandse Larousse encyclopedie*, Hasselt/Utrecht
1974	Koenen, 27ste druk

1974	*Elseviers Nederlands woordenboek en vreemde-woordentolk*, Amsterdam/Brussel
1975	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1976
1976	Grote Van Dale, 10de druk
1977	*Kramers' Woordentolk*, 29ste druk
1979	*Winkler Prins Boek van het jaar* 1980
1979	P. Wijnands en J.M. Ost, *Woorden van deze tijd. Nederlands-Frans, Frans-Nederlands*, Antwerpen/Amsterdam
1983	Hans Ferrée, *Het trendletter ABC*, z.pl.
1984	Grote Van Dale, 11de druk
1984	P.G.J. van Sterkenburg e.a., *Van Dale Groot woordenboek van hedendaags Nederlands*, Utrecht/Antwerpen, 1ste druk
1984	*Kramers' Woordentolk*, 30ste druk
1986	*Wolters' Woordenboek eigentijds Nederlands. Grote Koenen*, Groningen

1987	Jan Kuitenbrouwer, *Turbotaal. Van socio-babble tot yuppie-speak*, Amsterdam
1987	*Kramers' Woordentolk*, 31ste druk
1987	Koenen, 28ste druk
1989	P.G.J. van Sterkenburg, *Taal van het Journaal*, 's-Gravenhage
1989	Marc Hofkamp en Wim Westerman, *Aso's, bigi's, crimi's. Jongerentaalwoordenboek*, Baarn
1989	R. Smits en L. Koenen, *Peptalk. De Engelse woordenschat van het Nederlands*, Amsterdam, 1ste druk
1990	*Herziene woordenlijst van de Nederlandse taal*, 's-Gravenhage
1991	J. Verschueren en F. Claes, *Verschueren. Groot geïllustreerd woordenboek*, Brussel, 9de druk
1991	Cor Hoppenbrouwers, *Jongerentaal*, Hoogezand
1991	Max Pam, *Klein Woordenboek van de Golfcrisis*, Amsterdam
1992	Grote Van Dale, 12de druk
1992	Koenen, 29ste druk
1992	Koenen, Liesbeth en Rik Smits (1992), *Peptalk. De Engelse woordenschat van het Nederlands*, Amsterdam, 2de druk
1995	*Woordenlijst Nederlandse taal* (het 'Groene Boekje'), samengesteld in opdracht van de Nederlandse Taalunie, 's-Gravenhage/Antwerpen
1996	J. Verschueren en F. Claes, *Verschueren. Groot encyclopedisch woordenboek*, 10de druk
1999	Grote Van Dale, 13de druk
1999	Koenen, 30ste druk
1999	Ewoud Sanders (2000), *De taal van het jaar. Nieuwe woorden en uitdrukkingen, editie 2000*, Amsterdam

2000	Ton den Boon (2001), *Taal van het jaar nul. Kroniek van het Nederlands in 2000*, Utrecht
2000	Ewoud Sanders (2001), *De taal van het jaar. Nieuwe woorden en uitdrukkingen, editie 2001*, Amsterdam

1.2 Bronnen met dateringen uit diverse tijden

Tot ongeveer 1500

Berkel, Gerald van en Kees Samplonius (1995), *(Prisma) Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen*, Utrecht.
Burgers, J.W.J. (1993), 'Enkele nieuwe aanvullingen op het "Corpus Gysseling"', in: *Taal en Tongval* 45, 184-202.
Byvanck, A.W. (1931-1947), *Excerpta Romana. De bronnen der Romeinsche geschiedenis van Nederland* I-III, 's-Gravenhage [Rijks geschiedkundige publicatiën 73, 81, 89].
Cd-rom Middelnederlands (1998), 's-Gravenhage/Antwerpen.
Croenen, G. (1999), 'Dertig nieuwe Middelnederlandse teksten uit de dertiende eeuw', in: *Taal en Tongval* 51, 34-92.

Geirnaert, N. en M. Mooijaart (1992), ‘Een onbekende Middelnederlandse oorkonde uit 1265 van de schepenen van het Brugse vrije’, in: *Taal en Tongval* 44, 71-75.
Gysseling, M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Brussel.
Gysseling, M. (1977-1987), *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks I: Ambtelijke bescheiden*, 9 delen; *Reeks II: Literaire handschriften*, 6 delen, 's-Gravenhage = *Corpus Gysseling* (CG).
Jacobs, J. (1928), ‘Het Glossarium latin-flamand uit de dertiende eeuw uitgegeven door L. Gilliodts-Van Severren’, in: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, 957-981.
Kadens, Emily (1999), ‘Vreemde woorden in een vreemde taal. Volkstaalwoorden in Latijnse documenten uit Vlaanderen vóór 1250’, in: *Taal en Tongval* 12, 35-54.
Künzel, R.E., D.P. Blok en J.M. Verhoeff (1989), *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*, Amsterdam.
Leroy, M. (1993), ‘Een onbekende Middelnederlandse oorkonde uit 1271’, in: *Taal en Tongval* 45, 203-212.
Mak, J.J. (1959), *Rhetoricaal Glossarium*, Assen.
Middelnederlandsch Handwoordenboek, Supplement (1983), door J.J. van der Voort van der Kleij, Leiden/Antwerpen.
Middelnederlandsch Woordenboek (MNW) van E. Verwijs en J. Verdam (1885-1929), 's-Gravenhage, 9 delen. Deel 10: *Tekstcritiek en bouwstoffen* van J. Verdam en Willem de Vreese, 1927-1941, 's-Gravenhage.
Moors, Joseph (1952), *De Oorkondentaal in Belgisch-Limburg van circa 1350 tot 1400*, Brussel.
Rombaut, H., M. Leroy en G. Declercq (1988), ‘Acht nieuwe teksten in het Middelnederlands uit de 13de eeuw’, in: *Taal en Tongval* 40, 1-13.
Slicher van Bath, B.H. (1948), ‘Nederlandsche woorden in Latijnsche oorkonden en registers tot 1250’, in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 65, 38-53, 118-147.
Stallaert, Karel (1886-1893), *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*, Leiden; voortgezet door F. Debrabandere, 1977.
Stoops, Y. (1992), ‘Vroege attestaties van ouder taalmateriaal’, in: *De Nieuwe Taalgids* 85, 297-301.
Tavernier-Vereecken, C. (1968), *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*, z.pl. (waarin o.a. verwerkt het *Liber Traditionum Sancti Petri Blandiniensis*, het boek der schenkingen aan de St.-Pietersabdij te Gent).
Vandewiele, L.J. en W.L. Braekman (1968), ‘Een Latijns-MNL. plantenglossarium uit het midden van de 14e eeuw’, in: *Scientiarium Historia* 10, 115-144.
Vroegmiddelnederlands Woordenboek (VMNW) (1988-), INL Leiden, sinds 1988 conceptafleveringen, verschijning eind 2001.

Weijnen, A. (1975), ‘Leenwoorden uit de Latinitas stratigrafisch beschouwd’, in: *Algemene en vergelijkende dialectologie*, red. A. Hagen en J. Kruijsen, Amsterdam, 189-299.

Van ongeveer 1500 tot heden

Bruijn-van der Helm, José de (1995), ‘Antedateringen van Italiaanse handelsleenwoorden in het Nederlands’, in: *Trefwoord* 10, 91-101.
Burger, Peter en Jaap de Jong (red.) (1999), *Taalboek van de eeuw*, 's-Gravenhage.
Claes, Frans s.j., in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 1993 (109), 25-35; *Trefwoord* 1994 (8), 27-28; *Trefwoord* 1994 (9), 68-71; *Leuvense bijdragen* 1994 (83), 2, 197-234; *Trefwoord* 1996 (11), 153-159; *Trefwoord* 1997-1998 (12), 155-181; *Trefwoord* 1998-1999 (13), 186-191.
Coster, M. De (1992), *Woordenboek van jargon en slang*, Amsterdam.
Coster, Marc De (1998), *Woordenboek van populaire uitdrukkingen, clichés, kreten en slogans*, 's-Gravenhage/Antwerpen.
Coster, Marc De (1999), *Woordenboek van neologismen. 25 jaar taalaanwinsten*, Amsterdam.
Donselaar, J. van (1989), *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands*, Muiderberg.
Donselaar, J. van, in: *Trefwoord* 1994 (8), 28-34; *Trefwoord* 1994 (9), 63-67; *Trefwoord* 1995 (10), 84-90; *Trefwoord* 1996 (11), 133-141; *De Woordenaar* 1997 (1), 1, 9-10; *Trefwoord* 1997-1998 (12), 182-186; *Trefwoord* 1998-1999 (13), 197-204; *De Woordenaar* 1998 (2), 1, 7-9; *De Woordenaar* 1998 (2), 2, 5-7; *De Woordenaar* 1999 (3), 1, 13-14; *De Woordenaar* 1999 (3), 2, 12-14; *Trefwoord*, internetversie maart en november 2000.
Endt, Enno i.s.m. Lieneke Frerichs (1974), *Bargoens woordenboek*, Amsterdam. [Van het ongedateerde materiaal is driekwart verzameld tussen 1950 en 1955 en een kwart begin jaren zeventig.]
Francescato, Giuseppe (1966), ‘Contributi allo studio degli elementi italiani in olandese’, in: *Studi di Filologia Italiana* XXIV, 443-607.
Gelder, Enno van (1965), *De Nederlandse munten*, Utrecht/Antwerpen.
Gelder, H. van (1993), *Aju paraplu*, Amsterdam.
Goddijn, Annette (1993), ‘Indische woorden in het Nederlands uit de periode 1610-1674’, doctoraalscriptie Amsterdam.
Harrebomée, P.J. (1858-1870), *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal*, 3 delen, Utrecht.
Heukels, H. (1907), *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten*, z.pl.
Heytze, Ingmar en Vrouwkje Tuinman (2000), *Verdomd interessant, maar gaat u verder... de taal van Wim T. Schippers*, 's-Gravenhage.
Horst, Joop en Kees van der (1999), *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*, 's-Gravenhage.
Jonge, J.K.J. de (1862-1878), *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië (1595-1811): verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief*, 17 delen, 's-Gravenhage.

Kool, Marjolein (1999), *Die conste vanden getale. Een studie over Nederlandstalige rekenboeken uit de vijftiende en zestiende eeuw, met een glossarium van rekenkundige termen*, Hilversum.
Lennep, G.L. van (1988), *Verklarend oorlogswoordenboek*, Amsterdam.
Mak, J.J. (1945), 'Oorlogswinst der Nederlandse taal', in: *De Nieuwe Taalgids* 38, 163-172.
Moormann, J.G.M. (1932, 1934), *De geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch-België, Breyell en Mettingen*, Zutphen, en *De geheimtalen. Bronnenboek*, Zutphen; opnieuw uitgegeven met een inleiding van Enno Endt in 2002, Amsterdam.
Moortgat, A. (1925), *Germanismen in het Nederlands*, Gent.
Nierop, M. van (1976-1979), *Verklarend lexicon van nieuwe woorden*, 3 delen, Hasselt.
Posthumus, Jan (1986), *A description of a corpus of anglicisms*, Groningen.
Reinsma, Riemer (1975), *Signalement van nieuwe woorden*, Amsterdam/Brussel.
Reinsma, Riemer (1984), *Neologismen. Nieuwe woorden in de Nederlandse taal*, Utrecht/Antwerpen.
Reinsma, Riemer (1999), *Neologismen*, 's-Gravenhage.
Ruijsendaal, E. (1989), *Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken*, Amsterdam.
Salverda de Grave, J.J. (1906), *De Franse woorden in het Nederlands*, Amsterdam; met: 'Alfabeties Register' bewerkt door J.J.B. Elzinga (1920).
Sanders, Ewoud (1993), *Eponiemenwoordenboek*, Amsterdam.
Sanders, Ewoud (1995), *Geoniemenwoordenboek*, Amsterdam.
Sanders, Ewoud (1997a), *Borrelwoordenboek*, 's-Gravenhage.
Sanders, Ewoud (1997b), *Fiets! De geschiedenis van een vulgair jongenswoord*, 's-Gravenhage.
Sanders, Ewoud (1999), *Jemig de pemig! De invloed van Van Kooten en De Bie op het Nederlands*, Amsterdam.
Sanders, Ewoud en Rob Tempelaars (1998), *Krijg de vinkentering! 1001 Nederlandse en Vlaamse verwensingen*, Amsterdam.
Sijs, Nicoline van der (1994), 'Vroegere dateringen II', in: *Trefwoord* 9, 71-73. (Dateringen uit C.M. Schulten (1966), *Contribution à l'étude des termes militaires français en néerlandais 1567-1625*, 's-Gravenhage.)
Sijs, Nicoline van der (1996), *Leenwoordenboek*, 's-Gravenhage.
Sijs, Nicoline van der (1998), *Geleend en uitgeleend. Nederlandse woorden in andere talen & andersom*, Amsterdam.
Sijs, Nicoline van der en Rob Tempelaars (1994), 'Etymologische notities', in: *Trefwoord* 7, 85-87.
Slijper, E. (1917-1918), 'Oorlogswinst der Nederlandse taal', in: *De Nieuwe Taalgids* 11, 222-230 en 12, 88-89. Met aanvullingen van C.G.N. de Vooys (1917-1918), *De Nieuwe Taalgids* 11, 230 en 12, 89, 121, 302, en van P. Koster (1918), *De Nieuwe Taalgids* 12, 301-302.
Smulders, Peter (samensteller) (1995), *'Als u begrijpt wat ik bedoel'. De taal van Marten Toonder*, 's-Gravenhage.

Sterkenburg, P.G.J. van en M.C. van den Toorn (1997), *Veertig jaar Journaal, veertig jaar taal*, 's-Gravenhage.
Stoett, F.A. (1901), *Nederlandse spreekwoorden en gezegden verklaard en vergeleken met die in het Frans, Duits en Engels*, Zutphen.
Theissen, S. (1975), *De germanismen in de moderne Nederlandse woordenschat*, dissertatie, Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek.
Theissen, S. (1978), *Germanismen in het Nederlands*, Hasselt.
Toorn, M.C. van den (1991a), *Wij melden u den nieuwen tijd. Een beschouwing van het woordgebruik van de Nederlandse nationaal-socialisten*, 's-Gravenhage.
Toorn, M.C. van den (1991b), 'Het Nederlands in de Tweede Wereldoorlog', in: *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie, overzicht van het jaar 1990*, 95-135.
Toorn, M.C. van den e.a. (red.) (1997), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*, Amsterdam; zie met name de paragrafen 5.2.4 en 6.5 over de ontwikkelingen in de woordenschat tussen 1550 en 1880 van M.A. Mooijaart, D.J.G. Geirnaert en R. Tempelaars, en hoofdstuk 8 van M.C. van den Toorn over het Nederlands van na 1920.
Vergeetwoordenboek (1992), speciaal nummer van het tijdschrift *Raster*, Amsterdam.
Vooys, C.G.N. de (1911), 'Iets over spontane en bewuste nieuwvorming in de taal. Naar aanleiding van fiets- en vliegtermen', in: *De Nieuwe Taalgids*, herdrukt in *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 1925, 338-350.
Vooys, C.G.N. de (1946), 'Engelse invloed op het Nederlands', in: *De Nieuwe Taalgids* 39, 145-149.
Vooys, C.G.N. de (1947), 'Engelse invloed op het Nederlands', in: *De Nieuwe Taalgids* 40, 172-173.
Vooys, C.G.N. de (1948), 'Engelse invloed op het Nederlands (Tweede nalezing)', in: *De Nieuwe Taalgids* 41, 175-176.
Vooys, C.G.N. de (1949), 'Engelse invloed op het Nederlands (Derde nalezing)', in: *De Nieuwe Taalgids* 42, 72-73.
Vooys, C.G.N. de (1950), 'Engelse invloed op het Nederlands (Vierde nalezing)', in: *De Nieuwe Taalgids* 43, 93-96.
Vooys, C.G.N. de (1951), *Engelse invloed op de Nederlandse woordvoorraad*, Amsterdam. (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, N.R. LVII, nr. 5.)
Vooys, C.G.N. de (1953), 'Engelse invloed op de Nederlandse woordvoorraad. Een aanvulling', in: *De Nieuwe Taalgids* 46, 82-85.
Vooys, C.G.N. de (1954), 'Engelse invloed op de Nederlandse woordvoorraad. Tweede aanvulling', in: *De Nieuwe Taalgids* 47, 285-287.
Vooys, C.G.N. de (1956), 'Engelse invloed op het Nederlands', in: *De Nieuwe Taalgids* 49, 3-9 (postuum verschenen).
Vries, Jan W. de (1999), 'Het Nederlands verandert', in: *Niet alleen voor paarden*, Leiden, 55-66.
Winkel, J. te (1898), 'Letteren en taal', in: Ritter, P.H. (red.), *Eene halve eeuw 1848-1898*, Amsterdam (2 delen), deel 2, 243-312.

Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) (1882-1998), 's-Gravenhage/Leiden; 2de editie van de cd-rom in 2000. *Aanvullingen* (2001), drie delen.

2. Literatuur die is gebruikt voor de tekst

Onderstaande literatuur bestaat uit de werken waarnaar in de tekst (met name de noten) is verwezen en de etymologische woordenboeken waarop de herkomst van de woorden is gebaseerd. Naar die laatste categorie is lang niet altijd expliciet verwezen. Werken die zowel voor de dateringen als voor de tekst zijn gebruikt, zijn zowel in voorgaande literatuurlijst met de belangrijkste bronnen voor de dateringen opgenomen als in onderstaande literatuurlijst.

Ahrens, Gerhard (1992), *Medizinisches und naturwissenschaftliches Latein, mit latinisiertem griechischem Wortschatz*, Leipzig etc.
Aitchison, Jean (1997), *De sprekende aap. Over oorsprong en evolutie van menselijke taal*, Utrecht.
Algeo, John (red.) (1991), *Fifty years among the new words. A dictionary of neologisms, 1941-1991*, Cambridge.
ANS = *Algemene Nederlandse spraakkunst*, onder red. van W. Haeseryn e.a. (1997), 2de druk, Groningen.
Anttila, Raimo (1989), *Historical and comparative linguistics*, Amsterdam/Philadelphia, 2de herziene druk.
Appel, René (1999a), 'Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam', in: *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 62, 2, 39-57.
Appel, René (1999b), '"Ik mix gewoon, no span". De straattaal van jongeren in Amsterdam', in: *Onze Taal*, 68, 6, 140-143.
Appel, René (2000), 'Nedermix', in: *Onze Taal* 69, 2/3, 54-57.
Ayto, John (1999), *Twentieth century words. The story of the new words in English over the last hundred years*, Oxford.

Bach, Adolf (1961), *Geschichte der deutschen Sprache*, Heidelberg.
Bakker, D.M. en G.R.W. Dibbets (red.) (1977), *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde*, Den Bosch.
Bakker, Peter (te verschijnen), 'Romanes in Nederland - de taal van de Sinti en de Roma', in: *Nieuwe talen in Nederland*, red. Guus Extra en Jan Jaap de Ruiter.
Barnhart, C.L. e.a. (1973), *Barnhart dictionary of new English*, Bronxville etc.
Barnhart, C.L. e.a. (1980), *The second Barnhart dictionary of new English*, Bronxville etc.
Barnhart, David K. en Allan A. Metcalf (1997), *America in so many words. Words that have shaped America*, Boston/New York.
Beekes, R.S.P. (1990), *Vergelijkende taalwetenschap. Een inleiding in de vergelijkende Indo-europese taalwetenschap*, Utrecht.

Beekes, R.S.P. (1999), *Indo-Europees en niet-Indo-Europees in het Nederlands*, afscheidsrede, Leiden.
Beekes, R.S.P. (2000), 'The etymology of Dutch *broek* "breeches"', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* Band 54, 25-26.
Beem, H. (1970), *Jerosche. Jiddische spreekwoorden en zegswijzen uit het Nederlandse taalgebied*, Assen, 2de druk.
Beem, H. (1974), *Uit Mokum en de Mediene*, Assen.
Beem, H. (1975), *Resten van een taal. Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch*, Assen/Amsterdam, 2de druk.
Beliën, Herman en Monique van Hoogstraten (1998), *De Nederlandse geschiedenis in een notedop*, Amsterdam.
Berkel, Gerald van en Kees Samplonius (1995), *(Prisma) Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen*, Utrecht.
Berns, J.B. en J. van Marle (red.) (2000), *Overzees Nederlands*, Amsterdam.
Besten, H. den (1992), 'De makke van de etymologie van koloniale woorden in het Nederlands', in: *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie 1991*, 52-82.
Betz, Werner (1949), *Deutsch und Lateinisch. Die Lehnbildungen der althochdeutschen Benediktinerregel*, Bonn.
Betz, Werner (1974), 'Lehnwörter und Lehnprägungen im Vor- und Frühdeutschen', in: Friedrich Maurer en Heinz Rupp (Hrsg.), *Deutsche Wortgeschichte*, 3de druk, Berlijn/New York, deel I, 135-165.
Bloch, O. en W. von Wartburg (1975), *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Parijs.
Blochwitz, W. en W. Runkewitz (1971), *Neologismen der französischen Gegenwartssprache unter besonderer Berücksichtigung des politischen Wortschatzes*, Berlijn.
Blok, D.P. (1974), *De Franken in Nederland*, Bussum.
Blok, P.J. (1891), 'De invloed van naburige volkeren op de ontwikkeling der Nederlandsche maatschappij', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 6, 155-189.
Blokker, Bas, Gijsbert van Es en Hendrik Spiering (1999), *Nederland in een handomdraai. De vaderlandse geschiedenis in jaartallen*, Amsterdam.
Boisacq, Emile (1950), *Dictionnaire étymologique de la langue grecque étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes*, Heidelberg, 4de druk.
Boogaart, P.C. Uit den en E.D. de Jong (red.) (1975, 1979), *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*, Utrecht, 2 delen.
Boon, Ton den (2001), *Taal van het jaar nul. Kroniek van het Nederlands in 2000*, Utrecht.
Bork, G.J. van en P.J. Verkruijsse (1985), *De Nederlandse en Vlaamse auteurs*, Weesp.
Botermans, Jack en Nicolette Visser (1991), *Timpen, hinkelen & pierebollen. Spelen in de Lage Landen*, Houten.
Boutkan, Dirk (1999), 'Pre-Germanic Fishnames I: Gmc. *bream*', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* Band 51, 5-22.
Boutkan, Dirk (2000), 'Etymological squibs. Bespreking van EWB2', in het elektronische tijdschrift *Trefwoord*, november 2000, www.fa.knaw.trefwoord.

Bovee, J. (1969), *Moedertaal en moedertaalonderwijs*, Antwerpen.
Branden, L. van den (1967), *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw*, Arnhem.
Brandt Corstius, Hugo (Battus) (1981), *Opperlandse taal- en letterkunde*, Amsterdam.
Bree, C. van (1987), *Historische grammatica van het Nederlands*, Dordrecht.
Bree, Cor van (1990), *Historische taalkunde*, Leuven/Amersfoort.
Brouwers, L. (1989), *Het juiste woord: Standaard betekeniswoordenboek der Nederlandse taal*, Antwerpen/Utrecht.
Bruijn-van der Helm, José de (1992), *Merce, moneta e monte. Termini commerciali italiani attestati nei testi neerlandesi dei secoli XVI e XVII*, Utrecht.
Bryson, Bill (1994), *Made in America*, Londen.
Buck, C.A. (1949), *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages*, Chicago.
Burema, L. (1953), *De voeding in Nederland van de Middeleeuwen tot de twintigste eeuw*, Assen.
Burger, Peter en Jaap de Jong (red.) (1999), *Taalboek van de eeuw*, 's-Gravenhage.
Bynon, Theodora (1978), *Historical linguistics*, Cambridge.
Byvanck, A.W. (1931-1947), *Excerpta Romana. De bronnen der Romeinsche geschiedenis van Nederland*, 3 delen, 's-Gravenhage.

CG = Gysseling, M. (1977-1987), *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks I: Ambtelijke bescheiden*, 9 delen; *Reeks II: Literaire handschriften*, 6 delen, 's-Gravenhage = *Corpus Gysseling*.
Chantraine, P. (1968-1980), *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Parijs.
Cherpillod, André (1991), *Dictionnaire étymologique des noms géographiques*, Parijs.
Claes, F. s.j. (1974), *Lijst van Nederlandse woordenlijsten en woordenboeken gedrukt tot 1600*, Nieuwkoop. (Aanvullingen door Bert van Selm in: *Dokumentaal* 1976, 42-44; 1977, 63-66; 1979, 89-90 en door Mathieu Knops in *Dokumentaal* 1985, 150-153.)
Claes, F. s.j. (1976, 1979), 'Supplement op de lijst van Nederlandse woordenlijsten en woordenboeken gedrukt tot 1600' en 'Tweede supplement' in: *De gulden passer* 54, 49-136 en 57, 128-136.
Claes, Frans s.j. (1998), 'Etymologisch woordenboek van Van Veen en Van der Sijs', in: *Over taal* 37, 5, 114-115.
Claes, Frans s.j. en Peter Bakema (1995), *A bibliography of Dutch dictionaries*, Tübingen.
Cock, A. De en Is. Teirlinck (1902-1908), *Kinderspel en kinderlust*, 4 delen, Gent.
Collinder, Björn (1932), *Die urgermanischen Lehnwörter im Finnischen*, Uppsala/Leipzig.
Corominas, J. en J. Pascual (1980-1991), *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid.

Cortelazzo, M. en P. Zolli (1984-1991), *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Bologna.
Coster, Marc De (1999), *Woordenboek van neologismen. 25 jaar taalaanwinsten*, Amsterdam.

Cottez, Henri (1989), *Dictionnaire des structures du vocabulaire savant. Éléments et modèles de formation*, Parijs.
Cowan, H.K.J. (1957), *De Oudnederlandse (Oudnederfrankische) psalmenfragmenten, met inleiding en Frankisch-Latijnse woordenlijst*, Leiden.

Daan, Jo (1978), 'U en je', in: *Taal en Tongval* 30, 50-75.
Daan, Jo (1980), 'De ondergang van het pronomen *U*?', in: *Liber amicorum Weijnen*, red. Joep Kruijsen, Assen, 140-145.
Daniëls, Wim (2000a), *Komkom, tuuttuut, hoho. Over herhalingswoorden en herhalingsnamen*, Amsterdam.
Daniëls, Wim (2000b), *SMS. Teksten, smileys, sites*, Houten.
Dauzat, A., J. Dubois en H. Mitterand (1993), *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Parijs.
Davidse, Henk (samensteller) (1998), *Je moet schieten, anders kun je niet scoren, en andere citaten van Johan Cruijff*, 's-Gravenhage.
Debrabandere, Frans (1999), *Het Nederlands door de eeuwen heen*, Brugge.
Debrabandere, Frans (2000), *Wat woorden weten. Over woorden en hun geschiedenis*, Amsterdam.
DELTA. Nederlands verleden in vogelvlucht (1992-1993), drie delen, Leiden/Antwerpen.
Deroy, Louis (1956), *L'emprunt linguistique*, Parijs.
Devos, M. en J. Van Keymeulen (1990), 'Etymologie en cultuurgeschiedenis', in: A. Moerdijk, W. Pijnenburg en P. van Sterkenburg (red.), *100 jaar etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 's-Gravenhage, 171-200.
Dornseiff, Franz (1954), *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlijn.
Dornseiff, Franz (1966), *Bezeichnungswandel unseres Wortschatzes. Ein Blick in das Seelenleben der Sprechenden*, 7de druk, Lahr/Schwarzwald.
Dozy, R. (1867), *Oosterlingen. Verklarende lijst der Nederlandsche woorden die uit het Arabisch, Hebreeuwsch, Chaldeeuwsch, Perzisch en Turksch afkomstig zijn*, 's-Gravenhage/Leiden/Arnhem.
Drosdowsky, G. (1989), *Duden. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*, Mannheim etc.
Dyen, Isidore (1975), *Linguistic subgrouping and lexicostatistics*, 's-Gravenhage/Parijs.

Eckhardt, Karl August (1953), *Lex Salica. 100 Titel-Text*, Weimar.
Eckhardt, Karl August (1963), *Die Gesetze des Merowingerreiches 481-741. I. Pactus legis Salicae*, Witzenhausen.
Eigenhuis, Klaas J. (2001), 'Waar komt *fuut* vandaan?', in: *Onze Taal* 70, 6, 151.
Elcock, W.D. (1960), *The Romance languages*, Londen.
Endt, Enno i.s.m. Lieneke Frerichs (1974), *Bargoens woordenboek*, Amsterdam.
Eppink, Derk Jan (1995), *De stille kracht van taal. Over wederzijdse beïnvloeding van het Nederlands en het Indonesisch*, Amsterdam/Antwerpen.
Ernout, A. en A. Meillet (1979), *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Parijs.

Es, W.A. van (1981), *De Romeinen in Nederland*, Haarlem, 3de druk.
EWB = Veen, P.A.F. van(en Nicoline van der Sijs (1997), *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*, Utrecht/Antwerpen, 2de druk.

Falk, H. en A. Torp (1960), *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 2de druk.
Finkenstaedt, Thomas, Ernst Leisi en Dieter Wolff (1970), *A chronological English dictionary, listing 80.000 words in order of their earliest known occurrence*, Heidelberg.
Flavell, Linda en Roger (1999), *The chronology of words and phrases. A thousand years in the history of English*, Londen.
Francescato, Giuseppe (1966), 'Contributi allo studio degli elementi italiani in olandese', in: *Studi di Filologia Italiana* XXIV, 443-607.
Franck, J., N. van Wijk en C.B. van Haeringen (1976), *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, onveranderde herdruk van 1912 met supplement uit 1936, 's-Gravenhage.
Frings, Theodor (1944), *Die Stellung der Niederlande im Aufbau des Germanischen*, Halle.

Gamillscheg, Ernst (1966-1969), *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 2de druk.
Gamillscheg, Ernst (1970), *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches*, Band I: *Zu den ältesten Berührungen zwischen Römern und Germanen. Die Franken*, 2de druk, Berlijn.
García de Diego, Vicente (1954), *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid.
Geary, Patrick J. (1988), *Before France and Germany. The creation and transformation of the Merovingian world*, Oxford.
Geeraerts, Dirk (1989), *Wat er in een woord zit. Facetten van de lexicale semantiek*, Leuven.
Geeraerts, D. en G. Janssens (1982), *Wegwijs in woordenboeken*, Assen.
Geeraerts, Dirk, Stefan Grondelaers en Peter Bakema (1996), *The structure of lexical variation: meaning, naming, and context*, Berlijn.
Gelder, Enno van (1965), *De Nederlandse munten*, Utrecht/Antwerpen.
Gelder, H. van (1993), *Aju paraplu*, Amsterdam.
Geluk, Hans (1996), 'Elektronisch dateren via de cd-rom van het *WNT*', in: *Trefwoord* 11, 129-132.
Geluk, Hans (1998), 'De zachte krachten van de taal. Over de talige gestalte van het eufemisme', doctoraalscriptie Leiden.
Geraghty, Paul en Jan Tent (1997), 'Early Dutch Loanwords in Polynesia', in: *The Journal of the Polynesian Society* 106, 2, 131-160 en 106, 4, 395-408.
Gneuss, Helmut (1955), *Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altenglischen*, Berlijn.
Gouw, Jan ter (1871), *De volksvermaken*, Haarlem.

Grauwe, Luc De (1977), ‘Zur Lexik “altniederländischer” Psalmen und anderer Sprachdenkmäler, anläßlich von Willy Sanders' “Der Leidener Willeram”’, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 106, 88-98.
Grauwe, Luc De (1979-1982), *De Wachtendonckse psalmen en glossen. Een lexicologisch-woordgeografische studie met proeve van kritische leestekst en glossaria*, 2 delen, Gent.
Green, Jonathon (1991), *Neologisms. New words since 1960*, Londen.
Groen, M. (1988), *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815 tot 1980. Een onderwijskundig overzicht*, deel II, Letteren, Eindhoven.
Groeneboer, Kees (red.) (1997), *Koloniale taalpolitiek in Oost en West*, Amsterdam.
Grote Nederlandse Larousse encyclopedie (1971-1983), Hasselt/Utrecht.
Gusmani, Roberto (1979), ‘Entlehnung und Scheinentlehnung’, in: *Sprachwissenschaft* 4, 361-369.
GVD = *Van Dale's groot woordenboek der Nederlandse taal* (1999), 13de druk.
Gysseling, M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Brussel.
Gysseling, M. (1967), ‘De Limburgse teksten in de volkstaal uit de 12de en 13de eeuw’, in: *Album dr. M. Bussels*, Hasselt, 295-301.
Gysseling, Maurits (1976), ‘De Germaanse woorden in de Lex Salica’, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 60-109.

Haas, Wim de en Mieke Trommelen (1993), *Morfologisch handboek van het Nederlands. Een overzicht van de woordvorming*, 's-Gravenhage.
Hallema, A. en J.D. van der Weide (1943), *Kinderspelen voorheen en thans*, 's-Gravenhage.
Hallig, Rudolf en Walther von Wartburg (1963), *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas = Système raisonné des concepts pour servir de base à la lexicographie. Essai d'un schéma de classement*, 2de druk, Berlijn.
Hardeveld, Ike van (2000), *Lodewijk Meijer (1629-1681) als lexicograaf*, Utrecht.
Heestermans, Hans (red.) (1980), *Erotisch woordenboek*, Utrecht/Antwerpen.
Hehn, Victor (1976), *Cultivated plants and domesticated animals in their migration from Asia to Europe: historico-linguistic studies*, new edition by James P. Mallory (1ste druk 1885).
Hellquist, E. (1980), *Svensk etymologisk ordbok*, Lund, 4de druk.
Helten, W. van (1900), ‘Zu den Malbergischen Glossen und den salfränkischen Formeln und Lehnwörtern in der Lex Salica’, in: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* XXV, 225-542.
Heuvel, H.W. (1909), *Volksgeloof en volksleven*, herdruk Arnhem 1978.
Heytze, Ingmar en Vrouwkje Tuinman (2000), *Verdomd interessant, maar gaat u verder... de taal van Wim T. Schippers*, 's-Gravenhage.
Hoad, T.F. (1986), *The concise Oxford English dictionary of English etymology*, Oxford.

Hofkamp, Marc en Wim Westerman (1989), *Aso's, bigi's, crimi's. Jongerentaalwoordenboek*, Baarn.

Hofman, Rijcklof, Bernadette Smelik en Lauran Toorians (red.) (2000), *Kelten in Nederland*, Utrecht.
Hoppenbrouwers, C.A.J. (1990), *Het regiolect, van dialect tot Algemeen Nederlands*, Muiderberg.
Hoppenbrouwers, Cor (1991), *Jongerentaal*, Hoogezand.
Horst, Han van der (2000), *Nederland. De vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu*, Amsterdam.
Horst, Joop van der (1997), '"Ik mankeer niets". Het Nederlands gaat kerngezond de 21ste eeuw in', in: *Taalalmanak*, samenstelling Peter Burger en Jaap de Jong, 's-Gravenhage, 205-208.
Horst, Joop en Kees van der (1999), *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*, 's-Gravenhage.
Hout, Roeland van (1999), *Taal en toeval*, Nijmegen (inauguratierede).

Ibrahim, Jamshid (1991), *Kulturgeschichtliche Wortforschung. Persisches Lehngut in europäischen Sprachen*, Wiesbaden.
Imbs, P., B. Quemada e.a. (1971-1994), *Trésor de la langue française (TLF)*, Parijs.

Jager, A. de (1875-1878), *Woordenboek der frequentatieven in het Nederlandsch*, 2 delen, Gouda.
Jansen, Frank (1997), 'Remmend vlees in het flikkergroen. Nieuwe woorden van 1996', in: *Onze Taal* 66, 1, 14-16.
Jansen, Frank (1998), 'Hoeveel nieuwe woorden staan er dagelijks in de krant?', in: *Onze Taal* 67, 2/3, 39-41.
Janssen, Han (1985), *De geschiedenis van de speelkaart*, Rijswijk.
Jensma, G. en H. de Vries (1997), *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940*, Hilversum.
Jobse-van Putten, Jozien (1996), *Eenvoudig maar voedzaam. Cultuurgeschiedenis van de dagelijkse maaltijd in Nederland*, Amsterdam.
Jungandreas, Wolfgang (1954-1955), 'Vom Merowingischen zum Französischen. Die Sprache der Franken Chlodwigs', in: *Leuvense Bijdragen* XLIV, 115-133 en XLV, 1-19.

Kadens, Emily (1999), 'Vreemde woorden in een vreemde taal. Volkstaalwoorden in Latijnse documenten uit Vlaanderen vóór 1250', in: *Taal en Tongval* 12, 35-54.
Kalendarium. Geschiedenis van de Lage Landen in jaartallen (1999), door H.P.H. Jansen, Utrecht.
Kalendarium. Wereldgeschiedenis in jaartallen (2000), vertaalde en bijgewerkte versie van *Der kleine Ploetz*, Utrecht.
Karsten, T.E. (1928), *Die Germanen. Eine Einführung in die Geschichte ihrer Sprache und Kultur*, Berlijn/Leipzig.
Keller, Rudolf E. (1995), *Die deutsche Sprache und ihre historische Entwicklung*. Bearbeitet und übertragen aus dem Englischen mit einem Begleitwort sowie einem Glossar versehen von Karl-Heinz Mulagk, Hamburg, 1ste druk 1978.

Kesselring, Wilhelm (1981, 1989), *Dictionnaire chronologique du vocabulaire français. Le XVIe siècle* en *Le XVIIe siècle*, Heidelberg. Verder niet verschenen.
Kettenis, Greet en Joke Meijer (1980), 'Veel trammelant om een klein zinnetje', in: *De letter doet de geest leven. Bundel opstellen aangeboden aan Max de Haan*, 9-25.
Kieft, A.P. (1938), *Homonymie en haar invloed op de taalontwikkeling*, Groningen/Batavia.
Kirkpatrick, Betty (red.) (1987), *Roget's Thesaurus of English words and phrases*, Londen.
Klein, Ernest (1971), *A comprehensive etymological dictionary of the English language*, Amsterdam/Oxford/New York.
Kloeke, G. (1957), 'De culturele achtergrond van de termen *spreekwoord, verzoeking* en *roem*', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 75, 81-118.
Kluge, Friedrich (1995), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlijn, 23ste druk, bewerkt door Elmar Seebold.
Knowles, Elizabeth en Julia Elliott (red.) (1997), *The Oxford dictionary of new words*, Oxford/New York.
Koenen, L., T. Bloem, R. Janssen en A. van de Ven (1998), *Gebarentaal. De taal van doven in Nederland*, Amsterdam.
Komen, J.A.M. (1994), *Over de ontwikkeling van absolute constructies*, Amsterdam.
König, Werner (1994), *Dtv-Atlas Deutsche Sprache*, München.
König, Wolfgang (red.) (1990-1992), *Propyläen Technikgeschichte*, 6 delen, Berlijn.
Kooyman, Arthur (1989), 'Namaak-buitenlands', in: *Onze Taal* 58, 12, 217.
Kooyman, Arthur (1991), 'Meer voorbeelden van namaak-buitenlands', in: *Onze Taal* 60, 1, 10-11.
Krahe, H. en W. Meid (1967-1969), *Germanische Sprachwissenschaft*, 3 delen (I. *Einleitung und Lautlehre*, II. *Formenlehre*, III. *Wortbildungslehre*), Berlijn.
Krogh, Steffen (1996), *Die Stellung des Altsächsischen im Rahmen der germanischen Sprachen*, Göttingen.
Kronasser, Heinz (1950), *Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre*, Heidelberg.
Kruijsen, Joep en Nicoline van der Sijs (red.) (1999), *Honderd jaar stadstaal*, Amsterdam.
Kruyt, Truus (1997), 'Elektronische woordenboeken en tekstcorpora voor Europese taaltechnologie', in: *Trefwoord* 12, 28-42.
Kuiper, F.B.J. (1995), 'Gothic *bagms* and Old Icelandic *ylgr*', in: *NOWELE* 25, 63-88.
Künzel, R.E., D.P. Blok en J.M. Verhoeff (1989), *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*, Amsterdam.
Kylstra, A.D. (1961), *Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung*, Groningen.
Kylstra, A.D. e.a. (1991-), *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*, Amsterdam.

Lennep, G.L. van (1988), *Verklarend oorlogswoordenboek*, Amsterdam.
Lessen, J.H. van (1928), *Samengestelde naamwoorden in het Nederlandsch*, Groningen/'s-Gravenhage.

Lewis, Charlton T. en Charles Short (1955), *A Latin dictionary*, Oxford.
Liddell, H.G., R. Scott en H.S. Jones (1968), *A Greek-English lexicon*, Oxford.
Loey, A. van (1970a), *Schönfelds historische grammatica van het Nederlands*, 8ste druk, Zutphen.
Loey, A. van (1970b), 'Altniederländisch und Mittelniederländisch', in: *Kurzer grundriß der germanischen Philologie bis 1500*, red. L.E. Schmitt, Band 1, Sprachgeschichte, Berlijn, 253-287.
Lokotsch, Karl (1927), *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg.
Loon, J. Van (1999), 'De *r*-metathesis en haar gevolgen voor de fonologie en de morfologie van het Vroegmiddelnederlands', in: *Taal en Tongval*, themanummer 12, De verschriftelijking van het Nederlands, 103-135.
Losique, Serge (1971), *Dictionnaire étymologique des noms de pays et de peuples*, Parijs.

Machado, José Pedro (1967), *Diccionario etymológico de la língua portuguesa*, Lissabon, 2de druk.
Mackensen, Lutz (1971), *Die deutsche Sprache in unserer Zeit*, Heidelberg.
Mak, J.J. (1945), 'Oorlogswinst der Nederlandse taal', in: *De Nieuwe Taalgids* 38, 163-172.
Malkiel, Yakov (1976), *Etymological dictionaries. A tentative typology*, Chicago en Londen.
Mallory, J.P. (1989), *In search of the Indo-Europeans. Language, archaeology and myth*, Londen.
Mansion, J. (1923), 'Welke taal spraken de Merowingers?', in: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letteren*, 21-31.
Maurer, Friedrich (1948), 'Die "westgermanischen" Spracheigenheiten und das Merowingerreich', in: *Lexis* I, 215-228.
Maurer, Friedrich (1952), *Nordgermanen und Alemannen. Studien zur germanischen und frühdeutschen Sprachgeschichte, Stammes- und Volkskunde*, 3de druk, Bern.
Maurer, Friedrich en Heinz Rupp (Hrsg.) (1974), *Deutsche Wortgeschichte*, Berlijn/New York, 3 delen, 3de druk.
Meier, Harri (1986), *Prinzipien der etymologischen Forschung. Romanistische Einblicke*, Heidelberg.
Meijers, J.A. (1954), *Uit het leven der woorden*, Amsterdam. (Ook verschenen onder de titel *Het woord. Ontstaan, gebruik en ontwikkeling*, Utrecht/Antwerpen 1964.)
Mencken, H.L. (1937-1948), *The American language. An inquiry into the development of English in the United States*, 4de druk, 1937, New York; *Supplement I*, 1945, New York; *Supplement II*, 1948, New York.
Messner, Dieter (1974), *Chronologische und etymologische Studien zu den iberoromanischen Sprachen und zum Französischen*, Tübingen.
Messner, Dieter (1975), *Essai de lexicochronologie française*, Salzburg.

Messner, Dieter (1976-1977), *Dictionnaire chronologique des langues ibéroromanes, I. Dictionnaire chronologique portugais; IV. Répertoire chronologique des mots français*, Heidelberg. Verder niet verschenen.

Messner, Dieter (1977), *Einführung in die Geschichte des französischen Wortschatzes*, Darmstadt.
Messner, Dieter (1979), *Geschichte des spanischen Wortschatzes. Eine chronologisch-etymologische Einführung*, Heidelberg.
Messner, Dieter (1990), *História do Léxico Português (com a origem das palavras citadas)*, Heidelberg.
Metcalf, Allan (1999), *The world in so many words. A country-by-country tour of words that have shaped our language*, Boston/New York.
Meulen, R. van der (1943-1956), 'SPARSA', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 62 (1943), 40-51, 135-144, 210-218; 70 (1952), 276-292; 74 (1956), 301-309.
Meyer-Lübke, W. (1972), *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 5de druk.
MNW = *Middelnederlandsch Woordenboek* van E. Verwijs en J. Verdam (1885-1929), 's-Gravenhage, 9 delen. Deel 10: *Tekstcritiek en bouwstoffen* van J. Verdam en Willem de Vreese, 1927-1941, 's-Gravenhage.
Moerdijk, A.M.F.J. (1979), *Continentaalwestgermaanse en Centraalromaanse heteroniemen voor het begrippencomplex rok - onderrok - jurk*, dissertatie Nijmegen.
Moerdijk, A. (1990), 'Etymologie en semantiek', in: A. Moerdijk, W. Pijnenburg en P. van Sterkenburg (red.), *100 jaar etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 's-Gravenhage, 303-348.
Moerdijk, A. (1994), *Handleiding bij het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT)*, 's-Gravenhage.
Moerdijk, A. (1997), 'De etymologie van *interesse*', in: *Taal in tijd en ruimte* (afscheidsbundel voor Cor van Bree), red. A. van Santen en M. van der Wal, Leiden, 85-93.
Moerdijk, A., W. Pijnenburg en P. van Sterkenburg (red.) (1990), *100 jaar etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 's-Gravenhage.
Moerdijk, Fons en Rob Tempelaars (1992), 'Het WNT en de Handwoordenboeken', in: *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie 1991*, 83-88, Leiden.
Moerman, H.J. (1956), *Nederlandse plaatsnamen, een overzicht*, Brussel.
Molewijk, G.C. (1992), *Spellingverandering van zin naar onzin (1200-heden)*, 's-Gravenhage.
Moormann, J.G.M. (1932, 1934), *De geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch-België, Breyell en Mettingen*, Zutphen, en *De geheimtalen. Bronnenboek*, Zutphen; opnieuw uitgegeven met een inleiding van Enno Endt in 2002, Amsterdam.
Moortgat, A. (1925), *Germanismen in het Nederlands*, Gent.

Nielsen, N. (1985), *Dansk etymologisk ordbok*, Kopenhagen, 3de druk.
Nijen Twilhaar, Jan (1999) 'Onderzoek naar de Nederlandse Gebarentaal', in: *Nederlandse taalkunde* 4, 330-348.
Nijen Twilhaar, Jan (te verschijnen), *Sallands, Twents en Achterhoeks*, 's-Gravenhage.

Nortier, Jacomine (2001), *Murks en straattaal. Vriendschap en taalgebruik onder jongeren*, Amsterdam.

Olschansky, Heike (1996), *Volksetymologie*, Tübingen.
Onions, C.T (red.) (1983), *The Oxford dictionary of English etymology*, Oxford.
Oostendorp, Marc van (1998), 'Nieuwe woorden', in: *Onze Taal* 67, 5, 114 en *NRC Handelsblad* 26/11/1998.
Otterloo, Anneke H. van (1990), *Eten en eetlust in Nederland (1840-1990). Een historisch-sociologische studie*, Amsterdam.
Oxford English Dictionary (1989), 2de druk, door J.A. Simpson en E.S.C. Weiner, Oxford (cd-romversie).

Petit Robert (1989), Parijs.
Petri, Franz (red.) (1973), *Siedlung, Sprache und Bevölkerungsstruktur im Frankenreich*, Darmstadt.
Petri, Franz (1977), *Die fränkische Landnahme und die Entstehung der germanisch-romanischen Sprachgrenze in der interdisziplinäre Diskussion*, Darmstadt.
Pfeifer, Wolfgang (Hrsg.) (1989), *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, Berlijn, 3 delen.
Philippa, Marlies (1986), *Woorden hebben geschiedenis*, Amsterdam.
Philippa, Marlies (1989), *Koffie, kaffer en katoen. Arabische woorden in het Nederlands*, Amsterdam.
Philippa, Marlies (1992), *Woord, ik bemin je*, Amsterdam.
Pijnenburg, W.J. (1990), 'De *k* van varken. De geschiedenis van een etymologie', in: A. Moerdijk, W. Pijnenburg en P. van Sterkenburg (red.), *100 jaar etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 's-Gravenhage, 421-447.
Pijnenburg, W.J.J. (1999), 'Het *Oudnederlands Woordenboek* (ONW): een gat in de Nederlandse lexicografie', lezing op de Oudgermanistendag van 26 juni 1999, gepubliceerd in het *Mededelingenblad van de Vereniging van Oudgermanisten* 13, 2, 4-7.
Pokorny, Julius (1948-1980), *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern/München.
Polenz, Peter von (1978), *Geschichte der deutschen Sprache*, 9de druk, Berlijn/New York.
Polenz, Peter von (1994-2000), *Deutsche Sprachgeschichte*, 3 delen, Berlijn/New York.
Porzig, Walter (1974), *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets*, Heidelberg.
Posthumus, Jan (1991), 'Hoe komen wij tot "namaak-buitenlands?"', in: *Onze Taal* 60, 1, 11-13.

Quadri, Bruno (1952), *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung*, Bern.
Quakt, Arend (1975), *Wortkonkordanz zu den altmittel- und altniederfränkischen Psalmen und Glossen*, Amsterdam.
Quak, Arend e.a. (1983), 'Zu den salfränkischen Tierbezeichnungen', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* Band 19, 7-66.

Quak, Arend (1993), ‘Altniederländisch im neuen etymologischen Wörterbuch des Niederländischen’, in: *Current trends in West Germanic etymological lexicography, Pro-*

ceedings of the symposium held in Amsterdam 12-13 June 1989, red. Rolf H. Bremmer jr. en Jan van den Berg, Leiden, 37-46.
Quak, Arend (2000), bespreking van Lauran Toorians (2000), in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* Band 54, 208-210.
Quemada, B. (hoofdred.) (1970-), *Datations et documents lexicographiques (DDL). Matériaux pour l'histoire du vocabulaire français*, Parijs, tot op heden verschenen: 41 delen en een aantal registerdelen.

Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, lemma 'Franken', 2de druk, 1995, Band 9, Lieferung 5/6, Berlin/New York; vooral par. 2 'Sprache' door A. Quak.
Reinsma, Riemer (1975), *Signalement van nieuwe woorden*, Amsterdam/Brussel.
Reinsma, Riemer (1984), *Neologismen. Nieuwe woorden in de Nederlandse taal*, Utrecht/Antwerpen.
Reinsma, Riemer (1992), *Prisma van de eufemismen. De knaldempers van de taal*, Utrecht.
Reinsma, Riemer (1999), *Neologismen*, 's-Gravenhage.
Reker, Siemon (1996), *Dikke woorden*. Bikkelhaard, bragelvet, strontdeurnat *en hun soortgenoten in het Gronings en verwante talen*, Bedum.
Reker, Siemon (1999), '*Bai mai in de straode* - van Bolland tot Wallage', in: Joep Kruijsen en Nicoline van der Sijs (red.), *Honderd jaar stadstaal*, Amsterdam, 25-36.
Rey, A. (1992), *Dictionnaire historique de la langue française*, 2 delen, Parijs.
Rey-Debove, J. en G. Gagnon (1990), *Dictionnaire des anglicismes*, Parijs.
Romijn, Kirsten (2000), '"*Eh*" zeggen we allemaal. De functies van het meest gebruikte tussenwerpsel', in: *Onze Taal* 69, 7/8, 198-199.
Rooij, J. de (1982), '*Omdat* en *doordat* in het Nederlands', in: *De Nieuwe Taalgids* 75, 329-342.
Royen, Gerlach (1953), *Taalrapsodie. Taalkundige en didaktische varia van her en der*, Bussum.
Ruiter, J.J. de (red.) (1991), *Talen in Nederland. Een beschrijving van de taalsituatie van negen etnische groepen*, Groningen.

Salverda de Grave, J.J. (1901), *Essai sur quelques groupes de mots empruntés par le Néerlandais au Latin écrit*, Amsterdam.
Salverda de Grave, J.J. (1906), *De Franse woorden in het Nederlands*, Amsterdam; met: 'Alfabeties Register' bewerkt door J.J.B. Elzinga (1920).
Salverda de Grave, J.J. (1934), 'Franse woorden uit de achttiende en de negentiende eeuw', in: *De Nieuwe Taalgids* 28, 289-303.
Salverda de Grave, J.J. (1935), 'Franse woorden uit de achttiende en de negentiende eeuw (vervolg)', in: *De Nieuwe Taalgids* 29, 295-308.
Salverda de Grave, J.J. (1936), 'Franse woorden uit de achttiende en de negentiende eeuw (slot)', in: *De Nieuwe Taalgids* 30, 149-165.
Sanders, Ewoud (1993), *Eponiemenwoordenboek*, Amsterdam.
Sanders, Ewoud (1995), *Geoniemenwoordenboek*, Amsterdam.

Sanders, Ewoud (1997a), *Borrelwoordenboek. 750 volksnamen voor onze glazen boterham*, 's-Gravenhage.
Sanders, Ewoud (1997b), *Fiets! De geschiedenis van een vulgair jongenswoord*, 's-Gravenhage.
Sanders, Ewoud (1999), *Jemig de pemig! De invloed van Van Kooten en De Bie op het Nederlands*, Amsterdam.
Sanders, Ewoud (2000), *De taal van het jaar. Nieuwe woorden en uitdrukkingen, editie 2000*, Amsterdam.
Sanders, Ewoud (2001), *De taal van het jaar. Nieuwe woorden en uitdrukkingen, editie 2001*, Amsterdam.
Sanders, W. (1969), 'Altniederfränkisches Wortgut im Französischen', in: *Handelingen van het XXVIIe Vlaams filologencongres*, 144-148.
Sanders, Willy (1971), *(Expositio) Willerammi Eberspergensis abbatis in canticis canticorum. Die Leidener Handschrift*, München.
Sanders, Willy (1972), 'Oudnederlands. Drie hoofdstukjes uit de vroegste Nederlandse taal- en letterkunde', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 88, 161-177.
Santen, Ariane van en Marijke van der Wal (2000), 'Honderd jaar Nederlands en meer', besprekingsartikel van Van der Horst (1999), in: *Nederlandse Taalkunde* 5, 343-355.
Schmidt-Wiegand, Ruth (1969), 'Die malbergischen Glossen der Lex Salica als Denkmal des Westfränkischen', in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 33, 386-422.
Schrijnen, Jos (z.j. [=1915-1916]), *Nederlandsche volkskunde*, Zutphen, 2 delen.
Schrijver, Peter (1995), 'Welsh *heledd, hêl*, Cornish *heyl*, "Latin" *helinium*, Dutch *hel-, zeelt*', in: *NOWELE* 25, 31-42.
Schrijver, Peter (1999), 'The Celtic contribution to the development of the North Sea Germanic vowel system, with special reference to Coastal Dutch', in: *NOWELE* 35, 3-47.
Schryver, R. de e.a. (1998), *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 3 delen, Tielt.
Schulten, C.M. (1966), *Contribution à l'étude des termes militaires français en néerlandais 1567-1625*, dissertatie, 's-Gravenhage.
Seebold, Elmar (1981), *Etymologie. Eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache*, München.
Sesam Atlas bij de wereldgeschiedenis (1993-1994), 2 delen, Baarn.
Sijs, Nicoline van der (1994), 'Pseudo-ontleningen', in: *Onze Taal* 63, 5, 99-101 en 63, 10, 228-229.
Sijs, Nicoline van der (1996), *Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands*, 's-Gravenhage.
Sijs, Nicoline van der (1998), *Geleend en uitgeleend. Nederlandse woorden in andere talen & andersom*, Amsterdam.
Sijs, Nicoline van der (1999a), 'De waarde van het Elektronische *WNT* (*EWNT*) voor taalkundig en vooral etymologisch onderzoek', in: *Nederlandse Taalkunde* 4, 1, 76-91.
Sijs, Nicoline van der (1999b), 'Cd-rom Middelnederlands' (bespreking), in: *Nederlandse Taalkunde* 4, 4, 363-366.

Sijs, Nicoline van der (1999c), ‘Vreemde woorden en de vreemde reacties hierop. Is taal maakbaar?’, in: *Taalboek van de eeuw*, red. Peter Burger en Jaap de Jong, 81-94.

Sijs, Nicoline van der (red.) (1999d), *Taaltrots. Purisme in een veertigtal talen*, Amsterdam.
Sijs, Nicoline van der (2000), '*School* komt van "vrije tijd". De opgeleukte etymologie', in: *Onze Taal* 69, 7/8, 192-193.
Sijs, Nicoline van der (2001), 'Bespreking van Bart Mesotten, *Rondneuzen in woorden. Tweede reeks etymologische verkenningen*, 2000, Kapellen', in: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 23, 1, 63-64.
Sijs, Nicoline van der en Jaap Engelsman (2000), *Nota bene. De invloed van het Latijn en Grieks op het Nederlands*, 's-Gravenhage.
Slicher van Bath, B.H. (1948), 'Nederlandsche woorden in Latijnsche oorkonden en registers tot 1250', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 65, 38-53, 118-147.
Slijper, E. (1917-1918), 'Oorlogswinst der Nederlandse taal', in: *De Nieuwe Taalgids* 11, 222-230 en 12, 88-89, 121. Met aanvullingen van C.G.N. de Vooys (1917-1918), *De Nieuwe Taalgids* 11, 230 en 12, 89, 121, 302, en van P. Koster (1918), *De Nieuwe Taalgids* 12, 301-302.
Smulders, Peter (samensteller) (1995), *'Als u begrijpt wat ik bedoel'. De taal van Marten Toonder*, 's-Gravenhage.
Stankiewicz, Edward (1968), 'The etymology of Common Slavic *skot*" "cattle" and related terms', in: *Studies in Slavic linguistics and poetics in honor of Boris O. Unbegaun*, New York/Londen, 219-226.
Sterkenburg, P.G.J. van (1984), *Van woordenlijst tot woordenboek. Inleiding tot de geschiedenis van woordenboeken van het Nederlands*, Leiden.
Sterkenburg, P.G.J. van (1989), *Taal van het Journaal. Een momentopname van hedendaags Nederlands*, 's-Gravenhage.
Sterkenburg, P.G.J. van e.a. (1991), *Groot woordenboek van synoniemen en andere betekenisverwante woorden*, Utrecht/Antwerpen.
Sterkenburg, P.G.J. van (1997), *Vloeken. Een cultuurbepaalde reactie op woede, irritatie en frustratie*, 's-Gravenhage.
Sterkenburg, P.G.J. van (1999), *Op het randje*, Leiden.
Sterkenburg, P.G.J. van en M.C. van den Toorn (1997), *Veertig jaar Journaal, veertig jaar taal*, 's-Gravenhage.
Stroop, Jan (1979), *Sprekend een Westbrabander*, Amsterdam.
Svensén, Bo (1993), *Practical lexicography. Principles and methods of dictionary-making*, Oxford/New York.
Swanenberg, Jos (2000), *Lexicale variatie cognitief-semantisch benaderd. Over het benoemen van vogels in Zuid-Nederlandse dialecten*, z.pl.

Tavernier-Vereecken, C. (1968), *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*, z.pl.
Tempelaars, Rob (1993), 'Matthias de Vries als postmodern woordkunstenaar', in: *Trefwoord* 3, 52-56.

Tempelaars, Rob (1997a), 'Het *WNT* en zijn foutjes, fouten, floppen en flaters', in: *Trefwoord* 12, 55-59.
Tempelaars, Rob (1997b), 'Per definitie merkwaardig. Een bloemlezing van opmerkelijke definities (1515-1996)', in: *Trefwoord* 12, 143-154.
Theissen, S. (1975), *De germanismen in de moderne Nederlandse woordenschat*, dissertatie, Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek.
Theissen, S. (1978), *Germanismen in het Nederlands*, Hasselt.
Theissen, S. (1986), 'Les Hollandais parlent-ils encore le néerlandais?', lezing.
Theissen, S. (1995), 'Duitse woorden en wendingen in weekbladen en woordenboeken', in: *Lingua Theodisca. Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft Jan Goossens zum 65. Geburtstag*, red. J. Cajot en H. Niebaum, 803-820.
Theissen, S. (2000), 'Duitse woorden en wendingen in de nieuwe Woordenlijst, in de nieuwe Grote Van Dale (13de druk) en in twee omvangrijke corpora uit Noord en Zuid', in: *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer*, 391-396.
Thun, Nils (1963), *Reduplicative words in English*, Uppsala.
Tiefenbach, Heinrich (1973), *Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karolingischen Königsurkunden*, München.
Tollenaere, F. de (1960), *Alfabetische of ideologische lexicografie?* (Bijdragen tot de Nederlandse taal- en letterkunde 1), Leiden.
Tollenaere, F. de (1963), *Nieuwe wegen in de lexicologie*, Amsterdam (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, N.R. deel LXX, nr. 1)
Tollenaere, F. de (1969), 'Problemen van het Nederlands Etymologisch Woordenboek', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 85, 212-246.
Tollenaere, F. de (1997), *Etymologica & Lexicographica*, Leiden.
Toorians, Lauran (2000), *Keltisch en Germaans in de Nederlanden. Taal in Nederland en België gedurende de late ijzertijd en de Romeinse periode*, Brussel.
Toorians, Lauran (2001), 'Kelten aan de Nederlandse kust. Noorzeegermaans begon met Noordzeekeltisch', in: *Spiegel historiael* 36, 3, 112-146.
Toorn, M.C. van den (1976), *Nederlandse taalkunde*, Utrecht/Antwerpen.
Toorn, M.C. van den (1984), *Nederlandse grammatica*, Groningen.
Toorn, M.C. van den (1991a), *Wij melden u den nieuwen tijd. Een beschouwing van het woordgebruik van de Nederlandse nationaal-socialisten*, 's-Gravenhage.
Toorn, M.C. van den (1991b), 'Het Nederlands in de Tweede Wereldoorlog', in: *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie 1990*, 95-135.
Toorn, M.C. van den e.a. (red.) (1997), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*, Amsterdam.
Trescases, P. (1983), 'Aspects du mouvement d'emprunt à l'anglais reflétés par trois dictionnaires de néologismes', in: *Cahiers de lexicologie* 42, 1, 86-101.

Vasmer, M. (1953-1958), *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg. In het Russisch vertaald en bewerkt door O.N. Trubačëv 1986-1987.

Vercoullie, J. (1925), *Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, Gent, 3de druk (1ste druk 1890).

Verdam, J. (1923), *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*, Zutphen, 4de druk herzien door F.A. Stoett.
Verhasselt, Ruben (1999), 'De koosjere woordfabriek in Jeruzalem', in: Nicoline van der Sijs (red.), *Taaltrots. Purisme in een veertigtal talen*, Amsterdam, 320-322.
Verkuyl, Henk (1993), 'Hoe goed of fout is Van Dale?', in: *De Nieuwe Taalgids* 86, 212-237, 303-327.
Verkuyl, Henk (2000), *Semantiek. Het verband tussen taal en werkelijkheid*, Amsterdam.
Vermeyden, Paula i.s.m. Arend Quak (2000), *Van AEgir tot Ymir. Personages en thema's uit de Germaanse en Noordse mythologie*, Nijmegen.
Veth, P.J. (1889), *Uit Oost en West. Verklaring van eenige uitheemsche woorden*, Arnhem.
Voorzanger, J.L. en J.E. Polak (1915), *Het Joodsch in Nederland*, Amsterdam.
Vooys, C.G.N. de (1925a), 'Duitse invloed op het Nederlands', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 39-71, Groningen/'s-Gravenhage. (Een bewerking van het artikel 'Hoe zijn germanismen te beschouwen?', dat onder het pseudoniem K. Veenenbos in 1909 verscheen in *De Nieuwe Taalgids* 3, 190-201, 224-239.)
Vooys, C.G.N. de (1925b), 'Engelse invloed op het Nederlands', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 71-119, Groningen/'s-Gravenhage. (Een bewerking van het artikel 'Hoe zijn anglicismen te beschouwen?', in: *De Nieuwe Taalgids* 8 (1914), 124-131, 161-181, 225-235.)
Vooys, C.G.N. de (1925c), 'Eufemisme', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 135-155, Groningen/'s-Gravenhage.
Vooys, C.G.N. de (1925d), 'Het wezen van de zogenaamde volksetymologie', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 156-174, Groningen/'s-Gravenhage.
Vooys, C.G.N. de (1925e), 'Iets over spontane en bewuste nieuwvorming in de taal. Naar aanleiding van fiets- en vliegtermen', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 135-155, Groningen/'s-Gravenhage.
Vooys, C.G.N. de (1925f), 'Iets over de metafoor', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* II, 199-214, Groningen/'s-Gravenhage.
Vooys, C.G.N. de (1946a), *Duitse invloed op de Nederlandse woordvoorraad*, Amsterdam (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, N.R. deel IL, nr. 1).
Vooys, C.G.N. de (1946b), 'Engelse invloed op het Nederlands', in: *De Nieuwe Taalgids* 39, 145-149.
Vooys, C.G.N. de (1947a), 'Klanknabootsing, klanksymboliek, klankexpressie', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* III, 292-326, Groningen.
Vooys, C.G.N. de (1947b), 'Nedersaksische en Hoogduitse invloeden op de Nederlandse woordvoorraad', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* III, 136-177, Groningen. (Een lichte bewerking van de oorspronkelijke publicatie uit 1936 in *Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, afd. Letterkunde, deel 81, serie A, nr. 1, 1-39. Bij deze versie zitten 4 bijlagen die in de Verzamelde opstellen ontbreken.)
Vooys, C.G.N. de (1947c), 'De zogenaamde "tussenwerpsels"', in: *Verzamelde taalkundige opstellen* III, 55-62, Groningen.

Vooys, C.G.N. de (1947d), ‘Homoniemen, homoniemenvrees, homoniemenvermijding’, in: *Verzamelde taalkundige opstellen* III, 184-201, Groningen.
Vooys, C.G.N. de (1952), *Geschiedenis van de Nederlandse taal,* 5de druk, Antwerpen.
Vooys, C.G.N. de (1957), *Nederlandse spraakkunst*, 4de druk herzien door M. Schönfeld, Groningen/Djakarta.
Vries, J. de (1971), *Nederlands etymologisch woordenboek*, Leiden.
Vries, Jan W. de (1998), ‘Boekbespreking van P.A.F. van Veen en Nicoline van der Sijs, *Etymologisch woordenboek*’, in: *Neerlandica Extra Muros* 36, 2, 58-59.
Vries, J. de en F. de Tollenaere (2000), *Etymologisch woordenboek*, 21ste druk, Utrecht.
Vries, Jan W. de, Roland Willemyns en Peter Burger (1993), *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*, Amsterdam.
Vuijsje, Herman en Jos van der Lans (1999), *Typisch Nederlands. Vademecum van de Nederlandse identiteit*, Amsterdam.

Wal, Marijke van der, i.s.m. Cor van Bree (1992), *Geschiedenis van het Nederlands*, Utrecht.
Wal, M.J. van der (1995), *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650*, 's-Gravenhage.
Walch, Jan (pseudoniem Boekenwurm) (1928), *Uit de levensgeschiedenis van woorden*, Zutphen.
Walde, Alois en J.B. Hofmann (1982), *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 5de druk.
Wartburg, W. von (1928-), *Französisches etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Bonn. Deel 15-17, *Die germanischen Elemente*.
Wasserzieher, Ernst (1963), *Woher? Ableitendes Wörterbuch der deutschen Sprache*, 16de druk bewerkt door Werner Betz, Bonn.
Weijnen, A. (1975), ‘Leenwoorden uit de Latinitas stratigrafisch beschouwd’, in: *Algemene en vergelijkende dialectologie*, red. A. Hagen en J. Kruijsen, Amsterdam, 189-299.
Weijnen, A.A. (1996), *Etymologisch dialectwoordenboek*, Assen.
Weijnen, A.A. (1999), *Oude woordlagen in de zuidelijk-centrale dialecten*, Amsterdam.
Weijnen, A.A. en A.P.G.M.A. Ficq-Weijnen (1995), *Ziektenamen in de Nederlandse dialecten*, 's-Gravenhage.
White, Robert J. (1994), *An avalanche of anoraks*, New York.
Wind, B.H. (1926), *Les mots italiens introduits en français au XVIe siècle*, Deventer.
Winkel, J. te (1898), ‘Letteren en taal’, in: Ritter, P.H. (red.), *Eene halve eeuw 1848-1898*, Amsterdam (2 delen), deel 2, 243-312.
Winkel, Jan te (1901), *Geschiedenis van de Nederlandsche taal.* Culemborg.

Winkler Prins, A. (red.), *Geïllustreerde encyclopaedie. Woordenboek voor wetenschap en kunst, beschaving en nijverheid*, Amsterdam, vooral de 7de druk (1966-1975).
Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse letterkunde (1986), Amsterdam/Brussel.
WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1882-1998), 's-Gravenhage/Leiden; 2de editie van de cd-rom in 2000. *Aanvullingen* (2001), drie delen.

Wolf, S.A. (1960), *Großes Wörterbuch der Zigeunersprache (romani tšiw). Wortschatz deutscher und anderer europäischer Zigeunerdialekte*, Mannheim.
Wolf, S.A. (1985), *Wörterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache*, Mannheim.
Wolf, S.A. (1993), *Jiddisches Wörterbuch. Wortschatz des deutschen Grundbestandes der jiddischen (jüdischdeutschen) Sprache*, Hamburg.
Wortel, Dick (1996), 'Over de etymologie van "das" en "iemand de das omdoen"', in: *Trefwoord* 11, 144-152.

Zöllner, Erich (1970), *Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, München.
Zonneveld, Wim (2001), 'De lidwoorden *de* en *een* in de 13de eeuwse *Lutgart*', in: *Nederlandse taalkunde* 6, 2, 89-111.
Zwaan, F.L. (1939), *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst*, Groningen/Batavia.